Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Karte fehlt
mit 18 (von 20) kupferstichen
(2. Ex - HM II, 289 - bei "Rava")

Nicht ausleihbar

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

G

M

De

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

72/11721

Alle de

XIV. BOEKEN

VAN DE

GELDERSSE GESCHIEDE-NISSEN.

VERCIERT

Met alle ſijn Landt-Kaerten,
Steden ende Forten.

BENEVENS joh. Nijs j.v.d.

De Wapenen der Vooghden, Graven
ende Hertoghen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

LANDES-
UND STADT-
BIBLIOTHEK
DÜSSELDORF

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

XIV. BOEKEN
VAN DE
GELDERSSE
GESCHIEDE-
NISSEN,

Van 't begin af vervolghd tot aen de afzweeringh des Koninex van Spanien; waer van 't eerste Deel verhandeld de Land-beschrijvingh.

Getrocken meerendeels uyt de Latynsse werken van den Heer IOH. ISACUS PONTANUS; *doch doorgaens veranderd, verbeterd, ende met meer dan drie honderd nieuwe hoofd-stucken, en andere noodelyke byvoeghsels, allesins vergroot.*

Door

AREND van SLICHTENHORST,
Reght-geleerden.

T'ARNHEM,
By IACOB VAN BIESEN, gewoontlijken Drucker van den Ed. Hove van Gelderland. 1654.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

21 Niederl. G. 49
2 Be
(2°)

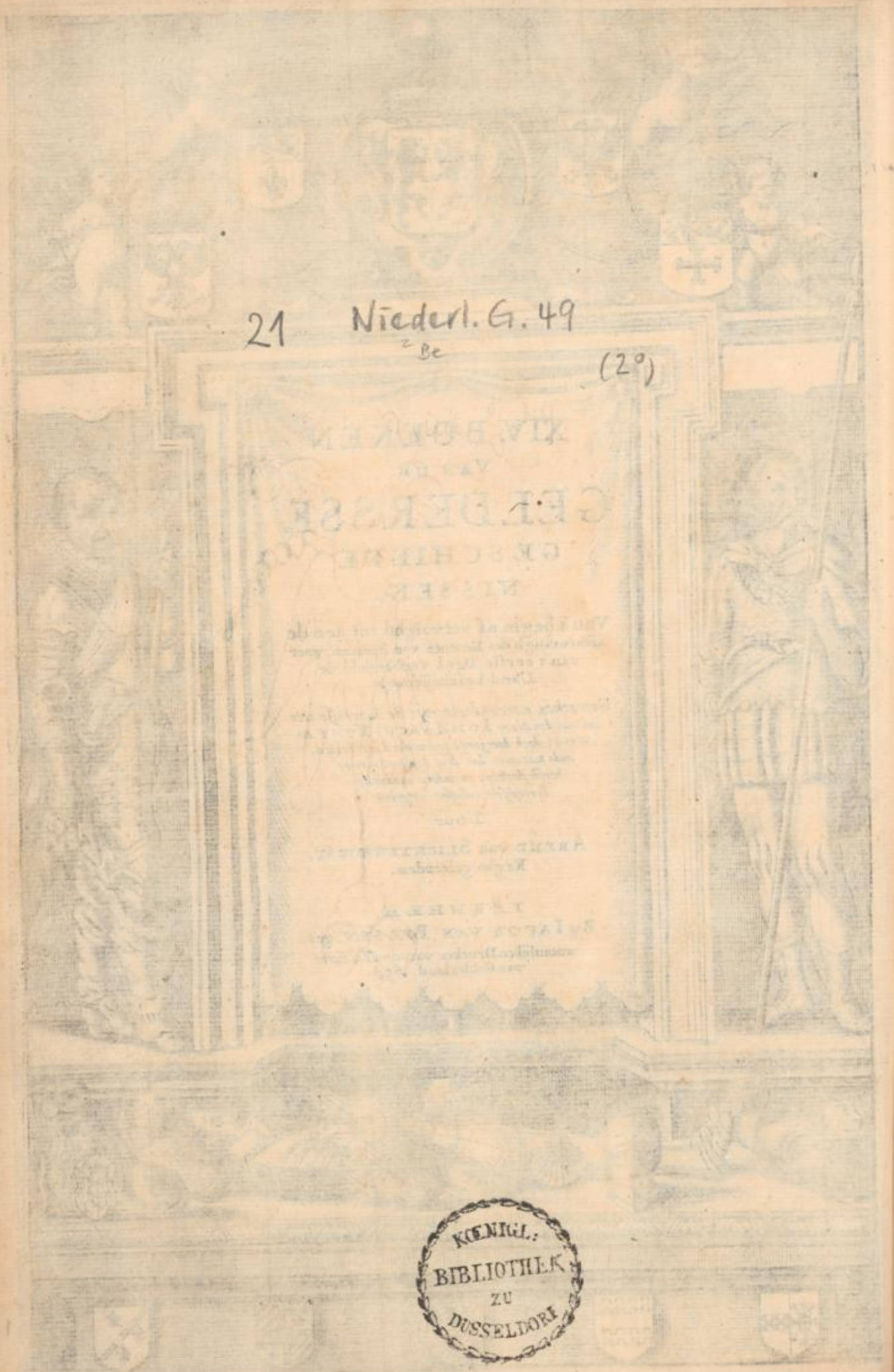

KOENIGL.
BIBLIOTHEK
ZU
DUSSELDORF

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

AEN DE

Edele Mogende Heeren,

RIDDERSCHAP

EN

STEDEN-GESANTEN,

Vertoonende

De Staeten des Vorſtendoms GELDER en Graefſchaps ZUTPHEN.

DAer ſoo menighen tijd en ſoo ſeer na verlanghd is, gae ick ten laetſten eenmael in 't licht brenghen, ende met alle nederigheyd voor U. Ed. Mog. voeten nederleggen, het werk van de GELDERSSE GESCHIEDENISSEN. Deſen traeghen en verdrietighen arrebeyd had ick wel konnen afweſen, indien ick meer had behertight mijn eyghen oorbaer en gemack, als de eer en dienſt van mijn waerde Vaderland, de noodwendigheyd van de zaek, ende de daghelijxe klaghten van eene menighte van inſaeten, die dus lang als vreemdelingen en uytlanders zijn in haer land, ende van hunne voor-ouders doorgaens zoo luttel weeten, als of die noyt en hadden geleeft ofte op 's werelds tooneel verſcheenen; ja 't bedrijf, de geſtaltenis en oorloghen van de naeſt-buyrighe volken en geweſten, die van Iaer-ſchrijvers ten deel zijn krielende, beter kennen, als haer vader-ſtad en medeburghers. Hoewel zommighe der zelver van ouds in groote, in oudheyd, in waerdy, ofte in veelheyd van luydbaere daeden en heerlijke voorvallen, by ons Gelderland niet en zijn te-gelijken. Gelijk men my lichtelijken zal gewonnen geeven, als men maer

eenighe ledighe uyren in deſe boeken wil beſteeden. Waer in ſchier op yder blad ſtaet te verneemen, wat donkere wolken en droeve ſtorm-buyen van tijd tot tijd over deſe Landſchap hebben gegaen; hoe ſy, zoo door in- als uyt-wendighe onruſten en woeleryen, meermaels is omgewroet, geſchat en geſchooren; getuymeld en wederom opgeſtaen, ende, als een kaets-bal, van den eenen Heerſchap tot den anderen overgewandeld; hoe ſy nu en dan, na eene kort-wijlighe en twijffelachtighe ſtille-ſaet, als door een haeſtighen ſpringhvloed in een nieuwen oorlogh is gewenteld. Hoe ſy ſteeds heeft geworſtelt met haere nabuyren, ende t'anderen tijden, door kraght van wapenen ofte behendigheyd haerer Vorſten, voor een wijl tijds haere vlerken uytgeſtreckt over beyde Vrieſlanden, Groningen, Drent, en beyde Stichten van Utrecht, ende te gelijk de overighe Borgoenſſe Nederlanden door ſterke invallen ſchier alle vreesachtigh en moede gemaekt: hebbende zoo weynigh ruſt gehad als een *Euripus*, ofte een geſlingerd ſchip van de winterſſe baeren en allerley winden bevochten; Hoe ſy niet te min, onder alle die quaelen en ellenden, niet en heeft beſweeken noch gewanhoopt; doende en denkende 't geen men leeſt van den ouden Stuyrman, die niet min dapper als Godvruchtigh, midden in't gevaer en onweder, den Zee-god *Neptunus* aldus toe ſprack: *Heer, ghy kont my berghen, ofte, zoo't u belieft, verdrenken: maer, het gae hoe t'wil, ick zal effenwel, niet weetende wat my beſcheerd is, mijn uyterſte beſt doen, een oogh in't zeyl ende het roer met beyde handen vaſt houden.* Soo dat my, in 't verhael van deſe en diergelijke deerniſſen, t'elkens een koude koorts en rijbeling door de leden is geſchooten, die mijne handen en gedachten ſomwijlen ſtille ſtaen, ende mijn pen niet zoo zeer van inkt als van bloed hebben doen druypen. Zijnde een wonder, dat, na zoo harde ſtooten en algemeyne ſchuddinghen, de landen

den of ſtaende blijven, ofte het hoofd weder hebben konnen op-beuren; waer van, naeſt Gods zegen en verſterkingh, de eenighe oorzaek zijn de oude eendraght en bekende vroomigheyd der inwoonderen, die, wat aen hunne maght te kort quam, met haer hert en handen hebben vervult; ende noyt, dan ongaern en voor een kleynen tijd, vreemde dwinge-landen willen gedooghen.

Ontfanght daerom, hoogh-gebiedende en wijdvernaemde Heeren, die als zoo veele ſterren blinkt aen 't geſpan van den Gelderſſen hemel, met een gunſtigh oogh dit werk; 't welk voor deſen noyt zoo breed, noch ook in een Nederlands gewaed is ten toon gekomen, ende U Ed. Mog. al eyghen en toegedacht geweeſd, zelfs ook eer het was voldraeghen of gebooren. Beſiende, in den omloop van meer dan anderhalf duyſend jaeren, den rey en 't vervolgh van uwe edele Vorſten, den oorſprong en aenwas uwer Steden, de achtbaere oudheyd van uwe geſlachten, die (God lof) noch voor een groot gedeelt in weſen zijn, ende de klinkende verdienſten en ongemeyne daeden van uwe voor-vaders; die nu, door weldaed van den druck, voor de ſterfelijkheyd niet meer en hebben te vreeſen, zoo 'er maer leeven in de letter en 't ſchrift is.

Vaert wel, Doorluchtige Heeren, en beſchuttet mede, door u ontzagh, van de nijdighe tanden deſen arrebeyd, zoo wel als den arrebeyder zelven, die niet liever en wenſt, dan ſijn Vaderland op alle wijſen groot te maeken, ende de eer te hebben van te moghen zijn en blijven, die rechte Vaders bent van 't Vader-land,

Uwer Ed. Mog.

Deemoedighſte dienaer en onderdaen

AREND van SLICHTENHORST.

Den DRUCKER tot den LEESER.

E. *ende* E.

HOe langhde Wereld geſtaen heeft, wat wonderheden ende veranderingen in deſen Vorſtendom Gelder ende Graeffſchap Zutphen oock voorgevallen zijn, wat oorlogen ontſtaen, gevoert, wat victorien erhouden, wat nederlagen overkomen, wat Vorſten ende Helden geleeft, geregeert en gedomineert, wat Steden ende Heerlijckheden ſich verheven en gefloreert hebben: Soo is doch in alle die tijdt tot luyſter van gemelte Vorſtendom ende Graeffſchap in 't generael, ende van den Vorſten, Steden, Heeren, Leden en Ingheſetenen van dien in 't particulier, noyt eenighe Chronijcke in de Nederduytſche moeder-taele oyt ten voorſchijn of in druck gekomen, waer uyt de nakomelingen konden ende mochten ſien, leſen ende vernemen alle het geene oyt te vooren ſich in deſen Vorſtendom ende Graeffſchap toe-gedragen heeft, ſoo omtrent de reputatie van de ſelve, als voornamelijck hare macht, Doorluchtigheyt, trouheyt, victorien ende alliantien met benabuyrde Vorſten, Heeren en Landen reſpective gehadt, betoont, bekomen ende gemaeckt. Ende alſoo de Ed. Moog. Heeren Staten deſes Vorſtendoms ende Graeffſchaps met ongelooffelijcke ſorghe, moeyten, koſten ende niet minder yver, door den vermaerden en ervaeren Hiſtory-ſchrijver de Heer *Ioh. Iſac. Pontanus* uyt alle oude Archiven, 't geen tot een perfecte Chronijcke ende Hiſtorie van deſen Vorſtendom en Graefſchap, ter oorſaecke verhaelt, nut, noodigh, dienſtigh ende bequaem vereyſcht wierd, had by een doen brengen; ende ſijn E. 't ſelve tot gerief niet alleen van der ſelver Ingeſetenen de Latijnſche Tale verſtaende, nemaer oock voornaementlijck tot dienſt van de benabuyrde Provintien ende andere vreemde Natien ende Volckeren, in een groot Volumen gebracht, in ordre gedirigeert ende ſuyver in Latijn beſchreven; 't welck nochtans d'onervaerene in de Latijnſche tale, *unicuique enim non contingit, nec etiam prodeſt adire Corinthum*, niet konde helpen; daerom duſdanighe oock al vorder in haer eygen Provintie, ſoo veel d'oudtheyt ende voortijden aengingh, onervaren, ende gelijck als vreemt in haer Vaderlandt bleven. Soo iſt dat ick onderſc. Ordinaris Boeckdrucker van den Ed. Hove van Gelderland, wel wetende de ſchade ſoo mijn Schoon-broeder *Ian Ianſz.* by het drucken van de Latijnſche Hiſtorie heeft geleden, doch daer aen niet ſtootende, ſoo op hope van beter geluck, ende mede door de ſelve drift van liefde tot het Vaderland, die voorn: mijn Schoon-broeder tot het drucken bewogen heeft, my ondernomen heb met kenniſſe vande Ed. Mog. Heeren Staten deſer Provintie, oock met onverdragelijcke koſten ende onuytſpreeckelijcke moeyten, de voor-verhaelde Hiſtorie van *Pontanus* door D. *Arn. Slichtenhorſt* in de Nederlandtſche ende moeder-tale te laten over-ſetten, hebbende de ſelve niet alleen met een byſonder werck, geintituleert het *Tooneel van Gelderlandt*, vermeerdert, maer dat het principaelſte is, met wel 300. nieuwe Hooftſtucken verbetert ende vermenighvuldight; oock met Kopere plaeten van 't geheele Vorſtendom en Graefſchap in 't geheel, de Steden ende voornaemſte Forten van dien in 't byſonder, verciert ende bekleedet, de welcke in de Latijnſche Hiſtorie niet gevonden worden, of oyt in 't licht gegeven zijn. Ende dewijle een yeder geerne maeyt, van 't geene hy met ſuyren arbeyt heeft gezaeyt; ende niet den byen ende ſchapen gaern gelijck zijn, die van haer honigh ende wolle, met groot ongemack geſocht ende vergadert, weynigh of geen voordeel trecken. Wil ick U. E. ende E. ootmoedigh ende onderdanigh gebeden hebben, deſe mijne aengewende koſten ende moeyten te willen voor lief ende aengenaem nemen, ende vervolgens dit werck met luſt ende voordeel leſen, ende aen anderen daer van doen ſmaeck hebben, op dat ſy ſich mede met een Exemplaer verſien, ende fondamentelijck van den beginne, opkomſt, voortgangh ende jegenwoordigen ſtaet deſes machtigen ende vermaerde Vorſtendoms ende Graefſchaps mogen ſpreken ende handelen, ende voorders 't ſelve met goedt ende bloedt in ſijn Rechten, præeminentien ende Privilegien, voor-ſtaen ende beminnen, dat Godt gelieve te zegenen, ende U. E. E. in voorſpoet doen leven ende bloeyen. *Vale.*

U. E. E. Dienaer, *Iacob van Bieſen.*

*D*Oor Moyſe 't *aller-eerſt den Aerdkloot wierd beſchreven,*
Joſephus *ſtreckt daer naer het Iodendom een licht,*
Homerus *maekt den Griek onſterflijck door ſijn Dicht.*
Dien grooten Cæſar *doet noch* Bato *met hem leeven.*
Tacitus *het Roomſche Ryck doet heen en weder ſweeven,*
Euſebius *toont wat quaet 't geſchil in Kercken ſticht:*
Horatius, *Spangiens roem, ons ſtellet voor 't geſicht.*
Plutarchus *'t Helden boeck,* Guiccardin *onſer neeven.*

Puſt Babylon, Pers, Grieck, *of* Room *op Oorloghs daeden,*
Haer Roem is maer een ſchim, van 't beelſel deſer blaeden,
Waer in dat yeder Celt *verſtreckt een Oorloghs Vorſt,*
Civilis *en* Armin', *ſien heeden haer Banieren,*
d'Al-oude ſchrick van Room', *noch meer en meerder ſwieren,*
Tot glory haerder ſtaet, door d'hand van Slichtenhorſt.

JOH. van MOL. *Dur & Mol.*

Korte onderrichtinghe voor de Lief-hebbers, om de Kaerten, Steden ende Forten in 't eerſte Boek, zijnde Tooneel van Gelderland, op ſijn behoorlijke plaets te vinden. Geteyckent door Nicolaes van Geelkerken, *Land-meeter des Vorſtendoms Gelder en Graefſchaps Zutphen.*

De Generale Kaerte van Gelderland, Pag. 30
Land-kaerte van 't Nymeegſſe Vierdeel, 33
de Stad Nymegen, 34
Tiel, 41. Bommel, 45
de Schants van de Vooren, en S. Andries, 46
en Schenken-ſchants beſchrijvinghe op 49

Het Ruermondſſe Vierdeel, 59
de Stad Ruermond, 59 Venloe, 60
Gelder, Stralen, Wachtendonk, Erkelens, } 61 Nieuwſtad, Montfoort, Stevens-weerd, } 62

De Land-kaerte van 't Graeffchap Zutveen, 64
de Stad Zutveen, 65 Doesburgh, 71
Deutichem, Lochum, Grolle, 74
Bredevoort, leeſt 88, 89.
De Wild-baen tot Dieren, 78

't Arnhemſſe Vierdeel, ofte de Velouw, 108
de Stad Arnhem, 96
Harderwijk, 100
Wageningen, 102
Hattem, 105
ende Elburgh, 106

lat ick onderſc. Ordi-
love van Gelderland,
Schoon-broeder *Ian*
ijnſche Hiſtorie heeft
nde, ſoo op hope van
ſelve drift van liefde
n Schoon-broeder tot
ondernomen heb met
taten deſer Provintie,
n ende onuytſpreec-
rhaelde Hiſtorie van
rſt in de Nederlandt-
rer-ſetten, hebbende
nder werck, geintitu-
, vermeerdert, maer
1300. nieuwe Hooft-
hvuldight; oock met
Vorſtendom en Graef-
le voornaemſte Forten
ende bekleedet, de
niet gevonden wor-
jn. Ende dewijle een
hy met ſuyren arbeyt
en ende ſchapen gaern
ende wolle, met groot
lert, weynigh of geen
. ende E. ootmoedigh
oen, deſe mijne aenge-
willen voor lief ende
gens dit werck met luſt
anderen daer van doen
de met een Exemplaer
van den beginne, op-
nwoordigen ſtaet deſes
rſtendoms ende Graef-
ndelen, ende voorders
in ſijn Rechten, præ-
voor-ſtaen ende bemin-
nen, ende U. E. E. in
yen. *Vale.*

Iacob van Bieſen.

Coom *op Oorloghs daeden,*
't beelſel deſer blaeden,
recht een Oorloghs Vorſt;
haer Banieren,
meer en meerder ſwieren,
hand van Slichtenhorſt.

L. *Dur & Mol.*

Forten in 't eerſte
ut door Nicolaes
tphen.

hap Zutveen,	64
Doesburgh,	71
, Grolle,	74
eeft 88,0	89.
,	78
de Velouw,	108
	96
	100
	102
	105
	106

DE

HISTORIA GELRICA,

Belgicè compoſita

à Clariſſimo Juvene

D. ARNOLDO SLICHTENHORSTIO,

Gelro, J. U. D. & Poëta elegantiſſimo.

HIſtoriam patriam, Patrio ſermone loquentem,
Lapſa reducentem tempora, GELRE, ſitis?
Nil prius hac, rara quam SLICHTENHORSTIUS arte
Condidit, explendæ ſufficit iſta ſiti.
Nomine digna ſuo eſt, & veri candida teſtis,
Nulla notanda ſilet, nulla ſilenda notat.
Non hîc invenies peregrina vocabula, nec res.
Gelrica Gelriaco ſunt mera dicta ſono.
Creſcit ab Auctoris meritis dignatio libri.
Nobilis hoc vates nobile ſtruxit opus.
Illi jam dudum merito coma floret honore,
Lecta gerens raro laurea ſerta jugo.
Sancta Themis juveni curandas tradidit aras,
Juſque ſacerdoti detulit ipſa ſui.
Hiſtoricum Vatemque tuum Jurisque peritum,
Gelria, quâ poteris parte juvare juva.

JOHANNES WITTEN Gelrus.

De Eadem ad Eundem.

HActenus indigenam latuit ſua patria Gelrum.
Non poteras tantum diſſimulare nefas
Sumpſiſti calamum, Gelris patriæque dediſti,
Reddere vix quantum Gelria tota queat.
Per te Menapios cognoſcimus atque Sycambros,
Et Celtas, omnis gens genus unde trahit;
Uſpiosque patres, Batavæque exordia gentis,
Antehac obſcuro ſemi ſepulta ſitu;
Tutorum regimen quot perdurârit in annos,
Tum Comitum ſeriem, denique geſta Ducum.
Nec nudè narraſſe ſat eſt. præcepta recludis
Civica, rectores quæ populumque docent.
Multaque vitales profers in luminis auras
Quæ lateant doctos prætereantque ſenes.
Plura ſuperſtruerem. prohibent ſed plura profari
Et pudor, & nimiæ nexus amicitiæ.

FRED. à STRALEN, Conſul Vadenſis
ac eidem oppido à ſecretis.

Ad Eru-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Ad Eruditiſſ. Clariſſimumque Juvenem

ARN. SLICHTENHORSTIUM,

Hiſtoriam Gelricam Belgico ſermone edentem.

UT vitæ laudisque ſuæ ſaturata voluptas
Pontano clauſit compoſuitque dies,
Et cœli magnis illud decus addidit umbris,
Et Superis mixtas fecit habere domos;
Tu quaſi defuncti loqueris ſucceſſor & hæres,
Tu parili nobis exprimis ore ſenem,
Et ſua facundos reddis poſt funera manes,
Dum referunt verbis mutua verba tuis.
Per te *Pontanus* loquitur, loquerisque per ipſum,
Et calami juncto fœdere condis opus.
Sed velut heredem *Pontani* penna recepit,
Pontani dixit te quoque fama ſuum.

ROCHUS HOFFERUS, Zirizæus.

MÆonides canit acta Ducis cui Græcia mater,
Troianum celebrat Mantua clara virum.
Mulcet uterque ſacro dulces modulamine ſenſus,
Et rapit attonitos bellica Muſa viros.
Non impar moliris opus, ARNOLDE; ſub ipſos
Subjicis aſpectus Gelrica facta Ducum.
Martia famoſâ plus gaude, Gelria, Troiâ
Qui ſua decantet Pargama Phryge carent.
Tu capis à proprio, felix, præconia cive
Qualia Pelides, quum ſua, Homere, canis.
Ilion, indulge; veſtrum quoque laudo Daretem,
Phrygius aſt anſer & Maro cygnus erat.

JAC. HOOFT, J. U. D.

In Gelriæ Hiſtoriam à Clariſſ. Domino

ARN. SLICHTENHORSTIO, JC.

noviter illuſtratam.

LIvius Auſonidum ſcribens fera prælia Regum,
Armaque quæ latius Conſul in orbe tulit:
Quæ gentes ſenſêre jugum, videre triumphos,
Et quicquid juris Prætor in urbe dedit;
Illa, inquam, referens, longa laudabile fama
Et duraturi nomen honoris habet
Hinc liber Italiæ ſupremis ortus in oris
Nunc ea, quæ quondam maxima Roma, videt.
Non minus ARNOLDUM commendant ſcripta, ſuorum
Queis res Gelrorum narrat & acta Ducum.
Patrem poſteritas, materque Sicambria natum
Accipe, Gelrorum Livius alter erit.

REIN. HOOFT.

AEN

AEN GELDERLAND.

Op haer beſchrijvinghe uyt-gegeeven door

ARNOLD van SLICHTENHORST.

MAnhafte Gelderlandt, onwinbaer t'allen daghen,
Bellona 's voeſter-kindt, een donder-ſlagh in ſlaghen,
Een blixem tegen 't ſtael; wiens grimmighe gemoedt
Selfs Romen menighmael gekoelt heeft met haer bloedt,
Schoon ongetemt in 't Veldt, en dat s'haer ſtrenghe wetten
Beſtond de wereld door, hand-daedigh, voort te ſetten,
Voochdes' van aerdt en zee, s'en heeft niet ſonder reen
Geſchrickt voor u trompet, u wapens aengebeen.
Wat kan de Tijdt al doen? der oud'ren vroome daeden
Die laghen als verroeſt, de palm- en lauwer-bladen,
Getuyghen van haer arm, verdort en gants ontdaen,
Selfs de geheughenis van haeren roem vergaen.
Siet een recht-ſchaepen borſt, een borger voort-gekoomen;
Goddin, uyt uwen ſchoot, die heeft nu wegh genoomen
Dees' grondelooſe nacht, heeft met een ijle vlijdt
U van vergeetenheyd, en diepe ſlaep bevrijdt.
Wat helder licht koemt hier? *Gravlis* ſtaet herbooren,
De klingh is in de vuyſt. 'k Sie dondrend' en vol tooren
Armini groote ziel. My dunkt den Heldt die leeft,
Siet hoe dat *Cæſar* ſelf, hoe 't Roomſche leger beeft.
Ick ſie jae man voor man, de Graven en de Grooten,
En 't Hertoghs edel bloed, van Naſſouw hergeſprooten,
Op Egmond neergedaelt; tot dat ſich Ooſtenrijk
Bemaghtight heeft het Landt met liſtigh ongelijk.
Dit 's SLICHTENHORSTS beſtaen. De tijd en kan niet ſchaden;
Ook duyſend jaer hier na, aen mannelijke daeden,
Daer ſulcke borgers zijn. O onverwenſchlijk pandt,
Sijn Vaderlandt aen hem, hy aen ſijn Vaderlandt.

NICOLAES HEYNS.

OP DE GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN, VAN DEN

Hooghgeleerden Geſchiedenis Schrijver | *Ervaren* Rechtsgeleerde | *Vermaerden* Dichter,

ARNOLD SLICHTENHORST.

DE drie Godinnen, die voor deſen zaemen ſtreden
Om 't guld' en twiſtigh lot van d'Appel, zijn te vreden,
En komen over een; 't verſchil is ne'ergeveld,
Vermits dat elck in Een haer hoochſt vernoegen ſtelt.
Doch PALLAS, de Godin des oorloghs, ſal haer daeden
En mannelijck beleydt, met eer en deught belaeden,
Eerſt ſien in 't licht gebracht; dees' groote dapperheyt,
Op 't trotſte afgemaelt, die vverckt naer d'eeuwigheyt.

Hier

Hier op treedt JUNO voort, Meesterſſe van 't heel al,
Van 't menſchelijck geſlacht, en van het Aerdtſche dal;
Sy haeckt al naer den dagh, wvanneer ſal zijn beſchreven
Het Recht de ſuyv're Wet, vvaer naer ſal kunnen leven
Het volck, haer onderdaens; tot ſtraffe van het quaet,
Het zijd' aen wie het zijd', en tot der deughden baet.
De laetſt' is VENUS vvel, maer heeft het ſlechtſte niet,
Geen' oorſaeck van beklagh, geen reden van verdriet:
Sy kieſt het beſte deel, het aerdighſt' in het vryen,
Van dees' vermaerden Geeſt, de ſoetſte rijmeryen:
De dichten (die 't gelooft en ſal ſich niet bedriegen)
Die ſullen gaen, ſoo verr' als ſelfs de bouten vliegen
Van haer beroemde Soon; die niet en voelt de pijn
Der ſchichten, ſal gewis door 't dicht geſchooten zijn.
Het leven en de tijdt ſal 't Recht en Dichten geven.
Maer vvat verdient die geen, die dit ſoo heeft beſchreven?
Die ons ſoo menigh Jaer ſoo bondigh heeft verhaelt,
Diens eer en luyſter dient door Jaeren niet bepaelt.

Ad Dominum Autorem.

ACcipe languentis, vates doctiſſime, venæ
Carmina, prolata deſpicienda manu,
Ride, ſed memori tua pectore vota revolvens
Invenies animi candida ſigna mei.
Miraris volui peccare quod ore Sicambro?
Quid mirum, in Latio quum peregrinus eram?
Vera tamen dixi, ſi noſtra ſonare Poëtam
Lingua nequit, Batavum lingua ſonare poteſt.

ANDREAS SCHADE à Weſtrum.

Op het uyt-geeven
Van de
GELDERSCHE HISTORIE,
Door den Heere
ARENT van SLICHTENHORST
Rechts-geleerde.

MAnnen, die des Werelds duyſter
Deur de letter-konſt en luyſter
Van het Grieks geweſt verlicht,
En daer mee veel' landen ſticht:
Ghy die Romens hand-veſt boeken,
Grondelijck gaet onderſoecken,
En daer uyt 's lands oorbaer leert,
En 't gemeene beſt regeert:
Mannen, die ons zeeden-ſtempel
Naer het ſtaetelijck exempel
Van die Stadt beſtieren doet,
Die noch yder vyeren moet
Om haer deughd en braeve daeden,
Om haer wel-doorzulte raeden,
Om haer 's Werelds kund en recht,
Daer de Wereld noch na recht:
'k Bid, ontſlaet u wat dees' wijsheydt,
Siet waer in u eygen prijs leydt:
Set aen zijd het uytheemſch oudt,
En u eygen doen beſchouwt.
Waerom altijdt naer Athenen?
Waerom doch nae Romen heenen?
Waerom ſoo veer van de handt?
Leeren kunt ghy in u Landt.
In dat Landt, alwaer de Vryen
Zijn de Spaenſche tyrannyen
Deur gevochten, en aen zy
Hielpen zielen ſlaeverny.
Daer de ſeven Vrye Landen
Moeten d'andere tien aenranden,
En de ſeven zijn beſtandt
Tegens tien, en Spangiens handt.

Wën

Op het uyt-geeven van de Gelderſche Hiſtorie.

Wen Bourbon haer ſlechts is mede,
't Zy dan oorlogh 't zy dan vrede
Tegens 't Huys van Ooſtenrijck
Is Bourbon haer Ludewijck.
Gaet beſiet daer de beginſſels,
Siet de wieghe, ſiet de winſſels
Van het ſtrijdbaer Gelderland.
Siet het queekſel van die plant.
Siet van wie ghy af-komſt rekent,
Met wie ghy verbonden tekent,
Met wie dat ghy vreede maekt,
Met wie dat gh' in oorlogh raekt.
Siet de opkomſt, eer en 't huwen
Van drie Kroonen met de uwen,
Hoe die tuck van raedt en daedt
Pijler-veſten uwen ſtaet.
Siet u Voochden, Graven, Vorſten,
Wat ſy niet beſteyg'ren dorſten,
Wat ſy t'huys of buyten 'slands
Deden met haer kloecke mans.
Hoe ghy Romens ridder-benden
Met u blixem-punten ſchenden,
Siet die vroome Zeeghe-daên,
Siet u trotſe Helden aen.
Wen u ſneeghe ſwaerden blickten,
Romens Raed en Volck verſchrickten;
Meer, om dat ſoo kleynen maght
Soo veel' Ruyters t'onder braght.
Maer het wiſſel-vaerdigh ſwaeyen
Van 't Geluck kan 't al verdraeyen.
Denckt, hoe deſe blinde Vrouw
Wiſpeltuerigh is van trouw.
Welſtandt kan niet altoos duyren.
Loſſche weeld' verſelſchapt truyren.
Ach! het warrich volck ſijn handt
Slaet in eygen ingewant.
Denckt, ô Gelder, aen dat hollen,
Aen dat bijſter vinnich dollen,
Denckt aen 't ſchendich ongeluck,
Dat u baerde ſoo veel druck.
Denckt, en ſchrickt die donder-daghen,
Die de landſchap moeſt beklaghen,
Denckt eens aen dien droeven ſtaet,
Aen die bruſke euvel-daedt,
Doen de tweeſpalt u aen ſtarde
Sleeter-ſcheurde, doe de harde
Burger-krijghen u geveldt
Saghen in u eyghen veldt.
Denckt, hoe waer 't ghy doen te moede,
Doen de wraeck-luſt met haer roede
Trof het ſterf-huys van u ſtaet,
En met plaeghen hield geen maet.
Dien de bitze raeſernyen
Soo veel ramps u deden lyen,
Doen u Landſchap was een Wees,
't Recht ontvooght en 't Hof vol vrees,
't Raedthuys ſonder raedt te pleegen,
Ridderſchap om hulp verleegen,
Yder huys-geſin geſpluſt,
En het grauw gantſch opgeriſt;
Joncker, burger, boer geplondert,
Doen men moorden in 't het hondert,
Doen de wraeck greep nae u Kroon,
En betaelden 't u met doon.
Laet noch zijn in u gedachten
Boeren huylen, burger klachten;
Denckt noch aen die bijttebauws
Als van Honex en Kabbelauws.
Denckt maer wacht u voor die tijden,
Wilt die kancker-twiſten mijden,
Dat ghy kunt den droeven dagh
Deuritaen van een harden ſlagh.
Leeſt en leert dan uyt u ſchriften
Ramp en voorſpoed keurigh ſchiften,
Die u SLICHTENHORST vertaelt,
En daer mee ſijn naem behaelt.
Laet u eyghen ſelfs exempels
Strecken leſſen voor u drempels.
Spiegelt u aen eyghen leer.
Eygen leer bevordert meer.
Sticht u ſoo in eyghen daeden,
Dat gh' u hoeden meught voor ſchaden;
Dat geen droevigh ongeval
Oyt weer brenght u ſtaet ten val.
Dat geen vyandlijcke laegen
Immermeer u Steden plaegen.
Dat u Maes, u Wael, u Rhijn
Buyten tegenſpoed magh zijn.
Dat u vry geſtreeden muyren
Noyt om onheyl moghen truyren.
Dat de Spaenſche lemmer klingh
Noyt de vryheyd u ontwringh.
Dat u Kreyts van beyde Leeuwen
Zy geveſticht deur veel' eeuwen.
Dat geen binnen-twiſt u ſloopt.
Dat geen buyten-Heer u ſtroopt.
Naſſouw eertijds heeft u Borghen
Wel bewaert mit eer en ſorghen;
Die, doch op een ander voet
U noch hand-haeft met ſijn bloede.

Aen den ſelven.

DE Tijd, die dus langh had de zeege-daên van Gelder
Verſmoort in donck're mijn', brenght *Slichtenhorſt* in 't helder.
Hy u vergeetelheyd verlicht met ſijn verſtand,
Wat is hy waerdigh, die herleeven doet ſijn land?
't Is onderlinghe plicht. Want hy het leeven geeft
Weer aen ſijn Vaderland, daer hy 't ontfaughen heeft.

W. van BRONCKHORST. 1645.

HET

HET EERSTE BOEK
VAN DE
GELDERSSE GESCHIEDENISSEN,
VERVAETENDE
De Land-beſchrijvingh en gantſſe geleegenheyd des Vorſtendoms GELDER en Graefſchaps ZUTVEEN.

INHOUD.

1. en 2. *HEerlijkheyd en byſonderheeden van Gelderland.* 3. *Syne paelen en afdeylinghe.* 4. 6. *De lenghte, breyte en omloop.* 5. *De Oude, Nieuwe en Hollandſſe Yſſel, ende de Berkel.* 7. *Volheyd, eygenſchap en genoeghlijkheyd des lands.* 8. *Boom-vruchten. Bier. Rhijnſſe wynen.* 9. *Groene haringh. Binnenſtroomen.* 10. *Oude inwoonders van Gelderland. Batavieren. Haer hoofd-ſtad Nymegen.* 11. *Kuylenburgh waer van benoemd. De Gelderſſe beſitten zoo veel van Batavien als die van Holland* 12. *Caninefates ofte Kennemers. Egmond eene oude mond des Rhijns.* 13. *Oorſprongh van 't woord Batavien en Betouw. Katten ofte Heſſen.* 14. 15. *De oude en tegenwoordighe loop en uytganghen des Rhijns. De Leck en Vecht.* 16. *De Wael en Maes.* 17. *De Lingh. Waer de grift van Corbulo te zoeken zy.* 18. *De aert en bolligheyd van de Betouw en Holland.* 19. *De Betouwers by de Romeynen gevreeſd en hoogh geacht. Wel-geleegenheyd van de Betouw.* 20. *Haer konſt van rijden en ſwemmen, en wijſe van vechten. Vreemdigheden van den Batavier Soranus.* 21. *De tegenwoordighe vecht-luſt met meſſen en vuyſten overgehaeld.* 22. *De Bataviers van 't verwijt van bottigheyd vrygeſprooken, en het ſpreek-woord van 't Betouwſſe oor verklaerd.* 23. *Hun geſtaltenis, hayr en baerden. De Betouw daer na overheerd en geſmaldeeld.* 24. 25. *De woon-plaetſen en ſtrijdbaerheyd der ouder Sicambers.* 26. *De Uſipiers, Tenctteri en Tubantes.* 27. *De Menapiers en Marſſers.* 28. *De Vranken, Vrieſen en Saxenaers.* 29. *De Noord-mannen en Deenen in Gelderland.* 30. *Hoe Gelderland van 't Huys van Pont aen dat van Naſſouw, en voorts aen de ſtam van Gulich is gekoemen.* 31. *Ende van de Egmonden, onder 't dexel van pandſchap, aen de Vorſten van Burgondien.* 32. *Daer na door Karel van Egmond met het ſwaerd weder gehaeld.* 33. 34. *Na wiens dood Keyſer Karel, de Lotringer, en Willem van Cleve om ſijne erffenis kraekeelen.* 35. *Dan Willem word door den Keyſer weder uytgeſtooten, ende des Keyſers zoon Philips daer na ook van de Staeten verſwooren.* 36. *Kluchten aengaende den oorſprongh van den naem van Gelderland.* 37. *De rechte oorſprongh afgehaeld van de oude Kelters.* 38. *Gelderſſe ſpraek en oudheyd van de*

Duytſſe.

Inhoud van 't eerſte Boek.

Duytſſe. 39. *Vreemde hayr vlechtingh en manhaftigheyd van de wijlen inzaeten. Veranderingh in den land-ſtand.* 40. *Geleerde mannen.* 41. *Adelijke geſlachten.* 42. 43. *Banner-heeren, Ridderſchap, en Steden. Land-daghen, en wanneer die zijn opgekoemen.* 44. 45. *Byſondere keuren en gerichts-banken. Geringhe maght van de oude Biſſchoppen over de inwoonders.* 46. *Raeds-heeren van 't Vorſtelijke Hof.* 47. *Momber. Dijk-graeven. Leen- en thins-rechten. Land-gerichten.* 48. *Beroepinghen en klaeringhs-gerichten.* 49. *De Gelderſſe met de oude Duytſſers vergeleeken in de gewoonten van vergaderinghen.* 50. *Van oorlogh, gaſteryen en drinken.* 51. *In den Gods-dienſt, haet van den beelden dienſt, houwelijken, en overdraghten.* 52. *In de kleedingh, Steden en huyſen.* 53. *De Gelderſſe met de Hollanders en andere vergeleeken.* 54. 55. *Hoe veele landen en Steden Gelderland van tijd tot tijd is quijt geworden.* 56. 57. *Afdeylingh des Vierdeels van Nymeghen.* 58. *Nymeghen waer van genoemd?* 59. *Waerom een voet des Rijx?* 60. *Was eertijds de grens van der Vrieſen gebied.* 61. *Oudheyd van den Valk-hof; ende van den Romeynen en Vranken.* 62. *De Stad van binnen. De Wael. Van den Afgod Hees.* 63. *De Stevens-kerk en School.* 64. *Het Raed-huys. De haven, en vaert op Arnhem. Het Rijx-wald.* 65. 66. *Nymeeghſſe bieren, ende geleerde ofte anderſins beroemde mannen.* 67. 68. *Van het Gericht; klaeringhen en den burgherlijken toeſtand.* 69. *Heerlijke voor-rechten en vryheeden.* 70, 71. *Wat deſe Stad van tijd tot tijd is bejegend. Knodzenburgh.* 72. *Vruchtbaerheyd, wel-gelegenheyd ende des naems oorſprongh van Tiel.* 73. *Zijnde wel eer de hoofd-ſtad van 't Graefſchap Teyſterband.* 74, 75. *Haer oudheyd en menighte van kerken.* 76. 77. *Ongelucken van brand, hooghe vloeden en oorloghen.* 78. 79. *Kloek-moedigheyd der burgheren, ende van den Heer van Soelen.* 80. *Haere vryheeden en doorluchtighe mannen.* 81. *De Stad en 't land van Bommel.* 82. *De Schantzen van Voorn en S. Andries. Des Stads kerk en oud Block-huys.* 83. *Haere voor-rechten en burgherlijke toeſtand.* 84. 85. *Manhaftigheyd en luydbaere daeden der burgheren in de verleedene oorloghen.* 86. *Beruchte mannen.* 87. *Het Graefſchap van Teyſterband. Het Slot van Pourroyen.* 88. *Schenken-ſchants, het Spijk en Tol-huys.* 89. *De Stad Grave.* 90. *Gent, Maes-Bommel en Batenburgh.* 91. *Wijk te Duer-ſtad.* 92. *Van Buyren en ſijne eerſte Heeren.* 93. *Kuylenburgh.* 94. 95. *Beyde Graefſchappen leen-roerigh aen Gelderland.* 96. *Een langh vertoogh en Stam-boom der Heeren van Boſichem, die daer na zijn geworden Heeren en Graven van Kuylenburgh.* 97. 98. *Geleegenheyd van Ruermond.* 99. *Hoe vaek de Stad is over-gegaen. Odilenbergh.* 100. *Venloe van binnen. Sijne geleerde mannen.* 101. *Groote ſtrijdbaerheyd der burgheren.* 102. 103. *Gelder.* 104. *Stralen en Wachtendonk.* 105. *Erkelens en Nieuſtad.* 106. *Keſſel en Echt.* 107. *Montfoord met de overighe Ampten.* 108. *De ſcheyd-paelen en naems oorſprongh der Stad Zutveen.* 109. 110. *De Berkel. Geeſtelijke en wereldlijke gebouwen. Walburght kerk.* 111. *Het Raed huys, School en verſtandighe mannen.* 112. *Van den keurdagh en des Stads Overigheyd.* 113. *Beroepinghen, en beroemdheyd van de Zutveenſſe rechten en Richters.* 114. *d' Af-haelingh van dinghtaelen hier ongebruykelijk. Leen- en laeten-goederen. Vierdeels daghen.* 115. *Loflijke vryheden der Stad.* 116. *Vergelijkingh tuſſchen Mechelen en Zutveen.* 117. *Oorloghs-plaeghen die Zutveen hebben getroffen.* 118. *'t Graefſchap van Zutveen zeer oud, ende eertijds veel maghtigher dan nu.* 119. *Of het te vooren zy geweeſt de Graefſchap van Zellem. Zeffelick.* 120. *Van den naem en 't wapen van Doesburgh.* 121. 122. *Van den Ouden en Nieuwen Yſſel.* 123. *Haere vee-merkten en kerken.* 124. *Gods-huyſen en Schoolen.* 125. *Toorens, poorten, muyren, gevangeniſſen en Oude Burght.* 126. 127. *Haere oudheyd als ook denkwaerdighe rechten en voor-rechten. Eed van den Droſt en Richter.* 128. *Verſcheyde inneeminghen van Doesburgh.* 129. *Dotechem en Lochem.*

Inhoud van 't eerſte Boek.

en Lochem. 130. *Grol.* 131. *Van de vier Banner-heeren des Graefſchaps.* 132. *Het Graefſchap Bronkhorſt en de af-koemſt der Graven van Limburgh.* 133. *De eerſte Heeren van Bronkhorſt.* 134. *Van de Graven en Stad van 's Heeren-bergh.* 135. *Onderzoek van het hoofd en lichaem van Druſus.* 136. 137. 138. *Vryheeden en onderdaenighe Ampten van den Bergh.* 139. *Stam-boom ende bedrijf van alle Heeren en Graven van den Bergh.* 140. *De Bannery en Heeren van Baer.* 141. *en* 142. *Ende van Wiſch.* 143. *en* 145. *De Ampten van 't Graefſchap Zutveen. De veſte Bredevoort.* 144. *Hoe Bredevoord met Wenterſwijk Aelten en Dinxperloe aen Gelderland zijn gekoemen.* 146. *De Heerlijkheyd en Heeren van Borkeloe. Geſchil tuſſchen de Graven van Bronkhorſt en Diepholt over den eygendom van Borkeloe.* 147. 148. *Ende met den Biſſchop van Munſter.* 149. *Geſlacht-rolle en optellinghe van de laetſte Heeren van Borkeloe.* 150. *Diepenheym by de zelve Heeren eertijds geworven.* 151. *De naem, poorten en buyten-werken van Arnhem.* 152. *Sijne geſonde lucht en genoeghlijkheyd.* 153. *De Ians kerk en aenzienlijke voor-baeten van de Duytſſe Ridders.* 154. 155. *Geeſtelijke en andere geſtichten zoo binnen als buyten. Sebis-kerk. Ooſterbeek.* 156. *Van den Raed en 't burgerlijk bewind der Stad.* 157. *Haer oudheyd en hooghe voor-rechten.* 158. *Plaeghen van vuyr en belegeringh.* 159. 160. *Manlijkheyd der burgheren. Geleerde luyden.* 161. *Harderwijx naem, eerſte bemuyringh en vry-heeden.* 162. *Sijne geeſtelijke en andere gebouwen.* 163. *Quaelen van brand en oorlogh.* 164. *De Academie en vernaemde mannen.* 165. *Merkelijke oudheyd van Wageningen.* 166. *Iongſte bemuyringh. Afdwaelingh des Rhijns. Sijne poorten en ſand-dijk.* 167. 168. *De Stad om ſijne ſterkte en wel-geleegenheyd by de Vorſten hoogh geacht.* 169. *Van het Slot ter Horſt, ende den Tabax-bouw.* 170. *Van den bergh; Oud Wageningen; en geſcheyd van 't Schependom.* 171. *Groote trouw en ſtrijdbaerheyd der burgheren.* 172. *Haere voor-rechten, jaer-merkten, en Keur-dagh. Petrus Aferdianus.* 173. *Hattem van binnen en buyten.* 174. *Ongemeyne dapperheyd der inzaeten.* 175. *Elburgh, en ſijns naems af-komſt.* 176. *Hoe dickwijls het is veroverd. Iac. Warnerius.* Urk, *Emeloord en Ens.* 177. *Nykerk begaeft met Stads gerechtigheyd.* 178. *Sijne geſtichten, Veen, Grift, Arkermeente en Iaer-merkten.* 179. *Onheylen van oorlogh deſe Veſte over-gekoemen. Vermaerde mannen.* 180. *Onderſcheyd tuſſchen de Velouw en Betouw.* 181. *De Velouw wel eer bewoond van de Marſſers, ende een leen van Braband.* 182. *Haer pael-ſcheydinghe, wateren, Heerlijkheden en boſſen.* 183. 184. *De Schout-ampten en geleerde luyden van de Over- en Neder-Velouw.* 185. *Velouwen-zoom en kleyne Ampten van de Velouw.* 186. *Treffelijke voor-rechten van de Heerlijkheyd Doorweerd.* 187. *De andere Heerlijkheden en Hof-ſteden daer onder leenroerigh.* 188. 189. *Verhael van de leen-volghers van den Doorweerd.* 190. *De Heerlijkheyd van Rooſendael.* 191. *Rijm-dichten op alle de Steden van Gelderland.*

TOONEEL

TOONEEL
DES LANDS VAN
GELDER.

EERSTE BOEK.

1. HEt gemeyn ſpreek-woord houdt ze voor ongelückigh die in een quaed land zijn geboren; om dat ſy altoos na haere moeder-ſtad wederom verlanghen noch quaed daer van hooren moeghen. *Ulyſſes* die, meer dan yemand, ſijn gemoed met vatte redenen had gewapend tegen de in-kruypende begeerlijkheyd en verkeerde herts-tochten, ſchoon genoomen hy ſchier de heele wereld had omgedwaeld, ende elders zoo veel gemax en vermaex vond als men eenighſins moght begeeren, en konde echter niet verzaeken ofte wt den zin zetten ſyne geboort-plaets *Ithaca*, een byſter neſt en rechten hongher-kamp, welke op een ſteylen klip aen de baere zee ende aen een ſchraelen en windighen hoek was geleeghen, daer natuwlijx volk ofte veranderingh, noch eenighe welluſt voor den buyk ofte ooghen was te vinden. Deſe wildernitſen en zand-duynen behaeghden hem wt enkele gewoonte boven de cierlijke boom-hoven van *Alcinous* ende de rijke ceder-huyſen van Me-vrouw *Circe*: deſe ſteen-rotzen waren als zeyl-ſteenen van ſyne ziel, ende midden in ſyne doolinghen een daghelijxe Noord-ſterre van ſyne gedachten. Gelijk ook de poetz-maeker *Diogenes* ſijn wentel-ton hield voor ſijn koninx ſtoel, ſijn ſtock voor een gulden ſtaf, ſijn knap-zack voor ſijn ſchat-kiſt; ende met dit ſijn geluck zoo wel te vreeden was, dat hy op den grooten *Alexander* niet meer en begeerde dan dat hy hem wat wt het licht zoude ſtaen, zeggende hem daer door meer benoomen te worden dan men hem geeven konde. *Plinius* elders gewagh maekende van het arm leeven en de vuyle koter-ſteden der Ooſt-Vrieſen, voeght daer by, dat die volken zouden meynen hen groot leed te geſchieden, zoo ſy van den Romeynen verwonnen ende van zoo een morſſigh tot een geſchickter en burgerlijker leeven geleyd wierden, ende dat het Geluck veele luyden verſchoont tot hun eyghen ongeluck. Alle landen (gelijk'er geen hemel zonder wolken, ofte wijn zonder ſteen en hef is) hebben in 't gemeen 't een ofte 't ander gebreck. Zommighe worden geplaeghd met een onghezonde en dompighe lucht, als Sardinien: zommighe, als Noorweghen en Lijf-land, met over-tollighe koude en wind-buyen; ofte met onlijdelyke hitte, als Braſilien en Spanien; andere wederom met verſlindende ofte vergiftighe ongedierten, als die van Barbaryen en Guinæa: ofte met armoede en woeſtigheyd, als de bultighe en eenighe geweſten van Tartaryen, daer quaelijken te eeten ofte te breeken is. Maer onder de geene die de minſte nood van klaeghen hebben dunkt my dat ick met recht magh rekenen onſe tegenwoordighe Gelderland: 't zy dat men aenſchouw wil neemen op ſyne waerdy en achtbaere oudheyd ofte andere eygenſchappen, waer in het boven veele ſyne nabuyren wt-ſteekt: als het welke voor eerſt ſijn naem draeght van de oude *Kelters* † ofte *Gelders*, die eertijds het driede deel van Vrankrijk van

† *Celtæ. Vide quæ de hac re infrà notamus cap.* 37.

ſich hebben benoemt en zoo menighe roemruchtighe daeden bedreeven; ende daer en boven bewoond is geweeſd van de manhafte en recht-ſchaepene *Sicambers*, *Batavieren*, *Uſipiers*, *Menapiers*, ende ten laerſten van den *Vranken*, die de Roomſſe maght in hunnen tijd hebben doen daveren, ende daer na heel Vrankrijk ſich onderworpen. Gelijk het ook al noch is de eerſte op de ry onder de vereenighde landſchappen, ende de eenighe die met den naem van een Voorſtendom is pronkende, ende volle 78. iaeren daer mede heeft gepronkt voor de landen van Cleve en Savoye. Vermits *Adolf van Cleve* en *Amadis van Savoye* eerſt in't iaer 1417. beyde te gelijk op den Rijx-dagh te Conſtantz tot Hertoghen zijn geſchaepen: welke laetſte nochtans, als wt het huys van Saxen ende van Keyſers af-daelende, zich gaerne voor de edelſte Vorſten van 't Chriſtendom wt-geeven, ende meeſt altoos ofte aen't huys van Vrankrijk ofte aen dat van Ooſtenrijk zich hebben vermaeghſchapt: daer nu *Reynald van Naſſouw* van dien naem de tweede, ende huys-heer van *Eleonore van Engeland*, al te vooren in't iaer 1339. binnen Frankfort tot Hertogh van Gelder was verheeven: ook 18. iaeren te vooren dat het Mark-graefſchap van Gulich in een Hertoghdom wierd veranderd.

2. Deſe glans toont zich noch meer in het getal van zoo veele Graefſchappen, die daer onder leen-roerigh ofte begreepen zijn: als daer zijn dat van *Buyren* en *Kulenburgh* in't gebied van Nymeghen: dat van *den Bergh* en *Bronkhorſt* in't Vierdeel van Zutveen: ende het over langh verſtorvene en aller oudſte Graefſchap van *Renkum* ofte *Redichem* op de Velouw. Behalven dat de Graven van *Meghen*, ende die van *Hoorn* (daer deſe drie Steden zijn, Hoorn, Weſſem ende de hoofd-plaets Weert) als mede de Heeren van *Anholt*, *Batenburgh*, van't Ampt *Linghen*, ende de Grave van *Emden*, ten aenſien van *Witmond* en *Eſens* in Ooſt-Vrieſland, wel eer leen-plichtigh zijn geweeſd ofte al noch zijn onder Gelderland. 't Welk ook in verleedene tijden in ſijn om-loop veel meer † landen en plaetzen heeft omvanghen dan het rechte-voort wel doet, als te weeten de *Duyffel*, de *Lijmers*, alle dorpen omtrent den oorſprongh van de Betouw, ende ſchier het rechte driede deel van het tegenwoordighe Kleefs-land lanx ofte omtrent den Rhijn-ſtroom; neffens het oude *Nardinger land*, van de Abdiſſe van Elten *Godelend* zedert het iaer 1280. *Goyland* geheeten, alwaer zich Naerden, Muyden en Weſop met een grooten hoop dorpen openbaeren; ende daer behalven *Eemland*, alzoo genoemd na den Eem-ſtroom die door Amersfoord heen loopt; ende zommighe nu onder *Braband* ofte elders te huys behoorende Steden, waer van wy hier na breeder zullen melden. 't Is insgelijx een groot gerief en onwaerdeerlijk voordeel, dat het aen den Velouw-kant de vis- en ſchip-rijke *Zuyder-zee* op de zijd heeft, ende hier en boven door de maghtighe en vermaerde ſtroomen, als de *Maes* en drie armen van den *Rhijn*, die haere wateren in de Noorder en Zuyder zeen ontlaſten, word door-ſneeden en bevochtighd: ende met vijf ſchier onwinbaere Schantzen, als van *Schenk*, *Knodzenburgh*, van *de Voorn*, *S. Andries*, ende van *Hemert*, verſterkt; behalven van ontallijke * ſteene-ſchantzen lanx den Rhijn en Wael-kant, ende van zoo veele Steden die op de nieuwe en beſte wijze zijn geveſt, ende niet alleen voor trouwe voor-burghten, after-rugghen en grenzen dienen, maer ook voor ſleutels van Holland en de naeſte geweſten: ende, neffens dat, meeſt alle het recht hebben van de zelfs-kieſinghe hunner Overheeden ende van het wt-ſpreeken van onwederſpreekelijke oordeelen. Dat het zich, op de wijze van 't Koninghrijk Polen, ter nauwer nood buyten vreemde kan behelpen ende met ſijn eyghen ſmeer bedruypen: daer eenighe haere nabuyren ſteeds moeten leeven op genade van de Ooſterſſe landen; gelijk de oude Romeynen hunne Goden plaghten te bidden voor de vruchtbaerheyd en 't koorn-gewas van Sardinien en Ægypten. Want het eene menighte van menigerhande *zaed* en *land-vruchten* wt-geeft, als weyt, rogghe, boek-weyt, en den edelen bier-boom garſt, haver, vlas, aerd-akers, boonen en erweten: van gelijken over-vloed en de ruymte van allerley ooft, vee en wild-braed: behalven melk, boter, zee- en ſtroom-viſſen, ook torf en hout: wt-gezonderd zout, 't welk men nochtans wt de zee-kluyten door kunſt en moeyten zoude konnen wt-trecken. Dat het wijders is van zulken aert en gemaetighde *lucht*, dat noch de bitterheyd van den winter den grond ſchrael maekt, noch het blaeken van de hond-ſterre de velden verzenght. Daer andere landen rond-om met de zee ofte ſtaende en ſtinkende wateren omzet zijnde den vreemden man door haere miſtighe en benauwde dampen verſchricken, ende dick-wijls d'een ofte d'ander quael aenbrenghen: gelijk Keyſer *Maximiliaen* weder-vaeren is, wanneer hy voor de eerſte mael Holland had bezocht: 't welk echter in deſen deel noch heyligh is by Zeeland; welkers lucht zoo bangh en vergiftighd is, dat ſy in korte iaeren zelfs het yzer en ſtael, zoo men zeght, kan verteeren en in-eeten, ende de wt-heymſſe aldaer niet onzelden de Zeeuwſſe koorts en ook wel de dood op het lijf haelen. In tegendeel heeft Gelderland een gezonde, zuyvere en dunne lucht, warmer als die van Duytſland, ende wederom kouder als die van Vrankrijk. De geſchiedeniſſen van welke landſchap ick voor-genoomen hebbende wt de duyſternis en ſchimmel van oudheyd, waer in die tot nu toe legghen begraeven, tot dienſt en behoef van de nieuws-gierighe in-zaeten aen den dagh te brenghen, ende van de vergetelheyd en ydele erdichtzelen te bevrijden, volgende meeſt den draed en 't ſpoor van den voor-treffelijken en over-naerſtighen *Pontanus*, mijn ouden leeraer en hoofd-vriend: ben eerſt beraeden geworden de grootheyd en bepaelinghen van 't gantſſe land, de gelegenheyd en aert van den aerd-bodem, als ook de zeden, naemen en wille-keuren van de wijlen en hedendaeghſſe inwoonders, op de bondighſte wijze den nakoemelinghen voor te draeghen. Wezende aulx wel een verwerd werk en 't welk nauwlijx eenighe op-pronkingh kan toe-laeten, weghen de verſcheyde benaeminghen van volken en plaetzen waer in het zelve byzonderlijken beſtaet, dienſtigh niet te min ende hier boven al noodigh: zoo buyten deſe baeken 't navolgend verhael, als op geen eene ſtede voor-gevallen, donker zoude zijn en vry wat moeyelijk.

* *Redouten.*

* *Quartieren.*

† *Siet het 54. en 55. hoofd-ſtuck deſes Boex.*

3. Het

3. Het Vorſtendom dan van Gelder, zijnde met het Graefſchap Zutveen ſchier de weſterſte ſtreek van Nederland naer 't Noorden, is ooſtwaerts belend aen Cleve, Over-Yſſel en Weſtfaelen; aen 't weſten met het gebied van Utrecht en Holland; aen 't zuyden met Braband; ende aen 't noorden met den in-ham van de Zuyderzee. Ende zoo men door den middel-top van 't geheele land een effen ſtreek wil trecken, zal die bevonden werden omtrent 52. trappen ende een halven van den Evenaer af te zijn, ende wt te brenghen gelijke hooghte van 't noorderſpitz boven den hemels-kringh. De gantſſe landſchap is af-geſcheydeld in vier deelen ofte leeden, te weeten in de *Nymeeghſſe*, *Ruermondſſe*, *Zutveenſſe* en *Arnhemſſe* * *Vierdeelen*, aldus benoemd van de vier hooft-ſteden, welke, yeder in haer bedrijf, het recht van voor-ſtemminghe ende meer andere voor-baeten zijn genietende. Deſe Vier-deelen hebben haere onder-hoorighe Steden, ende over 't vlacke land insgelijx haere Ampten, Kerſpelen en Heerlijkheden. De voorſte van alle ende die de eerſte ſtem op Landdaghen heeft, is (in op-merkinghe van ſyne oudheyd, maght en aenſien, hoewel het anders laetſt aen Gelderland is gekoemen) het Vierdeel van Nymeghen, beſtaende wt de hooftſtad *Nymeghen* ende twee Steden *Tiel* en *Bommel*: neffens het *Rijk van Nymeghen*, ende de *Ampten* van *Over-* en *Neder-Betouw*, *Maes en Wael*, *Tielſſe* en *Bommelſſe weerden*, *Beoſd* en *Renoy*, ende eene menighte van oude ridder-maetighe huyſen, have-zaeten en boerſchappen, al te langh om hier in 't byzonder wt te drucken. Het tweede is 't Ruermondſſe Vier-deel en 't hooft daer van *Ruermond*, begrijpende onder haer de Steden van *Gelder*, *Venloe*, *Straelen*, *Wachtendonk*, *Montford*, *Erkelens*, *Nieuſtad*, ende acht Ampten (waer onder etlijke die Stads vryheyd hebben) *Keſſel*, *Gelder*, *Montford*, *Kriekenbeek*, *Stralen*, *Wachtendonk*, *Erkelens*, *Midlaer*, en eenighe mindere. Het driede is 't Vier-deel en de Stad van *Zutveen*, ende de kleyne bemuyrde Steden die ſtem-gemeenſchap op 'slands vergaderinghen hebben, *Doesburgh*, *Dotechem*, *Lochem* en *Grol*. Waer onder mede behooren vier Ampten, het *Land-droſt-ampt des Graefſchaps Zutveen*, het *Schout-ampt van Zutveen*, het *Richter-ampt van Doesburgh*, het *Droſt-ampt van Bredevoort*; ende noch vier Banneryen, als *Bronkhorſt*, *Bergh*, *Baer* en *Wiſch*: waer van de twee eerſte ook ver-edeld zijn met den naem van een Graefſchap. Het vierde en laetſte is het Velouwſſe Vier-deel ende de Stad *Arnhem*; welke van de mindere Steden, als *Harderwijk*, *Wageninghen*, *Hattem* en *Elburgh* voor een opperhoofd en moeder-ſtad word erkend. Daer onder zijn ook roerigh twee groote Ampten, naementlyken het *Droſt-ampt van Velouwen*, en *Richter-ampt van Velouwen-zoom*, behalven twee kleyne, *Oldenbroek* en *Nybroek*, ende noch twee vernaemde hals-heerlijkheeden, als *Doreweerd*, en *Roſendal*; twee andere, die over ſchade en ſchuld volgens de keuren van de Velouw, maer over geene hals-zaeken richten, te weeten *Scherpenzeel* en *Hoevelaken*; ende verſcheyde treffelyke vlecken en boerſchappen.

4. Van deſen ſtreek (Velouwen) moet men de lenghte van Gelderland af-meeten, welke ten aller-hooghſten ongevaerlyken bereykt tot 26. mijlen, meetende van 't dorp *Ooſter-wolde* onder 't kerſpel van *Doornſpijk* omtrent Elburgh (als zijnde noordwaerts den wterſten grens van Gelderland) tot aen de verſte paelen naer 't zuyden, welke in het Droſt-ampt van Ruermond by de vleck (ende wel eer het Stedeken) *Echt* zijn eyndigende. Dan de breyte is zeer ongelijk. Daer die op haer grootſte is, worden tuſſchen de Stad *Gorichem* in Holland en 't beginſſel van de Betouw (alwaer de Rhijn by het *Tol-huys* twee armen maekt, ende ſijn eerſt-gebooren kind de Wael aen de ſlinker-zijd wt ſijn milden boezem voort-brenght) bevonden tien goede mijlen. Hier by doende den rack teghen het Betouw-eyland over Rhijn in 't Graefſchap van Zutveen wt-geſtreckt tot aen *Borkeloe*, zal men niet veel minder hebben dan 17. mijlen. Welke breyte, daer ſy heel kleyn, ofte, om zoo te zegghen, geene is, het Stedeken *Genneb* wtwijſt, alwaer het Ruermondſſe geweſt als van 't voordere lichaem van Gelderland leght af-gezonderd. De omme-gangh zal by na 95. mijlen wt-maeken, als men begind te rekenen van een beekjen 't welk in de Neder-velouw tuſſchen Amersfoord en *Hulkeſteyn* in de Zuyder-zee vloeyt, lanx des zelves oever naer *Harderwijk* toe: van daer voort over-ſchrydende naer Elburgh door Doornſpijk ende de daer onder behoorende vlecken tot aen de *Gelderſſe Grift*, welke die van Kampen, Over-Yſſelſſe volken, van den Geldertſſen bodem af-ſluyt: Van daer een dwarsſtreek treckende naer de zuydelyke dorpen van Over-Yſſel, als Kamper-veen en Sallick, tot aen een plaetz alwaer deun by 't Kloofter van *Klaerwater* in de dijken van den Yſſel werden geſien de ſcheyd-paelen van beyde landſchappen: Wyders lanx den luchter boord des Yſſels gaende door Heerden ende de Heerlijkheyd van Voorſt; ſtappende over den Yſſel ende laetende Deventer aen de ſlinker hand; ende het Graefſchap Zutveen noord-waerts, zuyd-waerts en ooſt-waerts om-loopende, neemende ſyn wegh recht naer de beek die omtrent Deventer in den Yſſel ſchiet, ende over des zelfs ſlinker brugh wederom zoo veele mijlen tellende tot daer de Borkel en Slink zich in een vermenghen; is de zelve *Slink* een ſcheyder en bepaelder tot aen de Stad van Groenloe.

5. De byzonderſte ſtroom in deſen ſtreek is, neffens de *Borkel*, de *Oude Yſſel*, alzoo gezeghd ten aenſien van den *Nieuwen Yſſel*, welke *Druſus*, de ſtijf-zoon van Keyſer *Auguſtus*, wel eer door het Roomſſe krijghs-volk wt den Rhijn heeft doen graeven, beginnende tegen over Hueſſen by Yſſel-oord ofte Weſtervoort, ende lanx de Banneryen van Baer en Lathem vlietende tot aen Doesburgh, daer hy ſich gaet verberghen in den Ouden Yſſel: ende aen hem het driede deel van 't Rhijn-water over-levert om in de zee te brenghen. De Yſſel dan ſyn ouden naem bewaerende voert de hem bevoolene wateren met een zachten drift naer Bronkhorſt, Zutveen, Deventer, ende verſpreyd ze by Kampen in de Zuyder zee; van waer hy recht naer Vlieland plaght te ſtryken ende ſyn vloed in den onverzaedelyken afgrond van de Duytſſe zee wt te ſpouwen. Deſe † nieuwe en meer dan ge-

* *Quartieren.*

* *Redouten.*

† Iſala *vel* Sala; *item* Foſſa Druſi; borealis *ſeu* extimus Rhenus; *& juxta quorundam opinionem* Navalia, *quaſi dicas navium ſtationem, vel, ut aliis placet, alterum Vahalim.*

meyne * grift, heetende nu na den ſtroom daer ſy in geleyd is, wierd in oude tijden *de Grift van Druſus*, als mede de *Noorder* ofte *buytenſte Rhijn*, ende by Ptolomæus *Nabalia* ofte *Navalia* genoemd: een woord dat zoo veel beduydet als *Na-wael*, ofte, zoo zommighe willen, een haven ofte verlaet voor de ſchepen. Want de Rhijn ſyne wateren zoo mildelyken aen haer heeft mede gedeylt, dat ſy haere grubbe genoodzaekt is geweeſd wt te breyden, ende zich rechtevoort in ſnelheyd en ruymte met de Wael, de Leck, de Maes en den Rhijn zelve magh vergelyken: hoewel weghen haere kromten wat ongelijk en mis-maekt, ende nu door de menighte van kribben dapper benauwd, ende daerom by donkere tyden gevaerlijk om te bezeylen. Gezweeghen dat men daer by noch vreeſt, dat ſchier ofte morghen ſijn keel omtrent Yſſel-oort, tot merkelyke ontblootinghe van Gelderland en hinder van den ſcheep-handel, door de daghelijx aenwaſſende zand-hoopen, wel t'eenemael moght verſtopt worden. Maer gemelde ſtroom van den Ouden Yſſel neemt zyn oorſprongh wt de Weſtfaelſſe berghen, die Mariendael voor by ſtroomende ende Ringelbergh met Dungen wijd op de zijd laetende, after Weerdenbroek en Weerden ſich wijd en breed in veenen en moeraſſen verſpreydet. Van daer Yſſelburgh, Anholt en Lankvoort beſpoelende, ontfanght aen de rechter hand het ſtroomtien de *Alfen* ofte *Aa*, dat mede wt Weſtfaelen komende hem dicht by Velen verlaet, ende Ranſdorp, Gemen, Borden, Rhee en Boekholt voor by zettende, vloeyt ten laetſten weder in den Yſſel. De Yſſel verrijkt nu met de Alfe gaet voor by † *Uſſt*, en ſlaende tegen 't Huys te Schuylenburgh, het Stedeken ter Borgh, Dotechem, en Keppel, valt beneeden Doesburgh in den Nieuwen Yſſel. Deſe Yſſels zijn heel verſcheyden van den ‡ *Hollandſſen Yſſel*, die wt de Grift ſpruytende geheeten de Vaert (welke door die van Utrecht naer Vyanen toe is geleyd) by den Nieuwen dam boven Yſſelſteyn ofte (zoo eenighe liever ſchrijven) *Yſſel-ſtad* is geſtopt, ende van daer zich dwars keert naer Montfoord en Oudewater, doorgaens met een dunnen water-loop ende die in de ſomerſſe maenden qualyken met ſchuyten is te gebruyken: tot dat hy met een breeder drift voor by der Goude gaer, ende ten laetſten op een deghelyken ſtroom gelijkende zich tegen over het dorp Yſſelmond in de Maes ofte Merwe verſteekt. Effenwel heeft dit ſtroomtje deſe zeltzaeme eygenſchap over ſich, dat men het alle zeven uyren door een iachtighen aenſtoot en omkeer van de zee, op gelijke wijſe als de Maes ofte zee zelve, in den winter tot aen Gheyn toe, ende in den ſoemer halver weghen tuſſchen Montfoord en Yſſelſteyn ſteeds ſiet vloeyen en ebben. Maer de *Berkel*, hebbende ſyne geboorte wt zeeker hoy-land, geheeten de *Speekhuyſer wuyſche*, krijght grooten toeloop wt den *Holthuyſer-dijk* en den *Mollendijk*, alwaer hy in-ſchiet niet verre van *Bydriebeek*, omtrent den wegh die naer 't Huys te Hamers gaet: ende vermits 'er drie beeken ſpringhen wt den Bydriebeek die in den Berkel ſtort, zoo is daer van die plaetz aengeerfd de naem van Bybriedeek. De Berkel deſe wateren hebbende in-gezwolghen ontfanght noch onder Bydriebeek de *Lutgers beek* met het ſtroomtjen de *Vorloen*. Noch ontſtaet 'er wt zeeker veld een beek, die in de graften van 't Slot Hamers ſchietende de moelens aldaer omiaeght: welke wanneer ſich met de Berkel vermenght heeft, zoo bekoemt aldaer de Berkel eerſt ſijn naem; die vorders Koeſveld, Geskeren, Stadloon, Vrede en zekere vervallene Schants, als mede Hyburgh, Borkeloe, Lochem, ende eyndelyken de Stad van Zutveen beſpoelt, daer hy ſijn tol betaelt aen den Yſſel.

6. Van daer nu over Rhijn ſchrydende en onſe reys vervolgende door de Duyffel lanx den ſlinker-boord van de Wael, ende voorts aen de rechter hand beſiende eenighe dorpen bezijden de Maes tot aen 't Huys te Loeveſteyn; de Wael daer na over-ſcheepende by de vlecke Dalem, ende een ſtreek treckende tot aen Gellekom; alwaer, na den over-gangh van 't langhzaeme ſtroomtjen de Lingh, het dorp Keſteren ons voor-koemt; ende van Keſteren gaende tot een plaetz tegen over den mond van de *Grebbe*, aen geene zijd van den Rhijn die de voorzeyde watering in-ſlickt, overdeckt zijnde met een brugghe welke het teghenwoordighe Sticht van Utrecht met Gelderland t'zaemen doet belenden en ook af-ſcheyden omtrent Emminkhuyſen: van daer ſijn wegh kieſende naer Scherpezeel en Hoevelaken, zal men door zoo veele buchten en om-weghen ten laetſten weder koemen op Amersfoord, ende tot het beekjen 't welk tuſſchen Hulkeſteyn en Bunſchoten in de Zuyder-zee vloeyt, daer wy den omgangh van Gelderland eerſt hebben af-gerekent. In deſe bepaelingh is over-geſlaeghen het geweſt van *Ruermond*, door dien 't zelve tuſſchen de landen van Cleve en Gulich als is ingewickeld, ende wijd van de andere deelen van Gelderland leght verſchooven. De paelen daer van zijn weſt-waerts de vermaerde ſtroom de Maes van het dorp *Aefferden*, 't welk ſich een mijl weeghs boven Gennep vertoont, tot aen Echt twee mylen boven Ruermond. Van daer zal men, om de zuyder-deelen te teykenen, een ſtreek haelen tuſſchen de Gelderſſe en Gulichſſe dorpen, als daer zijn Poſterholt, Kerken, Vlodorp, Sleemkerke, Herkenbos, Dalenbroek, ende in 't geſicht van Rhijnberk weder keeren naer 't noorden door Dalem, Overwecht, Elmpt en Belfelden tot aen Venloe toe. Van daer heeft men afterwaerts te loopen (want de kromten hier zeltzaem zijn) naer het noord-ooſten door etlyke heerlyke dorpen, op de grenſen van de Gulichſſe en Colenſſe landen, tot aen Blommerſſum; ende van Blommerſſum weder op te klimmen naer 't noorden en noord-weſten: ende dan zal men ten langhen laetſten, na zoo menighe om-weghen, door eenighe vlecken ſyn keer wederom neemen naer Aefferden, van waer de meetingh is aengevanghen.

7. Het gantſſe land is doorgaens meer vlack en open als berghachtigh, nochtans van bodem nergens na zoo nederigh ofte water-zuchtigh als

* *Siet hier van breeder inde beſchrijvingh van Doesb.*

† *Locorum ſitum ac nomenclaturas minus accuratè hîc obſervarunt Pontanus noſter, aliique.*

‡ *De Iſalâ Hollando adi Lamb. Hortenſ. Seceſſion. Ultraject. lib. 6. Adrian. Iunium in Batavîâ, & Pontum Heuterum in Veteri ac hodierno Belgio. De fluxu autem ac refluxu torrentis Lerſij & fontis Beleſtadienſis magis mira refert Barraſij Toparcha die tertio diuinæ Hebdomadis.*

als het aengrenſende Holland: want het ſchier over al een vaſten grond heeft ende wat hardachtigh; vruchtbaer niet te min ende met ſchoone beemden en heuvelen allerweghen onderſcheyden. De velden en acker-vooren zyn boven maeten mild, beſtendigh, door genoeghzaemen bouw, koorn niet alleen van allerley geſlacht maer ook wijn wt te leveren, gelijk elders door ondervindingh is gebleeken. Met naemen aen de oevers van de Zuyder-zee en bezijden de ſtroomen in de wter-weerden en laeghe landeryen, wanneer na 't zacken van de wateren de maeten met leem en ſlibber zyn overtooghen; 't welk hier, zoo wel als in Ægypten, de beſte vaegh en meſtingh is zoo voor de bouw- als wey-landen. Hier over ſiet men het op-brenghen zulke menighte van runderen en koeyen, welker geeren, met naemen in de Betouw, driemael gemeenlyken in de ſoemerſſe daghen worden gemolken, ende hier neffens zoo veele ſchaepen en paerden voeden, welke ook van elders hier heen werden beſteld om binnen korten tijd vet te worden. Zoo dat men voor een wonder beſchreeven vind, dat 'er eertijds een oſſe wt de Gelderſſe weyden naer Antwerpen gezonden is, op-haelende het gewicht van 3200. ponden. Om welke reden, als mede weghen den om-loop van de ſtroomen Maes en Rhijn, ick de Betouw en 't land tuſſchen Maes en Wael niewaerts beter by weet te gelyken dan by † *Meſopotamien* (alzoo genoemd, om dat het van twee ſtroomen, den Tiger en Eufraet, word om-vanghen) daer het land mede zoo weeldigh is, dat men het vee wt het gras moet dryven wt vreeſe van zich gelligh ofte te berſten te eeten. In de zand-duynen van de Velouw geneert ſich een goed getal konynen; gelijk ook aldaer ende in de aenleggende plaetſen en wouden die van den adel zich konnen verluſten met het iaeghen van haeſen, geytiens, daſſen, herten, ende wilde zwijnen ofte yſer-verkens; op dat ick nu niet en zwijghe van veld- en kor-hoenderen, van acker-mannekens, hout-ſnippen, wachtels, lijſters, ſpreeuwen, vinken, kievitten en ander gevogheld van kleyn gebeente. 'k En kan mede niet gelooven, dat 'er elders lieffelyker voghelgefluyt in de groene bemden ofte aen den waterkant, dan hier, te vinden is. Want, om de andere voor by te gaen daer de keuken daghelijx van rookt, zoo hoort men alhier in den nieuwen tijd, hoe de geeſtige en verwonderens waerde nachtegael, terwijl ſy onder de eyken looten gedooken zit ofte haere eyeren met de borſt wt-broeyt, door haer zoeten galm de langhwyligheyd van de na-nacht verkort, ende den arrebeyd van den bouwer en den moeyelyken gangh van den reyſenden man over dagh breekt en verzacht.

8. Van gelyken en gebreekt het hier niet aen ruyme boomgaerden en vermaekelyke hoven met allerhande ooft en geboomte rijkelyken beplant, die men in overdraghtigheyd en menighte van vruchten zelfs met de aller-beroemdſte boom-tuynen en luſt-hoven van de oude eeuw zoude derven t'zaemen ſtellen. Zoo dat men Gelderland en de Gelderſſe Betouw met groot gelijk *de gemeyne appel-kelder van Holland en Vrieſland* magh noemen; welke beyde landen, d'een om ſyn al te waterighen en d'ander om ſyn bracken grond, meeſtendeels van deſe zoo leckere als wel vullende tafel-gerichten ontbloot ofte ten minſten armelyken voorſien zijn. Ende hoewel de aert van 't land ook goed valt om wijn-gaerden en druyven voor te geeven; zoo gebruyken nochtans de inwoonderen die meer tot ſpijs en vernieuwinghe als om eenigh ſap daer wt te drucken, door de bank ſich vernoeghende met bier-drank, welkers nuttinghe *Tacitus*, een Schrijver vol van mergh en diepe geheymeniſſen, genoegh te kennen geeft wel eer by de volken van Weſt-duytſland gemeen te zijn; alzoo hy hen toe-ſchrijft † *een drank wt garſt en koorn veranderd op de wijze van wijn*: 't welk *Virgilius* ook elders ſchijnt aen te wijſen onder den naem van *koorn door 't water bedorven* zijnde. Ondertuſſchen heeft men hier van *wtheymſſe wijnen*, wt Spanien, Vrankrijk en Italien niet alleen maer ook van Duytſſe ofte Rhijnſſe, Moſelſſe, zulke wil en ruymte, dat 'er meerder noch heter wijnen op onſen grond zouden konnen voort-koemen: inſonderheyd van Rhijnſſe wijnen, welke in weynighe daghen den Rhijnſtroom af-gevoerd, ende alhier, als in een ſtapel en gemeyn pack-huys, worden bewaerd, en wyders naer andere rijken en landen verzonden, daer de deughd van dit geurigh en onvergelykelijk nat bekend en geacht is. Hoewel van ouds de nabuyrighe Nederlanders ende met naemen de Vlamingen, die zeer ſtandvaſtigh by de wapenen en hunner voor-vaderen manlijkheyd verbleeven, niet en wilden gehenghen wijnen ofte yet anders tot ſnoepery en overdaed dienende binnen haer land-paelen gebracht te worden; wt geen ander in-zicht, dan dat de gemoederen daer door verſlapt en verwijfd wierden, ende de aengeboorene onvertzaeghdheyd in-getoomd. Dan na verloop van d'eene en d'andere eeuw zijn deſe en andere Overrhijnſſe volken zoo verleckerd op dien ſappighen drank, dat ſy niet alleen het verkoopen daer van toe en ſtonden, maer ook zelve allenthalven wijn-ſtocken beſtonden te planten en wynen te bereyden, door byzondere vergunningh van den Roomſſen Keyſer *Probus*, die ze in groote waerde hield, ende van wiens tyden men de oudheyd van de Rhijnſſe wijn-berghen kan berekenen.

9. Wat belanght de viſſen (die zoo niet in gezond zuyvel en vaſt voetzel, immers in ſmaek en graegheyd het vleys van andere dieren overtreffen) de zelve worden van menigerley geſlacht en getal zoo wt de ſtroomen, binnen-wateren als wt de Zuyder-zee wt-getrocken. Maer onder andere ontſtaet hier merkelyke winſt wt het vertieren van den *groenen haringh*, in 't byzonder tegen 't voor-iaer en in de lente. Deſe vis vers wt het water gehaeld ende tot *Harder-wijk* een luttel met zout beſprenght zijnde, word alſdan in de hanghen gerookt, ende ten laetſten goud-geel en koper-verwigh: ende neemt dan aen den naem van *buckingh*. Daer neffens word het gantſſe land met den *Maes-ſtroom*, als gezeghd, ende drie ſtrenghen van den *Rhijn* allenthalven door-ſneeden: waer van de kant van de Velouw met de tegen over leggende Betouw als

† *Meſopotamia, vel regio inter-amna. Vid. Curt. lib. 5.*

† *Potus ex hordeo & frumento in quandam ſimilitudinem vini corruptus*; qui Virgilio eſt, *Ceres corrupta undis*; quam is alii verba hæc aliorſum trahant.

mede het Zutveenſſe gebied beſchouwen : zijnde de eene noorder arm bekend onder den naem van Yſſel, die zich in de Zuyder- ende daer na in de Noorder-zee wt-ſtort : de andere den naem van Rhijn tot aen Kulenburgh behoudende word aldaer de Leck geheeten. De driede en aller-diepſte ſtroom *de Wael* beſpoelt de Betouw aen de rechter hand, ende van Nymeghen voor by Thiel en Bommel heen zettende, treed voort met een breeden water-drift in Holland, tot dat hy by den Briel de zee kieft. Maer de *Maes* koemende wt het land van Luyk, ende de Roer en Swalm by Ruermond geſcheept hebbende vaert voor by Venloe, ende daer na waſſende in breyte, wanneer hy Gennep, en de Grave (wel eer eene Gelderſſe ende nu Brabandſſe Stad) op den rugghe heeft, loopt lanx den rechter kant van Maeſenwael, voor by Raveſteyn, Batenburgh, en Megen, ende tot ſich neemende de Wael by Heerenwaerd, maekt daer na Bommeler-weerd tot een eyland, ende ontlaſt eyndelyken ſyne wateren in zee. Wat groot gemack zoo van koop-handel als anders deſe ſtroomen (daer wy naderhand noch breeder van handelen) den in-gezeetenen aenbrenghen, heeft men in tijden van oorlogh en vreede genoegh vernoomen. Ende ontfanghen die van de Velouw geen minder baet wt de aengeleeghene Zuyder-zee, zoo ten aenſien van de zeer oorbaerlyke neeringh van den vis-vangh (te weeten van bollick ofte kabeliauw, ſchel-vis, bot en ſpieringh, welke ſy den nabuyren niet alleen mede deylen, maer ook in tonnen ende met zout tegen 't verderf bewaerd zijnde daghelijx naer de landen van Cleve en hoogher aen verſtuyren) als van het over-voeren van waeren en wegh-vaerdighe luyden.

10. Deſe geheele landſchap hebben van ouds, voor ende omtrent de tijden van *Iulius Cæſar* die Duytſland aller eerſt door ſyne geluckighe wapenen en pen heeft geopent, in-gehad de *Betouwers*, *Sicambers*, *Menapiers*, *Uſipiers* en *Marſſers*. Daer na door verloop van iaeren de *Franken*, die den Romeynen heel Duytſland en Vrankrijk hebben te bangh gemaekt : naeſt de Franken, de *Wilten*, *Saxenaers* en *Vrieſen*, die door *Karel den Grooten*, Keyſer en Franſſen Koningh, zijn getemd en wt-gedreeven : ende eyndelyken de *Noord-mannen*, die wt Denemarken en 't Noorden quamen her over geſcheept, hebben de zelve ofte bewoont ofte door den krijgh onveyl gemaekt. De BATAVIEREN, de *Betouwers*, ofte ook, zoo ze nu het plompe volk noemt, de *Betikers*, hebben tuſſchen Wael en Rhijn hunne mael-ſteden wt-geſtreckt tot aen de zee toe ; alwaer noch tot op den tegenwoordighen dagh de Over- en Neder-Betouw ſchuylen onder het Gelderſſe gebied ende haer ouden naem volſtandelyken bewaeren. Wt-gezonderd dat het onderſte deel omtrent Duerſteden naer Holland toe ſchietende nu veeltijds by den gemeynen man de *Kley* word geheeten, ende de inwoonders *Kleyenaers* ; gelijk al wat beneeden Workum tot aen de zee toe is geleeghen, *Holland* ; ende de weynighe plaetzen die Cleefs-land omtrent den oorſprongh van de Wael wt den Gelderſſen boedel is bezittende mede in de wandelingh den naem van de Betouw nieten voeren ; hoewel ſy alle met goed recht daer onder behooren. Dan die de oude Schryvers wel na-ziet zal bevinden, dat ſy wel eer niet alleen verder ende tot aen de zee toe geheerſt, maer ook een deel van 't vaſte land ende den zuyder-ſtreek van † Maes en wael en 't Rijk van Nymegen hebben beſlaeghen : landen, welke van gedaente en aert quaelyken van de Betouw zijn te onder-kennen : wt-genoomen dat ſy aen eenighe hoeken met kleyne heuvels, ſtruyk-hout en levende ſpringhen zijn onderſcheyden. Rechtevoort is de geheele lenghte (alzoo de oude in dit ſtuck niet over een en ſtemmen) van Lobeek, weſende een deur en tuyn van de Betouw (alwaer op 'sGraven-weerd by het oude *Hereſpijk* ofte *Spijk* zich de wijdberoemde Veſtingh van *Schenken-ſchantz* openbaert, loonende ſynen ſtichter met een onſterfelyken naem) tot aen de zee toe van omtrent 22. hier-landſſe mijlen : daer nu de breyte ongelyker is, ende wel eer allergrootſt was van den ‡ Brihel, den mond van den Rhijn, tot middel weeghs toe. Want de bovenſte deelen van 't Betouw-eyland doorgaens boven een mijl niet breed en zyn ; daer die van beneeden ende in haer midden elders wel vijf ende meer mylen wt-maeken. In't begrijp van welk eyland de meer genoemde en noyt genoegh gepreeſen *Tacitus* verhael maekt van eene * *Stad der Batavieren*. *Claudius Civilis*, zeght hy, *hoewel met de Ooſt-vrieſen nieuwelijx verſterkt zijnde, en dorſte eſſenwel de Stad der Batavieren met de wapenen niet verdedighen ; ende is derhalven, in haeſt mede neemende wat hy draeghen konde ende in 't ander den brand ſteekende, van daer* (let op de woorden) *naer 't eyland geweeken ; wel weetende dat de vyand, by gebreck van een ſchip-brugghe, hem daer niet en zoude volghen.* Welke eer *Leyden* ofte *Wijk te Duerſtede* ſich niet en hebben aen te trecken, noch ook *Batenburgh*, gelijk zommighe om de nabuyrigheyd van woorden verkeerdelyken oordeelen : vermits Batenburgh noch op deſen dagh voor geene Stad word gereekend, maer ſlechts een Huys en opene vleck ; ende daer behalven niet aen de Wael ofte op de kant van de Betouw, nemaer aen de Maes is grenzende, van waer *Civilis* zoo niet ter vlucht in de Betouw had konnen koemen. Maer magh *Nymeghen* veel eer hier opſtoffen, als weſende de eerſte en oudſte ende ook langhen tijd de eenighſte Stad niet alleen van Gelderland en Batavien, maer van alle de landen hier omtrent tot de zee toe, aen een ſteylen en harden heuvel op den dorpel van 't eyland en aen de Wael geleeghen, die tuſſchen de Betouw en 't Franſſe gebied (alzoo wierd eertijds Maesenwael en d'overighe ſtreek naer 't zuyden by de Romeynen geheeten, die den Rhijn-ſtroom voor een ſcheyd-pael hielden tuſſchen Vrankrijk en Duytſland) een onderſcheyd is maekende ; 't welk mede doorgaens in de oude Reys- beſchryvinghen en Kaerten voor eene moeder-ſtad van heel Batavien word erkend, ende de Betouw niet alleen kan over-ſien, maer ook in tijden van nood allerbeſt beſchutten. Dit gevoelen word met noch andere ontelbaere redenen en wightighe bewijſen geſtijfd, welke de lief-hebbers des Vader-

* *Oppidum Batavorum.*

† *Tacit. 4. Hiſtor. Batavi extrema Galliæ oræ vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavêre, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum & latera circumluit.*

‡ *Helium, Rheni oſtium.*

lands

lands en der Romeynſſer oudheeden konnen na-ſien in het heerlijk werk, over dit ſtuck voor weynighe iaeren by den vermaerden puyk-ſchryver *Ian Smith*, harder van de gemeynte tot Nymeghen, † wt-gegeeven.

11. Daer word insgelijx in de boecken der Romeynen vermeld van *Arnhem* a, van *Wageninghen* b, *Rhenen* c, *Wijk te Duerſtad* d, en *Leyden* e, ende (zoo men bloote raedzelen voor de waerheyd wil aenneemen) van de dorpen van *Alfen* f, by Maes-bommel ofte by Leyden, van *Keſteren* g, van *Alblas* h, en van *Voorburgh* i. *Tacitus* verhaelt, dat *Civilis*, de Vorſt der Batavieren, ook in 't begrijp van de Betouw ſyne landeryen en erven heeft gehad: ende dat, wanneer nu de zaeken met hem waren verloopen ende hy zelf wt de Betouw geweeken, der Romeynen Veld-heer *Cerealis*, duchtende dat *Civilis* ſyne Duytſſe bloed-verwanten tot nieuwe tegen-weer en onruſt moght op-hiſſen, den zelven heeft getracht aen ſyne zijd te trecken, ende wt die inzicht, terwijl hy het geheele eyland vyandlyken af-liep, de goederen en havezaeten van *Civilis* alleen verſchoond gelaeten. Daer light al noch ende is genoegh bekend de Stad *Cuylenburgh*, een leen van Gelderland, aen den luchter oever van de Leck die wt den Rhijn voorkoemt, in 't midden bykants van Batavien. Den oorſprongh van welke plaetz men niet onwaerſchijnlyken zoude konnen paſſen op *Civilis*, van wien de gedachte Stad eerſt *Civilenburgh* ende naderhand met luttel veranderinghs *Culenburgh* zoude zyn genoemd. ‡ Wt het geen voor wt gezonden is, kan men als met handen taſten, hoe beſpottelyken zeker waen-wijs * Hollander, die ook in dit ſtuck alle verſtandighe luyden ende de reden zelve tegen heeft, onderſcheyd pooght te maeken tuſſchen de hedendaeghſſe Gelderſſe Betouw ende het Oude Batavien: welk Batavien hy zeght, ofte veel eer droomt, verſtaen te moeten werden alleen van het neder-eynd van 't eyland, door de Noordmannen en Deenen naderhand Holland geheeten. Van gelyken en houd ick niet veel van die geleerden, die de oude *Bethaſiers* en tegenwoordighe Betouwers onder een menghen, ende voor een en 't zelve volk houden. Hoewel ick niet onweetend en ben, dat onſe Betouw, weſende een eyland tuſſchen Rhijn Wael en Leck begreepen, maer een ſtuck en groot gedeelt is van 't oude Batavien, waer van ſy noch alleen den naem is draeghende, ende met Holland t'zaemen gevoeghd zynde het heele lichaem van Batavien wtmaekt. Dit doet my wederom in den zin koemen eene andere, doch moedwillighe,

* *Cornelius Goudanus.*

Kulenburgh *weghen ſijne nederighe gelegenheyd (gelijk men door de bank laeghe plaetſen in een kuyl ofte kelder zeght te legghen) veel eer alzoo gedoopt is, dan van* Claudius Civilis; *die ook buyten twijffel by ſijne lands-genooten dien latynſſen naem niet en heeft gevoert, maer ſijn eygen Duytſſen en aenghebooren naem, die (zoo veele verſtanden met my gevoelen) geweeſd is* Claes Burgers. *Zulx magh noch naerder vertoond en geſien worden wt de andere naemen der ouder Batavieren ofte Duytſſers die in de Griexe ofte Romeynſſe boeken overigh zyn. Want* Arminius *ofte* Hermion *niet anders en beduydet als* Herman; Segeſtes *ofte* Segimer *niet anders als* Seger; Melo Melis; Iſtævon Steven; Arioviſtus Ernſt; Inguiomarus *ofte* Viridomarus Wemmaer *ofte* Wymaer; Verax, Frederick; Clafficus, Claes; Iulius, Iucke; Labeo, Lambert *ofte* Lubbert; Deudericus *ofte (zoo hem* Dio *noemt)* Δευδερίξ *beteekent* Diderick *ofte (zoo andere liever ſpellen)* Diet-rijk: *hoewel ook zommighe* Diet-rijk *ſchrijven, als of men zeyde,* volk-ryk; *gelijk men in oude brieven leeſt* het ongehoorzaeme diet, *dat is volk ofte gemeynte. Welk woord de oude alzoo beter hebben wt-gedruckt, als wy nu doen met de Griexe ofte half Griexe en half Duytſſe naemen van* Theodorus *ofte* Theodoricus. *Gelijk ook op zeeker ſteen-ſchrift te Santen gevonden de naem van* Marcus Vettius civis Traianenſis *werd gevonden. De Duytſſe Godinnen ofte Vorſtinnen* Velleda *en* Aurinia *hebben mogelijken geheeten* Fenneken *en* Goutien, *ende de hoel van Cerealis,* Claudia Sacrata, Claesie Saeken; *een naem die in Vrieſland noch niet en is verſtorven. Waer wt men beſluyten kan (hoewel ick al het voorzeyde voor geene waerheyd wil verkoopen) dat 'er by de oude Schrijvers noch ontallijke lid-teekens van de Duytſſe ſpraek werden ontdeckt: gelijk mede de verleedene en tegenwoordighe benaeminghen van plaetſen, ſtroomen en Sloten meerendeels over een koemen. Sy hebben aengemarkt, dat de Duytſſers aen den Keyſer* Vitellius *(die een dick-zack en recht back-beeſt was) den by-naem van een* kalf *hebben gegeeven; ende dat ſy zich veeltijds met vellen van beeſten ofte zee-viſſen plaghten te bekleeden, in die tijden* maſtrucæ *gebeeten (unde* Iſidorus: Maſtruca veſtis Germanica ex pelliculis ferarum) *'t welk myns oordeels zoo veel gezeghd is als* motz-rocken; *want* motz *een dexel ofte kleed beteykent, gelijk wt de woorden* een warme motz *ende een* mots-kovel *magh blijken.* Bargenas *olim appellatos barbaros funerum elatores ſive* νεκροφόρους, *ex Capro ac vetgloſſ. obſervat ad Nov.* 43. *Cuiac. quaſi dicas,* baer-ganghers. *Ita Plin. lib.* 10. *anſeres Germanicos* Ganzas *nominat;* & Velleas *Pædianus ait nummum receptacula fuiſſe è pellibus, quæ noſtratibus hodieque* velliefen *ofte* ledderen holſters *dicuntur. Ick zal, om niet al te breed te weyden, hier noch twee getuyghenijſſen wt Tacitus van de Duytſſen by brenghen, ende daer mede, om den leezer niet te verveelen, het heck toeſluyten: Iturі in prælia canunt: ſunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem* barditum *vocant, accendunt animos &c.* Ibid. *In commune* Herthum, *id eſt Terram matrem, colunt &c. Quis, niſi elephantis corio tectus, vernaculam vocem* barditus *(quanquam pro eo Lipſius* baritum *ſcribat, & Althamerus* blaritum, *mutatione non admodum neceſſariâ)* & Herthi *hic non agnoſcat?*

† *Adde his quæ obſervavimus infrà in Nomencl. Gelrico, in voce, Batavorum oppidum.*

a *Arenatium ſive Arenacum.* b *Vada.* c *Grinnes.* d *Batavodurum.* e *Lugdunum Batavorum.* f *Albiniana.* g *Herculis caſtra.* h *Tabli.* i *Forum Adriani.*

‡ *Deſe giſſingh van den Heer Pontanus heeft, myns dunkens, meer ſchijns dan waerheyds, noch en is zoo beſtendigh niet als ſy wel ſpits-vinnigh is. Te meer, nademael dat* Kuylenburgh *eene jonghe en nieuw-gebackene Stad is, ende eerſt gebouwd door Rudolf van Boeſichem, die in 't iaer* 1174. *ofte, zoo andere willen,* 1164. *wt de wereld is verſcheyden, gelijk wy hier na zullen aenwijſen. Daer en boven is dit geloof in my geplant, dat*

* *Oppidum Batavorum.*

aen de zee toe
van 't vaſte land
Maes en wael en
beſlaeghen: lan-
rt quaelyken van
nen: wt-genoo-
met kleyne heu-
tinghen zijn on-
e geheele lenghte
niet over een en
nde een deur en
's Graven-weerd
ijk zich de wijd-
gen-ſchantz open-
met een onſterfe-
oe van omtrent
er nu de breyte
rgrootſt was van
den Rhijn, tot
bovenſte deelen
zaens boven een
die van beneeden
el vijf ende meer
rijp van welk ey-
oyt genoegh ge-
van eene * *Stad*
, zeght hy, *hoewel*
erſterkt zijnde, en
wieren met de wa-
derhalven, in haeſt
konde ende in 't
daer (let op de
en; wel weetende
ſchip-brugghe, hem
ke eer *Leyden* ofte
n hebben aen te
gelijk zommighe
orden verkeerde-
enburgh noch op
word gereekend,
ene vleck; ende
el ofte op de kant
de Maes is gren-
et ter vlucht in de
Maer magh Ny-
als weſende de
en tijd de eenigh-
land en Batavien,
mtrent tot de zee
n heuvel op den
Wael geleeghen,
't Franſſe gebied
ael en d'overighe
omeynen gehee-
r een ſcheyd-pael
Duytſland) een
welk mede door-
ſchryvinghen en
d van heel Bata-
etouw niet alleen
en van nood aller-
n word met noch
wightighe bewij-
bbers des Vader-

ctrema Gallicæ oræ
'que inſulam inter
quam mare Octa-
mnis tergum & la-

lands

doolingh van de nieuwer-wetze Schrijvers wt Holland, die wt loutere hoovaerdy (want hoe zoude ick dit met den naem van bottigheyd konnen bemantelen?) het woord Batavien ende de beroemde daeden der ouder Batavieren alleen Holland en den Hollanderen trachten toe te ſchryven, ende daer mede onſe Gelderſſe en de bloote waerheyd merkelijk onghelijk aendoen: gemerkt de zelve grooter ofte immers zoo grooten rack van Batavien, te weeten *Maes-en wael* met de *Over-* en *Neder-Betouw*, dan de Hollanders zelve, bezitten; ende daer en boven Nymegen, de hoofd-ſtad van heel Batavien in hun geweld hebben. Dit onderſcheyd zal ſich noch meer vertoonen, indien men de Velouw, die ſchier alleen zoo groot is als half Holland, mede voor een deel van Batavien wil rekenen: welke meeningh (hoewel nieuw ende van niemand, mijns weetens, op de baen gebraght) nochtans zoo ongerijmd niet en is: aengezien de zelve landſchap zedert het delven van den Yſſel van Duytſland is af-geruckt, ende in 't geheel binnen deſen noorder arm van den Rhijn leght ingeſlooten. Voorwaer, indien deſe groot-ſpreckers eens eene bende Hollanders te paerd hadden geſien, ick vertrouw dat ſy dit haer gevoelen haeſt zouden verzweeren, noch al de eer van de oude Batavieren onſe Betouwers ontrecken en den Hollanderen toe meeten.

12. Wt veelerhande plaetſen van de Roomſſe Iaer-boeken is het kenbaer, dat doen ter tijd zeker volk, by haer gezeghd *Caninefates*, ofte een deel van 't Betouw-eyland hebben in-gehad ofte immers zeer dicht daer aen gegrenſt. Welke alzoo beſchreeven worden te roer aen de zee gewoont, ende de vloot, die wt Britannien den Romeynen te hulp quam, te hebben verovert ofte doen zinken, ende dat ſy in maght en volk minder waren dan de Batavieren: zoo moeten de oude Caninefates (gelijk ook zulx de overeen-koemingh van naemen, die in oude en donkere zacken voor een kraghtigh bewijs dient, waerblijkelyken wtwijſt) geweeſd zyn de teghenwoordighe *Kennemer-landers* omtrent en after Haerlem, die in de oude hand-veſten mede *Kennevers* ofte *Kennefars*, ende hun land *Kinheim*, maer nu Water-land, werden genoemd. In voeghen de vermeynde oorſprongh van 't zelve woord als van *Conijne-vangers* ofte *Conijne-vreeters* (hoewel de konijnen daer omtrent in zoo grooten overvloed zyn, als elders in Nederland) meer in kluchten dan in waerheyd is beſtaende. Maer dat Grave *Herman* van Nieuwenaer † voor-werpt en zoekt ſtaende te houden, als zouden de Caninefates niet alleen de gantſſe Velouw, maer ook al wat 'er tuſſchen de Leck en den ouden Rhijn-ſtrengh is begreepen, hebben bewoont; waer zal hy dat mede goed maecken? nademael *Tacitus* (die deſe landen in ſynen tijd zelf heeft betreeden ende alle verborgenheeden zoo zorghvuldelyken door-gezocht) betuyght, door de Caninefates alleen een hoek van Batavien te zyn beſlaeghen. Waer wt dan ende wt meer andere merk-teykens en beſcheyden mede volght, dat de middelſte Rhijn niet by *Katwyk* en 't Huys te *Britten* after Leyden, gelijk rechtevoort; nemaer in Kennemer-land by *Egmond* wel eer in zee heeft geloopen: zoo al noch daer omtrent geſien word eene gribbe den naem van den *Ouden Rhijn* voerende, hoewel die nu elders is heen gekeerd: ende met meer dan een enkel getuyghenis kan beweerd werden, dat de plaetzen op *mond* wt-gaende, als Egmond, altoos op den wtgangh van d'een ofte d'ander ſtroom hebben geleeghen: behalven dat men wt de oude boeken heeft, dat de Noordmannen wel eer omtrent deſe vleck met hunne vloot zyn geland: 't welk ſy na allen ſchijn niet en zouden beſtaen hebben, indien ſy aldaer geen ſtroom te baet hadden gevonden. Dat meer is, ick zoude achten, het woord van *Engmond* niet anders te beteykenen, dan een *enghe mond* des Rhijns, in vergelykinghe van den *Bree-biel* ofte Briel, die een wijde mond en *breede keel* is.

13. Zeker Nymegenaer met naemen *Geeraert Geldenhouwer*, ende andere bequaeme mannen door hem verleyd, willen den oorſprongh van 't woord *Batavien* heen haelen van eenen *Bato*; geſprooten, zoo ſy vertellen, wt een koninghlijk geſlacht der *Catten* (nu ter tijd *Heſſen* ofte *Catznelleboghers*) die de zelve volken, door aenraden van ſyn ſchoon-vader den Koningh van Tongeren, aller eerſt in dit eyland zoude hebben geplant. Maer nademael de Romeynen (wt welker mond wy de rechte kondſchap moeten hebben) nergens van zoo een *Bato* gedenken (wt-genoomen dat zeker op-ſchrift aen 't Huys te Britten eenen *Cæcilius Bato* als Stadhouder op-haelt, ende *Dio* twee wtheemſſe van gelyken naem, waer van de eerſte was Veldheer van Hongaryen, en d'ander, *Bato Diſidiatus* genoemd, onder den Keyſer *Tiberius* de Dalmatiers, die te zeer met tollen overſchat waren, heeft opgehift om de wapenen teghen de Romeynen aen te neemen) veel min van ſyn vermeynden zoon *Hes* ofte *Heſſel*, zynde twee naemen van 't Huys *Batenburgh* en den *Heſſelbergh* by Nymegen verſierd; noch ook van ſyn na-volgher *Kanaph* en *Karel van Walden*; zoo laeten wy deſe en meer wt de lucht geraepte beuzelinghen vaeren, ende de oude wijven by den ſpin-rocken ofte de tooneel-ſpeelders ſich met deſe wijſe dwaeſeryen vermaeken. In welke dicke en onverſchoonlyke dwaelinghen mede zyn ſteekende de treffelyke mannen *Adriaen de Ionghe* van Hoorn, wanneer hy voor-geeft dat Batavien niet anders zoude zyn dan * *Batens-have*, met *Merula* en *Peter Bert* oordeelende Nymegen het Hof geweeſd te zyn van *Bato*: daer nochtans de Tijd-ſchryver *Dio* wel duydelyken vermaent (gelijk ook zulx niet dan al te waer is) dat de *Batavieren* van 't eyland van den Rhijn *Batavien*, gelijk meer andere volken van hunne woon-plaetz, alzoo geheeten zyn. Met veel beter ſchijn moght men zegghen, dat de naem van de *Betouwe* heen quam van de woorden *Bet* ofte *Bat*, en † *ouwe* ofte *auwe*, dat is *beter land* ofte *weyde*, in tegen-ſtellinghe van den over-buyrighen rack, door den Rhijn van de Betouw af-geſcheyden, te weeten de *Velouwe*, dat is, *vaele ouwe* ofte ſchrael land: ofte ook *Veel-ouw*, dat is, veel lands, doch niet

* *Batonis peculium.*

‡ *In Comment. de Gallia Belgic.*

† *Van gelijke kraght en beduydenis is ook het woord* gouw; *gelijk wt de naemen van* Naſſouw, Richenouw, Lem-gouw, Rijngouw, Argouw, Henegouw, Ooſtergouw, Weſter-gouw, Briſgouw *en andere meer is af te neemen.*

zoo

zoo goed dan de Betouw. Andere † wederom, oogh-merk neemende op de menighte van de om- en door-loopende wateren, willen drijven dat Batavien niet anders zoude weſen dan *baet-aven*; gelijk de Vlamingen *aven* ende de andere Nederlanders *haven* noemen een verlaet ofte rede voor de ſchepen. In voegen de Catten door hunne aenkoemſt en bewooningh den ouden naem van 't land niet en hebben verandert ofte dood gedaen, maer zelve den naem van Batavieren daer van ontleent. *Tacitus* in ſyn boek van de gewoonten der Duytſſers zeght aldus: *Van alle deſe volken (aen den Rhijn) zijn de Betouwers de manhaftighſte, die niet wijd van den Franſſen oever-kant* (dat is, van de landen aen de zuyd-zijd van de Wael) *het eyland van den Rhijn bewoonen, weſende wt de Catten af-koemſtigh ende een deel der zelver, die weghen hun inlandſſe onruſten naer deſe gebuchten zijn verhuyſd, in de welke ſy een lid van 't Roomſſe Rijk zouden worden, ende den zelven eeren-naem en 't voorrecht van oude bond-genootſchap al noch behouden.* Want voor dat de Katten de Betouw zijn in-getrocken, heeft het land woeſt en onbewoond, ende, zoo men met reden geloofd, met de zee ‡ en ſtroomen meerendeels verdeckt en gemeyn geleeghen. Welke Catten ofte Heſſen gedachte *Tacitus* daer na groote gauwigheyd en vernuft toe-paſt, zoo in den oorlogh en ſlaghtyen, als het na-koemen van hunner Overſten beveelen, ende in den kans waer te neemen van den ſtrijd aen te vanghen ofte wt te ſtellen. Hy geeft ze eene levendighe kloek-moedigheyd, harde en in een gedrongene lichaemen, rappe leden, dreygende ende door de rouwigheyd van de onbeſneedene baerden vervaerlyke geſichten: daer by doende, dat ſy zoodaene geſtaltenis, als haere deftigheyd beſt toe-ſtaende, voor het neder-houwen van hun vyanden niet en moghten af-legghen; blyvende de bloode by haer voorighe gedaente en ongeſchraept.

14. De oude hebben in 't af-maelen van den loop des Rhijns alhier ende van ſyne wt-ganghen naer de zee wat verſcheydentlyken geſprooken. *Iulius Cæſar* (in wiens tijden de Rhijn met geene dammen kribben ofte dwaers-dijken was ingebreydeld, noch door 't graeven van den Yſſel noordwaerts omgeleyd, ende van Maeſen-wael en de vochte kley der Betouw af-gekeerd) ſiende, zoo 't ſchijnt, niet alleen op de monden maer ook op de meeren en andere wateren welke hy wt-geeft, zeght den Rhijn op twee

† *Pontus Heuterus. Peſſimè omnium Gulielmus Heda, qui in quærendis nominum alluſionibus nimiùs & ſæpenumerò ridiculus eſt, quæ Batavia Græcis, Teutonicè Hollandiam dici vult ἀπὸ τῦ βάθυς ſive profunditate. Cum Hollandiæ vocabulum novitium ſit, à Danis victoribus cognominem domi provinciam habentibus, impoſitum, & ante illorum tempora communi Bataviæ nomine veniret.*

‡ Omnia pontus erant, deerant quoque littora ponto. *Et hoc eſt quod Tacitus indicat, dum dicit: extrema Galliæ* vacua cultoribus, *ſimulque inſulam inter vada ſitam* occupavêre. *Occupari enim propriè Ictis dicuntur quæ antea nullius in bonis erant. Unde Seneca ſignanter*: In medio eſt ſeclus Poſitum occupanti.

plaetſen in zee te hebben geloopen: eerſtelyken aen de zijd van de Wael met de Maes, waer van hier boven gemeld is: ten tweeden aen een anderen byzonderen hoek, alwaer hy by de zee in veele tacken ſich verſpreyd, en eenighe groote eylanden maekt, welke ten deel van wilde en grove volken waren bezeeten, die ghezeghd wierden ſich met viſſen en voghel-eyeren te geneeren. 'tWelk om verſcheyde redenen op de Zeeuwſſe eylanden niet en kan ſluyten, maer eer op de Weſt-vrieſen en *Eyer-land* by Teſſel: want ſich daer omtrent noch veele wt-ganghen van den Rhijn openbaeren, hoewel nu verdonkerd en weynigh bekend; ende zulx, neffens andere dinghen, de aerdbodem, als mede de *Amſtel*, het Y, en ook de *Vecht* die noch op den tegenwoordighen dagh door Muyden tot in de Zuyder-zee loopt, behalven meer andere kreeken en zeer diepe binnen-waelen in Noord-Holland als *Weſt-vlie* en *Mars-diep*, genoegh waer maeken. Andere melden ſlechts van twee monden, d'eene weſtelijk by den Briel door de Wael en Maes; d'andere noordelijk, te weeten van 't Vlie door den nieuwen Yſſel: ende andere wederom † van meer. Maer het zal ook de moeyten waerd zijn een woord te ſpreeken van het eerſte beginzel en den voort-gangh van deſen maghtighen en beruchten ſtroom, die eertijds het Roomſſe Rijk voor een ſterk bolwerk diende tegen de Over-rhijnſſe volken, als mede voor een ſcheyd-muyr tuſſchen Duytſland en Vrankrijk; van een ſtroom die koningh is van alle ſtroomen, ende vader van zoo een ſchoon geſpan kinderen, als daer zijn (neffens andere van minder naem en aenſien) de *Wael*, de *Yſſel*, de *Grebbe*, de *Leck*, de *Vecht*, ende het *Vlie* daer de Zuyder-zee wt gegroeyd is, ende met een vingher aenroeren, wat voor merkelyke plaetſen hy in Gelderland begroet.

15. De RHYN dan vallende boven wt den top van den ſteylen ‡ *Gothard*, daer men hem kan over ſtappen ofte immers met gemack over ſpringhen, ende voort onverhinderd door de * Bodemer-zee wt-worſtelende, daer na ſtootende door rouwe en ongladde plaetſen, krijght allenxkens een ſachten en breeden water-drift, ende veele ſtroomen naer ſich treckende, als den a *Necker*, den b *Meyn*, de c *Nahe* ende op 't laetſte de d *Moſel* by e *Cobelentz*, ende Colen op den rugghe laetende, koemt eyndelyken aen de deur van onſe Betouw (daer het oude *Lobeek* en tegenwoordighe *Tol-huys*, neffens *Hereſpijk* en de Veſtinghe van den Gelderſſen *Marten Schenk* ſich ſien laeten) alwaer hy den Wael, die hem in ruymte en heftigheyd over-treft, wt ſyne lendenen voort-brenght ende naer de luchter zijd van hem af-wijſt. De Rhijn ſich alzoo by Lobeek in tween deylende ende aen de rechter hand ſijn eyghen naem voerende (na dat hy tegen over Hueſſen al weder een rijk getal wateren den nieuwen Yſſel heeft

† *Cluverius de trib. Rheni alveis latè agit; Heuter. lib. 2. Belgij c. 22. de Rheni oſtiis quatuor ac quinque alveis.*

‡ *Lepontiæ Alpes, ſive mons Gothardus.*

* *Lacus Brigantinus, Melæ Venetus & Acronius.*

a *Nicer.* b *Mœnus.* c *Nava vel Naha.* d *Moſella, Ptolomæo Obrincus.* e *Confluentes.*

by-gezet,

* *Batonis peculium.*

by-gezet; waer van voor heen verhaeld is) gaet voort recht op Arnhem aen, keert van daer met weynighe buchten naer Wageninghen, maekende after de zelve Stad een nieuwen doch kleynen arm, rechtevoort met een ſterke Sluys bewaerd, onde bekend onder den naem van de *Grebbe*, die noord-waerts van daer door Veenendael vloeyt naer Amersfoord: welke Stad, by 't ſcheuren van den Grebbedijk en over-loop van 't Rhijn-water door dit gat wt-weegende, meermaels gevaer, ende in het iaer 1595. als mede daer na ende noch onlanx in dit loopende iaer 1651. grooten aenſtoot en hinder heeft geleeden. Maer de Rhijn ſich van Wageninghen op Rhijnen ſpoedende, ende voorts omtrent Wijk te Duerſtad naer Utrecht in-ſlaende, plaght ſijn middel-mond wel eer by *Katwijk* in zee te ſpoelen. Dan dewijl hem die wegh nu is afgeſneeden, en ſyne oude grubbe, al noch *de komme Rhijn* genoemd, by na wt-gedrooghd en verſtopt: ontfanght hy voor by *Wijk* den naem van *de Leck* (om dat hy quanzuys wt den Rhijn *gelecke* en gedroopen is) die van een kleyn water, zoo 't ſchijnt, metter tijd gewaſſen is tot een deghelyken en ſcheep-draegenden ſtroom. Deſen af-breuk heeft de Rhijn geleeden in 't iaer na de zalighe geboorte 860, 't welk vermaerd is door het om-waeyen van boomen, ofte (zoo andere giſſen) 421. wanneer een ongenadighe water-vloed by na heel Holland over-liep en quelde. De Leck aldus den Rhijn ſyn naem en loop ontvoert hebbende, drijft voor by Kulenburgh, ende wandelt wyders by Vyanen heen tot aen Schoonhoven in Holland, ende ſtort ſich niet wijd van daer in de *Merwe*, eer ſy den naem van de Maes aendoet. Nu gae ick weder aerſelinx naer *Wijk te Duerſteden*, alwaer ofte een weynigh hooghet de Rhijn ſich recht toe naer Utrecht plaght te keeren, ende met een verdeylden drift aen de rechter zijd *de Vecht* wt-geeft, die na dat hy Weſop, een Stedeken in Goyland, en 't Huys te Muyden voor by is, zich in den ſchoot van de Zuyder-zee gaet verſteecken; maer aen de ſlinker hand voert de Rhijn al ſleepende ſyn naem en enghe water-goot naer Woerden, ende zoo naer Leyden: after welke Stad hy als van onmaght en vermoeyenis ſtil blijft ſtaen, niet weetende hoe ofte waer hy na zoo veel loopens en om-weghen ſich in de zee zal ontlaſten.

16. Dus verre van den middel-Rhijn, die den eenen arm van de Betouw omringht: nu is het tijd wederom rugghewaerts te keeren tot aen Lobeek, daer wy eerſt van daen waren gegaen. Hier neemt de tweede arm ofte ſtrengh van den Rhijn den naem aen van de WAEL, ende ſlinx naer het Franſſe gebied af-loopende, kuſt na weynighe uyren de veſten van de Stad der Batavieren (daer de Betouw voor eenighe iaeren dwaers is door-gegraeven, met een langhe vaert op Arnhem) treedende van Nymegen met een langhen ſleep naer Thiel ende wyders naer Herwerden, alwaer hy, met een krommen elleboogh in de Maes ſchietende, de twee dappere Schantſen van de Voorn en S. Andries ende daer na ook de Stad en weerd van Bommel in een eyland beſluyt: tot dat hy ſyne wateren voor de tweede mael by het Slot Loveſteyn, tegen over Workum, met de Maes verwiſſelt. *Plinius* en alle oude Denk-ſchrijvers kennen hier alleen de Maes, die de Wael maer eens zoude op-neemen. Dan dat zulx anderwerf geſchied, ende veele wateringhen van nieuwe naemen t'zaemen vloeyen, kan de ooghen-ſchijn genoegh wt-wijſen. De naem van Wael en is niet af-komſtigh van de *vaele* verw der wateren, noch van *waelen* 't welk veranderen zoude beduyden, ofte van *wachen*, dat is waecken: maer wael, ofte, zoo andere ſpreeken, *wel*, beteykent zelfs in onſe moeder-tael een kolk ofte diepte. Weſhalven ook Grave *Willem* van Holland in zekeren brief aldus heeft: *onſe viſſeryen van onſe waelen*; ende in een oud rijm-dicht leeſt men: *Haer herte was een grondeloose wael.* Men vind 'er ook die het woord van *Wael* willen af-haelen van de *Waelen* ofte Franſſen, die, gelijk te vooren al eens vermaend is, eertijds tot aen den oever van de Wael hebben gegrenſt. Ende hier van daen koemt, dat zommighe de Batavieren voor Franſſe, en andere wederom voor Duytſſe volken houden, om dat ſy tuſſchen beyde ſtroomen Rhijn en Wael geleeghen en beyde volken even na zyn geweeſd. Maer de MAES, ſich te Gorichem met de wateren van de Lingh en Wael hebbende verrijkt, verandert aldaer ſyn naem in den naem van de Merwe, ter eeren (zoo men giſt) van den edelen Franſſen Vorſt *Merowe*, ende ſich voort naer Dort begeevende maekt al weder een ſcheydzel ofte twee-ſtrengh, waer van de ſlinker grubbe niet dan de eenighe Stad Geervliet bezoekt, maer de rechter Rotterdam beſpoelende den naem van de *Merwe* af-leght ende die van de Maes wederom aenneemt, haeſtende ſich wijders naer Schiedam, Vlardinghen en eyndelyken naer den Brihel: daer hy, met veele ſtroomen vermenghd, ſich in de Noorder zee wt-giet, met zoo een fellen en hollen water-draf, dat hy, naboetzende den ſtroom van † *Arethuſa*, noch langh daer na ſyne gewoonlyke zoetigheyd onder de zoute baeren by ſich houd. Ende hoewel 'er rechtevoort maer een eenighe mond van de Maes en is, zoo gedenken zommighe nochtans van ‡ *twee monden*, ende de inwoonders van *een oude* en *nieuwe*, van een *ooſterlyke* en *weſtelyke Maes*. De oude Maes zoude geloopen hebben lanx Heuſden ende voorders op Geertruydenbergh (daer ſy noch *de oude Maes* heet) ende zoo op Sevenberghen, ende van daer recht tuſſchen de Hollandſſe en Zeeuwſſe eylanden zeewaerts, door die goote welke nu door de in-vloeyinghe van de zee breed wt-gereckt zijnde het *Flack-ee* word genoemd, ende by 't eyland Goeree ſich in de Noord-zee verberght. Andere gevoelen, de oude Maes wel eer van Geertruydenbergh op Dort geſtroomt te hebben, ende aldaer weder een gaffel gemaekt; neemende aen de luchter zijd ſyn wegh op Peter-hoek, Beyerland, Heenyliet, Geervliet, ende zoo op den Brihel; ende aen de rechter-hand ſich, neffens de Leck en Wael, wendende naer Rotterdam en Vlardinghen, ende eyndelyken, in 't gezelſchap van de oude Maes, naer den Briel.

17. De LINGH, anders gezeghd het *Langhe water*, heeft ſyn begin in de Over-Betouw omtrent twee mijlen beneeden Lobeek after het dorp Angeren niet wijd van Hueſſen;

† *Siculum qui lapſus in æquor Dulcis aquæ ſolitum neſcit mutare ſaporem.*

‡ *Sequimur hic Heuter. in Veteri Belgio.*

van

* *Foſſa Corbulonis.*

* *Pontanus noſter*

* *Siet op het twee-de Boek.*

van waer hy menighe vlecken en rijke boerſchappen door-kruypt, ende terſtond meer wateringhen in-ſlickende kan allenxkens op ſyn rugghe paſſelyke ſcheepiens verdraeghen; waer door hy de gantſſe Betouw een ongeloofelijk gerief aenbrenght; 'twelk niemand beter dan de burghers van Gorichem gewaer werden, vermits den daghelijxen toe-voer van koorn, room, eyeren, wilde ent-voghels en ſtroom-viſſen. Ses Hollandſſe mylen van ſyne geboort-plaetz groet hy de eerſte Stad Buyren, daer na Aſperen, Heukelom en Leerdam; wandelende wyders recht naer Gorichem; alwaer hy ſyne wateren aen de *Wael* en *Maes* over-zet, ende, neffens de andere, onder den gemeynen naem van de *Merwe* ſchuylende, eyndelyken by Krimpen de *Rhijn-leck*, *Yſſelmond* en den Hollandſſen *Yſſel* te baet krijght; daer vijf ſtroomen, de Wael, Leck, Maes, Lingh en Yſſel, te gelijk in eene grubbe vloeyende, by Roterdam den naem van de Maes weder aendoen, ende ten laetſten door het Bree-hielſſe keel-gat haer gewoonlyken water-tol aen de zee over-leveren. De menighvoudighe by-ſtroomen en wateren die de Betouw in onſen tijd door-ſnijden, zyn ofte wt-ganghen van den Rhijn, door de eygenſchap en laeghte des lands van zelfs opgekoemen, ofte eenſdeels ook door delven en mannen arrebeyd veroorzaekt. Want wie en weet niet, dat de *Nieuwe Yſſel* teghen over de Betouw, van Weſtervoort tot aen Doesburgh, een werk is van de Romeynen, om door dat behulp hunne vlooten te eerder en gevoeghlyker naer de Noorder zee heen te brenghen, ende te gelijk de Betouw en aenleggende weyden van den over-laſt der wateren te ontlaſten? Op gelyken voet heeft naderhand *Domitius Corbulo*, Veld-Overſte van Keyſer *Claudius*, in tijden van vreede in de Betouw door ſyne rotgezellen van den Rhijn tot in de Maes doen af-leyden en delven zekere * Griſt, 170. ‡ ſtadien langh; ten eynde beyde ſtroomen, by den ſpringh-vloed van de Noorder-zee (want de Zuyder-zee doen noch onbekend ende ſlechts een groot moeras was) niet en zouden overloopen en buyten haer beſteck gaen. Welke grift, na 't oordeel van † zommighe, zoude zyn de hedendaeghſſe *Lingh*, waer van zoo eſſen is gehandeld, die wt den Rhijn met een rechten treck in de Wael en Maes zoude zyn geleyd. Andere * meynen, dat het veel eer de *Leck* moet weſen; alzoo het wt de oude Iaer-boeken genoegh blijkbaer is wat groote ſchade de zee-vloed daer omtrent wel eer heeft te weghe gebracht. My en berouwt noch niet het gevoelen 'twelk ick * elders hebbe' geuytert, als dat hier mede gemeynd zoude werden de wateringh al noch *de Delft* geheeten, welke ſich van Leyden af is ſtreckende naer de Stad Delft ende by de vlecke Sluys met de Maes word vereenighd: om redenen de zelve niet verre maer als recht tegen over het begin van de Noord-zee ſyn begin neemt, ende op het allernauwſte de voor heen gemelde lenghte kan wtmacken. Dit gevoelen, door *Cluverius* eerſt op de baen gebraght, werd zoo by andere als voor 't laetſt by den wijd-beroemden Heer *Boxhorn*, mynen waerden meeſter eertijds ende nu vriend, in ſyn onſterffelijk werk van Holland voor de waerheyd aenghenoomen. De meeſte en eenighe zwaerigheyd die my over dit ſtuck ontmoet zoude weſen het twijffel, of de gedachte wateringh ook zoo oud zy, ende of Hertogh *Govert* van Lotringhen (ick meyn dien *buchel-rugghe* en geweldenaer van Holland) die als eerſte ſtichter van de Stad Delft in de Iaer-boeken word geroemd, mede eenſdeels geen ſtichter zy geweeſd van de zelve water-leydinghe. Dit te deegh onderzocht en voor heen vaſt geſtelt zijnde, zal deſe knoop lichter zijn om te ontwerren. Want de drijvers van de twee voorſte meeninghen malkanderen met zoo veele en ſterke ſluyt-redenen voor de boſſt ſtooten, dat na allen ſchijn noch de Leck (die ongelijk langher is dan de grift van *Corbulo*, ende wiens oorſprongh ook, als gezeghd, niet den Romeynen, maer den ingezeetenen zelve, ende zulx eenighe honderd Iaeren Iaeter van den Tijd-ſchrijveren word toe-geſchreeven) ende noch min het waterken de Lingh ('t welk, hoewel in de Maes wt-koemende, nochtans wt den Rhijn niet en koemt) met deſe grift over een koemen. Ofte zoo yemand hier in geen gadingh en heeft, zoude men met geen minder ſchijn van waerheyd moeghen ſtaende houden, hier door beduyded te worden het water, vlietende omtrent Leyder-dorp teghen over het Huys ter Does wt den Rhijn, 't welk voort den naem van de *Oude Ley* en daer na van de *Rotte* aenneemt, (moeghelijk, om dat het eerſt door de Roomſſe *rotten* is gegraeven en *geleyd*) ende voor by Swieten, Hildam, Bleyſwijk en Honingen loopende, after Rotterdam ſich wt-ſtort in de nieuwe Maes.

18. De bodem van het Betouwſſe eyland is, op de wyze van het Rijk van Polen, over al vlack en effen, zonder eenighe tuſſchen-loopende berghen ofte heuvelen, doorgaens met ſlenken, ſlooten en wateren door-ſneeden, met naemen daer het de zee is naerderende: want de grond aldaer broekachtigh en zypende is ende als beevende onder de voeten. Weſhalven ook de Deenen dien ſtreek met recht *Holland* hebben toe-genaemt, ende de gemeyne man noch ſteeds *Holland bolland* in den mond heeft. Hoewel van gelyken de Over-Betouw, voor al in 't na-iaer en by reghenachtighe tijden ofte wanneer de Rhijn den toom der dijken heeft af-geworpen, boven maeten vocht en kleyigh is, en moeyelijk voor de reyzende luyden; weſende wonder, dat ſy met de voeten, daer zoo veel ſlijx aen blijft hanghen, allenxkens niet en word wegh gedraeghen: als mede Maeſenwael ende de Neder-Betouw omtrent de Thieler- en Bommeler-weerden, daer men den meeſten drift en ſchoot van 't water heeft: zoo dat zomtijds by natte iaeren het land tot onland, ende zoo wel voor het vee als tot het zaeyen onbruykbaer word gemaekt. 't Welk zeker Schrijver by de Romeynen wel heeft aengemerkt, wanneer hy by na voor 1300. iaeren ſynen Keyſer *Maximianus Herculeus* aldus toe ſpreekt: *Dat land dat ghy door uwe goddelijke tochten hebt gezuyvert ende u eyghen gemaekt, 'twelk de Wael met ſijne*

* *Foſſa Corbulonis.*

* *Pontanus noſter*

* *Siet op het twee-de Boek.*

‡ *Een ſtadie is de wijdte van 625. voeten ofte 125. ſchreeden; ende zulke 8. ſtadien maeken een mijl dat is 1000. ſchreeden, ende elke ſchreede vijf voeten.*

† *Heda, Ortelius, & Grotius quoque, dum alibi ait: Vicinumque tuæ Gorichemum, Corbulo, foſſæ.*

ſijne kronkelighe loopen door-vloeyt ende de Rhijn met beyde ſijne armen om-helſt, en is, om zoo te zegghen, geen land: zoo zeer is het door-zaept met wateren, dat het niet alleen, daer 't bol en veenigh is, wijkt ende de voet-ſtappen naer zich trecke; maer ook, daer het wat harder gelaet, op het treeden der voeten wagghelt ende dien laſt van verre gevoelt: niet anders dan of het driftigh en hangbende was: in voeghen men met recht magh zeeghen, dat men op zulke plaetſen het krijghs-volk behoord te oeffenen tot een ſcheep-ſtryd. Doch dit ongerief word eenighſins gebeterd door de kleyne houte ſtelten boven aen de beenen vaſt gebonden; met welker behulp de ionghers, niet zonder groot vermaek van de vreemde aenſchouwers en gevaer van ſich zelve te bezeeren, de laeghe tuynen en diepe modder-plaſſen weeten over te ſtappen; met zoo eene gauwigheyd als of ſy ſchier met ſchaetzen over het ys reeden oſte vleughels aen de voeten hadden. Behalven dat de landgenooten doorgaens (by gebreck van watermoelens daer het naeſt aen buyrende Holland mede vervuld is, ende die hier veeltijds, vermits de hooghte en opſteygeringh van de beyderzijdſſe ſtroomen, of niet ofte niet zoo wel te ſtaede koemen) het op-ſtaende water in de gegraevene gruppen af-leyden en wt-loſſen; hoewel de weyden daer door merkelyken, en dickwijls voor het driede deel, worden verminderd.

19. De Romeynen hebben eertijds de Betouwers voor de beroemdſte en vernaemdſte geſchat van alle volken die ſich omtrent den Rhijn onthielden. Gelijk ſy ook, na 't melden van de Tijd-boeken en ſteen-geſchriften, voor VRIENDEN en BROEDERS ende een DEEL VAN 'T ROOMSSE RYK zyn ge-eerd en erkend; die, aen alle laſten en tollen onverbonden zynde, als pylen en wapenen alleen tot het gebruyk van den oorlogh wierden bewaerd en af-gezonderd. Ende zulx, zoo 't ſchijnt, niet alleen ten opſicht van 't volk zelve, maer ook zonder dat, om de ongemeyne wel-geleegenheyd des lands: gemerkt ſy alhier groote bequaemheyd vonden om hunne leghers te landen, vers volk in te ſcheepen ende den krijgh teffens op veele plaetſen voort te zetten. Dat te weeten de Rhijn op den aenvangh van 't eyland ſich in twee ſtrenghen verdeylde; waer van de eene door de Wael aen de Weſter-zee naer Vrankrijk en Engeland haer konde voeren; en d'andere by den naem van Rhijn verblyvende de vlooten vaerdighlyken naer de Noord-zee, de Eemſe ende voorts op den Duytſſen bodem over-brenghen. Weſhalven ook *Druſus* wel eer door de van hem gegraevene noorder grubbe van den Rhijn (die men nu den Yſſel is noemende) ende door het Vlie met een maghtighe vloot in zee is geloopen, verſlaende op de Eemſe, eer hy Duytſland dieper in-trock, in een ſcheep-gevecht de Ooſt-Vrieſen. Waer na ſyn zoon *Germanicus* door den zelven wegh in Duytſland is in-geboord, na dat hy eene vloot van duyzend ſcheepen, van allerley groote en maexel, had wt-geruſt; de welke, al eer ſy af-ſtack, haere rot-plaetz omtrent de Betouw heeft gekoozen: alwaer gedachte Veld-heer, na 't in-neemen van voorraed en volk van oorlogh, de ſcheepen onder deſe bond-genooten en ſyne knechten heeft verdeylt, ende van Lobeek naer den hedendaeghſſen Yſſel-ſtroom ende zoo voort naer de zee en de Eemſe ſich begeeven. Ende wanneer *Claudius Civilis*, de Vorſt der Batavieren, ſyne land-zaeten teghen 't Rijk en de vijfſien † legioenen had op-gerockent en gaende gemaekt, waren de Romeynen ten hooghſten bekommerd om die onruſten te goeder tijd neder te legghen, ende dit volk, als door langhduyrighe ervaerenheyd en oorloghen geſleepen, neffens haer Veld-heer, wederom te bevredighen. Dit en behoeft niemand vreemd te dunken die maer in acht neemt, dat de Bataviers (af-geleerd zijnde op de tucht en ſtreeken van den Romeynſſen krijghs-handel, ende honderd iaeren na den af-gangh van *Iulius Cæſar*, die noyt met hen hadde te doen gehad, hunne grenſen wt den af-breuk der nabuyren rondom hebbende vergroot) eyndelyken ook in de tijden van Keyzer *Veſpaſiaen* de Roomſſe Stadhouders hebben derven beſtrijden, ende na de heerſchappye pooghen van geheel Vrankrijk. Want de Betouw doen wt-ſtack boven alle Franſſe landen in roem van krijghs-weetenſchap, in menighte van kloeke mannen, ende was voor den Romeynen als eene on-wrputtelyke winkel van ruyters en knechten; door welker deughd en trouwe by-ſtand ſy gants Vrankrijk in den toom hielden, Britannien hadden onder-worpen, ende de hals-ſterke Duytſſers bangh en eenſdeels gehoorzaem gemaekt, ende door welker toedoen zommighe Keyſers het rijk hadden verkreeghen, geſteeuwight en vermeerdert.

20. Daer behalven wierden ſy by de oude zeer verwonderd en geroemd weghen hun zonderlinghe kunſt van rijden en zwemmen; zoo dat ze *Plutarchus* voor *de beſte ruyters van geheel Duytſland* is ſchattende. *Tacitus* zeght, dat ſy daer op af-gericht waren om *met haer paerden en volle wapenen in heele geleeden den Rhijn over te zwemmen*: ende dat de Roomſſe Veld-heer *Agricola*, wanneer hy in groot Britannien het eyland ‡ *Mon* met vergeefs geweld had beſpronghen, *het zelve door hand-leeuinghe van de Betouwers ten laetſten heeft in-genoomen; welke hy, na 't af-legghen van alle packen (vermits haer groote kennis van 't peylen der wateren, en dagheliyxe handelingh van hunne paerden en wapens in 't zwemmen te beſtuyren) zoo ſchielijken overſchickte, dat de vyanden verbaeſd ende nergens dan voor eene vloot en ſchepen verhoed zijnde, geen dingh zwaer en onwinbaer hielden voor zulke over-winners.* En de Keyſer *Adrianus* heeft ſich niet te groots geacht zeker Batavier, met naemen *Soranus*,

† *Een Roomſſe legioen (om dit eens voor altoos te vermaenen) beſtond wt drie, vier ofte vijf duyzend voet-knechten ende 200. ofte 300. lichte paerden, die by beurten wierden beheerſt van twee Overſten en Onderhopmans, van dewelke yeder over 600. mannen te voet, en elke Rit-meeſter over 30. lichte paerden hadden te gebieden. By deſe legioenen hadden ſy gemeenlijken haere hulp-benden* (auxilia ſive auxiliares) *wt de overheerde landſchappen.*

‡ *Mona Tacito, Plinio Monabia, Oroſio Menavia. Hodie vulgò dicitur Angleſey.*

met

met een Griex † graf-schrift te verheerlyken; met verwonderingh hem na-zeggende, *dat hy in sijn volle harnas en wapen-tuygh den Donauw konde over-zwemmen, ende een bout in de lucht in 't neder-daelen met een anderen bout wist te treffen en door te splyten.* Xiphilin vertelt van gemelden Keyser dit navolghende: *Als hy sijne krygh-luyden zoo hadde gecoeffent, is* DE RUYTERY DER BATAVIEREN *gewapend den Donauw over-gezet. 't Welk ziende die wilde volken zich zoo ontzet hebben, dat sy d'een d'ander met neus en mond aenzaghen, ende den Keyser tot een scheydsman verzochten van hun onderlinghe geschillen.* Ook en waren sy niet min bedreeven en oorbaerlijk in den strijd zelve, wanneer men hand aen hand vocht. Want sy alsdan voor een aenwensel hadden den vyand met het spitz van hun geweer en 't middel-scherp van haere schilden in 't aengesicht te stooten, ende dickmaels door dat middel de over-winningh veroorzaekten. Gemelde *Agricola* (als nu de kamp tusschen de syne en Engelsse zeer kamperlijk stond, die niet min standvastighlyken dan na de kunst met hunne ongeschickte slagh-zwaerden en korte lederen schilden de bouten der Romeynen ontweeken en af-keerden, ende zelve met alle kraght toe-schooten) *vermaende middelerwijl sijne drie Betouwsse en twee Tongersse benden, om den vyand met haere scherpte aen boord te koemen, ende zich met hem hand-gemeyn te maeken: waer op sy van ouds waren af-gericht: 't welk den vyand, die kleyne schilden en groote doch stompe deghens voerde, zeer onhandigh viel. Als daer op de Bataviers begonnen te krabbel-vuysten, met de schilden te slaen, en der zelver † aenzicht te schenden*, &c.

† Dit graf-dicht, wt zoo eene edele hand en verheeven breyn gekoemen, is by *Suidas* op-geteykend, ende door *Adriaen de Iongh* aldus in 't latijn verkleed:

Ille ego Pannoniis olim notissimus oris,
Inter mille viros primus fortisque Batavos,
Hadriano potui qui judice vasta profundi
Æquora Danubij cunctis tranare sub armis,
Emissumque arcu, dum pendet in aëre telum
Ac redit, ex aliâ fixi fregique sagittâ:
Quem neque Romanus potuit, nec Barbarus unquam
Non jaculo miles, non arcu vincere Parthus:
Hic situs, hic memori saxo mea facta sacravi.
Viderit anne aliquis post me mea facta sequatur.
Exemplo mihi sum, primus qui talia gessi.

Maer laet ons eens besien, of wy de kraght daer van in onse moeder-spraek konnen wtbeelden:

Die in hoogh Oostenrijk bekend plagh om te zwieren,
Van duyzenden de stoutst, en 't puyk der Batavieren,
Die met myn vol geweer (de Keyzer weet 'er van)
Des Donauws fellen drift al zwemmende verwan,
En in de lucht een bout, terwijl hy was aen 't hangen,
Wist met een ander bout te breeken en te vangen;
By wien Romain noch Wild, hoe geestigh dat hy was,
In 't hand'len van den boogh, of Parther quam te pas;
Legh onder desen zark, beteykend met myn' daeden.
'k Was daer van d'eerste baes: waer zijn myn' weder-gaden?

† *Idem in aliâ re dicit Frontin. lib. 4. Strat. cap. 7. Exempl. 32. ubi ita legitur*: C. Cæsar, cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peti iussit, & sic adversam faciem cædere coëgit. *Neque audiendi (obiter hoc & per transennam addo) insignes viri Scriverius vel Stewechius, dum* aversa facie cedere *vel* aversa acie *substituere è conjectura conantur. Ego, si mutatione aliqua aut remedio hîc opus, legere simpliciter mallem*: adversam aciem cedere coëgit. *Quod nemini displiciturum confido, ne manifestè bis idem inculcet Frontinus. Nota autem consuetudo illa Cæsaris, ac vox eius in acie Pharsalicâ*: Miles, faciem feri; *tum illa apud Lucanum*: vultus gladio turbate verendos.

21. Hoewel nu het eerste ken-teeken van haere bysondere krijghs-pleegingh, te weeten de kunst van wel rijden, den Batavieren eertijds in 't honderd aengingh: zoo is 't nochtans buyten verschil, dat nu ten tijde dese schoeyen beter passen aen de voeten van onse Gelderse en Gelderse Betouwers, dan aen de inzaeten van Holland. Want het Hollandse deel van de Betouw, door verloop van tijden en den daghelijxen overloop van de zee en binnen-waelen, nu heel broekachtigh en gebrooken is, ende de inboorelinghen veel bequaemer tot het stil zitten en winkel-neeringhen, dan tot het draeven, hebbende meer verstands om met houte dan met levende paerden om te gaen, om de mast dan een henxt te beklimmen, ende om het roer dan den toom te bestuyren. Waer over ook de groote *Erasmus*, hoewel zelf een gebooren Hollander, aen syn lands-man *Cannius* een Amsterdammer in zekeren brief zoo een neus en buckingh geeft: *Wanneer ghy al over de zee zijt* (zeght hy) *hanght u noch grooter gevaer over 't hoofd. Ghy kent het spreek-woord wel: Een Batavier te paerd. Maer hebt goeden moed; de huyr-paerden zyn zeer voorzichtigh, en daer by weghkundigh ende behoeven geene spooren; houdze maer vast by den toom, sy en zullen niet op-houden van te rennen, tot dat sy u, als een pack, op de bestemde plaetz hebben gelovert en over-gedraeghen.* Speelende daer mede schimpelyken op de oude Batavieren, die meesters en over-vlieghers in 'trijden waren, maer meest en voor al op het hedendaeghse spreukien: *Een Hollander te paerd*, 't welk zoo veel te zegghen is als of men een Venetiaen, ofte een Engels-man voor een goed ruyter wilde roemen. De zwem-kunst en vecht-gewoonten met het stael ofte de vuyst werden by de nakoemelinghen al noch onderhouden. Hoewel ick niet en weet of het laetste tot meerder eer of schande dient, om de dickwijls oploopende hevigheyd van de waghen-luyden en

ſchuyt-voerders; voor al, wanneer ſy bebierd ofte anders ontſteeken zijn. Alzoo men dan doorgaens hoord van *een ſneede te geeven*, *den beck op te ſnijden*, ende ook van *breek af*, wanneer ſy het oord ofte den top van 't mes begeeren af-gebrooken te hebben, ende liever ſnijden dan ſteeken, liever ſchenden dan dooden willen. Zoo dat ſy meermaels wt geringhe ofte geene oorzaeken ſich, als de onvermuſighe dieren, tegen hunne mackers en vennooten vergrijpen, ende de wel her-gebraghte gewoonte haerer voor-ouderen door dit lelijk en onnoodigh aenwenſſel grootelijx verontheylighen. Dan het ſlimſt van allen is, dat zommighe het mes-gevecht voor een ridderlijk hand-werk houden, ende de boeren elders zoo over ſtuyr boos, kitteligh ofte verblind zijn, dat ſy zomwijlen met voordacht, om te kraekeelen en † hayr-pluyſen, wtgaen, ofte om een heel gelagh het gat wt te iaeghen; ende wt loutere brood-dronkenheyd en ongeterghd in de kroeghen een blooten opſteeker aen een draed ten toon hanghen, die niemand magh aenroeren ofte van daer haelen, hy en moet getrooſt zijn een kansie met hen te waeghen. Maer wie en zal ſich niet zeghenen wanneer hy hoort van het (God wouts) loffelijk gebruyk, 't welk ick weet voor eenighe iaeren in eenighe vlecken van Holland en het Sticht van Utrecht ſterk in zwangh gegaen te hebben; daer het vrouw-volck de walgh had van een iongh-man, wiens back-huys met veele ſchrammen en lid-teeckens niet deghelyken en was door-kerfd, ende by na zoo toe-geſteld als de oude Rijm-dichters het aenſicht van ‡ *Deiphobus* af-maelen. Wanneer ick op zulke helle-veeghen denk, acht ick ze niet min de roede waerdigh en verfoeyelijk dan de Sarmatiſſe maeghden, die by geen man plaghten te moeghen ſlaepen, zoo ſy voor heen geen man en hadden te ſlaepen geleght ende met haer handen in den oorlogh om lijſt. Aen de andere zijd hebben ook deſe gaſten van ionghmans immers zoo groote reden en om daer mede te pronken, als een dief met ſijn baſt ofte brand-merk; ofte als elders de wilde Indiaenen doen met hunne lippen, neus-gaeten en ooren, welke ſy moedwillens door-booren, ende dan met yzere ringhen ofte andere ſnuyſteryen behanghen. Fy tijden! fy gewoonten! Noyt en hebben de Lapithers en Centauren zoo zeer geraeſt.

22. De liefde van dit volck verbind my mijn teem noch wat te verlenghen, om onſe Betouwers een verouderde kladde (hoewel de Heer *Pontanus* daer van niet en repte) af te waſſchen, welke hen van zommighen t'onrecht werd aengewreeven, bedrooghen zijnde door de woorden van den ſcherp-zinnighen en bitzen Rijm-ſchryver *Martialis*, elders van een *Betouws-oor* † gewagh maekende, ende ook het woord van *bot-oor* wt die oorzaek onder ons meynen op-gekoemen te zijn. Dan deſe luyden wil ick voor eerſt te kaeuwen geeven, of *bot-oor* niet eerder en ſlaet op de oude ‡ *Beotiers* (een volck onder de Grieken wel eer wtgelacht weghen ſyne bottigheyd, veroorzaekt door de zwaere en betooghene lucht daer het in leefde) dan op onſe Bataviers. De oude hielden 't voor een teyken van de wterſte onbequaemheyd, wanneer men yemand na-zeyde dat hy noch van leeſen noch van zwemmen verſtand en hadde. Wat het zwemmen betreft, indien daer in eenighe gauwigheyd geleeghen is, zoo zijn de Betouwers de kloexte mannen geweeſd van de wijde wereld. Aengaende de letterkunſt, ick en wil niet mis-ſaeken dat ſy ſich daer mede in 't begin weynigh hebben bemoeyt: inzonderheyd de gemeyne luyden, welker meeſte tijd-verdrijf waren de acker-bouw, het weyden van allerley vee, de binnen-landſſe ſcheep-vaert en de vis-vangh. Behalven dat *Tacitus* duydelyken leert, dat onder de Duytſſers beyde de mans en vrouwen in dit ſtuck onweetend waren: 't welk ick nochtans liever duyden wil op de binnenſte Duytſſers, die van wtheymſſe weetenſchappen en burgerlyke geſchicktheyd grooter gebreck hadden, dan de omtrent den Rhijn en dicht aen Vrankrijk gezeetene volcken. Want zedert dat de Batavieren kennis hebben gehouden met den Romeynen (die doen alleen met de Grieken den ſleutel van alle konſten in hun bewaer hadden) ende tot der zelver oorloghen en de lijf-waeke der Keyſeren gebruykt wierden, zijn ſy door den geduyrighen ommegangh allenxkens beſchaefd ende zoo wel in de tael als in den handel der Romeynen geſleepen. Hier

† *Natis in uſum lætitiæ ſcyphis*
Pugnare Thracum eſt. tollite barbarum
Morem, verecundumque Bacchum
Sanguineis prohibete rixis.
Horat. 1. Carm. Od. 7.

‡ *Deiphobum vidi, lacerum crudeliter ora,*
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.

† *Cujus nequitias jocoſque novit Aurem qui modò non habet Batavam.* Dat is; *Wiens boertery en boevery behaeght, Aen elk die maer geen Betouws oor en draeght. Lubet autem hic adſcribere verba maximi virorum* Eraſmi, *qui ita de hac re in Chiliadibus: Quod Martialis eam gentem ruſticitatis inſimulat, quod eandem Lucanus trucem vocat; aut nihil ad nos pertinet, aut etiam laudi vertendum arbitror utrumque. Siquidem quæ gens non aliquando fuit rudior? aut quando Romana gens laudatior, quàm cùm præter agriculturam & militiam nihil artium noſſet? Quod ſi quæ quondam in Batavos dicta ſunt, contendet aliquis ad hujus temporis rationem pertinere; quæ major laus Hollandiæ meæ potuit tribui, quàm ſi dicatur à Martialis jocis abhorrere, quos etiam ipſe nequitias appellat? Utinamque Chriſtianis vel omnibus aures eſſent Batavæ, quò peſtilentes eius poëmæ facetias aut non admitterent, aut certè his non caperentur. Quod ſi quis id ruſticitatem vocare velit, nos convitium haud illibenter agnoſcimus; videlicet cum integris Lacedæmoniis, cum priſcis illis Sabinis, cùm laudatiſſimis Catonibus commune. Lucanus autem (opinor) ita truces appellat Batavos, ut Virgilius acrem Romanum. Haſtenus ille. Adde his nobiliſſimas Petri Scriverij Animadverſ. ad Martial.*

‡ *Bæotum in craſſo jurares aëre natum.*

van

van zal my *Claudius Civilis* tot een getuygh verſtrecken, een man zoo gauw en werelds-wijs als 'er onder de zon yemand moght weſen, die in ſyne ieughd te Romen hebbende gevanghen gezeeten ende in vreemde landen onder haer gedient, ſich daer door de latijnſſe ſpraek en 't ſchrijven zoo gemeyn heeft gemaekt, dat hy naderhand de Batavierſſe legioenen door brieven te rugh riep, ende neffens *Tutor* aen den Roomſſen Stad-houder *Cerealis* een brief af-zond, met wien hy ook op de brugh van de Nahe langh verſpreck hield. Dat daer na de Bataviers en Gelderſſe de geleerdheyd en kennis van vreemde taelen niet en hebben wt den zin gezet, bewijſt de wel eer hooghe School tot † *Nymegen*, alwaer voor omtrent 700. iaeren Paus *Gregoris* (te vooren *Bruno* geheeten, de verwant van Keyſer *Otho* den drieden, die drie verſcheyde taelen ſprack) gezeghd word onderweeſen te zijn; als mede de Latijnſſe School tot *Harderwijk*, die voor 300. iaeren onder de Vorſtin *Eleonore* daer al was geplant, ende die binnen *Doesburgh*, welke in de tijden van Vorſt *Arnald* door 't geraes van den oorlogh is verſtoord geworden; ende dat noch in onſe daghen de Gelderſſe op alle Academien zoo hier als elders een grooten hoop maeken. Ick en wil niet ſpreeken (alzoo het buyten mijn ſpoor is) van de nabuyrighe Schoolen van *Utrecht*, waer van op het iaer 1341. word vermeld; noch van die van *Deventer*, daer de groote *Eraſmus* aller eerſt de borſten van *Alexander Hegius* heeft gezooghen; noch ook van den beruchten ſwetzer *Eumenius*, die, zoo men voorgeeft, binnen de Stad van Cleve langh te vooren latijnſſe School zoude hebben gehouden, hoewel dit laetſte by zommighe geleerde word gewraekt en kraghtelyken weder-geſprooken. Maer wat raed effenwel met *het Betouwſſe oor*, ende met wat ſchild zullen wy den ſlagh van den ſpot-voghel *Martiael* beſt af-weeren? Ick zal mijn gevoelen met een woord ofte twee openen, 't welk is, dat hy zulx geſprooken heeft ten opſicht niet van eenighe aengeboorene dommigheyd en droomerighe zeeden, maer veel eer van haer ſtraf leeven en daghelijxe krijghsoeffeninghen: daer ſy meer werx van maekten dan van diepſinnigheyd ofte boeken te handelen, ende grooter vermaek ſchepten in 't geluyd van bazuynen dan van ſteedſſe liedekens, geleerden ſchimp ofte andere Venus iankery: welk ſy al te mael voor grillen hielden ende te ſtrecken tot verkleyninghe van hunne deftigheyd. In voeghen dat die den Batavieren hunne ooren langher willen verwijten, voor al in deſe tijden, wel hebben toe te ſien, dat ſy hun ‡ eyghene ooren niet al te ver laeten wtkijken.

23. Belanghende de geſtaltenis der ouder Batavieren, *Plinius* zeght, dat de volken die wat diep naer 't Noorden hellen, zijn van een *melkachtighe* en *blanke verwe*, ende daer by *geelkayrigh*; daer de Mooren en die van de Zuyderlanden door de bank gekronkeld hayr en baerden hebben, ende als worden geroofterd en geheyfterd van de nabuyrighe zon. Weſhalven alle die van den Duytſſen naem waren doorgaens geel hayr hebben gehad, ende *Silius* om dier oorzaeken wil de Betouwers * *goud-hayrigh* af-ſchildert. Ende zoo yemand zulk een hayr niet en was aengeerfd, die nam tot ſijn hulp zeker geſlacht van loogh, zalve ofte zeep in ronde ruyk-ballen gedraeyd om ſijn hayr daer mede te beſmeeren; 't welk de oude Rijmers † *Betouwſſe* ofte *gebrande ſchuym* zijn noemende. Ende gelijk het geel hayr ende een nieuw maexel van baerden den Italiaenen, die altoos zonder knevels ende met geſchraepte kinnen voor den dagh quamen, vreemd en yſſelijk voorquamen: zoo hebben hen ook de groote opſlaghen der ooghen ende in 't byſonder de blauwe ‡ oogh-appelen eenighe ontſteltenis aengejaeght. Zoo dat, wanneer die van Romen andere met een ſeltzaemen gangh wilden vermaeken ofte vervaerden ende een wt-heymſſe gedaente na-poetzen, hunne geſichten als dan op de wijze van de Bataviers en Duytſſers lieten toe-ſtellen en vermommen. Hoewel naderhand (gelijk de draghten en zeeden met den tijd veranderen) de Keyſeren *Adrianus* en *Septimius Severus* de eerſte, zoo veel ick ſpeuren kan, zijn geweeſd die hunne baerden na 't voor-beeld van de Duytſſers hebben laeten groeyen; als de oude penninghen wt-wijſen (waer van ick 'er voor etſyke iaeren een tot Nymegen hebbe bekoemen, draegende het beeld en op-ſchrift van *Adrianus*) behalven dat ook *Antoninus* ſich met geel ontleend hayr op ſyn Duyts geſchooren plaght moy te maeken; gelijk mede *Martialis* meermaels te kennen geeft van *Domitianus*. Aldus hebben ons de oude de Betouw en de Betouwers af-gemaelt. Haer gemeenen ſtand en heerſchappy ten laetſten een krack krijgende, hebben de *Vrieſen* met naemen het hoofd beginnen op te heffen: zoo dat ſy ſich niet vernoegende met hun oud beſit, den Rhijn-ſtroom hebben over-getreeden, ende, na 't veriaeghen van de *Quaeden*, *Salikers* en *Saxenaers*, doen ter tijd te gaeder *Wilten* geheeten (die na 't bezwijken van de Romeynſſe maght in het erf-deel der Batavieren en hunner nabuyren waren ingevallen) dit eyland ſich aengeeyghent; dryvende de oude Bataviers binnen den kringh van Maes, Wael, Rhijn en Leck, daer ſy al noch aen 't opperſte eynd den edelen naem van *Betouwers*

† Lingua Teutonicus, NEOMAGA doctus in urbe. *Niſi forte quis ad* Neomagum *ſive* Noviodunum, *Epiſcopalem Galliæ urbem, quæ vulgò* Noyon *dicitur, trahere malit. Vid. hiſtoriam infrà ad annum* 996.

‡ *Auricidas aſini quis non habet?*

* Auricomi. *Neque aliter optimus poëtarum Gallos delineat:* Aurea cæſaries illis atque aurea veſtis; *ubimox quoque iisdem* lactea colla *adſcribit, unde & Galatæ Græcis à lacteâ albedine nuncupati. Rectè autem interpretum longè doctiſſimus Servius per* veſtem *ibi barbam intelligit. Ita* veſticeps *apud veteres pro eo,* cui veſtit teneras prima iuventa genas, *& inveſtis pro imberbi, & nondum lanugine aſperſo.*

† *Nempe Martialis:* Et mutat latias ſpuma Batava comas. *Item:* Cauſtica Theutonicos accendit ſpuma capillos. *Alibi ſmegma illud* pilas Mattiacas *appellat.*

‡ *Iuvenal.* Cærula quis ſtupuit Germani lumina? *Et Martialis in Epigr. cujus lemma eſt,* Perſona Germanica: Sum figuli luſus, rufi perſona Batavi. Quæ tu derides, hæc timet ora puer. *Ubi alij codices* pater *præferunt, quo ipſum Imperatorem ſignificet.*

bewaeren. Maer wanneer omtrent het iaer 734. de Franken den Rhijn over zettende in 't oude Gallien, nu Vrankrijk, een rijk hadden gesticht, hebben sy te gelijk Batavien en den zee-oever den Vriesen te bangh gemaekt. Dan na omloop van d'eene en d'andere eeuwe hebben de Keyseren van't Franse bloed (die dese geweesten hen wat wijd van de hand leggende tegen de al verwoestende Deenen niet langher en konden waeren, ende daerom half voor verlooren hielden) den benedensten rack van Batavien aen de Bisschoppen van *Utrecht* en andere byzondere Heeren, ende daer na het vernaemdste deel daer van ('t welk door de Noord-mannen met den naem van *Holland* was gedoopt) aen zekere Vorsten van hunne maeghschap wegh geschonken: waer door het heerlyke Betouw-eyland allenxkens gesmaldeeld en van een is geruckt geworden. 't Geen de Gelderse daer van in hebben, word te gader onder de oude Rijx-stad *Nymeghen* te huys gebraght: welke *Otho van Nassouw* de zevende Grave van Gelder omtrent het iaer 1240, met toe-doen van den Roomsen Koningh *Willem* van Holland, voor 21000. mark zilvers van 't Duytse Rijk heeft aengekoft ende voor altoos aen Gelderland vast gemaekt.

24. Voor heen is aengetooghen, dat, behalven de Batavieren, ook de Sicambers, Menapiers, Usipiers ende daer na de Franken Gelderland van ouds, d'een hier en d'ander daer, hebben beslaeghen. De SICAMBERS dan, ofte veel eer *Sighburgers* (aldus genoemd van hun oude woon- en hoofd-plaetz *Sigburgh*, eene Stad in 't land van der Mark aen het stroomken de Roer geleeghen, ende by de vreemdelinghen meest, weghen de grauw-geverwde en bonte katten die daer van daen koemen, vernaemd: hoewel 'er ook schrix tegen over Bon aen de Seegh ofte Sijgh een ander † Sighburgh is te vinden) Duytse volken en naeste gebuyren eertijds van de Usipiers en Menapiers, plaghten sich aller eerst aen den rechter oever des Rhijns tegen over Lobeek te onthouden in die gehuchten, welke nu eensdeels by die van 't Graefschap Zutveen ende voorts by de Cleef-landers, Gulichers en Berghse werden bewoond tot aen Duyren toe schuyns tegen over Colen. Ende want sy, na 't melden van de aeloude Schrijvers, eensdeels ook aen de zee grensden, ende eensdeels aen Hessen en Embder-land: zoo heeft men daer wt af te neemen, dat sy sich alsdoen naer 't noord-westen wijd en zijd hebben wt-gestreckt in Oost-vriesland tot aen de
* *Amasis.* monden van de * Eemse en * Weser, ende
* *Visurgis.* noordwaerts ingehad dien rack van Westfaelen, die tusschen de Luppe en Hessisse pael-steden leght ingeslooten, als mede de helft schier van de landen van den Bergh en Mark ende 't geen aen de rechter hand des Rhijns nu onder Cleve te huys behoord. In welke gehuchten de Ro-
* *Luppia.* meynen meermaels vermaenen van de * *Lipsprongh* ofte *Lip-stad*, ende van de Vestingh ‡ *Alisò*, van den voor by vloeyenden stroom alzoo benoemd ende te gelijk van de Lippe om-vanghen; 't welk nu, na allen schijn, moet

† *Occurrit ad eundem fluvium etiam* Segodunum *Ptolomæi, nunc* Sighen.

‡ *Alisonis castellum. Vid. infr. Nomenclat. Gelricus.*

weesen het dorp *Elsen* omtrent Paderborn, daer sich de *Alme* met de *Lippe* vermenghelt. Ende vermits de Sicambers, boven alle andere Duytsers, ontzaghelijk waren by de Romeynen: zoo heeft ze Keyser *Augustus*, als sy sich over hadden gegeeven, tot *viertigh duyzend* in 't getal (hoewel *Eutropius* door mis-verstand wel van vier honderd duyzend is meldende) neffens de naest-gezeetene * *Ubichers*, geene onder 't beleyd van *Agrippa* en dese onder dat van *Tiberius*, naer de luchter over-buert des Rhijns op den bodem van't Franse Nederland (op dat hy ze beyde naerder by de hand en te beter in syn bedwangh zoude hebben) verplant, ende hen aldaer nieuwe mael-steeden aengeweesen; laetende niet te min een deel van de zelve Sicambers blyven in hun oud bedrijf. In voeghen de Ubiers dien land-streek tegen over den Rhijn, daer al noch de vlecke *Ubich* en Stad Colen sich vertoonen, hebben ingenoomen, ende de Sicambers sich wat laegher neder-geslaeghen tot aen Lobeek en de geboort-plaetz van de † Wael. Alle welke geweesten, ende in't byzonder 't geen tusschen de Wael en Maes is, al noch voor 't meeste deel onder de Gelderse heerschappy berusten; gelijk zulx de Steden van *Nymegen, Venloe, Ruermond, Gelder* en andere bewijsen.

* *Ubij.*

25. Hoe maghtigh dit volk in syne woonsteden geweesd zy, kan men stuxe wyze wt *Iulius Cæsar* verneemen, daer hy zeght, dat de naest aen den Rhijn gehuysde Sicambers 2000. ruyteren tegen de Romeynen in der haest hadden wt-gelevert, als mede dat sy voor de verhuysinghe, wegen hun aengebooren wildigheyd, krijghs-lust en bloed-gierigheyd, by de Romeynsse Keysers steeds verdaght en gevreesd waren; als de welke op zekeren tijd, na 't melden van *Appiaen*, met 500. mannen 5000. Roomsse ruyters op de loop hadden gedreeven. Dan na hunne verplaetzingh zyn sy den Romeynen immers zoo behulpzaem geweesd, als te vooren schaedelijk: gelijk dan *Tacitus* elders gedenkt van eene Sicambersse bende, welke van den Oversten *Poppæus Sabinus* na der Romeynen gebruyk wt dit volk was wt-gekeurd; die ze ook met sich naer Thracien genoomen ende altoos heeft by de hand gehad, zoo tot ontzet van syne schuttery, als om dat sy na de dood noch gevaer en vraeghden, ende door hun veldgeschreeuw en 't gedruys van wapenen den vyand verbaesden. Dese legioen zoude eene Stad by oud * Ofen aen den Donauw, by de * *Buda.* Hungeren ‡ *Schambrij* geheeten, naderhand hebben gesticht. Etlyke eeuwen laeter hebben sich dese volk-rijke volken eensdeels wyder wtgespreydet, te weeten in Vlaenderen en die geweesten, ende aldaer de Stad Gent bewoont,

† *Sic ripæ duplicis tumore fracto Detonsus Vahalim bibat Sicamber.* Sidon.

‡ *Memoriam gentis testatur lapis, quem Matthiæ Corvini temporibus effossum ferunt:* LEGIO SICAMBRORUM HIC PRÆSIDIO COLLOCATA CIVITATEM ÆDIFICAVERE, QUAM EX SUO NOMINE SICAMBRIAM VOCAVERUNT. *Ita Wolf. Lazius & eum sequutus P. Bertius.*

indien

indien men zekere oude † rijmen daer van vermaenende geloof magh geeven. 't Geen van de Sicambers, en hun eerſte over-koemſt van Troyen en 't Mæotiſſe meer in Schytien naer deſe land-paelen, meer word verteld ofte verſierd, moeghen de ledighe en wind-gierighe leezers elders naſien. Ondertuſſchen verhaelt *Strabo* van eenen *Melo*, als mede van eenen *Bastoritus* ende ſyn zoon *Deutericus*, als in de tijden van *Auguſtus* geweeſde Vorſten deſes lands. Dat ſy voor een wenſſel plaghten te hebben van het hayr, op de wyze van bleſſen ofte locken, boven op het hooſd ‡ toe te knoopen, is te vooren aengeweeſen. *Tacitus* getuyght, dat de *Swaeben* ende in 't byzonder hunne Vorſten geſyke hayr-krullinghe hebben na-geboerſt. Ick heb van goede hand, dat 'er noch op huyden binnen Ments een ruyter wt-gehouwen te ſien is, ſtaende een ander wild-man met een ſpeer ofte verre-iaegher op de keel, wiens hayr op de zelve wyze boven op de kruyn is t'zaemen gevlochten. Hoedanighe af-zetzels en gegootene beelden van deſe onſe voor-ouders in de wel geſtoffeerde ſchat-winkel van den Heer *Ian Smith* (wiens huys een ſtapel, en mond een trouwe wt-leggher is van deſe Romeynſſe oudheeden) al noch met menighten werden bewaerd.

26. Nu volghen de USIPETES, *Uſipiers*, ofte (zoo ze *Ptolomæus* noemt) *Viſpiers*, die, vermoeghens het getuyghenis van *Cæſar*, neffens de Tencteren, door de Swabenaers (volken aen de Elve) wt hunne paelen waren verſtooten, ende na eene drie-iaerighe om-zweevinghe met ſterke hoopen af-gezackt naer den Rhijn daer hy de zee begint te naerderen, aen welkers over- en neder-kant ſy haere landeryen, buyſen en boerſchappen hadden, ter plaetſen daer de Menapiers te vooren plaghten te herberghen. Om voor die nieuwe aenkoemelinghen ruyme ſtraet te maeken en plaetz te ſchaffen, zijn de Sicambers hooghet ende tot omtrent de Lippe aengetrocken, die daer na aen de Uſipiers een ſtuck van haer land hebben in-geruymt, ende zulx, volgens de geloofwaerdighe giſſingh der geleerden, lanx en omtrent den Yſſel tot ſchier aen Heſſen-land toe. Dat de meeſte en ionghſte Schrijvers den oorſpronghs des naems *Zutphen* van de Uſipetes willen af-trecken (hoewel die daer omtrent hebben gehuyſd) meynt de Heer *Pontanus* een mis-ſlagh te weſen, ende Zutphen niet anders te beduyden dan *Zuyd-veen* ofte Zuyder-veen, in tegen-ſtellinghe ende tot onderſcheyd van een anderen polder ofte land by de zelve Stad, *Noord-veen* geheeten. Hy oordeelt, het Stedeken *Weſop* aen de Vecht (een arm ofte wt-gangh van den Rhijn) in Goyland ligghende met beter ſchijn te ſlaen op den naem der Uſipiers; dies te meer, vermits Goyland omtrent het iaer 996. de Graven van Zutveen voor grond-heeren heeft gekent. 't Welk ick noch aenneemen wil, noch ook beneenen: hoewel ick weet, dat 'er noch een andere plaetz, voerende rechtevoort den naem van *Weſepe*, ende in oude hand-veſten van *Wegheſtapel*, tuſſchen Zutveen en Deventer omtrent de ſcheydpaelen van Over-Yſſel, als mede by Kampen een opene vleck ofte boerſchap *Weſſepe*, te vinden zijn. De Uſipiers dan hebben, boven 't voor-verhaelde, in het bedrijf van de Sicambers beſlaeghen een hoek van Munſter-land, daer nu de Stedekens *Olfen*, *Halteren*, *Dulmen*, *Gemen*, *Borken*, *Bockholt* zich ſien laeten, behalven een eynd van Cleefs-land over Rhijn met het Graefſchap van *Rekolinkhuyſen*, ende in 't land van der Mark, *Dortmond*, *Kaſtorp*, *Bockom* en *Eſſen*. Dit blijkt naektelyken wt *Dion*, vertellende, dat *Druſus*, ſich onderworpen hebbende de Uſipiers die bezijden het eyland van de Betouw woonden, over den Lip-ſtroom is gegaen, ende wyders door 't gebied van de Sicambers getrocken in 't land van de * Hertsberghers tot aen de Weſer. Welke volken ende met naemen den † *Twentenaeren* en *die van* ‡ *Drent* *Tacitus* deſen roem na-geeft, *dat ſy, boven de gewoonlijke eer van oorloghen, in 't wel rijden hebben wt-gemuyt, ende haere ruytery in geen kleynet achtingh gehouden, dan de Heſſen hun voet-knechten. Dat hadden de groot-vaders hen voor-gedaen, dat volghden de na-zaeten. Dit was der kinderen tijd-verdrijf, en het hand-werk van de ionghmans: daer by verbleeven de grijſe iaeren. In ſtede van ervenis, huyſen en dienſt-boden, ſchonk men daer paerden. De zoon ontfingh ze, niet die de oudſte van iaeren was, maer de troſte en kloexte in 't handelen van wapenen.* Welke oeffeningh den nakoemelinghen al noch aenkleeft, in 't byzonder die van den oorlogh en adel, die de beſte kleppers en henxten voor hun beſten huys-raed ſchatten, ende ſchier naer alle iaer-merkten paerde-tuyſſers en ros-kammers af-zenden.

27. Dat de MENAPIERS mede een ſtuck van Gelderland hebben in-gehad, met naemen ten tijden van *Iulius Cæſar* ende voor het delven

† *Iac. enim Meverus hos incerti poëtæ verſus producit, de Gandavo loquentes*: Hanc Ciarinæam veteres dixêre coloni Gorduni, populique truces coluere Sicambri. Mercurio Cæſar, Chriſto ſacravit Amandus.

‡ *Van deſe hayr-vlechtinghe en opſtaende tuyten ſpreekt* Claudius Salmaſius *aldus in ſijn boek* de Coma: *A naturâ venit quod aliquæ gentes criſpum capillum habent, ut Æthiopes, aliæ rectum. Martial. Crinibus in nodum tortis venêre Sicambri, Atque aliter tortis crinibus Æthiopes. His naturaliter torti crines, quia criſpi. Sycambris & Suevis inter Germanos arte torti, quia in nodum coacti: aliiscirri ſimplices aut vincti ſed ad inferiora reflexi.* Dit heeft my ook aenleydingh gegeeven om het volgend gedicht ter eeren van de Sicambers wt te braeken: *Quòs promiſiſti, Batavæ flos gentis & urbis, Et quos ſepoſtos hactenus arca tenet, Crinibus in nodum nexis tranſmitte Sigambros, Et nexu facies me propiore tuum. Ut rabiem ſpirant, ut vibrant lumina flammas, Ac ſuus intonſis vultibus horror ineſt! Quos ſi conſpicerent, vel ſimplex corporis umbra Romulidis alvi ſolvere poſſet onus. Ut cùm, ſemi-decim centum veniente catervâ, Millia ſemi-decim tergia dedêre fugæ. Poſteritas, mirare tuos & noſce parentes, Ac veteres cultus & venerare comam. Gloria Pellæum magni ſtimulabat Achillis, Miltiadæque alium clara tropæa Ducem. Tu quoque quos imiteris habes Mavortis alumnos. Effigies fuerit ſic tibi muta liber.*

* *Chemſci.*

† *Tubantes* & ‡ *Tencteri.*

van den Yſſel ; daer van heeft men goed beſcheyd wt *Strabo*, wanneer hy ze dicht by de Sicambers ſtelt, en hunne verblijf-ſteden ten weder-zijden van de monden des Rhijns aen doorgaende moeraſſen en laeghe heyd-berghiens; hoedanigh nu de Velouw is, ende het over-geleegene Braband omtrent de Neder-Maes, ende inzonderheyd het geweſt van Ruermond, daer ſich de *Peel* en 't *Veen* ende niet wijd van daer het wald van Ardenne openbaeren. *Cæſar*, die voor *Strabo* heeft geleeft, meld dat ſy, weghen de aenkoemſt en in-breuk der Uſipeters en Tencteren, van den Duytſſen Rhijn-oever naer de Franſſe zijd waren gewecken, en deſe nieuwe gaſten het over-koemen voor een wijl tijds verbooden. Haer hooſd-ſtad was † *Keſſel*, een plaetz aen de Maes tuſſchen Venloe en Ruermond al noch overigh, welke daer na van den Vranken is vermeeſterd, ende door Keyſer *Iulianus* na een langhwijligh beleghen weder af-handigh gemaekt. *Cæſar* ſchijnt met een halven wenk te kennen te geeven, als of in 't eerſt ende in ſynen tijd de paelſteden der Menapiers ſich wyder hadden wtgeſtreckt, ja zelfs aen de zuyder-kant des Rhijns; daer men nu eenſdeels Gelderſſe, Cleefſſe en ook Colenſſe Steden beſchouwt, als te weeten * *Santen*, *Ordingen*, * *Nuys*, *Sons*, ende in Gulicher-land *Bruggen*, *Gladbeek*, *Dalen*, *Waſſenbergh*, *Hensbergh*, ende die nu ſlechte doch doen vernaemde vlecke van ‡ *Asburgh* by de Stad Meurs tuſſchen Gelder en Santen; als mede de dorpen van * *Vierſſen* en * *Blerick*, ons ontmoeten. *Cæſar*, om de maghten menighte deſes volx wt te beelden, zeght dat ſy 9000. gewapende hunne bond-genooten plaghten te hulp te ſchicken. Haere † *hammen* (gelijk noch op deſen dagh de *Weſtfaelſſe ſchinken*) wierden by de Roomſſe lecker-tanden zeer gezocht en wel voor de ſmaekelijxte gekeurd; als welker ſpeck, hoewel doorgaens niet zoo dick, nochtans harder en droogher viel, dan van andere verkens die meer met karne-melk en dunne ſpoelingh dan met ekels waren gemeſt. Daer behalven meld *Ammianus Marcellinus* van de * *Peel-landers* en hunne nabuyren de * *Kelters*, waer van wy korts daer na breeder vertoogh zullen doen: ende *Plinius* en *Tacitus* van andere volken, * *Marſſers* ofte *Marſatiers* (dat is, *Meer-zaeten* ofte luyden die aen peelen en meeren woonen) geheeten. Dan ick wil eerder vermoeden, dat beyde deſe volken onderſcheyde wooninghen en ook naemen gehad, ende de Marſatiers zich omtrent *Marſdiep* en 't eyland van Teſſel hebben verhouden, maer de Marſſers op ofte aen den kant van de Velouw; alwaer de vlecken ofte bouwerſchappen van *Mars*, *Maerſſen*, *Maertsberghen* en andere van diergelijk geluyd, onder Gelderland ende ten deel onder Utrecht behoorende, al noch in weſen zijn. Ook is in laetere tijden de Stad Nymeghen en de Velouw menighen tijd van de wilde en ongeſchickte *Huynen* geplaeghd en bezeeten geworden; gelijk wy ter geleegener plaetzen aentrecken.

* *Colonia Traiana.*
* *Noveſium.*
* *Fereſne.*
* *Blariacum.*
* *Petulantes, qui aliis Pæmani.*
* *Celtæ.*
* *Marſáty ſeu Marſi.*

† *Caſtellum, Menapum, & Ptolomæo Menapiorum* κάστελλον.

‡ *Aſciburgum Taciti, pro quo malè alij ſubſtituunt Ulyſſiburgum. Vid. Pontan. pag. 70. & ſeq.*

† *Pernæ Menapiæ, apud Mart. les iambons de Mayence.*

28. Maer wanneer nu na verloop van etlyke honderd iaeren de Roomſſe maght hier te land begon te zwacken ende van ouderdom als in zwijm en onmaght te vallen door de geduyrighe ſtormen van de Duytſſers: zijn hier mede, omtrent het iaer 265. onder 't bewind van Keyſer *Valerianen*, nieuwe naemen en volken ontſtaen, ende onder andere de FRANKEN. Deſe aen de Duytſſe zee ende eenſdeels omtrent de monden en meeren van den Rhijn gezeeten zijnde, zijn door de vennootſchap en t'zaemenſpanninghe van de *Salliers*, *Uſipiers*, *Chamavers*, *Anſivariers*, *Twentenaers*, *Drenters* en andere naeſt-geerfde volken, die ſich zedert met den gemeynen naem van Franken lieten noemen, zoo zeer geſtijfd, ende, als ſneeuw-ballen van hooghe berghen af rollende, vermeerderd, dat ſy de Romeynſſe bezettinghe aen den Rhijn-oever noyt in ruſt laetende, maer eyndelyken door-breekende ende de zelve dwingende tot het verhuyſen, zedert dien tijd een vaſten voet aen den Rhijn ende in de water- en haven-rijke Betouw hebben gezet, om die van Romen het roer van 't Rijk teffens te ontweldighen, ende daer omtrent ongevaerlyken 500. iaeren gehuyſt. Zoo dat *Clodius* Koningh van Vrankrijk, na 't in-neemen van *Duysburgh* in de landen van Kleve, in 't iaer 431. aldaer ſyne ſtoel gingh planten ende met ſynen na-zaeten langh bewaerde, in ſpijt en weder-wille van *Maximiniaen*, *Conſtantius*, *Conſtantinus* en andere Keyſeren, die langhen en menighen tijd alle moegheli,k doch meeſt baeteloos geweld te werk ſtelden om de Franken wederom wt te ſtooten. Naderhand wanneer ſy niet alleen Rhijn en Wael, maer ook in 't iaer 510. geheel Vrankrijk den Romeynen hadden wt de handen gewronghen, ende hier behalven een moy deel van Duytſland beheerſten; vonden ſy noodigh na de dood van *Clouys* hun rijk, 't welk nu, vermits ſyne groote, niet langher door een eenigh hoofd was te beſtuyren, onder hun af-koemelinghen in vier ſtucken te verdeylen. Ende aldus hebben de Koninghen van *Auſtraſien* (welk rijk van Lotringhen ſtreckende tot aen de zee toe alle de landen tuſſchen den Rhijn, Maes en Schelde onder ſich begreep) Gelderland menighe iaeren after een in hun geweld gehad. Tot dat de Hof-meeſters, terwijl de meeſters zelve ſliepen ende ſich in alle weelde en ydelheyd vergaten, al het gezagh des rijx aen haer hebben getrocken, ende daer door aen den *Vrieſen* en *Saxenaers* bod en kans gegeeven om den Vranken een onder-ſteek te doen. Want omtrent het iaer 680. de Saxiſſe Zutveen, ende de Vrieſen de aengrenſende Velouw met het eyland van Batavien, na 't wt-werpen van de Vranken, hebben onder gebraght ende een ruymen tijd vredelyken in-gehouden. Tot dat *Karel de Groot* (van wien alle recht-ſchaepene en meer dan gemeyne mannen *karels* werden genoemd) die Keyſer van 't Weſten ende te gelijk Koningh van Vranktijk was, niet alleen Gelderland met het ſtael heeft weder-gehaelt, maer ook Vrieſland en Saxen zelve ende geheel Duytſland na ſyne wenken doen luyſteren.

29. Dan na den wt-gangh van ſyn zoon Keyſer *Lodewijk* zijn 'er (gelijk de gemeynſchap van goederen gemeynlyken verdeylingh maekt in de gemoederen) inwendighe geſchillen opgeſtaen over de ſcheydinge van zoo veele rijken, die

* *Ligeris.*
* *Sequana.*

die de zoons met den vader ende de broeders met den anderen tot openbaeren oorlogh en zijdigheeden hebben op-geweeckt. Waer over de Franken Gods hand en plaeghen ſich hebben op den hals gehaelt, ende ſy en haer prachtigh Rijk van anderen moeten lijden dat ſy den Romeynen hadden aengedaen. Want *Lothaer* had met ſyn zoon de handen vol werx tegen de Saraceenen; ende in Saxen wierd *Lodewijk* van de Slavoniers beſtreeden. Maer boven al zijn de *Deenen* (doemaels *Noord-mannen* genoemd) de kans van in geroerd water te viſſen waer neemende, Vrankrijk niet alleen door de * Loire en * Seyne ingezeyld, maer ook dan door den Rhijn dan door de Wael met heele zwermen in deſe landen in-geſtort, om van daer de Vranken ſteeds met oorlogh en ſtrooperyen te quellen. Gelijk dan *Regino* gedenkt, dat *Godefroy* ofte *Gotrijk* der Deenen en Vrieſen Koningh in het iaer 885. ſyn winter-legher in de Stad Doesburgh aen den Yſſel, ende daer behalven in't volgende iaer ſyn vertreck en woon-ſtad heeft gehad by den ingangh van de Betouw, op een plaetz doen *Hereſpich* ende in onſe daghen het *Spijk* geheeten: alwaer hy, zullende den gezanten van Keyſer *Karel* den Dicken te gemoet gaen, verraſſelyken wierd om-gebracht. Ende een wijl te vooren, te weeren onder de heerſchappy van *Lodewijk den Vroomen* Franſſen Koningh, waren ſy met eene geweldighe vloot tot aen den mond van den Rhijn gekoemen, ende, na 't verwoeſten van de Betouw ende de rondom geleeghene landen, ten laetſten gemuckt voor de hoofd-ſtad Nymeghen; alwaer het *Vranken-hof* (waer van nu de gemeyne man het *Valken-hof* maekt) wierd over-weldighd, ende door het vuyr en zwaerd verdelghd al het cieraed, 't welk *Karel de Groot* deſe ſyne ſtad voor heen had aengedaen.

* *Ligeris.*
* *Sequana.*

30. Nu wy zoo ver op den wegh zijn, zal't de moeyten waerd zijn (alzoo ons leyds-man *Pontanus* ons dit veld heeft open gelaeten) voort te vaeren ende met een half oogh te beſien, van wat Heeren Gelderland vervolghens is beſtuyrd geworden, hoe het met ter tijd aen een is gegroeyd, ende wie tot des zelfs ervenis recht hebben gehad ofte voor-gewendet. Wy zullen ons haeſten gelijk de honden die wt den Nijl ſlabben, ende doen gelijk de honigh-immen, die van de bloem-kruyden daer ſy over vlieghen niet dan den wterſten top en neemen. De Franſſe Koninghen dan door de wtheymſſe wapenen der Noord-mannen en inwendighe kraekeelen ten laetſten vermoeyd, hebben de landen, die tot nu toe door hunne Stad-houders op de wijze van een rijk waren bediend, beginnen te ſplyten, ende doorgaens aen groote Heeren ofte hunne gunſtelinghen als leenen wt te deylen. Ende alzoo is Gelderland, 't welk doen noch met zeer enghe pael-ſteeden tuſſchen de Niers en Maes te vreeden was, door weldaedigheyd van den Koningh van Auſtraſien *Lodewijk*, omtrent het iaer 879. het erf-goed geworden van de Heeren van *Pont*, *Lupold* en *Wichard*, zoonen van *Otho*, die met hunne nazaeten *Gerlaek*, *Godefroy*, *Wichard* den tweeden, *Mengoos*, *Wiking* en *Wichard* den drieden tot op het iaer 1061. als *Voogheden* hier op het kuſſen hebben gezeeten. Waer na *Otho van Naſſouw* door het te huys leyden van *Wichards* eenighe dochter *Adelheyd* den naem van Pont heeft te niet gedaen, ende de heerſchappy van Gelderland aen 't huys van Naſſouw eyghen gemaekt; na dat hy te vooren met ſyne eerſte by-ſlaep *Sophie*, dochter van *Godſchalk*, het Graeffſchap *Zutveen* hadde behylickt: door wiens toedoen de voorighe Vooghdy van Gelder van Keyſer *Henrick* den vierden niet alleen met den naem van een Graeffſchap is veredeld, maer ook de landſchap van de Velouw nieuwelijx daer by gekoemen, door beleeninghe van *Godefroy van Boullon* Vorſt van Lotringen, wanneer hy weghvaerdigh ſtond naer 't heylighe land ende het geld van onſen *Otho* van nooden hadde. Wiens na-volgher *Otho de driede* naderhand in 't iaer 1249. met de Keyzerlijke Stad Nymeghen het edelſte deel van Gelderland, ia van heel Nederland (ick meyn de Over-Betouw met het Rijk en andere gedeelten) wt handen van den Roomſſen Koningh *Willem* in pandſchap heeft ontfanghen, ende alzoo het oude Gelderland met het vierde en beſte Vierdeel vermeerdert. Tot dat *Reynald* de tweede, die met *Eleonore* des Koninx dochter van Engeland in echt zat, op Keyſer *Lodewijk* zoo veel verwierf, dat het Gelderſſe Graeffſchap in 't iaer 1339. in een Hertoghdom wierde veranderd. Dan alzoo ſyne zoons *Reynald* en *Eduard*, de laetſte ſpruyten wt den ſtam van Naſſouw (na dat ſy door hunne raeſeryen het land tot eene woeſtijn ende de ſteden als tot een puyn-hoop hadden gemaekt) beyde zonder lijfs-erven de wereld ruymden; heeft *Willem van Gulich*, die wt *Marie* de tweede dochter van *Reynald* den tweeden was gebooren, ſich zedert het iaer 1371. als Vorſt van Gelder gedraeghen, ende na een haperlyken oorlogh van eenighe iaeren ſyne kinderlooſe moeye *Mechteld*, welke de oudſte dochter was van gedachten *Reynald* ende doen voor de driede reys met *Ian* Grave van Bloys getrouwd, met de wapenen wt-geſlooten.

31. Maer wanneer dees *Willem*, ende na hem ſyn broeder *Reynald* de vierde mede zonder wettighe kinderen wt haer bewind waren geſcheyden, is het Vorſtendom in 't iaer 1423. voor de laetſte mael op het huys van *Egmond* vererfd, te weeten op *Arnold*, zoon van Heer *Ian van Egmond* en *Marie van Arkel*, welke eene dochter was van *Iohanne van Gulich* de vleeſſelijke zuſter van de twee ionghſt overleedene Vorſten *Willem* en *Reynald*. Dees *Arnold* door ſyn zoon *Adolf* ten laetſten met eene zes-iaerighe gevanghenis gequeld zijnde ende door *Karel van Burgondien* daer wt ontſlooten, heeft, om ſich te wreeken op ſyn zoon en bal-hoorighe onderzaeten, in't iaer 1472. Gelderland in een aftetbaxen handel voor 92000. Rhijnſſe goud-guldens aen den Burgondier niet wt de hand verkoft (zoo de meeſte Schrijvers door onkundigheyd en misverſtand voor-geeven) maer ſlechts verpandſchapt: die om deſe euvel-daed *Adolf*, na dat hy duyrende ſijns vaders hechtenis het Vorſtendom zich etlyke iaeren had onderwonden, wederom heeft doen gijzelen; ter tijd toe *Adolf*, om als Veld-heer de Franſſe wt Vlaenderen te keeren, door des Burgondiers dochter *Marie* is los gelaeten, ende korts daer na op het iaer 1477. voor Doornick iammerlijken ontlijfd. Terwijl *Adolf* noch een gevangen man was ende ſijn vader *Arnold* wt het leeven geſcheyden, heeft de Burgondier Nymegen bemaghtight, ende *Karel van Egmond* met ſyne zuſter *Philippe*,

Adolfs onmondighe kinderen wt *Catharine van Bourbon*, naer Gent vervoert, ende zich voort Hertogh van Gelder en Grave van Zutveen doen wt-roepen, wt kraght van de voorzeyde verpandingh; hier by koemende, dat *Geeraerd*, de broeders zoon van den kinderlooſen *Adolf van den Bergh* (welken *Adolf* Keyſer *Sigiſmond* in 't iaer 1425, na dood van *Reynald* van Gulich, met Gelderland, als met een open en aen 't Rijk vervallen leen, hadde begiftight) insgelijx in 't iaer 1437. met de gedachte landſchap beleend zijnde, al ſyn vermeynd recht deſen aengaende in 't iaer 1473. voor 80000. Rhijnſſe guldens had verkoft, ende wat het meer waerd was aen hem geſchonken. Welke overdraght en verkoopingh noch laeter door *Geeraerts* zoonen *Willem* en *Adolf* is goed gekeurd, ende door Keyſer *Frederick*, op het weder-zijds begeeren, beveſtighd, die ook het leen van Gelderland *Karel van Burgondien* en ſynen erven by milde brieven toewees. Na dood van den Burgondier heeft *Maximiliaen*, zoon van Keyſer *Frederick* en man van *Marie* Karels eenighe dochter, deſe pandſchappen en op-draghten (hoewel die genoegh onduchtigh waren, ende niet alleen geſchied buyten toe-ſtemminghe van de Gelderſſe Staeten, maer ook tot afterdeel en met wtſluytinghe van de waere erfgenaemen) tot een deck-mantel van ſyne gierigheyd gebruykt, ende *Arnolds* dochter *Catharine* (die de zaek en landen van haets broeders onmondighen mannelyken voorſtond) zoo langh en ſterk beſtreeden, dat ſy onder onbillijke voorwaerden met hem moeſte verdraghen; hier neffens de Gelderſſe Staeten en Steden door dreygh-brieven zoo ver in-genoomen, dat die van Nymegen, ſiende bereeds menighe plaetzen hier ende daer op de grenſen van hem ingenoomen, neffens de andere ſyne gehoorzaemheyd aennamen.

32. Doch als onlanx daer na ſyne bed-gezelle hem was ontvallen, ende Gelderland hem niet te min onderdaenigh bleef, is het gebeurd, dat hy geens zijds en herwaerts met verſcheyde oorloghen, ende eyndelijken met de Vlaemſſe oproerigheyd, daer de Franſſe hunne rolle onder ſpeelden, by de negen iaeren wierd geplaeghd en opgehouden. In welken krijgh wanneer hy onſen *Karel van Egmond*, die nu een aenkoemend iongelingh was geworden, mede toe-ſtond onder de veld-heerſchap van Grave *Engelbert van Naſſouw* over eenighe benden te gebieden, heeft het zich toe-gedraeghen, dat *Karel* neffens Naſſouw en andere Grooten door weghe-laegery van de Franſſe omtrent Bethune wierd gegreepen ende langher dan Naſſouw vaſt-gehouden, vermits de Franſſe Maerſchalk een zwaerder los-loon, dan Naſſouw betaelt had, van hem wilde hebben. 't Welk wanneer *Maximiliaen* vertraeghde ofte zoo ter vlught niet en konde op-brenghen; hebben middeler-tijd de Staeten van Gelder onder de hand met den Maerſchalk verſprooken, dat hy voor den vollen eyſch *Karel* vry en vrank op den Gelderſſen bodem zoude leveren. Ende aldus is *Karel*, terwijl *Maximiliaen* in Duytſland beſigh was, na eene vijf-iaerighe gijzelingh in 't iaer 1592, door etlyke Franſſe troppen ende hand-ſterkingh van ſyn zwagher *René* Hertogh van Lotringhen, naer ſyne erf-landen geleyd: die eerlangh niet alleen den Borgoenſſen Stad-houder *Adolf van Naſſouw* tot Wisbaden heeft doen wt-wijken, maer ook ſchier 50. iaeren after eenen boegh, geſtijfd met de Franſſe penninghen en volken, eerſt met *Maximiliaen*, daer na met ſyn zoon *Philips*, ende ten laetſten met ſyn neve *Karel* geworſtelt en omgeſpronghen, ende de Spaenſſe Nederlanden zoo te water als te land deerlyken gehandelt; daer en boven verſcheyde ſyne nabuyren, als de Vrieſen, Over-Yſſelſſe, Groeningers en die van Utrecht met geweld van wapenen vetovert ofte met een zacht lijn aen Gelderland vereenight. Dan alzoo de krijgh en weder-zijdſſe ellenden geen end en namen, ende de maght van Keyſer *Karel* (die bereeds met een ſteeuwighe heyr-kraght een goed deel van Gelderland had vermeeſtert en af-geloopen) de maght van Hertogh *Karel* overwoogh; is 't er op het wterſte tuſſchen beyde Heeren, eerſt in 't iaer 1529. binnen Gorichem ende daer na 1536. binnen de Stad Grave, onder andere gededinghd en ver-afgeſcheyd; *dat, in geval Karel van Egmond zonder echte lijfs-vrucht quam te ſterven, Gelderland en Zutveen aen Karel van Ooſtenrijk, wt kraght van ſijn oud recht en opſpraek, alſdan zouden weder-keeren.*

33. Dan de Gelderſſe Standen, die deſe handelingh met onwillighe wille hadden toe-geſtemt, hebben naderhand, de roede van den aers zijnde, niet alleen den Keyſer, als mede den Franſſen Koningh *François* (aen wien Hertogh *Karel* de landen onder duyms hadde verkoft, ende met louter doch baeteloos geweld getracht te leveren) over de hand geſlaeghen; maer daer neffens, noch by 't leeven ende half met goed-dunken van *Karel*, den naeſt-gezeeten en groot-moegenden Vorſt *Willem van Cleve*, die ook aen Gelderland meynde gerechtighd te zijn, tot een erf-heer op-geworpen en ingehuldet. Deſen *Willem*, Hertogh van Cleve Gulich en den Bergh, was een zoon van *Ian van Cleve* ende *Marie van Gulich*, ende een after-neve van dien *Geeraert*, die (gelijk boven gezeghd) al ſyn aentael op deſe landſchap aen *Karel van Burgondien* had over-gezet. 't Is met de zaek aldus geſchaepen. *Geeraert* de tweede, Grave van Gulich en den Bergh, liet twee zoonen after *Willem* en *Adolf*, waer van d'eerſt Grave was van Gulich, en d'ander van den Bergh. Van den Gulicher daelt recht af *Willem*, de eerſte van dien voor-naem Hertogh van Gulich, die gepaerd was met *Marie*, dochter van *Reynald van Gelder*, ende wiens beyde zoonen *Willem* en *Reynald* van 's moeders weghen het Vorſtendom van Gelder vervolghens hebben be-erft. De dochter *Iohanne* was getrouwd met Heer *Ian van Arkel*. Beyde broeders zonder kinders ontſlaepen zijnde, heeft hun naeſte bloed-vriend van de Berghſſe zijd, te weeten *Adolf* Hertogh van den Bergh, na-zaet van den eerſten *Adolf*, zich zelven Hertogh van Gulich gemaekt tegens *Arnold van Egmond*, die tot het zelve Vorſtendom goed recht meynde te hebben wt den naem van ſyne groote moeder, die eene zuſter was geweeſd van de meer genoemde *Willem* en *Reynald*. Deſen *Adolf* is in de Vorſtendommen van Gulich en den Bergh gevolghd *Geeraert*, de zoon van ſyn broeder *Willem*. Na *Geeraert* is *Willem* gekoemen, wiens dochter *Maria* heeft getrouwt Hertogh *Ian van Cleve*, ende hem gebaert den teghenwoordighen *Willem*.

1492

34. Zoo haeft nu *Karel van Egmond*, zonder by *Lijsbet van Lutzenburgh* geboorte verweckt te hebben,

hebben, op den tweeden † van den hoy-maend des iaers 1538. was geruft; is'er voort tuſſchen *den Keyzer*, *Anthonis* Vorſt *van Lotringen* des zuſters zoon van den over-leeden, ende den *Clevenaer* een heftigh kraekeel op-geſtaen. De
» Keyzer hield ſich vaſt aen het verdragh van
» Gorkum, ende drongh daer behalven op de ver-
» vreemdinghen, op-draghten, af-ſtanden en be-
» leeninghen zoo aen hem als ſynen voor-zaeten
» geſchied; daer by doende, dat, zoo *Willem* den
» zoon van Vorſt *Geeraert* eenigh recht op deſe
» landſchap had toegekoemen, zulx aen hem en
» 't Rijk was vervallen; eerſtelijken om dat de
» verheffingh van 't leen was verzuymd, ende ten
» anderen, om dat *Willem* ſlechts eene dochter
» after-laetende zonder mannelijke erven ofte
maeghen was wt-gegaen. De Lotringer zeyde,
» dat de ervenis van Gelderland niet alleen op
» hem, als naeſten mans-oir, was verſtorven, maer
» ook door *Karel* zalighe hem op-gedraeghen,
» ende zocht dit ſijn recht te ſterken met noch
» eenighe handelinghen en byzondere over-kom-
ſten. Daer tegen openbaerde de Clevenaer, in een Bericht door ſyne gezanten op den Rijx-dagh tot Worms ingelanghd, ſyne wettelijke
» aenkoemſte; dat hy te weeten, door vrywilli-
» ghen af-ſtand van ſyne moeder *Willems* dochter,
» ende met toe-latingh zoo van den ionghſten
» bezitter *Karel* als van de alinghe landſchap, het
» bewind van Gelderland noch met geweld, noch
» ter ſluyp, noch ter bede had aengevanghen.
» Dat, na den wt-gangh van *Reynald*, ſijn voor-
» gangher *Adolf* door Keyſer *Sigiſmond* in dit
» Vorſtendom was ingeheerd, ende zommighe
» Staeten des lands hem niet alleeen onderdae-
» nigheyd hadden gezwooren, maer ook de
» Keyzer en Rijx-ſtenden een eynd-oordeel tot
» voordeel van *Adolf* tegen den onwettelijken in-
» neemer *Arnald* wt-geſprooken. Dat over zulx
» *Arnolds* verpandinghe maghteloos en onbondigh
» was; die zich daer behalven by eed en menighe
» overdraghten had verplicht, van niet een voet
» lands buyten ſyne Staeten te moeghen ver-
» vreemden; ende daerom deſe handelingh, daer
» de Keyſer al ſijn recht op bouwde, als in ſijn
» oorſprongh ondeugend zijnde, door verloop
» van tijden niet en konde gerechtvaerdighd wor-
» den. Tegen den op-draght, die *Geeraert* aen
» den Burgondier had gedaen, nam hy deſe wt-
» vlucht, dat die voor al te geringhen penningh,
» ende daer neffens half te koop en half te geef
» was geſchied; dat 'er ook eenighe daer by
» bedongene zaeken niet en waren vervuld, ende
» daerom zoo wel de opdraght als de daer op
» verleende beleeninghen om verre vielen. Ende
» of ſchoon dit verzet al quam op te houden, zoo
» en waren effenwel by die opdraght niet dan de
» voordeelighe ‡ opſpraeken verkoft, blyvende
» het oorſpronkelijk recht, 't welk onvreemdbaer
» was, by ſyne voor-ouders en hunne erven: zoo
» dat dies onaenzeſien het bezit aen hem had
» moeghen geleverd worden. Ende zoo de Keyſer
» dienthalven yet op hem, als wettelijken gebruy-
» ker, had te zeghen ofte voor te wenden, moeſt
» hy zulx met rechts-vorderingh beginnen, ende
» hem middeler-wijl in vrede laeten.

35. Belangende het voorgeworpen verzuym van de leen-belijdenis, zeyde hy de zelve on-
» noodigh geweeſd te zijn, zoo langh andere
» in 't daedelijk bezit waren. Dat de ontſtentenis
» van *Willems* mannelijke geboorte mede niet en
» konde deeren; nademael der zelver landen ge-
» woonte by verſcheyde hand-veſten bekragh-
» tighd mede braght, dat, by gebreck van mans,
» de dochters en haere kinderen tot de ledighe
» erffenis waren ontfankelijk. Aen den Lotringer
» gaf hy zoo een beſcheyd, dat Hertogh *Karel*,
» als wiens voor-zaeten deſe landen waren tegen-
» gekend ende die zelf noyt daer mede van 't Rijk
» en was bekleed, geen recht had toe-gekoemen;
» ende mis-ſackte wijders, den Lotringer by ee-
» nighe handelinghen recht te zijn gegeeven ofte
» het zijn verkort. Maer terwijl de Clevenaer ſich
te vergeefs op de vierſchaeren beriep, heeft de Keyzer, met een ſteeuwigh heyr wt Italien af-koemende, door het ſtael en ruyters-recht ſyne zaek zoo zeer gevoordert, dat *Willem* op het iaer 1543. in 't legher voor Venloe een voet-val moeſte doen ende Gelderland en Zutveen aen den Keyſer over-zetten. Ende alzoo de Keyſer een wijl daer na by wreede Plackaeten door heel Nederland aen allen den geenen die van de Roomſe kerk voor ketters wierden gehouden, verbood het houden van ſtil-zwijgende by-een-koemſten, ende over de H. Schrift te rede-kavelen ofte die wt te legghen, dreygende de mans te onthoofden, de vrouwen levendigh in d'aerd te delven ofte beyde te verbranden: ende de zoon *Philips*, de tweede van dien naem Koningh van Spanien, ſijns vaders roeden in ſlanghen veranderde, die ook met ſijn ſchoon-vader den Franſſen Koningh *Henrick* een heymelijk be-ſpreck had gemaekt van de nieuwe geloofs-gezinde in Vrankrijk Spanien en Nederland te dempen, ende ſtrengher gezagh hield dan de vrye volken konden ofte wel behoefden te ver-draeghen, den adel door op-gezochte laſteren om 't leeven helpende, ende de gemeynte ter zaeke van den Gods-dienſt door ongehoorde ſtraffigheyd en daghelijxe banninghen verniе-lende; hier by koemende de verſchoppinghe van der landen treffelijke vrydommen, en in-voeringhe van onbehoorlyke ſchattinghen en andere nieuwigheden: hebben de Staeten van de zeven verbondene landſchappen, die zich altoos als Ruwaerden van de gemeyne vryheyd hebben gedraeghen, ſpeurende dat hunne bee-den niet alleen wierden verſmaed maer ook haer wt-geſchickte voor-ſpraeken gedood, met hulp van Prins *Willem van Oranje* in den iaere 1581. den Spaenſſen teughel af-geſchooven en de koninghlijke heerſchappy verzwooren. Ze-dert welken tijd de Staeten met hun Stadhouder Cancelaer en Raeden op het tooneel zijn ge-treeden, met het begin van welker bewind wy deſe Geſchiedeniſſen beſluyten.

36. 't Is een gemeyne en verouderde dwae-lingh, dat Gelderland wel eer door zeker grouw-zaem en ongeſchickt dier is ontruſt en ge-plaeghd geweeſd, 't welk onder een grooten ey-ken boom te ſchuyl leggende, de velden rondom zoude hebben onveyligh en woeſt gemaekt, ende zonder onderſcheyd menſchen, ſchaepen, hoorn-beeſten en ander vee ofte in-gezwolghen ofte met ſijn vergiftighen adem gedoodet. Welk ongediert wanneer *Wichard* en *Lupold*, Heeren van Pont, dien der onderdaenen iammer aen 't

† *Male Ioh. Latius ponit Kalend. Aug.* 1539. *qui & alibi in relatione Gelricarum rerum ceſpitat.*

‡ *Utiles actiones ceſſæ erant, non directæ.*

hert

hert gingh, met een ſpeer vroomelijken hadden door-ſtooten, zouden beyde die helden, over den laetſten huyl en 't gebolk van 't beeſt 't welk al ſtervende *Gelre Gelre* had wt-geroepen, eene Stad beneven het ſtroomtien de Niers niet ver van de Maes hebben geſticht, en die tot eeuwighe heughenis *Gelre* genoemt, ende de ingezeetene, tot belooningh van deſe heerlijke verdienſten, ſich voortaen der zelver ridderen gebied goeds moeds hebben onder geſtelt. De Ieſuijt *Brouwer* ende de Dom-heer van Colen *Gillis van Geleen*, niet in de daed zelve maer ſlechts in de naemen der daeders verſchillende, ſchrijven dit wonder-werk toe aen *H. Meinwerk*, tienden Biſſchop van Paderborn, den neve van Grave *Wichman* wt ſyne dochter *Adelheyd*, werdende by zommighe Schrijvers geheeten Grave van Gelder van Teyſterband, die ook den Draek op een doek zoude hebben doen af-teykenen ende aen 't Klooſter van Abdinkhof vereert. Fijne Prieſters, voorwaer! waer van ick dit moet zegghen, dat d'een den bock heeft gemolken en d'ander een zeve daer onder gezet. Gezweeghen, dat ſy hier deſen *Meinwerk* ouders en landen geeven die hem niet toe en koemen, vermits hy noch Grave van Gelder noch van Teyſterband is geweeſd, maer van Redichem ofte Renkom op de Velouw. De weder-gade van welke klucht (wt-geſonderd dat men alhier een beeſt eene menſchelijke ſtem toe paſt) de Romeynſſe Schrijver *Livius* voor heen heeft te berde gebracht; hoe te weeten in Afriken aen den ſtroom Bagrada zoo een yſſelijke ſlangh ſich verhield, dat hy het legher van *Regulus* van den ſtroom niet alleen af en keerde, maer ook een hoop van ſyne rot-gezellen met ſijn vervaerlijken muyl verſcheurde ofte met den ſtaert verpletterde: ende alzoo hy met geene bouten waste doorſchieten, wierde hy ten laetſten door een Blijde ofte Bock met groote back-ſteenen neder geveld, met geen minder arrebeyd dan of men de Stad van Carthago hadde verwonnen: zulx dat 'er heele ſtroomen paers wierden van 't vergooten bloed, ende een ſchadelijke ſtank over de nabuyrighe plaetzen ontſtond, die het Roomſſe heyr noodzaekte op te breeken; daer by doende, dat de bloote huyd 120. voeten groot binnen Romen wierd gezonden. Van gelijken en kan ick den Zeeuwſſen Tijd-ſchrijver *Ian van Reygersbergh*, by wien ick dit alleen vind aengemerkt, geen gelijk geeven, wanneer hy zeght, dat Gelderland in die tijden *Ponthis* zoude hebben geheeten. Gelderland en heeft ſijn naem ook niet ontleend van Vooghd *Gerlach*, noch van † *Geld-ree*; insgelijx niet van *Galdoir* van het beekien de *Gael* in de Niers loopende, 't welk, alzoo het dien gantſſen landſtreek over-vloeyde, beyde broeders zouden hebben bedamt ofte bedijkt, ende aen den mond van de beek de Stad *Gael-doir* ofte Gelder gebouwt; hoewel de Frieſſe Schrijver *Furmerius*

† *L'alluſion des mots n'eſt un ſeur fondement,*
Pour y ſur-maſſonner un ferme baſtiment:
Veu que les monts plus haults, les rivieres
plus belles, Et les plus grandes mers changent,
bien qu'eternelles, De nom a chaque coup:
que la poſterité De celuy qui baſtit les murs
d'une cité N'en eſt point heritiere: & qu'icy
nulle race En fief perpetuel ne poſſede une
place. Bartas en ſes Colon.

van deſe ſyne meyninghe een grooten heylighen dagh maekt. De *Galli Rhenenſes* ofte Rhijnſſe Franſſen en koemen hier mede in geen bedenken, noch de wel eer vernaemde Veſtingh † *Gelb*, zijnde nu een eenſlechte vlecke twee mijlen boven Ordinghen en weynighe beneeden Nuys geleeghen; alwaer de ruymte van goede ‡ karooten en geele wortelen plaght te waſſen, welke Keyzer *Tiberius*, om haers ſmaeks halven, iaer op iaer naer Romen liet vervoeren. Te min, alzoo men geene vaſtigheyd daer van heeft, dat de Stad Gelder van het nabuyrighe Gelb zy genoemd, ofte ('t welk zommighe willen giſſen) wt des zelfs af-breuk en puyn op-gemetzeld. Hoewel het zeker is, dat die Stad wel eer grooter van naem, zoo niet van begrijp, is geweeſd, ende de Graven deſer landſchap zich daer van hebben verwaerdight *Graven van Gelder* te laeten heeten: gelijk dan, onder andere, de wtheymſſe Schrijver *Albert van Staden* omtrent het iaer 1167. *Henrick*, den eerſten van dien naem, Grave van Gelder op-haelt; wiens dood nochtans by de meeſte Iaer-ſchrijvers een iaer ofte twee vroegher word gereekend.

37. Dus langh hebben wy als met de mughen om de kaers gevlooghen, ende het buytenſte glas geleckt: nu willen wy de pap zelve proeven ende het wild op ſijn legher gaen vanghen. De * *Kelters* ofte *Gelters*, welke by de Latijniſten *Galli* ende by de Griexe *Galaters* heeten, weghen hun ſpier-witte en zilvere geſtaltenis, waren in voor-tijden zoo berucht, dat het driede deel der inzaeten van Vrankrijk, ende in 't gemeyn alle Franſſe en Duytſſers wierden buyten 's lands gedoopt met den naem van Kelters: op gelijke wijze als men rechtevoort, by de vreemde, de Nederlanders in 't honderd begrijpt onder het woord van Vlamingen ofte Hollanders. Dan hier mede wierden in 't byzonder en eygentlijken gemeynd die Duytſſers, welke hun verblijf en mael-ſteden hadden aen ofte lanx beyde kanten van den Rhijn-ſtroom. Die mijne bloote woorden geen geloof wil geeven, laet die geloof geeven aen drie † onbeſpraekte Schrijvers, waer van d'een een Keyzer is, die wt eene mond kondſchap der waerheyd geeven. De overblijfzelen van welken heerlijken naem elders door den al-verſlijtenden tijd verdweenen zijnde onſe Gelderſſe wt alle volken alleen aen ſich hebben behouden

* *Celtæ.*

† Gelduba. *Plinius vocat* caſtellum Rheno impoſitum.

‡ Siſer *Gallis carotes iaunes, Italis carote gialle. Kaer-root autem dicitur quaſi* gaer rood, *ne quis vocem illam Batavos peregrinis debere exiſtimet. Italicum quoque* giallo *neſtrum* geel *exprimit.*

† *Dion Caſſius lib.* 39: ἐπεὶ τόγε παλαιὸν ἀμφοτέρωθεν Κελτοὶ ἑκάτεροι, οἱ δὴ ἀμφότερα τὰ ποτάμια οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο; *id eſt: Si quidem antiquitus populi, qui ex utraque Rheni parte habitabant, Celtæ uno nomine appellati ſunt. Suidas*: Οἱ Γερμανοὶ κέλται λέγονται οἱ ἀμφὶ τὸν Ρῆνον ποταμὸν εἰσί: *Germani qui circa Rhenum ſunt Celtæ vocantur. Iulian. in Epiſt. ad Maxim.* Πάντως δὲ ὁ Ρῆνος ἀδικεῖ τοὺς κελτούς &c.

en al noch

en al noch bewaeren. Op dat dit niemand in twijffel ofte in den wind en ſlae, zullen wy de naekte woorden van den Iaer-ſchrijver *Ammianus Marcellinus*, die onder Keyſer *Iulianus* heeft geleeft ende met hem in deſe geweſten gedient, hier neffens voeghen, die op ſijn tweede boek † aldus ſpreekt: *De Peel-landers en Kelters baden dat ſy mochten gezonden werden om zoodaenighe landſchappen als den Keyzer beliefden te bedienen: 't welk niet verworven hebbende zijn noch verſtoord noch droevigh weder heen gegaen.* Siet, hier worden de *Petulantes* en *Celtes* als naeſte gebuyren by een geſtelt. Nu ſtemmen alle geleerde over een, gelijk zulx de reden ook genoegh verwint, dat de alhier gemelde *Petulantes*, anders *Pæmani*, geene andere volken zijn dan de tegenwoordighe Peel-landers ofte Peelmannen, die ſich omtrent de Peel verhouden, weſende, gelijk een yeder kennelijk is, een groot veen, tuſſchen Braband ende het Overvierdeel van Ruermond ſich eenighe mijlen in de lenghte wt-ſtreckende, zoo bol en zijpende dat het geene voet-ſtappen kan verdraeghen, ende in dier voeghen af-gedeyld, dat de omleggende dorpen zoo van de Gelderſſe, Kuyxe, Hoorenſſe en Brabandſſe zijd haer beſteck en bepaelinghe daer in hebben. Ende want nu de oude Kelters bezijden ende te roer aen de Peellanders hebben gehuyſt, zoo en konnen het geene luyden zijn geweeſd dan die noch op den huydighen dagh met den naem van Gelderſſe zijn pronkende: ende byzonderlyken die van den bedrijve van Ruermond, 't welk het eerſte en oprechte Gelderland is: alwaer de Kelters (het zy dan dat ſy, na de meyninghvan *Suidas*, aldus genoemd zijn weghen hunne wtſteekendheyd en waerdy van het woord *gelden*, dat is, deughen en kraghtigh zijn, ofte van het woord *keelen*, dat is, verworghen en ſlachten, zijnde twee eygenſchappen die op de oude Gelderſſe en Sicambers effen wel paſſen) de Stad van Gelder hebben getimmert, ende by vervolgh van tijden hun naem mede gedeylt en over-gezet aen de drie andere Vierdeelen, als van Zutveen Arnhem en Nymeghen, welke van langher hand, door goede toezicht en vlijt der Graven van Gelder, by het Over-vierdeel aengegaederd, ende zedert altoos tot op onſe tijden by eenen Vorſt en naem zijn verbleeven. Deſe aengetooghene meyningh (welke by den Heer *Pontanus* ter loop en weyfelender wijze is voor-geſlaeghen, ende na hem door den zeer vernuftighen *Velpen* met nieuwe zuylen en ſteunſſels geſterkt, maer nu by ons ten vollen verklaerd en vaſt geſtelt) is dusdaenigh, dat zich de leezer met recht daer van magh bedanken, ende ſijn gemoed eenmael geruſt ſtellen weghen den langh gezochten oorſprongh des naems van Gelder, die tot nu toe zoo veele deftighe verſtanden heeft moede gemaekt en in den droom gelaeten.

38. Geene ſpraek van Nederland ‡ en koemt de Duytſſe moeder-tael naerder dan de Gelderſſe, als de welke t'eenemael mannelijk is ende de woorden volkoemen wt-brenght: wtgezonderd daer de ingezeetene aen 't Sticht van Utrecht ofte Holland belenden, die een botter tael hebben dan de binnen-landers. Want daer men hier *golt*, *holt*, *zolt* zeght, gebruyken de andere *gout*, *hout*, *zout*, breekende de woorden op ſijn Frans, die de letter L, voor al in woorden van 't Latijn herkomſtigh, ofte ſmelten ofte t'eenemael verzwijghen, gelijk in *hault*, *altus hoogh*, *aſſault* en andere meer is te ſpeuren. Wanneer ick de Duytſſe ſpraek zegh, en verſtae ick niet de binnen-landſſe, die nu, door † blaeſinghe en verſcheyde ontleende en over-tollighe letteren de Spaenſſe volmondigheyd en kraekeryen na-aepende, van haer eerſten glans en zuyverheyd is vervallen: maer de Neder-ſaxiſſe tael die heel weynigh van de onſe verſchilt. Vermits de zelve geen *holts* maer *holt* wt-ſpreekt, geen *waſſer* maer *water*, geen *vertzeeren* maer *verteeren*, geen *haus* maer *huys*, ende zoo voort, ongelijk cierlijker en zachter dan de andere Duytſſe ofte Over-ſaxiſſe. Want dat onlanx zeker neus-wijs en vermeetel Schrijver heeft derven voor-geeven, als of de Nederlandſſe tael een ſchuym zoude weſen van de Duytſſe, door het liſpen ofte krom-tonghen van malle wijven aldus verbaſtaerd, en ſluyt niet: alzoo hy zich zelf den mond toe praet, ende de Duytſſe woorden, als *zimmeren*, *beyſſen*, *waſſer* en diergelijke tot haer wortel en oorſprongh niet en weet te brenghen, ten zy hy ze op onſe wt-ſpraek, *timmeren*, *bijtten*, *water* hebbe geboogh en. Ick moet 'er dit noch by doen, dat deſe onſe tael een oprechte, moederlijke, zelf-ſtandighe en ongemenghde tael is, ende naeſt de Hebreeuſſe, welke God zelve heeft willen gebruyken, de oudſte van alle taelen. Welk oordeel ſterk word gedreeven ende laetſtelyken met ontallyke, en, mijns dunkens, onſtraffelyke ſluyt-redenen geſteeuwighd door *Abraham van Myle* in een byzonder boek van hem wt-gegeeven. Maer dat ſy in ouderdom de Hebreeuſſe zelve zoude te boven gaen, houd ick voor een plomp en ook aenſtootelijk gevoelen, als het welk van alle verſtandighe, en mede van de boeken Moſis, word gewraekt en wedergeſprooken. Hoewel de ſcherpzinnighe beuzelaer *Goropius Becanus* (die by de ſpotters weghen ſyne drollighe gedaente *Beck-aen-neus* word geheeten) deſe ſyne meeningh met alle kraght ende met ſlinx ofte recht beſcheyd zoekt te beweeren, ende daer over veele vellen heeft vuyl gemaekt. Ick zal dit hoofd-ſtuck ten eynd laeten loopen, wanneer ick ſlechts met een woord hebbe vermaent, dat de tegenwoordighe inwoonders van Vrankrijk, eer ſy door de Romeynen waren onder-gebracht, ook doen de Vranken (volken wt Gelderland, Over-Yſſel ende daer omtrent van daen zijnde) 't zelve land hebben in-genoomen en een nieuwen naem ge-

† *Obſecravêre Petulantes & Celtæ, recturi quas placuiſſet provincias mitterentur: quo non impetrato diſceſſêre nec offenſi nec triſtes.*

‡ *Trucem parentum verba præferunt vitam, Et bellicoſum maſculæ ſonant voces. His allocutus gentis inclytæ patres, Obductus ora crinibus, tuens torvum, Pulſura dominos ſumpſit arma Civilis.* Verba ſunt Grotij.

† *Les autres ſont trop ampoulez & preſque crevez d'enfleures, comme hydropiques, les quels penſent n'avoir rien fait d'excellent, s'il n'eſt extravagant, creux & bouffy, plein de ſonges monſtrueux & paroles piatees, qui reſſemblent pluſtoſt à un jargon des gueux ou de Boëmiens, qu'aux paroles d'un citoyen honeſte & bien appris.* P. de Ronſard en la Preface de ſa Franciade.

geeven,

geeven, ia noch langhen tijd daer na geene andere dan de Nederlandſſe tael hebben geſprooken : gelijk ook al noch hunne ſpraek voor een groot deel met Duytſſe woorden is door-ſpeckt en vermengeld.

39. Het hayr wierd by de vrouwen niet alleen maer ook by de man-luyden langh gedraeghen, ende boven op den top, gelijk voor heen van de Sicambers is aengeroerd, toe-gebonden : ende zulx niet om ſchoonheyds halven ofte om het vrouwen-getimmer te winnen ofte te behaeghen, maer om hunner vyanden ooghen, die in 't gevecht aller eerſt werden verwonnen, daer door te vervaerden. Dat het volk van ionghs af in den oorlogh is op-gequeekt en als tot de wapenen gebooren, daer van geeven genoeghzaem blijk de wijlen Batavieren en Sicambers, die *bloed-* en *moord-gierigh* van de oude werden toegenaemd : ende de Gelderſſe *Rÿders* en *Snaphaenen*, een zeker geſlacht van geld al noch ofte in onſer ouderen tijden aldaer bekend en ganghbaer. Hun oogh-wit was meerendeels de handhaevinghe van haere vryheyd, welke de Romeynen, hoe ſterk ſy ook voor den dagh quamen, hen niet en konden ontweldighen. Welker moed en herts-tochten den na-zaeten zijn aengeerfd : zoo dat by onſe voor-vaders de *Gelderſſe ruytery* immers zoo hoogh geacht en ontſien was, als by de Romeynen de Batavierſſe. Het land word nu op een anderen voet beſtuyrd dan voor deſen. Want het van ouds plaght te ſtaen onder ſyne Koninghen ofte Vorſten, waer onder *Melo*, *Bætoricus*, *Segeſtes* en *Civilis* by de laer-ſchrijvers worden op-gehaeld. Zoo nochtans dat hun heerſchappy niet volkoemen en was, maer door de wetten bepaeld en ingebonden : vermits de Duytſſe Koninghen en heerſchappen, na 't voor-geeven van *Tacitus*, na de maet van hun iaeren, adel ofte beſpraektheyd, ende van de eer die ſy in den krijgh hadden verdient, in de vergaderinghen wierden gehoord, ende zulx meer raedender als gebiedender wyze. Ten tijden van de Vranken ende voort na den doodlyken af-gangh van *Karel den Grooten* had het volk ſyne opper-hoofden, die geen koninghlyken dan ſlechts den naem van Vooghden droeghen : daer na ſtond het, als onlanx te vooren gezeghd, onder ſyne Graeven, die metter tijd in Hertoghen ofte Vorſten zijn veranderd. Van de welke *Karel van Egmond* wt het rechte bloed de laetſt was : hoewel ook na hem *Willem van Cleve*, Keyzer *Karel* en ſyn zoon *Philips* Koningh van Spanien, d'eerſt door vrywillighe toe-laetingh en de twee andere door dwangh, op den Vorſtelyken ſtoel hebben gezeeten. De Keyzer, die zoo een groot geluck niet de verkiezingh ofte rechtmaetighe ervenis, dan alleen ſyne wapenen, gegrondveſt op eene ondegelyke verpandingh, moght dank weeten, heeft, loopende ſyne heerſchappy, geene Gelderſſe in ſynen dienſt willen gebruyken, zorghende dat die moedighe, ſtrijdbaere en zelf-willighe volken t'eenigher tijd teghen hem moghten op-ſtaen en nieuwe tegenweer by de hand neemen : hoewel ſy ten tijden van *Philips* hunne deughd weder hebben op-geweckt, doen ſy den Spaenſſen toom van den hals ſchooven, ende met de andere landſchappen gemeenſchap van oorlogh in-ginghen.

40. Ende alzoo is de af-ſlagh van den krijghshandel een op-ſlagh geweeſd van verſtanden. Welke, zoo ſy maer in haer groeyen van de weelde en wildigheyd niet te vroegh wierden verſtickt ofte tot neerachtighe brood-konſten en andere dienſten af-gewend, den opperſten top van wijſheyd zouden bereyken, ende de deftighſte mannen van de oude eeuw in geleerdheyd naerderen ofte op-haelen. Om hier van ſlechts een kleyn proeſien te geeven, waer en zyn niet ruchtbaer en geroemd de achtbaere naemen van deſe geeſt-rijke en hoogh-verlichte mannen, te weeten *Falkenburgh*, *Giſanius*, *Mathiſius*, *Frans van Kraneveld* een vernaemd wetgeleerde in ſynen tijd ende hoofd van den hooghen Raed te Mechelen, *Caniſius*, *Pulman*, *Goltzius*, *Bronkhorſt*, *Poſſelius*, *Meyerus*, *Gul. Fabricius*, *Leoninus*, en de voor-treffelyke *Dionyſius Richelius*, die voor de andere heeft geleeft, ende in menighte van papieren kinderen met *Auguſtinus* magh worden vergeleeken ? Ook verdient onder de geleerde, zoo wel als onder de groote van Gelderland, geplaetſt te worden de verleeden Vry-heer van Anholt, de ſchoon-vader van den tegenwoordighen Prins van Salmes, te weeten *Diderick* wt de Graven *van Bronkhorſt*, die wt de rijxte en beſt-geſtoffeerde Schryvers van deſe en d'oude eeuw heeft t'zaemen gehaelt, ofte eenſdeels wt ſyn eyghen breyn bedacht, een zeer aenghenaem en oorbaerlijk † boekien, vervuld met het zap en keern van de allerbeſte zinne-ſpreuken, welke in de Franſſe tael zyn ontworpen, ende op 't verganghen iaer binnen Utrecht op ſynen naem in druck wtgegaen. Wie en handelt en verſlijt niet daghelijx de vruchtbaere boeken van de gebroeders *Frederick* en *Ian van de Sande*, die niet min door hun vernuft als af-koemſt zyn veradeld, van *Everhard van Reyd*, ende, dien ick op de eerſte plaetz had behooren te noemen, van den onlanx overleeden ‡ *Erick van Putten*, de zuyverſte bloem en 't mergh van de Romeynſſe wel-ſpreekendheyd, ende het wonder niet alleen van Gelderland maer van de gantſſe wereld, die meeſt op der menſchen tongh is rijdende en alle de andere verre boven 't hoofd heeft geſteyghert, ia ſyn voor-gangher *Lipſius* zelve, gelijk 'er veele beneffens my derven oordeelen, met de veder overwonnen ?

41. Maer het is tijd een woord ofee twee te ſpreeken van den adel, die, daer ſy in eenighe nabuyrighe landen meerendeels wt-geſtorven is ofte vermits den op-koemenden koop-handel verdonkerd, hier nochtans zoo hoogh * geſien

† *Remarques Morales & Politiques.*

‡ *Erycius Puteanus Bamelrodius:* in cuius effigiem ita Heynſius luſit : *Quem legis ſtupesque, Lector, hactenus ſemel vide. Talis ore, maior ævo, doctor orbis, omnium Temporum fax Puteanus, & ſui compendium.* Alibi illum vocat Ἄρεϊον εἶμα Συγαίμβρων, *Martium ſanguinem Gelrorum.* Idem de Puteano : *Qualis miniſtra fulminatoris Dei Cum credidit cœlo caput, In altiora fertur, obſtrepentium Secura quas tellus habet : Nubesque pennâ ſcindit, & flammam Iovis Contra intueri nil pavet. Ipſo furore maior allatrantium, Ut ſæva tigris aut aper Abit Moloſſos inter & pedem ſtruit, Dentis relicturus notam.*

* Dictum Caroli V. *En Gueldre & Haynaut la nobleſſe, En Flandre la richeſſe, En Hollande le ſecret de la meſſe.*

en ſterk

en ſterk in getal is, als miſſchien elders in Nederland. Welke eer onſe Gelderſſe volſtandelyken vaſt houden, zonder die te gebruyken tot een verdeck en wimpel van haere traegheyd ofte alleen te doen blyken in hun beſchilderde voorhuyſen, ofte in 't berijden van een op-getoyd paerd (*'t welk den Napeliſſen adel van † ouds* en noch word verweeten) maer veel eer tot een ſpoor van haer ingeboorene ſtoutmoedigheyd. Want alhier niemand tot de ridderlyke waerdigheyd (zijnde den hooghſten trap naeſt de Graven) toegangh kan hebben, dan door beroemde en luydbaere daeden, zoo in oorlogh als vreede gebleeken: welke ook een gebooren edel-man aller meeſt vercieren. Want de aengeerfde adeldom, men zegghe wat men wil, is wel een fraeye hoedaenigheyd ende met reden ingevoerd: maer voor zoo veel ſy vallen kan in een deugh-niet en onnut ſtraeten-treeder, is ſy in waerdigheyd wijd beneeden de deughd. Het is een zichtbaer voor-recht, hangende aen den tijd en aen 't geluck, een pronk-kleed dat men af-leght wanneer men ſlaepen gaet: verſcheyden van gedaente ‡ en ongelijk in ſchijnſel na de wyze der landen: haer geboorte is zoo weynigh bekend dan de eerſte ſpringh-ader van den Nijl, ende koemt dickwijls van een nietigh ofte kleyn beginſſel. Ende daer de weetenſchap, ſterkte, goedheyd, ſchoonheyd, rijkdom, heel andere hoedaenigheden, zich mede deylen, daer verteert zich de adel in haer zelve, ende en doet geen dienſt aen vreemden dan alleen aen die van haer bloed en maeghſchap. 't Getal dér edelen plaght wel eer ongeſtadigh te zyn, ende na des tijds gelegenheyd ofte der Vorſten goed-dunken veranderd, vergroot ofte verminderd te worden: daer na is deſe eer aen zekere geſlachten verbonden; ende ten laetſten heeft men ook zommighe wt-heymſſe, die te vooren elders verſchreeven waren ende daer na binnen deſe landen getrouwd ofte gehuyſd en behoorlyken geerfd, alhier toe-gelaeten en in-gelijft. Maer om de ridder-maetighe huyſen in 't byzonder hier op te tellen en dunkt ons geenſins noodigh ofte raedzaem, om de edel-luyden † niet tegens malkander ende te gelijk tegens my op te hiſſen: hoewel wy verſtaen dat zommighe eygentlyken haer werk daer van maeken, welke wy liever willen laeten begaen dan benijden. 't Is een al te kitteligh dingh, daer weynigh danx en oneyndelyke moeyten aen vaſt zyn, welke wy op onſe ſchouders niet willen laeden, dan liever hebben op beyde ooren geruſtelyken te ſlaepen ende van deſe imme-korven af te blyven, op dat wy, in plaetz van honigh-raed, met geene ‡ angels en buylen werden geloond. Een eenigh edelman, dien ick op ſyn zeer moght hebben geraekt ofte buyten weeten voorby gegaen, zoude my meer deeren en haeten, als alle de andere beminnen daer ick het wel had mede gemaekt. Mede konnen de oudſte en vernaemdſte geſlachten, die al noch voor een groot deel in weſen zijn, haer glans buyten ons toedoen genoegh verweeren en ſtaende houden: welker naemen ook meeſt alle in 't vervolgh van dit werk after de Vorſtelyke verbonden en overdraghten, ende anderdeels in de openbaere Ridder-boeken, vermeld en bewaerd werden. Boven dit word 'er onder den huys-raed van 't Gelderſſe Hof gevonden een Blaffaerd, vervaetende verſcheyde brieven, waer by de treffelijxte deſes landſchaps de gantſſe geleegenheyd en voor-rechten van hunne heerlijkheden aen den Hertogh van Alve over-ſchryven.

42. Tot de waerdigheyd van Ridderſchap heeft niemand recht dan alleen de Banner-heeren en edele. Want of ſchoon Gelderland meer dan een Graefſchap in ſyn kringh beſluyt, zoo en verſchijnt echter niemand op Landdaghvaerden als Grave, hoewel ſy de eerſte plaetz bekleeden, gelijk de tweede is voor de ridderſchap (die men *ridderen* en *knechten* ofte *knaepen* noemt) na dat ſy den gewoonlyken eed van de vryheyd en Gods-dienſt te beſchutten hebben gedaen; ende de laetſte plaetz voor den Stede-gezanten. De Banner-heeren zijn van ouds vier geweeſd, van *Bronkhorſt*, van 's *Heerenbergh*, van *Baer* ende van *Wiſch*: daer nu de ridderſchap en adel is menigerley. Deſe drie leeden maeken te gader den ſtaet van Gelderland: in de welke ten tijden der Vorſten, ende ook al noch, een yegelijk aen het al-gemeyn Vorſtelijk gebod ende aen der Staeten beſluyt in elk Vierdeel is verbonden, gelijk deſe Landsheeren wederom aen de keuren en wetten des lands. In voeghen de geheele land-ſtand vermenghd is wt de † Eens-regeeringhe ende de Regeeringh der vernaemdſten. Ende al heeft ſchoon de laeghe Overigheyd der vier hoofdſteden de afterſte ſtem en zit-plaetz: zoo is ſy echter van vermoeghen en aenſien wel de allereerſte. Alzoo haer toe-ſtaet het recht van de mindere Steden en Ampten van haer Vierdeel te verdedighen, naeft de Vorſten middelen te beraemen tot onderhoud van de gemeyne zaek, in 't byzonder raed en verbonden te ſluyten, de Staeten in haer bedrijf by een te laeden, gelijk mede der Steden af-ſpreck en over-koemſten ende andere den land-ſtand zoo in 't gemeen als in 't byzonder raekende zaeken voor te draeghen. Dan dit onderſcheyd is 'er tuſſchen beyde, dat de Steden-gezanten niet en moeghen gaen buyten haer laſt, noch in zwaere zaeken voort-vaeren, zonder t'elkens rugghe-ſpraek te houden met hunne keur-nooten: ende dat elke Stad wel veele hoofden en monden op den Land-dagh magh hebben, doch alle de monden maer een eenighe ſtem: zoo dat de gemeyne zaeken door de zelve beſprooken zijnde als dan in yeders Vierdeel werden gebracht, alwaer niet de hoofd-ſtad ofte wel de vier hoofd-ſteden voor aen zitten, maer de eerſte onder de Ampt-luyden; te weeten in 't gebied van Nymeghen de Burgh-grave, ende in 't Vierdeel van Zutveen en Arnhem de Land-droſten: daer nu de Ionk-

† *Unde* otioſam Neapolim *dixit Horat. Als waer het edelſt eel verborghen in het bloed, En niet veel eer in't mergh van't voeder van den hoed. Daer menſchen-ſuyders doch den Edelen van binnen Gelyken by den Boer, op 't huys na vande zinnen. Daer ſproot de wortel wt, wel eer zoo hoogh ge-eerd, Soo adelijk beloond, van Stout Rijk of Geleerd.* Zoo ſpreekt elders de Heer van Zulichem.

‡ *Vid. Fred. Sandius cap. 1. de feud. Gelr.*

† *Non noſtrum inter vos tantas componere lites.*

‡ *Levior plumâ eſt gratia: plumbeas iras gerunt.*

† *Ex ſtatu Monarchico & Ariſtocratico.*

heeren hun eyghene meesters zijnde haere wille onder den hoet draeghen ende met al haer raed op een kleyn paerdien rijden. Dese by-een-komst van Staeten magh van den Stad-houder en hooghen Raed, door af-zendinghe van gedruckte brieven, beschreeven werden als het haer goed dunkt, ende de nood vordert, ofte ook des tijds geleegenheyd best kan lijden: want men, buyten dringenden nood, zoo een tijd daer toe pleeght te neemen, op de welke de Drossaeten ofte Richters niet om en zitten om de rechts-vorderingh over 't vlacke land waer te neemen. De vergader-plaetz word iaer op iaer verwisselt, ende gaet met beurten om van d'eene tot d'andere van de drie hoofd-steden, Nymeghen, Arnhem en Zutveen: vermits het vierde Vierdeel, te weeten dat van Ruermond, rechtevoort noch staet onder den Koningh van Spanien.

43. Op desen gemeynen daghvaerd, die gemeynlyken (alzoo de Geldersse, op de wyze van de oude Duytsers, als met loode schoeyen voortgaen en wat langhzaem zijn in 't besluyten, ende, gelijk die van Holland en Utrecht doen, geen vast en steeds duyrend gezelschap van Staeten en hebben) wat langh duyrt, word, op het voorslagh van de Heeren van den Raed, gehandeld van 's lands welvaeren, van 't beleyd van vrede en oorlogh, van nieuwe schattinghen en lasten in te voeren, tot bewaeringhe zoo van de algemeyne eenigheyd met de verbondene landschappen als van haer eygene vryheyd, van bond-genooten en verbonden, van munt-winkels ende het op- ofte af-zetten van 't geld, van vervreemdingh ofte bezwaeringh van Heerlijkheeden, Steden, Schantsen ofte gemeyne inkomsten, als mede van wetten te maeken, ende, zoo 't nood doet, van de keur van een Stad-houder, Cancelaer en Raeden. Gelijk ook alle iaer nieuwe bevestingh aldaer moeten verzoeken die wt yeder Vierdeel tot de vergaderingh der Staeten naer 's Graven-haegh worden af-geschickt. Om de zaeken beter te voorderen en nauwer te door-ziften, pleeght de landschap zomwylen wt elk Vierdeel eenighe van de kloexte en vernuftighste hoofden † wt te leesen, die alle voorvallende geschiften eerst door haer hoofd en handen laeten gaen, ende dan hun oordeel daer over aen de volle vergaderingh over draeghen. Doende in dit stuck gelijk een dienst als de tanden en maegh doen in 't menschelijk lichaem, welke de spijs, na dat sy ze eerst gekauwt en gekookt hebben, naer de lever af-zenden, om aldaer voort in bloed en zaed veranderd te worden. Op gelijk een voet gingh ook eertijds te werk Keyzer *Alexander Severus* die, na 't zegghen van *Lampridius*, de wighstighste zaeken en dingh-taelen, wanneer sy voor heen door de verstandighste en trouwste Wet-geleerde wel waren overwooghen en bedisseld, als dan aen hem beval over te brenghen. De land-daghen zijn, zoo veel ick verneemen kan, eerst op-gekoemen ten tijden van Hertogh *Arnald van Egmond* omtrent het iaer 1441; als wanneer de Banner-heeren, Ridderen en Steden, om de binnen-landsse stroopers te weeren ende de daghelijx inkruypende gebreeken te heelen, de voorighe maght en 't gezagh van den Vorst in veele deelen hebben besnoeyt ende hem de beeten beginnen voor te snijden. Behalven dat naderhand de drie Vierdeelen van Nymeghen, Zutveen en Arnhem een onderlingh besteck hebben gemaekt; inhoudende onder andere, dat zoo yemand der onderdaenen door den Vorst boven recht wierde bezwaerd ofte beleedighd, de verongelijkte zich dies weghen zoude moeghen beklaeghen aen de Stad daer hy onder was gezeeten, welke dan gehouden was de klaght by den Vorst te vervolghen. Ende zoo hy binnen twee maenden van syne quellingh en over-last niet af en liet, zoude men alle de Vorstelyke inkoemsten binnen dat Vierdeel beslaen en inhouden, ter tijd toe de geleedene schade was geboet: 't welk indien de Vorst binnen de naeste maend vergat te doen, zoude de zelve Stad zulx aen de naeste Stad kond doen, ende zoo voort aen andere, daer men syne Heerlijkheden insgelijx zoude bekommeren. Voor de tijden van *Arnold* speur ick niet dat de Vorsten zoo strack ofte aen de wetten ofte aen den onderzaeten zyn gebonden geweesd, dan dat sy met hunne huys-raeden te raed hebben gegaen, ende over zaeken van gevolgh zoodaenighe Stede-gezanten en Ridderen beschreeven als hen best aenstonden. Maer zedert dese veranderingh hebben sy den besten lap van haer tabbaerd verlooren, ende (gelijk van den Engel Michael gezeghd word) maer met eene vleugel gevlooghen. Belangende de * *Vierdeels-daghen*, die t'elkens in de hoofd-stad van yeder Vierdeel werden gehouden, daer van word hier na ruymer gehandeld in de beschrijvingh van Zutveen.

* *Quartier-daghen.*

44. Gelderland heeft syne afzonderlyke ende zoo met de Romeynsse als met andere landen meerendeels on-over-een-koemende rechten, waer van de denk-waerdighste zyn dese: Dat een dood-waerdigh mis-daeder, elders aen goed en bloed straf-baer, hier vry raekt met een van beyde te verbeuren. Want die den hals verliest behoud syne goederen: die 't met syne goederen bekoopt, en lijd geen last aen 't leeven. De mondighe en meerder-iaerighe kinderen (het houwelijk mondight hier mede voor den tijd) moeghen buyten ouderen raed hun eyghen goed wegh schenken ofte verkoopen. Van de bouweren ofte huys-luyden, die onvolkoemene vryheyd hebben, worden eenighe *hof-hoorighe*, eenighe *eygen-hoorighe*, en andere *vol-schuldighe vrye luyden* genoemd. Hen staet vry haere bouwhoven en zool-weeren te verbeteren, mits dat de Heer na haer dood de erffenis magh beschee-ren, ende † *het beste pand*, ofte (zoo men in Vlaenderen spreekt) *het beste hoofd* wt den huys wegh haelen, indien sy dese dienstbaerheyd by tijds niet af en koopen. De Geldersse zyn in 't Sticht van Utrecht en elders keur-moedigh, maer niet langher in Vrankrijk, zedert dat in de vrede, tusschen Keyser *Karel* en Koningh *François* in 't iaer 1544. gemaekt, het hard en ongenadigh ‡ recht van de wt-landers, ten aenzien van de Geldersse en Nederlanders, aldaer is af-gesteld. Van gelijken zyn de wt-heymsse keur-moedigh in Gelderland: alwaer ook geene elders gevelde vonnissen worden aengenoomen

† *Quos deputatos ad causas vocant.*

† *Catallum*; *de quo vid. Nicol. Burgund. ad Consuet. Flandr. Tract.* 15.

‡ *Le droit d'aubaine*; *jus, ut vocant, albinatus.*

ofte

ofte wt-gevoerd, zoo de zelve alvoorens door den hooghen Raed niet en zyn over-zien ende op nieuws geſtadighd. Buyten houwelijk en werden geene kinderen gewettighd, anders dan by gunſt en Plackaeten van de hooghe Overheyd. De Roomſſe * aenneeminghe tot kinderen en hand-lichtinghen zyn hier t'eenemael onbekend, gelijk mede het recht van naeſtinghe * daer men in Holland zoo veel werx van maekt. De wterſte willen † ende wat daer meer aen vaſt is, die over al de beſte honigh-byedervoor-ſpraeken en een daghelijx ſtof zyn van dingh-taelen, zyn alhier haetelijk en nauw ingebonden, ende gaen alleen over roerende goederen, insgelijx over leen-goederen, doch niet anders dan met believen van den Leen-heer. Dan in't Vierdeel van Nymeghen, ende met naemen te Thiel en Bommel, wt zaeke beyde deſe plaetzen van den begin onder Braband ofte het Sticht van Utrecht hebben geſtaen, genieten de inzaeten in dit ſtuck meerder vryheyd. Zuſters en broeders kinderen en moeghen zich onder een in echt niet verlooven, ende wie buyten ouderen raed houwelijk ingaet, is ſtrafbaer aen de ontervingh. Tuſſchen man en vrouw is, ſtaende echt (indien 'er by de houwlijx-voorwaerden, die by ons zoo veel kraghts hebben als elders de wterſte willen, het tegendeel niet en is bedonghen) gemeenſchap van alle aengebraghte en aenbeſtorvene goederen, maekinghen, ſchenkingen en andere winſten: zoo dat het recht van mede-gaeven hier zelden ofte niet gebruyklijk is: ende het wijf, als * zaek-weldighe, aen alle des mans ſchulden mede gehouden, zonder ſich met het * verzet van de Velleiaenſſe Raed-keur te moghen behelpen. Wie ſich in 't gebied van Ruermond tot de tweede trouw begeeft, moet al ſyn eygendom (*'t welk een onbillijk en zeltzaem dingh is*) aen ſyne voor-kinderen over-laeten. Het recht van aenwas ſtreckt ſich zoo wijd, als * men met een bevraghte waghen van ſyn land af kan berijden, zoo maer de plaetz opſtaende voet met boomen ofte rijs-werk word bezet en ingenoomen.

** adoptiones & emancipationes.*
** Ius retractus.*
** Principalis debitrix.*
** Exceptione Sct. Velleiani.*
** Grot. 2. de Iur. bell. c. 8. nu. 14.*

45. Na de verſcheydenheyd van zaeken plaghten hier ook te zyn verſcheyde vier-ſchaeren en banken; te weeten *geeſtelijke, land-vorſtelyke, leen- dyk- water- thins-* en *laeten-rechten*: behalven de plaetzelyke gewoonten van *Steden* en *Land-gerichten*. De opper-biſſchop van *Colen* had eertijds in kerkelyke zaeken het gezagh over de Stad en 't Rijk van Nymeghen: de Biſſchop van *Utrecht* over de overighe deelen van 't Nymeeghſſe Vierdeel, als mede over dat van Arnhem; de Biſſchop van *Munſter* over 't Graefſchap Zutveen, ende die van *Luyk* ‡ over de Stad en 't land van Ruermond. Deſe namen kennis over maekinghen aen armen, Godshuyſen en kerken geſchied, over houwelijxe geſchillen, geeſtelyke gunſten en prieſterſchappen: zonder dat 'er anders veel wierd gepaſt op hunne beveelen, zelfs ook niet op het gedreygh en weer-lichten van ſyne Pauſelijke heyligheyd. Weſthalven Hertogh *Arnold* by zeker hand-veſt van 't iaer 1432. met ronde woorden zeght: *Wy belooven alle bannen ende ladinghe wt onzen lande te keeren, gelijk onſe voor-vaderen dat ook gedaen ende wt-gekeert hebben.* Ende voor hem Vorſt *Willem van Gulich* heeft in een brief van 't iaer 1361. op ſtraffe van lijf en goed gebooden, dat niemand eenighe vreemde brieven, 't zy van af-laet, gijlen, beden, laeden, bannen ofte dergelyke, geeſtelyke ofte wereldlyke, zoude toelaeten ofte aenneemen, hem en ware zulx van den Vorſt duydelyken geoorlofd. Al nu zyn, na af-ſchaffinghe van de Roomſſe maght, zoodaenighe zaeken (wt-genoomen de maekinghen aen Gods-huyſen, die voor de gewoonlyke banken worden vervolghd) het oordeel der Staeten en van 't Arnhemſſe Hof onderworpen, gelijk ook eensdeels de andere zaeken: wezende het gezagh van 't gemelde Hof in dit ſtuck grooter dan van de wylen Vorſten, als de welke by eed moeſten belooven, een yegelijk Stad-recht, land-recht, leen-recht dijk-recht, water-recht en thins-recht te zullen laeten weder-vaeren, noch de gedinghen aen de gewoonlyke Gerichten hangende moghten aen zich trecken, ofte een ſtroy-breed van de beſchreevene ofte hun eyghene wetten af-wijken.

46. In de vergaderingh van welk Hof de Stad-houder, ofte, in des zelfs af-weſen, de Cancelaer voor aen zit, vergezelſchapt met twaelf Raeds-heeren onder ofte over, eenſdeels ingeboorene edel-luyden ende eenſdeels Wet-geleerden, die zich op de rechten en keuren der landen verſtaen, ende drie wt elk Vierdeel by dubbel getal worden genoemd, ende daer na door den Stad-houder en overighe Raeden verkoozen. Deſe Heeren zyn gewoen, buyten al gemeyne dagh-vaerden die gemeynlyken iaerlijx maer eens werden gehouden, de landzaeken en der Staeten ampt, wanneer de zaek laſt lijd, waer te neemen, ende tot nu toe binnen de Steden van Thiel en Grol de Heeren van de wet alle iaer na haer believen te maeken en te verzetten. Moeghen zelve ofte door hun af-geſchickte kennis neemen over weder-ſprookene wijſdommen, in 't Graefſchap Zutveen, Maesenwael, de Over-Betouw, binnen Thiel ende in Velouwen gevallen: doen recht over allerhande zaeken welke by ‡ bewilligingh van dinghs-luyden ten weder-zijden hier bank-vaſt ofte aenhangigh worden gemaekt: ſtellen de verkorte in haer geheel, ende verleenen over de hier ofte daer binnen 's lands gepleeghde miſdaeden brieven van vergiffenis. Alhier ſtaen te recht Stad-houder, Cancelaer en Raeden, de drie luyden van de Rekeningh met hun byzittenden * Raed-geever en Schrijver, ende al het Hofs gevolgh, 't zy dat ſy over ſchade, ſchuld ofte mis-bedrijf worden aengeſprooken. Behalven dat alle beſluyten en handelinghen van de Reken-meeſters de herzieninghe en den proef-ſteen van 't Hof zyn onderworpen, zoo daer yewaerts, in de bedieningh van de gemeyne lands middelen ofte in het op-neemen van der Schouten, Ontfangheren ofte Pachteren rekeninghen, mis-ſlaghen zyn begaen, ende de gemeyne zaek ofte yemand in 't byzonder ver-

** Auditeur.*

† *Similiter Tacitus de Germ. Hæredes ſucceſſoresque ſui cuique liberi, & nullum teſtamentum. Si liberi non ſunt, proximus gradus in poſſeſſione, fratres, patrui, avunculi.*

‡ *Pontanus noſter non benè Trajectenſi hoc adſcribit; cujus rei veritas abunde peti poteſt ex hiſtoriâ.*

‡ *Ex clauſulâ ſubmiſſionis.*

nadeeld. Dit Hof erkent van gelijken over heerlijke en hof-hoorighe goederen binnen de Vierdeels van Arnhem en Zutveen geleeghen, ende over zulke welke van weghen den Vorſt ofte landſchap werden bezeeten ; over hoon, aldaer yemand met den mond ofte by geſchrift aengedaen ; over kerkelijke gunſten en wtgiften, 't zy de zelve by de land-vorſtelijke hoogheyd ofte andere werden vergeeven ; als mede over 't bezit van alle wereldlijke leenen , ende over 't loon en onkoſten van voor-ſpraeken ſpruytende wt gedinghen aldaer verhandeld. Haer koemt mede toe de Vorſtelijke verbonden ofte vrydommen wt te legghen , zoo die niet duydelyken aen de kennis van de laeghere banken zijn verbonden ; te vonniſſen over alle verſchillen van verſcheyde Gemeynten en Steden ; ende van hooghe ofte laeghe erf-gerichten ; over alle klaghten van rechts-weygeringh , insgelijx daer by verzuym de gerichts-banken ſtil ſtaen : ende wanneer yemand boven land- ſtad- dijk- leen- thins- en water-rechten , ofte ook in 't ſtuck van ſchattinghen boven ſyne nabuyren meynt beſwaerd te zijn. De miſdaeden van Droſſaeten, Schouten en Ampt-luyden in 't ſtuck van hunne bedieningh , ende het leed dat hen ofte een ander dienaer des lands in het wtvoeren van hun laſt en plicht is ontmoetende , werden hier mede in de ſchael geleghd : ook alle hals-zaeken , ten zy het oordeel daer van elders den kleynen Ampten , volgens oud gebruyk ofte vryheyd , zy voor behouden : welker vonniſſen nochtans , op de aenklaght van de Schouten des lands gegeeven , niet anders dan wt bevel van deſen Raed werden wt-gevoerd : die ook van ouds gewoen is , over de wtvoeringhe van hals- ofte pijnelijke gerichten alle de Schouten ofte Richters van dat Ampt , waer binnen de miſdaeder after-haeld is ofte woonachtigh , naer Arnhem te ontbieden.

47. Hier nevens heeft men hier , van weghen de landſchap ofte Vorſt , een † *Momber* , wiens laſt mede brenght , het recht van den Heer te bewaeren , opzicht te hebben op de heerlijkheden , hoogheyd , inkomſten en pael-ſteden des Vorſtendoms , den Schouten , Rent-meeſters , Pachters en andere beampten des lands ſijn mond te leenen , als mede aen het Hof te beklaeghen die verdacht ofte overtuyghd zijn van eenighe euvel-daeden. De *Dijk-graven* en *Heym-raeden* moeten zorgh draeghen , om in de Over- en Neder-Betouw , tuſſchen Maes en Wael , in de Tielſſe en Bommelſſe weerden , aen de kant van de Velouw en elders daer 't behoeft , de dijken zoo tegen 't geweld van de zee als den inbreuk en over-loop der ſtroomen behoorlyken te doen voorſien. Over zulx gaen ſy in tijd van nood de Zuyder-zee , de dammen der ſtroomen , de wateringhen en ſluyſen allenthalven te paerd beſichtighen , ende , zoo ſy yewaerts yet af-gereupt , verachteloſd ofte toe geſtopt vinden , beveelen zulx op groote boeten weder op te richten ende in goeden ſtaet te brenghen. Deſe dijk-rechten zijn in veele deelen zeer ſtraf en ongenadigh , ende zulx tot des lands oorbaer en meerdere verzekeringh : hoewel men somwijlen ook klaghten hoort , dat de Dijk-graven ofte door onverſtand ſich koemen te vergiſſen , ofte moedwillens hunne maght tot after-deel der onderdaenen te misbruyken. Daer zijn mede gerichten over allerley *leen-zaeken* , van de welke het gebod , verbod ende maeniſſe van 't vonnis ſtaen aen den Leen-heer ofte ſijn Richter , ende de kennis van alle voor- ofte eynd-oordeelen aen den leen-mannen. Van gelijken *thins-rechten* , waer mede de bezitters van thins-goederen , op het vermaen van den thins-heer ofte thins-richter ende by kennis van thins-mannen , op een gezetten dagh ende zomtijds uyr worden gedwonghen tot het op-brenghen van den verloopen thins-penningh , op ſtraffe van anderſins tweevoudighen thins en ook wel zwaerdere boeten te betaelen. In alle Stad- en Land-gerichten zijn Droſten , Richters ofte Schouten , die wel alle gebod , verbod en vorderingh van boeten , dan effenwel geene kennis van zaeken hebben : daer zijn mede Gerichts-luyden die vonnis ſpreeken tuſſchen tweer mannen tael , zonder nochtans gebod ofte verbod te hebben. De Gerichten in de *Steden* , insgelijx in de *vijf banken* van de *Thieler-* en *Bommeler-weerden* , tot *Beeſd* en *Renoy* , in 't *Ruermondſſe Vierdeel* , in *Oldebroek* en *Nybroek* , ende in de meeſte Heerlijkheeden worden bekleed met een zeker tal van Schepenen die alle iaeren den eed vernieuwen , ende hier altoos verblijven , daer wederom af-gaen. De twee gerichts-banken in 't Rijk van Nymeghen tot *Wichen* en *Boeningen* : de banken tot *Herwen* , *Aert* , *Reeſſen* en *Indoornick* werden betreeden met de Ridderſchappen en Geerſden : dan die van *Elſt* en *Bemmel* in Over-Betouw ; van *Keſteren* en *Soelen* in de Neder-Betouw ; ende de twee banken tuſſchen Maes en Wael tot *Borchaeren* en *Wamel* met enkele Ridderſchappen. Tot de *tien banken in Velouwen* werden by den Land-droſt beroepen de Amptsionkers met twee wt de hoofd-ſtad ende vier wt de mindere Steden. In *Velouwen-zoom* geſchied het zelve ; behalven dat van ouds daer mede werden verdaghvaerd de treffelijxte geerfde. In 't Graefſchap bekleeden de Ampt-luyden de banken met twee keur-nooten , die geene kennis altoos neemen van het recht ofte onrecht van zaeken , dan bloote getuyghen zijn van 't geen 'er by den Ampt-man en dinghs-luyden word verhandeld : ende het dingh-tael voleynd zijnde werd door den Ampt-man verzegheld ende gelanghd aen een van de omſtanders , om het zelve aen een ofte meer Rechts-geleerden te behandighen , welke het vonnis ſcheppen op den naem van den oordeel-draegher , die dan de ſtucken met het oordeel , dat hem onbekend is , beſlooten wederom in 't Gericht brenght , daer het in 't by-weſen van beyde tegen-dinghers werd ontſlooten en geuyterd.

48. Over de beroepinghen is 'er door het ganttſſe land geen eendraghtigh gebruyk. De meeſte , zelfs ook kleyne Steden , wijſen een vaſt en onherroepelijk oordeel. 't Welk voorwaer een treffelijk voor-recht is , zoo het ſlechts wel gebruykt word , noch door gunſt , wan-gunſt ofte onweetendheyd der Richteren verkeerd en bedorven , ende de naeſte wegh om korte metten te maeken , en de recht-ſtrijdende luyden haeſt van malkander te ſcheyden , die dickwijls , zoo ſy 't recht wijs waren , veel geruſter en zaligher zouden zijn wanneer ſy haer zaek zoo verlooren , dan of ſy ze na langh wachten met oneyndighe koſten en hoofd-zweer quamen te winnen : alzoo

† *Advocaat fiſcael* , *fiſci patronus.*

alzoo het beter is eens, hoewel met ſchade en ongemack, van boven neder te tuymelen, dan tuſſchen hoope en vrees met geſtadighe zwymelingh gequeld te weſen. Wtgezonderd dat die van *Thiel*, als gezeghd, klaeringh moeghen verzoeken aen 't Vorſtelijke Hof, ende die van *Nymeghen* in zekere gevallen aen 't Gerecht van Aken. In 't Graefſchap *Zutveen* is op het iaer 1594. (want voor heen plaght het anders te weſen) verſtaen, dat men van de land-gerichten ſich magh beroepen aen de hoofd-ſtad Zutveen. Diergelijke gewoonte is, tot verkortinghe van dingh-taelen, ook onlanx in 't Vierdeel van Ruermond ingevoerd. Van vonniſſen in Velouwen geveld word geklaerd aen 't *Engelander hole* onder den blauwen hemel: doch om beter gemack en gerack te hebben word 'er gemeenlyken nu een andere plaetz wt-gezocht. In het Vierdeel van Nymeghen hebben by na alle kerſpelen een byzondere vierſchaer om over haer beſwaer te klaeghen. Aen eenighe geweſten verſchijnen tot dit werk de Vorſtelijke Raeden ende der Steden af-gezanten: welke laetſte nochtans by zommighe werden voor by gegaen; elders alle Ridderen binnen die Ampten geerſd, zelfs ook wtheymſſe, hebben haere ſtemminghen; elders enkele in-zaeten, ende elders alleen der zelver gemaghtighde. Men vind 'er ook die aen de Schepenen der Steden ten hoffaert gaen. Dit klaeringhs-gericht word in etlijke Vierdeelen meermaels, ende in etlijke wederom zeer ſelden geſpannen, ia nauwlijx twee werf by menſchen heughen. Ick had by na vergeeten 't geen nochtans meeſt tot de zaek is dienende, hoe te weeten Grave *Reynald* in den iaere 1310. van Keyſer *Hewick* zekere heerlijke vryheyd heeft verworven, dat 'er wt deſe landen geene beroepinghen aen de Keyzerlijke kamer te *Spier* zouden werden toegelaeten. 't Welk naderhand by Keyſer *Karel* is vernieuwd en ſtand gedaen.

49. 't En zal niet t'eenemael ondienſtigh oſte ſonder vermaek zijn, tuſſchen de Gelderſſe in der tijd ende hunne voor-vaders de oude Duytſſers eene korte vergelijkingh te maeken, na 't voor-ſchrift dat ons daer van after-gelaeten heeft de diep-grondighſte van alle Iaer-ſchrijvers *Corn. Tacitus*; welken onſe Bataviers ende in 't gemeyn alle Duytſſe over ſijn zorghvuldighen arrebeyd noyt genoegh en konnen bedanken: hoewel nu weynighe van die oude gewoonten meer in zwangh gaen, maer de meeſte door de Vorſten en langheyd van tijd zijn verzet ofte verſleeten. *Tacitus* dan zeght, dat de Duytſſers met haer zijd-geweer in de vergaderinghen plaghten te ſitten: hoedaenigh gebruyk in onſe daghen noch niet en is af-geſtorven; zoo de Gelderſſe Ionkheeren by wijlen al noch met rappieren ende meerendeels met ſpooren en ſtevels op de dagh-vaerten ſich vertoonen. Hy verhaelt, dat der Vorſten ofte Koninghen gezagh meer beſtond in aenraeden dan in maght om te gebieden: 't welk op onſe Vorſten, ende met naemen op die wt het huys van Egmond en Cleve, niet qualyken heeft gepaſt; als mede niet, dat de Vorſten over mindere geſchiften beraedſlaeghden, ende de t'zamentlijke gemeynte over de wightighſte; zoo nochtans, dat by de vernaemſte van haer wierden af-gedaen ook die zaeken welke het volk aen ſich hadde behouden. In de verleedene tijden was het zeer achtbaerlijk, zoo op yemands voorſtel volghde een t'zaemen-kloppinghe en geklater van hellebaerden: daer ſy in tegendeel een onbehaeghlijk voor-ſlagh met een gemeyne hemmingh en gejouw verwierpen: dan deſe en andere onder 't krijghs-volk alsdoen ſweevende gewoonten zijn naderhand verdweenen. Op de landdaghen was het doen een gebruyk Vorſten ofte kerſpel-vooghden wt te keuren, om over de boerſchappen en vlacke landen het recht te bedienen: dit ſiet men al noch ſtad grijpen ende rechtevoort op onſe land-daghen Richters, Schouten, Raeds-heeren, als mede Stad-houder en Cancelaer met gemeyne ſtemmen in-willighen. Dat wel eer alle man geen geweer en moght draeghen, maer de aenkoemende vryers by yemand van de Vorſten, hun vader ofte bloed-verwant, in openbaere by-een-komſten met een ſchild ofte ſpietz wierden vereerd, gelijk zulx by den Duytſſen adel noch word gepleeghd, die de kloexte en adelijxte ionghe borſten met een ſwaerd als met haer eerſte proef-ſtuck toe-pronken, ofte, gelijk ſy 't heeten, weerbaer maeken: zoo en heeft zulx by ons ende voor al op dagh-vaerten geen plaetz; hoewel de Staeten alhier zonder twijffel de maght hebben van yemand om ſyne af-ſchijnende deughd en verdienſten by opene brieven te adelen. Maer alle andere die hun adel niet en konnen betoonen (zoo 't maer geene weghvaerdighe luyden en zijn, ende zoo ſy in den oorlogh noch lands bedieninghen worden gebruykt, ofte ophooghe ſchoolen gaen) en moeghen ſich in 't openbaer aen den deghen niet binden, ofte hebben licht te verwachten dat hy hen word onthandighd ofte voor de voeten in ſtucken gebrooken.

50. Indien 'er ergens onder haer een Stad langhe wijl in ruſt had gezeeten, waren de ionghe edel-luyden veeltijds gewoen wt eyghen drift naer andere landen die aen den oorlogh vaſt waren toe te reyſen: 't welk ſich ook zoo toedraeght in onſe ionghe maets, die wt gelijke beweeginghen en yver, als 'er in haer vaderland niet te doen en valt, hun heyl en roem in gevaer en buyten 's lands gaerne verzoeken. Tot gaſteryen en ſlempen en was geen volk ter wereld meer geneeghen dan de Duytſſers; ende haere gerichten, ſchoon † ſlecht, waren veelerley: waer van het eerſt met onſe wijzen meer over een draeght dan het tweed: alzoo de koſtele teeringhe, en wt-heymſſe leckernyen meer en meer de overhand neemen, ende der luyden ſtaet en neeringh veeltijds te boven gaen. 't En wierd by haer niemand tot oneer gerekend heele nachten en daghen op de bier-bank over te zitten; vermits ſy wel niet zeer vyes en keurigh waren in het eeten, maer overdaedigh in tooghen. Dit gemeyn gebreck van de Duytſſers is ons ook ende in 't byzonder het grauw en krijghs-volk by-gebleeven: waer wt dickwijls gekijf en andere onheylen gebooren worden, welke ſy daer na wel duyr moeten boeten. Hoewel ſy ook over maeltijden en by de kroeſen over 't zoenen van vyanden, ingaen van maeghſchap, Vorſten vriendſchap, als mede van vreede en oorlogh onder een plaghten te ſwetzen en

† *L'Ibere mange peu, le Romain nettement, Le François vit en Prince, en ruſtaut l'Aleman*: dit ailleurs le Sieur du Bartas.

raed te houden, als weſende op geenen tijd meer open-hertigh ofte hoogher in gedachten op-getooghen. Weſhalven ook *Claudius Civilis*, wanneer hy de aenſienlijxte en rapſte van het volk quanſuys in 't heyligh woud als te gaſt had gelaeden, ende in de nacht dol en vrolijk gemaekt, doen eerſt van de oude eer des lands ende van de Roomſſe dienſtbaerheyd af te weeren een praet begon wt te ſlaen. Dat dit in geen ongebruyk is gekoemen, daer van geeven onſe land-daghen goede getuyghenis. Waer van na alle giſſinghe ſijn oorſprongh heeft het woord ‡ *mael*, om dat ſy by de fluyten en onder het zuypen van allerhande zaeken te *maelten*, dat is melden, kallen, ofte raed te pleeghen, voor eene gewoonte hadden. Zoo dat de ſterke dranken, die andere ſwacke luyden elders verſtompen ende tot het betrachten van ernſtighe zaeken onvoeghlijk maeken, haer als een wet-ſteen en morgen-wecker hebben gedient om de anderſins ſlapende geeſten te ſcherpen, ende als een mes om den traeghen tongh-riem los te ſnijden.

51. Dat ſy zeer hebben geyvert in hun vermeynden Goden-dienſt, word hier wt beweerd, dat het niemand in tijden van oorlogh vry en ſtond te ſtraffen ofte aen banden te legghen, zelfs ook niet te ſlaen, dan den Prieſteren alleen, die mede in opentlijke verzamelinghen het zwijghen moghten gebieden. Dat zulx in de volgende tijden, ook zedert dat de zaligh-mackende kennis op den blaeker heeft geſtaen, in 't geheel niet en is af-geſchaft, bewijſen de tegenwoordighe leeraers, ende de altijt-groot-achtinghe van de geeſtelijke ſchaer, ten opſicht van de heerlijke vrydommen en eerlijke beloo-ninghen, welke ſy in gevolgh van des lands keuren hebben genooten en noch genieten. Waer over haer zulke overdaedighe rijkdom-men en inkomſten zijn vergund, ende zoo me-nighe Kerken en Klooſters de zelve ter eeren geſticht, daer ſich al de wereld aen moet ver-gaepen. *Tacitus* voeght hier by, dat ſy, hoe vuyrigh ſy ook tot dezen plicht waren, echter geene maexels van hun Afgoden noch ook menſchen af-zetſels binnen den dorpel wilden dulden; geloovende zulx den Heylighen tot grootere eer te ſtrecken, ende openbaerende daer mede hun aengebooren af-keer van alle afgodery en over-geloof. Ook en zijn onſe Gelderſſe onder de Duytſſers de laetſte niet in de weer geweeſd, om haere kerken van de kraem-poppen en ſtomme beelden der Rooms-geſinden te zuyveren, ende den geſchooren hoop het geleyde op te zegghen. Ende wie weet of 'er (moeghelijk) om deſer oorzaeken wil van onſe Vooghden en Graven zoo weynighe ſchilderyen nu overigh zijn, ende ook geene dan van de laetſte Hertoghen? De rechten van 't houwe-lijk en verbinteniſſen koemen de tegenwoordi-ghe gewoonten na by. De Duytſſers, zeght *Tacitus*, waren van alle wilde volken ſchier de eenighſte die ſich met een eenigh wijf vernoegh-den, welke ſy vermaenden om haer zoet en zuyr t'zaemen te helpen draeghen, zijnde met haer als een lijf en een leven, waer by ſy haere ge-dachten en begeerlijkheyd bepaelden. Haer hert lagh op de tongh: in ſtede van eed gaf men malkanderen de hand: hun woord en bloote toe-zeggingh was meer als ſchrift ofte getuyghen. Hoewel het met dit laetſte nu heel anders in 't werk gaet: zoo men het doorgaens, niet alleen hier maer ook in Duytſland, houd met der Grieken zorghvuldigheyd, ende met den hoere-waerd * *Dorio* woorden voor wind acht, indien ſy aen zeghels en goede onder-panden niet en zijn vaſt gehecht. * *Vid. Phormio Terentij.*

52. Haer dracht was meerendeels op der krijghs-luyden wijſe, niet ſlordigh nochtans ofte los hanghende, na 't gebruyk van de oude Moskovijters, maer dicht als een riem om 't lijf gegord, gelijk *Tacitus* en *Sidonius* de Duytſſers en Vranken af-maelen: daer de onſe in tegen-deel dan kort dan langh zijn, dan breed dan ſmal, dan van laeken dan wederom van wt-heymſe ſtoffen, na 't believen van de Heeren ſnijders van 't Franſſe Hof, die ons alle daghen nieuwe ſnoffen weeten te verſieren. Sy hadden een over-kleed bykants als een * krijghs-mantel ofte * wapen-rock; ende dat die geleek op onſe mantels kan daer wt blijken, dat ſy met een haek ofte geſpe (waer van my over de honderd verſcheyde maexels door den eerwaer-dighen Heer *Smith*, mijn grooten vriend, tot Nymeghen zijn vertoond) ofte ook wel met een doorn † om den hals en aen 't lichaem wierd vaſt gemaekt: welken rock ſy gewend waren af te legghen wanneer ſy ſich in de win-terſſe koude by 't vuyr en den haerd wilden warmen. Zoo word ons Keyſer *Karel de Groot* van *Eginhard* beſchreeven, behalven een hembd, broek, hooſen en wambays, ook een Vene-tiaenſſen rijd-rock en een rappier aen en om gehad te hebben, die daer mede ſyne Duytſſe wt-ruſtinghe af-beeld. Waer heen ons *Tacitus* mede ſchijnt te leyden, zeggende de zelve op-perſte kleedingh gemeyn geweeſd te zijn den vrouwen; behalven dat haere tabbaerden wa-ren zonder hanghende mouwen. Hy doet 'er noch by, dat de wijven zomwijlen in linne kieltiens gekleed ginghen, ende de armen, als mede een goed deel van de borſt, heel bloot en open droeghen (gelijk de hedendaeghſſe ſchip-pers, ende ook zedert etlijke iaeren onſe weel-dighe Iuffrouwen) 't welk als een eenighe treck en ooghen-luſt was by die ſtraffe en ſtemmighe luyden, ende die zonder dat de plichten des houwelijx aen weder-zijden ſcherpelijken onder-hielden. Derhalven is't een taſtelijke mis-ſlagh, dat zommighe de Duytſſe mans niet alleen maer ook wijven, niet anders dan een hoop In-diaenen ofte Heydenen, t'eenemael naekt en zonder vijghe-blad ons vertoonen; welke gelijk

* *Sagum.* * *Paluda-mentum.*

‡ *Unde in legib. Caroli Magni*: Ad mallum venire nemo tardet, unum circa æſtatem, & alterum circà autumnum. *Ubi* mal-lum *denotat publicum colloquium ſeu parla-mentum: quòd* imperij diætam *ſequiores interpretantur. Men zoude anderſins dit woord moeghen af-haelen van* mallen, *dat is los van woorden en gebaerten zijn*, 't *welk by de glaeſen niet ongewoen en is. Vox autem* diæta *tali notione etiam veteribus in uſu fuit. In gloſſis Philoxeni habetur:* διαῖτα *diæta: item* διαιτᾶ, τὸ ἀναγεῶον *cœnaculum: & deinde ſtatim* διαιτητὴς *diſceptator, arbiter, interventor.*

† *Quod Virgilio vocatur*, Confertum tegmen ſpinis.

het

het domme vee, in't openbaer zouden hebben gepleeght 't geen de eerbaerheyd ſtil-zwijghens leert in de duyſternis en eenighe hoeken beſt te voeghen. *Tacitus* ſchrijft ten laetſten, dat de Duytſſers geene Steden en bewoonden; ook geene nabuyr-huyſen te roer aen een gedooghden. 't Welk van onſe gewoonten zoo wijd verſchilt, dat ook *Tacitus* zelf een *Stad der Batavieren*, en *Ptolomæus* (die onder Keyſer *Antonin* den na-volgher van *Adriaen*, doen *Tacitus* noch overigh was, heeft geleeft) *Leyden* en *Wijk te Duyrſtad* op-haelen, waer van *Tacitus* echter een vleck ofte boerſchap is maekende, gelijk ook van *Arnhem*, *Wageninghen* en *Rhenen*. Zoo dat de Batavieren (hoewel van de Heſſen en Duytſſers geſprooten) de Franſſe gewoonten en verſchantzinghen met Steden te bouwen eer langh, zoo 't ſchijnt, hebben aengeleert.

53. Eer ick de dekens van het raduys toe ſchuyve ende den Duytſſers goede nacht zegghe, moet ick van Gelderland (daer ick in de wiegh hebbe geleeghen, ende der inzaeten aert en inborſt van langher hand leeren kennen) noch een kleyn praetjen maeken. Indien men het oogh een weynigh wil ſlaen op de teghenwoordighe Hoogh-duytſſers, men zal beſpeuren, dat onſe Gelderſſe, ten aenſien van haer-luyden, meerdere volmaecktheyd en mindere gebreeken voor ſich hebben; als weſende op het braſſen en zwelghen ook op het grouwzaem vloeken niet zoo zeer verzot, noch zoo morſſigh in haer kleedingh en huys-houden, ofte ongeſchickt van leeden en zeeden, noch zoo zeer hellende tot het pochen en ſnorken, ofte tot lichtvaerdighe kamp-gevechten: welke aenwenſt zoo weynigh voor eene ridderlijke klockheyd is te houden, dat men ze eerder een openbaer aepen-ſpel en des Duyvels moord-ſchool magh noemen: van gelijken niet zoo langhſaem van handel en beweegingh, noch zoo ſtemmigh in haer omgangh, noch zoo vaſt ſtaende op het ſtuck van ydele eer en achtbaerheyd; hoewel anders de Gelderſſe van ſtijf-ſinnigheyd en twiſt-gierigheyd geen kleyn gebreck en hebben. In tegendeel zijn ſy min rockeloos, eerzuchtigh, ende min gauw en verſtandigh dan de Franſſe: maer hebben met de andere Neder-landers als de middel-maet behouden van de wtſteekende deughden en ondeughden, daer men beyde die volken mede begaefd ofte bevleckt ſiet, in welker midden ſy geleeghen zijn. Ende al is 't dat ſy nu den Hollanderen in ſinnelijkheyd van huyſen ende in menighte van volk en rijkdom veel moeten toe-geeven: zoo en zijn ſy wederom nergens na ſoo mal en wtgelaeten van gebaerten, noch ſoo laf en ongezouten als deſe hunne nabuyren, die aen zoetigheyd en leckernyen gewend zijnde, alle hertelyke ſpijs en bittere dranken meerendeels als vergift verfoeyen; ende welker oude zeeden door de ſterke invloeyinghe van nieuwe aenkoemelinghen, die rechtevoort de inzaeten in getal overwinnen, zoo zeer zijn omgekeerd en verbaſtaerd, dat men Holland nauwlijx langher in Holland zoude konnen vinden, ofte ſchier eenighe over-gebleevene lid-teykens van de manhaftigheyd der ouder Batavieren, dan in den boeſem en in de vuyſten van de peck-broeken en zee-vaerende luyden. De ontuchtigheyd en oneerlijke liefde zijn in ons land meer onbekend dan wel verbooden, ende door de ſtomme gewoonten meer dan door de wetten vervlockt. Zoo dat de hoer-huyſen hier immers zoo qualyken te vinden zijn, als men ze elders qualyken kan ſchuwen. 't Is mede een teyken van een hoogh-hertigh en edel gemoed, dat ſy, om de uyteſlyke eer te bewaeren, dickwijls de gemeyne lijdzaemheyd en hun eygen vermoeghen te boven gaen; gelijk ſy dan in den verleeden krijgh met Spanien niet alleen merkelijke penninghen hebben op-genoomen, maer ook de daghelijxe verwoeſtinghen en aenſtooten met groot geduld en ongevoelen wtgeſtaen, ende nu in vreedes tijden na een korte aeſſem-ſcheppinghe over-befigh zijn ofte om nieuwe gebouwen te maeken, ofte om de oude allenthalven te vermaeken: ende op den 12. van den Bloey-maend des iaers 1648. de Hooghe School van *Harderwijk* tot eene Academie hebben op-geheeven. Ten kortſten gezeghd, ſy zijn by na ſoodaenigh, als ſy wel eer † door den vermaerden Vries *Langhe Pier*, Zee-overſten van Hertogh *Karel*, in een kluchtighen brief zijn beſchreeven.

54. Gelderland omvanght rechtevoort in alles 25. Steden, met graften, wallen ende na de nieuwe veſt-konſt gemaekte bol-werken meerendeels wel verzorghd: behalven over de 300. dorpen met klock-toorens en kerſpel-kerken. De byzonderſte van alle Steden is *Nymegen*, ende naeſt Nymegen in 't zelve Vierdeel *Thiel* en *Salt-bommel*. *Venloe*, *Gelder*, *Stralen*, *Wachtendonk*, *Erkelens*, *Nieuſtad* en *Montfoord* kennen *Roermond* voor eene moeder-ſtad. Het Graefſchap Zutveen heeft onder ſich, neffens de hoofd-plaetz *Zutveen*, *Doesburgh*, *Dotechem*, *Lochem* en *Grol*. Beneffens *Arnhem* worden gerekend *Harderwijk*, *Wageninghen*, *Hattem* en *Elburgh*. Waer noch by koemen de wel eer wt den Gelderſſen boeſem geſprootene Graefſchappen en Steden van *Buyren*, *Kuylenburgh*, *Bronkhorſt* en *'s Heerenbergh*: welke, hoewel haere by ſondere Grond-heeren en hand-veſten hebbende, ſich echter vrywilligh de kennis en keuren van 't Hertoghdom Gelder en Graefſchap Zutveen onderwerpen. Het eerſte beginſſel van de vier hoofd-ſteden rekenen de geleerde op dien tijd dat Gelderland tot een Hertoghdom is geſchaepen. Alzoo in zekeren brief van 't iaer 1317. naeſt *Nymeghen* (welkers eer en opper-hoofdigheyd noyt in twijffel is getooghen ofte benijd) aen *Zutveen* de eerſte, ende aen *Ruermond* de tweede plaets word gegeeven. In een anderen geteykend op het zelvighe iaer dat *Reynald* tot een Vorſt is verheeven, word *Gelder* aller naeſt na *Nymeghen* geplaetſt, daer na *Zutveen*, daer na *Ruermond*; en eyndelyken *Arnhem*. Dan in den aenvangh van ſijns zoons *Reynalds* heerſchappy ende voort vervolgens zijn de vier moeder-ſteden op dien ry welke ſy nu noch hebben geſteld, ende hoofd-ſteden, maer de andere kleyne ofte mindere Steden genoemd. 't Welk met gemeyne believingh geſchied te zijn hier wt kan blijken, dat men noyt en leeſt, eenighe van de andere Steden over de voor-ſittinghe met die vier hoofden, ofte ook onder een gekraekeelt te hebben. Maer *Ruermond* als grooter en levendigher van

† *Siet deſe Geſchied. na op het iaer* 1517.

volk,

aeken wil van onſe
ynighe ſchilderyen
geene dan van de
hten van 't houwe-
n de tegenwoordi-
Duytſſers, zeght
e volken ſchier de
igh wijf vernoegh-
haer zoet en zuyr
, zijnde met haer
er by ſy haere ge-
bepaelden. Haer
ſtede van eed gaf
: hun woord en
eer als ſchrift ofte
t dit laetſte nu heel
nen het doorgaens,
Duytſland, houd
igheyd, ende met
oorden voor wind
s en goede onder-
cht.
eerendeels op der
ſlordigh nochtans
bruyk van de oude
een riem om 't lijf
onius de Duytſſers
de onſe in tegen-
, dan breed dan
wederom van wt-
en van de Heeren
ie ons alle daghen
ſieren. Sy hadden
s een * krijghs-
ende dat die geleek
t blijken, dat ſy
er van my over de
door den eerwaer-
ooten vriend, tot
ofte ook wel met
n aen 't lichaem
n rock ſy gewend
ſy ſich in de win-
den haerd wilden
yſer *Karel de Groot*
alven een hembd,
, ook een Vene-
ppier aen en om
nede ſyne Duytſſe
r heen ons *Tacitus*
ende de zelve op-
weeſd te zijn den
e tabbaerden wa-
en. Hy doet 'er
omwijlen in linne
de de armen, als
rſt, heel bloot en
endaeghſſe ſchip-
iaeren onſe weel-
een eenighe treck
ſſe en ſtemmighe
t de plichten des
herpelijken onder-
ſtelijke mis-ſlagh,
mans niet alleen
dan een hoop In-
enemael nackt en
onen; welke gelijk

onſertum tegmen

het

* *Vid. Phormio Terentij.*

* *Sagum.*
* *Paludamentum.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

volk, daet neffens geluckigh wegen fyne gelegenheyd aen de twee ſtroomen de Roer en Maes, is, hoewel iongher, de Stad *Gelder* voor getrocken: zelfs ook voor *Zutveen*, onaengeſien *Zutveen* al eene hoofd-ſtad van ſyn Graefſchap was, wanneer het gebied van *Ruermond* noch onder ſyne Vooghden ſtond; wt zaeke het gantſſe Vorſtendom, zoo wel als de land-heeren, haer naem en oorſprongh aen het Over-vierdeel moeten dank weeten. Boven dat kan men blijk toonen, dat de hedendaeghſſe vlecken, als *Nykerk* † en *Staverden* op de Velouw, *Harwerden*, *Maes-bommel* en *Gent* in 't Nymeeghſſe, ende *Echt* in 't opper-vierdeel van Ruermond wel eer Stads recht, ende ook eenſdeels ſtemmen op land-daghen; hebben gehad ofte moeghen hebben. Hoe het Graefſchap van *Holland* met zommighe andere Steden van de Betouw wel eer zijn af-gedeyld, is * voor heen aengetooghen. Want Gelderland dit gebreck met het oude Vrankrijk gemeyn heeft, dat het veele ſtaetighe landeryen, Steden en Heerlijkheeden, zoo by verloop van tijden, achteloosheyd, oorlogh, op-draghten, verkoopinghen, houwelyken, pille-gaeven als anders, met recht ofte onrecht is quijt geworden: te weeten deſe nu onder ofte omtrent Cleefs-land geleeghen; *Goch* ‡ met de gantſſe *Duyffel*, *Zevenaer* met het land van de *Lijmers*, *Emmerick*, *Rees*, *Kranenburgh*, *Gennep*, *Hueſſen*; als mede het Droſtampt van *Elten* vermaerd door ſyn Klooſter, 't welk het aller-oudſte plaght te zyn in Gelderland, 's *Graven-weerd* ofte *Schenken Schants*, *Haeps*, *Born*, en 't *Rijx-wald* van Nymeghen. Dan in 't verganghen iaer van 1650. hebben de Gelderſſe Staeten, tot een ſteunſſel neemende dat pand-baere goederen t'allen tijden losbaer zyn, door hun Cancelaer en Raeden den Keur-Vorſt van Brandenburgh en Hertogh van Nieuburgh, als erf-heeren des lands van Cleve, aengebooden de pand-penninghen waer voor de weeldighe land-ſtreeken van de *Lijmers* en *Duyffel* eertijds aen de Cleefſſe Vorſten waren verbonden, ende na menighe aenporringhen en by-een-komſten zoo veel wt-gewerkt, dat al het geſchil is geſteld geworden aen eenighe wtheymſſe zeghs-luyden, mannen van aenzien en verſtand: die met den aller eerſten wederom in Cleefs-land werden tegen geſien, om de beyder-zijdſſe dingh-luyden door een eynd-oordeel van malkander te helpen. Zyn ook van meyninghe, om daer na noch andere ontvreemde Steden en landeryen vry te koopen; als mede het Over-vierdeel van Ruermond, volgens het beſluyt van de onlanxe vrede-handelingh met Spanien, voor geld ofte andere effenwaerdighe panden, met den eerſten weder aen haer te trecken.

55. Gelderland miſt ook in 't land van Gulich *Sittert*, *Waſſenburgh*, *Randerayd*, *Linnich* ende *Suſteren*: in 't land van Hensbergh t'eyndens het Over-Vierdeel, de drie Veſtinghen van * *Millem*, *Gangelt* en *Vucht*: in Braband, *Raveſteyn* † en *Weert*, de hoofd-plaets in 't Graefſchap van Hoorn, ende aen de Maes-kant de Stad *Grave* met de Heerlijkheyd van *Kuyk*: behalven *Henſden* en *Buyren*, en de ſtaetighe landſchap met de Stad van *Mechelen*, het erf-goed van wylen *Sophie van Berthout* Vorſtin van Gelder. Plaght mede van ouds in 't Sticht van Utrecht te beſitten *Wyk te Duer-ſtad* (welke plaets neffens eenighe weerden *Sweer van Abkoude* aller eerſt in 't iaer 1341. van Hertogh *Reynald* tot een Zutveens leen heeft ontfanghen) neffens *Eemland* omtrent Amersfoord; *Vollenhoe* in Over-Yſſel; *Gorichem*, het land van *Arkel*, *Leerdam* en *Goyland* in Holland; gelijk ook de Gelderſſe Graven wel eer Vooghden en beſchermers zyn geweeſt van de Stad *Nuys* onder Colen. Zeker Plackaet van Keyſer *Sigiſmond* van 't iaer 1425. rekent *Goeſveld* (een plaets my t'eenemael onbekend) mede onder de Gelderſſe Steden. Dan het kan weſen dat de Schrijver ſich in den rechten naem heeft vergiſt, gelijk de vreemde veeltijds gewoen zyn. Behalven dat de volkoemene heerſchappy en Stad-houderſchap van *Vrieſland aen 't Vlie* den Graven en Vorſten van Gelder by verſcheyde Keyſeren is op-gedraeghen; ende Hertogh *Karel van Egmond*, hoewel door eene andere aenkoemſt, ſich Heer heeft geſchreeven van *Vrieſland*, *Groeninghen*, *Koeverden* en *Drent*; die daer neffens Leen-heer was van het Ampt *Linghen*, ende van *Wismond* en *Eſens* in Ooſt-Vrieſland. Ten tyden van *Willem* den eerſten en ſyn broeder *Reynald*, ende langh daer na onder de heerſchappy van *Willem* den tweeden, hebben de Vorſtendommen van *Gelder* en *Gulich* beyde onder een Heer en hoofd geſtaen. *Reynald* de eerſte heeft ook kraghtighe doch onvoorſpoedighe oorloghen gevoert met de Brabanders over het hebben en houden van 't Hertoghdom van *Limburgh*, 't welk hy van ſyns wijfs weghen ſich meynde toe te koemen. Eertijds was binnen ofte op de Gelderſſe paelen zeer berucht het Graefſchap van *Teyſterband*, begrypende in ſyn kringh de Bommeler- en Thieler-weerden, en al het land dat van de Leek en Lingh af tot aen de oude Maes lagh wt-gebreyd, daer wy namaels naerder van denken te ſpreeken. Hoewel alle deſe landſchappen en Steden op geen eenen tijd aen Gelderland zyn vaſt geweeſd, noch ook op eenen tijd daer van af-geſcheurd.

56. Het Vier-deel van Nymegen, leggende half op den Franſſen en half op den Duytſſen bodem, word in 't Ooſten aen de Schants te Lobeth van Cleefs-land, noordwaerts door den Rhijn van de Velouw, aen 't zuyden door de Maes van Braband af-geſcheyden, maer is ſich naer 't weſten wijd wt ſtreckende tot aen het Sticht van Utrecht en de Graefſchap van Holland. Het word, gelijk voor heen is aengeroerd, in tween verdeyld, te weeten in het *Rijk* ofte *Burgh-graefſchap van Nymeghen*, ende vijf Ampten, met naemen de *Over-* en *Neder-Betouw*, *Maes en Wael*, ende de *Tielſſe* en *Bommelſſe*

* *Op het 23. hoofd-ſtuck deſes Boex.*

* *Siet op het iaer 1385.*

† *Om den Leezer niet te verveelen, ſtellen wy hier ſlechts de bloote naemen der plaetzen. Die naerder bericht van alle omſtandigheeden der zaek begeert, heeft niet meer dan den Blad-wyzer after deſe boeken na te ſien.*

‡ *De Heer Pontanus meld mede van* Kalker, Santen, Burick *en* Dinſlaken; *daer ick eckter geen vaſt beſcheyd van en hebbe.*

† *De utraque urbe teſtatur Heuterus in Belgio ſuo.*

nsbergh t'eyndens
e Veſtinghen van
in Braband, *Ra-* * *Siet op*
-plaets in 't Graef- *het iaer*
de Maes-kant de 1385.
eyd van *Kuyk*: be-
de ſtaetighe land-
len, het erf-goed
hout Voirſtin van
nds in 't Sticht van
Duer-ſtad (welke
den *Sweer van Ab-*
41. van Hertogh
heeft ontfanghen)
ersfoord; *Vollenhoe*
net land van *Arkel*,
nd; gelijk ook de
ghden en beſcher-
Stad *Nuys* onder
Keyſer *Sigiſmond*
eld (een plaets my
onder de Gelderſſe
at de Schrijver ſich
vergiſt, gelijk de
n. Behalven dat
en Stad-houder-
e den Graven en
neyde Keyſeren is
gh *Karel van Eg-*
re aenkoemſt, ſich
Vrieſland, *Groe-*
; die daer neffens
Linghen, ende van
-Vrieſland. Ten
n en ſyn broeder
n onder de heer-
den, hebben de
en *Gulich* beyde
aen. *Reynald* de
doch onvoorſpoe-
et de Brabanders
an't Hertoghdom
n ſyns wijfs we-
oemen. Eertijds
lerſſe paelen zeer
Teyſterband, be-
e Bommeler- en
land dat van de
oude Maes lagh
aels naerder van
el alle deſe land-
n eenen tijd aen
d, noch ook op
ard.
megen, leggende
op den Duytſſen
en de Schants te
oordwaerts door
en't zuyden door
cheyden, maer is
treckende tot aen
Graefſchap van
voor heen is aen-
te weeten in het
Nymeghen, ende
Over- en *Neder-*
le *Tielſſe* en *Bom-*

Heuterus in Bel-

melſſe

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

BRABANTIÆ PARS.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

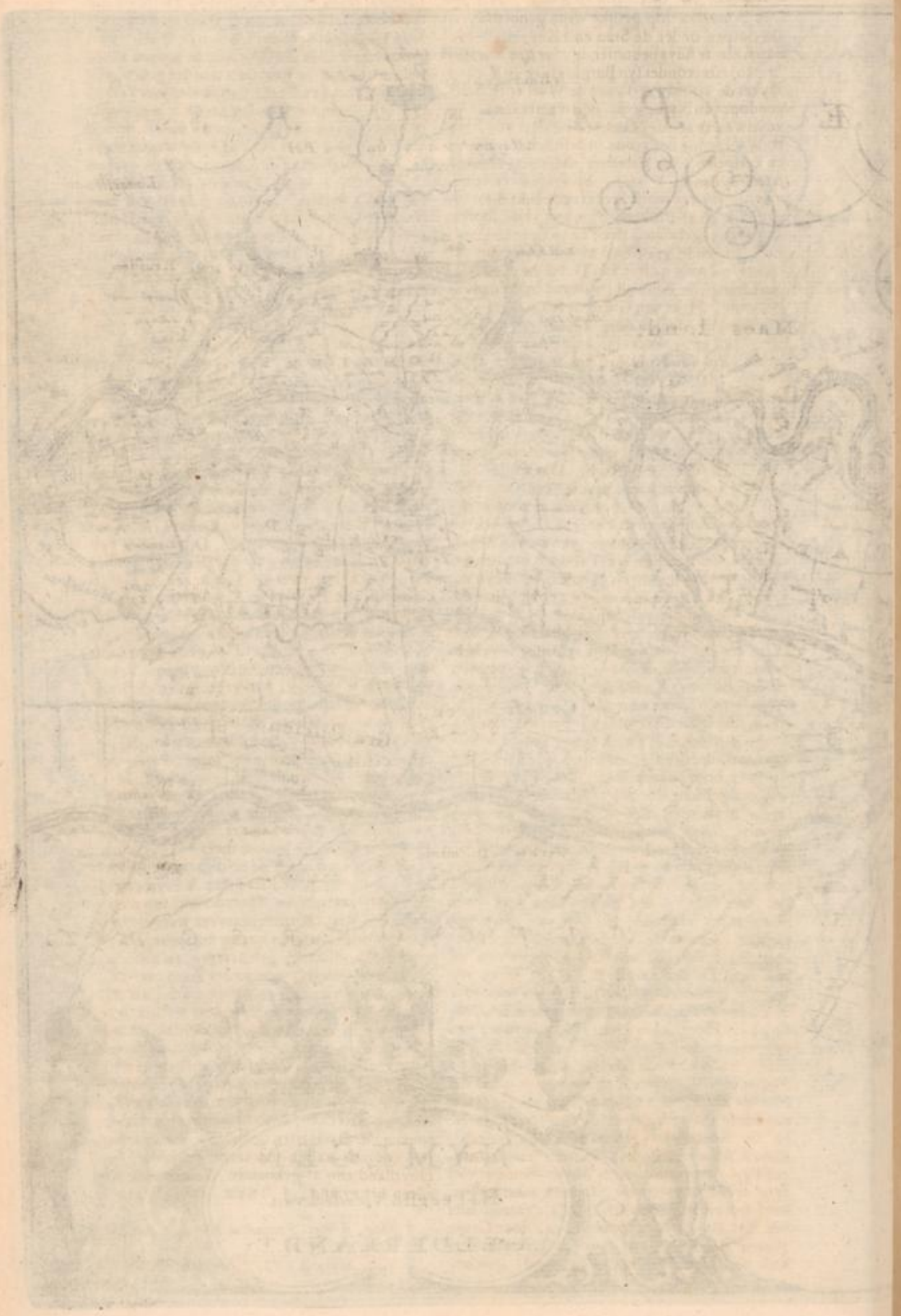

melſſe weerden: met *Beeſd* en *Renoy*. Het *Rijk van Nymeghen* (op gelijke wijſe genoemd, als de dorpen onder de Stad en 't Keyzerlyke Hof van Aken te huys behoorende, *het Rijk van Aken* heeten) ſtaet onder ſyn Burgh-grave en Richter, reykende noordwaerts aen de Wael en 't Schependom van Nymeghen, oofwaerts aen Cleve, zuydwaerts aen de Maes, weſtwaerts aen Maes en Wael; ende beſtaende in deſe Schout-ampten en kerſpelen; als *Groesbeek*, *Mourick*, *Hoemen*, *Malden*, *Ewick*, *Wieben*, *Boeningen*, en etlijke meer. *Wichen* word zeer verheerlijkt door een koſtelijk en af-ſtreekend Slot met veele toorens op-gaende, gebouwd door den Prins van Portugael, wezende getrouwd met de Princeſſe van Orangien, volle zuſter van Grave *Maurits* Prins van Orangien, ende nu bewoond by *Philips* van Naſſouw, Heer van Grimhuyſen. *Willem van Berchem* gift, dat het dorp *Rijnhaeren*, tuſſchen Cleef-ſtad en Schencken-ſchantz, eertijds mede onder 't *Rijk van Nymeghen* hebbe geſtaen. Wel is waer, dat Keyzer *Henrick* in 't iaer 940. de kerk te *Rijnhaeren*, in 't Graefſchap van Ermenfrid en 't land *Tubalgo* (dat is, Duyffel) aen den Rhijn geleegen, weder aen 't Clooſter van Ebternach heeft gegeeven; ende ſyn zoon *Otho de Groot* zulx (948.) beveſtight. Dat mede Grave *Ebroin* Hof-meeſter van Vrankrijk in 't iaer 686. deſe plaetz en andere goederen te vooren aen *Willebrord* Biſſchop van Utrecht en den Abt van Ebternach had geſchonken: van welken Abt de Cleefſſe Vorſten hun recht zouden hebben bekoemen. Dan men heeft geen wis beſcheyd, dat het oyt aen 't *Rijk van Nymegen* zy vaſt geweeſd.

57. De Amptmanſchap van *Over-Betouw* begrijpt in ſyn kringh 'tgeen van Schenken ſchants af tot aen den Nieuwen Dijk is geleeghen; hebbende verſcheyde Richter- en Schout-ampten, en deſe dorpen, als *Herwen*, *Aert*, *Dorenburgh*, *Angeren* (een plaetz vermaerd wegen ſyne kerſtlen die in menighte daer waſſen) *Bemmel*, *Reeſſen*, *Doornick*, *Lent*, *Elſt* (welk dorp verdeeld is door ſyn Dom-heerſchap, ende een wt-ſteekenden toorn en hooghe kerk heeft, door *H. Willebrord* wel eer geſticht, die ook aldaer met *H. Werefrid* leght begraeven) *Elden*, *Ooſterholt*, *Valburgh*, *Hervelt*, *Andelſt*, *Setten*, *Randwijk*, *Driel*, *Hetteren*, en den *Prooſt* tegen over Arnhem, daer het klaeringhs-gericht van de Over-Betouw word gehouden; ende Vorſt *Ian* van Cleve omtrent het iaer 1467. een Block-huys had doen bouwen tot after-deel en ſpijt van *Adolf* van Gelder. Onder de Ampt-mannye van *Neder-Betouw*, ſtreckende van den nieuwen dijk tot aen den Thieler-weerd en 't Graefſchap van Buyren, behooren *Doy-weerd* ('t welk men voor de oudſte kerſpel-kerk daer omtrent is houdende;) de Heerlijkheyd van *Iſendoorn*, waer van eygenaer is *Iooſt Vijgh*, Raed van 't Vorſtelijke Hof, ende voor de andere weder-helfte de *Pieken*, eertijds geweeſd zynde het erf-goed der Heeren van Egmond, ende haer als een ſtuck van haere af-deylingh mede gegeeven: *Keſteren*, by de Romeynen geheeten *Caſtra Herculis*, *Echtelt*, *Maurick*, *Rijſwijk*, *Soelen* ('t welk *Diderick Vijgh* Ampt-man van de Neder-Betouw met ſyne eerſte huys-vrouw *Heylwich van Roſſem*, heeft behylickt) *Ochten* ('t welk t'zaemen met het Slot *Vryenſteyn* in 't iaer 1454. door Grave *Vincent van Meurs* en *Anne van Beyeren* is verkoſt aen Heer *Willem* van Egmond) *Aveſaet*, *Lyenden*, *Ingen*, ende *Ravenſwaey*, 't welk nu een veer heeft ende van ouds een goed en ſteeuwigh Slot plaght te hebben. *Maes en Wael*, ruym genoomen zijnde, beſluyt alle de landen welke tuſſchen beyde die ſtroomen worden geſien, weſende wel eer de uyterſte pael-ſteden van Vrankrijk: maer wanneer men het neemt in eene enghe en eygentlyke beteykenis, word daer door verſtaen al wat van het Rijk af nederwaerts leght tot aen 't eyland van de Voorn; daer de dorpen *Drumel*, *Wamel*, *Alfen*, *Leeuwen*, *Maes-bommel*, *Puffelick*, *Druyten*, *Aefferden*, *Burgharen* met *Neder-* en *Over-Aſſelt* ons ontmoeten. Deſe landſchap heeft in pandſchap geſtaen van de Stad Nymeghen, die het recht 't welk ſy hadde om den Ampt-man, die aldaer mede Richter en Dijkgrave is, te noemen, en andere onder-Ampt-luyden te ſtellen, voor weynighe iaeren wederom heeft verbonden aen den Heer *Boetſelaer* Slotwaerder van Gennep. In *Thieler-weerd* zijn de vlecken van *Hemert*, *Varick*, *Op-ijnen*, *Heſel*, *Neer-ijnen*, *Meteren*, *Eſt*, *Thuyl*, *Haeſten*, *Herwijnen*, *Vueren*, *Gelder-maſſen*, *Deyl*, *Gellekom*, *Ruemen* en *Wadenoyen*. In *Bommeler-weerd*, begrijpende 'tgeen daer boven aen d'eene zijd tuſſchen de Wael en Lingh ende aen d'andere tuſſchen Wael en Maes is beklemd, heeft men *Heel* (een dorp in den verleeden tijd met eene munt, ende al noch met een ſchouw voorſien) *Zulichem*, *Aelſt*, *Nyewael*, *Gameren*, *Delwijnen*, *Kerkwijk*, *Bruykom*, *Dryel*, *Roſſem* en *Herwarden*. De Ampten van *Beeſd* en *Renoy* beſtaen in de zelve twee kerſpelen, ſtreckende over de Lingh aen de Graefſchappen van Buyren en Kuylenburgh: waer binnen de wel eer beroemde maer nu door den krijgh verwoeſte Abdye van *Marien-weerd* plaght beſlooten te zijn, geſticht tot gedachtenis van den neder-geſlaeghen Grave *Floris*. Voorts zijn 'er in 't Vierdeel van Nymeghen deſe zoo dagelijxe als hals-heerlijkheeden en edele Sloten, *Perſinghen*, *Upberghen*, *Groesbeek*, *Doddendael*, *Batenburgh*, *Horſſum*, *Luyr*, *Oyen*, *Diden*, *Balgoy*, *Gent*, *Hemert*, *Byland*, *Millingen*, *Pannerden*, *Meynerswijk*, *Roſſem*, *Linden*, *Oudeweerd*, *Mors*, *Wolfs-weerd*, *Iudenmitte*, *Dalem*, *Ponderoy*, *Neder-Hemert*, *Ameroy*, *Aelſt* en *Hedel*: neffens eene menighte van heerlijke have-zaeten, als *Wayeſteyn*, *Pa'meſteyn* en andere meer.

58. NYMEGEN, de eerſte Stad in Gelderland, ende de hoofd-ſtad van 't Nymeeghſſe Vierdeel, is een plaetz, daer zoo veel van te zeghen valt, dat ick nauwlijx weet waer van eerſt te beginnen. Van des naems oorſprongh werd verſcheydentlijken † geſchreeven, zulx dat haer begin en opgangh, vermits des Stads over-oudheyd, al noch donker en onbekend is; als wel-kers eerſte ſtichters en burghers eerſuchtigher zijn geweeſd, zich door dappere daeden, als door 't beſchrijven van haer oorſprongh, de wereld bekend te maeken. Maer de waerlijxte en beſt-gegronde meyningh is, dat (gelijk in voor-tijden geheele volken plaghten uyt het eene in 't andere land te vertrecken, om bequaemere plaetzen te zoeken) de Batavieren ook alzoo, menighe iaeren voor de zaligh-maekende geboorte, uyt Duytſland zijn af-gekoemen; inneemende niet alleen het eyland, ‡ 't welk, van de plaets af

† *Vide, ſi libet. Pontan. ac Merulam pag.* 28. 29. 52. & 71.

‡ *Tacit. Hiſtor.* 4. *c.* 12. & *libr. de M. G. c.* 29.

daer de Rhijn aen de ſlinker hand de Wael uyt ſyn boezem voort-brenght, tuſſchen beyde deſe ſtroomen en haere monden omtrent Hellevoet ende 't Vlie tot de Zee toe zich uytſtreckt, maer ook zekeren ſtreek lands aen de Zuyd-zijd van den Rhijn en Wael naer Vrankrijk aen, die doen ter tijd onbewoond lagh; alwaer ſy haer hoofd-ſtoel vaſt gezet, ende deſe Stad op een verheeven heuvel gebouwt hebben, de welke langhe en menighe tijden den naem gevoert heeft van *Oppidum Batavorum*, dat is, de Stad der Batavieren; alzoo de zelve voor een wijl haer eenighe, ende daer na eerſte en aenzienlijxte Stad en Koninghlijke-ſtoel was. Dan is in laetere tijden, na dat ſy in dien edelen oorlogh tegens de Romeynen door den Batavierſſen Veld-heer *Civilis*, volgens het zegghen van *Tacitus*, verbrand, ende naderhand by de inzaeten wederom was op-getimmerd; by deſe vernieuwinghe, den ouden naem allenxkens in ongebruyk komende, deſe Stad *Neomagum* ofte *Nymegen*, dat is *Nieuw-ſtad* of *Nieuw-huys* geheeten; gemerkt het woord *megen* ofte *magar* (gelijk de geleerde over langh hebben aengemerkt) in de oude Duytſſe en ook Hebreeuwſſe tael een Huys, Burght ofte Stad beteykent.

59. Gelijk Gelderland in de algemeyne vergaderingh van de zeven vrye landſchappen, zoo is Nymeghen onder de Gelderſſe moederſteden de eerſte op de ry, en het hoofd daer behalven van haer Vier-deel. Om welker oorzaeken wille ſy door Keyſer *Karel* den vijfden, wanneer hy, als Heer van Nederland en Burgondien, in 't iaer 1549. binnen Aughsburgh met de Rijx- en Keur-Vorſten een altoos-blyvend verdragh zoude ſluyten, tot des zelves bezegelingh (neffens vier van de vernaemdſte uyt den Geeſtelyken, vier van de Vorſten, ende vier van de voortreffelijxte Steden) mede wierd beſchreeven; als wezende, volgens ſyne belijdenis, *eene van de vier vernaemdſte Steden van ſijne erf-Nederlanden*. Een *Rijk* word ſy geheeten ofte een *voet des Rijx*; vermits Keyzer *Karel de Groot*, die het rijk der Franken aller meeſt heeft voort-gezet, en tot Koningh gemaekt was binnen Nymegen, na 't zegghen van *Regino*, drie opper-hoven had geſticht; het eerſte binnen *Nymeghen* op de Wael, het anderde tot *Aken*, ende het driede binnen *Theonville* ofte Didenhoven; ende alhier met ſynen na-zaeten *Lodewijk*, *Carolus Calvus* en andere, over de 300. iaeren veeltijds ſyn Hof en Koninghlyken ſtoel, waer voor de Betouwers en overighe Neder-landers moeſten te recht ſtaen, ende van tijd tot tijd menighe Rijx-daghen, heeft gehouden. Hier heeft mede des zelfs zoon Keyſer *Lodewijk* in 't iaer 821. over de af-deylingh ſyner Rijken een erffelijk maegh-geſcheyd onder ſyne kinderen gemaekt. Weſhalven ook op de Heeſe-poort zoo een Latijns op-ſchrift gehouwen ſtaet: *Hic pes imperij*: *Die* ofte *hier is de voet des Rijx*; ende zekere vlackte buyten de poort al noch den naem bewaert van *den Roomſſen voet*: wt zaeke deſe Stad op de uyterſte pael-ſteden van het Duytſſe Rijk is gezeeten, gelijk Keyſer *Frederick* ſpreekt in zeker hand-veſt van 't iaer 1442; ofte (zoo andere meynen) om dat ſy eertijds den Romeynen voor een gewoonlyke luſt- en legher-plaetz plaght te verſtrecken. Hier neffens heeft men buyten op een ſteen gevonden deſe woorden: *Hûc uſque jus Stauriæ*: *Zoo verre gaet het recht van den ſtaur ofte ſtuyr*: wt zaeke hier het Hof was van de Vranken en hunne Keyzeren, die (na de giſſinghe van den Heer *Pontanus*) tot aen deſe plaetz en aen de Wael toe haer *ſtuyren* ofte tollen moghten in-vorderen: gelijk noch in Duytſland de *roemer-ſtuyr* voor een ongeld op den wijn bekend is, ende de *Turken-ſtuyr* eene gemeyne bede en nood-hulp tot den Turxen krijgh in-gewillighd: wezende ook, na allen ſchijn, daer van gekoemen zekere geſlachte van daghelijx geld, 't welk men by ons een *ſtuyver* is noemende. Ende daerom houd hy het voor een mis-ſlagh, dat zommighe het woord van *Stauria* pooghen te duyden op de wel eer maghtighe hoofd-ſtad van Vrieſland *Staveren*, a's of de zelve in voor-tijden haere vlerken tot aen het *Rijk van Nymeghen* zoude hebben uytgeſtreckt.

60. Nochtans en dunkt my dit weder-ſtrijdigh gevoelen niet t'eenemael vreemd en verwerpelijk. Want het ongetwijffeld is, dat de *Vrieſen* wel eer veel breeder, dan ſy althans doen, zyn gehuyſd geweeſd: aengeſien ſy onder *Martel* en ſyn zoon *Pipin* (die ook met de volgende Franſſe Koninghen felle en veeltijds vruchteloſe oorloghen tegen dit hals-ſterk en vermoegend volk hebben gevoert) ſchier van de Elve af tot aen Vlaenderen den zee-rack hebben bewoont, ende, behalven het hedendaeghſſe Vrieſland en de geweſten naer Denemarken toe ſchietende, Over-Yſſel, de Velouw, Betouw, Holland, Zeeland, en den ſtrand van Braband en Vlaenderen onder hun geweld gehad, ende tot een eyndelijk befteck van hun rijk, Nymeghen in Gelderland: gelijk de Hollandſſe en Vrieſſe Iaer-boeken, d'een met d'ander, eenhelligh betuyghen: die ook Thiel, Utrecht, Vlardingen en andere zoo Gelderſſe als Hollandſſe plaetſen onder Vrieſland te boek brenghen. Zoo word *Godefroy* ofte *Gotrijk* der Deenen Koningh gezeghd omtrent het iaer 883. Vrieſland, ende daer onder mede de Betouw, van Keyſer *Karel den Dicken* ontfanghen te hebben, die ook omtrent twee iaeren laeter in dit ſyn gebied omtrent Schenken-ſchants is ontlijfd en overvallen. Insgelijx word *H. Willebrord* gezeghd door de Engelſſe naer Vrieſland te zyn af-geſchickt; dat is, naer deſe en d'aengeleeghene landen; alzoo hy t'Utrecht als Biſſchop heeft gezeeten. Maer dat eenighe dit ſteen-ſchrift willen trecken op de Romeynſſe tijden, hoe kan dat weſen, nademael Staveren doen noch niet en was? Derhalven is het gelooffelijk, deſen ſteen gehouwen te zyn ten tijden de Franſſe het Rijk in hadden, als tot een ken-teeken en onderſcheyd van de Vrieſſe en Duytſſe grenſen, ende dat der Keyſeren gezagh niet verder dan tot Nymeghen toe was reykende; 't welk ook wt gelyke oorzaeken genoemd is *de voet des Rijx*. Dit kan noch naerder daer uyt beweerd worden, dat neffens het voorſte op-ſchrift twee aenſichten gehouwen zyn, van den Keyſer *Karel den Grooten*, zoo 't ſchijnt, en van ſyne vrouw: ende by 't afterſte de wapens van eene Keyſerlyke Stad, te weeten een dubbele Arend, met vleughels ten wederzijden uytgeſpreyd (welke wijze men heeft aengenoomen, zedert de Roomſſe maght in 't Rijk van Ooſten en Weſten is af-gedeyld) vertoonende

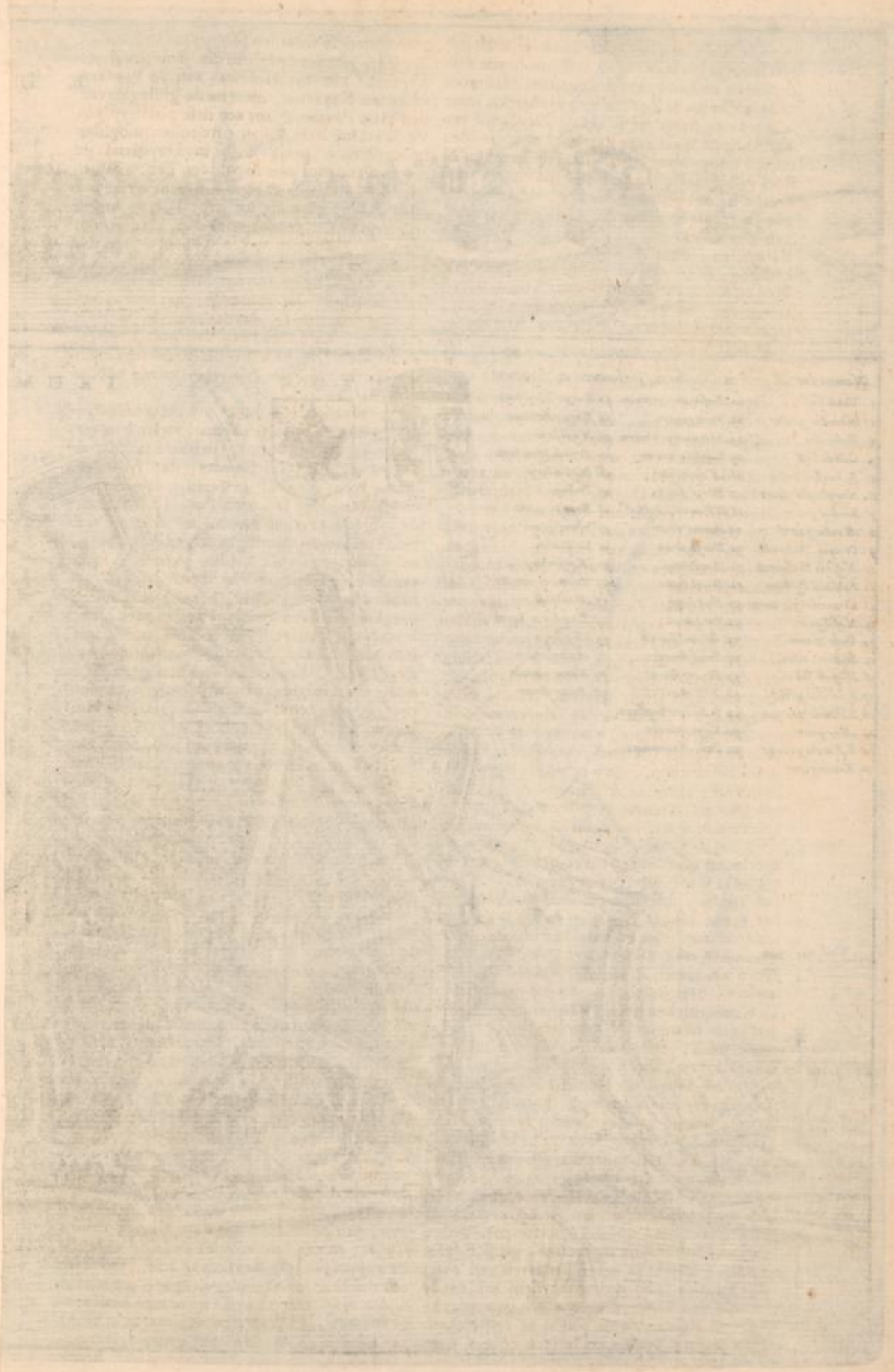

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

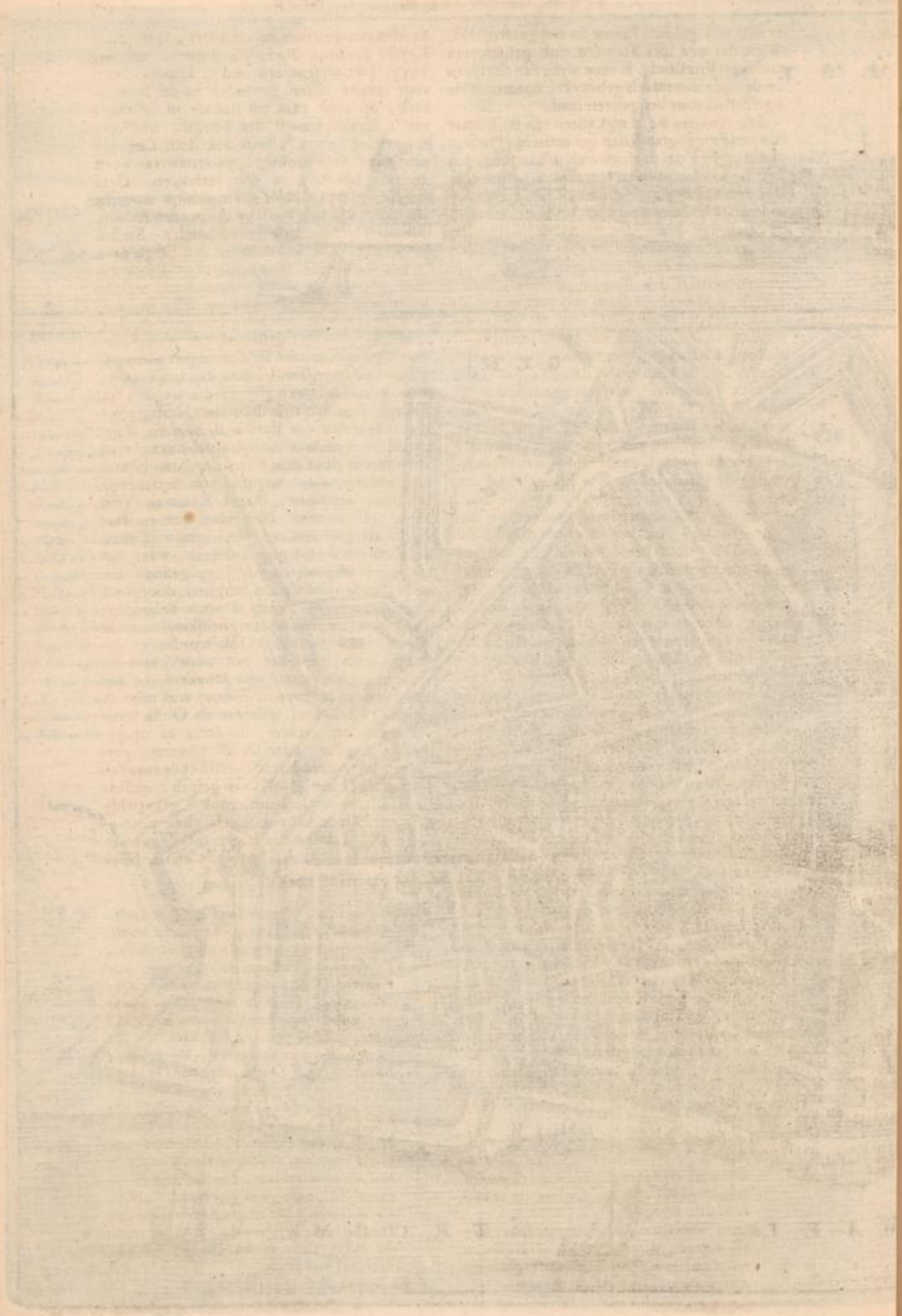

nende een gulden Leeuw in een gulden veld. Want dat men hier Staveren vind geſchreeven ende niet Vriesland, is eene wyze van ſchryven by de oude meermaels gebruykt, noemende de hoofd-ſtad voor het geheele land.

61. *Nymegen* word niet alleen een Rijk maer ook een Burgh-graefſchap geheeten van ſyn Slot ofte Burght (om dat men zich in banghe tyden daer op kan berghen en verzekeren, effen eens als Loeven, Leyden, Heuſden, Wijk, Buyren en andere Steden hare Borghten hebben) bewoond by den Burgh-grave, die, naeſt den Stadhouder, Cancelaer en Raeden, onder alle † Drooghſten en Ampt-luyden de opperſte plaetz heeft, ende tot ſyn verblijf den Burght ofte het *Valk-hof*. 't Welk zommighe achten zoo veel te zyn als of men zeyde *Waelen-hof*, van de Wael ofte Walſſe Franſſen, ofte ook van de *Wandalen* aldus gedoopt. Dan na mijn begrijp zoude men eerder moeten ſpellen *Vranken-hof* ofte *Vrank-hof*, dat door de bedorvene wt-ſpraek allenxkens is veranderd in *Valk-hof*; om dat het van *Karel den Grooten*, Franſſen Koningh, is herſteld en dickmaels bewoond geweeſt. Dit is een over-oud gebouw aen de Cleefſſe zijd op den Hoenerbergh geleeghen, ende door *Iulius Cæſar*, zoo men giſſen wil, eerſt geſticht, die deſe Stad, als een deur en breydel van Duytſland en den Rhijn-ſtroom, met ſyne knechten ſteeds hield bezet. Dit geloof heeft den Burght wel eer groot goed gedaen ende eenſdeels van't verderf verloſt; alzoo de Cleefſſe Iaer-boeken meer dan eens op-haelen, dat Hertogh *Karel van Burgondien*, doen hy in 't iaer 1473. het belegerde *Nymegen* aen alle kanten leelijken door-boorde, op groote ſtraffen verbood dit Block-huys eenigher maeten te bezeeren, als het welke *Iulius Cæſar*, een volmaekt voor-beeld van alle krijghs-luyden en aller Veld-heeren Veld-heer, had tot een bouw-meeſter. Hier wierden ook alle zaeken by de Roomſſe Overſte verhandeld, ende zulx (na de gemeyne meyninghe) onder een groot gewelfzel binnen den Burght, 't welk nu met ſteenen is toe-geſtopt, ende van binnen naer 't noorden een vier-kantigh vertreck heeft van kerk-ſteen, neffens een verheeven timmeragie met acht booghen, yeder zes voeten breed, ende etlyke zuylen. Andere willen de grond-veſtingh van 't *Valk-hof* toe-ſchrijven aen den Veld-heer *Druſus* den ſtijf-zoon van Keyſer *Auguſtus*; andere, om dat *Nymeghen* eerſt den naem droegh van *Betouw-ſtad*, aen de oude Batavieren; en andere wederom aen *Karel den Grooten*; die ook den naem heeft van het kerxken aldaer ('t welk, op de wijſe van de Heydenſſe kerken, rond, ende, na de giſſinghe van *Paulus Merula*, eertijds den Af-god *Ianus*, ofte, zoo andere ſchrijven, *Dis Manibus* was toe-geeyghend) door *Leo* Paus van Romen ter eeren van onſen Saligh-maeker te hebben doen in-wyeden. Na dat de Noord-mannen dit heerlijk ‡ ſtuck werx ſchandelyken hadden om-gewroet en verwoeſt; is het door Keyſer *Frederick Barbaroſſa* omtrent het iaer 1155. (wt-wyſens een oud † kluppel-dicht, voor langhe iaeren gevonden in de Stevens-kerk, op eene zark nu ſtaende in de muyr van 't kerk-hof naeſt den boogh) wederom op-gericht: voor 't laetſt ook door *Catharine van Cleve*, de ontrouwe huys-vrouw van Vorſt *Arnold*, her-ſteld en wat verholpen. Deſe hooghte geeft een over-vermackelijk wt-zicht over de Stad, den voor-by loopenden ſtroom, ende de rond-om geleeghene Landen, Steden en vlecken. Op het vlack van den bergh deun by het Valk-hof, is een kleyn en altoos zy-pend poeltjen, noch onlanx met eenighe laenen van ſchaduw-boomen op de ry beplant, door 't beleyd van den Burghmeeſter *Kelfken*, ende na ſyn naem geheeten het *Kalver-bos*; 't welk de wandelaers by ſoemerſſe tijden met ſyn loof voor reghen en zon kan beſchutten; ende op de wal by een plaetz, die weghen ſyn genoeghlijken wt-kijk door den Hertogh van Alve ofte Prins van Parma *Belle-vidére* is genoemd, een moy en hoogh ſpeel-huys, voor korte iaeren door den Raed der Stad beſteld te maecken; waer van men vier verſcheyde ſtroomen, als Wael, Maes, Rhijn en Yſſel magh beſchouwen. Men vind hier en daer zoo in als om de Stad veele graf-ſchriften van Romeynſſe ‡ legher-knaepen; waer van buyten twijffel verſcheyde huys-gefinde den naem, ende mede veele burghers doorgaens de gewoonten en zeden al noch behouden; gelijk men by nauwe verghelijkingh zoude konnen waer maecken. Ook worden 'er daghelijx noch menighte van oude beelden, graeven, aerde vaeten ofte kruyken, en andere Romeynſſe over-blijfzelen, met naemen aen den Wael-kant, wanneer de Ooſte wind het water doet zacken, ontdeckt en op-gebeurd: insgelijx onder-aerdſſe vloeren, porſcherven, duyf-ſteenen, ende verſcheyde maexels van ringhen, maer voor al van geſpen: neffens goude, zilvere, loode, kopere, ook * gekartelde en * rondom de kant als ingeſaeghde penningen: onder de welke zommighe met de naemen van *Octavianus*, *Claudius* ende ook andere Keyſeren zyn pronkende.

* *Nummi ſerrati ac ſecti.*

† *Ita ſcribere placet, quemadmodum & Weſtfalos hodie pronuntiare intelligo. Ita ut* Droogſt *apud nos ſit quod apud Græcos eſt* tris-megiſtus *& apud Latinos* ter maximus, drie hooghſt.

‡ *Regino palatium ingentis magnitudinis, miriſque operis; palatium regium, ac tutiſſimum receptaculum appellat: Eginhardus palatium egregij operis ſuper Vahalim fluvium.*

† *Anno milleno poſtquam ſalus eſt data ſæclo, Centeno junctо quinquageno quoque quinto, Cæſar in orbe ſitus Fredericus, pacis amicus, Lapſum, confractum, vetus, in nihil ante redactum, Arte nitore pari reparavit opus Novemagi. Iulius in primo tamen extitit ejus origo, Impar pacifico reparatori Frederico.* Indien yemand luſt heeft om het mergh hier van te weeten, wy zullen 't hem te gevalle Duyts maecken. De meyningh is deſe: *Als duyzend, honderd en noch vijf en vijftigh iaeren Na 't heyl, dat 't heyligh Lam ons wierf, verſcheenen waren, Heeft Keyzer Frederick, een vriend van vreed' en trouw, Aen het vervallen en ſchier heel vernield gebouw Van Nymeghen op nieuw ſijn ouden glans gegeeven, 't Welk Cæſar allereerſt had wt den grond verheeven; Die (al bezat hy ſchoon noch eens zoo grooten rijk) Dien goeden Vrede-vorſt was nochtans niet gelijk.*

‡ *Ex legione X. G. ſive decimâ geminâ.*

61. *Nymeghen*

62. *Nymeghen* is wyders een luftighe, heerlyke, ſtrijdbaere, ende zoo van volk als rijkdom overvloeyende Stad, gaende in ſterkte en treffelyke gebouwen, die meeſt met af-ſchynend ley-dack ende weynighe met pannen zyn bekleed, alle andere Gelderſſe Steden te boven. Het leght bykants als een geſpanne boogh, wiens pees is aen de Wael, van waer het allenxkens op-gaet met vijf heuvels, als den *Heſſen-bergh*, *Marien-bergh*, *Gruyt-bergh*, *Klocken-bergh* en *Hoener-bergh*; die in 't op- en afklimmen wat ongemackelijk ende by vorſt-tijden zomwijlen gevaerlijk zyn. Het heeft in 't Ooſten en Zuyden veele in 't oogh aenghenaeme heyd-velden en ſpringh-wateren, aen 't noorden de kleyachtighe Betouw neffens den Wael-ſtroom, die voor deſe Stad, wtgenoomen dat hy eenighe grinten en drooghe zand-plaeten op-werpt, op ſyn aller-diepſt is, ende allerley leckere viſſen (waer onder pricken en zalmen) wt-geeft, doch door ſyn ſchielyken over-loop de aenbuyrende weyden dickwijls zeer beſchaedight, ende noch laetſt-leeden in 't iaer 1601, na 't uytwyſen van zeker rijmken, ſtaende op een ſteen in de muyr van de Kraen gemetzeld, by een ys-ſtouwinghe zes voeten boven 't gemeyne zand-pad was geſteygerd; als mede in den grouwzaemen water-vloed van 't iaer 1651. al wederom wijd boven ſyn beſteck gegaen, ende anderhalf hand breed hoogher als te vooren op-gereeſen, by een ſtaend water zonder ys-kar. Weſende yet zonderlinx, dat aen deſe Stad, als men aen die zijd van de zee op-koemt de eerſte, ende, wanneer men van boven af-koemt, wederom de laetſte hooghte geſpeurd word. Dat ſy meermaels ende inzonderheyd aen den *Heſen-bergh* is wt-geleghd, betoonen de oude muyren. Daer zijn 'er die van dit gevoelen zijn, dat de Heſenbergh en 't dorp *Hees* van de Heſſen, de eerſte inwoonders des lands, hunne naemen hebben ontleent. Hoewel andere niet *Heſſen-bergh* (welken naem mede zeker bos omtrent *Nuys* gemeyn heeft) maer lievet *eſſen-bergh* willen ſchryven, van de menighte van eſſen-boomen die op dien pol ofte heuvel plaghten te groeyen: daer by doende, dat het dorp *Hees*, ende in de Stad de *Heſel-poort* en *Heſel-ſtraet*, hun Van ſchynen gehaelt te hebben van den Af-god † *Hees*, welken de Franſſe en Duytſſers in de Heydenſſe tijden met groote eerbiedigheyd plaghten te vyeren, ende ſijn outer met menſchen bloed te beſprenghen. Te meer, vermits onſe voorouders, na de leer van *Tacitus* en andere Schrijvers, de wouden voor hunne Afgoden hadden geheylight, noch de zelve in kerken maer in de eenzaeme boſſen aenbaden; ende over zulx niet onwaerſchijnlijk en is, den Afgod *Hees* in het dorp Hees te zijn ge-eerd geweeſd, daer men voor zeker weet wel eer een dick bos geſtaen te hebben. Aen de Wael-zijd zijn zeven poorten, doch, vermits de nabuerigheyd van den ſtroom, die de Stad voor een muyr en graft verſtreckt, geene wallen: aen 't ander eynd, daer hooghe en ſteenwighe wallen zijn en diepe doch drooghe graften, heeft men vijf poorten, behalven die na 't verbreyden van de Stad van binnen zijn toe-gevuld, ende andere die noch op de wijſe van * vyer-booghen ſtaen en pronken.

* *Arcus triumphales.*

63. De tooren op den Roomſſen voet aen de wal word weghen hjn maexel de *Kroonenburghs* ofte *Kroonen-tooren* geheeten, zijnde in 't rond gebouwd van wonderlijke nettigheyd ende dickte, in 't midden als ook boven met een overgangh vercierd, ende draeghende op den top een kooperen vergulden kroon. Dan de koſtelijxte en konſtelijxte van alle kerken is de *Stevens kerk*, die men zeght door *Albert den Grooten* Biſſchop van Regensburgh eerſt ingewyed te zyn, waer op een fraeye tooren ten toon ſtaet, welke, na dat ſy in 't iaer 1566. door den blixem geſchonden was en de klocken daer binnen geſmolten, ende voor eenighe iaeren in 't belegh eenſdeels van 't zwaer geſchut neder-geſtort, namaels wederom is op-gemaekt. Aldaer ziet men het prachtigh graf van *Catharine van Borbon*, dochter van *Karel van Valoys* Hertogh van Borbon, in haer leeven eegemael van *Adolf* den zevenden Hertogh van Gelder, ende moeder van den Gelderſſen Hercules *Karel van Egmond*. Deſe † hoogh-geboorene (zoo luyd het op-ſchrift) doorluchtighe en vermoegende Vorſtin is geſtorven in 't iaer 1469. op den 21. Mey-dagh, ende leght in koper na het leven wt-gebeeld, hebbende de handen t'zaemen gevouwen, ende 17. wapens zoo van vaders als moeders zijd rondom haer graf; met naemen, *Bourbon*, *Auvergne*, *Brabant* en *Limburgh*, *Vrankrijk*, *Briga*, *Valoys*, *Keyſer Lodewijk Hertogh tot Beyeren*, *Henegouw* en *Holland*. Als mede *Bourgogne*, *Bohemen*, *Foreſt* in Delfinaet, *Auvergne*, *Armaignac*, *Vlaenderen*, *Vrankrijk* en *Berry*. Niet wijd van daer, doch zonder eer-graf, ruſt onder een kouden zaik de onvertzaeghde krijgsheld *Marten Schenk*, een recht woel-water doen hy leefde, en gezwooren vyand van die van *Nymeghen*, voor welker Stad hy ook, als hy een mis-luckten aenſlagh daer op gemaekt hadde, aen de Wael-kant verdronken en geviſt is. Dicht hier aen naer 't zuyden openbaert ſich de *School*, welke, vermits haer nette en wt-ſteekende timmeragie ende in pronk van wt-gehouwene beelden, wel een hof ofte kerk gelijkt, ook van tijd tot tijd beroemd is geweeſt en met leerlinghen wel geſtoffeerd, die in allerhande konſten ende zoo wel in de Griexe als Latijnſſe taelen werden geoeffend. Ia dat meer is, hier word ‡ gezeghd ſyn eerſte melk-ſpijſe gedronken en kennis van driederley taelen gehaelt te hebben *Bruno*, die naderhand op den Pauſelyken ſtoel geraekt ende *Gregoris* is toe-genaemd geworden.

* *Sacrum Nemus.*

64. Het *Stad-huys* is deftigh, ende vertoont aen ſijn gevel eenighe af-ſetzels van Keyſeren tot acht toe, waer onder *Karel de Groot*, die boven andere het gemeyne beſt goede gunſt hebben toe-gedraeghen. In de glas-venſters is

† *Lucan. lib.* 1. Et quibus immitis placatur ſanguine diro Theutates, horrensque feris altaribus Hæſus. *Et Lactant. lib.* 1. *de falſ. relig.* Galli Hæſum atque Theutatem humano cruore placabant. *Ita autem, me nequaquam improbante, ſentire video Ianum Velpenium Medicum Neomagenſem, de patriâ ſuâ optimè meritum.*

† *Neque immerito ſæculi noſtri poëta ſummus Borbonios alibi vocat* Heroas Divis genitos Divumque parentes.

‡ *Siet voor heen op het* 22. *hoofd-ſtuck.*

wt-geſchilderd

wt-geſchilderd het ſlijden van *H. Steven*, die in de Paepſſe donker-tijden voor een beſchermer en voor-ſpraek der Stad wierd aengeſien: ende in de Raed-kamer ſtaet een beeldenis van Keyſer *Karel de Groote* in ſijne volle uyt-ruſtingh, om de Overigheyd hier mede indachtigh te maeken, dat dit is eene vrye Rijx-ſtad. In teyken van welke waerdigheyd, ende om te gelijk haere opper-maght uyt te drucken, de Stad ook een dubbelen zwarten Arend is voerende, hebbende op ſijn borſt een gulden Leeuw ende een Keyſers kroon boven het hoofd. In den ingangh van 't Raed-huys worden de Richters uyt Gods woord gewaerſchouwd, dat ſy God en de gerechtigheyd liever moeten hebben dan de menſchen ofte geſchenken; aengeſien ſy geen menſchen maer Gods oordeel pleeghen, ende hen zal wedervaeren na dat ſy gedaen hebben. Boven dit heeft men hier noch andere Kerken, Godshuyſen ende koſtele geſtichten; waer van de byzondere ontleedingh den leeſer, en ook ons, al te zeer zoude verveelen ende te langh ophouden. De zoo fraeye als gemackelijke *Haven*, onlanx tot gerief en herbergingh van de ſchepen weſt-waerts binnen de veſten gemaekt, en moeghen wy ook niet vergeeten: noch dat 'er in 't jaer 1608. van de Wael af tot in den Rhijn by Arnhem, door de Over-Betouwſſe dorpen Lent, Elſt en Elden, zekere *Vaert* is gegraeven, hebbende op de laeghſte plaetſen de diepte van tien, op den grond de breyte van 32. voeten, ende ten weder-zijden een dijk hoogh ten minſten acht voeten ende 32. breed. Deze Grift, daer Arnhem het vierde deel van heeft bekoſtight, is met ſluyſen zoo bewaerd, dat de ſchuyten met haere ladingh, tot groot behulp van den reyſenden man (voor al by reghenachtigh weder wanneer de dijken glad en glibberigh zijn) wegh ende weder met paerden worden voort-getrocken. Van hoedanigh een werk, ten tijden van Keyſer *Henrick* den zevenden, en ook in 't jaer 1532. ten tijden van Hertogh *Karel*, al een voor-ſlagh en ontwerp was gemaekt. Buyten de Stad is het *Nymeeghſſe Bos* (anders genoemd *het Wald*, *Rijx-Wald* ofte *Hooghe Wald*) alzoo het in 't byzonder aen die van *Nymeghen* was vergund tot hun hout-gewas, verkens en vee-weyde; waer van wy in 't vervolgh meer dan eens gewagh maeken. Het zelve ſtreckt zich uyt van de Heerlijkheyd *Beek* lanx Kraenenburgh tot aen Cleef-ſtad, ende was eerſt dicht van ſtruwellen en dick van op-gaende boomen: dan is daer na by de weder-zijdſſe Vorſten van Gelder en Cleve af-gekapt, ende nu meerendeels open en doorluchtigh. Zulke die * *het Heyligh Wout*, daer *Tacitus* van gedenkt, gaen zoeken in een gebrooken, nederigh ende van den daghelijxen ſpringh-vloed gequeld Eyland, gelijk Holland in oude tijden doorgaens geſteld was, zijn, mijns oordeels, op een dool-wegh. Want men by nauwe naſpooringh van alle om-ſtandigheeden zal verneemen, deſen roem veel meer eyghen te zijn aen het *Rijx-Wald*; daer ook eenighe dalen en pollen zijn, die ick en weet niet welken ſchijn van achtbaere oudheyd en verborghen heylighdom van buyten uyt-beelden. *Karel de Groot* plaght ſijne vermoeyde zinnen veeltijds met jaeghen hier weder te vergaderen, ende de volgende Keyzers ook daer over hunne Hout-veſters en Woud-graven te hebben. Hier op ſchijnen geſien te hebben de Graven van Gelder en Cleve, wanneer ſy in 't jaer 1266. ſich onder een verbonden, van dit Bos noyt uyt te royen, af te houwen ofte tot bouwland te zullen maeken. Behalven dat (gelijk *Berchem* voor omtrent 200. jaeren heeft aengeteyckent) Grave *Ian van Cleve* daer binnen wel eer op de jaght een hart heeft door-ſteeken, draegende op ſijn hals-band den naem van *Iulius Cæſar*, ende de hoorens daer van Hertogh *Eduard van Gelder* tot eene vereeringh toe-gezonden.

*Sacrum Nemus.

65. De burghers zijn nu doorgaens den koop-handel, ende in 't byzonder de brouwery van bruyn en ook wit bier, by haer *Mol* geheeten, zeer toe-gedaen, hebbende een zuyverende en afzettende kraght, 't welk ſy door de drie Vierdeelen van Nymegen, Zutven, de Velouw, als mede in Cleefs-land, met heele laſten en ſcheepen van dagh tot dagh vertieren en af-zenden. Sy hebben in ſtrijdbaerheyd en hanteeringhe van wapenen, van tijd tot tijd boven andere uyt-gemuyt, ende ook meeſt altoos aen den aenſtoot geleeghen. Op 't jaer 1361. den 25. May, hebben de *Bronkhorſten*, met toe-doen van die van Nymegen, Hertogh *Reynald*, het hoofd van de *Hekerſſe*, geſlaeghen, ende voor Tiel gevanghen, zonder zelfs een eenighen man te verlieſen. Als daer na de Brabanders in 't jaer 1388. de Stad *Grave* met 4000. mannen hielden belegerd, ende over de Maes getreeden waren in 't *Rijk van Nymegen*; is Hertogh *Willem* met de burghers van *Nymeghen* haer tot *Nyſterick* tegen getrocken, alwaer hy ze aengetroffen, op de vlucht gedreeven, ende van de zelve 17. Vaendelen verovert heeft, welke doenmaels in de groote kerk tot *Nymeghen* zijn op-gehanghen. Dat ſy boven maeten hebben geijvert voor de erfgenaemen van Hertogh *Arnold van Egmond*, bewijſen zoo veele harde ſmacken, ende zoo in getal als langheyd van tijd oneyndelijke ellenden by haer uyt-geſtaen; zoo dat 'er ſchier uyt yeder huys een man in de kaers is gevlooghen. Voorts is *Nymeghen* een milde baker-moeder van veele edele verſtanden, hebbende ſchier alleen meer geleerde ter wereld gebraght, als wel menighe heele landſchap: ende, onder andere, deze: *Daniel van Santbeek* * Wiskonſtenaer, die door zeven boeken, vervaetende verſcheyde vraegh-ſtucken van de ſterre-kijkery en land-meeterſchap, ſijn naem allenthalven luydbaer heeft gemaekt; *Dirk Born* Gods-geleerde; *Frans van Kraneveld*, hoofd van den Hooghen Raed te Mechelen, ende vermaerd zoo door ſijne Latijnſſe als andere uyt het Griex in 't Latijn vertaelde werken; met ſijn zoon *Iooſt van Kraneveld*, Raeds-heer van den Koningh; *Geeraert van Valkenburgh*, een jongh-man met ongemeyne wel-ſpreekendheyd en allerley geleerdheyd over-gooten, gelijk ſijne uyt-gebraghte Aenteyckeninghen over de *Dionyſiaca* van *Nonnus*, ende de Griexe vol-zinnighe rijmen waer mede hy neffens andere *Ian van der Does* Heer van Noordwijk, nu en dan heeft begroet, genoegh waer maeken, behalven noch andere hand-ſchriften welke in de gemeyne boek-

*Mathematicus.

winkel van *Leyden*, als koſtele kleynoodien, in kaſſen en aen keetens geſlooten legghen. Hier is ook gebooren *Willem van Gent*, Raed van den Coningh, ende daer en boven bekend door ſijne Latijnſſe ſpreek-woorden, welke met de ſpreuken van *Eraſmus* te *Parijs* zijn uyt-gekoemen.

66. Tot dit getal behooren mede *Paulus Noviomagus*, Hof-prediker van *Chriſtiaen* den drieden Coningh van Denemarken, † *Petrus Caniſius*, een man van Pauſen, Keyſers en groote werelds Heeren ge-eerd en veel gebruyckt; met ſijns broeders zoon *Henricus Caniſius*, niet min vernaemd door ſijne bedenkinghen over de Roomſſe rechten, als door die zes ſtucken van Oude leſſen, waer in hy aen de Geſchiedeniſſen van den verleeden tijd groot licht heeft gegeeven; *Geeraert Geldenhouwer*, die de andere, zoo niet in vernuft, immers in den tijd voor gaet, ende van het Vaderland met ſijn veder mede dank heeft willen verdienen; *Ioh. Henricus*, een goed redenaer; *Ian van Bronkhorſt*, een man in de wetten en verſcheyde weetenſchappen wel bedreeven; *Willem van Rijſwijk*, *Geeraert Buys*, de beſtuyrder en leerbaes van wijlen Vorſt *Ian van Cleve*; met ſijne broeders *Peter* en *Ian* Jeſuijten; *Otho Hartius*, *Henrick Ouwens* en *Iuriaen Ouwens* Ridder, Heer van S. Laurens van Berchem, ende beyde Raeds-heeren van de Aerts-hertoghen *Albert* en *Iſabelle*. Hier moeten ook by koemen *Iooſt Meyer* Leeraer der rechten in de Academie van Straesburgh, en vader van verſcheyde geeſtelijke kinderen, die niet uyt ſijne lendenen maer uyt de ſmiſſe van ſijn breyn zijn voort-gekoemen; als mede *Barent Sel*, die eenighe vraeghſtucken uyt de denk-waerdighſte voor-vallen van 't oude en nieuwe Verbond in 't jaer 1593. te *Leyden* by *Raphelengh* met kopere plaeten heeft uyt-gegeeven. Stelt hier ook by *Arend van Tricht*, wiens Latijnſſe dichten binnen Colen zijn gedruckt; met *Egbert van Tricht*, een geeſtelijk man binnen Doesburgh, die onder *Karel van Gelder* heeft geleeft, ende van 't bedrijf van dien Hertogh eenighe aenteykeninghen gemaekt; neffens den Dom-heer *Willem van Berchem*, op-ſiender van de kerk tot Nyel in de Duyffel, die ten tijden van *Adolf van Egmond* onder de aller-eerſte met een rouwe ſchaef over de zaeken van Gelderland heeft geloopen; *Herman van Hortenbergh*, die in het jaer 1626. † Biſſchop van Atrecht is geſtorven; eyndelijk ook *Guliehmus Fabricius*. In 't jaer 1165. heeft de Keyſerin *Beatrix* alhier gebaert haeren zoon, *Henrick* genaemd, die na ſijn vader *Frederick* mede Keyzer is geworden. Wt de ‡ woorden van den diep-zinnighen en noyt genoegh geroemden *Tacitus*, ſchijnt mede te volghen, dat hier gebooren zijn *Claudius Labeo* en *Claudius Civilis*, d'een in der Romeynen tijden Rit-meeſter over een ruyter-vleughel van Batavieren, en d'ander der zelver Vorſt ofte Veld-heer.

67. De Stads Overigheyd plaght te beſtaen uyt 24. leeden, daer nu de zelve doorgaens zoo ſterk niet en is, zijnde een erf-raed, daer onder 12. Schepenen, ende onder de Schepenen twee gebiedende Burgemeeſteren het Schepen-ampt mede bekleedende, ende van vier Hellebardiers gevolghd. d'Andere, Burgemeeſteren noch Schepenen zijnde, worden *Raeds-vrunden* of *Raeden* genoemd; die, buyten Gerichts-zaeken, in alle andere Land- en Stad-zaeken, als ook den burger-ſtand raekende, gelijk gezagh hebben. Alle zaeken van bezit, van * tuchtinghen, banniſſementen, werden, by een vaſt en onwraekelijk vonnis, door den Raed afgedaen. Zaeken van huys-huer, land-pachten, koopspenningen van erf en goed, ſchuld van maegenaes, geborghde waer, ſchuld-kenniſſen daer van geen rent bedongen is, ende meer andere, ſtaen tot kennis van de twee Burgemeeſteren in der tijd, van welkers gewijſde, in val van bezwaer, aen den Raed herproevingh verzocht word. Deſe worden op den tweeden dagh van d'eerſte maend nu wederom met vrye ſtemminghen gekooſen, na dat in deſen des Stadhouders gezagh met den Spaenſſen oorlogh heeft op-gehouden; die de keur, volgens verdragh van 't jaer 1591. dus langh heeft gepleeght. De waerdigheyd van Burgermeeſterſchap blijft gemeenlijken by zes mannen, waer van de twee een jaer langh gebieden, ende alzoo twee en twee malkander volghen en verbeyden. Die dit ampt af-gaen hebben op het naeſte jaer het bevel over de burgerlijke hopluyden, ende kieſen uyt den overighen Raed twee Schepenen, die dan na gedaen eed twee andere uyt-leeſen, ende deſe gezworene mede zoo veel, ende zoo vervolghens tot het getal van twaelve: want 'er zoo veel Schepenen de rechts-bank bekleeden. De Burgemeeſters hebben in de Stad en in des Stads ban hooghe en laeghe gerechtigheyd, ende vermoghen de miſdaeders aen den hals te koemen, mits dat haer klaghten met voorgaende kennis en vonnis van Schepenen werden geſtaedet; zonder dat ſy met andere Wet-geleerden ofte elders, na de gewoonte van veele Steden, behoeven te raed te gaen. De Schepenen nemen mede, op de aenklaght van den Burgh-grave, kennis van alle hals-zaeken in 't Rijk van *Nymeghen* voor-gevallen; ende onder haer ſtaen niet alleen de burghers, maer ook de dorpen *Hees*, *Neder-bos* en *Hatert* ofte *Holtert*, neffens het *Hoogevelt*, een gedeelt van der *Oey* en *Lent*,

* *Correctien.*

† Lubet hic addere elogium, Iconi ejus ſubjectum, liberale ſatis & poëticum, quòd tale eſt: *R. P. Petrus Caniſius, Noviomagus, familia patricia & conſulari. Societatis Ieſu toto Septentrione propagator. A Pontificibus, Regibus, Principibus ſæculi ſui Hieronymus, & Germaniæ Apoſtolus, à ſectariis Canis Auſtriacus glorioſo convitio dictus. Ad Concilium Tridentinum, ad Carolum V. Cæſarem, ad Leodienſem Antiſtitem, ad Principes Germaniæ cum ampliſsma Nuncij Apoſtolici poteſtate legatus. Viennenſibus inſulis, quas illi Ferdinandus I. Imperator ſæpius obtulit, repudiatis glorioſior quàm ſi geſsiſſet. Vivus mortuusque miraculis clarus. Parentum animas cœlo receptas divinitus cognovit. Friburgum Helvetiorum à peſtifera lue, quâ vexari conſueverat, ut piè creditur, diu immune ſervavit, ubi diem clauſis XII. Kalend. Ianuar. M D XCVII. Æt. LXVII.*

† *Ita annotatum video apud Aub. Miræum in Chronico Belg. ad eundem annum.*

‡ *Claudius Labeo oppidano certamine Civili æmulus.*

geheeten

geheeten *het Schependom van Nymeghen*, welke ook zelfs door den Keyſer van de Stad niet en moghen vervreemd en af-geruckt worden. Aen de zelve magh, in zaeken van ſchuld en ſchade, als ook in alle * burgerlijke zaeken, eens voor al geklaerd worden van alle de banken in 't *Rijk van Nymeghen*; van de Gerichten van *Perſingen, Ubberghen* en *Groesbeek*; als mede van *Aert* en *Herwen* in de Over-Betouw; ende van *Oyen* en *Diden* over de Maes. *Gelijk ook die vier benk in Thiel- en Bommeler-weerden, ende die bank van Salt-bommel* (zoo luyd de keur van Hertogh *Arend* in 't jaer 1449.) *ende die onderzaeten t'zaemen ofte eenigh van hen heur hoeftvaert aen den Schepen-ſtoel tot Nymeghen moegen haelen.* Het geſagh, zoo eermaels hadden de Meeſteren van 't Claes gild, is by de heylſaeme veroveringh † der Stad heylzaemelijken afgeſchaft; ende zijn doemaels aengeſtelt 32. Gemeynts-luyden, zonder welker kenniſſe geene nieuwe wetten of inzettinghen gemaekt, noch d'oude veranderd; ofte den inghezeetenen eenighe nieuwe laſten moghen werden op-geleghd.

* Civijle.

68. In't *Rijk van Nymeghen* zijn verſcheyde dorpen en kerſpelen, waer onder twee *Wychen* en *Boeningen*; op welker naem alle Gerichtsbanken van 't gantſſe Rijk in dagelijxe zaeken, op den Burght tot *Nymeghen*, geſpannen worden. Dan in pijnelijke hals-zaeken in 't Rijk vallende, word, op de aenklaghte van den Burgh-grave, by den 12. Schepenen van *Nymegen* erkend en recht gedaen; waer van noch aen den Vorſt, noch aen 't Hof van Arnhem, noch aen de vier-ſchaer van *Aken* en word geklaert: want die van *Nymeghen* dit voor-recht hebben, van, na haer eyghen goed-dunken, wetten op en af te ſtellen, ende ook uytlegginghe daer over te doen. Niemand word tot het Burgh-graeffſchap ofte Richter-ampt toegelaten, ten zy hy het burgerſchap hebbe gewonnen, ende aen den Raed eed gedaen van deſe ſijne bedieningh ter goeder trouw en na de gewoonten der Stad te zullen waer-nemen, ende haere voor-rechten te helpen ſterken en hand-haeven. Noch de Burgh-grave noch de Richter hebben deel aen 't burgerlijk bewind, ofte in de Stad eenigh gezagh over de burgers en ingezeetene: onverkort den Richter ſijn recht om de vreemdelinghen aen te grijpen; mits dat hy ze voort levere in des Stads gevangenis: nademael hy, zoo wel als andere, door de Burgemeeſters aen den Schepen-ſtoel magh werden aengeklaeghd. De Burgh-grave is met eed aen de Stad verplicht, van wijſdommen van de hooghe bank van *Nymeghen* zonder weygeringh ofte traegheyd in 't Rijk te zullen uytvoeren. De Richter en heeft noch deur-waerders noch trawanten, ende anders niet te doen dan het Gericht te laeden en de bank te ſpannen. De maght van de poorters ofte andere verdaechde inwoonders te bezetten en aen te grijpen, is by de Burgemeeſters in der tijd; zonder dat yemand van de burgers den Richter is onderworpen, ten zy hy by voorgaend vonnis van den Schepenen zy verweeſen. Nochtans magh yeder Raeds-heer, in het af-weſen der Burgemeeſteren, den quaed-doender op de heete daed ofte wanneer men vermoed dat hy moght ontlippen, hechten ende vaſt houden. Beyde de Burgh-grave en Richter draegen na ouder-wetze wijſe op den Paes-heyligh-dagh een lap van zwart en rood laken op hun mantel, 't welk men den *Kove* noemt, vercierd met zilvere geſlaeghen ronde plaetjens of duppen. Met hoedaenigh een gewaed dan ook de Burgemeeſters gaen, gevolghd van de Roey-draeghers en andere be-eedighde Stads dienaers, bekleed yder, na des Stads wijſe, met een half zwarten en rooden rock, ook met zilvere doppen vercierd. In 't jaer 1471. waren de Overigheyd en Gemeynte van *Nymegen* t'zaemen over-koemen, dat een yegelijk Schepen ofte Raed een reyſigh paerd, 't welk men twee mael des jaers moeſt laeten ſchouwen, op ſtal zoude houden; op ſtraffe van binnen een jaer daer na geen Raed te moeghen weſen, noch eenigh genot, keur ofte lood van des Stads weghen te hebben. Doch zoo yemand uyt den Raed zwoor daer toe te arm te weſen, die zoude mede in den raed verſchijnen, ende ſijn wijn, burgher- en pond-geld, maer echter geen ampt, Keur ofte lood, moeghen hebben. Dan deſe Keur is naderhand verouderd ende in ongebruyk gebraght. Van de wijſdommen des Gerichts van *Nymeghen*, en word geen beroep toe-gelaeten aen het Land-vorſtelijke Hof van Arnhem, dan alleen (vermits dit eene Keyſerlijke en Rijx-ſtad is) aen het Schepen-gericht van *Aken*; 't welk echter alle de hand-veſten en willekeuren van de Stad en 't Schependom van *Nymeghen* wel ſcherpelijken gelaſt is te after-volghen, op ſtraffe van onwaerden, ende op de ingebraghte ſtucken recht te doen, welke haer nu (om veele noodeloſe onkoſten af te ſnijden) door een gezworen boode toe-gezegeld worden behandighd, die ook het eynd-oordeel der Heeren van *Aken* wederom te rugge draeght. Echter en valt 'er van hals-zaeken, van boeten, ofte van zaeken die boven de 150. goud-guldens eygentlijken ofte de waerde der zelver, niet en bedraeghen, geen beroep. De burghers en moeghen mede (volgens den vry-brief van Keyſer *Frederick* van 't jaer 1442.) voor 't Hof-gericht van Spier niet betrocken worden.

† De quâ re ita Grotius: *Quantum'vis tot ſæcla tibi, Noviomage, putentur, Una tot eſt ſæclis, notior illa dies, Quâ tu Naſſovios auxiſti, capta, triumphos. Quin potius nunc es libera capta prius.*

De prælio verò ad Cnodſenburgum ſic loquitur: *Duplicis Heſperia populus dediſce furorem; Incipe jam Batavis Mauritioque mori. Quid facies, contrà quum ſtabunt agmina campis, Si noſtra ſalvus non potes eſſe fugâ.*

69. *Nymegen* is deelachtigh aen alle de vryheeden en voor-baeten die de Stad *Aken* eyghen zijn, welke nochtans naeſt Romen boven alle andere Rijx-ſteden is begiftighd. In 't jaer 1425. heeft ſy van Hertogh *Arnold* des Stads *Tol* met ſijn aenhangh in pandſchap ontfangen; ende in 't jaer 1614. van de Gelderſſe Staeten het recht om een Ampt-man met een Schrijver te ſtellen over het Ampt tuſſchen Maes en Wael, ende Schouten over de dorpen. Ook en worden over 't *Rijk van Nymeghen*, de Over-Betouw ofte Maes en Wael, geene ſchattinghen ofte ongelden uytgezet, dan met toe-ſtemminghe van de Stad, of der zelver Afgeſchickte, daer toe by den Burgh-graef ende

Ampt-

* Correctien.

Ampt-mannen al voorens verſocht; welke daer behalven, uyt kraght van den Land-brief van Hertogh *Arnold* van Gelder, uyt haer midden eenen Heym-raed verkieſt in de Over-Betouw, ende twee in 't *Rijk van Nymeghen*. Hier is mede zoo van den Vorſten als Keyſers groote vryheyd toe-geſtaen van tollen, veeren en andere laſten, niet alleen over Gelderland en op den Duytſſen bodem, maer ook in Braband, Cleefs-land, Holland, Zeeland, te Kuyk, te Batenburgh; van gelijken in het Sticht van Luyk, op de geheele Maes tot Maziers toe; edoch is de Stad gehouden jaerlijx aen den Meyer en Burgemeeſters van Luyk tot eene erkentenis over te ſchicken een paer wanten van harteleer, gelijk de Valkeniers beſighen, met twee ponden pepers. Maer wanneer die van *Nymeghen* deſe vereeringh een ruymen tijd van jaeren hadden after weghen gelaeten, ende door dit verzuym velligh ende van hun recht ſcheenen verſteecken te weſen; zijn ſy eyndelijken door vernieuwde gunninge van Biſſchop *Arend van Hoorn* in 't jaer 1389. weder in haer geheel geſteld. De Stad heeft het recht van ſchattinghen, als mede ongelden op Wijn en Bier, in te voeren, kamp-gevechten te gebieden ofte toe te laeten, die euvel-daeders in zekere gevallen voor altoos ende uyt het gantſſe Roomſſe Rijk te verbannen, ende vryelijken binnen haere poorten te laeten die in des Paus ban ofte Keyzerlijken acht zijn gevallen; van galgh en rad te voeren, ende een eyghen ſcherp-richter te houden; van miſdaeden te vergeeven; Leentafel-houders aen te ſtellen; nieuwe veſtinghen te maeken; het recht van geleyde, ende om gemeyne plaetſen en heerlooſe zaeken aen te ſlaen, en diergelijke meer; welke men in zoo een kleyn begrijp van blaeden alle te deegh niet en kan op-tellen. Sy ſtaet mede in verbond met de Anzee-ſteden; ende pleeght eerſt de heele Landſchap, houd ook noch het recht van haer Vierdeel tot den gemeynen dagh-vaerd te verſchrijven, ende in des zelfs vergaderingh, zelfs by ſtaende Land-dagh, de voor-zittinghe en ommevraegh te hebben. Magh mede goude en zilvere munt ſlaen na haer goed-dunken, gelijk verſcheyde penninghen, al noch gangh hebbende, daer van moghen betuyghen. Des niet te min heeft 'er het Vorſtendom ſijne hoogheyd en opper-gezagh; zoo dat 'er de Staeten des Lands mede geld doen munten op haeren naem. De burghers hebben byſondere vrydom van te viſſen en van allerley wild te jaeghen, noch en moeghen van eenigh Heer eyghen ofte dienſtbaer gemaekt worden, ofte van yemand elders bekommerd ofte verzekerd dan van hun eyghene Burgemeeſters: noch ergens voor recht getrocken dan tot *Nymeghen*, ſchoon genoomen ſy ook in eens anders bedrijf hadden gezondight. De Heeren van de Wet zijn deſe haere ende meer andere Vryheyds-brieven alle jaer gewoon in de Stevens kerk eenmael te doorſien en te verzonnen.

70. *Nymegen* is van tijd tot tijd niet min berucht als in groot-achtingh geweeſt. *Claudius Civilis*, wanneer hy in dien haperlijken en over al beruchten oorlogh tegen de Romeynen in 't jaer 70. na de menſch-werdinghe van onſen Saligh-maeker, den vyand in deze Stad der Batavieren niet en derfde verbeyden, heeft wat hy ter loop konde mede gepackt, ende, in 't over-gebleevene den brand ſteekende, ſich van daer naer het aengeleegen eyland van de Betouw vervoeght; wel weetende dat de vyand by gebreck van een ſchip-brugh, niet over ende hem aen boord konde komen. Naderhand is ſy, men weet niet op wat tijd, uyt haer as weder op-gebouwt. In 't jaer 880. hebben de dol-koppighe Noord-mannen, na 't ſchenden van Vrankrijk en eenighe Vrieſſe Clooſters, van daer weder-keerende *Nymeghen* met vaſte wallen en bol-werken verzorght; ende in 't Koninghlijke Hof over-wintert; ook op het volgende jaer, na hun oude gewoonte, in die Stad en de Betouw met plonderen ende toe-taſten leelijk huys gehouden. In 't jaer 925. quamen ſy wederom moes-koppen tot aen de veſten, werpende het vuyr in de voor-ſtad; dan die van binnen met de gras-burgers van de voor-ſtad uyt-vallende, joeghen ze wederom after-waerts, ſloeghen een deel der zelver ter neder, ende dempten, zoo veel hen moghelijk was, de vlam. Wanneer daer na *Godefroy van Lotringen* omtrent het jaer 1047. om het Hertoghdom van Bar ('t welk door Keyſer *Koenraed* ſijn vader *Gothilo* op-gedraghen, ende hem door Keyſer *Henrick* wederom was ontnoomen) vinnighe vyandſchap dreef met de Keyſerſſe, heeft hy tot *Nymeghen* toe de landen af-geloopen, ende het edele Vranken-hof in as doen verſtuyven. Ende na dat *Nymeghen* van aenbegin altoos of onder de Franſſe Koninghen en hunne na-zaeten, of onder de vleugelen der Roomſſer Keyſeren, ende zedert het jaer 1050. mede onder de Cleefſſe Graven, als Stad-houders en erffelijke Burgh-graven van het Huys en Rijk, ofte ook onder andere † byzondere Graven, als eene vrye Keyſerlijke en zelf-ſtandighe Stad, had geſchuylt en gezeeten: is het ten laetſten in 't jaer 1248. door *Willem* van Holland Roomſſen Koningh, aen ſijn lieven bloedverwant *Otho* den tweeden Grave van Gelder in pandſchap gegeeven; die zedert dien tijd neffens den Gelderſſen Leeuw een Keyſerlijken Arend heeft gevoeght. wel verſtaende dat ſy deſen onaengeſien altijd voor eene Rijx-ſtad zoude ge-eerd worden, ook onder des Rijx beſchermingh en by haer olde hoogheyd verblijven; zonder namaels wijder vervreemd ofte aen andere Vorſten over-gezet te moeghen worden, gelijk de brieven van Keyſer *Rudolf van Habsburgh* van 't jaer 1282. duydelijken beveelen. Welke voor-rechten haer niet alleen van de navolgende Keyſers tot aen *Matthias* toe, ende van *Philips* den tweeden Coningh van Spanien; maer ook in 't jaer 1579. wanneer ſy met de andere vereenighde Landſchappen in een naerder verbond is getreeden, by byzondere hand-veſten en duydelijke voor-waerden zijn verzekerd.

71. Als daer na die van *Nymegen* de ongenade van 't Rijk en des Keyſers acht op den hals hadden gehaelt, op de aenklaght van Palts-grave *Robert* den eerſten gezeghd *Rood-hayr*; zijn ſy in 't jaer 1384. van *Wenceſlaes* Roomſſen Koningh in de gunſt en ſcherm des Rijx weder

† *Siet onſe Aenmerk. in 't leeven van* Otho van Naſſouw *den tweeden.*

ontfanghen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

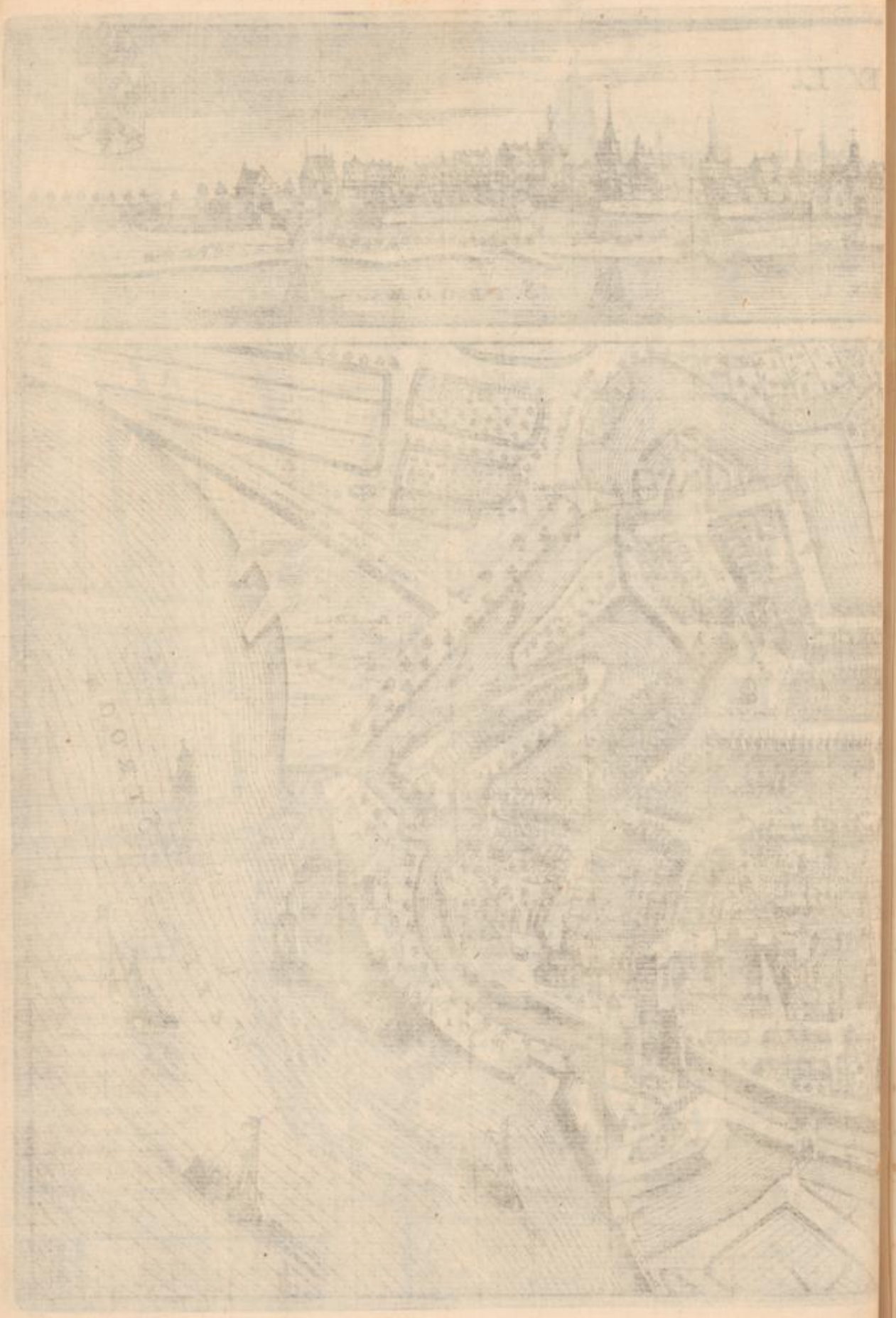

ontfanghen. Wanneer (1422.) na 't ſchielijk af-ſterven van *Reynald* den laetſten, het Vorſtendom veele vryers had, ende *Arnald van Egmond*, de naeſte bloed-maegh ende van zuſters weghen *Reynalds* after-neve, binnen de *Grave* van den Heer van *Buyren* wierd op-gehouden, ende te bezorghen ſtond dat men hem van daer elders moght heen voeren: hebben die van *Nimmeghen*, beducht voor een binnen-landſſen op-loop en ſcheuringhe, ſich wt eygen drift gewapend naer de *Grave* begeeven, ende *Arnold* op den Land-dagh tot *Nymeghen* gelevert: ende (hoewel aldaer veele op ſyne inhuldingh veel te zegghen hadden, ende meeſt alle tijd van beraed, ofte ten minſten verlengh van 15. daghen begeerden) het tegendeel ſterk gedreeven, ende zoo veel wt-gewerkt dat hy op ſtaende voet voor een Land-vorſt wierd ingewillighd. Deſe Stad is op het iaer 1473. na een mannelijken tegen-weer van vier maenden aen Hertogh *Karel van Burgondien*, met voor-bedingh van alle haere vryheeden, ingeruymd. Dan in 't iaer 1478. heeft ſy haer wt het Borgondiſſe bedwangh weder wt-gewickelt, ende *Frederick van Yſſelſteyn* met *Willem van Egmond* haere benijders drie iaeren in hechtenis gehouden; tot dat ſy in het iaer 1491. op nieuw onder *Maximiliaen van Ooſtenryk* heeft moeten bucken. Naderhand wierd ſy (1530.) van *Karel van Egmond* iammerlijken gequeld en vertreeden, wanneer hy onder het deck-kleed van t'zaemenſpraek de hoofden van 't volk in 't legher te *Midlaer* by hem verſchreef, en de zelve door harde dreygementen zoo verre in-nam, dat ſy hem met zyne krijghs-luyden wt nood in-namen: aengeſien hy binnen koemende het Valken-hof met nieuwe bol-werken en muyren (ofte om nieuwe tollen op te zetten, ofte om de Franſſe, daer hy heymelijk verſtand mede had, alzoo met kraght baeſen van deſe landen te maeken) beſtond te verſchantſen. Welke werken door de burghers eerlangh, die een walgh hadden van de Franſſe en wtheymſſe heerſchappy, in 't iaer 1537. onder den voet zijn geſmeeten. In 't iaer 1585. is *Nymeghen*, door een op-loop en ontrouw van etlijke inwoonders, aen de Spaenſſe zijd gebraght; dan niet zeer langh daer na onder 't beleyd van *Mauritz* Prins van *Oranje* weder verloſt en onder deſen ſtaet gekoemen; na dat hy te vooren aen den noorder oever van de Wael de over-ſterke Schants *Knodzenburgh* den burgheren als op de neus had geleght; welke aen zoo een voordeelighen hoek is gebouwd, dat men ze met buſſen wt de Stad niet en kan bereyken (gemerkt de koghels door de wijdigheyd van den ſtroom en waeſſem van 't water als worden verdoofd en tegen-gehouden, ende daer behalven qualyken ſtuyr en ſtreek konnen houden) noch ook met zwaer geſchut, 't welk de Stad, aen die zijd meeſt open en veſte-loos leggende, nergens gevoeghlijken kan planten; behalven dat de Stad zoo dicht by de Schants ſtaet, dat de koghels noodwendelijken moeten over-vlieghen; daer in tegendeel de Schants de huyſen van de Stad, welke aen die kant allenxkens hoogher met heuvelen opgaet, kan bederven en plat ſchieten. Ten kortſten gezeghd, de Schants heeft eertijds tot zoo groot after-deel gedient, als nu tot heyl en bewaer van de Stad. Wat die van *Nymeghen* meer gedaen ofte geleeden hebben, ende wat 'er namaels hoofd-zaekelijx is voorgevallen, leeren ons de Schrijvers van de Nederlandſſe oorloghen: ende die ſyn luſt ten vollen begeert te boeten, neeme daer behalven in de hand het volmaekt en wel geſleepen werk, door den meer by ons genoemden Heer *Smith* van deſe Batavierſſe hoofd-ſtad voor korte iaeren doen drucken; en deſe Geſchiedeniſſen, die ſchier op yeder blad van 't bedrijf ofte lof van *Nymeghen* vermelden.

72. TIEL, eene van de oudſte Steden van Gelderland op de rechter zijd van den ſcheeprijken Wael-ſtroom, die by hoogh water de veſten beſpoelt, en ook zomtijds niet zonder gevaer en af-breuk af-ſpoelt, van *Nymeghen* vier ende van *Salt-bommel* en *Buyren* twee uyren geleeghen, ende met een gedeelt van de voorſtad noordwaerts ſtreckende in 't Gericht van *Sandwijk*, is een deghelijke, ende, zoo weghen ſyne nederighe gelegenheyd als door 't behulp van treffelijke buyten-werken, boven maeten vaſte Stad; genietende een gezonde lucht en luſtighe landouw, ten aenſien niet alleen van de gras- en koorn-rijke velden ende menighte van tuynen en boom-hoven waer mede het rondom is bezet, maer ook van de daghelijxe op- en neder-vaert van allerhande ſchepen, die op den Rhijn, Wael, Maes en Yſſel neeringh en wel-vaert veroorzaeken. Is mede voorſien met twee gerieffelijke havenen, welke by wintertijd een goed tal van ſchepen voor den dreygenden ys-gangh konnen berghen. Voorts word 'er wt de nabuyrighe ampten en dorpen, met naemen Maes en Wael, naer deſe Stad gevoerd de ruymte van allerley koorn, ooft en andere vruchten, als ook van tam en wild gevoghelt en dierghelyke eetbaere waeren; behalven dat de *Waal* met de *Maes*, die maer een halve mijl van daer loopt, insgelijx de *Lingh* den ingezeetenen ſteeds veranderingh geeven van leckere ſtroom-viſſen. Zoo dat 'er, wt oorzaek van zoo een rijken toevoer, weekelijken drie merkt-daghen (te weeten op Maen-dagh, welke de vernaemdſte is, Woenſ-dagh en Vry-dagh) gehouden, ende over zulx de lijf-neeringhe voor redelijk geld kan bekoemen worden. Het is de aenſienlijxte Stad in het rechte eyland van Oud Batavien, 't welk (gelijk het de oude Schrijvers af-maelen) met twee armen van den Rhijn word om-vanghen, ende na zoo veeler eeuwen om-loop van ſyn begin af tot beneden deſe Stad toe den onvervalſten naem van Batavien ofte Betouw al noch by ſich houd. Den oorſpronkelijken naem acht men geweeſd te zijn *Thijl* ofte *Tijl* (hoedaenighe ſpeldinghe in oude zegels voor 300. iaeren gebeſighd te vinden is) dat is, een rye, 't welk in 't begin deſe plaetz ſchijnt gegeeven te zijn doen ſy noch maer een haven was; ende dat aldaer, vermits de bequaeme landinghe, een tijl ofte tal huyſen door eenighe viſſers ofte andere op een hooghte ofte dijkagie lanx den ſtroom zijn gebouwd en allenxkens vermeerderd. Tot verzekeringh van de welke naderhand (zoo zommighe giſſen, doch wanneer blijft onbekend) een Burght ofte Sterkte zoude zijn op-geworpen, ende door de Deenen voor de tweede mael in 't iaer 1200. vernield, doch ten tijden van Hertogh *Reynald* den eerſten op nieuws op-gemaekt, genaemd *het Tol-huys*, zijnde in de volgende oorloghen al

wederom en wederom verwoeſt. Deſe plaetz vorders tot eene Stad geworden, met hooghe muyren om-tooghen ende met ſteene toorens bezet zijnde, heeft ſyn eerſten naem van *Tÿl* ofte * *Steenen Tÿl* behouden, ende ook van den aenvangh tot aen het iaer 1336. een Burght met een Leeuw daer voor ſtaende tot een wapen gevoert. Maer dat zommighe hebben derven wt-ſtooten, als of dit zoude zijn het wijd-beruchte *Thule*, daer de oude zoo dickwijls van vermaenen (om dat quanzuys voor het Raedhuys by de oude af-beeldingh van Keyſer *Henrick*, die deſe Stad met wt-neemende vryheeden heeft bedacht, bevonden is dit half rijmken wt den hoofd-dichter Virgilius, *Tibi ſerviat ultima Thule*) is een onverſchoonlijke mis-ſlagh, ende zoo plomp, dat *Democritus*, zoo hy noch leefde, daer over ſyn keel hees ende ſyn milt zoude te berſten moeten lachen. Ende waerom, zoo 't genoegh is alleen te luyſteren na den wt-gangh van al eens luydende woorden, en zoude men dit zoo wel niet moeghen paſſen op het dorp *Thuyl* teghen over *Bommel*, dat mede zeer oud is ende daer behalven naerder grenzende aen 't eynd van de Noorder wereld, wiens wterſten hoek de Romeynſſe Schrijvers door het woord van *Thule* hebben willen wt-drucken? Dat ſich niemand deſe prullen en blauwe bloemen in de hand laete ſteeken. Voorwaer Yſland, ofte (gelijk zommighe liever willen) † Schetland, 't welk ſy daer mede hebben gemeynt, en konnen zoo koud niet weſen als wel is dit kinderlijk en ongekneed oordeel.

* *Tyla lapidea.*

73. Veele zoo oude als hedendaeghſſe Schrijvers willen drijven, dat deſe Stad wel eer de eer heeft gehad van te weſen de hoofd-ſtad des Graefſchaps van *Teyſterband*, daer *Bommel*, *Heuſden*, *Buyren*, *Kuylenburgh*, *Vyanen* en etlyke andere Steden doenmaels onder behoorden; 't welk ook grooten ſchijn van waerheyd is hebbende. Voor eerſt, om dat *Walger* ofte *Walchert*, Grave van *Teyſterband* ende halve broeder van *Diderick* den eerſten Grave van Holland, omtrent het iaer 902. ſyne woonplaetz by *Thiel* in de vlecke *Aveſaet* heeft genoomen, ende binnen de voorzeyde Stad geſticht een fraeye kerk ter eeren van de heylighe Walburgh, daer in ten dienſte Gods ſtellende eenighe Beggijnen. In welker ſtede, na de verwoeſtingh der Deenen, gekoemen zijn geeſtelyke * Dom-heeren, welke *Adelbold* Biſſchop van Utrecht daer na heeft verandert in wereldlyke Dom-heeren, die aldaer ſtand hebben gehouden tot het iaer 1328. ende alſdoen zich alle naer *Arnhem* verpackt, treedende in haer plaetz de ‡ Duytſſe Ridderen, die op het iaer 1334. een prachtigh Huys tot hun eyghen behoef hebben gebouwt, ende zedert dien tijd tot nu toe ſteeds bezeeten. Ten anderen, vermits de Steden *Buyren* en *Kuylenburgh* met haer ban, insgelijx alle de dorpen van de Neder-Betouw en Thieler-weerd, met noch zommighe in 't Ampt tuſſchen Maes en Wael, te gader bereekend op 72. dorpen, van ouden tijden af aen de Stad *Thiel* verplicht zyn ſes weeken langh te koemen *burgh-werken* (zoo houd de oude wt-ſchrijvingh van 't iaer 1433.) dat is, aen de ſterkte van de Stad te arrebeyden; welke dienſtbaerheyd, tot believen van de Heeren van de wet, t'elkens met een zekeren penningh word geloſt en af-gekoft. Ende deſe verdingh- ofte ſchattingh-penninghen heet men *het ſeventiaers geld*, 't welk in 't laetſt-leeden iaer van 1650. is betaeld, ende op Margrieten dagh 1657. wederom zal verſchijnen.

* *Regulier Canoniken.*

† *Vid. Gulielm. Cambdenus in Anglicis, & Bertius in Tabulis.*

‡ *Commandeurs van de Duytſſe Ordre.*

74. Wanneer *Thiel* aller eerſt tot eene Stad verheeven zy, daer van en hebben wy wt de oude hand-veſten en Tijd-boeken geen duydelijk beſcheyd voor te brenghen. 'T welk niemand vreemd behoeft te dunken. Want, behalven dat men in de voorgaende eenvoudighe eeuwen meer van doen dan van zegghen heeft gehouden, ende beter met het ſcherp van den deghen dan van de pen weeten om te gaen; zoo hebben de menighe in-breuken zoo van 't water als van de wilde Noord-mannen, ende het ongeluck van den brand, daer toe ook veel geholpen, als waer door de oude ſchriften meerendeels zyn vergaen en vernietighd. Immers is 't een ongetwijffeld teyken van hooghe oudheyd, dat haer eerſte oorſprongh niet en word geweeten. Niet te min leeſt men, dat *Thyel* in de iaeren 454. en 460. is geweeſd een haven van 't Franſſe Nederland. Ende in een oud geſchreeven Iaer-boek op het Raed-huys beruſtende ſtaet aengeteykend, dat in 't iaer 618, onder het Keyzer-rijk van *Heraclius*, alhier aengeland zy *Dagobert* Koningh der Vranken, die, na het ſtichten van een Bede-huys binnen *Thiel* en aenroepinghe van Gods naem, voorts Holland hem gehoorzaem zoude hebben gemaekt, ende het Slot *Wiltenburgh*, daer nu Utrecht is, doen timmeren en *Trajectum* genoemt. Zulx dat deſe Stad mede van de eerſte is in de Nederlanden die de zaligh-maekende leer van 't Chriſtelyke geloof heeft omhelſt. Waer op wyders het Graefſchap *Teyſterband* van het Heydendom is bekeerd, ende in 't iaer 695. buyten *Tÿl* tot *Sandwÿk* ter eeren van *Vincent* een kerk op-gericht, welke door de Walſſe binnen *Thiel* tot bezettingh leggende knechten op het iaer 1574. wierd te ſchande gemaekt. Drie iaeren laeter, als men ſchreef 698, heeft *Karel Martel* zoon van *Pipin* de kerk van Utrecht met deſe Stad begiftight, 't welk volgens door Keyſer *Lodewÿk* is beſtedighd. Waer op *Otho de Groot* in 't iaer 950. ten behoeve van den Biſſchoplyken ſtoel, doen bezeeten by *Balderick*, ende de Martens kerk tot Utrecht *in een vryen eyghendom heeft op-gedraeghen een Klooſter en nieuwe ſteenen kerk binnen Thiel, neffens alle vordere kerken, huys-geſinde, dienſt-luyden, knechten, boſſen, wateren, viſſeryen, en anderen toe-behoor, door wijlen Grave* Walchet *en ſÿn zoon* Radbod *als mede* Hatto *en hunne voor-zaeten aen de zelve kerk en Klooſter gegeeven; daer en boven een wilgen bos omtrent de Stad; met ernſtigh bevel, dat niemand ſÿner nazaeten deſe gift zoude moeghen verminderen ofte veranderen.*

75. Door deſe *Steenen-kerk* word gemeynd de *Walburghs-kerk*, ende door de andere (zoo men waerſchijnlyke giſſinghen wil gelooven) de *Martens hoofd-kerk*; welkers eerſte ſtichtingh hoewel onbewuſt is, leeft men effenwel, dat ſy in 't iaer 1327. en etlyke daer aen volgende door verſcheyde Opper-Biſſchoppen en

Biſſchoppen

Biſſchoppen met cierlijke voor-rechten ende waerdigheeden is vereerd; dat men ook op het iaer 1387. heeft aengevanghen een nieuw gebouw van den Tooren, ende twee iaeren laeter het kruys-werk van de kerk aen de noorder-zijd te vernieuwen; in 't iaer 1394. aen de ooſt-zijd, 1403. naer 't zuyden, ende ten laetſten (1410.) het getimmerde t'zaemen geſlooten. Doch in't iaer 1431. is het gemaekte ſteen-werk van den toorn voor de eerſte mael, ende daer na wederom tot de hooghte van de kerk; dan, de grond-legginghe niet beſtandigh genoegh bevonden wezende, voor de twee-de mael af-gebrooken: ende in 't iaer 1440. voor de driede reyſe herbouwd en gegrondveſt op hey-werk van zwaere en langhe eyken balken, 't welk tot nu toe in weſen is gebleeven: wt-gezonderd dat het ſpitz van den tooren op den 10. des Louw-maends 1558. door een kraghtighen ſtorm is neder-geſlaeghen; waer door een deel van de kerk zynde in-geſtort, heeft men het kruys-werk aen de zuyd- en noorder-eynden voorts af-geſmeeten, ende (1560.) wyder dan te vooren wt-gezet: 't welk echter door beletzel van de op-gevolghde oorloghen tot nu toe ongedeckt en open heeft geſtaen. In't iaer 1399. is het *Predikers Clooſter* van *Weſteroyen* op *Sandwijk* begonnen, ende zedert het iaer 1579. in een weyde veranderd. 1443. is het *Agnieten Clooſter* voor de *Franciſcaener Beggijnen* door den Biſſchop van Utrecht beveſtighd, ende 1478. in een kerk, die al noch over eynd ſtaet, verkeerd. Van de eerſte oprichtingh van het *Cecilien* Vrouwen-clooſter en heeft men geene vaſtigheyd. De *Celle-broeders* plaghten hier mede een kerxken dat noch in zyn geheel is te hebben: gelijk 'er ook noch eene byzondere *kerk* heeft geſtaen effen buyten de Dam-poort, daer al nu des Stads Waegh is. Maer om van de ſtichtinghe van de School, gemeyne boek-winkel, van het Gaſt- en Weeshuys, ende verſcheyde armen-kameren en giften ruymer aenwijſingh te doen, en kan de kortheyd van dit werk niet lijden. Ten minſten ſpeurt men hier wt, dat de ingezeetene van ouds her een groote zucht tot den Gods-dienſt hebben doen blyken, ende daer toe aen de geeſtelijkheyd bykants het driede deel der Stad ten beſten gegeeven.

76. Voorts heeft *Tiel* door brand, water, en menighvuldighe zwaere oorloghen op veele tijden veele weder-ſpoeden en ellenden wt-geſtaen. Sy is door de Deenſſe land-ſchuymers twee-werf wt-geroofd en geſchonden; eerſt op het iaer 838. ofte (gelijk zommighe ſtellen) 880. (alzoo ſy in beyde tijden de Nederlanden hebben door-ſtroopt en af-geloopen) ende daer na noch in 't iaer 1007. ofte twee iaeren laeter. In de iaeren 1134. en 1136. is het meeſte-deel, ende (1420.) de gantſſe Stad (zoo dat 'er niet meer dan de Walburghs en Martens-kerken met het Tol-huys en noch tien andere huyſen gaef en overigh bleeven) tot den grond afgebrand; behalven dat noch op andere tijden een dergelyke rack van de Stad door 't vuyr is verſlonden. De voor heen genoemde Biſſchop *Adelbold* heeft den Hertogh van Braband ſynen Droſſaet met *Tiel* beleent, en dees daer op, doen men ſchreef 1021. ofte 1022, in't byweſen van Keyſer *Henrick* den tweeden hulde en manſchap gedaen. *Dirk* Grave van Holland heeft (1200.) *Tiel* in-genoomen en geplondert, ook den brand in den Burght geſteecken; in weder-wraek dat de Brabander door een looſen ſtreek had onder-ſchept ſyn bond- en bloed-genoot Grave *Otho van Gelder*, terwijl hy op goed geloof en geleyde naer den Keyſer toe reyſde. Waer over een nieuwe krijgh ontſtaen is tuſſchen de zelve Hertogh en Grave, ende na *Otho's* dood door ſyn zoon *Reynald* vervolghd: by wiens tijden deſe Stad van de Gelderſſe etlyke iaeren after een oneyndelyke zwaerigheeden en onheylen zijn aengebraght. Op de iaeren 1270. en 1274. heeft Hertogh *Ian van Braband* den Dijk boven *Thiel* doen door-ſteeken ende het vlacke land al om met water bedeckt, om te verhinderen dat de Gelderſſe de Stad moghten benauwen ofte overweldighen. Niet te min heeft ze *Reynald* in 't iaer 1286. verkloekt, doch (vermits den aentocht van de Brabanders geen ſtand dervende houden) de veſten neder-geworpen en wederom verlaeten; dan effenwel niet op-gehouden de zelve ook na dien tijd meermaels te beloeren en te beleedighen. Zulx dat de burghers, om den over-val van des Graves volk te beter af te weeren, geraedzaem en noodigh vonden de muyren in't iaer 1305. met zonderlinghen yver en hard-neckighen arrebeyd weder in haer oude gedaente te brenghen. Als deſen onaengeſien *Reynald* 1327. wederom voor-nam de Stad te beſpringhen, ende echter geen kans zagh om de burghers te deeren, heeft hy ſyn moed gekoelt aen de gras-burghers, ende alle huyſen buyten de poorten in d'as geleght. In dien heftighen oorlogh, door den Franſſen Koningh *Philips* en ſyne bond-vrienden gevoerd teghen Hertogh *Ian van Braband*, heeft *Reynald* in 't iaer 1332. *Tiel* op een nieuw over-rompelt, ende op 't volgende iaer alle de poorten en muyren geflecht. Tot dat 'er ten laetſten, door bemiddelingh van Koningh *Philips*, tuſſchen den Brabander en *Reynald* eene vreede is geſlooten, ende daer by onder andere bedonghen, dat *Thiel* met de dorpen van *Sandwijk* en *Herwaerden* teghen de Stad en Heerlijkheyd van *Heuſden* zouden werden verwiſſeld. 't Welk ook in 't werk is geſteld, ende *Tyel* van dien tijd af tot nu toe aen Gelderland vaſt gebleeven.

77. Daer na heeft ſich *Tyel* mede vermenght met de binnen-landſſe ſcheuringhen van de *Hekerſſe* (die met Hertogh *Reynald* den oudſten het hoofd in eenen koevel ſtaken) ende de *Bronkhorſters*, houdende de zijd van ſyn iongher broeder *Eduard*; welke onruſten langhen tijd geſmookt hebbende in 't iaer 1350. in een lichte vlam zijn wt-geborſten, ende in den om-loop van omtrent 25. iaeren een on-uytſpreckelijk verderf over land en luyden hebben veroorzaekt. *Tyel* doen een lijn treckende met *Eduard* is in den Oogſt-maend des iaers 1350. (andere ſtellen 1354.) door de Heeren van *Valkenburgh*, *Aſperen* en *Arkel* van weghen Hertogh *Reynald* over-yld, ende den Tooren van Walburghen met 145. daer op gevluchte mannen wyders verbrand weſende, heeft de vlam ſich voortgeſpreydet en het gantſſe dack van de kerk wegh genoomen, 't welk echter in 't iaer 1400. door den Bevel-hebber van 't Duytſſe huys *Wærner van Buyren* weder is hermaekt. Als *Reynald* de daer na af-gevallene Stad nochmaels in 't iaer 1361. onder ſyne maght dreyghde te bren-

ghen; heeft *Eduard* op dese tijdingh sich van *Nymeghen* op *Tiel* gehaest, ende op den 25. des Mey-maends slagh gelevert op zekeren weerd voor de Stad (die daer van nmaels den naem schijnt aengeerfd te hebben van *Stry-weerd*) ende na een bloedigh treffen het veld niet alleen behouden, maer ook syn broeder met veele groote Hansen gevanghen gekreeghen. Ende hoewel beyde raes-bollen, d'een kortelinx na d'ander, in 't iaer 1371. waren gestorven; zoo zijn nochtans de voorighe buyen en werrel-winden na haer al wederom op-gestaen. Vermits de *Hekersse* de oudste zuster van *Reynald* Vrouw *Mechteld*, ende de *Bronkhorsters* daer tegen den zoon van syne iongere zuster op den Vorstelyken stoel zochten te helpen. Staende welke nieuwe beroerten *Tyel* in den Hoy-maend 1372. door *Goossen van Vanderick* wt den naem van de *Hekersse* is over-weldighd, dan niet langh van hem in-gehouden. Want in den eersten Herfst-maend heeft Hertogh *Willem van Gulich* voor syn zoon in-treedende de Stad (terwylen *Mechteld* met den Bisschop van Utrecht en andere vermaemde Heeren daer binnen, haere gedachten meer met dansen en slempen dan met den vyand bezigh hielden) bespronghen en over-heert, ende veele gevanghens met een rijken buyt van daer gehaelt. *Reynald van Brederode* diergelyke ongevallen willende voor-koemen, heeft daer op in 't iaer 1374. den Dijk tusschen *Tiel* en *Sandwijk* (die in 't iaer 1304. door den Hertogh van Braband tegen den in-breuk van den Waelstroom in de Linghe was geleyd) doorgeboort, welke door een hooghen vloed der maeten is in-gescheurd, dat de Dam-poort met een groot vack van des Stads muyr en etlyke huysen in de water-straet onder den voet zijn geloopen, ende over de naeste vlecken een gemeyn gekarm en armoede daer op gevolghd. Welken oorlogh in 't iaer 1379. ten eynd loopende, heeft dese Stad Hertogh *Willem* ten laetsten mede voor een erf-heer aengenoomen.

78. Naderhand heeft sy noch veel aenstoots en zwaere rampen geleeden in de oorloghen van de Geldersse tegen de Stichtsse en Hollanders; insgelijx in den godlooosen krijgh gedreeven tusschen Hertogh *Arnold* en syn ontaerden zoon *Adolf*, tusschen de Geldersse en Borgoensse, als ook tusschen Keyser *Karel* ende Hertogh *Willem van Cleve*; welke alle ende een yeder in 't byzonder een langh verhael zouden behoeven; dan wy willen alleen dese twee geschiedenissen wt-keuren. Eerstelijken het stoutmoedigh af-keeren van den ergh-listighen aenslagh, by *Willem* Heer *van Buyren* en *Bosichem*, met hand-sterkingh van die van Utrecht en andere van den Hoexen aenhangh, in 't iaer 1427. voor-genoomen. Welke met den bedrieghelyken mantel van de nacht bedeckt zijnde, ende dese Stad met een sterk gevolgh van gewapende in 't begin van den Herfst-maend trachtende te over-stelpen, doch boven vermoeden (nademael de burgerlijke Overigheyd doenmaels wt de Stad, ende, op de minnelijke noodinghe van Heer *Willem*, binnen *Buyren* te gast was) goede wacht en kloeken weder-stand vindende, daer op drie mael after een hebben gestormt; doch met dese wtkoemst, dat sy t'eenemaal verbaesd en zonder geleeden het haeze-pad moesten zoeken, ende, behalven de gequetste, menighte van dooden after lieten. Ten anderen, het vreesselijk belegh van de Burgoensse onder Keyzer *Karel* in den Hoy-maend des iaers 1528. aengevanghen met een geweldigh heyr van 18000. mannen (hoewel andere het geral noch ongelijk sterker maeken) legghende aen vier hoeken omtrent de Stad verschantst, te weeten op *Westeluyden*, tot *Drumpt*, op *Sandwijk*, ende op den middel-weerd tegen over het Tol-huys; daer behalven rijkelyken voorsien zijnde van allerley zwaer geschut, waer mede sy over de 1500. schooten, ook verscheyde selle stormen, op de Stad hebben gedaen; welke die van binnen met ongemeyne onvertzaeghdheyd hebben verwacht en af-geslaeghen, ende den vyand buyten alle hoope van voordeel te zullen doen gestelt; die derhalven ook, na verlies van tijd, van kosten ende van over de anderhalf duyzend mannen, behalven de geene die in den schandelyken af-tocht met hoopen zijn gesneuveld, genoodzaekt wierd de burghers in rust te laeten. Ende om dat de heughenis van zoo een heerlyken zeghen metter tijd niet en zoude vergaen, heeft men de volgende rijmen voor de Buerensse poort op een steen wt-gehouwen:

Aspice, qui transis, hanc portam, mœnia, turres,
Tormentis, jaculis quàm lacerata feris!
Fortius exurgam Batavorum gentis asylum,
Pro quibus, † ut vici, prælia dura mihi.

Welke aldus ten naesten by konnen werden over-gezet:

Siet, hoe mijn' vesten, poort en toorens zijn beschooten,
En als van een gescheurd door bouten en geschut
Noch zal mijn Betouws Burght staen trotzer na die stooten,
Tot welkers heyl sy heeft dit onheyl af-geschut.

79. Wat aengaet de laetste Nederlandsse onruysten, de zelve hebben de Stad *Thiel* ook zwaerlyken gedruckt, als de welke eenighe iaeren grooten over-last van de Spaensse en Walsse bezettelinghen heeft moeten verdraeghen, doch de zelve daer na gelost ende sich mede aen den rey gegeeven met d'andere verbondene landschappen, onder 't bewind van den Heer Prins van *Oranje* ende syn broeder Grave *Ian van Nassouw* Stad-houder van Gelderland. Die den goeden ernst deser Stad speurende, op den tweeden maend des iaers 1579. volkoemen last heeft gelaeten aen *Diderick Vijgh* Heer tot Soelen, Ampt-man van de Neder-Betouw ende van Thiel en Thieler-weerd, om krijghs-volk op synen naem aen te neemen, ende dese Stad op de beste wijze te vesten en te beschermen. Ondertusschen was de Prins van *Parma* over-befigh om sich van *Thiel* (als het welke hem meester van de Wael- Rhijn- en Maes-stroomen zoude hebben gemaekt, ende een heck geopent om het land dieper in te breeken) meester te maeken. Dan met geweld geen kans siende, ende, vermits veele beletzelen, geen belegh dervende aenvanghen, nam syn toevlucht tot syne gewoonlyke streeken, zoe-

† *Scribe potius, ne sensus vacillet*: Pro quibus hæc vici prælia.

kende

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

kende eenighe onder duyms te bekruypen, ende met hooghe beloften en zilvere spietssen besprингende het recht adelijk en onverzettelijk gemoed van den Heer van *Soelen*, aen wien hy wist het gezagh over de bezettinghe en de bewaeringhe der Stad betrouwd te zyn: die echter, in plaetz van in't minste daer na te luyfteren, sich meer en meer tegen hem heeft ontsteeken en verhardet, ende alle versinnelyke middelen by de hand genoomen, om te water en te land, dickwijls ook met syns leevens gevaer, den vyand syne schadelyke aenslaghen niet alleen te verzetten, maer ook by alle gelegenheyd af-breuk te doen ende hem syne *harde vuysten* te laeten proeven. Dan de af-val van *Nymegen* in't iaer 1585. (welke in't land groote verslaegenheyd baerde, ende het nabuyrighe *Tyel* voor al scheen te dreyghen) gaf aen *Parma* nieuwen aenlaet om syn vossen-vel weder aen te trecken, en dese Stad menighe doch vergeefsse laeghen te legghen. De Staeten hier over eenigh bedenken scheppende, ende bangh, niet voor de trouwigheyd van den Stad-waerder, maer voor syne geringhe maght, hadden *Thiel* gaern met meerder volk verzekert. Dan alzoo *Vijgh* met de Heeren van den Raed betuyghden bereyd te zijn haer lijf en alles voor 't vaderland te waeghen, ende de burghery geen ander krijghs-volk begeerde te dulden als dat van den Ampt-man, van welker deughd en goed oogh-merk sy menighe en wisse proefstucken hadden gesien: is het zelve vaendel tot 300. koppen, met byvoeginghvan eenighe paerden, versterkt en op-gevuld, waer mede sy dickmaels op den vyand hebben toe-getast en syne maght gekrenkt. Gelijk ook de burghers op het iaer 1626. in een stouten wt-val teghen die van *'s Hertogen-bos* twee stucken geschuts, neffens veele gevanghens, hebben te buyt gemaekt; ende laetstelyken in't iaer 1629, doen de Keyserse Croaten de Velouw met heele zwermen waren over-tooghen, door hun wtrocha dese grijp-voghels wt de Neder-Betouw helpen keeren.

80. Voorders heeft dese Stad van ouds genooten ende geniet noch veele treffelyke vryheeden, haer by Keyseren, Koningen, Hertoghen ende Graven ingewilligh̄d, ende met naemen de vryheyd op de tollen ende stroomen, niet alleen door geheel Gelderland, maer ook in de landen van Utrecht en Over-Yssel, Braband, Cleve, Gulich en elders. Heeft mede de Hanse-vryheyd in gelijkheyd van andere Hanse-steden. Is de tweede Stad van 't Nymeeghsse, zijnde van Gelderland het eerste, Vierdeel; hebbende in't stuck van land-zaeken, in't betreeden van hooghe vergaderinghen door haere af-gezanten, in't noemen ende vergeeven zoo van burgherlyke als krijghs-ampten ende anders, gelijk recht, stemmingh en beurte, als de andere Steden *Nymeghen* en *Zalt-bommel* yeder voor hoofd hebben. Is wyders voorsien met hooghe gerechtigheyd ende met de maght van inzettingh, keuren en breuken te maecken ende te doen verkondighen en onderhouden, als mede van schattinghen en ongelden op den drank te beraemen, niet alleen over haere ingezeetene maer ook over *Zandwijk*. De burghers hebben, wt † vergunninghe van Keyser *Henrick* en Hertogh *Reynald*, hier by dit voor-recht, dat sy nergens anders dan voor de Schepenen alhier behoo.en te recht te staen. Van welker wijs-dommen, in burgerlyke zaeken alleen, herstieningh en weder-proevingh valt, ende zulx wt de voorighe stucken, door zeven Schepenen van de Steden-gerichten, onder de welke noodzaekelyken een van *Tiel* en een van *Zandwijk* moet wesen. Wt dese Stad zijn mede gesprooten verscheyde mannen, zoo door de veder als door de wapenen vermaerd. Onder de krijghshelden heeft wt-gemuyt de voor-gemelte Heer van *Soelen*, in de wandelingh geheeten *de Koningh van Tiel*: ende onder de geene die dese landen ter zee merkelyken dienst hebben beweesen, is noch in versse gedachtenis de Zeeoverste *Moylamers*. Onder de geleerde, ende met naemen de lief-hebbers van de Griexe † weetenschappen, word zeer geacht *Iohannes Posselius*, eertijds Leeraer in de Godheyd tot Colen; ende dient mede niet vergeeten *Rutger van Nijel*, Wet-geleerde, ende in syn leeven Koninghlijke Raed in Gelderland. Word ook by zommighe geloofd, in dese Stad ofte te *Sandwijk* gebooren te zijn *Adelbold*, den allerprachtighsten en maghtighsten Bisschop die oyt op den stoel van Utrecht heeft gezeeten. Het doet mede tot roem van dese Stad, dat Keyser *Sigismond* op Martens vier-dagh in't iaer 1415. met een grooten swier van Vorsten en groote Heeren wt Engeland binnen *Thiel* is gekoemen, ende na een hoffelijk onthael en drie daghen vertoevens van daer op *Nymeghen* en zoo hoogher aen verreyst. Dit verhael hebben wy meest al by een geraept wt de zorghvuldighe en nette Aenteykeninghen van den Heer *Cornelis Udents*, wel eer Stad-schrijver ende nu zielen-harder van de gemeynte tot *Tiel*; daer neffens moederlyken oom van mijn ouden kamer-raed en spits-broeder *Ian van Gesperden*; die, behalven eenighe Treur- en Bly-spelen, noch meer in 't licht zoude hebben gegeeven, indien hy het licht wat langher had moeghen genieten.

† *Privilegium de non evocando.*

81. BOMMEL is in't af-gaen en aen den slinker-boord van den stroom, twee mijlen van *'s Hertogen-bos* en ook schier zoo ver van *Tiel*, geleeghen in een eyland, om-vanghen van een gedeelte van den Rhijn, genaemd de Wael, t'zaemen met de Maes; 't welk by zommighe werd gehouden voor het oorspronkelyke en eygentlyke Batavien; vermits aen het begin van 't zelve eyland de Maes en Rhijn t'zaemen koemen, ende strax haer scheydende en byzonder loopende, aen 't eynd van 't eyland (nu by *Lovesteyn*, doch in voorighe tijden, zoo 't schijnt, verder) sich al wederom vermenghen, ende gezaemender hand onder den naem van de Maes, na 't voor by gaen van verscheyde andere eylanden, de zee zoeken, volgens de beschrijvingh van ‡ *Iulius Cæsar* in syn

† *Extant ejus* Calligraphia, *tùm* Græca Syntaxis, *quæ publico Senatusconsulto in omnibus Hollandiæ aliisque gymnasiis juventuti ediscenda proponitur.*

‡ Verba eius sunt: *Mosa profluit ex monte Vogeso qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta quæ appellatur Vahalis, insulam efficit Batavorum, neque longiùs ab eo millibus passuum LXXX. in Oceani influit.*

vierde

vierde boek van de Franſſe oorloghen. Word ook door de bank en in oude hand-veſten * *Salt-bommel* ofte *de hangh van Bommel* geheeten, tot onderſcheyd van *Maes-bommel*; 'twelk vijf uyren hoogher aen de Maes ſich voordoet in 't Ampt tuſſchen Maes en Wael, ende Stads gerechtigheyd, immers haer eyghen gericht, heeft. Sy is het hoofd van den *Bommeler-weerd*, een heerlyken en groeyſaemen land-ſtreek, welke van deſe Stad haer naem heeft ontleent, ende ſich van de Schantzen *Voorn* en *S. Andries* wt-ſtreckt tot aen *Workum*; zijnde aen de rechter zijd met de Wael ende aen de luchter met de Maes van boven tot beneeden toe af-geſlooten. *Bommel* is door Keyſer *Otho* den drieden, op het verzoek van *Anſfrid* Biſſchop tot Utrecht en laeſten Grave van Teyſterband, eerſt in 't iaer 998, ende daer na wederom in 't iaer 1013. door Keyſer *Henrick* over-gedraeghen aen de kerk van Utrecht: zulx dat men leeft, den aenweſenden Vorſt van Gelder omtrent het iaer 1021, als een leen-man van Biſſchop *Adelbold*, ende omtrent het iaer 1286 Grave *Reynald*, als ſmal-heer van den Hertogh van Braband, deſe plaetz in 't bezit gehouden te hebben. *Otho van Naſſouw*, op de ry zevende Grave van Gelder, ſyn oogh werpende op haer voordeelighe geleegenheyd, heeft het dorp van *Bommel* tot eene Stad verhooght ende met ſteene muyren om-vanghen; welke by onſen tijd in aerde wallen ('t welk ver de beſte ende met een onkoſtelijxte wijze is van te veſten) zijn veranderd, ende daer by veele andere werken van de nieuwe vond af-geſteeken; om alzoo pand-keeringh te doen tegen den nabuyrighen vyand, die deſe Stad als een brieſſende leeuw ſteeds beloerde om te verſlinden.

* *Bommelia Salinarum.*

82. Behalven dat 'er noch twee andere geweldighe Schantſen aen 't bovenſte begin van den Bommeler-weerd, daer het eyland een enghte heeft, in 't iaer anderhalf duyzend negen en tnegentigh zijn gebouwd, die de Stad voor een vyandlyken aenval en volkoemen belegh van die zijd beſchutten, ende zoo wel de vaert van de Maes als van de Wael af-reyken en beſchieten konnen. Waer van de eene, na de gelijkenis van de Schants van *Antwerpen* met vijf groote bol-werken en andere werken verzorghd, van den Cardinael. van Ooſtenrijk *S. Andries*; maer d'andere van 't eyland 't welk ſy beſlaet, ofte van haer timmer-man Prins *Mauritz* de *Schants van de Voorn* ofte *Naſſouw* word genoemd. De Schants *S. Andries*, welke in 't volgende iaer na ſyne ſtichtingh den vyand door de Staeten deſer landen, zoo met geld als met geweld, is wt de hand gebrooken, leght omtrent het dorp van *Herwarden*, 'twelk wel eer een Schependom en ſyne by-ſondere Heymraeden plaght te hebben, doch op den grond en gerecht van *Roſſem*: welke vleck een ſchouw voert, ende alwaet noch een kerk ſtaet, vermaerd door het graf van den Overſten *Marten van Roſſem*, die voor een Gelderſſen Achilles en tweeden Hannibal van ſyne vyanden was ontſien. Ende want de Maes en Rhijn by deſe Veſtinghen t'zaemen vloeyen en haer monden tweemael na malkander in een menghen; zoo is dit de rechte plaets, daer zelfs voor de geboorte van des werelds Saligh-maeker onſe voor-ouders de *Uſipiers* (na dat ſy, verlaetende hun legher, geweer en vaendelen, door de Romeynſſe krijghs-knechten van *Iulius Cæſar*, waren op de vlucht gedreeven) van boven neder in den ſtroom zyn geſpronghen, ende zoo van bangigheyd en vermoeyenis als door de kraght van 't water aldaer om-gekoemen. In de Stad is een kerk, wt-ſteekende in oudheyd ende noch meer in helder venſter-licht, zijnde van een gelijk en eendraghtigh maexel: alzoo 't geheel gebouw wt eene hand en door eenen werk-baes vervolgens is begonnen en vol-toyd: ende de kerk zelve in 't iaer 1304. door *Geeraert van Naſſouw* Schat-meeſter des Stichts van Utrecht ende andere Dom-heeren en Dekens in-gewyd. Op de kerk ſtaet een Tooren te pronk die ſyns gelijk in Gelderland niet en heeft, ende noch hoogher aen de wolken reykt dan de Martens Tooren tot Utrecht; hoewel de top daer aen ontbreekt, welke in 't iaer 1538. door hemels-vuyr is verbrand; na 't wt-wijſen van een geeſtigh en vol-zinnigh Iaer-rijmken, gedicht by den Heer *Ian de Bye*, in ſyn leeven Dijk-grave en Burgemeeſter van *Bommel*, ende al noch geleeſen wordende binnen de kerk onder de af-beeldinghe van den ouden Tooren:

HæC habVIt tVrrIs faſtIgIa. ſVLMIne ſLagrans
CorrVIt, aC toto VertICe nVda ſtetIt.

't Welk door Ionk-heer *Andries Schade van Weſtrum* op deſe wijze niet min geluckelyken is verduytſt:

Voor dat het bLIXeMs VUUr ꝛIIn' booChte
ſtak In brand,
Soo ſtond dIt ſChoone ſpIts hIer praChtICh
op gepLant.

Bommel plaght wel eer een *Block-huys* binnen de veſten te hebben, 't welk echter de burghers, als een toom en hals-band van hunne vryheyd, in 't iaer 1537. tot den grond hebben neder geworpen. Behalven 't gemack van de groote ſtroomen heeft deſe Stad ook een binnen-vaert voor de ſchuyten, loopende door den Thieler-weerd naer de Stad *Kuylenburgh*, ende by winterſſe ofte regenachtighe tijden zeer gerijffelijk voor den weghvaerdighen man.

83. *Salt-bommel* is van ouds voorſien geweeſd met hooghe gerechtigheyd, ook met een munte, bank, Tol en 't recht van burgerlyke * ongelden; gelijk af te neemen is wt de hand-veſt van Keyzer *Otho* den drieden van den iaere 998, ende de beveſtingh van *Henrick* den tweeden van 't iaer 1013, die beyde gevonden werden by *Heda* in ſyn werk van de Utrechtſſe Biſſchoppen. Het hooghe gericht van den *Ban* ofte *Eeninghe van Bommel* heeft geſtaen aen ſeſtien Schepenen, half gekooſen wt de Stad en half wt het land, en wyzende zonder eenighe tegenſpraek. De burghers van *Bommel* zyn ten platten lande niet ſchatbaer over hunne erven, dan alleen gehouden te laſten de gewoonte der nabuyren in 't maeken van weghen dijken en ſlooten. Doch vermoeghen die van *Bommel* op allen ingezeetenen van haere Stad te zetten keuren en ongelden, vermoegens den geweldbrief van Grave *Reynald* van 't iaer 1327. Het vlacke land is van den burgerlyken Schepenſtoel der Stad naderhand af-geſplift, ende, neffens

* *Acciſen.*

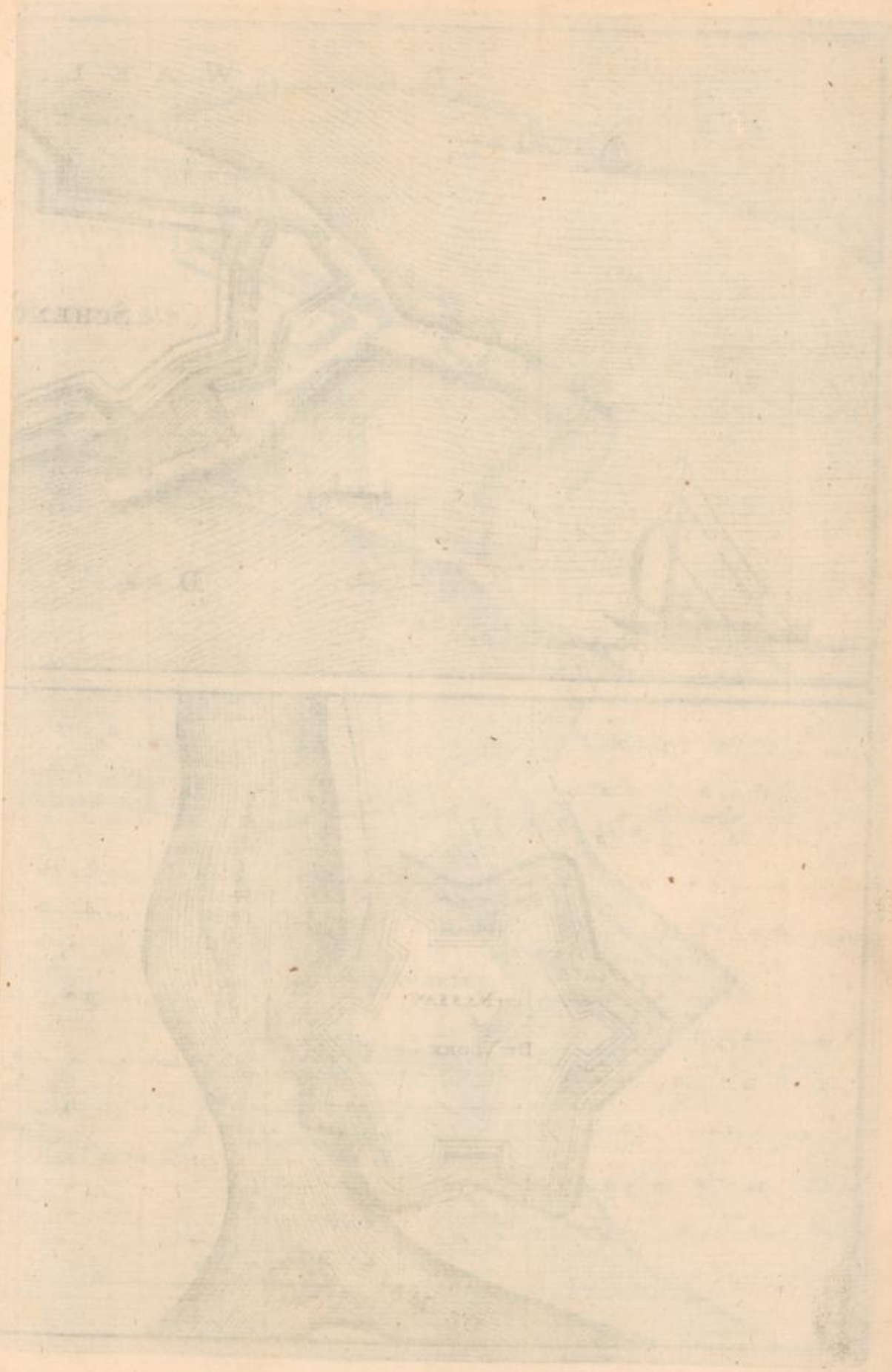

* Accÿ-
sen.

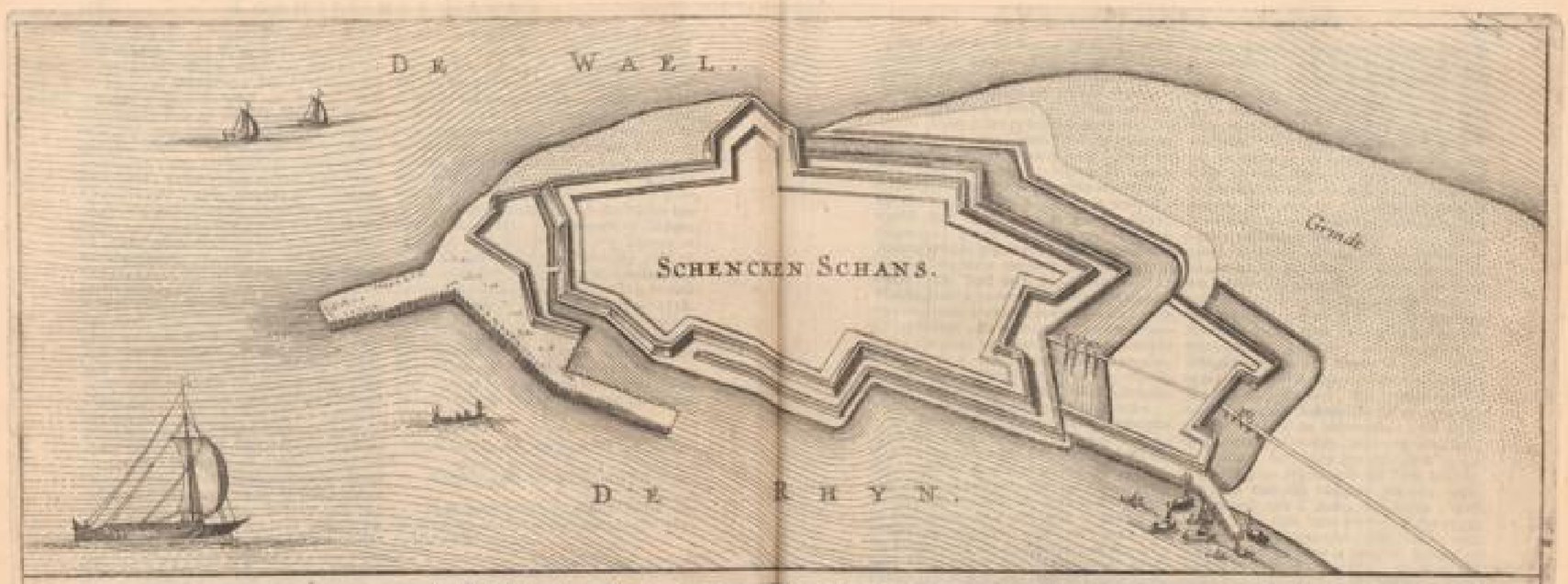

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

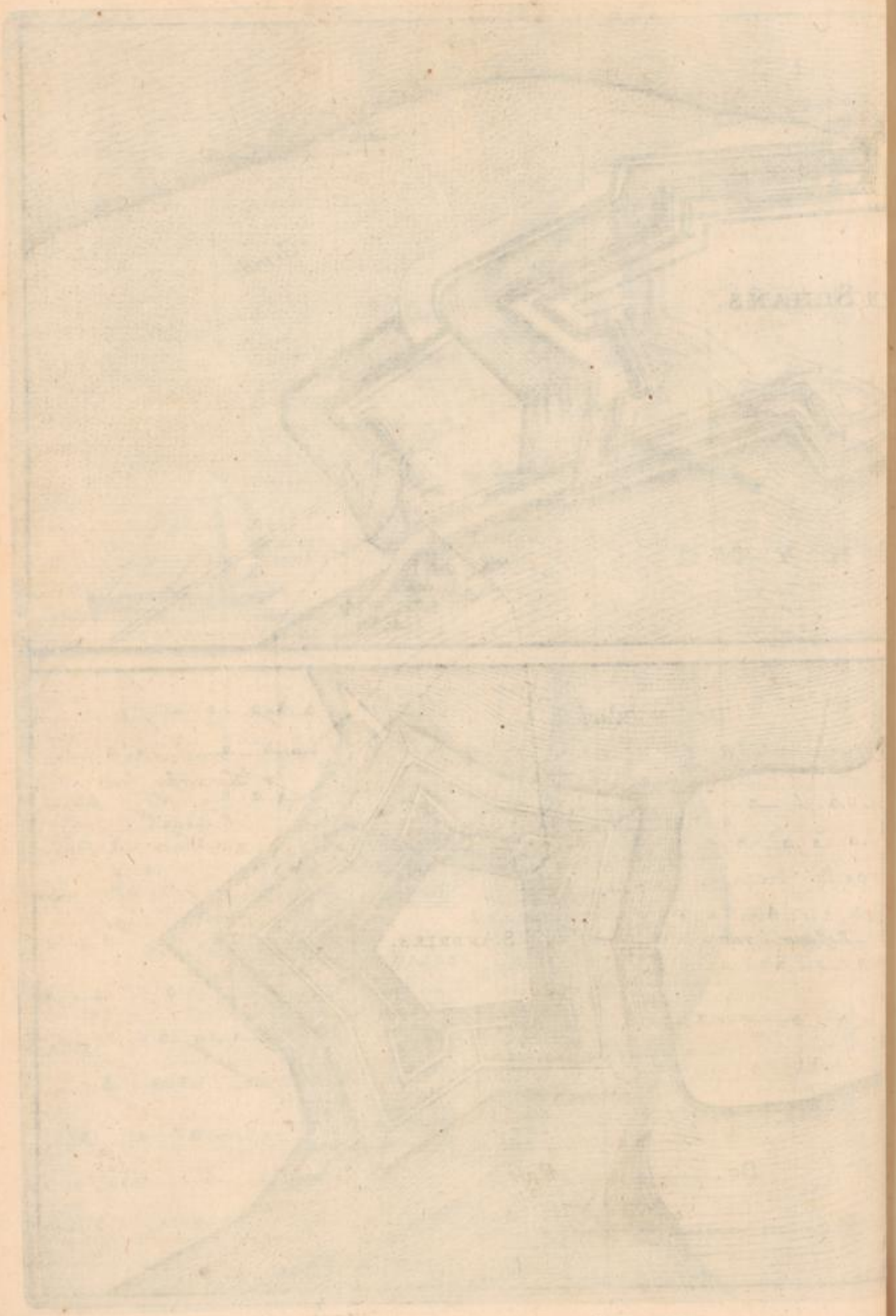

neffens 't Gericht van *Bommel*, noch vier andere Gerechten aengefteld, welke in val van zwaerigheyd fich met malkander moeghen beraeden, ende fpreeken insgelijx een onwederfpreekelijk vonnis, volgens den brief van *Reynald* van 't iaer 1337. Alleen is het pynelijk hals-gericht, daer yemand van't leeven word ter dood gebraght, over de gantfſe Eeningh en Ban van *Bommel* aen defe Stad verbleeven; behalven de munte, welke een ken-teyken is van opper-maght, ende by der Vorften tijden niet alleen in wefen was (gelijk men fien kan wt het glas by Keyzer *Maxmiliaen* aen de noord-zijd van de kerk te *Bommel* eertijds gegeeven) maer ook noch onlanx by heughenis van leevende luyden gangh hadde. De Stad heeft fyn plaetz onder de Hanfe-fteeden, en mede aenfienlyke vryheeden op tollen ende ftroomen, zoo binnen als buyten de landfchap. Ende hoewel rechtevoort menighe plaetzen, ende met naemen het heerlyke dorp van *Driel*, met'brouweryen zyn verzien, zoo zeght men effenwel dat 'er wel eer over de vlacke landen alhier geene dan Bommelfſe bieren moghten gefleeten en vertapt worden.

84. De burghers hebben in bezorghelyke tijden huy land-Vorften verfcheyde willighe tochten en dienften gedaen; ende in de oorloghen tuſſchen *Reynald* en *Eduard van Naſſouw* gebroeders, *Arnald* ende *Adolf van Egmond* vader en zoon, als ook in de Gelderſſe en Borgoenſſe verdeyltheeden veele aenſlaghen en geweld geleeden ofte af-geweert; ende in 't iaer 1481. het krijghs-volk van *Maxmiliaen*, op den vyerdagh van Ignatius door bekruypinghe zynde binnen gedronghen, met mannen kraght weder wt-gedreeven. Naderhand zyn fy in 't iaer 1497. by lootinghe wt-getrocken onder den Burgemeefter *Hageſtaut*, ende met de Borgoenſſe onder *Frederick van Yſſelſteyn* tuſſchen *Buyren* en *Ravenſwaey* in 't open veld hand-gemeen geweefd; alwaer door de heftigheyd van de weder-zijdſſe ſtrijders een groot bloed-bad is gemaekt, ende de manſchap van *Bommel* voor een goed deel geſtruykeld. Wanneer wyders in 't iaer anderhalf duyzend en vijf defe Stad door Koningh *Philips* van Caſtilien, een onwettighen krijgh voerende met den Vorſt *Karel van Gelder*, nu drie maenden langh door een moeyelijk belegh was benauwd en gepranghd, ende een deel alreeds van de Gelderſſe Steden, volgens verdingh met den Vorſt gemaekt, Burgoenſſe bezettingh binnen nam; heeft effenwel de Stad *Bommel* hoogh en laegh geweygert onder der zelver bedwangh te ſtaen: tot dat Vorſt *Karel* in eyghen hoofd aldaer koemende haer door fyn ontzagh en geſtadigh ſmeeken ter nauwer nood om-gezet en bewooghen heeft om hem daer in te believen.

85. Daer na in de gemeyne Nederlandſſe onruſten onder *Philips* den tweeden, hebben die van *Bommel* geweefd onder de aller eerſte, die, neffens eenighe weynighe Steden in Holland en Zeeland, de zaek van den Gods-dienſt en oude vryheyd be-yvert en metter daed hebben by de hand genoomen, ende in 't iaer 1572, door hand-reykinghe van Prins *Willem* en vroomigheyd van fyn trouwen dienſt-man *Diderick van Haeften* (wiens genant en voor-zaet insgelijx in 't iaer 1511. de zelve Stad door een ſchip met rijzen ten dienſt van Hertogh *Karel* had verkloekt) het Spaenſſe iock ſich quijt gemaekt. Waer op *Lodewijk van Requeſens*, Spaenſſe Land-vooghd, in 't iaer 1574. een vervaerlyken krijghs-hoop in den Bommeler-weerd heeft gebraght, ende de trotze en weder-berſtighe Stad met zeven Schantſſen vier maenden after een te vergeefs belegerd gehouden. Zedert welken tijd (hoewel heel Gelderland noch zat en luyſterde na beter wt-koemſt, ende ſchier niemand tegen de maght van Spanien derfde kicken ofte op-kijken) de Stad van *Bommel* haer met de t'zaemen-gezwoorene landſchappen van Holland en Zeeland in eene nauwe verbintenis heeft geſtelt, ende de eer gehad van met de zelve in alle zoo buyten- als binnen-landſſe handelinghen, als mede-lid van een lichaem, begreepen te werden. Heeft fich ook, onaengeſien de vrede-maekingh van *Gent*, vaſt gehouden aen de Stad-houderſchap van den Heer Prins, ende vervolgens by een by-zonderen eed aen den Grave van Leiceſter. Eenighen tijd laeter is *Bommel* in het groot en over al vermaerd † belegh des iaers 1599. door den Spaenſſen *Mendoza*, Zee-overſten van Arragon, met alle bedenkelijke liſt en moegelijk geweld verzocht en beſpronghen: die echter weynigh tot fyn voordeel ziende te verriehten, wt ontzagh van de na by ende hem in den wegh leggende heyr-kraght van Prins *Mauritz*, fich heeft wederom van daer gemaekt, ende de Veſtingh van *S. Andries* tot *Roſſem*, eerſt tot des Stads ende korts daer na tot fyn eygen ‡ after-deel, op-geworpen; ofte (om de zaek door eene gelijkenis wt te beelden) het ſtof en maexel tot de ſchoeyen gedaen, op dat ze een ander * aen de voeten zoude trecken. Door toedoen en onder-werkinghe van welken Prins in 't iaer 1602. eene t'zaemen-koemſt is gemaekt tuſſchen de af-gezanten van Gelderland en deſe Stad, by de welke de oude eenigheyd tuſſchen deſe landſchap en de Stad is herſteld en vaſter toe-geſchroefd, ende verklaetingh gedaen, dat die van *Bommel* by deſe tweede * vereenigingh geen hinder altoos zouden lijden, maer blijven behouden de voor-baeten van 't verbond met Holland ende Zeeland in voor-tijden getroffen, ende de vonniſſen middeler-wijl by haer geweeſen plaetz grijpen, zonder verbeteringh ofte weder-zegghen van yemand; ende dat eyndelijken de Stad van *Bommel*, raekende het beſtuyr van land-zaeken, niet minder zoude te zegghen hebben als de Stad van *Nymeghen*; gelijk zulx alles by openbaere hand-veſten breeder wt-gedruckt ende in levendigh gebruyk is.

* *Sic vos non vobis nidificatis aves.*

* *Reunie.*

86. Wt de Stad en 't land van *Bommel* zijn voort-gekoemen luyden in verſcheyde beroepinghen vermaerd. Onder de krijghs-luyden muyt wt, gelijk de Maen onder de mindere lichten, de Maerſchalk *Maerten van Roſſem*: wiens bedrijf en luydbaere daeden een groot deel maeken van de volgende Geſchiedeniſſen:

† De hac obſidione ita Grotius: *Inſula, quam Vahalis quam Moſa faventibus undis Circuit, Hiſpano vota laborque fiat. Vota ſed & ſumptus, operamque & tempus & urbem Perdidit. eo quid adhuc? ſe quoque perdat Iber.*

‡ *Miles, ait Princeps, caſtri cui tradita cura eſt, Hoc tu, ne cogar cogere, trade mihi. Iſtud ab hoſte mihi caſtrum, tibi debita merces: Si capis, iſtud & hanc tu dabis & capies.* Grot.

ende

ende onder het volk met den langhen tabbaerd en is de minſt niet † *Elbertus Leoninus*, een trouw en onvermoeyd dienaer van den ſtaet in de duyſterſte daghen die by menſchen gedenken over de Nederlanden zijn ontlooken, ende gebruykt in de wichtighſte land-zaeken en verſcheyde bezendingen aen de opperſte Maghten van 't Chriſtenrijk, ende daer na geworden Cancelaer van Gelderland. Wiens * boeken gelijk allen den geenen zeer dienſtelijk zijn die zich met de rechts-pleegingh behelpen; zoo was hy in ſyn leeven, ſittende aen 't roer van 't gemeyne beſt, in byzondere wijſheyd en beſcheydenheyd de oude Wet-geleerden van *Romen* niet ongelijk. *Leoninus* is wt-gegaen binnen *Arnhem* op den 6. van den Kerſt-maend des iaers 1598, zijnde het 70e. van ſyn ouderdom, hebbende geleeft by ſyne eerſte en eenighe huys-vrouw den tijd van 52. iaeren. De gelijkheyd van gaeven en bedieninghen beweeght my om hier mede op het ſchouw-burgh te ſtellen de weder-gade van *Leoninus*, te weeten *Ian Glummer*, die den Burgemeeſters ſtoel van *Bommel*, ende van de hooghe vergaderingh der Staeten in den Haegh meermaelen heeft betreeden; van waer hy, om den glans van ſyne geleerdheyd, vroomigheyd en onbeſpraekt leeven naer *Nymegen* is genoodighd, om * raeds-man te weſen van dien achtbaeren Raed: welke echter ſyne byzittinghe en dienſten niet altoos heeft moeghen genieten; maer hem, als een geleend pand, weder moeten over-laeten aen het Vorſtelijke Hof van Arnhem, waer van hy Raeds-heer is ‡ geſtorven. Ende want ſyne after-gelaetene hand-ſchriften als een heldere kaers aenſteeken op de donkerſte plaetſen van de Gelderſſe gewoonten en inzettinghen: zoo denken wy eerlangh den weet-gierighen leezer een gedeelt der zelver door den druck mede te deylen. Wt *Bommel* is mede geſprooten *Henricus Bommelius*, die van den Utrechtſſen oorlogh, tuſſchen Biſſchop *Henrick van Beyeren* ende *Karel van Gelder* gevoerd, een ongedruckt verhael heeft gemaekt; ende wt Bommelerweerd *Gerardus Moringius*, een beroemd Schrift-

* *Scripſit Conſilia, & Emendationes Iuris.*

* *Syndicus, Penſionaris.*

† In Imaginem eius ſic luſit Adolfus Danſius poëta noſtras: *Viderat alma Themis crudelem incedere Martem, Et tamen extingui non ſua jura videt; Magnaque concipiens jucundo gaudia ſenſu, Cum Getico fecit talia verba Deo: Olim cùm Paphia vixiſti conjuge Mavors. Nunc vivunt Mavors & Themis alma ſimul. Agnoſcisne virum, qui nos conjunxit? habet nunc (Quis credat?) tantùm parva tabella virum. Adſpice magnanimum patriæ Labentis Atlantem, Qui tua bella gerit, qui mea jura docet.*

‡ Cui tale merenti funeris officium iam nuper fecimus: *Non univerſum terra Glummerum tegit. Extant ſepulchro, nec relinquunt mortuum Viri ſuperſtes fama, candor ac fides, Et quæ clienti multa conſultus dedit Reſponſa ſucci plena, plena ponderis, Et quas, Senatus portio non infima, Leges virili ſcripſit in toga reis. Oraculorum juris interpres ſagax Et promiscondus; æquitatis plus amans. Hæc intus, hoc extrinſecùs juſtum facit. Fines honeſti namque latius patent Quàm meta legum, virque quàm civis bonus.*

geleerde in ſynen tijd, ende ſtoel-bekleeder in de Academie van *Loeven*.

87. Binnen en t'eyndens de Gelderſſe Betouw was in den verleeden tijd in groot-achtingh het Graefſchap van *Teyſterband*, 't welk onder de Franſſe Koningen meer dan 100. iaeren voor de tijden van *Karel den Grooten* word opgehaeld, ende de Tielſſe en Bommelſſe weerden, het gebied van *Workum, Altena, Heuſden, Arkel, Vyanen, Kulenburgh, Buyren*, ende dien gantſſen land-ſtreek die daer is van de Leck en Linghe tot aen den ouden Maes, in ſyn boeſem begreep. *Furmerius* gift dat het ſyn naem moet hebben van *Heyſterband*, dat is, heyſter ofte eyken-kamp, ſtellende tot een grond-veſt van dit ſyn gevoelen dat 'er noch op huyden in die gebuchten menighte van verborgene wortels en ſtammen, eertijds door de kraght van 't water neder-geſlaeghen, word wt-gegraeven. Dan ick wil my liever vaſt houden aen het geeſtigh raedzel der geener die voor vaſt houden, dat het aldus zy genoemd niet van de eyken, welke elders op hooghe en drooghe plaetſen beter waſſen, maer ten aenſien van ſyne gelegenheyd; gelijk meer andere landſchappen, *Ooſtenrijk, Weſtenrijk, Ooſtſaelen, Weſtſaelen*, ende in Vrieſland *Ooſtergoe* en *Weſtergoe*. 't Welk hier mede zoo is toe-gegaen. Want dat men daer na om de lichtvaerdighe wt-ſpraek *Teyſterband* heeft geheeten, is eerſt gezeghd *Tweſterband*, dat is Weſterland; effen als *Ooſterband*, een ſtuck van 't Graefſchap Henegouw, ooſter-kamp; ende de rack die tuſſchen beyde landen in 't midden leght, weghen ſyne breyte, *Bre-band*; 't welk naderhand in Braband is veranderd. Maer om hier te ſpreeken van de ſtam-rolle der Graven (die, door de Vorſten van Aquitanien ofte Languedoc haer voor-vaders, de edelſte Koningen van Vrankrijk in bloed hebben beſtaen, ende de eerſte Graven van Cleve en Holland, als mede de Heeren van *Kuylenburgh* en *Heuſden* wt hun lendenen voort-gebraght) ofte van de hoofd-ſtad van *Teyſterband*, achten wy onnoodigh, om dat wy 't elders hebben gedaen. In deze land-paelen word aen de Maes noch getoond het over-oud ende wel eer in ſterkheyd onvergelijkelijk Slot van *Pourroyen*. 't Is een onvergeeffelijke mis-ſlagh in den Heer *Pontanus*, dat hy deſe Heerlijkheyd in het Vierdeel van Ruermond wil te huys brenghen, ende des te meer, om dat hy doorgaens van *Pourroyen* zoo veel gewaghs is maekende. Ook is het een kinderlijk verſtand in *Amand van Zirixee*, die van des werelds begin tot aen 't iaer 1514. een geſchreeven Iaer-boek heeft by een geſtelt, dat *Pourroyen* ſyn naem zoude hebben be-erft van *Caſtrum puerorum*, dat is *Kinderen Slot*, wt zaeke dat het was voorſien met 364. venſteren, ende ten tijden van *Otho* den drieden Grave van Gelder geſticht tot gedachtenis van effen zoo veele kinderen, als de Gravin van Hennenbergh, de zuſter van den Roomſſen Keyzer *Willem*, teffens zoude hebben gekraemt, welke men voor-geeft te *Looſduynen* after den Haegh gedoopt en begraeven te zijn. Alzoo wy t'ſyner tijd hebben beweeſen, den Burght met het dorp van *Pourroyen* op-gericht te wezen by *Robert* drieden Heer *van Heuſden*, die op het iaer 914. is over-leeden, ende alzulx meer dan 200. iaeren te vooren. Hoewel zommighe de ſtichtingh daer van, ofte veel eer vernieuwinghe, toe-

toe-ſchrijven aen * *Ian Moliard*, opperſten Raed van *Reynald* tweeden Hertogh. Voorts heeft deſe Heerlijkheyd deftighe en onvergelijkelijke vryheeden zoo te land als over de ſtroomen; doch daer by dit ongemack, dat het Huys met de werve daghelijxe herſtellingh en zwaere onkoſten behoeft tegen den in-breuk en af-ſpoelinghe van ſyn ontrouwen en diefachtighen nabuyr de Maes, ende daerom ſyne grond-heeren zedert den Maerſchalk *Roſſem* meer dan eens heeft verandert.

* *Siet op het iaer 1356.*

88. Maer hoe konnen wy, terwijl wy het Vierdeel van Nymeghen doch onder de hand hebben, het heck en de ſleutel zoo van Gelderland als Holland, de naemachtighe Veſtingh op 's Graven-weerd, met eeren alhier verzwijghen? welke van ſyn eerſten bouw-meeſter *Schenken-Schants* word geheeten, ende den wterſten hoek beſlaet van het Betouw-eyland: daer de Rhijn ſich in twee hoorens ofte ſtrenghen verdeylt, waer van d'eene de rechter hand kieſende ſyn ouden naem behoud, en d'andere den naem van de Wael aenneemt. Dit heerlijk ſtuck werx is door *Marten Schenk*, een edelman die in Gelderland in de wiegh heeft geleeghen, eerſt begonnen en als gedoodverwd; vermits hy in't iaer 1586. daer van ſlechts een kleyn begrijp hadde gemaekt, om de Spaeniards, welke vermoed wierden met een dwaers oogh op deſe plaetz te micken, wt de Betouw te houden. Dan de doorluchtighe Staeten na ſyn dood de wel-geleegenheyd aldaer in bedenken neemende, hebben voor eerſt den *Ouden Wael*, die tuſſchen *Haelt* en *Bijnen* met een kleynen arm dwars naer het Tol-huys plaght te loopen, doen ſtoppen en verdrooghen, om aen 't begin van de Schants een feller water-drift te hebben, den Wael-kant doorgaens met ontallyke ſteen-werken, ook het hoofd van de Schantz met verſcheyde zwaere kribben tegen het zwalpen van den ſtroom bezorght, ende daer neffens van de Veſtingh een halve Stad gemaekt, welke rechtevoort binnen haere wallen 300. roeden, ende, behalven een merkt-veld, en School, ſchier 800. burghers huyſen bevanght. Deſe meer dan daghelijxe Sterkte is door den Spaenſſen Veld-heer *Mendoſa* in't iaer 1599. met een onvruchtbaer belegh, ende in 't iaer 1630. door den Ieſuijt *Ian Othen* met een gevaerlijk verraed gedreyghd: dan naderhand op den 17. van den Hoy-maend des iaers 1635. door 400. Spaenſſe bus-ſchieters, van *Gelder* wt-geſchickt, ende in de nacht-ſtilte met ponten en aeken over-roeyende, verkloekt, ende op den 20. van den Bloey-maend in't volgende iaer door de wackerheyd van den Veld-maerſchalk Grave *Willem van Naſſouw* wederom in der Staeten bedwangh gekoemen. Tegen over het oude en nu reddelooze kerxken van *Lobeth* ſtaet het *Tol-huys*, een af-ſteekend en ruym gebouw, 't welk van ouds tot het op-beuren van den tol op beyde ſtroomen, ende ook tot de gewoonlyke woon-ſtad van de wijlen Gelderſſe Vorſten was ge-eygend, ende met naemen van *Catharine van Cleve*, weduwe van Hertogh *Arnald*, die aldaer mede den laetſten ſnick heeft gegeeven. Daer omtrent openbaert ſich noch een plaetz, nu het *Spijk* ende in vergangene tijden *Heriſpich* geheeten, vermaerd door het zeltzaem ongeval van den Deenſſen Koningh *Godefroy*, in het iaer 886. op eene oneerlyke wijze alhier ontlijfd.

89. In het bedrijf van *Nymeghen* plaghten wel eer ook gemeynſchap van ſtemmen te hebben de *Grave*, *Gent*, en *Maes-bommel*. De Stad GRAVE, † het hoofd van de Heerlijkheyd ende eertijds Graefſchap van *Kuyk*, geleeghen aen den luchter boord van de Maes, was in vergangene tijden een rechte twiſt-appel en geduyrighe tand-ſtooker tuſſchen *Iohanna van Braband* ende *Willem van Gulich*; waer van d'eene het met alle geweld zocht vaſt te houden en d'ander immers zoo zeer onder Gelderland te trecken. Deſe landſchap was te vooren eene vrye Heerlijkheyd, ſtaende onder niemands bedwangh dan van't Rijk ende haer grond-heeren: onder de welke ick van ouds vind *Willem* Grave van *Kuyk*, wiens dochter *Elizabeth* getrouwd was met Heer *Ian van Arkel*, die in het iaer 1034. is ontſlaepen; Grave *Herman*, die, na 't betuyghen van *Divæus*, is geſtorven op het iaer 1068; *Henrick van Kuyk*, hebbende geleeft omtrent het iaer 1096; Grave *Herman* op het iaer 1132. en 1145. met ſyne kinderen *Andries* Biſſchop tot Utrecht, *Godefroy* Grave van Arnsbergh, ende *Aleyd*, de huys-vrouw van *Arnold* Heer van Rothem ofte Reken; welker dochter *Helwich* ſterk doch te vergeefs wierd gevrijd door *Floris*, broeder van den Grave van Holland; *Henrick van Kuyk* op het iaer 1171. en 1198; noch eenen *Henrick* op het iaer 1312, die in den ſlagh van *Baeſwijler* 1371. is geſtruykeld; *Iacob van Kuyk* op de iaeren 1411 en 1447. Tot dat in't iaer 1323. *Otho* Heer *van Kuyk* en *van Hervel* wt gebreck van geld ſich ſmal-heer heeft gemaekt van Hertogh *Ian van Braband*, alleen voor hem beſcheydende de iaerlijxe opkoemſten en alle baeten van't leen. 't Welk ſyne nazaeten ook zoo hebben na gedaen tot aen *Ian Wemmer* toe, die ſijns broeders zoon *Ian* heeft wt-geſlooten, ende, eer hy voor den Brabander ſyne vinghers had op-geſteeken, door Vorſt *Willem* is onder-ſchept ende binnen *Nymeghen* in gijzelingh geſtorven. Als doen heeft *Willem* Wemmers zoon *Ian* in de plaetz geſchooven, ende hem ſyne dochter van baſtaerdyen tot een wijf gegeeven; die derhalven den Brabander af- ende ſyn ſchoon-vader den Vorſt van Gelder door een nieuwen eed is toe-gevallen. Dan merkende dat hy te kort zoude koemen om ſyn recht tegen de Brabanders met recht ende noch minder met de wapenen ſtaende te houden, heeft een af-zonderlijk verdragh met *Willem* in-gegaen, ende daer by de Stad en 't land van Kuyk, om zekerheyds halven, tegens andere goederen in Gelderland verwiſſelt. Zedert dien tijd is de Stad, gelijk de Gelderſſe Geſchiedeniſſen wt-wijſen, als een kaets-bal meermaels over en weder gegaen, ende daer na door *Reynald* den vierden als een Brabands leen verheeven; ter tijd toe *Maximiliaen van Egmond* pand-heer, ende ſyne recht-hebbers de tegenwoordighe Princen van *Oranje*, by de laetſte vrede-handelingh in 't iaer 1648. met Spanien geſlooten, vryе en volkoemene erf-heeren daer van zijn geworden. Deſe Stad was in 't iaer 1586. door verdragh in handen der Spaniarden gekoemen, dan is door de manhaftigheyd van den onverwinnelijken Prins *Maurits* in't iaer 1602, na eene belegeringh

† *Supplementum hujus deſcriptionis petè à Ioh. Latio in Confed. Belgij Repub.*

van twee maenden, in 't aenſien van *Mendoſa* en 't Spaenſſe legher, hen wederom ontweldighd. Binnen deſe Stad zijn in 't iaer 1473. Hertogh *Arnold van Gelder*, ende ſyn broeder Heer *Willem van Egmond* tien iaeren laeter begraeven, ook haer neve Vorſt *Karel* (1462.) op den Burght aldaer gebooren. Maer van geleerde mannen zijn hier iongh geweeſd *Anton. Gogava* ofte *Gogavinus*, een kloek Genees-meeſter en Wiskonſtenaer in Italien, die verſcheyde Griexe Schrijvers in 't Latijn heeft verkleedet; gelijk mede gedaen heeft *Ioachimus Axonius*, Wet-geleerde, Leer-baes van *Philips* Grave *van Lalain*, ende daer na onder de Princen van Nederland Raed van den zee-handel, die (1506.) t'*Antwerpen* is over-leeden. Behalven *Gualterus Gravius*, die ſich vermommende onder den naem van *Godefredus Ruſius* Taxander, over het ſtuck van de Biecht en 't vleys-eeten tegen ſyn gemeenzaemen vriend *Eraſmus* een weder-bericht heeft wt-gegeeven, ende *Ioh. Wyerus*, wiens boeken van de blaeuwe ſchuyt (zoo men ze noemt) ende de ziekte en heelinghe van de gramſchap, als mede van de ſpookeryen der booſer geeſten, voor een groot heylighdom worden gehouden.

90. De Heerlijkheyd van *Gent*, leggende in de Over-Betouw niet wijd van den Waelſtroom tuſſchen de dorpen *Bemmel* en *Doorenburgh*, ſchijnt in vergangene tijden den Romeynen tot een legher-plaets gedient te hebben; alzoo men wil zegghen, verſcheyde oudheeden, als penninghen, harnaſſen en andere over-blijfzelen zoo nu als dan aldaer wt-gedolven te zijn. Sy heeft, behalven een oude en wel verzochte paerde-markt koemende op den 29. van den Bloey-maend, haere af-zonderlijke Stads-rechten en keuren, eerſt in 't iaer 1382. verleend by Hertogh *Willem van Gulich*, daer na by *Reynald* in 't iaer 1410. ende laetſtelyken by *Arnold* (1423.) geſtadighd en vermeerderd; welkers Burgemeeſters ook in de verleedene quaede iaeren, by verzuym van verſchijninghe, van de land-daghen zijn geweerd en af-geſchoteld. Het was van te vooren een mannen leen; dan is door Hertogh *Karel* (1506.) aen Heer *Henrick van Gent* tot een Zutveens leen wtgegeeven. Van de oordeelen by de Schepenen van *Gent* geſtreeken valt klaeringhe aen de Stad van Zutveen. *Maes-bommel* vertoont ſich tuſſchen *Alſen* en *Puffelick* in 't Ampt van Maes en Wael: 't welk mede niet langher op daghvaerten en verſchijnt, hebbende echter ſyn eygen Gericht, doch, gelijk *Gent* doet, geen byzonderen Grond-heer. Niet wijd van daer word tuſſchen *Raveſteyn* en de Graefſchap van *Megen* aen den Maes-kant geſien de Heerlijkheyd van *Batenburgh*, zijnde eenſdeels leenplichtigh aen Gelderland, ende hebbende het recht van munte, waer mede de Heeren van den Keyzer werden beleend. Men houd het daer voor, dat het wel eer zy bemuyrd, ende omtrent het iaer 1000. met Stads-vryheyd begaefd geweeſd, hoewel het noyt onder de Gelderſſe ofte Rijx-ſteden op vergaderinghen is beſchreeven. Het is ſyn naem en aenwas ſchuldigh aen ſynen Burght, waer by, van oudheyds halven, ſich geen ander Slot in 't heele Vorſtendom magh vergelijken, 't welk de onweetende ſich in-beelden van *Bato* eerſt gebouwd en bewoond te zijn: ende heeft altoos geſchoolen onder ſyne erf-heeren, die onder de vernaemdſte hoofden van Gelderland het hooſd op-ſteeken, ende van ouds wt de Graven van *Bronkhorſt* af-daelen. Onder de vryheyd van *Batenburgh* ſtaet een dorp op den wegh naer *Nymeghen* met naemen *Luer*; daer een heuvel is, met menſchelyke handen, zoo 't ſchijnt, opgedraeghen. Ende want daer omtrent op verſcheyde tijden penninghen zijn gevonden, ſteeken de inwoonders in dit geloof, dat ſich de Romeynen alhier eertijds hebben geleghert. In 't iaer 1497. is deſe Veſtingh door *Albert van Saxen* van weghen het huys van *Ooſtenrijk* veroverd en ſterk gemaekt. Onder de eerſte Heeren kennen de Iaer-boeken eenen *Dirk van Batenburgh* op het iaer 1162, als een kamerraed van Grave *Henrick van Gelder*, ende ſyn met-gezel in 't belegh van Groningen; op het iaer 1188 *Albert*, *Dirk* en *Rudolf*; op het iaer 1190 *Dirk* met ſyn broeder *Steven* van Batenburgh. Tot dat Heer *Willem van Bronkhorſt* houwelijk ingaende met *Iohanne van Batenburgh*, deſe Heerlijkheyd omtrent het iaer 1272. aen den ſtam van *Bronkhorſt* heeft vaſt gemaekt. Zommighe noemen Batenburgh *Batavodurum*; dan de meeſte willen dien naem liever paſſen op

91. WYK *te Duerſtede*: welke Stad, Slot en Schependom met al haer aenkleeven en gerechtigheyd *Sweer van Abkoude* in 't iaer 1340. eerſt van *Reynald* eerſten Hertogh te leen heeft bekoemen, ende daer voor plicht van manſchap en eed gedaen, ook op 't zelve pas voor den poorteren van *Wijk* tol-vryheyd te *Lobed* bedonghen. Tot dat de laetſt ſyner na-zaeten *Iacob* Heer van *Gaesbeek*, *Putten* en *Stryen*, een neteligh en grijnigh man, die tegen de Biſſchoppen meermaels heeft ingeſpannen, ende in 't iaer 1459 ofte 1460 wt de wereld is wegh gegaen, by gebreck van wettighe erven (hoewel hy anders een grooten rey van ſpeel-kinderen after-liet) ende eenſdeels tot boete van ſyne roekeloosheyd en voorighe gevanghenis, *Wijk* met ſyn Burght van *Abkoude* aen den Biſſchop van Utrecht, die het zoo zeer op ſyne miſdaed niet en had gelaeden als wel op ſyne maght en grootheyd, heeft moeten over-zetten; wanneer hy te vooren ſyn eenighen zoon (zal ick het zwijghen ofte melden?) die neffens hem te paerd zat ende in ſyn oogh niet genoegh na de kunſt ſcheen te rijden, met een ſpits-roede onverhoeds op den dun-egh van 't hoofd had dood-geſlaeghen; van ſyne zinnen verruckt en beduyzeld zijnde door oortuytinghe van den booſen geeſt, dien hy (immers zoo de gemeyne roep gaet) wt eene verdoemlyke en over-geloovighe nieuws-gierigheyd van d'een of d'ander bezweerder had gekoft ende in een doosien by hem droegh. Doch hoe zeer de Utrechtſſe Schrijvers deze onrechtvaerdigheyd zoeken te verbloemen en te bewinden, zoo kijkt die nochtans aen alle hoeken wt; welke het Sticht ook daer na duyr heeft moeten boeten, ende na *Gaesbeeks* dood dit Slot noch wel viermael, dan van d'een dan van d'ander bezitter, voor groot geld op nieuws vry koopen en in-loſſen; doende alzoo wt bedwangh 't geen de tollenaer *Zacheus* wel eer in diergelijk geval wt liefde en berouw heeft gedaen. De Stad is na haer kleynen om-ſlagh nochtans neerachtigh en dicht betimmerd, ende wel bewaerd met een ſteeuwigh en over-cierlijk Block-

* *Siet op het iaer* 1464.

Block-huys, ſtaende als aen den voet van de Leck; daer de Biſſchoppen, ende met naemen *Henriek van Beyeren*, dickwijls op haer eenigheyd hebben huys gehouden; ende welkers muyrwerk van veele eenvoudighe geoordeeld word van rogghen deegh te zijn op-gemetzeld, om dat gemeenlyken een hoop duyven met de becken daer op zitten en picken. De oude Iaerboeken hebben veele † geleerde met dit gevoelen in-genoomen, dat deſe Stad, al eer ſy door de Noord-mannen was onder de voet geſtooten en om-gekeerd, in ruymte van ſtraeten en veelheyd van kerken ſchier op een tweed Romen heeft geleeken. Onaengeſien men nu geene lid-teykens van zoo eene groote Stad kan vinden, dan dat 'er in de boom-tuynen aen de noord-zijd van de veſten zomwylen puyn van oude gebouwen hier ende daer word wt-gedolven. De paerde-merkt van *Wijk* koemt van ouds op den dagh van Ioris. Maer de Graefſchappen van *Buyren* en *Kuylenburgh* moeten nu mede eene beurt hebben.

92. BUYREN light als op een drie-ſprongh tuſſchen *Tiel*, *Wijk* en *Kuylenburgh*, aen een waterken geheeten de *Meulen-graft*, niet wijd van den Linge-ſtroom: praelende met een overſchoonen Burght, groot 1360 treeden in 't rond, ende voorſien met vier toorens, drie-dobbele graften ende 170 binnen-vertrecken. Ende wat zoude men ſterker bewijs van ſyne ſterkte begeeren, dan dat *Adolf van Gelder* wel eer geene betere plaetz op den Gelderſſen bodem heeft weeten wt te picken om ſyn gevanghen vader *Arnald* daer op te betrouwen en wegh te ſluyten, dan de muyren van dit maghtigh Slot? Het heeft een goeden byvangh lands, en gezagh over veele dorpen; waer onder, wt zaeke van ſyne oudheyd en groote, de kroon ſpant *Boſichem*, vermaerd door ſyn paerde-merkt koemende drie * daghen voor Iansdagh in den ſoemer, ende ſyn Slot zijnde het oorſpronkelyke Stam-huys ende in den verleeden tijd de verblijf-plaetz van de eerſte Heeren van Kuylenburgh, ende omtrent het iaer 1145 by eene hylix-gifte gekoemen aen de Heeren van *Buyren*. De andere vlecken, als *Tricht*, *Buyren-maſſen*, *Sermond*, en *Aſt*, zijn van kleyner naem en aenſien. De eerſte Iaer-markt tot *Buyren* verſchijnt op belooken Paes-maendagh ende de tweede op Lamberts dagh. Onder de Heeren van Buyren vind ick in de oude Iaer-boeken en hand-veſten voor eerſt *Alard van Buyren* op het iaer 1125; *Otho van Buyren* op het iaer 1190, en ook eenighe iaeren te vooren; daer na *Goſuin van Buyren* op de iaeren 1256 en 1271; *Alard van Buyren* op het iaer 1228 en 1258; *Otho* en *Alard*, vader en zoon, op het iaer 1298, onder de welke *Otho* (1315) de doen noch Brabandſſe Stad van *Tiel* heeft over-ylt, de burghers verſlaeghen ende een rijken roof van daer gefleept, ende *Alard* op de iaeren 1314 en 1343 in 't byzonder word vermeld; *Warner van Buyren*, bevel-hebber van het Duytſſen huys te *Tiel* omtrent het iaer 1354; noch eenen *Otho* op het iaer 1356; *Alard* Heer van *Buyren* en *Boſichem*, die in 't iaer 1377 tot dienſt van den Grave van Blois en *Mechteld van Gelder* zeven gewapende ruyters op ſyn beurs heeft aengenoomen te onderhouden; ende *Otho* Heer van *Buyren* en *Aerſſen* met ſyn broeder *Ian* en *Arend* op het iaer 1377 en 1380; *Warner* op het iaer 1400; *Catharijn van Buyren*, huysvrouw van *Frederick* den drieden, tienden Heer van den Bergh, ende op den 14. van den Soemer-maend 1410. geſtorven; *Otho* oudſte zoon van Buyren, hebbende geleeft in 't iaer 1408; *Alard*, gebleeven in den ſlagh van Gorichem op het iaer 1417; *Willem* Heer van Buyren en Boſichem, by zommighe t'onrecht geheeten *Lambert*, die in 't iaer 1416. aen ſyne onderzaeten een byzonder land-recht heeft gegeeven; ende wiens broeder *Ian*, Prooſt tot Aken op het iaer 1427 word vermeld, en op het iaer 1455 mede heeft geſtaen na de ſtoel van Utrecht. Maer of dees *Ian* te onderſcheyden zy van dien *Ian van Buyren* Heer tot Ewick, die, een iongher broeder weſende van den Heer van Buyren, ſyne dochter *Elizabeth* aen *Geeraert* den tweeden van dien voor-naem Heer van Kuylenburgh heeft wt-getrouwt, ende op de iaeren 1426, 1429 en 52, ende van *Ian van Buyren* Heer van Amſe, die op het iaer 1429 word op-gehaeld, en kan ick niet voor vaſt zegghen. Noch vind ick op het iaer 1436. van eenen *Balthaſar van Buyren*, ende 1442 van eenen *Arend*, Arends zoon, en *Dirk van Buyren* Balthaſars zoon: als mede van *Lambert* op het iaer 1492, *Simon* op het iaer 1539: ende met naemen van *Otho*, die in 't iaer 1495 met den Heer van Yſſelſteyn het Slot van Baer, 't welk de Gelderſſe doen belegherd hielden, heeft getracht te ontzetten. Altoos is 't buyten verſchil, dat gemelte *Willem* met ſyn broeder (1427) een behendighen aenſlagh op Tiel heeft voor-genoomen, ende, met Hertogh *Adolf van den Bergh* en *Diepholt* Biſſchop tot Utrecht t'zaemen ſchuylende, ſyn Leen-heer Vorſt *Arnald van Gelder* een vinnighen krijgh en allerley leed aengedaen; die, om van deſe weder-ſpannigheyd wraek te neemen, het Stedeken *Buyren* in 't iaer 1430 Heer *Willem* (die ook eer langh ballingh is geſtorven) met het zwaerd heeft af-handigh, ende naderhand ſyn broeder *Willem van Egmond*, met toe-ſtaen van de Gelderſſe Staeten, daer van Heer gemaekt. Wiens tweede zoon *Frederick van Yſſelſteyn* door Keyſer *Maximiliaen* (1491.) tot eerſten Grave van Buyren is geſchaepen. Wt *Frederick* is *Floris*, ende wt hem *Maximiliaen* gebooren, de vader van *Anne van Egmond*, welke door haer trouw met Prins *Willem*, den eygendom van dit Graefſchap aen 't huys van *Oranje* heeft over-gedraeghen: gelijk wy op een andere † plaetz noch eens hebben vermaent.

93. KUYLENBURGH, het hoofd van ſyn Graefſchap, is, aen de luchter-zijd van den Leck-ſtroom die tuſſchen *Wijk* en deſe Stad ſyn beginſſel neemt, ſchier in 't midden van *Bommel*, *Vyanen*, *Wijk* en *Buyren*, geleeghen, ende als in drie blocken verdeyld, waer van een yegelijk deel met byzondere muyren en graften is afgeheynd, gelijk mede de Burght, der Graven woon-ſtad. Deſe Stad heeft ſyn naem getrocken

* *Siet op het iaer* 1464.

† Aſtipulatur huic quoque fabulæ magnus Grotius, dum alibi ita habet: *Ubi ponè Buram limiti pedem Gelro Inferre juvit, illud illud apparet Batavodurum; quæ tot urbium princeps Fuit, ſed olim. nunc ubi pares cœlo Quæramus arces, ambitusque murorum, Et plura Divûm templa quinquies denis?*

† *In het zevende Boek op 't iaer* 1343.

van ſyne laeghe gelegenheyd (hoedaene plaetſen doorgaens werden gezeghd in een *kuyl*, gat ofte kelder te legghen) ende niet, gelijk de Heer *Pontanus* giſt, van den Batavierſſen Veld-heer *Civilis*, als wy voor heen wijd-loopigher hebben aengeroert. Deſe landſchap is in 't iaer 1555, in de tijden van *Floris van Pallant* den eerſten dies naems, door Keyſer *Karel* den vijfden tot eene Graefſchap verhooghd: 't welk echter zomaighe ſyn zoon Koningh *Philips* door misverſtand toe-ſchrijven. De eerſte Iaer-markt binnen deſe Stad is geſtelt op Maendagh voor half Vaſten; de tweede op den 26, 27 en 28 Mey; ende de driede op den 4. ende twee volgende daghen van den Wijn-maend. Daer onder zijn begreepen, behalven de moeder-ſtad, vier dorpen; als *Suydingh*, belendende aen *Hageſteyn* in 't Sticht van Utrecht, *Syderveld* reykende aen de vryheyd van Leerdam, neffens *Goberdingh* en *Redishem*. Het burgerlijk bewind van de Stad ſtaet aen den Droſſaet, twee Burgemeeſters, zeven Schepenen ende eenen Schoutet; welke alle, zonder eenighe voorgaende noeminghe der burgheren, by den Grave met vrye en ongebondene maght werden gekooſen, ende daer na de mindere bedieninghen zoo in de Stad als over 't vlacke land onder de eerlijxte burghers wt-deylen. Van ouds waren de Heeren van de wet alhier gewoen, en ook, wt laſt van hun Overheeren, verbonden, zoo wanneer hen eenighe zwaerigheyd voor-quam in het uyteren van twijffelachtighe en verwerde dingh-taelen, om by den Raed van *Arnhem* te hoffaert te gaen als haere hoofd-ſtad. Onder de vryheden van deſe Stad is wel de vernaemſte, zoo niet de loffelijxte, dat alle euvel-daeders, 't zy dat ſy elders een menſchelijk geſtel ofte een bankjen gebrooken hebben, daer binnen met oorlof van den Grave veyligh moeghen woonen en banken. In het iaer 1428. hebben die van Kuylenburgh *Ian van Buyren* Prooſt tot Aken, die op Emerentiaens nacht deſe Stad, ende daer binnen Biſſchop *Sweer van Kuylenburgh*, met een hoop gewapende voor-had heymelijken te overvallen en wegh te neemen, mannelijken af-gekeert, hem met 15. van ſyne rot-gezellen te ſlaepen geleght, ende de overighe ofte gevanghen ofte verſtroyt: ende wederom in 't iaer 1466. met de benden van *Adolf van Egmond*, welke al ſtroopende in de vryheyd van Kuylenburgh waren ingeſtort, ſlagh gehouden, ende een goed getal der zelver neder-gehouwen.

94. Dat beyde landen van *Buyren* en *Kuylenburgh* van ouds af door een leen-band aen Gelderland vaſt zijn, en kan met reden niet geloochend werden. Zoo dat ick my niet min op *Guicciardin* moet vergrammen als over hem verwonderen, wanneer hy mis-ſaekt *Buyren* een Gelders leen ofte in Gelderland beklemd te zijn, ende, hoewel geene redenen meldende, dit gevoelen drijft dat het een Graefſchap is op ſyn eyghen hand. Immers leeſt men, dat in 't iaer 1298. *Otho* Heer van Buyren met ſyn zoon *Alard* haeren Burght van *Buyren* t'eenemael in *Reynalds* handen hebben over-gelevert, van hem en ſynen erven te leen verheeven, ende tot hun dienſt en verzoek t'allen tijden belooft te openen; noemende ſich *ſijne getrouwe luyden*. Dat meer is, *Alard van Buyren* † heeft (1343.) hem in een brief verbonden, van ſyne kinderen die hy nu had ofte namaels moght winnen, in geener wijſe te zullen wijven ofte mannen, noch zyne Heerlijkheyd aen eenighen Heer ofte hand te brenghen ofte te leenen, hy en dede het met raed en geheyte van ſyn lieven Heer den Hertogh. Dit gaet vry wat verder dan de gewoonlijke leen-plicht, ende ſmaekt eenighſins na eygen-hoorigheyd. Behalven dat de broeders *Willem* en *Reynald van Gulich*, Hertoghen van Gelder, by twee onderſcheyde hand-veſten, het een gegeeven op den Saterdagh na Aller-heyligen des iaers 1379, ende het ander op het iaer 1402, wanneer ſy daer by van de Ians Ridders vermaen doen die in hoere landen gezeeten waren ende haer goed daer leggende hadden, onder de zelve beſcheydentlijken wt-drucken de Bevel-hebbers van Arnhem, Nymeghen, Ingen, en van *Buyren*. Zoo dat naderhand Vorſt *Arnald*, vermits de blijkelyke ontrouwigheyd van ſyn Smal-heer en openbaer vyand Heer *Willem*, het land van Buyren in den grond heeft bedorven, ende de Stad zelve hem af-genoomen; daer na aen *Geeraert*, oudſten zoon *van Kuylenburgh*, te leen ende in pandſchap wt-gegeeven, ende in 't iaer 1449. de vryheden van zyne getrouwe luyden van *Buyren* en *Boſichem* geſtand gedaen. Van *Kuylenburgh* is noch minder kraekeel en donkerheyd: welk Slot in 't iaer 1281. by *Hubert van Boſichem* aen Grave *Reynald van Gelder* is verkoft, ende t'zaemen met de Stad ten Zutveenſſen leen-rechten ontfanghen: wiens na-zaet *Hubert* de vijfde deſe ſyne Heerlijkheyd omtrent het iaer 1412 ook op nieuws Hertogh *Reynald* heeft in handen geſtelt. Behalven dat *Geeraert van Kuylenburgh*, wanneer hy in 't iaer 1388 ‡ ſyne Stad gehnd was wt te legghen, eerſt daer toe oorlof heeft moeten bidden van den aenweſenden Vorſt van Gelder: ende dat de Schepenen van Kuylenburgh, wanneer ſy zich over 't vellen van eenigh vonnis bezwaerd ofte onbequaem voelden, van ouds her, wt byzonder bevel van hunne grond-heeren, te raed hebben gegaen met den Raed van *Arnhem*, als haere (zoo melden de brieven) over-hoofden en opperſte Richters. Boven dit heeft Koningh *Philips* van Spanien, geſtoord over den af-val, zoo hy het duydede, en weder-ſpannigheyd van *Floris van Pallant*, het Graefſchap van Kuylenburgh (gelijk ook dat van 's*Heerenbergh*) als een verbeurd Leen-mans goed na zich getrocken, ende wederom aen Gelderland vereenight en vaſt gemaekt.

95. Die mijne woorden niet en gelooft, zal zich gevanghen geeven, wanneer hy den volgenden leen-brief zal hebben na-geſien, die op den 19. van de Bloey-maend des iaers 1570. is geteykend ende van deſen inhoud: *Philips Koningh van Caſtilien, &c. Grave van Zutveen ende van Kuylenburgh, &c. Doen kond, dat voor onſen Stad-houder van den leenen onſes Vorſtendoms Gelre ende onſer Graefſchappen van Zutveen en Kuylenburgh, ende onſen mannen van leen hierna beſchreeven, erſcheenen is Heer Gerrit Hubertſz, ende heeft vermits ſijnen gekooren hulder Ian Hubertſz van onſen Stad-holder, in ſtad onſer, toe leen ontfanghen twee marghen lands geleeghen in den Gerichte van Wadenoyen op die viergaerde onder Deyl, ons*

† *Vid. Pontanus ibid.*

‡ *Pontanus ad eundem annum.*

* *Vid. Pontan. pag. 251.*

als

als Hertoghe van Gelre ende Grave van Kuylenburgh tot Zutphenſſe rechten met een ponde gueds gelts toe verbeergewaeden leen-ruerigh, Ende heeft ons Iohan Huberts voornoemt hier van in den naem als boven hulde ende eed van trouwe gedaen, ende geloeft allet ferner toe doen, dat een goed ende getrouw leen-man ſijnen leen-heer ſchuldigh is te doen, Dergelijken hy Heer Gerrit ende ſijne erven ons onſen erven ende nakoemelinghen, Hertoghen ende Graven voornoemd, altijd zoo dick des noot gebeurt ende 't zelve leen erledight, ook doen zullen; Beheltelick in allen ons, onſes, ende eenen yederen ſijnes goeden rechten. Sonder argheliſt. Hier zijn over ende aen geweeſd onſe mannen van leen Arend Borrokens ende Derk Buckefoert. Des t'oorkonde ende in getuyghenisſe der waerheyd hebben wy Koningh voornoemd, by gebreck als noch onſes zeghels van Kuylenburgh, onſe zeghel 't welk wy in andere onſe leen-zaiken gebruyken, aen deſen onſen brief doen hanghen. Ick zal noch een trap hoogher gaen, ende, zoo men zeght, twee wanden met eenen quaſt over-witten. De land-rechten, welke *Reynald*, Hertogh van Gulich en Gelder, in 't iaer 1403. aen die van de Over-Betouw heeft gegeeven, zijn te gelijk gegeeven aen de landen van Buyren en Kuylenburgh; welker Heeren hy ook met duydelijke woorden ſyne beleende mannen is noemende. Ziet hier de eygentlijke voor-reden van den land-brief: *Wy Reynald &c. doen kond &c. dat wy by raede ende gued dunken onſer Raeden ende vrienden, ende om zonderlynge gonſt ende trouwen dienſt, die ons ende onſen alderen onſe guede luyden ende getrouwe van de Neder-betuwe, van Avezaet ende Soelen. ende mede onſe beleende man Hubert Heer van Kuylenburgh, ende die Heer van Buyren, ende haer lande oir luyde ende oir onderzaeten, die nu in deſen vurſz lande woenen of namaels inwoenen zullen ende oir erven, dat ſy gedaen hebben ende noch menighwerf doen zullen, den ſelven onſen gueden luyden ende beleende mannen, oir erven ende landen, gegeeven hebben ende geeven erfelick eewelick ende ommermeer, voor ons onſen erven ende nakoemelinghen, alzulk recht te hebben ende te behalden als in deſen geſchreeven ſteet ende hier na volght, dat is te verſtaen, oft zaike weer, dat eenigh mijnſch van onſe onderſaeten vurſz of van onſen beleenden mannen den Heer van Kuylenburgh ende den Heer van Buyren, van oir erven of van oir onderſaeten vurſz die nu in deſen vurſz lande woenen of namaels daer in woenen zullen eenigh mijnſche doodſloegh.* Ende zoo voort. Insgelijx * leeft men, dat ſyn voor-zaet *Reynald* eerſte Hertogh al langh te vooren te weeten in 't iaer 1343. een weynigh voor ſyn dood, verſcheyde keuren en wetten, raekende de landen van Buyren en Kuylenburgh, heeft gemaekt en ontworpen. Merkt, hoe hier beyde Graefſchappen in een gelid worden geſteld ende met een zop overgooten. Dit zal ten naeſten by van dit ſtuck genoegh zijn, zoo 't voor zommighen ſlechts niet te veel is, dien het nochtans lichter miſſchijn zal vallen deſe redenen te laeken dan beſtendelijken te ſtraffen. Ick en heb geene oorzaek om yemand in 't byzonder te haeten; dan heb oorzaex genoegh om mijn Vaderland in ſyn recht te verdedighen, ende, buyten aenſchouw van gunſt ofte eygen baet, de waerheyd, voor zoo veel die my gebleeken is, naektelijken voor ooghen te ſtellen, zonder eenighe bewimpelingh en om-weeghen.

* *Vid. Pontan. pag.* 251.

96. Nu is 'er noch overigh, om de Heeren van *Boſichem* en *Kuylenburgh*, die daer na tot de Graeffelijke waerdigheyd zijn op-geklommen, van het begin tot den eynd toe op te tellen; te meer, want ons daer toe goede aenvoeringh is gegeeven ende als een luyk geopend door een oud hand-ſchrift, van den Heer *Henrick Temmink* ons behandighd; die voor een goede gewoonte heeft, zoo wanneer hy van de zwaere bekommerniſſen der wetten vermoeyd is, ſyne ledighe uyren in diergelijke zoo aengenaeme als oorbaerlijke tijd-kortinghen te beſteeden. De voor-ouders der Heeren van Boſichem waren de Graven van *Teyſterband* wt het huys van Cleve; welke, als voor heen gezeghd, wt de Vorſten van Aquitanien ende van Hertogh *Diderick* afkoemen, zijnde een zoon van den Franſen Koningh *Hilperick* den broeder van Koningh *Childerick*, van de welke *Childerick* beyde broeder- en kinder-loos was, ende geen naerder erfghenaem en hadde dan deſen *Diderick*, indien hy door 't loos beſtel van *Pipin* niet en ware afgezet ende in een Clooſter verſchooven. Gemelte Graven hebben ten eynde toe acht gulde ſtaffen in een blauw veld gevoert, ende, hoewel door houwelijk meermaels van ſtammen, noyt nochtans van wapenen verandert.

GERBRAND (tweede zoon van *Diderick* den vijfden Grave van *Teyſterband* ende N. dochter van *Arnold* 12. Grave van Cleve, die beyde door de Noord-mannen binnen Tiel zijn verſlaeghen in 't iaer 880, hoewel de Iaer-ſchrijvers in den eygentlijken tijd van 't iaer zoo weynigh over een koemen als de klocken) was eerſte Heer van *Boſichem* en *Soelen*, ende had tot ſyne egade eene dochter van den Heer van *Pont*, Vooghd van Gelder, ende daer by een zoon genaemd *Dirk*, met eene dochter die een geeſtelijk leeven heeft geleyt. *Gerbrand* zoude de te vooren omgeworpene kerk van Boſichem hebben beginnen te her-timmeren, ende het grond-werk van 't Slot aldaer geleght. Hy heeft voor ſyn wapen genoomen twee vuyren in een gulden ſchild, de roode baeren over dwaers gaende, ende echter ſijns vaders wapen niet verlaeten, 't welk was in een gouden ſchild een roode Leeuw de tongh en klauwen voor gemenghd met blauw, ende daer by gevoeght de ſtaffen van *Teyſterband*. Hy is geſtorven in 't iaer 925, ofte (zoo andere voor-wenden) etlijke iaeren laeter, ende met ſyn wijf by ſyne ouders in de Walburghs kerk binnen *Thiel* begraeven, wanneer die Stad van den Deenen deerlijken was mis-handeld.

DIRK, zoon van *Gerbrand*, Heer van Boſichem, had by de dochter van den Heer van *Spijk* drie zoonen, *Willem* ſyn na-zaet, *Ian* Heer *van der Weyden*, daer de Heeren van der Weyden, ende *Claes*, daer de Heeren *van Kats* van daen koemen. Na 't weder op-richten van de kerk tot Boſichem en 't vol-maeken van den Burght by de kerk, is *Dirk* in 't iaer 954 ontſlaepen, ende met ſijn wijf te Boſichem begraeven.

WILLEM was getrouwd aen eene dochter van den Grave van *Rifferſcheyd*, wt het land van Luxenburgh, ende vader van ſijn na-

volgher *Ian*. *Willem* is met ſyn bloed-verwant *Arnold* drieden Grave van Holland in 't iaer 993. daeghs na Lamberts dagh in den oorlogh tegen de Vrieſen geſtruykeld, ende met zyne by-ſlaep te Boſichem onder-geleghd.

IAN is over-leeden in 't iaer 1030, ende heeft by de dochter van den Heer van *Heuſden* gewonnen eenen zoon, met naemen

RODOLF *den Grooten*, aldus geheeten van ſyne zeltzaeme ſterkte en lenghte, die op ſyn 22e. iaer ſyn vader in 't bewind is gevolghd, ende by eene dochter des Graves van der *Lippe* heeft verweckt eenen zoon *Henrick*. Hy was boven andere geoeffend in den krijghs-handel, kloek van beleyd, driftigh in den Gods-dienſt; ende om deſe hoedaenigheden zeer gemeenzaem en hoogh geſien by Keyſer *Henrick* den vierden, ende door hem opperſte Veld-heer gemaekt tegen de Saxenaers. Zoo dat wanneer in 't iaer 1099. de Keyſer ſijn zoon binnen Aken tot een Roomſſen Koningh zoude kroonen laeten; Heer *Rudolf* in ſyn hooghen ouderdom om den Keyzer te begroeten naer Aken is getooghen, ende middeler-wijl aen eene koorts, welke hem onder weghen bevanghen hadde, tot Aken geſtorven, ende ſyne lijk-plicht aldaer op des Keyſers begeerte in de Vrouwen kerk eerlijken gehouden.

HENRICK is gebooren op het 22e. iaer van ſijns vaders ouderdom, ende in 't iaer als men ſchreef 1071. door hoogh-gemelden Keyſer *Henrick* in eygen lijf op den vier-dagh van Ian den Dooper binnen de Stad Colen ten doop geheeven. In 't vijfde iaer na ſijns vaders af-lijvigheyd, wanneer de Roomſſe Koningh *Henrick* vaſt doende was om ſyn Heer en vader den Keyſer met een ongoddelijken oorlogh en allerley ſpijtigheyd te verſtooren en te vervolghen; heeft zich Heer *Henrick* met veele edelen en doorluchtighe mannen tot dien heyr-vaert wt-geruſt, ende by Luyk in 't iaer 1106. ſyn leeven voor de goede zaek te pand gelaeten. Syne huys-vrouw, eene dochter van *Simon* eerſten Heer *van Teylingen*, heeft eerſt in 't iaer 1120. haere ſterfelijkheyd af-geleght, ende hem een zoon after-gelaeten, geheeten

RUDOLF, die by zommighe t'onrecht *Robert* word gedoopt, ende op zyn vijfte iaer na des vaders af-gangh geworden zijnde de zevende en laetſte Heer van Boſichem; daer na by *Alijt van Heynsbergh* eene dochter heeft geteelt, de zelve op haer vijftiende iaer wt-gehouwelijkt aen den Heer van *Buyren*, ende, niet vermoedende dat ſyne vrouw meer kinderen zoude voeden, tot eene bruyd-ſchat haer mede gelooft de Heerlijkheyd van Boſichem. Doch de tijd heeft geleert dat hy ſyne rekeningh te vroegh en qualyken had gemaekt. Want na dat Boſichem nu 39. iaeren door hem was beheerd, heeft hy de Stad *Kuylenburgh* aengevanghen te bouwen tot gunſt en behoef van ſyn zoon *Hubrecht*, die hem wt *Alijt* is gebooren wanneer hy Boſichem al te vooren op ſyne dochter had overgedraeghen. Ende aldus zijn *Boſichem* en *Kuylenburgh* voor altoos van een geſcheyden. Na dat *Rudolf* Kuylenburgh omtrent 30. iaeren hadde bezeeten, is hy eyndelijken in 't iaer 1174, ofte (zoo andere melden) tien iaeren vroegher geruſt, ende in de kerk van Boſichem gekelderd.

HUBERT, de eerſte van dien naem en op de ry tweede Heer van Kuylenburgh, wierf by *Iohanna*, dochter van *Sweer van Zuylen*, ſyn na-zaet *Ian*, behalven *Sweer van Boſichem*, Ridder, die naderhand eene dochter van *Leerdam* ofte van der *Lede* heeft getrouwt, ende in 't iaer 1213. de Stad van *Vyanen* aller eerſt geſticht: welke deſen naem niet en voert van *Dianæ fanum*, dat is, een kerxken van de Godin Diana (gelijk eenighe vlijghe-vanghers en beuzelachtighe Schrijvers zulx wt de vingheren zuyghen) maer veel eer van *Fy Ians*, welke vrouw de geleerde waerſchijnlijken giſſen te dier plaetzen van ouds herbergh te hebben gehouden: op eene en de zelve wijſe als *Leeuwaerd* in Vrieſland geloofd word ſyn naem aen eenen waerd ofte tapper *Leeuw* ſchuldigh te weſen. In 't iaer 1272. heeft Grave *Ian van Naſſouw* Biſſchop tot Utrecht aen deſen Heer *Sweer*, vermits ſyne trouwigheyd aen de kerk beweeſen, tot een onfterffelijk leen te bezitten gegeeven den Burght van *Vyanen*, ende hem vry gelaeten aen die zijd van de Leck daer het Slot ſtond iaerlijx twee vrye Iaer-markten te houden; waer van de Biſſchop hem en ſynen erven als dienſt-luyden het geleyde ende te gelijk de kenniſſe van alle aldaer voor-vallene miſdaeden over-droegh. *Sweer* deſe weldaedigheyd met dankbaerheyd erkennende, heeft in 't iaer 1275, tot behoef van den zelven doen wt-landighen Biſſchop, door handbiedinghe van eenighe ballinghen, de Stad van Utrecht met ledderen beklommen, ende met goed geluck, doch niet zonder bloed-plenghen, van de oproerighe Kennemers weder gewonnen. Op het iaer 1227. word 'er ook in de brieven van Utrecht vermaend van eenen *Steven van Boſichem*. *Hubrecht* heeft ſyn vaderlijk wapen, te weeten drie roode zuylen in een gouden veld, om-gekeert in drie zilvere zuylen in een rooden veld; ende is, na een bewind van 31. iaeren, na d'andere wereld gegaen, en met ſyne bed-gezelle tot Boſichem onder-geleghd.

IAN, driede Heer van Kuylenburgh, heeft by de dochter van den Heer van *Gyſtelle* wt Vlaenderen, gewonnen *Huberts* ſyn na-volgher; de Barbaren kerk tot Kuylenburgh, welke te vooren onder de kerk van Boſichem plaght te ſtaen, met believen van den Roomſſen ſtoel tot een kerſpel-kerk verhooght; ende ſijns vaders en moeders wapen t'zaemen in een ſchild gevoert. Is geſtorven in 't iaer 1240, ende d'eerſt van ſyne voor-zaeten in onſer Vrouwen kerxken te Kuylenburgh begraeven.

HUBERT de tweede dies naems, heeft de wapenen van *Boſichem* en *Teyſterband*, wt-genoomen het helm-teyken, verlaeten, ende die van ſyne oude moeder daer tegen aengenoomen.

* *Argentum accepit, libertatem vendidit.*

noomen. Het Slot te Kuylenburgh aen de weſt-zijd der Stad, hebbende geſtaen aen den wegh na *Goberdinghen* beneeden 's dijx, is ſyn werk. Sijn ſterf-dagh word geſteld op het iaer 1272.

HUBERT de driede, zoon van *Hubert* den tweeden wt de dochter van Heer *Henrick van Voorn*, die zich ook in eenighe handveſten laet noemen *Hubert Schenk van Kuylenburgh* (om dat hy het ampt van erf-ſchenker der Biſſchoppen van Utrecht had gekoft van de Heeren van Kuyk) was gehylickt aen *Geertruyd* dochter van *Ian* den negenden (andere zegghen den elfden) Heer *van Arkel*, welke hem vader maekte van *Ian* ſyn navolgher ende van twee dochteren. De oudſte gaf hy ten echt aen den Grave van *Goey* ofte *Govengoy* (die Maerſchalken en Burghgraven waren van 't Sticht van Utrecht, ende te *Houten* en daer omtrent ſtaetelijke goederen hadden) en d'andere aen Heer *Gijsbert van Seets* Ridder, die om den vermaerden man-ſlagh van Grave *Floris* met wijf en kinderen wt Holland heeft moeten vluchten. Dees *Hubrecht* met ſyne maeghen de Heeren van *Woerden* en *Amſtel* een t'zaemen-zweeringh gemaekt hebbende teghen Biſſchop *Henrick van Vyanden*, tegens Koningh *Willem* ende ſyn zoon Grave *Floris*, ende ontzet zijnde voor de ontzaghelijke en wijd-reykende maght van deſe Vorſten, heeft, met voorgaenden raed van ſyn oom *Sweer van Boſichem* en broeder *Dirk Splinter*, als mede van den Raed ſyner Stad Kuylenburgh, om een hoofd en ſchuts-man aen te winnen, ſyne vryheyd vaeren laeten, ende ſyn Burght, zijnde tot noch toe als eene vrye Ban-roet-ſchap by hem en de ſyne bezeeten, voor honderd Hollandſſe * ponden aen Grave *Reynald van Gelder* en ſynen erven verkoft; met dit bedingh, dat hy en ſyne na-koemers 't zelve Slot ten Zutveenſſen rechten van Gelderland zouden te leen houden. Deſe koop is geklaerd te *Nymeghen* op 't Valk-hof in 't iaer 1281. op den dagh van Marien Licht-miſſe. Daer na heeft de Grave van Gelder door ſyn gezagh in 't iaer 1272. tuſſchen *Hubert* en ſyne vyanden een zoen getroffen; die, na eene heerſchappy van 24. iaeren, in 't iaer 1296. is ontſlaepen, ende tot Kulenburgh by ſyne ouders onder gegraeven: wanneer hy noch in 't zelve iaer op Vrydagh voor Licht-miſſe zeker vonnis weghen de Burgh-graeffſchap van Montfoort met Biſſchop *Willem van Mechelen* had onder-teykent.

* *Argentum accepit, libertatem vendidit.*

IAN, de tweede van dien naem, had eerſt eene erf-dochter van den *Heer van Maurick* in de Neder-Betouw, ende daer by eenen zoon *Hubert* ſyn erfgenaem: ende voor de tweede reys de dochter van *Sweer* den eerſten, Heer en Stichter *van Abkoude*, ofte (zoo de oude hand-veſten ſpreeken) *Abbekewoude* in 't land van Utrecht; daer hy ook een zoon, genaemd *Henrick*, by heeft gewonnen, ende twee Heerlijkheden *Woudenbergh* en *Schoonouwen* wt ſyne eygene inkomſten voor hem geſticht: van wien gekoemen zijn *Ian van Woudenbergh* en *Otho van Schoonouwen*, Ridders, omtrent het iaer 1320. in de Iaerboeken vernaemd, ende van de welke *Ian* naderhand in 't iaer 1352. ſijn Slot tot Woudenbergh aen *Gijsbert van Abkoude* heeft verkoft. † Met dit houwelijk zijn *Eck* en *Maurick* met meer andere goederen van *Kuylenburgh* weder af-gedeyld. Heer *Ian* ſtierf in 't iaer 1322: hoewel hy, mijns dunkens, eerder moet zijn geſtorven; te meer alzoo ick verneem dat zijn zoon *Hubert* in 't iaer 1315. zekeren veenighen hoek tuſſchen *Laxmeer* en *Marienweerd* aen Grave *Reynald* heeft overgegeeven; waer wt men half zoude vermoeden, dat *Hubert* doen ter tijd al in 't bewind moet hebben gezeeten.

† Ita colligere licet ex mſcto quodam ad Bekam, in quo ita habetur: *Anno 1352 Dominus Gisbertus de Abkouda emit caſtrum de Woudenbergh erga Dominum Iohannem de Woudenbergh, fratrem (fratruelem debuiſſet dicere) Domini Huberti Schenk de Culenburgh, in proelio Haſſelenſi à Leodienſibus interfecti.* Vide de hac re prolixius hiſtoriam noſtram.

HUBERT, de vierde van dien voor-naem, en op de ry zevende Heer van *Kuylenburgh*, heeft in 't iaer 1339. ſijn leen by Voirſt *Reynald* beleeden, ende tot deszelfs behoef het Biſſchoplijke huys *ter Horſt* een wijl tijds in bewaer gehad: ook te vooren, te weeten op het iaer 1314, vier havezaeten voor 80. ponden kleyne penninghen van gemelden *Reynald* in pand-recht ontfanghen. By de eenighe dochter *van der Leck* heeft hy de Heerlijkheeden van *der Leck*, *Weerd* en *Weerdenbroek*, ende menighte van kinderen over-gewonnen; te weeten *Ian* en *Geeraert* ſyne na-koemers. De driede zoon *Peter* had tot een wijf de eenighe dochter van *Boxmeer* ofte *Meer* tegen over Gennep, daer de Heeren van *Boxmeer* van af-daelen. Ende alzoo dees *Peter* ‡ zich in 't een ofte 't ander had vergreepen tegen het land van Braband, ende zijn huys derhalven was geſlecht ofte af-gebrand; is hy in 't iaer 1360. met *Wenceſlaus van Bohemen* Hertogh van Braband op deſe wijze verzoend, dat hy ofte ſyne erven de hof-ſtad tot *Meer* met de daerom leggende weyde-landen den Hertogh tot Brabandſſe rechten zoude op-draeghen, ende het huys dat hy daer op woude timmeren voor den zelven open houden, noch met eenighe Heeren vyandſchap tegens hem aenneemen, als alleen met dien van Gelder, doch niet van weghen het huys ofte hof-ſtad. Een iaer laeter bevind ick dat *Ian van Meer* Ridder als zaekweldighe (die tot een broeder had *Ian* Domheer tot Colen ende eene zuſter *Iannette* ſijne leen-heeren) *Seger* en *Gijsbert van Groesbeek* met meer anderen als borghen, hebben belooft aen *Peter van Kuylenburgh* iaerlijx op ſtraffe van leyſtingh binnen *Nymeghen* wt de inkomſten van *Meer* te betaelen 400. ponden. De oudſte dochter van *Hubert* was gepaerd met Heer *Henrick van Vyanen* den eerſten: d'anderde dochter *Marie* met Ridder *Geeraert* Heer *van Vliet* en van *Woerden*; de driede

‡ *Ex chartis Comitum 's Heerenbergenſium.*

met *Wouter van Mijnden*, Heer van Amſtel; de vierde met Ridder *Sweer van Montfoord*; de vijfde met den Heer *van Weerdenburgh*; de zeſte was onbequaem om te houwen, als weſende half * knechtien en half meydsien. Heer *Hubrecht* dienende *Reynald* den drieden is, na 't gemeyn gevoelen, in den veld-ſlagh tegen de Luykenaers tot *Haſſelt* in 't iaer 1344. om 't leeven gekoemen. Dan alzoo ick blijk vind dat Biſſchop *Ian van Arkel* op 't iaer 1346. met deſen *Hubert*, *Robert van Arkel* en *Iacob van Nyvelt* op de markt van Utrecht tegen 300. Gunterlinghen, aenhanghers van de Lichtenberghen, heeft gevochten; zoo houd ick het daer voor, dat hy in den tweeden ſlagh tegen de Luyxe op het iaer 1347. is geſtruykeld; te meer, nademael eenighe huys-boeken ſijn af-ſterven op dat iaer berekenen. Op het iaer 1376. vind ick vermeld eenen *Gijsbert van Kuylenburgh* baſtaerd, die, na alle vermoeden, een zoon is geweeſd van deſen *Hubert*.

* *Hermaphrodijt.*

IAN de driede heeft hem noyt in den houwelijxen band begeeven; maer den Burght (welke van Heer *Hubrecht* den tweeden aen de Goberdingher poort was geveſt) herbracht en vertimmert aen d'andere hegh der Stad, daer ſy al noch te zien is, ende eene nieuwe Stad aen 't noorder eynd beſtaen te bouwen, heetende den *Haven-dijk*. Heer *Ian* heeft eerſt ſijns vaders wapen met het wapen van der Leck vermenght, ende tegen den Biſſchop *Guido van Henegouwen* en 't land van Utrecht na ſijn vermoeghen † ſterke oorloghen gedreeven. Word gezeghd geſtorven te zijn in 't iaer 1377.

GEERAERT heeft, na dat hem zulx voor heen in 't iaer 1388. door Hertogh *Willem van Gelder* was geoorlofd, de Nieuwe ſtad, daer de kerk van *Lanxmeer* in Paveyen verleghd is, gebouwt op de plaetz daer men ze noch ziet ſtaen, ende zommighe buerſchappen, als *Lanxmeer*, *Paveyen* en *Prijs*, daer in betrocken. Sijn ſterf-tijd word geſteld op het iaer 1395, ofte (zoo andere willen) 1398. Hy had tot eene bed-gezelle *Bertha* de dochter van *Heer Ian van Egmond* den negentienden, ende by deſe baer-moeder een ſchoonen ſleep kinderen; waer van de oudſte *Hubrecht* ſyn vader, ende de tweede *Ian* ſyn broeder wederom in de Heerlijkheyd zijn gevolghd. De driede *Sweer* was Biſſchop van Utrecht, met ende om wiens wille Gelderland ende ſyn verwant Hertogh *Arnold van Egmond* zoo veel quaeds en zoo langh hebben geleeden; de vierde *Arend*, Deken van de Ians kerk tot Utrecht; de vijſde *Peter* ſtierf zonder echte kinderen. De oudſte dochter is gehylickt aen den *Heer van Everwelden*; de tweede aen een Grave *van Rüfferſcheyd*; de driede was de loffelijke Iuffrouw *Bertha*, welke op haer tachtentighſte iaer haer maeghdom ofte vryſterſchap in 't graf heeft gedraeghen. De zeſte en ionghſte zoon Ionkheer *Geeraert* heeft eene dochter *van Zuylen van Nyvelt* tot eene vrouw gehad, ende ſyn mael-ſtad op het huys tot *Maurick* in de Betouw: aen wien *Catharine van Beyeren*, huys-vrouw van Hertogh *Willem* van Gelder en Gulich, in 't iaer 1400. een deel van haer henxten by wterſte wille heeft geſchonken. Syne kinderen waren zes in 't getal, als *Hubert*, *Geeraert*, *Ian*, *Henrick*, ende drie dochteren; waer van de oudſte is gegeeven aen eenen *Zuylen van Nazewis*; de tweede aen eenen *Reneſſe van Wulven*, ende de driede aen den *Heer van Poelgeeſt*. De oudſte zoon van *Geeraert*, met naemen *Hubert* heeft met ſyne verwanten van *Vyanen* en *Leydenburgh* Grave *Willem* van Holland tegen onſe Gelderſſe voor ruyter ofte hop-man gedient, ende in 't iaer 1410. binnen Amersfoord in bezettingh geleeghen; als mede onder Biſſchop *Rudolf van Diepholt* geoorlogt tegen de Munſterſſe, ende op het iaer 1460. noch geleeft. Hy heeft by eene dochter van *Roſſem* geteelt *Sweder*, en dees wederom, by ſyne gemaelin Ionk-vrouw *Otho van Heemskerk*, *Frans van Kuylenburgh*, die getrouwd was aen Iuffrouw *Hendryn van Keppel*. Van den tweeden zoon *Geeraert* zijn gekoemen *Iaſper* en *Melchior van Kuylenburgh*, ende eene dochter gehylickt aen de *Kocken* en *Neerijnen*. Van den drieden zoon *Ian* (die op het iaer 1398. neffens weynighe andere was wt-gekooſen om van weghen *Willem van Gulich* Hertogh van Gelder, met de Brabandars over eene ſtille-zaet te handelen) is geſprooten *Willem van Kuylenburgh* de vader van *Ian van Kuylenburgh*, Heer van Rhijnſwoude; die vier dochteren heeft after-gelaeten, waer van de oudſte is beſtaed aen den *Heer van Monçeau*; de anderde aen den *Heer van Somersdijk*; de driede aen den *Heer van Merode*; de vierde aen eenen *Mathenes*, Heer van Riviere. Dees *Heer van Rhijnſwoude* had een broeders zoon, geheeten *Dirk van Kuylenburgh*, en dees *Dirk* eene eenighe broeders dochter, getrouwd aen een edelman in 't Over-ſtichtvan Utrecht, met naemen *Mulart*. Noch had hy eene zuſter in echt zittende met den *Heer van Schoonouwen*. De vierde zoon van gemelten Ionk-heer *Geeraert*, te weeten *Henrick*, teelde een eenighe dochter, welke tot een man had *Barend van Wees*. Merkt hier ter loop, hoe maghtighe geſlachten door de veelheyd van kinderen allenxkens onder den voet raeken en verwelken; niet anders als groote ſtroomen door af-leydinghe van menighe beeken en wt-wateringhen worden af-getapt, ende by verloop van tijd beyde haer vloed en naem koemen te verlieſen.

† *Siet hier na op het iaer* 1352.

HUBERT, de vijfde van dien naem, is na ſyns vaders over-lijden geworden de tiende Heer van Kuylenburgh, als mede van der *Leck* en *Ackoy*, ende getrouwd geweeſd met *Iolente* dochter van *Sweer van Gaesbeek* en *Abkoude*, die noyt in 't kinder-bedde heeft geleeghen. Heeft in 't iaer 1419. met de t'zaemen-gezwoorene Ridderſchap het gemeyn verbond door ſyn eed en zeghel bekraghtight; voorbehoudens den Hertogh van Gelder ſyn recht, gebod, en landen, welke hy betuyghde tegen een yegelijk te willen beſchutten. Van ſyne mildaedigheyd betuyght het Dom-heerſchap op het iaer 1422. in de kerk tot Kuylenburgh met behaeghen van Biſſchop *Frederick*, door hem

hem gesticht en wel begiftighd. In syne tijden is het meerendeel van de oude Stad t'zaemen met de Barbaren kerk en 't Gasthuys door den brand wegh genoomen, ende hy op 't zelve iaer te weeten 1420. (hoewel andere drie iaeren laeter rekenen) op onser Vrouwen hemel-vaerd in den *Haegh* gestorven, ende in onser Vrouwen kerxken te Kuylenburgh by sijne ouders, maer Vrouw *Iolente* buyten Utrecht tot de Carthusers, begraeven. Ick bevind wt de olde Tijd-boeken op het iaer 1412, dat Heer *Hubert*, hebbende te vooren begaen een man-slagh, ende een wijl tijds in Gelderland als ballingh om-gezweeft, daer na neffens syne onderzaeten met *Willem van Beyeren* Grave van Holland wederom is bevreedighd, ende hem vergund sijn erf-tael van Kuylenburgh op nieuws aen te vaerden, 't welk hy eerst Hertogh *Reynald van Gelder* had in sijn geweld gegeeven. Anders werd ick gewaer, dat 'er in de hylix-voorwaerden, tusschen Vorst *Arnald* en *Catharine van Cleve* in het iaer 1423. op-gericht, word gewaeghd van eenen *Rutger van Kuylenburgh*, dien ick (zoo maer de Tijd-schrijvers in den voornaem niet en missen) niewaerts weet te huys te brenghen.

IAN, de na-zaet van sijn broeder *Hubert*, was Raed en een gemeenzaem vriend van Hertogh *Arnold van Gelder*, ende heeft by de dochter van den *Heer van Ghemen* geene geboorte, maer by *Alijt van Gutterswijk*, zuster des Graves van Benthem, drie zoonen ende ook zoo veele dochteren verworven; als *Geeraert* sijn na-volgher, *Sweer* Ridder die kinder-loos op de reyse van 't H. Land is gestorven, ende *Everwijn van Everdinghen*. In zekeren brief van 't iaer 1472. word, neffens *Everwijn*, mede vermeld van eenen *Henrick van Kuylenburgh*. De oudste dochter *Bertha* had Heer *Ian van Heuklom* tot een by-slaep, de tweede den Ridder *Winand van Arnhem*, ende de driede den *Heer van Anholt*. Heer *Ian* verliet de wereld op het iaer 1452, ende light in Barbaren begraeven, 't welk hy op syne kosten hadde doen herbouwen. In synen tijden heeft het Clooster van *Marienkroon* binnen Kuylenburgh begonnen.

GEERAERT de tweede dies naems, heeft in 't iaer 1441. tot een kamer-raed aengenoomen *Elizabeth* eenighe dochter van *Ian van Buyren*, Heer tot Ewick Zuylen en Doddendael, ende van *Eleonore*, de zuster van *Frank van Borsselen* Grave van Oostervant; welke na den wt-gangh van *Ian van Buyren* een tweed doch onvruchtbaer houwelijk heeft in-gegaen met *Gijsbert van Nijenroy*. *Geeraert* heeft haer moeder gemaekt van *Iasper* ende van twee dochteren, van de welke de eerste eene Beggijne was te Diepenveen, ende d'andere *Alijt* gegeeven wierd aen *Frederick van Egmond* eersten Grave van Buyren. Op de by-een-komst te Batenburgh was in't iaer 1459. mede tegenwoordigh *Eduard van Kuylenburgh*, Heer van Weerde en Ewick, dien ick vermoede wt desen *Geeraerd* te zijn geboo-ren, alzoo hem Hertogh *Arnald* rekent onder syne verwanten. Die van *Amersfoord* klaeghden op het iaer 1464. aen Hertogh *Arnold*, dat *Hubert* (indien het hand-vest niet en lieght) *van Kuylenburgh*, hunne burghers daghelijx groot leed en schade was aendoende. Doch ick gisse dat hier *Hubert* gesteld is in plaetz van *Geeraert*. *Geeraert* heeft mede in 't iaer 1444. by sijns vaders leeven voor 13500. Rhijnsse goud-guldens van Hertogh *Arnold* ontfanghen het Drost-ampt van den Burght en 't land van Buyren; ende daer na op Huberts dagh met den zelven Hertogh tegens *Geeraerd* Vorst van den Bergh gestreeden. Heer *Geeraert* was vroegh weduwenaer, zonder zich tot de tweede trouw te begeeven, dan heeft wel 30. speel-kinderen, zoo zoons als dochteren, over-gewonnen. Hy stierf op het iaer 1480. op den 9. van de Lentemaend, niet tegenstaende dat andere een heel iaer laeter vermelden. Hem word toegeschreeven de oprichtinghe van een priesterschap in de kerk van Kuylenburgh.

IASPER de eerste van dien naem ende anderfins 13e. Heer van Kuylenburgh, heeft by *Iohanne*, dochter van *Anthonis van Burgondien* Grave van Steenberghen, die een bastaerd was van dien grooten kinder-maeker Hertogh *Philips*, drie zoons verovert die alle iongh zijn wt-gegaen, ende zes dochteren. In't iaer 1480. is van weghen den Hertogh van Oostenrijk aen Heer *Iaspar*, tot heelinghe van de schade die hy in Vrankrijk gevanghen zittende had geleeden, ingeruymd de Stad Leerdam, welke te vooren door de Gelderse was veroverd: dan hy heeft ze naderhand aen die van *Egmond* weder overgelaeten. Wanneer in 't iaer 1492. † sijn Ampt-man te *Honswijk* een galgh had doen op-richten, voor-wendende aldaer hoogh gebod te hebben; is die door den Bisschop en die van Utrecht wederom om ver geworpen, ende, na kennis van zaeken, gevonnist; dat de Bisschoppen den voordeelighen eygendom van *Honswijk* wel hadden over-gegeeven, doch het hals-gericht aen haer behouden. Na 't af-sterven van syne oude moeder *Eleonore* schreef sich *Iasper* mede Heer van *Borsselen*, *Hooghstraeten*, *Ewick*, *Doddendael* en van *Zuylen*. Dan *S. Martens-dijk* is door beschickinghe van Vrouw *Eleonore* gemaekt aen *Floris van Yfselsteyn*, daer sy ook als groot-moeder over stond. *Iaspers* oudste dochter *Elizabeth* is na des vaders dood (want tot hier toe is dese Heerlijkheyd den tijd van 360. iaeren op mannelijke looten van den vader op den zoon ende van d'een broeder op d'ander, vererfd) geworden eerste Vrouw van Kuylenburgh. De tweede *Anne* was getrouwd met *Ian van Pallant* Droft des lands van Valkenburgh: *Cornelia* (andere noemen ze *Iohanna*) met Grave *Willem van Rennenburgh*, *Alijt* met den *Heer van Bailleul*; *Magdaleen* de vijfde met den *Heer van Noyelles* in Artoys, ende de zeste is vroegh gestorven. Heer *Iasper* is op den avond van Andries des iaers 1504. tot Gent ontslaepen, ende met syne huys-vrouw tot Kuylenburgh begraeven. In dese tijden is de broederschap van Ierusalem in de nieuwe Stad van Kuylenburgh begreepen.

† *Ita Gul. Heda in Davide Episc.*

ELIZA-

ELIZABETH de eerſte dochter van Heer *Iaſper*, heeft, door beſtel en aenraeden van *Philips* Koningh van Caſtilien, zich in echt verlooft met *Ian van Luxenburgh* Heer van Vile, den broeder van *Iacob van Luxenburgh* Heer tot Fenes, ende, deſen kortelinx daer na in 't iaer 1508. haer ontvallen zijnde, voor de tweede mael getrouwt *Anthonis van Lalain* Heer van Montigny, beyde Ridderen van 't gulde Vlies, doch by d'een noch by d'ander kinderen gebaert. Sy heeft de Heerlijkheyd van *Hooghſtraeten* naderhand op-gedraeghen aen Heer *Anthonis*, welke door Keyſer *Karel* tot een Graefſchap wierd geſchaepen, ende van beyde eed-genooten met een over-fraey Slot en kerſpel-kerk verheerlijkt: die ook het oude broederſchap aldaer ſterker van getal hebben gemaekt, ende het Clariſſen Clooſter en de kerk ſpelder-nieuw vermaekt met een toonelijk Raed-huys. Ende want ſy van kinderen onvoorſien waren, hebben ſy *Erard van Pallant*, zoon van haer oudſte zuſter *Anna* en rechten erfgenaem van Kulenburgh, beſteedet aen *Margriet van Lalain* de broeders dochter van *Anthonis*, ende haer tot voorderingh deſes houwelijx mede gegeeven de Heerlijkheyd van Kuylenburgh (behoudende nochtans haer beyder leeven langh de werkelijke bedieningh) ende daer toe noch het huys met de Heerlijkheyd van Weerde en Weerdenbroek. Insgelijx hebben gedachten Grave en Gravin den Ridder *Philips van Lalain*, anderden zoon van Grave *Karel* ende broeders zoon van *Anthonis*, wt-gehylickt aen *Anne van Rennenbergh*, dochter van haer tweede zuſter *Cornelia van Kuylenburgh*, ende haer het Graefſchap van *Hooghſtraeten* (zonder effenwel by haer leeven het bewind over 't zelve af te ſtaen) gezeekert, ende daer na mede de Heerlijkheyd van *Borſſele* in Zeeland. *Anthonis* is op den 2. der Bloey-maend in 't iaer 1540. wt de wereld vertrocken ende tot *Hooghſtraeten* ter aerden beſteld. Als de weduwe *Elizabeth* Kuylenburgh nu 51. iaeren after een hadde beheerſt, menighe Kerken, Clooſters en Gaſthuyſen geſticht ofte op-gepronkt, is ſy, bereykt hebbende den ouderdom van over de 80. iaeren, op den 9. van den Winter-maend des iaers 1555. binnen Kuylenburgh in den Heer geruſt, maer te *Hooghſtraeten* by haer zweeden huys-heer Grave *Anthonis* in een over-koſtelijk graf neder-geleghd: hebbende by wterſte wille bevoolen wt haere in-koemſten binnen Kuylenburgh te bouwen en van alles rijkelijken te ſtoffeeren een nieuw gemack, genaemd *ten Heyligben leeven*, om daer in te onderhouden 48. wees-kinderen, 2. Prieſters en 12. God-vruchtighe maeghden; gelijk ſy ook tot *Hooghſtraeten* een ander Wees-huys hadden op-gericht tot behoef van 12. arme weeſen, een Prieſter ofte School-meeſter ende twee maeghden.

ERARD, Vry-heer van Pallant, eenigh zoon van Vrouw *Anne van Kuylenburgh*, en neve van *Elizabeth*, is geworden de vijftiende op de ry, maer van zijn geſlacht en van dien naem de eerſte, Heer van Kuylenburgh, ende getrouwd geweeſd aen *Margriet van Lalain*, welke hem vijf zoonen, onder de welke *Floris* alleen leevendigh is gebleeven, ende vijf dochteren heeft gekraemt. De oudſte dochter *Marie* is ten echt gegeeven aen den *Heer van Trazignies*; de tweede *Anne* aen den *Heer van Glayon*, Vlies-ridder; de driede *Margriet* aen *Ian van Merode* Heer van Petterſhem; de vierde, *Elizabeth* aen Grave *Iooſt van Schouwenburgh* Heer tot Ghemen. Noch eene andere dochter is in haer ieughd geſtorven. Heer *Erard* Kuylenburgh 13. iaeren als lijf-tuchter bezeeten hebbende, is op den achtſten van den Slacht-maend des iaers 1540. over-leeden en binnen Kuylenburgh begraeven, Vrouw *Elizabeth* noch in 't leeven wezende.

FLORIS eerſte Grave van Kuylenburgh, Vry-heer van *Pallant*, *Wittem* en *Weerde*, heeft, maer een drie-iaerigh kind zijnde, ſijn vader in 't gebied gevolght, ende Keyzer *Karel* den vijſden zoo zeer weeten te believen, dat op den 21. der Slacht-maend des iaers 1555, korts voor den wt-gangh van Vrouw *Elizabeth*, ſyne landſchap en Heerlijkheyd van Kulenburgh met den naem van een Graefſchap is veredeld geworden. Hy heeft *Elizabeth*, Gravin *van Manderſcheyd, Blankenheym, ter Sleyden* (dochter van Grave *Frans*, die tot eene huys-vrouw had *Anne* Gravin tot *Yſenburgh*, Vrouw tot Beris en Berberich) tot eene bed-gezelle, ende daer by geworven eene eenighe dochter, ook genaemd *Elizabeth*, de gemaelin naderhand van den Rijx-Vorſt *Iacob* Mark-grave tot *Baden* en *Hooghbergh*. Maer na dat ſyne eerſte vrouw was gehemeld, heeft hy zich andermael verbonden met *Philippa Sidonia* geboorene Gravin van *Manderſcheyd, Blankenheym, Gerolſteyn*; daer hy eenen zoon by wan geheeten *Floris*, die op den 28. van den Mey-maend des iaers 1578. binnen het Slot van Kuylenburgh is ter wereld gekoemen. Daer na is Grave *Floris*, om dat hy met *Naſſouw, Brederode* en den t'zaemen-gezwooren adel onder eenen deeken had geleeghen, door den dwinghe-land Alve verbannen, ſijn Hof tot *Bruyſſel*, daer de Ridders de eerſte by-een-koemſt hadden gehouden, tot op den vloer af-gebrooken, ſyne goederen als verbeurd aengeſlaeghen, ende hy zelf, na veele geleedene iammeren, in 't iaer 1598. rijp van iaeren over-leeden.

FLORIS de tweede, tweede Grave van Kuylenburgh, heeft in 't iaer 1601. tot ſyne wettelijke by-ſlaep aengenoomen *Catharine* Gravin *van 's Heerenbergh*. Werd gezeghd van geſtaltenis, weſen en zeeden op den verleeden Prins van Oranie *Frederick Henrick* zeer wel te hebben geleeken. Heeft het recht van 't zwaerd te voeren, 't welk ſyne voor-zaeten ſich te *Honſwijk* vermaten te hebben, aen de Staeten van Utrecht verkoft, ende zich meermaels op Gelderſſe Landdaghen, als een lid van de Betouwſſe Ridderſchap, in-geſtelt. Omtrent Vaſtel-avond des iaers 1638. was'er een gevaerlijke onruſt gereeſen tuſſchen die van deſe Graefſchap en 't Sticht van Utrecht over den Lecken-dijk, ende bereeds zoo hoogh geloopen, dat ſy het zwaer geſchut al teghen malkander hadden

hadden geplant, ende van dreygementen tot de daed zouden gekoemen hebben, indien de zaek ter goeder tijd niet en ware gevonden en bemiddeld. Ende want hy by *Catharine* noyt eenighe vrucht heeft gewonnen, ende in't iaer van 1640. ofte 1641. de wereld goede nacht gezeght; is, volgens syne wterste beschickingh, met dese landschap beschonken sijn bloed-maegh

PHILIPS THEODOOR, Grave van *Waldeck*, *Piermont* en *Kuylenburgh*, die na weynighe iaeren wederom plaetz heeft gemaekt aen sijn onmondighen zoon

WALRAEM, vierden Grave van Kuylenburgh, wiens heerschappy dese landschap ook noch is onderdaenigh.

97. ROER-MOND, 't welk het plompe volk verkortender wijse verdraeyt in *Remond*, is onder de vier Gelderse hoofd-steden de tweede in waerdigheyd, ende van om-loop wel de aller-grootste, leggende op den Franssen bodem aen de *Maes*; die alhier de *Swalm*, als mede de *Roer* wt het land van Gulich af-daelende naer hem neemt; waer van de Stad sijn doopssel ook heeft ontfanghen; effen gelijk *Angermond*, *Dortmond*, *Tenermond*, *Rupelmond*, *Tramond*, *Orlemond*, *Egmond*; ende in Engeland *Yarmouth*, *Pleymouth* en andere meer haere naemen van de door- ofte lanx-loopende stroomen ontleenen. De Stad beslaet schier de wterste pael-steden van Gelderland, openende als een deur naer de landen van Luyk, Namen en geheel Vrankrijk; ende is oostwaerts van Colen, zuydwaerts van Luyk, west-waerts van 's Hertogen-bos, ende noordwaerts van Nymeghen 15. ofte 16. uyren gaens af-staende. De voorstad word eensdeels van de Stad af-gesneeden door de Ruer, bedeckt met een koftele brugghe van blauwe Naemsse steen, waer van de werf aen de zijd van de Stad mede is op-gemaekt, om alzoo den Maes, die dickwijls heftigh kan op-bulderen, een ringh in den neus te legghen. Wt den tol welke de schippers en vaerende luyden alhier moeten op-legghen, werd des Hertoghs schat-kist iaerlijx merkelijken gestijfd. Voorts is *Ruer-mond* eene rijke, luftighe en luchtighe Stad, praelende zoo in geestelijke als wereldlijke gestichten, ende in menighte van burgherlijke huysen. Sy heeft een eygen, doch nauw bepaelden, Bisschop, door *Philips* den tweeden Koningh van Spanien in't geraes van den Nederlandtsen oorlogh aldaer eerst in-gedronghen; waer van d'aller-eerst is geweesd *Willem van Linden*, gebooren tot *Dordrecht*, ende naderhand geworden Bisschop van Gent. De Koningh heeft hier mede, behalven een Leen- en Reken-kamer, synen Stad-houder, Cancelaer en Raeden, aen de welke de laegere Gerichten, volgens brieven van vergunningh, zich moeghen en ook moeten beroepen. De gesienste kerk is die van den H. Geest.

98. Voor de vesten der Stad heeft in't iaer 1224. *Geeraert* de driede (door mildaedigheyd van wiens zoon *Otho* den drieden *Ruer-mond* daer na is geveft en beflooten) sijn Burght, de *Pot* geheeten, in een Iuffrouwen Cloester veranderd, ende door *Engelbert van den Bergh* Bisschop tot Colen doen in-wyeden; ten over-staen (gelijk ons de Schrijvers kond doen) van *Walter van Eyl*, *Geeraert* en *Henrick van Baersdonk*, *Geeraert van Rotheym* ende *Arend van Wachtendunk*. Hy heeft mede met sijn broeder *Otho* Bisschop van Utrecht beftelt te timmeren het *Carthuser* Cloester; hoewel de Minder-broeders eerst door Grave *Reynald* den eersten daer zijn in-gevoerd. Maer in ouderdom en schoonheyd is noch meer af-schijnende het Cloester te *Munster*, in't iaer 1218. door gedachten Grave *Geeraert* insgelijx gegrondvest; die ook, met syne huys-vrouw *Margriet van Braband*, op het iaer 1220. in de kerk aldaer is onder-geleghd. Op het iaer 1493. is by Hertogh *Karel* het Cloester *Emaus* af-gebrooken, 't welk tot daer en toe voor de Beggijnen poort op * Gods weerd had gestaen tusschen des Stads vesten ende de Roer, daer nu eenighe luft-hoven zijn; ende, op de bede van den Raed ende met toe-stemmen der geestelijken, verplaetst ende tot meerdere veyligheyd binnen de Stad over-gebracht, mits dat het sijn ouden naem en vrydommen zoude behouden. Het Carthuyser Cloester is meest door twee mannen verheerlijkt, die in de onweetende tijden in weetenschap hebben wt-gemuyt, te weeten *Bartholomæus Carthusianus*, anders *Ruremundanus*, Prooft van Betlem; ende *Henricus Rickelius* ofte *de Leuwis*, een recht † blocker, als de welk oneyndelijke boeken heeft wt-gebroeyt, ende ook met den Cardinael *Nicol. Cusanus* verscheyde brieven gewisselt; zijnde op den 12. der Lente-maend des iaers 1471. alhier gestorven en begraeven: gelijk van dese Stad al mede geboortigh zijn *Iohannes Murmellius*, die, onder andere dinghen, over de vertroostingh van *Boethius* heeft geschreeven; en *Theod. Gramineus* ofte *Gras*, wis-konstenaer; als mede *Franc. Fabricius*, Genees-meester binnen Aken, door wiens naerstigheyd de Lijdende Christus van *Georgius Nazianzenus* wt Griexe in Latijnsse rijmen zijn om-gekeerd.

99. Dese Stad heeft in't iaer 1398. de Brabandsse heyr-kraght over de 40000. hoofden sterk zijnde moede gemaekt en doen vertrecken: daer na den ouden Hertogh *Arnold*, wanneer bykants heel Gelderland met sijn wederberstighen zoon *Adolf* t'zaemen-huylde, hoewel tot haer groot verdriet en hinder, erkent, ende, gelijk een goed-aerdigh oyevaer syne verkloomde en gebreckelijke ouders, op de schouders gedraeghen en in de armen aengenoomen. Is op het iaer 1494. aen Keyzer *Maximiliaen*, ende 1543. met goed verdragh aen *Karel* den vijfden over-gegaen. In 't iaer 1554. is zy door verzuym van vuyr schier heel af-gebrand; 't welk met zulke snelligheyd voort-liep, dat zich de arme luyden nauwlijx met haere kinderen daer voor konden berghen, ende door dit ongeval van haer wooninghen en teffens van alle lijfs-nood-durft wierden beroofd. In 't iaer 1568. is de Stad door *Ladron*, ende (1572.) wederom door den Prins van *Oranje*

* *Insula Dei.*

† *Qui, ut Pontanus ait, ab invicta scribendi patientia Didymo Chalcentero, ab operum, quæ posteritati reliquit, multitudine æquari Augustino aut saltem conferri cum eodem meretur.*

stormender-

ſtormender-hand veroverd weſende, hebben de ingezeetene op beyde reyzen wt-geſtaen al wat de geluckighe wapenen den over-winneren na oorloghs-wijze toe-laeten. Dan weynigh tijds daer na is ſy op nieuws gevallen in de maght van *Spanien*, ende (hoewel op het 1577. en volgende iaer door den Grave van *Hohenloe* belegerd, ende op den 10. Oogſt 1594. door *Philips van Naſſouw* zonder vrucht beloerd zijnde) daer by gebleeven tot aen het iaer 1632: als wanneer zy haer op den zeſten der Wiedemaend, na dat de Veld-maerſchalk en Stadhouder van Vriesland Grave *Erneſt Caſimir* met een vervlooghen koghel daer voor was doodgeſchooten, op redelijke voor-waerden aen zyne Hoogheyd *Frederick Henrick* heeft overgegeeven, die ze voort met nieuwe bol-werken en veſtinghen heeft doen bezorghen. Korts na welken over-gangh de Cancelaer en Raeden van 't vereenighde Gelderland een reys herwaerts aen hebben gedaen, ende alle brieven, dingh-taelen, boeken-kaſſen ende de ſtucken het Hof en de Reken-kamer des Vorſtendoms aengaende, volgens beſteck met die van de Stad gemaekt, van daer met ſcheepen naer *Arnhem* verſleept, daer ſy in bewaerder hand noch ligghen. Niet te min heeft des Koninx broeder van Spanien, de Cardinael *Ferdinand*, de gelegenheyd dat ons Veld-heer met het belegh van *Breda* de handen bezigh hadde by 't hayr vattende, de Stad op den 5. van den Herſſt-maend des iaers 1637. met de wapenen wederom gehaelt, na dat ſy den Stad-houder *Carpentier*, niet by gebreck van moed maer van volk en zwackheyd van muyren, was af-gedwonghen. Een uyr gaens boven *Ruermond* ſtaet het Clooſter van den † *Odilien bergh* ofte *S. Peters bergh* aen de Roer, alwaer de oude wooninghen van de eerwaerdighe vaderen *Wiro Plechelmus* en *Otherus* noch werden getoond, die het Chriſten geloof aller eerſt in die gehuchten hebben verkondight en ruchtbaer gemaekt. Het land binnen het Over-Vierdeel is ten meeſtendeel laegh by de aerde en broekachtigh, doch vruchtbaer en over-vloeyend van allerley lijf-tocht: 't welk mede de waerom is, dat men aldaer in tijden van oorlogh doorgaens vergadert en onderhouden heeft het Spaenſſe krijghs-volk. In dit bedrijf telt men acht Ampten, daer de andere kerſpelen en dorpen onder behooren; te weeten *Gelder*, *Keſſel*, *Montfoort*, *Kriekenbeek*, *Stralen*, *Wachtendonk*, *Erkelens*, ende *Middelaer*; waer van hier na breeder.

100. VENLOO is naeſt *Ruermond* de grootſte en beſte van de Steden, ende drie mijlen daer van daen mede aen den Maes-kant binnen 't gebied van *Kriekenbeek* geleghen; in den begin, zoo men vermoedet, *Veen-loe* geheeten hebbende na ſijn turf-achtighen en veenighen grond; die des niet tegenſtaende zeer vet en groeyzaem is, gelijk doorgaens alle erven en landen welke in dien ſtreek van de Maes werden aengewonnen ende met hooghe wateren over-ſpoeld. Alhier is groote neeringh van kooren-koopmanſchap en goede aentocht van ſchippers, die daghelijx met hunne zeylen den ſtroom levendigh maeken ende aen deſe Stad van alle oude tijden tol hebben moeten betaelen. Behalven dat de Brabanders, Hollanders en andere over-buyrighe volken daer mede t'zaemen-rotten over de handelingh van ſteen-werken, * koper-aerd en ſmeekoolen, die in de Luyxe geweſten en daer omtrent, door eene zeltzaeme eyghenſchap des lands, wt de diepe kelders der berghen werden gehaeld en wt-gegraeven. *Venloe* is eerſt in 't iaer 1343. door *Reynald* den tweeden, eerſten Hertogh, bemuyrd, ende met Stads gerechtigheyd en verſcheyde vryheeden beſchonken, welke after deſe Geſchiedeniſſen ſtaen in-gevoeghd, ende door *Willem van Gulich* in 't iaer 1377, daer na 1414. door ſijn broeder *Reynald*, ende laetſtelijken in 't iaer 1465. door *Adolf van Egmond* zijn ſtand gedaen. In de *Claeskerk*, op het iaer 1340. door het Schippers gild gebouwd, zijn de *Cruys-broeders* in 't iaer 1399, na dood ende effenwel door beſtel van hun voorigh opper-hoofd *Frederick van Putten*, ingeleyd: welk Clooſter in 't iaer 1401. meeſt is aengewaſſen ende in 't iaer 1433. met een nieuw kerxken vermeerderd. Deze Stad is moedigh op het verſtand en de onſterffelijke ſchriften van *Hubertus Goltzius*, die wt de duyſtere penninghen voor de geſchiedeniſſen van d'oude Romeynen veel lichts heeft weeten te trecken, ende andere, die in de zelve baen mede prijs hebben willen behaelen en na 't kransien ſteeken, veele ſtappen voor by geloopen. Hy was zeer gemeenzaem en lief-talligh by de edele en wel-verzochte broeders *Marcus* en *Guido Laurin*, door welker aenporringh en toedoen hy ook Italien, Vrankrijk en Duytſland heeft doorzocht en bewandelt, om de oudheyd allenthalven te onderzoeken: ende eyndelijken in Nederland weder-keerende, die heerlijke werken welke wy nu verwonderen op hunne koſten laeten wt-gaen. Ende want ſijn vader *Rutger* geboo-ren was van *Wirtzburgh*, noemt hy zich zelf *een Wirtsburgher* * *van Venloe*. Maer noyt en heeft binnen *Venloe* grooter kind aen 's moeders borſten geleghen, dan de meer by ons gemelde *Erycius Puteanus* ofte *van Putten*, voor korte iaeren Leeraer, Raeds-heer ende te gelijk Tijdſchrijver des Koninx van Spanien tot Loven; wiens on-wtſpreekelijke wel-ſpreekendheyd, diep-zinnighe en nimmer genoegh geroemde boeken al de wereld door een zoet en onwederſtandelijk vergif bekooren, ende tot eene heyligh verbaeſdheyd op-wecken.

* *Calimus Plinio.*

* *Hoirpolita Venlonienſis.*

101. De burghers van *Venloe* hebben den naem van te zijn onvertzaeghd en handigh tot de wapenen: ſchijnen ook een angel en ſwongh van de nabuyrighe Waelen te hebben, ende een luttel te hellen na oproerigheyd. In 't iaer 1372. heeft de Biſſchop van Utrecht met de Heer van *Brederode*, tot behoef van den Grave van Bloys en *Mechteld van Gelder* ſyne huysvrouw, *Venloe* ingenoomen; ende Hertogh *Arnold* ſijn ſteeghen en hals-ſterken zoon in 't iaer 1462. hier binnen beſlooten: daer na is de Stad (1473.) door *Karel van Burgondien* veroverd; ende in het iaer 1481. wederom door ſijn ſchoon-zoon Keyzer *Maximiliaen*, welke doen alleen onder de Gelderſſe Steden hem ſpelderſde maeken en haere poorten een wijl tijds voor hem toe-ſluyten. Deſe Stad heeft mede Vrouw *Margriet*, de moey van *Karel van Ooſtenrijk*, wanneer ſy in Nederland voor deſen haeren onmon-

† *Vid. de eo Gulielm. Heda in Hungero Epiſcopo.*

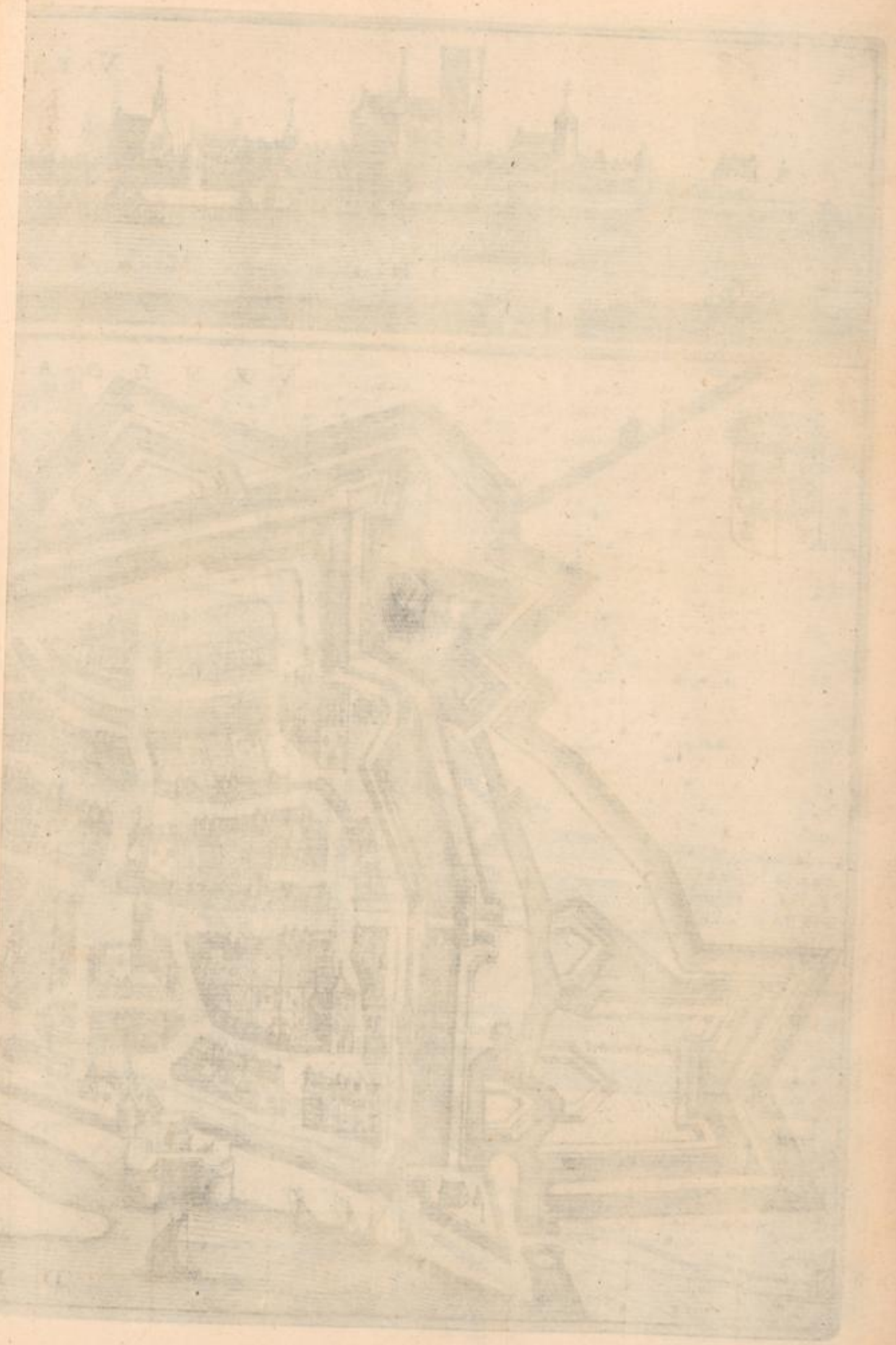

* *Callimus Plinio.*

* *Heliopolita Venloniensis.*

VENLOA.

DE MAES

VENLOA.

DE MAES

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

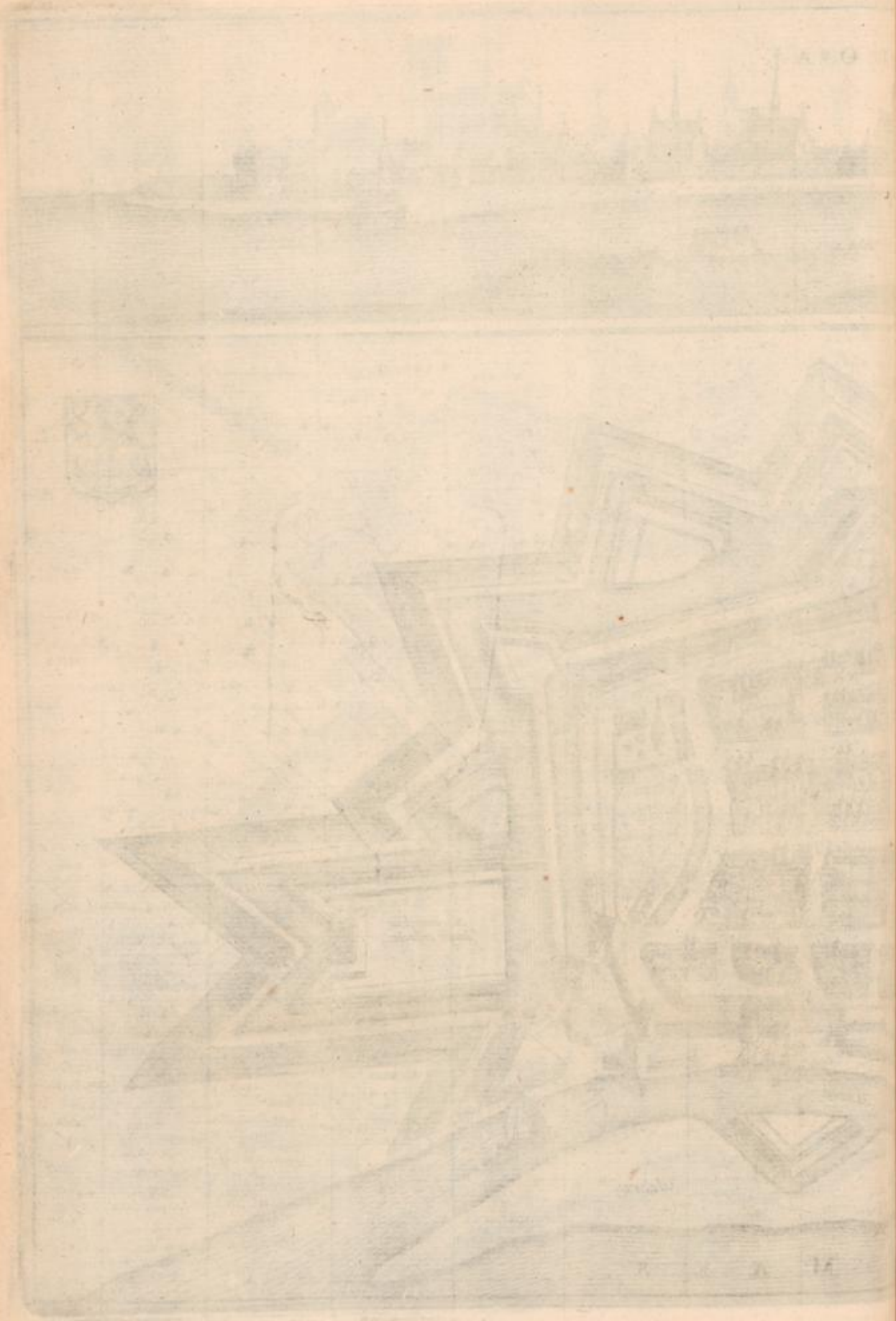

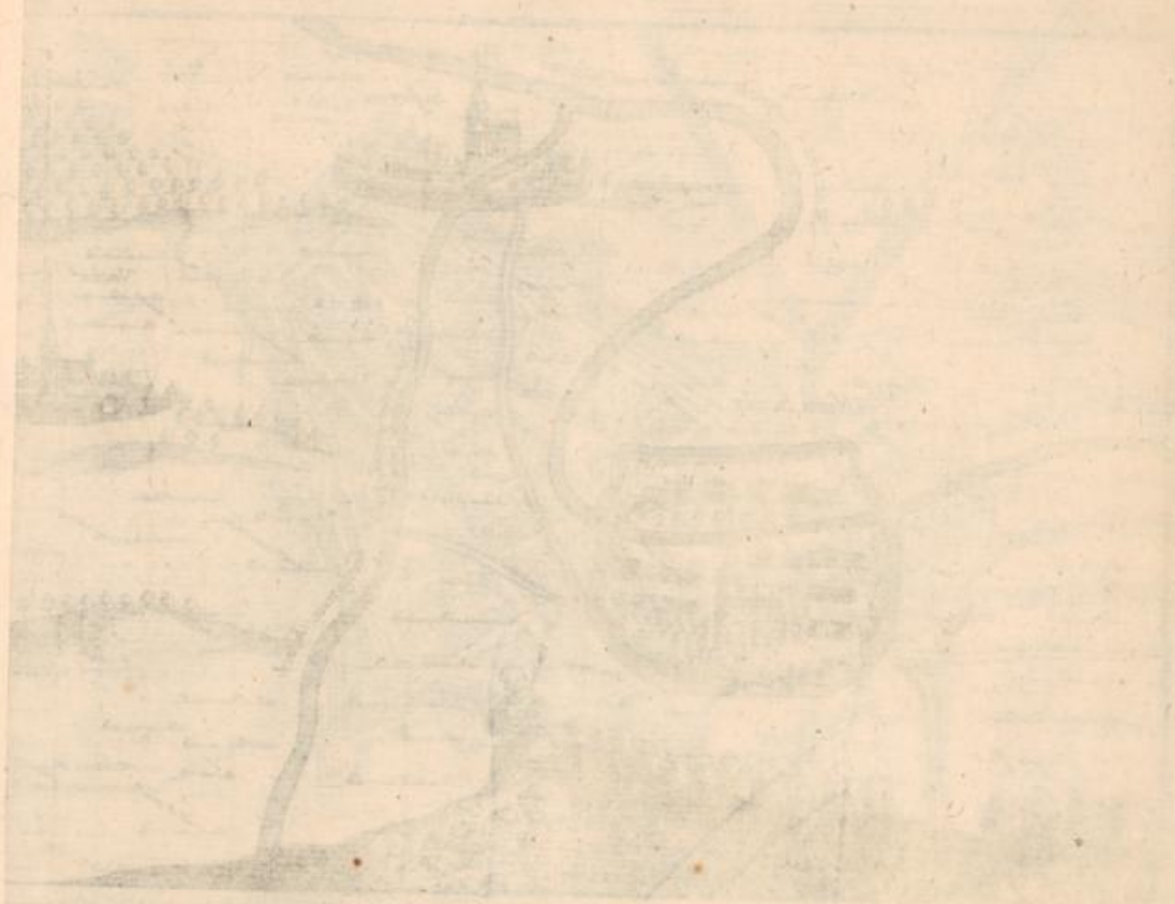

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

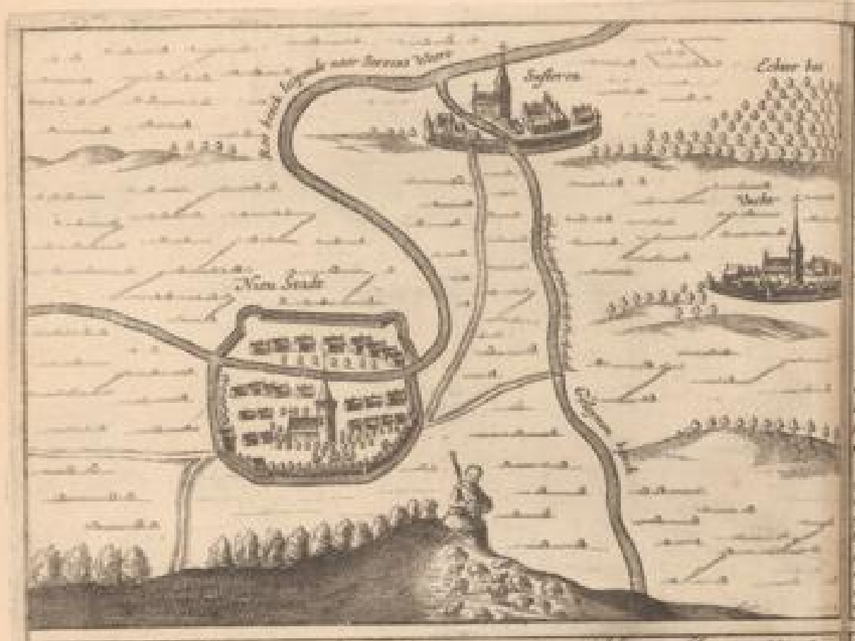

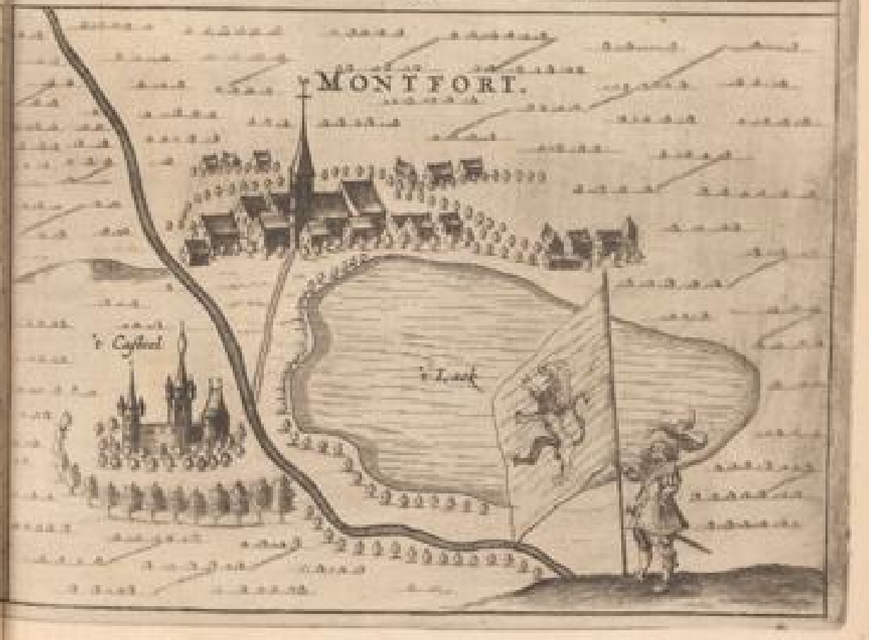

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

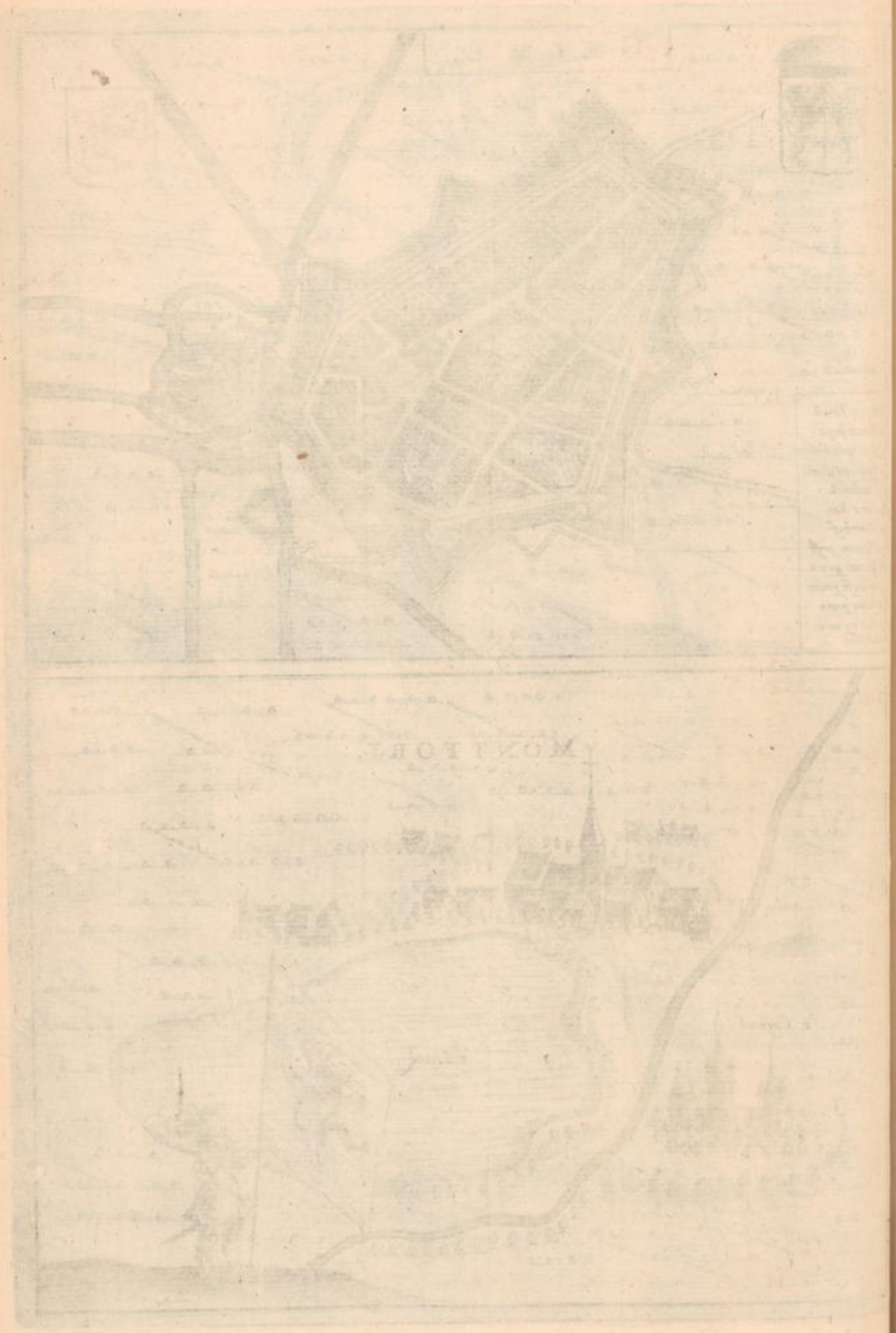

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

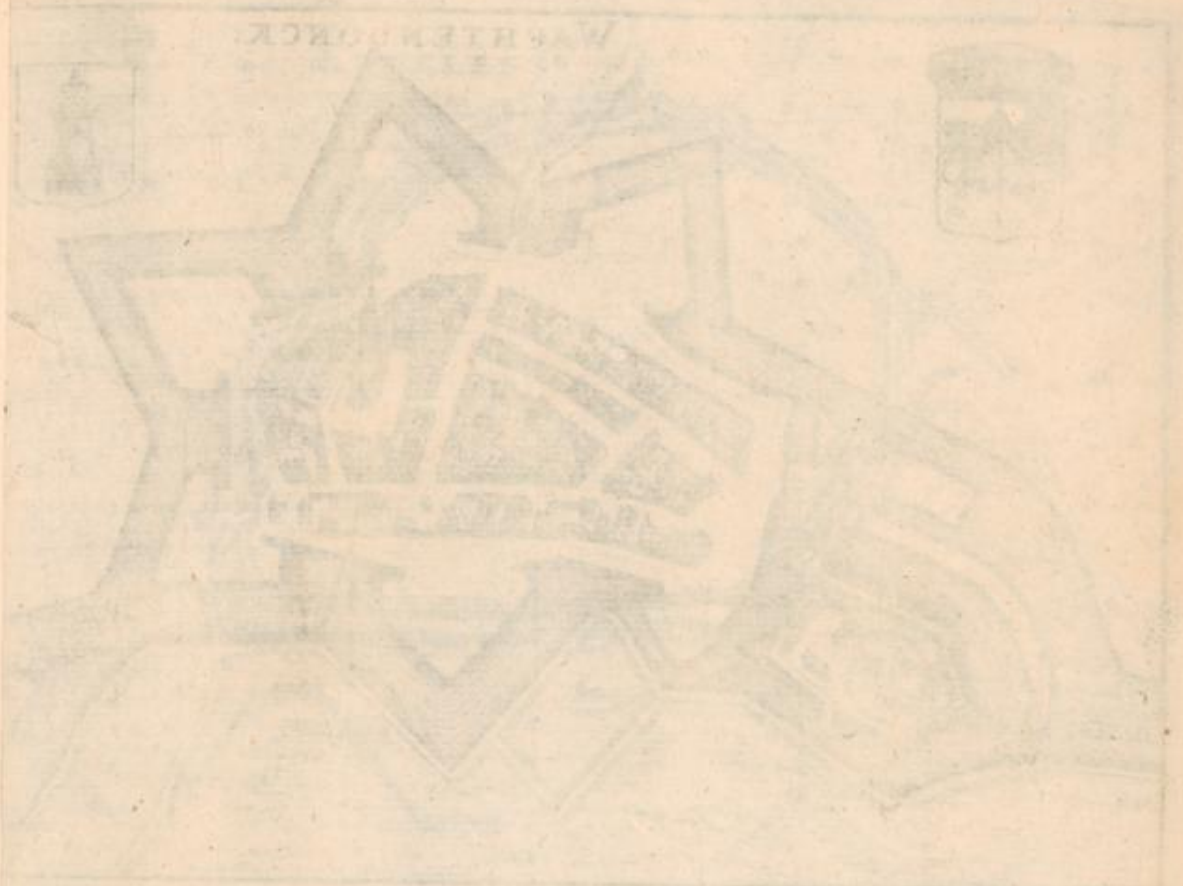

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

WACHTENDONCK.

ERKELENS.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

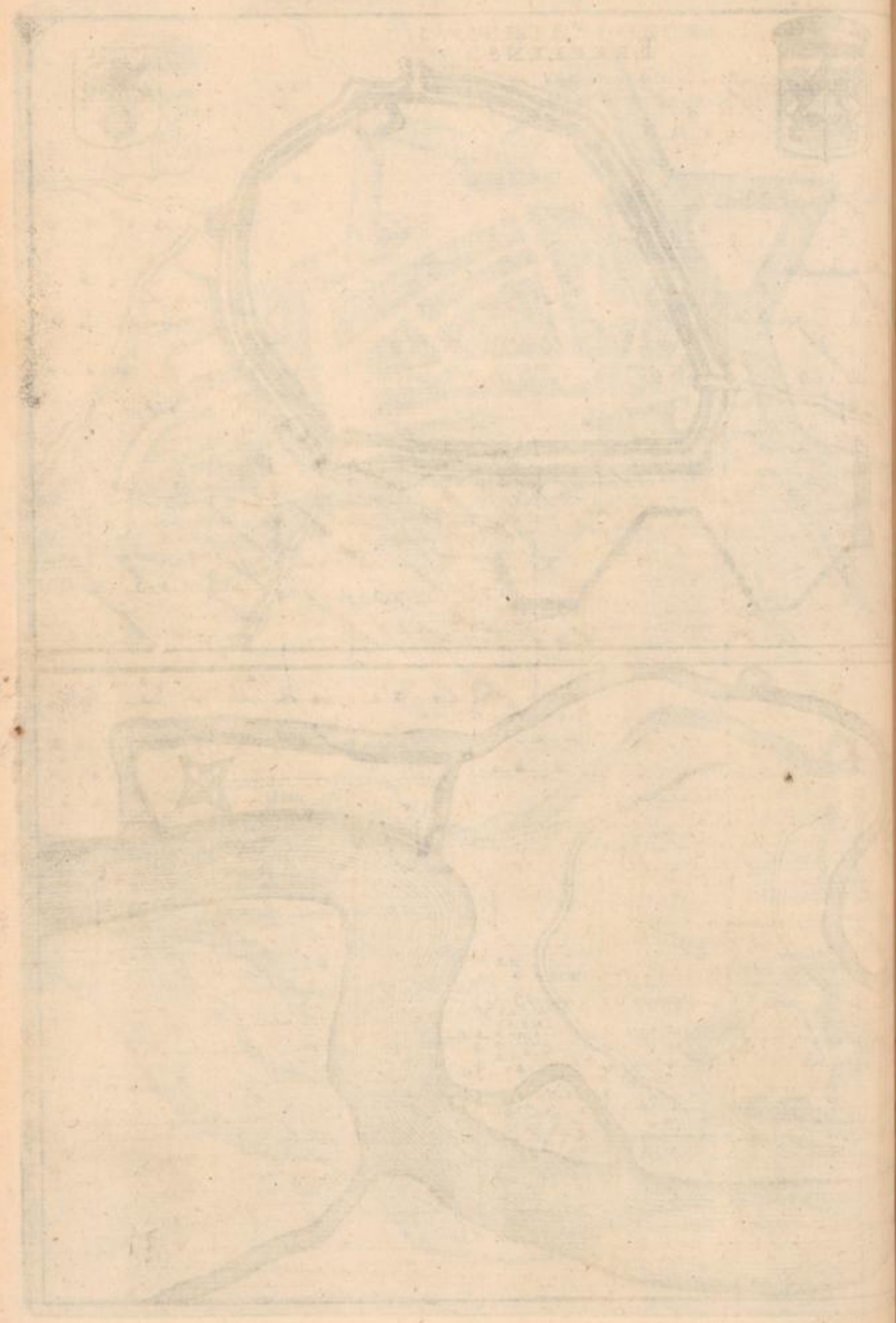

onmondighen neve aen 't roer zat, in 't iaer 1511. met een geweldigh legher gedwonghen te verhuyſen, ende het aengevanghen belegh ſchandelijken te ſtaeken; gelijk wy op dat iaer met de breede elle hebben wt-gemeeten; ende daer na den zelven Keyzer, voor wien de gantſſe wereld beefde ende te nauw was, wanneer hy ze met den op-bod van heel Italien en Duytſland quam beſpringhen, zoo langh geſtuyt en af-geweert, tot dat ſy zoo voor haer eyghen als in 't gemeen voor de overighe Steden en leden van 't Vorſtendom eene overvoordeelighe vreede, genaemd *het verdragh van Venloe*, hadde bedonghen. In den Nederlandſſen krijgh heeft ze *Alexander van Parma* op den 18. van de Wiede-maend des iaers 1586. voor den Koningh vermeeſtert: ende is (1606.) door Prins *Maurits* te vergeefs geweghelaeghd: aengeſien de eerſte die de poort al in hadden van hunne mackers niet en wierden gevolghd ofte geholpen: zoo dat de burghery middeler-wijl in 't geweer koemende de verloorene poort wederom heeft bemaghtight, ende de Staetiſſe volken met verlies afterwaerts gedreeven. Tot dat ſy op den 4. der Soemer-maend des iaers 1632, na een belegh van weynighe daghen, onder de ongetoomde maght van ſyne Hoogheyd van *Oranje* heeft moeten bucken; ende op den 4. Oogſt des iaers 1637. door verraedery en blooheyd van den verbaſtaerden Stadhouder *Niclaes van Brederode* aen den Cardinael *Ferdinand* is verkoft en weder ingeruymd; die onlanx daer na buyten de veſten eene nieuwe Schants tot des Stads verzekernis heeft doen af-ſteeken. 't Is een groot lof voor de burghers dat ſy, hoewel dickmaels beneepen en geplaeghd geweeſd zijnde van Waelen, Hooghduytſſers, Spaniarden en Italiaenen, nochtans altijd 't een ofte 't ander middel heeft weeten wt te vinden om zich van deſe pier-wormen te ontlaſten, zoo wel ten aenſien van den Spaenſſen Koningh als van de Heeren Staeten. Want als ſy de verſcheydene lands-luyden tegen een in mis-trouwen en verſchil hadden gebraght, als dan hielden ſy 't met een van beyde volken ende dwonghen de zwaxte de Stad te verlaeten: de overighe die ſy dan maghtigh waren moeſten mede het ronde gat kiezen, ende ontſloeghen zich door zoo een heylzaemen vond van de bezettingh. Gelijk in 't iaer 1578. den Heer van *Eſtourmelles* en ſyne Waelſſe benden is weder-vaeren; welke ſy, door hand-ſterkingh van den Overſten *Otho Bentinck* haer Stadwaerder, hebben wegh gejaeght, ende daer na gemelden *Bentink*, met hulp en mede-werkingh van de Duytſſers, wyders verwillight om zich de Italiaenen quijt te maeken. Korts daer na hebben ſy de Duytſſers het geleyde insgelijx op-gezeght, mits wt-reykende aen yeder man een daler: dan zijn effenwel van des Koninx ende ſijns Stad-houders onderdaenigheyd noyt af-geweeken, by de welke ſy haere zaek genoegh wiſten ſchoon te maeken.

102. GELDER is, niet van naem, maer in 't begrijp van muyren veel kleyner als *Venloe*, ende ſelaept in ſyne graften het ſtroomtjen de *Nyers*, 't welk veel aels en paelinx wt-geeft, ende aldaer de Wye in-ſlickende, door de Heerlijkheyd en 't Slot van *Nyers* ende voorts Goch en 't Nieuwe Clooſter heen loopende, zich omtrent *Gennep* in de Maes gaet verſteeken. Het heeft een over-oud Slot, de maelſtad van de wijlen Heeren van *Pont* Vooghden van Gelderland, eertijds buyten ende nu ſtaende binnen de veſten der Stad op een hollen en gebrooken grond, daer niet wel en is by te koemen ofte geſchut voor te brenghen dan op horden en planken. De Stad werd, behalven van de rond om verſpreyde peelen, ook (ten minſten tegens een kleynen aenſtoot) verſterkt door de wateringh geheeten de *Marien grift*, in 't iaer 1626. door de zorghvuldigheyd der Spaniarden met grooter koſten dan voordeel op-gemaekt, die ze van hier af lanx het oude Clooſter van *ter Kamp* hebben geleydet tot aen *Rhijnberk*, ende aen de over-zijd door het Veen vervolgens tot aen *Venloe*, ende met ſteenwerken doorgaens aen de kant bezet: in 't vol-trecken van welk werk ſy nochtans dickwijls verſtooringh en grooten af-breuk hebben geleeden van der Staeten ruytery. Niet te min lijd ſy van binnen weder dit ongerief, dat de ſtroye dacken daer ſy mede vervuld is in tijden van aenvechtingh al te veel voedzels geeven aen den brand, ende tegen 't geſchut en in-geworpene vuyr-ballen geen ſtand konnen houden: gelijk men in verſcheyde belegeringhen heeft ondervonden. Is, neffens andere merk-teykens van oudheyd, daerom te heerlijker, dat ſy (gelijk voor heen is waer gemaekt) de eygentlijke hoofd- en woon-plaetz is geweeſd van de oude en loffelijke *Kelters*, ende aen geheel Gelderland, 't welk aller eerſt binnen de paelen van het Over-Vierdeel ofte van deſe Vooghdy was beklemd, haer naem heeft mede gedeylt. De onder-hoorighe dorpen zijn *Pont*, het ſtam-huys der edeler Heeren van *Pont*, *Aldekerk*, *Nykerk*, *S. Thomas*, *Wetten*, *Kappelen* en *Veyrt*.

103. *Reynald* eerſte Hertogh heeft alhier in 't iaer 1322. een degelijk *Carmelijten* Clooſter doen ſtichten. In 't iaer 1530 is de Stad door een rampzalighen brand in d'as geraekt: naderhand (1587.) ten tijden van *Leyceſter* door ſijn wan-trouwen Stad-waerder *Patton* een Schots-man, zich op den Overſten *Marten Schenk van Nydegghen* over een ontfanghen kinneback-ſlagh willende wreeken, aen *Parma* verraeden; die daer en boven alle paerden en den onwaerdeerlijken huys-raed van *Schenk*, als een loon van ſyn ſchelm-ſtuck, aen ſich behield, als mede de los-penninghen van eenighe burghers, welke hy na ſyn believen dede ſchatten. Zedert dien tijd heeft het den vyand ſteeds tot een roof-gat gedient; waer binnen zich de meeſte inwoonders met het verval van de buytganghers hebben geneert en verrijkt; die in den laetſten krijgh onder 't gebied der Heeren Staeten, met naemen in Gelderland en lanx den Rhijn-oever, daghelijxe ſchade en verwoeſtingh plaghten aen te richten, ende hun plunderingh en vanxt daer binnen te berghen. Wt deſe Stad trecken haer geboorte *Gerardus Mathyſius*, Leeraer eertijds van de vrye kunſten binnen Colen, die over etlyke werken van *Ariſtoteles*, als mede over den brief tot den Romeynen, geene verwerpelijke Aenteykeninghen heeft gemaekt: *Willem van de Veld*, een goed Schrijver, die echter van *Trithemius* voor een Venloos kind word gehouden: ende eyndelyken *Iob. Servilius*, by ſyne lands-luyden *Knaep* geheeten, die ſyn beſten tijd binnen

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Antwerpen heeft verfleeten, en groote kennis gehouden met den Ridder *Ladislaus Urſel*, die omtrent het iaer 1545. driewerf tot *Antwerpen* op den Burghemeeſters ſtoel heeft gezeeten. Omtrent welke tijden veele koſtele boeken van hem zijn in 't licht gebraght, als te weeten een * *Woorden-wijſer van drie Taelen*; noch drie boeken van *denk-waerdighe zaeken in vreede en oorlogh voor-gevallen*, ſchoeyende in dat ſtuck op de leeſt van *Valerius Maximus*: behalven noch *de Gelderſſe en Franſſe t'zaemen-zweeringh op Antwerpen*, en andere deelen. Ick en magh mede niet onaengeroerd laeten, hoe binnen *Gelder* op het iaer 1496. geſtorven en begraeven zy Iuffrouw *Catharine van Gelder*, dochter, zuſter, moeye ende ook een wijl tijds Vooghdeſſe van de Vorſten *Arnold*, *Adolf* ende *Karel van Egmond*.

* *Dictionarium Triglotton.*

104. STRALEN is, zoo weghen ſyne gelegenheyd als waerde, de tweede plaetz naeſt *Gelder*, ende die met *Gelder* mede gemeen heeft den naem van eene Vooghdy: zijnde anderzins eene doodſſe Stad, ende zonderlingh geene dorpen onder haer hebbende. Sy kent den Abt van *Sigburgh* in Berghs-land voor de helft tot eenen Pand-heer, die ook daer een byzonderen Schoutet in ſynen eed heeft; hoewel ſy in andere hooghe ofte hals-zaeken den Droſſaet van het Ampt *Stralen* is onderworpen. Na by het Stedeken vind men eene vleck ofte bouwerſchap nu het *Sand*, dan voormaels by de * Romeynen, zoo men wil giſſen, *Sablones* ofte *Sabulones* genoemd: ende aldaer een Cloofter, door de echte luyden *Ian van Broekhuyſen*, die op het iaer 1452. in 't H. Land is over-leeden, ende *Anne van Straeten* geſticht. Van *Stralen* is geſprooten *Iohan van Stralen*, die van *Trithemius* onder de kloeke verſtanden mede word gerekend. In het iaer 1387. is *Stralen* door eenighe Borgoenſſe ruyters in Brabandſſen dienſt zijnde over-vallen, wt-geroofd en aengeſteeken; ende daer binnen 50. Engelſſe bezettelinghen met hun Over-hoofd aen 't zwaerd gereeghen; in 't iaer 1498. door de Hertoghen van Gulich en Saxen voor Keyſer *Maximiliaen*, na eene felle beſtrijdingh van drie weeken; daer na in den Harde-maend des iaers 1578. door den Spaenſſen *Mondragon*; in 't iaer 1632. door de Heeren Staeten, ende ten laetſten wederom door de Spaniarden, ingenoomen. Anderhalve mijl van *Stralen* en twee van *Gelder* light het Stedeken en Droſt-ampt van WACHTENDONK aen de Niers, aldus, op de wijze van *Haerlem Woerden* en andere Steden, benoemd van een ridderlijk geſlacht, 't welk van ouds de helfte van de Stad en 't Slot in eygendom heeft bezeeten. Gelijk dan in 't iaer 1434. Hertogh *Arnold* word bevonden als een erffelijk Leen-heer aen de Heeren *Arnold* en *Godart van Wachtendonk* (die als Graven met den eerennaem van haer Genaden in den brief worden verheerlijkt) den Burght en des Stads inkoemſten voor de helft ten Gelderſſen rechten te hebben vergunt; ende vier iaeren te vooren van Heer *Willem* bedonghen, dat de Stad voor hem en ſyne krijghs-luyden altoos zoude open ſtaen. Door af-ſtand van welker nakoemelinghen, *Arnold Huyn van Amſtenrayd* Heer van Geleen het Stedeken, 't welk nu geſlecht is, in pand-ſchaps recht is bewaerende. In 't iaer 1468. heeft *Adolf van Gelder* op ſyn oom *Ian* den eerſten, tweeden Hertogh van Cleve, omtrent deſe Stad, waer binnen hy de Cleefſſe met eenighe ſchantzen had beſlooten, een grooten zeghen bevochten: aen wien ook het halve Stedeken (als mede in 't iaer 1437. aen *Willem van Egmond* ende *Ian* Heer *van Ghemen*) is verpand geweeſd, doch door de Vorſten van Gelder wederom vry gekoft. In 't iaer 1529. heeft Hertogh *Karel* aen die van *Wachtendonk*, om dat ſy zich hadden verdrieſt tegens ſynen Droſt en Raeden moedwil en ſchenderye te bedrijven, voor altoos de zelf-keur van hun Burghemeeſters en Schepenen benoomen, ende gewilt dat ſy noch gekoozen zouden werden noch eenigh gebod ofte verbod hebben buyten ſynen Droſt. In 't iaer 1588. heeft *Parma*, onder 't beleyd van den Grave van Mansfeld, *Wachtendonk* (welke plaetz, hoe kleyn ſy was, nochtans heel Gelderland in roeren ſtelde, ende, behalven eene ſterke bezettingh, een broekachtighen bodem ende een moedighen Stad-houder te baet had die dapper op de belegghers wt-viel) op den 30. der Kerſt-maend des iaers 1588. met verdingh gewonnen. Als daer na een der Graven van Naſſouw † het Stedeken by vorſt-weder had over-ylt, is het op het iaer 1605, wt beſtel van *Spinola*, na een ſcherp en kamperlijk belegh voor de laetſte mael den onſen door den Grave van Bucquoy onthandighd.

* *In itinerario Antonini.*

105. Allernaeſt *Wachtendonk* ende vijf uyren gaens van *Ruermond* leght het kooren-rijke ERKELENS ofte *Erkeland*. Men oordeelt deſe plaetz by *Ammianus Marcellinus* beduyd te worden, wanneer hy ſpreekt van *Herculis Caſtra*; hoewel andere zulx liever willen trecken op *Keſteren* in de Neder-Betouw; en andere, die zich nochtans mis-rekenen, op het land van *Arkel* tuſſchen de Wael Leck en Lingh in-geſlooten. Ook zeght men, dat in 't begin de Heeren van *Erkelens*, door gunſt van eenen Keyzer *Otho*, Dom-heeren hebben geweeſd tot Aken, dan by vervolgh van tijd dit hun recht aen de Hertoghen van Gelder over-gedraegen. *Erkelens* is in 't iaer 1498. door den Vorſt van Gulich voor Keyſer *Maximiliaen*; in 't iaer 1578. door *Mondragon* voor den Spaniard; ende laetſtelyken in 't iaer 1607. door *Frederick Henrick* van Naſſouw, doen noch Overſten van der Staeten ruytery, vermeeſterd, daer neffens (om dat te vooren de inwoonders wat wreedelyken met de onſe hadden geleeft) verbrand, ende daer binnen, behalven een rijken roof, in verzekeringh genoomen ſyn bloedvriend Grave *Henrick van 's Heerenbergh*, neffens drie vaen-draeghers die voor de overighe goed ſpraken. Het Stedeken zelve is Gelders, onaengeſien het van alle kanten in den ktingh van Gulicher-land is begreepen: gelijk ook doet het water-rijke en genoeghlijke NIEUSTAD, ſtaende mede onder 't gebied van dit Vorſtendom: 't welk Hertogh *Willem*, in 't iaer 1398. daer binnen zijnde ende voor de aenkoemende maght der Brabanders vervaerd, om ſynes zwackheyds wille zelf heeft in den brand geſteeken: daer na is het weder op-

† *Wachtendonca, tuos hiberno frigore muros Naſſoviæ ſubitò perdomuêre manus. Felices nimiùm, quibus omnis militat annus, Permittit ſterilis bruma nec eſſe ſibi.* Grotius.

gericht,

* *Auctor Teſtamenti.*

gericht, ende omtrent het iaer 1537. van syne muyren en bol-werken ontbloot.

106. Voor heen hebben wy onder de dorp-ampten van 't Over-Vierdeel KESSEL mede gestelt, eene vermaerde Stad ofte Vestingh, in de Romeynsse tijden kenbaer onder den naem van † *Castellum Menapiorum* ofte *Menapum*; 't welk Keyser *Iuliaen* op 't iaer 357. in 't hardste van den winter, na een kommerlijk belegh van 54. daghen, door hongers nood en maghteloosheyd van die van binnen, tot het overgeeven heeft genoodzaekt. Rechtevoort is het een trots dorp en Droft-ampt, een mijl ofte meer van *Ruermond* geleeghen op een bergh aen de Maes, ende met een steeuwighen Burght bewaerd. *Kessel* heeft van ouds gestaen onder 't Stift van Colen ende syne eygene Graven gehad; onder de welke *Willem* en *Godefroy* op de iaeren 1255. en 1279. als Graven van *Kessel* werden op-gehaeld: tot dat onder de Gelderse Vorsten *Reynald* de tweede omtrent het iaer 1326. de Heerlijkheeden van *Kessel* en *Kriekenbeek* wt syn eyghen beurs heeft aengekoft. Dit Droft-ampt is verdeyld in de dorpen van *Rade, Helden, Sevenhem, Kessel, Brey, Blerick* (by de Romeynsse Schrijvers gezeghd *Blariacum*) *Swolgem, Broekhuyserforst, Ruerloe, Wanlum* en *Lothum*. In 't iaer 1220. * heeft *Engelbert van den Bergh* Opper-bisschop tot Colen in de kerk van *Rade*, op koften en verzoek van *Ernest* Priester te *Suchtelen*, een gezelschap van vier Dom-heeren ingestelt, in 't by-wesen van *Geeraert van Gelder* ende van *Geeraert* Grave *van Hoorn* en Loon. Dit *Kessel* moet onder-kend worden van eene andere Heerlijkheyd van *Kessel*, vertoonende zich mede, doch eenighe mijlen meer naer beneeden, aen de Maes tegen over *Herwarden*, ende toe-behoorende den tegenwoordighen Grave van *Hoorn* Bevel-hebber van de Stad *Grave*: als ook van het dorp *Kessel* tusschen *Lier* en *Heerentals*. Boven dit was 'er in dese gehuchten een zeer lustigh bos nu af-gehouwen en verwaerloosd, met naemen *Echterwald* ('t welk zommighe door een taftelijk misverstand plaetzen onder het Vierdeel ende omtrent de Stad van *Arnhem*) aldus benoemd van het Stedeken ECHT, wezende eene over-oude plaetz en het Hof-gericht des landschaps *Thurn* en Heerlijkheyds van *Dalenbroek*; waer onder ook t'huys behooren de dorpen van *Roosteren* en *Maes-bracht* (alzoo heetende tot onderscheyd van een ander *Bracht* tusschen Wachtendonk en Brugghen) die zich dicht aen den stroom zien laeten. *Echt* is nu in hals-zaeken en breuken den Drossaet van *Montfoord* onderdaenigh, dan heeft in andere daghelijxe zaeken een Schoutet op sijn eyghen hand. Het sterke Slot aldaer is in 't iaer 1498. door Keyzer *Maxmiliaen*, niet zonder verlies en bloed-plenghen, dan korts daer na wederom door de Gelderse, veroverd. De Stad zelve leght bedendaeghs, door langheyd van tijd en ongemack van den oorlogh, heel veste-loos.

107. Het Huys van MONTFOORD staet rond-om in een groot moeras, daer men alleen door eenen wegh kan aenkoemen; waer van bouw-meester was *Henrick*, met den by-naem *van Montfoord*, Bisschop van Luyk ende broeder van *Otho* den drieden Grave van Gelder, omtrent het iaer 1251; dan is eerst vol-trocken in 't iaer 1267. wt den puyn en af-val van de Vestinghe *Wijk* tegen over *Maestricht*; welke *Henrick*, in oorlogh in-gewickeld zijnde met de Brabanders, heeft af-gebrooken ende de steenen hier heen gevoert. Op desen Burght hebben, wegen syne vermaekelijkheyd, de Gelderse Vorsten meermaels hof gehouden, ende *Reynald* de eerste, door bestel van sijn eygen zoon, etlijke iaeren vast gezeeten, ende in 't iaer 1326. sijn dood aldaer gehaelt. Ende van syne sterkte geeft volkoemen blijk, dat op het iaer 1388. de Bisschop van Utrecht vier maenden met des zelfs belegh zonder baet heeft toegebracht. Aen het Droft-ampt van *Montfoord* ('t welk by den Munsterssen vrede-handel met Spanien, aen den Princen van *Oranje* is geschonken) zijn vast, behalven *Echt*, de vlecken *Nieustad*, *Biessel* ende *Belsel*, *Vlodorp* (de Heer van welke plaetz ofte naem by onze tijden door den Keyzer tot een Rijx-grave is geschaepen) *Posterholt*, *Berghe*, *Linne*, *Swalmen*, *Assel* en *Elmpt*. Alle welke Stedekens nu ontvest en open zijn, ende met het vlacke land in den verleeden krijgh onder weder-zijdsse schattingh en beschuttingh hebben gezeeten. Het Land-droft-ampt van KRIEKENBEEK bestaet in de dorpen *Viersen* (in de Romeynsse land-beschrijvinghen genoemd *Feresne*) *Greffenrade, Lobrecht, Wankum, Heringhen* (eertijds mijns oordeels geheeten hebbende *Herenatium*) ende *Hensbeek* waer onder behoort *Leuth*. Daer neffens zijn hier de Droft-ampten van *Gelder, Stralen, Wachtendonk* ende van MIDDELAER, 't welk wy gissen in oude tijden den naem gedraeghen te hebben van *Mededacum*; neffens menighe have-zaeten en staetighe Heerlijkheeden, als, onder andere, dese; *Horst*, *Welle*, *Afferden* (verscheyden van een ander *Aefferden* in Maesenwael) *Walbeek*, *Aerssen* zijnde een † zonnen-leen, *Grubbevorst*, *Blitterswijk*, *Mirlaer*, *Hellenrade*, *Swalm*, *Geysteren* ende *Stevens-weerd*, wezende een eylandeken op de Maes tusschen Ruermond en Maeseyk ende het erf-tael der Graven van 's Heeren-bergh, daer de Spaensse voor etlyke iaeren eene hoofd- ende drie andere kleyne Schantzen tot bedwangh van de Maes hebben op-geworpen. Het Slot van de Heerlijkheyd *Blyenbeek* niet verre van Gennep is van gelyken berucht door verscheyde dan Gelderse dan Spaensse belegeringhen; waer binnen, doen het op den 24. van de Harde-maend des iaers 1589. aen *Varambon* over-gingh, onder de dooden een vrouw-mensch wierd gevonden, met veele quetzuyren in het lichaem en schrammen in haer voor-hoofd geteykend, ende die te vooren met een mannelijk gelaet en bevigheyd menighe wt-vallen op de Spaniards had gedaen. De Staeten van de drie overighe deelen van Gelderland verbeyden rechtevoort de gelegenheyd, om, in gevolgh van den ionghsten vrede-handel met Spanien, den Koningh dit gantsse Over-Vierdeel voor geld ofte een ander effenwaerdigh pand af te haelen, ende alzoo allenxkens wederom in eenen stal en onder eenen harder te brenghen de verloorene schaepen des huys Israels.

* *Auctor Tesnaerus.*

† De quo ita Ammianus: *Iulianus retento milite circumvallare disposuit Castellum oppidum, quod Mosa fluvius præterlambit.*

† *Vid. Fred. Sandæus de Feud. Geld. non longè ab initio.*

108. Het driede op de ry ende 't welk met *Arnhem* en de Velouw den Duytſſen bodem beſlaet, is het Vierdeel en de hoofd-ſtad des Graefſchaps ZUTVEEN, door houwelijk van Grave *Otho van Naſſouw* met de erf-dochter des Graves van Zutveen naderhand aen het Vorſtendom vaſt gehecht; waer van het niet alleen een lid en is, maer ook onder de 17. landſchappen van Nederland eene landſchap op ſijn eyghen hand: ende werdende door den *Ouden* en *Nieuwen Yſſel* van de Velouw, ende door de *Schip-beek* van Over-Yſſel af-gezonderd. In 't iaer 1356. heeft men, met goed vinden van Hertogh *Reynald*, den drieden van dien naem, by de Vis-poort (om 'tgeweld van den ſtroom van de zelve poort, de kerk en 's Greven-hof af te keeren) met het om-leyden van den Yſſel naer de zuyderzijd van de Stad, alhier eene nieuwe *Grift* aen-gevanghen te maecken, ſtreckende van Helberghen tot aen de ſteene kamer, ende na verloop van eenighe iaeren van daer wederom, tot voordeel en voort-zettinghe van den koop-handel, voor de Stad heen geleyd tot aen Sinderen toe op de Velouw, aen welke plaets het Schependom met een ſluys en brugh word vaſt gemaekt, ende alwaer nu noch de oude ſtrangh op nieuws in den Yſſel word geſchept, die dan voorders ſyn vloed lanx Deventer, Hattem en Kampen in de Zuyder-zee wt-ſtort. Over welken nu ſtil-ſtaenden en verſtorven ſlenk geen ander over-gangh en is dan aen de Emperbrugh. Dit deel van des Stads gebied reykt over den Yſſel een ſtuck weghs in de Velouw, ende word insgelijx door een brugh (meer dan 360. ſtappen langh, ende in 't iaer 1605. tot laſten van de Stad op paelen en ſchepen geveſt) aen de Stad gevoeghd; belendende ooſtwaerts aen Weſtſaelen, noordwaerts aen Over-Yſſel, zuydwaerts aen den Rhijn en 't land van Cleve: dan word naer 't Ooſten en Noorden door de brugghen van Suyderloo en Warns-veld, ende aen de zijd van den Rhijn door den Bruns-bergh van het Schout-ampt af-geſlooten. Dat de Stad, vermits ſyn waterzuchtighen en broekachtighen grond, ſyn naem heeft gehaelt van *Zuyd-veen* (ende niet van *Zoet-veen*, ofte ook van de *Uſipetes*, hoewel de zelve voor ſtichters en voorzaeten des volx zijn te houden, ende zich van ouds hier omtrent, als nabuyren van de Sicambers, hebben verhouden) daer van geeft zeker en volkoemen blijk een ander erf noordwaerts van de Stad af-geleeghen, al noch *Noord-veen* geheeten: als mede de daghelijxe wt-ſpraek zoo van den vreemden als gemeynen man alhier, die geen *Zoet-veen* maer *Zutveen* in den mond hebben. Hoewel anders het voor-ſtel van *Goropius Becanus* zoo ongerijmd niet en is, dat doorgaens alle plaetzen, eyndigende ofte beginnende met het woord *ven* ofte *veen* (gelijk *Venetien*, *Zutveen*, *Venloe* en meer andere) ofte de wateren zijn onderworpen, ofte gezeeten in eene veenighe landouw.

109. *Zutveen* is wel voorſien van volk en van rijkdom, ende zoo door ſyne plaetzelyke als aengemaekte ſterkte, ende verſcheyde omleggende hoorn-werken (welke echter in tijden van nood veele bezettingh zouden behoeven) na 't wterlijk oogh ſchier onwinnelijk. Is van *Arnhem* af-ſtaende vier kleyne mijlen, anderhalf van *Doesburgh*, ende zes van *Nymeghen*; hebbende buyten en van binnen een onbenauwde en heldere lucht, ende rond om zoo wel koorn-draegende velden, als, om allerley vee te meſten, gras-rijke klaver-weyden. De *Berkel* † (die in Weſtfaelen boven *Koesveld* by het Stedeken *Bilder-beek* wt den *Baven-bergh* is ſtraelende, daer veele ſteenen tot den huys-bouw worden wt-gehaeld) verlieſt alhier ſyn naem en loop in de Yſſel, maekt door twee brugghen tuſſchen de *Oude* en *Nieuwe Stad* een ſcheydzel, ende eenighe moelens gaende binnen 't begrijp der veſten, als kooren- olie- zeems- ende wol-moelens. Ende dewijl men door ervaernis en bezoekingh was wijs geworden, dat dit ſtroomtje met kleyne moeyten bezeylbaer was te maeken ende bequaem om allerley vracht wegh ende weder over te ſcheepen; hebben de Heeren Staeten op den Landdagh des iaers 1630. aen des Stads Overigheyd van *Zutveen* toe-geſtaen, zoo een heylzaem en oorbaerlijk werk op haer koſten te vol-voeren. De burghery is beleefd en ſpraekzaem, ende daer onder menighte van heerlijke en ridder-maetighe geſlachten. Van haer ouden treck tot den Gods-dienſt, kondſchappen zoo veele geeſtelyke geſtichten welke tot behoef zoo van vrouwen als mannen hebben open geſtaen; met naemen in de Oude Stad het *Broederen* Clooſter voor den Auguſtijnen, *Adams* Clooſter, als mede het *Spittael* en *Rondeel* voor de Beggijnen; ende in de Nieuwe Stad, behalven den *Yſendooren*, *Heer Henricks huys*, van 't welk daer na het oude en nieuwe Gaſt-huys, gelijk ook het Peſt-huys zijn gemaekt; behalven een *Siek-huys*, *Weeſen-* en *Oude-mannen huyſen*, die noch in weſen zijn. Buyten de Laer-poort aen de kant van Weſtfaelen plaght wel eer geſien te werden een *Minder-broeders* Clooſter voor de Franciſcaeners, *Galileen* genoemd, 't welk eerſt door het geſlacht van *Krëink* is geſticht, ende nu onder den voet leght. Onder andere bouwzels ziet men hier de over-blijfzels van het oude, ende nu, weghen ſyne af-zienelyke geſtaltenis, af-gebrookene *Greven-hof*; gelijk men noch rechtevoort de plaetz by de Vis-poort, die met een laen van aengenaeme ſchaduw-boomen is bezet, *op des Greven-hof* is noemende. Niet wijd van daer ſtaet als te pronk een vier-kantighe en ſteyle ſteen-tooren, die van ſyn ouden bewoonder den naem bewaert van den *Droogenaps-tooren*; van de welke men wijd en zijd de over-buyrighe landen kan ontdecken. Deſe heeft in vorleedene tijden een door-gangh verſtreckt naer 't *Block-huys*; 't welk Hertogh *Karel* van Gelder had doen op-werpen, wanneer hy, wt wan-hoop van wettighe geboorte after te laeten, den Franſſen Koningh zyn erfgenaem en baes van deſe landen zocht te maecken, ende daer toe een wegh te baenen door het muyl-banden van de hoofd-ſteden.

110. De oude kerk is eene ſtaetelyke en wijd af-ſteekende *kerk* van een over-oud en aertigh gebouw, kruys-wijſe toegemaekt, welke wanneer in 't iaer 1105. door *Otho* zoon van *Godſchalk* wt de as en van den grond nieuwelijx was op-gehaeld, by den aenwezenden Biſſchop van Utrecht *Burchard*, op het aenhouden van gemelden Grave, wederom aen *H. Peter* en Walburgh is toe-geeygend; wt-wijſens zekere hand-veſte, inhoudende ('t welk een onfeylbaer

† *Siet hier van en van den Yſſel voor heen.*

teyken

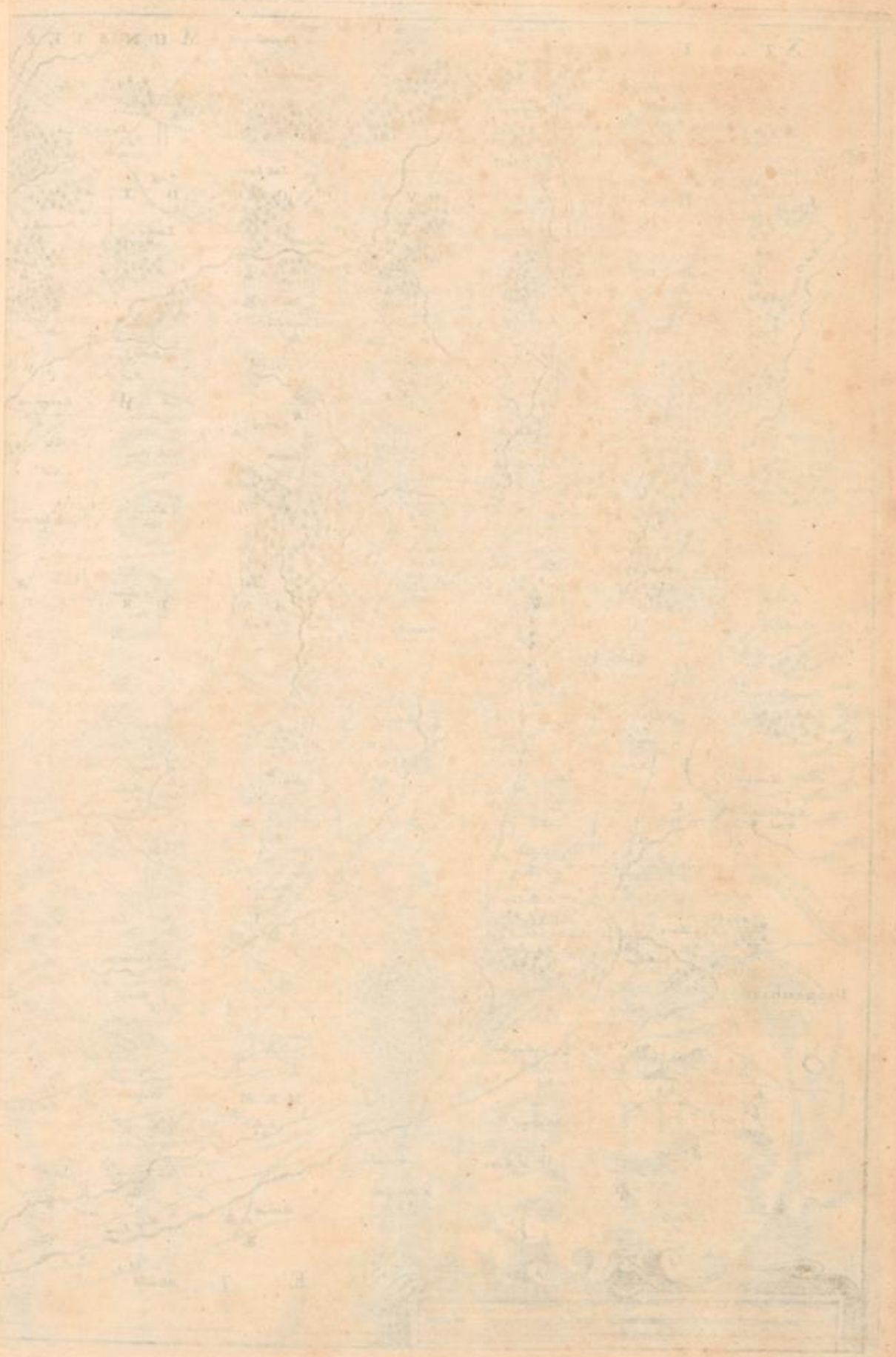

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

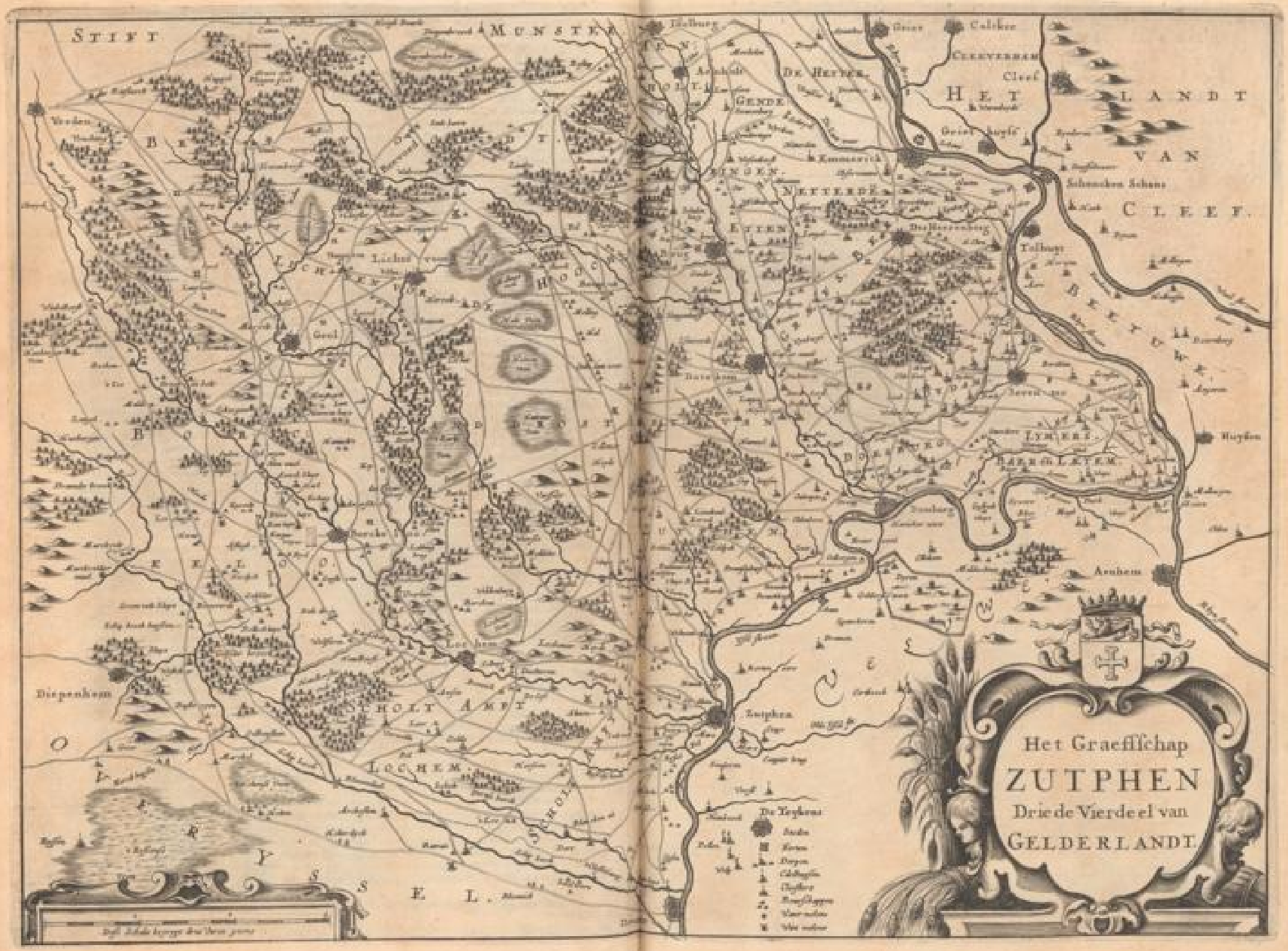

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

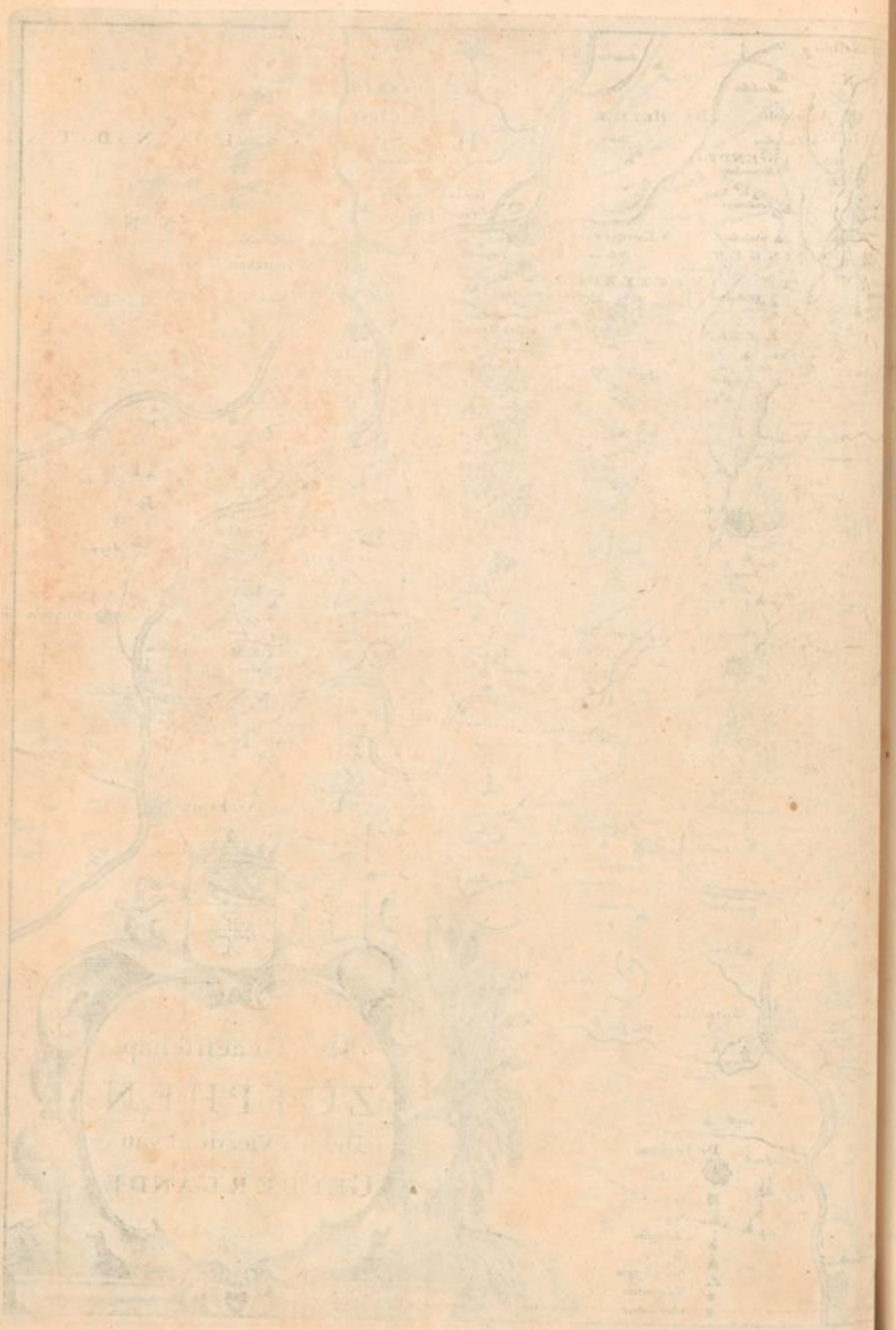

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

teyken
Burchar
en ſtich
langhw
knabbe
Dom-h
kelyke
ghen.
die de g
van Naſ
Zutveen
Dom-he
gift doo
wierd e
houden,
is bedie
onder e
wt-gewe
ſchakeld
(daer in
van de L
twee ve
in men
gemael,
Zutveen
Palm-da
de deure
kerk, d
reykte,
ende da
middel-k
gebrand
wederom
gemaekt
hoogher
gelyke
rekend.
iaers 160
gunſtighe
het ſteen
zolder ee
tooren in
prachtigh
de hoogh
herbouwd
de beſte w
over-kleed
dat op he
door noch
gebrand.
te roeren
**la fonte.* zeyde ker
is, zoo fr
ſtof, dat
aengehoud
ook door
werd geo
kerk is ee
eene ande
allerhande
boeken ta
door mildi
van den ad
aengroeye
111. D
huys, 't we
drie gevels
gebouwen
ende na de
ſchap gew

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

teyken is van merkelyke oudheyd) dat hy *Burchard* over-geleeſen hebbende de vryheeden en ſticht-brieven van die kerk, welke door langhwyligheyd al van de wormen waren beknabbeld, den Grave met de Geeſtelijkheyd en Dom-heeren hadde gebeeden om de oorſpronkelyke voor-rechten op nieuws te bekraghtighen. 't Welk tot ſtraf kan dienen der geener, die de grond-legginghe van die kerk aen *Otho van Naſſouw* den eerſten Grave van Gelder en Zutveen willen toe-paſſen. De Prooſtdy en Dom-heerſchap van Walburghen, welke men gift door gedachten Grave *Otho* te zyn geſticht, wierd eertijds zoo waerdigh en achtbaer gehouden, dat die by wylen van den Graven zelve is bediend geworden. In 't hert van de kerk, onder een yzer-vergulde kroon na de kunſt wt-gewerkt ende aen 't gewelf met vier geſchakelde ketentiens van yzer vaſt hangende (daer in oude tijden de Dom-heeren het Lof van de L. Vrouw te zinghen plaghten) worden twee verheevene *graf-ſteden* aengeweeſen, waer in men oordeelt dat *Otho van Naſſouw* met ſyne gemael, ofte yemand van de oudere Graven van Zutveen, zoude ruſten. In 't iaer 1446. op Palm-dagh, is (vermoeghens het op-ſchrift op de deuren ten toon ſtaende) de *tooren* van deze kerk, die met ſyn top hoogh in de wolken reykte, door een yſſelijk onweder aengetroffen, ende daer door zes klocken t'zaemen met de middel-kerk ende de zuyd-zijd van de kerk afgebrand: dan in 't iaer 1499. zyn deſe deelen wederom op-gemetzeld, ende een ſteyle tooren gemaekt, heele 150. voeten en zeven vademen hoogher als het ſteen-werk dat noch ſtaet ende gelyke 150. voeten in de hooghte word gerekend. Doch op den 29. der Lente-maend des iaers 1600. is dit koſtelyke ſpits door den afgunſtighen blixem al wederom vernield tot aen het ſteen-werk toe, daer de vlam op een leemen zolder een ſtuyt kreegh. Ten laetſten is deſe tooren in 't iaer 1637. door de Kerk-meeſters prachtigher dan te vooren tot 125. voeten in de hooghte, doorluchtigh met omme-ganghen, herbouwd, ende, om alle leed van 't vuyr op de beſte wyze te ſchutten, met leyen en koper over-kleed. Gelijk men ook vind aengeteykend, dat op het iaer 1285. Oud en Nieuw *Zutveen*, door noch zwaerder ongeluck, te gader is afgebrand. Maer ick had by na vergeeten aen te roeren, dat 'er daer beneffens in de voor-
**la fonte.* zeyde kerk een * *doop-vat* van gegooten koper is, zoo fraey zoo groot en zoo deghelijk van ſtof, dat de ooghen van een yegelijk daer door aengehouden en als betoverd worden, 't welk ook door eene zonderlinghe konſt van gewichte werd geopend. Aen den ooſter-hoek van de kerk is eene gemeyne *Boeken-kamer*, en noch eene andere op de Raed-kamer, beyde met allerhande geſlachten van oude ende nieuwe boeken taemelyker wyze geſtoffeerd, welke door mildigheyd en eerlyke nieuws-gierigheyd van den adelyken Raed noch daghelijx in getal aengroeyen.

111. Dicht hier by verneemt men het *Stadhuys*, 't welk ruym en aenzienlijk is, ende met drie gevels op-klimt, als of het drie verſcheyde gebouwen waren; in 't wterſte van de welke ende na de kerk aen de Af-gezanten van 't Graefſchap gewoen zyn by een te ſchoolen: gelijk die van de gantſſe landſchap boven op de Ridder-kamer, alwaer ook yeder Vierdeel ſyn byzonder vertreck heeft. Icken magh mede niet verzwyghen het *Huys* van ſyne Genade *van Bronkhorſt*, voor etlyke iaeren tot gebruyk van dit doorluchtighe Huys getimmerd; ofte het weyts en prachtigh gebouw van den Landdroſt *Hekeren* daer naeſt aen; ofte het oude *Hof van Wiſch*, waer van nu eygenaer is de Heer van Scherpezeel wt het geſlacht van de *Weſterholten*; noch het *Wyn-huys* aen de merkt, 't welk in oudheyd, en cieraed van een konſtighen tooren, niet weynigh wt en teyken. De School was eertijds na by de kerk, welke daer na in 't midden van de Stad is verplaetſt, alwaer van ouds het Predikers Clooſter was geſticht by *Margriet* dochter van *Guido* Grave van Vlaenderen, die op het iaer 1321. is over-leeden, na dat ſy met *Reynald* den eerſten eenighe iaeren in echt had geleeft. *Zutveen* is moeder van zommighe groote verſtanden, als van *Geeraert* met den toe-naem *van Zutveen*, die deghelyke werken heeft after-gelaeten; van *Theodorus* † *Marſilius*, Leeraer in de Academie van *Parijs*; ende van *Ian van Voorthuyſen*, een wonderlijk peyler en opzoeker van de oudheyd; wiens *Phœnix* vol ſteekt van diepe geleerdheyd, waer in het bedrijf van de hoogh-draevendſte Keyzers *Karel den Grooten* en *Karel den vijfden*, hun aenſlaghen, wt-koemſten, ende beyder eeuwen geſchiedeniſſen met levendighe trecken werden af-gemaeld en cierlyken by een geleeken. Hy heeft mede in-geſtelt een boek, genaemd de *Bezendingh van de Oude en Nieuwe Academie*; in 't welk hy den nieuwlijx in-gehulden Keyzer *Maxmiliaen* geluck is wenſſende van weghen de geleerde van ſynen tijd, welke hy zoo in 't gelid ſtelt met de oude, dat hy tuſſchen beyde eene nauwe effenheyd weet wt te vinden. Deſes mans roem is zoo veel te grooter, om dat aen ſyne borſten heeft gezooghen *Thomas de Kempis*, Dom-heer ofte opziender naderhand van den *Agnieten Bergh* by Zwol; wiens hand-boekie van de Na-volgingh van Chriſtus by al de wereld zoo welekoem is en over langh in allerley taelen over-gezet. Behalven noch *Henrick van Zutveen*, zielenharder in de gemeynte tot Bremen, ende een vermaerd bloed-getuygh van het zuyvere geloof in 't land van Dithmarſſen. Want na dat hy aen die van Bremen de onverbloemde en on-opgeſmuckte waerheyd ende den donkeren nacht van de Pauſelyke dwaelinghen had aengeweeſen, ende des gelijk in 't Vorſtendom Diethmarſſen, waer heen hy ontbooden was, zocht in 't werk te ſtellen; heeft hy in 't iaer 1525. na de heylzaeme geboorte, wt af-gunſt en blinde bitterheyd van de Rooms-geſinde, deſen ſynen eerlyken yver en bloedighen arrebeyd met eene ſchandelyke dood (indien het ſchandelijk is voor ende met ſyn Saligh-maeker te lijden en te ſterven) moeten bekoopen.

† *Alius hic fuit ab* Hippolyto de Marſiliis *magni nominis Iurisconſulto, ac à* Marſilio Ficino *celebri Philoſopho, conterraneo ac coætaneo Angeli Politani; tum ab illo* Theodoro *(niſi me memoria fallit)* Marſilio, *ſed Hiſpano, qui in Martialem Commentaria edidit.*

112. Het bevel over de Stad is in handen van twaelf Schepenen ; die wel alle op de tongh van het gemeyne volk Burgemeeſters heeten, ende te gelijk waer neemen al wat 'er in de gemeyne zaek magh voor-vallen, zoo in 't ſtuck van den burgherlyken toe-ſtand als van de rechts-pleeginghe ; maer in 't byzonder en eygentlyken de twee oudſte, die daer behalven ook den naem draeghen van *Zegelaers*. Deſe dan verkieſen, na ouder-wetze gewoonte en hun goed gevallen, zonder aen yemand raed te vraeghen ofte reden te geeven, met eenhellighe ſtemmen nieuwe Raeds-genooten in plaetz van de verſtorvene ; zoo dat de keur niet voort en gaet als 'er ſlechts eene ſtem te kort koemt : ende zulx (niet iaerlijx maer wanneer ſy het noodigh vinden) op vrydagh voor Peters dagh, koemende in den Schrickel-maend, ten negen uyren voor den middagh. Want ſy zich aen dien dagh en ooghen-blick zoo nauw verbinden, dat ſy de klock op-ſchorten, in dien voor die uyr de t'zaementlyke Raeds-genooten op het Stad-huys niet by de hand en zyn. Ende zyn de over-gebleevene ſtoel-broeders alle gehouden, buyten nood-zinnen en bedlegerigheyd, zich zoo vroegh op het Raed-huys te laeten vinden, 14. volle daghen voor Peters-dagh. Dit ampt duyrt altoos en eeuwelyken ; ten ware het yemand van zelfs wilde af-gaen, ofte, vermits ſyne quaede en oneerlyke zeeden, hem dies onwaerdigh maekte. Op den gezetten dagh lotten zy iaerlijx wie van haer de vierſchaer by beurten zullen bekleeden en voor aen zitten : waer toe twee, een wt de oudſte en een wt de ionghſte, Schepenen op gelijken gedeelte van 't iaer werden gemaghtighd ; die dan Richters in der tijd heeten ende den Raed ook buyten tijds moeghen doen laeden. Deſe Overigheyd kieft wyders wt de burghery twaelf Gemeents-luyden, waer van de twee eerſte ende oudſte, zyn ende worden genoemd *Kerkmeeſters* ; welker raed ſy in zwaer-weeghende zaeken wel onder-vraeght, dan eſſenwel niet en behoeft te after-volghen. Haer gezagh is zoo volkoemen en onbeſnoeyd, dat ſy recht doen, zonder eenighen Schoutet, Richter ofte anderen Vorſtelyken Ampt-man te kennen ; gelijk ook geen Schout ofte Richter, als met believen en toe-doen der Schepenen, alhier word aengeſteld, aen welker handen mede de Land-droſt des Graefſchaps eed moet doen, die dan door gemaghtighde van deſe Stad in de andere Steden ſyns Ampts word in-geheerd. Sy heeft mede te gebieden over dat gedeelte van 't Graefſchap 'twelk men het Scholt-ampt van Zutveen is noemende, daer etlyke dorpen onder ſtaen ; zoo nochtans dat de Schoutet in de Stad ſyne by-zondere rechts-bank heeft, de welke niet als met twee van de Schepenen magh gehouden ende bekleed worden, die in gemeene en daghelijxe zaeken op ſtaende voet recht ſpreeken, doch in gewichtighe met raed van Rechts-geleerden, door eenen Oordeel-draegher vonnis wijzen. Het aengrijpen en eerſte onderzoek van een vreemdelingh binnen *Zutveen*, ſtaet alleen aen de Schepenen Richters ; die den gevanghen, zoo 'er quaed vermoeden op hem valt, aen den Schoutet ofte ſyn Stee-houder over-leveren ; de welke dan, ten over-ſtaen van twee Schepenen, in het onder-vraeghen voortvaeren, ende de belijdenis, om naerder doorſien en over-wooghen te worden, aen het Hof van Gelderland over-zeynden.

113. De gedinghen voor den Schepenen van Zutveen, worden na haere eyghene rechten en wille-keuren verhandeld en geuyterd ; zonder dat daer van eenighe weder-proeve ofte beroepingh word toe-gelaeten : aen welke gewoonten niet alleen de kleyne Steden van 't Graefſchap, maer ook *Emmerick* en andere plaetſen van Gelderland zich in het wijſen moeten verbinden. Want veele der zelver zoo in Velouwen als in 't land van Cleve hebben ofte wel eer onder dit Graefſchap gezeeten, ofte zyn door verloop van tijden, op de wyze van Zutveen, van dorpen tot Steden gemaekt, welke gelijk een Stad-recht en gelyke vrydommen van den Graven hebben verworven. Zulx dat men *Zutveen* niet alleen behoort te eeren en aen te zien voor de hoofd-ſtad ſyns Graefſchaps, maer ook van andere Steden en vlecken daer ſyne keuren en wijſdommen in zwangh gaen : die van ouds voor een gebruyk hebben onderhouden, in wichtighe en onklaere zaeken den recht-zack aen dezen Schepen-ſtoel, als aen een gemeyn opper-hof, *ter Hoffaert*, zoo ſy 't noemen, over te ſchicken, om aen de Stad-rechten van Zutveen te werden beproefd, ende voorts in kraght van gewijſde te gaen, alwaer dan zoo eene voor-reden is gebruykelijk : *Indien deſe zaek hier was voor-gevallen, zouden wy erkennen en oordeelen, als volght.* Insgelijx neemen de Heeren van deſen Raed kennis over klaeringen van de laeghere Ampten hier heen geſtuyrd ; ende moeten de ſtucken, binnen zoo een tijd als 'er by 't Land-recht ſtaet wt-gedruckt, op ſtraffe van verſteck en een eeuwigh zwijghen, aen dit achtbaer Gericht werden ingediend ; 'twelk dan gewoen is zoo wt het hooghe Hof, die van weghen de Land-vorſtelyke hoogheyd voor aen zitten, als wt het Graefſchap bequaeme mannen tegen een beſtemden dagh by zich te verſchrijven. Van de bank van *Gent* in Over-Betouw word mede geklaerd aen deſen Raed, die eertijds zoo grooten naem en aenſien had, dat 'er van wijd en zijd hier raed wierd gehaeld, ende als een richt-ſnoer na de letter gevolghd. Buyten twijffel dat de Schepen-ſtoel van allen tijden is gevuld geweeſd met mannen, die zich zoo op de land-gewoonten als Roomſſe en Pauſſelyke wetten grondelyken hebben verſtaen. Met welk een oogh-merk de Hertoghen *Arnald* en *Adolf* haer drie † Domheeren-giften hebben in handen geſtelt, om aen zoodaenighe wt te reyken en te beſteeden, die binnen zekeren loop van iaeren den hooghſten trap in de weetenſchap van rechten zouden beklimmen, ende, na voorgaend onder-zoek, den hoed en ringh verdienen. Ende want ſy daghelijx met zoo veele wt-heymſſe zaeken wierden over-vallen, dat ſy haer eyghene dingh-taelen en des Stads bewind niet te gelijk konden waer-neemen en te deegh behertighen ; hebben ſy allenxkens deſe moeyten van haer hals beginnen te ſchuyven, noch nieuwe gedinghen willen aenneemen, ten zy de voorighe Richters, onder andere, hadden verklaert en gezwooren, dat ſy by

† *Canonicks- ofte Doctoraele prebenden.*

haer

haer zelve het ſlot van de zaek niet en wiſten te vinden, ofte zonder ſtock en leyds-man voort te gaen.

114. Boven dit al heeft *Zutveen*, hoewel niet alleen, dit ongemeyn voor-recht, dat geenighe zaeken aldaer dingh-plechtigh en aenhangigh gemaekt, van andere Richters moeghen werden af-gehaeld ofte gewraekt. Welke oude vryheyd Vorſt *Arnald van Gelder*, na dat hy te vooren daer van genoegh was onderricht, op het iaer 1432. heeft vernieuwt, ende ſynen onderdaenen in 't Graefſchap, als een onverbreekelijk beſluyt, bevoolen na te koemen. In de zelve Stad, als weſende het Hof en hoofd van de Graefſchap, werden alle *leenzaeken* na de Zutveenſſe rechten (die ſchier niet min ruchtbaer en zijn dan de Saliſſe wetten van de Franſſe) wt-geweeſen onder den blaeuwen hemel omtrent 's Greven-hof onder een eykel-boom. Ende word al noch tot eenwighe heughenis bewaerd de ſtoel, daer de Richter de bank hebbende geſpannen gewoen is op te zitten. Dicht hier by onder een Linde word 'er recht gedaen over de *laeten goederen* (zoo men ze gewoen is te heeten) over de welke nochtans meer haſpelinx valt in het Vierdeel van Ruermond, daer zich eene menighte van zoodaenighe erven bevind. Maer wanneer men van gemeyne land-zaeken zal ſcheften, ontbied de Overigheyd de geene die na de wijze van Gelderland op dagh-vaerten verſchijnen; waer heen ook de af-gezanten wt de mindere Steden door brieven worden beſcheyden. Op de welke van ouds de Richters in der tijd voor aen zitten ende den gantſſen handel beſtuyren, doende openingh van de voor-gevallene zaek, ende de ſtemmen zoo wel van den adeldom als van de Steden om-vraegende. Hoewel op Land- ofte Vierdeel-daghen buyten Zutveen voor-vallende, de Land-droſt van 't Graefſchap het recht heeft om de Ridderſchap in 't byzonder het woord af te haelen. Zoo de Ionkers met de Steden over eenen leeft ſchoeyen, word het beſluyt van waerden gehouden, door des Stads Schrijver in 't net gebraght, ende in het boek bewaerd. Deſe Vierdeels-daghen en verſchillen niet van de geene die te *Nymeghen* en *Arnhem* werden gehouden; behalven dat hier de Stedelijke Overigheyd, ende op geene plaetzen de Burgh-grave van Nymeghen ofte Landdroſt van Velouwen aen 't hoogher eynd zijn zittende. De Stad plaght in verleedene tijden tot een zeghel te gebruyken het af-druxel van de oude Nieuw-ſtads poort, ende tot een weder-zeghel haer tegenwoordigh mark, wezende een kruypenden leeuw boven ende een kruys daer onder.

115. De Stad geeft over het gantſſe Vorſtendom en te Lobed geenen tol, ende geniet zoo veel vryheyds als 'er eenighe van de vryſte Steden geniet van deſe zijd der berghen tot aen de zee toe: is mede ontſlaeghen van alle laſten en ongelden, behalven van die geene welke tot beſtuyr en onderhoud van de gemeyne zaek, ofte tot weer en ruſt des vaderlands, by goed vinden van de t'zamentlyke Staeten werden in-gevoerd en op-geleghd. Onder den huys-raed van 't Raed-huys zijn noch overigh oude brieven der Koninghen van Deenemarken en Noordweghen, vervaetende veele wt-neemende gunſten, ende de koop-luyden minnelyken noodigende om de voorzeyde rijken te bezoeken. Een kraghtigh bewijs, dat de burghery zich eertijds met den wt-heymſſen koop-handel ſterk heeft geneert en beholpen. Te meer, nademael *Zutveen* onder de Anzee-ſteden en den Keulſſen kreyts mede ſyn plaetz heeft; van welke Stad ſy op den gemeynen dagh word geroepen, door brieven waer in de geſchiſten en hoofd-ſtucken by den Raed van *Lubeck* voorgeſlaeghen ſtaen aengeroerd, ende van welke brieven die van *Zutveen* het weder-kleed zenden aen de Steeden *Doesburgh*, *Deutinchem*, *Lochem* en *Grol*. Ende zoo wt zaeke van den Spaenſſen oorlogh deſe t'zaemen-koemſt nu eenighe iaeren was after-gebleeven; is hier van, loopende het twaelf-iaerigh beſtand, door de af-geſchickte van 't Graefſchap herſtellingh verzocht, ende *Zutveen* voor een mede-lid nieuwelijx aengenoomen, 't welk allenthalven tot gelijke vryheeden als Colen was gerechtighd. Voorts heeft *Zutveen* Hollands gewicht, ende twee iaer- en paerde-markten verſchijnende in den Soemer-maend acht daghen voor en acht na Vitus en Modeſtus, ende in den Herfſt-tijd acht daghen voor ende na Allerheylighen, eertijds haer door Grave *Reynald* verleend, ende op den land-dagh des iaers 1643. vernieuwd; behalven noch twee andere iaermarkten, de eerſte op den tienden Mey, ende de tweede op den vier-dagh van Bartholomeus in den Oogſt-maend. De vryheyd van de Mey-markt is, dat 14. daghen voor en na Mey-avond niemand aen ſyn lijf ofte goed magh bekommerd ofte gepeynd werden, ten zy de ſchuld op de zelve markt en 't zelve iaer zy gemaekt. Daer neffens het recht van munt te ſlaen, volgens den fleur en vergunninghe van 't Roomſſe Rijk; gelijk zulx niet alleen wt en wijſen de hand-veſten en geweld-brieven daer van ſpreekende, maer ook het geld dat hier geſlaeghen is ende noch door alle mans handen gaet. Dan de Staeten van 't vrye Nederland, tot behoudenis van hun ontzagh en voordeel goed vindende dat 'er geene penninghen moghten gemunt worden anders dan op den naem en na de wijſe deſer landen, hebben aen deſe Stad, voor een tijdelyken ſtil-ſtand van deſe haere vryheyd, eene iaerlijxe vereeringh toegevoeght; welke ook wt de gemeyne inkoemſt en ſchattinghe des lands aen haer word betaeld. De Stad geniet ten laetſten de vryheyd van den tol te *Keyzers-weerd*, vermoeghens drie verſcheyde brieven van de Roomſſe Keyſeren, *Philips*, *Rudolf* en *Albert*; als ook van den tol by de wylen Heeren van *Schoonvorſt* in Gulicher-land op-geſteld; dat haere burghers haeſen en veldhoenders moeghen vanghen, ende nergens elders werden bezet ofte voor recht geſleept; hebbende insghelijx de maght om den in-zaeten ſchattinghen en breuken op te legghen, ende om de euvel-daeders in haer bedrijf by 't hoofd te grijpen. Eertijds plaghten mede in 't Graefſchap en een goed deel van de Velouw geene dan Zutveenſſe bieren geſleeten en verkoft te worden; zonder dat men op het vlacke land moght brouwen, ofte vreemd bier buyten de Steden des Graefſchaps gebrouwen vertappen. Van al het welk ende meer andere vrydommen wy de bewijs-ſtucken t'eyndens deſe boeken zullen voor den dagh brenghen.

116. *Zutveen* (zeght zeker † Schrijver) heeft te vooren met de Nederlandſſe Steden van ſyne groote gevochten om adel, ſchoonheyd, rijkdom en bevallighe gelegenheyd. Ick pleegh het altoos te gelijken met *Mechelen*, waer voor het ook niet een voet behoeft te wijken. Want ſy beyde zijn van eene ruymte en fraeyigheyd, ſtaende aen eene vermaekelijke plaetz, en wel geſtoffeerd van adel, ook beyde, voor de ſchepping van de nieuwe Biſſchoppen, ſchier effen zeer voorſien met geeſtelijkheyd; zoo hier als gins gelijk gemack van den ſtroom, en nabuyrigheyd van de zee; de burgery op haer iaerlijx in-koemen ofte koop-manſchap leevende, ende een kleyn getal van handwerx-luyden. Ende hoewel Mechelen van *Antwerpen*, Zutveen van *Deventer*, voor den burgerlijken oorlogh maghtighe koop-ſteden, bykants effen wijd, te weeten omtrent drie uyren gaens, af-ſtonden; zoo en waren ſy echter niet ledigh ofte neeringh-loos: dan de land-bouw wierd by beyde ſterk gedreeven. Alleen loopt Mechelen in dit deel Zutveen voor by, dat het de richt-ſtoel is van den opperſten Raed der Nederlanden: anderſins zijn ſy malkanderen wel gewooghen, en ook gelijk in ongeluck: alzoo ſy beyde, door gelijke beſcheeringhe, van den hooghſten trap van voorſpoed gevallen zijnde en tweemael after een in onſen tijd wt-geroofd, haer iammerlijken toe-ſtand al noch beweenen. Met deſe woorden ſchijnt *Heuterus* zoo veel onderſcheyds te willen maeken tuſſchen Deventer en Zutveen, als'er is tuſſchen Antwerpen en Mechelen; daer my geenſins aen en genoeght, ende niet zonder groote reden. Want Zutveen zoo wel eene Anzee-ſtad is, ende immers zoo vaſt, zoo cierlijk, ende daer by zoo groot, ofte ten minſten weynigh kleyner, van om-loop als Deventer. Ick laet ſtaen, dat het Zutveen deſe haere nabuyr-ſtad af-wint in ruymte van ſtraeten, ende in eene gezonde en opene lucht. Nademael Deventer dit ongemack van binnen is lijdende, dat het niet genoegh door-waeyd en word, ende, vermits de nauwigheyd van ſtraeten (daer de waghens ſich quaelijken konnen om-wenden ofte voor malkanderen wijken) en menighte van ſluyp-ſteeghen wat dompigh en benauwd is, ende over zulx, wt vervuylinghe en bangheyd van lucht, met de ſmettelijke ziekten veeltijds bezocht: hebbende dit gebreck gemeen met het oud Romen, 't welk daerom van Keyzer *Nero*, door een gemaekt en moedwilligh ongeval, is verbrand, om eene eerlijke verſchooninghe te hebben van de Stad op nieuws met breede en konſtighe weghen op te pronken. Ick en wil nu niet zegghen (alzoo het buyten mijn teem is, ende myne meyningh niet, de eer van deſe ſtaetighe Stad te verdonkeren) dat Deventer, neffens Kampen en Zwol, den naem wel heeft van te zijn de hoofd-ſtad van de Heerlijkheyd van Over-Yſſel, dan niet te min zoo veel niet en heeft te gebieden, als Zutveen; 't welk alleen het hoofd is van ſyn Graeffſchap, ende in eenighe vernaemde ſtucken van land-zaeken ofte in buyten-landſſe vergaderinghen van Staeten, de kleyne Steden minder wil kennen als wel doet eene van de andere Gelderſſe hoofd-ſteden; gelijk ſy by zeker dingh-tal, onlanx tuſſchen haer en de mindere Steden gevoerd, met oneyndelijke redenen en getuyghenisſen heeft beweert, en by 't Land-vorſtelijke Hof van Gelderland ook door-gedreeven.

117. Op het iaer 1202. is *Zutveen* door den Utrechtſſen Biſſchop *Diderick van Are*, wt-kippende den tijd dat Grave *Otho* de tweede by den Hertogh van Braband zat in hechtenis, na een kort-wyligh belegh over-wonnen. In 't iaer 1475. ende langh daer na heeft *Henrick van Swartzenburgh* Biſſchop tot Munſter, door toe-laet van Keyſer *Frederick*, voor ſyn verſchot van 60000. Rhijnſſe goud-guldens, de Stad met den Burght en 't gantſche Graeffſchap van Zutveen, als Pand-heer, bezeeten. Wat een grooten zucht die van de Stad ſteeds hebben betoont tegen de wettighe Lands-heeren van God over haer beſcheerd, kan onder andere hier wt blijken, dat ſy, hoewel in 't iaer 1498. en volgende, door ſtreelende brieven en bekoorlijke beloften van den Clevenaer bevochten zijnde om zich goeds moeds aen Keyzer *Maximiliaen* over te geeven; ende daer na wederom in 't iaer 1505. (doen het heele land als aen een zijden draed hingh, ende voort in duyghen ſcheen te zullen vallen) door den heerout des Koninx van Caſtilien insgelijx vermaend om het hoofd in den ſchoot te legghen en de op-geheevene hand van den verwinner te kuſſen, deſe en dierghelijke aenbiedinghen en dreygementen voor onwaerdigh hebben aengenoomen en verworpen. In 't iaer 1570. is deſe Stad door toe-doen van Grave *Willem van 's Heerenbergh*, op den naem van de Staeten en den Prins van *Oranje*, gewonnen; maer twee iaeren laeter door *Frederick van Toledo*, vermits de wantrouwighe mis-moedigheyd van de bezettingh en zwackheyd der veſten, wederom over-rompeld, ende met het zwaerd, ſtrop, vuyr en water grouwelijken verwoeſt en omgewroet. Vervolgens te weeten in 't iaer 1583. is ſy door den Overſten *Taxis* van weghen *Parma*, zonder moeyten en bloed-ſtortingh, verkloekt, geplonderd en gebrandſchat. 'tWelk de Staeten eene Schants aen de Velouwſſe egghe dede maeken, om de Velouw tegen alle ſtroopers te bevrijden; welke nochtans op den volgenden winter by een hooghen vloed van de Staetiſſe verlaeten, dan by het vallen van 't water door de Spaenſſe wederom wierd in-genoomen en bezet; die daer wt niet alleen over de gantſſe aenlegghende Velouw (daer men doen meer wolven en voſſen dan luyden en huyſen vond) maer ook diep in 't Sticht van Utrecht ende in 't hert van Holland op roof liepen. Ende na dat de Stad in 't iaer 1584. door de Heeren Staeten, ende op het iaer 1586. tweemael door den Grave van *Leyceſter* t'elkens met een vruchteloos belegh was bezocht; is ſy eyndelijken in 't iaer 1591. † door de onvermijdelijke dapperheyd van den ionghen Prins *Mauritz* (wanneer hy eerſt de nabuyrighe Schants door eenighe in boeren kleederen vermomde krijghs-knechten hadde doen verraſſen) na een ſchielijk en voorſpoedigh belegh veroverd,

† *Pontus Heuterus in Belgio ſuo.*

† *Acceſſit titulis etiam Zutphania noſtris, Non niſi Mauritio Principe digna capi. Spe nihil eſt citiùs, tamen hanc Victoria vicit. Obſedisſe grave eſt credere, victor erat.* Grotius.

veroverd, ende althans met ſchoone bol-werken rond om zoo verzekerd, dat ſy voor een gemeynen ſtoot en middel-maetigh legher niet zeer en heeft te vreeſen.

118. Het Graefſchap van Zutveen, de zitplaetz van de wijlen Uſipiers, is in deſe geweſten zeer oud, ende word langh voor de tijden van *Karel den Grooten* in de Iaer-boeken gedacht, zelfs doen Gelderland noch geene Vooghdy en was; 't welk in die tijden geenſins zoo groot van naem ofte van gebied en was, ende een ruymen tijd daer nà ſyn meeſten waſdom en glans heeft aengewonnen; waer van wy elders breeder beſcheyd hebben getoont. Want dit Graefſchap wel eer in ſyne bepaelingh heeft om-vanghen een grooten lap van Cleefs-land, als te weeten het *Droſt-ampt van Elten*, eerſt door *Karel van Burgondien* aen de Cleefſe Vorſten vervreemd; daer nu is het Graeffelijke Clooſter van Elten, het aller-oudſte en rijxte van heel Gelderland, waer aen eene menighte van heerlijke ofte vrouwen-goederen zijn leen-roerigh; de heele *Lijmers* met *Zevenaer* en de Graefſchap van *'s Heeren-bergh*; de Stad *Goch* aen de Niers, alwaer ook Hertogh *Eduard* aen de muyren een Vorſtelijk Hof heeft doen timmeren, met *Kranenburgh* en den gezegenden land-ſtreek van *de Duyffel*; het Stedeken *Burick* tegen over Wezel, 't welk men oordeelt te zijn het Romeynſſe *Burginatium*; *Rees*, draegende dien naem van ſyn rietachtighen grond, alwaer in 't iaer 1040. *Ermgard* Gravin van Zutveen het Clooſter niet alleen wt haer buydel heeft geſticht (wt-wijſens de kluppel-rijmen, die neffens de onder-ſtaende beeltenis van *Ermgard* tot noch toe in de glaſen van de kerk zijn over-gebleeven, ende aldus luyden:

Anno milleno Chriſti, pariter quadrageno,
Condidit hoc templum felix Irmgardis amœnum,
Obtulit idque piæ, quod protegat ipſa, Mariæ)

maer ook de Stad zelve daer na aen de kerk van Colen geſchonken, als mede *Suichtelen* met al ſyn aenkleeven aen het Clooſter van Pantaleon, waer van haer broeder Abt was. Behalven de volk-rijke Stad van *Emmerick*, welke op den erf-bodem der Graven van 's Heerenbergh is geleghen, ende door *Reynald*, den vierden van dien naem, in ſtede van ſyn los-geld aen Hertogh *Adolf van Cleve* over-gegeeven; ende die gantſſe nabuyrte; gelijk ick ook ſpeur dat de Raed van *Emmerick* op het iaer 1439. heeft beleeden, dat ſy den Rhijn-dijk tuſſchen *Emmerick* en *Doornick* in den Hetter, van ouds her hebbende toebehoort aen de Stad van Zutveen, als in voor-tijden, op koſten van de zelve Stad houden en bewaeren wilden. Rekent hier mede by een goed deel van de *Velouw*; zelfs ook de Steden *Naerden*, *Muyden* en *Weſop* met haer ban, doen *Nardink-land* van haer hooſd-ſtad, ende naderhand *Goyland* geheeten na Vrouwe *Godelend* Abdiſſe van Elten; welke bevonden word op het iaer 1280. al dien rack, insgelijx *Eemland* (alzoo genoemd van den ſtroom de Eem die door *Amerſfoord* zeewaerts loopt, ende maekende rechtvoort het vierde deel des lands van Utrecht) aen Grave *Floris van Holland* voor 25. iaerlijxe ponden te hebben verkoft. Zommighe doen noch by den hoop *Kalkar*, *Santen* en andere plaetzen: daer ick effenwel, by gebreck van volkoemen bewijs, niet zeer om wil twiſten: te min, om dat het, mijns dunkens, wel zoo trooſtelijk is te hebben dan gehad te hebben. Het land in de Graefſchap is doorgaens vlack en nederigh, ſchier effen eens als in 't Vierdeel van Ruermond, ende aen veele hoeken bol en veenachtigh, doch vruchtbaer van goed koorn.

119. *Willem van Berchem* verhaelt, dat de Graven van Zutveen, die wt het over-oude en adelijke huys van Saxen af-koemen, voor de grond-legginghe der Stad ſich Graven van *Zellem* hebben geſchreeven; wt welker naeten een Grave *Balderick* het Huys te *Zelhem* tuſſchen *Niel* en *Meer* in de Duyffel zoude hebben getimmert: en van wiens af-koemelinghen hy eenen Grave *Diderick* met ſyne broeders *Alard* en *Geeraert*, en hun t'zamentlijke kinderen van beyde zijden, tot gedachtenis in een oud en verſleeten Mis-boek had ſtaende gevonden. Maer dat Grave *Balderick* ſyn Slot te *Zellem* had af-geworpen, ende van den puyn en over-ſchot een Benedictijner Clooſter gebouwt voor de geeſtelijkheyd van *Zeffelick*, en 't zelve met deghelyke inkoemſten verrijkt. Zoo dat men niet en heeft te twijffelen (voeght hy daer by) ofte de *Duyffel*, die nu onder Gelderland en *Zeffelick* dat onder Cleefsland te huys behoort, hebben in den verleeden tijd geſtaen onder de Zutveenſſe Graven. Doch andere houden dit verhael met recht voor verdacht ofte immers onzeker: konnen haer zelven ook niet wijs maeken, dat de oude Graven van Zutveen oyt te Zellem ofte te Zeffelick hof hebben gehouden, ſteunende op deſe reden, dat *Balderick*, die alhier voor een Grave van Zellem doorgaet, geen Grave van Zutveen is geweeſt, nemaer de driede van dien naem en dertiende op de ry Grave van Cleve, die met ſyne vrouw *Adelheyd*, dochter van *Wichman* Grave van Zutveen, in 't iaer 1000. binnen de vlecke van Zeffelick ('t welk in de Romeynſſe Reys-brieven bekend is onder den naem van *Cevelum*) ter eeren van *H. Marten* een Clooſter heeft opgericht (gelijk daer van deſe rijmen kondſchap zijn geevende:

Zefflicenſe Comes Baldricus & Adela templum
Condidit, Herbertus quod tibi, Chriſte,
† dicat.)

't Welk eerſt den Benedictijner Moniken toege-eygend zijnde, ende daer nà aen wereldlyke Dom-heeren, binnen *Zeffelick* is gebleeven tot aen het iaer 1436, als wanneer het *Adolf* de eerſte Hertogh van Cleve, met toe-ſtemminghe van Paus *Eugenius*, naer *Kranenburgh* heeft verplaetſt, daer het al noch in weſen is. Dat mede *Dirk*, by *Berchem* genoemd, geen ander man en is, dan de vierde dies naems ende in 't vervolgh de 18e. Grave van Cleve, die kinder-loos afſtervende ſyn broeder *Arnold* had tot een erfgenaem, die by *Berchem* t'onrecht *Alard* word geheeten. Ick moet hier noch ter loop aentrecken, hoe dat'er tuſſchen *Dotechem* en *Borkeloe* niet wijd van *Ruerloe* een ander dorp met den naem van *Zellem* word gevonden, ende

† *In autographo contra rationem metri legitur* donat.

noch

noch een ander in Wals-Braband ofte daer omtrent, zijnde nu het erf-tael van den doorluchtighen Ridder *Conſtantin Huygens*, Heer daer behalven van *Zulichem* (een vleck in Bommeler-weerd eertijds met een tol voorſien, welke in 't iaer 1317. door *Reynald* den eerſten aen Heer *Geeraert van Voorn* is verkoft) ende van *Monikeland*. Insgelijx werd ick gewaer, dat *Otho van Kuyk* zich by zekere hand-veſt van 't iaer 1311. laet noemen Heer van Zellem.

120. Hier zoude het nu pas geeven, om van des Graefſchaps Banneryen vervolgens te handelen: dan wy willen, om onſen teem niet te breeken, naeſt de hoofd-ſtad van Zutveen de vier mindere Steden, als *Doesburgh*, *Doetechem*, *Lochem* en *Grol*, die om op Land- en Vierdeelsdaghen te verſchijnen mede gerechtighd zijn, eerſt laeten voorgaen. Het word by niemand in twijffel getrocken, of DOESBURGH heeft ſyn naem be-erft van *Druſus Nero*, Romeynſſen Land-vooghd en Veld-heer, ende ſtijf-zoon van Keyſer *Auguſtus*; die deſe Stad omtrent 13. iaeren voor de geboorte van onſen Heyland eerſt heeft gebouwt ofte ten minſten vernieuwt, ende met eenen Burght verzekert. Streckende daer toe het verhael van * *Lucius Annæus Florus*, dat *Druſus* op de Maes, Elve, Weſer, ende den Rhijn (daer van de voornoemde Grift geworden was een arm) hadde geveſt en beſtelt meer dan vijftigh Burghten. Zijnde allenxkens de R vergeeten, ende in ſtede van *Druesburgh*, gebruykt *Does-* ofte *Dues-burgh*; om dat gemeenlyken de zelve letter in het wt-ſpreeken moeyelyker valt als wel eene van alle; ende om welke duydelyken wt te brenghen de grootſte zwetzer van Grieken-land en voerman van de gemeynte van Athenen, *Demoſthenes*, gezeghd word ſyne tongh quaelyken te hebben konnen gewennen. Gelijk ook *Doesburgh* van ouds her voor een wapen is voerende eenen *Burght*; een waerſchijnlijk bewijs, dat deſe wapens, als wt den naem der Stad zelve haer oorſprongh neemende, daerom zeer oud moeten weſen; te meer, nadien deſe Burght ſtaet af-gebeeld op gelyke wyze als in de Romeynſſe leghers de toorens en poorten, welke, om haer merkelyke groote en ſteeuwigheyd, † *decumanæ* wierden genoemd; ſtaende aen yeder egh van de poort, als tot een ſcherm en bewaer, een byzonderen *tooren*, ende tuſſchen deſe toorens *twee halve maenen*, tot blijk van haer oude achtbaerheyd. Effen eens als, volgens de inſtellingh van den tweeden Roomſſen Koningh *Numa Pompilius*, de Raeds-heeren van *Romen* en hun af-koemelinghen halve maenties aen haer kleederen droeghen; zoo om te betuyghen haer edelheyd, als om dat de geene die ze droeghen honderd ſterk waren, van welk getal zoo een half maentie een teyken was: ofte gelijk de oude *Arcadiaenen* haer beginſſel af-rekenden van de Maen, ende derhalven met den naem pronkten van προσέληνοι, als of ſy met de maen en wt de lucht waren gebooren, en haer eerſte plantinghe onbekend. Zoo wierd *Saturnus* (ick gebruyk hier de woorden van * *Lactantius*) wanneer hy van ſyn zoon veriaeghd en in Italien was aengekoemen, een zoon van den hemel genoemd; om dat wy gewoen zijn van de geene, welker deughd wy verwonderen, te zegghen dat ſy wt den hemel zyn gevallen, ende van die die onzekere ofte onbekende ouders hebben, dat het kinderen zyn † van de aerde. Hoewel de *Turken*, met het vertoonen van een Waſſenaer in hun veld-teykens, een ander inzicht zyn hebbende, dat ſy te weeten met de halve wereld niet vernoeghd zynde, ook het overighe deel daer by zoeken te krijghen, ende alzoo een volle maen te maeken, waer door de wereld word af-gebeeld. Die effenwel in dit ſtuck van de heb-gierigheyd van ‡ *Alexander den Grooten*, van Keyzer *Karel den vijfden* ende van ſyn zoon Koningh *Philips* werden over-wonnen. Maer hola! hier van genoegh.

* *Lib. 1. divin. Inſtit.*

121. De Stad is geleeghen tuſſchen den *Ouden* en *Nieuwen Yſſel*, waer van deſe, door de beſchickinghe van *Druſus* en handen van ſyne rot-gezellen, van Yſſel-oort af tot aen Doesburgh is geleyd in den Ouden Yſſel, die aldaer malkander met een kus welkom heeten, ende voort onder eenen naem t'zaemen loopen voor by Zutveen, ende lanx het gebied van Over-Yſſel in den boezem van de Zuyder-zee. De oude Yſſel vloeyt wt het ooſten bezijden *Doetechem* heen, reykende met eenen arm tot boven de Stad *Wezel*, ende met den anderen door *Boekholt* en andere plaetzen tot in 't Sticht van Munſter, daer men ze noemt *de Aa*. Van beyde ſtroomen heeft *Geeraert van Nymeghen*, broeder in ſyn leeven van het Ioris gezelſchap binnen *Doesburgh*, deſe voor dien tijd geenſins onbillyke rijmen gezonghen, in een Iaer-boek met ſyne hand geſchreeven:

Annatat antiquus Duesburgi mœnia fluctus
Iſala, quem nitidis innatat Alpha vadis.
Fontem Weſtfalicis educit tractibus Alpha,
Iugera Velæni divite radit aquâ.
Cominus audenti Kepelinum gurgite lambit,
Mœnia Duesburgi cominus altæ ferit.
Hic novus & ſenior conjungunt Iſala fauces,
Iunior aſt patulo digerit ore ſenem.
Iunior Auſonij nam dicitur Iſala Druſi;
Hic operâ Druſi ſectus ubique fremit.
Aſt alium natura dedit, qui dicitur æquè
Iſala; ſed ſenior tempore rarus aquâ.
Prævalet hoc ſenior, quod nomina mutuet eius
Iunior. hoc etiam nomine flumen amat.

* *Lib. 4. c. 12. Hiſtor.*

† Porta decumana *ampliſſima erat, & ab hoſte averſa. Ita* decumana ova & ſcuta *pro majoribus, &* fluctus decumanus, *de quo Ovid. 1. Triſt.* Qui venit hinc fluctus, fluctus ſupereminet omnes, Poſterior nono eſt undecimoque prior. *Vide ſis Angel. Politian. Miſcell. c. 86.*

† *Ita Cic. ad Atticum*: Hæc neque adhuc mihi ſatis nota ſunt, & huic terræ filio, neſcio cui, committere epiſtolam tantis de rebus non audeo. *Gigantes quoque* terræ filii *à poëtis ideò cognominantur. Contrarium ſenſum expreſſit Iuven. dum ait*: Tertius è cœlis cecidit Cato.

‡ *Nota Alexandri ac Philippi Regum ſymbola*: Unus non ſufficit orbis; *& Carolo quoque Cæſaris* Plus oultre. *Ideoque non minus circumſpectè quam piè Equites Melitenſes inſigne Turcicum uſurpant; cum hac inſcriptione*: Ne totum compleat orbem.

Wy

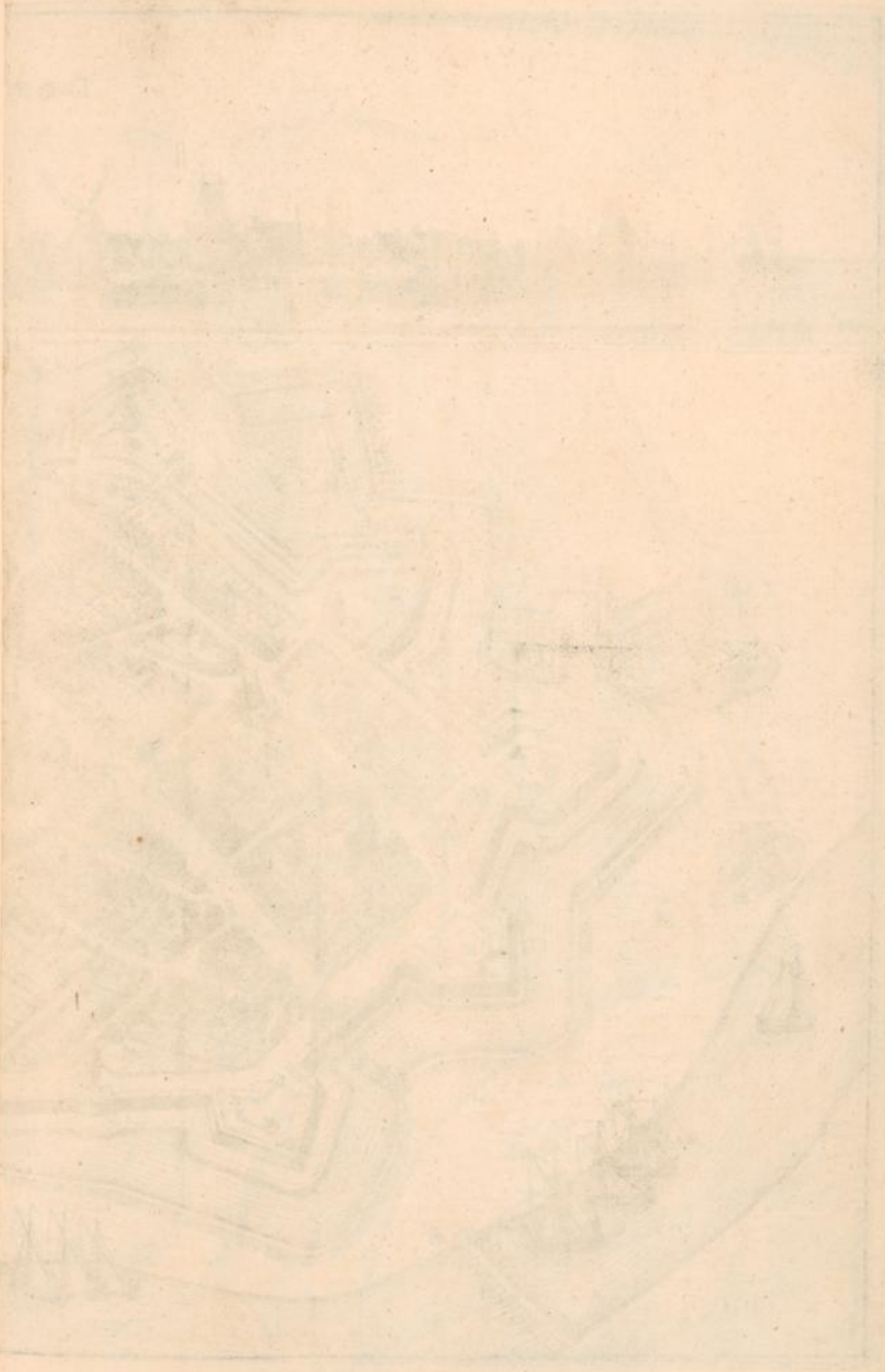

DOESBURG.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

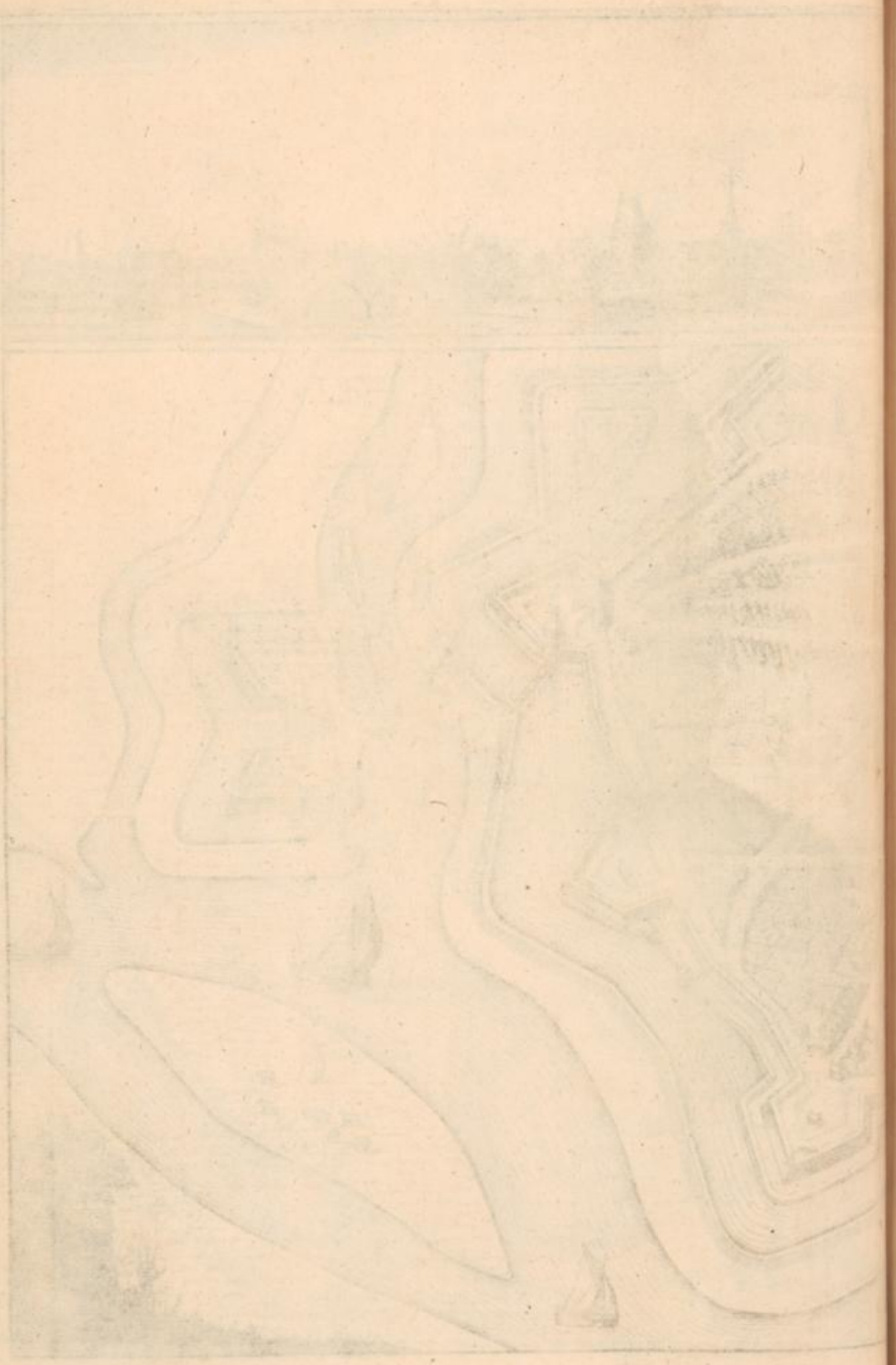

Wy hebben ze in haeſt en in 't wild, meer lettende op den zin dan op de woorden, aldus vertaelt:

De oude Yſſel zweemt aen Doesburghs hooghe veſten,
Die wt de reyne Aa by Veelen voedzel trecke,
En geeft Weſtfaelen d'eer van dat ſy zich gaet meſten
Met 't beſte ſap dat ſy wt haere beeken lecke.
Als nu een dieper ſtrengh lanx Keppel is geſloopen,
Vliet ſy van daer voor by 't vernaemde Doesburgh heen;
Alwaer een jongher vloed, doch met veel ſterker loopen,
Den ouden naem verſlind, en maeckt van twee maer een.
Vermits de iongher ſtroom den ouden kan bedwinghen,
Die na den ſtrenghen Droes van Romen is genoemd:
Daer nu de oude koemt wt dweegher beeken ſpringhen,
Noch op zoo hevighen of hollen drift en roemt.
Dan aen den ouden koemt met deeghlijk recht meer eeren,
Om dat de jonxte grub' des anders naem beſteelt,
En gaet haers vaders van in korten tijd verleeren,
Soo haeſt ſy willigh met een ouder is vereeld.

122. Zijnde deſe Oude Yſſel zeer gerieffelijk in 't ſtuck van koopmanſchappen tot het op- en af-brenghen van allerley waeren. Weſhalven ook de Staeten van Gelderland in 't iaer 1595. aen deſe Stad hebben verwillight een vryen vaert op dien ſtroom naer *Boekholt* en 't Biſdom van Munſter; werwaerts mede in den tijd van 't voorigh beſtand ſterke handel heen en weder is gepleeghd. Zoo dat men, door behulp van beyde ſtroomen, van hier niet alleen door de Graefſchap naer Munſter-land, maer ook door de Druſiaenſſe grift op-waerts naer Yſſel-oord ende van daer hooghen den Rhijn op, ofte naer beneeden tot de meeſte plaetzen van 't Sticht van Utrecht, Zuyd-holland, Zeeland en meer aengrenſende landſchappen; gelijk ook aen d'andere zijd van *Doesburgh* naer de onderſte deelen des Graefſchaps, naer Over-Yſſel, Noord-holland, beyde Vrieſlanden en elders kan over-ſcheepen. Welke bequaemheyd van *Ptolomæus*, maer noch veel heerlyker van den goddelyken Schrijver *Tacitus*, word aengeweezen, wanneer hy aldus zeght: *Als nu de vloot aen den dorpel van 't Betouw-eyland* (daer men nu Schenken-ſchantz ziet) *was by een gekoemen; is Germanicus Cæſar, na dat hy den voor-raed en tros had voor wt geſchickt, ende de ſchepen zoo onder ſijne benden als bond-genooten verdeylt, de Druſiaenſſe grift in-geloopen, ende (ſijn vader Druſus gebeeden hebbende dat hy doch hem, nu diergelyken dingh zich verſtoutende, met het voor-beeld en de gedachtenis ſijner raed-ſlaghen en werken gaerne wilde behulpigh zijn) van daer door de meeren en zee met goeden voorſpoed gevaeren tot aen den Eem-ſtroom.* Wt welke woorden het voordeel en oogh-merk van dit graeven mede is af te neemen; dat te weeten deſe grift den Romeynſſen *Droes* niet alleen en zoude verſtrecken een trouw bol-werk, om daer mede de aenpaelende Duytſſers, ende te gelijk den op-loop van 't Rhijn-water, te ſtuyten; maer met naemen om door deſen wegh aen ſyne vloot een wegh te baenen naer de Eems en Noorder zee, ende de Ooſt-vrieſen en Weſtfaelen met oorlogh te bezoeken. Welk pad ſyn zoon *Germanicus* daer na (gelijk wy nu eſſen gehoort hebben) wt gelyke oorzaeken is ingeſlaeghen. Zulx dat in 't iaer 1552, als de nieuwe Yſſel door verloop van tijd allenxkens van de Stad was af-geweeken, Me-vrouw van *Parma*, Vooghdeſſe deſer landen van weghen den Koningh, aen den Raed van *Doesburgh* maght-brieven heeft verleent, om den voorvluchtighen en af-gedwaelden ſtroom wederom te recht te brenghen en voor by de veſten heen te leyden; geevende voor reden van deſe vergunningh, dat *Doesburgh* van ouden tijden was gerekend voor eene goede koop-ſtad. Insgelijx verneem ick, dat te vooren op het iaer 1489. de Yſſel, met bewilligingh van de Heeren van Wiſch, van Veluwen-zoom door den *Wetters*- ofte *Beynemer-weerd*, die onder *Doesburgh* noch is gehoorigh, bezijden de muyren is heen geſtuyrd.

123. *Doesburgh* is mede van ouds eene van de vrye en geenzins van de minſte *Anzee-ſteden*; hebbende daer behalven aller weghens weeldighe weyden en zaey-landen, welke aen de Velouw-kant omtrent een half uyr gaens buyten de Stad grenſen aen een geberght, bewaſſen met een over-aengenaem boſſchagie, 't welk van veele reyghers werd benefteld, ende weghen ſyne luſtigheyd de vreemdelinghen tot ſyn bezoek aennoodight. Zoo dat niet alleen menighte van oſſen hier dick en ſmeerigh werden gemaekt, maer ook, door vergunningh van de wylen Land-vorſten, in de Stad twee Iaermerkten gehouden, d'eene van magher vee in 't voor-iaer op Ioris dagh, en d'andere van vette beeſten op Gallen dagh. De *Martens kerk* heeft eerſt geſtaen aen de Salt-poort beneffens de veſten; van welkers bouwinghe men geen naerder beſcheyd en heeft, dan dat ſy in oude hand-veſten werd genoemd de moeder-kerk: ende is op het iaer 1340. door een yſſelyken inbreuk van 't water met een ſtuck van de Stad wegh geſpoeld; dan door God-vruchtigheyd der inzaeten op een ander erf, eenſdeels gekoft en eenſdeels gegeeven, dieper ſtadwaerts in herſteld, bezijden en tot af-breuk van twee merkt-velden; daer ſy ſich noch vertoont met haer tooren, beyde van eene aenſchouwelyke hooghte. De † Bevel-hebber van het Duytſſen huys binnen Utrecht was in de verleedene tijden gehouden den kerken-dienſt alhier waer te neemen, ofte t'ſynen koſten en in ſyne ſtede te beſchicken een ander wt dat gezelſchap: welk recht deſe ridders was aengekoemen van de Heeren van 't Clooſter te *Betlehem*, een van de oudſte Cloofters in 't Graefſchap. Welke Bevel-hebbery t'zaemen met eene ſtaetighe huyſingh en inkoemſten onder deſe Stad behoort; waervan noch iaerlijx een moy gedeelt, tot behoef van de zielen-harders, word beſtedighd, blyvende het over-ſchot by den Bevel-

† *Compter ofte Commandeur.*

hebber,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

hebber, wt-wyſens het verdingh tuſſchen die van den Raed en het Duytſſen huys beraemd. Deſe kerk had wel eer acht outers, elk met byzondere gunſten verrijkt, ſtaende meeſt tot het vergeeven van de Heeren der wet. Sy is met haer tooren twee-werf door den brand verongeluckt; eerſt in 't iaer 1483. ende daer na 1547; waer door de kerkelyke goederen meeſt zyn verſmolten, hoewel al noch genoeghzaem tot haer onderhoud. De tweede kerk ſtaet aen 't *Gaſt-huys*, eertijds al mede met haer outer en geeſtelyke gunſten taemelyker wyze voorſien.

124. Hier waren noch in de Paepſſe tyden twee wel begifiighde *Beggijnen Clooſters*; waer van het groote *H. Marie op den Grave* was toege-eygend, en het kleyne *Catharijn op den Bergh*; 't welk in 't iaer 1586, wt-gezonderd het kerxken, door baldaedigheyd van het Engelſſe krijghs-volk is af-gebrooken. Waer tegen over geplaetſt was een rijk *Broederen huys* voor de *Ioriſten*: waer van de broeders, weynigh tijds voor de zuyveringh van den Gods-dienſt, veel arrebeyds hebben gedaen om zich in Domheeren te veranderen. Hier binnen plaght een ſchoone ſtapel met boeken te zyn, die insgelijx door *Leyceſters* knechten zyn vernietighd, en op de markt in 't openbaer verbrand. Daer omtrent wierd gezien noch een ander *Broeder-huys*, geheeten het *Arme*, om dat het niet zoo veel ten beſten hadde; welke broeders meeſt haer werk maekten met de vrye konſten te leeren in de doen ter tijd vermaerde Latijnſſe School; die omtrent het iaer 1466, door het verhuyſen van de Leerlinghen, om den onſtuymighen oorlogh tuſſchen *Adolf van Gelder* en de Clevenaers in zwangh gaende, is te niet gegaen, ende zedert dien tijd noyt wt het ſtof op-geſtaen, tot dat ſy onlanx, door vlytigheyd van den eerſaemen Raed, haer ouden glans heeft weder gehaelt, ende nu met vier vertrecken ende zoo veele meeſters, tot voort-zettingh van de Latijnſſe ſpraek, is verzorghd. Daer neffens is hier te vinden een *Gaſt-huys* voor de vreemde Armen; ende noch een vermoeghender voor oude en gebreckelyke luyden, dat weekelijx den behoeftighen een groot getal van ſpyſe wt-reykt; ende welkers heerlijkheyd en rijkdom nergens beter wt kan af-ſchijnen, dan wt zekeren verzoek-brief, in 't iaer 1513. door Hertogh *Karel* aen des Stads Overigheyd geſchreeven, ten eynde *Geeraert van Groenloe* en ſyne huys-vrouw, tot vergeldinghe van een merkelyken dienſt aen 't land beweeſen waer voor ſy meer dan eenmael haer lijf hadden te pand geſtelt, voor haer leeven de keuken van dit Gaſt-huys moghten genieten. Behalven een *Weduwen-huys*, tot gerief van oude weduwen ende onghehoude vrouw-luyden; ende een *Weeſen-huys* voormaels geſticht wt de beurs van Iuffer *Wendele van Vyrackeren* weduwe van Zoelen, ende door milddaedigheyd van andere verbeterd: hier by koemende noch een ander * Gods-huys, op-gericht door *Dirk Gruyter* en *Geeraert Beckhamer*, met de toe-gaeven van Heer *Arend van Middachten*: welke alle veroorzaeken dat 'er binnen deſe Stad geene ofte zeer kleyne huys-armoede word geſpeurd en geleeden.

*De Proviſerie.

125. Wijders leght *Doesburgh* in eene ſterke veſtingh, zoo ten opzicht van ſyne hooghe wallen en doorgaende bol-werken, als van ſyne nederighe landouw, en t'zaemen-vloeyinghe van twee ſtroomen, die den meeſten tijd van 't iaer de Stad rondom ofte voor een groot gedeelt in 't water zetten. Het wierd in oude tijden beſchut met ſteyle en ſteeuwighe muyren, alleſins bekleed met toorens, waer van de naemachtighſte waren de *Buſſen-tooren*, de *roode*, de *ravens*, de *verkens* ende de *Katten toorens*. De Buſſen-tooren heeft weſt-waerts geſtaen omtrent den *ouden Burght*; daer in 't af-breeken in gevonden is een *Bock* ofte *muyr-breeker*, by de oude *Aries* genoemd, neffens eenigh oorloghs-tuygh, Romeynſſe penninghen en meer andere zeltzaemheeden, welke door achteloosheyd der voor-vaderen zijn verwaerloosd, tot leedweſen van nieuws-gierigher nakoemelinghen. Deſe Burght, pochende op ſyn timmer-baes den Romeynſſen *Droes*, plaght te zijn de mael-ſtad der Richteren van het Doesburgher ambacht, ende zich te verheffen aen de weſt-zijd der Stad; dan is in't iaer 1522. door Hertogh *Karel van Gelder*, die doen meer nieuwigheeden dan oudheeden in 't hoofd had, iammerlyken ter aerden geſlecht, ende in ſyne plaets ooſtwaerts een ander Slot opgeworpen tegen over het Gaſt-huys; 't welk in 't iaer 1537. (wanneer de gedachte Vorſt met onminne van de Staeten des lands den Franſſen Koningh door kromme weghen tot de heerſchappy van heel Gelderland zocht op te krooden) in een op-loop van de burgheren, die deſen bril op de neus niet en konden lijden, is neder geſmeeten, behalven den rooden tooren. Dan de ſteene muyren der Stad zijn, op het goeddunken van de al-gemeyne Staeten en Prins *Maurits*, in 't iaer 1607, als een verſleeten en niet genoegh deckend kleed, verworpen, om in frayer en vaſter aerde wallen veranderd te worden. Alleen zijn de toorens van de vier poorten ſtaende gebleeven t'zaemen met den voornoemden *rooden tooren*; die nu is omgekeerd in eene gevangenis van 't Richter-ampt van *Doesburgh* ende eenſdeels van het Landdroſt-ampt; gelijk de tooren van de oude *Oy-poort* nu tot diergelijk een dienſt word gebruykt van des Stads weghen, in plaetz van de oude *Hamey-poort* die men nu de *May-poort* is heetende.

126. In 't iaer 884. (als Grave *Herman* het land van Zutveen beheerde, ende korte iaeren te vooren *Wichard van Pont* was geworden eerſte Vooghd van Gelder) hebben de *Noordmannen* wt Deenemarken, met eene ſcheepsmaght den Yſſel-ſtroom op-vaerende, *Doesburgh* ingenoomen, om aldaer te over-winteren zich verſchantſt, ende bezijden de Stad een Block-huys ofte land-weer gemaekt. Dan zijn door het nabuyrigh heyr van Keyzer *Karel den Vetten* van het ſtroopen af-gehouden en binnen haer beſteck gedreeven, ende daerom in het naeſt-volghende voor-iaer weder wt hunne werken vertrocken derwaerts ſy gekoemen waren. Vervolgens is Doesburgh van *Geeraert* den drieden, Grave van Gelder en Zutveen, voor eene Stad erkend ende met vryheeden beſchonken, welke door ſyn zoon *Otho* den drieden in de iaeren 1231. en 1237. zijn vermeerderd met merkelijke hoofd-ſtucken: met naemen, *dat de burghers gevrijd zijn van alle bekommeringhen en bezaeten, noch ſchuldigh elders binnen de landen te recht te ſtaen;*

't welk

't welk by dien brief genoemd word Heymael; ook ontlaſt van alle tollen, wt-gezonderd van die te Lobeek: dat alle die zich binnen de Stad euvel-daedigh mogheen aenſtellen, buyten gejaeghd, ende die zich quamen te miſgaen in eenigerhande valſſe maet, insgelijx zouden geoordeeld en geſtraft worden na de willekeuren en wetten der Stad. Dat, zoo een burgher tuſſchen zonnen op- en ondergangh in 't by-zijn van een genoeghzaem getal van getuyghen eenigh goed kofte, ende naderhand de rechte eygenaer zich openbaerde die het goed ſijn te weſen bewees, effenwel de kooper ongehouden was de waer te laeten volghen, anders dan na op-leggingh van de koop-penninghen: ſtreckende zich deze gunſt boven de gemeyne † rechten, na de welke men zulke vergoedingh te doen niet en behoeft. Ende want deſe hand-veſt ſpreekt van eene *Stad*, van *burghers*, ende van *Stads gewoonten*; zoo word daer wt beweerd, dat *Doesburgh* al te vooren is geweeſd eene bemuyrde Stad, voorſien niet alleen met haere byzondere keuren, maer ook met eene beveſtighde burghery. In laetere tijden is den ingezeetenen ook vryheyd toe-geſtaen van alle zoo tegenwoordighe als toekoemende tollen te water en te land, niet alleen op den Gelderſſen bodem, maer van verſcheyde andere, zoo in de landen van Cleve als Over-Yſſel, tot Deventer, Kaeten, Emmerick en Lobed leggende.

127. Met deſe Stad is voor onherdenkelyke tijden gevoeghd geweeſd een *Richter-ampt*, beſtaende in etlijke dorpen en boerſchappen, als *Angerloe, Drempt* en *Olden-keppel*: de Richter van de welke is de driede van de vier hooſd-amptluyden des Graefſchaps; die van ouds op het Raed-huys alhier, na voorgaend verzoek van aerd en plaetz die hem van den Schepenen word vergund, de bank is ſpannende met by-zittinghe van twee wt den Raed, die het Gericht, na 't luyden van d'oude brieven, waeren en vertreeden. Op gelijken voet gaet te werk de *Land-droſt* van 't Graefſchap, wanneer hy het hooghe Gericht van *Steenre* en ſyn aenkleeven binnen deſe Stad van weghen den Heer zal bekleeden. Welke Ampt-luyden, eer ſy hier zit-plaets neemen, aen handen van de Schepenen hebben te leyſten zoo een eed: *dat ſy, Droſt ofte Richter, de hoogheyd des lands en deſer Stad in haer rechten en gewoonten houden, ende recht richten en gichten zullen na haer beſte weetenſchap, noch zulx laeten om eenigerhande zaeken.* Gelijk mede de Land-vorſten zelve van *Reynald* den tweeden af tot den laetſten toe by haere huldingh hebben geſwooren, in de goede gewoonten van *Doesburgh* en ſyne burgheren noyt eenighen indraght te zullen doen. Volgens de welke den Schepenen toekoemt de zelf-kieſingh, en het bewind van de Stad; die ook van ouds verſcheyde wetten hebben t'zaemen geſtelt, heetende *Willekeuren van den Raed en gemeente*; ofte *Gewoonten der loſtijker Stad Doesburgh*. Waer onder deſe wel eene is van de bedenkelijxte: *Of eenigh burgher of ingezeetene ampt ofte dienſt van de Stad begeerden, ofte breuken gebraecken hadde, daer voor onſe Lands-heer, ofte andere Heeren, Ridderen ofte groote luyden baden; zullen die daer voor gebeeden word ongehoord ende des beden onbequaem weſen: anders den Schepen van mennigen (dat is, meyneed) belaſt, ende geen magt over den Ampten, dienſten ofte breuken hebben en zolden.* Zijnde dit een recht behulp niet alleen om de achtbaerheyd van den Raed ongeſchend, maer ook om alle verkeerde ſtaet-zucht, by de wijlen Romeynen zoo zeer verfoeyd, ende te gelijk de roekelooſheyd en over-treedinghen der burgheren in teugel te houden. Wat *Doesburgh* vorders in burgerlyke geſchiften ofte hals-zaeken te zegghen heeft, ſtaet in de geweld-brieven der Vorſten *Reynald* en *Willem* wijd-loopigher vermeld, welke wy after dit werk zullen te paſſe brenghen. Is mede altoos, zoo onder de Vorſten als in onſe tijden, in 't bewind van land-zaeken gekend, genietende met d'andere kleyne Steden gelijk recht in het wt-deylen en bedienen van allerley ampten en beveelen; hoewel voor weynighe iaeren in dit ſtuck tuſſchen de hooſd- ende andere Steden eenighe ſtooringh ontſtaen zijnde, het verſchil by den Stad-houder ende de Ed. Raeden van Gelderland is af-gemaekt. Want dat die van *Doesburgh* veel hebben vermoght en van ouds haere vryheeden in groote waerde gehouden, kan men onder andere hier ook wt beſluyten, dat ſy *Reynald* den eerſten, wt zaeke hy in het beveſtighen van haere voorrechten zuymigh ofte weygerigh viel (onaengeſien hy te vooren een ſtuck erfs, genaemd den *Pol*, aen de Stad hadde vereert) openlyken zijn af-gevallen, ende met die van *Nymeghen, Zutveen, Ruermond* en *Emmerick* des zelfs eerſtgebooren zoon *Reynald*, die doen ſyn vader zocht wt de ſtoel te lichten, in 't iaer 1317. toegevallen, na dat hy haere keuren tot tweemael toe met lijffelyken eed had bekraghtight: tot wiens behoef ſy daerom ook tot vijf verſcheyde reyſen hebben goed geſprooken voor een merkelijken hoop van penninghen, wt handen van de leentafel-houders en andere opgelicht.

128. Op het iaer 1355. is *Doesburgh* voor Hertogh *Reynald*, door hand-leeninghe van Grave *Ian* van Cleve, veroverd; doch een korten wijl daer na wederom over-gegaen aen de zijd van ſyn broeder *Eduard*, met wien het in een ſchip was en heymelijk verſtand onderhield. Ende hoewel de burghers, onder de raeſeryen en droevighe ſcheuringhen van de Hekerſſe en Bronkhorſten, den ionghen *Willem van Gulich* het beſte recht tot de kraekeelighe ervenis van Gelderland toe-ſchreeven, ende hem in 't iaer 1372. voor Land-vorſt aennamen; hebben ſy echter haer wijſſelyken buyten ſchoots en onzijdigh gehouden, zelfs ook met believen van den weder-zijdſſen aenhangh. Dan de verbintenis welke ſy daer na met *Adolf van Gelder*, by het leeven en tot after-deel ſyns vaders, hebben in-gegaen, en is hen zoo wel niet vergaen: nademael op den ionghſten nacht des iaers 1467. de Stad door inwendigh verraed aen de Cleefſſe is geopend, ende door deſe vreemdelinghen leelijken gehandeld en langh vertreeden. Dan of ſchoon deſe krijgh niet alleen het leeven van Hertogh *Adolf* wtgeduyrt, maer ook na hem en onder ſyn zoon *Karel* heeft geblaekt; dat mede *Doesburgh* meer dan eens onder het kruys van Burgondien heeft moeten zuchten, ende in 't iaer 1505. ſich over geeven aen *Philips* Koningh van Caſtilien, ook

† *L. 3. l. 23. Cod. de rei vind. l. 2. C. de furt. & alibi.*

in de iaeren 1585. en 1598. wederom aen den tweeden *Philips* neef van den voorgaenden : zoo hebben echter de ingezeetene, zoo menighmael als sy haer slagh zaghen, zich wt de wtheymsse dienstbaerheyd wt-gewickelt ; ende in den aenvangh van de ionghste oorloghen in 't iaer 1576. het gemeen verbond der landen niet alleen omhelst, maer zich ook onbezwijkelijk daer aen vast gehouden, in meerder acht neemende de lieve vryheyd en den plicht van haer eenmael over-gegeevene trouw, dan het wterste verderf en de menigherley ellenden die haer dienthalven zijn over-gekoemen ; gelijk de Stenden van Gelderland in de iaeren 1591. en 1595. opentlyken en na de waerheyd tot haer eer hebben beleeden. Dat *Doesburgh* rechtevoort met zoo een weyts en net gewaed voor den dagh koemt, is sy ende de leezer niemand schuldigh dan den kloeken wet-geleerden en Stads-schrijver *Adam Huyghen*, die alle geheymenissen en byzonderheeden van dese syne moeder-stad met geen kleynen yver en arrebeyd heeft wt de latten gehaelt ende in een groot boek al wat hier denkwaerdighs is gebeurd vervolgens by een gestelt. Dank moet hy ook van mijnent weghen hebben voor dese vriendschap, die my zoo veele moeyten heeft van 't hert gebonden, en dese geschiedenissen met zoo veele stucken verrijkt.

129. DOETECHEM ofte DEUTEKOM is een goede mijl van *Doesburgh* geleeghen op den *Ouden Yssel*, ende met geene bol-werken dan slechts met een steenen muyr om-ringhd, niet bestendigh nochtans om groot geweld van zwaer geschut te verdraeghen. Hier omtrent wil men zegghen in de verleeden iaeren eenighe goude genninghen van oud stof wt-gegraeven te zijn ; waer wt men half zoude oordeelen, dat de Romeynen dese plaetz met haere hutten moeten beslaeghen ofte immers gekent hebben. Niet wijd buyten de Stad hebben wel eer twee Cloosters gestaen, *Betlehem* ofte *Bielhem* en *Zion* ; het eene tot gebruyk van de Moniken en 't andere voor de Beggijnen. Het Cloester *Betlehem* was zeer berucht, ende had in oude tijden het recht om wt haer broederschap een paep in de kerk van *Doesburgh* te bestellen. Op het iaer 1282. onder *Reynald* den eersten hebben die van *Dotichem* aen dese Cloosterlinghen vergunt den vryen wt- en in-gangh van haere Stads poort welke de broeders hadden bekostight, ende voor altoos aendeel aen alle de vryheeden die sy genooten. In 't iaer 1499, wanneer de Vorst van Cleve, als een huyrlingh van Keyser *Maximiliaen*, Dotichem een wijl tijds met syn heyr had beslooten gehouden, heeft hy dit syn belegh moeten staeken, na dat de Gelderse al stroopende en blaekende Cleefsland waren in-getooghen. In 't iaer 1598. is *Dotechem*, na een belegh van drie daghen, door den Spaensse *Mendoza* veroverd, dan eer langh, te weeten op 't volgende iaer, door *Willem Lodewijk van Nassouw* Stad-houder van Vriesland den vyand wederom af-handigh gemaekt, die de plaetz op-gaf zonder het geschut eenmael gesien te hebben. LOCHEM ontdeckt zich ongevaerlijken twee mijlen van Zutveen aen den *Berkel-stroom* dicht by een bergh, die niet alleen taemelyken goede * gladbecken wt en geeft, maer ook gezeghd word zilver in syn ingewand te verberghen ; 't welk effenwel zoo veel kost van louteren en toe-rusten, dat de sop de koolen en het spel de kaers nauwlijx waerd en is. *Lochem* is eerst bemuyrd door *Reynald* den tweeden weghen syne wel-geleegenheyd, ende in korte iaeren tot tweemael toe van den brand deerlyken geschonden ; waer door de oude hand-vesten van 't Raed-huys meerendeels zijn om hals gekoemen. In 't iaer 1134. heeft *Ermgard*, aftergelaetene weduw van Grave *Geeraerd*, de kerk van *Lochem* met alle haer tienden wegh geschonken aen het Dom-heeren gild van Zutveen : ende *Reynald* de eerste op het iaer 1312. aen die van *Lochem* maght gegeeven van binnen haere poorten te moeghen merkten. In 't iaer 1582. heeft *Verdugo*, Land-vooght van des Koninx weghen van Vriesland, door de Duytsse bende van den Oversten *Iacob van Bronkhorst*, Heer van *Anholt* en *Bredevoort*, en etlijke Walsse vaendels *Lochem* met dijken en schantzen rondom benauwt, dan de Stad is tot twee verscheyde maelen toe door het in-brenghen van noodighen voor-raed verloft, ende de Bannerheer van *Anholt* met een koghel daer voor dood geschooten. In 't iaer 1605. is sy door den Italiaensse *Spinola*, ende op het iaer daer na door Prins *Maurits* wederom tot gehoorzaemheyd gedreeven. De bouwerschap ofte vlecke *Eese* niet wijd van *Lochem* en is nergens door vernaemd dan door het huys van den Heer *Linteloe*, 't welk als voor een wonder van 't Graefschap word gehouden, ende, weghen syne weytsheyd, meer gelijkt op eene Vorstelijke dan op eens edelmans wooningh.

130. Bykants zoo wijd als Lochem van Zutveen, is Lochem van GROL af-staende, 't welk in oude hand-vesten door de bank *Grunlo* ofte *Groenloe* (na allen schijn, dat dese plaetz wel eer met een groen woud is bezet ofte omvanghen geweest) ende nu kortheyds halven *Grol* word geheeten. *Grol* had in den begin niet alleen hooghe gerechtigheyd, maer ook eene munt en gruyt-tol, ende is eerst in 't iaer 1235. door den grooten vergaerder en land-winner Grave *Otho* den drieden gekost van *Henrick van Berkeloe* haer voorighen grond-heer en voor-zaet der Graven van *Bronkhorst*, ende door *Reynald* den tweeden insgelijx met vesten beslooten. Ende om dat het zich vertoont aen eene bequaeme plaetz ende met een oogh ziet na de pael-steden van Westfaelen ; is het in 't iaer 1550. door Keyser *Karel*, doen Hertogh van Gelder', met nieuwe graften en wallen opgepronkt ; die naderhand by de Koninghen van Spanien, ende, na 't beswijken van hunne maght, by de hoogh moegende Staeten deser landen met halve maenen ende verscheyde hoorn- en buyten-werken zijn vergroot en verbeterd : zoo dat dese Stad nu als eene vaste heyningh en sleutel is van 't gantsse Graefschap. *Grol* was door den Grave van *Rennenbergh* tot den dienst van Koningh *Philips* gedwonghen ; dan is in 't iaer 1597. † onder 't beleyd van *Maurits* weder gewonnen, ende op het iaer 1606. door den behendighen

* *Diamanten.*

† *Grolla, quid ostentas præcinctam mœnibus urbem, Et foveis ? nobis, non tibi, fortis eris. Aut quia libertas sociis te vindicat armis, Iam simul & nobis & tibi fortis eris.* Grotius.

Veld-

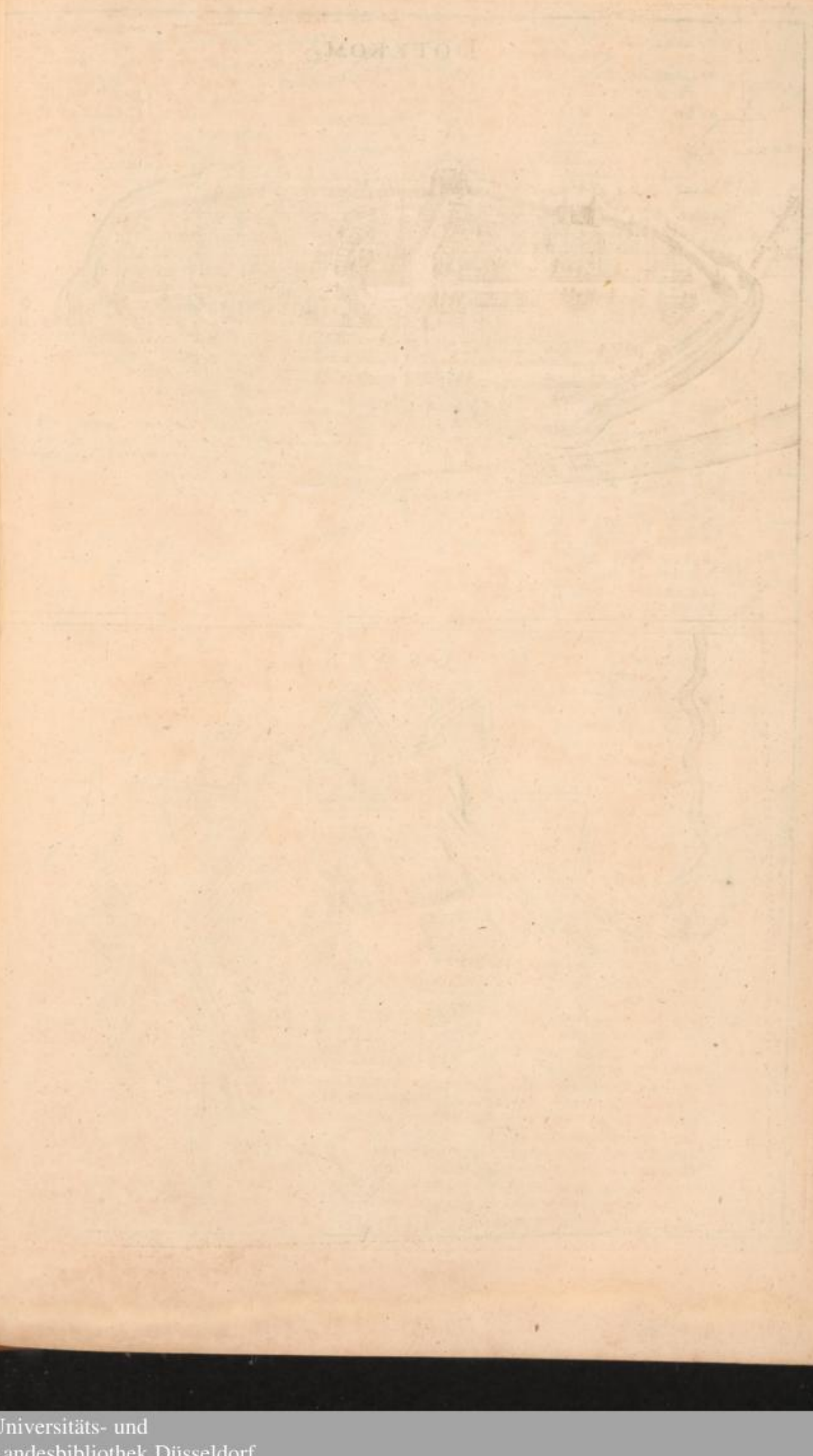

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

DOTEKOM.

LOCHEM.

GROLLA.

BREEVOORT.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

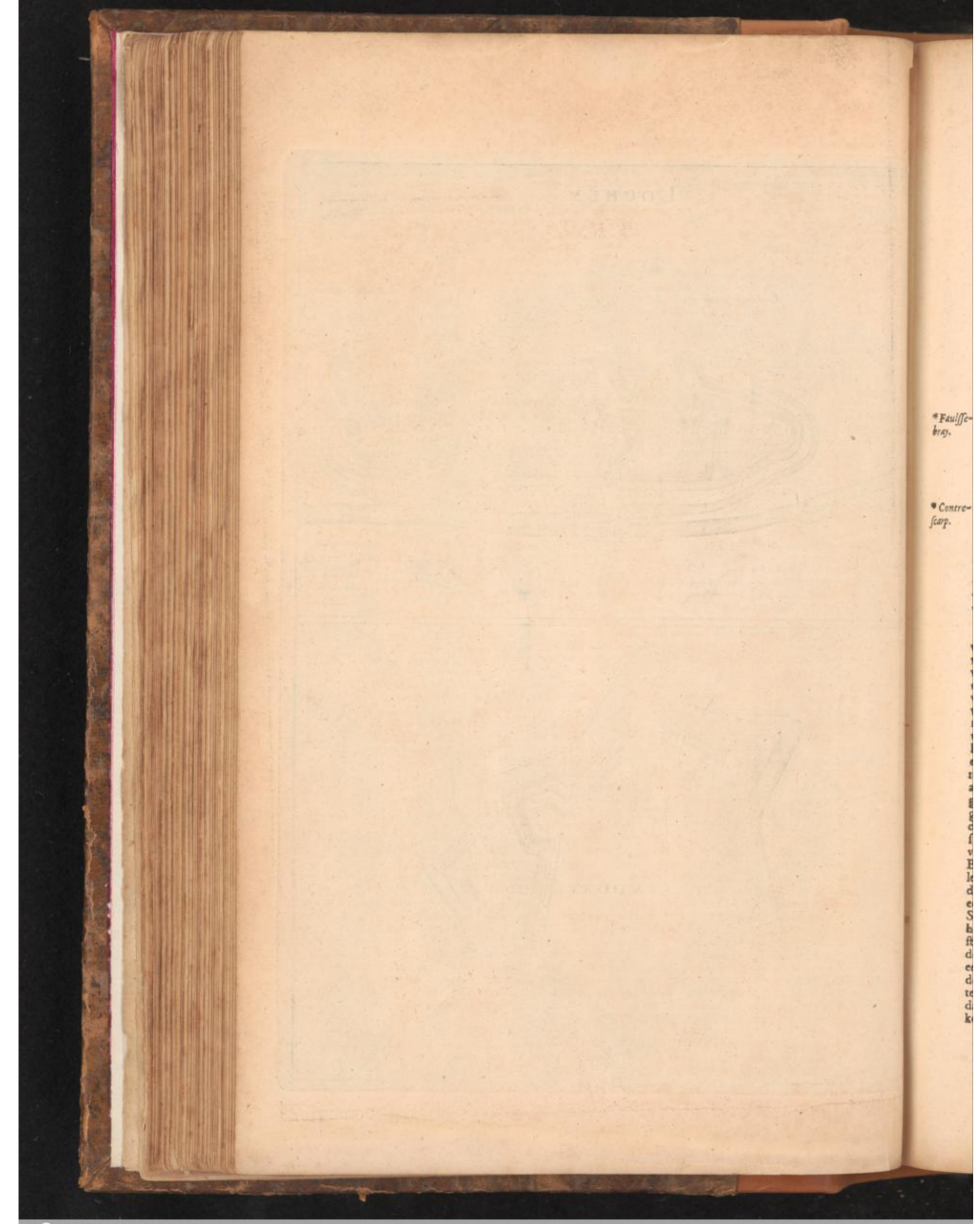

* Fauſſe-bray.

* Contre-ſcarp.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Veld-heer *Spinola*; tot dat ten laetſten in het verganghen iaer van 1627. *Frederick Henrick* van deze Stad (die een dooren was in den voet van den Gelderſſen leeuw, ende ook alleen verſcheyde deelen van Over-Yſſel Vriesland en Groningen dus langh onder dwangh en ſchattinghe had gehouden) een geluckigh begin heeft gemaekt van ſyne menighvoudighe en luydbaere over-winninghen, ende de laetſte hand aen het veſten der zelver geſlaeghen. Dit belegh is in een byzonder werk door den wijdberuchten Heer *Hugo de Groot* met levendighe verwen en alle omſtandigheeden beſchreeven. De wallen van deſe Stad zijn rechtevoort hoogh en breed, waer aen vijf bol-werken voor wt ſteeken effen wijd van een ſtaende; door toedoen van de welke men de belegghers van bezijden en over dwars allenthalven kan beſchieten. Aen den voet van de wallen is een laegher dijk *, ofte borſt-weeringh, die men ten allen tijden kan door-hooren, ende waer after die van binnen veyligh moeghen ſchuylen en den naekenden vyand met buſſen recht op het lijf ſchieten. Daer na volght de graft, die door de voorby vloeyende beek *de Slingh* eenſdeels word bewaterd en verdiept. Over de graft is eene * verdeckte wegh tot behoef en verdeck van de ſchutters, van gelijken verzorghd met een doorgaenden dijk buytenwaerts na de kunſt wat ſchuyns af-loopende, ende van zoo eene gemaetighde hooghte, dat dies onaengeſien de koghels van de wal haer vrye werkingh konnen doen, ende die van den vlacken naer de Stad werden gezonden, overvlieghen, zonder de veſten of niet of weynigh te bezeeren.

* *Faulſſebray.*

* *Contreſcarp.*

131. De plaetzen in 't Graefſchap van Zutveen en zijn niet eenerley; want etlijke der zelver voor Banneryen, andere voor Steden waer van bereeds geſprooken, andere voor Ampten, en zommighe wederom voor Heerlijkheden werden gerekend. De naem van Banner-heeren was wel eer in Gelderland voor het iaer 1446. niet kondigh, dan is eerſt, wt-wijſende handveſten omtrent ofte na den zelven tijd, onder Hertogh *Arnold* luydbaer geworden, ende eerder door achteloosheyd en ſtil-ſwijghende toe-laetingh van dien Vorſt (zoo mijn geloof is) als weghen eenighe verdienſten ofte byzondere gunninghen, op-gekoemen en allenxkens voortgeworteld: ten ware ſy dien naem en waerdigheyd zich hadden aenge-eyghent, om dat ſy binnen hun bedrijf galgh en rad moghten voeren ende de miſdoenders † verbannen. Alle Banner-heeren verhielden zich binnen de paelen van het Graefſchap, ende zijn, duyrende den Spaenſſen oorlogh, in hun voorigh recht eenighſins verkort; alzoo de Ridderen en Steden zedert deſe veranderinghen de eer van het vry gevochten vaderland met het recht van ſtemminghe aen zich hebben getrocken, ende de Banner-heeren (die eenſdeels onmondigh, eenſdeels wt-landigh ofte in 's vyands en anderen dienſt waren) voor eene wijl wt-geſlooten, ofte met haer op eenen trap geſtelt. Want dat ſy naderhand niet t'eenemael en zijn ontkend ende over de hand geſlaeghen (gelijk elders *Pontanus* quaelijken voor-geeft) is hier wt wel af te neemen, dat 'er in den Slachtmaend 1577. by de landſchap is beraemd, dat Banner-heeren op de gewoenlijke by-een-komſten zouden koemen in eygen hooſd, ofte om oorzaeken zeynden in-geboorene edel-luyden of Rechts-geleerde: ende dat op 't volgende iaer in Meert de Heer van Anholt, als Banner-heer van *Baer*, op den dagh-vaerd tot *Arnhem* plaetz heeft genoomen ende de eendraght mede beteykent; ende op het iaer 1579. ter zelver ſtede zijn verſcheenen *Bronkhorſt*, *Bergh*, *Wiſch*, *Baer* en *Batenburgh*. Behalven dat op het iaer 1581. de Vrouw van *Batenburgh*, als een ſpruyt van de Bronkhorſten, door brieven by de Gelderſſe Staeten haer onſchuld heeft gedaen van niet weder de vergaderingh te willen by-woonen ofte haere gemaghtighde te ſchicken, ten ware eerſt by hen was af-gedaen de ſcheelinghe die ſy met den Heeren van Wiſch had over de voor-zittingh, die daer op ook belooft hebben te antwoorden en de zaek by de hand te vatten. Als wijders in 't iaer 1590. Prins *Mauritz*, ende ſyn broeder *Frederick Henrick* in 't iaer 1625, de Stadhouderſchap van Gelder zouden aenvaerden, hebben ſy, onder andere, ook geſwooren, Banner-heeren Ridderſchap en Steden by haere voor-rechten te hand-haeven. Het ſlot van den Nymeeghſſen Land-dagh in den Louw-maend 1592. brenght mede, dat de Banner-heeren, wanneer ſy wederom met de landſchap waren vereenighd, voortaen op Land- en Vierdeels-daghen zelve zouden erſchijnen, ende niet door hunne zoonen, iongere broeders ofte laſt-hebbers, op verlos van hunne ſtem. Laetſtelijken is 'er in den Mey-maend 1603. binnen *Arnhem* toe-geſtaen, dat ſyne Genade van *Bronkhorſt*, op de aenbiedingh by de zelve gedaen en na voorgaenden eed, zoude verſchreeven werden in 't Vierdeel van Zutveen en ſtem hebben neffens de andere Ridderſchap, zonder after-deel, tot dat de Banneryen wederom in weſen waren gebraght; blijvende anders het vonnis voor heen tegen de geene genoomen, die in 's vyands werkelijken dienſt waren geweeſd ofte noch waren, ten aenſien van anderen in volle kraght. De Banroetſchappen plaghten alhier vier in getal te weſen; onder de welke die van *Bronkhorſt*, behoorende aen het doorluchtigh huys der Graven van *Limburgh* en *Styrum*, de eerſte plaetz ſchijnt te hebben, die ook in de glaeſen op de Ridderkamer van *Zutveen* voor aen ſtaet. Te meer dewijl dit Graefſchap word gezeghd een *zonnen-leen* ‡ (zoo men het noemt) ende van oude tijden ondeylbaer te zijn, ende verheft te worden gelijk de Heerlijkheyd van *Aerſſen* in 't Over-vierdeel van Ruermond, waer van eygenaer is *Reyner van Gelder*, te weeten op deze wijſe: De Heer gaet zich neder zetten op de merkt, daer een tafel bereyd ſtaet met twee verdeckte ſchotels, liggende binnen deſe ſchotels een gouden penningh, welken hy opneemt, ende na het luyden van de klock onder 't omſtaende volk te grabbel werpt. Niet te min en konnen ſy de hooghe Overigheyd ende

† *Sic* territorium *à* terrendo *Ictι deflectunt. Galli vocant* Bannals *ou* Banniers, *c'eſt à dire Seigneurs qui ont droict de ban.*

‡ *De Comitatu Hannoniæ quidam ita ſcribit*: Solus ab hac tellure Deus nutu aſtra gubernans, Lucidus & Titan ius ſibi iure petunt.

maght der Staeten niet t'eenemael buyten fluyten, welke als de ſpringh-ader en zon zijn daer deſe beeken en ſtraelen eerſt van daen zijn gekoemen, ende die ook daerom, ten opzicht van de beſchermingh en verzekeringh, min ofte meer ſchattinghen aldaer lichten, harders tot beſtuyr van de gemeynten beſtellen, ende in 't gemeyn zorgh moeghen draeghen, dat deſe heerſchappy tot nadeel van den oprechten Godsdienſt ende der landen vryheden niet en werde gebruykt. Hoewel zomwijlen de Bannery van *Baer* en *Lathem* zelfs voor die van *Bronkhorſt* en den *Bergh* is geſtelt, met naemen doen daer van bezitter was Heer *Willem van Egmond*, wt zaeke hy tot een broeder had den Hertogh van Gelder. Anderſins zijn die van den Bergh en Bronkhorſt malkanderen wel gewooghen: gelijk die van den Bergh ook eerder hebben gepronkt met den naem van Graven; vermits *Iooſt*, die in 't iaer 1553. is ontſlaepen, zich eerſt Grave van Bronkhorſt heeft geſchreeven; daer *Oſwald* van den Bergh al te vooren in 't iaer 1468. met die waerdigheyd was begenadighd. Maer volgens het oude ſpreek-woord zoude *Bergh* zijn *de rijxte*, *Bronkhorſt de adelijxte*, *Baer de oudſte*, en *Wiſch de ſtoutſte* Bannery.

132. De Heerlijkheyd en nu Graefſchap van BRONKHORST is, na de giſſinghe van den Weſtfaelſſen Schrijver *Hamelman* ende ſyn Iabroeder *Teſſemaker*, ſijn beginſſel en waſdom ſchuldigh aen Keyzer *Henrick* den zevenden wt het huys van Lutzenburgh, ende aen ſyn zoon *Ian* die in 't iaer 1311. Koningh van Bohemen is geworden: van wien deſe Heeren, als mede langh te vooren van het over-oud geſlacht van de Romeynſſe Colomneeſen, niet alleen en zouden af-daelen, maer ook maght hebben ontfanghen om den Burght van *Bronkhorſt* tuſſchen *Doesburgh* en *Zutveen* aen den Yſſel te timmeren, groote munt te ſlaen, ende een witten leeuw in een rood veld te voeren, dien ſy naderhand met den leeuw van Limburgh hebben vermenght: zedert *Iuriaen* Grave van Limburgh zich in echt heeft verbonden met *Irmgard* Vrouw *van Wiſch*, en naeſte erfgenaeme van den kinderlooſen *Iooſt van Bronkhorſt*, ende daer door de Graefſchap van Bronkhorſt en Heerlijkheyd van Borkeloe doen verſtammen. Dan alzoo deſe oorſprongh duyſter en onbewijſſelijk is, ende de verſtandelooſe Schrijvers doorgaens daer op wt zijn om de hooghſte huyſen van 't Chriſtendom wt het verbrande *Troyen*, wt *Hongaryen*, ofte wt de *Urſijnen* en *Colomneeſen*, door eene al te plompe pluym-ſtrijkery van daen te haelen: zal ick deſe dinghen laeten vaeren, ende een woord ſpreeken van de Graven van *Limburgh* ende Heeren van *Steyrum*, die haer af-komſt berekenen van de oude Graven van *Berghs-land* en *Altena*. De Dom-heer van Colen *Gilis van Geleyn* wil wt ouder-wetſſe hand-veſten beweeren, dat de broeders *Herman* en *Adolf*, Graven van Ubich en † Vooghden van Duyts, omtrent het iaer 997. onder Keyzer *Otho* den drieden zijn geweeſd Graven van den Bergh, en *Herman* ook elders word genoemd Vooghd en Grave van den Bergh. Waer van ſpruyten hunne neeven *Evers* en *Adolf*, bekend omtrent het iaer 1150; welke wanneer in rijkdom en maght hoogh waren verheeven, door toe-laet des Keyſers, dien ſy dapper hadden geholpen, neffens hun oud Slot van *Aldenburgh* aen den ſtroom Dween (daer ſy en hunne voor-zaeten Graven van den Bergh na hadden geheeten) noch een ander aen den Leen-ſtroom, in het ongebouwd en boſachtigh land van Wolfegh, hebben gebouwt. 't Welk wanneer de Grave van *Arnsbergh* in Weſtfaelen zich liet dunken al te dicht aen ſyn gebied te ſtaen, heeft hy zulx willen verbieden wt die reden dat het hem al te na was; waer over het ook den naem van *Altena* heeft bekoemen. *Everhard* naderhand in een Clooſter gegaen zijnde, heeft ſyn broeder *Adolf*, nu alleen in 't bewind zittende, de ſtam van den Bergh en Altena voort-gezet: ter tijd toe *Everhard*, zoon van *Adolf* den drieden en broeder van *Engelbert* den eerſten dies naems Grave van den Bergh, van den vader, met ſijns broeders believen, is gemaekt eerſte Grave van Altena; vermits de Graefſchappen van den Bergh en Altena te vooren vereenighd en ongeſcheyden waren. Waer wt gebooren is *Arnold* tweede Grave van Altena; die by *Margriet*, dochter van den Hertogh *van Limburgh*, heeft gewonnen een tweeden onzalighen zoon *Frederick*, getrouwd met de dochter van *Walraem* Hertogh *van Limburgh*, ende van ſyn vader beſchonken met de Sloten van *Nyenbrugh* aen de Lippe ende *Iſenburgh* aen de Roer; welke naderhand, om den lelijken moord door gemelden *Frederick* Grave van *Iſenburgh* aen zyn bloed-verwant † *Engelbert* Biſſchop van Colen begaen, zijn geſlecht, ende wt haer afbreuk ontſtaen *Ham* en *Blankeſteyn*. Maer *Henrick* Hertogh *van Limburgh* heeft *Frederix* kinkeren, daer hy oom over ſtond, in ſyn ſcherm genoomen, ende hen te gevalle het Slot van *hoogh Limburgh* aen de Leen getimmert, daer de Graven van *Limburgh*, ‡ van den *Broek* en *Steyrum* van af-daelen. Waer na *Adolf* de vijfde, wt haet van ſyns ooms mis-bedrijf, den naem van Altena niet langher heeft willen voeren, maer zich geſchreeven Grave van der *Mark* na het Slot van der *Mark*, 't welk hy, in 't heyligh Land bezigh zijnde, door ſyn Hof-meeſter *Ludolf van Boenen* had laeten koopen van *Rabado*, tweeden Heer van 's *Heerenbergh*.

133. Onder de eerſte Heeren die den naem van *Bronkhorſt* hebben gebruykt, kennen de Gelderſſe en Utrechtſſe Iaer-boeken, *Ian* Heer *van Bronkhorſt*, huys-heer van *Marie van Arkel* dochter van *Ian* den eerſten, omtrent het iaer 1034; *Willem van Bronkhorſt* op het iaer 1125; *Adam* omtrent het iaer 1131, ten tijden van *Geeraerd* tweeden Grave van Gelder; *Willem* met ſyn onbenoemden broeder, ende *Gysbert* 1190; *Gysbert* op het iaer 1233. in het eerſte hand-veſt aen *Arnhem* gegeeven; *Willem* Heer *van Bronkhorſt* op het iaer 1271; wederom eenen anderen *Gysbert* Heer *van Bronkhorſt* en eenen *Willem* op de iaeren 1311. en 1312. Op het iaer 1322. heeft *Ian van Bronkhorſt*, Prooſt, een korte wijl gevoert den Biſſchops ſtaf van Utrecht, dan door nijdigheyd eens verſchooven zijnde is op het iaer 1340 ofte 1341, op het

† *Advocati ſeu Tutores.*

† *Siet het 6. Boek op de iaeren 1225. en 1227.*

‡ *Vid. de iis Teſmach. in Append. ad Montium Duces pag. 452.*

ſterk

ſterk aenhouden van Grave *Reynald*, voor de tweede mael gekooſen, dan eſſenwel door den Paus niet aengenoomen en beveſtighd. Insgelijx is, na den af-gangh van wijlen *Floris* van Wevelinkhoven, *Rogier van Bronkhorſt*, Schatmeeſter van Colen, in't iaer 1393, op het verzoek van *Albert van Beyeren* Grave van Holland, tot Biſſchop voor-geſtaeghen; hoewel *Frederick van Blankenheym* hem doen ter tijd een voet heeft gelicht ende met eenighe ſtemmen overwonnen. Op het iaer 1397. vind ick wt-gedruckt de naemen van *Gijsbert* en *Frederick van Bronkhorſt*. Indien my *Teſſemaker* niet en bedrieght, is ook *Gijsbert van Bronkhorſt* omtrent het iaer 1275. geweeſd Biſſchop van Bremen; wiens broeder *Floris* hy zeght by eene dochter van *Arkel* te hebben geteelt *Otho*, die op het iaer 1436. in een brief van Zutveen word gedacht. Onſe Geſchiedeniſſen vermaenen op het iaer 1328. van eenen *Willem*, die doen ter tijd in den veld-ſlagh van *Haſſelt* tegen de Luyxe is omgekoemen, after-laetende een zoon *Gijsbert*; ende op het iaer 1350. wederom van eenen anderen *Heer Willem van Bronkhorſt*, die, aen ſyne tanden niet konnende verdraeghen dat de *Hekerens* doen en laeten waren by *Reynald van Gelder*, met des Hertoghs iongher broeder *Eduard* heeft in-geſpannen, ende met ſyn gevolgh over heel Gelderland een langhwijlighen en bloedighen krijgh gerockent. Waer wt men magh af-neemen, wat een groot gezagh en aenhangh die van *Bronkhorſt* in oude tijden, zoo in Gelderland als by de Gelderſſe Vorſten, hebben gehad, die zich ook verwaerdighden deſe Heeren doorgaens te veredelen met den lieven naem van verwanten. Ick zoude deſe zaek wijder wtbreyden; dan alzoo ick geene volkoemene en aen een geſchakelde af-koemſt weet wt te leveren, heb ick liever voortaen niet met allen dan yet buyten de waerheyd daer van te ſpreeken; te meer, nademael dit geſlacht aen verſcheyde tacken, als *Batenburgh*, *Anholt*, *Borkeloe*, *Groensfeld*, *Waerdenburgh* en andere zulx is verſpreyd, dat het buyten een wegh-wijſer niet moeghelijk en is deſen doolhof zonder ſtruykelen wt te raeken. Niet te min denken wy van de ionghſte Heeren noch min ofte meer verhaels te maeken, wanneer wy hier na koemen tot de beſchrijvingh van *Borkeloe*.

134. Wt de over-edele en over-oude Graven van *Naſſouw* en *Zutveen* (waer van deſe haer oorſprongh trecken wt het ſtam-huys van Saxen, en dien naem van Graven al hebben gevoert doen Gelderland maer eene bloote Vooghdy was, ende die van Naſſouw zedert het iaer 920. al bekend en niet min geacht zijn geweeſd) trecken wederom haer oorſprongh de GRAVEN van 's HEERENBERGH; gelijk ſy ook met den Graven van Zutveen het zelve wapen gebruyken, te weeten een rooden leeuw en een klimmenden halven leeuw met by-voegingh van 14. penninghen. Dan de halve leeuw is voor deſen met drie penninghen van haer wapen genoomen ende aen de Stad van 's *Heerenbergh* over-gegeeven: zoo dat ſy rechtevoort maer een enkelen leeuw voeren met elf penninghen. De hoofd-ſtad hier van is 's *Heerenbergh*, 't welk zich een uyr ofte meer bezijden *Emmerick* openbaert, praelende met een over-fraey Slot de woon-plaetz van de Graven, ende omringhd met ſchoone berghen en beemden ende een groot en genoeghelijk bos. Deſe Stad wijſt, gelijk meeſt alle Gelderſſe Steden, zonder beroep. De voor deſen af-gebrookene tooren van de kerk, ſtaet bezijden aen eenen hoek op het kerk-hof, bekleed omtrent eens mans hooghte met ſteen, ende in ſyne bovenſte deelen met leyen; 't welk daerom is geſchied, op dat de tooren, als hoogher zijnde, over den Burght niet en zoude heerſſen. Niet wijd van 's *Heerenbergh* vertoont zich *Montverland*, zijnde eene hooghte met krooswaghens, zoo men zeght, op-gevoerd, ende rondom met fraeye ſchaduw-boomen beplant; daer by ſoemerſſe daghen, weghen de aengenaemheyd van de plaetz, een groote toe-loop is wt de nabuyrighe geweſten en Steden. Zulke die 's *Heerenbergh* eene en de zelve plaetz oordeelen te zijn met *Eresburgh*, waer van omtrent de tijden van Keyſer *Karel den Grooten* in de Gedenk-boeken word vermaend, zijn wijd van 't rechte ſpoor af-gedoold. Hoewel dit Graefſchap niet t'eenemael van alle oudheeden is ontbloot; gelijk heeft konnen blijken wt den *Meurſſen* tooren tot Didam, niet wijd van den Yſſel-ſtroom, genoemd de *Bergh-vrede*, doen ſy in't iaer 1609. wierd af-gebrooken. Deſe tooren was van enkel duyf-ſteen, en drie verdiepinghen hoogh, hebbende boven een yzeren luyk, met een aem-gat in de muyr ſlanx wijze van onderen tot boven opgaende. Hier binnen lagh een dood lichaem in volkoemen weſen, bloot op het ſtroy; 't welk echter, wanneer de metzelaers daer by quamen, voort van een viel en verdween. Rondom het lichaem zagh men verſcheyde aerde potiens, gebeente van gevoghelte en andere dieren.

135. Niet te min ſteekt de Cleefſſe Schrijver *Teſſemaker* in een groot mis-verſtand, wanneer hy voor gewis op-neemt, dat dit het lichaem zoude zijn van *Druſus*, ende ſyn beckeneel noch huyden op den dagh op den Burght van 's *Heerenbergh* worden getoond. Want, behalven dat het niet vermoedelijk is dat een hoofd ofte herſſen-pan, ſchoon genoomen met balſſem ofte andere heylzaeme kruyden tegen de verrottingh beſtreeken, over de ſeventiende half honderd iaeren zoude konnen gaef en gants blijven; zoo heeft men wt † *Tacitus* vaſt en onwederleggelijk beſcheyd, dat het lichaem van *Druſus* in deſe landen niet en is gebleeven, nemaer naer *Romen* vervoerd: hoewel hy niet ver ‡ van den Rhijn ſyne dood heeft gehaelt, ende daer omtrent t'ſyner eeren een ledigh * graf is op-gericht tuſſchen de Lippe en Rhijn. 't En is mede niet te gelooven, dat dit het hoofd zy van d'een ofte d'ander in-gebooren Heer; wt zacke de hoogh-gedachte Schrijver *Tacitus* elders te kennen geeft, dat de Duytſſers neffens haer lichaem haer geweer ende ook zomwijlen wel hun paerd lieten verbranden, verſmaedende en als voor de dooden beſwaerlijk houdende de eer van koſtelijke en weytze

† Tac. Annal. 3. diſertè: *Auguſtum aſperrimo hyemis Ticinum uſque progreſſum, neque abſcedentem à corpore Druſi ſimul urbem intraviſſe.*

‡ *Et mortem & nomen Druſo Germania fecit.*

* κενοτάφιον *Græci*, & *Virgil. tumulum inanem appellant.*

graf-ſteden. Eerder zoude dit geloof in my koemen, dat het moet geweeſd zijn het lichaem van een Veld-heer ofte bevel-hebber der Huynen; hoedaenighe verheevene graven, van grouwelijke en na 't wt-wendigh oogh ſchier onverwickelijke ſteenen zijnde t'zaemen packt die eenſdeels rond en eenſdeels vlack op een ligghen, wel op drie verſcheyde plecken binnen Drent werden gevonden, ende by de inzaeten *reuſen-bedden* genoemd; met naemen by 't Clooſter te *Aſſen*, ende noch een ander daer by, geheeten *Duyvels-kutte*. Hoewel andere willen voor-geeven, dat deſe *reuſen-bedden* eertijds voor outers hebben gedient, daer de inwoonders gewoen waren alle binnen hunne paelen betrapte ofte anders gevangene vreemdelinghen (want in die wilde tijden wierden alle vreemdelinghen zonder onderſcheyd voor vyanden gehouden en onthaeld, gelijk ook het latijnſſe woord *hoſtis* ofte vyand in ſyn begin niet anders en heeft beduydet dan een wt-lander) na dat ſy ze met ſlijk en andere vuyligheyd in 't voorby gaen hadden beworpen, binnen de hoolen van deſe ſteenen te laeghen, ende tot verzoeninghvan hun Afgod, effen als in den bloedighen dienſt van * *Diana*, te ſlachten. Welke gewoonten tot aen de tijden van den Utrechtſſen Biſſchop *Bonifaes* zouden hebben geduyrt.

* *Taurica ſacra Dianæ.*

136. Onder 's *Heerenbergh* behooren de kerſpelen en ampten van *Gendringen*, *Etten*, *Zedden*, *Netterden*, *Didam*, *Weſtervoort*, en *Dieren*. *Gendringen* word t'zaemen met *Etten* door den Biſſchop van Colen met ſyne munt beleend. Gelijk ook noch op deſen dagh werden bewaerd en getoond Engelotten, goudguldens, ende zoo heele als halve Rijx-dalers binnen *Gendringhen* geſlaeghen. *Gendringhen* draeght daer behalven te leen ſyn *gruyt*, *tol*, *wind*, *kerken-giften*, boven zijn *hoogh* en *laegh gebod*: ende is wel eer in oorloghs-tijden geveſt geweeſd, dan daer na door ſyner Heeren bevel wederom geſlecht; daer ook verſcheyde havezaeten, tienden en ſtaetelijke boerſchappen onder t'huys behooren. Binnen *Etten* heeft Heer *Willem* met *Agnes* Vrouw van Wiſch in 't iaer 1379. eene kerk-gifte geſticht op het Outer van Niclaes; 't welk hier neffens met een gruyt en merkt-tol is voorſien. *Weſtervoort* is eene Heerlijkheyd voerende (gelijk ook doen alle de andere dorpen) hooghe zoo wel als laeghe gerechtigheyd, ſtaende op den ingangh van den Romeynſſen Yſſel, ende vernaemd door ſyne kerk, zijnde met die van Elſt eene van de aller eerſte die in de eerſte ontdeckinghe van 't Chriſtendom hier omtrent zijn geſticht, ende waer binnen omtrent het iaer 736. *Werenfrid*, een mede-broeder van *Willebrord* Biſſchop van Utrecht, wel eer heeft geleert. De Graven van den Bergh hebben in verleedene tijden *Dideren* ofte *Dieren* op de Velouw wegh geſchonken aen de Duytſſe Riddess, ende de bloote munt en gruyt-tol aen zich gehouden, welke ſy noch te leen draeghen. Alhier heeft wel eer een legher geleeghen, ende ronde hutten van ſteen geſtaen, ende worden daer veele kuylen, doch geen geld altoos, gevonden. In't iaer 1629. had Grave *Henrick van den Bergh*, als Veld-heer van de Spaenſſe heyr-kraght, zich alhier voor een wijl tijds neder-geſlaeghen. Omtrent *Dieren* heeft ſyne wijlen Hoogheyd *Willem* (wiens onverwachten en al te vroeghen af-gangh alle lief-hebbers van 't vaderland in't diepſte van haer hert met my beklaeghen, niet min als het ontijdigh af-vallen van een geurighen roos die noch in ſyn beſte bloos en bloeyſſel ſtond) toegeruſt een over-koſtelijke en koninghlijke wildbaen, beſlaende wel vier uyren in 't rond, ende die al-om met planketzel hoogher dan eens mans lenghte doen af-tuynen, daer menighte van herten en hinden in gaen weyden. *Didam* heeft een gild, genoemd het *Thonis gild*, ende is met *Weſtervoort* door de wijlen Heeren van den Bergh eerſt te leen gebooden aen den Biſſchop van Utrecht, tegens af-ſtand en ruylinghe van *Wijk te Duyrſtad* en het Ampt van *Abkoude*. Waer van alzoo de Biſſchop in gebreek bleef, is hem zedert dien tijd, vermits de mis-leverantie, de leen-plicht wederom op-gezeghd. Wat hier van zy, immers vind ick zeeker beſcheyd van 't iaer 1461; waer by *Oſwald* en *Ludolf*, zoonen van *Willem van der Leck*, zich doen ter tijd hebben verbonden, om de landen van *Wijk* en *Abkoude* t'zaemender-hand weder te haelen, welke ſy klaeghden door den Biſſchop van Utrecht tegen God en recht met louter geweld te zijn in-genoomen. Het zy dan dat de laetſte bezitter *Iacob van Gaesbeek* haer de zelve by wterſte wille had gemaekt, ofte dat ſy anders aentael en pand-verſchrijvingh daer op hadden.

137. De Graven hebben daer behalven verſcheyde hof-hoorighe goederen in 't land van Zutveen; bezitten insgelijx de halve hoogheyd van *Wiſch*, begrijpende de hoofd-ſtad *ter Burgh* met de Gerichten van *Vaſſeveld* en *Silwolde*; het Huys *Ulft*, waer van de oude over-blijfzelen en gronden haer noch midden in den kleynen Yſſel openbaeren, hebbende de Graven het tegenwoordigh Slot, van grooter en heerlijker ontwerp, op nieuws doen timmeren, ende meermaels daer op huys gehouden; *Loel* ende de hooghe en laeghe Heerlijkheyd van *Bredenbroek*, over welkers gerechtigheyd ſy wel eer gekraekeelt hebben met het huys van *Anholt*, ende naderhand met den Grave van Kuylenburgh, die ook het vierde deel van 't bloote erf daer van in heeft; in de Betouw *Byland* een Cleefs mannen-leen met *Pannerden*; behalven *Homoet*, *Nyerborgh*, *Vryenſteyn*, *Ochten*, ende *Hedel*, met een tol en andere hooghe voor-rechten begaefd; in 't land van Kuyk, *Haeps*, half *Sambeek*, ende de aen Braband leen-plichtighe vrye Heerlijkheyd van *Boxmeer*, waer onder behoort het kerſpel van *S. Thomas*; in 't Vierdeel van Ruermond, *Grebben* en *Stevens-weerd*, waer van het een door verzuymenis is verdonkerd, ende het ander door vrywillighen opdraght gekoemen aen de Princen van *Oranje*, gelijk hier na zal worden kond gedaen; in Cleefs-land, *Millinghen* en den *Anlacker-weerd*. Insgelijx koemen hen toe het hout-richterſchap van *Waverloo-bos*, ende de halve gruyt van het Vorſtelijke Stift *Elten*, van welkers vernaemde en van ouds wel verzochte Iaer-markten, duyrende van Vitus tot Ians avond, ſy ook volkoemene beſchermers waren; hebbende voor dien tijd, behalven den tol, hoogh en laegh gebod, als mede de maght om van dood-ſlaghen en allerley aldaer voor-vallende euveldaeden genade te verleenen. Hebben mede deſe ongemeyne vryheyd van een *Wip-galgh* te

moeghen

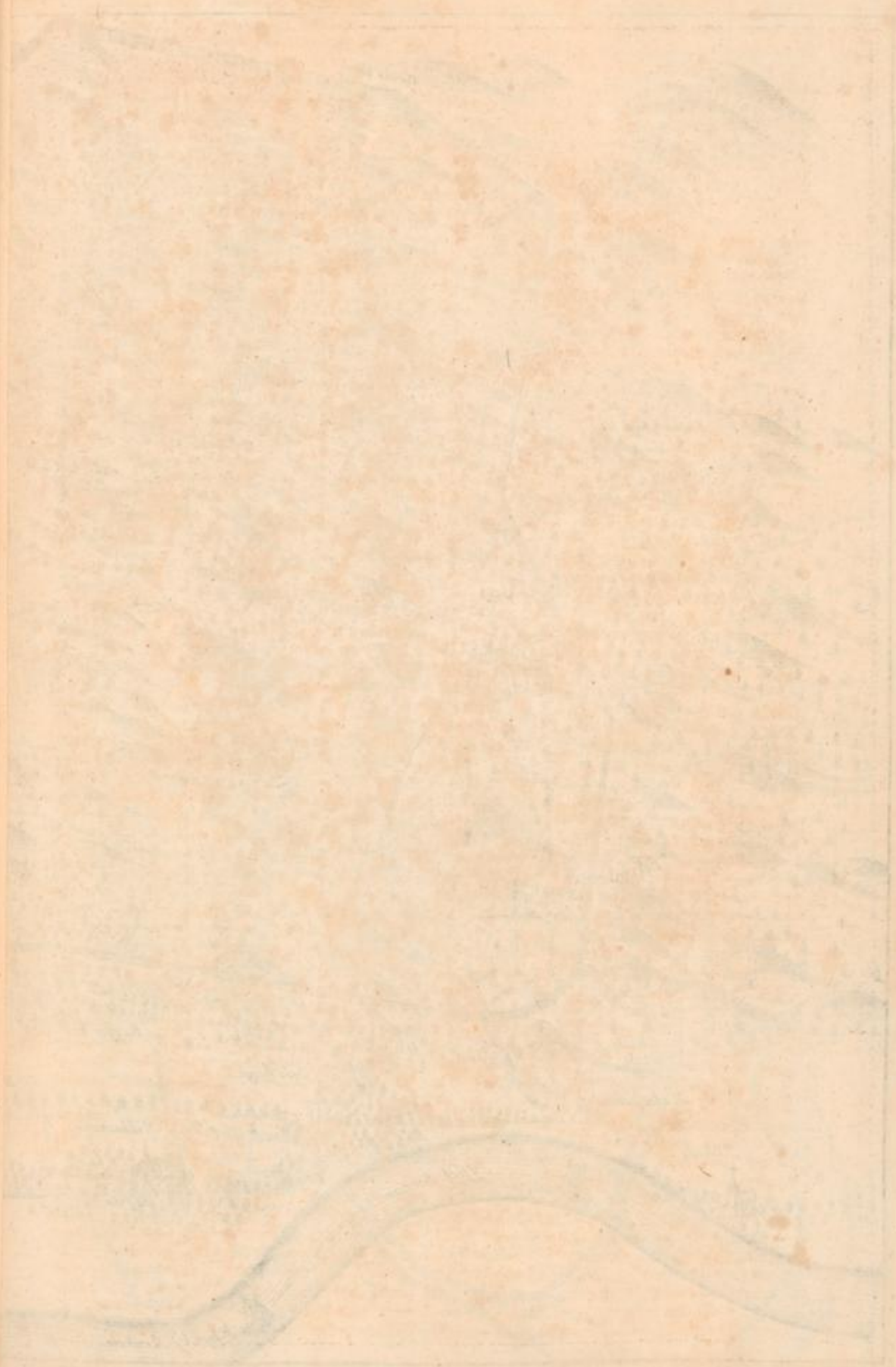

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

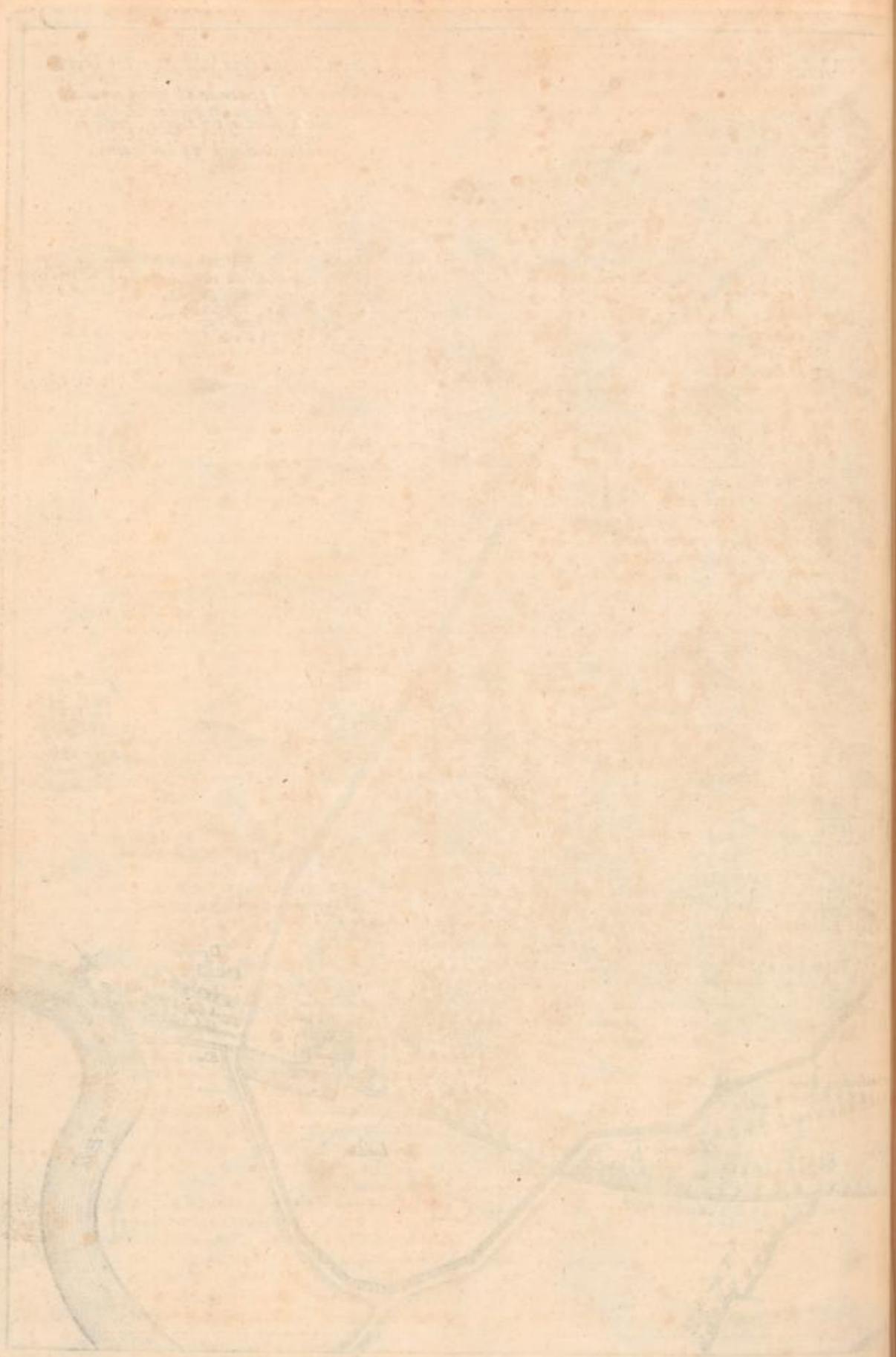

moeghen voeren, daer ſchoone goederen toe zijn gegeeven om de koſten van 't gericht te draeghen; ende welkers bezitters eene iaerlijxe erkentenis, op de wijſe van thins, moeten wt-keeren, ende de zelve by verſterf, als leengoederen, met zwaerdere heer-gewaeden wederom in-winnen; hebbende deſe erven den naem van *vry goederen* ende een byzonderen *Vry-richter*.

138. Immers betuyghen de ſchriften en kondſchappen, dat dit Graefſchap wel eer van grooter bevangh is geweeſd, ende niet alleen den *Hester* en 't land van *Aſpel*, maer ook de Stad *Emmerick* en andere plaetzen in ſyn kringh heeft begreepen, welke de Heeren, ofte door willighen af-ſtand ofte door ongenade van wtheymſſe maghtighe Vorſten, van langherhand zijn quijt geworden. Ende want 'er van vonniſſen in 't Graefſchap van Zutveen geveld geene klaeringh geoorlofd ofte gebruykelijk is aen 't Keyzerlijke kamer-gericht van *Spier*; zoo volght daer wt, dat dit voor-recht het land van den Bergh mede aengaet, als het welk van 't gedachte Graefſchap wel eer is af-gedeyld. Maer in val van beſwaernis magh de landſchap van 's *Heerenbergh* niet alleen, maer alle daer onder ſtaende Heerlijkheeden, zich beroepen aen den Heer, die over de gewraekte wijſdommen doet klaeren door ſynen Stad-houder by byzondere volmaght; die dan daer over gewoen is te verſchrijven, neffens de Ampt-luyden van yeder plaetz, de Ionkeren en ge-erfden van ouds daer toe gerechtighd, met een behoorlijk getal van Rechts-geleerden, welke het hooghe klaeringhs gericht, op gelijken voet als het Graefſchap Zutveen, waer neemen, ende een eynd-oordeel wijſen, daer de dinghs-luyden moeten mede te vreeden zijn. Binnen de paelſteden van den Bergh heeft eertijds geſtaen een Clooſter van *Calvarien* voor de Minder-broeders, die zich aen den Grave hadden verplicht, dat hy ze, in val van over-treedingh, vermoght te ſtraffen en wt te iaeghen. In 't begin zijn ſy geheeten Heeren ofte Banner-heeren van den Bergh; ende daer na in 't iaer 1468. van Keyzer *Frederick* den tweeden tot *Rijx-graven* geſchaepen: hoewel ſy, als van de ſpil-zijd wt den Graven van Zutveen af-daelende, volgens het oud en algemeyn gebruyk van Duytſland, zich deſe waerdigheyd al te vooren hadden moeghen aentrecken. Maer wy willen ons op-ſchorten, om de af-koemſt en 't bedrijf van deſe Heeren vervolghens aen den dagh te brenghen, welke wy, niet zonder groot hoofd-breeken en tijd-quiſtingh, wt de muffe ſchriften en van elders hebben op-gezocht.

139. d'Eerſte Heer van den Bergh was HENRICK, tweede zoon van *Otho van Naſſouw* den eerſten Grave van Gelder en Zutveen, gelijk niet alleen de Gelderſſe en Brabandſſe Iaer-ſchrijvers voor de waerheyd betuyghen, maer ook eenighe onlanx in 't Stads boek van Zutveen en elders gevondene ſchriften brenghen mede, zulx van onherdenkelijke tijden af te zijn geloofd. Dees *Henrick van den Bergh* word in zekeren † brief van 't iaer 1125. neffens andere Grooten vermaend.

† *Vid. Heda Buſbelij pag.* 201.

RABADO, *Henrix* zoon, word op het iaer 1179. in den ſticht-brief van 't Clooſter te *Bethlehem* op-gehaeld, als een verwant van *Henrick* den eerſten Grave van Gelder ende een mede-genoot van de goederen aen dat Clooſter geſchonken. Heeft mede ſyn Slot van der *Mark* tuſſchen den *Ham* en *Soeſt* aen *Adolf* den vijfden Grave van Altena verkoft.

HENRICK de tweede, zoon van *Rabado* en op de ry driede Heer van den Bergh, word op het iaer 1224. vermeld in de oprichtinghe van het Iuffrouwen Clooſter, door *Geeraerd* den drieden, Grave van Gelder, binnen *Ruermond* begonnen: als mede in een brief van 't iaer 1233, waer by *Otho* de driede van dien naem aen die van *Arnhem* eenighe vryheeden verleent; ende noch in een ander hand-veſt van 't iaer 1240, door *Diderick* den vijfden, Grave van Cleve, aen die van *Wezel* gegeeven. Wanneer in ſyne tijden, te weeten op het iaer 1233, de Deken en 't Gods-huys van *Emmerick* zich zelve en haere Stad in beſchuttingh hadden geſtelt van den gedachten *Otho* den drieden, heeft Heer *Henrick* in 't iaer 1237. al ſyn overigh recht van vooghdy en pael-ſcheydinghe dat hy hadde tot in de graften van *Emmerick* met dit bedingh aen den Grave op-gedraeghen, dat de onderzaeten van den Bergh noyt deſe vryheyd zouden gebruyken, noch door die van *Emmerick* op eenighe wijze verkort ofte beleedighd worden: in 't by-zijn van *Otho* Prooſt van Aken en Utrecht, *Geeraert van Randerade* ende *Goeſſen van Millen* ſyne maeghen, neffens *Willem van Hyrn*, *Frederick van Rhede*, *Goeſſen van Stralen*, ende *Ian van Zutveen*.

ADAM heeft geleeft omtrent het iaer 1259, ende aen ſyn bloed-vriend *Simon van Ghemen* het Hof van *Raesfelt*, genoemd *Rabdink-hof*, verkoft: het kerxken van *'s Heerenbergh* tot gedachtenis van *Pancraes* geſticht, ende, tot onderhoudinghe van twee Prieſters en geduyrighe was-keerſſen, met noodighe inkoemſten verrijkt.

FREDERICK heeft omtrent het iaer 1278. geheerſcht, ende voor ſyne Heerlijkheyd van *Etten* het recht van munt van de Biſſchoppen van Colen en Munſter verworven. Syne vrouw *Hedwigh*, dochter van den Heer van *Oyen*, heeft in 't iaer 1293. het leeven verlaeten, ende hem gebaert een zoon

HENRICK den drieden, zeſten Heer van den Bergh, die in 't iaer 1304. van *Steven*, *Willem* en *Henrick van Ulft*, Stevens zoonen, de helft van de goederen te *Weerheyde* heeft aengekoft, ende in 't iaer 1312. met Grave *Reynald van Gelder* zekeren brief beteykent op Bonifaes dagh koemende op den 5. van den Soemer-maend. Waer mede die geene werden geſtraft, die ſyn ſterf-dagh bereekenen op den 13. van de harde-maend van 't voorzeyde iaer. Syn wijf *Hedwich van Randerade* ſtierf op Huberts dagh 1305. Hare kinderen waren *Frederick*, *Henrick* en *Adam*, die in 't iaer 1311, neffens Heer *Hendrick van Wiſch*, een merkelyken hoop gelds van zekere Lom-

baerden hebben op-genoomen. Behalven *Irmgard*, Abdiſſe van Elten (hoewel zommighe haer houden voor eene dochter van *Adam*) welke op den 26. van den hoy-maend 1365. zoude zijn geſtorven, en inde kerk van Elten begraeven; ende *Adam* op den eerſten maend des iaers 1312.

FREDERICK de tweede, zevende Heer van den Bergh, heeft getrouwt *Elizabeth van Millingen*, Vrouwe van *Grebben* en dochter van *Willem* Heer *van Wijkrayd*, die op Leenaerts dagh 1328. is geſtorven, ende daer by geteelt *Adam* den tweeden, *Willem den eerſten*, aen wien Hertogh *Reynald* in 't iaer 1348. een ſchadeloos-brief heeft gegeeven voor een borgh-tal van 3800. ponden, ende *Frederick* Heer van Grebben, die de zelve plaets van ſyn broeder *Willem* (1339.) te leen heeft verheeven, ende daer na in 't iaer 1381. de wereld ontruymt. Neffens eene dochter *Elizabeth*, die in 't iaer 1339. houwelijk heeft ingegaen met Heer *Ian van Linden*, ende *Millingen* in de Duyffel tot erf-goed ontfanghen; welkers dochter *Elizabeth* getrouwd was met *Otho van Arkel* Heer van *Heuklom*; waer wt gebooren is *Ian van Heuklom*, die in 't iaer 1430. en 1434. de loſſe ofte wederkoop van *Millingen* wederom heeft overgegeeven aen *Willem van der Leck* Heer tot den Bergh. In 't iaer 1319. heeft *Reynald* erf-zoon van Gelder gezwoorene beloften gedaen, dat hy Heer *Frederick*, ſyne erven ofte onderzaeten, haer luyden ofte haer goed, niet bidden en zoude dan alleen ſyns zelfs luyden; bekennende mede, met ſyne voorvaders geen recht daer aen te hebben. *Frederick* is op het iaer 1321. te *Kerkhelle* in 't land van Rekelinkhuyſen geſtorven, maer ſyne vrouw *Elizabeth* op het iaer 1355: na dat Grave *Reynald* 1327. haer had verzekert, dat hy ze, als een man, woude beleenen met alle goederen die haer vader zoude nalaeten.

ADAM de tweede heeft zich drie verſcheyde reyſen ſterk gemaekt voor een merkelijk getal van penninghen tot behulp van Grave *Reynald* op ſchade genoomen, in 't iaer 1346. de * drank-ongelden en munt van *Gendringen* van *Walraem* Biſſchop van Colen te leen ontfanghen, ende in 't iaer 1354. ſyn leeven en gebied verlaeten, zonder lijfs-erven nate laeten: als hy eſſen te vooren aen ſyn broeder *Willem* (zoo ſpreeken de hand-veſten) *van den Byland* ſyne gerechtigheyd aen de leenen van *Gendringen* en *Etten*, met believen van *Willem* Opper-biſſchop van Colen, had over-gezet; ende van hem wederom bedonghen den lijf-tocht van het recht om de kerken van beyde de zelve kerſpelen, t'zaemen met haer hoogh en laegh gebied, te vergeeven.

* *dencijs.*

WILLEM, broeder van *Adam*, heeft getrouwt *Sophie van den Byland* (welk geſlacht zoo in de Gelderſſe als Cleefſſe Iaer-boeken meermaels word gedacht) ende op het iaer 1348. als momber van ſyne huyſvrouw over de zelve Heerlijkheyd (die zich op den dorpel van de Betouw tegen over het Tol-huys op-doet) aen handen van Grave *Ian van Cleve* ſyn leen-eed gedaen, ende in 't iaer 1357. aen *Reynald van Gelder* weghen het huys en goed te *Grebben*. Door dit houwelijk is hy mede Heer geworden van *Pannerden*, 't welk, daer het te vooren een vry thins goed was, de Dom-heeren van *Emmerick* in 't iaer 1284. van den Prooſt van Luyk hebben aengekoft, ende omtrent het iaer 1285. met ſyne gerechtigheyd en inkoemſten tot een thins aen *Willem van Doys* (die echter ſyn Slot *State* by *Pannerden* van den Graven van Cleef te leen hield) ende 1294. aen Heer *Diderick van Byland*, den vader van *Sophie*, maer in 't iaer 1356. aen Heer *Willem van den Bergh* hebben vergunt. De viſſeryen van *Pannerden* ſtrecken beneeden tot aen de gemeynte van *Doornenburgh*, ende t'eyndens den Ros-weerd op den Rhijn. Op het iaer 1354. heeft *Ian* Grave van Cleve aen de dorpen van *Pannerden* en *Millinghen*, loopende den oorlogh dien hy had met *Eduard van Gelder*, verlighеyd toegezeght. In 't iaer 1373. heeft Heer *Willem*, in handel treedende met *Diderick van Hekeren* Heer tot *Ulft*, ſyne vrouw *Margriet* ende beyder zoon Ridder *Evert*, het Slot van *Ulft* met den hof te *Laekhuyſen*, leen-roerigh aen 't Biſdom van Colen, tegen andere goederen verwiſſelt: ende in 't iaer 1379. de Stad van *'s Heerenbergh* met nieuwe vryheeden begiftight. Is ontſlaepen in 't iaer 1387.

FREDERICK de driede, zoon van *Willem*, ende in 't vervolgh de tiende Heer van den Bergh, is in 't iaer 1370. met *Byland* en *Pannerden*, ende in de iaeren 1371. ende 1385. als pand-houder met den *Anlackers-weerd*, by 't leeven van ſyne ouders, beleend. Heeft het kerxken van *Pancraes* te *'s Heerenbergh*, 't welk met wel twaelf kerk-giften is voorſien, van de kerſpel-kerk van *Zedden* afgezondert, in 't iaer 1399. in eene moeder-kerk verandert, ende door den Utrechtſſen Biſſchop *Frederick van Blankenheym* doen in-wyeden. In 't iaer 1377. heeft Grave *Adolf van Cleve*, als Leenheer van den *Anlacker-weerd*, beveſtight alzulke pandſchap, als wijlen Heer *Willem van den Bergh Catharine van Buyren*, echte wijf van *Frederick*, aen den zelven weerd had gegeeven, welke echter losbaer was met 1100. oude ſchilden, als mede den tucht aen het Huys en de Heerlijkheyd van *Byland*. Op het zelve iaer is *Frederick* met een hoop van den Gelderſſen adel in een nieuw verbond getreeden met den Grave van Blois, die tegen *Willem van Gulich* om het Vorſtendom van Gelder oorloghde, beloovende, tot des zelfs gebruyk, op ſyne koſten te onderhouden vijf wt-gerufte ruyters. Ende nademael *Catharine* op den 14. des Soemer-maends in 't iaer 1410, ende *Frederick* in 't iaer 1416. de wereld goede nacht zeggende, maer eene eenighe dochter hebben after-gelaeten; is de mannelijke ſtrengh der Heeren van den Bergh met deſen *Frederick* te niet gegaen.

SOPHIE Erf-vrouw van *'s Heerenbergh* en *Byland*, heeft zich in echt begeeven met *Otho van der Leck*, iongher zoon van *Breda*, ende Heer van *Hedel* en *Almenſteyn*, die door dit gewenſt houwelijk de Heerlijkheyd van *Hedel* (welke

(welke in 't iaer 1378. door *Ian van Polanen* en *Margriet van der Lippe*, Heeren van der Leck en Breda, van *Ian van Kranendonk* Heer van *Sevenbergh* was aengekoft) ende de inkomſten van de Bredaeſſe wind-moelens met die van den Bergh heeft vereenight. In 't iaer 1419. heeft *Otho* den Op-ſtal met ſyne viſſeryen tuſſchen den *Swaenenburgh* en de ſluyſen gekoft van *Frederick van Ulft*; ende 's iaers daer na den weerd tot *Lobed* in den Rhijn geleeghen van den Hertogh van Gelder in erf-pacht bekoemen voor zes oude iaerlijxe ſchilden, die losbaer waren met 1400. over-landſſe guldens. Wanneer *Sophie* in 't iaer 1412. voor haer vader was gehemeld, is *Otho* (1428.) haer naer d'andere wereld gevolghd.

WILLEM *van der Leck*, beyder zoon, twaelfde Heer van den Bergh, gezeghd *de Rijke*, heeft, in ſyns vaders ſtappen treedende, ſyn ſtam-wapen, te weeten drie halve maenen, verworpen, maer de vergulde vleughels behouden, ende met ſynen na-zaeten de wapens van den Bergh aengenoomen. Is in 't iaer 1404. te *Aſpel* by *Rees* gebooren en gedoopt, ende heeft zedert het iaer 1416. de heerſchappy van den Bergh by ſyns vaders leeven aengevanghen: ende op het iaer 1429. te kerken geleydet *Locke*, dochter van Grave *Everwijn van Benthem*: aen de welke, by gebreck van manlijke erven des Huys *Benthem*, het Slot met de Stad van *Steynvoorde*, ofte anders 6000. Rhijnſſe guldens, wierden mede geloofd. Wt dit bedde zijn gekoemen *Oſwald*, naderhand eerſte Grave van den Bergh, *Ludolf* Heer van Hedel, en *Adam* Prooſt van Zutveen en Dom-heer van de groote kerk tot Utrecht, tuſſchen de welke de vader in 't iaer 1461. een maegh-geſcheyd heeft op-gericht. Behalven drie dochters *Sophie*, *Mechteld* en *Otte*, waer van de voorſte en laetſte binnen *Duer-ſtad* in een Clooſter zijn gegaen, maer de middelſte in 't iaer 1459. getrouwd met *Claes* Grave *van Teklenburgh*, ende haer tot een tocht gezekerd het Huys en Ampt van *Linghen*, in ſtede van haer aengebraghte bruyd-ſchat van 6500. Rhijnſſe guldens. *Adam* heeft zich niet alleen in de oorloghen tuſſchen *Arnold* en *Adolf van Gelder*, maer ook in de Borgoenſſe onzijdigh gedraeghen, ende in 't iaer 1482. 6667. Keur-Vorſten guldens aen Hertogh *Ian van Cleve* verſtreckt. Heer *Willem* en was niet zuymachtigh in 't vermeerderen van ſyn gebied en goederen. Want hy in 't iaer 1433. het halve huys met de halve gerechtigheyd en op-koemſten van *Keppel* hem heeft eygen gemaekt; 1434. *Ackoy* voor 1000. Arnoldus guldens van de Vrouw tot *Kuylenburgh*, ende 1447. het dorp *Beek* van *Adolf van Cleve* in pandſchap ontfanghen. Daer na heeft hy in 't iaer 1439. de Heerlijkheyd van *Loel*, leen-plichtigh onder Cleef, van *Ian van Loel*; 1456. de vryheyd van *Didam* van *Vincent* Grave tot *Meurs*; ende 1453. *Bredenbroek* van *Frederick van Ulft* en *Anne Baex* echte luyden voor 9700. goud-guldens aengekoft, die op den 10. van den Bloey-maend des iaers 1454. binnen 's *Heerenbergh* is geruſt en begraeven. Wyders ſpeur ick, dat hy zich in 't iaer 1436. met meer anderen heeft verbonden de zijd van Hertogh *Arnold van Gelder* te willen houden tegen alle die hem met leed en ongelijk zouden beieghenen; die ook in 't iaer 1444. aen Heer *Willem* eene iaerlijxe rente van 400. over-landſſe guldens wt het tol-geld van *Lobed*, ende te vooren den Vitus markt-tol tot *Elten*, heeft verſchreeven: ende wiens zoon *Adolf* hem 1463. vryinghe heeft belooft voor de borgh-tocht van den houwlijx-penningh aen des Hertoghs gemaelin verzekerd. Heeft 's *Heerenbergh* bemuyrt, de kerk aldaer vergroot, ende het groote ſteenen bol-werk aen de poort naer *Emmerick* doen metzelen; daer tegens *Gendringen*, 't welk bewald was, geſlecht; als mede te *Sedden*, *Gendringhen* en *Didam* ſteene wind-moelens op-gericht: ſyner ouderen gedachtenis op yeder Dinghſdagh gevyert: wetten geſtelt over de erf-laetinghe van geeſtelijke luyden: in 't iaer 1460. te 's *Heerenbergh* een gaſt- en armen-huys, ende eyndelijken, door toe-laet van Paus *Pius* den tweeden, op het iaer 1463. een Franciſcaener Clooſter te *Brijmer* omtrent *Emmerick* doen bouwen, 't welk door ſyn zoon *Oſwald* is vol-toyd ende nu onder den voet leght. Vrouw *Locke* is op den 21. Mey 1445, ende Heer *Willem* op den 7. van de Kerſt-maend des iaers 1465. ontſlaepen.

OSWALD de eerſte is op den laetſten van den Louw-maend 1442. gebooren, ende ten over-ſtaen van Hertogh *Arnold van Egmond*, *Everwijn* Grave *van Benthem* ende *Marie van Burgondien*, bed-gezelle van *Adolf* den eerſten Hertogh van Cleve, gedoopt; daer na in 't iaer 1486. door *Herman van Heſſen* Opper-biſſchop van Colen, van weghen Keyzer *Frederick* den drieden, voor den eerſten Rijx-grave gegroet: wanneer des zelfs zoon *Maximiliaen* daeghs te vooren binnen *Aken* tot een Roomſſen Koningh was gekroond; gelijk hy ook zomwijlen met ſyne na-zaeten op Rijx-daghen is verſchreeven, ende op 't volgende iaer aen handen van *Vincent* Grave *van Meurs* en *Ulrich Krijtwis*, van weghen den Roomſſen Keyzer, eed van trouwigheyd heeft gedaen. Is op het iaer 1456. getrouwd met *Elizabeth*, ionxte dochter van *Vincent* Grave *van Meurs* en *Anne van Beyeren*, daer hy twee zoons by gewonnen heeft, *Willem* ſyn na-zaet, en *Frederick* Heer van *Hedel*: behalven vier dochters, *Anne* in 't iaer 1490. gepaerd met *Ian* Grave *van Sarwerden* en *Meurs*; *Mette* ofte *Mechteld* 1492. met *Frederick* Heer *van Bronkhorſt* en *Limburgh*; *Walburgh* 1495. met Heer *Henrick van Wiſch*, oudſten zoon van *Ian*, ende noch eene vierde, Beggijne tot Colen. In 't iaer 1463. heeft Hertogh *Karel van Burgondien Byland* en *Pannerden*, welke door de Cleefſſe tot ſyn behoef waren ingenoomen, met alle op-beuringhen aen Grave *Oſwald* belooft wederom te geeven. Tien iaeren laeter heeft hy den Grave gekooſen tot ſyn groot kamerlingh, ende als Hertogh van Gelder, hem beleent met het huys van den *Bergh*, met de hooghe en laeghe gerechten van *Sedamer* kerſpel ende van de bouwerſchap *Wijnberghen* met de viſſeryen daer binnen, en de tienden van *Iſſenvoorde*, ende van alle leen-plichtighe mannen en goe-

en goederen op 't *Goy*, met den gericht van *Nitterden* tot *Eese*, tot *Wilhese*, tot *Goossens heeze*, geheeten *Spoelbergh*, *Broekhese* ende tot *Hasselen*, met alle vryè luyden daer binnen zijnde, ook met de munt en gruyte tot *Dideren* in Velouwen, ende met de Sloten van *Didam* en *Vlst*. *Oswald* heeft een langh en swaer dingh-tael gevoert tegen den Deken en het Gods-huys van *Emmerick* over de Heerlijkheyd van *Pannerden*: zulx dat de Vorst van Cleve, tot voldoeningh van het gewijsde, *Millingen*, *Byland* en *Pannerden* van het iaer 1472. tot 1480. op nieuws in bewaerder hand heeft genoomen: dan dit verschil is ten laetsten zoo geslecht, dat hy, boven den gewoenlijken thins, iaerlijx 135. guldens (veder gulden gerekend op 24. blanken) voor hem en synen leen-volgheren aen het Gods-huys zoude wt-keeren. Heeft in 't iaer 1466. duysend goud-guldens aen *Adolf van Gelder* verschooten, waer voor *Winand van Arnhem*, *Thijs van Thiel* Ridder, ende *Ian Mom van Kel* hebben goed gesprooken. Ende want hy beteeghen wierd in de Cleefsse krijghs-rustingh syn Leen-heer *Adolf van Gelder* geen behoorlijke hulp te hebben gedaen; heeft hy in 't iaer 1470. gelooft voort-aen Gelder by te blijven, ende daer door verworven om wederom tot een huys-genoot en Hof-raed van *Adolf* ontfanghen te worden. Hoewel hy naderhand aen *Karel van Burgondien*, doen die in 't iaer 1473. zich bereeds meester had gemackt van de meeste Steden in Gelderland, gehoorzaemheyd heeft moeten toe-zegghen. Hertogh *Ian van Cleve* had te vooren omtrent het iaer 1467. alle Gelderse goederen in 't land van 's *Heerenbergh* geveylight, met dit bescheyd, dat de Cleefsse goederen aldaer wederom zouden gevrijd zijn, ende *Oswald* alle renne-boomen neder legghen en de weghen open houden. Niet te min heeft *Oswald* dit verlos by dese oorloghen geleeden, dat hy in 't iaer 1479. tegen *Byland* en *Millingen* moest over-geeven eene plechte van 645. guldens met de renten daer op verscheenen; ende daer by belooven, zoo ver hy namaels vyand wierd van Cleve, een vierdeel iaers te vooren de pandschap van *Beek* te zullen af-staen, ofte, zoo die geleyst wate, zoo veele penninghen op te brenghen als de pandschap bedroegh. Doch de Bisschop van Munster, *Swartzenburgh*, heeft sachter met hem gehandelt, die, wanneer hy 't Graefschap van Zutveen, pands wijse innam, *Oswald* met syne landen en luyden in schut heeft aengenoomen. *Oswald* heeft niet alleen van *Adolf van Wylaik* in 't iaer 1466. den *Pol* aengekoft, ende 1484. *Krakouw* en *Kevele* in 't Graefschap van Meurs voor syns wijfs bruyd-schat tot een onder-pand ontfanghen, als mede noch zes dorpen aldaer voor 400. Rhijnsse goud-guldens; maer ook in 't iaer 1486. Heer *Henrick van Homoet* (zoon van *Iohan* ende huys-heer van *Cunigunda van Bronkhorst* zuster van Heer *Gijsbert van Bronkhorst* en *Borkeloe*) voor een merkelijk verschot de halve Heerlijkheyd van *Wisch* met het Slot *ter Burgh*, maer de gantsse Heerlijkheyd van *Homoet* en *Nyerburgh* in de Betouw, ende voorts alle syne goederen in de landen van Zutveen, Bergh en *Bredevoort* af-gehaelt. Dese schuld sproot meest wt een onbetaelden houwelijx-penningh, welke Heer *Henrick* in 't iaer 1461. met syne zuster *Bertha* had gelooft aen *Goossen van Raesveld* tot Oostendorp, een straf man, die liever had desen synen zwagher het vel af te trecken dan hem te laeten leeven, ende ook naderhand om dier oorzaeken wil met syn zoon *Ian* vinnighen krijgh heeft gevoert tegen het huys van den Bergh; schrijvende in hunne ontzeghs-brieven niet dan van *moord* en *brand*; ende het papier aen eenen hoek af-brandende; hier by koemende een groote geld-boete welke *Homoet* van weghen een groote misdaed moest op-brenghen aen *Henrick* Heer *tot Ghemen*, Stad-houder der landen van Gelder en Zutveen. Wijders heeft *Oswald* in 't iaer 1498. den Hertogh van Gulich en den Bergh (van wien hy ten aensien van syne Gulichsse goederen leen-man was) etlijke gewapende dienst-mannen, op syn begeeren, toe-geschickt; des iaers daer na, door onder-handelingh van Aerts-hertogh *Philips van Oostenrijk*, een verdragh met die van *Brederede*, ende in 't iaer 1500. noch een ander voor hem en syne twee zoons met Hertogh *Karel van Gelder* in-gegaen. Ende vermits hy neffens andere Heeren zich had laeten gebruyken in de bezendingh, op het iaer 1477. aen den Fransse Koningh en *Lodewijk van Borbon* Bisschop van Luyk voor den onmondighen en vaderlooson *Karel van Gelder* gedaen, ende ook naderhand voor ende met desen *Karel* de wapenen gedraeghen tegen den zelven Koningh *Philips*; is hy in 't iaer 1504. dies weghen met *Philips* gezoend, ende hem weder ingeruymd alle Sloten, Steden en goederen binnen ofte buyten het Vorstendom geleeghen. *Oswalds* ionghste zoon *Frederick* is in 't zelve iaer Raed en Kamerlingh des Koninx, ende twee iaeren laeter bevel-hebber gemaekt van het huys en de Stad van Bommel; hebbende in 't iaer 1511. onder de Veld-heerschap van *Rudolf van Anholt* mede by-gewoont het beleegh van *Venloe*, ende aldaer by wterste wille, met gehenghen daer na van Hertogh *Karel*, syne ervenis op-gedraeghen aen syns broeders zoon *Oswald* den tweeden; hoewel hy eerst in het iaer 1513. op Stevens dagh, 38. iaeren oud zijnde, binnen *Emmerick* de wereld heeft begeeven. Grave *Oswald* is op het iaer 1506. over-leeden, maer syne vrouw binnen Colen ende in het Predikers Cloester begraeven.

WILLEM de driede van dien naem, ende op de ry tweede Grave van 's *Heerenbergh*, heeft op het iaer 1503. te huys geleydet *Anne* eenighe dochter van *Willem* broeder tot Egmond ende van *Margriet van Heesswijk* (weduwe van *Peter Vert* ende dochter van Heer *Ian van Boxmeer*) ende met haer ten houwelijk ontfanghen *Boxmeer*, *Haeps*, *Stevensweerd* en *Spalbeek*. De Heerlijkheyd van *Haeps* in 't land van Kuyk is, na 't wt-sterven van haer grond-heeren (onder de welke *Henrick* Heer *van Haeps* als Ridder en Raed van *Reynald* tweeden Hertogh op het iaer 1342. in de Iaer-boeken word gemeld) in 't iaer 1418. met haer tollen, thinsen, bos, broek, kuynen, visseryen en anders door Hertogh

Reynald

Reynald den vierden aen ſyn ſpeel-kind *Eduard van Gulich*, wanneer hy trouwen zoude met *Catharine van Bel*, ten Zutveenſſen rechten mede gegeeven; welke echter korts daer na, by gebreck van geboorte, op de Gelderſſe Vorſten wederom is vervallen, ende in 't iaer 1472. door *Arnold van Egmond* aen ſyn broeder *Willem* vereerd; 't welk *Karel van Burgondien* op het volgende iaer heeft ſtand gedaen: niet tegenſtaende daer mede na taelden en recht van gebod meynden te hebben de voornoemde *Eduard* Ampt-man van Bel ende *Henrick van Meer* Heer van *Weerde*, die ook in 't iaer 1477, tot beſlechtinghe van deſe zwaerigheeden, zeghs-luyden hebben gekooſen, ende derhalven *Willems* drieden zoon *Willem van Egmond*, Ridder en kamerheer van Keyſer *Maxmiliaen*, gehylickt met Vrouw *Margriet van Meer*; welke in 't iaer 1504. na haers mans dood van den zelven Keyzer heeft verworven de vryheyd der Neder-borgoenſſer landen, van voor geen wtheymſſen ſtoel in recht betrocken te worden, wanneer ſy doen ter tijd in dingh-tael was met de Vrouw van Bel weduwe van *Henrick van Meer*. Ende alzoo Hertogh *Karel van Egmond* de thienden omtrent *Elburgh* van *Haeps* herkoemende, als mede de Heerlijkheyd van *Uchten* tot ſyne tafel hadde doen legghen, heeft hy in 't iaer 1524. den erfkoop daer van onder zeker bedingh ende voor 1000. goude Rhijnſſe guldens wederom gegunt aen *Willems* zoon *Oſwald van den Bergh*. Zekere kondſchappen houden in, dat *Boxmeer* en half *Sambeek* elk een effen deel plaghten te ontfanghen van den bede-ſtuyr in 't land van Kuyk wt-gezet, ende dat 'er noyt eenighe ſchattingh wt de Heerlijkheyd van *Haeps* is gebeurd, maer de ontfangher van *Boxmeer* tot ſyner Heeren behoef heeft gekeert al wat de Haepſſe en Sambeekſſe goederen opbraghten. Grave *Willem*, die met ſyn broeder *Frederick* de Burgoenſſe kruyſſen tot nu toe had gevolght, is op het iaer 1511. te Bommel geſtorven, na-laetende een drie-iaerighen zoon *Oſwald*. Deſen onaengeſien heeft Hertogh *Karel van Gelder* de weduwe *Anne van Egmond* korts daer na voor eene merkelijke geld-ſtraffe ſchut en veyligheyd toe-gezeght, gelijk op dat iaer breeder by ons is aengezooghen. Behalven dat Keyſer *Maxmiliaen* in 't iaer 1512. haer, duyrende ſyne vede met Gelderland, eene ſtille-zaet heeft vergunt, ende daer by een zes-iaerigh wt-ſtel, om daer binnen van weghen haer onmondighen zoon haere leenen by hem, als Hertogh van Gelder, te belijden. Na dood van *Willem* heeft *Anne* een tweed houwelijk gewaeght met *Philips* Ionk-grave *van Vernenburgh* en *Nieuwenaer*, bedinghende het Slot *Saffenbergh* tot een tucht-huys, ende op het iaer 1517. hem een zoon gebaert; als mede eene dochter, op welkers naem *Boxmeer* in 't iaer 1523. van Keyſer *Karel*, als Hertogh van Braband, te leen is geheeven. Op het iaer 1533. heeft Grave *Philips van Vernenburgh* ſyn bezit en gerechtigheyd aen de heerſchappyen van *Boxmeer*, *Haeps* en *Sambeek* op-gedraeghen aen *Floris van Egmond* Grave van Buyren, ende de Schouten en onderdaenen van ſynen eed ontſlaeghen.

OSWALD de driede Grave, gebooren in 't iaer 1508, heeft na vijf iaeren, als gezeghd, ſyn oom *Frederick* verlooren; om wiens ervenis, vermits hy de zuſter van Wiſch had wt-geſlooten, een vinnigh en langhwijligh kraekeel is gereeſen tuſſchen de twee maghtighe huyſen van den Bergh en Wiſch, deſe het Slot van ter Borgh inneemende, ende de Berghſſe haer gemeynen Leen-heer *Karel van Gelder* te hulp roepende, van wien ſy in 't iaer 1515. vergiffenis verwierven van al wat hunne voorzaeten, met naemen *Oſwald* de oude met ſyne zoons *Willem* en *Frederick*, tegen ſyne hoogheyd en ſyne landen hadden miſdaen; ende tot wiens oorbaer ſy ook in 't iaer 1532, tegens oud gebruyk, eene vier-iaerighe ſchattingh over de Graeffſchap van den Bergh invoerden. Welk geſchil, na dat het de heele landſchap en Vorſt *Karel van Gelder* meermaels had op-en bekommerd gehouden, ten laetſten in 't iaer 1529. door *Karel* ende de Gelderſſe Staeten tot wtdraght is gebracht, ende de halve Heerlijkheyd van Wiſch *Oſwald* toe-geweeſen. Als niet te min *Ioachim van Wiſch* dit vonnis verwierp, ende *Oſwalds* onderzaeten t'elkens met roof en brand quam quellen, heeft *Karel*, een Plackaet voor wt zendende, vertoont, hoe hy, ampts halven, de Stad van ter Burgh in ſyn geweld, ende *Oſwalds* onderdaenen, als ſyne eygene, in beſchuttingh had genoomen. *Oſwald* heeft in 't iaer 1523. met Hertogh *Ian van Cleve* over de pael-ſteden tuſſchen *Emmerick* en den Bergh verdraeghen, ende (om dat de Clevenaer in gebreek bleef hem ſyne afterſtallighe renten wt den tol van *Lobed* goed te doen) de Cleefſſe in-komſten in Vlaenderen en elders wederom aengeſprooken: ende zeker vermetel Vry-grave, die hem dieſhalven van weghen den zelven Vorſt had doen laeden, met een ſpottelijk beſcheyd te rugh geweeſen. In 't iaer 1545. heeft hy (met believen ende onverminderd de leenheerſchap van den Keyſer) de op-ſpraek die *Maxmiliaen van Egmond* hadde aen de huyſen en Heerlijkheeden van *Haeps* en *Boxmeer* voor tien duyſend 450. Brabandſſe goudguldens af-gekoft; ende op 't zelve pas over de hem af-genoomene pandſchap van *Krakouw* om een by-een-koemſt aengehouden. Heeft, meer gaede ſlaende ſyne eygene zinnelijkheyd dan de eer en waerdy van ſyne doorluchtighe voor-zaeten, tot eene vrouw getrouwt *Elizabeth van Dort* (een geſlacht 't welk aen de Heeren van *Aldegonde* en de aller-edelſte huyſen in Gelderland en Holland is vermaeghſchapt) weſende weduwe van Heer *Ioban van der Horſt*, ende in den Winter-maend des iaers 1545. geſtorven; om welkers wille hy op 't zelve iaer met *Geeraerd van Vlodorp* over de Erf-hof-meeſterſchap van Gelder in dingh-tael is getreeden. Grave *Oſwald* is op den 9. Mey van 't volgende iaer binnen *Zutveen* mede ontſlaepen ende binnen 's *Heerenbergh* begraeven. Haere kinderen waren *Willem*, *Oſwald*, *Frederick* en *Anne*, onder de welke *Willem* alleen ſyn ſtam van den ondergangh heeft verloſt, alzoo de overighe ongebonden zijn gebleeven. Ick vind daer behalven van eenen baſtaerd *Hercules van den Bergh* (een zoon, na mijne giſſinghe,

giſſinghe, van deſen *Oſwald)* die, om eenighe zyne aen 't huys van den Bergh leen-roerighe goederen te moeghen vervreemden, zijn huys te *Matena* omtrent *Seventer* in 't iaer 1575. aen Grave *Willem* te leen heeft op-gedraeghen.

WILLEM de vierde van dien naem, ende in 't vervolgh mede de vierde Grave van 's *Heerenbergh*, heeft op het iaer 1547. in ſyne minderiaerigheyd van Keyſer *Karel* een verzekerbrief verworven, dat de vier-iaerighe ſchattingh over Gelderland wt-gezet den Banneren onder-heeren, ende met naemen den Graven van den Bergh, ende hunne Heerlijkheden van *Byland*, *Hedel*, *Homoet*, *Stevens-weerd* ende de halve hoogheyd van *Wiſch* in haere vryheyd niet en zoude krenken. In 't iaer 1556. is *Marie van Naſſouw*, gebooren op het iaer 1539. van *Willem den Rijken* den broeder van *Henrick*, aen hem binnen *Dillenburgh* verloofd, ende korts daer na binnen *Meurs* (door beſchickingh van *Herman* Grave *van Nivenaer* en *Meurs*, die haer zuſter *Magdaleen* te vooren had getrouwt) een koſtelijk bruydsmael en by-legher gehouden, ende de nieuwe bruyd op den 28. van den Louw-maend 1557. te *'s Heerenbergh* ingeleyd; waer by hy acht zoonen ende ook zoo veele dochters heeft geteelt. De oudſte dochter *Magdaleen* op den 1. Oogſt 1557. gebooren, ende ten over-ſtaen van haers vaders broeder *Oſwald*, *Iooſt* Grave *van Styrum*, de Gravin van Weede Abdiſſe van Elten, ende *Magdaleen van Naſſouw* Gravin van *Meurs*, gedoopt zijnde, is in 't iaer 1579. op het Slot van den Bergh vryſter geſtorven. HERMAN, d'oudſte zoon en naderhand vijfde Grave, Ridder daer behalven van 't gulde Vlies, op den 2. Oogſt 1558. ten voorſchijn koemende, had tot doop-heffers *Iohan van Naſſouw*, *Herman van Nivenaer*, een Vrouwlijn van *Valkeſteyn* getrouwd met *Gumprecht van Nivenaer* en *Limburgh*, *Marie van Brederode* huyſvrouw van *Godart van Mijlendonk*. Is op den 12. Oogſt 1611. te *Spade* (wt welkers bad-ſtooven hy ſyne geſondheyd meynde weder te haelen) wt-gegaen, ende ſyn lichaem te *Brandeloe* maer het hert binnen *Spa* begraeven. Syne huyſvrouw *Maria Mancia* wt het huys van Withem, heeft het gantſſe Mark-graefſchap van *Bergen op zoom* hem toe-gebraght, waer mede Keyzer *Karel Anthonis van Glymes* eerſt had beleent, wiens mannelijk zaed in ſyn zoon *Ian* op het iaer 1567. is † vergaen, die met *Montmoreney* Vry-heer van Montigny in den eerſten brand van de Nederlandſſe onruſten, ter quaeder uyr en tegens ſyn dank, naer Spanien was af-gezonden. Tot dat op het iaer 1576, na de vrede-ſluytingh van *Gent*, de zuſters dochter van *Ian*, weſende eene dochter van *Pettershem*, het Mark-graefſchap wederom heeft in bezit genoomen, welke by een zoon van *Gaesbeek* Heer van *Beerſſel* drie dochters after liet, van de welke *Marie* aen *Herman*, *Margriet* aen *Henrick* Graven *van 's Heerenbergh*, ende de driede *Erneſtyn* aen den Vry-heer van *Bavoy*, zijn getrouwd. Wt de voorzeyde *Herman* en *Marie* is op Bartholomeus dagh 1610. gebooren *Marie Elizabeth van den Bergh*, welke in echt zittende met *Albert*, den zoon van haer oom *Frederick*, op haer tweeden mis-draght in 't iaer 1633. binnen het Slot van *Boxmeer* is over-leeden. Grave *Herman* heeft, onder andere, in 't iaer 1606. de Staetiſſe volken, die onder de aenvoeringhe van den Grave van *Chaſtillon* Venloe meynden te beklimmen, tweemael met verlies afgeweert. FREDERICK, tweede zoon van Grave *Willem*, en Ridder van 't Vlies, is op den 18. Oogſt 1559. op het Huys van *Ulft* ter wereld gekoemen, ende, in 't by-weſen van *Frederick van Weede* Prooſt en daer na Biſſchop van Colen, *Everwijn van Benthem*, ende *Marie van Styrum*, met het Chriſtelijk water beſprenghd. Had tot een wijf *Françoiſe van Ratigny*, ende daer by drie kinderen, *Aelbert*, *Leonoor* en *Anne Marie*. *Frederick* heeft ten tijden van *Verdugo* het Spaenſſe legher dickwijls in Vrieſland gevoert, ende het bewind gehad over Vrieſland, vervolgens over Artoys, Vlaenderen, ende daer na over de Stad en Vooghdy van *Gelder*. De † Koningh van Spanien heeft in 't iaer 1601. mede naemkondighe en menighe dienſten van deſen *Frederick* genooten in 't belegh van *Ooſtende*; daer hy, wt laſt van den Aerts-hertogh, twee aerde bol-werken, ende rondom de zelve eene af-ſnijdingh, heeft gemaekt, om daer wt op de belegerde ſteeds vuyr te geeven. Ende wanneer Prins *Maurits* op den volgenden winter *'s Hertogen-bos* had beſlooten, is Grave *Frederick*, die, in ſtede van den ouden Grave *Ernſt van Manſveld*, tot opperſten Veldheer was gekooſen, met 7000. voet-knechten, 1500. ruyters en andere benden wt-gezonden om de Stad te ontzetten ofte anders met nooddurft te bezorghen. *Frederick* een looſen roep wt-ſtroyende als of hy voor had *Helmond* te verſterken, gaf voort daer na heymelijk bevel aen *Belgioioſo* om een by-ſtand van 800. knechten binnen den Bos te brenghen; die ook zulx in de duyſtere nacht heeft volbraght, ende zich doen wederom by *Frederick*, die om hem de hand te bieden onder weghen was, gaen vervoeghen. 't Welk wanneer Prins *Maurits* had vernoomen, is hy daerom, ende mede om de op-koemende ſtrenghe koude, met ſyn heyr van daer opgebrooken. Heeft insgelijx in 't iaer 1605. het Block-huys van *Middelburgh* in Vlaenderen met verdragh ingenoomen, ende op 't zelve pas by den dijk van *Dam*, onaengeſien die van *Sluys* het geſchut ſterk op hem loſten, twee Schantſen, ende elders andere, op-geworpen. Het ontzetten van *Hoogſtraeten* en *Heerentals* word ſyn beleyd en kloekheyd mede toe-geſchreeven. Ten laetſten heeft *Frederick* op den drieden van de Herfſt-maend des iaers 1618. te *Boxmeer* ſyn leeven gelaeten, ende het gebied aen ſyn broeder *Henrick*. *Oſwald*, de driede zoon, is op den 16. van de Wijde-maend 1561. gebooren, ende ten doop geheeven, op den naem van andere Heeren, door *Cornelis van Delen*

† *Vid. latè Strada ad eund. ann. lib. 6. belli Belg.*

† *Ex Pompeij Iuſtiniani Commentar. belli Belgici.*

Droſt

Droſt van den Bergh, *Sander van Tellicht*, Droſt van Ulft (die in't iaer 1579. de naerdere verbintenis van Utrecht onder de allereerſte heeft geteykent) ende van twee Gravinnen *Anne van den Bergh* en *Anne van Styrum*. *Oſwald* is in't iaer 1585. in den ſlagh van Boxum in Vrieſland dood gebleeven, als hy effen te vooren t'zaemen met ſyne broeders, *Herman* Overſten van eene bende volx, en *Frederick*, onder het opper-beleyd van *Taxis*, tot dienſt van den Koningh van Spanien, kloekmoedelijken had geſtreeden by *Amerongen*, ende van de vereenighde Staeten een heerlijken zeghen helpen behaelen. *Willemijn*, *Willems* tweede dochter, is in't leeven gekoemen op den 7. van de Hoymaend 1562, over welkers doop tot getuyghen zijn geroepen *Willem* Hertogh van Cleve en Gulich, *Karel van Brimen* Grave van *Meghen* Stad-houder van Gelderland, *Lijsbet van Lunenburgh* weduwe van Hertogh *Karel van Gelder*, ende *Marie* Gravin *van Bronkhorſt*. Deſe is in't eynd van den Slachtmaend 1591. niet wijd van Ulft in't water, t'zaemen met haer zuſter *Iuliane*, verdronken. *Elizabeth* de driede dochter, op den laetſten avond des iaers 1563. gebooren, ende door haer oom *Frederick*, *Dirk van Loe* Prooſt van Emmerick, ende door de Gravinnen van *Manderſcheyd* en *Seyn* Cloofter-Vrouwlijns tot Elten, ten doop geheeven, is Abdiſſe geweeſd van't Vorſtelijke Stift *Eſſen*, ende aldaer in 't iaer 1613. over-leeden. *Iooſt* de vierde zoon, is op den 24. van de eerſte maend 1565. iongh geweeſd, ende (na dat *Iooſt* Grave *van Schouwenburgh*, *Iooſt van Batenburgh* Heer van *Honnepel*, ende de Droſtin van *Deelen* ſynen doop hadden bygeſtaen) korts daer na af-geſtorven. *Lodewijk* de vijfde zoon is op den 9. van den Soemer-maend des iaers 1592. in't belegh van *Steenwijk*, ionghman zijnde, gebleeven. *Adolf* de zeſte zoon is op het begin van't iaer 1609. binnen 's *Hertogen-bos* geſtorven. *Adam* de zevende zoon is geweeſd hop-man onder *Parma*, ende binnen *Groeninghen* (ick en weet niet op wat iaer) van de ſmet-ziekte wegh geruckt. *Catharine* de vijfde dochter is in't iaer 1601. gehylickt aen *Floris van Pallant* Grave van Kuylenburgh. Neffens *Anne*: *Iuliane*, waer van zoo ſtrax geſprooken, *Elizabeth* en *Charlotte*. HENRICK de ionghſte zoon, op het iaer 1573, duyrende zijns vaders ballinghſchap, binnen *Bremen*, voor de laetſte dochter *Charlotte* gebooren, heeft alle ſyne broeders over-geleeft, ende getrouwt *Margriet* Mark-gravin van *Bergen op zoom*, de zuſter van ſyns broeders *Hermans* vrouw, daer by teelende *Elizabeth*, alzoo genoemd na haer moey en doop-heffter de Abdiſſe van *Eſſen*; die zich in echt begaf met den Prins van *Solleren*: ende *Margriet* in't iaer 1627. ontſlaepen zijnde, voor de tweede mael zich verbonden met *Hieronyma Catharina* Gravin *van Spauwer*, daer hy geene zoons maer vier ofte vijf dochteren by heeft verweckt, waer van de oudſte rechtevoort in echt zit met een Grave van *Rechſbergh* wt Duytſland. Grave *Henrick* heeft in't iaer 1606. *Grol* tegens 't geweld van Prins *Maurits* ridderlijken beſchut; in de iaeren 1623. en 1624. mede by-gewoont het belegh van *Breda* door *Spinola* aengevanghen, ende zich in 't beleyden van de legher-waghens en wt-tochten zoo wel en kloekelijken gequeeten, dat hy door de bank niet anders en wierd genoemd dan † *der Boeren God*. Dan heeft in 't iaer 1632, ofte geterghd door de eergierigheyd en wan-gunſt der Spaniaerden, die noyt de Nederlanders van herten bemiunen noch yemand boven haer konnen lijden, ofte liever bewooghen door liefde van de Nederlandſſe vryheyd en haet van wydere bloed-ſtortinghen, de Spaenſſe zaek en Veld-heerſchap, hoe voordeeligh en heerlijck die hem moghten weſen, verlaeten, om onzijdigh en in ſtilligheyd te verſlijten het over-ſchot van ſyn leeven; tot dat hy wt deſe woeleryen tot de eeuwighe ruſt is geroepen, ende in den Louw-maend des iaers 1638. binnen *Zutveen* over-leeden, maer binnen 's *Heerenbergh* begraeven. Grave *Henrick* had daer behalven een zoon *Herman*, dien hy in de wapens maer niet in de goederen had ge-echt, ende met de Heerlijkheyd van *Stevens-weerd* begiftight; welke de Spaniards naderhand van hem hebben gehandelt, om, volgens de ionxte vrede-maekingh van *Munſter*, met *Montfoord* vereenighd te worden tot behoef van ſyne Hoogheyd den Prins van *Oranje*. De vader van zoo een ſchoone rey kinderen WILLEM, heeft eerſt de vereenighde Staeten de hand gebooden, ende, met den anderen edeldom, in't iaer 1566. een heuſſelijk verzoek aen Me-vrouw van *Parma* over-gelanght; ook, om de behoeftighe- en nood-lijdende vryheyd op te helpen, in de iaeren 1577. en 1578. een goed-willighen geld-ſtuyr ſynen onderzaeten op-geleght; daer na het gantſſe Graeffſchap van Zutveen, Kampen en andere Steden verovert. Door welke verdienſten hy in't iaer 1581, in ſtede van ſyn verwant *Ian van Naſſouw*, tot Stad-houder van heel Gelderland is verheeven: na dat hy ſyne landen en luyden het beſtuyr, geloof en de ſchattinghe des Vorſtendoms, zoo langh de oorlogh zoude duyren, had onderworpen, ende daer op zoo aen als van de Staeten van Gelderland eed gedaen en ontfanghen. Tot dat hy in't iaer 1583. (ofte om ſyne verbeurde goederen, welke zedert het iaer 1562. door den Hertogh van Alve waren aengeſlaeghen, weder te haelen, ofte wt andere in-zichten) van de Staeten tot den Spaniard, met ſyne zoons die hy daer toe had bepraet, is overgegaen; welke ook met den vader, in wederwille van de moeder, tot het eynd van haer leeven, wtgezonderd *Henrick*, in dit op-zet hebben vol-hardet. Als *Willem* nu in den Slacht-maend 1586. op het Slot van Ulft was geruſt, heeft de weduwe *Marie van Naſſouw* wt ſyne beſchickinghe tot aen haer ſterf-iaer 1599, met toe-ſtemmingh van de zoons, in 't bewind gezeeten; ende zedert haer wt-gangh de eerſt-gebooren *Herman*. Als *Herman* in't iaer 1611. mede af-lijvigh wierd, hebben zich *Frederick* en *Henrick* de momberſchap over ſyne dochter *Marie Eli-*

† *Ex ſide Hermanni Hugonis in lib. de Obſid. Bred.*

zabeth onder-wonden; ende wanneer *Frederick* in 't iaer 1618. was geſtorven, is hem *Floris van Kuylenburgh* in de vooghdy gevolghd. Tot dat *Maria Elizabeth* echtſchap in-gaende met haer neef *Albert*, *Fredericx* zoon, het Graefſchap van den *Bergh* en Markgraefſchap van *Bergen op zoom* aen hem heeft over-gedraeghen, ende beyde op den dagh van drie Koninghen in 't iaer 1633. weder verlaeten. Maer het Graefſchap van den Bergh is, na een langhwijligh en heftigh geſchil met *Albert* gedreeven over de eygenſchap van de Zutveenſſe leenen, in 't iaer 1637. zijn oom *Henrick*, den eenighen overgebleeven zoon van *Willem*., door de leenrichters in 't Hof van *Zutveen* toe-gekend. Deſen onaengeſien is 'er in 't iaer 1644. een af-geſcheyd gemaekt, waer by *Henrix* erven de Graefſchap van den Bergh hebben af-geſtaen aen Grave ALBERT, tegens overgifte van de op-ſpraek die *Albert* hadde op *Bergen op zoom*, zoo wt ſyn eyghen naem als van weghen ſyne vrouw *Magdaleen*, dochter van *Erneſtijn* weduwe van *Beauvois*. Wijders is 'er ook verſprooken, dat ſchier ofte morghen *Alberts* oudſte zoon met de Princeſſe van *Hooghe-ſolleren* oudſte dochter van *Henrick*, indien ſy beyde daer toe konnen verſtaen, houwelijk zal ingaen, op dat alzoo *Berghen op zoom* en *'s Heerenbergh* by eenen Heer en by een geſlacht moghten verblijven. De Grave in der tijd *Albert*, ſchrijft zich Grave tot den *Bergh*, Mark-grave tot *Bergen op zoom*, Grave tôt *Walhain*, *Boxmeer* en *Champlite*, Vry-heer tot den *Byland*, *Wiſch*, *Partwis*, Heer tot *Dixmuyden*, *Haeps*, *Sambeek*, *Beerſel*, *Brunelalent*, *Homoet*, *Millinghen*, *Gendringhen*, *Etten*, &c. Erf-banner-heer des Vorſtendoms Gelder, Hoofd-man van des Koninx lijfs-wacht, ende over eene † ridder-bende.

140. De Bannery van BAER en LATHEM laet zich zien in een grafighe en vruchtbaere landouw tuſſchen *Doesburgh* en het begin van den nieuwen ofte Romeyniſen Yſſel. De Stads Overigheyd van *Doesburgh* plaght in verleedene tijden aen den Heer van *Baer* eed en manſchap te doen van ledighe leenen; welk gebruyk *Adolf* en *Karel van Gelder* hebben te niet gedaen, ende den Raed met ernſt bevoolen deſen ongedwonghen en ergerlijken eed op te ſchrijven. Het Slot van *Baer*, 't welk van groot begrijp en ſterkte was, is in 't iaer 1495. door Hertogh *Karel*. na een twijffelachtigh belegh, op ſyne ontrouwe verwanten de Heeren van *Egmond* gewonnen en tot den vloer toe af-gebrooken. *Baer* heeft eertijds geſtaen onder ſyne byzondere heerſchappen: gelijk dan de oude handveſten omtrent het iaer 1280. gedenken van eenen Heer van *Baer*, die *Henrick van den Doorenweerd* ſyn Slot heeft af-gewonnen, ende met bernen en toe-taſten quaed huys gehouden; ende op het iaer 1355. insgelijx van eenen Heer van Baer, die, in de burgerlijke woedenyen van de Hekerſſe en Bronkhorſters, by den *Vryen-bergh* omtrent *Loenen* in een veld-kamp is gebleeven. Ick vind ook op het iaer 1368. vermeld van *Richard* en *Walraven van Baer*, op het iaer 1374. van *Willem van Baer* (onder de welke *Walraven* in 't iaer 1377. drie wt-geruſte ruyters op ſyn buydel voor den Grave van Bloys heeft onderhouden) ende eyndelijken op het iaer 1543. van een tweeden *Willem*. Dan deſe Heerlijkheyd was al te vooren (door koop, houwelijk ofte anderſins) gekoemen aen het huys van *Meurs*; waer onder de Graven *Frederick* en *Walraem* zich op de iaeren 1376, 1423 en 1425. Heeren van *Baer* hebben geſchreeven. Is naderhand noch tweemael van heerſchappen en ſtammen veranderd; ende door Hertogh *Arnold* (gelijk wy t'ſyner tijd vermaenen) over-gezet aen ſyn broeder *Willem van Egmond*; ende ten laetſten (na dat Hertogh *Karel van Gelder* de vruchten een wijl tijds daer van had op-gebeurt) door den manhaftighen doch rampzalighen Grave *Lamoraal van Egmond* verkoft aen *Iacob van Bronkhorſt* en *Batenburgh*, Heer van *Anholt*.

141. De Hoogheyd van WISCH is rechtevoort gezeeten onder twee Graven, te weeten van den *Bergh* en *Limburgh*, ende word van twee Droſſaeten bediend; die in de kerſpelen van *ter Burgh* ('twelk een Stedeken ofte veel eer vlecke, is aen den ouden Yſſel niet wijd van *Anholt* af-ſtaende, hebbende poorten en graften doch geene wallen, daer neffens ook ſyne Burgermeeſters en Schepenen) ende de Gerichten van *Sillewold* en *Verſſeveld* recht verſchaffen. Onder de eerſte Heeren van den ouden ſtam van Wiſch verneem ick in de Iaer-boeken *Barend* en *Sweer* op het iaer 1179, als begiftighers van het Cloofter *Bethlehem* by *Dotechem*, en mede gerechtighd aen den grond daer het Cloofter op was getimmerd; behalven *Robert van Wiſch* Prooſt tot Elſt in de Betouw, die het zelve Cloofter met honderd guldens heeft beſchonken. *Henriek van Wiſch*, Richter van Velouwen, die in 't iaer 1311. met de broeders van den Bergh een merkelijken hoop gelds aen zekere Lombaerden heeft ſchuldigh bekent, ende (1318.) noch geleeft. *Steven van Wiſch*, die op het iaer 1312. † ſyn zoon *Dirk* (van welken *Dirk* de Iaer-boeken op het iaer 1397. noch gewagh maeken) heeft wt-gehylickt aen de oudſte dochter van Heer *Wouter van Keppel*. 1372 heeft *Henrick van Wiſch* met veele Grooten zeker verdragh van veyligheyd onder-geſchreeven, ende in 't iaer 1408. noch in 't leeven gezeeten. *Diderick*, getrouwd met *Agnes van den Doorenweerd*, heeft in 't iaer 1423. de hylix-voorwaerden van Hertogh *Arnald* (onder wiens vernaemdſte Raeden hy een was) ende op het iaer 1425. met *Henrick* (die zich beyde Heeren van Wiſch noemen) noch een ander verdragh onderteykent. Dees *Henrick* was de laetſte van den ſtam van Wiſch, hebbende by *Elizabeth* ofte *Catharine van Bronkhorſt* gewonnen (behalven de ionghſte dochter *Hendrijn* getrouwd met *Diderick* Grave *van Limburgh*) zyne erf-uyterſſe *Steven*, Vrouw van *Homoet* en *Wiſch*, welke op het iaer 1431. met handen van haer man en vooghd *Henrick van Homoet*, Land-droſt van Zutveen, van Vorſt *Arnold* als een Zutveens leen heeft verheeven het Slot *ter Burgh* met ſyn toebehoor, de Heerlijkheyd het huys en haeve van *Wiſch*, de tienden tot

† *Bende van Ordonnantien.*

† *Siet deſe Geſchied. op dat iaer.*

Dotechem,

Dotechem, *Dichteren* en *Oeſſelt*, het goed *ter Haeps*, ende de Gerichten van *Verſſeveld* en *Silwolden*. 1457. heeft de Vorſt van Gelder toegeſtaen, dat *Willem van Henkel*, aen wien het Ampt van Over-Betouw was bepand, ſyne brieven moght over-geeven aen *Henrick van Homoet*, die op het iaer 1459. is geſtorven. Na wiens dood Hertogh *Ian van Cleve* de hoeven van de Velouwſſe dorpen *Elp* en *Ermel*, daer hy *Henrick* mede had beleent, weder aen zich heeft getrocken, ende den ontfangh van deſe in-koemſten ſynen Rent-meeſter van de Lijmers aen bevoolen. In 't iaer 1462. heeft *Barend van Wiſch*, baſtaerd, voor Heer *Ian van Wiſch*, van wien hy een deel vryheyds en het Huys te *Lichtenbergh* had verkreeghen, belooft dit ſyn huys open te houden, ende aen niemand geleyde te gunnen die vyandſchap oeffende met den Heer van Wiſch, ofte een manſlagh in de Hoogheyd van Wiſch had begaen. Gemelde *Ian* Heer *van Hemert* en Wiſch, heeft, niet by *Walburgh van den Bergh*, zoo eenighe oordeelen, maer mijns dunkens by eene Gravin van Salmes verweckt *Henrick* Heer *van Wiſch* en *Homoet*, als mede (zoo ick vermoede) eene dochter Vrouw *Agnes van Wiſch*, welke elders op de iaeren 1379. en 1382. word op-gehaeld, met noch andere kinderen. 't Welk ick des te meer derve gelooven, om dat ick lees, dat in't iaer 1490. de kinderen van *Ian van Wiſch*, weghen zekere vermeynde geld-ſchuld, het Overſticht van Utrecht over eynd hebben gezet, ende van moes-koppen niet op-gehouden, voor dat, op de aenklaght van Biſſchop *David*, de adeldom en Steden van 't Graefſchap Zutveen zich hebben ſterk gemaekt, om de Heeren van Wiſch in teugel te houden en alle weghe-laegheryen te weeren.

142. Van deſen *Henrick* en ſyne zuſter *Berthi* is te vooren geſprooken in 't leeven van *Oſwald van den Bergh*; aen wien hy (over-vallen en verdruckt zijnde van ſynes zufters man *Gooſſen van Raeſveld* (een geſlacht onder de Weſtfaelinghen zoo geacht en beroemd, dat daer wt voor min dan honderd iaeren een, met naemen *Barend*, op den Biſſchoplijken ſtoel van Munſter heeft gezeeten) ſyne Heerlijkheyd van *Homoet* met de halve Hoogheyd van Wiſch heeft verkoft, ende, onder andere, met den zelven *Raeſveld* een verdingh gemaekt weghen den *Swaenenburgh*. In 't iaer 1468. heeft Heer *Henrick* kond gedaen; alzoo de Prooſt, Abt en broeders van *Beelhem* voor ſyne ſyner ouderen en nakoemelinghen zielen hadden gelooft alle iaer op 12. beſtemde tijden heughenis te houden met waeken, ziel-miſſen voor-bidden, ende hem deelachtigh te maeken aen alle goede werken, welke met zinghen, leeſen, vaſten en anders daghelijx en door 't gantſſe iaer aldaer geſchieden; dat hy tot bewijs van dankbaerheyd aen 't zelve Cloofter erffelijken had geſchonken, behalven een ſchepel zaey-lands, den wilden tiend, grof en ſmal, van de boerſchap *Garner* by *Dotechem* geleeghen. Anders was *Henrick* een woelachtigh en ſtrijdbaer man, ende heeft den Hertogh van Cleve de hand gebooden tegen Keyzer *Maxmiliaen*. Is in 't iaer 1467. getrouwd met *Cunigunda van Bronkhorſt* en *Borkuloe* (want dat hem zommighe eene Gravin van Salmes tot een wijf toe-ſchrijven, daer van heb ick geen blijk vernoomen) ende vader geworden van *Ian*, *Gijsbert* (die zich liet noemen *Gysbert van Bender te Wiſch*, ende op het iaer 1499. noch in 't leeven was) als mede, zoo ick giſſe, van *Frederick*, die op het iaer 1501. een broeder tot Wiſch word geheeten: hoewel zommighe noch eenen *Henrick* daer by voeghen, welken ick nochtans liever wil houden voor een zoon van den oudſten broeder *Ian*. *Ian van Wiſch* heeft de by ſyne ouders gedaene verkoopingh gewraekt, ende zich daer over geſtelt tegens den Grave van den Bergh. Is in 't iaer 1512. met Hertogh *Karel* bevreedighd, van dat hy te vooren, onder de Aerts-hertoghen *Maxmiliaen*, *Philips* en *Karel*, tegen ſyne landen had gekrijght; beloovende ook ſynen Burght van *ter Burgh* t'allen tijden voor den Vorſt ongeſlooten te houden. Maer om de heele Hoogheyd van Wiſch wederom by eenen Heer en aen de oude hand te brenghen, is *Ians* zoon *Henrick* (die by eenighe, doch mijns oordeels quaelijken, voor den oudſten zoon van *Henrick* en *Cunigund* werd aengeſien) in 't iaer 1495. gehylickt aen Vrouwlijn *Walraven van den Bergh*, ende de weder-helfte van Wiſch haer mede gegeeven; onder dit bedingh, dat die by gebreck van mannelijke erven weder zoude keeren aen 't huys van den Bergh. Wt dit bedde zijn gekoemen *Ioachim* en *Ermgard*. *Ioachim*, ofte ſyne mombers, over eenigh ongelijk en voorgewende ſchade op die van *Deventer* gebeeten zijnde, hebben in 't iaer 1498. een fellen krijgh gerockent, ende met min ofte meer dan 400. gewapende mannen hunne landeryen af-geloopen. Dan de Biſſchop van Utrecht *Frederick van Baden* heeft ze bejeghent, meer dan honderd wt den hoop in ſyn geweld gekreeghen, ende aen alle gevangens, tegens beloften, binnen *Deventer* eene ſneede in den neck gegeeven. *Ioachim* is naderhand in 't iaer 1528. door Hertogh *Karel* Overſte gemaekt van een kleyn veld-legher, in 't gebied van *Ruermond* om-zweevende; die, na een langh kraekeel en oorlogh, op het iaer 1530. ſyne met den Grave van den Bergh wt-ſtaende geſchillen heeft verbleeven aen Hertogh *Karel* en de geheele landſchap; welke, aftervolghens de hylix-verſchrijvingh tuſſchen ſyne ouders op-gericht, aen *Oſwald* de halve Heerlijkheyd van Wiſch hebben toe-gekent. Als niet te min *Ioachim* hier niet na vraegende, *Oſwalds* onderdaenen met alle leed gingh quellen; heeft *Oſwald* met een bequaemen hoop knechten de Veſtingh van *ter Burght* beleghert, ende zoo met ander oorloghs-tuygh als in 't byzonder met ſlanghen beſchooten, van de welke een, wel 20. voeten langh zijnde, op het Huys te *Ulft* noch word bewaerd. Wanneer de ernſt daghelijx grooter en grooter wierd, ende, neffens meer andere, *Dirk Ripperband* op Michiels avond in 't iaer 1530. aen een geſchutkoghel daer voor was dood gebleeven: is de Vorſt van Gelder, als beyder Heeren Leen-heer en ſcheyds-man, mede in 't ſpel gekoemen; die, na 't vernielen van *Wildenburgh*, als mede van 't Slot *Over-haghen* (wt wiens af-breuk op 't volgende iaer het Huys te *Billoen* binnen Velp is op-gericht) den hooghen *Homoetſſen tooren* binnen *ter Burgh*, toekoemende den Grave van den Bergh en dicht by 't Huys Wiſch ſtaende, door bus-kruyd in de lucht heeft doen ſpringhen; ende, om namaels alle aenley-

dinghe tot vyandſchap tuſſchen deſe hooghmoedighe en nabuyrighe huyſen wegh te neemen, het Slot te *Schuylenburgh* op de wederzijdſſe grenſen getimmert. Syne zuſter *Irmgard* was eerſt gepaerd met *Schiffart van Merode*, ende heeft aen haer tweeden man *Iuriaen*, Grave *van Limburgh*, de overighe helfte van deſe Bannery, als mede haer recht op de Graefſchap van *Bronkhorſt* en Heerlijkheyd van *Borkuloe*, overgezet.

143. Na de *Steden* en *Banneryen* volghen de *Ampten*, onder de welke het vernaemdſt is *het Land-droſt-ampt des Graefſchaps Zutveen*, 't welk in twee Gerichts-banken word geſplift, die te *Dotichem* en *Doesburgh* werden vertreeden en waer-genoomen. Onder het Ampt van Dotichem ſtaen de kerſpelen van *Dotichem*, *Ruerloe* (zijnde eene treffelijke en wijd-ſtreckende vlecke met een goed Slot, beleyndende aen het bos van *Sieweut*, over wiens † bepaelingh eertijds groote knibbelingh is gereeſen) *Hengel*, *Zelhem* en *Hummel*; onder *Doesburgh* het kerſpel van *Steenre*. Onlanx is'er in 't iaer 1631. tot verkortinghe van dingh-taelen, by de Gelderſſe Staeten tot *Nymeghen* beraemd, dat, na gedaene aenſpraek en aengevanghene rechts-pleegingh, de daghen zullen gehouden werden binnen de Stad *Zutveen* voor den Land-droſt ofte ſynen Stad-houder, ten over-ſtaen van twee keurnooten wt den Raed, ende over de mondelinghe gedinghen en by-vallende geſchillen vonnis geſtreeken: blijvende de hoofd-zaeken, na dat ſy te *Zutveen* volſchreeven waren, aen de gewoonlijke Land-bank van den Droſt, om aldaer na oud gebruyk ten oordeel beſtedighd en wt-geſprooken te werden. Hier na koemt *het Scholt-ampt van Zutveen*, ende onder 't zelve *Werntfeld*, *Wickmond*, *Vorden*, *Almen* en *Gorſſel* met den kringh van *Dort*; die mede gelijken ſleur van rechten volghen. Het driede is het *Droſt-ampt van Bredevoort*; 't welk een Ampt is op ſyn eyghen hand, en verdeyld in de Veſte van *Bredevoort*, ende in de dorpen van *Wenterſwijk*, *Aelten* en *Dinxperloe*. *Bredevoort* is zoo van gronds halven, als weghen ſyne ſterke werken en bezettingh, ten naeſten by onwinbaer. Tot de Stad en het Slot, 't welk door den Utrechtſſen Biſſchop *Godefroy van Rhenen* is geſticht, en heeft men geenen toe-gangh dan ſlechts aen twee zijden, ende zulx door de veenen. Niet wijd van deſe Veſte heeft een Moniken vertreck geſtaen, met naemen *Nazareth*, op welkers kerxken de naem van *Dirk van Linteloe*, als ſtichter, wierd gevonden; hoewel d'eerſte ſteen daer van is geleghd door de Cloofter-broeders van *Windesheim* in Over-Yſſel, wanneer ſy om de wille van *Sweer van Kuylenburgh* Biſſchop van Utrecht, wt bevel van den Roomſſen ſtoel, wierden verdruckt. Als omtrent het iaer 1324. *Reynald* de tweede *Brevoord* den Munſterſſen Biſſchop wederom had ontweldighd, is'er op het iaer van 1326. tuſſchen beyde een eyndelijk beſteck gemaekt, waer van wy zoo ſtrax gaen ſpreeken. In 't iaer 1246. is het Huys van *Bredevoert* door *Herman* Grave *van Loen* aen *Otho van Naſſouw* den drieden te leen op-gedraeghen; ende derhalven door Hertogh *Willem* op het iaer 1388. aen Heer *Henrick van Gemen* voor 3000. Franſſe ſchilden tot pandſchaps rechten ovet-gegeeven. Diergelijk recht heeft daer na, door bewilligingh van de Staeten deſes Vorſtendoms, gehad *Iacob van Bronkhorſt* Heer van Anholt, 't welk echter, zedert hy op het iaer 1580. 's Koninx dienſt heeft aengenoomen, op den Prins van *Oranje* is over-gedraeghen: door wiens zoon *Maurits* deſe plaetz in 't iaer 1597. † den Spaniaerden is af-gedwonghen, ende tot nu toe aen onſe zijd gebleeven. Op den 11. van den Soemer-maend 1646. is het Slot van *Bredevoort* door een heftighen blixem in brand geraekt, ende met een yſſelijk gedruys aen verſcheyde ſtucken in de lucht gevlooghen. De Burgh-grave met ſyne vrouw en meeſte huys-gezinde zijn geſmoord ofte verpletterd, ende de Stad met veele luyden iammerlijken beſchadighd.

144. Maer om dat wy, in 't vervolgh deſer boeken handelende van den Bredevoortſſen oorlogh tuſſchen de Munſterſſe en Gelderſſe gedreeven, ons zelve, zoo wel in den tijd als andere omſtandigheden van de zaek, hebben vergiſt: zullen wy den eygentlijken dedinghs-brief, als een ouden plank wt de ſchip-breuk van den verleeden tijd overigh gebleeven, die veele denkwaerdighe ſtucken in zich heeft, hier neffens gaen in-voeghen: waer by blijkt, dat *Reynalds* Huys en Heerlijkheyd van *Bermentvelde* den Biſſchop van Munſter, ende daer tegens het Slot van *Bredevoort Reynald* zijn toegeweeſen, neffens 3050. mark Munſterſſe penninghen, waer voor hem tot een onderpand zijn geleverd de Gerichten van *Wenterſwijk*, *Aelten* en *Dinxperloe*. Hier hebt ghy den inhoud des briefs:

IN Godes namen amen. Wy Dideric Greue van Cleue, ende Ian vander Godes genaden Domdeken te Collen gebroedere, gekoren Raetluyde ende ſeggeren vanden eerachtigen Heere Heeren Ludowijghe, Biſſcop to Munſter voor ſic und ſynen geſtichte van Munſter, end all ſijn helperen, met gehengenijs dade ende wille ſynes Capittels op eynre ſijden; und eynen hoogen manne Reynalde Erf-ſoone des Greuen von Gelre, voor ſic und die Graefſcap von Gelre, ende alle ſynen helperen, op ander ſijde; op alle oorloge, twiſt, kroeiynge, pleit, ende aenſpraecke, de bis an deſſen dagh ſic tuſſchen deſen voorſeyde parthyen an beyden ſijden verlopen hebben, et ſy van rove, brande, doden, erf-taele, hooenen, brieue, ende all dat daer af komen ijs: Doen kont ende tuygen, dat wy op alle de ſtucken, de tuſſchen deſſen voorgaende parthyen gewaegen zijn, ende die den ſelven parthyen aen beyden ſijden an ons bracht hebben, alſoo voer all oer kroeiynge, klaege ende aenſpraecke, nae antwoorde beyder parthyen, eyne ofte ander kroeyinge, klaege ende aenſpraecke, ons hebben beraeden met wijſe luyden, ende ſeggen op deſe voorgaende ſtucken. In't eerſte, dooden, roef, brandt, ende ſchade, die hier kommen zijn, aen beyden ſijden alincklijcke

† *Vid. in Camerâ rationum volumen, cui titulus Decimus Liber, à pag.* 166. *uſque ad pag.* 194. *de hac ſylva.*

† De hac victoria ſic Grotius: *Dum licet, oblatæ Brefordia fœdera pacis Suſcipe, res urget, ſuſcipe, tempus abit. Ah, quæ vos veſtri tenuit fiducia? quantum Fortibus ab, vobis eſſe, nec eſſe, nocet?*

quijt,

Dotechem, *Dichteren* en *Oeſſelt*, het goed *ter Haeps*, ende de Gerichten van *Verſſeveld* en *Silwolden*. 1457. heeft de Vorſt van Gelder toegeſtaen, dat *Willem van Henkel*, aen wien 't Ampt van Over-Betouw was bepand, ſijne brieven moght over-geven aen *Henr. van Homoet*, die op 't jaer 1459. is geſtorven. Na wiens dood Hertogh *Ian van Cleve* de hoeven van de Velouwſſe dorpen *Elp* en *Ermel*, daer hy *Henrick* mede had beleent, weder aen zich heeft getrocken, ende den ontfangh daer van ſijnen Rent-meeſter van de Lijmers aen-bevoolen. In 't jaer 1462. op den Sonnendagh *Oculi*, hebben *Dirk* Heer tot Wiſch, *Iohan* en *Gijsbert* gebroederen tot Wiſch, met believen van haer neve *Henrick* Heer tot Homoet en Wiſch, ſich vergeleeken met *Barent van Wiſch* haer halven broeder, ende aen hem by erf-koop op-gedraegen 't Huys en de Heerlijkheyd van den Lichtenborgh, betuygende (ſo ſpreekt de brief by gemelde gebroeders ende Heer *Henrick* bezegeld:) „ Dat *Bernt van Wiſch* onſe halve broe„ der, ende ſijne erven, in den bepaelden bezirck des „ Huyſes ende Heerlijkheyts van den Lichtenborgh, „ vry eygen vryheyt ende Heerlijkheyt, hebben, be„ ſitten ende gebruyken ſal; ſonderen dat ons, onſere „ erven ofte nakomelingen, eenigh bewinde van rich„ ten, rechten, befehle, gebot, verbot, to gichten ofte „ to richten, over lijf ofte guet, ofte anders ytwat „ (woe man dat bedenken ofte vornemen mochte, „ niet daer van uyt beſcheyden) in eeniger wijſe daer „ aen toe behalden; Sonderen dat *Barent van Wiſch* „ voorſz. und ſijnen erven daer ſelver, ofte anders ye„ mandt van ſijnent wegen, toe gichten vnd toe rich„ ten, over lijf ende guet, toe gebieden ende toe ver„ bieden, als voor ſteet, hebben ſal; allermaten ſolx „ onſe lieve Vader zal. *Hendrick* Heere tot Wiſch, &c. „ voor, ende volgends onſe broeder *Hendrick* Heere „ tot Wiſch, &c. zal. na, gehadt ende bezeten hebben. Tot dat den 15. May 1627. *Ian van Wiſch* de laetſte mans-oir uyt de nakomelingen van gemelden *Barend van Wiſch*, geſtorven is, * ende met helm en ſchild in de kerk tot *Silwolden* begraven. Gemelde *Jan* Heer van *Hemert* en Wiſch, heeft, niet by *Walburgh van den Bergh*, zoo eenighe oordeelen, maer mijns dunkens by eene Gravin van Salmes verweckt *Henrick* Heer *van Wiſch* en *Homoet*, als mede (zoo ick vermoede) eene dochter Vrou *Agnes van Wiſch*, welke elders op de jaeren 1379. en 1382. word opgehaeld, met noch andere kinderen. 't Welk ick des te meer geloove, om dat ick lees, dat in 't jaer 1490. de kinderen van *Jan van Wiſch*, weghen zekere vermeynde geld-ſchuld, 't Over-ſticht van Utrecht over eynd hebben gezet, ende van moeskoppen niet op-gehouden, voor dat, op de aenklaght van Biſſchop *David*, de edeldom en Steden van 't Graefſchap Zutveen zich hebben ſterk gemaekt, om de Heeren van Wiſch in teugel te houden en alle weghe-laeghery te weeren.

142. Van deſen *Henrick* en ſijne zuſter *Bertha* is geſprooken in 't leeven van *Oſwald van den Bergh*; aen wien hy (over-vallen en verdruckt zijnde van ſijns zuſters man *Gooſſen van Raesveld* (een geſlacht onder de Weſtfaelinghen zoo geacht en beroemd, dat daer uyt voor min dan 100. jaeren een, met naemen *Barend*, op den Biſſchoplijken ſtoel van Munſter heeft gezeeten) ſijne Heerlijkheyd van *Homoet* met de halve Hoogheyd van Wiſch heeft verkoft, ende, onder andere, met den ſelven *Raesveld* een verdingh gemaekt weghen den *Swaenenburgh*. In 't jaer 1468. heeft Heer *Henrick* kond gedaen; alzoo de Prooſt, Abt en broeders van *Beelhem*, voor ſijne, ſijner ouderen en nakoemelinghen zielen, hadden gelooft alle jaer op 12. beſtemde tijden, heugenis te houden met waeken en ziel-miſſen, ende hem deelachtigh te maeken aen alle goede werken, welke met zingen, leeſen, vaſten en bidden daghelijx en door 't gantſſe jaer aldaer geſchieden; dat hy tot bewijs van dankbaerheyd, aen 't zelve Kloofter erffelijken had geſchonken, behalven een ſchepel zaey-lands, den wilden tiend, grof en ſmal, van de boerſchap *Garner* by *Dotechem*. Anders was *Henrick* een woelachtigh en ſtrijdbaer man, ende heeft den Hertogh van Cleve de hand gebooden teghen Keyzer *Maximiaen*. Is in 't jaer 1467. getrouwd met *Cunigunda van Bronkhorſt* en *Borkuloe* (want dat hem zommighe eene Gravin van Salmes tot een wijf toe-ſchrijven, daer van heb ick geen blijk vernoomen) ende vader geworden van *Jan*, *Gijsbert* (die zich liet noemen *Gijsbert van Bender te Wiſch*, ende 1499. noch in 't leeven was) als mede, zoo ick giſſe, van *Frederick*, die op 't jaer 1501. een broeder tot Wiſch word geheeten: hoewel zommige noch eenen *Henrick* daer by voeghen, welken ick nochtans liever wil houden voor een zoon van den oudſten broeder *Jan*. *Jan van Wiſch*, heeft de by ſijne ouders gedaene verkoopingh gewraekt, ende zich daer over geſtelt tegens den Grave van den Bergh. Is (1512) met Hertogh *Karel* bevreedighd, van dat hy te vooren, onder de Aerts-hertoghen *Maximiaen*, *Philips* en *Karel* tegen ſijne landen had gekrijght; beloovende ook ſijnen Burght van *ter Burgh* t'allen tijden voor den Vorſt onghelooten te houden. Maer om de heele Hoogheyd van Wiſch wederom by eenen Heer en aen de oude hand te brengen, is *Jans* zoon *Henrick* (die by eenighe, doch mijns oordeels quaelijken, voor den oudſten zoon van *Henrick* en *Cunigund* werd aenſien) 1495. gehijlickt aen Vrouwlijn *Walraven van den Bergh*, ende de weder-helfte van Wiſch haer mede gegeeven, onder dit bedingh, dat die by gebreck van mannelijke erven weder zoude keeren aen 't huys van den Bergh. Uyt dit bedde zijn gekoemen *Ioachim* en *Ermgard*. *Joachim*, ofte ſijne mombers, over eenigh ongelijk en voorgewende ſchade op die van *Deventer* gebeeten zijnde, hebben 1498. een fellen krijgh gerockent, ende met min ofte meer dan 400. gewapende mannen hunne landeryen af-geloopen. Dan de Biſſchop van Utrecht *Fred. van Baden* heeft ze bejegent, meer dan 100 uyt den hoop in ſijn geweld gekreeghen, ende aen alle gevanghens, teghens beloften, binnen *Deventer* eene ſneede in den neck gegeeven. *Joachim* is naderhand 1528. door Hertogh *Karel* Overſte gemaekt van een kleyn veld-legher, in 't gebied van Ruermond om-zweevende; die, na een langh kraekeel en oorlogh, 1530. ſijne met den Grave van den Bergh uyt-ſtaende geſchillen heeft verbleeven aen den Hertogh en geheele landſchap; welke, aftervolghens de hylix-verſchrijvingh tuſſchen ſijne ouders op-gericht, aen *Oſwald* de halve Heerlijkheyd van Wiſch hebben toe-gekent. Als niet te min *Joachim* hier niet na vraegende, *Oſwalds* onderdaenen met alle leed ginghen quellen; heeft *Oſwald* met een bequamen hoop knechten de Veſtingh van *ter Burght* belegert, ende zoo met ander oorlogbs-tuygh als in 't byzonder met ſlangen beſchooten, van de welke een, wel 20. voeten langh, op het Huys te *Ulft* noch word bewaerd. Wanneer de ernſt daghelijx grooter wierd, ende, neffens meer andere, *Dirk Ripperband* op Michiels avond

* *Hier uyt blijckt dat het gene in eenighe Exemplaria weghen den Lichtenborgh verhaelt ſtaet, uyt een onvolkomen en onrechten bericht geſchied is.*

1530. aen een geſchut-koghel daer voor was dood gebleeven: is de Vorſt van Gelder, als beyder Heeren Leen-heer en ſcheyds-man, mede in 't ſpel gekomen; die, na 't vernielen van *Wildenburgh*, als mede van 't Slot *Over-haghen* (uyt wiens af-breuk op 't volghende jaer het Huys te *Billoen* binnen Velp is op-gericht) den hooghen *Homoetſſen tooren* binnen *ter Burgh*, toekomende den Grave van den Bergh en dicht by 't Huys Wiſch ſtaende, door bus-kruyd in de lucht heeft doen ſpringhen; ende, om namaels alle aenleydingh tot vyandſchap tuſſchen deſe hoogh-moedighe en nabuyrighe Huyſen wegh te neemen, het Slot te *Schuylenburgh* op de weder-zijdſſe grenſen getimmert. Sijne zuſter *Ermgard* was eerſt gepaert met *Schiffart van Merode*, ende heeft aen haer tweeden man *Juriaen*, Grave *van Limburgh*, de overighe helfte van deſe Bannery, als mede haer recht op de Graefſchap *Bronkhorſt* en Heerlijkheyd *Borkuloe*, over-gezet.

143. Na de *Steden* en *Banneryen* volghen de *Ampten*, onder de welke het vernaemſt is *het Land-Droſt-ampt des Graefſchaps Zutveen*, 't welk in twee Gerichts-banken word geſpliſt, die te *Dotichem* en *Doesburgh* werden vertreeden en waer-genoomen. Onder het Ampt van Dotichem ſtaen de kerſpelen van *Dotichem*, *Ruerloe* (zijnde eene treffelijke en wijd-ſtreckende vlecke met een goed Slot, beleyndende aen het bos van *Sieweut*, over wiens bepaelingh eertijds groote knibbelingh is gereeſen) *Hengel*, *Zelhem* en *Hummel*; onder *Doesburgh* het kerſpel van *Steenre*. Onlanx is 'er in 't jaer 1631. tot verkortinghe van dingh-taelen, by de Gelderſſe Staeten tot *Nymeghen* beraemd, dat, na gedaene aenſpraek en aengevanghene rechts-pleegingh, de daghen zullen gehouden werden binnen de Stad *Zutveen*, voor den Land-droſt ofre ſijnen Stad-houder, ten over-ſtaen van twee keur-nooten uyt den Raed; ende over de mondelinghe gedinghen en by-vallende geſchillen vonnis geſtreeken: blijvende de hoofd-zaeken, na dat ſy te *Zutveen* volſchreeven waren, aen de gewoonlijke Land-bank van den Droſt, om aldaer na oud gebruyk ten oordeel beſtedighd en uyt-geſprooken te werden. Hier na koemt *het Scholt-ampt van Zutveen*, ende onder 't zelve *Wernsfeld*, *Wichmond*, *Vorden*, *Almen* en *Gorſſel* met den kringh van *Dort*; die mede gelijken ſleur van rechten volghen. Het driede is *het Droſt-ampt van Bredevoort*; 't welk een Ampt is op ſijn eyghen hand, en verdeyld in de Veſte van *Bredevoort*, ende in de dorpen van *Wentertswijk*, *Aelten* en *Dinxperloe*. *Bredevoort* is zoo van gronds halven, als weghen ſijne ſterke werken en bezettingh, ten naeſten by onwinbaer. Tot de Stad en 't Slot, 't welk door den Utrechtſſen Biſſchop *Godefroy van Rhenen* is geſticht, en heeft men geenen toe-gangh dan ſlechts aen twee zijden, ende zulx door de veenen. Niet wijd van deſe Veſte heeft een Moniken vertreck geſtaen, met naemen *Nazareth*, op welkers kerxken de naem van *Dirk van Linteloe*, als ſtichter, wierd gevonden; hoewel d'eerſte ſteen daer van is geleghd door de Clooſterbroeders van *Windesheim* in Over-Yſſel, wanneer ſy om de wille van *Sweer van Kuylenburgh* Biſſchop van Utrecht, uyt bevel van den Roomſſen ſtoel, wierden verdruckt. Als omtrent het jaer 1324. *Reynald* de tweede *Brevoord* den Munſterſſen Biſſchop wederom had ontweldight, is 'er (1326.) tuſſchen beyde een eyndelijk beſteck gemaekt, waer van wy zoo ſtrax gaen ſpreeken. In 't jaer 1246. is het Huys van *Bredevoort* door *Herman* Grave *van Loen* aen *Otho van Naſſouw* den drieden te leen op-gedraeghen; ende derhalven door Hertogh *Willem* op het jaer 1388. aen Heer *Henrick van Gemen* voor 3000. Franſſe ſchilden tot pandſchaps rechten over-gegeeven. Dierghelijk recht heeft daer na, door bewilligingh van de Staeten deſes Vorſtendoms, gehad *Iacob van Bronkhorſt* Heer van Anholt, 't welk echter, zedert hy op het jaer 1580. 's Koninx dienſt heeft aengenoomen, op den *Prins van Oranje* is over-gedragen; door wiens zoon *Mauritz* deſe plaetz in 't jaer 1597. † den Spaeniaerden is af-gedwonghen, ende tot nu toe aen onſe zijd gebleeven. Op den 11. van den Somer-maend 1646. is het Slot van *Bredevoort* door een heftighen blixem in brand geraekt, ende met een yſſelijk gedruys aen verſcheyde ſtucken in de lucht gevlooghen. De Burgh-grave met ſijne vrouw en meeſte huys-gezinde zijn geſmoord ofte verpletterd, ende de Stad met veele luyden jammerlijken beſchadighd.

144. Maer om dat wy, in 't vervolgh deſer boeken handelende van den Bredevoortſſen oorlogh tuſſchen de Munſterſſe en Gelderſſe gedreeven, ons zelve, zoo wel in den tijd als andere omſtandigheden van de zaek, hebben vergiſt: zullen wy den eygentlijken dedinghs-brief, als een ouden plank uyt de ſchip-breuk van den verleeden tijd overigh gebleeven, die veele denkwaerdighe ſtucken in zich heeft, hier neffens gaen in-voeghen: waer by blijkt, dat *Reynalds* Huys ende Heerlijkheyd van *Bermentvelde* den Biſſchop van Munſter, ende daer tegens het Slot van *Bredevoort Reynald* zijn toe-geweeſen, neffens 3500. mark Munſterſſe penninghen, waer voor hem tot een onder-pand zijn geleverd de Gerichten van *Wentertswijk*, *Aelten* en *Dinxperloe*. *Hier hebt ghy den inhoud des briefs:*

IN Godes namen amen. Wy Diderick Greue van Cleue, ende Jan van der Godes genaden Dom-deken te Collen gebroedere, gekoren Raetluyde ende ſeggeren vanden eerachtighen Heere Heeren Ludowighe, Biſſchop to Munſter voor ſic und ſijnen geſtichte van Munſter, end al ſijn helperen, met gehengenijs dade ende wille ſijnes Capittels op eynre ſijden; und eynen hooghen manne Reynalde Erf-ſoone des Greuen von Gelre, voor ſic und die Graefſſchap von Gelre, ende alle ſijnen helperen, op ander ſijde'; op alle oorloge, twiſt, kroeiynge, pleit, ende aenſpraecke, de bis an deſſen dagh ſic tuſſchen deſen voorſeyde parthyen an beyden ſijden verlopen hebben, et ſy van rove, brande, doden, erf-taele, hooenen, brieue, ende all dat daer aff komen ijs: Doen kont ende tuygen, dat wy op alle de ſtucken de tuſſchen deſſen voorgaende parthyen gewaegen zijn, ende die den ſelven parthyen aen beyden ſijden an ons bracht hebben, alſoo voer all oer kroeiynge, klaege ende aenſpraecke, nae antwoorde beyder parthyen, zyne ofte ander kroeyinge, klage ende aenſpraecke, ons hebben beraeden met wijſe luyden, ende ſeggen op deſe voorgaende ſtucken. In 't eerſte, dooden, roef, brandt, ende ſchade, die hier kommen zijn, aen beyden zijden alincklijcke

† De hac victoria ſic Grotius: *Dum licet, oblate Brefurdia fœdera pacis Suſcipe, res urget, ſuſcipe, tempus abit. Ah, quæ vos veſtri tenuit fiducia? quantum Fortibus, ah, vobis eſſe, nocet?*

quijt,

quijt, ende daer nimmer mer omme te maenen; uytgeſcheyden die gevangene die noch ſtaen in gevenckniſſe, ende geloefden by beyder parthyen wille. Voort ſeggen wy alle manne die ontſacht hebben aen beyden ſijden weder op oer Leen. Voort ſeggen wy de haef-ſtat, daer dat Huys van *Bermentvelde* op ſtuent de eygen was des Greuen van Gelre, ende die Gerichte hooge ende nieder ende die alynge herſchap van *Bermentvelde* mitt allen gude, alſoo alst die hadden Berents kijnderen van *Bermentvelde*, ende die voorſz Herr *Reynandt* weder die ſelve kijnder ende oer manne gekocht heet, ende daer to alle guet dat hy ſijnt heer gekocht tot der herſcap, deme voorſz Biſſcop ende ſynen geſtichte toe, eme, ende ſynen geſtichte, ewelijcken te blijven: ende dat die voorſz Heer *Reynandt* ende ſynen erven denen voorgenoemden Biſſchop ende ſynen geſtichte, der voorgenoemde haeff-ſtatt, gerechte herſcaft, und gude van *Bermentvelde* rechte warſchap ſollen doen iaer ende dach, als voor de geene daer de voorſz Heer *Reynandt* de haeff-ſtatt, Gerichte, herſcap ende guyt weder koghte. Voort ſegge wy dat huys ter *Bredevoert* mitt den grauen ende met den wegen, als 't de Biſſchop van Utrecht beſcheyden hadde, den voorſz Herre *Reynandt* toe, emme ende ſynen erven ewelijcke ende erfelijcke to blijven. Voort ſegge wy, dat deſe voorgenoemde Biſſcop ende ſijn Geſticht geven ſoelen den voorſz Heren *Reynandt* off ſynen erven, drie duyſent ende vijff hundert marck guder ende gengber Monſterſlager ofte Soeſcher penninge, ofte gelijckes payements voor die voorſz Haeff-ſtat, Gerichte, Herſcap, und guyt van *Bermentvelde*; ende die vijff hondert marck, de deſe voorſz Her *Reynandt* den Biſſcop ende ſynen geſtichte ſchuldich was van der *Bredervoert*, ſegge wy quijt. Ende voor die voorſz 3500 marck ſegge, dat de voergenoemde Her *Reynandt* ende ſyne erve die Gerichte te *Wenterſwijck*, *Taelten*, ende te *Dijnſperen*, ende die veygraeffſchap, alſoe vere alſſe die ſelve Gerichte gaen mit luyden guede ende alle dene dat die Biſſcop daer bijnnen heet, te pande ſoelen haelden; beheltens aller godes huyſen ende allen ſunderlijcken luyden, geſtlicker und wereltlicker, edelen ende onedelen, als oers rechts ende guedes, gelegen in den vurſz pande, ende daer in ſelenſe de vorſz Her *Reynandt* ende ſyne erven halden ende beſchermen, ſunder argeliſt. Ende binnen den vurſz Gerichten en ſeelen deſe voerſz Heer *Reynandt* ende ſyne erven, die wijle ſy dit onderpant halden, en geyne veſte tijmberen noch laeten tijmberen, buyten *Bredefoert*: Noch ſy en ſeelen geinreley ſunden noch marcken wueſten mijt argeliſt. Voort ſegge wy, dat de *Borghluyde* van *Bredervoert*, deer borchleene gelegen ſijn bijnnen de onderpande, denen voerſz Heren *Reynandt* hulden ſoelen ind befitten oer *borchleen*, alſo lange als hy dit voergenoemde onderpant onder heet, of ſyne erven. Ende welck Borchman daer niet ſijtten en wijl, des borchleen moegen die voerſz Her *Reynande* ende ſyne erven ſelve behalden, diewijle ſy dijt onderpant hebben. Ende als dijt onderpant geloeft weert, ſette wy de borchluyde ende borchleen tot allen rechte, tuſſchen den voerſz parthyen. Voert van der loeſe der voerſz gerichte veygraeffſchappe ende guede ſegge wy, wanneer eyn Biſſcop ende geſtichte van Monſter dit onderpant loeſen wijllen, dat ſy moegen duen ewelijcke alle iaer bijnnen vyertyen nachten voer of na ſunte Peters dage ad cathedram, ende ſy de voergenoemde ſumme drie duyſend ende vijf hondert marck beleggen by Scepene toe Weſele, ende overmijds brijve der ſelver Scepenen dat kond maecken den voerſz Heren *Reynandt* of ſynen erven; ſoe ſoelen die ſeluen Her *Reynandt* ende ſyne erven bijnnen vijrtien nachten daer na die vurſz gerichte veygraeffſchap ende guedt quijt ſchelden mit oeren brieve, ende die los en ledich denne Biſſcop ende denne ſtichte laeten, ende die vurſz ſumme ontfangen, ſonder vertreck ende wedderſeggen. Voert ſegge wy, dat *Everart van Ulft* behalden ſal den hof mit ſijnre toebehoricheden, den hy by onthevenis des voerſz Heren *Reynandt* geloeft heet. Ende mijt deſen voergenanten ſeggen ſeggen wy deſen voerſz partyen ende oeren helperen van allen twijſte ende allen voerderijngen, die ſy bit op deſen dach gehat hebben, der ſy gewaegen of ongewaegen, eyne alijnge ſuene ewelijcke ende ummer to halden, ſunder alrehande argeliſt. Ende ſeggen oock, dat die voerſz partyen, die Biſſcop ende Capittel van Monſter ende Her *Reynand*, oer ingeſegele, ijn oerkunde dat ſy onſe ontgegenwoerdige ſeggen en ſuene ontfangen en gevurwert hebben, aen deſen brief hangen ſoelen, den wy beſegelt hebben mijt onſen ſegelen ijn veſtenis ende ſtedicheidt onſes voergeſz ſaegens. Ende wijllen oock tot meeren waerheidt ende ſeckerheidt, dat de vuerſz Biſſcop ende Heer *Reynandt* eick anderen ſeckere ende gelove ijn eydſtat, alle deſe voerſz ſuenen vaſt ende ſtede te halden, ſunder alrehande argeliſt, ende daer op ſunderlinge manlick den anderen tot eynen oerkunde geven, bijnnen eynen maende na deſſen dage, opene brieve beſegelt mijt ſijnen ende vyer edelre luyden ende vyer ſijnre ſtede ingeſegelen, ſunder argeliſt. Ende wy *Lodewich* van Godes genaden Biſſcop, Domdeken ende Capittel van Monſter, ende *Reynandt van Gelre* voergenant, bekennen in deſen brieve, dat wy deſe voerſz ſaeghe ende ſuene ontfangen ende gevurwaert hebben; ende dat wy Biſſcop ende *Reynandt* voergeſeit manlick anderen gelaeft heet ende geſeckert ijn eydſtadt, dit ſeggen ende deſe ſuene vaſt ende ſtede te halden, ohn argeliſt. In oerkunde onſer ſegele de wy Biſſcop, Capittel, ende *Reynandt* voergenoemt an deſen brief hebben gehangen. Deſe ſuene is geſacht tot Weſele in der broderen kercken ijn antworde des vorſz Biſſcops ende Heeren *Reynands*. Daer aver weren mijt dennen Biſſchop van des geſtichts wegen eerſame luede, Her *Borchart* Deken van ſunte Martine ind Her *Herman van Boderick* Doem-heren van Monſter, ende Her *Anſewijn van Ghemen*, Her *Henrick Korf*, Her *Ludolf Haeke*, Hern *Weſſel van Lembeke*, Her *Diderick van Hagenbeke*, Rijddere, ende *Iohan* borgermeiſter die gheiten is *Alebrandinck*, ende *Iohan die Vaget* Schepenen to Monſter; Ende mijt deme voerſz Hern *Reynande*, van ſijnre ende der Graffcap wegen van Gelre, Her *Diderick* Grave *van Murſe*, Her *Arnold* Here *van Wachtendonck*, Heer *Iacob van Murlaer* die iunge, Her *Godart van Honpele*, Her *Wijlhem van Swalme*, Het *Wolter van Voshem*, ende Het *Otho van Haelt* Riddere, ende anders voele guder lude Ridderen ende knaepen. In 't iaer onſes Heren duyſent drie hondert ſes en twintich

„ twintich op ſent Peters ende Pauwels avunde.
„ Unde wy *Ludewich* van der Godes genaden
„ Biſkop toe Monſter bekennet ende betuget
„ dat wy, ijn oorkunde ende tuychnijſſe deſſer
„ vurbeſchreven ſtucke, deſſe wtſchrift mijt onſen
„ ingeſegelt beſegelt hebben.

145. Het vierde is *het Richter-ampt van Doesburgh*, onder wiens bedrijf behooren *Angerloe* ('t welk door de Borgoenſſe Vorſten wel eer aen den Clevenaer was wegh geſchonken, ende onder het Ampt van de *Lijmers* getrocken, gelijk wy op ſyn plaets breeder vermaenen) *Drempt* en *Olden keppel*: 't welk effenwel onderſcheyden is van de over-buyrighe Heerlijkheyd van *Keppel* aen den ouden Yſſel, welke van den Vry-heeren van *Voorſt* door houwlijx recht is gekoemen aen de *Pallanden*, ende rechtevoort bezeeten by den wel-gebooren Heer *Ian Frederick* van den zelven by-naem, en Banner-heer van *Voorſt*. Het Slot van † *Keppel* is, neffens dat van *Bronkhorſt*, op het iaer 1582. door het volk van den Hertogh van Aniou en de Staeten in-genoomen. Het vijfde en laetſte is het *Scholt-ampt van Lochem*, daer mede veele boerſchappen en havezaeten aen vaſt zijn, met den kringh van *Verwolde*, welk dorp van ouds onder een af-gezonderden Heer heeft geſtaen, ende van de wijlen Heeren van *Keppel* is over-gewandeld tot het geſlacht van de *Haeftens*. Dus wijd van de Ampten: nu treeden wy tot de Heerlijkheeden; waer onder is *Anholt* met ſyn Stedeken t'eyndens het Graefſchap van den Bergh, tuſſchen *Yſſelmond* en *Emmerick*, geleeghen; 't welk zich voor een Rijx-leen wil wtgeeven ende geen over-hoofd kennen neffens den Keyſer; hoewel de Staeten van Gelderland over dit ſtuck met den grond-heer in kraekeel zijn. Immers ſpeur ick, dat op het iaer 1532. in de ſchat-rolle des Graefſchaps Zutveen de Ampten en Steden niet alleen van *Bredevoort*, maer ook van *Anholt* op een zekeren penningh zijn aengeſlaeghen tot behoef van den Vorſt van Gelder. Op het iaer 1580. is dit Stedeken, vermits ſyn grond-heer doenmaels den Spaniard aenhingh, door wraek-luſt van den Gelderſſen Overſten *Hegeman* wt-geroofd en te gelijk verbrand. Van de Hoogheyd van *Wiſch* en Heerlijkheyd van *Bredevoort* is bereeds gehandeld.

146. *Borkeloe* ofte veel eer *Berkeloe* (als het welke van den door-loopenden ſtroom de Berkel ſyn naem te leen draeght) is een middel-maetigh Stedeken omtrent twee uyren gaens boven *Lochem*, daer verſcheyde vlecken en heerlijke havezaeten onder ſtaen. *Borkeloe* plaght eene munt te hebben, welke door de wijlen Heeren aen de Vorſten van Gelder is vervreemd. *Lichtevoord* is insgelijx een Stedeken met een Slot en eene poort bewaerd, liggende als op de wterſte pael-ſteden van 't Graefſchap, omtrent een halve mijl van *Bredevoort* en van *Grol*. *Borkeloe* heeft van alle oude tijden geſchuylt onder de gehoorzaemheyd van ſyne byſondere Heeren: onder de welke in de hand-veſten naemachtigh zijn *Henrick van Borkeloe* op het iaer 1190; noch een *Henrick*, die op het iaer 1235. *Grol* aen Grave *Otho van Gelder* heeft verkoft, ende op het iaer 1272. noch geleeft. In't iaer 1312. heeft wederom een *Henrick* met *Reynald* den eerſten een brief van *Arnhem* beteykent. Laetſtelyken verneem ick ook van eenen *Geeraerd van Borkeloe*, die op het iaer 1385. zoude zijn geſtorven. Wiens na-laetenſchap, door koop houwelijk ofte anderſins, is vervallen aen het huys van de *Dodinkweerden*, waer onder *Hendrijn* was getrouwd aen *Gijsbert* Heer *van Bronkhorſt*, die op het iaer 1397. ofte 1398. al het recht 't welk *Govert* en *Henrick van Dodinkweerd*, *Hendrijns* erfgenaemen, op *Borkeloe* noch overigh hadden, heeft aengekoft, ende met ſynen na-zaeten ongeſtoord bezeeten, ter tijd toe Grave *Iooſt van Bronkhorſt* op het iaer 1553. zonder kinderen is over-leeden. Na wiens dood Grave *Rudolf van Diepholt*, als het recht hebbende van ſyne over-groote moeder *Helwich*, voor eerſt met *Irmgard van Wiſch* Gravin van Limburgh aen het Land-recht heeft getwiſt over de verſchillighe erfgenis; die echter, volgens de eygenſchap van rechte leenen, om drie oorzaeken is af-geweeſen. Eerſtelijken, om dat hy, ten aenſien van dit leen, geen eenen ſtronk en voor-vader had met *Gijsbert* den eerſten aenwinner. Ten anderen, om dat de overbeſte moeder van *Rudolf*, te weeten *Helwich*, door haer broeder *Gijsbert* eenmael wt-geſlooten zijnde, te gelijk ook alle haere af-koemelinghen had wt-geſlooten. Ten drieden (nademael *Borkeloe* was een oneygentlijk en erffelijk leen) om dat *Irmgard* de eenighe en volle erfgenaeme was niet alleen van den over-leeden *Iooſt* maer ook van den eerſten leen-heffer, ende twee heele trappen ofte teelinghen naerder dan *Diepholt*: welke daer behalven met recht gezet was in alle goederen van 't erf-huys, en het werkelijk bezit van den boedel mede had aengevanghen. Insgelijx is op het iaer 1562. *Willem* ofte *Dirk van Bronkhorſt* Vry-heer tot *Gronsfeld* en *Rijmburgh*, in ſynen eyſch, wegens de Heerlijkheyd van *Bronkhorſt*, verklaerd onontfankelijk.

147. Maer aen d'andere zijd hebben *Irmgards* erfgenaemen de Graven van *Limburgh* en *Bronkhorſt*, gevoeghd naderhand met de Staeten van Gelderland, een noch veel moeyelyker en hardneckigher kraekeel gevoert met de Biſſchoppen van *Munſter*, die *Borkeloe*, als een ledigh mannen leen, voort na den afgangh van Grave *Iooſt*, hadden in-genoomen, laetende aen ſyne weduwe den blooten tocht. Hier tegen zeyden de Graven, dat *Borkeloe* buyten den kringh van Weſtfaelen en binnen het Graefſchap Zutveen was geleeghen, noch in de ſchat-rolle ofte aenflagh des Rijx begreepen; dat de Biſſchop van Munſter, door verkloekingh en t'onrecht, in den brief van *Otho van Bronkhorſt* het woord van mannen-leen had by geflickt: gelijk hier wt kon blyken, dat deſe te vooren vrye Heerlijkheyd door eene vrouw, te weeten *Hendrijn van Dodinkweerd*, als houwelijx-goed het huys van *Bronkhorſt* was aengebraght. Dat *Godert van Dodinkweerd* van de heerſchappy, huys, mannen, dienſt-mannen, land en luyden, ende van alle toe-behoorigheden, als van een vry thins goed, in't iaer 1397. voor het gewoonlijk Gericht van Borkeloe, ende niet voor den Biſſchop van Munſter, aen Heer *Gijsbert* op-draght had gedaen. Dat *Otho* den blooten Burght en de heerſchappy, maer

† *Strada nimis diſtorto vocabulo* Eſpellium *dicit.*

maer niet den eygendom van de onder-hoorighe landen en luyden, wt vryen moed-wil allereerſt aen den Biſſchop te leen had op-gedraeghen, ende hem daer mede voor geen grondheer, dan ſlechts voor een Leen- en Schuts-heer erkent. Dat *Gijsbert* Heer *van Bronkhorſt* en *Borkeloe*, de Gelderſſe opper-hoofdigheyd niet miſſaekende, op Bartholomeus avond 1469. had beleeden, dat ſyn zalt vader *Otho*, en ſyne voor-vaders zich altoos met hunne landen en luyden tot de Vorſten van Gelder en Graven van Zutveen gunſtigh en onderdaenigh hadden gehouden, ende hy daerom ook met ſyn genadighen Heer Hertogh *Adolf* in verbond was getreeden; beloovende als een goed onderzaet hem en ſynen landen gehouw en by-ſtandigh te zijn, ende voor hem open te houden ſyne Steden, Sloten, Veſten, land-weeren en boomen, om zich daer wt daer in ende daer door te behelpen als met ſyne eygene, tegen alle, niemand wt-gezonderd. Welken brief de Ridderſchap Droſt en Stad van Borkeloe met haere zeghelen; ende *Gijsbert* daer behalven met ſyn eed, te gader hadden bekraghtight.

148. Dat de Grave van *Bronkhorſt* op het iaer 1504. door den Vorſt van Gelder op 20. paerden was aengeſlaeghen, daer na ook meermaels, ten opzicht van Borkeloe, door de Staeten van Nederland geſchat; ende *Iooſt* in 't iaer 1545. zich aen den Keyſer, als Hertogh van Gelder, had beklaeght, dat hy van den Rijx-momber te *Spier* om een ſtuyr wierd aengeſprooken. Ende of het voorzeyde al quam op te houden, dat effenwel een Leen-heer, na kennelyke rechten, blijkelyke billijkheyd en het inwendigh getuyghenis van ſyn gemoed, was verplicht de naeſte erven, op verlos van ſyn recht, met de opene goederen te beleenen; zonder dat hy ze, onder dat dexel, tot ſyn eyghen ofte tot eens anders behoef vermoght te keeren; met naemen zulke goederen welke wt den boeſem van den Leen-heer niet en waren geſprooten, maer door de eygenaers buyten dwangh en inzicht van eygen voordeel te leen op-gedraeghen. Ende want de minnelyke tuſſchen-ſpraek van de algemeyne Staeten niet en moght helpen, heeft, om deſe en andere oorzaeken, het Hof van Gelderland, waer aen Grave *Iooſt* hem had beroepen, met byzittingh van verſcheyde Raeden wt Holland, Utrecht, Vriesland en andere Gerichten (onaengemerkt de klaghten van den Biſſchop en Keyſerlyke tegen-beveelen) op het iaer 1615. wt-ſpraek gedaen, ende het bloot bezit met de middeler-wijl door den Biſſchop op-gebeurde vruchten, berekend t'zaemen op 523995. guldens, den Grave toe-gekent, ende daer na wt-voeringh gedaen met de ſterke hand.

149. Maer om den grond van de heele zaek beter te verſtaen, zal het niet ondienlijk zijn den volgenden Stamboom hier in te voeghen.

WILLEM van Bronkhorſt, van wien ick eerſt gewagh vind op het iaer 1272, was huys-heer van *Iohanne van Batenburgh*, ende heeft deſe Heerlijkheyd aen *Gijsbert* over-gelaeten, maer aen den ionghſten zoon *Diderick* het Slot van Batenburgh, daer de Heeren van Batenburgh haer af-komſt van daen trecken. Wt den oudſten *Gijsbert* zijn geboren

Willem Heer van Bronkhorſt, de vader van

GYSBERT van Bronkhorſt de tweede, heeft, na dood van ſyn wijf *Hendrijn van Dodinkweerd*, in 't iaer 1397. den voorderen eygendom van Borkeloe *Hendrijns* erven *Godart* en *Henrick* af-gekoft, ende naderhand in 't iaer 1406. het gebod Slot en de Stad van Borkeloe aller eerſt leen-plichtigh gemaekt aen *Otho van Hoeye* Biſſchop van Munſter. Hy heeft geene kinderen gewonnen.

GYSBERT den drieden, Heer van Bronkhorſt en daer na van Borkeloe. Heeft in 't iaer 1399. met ſyn broeder *Frederick* bewillight, dat hy *Gijsbert* na ſyns vaders *Willems* dood zoude hebben de vrye Heerlijkheyd van Bronkhorſt, ende *Frederick*, na dood van ſyn oom *Gijsbert*, Borkeloe en Lichtenvoorde, zonder haere zuſter yet van de vaſte goederen mede te deylen. Dees *Gijsbert* heeft geteelt

FREDERICK, die tot de heerſchappy van Borkeloe is toe-gelaeten, ende zonder lijfs-vrucht over-leeden.

Catharine, getrouwd met Heer *Henrick*, den laetſten wt het huys van Wiſch.

Willem, die syne vaderlyke erffenis van Bronkhorst omtrent het iaer 1370. heeft aengevanghen, ende geleest over 't iaer 1418. Ende want hy geen zaed heeft verweckt, is syne na-laetenschap vervallen op syn broeder *Otho*.

Gijsberta, welke door beyde broeders, by verdragh van 't iaer 1417, van de heerlyke goederen is wt-geslooten.

OTHO, tweeden Heer van Borkeloe wt het huys van Bronkhorst, die tot eene vrouw nam *Agniet*, dochter van *Henrick Heer van Solms* en Ottensteyn, ende voor het iaer 1418. tot syn kinds-deel ontfingh de *Heerl.* van Borkeloe. *Hy* wierd daer na mede *Heer* van Bronkhorst, ende was op het iaer 1453. noch in 't leeven: voor ende omtrent welken tijd hy met *Henrick van Wisch*, het Stedeken Vreden en *Erick van Hoy* Bisschop tot Munster groote vyandschap heeft beweesen.

Cunegund, in 't iaer 1467. gehylickt met *Henrick Heer van Homoet* ende Wisch, welke op het iaer 1488. de verkoopingh van *Homoet* en *Wisch*, by haer man aen den Grave van den Bergh gedaen, heeft belieft.

Ian Heer van Wisch.

Henrick Heer van *Wisch* heeft 1495. getrouwt *Walburgh* Gravin *van den Bergh*, mede dochter van *Oswald*.

GYSBERT Heer tot Bronkh. en Borkeloe, heeft op 't iaer 1477. syne leen-belijdenisse Munster gedaen.

WALBURGH heeft de Heerlijkheeden van Bronkhorst en Borkeloe af-gestaen tot behoef van haer oom *Frederick*.

FREDERICK Heer van Bronkhorst en Borkeloe, heeft 1490. de beleeningh ontfanghen, ende op het iaer 1492. zich in echt begeeven met *Mette van den Bergh*, dochter van Grave *Oswald*.

IOOST eerste Grave van Bronkhorst en vijfde Heer van Borkeloe, is in de iaeren 1529. en 1542. met Borkeloe beleend, ende op het iaer 1553. sonder lijfs-geboorte af-gestorven, laetende den lijf-tocht aen syne weduwe *Marie* Gravin *van Hoey*, welke in 't iaer 1579. haer man mede is gevolghd.

Helwich had tot een man *Otho* Grave *van Diepholt*.

Rudolf Grave *van Diepholt*.

Frederick.

Rudolf Grave *van Diepholt* aenleggher.

Frederick Gr. van Diepholt.

Anne Margriet Gravin van Diepholt.

IRMGARD van Wisch, bed-genoote van *Iuriaen* Grave *van Limburgh* en Heer van Styrum, naeste erf-uyterste van den ionghsten leen-draegher *Ioost*.

HERMAN IURIAEN Grave van Limburgh en Bronkhorst, Heer van Styrum Wisch en Borkeloe, die by eene tweede *Marie van Hoy*, verwante van de eerste *Marie*, heeft geteelt

IOOST, Grave van Limburgh, die het dingh-tael van Arnhem aller eerst heeft aengevanghen; ende by *Marie* Gravin *van Schouwenburgh* verweckt (behalven *Iuriaen Ernst* Vry-heer van Wisch)

HERMAN OTHO', Grave van Limburgh en Bronkhorst, † op-siender daer behalven van de Ruytery, Oversten van eene bende paerden, ende Stad-waerder van Zutveen, die tot dienst van de Ho. Mogh. Staeten syne ieughd en mannelijke iaeren beste adende, verscheyde luydbaere en stoute daeden heeft verricht, ende ook op het iaer 1632. Sittard in 't land van Gulich verovert; tot dat hy op den 28. van den Wijn-maend 1644. binnen Bergen op zoom deser wereld is over-leeden.

OTHO tegenwoordigh bezitter, Grave tot Limburgh en Bronkhorst, Heer tot Styrum, Wisch en Borkeloe, Banner-heer des Vorstendoms Gelder en Graefschaps Zutveen.

† *Commissaris generael van de Cavallerie.*

150. Nu

150. Nu is 'er noch overigh om aen te wijſen, dat de Veſtingh van *Diepenheym*, die nu onder Over-Yſſel behoort ofte getrocken is, wel eer een lid en aenhanxel is geweeſd van *Borkeloe* en 't Graefſchap Zutveen. De Utrechtſſe Iaer-boeken leeren my op het iaer 1330, dat de aenweſende Biſſchop van Utrecht *Ian van Dieſt* met believen van ſyn Gods-huys, om te weeren de daghelijxe in-vallen en over-greepen die wt deſe plaets op ſyne onderzaeten van't Over-ſticht wierden gedaen, het Slot te Diepenheym van de echte luyden *Willem* Heer *van Boxtel* knaep en *Cunigunda* Gravin *van Dalem* Vrouw van Diepenheym, heeft aengekoft: ende dat dit Slot daer na is verpand, dan wederom geloſt en gevrijd door *Floris van Wevelickhoven*, die van het iaer 1379. tot aen 1393. den ſtoel van Utrecht heeft betreeden. Wat hier van zy, altoos is my voor-gekoemen eene bezegelde kondſchap van *Arend Steecke van den Grootenhuys*, *Henrick Schunde* en hunne erfgenaemen van 't iaer 1370, waer by ſy doen te
„ verſtaen, hoe ſy in goede trouw gelooft en
„ gezekert hebben, zoo wanneer hun Ionk-heer
„ *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer te *Borkelee* ofte ſyne
„ erven hadden voldaen van 300. molderen rog-
„ ghen ofte van der zelver waerdy in geld, dat ſy
„ hem dan na hunne maght zouden antwoorden
„ en leveren kummerloos huys, renten en de
„ alinghe heerſchaft van Diepenheym met al
„ haer toebehoor, welke ſy luyden van weghen
„ den heerſchap van Diepenheym onder hadden
„ en waerden. Ende dat op deſe koop de leverantie is gevolghd, word onder andere beweerd wt zekere Rekenſchap van't Graefſchap Zutveen aengaende den grooten penningh van 't iaer 1532; waer toe niet alleen de Stad en Graefſchap van den Bergh, het Ampt en de Stad van Anholt, de Heerlijkheeden van Wiſch, Brevoord en Alten, maer ook de Heeren van Bronkhorſt in den tijd van vier iaeren hebben gegeeven voor hun aendeel 25000. goud-guldens ponden: van de welke de Heerlijkheyd van Diepenheym heeft moeten op-brenghen over de 165. goud-guldens ende de Stad 35: Ende noch naerder en naekter wt zekeren verdraghs-brief van 't iaer 1372, waer by deſen *Gijsbert van Borkeloe* het Huys en de heerſchap van Diepenheym word toe-geſchreeven, welken wy hier niet en moeghen voorby gaen, zonder de waerheyd ende te gelijk de eer van dit geſlacht te verkorten. Siet hier de eygentlijke woorden:

DIt ſyn die voerwaerden die een Eerſame Vader in Gode Heer Arent van Hoernen Biſchop tot Utrecht/ Wouter van Voerſt ende Ian van Voerſt van der eener ſyden/ Heer Willem Heere van Bronkhorſt, Gijſsbert Heere van Borclo, Heinrijck van Wyſche ende Steven van Suelen van der ander ſyden/ mit malcanderen gededingt ende overdzagen/ ende hem van beyden ſyden gemechticht hebben/ In allen manieren/ als hyr na beſchzeven ſtaet: Int eerſten dat myn Heere van Utrecht ende dat Geſtichte van Utrecht aen die zyde der Iſſele daer die Gzaefſchap van Zutphen gelegen is/ die Gzeve van Cleve mit Emmerych ende der Hetter mit haeren toebehoeren/ Wouter van Voerſt mit der Herſchap van Keppell ende mit anderen ſynen ende ſyure moeder der Vzouwen van Voerſt Slaeten ende goeden/ ende mit dat ſy onder heefft van der Vzaeſtyen van Emmerych; Heer Derijck van Keppell mit Derwoelde ende ſynen toebehoeren/ Heer Evert van Ulft mit Vlfft ende ſynen toebehoeren; Symon van Schulenborgh mit Schulenbozgh ende ſynen toebehoeren; Eerijck Kolthoff van Kortenhaeren mit Weſſenhozſt ende ſynen toebehoeren; Reynout van Rees mit Heeſzhuſen ende ſynen toebehoeren; Eerijck van Hackvoerden mit Hackvoerden ende mit ſynen goeden ende toebehoeren; Steven van Broeckhuſen mit ſynen Slaeten ende goede/ Ende voer alle deſe voozſchzeeven Heeren ende luede helperen/ ende alle Heer Ians van Beloys des Hertogen van Gelren/ ende Gzeve van Zutphen/ ende Vzouwe Mechtelde Hertoginne van Gelren ende Gzevinne van Zutphen/ ſyns wyffs helperen die geſeten ſyn op die zyde der Iſſele daer Zutphen ſtaet/ ende up die zyde des Ryns daer Emmerych ſtaet/ binnen die paelen daer die Iſſell wten Ryn loopt/ mit alle hoeren Heerſchappen Slaeten ende goeden/ veligheyt hebben ſoelen vp die zyde der Iſſele daer Zutphen ſtaet/ ende vp die zyde des Ryns daer Emmerych ſtaet/ ſtreckende tot daer die Iſſele vten Rynen loopt/ voer den Hertoge van Gulych Joncker Willem autſten ſoen des Hertogen van Gulych ende voer alle hoer helperen ende voer alle die gene/ die viande ſyn Heeren Ians van Beloys Hertoge van Gelren ende Gzeve van Zutphen/ ende Vzouwe Mechtelde Hertoginne van Gelren ende Gzevinne van Zutphen/ ſyns wyffs/ des Biſſchops van Utrecht/ Wouters van Voerſt, off Ians van Voerſt: Ende mede ſoelen dat alinge Geſtichte van Utrecht vp beyden zyden der Iſſele/ ende alle Stede/ Slaete/ Vozpen mit Heerlicheyden Gerichten Reynen ende allen toebehoeren/ die mynen Heer van Utrecht voozſchzeven te onderpande geſatt zyn in Veluwe van den Hertoge ende Hertoginne van Gelren voerſchzeven/ velich weſen voer den Heere van Vzonckhozſt/ Gijſsbrecht van Vozclo/ Heinrijck van Wyſche/ Steven van Suelen/ ende voer alle hoeren helperen/ ende voer die Stede ende Lande van Zutphen ende van Doesbozgh. Ende hyr eghegen ſoelen die Heere van Vzonckhozſt mit ſynen Heerſchappen Slaeten ende goeden/ Gijſsbert van Borclo mitten Huys ende der Heerſchap van Diepenhem, alſoe als hys nu onder heeft, mitten huſſen ende der Heerſchap van Borclo, ende dat daer toebehoert/ mit andere ſynen goeden/ Heinrijck van Wyſche mit ſynen Hues ter Vozgh ende ſyne Heerſchap van Wyſche/ ende ſynen goeden/ ende Steven van Suelen mit ſynen Heerſchappen Slaeten ende goeden/ Derijck van der Kemmenaeden mit ſynen Hues ende goeden/ Berent van Vorden mit ſynen Hues ende goeden te Vozden/ Sweder Royebaert mit den Hues ende goeden ter Wildenbozch/ ende daer toe die Stede ende Lant van Zutphen ende van Doesbozgh

bozgh velich wesen op die zijde der Issel daer Zutphen staet / ende op die zijde des Rijns daer Emmerijck staet / streckende tot daer die Issel van Rijn loopt voer Heer Ian van Beloys Hertoge van Gelren ende Gzeve van Zutphen ende Vzouwe Mechtelde Hertoginne van Gelren ende Gzevinne van Zutphen / voer Heeren Aerent van Hoernen Bischop tot Vtrecht / voer den Gzeve van Cleve / voer Wouter ende Ian van Voerst gebzueder / ende voer alle hoeren helperen / Ende ooch sall Stevens Hues ende goet van Zuelen gelegen tot Zuelen vp Vtrecht vehlich wesen voer den Hertoge ende Hertoginne van Gelren / den Bischop van Vtrecht / Wouter ende Ian van Voerst voerschzeven / ende voer alle oer helperen. Voozt soo sall die Gzaefschap van Cleve velich wesen voer den Heere van Vzonckhozst / Gijsbrecht van Borclo, Heinrijck van Wysche ende Steven van Zuelen, ende voer oer helperen ende voer oer knechte. Ende dese velichepde soelen dueren aen allen syden voerschzeven van den date des Vzyffs / tot eenre maent toe / nadien dat myn Heere van Vtrecht off Wouter van Voerst dat wedder seggen den Heere van Vzonckhozst offt Gijsbrecht van Borclo synen vzueder ; off dat die Heere van Vzonckhozst / offt Gijsbrecht van Borclo dat mynen Heere van Vtrecht off Wouter van Voerst wedder seggen / elcke met syne apene vzieve. Voort soo mach die Gzeve van Cleve voer hem voer syn lant ende voer syn holpere / den Heere van Vzonckhozst / ende die Heere van Vzonckhozst hem weder voer hem / voer Gijsbrecht van Borclo, voer Heinrijck van Wische, voer Steven van Zuelen, ende voer oer holperen / die voersegede velichepdt tusschen hem vpseggen / elcke den anderen mit synen apenen vzeve een maent te voeren als voerschzeven is. Voort soe soelen dese velichepde tusschen den Heere van Vzonckhozst / Gijsbrecht van Borclo, Heinrijck van Wische ende Steven van Zuelen vp die een zijde / ende Heere Everde van Ulfft, Simon van Schulenborgh, Reynout van Rees, ende Eerijck Kolthoff voerschzeven vp die ander zijde / sonder eenich vpseggen blijven staende tusschen hier ende Kirstdach naest-koemende / ende dien dagh alle mer entenden mach elcke van hem den anderen een maent te voeren die velichept tusschen hem vpseggen. Voort weert dat die Gzeve van der Marcke viant wurde tusschen hier ende Kirstdach off daer nae des Heeren van Vzonckhozst / Gijsbrecht van Borclo, Heinrijck van Wische off Stevens van Zuelen, soe mochte Eerijck Kolthoff voerschzeven den genen / dies vpant die Gzeve voersz: wurde / die vehlichept voerschzeven dzien dagen te voeren vpseggen / ende dan holper werden des Gzeven voerschzeven. Voort sint voerwaerde / weer dat saecke dat die Gzeve van Cleve syn voerwaerden van velichepden voerschzeven vpsegeden / als voerbeschzeven staet / soe muchte Simon van Schulenborgh voersz: voer hem ende voer syn holperen die velichepdt mede vpseggen / wanneer hie wolde / mer so soude die velichepdt nochtans blijven staende daer nae viertien nacht. Voort sint voerwaerde / weer dat zaecke / dat Peter van Steenbergen, Arent van den Gruythues off haer holperen dese velichepdt voerschzeven niet houden en wouden vp die zijde der Issele daev Zutphen staet / ende vp die zijde des Rijns daer Emmerijck staet / tot daer die Issell van Rijn loopt / off in eeniger manieren verzaecke / so soelden die Heere van Vzonckhozst / Gijsbrecht van Borclo, Heinrijck van Wische ende Steven van Zuelen mit alle hoere macht ende mit goeden geloeve mynen Heere van Vtrecht / Wouter ende Ian Voerst, ende hoeren helperen dat helpen keren ende weeren. Voort sijnt voerwaerden / dat die Steden van Doetinchem / Lochem ende Gzoenloe dese velichepdt duerende soelen blijven steken ongehuedet / ende velich voer den Hertogen ende Hertoginne van Gelren voerschzeven / ende hoeren holperen op die eene zijde / ende den Hertoghe van Gulijck / Joncker Willem synen audtsten soen / den Heere van Vzonckhozst ende alle hoeren holperen vp die ander zijde. Behoudelijck den Heere van Vzonckhozst synes amptes der Gzaefschap van Zutphen dese voerschzeven settinge ende velichepde alle tijdt in alle manieren als die Vzieff inhalden / die tusschen den Heere van Vzonckhozst aen die een zijde ende Wouter van Voerst aen die ander zijde gemaeckt sijn / emende van den Vzosaetampte ende Keyncampte der Gzaefschap ende des landts van Zutphen voerschzeven. Voort sint voerwaerden / dat die van Zutphen ende die van Doesbozgh velich vp ende neder soelen moegen vaeren mit hoere comenschap den Issel-stroom langes tusschen Zutphen ende Campen / alsoe lange als dese voerschzeven velichepdt duert. Behoudelijck dat sy alle tijdt / soe wanneer dat sy voer by Hatthem vaeren soelen / tot Hatthem aenvaeren soelen / ende daer van den Hoeftman / dient daer bevalen is / aerloff bidden te vaeren / ende soe salmen sie aerloff geven sonder vertrecke. Ende alle dese voerschzeven voerwaerden ende puncten gelaven ende zecheren wy vaste ende stede te hauden sonder arghelist. In ozkonde deser dinge / soo hebben wy Aerent van Hoernen Bischop tot Vtrecht ende Wouter van Voerst, van der eene zijden onse zegelen aen desen Vzieff doen hangen / ende wy Willem Heere van Vzonckhozst / Gijsbrecht Heere van Vozclo / Heinrijck van Wische ende Steven van Zuelen hebben onse zegele aen desen vzieff gehangen voer den Hertoghe van Gulijck ende Joncher Willem van Gulijck syn audtsten soen Hertoge van Gelren ende Gzeve van Zutphen / ende voer ons in alle manieren als voerschzeven is. Gegeven int Jaer ons Heeren dupsent dzie houdert twee ende tsoeventich / des Donredages nae sinte Vzirius dagh. Ende ich Ian van Voerst heb myn zegell aen desen vzieff doen hangen ozkonde alle deser dinghe voerschzeven / Ende was mit seven upthangende zegelen befestiget. Ende baven dit zegelen geschzeven / Bischop, Wouter van Voerst, Bronckhorst, Borclo, Wische, Zulen, Ian van Voerst, &c.

Om dese

Om deſe na 't uyterlijk oogh ſtrijdende bewijſen te verſoenen, zoude ick vermoeden, dat de Biſſchoppen niet dan het naekte gebied en 't recht van bezettinghe, ende de Heeren van Bronkhorſt den oorbaerlijken eygendom hebben aengekoft. Maer hoe ende wanneer ſy hun bezit en recht zijn weerloos geworden, en heb ick tot noch toe niet vernoomen.

151. ARNHEM, zijnde de moeder-ſtad van het vierde en laetſte Vierdeel van Gelderland, de Velouw, word by zommighe in 't boek-ſtaeven *Aerenheym* genoemd; wt zaeke het (gelijk mede zeker oud en ridderlijk geſlacht in 't Vorſtendom van den zelven naem) een keyzerlijken Arend in ſijn wapen is voerende. Dan de oude Schrijvers, met naemen *Tacitus*, noemen het *Arenacum*, ende niet (gelijk andere oordeelen) *Harenatium* ofte *Herenatium*: 't welk ick achte van ons *Axenacum* verſcheyden, ende, uytwijſens ſyn naem en geleegenheyd, geweeſd te zijn het dorp van *Heringhen* ofte eenighe andere plaetz boven *Nymeghen*. Hoewel eenighe den naem van *Arenacum* liever willen paſſen op de vlecke *Arichum* tuſſchen Tiel en Buyren, en eenighe wederom op *Rencum* by Wageningen; 't welk, indien men de letter *A* tweemael uyt-laet, niet met allen van *Arenacum* zoude verſchillen, ende alwaer men ook voor-geeft etlijke oude penninghen te zijn gevonden, en onder andere een, die aen d'eene kant een rouw menſchen aenzicht, ende aen de over-zijd het op-ſchrift van ΔORESTAT vertoonde. Doch beyde met luttel ſchijn van waerheyd; nademael dit dorp eertijds ende in meeſt alle oude hand-veſten met den naem van *Redichem* ofte *Redinchem*, ende niet van Renkum, word gedoopt. *Arnhem* en is niet alleen de hoofd-ſtad van de Velouw, maer ook de ſtoel van 't topperſte Hof, als mede van de Reken-kamer en Leen-kamer des Vorſtendoms. Is als in 't hert van Gelderland, ende ſchier in 't midden van de twee andere hoofdſteden Nymeghen en Zutveen geleeghen, ende maer een half uyr van Yſſel-oord, daer de Rhijn aen de rechter hand de Druſiaenſſe grift van hem geeft. Het heeft in alles vijf poorten; waer van de *Ians-* en *Rhijn-poorten* naer de Velouw, de *Velper poort* naer 't Graefſchap Zutveen, de *Sabis* ofte liever *Sebis poort* naer 't land van Cleve, ende de *nieuwe* toegeſlootene *Water-poort* naer den Rhijn en de Betouw wtſien; weſende alle van ſteen t'zaemen gemetzeld, ende tegens wtheyms geweld wel bewaerd. Dan de koſtelijxte is de *Ians poorte*, welke in 't iaer 1537. door Hertogh *Karel*, wanneer hy voor de aenkoemſt van een ander en maghtigher *Karel*, te weten den Keyſer, was beſchroomd, met een wtſteekend Rondeel en ſteenwigh bolwerk op koſten van de burghery is verſterkt; op welke poort nu de gevanghens van 't Hof in hechtenis worden gezet. Gelijk hy mede naer de Rhijn-poort de wal hoogh heeft laeten op-trecken, ende tuſſchen de Ians en Velper-poorten den *Gelderſſen toren* gebouwt, waer van de over-blijfzelen noch beſtaen. Dan door de voor-zorgh en driftigheyd van *Erneſt Caſimir* Grave van Naſſouw, zijn 'er na het iaer 1624, wanneer de Spaenſſe te vooren onder Grave *Henrick van den Bergh* de Velouw waren in-gebrooken, neffens de ſteene muyren doorgaens aerde wallen op-geworpen, ende twee maghtighe hoornwerken, een buyten de Velper en een buyten de Sebis poort, af-geſteeken; met by-voeginghe van eenighe bol-werken aen den voet van de wal; behalven dat ook de Stad aen den Rhijnoever is wt-gezet, ende met een ſteylen en ſchuyns af-gaenden muyr op-gehaeld.

152. *Arnhem* toont van buyten cierlijk in 't oogh, ende is vol van burghers, en daer neffens van een zeer gezonde en lieffelijke lucht: des te meer, om dat aen 't noorder eynd de berghen als een bol-werk om haer hebben geſlaeghen ende zoo dicht daer over hanghen, dat de noorder wind (die van bloemen en vruchten niet alleen, maer van oude en aemborſtighe luyden een geſwooren vyand is) over de laeghe Stad heen waeyt, en ſyne meeſte hevigheyd op de nabuyrighe Betouw en Nymeghen te werk ſtelt. Is ook van ouds geſchat voor de *genoeghelijxte* van de hoofd-ſteden, ende dienthalven geweeſd de gewoonlijke verblijfs-plaetz van de Vorſten: zoo weghen den *Rhijn-ſtroom* die aen de zuyder zijd de veſten beſpoelt, als om ſyne menighvuldighe beeken, heldere ſpringh-wateren, en groene beemden; ende met naemen om ſyn hoogh en dicht *Bos*, het welk te roer aen de poorten plaght te reyken, dan naderhand in het hard belegh van *Philips van Ooſtenrijk* tot den wortel toe is af-gekapt. Waer mede by koemen de vermaekelijke en veelerhande zoo om als binnen de veſten geleeghene Speel-tuynen en Boom-hoven, die noch daghelijx in getal en fraeyigheyd toe-neemen; ende Ooſtwaerts de weeldighe weyden van het *Arnhemſſe Broek*, welke de Heeren van den Raed in 't iaer 1364, wanneer de Stad meerendeels door den brand was verongeluckt, eenſdeels aen de burghery, tot heelinghe van haer verlos, hebben wt-gedeylt. De *Moelenbeek*, die wt de by-leggende berghen koemt ſchieten, ende buyten met haer drift, in plaetz van wind en zeylen, verſcheyde moelens doet om-gaen, loopt ten laetſten in de Stad ende wt de Stad in den Rhijn, na dat ſy aldaer insgelijx een koorn-meulen, tot groot gerief der inwoonderen, heeft om-gejaeght; maekende door haer eendraghtighen vloed het meel fijn, ende het *Arnhemſſe Witte-brood* by de nabuyren aengenaem. Deze Beek ware, na 't oordeel van zommighe, lichtelijken te verleyden, om daer door met genoeghſaem water te voorſien des Stads graften, die tuſſchen de Rhijn- en S. Ianspoorten droogh zijn, om dat de aders door het diep graeven zijn af-geſteeken. Aen den Velouw-kant op den wegh naer Utrecht, ziet men een verheeven *Sand-bergh*, waer van men de nederighe Betouw, niet zonder inwendigh vermaek en ooghen-luſt, kan over- en door-kijken; ende wat dieper naer de Velouw een anderen heuvel, die pot- ofte vul-aerd wt ſyn boeſem voort-brenght. Noordwaerts zijn mede menighte van heuvelen en daelen, met heyde en kruypende boskens doorgaens bezet, daer allerley, grof en kleyn, wild werd gevanghen. Op dat ick nu ſtil zwijghe van het nabuyrigh warand, de *Wild-baen*, eertijds tot ſchut en bewaeringh van 't gediert met graften en wallen beſlooten; waer binnen de Vorſten ſich met iaeghen (gelijk nu de burghery met wandelen)

gewoen

gewoen waren te verluſten; ende van de ſchoone ſchaduw-boomen, lanx de wallen en buyten de poorten allenthalven verſpreyd; als mede van de over-aengenaeme plaetzen van *Monickhuyſen* en *Rooſendael*. Aen 't zuyden en over Rhijn (die eertijds door loop van tijden wat af-gewend zijnde, door 't beſtel van Hertogh *Karel* wederom bezijden de veſten is heen geleyd) heeft ſy de *Betouw* op zijd, die overvloed van haver, garſt, weyt, boonen, hoppe en erweten wt-geeft, ende buyten de Rhijn-poort met een *Schip-brugh* als aen de Stad word vaſt gehecht.

153. Aen 't noorder eynd van de Stad vertoont zich, benevens het vertreck van de wijlen Ridders van Rhodos ende nu Malta, de *Ians kerk*, welke hoewel door den brand (die op het iaer 1425. eene van de toorens ende ſchier de heele Stad heeft verſlonden) eenighſins is geſchonden, nochtans in oudheyd wonderlijken wt-teykent, ende, ten aenſien van ſyn vreemd maexel en inwendighe geſtaltenis, zelfs ook voor het verſchijnen van de zaligh-maekende leer, door heydenſſe handen ſchijnt gebouwd te weſen. Maer is nu wederom door den milden yver en groothertigheyd van den edelen Raed prachtigher dan voor heen op-gemaekt, ende, gelijk van ouds, met een tweeden tooren vermeerderd. Sy heeft eertijds op merkt-daghen van alle wt de Velouw hier binnen gevoerde waeren den tol gebeurt; welke dienſtbaerheyd op het iaer 1240. door Grave *Otho* is af-gekoft. De Duytſſe Ridders waren in de vergangene tijden alhier zeer ontzaghelijk, en met ontallijke voor-rechten vereerd. Gelijk dan Hertogh *Willem* by zeker hand-veſt van 't iaer
„ 1379. kond doet; alzoo ſyn oud vader *Reynald*
„ en oomen *Reynald* en *Eduard* om Gods wil tot
„ voorſtand deſer Heeten, met naemen der geener
„ die in hunne landen gezeeten waren ofte ge-erfd,
„ als de Bevel-hebbers van Utrecht, Arnhem, Nymeghen, Ingen en Buyren, alle hun broederen
„ met haer lijf en goederen waer die in 't Vorſtendom geleeghen waren, namen in haer hoede
„ en volkoemene beſchermenis, willende dat ſy
„ die ruſtelijk en ongemoeyd van yemand zouden
„ bezitten; ende of 't zaek ware dat yemand op
„ haer te zegghen hadde, dat ſy des voor geene
„ hoere Ampt-luyden ofte Richter te recht ſtaen
„ en zouden, dan voor den Vorſten zelve ofte hun
„ laſt-hebbers; Dat hy derhalven wt gelijke
„ oorzaeken, ende op dat ſy ſyner olderen zielen
„ in hun dienſt, gebeeden en waeken gedenken
„ moghten, de Bevel-hebbers der zelver Gods-
„ huyſen en Steden, t'zaemen met alle tegen-
„ woordighe ofte namaels koemende broederen,
„ in deſe haere brieven en vryheeden ten vollen
„ had beveſtight; Gebiedende daerom allen ſy-
„ nen Ampt-luyden, Richters, Onder-richters en
„ Panderen, de zelve trouwelijken van ſynent
„ weghen te beſchutten, in geenighe zaek te
„ laeten verontrechten, haer goederen niet te
„ bekommeren, ofte vondeniſſe daer over te dey-
„ len, ten ware wt ſyn zonderlingh bevel. Welke vryheeden ſyn broeder *Reynald* daer na in 't iaer 1402. van woord tot woord heeft vernieuwt. Boven dit vind ick een brief door *Gregoris* den negenden in 't zevende iaer ſyns Pauſdoms voor de onderdruckte broeders van 't Ieruſalems Gods-huys binnen *Arnhem* geſchreeven aen den Opper-hiſſchop van Colen en ſyne Stad-houders, ten eynde ſy alle de geene die
„ der zelver have ofte huyſen oneerbiedelijken
„ hadden ingenoomen, ofte onwettelijken in-
„ hielden 't geen haer by wterſte wille was ge-
„ maekt, ofte tegen de broeders zelve, boven
„ toe-laet van den geeſtelijken ſtoel, doem- ofte
„ ban-oordeelen onder-ſtonden wt te ſpreeken,
„ ofte de tienden van haeren arrebeyd te ont-
„ neemen; na voorgaende kennis, indien het
„ wereldlijke waren, by het opentlijk aenſteeken van kaerſſen in de kerken door hun vonnis
„ zouden verſchricken; maer, zoo 't geeſtelijke waren, de zelve zonder eenigh beroep
„ van hun dienſten en gunſten zoo langh af-houden, tot dat ſy den broederen voldoeningh
„ hadden gegeeven, ende beyde met brieven
„ van den Biſſchop zich tot de kerkelijke ſtoel
„ gekeert, om van den voorgaenden vloek ontbon-
„ den te werden.

154. Voor de quaede iaeren was hier een aenzienlijk gild van *Dom-heeren*, door *Walger* Grave van Teyſterband wel eer binnen Tiel ingeſtelt, ende op het iaer 1328. als naer een veyligher en vreedzaemer plaetz hier heen overgebraght; die de heerlijke ende met twee toorens op-klimmende *Walburgen kerk* aen de wal op hunne koſten hebben getimmert en tot haer wil hadden, welke echter by onſe tijden is onteerd, ende in een wapen-huys en gevanghenis van krijghs-luyden veranderd. Aen 't zuyden van de Stad ſtaet de *Broederen-kerk* (daer het hert van Hertogh *Karel* van ongewoene groote in een ſilveren koffertjen light gebalſemd) gelijk mede Ooſtwaerts het ruym en gemackelijk *Agnieten Clooſter* over de beek voor de Begijnen, welke op het iaer 1404. hier eerſt zijn ingeſloopen, ende nu onlanx door haer wt-ſterven het gemeen inkoemen hebben vergroot. Onder de Gods-huyſen die voor den gebreekelijken open ſtaen, is als Koningin het *Catharijnen Gaſt-huys*, van ouds beroemd onder den naem van *Gods-weerd*, ende voor weynighe iaeren wt de Backer-ſtraet naer dit Clooſter over de beek verplaetſt, 't zy dat men aenſchouw wil neemen op ſyne ruymte en menighte van vertrecken, ofte op den overvloed van middelen daer de oude † behoeftighe burghers, ofte die onverhoeds door tegenſpoed in armoede zijn vervallen, als mede die met krank-zinnigheyd geſlaeghen zijn, ende gequetſt of verminkt krijghsvolk, rijkelijken werden verzorghd en onderhouden, ende ook veele luyden, om alle leed van het ongeluckigh nood-val by tijds voor te koemen, de onbezorghde koſt voor een zekeren penningh gaen koopen. Behalven het *oude*, is 'er noch een ander *Wees-huys*, waer van eerſte en vernaemdſte ſtichter is Hop-man *Iacob de Wilt*, daer de vader-looſe kinderen en weduwen van krijghs-luyden, die in 's lands dienſt zijn gebleeven, ende meer kinderen dan goed after-laeten, eerlijken werden geſpijſd en op-getrocken. De hoofd-kerk, eerſt na *Marten* maer zedert het iaer 1453. na den vermeynden heyligh *Sebis* genaemd (wiens overblijfzelen doen wt het Clooſter van Prummen hier zijn heen gebraght en op-geſlooten) is een ſteeuwigh en verheeven gebouw, pochende

† Inſcriptio eiuſdem ita habet: *Hic defeſſa labore ſenectus, claudus & annens Hoſpitio fruitur, curat ſua vulnera miles.*

niet

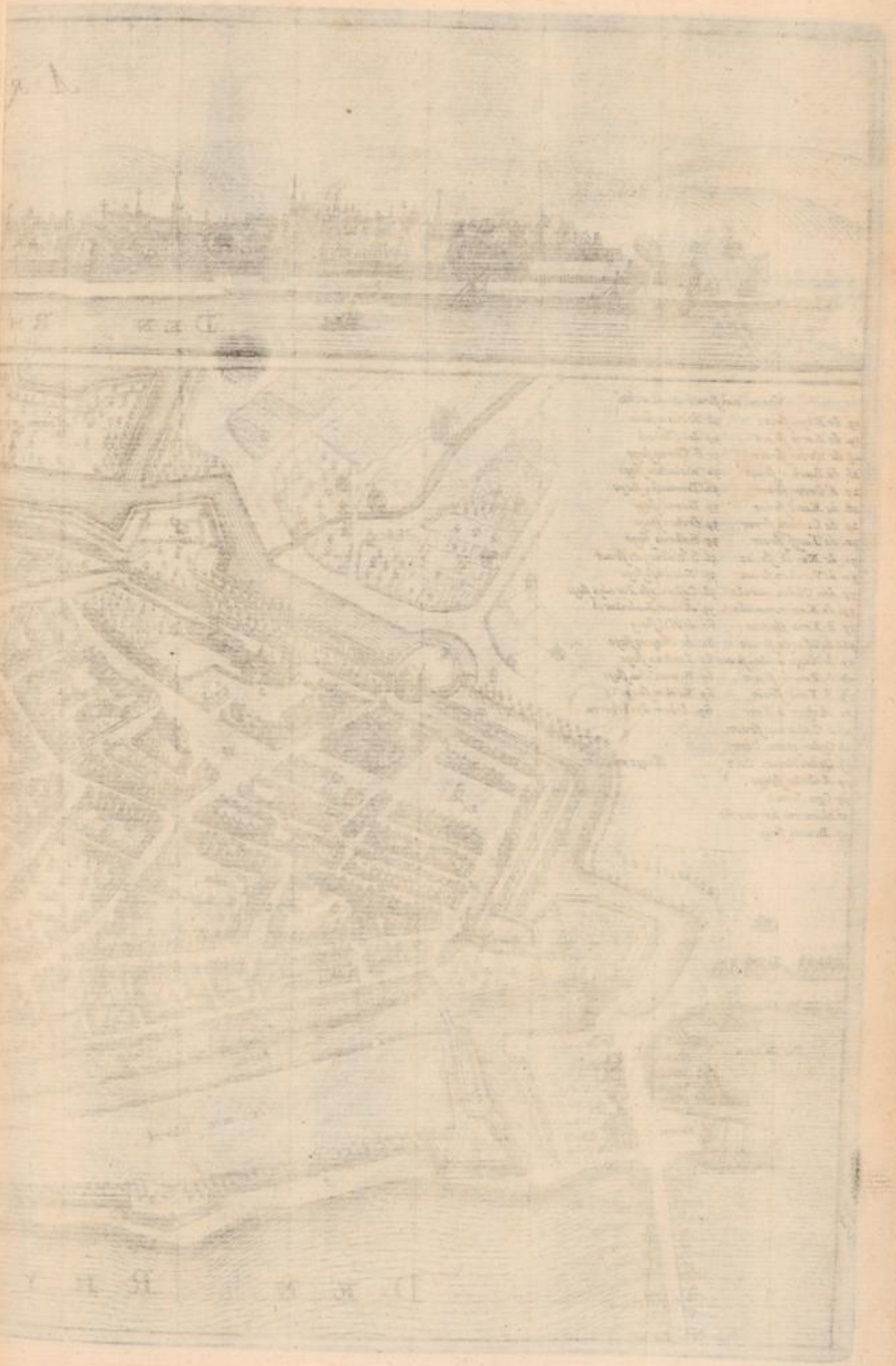

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

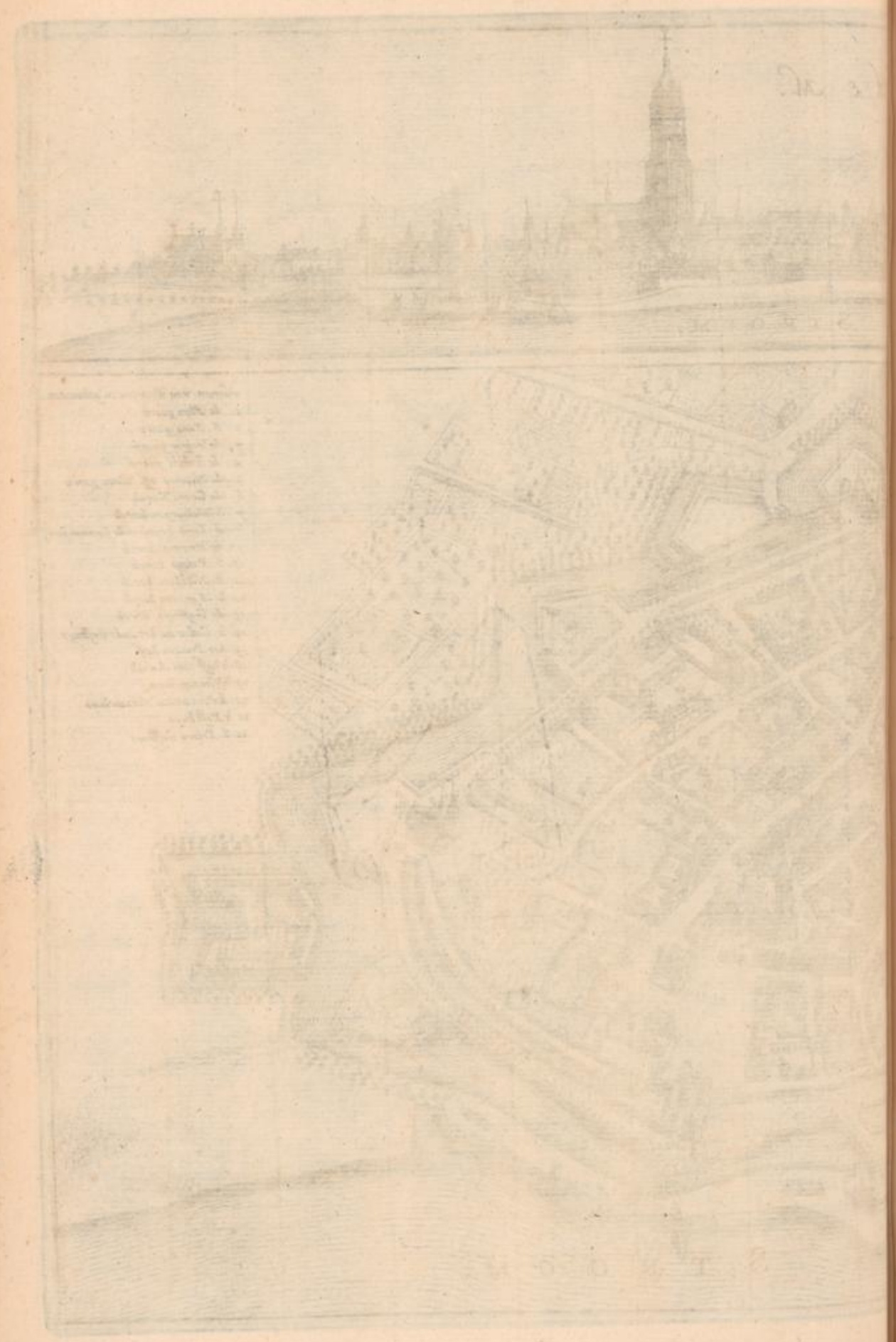

met een dicken en cierlijken tooren, die op het iaer 1650. voor eerſt wel 31. voeten, doch in 't navolgende iaer van 1651. noch meerder is gehooghd, ende met een nieuw *uyr-werk* en konſtelijk *klocken-ſpel*, niet zonder ſwaere onkoſten van de nieuws-gierighe burghery, opgepronkt. Hier binnen ruſt het lichaem van den eertijds onruſtighen Hertogh *Karel van Gelder*, onder een koſtelijken ſteen van wit albaſtert, waer op hy na 't leeven light wt-gehouwen; gelijk hy daer omtrent noch eens over eynd ſtaet, ende aen 't noorder deel van de kerk t'zaemen met ſyne gemaelin *Elizabeth* in een glas is af-geteykend. Deſe kerk is daer en boven behanghen met eenighe wapens van Graven, eenſdeels herkomſtigh wt het huys van Naſſouw; daer echter geene ſtam-teykens van mindere geſlachten ofte bloote edel-luyden werden gevonden ofte geleeden; wt-gezonderd etlijke graf-ſchriften van Cancelaers, als *Saſbout*, † *Leoninus* en *Martin Goris*, waer van de eerſt op den 14. van de Slacht-maend 1546, de tweed op het iaer 1598, ende *Goris* op den eerſten Oogſt 1632, na dat hy 30. iaeren het ampt van Raeds-heer en 7. iaeren van Cancelaer had bedient, daer heen zijn gegaen van waer men niemand wederom heeft zien koemen.

155. Aen de oude merkt ſtaet het Hof van de wijlen Vorſten, nu geheeten het *Princen hof*; 't welk in 't iaer 1589. door het verwaerloſen van 't bus-kruyd ten deel is wegh geſprongen; wanneer Grave *Adolf van Meurs*, reed-ſchap maekende om het belegerde *Rhijnberk* met koorn en andere behoeſtigheyd te voorzien, de vuyr-werken om de poorten te openen eerſt ginghen beproeven; van welke vlam de Grave neffens etlijke om-ſtanders daer na is om-gekoemen. Dan is, op des landſchaps koſten, in 't iaer 1649. wederom heel herſteld, ende met nieuwe gemacken, en onder de kaetsbaen met een groote ſtal voor des Stad-houders paerden vergroot. Iongher maer netter en koſteler is het nabuyrighe *Hof van Naſſouw*, door Grave *Erneſt Caſimir* aller-eerſt gebouwd, 't welk naderhand de Vorſtelijke Raeden en Reken-meeſters tot hun behoef hebben aengekoft. Waer voor eene vlackte is, *het Sand* genaemd, bezet met een laen linde-boomen, dienende tot eene vermaekelijke en veyligh wandel-plaetz in ſomerſſe avond-tijden. Daer omtrent is mede te vinden het huys van den wijlen Maerſchalk *Marten van Roſſem*, 't welk op ſijn wterſten gevel eenighe af-ſchouwelijke beelden, als Veld-duyvels en andere ſnaekeryen, is vertoonende; gelijk ook ſyn meeſter in ſyn leeven meer geneeghen en bequaem was om ſchrick en verderf dan vrede en liefde in de wereld te verwecken. Voor de ſuyveringh van den ouden Gods-dienſt hebben 'er buyten de poorten, ende niet te min in 't Schependom, by na een wijd van de Stad, op zeer luſtighe plaetzen geſtaen drie Clooſters; van de welke het eene, *Marien-dal* ofte *Marien-born*, in 't iaer 1392. geſticht op het verzoek en op den grond van *Winand van Arnhem*, by de Auguſtijner broeders was bewoond, ende boven d'andere den armen goed-gunſtigh. Het tweede, *Monick-huyſen*, 't welk nu het erf-tael is van den Heer *Rutger Huyghen*, ende omtrent ofte na het iaer 1328. door *Reynald* den tweeden en ſyne bed-gezelle *Eleonore* van Engeland op-gericht; daer veele groote Heeren, Vorſten en Vorſtinnen van Gelder, als mede het ingewand van Hertogh *Karel*, ligghen begraeven. Dit was prachtigh en van ontwerpzel het grooſte, ende des te vermaerder, om dat *Arnold* en andere Vorſten zich alhier veeltijds in eenigheyd en in een af-gezonderd verteck plaghten te verhouden. Ick lees by de Cleefſe Iaer-ſchrijvers, dat *Monick-huyſen* van *Ian* den tweeden tol-vry was gemaekt op den Rhijn door 't land van Cleef. Het driede *Bethanien*, was een Beggijnen Clooſter omtrent den Yſſel-ſtroom, gebouwd voor de Auguſtijner Beggijnen, ende in het iaer 1419. op de begeerte van Hertogh *Reynald* door *Frederick* Biſſchop van Utrecht ingewyed en geſteld onder 't Clooſter van Windesh m. Van alle welke de bloote puyn en grond noch werden geſien. *Ooſterbeek*, ofte liever *Haiſter-bach* (gelijk de oude brieven het noemen, om de menighte van heyſters en eyken ſtruyken) en derf ick mede niet voor by gaen; onaengeſien het eene geringhe vleck ofte bouwerſchap is by de Stad; vermits daer omtrent gebooren is op een vlack veld ('t welk men zeght langhe wijl daer na den mis-daedighers drie daghen tot eene vry-plaets te hebben gedient) Keyſer *Henrick* de driede, als in 't vervolgh op het iaer 1026. naerder word vermeld. Van welke geboorte wanneer de dorp-paep *Bernulf* aen den vader Keyſer *Koenraed*, die doen binnen Utrecht doende was met de keur van een nieuwen Biſſchop, de eerſte tijdingh overdroegh, heeft hy op 't zelve pas een goed boodeloon ontfanghen, te weeten den Biſſchop-ſtoel van Utrecht.

156. *Arnhem* heeft een *Richter*, die niet alleen in de Stad maer ook in Velouwen-zoom het hoofd is in de wtvoeringhe van alle zoo burgerlijke als hals-gerichten, insgelijx in zaeken welke tuſſchen twee wt-heymſſe ofte tuſſchen poorters en buyten-luyden voor de laeghere bank werden bedonghen en af-gedaen. Dees word by 't Vierdeel wel genoemd en voor-geſlaeghen, dan alleen by den Stad-houder en hooghen Raed van Gelderland gekoozen. Daer na twee *Burgemeeſters*, die iaerlijx voor deſen op den vier-dagh van Pauwels bekeeringh, ende als nu op den eerſten dagh van May met onbedwonghene ſtemmen door twaelf erffelijke Schepenen wt hun midden werden wt-geleeſen; zonder eenigh toedoen van den Stad-houder ofte Land-vorſtelijke Raeden: ende, neffens

† Sasbourius ipſe ſibi vivus hoc Epicedium ſcripſit: *Siſte gradum, quod es ipſe, fui. Fortaſſis eris cras, Quod ſum, cadaver putridum. Olim * Iuſtus eram Sasbout. me miſit in auras Delft, clara pars Bataviæ. Ter denis patriæ cauſas decidimus annis, Pars conſilt haud ingloria. Deinde & patris Præſes jus, Cæſare, Gelris Dixi, jubente Carolo. Quid tituli, quid opes, quid nunc prudentia prodeſt? Mors ſumma miſcet infimis. Sola manet virtus homini poſt funera. ſolam, Dum vivis, hanc ama. Vale.*

Vixit annos 59, menſes 8, dies 10.

* *Ita ſcribere malo quàm* Iodocus, *nimis dura & auribus ingrata eliſione.*

de Burghemeeſters, tien Schepenen, om de vierſchaer te bekleeden, de gemeyne rekeninghen te ſiften en te door-zien, ende al wat tot ruſt ofte wel-ſtand van de gemeyne zaek dient, te helpen bezorghen. Wanneer der zelver een is wt-geſtorven ofte anders van ſijn ampt vervallen, moeghen de over-gebleevene een ander in ſyne ſtede ſtellen, wt-wijſens de willekeur van Grave *Otho van Naſſouw*. Daer en boven heeft ſy ses *Gilde-meeſters* ofte Raeds-heeren, die wt der Burgemeeſteren bevel op alles acht neemen dat de gezwoorene burghers betreft, zoo in't burgherlijk bewind als in 't bewillighen van ſchattinghen, ende zoo wel ten opzicht van de gantſſe gemeynte als van de Stad in't byſonder, op het beſwaeren ofte vervreemden van des Stads inkomſten, ende daer van twee met den Schepenen de gemeyne rekeninghen bywoonen en op-neemen. Deſe worden by de Gilde-meeſters en Gemeents-mannen voor-geſteld, dan de keur hanght aen den Burgemeeſteren en Schepenen. Behalven de ſes Gildebaeſen zijn hier ook 48. be-eedighde burghers, die men de *geſwoorene gemeynte* noemt, ende op gelijke wijze kieſt als de voorgaende, welker aller laſt is, op het af-vraeghen van den oudſten Gilde-meeſter, de gemeyne laſten zoo van het Vierdeel als van de Stad toe te ſtemmen, de feylen in den burgerlijken ſtand te verbeteren, over 't verkoopen ofte bekommeren van des lands middelen te erkennen; welker meyningh daer na door de Gilde-meeſters den Raed word aengediend. Het Gerecht van *Arnhem* was in verleedene tijden zoo beroemd in de kennis van wetten en lands-gewoonten, dat veele Steden, ende onder andere *Kuylenburgh*, in zaeken van gewicht en belangh, alhier raed-geevingh en wt-ſpraek plaghten te verzoeken.

157. In de wijlen Stad ofte (zoo ze *Taeitus* wil noemen) bouwerſchap van *Arnhem*, heeft over langh tot bezettingh geleeghen de *tiende* † *Legioen* der Romeynen, anders geheeten *de Leeuwerix legioen*, vermits d'opſteekende pluymen der helmen, ende daer na *de oude* en *Duytſſe Legioen*; welkers Maerſchalk, behalven vijf opperſte Hop-mans en etlijke rot-gezellen, door *Claudius Civilis* Veld-heer der Batavieren, ook hier ofte hier omtrent zijn geſlaeghen. Ende vermits ſy op de Italiaenſſe gewoonten ende krijghs-pleeginghe treffelijken was af-gerichr, heeft ſy daer door verdient om van *Iulius Cæſar* beſchonken te werden met het Stad-recht en burgherſchap van *Romen*. Zedert is *Arnhem* altoos eene naemachtighe en beruchte plaetz geweeſd; gelijk hier mede wt kan blijken, dat, vermoghens oude hand-veſten, de Abdye van *Prummen* in de Eyffel, zelfs voor de tijden van Keyſer *Karel den Grooten*, gewoen en gerechtighd was een Leeraer in de groote kerk alhier te beſtellen: welke vryheyd naderhand, door toedoen van den Grave van Naſſouw, aen de Stad zelve is gekoemen. Hier van geeft ook bewijs zeker glas-venſter door den Abt van Prummen en Trier in de Ians kerk gegeeven; waer in de naem en het af-zetſel van *Pipin* Koningh van Vrankrijk, als ſtichter van Prummen, wierd gevonden; ende tegen over een ander glas met de beeltenis en den naem van Keyſer *Lothaer* als Monick van Prummen; ende omtrent de zelve de ſchilden en wapens der Vorſten van *Manderſcheyd*, *Lemgouw* en *Baden*. Op het iaer 1233, ten tijden van *Otho* den drieden, is *Arnhem*, na dat het te vooren (zoo 't gemeyn vermoeden is) van den Noord-mannen geheel was neder-geworpen, met nieuwe veſten, ende daer by met gelijke voor-rechten als doen de Stad *Zutveen* hadde, beſchonken. Onder de vernaemdſte vryheeden zijn wel deſe, dat de burghers door 't gantſſe Vorſtendom en Graefſchap, als mede te *Lobed*, vry zijn van tol, ende door de geheele Betouw, tot Wageningen, te Hueſſen, te Emmerick, Sevenaer ende in de Lijmers, van beſaet ofte bekommeringh. Hebbende de Stad met de andere Gelderſſe Steden dit ook gemeyn, dat ſy geene af-haelingh van aldaer hangende gedinghen is onder-worpen; ende op het iaer 1443. binnen *Lubeck* in verbond is getreeden met de Anzee-ſteden. Op het iaer 1355. heeft Vorſt *Reynald* gebooden en kond gedaen, dat niemand binnen de drie gevrijde Iaer-merkten van *Palmen*, *Lambert* en *Marten*, duyrende elk 21. daghen, wijn zoude tappen, doen tappen, ofte herbergh houden, dan op etlijke Hof-ſteden aen de nieuwe merkt, die daer voor van ouds gewoen waren iaerlijx aen den Vorſt ſyne tinſen en tollen te betaelen. Behalven een *merkt*- en *land-tol*, haer by *Willem* van Gulich den ouden verleend en beyde noch in ſteur zijnde, heeft ook Hertogh *Arnald* eene geveylighde *Vee-merkt* aen haer toegeſtaen, alle iaer op Lucas avond binnen de vryheyd der Stad te houden; waer van wy het oorſpronkelijk beſcheyd t'eyndens deſe onſe boeken zullen by-brenghen: 't welk doen voor zoo eene groote gunſt wierd op-genoomen, dat de Overigheyd van *Arnhem* niet na en liet over de vijftigh Steden van deſe haere geworvene vryheyd te verwittighen ende door afgevaerdighde booden en brieven minnelijken te noodighen om deſe merkt te bezoeken. Hier neffens heeft de Stad twee *Leer-merkten*, waer van d'eerſte verſchijnt op den 12. van den Soemer-maend, ende de tweede op den drieden van den Slachtmaend. Het recht van *Munt* heeft Grave *Reynald* de eerſte al in 't iaer 1282, ende na hem Koningh *Philips* van Caſtilien aen de Stad vereert: zedert welken tijd onder de koop-luyden, ende met naemen de Vrieſen, zeer zijn bekend en gangh-baer geweeſd de *Arnhemſſe goud-guldens*. 't Is mede wat zelzaems, dat langs den Rhijn-kant beneeden den Sand-bergh onſuyvere *Glad-becken* (op de wijſe van de Franſſe, Boheemſſe, Sileſiſſe, Engelſſe en Hungerſſe) als mede elders in de Stad eenighe *ſilver-kuylen* werden ontdeckt. Aen de beeken omtrent de Stad ſtaen ook verſcheyde meulens van wit en graeuw papier, ende wel drie Verweryen van Schar-laeken.

158. *Arnhem* is vaek door het vuyr geplaeghd en leelijken geſchonden: vermits het op de iaeren 1364. ende 1425. door een yſſelijken en onwederſtandelijken brand voor een groot deel is verongeluckt: hoewel noch ongenadigher was de brand van 't iaer 1419, als de welke eerſt 200. huyſen, ende op 't zelve iaer in de goede week wederom 300. heeft weghgenoomen. Maer wanneer op den 25. van den Soemer-

† Legio decima, *à criſtis galearum* Alauda *dicta*, *poſtea verò* veterana *&* germanica: *de quâ prolixius agimus infrà in Noviencl. noſtro.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Soemer-maend 1633. de Hoofd-kerk door donder en blixem was aengeſteecken, is de vlam, vermits den ſpoedighen tegen-weer van de burghers, wederom wt-gebluſt. Van den geeſſel des oorloghs en is deſe Stad mede niet t'eenemael en altoos vry geweeſd: want ſy op het iaer 1372. tweemael after een, eens door den Hekerſſen aenhangh, ende korts daer na, van wegheu den ionghen *Willem van Gulich*, door de Bronkhorſters is ingenoomen: insgelijx op het iaer 1467. door Heer *Willem van Egmond*, broeder van den doenmaels gevanghen Hertogh *Arnold*, verzekerd, ende na een vruchteloos belegh van 14. daghen door den arm-zalighen *Adolf van Gelder* wederom verlaeten. Deſe wonden waren quaelijken beſtreeken en toe-gehecht, wanneer ſy door noch argher ongeval en met meerder ſmert wederom zijn op-gebrooken en geopend. Nademael ſy in 't iaer 1473. door nood is gekoemen in 't geweld van *Karel den Stouten* Hertogh van Burgondien, die de burghery op 90000. Rhijnſſe goud-guldens heeft gebrandſchat, ende daer en boven den ſchriftelijken huys-raed van 't Raed-huys meerendeels wegh genoomen, en naer 't Slot van Vilvorden in bewaer laeten brenghen: 't welk groote duyſternis in de geſchiedeniſſen van den verleeden tijd, ende met naemen in de zaeken van deſe Stad, heeft veroorzaekt. Naderhand is ſy in 't iaer 1492. met een graeghen yver en onder de aller eerſte haer wettighen Heer *Karel van Gelder* toe-gevallen: tot dat op het iaer 1505. Aerts-hertogh *Philips*, Koningh van Caſtilien, de neve van *Karel den Stouten* van 's moeders weghen, de goede Stad, na eene moeyelijke en hals-ſterke belegeringh, heeft verkraght en tam gemaekt, als de muyren bereeds of redde-loos waren ofte neder-geſtort, ende de burghery den drieden ſtorm en ſyne wraek-luſt met groot geld had af-gebeeden. Maer 9. iaeren laeter heeft Vorſt *Karel*, door hand-leeningh van ſyne lands-genooten en ballinghen, in de nacht-ſtilte behendelijken binnen raekende, de Borgoenſſe bezettelinghen, met meerder geluck en gauwigheyd als kraght, wederom wt ſyn erf-deel wt-geſtooten, ende met groot gejuych en hand-geklap van de burgers de Stad onder ſyn gebied geſtelt, daer hy ook tot den wterſten oogenblick ſyns leevens ter woon is gebleeven, geſtorven en begraeven. Nae ſyn wt-gangh hebben de Gelderſſe Staeten, om ſich tegen de dreygende maght van *Ooſtenrijk* met maght te wapenen, vrywillighe huldingh en eed gedaen aen Hertogh *Willem van Cleve*; ter tijd toe hy ende de gantſſe landſchap onder de geweldighe hand van Keyſer *Karel* hebben moeten bucken: door wiens beſtel de ſtoel van den hooghen Raed op het iaer 1543, ende op het iaer 1559. des Vorſtendoms Reken-kamer, door beſchickinghe van ſyn zoon *Philips*, alhier zijn geplant.

159. Hun oude kloek-moedigheyd in den oorlogh en heeft niet veel blijx van nooden: zoo wt *Arnhem* wt-geſchickt zijn, die *Wageninghen* en *Sevenaer* hebben overweldight, het Slot van *Nykerk* niet alleen getimmert, maer ook, doen het door de luyden van 't Sticht benauwd was, ontzet. Als *Karel van Burgondien* zich voor Nuys hadde geleghert, is hem de meeſte byſtand van hier geſchied; gelijk mede aen die van *Harderwijk*, wanneer, die Stad na den brand des iaers 1503. van burghery ontbloot ende van huyſen t'eenemael verwoeſt zijnde, een goed deel Arnhemſſe burghers by de twee iaeren aldaer tot bezettingh zijn gebleeven, ter tijd toe ſy op de aenkoemſt des Koninx van Caſtilien tot beſchuttingh van hun eygene veſten weder te rugh wierden ontbooden. De ingezeetene zijn vriendelijk, geſchickt, ende tot de weetenſchap van wtheymſſe taelen en kunſten zeer geneeghen; waer onder ook menighe oude en ridder-maetighe geſlachten. Onder de kloeke mannen die met de pen eer hebben bevochten, werden gerekend *Reyner Tegnagel*, een man vernaemd zoo door ſyn ridder-maetigh geſlacht, als door de kennis der wetten, welke hy menighe iaeren after een binnen *Loeven* van den ſtoel heeft verkondight; ende wiens geſchreeven † boek van de Vorſten ende byzonderſte Steden en plaetzen van Gelderland, in 't Clooſter van Affelgem (tuſſchen Aelſt en Bruyſſel) noch word bewaerd; *Henricus Aquilius*, die van de Gelderſſe geſchiedeniſſen miede een kort en bondigh begrijp heeft gemaekt, 't welk met de aenmerckinghen van den treffelijken man *Peter Schrijver* over langh is wt-gegaen; *Everhard van Rheyd*, Raed van wijlen *Willem Lodewijk* Stad-houder van Vriesland, die in het grondigh en ongeveynſd verhael van den Nederlandſſen oorlogh, dien hy mede door ſyn raed heeft helpen beleyden en zelf meeſt over al by-gewoont, ſchier alle andere den loef heeft af-gehaelt, ende derhalven waerdigh is geacht om door de geeſtighe hand van *Denijs Vos* in een latijnſſen tabbaerd verkleed te worden; *Frederiek van den Sande*, Momber ende te gelijk Raed des Vorſtendoms, beroemd zoo door de vriendſchap en gedichten van den Heer *Daniel Heyns*, als door de zendbrieven van *Baudius*, maer noch meer door ſyne eygene ſchriften, ſpreekende van de byſondere gewoonten van de Gelderſſe leenen en * opdraghten; met ſyn waerden broeder *Iohan van den Sande*, Raeds-heer in 't Hof van Vriesland, die mede, onder ‡ andere, een heerlijk ſtuck werx van de Vrieſſe wijſdommen, door den druck heeft gemeyn gemaekt, ende den trant van den Nederlandſſen krijgh, beginnende daer *Reyd* op-houd, tot aen het beſluyt van de Munſterſſe vrede, met gelijken yver en geluck, vervolght.

* *De Effeſtucatione.*

160. Wy moeten neffens deſen *Caſtor* en *Pollux* gaen voeghen den niet min beruchten wet-geleerden *Lambert Goris*, * By-zitter van den eerentfeſten Raed van Nymeghen, die op den 20. van den Soemer-maend des iaers 1651, (tot grooten rouw van die van Nymegen, ende van ons, ende van allen die de ouderwetze geleerdheyd en deughd lief-kooſen) door eene hitzighe koortz ſchielijken wierd wegh gehaeld, ende onder de levende quam te verdwijnen: als nauwlijx een maend te vooren, de tweede eer van Nymeghen, *Ian Smith*, deſen ſynen

† *Ita annotavit Valerius Deſſelius in Bibliotheca ſua Belgica.*

‡ *Scripſit enim præterea de Actionum Ceſſione, & Commentarium ad Regulas Iuris.*

* *Edidit, patriæ bono, Adverſaria Iuris, jàm recens notis perpetuis auctiora; Commentarios ad Conſuetud. Velavicas, & quædam poëmatia.*

vriend de wegh had geweesen. *Arnhem* is mede moeder van twee, geensins de minste van naem, Iesuijten, *Christoffel Brouwer*, aen wien wy het leeven van den Gelderssen *Meynwerk*, Grave van Renkum, Bisschop van Paderborn en stichter van Abdinkhof, meest hebben te † danken; ende van *Gijsbert van Schevickhaven*, Biechtvader van *Ferdinand* den tweeden, Koningh van Hongeren en Bohemen, die op het iaer 1619. binnen Mentz heeft doen drucken twaelf boeken van de aller-heylighste Goddelijke Dryvoudigheyd, met noch een ander werk, waer van de inhoud ons al noch niet en is voor-gekoemen. Dat hy mede een anghel heeft gehad van de geestighe invallen en verruckinghen, welke de goede rijmers in haer gewaer werden, daer van geeven schijn de vol-zinnighe en welgestoffeerde rijmen, die hy voor dese syne boeken heeft laeten stellen: gelijk ook *Balthasar* ‡ *Hydorens* ofte *van de Water*, syn ledighen tijd nu en dan in dese genoeghlijke oeffeninghen en wijse dwaesery heeft verleeten. Tot den hoop behoord mede *Henrick Koenraeds*, wiens Spieghel der Godzaeligheyd tot stichtingh van de eenvoudighe zielen, niet ondienstigh en is.

† *Evulgavit etiam ac notis illustravit Venantij Fortunati poëmation.*

‡ De quo hoc Epigramma legisse memini, expressum ex illo Davidico: Sit lucerna pedum meorum verbum tuum, Domine.
Ut prælata regunt titubantes lumina gressus,
Certa per obscurum cum via nulla patet: Sic
pater omnipotens, prompte tua jussa sequutus,
Non dubiam teneo, quæ petit astra, viam.

161. HARDERWYK en is niet alleen onder de vier kleyne Steden van de Velouw de eerste en grootste, maer ook onder de twee Geldersse zee-steden de vernaemdste. Sommighe willen de oude *Hardibonet* gaerne tot voor-vaders stellen van dese inwoonders; andere haelen den naem af van *Harders-wijk*, ofte van de *hardigheyd* van den grond die men meest zoude speuren ter plaetzen daer de schepen op de rede herberghen, ofte ook van de nabuyrighe bouwerschap *Hierden*. Van welke benaeminghen, hoewel sy alle op waerschijnelijke redenen gebouwd zijn, nochtans maer eene eenighe kan waer wesen, zoo 'er maer eene van alle waer is. De Stad beslaet ooftwaerts den Velouwsschen bodem, ende westwaerts den oever van de Zuyder-zee, die wt de kreeken en op-wellinghen van 't oude Vlie allenxkens is op-gezwollen tot een baere en middel-maetighe zee, ende iaerlijx door syn inbreuk het vaste land met de muyren zeer beknabbelt, met naemen aen het Oosster-eynd, ende wijder en wijder zoude door-dringhen, indien op groote kosten des Stads graften telkens met nieuwe breydels en steene werken niet en wierden bezorgd. In stede van haer oud wapen, wesende een *kogghe* ofte schip, voert sy nu een *Nassouwsschen Leeuw*, door gunninghe van wijlen *Otho*, den sevenden Grave van Gelder. Onder wiens heerschappy, omtrent ofte na het iaer 1230, sy, nessens Ruermond, Arnhem, Bommel en andere Steden, eerst met een steenen muyr, ende laetstelijken by ons gedenken in 't begin van de Nederlandsse onruysten met een fraeyen aerden wal en andere buyten-werken is beslooten. Beneffens twee zee-poorten, die met een langhwerpighe *brugh* van paelen een stuck weghs in zee loopen, zijn 'er noch drie andere land-poorten, waer van de kostelijxte is de *Lutteke-poort*, die met drie steyle toorens cierlijken opgaet. Behalven den geduyrighen aentocht van vreemde en weghvaerdighe luyden, ende een daghelijx *Veer*, te scheep op *Amsterdam*, ende met vraght-karren op *Arnhem*, *Zutveen* en *Deventer*, is hier ook de *hooghste munt* van 't Voorstendom, ende *de afslagh* van alle vissen die tusschen Muyden en Kampen naer Gelderland werden vervoerd; welk aenzienlijk en voor de burghery over-baetelijk voor-recht Vorst *Arnald* op 't iaer 1443. aen de Stad heeft geschonken. Dat sy daer en boven een lid is van de *Anzee-steden*, heeft sy wel gemeyn met de meeste mindere Steden van Gelderland; maer dat sy tot noch toe heeft gehouden een eyghen *Scherp-richter*, alleen gemeyn met de hoofd-steden. *Harderwijk* heeft van tijd tot tijd sterken handel en zee-vaert gepleeght, zoo by de nabuyren als in verre landen, ende met naemen omtrent het iaer 1280. op de Elve; 't welk ook een vrye en eyghene plaetz te *Schanor* heeft bedonghen, en ontallijke andere vrydommen verworven by de wijlen Koningen van Denemarken, welke in het ionxte verdragh tusschen dese kroon en de Heeren Staeten gemaekt, mede zijn inbedonghen, en eensdeels t'eyndens dit werk te leesen. Op het iaer 1348. heeft *Reynald* aen de Stad verleent (behalven iaerlijxe en weekelijke merkten, waer van geene op Oduifs dagh in den Soemer-maend en dese alle Saterdaghen werden gehouden) gemeenschap van de Zutveensse vryheeden; ende *Arnold* op het iaer 1435. voor een verschot van 3300. Rhijnsse goud-guldens aen haer bepandet het kommerloos gebruyk van alle Geldersse tollen. Het *Iuriaens gild* is hier mede zeer achtbaer, ende met ruyme inkomsten en vryheden vereerd.

162. De huysen, voor al in de *Donker-straet* (waer van zommighe maeken de *Ionker-straet*) zijn, gelijk in de Anzee-steden *Lubeck* en *Hamburgh*, doorgaens weyts en van groote verdiepingh. De Marien moeder-kerk ofte *Vrouwen-kerk*, pronkt met een hooch-verheeven en wijd af-steekenden Tooren van steen, gevuld van binnen met schoone en steeuwighe gewelfzels, die aen het zee-vaerend volk als voor een backen dient, ende van zulke dickte en breyte is, dat men op syn kruyn, die vlack en effen is, een waghen zoude konnen omwenden. Behalven de *Gast-* *Weesen-* en *Oude mannen-huysen*, waren hier zes geestelijke vertrecken, drie voor de mans en drie voor de vrouwen, die nu zoo tot Schoolen als andere gebruyken zyn gekeerd. Het oudste onder de zelve *'s Heeren-loe*, 't welk Ian den dooper was toegewyed, en buyten de Stad stond in eene genoeghlijke landouw, light nu heel en al ter neder, waer van laetste opsiender was *Ioachim van Speulde*. Het tweede, alwaer nu eenighe Latijnsse leerlinghen hun verblijf en eensdeels onder-houd hebben, is het *Hieronymus Broeders huys*. Het driede en meest begiftighde was het Cloosster van de Franciscaener *Minder-broeders*, door de yverighe *Eleonore*, huys-vrouw van *Reynald* den tweeden, tegen over het Stad-huys op-gericht, met een schoone

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

HARWICK.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

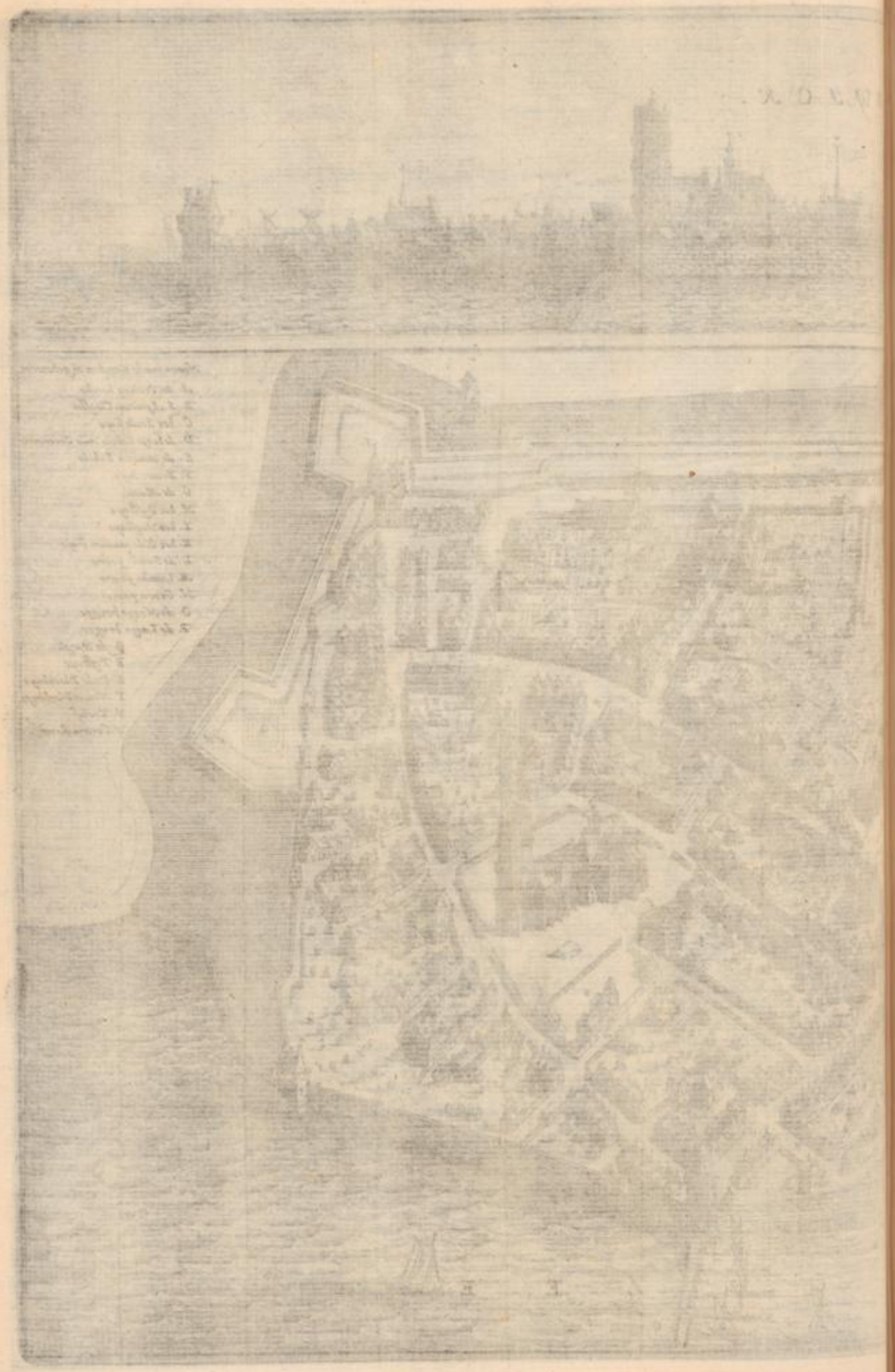

ſchoone kerk en dubbel kerk-hof, ende naderhand door den Hertogh van Alve met eenighe nieuwe gemacken vergroot; tot dat het eyndelijken van ſyn eyghen vuyr aengeſteecken en vergaen, en d'aengeleeghen merkt van ſyn afbreuk is verbeterd. By de kooren-merkt, die met de Vis-merkt gemeen light, ſtond het *Agnieten Clooſter* voor de Auguſtijner Iuffrouwen; over 't welke doorgaens een Abt wierd geſteld wt het Clooſter van Windeſhem by Swol, waer van het als eene dochter was. Het tweede was het *Catharijnen Clooſter*, voor de Franciſcaener Beggijnen; het driede van de *Grauwe Suſteren*, daer men nu de munt ziet. Buyten den dorpel van de Stad en effen buyten de wallen plaght mede te ſtaen de *Nicolaes-kerk*, geſticht, zoo men geloofd, by Hertogh *Reynald* den eerſten; ende van wiens ruymte het kerkhof en de over-gebleeven puyn noch bewijs konnen geeven. Wt de by-geleegene beemden, gelijk mede al-om op de Velouw, koemen voort blaeuwe beeſen, anders geheeten *kraeke-beeſen*, *klapkornen*, *ever-beeſen* ofte *bos-beeſen*, een lecker en geenſins verſmaedelijk tafel-gerecht. Van waer ſy wijders (alzoo deſe vrucht niet over de ſes weeken aen de ſtruyken blijft hanghen, ende geplooken zijnde na drie ofte vier daghen verwelkt) naer Amſterdam en door geheel Holland werden verbraght, in zulke menichte, dat in zoo korten tijd het bloote vraght-loon, na 't berekenen van de ſchippers, kan klimmen tot 300. ofte 400. guldens. Op het iaer 1650. ende ook 1651. is men hier over-beſigh geweeſd, om met ongelooflijke koſten een ruyme en verzekerde *Haven*, hebbende twee in-ganghen, d'eene uytſiende naer Holland en d'andere naer Vrieſland, van ſteenwighe en aen een gevoeghde hey-paelen tuſſchen de hooghe en laeghe brugghen in zee uyt te ruſten, ende daer bezijden lanx den zee-kant een verheeven kaey-dijk, tot vermaek van de wandelaers. Hoewel dit werk door den fellen water-vloed van 't iaer 1650. die eenighe paelen wt den grond heeft wegh-geſpoelt ofte verbrooken, merkelijken is beleedighd en verafterd. Het oude Block-huys is omtrent het iaer 1342. op den uyterſten hoek van de wal getimmerd door *Reynald* eerſten Hertogh, ende met deghelijke graften en muyren bezorghd.

163. Na dat ſy in 't iaer 1372. door den Biſſchop van Utrecht en Heer van *Brederode*, die aen de zijd hinkten van den Grave van Bloys, was ingenoomen; heeft de goede Stad in 't iaer 1503. onwaerdeerlijke ſchade en ellenden geleeden, wanneer ſy op den laetſten van den Hoy-maend van zoo een yſſelijken brand wierd aengetroffen, dat 'er nauwlijx zes ofte ſeven huyſen over eynd bleeven, ende menighte van menſchen door de vlam, rook-damp en neder-val der huyſen, wierden verzenghd, verſtickt en neder geſlaeghen; behalven eenighe honderd letter-ionghens die in de School deerlijken verſmoorden. Op het iaer 1505. is de Stad door den Koningh van Caſtilien *Philips* den eerſten over-heerd, die wanneer binnen de veſten een bol-werk had op-geworpen, ook de toorens en poorten allenthalven met volk van oorlogh bezet, was Hertogh *Karel* met handen en voeten daer tegen, dat 'er uyt de Velouw geene huys-luyden eenighen toevoer herwaerts zouden brenghen; die ook op het iaer 1511. deſe Stad wederom maghtigh is geworden. Maer wanneer 'er in 't iaer 1518. † een oploop was ontſtaen, en zoo gevaerlijk, dat zich de Hertogh daer over naer de Stad heeft vervoeght, en zoo geſnelt, dat 'er onder weghen vijf ofte ſes zoo paerden als luyden dood zijn gebleeven; heeft hy de twee-ſchillighe gemeynte en Overigheyd der Stad voor hem ontbooden, daer behalven een deel van de belhamels laeten aentaſten en tot ſtraffe willen ſtellen, zelfs ook voor de gevorderde breuken eene kiſt met des Stads beſte brieven naer *Arnhem* mede genoomen, ende tot meerdere verzekernis het nieuwe Block-huys weſtwaerts aen de muyren doen op-werpen. Als de zaeken zoo haperlijk ſtonden, hebben de ingezeetene *Herman van Hel* (door wiens dapperheyd en arghliſtigh beleyd de Stad te vooren was gewonnen) ende neffens deſen voorſpraek zommighe uyt den Raed en gemeynte eerſt te *Schonerbeek* by Putten, ende daer na tot *Arnhem* by den Voirt geſchickt, door welker ſmeecken en voor-biddingh hy laetſtelijken is omgezet ende tot genade bewooghen; zoo dat hy de gevangens voort heeft ontſlaeghen, ende den Raed niet alleen in haer eer en oud bewind, maer ook de Stad in haer voorighe rechten herſtelt. Op het iaer 1528. is *Harderwijk* door Grave *Floris van Egmond* met verdragh voor Keyzer *Karel*, ende in 't iaer 1572. door Grave *Willem van den Bergh* voor de Staeten veroverd, ende de geeſtelijke plaetzen over-al uyt-geroofd. Maer in 't iaer 1578. wanneer *Ian van Naſſouw* Gelderland op den naem van de vereenighde Staeten als Stad-houder bediende, zijn door de inwoonders, die met een bitteren haet tegen de Spaenſſe heerſchappy waren bezeeten, beyde het *oude* en *nieuwe Block-huys* tot den grond vereffend.

164. De Stad heeft, zelfs ook ten tijden van de Vorſtin *Eleonore*, gehad eene gemeyne doch by de nabuyren zeer vermaerde *School*, die voor omtrent 50. iaeren door de Ridderſchap en Steden van 't Velouwſſe Vierdeel op een beter voet is vernieuwd; ende welke Prins *Maurits*, om dat ſy onder ſyne Stadhouderſchap was op-gericht, *zijne* ofte de *Naſſouwſſe School* gewoen was te noemen: gelijk mede eene andere doorluchtighe School, die echter op den 12. van den Bloey-maend des iaers 1648. tot eene Vorſtelijke en algemeyne *Academie* is verhooghd; daer de Gelderſſe zoo wel als uyt-heymſſe ieughd in allerley ſpraeken en weetenſchappen werd geſcherpt en onderweeſen, zelfs ook in de Genees-konſt en kenniſſe van kruyden, waer toe een wel geſtoffeerde *Bloemen-hof* is bereyd. De algemeyne *Boeken-kamer* is met menighe en treffelijke ſtucken wel voorzien; waer onder mede eenighe in de Syriſſe, Arabiſſe en Sineeſſe ſpraeken beſchreeven. Onder de beruchte mannen zijn *Petrus Guinellus*, ‡ ende de Wet-geleerde *Geeraerd Voet* Cancelaer van Gelderland, die voor de gemeyne zaek meermaels is uytgeſchickt, ende, neffens ſijn voorganger *Leoninus*, een byſondere ſteun-pael

† *Latius hæc ideò narramus, quod Pontanus noſter annos occupationis & tumultus confundat.*

‡ *Edidit anno* 1554. *Commentarium de doctrina & arte demonſtrandi.*

geweesd van de herboorene en in den wiegh noch worstelende vryheyd. *Iohan Witten*, in zijn leven opper-Rentmeester van Salland, wiens Latijnsse rijmen metten eersten het licht zullen beschouwen, door toedoen van sijn neef en genant *Ian Witten*, die insgelijx syne zuyvere ende te gelijk scherpzinnighe en zoet-vloeyende gedichten, daer wy, en alle die syne gaeven wel kennen, zeer na verlanghen, gezind is naer de druckery te zeynden; *Erneſt Brink*, onlanx Burgemeester deser Stad, die den Atlas van *Mercator* aller-eerst Nederlands heeft doen spreken; ende neffens een ryke boek-winkel, veele zeltzaeme oud- en nieuwigheeden van dese en d'andere wereld in sijn bewaer plaght te hebben. Onder de onderzoekers van de goddelyke geheymenissen blinken uyt *Arend Bernards*, die alhier den meesten draed sijns leevens wel heeft versleeten, doch syne geboorte schuldigh is aen de nabuyrighe Vest van Nykerk; een man, die, zonder behulp van eenighe Griexe ofte Latijnsse taelen, door het geduyrigh besterren en doorblaeden van de saligh-mackende wet in syne moederlijke spraek, zoo wijd in kennis is gevoorderd, dat hy een nieuwen wegh naer den hemel heeft aengeweesen, ende een boek, geheeten *De Weder-leggingh der Tegen-christen* tot recht verstaud van de Heylige Schrift en onderrichtingh des leevens, ten voorschijn gebraght, 't welk syne aenhanghers, de dryvers van de Christelyke * volmaektheyd, van woord tot woord by na van buyten weeten. Ende, zoo men eenighe weynighe mis-greepen, die voor de menschelyke swackheyd onvermydelijk zijn, wil over 't hoofd zien, en alleen zien op syn godzaligh oogh-wit en eenvoudigheyd, zoude men van hem en sijns gelyken met *Augustijn* moegen uytroepen: *De ongeleerde staen op en neemen den hemel in, daer wy met onse diepzinnigheyd naer de helle vaeren.* Ook is dese Stad moeder van *Ellard van der Mehen*, een man van groote defligheyd en in-steller van zeker leerzaem boek bestaende in t'zaemen-spraeken, ende noch een ander genaemd den *Anker der zielen*, doch veel bequaemer en uytneemender op de stoel; ende hier neffens van *Godschalk Aelten* ofte *Altius*, die veele iaeren after een zoo in Vriesland als elders ende ten laetsten tot *Arnhem* heeft gestaen, ende zoo door de stem als menighe oorbaerlijke boeken mede steen en hout tot den bouw van Gods huys geleent. Onder het volk met den korten rock is meest naem-kondigh de Overste *Hegeman*, die in dese onse Geschiedenissen niet en werd verswegen, ende, als een blixem van den oorlogh, de vyanden door het bloot gerucht van zyn naem en aenkoemst plaght te vervaerden.

* *Perfectisten.*

165. WAGENINGEN is de driede Stad in Velouwen, welke, naest *Arnhem* en *Harderwijk*, gemeenschap van stem en zit-plaets heeft zoo op Land- en Vierdeels-daghen, als op de Land-gerichten van Velouwen beyde en Velouwen-zoom, ende ook by beurten in de hooghe vergaderingh van de al-gemeyne Staeten van 't vrye Nederland. Dese Stad vertoont zich drie ruyme uyren van *Arnhem* en ook zoo veele van *Nymeghen*, op de uytersste eynden van Velouwen-zoom; ende word in oude hand-vesten *Wagen-eynd* en *Wagen-weghen*, maet van den doorluchtighen en gesouten Schrijver van de Romeynsse en Duytsse oudheden *Tacitus*, door af-breekingh van woorden, *Vada* geheeten; die *Arnhem*, *Wageninghen* en *Rhenen* vervolgens aen den Rhijn-kant is stellende, als eertijds (doen in Duytsland, en hier geene Steden, wtgesonderd *Nymeghen*, wierden bewoond) tamelyke vlecken ofte boersschappen. Hoewel 't eer staet te gelooven dat het zijn geweesd Romeynsse leger-plaetsen, ende bemuyrde, immers betuynde ofte af-gegraevene, Sterkten en Vestinghen; daer de gedachte Schrijver ons als met de hand schijnt heen te leyden, wanneer hy ze noemt † *Leger-steden van de benden en ruyter-vleugelen*; daer by voegende dat Wageninghen door den Veld-heer en Vorst der Batavieren *Claudius Civilis* met groot geweld wierd aengegreepen en bespronghen, doch door *Iulius Brigánticus*, synes zusters zoon, die een bysonderen wrock op sijn oom ende onder den Romeynen dienst hadde, immers zoo mannelyken teghen gehouden: die ook in die heftighe bestormingh, neffens veele andere kloeke mannen, sijn leeven te pande liet. 't Welk voor een onbedrieghelijk bewijs kan verstrecken van de zonderlinghe oudheyd deser Stad; behalven dat ick noch ondervonden heb, den naem van *Wageninghen* mede gemeyn te zijn aen zekere vleck, geleeghen in de Graefschap en omtrent de Stad van *Boulogne* ofte *Beunen* in Vrankrijk. Waer uyt men ter loop kan af-neemen, dat de oude volken onse voorzaeten (die het rappier dickwijls voor hun richter en scheyds-man hielden) niet altoos in haer oude pael-steden zijn zittende gebleeven, maer op de wyse van opgeswollene en maghtighe stroomen meermaels buyten haer oever en bestreck geloopen. Zoo hebben zich onse voor-ouders de *Menapiers* wel eer voor een groot gedeelt in Engeland verplaetst, de *Sicambers* in Hongaryen en Vlaenderen, de Grieken in Vrankrijk, de Franse wederom in Griekenland, ende de onstuymighe Noord-mannen zich in alle hoeken van 't Christendom met kraght ingedronghen. Ick moet hier als met een vingher aenroeren, hoe zommighe van onse hedendaeghsse Land-schryvers een neus en plack verdienen, welke de voor-gedachte oude plaetsen, te weeten *Arnhem*, *Wageningen* en *Rhenen*, niet op den harden daer sy nu noch gesien worden, dan alle drie aen den over-zijd van den Rhijn in de rondom slijkerighe en laeghe Betouw gaen af-schilderen. Te meer, nademael aldaer geene bequaemheyd om steden te bouwen, veel min eenighe over-blijfzelen noch puyn van vervallene huysen, ofte yet anders na oudheyd smaekende zijn te vinden.

166. *Wageninghen* is door Grave *Otho van Nassouw*, den drieden van dien naem, in 't iaer 1240, neffens andere Gelderse plaetzen, bewald; die daerom drie steene ovens lanx de naderhand begonnene dubbele graften in voorraed hadde doen zetten, daer de berm tot des Stads muyr, en kringh-wal tusschen beyde, met zes kleyne bol-werken van zijn gemaekt en uytgeworpen. Dan ick acht waerschijnlyker, *Wageninghen* doenmaels door hem vernieuwd en herbouwd te zijn, na dat het door de woedende Deenen, ofte daer na door de Hunnen, met *Nymeghen*, *Thiel* en *Arnhem* te vooren was vernield en omgewroet. Rechtevoort en leght het niet aen den Rhijn-stroom (die als in verganghene

† *Cohortium alarumque castra.*

tijden

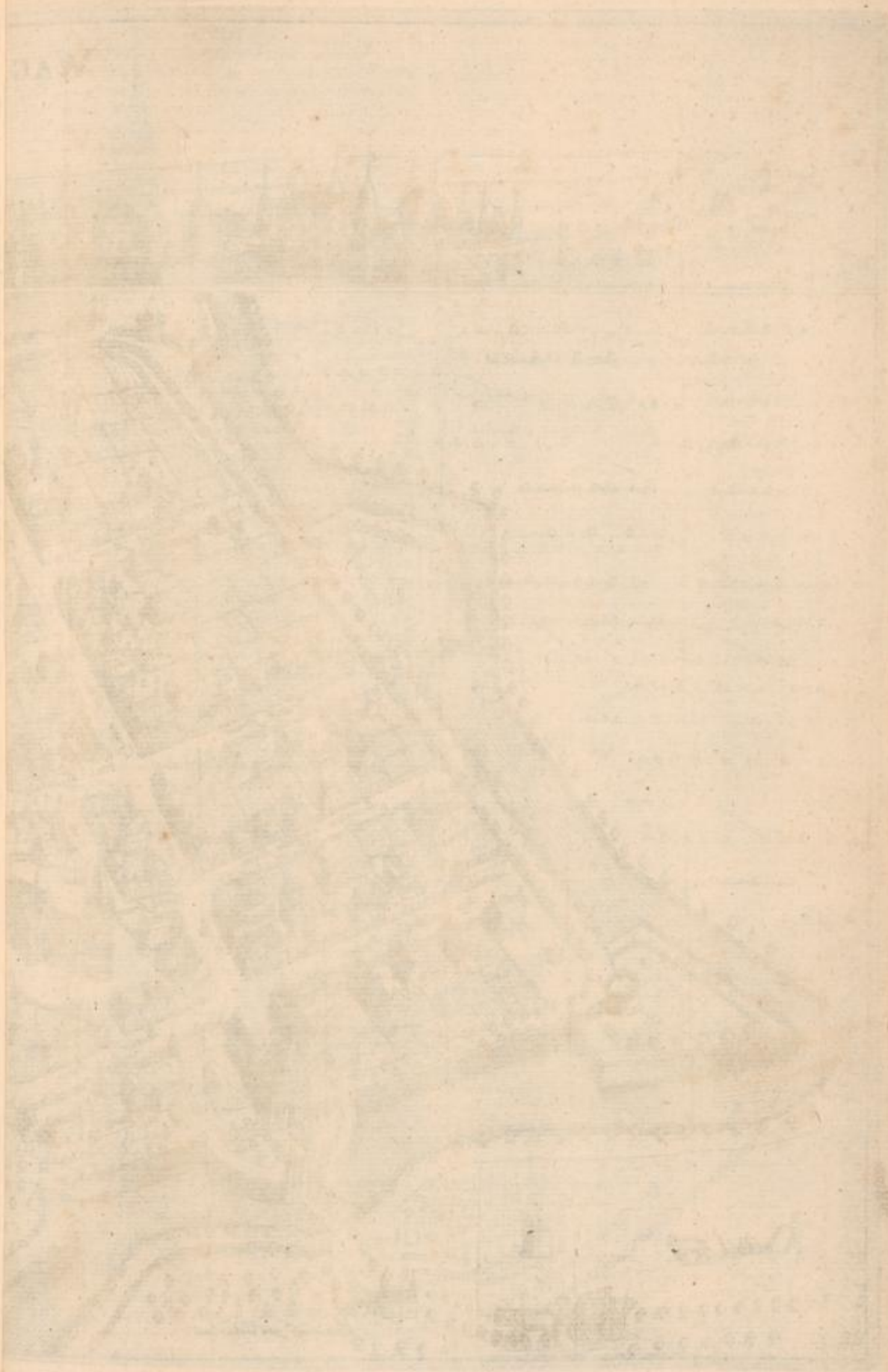

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

WAGENINGEN.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

tijden onbedijkt en onbedwonghen zijnde, van tijd tot tijd over al menighe wtganghen en den gemackelijxten wegh heeft gezocht) maer ongevaerlijken een schoot weeghs daer van daen. Hoewel het meer dan gewis is, dat de Rhijn voor omtrent 200. iaeren te roer lanx de vesten der Stad plaght heen te loopen; ende, in teyken van waerheyd, tegen over het oude kerxken van Niclaes, daer nu het Raed-huys is, al noch staet ende in wesen is het geweesde *Tol-huys*, 't welk by ons gedenken noch met geweldighe ysere vensters en deuren was bewaerd, bekend onder den naem van *Heughe-steyn*, ofte (zoo andere liever willen spellen) *Huyne-steyn*; van de *Huynen*, die wel eer in Gelderland, maer meest te *Nymeghen* en op de Velouw een vasten voet hebben gezet; waer van de *Hoener-bergh* en *poort* tot Nymeghen, ende in dese gewesten de *Huyne-schantzen* by den Doore-weerd en by Garder, de boerschap *Huynen* after Nykerk en andere plaetsen genoeghsaem blijk konnen geeven. Hier zijn twee poorten, naet 't Ooften de *Bergh-poort*, ende west-waerts de *Noode-poort*, aldus geheeten van den *Noed-dam* ofte *No-dam* (een woord, dat de Heer *Pontanus* in syne Gelderse Geschiedenissen nu en dan op-haelt, dan nergens weet te reeht te brenghen) zijnde in verleedene tyden geweesd een kaey ofte soemer-dijk, om daer mede slechts het soemer-water van den Rhijn te stuyten, als het welk een vergif is zoo wel van zaey- als wey-landen, ende in 't gemeyn van alle vruchten en gheoomte. Gelijk ook noch daer omtrent overigh is een treffelijk erf genaemd de *Noode-grave*, onder dit Schependom, ende noch een ander polderken lands, genoemd die *Neder Noede*, onder Rhenen geleeghen. Tot dat na den hooghen winter-vloed des iaers 1595, waer door binnen *Amersfoord* eene van de poorten om verre was geloopen en ingestort, deze kay ofte dam in een steeuwigen en breeden dijk is veranderd, ende boven op den kruyn besand: meer op de onverduldighe bede en tot baet van die van 't Sticht van Utrecht, dan van dese ingesetenen in 't bysonder; als de welke by de over-stuyvingh van het milde winter-water, ten opzicht van haere weyden, in plaets van verlos, groot voordeel weeten.

167. Ende want de grond hier omtrent meest broekachtigh ende eensdeels leemigh is, heest het deshalven ook ruyme en water-ryke graften, ende, zoo weghen syne gelegenheyd als omleggende acht bol-werken, een meer dan gemeyne en deghelyke sterkte, ende ware met slechte kosten tot een by na onwinnelyke Vestingh te maeken. 't Welk mede de oorzaek is, dat de Gelderse Vorsten in der tijd dese plaets altoos als haer oogh-appel hebben gade geslaeghen, en met overvloedighe bezettingh bewaert, ofte wederom gesocht te haelen wanneer sy ze eenmael hadden verlooren; als wesende een heyninghe en Voor-burght van de Velouw en Betouw, ende de naeste grens aen 't Sticht van Utrecht, 't welk sy ten deel, ende met naemen de Stad van *Amersfoord*, door het openen van de sluysen aen de dijken, kan bederven en onder water zetten; daer beneffens voorsien zijnde van de meeste behoeftigheeden welke de Romeynen tot onderhoud ofte gerief zoo van voet- als paerde-volk van nooden hielden, te weeten van weyden, van hout ende van water. Hertogh *Karel van Gelder* dit wel bedenkende, heeft binnen de Vesten een vast en over-cierlijk *Slot* (wordende, gelijk dat van *Hattem*, van syn by-zonderen Drossaet bewoond) niet tot dwangh ofte schrick van de burghery, maer tot schut van 't land, raedzaem geacht te stichten, op een erf by die van 't edele Huys van *Bemmel* te vooren bezeeten, om aldaer in banghe en quaede tijden, als op den veylighsten hoek die hy wist uyt te vinden, syn af-gesloten leeven en gryse hayren te verzekeren; die derhalven ook dese Stad zoo zeer had bemint, dat hy op zekeren tijd (gelijk hy nergens meer ofte liever dan hier plaght te verkeeren en wt te spannen) een verken op de wal bevonden zynde met eyghen hand heeft door-steeken, ende zich op den Richter, om dat hy de wal niet beter gevrydet en hadde, zoo zeer in toorn ontgaen, dat die op syne knyen om vergiffenis moest bidden: gelijk zulx eenighe brieven uytwysen.

168. Keyzer *Karel*, navolgende de voet-stappen van Hertogh *Karel*, wanneer hy alhier hulde ende by syn intreed de sleutels wt handen van den Burghemeester zoude ontfanghen, gaf dit beschey wederom, dat hy sleutels noch geld, dan alleen gehoorzaemheyd en trouwe herten van dese Stad begeerde. Ende syn zoon Koningh *Philips* en ontzagh zich de moeyten niet van zelf, en ook dickmaels door synen Stadhouder, de burgerlyke Overigheyd alhier wel scherpelyken te belasten, om de sleutels van beyde des Stads poorten aen handen van synen Slot-waerder *Frederick Tork* over te langhen. Wiens bevel-hebber de Hertogh van *Alve*, (schoon genoomen hy in syn legher aen de Maes over-bestigh was om te passen op de aenslaeghen van Prins *Willem van Oranje*, ende doen ter tijd, zoo oyt, het hoofd vol zorghen en beyde handen vol werx hadde) effen wel niet en vergat syn oogh op dese Stad te slaen, ende haer onder syn eyghen zeghel en hand ernstelyken te waerschouwen, om aen de poorten en op de wallen gestaedighe waeke te houden, noch eenighe volken binnen te laeten die geene oorlofs-brieven van hem en konden vertoonen. Dese zaek heeft mede de Staeten van Gelderland voor ende na hem meer dan eens bekommerd gehouden; die boven dat wt gelyke oorzaeken het heet en menighvoudigh verzoek der burgheren, van den Burght (welke henluyden nu tot een dienst-huys geworden was) na den afgangh van *Karel van Egmond* te slechten, altoos hebben af-geslaeghen. Gelijk dan ook het Vier-deel van Velouwen in 't iaer 1595. tot herstellinghe van de bouw-vallighe vesten 500. guldens wt de schild-schattingh, ende gelijk getal van penninghen aen *Hattem* afzonderlyken heeft toegestaen.

169. Het Wageninghsse *Broek*, ende met naemen de *Uyter-weerden* bezijden den Rhijn, zyn boven maeten vruchtbaer en weeldigh, ende winnen 't in waerdy zelfs van de Betouwsse weyden: zulx dat sy het gebreck van anderen konnen vervullen, ende een goed deel van de aengeleegene schraele Velouw met gras en hoy, tot voeder van paerden en hoorn-beesten, verzorghen. t'Eyndens het Broek scheyd de vryheyd van Wageningen, ende met een van Gelderland, omtrent den *Grebben-dijk* en aengeleegen steylen *Heymers-bergh*, daer zoo veele kluchten van werden verhaelt, ende aen wiens voet by onser voor-vaderen tijden heeft gestaen het

prachtighe en beroemde Slot van *ter Horſt*, gebouwd door en op den grond van Biſſchop *Govert van Rhenen* omtrent het iaer 1178, daer de wylen Biſſchoppen van Utrecht nu en dan huys ende altoos groot werk van hebben gehouden; als weſende van zoo grooten omſlagh, dat de bloote puyn van de by onſen tijd af-gebrookene duyf-ſteenen omtrent 10000. guldens in koop heeft gegolden. Schrix tegen over ende na by ter Horſt hadden de Gelderſſe Vorſten, in ſpijt van de Biſſchopſſe, doen leggen eene andere Sterkte, hoewel van mindere ſterkte en begrijp, met naemen *Tart-horſt*, om alzoo het eene mes met het ander in de kooker te doen houden. De velden aen den Noorder hoek van de Stad worden nu meeſt alle beſlaeghen met *Toback*, die in dickte van bladen niet alleen maer ook in kraght en vettigheyd de Amersfoordſſe te boven gaet. Dit kruyd ('t welk zoo veele en ſeltzaeme deughden in zich heeft, ende daer rechtevoort al de wereld zoo zeer op is verzot) word tegen den nieuwen tijd in houte ende van binnen met aerd gevulde backen gezaeyd, ende waſt, gelijk moſtaert, van een kleyn koorntien allenxkens als tot een middelmaetigh boomtien. Daer na word het, zoo haeſt de nieuwe telghen beginnen wt te ſchieten, in wel-omgebouwde en gemeſte ackers verplant, die voor 't leed van ſchraele ofte felle winden rondom ende van binnen met dicht rijs-werk ofte ſtaeken worden bezet en af-geſlooten. Het behoeft veel wermte en op-paſſens, ende moet telkens van de zuyghers, zoo men ze noemt, dat is by-waſſende ſpruyten, ende de weder-zijdſſe by-paden en vooren te gelijk van alle ruychte worden gereynighd; tot dat het omtrent den Oogſt-maend geplooken, daer na op hoopen te ſweeten geleghd, ende op de zolders ofte in ſchuyren aen houte ſpylen word op-gehanghen. Deſe taback, hoewel doorgaens niet zoo waerdigh ofte ſmaekelijk als de Indiaenſſe, word niet te min by de koop-luyden zeer gezocht, ende in het op-ſpinnen van de wtheymſſe, vermits ſyne lenghte, noodwendelyken tot deck-blaeden gebeſigh.

170. Aen de Weſt-zijd van de Stad ziet men aen het hanghen van den bergh een *zand-kuyl*, die altoos van onderen op-welt ende in 't heetſt van den ſoemer nochtans killigh water heeft. De *bergh* zelve is zoo vermaekelijk als vruchtbaer van goed koorn; waer van men de nabuyrighe geweſten wijd en breed kan over-ſien, ende ſyne ooghen laeten ſpeelen gaen niet alleen over de Betouw en Maeſenwael, maer ook in Braband, Kleefs-land en de landſchap van Utrecht. Boven op den top drie ofte vier ſlingerworpen van de Stad, ende recht tegen over het *Lexkes veer*, worden noch getoond de lid-teykens en af-breuk van de wylen *Kerſpel-kerk*, genaemd *Oud Wageninghen*, daer in verleedene tyden, doen de Gods-dienſt wt de duyſterheyd van 't Heydendom begon op te lichten, ende ook naderhand, een groot deel van de Betouw gewoen was haer kerk-gangh te hebben. Deſe kerk is in het ſtrengh belegh des iaers 1480. verbrand, dan twee iaeren laeter (zoo 't waer is dat ick in een geſchreeven hand-boexken heb gevonden) wederom getimmerd en ingewyed. Op het iaer 1390. zijn 'er, door bevel van Hertogh *Willem* van Gulich, in 't by-zijn van *Arend te Boekop* Ampt-man en Richter ende *Gadert van Stamprade* Rentmeeſter van Velouwen, 14. beedighde mannen gezet, die, na gedaene ſcheydingh, aen den geerfden van Wageninghen en *Benichem* de zuyder zijd, ende aen den erfgenaemen van *Maenen* de Noordere deelen van 't gemeyne veen hebben toe-geweeſen. In 't iaer 1539. heeft Hertogh *Willem van Cleve* op een vollen Land-dagh tot *Arnhem* aen die van *Wageninghen*, om dat ſy aen den aenſtoot geleeghen noch volk-rijk genoegh en waren om de Stad te bewaeren, de over-buyrighe boerſchap *Laekmond* (voor deſen het erf-goed der Heeren van 's Heerenbergh, maer doen behoorende tot het Ampt van Over-betouw) ende *Harten* in het Richter-ampt van Veluwen-zoom, erffelyken op-gedraeghen, blyvende de dijk-ſchouwinghe te Laek-mond alleen buyten beſcheyden; als mede het bos geheeten *te Muſt*, om 't zelve met opdrift van ſchaepen en beeſten ende met het maeyen van heyde en plagghen onbeſpeerd te gebruyken. Zoo dat het Schependom zedert dien tijd in ſyne bepaelingh zich tot het beekien te Harten, ende van daer tot aen de Vlaeſrode ofte Laekwegh, ende wyders door onſer L. vrouwen dijk tot in den Rhijn heeft wt-geſtreckt. Insgelijx heeft Keyzer *Karel* by een wijdloopighen brief van 't iaer 1549. aen den Raed alhier mildelyken toegeſtaen, om wt het Wageningſſe veen eene *Grift* tot aen de veſten van de Stad te leyden, haer toeſtaende voor tien iaeren van elke gelaedene ſchouw wt het veen koemende, als mede van elke ton biers daer naer toe vaerende, een oord ſtuyvers. Ende hoewel deſe *vaert* zoude hebben gedient tot vermeerderingh van des Stads ongelden, verbeteringh van neeringh, ende tot verwyderingh en reynigingh van de graften: zoo is ſy echter, om de gemeynte met de zwaere onkoſten en dagh-werken niet al te laſtigh te vallen, tot nu toe after gebleeven. In welkers plaets de Heeren van de Wet rechtevoort in beraed ſtaen metten eerſten eene nieuwe en gerieffelyke *haven* toe te ruſten, zullende wt den Rhijn-ſtroom gegraeven worden tot aen de herbergh op den dijk, zeer na by de Stad.

171. De ingezeetene hebben van alle tyden immers zoo grooten zucht betoont in 't voorſtaen van hun wettighe Over-heeren en Vorſten, als een weder-zin en ingebooren walgh van de Borgoenſſe en Spaenſſe ſlaverny, ende om dier oorzaeken wille vaek in een zuyren appel moeten bijten, zoo in 't uytharden van langhwylighe en harde belegeringhen, als door de geſtaedighe en veeltijds ſchadelyke inlegeringhen van vreemde, behoeftighe en moed-willighe knechten. In 't iaer 1422. op Martens avond, welke men van ouds gewend is met ſlempen en dronken drinken over te brenghen, is Wageningen van den Biſſchop tot Utrecht *Frederick van Blankenheym*, den poort-harder verbyſterd en op geene vyanden verdacht zynde, door een liſtighen en onvermoeden over-val verheerd en meerendeels verbrand geworden; alwaer Ridder *Ian* ofte *Henrick van Homoet* met 800. andere (zoo melden eenighe Iaer-boeken) is gegreepen, ofte, gelijk andere willen, dood gebleeven: de overighe berghden zich elk om zeerſt met de vlucht over de veſten. Op het iaer 1480. is deſe Stad (welke doen onder de Velouwſſe Iuffrouw *Catharine*, als Vooghdeſſe over de onmondighe van haer overleeden broeder Hertogh *Adolf*, alleen getrouw bleef, ende de Hollandiſſe

ſcheepen

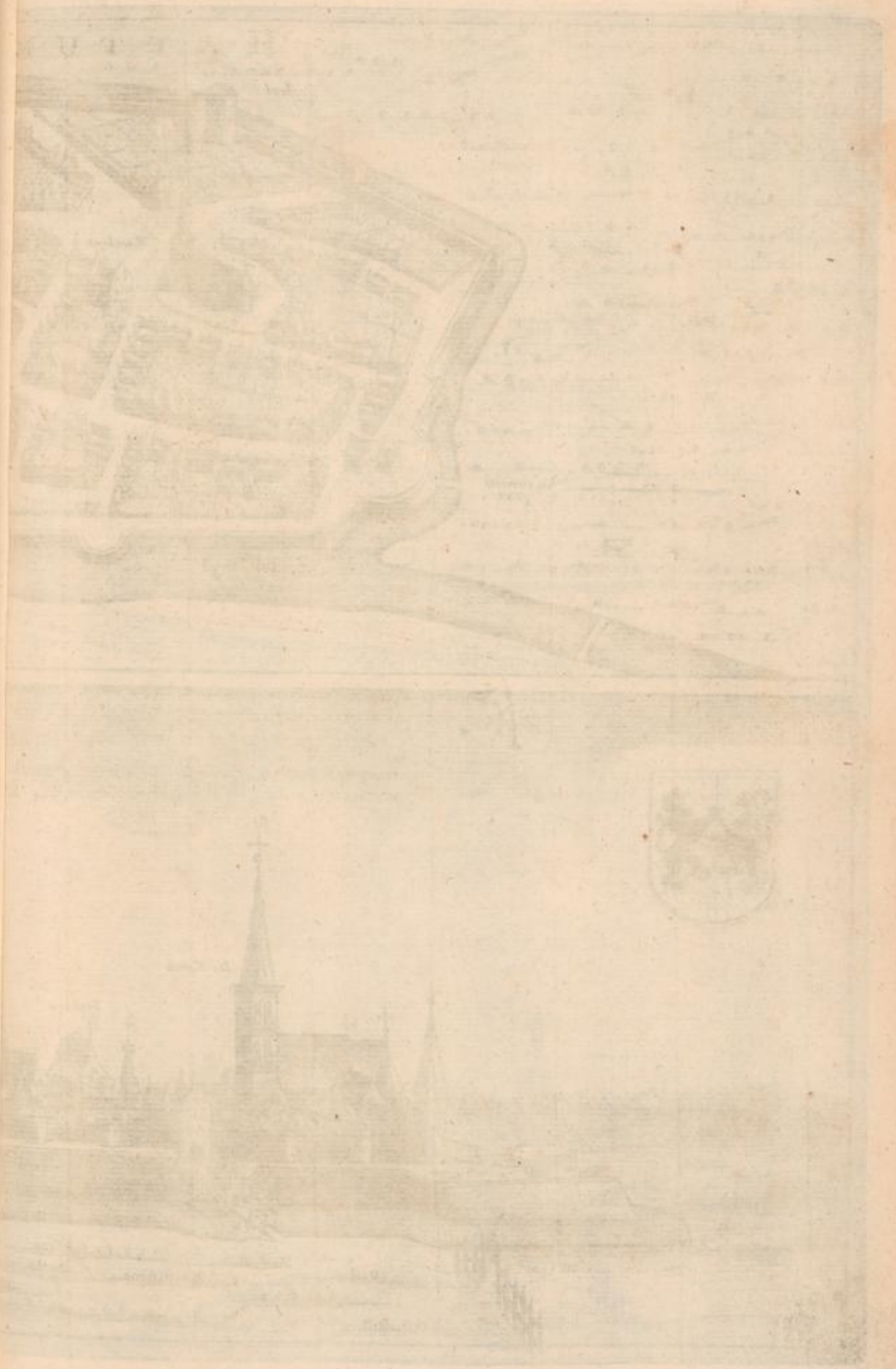

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

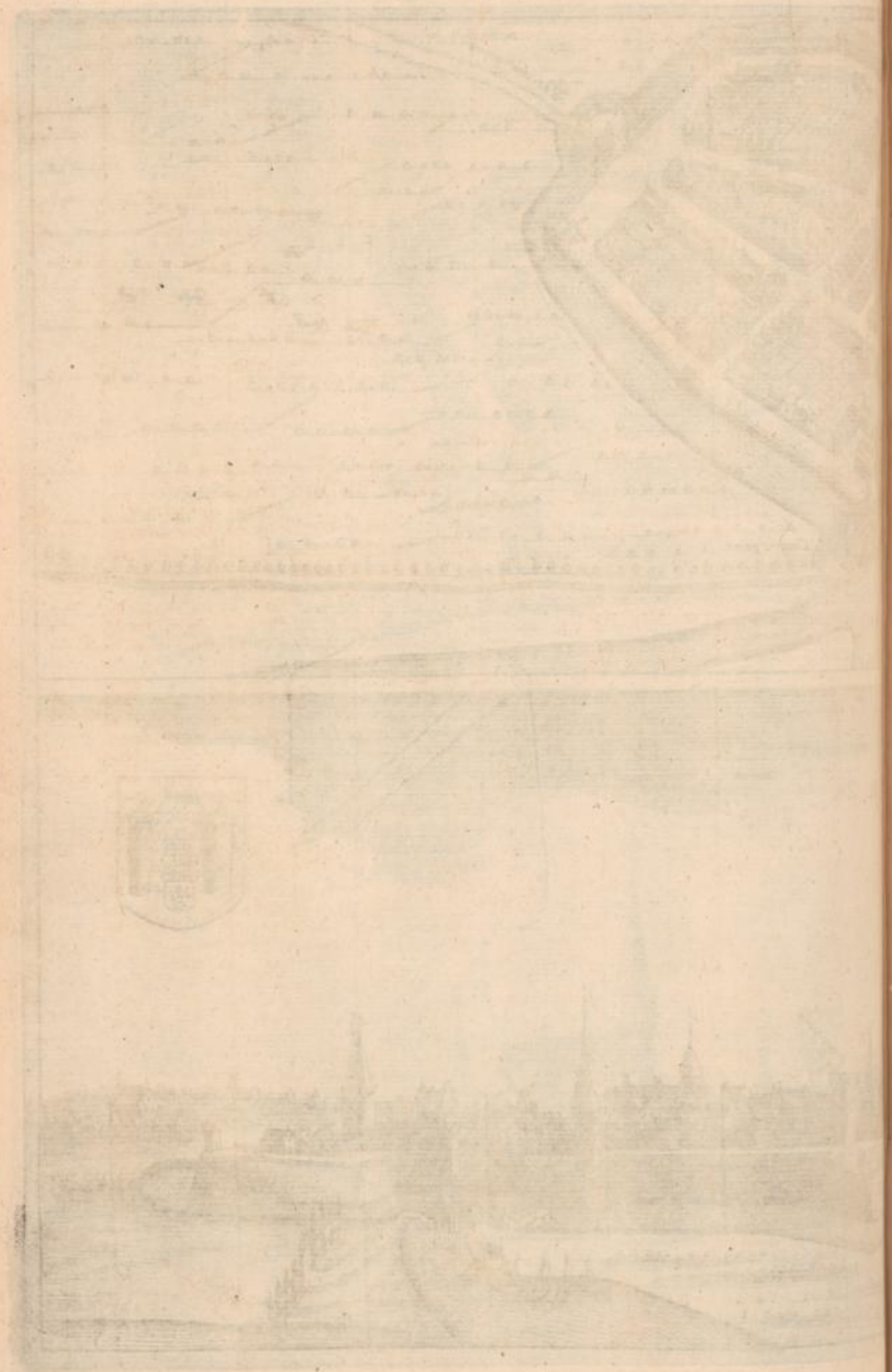

ſcheepen en koop-luyden op den Rhijn ſteeds bevocht en aenhaelde) door de maghtighe en vervaerlyke wapenen van den Aerts-hertogh *Maxmiliaen van Ooſtenrijk* niet alleen, maer ook van den Vorſt van Cleve ſyn mede-ſtander, rondom beſlooten, ende, na dat de inwoonders den tweeden ſtorm vroomelyken afgeweert, noch doen ter tijd van yemand hulp te verwachten hadden dan van den hemel ofte hun eyghene kraghten, niet zonder af-breuk en bloed-laeten van de verwinners eyndelyken overweldighd. Tot dat in 't iaer 1489, op het onophoudelijk aenhouden van de uytlandighe burghery, haere lands-genooten, ende in 't byzonder die van *Arnhem* onder den Burghemeeſter *Dirk Verhoeven* Wageningen wederom met yzere handſchoeyen hebben aengetaſt, ende met Wageningen ſchier te gelijk de gantſſe Velouw wt de Cleefſſe pandſchap en der vyanden geweld verloſt. Naderhand is de Stad door de Borgoenſſe op nieuws overheerd, dan in 't iaer 1506. voor de laetſte mael door Hertogh *Karel* in-genoomen en geredderd. Van welk verlos zich *Maxmiliaen* zoo gevoelijk betoonde, dat hy den Heer van Aerſchot op de heete daed met een tamelyke heyr-kraght liet af-gaen om die wederom in ſyn bedwangh te brenghen. Doch vermits de belegerde t'elkens met kraght op hem uyt-vielen, is dat belegh tot ſyn ſpot en after-deel uytgevallen.

172. In 't iaer 1466. heeft de Stad op Hertogh *Adolf* verworven het recht van *tol-vry* te vaeren over den Rhijn, Wael, Yſſel en Maes, mits dat hy ofte ſyne navolghers deſe vryheyd voor de helft zouden moeghen af-loſſen met 500. over-landſſe Rhijnſſe guldens, ende de burghers dan voort halve vryheyd zonder af-loſſinghe gebruyken. *Wageningen* is wyders (zoo daer eenighe byzondere eer aen vaſt is) van 't begin af in verbond geweeſd met de *Anzee-ſteden*, ende altoos mede op den dagh te Colen ofte Lubeck verſchreeven: gelijk daer van ontallyke brieven, op het Raed-huys beruſtende, kondſchap konnen geeven. Het heeft eene *Wille-keur* op zich zelven, in 't iaer 1392. door den Richter en Schepenen gemaekt, ende het recht om in burgerlyke zacken te vellen een onwraekelijk oordeel; hoewel het over de oeffeningh van hals-gerichten in verſchil ſtaet met de Land-vorſtelijke Raeden van *Arnhem*. Van ouds zijn hier bekend geweeſd en heerlyken begiftighd vier *Gilden* ofte Broederſchappen; te weeten *het heylighe Kruys gild*, dat van *Niclaes*, ende die van *Anne* en *Barbare*: neffens twee *Schutteryen*, van *Anthonis* en *Ioris*. De burghers van Wageninghen zijn tot Arnhem niet alleen, maer over de gantſſe Velouw, volgens onderlingh bedingh, zoo veel hun lijf aengaet, maer niet voor hun have en vee, vry van alle bezettingh, uytgenoomen alleen tot *Harderwijk* en *Elburgh*. Op het laetſt afgeloopen iaer van 1649, zijn, door nieuwe toelaets-brieven van de Landſchap, aen deſe Stad *twee vrye paerde-merkten* verwillighd, waer van de eerſte 14. daghen voor den eerſten dagh in de Vaſten, ende de tweede op den drieden en vierden van den Oogſt-maend werden onderhouden. De *keur* van nieuwe Raeds-genooten geſchied op Peters dagh in den zoemer met vrywillighe ſtemmen: die ook in alle zoo wel burgherlyke als hals-zacken een onherdoenlijk en immermeer beſtendigh vonnis uytſpreeken. Binnen deſe Stad is (na de gemeyne giſſingh, wt zaeke die van dat geſlacht wel eer hier plaghten te woonen) geboren *Peter van Aefferden* ofte *Apherdianus*, een vermaerd onderwijſer in ſyn leeven zoo van de Gelderſſe als Hollandſſe letter-ieughd door de levendighe ſtem, ende al noch na den dood door ſyne ſtomme ſchriften; welke deſe deughd over haer hebben, dat ſy de Latijnſſe leerlinghen al-om in Nederland, van ſtom en ſtamelend, welſpreekend konnen maeken. Ick heb ook noch een boexken met Latijnſſe rijmen van hem in druck geſien; waer van ick dit moet zegghen, dat hy de eer van een goed leer-meeſter heeft laeten vaeren, om te gaen worden een quaed Rijm-dichter. Effen gelijk *Socrates* zeyde de Sicyoniſſe ſchoeyen wel fraey en konſtigh te zijn, dan niet te min aen ſyne voeten niet te paſſen. Dit verhael heb ick (want wat behoef ick my te ſchaemen van yemand onder-richt te zijn, ende my met eens anders eer en kennis op te pronken?) meeſt gezooghen uyt den mond van mijn ouden hooſd-vriend en kamer-raed *Frederick van Stralen* Burgemeeſter deſer Stad, die, boven de menighvuldighe weldaeden die hy aen my ten afteren is, niet genoegh en heeft geacht de deuren van ſyn huys en hert voor my open te zetten, zoo hy daer neffens voor my niet en had geopent alle de geheymeniſſen van 't Raed-huys, waer wt dit ons werk doorgaens is verlicht en grootelijx vermeerderd.

174. De vierde op de ry van de Velouwſſe Steden is HATTEM, een uyr gaens van Zwol niet wijd van den luchter boord des Yſſels geleeghen, daer mede vier verſcheyde waterſtrenghen, van Appeltoorn en elders wt de Velouw af-koemende, met naemen *de Grift*, neffens de *Nieuwe, Oude* en *Terwoldſſe weteringhen*, t'zaemen-vloeyen; gerieffelijk om alle waeren met ſchuyten af en aen te voeren. Dicht by de Stad zyn wel eer geſien twee vermaerde Clooſters, te weeten *Huls-berghen* voor het broederſchap van Hieronymus, ende *Klaer-water*, beyde omtrent het iaer 1422. ten tijden van *Reynald* den vierden op-gericht, ende door *Frederick van Blankenheym* Biſſchop tot Utrecht in-gewyed. Aen deſe kant van den Yſſel-ſtroom ſtaen menighe zoo ſteene als aerde Schantskens, ende aen de over-zijd naer Zwol drie groote, de *Bergh*-ſchants, *nieuwe* ſchants en *Katte*-ſchants, in de onlanxe oorloghen, tot verzekeringh van den ſtroom en beyde Steeden, aldaer gebouwd. By de geleerde werd het voor geloofwaerdigh aengenoomen, dat de oude † *Attuariers*, anders geheeten de *Franſſe Attuariers*, nabuyren van de wylen *Chamavers* ofte Kampenaers, haer naem aen Hattem hebben over-gezet, om de nauwe over-een-koemingh zoo van naemen als plaetſen; hoewel andere dit, met luttel ſchijnſſel van waerheyd, op *Deventer* zoeken te paſſen. *Hattem* had in den verleeden tijd een maghtigh *Blockhuys* ofte Burght, omtrent het iaer 1404. door *Reynald* den eerſten Hertogh getimmerd, 't welk dickmaels is bepand geweeſd, ende door den laetſten Vorſt *Karel* met nieuwe voor-werken en wallen noch meer verſterkt: behalven een ſteenwighen *Tooren*, waer binnen de Vry-heer van *Waſſenaer*, naderhand Keyzerlijk Veld-heer in

† *Attuarij ſive Attuarij Franci.*

Vriesland, langhe iaeren, ende ook na hem de Rentmeester van Salland en Schout van Deventer (die beyde op het iaer 1521. in den slagh van Aperloe wierden gegreepen) in eene yzere hangh-kouw, genoemd *Wassenaers kouw*, hebben gevanghen gezeeten, gelijk hier na op de iaeren 1512. en 1521. wijdloopigher staet vermeld. Van dit Slot, wiens muyren over de 25. voeten dick waren, en is'er nu niet anders in wesen als een hoop puyns en vervallene steenen. Lanx den Yssel light des Stads weyde ofte gemeynte *Homoet*, wezende een weeldighen streek lands, ende door de Vorstin *Eleonore* wt een mild hert aen de burghery geschonken. Dese Vestingh met syne gantsse gerechtigheyd plaght het erfgoed te zijn van *Ian van Hattem*, bastaerd zoon van *Reynald* den drieden, die op het iaer 1371. is over-leeden. De burghers zijn, volgens toelaet van Hertogh *Arnold* van 't iaer 1442, by de Zwolsse vry van het *Kotemer-veer* op den Yssel, voor zoo veel haer bloote lijf aengaet, maer niet voor haer vee en have. Op het iaer 1429. heeft de Stad door een beklaeghelijk ongeval t'eenemael, noch eenmael op het iaer 1504. voor de helft, ende op het iaer 1517. de voor-stad door moedwilligheyd van de Borgoensse, aen koolen geleeghen.

174. De burghery is van alle tijden kloek ter hand geweesd en vaerdigh in de wapenen. De Stad is op het iaer 1505. van den Koningh van Castilien door verkloekingh, ende daer na syn Burght, na eene bloedighe belegeringh, gewonnen; maer den Burght heeft Vorst *Karel van Gelder* in't iaer 1511. weder in-geloft. In het iaer als men schreef 1528. hebben Grave *Floris van Egmond* en *Iuriaen Schenk* van weghen den Keyzer *Hattem* ongenadelyken aengetast, ende met 25. stucken zonder op-houden daer op gespeelt. Ende hoewel de muyren en wallen elders waren reddeloos en verpletterd, dat ook de vyand de vesten met sterke hoopen beklom ende meer dan eens den storm en aenval vernieuwde; heeft hy nochtans, vermits den moedighen tegen-weer van die van binnen, met verlies en bloedighe hembdem moeten afwijken. Tot dat ten laetsten de Hoenvers poort om ver is geschooten, ende de ingezeetene (welker deughd nu langher de Stad ofte haer zelve geen voordeel konde doen) daer door gedwonghen met den vyand te verdraeghen. Van dit belegh ende van de wackerheyd der inwoonderen spreekt zeer breed en heerlijk de Utrechtsse Iaer-schrijver *Lambertus Hortensius*. † Als wederom (1580) Hattem, daer doenmaels niet over de 15. Staetsse knechten tot bewaer laghen, door syn eyghen Drost *Montfoord* was verraeden, die in de nacht eenigh vyands volk ingenoomen, ende met der zelver hulp zich van de eene poort der Stad, ende van den Oversten *Hegeman* daer binnen, had verzekert, hebben de burghers, hoewel het verderf en de dood voor ooghen ziende, de poort niet te min weder overweldight, den vyand met den Drossaet op het Slot beleghert, ende eyndelyken, door handreykingh van de nabuyren, de muyren zoo beschooten, dat hy den Burght, t'zaemen met den Drost en syn zoon, moest over-geeven, die beyde korts daer na binnen *Arnhem* zijn onthoofd en gevierendeeld. Daer na is dese Stad, doen Zutveen en Deventer Koninx waren, wel drie mael op 'eenen winter van den Spaniard te vergeefs bespronghen ofte beloerd; als mede in 't laetst af-geloopen iaer van 1629. door Grave *Henrick van den Bergh*, vergezelschapt koemende met een grooten zwerm van Duytsers en bloed-gierighe Croaeten. Welke vroomigheyd in de Nederlandsse Iaer-boeken mede niet en werd vergeeten, maer door de levendighe welspreekentheyd van den Heer *Heynsius* * en andere na waerheyd geroemd.

* *lib. 1. Obsid. Sylvæd.*

† *in libris Secession. Ultraject.*

175. De laetste van de Velouwsse Steden is ELBURGH, vier uyren van *Harderwijk* en *Kampen*, ende in 't midden van beyde zich voort doende; van welkers eerste stichtingh ick niet bestendighs en weet voor te brenghen, als dat de wallen en huysen schijnen te betuyghen, dat het onder alle Geldersse Steden het ionxte kind is, ende, na 't aenwijsen van de Tijd-schrijvers, eerst onder Hertogh *Willem* den eersten, die dese plaets weghen syne goede gelegenis zeer hadde bezint, door *Arend van Boekop* Richter van Velouwen gevest en bemuyrd; gelijk op het iaer 1395. breeder hier na werd verteld; hoewel het, neffens meer andere plaetsen des Vorstendoms, met de Anzee-steden mede verbonden is. De Stad is van allerley lijf-tocht, ende met naemen van vis en wilde ent-voghels, die met menighten in de koyen daer omtrent werden verlockt en gevanghen, wel gestoffeerd, liggende op een vetten grond aen den strand van de Zuyder-zee in't vierkant, ende bewaerd met drie poorten, waer van de twee staen tegen over malkander, ende de driede naer de zee en het onlanx gegraeven verlaet uytsiet. Dwaers door de Stad loopt een beek, die ten wederzijden met een burgh-wal is af-geheynd, ende met vijf steene brugghen beslaeghen. Zommighe willen den naem af-trecken van *Edelenburgh*, eenighe, wyder van 't spoor afdwaelende, van den Romeyn *Ælius Gracilis*, in de tijden van Keyzer *Nero* Vooght der Nederlanden; andere wederom van een langhe straet *Elle*; en andere (die, mijns dunkens, allerbest naer 't wit schieten, waer onder de Heer *Iacobus Warnerius*) van een polder ofte stuck lands *El* geheeten, op wiens rugh de Stad zoude zijn gebouwd. De wal is bezet met cierlijke schilder-toorens, welke Prins *Maurits*, op zekeren tijd over de vesten gaende, gemerkt heeft alle van een byzonder maexel te wesen. Rechtevoort is de Stad met aerde wallen bekleed ende van tamelyke sterkte.

176. In't iaer 1480. is *Elburgh*, 't welk doen onder 't geweld stond van *Maximiliaen van Oostenrijk*, door de bezettelinghen ofte burghers van Zutveen, onder 't beleyd van *Linteloe*, by nacht verkloekt, ende de burghery ghevanghen ofte gebrandschat. Op het iaer 1521. is by dese Stad in de bouwerschap van *Aperloe* voorgevallen een bloedighe en voor heel Gelderland geluckzalighe veld-slagh, welke ook ten deel, door toedoen en hand-sterkingh der inwoonderen van *Elburgh*, op die van Over-Yssel is gewonnen. In 't iaer anderhalf duyzend en 28. heeft zich de Stad over-gegeeven aen Grave *Floris van Egmond*, met voorighe toelaetingh en ontheet nochtans van Hertogh *Karel*, die hier naderhand een Block-huys heeft doen op-werpen. De eerste paerde-merkt koemt iaerlijx op den

den 15. van den Bloey-maend, ende de anderde op den eerſten van den Wijn-maend. Van der *Elburgh* is geſprooten de voor heen gemelde *Warnerius*, die 23. iaeren after een binnen de doen doorluchtighe School van *Harderwijk* de Romeynſſe wetten aller eerſt en alleen heeft verklaert; met zulken lof en genoeghen van een yegelijk, dat hy middelerwijl, om den roep van ſyne geleerdheyd en wtſteekende gaeven, meer dan eens naer de Academie van Leyden, als mede tot het Raedsheerſchap van Gelderland is geroepen ende genoodighd geworden. Hy heeft, onder andere, nagelaeten eenighe Aenteykeninghen over de Iaer-boeken van den beroemdſten Veld-heer en Schrijver *Iulius Cæſar*, waer uyt wy en 't gemeyne beſt meerder voordeel zouden ſcheppen, indien ſy door den druck wierden verſpreyd, dan dat ſy door wangunſt van d'een of d'ander als in een gevangenhuys werden wegh-geſlooten en verdonkerd gehouden. Hy is geſtorven tot *Harderwijk* op den 24. van de Schrickel-maend des iaers 1622, zijnde het 53. ſijns ouderdoms, maer in deſe ſyne moeder-ſtad begraeven. † Schuyns tegen over Elburgh niet wijd van Kampen openbaert zich ‡ *Urk*, in oude tijden een Rhijneyland, maer nu een eyland ofte veel eer ſtippel wt de Zuyder-zee wt-kijkende; alwaer de zee ('t welk eenighe oude luyden noch magh heugben) in korte iaeren een grooten rack van 't vaſte land heeft af-gegeeten, als mede de kerk, die voor 60. iaeren ofte meer herwaerts niet wijd van den oever ende in 't begrijp van *Urk* ſtond, t'eenemael wegh geſpoelt en begraeven, waer van noch zomwijlen eenighe ſteenen by laegh water haer ontdecken. Naeſt daer aen ziet men *Emeloord* en *Ens*, arme viſſers hutten, die zoo van tael als plompe kleedingh en ongeſchickte zeeden ſchier wilde menſchen gelijken: ende waer omtrent de ſchippers by ſtille ſoemerſſe daghen in het boomen eenighe ſteenen en ſtraeten gewaer werden. Een gewis lid-teyken, dat 'er wel eer luyden hebben gewandelt daer nu de viſſen zwemmen; behalven noch ander bewijs dat men zoude konnen ten voorſchijn haelen, van dat het Zuyder zee-veld, daer het zich beneeden den Yſſel en 't Vlie wtſtreckt, na de tijden der Romeynen ſyn waſdom en breyte meerendeels heeft bekoemen.

177. Op de uyterſte eynden van de Velouwnaer 't Sticht van Utrecht light de Veſte ofte (zoo het de Hollandſſe Iaer-boeken noemen) de Stede van der * NYKERK, zijnde wel de vermaekelijxte, immers de vruchtbaerſſte plaets van heel Velouwen, ende, die wegen haere groote en pronk van huyſen, menighe Stad zoude beſchaemen. Op het iaer 1413. heeft Hertogh *Reynald*, de laetſte van dien naem, aen de gemeynte alhier geoorloft, om *Nykerk* tot eene Stad te maeken, ende haer rondom zoo een groot Schependom gegeeven als de Stad hadde van *Elburgh*, ende alle vryheyd welke de Steden van *Zutveen*, *Hattem* en *Wageningen* gebruykten, neffens twaelf Schepenen, tol-vryheyd te land over 't gantſſe Voorſtendom, ende meer andere hoofd-ſtucken, welke in den geweld-brief, waer van het af-ſchrift after deſe boeken by-gaet, moeghen werden na-geſien. Weſhalven ook de Ridderſchap en Stede-geſanten in 't iaer 1580. op een Vierdeels-dagh binnen *Arnhem* hebben verſtaen, dat de inwoonders van de Veſte, belangende zekere breuken van Heeren-dienſten, klocken-ſlagh en bodinghen, by de Droſten *Nyveld* en *Bentink* hen af-gevorderd, zouden blijven by haer oude vryheyd. Hier plaghten, na 't verhael van oude luyden, drie poorten te zijn, te weeten de *Veen*, *Holker* en *Ooſter*-poorten. Effenwel en heb ick niet geſpeurt of vernoomen, dat ſy oyt dit haer verworven Stads-recht hebben gebruykt ofte zeer daer na verlanght; gelijk ſy ook rechtevoort over 't verlos van hunne poorten en veſten geenſins te onvreeden zijn; als liever hebbende de eer en naem van te zijn het vernaemdſte dorp van heel Gelderland, dan het verwijt van eene middelmaetighe ofte geringhe Stad. Effen eens als die van Holland en Vlaenderen zich hier over meer verhooghmoedighen, dat ſy zijn ingezeetene van eene van de aller-beſte Graefſchappen in 't Chriſtendom, dan van een tamelijk Hertoghdom; ofte gelijk *Iulius Cæſar* door de Switzerſſe geberghten reyzende, aen ſyne wegh-gezellen, welke met die arme koeter-ſteden den ſpot dreeven, voor beſcheyd gaf, dat hy veel liever aldaer de eerſte wilde zijn, dan onder de Grooten van Romen de tweed. Niettemin en willen ſy voor geene dorp-luyden zijn aengeſien, maer voor Veſtenaers, ende plaghten ze qualyken te beyegenen en handelen, die deſe plaets voor eene vlecke onderſtonden te ſchelden.

178. Het oude *Slot van Nykerk* is eerſt op het iaer 1458. door bevel van Hertogh *Arnold* en aendrijven van *Gaſſelis van Aller* Burghemeeſter tot Arnhem, gebouwd, die acht daghen daer over tot *Nykerk* heeft vertoeft, ende in al dien tijd niet boven de twee goud-guldens verteert. Maer op den drieden van den Soemermaend des iaers 1461. is de eerſte ſteen aen de Kerſpel-kerk aldaer geleghd door den Richter van Velouwen *Peter van Egmond* baſtaerd; welke echter op den 15. van den Oogſt-maend des iaers 1540, t'zaemen met de Veſte, door een onzaligh vuyr is vergaen: dan onlanx daer na weder op-getimmerd, ende met rijkelijke kerk-giften, geſticht op het outer van *Severijn*, verheerlijkt. Het Slot van *Hulkeſteyn* op den oever van de Zuyder-zee (anders geheeten *Aliena*, om dat het lagh op de grenzen en als op den neus van die van Holland en Utrecht) kent Hertogh *Karel* tot een bouw-meeſter, 't welk op het iaer 1517. *Felix van Ooſtenrijk* baſtaerd met ſtorm in- ende de bezettelinghen daer binnen gevangen heeft genoomen, daer na ook de tooren en de wallen door bus-kruyd doen

† Cui viro ita nuper parentavimus: *Hos cineres reverenter habe, quæ proxima Flevo, Parva licet, lætis Urbs dominaris agris. Hoc meruit, legum coluit quem Gelria patrem, Ambiit & totiet maxima Leyda ſibi. Et ſobolem reverenter habe. ſic mutua poſcunt Vincula, Varneri nec moriturus honos. Major namque tuis non natus in ædibus infans, Inque tuâ major conditus æde ſenex.*

‡ Urij *apud Plinium*; *quamvis in nonnullis edit. perperam legatur* Sturij. *Quos Urios latè tum temporis imperaſſe, pœnè certum habeo; quum & propè Amſtelodami mœnia occurrat pagus* Uikedamum.

* Neocleſia. *Barbari.* Nieukercam dicunt.

doen verſtuyven; hoewel het naderhand weder is vernieuwd en op-getimmerd; tot dat het heele werk ten laetſten af-gebrooken ende wt ſyn puyn het Huys van de *Pannekoeken* binnen de Veſte is op-gebouwd. De Hertogh had mede voor, van Hulkeſteyn af door de Arkemeynte en de Holker erven eene grift te doen uytruſten, welke ten laetſten omtrent Wageninghen in den Rhijn zoude uytkoemen, ende den naem draeghen van den *ouden Rhijn*. Dan dit werk is om menigerley verhinderniſſen in ſyne eerſte beginſelen geſtaekt en after gebleeven. Binnen *Nykerk* heeft mede in de verganghene iaeren geſtaen een ruym en wel begifighd *Beggijnen Clooſter*; waer van eenighe huyſinghen en het na-buyrigh beggijnen-land al noch den naem bewaeren. Het Nykerker *veen*, 't welk aen de heele Veſte genoeghſaemen brand kan verſchaffen, is wel eer, op de wijſe van meeſt alle veenen, een peel en verdronken land geweeſd, gelijk het overgeleegen dorp *Hoevelaek* daer t'eyndens aenpaelende, ende de beek midden in 't veen voerende den naem van de *Laek*, als mede de menighte van haſel-nooten die aldaer onder d'aerd werden gevonden, oogenſchijnlyken uytwijſen. Behalven dit heeft men hier daghelijx de ruymte van verſſe zeeviſſen, ende wt het nabuyrigh Holland den toevoer van allerley waeren, door 't behulp van de *grift*, welke van hier naer de zee toe is heen geleyd, ende in de naeſt-verloopene iaeren doorgaens van de Veſt af tot voorby den Herbergher brugh toe uytgebreyd en verdiept. Weſhalven de Heeren tot het hooghe klaeringhs-gericht verſchreeven de laetſte mael de vierſchaer alhier (1626.) ook hebben geſpannen. Over den *Putter-dijk* (die nu meer onkoſten van herſtellingh behoeft als voorheen, om dat het gat van Texel voor korte iaeren dieper zijnde uytgeſcheurd ſterker draf van wateren hier heen voert) heeft Hertogh *Reynald* in 't iaer 1356. beſtelt eenen Dijk-grave, neffens vier Heym-raeden en 16. geerfde, uyt de kerſpelen van Nykerk en Putten by effen getal te verkieſen; waer van wy de brieven in een ander werk zullen te pas brenghen. De *Arker-gemeynte* (de gemeyne man heet ze door mis-verſtand de *Meen*) ſtreckende van Bunſchooten af tot aen Nykerk ende van daer lanx Putten tot ſchier aen Harderwijk toe, is een uytgeleeſen hoek lands, ende zoo weeldigh en gras-rijk, dat de Nykerker boter over al meer gewillekomd werd dan die van de Betouw en Lymers zelve. Wyders is deſe Veſte voorzien met een Wees-huys, Lazarus huys, Leen-bank, Latijnſſe ſchool, twee kerken-dienaers, ende een orgelift: heeft daer neffens twee kermiſſen, de kleyne en groote, die acht daghen koemt voor Lamberts dagh, ende, uytgenoomen eene Maendaghſſe week-markt, drie paerde-merkten; waer van d'eerſte verſchijnt op Dingſdagh na Paeſſen, de tweede op Maendagh voor Hemel-vaert, de driede op den 5. van den Wijnmaend; ende op den volgenden dagh is 't er beeſte-merkt.

179. Op het iaer 1410. hebben de Hollanders, gevoeghd met de Amersfoorders, een goeden roof en etlijke gevanghens van Nykerk wegh gehaelt. In 't iaer 1494. en langh daer na lagh hier in bewaer, van weghen den Keyſer *Maxmiliaen*, de * *groote bende*, die zich met veele werken dapper had vaſt gemaekt, om van daer, als uyt een ſtoel van den oorlogh, de aengrenzende Velouw door geduyrighe ſtrooperyen te quellen: tot dat voort daer na Vorſt *Karel* met een vaerdigh heyr het Stedeken rond om heeft bezet, door ingeworpene vuyr-bouten meerendeels geſchonden, ende na eenighe aenvallen eyndelyken met verdragh vermeeſtert, wiens eerſte bekommernis was de over al opgerichte Block-huyſen en bolwerken te ſlechten. Daer na is het noch eens in 't iaer 1510. door den Biſſchop van Utrecht *Frederick van Baden* overvallen en uytgerooſt, ende laetſtelyken in 't iaer 1629. door de wilde Croaten. Van *Nykerk* zijn geboortigh drie *Pannekoeken*, *Maurits Mariſſen* Rentmeeſter, die van *Lambertus Hortenſius* geroemd werd voor een man van fraeye geleerdheyd, *Auguſtijn* Geheym-ſchrijver, die beyde by Hertogh *Karel van Gelder* doen en laeten waren, als mede *Godart Pannekoek* Raed van 't Voorſtelyke Hof ten tijden van Keyſer *Karel* en Koningh *Philips*, ende Heer van Meynerſwijk. Onder het volk met den deghen muyten wt *Ian Schraſſer* Rit-meeſter onder gedachten Vorſt *Karel*, ende *Herman van Hel*, die op het iaer 1511. *Harderwijk* door een wonderlyken ſtreek wt de Borgoenſſe heerſchappy heeft verloſt. Want wanneer hy, op zekeren tijd koemende gereeden van hoogh Boerloe naer Nykerk, onder weghen een boode had aengepackt, die aen het krijghs-volk van *Amersfoord* een brief droegh van waerſchouwingh, om op een gezetten dagh *Nykerk* t'zaemenderhand te over-ylen; heeft hy den boode met den dagh van den brief verandert, ende voort daer na de Borgoenſſe ruytery niet alleen door behendigheyd en weghe-laghery geſlaeghen, den Overſten, die met een gouden halsband was behanghen, in ſyn eyghen huys tot Nykerk ('twelk doen met yzere deuren en venſters was af-geſlooten) gevanghen zettende, maer ook by de zelve gelegenheyd de Stad van *Harderwijk* tot dienſt van den Hertogh ingenoomen. Deſe verdienſten hebben hem het heck geopent om naderhand vetheeven te werden tot Bevel-hebber van *Hattem*, welke Stad hy in 't iaer 1528. zoo langh en zoo ridderlyken tegen den vyand heeft beſchermt, dat men met recht zoude twijffelen, of hy meer eeren heeft behaelt met het verlieſen van *Hattem* ofte met het winnen van *Harderwijk*. Behalven *Iohan van Renſſeler*, die in Vriesland over een bende van honderd koppen heeft te gebieden gehad, ende *Reyner Kollers*, insgelijk Hop-man, maer in dienſt des Koninx van Spanien, die van deſen man zoo veel werx maekte, dat hy hem ook op zekeren tijd tot gezant heeft gebruykt, zullende den Koningh der Deenen zoo met geſchenken als met woorden bekooren, om den Orizond voor de koopvaerdy-ſchepen deſer landen toe te ſluyten. Ende want ſyne deughd en trouwe beyde zeer groot waren, is hy niet alleen van ſynen Koningh, tot wiens behoef hy veel gelds hadde uyt-geſchooten, maer ook van den Opper-biſſchop van Colen tot een Ridder vetheeven: hoewel hy anderseen eygen en hoorigh man was van geboorte.

180. Maer het is billijk en ook hoogh tijd, dat wy ten langhen laetſten ook eenmael van de VELOUW gaen praeten, als zijnde een moy gedeelt van 't Vorſtendom, welke door het delven van den Romeynſſen Yſſel van het aenpaelende Duytſland met geweld is afgeruckt, ende

* De groote garde.

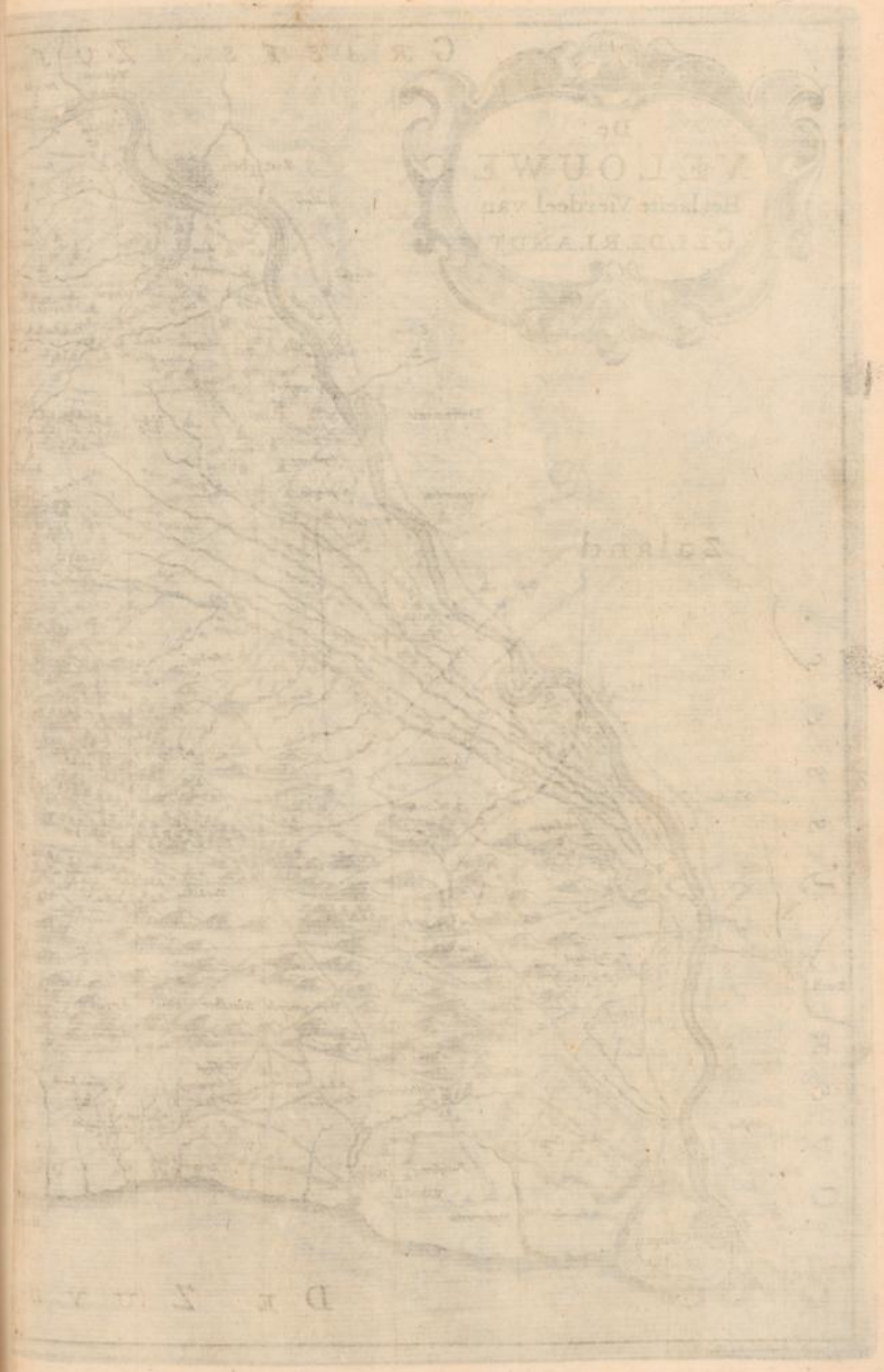

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

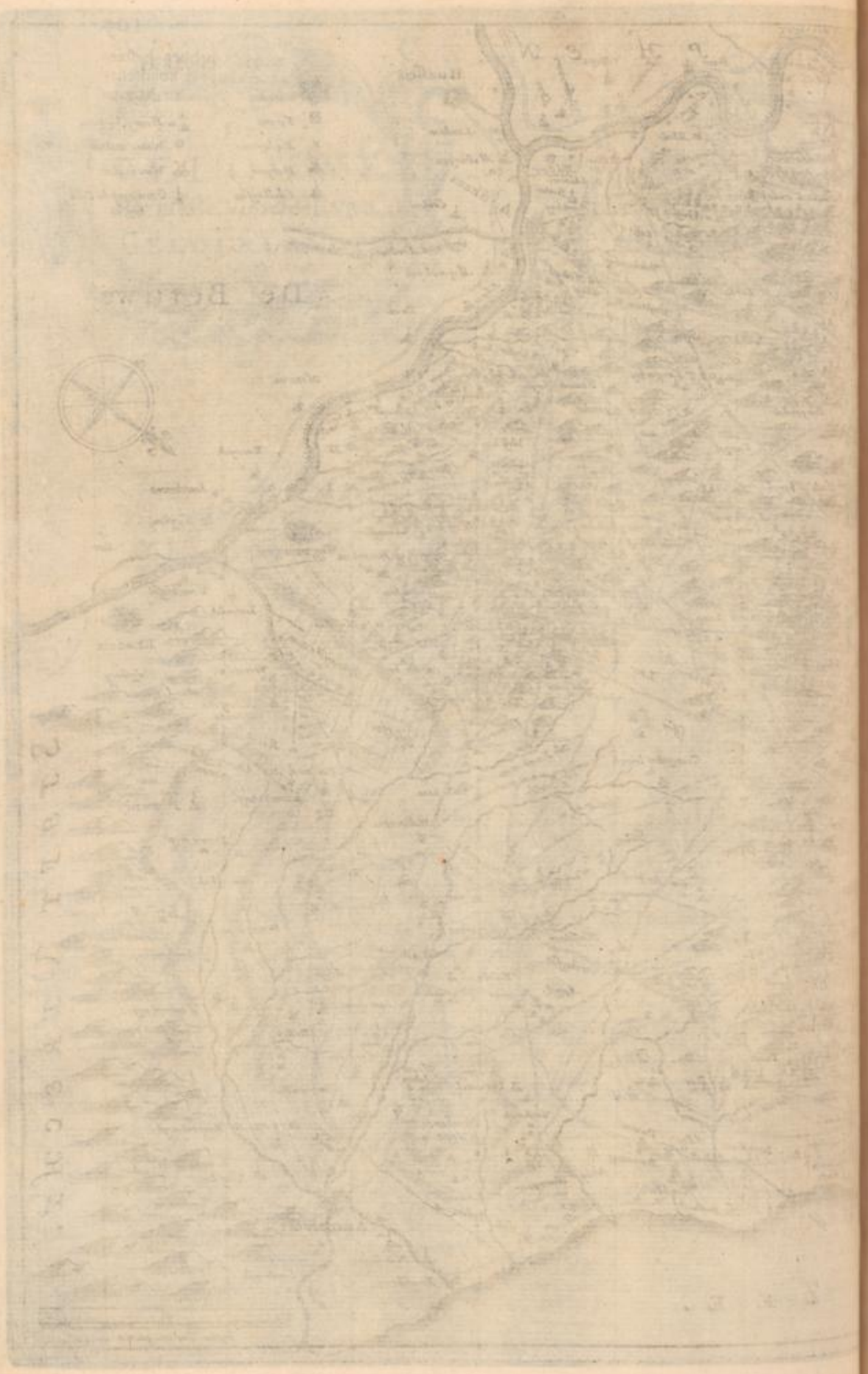

end
van
(al
Rhi
gela
doc
af-g
zan
met
een
haer
aenf
ghe
heyd
ſcha
beq
op k
lyke
met
lyke
ſicht
Vael
heet
veld
nieu
ook
uytn
wel ſ
heeft
betae
Maer
en da
den
hoew
een
plaetz
ſchap
kand
en bu
eene
leema
ſtort-
kley,
d'een
iaeren
ſoem
d'and
gequ
en la
Onde
ende
Egyp
heyd
zond
bebo
zoo n
lijkhe
voorl
ofte
hoop
18
tiers,

† *Marſi vel Marſaci minores.*

ende zedert dien tijd een deel geworden ofte van het Nederlandſſe Vrankrijk, ofte liever (alzoo ſy nu in 't bevangh light van den Noorder Rhijn) van oud Batavien. Deſe Landſchap gelaet ten naeſten by een eyland, als werdende door den Rhijn, Gribbe, Yſſel en de Zuyder-zee af-gepaeld. Ende hoewel ſy, weghen haere zand-duynen, heuvelen, rouwe heyd-berghen, met naemen in haer middel-rift, half gelijkt op een woeſtijn † en wildernis: zoo zijn nochtans haere vruchten en gebruyk menigerley, zoo ten aenſien van het koorn-gewas, wild en gevoeghelt, als van key-ſteenen, brand-hout, turf, heyde, plagghen en anderſins. Behalven dat de ſchaepen alhier in de tuſſchen-loopende dallen bequaem en kort voeder genieten, die anders op kleyachtighe en waterighe gronden lichtelyken gelligh werden, ofte immers (gelijk het met de Vrieſſe ſchaepen toegaet) van onlieffelyke ſmack. Weſhalven ſy met recht, ten opſicht van de over-buyrighe Betouw, wel een *Vael-ouwe*, dat is een ſchraele hoek lands magh heeten, ofte *Veel-ouwe*, dat is een groote hoop velds, doch in tegen-ſtellingh van de Betouw, nieuwaerts na zoo goed en weeldigh: gelijk ze ook daerom Hertogh *Arnold* in zekeren brief is uytmaekende voor *een wild en büſter land*; hoewel ſy in de nu vergangene vochte iaeren meer heeft af-geworpen en haeren arrebeyd beter betaelt, dan aen eenighe hoeken de Betouw. Maer andere, oogh-merk neemende op de hier en daer verſpreyde veenen en broeken, zoeken den naem af te leyden van *Veen-ouw*. Ende hoewel 'er tuſſchen de Velouw en Betouw maer een onderſcheyd is als van een hand-breed plaetz; zoo zijn ſy nochtans in aert en eygenſchap wonderlyken veel verſcheyden van malkander. Nademael de eene landſchap is hoogh en bultigh, de andere nederigh en vlack; de eene zandigh en altoos bruykbaer, d'andere leemachtigh ende by winterſſe tijden ofte ſwaere ſtort-vlaeghen meeſt onbegankelijk, vermits de kley, als taey lijm, aen de voeten blijft hanghen; d'eene over al vruchtbaer, maer meeſt in drooghe iaeren, d'andere ſchrael behalven in natte ſoemers; d'eene met zand en ſtrenghe winden, d'andere met water, plas-reghens en dompigheyd gequeld; d'eene rond en groot, d'andere ſmal en langhwerpigh; d'eene, en met naemen de Onder-betouw, krielende van volk en huyſen, ende vermits ſyne vettigheyd gelijkende op een Egypten, en d'andere by na op eene Arabiſſe heyde; hoewel ſy nu dagh op dagh, in 't byzonder omtrent de Steden, meer en meer word bebouwd en omgewroet, ende ook doorgaens, zoo niet in menighte, immers in groote en heerlijkheyd van dorpen, de Betouw beſchaemt en voorby loopt, daer men de wedergade van *Ede* ofte *Barreveld* (om *Nykerk* noch buyten den hoop te laeten) nauwlijx en zal verneemen.

* *Marſi* vel *Marſaci* minores.

181. Dat de kleyne *Marſſers* * ofte *Marſatiers*, ten tijden van *Plinius* en *Tacitus*, de hedendaeghſſe Velouw meerendeels hebben beſlaeghen, daer van geeven waerblijkelyke kondſchap de dorpen en plaetzen van *Maerſſen* en *Maertsberghen*, op het eynd van de Velouw onder het begrijp des lands van Utrecht geleeghen, ende *Marſſen* eene adelijke wooningh van die van *Linteloo* omtrent Zutveen op de Velouw, behalven de *Mars-poort* ende den *Mars-acker* die zich mede te Zutveen aen de kant van de Velouw laeten vinden. Want dat zommighe een deel van de Vrieſen met de Marſſers alhier willen plaetzen en t'huys brenghen, is een groote mis-greep. Aengeſien de Vrieſen in oude tijden tweederley waren, *de groote* te weten en *kleyne Vrieſen*. De groote Vrieſen bewoonden op geene zijd van den Rhijn ofte Yſſel het vaſte land tot aen het Vlie en d'Eemſe toe. De kleyne Vrieſen verhielden zich daer tegen over, op de monden en kreeken van den Rhijn, ende bezijden de meeren die by de Romeynſſe vlooten wierden bezeyld, ende nu noch te zien zijn after den Yſſel, daer hy zich van Enkhuyſen en Staveren tot aen 't Vlie toe uytreckt. Langhen en menighen tijd daer na heeft Keyzer *Koenraed* de tweede de Velouw van den Biſſchoppen van Utrecht tot een leen verworven voor *Gozilo* Hertogh van Braband en Lotringen. Van wiens nazaeten ſy aen den eerſten dies naems *Henrick van Naſſouw*, die van het iaer 1131. tot 1162. Gelderland heeft beheert, als een after-leen is gekoemen, ten deel by houwelijx-gifte ende ten deel by koopingh. Vermits *Govert van Boullon*, die daer na Koningh wierd van Ieruſalem, doen hy wegh-vaerdigh ſtond naer 't H. Land, ſyne dochter *Seinare* aen onſen *Henrick* heeft getrouwt, ende den voorderen eygendom van de Velouw aen hem verhandelt, behoudende aen zich het bloote recht van leenheerſchappy. Gelijk ook *Henrix* ſtoel-volgher *Geeraerd* geſpeurd word dit ſyn after-leen te hebben beleeden by *Henrick* den eerſten Hertogh van Braband, die nochtans zelf een leen-man was van den Biſſchop. By welk bezit en gebruyk de Gelderſſe ongemoeyd zijn gebleeven, ter tijd toe Hertogh *Govert* de derde de gewoenlyke leen-verheffingh by Biſſchop *Balduin* te doen heeft verzuymt ofte verprat. Weſhalven de Biſſchop, zich laetende dunken den Brabander van ſyn leen-recht verſteeken te zijn, de Velouw met geweld van wapenen hem heeft willen aen-eygenen; 't welk wanneer de Gelderſſe, die aen deſe achteloosheyd ſchuld noch deel hadden, niet en konden erkauwen, hebben ſy zich zelve en de Velouw met alle maght verdedight. Tot dat 'er op het iaer 1196, door onderhandelingh des Keyzers, zoo een zoen is getroffen, *dat de Biſſchop het Graefſchap* (zoo luyd het hand-veſt) *van de Velouw op nieuws van den Keyzer, de Lotringer daer na van den Biſſchop, ende eyndelijken de Grave van Gelder uyt des Lotringers handen, zouden ontfanghen en immermeer voortaen behouden.* Laeter in 't iaer 1311. is 'er tuſſchen Biſſchop *Guido* en Grave *Reynald* verafgeſcheyd, *dat de Gelderſſe Graven de Velouw en andere after-leenen die ſy door gunſt der Brabanderen bezaten, namaels, met uytſluytinge van den Brabander, by den Biſſchop zelve zouden beſyden.* In het voorigbe hand-veſt en elders meer werd de Velouw veredeld met den naem van een *Graefſchap*, ende in oude brieven genoemd het *Graefſchap van Dulderick*; hoewel Vorſt *Arnold* zich zomtijds *Heer van de Velouw* heeft geſchreeven.

† Livius de Macedonia: *Frigida hæc omnis, duraque cultu & aſpera plaga eſt; cultorum quoque ingenia terræ ſimilia habet.* Quadrat huc quoque quod de Germania Tacitus ſcribit: *Germania horrida, pecorum fœcunda, ſed plæraque improcera. non armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis; numero gaudent.*

182. De Velouw raekt ooftwaerts aen den Yſſel-ſtroom en 't Graefſchap Zutveen, naer 't noorden en noord-weſten aen Over-Yſſel en de binnen-landſſe zee, zuydwaerts aen den Rhijn, weſtwaerts aen 't Sticht van Utrecht en de Rheenſſe veenen; werdende met veele en treffelijke Steden, als daer zijn *Utrecht*, *Amersfoord*, *Doesburgh*, *Zutveen*, *Deventer*, *Kampen*, behalven van de vijf Velouwſſe, rondom bekroond en verſchanſt. Sy en heeft geene door-vlietende ſtroomen, dan wel kleyne beeken ende wateringhen; waer van de *Grift* een weynigh boven Hattem loopt, en de *Door-vaert* tuſſchen Deventer en Zutveen, loſſende zich beneeden Sinderen in den Yſſel. Tuſſchen Wageninghen en Rhenen t'eyndens het gebied van 't Sticht ſchiet *de Greble* in ofte uyt den Rhijn. Het *Udler-meer* in 't midden ſchier des lands, is een koik ofte ſtaend water, maer van geene zonderlinghe breyte. Behalven twee groote hals-Heerlijkheeden, den *Dooreweerd* en *Rooſendal* (waer van wy zoo ſtrax in 't byzonder handelen) en twee daghelijxe, als *Scherpezeel* en *Hoevelaek*, zijn hier ook veele adelyke huyſinghen en ſtactighe have-zaeten, als *Staverden* (waer van Grave *Reynald* de eerſte eenmael eene Stad te maecken heeft in den zin gehad, gelijk wy namaels op het jaer 1296. zullen vermaenen) *Voorſt*, *Kannenburgh*, *Middachten*, *Putten* en *Puttenſteyn*, 't welk in onſe daghen beheerſt word van de Haeſtens, *Eerd-beek* (een lacht-huys der Graven van Bronkhorſt) *Overhaghe*, *Marſſen*, *Laer*, *Hartskamp*, *Harſſeloe*, *Kernheym*, *Preſickhaven*, *Hel*, *Schoonerbeek*, *Hol* en andere. Maer dat de Heer Pontanus onder dit getal wil op-tekenen het ſterke Slot van *Swaenenburgh*, van wiens belegh in 't jaer 1425. onder de heerſchappy van Hertogh *Arnold* hier na werd vermaend, daer in heeft zich die vroome ziel buyten allen twijffel vergift, gelijk hy op het 9. boek mede zelf toeſtaet; alzoo dit Slot, zijnde het erf-goed der Raesfelden, ſtaende is aen den Ouden Yſſel wijd buyten de Velouwſſe paelen tuſſchen Emmerick en Anholt; hoewel 'er ook op de Velouw een ander *Swaenenburgh* omtrent Hattem aen den Yſſel werd gevonden. De Velouw is hier neffens bekleed met etlijke aengenaeme en dicht-bewaſſene boſſen, vol van opgaende eyken- beuken- en andere boomen, als daer zijn, onder andere, de *Putter*, *Eedſſe*, *Gorteler*, *Speulder*, *Boerloeſſe*, *Soerder*, *Ucheler* en *Weekromſſe boſſen*; die weghen haer menighvoudigh hout-gewas de ſchouwen niet alleen in Gelderland maer ook in Holland van de winterſſe koude bevryden, ende als dicke hayr-vlechten zijn om het kaele lichaem van de Velouw te bedecken en te vercieren.

183. Om nu voorder te gaen, zoo heeft de Velouw ſyne groote en kleyne Ampten. De groote zijn het *Landdroſt-ampt van Velouwen*, en het *Richter-ampt van Velouwen-zoom*. De *Over-Velouw*, grenzende eenſdeels aen den Yſſel-ſtroom, begrijpt vijf Gerichten ofte Schout-ampten (aldus genoemd van ſyne *Schout-aeten*, ofte, zoo men elders ſpreekt, *Schout-etten*, dat is ſchuld-richters, ofte ook † *ſchouwers*, die men ook *Peynders* plaght te heeten) te weeten *Doornſpijk*, daer *Ooſterwolde* te gelijk onder ſtaet; *Heerde*, waer onder *Veeſſen* en *Vorchten*; *Eep*, met *Vaeſſen* en *Oen*; *Appeltooren* met *Beckberghen* (ofte liever *Beekberghen*, om de menighte van beeken die daer ofte daer omtrent uyt d'aerde rijſen, daer ook eenighe papier-meulens op gaen) ende met *Loenen*, 't welk te gelijk een bos heeft en een turf-veen; ende eyndelyken *Voorſt*, waer onder behooren *Wilp*, *Twel* en *Terwolde*. Van *Appeltooren* is voort-gekoemen *Ian van Telligt* ofte *Telgius*, die een vol-maekt en net werk ‡ van de kruypende en vlieghende gedierten zoude hebben after-gelaeten, indien hy door eene ontijdelyke dood niet en ware verraft, ende daer door ſyne moeyten en groote onkoſten, in 't opzoeken van allerley gevogelt aengewend, in 't niet geloopen. De *Neder-Velouw*, die weſtelyker is dan de opper-Velouw, ende tuſſchen den Rhijn, het Sticht van Utrecht en de Zuyder-zee is ingewickeld, heeft vijf Schout-ampten; te weeten *Ede* met het *Veen*, *Bennekum*, *Lunteren* en den *Aenſtoot* ofte *Otterloe*; *Barneveld* met *Voorthuyſen*, *Kootwyk* en *Garder*. *Nykerk* heeft ſyn eyghen Schout, als mede *Putten*, welk dorp verſcheyden is van de Heerlijkheyd *Putten* omtrent Elburgh, ende eene *Kelnerye* heeft, zoo men ze noemt, bewoend van ſynen *Kelner*, dat is, opſiender, van weghen den Abt van Paderborn, over de Abts ofte heerlyke goederen. *Ermel* (een arm en ongeſien dorp, doch in de Iaerboeken op het jaer duyzend en zes onder den naem van *Ermelo* al bekend) beſtaet in *Ermel* en *Nunſpeet*. Van *Ede* (weſende een van de aenzienelijxte dorpen op de Velouw, wiens verheevene tooren voor etlyke jaeren door de vyanden halver weghen is af-gebrand) is geboren *Nicolaus Edamus*, een tamelijk Rijm-dichter, ende *Gijsbert van Yſendoorn*, die noch in 't leeven is, en wederom binnen *Harderwijk*, gelijk voor heen te *Deventer*, de Ariſtoteliſſe wijſheyd openlyken van den ſtoel is leerende; van wien ook verſcheyde § diep-grondighe en oorbaerlyke boeken, ende van allerley ſtof, bereeds zyn in 't licht gegeeven. Het *Rheenſſe veen* is een plaetz van grooten om-loop, ſtaende eenſdeels onder Gelderland en eenſdeels onder 't Sticht van Utrecht; alwaer by ons gedenken onder d'aerd is gevonden een dood lichaem, doch heel en ongeſchonden, van een over-groot en meer dan gemeyn man, hebbende, op de wyze van een tweeden *Hercules*, een * oſſen-huyd in ſtede van een mantel onder ſyne armen geſlaeghen.

184. Op den 4. van den Louw-maend 1566. is door *Frederick van Teutenburgh* Opper-biſſchop tot Utrecht, het kerxken van *Lunteren* ende 't *Woud* ('t welk tot daer en toe had geſchoolen onder de moeder-kerk van *Ede*) tot eene kerſpel-kerk verhooght, met toeſtemminghe van des Koninx Stad-houder en Cancelaer: daer na op den 1. van den Bloey-maend 1571. het kerk-hof met de kerk door den zelven ingewyed. Ende want de Papiſten in dit gevoelen ſteecken, dat *H. Thonis* (zoo ſy hem noemen) in ſyn

† *i. e. proſpectores publicæ diſciplinæ. jus enim pariter & exequendi res judicatas, & prehendendi facinoroſos eis competit. Prior notatio eſt Grotij, altera Nic. Burgundi; Utraque diverſo ſenſu recta, ſi quid judico.*

‡ *Latinitate inſuper donavit libros qui Ariſtotelis adſcribuntur Rhetoricos.*

§ *Scripſit Effata Philoſophica, Exercitationes Logicas, Phyſicas, & alia.*

* *Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.*

leeven

leeven hier zoude hebben verkeert, ende de klock doen maecken ofte na syn naem doopen, plaghten sy iaerlijx, zelfs ook in onse tyden, om het kerk-hof van *Lunteren* eerbiedighe omganghen te doen. Omtrent *Garder* staet een *put* van ongelooflyke diepte, ende aen 't Uddeler-meer de *Huyne Schants*, van de welke de inzaeten zich inbeelden de eene gemetzeld en d'andere gegraeven te zyn door de oude Reusen. Van de bouwerschap 't *Stroo* by *Garder* is gesprooten *Iohannes Anastasius* ofte *Versteeghen* (hoewel zommighe den naem van *Anastasius* t'onrecht duyden op *den Aenstoot*) zoon van eenen *Geeraerd Arends*, die, hoewel onder het gild behoorende van de eenvoudighe en geensins diepzinnighste Gods-geleerden, nochtans by zommighe (die syne weetenschap al te hoogh opheffen, ende, mijns oordeels, nergens na de scherpste neusen hebben) neffens en boven de hooghste mannen werd gestelt van synen tijd. Hy heeft (gelijk uyt syne eygene getuyghenis is af te neemen) by de zes iaeten te *Garder* geleert; ende om dat men mede by hem vond eenighe schriften, waer by de Pausselyke afgoderij wierd over de hekel gehaeld en gelastert, heeftmen hem op Nieuw iaers dagh 1550. binnen Arnhem gevanghen gevoert, ende, meest op de aenklaghten van *Frans Son* en eenen *Gruwel* geweesden Abt tot Zwol, tot een zondighen weder-roep gedronghen. Den volgenden maend is hy te Hattem op den tooren van den Burght gezekerd, ende een vonnis van eeuwighe gevanghenis hem voor-geleesen, waer wt men hem verloffingh beloofde, zoo hy maer syne veder voor den Paus wilde gebruyken. Ende want syn gemoed tegen dese dreygementen bleef stijf en onverzettelijk, wierd hy eerst in den Winter-maend 1551. van den Tooren gelaeten, na voorgaende verburgingh van niet wt het Huys te zullen wijken, ende anderhalf iaer in die bangigheyd gehouden. In 't iaer 1553. kreegh hy scherpe beveelen van binnen 14. daghen van Hattem naer Loven te reysen, om drie iaeren te besteeden in de verborgentheyd van 't Roomsse geloof aen te leeren, daer hy echter na drie daghen van daen is gescheyden ofte gesloopen, hebbende naderhand een boek, geheeten *Een kort onder-richt van 't Christelijke geloof*, ingestelt en wtgegeeven.

185. Volght nu het *Richter-ampt van Velouwen-zoom*, 't welk in koorn- en wey-landen veel gesiener is, ende van Wageninghen, voor by den Doornweerd en Oosterbeek tot aen Zutveen, lanx den oever van den Rhijn en Yssel, in de smalte liggende wtgestreckt, als een zoom ofte boord het lichaem van de schraele Velouw eensdeels bedeckt. De uyter-weerden alhier zijn beter dan de Betouwe zelve, als de welke daghelijx zuyghen aen de borsten van de Rhijnsse water-godinnen. Ende hier van daen koemt het spreek-woord, *dat de Velouw een kaelen rock, maer een kostelen boord daer om is hebbende.* Aen dit Ampt zijn vast de banken en Schout-ampten van *Brummen* daer *Hal* mede onder behoort; *Rheden* met *Velp*, *Ellechem*, *Dieren* en *Spankeren*; ende *Renkum* met *Oosterbeek*. *Renkum* ofte *Redichem* was in verleedene tijden een beroemd Graefschap, en het hoofd van de meeste Velouw; welkers Heeren waren af-komstigh wt het over-adelijke Huys van Saxen, ende aen Keyzers vermaeghschapt. In 't iaer 1415. is daer na hier gestight een rijk ruym en heerlijk Iuffrouwen *Clooster*, leen-roerigh onder den *Dooren-weerd*, waer van de puyn noch eensdeels overigh is; gelijk mede van het oud en bouwvalligh Slot van *Gronsfort*, daer rechtevoort eygenaer van is de Heer van Kronenburgh. De kleyne Ampten zijn de *Richter-ampten van Oldebroek* ofte *Hollander broek* omtrent Elburgh, ende van *Nybroek* tusschen Deventer en Hattem; de Schout-ampten *Hoevelaek* en *Scherpenzeel*. Binnen *Hoevelaeken* hadden de Gelderse voor en omtrent het iaer 1410. tegen die van *Amersfoord* een vast Slot op-geworpen. In 't iaer 1533. heeft *Iacob van Zuylen van Nyeveld*, zoon en nazaet van *Geeraerd*, het goed *Hoevelaeken*, ten Zutveensen rechten leen-roerigh onder Gelderland, met den daghelijxen gerechte ende met syne thienden en renten, by *Karel van Gelder* beleeden, ende met believinghe van den Vorst tot een onversterffelijk ende eeuwelijk leen gemaekt; alzoo dat het nummermeer (zoo luyd de brief) van den rechten stam van *Zuylen van Nyveld* erven noch versterven zoude. Maer hoewel dese vleck schuylt onder syn eyghen Grond-heer, zoo is 'er niet te min in 't iaer 1608, op de aenklaghten van den Keur-meester [illegible], by 't Gelderse Hof verstaen, dat de gerechtigheden van de keuren (by af-sterven van eenighe wtheymsse, baftaerden, koermoedighe binnen de bepaelingh van *Hoevelaek* vervallende) den Staeten dezer landschap als Over-heeren toebehoorden; ende dat daerom de Plackaeten, hier over uyt-gegeeven ofte noch uyt te geeven, tot *Hoevelaeken* als in Velouwen zouden werden onderhouden. *Scherpenzeel* is eene groote vleck met een aenzienlijk Huys, welke by onse tijden van het geslacht van de wijlen Heeren van *Scherpezeel* door houwelijx-recht is vererfd op de *Westerholten*; van alle de welke breeder vertoogh te doen al te langh zoude vallen. Ick heb ondervonden, dat in oude tijden het Velouwsse Drosft-ampt en Velouwen-zoomsse Richter-ampt, niet gelijk nu door twee, maer door een en den zelven man, die zich *Richter* liet noemen van *Velouwen*, plaghten bediend te werden. Beyde groote Ampten hebben haer byzondere Gerichts-banken, rechts-pleegingh, en wille-keuren, waer van ook een byzonder boek in druck is. Van de aldaer gevelde en gewraekte vonnissen werd 'er geklaerd aen het *Engelander holt* in 't hert van de Velouw, aldus geheeten van de Vorstin *Eleonore*, dochter en zuster der Koninghen van Engeland; hoewel nu meest eenighe andere plaetz, daer meerder gemack en overvloed is, tot dese wightighe handelingh werd gekoozen. Nu gaen wy verhandelen de twee Hals-heerlijkheeden van den *Dooren-weerd* en *Rosendal*.

186. De Heerlijkheyd van den DOORENWEERD, de heerlijxte en grootste van de gantsse Velouw, vertoont zich tusschen Arnhem en Wageninghen in Velouwen-zoom, in eene gezeghende en groeyzaeme landouw, hebbende noordwaerts een langhwerpigh en wel bepoot eyken bos, met eenighe steyle heuvel-berghen, geevende over de nedetighe Betouw een lustighen wtzicht, ende zuydwaerts bezijden beyde zoomen des Rhijns menighte van schoone uyterweerden. Het Slot zelve pronkt met een konstighen tooren, ende is van binnen niet min ruym

en gemackelijk, als van buyten vermaekelijk in 't oogh: waer ook omtrent het iaer 1635. de doen Prins en nu Keur-vorst van Brandenburgh omtrent anderhalf iaer in syne vryerschap heeft Hof gehouden. 'T Is eene vrye Hals-heerlijkheyd, voorzien met het recht van vry geleyde, vissery en andere ongemeyne voor-baeten. Zulx dat in oude tijden de Heer van Vyanen, zich vyandlijk aenstellende teghen *Barend van Dooreweerd* den vader van *Henrick*, dese plaetz met gewapende mannen heeft ingenoomen en verbrant, ende de hulpers van Heer *Barend* in het vervolghen van den vyand eensdeels zyn dood-gebleeven, en onder de zelve *Wouters* vader *van Heteren*, *Geeraerd van Dolre* en andere van syne maeghen; zonder dat zich de aenwesende Grave van Gelder daer mede, min ofte meer als met een wtheymssen krijgh, heeft bemoeyt. Gelijk ook met andere kondschappen werd beweerd, dat eertijds de Heer van Baer, het land van Gelder niet dervende aentasten noch met den Vorst yet te doen hebbende, niet te min vyandschap heeft gedreeven met *Henrick van den Dooreweerd*, hem synen Voorburght niet alleen af-gewonnen, syne bouwinghen aengesteeken ende grooten buyt van daer gesleept, maer ook al wat Heer *Henrick* binnen Gelderlandt bezat, met het zwaerd en vuyr bedorven. Anders is het *een wel-geboore dienstmans goed*, werdende verheergewaed met een paerd tot zadel-leens rechten. Doch 't en kan niet schaeden, om den leezer een smaek te geeven van de eygenschap en hooghe voorrechten van dit leen, eene van de oorspronkelyke brieven hier by te stellen, welke aldus is luydende:

Wy Reynald &c. doen kond / dat wy verliet ende beleenet hebben / verlyen ende beleenen myt desen apenen brief Robert van Dorenweerd, in oirkunt onser mannen van leyen hier na beschreeven / in den yrsten den Dorenweerd myt allen synen toebehooren / den Iuffrouwen weerdt beneden Kedinchem in den Kyyn / myt anders den werden die in den Kyyn geleghen zyn / mytten gerichte hooge ende lege / myt thinssen ende thienden / ende myt vissche ry / dat is te verstaen tuisschen der Ae ende Kedinchem / ende mitten mannen die tot den Dorenweerdt hooren / ende mitten busschen dat daer toe hoirt gelegen in den Kerspel van Wolfgheezen ende van Oesterbeck / te halden van ons vnd onse nackoemelinghen tot einen waelgebaeren dienstmans guedt / tghe verhergewaeden an ons ende an onse nakoemelingen / van Robert vurs ende van synen erven / mit einen perde. Voirt so hebben wy tot alsulcken rechts Robert vurgenoemt verliet ende beleent tot eynen Zuytphensschen leene den Hof te Seelbeck myt alle synen toebehooren / myt gerichten / myt thiens / myt thienden / myt mannen / ende myt bosschen als die gelegen is. Voirt dat guet te Driel myt synen toebehoeren / Voirt meyer alle guet dat he tot Wagenyngen ende te Bernichem liggende heft / myt alle zynen toebehoire in bosschen ende in broecke / ende myt mannen die daer inne hoeren. Voirt vier hoeven lands gelegen in den Nyebroeck myt oeren toebehoeren / te verhergewaeden myt einen perde myt einen punde guets gelts. Beheltelick ons onsen goeden rechten / ende einen iglicken des synes. Hier waren aver ende aen onse manne van leyen / myt naemen / die edel onse lieve neve Her Frederick Greve tot Murse ende Here te Baere / ende Her Iohan Schelart van Obbendorp. In oirkoinde ons zegels dat wy dy onser rechter wetenheyd aen diesen Brief hebben doen hanghen. Gesz. in dem iaeren ons Heren 1402. des maendaeghs na Matheus dach.

187. Aen dese Heerlijkheyd zijn ook leenroerigh menighe groote Hof-steden, thienden en landen, door het gantsse Vorstendom en Graefschap verspreyd, als de groove en smalle tienden tot *Setten*, waer onder behooren 384. mergen lands: behalven ontallyke andere tienden en goederen in de kerspelen van *Redichem*, *Bennekum*, *Ede*, in de *Over-veenen*, te *Oosterbeek*, *Eerdbeek*, *Heerde*, *Wolde*, van 't *Stroo* onder *Garder*, van *Twel*, *Harwen*, tot *Elst*, *Reet*, *Angeren*, *Hervelt*, *Driel*, *Hetteren*, *Randwijk*, *Huyen*, *Doyeweerd*; te *Boeningen* en *Wychen* in 't Rijk van Nymegen; tot *Groessen* en *Weel* in de Lymers; tot *Nyel* in de Duyffel; ook etlyke spijkers, meulens en landen in de Schependommen van *Arnhem* en *Wageninghen*. De Heer deylt mede wt verscheyde kerken-giften tot *Setten* en *Randwijk*; ende noch eenighe gesticht in de kerken van *Arnhem* en *Oosterbeek*. Insgelijx is door den leen-band aen den *Dooreweerd* vast het Huys te *Harseloo* met den wind-meulen en 116. mergen lands; 't welk *Rutger van Randwijk* eerst tot Zutveensse rechten heeft ontfanghen, ende daer mede in 't iaer 1389. beleent *Saris van Stamproede*. Daer na is het gekoemen aen de *Boekoppen*, en laetstelyken aen die van *Eck*. Behalven de hooghe en laeghe Heerlijkheyd van *Rosande*, welke met syn huys, weerden, visseryen, hoeven, bos en ander aenkleeven op de iaeren 1413. en 1428. tot een Zutveens leen is vergunt aen *Dirk van Arnhem* Ridder; in 't iaer anderhalf duyzend aen Ridder *Evert van Wilp*, ende ses iaeren laeter aen syne bed-gezelle *Margriet van Arnhem*; welke by opdraght daer mede hebben beleent de echte luyden *Andries van Vissenich* genaemd *Bel*, en *Ariaentjen van Broekhuysen*: tot dat in 't iaer 1539. *Frederick Schelart van Obbendorp*, Heer tot Schijn, Gortzenich en Geysteren, by de volle landschap tot Arnhem is verklaerd d'eerst van dien naem Heer van Rosande; ende na hem syn zoon *Ian* in 't iaer 1559, die by *Agnes van Aeswijn* geene kinderen heeft after gelaeten, ende derhalven syn broeder *Daem Schelart* gehad tot een erf-uyter: die daer benessens (gelijk het eene geluck dickwijls het andere by de hand heeft) in 't iaer 1558. door het trouwen van syne Leen-vrouw *Walraven van Voorst*, erf-dochter tot *Doorweerd*, beyde den *Doorweerd* en *Rosande* aen syn geslacht heeft vast gemaekt, ende de dienstbaere met de heerssende Heerlijkheyd onder een gemenght. Aen *Rosande* is wederom leen-plichtigh *Meynerswijk* in de Betouw, 't welk in 't iaer 1504. tot een onverfterfelijk heerlijk leen op Zutveensse rechten is ontfanghen by *Ian van Meteren*, ende synen na-zaeten al noch by blijft. De weder-helft van dese Heerlijkheyd is insgelijx met syn hoogh en laegh gericht en opgelyke voor-waerden wt-gegeeven aen *Marten*

van

van Roſſem Maerſchalk, daer na aen ſyn broeder *Ian*; wiens zoon *Ian* op het iaer 1564. ſyn recht by verkoopingh heeft op-gedraeghen aen den Paus van Gelderland *Godart Pannekoek* Raed des Koninx, ende *Godarts* dochter *Chriſtine* aen haer egade *Cornelis van Gent* Heer tot Loenen.

188. Onder de eerſte Leen-volghers van den *Doorweerd* vind ick Heer *Barend* met ſyn zoon *Henrick* knaep, waer van voor heen is gemeld, onder de welke *Henrick* omtrent het iaer 1280. zoude hebben geleeft. Hier neffens waeghen de hand-veſten van een tweeden *Barend* (zoon, zoo ick giſſe, van *Henrick*) die op de iaeren 1318. en 1368. twee Vorſtelyke brieven heeft beteykent; ende in't iaer 1376. van eenen *Barend* en *Hubert* teffens. Dan of dees *Barend* een man zy geweeſt met Ridder *Barend van Doorenweerd*, den huys-heer van *Alyt van Appeltern*, daer van heb ick geen beſtendigh beſcheyd. Immers heeft *Robert van Doorweerd*, man van *Iutte van Aſperen*, in't iaer 1402. ſyn leen by Hertogh *Reynald* beleeden; na hem *Wolter van Doornick* zoon van *Otho* in't iaer 1412; in't iaer 1419. *Dirk* Heer tot *Wiſch*, als getrouwd zijnde met vrouw *Agnes van Doorweerd*, daer na 1426. *Steven* vrouw tot *Homoet* en *Wiſch* en echte by-ſlaep van *Henrick* Heer tot *Homoet*; wyders *Elbert van Alpen* in 't iaer 1430. op den naem, zoo 't ſchijnt, van *Reynald van Homoet* haer beyder zoon; die nader hand in't iaer 1448. met *Walraem van Moers* beveſtighden Biſſchop tot Utrecht, *Otho van Bronkhorſt*, ende den Raed van de kleyne Velouwſſe Steden, een verweerend verbond, tot veyligh-maekingh van de Velouw, heeft ingegaen, na den inhoud van twee onder ons ruſtende brieven, waer van wy 'er een dienlijk achten hier in te zetten:

WY Walraven van Moirſz., Otte Heer tot Bronckhorſt ende to Bozklo / Reynald van Homoet Heer to Dozenweert / Ende wy burgemeiſters ſchepen ende rade ter ſteden in Veluwen / alſe Herderwijck / Wageningen / Hattem ende Elburgh / doen kont allen luden ende bekennen mit deſen openen bzieve / dat ſo lange tijt herwerts die ondersaten ende ingeſeten in Veluwen in hoen rechten mit ongenaden tegen hoer Lantbzieven ende lantgewoenten overvallen ſin / daer by onſe genedige Her ſeer in ſyne eren ende voirtganch vernedert wozt / ende wy alſe ende die gemene ondersaten in Veluwen daer by verderſſelich geſien ſtaet to werden / wozde dat niet verhuet / daeromme wy oik seer treffelich mennich iaer lanck van den ondersaten vuerſz aengeroepen ende vervolght ſin geweeſt / ſe daer ynne by to ſtaen ende to helpen vervolgen na inhout des verbonts; So hebben wy ons dair toe gegeven / Gode to eren / onſen genedigen Heren ſinne Lande ende ondersate to bzome ende to bate / die ſelue overgrepen gewalt ende ongenaden den ondersaten in Veluwen gedaen / to wederſtaen / richtinge ende beteringe hem to helpen geſchien / ſo wy dat van verbonts ende rechtveerdicheit wegen ommers ſchuldich ſin te doen; So hebben wy malcanderen gelaift / ende loven alſe guede manne in gueden trouwen by ons eren / die gewalde overgrepen ende ongenaden to vervolgen ende to wederſtaen / ende daer van niet of te laeten / die en weren ofgedaen / gericht ofte ter gueder wirdzacht gebzocht. Ende weert ooch zake / dat ymant ons ofte die onſe hier omme beden haten ofte arch willen wolde / dat doch namelic omme des verbolchs ende wederſtaens wille ſonder argeliſt geſchiede / daer ynne zullen wy malkanderen bystendich geradich ende behulpelich weſen na onſe maehyt den to wederſtaen op ons ſelfs koſt / alſo lange dat die beveede van ons daer van ontſlegen were. Behoudelic ommers altyt onſen lieven genedigen Heren van Gelre te doen weſ wy hem ſchuldich zyn te doen. Oirkont onſe ſegelen &c.

189. In't iaer 1500. heeft *Marie van Homoet*, weduwe van *Sweer van Montfoord* Ridder, den *Door-weerd* (die aen haer na doodlyken afgangh van haere ouders *Reynald* en *Sophie van den Byland* wel was vervallen, doch dus langh by Ridder *Ian van Hemert* tweeden man van *Sophie* in tucht bezeeten) voor den Leen-heer Hertogh *Karel* met hand halm en mond op-gedraeghen aen haere zuſter *Margriet van Homoet*, weduwe *Iohans van Voorſt*; ende der zelver oudſte zoon *Frederick van Voorſt*, als momber ſynes moeders, daer van hulde gedaen, in't byweſen van leen-mannen *Gooſſen van Bemmel* overſten Land-rentmeeſter, ende *Sander Tegnagel*; maer op het iaer 1522. zelf als erf-heer den eed vernieuwt. *Frederick* (wiens ionghſte broeders waren *Reynald* en *Ian*) heeft by vrouw *Walraven van Haeften* geteelt (behalven een iongher zoon *Frederick*) *Ian van Voorſt* Ridder, ſyn leen-volgher in't iaer 1535; in wiens tijden Iuffrouw *Iohanne de Ruyter* op den Sondagh na beklooken Paeſſen des iaers 1556. op eene deerlyke en ongehoorde wijſe binnen het Huys ten *Doorweerd* is vermoord. Heer *Ian* had by *Marie van Wytenhorſt* eene dochter *Walraven*; welke (als voor heen aengeweeſen) houwelijk ingaende met Ridder *Daem Schelart*, hem tot een Heer over haer ende te gelijk van den *Doorweerd* heeft gemaekt, na dat ſy met de *Voorſten* (die, by gebreck van mans-geboorte drijven wilden, den *Dooreweerd* als een Sadel-leen op haer luyden vervallen te zyn) een hard en haperlijk dingh-tael hadden uytgeſtaen. Waer wt gebooren is *Ian*, die by *Catharine van Goltſteyn*, erf-dochter tot Muggenhuyſen, heeft verweckt *Adam Willem*, op het iaer 1615. getrouwd met *Anne Sophie van Boetbergh* erf-dochter tot Wankum, welke naderhand herhylickt is met den Keyzerlijken Maerſchalk den Vry-heer van Bunninkhuyſen. Wt dit bedde is geſprooten (behalven twee ionghere zoonen *Adam Willem* Heer tot Gortzenich in Gulicherland, en *François Caſpar* Heer tot Grempten en Fanſon) *Ian Schelart van Obbendorp*, Vry-heer van den Doorweerd, Heer van Roſande, Muggenhuyſen, Bannerheer van Celle, Montigny, Heet en Foey, Iaeger-meeſter daer behalven van Velouwen ende Rit-meeſter van eene bende paerden tot dienſt der Heeren Staeten, die rechtevoort bezigh is om een ruyme wild-baen in 't by-geleeghen boſte bereyden. Heeft, na dat hy in zyne ieughd Duytſland, Vrankrijk en Italien was door-wandeld, zich in 't iaer 1643. in echt begeeven met *Anne* geboorene Gravin *van Hoorn*, doch de zelve t'zaemen met een iongen zoon en dochter, ende ſyne tweede gemaelin *Dorothea Tereſia*,

Banner-vrouw van Celle, Montigny &c. na eene kort-wijlighe vreughd van etlijke maenden, op den 24. van den Bloey-maend 1649. verlooren, ende beyde in syne kerk te Heelsom prachtelijken doen begraeven. Ende gelijk hy een groot gunstelingh plaght te wesen van de laetste Princen van Oranje *Frederick Henrick* en *Willem*, die mede meermaels met den Veld-maerschalk *Brederode* hem zeer gemeenzaemlijken hebben bezocht, gelijk ook noch onlanx de Hertogh van Iork: zoo heeft hem ook de hoogh-gedachte Prins *Willem* onder zoo veele Groote uytgezocht en verwaerdight, om op het iaer 1640, als speelgenoot, in syn gezelschap naer Engeland toe te reysen met een langhen swier van edel-luyden, ende by te woonen den trouw-dagh van de Koninghlijke Vorstin *Marie*, oudste dochter van den ionxt vermoorden Koningh van groot Britannien, *Karel* den eersten. De vriendschap van Vorsten (wie zal 't misfacken?) is wel loffelijk en aenzienlijk na de wereld, zoo men ze maer weet te gebruyken als een vuyr; daer men hem van verre wel by magh wermen, maer niet zoo na by schicken, dat men zich zelf koeme te verteeren ofte te verzenghen. Want de groote Heeren gemeynlijken meer haelen dan brenghen, meer vorderen dan af-langhen, ende den wind van dese ydele en haeft voorbygaende eer aen de mindere alzoo verkoopen, dat sy ze, in plaetz van genot, in slaverny en op groote kosten brenghen.

190. ROOSEN-DAL, 't welk [illegible] mede by 't Hof van Gelderland voor eene hals-Heerlijkheyd is gekend, laet zich zien een uyrtjen noordwaerts van Arnhem in een over-aengenaem dal, aen een beek die verscheyde papier-meulens doet om-loopen, hebbende op de zijd ook een cierlijker dan grooter bos, ende streckende van daer dwars door Rheemst een groot stuck wegh over de Velouw tot schier aen Ginkel toe: zulx dat veele huysluyden in dien streek, voor het daghelijx gebruyk van 't Roosendaelsse veld tot plaggen, schaep-driften en anders, eenighe waghen-vraghten ofte andere diensten en vereeninghen iaerlijx aen den Heer moeten doen. Het Huys zelve is al voor het iaer 1318. een Vorstelijk Slot geweest, hoewel meer opgepronkt en breeder wt-gezet door Vrouw *Eleonore*, die de Toorens zoude gebouwt hebben, ende door de volgende Vorsten volvoerd. Ende wanneer het, duyrende de bevigheden van de Hekerens en Bronkhorsters, eenmael was afgebrand, is het by Hertogh *Reynald van Gulich* wederom op-getimmerd, ende met fraeye toorens en voor-werken bezorghd; die ook, wanneer de Velouw door vyandlijke legers alom bedeckt en onveyligh was, alhier, als op eene onwinbaere en schoot-vrye plaetz, sijn leeven en beste schatten heeft derven betrouwen; om welke inzichten mede *Eduard* sijn broeder *Reynald* aldaer etlijke iaeren after een heeft gegijzeld gehouden. Op het iaer 1536. heeft Hertogh *Karel* desen Burght, die tot nu toe den Gelderssen Vorsten een gewoenlijke wtspanningh en woon-stad had verstreckt, met sijn aenkleeven en hoogh gebied aen *Willem van Scherpezeel* ofte synen erven geschonken ofte verkoft; van welken stam dese Heerlijkheyd aen die van *Dort*, ende laetstelijken, door houwelijk van *Elizabeth van Dort* met *Robert van Arnhem* geweesden Landdrott van Velouwen, aen de *Arnhems* is over-gegaen. Ende hoewel het Huys, gelijk wt menighe lid-teykens is te verneemen, eertijds van veel grooter omslagh is geweest; zoo zijn effenwel de muyren al noch over de 14. voeten dick, en zoo steeuwigh, dat op het iaer 1629. weynighe op desen tooren gevluchte boeren met bloote bussen een goed deel Kroaeten daer hebben buyten gehouden. Indien 't gemeyn gerucht niet en lieght, zouden 'er omtrent den *Roosendal* voor etlijke iaeren onder d'aerd zijn gevonden eenighe aerde potjens ofte * emmers, hoedaenighe de Romeynen gebruykten om daer in te verzaemelen en bewaeren de as van doode lichaemen. Op de paelsteden van Holland en Braband light een ander *Rosendael*, hebbende met dese Heerlijkheyd geene gemeynschap dan met den blooten naem; gelijk mede noch een ander *Rosendael* by Goch. Aftet ons *Roosendael* op den wegh naer Deventer ziet men de bouwerschap van *ter Let*, welke nergens door beruchten is, dan dat aldaer in 't iaer 1423, terwijl hy sijn behoef dede, schielijken is wt-gegaen *Reynald* de vierde, de tweede en laetste wt het huys van Gulich Hertogh van Gelder.

* *Urnæ sepulchrales.*

191. Tot een toegift en slot moeten wy hier noch after aen stellen de dichten, waer mede voor eenighe iaeren de Heer *Frederick van Stralen* Burgemeester van Wageningen, alle de hoofd- en kleyne Steden van Gelderland heeft bekroont, ende daer in kortelijken beslooten het mergh van de denkwaerdighste dinghen, met de breede elle te vooren by ons wtgemeeten.

NYMEGEN.

Oppidum Batavorum.

Is Gelderlandt het hoofd der seven Nederlanden,
En ick sijn Opper-hooft en Stadt der Bataviers,
Een bolvverck en een heck tot aen de Wester stranden,
Wat Stadt van honderden verdient soo veel Lauriers?

TIEL.

De Wael is mijn Euphraet; mijn Medien de kleye,
Alvvaer men 't vveeldigh Vee siet groeyen sonder tal.
Pomoon' en Ceres kent geen aengenaemer VVeye,
En Mars geen vromer Mans dan binnen mynen vval.

SALT-BOMMEL.

Bommel verbonden met Holl. en Zeelant tegens Spangien.

Wanneer een swart geswerm van Westersche gedrochten,
Met Swaerd, en strop, en vyer vervolghde 't vrye volck,
Doen heb ick niet geswicht, alleen voor all' gevochten,
En op mijn borst gestuyt die donderende vvolck.

RUER-

RUERMONDT.

De grooſte van de viet, en veler Steden Moeder,
Ben moedigh op mijn Zaedt en Kudderijck geberght:
Maer 't is mijn opper-roem, dat ick der * Landen hoeder
In ſyne ballinghſchap gewaert heb en gebercht.

* *Vorſt Arnald.*

VEENLOE.

Gent, Rotterdam, en Delft, en Boemel hoort men roemen
Op haeren *Heyns*, *Eraſm'*, de *Groot*, en *Leonÿn*:
Ick roem op eenen *Aernt*, * de roem van 't oude roemen,
Een Hemels Voedſterlingh, en maer een menſch in ſchijn.

* *Erycius Puteanus.*

GELDER.

Wat doet de twiſt al quaets? had *Schenck* ſijn vuyſt bedwongen,
En *Patton* ſyne vvraeck, mijn vryheydt ſtondt noch vaſt.
'k Verdien te zijn een Lidt (ſpijt alle laſter tongen)
Die 't heele Vorſtendom ſijn naem heb toegepaſt.

STRAELEN.

d'Oude Menapier heeft oyt in dees 's geweſten
Gehuyſt, geploecht, gedraeft, en Romen uytgetart.
Sulcke Mans huyſen noch hierom en in mijn Veſten.
Al zijn de muyren bros, haer bolwerck is mijn hart.

WACHTENDONCK.

Een Naſſouſch Vorſt heeft flucx verraſt by vvinter tijden
Wachtendonck uwen vval, door onverhoedt gewelt.
Geluckigh, die altoos, en over al kan ſtrijden,
En in de koude ſelfs ſich tot het vvinnen ſtelt.

ERKELENS.

Ick ben niet Erkelens maer Herkels landt geheeten,
Om dat dees achtbaer Heldt vvas burger in mijn Landt;
Die noch huyſt in 't gemoedt van yeder Ingeſeten,
En maeckt ſe vvaerde Neefs van ſoo een vvaerdt genandt.

NIEUSTADT.

In 't Gulicher bedrijff is rondom ingeſlooten,
Mijn Kooren-rijck gebiedt, al hoor ick elders t'huys:
Al ſit ick verr' van U, ô goede Bond-genooten,
Ick houd my aen den bandt, mijn hert is altoos kuys.

MONTFORT.

Ick vvas de kouw, vvaer in de Soon ſijn ouden Vader
Geboeyt heeft. vveet ghy niet van dierghelijck oproer,
Buren en Roſendal, doen *Adolff* de Verrader
Sijn Heer aen banden leyd, en *Eduard* ſijn Broer?

ZUTVEEN.

Geſuſters, vvilt nae Vree off vvapen-ruſt niet hooren,
Trouwt op ſchijnheyligheyt, op giften noch op Eedt.
Ick ſchrick (ghy weet waerom) voor de geverwde Mooren,
Beveelend' u en Godt de vvraecke van mijn leedt.

DOESBURGH.

Danck hebt, Romeynſche *Droes*, die aller eerſt mijn daelen
Verheft hebt uyt het ſtoff, en door mijn Yſſel ſtroom
Gevoert een ſchoone Vloot tot aen de Embder paelen,
Soo eygen loff wel paſt, 'k ben oudt, en ſterck, en vroom.

DOETECHEM.

Noch heught my mijn ellendt; mijn muyren ſwack van krachten
Zijn meermaels aengetaſt, en onder voet gevelt.
Wat vvil een Reuſen handt een kranck gebouw verkrachten?
Op ſtercke Wallen paſt veel meer een ſterck gewelt.

LOCHEM.

Mijn Stadt is meermaels door Vulcaens bedrogh geſchonden,
Mijn krachten uytgeput, mijn Rijckdom ſchier vergaen.
Bellona heeft daer nae een groot gedeelt verſlonden.
Hoe kan een krancke Stadt twee Goden vveder-ſtaen?

GROENLOE.

Ick vvas een bal en baen van Martiaelſche buyen,
De hoop en vrees van twee, een dick herboren vonck.
Nu legh ick ancker vaſt, t'zedert de macht van 't Zuyen
Den eerſten zegen krans aen onſen *Fredrick* ſchonck.

ARNHEM.

Hoochmoedigh op mijn Hoff, Springh-waters en Waranden,
En op der Vorſten graff, en Roomſche Legioen;
Een heck van 't Roomſche Rijck, en deur der Nederlanden.
Noch heb ick niet volſeydt, dan heb niet meer van doen.

HARDERWYCK.

Wat deerlijck ongeval! een vuyr van vveynigh uyren
Heeft my tot as gemaeckt, en tot een Seboim,
'K Ben fraeyer als voor heen, mijn School ſal immer duyren,
Mijn Aff-ſlagh en mijn Munt. mijn ſchaede was maer ſchim.

WAGENINGEN.

Der Batavieren Hooft, de voorſpoock van Orangien,
Heeft aen dees plaets wel eer de Roomſche wederſtaen.
Soo was ick oock gemoedt, doen onlanghs 't machtigh Spangien
Beruyckende mijn Wal, van ſchrick is doorgegaen.

HATTEM.

Het Landt dorſt ſich wel eer op mijnen Burght verlaeten,
Beroemt door Waſnaers Kouw en menigh hart belegh.
Noch ben ick die ick was, ghy woedende Croaeten
Wierdt laeſtmael noch gewaer mijn al te ſtijven neck.

ELBURGH.

Aen d'eene kant de Zee, aen d'andere geweſten
Mijn Gras en Kooren veldt omgordelen mijn Wal.
Men vindter veel die trots zijn op haer oude Veſten.
Mijn loff is, dat ick ben het jonghſte kindt van al.

A. C. cIↃ IↃ c XLVII.

BLAD-

BLAD-WYSER
VAN
't EERSTE BOEK.

A.

Adeldom van Gelderland, 25.
Adelbold Biſſchop gebooren tot Sandwijk, 45.
Altena of *Hulkeſteyn*, 107.
Andries Schants, 46.
Angerloe, by Doeſburgh, 90.
Anholt, 90.
Antonius Gogava, 50.
Arent Bernards, 102.
Arent van Tricht, 38.
Arker-meente, 108.
Arnhem beſchreeven, 95. &c.
Attuarij Franci, 105.

B.

Baer en *Lathum*, en ſijne Banner-heeren, 86.
Balthaſar van de Water, 100.
Banner-heeren wanneer opgekomen, 75.
Banneryen van Gelderland, 76. &c.
Barent Sel, 38.
Barkel-ſtroom, 4. 64.
Bartholomæus Carthuſianus, 59.
Batavien, oorſprongh des naems, 8. 9. Wel-geleegenheyd des lands, 12. Haer verdeylinghe en oude inwoenders, 16.
Bataviers ofte *Betouwers*, 6. Haer Stad Nymegen, 6. Deſe naem komt den Gelderſſen niet min toe als de Hollanders, 8. Bataviers meeſters in rijden en ſwemmen, 12. 13. Spreek-woord van de Betouwſſe ooren, 14. 15. Hun geſtaltenis, geel hayr en baerden, 15.
Batenburgh, 50.
Bato, 8.
Bergh, ſiet *'s Heerenbergh*.
Beroepinghen en klaeringhen, 28. 29.
Bethanien, 97.
Bethaſiers, 7.
Betlem ofte *Bielhem*, een Clooſter by Dotechem, 74.
Betuwe, haer vochte en kleyighe grond, 11. Onderſcheyd tuſſchen de Betuw ende Velouw, 109.
Bier-drank, 5.
Biſſchoppen daer de Gelderſſe onder| geſtaen hebben, ende hun maghs, 27.
Blyenbeek, 63.
Bommels beſchrijvingh, 45. 46.
Borkelse beſchreeven, 90. de Heerlijkheyd dinghtaeligh tuſſchen de Biſſchoppen van Munſter en de Graven van Bronkhorſt, 91.
Bos-beſen, 101.
Bredevoortſſe Huys bepand aen Hertogh Reynald, 88. 89.
Bronkhorſter Graefſchap, 75. en af-komſt van haer eerſte Heeren, 76. 77. Stamboom van etlijke Heeren en Graven, 91. 92.
Buyren en ſijne oude Heeren, 51. een leen van Gelderland, 52.
ter *Burght*, 86.

C.

Caninefates ofte Kennemers, 8.
Catharine van Borbon, Adolfs vrouw, ende haer ſtam-wapens, 36.
Catten ofte Heſſen, 9.
Chriſtoffel Brouwer, 100.
Cl. Civilis, gebooren tot Nymegen, 38.
Corbulonis foſſa, ende waer die te zoeken, 11.

D.

Daniel van Sandbeek, 37.
Deventer met Zutveen vergeleeken, 68.
Didam onder 's Heerenbergh, 78.
Diderick Born, 37.
Diderick Vijgh Heer te Soelen, 45.
Diepenheym eertijds gehoorigh onder de Heeren van Bronkhorſt, 93. 94.
Dieren of Dideren, 78.
Dijck-graven laſt, 28.
Doesburghs beſchrijvinghe, van 70. tot 74. het Richter-ampt, 90.
Dooreweerd. Beſchrijvingh van de Heerlijkheyd en oude Heeren, 112. 113.
Doteschems beſchrijvinghe, 74.
Druſus ſtichter van Doeſburgh, 70. en van den ouden Burght aldaer, 72. of ſijn lichaem te 's Heeren-bergh bewaerd word, 77.
Duiffel, eertijds Gelders, 69.
Duytſſers. Oude Duytſſe, ende hunne gewoenten en draghten, 29. 30. Vryheyd vande Duitſſe Ridders in Gelderland, 96.

BLAD-WYSER van 't eerſte Boek.

E.

Echt in 't Over-vierdeel, 63.
Eemland, wel eer gehoorigh onder Zutveen, 69.
Egmond, een mond des Rhijns, 8.
Eyerland, 9.
Elbertus Leoninus, 48.
Elburghs beſchrijvingh, 106.
Elten, eertijds onder Zutven gehoorigh, 69.
Emmerick heeft Zutvenſſe rechten, 66. en eertijds geſtaen onder 't zelve Graefſchap, 69.
Engelander holt, 111.
Erkelens beſchrijvingh, 62.
Erneſt Brink, 102.
Etten onder 's Heerenbergh, 78.
Everhard van Reyd, 99.

F.

Franken, inwoenders van Gelderland, 18.
Franciſcus Fabricius, 59.
Frans van Kraneveld, 37.
Frederick van den Sande, 99.

G.

Gelder de Stad beſchreeven, 61.
Gelderlands oudheyd en lof, 2. ſijne paelen, omloop en af-deylinghe, 3. 4. aert en vruchtbaerheyd, 5. ſijne wateren en ſtroomen, 6. Erffenis van Gelderland en vervolgh der Vorſten, 19. 20. 21. Oorſprongh des naems, 22. 23. Geleerde mannen, 24. Regeeringh des lands, 25. Byzondere rechten en gewoenten, 26. Sijne Steden, ende wanneer de hoofd ſteden zijn opgekoemen, 31. Wat Steden en plaetſen van Gelderland en Zutven zijn ontvreemd en afgeſcheurd, 32. 69.
Gelderſſe, meeſters in 't rijden, 13. leerſughtigh, 15. oorſpronkelijk van de oude Kelters, 22. Gelderſſe ſpraek, 23. Strijdbaerheyd, 24. Adeldom en Ridderſchap, 25. Gelderſſe met de oude Duytſſers t'zaemen vergeleeken, 29. 30. ende met de Hollanders, 31.
Gendringen, 78.
Gent in d'Over-Betouw, eertijds een Stad, 50.
Gerard Buys, 38.
Gerard Geldenhouwer, 38.
Gerard Moring, 4.
Gerardus Mathyſius, 61.
Gerard van Valkenburgh, 37.
Gerard Voeth, 101.
Gerard van Zutven, 65.
Geweer draeghen, 29.
Gijsbert van Schevickhaven, 100.
Goch, eertijds Gelders, 69.
Godſchalcus Altius, 102.
Goyland eertijds gehoorigh onder Zutven, 69.
Graeffſchappen leen-plichtigh aen Gelderland, 2.
Stad *Grave* en haer oude Heeren, 49.
Grols beſchrijvingh, 74.
Gualterus Gravius, 50.
Gulielmus Fabricius, 38.

H.

Haeps, 82. 83.
Halve maentjens, en haer beduydingh by de oude, 70.
Harderwijx beſchrijvinghe, 100. &c:
Harman van der Hel, 101. 108.
Harman van Hortenbergh, 38.
Harſſeloe, 112.
Hattems beſchrijvinghe, 105, 106.
Hegeman, 102.
's Heerenbergh beſchreeven, 77. Sijne dorpen, 77. Stam boom en bedrijf van alle Heeren en Graven van den Bergh, van 79. tot 88.
's Heerenloe, 100.
Henricus Aquilius, 99.
Henricus Bommelius, 48.
Henricus Caniſius, 38.
Henr. van Homoet in oorlogh met de Raefvelden, 82.
Henr. Koenraeds, 100.
Henr. Ouwens, 38.
Henr. Richelius, 59.
Henr. van Zutven, 65.
Heſenbergh tot Nymegen, waer van genoemd, 36.
Hoevelaek, 111.
Holland waer van genoemd, 11.
Hollanders quaede ruyters, 13. met de Gelderſſe vergeleecken in gewoenten, 31.
Horſt by de Grebbe, 104.
Hubertus Goltzius, 60.
Huynen wel eer ſterk in Gelderland, 103.

I.

Iacob Heer van Gaesbeek ſlaet ſijn zoon onverhoeds dood, 50.
Jacobus Varnerius, 106. 107.
Joachimus Axonius, 50.

Joh.

BLAD-WYSER van 't eerſte Boek.

Joh. Anaſtaſius, 11.
Johan de Bye, 46.
Johan van Bronkhorſt, 38.
Joh. van Geſperden, 45.
Johan Glummer, 48.
Johannes Henricus, 38.
Joh. Murmellius, 59.
Joh. Poſſelius, 45.
Joh. van Renſſelaer, 108.
Johan van den Sande, 99.
Joh. Schraſſert, 108.
Johannes Servilius, 61.
Johan Smith, 99.
Joh. van Stralen, 62.
Joh. van Tellicht, 110.
Joh. van Voorthuyſen, 65.
Johannes Wyerus, 50.
Johan Witten, 102.
Jooſt van Kranevelt, 37.
Jooſt Meyer, 38.
Jooſt Saſbout Cancelaer, 97.
Iuriaen Ouwens, 38.
Yſſel, oude en nieuwe. 3. 70. 71. Hollandſſe Yſſel. 4.

K.

Karel van Burgondien overheert Gelderland, 19.
Keppel, 90.
Keſſel, ſtad der Menapiers, 18. haer beſchrijvinghe, 63.
Kriekenbeek, 63.
Kuylenburgh waer van genoemd, 7. beſchrijvingh van de Stad, 51. een leen van Gelderland, 52. de Stam-boomen en 't leeven van alle ſijne Heeren en Graven, van 53. tot 59.

L.

Lambert Goris, 99.
Land-daghen, 25. wanneer die eerſt zijn opgekoemen, 26.
Land-gerichten, 28.
Leck-ſtroom, 10.
*Leen-*ſacken, 28.
Legio decima, 98.
Limburgher Hertoghdom verſtorven op Hertogh Reynald, 32.
Lijmers, eertijds gehoorigh onder 'tGraefſchap Zutven, 69.
*Linge-*ſtroom of 't langhe water, 11.
Lochem 's beſchrijvinghe, 74.
Luer, een dorp by Batenburgh, 50.
Lunteren, 110. 111.

M.

Maes bommel, 50.
*Maes-*ſtroom, 10.
Mariendal, 97.
Marſſers ofte Marſatiers op de Velouw, 18. 109.
Marten van Roſſem, 46. 47.
Meynerſwijk, 113.
Menapiers, en hun woonplaets, 18.
Merwe ſtroom, 10.
Mes-gevecht verfoeyd, 14.
Middelaer in 't Over-Vierdeel, 63.
Moylamers, zee-Overſt, 45.
Momber van Gelderlands laſt, 28.
Monickhuyſen, 97.
Montfoord in 't Over-Vierdeel, 63.
Montfoort Droſſaet van Hattem, 106.

N.

Naemen van oude Duytſſers, 7.
Nicolaus Edanus, 110.
Nieu-ſtads beſchrijvingh, 62.
Nykerks beſchrijvinghe, 107.
Nymegen, Stad der Batavieren, 6. Afdeylingh des Vierdeels van Nymegen, 33. Beſchrijvinghe van de Stad Nymeghen, van het 34. blad tot 41.
Noordmannen overweldighen Gelderland, 19.

O.

Oſterbeek, 97.
Otho de Hart, 38.

P.

Pannekoeken, Maurits, Auguſtijn en Godert, 108.
Paulus Noviomagus, 38.
Petrus Apherdianus, 105.
Petrus Caniſius, 38.
Petrus Guinellus, 101.
Pourroyen, 48.
Puteanus, ende ſijn lof, 24. 60.
Putten, 110.

R.

Raeds-heeren van 't Hof, ende hun maght, 27.
Rees, eertijds Gelders, 69.
Reyner Kollert, 108.
Reyner Tegnagel, 99.
Renkum of Redichem, 111.
Rheenſſe Veen, 110.

Rhijn,

Rhijn. Mond van den middelſten Rhijn, 8. Sijn loop uyt Duytſland tot in zee, 9. 10.
Roſande, 112.
Roſendael, 114.
Ruermonds beſchrijvingh, 59. 60.

S.

Sacrum Nemus, het Rijx-wald, 37.
Schenken-ſchans beſchreeven, 49.
Scherpenzeel, 111.
Sicambers en hun oude mael-ſteden en maght, 16
Soraen een Betouws Ridder, en ſijne weetenſchap van ſchieten en ſwemmen, 13.
Straleus beſchrijvingh, 62.
Swaenenburgh, 110.

T.

Tabax-teelinghe, 103.
Tarthorſt, 104.
Teiſterbander Graefſchap waer geleegen, en waer van genoemd, 48.
Tenctteri, 17.
Theod. Gramineus, 59.
Theod. Marſilius, 65.
Thomas de Kempis, 65.
Tiels beſchrijvinghe, 41. 42. tot aen 45.
Tins-rechten, 28.
Tubantes, 17.
Twiſt tuſſchen Keyſer Karel, den Hertogh van Lotringen ende Willem van Cleve, over de erffenis van Gelderland, 20. 21.

V.

Vaderland, ende aengebooren liefde tot het zelve, 1.
Valk-hof tot Nymegen, 35.
Velouw verdeyld en beſchreeven, 109. &c. een leen van d'Utrechtſſe Biſſchoppen en onder-leen van Braband, ende wel eer een Graefſchap, 109.
Velouwen-zoom, 111.
Venloo 's beſchrijvingh, 60. 61.
Viſſen in Gelderland, 5. 6.
Voorner Schants, 46.
Vrieſland in oude tijden van zeer grooten begrijp, 34. 35. daer na aen de Gelderſſe Vorſten geſchonken, 32. Vrieſen werden t'onrecht geplaetſt op de Velouw, 109.
Vrk en Emeloord, 107.
Vſipiers, hun maght en oude woenſteden, 17. of Zutven van haer zy benoemd, 64.

W.

Wachtendonks beſchrijvingh, 62.
Wageninge beſchrijvingh, 102. &c.
Wael-ſtroom, 10.
Waſſenaers kouw, 106.
Wenterſwijk, Aelten en Dinxperlo, Munſterſſe pandſchappen, 89.
Weſop waer van genoemd, 17.
Weſtervoort, 78.
Wijk te Duerſtad, een Gelders leen, 50.
Willem van Berchem, 38.
Willem van Gent, 38.
Willem van Iſendoorn, 110.
Willem van Rijſwijk, 38.
Willem van de Veld, 61.
Wiſch. Hoogheyd van Wiſch, en haer Banner-heeren, 86. 87.

Z.

Zeffelick, 69.
Zellem, 69.
Zutven, het Graefſchap en de Stad, 64. 65. &c. Oudheyd en groot gebied van 't Graefſchap, 69. 79. haer Banneryen, 86. 87. ende Ampten, 88.
Zuyder zee. 6.

Op het 110. als mede op dit blad, leeſt in plaets van *Willem*, *Gijsbert van Yſendoorn.*

TWEEDE

TWEEDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,

Beginnende

Van het jaer 58. voor de ſaligmakende geboorte.

INHOUD.

1. *Cæſar rooft op de Menapiers, die van de Uſipiers worden verraſt.* 2. *Verſoek der Uſipiers op Cæſar.* 3. *Die hem overvallen, dan vvorden neffens de Sicambers weder overvallen.* 4. *Deſe moes-koppen in't Luykſche Land, en verjagen met 500. paerden 5000. Romeynen. De af-vallige Franſche ingetoomd.* 5. *Sonderlinge dienſten der Batavieren aen den Romeynen, en groote macht.* 6. *De ſelve hoogh geacht, ende de Sicambers niet min gevreeſd by Auguſtus, die met hen vrede maekt.* 7. *De Franſche geſtilt. Druſus graeft d'Yſſel, maekt een Kribbe, en vaert na Ooſt-Vrieſland.* 8. *Beſoekt de Sicambers, valt in laegen, en bouwt verſcheyde Schantzen.* 9. *Tiberius komt in zijn plaetz, verplaetſt de Sicambers, en temt eenige Volken. Arminius ſlaet de Romeynen.* 10. *Germanicus vervoeſt de Landen der Maerſchers, die weder hem aenvallen, en krijgt de vrouw van Arminius gevangen.* 11. *Arminius jaegd en vervaerd den vyand.* 12. *Die een gevaerlijke reys heeft langs de zee-ſtrand.* 13. *Germanicus zamelt een Vloot in de Betouw. Cariovalda Overſte der Batavieren beſet en neder-gehouwen. Schipbreuk der Romeynen.* 14. *Germanicus vyert te Romen, ſtellende de Duytſche gevangens ten toon. De dood van hem en Arminius. De Sicambers dienen den Romeynen, en ſtroopen in Vrankrijk.* 15. *Drollige tochten en malligheeden van Caligula in Nederland, daer hy't huys te Britten ſticht.* 16. *Vroomheyd der Batavieren in Engeland. Een klucht van't vvoud van Ongenaden. Corbulo temt de Vrieſen, en delft een Grifte.* 17. *De Kribbe van Paulin. De Vrieſen aen den Yſſel-kant, en de Anſibariers daer ende al om verſlooten.* 18. *Iulius Paulus en Claudius Civilis, Hoofden der Batavieren, d'een aen't leeven en d'ander met boeyen geſtraft. Galba ontſlaet de Bataviers ſijne Lijf wachters.* 19. *Oproer van de Batavierſche Benden geſtilt.* 20. *Vechten in Italien voor Vitellius, dieſe na Duytſland afſchikt.* 21. *Veſpaſiaen ſtaet na ſijn kroon, maer vreeſt de Duytſche Legers.* 22. *De Bataviers door Civilis tegens de Romeynen opgehitſt, kieſen Brinio tot Veltheer.* 23. *Verſlaen de Romeynen en bekoemen haere ſcheepen. Civilis tracht ook de Franſche en Duytſche op te reyden.* 24. *Noch twee Legioenen verſtroyd. Claudius Labeo nae Vrieſland geſonden. Twee andere Batouwſche troppen koemen by Civilis.* 25. *Die't volk dringt op den eed van Veſpaſiaen. Santen belegerd en Gelb vermeeſterd.* 26. *En de Franſche aen ſijn zijd kryght.* 27. *Vinnigheyd van de Duytſche tegens de belegerde om Santen. De Vorſtin Velleda.* 28. *Colen valt Civilis toe, en die van Tongeren, die hun geweer neder-vverpen. Labeo en Iulius Brigantieus. 't Volk van Claſsicus verſtroyt.* 29. *Cerealis verwint na een harden kamp Civilis met de ſijne.*

30. Meyneed van de Colenaers. De Romeynen hier en daer verſtrikt. Schermutſelen tuſſchen Cerealis en Civilis. 31. Civilis verlieſt den ſlagh door verraed, en vlucht na de Betouvv. 32. Doet by Arnhem, Wageningen, Rhenen en Wijck een aenval op de Romeynen. 33. Cerealis ſchier gevangen, houd een ſcheep-gevecht met Civilis, ſtroopt in de Betouvv, en aenbied den Bataviers een vreede. 34. Civilis ſpreeckt en verdraeght met Cerealis. Bataviers in Engeland en Sicambers te Romen. 35. Stout beſtaen van de Uſipiers. De Bataviers krenken de Engelſche. De Duytſche ingebonden. 36. Groote rappigheyd van Soraen een Batavier. Ende noch yet anders. 37. Sept. Severus herbouvvt het huys te Britten. Caracalla lieft de Duytſche. Alex. Severus koopt van de ſelve een vreede. 38. Maximin vervvoeſt Duytſchland. Kort vertoog van ſijn nazaeten.

OMtrent 58. jaeren voor ons Heers geboorte, ende 606. nae de bouwing der Stad Romen, na dat *Iulius Cæſar* Roomſch Borger-meeſter verklaerd zijnde, 't bewind van Vrankrijk had aengevaert, braght hy noch binnen 't jaer den Switſerſchen oorlogh ten eynde.

LVII. Waer nae wanneer hy [a] *Arioviſt*, Coning van Duytſ-land, uyt Borgondien [b] en van de Franſche grenſen had af-gedreven, en 't volgende jaer die van Beauvois, [c] Soiſſons, [d] Calis, [e] Vermandois, [f] als oock de Walſche Nederlanders, met de

LVI. Menapiers en [g] Peellanders in 't voorby gaen vermeeſtert, ende ſchier heel Languedoc [h] door *Craſſus* ondergebragt, voerde hy op den ſelven tijd, onaengeſien de ſomer by na verſtreecken was, ſijn heyr op den bodem van de [i] Vlamingen en Menapiers omtrent de Peel, die noyt door afgeſanten by hem van vreede hadden aengehouden. Maer deſe, heel anders op den oorlogh af-gericht als de binnenlandſche Franſche, namen de boſſen en veenen tot hun hulp en verſeekernis. *Cæſar* ſiende niet hooftſaekelijx te verrichten, mede dat ſijn volck vermits het vuyl weder van 't jaer niet langer in de hutten was te houden, heeft, na 't verwoeſten van hun ackers en boer-ſchappen, ſijn leger gebragt in de winter-ruſt. Ende alſoo is voort daer nae de oorlog aengeheeven van ende tegen die volken, die doen, ſchuylende onder de naemen van Uſipiers [k], Tencters [l], Menapiers [m] en Sicambers [n], het tegenwoordige Gelderland bezaeten.

LV. Want de Uſipiers die zedert eenige jaeren over Rhijn van de Swaben waren beſtreeden geweeſt, ende op 't leſt uyt hun paelen verſtooten, hebbende omtrent drie jaeren hier ende daer in Duytſchland omgeſwerft, zijn eyndlijken nae beneeden gekomen tegen over de geboort-plaetz van de Wael. Welken ſtreek alſdoen een deel van de Menapiers bewoonde, die aen dees' en geene zijde des Rhijns eerſt hun landeryen, mael-ſteeden en vlecken hadden, eñ nu uyt vrees van ſo een macht volks, na de waelkant waren geweeken, ſtellende al om ſterke wachten om de Uſipiers het overkoemen te beletten. Deſe, alles verſocht hebbende, en ſiende geen voordeel te doen met geweld, door mangel van ſcheepen, oock niet in ſtilte over te raeken, vermits de goede toeſicht der Menapiers, maekten gebaer, als of ſy nu van meyninge en woonſteeden waren veranderd, ende nae de naeſt-geleegen plaetſen vertrocken. Maer nae dat ſy drie dagen reyſens in eene nacht met ſterk rijden weder hadden ingehaelt, zijn ſy den Monapiers, die zorge-loos in hun vorige wooningen waren gekeert, heel onvoorſiens op 't lijf gevallen. De ſelve dan in der yl neder houwende en haere ſcheepen vermeeſterende, hebben, eer de Over-Rhijnſche Menapiers ergens af wiſten, de ſtroom over-geſet, haere huyſen ingenomen, en 't overige vanden winter van hun lijf-neeringe en overſchot geleeft.

2. *Cæſar* hier van verwittigd, nam voor deſe Rhijnſche volken te beoorlogen, houdende echter ſijn aenſlag bedeckt voor de Franſche, van welker trouw en ſtandvaſtigheyd hy beducht was. Heeft derhalven voor-raed van koorn en 't puyk ſijner ruytery mede-genomen, ende ſijn weg daer heen gericht, alwaer hy verſtond datſe waeren. Sy verneemende ſijne komſte, deden aen hem een gheſantſchap, en deſe aenſpraek: *Dat ſy de Gemeente van Romen eerſt geen leed ofte krijg hadden aengedaen, ende niet te min getart ſijnde van haer wilden bijsten: dat ſy niet uyt eygen drift maer als verdreevene daer heen waren gheweeken, ende den Romeynen (ſoo 't weſen mochte) dienſtig konden ſijn: ſoo die hen of nieuw land vergeſten, ofte lieten houden 't geen ſy bereeds met wapen-recht hadden verkreegen.* Hier op ſeyde *Cæſar* ſijn goed-dunken, doch het ſlot daer van was, *dat hy geen vriendſchap met hen konde houden, ſoo lang ſy in Vrankrijk* * *bleeven. Nochtans ſoo ſy ſich in 't gebied der Ubiers* (daer nu Colen leyt) *wilden nederſlaen, wiſt hy ſulks van de Ubiers, welker geſanten by hem waeren, met kleyne moeyten te verwerven.* De andere beloofden hier over met hun mede-leeden rugge-ſpraek te ſullen houden, ende na drie dagen wederom by *Cæſar* te zijn met beſcheyd. Onder dit wierd *Cæſar* bericht, dat het meerendeel van hun ruytery, om roof en kooren te ſaemelen, over de Maes was gegaen; giſſende daerom, dat ſy die ruyters tegen ſaegen, ende om de ſe inſicht een loos uytſtel verſochten. Dan de geſanten op den beſtemden tijd weder keerende, baden *Cæſar*, om niet naerder te koemen, ende dit geweygerd zijnde, dat hy yemant wilde ſchicken aen die ruyters die den voortocht hadden, en hen het vechten verbieden, te gelijk henluyden macht geeven om een boodſchap aen de Ubiers te doen; welker Vorſten en Raeden ſoo hen dit by eede wilden toeſeggen, vertoonden ſy, met *Cæſars* voorſlag te vreeden te

[a] *Eenige meynen, dit woord in onſe taal ſoo veel te beduyden als* Ernſt. [b] *Hedui.* [c] *Bellovaci.* [d] *Sueſſones.* [e] *Caletes.* [f] *Veromandui.* [g] *Tamani, ſeu Petulantes.* [h] *Aquitania.* [i] *Morini circa Teroanam.* [k] *Die van 't Graeffſchap Zutven.* [l] *Die van Drent.* [m] *Deſe woonden tuſſchen den Rhijn, VVael en Maes.* [n] *De Sicambers beſloegen doen de geneſten gelegen aen de Noord-zijde des Rhijns.*

* *Alle landen aende Zuyd-zijde van de VVael wierden doen ter tijd onder Vrankrijk gereeknd.*

weſen,

weſen, mids dat ſy drie daeghen voor de borſt mochten hebben om alles te verrichten. Maer *Cæſar* bleef vaſt by ſijn quaed vermoeden, dat ſy dit verleng ſochten om middelerwijl hun afweſende ruyters in te wachten. Effenwel liet hy ſijne bevel-hebbers, die nu met de gantſche ruyterye naderden, aendienen, dat ſy den vyand niet ſouden beſpringen, en ſelfs beſprongen zijnde, ſoo langh ſtand houden, ter tijdt toe hy met het heyr hen quam ontſetten.

3. Dan ſoo haeſt de troppen van de Uſipeters *Cæſars* ruyters in 't gheſicht hadden, welker getal beliep tot 5000. daer ſy ſelve niet en waren boven de 800. (vermits de andere, die over de Maes waren gegaen, noch achterbleven) hebben ſy ſe door een ſchielijken aenloop in verwerringh gebracht, ende, dewijl de Romeynen ſich te weer ſtelden, volgens hun oud krijghs-gebruyk af-ſtijgende, de paerden door-ſtecken, veele van de vyanden wt de zael, de vordere op de vlucht, ende alſoo de verbaeſde ſoo wijd gedreven, dat ſy niet eer van loopen ophielden, voor ſy hun mede-mackers in 't oogh kreegen. In deſen kamp zijn 75. van *Cæſars* ruyters geſneuvelt, ende daer onder de klocke held *Piſo Aquitanus*, een man van een over-ede le afkomſt ende wiens beſte-vader in ſijne Stad den ſtaf gevoert hadde. *Cæſar* met de ſaeken voortvaerende, braght ſijn heele macht tehoop: ende hoewel de Duytſche geſanten nu voor de derde reys ghehoor kreegen, die tot hun ontſchuldinge veel by braghten, hield hy ze niet te min by hem, ende de Uſipiers heymelijken verraſſende, quam aen hun Leger eer ſy eens wiſten wat 'er te doen was: van de welke die geene die in der haeſt in 't harnas konden raeken een weynig tegenſtands booden, vechtende tuſſchē de wagens en den tros. De overige hoorende van achter een gegier, en ſiende hun kamer-raeden dood ſlaen, ſmeeten de wapens en vaendelen ter aerden, gaven 't leger en haer rugge ten beſten, en komende daer de Maes en Rhijn t' ſamen vloeyen, ende geen ander open ziende, liepen plotzelik in 't water, daer ſy door ſchrick, vermoeytheyd en 't geweld van den ſtroom zijn dood gebleeven. Die in 't leger en *Cæſars* bewaer waren, wierden veroorloft te vertrecken: dan bangh zijnde voor de Franſche, welker Land-ſtreek ſy hadden bedorven, hadden liever hem by te blijven. Maer de ruyterye van de Uſipeters en Tenc̄ters, die over de Maes was gereeden, de voorſeyde nederlaege gewaer werdende, begaf ſich over Rhijn in de paelen van de Sicambers, om hun machten in een te ſmelten. Aen dewelke als *Cæſar* een vergeeſſche boodſchap had gheſonden om de Tenc̄ters en Uſipiers aen hem over te leveren, (ten eynde om, by weygeringh van ſulkx, quanſuys een eerlijke oorſaek te hebben over den Rhijn te komen) hebben wt de Over-Rhijnſche volkē alleen de Ubiers ſijn vriendſchap omhelſt. Weshalven hy, een ſcheep-brugh toeruſtende, ende die aen wederzijden wel beſet houdende, daer over in 't land der Sicambers is getrocken. Maer deſe waren, de brugh noch onvoltrocken weſende, op de loop geteegen, door aenporren van de Tenc̄ters, ende met ſack en pack na de wouden en wildernijſſen ſchuylen gegaen. Echter heeft *Cæſar* hun gehuchte n en huyſen aengeſteeken, ende wt Duytſland, naer 18. dagen verblijf, wederom na Vrankrijk gereyſt.

4. Wt Vrankrijk na Groot Brittannien overſcheepende ende daer na langs den ſelven weg te rug komende, heeft de wederſpannige Vlamingen verwonnen door *Labienus*, oock de Menapiers, onder 't beleyd van *Titurius* en *Cotta*, aengerand, ende hun bouweryen verwoeſt. Korts noch een tweeden tocht doende na Brittannien, heeft by kants 't heele Eyland dienſtbaer en ſchotplichtigh gemaekt. Na een kleynen tijd Nederland weder beſoekende, ende een nieuwe brugh toeſtellende in de vryheyd van de Ubiers, dan een wey nigh boven die plaets daer hy voor heen ſijn heyr had overgevoert, ging in Duytſland over tegen de Swaeben. Dan niet lang verbeydende, is van daer opgebrooken tegen *Ambiorix*, die in ſijn afweezen werrery dacht aen te richten. Daer over heeft hy die van Luyk* aengetaſt, en alom verſtroyt. Dit over den Rhijn ruchtbaer wordende, vergaderden die naeſt aen den Rhijn geſeeten Sicambers, onder andere, 2000. ruyters, die met aeken en vlotten den Rhijn overſettende ſchier 30. mijlen beneeden die plaets daer de onbereyde brugh was, aen de eerſte grenſen van de Luykenaers kamen, veele wt de vlucht onderſchepten, en een groote macht van vee veroverden. Door den roof verleckerd trocken ſy dieper innewaerts, ſonder moeras of boſſchen aen te ſien. Ende wt de gevangens verſtaende, dat *Cæſar* na 't binnenſte van Vrankrijk was verreyſt, reeden, op hoop van meerder buyt, na die gheweſten daer nu* Tongeren ſtaet, liepen ſtorm op het leger van Q. *Cicero*, en wierden ter nauwer nood afgeweerd. *Appiaen* betuyght, doen van alleen 500. Sicamberſche ruyters 5000. Roomſche ruyters op te vlucht te zijn gedreeven. Doch op 't leſt *Cæſars* aentocht verneemende, hebben ſich met een ongelooflijken ſchat weder over Rhijn na Duytſland geſpoed. De Franſche daer na hoorende van *Cæſars* vertreck nae Italien, ende hen ſelven inbeeldende, dat hy wt ſack van de inlandſche onruſten niet ſoo haeſt zoude wederkeeren, beſchreeven een Land-dagh, en beſlooten een helligh hare vryheyd te herſtellen. *Cæſar* op deſe maer heel ſnellijken met ſijn heyr over-komende, heeft de ſteeden eenſdeels met gheweld, anderdeels met verdrag weder ingenomen, ende, na 't vernielen van de ruytery van *Vertingentorix*, meeſt door de hand-leeninge van die Duytſche die doen den Rhijn-kant en Betouwe bewoonden, over al den meeſter geſpeelt.

* *Eburones eorum urbs Tungri.*

* *Advatiacum.*

5. Etlijke jaeren laeter zijn tuſſchen *Cæſar* en *Pompeius* de borgerlijke oorlogen op-geſtaen. Waer in het genoegh kenbaer is dat *Cæſar*, onder de volken van Neder-duytſland, in 't byſonder de Bataviers te baet heeft ghehad, en eyndlijken in den laeſten hooft-ſlagh, voor-gevallen in de Pharſaliſche velden, door der ſelver ſterkte en wackerheyd, overwinning tegen ſijn tegen-kanter bevochten. Ende wanneer voort daer nae in den Alexandrijnſchen Krijgh *Ptolemæus* Coning van Ægypten aen de andere zijde des ſtrooms ſijn leger ſloegh, en *Cæſar* met ſijne ruytery het overtrecken verhinderde, hebben de Duytſche, ende voor alle de Betouwſche ruyters, die vanouds in de ſwem-kunſt en 't over-ſetten van ſelfs de allerſelfſte ſtroomen waeren afgericht, aen de laeger boord overſwemmende, den vyand ſoo verbaeſt, dat hy niet dervende ſtille ſtaen ſijn heyl in 't loopen ſtelde. De ſelve leeft men dat naderhand in de Africaenſche tochten den Romeynen hebben gedient en groot behulp gedaen. Na 't afleggen van ſoo menige oorlogen, heeft *Cæſar* vijfmael gezegevyert, maer aller eerſt en aller prachtighſt over de Franſche en Duytſche. Onder welcke XLIX.

Duytſche niet alleen geſtelt worden de Nederlanders be-zuyden Rhijn en Maes, als die van Tongeren, de Peel-landers en andere, maer ook hun nabuyren aen deſe en geene zy van de Wael, onſe Batavieren. Doch de Sicambers, Tenc̃ters en Uſipiers heeft hy ſoo ſeer niet overwonnen, als wel hun boerſchappen, huyſen en bouw-landen met vyer geſchend. *Cæſar* ſelve, handelende van de boven-verhaelde geſantſchap en ſtrijd der Uſipiers, betoont de ſonderlinge macht der Batavieren wt de beſchryving van hun eyland, ende de tuſſchen-ofte om-loopende ſtroomen; vertellende elders, hoe hy, wt reeden de vyanden hem in ruytery overtreften, en door 't ſluyten van alle weegen wt Vrankrijk en Italien den toevoer af-ſneeden, over Rhijn in Duytſland geſtuyrt had aen die Steeden in de voorige iaeren door hem bevreedigd, en van haer ruyters en licht-gewapende voet-knechten ontbooden; verſtaende door deſe ſyne nood-helpers de Ubiers en Batavieren. *Cæſar* hebbende de macht van ſoo menige vreemde volken geremt, heeft de nijd van ſijn eygen mede-borgers niet konnen temmen, van de welke meer dan ſeſtigh, ende onder deſe *Caſſius*, *Marcellus* en *Brutus*, ſijn dood ſwooren, en het Raedhuys met het bloed beſprengden van den geenen die de heele wereld in een bloed-bad had geſet.

XLIV. 6. Hem is in 't Keyſer-rijk gevolgt ſijn erfgenaem by wterſte wille en aengenomẽ ſoon, *Octavius Auguſtus*. Deſe heeft 's iaers na ſijns vaders moord de Bataviers in ſyne veld-tochten tegen *Marcus Antonius* mede gevoert en voor ſijn trouwanten gehouden. Want ſy maektẽ een afgeſonderde bende, ende hen was, eers halven, van den Keyſer toegeſtaen het draegen van Wijngaerdranken op de wyſe van de Hopmans; gelijk *Dio* vermeld; daer by doende, dat dit in ſyne tyden
XXX. noch was gebruykelijk. Waer wt verder blijkt, dat de Duytſche bende, welke de Keyſer, na 't betuygen van *Suetonius*, tot aen de nederlage van *Varus*, tot ſyne ſchilt-knaepen en lijf-wachters plagh te
XVI. hebben, beſtaen heeft wt de Gelderſche Batavieren. Daer na is op 't 15. iaer ſijns rijks, weſende het 16e. voor de menſch-werdinge van onſen Salig-maker, hem een vreeſlijke oorlog van de Sicambers, ende hun bond-vrienden, de Uſipiers en Tencteren aengeſeyd. *Strabo* maekt gewagh van eenen *Melo* den Velt-heer der Sicambers, en *Dio* daer neffens, dat ſy eerſt etlyke Romeynen, in hun bedrijf achterhaeld, aen 't kruys hebben genageld, hier na, over Rhijn tredende, een ryken roof wt Vrankrijk t'huys geſleept, daer behalven de Roomſche ruytery, tegen hen wtgeſonden, door behendigheyd omringt en neder-gehackt: Ende dewijl ſy de voorvluchtige op de hacken volgen, buyten vermoeden tot aen 't leger van *M. Lollius* Overſten der Romeynen zijn gekoemen, dien ſy een merkelijk af-breuk deeden, en den arend van
XV. de vijfde Legioen ontweldigden. *Paterculus* en andere ſeggen noch, dat *Auguſtus* hoorende deſe nederſlag, ſich van Romen met ſijn heyr na Vrankrijk heeft gehaeſt: doch dat de Sicambers van ſyne aentocht verwittighd, mede, dat *Lollius* de wapens weder aen nam, en alles ſich tot een openbaer en grooter oorlog liet aenſien, met den Romeynen vreede troffen, en na overlevering van pands-luyden wederom keerden na hun geweſten. *Auguſtus* bleef doen een wijl daer ſtil leggen, om de ſaeken allenthalven aen den Rhijn-kreytz te richten. Op
XIV. 't volgende Iaer ſoude door de Noord-zee aen den oever van Nederland zijn opgeworpen een groote walvis 20. voeten breed, 60. lang, ende in alles een vrouw gelijk, wtgeſondert van kop. De Keyſer naderhand, achtende ſijn vorige ſchand quanſuys ten deel gebeeterd te zijn door 'tvertrek van dit over-moedig en ſtrijdbaer volk, ofte door eenige voor-teykens vervaerd, gaf ſich weder op den wegh na Romen, ende aen ſijn ſtief-ſoon *Nero Druſus* den opſicht van die land-paelen. Hoe ſtatelijken hy te Romen zy gewellekomt, vermits de aengeboode vreede by de Sicambers en hun mede-maets was aengenoomen, hebben de [a] Dichters in hun heerlyke geſangen niet verſweegen. [b] *Ovidius* geeft ook te kennen, dat in die dagen de vryſters te Romen daer moy mede waeren, dat ſy haer met het ros-verwigh hayr van de Sicamberſche Deernen vercierden, en 't hoofd in dier voegen optoyden, dat ſy geen Romeynſche maer eer Sicamberſche gelieten.

[a] Horat. lib. Od. 4. & ibid. Od. 14. [b] 1. Amor. Eleg. 14.

7. In 's Keyſers afweſen namen de Sicambers met hun byſtanders de gelegentheyd waer, en begonden, meeſt om dat ook de Franſche den teugel weygerden, de baſuyn weder te blaeſen. Doch *Druſus* heeft de Grooten van Vrankrijk, onder 't dexel van een vyer-feeſt binnen *Lyon* aen den outaer van *Auguſtus* te houden, ontbooden, en door dat middel den oproer der onderſaeten voor gekoemen. Daer na op de Duytſche paſſende, heeft ſe wederom over Rhijn en na huys gedreeven, ende voort over den ſelven ſtroom by 't Betouwſche eyland in 't gehucht van de Uſipiers en Sicambers gegaen, verdervende hier en daer hun plecken. Omtrent die tyden heeft hy den Nieuwen Yſſel, door ſyne krijgs-luyden doen graeven, ende na ſijn naem de [c] *Druſiaenſche Grift* geheeten, welcke etlike mylen ſtreckende in de lengte den Rhijn, door een derden mond van 't Vlie, in zee is leydende. Door 't openen van deſen weg is 't hem licht geweeſt, de Sicambers en Uſipiers niet alleen, maer ook de Vrieſen aen boord te koemen. Hy had mede, effen boven de Wael of 't begin van de Betouwe, tot bedwang van den Rhijn een kribbe ofte hoofd geleyt, ten eynde onder andere dat dees nieuw-gedolve Rhijn hier door meer water-rijk en gemackelijk voor de Roomſche vlootten ſoude werden, ende met een des te verder de Duytſche van hen af-ſcheyden. Ende aldus heeft *Druſus*, aller-eerſt door deſe Grift na de Noord-zee zeylende, de Vrieſen onder gebracht, en over ſeeker meer na de grenſen van [d] Ooſtvrieſland gereyſt, daer hy gevaer liep, rakende de ſcheepen door het ſacken van de zee op droogten: nochtans door de Vrieſen die te voet onder hem dienden gered zijnde, is alſoo de winter op handen was, weder na den Rhijn, ende van daer wyders na Romen getrocken.

[c] Plin. Dryſon. [d] Chron. majori.

XI. 8. In 't eerſt van de volgende Lente is hy weder na ſyne voogdy en over Rhijn gekomen; ende de Uſipiers vermand, als ook over den Lipſtroom een brug geſlagen hebbende, in 't land van de Sicambers ingevallen, eñ van daer door [e] Weſtfalen tot aen de [f] Wezer gemoeskopt: eñ ſulks genoeg ſonder beletſel, uyt ſaek de Sicambers doen alle hun macht te koſt hadden geleyt aen den tocht die ſy deden tegen de [g] Heſſen, die alleen van de nabuyren 't vergangẽ iaer hulp tegen den gemeynen vyand haddẽ geweygert. Op welkẽ toeſtand van tyden *Druſus* lettende, ſonder haer weeten hun heel gebied ging door-ſwieren, ende ſoude ſelfs de Weſer voor by zijn getrocken, had hem de ſchaerſheyd van de lijftocht en de aenſtaende winter niet te rug gehouden. Maer zullende de

[e] Chatti, eamque gentem Hermanni propè liberum. [f] Viſurgim. [g] Catt.

landen

landen der bond-vrienden weder beſoeken, raekte in groote ongelegentheyd, vallende menigwerf in wegelagery der vyanden, ende ſoo nu en dan aen enge en holle plaetſen beſet zijnde, was in nood van met ſijn gantſch leger te vergaen. Wt welke bangigheeden hem geen ding meer heeft verloſt dan ſijner vyanden roekeloos geweld, die t'effens in een ſprong de Romeynen meynende te verdelgē, ende haer met ongeſchickte geleederen aengrijpende, ſelve verwonnen en op 't hazepad zijn gebracht. *Druſus* moediger op dit geluck, heeft op des vyands grond ter plaetſe daer de Lippe * en Alme in een vlieten, twee Burgten te weeten Elſen en Alſſem, ende noch een ander land-weer aen den Rhijn in Heſſen doen ſtichten. *Florus* ſchrijft dat hy, behalven de beſettingen aen de Maes, Elve en Weſer, tot verſeekering van den Rhijn-kant over de 50. Burgen ofte Slooten heeft gebouwt, waer onder ook behoort 'thedendaegſche Doesburg. Om welke daeden hem binnen Romen wel toejuychingen en eer-teykenen, doch effenwel niet de naem van Velt-heer (waer mede *Tiberius* van 't krijgſ-volk gegroet wierd) zijn vergoſt. Maer haekende noch al na meerder X. lof, wanneer de Heſſen verlaetende den landſtreek hen van den Romeynen aengeweezen met de Sicambers t'ſamen ſpanden, heeft ze *Druſus* meeſtendeel door de wapenen tot onderdanigheyd gedwongen, ende dit beſchickt zijnde ſich met den Keyſer uyt Lionnois (daer hy veeltijds verkeerde om den Duytſchen oorlog te beter te beſtuyren) na Romen vervoegd. Aldaer hebbende overwintert en weder na ſijn gebied willende, ſoo hy de Heſſen, Munſterſche en de Swaben dreygde te bevechten, ende nu ſoo goed als aen de Elve * was gekoemen, is hy, na 't planten van overwinnings-vaendelen, van daer geſcheyden, ende, eer hy den Rhijn naderde, ſijn been onder 't paerd hebbende gebrooken, ſelfs van de dood bevochten in Duytſland, daer hy den toenaem van *Germanicus* en ſijn dood heeft gehaeld, ende 'twelke hy ſoo deerlijken heeft geplaegd en verwoeſt, dat noch op den dagh van heeden de Gelderſche, Vrieſen, ende in 't gemeen alle Duytſche den *Droes* en Duyvel met een en den ſelven naem zijn noemende. Om des Leeſers nieuws-gierigheyd te voldoen, voegen wy hier by ſijne beeldenis, ſoo die te ſien is op twee penningen omtrent Santen wt gegraeven.

9. Nae hem is de ballaſt van den Duytſchen krijgh geſchooven op *Tiberius Nero*, die over Rhijn gaende de Duytſche niet ſo ſeer door oorlog als liſtige raed-ſlagen tot een vrede-beſteck ſocht te nodigen, ook eenige bal-oorige ſchade en nederlagen heeft aengedaen, hoewel ſelfs dickmaels niet vry gaende. Immers betuygd *Oroſius*, dit den grootſten en yſſelijxten krijgh, ende naulijx een ſwaerder geweeſt te zijn naeſt den Africaenſen. *Tiberius* beroemd hem ſelfs in ſeeker brief, dat hy negenmael van *Auguſtus* na Duytſland zijnde afgevaerdigd, meer met vernuft als geweld had te wege gebracht: ende op dien voet de Sicambers tot ſijn wil gekreegen: ook de Swaben met hun Coning *Marabodus* aen een vreede vaſt gebonden. Dan hy heeft de Sicambers niet alleen hem gehoorſaem gemaekt, maer ongevaerlijk viertig duyſend der ſelver na den Franſchen bodem in de naeſte landouwen over den Rhijn doen verhuyſen. Dit beſtelt zijnde heeft *Auguſtus*, als nu te land en te water al om in vrede ſittende, den Tempel van *Ianus* laeten toeſluyten. Ende alſoo is 'er in Duytſland eñ aen den Rhijn ſchier een ſeven-jaerige ſtilte geweeſt. Drie jaeren na de Na Chriſtus geboorte. geboor-tijd van *Chriſtus*, is *M. Vinicius* als Velt- III. heer na deſe landen afgeſtuyrt, ende een jaer later V. *Tiberius*, door wien de [a] Kennemers, die een deel van 't Bataviſche eyland beſitten, als mede de Bructers [b] en Cattuariers zijn ondergebragt, van waer hy, ſtellende *Sentius Saturninus* tot ſijn Stadholder, ende ſijn winter-leger leggende aen den oorſprong van de Lip-ſtroom die omtrent Wezel ſich met den Rhijn vermengd, door de Switſerſche, nu bykants vā ſneeuw en water toegeſtopte VI. bergen weder na Italien is gekeert. Het negende IX. en volgende jaer na Chriſtus was berucht door de X. t'ſaemenſweering van *Arminius* en de over Rhijn woonende Duytſche tegens *Quintilius Varus*. Maer of de Bataviers en Sicambers mede aen dien rey zijn vaſt geweeſt, kan ick niet ſeggen. Wtgeſondert dat *Strabo* verhaeld, dat *Deutorix*, een van de Grooten onder de Sicambers, heymelijk verſtand met *Arminius* heeft gehouden. Altoos openbaerde *Auguſtus* ſijn mis-vertrouwen, doen hy ſyne lijf-hoeders de Bataviers afdankte op de tyding van deſe ſoo ſchandelijke als ſchadelijke nederlage, welke drie Legioenen neffens alle de hulp-troppen niet wijd van 't [c] Dethmolder wald tuſſchen de Lippe en [d] Eems heeft verſlonden. Hoewel naderhand of *Auguſtus* of *Tiberius* de Bataviers in hun vorige plaets en waerdigXI. heyd heeft herſtelt. Immers heeftze *Tiberius* gebruykt, wanneer hy in den aenvang ſyner regeering een gedeelte der ſelver *Druſus* heeft toegevoegd reyſende na [e] Hongaryen om het oproerig krijgſvolk in ruſt te brengen. *Auguſtus* wilXII. lende ſijn verlies en wraek boeten, ſond *Tiberius* met een geweldige macht over Rhijn, die op 't volgende jaer van een Weſtfaling dicht by hem ſtaende haeſt ware vermoord geweeſt. Daer na XIII. hield *Tiberius* over de Duytſche en andere volken te Romen een prachtigen vyer-dagh, die vermits het ongeluck van *Varus* ſoo lang was opgeſchort.

10. Als na *Auguſtus Tiberius* aen 't rijk was geXV. koemen, was de Rhijn-kant met twee Roomſche legers beſwaerd; over 't bovenſte had bevel *C. Silius*, over 't benedenſte *A. Cæcina*, maer over beyde het opper-gefagh *Germanicus Cæſar*, de ſoon van *Druſus*, die doen met het opbeuren van de Franſche ſchattinge hem beſigh

[a] *Caninefates.* [b] *Hier door worden misſchien gemeynd die van* Brugge, Oſenbrug, Quackebrug *en* Delbrug *in* VVeſtfalen, *ofte ook die van* Brozk: *ende door de Cattuariers die van* Ketwijk *aen Stedeken in ſchē* VVezel *en Colen gelegē.*
[c] *Ita Teutoburgienſem ſaltum interpretatus in Annalib. Cluvius Teſtmaeberni, quem vide pag. 46. & ſeqq.*

hield. Onder dit is 'er onder de Legioenen tweedracht gereezen, die ſonder bloed-plengen niet af en liep. *Germanicus* om de woedende benden werk en vernoegen te geven, brack op tegen den vyand. *Cæcina* had met eenige licht-gewaepende den voor-tocht, en laſt om de boſſen te openen: een weynigh achter aen volgden de legioenen. Dus kamen ſy by ſterre-licht weder aende boerſchappen van * Otmerſen en daer omtrent, daer men ſonder zorg en vrees voor den vyand of ſliep of ſlempte. *Germanicus*, om wijd en breed te ſtroopen, verdeylde de roof-gierige legioenen in vier troppen, die 50. mijlen in 't rond alles te vyer en te zwaerd verdelgden, ſonder ouderdom ofte geſlacht van menſchen, ghemeene of ghewijde plaetſen te ſpaeren, ſelfs oock niet den wijd-beroemden tempel van *Tanfane*, die tot den grond toe wierd verwoeſt. Dit leelijk bedrijf maekte de Weſtfalingen, * Twentenaers, en Uſipiersverwoed, die 't leed van hun nabuyren gemeener hand willende wreeken, de wouden, die de Romeynen weder moeſten door-trecken, gingen beſetten, haer van bezijden ende van vooren een weynigh beſprongen, doch met alle macht en groote hoopen op de leſte en lichte troppen aendrongen. Maer *Germanicus* de ſijne ontſettende, ſloeg en dreef de andere ruggewaerts. Daer nae had hy veyliger reys, en wierd het krijgs-volk in winter-plaetſen verdeyld. Na dit ſpoedig en groot geluck begon hy in 't begin van de Lente tegen *Arminius* ſich uyt te rutten, die by ſijn lands-genooten voor een byſonder beſchermer, maer by den Romeynen voor een oproerder van Duytſland vermaerd was, ende door wiens lagen en geweld *Varus* was omgekomen. Hier toe gaf hem ook een prickel de oneenigheyd tuſſchen *Arminius* en *Segeſtes*, over 't wegh voeren van zyne dochter. Derhalven heeft *Germanicus Segeſtes*, die met een merkelijk getal van ſijn bloed-magen en aenhang door *Arminius* was belegerd, ontſet. Daer binnen waren edele Vrouwen, ende onder de ſelve de gemaelin van *Arminius* zijnde de dochter van *Segeſtes*, die meer aerdende na haer man als Vader, noch door traenen verwonnen noch deemoedigh van woorden, de handen vaſt in den boeſem houdende, op haer ſwangeren buyk zat en ſter-oogde. *Germanicus* beloofde voor de kinderen en verwanten van *Segeſtes* verſeekering, ende aen hem ſijne voorgaende waerdigheyd in die landſchap. Naderhand is *Thueſnelda* de vrouw van *Arminius* in de gevangenis verloſt van een jongen ſoone, die te Ravenne wierd opgevoed.

11. *Arminius* bulderende tegen de Romeynen en voor al tegen *Segeſtes*, ſchold hem voor een verrader van Duytſland; daer neffens graeg tot wraek en de wapenen, trock aen ſijn zij niet alleen de Munſterſche, maer oock de Uſipiers, Twentenaers, ende ſijn oom *Inguiomarus*, een man wel eer in groot aenſien by den Romeynen. Des te banger was *Germanicus*, ende ſond, om van den oorlog niet t'effens overſtolpt te worden, en des vyands macht te verdeylen, *Cæcina* met 40. troppen door Weſtfalen na de Eems. De ruytery wierd door *Pedo* Stad-houder van Vriesland aengevoerd: hy ſelf voer met vier legioenen te ſcheep door de meyren: zulks dat het voet-volk, de ruyters, en vloot by de Eems verſamelden. De Ooſt-vrieſen tot byſtand overbodigh, wierden in dienſt aengenomen. *L. Stertinius* heeft met een vaerdige bende de Weſtfalingen, die vaſt in haer eygen land blaekten, nedergemackt, ende onder den buyd weder gekregen den ſtandaerd van de negentiende legioen, onlangs met *Varus* verlooren. Daer na trock het heyr na de uyterſte landpaelen der Weſtfalingen, en verdorf alles tuſſchen de Lippe en Eemſe, niet wijd van 't Dethmolder wald, daer men de over-blijfſelen van *Varus* en de legioenen zeyde noch onbegraeven te leggen. Maer *Germanicus* den aerzelenden *Arminius* op 't ſpoor volgende, beval, ſoo ras hy kans ſagh, de ruytery aen te vallen, en den vyand ſijn land-weer te ontneemen. *Arminius* de ſyne by een trekkende en vermaenende nae de boſſen te wijken, heeft ſich ſchielijken omgewend, ende voort een leuz om uyt te vallen gegeeven aen de geene die hy in't woud had verborgen. Het paerde-volk van *Germanicus* wierd door deſen zeltzaemen handel verbyſterd, en de geſondene hulp-benden door de vluchtende voort-geſtawd, verdubbelden de vrees, ende wierden gedreeven in een broek-land kundigh den overwinners en gevaerlijk voor den onkundigen. Maer als *Germanicus* met de legioenen kam aenſetten, begonnen de Duytſche ſchrick en de Romeynen moed te krijgen, en raekten alſoo met gelijke winſt en verlies van malkander.

12. Daer nae heeft *Germanicus* 't heyr wederom na de Eems geleyd, en de legioenen, gelijk voor heen, ingeſcheept. Een deel van de ruytery had laſt langs den oever van de Noord-zee na den Rhijn te keeren. *Cæcina* die ſijn eygen trop voerde, hoewel hy door bekende weeghen reyſde, was gewaerſchouwd de lange bruggen over de woeſte meyren in alle yl over te trecken. Doen zijn verſcheyde ſchermutſelen voor-gevallen tuſſchen hem en *Arminius*, die de gelegentheyd der plaetſen te baet hebbende, *Cæcina* geen kleynen anxt op 't lijf braght, en de Romeynen ſoo goed als gewonnen en verdelgd ſoude hebben die alle beevende na de haven toe liepen, ten ware *Cæcina* ſich aen den ingang van de poort nederwerpende, de voor-vluchtige hadde gekeerd. *Arminius* is met een geſonde huyd, en *Inguiomarus* met een ſwaere quetzuyr uyt dat gevecht geſcheyden. 't Was laet in de nacht, doen de Legioenen, vermoeyd door wonden en ongemack, aenden Rhijn-kant en in hun winter-plaetſen weder kamen. *Germanicus* had de tweede en viertiende van de ingeſcheepte legioenen *P. Vitellius* mede gegeeven, om die te land over mede na den Rhijn te leyden, ten eynde de vloote te vaerdiger over de ondiepten ſoude vaeren, ende by 't ebben der zee niet ſoo ſwaer ſinken. Dees had in 't begin goed reyſen op het drooge ofte een luttel door den vloed bevochtighde aerd-rijk: dan onlangs hier na, door 't op-jagen van den Noorden wind en de volle Maen die de wateren meeſt doet ſwellen, is het krijgs-volk hier en daer heen geſchopt en verſtooven: ende aengeſien 'er doen geen dijken waren om de zee te ſtuyten, ſtond alles onder water, ſonder dat men de zee en oever van 't vaſte land, en de grinten of zand-plaeten van de diepten konde onderſcheyden: aldus wierden ſy van de golven omgeſlagen, ofte in de afgronden neder geſtort: het vee, de packen, en doode lichaemen dreeven onder een. Ten leſten is *Vitellius* met ſijne toe-vertroude bende op de hoogten geraekt, en ſoo na den Yſſel-ſtroom getrocken. Ende aldaer zijn deſe legioenen en ruyters van de vloot van *Germanicus* ontmoet, ende voort met hem nae hun winter-leger gevaeren. *Stertinius* was nu alreeds voor uyt geſchickt, om

Segimer

* *Marſi.*

Tubantes quorum nomen etiam ſervaſſe videntur hodierni Bentheimenſes.

XVI.

Segimer den broeder van *Segeſtes* in genade aen te neemen, welken hy met ſijn zoone na de Stad der Ubiers heeft vervoerd, ende hun beyde vergiffenis toegeſeyd, doch beſwaerlijker aen den zoone als aen den vader, om dat hy gheſeyd wierd het lichaem van *Varus* te hebben mis-handeld.

XVII. 13. Op het volgende jaer liet *Germanicus* een vlootte van 1000. ſcheepen van allerhande wijſe toeruſten, ende in de Betouw vergaderen, om des eylands wel-gelegentheyd in het gemackelijk landen, volk in te neemen, ende van daer nae verſcheyde geweſten over te ſtuyren. Als ſy daer waren gekoemen, is hy de Druſiaenſche Grift, daer na de meeren ende de Noord-zee in-geloopen, voerende ſijne krijgs-macht tot aen de Eems, en latende de ſcheepen aen de linker ſtroom. Waer over 't gebeurde in 't over vaeren van de Watten, dat de Betouwers in dē hinder-tocht, dewijl zy by de hooge vloed in't water dompelden en vertooning deden van haer ſwem-kunſt, overſtolpt ende eenſdeels verdronken zijn. Van daer zijn ſy, om *Arminius* onder oogen te gaen, opgebrooken nae de Weſer-ſtroom, daer de Romeynen op de laegſte plaetzen zijn door-gewaed, en de Bataviers recht toe recht aen door getrocken. Hun Overſte *Carioualda* aldaer in een vlackte, rondom met beemden beſlooten, door des vyands argelift en onkund der plaetzen verſtrickt zijnde, ende na een lang en hard tegen-weer de zijne vermaenende om met een dicht in een ghedrongene macht des vyands geleederen te breeken, dewijl hy onder de menichte dapper ſchermutſelt, is ten leſten neffens ſijn paerd van alle de quetſuyren overwonnen, ende met veele edelen in 't zand gevallen. In 't afgaen van de ſoemer zijn eenige Legioenen landwaerts na haer winter-ruſte geſonden: doch de meeſte heeft *Germanicus* in ſcheepen geleyd, omze door de Eems in zee ende ſoo voort nae 't Vlie en den Rhijn over te brengen. Deſe hebben een grouwelijke ſchip-breuk uytgeſtaen: een gedeelte der ſcheepen is geſonken, andere aen ver-gelegen en onbewoonde eylanden geſtrand, daer het volk van kommer is vergaen, uytgeſeyt weynige die 't vleys van hun paerden hebben gegeeten. Alleen is het roey-ſchip van *Germanicus* aen de kuſt van Ooſt-vrieſland geland. 't Gerucht van de verongeluckte vloote heeft den Duytſchen nieuwē moed, en *Germanicus* nieuwe moeyten gegeeven. Maer Keyſer *Tiberius*, leggende nu het Leger in ſijne winter-ſtede, en verzuymde niet *Germanicus* door meenige brieven te vermaenen, *hy ſoude nu binnen Romen ſijne vyer-dagen en blijde inkomſt komen houden, alſoo 'er alreeds genoeg gewaegt en genoeg was gevochten: hy ſelf had eertijds negenmael in Duytſland geweeſt, ende meer met beleyd dan met de wapenen uytgevoerd: men konde de Weſtfalingen en andere hals-ſterke volken in hun onderlinge tweedracht laten*, ende ſoo voort.

XVIII. 14. Daer nae heeft *Germanicus* gezeegevyert over de Duytſche by hem verwonnē ofte in bondgenootſchap getrocken, ende ſijn doen te ten toon gevoerd, gelijck *Strabo* aenmerkt, *Sigiſmund*, ſoone van *Segeſtes*, eertijds door ſijn vader aen 't outer van de Ubiers tot prieſter verkooren, ende naderhand, als na 't af-ſterven van *Auguſtus* Duytſland begon te weyfelen, nae 't afleggen van de huyve, geworden Veld-heer der Weſtfalingen: *Thueſnelda* ſijne ſuſter ende bed-genoote van *Arminius*, met haer drie-jarigen zoone *Tumelicus*: *Seſithacus*, de ſoone van *Signer* Overſte van de Munſterſche, met ſijne vrouw *Rhami* (welcken vrouwen naem men als noch ſeyd in Vrieſland bekend te weſen) dochter van *Veromerus* Vorſt van Heſſenland, ofte, ſoo andere ſchrijven, van Batavien: *Deudorix* ſoone van *Baetorix*, broeders ſoone van *Melo* voor heen ghemeld [a], een Sicamber: daer word oock genoemd *Libys* een prieſter onder de Heſſen, ende verſcheyde volken, als te weeten, de Anſuariers, ofte (ſoo ze *Tacitus* heet) [b] Angrivariers, Weſtfalingen, Uſipiers, Cattuariers, Heſſen, en andere. Oock wierd de roof omgevoerd, behalven de af-beeldingen der bergen, ſtroomen en veld-ſlagen: en tot gedachtenis van deſen pracht penningen geſlagen met het opſchrift en afzetſel van *Germanicus*, waer van wy 'er alhier een, die by Santen gevonden is, vertoonen.

Twee jaeren laeter is *Germanicus* van vergift (ſoo men vermoede) in Syrien geſtorven, die om ſijne lieftalligheyd en achtbaeren omgangh van al de wereld, ſelfs ook van ſijn vyandē, wierd beklaegd. Korts hier na heeft der Heſſen Vorſt *Adgandeſtrius* door brieven aen den Raed van Romen *Arminius* beloofd aen kant te helpen, zoo men hem 't vergift beſtelde. Welcke onduytſche daedt van een Duytſch Heer by hen is verfoeyd. Niet te min heeft *Arminius*, om dat hy, ſoo men uytgaf, naer 't rijk ſtond, ſijn eygen landzaeten tegen gehad, en is eyndelijken door nijd en bedrogh van ſijn bloed-vrienden in 't 37e. jaer ouderdoms, en het twaelfde ſijns bewinds om hals gekomen: een voor-vechter buyten twijffel van de Duytſche vryheyd, ende die Romen niet, gelijk andere werelds-heeren, in haer teere beginzelen maer in haer beſte bloeyzel en manlijkheyd heeft getart en dapper moede gemaekt. XXI. Ses jaeren daer nae XXVII. hebben de Sicambers onder 't beſtier van *Poppæus Sabinus* gedient tegen de Thraciers, die den Romeynen den uyt-ſchot van hun beſte manſchap tot den oorlogs-plicht haddē geweygert. Onder andere was 't in deſen krijg denkwaerdig, dat de Roomſche Schuttery op de Thraciers uytgaende wel menige doch kleyne quetzuren gaf, ende na by komende wierd door een fellen inloop overvallen; ende daerom ſtond tot hun ontſet gereed een bende van Sicambers, die vaerdigh ter hand was, ende ſoo door 't geraes van hun zangen als wapenen-vervaerlijk. Onder dit ſaeten ook de Sicambers aen den Rhijn niet met gebonden handen, doende in Vrankrijk geduytige ſchaede en inbreuken tot groote kleynachting en geen minder gevaer van 't Roomſche Rijk: ende wierd *Lentulus Getulicus* afgevaerdigd om hen te beheerſchen, ende die over-trotſe volken in teugel te houden. Weynige jaeren daer nae booden de XXXI. Kennemers en Bataviers de behulpelijke hand in den oorlog, die *L. Apronius* Land-voogd van Neder-duytſland met tegenſpoed heeft aengevangen tegen de Vrieſen, willende van den hals ſchuyven het onlijdelijke jock van *Olenius* en de Romeynen.

[a] *Siet hier boven op het ſeſthiende jaer voor Chriſtus geboorte.*
[b] *Die van Engeren by de VVeſer, 't welck nu een Vorſt, dan eertijds een Hertoghdom is geweeſt.*

XL. 15. Na etlijke jaeren is *Cajus Caligula* in de plaets getreeden van ſijn voorſaet *Tiberius*, wiens groote toeruſtingen tegens de Duytſche en Groot-Brittannien in rook en ſpot zijn verdweenen. De oorſaek van deſen tocht zeydmen geweeſt te zijn, 't getal der Batavieren, die ſijn lijf bewaekten, ofte uyt het ſelve volk ofte uyt de nabuyrige Duytſche vol te maeken. In 't leger komende heeft niet anders verricht, dan *Adnimocinus*, ſoone van *Belin* der Batavieren Coning, die van ſijn Vader uytgeſtooten ende met een hand vol volks was door gegaen, in ſijn ſchut aengenomen, ende daerom hovaerdige brieven na Romen afgevaerdigt, als of hem 'tgantſche Eyland in handen ware geleverd. Ende nadien hem ſtof van oorlog ontbrack, heeft hy ſommige Betouwers van ſyne lijf-bende gebooden aen de over-zyde des Rhijns ter ſchuyl te leggen, ende hem, na gehouden noen-mael, met een yſſelik getiert te boodſchappen dat de vyand voor handen was. Doen is hy met ſijn geſelſchap en een deel ruyters opgevloogen, en naer 't naeſte bos quanſuys als tot een gevecht vertrocken. Nae meer diergelijke ſotte parten ten leſten gelaet makende van Britannien te willen beoorlogen, heeft ſijn leger op de zee-ſtrand ſlagh-vaerdigh gemaekt, ende met een Iacht een weynig van land vaerende maer ſtrax weder keerende, het krijgſvolk, door 't geblaes van baſuynen als tot een ſtrijd verwackerd zijnde, bevoolen de zee-ſchelpen op te raepen. Tot een denk-teecken van welke overwinninge (gelijk hy 't nam) op ſtaende voet een hooge tooren wierd opge-richt, om 's nachts als een vyer-baeken te ſtrecken voor de af-gedwaelde ſcheepen. Tegen hem dorſde ſich vyandlijk aenſtellen de Vader van *Brinio* den Kennemaer, die 't gedreyg van ſulke tochten maer voor een blaes en bulleback hielde. Soo dat men nae alle ſchijn nae deſen Keyſer *Cajus* de narren ende die niet wel by hun verſtand zijn, als noch *Keyen* noemt, en 't ſpreek-woord *van de Keyſnijden* gebruykt, als men wil ſeggen, dat men yemand van ſyne dollicheyd en den hoofd-worm behoord te geneeſen. Deſe tooren heeft, na 'tgemeen gevoelen, geſtaen omtrent de mond van den middel-Rhijn by Catwijk, ende is naderhand van Keyſer *Severus* tot een wapen-huys of diergelijk gebruyk gekeert. Effenwel had de ſelve *Caligula* (hoewel hy om ſyne onmenſchelike wreedheyd en andere gebreeken, meer een ongediert als een menſch geleek) de Bataviers ſyne Lijfknechten door geduyrige ſchenkaedzien aen hem ſoo verplicht, dat ſy verſtaende ſijn dood, als dol en wtſinnig eenige van de hand-dadige, daer na elk die hen onder weegen tegen kam, ia ſelfs ſommige onſchuldige Raeds-heeren door de klingh ioegen.

XLIII. 16. Onder 't Keyſer-rijk van *Claudius* heeft *Aulus Plautius* ſich na Brittannien vervoegt, ende een groot deel van 't eyland vermeeſtert. Alwaer by ſeeker ſtroom door de onverwachte aenkomſt van 't Betouwſche krijgſ-volk (die het als voor een ſpeele gaen hielden de heftigſte ſtroomen over te ſwemmen) de vyanden ter neder ofte op de vlucht zijn geſlaegen. Deſe overwinning heeft veel tijds en moeyten, ende den Keyſer, eer ze verkreegen wierd, mede een reys na Brittannien gekoſt. De Iaer-boecken van Holland melden, dat *Claudius*, eer hy uyt Brittannien weder te Romen kam, door de wind na 't land van Batavien gedreven zijnde, in een grouwſaem boſch was ingegaen, ende vraegende na des ſelfs grootte, van de bywoonders geantwoort, dat het in de breyte drie mylen en negen in de lengte ſich uytſtreckte. Hoorende daer na 't gebolk van velerley beeſten, ſoude hy onderſocht hebben of 'er menſchen woonden, en verſtaende dat het woeſt en ondoorgankelik was om de wolven, beeren en kudden van wilde oſſen, ende alſulke die by geval door de moeyelike paden raekten ten eynde van 'twoud door de onſtuymige Saxenaers wierden beſprongen, uytgeroepen hebben, dat men dit te recht een *wild* en *ongenaedig boſch* mocht heeten, van waer het voorts den naem ſoude hebben behouden. Dan hoe beuzelachtig dit zy, is hier by afte meeten, dat geene Schryvers van die eeuw vertellen, dat Keyſer *Claudius* uyt Brittannien over Batavien na Romen is gereyſt; geſweegen, dat doen de naemen van Saxen noch niet waren bekend. Maer vermits de Duytſche, ende onder hen de Sicambers en Batavieren, alloo weynigh het iock als de ledigheyd konden verdraegen, heeft *Claudius*, om hun te muylbanden, *Veſpaſiaen* geſonden, die ſich in dit ſtuck redeliken wel heeft gequeeten. Na etlike iaeren begonnen de Ooſt-vrieſen, onder hun Opper-hoofd *Gennaſcus* een Kennemer, die van den Romeynen, na een lang-iarigen dienſt, was over-geloopen, op de Nederlanden, ende voor al met kleyne ſcheepen op het gebied van de Franſche te rooven. Maer *Corbulo* voerende ſyne Iachten door de Yſſel, ende van daer door 't Vlie en de Watten, heeft des vyands pinken in den grond gedruckt en *Gennaſcus* verlaegt. Ende alſoo hy van den Keyſer gelaſt was geen vorder geweld op de Duytſche te gebruyken, heeft hy, op dat het krijgſ-volk van de luyigheyd in geen wulpſheyd mochte vervallen, tuſſchen de Maes en Rhijn een Grifte [a] 23. mylen ver doen af-ſteecken, om daer mede de overvloeying van de Noord-zee te beletten. *Ortelius* gift dat dit de Leck [b] moet zijn omtrent Wijk en Bueren in de Neder-betouw, vermits de gelegentheyd der plaetſen en 't gevaer van overvloeying 'twelk daer in 't byſonder ſtaet te bevreeſen. Want ook *Dion* ſeyd deſe Grift daerom gemaekt te zijn, dat by hoog zee-water de Maes en Rhijn wordende achterwaerts gedreeven, niet over boord ſouden ſtrijken.

17. Na de dood van *Claudius* was 'er ſchier een ſeven-iaerige ruſt, ſoo aen den boven- als beneeden-Rhijn, meeſt door der Velt-heeren aert, die een grooter eer verhoopten uyt het onderhouden der vreede, als uyt de nu al te gemeyne teykens van een prachtige vyeringe. In die tyden hadden het Veld-heerſchap over de legers *Paulinus Pompeius* en *L. Vetus*. Van de welke *Paulin*, om der ſoldaeten ledige handen werk te geeven, den dam ofte dijk, voor 63. iaeren om den Rhijnte breydelen by *Druſus* begonnen, ende naderhand onder den voet geworpen, een weynig boven de Wael op den Franſchen, ende nu Gelderſchen, bodem weder heeft opgemaekt. *Vetus* had voor, de [c] Moſel en [d] Saone, door het delven van een middel-graft tuſſchen beyden, in een te leyden, op

[a] *Foſſa Corbulonis.* [b] *Andere ſpreeken dit tegen, wijt reden de Leck wijder van de zee ligt dan dat ſy daer ten ſonde komen dienen, en de voorige lengte ook meer als 16. mylen te boven gaet: dan verſtaen door deſe Grift de VVaterings genaemt de Vliet, ſchietende van Leyden door Delft, ende by de vlecke Sluys in de Maes. VVant, ſeggen ſy, behalven dat die naerder by de Zee is om zijn over-loop te verbreeden, ſoo komt ook haere lengte met die van 23. mylen heel naeuw over een.* [c] *Moſella.* [d] *Araris.*

dat

XLV.

L.

LI.

LXV.

LXVIII

dat het krijgſ-volk door de *Saone* daer na in de
a *Rhodanus* a *Rhoſne* en *Saone* koemende langs die Grifte in dē
Moſel-ſtroom, van daer in den Rhijn en voorts na
de Noord-zee mocht overſcheepen. Doch *Ælius*
Gracilis Stadhouder van Nederland heeft wt af-
gunſticheyd den voortgang van dit werck belet.
Maer de Vrieſen duchtende dat de Roomſche O-
verſte langer geen recht ofte laſt en hadden van te
oorlogen, laetende de wolden en veenen voor hun
ionge mans hebbē de onweerbaere menichte, door
de meeren die haer wt de Yſſel in't Vlie verſprey-
den, gevoert, en niet wijd van den Yſſel-ſtroom in
de ledige en tot der ſoldaeten behoef af geſonder-
de landen ſich nedergeſet, door aenradingh van
hun Over-Heeren *Verritus* en *Malorix*. Zy begon-
nen vaſt huyſen te timmeren, 't veld te bezaeyen
en als hun eygen te bearbeyden, wanneer *Didius*
Avitus de naſaet van *Paulin* hen met geweld drey-
gende, ſoo zy niet na hun oude paelen verhuyſden
XLV. ofte nieuwe van den Keyſer verwierven, *Verritus*
en *Malorix* heeft genoodſaekt na Romen te rey-
ſen en den Keyſer *Nero* om land-winninge te
ſmeecken, die hy beyde, om de groote vry-bor-
L. ſticheyd die hy in hen ſpeurde, met het borger-
recht van Romen wel heeft beſchonken, dan ef-
fenwel den Vrieſen de aengemaetigde land-ſtreek
niet willen toeſtaen. Als zy niet te min bleeven ſit-
tende, heeft ze de Roomſche rutery ſchielijken
gedwongen te ruymen, ende de hardſte tegen-
ſtreevers gevangen of verſlaegen. Daer na is de
b *Batami.* ſelve landouw (welcken eerſt die van b Campen
ofte de Over-Yſſelſche, ende by verloop van iae-
ren de Twentenaers en Uſipiers hebben inge-
had) door de Auſibariers, een volk machtiger dan
de Vrieſen, ende hun leydſ-man *Boiocalus* inge-
nomen, die lande-loos en van de Ooſt-Vrieſen
wtgeſtooten baden dat mēn hen deſen hoek als
een veylige ballingſchap wilde vergunnen. *Avitus*
gaf de Auſibariers in't openbaer dit beſcheyd, dat
het aen der Romeynen believen ſtond wat zy ga-
ven ofte namen. Maer aen *Bojocalus* in't byſon-
der, die wel eer aen de Weſtfaelſche oproerigheyd
vaſt weſende daer na onder *Tiberius* en *Germani-*
cus had gedient, beloofde hy, om de oude kennis
halven, bouweryen te geeven. 'Twelk deſe man,
als een loon van verradery, verwierp, en daer by
ſeyde: *Ons kan geen aerde, om daer in te leeven en te*
ſterven, ontbreeken. Ende alſoo zijn zy, quaeds
moeds van een geſcheyden. Daerom riepen ſy de
Munſterſche, Drentenaers en andere volken te
hulp. Dan *Avitus*, ſchryvende aen *Curtilius Man-*
cia bevel-hebber van't bovenſte leger dat hy over
Rhijn treckende ſich van achteren ſoude vertoo-
nen, is ſelf beneeden over den Rhijn na Drent ge-
gaen, dreygende het wterſte, ſoo ſy hen niet af en
ſonderden. Deſe en de vordere hier door vervaerd
zijnde, ende geen moeyten of gevaer willende wt-
ſtaen voor een ander, hebben de Anſivariers ſich
gekeert na de Vſipiers en Twentenaers, ende zijn
van daer gejaegd na de Heſſen en Berchſ-land,
tot dat na lange doolingen en jammeren hun
manſchap is verſlagen, en de onnoſele ſchare voor
roof verkoft.

LXV. 18. Eerlang daer na is'er in Britannien tuſ-
ſchen Neroos Stad-houder *Suetonius Paulinus*
ende de eylanders een geweldige hoofd-ſlagh
voorgevallen: daer de Bataviers en Sicambers
haere kloeck-moedigheyd en trouwe mede ten
toon ſtelden, hebbende de macht van *Paulin* met
nieuwe vul-troppen gefteeuwigd, ende wel acht
LXVIII benden wtgelevert. Drie iaeren laeter als *Nero*
de moord van ſijne moeder *Agrippina* en meer
grouwelen had bedreeven, beſtond *Iulius Vindex*,
een Franſch-man van Koninglijken bloede, over
de beeſtelijkheyd des Keyſers tegens zyne landſ-
luyden wt te vaeren, en *Sergius Galba* een hert in
te ſpreecken om deſen onwaerdigen de kroon
van't hoofd te rucken. *Nero* die lucht vernemen-
de rockende verſcheyde Overſte op tegen deſe
bel-hamels ende met naemen *Rufus*, die 't bevel
had over Duytſland ende de legers aen den Rhijn,
neffens *Rubrius Gallus* en *Fonteius Capito*. Van de
welke *Capito* niet alleen *Iulius Paulus*, een Batavier
die onder zyne voor-ouders Koningen reekende
(om dat hy't met *Vindex* had gehouden ende daer
na *Rufus* aengehangen, die na de verſtroying van
Vindex by het krijgſ-volk voor Keyſer was opge-
worpen) door een aengewreevene beſchulding
van oproericheyd ter dood heeft gebracht, maer
ook den Batavier *Claudius Civilis* geboeyd aen
Nero overgeſonden. Dan is cortelinx na de afly-
vicheyd van *Nero*, en door des ſelfs naſaet *Galba*,
van zyne kluyſters ontſlaegen. Deſe laeſte heeft LXIX.
in den aenvang zyner heerſchappy de bende van
de Duytſche ofte Batavieren, van de vorige Key-
ſers tot haer lijf-hoede opgerecht ende welkers
oprechtigheyd in verſcheyde voorvallen was ge-
bleeken, afgedankt ende ſonder eenige toe-gift
weder na huys laeten gaen, wt vreeſe, ſoo men
meynde, van *Cneus Dolabella*, van wien zy meer
werks dan wel van hem ſcheenen te maken. Om-
trend deſen toeſtand van tyden wierd *Aulus Vi-*
tellius, wt *Galba's* laſt, na de beneedenſte deelen
van den Rhijn afgevaerdigd. Het leger op *Galba*
geſtoord van wien het geen geſchenken had ont-
fangen ende daer en boven haekende na nieuwic-
heden heeft hem gaerne ende met handen-geklap
aengenomen als weſende een ſoon van een drie-
iaerig Borgemeeſter, op't beſte zijns leevens, ende
van een milden en openhertigen aert. Om welke
eygenſchappen hy omtrent na een maend binnen
c Colen Keyſer is wtgeroepen en door de ver- *c Coloma Agrippina, vel Vbiorum.*
naemdſte boer-ſchappen omgedraegen met een
bloot rapier inde hand. *Galba* ſulx hoorende
droeg het Keyſerdom over aen *Piſo Licinianus.* LXX.
Otho ſiende door deſen vond ſich van zijne hoope
tot het rijk verſteecken, nam een opſet hun beyde
aen kant te helpen, als hy ook deede. Onder dit
is *Civilis*, een hoog-moegend Heer onder de Ba-
tavieren, van zijne banden en toe-gedachte ſtraffe
verloſt, om dit trots volk door deſe wreedheyd
niet te verbitteren en gaende te maeken.

19. De ſaeken dus vreemd loopende, begon- *d Vrbs Lingonum.*
nen acht Betouwſche benden, binnen d Langres
leggende tot behulp van de 14. legioen, de le-
gioen te verlaeten en aen't hollen te raeken. *Fa-*
bius Valens die voor *Vitellius* tegen *Otho* diende
wel weetende hoe veel aen haere gunſt ofte vy-
andſchap was geleegen, trockze te gemoet, en
beducht zijnde dat de kyvagie tuſſchen beyde tot
een openbaer gevecht mocht wtvallen, vond
raedſaem, door de ſtraffe van weynige, de andere
van hun plicht te vermaenen. De Vitelliaenen, be-
vochten als doen, hoewel met tegenſpoed, de Stad
e *Placentia.* e *Piacenza.* Weshalven *Cæcina* met ſchaemte en *f Padus.*
vrees van ſchimp bevangen, over de f Po ſyn le-
ger ging verplaetzen na *Cremona.* In zyn aftreck
zyn hem bygekoemen *Turullius Cerealis* met etlij-
ke matrooſen, ende *Iulius Brigantieus* een Betou-
wer, de ſuſters-zoon van *Civilis*, ende Rit-mee-
ſter over een hoop paerde-volks. Maer de Bata-
vierſche troppen bleeven als noch ſtijf-zinnig en
in

in haer eerſte oproer, ende koemende aen de hutten van yeder Legioen, pochten; *dat ſy de viertiende Legioen hadden ingeteugelt, Italien aen Nero ontweldight, ende al het geluck des oorlogs in hare handen droegen.* *Valens* vermoedende deſe baldadigheyd met meyneed vermengt te weeſen, om de bal-hoorige door behendigheid van een te ſcheyden, beval een deel Bataviers tot byſtand te gaen van die van Tongeren, die van *Otho's* vloote over-laſt leeden in Vrankrijk. 'tWelk ruchtbaer werdende treurden hun ſpits-broeders, de Legioenen grimden, *dat ſy nu de hulp en 't geſelſchap van deſe onverzaegde mannen moeſten ontbeeren; dat die oude over-winners en over-winners van ſoo veele oorlogen, ſoo haeſt de vyand ſich in 't geſicht vertoonde, als uyt den ſlagh wierden wegh gevoerd: indien 'er aen eene Landſchap meer was belangt dan aen de hoofd-ſtaden wel-ſtand des Rijks, wouden ſy alle hun rot-geſellen vergeſelſchappen: maer ſoo 't ſteunzel en behoudenis van de overwinning alleen hing aen Italien, men behoorde de ſteeuwichſte leeden van het lichaem niet af te ſcheuren.* Als ſy hare galle dus wtbraekten, en *Valens* door het af-ſenden der hap-ſchaeren den oploop ſocht te ſtuyten, liebben ſy wit noch ſwart aenſiende, hem overvallen, ende met ſteenen geworpen. Doch *Alphenus Varus* Maerſchalk van 't leger, heeft niet ſonder argheyd de allenxkens ſlijtende onruſt t'eenemael nedergeleyd. Want verbooden hebbende aen de hoop-mans de ronde te doen ende het geblaes van baſuynen, begonnen ſy alle te verflauwen, en verbaeſd d'een op d'ander te kijken, ende, om dat niemand de twyfel-moedige beheerſchte, door ſtil-ſwijgen, verdragſaemheyd, ende ten leſten door ſmeeken van ſelfs vergiffenis te ſoeken. *Valens* houdende de middel-maet, en eyſchte niemand tot ſtraffe; dan beklaegde eenige weynige, om door oogen-luyking ſich niet verdacht te maeken, indachtig zijnde, dat ſomwylen in de borgerlike oorlogen het krijgs-volk grooter vryheyd aenneemt dan de Velt-heeren.

20. Wanneer daer na de ſelve benden gevoegd by die van *Cæcina* aen de Po verſcheyde bewijſen van hare vroomigheyd in 't oogh van beyde legers hadden gegeeven, met in den ſtroom te ſpringen, des vyands vaer-tuygh vaſt te houden ofte in den grond te booren, ende op den over-loop te klanteren, is daer op gevolgd de eyndelijke en groote hoofd-ſtrijd tuſſchen *Cremona* en *Verona*. Alwaer *Alphenus Varus* met de Bataviers de nood-lijdende Vitelliaenen te rechter tijd te baet kam, na de nederlage van een deel ſcherm-meeſters, die in het over-ſcheepen van den vyand op den ſtroom waren verſlagen. Ende alſoo hebben de verwinners van ter zijden in dringende en de middelſte ſlagh-order breekende, de Othonianen wt het veld geiaegd. *Otho* die buyten 't gevaer van 't gevecht hem verhield te * *Breſcello* in Vrankrijk, verſtaende eerlang wt de voor-vluchtige de droevige maer van deſe geſchiedenis, is trooſte-loos in ſijn eygen ſwaerd gevallen. Waer over die van Romen den af-weſenden *Vitellius* op het Schouw-burg hebben toegeiuycht, ende een geſantſchap aen de Duytſche legers gedaen, om die over deſen zegen te looven en danken. *Vitellius* heeft te *Lyon* een deel van de gevangene Overſte ter dood verweeſen, ende daerom de Legers in * Slavonien van ſich vervreemd. De vordere Legioenen benijdende aen de Duytſche legers deſe eer, waren mede gierig tot den oorlog. Boven dit was *Vitellius* bekommerd, dat de verheerde Legioenen, door Italien en onder ſijn heyr verſpreyd, op het mes ſpraeken; voor al de vierthiende Legioen, die niet wilde weeten overwonnen te zijn, ende daerom weder moeſt na Britannien, terwijl de Betouwſche krygers nae Romen alleen wierden geweeſen, vermits hun ouden wrock tegen die van de geſeyde Legioen. Dan de eens ingeſoogen haet is korts daer na weder wt-gebrooken. Want als binnen * Turin een Batavier ſeeker hand-werxman wt-ſchold, ende een van de gemelde Legioen hem als ſijn huys-waerd voor-ſprack, ende yeder van ſyne mackers wierd by geſtaen, ſoude het van woorden ſchier tot ſlaegen zijn gekoemen, ten ware twee andere benden die van de legioen by vallende, de Bataviers vrees en d'andere moed hadden gemaekt. Dit gaf *Vitellius* oorſaek om de vierthiende Legioen elders heen te ſchicken, en de Betouwers, als een trouw volk, onder ſyne troppen te ſteeken. Naderhand is de Betouwſche krijgs-macht, om haer hoofd-ſweer en korſelheyd wat te vergeeten, na den Rhijn-kant weeh geſtuyrd, ende daer door een luyk open gedaen tot de opgevolgde in- ende buyten-landſche oorlogen.

21. Middelertijd ging *Veſpaſiaen*, Stadhouder in 't Ooſten, ſwanger van krijg en verradery: doch vonden ſyne aenſlagen geen grooter hinder-pael', dan de Duytſche legers, welker ſtrijdbaerheyd hem niet dan al te wel was bekend. Deſe ſwaer-moedigheyd verging een weynig, als hy tyding kreeg, dat *Vitellius* geſind was de Duytſche legioenen na Syrien, in een vreedzame en weeldige laudouw, te vervoeren, ende de aldaer huys-houdende Legers in tegendeel nae Duytſland, als een kouden hoek en honger-kamp, te verplaetzen. *Vitellius* niet lang daer na verſtaende den af-val van de derde Legioen, ontbood in Duytſland, Britannien en Spanien om hulp, die immers ſoo langſaem ten voorſchijn kam, als hy ze ſlappelijk eyſchte. Onder andere Land-voochden was *Herdeonius Flaccus* bevreeſd voor de Batavieren en naekende onruſten, ende ook by den Keyſer ſelf half verdacht. Op 't leſt *Vitellius* door ongeluckige geruchten van alle kanten opgeweckt, gaf aen *Cæcina* en *Valens* laſt ſich tegens *Veſpaſiaen* wt te ruſten. Maer het Duytſch heyr wt Romen treckende, had een heel andere gedaente als het plaght; geen pit in 't lichaem, noch vuyrigheyd in 't gemoed: de luyheyd vertoonde ſich in de paerden, ende de roeſt in de wapens. Het volk was traeg en dun, ſchuwende de ſon, ſtof en onweder, ende ſoo veel te vaerdiger tot krakeel, als het loom was tot het verdraegen van den arrebeyd. Aen de zy van *Veſpaſiaen* ging alles toe met meerder trouw en rappigheyd. * *Peterwarden* in Croatien was hun winter-plaets, alwaermen in beraed ſtelde of het beter ware, te haeſten oft te ſuckelen. Die nae byſtand wouden wachten en den krijg ſlepende houden, roemden de macht en roem van de Duytſche legioenen, dat ook *Vitellius* met het Britanniſche leger was verſterkt, en meer diergelijke dingen. Eyndliken wierd beraemd dat men met de ſaeken ſoude voort-vaeren, Verona tot een leger-ſtede neemen, ende de Alpes t'eyndens 't gebied van de * Griſons beſetten, om het Duytſche heyr den door-gang in Italien te beletten. Nae 't vermeeſteren van ſommige Italiaenſche plaetſen en 't deerlijk verwoeſten van Cremona, wierden *Iulius Calenus* hoop-man wt

Burgondien

* *Briscellum, urbs in Gallia Tegata.*

* *Illyrien.*

* *Aquileia Taurinum.*

* *Æſernum.*

* *Tavia*

* *Rhetia*

Burgundien na Vrankrijk, en de Overſte *Alpinus Montanus* van Trier, die voor heen van *Vitellius* aenhang waren geweeſt, na den Rhijn-kant, en andere na andere geweſten wtgezonden, om de boodſchap van deſen zegen te verbreyden. Nae deſe quaede ſtooten belaſte *Vitellius* aen *Iulius Priſcus* en *Alphenus Varus*, die veeltijds 't bevel had over de Betouwers, met 14. benden en de gantſche ruytery den berg Apennin te bewaeren; hy ſelve reyſde na Mevania in 't leger, ende hoorende het over-gaen van de vloot te * Meſſano, van daer na Romen.

* Messanum.

22. Terwijl het in Italien ſoo heet af-liep, ſtond ook Nederland in een volle vlam van oorlog en oneenigheyd, waer van wy den oorſprong en voortgang kortelijk gaen ontdecken. *Iulius Paulus* en *Claudius Civilis* waren broeders wt een Coninglijk huys by de Batavieren, en boven andere doorluchtig. *Paulus* was, door een opgeraepte aenklaght van wederſpannigheyd, van *Fonteius Capito* verraft en omgebracht; *Civilis* gebonden na *Nero* gevoerd, ende van *Galba* op vrye voeten geſet; maer onder *Vitellius* wederom van 't leger tot ſtraf gevorderd zijnde, (hier by koemende den wt-ſchot van't krijgs-volk die de Betouwers was opgeleyd, welke de Roomſche dienaers noch ſwaerder maekten door hun wulpſheyd, gierigheyd en overdaed, ende met oude ofte onmachtige mannen wt te kieſen, die ze daer na weder voor geld lieten gaen,) hebben hem tot grimmigheyd ontſteeken, ende ſyne lands-genooten, om den volk-keur niet toe te ſtaen. Waer over *Civilis*, noch drieſter worden de vermits de verdeyling des Roomſchen Rijx ende der Velt-heeren tweedracht, de wapenen aennam; niet in 't openbaer, op datmen hem als vyand niet mocht bejegenen, maer voorwendende de kamer-raedſchap van *Veſpaſiaen*, ende de oorſaek des oorlogs werpende niet op het afweeren van 't leed hem of den ſijnen aengedaen, dan op de zijdigheyd van de Opper-hoofden. Deſe onluſten heeft *Civilis*, door verkeerde wtlegging, in ſijne landſaeten noch hooger doen waſſen, ende hen, in 't [a] *Heylig woud* onder 't dexel van een gaſt-mael by een gelaeden, ende van de nacht en vroolikheyd vervoerd zijnde, door ſijn zwetzen aengeprickelt, beginnende van den loff en roem des volks, ende leerende dat de Roomſche macht door oneenigheyd van een was geſcheurd, ten eynde ſy met minder beſchroomdheyd en meerder hoop van vergiffenis, de ſaek by de hand ſouden neemen. Daedliken zijn de Kennemers ook aen 't ſnoer getrocken, onder 't beleyd van *Brinio*, een hoog-gebooren doch los-hoofdig Heer, ende wiens Vader, gelijk voor heen geſeyd, met de grillige tochten van Keyſer *Cajus* den ſpot had gedreeven. De naem van ſijn oproerig geſlacht heeft ſoo veel gebaet, dat hy, nae 's lands wijſe voor heen op een ſchild geſet zijnde ende op de ſchouders om-gedraegen, tot Veldheer wierd ingewilligd. *Brinio* ſich verſterkt hebbende met de Betouwſche, tot [b] Ments in beſetting leggende, benden, vrijde ook de naebuyrige Vrieſen, ende ſich verſeekerende van de naeſte zee omtrent het Vlie, beſtond met een op de winter-plaetſen der Romeynen aen te vallen.

23. *Civilis* eerſt met ſchalkheyd, ende, ſulks niet luckende, met geweld te werk gaende, ſchakeerde de Kennemerlanders, Vrieſen, en Batavieren elk in byſondere benden. Het volk wierd tegen elkander over ſlag-vaerdig gemaekt niet verre van den Rhijn-ſtroom, ende de ſcheepen nae den vyand toe gekeerd, welke ſy, na 't verbranden van de Block-huyſen, wt Vrieſland ende de meeren van 't Vlie daer heen hadden gevoerd. Na een luttel gevechts is de Tongerſche trop met hun vaen overgekoemen tot *Civilis*: ende de Romeynen door de onverhoede verradery verbaeſd wierden ſoo wel van hun mede-maets als vyanden neder-gemaekt. De ſtier-luyden op de ſcheepen pleegden diergelijk een meyneed. Want een deel Batavierſche roeyers beſtonden, quanſuys als door onverſtand, te verhinderen de plichten van de ſchippers en voor-vechters; daer na tegen te ſtreeven, de ſcheepen na des vyands oever te ſtouwen, op 't leſt de bevel-hebbers en hoop-mannen, ſoo die hen niet en wilden te wille weſen, dood te ſlaen, tot dat 'er een vloot van 24. zeylen overliep ofte genoomen wierd. Deſe overwinning was voor het tegenwoordige ſoo luyd-ruchtigh, als voordeelig voor het toekoemende: ende de Bataviers nu geweer en vaertuygh, dies ſy behoefden, bekoemen hebbende, wierden al om in Vrankrijk en Duytſland als voor-ſtanders van de vryheyd wt-geroepen. Duytſland ſchickte op ſtaende voet geſanten, met aenbieding van de behulpelijke hand. *Civilis* ſocht de maetſchap van Vrankrijk door vernuft en geſchenken te koopen, ſendende de gevangene Overſte weder na huys, ende aen de benden de keur gevende van te gaen ofte te blijven: de blijvende wierden genoodigd tot een eerlijken dienſt, ende de gaende tot gemeenſchap van den Roomſchen buyd. Te gelijk luyſterde hy hen in 't oor, *hoe veel quaeds ſy ſoo veele jaeren hadden geleeden, ende dat een deerlijke ſlavernye bemanteld wierd met den onrechten naem van vreede: dat de Bataviers, hoewel ſchot-vry, de wapens tegen de gemeyne dwinge-landen hadden aengenomen, ende in den eerſten ſtoet de Romeynen verbijſterd en nedergevelt: wat en ſtond 'er niet te verwachten, indien Vrankrijk mede den teugel af-ſmeet? dat het eene land met het bloed van 't andere wierd gewonnen. Sy derfden ſich aen den ſlag van Vindex niet ſtooten, nademael die van Burgundien en* * *Auvergne door de Betouwſche ruyters waren vertreeden; en de Nederlanders vermengd onder de legioenen van Virginius: ſoo dat, na rechte rekening, Vrankrijk door ſijn eygen ſwaerd was ondergebracht. Hy had by hem oude troppen, onder de welke leſtmael de legioenen van Otho waren beſweecken. Syrien, Aſien, en 't Ooſten die aen Coningen gewend waren mochten ſlaeven: daer leefden 'er noch veele in Vrankrijk, die voor het opkoemen van de ſchattinge waren gehooren: dat ook onlangs door den nederſlag van Quintilius Varus de dienſtbaerheyd wt Duytſland was verdreeven. Civilis* aldus op Vrankrijk en Duytſland loerende, haekte (ſoo *Tacitus* ſpreekt) nae de heerſchappy van de machtigſte en rijkſte volken, ſoo maer ſijne aenſlagen nae wenſch waren wt gevallen.

* Averni.

24. Maer *Flaccus Hordeonius* liet het eerſte gepoog van *Civilis* als ongemerkt voor by gaen: daer nae door bange kondſchappers verwittigd dat het Leger was vermeeſterd, de benden verdelgd en de Roomſche beſetting wt het Betouwer eyland verjaegd, gaf laſt aen *Mumius Lupercus*, die

[a] *Sacrum nemus.* De Hollanders willen dit duyden op het Sebakenbos, en de Gelderſche lieden op het Rijx, ofte Nymegen-wald. [b] *Mogontiacum.*

die in de verwinter-plaetzen 't bewind had van twee Legioenen, den vyand te keer te gaen. *Lupercus* heeft de aenweſende Legioenen, de naeſtgeſeetene Ubichers ende de Trierſche ruyters mede niet verre van de hand zijnde, op het ſpoedigſte verſamelt, daer onder mengende een Betouwſche vleugel, die al over langh weſende omgeſet, niet te min trouwigheyd veynſde, op dat ſy de Romeynen in den ſlag ſoude begeeven, ende met meerder vrucht wech loopen. *Civilis* met de wimpels der verſtroyde benden behangen [om de ſyne de nieus-behaelde eer voor oogen te ſtellen, en den vyand door de heugenis der nederlaege te vervaerden) gebood ſijne moeder, ſuſters, ende elks vrouwen en kleyne kinderen achter hun rug ſtil te ſtaen, om de overwinning te bevoorderen en de veld-vluchtige te beſchaemen. De Batavierſche benden tot de Batavieren over- ende ſtrax op de Romeynen aen-loopende, had de luchter-vleugel alreeds ontbloot: echter hielden de Legioenen, by deſe ongelegentheyd, haer geweer en geleeden. De Romeynen eyndlijken geſlaegen en verdreeven zijnde, hadden die van *Langres* hun wtvlucht na 't leger leggende op den Vaerſſenberg [a] omtrent Santen. *Claudius Labeo*, gebiedende over een vleugel Batavieren ende die qualijken voor *Civilis* woude wijken, wierd nae Vriesland vervoerd, om door ſijn dood geen wangunſt, ofte door ſijn verblijf geen onruſt by de land-zaeten te verwecken. De troppen der Batavieren en Kennemers na Italien ſullende, doch door de brieven van *Civilis* van haer reys te rug geroepen, kamen op 't ſelve pas na hem toe. Van de welke *Herennius Gallus*, die [b] Bon verwaerde en hun den door-tocht poogde te beletten, in een ſtrijd is neder gemaekt. De verwinners ſchuwende de Stad Colen, en in hun vordere tocht niet vyandlijx lijdende of bedrijvende, zijn gaef overgeraekt by *Civilis*. Hy door den aenwas van deſe oude benden geſtijft, doch het pack van den oorlog en de macht des Roomſchen volks over-weegende, drong ze alle op den naem en eed van *Veſpaſiaen*, en zond een boodſchap aen de twee Legioenen die wt den voorigen ſlagh nae den Vaerſſen-berg waren gevlucht, om gelijk een eed aen te neemen. De antwoord bracht mede, dat ſy eens Betouwſchen verraders ofte overloopers, nochte hun vyanden raed niet wilden gebruyken.

25. *Civilis* gloeyende van gramſchap, bracht al het volk van de Betouwe in 't harnas, daer onder mengende die van Munſter-land en Drent, als ook een menichte van Duytſche die op den roep van de verleedene voorſpoeden, ende op hoop van goeden buyt vaſt van alle kanten t'ſamen-ſchoolden. Doen heeft hy ſich met het puyk ſijner Batavieren in de middel-bende begeeven, en beyde boorden van den Rhijn, om te vreeſlijker ſchouw-ſpel te maeken, met Duytſche benden beſlaegen, terwijl de ruyters langs de weyden om-ſwierden. Als hy middeler-tijd met dit heyr het leger aen dē Vaerſſen-berg benauwd hield ende met groot gedruys bevocht, wierd het Roomſch krijgs-volk oproerig tegen *Hordeonius Flaccus*, over ſijne ſlappigheyd en d'afvalligheyd van de Franſche, ende daerom het bewind van 't leger aen *Vocula* over-gegeven. *Civilis* moediger op ſijn voorgaend geluck, was onder dit volhardende in 't beleg der legioenen: daer blindelinx een nacht-treffen voor-viel, en de Romeynen een voordeeligen wtval deeden. Dit gebeurde omtrent den tijd dat de Vitelliaenen by *Cremona* voor de tweedemael wierden geklopt. *Montanus* Overſte van een verſtroyde bende daer nae tot *Civilis* af-geſtuyrd zijnde, met bevel van den krijg te ſtacken, deed niet alleen een vruchte looſe, maer ook voor de ſijne een ſchadelijke boodſchap, alſoo hy ſelf wierd omgepraet ende een beter doch onrecht beſcheyd overbragt. *Civilis* ondertuſſchen een deel van de troppen by ſich houdende, ſond *Iulius Maximus* en *Claudius Victor*, ſijns ſuſters ſoon, met het oud volk tegens *Vocula*, die ſchier onverhoeds overrompeld weſende, op 't leſt, vermits de aenkomſt van de * Gaſcoenſche, by raming de overhand heeft behouden. Onlangs hier nae is [a] Gelb door *Civilis* veroverd, ende niet wijd van [b] Nuys een ruyter-kamp gehouden, ook meermaels naderhand, na met voordeel dan met nadeel: tot dat in 't Roomſche heyr-leger de onſtuymigheyd tegen *Hordeonius* is vernieuwd, ende hy gedood. De opgevolgde tijding van *Vitellius* dood in Vrankrijk en Duytſland over-wayende, heeft den oorlog verdubbeld. Nochtans wierd Ments alvorens ontſet door 't beſtell van *Vocula*, wien die van de eerſte, vierde, ende 22e. Legioen hervattende den eed van *Veſpaſiaen*, waren toe gevallen, na dat de beleggers, een volk wt de Heſſen, Uſipiers en die van [c] Wiſbaden t'ſamen gerot, door ſaddigheyd van roof van ſelfs voor heen waren af getrocken. In die daegen ſouden twee Sonnen met een ſtert-geſternte [d], in de gedaente van een vyer-ſpouwend ſwaerd, zijn verſcheenen, ontwyfelbaere voor-booden van de aenſtaende oorlogs-buyen, ende van den jammerlijken ondergang der Stad Ieruſalem, die op het naeſte iaer is gevolgd.

26. *Civilis* de Batavier het mom-aenſicht afleggende, hield noch niet op ſich te kanten tegen het volk van Romen: ook hadden de Vitelliaenſche Legioenen liever de wtheemſche te gehoorſaemen dan den Keyſer *Veſpaſiaen*. Daer neffens liepen de booden, na 't ombrengen van *Flaccus Hordeonius*, over ende weder tuſſchen *Civilis* ende *Claſſicus*, die een Trierſche vleugel voerde, ende in adel, daeden en rijkdom boven andere wtſtack. *Iulius Tutor* van *Trier*, ende *Iulius Sabinus* van *Langres*, voegden ſich mede by den dans, en hielden te Colen in een gemeen huys vergadering, welke ſommige Ubiers en Tongerſche bywoonden: doch die van Trier en Langres maekten den meeſten hoop. De opſtand tegens de Romeynen was ſoo ras niet beſlooten, of daer wierden ſtooke-branden door Vrankrijk om geſonden. *Vocula* de ſaek verneemende is nae Colen afgeſackt; daer ook *Claudius Labeo* was heen gevlooden (nae dat hy in Vriesland ſijne wachters de oogen met geld had wt geſteeken) belovende, ſoo men hem een macht volks mede gaf, tegen de Bataviers te willen wtgaen, ende het vernaemdſte deel der Stad in der Romeynen verbond te betrecken: maer bekoemende een kleyn getal van voet- en paerde-volk, heeft de Betouwſche niet derven beruyken, dan alleen ſommige van [e] Oude-naerden in Vlaenderen met de [f] Brabanders aen den Demer in de wapenen gebraght, ende de Kennemers met de [g] Velouwſche, meer

a Vetera. *Collem autem illum à Quintilio Varo nominatum volunt, qui inibi caſtra habuerit.* b *Bonna, in tractu Colonienſi.*

a *Gelduba prope Ordingen.* b *Noveſium.* c *Mattiaci, quorum nomen & regionem minus veſtè ſibi vindicant Zelandi.* d *Cometes.* e *Nervij.* f *Bathaſij ibi locantur ab Ortelio.* g *Marſaci.*

luypſcher-

* Vinde. ſia. een veld in Gelderland by de Rijn.

luypſcher-wijſe als voor hoofd, beſprongen. Daer na zijn die van Trier en Langres opentliken afgevallen, hoewel ze *Vocula* bekeef, die na Nuys wijkende ende een opſet nemende van ſijn ſelven te kort te doen, door toedoen van *Claſſicus* is ontlijfd. De Roomſche Leger-geſanten *Herennius* en *Numiſius* kreegen genade, ende wierden ſlechts gebonden. *Claſſicus* voerende de veld-teykens van 't Roomſche rijk kam in 't Leger, door wiens dwang en *Tutor's* mede-ſorge de her-ſtelling van de Franſche vryheid wierd beſwooren. *Tutor* heeft aen die van Colen en andere volken aen den boven-Rhijn gelijk een eed opgeleyd.

27. Ondertuſſchen de belegerde op den Vaerſſen-berg by Santen ſteekende in d'weerſte nood, baden *Civilis* om lijfs-genade. Doch is hun verſoek niet ingewilligd, al eer zy ſich met den eed aen Vrankrijk hadden verplicht. Hier neffens bedingende den buyt van 't Leger ſtelde opſienders, die het geld, zoetelaers en packen ſouden aenhouden, en hen ledig wt treckende geleyden. Maer niet dan een kleyn ſtuk wegs verre zijnde wierden onvoorſiens van de Duytſche aengegreepen. De felſte tegen-ſtanders bleven op de ſtede dood, en veele in omweegen: de overige vlooden rugwaerts na de oude leger-plaetz. *Civilis* ſchreeuwende ſulx onbehoorlijk te zijn beſtrafte de Duytſche, dat zy door een ſchelm-ſtuck haer woord te buyten gingen. Wijders wierd het Leger aengeſteecken, ende die 't gevecht waren ontkoemen te gader verbrand. *Civilis* heeft, na 't beoorlogen der Romeynen, ſijn lang en ros-verwig hayr, de neder-laeg der Legioenen nu volbracht zijnde, volgens 's Lands gebruyk en zijne gelofte, afgeleyt. Ook ſeydmen, dat hy ſijn ſoontjen etlijke gevangens met kinder-pijlen heeft laeten doodſchieten. Doch heeft geen Batavieren eed doen doen aen Vrankrijk, noch ook ſelf gedaen, ſteunende op de Duytſche magt, ende ſich in roem en ſterkte beter houdende, indien men over 't bezit met de Franſche ſoude moeten hayrplucken. *Mumius Lupercus*, Maerſchalk van de legioen wierd de Vorſtin *Velleda* tot een geſchenk toegedacht, maer onder wegen gepriemd. Deſe Maechd heerſchte wijd en breed in Weſtfalen, na de gewoonte der Duytſche, die ſommig vrouwvolk voor waer-ſeggerſche, en, door toeneeming van over-geloof, voor Godinnen houden: ende was doen ter tijd haer ontſagh vermeerderd, om dat zy de Duytſche dezen zegen en der Legioenen verderf had voorgewychelt. Sommige hoopmans en beveeleren wt Vrankrijk geboortigh hieldmen tot ſeekerheid van 't verbond te pande. De winter-legers van de benden, vleugels en Legioenen wierden verwoeſt en verbrand, wtgeſondert dat van Ments en Vindiſch* : ende de 13e. Legioen, die ſich met haer hulp-troppen mede had overgegeeven, gelaſt van Nuys na Trier te verhuyſen, met beteykening van ſeekeren dagh om ſich daer binnen wt het Leger te verpacken. *Civilis* en *Claſſicus* door al te goeden voorſpoed verwackerd ſtonden in beraed, of ſy hun legers de Stad Colen wilden ten beſten geeven. Doch *Civilis* denkende aen de weldaed, dat ſy zijn ſoon in de eerſte ontſteltenisſen aldaer bevonden zijnde eerlijken hadden bewaert, helde tot een genadiger vonnis. Ende alzoo is zy, by geluck ende tot groot mis-noegen van de Over-Rhijnſche luyden, vry geraekt, dien de glants en rijkdom van de Stad in d'oogen ſtack. We ſhalven die van Drent wt laſt van *Civilis* zijn afgeſtuyrd, om ze, onder andere, geluck te wenſchen, dat zy weder waren gekeerd tot het lichaem en de vryheid van Duytſland; ende te verſoeken, dat ſy de veſten van Colen, als neſten der dienſtbaerheid, ſouden ſlechten, en den Romeynen in hun bedrijf den beck breeken. Die van Colen gaven een beleefd doch dubbel-ſinnig beſcheyd, en ſtelden alles aen 't goeddunken van *Velleda* en *Civilis*; deeden ook aen beyde Vorſten een beſending en erkentenis, ende kreegen alſoo alles na wens. Maer *Velleda* te naderen ofte voor hoofd te ſpreeken was hun, om de achtbaerheid van deſe groote Vorſtin, verbooden.

28. *Civilis* door de maetſchap van die van Colen geſteeuwighd, ſocht de naeſte Steeden door ſoetigheid, ende de weygerige met geweld aen ſich te trecken. Na 't veroveren van Soens*, was hem *Claudius Labeo*, met een hoop opgelichte Brabanders, Tongerſche en Vlamingen, in den wegh om verder inbreuk te doen, hebbende de gelegenthcid der plaetzen te baet, ende de brug over de Maes voor heen in genoomen. In welke engten kamperlijken wierd gevochten, ter tijd toe de Duytſche den ſtroom overſwemmende, *Labeo* op den rug kamen aen te taſten. Te gelijk reed *Civilis* onder de Tongerſche bende, roepende, *dat men den krijg daerom niet en had aengeheeven, ten eynde de Bataviers en Trierſche over de volkeren ſouden gebieden; ſulk een waen was wijd van hem en de zijne, ſy ſouden in vennootſchap treeden: hy woude tot hen over koemen, ofte als Veldheer ofte als ſlecht ſoldaet, hoe ſy 't begeerden.* Als de gemeyn man hier door aengeracki het rappier opſtack, hebben *Campanus* en *Iuvenalis*, de hoofden van de Tongerſche, al het volk aen hem overgelevert. *Labeo*, om niet gegreepen te zijn, is den dans ontſprongen. *Civilis* gaf den Brabanders en Vlamingen genade, en plaetz onder ſijn krijgsmacht. Maer terwijl hy, trachtende *Labeo* te vatten ofte wt te ſtooten, door heggen en ſtruyken afdwaelt, en *Claſſicus* (als of het ſpel nu heel gewonnen ware) door leuyheid ſich vergeet, zijn de 21e. Legioen van *Vindiſch*, en *Sextilius Felix* met de hulp-troppen door de Griſons na beneeden afgekoemen. Hier by voegde ſich een byſondere ruyter-vleugel, eertijds van *Vitellius* ontbooden, ende nu in dienſt ghegaen zijnde van *Veſpaſiaen*: waer van Ritmeeſter was *Iulius Briganticus*, gebooren wt de ſuſter van *Civilis*, ende (gelijk onder 't naeſte bloed de haet meeſt ſijn rolle ſpeelt) op ſijn oom geſtoord en gebeeten. Die van Trier, der Elſas[a], Worms[b] en andere laeten *Civilis* in de ly. *Tutor* gevolgd van de Trierſche, ging Ments voorby ende na Bing[c], vertrouwende op de plaetz, om dat hy de brug van den ſtroom Nahe[d] had afgebrooken. Doch alſoo de benden van *Sextilius* aendrongen, en ergens ondiepte vonden, wierd hy verraſt en geſlaegen. De Trierſche ende de Gemeynte verſlaewd over die nederlaeg wierpen de wapens achter de kiſt, en doolden langs de velden: dan greepen nieuwen moed door het aenſtouwen van *Tutor* en *Valentin*. Ondertuſſchen heeft *Petilius Cerealis* door zyne over-komſt de eenigſins vervallene ſaeken der Romeynen weder op-gerecht: die vecht-gierig en beter om den vyand te verachten dan zich daer voor te wachten, het krijgs-volk door onbeſuiſde woordē ophitſte. Maer *Civilis* en *Claſſicus* hoorēde, dat *Tutor* veriaegd, de Trierſche geklopt en de vyanden al om voorſpoedig waeren, waerſchouwden *Valentin* die Rymagen[e] verwaerde,

* *Sunici, quod vocabulum forte etiam accommodari poſſet Sonſbeca.*

* Vinde. nſa, een wijk in Zwitſerland by den Rhyn.

a *Triboci.*
b *Vangiones.*
c *Bingium.*
d *Nava.*
e *Rigodulum.*

waerde, dat hy zyne macht niet t'effens en ſoude waegen. Dan *Cerealis* heeft hem effenwel aengerandſd, en neffens andere gevangen mede-gepackt.

29. 's Anderen daegs als *Cerealis* te Trier * al binnen was gekoemen, en de onlangs over-gegaene legioenen in genade had ontfangen, ſchreeven *Civilis* en *Claſſicus* aen hem een brief van deezen ſtof: *Dat Veſpaſiaen, hoewel de booden ſulx bemompelden, wt het leeven was geſcheyden, ende Romen met Italien door de inwendige krijgen wtgenergeld. Dat Muciaen en Domitiaen ſoo veel te ſeggen hadden als een O in 't cijfer. Indien Cerealis naer het gebied van Vrankrijk verlangde, ſy wilden hen met de grenſen haerer Steeden vernoegen: was het hem om een ſlag te doen, ſy wouden hem ook ſlagh leveren.* *Cerealis* gaf *Civilis* en *Claſſicus* hier op geen andwoord: dan ſond ſlechts den brief-draeger naer *Domitiaen*. Daer nae hebben *Civilis* en *Claſſicus* haer krijgs-macht by een getrocken. Waer over ſommige *Cerealis* laekten dat hy ze had laeten t'ſaemen-rotten die hy anders een voor een had konnen onder-ſcheppen. *Claſſicus* ſtelde de Ubiers en die van Langres in de middel-ſtreng, in de rechter-vleugel de Betouwſche benden, ende in de linker die van Munſter-land en Drent: brack daer mede door 't leger van de Roomſche Legioenen, en vernielde de ruyters. *Claſſicus* had de middelſte brug in over de Moſel, die de vordere landen aen Trier vaſt maekte. *Cerealis*, zoo ras het begon te haperen, toerennende ende den brug weder overweldigende, bekeef en ruckte ſyne vluchtelingen met de hand te rug. Maer *Tutor*, *Claſſicus* en *Civilis* menden, yder de zyne, aen, vermaenende de Franſche voor de vryheid, de Bataviers voor de eer, ende de Duytſche om roof te kampen. Ende liep alles noch wel af, tot dat de 21e. Legioen in meerder ruymte, dan de andere, by een gepackt de in-breekers heeft geſtuyt, ende ten leſten achterwaerts gedreeven. Den moed ſchielijken verkeerende, begonnen de voorige verwinners de Batavieren en d'andere troppen den rug te wenden, en verbaeſd door het aenſchouwen van hun veld-vluchtige broeders wech te ſluypen; ter tijd zy op de kruyn der bergen weder by een gaerende, voor den vyand gelaet maekten van nieu-bekoemen byſtand. Den Batavieren was geen ding meer in den weg geweeſd, als het onderling krakeel tuſſchen hen, van na den buyt te loopen en den vyand te laeten vaeren. Ende aldus heeft *Cerealis*, zijn geluck vervolgende, hun Leger in eenen dagh bemächtigd en wtgeroyd. Die van Colen hingen de huyk mede om, en baeden *Cerealis* om hulp, hem aenbiedende de vrouw en ſuſter van *Civilis* met de dochter van *Claſſicus*, die hen tot verſeekering van 't onlangs geſlooten verbond waren gelaeten: hadden ook de by haer gehuyſde Duytſchers leelyken vermoord. *Civilis* doen tegenwoordig te * Zulpich in 't Colenſche land, woude tot hem ontbieden de Ooſt-Frieſche en Frieſche bende, die noch ongeſchend ende vol moeds was: doch vernam terſtond, dat die van Colen de Duytſche met koſt en dranck hadden op gevuld, ende, na 't ſluyten der deuren, levendig verbrand. Was mede beſorgd, dat de veerthiende Legioen de Britanniſche vloot te baet nemende, de Bataviers aen de zee-ſtrand mocht over-rompelen. Doch de Legioen is elders heen gevoerd; de Engelſche vloot door de Kennemers van ſelfs aengetaſt, ende meeſt vernield of te geſonken, die mede een deel Vlamingen, die wt eygen drift den Romeynen dienden, neſſer maekten. *Claſſicus* vocht ook met voordeel tegen de ruyters die *Cerealis* na Nuys had voor wt geſonden. Ende aldus wierd de klank van der Romeynen overwinning door kleyne doch menigerley af-breuken wat verdonkerd.

* *Colonia Trevirorum*

* *Tolbiacum*

30. *Civilis*, na het Trierſche ongeval, zijn heyr in Duytſland weder hebbende gevuld, ging ſich neder-leggen by den Vaerſſenberg, omtrent Santen: daer *Cerealis* hem volgde, die de 16e. en 13e. Legioen op nieuws te hulp had gekreegen; behalven dat noch meer benden en vleugels onder wegen waeren. Geen van beyde Veld-heeren was een draler: maer de breete van de wt den aert vochtige landen weerde ze van een. *Civilis* had aen de over-zijd van Duytſland een bol-werk gemaekt, loopende met een krommen elle-boog na den Rhijn, om den ſtroom alſoo zuyd-waerts aen en over de aen-leggende weyden te ſtouwen. Deſe gedaente van plaetzen, bedriegelik vermits de onſeekere diepten, en den Romeynen, die bang voor 't ſwemmen en met het geweer belaeden waren, achter-deelig, hielp in tegendeel de Duytſche die tot de ſtroomen waren gewend; nadien de lichtvaerdige wtruſtinge en lengde van lichaemen hen boven hield. Weshalven de Romeynen op het wt-daegen der Batavieren met hun handgemeen zijn geworden; dan ſprongen door een opgereezen ſchrick haeſt te rug, wanneer zy met hun wapenen en paerden in de holle veenen wech ſackten. In den volgenden morgen-ſtond ſtelde *Cerealis* de ruytery en by-troppen voor aen 't ſpits, ende de Legioenen in het tweede gelid: doch *Civilis* ſchakeerde ſijn Leeger in hoopen, plaetzende de Betouwers en * Gulichers aen de rechter hand, ende de Over-Rhijnſche aen de ſlinker-zijd naeſt den ſtroom. Als de aenſpraek en vermaningen van *Civilis*, nae de wyze van die volken, door het geklap van wapenen en een al-gemeenen opſprong voor goed waeren opgenoomen, hebben zy met ſteenen, kogels en ander werptuyg den ſtrijd aengeheeven. De Roomſche heyrkracht mydede, zoo veel zy konde, de moeraſſen, daer de Duytſche haer ſochten heen te locken: ende als deſe korts daer na, in de hevicheid van 't gevecht, hun hand-gereedſchap hadden verzmeeten, begonnen zy met hun over-maetige lyven en wijd-reykende ſpieſſen de ſtruykelende en ſlibberende Romeynen van verre te door-ſteeken. Te gelijk kam een Weſtfaelſche bende overſwemmen van de nieuwe borſt-weering die aen geene zijd Rhijns was opgeworpen: doen ſtond het haperlijk, en de Legioenen traden in de plaetz van de te rug gedreevene benden. Onder dit ging een Betouwſch over-looper aen *Cerealis* opening doen, datmen den vyand van achteren in de ſtaert konde vallen, indien men ruyters t'eyndens 't moeras afzond, daer de grond vaſt en de Gulichers, die de wacht hadden, weynig op hun hoede waeren. Twee vleugels met den verrader gaende liepen de onbedachte Gulichers op 't lijf: 't welk bekend zijnde door het geſchreeuw, deeden de Legioenen een ſtorm op de voorſte, ende ylden ſich de veriaegde Duytſche al vluchtende na den Rhijn.

* Gugerni, quamvis ad Cocheros vocatos.

31. *Civilis*, hoewel doen ter tijd verſterkt door de aenkomſt der Ooſt-vrieſen, tuet dervende de Stad der Batavieren (daer rechtevoort op de kant van de Wael-ſtroom het tegenwoordige Nymegen ſich vertoond) met de wapens beſchutten, is wyders, mede-packende wat hy in der

der yl mocht, ende in het overige den brand ſteekende, na het eyland van de Betouw geweeken: wel wetende dat het aen ſcheepen ontbrack om een brug te maeken, ende het Roomſch heyr geen ander middel had om over te racken. Heeft ook de Krib die eertijds van *Druſus Germanicus* was geleyd boven de Wael en 't begin van de Betouw (ten eynde de wateren, door de Wael plotzelyken op de Franſche kuſt aendryvende, alzoo na den nieuwen door hem gegraeven Yſſel ſouden heen vloeyen) t'eenemael om verre geſmeeten. Waer door de ſtroom weder zijn ouden loop heeft genomen, ende de Wael een hooger drift bekoemende, het Betouw-eyland des te vaſter gemaekt. Dan vermits 'er maer een kleyne watering tuſſchen 't ſelve eyland en de Duytſche overbleef, ſcheenen die twee landen rechtevoort aen een vaſt, ende als geen middel-ſchot tuſſchen beyde te weſen. De Franſche Heeren *Tutor* en *Claſſicus* traden mede over Rhijn met veele Raeden van Trier, ende daer onder *Alpinus Montanus* in 't geſelſchap van zijn broeder *Decius Alpinus*: die neffens de andere door erbarmenis en giften hulp verſochten onder die gevaer-lievende volkeren. Ende was de krijg noch zoo weynig afgeſponnen, dat *Civilis* de benden, vleugels ende Legioenen in vier kleyne boerſchappen aen den middel-* Rhijn leggende verſchantſt, heeft beſtormd, te weten de tiende legioen tot *a* Arnhem, de tweede tot *b* Wijk te Duerſteden, ende de leger-plaets der benden en vleugelen tot *c* Rhienen en *d* Wageningen: zyne macht alzoo ſchakeerende, dat hy met zynes ſuſters ſoon *Verax*, ende *Claſſicus* met *Tutor* elk een onder-ſcheyden hoop voerden, hebbende wel geen moed om alles weder op te richten, maer hier ofte daer eenig voordeel te bejagen, ende *Cerealis* (die ſich ſelf te veel waegde, ende op allerley kondſchappen over en weder ſwerfde) tuſſchen beyden te betrappen. Die de tiende Legioen beloerden, het bevechten van 't Leger beſwaerlijk achtende, verſtoorden het volk 't welk om hout te kappen wt was, neder houwende den Maerſchalk van 't Leger met vijf van de vernaemdſte hoop-luyden en weynige ſoldaeten: de overige bergden hen in de bolwerken. Middeler-wijl arre-beyde een Duytſche trop de vol-maekte brug by Wijk te overweldigen: dan de nacht heeft het twyfelachtig gevecht geſtaekt. Omtrent Rhenen en Wageningen was meer haperings. *Civilis* beſtormde Wageningen, *Claſſicus* Rhenen, ende waeren niet tegen te houden, dood ſlaende de dapperſte mannen, waer onder mede ſneuvelde * *Iulius Brigantiscus*, die den Romeynen trouw ende op ſijn oom *Civilis* was vergramd. Maer wanneer *Cerealis* met het puyk zyner muytery aendrong, is de kants gekeerd, ende de Duytſche in den Rhijn geiaegd. *Civilis*, terwijl hy de vluchtende by den mouw grijpt, bekend ende met pylen beſchooten zijnde, is, achter-latende zijn paerd, over-geſwommen: des gelijk deeden ook de Duytſche. *Tutor* en *Claſſicus* wierden met ponten over-gehaeld.

32. *Cerealis* teyſende na Nuys en Bon om de winter-legers te beſichtigen die voor de Legioenen wierden toegeſteld, is het wterſte gevaer, meer door luck als eygen wijſheid, ontkoemen: alſoo de Duytſche, neffens anderen buyt, zijn ſpeel-Iacht met een heerlyke Vaen veroverden, ende voort tot een geſchenk door de Lip-ſtroom aen * *Velleda* over-brachten. Hy ſelve had elders vermacht, ende, ſoo veele geloofden, in het by-leger van *Claudia Sacrata*, een Colenſche vrouw. Ondertuſſchen kreeg *Civilis* luſt een water-ſtrijd te vertoonen, verzamelende roey- en andere ſcheepen, die men maer aen eene zy met riemen voort-dreef, ende daer onder mengende menichte van ſchuyten: in ſtede van zeylen gebruykte men afgeſcheurde iacken van allerhande verwe. De by-een-komſt was op een groote vlackte, daer de Rhijn den ſtroom van de Maes in de Noord-zee wtboeſemd. De waerom van deſe toe-reeding was, om door deſen ſchrick den toe-voer wt Vrankrijk komende aen te haelen. *Cerealis* beiegende hem ook met zyne vloot, dryvende den ſtroom af, daer *Civilis* op den wind zeylde: ende alſoo voor by varende zijn, hebbende malkander een weynig over en weder met bouten gegroet, van een geraekt. *Civilis* niet meer dervende begaf zich over Rhijn na Duytſland. Onder dit ging *Cerealis* de Betouw vyandliker wyze door-ſtroopen, verſchoonende echter (door een kenbaeren oorlogs-ſtreek, ende om hem alſoo weder aen zijn en der Romeynen kant te trecken) de landeryen en bouw-hoven van *Civilis*. Maer de ſtroom, in 't afgaen van den Herfſt, en door de ſtadige ſtort-vlaegen opſwellende, had bereeds het broek-achtige en laege Betouw-eyland als een baere zee over-ſtelpt: daer was noch vloot noch voor-raet by de hand: ende de legers op het vlacke verſpreyd leggende wierden van den ſtroom beſpoeld. Dat de Legioenen doen in groot gevaer ſtonden, ende als bloot lagen om van de Duytſche over-rompeld te worden, ten ware hy ze had omgepraet, vertoog naderhand *Civilis*. 'tWelk ook waer-blykelijk is, nademael de verzoening maer weynige dagen achter-bleef. Want *Cerealis* door heymelyke kondſchappers den Betouwers vreede ende *Civilis* vergiffenis voor-leggende, liet *Velleda* en haere verwanten met een waerſchouwen, *de vordere onheylen van een zoo ramp-zaligen als onnodigen oorlog door een tijdig berouw voor te koemen: dat de Trierſche waren verſlagen, die van Kolen weder gewonnen, ende den Betouwers haer vaderland ontnoomen: dat men met de vriendſchap van Civilis niet en had gewonnen dan quetzuyren, vluchten, en rouwe, die nu in balling-ſchap omſweefde en zijne huys-veſters op den hals lag.* By de dreygementen wierden ook beloften gevoegd. Als de Over-Rhijnſche half weyfelden, begonnen ook de Betouwers onder een te mompelen: *dat men zijn verderf niet en behoorde te verwijderen, ende een eenig volk niet en vermocht de ſlaverny van de heele wereld af te weeren: indien men Veſpaſiaen te geval had geoorlogd, die zat nu aen het roer: maer wat een kleyn hoexken lands beſloegen doch de Batavieren, om de Romeynen met de wapenen wt te daegen? ook en wierden hun, gelijk anderen, geene ongelden, dan alleen de mannen-keur, op-geleyd; 't welk noch eenig-*

a Arnhem.
b Toverden.
c Grimet.
d Valo.

* Gagni. quamvis ad Gorkum vrbem.

* Dat hier voor op het Rhijnſtroom.

* *Tacitus heet dit den middel-Rhijn, om dat ſy tuſſchen den Noorder en Zuyder-Rhijn, te weeten Yſſel en VVaal, in't midden ligt.*

* *Hier wt giſſen ſommige, dat deſe Vorſtin hof gehouden ende te gelijk haer naem gelaeten heeft in ende aen het dorp* Spellen *niet wyd van VVeſel over de Lippe. Immers heeft dit meerder ſchijn en ſchick, dan dat zeeker over-geleerd Heer in zijne onlangs wtgekoemene Aen-merkingen op Tacitus den naem van deſe groote Vrouw verhaeld van het woord* Vel, *om dat zy quantzuys een ſtout veloſte weege, ende (om zoo te ſpreeken) een Slaw-men was. Doch ick wil hier niet langer op ſtaen, om den Leezar met geen onnoodige praetjens te verveelen.*

ſins na vryheyd ſmaekte : ende ſoo daer keur in 't dienen viel, konde men de Grooten van Romen eerlijker dulden dan de vrouwen van de Duytſche. Dus klaegde de Gemeente. De hoofden morden, *dat ſy door de uyt-zinnigheyd van Civilis in den krijg waren ingewickeld, die zijn eygen hart-zeer en eer-ſucht had willen heelen en koelen met des volks onder-gang.*

33. *Civilis* ſagh dit on-weder van verre aenkoemen, en dacht het daerom voor te koemen met het verſoeken van t'zamen-ſpraek. Ende alſoo wierd de brug van de Nahe-ſtroom doorgeſneeden; op wiens af-breuk de Veld-heers zich lieten vinden, ende na eenige woorden en wederwoorden de vreede klaer maekten. Onder andere bekende *Civilis*, indien hy zich tegen een volmachtiger van *Vitellius* hadde te zuyveren, dat zyne daeden geen af-laet en zyne redening geen geloof zouden vinden; vermits zy tegen een allerley vyandſchap hadden bedreeven, die van d'een was begonnen ende van d'ander opgequeekt: dan dat hy tegen *Veſpaſiaen* zyne oude eer-biedenis had behouden, ende malkander, doen hy noch on-be-ampt was, kamer-raeds hadden geheeten. Waer van *Antonius Primus* wt Vrankrijk geboortig goede kennis droeg, door wiens brieven hy tot den oorlog was verleyd, ten eynde de Duytſche Legioenen en de Franſche ieugd de Alpes niet zouden over-trecken: ende dat hy in Duytſland, 't geen andere Overſte elders, had aengericht. Dit en meer heeft *Civilis* tot zyner ontſchuldinge by gebracht, gelijk *Tacitus* t'eyndens 't vijfde boek zyner Geſchiedeniſſen aenwijſt, waer van het vervolg door verloop van den al- af-knagenden tijd is vermiſt, en den na-zaeten benijd geworden. Andere Schrijvers zijn hier ook ſtom, behalven dat *Xiphilin* in 't wild verhaeld, dat in de tyden van *Vitellius* en
LXXII. *Veſpaſiaen* verſcheyde onruſten waeren opgereezen, ende met naemen in Duytſ-land aen den Rhijn-oever, welke door *Cerealis* ten leſten waren gedempt, ende in een van de veld-ſlagen zoo veel Romeynen en Duytſche geſtruykeld, dat de doode lichaemen den drift van den ſtroom hadden geſtelpt. De bevreedinge van welke beroerten ſulk eene vreugde door 't Roomſche gebied heeft veroorſaekt, dat doen voor de ſeſte reys de Tempel van *Janus* wierd toe-gegrendeld. *Plinius*
LXXIII gewaegd, in die tijden ſoodanig een Son- en Maene-zwijm geweeſd te zijn, dat beyde lichten twaelf daegen lang waeren te ſoeken. Daer na hebben de Sicambers, Bataviers en Uſipiers den Romeynen ſoo in andere oorlogen, als in den Britanniſchen, de hand gereykt. Want *Petilius Cerealis* heeft, door hun toedoen en byſtand, niet alleen de Stad van Brigants veroverd, maer ook *Agricola* de ſchoon-vader van *Cornelius Tacitus* het meerendeel des volks hem onder-hoorig gemaekt. *Veſpaſiaen*, na 't blaeken van een hayrig geſterne, wt de wereld en zijn ſtoel geruckt zijnde, heeft zijn oudſte ſoon *Titus*, de luſt, zoo men hem noemde, van 't menſchelijk geſlacht, het Keyſerdom beerfd. Tot wiens ſchouw-ſpeelen en pronk-tooneel, 't welk van ſijn vader ontworpen ende van hem was vol-toyd, het nieuws-gietig volk wt alle werelds-hoeken is heen getrocken, ende onder andere, wt deſe geweſten, onſe Sicambers; hebbende, na 's lands wijſe, het hayr op de * kruyn omgekruld ende met een knoop t'ſaemen-gevlochten.

* *Crinibus in nodum tortis venêre Sicambri.* Martial. vid. lib. 1. ſupra.

34. Nae een weynig meer dan twee Iaeren LXXII heeft *Titus* ruym-plaets gemaekt aen zijn broeder *Flavius Domitianus*. Op het anderde iaer van wiens heerſchappy een bende Uſipiers, in Duytſ- LXXIX. land omtrent den Yſſel geworven, ende aen *Agricola* in Engeland ofte Britannien over-geſchickt, een meeſterlijk en hoog-waerdig ſtuck heeft beſtaen. Want zy, na 't om-brengen van den hoopman en etlijke ſoldaeten, die als leer- en tucht-meeſters waeren onder het rot, ook de ſtier-mans hebben gedwongen hen luyden drie Iachten in handen te leeveren: ende als der zelver een wederom trock, en de twee overige by hen verdacht en daerom gedood waren, zijn zy, de ſaek noch niet rucht-baer zijnde, tot haer eygen verwonderingh voort-gevaeren. Daer na hier en gins heen dryvende, ende aen veele Engelſche, nu met voordan met tegen-ſpoed, ſlag geleeverd hebbende, vervielen ten leſten tot ſulk een armoed, dat zy de aller-ſwakſte en naderhand by lot-trecking veele andere onder hen op-aeten, tot dat zy, Britannien aldus omgezeyld, ende door *a* ſtierens- *a Arte ea velificandi remigio-* onkund haere ſcheepen ten deele verlooren hebbende, voor zee-ſchuymers gehouden, ende eerſt *que impe-* van den *b* Swaeben (die doen omtrent de Elve *rante.* Ovid. tot aen de zee toe grenſden) ende daer na mede *b Suevi.* van den Vrieſen zijn aen-gegreepen. Men vond 'er ook die in handeling verkoft, ende door koop-wiſſeling na den oever der Romeynen waren heen gevoerd. Een poos daer nae is 'er in Schotland by den Grampen-berg geſtreeden: daer *Galgacus*, de treffelijxt onder de Britanniſche Veld-overſten, den zynen, ende *Agricola* den Romeynen een moed in-ſprack. De Engelſche toonden zich beſtandig en gauw om met hun yſſelike rapieren en korte ſchilden de Romeynſche bouten te ontduyken ofte af te ſchutten, en ſtroyden ſelfs een menichte van geſchut: tot dat *Agricola* drie Betouwſche en twee Tongerſche benden aenmaende, haer ſpitzen en hand-gevecht in 't werk te ſtellen: 'twelk hen, vermits de ſtadige oeffening, licht, ende voor den vyand ongevoeglijk viel, die ſmalle ſchilden en groote doch puntelooſe ſwaerden voerde. Als nu de Bataviers beſtonden te krabbel-vuyſten, met het rond van de ſchilden te ſtooten, de aenzichten te ſchenden, en den vyand wt de laegten na de heuvels voort te ſtouwen, hebben de andere troppen wt een yver ende met gedruys de naeſte ook neder-gematſt, en veele van hun half-dood ofte heel gaef laeten leggen, om de overwinning te verhaeſten, die ook daedliken is gevolgd, zijnde de Britte-landers, na een krachtige verwoeſting, op de loop geiaegd, die tien duyſend hoofden miſſende, al ſwermende ende met een gehuyl van mans en wijven zich nae de vaſte plaetzen hebben gebergd.

34. *Domitiaen* ſelf heeft een onnodigen tocht na Vrankrijk en Duytſ-land voor genoomen, alleen om zijn broeder in waerdigheyd en daeden op te haelen. Ende hoewel zyne verrichting niet veel te beduyden had, heeft hy echter over de Heſſen en omgeſeetene volken gevyerd. Onlangs daer na wierd by *Lucius Antonius* Stadhou- LXXX VIII. der aen deſe zijd van den Rhijn, oorlog aengeheeven, welke hy in zijn afwezen met zulk eene gauwigheid heeft af-geleyd, dat op de uyre van den ſtrijd de Rhijn ſchieliken ontdoyende, de Duytſche troppen vaerdig ſtaende om tot *Antonius* over te zetten, heeft af-geſlooten. Vier XCII. iaeren laeter waeren de Rhijnſche volken weder in 't

in 't geweer, welke als hy dacht te over-ylen, ende met een te gemoet sagh dat zy meer gespuys souden maeken zoo zy van zyne aenkomst kondschap hadden, heeft hy door een loosen streek zijn reys bedeckt met het in-maenen van de Fransche schattinge; eñ alduse en onverwachten aenloop doende, den evel-moed van dat volk ingeboden en die landschap verseckert. Men schrijft, wanneer op den zelven tijd de Duytsche wt hun wonden en schuyl-winkels de Romeynen besprongen, en altoos een veylige wtvlucht hadden na het diepste van de bossen, dat hy van verre plaetsen by-stand op biedende, het heck van den oorlog niet alleen heeft verhangen, maer ook de vyanden na zyne hand gestelt, welker hoolen hy hadde ontdeckt. Als *Domitiaen* om zyne boesstucken en door bedraying van de zyne was omgekoemen, is *Nerva*, een man van hoogen ouderdom, in zijn schoenen getreeden, die den Spaenschen *Traiaen* tot een zoon aennam, aen wien, na *Nerva's* dood, het Keyser-rijk by Colen in Vrankrijk wierd opgedraegen. Dees heeft negentien iaeren en etlijke maenden geheerscht, en het Roomsche Rijk, dat zedert den afgang van *Augustus* meer beschermd was als wtgezet, wijd en breed wtgereckt: Neffens andere, de over-Rhijnsche Steeden in Duytsland herbouwt, en de * Sevenbergers t'onder gebragt. Nae hem heeft *Hadriaen* den staf bekoemen, die alle de hoeken van zijn bewind, meest te voet, heeft door-wandelt, ende daerom van den Raed te Romen een eer-naem beerft van *Den Her-steller des Aerd-bodems*, gelijk hier neffens te sien is.

XCVII.

CIX.

CXVIII

* Dan.

Eenige Tijd-boeken willen, dat hy ook de Bataviers in eygen hoofd soude hebben besocht, ende hen een Coning gegeeven. Maer om dit als onwis in zyne waerde te laeten (hoewel te Nymegen en daer omtrent veel gelds met zyne teykening word op-gegraeven) sullen wy liever te barde brengen, hoe zeeker Betouwsch Ridder, met naemen *Soraen*, in 's Keysers dienst zijnde den Donauw-stroom in zyne volle wapenen heeft over-geswommen, en door die stoutigheid de toe-kijkende en bedonderde Wilden zoo met schrick getroffen, dat zy daedliken den Keyser te wille waeren, ende hun onderlinge geschillen stelden aen zijn goed-dunken: die daerom desen Batavier met een heerlijk * Lof-dicht heeft beschonken. Als daer na de Ioden onder een oproerden, en den Romeynen waer en hoe sy mochten beleedigden, is *Iulius Severus* wt 's Keysers gebod van Britannien, met een hoop Engelsche, Betouwers en andere volken, na Romen, ende van daer na 't Ioden-land gereyst, ende heeft dese dwars-drijvers getuchtight.

* Siet op 't 1. boek, voor 't hoofd-stuck, handelende van de Batavieren.

CXXV.

CXXIX.

36. Na de aflijvigheid van *Hadriaen* heeft *Ælius Antoninus Pius* over de 22. iaeren zyne stoel bekleed: die schier op 't eynd zijns levens de moed-willige en alles in roer stellende Duytschers aen den Rhijn door zyne Land-voogden en gemachtigde heeft gestilt, en de scheur-makers aen kant gemaekt. Zyne na-volgers waren *Marcus Aurelius* en *Ælius Aurelius*, beyde met den by-naem van *Antoninus:* die te gelijk ende met gelijk recht ('twelk te vooren niet meer en was gebeurd) den opper-eeren-top omtrent acht iaeren lang hebben bezeeten. By hun tyden zijn *Caspurnius Agricola* tegen de Britte-landers, ende *Victorinus* tegen de Hessen af-gestuyrd, die bezuyden den Rhijn Duyts-land waren ingevallen. Onlangs daer na liepen de geruchten, dat de binnen-landsche Duytsche, doenmaels *Mark-mannen* geheeten, in de wapens waeren. Daer was te Romen geen kleyne verslagendheid, nae dat de vyand over Rhijn was geraekt en na de Italiaensche grensen kam aen-stooten: sulx dat *Marcus Aurelius*, om de onderzaeten niet laftig te vallen, door een ongemeyne trouwigheid, zijn hof-cieraed, gulde en cristallyne kruyken, de Coninglijke vaeten, ook des Keyserins goude- en zyde-gewaeten neffens haere kleynoodien, in 't openbaer ging verkoopen. Dat niet alleen, maer hy heeft mede de Duytsche tegen de Duytsche omgekoft. *Commodus* zijn vader na-bootzende, heeft niet self maer door af-gesanten, na een neder-slag van etlike duysenden, de saeken in Duytsland af-gedaen: om welk bedrijf hy, versmaedende den toe-naem van *Duytschen-dwinger*, zich op een Zuyl heeft laeten inschryven, *een verwinner van duysend scherm-meesters*, achtende de Duytsche gelijk zy waeren, recht-schaepene karels, ende meer als gemeyne mannen. Heeft ook de Over-Rhijnsche Vriesen door de hand van *Clodius Albinus* onder de voet gesaegen. Naer *Commodus* is de wael gevallen op *Ælius Pertinax*, die voor heen bevel-hebber was geweesd van de Duytsche vloot, ende naer eenige maenden gedood wierd van *Iulianus Didius*, die onder *Marcus Antoninus* de 22e. Legioen in Duyts-land, ende daer na een lange wijl Nederland hadde bestiert: dan is na seven maenden insgelijx door *Septimius Severus* in een borger-krijg omgebragt, als mede naderhand *Clodius Albinus*, die sich aen den Rhijn Keyser had laeten wtroepen.

CLXVIII.

CXCIV.

37. Daer nae Britannien willende beoorlogen, is met groote stappen na den Rhijn toegestroeken, daer hy in 't Eyland der Batavieren aen den middel-Rhijn by Catwijk, het aldaer staende ende nu van ouderdom versleetene Roomsche Wapen-huys een nieuwen rock heeft aengetoogen, ende voorts het heyr neffens eenige Batavierssche benden naer Britannien over-gescheept, daer hy een dwars-wal 35000. treeden lang van d'eene Zee tot d'andere heeft doen maeken, ende korts daer nae binnen * York is over-leeden. Van desen tocht gewaegd seeker steen-geschrift, waer in *de Batavierssche Borgers* worden geheeten *Broeders en Bond-vrienden van 't Roomsche volk*. *Severus* heeft twee zoonen na gelaeten, van de welke *Geta* een vyand van 't gemeyne beste verklaerd, en onlangs daer na gedood is; ende *Bassianus Caracalla* zijn vader in 't Rijk gevolgd. *Bassiaen* van Romen scheydende om de landschappen te besichtigen, heeft de Duytsche boven andere gelief-kooft, ende de spichtigste en aenzienelijxte onder hun tot syne lijf-trouwanten afgesonderd. Heeft ook duck-maels Duytsche kleeding gebruykt, om alsoo de herten van dit strijdzaem volk aen hem te verbinden. Daer na de Betouw besoekende heeft seeker outer, van Keyser

CXCVIII

CCVII.

* *Eboracum*

CCVIII

CCXVIII *Claudius* gemaekt, ende van zijn vader *Severus* her-maekt, wederom her-ſteld. Als hy oorlog drijvende tegen den Parthen, van de vyanden was beſet en dood-geſlaegen, heeft *Opilius Macrinus*, voor heen Overſte van de lijf-bende, met zijn zoon *Diadumenus* het Rijk zich aengemactigd: dan zijn beyde nae een iaer in een op-loop van 't krijgs-volk neder gehouwen: hebbende tot een nazaet *Marcus Aurelius* geſeyd *Heliogabalus*, een vermeynden zoon van *Caracalla*, die op gelijke wijſe om hals is geraekt. Als in de CCXXIII tijden van Keyſer *Alexander Severus* verſcheyde volken wt Duytſ-land over Rhijn waren getreeden, ende met groote hevigheid het Roomſche aen den oever leggende leger hadden beſtormd, ende door de Franſche Steeden en vlecken al om gingen moes-koppen, heeft hy, tegen hen optreckende, een brug over den Rhijn geſlaegen, ende door volmachtigers dit machtigh en vermetel, ende doen by den Romeynen meeſt ontzachelik volk, een vreede af-gekoft. *Maximin* die naderhand Keyſer wierd, ſoude, na 't melden der Schrijvers, deſen tocht ook hebben by-gewoond. CCXXXV. Schier omtrent den zelven tijd heeft *Cledius Pupienus Maximus*, die daer na insgelijx tot de voor-gedachte waerdigheid is op-geſchooven, als hy wt *Alexander*'s bevel nae den Rhijn was af-gevaerdigd, zyne dingen mede tameliken wel beſchickt.

38. Wanneer *Alexander* nu door het onſtuymig krijgs-volk was gedood, heeft *Iulius Maximinus*, niet zoo zeer met wille van den Raed als van 't heyr, het roer van 't gemeene beſte in handen genoomen. Dees breydelende den Rhijn met een brugge, ende daer over Duytſ-land intreckende, heeft drie- ofte vier-honderd mijlen wijd de gehuchten verbernd, het vee weg-gedreeven, en alles wt-geplonderd, ende zoude gants Duytſ-land den Romeynen hebben onderhoorig gemaekt, ten ware de Duytſche over de ſtroomen ende door de boſſen en broek-landen zich hadden wech gepackt. Vermits doenmaels de Steeden en huyſen van Duytſ-land den brand en over-val zeer waeren onder-worpen, als beſtaende wt hout ofte balken t'zaemen in een geklampt. *Maximin* dan die landſchap wijd en breed door-ſtroopende, als hy by een zeer veenachtigen oord zijns lijfs-gevaer loopende ter nauwer nood was ontkoemen, ſchreef wegen zynen tocht zoodaenige brieven aen den Raed van Romen: *Wy konnen niet uyt ſpreecken hoe veel wy al hebben gedaen: de boer-ſchappen vande Duytſche hebben wy vier honderd mijlen aengeſteeken, de kudden wegh gevoerd, de gevangens heen geſleept, de gewaepende neder-gemaeyt, in 't moeras gevochten. Wy zouden tot aen de wouden hebben gekoemen, zoo 't de diepte van de veenen niet en had beſpoeed.* Hy voegde neffens de brieven een tafereel, in geſchilderde beelden de gelegentheid van de heele zaek en de af-maelinge der plaetzen vervattende, ten eynde de Raeds-heeren niet alleen 't gehoor, maer ook den oogen-ſchijn mochten hebben van 't geen 'er was voor-gevallen. Daer na zijn volk een weynig gekoeſterd hebbende, ende op het volgende iaer zich wtruſtende tot een vroegen veld-tocht, dreygde alle de volken van CC XXXVIII Duytſland tot aen de zee te willen af-loopen. Hy zoude ook buyten twijffel wat ſonderlings hebben wtgericht, ten waere *Pupieen* zijn leven en hoop te gelijk had afgebrooken. Als dees, wanneer hy met zijn broeder *Albin* nae 't Keyſerdom ſcheen te poogen, op eene wyze wt het midden was weeh geruckt, is *Gordiaen* noch heel iong tot Keyſer ingewilligd, die echter nae ſes iaeren door argelift van de zijne by den Eufraet wierde gedood. Doen heeft het leger in 't Ooſten *Iulius* CCXLX. *Philippus*, dan de Raed van Romen *Marcus* opgeworpen, den welken *Severus Hoſtilianus* is gevolgd, die onlangs daer nae aen een ziekte ſtervende, plaets maekte aen *Philippus*, die, zoo men voor-geeft, de eerſte Chriſten onder de Keyſers CCLL. geweeſd ende van *Decius* is vermoord: tot dat ook nae 't om-brengen van *Decius*, *Gallus Hoſtilianus* met zijn zoon *Voluſianus*, door zijn misgunner *Æmilianus* ontlijfd zijnde, naulijx twee iaeren den Keyſer-ſtoel heeft betreeden. *Æmiliaen* mede nae drie maenden koemende te overleeven, is *Publius Valerianus* van het heyr in de Griſons Veld-heer, ende ook voort van den Raed Keyſer gegroet, die niet te min den naem van Keyſer aen zijn zoon *Gallieen* goed-willigh over-liet.

DERDE

DERDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

INHOUD.

1. Gallieen ſlaet de Vranken aen den Onder-Rhijn, die daer na op Vrankrijk en Spanien aenvallen. 2. Proculus van Probus verjaegd. Steut bedrijff van eenige Franken. 3. Maximiniaen ontweldigd den Vranken eenige plaetzen, die met hun Coningen in de Betouw vallende, van Conſtant getemd vvorden. 4. Beeſtlijkheyd van Conſtantin tegen den Vranken en hun Coningen; bouut een brugge, ende de Veſtinge Duyts by Colen. 5. Conſtans bedwingd de Vranken. Conſtant geeft aen eenige van hun nieuwe mael-ſteeden en ampten, ende laet den opgeworpen Keyſer Silvanus een Vrank ontlijven. 6. De Roomſche macht en ſtreeken om de Duytſche te vervvinnen. Autun en Colen den Vranken door Iuliaen vveder ontnoomen. 7. Die door toedoen der Batavieren de Duytſche verſlaet, ende de Stad Keſſel aen de Maes veroverd. 8. De Sallanders ende Chamavers overvalt. Word van ſijn krijgs-volk geſcholden. De Sallanders, Saxen ende Quaeden met den anderen onruſtigh. 9. De Batavieren kiezen Iuliaen tot Keyſer (die aen de Anſuariers vreede vergund) ende zijn onverduldig over zijne dood. 10. De Vranken ſlaen de Romeynen ende lijden vvederom ſchade van den Batavieren. Meyneed der Romeynen tegens de Saxen. Maximus vvord Keyſer. 11. De Roomſche Legioenen in de boſſen en veenen van den Vranken vernield. 12. De Vranken van hun landſ-man Arbogaſt ende van den Romeynen gequeld. 13. Arbogaſt verdoed ſich ſelve. De Coningen der Vranken van Stilico verraedelijken gehandeld. De Wandelen en Gotten in Vrankrijk. 14. De Vranken ſlaen 20000. Wandelen, ende plonderen Trier voor de tweede reyſe. 15. De Saliſche vvet van Faramund. Clodio vermeeſterd Camerick. Merové helpt Valentiniaen tegens Attila. 16. Childerick van den Vranken verdreeven, vvord van Vindomael herroepen, ende ſtoot Ægydius vvederom uyt. 17. Clodové verwint Syagrius, ſpeelt in Vrankrijk en allenthalven den meeſter, ende vvord Chriſten. 18. Ook Keyſer, ſtraft Cloderick over ſijn vadermoord, bekoemende des ſelfs landen, ende brengd Chanarick met Rachnacher om 't leeven. 19. Siin ſoone Diderick vvint Bretaigne, ende Theodebert Provence, die in Italien koemt ende vveder vertreckt. 20. Beſteck tuſſchen den Vranken en Gotten. De troppen van Theobald vernield. 21. Sigebert verdrijft de Deenen ende Saxen, ſtervende in 't vervolgen van ſijn broeder. Theodebert van Diderick, ende deſe van Clotaer overwonnen. 22. Dagobert verjaegd de Slavoniers. Meyneed van Grimoald geſtraft. 23. Childerick vermoord. De ſchelmery van Ebroin gewrooken. Pipin vvord Coning. 24. Beginſelen van 't Chriſten-geloove in deſe landen. 25. Clodové ſterft. Martell raekt met behendigheyd uyt de hechtenis, ende ſlaet met Rabbod Coning der Vrieſen. Noch yet anders. 26. Dood van Willebrord. Martell verſlaet de Vrieſen, doodet Rabbod ende ſterft. 27. Pipin het bewind aenneemende, ſtoot den Coning Childerick in een Clooſter, ende bedwingd den Saxen.

1. ONder doeze Keyſeren zyn nieuwe be-naemingen onder de Duytſche volken ontſtaen, als van *Vranken, Allemans* ende *Saxenaers*. Waer van de Vranken, beſlaende de gehuchten van de wylen Sicambers en Uſipiers van tegen over de Betouw tot aen Colen toe, met *Poſthumius* Roomſch Stadhouder aen den Rhijn, die van 't heyr tot de kroon was geroepen, hebbent'zaemen gedaen en in-geſpannen tegen den Keyſer *Gallieen*. Welke oorlogs-macht daer nae waerſchijnlijken *Victorin* is by-gebleeven, die, na 'tom-brengen van *Poſthumius*, in des ſelfs bewind en oorlog tegen *Gallieen* is in-getreeden. Als aen *Victorin* mede eerlang door een Schriver het leven wierde benoomen, wiens wijf hy de eer hadde benoomen, heeft *Aureliaen*, Overſte als doen van de ſeſte Franſche Legioen, de Franken, die aen den Rhijn-kant omſwervende, den Romeynen alreeds veel quaeds hadden gerockent, zoo aengetroffen, dat 700. van hun op de plaets bleeven leggen, ende de overige 300. onder de krantz voor ſlaeven wierden verkoft. Over welke, hoewel ze van geen ſonderling belang was, overwinning, het volk ter eeren van *Aureliaen*, zoo een Lied heeft geſongen:

* *Franci, Alemanni, & Saxones.*

* *Duyzend Vranken, duyzend Poolen hebben wy gebracht aen zy.*
Duyzend, duyzend, duyzend, duyzend, duyzend Perſen ſoeken wy.

* *Mille Francos, mille Sarmatas ſemel occidimus. Mille, mille, mille, mille, mille Perſas quærimus.*

Gallieen heeft (als nu op 't vierde iaer by *Sapor* Coning van Perſien gevangen had gezeeten zijn vader *Valeriaen*, wiens rug den Perſiaen ſteeds voor een ſtegel-reep in 't beklimmen van zijn paerd verſtrekte) onder andere, de Vranken, als of die nu t'effens waren gedempt, met groote pracht ten toon omgevoerd: Weſhalven hy van
265. den Romeynen wierd wtgelacht: in 't byzonder, wanneer 's iaers daer na de zelve Franken met de Saxenaers t'zaemen-rottende op Vrankrijk aenvielen, ende, na 't vernielen van * *Tarragona*, ſelfs tot in 't hert van Spanien indrongen. Naer *Gallieen* heerſchte *Aurelius Claudius* een iaer, dan ſijn broeder *Aur. Quintilius* ſlechts eenige daegen, ende na hun beyde *Valerius Aurelianus*, die over den Vranken niet alleen, maer over ontelbaere volken en Coningen een over-deftigen vier-dag heeft gehouden, ende in 't vijfde iaer zijns Rijx door valſheid van een ſlaef wierd van 't leeven ter dood gebracht.

* *Tarraco.*

276. 2. Voort na ſijn dood liepen door Romen geruchten, dat de Duytſche den Rhijn ende hun beſteck over-treedende, rijke en geweldige Steeden met geweld hadden bemachtigd. Op welke treur-tijdinge die van den Raed van Romen daedliken tot Keyſer hebben ingewilligd *Claudius Tacitus*, die kortelings daer na in de Ooſterſche landen kam te ſterven: gelijk mede *Floriaen* na 60. daegen wt ſijn nieuw rijk en de wereld is verſcheyden. Doen kreeg *Probus* een beurte, die in 't eerſte iaer met een aenſienlijk leger afdaelde na den Rhijn-ſtroom, welcken de Vranken en Allemans ten weder-zyden hielden bezet, onder 't beleyd van *Proculus* en *Bonoſus*. Ende heeft voor eerſt *Proculus* die den Vranken (waer wt hy ſeyde oorſpronkelik te weſen) te hulp dacht te koemen, een groot eynde weghs na-geiaegd, ende binnen Colen, op het verklicken van de Franken ſelfs, achterhaeld ende gedood. Omtrent dien tijd beſtonden eenige gevangene Vranken, welke de Keyſer, zeekerheids halven, nae Cleyn * Aſien had laeten vervoeren, een ſtoute mannen-daed. Want zy, hen ſelve wt de banden geredderd ende een groot tal roof-ſcheepen weech geſleept hebbende, daer mede langs de kuſt van Griekenland en Aſien de zee gingen kruyſſen en onveyl maeken, vermeeſterden en verdorven in Sicilien het wijd-vernaemde *Syracuſen*, ende deeden ſoo hier als daer op de ſtrand ende in de havens van Barbaryen menige ſchaede: tot dat deſe waeg-halſen en vry-buyters, vermits het ſterk vervolg van die van Tunis * in Afriken, zich weechmakende door de engte van *Gibraltar zijn door-geborſten, ende alſoo friſen ſchade-loos te ſcheep wederom in Vrankenland by Over-Yſſel omtrent den Rhijn geland. Deſe Keyſer word geſeyd dat hy wt de volken van Duytſland, door toedoen van de Duytſche ſelfs vermand, 17000. leer-iongens tot dienſt van den oorlog heeft afgeſonderd, en nae verſcheyde geweſten verzonden, om de Duytſche des te meer te krenken, ende alſdoen mede aen Vrankrijk, Duytſland en Spanien het recht vergoft van wijn-gaerden te planten. Nae de moord van *Probus* is Keyſer geworden *Aurelius Carus*, gebooren te Narbona in Vrankrijk, die zijn zoon *Carin* met den zelven naem vereerde en terſtond na den Rhijn afvaerdigde, om de ongebondene Vranken en Allemans in den band te houden. Dan hebben beyde eerlang het leeven verlooren.

* *Kaska*

* *Carthago vetus.* * *Fretum Gaditanum.*

282.

3. Waer na *Diocletiaen* het opper-gebied heeft bekomen, die een Menapier van ſlechten huyſe maer kloek ter wapenen, met namen *Caraus*, over den Nederlandſchen oever-ſtreek ſtelde, om de Saxenaers ende Franken af te keeren; dan het heeft hem ofte aen 't geluck ofte aen ſtoutmoedigheid gefeylt. Ende alſoo 't hem meer om roof en winſt als om ſlaen te doen was, ende ſich ſelven Engeland ſocht aen te eygenē, dat mede de Franken ter zee ende te lande de Romeynen moede maekten, ende zich in de water- en haven-rijke Betouwe neder-ſloegen, is *Maximiniaen* van den Keyſer tot een mede-vennoot des Rijx aengenomen, die hem na de Betouwe ſpoedende, veele ongebaende en vaſte plaetſen den Franken weder wt de handen brack, ende dwong ze, nae lange ſtormen en felle tegen-weeren, tot het over-geeven. ** *Genebundus* de Coning van dit manhaftig volk, is, ofte van den Romeynen gegreepen, ofte ſelfs, om van vreede aen te houden, na *Maximiniaen* toe gegaen. Als doen ſcheen 'er geen ſwarigheid meer overig te weſen. Doch de Franken, ſiende wt hun landen menichte van gevangens met wyven en kinderen op de ſchraelſte ſteden van Vrankrijk over-brengen, wierden daer over ontroerd ende op nieuws gaende gemaekt. Want korts daer nae waerneemende den beſt-gelegen tijd, dat de Rhijn lag bevrooſen, zi n zy met hun Coningen *Aſcarick* en * *Radaigijs* wederom de Betouwe ingevallen. Op deſen tijd had *Maximiniaen* Vrankrijk, en 't weſter-deel van 't Rijk toevertrouwd aen *Conſtantius Chlorus*. *Caraus* begon mede, na 't inneemen van Engelland, de hoorens tegen zyne bevels-heeren en voorthelpers de Romeynen op te ſteeken. Maer *Allectus* aen den zelven evel ziek zijnde, heeft hem na acht iaeren van de Kroon en 't leeven ontbloot, ende ſijn heele leger, dat meeſt wt Franken beſtond, als mede 't Rijk aen hem behouden; die na drie iaeren wederom van *Conſtant* by * Loeden wierde verſlaegen, ende de in de Stad overige Vranken verſtroyd en over-wonnen. *Conſtant*

* *Genebundus* de Coning van dit manhaftig volk, is, ofte van den Romeynen gegreepen, ofte ſelfs, om van vreede aen te houden, na *Maximiniaen* toe gegaen.

291.

* *Radaigijs*

302.

* *Londinum.*

wachtende

wachtende naderhand nae open weder, ende nae 'tontdoyen van den Wael en Rhijn, hield de Franken, die bereets als van de wateren waeren belegerd, alzoo met zijn heyr rondom beſlooten, dat zy geene ſcheepen by de hand hebbende, zoo goed als in de knip waeren. De Coningen wierden geerne in genade aengenoomen; dan 't volk met ſterke hoopen, als te vooren, op de ſchorſte hoeken van Vrankrijk over-geſet, om haer oude wiltheid ende vecht-luſt aldaer, zoo moegelijk, te ontwennen.

4. Maer zoo haeſt en wierd *Conſtantin de Groote*, na zijns vaders *Conſtants* dood, geen Keyſer, of de Coningen hebben, wt kleynachting van zyne iongheid, de vrecde ende het beſteck met zyn vader gemaekt, verbrooken, en een inbreuk gedaen op deſe boord des Rhijns, by den oorſprong van de Wael. *Conſtantin* dit hoorende, heeft ze op ſtaende voet een leger tegen geſtuyrd, ende hun onverhoeds op den hals koemende, te vier en te ſwaerd alles wat hem voor kam, wild ende breed vernield. Beyde Coningen *Aſcaricken Radagijs* raekten wederom in handen. *Conſtantin*, weſende in 't heedſte zyner iaeren, koelde met zulk een wrevel zyne wraek-luſt, dat hy ſelfs een gemeene dood benyde, aen de welke zijn vader het leeven had geſchonken. Alzoo hy te Trier op een openbaer Schouw- en Schermſpel deſe Coningen niet alleen, maer alle manſchap eerſt ging wtpynigen, ende daer nae, tot oogen-vermaek van hem en alle om-ſtanders, de wilde beeſten tot aes voorwerpen. Waer over de onbeſchaemde tong-ſchraepers hem noch als een tweeden *Hercules* hebben af-gemaeld, die in de wieg leggende ende noch zuygeling zijnde, twee draecken met zyne vuyſten had verſtickt. Hier na is hy, voerende zijn leger over Rhijn, 't gebied der Franken tot aen Weſtfaelen in-getoogen, alwaer na een iammerlijke verwoeſting van land ende luyden al wat weerbaer was, insgelijken het wild ten beſten is gegeven. Naderhand heeft de Keyſer, omtrent Colen tegen over 't land van de Franken, een brugge over Rhijn doen leggen, niet ſoo ſeer om dit volk ſteeds in vrees en in den teugel te houden, dewijl hy doch nae zijn welgevallen op hun bodem konde koemen, als wel tot groot-achting van 't Rijk, nademael hy den Rhijn doorgaens met wel-verſorgde oorlogſcheepen, ende over en weder met ſterke wachten had verſeekerd. Deſen onaengeſien waeren de Vranken noch niet t'eenemael verpletterd, maer namen alle kans waer, om ſonderling op de
318. paelen van den beneeden Rhijn aen te loopen. Weshalven *Conſtantin* elders de handen vol werx hebbende, zijn ſoon *Criſpus* na Vrankrijk ende
* Divitenſe Monaſterium. na den Rhijn tegen de Vranken liet afgaen. In 't Clooſter van de Veſtinge * *Duyts* tegen over Colen is een ſteenen-tafereel gevonden met zoo een opſchrift, dat de gedachte Veſting van den Keyſer *Conſtantin*, op den bodem der Franken, voor het krijgs-volk, tot beſcherming van Vrankrijk
337. was opgericht. De Keyſer is eenige iaeren daer nae geſtorven, wanneer etlyke daegen te voren een vierigh ſtert-geſternte aen de lucht was verſcheenen.

5. Daer nae zijn over de ſchifting van 't Rijk tuſſchen zyne erven *Conſtans*, *Conſtant*, *Conſtantin* ende *Dalmatius* harde ſtooten en oorlogen gevallen. Aen *Conſtantin* viel Spanien, Brittanien en Vrankrijk te lot, die zich daer mede noch niet genoegende ende alleen den baes willende ſpeelen, met den op-bod der Vranken een gedeelte van Switzerland, * Beyeren, en * Noord-gouw ging bemachtigen: dan wierd op zijn Italiaenſchen tocht in een ſchermutzel door het volk van zijn broeder *Conſtans* neder-gemaekt, en zyn afgehouwe hoofd in den ſtroom geſmeeten. *Conſtans* ſtelde zich voort in 't bezit van des ſelfs Ryken: doch eer hy wt Hongaryen nae Vrankrijk hem vervoegde, begonnen de Vranken, hier door opgewackerd, het wylen vredesverdrag aen een kant te ſtellen, ende, in wederwil van de Overſte die *Conſtantin* tot bewaer van den Rhijn hadde gelaeten, door Vrankrijk te ſtruyk-rooven. *Conſtans* reyſde met een vlucht nae Vrankrijk en legerde hem tegen den vyand, tot dat nae een zwaer treffen 't verbond tuſſchen beyde hervat, ende de Vranken wederom zijn gekeerd in hun geweſten over Rhijn. De Overſte *Magnentius* heeft *Conſtans*, terwijl hy in Vrankrijk verkeerde, na 't leeven geſtaen, hem ook by 't Pyreneeſche gebergte achterhaeld, ende in 't by-weeſen van een eenig Frank, met naeme *Gaijs*, ter dood gebracht. *Conſtant*, om dezen broeder-moord te wreeken, beſloot den voor-vluchtigen *Magnentius* binnen * *Lyon*, daer hy genoodzaekt wierd wt wan-hoop de handen aen zich zelf te leggen. *Conſtant* nu in alles ende over al meeſter zynde, nam voor de Vranken, niet op de wyze van zyn vader, door ſchrick en ſtraffigheid in te teugelen: dan liet, om hun vordere onluſten en aenvallen op Vrankrijk af te ſnyden, een deel Vranken van over Rhijn nae 't Franſch gebied (daer zy voor heen zoo zeer om hadden gekantſt en gearrebeyd) als mede nae
* Nederland verhuyſen, daer hy hun van landeryen en huyſen aenwiezing dede. Boven dat gebruykte hy de aenzienlijxte van hun niet alleen tot zyne hof-ionkers, maer ook tot Leger- en Steeden-bedieningen. Soo was by den Romeynen *Mellobandes* *a* wapen-meeſter, *b Lange Gijs* hoop-man: een ander Vrank wierd met groote eer en ſleep van 's Keyſers hovelingen vermits zyne onpaſſelikheid nae 't Iode-land vergeſelſchapt, ende aen den oud borger-meeſter *Hilario* hoog bevoolen. De Vrank *Bonitius* heeft zich mede ten dienſte van *Conſtant* dapper gedraegen tegen de Liciniaenen. Deſes zoon *Sylvanus*, niet tegenſtaende hy Neder-duytzland (waer van de minſte ſlip niet en is onſe Gelderland) voor ende van wegen *Conſtant* mannelyken voor-ſtond, wierd eſtervan de quaede tongen als een verraeder en eygen-baet-ſoeker aengeklaegd. *Malarick* Overſte over de Vranken en gemeenſaem met den Keyſer, ſprack voor zyn afwezenden lands-man en macker, ende beloofde hem in eygen hooſd voor den Keyſer te doen erſchynen. Deſe heyl-zaeme raed wierd verworpen, ende de oor-blaeſers relden *Conſtant* ſteeds aen 't oor met hun vergiftigen achter-klap. 'tWelk duckwiils wezende overgebriefd, is *Sylvanus* met eendrachtige ſtemmen van de opperſte zyns legers binnen Kolen Keyſer verklaerd. Dan *Conſtans* heeft, naeveelerley aen- en over-ſlaegen, eenige van zyne hof-dienaers tegens hem opgeſtookt, ook zommige benden van *Sylvanus* met groot geld en beloften omgekoft. Ende aldus is binnen Colen op 't onvoorzienſte vermoord dees ruchtbaer krijgs-held, op den acht-en-twintichſten dagh zijns rijks, ende wt een huyſken geſleept, daer hy om den Chriſten-dienſt by te woonen was in geweeken.

* *Vindelici.*
* *Noricum.*
* *Germania ſecunda.*
a Tribunus armaturarum.
b Laniarius.

6. Omtrent

6. Omtrent deſen tijd begon het Roomſche Rijk als door ouderdom machteloos en aemachtig te worden, ende de Duytſche van alle kanten 't hoofd op te ſteeken, ofte wt een wederſin van den wtheemſchen trots, ofte om dat die ſchoone ende weeldige landeryen aen deſe zijd Rhijns hen tot begeerigheid verleckerden. De Roomſche macht by den Rhijn om de Franſche en Duytſche af te keeren, ofte te bedwingen, beſtond meeſt in acht Legioenen, * welke in verſcheyde Steden ende oorden waeren verdeyld. Tot byſtand ende ontſet van de welke waeren geſchickt de Batavieren, Weſtfalingen, Twentenaers, Saliers, Menapiers ende andere meer. * De hoeven voor de ſcheepen ſchijnt geweeſd te zyn omtrent Campen aen de Yſſel. Met dit heyr, van Legioenen, geld ende raed zoo wel voor-ſien, kond Duytſ-land nae allen ſchijn lichteliken vermeeſterd, ofte immers in toom gehouden worden, te meer zoo de Romeynen van de andere volkeren van Hoog- ende Neder-Duytſland wierden gehandhaefd, die duckwils ſelve onder hun over-bueren quaed rockenden, ofte die tot haer bekoorden. Waer mede de Romeynen veeltijds meer wt-werkten, dan met groote wapenkracht, wanneer zy ofte den vyand die in onderlinge onluſten verwerd was, overheerden, ofte den onderdruckten te gemoet koemende, alle beyde te gelijk overweldigden. Deſe ſtreeken waeren de Duytſche niet onbewuſt, ende daerom wyzer wordende door zulke harde ſlaegen, vermanden haer zelfs, om den Rhijn-kant te zuyveren, welken de Romeynen zonder wetlike aenkomſte bezaeten. Gelijk ook de Franken ende Duytſche nae de moord van hun over-hoofd *Silvanus*, geweeſden Keyſer, door-breekende de grendels van den Rhijn, geheel Vrankrijk in onruſt hebben geſteld, ende een moy deel daer van bemachtigd. *Conſtant* was in deze zwaerigheid genootſaekt, zijn neve *Iuliaen*, die zich doen by den Grieken te Athenen ende by 't Chriſten-geloof hield, tot gemeenſchap van 't Rijk te roepen, werpende hem op den hals de ſorge, van Vrankrijk ende den Rhijn tegen den Franken ende alle Duytſche te vryden. Terſtond onder wegen een treurige boodſchap krijgende, dat Colen, doenmaels mede een beroemde Stad, na een hals-ſterk beleg van den Franken was over-heerd, ging hy by zijn zelven mymeren, dat hy door dezen nieuwen laſt niet meer had gewonnen, als om met meerder bekommernis te ſterven. Naderhand
356. bemachtigden de Franken ende Duytſche, in den voor-tijd, by gebreck van goeden tegenweer, * *Autun* een zwacke Stad, dan zijn terſtond op d'aenkomſte van de oude Roomſche troppen gedwongen te verhuyſen. *Iuliaen* dit verſtaende, voerde zijn leger na Autun, met meyning, om den vyand hier ende daer omſwermende, by gelegentheid aen te taſten. Van daer is hy nae * *Auxerre*, ende zoo nae * *Troyes* toegegaen, ſtuytende de Duytſche, die hem na zijn dunken te ſterk waeren ende met hoopen op hem aenliepen, ter zijden af; de voordere viel hy van de hooghten op 't lijff, waer van zich zommige door bangigheid gevangen gaeven; de voorvluchtige wierden, vermits der Romeynen zware wapenen, niet nae-gezet. Een weynig daer nae ging hy Colen wederom beleggen. Ende binnen kort wierd hem de Stad, door verdragh met die van binnen, ende volgens het vredes-beſteck met de Koningen en 't gantſche leger der Franken aengegaen, op nieuws ingeruymd.

* *Vid. autorem pag. 27. & ſeqq.*

* *Revalia.*

* *Auguſtodunum.*

* *Antiſiodorum.*

* *Tricaſſe.*

7. 't Volgende iaer ging *Iuliaen* tegen *Chonodomaer*, Coning der Allemannen by * *Straesburg* in 't veld, in welken ſlag wel 60000. Duytſche zijn geſneuveld, ende noch wel zoo veele in den ſtroom verzoopen. De Coning zich op een van de by-gelegene bergen met de vlucht bergende, gaf hem eyndliken ook over, nae een voorgaende belegeringh. Alwaer de Batavieren met hun Overſten, ofte, zoo ze *Ammianus* heet, Koningen, 't Roomſche voetvolk, welkers geleederen bereeds waren door-gebrooken, in den wterſten nood weder hebben op-gericht ende ontzet. *Iuliaen* de af-gevallene Steden weder over-weldigende, droeg daer na zorge voor alle levens middelen; ende liet daerom op de wterſte grenſen van Duytſ-land, alwaer de Rhijn met twee armen loopende de zee ſoekt, 800. Schepen grooter als Iachten wt de naeſte boſſchen op-timmeren, welcke het koorn wt Engelland den Rhijn opwaerts zouden brengen. Ondertuſſchen ſocht de Ritmeeſter *Severus*, reyzende over Colen en * Gulich na * Rheims, de Franken, die de ontbloorte plaetſen in der haeſt gingen verwoeſten, onvoorſiens te overvallen ende te ſtooren. Maer zy, ſchroomende voor 't heele leger 't welk vaſt op haer kam aenſtooten, deden wt twee by hen veroverde Veſtingen alle doenlyke tegenſtand. De Keyſer zulx gewaer werdende, hield de Stad * *Keſſel* aen de Maes in 't Gelderſche gebied, niet tegenſtaende het in 't hertgen van den winter was, 54. daegen lang beſlooten: ende duchtende dat de belegerde de donkere nachten te baet nemende over den toe-leggenden ſtroom mochten raeken, beval hier over eenige ſoldaeten dagh ende nacht met ſpeel-ſchuyten op de Maeſe te kruyſſen, ende 't ys aen ſchollen te breeken, op dat geen menſch van binnen zoude wt-loopen, ofte van buyten in koemen. Ende alzoo bracht hy de Stad door honger, waeken ende wanhoop in zijn geweld, ende ſtuerde alsdoen het volk van bezettinge tot den Keyſer. Naulijx was dit geſchied, of de Franken kamen voort wt de muyten op hoop van de Stad te verloſſen: dan verſtaende dat zy al in 's vyands klauwen was, zijn ſonder yet te beſtaen, weder in hun leger gekeerd.

357. * *Argentaria.*

* *Iulium.* * *Ioun.*

* *Keſſel vid. Ad. vid. Ad.*

8. *Iuliaen* is heel vroegh in 't iaer daer aen volgende van * *Parijs* op-getrocken, met een voorneemen, om de vyanden onverhoeds te overrompelen. Waer over hy voor dertig daegen brood deed backen, 't welk den ſoldaeten op de ſchouderen mede wierd gegeeven. Eerſtelijk zoud het den * *Sallickers* ofte *Sallanders* (een volk onder den Vranken) gelden, om dat zy onlangs hun woonplaetſen onderſtaen hadden in 't Roomſche gebied omtrent * Braband neder te zetten. Deze ſchickten hem tot aen Tongren geſanten tegen, dat hy de vreedſaeme wilde laeten ongequeld, welke hy met een dubbeld beſcheyd weder gaen liet, ſtuerende middeler tijds *Severus* langs den Rhijn-kant voor wt, dien hy op de voet volgde, ende viel den Sallikers ſoo onverwacht op 't lijff, dat zy hun van ſtonden aen overgaeven. De * *Campenaers* (die doen omtrent Zutphen ende over de Yſſel woonende waeren, ende aen gelijke miſdaeden plichtig) heeft hy eenſdeels neder-gehouwen, ſommige die haer wt hard-neckigheid ter weere ſtelden, gevangen ende aen banden geleyd, ende d'andere veld-

358. * *Parijs.*

* *Salij Franci, de duo Traſalanes Salaui.*

* *Tungria*

* *Campenſes fluminibus loci.*

vluchtige

vluchtige over Rhijn onbeſpeerd nae haer maelſteden laeten trecken. Hier op herbouwde hy drie Blockhuyſen aen de Maes van den Franken onder den voet geſmeeten, laetende een deel van zijn mede-genomen voor-raed aldaer beruſten, op hoope, van zijn behoef ende nootdruft wt het gewas van de Campenaers te bekoemen: 'tWelk hem, vermits het zaed noch onrijp was, is gemiſt. 'tKrijgs-volk vindende hun knap-ſacken ledig, ende nergens te bijtten ofte te breeken, begond van ſtonden aen *Iuliaen* ſwart te maeken, ende hem te ſchelden voor *een Aſiaener, een Griexken*, voor *een valſchen bedrieger*, ende *die onder ſchijn van geleertheyd met het hoofd gequeld was*. Zyne laſteraers maekten't by den Keyſer *Conſtant* niet beter, noemende hem *een geytjen en geen menſch, een aep in't purper*, ende *een Griex letter-manneken*. Maer by wat gelegentheid de Sallanders doen over Rhijn gaende, zich omtrent de Maes en Braband, iae ſelfs in de Betouwe hebben nedergeſlaegen, moeten wy met een vinger hier aenraecken. *Zoſimus* verhaeld, dat zy van den *Saxenaers* wt hun wooningen verſtooten, ende daerom genootſaekt waeren, in een vreemd land met geweld in te dringen. De Saxenaers gevoegd met de *Quaeden*, hadden een opſet, de Sallanders t'eenemael te verdelgen, hadden de Franken, die voor de nabuerige macht van *Iuliaen* vreeſden, zulx niet geſchut. De Quaeden niet te min ſcheepen toereedende, kaemen van boven den Rhijn af, ende voor by zeylende 't land der Franken, traden af in de Betouwe, ende beſtonden de Sallanders, die al in 't bezit der zelver waeren, wt te ſtooten. Waer over de Quaeden de wapenen van *Iuliaen* op den hals haelden, die ze vinnichlijken tegen-ſtond, ende de Sallanders gebood ongemoeyd te laeten. De Sallanders door deſe beleeftheid ingenoomen, zijn den Keyſer vrywillig toegevallen, die eenige Sallanders, Quaeden, ende andere ingezetenen van de Betouwe onder zyne Legioenen vermengde. De Quaeden neſtelende in de naeſt-gelegene plaetſen, deden naderhand niet voor de vuyſt maer luypender wijze den Romeynen grooten deer. Wt de over-blijfzelen van eenige plaetſen en geſlachten kan men afneemen, dat de Quaeden zich in't Roermondſche geweſt lang hebben veronthouden.

9. Niet lang daer na is *Lupicin* wapen-meeſter, om der Schotten en Picten inbreuk in Engelland te keeren, met eenige Batavierſche troppen naer * *Bolonien* in Vrankrijk af-geveerdigd, om van daer, hoewel midden in den winter, na Londen te zeylen. Want *Iuliaen* vond ongeraedzaem in eygen hoofd daer heen te gaen, om Vrankrijk niet zonder Stadhouder te laeten, ende op dat de Franken en Allemans aen den Rhijn in zijn afwezen geen nieuwe parten mochten aenrichten. Maer *Conſtant*, mis-gunnende aen *Iuliaen* al te grooten voorſpoed, deed zijn beſt om niet alleen de Batavierſche benden, maer ook de * *Peellanders* ende andere te rugge te ontbieden, onder 't dexel van den Parthiſchen tocht. De Batavieren naemen dit heel qualijken, ende weygerden rond wt, zoo verre van hun vaderland als in een ballingſchap te vertrecken. Waer over zy eenhellig *Iuliaen* tot Keyſer hebben op-geworpen, ende na ouder wijze in een ſchild om-gedraegen. *Iuliaen* ſtuerende al voreas eenige gezanten nae *Conſtant*, is wederom in den Neder-duytſchen kreytz (waer van een goed deel Gelderſch is) ende over Rhijn gaende, in den bedrijve der * *Anſua-*

riers gekoemen, om dat zy den Rhijn-kant ende de Franſche paelen ſteeds onvry maekten, welke hy (alzoo zy niet op hun hoede waeren, ende zoo wijd hun heugen mocht van niemand, vermits de moeyelijke wegen ende aenkomſten, verſtoord) met kleyne moeyten overwan, ende een vrede nae zijn eygen goed duncken op-leyde. Van daer ſpoedigde zich *Iuliaen* nae * *Bazel* en den Donauw, ende zoo nae 't Ooſten, alwaer hy mede met over een luydende ſtemmen (terwijl *Conſtant* was over-leeden) tot Keyſer is ingewilligd. Vorders tegen de Parthen treckende, is in't iaer 363. na Chriſtus geboorte, van wien hy een ſchamper vervolger ende over-looper was geworden, met een ruyters-ſpeer in zijne heupe door-ſtooken. *Ioviaen* is hem in 't rijk gevolgd. Ten welken tijde de Batavieren, welke *Iuliaen* by 't eyland *Sirmio* had gelaeten, hoorende de dood van hun Over-heer, *Luciliaen* den ſchoon-zoon van *Ioviaen*, die hun deſe tijdinge aendiende, wt hevigheid ende ongeduld door de ſpieſſen hebben geiaegd, zonder eenig ontzach van den nieuwen Keyſer. *Procopius*, die *Iuliaen* in bloed beſtond, bleef eſſenwel onbezeerd. Gelijke dadelikheden hadden de Batavieren aengericht nae de dood van *Cajus Caligula*, zoo dat zy van ouds haer Over-hoofden altijd wt ter maeten hebben gedraegen.

10. Na *Ioviaen* volgde *Valentiniaen*, die zijn broeder *Valens* terſtond op den zelven eeren-trap ging verhoogen. De Franken haer geluck viſſchende wt de dood ende het af-wezen van dusdaenige Vorſten, begonnen met de Saxenaers te lande niet alleen, maer ook ter zee de Franſche grenſen te beſoeken. *Valentiniaen* om de invallen der Franken ende alle Duytſche te ſchutten, liet, hoewel tegens voorgaende bedingen, den Rhijn van Switzerland tot aen de zee toe met groote bolwerken, ende Vrankrijk op bequaeme oorden met land-weeren verſterken. De Duytſche niet te min, verbeydende den gelegen tijd, beſtormden t'elkens de Roomſche bepaelingen. Als tegens hun *Charietto* ende *Severiaen*, beyde * Stadhouders van beyde Duyts-landen, met haer wt-ſchot in 't veld gingen, ende alle beyde van de Duytſche waeren neder-gemaekt, wierd den Batavieren te gelijk een vaen ontweldigd, welke zy eyntlijken ter nauwer nood weder kreegen. Als *Valentiniaen* daer na zelfs tegen haer wt toog, ende de Romeynen anderwerf wierden af-geroſt, en zulx (zoo men woude zeggen) door enkel verſuym van de Batavieren, heeft ze de Keyſer hier over met ſtraffe woorden beiegend, ende beſchreyd de ſchand-vlecke, die 't Rijk door deſe blooheid was aengedaen; daer neffens alle de Bataviers geheeten hun geweer neder te leggen. De Bataviers zoo groot een on-eer af-biddende, ſpitſten zich tot een nieuw gevecht, ende troffen den vyand zoo aen, dat luttel van de vorige overwinners hun ontmoetende, haere moeder wederom te huys kaemen. Waer nae de Saxenaers (de Franken zich geruſt houdende) een aenloop op't Roomſche gebied onder-ſtonden. Aen dien hoek was plaets-bewaerder *Nannieen*, die tegen hen aengaende, den eerſten ſtorm lichtelijken wtſtond: en ſtrax, nae een gevaerlijke quetzuer, van den Ritmeeſter *Severus* wierd ontzet, die een groote macht aenvoerende, zulk een ſchrick onder de vyanden veroorſaekte, dat zy van ſtonden aen om vergiffenis en vrede kamden. Maer als zy nu, zorgeloos op dit verdragh, langs den eerſten

* Germania prima, & Secunda Comites.

eerſten wegh weder nae huys keerden, is 'er een ſterke trop Roomſche voetknechten, voort-geſtouwd van een groot geweld ruyteren gekoemen, die ze onder wegens omtrent Duyts in 't Frankſche gebied heeft beſlooten ende zoo aengevat, dat hunner niemand de voeten van de plaetz hebben gedraegen. Na 't over-lijden van *Valentiniaen* is de Keyſer-kroon vergoſt aen zijne lijfs-erven *Gratiaen* en *Valentiniaen*, beyde noch zeer iongh zijnde. In de ſcheydinge viel
375. *Gratiaen* de Rhijn-kant ten deel, die in 't derde iaer zijns rijx, onderſtut van den Franken (welker Over-hoofd was *Mellobaud*) over Rhijn zetten-
*Lentienſes. Vindelicæ pſæ. de, den oorlog aenving tegen de * *Linzgouwers*, tot zijn merkelik nadeel; zoo nochtans, dat zy gyzelaers overgeevende eene vreede aennaemen. *Valens* Veld-overſte in 't Ooſten, had doen ter tijd werk met de Gotten omtrent Hadrianopel: ende als de hooft-ſlagh geſchiede (waer in *Valens* bleef met veele Grooten, ende over de helft van 't heyr) trachtede *Victor* met de Batavieren in der haeſt na hem toe te rucken; dan te laet by-koemende bracht de zyne in behoude plaetzen. *Gratiaen* kreeg naer een geluckig treffen met de Allemans, kondſchap, dat *Clemens Maximus* van het oproerige krijgs-volk in Engelland Keyſer was op-geworpen, die de kroon eerſt wt beſchroomtheid van hem wees, dan naderhand door dreygementen aengreep. Niet lang daer nae kam hy te ſcheep aen de deuren van den Rhijn, alwaer hy van 't volk van oorlog, tot bezettinge in Nederland leggende, wierd beveſtigd. *Gratiaen* kocht de Allemans met groot geld tegens haer om. 'tWelk de oude benden zich belgende, ende hier wt nemende als of men ze minweerdig oordeelde dan de nieuwe huyr-lingen, meeſtendeel tot *Maximus* over-liepen, die *Gratiaen* daer nae op de vlucht, ende eyndliken met argelift om 't leven heeft gebracht, vallende voorts met gewaepender hand in Italien tegen *Valentiniaen*.

387. 11. Over de Franken hadden doen ter tijd het geſach *Marcomyr*, *Suno*, ende *Genebald*. Onder welke Overſten zy, hun beſteck aen den Rhijn te buyten gaende, Neder-Duytſland afgrijſſeliken hebben verwoeſt, ende een macht van menſchen neder-houwende, de weeldigſte landen verdorven, ia de ſtad Colen zelfs vervaernis aengeiaegd. Als deſe tyding te Trier begon te klinken, zamelden *Nannieen* ende *Quintin* omtrent Colen haer leger by een. Maer de Franken zijn met roof beladen weder over den Rhijn geſtreeken, laetende veele van de hunne op den Roomſchen bodem, om een nieuwe plondering te beſtaen, daer de Romeynen goed vechten te-
*Carbonaria vel Carbonarius ſaltus. gen hadden, die 'er eenige by 't * *Ardenſche boſch* in de pan hieuwen. Als daer na onder de Roomſche Veld-heeren in bedenken wierd genoomen, of men in Franken zoude in-vallen, ſtemde *Nannieen* daer tegen, ende hield voor vaſt, dat zy ongetwijffeld ſterker zouden zijn in hun woonſteden. *Quintin*, met de andere, dezen raed verdoemende, ging by 't Slot van Nuys met zijn heyr over Rhijn, ende wyder 't land inloopende, vond de hutten allenthalven ledig, ende de boerſchappen verlaeten. Want de Franken hadden, door een gemaekten ſchrick, zich in 't diepſte van de boſſen verſteeken, ende aen der zelver wtgang veele mutzaerden op een geſtapeld. Nae 't verbranden van de huyſen (waer mede de roekelooſe ſoldaeten den papegaey meynden af-geſchooten te hebben) hebben zy met vreeſe ende in de wapenen vernacht. In 't ſchemeren vanden dagh zijn zy de wouden in-getrocken, raekten al doolende in veele wer-hoeken, ende kamen ten leſten, bevindende dat alle door-gangen met groote heyningen waeren af-geſlooten, t'eyndens de kronkel-boſſen wt op een veernachtig veld: in 't wt-worſtelen vertoonde zich een kleyn tal Franken, die boven van de opgehoopte ſtacken, als van de kruyn van een tooren, aen alle kanten menichte van bouten op hen wt-ſchootten, beſtreeken met het zap van vergiftige kruyden, die 't opper-vel alleen ende zelfs geen doodelijke plaetzen raekende, nochtans doodelijk waeren. Als zy daer nae met grooter macht van vyanden wierden omvangen, ylden zy haer nae de ruyme ende van den Franken open-gelaetene landen: daer de ruytery eerſt in de diepe peelen met hun peerden is ingezackt, ende d'een van d'ander om verre geſtooten. 'tVoet-volk zelf 't welk van geen peerden was vertreeden, de voeten ter nauwer nood wt het ſlijk ruckende, begaf zich al bevende wederom na de boſſen, daer het met zulke moeyten was wt-geraekt. In voegen, dat de Roomſche Legioenen door den onvoorzienen aenloop der Franken in werre zijn gebracht en verſlaegen, ende de hoopman *Heraclius* met meeſt alle de Overſten geſneuveld, wtgezondert weynige, die het gevaer in de boſſen ofte in der nacht zijn ontdooken.

12. Na de dood van *Maximus*, zond *Theodoſius* zijn Veld-heer * *Arbogaſt* een Frank nae 389. *Arbogaſtes.*
Vrankrijk tegen *Victor Auguſtus*, zoone van *Maximus*. In ſtede van *Nannieen* ende *Quintin*, wierden, om hun quade toezicht en nederlage, gekoozen *Charietto* ende *Syrus*. Op hun ende *Arbogaſtes* eerſte aenkomſt wierd *Victor* in een ſlagh overwonnen, gegreepen ende gedood. Waer nae 395. *Charietto* ende *Syrus* in Neder-Duytſland aen deſe zijd Rhijns tegen den Franken zijn gelaeten. Ende alzoo de Franken op een nieuw wt Nederland buyt hadden geſchraept, bracht *Arbogaſt* den Keyſer in gedachten, dat men ſtraffe over hun behoorde te neemen, by zoo verre zy al 't gunt voor deſen by de verſtroyinge der Legioenen was geroofd, op een ſprong niet te rugge gaeven, ende de beſhamels van dien oorlog in handen leverden. Waer over hy binnen weynige daegen, met *Marcomyr* ende *Suno*, Koningen der Franken, korte t'zamen-ſpraek gehouden hebbende, ende nae ouder gebruyk pants-luyden bekoemen, in 't land van Trier is gaen over-winteren. Waer wt wel te verneemen is, de vorige nederlaege miſſchien niet minder geweeſd te zijn als die van *Varus*, zoo, nae 't melden der Schryvers, niet eene, maer meer Legioenen, ende ten weynigſten drie door dit verwoede volk waeren neder-gemaekt. Hoe zeer de Franken doen ook ontrieſd zijn geweeſd, ziende dat hun landſman *Arbogaſt* by den Romeynen zoo geſien, wt haet alleen van hun Koningen, niet alleen zijn vaderland af en ging, maer openlijken met raed en daed tegen-ſtreef, kan een yeder merken, aen wien de Roomſche ſtrecken niet onbekend zijn, die daer voor al op wt waeren, om de Duytſche, die zy anderzins niet en wiſten te dempen, door onderlinge verſchillen tegen een op te hitzen. Waer nae *Arbogaſt* in 't afgaende iaer (zittende nu 390. Vrankrijk allenthalven in vreede) om *Suno* en *Marcomyr* na zijn goed-dunken te quellen, in 't felſte van den winter zich nae Colen vervoegde,

op dat

op dat hy met gemack alle hoeken van Frankenland mocht verspieden ende in brand steeken; dewijl nu de bossen van haer loof ontbloot geen lage-leggers konden verbergen. *Arbogast* dan met een leger over Rhijn stootende, bedwong de aen den Rhijn-oever gezeetene Westfalingers, en 't dorp * *Elten*, 't welk de Chamavers in hadden; zonder eenige ontmoeting of tegen-stand, dan dat zommige Ansivariers en Hessische onder den Oversten *Marcomyr* zich op de over-gelegene bergen vertoonden. De Franken, vindende aen *Arbogast* zulk een wackeren ende straffen vyand, lieten de Fransche kust by na twee iaeren ongeplaegd.

* Ita autor aliter interpretari potest. Etiam. Alii non sunt.

393. 13. Als *Valentiniaen* korts hier na door laegen van *Arbogast* was ontlijfd, ende *Arbogast* zelf de kroone niet begeerde aen te raeken, dwong hy zijn minder-vriend *Eugenius* om het purper aen te doen; die naderhand lust kreeg om Italien te bespringen; dan vond eerst goed, de over-Rhijnsche door een nieuw verdrag aen hem te verplichten, ende zulx na den raed van *Arbogast*, welken hy nergens te buyten ging. Aen den Rhijn dan koemende, ende vertoonende een groote macht Franken en Allemans, tot den Italiaenschen krijg op-gelicht, dreef alzoo die volkeren tot verly van de oude verbonden. Als de Franken ende andere over-bueren hier mede niet alleen bevreedigd; maer ook eensdeels in maetschap betrocken waeren; trock *Eugenius* nae *Aquileia* in Italien, en legerde zich daer omtrent aen een stroom, alwaer hy met *Theodosius* is slaegs geweesd, maer vermand, ende met gevleugelde handen over-geleeverd. *Arbogast* hoorende dat zijn kamer-raed een stuck als een hoofd hadde verlooren, is in zijn eygen zweerd gevallen. Daer na is aen *Arcadius* ende *Honorius*, een luttel
395. voor huns vaders *Theodosius* dood, de kroone toevertrouwd. *Stilico*, die zich wt-gaf voor Voogd van 't Rijk ende van beyde Princen, reysde nae herstellinge van Italien, in grooter haest na Vrankrijk, om den Rhijn-streek in rust te brengen. Zijn eenig oogemerk was, de Franken ofte door schalkheid ofte geschenken in slaep te wiegen. Want dewijl als in een oogenblick tijds de landeryen aen den Rhijn van vooren tot achteren (zoo men den Dichter *Claudiaen* geloof magh geeven) van hem zyn door-gereysd en gestild, zoo heeft hy na alle blijk, op de wyze van zyne voor-gangers, den Duytschen een vreede af-gekoft. Zoo veel men ook kan speuren, zijn de Frankische Koningen *Marcomyr* ende *Suno* meyneedelijken van hem verkloekt, nademael hy den eenen by de Toscaenen in hechtenis hield, ende den ander door een gehuerden moordenaer van 't leeven
400. beroofde. Maer als nu de wilde volken, die door de sterke grendelen van den Rhijn en Donauw waeren af-geslooten, ende onder andere de *Wandelen* en *Gotten*, met heele zwermen recht na den Rhijn af-kaemen om op Vrankrijk aen te vallen, zijn de Franken hun onder oogen gegaen, zoekende hun het over-landen te beletten, ofte om 't verdrag met *Stilico* gemaekt niet te schenden, ofte om dat zy zoo een hoop vyanden niet en wilden dulden in die landschap, waer op zy zelve zoo seer vlamden. Doch de Wandelen kreegen door de meenichte den Franken aen 't wijken.
408. Waer na dese nieuwe dwing-landen, in spijt ende weder-wil van de Oversten van *Honorius*, Neder- en hoog-Duytsland in-treckende, wijd ende breed hun gebied en overwinningen hebben wtgestreckt. *Ments* is van hun verwoest, en veele duyzenden in de Kerk om-gebracht, *a Worms* na een lang beleg over-gegeeven, *Rheims*, *b Amiens*, *c Artoys*, *d Doornijk*, *e Spier* ende *Straesburgh* wtgeplunderd. Waer op de dood van *Stilico* is gevolgd.

a Vangiones. b Ambianis. c Atrebates. d Tornacum. e Nemetes.

14. Omtrent desen tijd zijn de Franksche benden (verstout door den intocht van *Alarick* in Italien, ende de sloffigheid van *Constant* Stadhouder in Vrankrijk) met een sterke macht over Rhijn zettende in Vrankrijk ingeboord, alwaer zy *Trier* de hooft-stad van dien rack over-rompelden, wtroofden, ende daer na verbrandden. De Wandelen met hun mede-doenders dit gewaer wordende, en bang zijnde voor heur staet, gingen met een krachtigen hoop volks den Franken te gemoet. Dese verneemende, dat *Respendiael* Koning der Allemannen tot bystand van de Wandelen mede in aentocht was, zijn in aller spoed op de Wandelen aengezet, hebben *Godegisael* der zelver Koning dood geslaegen, ende bykants 20000. Wandelen te slaepen geleyd, iae zoudenze alle tot een toe hebben neder-gematst, ten waere de overige door de Allemans ter rechter tijd waeren ontzet. De Wandelen met hun mede-standers de Alanen ende Sweden aldus gehavend zijnde, ende met den Franken niet meer willende te doen hebben, naemen een besluyt zich wt Vrankrijk wech te packen, en koozen tot een Koning *Genderick* zoone van *Godegisael*. Komende aen de Pyreneesche geberchten, ende de Keyserlike bezettinge aldaer aen hun zyd krygende, zijn zy in Spanien ingestort, ende dieper in-breeckende, naemen veele Overste der Romeynen die nergents op verdacht waeren in verzeekering. De Franken, met den Romeynen
409. misschien in verbond staende, begaeven zich nae
412. 't veriaegen van dese Noordsche grijp-vogels weder over Rhijn. De Wandelen verstroyd ende de Gotten op den Roomschen bodem bevredigd zijnde, waeren de *Borgondiers* alleen overig, die in de vorige iaeren met de Wandelen in Vrankrijk gekoemen, ende d'zelve na Spanien niet waeren gevolgd. De Borgondiers siende, dat ze *Constane* van voorneemen was met wapenen te dwingen, ende niet machtig ofte vaerdig zijnde om hem 't hoofd te bieden, baeden van hem den vreede. Hy heeft dit bod geerne aengenomen, aen de Rhone verblijf-plaetzen aengeteykent, ende deze gasten nae gesloten verdrag van hem geweesen. De Franken niet zonder groote ontstteltenis zulx verstaende, ende aen haer tanden niet konnende verdraegen dat de Borgondiers, een volk van sonderling geen aensien, zonder moeyten vredige huys-vesting in Vrankrijk verkreegen, die hen na zoo veele stormen ende stooten niet en was toe-gestaen, zijn zonder vertoef met een leger over Rhijn geruckt, vermeesterende onder andere voor de tweede reyse *Trier*, 't welk zy plonderden ende met vyer vernielden. Sulk een iammer heeft die Stad vier-mael getroffen. *Constantius Asterius* was doen van *Honorius* met het Borger-meesterschap van Romen begiftigd, wiens Stad-houder *Castin* daedelijken om de
414. Franken te bezoeken, op een vlucht na Vrankrijk is gegaen, doende hen nae verscheyde slagen de veroverde Steden weder in-ruymen, ende na den Rhijn vertrecken.

15. De Franken doen noch over Rhijn woonende, hebben na de af-lyvigheid van *Marcomyr* ende *Suno*, FARAMUND den zoone van

Marcomyr tot een Koning ofte Veld-heer over hen bewillekeurt: wiens naem echter by de Schrijvers van die eeuw zelden word gerept; miſſchien om dat doen ter tijd de Franken met die van Romen in vrede levende, niet vyandlijx op des Rijx grenſen hebben onderſtaen. Dat zy nochtans in deſe ruſte niet hebben geſluymert, bewijſt het *Saliſche Beſluyt*; * (dat is de Over-Yſſelſche ofte Sallandſche keur, die de Franſche zoo hoog roemen ende als noch achter-volgen;) 't welk met rijpen raed, ende ten over-ſtaen van de Rijx-hoofden is ingewilligd, op dat hy in den aenvang zijn Koningrijk met onverbreekelijke wetten in 't toekoemende vaſt zoude ſtellen. De Raeds-heeren tot zoo een hoogwichtige zaek gekoozen waeren meeſt vier, *Wiſegaſt*, *Loſegaſt*, *Widegaſt*, en *Solegaſt*, wegen haere door-driftigheid en hoog vernuft *Gaſten*, dat is kloekaerts geheeten. Als middelertijd *Ætius* in Vrankrijk oorlog voerde met *Diderick* Over-hoofd van de Gotten, ende hem na een veld-ſlag dwong vrede te vergen, vonden zich de Franken by deſe gelegentheyd als geprickeld, om een nieuwen aenval op Vrankrijk te waegen. Want CLODIUS, *de navolger van *Faramund*; die zijne Hof-houdinge ende Slot had over Rhijn te **Duyſburg* (op de palen van Tongeren tuſſchen Duſſeldorp ende Wezel) heeft, naer 't vernielen van eenige Romeynen by 't bos van Ardennen, etlyke verſpieders tot aen **Camerick* toe voor wt geſchickt, ende verneemende dat de baen overal klaer was, op ſtaende voet zijn reys genoomen nae Nederland. Op Camerick dan aenzettende, ende de Roomſche beſettinge verraſſende, vermeeſterde de Stad ende al het land tot aen de Some toe. Dan *Ætius* ende *Majoranus* optreckende, hebben de krijgs-macht van Koning *Clode* weder wt en achter-waerts gedreeven. Als doen te *Heſdin* * in Artoys ſeeker ſoldaet met een Frankſche dochter bruyloft hield, ende de Franken zich op dit mael verzuymden, zijn zy onvoorſiens van den Romeynen op 't hoofd geſlaegen ende veriaegd. Maer of zy niet alleen over Maes, maer ook over Rhijn zijn gedreeven, en melden de Schrijvers niet. Naer *Clodio* is MEROVE gekoemen, die *Albero* het onmondig kind van *Clodio* wt-ſtootende, zich zelf op 't kuſſen ſtelde. Deſe had het ongemoeyd bezit van den Rhijn-ſtroom, ende heeft den Franken-ſtoel tot de ſtroom de **Ayme* ofte *Diſne* in 't gerecht van Rheims wt-gezet. Waer nae hy, t'zamen met de Gotten, van *Ætius* ende den Keyſer *Valentiniaen* te hulp wierd geroepen tegen *Attila*, een gemeen vyand van alle die in Vrankrijk neſtelden. 'tWelk een waer-blykelijke proefis, dat de Franken in de leſte ongelegentheid niet heel end' alle wt Vrankrijk zijn verſtooten. 'tGevecht met *Attila* is nae wens wt-gevallen, ende onder andere *Merové* met de overige Franken ſtaetelyken nae huys geleyd. Of van hem het ſtroomken ende de Heeren van *Merve* in de Betouwe den naem voeren, geeffick anderen te bedenken. Een wijl daer na zijn beyde *Valentiniaen* de Keyſer ende *Ætius* deſer wereld overleeden, nae dat eſſen te vooren boven Engelland een ſterre was geſien, aen welkers ſpeeken een vierige kloot hing op de wijze van een Draek, wt wiens muyl twee rappieren ſcheenen wt te kijken, waer van 't eene nae Vrankrijk ſtreckte, ende 't andere nae Yrland ſagh met ſeven kleyne ſtraelen.

* *Salica lex. Vide noſtrū Nomenclat.*

* *Clodius Crinitus alias Clovo aut Chlodio.*
* *Caſtrum Dyſpargum. Regni Francici ſedes. Vid. auth. pag. 36, & ſeq.*
* *Cameracum.*

* *Vicum Helenam vocat Sidonius.*

* *Axona.*

16. CHILDERICK is na *Merové* gevolgd. Onder zijn bewind begonden de Allemans wt haer oogen ſiende, zich in 't beſit te ſtellen van 't geen boven in Duytſland weder-zijden Rhijns was geleegen, ende de Franken van den beneeden rack (daer onder andere onſe Gelderland zich op-doet) ende van 't bovenſte Nederland. Naer *Valentiniaen* was *Flavius Anicius Maximus* drie maenden Keyſer, ende naer hem *Flavius Avitus*, die *Ægydius* ende *Patricius Meſſianus* als Veld-heeren tegen den Franken afveerdigde. Maer *Avitus* binnen kort afgedankt zijnde, kreeg *Iulius Valerius Majoranus* 't bewind over de Weſterſche landen. Wat *Childerick* belangd, zoo zeer hy in den oorlog te pryſen, zoo ergerlijk was hy in vredes-tijden; vermits zyne over-tollige ſchattingen, onkuyſheid, ende bed-ſchenderyen; waer over hy in ongunſt vande Franken raekende, ende van alle mán byſonder van de Lands-hoofden verlaeten, ook zijns levens niet verſeekerd weſende, na Tongren is gevlooden; laetende aen *Vindomael* den opzicht over de Franken ende 't leger, een man van zonderlinge trouw, yverig verſtand, ende die de herten zyner lands-genooten vermorwende, zijn Heer ſchier ofte morgen in ſijn ouden ſtand mocht her-helpen, waer toe hy door een heymelyken handel was verplicht. Onder anderen liet *Childerick* hem te pand ende in bewaer een gouden penning dwars door geſneeden, waer van hy 't eene ſtuck by zich ſtack, ende aen *Vindomael* het andere over-gaff; tot dien eynde, dat geen boode geloofweerdig zoude zijn, dan die de helfte van dit goud overbraghte. Onder tuſſchen wierd by den Franken tot Koning verwaeld *Ægydius* een Roomſch burger ende Stadhouder van Vrankrijk. Deſe zat acht Iaeren in 't rijk, ende nam inſgelyken *Vindomael*, om den roep zyner beſpraektheid, heerlyke gaeven ende behendigheid, tot ſijn Raeds-vriend. Middelertijd kaemen eenige van *Childericks* vyanden hun hoofden neder te leggen, andere lieten hare gramſchap wat bezinken; veele hadden een wederſin in 't gebied van een Romeyn en vreemdeling, ſommige bracht *Vindomael* door verzierde beſchuldingen ende valſch verwijt in achterdenken, ende eenſdeels om 't leeven; ende ſiende dat 'er nu weynige overig waeren, liet hy dadelyken een bode afgaen met den door-gekerfden penning, die aen *Childerick* openinge deed van alles. Dees van 't meerendeel der Franken gewillekomd, ende wederom heuchelyken onthaeld zijnde, ſloeg daer na *Ægidius* wt het veld. Daer zijn 'er die deſen *Ægidius Gillo* noemen, ſeggende zyne blooheid oorſack te wezen van het hedendaegſche Duytſche ſpreekwoord, *Gille Franzel*. *Childerick* wederom meeſter van de kroon zijnde, nam *Baſina* huyſvrouwe van den Koning van Thuringen, ofte van Tongren, op haer eygen aenporren, tot de ſyne, welke haer Koninglyke huys, ſtaet, ende landeryen, hem te gevalle ende geenſins tegen ſijn dank, verliet.

455.

457.

469.

17. Niet lang daer na ſtorf *Ægidius* Prins van * Soiſſons, ende Roomſch Stadhouder in Vrankrijk: wiens zoon ende navolger *Syagrius* zich liet dunken gerechtighd te weſen ook tot de overige deelen van het Franſche rijk. CLODOVS ofte *Clouys* ervende na dood ſijns Vaders *Childerick* de Kroon van Frankeland, ende met een loflyken yver bezeeten, om dieper en dieper in Vrankrijk in te

462.

480.

* *Suiſſons.*

in te wortelen, vond goed den Romeynen eerst te besoeken: na welker wtroyinge hy dan weynig werx zoude maeken van de Gotten, Borgondiers ende anderen, die Vrankrijk hier en daer by stucken in-hadden, voornaemelyken zoo hy van de bystand van *Chararich* ende *Rachnachar* zyne neeven, ende mede-Koningen van de Franken waere verseekerd. Als dese op sijn wenken vaerdigh stonden, is hy tegen *Syagrius* wt-getoogen, die sich te *Soissons* (een Roomsch gebouw) verhield, aen wien hy op 't vlack een veld-slagh aenbood. *Syagrius* niet eens verbaesd over zoo een aenzienlyke macht, heeft van selfs met de zyne ten stryde geloopen, ende hand aen hand seer vierichlyken geschermutzeld. Eyndliken niet machtigh zijnde de harde stormen van *Clodové* wt te harden, begaf sich al vluchtende nae *Tholouse*, om onder de vleugelen van *Alarick* der Gotthen Koning veylig te schuylen. *Clodové* staende nae een volkoemene overwinning ende de opper-heerschappy, liet *Alarich* door gesanten aendienen, dat hy *Syagrius* flux zoude over-leveren, ofte zonder dat zyne wapenen proeven. *Alarich* vreesende den toorn van den gewapenden Koning, gaff *Syagrius* over, die sijn neck onder de bijl moeste buygen. Waer nae hy *Soissons* en andere Steeden met verdrag in-kreeg, ende verbreyde de paelen sijns Rijx tot aen de * Loire. Men segt, dat *Chararich*, wachtende op 't wt-vallen van den vorigen strijd, den mantel op twee schouderen droeg, in twijffel staende, wien van beyden hy in 't gevecht zoude mede vallen; ende hier in na-volgende 't voorbeeld van den ouden *Mettus Suffetius* Koning van Alba. Hier eyndigd het Rijk der Romeynen in Vrankrijk, nae dat *Augustulus* voor weynige Iaeren van de Gotten wt Italien, wt Romen, ende van de Keyser-kroone was verstooten. Daer nae nam *Clodové* voor verscheyde oorlogen te dempen, waer van de eerste was die van Duringen, de tweede tegen de Allemans, daer na de Borgondische, ende de vierde die tegens *Alarich* is aengeheeven. Zyne leste tochten deed hy op zyne landsluyden, ende eenige minder-voogden, ofte (zoo men die doen noemde) Franksche Koningskens. In den Allemanschen oorlog is dit verhaelens weerdig, dat hy, na 't af-leggen van dien, meermaels van zyne vrouwe *Clotild* tot het belijden van den Christelijken Gods-dienst zijnde aengeprickeld, op 't leste een in-val heeft gekreegen om den doop te ontfangen, ende 't volk vermaend zyne voetstappen nae te gaen. Behalven andere Kerken-gebruyken, noemde de Bisschop * *Remy* met den doop bezig zijnde, den Koning een * SICAMBER, duydliken hier mede ende als met een vinger wyzende op den eersten oorsprong van de Franken. Gelijk mede * *Sidonius*, een van de geleerden in die eeuwe, aen een *Frank* niet alleen den toenaem geeft van een *Sicamber*, maer ook van *een nagebuer van de Wael*. Wat de Sicambers betreft, is * vorens beweesen, dat hun woon-plaetsen aen weder-zijden des Rhijns meest op den Gelderschen bodem hebben gestaen. Van dien dag af is dit volk zoo yverig ende volstandig gebleeven by 't Christen-gelooff, dat het zich noyt van de Arriaensche Kettery, daer de Gotten mede bezoedeld waren, noch van eenige andere dwaelleeren heeft laeten betooveren. Ten welken opsichte ende wegen dese verdienste, de Koningen van Vrankrijk, herkomstig wt den Franken, met een byzonderen eeren-naem van ALLER-CHRISTELYKSTE Koningen zedert altoos zijn vercierd geworden.

18. In den krijg met *Alarich* dient dit voor al niet over-geslaegen. *Anastasius* Keyser in 't Oosten, verwonderd staende over zyne heerlike daeden, zond wt Mesopotamien aen hem geschenken ende brieven, met de vergunning van 't Burger-meesterschap van Romen. *Clodové* die geen kansen af en sloeg ende geen vuyr liet wtgaen, ontbood sijn zoon *Diderick*, ende verschreef onder zyne Franken een vier-dagh. Als dese met hoopen t'zamen-krielden, heeft hy in de Martens kerk zich om-gedaen de Keyserlyke gewaeten, met een purperen-tabbaerd, een krijgs-mantel, ende een gouden kroon met kostelyke gesteenten in-geleyd. Daer nae te paerd klimmende, reed met een prachtigen sleep van de zyne door de Stad. Ten lesten goud en silver onder 't volk te grabbel werpende, wierd met gemeene stemmen voor Borgermeester en Keyser wtgeroepen. Van * *Tours* nam hy zijn reys nae *Parijs*, blyvende aldaer een wijle leggen, ende beraedslaegende, hoe hy de andere Frankische Koningskens, met naemen *Sigebert*, *Chanarick*, ende *Rachnachar* best zoude verpletten. *Sigebert* was meester van 't gantsche land van Colen aen deeze en geene zijd des Rhijns, die *Clodové* by Zullich in den strijd tegen de Allemans had geholpen, ende zich liet verluyden, dat hy tot dienst des Konings zijn bloed had geplengd, een zwaere quetzuer ontfangen, ende daer voor geen grooten loon en dank ontfangen. *Clodové* deed ondertusschen beloften aen deses zoon *Clodorick*, dat hy nae zijns Vaders dood voor-zeeker des zelfs plaetse zoude bekleeden. De Iongeling leggende de woorden van den Koning zoo wt, als of hy zijns vaders dood zoude hebben te ver-ylen; nam de gelegentheid waer, dat zijn vader van Colen over Rhijn was gegaen, dien hy doen op de hielen volgde ende in 't * Wester-wald vermoorde. *Clodové* rond wt voor al de weereld belydende, onbewust ende onnoosel te zijn aen dit grouwlijk bedrijff, wrook desen vader-slag aen den hals van den zoon, ende wierd met bewilliging der onderzaeten in dat Rijk mede in-gehuld. *Chanarick*, een man van een sterken aenhang, scheen luttel op den Koning te passen, ende was in den slag tegen *Syagrius* in twijffel geweesd, wien hy van beyden de hand zoude bieden. *Clodové* met een innerlijk wroegen hier op denkende, ofte (om den spyker op 't hoofd te slaen) door allerley weegen en streeken zich zoekende te rijken *, dwong den vader t'samen met sijn mondigen zoone den Monikskap aen te trecken. De Iong-gezel tastende op de stoppel-hayren van zijn baerd ende op zijn geschooren kruyn; sprack yet schamperlijx op den Koning, die zulx hoog opneemende, hun beyde om 't leeven hielp. Daer nae is *Clodové* tegen *Rachnachar*, Koning van Camerick en Atrecht, een wulps mensch, ende die seer op sijn adel stofte, te velde gegaen. De oorsaek van toorn en oneenigheid was onder anderen, vermits hy openbaerlyken en steeds in den mond had, dat hy als een achter-neef van *Clodio* de naeste was tot de kroon der Vranken. 'tWelk alsoo 't niet wel en klonk in de ooren van *Clodové*, liet hy hem neffens zyne broeders door een snooden treck om-brengen. Dewijl *Clouys*, de buyten-landsche oorlogen nu meerendeels af-geleyd

513. zijnde, deſe en gelyke dingen binnen 's lands bedrijft, is hy ongeveerlyken twee iaeren hier nae ontſlaepen, een byſter *en onbezuyſd man, ende die meer werx hadde gemaekt van de grootſheid des weerelds, dan van God ofte zyn eygen bloed, eer en eeden. Hy liet achter vier lijfs-erven, van d'welke *Childerick* het Rijk van *Parijs*, *Clotayr* van *Soiſſons*, *Clodomir* van *Orleans*, ende *Diderick* de kroon van *Metz* be-erfde. *Metz* was de hooft-ſtad van 't gebied van *Auſtraſien*, 't welk wel zoo groot was als *Duyts-Frankenland*, (alſoo genoemd ten opſichte van 't *Roomſch-Frankenland*, anders *Normandyen*) vermits het zich langs den Rhijn en Maeſe wtſtreckte, ende in ſyn kring niet alleen Boven- maer ook Neder-Duytſ-land begreep, ende neffens de Brabanders en Gulichers ook onſe Gelderſche en Betouwers tot de Zee toe.

*Vid. Tanſſeni Mars Gallicus l. 1. St fas cadendo cæleſtia ſcandere cuiquam, Hinc ſoli cæli maxima porta patet.

*Mediomatrices.

*Neuſtria.

19. *Diderick* duldende in den aenvang ſyns Rijx der Deenen in-valen zee-ſtrooperyen, zond daer nae ſyn zoon *Theodebert* met een ſteeuwig leger tegen hun Koning *Gotilach*, die geklopt en verſtroyd zynde, den buyt ende overwinning liet aen *Theodebert*. Ten welken tyden 't Rijk der Franken ſeer is wtgelegd, ende door den toeval van de *Bretons* tot een merkelyken aenwas gekoemen. Want als de Franken en Duytſche, de Bretons hun nabueren ſich onderdanig ſochten te maeken, met alle macht beſprongen, en haere landen ſteeds door-liepen, ende eyntlyken ſaegen, dat ſy van haer oude manhaftigheid ende trouw tegens den Romeynen niet waeren af te leyden noch ook wt te royen, baeden ſy dat de Bretons met hen in verbond en gemeenſchap van van houwelik wilden treeden; welke voor-ſlag hen niet vreemd en docht, alſoo zy beyde den Chriſtliken dienſt waeren toe-gedaen. De Roomſche ſoldaeten, aldaer in bewaeringe leggende, zoo hen de wegh nae Romen was af-geſneeden, leverden allenxkens hun vaendels ende overige plaetſen in handen van de Franken en Bretons. Als daer na *Diderick* verſcheyde oorlogen tegen *Hermanfred* Koning van Tongren, ofte (zoo andere melden) van Duringen, als mede tegen de Borgondiers by de hand had genoomen, ende met voorſpoed wtgevoerd, liet hy ſtervende 't Rijk over aen ſyn zoon *Theodebert*, na dat effen

516.

* Britanni Aremorici. *Conſule autorem pag. 40. & ſeq.*

536. te vooren een ſtert-ſterre aen den hemel had gelicht. *Theodebert*, die, zoo 't ſchijnt, aen den Rhijn ongequeld bleeff, ging tegen *Amalarick* Koning der * Weſter-Gotten in Spanien oorlog voeren, dewijl hy aen de Arrianerye vaſt zynde, de Koningin *Clotildis*, haer kerk-gang doende, onder andere ſmaderyen met vuylnis had laeten bewerpen. *Theodebert* ſnelde zich op ſyns Suſters klachten, met een macht van volk nae Spanien, alwaer hy *Amalarick* op de vlucht achter-haelde, ende ter dood bracht, met hem ſleepende den Koninglicken ſchat ende ſyne ſuſter, welke onder wegen is geſtorven, ende te *Parijs* by haer grootvader *Clodové* begraeven. *Theodebert* ſyn wedertocht door Vrankrijk nemende, maekte zich met een meeſter van de landſchap over de Rhone, welke *Amalarick* van *Athalarick* had gehandeld. Hier op is gevolgd een verdrag ofte t'zaemenſpanning der Franken en Gotten tegen den Keyſer *Iuſtiniaen*. Maer de kans keerende, als de Franken onlangs daer nae van den Keyſer tegen de Gotten waeren opgemaekt, hebben ſy by die gelegentheid 't land van Provence in Vrankrijk in handen gekreegen. Als middeler tijd de oorlog in Italien tuſſchen den Roomſchen Veldheer *Beliſarius*, ende de Gotten voort-ging, heeft *Theodebert* (om zyn verbond t'effens niet af te gaen) duyſend Borgondiſche, doch geene Franckſche voet-knechten, den Gotten in Italien te hulp geſchickt, hen belaſtende wt te ſtroyen, dat zy met onweeten van den Koning waeren vertrocken. 't Volgende iaer, als den Gotten de pipſchier was gebrooken, gaende ſyne begeerlikheid boven de beloften aen den Romeynen ende Gotten gedaen, bracht *Theodebert* een geweldige macht Franken door de Alpes op den bodem van Genua; iaegende in ſyn eerſte aenkomſte de Gotten en Grieken wt hun leger-ſtede. Maer wanneer de roode loop terſtond zyn geheel heyr ontſtack, heeft daer-en-boven *Beliſarius* door brieven *Theodebert* zyn eed ende verbond met den Keyſer te gemoet gevoerd. *Theodebert* alles overweegende, bevroedende mede, zoo hy zich langer in Italien op-hield, dat de overige troppen door de ſterfte of 't ſweerd verſmeltende, hem in gevaer ſijns levens zouden ſtellen, is zonder langer vertoef weder met goed gemack nae Vrankrijk gekeerd.

539. 20. Daer na overweldigde *Totilas* der Gotten Koning de Stad Romen (blaekende middelerwijl een yſſelike ſterre aen de lucht) ende nam *Vitiges* daer binnen gevangen. *Totilas* hoog-hertig op deſe zeegen, verſocht dat *Theodebert* hem, als Koning van Italien, ſyne dochter ten houwelijk wilde beſtaeden: dan kreegh voor bericht, dat het geen Koning van Italien geleek, de hooft-ſtad Romen zoo onmenſchelyken te verdelgen. Ondertuſſchen wierd tuſſchen den Franken en Gotten een beſteck beraemd, dat yeder 't zyne onbeſpeerd zoude behouden, ende aen weder-zijden geen vyandſchap worden gepleegd; zoo 't gebeurde, dat *Iuſtiniaen* door *Totilas* wierd over-heerd, zoud het elk vry-ſtaen by de hand te neemen, 't geen hy te raede mochte vinden. *Theodebert* zeer onvertſaegd ende onruſtig van aert, nam voor midden in den brand van den Italiaenſchen oorlog, den krijg in Thracien over te zetten, ende *Conſtantinopelen* te belegeren, dewijl *Narſes* Veld-overſte van *Iuſtiniaen* met zijn Griex leger in Italien doende was. Waer op het volk van alle kanten by een wierd getrocken, ende gants Duytſ-land met Hongaryen gaende gemaekt, ende elk in 't byzonder aengeſprooken, dat men niet en moeſte gedoogen, dat *Iuſtiniaen* zich met de valſche toe-naemen van * Duytſchen- en * Franken-Temmer ging oppronken. Dan *Theodebert* is, in het toe-ruſten van dien oorlog, zoo hy ter iacht reed, aen de wonde van een raſenden bul, die door het bos loopende een tack van een boom op zijn hoofd ofte borſt ſtiet, ofte (zoo andere voor-geeven) aen een langduyrige quijninge uyt de levende weg-geruckt. Na hem kam * *Thibald* de derde Koning van Auſtraſien, die dadelijken van *Iuſtiniaen*, doch te vergeefs, wierd na-gegaen, om t'zaemender-hand de Gotten te be-oorlogen. Ondertuſſchen gingen * *Leutar* en *Bultin*, zijne Stadhouders over de Allemans, met het overſchot van de Gotten een verdrag maeken ('twelk *Thibaud* met goede oogen aenſag, immers niet en ſtrafte) ende brachten wt de Allemans en Franken, die aen de Maes, Wael en Rhijn woonden, op de been een leger van bykans 70000. mannen. Met welke troppen zy *Fulcar*, den Overſten van de Herulen hebben geſlaegen;

* Germanici Franciſci.

552.

* Tirabaldus. Thibaut.

* Leuta

dan

ſlan zijn zelve na veel treffens ende nederlaegen, ende met verlos van hun Overſten, allegader eyndlijken geſneuveld. Daer nae ſtierf de Koning zonder geboorte na te laten, na dat te vooren vreemde teykens aen den hemel waeren aengemerkt.

21. Na hem is zijn oud-oom *Clothaer*, zoone van *Clodové*, aen de kroon geraekt, ende nae ſes iaeren *Sigebert*. Wiens eerſte bekommernis was, zich met den Keyſer *Iuſtiniaen* te verdraegen, de Hunnen, die omtrent den Rhijn ſochten in te booren, te verdrijven, ende weder te bemachtigen 't geen hem van zijn broeder *Chilperick* was af-handig gemaekt. Dit gedaen, ſloot hy met 569. zijn broeder eene vreede; ende troude op 't volgende iaer *Brunechild*, dochter van *Gogo*, Koninglijken Hof-meeſter in Spanien. De Koning verſtaende, dat de Saxen met de Deenen over Rhijn waren geſtreecken, heeft om heur in-vallen te verhoeden den Overſten *Lupus* derwaerts afgeſtuyrd, die 'er eenige duyſenden by zeekeren * ſtroom neder-maekte. Nae 't af-leggen van deſen oorlog zijn de broederlyke onluſten wederom opgebrooken. Want na dat *Theodebert*, wt laſt van zijn vader *Chilperick*, *Tours*, **Poictiers* ende d'aenpaelende Steeden omtrent de Loire had in-genoomen, kerken ende klooſters geſchend, bracht *Sigebert* wt hevigheid zyne onderzaeten aen den Rhijn tegen zijn broeder in de wapenen. *Chilperick* onmachtig zulk een macht weder te ſtaen, hield aen om vrede, welke hem op zulke voorwaerden is vergund, dat hy de landeryen by hem ofte by zijn zoone veroverd, op ſtaende voet weder zoude hebben in te ruymen. De ſaeken zonder bloed te plengen ende in der vriendſchap by-geleyd zijnde, is 't Rhijnſche krijgs-volk met een machtigen roof weder-gekeerd. *Chilperick*, onaengeſien het verſche vredens-beſluyt, onderſtond de geweſten van zijn broeder *Sigebert* op nieuws gewapender hand door te loopen, ſteekende de boerſchappen, ſteden, ende Sloten al om in brand. *Sigebert* zijn heyr weder by een roepende, is op een nieuw tegen zijn broeder op-getrocken, ende in 't vervolgen van hem, zelf by *Doornijk* door ſchalkheyd vermoord. *Childebert* is zijn vader in 't rijk van 581. Auſtraſien gevolgd. *Merové* de zoone van *Chilperick*, nam *Brunechild*, zijns ooms nae-gelatene weduwe, ten houwelijk, die eer lang daerom aen 't leven is geſtraft. *Childebert* een weynig boven zyne kindſche iaeren zijnde, begon alreeds van krijg en oorlog te ſnuyven, ende nae dat hy eens en andermael van den Keyſer *Maurits* tegen de Lombardiers was opgehiſt, bracht hy eyntliken een geweldigen hoop volks in Italien. Maer den oorlog niet nae wenſch af-loopende, is hy t'zamen met zyne vrouw door onderlijke oneenigheeden omgekoemen, hebbende tot zyne erven *Diderick* Koning van Borgondien, ende *Theodebert*, den ſeventſten Koning van Auſtraſien. De eerſte ongelegentheyd bejegende hem van *Cacan* 602. Koning der Hunnen, die, over Rhijn gaende, op zijn bodem beſtond te ſtroopen; dan wierd terſtond met geld af-gekoft. In 't zelve iaer wierd Keyſer *Maurits* door *Phocas* onthalſd, nae dat te voren een droevig geſternte aen de lucht was geopenbaerd, als me de drie iaren daer na, wanneer de broeders *Theodebert* ende *Diderick* met hun neve *Clotaer* in een burgerlyken ſtrijd waren ver- 610. werd, ende noch veel heftiger, vijf iaeren geleeden, beyde gebroeders tegen een. In dien oorlog lag *Theodebert* twee-werf onder, die zijn leger wt de troppen van Reims weder gevuld hebbende, ende ſiende dat zijn broeder door 't bos van Ardenne over de Maes tot hem kam aenſtooten, na Colen ende zoo na Zullich is geweeken, alwaer zyne macht verſtroyd is, ende hy zelf geſtruykeld, nae-laetende een onmondigen zoon *Merové*. *Diderick* verſocht duerende deſe zijdigheden op *Clotaer*, hy wilde geen van beyde byſtand bieden, met beloften, dat in val van overwinninge hem zyne ontweldigde ſteeden weder zouden werden gegeeven. Als *Clotaer* naderhand hier op drong ende de Steeden en vlecken van zijn neve *Theodebert* in voor-raed vaſt in-nam, heeft zich *Diderick*, trotz op zyne voorleedene gelucken, daer tegen gekant, tot dat hy ten leſten by Metz in een ſlag blyvende, zijn geheel Rijk aen *Clotaer* moeſt over-laeten.

22. *Cloţaer* alzoo buyten vermoeden drie kroonen, van Franken, Borgondien, en Auſtraſien op 't hoofd krygende, keurde zijn zoon *Dagobert* 628. na dertien iaren tot Koning, die in de Stad Metz nae ouder gewoonte zijn hof-houding heeft geplant, ende nae twee iaeren by doode van zijn vader het volle beſit van Auſtraſien en Franken ge-erft. Onder hem ſtonden (beneffens Hoog- 630. ende Neder-duytſ-land, ende daer onder het hedendaegſche Gelderland) ook de Over-Rhijnſche Duytſche, Saxenaers en Duringers; wt alle welke volken hy een leger op de been bracht, waer mede hy de **Slavoniers*, die daegelijks met ſterke ſwermen zyne landen in-vielen, binnen hield. Ende als zy naderhand niet af en lieten van als voor heen te rinkel-royen, gaf *Dagobert*, die aen deſe zyd Rhijns in Vrankrijk hem onthield ende andere oorlogen om handen had, aen zijn zoon *Sigebert* over het Rijk van Metz, om de volken aen den Rhijn te gebieden, ende de Slavoniers met een te breydelen. *Sigebert* geſtild hebbende de oproerte, by *Rudolf* zijn Stadhouder over Rhijn verweckt, als hy kleynen hoop ſagh om kinderen by zyne gemaelinne *Frideberg* te teelen, heeft eenſdeels met believen ende eensdeels in ondank van eenige zyner Raeden, voor zijn kind en erve aengenoomen eenen *Ildabert*, zoone van den Ritmeeſter *Grimoald*, om dat in hem een Koninglyke deftigheyd wtblonk. Maer het kind, korts daer nae wt *Frideberg* gebaerd, bracht het rijk in droevige ſcheuringen. Want zoo haeſt *Sigebert* van een wild zwijn op de iacht was dood gebeeten, heeft *Grimoald* des Konings drie-iarig zoontien *Dagobert*, 't welk hem van *Sigebert* op ſijn ſterf-bedde hooglyken was bevoolen, geſchooren nae Schotland geſchickt in een Moniken-klooſter; ende zijn eygen zoon (die van *Sigebert*, alleen wt wanhoop van rechte lijfs-erven te wirnen, onwiſſelyken ende te vroeg was aengenomen) voor Koning van Auſtraſien gegroet. *Dagobert* is korts daer nae in Schotland over-leeden. Maer de Franken, ende die aen den Rhijn, merkende *Grimoalds* meyneed, hebben t'ſamentlyken zyn zoon in een gevecht nedergehouwen. *Grimoald* zelf verſleet met groot 658. ſammer te *Pavijs* zyn leven in de boeyen. De Frieſche Schryvers macken hen zelven en anderen wijs, dat haer Vorſt *Rabbod* een luttel te vooren zoo wijd ſyn leger en wapenen had omgeſwierd, dat hy Nimmegen ende alle tuſſchen-

* Slavi ſeu Vinidi.

plaetſen bemachtigende, een teyken met weynige letteren aen de Hoener-poorte aldaer had laten wt-houwen, * dat *dus verre zyn ende 't Frieſche Rijk was ſtreckende.* Doch wat hier van te houden zy, hebben wy elders wyd-luftiger aengetoogen.

* *Hue uſque ins Stauria. Siet in de beſchryving van Nymegen.*

23. Hier na is 't Ryk van Auſtraſien aen *Clodové* den tweeden van dien naem, Koning der Franken, opgedraegen, die zyn tweeden zoon *Childerick* daer heen zond, om den ſtaf aen te vatten. Want het Franken-rijk hing den eerſtgebooren *Clotaer* na zyns vaders af-ſterven boven 't hoofd. Welke als nae doode terſtond van zyn vader alle Rijx-ſaeken zyn Hof-meeſter *Ebroin* op den hals ſchoof, ende zelfs korts daer aen zonder erven ſtorf, kond *Ebroin* lichtelyken ſpeuren, dat zyn ontſag en rijk wt was, indien *Childerick* Koning van Auſtraſien zyns overleden broeders ſtoel betrad. En dewijl *Wlfrald* in het andere Rijk hoofd van 't hoff was, liet hy *Diderick*, den ionger broeder van *Clotaer* voor Vorſt der Franken wt-roepen. Maer de macht der wetten vermocht meer dan de raed van *Ebroin*, ende wierd *Childerick* de oudſte broeder van de Standen ontbooden, *Diderick* in tegendeel tot een merkelyke ſchand-vleck geſchooren, ende *Ebroin* nae * *Luſſon* in een ballingſchap verweeſen. Dan alzoo *Childerick* hem niet beter en droeg dan zyn broeder, ende in 't beſtuyr van land-ſaeken zyn Stadhouder in alles beliefde; was hy wel Koning van naem, maer niet in ſtaetigheid en vermoegen. Onder zyne regeeringe wierd een grouwzaeme ſtert-ſtern aen de lucht geſien, ende onlangs daer naer *Childerick* van de zyne op de iacht vermoord, t'zaemen met zyne bevruchte huyſvrouwe *Bletild*, op dat des vaders dood van * 't kind zoude blyven ongewrooken. De geſwoorene hebben hier op den geſchooren *Diderick* wt het klooſter van *Denijs* gehaelt, ende tot beyde ryken van Franken en Auſtraſien verheeven, ſtellende *Leudes* tot ſijn Hof-meeſter. *Ebroin* dit verneemende, ſtelde zich van ſtonden aen in, ende drong ſich zelven, verraſſende *Leudes*, in ſyne oude bediening. De Raeds-heeren bevreeſd voor de ſchelmſche ſtreeken van *Ebroin*, kooſen de neven *Pipin* ende *Martin* tot Overſten, die den vyand met een tamelik leger ſchier aen de grenſen van Soiſſons beiegenden; daer aen weder-zyden heftiglyken wierd geſchermutzeld; doch *Ebroin* behield het veld. *Pipin* t'elkens van peerden verwiſſelende, is het ontvlucht. *Martin* begaf hem binnen * *Laon*, tot dat hy op 't aenraeden van den Biſſchop te Reims tot een t'ſamen-ſpraek verſtaende, ende vergeetende, hoe fielteliken *Leudes* onlangs was verkloekt, van dien eerlooſen ſchijn-heylig met al ſyn geſin en overig volk is vermoord. *Ebroin*, na dat hy, opgeblaeſen van trots, *Ermefrid* by gevale een quaeden dag had gedreygd, ende deſe voor ſyn leven ſchroomde, is ſchielyken ten leſten en nergents op vermoedende in der nacht verworgd. Deſen booſwicht aen kant zijnde, ſtelde *Diderick* een man van grooten huyſe met namen *Veratio* tot opſichter van ſyn Hoff, door wiens beſtel *Pipin*, die de Koninglyke troppen meermaels had verſtroyd, in genade wierd ontfangen. Nae 't afſterven van *Veratio*, kreeg *Bertaer* het onder-bewind; tegen wien, alſoo hy oploopend van zinnen was, ende noch min bedreeven, de Edele t'ſaemen ſpanden; ende wierd t'effens met den Koning *Diderick* veriaegd, ende door toedoen van *Anſfledis*, ſynes vrouwen moeder om hals geholpen. Ende ſoo kam 't Rijk aen *Pipin*, die nae Auſtraſien ontbooden zijnde, tot het beſtuyr van 't hoff *Nordebert*, ende *Diogenes* ſyn oudſten zoon, by *Plectruyd* gewonnen, tot Hertog van * Champagne verkoos.

* *Lugdunum.*

676.

* *Deſipit, accedens qui patrem pignora ſervat.*

* *Laudunum.*

* *Campania.*

24. Omtrent deſen tijd is den Betouwers, Sicambers, Vrieſen, ende andere aengrenzende volkeren 't licht van de Chriſtelyke kennis ontlooken, nae dat de herten al voor heen van den iaere 355. daer toe waren geſchickt. Want alſdoen te Colen de beginſelen van den Gods-dienſt al waren geleyd, ende daer toe huyſen en rotplaetſen ge-eygend. 't Is een vermaemde loff van Engelland, dat het van tijd tot tijd in Godvruchtigheyd heeft wt-gemuyt, en ook ſoodaenige mannen ſyne over-bueren toe-geſchickt. Want 687.
Wilfred eerſt van daer herwaerts nae Vrieſland (waer onder, nae de doen gewoonlyke wyſe van ſpreeken, ook ſchuylden deſe en de nabuyrige gehuchten) wierd af-geſtuyrd, om een deur te te openen tot de Godlyke geheymeniſſen. Tot de ſyne weder-keerende, verſocht hertelyken, dat *Wigebert* herwaerts over mocht koemen, een man van ſonderlinge heyligheid, dan die met meer yver als baet het zielen-werk en ſyn aen-bevoolen plicht wtvoerde. Weshalven de Eertsbiſſchop *Egbert*, droevende over des ſelfs onvruchtbaere wederkomſt, ende dat de loop van de ſaligh-maekende Leer door die oorſaek was geſtut, twaelf in geleerdheid ende onbeſpraekt leeven wt-teykenende mannen nae deſe landen afveerdigde, te weeten *Willebrord*, *Suibert*, *Acoba*, *Wigbert*, *Willebald*, *Wimbald*, *Livin*, twee *Ewalden*, *Verefrid*, *Marcellin* ende *Adelbert*. Deſe nae Utrecht een Betouwſche Stad ſich wendende, ende met alle ernſt ſoo een heylig werk by de hand vattende, vonden de luyden aldaer ſeer hals-ſterk, ende in alles weder-berſtig. *Radbod* liet *Wigbert* in Vrieſland, daer hy hem te voren voor Chriſten had bekend, met groote ſmerten om 't leeven brengen. Maer als de wereldlyke hand van *Pipin* tegen dien God-vergeeten Koning wierde aengeroepen, kreegen de ſaeken onder ſulk een hulper beter voort-gang. Onder anderen verkondigde *Suibert* Gods woord onder de Batavieren ende Sicambers met groote vrucht, ende voort in Engelland weder overſcheepende, wierd eerſte Biſſchop over deſe volken verklaerd. *Willebrord* na Romen treckende, om den Paus van ſyn goed weder-vaeren te verwittigen, ende aldaer Erts-biſſchop gemaekt zijnde, ging ſyn ſtoel veſtigen binnen Utrecht aen den Rhijn. Naer gehoudene kerken-vergadering aldaer, is *Werefrid* nae de Betouwe heen geſtuerd, ende *Marcellin* na Over-Yſſel. Ende alſoo is van tijd tot tijd het zaet van 't geloove in deſe Nederlanden meer en meer voort-gewortelt.

25. Naeſt *Diderick* kam, door de kuypery van *Pipin*, hofmeeſter en Hertog van Braband, ſyn ſoon *Clodové* de derde. *Pipin* had beneffens ſyne echte vrouwe *Plectruyd* (dochter van *Grimoald* Hertog van Beyeren) eene *Alpaidis* tot een boel. Waer over als *Lambert* Biſſchop van Tongren hem met ſcherpe woorden door-nam, aenhoudende dat hy ſyne byſit ſoude verwerpen, is daer over de Biſſchop van haer broeder *Dodo*, op 't aenſtooken ſelfs van *Alpaidis*, in 't 40. iaer ſyns Biſdoms, 694.

Biſdoms, ſoo hy aen 't outaer zat en bad, ſchandelyken vermoord, bekoemende een gelijk loon met *Iohan den Dooper*. Gods geeſſel bleef den moordaedigen hoop ook niet lang van den rug. *Clodové* is, zonder yet denkwaerdigs te beſchicken, vermits hy gelijk zyne voorgangers alleen den blooten naem van Koning voerde, wt de wereld geſcheyden, laetende aen zyn broeder
698. *Childebert* den tweeden zyne Kroone; die inſgelyken geen groot geſagh en had, dewijl *Grimald* zoon van *Pipin* op-ſiender van 't Hoff alle rijx-ſacken door zijn hoofd en handen liet gaen, die naderhand aen 't outaer van *H. Lambert* voor
713. zyn ſiekelyken vader een gebed doende, door zyn vyand * *Rangaer* een Vries wierd gepriemd. Wiens zoon *Thibald* noch ſeer iong terſtond in ſyns Vaders ſtede is getreeden, ende zyn grootvader *Pipin* korts daer aen heeft verlooren. Welke als wt de Genees-meeſters verſtond, dat zyns levens draet haeſt ten eynde zoude ſchieten, mackte hy *Karel Martell*, zijn zoon in onecht by *Alpaidis* over-gewonnen, tot Hertog van Auſtraſien, ende is alſoo vol van eer ontſlaepen. Dan *Martell* is niet lang daer na, wt laſt van *Plectruyd*, weduwe van *Pipin*, te Colen in hechtenis gebracht, ende dewijl hy daer ſit, is *Childebert* in 't
716. volgende iaer geſtorven. Doen wierd Koning van Franken ende Auſtraſien *Dagobert* de tweede, die in aenſien en macht zyn vader mede niet overſteygerde. Daer nae is 'er tuſſchen *Thibold* bewindhebber van 't Koninglyke hoff, ende *Raginfred*, (onder den vorigen *Chilperick*, broeder van *Dagobert*, geweeſden Ritmeeſter) een innerlyke knijp gereeſen. *Chilperick* met ſyn aenhanger *Raginfred*, zyn, na verſcheyde vyandlyke inbreuken in 't land van Colen ende nae verwoeſting van den Rhijn-ſtreek, van *Plectruyd* door geſchenken omgekoft, ende weder na hun gebied gekeerd. In 't volgende Iaer is 'er een hard treffen voor-gevallen. Want als *Thibald* in den hoogſten nood ſteekende, al vluchtende ontvlood, had het *Dagobert*, die als een ſlaef van deſen zyn knecht was, zoo quaed als 't diende, om zyne kroon op 't hoofd te houden. In dit iaer ſoud *Suibert* zyn geruſt, die alle moegelyke vlijt had te werk geleyd, om de volken aen ende
718. omtrent den Rhijn den wegh te baenen nae den hemel. Twee iaeren laeter is *Karel Martell* wt zyne gevangenis te Colen geraekt. Als deſe hem in de bediening van 't hoff met alle middelen ſocht in te krooden, ende *Dagobert* 's iaers daer aen wt de weereld verhuyſde, heeft hy *Clotaer*, oom van den af-lyvigen tegen dank van andere opgemaekt, ende tot Koning van Vrankrijk en Auſtraſien gekoozen, ſtootende *Diderick* ende *Childerick*, ionge kinderen van *Dagobert*,
720. in een Kloofter. Daer na is hy tegen der Vrieſen Koning *Rabbod*, die nae den Rhijn af-daelde, dapper ſlaegs geweeſd. 't Volgende iaer, *Raginfred* verſlagen ende *Clotaer* overleeden zijnde, als nu al 't pack op zyne ſchouderen leunde, koos
723. hy *Chilperick*, broeder van *Dagobert* tot Koning. Na twee iaeren, de ſaeken in Vrankrijk af-gemaekt zynde, trock hy over Rhijn tegen de Saxenaers, ende dwong ze binnen hun hocken te blyven.

26. *Chilperick* naderhand koemende te overleeven, heeft *Martell* den zoon van zyn broeder *Dagobert*, *Diderick* wt het kloofter (waer in hy met zyn broeder *Childerick* was geſteecken) verloſt, ende aen 't Rijk geholpen. 't Leed twee iaeren, ende daer verſcheenen in de * Louwmaend 15. daegen lang twee vierige ſtert-ſterren, de eene nae 't opgaen, ende de andere nae 't daelen van de Son. Hier nae keerde ſich *Martell* na Vrieſland, ende nae 't neder-ſlaen van hun Overſten *Poppo* weder aen deſe zyd Rhijns. Omtrent deſen tijd is in den Heer geruſt *Willebrord* Biſſchop van Utrecht, ende in zyne ſtede gekoemen de Engelſche *Bonifaes*, te vooren *Winfrid* ofte *Werenfrid* geheeten. *Willebrord* verkreeg onder anderen van *Karel Martell*, dat onder zyn Biſdom ſouden gehooren de Stad *Tiel*, ende *Elſt* (doen *Eliſte* en ook *Marithaime* genoemd) een Betouwſch dorp met een Slot tuſſchē Nimmegen en Arnhem, 'twelk den grondheer *Everhard* * om zyne ontrouwe tegens de Kroone der Franken ende ongeloovigheid onder 't ſchijn van recht was af-genoomen. Voorts leefden de Franken omtrent deſen tijd als in vreede, meeſt door de verdienſten ende dapperheyd van *Martell*, die nae 't overwinnen van de Gotten ende 't wt-iaegen der Saraceenen, ook de Saxenaers ende Vrieſen, over den beneeden Rhijn, na zyne wenken dede hooren. De Vrieſen verſloeg hy, na 't getuychenis van *Aimonius*, in een ſcheeps-ſtrijd op den ſtroom van * *Burden*, vernielende niet alleen allenthalven de heydenſche troppen, ende hun Afgoden en vier-kerken verbrandende, maer ook om 't leven helpende haeren Vorſt *Rabbod*: hoewel 't gemeen gevoelen, geveſtigd meeſt op het ſchryven van de eeren geloof-waerdige Moniken mede-brengd, dat *Rabbod* niet vechtende ofte in een ſlag is om-gekoemen, maer op den derden dagh, nae dat hy ſyn goed voor-neemen in der haeſt bezyden zettende, ſyn eene voet wt den doop-vunt had geruckt, ſeer iammerlyken op ſtaende voet van den Duyvel is geplaegd, ende door een ſchielyken dood wech-gehaeld. *Diderick* ſonder kinderen
741. af-ſtervende, is ſyn broeder *Childerick*, de derde van dien naem en leſte van ſyn geſlacht, Koning van Franken en Auſtraſien gemaekt. Omtrent de ſelven tijd heeft *Martell* mede den leſten tol aen God betaeld, die een onverwelkelyken naem heeft nae-gelaeten, 't Rijk der Franken, dat ſeer verwerd ſtond, in goeden ſtand gebracht, ende ſyne vyanden alle wegen ofte gedempt ofte getemd. Had tot navolgers ſyne zoonen *Carelman* Stadhouder van Auſtraſien, en *Pipin* van Franken, op wien *Childerick*, na de wyſe ſyner voorouderen, ſchuwende het gewoel en den omgang van de menſchen, alle ſaeken binnen en buyten 's-huys liet beruſten. In 't eerſte iaer ſyns Rijx, nae oprichtinge van den Chriſtelyken rucht, bedwong hy met een ongelooflyke raſſigheyd de Allemans, die onder den Overſten *Thibold* het iock zochten af te ſchudden. Daer nae
742. verwon hy in een ſtrijd *Odilo*, den Vorſt der Beyeren, en gunde hem een vreede: ende den meyneed der Saxenaers op hun land ende ackeren verhaelende, veroverde mede haer Slot * *Oſchenburgh*.

* Burdo, Borda, *ſeu* Bordalha, *fluvium iſte neſcio quis autoribus ævi illius indigitatur. Niſi forte poſt à Sinu auſtrali abſorptus ſit, vel aliud nomen adſumpſerit.*

* *Miſſchien is dit geweeſd het hedendaeghſche* Oſenbrugge. *Want Weſtfaelen wierd doen ter tijd met den naem van Saxen, als een goed deel daer van zijnde, gedoopt.*

* *Lauriſſar.*

* *Tabul. donationis habes apud autorem pag. 45.*

* Lampertus. ad annum 687. refert.

745. Twee iaeren laeter heeft hy de Allemans wederom in-getoomd.

27, Als deſe dingen ten deele door *Pipin*, ten deele door *Carelman* waeren verricht, kreegh *Carelman* ten leſten een tegen-ſin in de pracht en 't gedrang van de wereld, ende aen ſyn broeder 't geheel bewind van 't Rijk in handen gevende, trock nae Italien, daer hy een Monikskappe aen-trock. *Gripho*, de derde zoon van *Martell*, vernemende ſyns broeders geeſtelyken ſtaet, is ten leſten, nae dat hy door oor-blaezing van ſyne moeder ſich langen tijd vyandlyken had aengeſtelt, over Rhijn, nae de Saxenaers geſwooren vyanden van de Franken over-geloopen. Als *Pipin* in Saxen in-toog, om de vermetelheyd ſyns broeders ende van 't volk te tuchtigen, ende de Saxenaers hen aen de * Necker op een plaets doen *Ortheym* (ende nu miſſchien *Horburg*) genaemd, in 't veld vertoonden, is *Gripho*, noch op den Franken noch den Saxen vertrouwende, nae Bohemen gevlucht. De Koning *Childerick*, alſoo hy niet loflijks en beſchickte, ende aen niemand gehoor ofte ſpraek dan alleen aen ſyne welluſten den toom gaf, is door beſtel en toe-ſtemming van Pauws *Zacharias* (hier by koemende de brieven waer by *Pipin* hem nae ſyne verdienſten had af-geſchilderd) gedwongen den ſtaff te quijtteeren, ende by Regensburg in een klooſter onder te duyken.

* *Onacra, veteribus Nicer.*

751. In zijn ſtede wierd met gemeene over-eenkoming der Staeten van Franken en Auſtraſien gekoozen de ſelve *Pipin*, zoone van *Martell*, ende *Swanhild* (dochter van *Theodo* Hertog van Beyeren) ende te Soiſſons ingehuld. In den aenvang trock hy wederom tegen ende in 't gehucht van de Saxenaers, verdervende alles te vier ende te ſweerde. In deſen heyr-tocht wierd de Colenſche Biſſchop *Hildigaer* van dit boosaerdig volk omtrent de Weſer gedood. Gelijk mede *Bonifaes*, die van Biſſchop van Mentz naer dood van *Willebrord*, was gemaekt Erts-biſſchop van Utrecht, nae dat hy aldaer vijftien iaeren had gezeeten, van de t'ſamen-rottende Vrieſen by 't dorp (nu de Stad) *Dockum* om 't leven is gebracht, ende daer naer te Elſt in de Betouw onder-geleyd, verkreegen hebbende den eerennaem van Martelaer. In zijn plaets heeft men verwilligd *Gregoris* een Duyts, Abt van 't Martens klooſter, ende is als doen 't Erts-biſdom van Utrecht, nae veel gekijfs en haperings, in een Biſdom veranderd ende onder Colen geſteld. *Pipin* maekte naderhand de Saxenaers wat tammer, leggende hun op iaer voor iaer een ſchatting van 300. peerden. Twee iaeren daer nae openbaerde hem nae 't Ooſten een ſterre, in de gedaente van een balk. Omtrent dien tijd was 'er zulk een vinnige winter, dat het ys inde Noordzee eenige mijlen in 't rond veeler ellebogen dickte had; daer ſoo een geweldige hitte op volgde, dat loopende ſtroomen ende zelf ſpringwateren elders wt-droogden. Waer nae *Pipin* in 't iaer 768. de weereld verliet, nae dat hy omtrent over de 17. iaeren 't Rijk der Franken met ongewoone kloekheyd had bediend, achterlaetende *Karel* zijn zoon, die om zijne doorluchtige daeden en manhaftigheyd naderhand met den by-naem van den * GROOTEN is verheerlijkt.

754.

758.

768.

* *Carolus Magnus, Charlemagne.*

VIERDE

VIERDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

INHOUD.

1. *Merkelijke voorspoed der Vranken. Keyser Carel de Groot beoorlogd de meyneedige Saxenaers.* 2. *Herbouwt den Burght tot Nymegen; vele Saxens worden gedoopt, vvelker Koning Widekind ende andere Over-Rhijnsche hy verslaet.* 3. *Straft de afvallige Saxen, geeft aen Widekind en de andere Saxische stroopers genade.* 4. *Wreekt den moord zijner bond-vrienden ende dienaers: verdraegt met de Noordluyden ende Slavoniers.* 5. *Bereyd eene vlootte tot vveer van de Noord-mannen, ende verplaetst de moedwillige Saxens.* 6. *Voltreckt het Valk-hoff tot Nymegen, ende is met der Deenen Koning Godefrid in oorlog. Sijn zoon Lodewijk Keyser. Overloop van den Rhijn.* 7. *Rijx dag tot Nymegen. Duer stad vvech geschonken. De Deenen ende Vranken oneenig.* 8. *Eerste Graven van Cleve ende Teysterband. Onrust tusschen den Keyser en sijne zoonen.* 9. *De Noordmannen verwoesten Wijk, Antwerpen, Zee-land, Vtrecht, Nymegen ende Aken.* 10. *Eenige Velouwsche plaetzen aen de Kerk van Vtrecht geschonken. De zoonen van Lodewijk over de scheyding harer Rijken vereffend.* 11. *De Noord-mannen verslaen de Batavieren en Vriesen. Erick Heer van Wijk verzoent vveder met den Keyser.* 12. *Nieuvvigheeden van Heer Balduin van Heusden. 't Graefschap Zutphen. Opsteygeren der zee ende 't graeven van de Lecke.* 13. *Lothaer verwerpt sine vrouwe ende hertrouwt met Vastrade in ondank van den Paus.* 14. *Lodewijk Koning van Austrasien deylt sijne Landen onder sijne zoonen. Der zelver onderling besteck.* 15. *Sijn zoon Lodewijk loert op Vrankrijk, maer verdraegt ten lesten, ende slaet met den Noord-mannen.*

1. ONaengesien de Sicambers, Usipiers, met hun nabueren de Twentenaers en Westfaelingen, aen geene zijd Rhijns, duckwijls, als voor heen gezeyd, sich hadden verstout over Rhijn te koemen, ende de Roomsche bezettinge aldaer aen te treffen, konden zy echter hun voorneemen niet vol-voeren, dan nae 't aennemen van den geluckigen naem der Franken. Want hoewel de zelve een wijle tijds omtrent den stroom met de Roomsche macht moesten worstelen, hebben zy evenwel, eyndlijken door-breekende, de Fransche over-buyrte aen den beneeden Rhijn (waer van de geringste pluck niet en is onse Gelderland) ingenoomen: ende na 't verstooren niet alleen der Romeynen, maer ook van de Wandelen en Gotthen, die wt de bovenste Rhijn-paelen tot na Spanien waeren veriaegd, als mede nae het temmen van de Borgondiers en andere volken, heel Vrankrijk bemachtigd. In hoe beknoopten tijd dit alles zy beschickt, blijkt hier wt, dat van de tijden der Keyseren *Valeriaen* ende *Gallieen*, wanneer de naem der Franken eerst ruchtbaer wierd, tot op het Rijk van *Clodio* zoon van *Faramund*, die eerst aen dese kant Rhijns een vaste voet geset heeft, ongeveerlyken bevonden worden 170. Iaeren. Hier by reekenende den tijd tot desen *Karel*, zal 't alles nauwlijks 600. Iaeren konnen wtbrengen; want dese zijne vlerken beyde over Duytsland en Italien heeft wt-gebreyd; ende daer over ook de eerste van zijn geslacht Keyser van de Westersche landen is ingewilligd. In den aenvang deed hy alle vlijt, om de Saxenaers ende Noord-mannen, zijne felste vyanden, van den Rhijn ende van den hals zyner onderzaeten af te keeren. Want gelijk wel eer zich de Sicambers ende daer nae de Franken tegen den Romeynen, zoo hebben in tegendeel de Noord-mannen zich tegen de heerschappy en voorspoed der Franken steeds gekant. *Karel* leggende een Rijxdag tot * *Worms*, beraedslaegde daer onder anderen over

768.

770.

* *Vormatia.*

over den Saxiſchen oorlog. Daer nae Saxen intreckende heeft ten eerſten 't Slot *Hereſburg* overweldigd, ende den Afgod * *Ermenſul* tot den grond toe vermorſſeld, draegende in de rechter een roos in een Krijgs-vaendel, ende in de ſlinkerhand een weeg-ſchael. De wtkomſt hier van was, dat de Saxiſche Boodſchappers den Koning
* *Viſurgis.* tot by de * Wezer tegen-gaende, vreede verworven, overleverende twaelf pands-luyden. Daer
771. nae bykants twee iaeren toe-brengende om de
* *Longobardi.* * Lombardiers wt Italien te verſtooten, ende verſtaende dat zich de Saxenaers op een nieuw onder 't beleyd van den Koning *Widekind* begonnen te reppen, heeft zich met vier benden volks nae den Rhijn geſpoed. Aldaer is op die by-eenkomſte beraemd, dat men die bond-breekers, die tegen alle reden zoo lang verſteend bleeven, met geweld van wapenen (hoewel op een on-chriſtelyke wijze) het Chriſten-gelooff zoude op-dringen. Na veel vechtens en ſchermutzelen, ging hy hun landen dan te vier en te zwaerd af-loopen.
* *Sigeburgum. quaſi Burgum Sigambrorum.* Na 't veroveren van * *Siburg* aen de Lippe, 't ontſetten en herbouwen van *Heresburg*, heeft hy belegert het Slot van *Bruinsberg* op de rechter boord van de Wezer. Als de Keyſer hier nae, om de
776. meyneedigheid van ſijn Stadhouder naer Italien was geroepen, naemen de Saxen, op 't aenſtooken van *Widekind*, de wapenen weder in de vuyſten, ende *Heresburg* des lands ſleutel op nieuws vermeeſterende, moeſten effenwel de aengevangene belegeringe van *Siburg* ſtaeken; vermits *Karel* na 't ſtillen van den Italiaenſchen oproer, daedelyken op *Worms* reyzende ende een nieuwe macht na Saxen voerende, zijn leger aen de Lippe neder-ſloeg; daer een degelyke menichte Saxenaers, de wapenen met den haet af-leggende ende zich willens over-geevende, den zaeligen doop ontfing.

2. 't Volgende Iaer gaf *Karel* laſt, den *Burgh van Nimmegen* aen de Wael op 't cierlijxte weder op te timmeren. Als hy aldaer in den voor-tijd zijn Paeſſchen had gehouden, kaemen hem veele Vorſten en edelen wt Saxen-land ſmeecken, dat het hem niet wilde verdrieten noch een tocht in hun geweſten te doen, alzoo de meeſte doch geſind waeren den Chriſten-dienſt ende 't heylige doop-water aen te neemen. De Koning liet hier op eene vergaderinge te *Paderborn* beleggen; om dat op die plaetz, zoomen ſchrijft, veele ſtroomen ende *water-bornen* t' zaemen ſtraelden. Daer was een t' zaemen-rottinge van alle Hertogen, Graven, Bander-heeren, Ridders, Edelen, ende een geweldige hoop gemeen volks wt Saxenland. *Widekind* maekte zich alleen te ſoeken, die zich wt vreeze nae *Sigefrid* Koning der Deenen begeven had, om hulp te erlangen. Als *Karel* op den gezetten tijd verſcheen, dien de aenwas van Gods kerke een groote luſt was om te zien, beloofden zy alle met eede, nae verkregene vergiffenis van haere veel-voudige weder ſpannigheden ende ontfangenis van den doop, den waeren God ende eenigen ſaligmaker des werelds voortaen te zullen aenbidden, op verbeurte van haer adeldom ende alle goederen. Dit alles na wenſch toegaende, maekte *Karel* van Paderborn een Biſdom, laetende daer een Godvreezend ende beſpraeckt man, om met zijn leer en leven het botoorige volk te onder-richten, ende de kennis van 't Chriſten-geloove onder hen vruchtbaer te maeken: ende door 't geluyd van wiens woord meer gevoorderd is dan door 't geluyd van baſuynen. Daer nae heeft hy * *Engeren* 't welk wel de vernaemdſte ſterkte was van *Widekind*, bemächtigd, ende een tocht nae Spanien gedaen, op de beede van *Ibnalarch* Vorſt der Saraceenen, die met een ſtaetigen ſleep van Grooten in Duytland over-koemende, hem toeſeyde, met de zyne den Gods-dienſt te willen belijden, zoo hy de overige Saraceenen, die alle geweld en overlaſt deeden, zelfs kam verſlaen. Dewijl hy zich
778. aldaer wat op-houd, laet *Widekind* verluyden dat *Karel* van den Saraceenen was om-gebracht. Ende voortseen heyr zóo wt zyne onder-ſaeten als in Denemarken by een raepende, bekoorde de gemeente, om hem nae den Rhijn te vergezelſchappen, ende alles door 't vier ende de ſcherpte te verdelgen. *Karel* dit gewaer wordende ſtuerde in der haeſt eenige troppen voor wt, om den vyand tegen weer te bieden. Waer op hy zelfs afkoemende, te Duyts tegen over Colen een daghvaerd beriep, ende volk liet werven. 't Iaer daer
779. aen trock hy met al zyne macht over Rhijn, bracht de Saxen by *Boekholt* na een groote nederlaege op de vlucht; ende voorts in Weſtfaelen treedende, nam al het volk in zyne beſcherminge. Daer nae vergaf hy die van *Angeren* ende * *Ooſtfaelen* aen de Wezer haer mis-bedrijff, die gijſelaers te pand lieten, met dit beding dat zy Chriſtenen zouden worden. 't Volgende iaer beſocht hy wederom *Heresburgh*, ende hield te
* *Lipſpring* een Rijxdag. Na deſe en andere voorvallen, begaf hy hem na Romen, daer hy met ongemeyne pracht is in-gehaeld, ende om de

* *Eenige maeken hier van* Hermes-zuyl, *ofte pijler van Mercurius. Dan 't is geloofliyk, dat de Duytſche alzoo weynig van deſen wtheemſchen God der welſpreekendheyd, der dieven ende koopluyden, als van de Griexſche tael hebben geweeten. Daerom zoude ick Buchel toe-ſtemmen, die, in zijne Aenteyk. op Beka, deſen Afgod zoo veel meynd te beduyden, als* Heer-man, *ende Heyr-man niet anders dan een Leger-god, ofte een Man van 't Heyr. Want ook Iornandes in zijne Gothiſche Geſchied. verhaeld, dat de Duytſche den Krijgs-god Mars altoos ſeer ſcherpelijken hebben gevyerd, ende hem de lichaemen der gevangenen op-geofferd. 't Welk men ook zeyd wel eer te zijn gebruykelijk geweeſt in Drent ofte Twent, daer men de vreemdelingen aen zeeker een outer, by haer genoemd Duyvels-kot (gelijk in oude tijden by den Schythen) placht te ſlachten. Ende daerom giſt Goropius Becanus niet zonder reeden, de Duytſchers* Gaer-mannen *geheeten te zijn, dat is Krijgers, als de welke zich meeſt onder een by den oorlog en roof geneerden. 't Gevoelen van Adam van Bremen is mede niet ongerijmd, dat te weeten* Ermenſul *zoo veel zeggen wil als* iermans zuyl, *ofte een toevlucht van alle man: noch van de geene die dit paſſen op* Arminius *den over-winner van Quintilius Varus. Een yeder neeme wat hem beſt aenſtaet. Voor my, ick en wenſchte om den keur niet van den haeneballe te vallen. Siet ook, belieft het u,* Teſſemacher *op het* 83*e. blad.*

* *De* Weſtfaelen *waeren, die weſtelijken aen de Wezer na den Rijn toe paelden: de* Ooſtfaelen, Ooſterlenders *of* Ooſterluyden *onthielden hun na 't Ooſten van d' zelve ſtroom.*

voort-

voort-ſettinge van den Chriſten-dienſt met heerlijke voor-rechten beſchonken. *Pipin* wierd door den Paus Koning van Italien, ende *Lodewijk* zijn andere zoon Koning van Guienne gekroond. Middeler tijd begonden de volken over Rhijn tegen hem op te ſtaen, ende een machtig leger by een hebbende aen de ſtroom de * *Hees*, die boven *Lingen* zijn mond in de Eemſe ſpoelt, al wat tuſſchen ofte over Rhijn en Maeſe was, met moorden ende branden te door-loopen. Als *Karel* hier van verwittigd etlike troppen daer heen afveerdigde, die van den vyand wierden nedergehackt, was hy gedwongen, by een hoopende wat hy kond, een nieuwe kans te waegen. Dan zoo haeſt hy in aentocht was, kooſen de vyanden het haeſe-pad, waer van veele ofte gevangen ofte dood-geſlaegen wierden, hun landeryen deerlyken bedorven, ende alles van de Hees af tot de * Elve toe door 't ſpits geiaegd.

3. Als *Widekind* daer na zyne land- en onderzaeten weder in 't geweer bracht, ende de Slavoniers het hoofd na opper-Saxen keerden, heeft *Karel* aen deſe zijd Rhijns een leger op-gericht, ende in drie ſtrengen verdeyld, gevende 't gebied daer over aen *Adalgijs*, *Gailo*, ende *Volcaed*, zyne Kaemer-Stal-ende Hof-meeſters. Deſe in Saxen koemende om de Slavoniers te doen verhuyſen, ſochten aen de inwoonderen, welke zy voor goede vrienden aenſaegen, heul ende hulp: maer deſe hebben op 't aenrockenen van *Widekind* den Franken niet alleen aengetaſt, maer de doorluchtige mannen *Adalgijs* en *Gailo* om 't leven, ende 't overige leger op de vlucht gebracht. *Karel* op 't ſpoedigſte aen de Wezer en * *Aller* volk gaerende, heeft de Saxen zoo beiegend, dat ſy niet alleen haer ſelve, maer ook de oproerſtichters in handen gaeven, van de welke op eene reys 4500. onder 't zweerd moeſten bucken. † Doen ter tijd is over-leeden *Gregorius* derde Biſſchop van Utrecht, ende in de Servaes kerke begraeven; ende naer hem gekoemen *Adelbrick*. De Saxenaers zoo duck ingebreydeld en overheerd, lieten evenwel niet af by gelegentheyd *Widekind* weder aen te hangen. Waer over *Karel* 't naeſte iaer tegen haer op-trock, vallende nae 't verwoeſten van hun landeryen door *Duringen* in Weſtfaelen, ende ſijn volk tot aen de Elve omvoerende, kam door *Staffort* en *Aſcanien* weder in Franken-land. De zoone ondertuſſchen, hebbende de Weſtfaelen in een grooten ſlagh nedergemaekt by 't dorp * *Diepenhout*, reyſde vorder na zijn vader tot Worms: daer hy tegen 't volgende iaer een geweldig heyr by een trock, waer mede alſoo hy Saxen dwars door-liep, is *Widekind* eyndlyken door alle de ſlaegen zoo getemd, dat hy gyſelaers in handen krijgende, neffens Hertog *Albro* en andere, aen *Karel* op zijn Koninglijk woord hem zelven t'zaemen met zijn gantſche land over-gaf, ende onlangs daer nae den doop ende 't Chriſten-geloof aennam. Na 't bedwingen van de ooſter-Saxiſche zee-ſchuymers, die wt Engelland waeren gebrooken, ende na dat *Karel* Koning van Bohemen was verklaerd, heeft hy den Rhijn te Colen met twee bruggen beſlagen, ende nae de Elve treckende, de benedenſte Slavoniers met de *Wilten* vermeeſtert, keerende alſoo weder met overwinning aen deſe zijd Rhijns, alwaer hy 't volgende iaer ſonder oorlogs-buyen verſleet. 't Andere iaer daer aen ontſtond de Hunniſche krijgh, die wel acht iaeren achter een duerde. In d'welke wanneer de Saxen noch t'elke reyſe nae ouder wijſe Gods ende des Keyſers gebooden te buyten gingen, ende eenige zyner Overſten en ſoldaeten op de reyſe naer Vrieſland door wege-lagery af-ſtroopten, heeft *Karel* zijn hert-zeer en haet een tijd lang in-gekropt, tot dat hy 't volgende iaer twee aenſienlyke legers dede toe-ruſten, waer van 't een by hem, ende 't ander by zijn zoon *Pipin* Koning van Italien wierd aen-gevoerd. Hier door wierden de vyanden zoo weemoedig, dat zy hun geweer ende vaenen neder-leggende, daer-en-boven met gevouwen knyen om vreede en vergiffenis baeden, onder be-eedigde beloften en overgevinge van adelijke pands-luyden, van voortaen niet meer te zullen oproeren. De Koning, hellende nae zijn aert meer tot erbarmenis dan tot ſtraffe, nam ze alle in genade aen, zoo nochtans, dat hy den derden-man elders buyten 's lands liet vervoeren.

4. Nae dood van *Adelbrick* is * *Thidart* een Vries vijfte Biſſchop van Utrecht geworden. Ten ſelven tijde hadden ſich veele Saxen, des Konings gunſt met den voet ſtootende, in de ongebaenſte plaetſen van Saxen-land verſteeken. Waer over *Karel* alle Vorſten en Edelen des gedachten lands als zyne eed-genooten by hem ontbood. Doen kam ten voorſchijn *Wilza* Koning der ‡ *Abotriters*, die naer voorgaende hand-taſtinge van trouweende gehoorſaemheyd zijn wegh weder nae huys neemende, van de Saxiſche knevelaers is onderſchept ende ongenaedelyken vermoord. *Karel* onſtuymig ende in 't hert gequetſt over de dood van zijn bonds-vriend, heeft ſeer ſtrengelyken deſen neder-ſlag op de woeſt-ballingen, zoo veel hy 'er konde bekoemen, gewrooken. Als hy op 't volgende iaer naer Nimmegen, ende voorts geluckelyken nae zijn gewoonlyke ruſt-plaetz * *Aken* trock, zijn hem aldaer deftige geſchenken en vriendlyke dienſt-aenbiedingen gedaen van Paus *Leo*, van *Aaron* Koning der Perſſen, en * Kerk-hoofd van Ieruſalem, alſook van *Abdella* Koning der Mooren ende meer andere Grooten. 't Naeſte iaer was men al wederom doende met de Saxen te temmen, ende wraek te haelen over de moord van den Overſten *Godefrid*, die op zijn bevel naer Denemarken gaende van dit boos geſpuys onder wegen was omgebracht. Dewijl hy te † *Hereſtel* in Saxen, zijn eygen timmeragie, overwintert, hadden de Saxen over de Elve, zyne af-gezondene land-Richters, eenſdeels in hechtenis gezet, eenſdeels dood-geſlaegen, ende ſommige, om ze tegen andere te verwiſſelen, in 't leven gelaeten. *Karel* ging 's iaers daer aen met een leger tegen de over-loopers te veld, vernielende 't gantſche land tuſſchen de Elve en Weſer; die over de Elve wierden door zyne Veld-overſten tot vier duyſend toe neder-

‡ *Ita Megapolitanos tum vocatos volunt*, die van Meklenburg. *Alij* Obotritos *ſcribunt*.

† Hereſtellum. *Deſe Stad light in 't Stift van Paderborn, en verſchilt van dat* Harſtal *ofte* Hariſtallum, *'t welk een Slot aen de Maes is omtrent Maeſtricht, ende door Pipin op den Brabandſchen bodem gebouwd.*

geveld:

799. geveld: waer op de andere gijzelaers te pand laetende, eene vrede verkreegen. De Koning op 't voor-iaer Saxen op nieuws bezoekende, legerde ſich by *Paderborn*, daer hy de troppen van een deylende, ſijn zoon *Karel* met de helfte van 't volk af-veerdigde, om met de Slavoniers in beſpreck te treeden, ende de Saxen die men de *Nordluyden* noemde in zyne beſchuttinge te ontfangen.

800. 't Naeſte iaer is wt het leven geruckt *Thidart* Utrechtſche Biſſchop, ende in zyne ſtede geſtelt zijn lands-man *Harmacaer*.

.5. Omtrent het zelve pas begonden de Noord-mannen ofte Deenen, na dat ſy te voren met een ruck ende als ter loop de Nederlandſche zee-rack hadden begroet, met geweld in te ſpannen, om alle zeen ende haevens ſoo van Vrankrijk als Nederland ongehuyrd te maecken. Waer over *Karel* aen alle hoeken der zee, ende aen de de deuren van de ſtroomen die in de Noord-zee zich loſſen, bequaeme wachten beſtelde, die malkanderen verpooſende dagh ende nacht een waekend oog hielden, dat zyne Ryken en landeryen mochten blyven onbeſchadigd. Tegen de ſelve liet hy ook een vloote wt-ruſten, voornamelyken aen de ſtroomen welke in de Noord-zee wt-liepen, om den ingang alſoo ſyner landen van alle roveryen te bevryden. Daer nae te *Mentz* een Rijx-dag houdende, ende voorts na Romen treckende, wierd aldaer door Paus *Leo* den derden,

801. op aenhouden van 't volk en de Geeſtlijkheyd, van Koning der Franken en Lombardiers, naeſt *Auguſtulus* eerſte Roomſch-Keyſer gemaekt van 't Weſten. Twee iaeren laeter heeft de Paus den

803. Keyſer in Duytſ-land beſocht, ende niet alleen te Colen, t'Aken, ende elders veele Kerken in-gewijd, maer ook op des Keyſers beede met groote pracht te ſcheep nae * *Keyſers-waert* toe vaerende,

* *Cæſariswerda.*

den leeraer *Suibert*, die van veele vermeynde wonder-teykens berucht was, op de rolle der Heyligen doen ſtellen. Ondertuſſchen beſtonden de Saxen op nieuws hun hardneckige koppen op te ſteeken. De Keyſer, om hun trotſen overmoed eens in te toomen, is met een geweldig heyr op hun bodem aengevallen, ende heeft de gevangens in grooten getal met wijven en kinderen doen verbrengen nae die landen, die nu ſchuylen onder de naemen van Gelderland, Braband en Vlaenderen, vergevende de Saxiſche geweſten aen de *Abotriters* ofte Meklenburgers zyne bondsvrienden. De andere Saxenaers dit verneemende, packten ſich aen kant, met meeninge om nae 's Keyſers vertreck hun oude plecken in te neemen. *Karel*, om deſen aenſlagh onvruchtbaer, ende het altoos-drieſtig volk eens macker te maeken, verkoos eenige heymelyke Richters, * *Veemeſcheepen* genoemd, met bevel om de booſdoenders ende in 't byzonder de bond-breekers onverhoord ende in 't verborgen aen 't leeven te ſtraffen. Dit hals-gerecht vaſt geſtelt zijnde, wierden de Saxenaers doorgaens ſoo bedonderd, dat ſy hen opgaeven op deſe voorwaerden, dat ſy haer Duyvelſ-gelooff en krijgelheyd in een oprechten Gods- en Keyſers-dienſt zouden verkeeren.

* *Veemarij.*

* *Divodurum, Tiedonis villa, Thionville.*

806. .6. *Karel* nae 't af-leggen van deſen bloedigen oorlog, Kerſtmiſſe tot * *Diedenhoven* gehouden, ende 't Rijk der Franken onder zyne zoonen *Pipin* en *Lodewijk* verdeyld hebbende, is door de Moſel na den Rhijn, ende alſoo recht nae Nimmegen, een heerlyke Stad in de Betouwe, te ſcheep voor ſtroom af-geſackt, daer hy om het Paeſch-feeſt te vieren over-bleef. Doen zijn zoon *Karel* de Slavoniers verſloeg, was de Keyſer middeler tijds tot Aken, daer hem van den Koning van Perſien en anderen treffelyke ſchenkagien wierden gehandreykt. 'sIaers daer na trock 807. hy in de Lente wederom na Ninmegen, alwaer doen, zoo men giſt, nae vieringe van de Paeſchdaegen, de leſte hand wierd geleyd aen 't cierlijk ende noch heden ten dage in wezen zijnde *Valk*- ofte eer *Vranken-hoff*. Twee iaeren laeter als de 809. Geſanten des Keyſers, ende van *Godefrid* Koning der Deenen aende Elve by-ſpraek houdende over den oorlog, den *Abotriters* door hem aengedaen, onverrichter ſaeken waren geſcheyden, is 'er op gevolgd *Godefrids* tocht, in d'welken hy gantſch Vrieſland ende de omleggende eylanden gehoorſaemheid en ſwaere ongelden heeft op-geleyd. *Karel* ſijn volk van alle hoeken by een voerende, ende voorts aen de Aller en Wezer de wtkomſte verbeydende, kreeg buyten vermoeden kondſchap, dat de Koning van zijn helbardier 810. was door-ſtooken. *Karel*, hebbende buyten ende binnen alles bevreedigd, ende een Rijx-dag tot Aken gehouden, zond drie legers wt, een nae den Donauw om de verſchillen van de Hunnen met de Slavoniers te bemiddelen, 't anderde te- 811. gen Engelland, ende het derde over de Elve tegen de * *Lijf-landers*; hy zelve trock na * *Boulogne*, bouwende aldaer de zee-baeken weder op, ende te * *Gent* aen de Schelde zyne vloote beſichtigende, keerde tegens den winter weder naer Aken, beſteedende den overigen tijd van 't iaer met allerley geſanten te verhooren, ende heylſaeme keuren te maeken, die hy wilde dat over de Weſterſche landen ſtad zouden grijpen. 't Volgende iaer wierd zijn zoon *Lodewijk* van hem tot Keyſer en ſijn Rijx-mede-genoot gekoozen, ende mede een ſterre met een ſtert geſien, daer nae eenige maenden des Keyſers dood opvolgde, wanneer effen te vooren door een hemels-vier was verbrand de houten Rhijn-brugge te *Mentz*, 816. een tien-iaerig ende over-aertig werk. *Lodewijk* ervende van ſijn vader niet alleen 't Keyſerdom, maer ook de overige Rijken en Vorſtendommen, ſchickte ſich tot het bewind van ſaeken, ende gaf eerſt eerlijk verhoor ende af-ſcheyd aen de, zoo tot ſijn vader als aen hem af-geveerdigde, Geſanten. Ten welken tijde de Rhijn, boven maeten op-geblaeſen door de ſtort-vlaegen ende het van de Switſerſche bergen af-daelend ſneeuwater, boven ſijn beſteck gingh, ende onwaerdeerlyke ſchaede aenbracht, byſonder aen de laege geweſten, alſonder andere n onſe Betouwe. Daer nae verloff genoomen hebbende van de Conſtantinopelſche Boodſchap, als *Bernard* Koning van Italien den Keyſer ſijn oom den ingang ſyner landen belettede, is hy van *Lodewijk* hier over gevangen, geblind, in een Kloofter geſchooven, ende aldaer korteling van verdriet geſtorven. Sijn verblijf-plaets was meeſten tijds Aken, daer in een by-een-komſt doc de Geeſtelikheyd veele ſaeken wierden af-gehandeld, raekende den ſtand der Kerken, welke in Nederland 819. nu vaſt begonden aen te groeyen. In de gemelde Stad keurde hy naderhand op een Rijx dagh ſijn oudſten zoon *Lothaer* tot Keyſer, ende zyn mede-hulper. Middeler tijd kamen de Noordmans met een vloote van acht ſcheepen de ſtrand van Nederland wederom beſpringen, die van 't volk aen de reede nae hun beſte vermogen wierden afgeſtuyt.

* *Hollonii, five Leones.*

* *Bononia Gallo Bo-*

* *Gandavum, vim. uis & Gallo Gand.*

7. 't Vol-

820. 7. 't Volgende iaer veroorſaekte het dompigh en regenachtigh weder (gelijk veel tijds) in deſe gehuchten een ſchrickelyk peſt-vier, ende daer na geen min vervaerlyken honger. De Keyſer ſpeurende de wiſpeltuerigheyd van zyne zoonen *Lottaert*, *Pipin*, en *Lodewijk*, ende bevroedende dat by zijn af-ſterven over 't ſcheyden en deylen naderhand onheylen mochten ontſtaen, bewees 821. 'siaers daer nae op een Rijx-dag tot *Nimmegen* aen elk kind zyne gedeelte; doch te vergeefs, vermits hy daer nae noch een vierden zoon *Karel* * *den Kaelen* by zijne tweede vrouwe *Iudith* verweckte. Van Nimmegen naer Thionville trecken de, ſtelde eenige ballingen in hun ouden ſtaet. 823. Beyde volgende iaeren was 'er een harde vorſt, ſterfte en aerd-ſchuddinge, zonderling omtrent den Rhijn-ſtreek. *Karel* zijn voor-ſaet had; als geſeyd, veel werx met *Godefrid* Koning der Deenen, wiens navolger *Hemming* eene vreede met hem in-ging. Wanneer na hem *Sigefrid* en *Anulo*, neven van *Godefrid*, over 't opper-gebied niet wiſten te vereenigen, viel het eyndlyken wt tot een treffen, ende zijn beyde geſtruykeld. Die de zijd van *Anulo* hadden gehouden, hebben hier op na een bloedige overwinninge, *Regefrid* en *Harold* in 't Rijk gedrongen. Dewijl *Regefrid* door *Harold* verdreeven ſijn kants ter zee verſocht, ging *Harold* met den Keyſer een verbond oprichten, ende terſtond door *Godefroys* nakoemelingen wt het Rijk geſtooten zijnde, een ootmoedelik verſoek doen aen Keyſer *Lodewijk*, ende op der daed Chriſten wordende, is by *Mentz* met zijn gemael, broeder, kinderen, ende menichte van lands-luyden gedoopt. De Keyſer ſijn doopheffer, geen raed ziende om hem met gemack weder in ſijn rijk te helpen, ſchonk aen *Harold* 824. eenige Heerlikheeden over de Elve, ende aen zyn broeder *Erick* niet alleen 't Graef ſchap *Riſtringen* aen de zee in Ooſt-vrieſland, maer ook de doen machtige Stad van * *Wijk te Duerſteden* aen den Rhijn, welke eertijds onder Gelderland, dan nu onder 't Sticht behoord. Twee iaeren laeter als *Harald* zyne voogdye-niet met ruſten konde inhouden, liet de Keyſer te Nimmegen een Rijx-825. dag leggen, daer de Deenſche Koning, die *Harald* had verſtooten, ſich in eygen hoofd beloofde in te ſtellen. 827. Maer dewijl hy achter-bleef, is het te vermoeden, dat de ſaeken van *Harold*, neffens der Deenen en Franken onderlinge verſchillen naderhand aen den ſtroom de * *Eider* op de paelen van Denemarken, zyn by-geleyd. Doch alzoo *Harold* ſich al te verbolgen tegen ſyne lands-genooten aenſtelde, ende door 't vernielen van eenige dorpen ſijn verbond, met gyſelaers beveſtigd, te rugge ging: beſtonden de neeven van *Godefrid* in der haeſt volk te werven, ende den Franken, die nergents op verdacht waeren, wt hun leger aen de *Eider* ende op de vlucht te ſlaen, meds ſleepende wat ſy konden draegen. De Deenen, om der Franken wraek voor te koemen, deeden aen den Keyſer door een ſtaetige bezending opening van alles, verklaerende, hoe noode zy zulke middelen hadden gebruykt, ende dat ſy 't beraemde verdrag voorts willigh waeren in alle ſyne deelen na te leeven. Omtrent deſe tyden is in ſtede van den over-leeden *Harmaçaer* geſteld *Riefrid* een Vries, tot ſevenſte Biſſchop van Utrecht.

830. 8. Niet veele iaeren daer nae is *Balduin* de ſevende Grave van Cleeve en Teiſterband, den weg van alle vlees ingegaen, die mede op de wtvaert van *Karel* den Grooten was geweeſd; achterlaetende drie ſoons *Lodewijk*, *Everhard*, en *Robert*. Hy had tot een broeder gehad *Robert*, die zonder vrucht kam te ſterven; tot een vader *Iohan*; tot een beſtevader *Curo*, die Keyſer *Karel* had gedient tegen de Saxenaers; ſyn over-groot-vader was geweeſd *Rinold*, Overſte van *Pipin*; ſyn bet-over-groot-vader *Diderick*, ende hooger klimmende † *Elias Gralius*, van wien, en van den * *Swaen* die hem zoude hebben gevoert, veele ſoete kluchten worden verteld.

† *Andere heeten hem* Graius, *vermits het een geboore Griek was, en vermoeden hem geweeſd te zyn dien hoog-geachten man* Spatharius, *die aen* Iuſtinianus Rinotmetus *het hooft af-geſlaegen ende aen zijn nazaet* Philippicus, *dien hy voor Veld-heer diende, heeft over-geſchickt, die hem dient halven zoo had bezind, dat hy bykants zijn Keyſer-rijk en ontzag met hem deylde. Doch wanneer aen* Philippicus, *naer een een-jaerige opperhoofdigheyd, de oogen waeren wt-gegraeven, is* Elias *uyt beſchroomtheyd gevlucht naer Vranckrijk tot Martell, ende door dezes beſtel gekoppeld aen* Beatrix *van Cleve. Waer over Elias deſen zijn Chriſtoffel in alle oorlogen verzellende, ten leſten op 't jaer* 734. *in een kamp tegen de Saraceenen is gebleeven. Ende nadien hy achter-bleef, wierd hy geloofd weder gegaen te zijn daer hy eerſt van daen kam. De waerheyd van welke zaek de Cleefſche Tyd-boecken en andere ten naeſten by beveſtigen, die een-hellig op het iaer* 711. *aen het Graefſchap van Cleve zyn begin geeven. Siet hier van breeder Teſnach. op het* 104. *en volgende blaeden, die alhier op een kruys-weg ſtaet, ende eerder vind wat te verwerpen als wat te kieſen.*

* *Deſe klucht is zoo oud, gemeen en diep in-gewortelt, dat hy ook een angel van waerheyd ſchijnt te hebben. Die van zulk een vonnis zijn; dat het Iacht, daer Ælius den Rhijn mede op-gevaeren en te Nymegen, daer Beatrix zich doen op-bield, geland is, niet van een levendigen Swaen zy voort-geſchooven, dan alleen aen 't voorſte ofte hinderſte eynd, als mede (zoo ick giſſe) in 't zeylen de vaenen een geſchilderden Swaen hebbe vertoont, ende daer van zijn Van ontleent, (want, niet alleen in onſe, maer ook in oude tijden yeder ſchip zijn byzonderen naem voerde, als, by voor-beeld, van een Dolfijn, Centauwer, Leeuw, Haen, waer door het van andere wierd bekend en onderſcheyden) ſlaen de ſpijker wel op 't hooft, dan en ontdecken ofte en weeten niet van deſe vertelling het pit ofte geheymenis. Myne meeninge zoude zijn, dat Ælius ofte Elias als een Griek en On-chriſten daer mede heeft willen beteyckenen het over-ſpel van zijn lands-man en Afgod Iupiter, welken de Dichters verſieren onder de gedaente van een Swaen te hebben geboeleert met Leda, en deze Leda wt een ey-dop te hebben geteelt, behalven* Helena *de brand-ſtooxter van den Griexen en Troyaenſen oorlog, de tweelingen* Caſtor *en* Pollux, *die naderhand in den hemel ende tot ſterren verheeven zijn, welke men zeyd door hun zoete invloeyingen den ſchippers op zee en weg-vaerdige luyden (gelijk Ælius was) behulpzaem te wezen en helder weder aen te brengen. Hier van heeft men zelf bewijs wt de H. Schrift.* Na drie maenden *(zegt* * *Paulus)* voeren wy af * *Act. Apoſt. c. 28. verſ. 11.* in een ſchip van Alexandryen, hebbende tot een teeken Caſtor en Pollux. *De Swaen is op gelijk een wijze verheerlijkt,* quem cœlo Iupiter ipſe Impoſuit, formæ pretium qua cepit amantem. Ovid. *Effen alzoo heeft ook Iupiter Europa op een*

een Stier door de zee wech gevoert, dat is, op een ſchip den Stier geheeten. Ideoque Europa poëtis dicitur falſo ſubvecta iuvenco. Ende dit is 't geen ick onlanx in beknoopte rijmen, geſchreeven aen den Heer Herm. Theod. Cæſar *Deken van Cleve, hebbe vervat: Turris olorinæ, valeat, delirii quiſquis Æſtimat, & quicquid fabula plebis habet. Ælius adveniens pictum præfixit olorem, Agnomen Graiæ præſidiumque rati: Quo Iovis & notos Ledæ ſignaret amores, Aegemmos, nautis ſidera fauſta, Deos. Hæc vera eſt, vero vel proxima, gentis origo. Vivus at eſt veſter, Clivia, Cæſar olor.*

Deſe trouwende te Nimmegen met *Beatrix*, eenigſte dochter van *Diderick* leſten Heer van Cleve ende *Beatrix* Gravinne van Teiſterband, is eerſte Grave van Cleve gemaekt. Hy was beroemd om ſyne geluckige dienſten tegens de Vrieſen ende andere volken voor *Karel Martell* gedaen, dien hy ook te Colen wt ſyne gevangenis had verloſt. Naer *Balduin* is gekoemen zyn zoon *Lodewijk*, ende deſen na drie iaeren zonder geboorte afgaende, *Everhard*, wt wiens lendenen de volgende Vorſten van Cleve zijn geſprooten. Van deſen *Everard* kreeg *Robert* te erffenis het *Graeſſchap van Teiſterband*, 't welk, alſelders aengeroerd, niet alleen 't eyland van Bommel, Thieler-weerd, 't gebied van *Heuſden*, *Arkel*, *Altena*, *Vianen*, *Culenburg* en *Bueren* in zyn kring beſloot, maer ook 't geen van de Leck en Linge tot de oude Maes toe was geleegen. *Robert* had drie zoonen, *Diderick*, van wien, naer 't ſpliſſen van de Heerlikheeden, is afgedaeld de ſtam der Graven van Altena; *Robert*, eerſte Heer van Heuſden, ende *Lodewijk* Grave van het nu ſoo geſcheurde Teiſterband; wiens nakoemelingen ende met naemen *Anſfrid* Biſſchop van Utrecht de overentzige gedeelten van Teiſterband onder de naeſte bloed-vrienden gingen vergeeven, voor behouden mede den Kerken van Utrecht en
831. Luyk haer aendeel. Ten ſelven tijde ofte een iaer laeter, is de Keyſer naer Nimmegen verreyſd, houdende aldaer een Rijxdagh. Doen zyn eerſt wt-gebrooken de oorſaeken van der wtlandigen wrevelmoedigheid tegens hem: waer wt grouwlyke onheylen, en in 't byſonder de beklaeglyke en bittere onruſten van zyne voor-zoonen zijn veroorſaekt, die des te zwaerder waeren, vermits hy zyn na-zoon *Karel* meer ſcheen te dragen. Als de Biſſchoppen mede haer vergift hier onder mengden, wierd de Keyſer ſoo wijd gebraght, dat hy op haer en zyner zoonen goed believen den ſtaff quijtende, in een Klooſter moeſte verſchuylen. Ende hoewel hy binnen kort in zyn ſtaet wierd herſteld, zijn 'er nochtans andere onderlyke werreryen gereeſen, welke hem en 't rijk hebben gekrenkt en tot borgerlyke onluſten aenleydinge gegeeven.

9. De Noord-mannen van verre hier op loerende, lieten ſich dunken ontſlaegen te zyn van 't oudé beſteck, ofte immers redelyk, dat men een nieuw met hen beraemde. Op dien grond is *Wijk te Duerſteden* van hun verwoeſt en omgekeerd; * *Andwerpen* aen koolen geleyd; ende de vermaerde koop-ſtad * *Withe* aen de Maes van
836. gelyken door 't ſwaerd ende de vlam geſchonden. De Vrieſen wierden aen toll en ſchattingen verbonden. Eenige iaeren daer nae wierd *Walcheren* een Zeeuws eyland ook tol-plichtig gemaekt, ende onder anderen dood-geſlaegen *Egbert* land-waerder t'zaemen met *Hemming*, zoon van *Halpdaen*, na dat ſy zich in 't vechten dapper hadden gedraegen. Aldaer een weynig vertoevende, ende den inwoonderen groot geld af-ſchattende, keerden wederom haere macht en wapenen naer *Wijk*, en de omleggende plaetſen, ende zyn eyntlyken met een ryken buyt door-geſtrecken, laetende aen de Zee, Rhijn, Wael en elders beſettingen, welke met dreygementen en kneevelen alles onder 't iock ofte in ſchrick brachten. Dit en
837. 't volgende iaer heeft de hemel niet alleen met zyne af-ſchouwelyke hayr-ſterren, maer zelve de aerde met haere bevingen deſe ende diergelyke iammeren voor-geſpelt. Om de ſtadige en droevige ſtormen der Deenen af te weeren, liet de Keyſer een groot tal ſcheepen aen de wtgangen van den Rhijn, aen de oevers van de Noord-zee, ende op andere wel-geleegene plaetſen toe-reeden. Waer toe den Keyſer door haere geſanten tot Nimmegen de gantſche Betouw de hulpelyke hand aenbood, welke mede doen tot haer verſeckering * Buert-meeſters, ende * Landvoogden heeft verworven. Doch alſoo de Keyſer eenſdeels om zyner zoonen onſtuymigheyd, eenſdeels door *ouderdom en ſiekten af-ging, en flauwhertig wierd, waeren de Noord-mannen van hun voor-neemen niet af te trecken. Want na
838. dat hy, om de quaedheyd van veelen te ontduyken, ſich na Duytſ-land had vervoegd, ende wederom aen de lucht een nieuwe voor-boode van ongeluck, en andere teyken waeren geſien, lieve God! wat al neder-laegen zijn doen van dit Noorder volk niet veroorſaekt! wat al wreedheyden en ſchenderyen zyn alle geſlachten van menſchen ſtaet ende ouderdom niet over-gekoemen! hoe menige Steden, veſtingen ende buerten niet wt-geroofd, ende tot as vernield! Ende om alleen by te brengen 't geen ons naeſt raekt, zoo wierd *Utrecht* in dien tijd als omgewroet en met voeten vertreeden, de Biſſchop wt ſyn ſtoel geiaegd, ende genootſaekt nae Keyſer *Lothaer* te vluchten, van wien hy als tot een ſchuyl-plaets den * *Odilienberg*, een Klooſter op de Roer, heeft bekoemen. Boven andere bleeven *Wijk*, *Nimmegen*, *Colen*, ende *Aken* zelfs niet verſchoond. De Burgt van Nimmegen wierd als in een as-kolk, ende 't Keyſer-hoff van *Aken* in een paerde-ſtal veranderd. *Frederick*, Utrechtſche Biſſchopen nazaet van *Ricfrid*, ſtorf in † onſchuld door 't beſtel van *Iudith*, tweede huyſvrouwe van *Lodewijk*, om dat hy haer houwlik met den Keyſer voor onwettig had verklaerd. *Pipin* ſpande ook in met veele deugenieten om ſyn vader *Lodewijk* de kroone te ontrucken, op een vals wtſtroyen, dat de Koninginne *Iudith* door eenen Hertogh *Bernard*, van Koninglyke af-komſte, was misbruykt. Hier over wierd ſy met bedeckten hoofde in een klooſter geweeſen, ende haer broeders *Conraed* en *Rudolf* geſchooren. Welke alle de Keyſer by Nimmegen op de Wael heeft overwonnen, ende de tot by *Aken* hem te gemoet treckende Koningin, volgens het vonnis van Paus *Gregorius* ende andere Biſſchoppen, wederom aen-

* Andiwerpiam *Scriptores iſti vocant.*

* Witha, *ita Chronologi; niſi forte* Wykam *intelligit, ſuburbium ſive partem Trajecti ad Moſam.*

† *Siet Buchel in zijne Aenteyk. op Beka, daer hy op het 25. en volgende blad den Biſſchop beſchuldight, ende de Keyſerin van dezen moord, ende van het haer op-geleyde overſpel onſchuldight.*

genoo-

genoomen, na dat Hertog *Bernard* zich voor den Keyſer en zyne twee zoonen van het op-geleyde verwijt had gezuyverd.

10. Naer *Frederick* wierd *Alfrick* negende Biſſchop van Utrecht. Grave *Roegaer* ſchonk alſdoen aen de Kerk van Utrecht een deel van zyne eygen goederen op de Velouw in Gelderland geleegen, als onder anderen zyne Hof-ſteeden in 't land † *Leomerike*, in de boerſchap *Thume*, *Alatinge*, *Weſtrebeſi*, in de buerte *Ductingen*, in 't land *Velouwen*, in de buerſchap *Lone*, *Sulnende*, *Wagenwege*, *Werdup*, in de vlecke *Huitingoe*, in de boerſchap *Herodna*, ende 't geen hy te *Seyſt*, *Liſtdinion*, *Terſi*, en te *Theotorn* bezeeten hadde. Als in 't volgende iaer des Keyſers *Lodewijk*, een ſtuck van 't rijk over Rhijn als ſyn toe-beſcheyden deel hem ſocht aen te maetigen, reyſde de Keyſer van Beyeren naer *Frankfoort* ende wyders na Vrankrijk, zendende *Adelbert* met een tamelyke macht voor wt, om de Weſter-kant des Rhijns te bewaeren. Hy ſelve heeft, laetende ſyne vrouw ende na-zoon *Karel* in * Guienne, op 't ſpoedigſte met een vaerdigh heyr nae den Rhijn af-gekoemen, ende op de hacken volgende, ſyn zoon door Duringen en Slavonien tot in Beyeren gedreeven. In de Mey ontrent acht uren, is 'er zulk een Sonne-ſwijm en duyſternis op-geſtaen, dat men de ſterren over dagh aen den hemel konde ſien. Waer nae in de volgende maend ontſlaepen is Keyſer *Lodewijk*, nalaetende drie zoonen, waer van *Lottaert* en *Lodewijk* (want *Pipin* was 's iaers te voren geſtorven) wt *Ermgard*, dochter van *Ingeiaem* Hertog van * *Anjouw*; ende de derde *Karel* de Kaele wt *Iudith*, dochter van *Guelff* van Swaeben waeren voort-geteeld. De Keyſer had by ſyn leeven de Ryken alſoo verdeylt, dat aen *Lottaert* toekomen zoude 't Rijk van Auſtraſien, welkers oog-appel was het hedendaegſche Gelderland; aen *Karel* * *Weſtrijk*, dat is Vrankrijk; ende aen *Lodewijk* Beyeren, Swaben, ende d'aenpalende landſchappen. Dan vermits de vader, als aengeweeſen, *Lottaert* tot *Aken* by levenden lyve mede-Keyſer verklaert, ende eenige iaeren daer nae, op 't ſmeeken van zyne ander de vrouw, een deel van 't Rijk aen *Karel* had over-gegeeven, heeft *Lottaert* over deſe ſcheydinge 't heele rijk in roeren geſtelt. Doch eyntlijken wierd ten op-ſicht van de onwiſſe oorlogs-kanſen, het kraekeel alzoo beſlicht, dat *Karel* zoude beſitten Guienne, Provence, ende tien Graef-ſchappen tuſſchen de Loire en * Seine, tot dat te * *Aſtenay*, een dorp by Reims ſchier ofte morgen anders wierd beſprooken. *Lottaert*, aldus meeſter van d'overige deelen van Vrankrijk, is als overwinner van zijn broeder na den Rhijn toe gegaen, ende voor 24e. Vorſt van Auſtraſien verklaerd. Als hy nu doende was met den Rhijn allenthalven te beſchantzen, is 'er onder de broeders op nieuws een harde oorlog ontſteecken, om *Lodewijx* halven; die door *Lottaert*, op het aenraeden van *Otgar* Biſſchop van Ments, en *Adelbert* Grave van Metz, eerſt wierd aengetaſt. Als *Lodewijk* met *Karel* tegens hem in-ſpande, was *Lottaert* genoot-

837.

839.

840.

838.

† *Pagus Leomerike, de Lijmert. Pagus iſte ævo idem notabat, quod Gallorum pays.*

‡ *Appellativa hæc expreſſimus in gratiam curioſorum, qui exiſtimo nomenclationes ſæpè urbium villarumque aut elicere aut extorquere amant. Adi noſtrum Nomencl.*

* *Felua pagus.*

ſaekt de vlucht te neemen, ende de zaek weder aen goede mannen te ſtellen; tot dat te * *Verdun* wierd beſlooten, dat *Lottaert* behalven 't gebied van Narbonne en Lottringen, Italien als Keyſer zoude beheerſchen; *Lodewijk* Duytſland; *Karel* Franken-land van de Maes tot aen de zee; *Pipin*, beſtorven kind van zijn vader *Pipin*, de landſchap van Guienne.

* *Verdunum.*

842.

11. Middelertijd ſtelden de Noord-mannen handen en voeten te werk, om de Vrieſen en Betouwers in 't geheel onder te brengen. Van drie geweldige veld-ſlaegen verlooren zy den eerſten; in de twee leſte boven leggende, ſloegen eene groote macht menſchen ter neder, ende verbernden op nieuws *Wijk te Duerſteden*. Deſe Stad was doen meerendeels beſlaegen met Deenen, onderzaeten van * *Erick*, volgens verdragh tuſſchen den geweeſden Keyſer *Lodewijk* en zijn broeder *Harold* op-gericht. Deſe waeren, (gelijk het gebeurd) om 't belyden van 't Chriſten-gelooff by de Noord-mannen hun lands-luyden allermeeſt gehaet. *Erick* wierd naderhand met een valſche kladde van verraed by Keyſer *Lothaer* vuyl gemaekt, aengegreepen, ende aen banden geleyd; dan eer lang wt de boeyen breekende, is, om zich zelven te verſeekeren, ter vlucht nae 's Keyſers broeder *Lodewijk*, Koning van Duytſland toe-gereyſd. Aldaer in ſchut aengenoomen zijnde, ging zijn woon-plaets, met 's Konings believen, van ſtonden aen neemen in dat geweſt van Saxen, 't welk naeſt aen Denemarken belend; ende door geweld ofte goede woorden een degelijk getal van zyne lands-genooten aen de hand krijgende, nam voor zijn kans ter zee te waegen, ende 's Keyſers landeryen aen de ſtrand van de Noord-zee vyandlijken te beſpringen, ende door te ſtroopen. Van daer den Rhijn opwaerts vaerende, bemachtigde op nieuw de Stad *Wijk*, ende behield ze na krijgs-gebruyk in ſpijt van *Lottaer*. De Keyſer ſiende hem daer niet weder, dan met merkelijken af-breuk en bloed-ſtorten, wt te ſtooten, is door zyne Geſanten met hem over-koemen, dat *Erick* nae verkreegene genade acht zoude neemen, dat des Keyzers tollen en inkomſten niet mochten worden verkort, ende de paelen van zijn bedrijf, zonderlinge tegen den in-breuk van zijn landsvolk, wel blyven beſchutt. Welke beloften hy met groote trouw en neerſtigheyd heeft betracht, ende allenthalven de deuren van den Rhijn ende de Frieſche Watten van de Noordſche zee-haenen gezuyvert. Waer over 't gebeurde, dat zy het luyk hier geſlooten vindende, *Karel* en de Franſche kuſt gingen aenſpreeken, ende van daer tot in 't hert zyner landen in-drongen. Keyſer *Lothaer* is, na dat hy in 't klooſter van Prummen was gegaen, wt het leeven geſcheyden, achter-laetende by zyne vrouwe *Ermgard* drie zoonen, *Lodewijk*, *Karel*, ende *Lottaert*.

* *Siet op 't iaer 824.*

850.

855.

12. *Lodewijk* de oudſte wierd Keyſer in ſtede van zijn vader, ende *Lothaer* Koning van Auſtraſien. Omtrent deſen tijd is geſtorven meer-gemelde *Robert*, eerſte Heer van Heuſden, hebbende tot een erfgenaem *Balduin*. Men ſeyd, dat deſe in zyne ionge iaeren met *Reinald* Grave van Anjou naer Engelland treckende, nae dat hy onder den Koning *Edmund*, ofte (zoo hem andere heeten) *Elderick* lang had gedient, desſelfs dochter *Sophie* eenige iaeren daer nae ſteelſche

856.

wijze heeft ontvoerd, ende binnen Heuſden tot zyne vrouwe genoomen. Dat de Koning, nae veel onder-zoekens, in den iaere 870. nae dood van *Balduin*, zyne dochter te Heuſden betrappende, zoo zy roode zijde op een rood wiel zat en ſpon, door tuſſchen-ſpreeken van zyne vrienden zoude zijn bevreedigd: ende voorts zyne neven *Edmond* en *Robert* met hem neemende, gewilt hebben, dat zy, tot gedachtenis van haers moeders weder-vaeren, van wapens zouden veranderen, ende in plaetz van acht goude ſtaffen, voortaen voeren een purpuren rad in een verguld veld, op den helm een blauwe kroon, ende tuſſchen twee ezels-ooren een purpuren wiel. De eene zoon *Edmund* zoud in Engelland zonder lijfs-erven zyn over-leeden; doch *Robert* met geſchenken van ſijn oom nae huys gekeert, ende aldaer ten houwelyk bekoemende *Adelheid* Gravinne van *Zutphen*, de volgende Heeren van Heuſden hebben voort-geteelt. Voor deſen tijd ſpeur ick niet, dat by yemand elders gewagh gemaekt word van 't Graefſchap Zutphen. Eenige iaeren herwaerts melden de Iaer-ſchriften van grouwzaem onweder, ende verſcheydene over-loopen der zee, die de Maes en Rhijn rugwaerts iaegende, landen, huyſen, ende heele boerſchappen met menſchen en vee zouden hebben om-gekeert, ende de ſteeuwigſte boomen
860. wt den grond geruckt. Eenige doen daer by, dat de inwoonders ten dien tyde, om t'elkens zulk een gevaer en in-breuk niet af te wachten, den Rhijn in de *Leck* gingen af-leyden, ende dat alſoo door 't op-zwellen van de Leck de middel-Rhijn allenxkens is verminderd en toe-geſtopt. Doch andere houden de Leck ouder, ende lang te vooren door * *Domitius Corbulo* Veld-heer van Keyſer *Claudius* te zyn gedolven. Twee iaeren
862. later is Vlaenderen ver-eedeld geworden met den naem van een Graefſchap.

13. Daer nae zyn *Lothaer* Koning van Auſtraſien nieuwe en geen geringe moeyten aen boord gekoemen, over het verwerpen van zyne huyſvrouwe *Tietberg*, onder 't dexel van bloed-ſchand, ende 't her-trouwen van *Vaſtrade*, ofte *Waldrade*. Want nae dat hy van Paus *Nicolaes* was gedwongen, *Tietberg* zyne eerſte en wetlyke vrouwe te behouden, keerde hy nochtans weder tot zyne oude kuyren, ende bracht *Tietberg* zoo verre, dat zy door brieven den Paus boodſchapte, wt vryen wille den Koninglyken ſtaet af te gaen, die *Vaſtrade*, als echte wijf van *Lothaer*, alleen toe behoorde. Dan de Paus kondſchap hebbende zulx wt enkel dwang te zyn geſchreeven, gebood ze haere weerdigheyd niet op te ſeggen, ende zond met een brieven aen de Biſſchoppen van Vrankrijk, Duytſ-land, ende aen den Koning zelf, met ſcherpe beſtraffingen ende ook vloeken, zoo hy ſich weder-ſpannigh aenſtelde. Maer wanneer naer den doodlyken afgang van *Nicolaes*, *Adriaen* den Pauſſelyken ſtoel bekleede, ſchreef *Lothaer* dadelyken aen den Paus, om by hem te verwerven 't geen zijn voor-zaet hem had af-geſlaegen, te weeten verloff om nae Romen te koemen. *Adriaen* wijd-loopigh andwoordende, heeft
869. ten lange leſten hier in bewilligh. Te Romen eerlyken in-gehaeld, ende daer nae onder-vraegd zijnde, of hy des voriges Paus laſt, van *Tietberg* voor zyne echte en eenige bed-genoot te erkennen, ende zyne boel *Vaſtrade* van hem te wijſen, had achter-volgd, zeyde hier tegens, dat hy die vermaeningen niet anders als hemelſche boodſchappen had gaede geſlaegen: zyne edele en hoff-beiagh verklaerden in tegenwoordigheyd mede, de zaek rechtvaerdelyken zoo, als geſeyd, te zijn geſchaepen. Daer op onthingh *Lothaer*, die de hoogwichtigheyd van deſe daed niet genoeg en behertigde, het heylige Avondmael wt handen van den Paus, ende met blijdſchap wt Romen gaende, wierd in de Stad *Luka* van de koorts aengegreepen, ende voorts nae
* *Piacenza* zijnde gevoerd, ſeyde aldaer de wereld en zyne boel goeden nacht. Zyne dood was van een Stert-ſter voor-gekondigd, daer op eene aerd-bevinge volgde, ende een yſſelyke hongers-nood over gants Vrankrijk en Duytſland, zoo dat de menſchen, als gras op 't veld, verdweenen.

14. *Karel de Kaele*, onaengeſien hy wel wiſt dat 'er naerder erven waeren, ſtelde ſich wt eygen drift in 't beſit van Auſtraſien, ende naer *Aken* verreyſende, ende voort naer Nimmegen, ging een verbond maeken met den Deenſchen *Erick*, die te *Wijk* en daer rondom den heerſchap ſpeelde. Nae veele kyvagien wierd eyndlyken 870.
het Rijk van *Lothaer* in gelijke deelen geſcheurd. In welke ſcheydinge *Lodewijk* Auſtraſien heeft verkreegen; vermits onder zijn lot van de Schrijvers worden gereekend *Trier*, *Colen*, *Aken*, 't Graef-ſchap van *Teyſterband*, een etten-deel van den boven en beneeden Maes, beneffens Utrecht, de Betouwe, Lingen, ende twee ſtucken van Vrieſland. Ten dien tyde was binnen Colen een Kerkelyke vergaderinge, by-gewoond van drie Opper-Biſſchoppen, *Luibert* van Ments, *Bertulf* van Trier, ende *Wilbort* van Colen, behalven noch van andere Saxiſche Biſſchoppen. Daer nae verdeylde *Lodewijk* op een Rijx-dag tot * *Forcheym* zyne Vorſtendommen onder zyne zoonen. De navolgende twee iaeren deeden de Noord-mannen een aenloop 872.
op den oever-ſtreek van *Lodewijk*, leggende den inwoonderen een ſchattinge op; dan zijn van 's Keyſers leger weder wt-geſtooten. Naer een felle winter deſes iaers kam een ſeer dorre ſoemer, dat het hoy en koorn op 't veld verſtickte; ende daer nae een groote honger en peſt-tijd. 't Volgende iaer verſcheen in den ſoemer een 873.
Sterre nae 't Noorden, die tegen de gemeyne wijze zyne flickerende hayr-ſtraelen van een ſpreyde: in een oogenblick ſagh men daer nae een vreeſſelyke water-vloed, ende korteling des Keyſers af-ſterven in 't gebied van † Milanen, ende ook op 't naeſte iaer de dood van *Lodewijk* 874.
‡ den Duytſchen, Koning van Auſtraſien. *Karel* nae zyne nalaetenſchap haekende, trock met een macht van volk naer Colen, ende 875.
allenthalven door zyne volmachtigers de Landsheeren van Auſtraſien, ofte met giften ofte met dreygementen, aen ſijn zijd, zonder dat hem de quaede tyding van den in-val der Noordmannen met een vloote van honderd ſcheepen in Vrankrijk af-ſchrickte. *Kaerleman*, eerſt-geboore van *Lodewijk*, was in Italien: *Karel de Dicke* de iongſte in Swaben-land; *Lodewijk* de middelſte te Francfort by ſijns Vaders lijk. Deſe verſtaende de ſtoutheyd van zijn oom

† *Mediolanum.*
‡ *Ludovicus Germanicus.*

Karel,

* Siet op het 2. boek.

* Placentz.

* Forchey mm.

Karel, ende dat hy zich aen den Rhijn had gelegerd, ging met een hand vol volks aen den Noorder-boord van den ſtroom, verzoekende dat hy zich doch wilde gerust houden. *Karel* op geen bloote woorden paſſende, gaf tot andwoord, dat hy met zijn broeder *Lodewijk*, ende niet met de zoonen was verdraegen. *Lodewijk* bemerkende zijns ooms dwarzigheyd en ſlimme aenſlaegen, ging met een mächtigh heyr over Rhijn, ende ſloeg niet wijd van * *Andernach* *Karel* wt het veld. Hier op vervoegde zich *Lodewijk* naer Aken. Doen wierden de vaderlyke Rijken onder de broeders alzoo geſcheydeld, dat *Karel-man*, Beyeren, Hongaryen, Carinthen, neffens 't Rijk van Slavonien, Bohemen, ende * Mehren be-erfde, ende Koning van Beyeren wierd geheeten. *Lodewijk* nam nae hem *Ooſt-Franken*, Duringen, Saxen, ende 't geen over en weder den beneeden Rhijn zich op-doet, daer nu Gelderland, Over-Yſſel, ende eenſdeels Vrieſland te ſien is, ende ſchreef zich Koning van Ooſt-Franken-land; koemende nu allenxkens in ongebruyk den naem van Auſtraſien: Aen *Karel* wierd Swaben-land, neffens eenige Steeden van † Lotrijk, toe-geleyd, ende de naem van Koning van ‡ Swaben. 't Volgend iaer nam weg hun oom en gemeynen vyand Keyſer *Karel* den Kaelen, die by * *Vercelli* ſtorf aen 't vergift, zoo men zeyde, hem door zijn Genees-meeſter *Zedechias* een Iode toe-gereykt.

877. 15. *Lodewijk* ging dat deel van Lotringen, 't welk by zijn over-leeden oom door vuyſt-recht was in-gehouden, tegen zijne broeders met effen ſchotelen verdeelen, ende te Aken over-winterende, beſchreef te Franefort een Rijx-dag, daer *Karel-man* zijn aendeel op Lotringen aen zijn broeder *Lodewijk* over-gaf, die het met zijn anderen broeder *Karel* gelijker-hand deylde. Wederom naer Aken koemende, trad in beſpreck en verbond met *Lodewijk* den † *Stamelenden*, zijns ooms *Kaerels* zoon, die effen te vooren door Paus *Iohan* te ‡ *Troyes* in Vrankrijk Keyſer was gekroond. Dan dit beſteck liep haeſt te niet, wt zaeke de Keyſer binnen kort te * *Compiegne* kam te ſterven, hebbende tot zijn navolger *Karel den Dicken*, zoone van *Lodewijk* Koning van Beyeren. Zijn broeder *Lodewijk* Koning van Auſtraſien, verneemende de dood van den Franſchen Koning, wierd beluſt op des zelfs Rijk, ende voerde tot dien eynde zijn volk over de Maes. Doen alles zich tot een oorlog liet aenſien, wierden de zaeken door weder-zijds geſanten tot een billijk verdragh gebragt. De Auſtraſier nae zijn land keerende, wierd by 't bos van Ardenne van een ſterken hoop Noord-mannen beiegend. Aen beyde zijden wierd het heyr in geleeden geſteld, ende wacker gevochten. Der Noord-mannen eenigſte oogemerk was, met een rijken buyt zich weder na hunne vloote op de Schelde te begeven. Waer over zy dwars door der Franken troppen dringende, de over-winninge wel lieten aen *Lodewijk*, die hem echter duyr kam te ſtaen, vermits het verlos van zijn baſtaerd-zoon *Hugo*, die onder de dooden wierd gevonden, ende in 't Klooſter van Lauwerſheym beſteld ter begraefenis. 879.

* *Aschaffenburg.*
* *Tiel.*
* *Mentz.*
870.
* *Verdun.*
872.
873.
874.
875.

† *Regnum Lotharij, Lotharingiæ, Loraine.*
‡ *Rex Alemanniæ.*
* *Vercellæ.*

† *Balbus.*
† *Trecæ, Trecaſſes.*
* *Compendium, urbs Picardiæ.*

VYFDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,
INHOUD.

1. ende 2. DE Heeren van Pont Lupold ende Wichard vvorden Voogden van Gelre. 3. De Noord-mannen vvinnen Nymegen, verwoesten de Betouw, ende slaen den Bisschop van Mets. 4. Karel de Dicke verdraegt met hen. De Deenen maeken een Schants by Doesburg. 5. ende 6. Hun Koning Godefrid word zelf in sijne ontrouw neffens Huyg achterhaeld ende neder-geleyd. 7. Tiel geschonken aen de Kerke van Vtrecht. Strooperyen ende tochten der Noord-mannen. Noch vvat anders. 8. Gerlaek nazaet van Voogd Wichard. Wreedheyd der Hunnen. Dood van Rob. van Heusden. 9. Gerlaek helpt den Koning van Vrankrijk. De Keyser verslaet de Hunnen. 10. Voogd Godefrid treckt naer Vrankrijk met Keyser Otho, die aen den Bisschop van Vtrecht een kloosser binnen Tiel vereert. 11. Ende de Hunnen verdelgt; hun over-blijfselen in Gelderland, 't vvelk met Austrasien leen-plichtig vvord onder de Keysers. Rainer Grave van den Berge. 12. Balderik van Cleve. Grave Wichman van Zutphen sticht ende begiftight het kloosser te Elten. Dood van Otho van Nassouw ende Voogd Wichard. 13. Sijn navolger Mengoos. Bedrogh van den Bisschop te Colen. Ende noch yet meer. 14. Ansfrid vvord Bisschop van Vtrecht. De vryheeden van 't Elter-Kloosser vermeerderd. 15. Keyser Otho kiest Gregoris tot Paus, straffende sijne tegen-streevers, ende schenkt Boemel aen de Bisschoppen. 16. Het Kloosser te Hohorst. Tiel ende Vtrecht verbrand. Voogd Mengoos sterft. Sijn aerd ende kinderen. 17. Diderick van Holland overvvint ende vangt Bisschop Adelbold. Kerkelijke vergadering tot Nymegen. 18. De Vriesen slaen de Hollanders, ende verlossen den Bisschop. Verscheyde landen onder Vtrecht leen-roerig. 19. De Martens kerke tot Vtrecht ingewijd. Bernulff in stede van Adelbold Bisschop. De Keyserin bevalt te Oosterbeek van een zoon. 20. Voogd Wiking sterft. Verhael van sijne kinderen en van Meinwerk Bisschop van Paderborn. 21. Mengel-stof. Nymegen met sijn Burgt verbrand. De Duytsche beoorlogen de Hollanders. 22. De Clevenaer vvord Burg-grave van Nymegen. Des Keysers oorlog ende daer na verdragh met Baude Wijn van Vlaenderen. 23. De bende van de Duytsche Vorsten in Holland t'eenemael verstroyd. Voogd Wichard gevangen ende vveder gelost. Wtspraek tusschen de Bisschoppen ende de Heeren van Zutphen. 24. Versschillig gevoelen aengaende de eerste Voogden ende Graven van Gelre.

Achter aen koemen de Geslacht-rollen der Voogden van Gelre, als mede der Graeven van Zutphen en Renkom, ende der Heeren van Heusden.

879. 1. DEwijl *Lodewijk* noch zat in 't Rijk van Austrasien, had hy een eenigen zoon by *Ludgard*, dochter van *Ethick* van Alttorf, Grave van Zwaben: welk als in zyne kindsheyd wt de vensters van 't hoff dood ter aerden gevallen, ende sijn bastaerd-broeder *Hugo* in een schermutzel, als gezeyd, tegen de Noord-mannen was gestruykeld, gebrack het den Koning aen lijfs-erven. Waer over hy eenige zyner Landschappen ende Heerlijkheeden aen de nabuyrige Vorsten en treffelijxten Adel wt zonderlinge mildheyd als teleen leen begon

wt te

wt te geeven. Onder andere bedacht hy mede de *Heeren van Pont*, ende *Wichard* zijn * Kamerling, welker kloeke daeden en raed hem meermaels waeren te staede gekoemen, zoo in den Noordmanschen krijg als noch voor etlyke iaeren tegen zijn oom *Karel den Kaelen* en zyne aenkleevers. Door deze beleefdheyd toonde hy hem niet alleen dankbaer aen zyne weldoenders, maer maekte sich daeglijks sterker tegen de vyanden van buyten, ende zonderling tegen sijns ooms aenhang. Want *Karel* had stervende, neffens andere, tot een erfgenaem en op-neemer van zyne bitterheyd nagelaten, ende onlangs tot Grave van Vlaenderen verhoogd zijn behoudzoone *Balduin*, die niet af en liet de land-zaeten van *Lodewijk* steeds op het vinnigste te plaegen. Zedert dien tijd hebben hun af-gezonderde landheeren gehad die volkeren, welke van den begin, onder de naemen van *Sicambers*, *Menapiers*, *Batavieren*, ende naderhand onder de *Franken* en *Austrasiers* schuylende, naer lang verloop van iaeren *Geldersche* zijn toe-genaemd. De oorsprong van welken naem * hoewel onzeeker is, koemen efter de Schrijvers hier in over een, dat onse eerste *Voogden* wt het geslacht van † PONT zijn her-komstigh, hoedaenig een dorp in 't Vierdeel van Ruermond tusschen Gelder en Stralen noch te vinden is aen de slinker-kant van de Niers. Welke streek ook al noch (neffens meer andere Gerechten en Heerlijkheeden in Nederland) den naem van ‡ *Voogdye* behoud. Want de eerste bevel-hebbers van Gelderland, ter tijd hun bedrijf ende mackt noch engh bepaeld was, wierden *Voogden* genoemd, wt dien zy zich als voor-spraeken ende Mombers droegen, om van over-last en ongelijk te beschutten, voor te staen, ende ook heusselyken te beheerschen die Volken, welke zy van de Vorsten van Austrasien, ofte anderen, ofte andersins, in haere hoede hadden ontfangen.

* Siet het eerste Boek.

* *Ita in mscto Cliviæ Chron. reperisse se ait* Ianus Velpen, *medicinæ & Gelricarum rerum scientissimus vir.*

† *Daer zijn 'er die 't geslacht van* PONT *af-leyden wt dat van Teysterband: andere meynen, dat het binnen-landsche edele zijn geweesd. De Heer* Scriverius *haelt ze wt het huys van Austrasien, wt zaeke* Martin *Land-voogd van Austrasien wt zijn zoon* Lambert *een neve had met naemen* Guido, *welken men zeght omtrent het jaer 751. Gelderland met den om-geleegen streek te hebben beheerscht.* Christoff. Brouwer *en* Tesmak. *gissen dat zy wt Saxen spruyten, vermits Voogd* Mengoos *en* Arnold van Gelre *Aerts-bisschop van Colen in oude bescheyden gezeyd worden de kloosteren Villich en Rhijndorp in Bergs-land op hun vaderlijken grond aen de Sege te hebben gesticht.* Ian Velpen *wil in tegen-deel staende houden, dat het Fransche Heeren moeten zijn, ende met Karel den Grooten ofte voor heen na deze gewesten af-gekoemen, om dat wt Vrankrijk geboortig waeren* Pontius Pilatus, Pontius Paulinus *Roomsch Borger-moester en Rijm-dichter, ende* Pontius Leontius *daer* Sidonius *van ophaelt. Dit en luyd zoo heel vreemd niet. Want die van* Pont *al noch by de Fransche bekend en doorluchtig, ende aen 't huys van Guyse vermaeghschapt zijn, voerende den naem rechtevoort van Markgraven.*

‡ *a Græcâ, uti volunt, voce* βοηθεία. *Latinis* Tutela, Patrocinium, *vel* Advocatia *dici potest, de quâ vide Nicol. Burgund. ad Consuetud. Flandr.*

WICHARD

Eerste Voogd van GELDER.

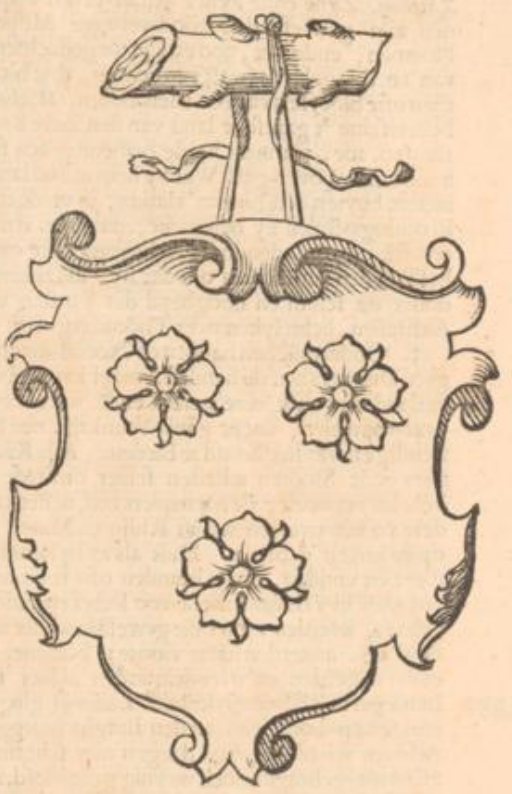

2. Wt de aengeweesene stam was WICHARD de eerste Voogd van Gelderland, die nae 't afsterven van zijn broeder † *Lupold*, den temmer van 't verslindende ongediert, ende zijn vader *Otho*, die by zommige * een Grave word geheeten, alleen meester bleeff. * Eenige hebben een bedenken, dat deze Landschap, zelf voor de tijden van *Otho* en zyne zoonen, zy bediend geworden door zyne Land-drosten wt het huys van Austrasien, zeggende dat *Marten* Stadhouder van Austrasien eenen zoon had met naemen *Lambert*, van wien de eerste Voogden zouden zijn gesprooten, ende onder andere *Guide*, ofte, zoo andere stellen, *Lupold*, zijn iongste zoone, die op den iaere 751. word op-gehaeld. 'tIs ook waer-blijkelijk, dat *Karel* de Groote niet alleen de Stad Nimmegen met zyne tegenwoordigheyd, verscheyde cieragien, ende wt-steekende gebouwen heeft ver-edelt, maer ook door zyne plaetsbewaerders laeten bestuyren, tot dat deze Voogdy van *Otho* op zyne zoons is over-gezet, die het te vooren tijdlijk in een erf-gebied hebben veranderd. Aen *Wichard* wierd ten wijve gegeven

† Velpen *kent* Lupold *voor eersten Voogd, hoewel jonger dan zijn broeder* Wichard, *wt reeden dat* Wichard *hem heeft over-geleeft.*

* *Ita Wolfgangus Lazius.*

* *Richardus Wassenbergius.*

de dochter van *Herman* † Grave van Zutphen. Die voor-geeven, dat *Wichard* doen met een erfgenaem zy geworden van 't gedachte Graefſchap, zijn t'eenemael op den dwael-wegh; nademael men veele iaeren herwaerts in 't byzonder van de Zutphenſche Graven leeſt, ende 't Graefſchap met Gelderland eerſt is vermengd door het houwlijk van *Otho van Naſſouw* ende *Sophie van Zutphen*. Zyne ende zyner achter-erven wapenen zijn geweeſd drie rood-verwige Miſpelbloemen, ende niet, zoo eenige tot gedachtenis van 't neder-geleyde beeſt verdichten, drie bloemen ofte bloeyſels van een eſſen-boom. *Wichard* beheerſchte 't gantſche land van den iaere 879. tot 910. toe, wanneer hy de bediening aen ſijn zoon *Gerlaek* over-gaf. Wat by hem in zoo lange iaeren, buyten ofte binnen 's lands, in vrede ofte in oorlogs-tijden zy beſchickt, daer van is niet een ſtippel te vinden in de Schrijvers ofte oude beſcheyden: miſſchien om dat hy, als zittende onder de ſchim en hoogheyd der Vorſten van Auſtraſien, lichtelyken over 't hooſd is geſien.

3. Ondertuſſchen hadden de Noord-mannen geen kluyſters aen de handen, maer kamen Nederland met zulk eene macht ende wreedheyd over-rompelen, dat ze gants Vrankrijk niet beſtendig en was het hooſd te bieden. Alle Kloofters ende Slooten wierden ſchier omtrent de Schelde verwoeſt; de Menapiers zelf, neffens andere volken over en weder Rhijn en Maes, als op de knyen gebragt. Ende als zy by kans niet meer en vonden, om te branden ofte te plonderen, ende in Vrieſland mede zoo leelyken hadden geleeft, keerden zy wt die geweſten weder naer de Wael, ankerden haere vloote te Nimmegen, ende neſtelden en over-winterden aldaer met hun leger in 't Koninglyke hoff. *Lodewijk* ging ze met ſijn op-bod tegen, en den Burght beleggen. Alſdoen wierden eenige daegen met ſchermutzelen toe-gebracht, doch weynig gevorderd, zoo om de ſtrengigheyd van den winter, als om de onwinlyke dickte en vaſtigheyd van de plaets.

881. Als *Lodewijk* ten leſten van zyne belegering afliet, begonnen de Noord-mannen op nieuws te moes-koppen, de Betouw in een bloed-bad te ſtellen, Nimmegen, 't welck te vooren by hun was verſterkt, deerlyken wt te rooven, ende eyndlyken de Stad met het Valkhoff door 't vier te ſchenden. Daer na kreegen *Colen*, *Aken*, *Bonn*, en de landen daer omtrent ook haere beurte. De Deenen yverig om haere overwinningen voort te zetten, trocken van daer naer 't Boſch van * Ardenne, ende drie daegen in 't Kloofter te Prummen hebbende gepannekoekt, vernielden de omleggende gehuchten door den brand. Dit alzoo beſteld zijnde, keerden ſy met buyt wel

882. geladen weder na hun leger-ſtede. Op 't naeſte iaer ſtierf *Lodewijk* Koning van Auſtraſien, nae dat zyne dood ende de aenſtaende land-plaegen door een groote vierige ſterre waeren voor-gekondigd. De Noord-mannen, die nu aen den Rhijn, Maes, Wael, ende in de hooſd-ſtad Nimmegen een vaſte voet hadden, zijn wyders in 't voor-iaer wt haere verſchantſingen op *Trier*, een ſtaetige Stad in Vrankrijk, ende na 't mis-handelen der ſelver, op *Metz* aengetrocken. Biſſchop *Walo* ging ze met *Bartolf* ende Grave *Andelhard* van zelf te gemoet. 't Gevecht aengaende, hielden de Noord-mannen de hand boven, ſloegen voor eerſt den Biſſchop dood, ende de overige op de vlucht, ende keerden, ſtaekende hare vorige tocht, haeſtelyken met een leckeren roof nae hunne vloote, welke by de Betouw op de Maeskant aen anker ſtond. Doen kamen naer Italien, wt alle hoeken van 't Chriſtendom, geſanten op geſanten aen *Karel den Dicken*, hem vleyende, hy wilde de kroon hem van broeders wegen toekoemende doch aenvaerden, ende den zorgelyken ſtand van 't Rijk onderſtutten en te hulp koemen. De Keyſer reyſde doen daedlyken na Franken-land, wt wiens bevel de Rijx-Standen na Worms zijn gelaeden. Daer nae ging hy met een aenzienlijk ende wt alle zyne onderzaeten opgezaemeld leger recht toe na de Noord-mannen, die omtrent de Maes verſchantſt lagen, ende, nae verſcheyde wt-vallen en ſchermutzelen, nae *Karels* geweld niet veel en vraegden. Middelertijd gaf de lucht wt onmaetige hagel-ſteenen, ende neffens andere voor-teykens, een bang en peſtigh weder, waer wt menigerhande ſiekten en ſterſten zijn gegroeyd.

4. *Karel* eyndlijken ſiende dat hy ofte den vyand moeſt laeten beruſten, ofte met hem verdraegen, ſloot, over-leverende pands-luyden, zulk een verbond met de Deenen, *dat Koning* Godefrid, *by de Deenen* Gotrick *genoemd, als ſterker van volk zich na Karel, die een dagh reyſens van zijn leger af was, zoude vervoegen, 't Chriſten-geloof belijden, ende alſdan tot een hurſvrouw hebben* Giſele, *ofte, zoo ze andere heeten* Gillesken, *dochter van* Lothaer *Koning van Italien; ende tot houwlijx-goed Vrieſland, ende daer in mede vervat de Betouw en een hoek van Gelderland (vermits hy die landſchap meeſt in-had, ende ook anderſins, van zijne voor-zaeten wegen, eenigh aental daer op woude voor-wenden) ende zulks met de Steeden, boerſchappen, en Ampten, zoo die by* Erick, *naderhand Koning van Denemarken, wt gunſt van Keyſer* Lodewijk, *waeren bezeeten. Hier mede zoude hy ende zijne mede-vrienden de landeryen van Karel verlaeten, ende noyt by des Keyzers leeven beſchaedigen.* Dit verdragh aen wederzijden be-eedigd zijnde, heeft de Keyſer, naer ouder gewoonte, *Godefrid* ten doop geheeven; ende wierden voorts twee daegen met ſlempen, geluck-wenſchen ende hooveeren door-gebragt. Soo haeft nu de gijſelaers van *Karel* wt de Veſtingen der Noord-mannen waeren los gelaeten, is *Godefrid* beſchonken met 2080. ponden aen goud en ſilver, vrolijkende ſtaetig van den Keyſer geſcheyden. *Sigefrid* wierd ook, neffens de andere Noordmanſche bevel-hebbers, met veele ſchijven wt-gekoft, om zijn gebied in te ruymen. Na dat *Kaerleman* aen de * Some eens ende andermael met hen was hand-gemeen geweeſd, ende eyndliken de kans en moed verlooren gaff, was het ſoo wijd met hem gekoemen, dat hy een twaelf-iaerigh beſtand, 't welk noch qualyken wierd onderhouden, met 12000. talenten moeſte bekoopen. Omtrent deſen tijd kam een nieuwe 884. ſcheeps-macht wt Denemarken by *Kinheym* in Vrieſland anker werpen, welke door oogenluyking des Konings nae den Rhijn op-voer, ende *Doesburg* aen den Yſſel bemachtigende, eene Schants ging op-werpen, om daer den winter wt te harden. De Keyſer zond daer heen Hertogh Henrick,

* Sylva Ardenna.

* Sund ſaxon.

† *Een oud geſchreeven hand-veſt bewaerd by Ian Velpen, ſchrijft hem toe tot eene eerſte vrouw* Agniet, *dochter van* Balderick *den tweeden, elfden Grave van Cleve; die niet heeft gekinderd: ende voor een tweede vrouw de dochter van Grave* Herman.

Henrick, die ſich tegen over de Noord-mannen legerende, haer van het kneevelen, moedwille ende binnen hun perk heeft gehouden, tot dat ſy in den voor-tijd hun Veſtingen verbrandende ofte ſlechtende, weder nae de Vrieſche oord te rugge zijn gekeerd. Als *Kaerleman* daer nae was gehemeld, deeden de Noordſche keevers, voor-wendende dat ſy met den Koning ende niet met zyne onderſaeten hadden gehandeld, een nieuwen ſtorm op de gehuchten der Franken, ende lieten die geene ruſt, eer hen de nazaet van *Kaerleman* noch eens zoo veele penningen als te vooren in de vuyſten had geſteeken. Alſdoen namen ſy van de de Some een loop naer Lotrijk. Als ſy naderhand zich te *Loeven* op de paelen van Frankeland neder-ſloegen, konden ſy op haer gemack zoo wel * Nederland als der Franken bodem bezoeken. De Keyſer, zoo hy haere vermetelheyd dacht te ſtraffen, moeſt nochtans zonder yet wt te richten wederom te rug trecken.

*Lemmin. lubi Leodium, urbem ſitu amœnam. * Nigrum.

5. Koning *Lotharr* had behalven *Lotharr* ende *Giſelken*, vrouwe van den Deenſchen *Godefrid*, ook een ſpeel-kind *Hugo* achter-gelaeten, een korzel en wiſpeltuerig hoofd, ende als tot werrery gebooren. Als deſe tegens den Keyſer wilde op-ſtaen, ende op zijns vaders Rijk en grooten buyt loerde, deed hy ook eene bezending naer Vrieſland ende een vleyend verſoek, dat *Godefrid*, zijns ſuſters man, hem doch een goede macht wilde toe-ſchicken, om ſijns vaders Rijk wederom in te neemen, beloovende de helft van de winſt tot zijn behoef af te ſtaen, zoo de aenſlag wel geluckte. *Godefrid* bekoord door deſe trecken, ende een wtvlucht zoekende om zich van den Keyſerliken eed en vriendſchap te ontlaſten, ſtuerde op ſtaende voet *Gerolf* ende *Gardolf* Vrieſche Graven naer den Keyſer, met laſt; zoo hy geerne wilde ſien, dat de Koning zijn verbond achtervolgde, ende zyne grenzen bevrijd van der Deenen in-val, hier voor * *Cobelents*, * *Andernach*' ende andere plaetſen van Duytſ-land aen hem zoude ſchenken, om de voor-raet van wijn te hebben, die in Vrieſland niet wilde waſſen. Dit voor-werpzel lagh op deſe moer, dat hy alſdan zijne wille ende een voet in 't Duytſche Rijk zoude hebben. Wierd hem in tegen-deel zijn begeeren geweygerd, zoo kond hy quanzuys zijn af-val en verradery een eerlijk ſchijnzel geeven. De Keyſer deſen ſmoor-pot ontdeckende, hield heymelijken raed met Grave *Henrick* een door-trapt man, om de looſe twiſt-ſoekers in hun eygen netten te verſtricken. Hy wiſt ook wel, dat de landſchap van *Godefrid*, om zijn veenigen en gebrooken grond, als mede om de verſcheyde buchten van wateren, byſonder van Rhijn en Wael, niet wel met zijn volk was te bereyken. Waer over hy de Deenſche boodſchappers in der yl wederom zond, hen verſeekerende van alles te willen doen tot zijn ende des Koninx oorboir, de Koning zoude maer zijne trouw en beloften niet over-treeden.

*Teſtatur in * Annalibus.

* Sene ſuvium.

6. 't Leed weynige daegen, dat de Keyſer *Henrick* nae hem afvaerdigde, ende daer beneffens, om het bedrogh beter te verbloemen, *Wilbert* Biſſchop van Colen. Deſe beval in 't verborgen zijne helbardiers, door Saxen-land hun weg te neemen, ende niet met heele rotten, maer man voor man, ende in kleyn getal zich naer de beſtemde plaets te vervoegen. Graef *Henrick* trock met een geringen ſleep zelf na Colen, ende voorts met den Biſſchop na de Betouw. *Godefrid* verneemende hare ankomſte was wel op ſijn ſchick, ende niet weetende wat daer broeyde, ging ze te gemoet tot aen *Heriſpich* (nu 't *Spijk*) alwaer Rhijn ende Wael nu by Schenken-Schans het Betouw-eyland beginnen te om-armen. De Grave ende Biſſchop handelden daer van wegen den Keyſer met den Koning over veelerley dingen, tot dat den dagh met de t'ſamen-ſpraek wt zijnde, de geſanten wt de Betouw weeken, om 's anderen daegs alles te hervatten. *Henrick* ried den Biſſchop, tegens den aenſtaenden dagh de Koningin *Giſelken* buyten de Betouwe naer Nimmegen te ontbieden, om door haer quanzuys den Koning te beeter tot eene vrede te buygen. Ondertuſſchen wilde hy de ſacke van *Everhard*, die t'onrecht wt ſijn haeve en goederen was gezet, den Koning beklaeghlijken voor-draegen, vermaenende *Everhard*, dat hy het leed hem aengedaen zelf den Koning al bulderende zoude aendienen. Dit geſchiedende begoſt *Godefrid* hem vaſt toe te ſnuyven en te verſnorken. De Grave meer geneegen tot toorn dan tot ontſchuldinge, ende reeder zijn ongelijk met de hand te wreeken als met het tonge-blad, trock terſtond van leer, ende hieuw met kracht den Koning een yſſelijke wonde in 't hoofd. Waer over hy van ſijn ſtoel achter over zijgende, voorts door *Henrix* trouwanten, t'ſamen met zyne lijf-wachters, eer men hem van de aerde konde op-lichten, met ſteek over ſteek is neder-geleyd. Eenige dagen daer nae wierd *Hugo* insgelijx, door 't beleyd en ſoete woorden van *Henrick*, op de Hof-ſtede van *Gundulf* af-gelockt, gevangen, ende geblind wt 's Keyſers laſt in 't kloofter van Prummen geſchooven, daer hy mede na etlijke iaeren de wereld goeden nacht zeyde. De Noord-mannen, niet weynigh hier over vergrimd, ſloegen haer onder den Overſten *Sigefrid* neder omtrent Loeven. Wanneer ze *Karel* van daer niet konde verdrijven, gingen ſy eyndlijken met een leger van over de 30000. mannen *Parijs* belegeren. Omtrent deſen tijd ſtierf *Luithard* Grave van Cleeve, zoon van gemelten *Everhard*, achterlatende *Balduin* den tweeden, ende op de ry elften Grave van Cleeve. Want dat ſommige deſen *Everhard* Grave van Gelder noemen, hoe kan dat beſtaen, nademael *Wichard* alleen, ende niet als Grave, maer als Voogd, doen ter tijd deſe landſchap beheerſchte? Als de Noord-mannen *Parijs* nu meer ende meer benauwden, Grave *Henrick* met zijne troppen hadden neder-gemaekt, ende de Keyſer geen middel wiſt om ze te doen verhuyſen, moeſten eyndlijken de burgers de plundering met groot geld af-koopen, ende was de Keyzer genoordringt van twee quaeden het minſte te kieſen, ende den Deenen die landſchap, die eerſt * *Neuſterland* ende nae hun *Noordmandyen* is geheeten, tot een woon-plaets over te zetten. *Karel* noch krachts noch verſtands genoegh hebbende tegen alle de zwarigheeden, wierd met een-paerige ſtemmen der Rijx-ſtanden af-gezet, krijgende tot een navolger en als momber *Arnulf* zoon van *Kaerleman*, daer hy als oom over ſtond. 'tVolgende iaer wierden ook, naer dood van *Karel*, twee Koningen over Italien gekoozen, *Berengaer* geweeſde Hertogh van * *Frioul*, ende *Guido* te vooren Hertogh van * *Spoleto*, die ſes iaeren t'zamen het gebied in handen hadden.

886.

887.

* *Neuſtria.*

* *Dux Forojuliensis.* * *Spoletanus.*

7. In dit ofte in 't naeſte iaer wierd Duytſland, na verſcheydene water-vloeden, peſt- ende honger-tijden, daer nevens van de onmenſchelijke

888. 889.

Hongeren

890. *Hongeren* zeer geplaegd. 't Volgende iaer ſchonk Koning *Zwentibald*, zoon van Keyſer *Lodewijk* ende neeve van *Karel den Grooten*, dewijl hy ſich te Nimmegen verhield, veele plaetſen, ende onder andere in Gelderland de Stad van *Tiel* ende *Deventer* in Over-Yſſel aen de hoofd-kerke van Utrecht. Middeler tijds kamen de Noord-mannen, nae 't vernielen van landen ende luyden, op hun nabueren de Bretons aenvallen. Maer in twee veld-ſlaegen leelijken aengeloopen hebbende, brachten haere vloot door de deuren van den Rhijn en Maes naer Lotrijck, daer zy in de voorige iaeren veele ſchatten by een hadden geſchraept. 't Iaer daer na verſtroyden ſy, gaende
891. by Luyk over de Maes, de benden van *Arnulf*, welke wat te ſpade omtrent het Slot van * *Maeſtricht* waeren aengekoemen. Als hier op de Chriſten-Vorſten krijgs-raed houdende de hoofden t'ſamen ſtaeken, wierden ſy alle deerlijken verraſcht, ende op de vlucht gedreeven. In deſe over-rompeling viel *Sunzo* Biſſchop van Ments, en Grave *Arnulf* neffens veele Grooten. Keyſer *Arnulf* die doen in Beyeren huys hield, om den Slavoniers het ſtroopen te beletten, ging daer op in der haeſt, wt ongeduld en ſtoornis, in de Ooſterſche landen eene macht verzaemelen. Over Rhijn dan zettende, ende hem legerende omtrent de Maes, verſloegh deſe Noordſche dwingelanden by Loeven aen de ſtroom de * Deele in een groot gevecht. Niet langh hier nae koos *Guido* zijn zoon *Lambert* tot mede-Keyſer. De Noord-
892. mannen, die by haere ſchepen waeren gebleeven, hebben op 't volgende iaer in de † landen tuſſchen Maes en Rhijn wt-gerooft *Bon*, met de rondom leggende vlecken, ende op nieuws het klooſter te Prummen. Van daer ſtreeken ſy naer Ardenne, en overweldigden met een ruck een ſterk Slot, nieulijx op een hoogh geberghte op-geworpen, waer in veele luyden waeren gevlucht, ende alles neder-hackende vulden haere ſchepen met plunderagie, en voeren van daer weder met alle macht over zee. Hier op volgde een bittere vorſt, ongehoorde ſtorm-winden, ende andere ongemacken.
898. Eenige iaeren geleeden wierd Hertogh *Everhard* (zonder te weeten wie) de zoone van *Meginhard*, door *Walger* een Vries, *Geralfs* zoone, op de iacht
899. behendelijken vermoord. 't Iaer daer aen ſtierf Keyſer *Lambert*, in wiens ſtede gekoemen is *Lodewijk* de vierde, zoon van *Boſo* Koning van Provence. Keyſer *Arnulf* mede te * Regensburg af-ſtervende, had zijn zoon *Lodewijk* den vierden Koning van Duytſ-land tot een navolger; gelijk *Odibald* Biſſchop van Utrecht, *Egilbert* een Vries, die naer tien maenden ruym-plaets maekte aen *Radbod* mede een Vries van Koninglijken
900. ſtam, de 14e. Biſſchop, die 17. iaeren de ſtoel bezat, ende onder andere wierd beveſtighd in de aengetoogene gifte der Steeden *Tiel* ende *Deventer*. Sommige ſlaen *Egibert* over, meynende hem den zelven man te weſen met *Radbod*, te meer, zoo hy by eenige *Egibod* word genoemd.
903. Twee ofte drie iaeren laeter zoude *Diderick* eerſte Grave van Holland zijn over-leeden. Dan hoe lang hy geleeft heeft ende waer over geleeft, kan ick niet verneemen. Zijn nazaet was *Diderick* de tweede. 't Volgende iaer was beroemd door de
904 gevangenis van Keyſer *Lodewijk* den vierden, wiens oogen van *Berengaer*, dien hy te voren de kroon had ontweldigt, wierden wt-geſteeken. In de Mey-maend verſcheen een zeer luchtige ſtert-ſterre, ende terſtond daer op een andere wonderlijke Sterre. In 't iaer tien boven negen
910. honderd wierd wt het leeven geruckt *Wichard* de eerſte Voogd van Gelderland, achterlatende een zoon *Gerlaek* zijn erfgenaem, ende, zoo ſommige ſeggen, ook een dochter *Adelheid*.

* *Caſtrum Trajectenſe.*

* *Tilia fluentum.*

* *Ratisbona*

† *Pagus ſive Comitatus Ribuariorum. Ita eniſt tum temporis vocabantur inter Moſam Rhenumque mediæ regiones, Aquiſgranenſibus, Iuliacenſibus, Cliviisque ac Gelris noſtris ex parte habitatæ. Vide de iis Freher. 2. Origin. Palat. c. 8. & 9.*

GERLAEK de eerſte,
Tweede Voogd van GELDER.

8. GERLAEK trouwende, zoo men gift, met de dochter van den Grave van *Kuyk*, wan daer by *Godefrid*, die naer 26. iaeren in zijns vaders bewind is getreeden. *Gerlaek* gelijk hy de oorloghs-hantcering wel verſtond, zoo was hy ook door lang onderwind van ſaeken ſoo geſleepen, dat hy zijne vroomigheyd tot het minſte gevaer van de ſijne te werk ſtelde. Wat al dienſten en hulp hy neffens de andere Duytſche Vorſten den Keyſer en 't Roomſche Rijk heeft beweeſen tegens de Bohemiers, Ungeren, ende Slavoniers, daer van geeven de Iaer-boeken genoegſaem bewijs. Want in 't 911. ende 'tvolgende iaer, wan- 911.
neer *Konraed* Vorſt der Franken, nae den wtgang 912.
van *Lodewijk*, Roomſch Koning was verklaerd, wierd Duytſ-land ſeer ongenadelijken van de Hunnen ofte Hongeren gequeld, nae dat deſe oorlogs-buyen te vooren door zeltſaeme hemels-teykens waeren gedreygd en voor-beduyd.

Dan

Dan dese over-vleyschte Duyvels zijn, nae pleginge van duysend grouwelen en moedwillen, ten lesten van de Beyeren en andere Duytsche zoo ontfangen, dat 'er weynige van die grijp-voegels het verderf zijn ontsprongen. De overige Hongeren allenthalven door Duytsland verspreyd voldeeden haere raserye op Beyeren, Swaben, Duringen, Saxen, ende andere landen met sulk een wrevel, dat niet veele menschen ende plaetsen bleeven ongeschonden. Ondertusschen stierf *Robert* † Grond-heer van Heusden, waer van op't 856 iaer is gesprooken, die bouwer was van 't over-sterke Slot *Pouderoyen* aen de Maes in 't Geldersche bedrijf, als oock van de dorpen en Slooten van *Aelst* en *Brakel*, man van *Adelheid* dochter van den Grave van Zutphen, ende vader van *Edmond* sijn na-zaet. 'T Iaer daer aen verliet *Radbod* de wereld, ende wierd te Deventer begraeven. *Balderick* zoon van *Luithard* tienden Grave van Cleeve, is naer hem de 15e. Bisschop van Utrecht gemaekt, die vermaerd van leer, leven, ende in de oorlogs-kunst, lange iaeren aldaer heeft toe-gebracht. 't Verliep twee iaeren, ende Koning *Konraed* gaf mede den geest, sonder lijfs-erven na te laeten, ende wierd in 't klooster van Fulda onder-geleyd.

9. Tot zijn navolger wierd ingewilligd *Henrick*, om sijn daeglijx hand-werk de * *Vogelaer* toe-genaemd. Naer drie iaeren rees 'er in Vrankrijk een krijgh tusschen *Karel den* * *Slechten*, ende *Robert* broeder van den over-leeden *Odo* van *Anjou*, die door eenige moey te-maekers tot een Koning was op-geworpen. Weshalven als *Karel* aen beyde Duytsland hulp versocht, heeft onse tegenwoordige Voogd hem een tamelijke macht by-gezet, en *Karel* daer mede onder andere het veld bevochten. De Ungeren gingen daer na te vier en swaerd Swaeben, * Franken, ende * Elsas door-loopen: Tegen de welke als Veld-heer wierd af-geveerdigd *Otho* 't *aen Nassou*, groot-vader van den eersten Grave van Gelderland. Na verloop van korte iaeren de Hongeren op nieuws door Oost-Frankeland in Swaben invallende, ende by Worms over Rhijn stappende, hebben nae 't verwoesten van veele Steden, zelfs door Vrankrijk gestroopt tot aen de zee toe, ende van daer weder-keerende, de landen van Saxen ondraeglijke schattingen en ongelden af-geparst. Hier op liet de Keyser alle Vorsten, die de gemeene welstand van 't Christenrijk aen 't hert raekte, nae Maegdenburg beschrijven. Als zich desc aldaer in grooten getal lieten vinden, wierd over de *vier* ‡ *Kweytzen*, als van den *Rhijn*, *Swaben*, *Beyeren* ende * *Franken*, een byzonder Veld-heer gesteld, behalven andere vrywillige die zich by den Keyser vervoegden. Over den Rhijn-kring stond *Konraed* Palts-grave aen den Rhijn, Maerschalk ofte Stadhouder van 't Rijk, ende onder hem de Stiften van Trier, Colen, Luyk, ende onder Luyk onse Gelderse. Op de rolle stond mede *Reyner* Grave van Zutphen. Dese tocht was zoo voorspoedigh ende viel zoo wel wt, dat de Keyser van 't leger voor een Vader des vaderlands wierd wt-geschreeuwd, ende met zeegen na huys keerende, korts daer nae ter eeren van zyne gedachtenis ende de vroomheyd der Vorsten, eerste vinder en wt-geever was van de * Steek-speelen, waer op tegenwoordigh waeren gemelte Grave *Reinald* van Zutphen, *Geeraert* Mark-graef van Gulich, *Arnolt* Grave van Cleeve, *Arnolf* van Vlaenderen, *Diderick* tweede Grave van Holland, ende andere meer. Omtrent desen tijd zond (nae 't voor-geeven van *Irenicus*) Gelderland door den Keyser tot een Graefschap zijn verhoogd, ende eerste Grave gemaekt *Begrin*, ende daer nae *Mengoos*. Doch hier van t'zijner tijd. Eenige iaeren herwaerts stierf de Keyser, ende wierd te Quedlenburgh in 't graf geleyd. In zijne plaets is met gemeene bewilliging op-geschooven zijn zoon *Otho*, die naest *Karel* den Grooten voor niemand van zijne voor-gangers het zeyl hoefde te strijken, ende in 't eerste iaer zijns rijx aen *Balderick* Bisschop vã Utrecht vergost het recht van munt, verbiedende aen alle Graven en Richters in de voorrechten der Bisschoppen eenige indracht te doen, ofte hen met schattingen en lasten te bezwaeren. 'T Volgende iaer is wt het leeven gescheyden *Gerlach* zoone van *Wichard*, tweede Voogd van Gelder, wiens erfgenaem ende na-zaet was *Godefroy*.

* *Hastiludia, tourneyspeelen, decursio equestris.*

924. 910. 916. 917. 919. 922. 925. 933. 936. 937.

† *Dynastarum Heusdanorum seriem vid. apud Tesmach. pag.* 187. *& seq. & nos in fine libri exhibemus.*
‡ *Circuli. Vid. auth. pag.* 65.
* *Franconia Germaniæ interior.*

GODEFROY de eerste,

Driede Voogd.

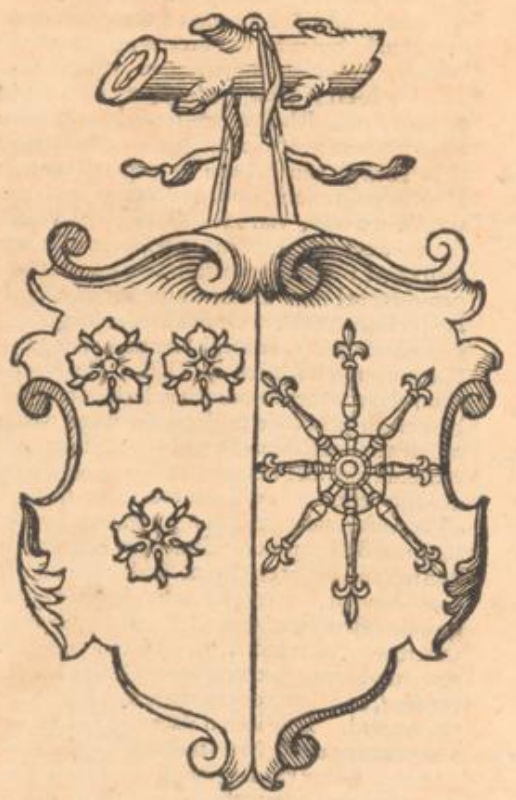

10. GODEFROY leed in den aenvang groot leed van de Hongeren en ander gespuys van volk, 't welk

't welk doen met groote wtſinnigheyd Duytſland en Vrankrijk t'elkens gewend was te beſtormen. Behalven de navolgende voor-ſpooken wierd doen eenige nachten achter een vernomen een yſſelijke Stert-ſterre. Waer na een ongelooflijke hoop van vee ende in 't byzonder hooren-beeſten op 't veld zijn vergaen. Omtrent twee iaeren
942. laeter kam Koning *Otho* met een prachtigen ſleep van Lotringſche en Frankſche Vorſten nae den Rhijn af ſacken, ende te Duysburgh een Rijxdag houden, daer boven andere *Rutbert* opper-Biſſchop van Trier, ende *Richard* van Tongren, om den aenhang van Hertogh *Konraed*, van ontrouw tegen den Koning wierden beſchuldigd, dan terſtond weder vry gekend. *Hugo* Koning van Italien verliet doen ter tijd de wereld (nae dat hy door dwang van zijn zoone *Lotaert* voor de kroon een Moniks-kap had moeten opzetten)
947. gelijk mede *Hugo* Biſſchop van Luyk, in wiens ſtede wierd gezet *Farabert*, Abt van Prummen, zoon van den Grave van * S. Paul. Vrankrijk had over lang in onruſt gezeeten om 't Hertoghdom van Noordmandien; het ſpel liep zoo hoog, dat zelf Koning *Lodewijk* gevangen naer *Lyon* wierd gevoerd. Deſe ongelegentheyd wierd door *Arnulf* Grave van Vlaenderen, een dapper voor-ſtander van de Frankſche kroon ende die in 't Rijk doen ende laten was, aen Keyſer *Otho*, die des Koninx ſuſter ten houwlijk had, overgebriefd. *Otho* verſtaende zijn broeder gegyzeld te zijn, liet van ſtonden aen een deel volx den Rhijn af-koemen, ende ſich tot Nimmegen, om de verſterkinge en ververſſchinge van zyne benden, een poos hebbende op-gehouden, is wijders mede nemende onder anderen *Godefroy* Voogd van 't land, een man van groote zedigheyd en vernuft, Vrankrijk in-getrocken. Aldaer koemende, heeft Koning *Lodewijk* wt de boeyen gehaelt, ende Rheims neffens andere Steeden wt de klaeuwen van die van *Anjou*. Als hy daer
* *Rothomagum, Normandiæ.* na in 't belegh van * *Roüen* by ongeval een van zyne neeven verloor, door bedrayinge, zoo zijn vermoeden was, van *Arnulf* Grave van Vlaenderen, was hy door toorn zoo wijd verruckt, dat hy ſocht den zelven levendigh ofte dood in zijn geweld te hebben. De Grave merkende, dat het hem gelden zoude, ylde ſich ſonder langer vertoef naer huys. *Otho* ioegh hem nae, ende gants Vlaenderen een ſchrick op 't lijff. De Keyſer alſoo aen verſcheyde oorden geluck en ontzach bevochten hebbende, gingh zijn wegh weder
950. neemen na den Rhijn. Dewijl hy te Nimmegen een luttel tijds met Voogd *Godefroy* verbeyd, op dat zijn vermoeyd volk wat mocht wt-ſpannen ende weder aſem ſcheppen, ſchonk hy aen *Balderick* Biſſchop van 't Sticht een Klooſter in de Stad *Thiel*, met een ſteene Kerk ende andere Gods-huyſen, neffens de onder-hoorige huysgeſinde, dienſtbaerheeden, knechten, boſſen, wateringen, waranden, weylanden, ende alle gerechtigheeden, welke door de Graven *Walger*, *Radbood*, ende hun voorzaeten aen de Kerk waeren vereerd. Drie iaeren daer nae viel 'er een
953. gevecht voor aen de Maes tuſſchen *Konraed* ende † *Reynier* Grave van Baginhof, ſonder dat men de oorſaek van oneenigheid kan weten, ofte de weder-zijdſche by ſtand.

† Raginerius Baginoenſium Comes. *Fortaſſe hic idem eſt cum Raginerio Bergenſium Comite, de quo mox ſub annum* 956, *legendumque hic non* Baginoenſium (*quod quid ſit plures mecum ignorabunt*) *ſed* Bergenſium. *Iudicet lector.*

11. Keyſer *Otho* om 't geduerigh ſtroopen van de moord-dadige Hunnen door alle zyne landen eenmael af te weſen, deed wt alle zyne onderzaeten een trotz leger op-lichten, waer mede hy dit wilde volk by * *Augsburgh* zoo fel aengreep, dat ſy, haere macht ende klaeuwen in 't geheel gebrooken zijnde, den Chriſtenen daer na luttel hinders aendeeden. By deſen ſlagh was mede *Wichard* van Gelder, zoon van *Godefroy*, die ſich tot genoegen van yeder een heeft gedraegen. De Hongeren waeren hier mede zoo in-getoomd, dat ſy 't Rijk niet alleen niet en dorſten op nieuws beſpringen, maer ook voorhadden hun eygene land-paelen op de moeraſſige oorden met ‡ wallen ende ſtaketten te verſorgen. Zy waeren voor heen met zoo groote ſwermen op den Duytſchen bodem, dat ſy hen beroemden onverwinlijk te zyn, ſoo ze anders de aerde niet en verſlond, ofte de hemel verpletterde. Midden op de Velouwe aen een broekachtige plaets, te weeten 't *Utler-meer*, is als noch te ſien de puyn van een groot Slot, voor deſen gelijk mede op huyden de *Hunnen-ſchans* genoemd: gelijk ook de *Huynen-ſchans* by den Doorenweert, de boerſchap *Huynen* niet verre van Nikerk, ende de *Hoener-poorte* te Nymegen van hun als noch de naemen hebben behouden. Waer wt onder anderen is te verneemen, hoe wijd dit bal-oorig gedrocht zyne ſchrick en wapenen eertijts hebben verbreyd. De Keyſer 956.
hield naderhand een wel-verſochten Rijx-dagh tot Colen. Dan alſoo de Schryvers niet wten drucken, wie ende of 'er eenige wt het nabuerige Gelderland daer by ende over zyn geweeſt, ook niet wat 'er is verhandeld, ſal 't ons genoegh zyn in 't voorby gaen aen te wijſen, 't geen de Cleefſche Iaer-boeken melden, dat alſdoen onder andere 't Rijk van Auſtraſien ende deſe landſchap door den Koning van Vrankrijk mildelyken zijn op-gedraegen aen Keyſer *Otho*; zoo dat al het geene tuſſchen de Moſel, Rhijn en Maes ligt, allenxkens het Duytſche Rijk is aengegroeyd. Doen ter tijd had *Rainer* Grave van den † Berge groot gezag, zoo door zyn raed en beſtel, in ſtede van *Rather* 16e. Biſſchop van Luyk, die wat te vry-borſtigh en ſpytigh van tonge was, gekooſen is zijn neve *Balderick*. Twee iaeren laeter, 958.
ofte, zoo ſommige reekenen, vier iaeren vroeger, is *Godefroy* naer 21. iaeren heerſchens, met grooten rouw ende verlangen van zyne onder-gezetenen wt de wereld geſcheyden. Hy had by vrouwe *Aleid*, dochter van *Arnold* Grave van Cleve verweckt *Wichard*, de naeſte erve van zyne Landſchappen.

* *Auguſta Vindelicorum.*

‡ *Otho Friſingenſis habet* vallibus & ſudibus. *Nemo non videt textum, vitiſ manifeſtum eſſe, ſcribendumque* vallis & ſudibus, *non verò* vallibus. *Quod ſagaciſſimo auctoris noſtro præteritum miror.*

† *Raginerius Comes Montenſis, ſeu Bergenſis, qui perperam ante* Baginoenſium Comes *audit.*

WICHARD

WICHARD
de tweede,
Vierde Voogd van GELDER.

12. Dewijl WICHARD in de Voogdy zat, was Keyser *Otho* van Ingelsheym, naer gehouden Paeschen, op Colen af-gedaeld, alwaer hy op eene vergadering der Rijx-standen zijn vierjarigen zoon *Otho* tot Koningh van Duytsland verkoos. Daer wierden ook ten over-staen van hem veele Noordweegsche Vorsten ende mannen door den Opper-bisschop *Bruno* gedoopt. 959. Na 't versterf van *Balderick* wierd tot het Bisdom van Luyk op-gevoerd *Eraclius* * Proost van Bologne, af-komstigh wt het huys van Saxen, een man na dien tijd hoog geleerd, ende die door de stichtinge van Schoolen (waer over hem niet alleen in zijn gebied, maer ook elders ende in onse Gelderland de opsicht was aen-bevoolen) 964. een eeuwigen naem heeft wegh geleyd. Naer eenige jaeren is over-leeden *Arnold* Grave van Cleeve, achter-laetende *Balderick* tot zijn erfgenaem, van wien zommige door mis-verstand *Wichman* Grave van Zutphen zijn maekende, wiens dochter *Adelheid* bed-genoote was van *Balderick*, ende niet *Kunigund*, dochter van den Grave van Duringen, als de welke in echt zat met Grave *Arnold*. By *Aleid* van Zutphen wan *Balderick* een zoone met naemen *Konraed*, die naderhand door Keyser *Otho* den derden, by 't leven van den vader, om zyne heerlyke daeden, tot een Rijx-Grave op den Lantdagh tot Worms is verheeven. *Aleids* volle suster was *Luitgard*, die van zommige t'onrecht dochter van den Grave van Cleeve word gezeyd. Deze was, nae 't twt-wijsen van de Cleefsche Iaer-schriften, eerste moeder van 't Klooster op den † *Eltenbergh*, in 't Geldersche bedrijf, aen *Vijt* toe-geheyligd; 'twelk door haer vader *Wichman* Grave van Zutphen, onder 't Bisdom van Utrecht ge- 970. steld, de wereldlyke hand onttrocken, ende met leckere inkomsten was verrijkt, als te weeten met de ‡ koeten van *Heltren*, *Fernoe*, *Vorthuysen*, *Embrick*, *Hamma*, *Lyemersche*, *Rijnharen*, *Redichem*, *Ringart*, *Grese*, *Hosla*, *Thumma*, *Liendle*, *Leyla*, *Torves*, *Thulieneest*, *Nachele*, ende met 't geen de voorzeyde Grave bezat in de vier Graefschappen *Hernesse*, *Fomelge*, *Mermo*, *Tuerine*, en *Midage*. Deze gifte is naderhand in den iaere 973. van den iongen Keyser *Otho* te Nimmegen gestadet, hoog-geroemd, ende daer by aen 't Klooster vereerd de * tol van de visschery in 't dorp † *Salon*, als mede van den stroom de Yssel, ende lestlyken van Keyser *Lothaer* den vierden in 't iaer 1134. iaerlijx met twee talenten wt de schattingen van *Duysburg* vergroot. *Otho* had te vooren, mede-voerende de Voogden van Gelre ende Graven van Cleeve, veel werx met den zoone van *Berengaer*, *Adelbert*, die na de gevangenis zijns vaders de kroon zich mede aeneygenende, door den Keyser in een slagh wierd verwonnen, ende geheel wt het Rijk gezet. In't iaer 972. stierf *Otho* Grave van Nassouw, ge- 972. weesde Veld-overste van Keyser *Henrick* tegens de Hongeren. Dit was een zoon van *Iohan*, neve van *Everhard*, achter-neve van *Philips*, ende Groot-vader van *Otho*, eersten Grave van Gelder. 't Iaer daer aen is binnen Maegdenburg ontslaepen Keyser *Otho* de Groot, de temmer van alle Noordsche volken. 973. Naer hem kam *Otho* de Ionge, toegenaemd de * *Roode*, *bloed-gierige*, ende *de bleeke dood der Saraceenen*. Doen is mede wt het leeven geruckt *Wichard* de vierde Voogd deser landen, na dat hy ze over de tien iaeren had bestuert. Zijn navolger en zoon was, na 't gevoelen schier van alle Schrijvers, *Mengoos*, verweckt by de dochter van den Grave van Zutphen, welkers naem, als ook den naem van haer ‡ vader ick in de oude hand-schriften niet en bevinde.

* *Rubeus*

† *Vestalis Maxima* Montis Altinæ, Altenis *sive* Eltnon. *Vide triplex Diploma pag.* 69. *&* 73. *& aliud generale Lothavij* IV. *Imperat. pag.* 102. *& seqq. apud Cl. Pontan.*

‡ *Curtes, agri colonorum glebæ adscriptorum culturæ commissi.*

* Habedol *vel* Hachdol, *juxta Diploma*, *alias* Catetol *i. e.* Kotertol. *Est ibi hodieque de* Koter-Schants.

† Sallick *is aen de Yssel: andere passen het op* Zellem *by Dotechem.*

‡ *Siet onse aenmerk. t'eyndens dit boeck.*

MENGOOS,

Vijfde Voogd van GELDER.

13. MENGOOS, ofte, zoo hem andere heeten, *Megengor*, *Megengaud*, *Megengoos*, ende ook *Magengoos*, word, nae de gemeeene meening, voor den vijfden Voogd deſes Landſchaps gehouden, daer in tegendeel de Colenſche Iaerboeken geene Voogden ofte Graven voor zijn tijd en kennen, ende hem geen Voogd dan Grave van Gelder en Zutphen noemen, omtrent de tijden van Keyſer *Otho* den derden; gelijk hy ook in de beſchrijving van heylige *Aleids* leeven met den naem van † Grave word verhoogd.

† *Ook bevind men dat Voogd Wiking over al Grave word geheeten, Otho de eerſte by eenige Groot-Hertog van Zutphen, Gerbergs vader Godefroy Hertog van Verdun, daer de twee laeſte maer Graven en waren. Dit gebeurd ofte door onwetenheyd ofte door pluym-ſtrijkery van de Schrijvers. Lieve kinderen hebben veele en lieve naemen.* Strabum Appellat pætum pater, *zeyd Horat. Siet by Luciaen de t'zaemen-ſpraek tuſſchen Galatæa en Doris, ende Geeraert van Rotterdam in't begin van zijne t'zaemen-ſpraeken.*

Noch een woord en daer mede gedaen, om den Leezer aen't lachen te helpen. In zeekere hoofd-ſtad van Gelderland was een Dieve-leyder (welker lof de Spaenſche Quevedo *onder den naem van* Algouazils *tot ſtinkens toe verheft) die een bedelaer op ſtraet betrappende hem beval voort daedlijken, volgens de wetten, de Stad te ruymen op ſtraff van hechtenis. De arme truggelaer zeyde:* Mijn Heer, ick bid u, vergunt my maer een uyre tijds, dan zal ick vertrecken. *De ander, die miſſchijn met den naem van Mijn Heer meer vermaekt was dan van Bedel-voogd, gaf tot antwoord:* Nu ghy my mijn rechten naem weet te geeven ende naer behooren te eeren, moegt ghy noch wel drie daegen in de Stad blyven. *Ende dit is dat onder andere gebreeken* Barclaius *onſe Nederlanders in den neus wrijft. Doch ick wil de Spanjaerds, Duytſche en meer andere ook niet verworpen hebben, waer van eenige liever beyde de ooren van 't hoofd, dan zulke, duckwijls opgeraepte en nietige, Heerlijkheeden en Ampten uyt den ſtaert van haere naemen, zouden miſſen. De oude Romeynen, Grieken, Iooden, ende in't gemeyn alle andere beeter-weetende volken hebben van deeze belachelijke hoovaerdye ofte veel eer zotterny niet geweeten. By voor-beeld:* Craſſus *en* Clodius *bezaeten wel zoo veele landen als een kieken-dief op eenen dagh niet en zoude overvliegen, ende lieten zich nochtans in't byzonder geen Heeren noemen van d'een ofte d'ander pleck: daer men in onze tijden op ydere koter-ſtede wel galgh en rad zoude willen voeren, en van zoo meenige margen lands zoo meenige Heerlijkheyd maeken. Niemand en heeft zich dit in't byzonder aen te trecken; want ick ſmijt de kluppel in't honderd.*

In't anderde iaer zijns bewinds, gaf de Keyſer te 975.
ſchenk wt aen de Kerk van Utrecht, een ſeer ſtatige Hof-ſtede, * *Amuedens hoeve* geheeten, geleegen by Amersfoort in de kring van Gelderland in't land ‡ *Hoevelaken*, doen *Rotbodens Graefſchap* genoemd. Als op 't volgende iaer *Gero* 976.
Biſſchop van Colen in zwijm en vervoeringe van ſinnen lagh, welk gebreck hem altemets overkam, is hy door zijn navolger *Walraem* (ſiet wat de vervloekte geld-ſucht niet en bedrijft!) voor dood in't graf gedraegen, daer hy alleen het wtterlijk gevoel voor een tijd, ende niet het leeven quijt was geworden, gelijk daer nae zich openbaerde. Want *Walraem* eer lang, door het ſteeds wroegen van zijn gewiſſen opgeweckt zijnde, ging te Romen aen den Paus zijn ſchuld biechten, ende verkreeg af-laet, mids dat hy ofte een nieuw Klooſter zoude ſtichten, ofte een vervallen in ſijn Sticht weder opbouwen, als hy ook deede.
Omtrent dien tijd ſtierf mede *Balderick* de God- 977.
zalige 15e. Biſſchop van Utrecht, in't 59. iaer zyner heerſchappy. Naer hem zat *Volkmaer* een Vries 13. iaeren, een vernaemd zwetſer, ende groot lief-hebber van eenigheyd. Eenige iaeren herwaerts gebeurde niet denkweerdighs, dan wierden alleen verſcheydene treurige lucht-tey- 979.
kens vernoomen, voor-loopers van den rampzaligen ſlagh in Calabrien tegens de Saraceenen, alwaer de Keyſer zelf in handen, doch weder op een wonderlyke wijze los raekte, hoewel hy korte iaeren daer nae van hart-zeer, ende aen den

‡ *Pagus Inſterlake ſeu* Huflakenſis, *quem* Rotbodonis Comitatum *tùm vocabant. Dan het Placaet vermaend van de viſſchery in de Vecht ofte Fecht, welke te Hoevelaek geene en is. Ende daerom kan men, volgens het oordeel van Buchel, dit beeter paſſen op de Stad Muyden, die aen den mond van de Vecht omtrent de Zuyder-zee is geleegen. Ende* Inſterlake *zegt hy zoo veel te beduyden als het Sticht.*

buyk-

983. 985. buyk-loop is geſtorven. Naer hem wierd *Otho* de derde Keyzer verklaerd, die daer na op Nimmegen af koemende, met zyne groot-moeder *Aleid* ende moeder *Theophania*, door tuſſchen-ſpreeken van haer en andere Vorſten, aen *Diderick* tweeden Grave van Holland mildelyken wegh ſchonk den vollen eygendom van 't geene zijn vader ſlechts te leen van 't Rijk had bezeeten. Alſdoen trouwde te Nimmegen *Arnulf* zoon van *Diderick* aen *Luitgard* dochter van *Theophanes* Keyſer van Conſtantinopelen, en moeye van Keyſer *Otho*. Nae dood van *Walraem* wierd *Everger* 30e. Biſſchop van Colen, een kloeck man
990. ende van beſpraekte heyligheyd. Vijf iaeren hier na liet *Mengoos* op-richten het klooſter te *Villich* by Bonn, niet ver van 't klooſter *Rhijndorp*, voor de Benedictijnen, waer in alleen Iuffrouwen van adel wierden toe-gelaeten. De eerſte vrouw hier van was * *Adelheid*, dochter van onſen Voogd, welke daer met haere Ouderen begraeven, ende om haere wtneemende Godvruchtigheyd onder 't getal van de heyligen is gereekend. 't Selve iaer is *Volkmaer* t'Utrecht geruſt, ende zijn ampt bekoemen by *Balduin* van Holland, 17e. Biſſchop, een man van zonderlinge oprechtigheyd, ende wiens oom was geweeſd *Arnold* twaelfde Grave van Cleeve. Ondertuſſchen is te Nimmege
992. gen, alwaer zy haer op-hield, over-leeden *Theophania* moeder van *Otho* Keyſer in der tijd, noch een ſeer ieughdige vrouwe. Zy was ſtief-dochter van *Nicephorus* Keyſer van Conſtantinopelen, ende dochter van den iongen *Romanen*. 't Lijk is binnen Colen met behoorlyke pracht begraeven.

* Ethelrum ejus uxorem nostri Annales Quedlinburgenses vocant, &c.

992. 14. 't Naeſte iaer was te *Aken* een t'zaemen-rottinge van de Geeſtelyke, daer onder anderen wierd beraemd, dat hem niemand zoude verſtouten in de vier weeken voor Kerſmiſſe, eenige dagen voor Paeſſchen ende voor 't vier-feeſt van *H. Iohan*, gemeene by-een-komſten te houden, noch ook houwlyken aen te gaen. Na den dood-
993. lyken af-gang van *Balduin*, 17e. Biſſchop van Utrecht, kam *Ansfrid* Grave van Hoey, Teyſterband en Bratusband, ende Heer van Altena de opene ſtoel te beſitten. Na dat zyne vrouw zonder lijfs-vruchten was geſtorven, ofte, zoo andere voor-geeven, wteygen drift in een Klooſter gegaen, heeft hy zijn hoofd zoo in de weyk geleyt met het leſen en betrachten van heylige boeken, dat hy den Biſſchops-muts waerdigh wierd gekend, die een grooten luyſter kreegh door zijn wtwendigen luyſter. Zyne Heerlickheeden ende
977. byſonder 't Graef-ſchap van Teyſterband verdeylde hy onder zyne vrienden en bloed-verwanten, ende ook een ſchoon gedeelte aen de kerken van Utrecht en Luyk. In voegen het gedachte Graefſchap met hem is wt-geſtorven, hoewel naderhand de naem daer van by de Graven van Zutphen en Vorſten van Gelder is opgenoomen, niewaerts anders om als dat zy een goedenrack daer van te geef bezaeten. De over-
996. dadige gifte, welke, als boven gezeyd, *Wichman* van Zutphen aen 't klooſter te Elten had gedaen, wierd nae zyne dood van *Balderick* 13e. Grave van Cleeve, man van zyne dochter *Adelheyd*, ſuſter zijnde van de Abdiſſe *Lutgard*, ſterk tegen-geſprooken, en gewraekt op deſen grond, dat zulx haer vader wt krachte van de Saxiſche keuren niet en had buyten haer kennis vermocht te doen. Dit verſchil was al zedert de tijden van *Otho* den Grooten ſleepende gehouden, die zijn geheel recht op * *Goyland*, *Eemland*, en *Urk* aen *Wichman* over-geevende, geene moeyten en ſpaerde om de recht-ſtrijdige te vereenigen. Als nu na 't af-ſterven van *Luitgard* naer een nieuwe Klooſter-Voogdin wierd wt-geſien, verdaghvaerde *Otho* de derde de kraekeelende dings-luyden by hem tot Nimmegen; daer *Adelheyd* met haer man eyndlijken verwillighden in de aengetoogene vervreemdinge; ende haer vermeynd recht op 't Klooſter niet alleen aen den Keyſer met hand en halm over-droegen, maer 't zelve daer by ook beſchonken met de halve inkomſten van *Emrick*, *Arnhem*, *Putten*, *Apel*, *Hervelt*, *Redichem*, *Lyenden*, *Brummen*, *Honnepe*, ende meer andere plecken. Daer behalven kreegh *Elten* alle vryigheeden, welke de drie klooſters van *Eſſenden*, * *Guiden*, en *Quidlingburg* genooten, ende de gerechtigheyd, van in de vier boſſen van *Stenrewolt*, *Overwichey*, *Mulo*, ende *Subort* alleen harten ende hinden te moegen iaegen, ende het voor-vluchtige wilt tot in andere boſſen te vervolgen. Dit beſlooten zijnde, is de Keyſer als * Mondburg en Beſchermer van 't klooſter gemaekt, die deſe ſchenkingen in een openen brief bekrachtigde, ende de Iuffrouwen machtigh maekte, om haer zelven een * Voorſpraek, ende in ſteede van de over-leedene Abdiſſe wederom een andere, (wel-verſtaende met believen des Biſſchops van Utrecht) te verkieſen.

* Agri Nardenatium. Nardinkland *eſt in diplomate.*

* *In alio inſtrumento eſt* Gaudersem.

* *Vide* Hoteomann. *in Lexic. Feudal.*

* *Advocatus.*

15. Vermits alſdoen de keur der Pauſen aen den Keyſeren ſtond, heeft *Otho*, dewijl de Italiaenen om de ſtoel knibbelden, zijn neve *Gregorius* die *Bruno* gedoopt was, zoone van den Hertogh van Swaben tot Paus geſalft. Dan de Keyſer had ſich nauwlijx wt Italien gewend, of de Geeſtlikheyd, borgerye, en de borgermeeſter *Creſcent*, omgekoft door giften, beſtonden, wt af-keer van de Duytſche, *Iohan* Biſſchop van *Piacenza* op te werpen. De Keyſer die dit hield voor een ſchendery van ſijne hoogheyd, kam in Italien met zijn leger, ende Romen over-weldigende, wierp den nieuwen Paus in de gevangenis, ende nam hem behalven de oogen zijn Pauſdom en 't leven. *Creſcent* wierd ruggeling aen de ſtert van een ſlecht treck-beeſt gebonden, neus en ooren hem af-gekapt, ende alſoo tot een ſchouw-ſpel en geiuych van al de wereld buyten de poorten geleyd ende geworgd. Deſe *Gregoris* was van kinds been af te † Nimmegen op-getrocken, alwaer hy ook, wt-wijſens een van zijne ‡ Graf-ſchriften tot Romen, ter ſchoolen hadde geleegen. Hy onderwees het volk in driederley taelen, de Franſche, Latijnſche, en zijne moeders-ſpraek. Omtrent den ſelven tijd wierd by *Ludolf* Markgrave van Saxen te * *Brunſwijk* een Ridder-gevecht wt-gegeeven, daer onder andere Grooten die van *Naſſouw*, naderhand eerſte Graven van Gelder, te vinden waeren, als mede *Konraed* Grave van Cleeve. Niet lang daer nae vereerde Keyſer 999.
Otho aen de kerk van Utrecht de vlecke alſdoen van *Bommel*, behalven het recht van munte,

* *Brunſwiga.*

† *Ten zy dit te duyden zy op* Noyon *een Biſſchoplijke Stad in Vranckrijk, die by de oude mede* Neomagus *word geheeten.*

‡ *Hic quem claudit humus, oculis vultuque decorum,*
Papa fuit quintus nomine Gregorius. Ante tamen
Bruno, Francorum regia proles, Filius Othonis de
genitrice Iudith. Linguâ Theutonicus, NEOMAGA *doctus in urbe, Sed juvenis cathedram*
ſedit Apoſtolicam.

tollen, ende wat daer meer aen vaſt is. Eenige daegen voor datmen duyſend ſchreef, wierd een zeltzaem licht aen de lucht geſien, ende onlangs
1000. daer na des Keyſers dood. Want wanneer hy, den minnaer gemaekt hebbende aen de weduwe van *Creſcent*, nu op zijn vertreck ſtond na Duytſland, zy ſiende zich alſoo van haer verhoopte houwlijk verſteeken, begiftigde den Keyſer met een paer vergiftighe hand-ſchoenen, waer van de bloote reuk hem doodelijk was. Doen wierd de Keyſerlijke kroon met toe-ſtemmen van alle Rijx-Vorſten aengebooden, *Henrick* den tweeden den Iongen, toe-genaemd den * *Manken*,
* *Henricus Claudus.* die voortin 't eerſte iaer de Bommelſche opdracht van zijn voorzaet beveſtigde. Drie iaeren laeter
1003. wierd wt de wereld genoomen *Balderick* Grave van Cleeve, die 't bewind over-liet aen zijn zoone *Konraed* een Rijx-grave. Deſes vrouw was *Catharine* Gravinne van Seine, moeder van *Diderick*
1005. zijn navolger. Naer twee iaeren was 'er een vierige ſtert-ſter te ſien: waer na bykans de gantſche aerd-bodem met zoo een felle peſt en honger beſocht is, dat wt enkel verdriet van begraeven de ziel-toogende ſieken met de dooden t'zaemen wierden onder-geſteeken.

16. Een wijl daer na is door *Antfrid* Biſſchop
1006. van Utrecht geſticht het klooſter van *Hoborſt*, nu door de bank de *heylige Bergh* geheeten, omtrent *Amersfoort*, ter eeren van onſe L. Vrouwe ende voor den Benedictijnen. De inhuldings brieven melden, dat hy tot onderhoud van dien gaf, 't geen hem had toe-behoord in de boerſchap *Dryele* (daer hy zyne hof-houding plaght te hebben) in 't land van *Teſterband*, de helfte van den tol en munte tot *Fughte*, 't boſch van *Ermelo* (een dorp by *Harderwijk*,) ende 't vierde deel van 't boſch in *Fughoute*, t'zaemen met de hof-ſtede ende bergh *Hoborſt*, met zyne aenkleevende † wooningen, boſſen, weylanden, en wateringen tot aen *Stoutenburgh* toe, de vlecken *Heſe* en *Zoyſt*, behalven mede de kerken van *Ermelo*, *Groningen*, *Dockingen*, *Maſemunſter*, *Livemunſter*, *Leyre*,
1008. *Swindrecht*, *Hamerthe*, en *Loyſden*. Twee iaeren daer na is *Antfrid* in zijn klooſter geruſt, ende in
1009. zyne ſtede gekoemen *Adelbold*. De Noordmannen hebben op 't volgende iaer wt Vriesland wederom deſe oorden beſocht, ende naer voorgaende plondering de Gelderſche Stad *Thiel* aen
1010. de Wael in koolen geſet. 't Naeſte iaer naemen ſy haer loop naer *Utrecht*, en vonden de Stad ſchier van vreeſe verlaeten: ende keerden nae 't veroveren ende verbranden der ſelve weder met rijken buyt zeewaerts, daer ſy van daen waeren
1011. gekoemen. In 't iaer elf boven duyzend is *Megengaud* te Gelre in den Heer ontſlaepen, naelaetende een ‡ zoon ende erfgenaem *Wiking* by zijne vrouw *Gerberch*. Deſe word geſeyd dochter te zijn geweeſd van *Godefroy* met den Baert, eerſten van dien naem Hertogh van Braband en Ardenne; 't welk miſſchien niet al te zeeker gaet, zoo deſe eerſt in den iaere 996. op den ſtoel is geraekt, ende in de Geſlacht-rollen van Braband en andere, geene *Gerberch* onder zyne dochteren word gevonden. 't Geeft eenigh bedenken, dat ſy ofte gebooren is wt *Godefroy*, in den iaere 966. geweeſden Vorſt van Lotringen, ofte immers wt *Godefroy* van ‡ Ardenne, tweeden Hertogh van de Moſel-kant, welken Keyſer *Henrick* (voor-by ſlaende *Lambert* Grave van Loeven) omtrent den iaere 1003. tot Hertogh van Lotringen had gemaekt. Wat 'er van zy, immers waeren beyde eed-genooten in tucht en heyligheyd zoo wt-muytende, ende, hoewel rondom in welluſten ende in 't goed zittende, echter zoo kuys ende af-gezonderd, als hadden zy in de wereld een tegen-ſin gehad: voor al *Gerberch*, welke God nacht ende dagh te Villich met gebeeden was dienende. Hy zelf ging niet min in waerdigheyd, als in vernuft, deughd, vermaertheyd, ende wel-beſpraektheyd zijne voorzaeten, en alle andere te boven: was hier behalven ſchickelijk en fraey van weſen, boven maeten vaerdigh in 't hanteeren van wapenen, daer by zoo beleefd en ſachtſinnigh, dat hy zelfs de minſte zoo wel als de meeſte aenſprack, ofte te woord ſtond. *H. Aleid* was nae haere moeder aerdende, ende als geſeyd, eerſte Voogdeſſe van 't Klooſter te Villich by Bon, alwaer zy beyde haer Ouders, een paer zonder weder-gade, by den anderen begroef. Zy wierd daer beneffens door *Heribert* Biſſchop van Colen, ende op 't verſoek van den Keyſer, als tegen dank beróepen tot Abdiſſe van 't Marien Klooſter aldaer, in ſtede van haere zalige ſuſter *Battraed*. Behalven *Wiking*, *Battraed*, ende *Aleid*, waeren daer noch twee getrouwde dochteren * *Irmtruyd* en *Alveraed*, t'zaemen met haer zoone *Godefroy*, die tot dienſt van Keyſer *Henrick* in den Boheemſchen oorlogh zijn bloed vergoot, ende wiens goederen na zijne dood tot geeſtelijke gebruyken wierden aengeleyd.

† Manſi *ſeu* Manſa. *Vide Hotoman. Lexic. Feudale. Ende hier van daen ſpruyt het Franſche woord* maiſon.

‡ *Siet mijne Aenteyk. op het* 20. *hoofd-ſtuck.*

‡ *Dan van dezen Godefroy getuygen de Brabandſche Tijd-boeken dat hy kinder-loos is geſtorven.* Velpen *zeyd in een oud Hand-boexken gevonden te hebben, dat ſy dochter was van* Godefroy *Grave van Verdun. Ende hier mede ware het krakeelen eynde; want dat hy Hertogh word genoemd, is geen wonder en een gemeyne mis-ſlagh van de oude Schrijvers.*

* Velpen *giſt, Irmtruyd gehouwlijke geweeſd te zijn met Diderick Hertogh aen de Moſel-kant, die in 't jaer* 1035. *is over-leeden: ende* Teſmaker *meynd dat Alveraed in echt hebbe gezeeren met Iohan Grave van Gulich. Doch dit is een duyſtere kaert, daer men by gebreck van bewijs geene klaerigheyd van kan hebben.*

WIKING

WIKING

Seſte Voogd van GELDER.

1015. 17. In't iaer 1015. ende twee navolgende,
1016. leed de Nederlandſche ſtrand en zee-kuſt door
1017. 't over-ſteygeren van 't water over-groote ſchade; hier op verreeſen ongewoonlijke ſtormbuyen, dierte, ende leſtelijken een grouwſaeme Stert-ſterre. Terſtond hier aen ſtierf *Balderick* 18^e. Biſſchop van Luyk, die gevolgd is van *Waldebold*, zoone van den Grave van den Berge.
1018. 't Naeſte iaer ontſtond tuſſchen de Hollanders en Stichtenaers een felle oorlogh, daer de Gelderſche mede onder-roeyden. Hier van was ſtooke-brand Biſſchop *Adelbold* een Vries, wiens geld- en eerſucht de Hollanders in haer ruſt verſtoorde, byſonder naer 't vertreck van *Waldebold*, Deken te vooren van 't Sticht, die hem altoos ten beſten had geraeden. Hy liet hem dunken, dat Holland als eertijds ende voor der Graven tijden, van den Keyſeren aen den Biſſchoppen geſchonken, zonder wetlyke aenkomſte van *Dirk* wierd bezeeten. Deſe waen was vergezelſchapt met een aengebooren vreck tegen de inborelingen aldaer; alzoo de Vrieſen te voren door zijn bedrijff tegen *Arnulf*, *Diderix* vader, waeren op-gehitſt. De
*Zou. eerſte over-laſt kam van * *Bauwen*, Grave van Bodegraef, die eerſt door wege-ſchendery, ende eyndlijken den mom af-leggende, met geweld het aenpaelende Holland gingh beleedigen. *Diderick* ſiende dat het op hem gemunt was, dreef met een kleyne macht *Bauwen* op de vlucht. *Adelbold* ſocht *Bauwe*, die hem hier over klachtig viel, gewapender hand in zijn oude plaets in te dringen. De Grave van Holland trock hem onbeſchroomd tegen met zyne knechten, waer onder eenige wtheemſche, als mede *Iohan van Arkel* Heer van Ochten in de Betouw. Als in den ſlagh tuſſchen Bodegraef ende Zwammerdam de Biſſchop † onder lagh, en een groote menichte van de zyne verloor, bracht hy niettemin binnen kort een nieuwe macht in 't veld; maer wierd naer een gevaerlijk treffen wederom af-geroſt, ende zelf ‡ gevankelijk voor den Grave gebracht, die hem naer behooren wel eerde, dan naereenige daegen zijn trots en voorgaende ongelyken hem voor-hield. *Adelbold* al te moedig na zijn tegenwoordigen ſtaet ende nae geen billyke voorwerpſelen luyſterende, wierd na Yſſelmond gevoerd, ende aldaer op 't ſterke Slot by de drie iaeren in hechtenis gehouden. Eſſen te vooren had de Geeſtelijkheyd te Nimmegen een daghvaert, welke van den Keyſer niet alleen is by-gewoond, maer ook van de Biſſchoppen *Poppo* van Trier, *Erkenbald* van Ments, *Everhard* van Bavenbergh, *Adelbold* van Utrecht, den Gelders-man *Meinwerk* van Paderborn, ende *Poppo* Abt van Fulda, neffens de Hertogen *Godefroy* en *Bernhard*; ende den Grave *Betelin*. Aldaer wierd onder anderen goed gevonden, dat men dienſt doende het lichaem onſes Heeren aen de ſlinker-hand des Prieſters zoude ſtellen, ende den beker aen de rechter. In den iaere 1019. hield *Konraed* Hertogh van Ooſt-Frankeland, ende naderhand Keyſer, te *Trier* een Ridder-ſpel, daer onder andere zich bevond *Otho* van Naſſouw, naderhand eerſte Grave van Gelder en Zutphen; wiens vader *Walraem* 't volgende iaer ſtierf, nae-latende behalven *Otho* ook een zoon *Walraem*, van wien dit doorluchtigh geſlacht tot op deſen tijd geluckelyken is voort-gezet
1019.
1020.

18. Als nu de Vrieſen, om hun landſman *Adelbold* op vrye voeten te helpen, alle vlijt deeden, heeft ze *Diderick*, om met een wraek te neemen over zijns vaders dood, alles nu tot den tocht gereed zijnde, onder oogen gegaen. Maer de Hollanders wierden in groote verbaeſtheyd van de Vrieſen verſlaegen, Hertogh *Godefroy* van Lotringen, die ze wt laſt des Keyſers met een ſterke macht was by-gekoemen, zelf gevangen, ende hem ontweldigd Biſſchop *Adelbold*, die van de Hollanders in 't leger mede gevoerd zijnde, met een ſchuytgen tot de Vrieſen over-voer. Voogd WIKING zoud in eygen lijve zijn geweſt by dit gevecht. Middeler tijd verbleef de Keyſer tot Nimmegen, arre-beydende, naer verhoor der weder-zijdſche geſanten en klachten, de zaeken in der minne by te leggen. Men vind zeeker oud beſcheyd, ende daer in wt-gedruckt alle plaetſen, welke de Biſſchoppen van Utrecht voor Leen-heeren zouden erkennen. Voor aen ſtaet de Hertog van *Brabant* zijn ſpijs-drager, die de Stad *Thiel* met zijn toe-behoor,
1021.

† *Vid. Buchel. ad Bekam p.* 38. *ubi victoriam hanc Diderici ex parte fabuloſam ait.*

‡ *Buchel ontkend t' eenemael deeze gevangenis van Adelbold.*

ende 't wilgen-bos buyten de poort van Utrecht te leen bezat: daer nae de Grave van *Gelderland*, zijn Iaegh-meester; welk Graefſchap, als mede *Zutphen*, ende de Stad *Emmerick* met haer halve gebied van 't Sticht te leen wierden vergeeven, t'zamen met het land vande *Betouw*, zoo zy't noemen, behalven *Tielre*- ende *Bommeler-weerden*, met alle onder-hoorige Hof-ſteeden en gerechtigheeden. De *Hollander* zijn Maerſchalk was Smal-heer in Holland en Kennemer-land. Aen zijn Kamelaer die van Cleeve was inſgelijx van de Kerk tot Utrecht te leen wt-gegeeven het *Betouwer-land* (zoo ſpreekt het wt-ſchrift van 't iaer 1021. te Zullich gemaekt) 'twelk † boven aen den Rhijn is. Voorts word de Grave van *Benthem* zijn Deur-wachter genoemd, ende van *Ghoor* zijn Wapen-drager. De andere plaetſen hier buyten, behooren eygentlyken tot het Sticht zelve. De Inſteller van de Hollandſche Geſchiedeniſſen verhaelt daer behalven, achtervolgens een oud handveſt, dat de Grave van Zutphen *Goyland*, ende zijn Graefſchap; de Grave van *Teyſterband* zijn gebied; de Grave van Redichem ofte Renkum de *Velouwe*; de Burg-graef van *Groningen* zijn Burg-graefſchap; de Grond-heer van *Heuſden* zyne Heerlijkheyd; die van Arkel, *Hageſteyn* en *Haeſtrecht*; de Heer van *Altena* zyn bedrijff; de Heeren van der *Lee*, *Buren*, *Culenburg*, *Vianen* en *Yſſelſteyn* eenige thienden en landen van de Kerk van Utrecht te leen hadden. Maer dit alles komt met die eeuwe ende met de waerheyd niet wel over een, zoo men die van Holland niet zal diets maeken, dat hun Graven oyt ‡ onder 't Sticht hebben gezeeten, ende de Gelderſche doen van geen Graven ofte Vorſten, maer alleen van Voogden wierden beheerſcht. 'k Laet ſtaen, dat het een taſtelyke mis-ſlagh is, dat Zutphen aen Gelderland leen-roerigh was, ofte daer onder ſchuylende, vermits het langh daer nae door houwlijx-recht aen Gelderland eerſt is vaſt gemaekt. * Hoewel ick zoo zeer daer niet tegen ben, dat de Biſſchoppen van Utrecht, ende byſonder *Adelbold*, hun gierigen hooghmoed hier in wat toe-geevende, dit alles zoo nae haeren ſin op 't wit hebben laeten brengen, ende dat naderhand de naemen der Voogden in Graven, ende der Graven naemen in Vorſten zijn veranderd.

† *Wt het verwolgh deſer Geſchied. blijkt doorgaens, dat de Vorſten van Gelder met de hoof-ſtad Nymegen ook de Over-betouw hebben bezeeten, ende t'eyndens de zelve het Slot Lobeek (nu het Tolhuys genoemd) veeltijds zelf bewoont, ende aldaer de tollen beyde van Rhijn en Wael lange en meenige iaeren op-gebeurt. Hoewel ick niet en miſſacke, dat Lobeek zelve eertijds den Biſſchoppen heeft toe-behoord. Buchel bekend mede, dat deeze Aenteykening op dien tijd en plaetz niet en voegd, dan tot yemand van de volgende Biſſchoppen moet getrocken worden.*

‡ *Nochtans wil Buchelius in zijne Aenteyk. op Heda en Beka doorgaens het tegendeel bewijzen.*

* *Behalven dat de naemen van de Graef-ſchappen Teyſterband en Redichem ten tijde van Adelbold al waeren te niet gedaen, ende Teyſterband onder verſcheyde Heeren, na dood van Biſſchop Anſfrid, verdeyld. Siet op het iaer 993.*

19. In dit iaer was binnen Aken een kerklijke by-een-komſt, ende Keyſer *Henrick*, wt-wijzens verſcheyde brieven, veeltijds in Gelderland, byſonder tot Nimmegen, van waer hy't naeſte iaer, op de bede van *Adelbold*, neffens Voogd *Wiking* naer Utrecht is ontbooden, om de in-wydinge van de *H. Martens* kerk, nu den Dom genoemd, (die met groote pracht, ende vierigh aenroepen van dien Heyligh toegingh) met zijn byweſen te vetheerlijken. Als daer nae de Keyzer, door tuſſchen-koemen van zyne gemaelin *Kunigund*, *Adelbold* en andere Vorſten, 't Graefſchap van Drente aen de zelve Kerk had geſchonken, is hy korts daer aen te Bavenbergh over-leeden. Alſdoen wierd de Keyſers-kroone met gemeene ſtemmen op-gedraegen aen *Konraed* Hertogh van Franken, die in 't anderde iaer zijns Rijx de boven-verhaelde gifte by zegel en de brieven geſtand deed, ende daer-en-boven 'theele Graef-ſchap van *Teyſterband* aen de kerk te ſchenk gaf, met alle zyne in-komſten, zonder dat yemand buyten zijn wil en voor-weeten ſich eenigh recht daer op zoude aenmatigen. Omtrent deſen tijd is eyndlijken geruſt *Adelbold*, ende in de over-heerlyke *Martens* kerk, onlangs te voren by hem in-gewijd, begraeven. In zijn plaets is 20e. Biſſchop geſteld *Bernulf* door Keyzer *Konraed*, die ſich te dien tyde nu te Nimmegen, nu te Aken, ende dan te Colen op-hield. Men ſegd, dat hy naer Utrecht reyſende, om over de keur van een nieuwen Biſſchop te ſtaen, de bevruchte Keyſerin *Giſelke* (zoo haer ſchielyken ende boven vermoeden, miſſchien door het ſchudden van de wagen, de baerens nood over-viel) onder wegen te *Ooſterbeek*, een Velouwſch dorp omtrent *Arnhem*, heeft gelaeten by *Bernulf* doen Prieſter van die vleck, ende dat de Keyſer vaſt beſigh zijnde, om de ſtrydige ſtemmen te vergelyken, door *Bernulf* eerſt geluckwenſcht is over zijn iongen zoon, ende hem voor deſe blyde tyding met het Biſdom heeft beloond, 't welk by hem 27. iaeren is bediend. Hy deede t'Utrecht ſtichten de Kerken van *Peter* en *Ian*, ende te Deventer *Lebuin*. Drie iaeren daer nae liet de Keyſer zijn zoon *Henrick* den derden, die te Ooſterbeek iong was geweeſd, tot Roomſch Keyſer verkieſen, ende zalven door * *Pelgrom* Biſſchop van Colen.

1022.
1023.
1024.
1026.
1030.
* *Pongrin*

20. Naer omloop van vijf iaeren is wt de wereld verhuyſd † *Wiking*, *Windechin*, ofte *Vilting*, feſte Voogd van Gelder, die by zyne bed-geſelle *Elizabeth*, dochter van den Hertogh van Beyeren had verweckt, behalven *Wichard* zijn nazaet, een ſchoone trits van ‡ zoonen, met naemen *Willem*, *Richard*, ende *Meinwerick*. *Richard* van Pont ofte van Gelder (andere heeten hem *Gerlaek*) was 23e. Biſſchop van Luyk, ende *Willem* 21e. Biſſchop van Utrecht, wiens oorlogen tegen de Hollanders ende dappere daeden wy t'zyner tijd zullen gedenken. *Meinwerick* was Biſſchop van Paderborn, alwaer hy de Klooſter-kerken van *Peter* en *Pauls*, ende de boven

1035.

† *Wiking was wel de 'nazaet, dan eſſenwel geen zoon van Mengoos, maer een zoon van Mengoos broeder* Begrin, *waer van Irenicus gedenkt.*

‡ *Velpens Hand-boexlen voegt hem ook toe een dochter* Iugunda, *huysvrouw van Konraed van Swaben Grave van Gulich.*

maeten

WICHARD de driede,

Sevende Voogd.

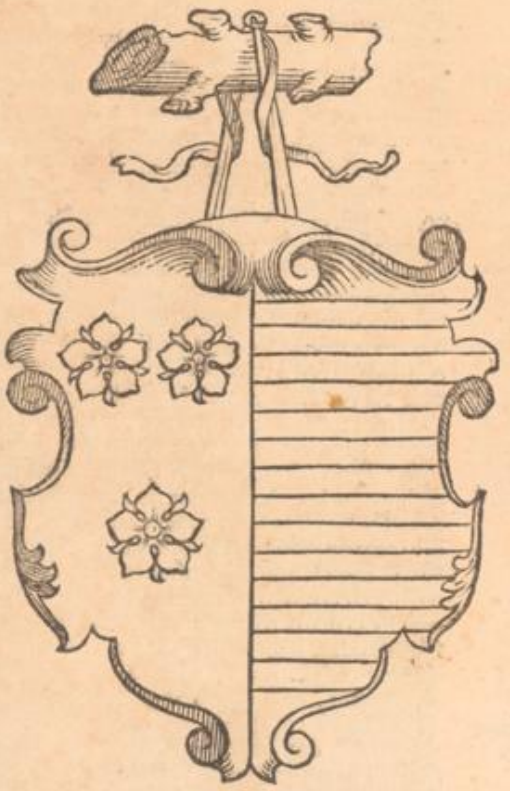

21. In't eerſte iaer als WICHARD in zijns vaders ſtede was Voogd geworden, hield Koning *Henrick*, zoon des Keyſers, tot Nimmegen aen de Wael bruyloft met *Gunilde*, dochter van *Canut* Koning van Denemarken en Engelland. 1036.
Niet lang daer nae kam in plaetſe van *Reginard* voor deſen Biſſchop van Luyk, † *Richard* van Gelder, zoone van Voogd *Wiking*, die behalven de kerken van *Remy* en *Thomas*, Dinant een heerlijk ſtuck werx, wt den grond heeft op-gebouwt.
Naer twee iaeren zagh men vreemde en groote toorts-lichten aen den hemel; waer op kortelijk 1039.
binnen Utrecht ſtierf Keyſer *Konraed*, wiens ingewant aldaer, ende zijn lichaem te Spier wierd begraeven. Naer hem volgde zijn zoon *Henrick* de derde, met den bynaem van de *Bruyne*. Ses maenden daer na is over-leeden *Diderick*, derde Grave van Holland, ende in't klooſter van Egmond in zyner voor-zaeten graf-ſteeden nedergeleyd. 1040.
De Keyſer naer Utrecht koemende vereerde aen de Kerk een Bouw-hof in de vlecke *Groningen*, onder 't Graefſchap Twente, met alle zijn aenkleeven, munten, ende tollen van dien rack. 1041.
Nae 't af-ſterven van *Richard* van Gelder, wierd *Vazo*, zoon van den Grave van

† *Placentio dicitur filius Reneri Comitis Gelriæ, ex ſorore Reginardi. Anſelmus* Nithardum *vocat.*

maeten koſtelijke Abdye van * *Abdinkhoven* liet timmeren, verſchietende daer toe, naer af-deylinge met zyne ſuſter, zijn vaderlyke haeve, zoo in de Stichten van Utrecht en Paderborn, als in de Graefſchappen van Teyſterband en Renkom. Andere maeken *Meynwerk* een zoon van *Imood* Grave van Renkum, die getrouwd was aen *Athele*, dochter van den Hertogh † van Saxen, waer by hy teelde *Athele* Iuffrouw in 't Klooſter te Elten, *Gliſmoed* gehouwlijkt aen Hertogh *Henrick* van Beyeren, mitſgaders *Diderick* zijn navolger en erve, ende deſen *Meinwerick*; die eerſt Biechtvader van Keyſer *Otho* den derden, daerna Hovelingh, geduerige Kamer-raed ende Biechtvader van Keyſer *Henrick* was, door wiens gunſte hy eyndlijken, nae 't over-lijden van *Rothaer*, in 't iaer 1009. binnen Goſlaer door 't over-langen van handſchoenen zoude zijn geroepen tot tienden Biſſchop van Paderborn. Men voegd hier by, dat *Meinwerx* moeder zijn broeder *Diderick* by den Eltenbergh door argeliſt heeft doen ombrengen, ende *Meinwerk* daer over zyne moeder opeen vollen Rijx-dag voor Keyſer *Konraed* van moordery beklaegt; met wiens nalaetenſchap behalven zyne eygene inkomſten, hy *Abdinkhoven* zoude hebben verrijkt met *Monickhuyſen*, en *Putten* met zyne wooningen, leen-erven en thienden over 't gantſche * Kerſpel, ende leſtlyken met het Gods-huys hoorende tot de Kerk van *Voorhuyſen* op de Velouwe. Dewijl hy te Paderborn was, bedacht hy evenwel zijn vaderland, ende liet, by groote ſchaerſheyd van levens middelen, twee ſcheepen met koorn van Colen op zijne koſten den Rhijn af-vaeren, ende door zyne bouwluyden van Teyſterband en Velouwen zoo verdeylen, dat een deel daer van aen de ‡ eygen-hoorige, het anderde aen heele huys-geſinden, nae dat die ſterk waeren, het derde tot de zaeyinge, ende 't overentſige aen den armen in 't gemeen wierde wt-gereykt. De Kerken en heele Stad van Paderborn hebben haer rijkdom en glans zyne mildigheyd meeſt dank te weeten. De ſtichtinge van een hooge School aldaer bewijſt zijn grooten treck tot de letteren en goede verſtanden, hoewel hy zelf geen * over-vlieger was.

vid. auctor pag. 80.

*Tuenka.

† Velpen *houd voor vaſt, dat ſy geweeſd zy dochter van* Wichman *Grave van Zutphen: die eerſt met Imood en naderhand getrouwd is geweeſt met* Balderick *Grave van Cleve. Siet op de iaeren* 964. en 996.

‡ *Proprij coloni.*

* *Cum ejus rei gnarus Imp. Henricus eum pro requie defunctorum parentum miſſam celebrare aliquando rogaſſet, deque libro priores ſyllabas in* famulis ac famulabus *deleri eam juſſiſſet, Meinwercus ex improviſo,* mulis ac mulabus, *prout ſcriptum reperit, ridiculè recitavit.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1046. Gulich, 24e. Biſſchop van Luyk. Vier iaren daer nae hield de Keyſer t'Utrecht zijn Paeſſchen, vereerende aen Biſſchop *Bernulf* ende aen de kerken de plaetſe † *Deventer*, de Graeffſchap ‡ *Ameland*, ende op nieuws *Drente*. Nae dood van *Gozilo* ofte *Goſelin*, die veele erf-gronden in het tegenwoordige Gelderland bezat, liet de Keyſer het Hertogdom van Lotringen, volgens wterſte wille van den over-leeden, wederom zijn zoon *Gozilo* toe-koemen. Zijn broeder *Godefroy* hier over met *Balduin* van * *Rijſſel*, Grave van Vlaenderen, tegen den Keyſer in-ſpannende, wierd van hem vaſt gezet. Los zijnde nam effenwel de wapenen weder in handen, ende begon wt wanhoop van vergiffenis, des Keyſers landen allenthalven
1047. te door-ſtroopen. Onder anderen maekte hy
1048. Nimmegen ende 't Keyſerlijke hoff aldaer, een onwaerdeerliik gebouw, door den brand heel te ſchanden. Sommige neemen dit een iaer laeter, ende geeven de ſchuld aen *Balduin*, die de Stad met den Burght niet alleen had belegerd, maer ook door ſtevige bocken ende ſtorm-boomen zoo dede daveren, dat alles onder de voeten viel, ende Keyſer *Henrick* zich eyndlijken gedrongen vond met *Balduin* te verdraegen, en hem over te laten al het land van * *Aelſt* tuſſchen de Schelde ende * Tener, 't welk hy den Keyſer had af-handigh gemaekt, t'zamen met de Zeeuſche eylanden. De Keyſer zoo hy andere aenſlagen, ende een tocht op Hongaryen voor-had, wierd middelerwiil van dit zijn voor-neemen door den Hollandſchen oorlogh te rugge gehouden. Waer over hy in den lierfſt een heyr verzamelende, ende onder andere hulp ontleenende van die van Gelderland ende Utrecht, weſtwaerts zyne vloote heen bracht, ende twee beroemde veſtingen, als * *Vlaerdingen* en *Rhijnsburgh* op den Hollander verovende, dan korteling weder door nood aen *Diderick* Mark-grave van Vlardingen (zoo wierd doen de Grave van Holland noch geheeten) overgatf. De Keyſer moeſt het hier mede laeten blijven om 't thooge waeter; onder welk voordeel de vyanden met haere iachten het op-breekende heyr van ter zijden en van achteren grooten hinder deeden. Als daer nae *Diderick* in een Ridderlijk ſpies-gevecht tot Luyk des Biſſchops broeder onverhoeds had ontlijft, wierd hem daer over van de Biſſchoppen van Luyk, Mets, Colen, ende Utrecht, hier by koemende de hulp-troppen van *Wichard* van Gelder, een oorlogh aengedaen, onder de Veld-heerſchap van den *Mark-grave* van Brandenburgh. *Dordrecht* wierd van hen met behendigheyd, ende daer na weder van den Grave
1049. in-genoomen, die korts hier aen in de Stad met een vergiftigen pijl wt een onbekenden koker ter dood wierd getroffen, laetende zijn broeder *Floris* tot erfgenaem.

22. Als daer na de Keyſer krijg aenving tegen *Godefroy* van Lotringen ende *Balduin* van Vlaenderen, ſchenders van zijn hoff tot Nimmegen, was hy vergezeld van Paus *Leo*, veele Biſſchoppen, *Sueno* Koning van Denemarken, ende geſtijfd met het volk van Vóogd *Wichard*. Ende hoewel de zaeken doen eenighſins wierden beſlecht, kam het nochtans op t'naeſte iaer wederom tot een openbaere ſcheuringe. Waer over de Keyſer door Gelderland wederom naer Vriesland (zoo wierd doen geheeten een ſtuck van Holland) zijn reyſe neemende, de Paeſch-dagen tot Utrecht over-bracht. Van daer op Nimmegen gaende, is van *Godefroy* en *Balduin* binnen de Stad belegerd. *Diderick* de tweede, toegenaemd de *Vlieger*, Grave van Cleeve, kreeg voor zyne dienſtien, in het ontzetten van den Keyſer, het Burggraeffſchap van het Rijk van Nimmegen t'zamen met den Keyzerlijken tol en het tegenwoordige Falk-hoff, mids dat hy ende zyne achter-erven van iaer tot iaer op *Andries* dagh by verlos van 't leen aen den Keyzer tot een kennis zouden overſchicken drie ſtuck Engelſche ſcharlaekens. Welk leen naderhand, door verzuymenis van de Cleevenaers, ge-erfd ende op-gedraegen is aen *Otho* den tweeden Grave van Gelder. De volgende iaeren trock de Keyſer tegen *Balduin* met 1051. een wel-geſteld leger in Vlaenderen, daer hy 1052. alles neder-maeyde, ende behalven veele gevan- 1053. genen een over-grooten buyt wech haelde. Onder andere wierd *Doornijk* vermeeſterd, wtgeroofd, ende eyndlyken in brand geſteecken. Daer nae 1054. ſtierf *Bernulf* Biſſchop van Utrecht; wiens na-zaet wierd *Willem* van Gelder, broeder van *Wichard*, ende zoone van *Wiking*, een man beter in oorlogs-tijden als in den vrede. Niet langh daer na 1055. zijn door Paus *Victor* voor altoos beveſtighd alle voor-rechten, zoo by de Keyſers *Otho* den eerſte, tweeden, ende derden, als van andere Vorſten ofte Vooghden aen 't Elter-klooſter ofte bereets verleend ofte noch te verleenen; ende dat niemand ter wereld daer op eenigh aental zoude voor-wenden, dan alleen de Vooghdinne; nae welkers af-lijvigheyd de Klooſter-Iuffrouwen een andere vrouwe mochten verkieſen, mids over-brengende iaerlijx een pond ſilver in de ſchat-kiſt van den Paus. Dit iaer kam Keyſer 1056. *Henrick* te ſtruykelen, zettende zijn zoon *Henrick*, een vijf-iaerigh kind, door zijn af-gangh de kroone op het hoofd. Zyne moeder *Agnes*, dochter van *Willem* Prins van Poictou ende Hertogh van Guienne, tweede vrouw van den over-leeden, wierd momboirſche gemaekt over het Rijk en haer onbeſtorven kind. Eyndlijken is door ruſſchen-ſpraek van Paus *Victor*, ende *Henrick* Koning van Vrankrijk, aen *Balduin* van Vlaenderen en *Godefroy* van Lotringen zoo eene vrede vergoft, dat te weeten *Balduin* de geheele rack tuſſchen de Schelde en Tener, vijft Zeeuwſche eylanden, vier Ambachten, neffens de veſtinge Gent zouden volgen ende toe-koemen, ende zijn zoon *Balduin* van Bergen de Stad *Doornijk*.

23. De Duytſche Vorſten wraek zoekende 1058. over de neder-laege, hun in voorigetijden van de Hollanders aengedaen, gingen een onderlingh verbond ende t'zamen-zweeringe maeken tegen Grave *Floris*, die nu tien iaeren in ruſte had gezeeten. De eed-genooten waeren de Biſſchoppen van *Colen* ende *Luyk*, de Mark-grave van *Brandenburgh*, *Lambert* Grave van *Loeven*, *Wichard* momber van *Gelder*, *Godefroy* van Ardenne Hertogh van beyde *Lotrijken*, *Herman* Grave van *Kuyk*, *Balduin* van *Vlaenderen* ende andere meer. Deſe voerden een vervaerlijke macht t'zaemen, welke onder 't beleyd van den Mark-grave Holland wederom kam over-ſtelpen. *Floris* zoo hard

* *Inſulenſes.*

* *Territorium Aleſtanum.*

* *Tenera.*

* *Plardetinga.*

† *Vide diplomata apud auctorem.*

‡ *We den brief kan men af-neemen, door Ameland verſtaen te worden etlijke plaetzen omtrent Zutphen en in de Velouwe, ende niet het eyland Ameland, leggende in de Noord-zee op de grenſen van Vrieſland.*

1050. hard gedreygd zijnde, ontbood hier op de Ridderſchap, adel, zyne ſchilt-knapen, ende alle Smal-heeren zoo over Zeeland, Holland, als Vriesland. Alſdoen beſtelde hy, op zijn luymen toe-leggende, omtrent de ſtad *Dort*, die de ſleutel van zijn land en ſtoel van zyne heerſchappy was, hier ende daer kuylen en putten te delven, ende die met hoy, ſtroo en aerde-zooden boven te bedecken; alwaer de vyand, op geen * argh denkende, met groote hoopen, over aers over hoofd buytelende, plotſelijken is in-geſtort en verſmoord. De Grave in 't aenbreeken van den dagh hier van verwittigd, deed een wt-val wt de Stad, ende hieuw zulk eene menichte van de verbaeſde vyanden ter neder, dat het getal 't geloof te boven gaet: Alſoo de verſlaegene wel op 40000. worden begroot, behalven die te vooren levendighs lijfs in haere graeven waeren geloopen. De Grave van Loeven ende *Wichard* van Gelder vielen *Floris* in handen, ende wierden elk voor 2000. ponden ſilvers van achten weder geloſt. *Balduin* Vorſt van Henegouw, ende *Diderick* Biſſchop van Luyk ſtruykelden in den ſtrijd.

1059. *Willem* van Gelder Utrechtſche Biſſchop ſprack op 't naeſte iaer vonnis aengaende het ding-tal, 'twelk langh tuſſchen zyne voor-zaeten, ende de Grond-heeren der Stad Zutphen had gehangen, over de thienden; ende zijn aen *Godſchalk* met zyne vrouw *Adelheid*, Heeren der Stad Zutphen t'ſamen met beyde haer zoonen *Gebhard* en *Otho*, toe-gekend de thienden van Lochem en *Sieland*, waer in die ook mochten beſtaen, door 't gantſche Sticht van Utrecht; ende op 't verſoek van de wt-geevers, ten behoeve van de Dom-heeren van Zutphen, geſtaedet. Waer tegens Grave *Godſchalk* de Martens kerk met yet anders zoude begiftigen. Hier behalven verleende de Biſſchop aen de kerk van Walburgh te Zutphen de thienden van de noch ongebaende weerden van *Rhijnen* tot aen *Arnhem*, ende van *Arnhem* tot *Deventer*, beneffens de weerden welke door den aenwerp van Rhijn en Yſſel noch zouden worden aengewonnen, zoo wel in 't midden der ſtroomen, als

1061. aen de kant. In 't iaer 1061. is Voogd *Wichard*, naer een gebied van 26. iaeren, over-leeden. Zyne bed-genoote was *Margriet* dochter van den Grave van Loon ofte Lootz, waer by hy verweckt heeft *Adelheid*, naderhand huyſvrouwe van *Otho* van Naſſouw, eerſten Grave van Gelder, behalven een zoon met naemen * *Rotſaert*, zoo eenige voor-geeven, Bander-heer van Buren, die in ende by de Geeſtlijkheyd op-getrocken, ende daer nae Biſſchop van Paderborn gemaekt wierd.

24. De Schrijver *Willem van Berchem* * ende andere zijn een weynigh verſchillende van het boven-ſtaende verhael. Want voor eerſt kent hy by ons geene Voogden, dan ſtelt *Mengoos* ofte *Megengaud* als eerſten Grave van Gelder, die zonder manlyke geboorte af-ſtervende, tot zijn navolger hadde *Otho* den eerſten van dien voornaem, die in de Keyſerlyke brievē vā 't iaer 1013. (waer in gemiddeld word de twiſt tuſſchen *Wolfgang* Abt van Prummen ende *Henrick* Grave van Limburg) boven aen ſtaet, ende opgehaeld word niet als Grave, maer als Groot-hertogh van Zutphen. Naer hem volgden in 't gemelde handveſt *Geeraerd* van * Waſſenburch, *Diderick* van Fovenburch, *Adolf* van den Berge, *Geeraerd* van Gulich, ende *Warner* van Groeningen, als Graven. Gelijk mede de Over-heeren deſes lands, wt handen van Biſſchop *Adelbold*, in 't byweſen van Keyſer *Henrick*, Gelderland en Zutphen te leen ontfangende, niet anders dan Graven waeren geheeten. Deſe *Otho* zoud van vaders zijde geſprooten zijn wt de Keyſeren van dien naem, ende wt de Hertogen van Saxen: van moeders wegen wt de Graven van Gelder en Zutphen; ende daer door aen beyde Graefſchappen zijn gekoemen. Naer hem heerſchte ten tijde van *Henrick* den derden en vierden zijn zoon *Gerlaek*, welk in den iaere 1076. in den ſlagh by Yſſelmond tegen Grave *Diderick Floris* zoon (die met hulp van zijn ſtiefvader *Robert* de Vries, zyne vaderlyke erve den Biſſchop van Utrecht weder ſocht wt de handen te rucken) met veel Gelderſchen adel blyvende, door zijn dood oorſaek was, dat het Stichtſche leger van bangigheyd door-loopende meeſtendeels in 't water verdronk. Ende in dit ſtuck word zijn ſeggen ook van anderen beveſtigd. Zijn broeder was *Willem* van Gelder Biſſchop van Utrecht, die Grave *Floris* Holland ontnam, ende onder gehoorſaemheyd van 't Sticht bracht, ſtervende een iaer voor *Gerlaek*. *Otho* boven genoemd wierd geſeyd zoon en navolger van deſen *Gerlaek*, in plaets van den leſten Voogd *Wichard*. Maer dit alles en moet men zoo rouwlyken niet aenneemen; aengeſien om meer dingen over te ſlaen, de naem van Graefſchap ons Gelderland voor de tyden van *Otho* van Naſſouw niet en was gebooren, ende *Gerlaek* van andere alleen Grave van Zutphen word gedoopt. Om dit onderſcheyd beter te begrijpen, zullen wy eerſtelyken voor oogen ſtellen de

* *Vid. latius auctor pag. 85. & ſeq.*

* *Velpen meynt, dat men moet leeſen* Saffenberg, *ende voor* Fovenburg Ravensberg. *Sie op het iaer* 1138.

TAFEL der EERSTE GRAVEN van GELDER;

Volgens de meening van Willem van Berchem.

MEGENGAUD eerſte Grave van Gelderland.

OTHO de eerſte, wt het geſlacht van Saxen, tweede Grave.

ADELHEYD Kloofter-vooghdinne van Villich by Bonn, welke op de Rolle van de heyligen ſtaet.

WILLEM van Gelder Biſſchop van Utrecht.

GERLAEK derde Grave van Gelder en Zutphen.

OTHO de tweede, vierde Grave van Gelder en Zutphen, wiens dood hy ſtelt op het iaer 1107. daer nochtans de andere eenhellig 't af-ſterven van *Otho* van Naſſouw, eerſten Grave, op dat iaer te boek brengen.

STAM-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

STAM-BOOM der VOOGDEN van GELDER,

Naer onse beschrijvinge.

OTHO.

* Siet hier vooren op het 2. hoofd-stuck.

LUPOLD eerste Voogd van Gelder. De tijd van zyne regeeringe vind ick niet wtgedruckt. { WICHARD de eerste, eerste Vooghd van Gelder in 't iaer 879. { Zyne vrouwe was dochter van den Grave van Zutphen * *Herman*, zoo men gist.

ADELHEYD. { GERLAEK de eerste, tweede Voogd hebbende tot zyne bedgenoote { Een dochter van den Grave van Kuyk.

GODEFROY derde Voogd, getrouwd aen *Adele*, dochter van *Arnolt*, 12. Grave van Cleeve, waer by hy verweckte

WICHARD den tweeden, vierden Voogd. Sy stellen tot zyne vrouw een dochter van den Grave van Zutphen, zonder haer naemen te melden.

* Siet op het iaer 1011.

MENGOOS vijfde Voogd. Was gehouwlijkt aen *Gerberch*, dochter van *Godefroy* van * Ardenne.

* Siet voor heen het 20. hoofd-stuck.

WIKING *, seste Voogd, die wanneer *Mengoos* sonder manlyke nalatenschap stierf, als neve in zijn plaets trad. Dees had by *Elisabeth* dochter van den Hertogh van Beyeren dese kinderen	ADELHEID Abdisse vã Villich by Bon.	BATTRAD Abdisse vã 't klooster der 11000. maegdẽ tot Colen.	IRMTRUD getrouwd aen *Henr.* Hertogh van Beyeren.	Andere voegen hier by ALVERAED vrouwe van *Iohan* Grave van Gulich.	GODEFROY die in den Boheemschen oorlogh bleef.

WICHARD de derde, sevende Voogd, gepaerd met *Margriet* dochter van den Grave van Loon, wt welken wierden gebooren	WILLEM 21. Bisschop van Utrecht. Siet van hem op 't iaer 1054.	RICHARD 23. Bisschop van Luyk. Siet op 't iaer 1037.	MEINWERK Bisschop van Paderborn. Maer dese heeft andere ouders gehad, als terstond sal blyken.	IUGUNDA, vrouw vã *Konraed* van Swaben Grave van Gulich, wt-wijzens Velpens hand-boexken.

* Siet mijne Aenteyk in 't begin des volgenden boex.

ROTHAER Vryheer van Buren.	ADELHEID getrouwd aen { OTHO van Nassouw lesten Voogd en eersten Grave vã Gelder.	SOPHIE dochter van Grave *Wichman* † van Zutphen, * naer *Adelheyd* aen hem getrouwd.	

ALBERT, na 't gevoelen van eenige, Domheer van Luyk.	GEERAERT de eerste, tweede Grave van Gelder.	GERLAEK laetste Grave van Zutphen.

† Sophie *was eene dochter van* Godschalk, *ende niet van* Wichman, *zoo alle Schrijvers verkeerdelyken oordeelen, daer door bedroogen, dat sy Sophie een dochter meynen te zijn van dien* Wichman, *die het Elten Klooster heeft gesticht. Maer de gelegentheyd des tijds en kan zulx niet lijden, vermits* Wichman *in het iaer* 970. *is gestorven, ende Sophie's vader op het iaer* 1049. *noch heeft geleeft.* Velpen.

GRAVEN van ZUTPHEN. *

* Dese Geslacht-rolle is onvolmaekt. Siet Peyndens de boek.

HERMAN, zoo men gist.

REINER Grave van Zutphen word opgehaeld boven op 't iaer 833.	WICHMAN Grave van Zutphen.	GERLAEK Grave van Zutphen, die in 't iaer 1076. by Ysselmond bleef, ten zy hy een zoone is geweesd van *Wichman*.	ADELHEYD Gravin van Zutphen, getrouwd aen *Robert* van Heusden. Siet op 't iaer 856.

ADELE by-slaepe van *Balderick* Grave vã Cleeve. Siet op 't iaer 966.	MEINWERK zoo men meynd: maer siet op het iaer 1035.	LUITGARD eerste Abdisse vã 't klooster te Elten. Siet op 't iaer 966. en 1035.	SOPHIE getrouwd aen	OTHO van Nassouw eersten Grave van Gelder.

GERLAEK leste Grave van Zutphen, nae wiens dood 't Graefschap is vervallen op *Geeraerd*, zoone van *Otho*. Siet op 't iaer 1107.

GODSCHALK word gesteld Heer van de Stad Zutphen. { ADELHEYD egemael van *Godschalk*, ende vrouwe van Zutphen. Siet op 't iaer 1059.

GEBHARD ....., ende OTHO worden op 't gedachte iaer zoonen genoemd van *Godschalk* en *Adelheid*.

Zalige

Zalige ERMGARD, dochter van den Grave van Zutphen, ende nichte van Keyſer *Henrick* den derden, was beroemd omtrent den iaere 1050, ende droegh, na dood van haer ouders, haere maeghdom ende alle goederen op aen haer hemelſchen bruydegom. Sy begaf zich na Colen, daer zy om de heyligheyd van de plaets in de opper-kerk woonde, ende in groote ſpaerſaemheyd ende eenvoud God diende. Trock voor de derdemael naer Romen, bracht van daer mede 't hooft van Paus *Silveſter*, ſchonk de Stad *Rees* aen de kerk van Colen, ende *Suichtelen* en het Slot Aſpel met al zijn toe-behooren aen 't Klooſter van *H. Panthaleon*, waer van haer broeder was voogd ende op-ſiender. Haer lichaem is te Colen in den Dom te ſien; hare af-beeldinge elders, zoo in plaeten, als op een ſteen in de Marien kerk tot Utrecht, gevonden.

HERMAN Grave van Zutphen wierd in den iaere 1082. de eerſte van dien voor-naem ende de negende op de ry Abt van *Pantaleon*, die in 't iaer 1094. een * Bede-plaets aldaer liet ſtichten, ter eeren van 't heylige kruys, ende de twaelf * Leerlingen onſes Heeren.

GESLACHT-BOOM van HERMAN GRAVE van ZUTPHEN.

Zyne ſuſter was heylige *Ermgard*, Beggijne van *Pantaleon*, waer van geſprooken.

RUPERT word in zeeker een brief broeder genoemd van *Ermgard*, ende noch een ander haer neeve van den zelven naem.

Miſſchien zijn *Herman*, *Ermgard*, ende ook *Rupert*, ofte kinderen ofte gebroeders en ſuſters geweeſd van *Godſchalk* boven genoemd.

STAM-BOOM der GRAVEN van REDICHEM ofte RENKOM.

† IMOOD Grave van Redichem en Teyſterband. { ATHELE, dochter van Keyſer * *Henrick* den Vogelaer, ofte van zijn zoon, Hertog van Beyeren ofte Saxen.

* Siet op het 20. hoofd-ſtuck.

† Imood *was wt de over-edele ſtam der Saxen, hebbende tot broeders* Witekind *en* Reginberg, *zoonen van* Diderick, *af-komſtig wt het huys van den Grooten* Witekind. *Vid. Meibom. in Not. ad Hiſtor. Witekindi.*

DIDERICK die door bedrog ſijns moeders is om-gebracht. { MEINWERK Biſſchop van Paderborn, ende Stichter van Abdinghoven. Siet op het iaer 1035.

GISMODE getrouwd aen *Henrick* Hertogh van Beyeren. { ADELE ofte *Athele*, Klooſter-Iuffrouw, ofte, zoo andere meynen, ſtichterſche van den Elten-berg.

De Graven en Hertogen van Savoyen zijn door verzettinge van letteren, in plaets van *Immedis* ofte *Imadis*, daer na *Amadis* genoemd.

UNVAEN die van zijn Choor-dienſt tot Paderborn wierd beroepen tot Biſſchop van Bremen, zoud mede oorſpronkelijk zijn geweeſd wt het zeer adelyke huys van de Immedingen.

Aen-merkinge op de boven-ſtaende Geſlacht-rolle der Graven van ZUTPHEN.

ALzoo het voorigh verhael van de Zutphenſche Graven eenſdeels mank ende eenſdeels niet te vaſt en gaet, moet ick de zaek wat breeder wt-meeten met de woorden van Ian Velpen, *die in zijne ongedruckte Aenteyk. op* W. van Berchem *hier van aldus ſpreeke: De Graven van Zutphen koemen wt de ſtam der Saxen, ende hebben altoos aen de Yſſel haer hof gehouden, ende niet (gelijk zommige t'onrechte voor-geeven) in de Duyffel aen de Wael-kant. De eerſte Grave, die ick in de oude brieven vind, is geweeſd* Wiger *ofte* Wichard, *omtrent het iaer* 810. *wiens zoon* Wichman *in 't iaer* 870. *in een veld-kamp tegen de Saxenaers doodt bleef, nalaetende eene* † *dochter getrouwd met* Wichard *eerſten Voogd van Gelder, ende een zoon* Herman, *die vader was van* Reiner, *welk op 't iaer* 935. *zich bevond op een ridder-ſtrijd door Keyzer* Henrick *den Vogelaer tot Maegdenburg beroepen, neffens* Arnold *twaelfden Grave van Cleve, ende de Graven* Herman *van Ravensburg en* Geeraert *van Gulich. Deez had een zoon* Wichman *den tweeden, ſtichter op het iaer* 968. *van 't Elten-klooſter, die geteelt heeft (behalven* Luytgard *eerſte Klooſter-voogdin van Elten, ende* Adela, *eerſt met* Imood *Grave van Redichem, ende andermael met* Baldrick *den derden, Grave van Cleve gehouwlijkt) een zoon* Otho *zijn na-zaet in 't Graef-ſchap. Welk* Otho *twee*

† Hier word noch over-geſlagen *Adelheid* Gravin van Zutphen (daer van op het twaelfde hoofdſtuck des vierden boex word vermaend) die huyſvrouw was van *Robert* van Heuſden, ende (zoo ick vermoede) mede een dochter van deſen *Wichman*.

dochters

dochters hadde, Mechteld *tweede vrouw van* Erenfrid *Palts-grave*, *ende* Irmgard *die ongetrouwd bly-vende op het iaer* 1010. *na haers vaders dood geſticht heeft de hoofd-kerk tot Rees. Doch* Erenfrid *hadde by* Mechteld *een zoon* Ludolf, *vaen-drager van de kerk van Colen*, *die zijn groot-vader* Otho *in 't Graef-ſchap van Zutphen is gevolgd*, *geſtorven op het iaer* 1031. *ende in het Brouwyler klooſter begraeven*, *die drie zoonen achter liet*, Henrick *die niet lang en leefde*, Godſchalk *en* Ian. Godſchalk (*die by een yegelyk door mis-verſtand* Wichman *word geheeten*) *naer zijn vader Grave van Zutphen*, *had een vrouw* Adelheid, *ende daerby verweeckte* *Geeraert *op 't beſt van zijne iaeren geſtorven*, *ende* Sophie *in den iaere* 1040. *getrouwd met* Otho *van Naſſouw*, *welke moeder wierd van* Gerlaek *leſten Grave van Zutphen*, *die in den ſtagh van Yſſelmond ſtruykelende oorzaek was dat Zutphen zedert met Gelderland is vereenigh'd geworden.* *Maer* Iohan *broeder van* Godſchalk *heeft tot kinderen gehad* Herman den korten, *negenden Abt van Pan-taleon te Colen*, *ende* Irmentruyd, *die driemael wt een heyligen yver naer Romen is gereyſd*, *ende in 't iaer* 1070. *aen den Paus een hand-ſcheey vol aerde wt het Klooſter van de* 11000. *maegden hebbende mede ge-bracht*, *van hem beſchonken wierd met het hoofd van* Sylveſter.

* *Gelebard ſtaet in 't hand-veſt van 't iaer* 1105.

Om dat in dit en de vorige Deelen de over-oude Graven en 't land van Teyſterband *t'elkens werden op-gehaeld*, *moegen wy niet na-laeten hier achter aen te ſtellen de*

Stam-vertooninge der GRAVEN VAN TEYSTERBAND,

Getroeken meeſt wt de Schriften van *Teſmacher* en *Velpen*: wiens Aen-merkingen over *Berche-mius* ons behandighd zijn door den wel-edelen IOOST VYGH, Heer van Iſendoorn, &c. Raed van 't Hooge en Vorſtelijke Hof van Gelderland, die niet alleen een vermaemd lief-hebber is van alle Geleerde, maer ook zelf een lief-hebber en ſchat van alle geleerdheyd.

WALTER de laeſte van den ouden ſtam Grave van Teiſterband, heeft zyne eenige dochter en erf uyterſche *Beatrix* gegeeven aen *Diderick*, Stad-houder van Cleve en Grave van Teiſt. dewelke heeft gebaert eene tweede *Beatrix*, die nae haers vaders en moeders doodlyken af-gang door 't beſtel van haer groot-vader en bloed-momber getrouwd is aen *Elias Grail*, die door dit houwelijk eerſte Grave van Cleve is geworden, ende vader van

DIDERICK den tweeden, Grave van Cleve, ende na dood van zijn moederlyken groot-vader *Walter*, in 't iaer 742. ook van Teiſterband door 't recht van maegſchap, welke landſchap hy van den Biſſchop tot Utrecht te leen ontfangen ende 25. iaeren achter een heeft bedient. *Ida* dochter van den Grave van Henegouw heeft hem voort-gebracht

REINALD, die beyde Graefſchappen elf iaeren heeft bezeeten, ende by de dochter van den Hertogh van Ardenne en Limburg geteelt

LUDOLF, die naer een twintugh-iarige heer-ſchappy in 'tiaer 790. is geruſt, ende wt *Aleid* dochter van *Sigebert* Hertogh van Languedoc heeft na-gelaeten

IOHAN, die elf iaeren heeft geheerſcht, ende by *Conſtantia*, gebooren wt *Michael* Keyſer in 't Ooſten, twee zoonen gehad, *Robert* en *Boudewijn*.

ROBERT heeft in 't iaer 801. zyne Graef-ſchappen aengevangen, ende wt de dochter des Hertoghs van Lotringen, een eenige eer-langh af-geſtorvene dochter, ofte, zoo andere willen, geene kinderen altoos gewonnen. Ende daer over is zyne erfenis in 'tiaer 806. door een zijd-val ge-koemen op zijn broeder

BOUDEWYN, Grave van Cleve en Teiſterb. die by *Hildegard* dochter van *Lodewijk* Grave van Provence, ofte (zoo etlijke ſtellen) van Geneve, heeft verweckt *Lodewijk* en *Everhard*, die malkan-deren in 't bezit van Cleve zijn gevolgd, ende *Robert*, aen wien Teiſterband, van Cleve af-ge-deyld, te leen wierd op-gedraegen.

ROBERT de tweede, Grave van Teiſterb. had tot eene vrouw *Cunigund* dochter des Graves van Hoey in 'tland van Luyk, ende tot kinderen, *Diderick* eerſten † Heer van Altena in Holland, *Robert* eerſten Heer van Heuſden, en

LODEWYK Grave van Teiſterb. en Hoey, die wt *Adele* dochter van *Berengaer* Grave van Namen heeft achter-gelaeten (behalven *Everhard* die in een Klooſter en zonder kinderen is geſtor-ven, ende *Adolf*, waer van men gift af te dacken de Graven van den Berg en Altena ofte Mark)

BOUDEWYN den tweeden, die by de doch-ter van den Grave van Vermandois in Vranckrijk een eenige dochter en erve heeft gewonnen, welke door hem gehouwlijkt is met zijn bloed-verwant

WALTGER, broeder ‡ van *Dirk* den eerſten Grave van Holland, die vader wierd van

† Teſm. *en* Velpen *geeven hem t'ontrecht den naem van Grave.*

‡ *Deſe broeders waeren wel in eenen oven gebacken, doch van geen een mengzel ofte beſlagh. Om 't welk te betoonen, ende te gelyk hoe* Walter *aen Teiſterb. is gekoemen, moet men letten, dat* Diderick *eerſte Heer van Altena en zoon van den boven-ſtaenden Grave* Robert, *wt* Hildetrùyd *dochter des Graves van Ardenne een zoon heeft geteelt* Gerolf, *twee-den Heer van Altena, aen wien Keyſer* Arnulf *in 't iaer* 889. *te Francfort heeft geſchonken Altena, Suderhaeg, Aelburg, Orthen by 's Hertogen-bos, Hoorn, Wychen, Aelſt, en andere Heerlijkheeden.* Gerolf *tot eene vrouw nemende* Mechteld, *zuſter van* Hagano *Grave van Santen, heeft ze moeder gemaekt van* Waltger, *die door 't beſlaepen van de eenige dochter van* Boudewijn *het Graef-ſchap Teiſterband heeft aengewonnen.* *Maer* Waltgers *moeder* Mechteld, *na 't af-ſterven van* Gerolf, *hertrouwende met* Sigebert *Hertog van Guyenne, heeft, onder andere, hem gebaert* Diderick, *nader-hand Grave van Holland.* Waltger *had te* Thiel, *'t welk van een yegelyk voor de* * *hoofd-plaetz word gehouden van Teiſterband, zijn gewoonlyk verblijf, ende is daer binnen door den Noord-mannen om-gebracht: hoedaenig een lot ook na-derhand ter zelver plaetze is gevallen op zijn zoon* Diderick.

* Nadien ſpreeckt Grave Arnulf van Diderick, en niet van Waltger, die geen eenige eygen-doms-heer-lijckheden in Teiſterband en Thiel heeft gehadt.

DIDERICK,

DIDERICK, den derden van dien naem Grave van Teiſterb. en Hoey, wiens vrouw wezende een dochter van *Arnold* 12en. Grave van Cleve, ter wereld heeft gebragt, (behalven den iongſten zoon *Gerbrand* Heer van Boſinchem en Zeel, geſtorven in 't iaer 962. daer de Heeren van Culenburgh hun oorſprongh van dien reekenen) zijn nae-zaet

HENRICK, die vader was van

ANSFRID, Grave van Teiſterb. † *Bratuſband*, en Hoey, daer behalven Biſſchop van Utrecht, die het vermaerde Teiſterband aen verſcheyde lappen heeft geſcheurt, ende zich op het iaer 999. in 't Klooſter van den Heyligen Berg by Amersfoort geſteecken, daer hy door hoogen ouderdom eerſt zijn gezicht, ende in 't iaer 1008. ook het leeven heeft verlooren.

† Velpen *noemt hem duydelijken Grave van Braband. Wy volgen de ſpellinge van de oude hand-veſten, om dat het niet al te zeeker gaet, dat het oude* Bratuſpantum *ofte de vlecke* Brachband *het tegenwoordige Braband zijn naem heeft gegeeven.*

Nademael de Graven van Teyſterband en Heeren van Heuſden looten zijn van eene Stam, ende my onlanx door Jonkheer *Barent Turk* Heer van Aelſt is gehandreykt de GESLACHT-ROLLE DER HEEREN VAN HEUSDEN, vergaderd by den hoogh-edelen *Otho van Arkel* Heer van Amelroy, een naerſtigh onderzoeker van zoodanige Oudheeden, vinden wy goed die mede alhier met eenige byvoegzelen en verandering in te voegen.

BOudewyn zoon van *Robert* den eerſten Grave van Cleve en Teyſterband, heeft getrouwd *Hildegard* (andere noemen ze *Iolente*) de dochter van *Lodew.* Grave van Provence, ofte (zoo etlyke ſchrijven) Geneve in Vrankrijk, van de welke zijn gebooren drie zoonen:

1. *Lodewijk* Grave van Cleve, die kinder-loos ſtierf.

2. *Everard* zijn na-zaet en voort-teeler der Graven van Cleve.

3. *Robert* Leen-Grave van Teyſterband, heeft verweckt aen zijn huyſvrouw *Kunigund*, de dochter van den Grave van Hoey, mede drie zoonen

1. *Lodew.* Grave van Teiſterband.

2. ROBERT eerſten Heer van Heuſden, door gifte van de Graven van Cleve zyne Leen-heeren.

3. *Dirk* eerſten Heer van Altena.

De voor-zeyde ROBERT is geſtorven in 't iaer 857. in Braband, daer hy om de Noordmannen, die zijn Slot te Heuſden hadden verwoeſt, met de zyne was heen gevlucht, achterlaetende een eenigen zoon by *Ada* dochter van Henrick Grave van Kuyk.

BOUDEWYN den tweeden, Heer van Heuſdē, die ontvoert heeft *Sophia* dochter van *Edmond* Koning van Engeland; waer van elders *geſproken. Sommige ſchrijven hem toe de ſtichtinge van de dorpen Pouderoyen, Brakel en Aelſt, en andere aen zijn zoon. Is geſtorven in 't iaer 870. ende *Sophia* in 't iaer 890. welke wierd begraeven te Oud-Heuſden. Hare kinderen waren

1. *Edmond*, die in Engeland ſtierf zonder kinderen.

2. ROBERT de tweede, was in 't H. Land Ridder geſlaegen, ende ſtierf in 't iaer * 914. ofte, zoo zommige willen, een iaer ofte twee laeter, hebbende geteelt wt *Adelheid* dochter van den Grave van Zutphen

EDMOND, vierden Heer van Heuſden, die tot een wijf had *Hildegond* dochter van den Grave van Sein in Duytſland, ende is over-leeden 929.

IAN *Edmonds* eenig zoon, was getrouwd met *Margries* dochter van den Grave van Loon in 't land van Luyk, ende ſtierf 956.

ROBERT *Ians* zoon, de derde van dien naem en bouwer van de dorpen Harpt, Vlymen en Hedichuyſen, was gehouwlijkt met *Geertruyt* Gravin van Spanheim in Hoog-duytſland, ende is geſtorven 972.

BOUDEWYN *Robrechts* zoon, de derde dies naems Heer van Heuſden, had tot een vrouw *Alijt* dochter des Heeren van Gennep. Stierf in 't iaer 1028. achter-laetende twee kinderen

Alveraet van Heuſden; was gepaerd met † *Dirk* den tweeden Heer van Brederode.

IAN den tweeden, Heer van Heuſden, en ſtichter van 't dorp Hemert, die getrouwt heeft een dochter van den Heer van Steinvort genaemd *Mechteld* (andere ſchrijven *Margriet*) ſtierf in 't iaer 1079. (eenige ſtellen 73.) ende had twee kinderen

Alijt, die in echt heeft gezeeten met ‡ *Ian* den vijfden, Heer van Arkel.

ROBERT den vierden, Heer van Heuſden, wiens vrouw was *Iohanna*, dochter van *Ian* Heer van Altena. Is geſtorven in 't iaer 1092. achterlaetende

BOUDEWYN den vierden, over-leeden 1110. man van *Betrand* dochter van den Grave van der Lippe, ende vader van een eenig zoon

IAN den drieden, Heer van Heuſden, die ten wijve had vrouw *Chriſtina* dochter van den Heer van Arentsberg. Is ontſlaepen in 't iaer 1135. achterlaetende twee zoonen

WILLEM Heer van Heuſden, die met Keyſer *Konraed*, *H. Lodewijk* Koning van Vrankrijk en andere Grooten was in 't Ioodſche land geweeſt, ende getrouwd met *Elizabeth* dochter van den Grave van Linningen: dan is in 't iaer 1153. zonder kinderen geſtorven.

† *Dit en koemt niet over een met de af-komſt van die van Brederode, waer in ſtaet, dat* Dirk *de eerſte Heer van Brederode ten houwelijck heeft gehad* Alveraet, *dochter van* Ian *den eerſten Heer van Heuſden.*

‡ *In den Stam-boom van de Arkels vind men, dat Iohan de vijfde Heer van Arkel getrouwt hadde des Heeren dochter van Steenvorden. Zommige willen, dat deze Alijt getrouwt heeft Iohan den derden, Heer van Arkel.*

ARENT Heer van Heuſden ſtierf in 't iaer 1168. ende verweckte by *Maria* van Salm in Loreynen twee kinderen

IAN den vierden, Heer van Heuſden, die tot een vrouw had *Lucia* dochter des Heeren van Hoern, ging met Hertog Henrick van Braband in 't H. Land, daer hy Ridder wierd.

Boudewijn Ridder, *Ians* broeder, genaemd Cuſtijn, is geweeſd Heer van Heeſwijk, ofte, zoo eenige willen, Wijk. Andere noemen hem Heer van Herwynen.

Gemelde *Ian* is geſtorven (1192.) achter-laetende twee zoonen

ROBERT den vijfden, ende op de ry 15en. Heer van Heuſden, wiens wijf was *Philippoot* dochter van den Heer van Dieſt in Braband. Is geſtorven in 't iaer 1202.

Wolter Spiring, *Roberts* broeder; van welken de Spieringen zijn geſprooten.

De voorzeyde *Robert* had twee zoonen

IAN den vijfden, Heer van Heuſden, die tot een bed-genoote had een Gravin van Vernenburg.

Willem, *Ians* broeder, die geweeſd is Heer van Hedichuyſen.

De voor-genoemde *Ian* is af-lijvigh geworden in 't iaer 1235. en light begraeven tot Aken, hebbende gewonnen twee zoonen, beyde geheeten

IAN den ſeſten, die tot een vrouw had *Catharina* Gravin van Loon, en Ridder was gemaekt in 't H. land.

Ian, *Ians* zoon en *Ians* broeder, is geweeſd Ridder en Heer van Veen.

De voorzeyde *Ian* de zeſte heeft zijn leeven geeyndt in 't iaer 1279. achterlaetende drie zoons, *Ian*, *Aert*, *Ian*.

Aert Heer van Sluys.

Ian den iongen, Heer van Heesbeen, beyde Ridderen.

IAN den ſevenden, Heer van Heuſden, oùdſten zoon van *Ian* den ſeſten, die tweemael is gehouwd geweeſd, ten eerſten met *Alijt* Gravin van Wittenſtein, ende ten tweedemael met *Ermgard* dochter des Heeren van Wijk, ofte, zoo zommige ſchrijven, Wickeroy. Is overleeden in 't iaer 1303. ende heeft by zyne eerſte huyſvrouw verweckt twee zoonen,

IAN den achtſten, Heer van Heuſden, ende

Ian Heer van Drongelen;

Ende by de tweede *Ian* Heer van Elſhout.

By deſe tijden in 't iaer 1290. heeft *Diderick* de 25e. Grave van Cleve zijn leen-heerſchap over Heuſden en 't land van Altena, waer van Woudrichem ofte Workum de hoofd-ſtad is, over maeltijd geſchonken aen *Floris* den vijfden, Grave van Holland. Dien volgens heeft *Ian* de zevende Heuſden en Altena eerſt van *Floris* te leen ontfangen, ende *Willem* den 4. Grave van Holland daer na in 't H. land gevolght, daer hem de Ridderlyke waerdigheid wierd aengedaen. Hy had een groote twiſt met Hertog *Ian* van Braband, die hem af-nam de Stad met het Slot en land van Heuſden. Dan de Hertog gaf alles ten leſten wederom, voor-behoudens dat Heer *Ian* en zyne erven hem voortaen tot Leen-heer zouden erkennen. Wt kracht van welke manſchap hy daer nae den Hertog tegen Grave *Reynald* van Gelre byſtond in den ſtrijd te Woeringen.

IAN de achtſte, Heer van Heuſden, was tweemael hertrouwd, eerſt met *Margriet* dochter van den Heer van Kuyk, waer by hy teelde *Sophia*, gehylickt met den Heer van Saffenberg, en *Ian*:

Ende daer na met *Sophia* dochter van den Heer van Kranendonk, die niet gekindert heeft. Dees *Ian* had den Hertog van Braband gedient onder den Koning van Engeland tegen die van Vrankrijk, ende daer voor gaf hem den Hertogh eens 4000. ponden Tournois, ende erffelyken 100. ponden Brabands.

IAN de negende, ende op de ry twintigſte Heer van Heuſden, broeder van vrouw *Sophie*, Ridder, heeft getrouwt *Kunigunde* dochter van *Ian* den tienden, Heer van Arkel, ende is in 't iaer 1334. zonder kinderen geſtorven, hebbende zijn gebied verkoft aen Hertog * *Ian* den derden van Braband.

Ian de achtſte Heer van Heuſden, heeft, als gezeyd, een broeder gehad met naemen *Ian* Heer van Drongelen, en dees maer een eenigen echten zoon, *Willem*.

Willem heeft na-gelaeten vijf wettige kinderen, te weeten

Robert, die in 't iaer 1333. aen een quetzuyr en zonder kinderen is geſtorven, *Ian* heer van Drongelen, Etten en Meeuwen, *Herbert*, *Dirk* en *Arnolt*.

De verkooping gedaen by *Ian* den negenden aen den Brabander, wierd by zijn oom den Ridder van Drongelen en zyne zuſter van Saffenberg, als naeſte erfgenaemen, gelijk ook by Heer *Willem* met zyne zoonen dapper tegen-geſprooken. Ende naedemael *Sophie* met haer man voor 21e. Vrouw van Heuſden was in-gehuld, ende echter geen verly konden krijgen van den Hertogh, verkoften zy wt verſtoordheyd haer recht aen *Willem* van Beyeren, Grave van Holland; waer over naderhand *Holland* en Braband in oorlog raekten. Doch het wierd namaels dus gededingd, dat de Grave zyne penningen te rug zoude krijgen, ende de *Heer* en Vrouw van Saffenbergh iaerlijx voor haer en haer erven ontfangen 300. goude Realen. Ende alzoo heeft *Hertog Ian Heuſden* ruſtelijk bezeeten, die geſtorven is in 't iaer 1355. By tijden van zyne dochter de *Hertogin Iohanna* was 'er groote haperingh tuſſchen *Wenceſlaes* van Lutzenburg haer man en Grave *Lodew.* van Vlaenderen, 'twelk *Lodew.* woude beweeren zijns moeders erf-deel te wezen, die een zuſter was van de *Hertogin*. *Willem* van Beyeren, was in de wt-ſpraek van dit geſchil al te zelfſoekende, alzoo hy door een ſlimmen ſtreek (by d'oude Romeynen eertijds ook gebruykt) den Brabander Mechelen, ende hem zelf *Heuſden*, daer geen gekijf om en was, toekende, zeggende: *Mechelen dijn, Heuſden mijn.*

* *Nochtans bevindick in een zoen-brief, door den Franſchen Koning tuſſchen den Hertogh van Braband en Grave van Gelre gemaekt, ende die wyp het iaer 1333. voor-brengen, dat de Brabandſche Stad Thiel zoude verwiſſeld werden ende ook verwiſſeld is tegen de Stad Heuſden, die doen onder Gelderland behoorde, ende ook, door een noodzakelijck gevolgh, by Grave Reynald moet zijn bezeeten geweeſd. Om deze knoop te ontwerren, ekenne ick voor al noch geen middel te weeten, by gebreck van nacker beſcheyd.*

SESTE

SESTE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

VERVATTENDE
De daeden en 't leeven der Graven van Gelre en Zutphen, uyt het Huys van Nassouw.

Aen Sijne HOOGHEYD
WILLEM,
den tienden van dien naem
PRINS van ORANGE, GRAVE van NASSOUW, &c. Stad-houder ende Veld- en Zee-overſte van't Vrye Vereenigde Nederland.

HEt ſeſte en volgende Deel deſer Geſchiedeniſſen, vervattende als in een bundel, wat by uwe hoog-gedachte voor-vaderen in den om-loop van meer dan drie honderd jaren, in ofte buyten den oorlog, ende zoo binnen als buyten Gelderland, denkwaerdighs is bedreeven, behoor en weet ick ook niemand bequaemer op te draegen dan aen UWE HOOGHEYD, voor welkers voeten ick ze demoedelijken neder legge. 't En is voorwaer geen ſlechte waerdigheyd ofte dagelijx wonder, dat deſe ſoo wijd beruchte en wijd-heerſchende landſchap, ende die rechtevoort de eerſte van haere ſes ſuſters aen den rey gaet en op 't kuſſen zit, de Naſſouwſche Graven in voor-tijden als laeſte Voogden, eerſte Graven en eerſte Hertogen heeft gekent en aengebeeden, ende

hunne gedachtenis al noch vyert en heylight met een innerlijke blijdſchap en diepe eerbiedenis. Voor aen ſtaet OTHO van Naſſouw, de opper-zuyl van 't huys en vader van alle de kinderen, die door twee, 'k en weet niet heerlijker of voordeeliger, immers van den hemel beſcheerde houwelijken, twee onderſcheyde doch aen een geleegene landen, zonder ſlag, alleen met minnelijk geweld, heeft overwonnen, door een eeuwigen en noyt verbrooken echt-band van twee lichamen een gemaekt, daer neffens, op dat ſy onder een niet en zouden twiſten, in een gelid geſtelt, ende den naem van Graeffchap, die Zutphen alleen voerde, aen Gelderland mede gedeylt 'twelk alreeds meer was dan een gemeen Graeffchap; ende daer na door zijn dagelijxen aenwas den naem en glans van Zutphen meeſtendeels heeft verdooft. Na hem volgt GEERAERT, die Hedwig van Holland tot een egade en Keyſer Lother tot een oom had: ende naer deſen, HENRICK, die van den Grooten Boullon, den blixem der Saraceenen en Koning van Ieruſalem, een ſchoon-zoon was, ende eerſte Pand-heer van de Velouw; met zijn halven broeder Albero Biſſchop van Luyk. GEERAERT de tweede, die den Biſſchop van Utrecht Deventer zoude hebben ontweldigt, ten ware het ontſag van een onvergelijkelijken Keyſer ſijn meer dan billijken toorn en vuyrigheyd door vleyende woorden had in-getoomt, met ſijne broeders Arnold Opper-biſſchop van Colen, eñ OTHO den tweeden, den eerſten Burggrave van Nymegen en Heer van Emmerick; die beyde den Biſſchop en Hollander niet alleen van ſijne grenſen heeft afgeweert, maer binnẽ hun eygene getrotſt en geſlagen. Vervolgens treed op het Tooneel GEERAERT de driede, die de Gelderſche wimpels in de Stad en Stift van Luyk, daer na ook in Over-yſſel en Drent, niet zonder ſchrick en verwoeſtinge liet omſwaeyen; met ſijne bed-genoote Richarde van

Naſſouw,

Naſſouw, ende ſijn broeder Otho, die in ſijne groene jaren een rijp vernuft en mannelijken moed bewees in't bedienen van den ſtoel tot Utrecht. Wat zal ick zeggen van OTHO den drieden, den onvermoeyden vermeerder ſijns gebieds, die aller wegens Steden, Burgten en Gods-huyſen heeft gebouwt; de Stad met het Rijk van Nymegen, ende, by gevolg, ook de Betouw van 't Roomſche Rijk aengekoft, behalven Grol en Bredefoort (zijnde alle drie wel ſterke Veſtingen, doch die in onze tijden voor de ſterker en al vermorſſelende handen der Vorſten van Orange al te ſwack zijn bevonden) zijn broeder Henrick, een heet-gebaekerd man ende die met het rappier beter wiſt om te gaen dan met den mijter, aen den ſtaf van Luyk geholpen; zijn kling rood geverwt in 't bloed van de Zeeuwen en Henegouwers die hem de Hollandſche Voogdy miſgunden; ende in het verwerpen van de hem opgedragene Keyſers-kroon zich zelf te boven gegaen, ſijne begeerlijkheeden een pael geſtelt, ende de over-tollige grootsheyd des werelds, den gewoonlijken pijn-bank van de Grooten, onder de voeten getreeden? REYNALD de Strijd-bare, gebooren wt de nichte van Philips Koningh van Vrankrijk, ſluyt het heck van 't eerſte Boek, die mede van ſijnes vrouws wegen Hertogh was van Limburg, en gebleeven ware, had maer het geluck, zoo wel als het gelijk en een onbeſwijkelijk gemoed, aen ſijne zijd gedient, ende hadden de eer-ſuchtige nijd van den Brabander en een ontijdige ſlagh en rampſalige gevangenis ſijne goede zaek niet omgeſtooten en wettige hoop afgeſneeden: hoewel hem vele Vorſten, ende het puyk aller Vorſten de Sampſon van Duytſland, ick meyn Grave Adolf naderhand Roomſch Keyſer, de trouwe hand booden; die, wt liefde van ſijn lieven bloed-vriend, ſijn moordaedigen zabel doen met het bloed van veele Helden roeſtigh en dronken maekte. d'Een en d'ander Keyſer,

ſer, die den goeden Grave gaerne weder op de been hadden geholpen en ſijne wonden geſalft, ſchonken hem Vrieſland van 't Vlie tot aen de Lauwers: 'twas wel een leckere buyt, dan moeſt met geld, gevaer en menſchen ſweet gekoft worden: 't was als een vogeltje op een boom, en een beer in de wildernis, die men ſoo langh niet en heeft als men ze niet heeft gevangen. REYNALD de tweede van dien voornaem en eerſte Hertogh van Gelre heeft de velden bezaeyt met ſoo eene menighte van de altoos werſoekende en nimmer vernoegde Luyker-walen, dat hy ſijn gemoed over den grouwel van die verwoeſting ontruſt en den vergrimden God, na den ſleur van die tijden, ſocht te ſtillen door het op-richten van een nieuw Kloofter; heeft ook den Biſſchop te Munſter tot redelijkheyd gedwongen; de hollende Vrieſen op de knockels getaſt; ende den onverwinnelijken Eduard Koning van Engeland, den vader van ſijne bed-geſelle Eleonore, in ſijne Franſche oorlogen met ſijn eygen lijf, middelen en landſluyden duckmaels bygeſtaen. Zijn na-zaet REYNALD de derde heeft het grauw van Luyk twee-werf dapper afgeroſt, en na de pijpen van ſijn Over-hoofd doen danſſen; ter tijd ſijn land (na dat de weelde, rijkdom en ledigheyd het van langer hand hadden bedorven) met de bloedige domme en vervloekte zijdigheden van Hekeren en Bronkhorſt al om ontſteeken, verwoeſt, omgewroet, ende hy ſelf in een gevecht is gegreepen en verſeekerd door den roekelooſen en woel-ſieken (ſal ick hem broeder heeten of vyand?) EDUARD, wiens ondeughden efter min verwijtelijk ſijn, om dat hy de ſchande en ſchade vanden Woeringer veld-ſlag te Baeſwijler op den Brabander ſoo heerlijken heeft gewrooken en ingehaelt. Hier eyndight het achtſte Deel met de Gelderſche Vorſten uyt den ſtam van Naſſouw: in welker recht die van Gulich getreeden ſijn door het

recht

recht van een geluckigh houwelijk. Deſe waeren eertijds onſe Land-heeren : ghy ſijt rechtevoort, God zy 'er voor gedankt, onſe Veld-heer en Stadhouder. Ende hoewel uw geſagh alhier niet ſoo wijd en ſtreckt als dat van uwe voor-ouderen : is niet te min de genegendheyd en ongedwongene onderdaenigheyd der inzaeten t'uwaerts in geene wijſe verbaſtaerd ofte verkleynd : die geen dingh meer ter herten trecken, dan dat ſy na een heet en lang verlangen den Oranie-boom (waer van ghy het laetſte en eenighſte ſpruytſel bent) in ſijn beſte bloeyſel noch geene nieuwe looten ſien uytſchieten ofte vruchten voort teelen, noch de lendenen van de Koninglijke Vorſtin, uwe waerde eegemael, met een levendigh en aengenaem pack begord. Dit wenſchten gaerne te ſien alle, die niet nooder en ſouden ſien dan diergelijk een ondergang, als wel eer op de lijfs-vrucht van de Engelſche Eleonore is gevallen, die de onvergeldelijke verdienſten van uw' grooten Groot-vader, Oom en Vader, ende de eer van uw doorluchtigh geſlacht ('t welk voor geen geſlacht ter wereld behoefd te wijken in adeldom, oudheyd en ridder-daeden) ſteeds niet alleen op de lippen, maer ook in gedachten ende voor oogen hebben. Dit wenſcht mede van herten te ſien, die niet hooger en wenſcht dan de eer te hebben van te moegen zijn, die hy in de waerheyd is,

Een van U WES HOOGHEYDS *minſte en nederighſte dienaers*

A. v. S.

INHOUD.

1. *Otho behouwelijkt Gelderland èn Zutphen. De oudheyd van ſijn geſlacht.* 2. *Floris van Holland over-ijld. Biſſchop Willem van Gelre vvord van den Keyſer in Holland beleend.* 3. *Willem met andere Biſſchoppen door de Arabiers beſprongen en vvonderlijken geredderd.* 4. *Overrompelt Holland met Govert van Lotringen, ſlaet de Vrieſen, hiſt den Keyſer op tegen den Paus, en ſterft.* 5. *De Hollanders verdrijven Biſſchop Coenraed ende verſlaen Gerlack van Zutphen. Gelderland vvord een Graefſchap, ende verandert van vvapens.* 6. *De Velouw en Zutphen koemen aen Gelderland. De Kerk te Zutphen herbouwd en in-gewyed. Dood van Otho.* 7. *Geeraert trouwt Hedwig van Holland. Stichtinge van 't Klooſter Marienweert.* 8. *Keyſer Henrick ſterft te Vtrecht. Vyandſchap tuſſchen den Hollander en Herm. van Kuyk. De ketter Tancelin.* 9. *Geeraert ſterft. Sijne vrouwen en kinderen.* 10. *Henrick trouwt Seinare van Lotringen. Albero van Gelre vvord Biſſchop van Luyk. Henr. van Zutphen.* 11. *Slagh tuſſchen de Brabanders en die van Berthout.* 12. *Oosterg. en Weſter-gouw aen de kerk van Vtrecht geſchonken. Dood der Biſſchoppen Albero en Arnolt van Gelre. Hoern vvord Vtrechtſche Biſſchop.* 13. *Keyſer Fred. herbouwt den Burght van Nymegen ende verdelgt Milanen.* 14. *Henrick drijft den Groninger krijg tegen den Biſſchop van Vtrecht.* 15. *Stichtinge van 't klooſter Betlehem by Dotechem. Dood van Henrick.* 16. *De Hollander met den Biſſchop van Vtrecht verſoend. Groote ſtormen en zee-vloeden.* 17. *De Biſſchop valt in de Velouw; Geeraert belegert Deventer en ſterft.* 18. *Otho brengt Emmerick en den Burght van Nymegen aen Gelderland. De Brunſwijker vvt ſijne landen verſtooten.* 19. *Otho en de Biſſchop van Vtrecht leggen de vvapenen neder vvt laſt des Keyſers, die den Turken beſoekt, verſlaet, en daer na ſterft.* 20. 21. *Otho beoorlogt met die van Groningen en Drent den Biſſchop. Twiſt over de keur van een nieuw Biſſchop.* 22. *De Hollander moes-kopt op de Velouw. Willem van Holland van Otho los gelaeten, trouwt des ſelfs dochter.* 23 *Ende Henr. van Gelre Adelheid van Holland. Otho vvord Keyſer, en Diderick van Are Biſſchop van Vtrecht.* 24. *De Graven van Gelre en Holland van den Brabander gevangen en vveder geloſt.* 25. *Alard Grave van Nymegen. Dood van Otho. Sijne vrouw en kinderen.* 26. *Geeraerts trouw met Margriet van Braband en Richarde van Naſſouvv. Willem van Holland jaeght den Grave van Loots vvt Holland.* 27. *Verbond tuſſchen Geeraert en den Biſſchop van Luyk. Otho van Gelre vvord Vtrechtſche Biſſchop. Moedwil der Brabanders en Gelderſche in de Stad en 't land van Luyk.* 28. *Keyſer Otho treckt door Gelderland. Biſſchop Otho ſterft met zijne ſuſter, ende vvord gevolgd van Otho van Lippe.* 29. *Oorlogh tuſſchen den Biſſchop en Gelderſche neder-geleyd. Engelb. van den Berge vermoord.* 30. *Rud. van Koeverden verſlaet den Biſſchop met zijn heyr, en vanght den Grave van Gelre.* 31. *Wilbrand vvord Biſſchop. Rudolf en Iſenburg aen 't leeven geſtraft.* 32. *Geeraert geeft den Velouwenaers eenige vrydommen, en ſterft.* 33. *Otho bemuyrt veele Steeden. Noch jet anders.* 34. *De Biſſchop van Bremen vernielt met andere Vorſten de Stedingers.* 35. *Allerhande Zaeken.* 36. *Keyſer Will van Holland beleent Otho in de Stad en 't Rijk van Nymegen.* 37. *Wint Aken, Keyſers-weerd, ende vvord gehuld. Otho van Gelre vveygert de Keyſers-kroon. Sijn broeder Biſſchop Henrick bedwingt de Luykenaers.* 38. *Stichtinge van 't Nieu klooſter. De Amſtels vechten met Vianden om den ſtoel van Vtrecht.* 39. *Verſcheyde leenen. De Hollanders verſlaen de Vlamingen. Otho helpt den Keyſer, en bouwt te Nymegen de Stevens-kerk.* 40. *De Biſſchop van Munſter verwint die van Menhoevel. Verkoopingen en leenen. Keyſer Willem blijft tegen de Vrieſen.* 41. *Henr. van Gelre met ſijne Luykſche in oorlog. Otho vvord Voogd van Holland, verſlaet den Henegouwer en verdraegt met Vtrecht.* 42. *Haekt na de Voogdy van Braband. Wtſpraek tuſſchen hem en den Clevenaer. Noch jet meer.* 43. *Amſtel verraſt Vtrecht en dreyght*

en dreyght de Gelderſche. 44. Oorlogh over Thiel tuſſchen de Brabanders en Gelderſche. Kluchtige ſtraffe van een bode. 45. Dood van Otho. Sijne vrijven en kinderen. 46. Reinald is die van Arnhem goed-gunſtigh. Henr. van Gelre vvord uyt zijn Biſdom geſet. 47. 48. Mengel-moes. 49. Biſſchop Angin door Henr. van Gelre, en Henrick door een ander vermoord. Verdragh met den Cleevenaer. 50. Reinald verbind zich met veele Vorſten, om het Hertogdom van Limburg tegen den Brabander in te houden. 51. Beyde vyanden trecken te veld. 52. Maeken een beſtand. De Brabander gaet met de Franſche naer Sicilien. 53. Wint Boemel, en Reynald Thiel, die veele plaetſen beloert. 54. De Brabander ontkoemt zijne lage-leggers. Dalem buyten hoop ontzet. 55. 56. Reinald, de Biſſchop van Colen, en hare vrienden ſtellen het leger by Woeringen tegen den Brabander in't gelid. 57. 58. dan vvorden naer een bloedigen ſtrijd gevangen, en hun macht verſtroyd. 59. Vervolg van den ſlagh. Des Valkenburgers aenſlagh op Limburg verbrooken. Reynald geloſt. 60. De Keyſer ſchenkt hem Ooſt-vrieſland, ſtaet hem toe van Staverden op de Velouwe een Stad te maeken. 61. Adolf van den Berg door den Biſſchop van Colen in een kouvv geſlooten. 62. Alb. van Ooſtenrijk verſtaet Keyſer Adolf van Naſſou. Gelderſche leen-mannen. 63. Krijg tuſſchen den Keyſer en Hollanders; Franſche en Vlamingen. Noch yet anders. 64. Stichtinge van't Gaſthuys Gods-vveert. 65. Van alles. 66. Reinald bezvveert de vryheeden van Arnhem. 67. Begiftight Gods-vveerd. Lodevvijk vvord Keyſer. Noch vvat meer. 68. Otho van Buyren vvint en plondert Thiel. 69. Reinald vvord van Nymegen en eenige Steeden verlaeten, en door zijn zoon gegijzeld. 70. Vollenhoe aen hem verpand. Verſcheyde andere zaeken. 71. De Biſſchop van Munſter beſchuldight den jongen Reinald, die den gevangen Valkenburger verborght. 72. De oude Reinald ſterft. Sijne vrouvv en kinderen.

OTHO GRAVE VAN NASSOUW,

Achtſte Voogd en eerſte Grave van GELRE.

1. ADELHEYD voort nae dood van haer vader Voogd *Wichard* houwelijk aengaende met *Otho*, heeft alſoo het huys van Naſſouw geluckelijken opgevoert tot het opper-gebied van Gelderland omtrent den iaere 1061. Hoewel eenige vangevoelen zijn, dat ſy noch Vrijſter zijnde, van 't iaer 1061. wanneer haer vader is koemen te overlijden, tot aen het iaer 1070. doen zy aen *Otho* troude zich als Voogdeſſe zoude hebben gedraegen. 'tGeſlacht van NASSOUW, een van de * oudſte en doorluchtighſte van Duytſchland, treckt zijn oorſprong wt de Stad en 't huys van Naſſouw aen de *Lhone*, die niet wijd van daer ſchier tegen over den mond van de Mozel in den Rhijn ſchiet; daer andere hooger opgaende de eerſte grond-leggers gaen af-haelen van eenen *Naſſua* Vorſt der Swaben, van wien, als mede van zijn broeder *Cimmerius*, gewagh word ge- 1061.

* *De Geſlacht-boom en 't leeven der Graven van Naſſouw vind men beſchreeven in een byzonder ſtuck, ende ook by* Ioſeph de la Piſe *Heer van Maucoil op het 207. en veele volgende blaeden van zijn over-fraey en wijd-loopigh werk van het Prinsdom en de Princen van Orange, hoewel wy hem hier en daer van eenige mis-greepen zouden konnen over-tuygen.*

mack-

maekt by † *Iulius Cæſar*. Immers is het tot den roem van 't over-adelijke huys genoeg, dat, wanneer het Duytſche Rijk naer 't wt-ſterven ofte verwerpen van *Karel* des Grootes achterneeven, den Saxen ten deel viel, de Naſſouwſche al voor de 1200. iaeren onder Keyſer *Henrick* den Vogelaer voor Graven zijn berucht geweeſd. Ten welken tijden *Otho* de eerſte van dien voor-naem, zoon van *Iohan*, neeve van *Everhard*, en achterneeve van *Philips*, tegens de Hongeren Veld-heer is gekooſen. Maer onſe *Otho*, neeve van zijn genand den vorigen *Otho*, en iongſte zoon van *Walraem*, Heer van Laurenberg en Sonneberg, naer 't over-lijden van zyne eerſte bed-genoote ‡ *Adelheyd*, door zyne tweede trouwe met *Sophie* wederom een machtigh houwelijx-goed bekoemende, te weeten de Stad en 't gebied van Zutphen, is de eerſte voort-teeler geweeſd van de hoogh-loflijke Gelderſche en Zutphenſche Graven, die daer na tot Vorſten ofte Hertogen zijn verhoogd.

† *Legati ab Hedui & Treviris Cæſari veniebant. Treviri queſtum, pagos centum Suevorum ad ripam Rheni conſedisſe, qui Rhenum tranſire conarentur: his præeſſe* Nauſam & Cimbrum *fratres.* Cæſar 1. Comment. de Bell. Gall.

‡ *Ick en kan niet genoeg verheffen de gauwigheyd van* Ian Velpen, *die in dit ſtuck een heel ſtrydig, ende, myns oordeels, geenzins verwerpelijk gevoele heeft. Hy wil ſtaende houden, dat* Otho *van Naſſouw op het iaer* 1040. *onder ofte over* Sophie van *Zutphen tot zijne ee-gade heeft genoomen, daer alle andere tot nu toe* Aleyd *hem tot zijne eerſte vrouwe toe-leggen. Geeft tot reeden, dat* Otho *elders word genoemd Grave van Zutphen, zonder byvoeging van Gelder: ten anderden, dat nademael* Otho *'s vader* Walraem *in 't iaer* 1020. *is ontſlaepen,* Otho *doen noodzackelijken eenige iaeren moet oud geweeſd zijn: laet ons tien iaeren ſtellen. Dien volgens doen hy* Sophie *getrouwd heeft, was hy een man van* 65. *iaeren: want ſy willen, dat zijne eerſte wijf* Adelheid *over-leeden zy op het iaer* 1075. *zommige doen 'er noch tien iaeren by. Derhalven en beeft het geen blijk van waerheyd, dat zoo een iongdige maegd en erf-uytersche van zoo een groot gebied zoude hebben willen paeren met een gemeijk en half-verſleeten grijzaerd. Daer nevens* Gerlaek, *die in 't iaer* 1076. *by Yſſelmond is geſneuveld, word by een yegelijk gehouden voor een zoon van* Otho *uyt* Sophie: *maer die heeft doen ter tijd noch niet konnen gebooren, veelmin een vol-waſſen iongeling, wezen. Eenige verre ziende hier op lettende hebben* Gerlaek *verziert een broeder te zijn van* Sophie. *Voor 't leſt, indien* Sophie *zijne tweede bed-genoote is geweeſd, kan ick niet begrijpen, op wat wijze Zutphen gekoemen zy op* Geeraert *Grave van Gelder, den zoon vã* Otho *en* Adelheid. *In tegendeel, zoo men den draed van onze meening volgt, blijft 'er geene hapering overig. Want doen* Otho *in 't iaer* 1040. Sophie *beeft genoomen, was hy een Heer van* 30. *iaeren, ende heeft by haer geteelt* Gerlaek *Grave van Zutphen, die by des vaders leeven* (1076) *ſtervende zijn vader erf-genaem heeft gelaeten van 't Graef-ſchap, die alzoo Zutphen aen Gelderland heeft vereenigt. Maer na dood van* Sophie *in 't iaer* 1061. *heeft hy zich verbonden met* Adelheid *van Pont, ende neffens andere daer by verwecke* Geeraert *zijn nazaet in beyde Graef-ſchappen.*

2. Als nu *Wichard*, gelijk * voor heen geteld, en de vordere gevangens waeren gekoſt, zijn de overige Duytſche Vorſten, te weeten de Artsbiſſchop van *Colen*, de *Brandenburger*, en *Herman* van Kuyk, onverduldigh over de onlanghſche grouwlijke nederlaegh, op nieuws met een groot geweldigh leger en veele dreygementen op Holland aengevallen. Grave *Floris* deſe maere verneemende, is van ſtonden aen den vyanden onder oogen getrocken, welke hy ook, naer een haperlijk gevecht, eyndlijken in verwerring en op de vluchr braght, veele neder-houwende ende niet weyniger gevangen neemende. Maer als hy na deſe overwinning met zijn leger, door de hitte en arrebeyd van den ſtrijd vermoeyd, by het dorp Hamert niet verre van Heuſden, zijn adem wat gaet ſcheppen ende een middagh-ſlaep houden, is hy op 't onvoorſienſte door Grave *Herman* van Kuyk, die middelerwijl 2600. mannen zoo wt de verſtroyde als verſche troppen van *Alard*, broeder van *Godefroy* van Lotringen, by een had geraept, aldaer over-rompeld ende in een eeuwigen ſlaep gewiegd. Doch de Dortenaers, tot bewaering van de gevangens ende hoede des lands met een vliegend leger aen de Maes op-paſſende, hebben den Kuykenaer wederom aengegreepen, in 't eyland beſlooten, ende met al zijn volk door de kling geiaeghd. Nauwlijx waeren twee iaeren verſtreeken, wanneer *Willem* van Gelre Biſſchop tot Utrecht, en broeder van Voogd *Wichard*, die over langh al den voorſpoed van den Hollander zijn nabuyr met ſcheele oogen had aengeſien, door begeerlijkheyd verruckt zijnde de gelegenheyd waer nam, dat na dood van *Floris* zyne weduwe *Geertruyd*, dochter van *Bernhard* Hertogh van Saxen, eenige van hare kinderen, tot het bewind van zaeken vermits haere iongheyd noch onrijp, binnen deuren op-trock. Verlaetende zich daer en boven op de gunſt van de beſtierders des iongen Keyſers, die 't huys van Vlaenderen en Holland niet veel goeds en gunden, ging hy een langh vertoog maeken zoo van der Biſſchoppen gedienſtigheyd als van der Hollanderen ſpijt tegen 't Rijk; wijders vertoonende, hoe menige landſchappen, van den Keyſeren aen de kerken van Utrecht geſchonken, zijn voor-zaet *Adelbold* door Grave *Diderick* waeren ontweldighd, daer na te vergeefs by hem en zyne voor-gangers, ende met de wapenen van des Keyſers vader en groot-vader, weder gevorderd. Op dit verzoek kreegh hy voort her-ſtellinge ende twee geweld-brieven tot Keyſers-weerd af-gevaerdighd, in eene van de welke hem wierd toe-gekend het Graefſchap van ‡ *Weſt-ſlingen*, begrijpende een deel van

* *Sect. 6. laer. pars.* 1061.

1064

‡ *Holland was doen zeer nauw bepaeld, en de beſte pluck daer van de Dortſche weerd. Dat deel van Holland, daer zich Schieland, Delf-land, den Haeg en Rhijn-land vertoonen, wierd eertijds Noord-Holland geheeten, ende het tegenwoordige Noord-Holland Weſt-Vrieſland, welk een naem zy na het herkrygen van hunne vryheyd op nieuws hebben aengenoomen. Van ouds had de Rent-meeſter van Noord-holland zijn verblijf binnen Delft. Zelf ten tijden van Keyſer Willem en ſtond Weſt-vrieſland noch niet onder Holland, alzoo 't zeeker is dat hyby Hoogwouden achter Alkmaer van den Vrieſen ende op den Vrieſchen bodem is verſlagen. De overige gedeelten behoorden ofte onder den Biſſchop van Utrecht, ofte onder den Vrieſen. Siet doorgaens de Aenteyk. van den naerſtigen Buchelius op Beka en Heda.*

Noord-

Noord-Holland met het Gods-huys van Egmond: in de andere de Zuyder-rack omtrent de oude gangen van den Rhijn met de hoofd-ſtad Vlaerdingen, ende alzulx gantſch Holland, zoo verre het onder 't Rijk ſtond. *Willem* hier over wel gemoed zijnde, hield echter zijn rapier tot betere gelegentheyd in de ſcheyde. Ondertuſſchen bedacht *Otho* de kerken van zijn Graefſchap, over-draegende aen *Conſtantin* van Milgarde, met believen van Biſſchop *Willem*, het recht van mond-burgſchap over de mergen-taelen en hof-ſteeden van de † eygen-hoorige bouw-luyden der kerke te Zutphen, ten overſtaen van *Herman* Opper-Biſſchop van Colen, *Obert* Biſſchop van Luyk, Hertog *Henrick* van Arloe, *Koenraed* Grave van Lutzelenburg, *Geeraert* Grave van Gelre, mitſgaeders de Prooſten *Focco*, *Plicher*, *Alberick*, *Ludolf*, den * voorſpraek *Diderick* en andere. In deſen brief word *Otho* als Grave van Gelre op-gehaeld; welke waerdigheyd hem, naer 't ſeggen van andere, van Keyſer *Henrick* eerſt zoude zijn gegeeven, ofte eer, zoo wy giſſen, vernieuwd in den iaere 1079, hoewel hy naer allen ſchijn op dit iaer al gepaerd was met *Adelheyd*, zonder de welke hy anders tot den by-naem van Gelre geen recht en hadde. *Geeraert* die alhier mede Grave van Gelre gezeyd word, is miſſchien geweeſd de ionger ‡ broeder van *Adelheyd*, ende in zyne groene iaeren geſtruykeld.

3. Op deſen tijd is de Biſſchop van Utrecht *Willem* van Gelre, met de Biſſchoppen van Ments, Bamberg en Regensburg, en allerhande geſlachten van menſchen om beevaerd te land op Ieruſalem gereyſd. In Arabien koemende, waeren alle, om het onbedacht vertoonen van haer biſſchoplyken pracht, lijve-loos geweeſd, had *Willem* van Gelre zulks niet verhoed. Want als zy op de paelen der Saraceenen waeren gekoemen ende niet verre vande Stad *Rama* zijn hun omtrent de derde uyre des daegs de Arabiſche ſnap-haenen gewapender hand op 't lijf gevallen. Etlyke Chriſtenen by den ſleep der Biſſchoppen, die 't voor wanheyligheyd hielden hen zelve met wterlijk geweer te verweeren, wierden op ſtaende voet verſtroyd, gequetſt, ende van alles wtgeſchud; ende *Willem* zelf met vele ſlaegen toe-gedeckt, in zyne ſchouderen verwond, ende half dood en naekt op de plaets gelaeten. De overige ſochten niet zoo ſeer het gevaer als wel den dood te ontgaen met ſteenen te werpen, wykende al ruggelingh naer een by-gelegene hof-ſtede. Alle de Biſſchoppen bergden hun aldaer in een zael, welke zoo laegh was van verdiepinge, ende daer by zoo zwack van wand, dat die van enkel oudheyd zonder aenſtoot ſcheen te zullen om-vallen. In 't midden was een op-kaemer van redelyke hooghte, waer van de Biſſchoppen van Ments en Bambergh het opperſte, ende die van Regensburgh met zyne geeſtlyke het benedenſte deel in-naemen: de andere waeren alle vaſt beſigh, om den vyand van haer en van den muyr met ſteenen af te keeren. Waer op als de wilde ſterk met bouten ſchooten, ende de Chriſtenen t'elkens wtvallende hun de ſchilden en ſwaerden ontwickelden, waeren zy niet alleen beſtandigh om den muyr te beſchermen, maer gingen zelf ook buyten de poort den vyand wt-tarten. De Arabiers niet machtigh deſe ſtormen wt te harden, ſlooten raed, door eene blockeeringe wt te hongeren die ze met geweld niet en ſaegen te verheeren, haere macht welke omtrent de 12000. mannen bedroeg alſoo van een deylende, dat ſy die van binnen ſteeds in vreeſe en wapenen hielden. Wanneer ſy nu op den derden dagh door honger, kommer, en arrebeyd waeren af-geſloofd, riepen een vande Prieſters, *datmen zich zoo zeer niet op den menſchelijken arm als wel op God behoorde te verlaeten, die henluyden ook buyten alle hoop wt der vyanden klaeuwen konde redderen ofte anders bewaeren.* Als zy daer op zich door een tolk ſochten op te geeven, kam de Overſte der Arabiers met 17. van de aenzienlijxte te paerd nae haer toe-ſetten. Dan vermits hy nae zijn eygen goed-dunken met hen wilde leeven, ende ſijn hoofd-windel een van de Biſſchoppen bereeds om den hals wierp, gaf de Biſſchop den Arabier ſoo een vuyſt-ſlagh, dat hy t'effens op den vloer achter over tuymelde: waer na de andere hem met al ſijn geleyde de handen zoo ſtijf op de ruggen te ſaemen ſtrickten, dat het bloed eenigen door de naegels wt-ſwoor. Daer nae dreeven ſy de poort-waerders met wapenen op de vlucht. De Arabiers verbaeſd over deſe ſtoutigheyd konden anders niet bevroeden, dan dat hunne Veld-heeren binnē daex waeren gepriemd. Waer over zy met een grimmigh gemoed wederom aenvielen: 'tWas alſdoen om-gekoemen, zoo de Chriſtenen door een zeer kloeken vond de gevleugelde Vorſten niet en hadden geſchooven naer die hoeken, daer de meeſte macht en pylen van daen quaemen, ſtellende by hun een ſchilderwacht, die een blank ſwaerd omſwaeyende door den tael-man liet wt-roepen, alle haere Vorſten aen ſtucken te zullen houwen, indien ſy van geweld niet op en hielden. Dewijl men hier op eenige ſtilte gewaer wierd, quam middelertijds aen de Chriſtenen een boode van wegen *Willem* van Gelre, die, als gezeyd, gequetſt, met veele andere binnen *Rama* was geraekt, kondſchappende, hoe de Biſſchop niet alleen zoo veel by den Overſten der ſelver Stad had verworven, dat hy hoewel mede heydenſch hen tot ontzet wilde koemen, maer ook alreeds met hem onder weegen was. Op dit gerucht zijn de ſtraet-roovers van ſtonden aen door de vlucht verſpreyd. Voort daer na quam de Vorſt zelf, en vriendelyken van den Chriſtenen omhelſd zijnde, gebood voor al de gebondene hem in handen te leveren. Als hy ze aenſagh ende alles van den begin had verſtaen, dankte en roemde hy den Chriſtenen over hun manlyke daeden en 't bedwingen dier vyanden, die 't Babyloniſche Rijk met haer moes-koppen ſteeds hadden verſtoort, en duckwijls degelyke legers te ſchande gemaekt. De gevangens wierden levendigh gelaeten, en voor den Koning van Babilonien bewaerd. Hy ontfangende zijn afgeſprooken loon, braght de Chriſtenen met hem naer *Rama*, van waer zy met goede verſeckeringh naer Ieruſalem vertrocken, die naderhand zonderlingh geen aenſtoot lijdende, naer gedaene beevaerden,

* Eccard. Antiquit. Franc. part. 1.

† *Manſa originariorum. Originarij en veterum coloni iidem cum propriis hodiernis. Conſule Cæl. Rhodigin. Lection. lib. 4. cap. ult. Connan. lib. 10. cap. 2. & Lexicographos.*

‡ *Deze Geeraert was de zoon van Otho en Adelheid, ende word alhier, volgens de oude en tegenwoordige wijze van Duytſland (die echter in heel Chriſtenrijk geen plaetz en heeft) Grave van Gelder genoemd, daer hy anders by des vaders leeven met den blooten toe-naem van Naſſouw had moeten te vreede weſen.*

beevaerden, te ſaemen met *Willem* van Gelre, meeſt gezonden gaef, doch dunder, ook niet
1066. een hayr beter en wyzer als ſy waeren wtgegaen, wederom in hare vader-landen zijn aengekoemen.

1067. 4. Naer vijf iaeren ſagh *Willem* den tijd gebooren om Holland aen te grijpen, als te weeten *Robert* van Vlaenderen, *Geertruyd* de weduwe van *Floris* tot een vrouwe neemende, Holland voor zyne ſtief-kinderen bediende. *Balduin* in den
1070. iaere 1070. in 't bloeyen van zijn leeven wegh geruckt zijnde, had zyne twee onmondige zoonen, verweckt by *Richild* van Henegouw, onder ſijns broeders *Roberts* vooghdy geſtelt. De weduwe *Richild* een moedige vrouw, heeft, deſen onaengeſien en tegen alle dreygementen en afmaeningen, de momboirſchap aen haer getrocken, als mede door wapen-kracht dat deel van Vlaenderen, 'twelk *Robert* in eygendom toe-behoorde, daer behalven andere vyanden *Robert* op 't lijff gehift, die ſonder dat te huys de handen vol werx hadde. Waer over ſy *Willem* van Gelre, die niet anders en ſocht dan Holland in werre ende onder ſijn geweld te brengen, als mede *Godefroy* met den bult Hertogh van Lotringen aenporde, om het twiſtige Holland gemeener hand te bemachtigen. Als deſe in aller haeſt een geweldigh leger in Holland voerden, ende by den Burght van Leyden onder 't beleyd van *Godefroy* geluck hadden bevochten, begaf zich *Robert*, ſiende het volk verflaeuwd ende geen hoop om den ſtaet weder op te richten, met zyne vrouw en ſtief-zoonen naer Vlaenderen. Hier nevens verſtroyde *Godefroy* de Vrieſen, en bleef met den roof zorgeloos omtrent Alkmaer leggen. Dan de Vrieſen eerlangh een ſterke macht aen de hand krygende, hebben hem negen weeken binnen de muyren van Alkmaer beſlooten gehouden, ſoo dat hy nood liep van zich over te geeven, ten waere Biſſchop *Willem* door een wt-gelaeten ſoldaet hier van bericht, met een vaerdigh leger aenloopende, de Vrieſen met de broek op 't hoofd had t'huys gezonden, ende boven de gevangens omtrent 8000. op de plaets te ſlaepen geleyd. Doch beduchtende dat de Hollanders het op-gedrongen iock lichtelyken ſouden ſoeken af te werpen, ende alles by-brengen om den wettigen erfgenaem *Diderick* weder in ſijn land te helpen, beval tot ſyne verſeckernis allenthalven Sterkten ende land-weeren te leggen, ende onder andere een te Yſſelmond. Waer nae *Robert* met zijns broeders gemael *Richild* een ſlagh in Vlaenderen heeft gewaegt, ende haer met haer zoon *Balduin* naer
1075. Henegouw gedreeven. Middelerwijl verhield ſich de Keyſer tot Nymegen ofte tot Utrecht by Biſſchop *Willem* van Gelre; welke landouw hem boven maeten wel beviel, tot dat hy den Biſſchoppen het bewind der Rijx-ſaeken in handen geevende, naderhand tegen de Saxenaers en Duringers is op-getrocken. Naer de af-lyvigheyd van *Hanno* Biſſchop van Colen, heeft de Keyſer, in weder-wil van Paus *Ioris* en alle wereld, tot ſijn navolger gekooſen *Hildolf* van Goſlaer, een menſch tot zoo een hoogh-wichtigh Ampt nieuwers na bequaem. Wanneer de Keyſer om ſich te verandwoorden hier over naer Romen wierd verdaghvaerd, liet hy door de Biſſchoppen den Paus zelf eerſt vervloecken. Dan vermits de Biſſchoppen van * *Wirtzburg* en *Ments* alleen ſwaerigheyd maekten om deſen doem te onderſchrij-

* *Herbipolitanus.*

ven, is Biſſchop *Willem* op-gereeſen, die by den Keyſer het roer van 't ſchip was en deſe ſaek met yver dryvende daer op aenhield, dat ſy zoo wel als de andere in des Paus verwerpinge zouden bewilligen, of den Koning hun eed op-ſeggen. Als ſy hier op niet en vertraegden hare ſtemmen en handen over te geeven, zijn terſtond wt den naem van de t'ſamentlyke Biſſchoppen en Abten geſanten naer Romen en ſtrenge beveelen aen den Paus af-gegaen, het Pauſdom, als 'twelk hy tegen dank ende tot oneer van de Kerk bediende af te leggen, met aenſegginge, dat van nu voortaen zijn gepoogh ende beſluyten van geener waerden ſouden wezen. De Paus weynigh over die bittere 1078.
tyding ontſteld, liet, na 't op-leeſen van de brieven, met goed-dunken van de volle vergadering, den Roomſch Koning, de Biſſchoppen van Ments, Utrecht, en Bamberg, neffens de andere in den kerkelyken ban doen, ten waere ſy binnen een zeekeren tijd zich in eygen hoofd te Romen quamen verdedigen. Voorts heeft de Koning, om alle oproerten tegen te koemen, *Hildolf* door zijn vertrouwdſten vriend Biſſchop *Willem* van Gelre doen in-hulden, ende desſelfs bloed-verwant te gelijk tot het Biſſchopſchap van Paderborn ingelaeten, om alzoo den ſtoel van *Hildolf* vaſter te ſtellen. De Keyſer naderhand weder na Utrecht reyzende om de Paes-dagen te vieren, heeft alſdoen het Hertoghdom van Lotringen aen *Koenraed* zoon van *Gozilo*, ende het Mark-graefſchap van Antwerpen aen zynes ſuſters zoon *Godefroy* geſchonken. Onlanx daer na is † *Willem* van Gelre, een heet voor-vechter van den Keyſer en 't Rijk tegen de Pauſen, ontſlaepen. Sommige, om de * Roomſche kerk te believen, willen ſeggen, dat hy op zijn dood-bed groot berouw zoude getoont hebben, wt zaek hy den Keyſer in zyne verkeerde moed-wille te veel had toe-gegeeven, ende daerom van dit en 't ander leeven was verſtecken. Naer hem wierd twee-en-twintighſte Biſſchop *Koenraed* van Swaben, Kamelaer voor deſen van den Aerts-biſſchop van Ments.

5. *Diderick* zoon van *Floris*, die met zijn ſtief-vader *Robert* in Vlaenderen wtlandigh, nu by de vijf iaeren zyne vaderlyke erffenis ontbeerde, opgeweckt door de dood van *Godefroy*, die op een heymelijk gemack te Antwerpen van achteren wierd door-ſtooken, nam een op-zet Holland weder te bemachtigen. Zyne meeſte zwarigheid was het Slot van Yſſel-mond, 't welk hy liet berennen, en dreef Biſſchop *Koenraed* voor de eerſte reys nae binnen. Niet te min wierd van den Biſſchop en zijn aenhangh ſterke tegen-weer geboden, tot dat na lange ſchermutſelen en ſtormen veele van hoogen adel ende ſoo geeſtlyke als ridder-maetige ſtands-luyden daer voor zijn getuy-

† *Sommige achten, dat die van* Dort *van dezen Biſſchop hun oud zegel hebben, op de verkeerde zijd van 't welke een roos word geſien, wezende, na hun dunken, het wapen van de Gelderſche Voogden. Ende hier ſchijnt ons hoen te leyden 't geen* Heda *verhaelt, dat te weeten* Govert *met den Bult het Graefſchap van Holland wt handen van den Biſſchop heeft ontfangen.*

* *Buchelius quoque procul dubio odio partium id confictum putat.*

meld.

meld. Onder andere † *Gerlaek* Grave van Zutphen, ende, zoo eenige daer by doen, van Gelre. Nae welkers dood des Biſſchops heyr zoo is verſpreyd, dat de overige na de ſcheepen vluchtende om ſich te bergen, meerendeels aldaer verſonken. Het beleg wierd zoo hard vervolgd, dat de Biſſchop ſich op 't leſte zagh genoodſaekt, het Slot van Yſſelmond ende geheel Holland aen *Diderick* in te ruymen. *Berchem* noemt den voor-zeyden *Gerlaek* een broeder van Biſſchop *Willem*. Maer eerder is't een broeder geweeſd van ‡ Grave *Wichman* van Zutphen, die om de goede kennis ſich aen de zijd van *Willem* heeft begeeven, gemerkt *Otho* Voogd van Gelre na dood van *Adelheyd*, in echt is getreeden met *Sophie* dochter van *Wichman* (die broeder was van deſen *Gerlaek*) waer wt gebooren is een tweede *Gerlaek* neve van den over-leeden, die kinder-loos af-ſtervende het Graefſchap van Zutphen aen zijn vader en moeder heeft over-geſet. Want dat deſe laetſte, zoo eenige voor-geeven, by Yſſelmond zoude zijn gebleeven, beſtaet in onwaerheyd, zoo hy alſdoen noch ongebooren was, ende *Adelheyd* een iaer voor de Yſſelmondſche ſlagh is geſtorven. Waer wt dan blyken magh, dat het houwelijk van *Sophie* van Zutphen met *Otho* van Naſſouw eerſt op den iare 1076. ofte het naeſt-volgende is voor-gevallen. 1076. 1077. Omtrent deſen tijd heeft Keyſer *Henrick* ſtaetelyke landeryen ver-eert aen den Biſſchop van Utrecht, tot het weder-op-bouwen van de af-gebrande Peters kerk. In de wt-gift-brieven word gewach gemaekt van de hof-ſtede *Broek* (miſſchien het tegen-woordige *Oude* en *Nieuwe Broek*) in 't * land de Velouwe onder 't Graefſchap van * Dulderick geleegen, met al het geen daer by behoorde. 't Leed naulijx twee iaeren, na dat *Otho* voor de tweede reys met *Sophie* was getrouwd, wanneer Gelderland door Keyſer *Henrick* te Frankfort aen den Meyn tot een Graefſchap wierd verhooghd, ofte veel eer in dien naem * beveſtighd, koemende van tijd tot tijd in 't vergeet den naem van Voogdy, ende zulx, om dat hy den Keyſer met zijn lijf en volk in Bohemen zoo wel als Hongaryen met groote kloekmoedigheyd en trouwe had gedient. 1078. 1079. De vorige wapens drie miſpel-bloeyzels in een verguld veld, waer van de Gelderſche Bloem den naem heeft, zijn doen in een Naſſouwſchen Leeuw veranderd, die over-zilverd in een blaeuw ſchild te pronk ſtaet. Vermits de volken ofte geſlachten wt den Franken af-daelende tot een bewijs van haer oorſprong een Leeuw plachten te voeren. Ick bevinde, dat Palts-grave *Rupert* de oude van den ſilveren leeuw der Naſſouwers een gulden leeuw heeft gemaekt, ende gewilt, dat ſy en hunne na-zaeten dien tot zyne gedachtenis tuſſchen twee hoorens in den helm zouden vertoonen. *Berchem* zegt, dat *Otho* de driede, die na onſe reekening de tweede is ende niet de eerſte, den Gelderſchen Bloem vergeetende, op 's Keyſers begeeren een Naſſouwſchen Leeuw hebbe gevoert, weſende verguld ende met een ſpieſſe in een blaeuw veld, zonder kroon nochtans en geſpleeten ſtaert: welk wapen door *Reynald* den tweeden, eerſten Hertogh, tot onderſcheyd der Graven van Naſſouw, zoude zijn omgekeerd, ende tot zijn tijd toe gebruykt een goude leeuw in een blaeuw veld zonder ſpieſſe, hebbende een kroon op 't hoofd en een verdeylden ſtaert naer onderen geboogen.

6. 't En heeft geen bedenken, of *Otho* is voor deſe by-ſondere weldaeden den Keyſer dankbaer geweeſd ende hem behulpſaem tegen den Paus, die den Keyſer allenthalven zwart en haetelijk ſocht te maeken, ende zyne eygene zoonen *Koenraed* en *Henrick* tegen hem op te reyden. Twee iaeren laeter is over-leeden *Diderick* de vijfde, 1081. Grave van Holland. Naderhand waeren de Chriſten-Vorſten met een loflyken yver bezeeten, om Ieruſalem en 't gantſche heylige Land wt de onwaerdige handen der Turken te rucken, onder 't beleyd en veld-heerſchap van *Godefroy* van Lotringen, toegenaemd *Boullon*. Of Grave 1094. *Otho* deſen tocht heeft by-gewoont, kan ick niet wijs worden: dat die nochtans met zijn geld zy geſtijfd, blijkt hier wt, dat *Boullon* de Velouw hem voor een ſeeker getal van penningen tot een eeuwigh onder-leen heeft wt-gegeeven, welke hem van zijn broeder den Hertogh van Braband, die zelve † Vaſal in deſen was van den Biſſchop van Utrecht, was aengekoemen. In den iare 1099. is wt de wereld geſcheyden *Koenraed* Biſſchop van Utrecht. Maer Grave *Otho* te huys in vrede ſittende werkte zoo veel wt, dat zijn zoon *Gerlaek* * by *Sophie* geteeld, zonder lijfs geboorte af-ſtervende, tot zijn erfgenaem in 't Graefſchap van Zutphen in willighde *Geeraert* oudſten zoon van *Otho* wt *Adelheyd* gebooren, welk Graefſchap zedert altoos by de Vorſten van Gelre is verbleeven. Aldoen is door *Frederick* Biſſchop van Colen geſticht het Kloofter te Kamp by Rhijnberk, vermaerd naderhand door de begraeffenis van veele Gelderſche Vorſten. Een wijl hier na wierd *Burchard* Biſſchop van Utrecht 1105. door Grave *Otho* naer Zutphen genoodighd, om de kerk van *Peter* en *Walburch* in te wyden, welke van de vlam neder geſtort ende door *Otho* weder wt den grond was op-gebouwd, die ook (wt-wijſens de oude hand-veſten) met hulp van de Geeſtlijkheyd en Dom-heeren verkreegh, dat alle van de motten ofte van 't vuyr op-gegeetene brieven en geſchriften van de kerk, by den Biſſchop wierden vernieuwd. Onder andere wt geevers word Grave * *Godeſchalk* aldaer geroemd, dat hy voor de ziel van zijn zoon *Gebhard* ende alle zyne vorige en volgende maegen vele goe-

* *Siet op 't iaer 1064.*

* *Siet eſſen te voren onſe Aenteyk.*

* *Siet op 't iaer 1059.*

† *Naer den neder-ſlag van Gerlaek is Zutphen Gelderland aengegroeyd. Ende om dat nu Otho door 's Keyzers gunſt al Grave van Gelder was doen Zutphen hem is aen-beſtorven, gaet de naem van Gelder dien van Zutphen voor, hoewel doen ter tijd Zutphen in roem, oudheyd en ruymte van landen Gelderland over-trefte, 't welk naderhand zijn meeſten aenwas heeft bekoemen. Siet in 't eerſte boek de beſchrijving van Zutphen.*

‡ *Dit en 't volgend verhael koemt met de waerheyd niet wel over een. Siet mijne voorige Aenteyk. Ioſeph. de la Piſe ſtaet een ander karre-pad in: want verhaelt hebbende, hoe 't zommige daer voor houden dat* Gerlaek *by Yſſelmond zoude zijn geſtorven, zegt daer nevens, dat hy, naer zijn vader het Graef-ſchap van Zutphen een wijl tijds heeft bezeeten, doch het zelve, nademael hy geene kinderen wan by* Elizabeth *dochter van den Grave van Saxen, op zijns vaders begeerte, in zijn krankbed over-gedraegen aen zijn halven broeder Geeraert.*

† Vaſal, *quaſi* verſch-adel, *ſi certa eſt etymologia Nicol. Burgundi. Feuda enim nervi ſunt & origo nobilitatis.*

deren tot gebruyk van de Dom-heeren hadde geſchonken. In deſe daegen is in de Stad Nymegen gebouwd het degelyke Ioffrouwen-kloofter van *Marie Magdalene*, 't welk *Reynald* eerſte Hertogh naderhand den *Premonſtraeten* liet toekoemen, belaſtende dat het den Abt van *Marienweert* in 't Sticht van Utrecht voor een op-ſiender zoude erkennen. Eyndelyken is *Otho*, 28. iaeren als Grave ende 18. als Voogd van Gelre toe-gebraght hebbende, naer een lang-wylige en ruſtige heerſchappy, wt het leeven verhuyſd, ende tot Zutphen in de * hoofd-kerk neder-geleyd. Want het een over-oud gevoelen is, dat in de twee verheevene pronk-graeven in 't midden van die kerk hy met zyne gemaelin *Sophie* light begraeven. Eenige verhaelen, dat hy behalven *Geeraert* ook een zoon † *Henrick* hebbe nae-gelaeten, ende een dochter *Machtild* Gravinne en erfgenaeme van Zutphen, getrouwd aen *Ludolf*, zoon van *Ezzo* ofte *Eremfrid* Paltz-grave, ende ſtichter van Brouwyleren, waer wt geboren zouden zijn *Henrick* Grave van Zutphen ende *Kuno*, die beyde zonder kinderen ſtorven. Geduyrende de heele Sprockel-maend 'ſiaers voor het over-lijden van *Otho* verſcheen 'er een ſtert-ſterre, die gemeenlyken voor de groote werelds-hoofden niet veel goeds beduyd. Want voort daer aen is Keyſer *Henrick*, een trouw Chriſtoffel van *Otho*, binnen Luyk insgelijx over-leeden, als de zoon vaſt doende was om zijn vader den ſtaf gewaepender hand af te haelen.

* *Eccleſia collegiata, uti vocant.*

† *Aubertus Miræus in Chron. Belg. Henrick zoude geweeſd zijn eerſte Heer van 's Heeren-berg. Andere geeven hem noch tot een zoon* Albert *Domheer van Luyk, ofte, zoo eenige voor-geven, Prooſt van den Dom t' Utrecht. Indien* Machteld *Zutphen heeft be-erft, moet ſy een dochter zijn geweeſt van* Sophie *en zuſter van* Gerlaek, *en verſcheyden van de vorige* Mechteld, *die dochter was van* Otho *Gr. van Zutphen ende vrouw van Eremfrid Paltz-grave, die al in 't iaer* 1010. *is geſtorven.*

GEERAERT van NASSOUW de eerſte,

Tweede Grave van GELRE en ZUTPHEN.

7. Naer 't ontſlaepen van *Otho* met zijn zoon *Gerlaek* by *Sophie* van Zutphen gewonnen, heeft *Geeraert* gezeyd de *Lange* zijn overige zoon wt *Adelheyd* zyne eerſte bed-genoote, de Graefſchappen van Gelderland en Zutphen alleen be-
1108. erft. Waer in hem Keyſer *Henrick* de vijfde niet en deerde, hoewel *Geeraert* hem met handen en voeten had tegen geweeſd, en veele plaetzen in 't Rijk hem helpen af-neemen, wanneer hy de ſchandelyke baniere tegen ſijn vader den Keyſer ſocht op te richten. *Geeraert* ſloeg in den aenvang zyne eerſte ſorgh op het heylige, wt een milden yver midden in zyner voor-ouderen erf-landen by de Weſer en Fulde bouwende het cierlyke Kloofter van *Bederen*. In die daegen leefde *Henrick* Grave van Zutphen, wt het zelve huys oorſpronkelijk, die met den Keyſer een ruylinge aengaende, voor de *Heerlijkheyd* (zoo ick die vinde genoemd) van † *Alcey* het Graefſchap van
Vrieſland vermangelde. In den iaere 1112. is 1112.
Burchard Biſſchop van Utrecht, op de wijze van ſijn voor-zaet *Koenraed*, door ſyne haeters mede aen kant geholpen. In den winter des volgenden 1113.
iaers was 'er ſoo een dicke ſneeuw gevallen, dat zelf de tacken der boſſen daer van bedeckt, ofte (ſoo de Schryvers ſpreeken) verbrooken wierden. Op den tweeden maend des iaers 1117. 1117.
wierd in Nederland ſoo een aerd-beevingh gevoeld, dat men by de Abdy van Sufteren (welke de Vorſtendommen van Gelre en Gulich gemeen is) de Maes als averrechts ſagh ſtroomen en in de
hooghte op-ſpringen. Op het iaer daer aen liet 1118.
Geeraert te ‡ *Waſſenburg* zijn vry-eygen goed een Kerk zetten, eenſdeels door aenraeden van ſyne lijfs-eygene *Hedwigh*, dochter van *Floris* den tweeden, anders den Vetten, Grave van *Holland*, welke over haere fraeyheyd en zeeden boven maeten word geroemd. Door dit houwelijk is *Geeraert* in den Keyſerlyken ſtam ingewickeld, na 't af-ſterven van *Henrick* den vijfden den Keyſer *Lothaer* voor een oom groetende, die ook ſijn neeve *Geeraert* alle minne en gunſt bewees. Want *Hedwigs* moeder was *Petronelle* van Saxen, zuſter van *Lother*, en haer volle broeder *Diderick* de vijfde, die voort nae dood van ſijn vader *Floris* Grave wierd van Holland, ende met *Geeraert* goede ſwaegerſchap onder-hield. Hy ſocht met

† *Soo ick wel onthouden heb, leyt het gebied van* Alzey *in de Paltz.*

‡ *Siet hier vanbreeder Teſmach. op het blad* 498.

huip

hulp van *Geeraert* voor al den neder-ſlagh van
* Stet op't iaer 1062. * *Floris* den eerſten ſijn over-groot-vader te wreecken, die door *Herman* van Kuyk by *Hemert* was over-yld. Waer over hy met een vinnigen haet in-genoomen, ſonder in 't minſte na verzoening te luyſteren, doende was om den jongen *Herman* ofte met liſt te onder-kruypen ofte met geweld
1123. voort te helpen: tot dat op 't leſte deſe verbitter-theyd door *Andries*, (die naer *Godebald* vijf-en-twintighſte Biſſchop was van Utrecht, ende oom van den Kuykenaer) onder de Vorſten is beſlist ende verbeeden: mids dat *Herman*, om ſyne vaderlyke wreedheyd te boeten, ende tot zielen-trooſt (gelijk de domme en by-geloovige luyden doen geloofden) en gedachtenis van den verſlaegen Grave, een Premonſtreyten Klooſter te *Marien-weert* tuſſchen Tiel, Kuylenburg, en Buyren, wt den grond zoude op-timmeren ende met iaerlyxe in-komſten en wooningen wel voorſien. Dit Klooſter met klinkers in alle ſyne vertrecken heerlyken vercierd, ende in 't iaer 1128. voltrocken, plaght van ouds een Abt te hebben met naemen *Robert*, die den Koning van Engeland in bloed bettond, ende het Klooſter met veele koſtelykheid en gouden huyſ-raed verrijkte.

1125. 1126. 8. Daer na is Keyſer *Henrick* ſwackelik zynde van Luyk naer Aken, van Aken naer Nymegen, ende voorts op Utrecht af-gedaeld, op het gerucht, dat *Lothaer* Hertog van Saxen, om nieuwigheeden aen te richten, ſyne zuſter de moeder van den Grave van Holland was aengeweeſd, om den ſtaet aldaer te verwerren. Dan wierd middelerwijl t'Utrecht van zyne ziekte over-ſtolpt, krygende tot een na-volger ſijn wylen doodvyand *Lother*, den oom van *Geeraert* van Gelre. *Henrick* verkeerde voor heen veeltijds tot Utrecht, om een waekend oogh te houden op de Graven van Limburg en Hertogen van Braband, en hunne mede-ſtanders de groot-moegende Heeren van Valkenburg, die hem duckwijls ſpel maekten. Zyne darmen zijn in de Martens-kerk by 't ingewand van zijn groot-vaeder Keyſer *Konraed*, dan zijn lichaem te Spier in 't graf geleyd. Naderhand zijn nieuwe onluſten op-geſtaen tuſſchen *Herman* van Kuyk en *Diderick* van van Holland, waer toe aenleyding gaf zijn broeder *Floris* de Bruyne, vermits hy Grave *Hermans* zuſter (ofte veel eer zyne nichte, de dochter van *Arnolt* Vryheer van † *Reeken*) niet alleen in ondank van hem vryende, maer ook by gelegentheyd door geyle luſten en ſpijt van een blauwen ſcheen ontſchaekende, daer over van den wraeck-gierigen *Herman*, by Abſteden tuſſchen der Witte-vrouwen en de Tolſteegs-poorten van Utrecht, behendelyken wierd verraſt. Keyſer *Lother* deſen moord van ſijn neve *Floris* heel euvel op-nemende, heeft *Herman* by voorgaende vonnis geſtelt wt ſijn ‡ Graeflyken ſtaet. *Diderick* daer behalven met de Gelderſche hulp-troppen van Grave *Henrick* van Gelre (wiens moeder *Hedwig* zuſter was van *Diderick*) het land van Kuyk vyandlyken in-treckende, heeft aldaer alles door 't zwaerd ende vyer te ſchande gemaekt. De Biſſchop zelf wierd wt ſijn Geſtichte en ſtoel geſtooten: ende hoewel ſy eenigen tijd daer nae door verdragh weder wierden in-geleyd in hun vorig beſit, zijn ſy echter in waerdigheyd verkleynd, ende van Graven ſlechts Heeren van Kuyk geworden. *Folcold* van Cleeve wt de ſtam van Teyſterband, die neffens *Govert* van Arensbergh *Hermans* broeder, van den mân-ſlagh mede was bewuſt geweeſd, verkreeg by *Diderick* vergiffenis, ende liet tot heugenis en blijk van berouw, zijn Slot Barne, ſtaende aen deſe zijd van de Maes by *Heuſden*, in een Kerk en Premonſtreyten Klooſter veranderen, 't welk noch in onſen tijd door een Abt woonende tot 's *Hertogen*-boſch plaght bediend te worden. Van 't zelve geſelſchap der
* Premonſtreyten was zedert weynige iaeren eerſte vinder *Norbert* Biſſchop van Maegdenburg, van geboorte een Santenaer, die omtrent deſen tijd dapper in de weer was tegen den Ketter *Tancelin* (andere doopen hem *Tamdeem* en *Landelin*) nae dat hy deſe Neder-landen ende by de 3000. zielen omtrent Antwerpen alleen door het ſoet vergift van zyne leere en bekoorende tael had omgekeert, houdende onder anderen ſtaende, dat noch de Prieſters noch het nutten van 't bloed en lichaem onſes *Heeren* yet tot de zaligheyd en deeden. Zyne achtbaerheyd was ſoo hoogh geklommen, dat ook zijn hand-water of bewaerd wierd ofte op-gedronken, zijnde anders zelf zoo onreyn, dat hy (machmen 't geloven?) de vrouwen en dochters in 't geſicht van de mans en vaderen ſchoffeerde. *Meyer* verhaelt op 't iaer 1113. dat hy ſicht t'onrecht voor een Monick wtgeevende, daer over wierd verdoemd, van den Raed ende geſchooren hoop wt Bruggen geiaeghd, ende naer twee iaeren vermoord. 'tWelk der Schryveren geloove, aengaende zyne weytſche kleedingh en 't hoovaerdigh op-toyen van zijn lichaem en hayr, vry wat verdacht maekt, en vermoeden geeft, dat de Paepſche aenhangh, om de waerheyd duyſter te houden, deſen *Tancelin* al te leclijk heeft af-gemaelt.

*Vid. Aub. Miræi Chronicon Premonſtratenſe anno 1613. edi-tum.

1131. 9. De dood van *Geeraert* word geſteld op het iaer 1131. zijnde het vier-en-twintighſte van zyne heerſchinge. Behalven *Hedwig* moeder van zijn navolger *Henrick*, geeven hem eenige tot eene vrouw *Ermgard* dochter van den Grave van
* Namen, waer wt gebooren zoude zijn *Adelbert* ofte *Albero* de tweede van dien naem en dertighſte Biſſchop van Luyk. *Ermgards* tweede man was *Konraed* Grave van Lutzenburg, haer vader *Otho* ende moeder *Iudith*. Had tot broeders Biſſchop *Diderick*, neffens *Henrick* en *Geeraert*, ende word rechte erfgenaeme geheeten der Stad Zutphen. Maer met welke van beyden [*Hedwigh* ofte *Ermgard*] *Geeraert* eerſt zy getrouwd, is onzeeker. Eenige brieven van Zutphen haelen *Ermgard* op nae dood van *Geeraert*: waer wt men wil neemen, dat vermits *Henrick* zijn vader naeſt is gevolghd, die van meeſt alle Schryvers voor een zoon van *Hedwig* word erkend, *Hedwig* over zulx de eerſte bruyd moet zijn geweeſd. Een ander ionger brief gegeeven, *Andries* t'Utrecht den Biſſchops ſtoel bekleedende, ſchijnt *Henrick* een zoon van *Ermgard* te maeken, luydende, dat *Geeraert* met ſyne echte vrouw *Ermgard* ende

*Namurcum, Namur.

† *Andere leezen t'onrecht* Rechen *ofte* Rochen. *De Heerlijkheyd van Reeken light waerſchijnlijken in 't land van den Berge ofte Mark. Reeden van wetenſchap, dat ick bevind Geeraert, zoon van Adolf den vierden Grave van der Mark, eer hy* 31. *Biſſchop wierd van Munſter, geweeſd te zijn Vryheer van Reeken.*

‡ *Nochtans meynd de Heer Buchel, die van Kuyk eertijds Graven te zijn geheeten, niet om dat de Heerlijkheyd van Kuyk deeze waerdigheyd hadde, maer alleen om dat ſy t'eeniger tijd Burg-graven der Stad van Utrecht zijn geweeſd.*

zoon *Henrick* de kerk van Ellinkhem met alle ſyne thienden tot trooſt van ſyne ziele, de kerk van Zutphen ten behoeve van de Geeſtlijkheyd aldaer, onder-hoorigh hebbe gemaekt, in tegenwoordigheyd van *Adam* van Bronkhorſt, *Bernard* van Buckhorſt, *Udo* van Zutphen, *Reino* van Angerhem, *Pellegrom* van Drochtwardt, *Wenzo* van Trollehorſt, *Wenzo* van Leſcnon, *Wichbrecht* van Bocholte, en *Rodbracht* van Aſcethem. Ende word ('twelk dit gevoelen noch meer ſteeuwight) *Ermgard* als moeder van *Henrick* die in ſijns vaders plaets is gekoemen, op het 1134. iaer vermeld haer man *Geeraert* te hebben over-leeft. *Miræus* geeft aen *Geeraert* een broeder met naemen *Henrick* † van Zutphen, die in den iaere 1096. een brief van Affligem zoude hebben beteykent, ende in den iaere 1138. geheerſcht. Als deſe, zegd hy vorders, zonder kinderen quam af te gaen, is het Graefſchap Zutphen op ſijns broeders *Geeraerts* zoon *Henrick* van Gelre ge-erfd, ende zedert altoos aen Gelderland verknocht gebleeven. *Geeraerts* vleeſlyke dochter was *Salome*, die in echt heeft gezeeten met *Henrick* Grave van Aldenburgh, zoon van *Elimar* den tweeden: wt welk over-oud geſlacht de hoden-daeghſche Koningen van Denemarken af-daelen. Men houd het daer voor, dat *Geeraert*, gelijk zijn vader *Otho*, te Zutphen zy begraeven: andere zeggen te Waſſenbergh, een Stad tuſſchen Ruermond en Gulich, eertijds onder Gelderland ende nu onder Gulich behoorende: hoewel *Berchem* de ſtichtinge van die plaets toe-ſchrijft aen *Geeraert* den tweeden.

† *Siet op de iaeren* 1138. *ende* 1145. *Wt den brief van 't iaer* 1145. *kan men af-neemen, dat hy aldoen noch heeft geleeft. 'tWelk indien 't zoo waer is als het wel gelaet, zoo hebben noch* Otho, *noch* Geeraert, *zelf ook niet* Henrick *Grave van Gelre voor zijn af-ſterven, recht op Zutphen gehad ofte den naem daer van moegen voeren, gelijk ick mede niet en vind dat ſy gedaen hebben: Maer of dees* Henrick *een ionger broeder zy geweeſt ofte een broeders zoon van* Gerlack *Grave van Zutphen, ofte een uyt de nakoemelingen van* Ezzo *Palts-grave die met* Mechteld *van Zutphen was getrouwd, wenſchte ick dat my yemand te deege wiſt uyt te leggen.*

HENRICK van NASSOUW de eerſte,

Driede Grave van GELRE en ZUTPHEN.

1132. 10. *Henrick* de nazaet ſijns vaders was een man van groote gaeven, beſpraekte zedigheyd, overfraey en leevendig van geſtaltenis, daer behalven groot-moedigh, God-vreeſend, open-hertigh
1134. ende ſeer wel ter tael. In 't iaer 1134. vereerde *Ermgard* na-gelaetene weduwe van Grave *Geeraert* aen het Gods-huys van Zutphen de Kerk van Lochem met alle hare thienden. Of *Henrick* met ſyne vrouw *Seinare* dochter van den Hertog van Braband in 't volgende iaer, ofte by zijns 1135.
vaders leeven houwelijk heeft aengegaen, kan ick niet wijs worden. Deſe en was (zoo veele drijven) geen dochter van *Godefroy* den derden Hertogh van Braband (want hoe heeft die in 't iaer 1143.* eerſt ter wereld koemende, en trouwende op ſijn 17. iaer ſijne eerſte vrouw *Margriet* van Limburgh, ende zulx maer drie iaeren voor *Henrix* dood, ſijne dochter als nu konnen wtgeeven?) nemaer van *Godefroy* van Lotringen, Grave van Boullon en naderhand Koning van Ieruſalem: welke *Godefroy* (vermits wt hem ofte ſijn ſtam de Vorſten van Ardenne, Hesbanien, Lotringen en Braband hun oorſprongh trecken) van eenigen de Brabander word toe-genaemd. Te meer, zoo 't Graefſchap van de Velouw, 'twelk *Otho* te voren als een achter-leen ende voor een iaerlijxe erkentenis van Buillon had bezeeten, deſen *Henrick* neve van *Otho* met ſijne eed-genoote *Seinare* tot een erf-leen, in plaetſe van houwelijx-goed wierd mede-gegeeven. In den iare 1136.
1136. is de Walburgen kerk te Thiel door den brand hard aengetaſt, ende ook het meerendeel van de Stad doen in de as geraekt. Nae dat *Alexander* Biſſchop van Luyk en Grave van Gulich van ſijne ingezetenen voor de kerkelyke vergadering te Piſa over * geeſtelyke dieſte ofte bedriegery aengeklaeghd hier over van rouw was geſtorven, is met over-een-koemende ſtemmen in de ledige plaets geſtelt *Albero*, halve broeder van Grave *Henrick* van Gelre, die meer als recht 1137.
toe op den oorlogh verhit, in den begin ſijns gebieds het Slot van Boullon, ſtaende in 't Ardenniſche boſch onder den bedrijve van Luyk, 'twelk door *Reinald* Grave van Bar looſelyken was verraft, met wapen-kracht weder tot gehoorſaemheyd heeft gedwongen. Het iaer daer nae was 1138.
Albero met zijn broeder *Henrick*, en veele zoo

* Sterft iaer 1143.

* Simonij.

Duytſche

Duytſche als Nederlandſche Vorſten daer aen en over, wanneer de Vrieſche landſchappen van Ooſtergouw en Weſtergouw door Keyſer *Koenraed* wederom aen *Andries* van Kuyk Biſſchop van Utrecht wierden op-gedraegen: welke landſtreek Keyſer *Lother*, tegens ſ[illegible]dere brieven van de Keyſeren *Henrick* den derden en vierden, aen zijns ſuſters zoon *Diderick* van Holland had wech geſchonken. Over deſe handelingh ſtonden als getuygen onder andere de Cardinael *Thierin*, naer hem de Opper-biſſchoppen *Arnold* van Kolen, en *Albero* van Trier, *Albero* Biſſchop van Luyk, Hertogh *Walraven*, Palts-grave *Willem*, de Graven *Godefroy* van Namen, *Henrick* van Zutphen, *Arnold* van Cleeve, *Adolf* van Saffenbergh, *Adolf* van Caſtro, *Koenraed* van Bon ende *Arnolt* van Loen, behalven *Koenraed* van Hagen, *Rotger* van Duria en andere meer. Waer wt is te ſpeuren, dat by *Henrick*, onaengeſien hy hier alleen Grave van † Zutphen word geheeten, echter de vernaemdſte deelen van Gelderland zijn bezeeten, vermits niet alleen ſijn broeder *Albero*, maer ook *Arnolt* Aerts-Biſſchop van Colen, die van alle Schryvers voor een † zoon van *Henrick* Grave van Gelre en Zutphen word gehouden (wtgeſondert dat de Coleńſche Iaer-boeken daer behalven ſeggen, dat ſommige hem een zoon noemden van den Grave van *Weda*) deſen brief hebben beteykent.

1140. 11. Doen ter tijd heeft Biſſchop *Andries* het lang-verbleeven ding-tal tuſſchen de Groote ende de H. Kerſten-kerken tot Utrecht neder-geleyt, ende om alle moeyten t'eenemael te begraeven, aen de zelve wt ſyne eygene erf-goederen te Putten en Armiloe op de Velouw een iaerlijxe rente toe-geleyd, gelijk ook dede *Lietard* Biſſchop van Camerick. Niet lang daer na als het daer op ſtond, dat *Godefroy* tweede Hertogh van Braband de machtige Heeren van *Berthout*, gelijk wel eer ſijn vader, dacht te beoorlogen, is hy middelet-wijl zelf van de dood over-wonnen, 1143. zijn zoon *Godefroy* den derden, een zuygelingh, hem over-leevende. Die van *Berthout* meynende, dat den Brabanders de moed te gelijk met hun Vorſt was benoomen, verſochten aen de Franſche, Hollanders en Gelderſche allenthalven by-ſtand. Waer mede ſy ende met hun eygen volk eerſt de Schants te Nietelaer, ende daer nae Vilvorden bemachtighden en verbernden. De Landſtanden ende mombers van 't kind den ernſt ſiende, hebben door een herrout den vyanden eerſt een billijk verdragh en vreede voor-geleyd, hen vermaent ſich binnen hunne paelen te houden, ende met eerbiedigheyd te erkennen het Opper-hoofd, volgens Gods ende des lands wetten over hun allen geſteld. Deſe voor-ſlagh wierd ſterk tegen-gekreeten, zoo dat de boode ter nauwer nood ſijn hoofd konde heel houden, die den ſijnen voort de vechtens nootſaeklijkheyd aen-diende. De Voogden vonden goed, den iongen *Godefroy* met ſijne wiegh op de vecht-plaetſe te brengen, en die aen een wilgen-boom vaſt te maeken, om door ſijn geween den ſtrijd te bevorderen, ende de bloode ofte door-loopers te bekijven. Op deſe ſtomme aenſpraek vielen de Brabanders den vyand aen, ende behielden naer een vinnigh en drie-daegs kamp-gevecht, het veld, doch verlooren, boven de ſlechte ſoldeniers, by-kans alle de Bander-heeren van 't land. Aen de andere zijd is, zoo veel de Grooten aengaet, de *Heer van Bronkhorſt* wt Gelderland geſtruykeld.

12. Twee iaeren hier nae hebben verſcheyde Biſſchoppen, Duytſche, en Nederlandſche Vorſten als getuygen met hunne zegels en tegenwoordigheyd beveſtight een brieve van Keyſer *Koenraed*, verkreegen door *Heribert* Biſſchop van Utrecht, waer by beſlooten is, dat het recht van de Biſſchoplyke keur de groote en Kerſt-kerken alleen toe-quam. De naemen zijn onder andere *Anſelm* van * *Hamelbergh*, *Albero* Biſſchop van Luyk, ende *Werner* van Munſter, *Henrick* Grave van Zutphen, *Arnold* Grave van Cleeve, *Adolf* Grave van den Berge, *Henrick* Grave van Gelre, *Koenraed* * Kerke-voogd van Thiel, *Godefroy* van Rhenen, *Alard* van Megene, *Otho* Stadhouder ofte Prooſt van Utrecht, *Egbert* van Amſterloo, *Barthold* van Aldenſeel, *Iacob* van Saterſloe. Lager ſtond, *Arnold* Cancelaer in plaetſe van *Henrick* Aerts-Cancelaer van Ments. Alhier worden in 't byſonder * *Henrick* Grave van Zutphen ende *Henrick* Grave van Gelre op-gehaeld. Op 't zelve iaer kreegh Biſſchop *Heribert* nieuwe inleydings-brieven op de Graefſchappen van *Ooſtergouw* en *Weſtergouw*, daer, neffens andere Vorſten, *Henrick* Grave van Gelre word vermeld, dan zijn broeder *Albero* en *Henrick* Grave van Zutphen verſweegen. Biſſchop *Albero*, te voren Domheer van Mets, zoude in 't iaer 1146. † ofte op 't volgende, ofte ook, zoo eenige voor-geeven, in 't iaer 1155. zijn over-leeden. Dat zijn naem in den boven-ſtaenden brieve niet en ſtaet, koemt miſſchien hier by toe, vermits hy op dat pas (hoewel zommige den tijd wat laeter neemen) over de ſlappe toeſicht zyner Kerken naer Romen ontbooden zijnde om hem te zuyveren, onder wegens te *Ortinen* aen de zmet-ziekte was geſtorven, hebbende tot een waerdigh na-zaet *Henrick* zoon van *Henrick* Grave van Limburgh. In den iaere 1147. is *Arnolt* van Gelre, *Henrix* zoon, Aerts-Biſſchop van Colen, te voren aldaer Kerken-vooghd van *Andries*, naer een tien-iaerige heerſchappy, wt het leeven verhuyſd, ende ſijn plaets vergund aen *Arnold* Grave van Altena. In voegen het Colenſche Iaer-boek zich vergiſt, meldende dat *Arnold* van Gelre door *Koenraed* den derden wel zy verkoozen, doch eerſt op het iaer 1160. daer nochtans de Keyſer geheele acht iaeren voor dien tijd is dood geweeſd: dat daer behalven *Arnold* in 't iaer 1151. door Paus *Eugenius* op de Kerken-vergadering te Rheims t'zaemen met den Biſſchop van Ments om geeſtlyke dievery was af-gezet, ende die van Ments naderhand met veele ſteek-penningen door den Paus in zijn ouden ſtoel geholpen, maer *Arnolt* geene genade vindende, *Arnold* van Altena kreeg tot een navolger. Hem word toe-geſchreeven de op-heffinge, ofre, om eygentlyker te ſeggen, de aenbiddinge van heylige *Heriberts* lichaem te Colen. In 't

1145.

1146.

1147.

* *Andere ſchryven, Hayelberg.*

* *Prelaet.*

* *Siet op het iaer 1131.*

† *Siet wat wy voor heen op het 1131. iaer wt Miræus hebben by-gebraght, ende onder op het iaer 1145.*

‡ *Nochtans wil Velpen, 't ken weet niet wt wat reeden, dat hy een broeder ende geen zoon zy geweeſd van Henrick: ten zy miſſchien wt deſe reeden, dat hy in 't iaer 1147. ende alzulx 15. ofte meer iaeren voor Henrick is af-geſtorven, ende daerom by gevolgh zijn zoon niet heeft konnen weſen.*

† Paulus Merula *en* la Piſe *ſchryven, dat hy ook geweeſd zy ofte hoop had om te worden Opper-biſſchop van Colen, ende die hooge waerdigheeden 14. iaeren hebbende bekleet in den iaere 1150. zy ontſlaepen.*

1150. iaer 1150. is *Heribert* t'Utrecht geruſt. Waer na over de wael van een nieuwen Biſſchop een hard gekijf is gevallen. De meeſte borgery, *Deventer*, en 't platte land droegen *Frederick Homel* ofte *Havel*. Dan de hooſden van't Geſticht, de Graven *Henrick* van Gelre, *Diderick* van Holland, ende *Arnold* (maer niet *Diderick*, die al in den iaere 1114. was gehemeld) van Cleve, yverden om *Herman* van *Horn*, Opper-prelaet van de *Geréons* kerk te Colen tot dit ampt op te ſchuyven, die ook gewapender hand van hen binnen Utrecht wierd ingeleyd, ende met den ſtaf vercierd. Naer
1152. twee iaeren zijn beyde verkoozene van *Hoern* en Havel door des Paus geſant naer Luyk verdaghvaerd. *Herman* derwaerts heen treckende niet zonder geleyde van den Grave van Gelre en andere Vorſten, is mede door de voor-ſpraek van Keyſer *Koenraed* als 27e. Biſſchop van Utrecht beveſtighd.

13. Op dit iaer verliet Keyſer *Koenraed* zijn Rijk en 't leeven, hebbende by zijn vrouw *Geertruyd* dochter van den Grave van *Sultzbach* twee zoonen *Henrick* en *Frederick*, waer van de eerſte voor zijns vaders weder-komſt van den Ieruſalemſchen tocht al was over-leeden, ende d'ander door den vader op zijn ſterf-bedde aen zijn neve
* *Barbaroſſa*, *Ænobarbus*. en na-zaet *Frederick* * *Yſer-baerd* toe-vertrouwd zijnde, onlanx daer nae in Italien ſtierf aen de ſmettelyke ziekte. De Keyſer had neffens de andere Rijx-ſtanden zoo een hoogh gevoelen van deſen *Frederick*; dat hy zijn eygen zoon die de iaeren had over de hand ſloegh, en hem door zyne toe-ſtemminge aen 't Keyzerdom hielp, die ook deſe hoop door zyne deughden naderhand te boven ging. Onder zoo een Over-hooft begonnen de Gelderſche met hun nabuyren, een
1153. ſtrijdbaer volk, mede op te wackeren. In 't anderde iaer zijns Rijx liet hy den Burght van Nymegen, te vooren een onwinbaere ſterkte, die eerſt van den Noord-mannen, ende voor 't leſte van *Godefroy* van Lotringen in den iaere 1046. leelyken was verbrand, zyne oude ruymte en cierzel weder-geeven, wt-wijſens de kluppelrijmen hier over gemaekt. Als daer na de Keyſer tegens die van Milanen op-trock, die hoog-hertig op de by-ſtand en bond-genoodſchap des Paus den goeden Keyſer veel werx maekten, oordeelde zich *Henrick* van Gelre geluckigh, dat hy deſen tocht mocht by-woonen. Want als nu zyne vyanden *Derthona*, door hem nieuwlijx af-gebrooken,
1159. tot zijn ſpijt weder hadden op-gebouwt, *Pavien* en *Novarra* wtgeplundert, ende allenxkens dieper in-boorden, zoo dat ſchier heel Italien in de wapens was, docht het *Frederick* hoogh tijd in alle ſpoed zijn leger door 't geberghte naer Italien over te voeren. Daer na Milanen aentaſtende en ſtormender-hand veroverende, zoude alles vernielt hebben, ten ware de burgers een voet-val doende tot teykens van berouw met bloote ſwaerden om de halſen en kruyſſen op de borſten hem waren beiegend. Zyne Overſte baden mede, dat hy de over-ſchoone Stad en zoo eene groote menichte wilde verſchoonen, ende alleen de vernaemdſte roer-vinken ſtraffen. Maer quaelyken was de Keyſer tot aen Burgondien gekoemen, wanneer de Milanoyſen hare oude parten weder op-neemende ſich met nieuwe eed-genooten gingen verſterken, ende niet alleen een deel vrye Steeden, maer ook *Willem* van Sicilien ende een goed getal Cardinaelen aen 't ſnoer kreegen, die den Paus rieden den Keyſer in den ban te doen. De Keyſer zulx gewaer wordende heeft zijn heyr op ſtaende voet weder te rugge geſchickt, ende de Milanoiſen in een ſlagh over-wonnen, laetende echter als-doen de Stad in ruſte. Als voort daer nae Paus *Adriaen*; die hem met den doem dreygde, aen 't water waer in een vliege was geſtickt den dood had in-gedronken, ende twee tot Roomſche Pauſſen waeren op-geworpen *Alexander* en *Victor*, ende de Keyſer den laeſten meer ſcheen te draegen, heeft hem *Alexander* een vlock op 't lijff geſchooten. Deſe baldadigheyd ging den Keyzer zoo ter herten, dathy ſterker toe-ruſtende de Stad Milanen, die hier meeſt onder-roeyde, over-weldighde, wt-roofde, naer eene algemeene verwoeſtinge met zout beſprengde, ende de verraed-ſtichters onder den bijl deede knielen. Als doen een eerlijk afſcheyd
1160. vergunnende aen Grave *Henrick* van Gelre, ende zyne manhaftigheyd en trouw hoogh roemende, is van daer naer Duytſchland vertrocken, om de Saxiſche onruſten te ſtillen, ende *Henrick* naer Gelderland.

14. Daer na is 'er tuſſchen de Groningers en
1162. *Govert* van Rhenen, Biſſchop van Utrecht den navolger van *Heribert*, on-vreede gereezen. *Heribert* had aen zijn eenen broeder *Leffard* de Stadhouderſchap van Groeningen vereert. Als die zonder manlyke nalaetenſchap af-ſtorf, ſtonden de zoons van zyne eenige dochter (die met *Godeſchalk Superoochers* een Weſtfaels edelman in echt had gezeeten) na het Ampt van hun grootvader: waer toe hen de Gemeente guuſtigh ſcheen, daer mede ſy by 't leeven van hun beſte-vader groote gemeenſchap hadden gehouden. De erven van *Ludolf*, anderen broeder van *Heribert*, die *Koeverden* en Drent bezaeten, wilden beweeren, dat haer als naeſte maegen van vaders wegen het Stad-bewind naer gewoonte en de wetten toe-behoorde. Maer *Godefroy van Rhenen*, die geen vuyr liet wt-gaen om zijn Stichten hoogheyd te verbreyden, zeyde met goede reeden, dat met *Leffert* dit recht was verſtorven, ende op hem als na-zaet van *Heribert* vervallen. Doch de *Superochers* by de hand zijnde gelijk zy de herten bezaeten van meeſt alle de burgers, hadden zich bereeds verſeekert van 't beſit. De Biſſchop onverduldigh over dit ongelijk, zoo hy 't noemde, ende met woorden ofte geſanten geen voordeel doende, maekte vaſt gereedſchap tot den oorlogh. De neeven van *Lefferd* al te zwack by zich ſelve, gingen met vrienden raed en der borgeren, in de armen neemen Grave *Henrick van Gelre*, om alzoo byſtand van hem te erlangen. Aldaer goed gehoor en hulp-troppen bekoemen hebbende waer over de Grave zelf het Veldheerſchap aennam, verreyſden in haeſt weder naer Groeningen, op hoop van den Biſſchop, die de Stad ondertuſſchen had vermeeſtert, ende daer om alles te beſtuyren noch verbleef, te betrappen ofte met geweld wt te iaegen. *Godefroy* al te onmachtigh om zoo eene macht te weeren (behalven dat de burgery traegh was, ende den *Superochers* meeſt toe-gedaen) wiſt van verbaeſtheyd niet ofte te blyven ofte te gaen, gelijk yemand die een wolf by de ooren heeft. Vond eyndlyken geraedſaem, op hoop van ontzet, ende vermits zyne voor-vluchtigheyd met ſchande ſchaede ende ook groot gevaer vermenghd was, in een hoogh en houwbaer huys ofte tooren van tichel-ſteen op-gemetſeld zijn heyl af te wachten. Doch wanneer Grave *Henrick* ende zijn leger met

met hand-klappinge binnen de poorten traeden, is op 't leſt de Biſſchop wt flaeuwhertigheyd, ende door aenraeden van zijn med-gezel *Arnolt van Cleve* op een donkere nacht naer *Floris* Grave van Holland toe gevlooden, laetende niet te min den tooren beſet. Dewijl *Henrick* met de borgers dit Slot beoorloght, koemt de Biſſchop een beſteck met *Floris* gemaekt hebbende, die een ſterke macht mede voerde, met een ruck weder nae Groeningen. Echter en bezweek *Henrick* niet, verrichtende met zijn raeds-vriend en krijghs-mede-maet *Did. van Batenburgh* wat eenighſins tot beſchut van de Stad mocht dienen. De Hollander en Biſſchop deeden een verſoek op de Stad, dan te vergeefs; alzoo die van binnen met ſtouthertigheyd vervulden 't geene aen hunne muyren ontbrack. Deſe oorlogh duyrde ter tijd *Reynald* Biſſchop van Kolen wt des Keyſers naem dit verſchil zoo effende dat *Godefroy*, mids ontfangende 300. oude ponden ſilvers, de Stadhouderſchap aen de *Superochiers* zoude vergunnen. Hier toe bewoog hem, behalven de vyandſchap van *Henrick* van Gelre, de oneenigheyd welke tuſſchen hem en den Hollander ſijn hulper weder op-ſtond over 't recht van *Ooſtergouw* en *Weſtergouw*. Waer over hy boven al ſorgh droeg, om zijn Geſticht tegen alle voor-vallen en aenpaelende vyanden in raeke te houden, op-werpende tegen Holland de Schants van *Montfort*, tegen de Gelderſche de Sterkte *ter Horſt*, tegen de Vrieſen het Slot *Vollenhoe*, mitſgaeders de Veſtinge *Woerden*, om alzoo die van Utrecht zelve in val van mocyte-maekery een ring in den neus te leggen. 1160.

15. *Henrick* van de buyten-oorlogen zich tot ſtichtelyke werken ende naer huys begevende, beval niet wijd van Dotechem het cierlyke Kloofter *Bielheem* (daer nae *Bethlem* ende anders het *Laurens-huys* genoemd) voor de Auguſtyner Moniken wt den grond op te bouwen. Hier toe gaf oorzaek *Frank*, een man in de ſchrift wel niet ongegrond, dan tot de wterlyke werken van Gods-dienſtigheyd noch meer geneegen. Want als hy naer deſe geweſten was af-gekoemen, door in-geeven van *Barthold* van Santen en *Gijſelbert* * Woud-monik onder 't geleyde van Kidder *Bernhard* van Wiſch, en vernoomen had dat die plaets den * Mark-genooten toe-behoorde, onde van daer een lichten over-gang was naer Verſvelt, daer de Kloofterlingen *Herman* ende *Ian van Bredevoort* met *Roelof van Steenvord* hem een kerk aenbooden, ried hem nochtans *Henrick* van Gelre binnen zijn Graefſchap te blijven, beloovende zoo veel by zyne onderſaeten en de Mark-genooten wt te werken, dat de grond hem zoude volgen. Alſdoen ging *Frank* hier ankeren, ſtichtende eerſt een houten kerxken, 't welk daer nae door *Balduin* Biſſchop van Utrecht, na een merkelyken aenwas van de Geeſtlyke, op 't verſoek van *Frank* mildelyken is begiftighd, als mede door Grave *Henrix* zoon *Otho* en zyne weduwe *Richardis*, die ten tijde van Abt *Willem*, den navolger van *Frank*, het Kloofter met landeryen en anders rijkelyken beſorghde. *Henrix* af-lyvigheyd word van 't meeren-deel der Schrijvers op het tegenwoordig iaer 1162. te boek geſteld. De Hollandſche en Vrieſche Iaer-boeken haelen hem noch op in 't iaer 1164. in het verſchil van Biſſchop *Rhenen* met die van Groeningen, daer nochtans *Beka* het end van deſe onruſten ſtelt op het iaer 1163. ſoo dat miſſchien deſe oorlogh by zyn zoon *Geeraert* naderhand is op-genoomen en af-geſponnen. Hoewel ook Keyſer *Frederick* in zeeker een geweld-brieff zelf van den iaere 1165. duydelyken meld van *Henrick* Grave van Gelre, op wiens begeeren ende op 't begeeren van *Godefroy* Biſſchop van Utrecht, ende van *Floris* en *Diderick* Graven van Holland en Kleeve hy toe-ſtond, dat de † Nie-dam tuſſchen den Rhijn ende de Zee tegen den over-loop van de Noord-zee geleyd, door-geſteeken zoude worden, ende wegh genoomen de kribbe van den Rhijn door den Grave van Holland by Swadenberg, nu Zwammerdam, doen graeven, maer in 't geheel blijven de dam omtrent *Wijk te Duerſtede* in den Rhijn op-geworpen. By *Seinare* dochter van *Godefroy Boullon* Koning van Ieruſalem had hy verweckt † *Arnold* Aerts-biſſchop van Kolen, neffens *Geeraert* en *Otho* beyde zyne nazaeten op de ry, *Marie* getrouwd aen *Geeraert* Grave van Loon, wiens zoonen waeren *Lodewijk*, *Geeraert*, *Henrick*, ende *Arnulf-Henrick*. *Agnes* van Gelre was tweede vrouw van *Henrick den Blinden* Grave van Namen en Luxenburgh, die ze eerſt wt quaed vermoeden verwierp, maer naer vijftien iaeren door tuſſchen-koemen van den Hertogh van Braband ende Aerts-biſſchop van Kolen in genade en op zijn bed weder aennam, ende onlanx daer by teelde een dochter met naemen *Ermeſend*. *Margriet* van Gelre gepaerd met *Engelbert* Grave van den *Bergh* en der *Mark* was moeder van Grave *Adolf* van den Bergh, ende van *Engelbert* Biſſchop van Kolen. *Henrick* is de eerſte van de Gelderſche Graven neder-geleyd in de Abdye te * Kamp, door de Graven van Gelre en Kleve ende Biſſchoppen van Kolen mildelyken begaefd. Of Grave *Arnold* van Kleeve, die mede in den iaere 1162. is over-leeden, *Henrick* voor-gegaen ofte gevolghd zy, daer van hebick geene zeekerheyd. 1162.

* Siet op 't iaer 1128.

* Kamp.

* Lacum pyſcis.

† *Noda agger, eſt in authentico. Andere verſtaen hier door het Rhieniſche Veen, 't welk onder de Velouw ende eenſdeels onder Utrecht te huys behoord.*

† Aub. Miræus *geeft hem ook een zoon* Diderick, *ende een dochter met naemen* Catharine. *Siet onze Aenteyk. op de 25. afdeylinge. By gebreck van naerder bewijs kan ick dit noch toeſtaen noch te ook ſtraffen. 'tGebeurd zomwijlen, dat de ouders eenige kinderen, om haere ondeugd, onbequaemheyd, miſmaektheyd, ofte om dat ſy aen laeger geſlachten gaen trouwen, over de hand ſlaen en met den neck aenzien: ende dat de Schrijvers, om deeze etterbuylen en de eer der Vorſtelijke huyzen niet te raecken, zulke ſchand-vlecken wt hun boeken en Geſlacht-rollen willens vergeeten en over 't hooft zien, ge'lijk het miſſchien gegaen is met de huyſ-vrouw van Heer Walter van Egmond* Clementia *van Gelre, wiens rechte ouders nochtans onbekend zijn, ende, zoo men zegt, op 't kerk-hof. 'tKan weezen, dat deze Diderick alzoo zy hernoemd na den broeder van zijne groot-moeder Hedwig van Holland, Biſſchop Diderick.*

Om de voor-ouders te weeten van *Seinare* van Lotringen, willen wy een ſtuck van haer ſtam wt *Miræus* hier achter ten toon ſtellen, ende een aenvangh maeken van GOVERT den gevangen, Grave van Verdun, die geſtorven is in 't iaer 984. ende vader was van

GOVERT den kinder-loozen, Hertogh van Neder-Lotringē, geſtorven 1023. — GOTHILO den Grooten, Hertog van Over- en Neder-Lotringen, ende, door gifte van Keyſer *Koenraed*, ook Grave vā Dreut en de Velouw, geſtorven 1044. wt hem zijn geboren — ADALBERO Biſſchop van Verdun. — FRED. Grave van Verdun. — HERM. Grave van Dagisberg. — ERMGARD.

GOVERT de groote, Hert. vā beyde Lotrijkē, geſtorvē 1070. de vader van — STEVEN de negende, Paus van Romen. — GOTHILO de Loome, Hertog van Neder-Lotringen, geſtorven 1046. — ODA vrouw van *Baldrick*, toegenaemd *Lambert*, Grave vā Loeven, die moeder was van *Henrick* den tweeden Grave van Loeven. — REGELIND, vrouw van *Albert* dē 2. Grave van Namen. — MECHTELD vrouw van *Raginer* den 4. Grave vā Henegouw.

GOVERT met den Bult, Hertog vā beyde Lotrijken, geſtorvē 1076. zonder kinderen. — IDA, vrouw van *Euſtachius* den tweeden, Gr. van Bologne, die moeder wierd van

Wt deſen is geſprooten *Henrick* de driede, Gr. van Loeven, geſtorven 1095. die vader was van *Govert* met den Baert, Gr. van Loeven, eñ op 't iaer 1106. Hert. van Lotringen en Braband, geſtorven 1140.

EUSTACHIUS den drieden. — GOVERT van Boullon, die vader was van *Seinare*, de huyſ-vrouw van onſen *Henrick*. — BALDUIN.

Op deſe Rolle ſtaet *Gerberg*, die in echt-ſchap heeft geleeft met *Mengoos* Voogd van Gelre, niet onder de kinderen van *Govert* Grave van Verdun, gelijk zy, mijns oordeels, nochtans behoorde, ende Velpens hand-boexken zulx aenwijſt. Want de gelegentheyd van tijden niet verdraegen kan, dat zy wt yemand anders dan wt deſen zoude zijn geboren. Ziet den vermaerden en overnaerſtigen *Pontan.* in het leeven van *Mengoos*.

GEERAERT van NASSOUW de tweede,

Vierde Grave van GELRE en ZUTPHEN.

16. *Geeraert* oudſte zoon van *Henrick* ſchijnt den Groeninger oorlogh naer dood zijns vaders te hebben gekoeſtert, tot dat die door *Reynald* 1164
Biſſchop te Colen wt des Keyſers naem is bygeleyd. Waer na over de Vrieſche Graef-ſchappen van *Ooſtergouw* en *Weſtergouw* tuſſchen den Biſſchop van Utrecht en Grave *Floris*, zijn wylen mede-ſtander tegens de Groeningers en *Henrick* van Gelre, op nieuws kraekeel is gevallen. Dan alſoo de Gelderſch-man zich hier buyten hield, en de Biſſchop merkte dat hy zonder wtheemſch byſtand den Hollanders niet en was gewoogen, ende de Vrieſen d'een zoo weynigh vermoghten als d'ander, nam hy zijn toevlucht tot den Keyſer, die hier over zelf van Aken naer Utrecht afdaelde, ende de vrede alſoo koppelde, dat hy de dingtalige landſchappen tot aen de * *Lauwers* toe * Lavia.
gelijkelyken onder hun verdeylende, wt zijn naem aldaer een † Stad-holder zoude beſtellen. Alſdoen is van den Keyſer een opene brief wt-gegeeven, naderhand by *Frederick* den tweeden geſtaedet, waer by hy aen die van Utrecht vrydom verguñt van de Thielſche en Keyſersweerdſche tollen, wtgeſonderd van den zee-tol, ofte veel eer den Thieler-tol naer ‡ *Keyſers-weerd* over-brenght, ten ware ſy van over zee ofte van * verre quamen aengezeyld. In 't iaer 1170. was 'er duyſterheyd tuſſchen *Govert* Biſſchop

† *Vide ſi lubet Pontan. pag.* 111. *item pag.* 126. *& ſeqq.*
‡ *Werda, Cæſaris werda, vel Inſula..*
* *Van overwijde baſ. ita diploma.*

van

van Utrecht en den Grave van Holland over des Biſſchops vrye luyden, ende wierd de Grave van Gelder onder-vraegd, of een vry man, nochtans dienſt-plichtigh aen 't Rijk, zich en zyne goederen, waer voor hy het Rijk dienſt ſchuldigh was, door houwelijk ofte eed van 't Rijk mochte bevryden? 't Welk de Grave gevonniſt heeft in geener maeten te moegen geſchieden, hebbende in deezen tot mede-ſtemmers de Graven van Holland, Kleeve, en verſcheyde andere luyden van kennis en aenſien. Maer hoewel nu 't Biſdom van Utrecht en 't Graefſchap van Gelre in een langwylige ſtilte zaeten, zijn daer nochtans andere zee- en hemel-plaegen, als ſtorm-winden, yſſelyke donderen en blixems, gelijk mede zee-vloeden op-gekoemen, welke den Rhijn en Maes zoo wijd achterwaerts dreeven, dat in den
1170. iaere 1170. en ook drie iaeren laeter de baeren
1173. t'Utrecht aen de veſten ſpoelden, ende alles rond-om blank ſtaende, zelfs huyſen en boomen van den water-draf wt den grond wierden wech geruckt. Dicht by de wal wierd in een net opgehaeld een Cabeliauw ofte Bolk, welk geſlacht van viſſen zich nergents dan in zee geneert. De Biſſchop hier door aengeraekt, en verzuymde niet, naer gehouden kerken-raed, allenthalven door zyne Geſtichten vaſt- en bede-dagen wt te ſchrijven, om alzoo met den geſtoorden God te verzoenen. Alſdoen wierd de laeſte hand geleyd aen de Sterkten en Schantſen, welke hy tegen de Hollanders, Vrieſen, en Gelderſche hier en daer had doen bouwen. Omtrent deſen tijd is door *Henrick* Hertogh van Braband aen een plaets daer te voren een groot boſch hadde geſtaen, geſticht de nu bloeyende Stad van *'sHertogen-boſch*, om daer door de Gelderſche waegh-halſen die dagelijx daer quamen moeskoppen in teugel en binnen hunne grenſen te houden.

1177. 17. Als na *Govert van Rhenen* tot het Biſſchopſchap van Utrecht was opgevoerd *Balduin* hebbende tot broeders *Diderick* Kerken-vooghd aldaer neffens de Graven *Floris* van Holland ende *Otho* van Benthem, is Gelderland met het Bif-
1178. dom in een zwaeren krijgh verwerred, wt zaeke de Hertogh van Braband had verzuymt van den nieuwen Biſſchop tijdelijk verly te bidden
* *Leg't an* 1194. over * 't leen van de Velouwe, welke de Gelderſche van den Brabander weder in onder-leen bezaeten. Waer over hy vergrimd (in plaets van zich op den Hertog te wreeken) een vyandlyken inval gingh doen op de grenſen van de Velouw welke Grave *Geeraert* van zyne voor-zaeten was aen-beſtorven, in-neemende met het zwaerd ende vol volx ſtoppende alle wel-geleegene plaetſen, laetende daer nevens over-al verluyden, dat de Lotringſche opdraght als geſchied buyten kennis en toe-ſtemmen van den Biſſchoplyken ſtoel was krachteloos en van geener waerden. *Geeraert* door deſen in-tocht geheel wt de Velouw veriaeghd, was over 't verlos van zoo een ſtaetige landſchap (gelijk men denken kan) niet weynigh ontroerd. Om dan deſen ſmaed op des Biſſchops naeſte geweſten te wreeken, verſchoonde hy, zoo veel mogelijk, zyne eygene, die van den Biſſchop zoo zeer met beſettinge waren over-laeden, in-zaeten, ende zyne krijgsmacht te gaeder tegen die van *Deventer* te koſt leggende, beſloot deſe Opper-Stad van Over-Yſſel met een ſtreng belegh. Welke Veſting hy allen toevoer benam, ende voor de werſte veroveringh niet zoude hebben quijt geſcholden, hoewel de Biſſchop met handen en voeten daer tegen worſtelde, ten waere Keyſer *Frederick* doen nae beneeden af-koemende de belegering en hevigheyd had geſchut, gevende de Velouw wederom aen *Geeraert*, ende een beſtand voor etlyke iaeren treffende, met ſtraffe beveelen van zulx aen weder-zijden nae te koemen. Op 't
naeſte iaer was *Geeraert* met *Otho* en *Willem* Gra- 1179.
ven van Kleeve en Meurs, ende *Willem* Vry-heer van Arkel tegenwoordigh op het beruchte Ridder-ſpel, 't welk Grave *Floris* van Holland binnen Kolen had aengeſtelt. Een iaer laeter trock 1180.
hy met de Graven van Kleve en Berge den Hollander te hulp, wanneer het Graefſchap van † Aelſt ofte de heerlijkheyd van Waes *Philips* Grave van Vlaenderen wierd ontweldighd, wt zaek hy tegens recht en reden, zoo hem de Hollander liet dunken, het eyland van Walcheren nu
lange iaeren in-hield. Deſe twiſt is door tuſſchen 1181.
ſpreeken van groote Heeren alzoo vereffend, dat *Floris* die al vechtende van den Vlamingen was gevangen, zonder geld los zoude gaen, het land van Waes aen den Vlamingh, ende Walcheren aen den Hollander weder worden in-geruymd. Onlanx daer aen is *Geeraert*, loopende als noch den tijd van 't beſtand met *Balduin*, vreedelyken wt de wereld gegaen, ende niet, gelijk *Berchem* voor-geeft, in den iaere 1170. nademael, volgens zijn eygen beken, *Geeraert* met Biſſchop *Balduin* is hand-gemeen geweeſd, die nochtans in den iaere 1178. eerſt op de ſtoel is geraekt. Hy heeft twee vrouwen ende echter geene kinderen gehad. De eerſte was *Margriet* van Spanheym Gravin van Hesbanien: de anderde *Ide* dochter van *Matheus* en *Marie* Graven van Bologne, die binnen 'siaers *Geeraert* verlieſende, haer morgen-gaeve en geſchonken goed voort dadelyken naer huys ſleepte, ende naer twee iaeren aen *Barthold* Hertogh van *Saringen* herrouwde. Veele gelooven, dat hy te Zutphen, maer ick dat hy te Waſſenburgh, daer hy een Canonick-ſchap had op-gericht, zy begraeven. Want of ſchoon de kerk te Waſſenburgh van *Geeraert* den ‡ eerſten, zoo men meynd, zy geleyd, heeft het nochtans meerder ſchijn, dat die by deſen *Geeraert* zy voltrocken.

† *Aloſtanus Comitatus, Flandria Imperialis.*

‡ Velpen *getuyge dat de ſtichtings-brieven by hem gezien melden van Geeraert den eerſten, ende van 't iaer* 1110.

OTHO

OTHO van NASSOUW de tweede,

Vijfde Grave van GELRE en ZUTPHEN.

18. Als *Geeraert* zonder geboorte was af-geſtorven, zijn beyde Graefſchappen van Gelderland en Zutphen door een zijd-val zijn broeder *Otho* aenge-erfd, dien de luſt van zijn gebied te vergrooten geen ruſten liet. Onder andere braght hy *Emmerick*, 't welk ten tijde van Biſſchop *Adelbold* alleen voor de helfte Gelders was, in 't geheel onder Gelderland, vergunnende aen de Stad en 't Schependom zoodanige vryheeden en rechten, als de Gelderſche Steden genooten. Verkreeg
1182. daer behalven, † twee iaeren naer zijns broeders wtvaert, door een mild-rijke gifte van Keyſer *Frederick*, wanneer hy den Rijx-dagh te Ments by-woonde, ende met raed der Rijx-Vorſten, de Burgt-graefſchap van 't Slot te Nymegen. Wierd daer nevens, als zijnde met zyne voor-zaeten ſteeds geweeſd een trouw verplichter van 't Rijk, ende die den Keyſer tot zijn Ieruſalemſchen tocht veele penningen had by-gezet, erffelyken beleend met den ‡ tol tot Nymegen, welke den Grave van Kleve doen by oordeel is ontkend, om dat hy naer vorige waerſchouwingen, had verſuymt, drie Engelſche ſcharlaekens, yeder vijftig ellen lang, tot een iaerlijxe * erkentenis aen den Keyſer over te ſchicken. Daer en tegens heeft *Otho*, ten opſichte van zoo een blinkende weldaed, voor hem en zyne erven aen 't Rijk ende den Keyſer eed van trouwigheyd en plicht van manſchap gedaen. Ende is alzoo *Otho* onder de Gelderſche en Zutphenſche Graven de eerſte naem-voerder geweeſd van Volmachtiger ofte Voogd van 't Hof en 't Rijk van Nymegen. Door deſen * brief word dan geſtraft de voor-wendinge van de Kleefſche Iaer-ſchrijvers, dat *Otho* den Keyſer met veele ſchijven Nymegen zoude hebben wt de hand gebrooken. 't En is niet buyten den wegh 't geen de Saxiſche Gedenk-boeken aentrecken, hoe *Henrick* van Brunſwijk, die doen de machtighſte was naeſt den Keyſer, onder hem hebbende Beyeren, Swaben, Saxen 'de Noremberger kreyts, ende daer en boven de Wandelen met een leger vervaerdende, om zijn overweegenden trots door Keyſer *Frederick* en d'andere Duytſche Vorſten, wien zyne al te groote heerlijkheyd in de oogen wee dede, op deſen tijd in den acht wierd gedaen. Voor andere was *Philips* van Hennesberg Biſſchop te Kolen, door een ſpijtigh woord van *Henrick*, dat te weeten zijns Vorſtendoms paelen zich de geheele lenghte van een ruyters-ſpeer wtſtreckten over den Rhijnkant by Duyts, zoo geterghd, dat hy zich daerom alleen vyand verklaerde, gelijk hy zulx aen den Grave van Gelre heeft over-gebrieft. Waer over *Philips* den Keyſerlyken acht tegen hem zullende wtvoeren, en mede voerende buyten de hulp-troppen van *Otho* van Gelre het volk van *Godefroy* Hertog van Braband, der Graven *Philips* van Vlaenderen en *Diderick* van Kleve, naſeas van *Willem* van Gulich, *Engelbert* Grave van den Berge ende van andere aenbuyrende Vorſten, den Keyzer met een ſchickelijk leger is by-gekoemen, die by de drie iaeren met *Henrick* in Saxen omſpringende, hem eyndelyken geheel Duytſchland te bange maekte, wegh ſchenkende aen den Biſſchop van Kolen den gantſchen ſtreek van Weſtfalen en Angeren, by den Brunſwijker te vooren bezeeten, behalven de hoofd-ſtad van * Soeſt, waer voor *Philips* naderhand aen handen van den Keyſer telde 50000. mark fijn zilvers. De op-gevolgde verzoeningh gaf hem van alle ſyne landſchappen niet wederom dan ſlechts Brunſwijk en Lunenburg: de vordere moeſte hy af-zweeren. Tot belooningh van deſe dienſten heeft Biſſchop *Philips* aen Grave *Otho* als Voogd van Nuys, boven de baeten van dit leen, met bewilligínge van 't Gods-huys te Kolen, vereerd vijftigh mark Kolenſch gelds, welke iaerlijx op Martens-dagh aen *Otho* en zyne na-zaeten erffelyken

* *Siet hier nae 1054.*

* *Vide Tolner. comm. pag. 114.*

* *Saxon.*

† *Vide autorem pag. 115. de anni æræ.*

‡ *De brief brengt niet anders mede, dan dat de Keyſer den Burgh met den Tol de Kleefſche wel ontrocken, ende onſen* Otho *daer mede, als mede met 300. marken Kolenſche penningen, (welke de Tollenaer in der tijd hem en zijne nazaeten iaerlijx en erffelijken wt den tol tot herſtelling en bewaer van den Burgt zoude wtreyken) heeft beleent, dan effenwel den Tol zelve aen zich en 't Rijk behouden. Zulx dat doen* Otho *noch de Stad noch 't Rijk noch den Tol van Nymegen heeft bekoemen, gelijk de gemeene meeninge is, dan alleen den Burgt ende een aendeel van den Tol. Want de Stad en 't Rijk heeft eerſt* Otho *de derde, neve van deezen, gekoft van Keyzer* Willem, *gelijk het vervolg dezer Geſchied. zal wijzen. Siet hier na het 25. hoofd-ſtuck.*

erffelyken wt den tol van Nuys zouden worden wtgekeerd.

1186. 19. Middeler-wijl dreef *Balduin* van Utrecht weder op nieuws de zaek van de Velouw, afbreekende de vreede met *Geeraert* * van Gelre geſlooten, ende het twiſt-garen zoekende: waer mne hem de hand wierd gebooden van *Floris* den Hollander, en *Diderick* van Cleve, die om 't benoonene Burg-graefſchap van Nymegen op *Otho* was gebeeten. *Otho* door de verwoeſtingh zyner Graeffchappen wt den ſluymer gewekt, ende alleen geen kans ziende tegens drie zoo ſteeuwige vyanden, ging zyne bond-vrienden wederom aenſpreeken, als te weeten de Biſſchoppen van Colen en Munſter, de Hertogen van Lotringen en Braband, door welker wtgifte de Velouw eerſt aen Gelderland was vaſt-gelijmd, ende voor 't leſte den Grave van den Berge. Deſe zijn te gaeder met hunne troppen recht op Deventer aengegaen, waer binnen neffens den meeſten roof van de Velouw een ſterke bezettinge, ende ſchier alle de ruytery van *Balduin* waeren beſlooten. Ende wanneer, * om de Stad wt den noot te helpen, de Biſſchop en Hollander hunne macht by een mengden, zoud ze *Otho* tot aen de brugh tuſſchen Koudekerk en Alfen hebben vervolgd, daer een heet kamp-gevecht voor-viel, ende ten weder-zijden veele in 't zand vielen. De ſaek ſcheen eyndlyken zoo geſchaepen, dat die van binnen t'zaemen met de Stad in handen zouden zijn gevallen, ten ware de Biſſchop in tijds naer ontzet had omgeſien. Want de Keyſer die ſich doen aen den Rhijn-kant niet verre van daer verhield, verneemende wt *Balduin* den noot der belegerde, op 't ſpoedighſte naer beneeden is af-gedaeld, die by zyne wtſpraek en vlucht-oordeel den Grave middeler-tijds het ongemoeyd bezit van de Velouw toe-kende, tot dat by al-gemeen vonnis der Rijx Vorſten anders zoude zijn beraemd. Naer beſlechtinge van de inlandſche
1188. onruſten begoſt de Keyſer als een tweede *Boullon* op het aenſtouwen van Paus *Urbaen*, ſich tot den heyligen krijgh ende verloſſing der Chriſtenen in de loodſche landen gereed te maeken. Dien volgens lieten zich op den Rijx-dag te Ments, tot dien eynde wt-geſchreeven, in eygene hoofden vinden de Keyſer met zyne twee zoonen *Henrick* en *Frederick*, neffens de Graven van Gelre, Holland, en Vlaenderen, ende de Duytſche Vorſten en Biſſchoppen, alwaer *Frederick* Hertogh van Swaben, des Keyſers anderde zoon, met goedvinden der Rijx-ſtanden, door den Biſſchop van Wirtzburg, naer voorgaende kruyſſinge, tot Onder-hoofd wierd verkooſen om den tocht en alles te bevorderen, die ook van ſtonden aen, wt laſt zijns vaders, den Saladin den vreede liet op-ſeggen. Als hier mede het heele iaer ten eynde liep,
1189. is de Keyſer op 't volgende iaer naer Regensburg gereyſd, daer vaſt alle die geene by een ſchoolden die hem te land ſouden volgen. De vordere die de zee op de zijd hadden, als de Graven van Gelre en Holland, behalven de Koningen van Vrankrijk en Engelland, ende die de oevers van Denemarken en Vrieſland bewoonden, zijn te water over-geſcheept. Waer van eenige zeylende langs de ſtrand van *Afriken*, de Saraceenſche Stad *Sylvina*, de gewoonlyke quel-plaets van Spanien en de over-buyrende grenſen, overmanden, vaerende van daer naer Sicilien, de vergaeder-ſtede van de vloot. *Frederick*, als geſeyd, te land gaende en dringende met de zyne in 't hert van Aſien, heeft de Turken in drie groote veld-ſlaegen by de Stad * *Iacanto* neder-gematſt ende verſtroyd. 'tWelk zulk een ſchrick veroorſaekte, dat de Saladin Cilicien ruymende, heel weemoedigh naer kleyn Armenien gingh vluchten: geſweegen, dat het vaerend volk de zee-kuſt allenthalven onbruykbaer maekte, in-neemende en plonderende de naeſte Steden. Alſdoen ſtond het daer op, dat de Saraceenen en Turken t'eenemael zouden zijn gedempt geworden, ten minſten wt *Syrien* en *Egypten* verſtooten, had het Chriſtenrijk deſen Keyſer langer mogen behouden, die op zeeker een tijd met een kuym en verhit lichaem in een ſtroom baedende met ſulke rijbeling wierd bevangen, dat hy onder de handen van ſijne draegers den geeſt gaf, bekoemende tot een na-volger zijn zoon *Henrick*. Zijn tweede zoon *Frederick* het doode lichaem in de Stad *Tyrus* onder-delvende, braght het over-ſchot van 't leger naer Antiochien. In 't iaer 1190. 1190.
* heeft *Otho* met ſiin broeder *Geeraert* ende Biſſchop *Balduin* alle de vryheeden der Stad en kerk van Zutphen vernieuwt ende vermeerderd, ten over-ſtaen van *Richarda* van Gulich ſiine huyſvrouw, ſiin zoon *Henrick*, *Henrick* van Kuyk, *Henrick* van Dalheim en Keſſel, *Ian* van Ahuys, *Ludolf* van Steinfurd, *Henrick* van Borkelo, *Willem* van Bronkhorſt met ſiin broeder, *Wolter* van Vein met ſin broeder, *Wolter* Spiring, *Otho* van Bueren, *Richold* van Utheren, *Werner* van Bercheim, *Pelgrom* van Knipſelde, *Diderick* van Batenburg met ſiin broeder *Steven*, *Ludolf* de Kleyne, *Overo* van Strachel, *Diderick* van Huerenfeld en *Govert* ſiin broeder, *Reiner* Grondfinial, *Henrick* van Dalenbricht, *Diderick* van Volve baſtaert-broeder van den Grave, *Henrick* van Elbinge, *Pelgrom* van Huerde, *Willem* en *Henrick* van Dam, *Bartolom.* van Baer, *Evert* Schenker, *Klaes* vā Voorſt, *Zachar.* en *Iacob* van Arnhem, *Iacob* van Middachten, *Arent* Rint en andere. In *Syrien* is mede op het iaer 1190. ofte een iaer laeter gebleeven Grave *Floris* van Holland, ende in den Ieruſalemſchen 1191.
tocht *Rupert* van Naſſouw, bloed-verwant van onſen *Otho*. Eyndliken wierd ook naer een drieiaerigh belegh vermeeſterd de Stad *Ptolomaïs*, 1193.
daer veele Chriſten-Vorſten van de ſmettelijke ſiekte zijn vernield.

20. *Otho* te huys koemende vond Biſſchop *Balduin* van Utrecht met *Floris* Stad-houder van Koeverden in knibbeling, waer aen de nabuerige Groeningers niet alleen maer ook de Gelderſche vaſt raekten. Binnen Groeningen ſtond een kerxken, 'twelk als de Biſſchop hem aen-eygende, en de borgery het van hare voor-ouders tegen het ſtroopen der Noord-mannen zeyde gebouwd te zijn, is de Biſſchop tegen haer wt-gevaeren, verwijtelyken op-haelende hare onlanxe wan-trouw en af-val. Deſe oneenigheid voortkruypende braght *Floris*, hoewel een Leen-man van den Biſſchop, mede aen den rey, die zich verlaetende op ſiin over-buer den Grave van Gelre en Zutphen, welk de Hollanders, het ſtamhuys van *Balduin*, niet wel en vermoght, ofte (zoo andere ſchriiven) van den gedachten Grave en ſiine gierigheid aengeprickeld, alle die geene die eenige waeren ofte liif-neering wt Vrieſland naer Benthem vervoerden (daer *Otho* des Biſſchops broeder Grave was) over-tolligh veer-geld af-tockte. De Biſſchop hier over geſtoord ende met dreygen niet op-doende, heeft met ſiin broeder de wapenen in de hand, ende naer lang geweld

* Sloegh het iaer 1178.
* Sulpit.
* Vid. Vincent. Bellov. pag. 114.
* Refert Teſmach. pag. 480.
* Refert Teſmach. in Leone ſuo Gelr. pag. 487.
* Iconium.

weld Koeverden en *Floris* met zyn ſtief-zoon *Volker* in verzeekering genoomen. Het Slot gaf hy den Ridder *Gaſelbert Poſtekin* een Hollander ende daer nae ſijn broeder *Otho* van Benthem te bewaeren. *Volker* een rap iongelingh wierd onlanx daer nae door 't bekuypen van ſijns vrouwen vrienden op vrye voeten geſteld, onder beloften van ſich tegen den Biſſchop nemmermeer op te ſetten; doch vergat haeſt deſen dwang-eed, ende ontle ende, oprichtende een naerder verbond met *Otho* van Gelre, van hem een goede macht. *Otho* had hier toe zyne redenen: want vermits men hem te laſte leyde, dat hy voor de tweede in-neeminge van Koeverden, wt nijd ende in ſpijt van den Biſſchop, de Drentenaers onder duyms opſtookte, betoonde hy het tegendeel, raedende den Biſſchop, dat hy over-neemende van de Groeningers vier en van de Drentenaers twaelf pands-luyden, de heele zaek te *Deventer* zoude laeten middelen. Als dien volgende *Otho* de gyſelaers daer leverde, zijn die van den Biſſchop tegens alle billijkheyd verzeekerd, in 't geſicht van den Grave, die daer op met een bulderend gemoed de Stad was wt-gerocken. Soo dat *Otho* naderhand, zonder groot onrecht, *Volker* met volk en geld heeft geſtrijft, daer mede de geheele Drent en Twent tot af-valligheyd, en 't verlooren Slot wederom in zijn geweld gebracht. De Gemeente van Groeningen ging den zelven gang, zich niet ontſiende den Biſſchoplyken Stad-houder in een op-loop te dooden, en hare vervallene veſten met eene onvermoeyde gauwigheyd te her-bouwen. De Biſſchop hier over wt-ſinnigh van gramſchap heeft in der haeſt een leger op-gelicht, ende een vyandlyken aenſtoot op die van Twent en Drent gedaen, dan (alzoo ze *Volker* een moed in-ſprack, en de Gelderſche benden hem voor de neus leyde) noch haer noch Koeverden oyt tot gehoorſaemheyd weeten te dwingen. Maer de Biſſchoppen *Philips* van Kolen ende *Koenraed* van Ments meerder onheylen wt de t'zaemen-zweeringe van Grave *Otho* ende *Volker* te gemoed ziende, begaven zich naer *Deventer*, om deſe twee-ſpalt wegh te nemen. Doch aengeſien de Grave van Benthem deſe voor-werpſelen zoo voor hem als voor zijn broeder beſwaerlijk oordeelde, is de vrede terſtond weder geſcheurd. Waer nae ſy beyde gelijkerhand hoewel met verlies tegen de Drentenaers zijn ſlaegs geweeſd.

21. De Biſſchop niet te min zijn heyr omtrent den Yſſel-ſtroom vervullende ende zijn geleeden ſchaede op *Otho*, zijnde naer zijn dunken den blaes-balk en 't byſonderſte ſteunſel zyner oproeriger onderzaeten, poogende te verhaelen, heeft de Velouw op nieuws geplaeght, ende alles te zwaerd en vyer door-loopende een leckeren buyt naer huys gevoert. *Otho* daer en tegens, om den Biſſchop niet ſchuldigh te blyven, is met de Drentiſche benden van byſtand niet op de Velouw, die genoeg was geſchonden, dan in de vryheyd van Othmarſſen ende daer omtrent in-gevallen; daer hy alle vlecken van 't Sticht liet in de asleggen, ende aen ſijn volk ten beſten geeven. Daer en boven had hy *Deventer* naer een belegh van elf daegen met ſtorm-paelen, † bocken, en andere werken zoo beſtreeden, dat de Stad als lagh en ziel-toogde, wanneer *Henrick* Hertog van Lotringen en Braband ter rechter tijd tuſchen beyde viel, die voor een korten tijd een wapenſtilte bedingende, van Keyſer *Henrick* den ſeſten een beſchreeven vlucht-oordeel mede bracht, luydende, *dat het Graefſchap van de Velouw, voor in de Utrechtſche Biſſchoppen eerſt van hem en ſijne voorzaeten waeren beleend, de Biſſchop op nieuws van hem zoude ontfangen, van den Biſſchop de Lotringer, ende van de Lotringer eyndlyken* Otho, *omgedachte landſchap als wel eer ſijne voor-vaderen vry ende vrank ten eeuwigen daegen te beſitten.* Maer als de Drentenaers weygerden deſe voor-waerden geſtand te doen, wt zaeke ſy ſchier alle hunner landen inkomſten aen *Otho* van Gelre voor de betaeling van 't krijgs-volk hadden verticht, is de Biſſchop volgens den raed van de zyne, om dit ongelijk mede over hem ende zijn Biſdom niet te laeten gaen, naer Ments verreyſd, ten eynde om zyne klachten aen den Keyſer te doen; daer hy ook van hoofd-ſweer en ouderdom in een krankte is gevallen, ende wt dit leven verhuyſd. Na zijn doodlyken afgang zijn de Graven *Otho* van Gelre en *Did.* van Holland over den ſtoel van Utrecht aen 't knibbelen geraekt. Want na dat 'er by die van de Stad twee tot Biſſchoppen waren voor-geſlaegen, te weeten *Diderick* Kerken-voogd aldaer, broeder van den over-leeden *Balduin* ende oom van Grave *Diderick*, ende *Arnold van Iſenburg* Kerken-voogd van *Deventer*, is deſe tweedragt door de Graven van Gelre en Holland gekoeſterd, die ook beyde tot dienſt van hunne maegen met volk van wapenen binnen Utrecht in-trocken. Ende alſoo d'een de Gelderſche met die van Over-Yſſel, d'ander de Hollanders aen de hand had, heeft ze de Keyſer beyde naer den Paus geweeſen. Middeler-wijl liet de Keyſer, die *Diderick* den Hollander meer lief-kooſde, door deszelfs neeve Grave *Diderick* van Holland het Biſdom bedienen. De Grave van Gelre die zulx met dwarſche oogen aenſagh, en de Drentenaers zoo onder de hand als in 't openbaer had geſtijft in hun opzet, deed al wat hy moght om *Diderick* in deſe zyne momberſchap te beleedigen. Ende hoewel hy veeltijds op de Schants ter Horſt ten platten lande vertoe ſde, om de Biſſchoplyke inkomſten in te maenen, wierd hem efter wt Over-Yſſel niet toe-gebracht, vermits *Otho* achtervolgens het Drentſche verdragh zijn verſchot van geld en volk daer aen dacht te innen.

1196.

22. *Diderick* dit wijs wordende, viel al ſtroopende met zyne verſch-gewórvene Hollandſche en Zeeuwſche knaepen in de Velouw. Als hy nu een rijken buyt wt de dorpen en weyden by een hebbende gehaelt weder op ſijn vertreck ſtond, is hem *Otho* tot aen den * *Heymers-bergh* na-geſet, op hoop van een deel der plunderagy hem te ontiaegen. Maer wanneer naer een weynig vechtens veele aen beyde kanten quamen te tuymelen, en de Gelderſche allenxkens den wijk naemen, is *Otho*, gevende aen ſijn paerd de ſpooren, den dans over den Niedam ofte Neudam (daer nu de Grebbe is) geluckelyken ontſprongen, achterlaetende een goede menighte van ſlechte rotgezellen, die *Diderick* gevangen wegh voerde. Dit gedaen, is *Willem* van Holland, hoewel van zyne moeder *Ade* gewaerſchouwd, wt Vrieſland naer het huys ter Horſt gekoemen, om ſijn broeder te begroeten en geluck te bieden. Dan binnen gaende wierd op ſtaende voet door *Henrick Kraen* een Gelderſch-man aengegreepen, ende in de gevangenis geleyd, die voor deſen in Vrieſland aen deſe zijd van 't Vlie in *Willems* heerſchappy

* *Colis Æmeri by Rhiemen.*

† *Arietes Romani. De quibus vide Clariſſ. Buxhornium in hiſtor. Zeelandi.*

schappy op buyt loopende, van *Willems* volk weder met verlies was wtgedreeven. De † Vriesen melden, dat *Kraen* door *Otho* van Gelre, wiens naem hy nochtans versweegh, bedecktelyken was wtgesonden. Maer *Willem* onlanx daer na met geswindigheid wt den band springende, tot blijdschap van alle menschen die dit broederlyke schelm-stuck verfoeyden, is behouden in Gelderland geraekt, en van den inwoonders voor den Grave gebracht, die *Willem*, sijn vorigen kaemerraed in den Afaensche tocht, met alle minnelyke eerbiedigheyd onthaelde, ende daedlyken weder vry naer Vriesland liet trecken, daer hem zyne lieve ondersaeten op 't vroolijxte hebben gewellekomd. Hier wt ontstond een nauwer verbintenis tusschen *Willem* en Grave *Otho*, wiens dochter *Adelheyd* hy ook op 't naeste iaer ten houwelijk socht ende verwierf. Dan de bruyloft wierd eerst op het daer aen volgende iaer met een ongelooflijk vreughden-geschrey van beyde de Vriesen en Geldersche heel staetelijken binnen Staverden gehouden. Waer na *Willem* met zyne iongs-getrouwde naer zijn lust-huys te Ooster-zee, in de Seven-wolden, is verreyst. Wt dit houwelijk zijn naderhand de hoogh-moegende mannen gesprooten *Floris* Grave van Holland en *Otho* sesen-dertighste Bisschop van Utrecht, behalven *Floris* den vierden van dien naem, die vader was van *Willem* Roomsch Keyser. Onder dit is by den Paus wt-gesprooken het eynd-oordeel over beyde verkoozene *Diderick* en *Arnolt*, dat te weeten *Arnolt* van Ysenburg, die den Grave van Gelre tot een voor-spraek had, den Bisschops-stoel zoude bekleeden; dan te Romen vertuckende, is weynige daegen naer sijne bevesting over-leeden. Doen stelde de Paus in sijne stede *Diderick*, die by den Hollander was genoemd, hem vermaenende met den eersten naer huys en sijn Bisdom te vertrecken; doch is onder wegen te * Pavien (gelijk een paerd effen voor 't groeyen van 't gras) al mede gestorven.

1196.

1197.

1198.

* Papia vel Ticinum.

23. Met beyde Bisschoppen zijn ook terstond af-gestorven alle vinnigheeden tusschen beyde Graven over der zelver keur voor heen gepleegd, ende om een vaster band te maeken, is beslooten, dat *Henrick*, om sijne Godvruchtigheyd de Heylige toegenaemd, zoon van *Otho* van Gelre tot zyne bed-genoot zoude neemen *Adelheyd* dochter van Grave *Diderick* van Holland. Dan zijn eerlangh naer de bruyloft ende een kort vermaek kinder-loos wt de werelt ‡ geruckt, ende met een treurige wtvaert in 't Klooster van Rhijns-burgh in Holland d'een by d'ander begraeven. Op 't zelve iaer is de Keyser binnen * *Palermo* in Sicilien mede gerust. Daer na zijn door eenige Vorsten *Berthold* Hertog van Saringen, die in plaetse van deughden alleen weegen zyne rijkdommen en plompe gierigheid was berucht, ende door andere *Otho* Hertogh van Brunswijk, als toekoemende Keysers voor-geslaegen. Dan *Philips* Vorst van Swaben broeder van den iongsten Keyser, heeft *Berthold* niet sonder groot geld en beloften omende af-gekoft, en de zoo veel gearrebeyd, dat hy voor hem wierd verkoozen, die zich ook sonder vertreck van Aken verzeekerde, ende *Wabraven* zoon van den Hertog van Limburgh daer binnen

* Panormus.

* Calls Æmona by Rhienen.

† *Ubbo Emmius, a'ijque quibus tamen parum fidei hic habeo.*

‡ *Daerom dwaelt Miræus, willende dat Henrick vryer zoude zijn gestorven.*

tot Stadhouder bestelde. Doch de Paus had hem niet wel bezint, en *Otho* om zyne kennis in 't stuck van oorlog lief en waerd. Aen zyne zijd helden mede *Otho* van Gelre met *Henrick* van Braband, neffens *Arnold* van Cleeve, *Willem* van Gulich, ende *Fred.* van Altena', die met ende voor Keyser *Otho* Aken weder bemachtigende, ten deele ook oorsaek waeren, dat hem aldaer door *Adolf* Bisschop van Kolen de Keysers-kroon op 't hoofd wierd gezet. Maer hoewel na het schielijk af- 1199.
sterven van beyde Utrechtsche Bisschoppen, de Graven van Gelre en Holland weder in de weer waeren, om door kuypery yemant wt hunne maegschap op de opene stoel te krooden, zijn de zelve nochtans achter gesteld, ende met eenhellige stemmen van alle Kerken wtgekeurd, *Diderick van Are* Kerken-vooght te Maestricht, een man van adel en diep geheym. Als dees zijn Bisdom met veele schulden vond bekommerd, en eenige geld-middelen by vrywillige beede socht by een te zaemelen, treckende tot dien eynde op Staveren in Vriesland, ende zulx sonder oorlof te vraegen van *Willem* van Holland, die zoodaenige hem achter-deelige schattingen niet gaerne toe en stond, is 'er tusschen beyde hapering ontstaen, bysonder als de Bisschop nae zyne waerschouwingen niet en luysterde. De Graven van Holland en Gelre, *Willems* naeste verwanten, dese vat hebbende, begaeven zich tegen den Bisschop te veld. In voegen dat *Otho* een tocht in Over-Yssel doende alle de Bisschoplyke dienaers en Smalheeren wt haere ampten verstiet, en 't gantsche land hem gehoorigh maekte, leggende ook binnen Deventer van zyne besettinge. *Diderick* in- 1200.
gelijx aen dese zijd Yssels met blacken en nederhacken te werk gaende, verschantste zich eyndelijken voor de Stad van Utrecht.

24. Dewijl de Hollander met yver in dese be- 1201.
legering voort-voer, is *Henrick* Hertogh van Braband des Bisschops bond-genoot met een deel gewaepende naer Gelderland geruckt, daer *Otho* hem te keere ging. Alles liet zich tot een treffen aensien, ten ware Keyser *Otho* en *Adolf* Bisschop van Kolen beyde krijgers naer Maestricht hadden ontboden en hen eene vreede op-geleyd. Eenige doen hier by, hoe de Grave van Gelre naderhand in een slagh zy gegreepen: doch 't gemeen gevoelen houd, dat hy na den Keyser toe treckende immiddels door argelist van den Hertogh en op het aenstooken van den Keyser zelf zy onderschept geworden en gevangen wegh-gevoerd. De Grave van Holland dit verstaende verliet van 1202.
stonden aen 't belegh van Utrecht, ende viel met alle macht, om zijn verwant *Otho* wt de boeyen te redderen, in Braband, wtplonderende voor eerst de Vestinge ofte 't Slot van Thiel, 't welk doen ter tijd noch onder Braband behoorde. Daer na 's Hertogen-bosch in seven dagen verrassende heeft behalven een machtige buyt mede-gepackt des Hertoghs broederen *Willem* Vry-heer van *Pervez* ende *Henrick* Heer van Kuyk met vele Ridderen en Grooten. De Hertogh in der haest een leger by een stommelende om den Hollander den Bosch te ontweldigen, vernemende de veroveringe en dat de Hollander na zijn leger-stad te Heusden was geweeken, is hem op het spoor gevolgd. De Hollanders daer geen vyand vermoedende wierden van de Brabanders heel onverhoeds over-rompeld, die (naer 't voor-geeven van de Brabandsche Iaer-boeken) het leger al in haer geweld hadden, eer de vyand in de wapenen ofte

aen 't vluchten konde geraecken. Andere verhaelen, dat de *H*ollanders inde vlecke Heuſden tegen 't Brabandſch leger dapper hand-gemeen waeren geweeſd, en eyndelijken alleen door ſwackheyd van volk vermand, zoo den Brabanders de hand niet alleen wierde geleend van de Kolenſche en Luykſche Biſſchoppen *Adolf* en *Hugo*, maer ook van den Grave van Vlaenderen ende *H*ertogh van Limburg, die t'zaementlijk de Hollanders, eer ſy hun konden reppen ofte aen kant maecken, tot een ſlagh drongen, ende alle hoecken beſettende *Diderick* zelf in de knippe kreegen. Als nu beyde Graven van Gelre en Holland in bewaerder hand waeren en hunne landen zonder Over-hoofd, is Biſſchop *Diderick* by Nydrecht Holland in-gevallen, ende, naer vernieling en wtrooving der dorpen, insgelijx in de Velouw, welke hy aen alle kanten door-kruyſte, boerſchappen en hof-ſteden in brand ſteekende, tot dat hy ook op 't leſte Zutphen naer een kort beleg over-ylde, ende van daer pands-luyden hebbende mede-genoomen, met vliegende vaenen zonder eenigen tegen-ſtand te Deventer binnen tröck, ende allen den genen een grooten ſchat af-dwongh, die het met *Otho* eens waeren geweeſd. Middeler tijd zijn noch binnen 's iaers wt de Brabandſche gevangenis geloſt beyde Graven van Holland en Gelre, mids dat de Hollander vóor de ſchaede den Brabanders toegevoegd zoude op-leggen 2000. mark zilvers; daer in tegen-deel *Otho*, zóo men *Berchem* mágh gelooven, door 't beſteeken van den Biſſchop te Luyk ſchadeloos vry raekte. Maer de Brabandſche boeken ſpreeken anders, dat te weeten *Otho* laetende zijn zoon in gijzeling, alle zyne erf-landen van Maeſtricht tot aen Ruermond toe, tot de volle betaeling van 3000. mark Kolenſch gelds, aen de Luykenaers heeft moeten verbinden. Om deſe wonden wat te verſachten heeft de Hertogh beyde Graven tot ſijne maegen gemaekt, beſteedende *Floris* zoon van *Willem* van Holland en broeder van *Diderick* aen *Machteld* weduwe van den Palts-grave aen den Rhijn, ende *Geeraert* zoon van *Otho* aen ſijne andere dochter *Margriet*: ofte, zoo andere willen, heeft deſe maegſchap de gevangene Graven op-gedrongen.

25. By 't leeven van *Otho* heeft *Alard* † Grave van Nymegen met zijne gemaelin *Ide* aldaer een Gaſt-huys ofte broederſchap van *H. Ian* te Ieruſalem op ſijn eygen beurs en grond doen bouwen, geevende daer toe een gedeelte wt ſijne erf-goederen van *Heze* ofte *Haſewijk*, *Erbeek*, *Werchem*, *Woſwijk*, en andere vlecken en inkomſten. Welke ſtichting en toelaege van zoo tegenwoordige als toekoemende renten, op het ernſtigh verſoek van beyde eed-genoten by Keyſer *Henrick* den ſeſten in den iaere 1196. ende alzulx ſes iaeren voor den dood van Grave *Otho* is bezeegeld ende geteykend, en 't heele Gods-huys in ſijn ſcherm aengenoomen, 't welk naderhand door toe-doen van Biſſchop *Iacob van Suyden*, die ook een lief-hebber was van de broederſchap van Ieruſalem, met vele goederen en heerlijke huyſingen is vermeerderd. Ick bevind mede, dat naer *Alards* aflijvigheyd het gebied van Nymegen wt der Keyſeren naem ook vervolgens noch by andere Graven is waergenoomen. Maer *Otho* 22. iaeren, als een vroom krijghs-man en wijſſelijk lands-heer, in zijn bewind hebbende vol-eyndight, is naer geſlootene vreede met den Brabander en Biſſchop van Utrecht, in 't iaer ‡ van zyne ontſlaeginge wt het leeven geſcheyden, ten tijde van *Otho* ende *Philips* Roomſch-Koningen. Zyne na-gelaetene weduw was *Richarde*, dochter van den Grave van Gulich (maer niet van Braband) welkers Gods-dienſtigheyd men hier wt ſpeurt, dat ſy de ſtichtinge van 't * Klooſter te Betlehem niet allen grootelijx heeft gevorderd, maer ook na dood van haer man voor een tijd in een ſchoon huys, op een bergh dicht by de Abdy nieuwlijx met haer geld opgebouwd, ſich verhouden, aen haer zoon *Geeraert* en andere zoo veel verwervende, dat het Klooſter mede van hem en de naeſt-geerfde mark-genooten mildelijken wierd bedacht. Zy was moeder van een ſchoon geſpan kinderen, waer van *Henrick* onlanx naer ſijne trouw met de dochter vā den Grave van Holland is geſtorven, *Geeraert* ſijns vaders navolger geworden, ende *Otho* Biſſchop van Utrecht; behalven *Adelheyd* gepaerd * met *Willem* van Holland, en *Margriet* met *Engelbert* den eerſten Grave van den Berge. Maer of *Machtelt*, die in echt heeft gezeeten met *Henrick* van Naſſouw den grootvader van Keyſer *Adolf*, dochter van deſen *Otho* zy geweeſd, ofte van *Geeraert* den drieden, daer van weetmen geen vaſt beſcheyd. Zijne wtvaert is met betamelijke pracht gehouden, en 't lichaem by ſijn voor-zaet *Henrick* in 't Klooſter te Kamp onder-geleyd. Zommige ſchrijven hem toe de verandering van de * Gelderſche waepens.

1202.

* Siet op 't iaer 1195.

* Siet hier op 't iaer 1079.

† Alard, *die hier by Berchem Grave van Nymegen heet, was Grave van Cleeve, by de zijne* Arnold *genoemd, de tweede van dien naem ende op de ry 17e. Grave naer dood van zijn broeder* Diderick. *Zijne vrouw was* Ida, *dochter van Koenraed Hertog van Swaben ende zuſter van Keyzer* Frederick Yſer-baerd. *Ende dit is geen wonder, zegt* Ian Velpen, *nademael de Kleefſche Graven al zedert den tijd van* Charles Martell, *tot dat het de Gelderſche hebben gekoft, eerſt van wegen de Franſche Koningen ende daer na van de Keyzeren, Stad-houders van* Nymegen *zijn geweeſd. De eenige en geenzins kleyne zwarigheyd die hier noch over blijft, is, dat Arnolds ofte Alards dood geſtelt word op 't iaer* 1162. *volgens de bekentenis van* Velpen *zelve, ende alzulx heele* 34. *iaeren voor de beveſtinge dezer gifte; ende ick daer neffens verneem, dat in 't iaer* 1165. *geleeft, ende over zeeker een brief van Keyſer* Frederick *by* Buchel *aengetoogen, onder andere als getuyge geſtaen heeft een* Meinard *Grave van Nymegen, die echter onder de Graven ofte kinderen van Cleve nergens word gereekend. Ick zwijge, dat Arnold daer behalven hier zoude moeten heeten Grave van Cleve, ende dat tuſſchen Arnolt en Alard geen luttel onderſcheyds en is. Veel min kan het zijn* Arnold *de driede, zoon van den vorigen, die in 't iaer* 1210. *is geſtorven, alzoo deſe tot eene vrouw had* Adelheid *ofte (zoo ze andere nemen)* Margriet *van Holland. Siet de Geſlachts-rolle der Graven van Cleeve achter het* 12e. *Boek.*

‡ *Nochtans verhaeld* Miræus, *dat* Otho *in den iaere* 1203. *zeeker verdrag tuſſchen de Brabanders, Colenſche en Gelderſche neffens zijn broeder* Diderick *hebbe onder-geſchreeven.* Buchelius *voegt hier by, dat t'Utrecht twee hand-veſten worden bewaerd, waer wt hy zegt handtaſtelijken te blijken, dat* Otho *op het iaer* 1204. *noch in 't leeven was. Ook en vind men niet, dat by zijn na-zaet Geeraert binnen die twee verſchillige iaeren eenige zaecken, raekende eygentlijken het Vorſtelijke ampt, zijn gepleegd geworden.* Merula *loopt eſſenwel al te verre wt het ſpoor, wanneer hy zijn dood ſtelt op het iaer* 1205. *Siet op 't eynde van 't volgende hoofd-ſtuck.*

GEERAERT

GEERAERT van NASSOUW de driede,
Seſte Grave van GELRE en ZUTPHEN.

26. Off GEERAERT by 't leeven zijns vaders met *Margriet* dochter van den Hertog van Braband, ofte daer nae zyne trouw hebbe beveſtight, is eenſdeels onzeeker. *Berchem* zegt, dat *Geeraert* daer by hebbe verweckt *Otho* en *Henrick*, daer nochtans de meeſte Schryvers dit houwelik onvruchtbaer maecken, en beyde *Otho* en *Henrick* zoonen ſtellen van *Richarde* van Naſſouw dochter van Grave *Robert*, die in den Ieruſalemſchen tocht dood bleef. Het gaet miſſchien niet al te vaſt, dat hy eerſt met *Richarde*, ende daer na met *Margriet* van Braband zy gehouwelijkt; ofte zoo hy, na dood van *Richarde*, *Margriet* heeft genoomen, ende daer by † geteelt *Otho* en *Henrick*; zoo moet *Richarde* nootzakelyken zonder lijfs-vruchten zijn geſtorven. Want de Hollandſche en Brabandſche Gedenk-boeken eenhelligh betuygen, dat *Otho* de derde zoon van deſen *Geeraert* geboren zy wt de moeye van Keyſer *Willem*. 'tWelk op *Margriet* van Braband alleen kan paſſen, die ook in ſeeker hand-veſt twee iaeren voor *Geeraerts* af-lijvigheyd als zyne ‡ vrouw word op-gehaeld. Dat zy in een Iuffrouwen Kloofter te *Ruermond* als eerſte Abdiſſe over haer man zoude hebben gedroeft, is te verſtaen niet van haer maer van haer behoude-moeder *Richarde* van Gulich, de moeder van *Geeraert*. Na 't af-ſterven van *Geeraerts* vader, ende die hem een iaer laeter zonder mannelyke geboorte na te laeten volgde *Diderick* van Holland, is *Willem* van Holland Heer van de Vrieſen ende maeghſchap van Grave *Geeraert*, in oorlog geraekt met *Lodewijk* Grave van Loon ofte Loots, zijnde een plaets in 't Sticht van Luyk, waer van ten tijde van *Karel* den Grooten eerſte Grave was *Oger* een Deen. Als dees *Lodewijk Ade* de dochter van den Hollandſchen Grave had ontvoert, ofte (zoo andere willen) met des moeders believen genoomen; ende Holland als door 't recht van byſlaepen hem aengekoemen met de wapenen inhield, heeft *Willem* oom van *Ade*, die zich alleen voor rechten erfgenaem wtgaf, een heyr wt de Vrieſen en zyne bond-genootten op-lichtende; den nieuwen beſitter wt Holland gedreeven en zyne nichte verzeekert. Doch *Lodewijk* met hulp van den Biſſchop van Utrecht zyne macht vol maekende; verioegh *Willem* wederom, tot dat *Willem*, de kans op nieuws om-keerende, *Lodewijk* voor de leſte mael zoo onthaelde, dat hy zedert niet meer nae Holland om en ſagh. Ick zoude achten, dat *Geeraert* hem met deſen krijgh niet en heeft gemoeyt, wt ſaeke hy beyde Heeren al te nae beſtond. Want gelijk *Willem* tot zyne bed-geſelle had *Adelheyd Geeraerts* zuſter, zoo was *Lodewijk* zijns moeys zoon; aengeſien *Marie* dochter van zijn grootvaeder *Henrick* in echt had gezeeten met *Geeraert* Grave van Loots, die buyten twijffel vader is geweeſt van *Lodewijk*. Op 't volgende iaer is *Ade*, na 't verſtooten van haer man (naer allen ſchijn, van enkel herten-leed) geſtorven, ende met haer begraeven alle verſchillen tuſſchen den Biſſchop van Utrecht ende *Willem* Grave van Holland, ende is binnen Utrecht, ten overſtaen mede van *Geeraert* van Gelre (hoewel het hand-ſchrift door mis-verſtand van Grave † *Otho* ſpreekt, die voor twee iaeren al was geruſt) wyder beraemd, dat *Willem* en de Biſſchop gelijk aental zouden hebben op Vrieſland.

1203.

1204.

27. In 't begin had *Geeraert* een grooten treck tot de wterlyke werken van heyligheyd en opbouwinge van Gods-huyſen, vergrootende het Kloofter te Kamp met een aenſienlijk kerxken en andere vertrecken, tot gerief van hem ende de zyne, alwaer hy de vaſtel-daegen veeltijds verbleef. Men vind een brief van den iaere 1204. *waer inne Grave* Geeraert *al zijn vry-eygen goed, zoo manſchappen, gras-weyden, wouden, wateringen, en alle zoo gebaende als ongebaende plaetſen van Maeſtricht tot aen Ruermond toe, aen de kerk van Luyk en haeren Biſſchop* Hugo *de Pierrepont, tot trooſt van zijne en zijner voor-zaeten zielen, als een aelmoes wtgeeft, met dit beding, dat hy en zijne nakoemelingen de gemelde landen wederom van den Biſſchop en zijne*

‡ *Vid. Pontan. pag.* 124. *&* 132. *Velpenus nihilominus contrarium aſſerere conatur.*

† *Het laet vry wat beuſel-achtig 't geen* Cæſarius *Monick van Heiſterbach vertrecke, als dat deſe Margriet in den arre-beyd gaende, ende door de voor-bidding van H. Engelbert van den Berg Biſſchop van Colen daer wt ten leſten zijnde verloſt een zeer fraeyen zoon zoude hebben ter wereld gebraght.*

† *Eſſen te vooren is beweezen, dat* Otho *doen noch beeft geleeft.*

navolgers ontfangende, maenen-plicht en trouwigheyd zouden beloóven, ende ten allen tijden gereed ſtaen, om den Biſſchop en 't recht zijner kerke met de kling te beſchutten: waer tegens de Biſſchop hand-taſtinge deede voor hem en zijne na-zaeten, naer zijn beſte vermoegen, met den Hertog van Limburg en Grave van Namen, den Grave van Gelre in zijne gerechtigheyd tegens een yegelijk te zullen hand-haeven.

1205. Tuſſchen den Biſſchop van Utrecht en Grave *Geeraert* zijn mede verdragh-brieven gewiſſeld, aengaende het recht ende bedrijve der Stad *Emmerick*. Daer na heeft Keyſer *Philips* zijn keurnoot en mede-Keyſer * *Otho* binnen Kolen belegert. Maer *Otho* met behendigheyd weg-ſluypende begaf zich met de vlucht naer den Koning van Engelland *Iohan*, zijn verwant van moeders wegen. Als nu *Philips* na 't veriaegen van *Otho* alleen meeſter ſcheen, is hy binnen Bamberg in zijn vertreck-kamer van een zyner vertrouwder vrienden door een aerts-ſchelmſtuck vermoord. *Otho* op deſe tijding wt Engelland te rugge keerende, is met over-een-koemende ſtemmen binnen Frankfort tot het Keyſerdom opgekroud. Waer na te Worms een wel-verſochte Rijx-dagh en Ridder-gevecht is gehouden, daer behalven andere Rijx-Vorſten zich inſtelden Grave *Geeraert* van Gelre, ende *Henrick* van Naſſouw, grootvader van *Adolf* vã Naſſouw, naderhand Roomſch Keyſer. Naer verloop van drie iaeren ſtierf *Diderick* van Are Biſſchop van Utrecht. *Geeraert* van Gelre met zyne maeghſchap *Willem* Grave van Holland op ſtaende voet naer Utrecht reyzende, ende geſtijfd met de gunſt en ſtemmen der Biſſchoppen *Adolf* van Kolen, *Otho* van Munſter ende *Geeraert* van Oſnebrug, verkreeg zoo veel, dat zijn broeder *Otho* Kerk-hoofd van Santen op zijn achtiende iaer voor drie-en-dertighſten Biſſchop van Utrecht gewoonlyker wyze met den ſtaf en ring wierde vercierd. Te vooren had *Henrick* Hertog van Braband de Luykenaers oorlog aengedaen, wt reeden zy den Keyſer gehoorſaemheid ontzeyden. In deſen krijgh was Grave *Geeraert* zijn ſchoon-vader bedienſtigh (ofte om dat des ſelfs zaek hem rechtmaetigh heeft gedocht, ofte om dat hy op den Biſſchop wt zaeke van zyne over-ſtallige ſchulden was verbitterd) ende queet zich dapper tegen de Luyker-waelen, tot welker byſtand * hy anders was verplicht. Dien volgens heeft de Hertogh, na dat het vlacke land met rooven en blaeken was af-geloopen, op Hemelvaerts dagh de Stad van Luyk onvoorziens beklommen, als de Biſſchop daegs te vooren naer Hoey was vertrocken. Men zeght, dat alſdoen de Gelderſche knechten met de over-heerde leelyken hebben om-geſprongen, ende noch Cods-huyſen, noch getrouwde vrouwen, noch ionge dochters ongeſchonden gelaeten. In 't begrijp van de kerken zelve wierden dood-ſlaegen, vrouwen-kracht, ende in de borger-huyſen plonderinge gepleegd. De Hertog ſtack met eygen hand den brand in de Halle ofte het Raed-huys, daer de Biſſchoplyke wapenen ende Stads-keuren in bewaer lagen. De Stad en waere niet beter gevaeren, had de Slot-waerder van Bruyſſel dit booſe opzet niet af-gebeeden. De kruyſſen en over-blijfzelen der Heyligen wierden met voeten getrapt, ende liedekens gezongen, *dat ſy de bloemen waeren, en de Luykenaers de doornen*. Biſſchop *Hugo* ondertuſſchen zijn ende des Stads voorſtander *Lambert* tot hulp en wraek roepende, liet niet nae den Hertogh een doem en blixem-brieff op 't lijf te ſchieten. Als de Brabanders hier om lachten, heeft de Biſſchop, met de Geeſtelijke wapenen niet wtrichtende, de wereldlijke by de hand genoomen, en de vyanden in 't wegh-trecken met een redelijke macht na-gezet, maer niet onder-haeld. Paus *Innocentius* dit verneemende, ende dat de Hertogh den borgeren had voor-gehouden den Paus af- ende alleen den Keyſer te zweeren, liet den Gods-dienſt door gants Braband op-ſeggen, ende ontſloeg de Luykenaers van den eed aen Keyſer *Otho* gedaen.

* *Siet op 't iaer* 1198.

* *Siet op 't iaer* 1204.

1207.

1208.

1209.

1212.

28. Naer twee iaeren is Keyſer *Otho*, om de Engelſche tegens de kroon Vrankrijk de hand te leenen, wt Saxen zijn ſchuyl-plaets voor 't tlicht gekoemen, door 't Gelderſche gebied zijn volk wijd omleydende naer Maeſtricht, daer hy *Walraven* Grave van Limburg en andere edelen in zijn dienſt kreeg, ende een weynigh ſtille hield, hebbende het oogh op Vrankrijk. My en blijkt niet, dat hem van Grave *Geeraert* eenige byſtand zy geſchiet, maer wel, dat Gelderland doorgaens van zyne ſprink-haenen zy beſchaedighd geworden, miſſchien vermits *Geeraert* wat heeft gehelt aen de zijd van den Franſchen Koning, ende met *Frederick* van Swaben zoon van Keyſer *Henrick* den feſten in-geſpannen, die van den Paus tegens *Otho* was op-geworpen. Als daer nae *Geeraerts* broeder Biſſchop *Otho* een reys naer Romen aenvaerde, om door den Paus wegen zyne minderiaerigheyd ontheffings-brieven te verzoecken, (want, na de Pauſelijke rechten, niemand voor zyne dertig iaeren tot het Prieſterdom word toegelaeten) is hy onder wegen te Noorthuyſen in 't Graefſchap van der Mark wt het midden geruckt, op het vierde iaer van zyne Biſſchoplyke bedieninge. Het dood lichaem wierd naer Utrecht gevoerd, ende aldaer niet ſonder rouwe en gevolg van zijn broeder, Grave *Willem* van Holland, ende andere ſoo kerkelijke als wereldlyke ſtandsluyden, ter aerden beſteld. Dewijl *Otho* noch leefde, was hy boven zyne iaeren gauw ende bedaerd in 't wtvoeren der zaeken zijn ampt betreffende, zoo dat men twijfelen mocht, of hy fraeyer van verſtand was ofte van gedaente. Hy heeft de Velouwſche thienden, behoorende te vooren aen de kerk van Utrecht, op deſe voorwaerden aen zijn broeder den Grave van Gelre te leen wt-gegeeven, dat *Geeraert* en zyne na-zaten wederom de handen zouden trecken van de thienden, welke de kerk bezat. *Geeraert* dit beſteck voor hem en zyne erven, in 't byweeſen van alle de Geeſtelijkheyd, alvorens bezweerende, wierd dadelyken in dit leen ingeleyd. Na de gehouden lijk-ſtatie van *Otho* van Gelre, wierd by de Graven *Geeraert* en *Willem* zeer gearrebeyd, dat men met de keur van een verſchen Biſſchop zoude voort-vaeren. Hier op is *Otho* Grave van der Lippe met gemeene bewilliging voor 34e. Biſſchop van Utrecht wtgeroepen, die niet lang in zijn Stichtverbleef. Want hy naer verkreegene oorlof ende kruyſſinge (door den Aerts-biſſchop van Kolen *Engelbert* van den Bergh te wege gebraght) een andere bediening ging aennemen, ende Keyſer *Frederick* den tweeden na 't Heylige land vergeſelſchappen, over-geevende aen ſijn broeder *Herman* ſijn vorigh bewind. Middelertijd is in Holland ontſlaepen *Adelheyd* zuſter van Grave *Geeraert*, en byſlaepe van *Willem* van Holland, ende op 't eerlijxte begraeven in de Abdy van Rhijnsburg by Leyden. Zy word over hare goedhertigheid tegens de Geeſtelijke van alle

1214.

1215.

1216.

1217.

pennen geroemd. Naer vijf iaeren is haer man
1218. de Grave van Holland den zelven wegh ingeſlaegen, ende bezijden haer neder-geleid, nae dat hy by ſiine tweede vrouw *Marie* ofte *Eleonore* van Lancaſter geene na-kinderen had gewonnen. In
1222. den iaere 1222. gaf Keyſer *Frederick* aen Grave *Geeraert* een geweld-brief, naderhand van ziin zoon Koning *Henrick* zijnde beveſtighd, om den tol van Arnhem na de vlecke Lobeck ofte Lobed, daer zich doen ter tijd de Rhijn en Wael in een vermengden, in 't Sticht te moegen over-brengen. Op 't volgende iaer vertoonde zich nae 't
1223. Noorden een vervaerlike Stert-ſterre, als een wis voor-looper van de aenſtaende iammeren en landplaegen.

29. De Utrechtſche Biſſchop *Otho* heeft van ſijn Ieruſalemſche reys niet dan onruſten weder na huys gebraght, ende de hoorens gekeert tegen ſijn wel-doender en voort-helper den Grave van Gelre. Want als de erven en Smal-heeren, welke *Geeraert* met menighten had omtrent Salland in Over-Yſſel, met over-tollige ſchattingen van de Biſſchoplijke Rent-meeſters wierden bezwaerd, ende dit onwettelijk doen van den Biſſchop voor goed gehouden, ende de Grave insgelijx des Biſſchops leen-mannen ende alle Stichtenaers by Lobeek, daer hy den tol beurde, liet bezetten en aenhouden, is deſe oneenigheid daer na tot een krijg wt-geborſten. Otho had aen ſijne kant de Biſſchoppen van Munſter en Bremen met ſiin broeder *Herman* van der Lippe. In tegendeel wierd *Geeraert* by-geſtaen van Grave *Floris* van Holland, die doen effen in ſijns vaders ampt was getreeden, *Walraven* Hertog van Limburgh, en Grave *Henrick* van *Zeyne* met 2000. knechten, behalven noch van de Sallanders ende een goed
1225. deel Over-Yſſelſche, die ſtof tot den oorlog hadden gegeeven. Niet verre van *Arkeloe* (andere ſchrijven *Borkelo* ofte *Borcheloe*) deeden de Biſſchopſche den eerſten ſtorm op de Gelderſche troppen, die noch niet alle by een waeren. De Biſſchop moediger na 't neder-hacken van eenige benden, heeft naderhand over-rompelt en dael geworpen de huyſen van Voorſt en Buckhorſt, wt zaeke *Herman* van Voorſt en *Diderick* ofte *Geeraert* van Buckhorſt die van Over-Yſſel meeſt hadden aen den rey gebraght, en de laetſte ook daer na ſiin recht aen Grave *Geeraert* verkoft. Als *Geeraert* door het vorigh ongeluck geleerd, meerder menighte te veld braght, is ondertuſſchen *Floris* van Holland, een levendig iong-man en heet op den oorlog, de Leck met een macht van ſchee pen op-gevaeren, aen koolen leggende het Biſſchoplyke huys t'zaemen met de hof-ſtede en 't Slot van *Geyn*. Wanneer de Biſſchop hier door
1225. in 't hert getroffen vier en vlam blies, ende met ſiine kriigs-benden noch een geweldigen ſprong dacht te doen, is de Pauſſelijke Af-geſant ter rechter tiid tuſſchen beyde gevallen, die omtrent de plaets, daer Otho van meening was een ſtrijd te waegen, hem vermaende de vyandſchap en wapenen neder te leggen, ende door wiens gevley, met weder-ziids believen, zoodanig een † zoen
1217. is geſlooten: *dat te weeten de een des anders landſchap tegens alle geweld van buyten, wtgezonderd het Roomſche Rijk, zoude helpen beſchermen: ende elk ſijne bondsvrienden, ſonder verwijt van vreede-braek, vermochte te onder-ſtutten; in welk een geval de Biſſchoplijke ſoldaeten by den Grave ende wederom des Graves ſoldaeten by den Biſſchop wordende gevangen, zonder eenige onkoſten los en vry zouden heen gaen. Geeraert zoud zijn opſpraek en recht op de heerlijkheyd van Buchorſt en de Biſſchoplijke onderzaeten in Salland af-ſtaen: daer en tegens de Biſſchop den Odilien-berg ende de onleen-goederen te Elſt met al haer toe-behoor, wtgenoomen de Prooſtdyen en Smalheeren aldaer, aen de Gelderſche te leen op-draegen. De Grave van Holland zoude, ontfangende 800. ponden, zijne vaſallen, zoo veel 'er onder het Sticht zaeten, wt zijne handen ſtellen.* Alſdoen zijn ook de oneenigheeden over het *koren-gerecht*, *malegout* van Salland en andere zaeken aen goede mannen gezet, te weeten tot wtſpraek van *Herman* van der Lippe, *Egbert* van Groeningen, *Giſelbert* van Amſtel, *Geeraert* van Dolre, *Arnold Louf* aen des Biſſchops zijd. Van den Grave van Gelre waeren genoemd *Bernhard* van Horſtmare, *Henrick* van den Bergh, *Fred.* van Reden, *Geeraert* van Rothen en *Diderick* van Valkenburg. Welke handeling naderhand van Keyſer *Henrick* is bekrachtigd. Te vooren had de Biſſchop met yver aengehouden by Keyſer *Frederick*, om *Geeraert* alle zyne tollen van Arnhem, Ooſterbeek en Lobeek af-handigh ofte ten minſten vruchteloos te maeken. Waer over aen *Geeraert* twee verſchey de Keyſerlijke beveelen wierden af-gevaerdighd, vol van dreygementen indien hy zich niet gezeggelijk aen en ſtelde, ende van ſtonden aen ſtaekte alle ongelden, tot beſwaernis van een yegelijk en zonderling van de Stichtenaers opgezet. Iae, 'twelk meer is, de Keyſer nam dit zoo ſeer ter herten, dat hy met een aen den Biſſchop van Kolen brieven liet af-gaen, om dit zijn vonnis tegen den Grave van Gelre, in val van weygering ofte vertreck, metter daed in 't werk te ſtellen. Omtrent deſen tijd is Grave *Engelbert* van
1226. den Berge, Aerts-biſſchop van Kolen, geboren zijnde wt *Margriet* dochter van Grave *Henrick* van Gelre, om het verdedigen van zyne kerk, moordaedelyken en luypender-wijſe neder-geleyd door zijns volle neefs zoon *Frederick* van Iſenburgh Grave aen den Roer, vermits hy † in 't pleegen van ſtraffe tegens eenige verſtoorders van de gemeene ruſt wat te ſtraf en heerſch was geweeſd, ende beyde wt bevel des Paus ende des Keyſers deſen eer-vergeeten booſwicht ſocht af te maenen van het plonderen van de kerk te Eſſen. Doch dit verfoeyelijk ſchelm-ſtuck is korts daer nae zijn meeſter voor de * ſcheenen geſpron- * *Siet op 't iaer* 1227.
gen.

30. Daer na zijn tuſſchen *Rudolf* van Koeverden ende *Egbert Gronenberg* van Groeningen, beyde Stadhouders des Biſſchops van Utrecht, droevige onluſten op-gereeſen, doch door de ſpoedige voor-zorg van Biſſchop *Otho* zonder bloedvergieten voor een wijl tijds meer wtgeſteld als voor altoos neder-geleyd. Want zoo haeſt de
1227. Biſſchop den rugge naer Utrecht had gekeert, is *Rudolf*, dien de ruſt en 't verdragh tegen de borſt

† *Vide binas Epiſtolas apud Pontan. in omiſſis.*

† *Andere geeven hier van een derde, en, mijns dunkens, grondiger reeden, dat te weeten Engelbert in 't Graef-ſchap van den Berg het recht van verſterfenis had wtgeſlooten, ende met Walraem van Lutzenburg over de erfenis van Namen, ende met Henrick van Limburg en zijne zoonen over Bergsland een verdrag aengegaen, tot nadeel en wtſluytinge van Iſenburg.*

was, by een zaemelende een goeden hoop van de rapſte Drentenaers en onder den voet leggende zijns vyands Slot te Hamme, zonder vertoef naer Groeningen gekoemen, iaegende, met hulp van zijn aenhang aldaer, *Egbert* buyten de poorten. De nabuyrige Vrieſen *Egberts* oude bondgenooten een deel volx wt-maekende, trocken op tegen *Rudolf*, ende hadden geen ruſt, voor en al-eer hy de Stad wt wan-hoop ten beſten geevende zich met de zyne na Koeverden ging bergen. *Egbert* om Groeningen te meer houwbaer te maeken, beval de Walburgs kerk zoo tegen 't geweld van binnen als van buyten, ende de Stad allenthalven te bebolwerken, beduchtende dat ſchier ofte morgen zijn dood-vyand hem met grooter macht zoude bezoeken, als 't ook gebeurde. Want *Rudolf* in alleryl ſchier geheel Drente gaende maekte, ſpaerende, nae 't berennen van de Stad, geene moeyten om ze haeſt te gewinnen. Doch de wackere tegenſtand veroorſaekte een langſaem beleegh. Biſſchop *Otho* niet gezind deſen over-moed en drieſtigheyd in zijn dienaer langer te dulden, beſtond andere Biſſchoppen, Vorſten, en boven andere den Grave van Gelre, die nu een nauwe vriendſchap met hem onder-hield, by den mouw te vatten, vertoonende dat dit ongelijk hem alleen, maer het gevolgh hen allegaeder aengingh. Als hy derhalven met ſijne Stichtenaers de landſchap Drente, zoo verre die onder *Rudolf* ſtond, vyandlijker wijſe in-trock, zijn hem dadelijken vele Ridders en Grooten by-gekoemen, ende in eygen hoofd Grave *Geeraert* met een degelijken hoop krijgs-luyden. De meeninge was den vyand voor Groeningen op te ſlaen, nae dat de Biſſchop te vooren, na der Vorſten raed, *Rudolf* in een doem had verweeſen, en hem verklaerd vervallen van alle Stadhouder-ſchappen, welke hy zich aenmaetighde ofte wt des Biſſchops naem hadde bedient. Dan *Rudolf* zich te ſwack voelende, ende voor der Vorſten aenloop en geweldige macht beevende, heeft hem in tijds van daer gepackt, en Drente door onbekende ſluypweegen om-loopende niet verre van Koeverden op een voordeelige plaets ſtand gehouden. Ende nademael hy aldaer de Schants op den rugh had, en de moeraſſen van vooren tegen de vyanden, was hy aen dien hoek een aenval wel getrooſt. Het Biſſchoplijke heyr van zijn op-toght verwittighd, is 'ſanderen daeghs op hem aengegaen, hebbende de over-winning in den mond dan noch niet in de handen. Voor aen trad *Rudolf* Grave van Goor vaendrager van H. Marten, met den Biſſchop; *Geeraert* van Gelre, neffens andere Vorſten en puyk van Ridders, gevolghd van een langen doch ongevlyden ſleep van 't vorder leger. Maer met een onbezuyſd hoofd en ballaſt van wapenen in de bolle peelen loopende ende diep verwerrende, zijn met kleyne moeyten van *Rudolf* en de zijne (waer onder ook eenige vrouw-menſchen) die licht wt-geruſt ende de plaetſen kundigh waeren, in den modder, zonder zich te konnen redderen, dood-geſlaegen, ende onder andere de Biſſchop zelf met veele adels. De overige van verbaeftheyd op de loop tygende zijn eenſdeels gevat, eenſdeels met gevaer ontkoemen. De doode Biſſchop wierd van 't ſoldaeten-geſpuys vermetelijken begeckt, het vel van zijn geſchooren kruyn geruckt, en 't lichaem onder 't ſlijk geſteeken. De Grave van Gelre Maerſchalk van 't leger t'zaemen met *Balduin* van Benthem en *Gijsb.* van Amſtel elders af-gedwaeld ende by Koeverden ſmertelyken verwond zijnde, vielen *Rudolf* levende in handen.

31. Na den neder-ſlagh van *Otho* is *Floris* van Holland dadelyken met eenige Kerken-voogh-den van 't Sticht naer Utrecht geruckt, raedende dat men zijn neve *Wilbrand* Abt van Paderborn zoon van den Grave van Oldenburgh, een man zoo vaerdigh ter tael als ter hand, om den verargerden ſtaet wederom te heelen en dit leed te wreeken, met de onvergeevene plaets zoude voorſien. Als de Gods-huyſen hier over kerken-raed hielden, wierden in een ros-baer binnen gebracht de Grave van Gelre, onder borgh-tocht ontſlaegen (hoewel eenige zyne los-laetinge nae den dood van *Rudolf* eerſt verhaelen) ende de Heer van Amſtel, beyde zwaerlyken gequetſt. Hun aenbrengen was, dat de vergaederingh boven de betaeling van haer gevangen-geld het verſoek van *Floris*, 'twelk ſy ſeer goed vonden, doch wilde in-willigen. Ende alzoo is *Wilbrand* Biſſchop verkoozen, ende een boode naer Italien af-gehuyrd, om hem zulx te kondſchappen, ook met een de Pauſſelyke toe-ſtemminge mede te brengen. *Wilbrand* daer nae van Paderborn naer Utrecht af-daelende, ſprack voor al den Grave van Gelre ende de andere gevangens vry van de beloofde los-penningen, eenſdeels vermits *Rudolf* van Koeverden met toe-ſtaen van de Vorſten was vervloekt ende wt al zijn bewind geſteld, als ook, om dat hy als een openbaer moorder de handen had geleyd aen zijn Heer en meeſter. Alſdoen trock de Biſſchop op Groeningen, vorſſchende na den eerſten oorſprongh van de verleedene onruſten, en maekende voorts met de Geeſtlyke een beſluyt, *Rudolf* en zyne mede-plichters dadelyken aen te taſten. Maer na dat *Rudolf* nu met de wapenen ende dan met een beſteck den Biſſchop zyne aenſlaegen had ontleyd, wierd eyndelyken door toe-doen van zommige een weder-zijdſche ſtil-ſtand voor ſlechts etlyke daegen beraemd. Als *Rudolf* zich op dit anker verlaetende, vergezelſchapt alleen van zijn neve *Henrick Ravensdorp* ofte *Gransdorp* na 't Slot te *Hardenbergh* toe-gingh, om van een volle vrede en verzoeninge met den Biſſchop te handelen, is hy onvoorſiens van de Hardenbergers, hoewel in weder-wille, zoo men ſeght, van den Biſſchop, met geweld aen banden geleyd, krijtende het volk, dat hy zijn rechten loon ontfing, ende men een verbannen en verdoemd menſch geen woord en derfde te houden. Onlanx daer na is *Rudolf*, op een onmenſchelyke en by alle volken verdoemde wijze, naer 't beſueren van een ongemackelyke gevangenis t'zaemen met *Ravensdorp* aen den hals geſtraft, ende zijn lichaem tot een eeuwigh brand-merk op een rad geleyd. Doch de Drentenaers heeft de Biſſchop genade toe-geſtaen, mids dat ſy een boete van 3000. mark zouden op-brengen, ende, om 't verdrenken en dooden van zoo veele Kerſtenen, omtrent Zwol een Iuffrouwen Klooſter ('t welk daer nae het *Swarte Water* is geheeten) ſtichten, en met genoeghſaeme renten verſorgen. Inſgelijx is *Frederick* van Iſenburgh, na * 't vermoorden van Biſſchop *Engelbert* ende de daer op gevolgde Keyſerlijke en Pauſſelijke bannen hier ende daer om-zwervende, in 't leeſt door

* Sie wie iaer 1225.

door eenen *Balduin* van Gennep in 't land van Luyk achter-haeld, ende den Grave van Gelre, die doen als Vooghd ſtond over den Kolenſchen kreyts, ofte immers een deel van dien, in handen geleeverd. *Geeraert* liet ampts-halven den miſdaedigen naer Kolen voeren, daer hy buyten de *Severijns* poort geraebraekt is ende op een ſtaek geſteld. Op de aengeweeſene plaets is meenige iaeren daer na noch een ſteene zuyl geſien, vertoonende *Frederix* moeder ende dit op-ſchrift: *Dit zijn mijne ingewanten, welke de ravens zullen op-eeten:* vermits ſy van *Frederiek* zwaer gaende zoo yet wes hadde gedroomd. Deſe ſtraffe en voldeed de wraek niet; maer wierd ook het bykants onwinbaer Slot Yſenburg door *Henrick, Engelberts* na-zaet, belegerd en tot den onderſten ſteen af-geworpen. Zyne broederen *Diderick* Biſſchop van Munſter en *Bruno* van Oſenbrugge, neffens de Graven van *Teklenburg* en *Swaelenburg*, zijn voor den Paus als medeplegers aengeklaeghd, wt hunne Biſdommen verſtooten, ende wt-landig geſtorven, na dat de Brabander, *Adolf* van der Mark zal. *Engelberts* broeder, en *Geeraert* van Gelre zijn neeve, behalven ſchier alle de Vorſten, Biſſchoppen, Ridderen, en Steden van Duytſchland door aenporringe van den Paus de bouw-hooven, landeryen, en Veſtingen der zelver Graven hadden verwoeſt, wt-genoomen Teklenburg en Swalenburg, welke men zoo lang beſlooten hielde, tot dat de Graven zich over-gaven. Ende alzoo de hen aengeſtreedene bezweeringe ſterker was dan hare belijdinge van onnooſelheyd, zijn zy by vonnis gelaſt elk voor hoofd een Klooſter te timmeren, om het over-ſchot haers levens aldaer te eyndigen.

32. Op deſen tijd liet Grave *Geeraert* opentlyken af-kondigen, *hoe hy eenige vryheyd hadde vergunt zoo aen de inborelingen van de Velouw als aen alle vreemdelingen die zich aldaer wilden nederzetten, te weeten der zelver baſtaerd-kinderen, van wat ſtand ofte gehuchten die mochten weſen, wettigh en hunner vaderen erfgenaemen te willen maeken, mids dat ſy na dood der zelver aen hem zouden leeveren den* Keurmeed, *dat is het beſte pand wt den huys: dan de wettigh-geboorne zouden hunne erffenis vryelijken moegen over-laeten. Doch indien yemand van de on-echte ſijne goederen by houtwelijck aen de vreemde hand zocht te brengen, ofte eenige edele † dienſt-luyden van de Kerk en beampte luyden die na zich trocken, zouden alſdan hare bruykweeren aen de Graefſlijkheyd weder vervallen.* Over dit Placaet ſtonden als getuygen *Richarde* Abdiſſe van Ruermond, *Margriet* Gravin van Gelre, *Otho* Grave van Ravensberg, *Henrick* van den Berge, *Frederick* van Rhede, *Diderick* van Vallenberg, *Diderick* van Damme, *Gooſſen* van Berentrade, *Ian* van de * Velde, *Gooſſen* van Hattem, *Herman* van Haverkampe, *Willem* Schoutaet, *Arnold* met ſijn zoon *Diderick* van Ooſterhuyſen, *Iacob* Paſte, *Henrick* Richter in Engelhaute, Richter *Alard*, *Lijfger* Richter van Sechſoenen, *Henrick* van Bochope, *Otbeld* van Hornen, *Herman* van Nortloe, *Gijsbert* van Greile, *Renchelm* van Elſpete, *Gijle* van Lathem. 'S Iaers daer nae is de Abt en Geeſtlijkheyd van *Marienweert* van Zendwijnen by Thiel op-gekraemd, om plaets te gunnen aen een Premonſtreyten Klooſter, 't welk noch binnen 's iaers door aendryven van de vrouw van *Smithuyſen* ofte *Sint-huyſen* is begoſt, ende op 't volgende iaer door Biſſchop *Wilbrand* ingewijd, en met byſondere vryheeden beſchonken. Grave *Geeraert* handelende met Abt *Koenraed* ende het *Laurens-* ofte *Vincenten* Gods-huys ('twelk te Ooſtbroek by Utrecht den Benedictijnen toequam) heeft alle des zelfs landeryen en have-zaeten leggende te *Gent* in de Betouw aengekoft, welke naderhand van *Otho Geeraerts* navolger aen 't Klooſter van 's *Gravendael* zijn vereerd. In den iaere 1229. is *Geeraert* een vernuftigh Heer naer een voorſpoedige heerſchappy van 27. iaeren over-leeden, over-leefd zijnde van zyne moeder *Richarde* van Gulich, welke in den iaere 1220. binnen 't begrijp van Ruermond een Iacobijnen Vrouwen-Klooſter liet ſtichten, ende behalven een rijkelijk verſchot van penningen met vele wooningen, waer onder *Geeraerts* eygen luſt-huys, op-pronken, ende in den iaere 1224. nae de vol-bouwinge door *Engelbert* Aerts-Biſſchop van Kolen in-heyligen. Dit Klooſter in korte iaeren zeer aenwaſſende, heeft aen Ruermonde zyne meeſte groote en eerſten glans gegeeven, 't welk voor den tijd van den volgenden Grave een ſlechte vlecke was. De eerſte moeder hier van was de voor-gedachte *Richarde*, over-leeden in den iare 1231. ſes iaeren na haer Klooſter-bewind, en twee iaeren na den dood van haren zoon den Grave. Daer behalven had *Geeraert* te Ruermond doen op-richten een Minre-broeders en Carthuſianer Klooſter. Zijn lichaem is in de Iacobijnen ſtatelyken ende met grooten rouw onder-gedolven, ende naer twee iaeren bezijden hem zyne vrouw *Margries* in een verheeven pronk-graf, waer op de geſlacht-waepens van beyde eed-genoosen ſtaen wt-geſneeden.

* de Treve.

1228.

1229.

† *Nobiles Eccleſiæ milites & miniſteriales*, eſt in diplomate.

OTHO van NASSOUW de driede,

Sevende Grave van GELRE en ZUTPHEN.

33. OTHO toegenaemd de *Manke*, met den *Paerds voet* ofte *kronnen voet*, heeft vele prijſſelyke dingen verricht. Zyne byſlape was *Margriet* dochter van *Diderick* den ſeſten, Grave van Kleve, ende niet van Gulich. Na 'tvruchteloos af-ſterven van deſe, is hy voor de tweede reyſe getrouwd met *Philippe*, dochter van *Willem* Grave van *S. Paul* (ofte (zoo andere ſeggen) van *Ponthieu* ende weduwe van *Radulf* den tweeden Heer van *Coucy* ofte *Couay*, welkers moeder *Alixe* tot een vader had *Philips* Koning van Vranktijk. By deſe laetſte heeft *Otho* verweckt *Reynald* en *Ermgard*, die naderhand huyſvrouw wierd van *Diderick* den achtſten Grave van Cleve ende moeder van zijn navolger *Otho*. In den aenvang zijner heerſchappy verkreeg Nymegen van 'tRoomſche Rijk eene ende de zelve vryheeden als de Stad van Aken. Doenliet ook Grave *Otho* brieven vervaerdigen, waer by Ridder *Everhard* van Hekeren, ten behoeve van 'tKlooſter Betlehem by Dotechem, zijn recht af-ſtond op zyne heerlyke goederen te Keppel, als mede op de thienden van Walſch, Horres, en andere. Welke gifte naderhand van *Rudolf*, *Albert*, en meer Keyſeren is geſtadet. Op dien tijd is Keyſer *Frederick* van den Paus verbannen ende Land-grave *Henrick* op ſyne ſtoel gezet. Omtrent dit † iaer word ook te

* *Vid. Pontan. pag.* 135.

1230.

1231.

† *Sommige ſtellen den tijd op den* 28. *van de Somermaend des iaers* 1233. *als wanneer de beveſtingbrieven mede wierden onder-ſchreeven by* Arent *van Witten*, Henrick *van den Berg*, Geeraert *van Loen*, *en* Iacob *van Haſten.*

boek gebraght het bemuyren van eenige Steden, onder 'tbeſtuyr en hooger hand van *Otho* van Gelre, als van *Arnhem*, *Ruermond*, *Harderwijk*, *Goch*, *Wageningen*, en *Bommel*. Waer van zommige wt opene vlecken tot Steeden gemaekt, ende met een ſteenen muyr en rondeelen verſorgd, en andere wt de puyn en mol-hoopen in haer voorige ofte beter cieraed en vryheeden zijn herſteld. Ende zulx om den geduyrigen aenloop van de knevelaers en vyanden binnen zoo vaſte bol-werken te ontwijken, ende der in-zaeten verdeylde macht by een te brengen. Hier van geeft blijk, dat aen alle die in de voorzeyde Steeden het burgerſchap winnen, gelijk een eed word af-genoomen, als by *Otho* den eerſten geever van deze voor-rechten is gedaen. Ick bevind daer neffens, dat de buyten-luyden, zoo veele 'er in de gezeyde Steden wierden toe-gelaeten, wt kracht van zyne keuren, voor rechtſchaepene en wel-geboorene mannen zijn gehouden ende verklaerd. In 'tgemelde iaer is binnen Kolen een brief bezegeld, waer in Grave *Herman* van Vernenburg alle zyne on-leenen † en huys in de vlecke Thore voor 200. mark den Grave van Gelre in eygendom over-geeft, en de wt zyne handen wederom te leen ontfanght, ten overſtaen van Heer *Arnolt* van Walhem, *Goſuin* van Straten momber van Ruermond, Heer *Henrick* van den Berge, neffens *Geeraert* van Loen, en *Baerſdonk* krijghs-luyden, meeſter *Daniel* en andere. Op het naeſte iaer is binnen Zwol ontſlaepen *Wilbrand* Biſſchop van Utrecht, nae dat hy eſſen te voren de over-blijffelen van den Drentſchen oorlog had neder-geleyd, een man meer in driftigheyd dan in letteren wt muytende, ende die eerſt van de Zutphenſche, daer na Utrechtſche ende Hildesheymſche Kerken-voogdyen tot het Biſſchopſchap van ‡ *Paderborn* ende leſtlyken van Utrecht by trappen was op-geklommen. Daer na wierd *Goſuin* van Borne in de landſchap Borne en al zijn toebehoor van *Otho* beleend, mids dat hy met de zyne den Grave altoos hulp-vaerdigh zoude zijn tegens een yegelijk, wt-genoomen den Grave van Lootz. Wierd mede een ſchrift af-gevaerdighd, waer by *Gerlaek* Heer van Budingen beleed, alle zyne goederen in 't dorp Selbold onder plicht van manſchap wt handen van den Grave te verheffen. Om dat de Heeren van 's *Heeren-berg* en *Wiſch* die van *Emmerick* in het op-beuren van hunne in-komſten ſteeds verſtoorden, hebben *Otho* Prooſt met *Geeraert* Snock Deken ende het t'zamentlike Gods-huys te Emmerick *Otho* tot een beſchermer over de Stad

1232.

1233.

† *De leezer zy eens voor altoos gewaerſchouwd, dat in dit werk niet en ſtaen wt-gedruckt alle de namen van de Gelderſche Leen-mannen die men wel zoude konnen by-brengen. Die hier van meerder ſtof begeert, kan zijn luſt boeten met het leeſen van 't boek van de Gelderſche Leenen, beſchreeven door den vermaerden Heer* Fred. van de Sande.

‡ *Pro* Radeburgenſis *Mſta Hedæ præferunt* Padeburgenſis. *Non autem Oſnabrugenſis fuit Epiſcopus, ut ab Heda falſus auctor noſter putat, quod Buchelius damnat.*

1234.

aenge-

aengenoomen, die ze ook eerſt met eenige vryheeden heeft begiftight in 't by weſen van *Gerlaek* van Hekeren, *Steven* en *Evert* van Lantrop, *Gooſſen* en *Arent* van Stralen, *Séger* van Broekhuſen, *Willem* van Weeſpe, *Gobelo* van Elmete, *Henrick* van Helbergen, riddermatige luyden. In 't iaer 1237. gaf *Henrick* van 's Heeren-bergh aen hem mede over het recht dat hem hadde toe-gekoemen binnen de graft van Emmerick, ten over-ſtaen van de Prooſten van Aken en Utrecht zyne verwanten *Geeraert* van Randerade en *Gooſſen* van Millen. Aldaer is mede een aenteykeningh gehouden van alle goederen en erven, welke *Arnold* Grave van *Loots* en *Chimay* wt den Gelderſchen boeſem te leen bezat.

34. Daer na heeft *Geeraert* Biſſchop van Bremen, broeder van *Otho*, * voor deſen Biſſchop van Utrecht, tegen de Stedingers (die recht over Vorden aen de weſt-zijde van de Wezer landwaerts in woonden) als af-vallige van zyne kerk, de nabuyrige Vorſten als tegen een hoop Heydenen en Turken op-gehiſt. De Gelderſche raekten ook vaſt aen dien dans, ende lieten hun vaendels onder de Oppèr-hoofdy van *Otho* hier mede omſwaeyen. De oorſaek was, dat de Prieſter op een Paes-dagh een aenſienlyke vrouw voor 't outaer een penning, daegs te voren by haer gegeeven, tot verwijt van de ſlechte giſte, in ſtede van 't heylighbrood in den mond had gedouwt, de welke het geld niet weetende door te ſlicken ende van bangigheyd op de tong houdende, daer nae te huys koemende op een wit lijn-waet wt ſpouwde. Als daer op haer man, zijnde een krijger en dien trots niet konnende verzwelgen, den Paep te ſlaepen leyde, wierd de gantſche Gemeente, vermits ſy deſen doodſlaeger ter ſtraffe niet over en gaven, zonder dat anderſins op-ſpraek op haer leere viel, van den Gods-dienſt af-gehouden. De 1232. Stedingers door dit leed geterghd, weygerden den Biſſchop van Bremen wederom ſchattinge, verzeekerden tegen zyne verſpiedersen oorlogsvolk hunne grenſen aen de Wezer, drijvende daer nevens, zoo men hen na zeyde, den ſpot met den Gods-dienſt, ende hoerery en bloedſchand onder een bedrijvende. Drie Biſſchoppen en ſtatige mannen door den Paus wt-geſchickt om ze te onder-richten, wierden hare beſchimpingen, halsſterkheyd en ook eenige haer bloedige handen 1233. gewaer. Als de Stedingers naer Pauſſlijke en Keyſerlyke vloeken, t'elkens door de Bremers wierden beſprongen, en wederom de tanden lieten zien, begoſt de Biſſchop andere aenſlagen te brouwen, ende om hulp wt te ſien. Ende alzoo zijn op ſijn minnelijk aenſchrijven de aengrenſende Vorſten met een macht van volk hem by-gekoemen, te weten de Hertog van Braband, neffens de Graven van Gelre, Holland, en Kleve, en den bloem van den Vlaemſchen adel. Deſe allerhande gereedſchap ende een ſcheeps-vloot, in Holland wt-geruſt, by een zamelende om de moeyte-makers te dempen, zijn midden in den ſoemer met Biſſchop *Geeraert* het land van de Stedingers in-getrocken, en den ſtroom Othmund door een brugge over-ſtappende, met een wel-geſchickt leger den vyand tegen-gegaen. Of de Gelderſche te ſcheep of te land zijn overgeraekt, kan ick niet wijs worden. De Stedingers daer en tegen liepen los-hoofdigh en zonder ge-
leederen van zelfs ten ſtrijd, door hun Veld-hee-
1234. ren aenſpraek noch meer verhit, ſeggende: *Dat de ſnoode en eerzuchtige Prieſters terſtond na 't bloed haekten van de geene, die hare ſlaverny voor ſoet, en beuſelingen voor heyligh dom niet begeerden aen te neemen: Sy zouden zich tegen voeren, in welk land, van wat ouders, en waer toe ſy waeren geboren: dat het den Stedingers meer eeren was, tweemael in 't veld te ſtruykelen, dan te leeven tot moedwille en ſpot van de ſchelmſche mû-paepen.* Na dat beyde legers even moedigh doch nergens nae even ſterk niet wijd vande Wezer tegen den anderen waeren aengeloopen, ſtond het gevecht een wijl kamperlijk: tot dat ten leſten de Vorſten ende naemkundelyken de Klevenaer, eenige benden omvoerende, den vyand van over dwars in-viel. Alſdoen wierden de Stedingers van een verſtroyd, ende tot 6000. in 't getal, die geen open zagen, met zwaerden en ſpieſſen gepriemd, ofte van den paerden vertreeden. De voor-vluchtige zijn meerendeels in de gruppen, daer het land mede vervuld is, zoo van hun eygene mackers als van den vyanden over-rompeld, zommige ook in den Wezer gedrongen ende verdronken. Het over-ſchot, als mannen, vrouwen, en kinderen moeſten voor ballingen in vreemde landen om-ſwerven. Aen des Biſſchops zijd zouden alleen tien (andere vergrooten het getal) zijn gebleeven, en daer onder *Henrick* Grave van Oldenburgh, die te hevigh was geweeſd in 't aenloopen, *Willem* van Egmond, *Geeraert* van Dieſt, *Henrick* Wilthuyſen en andere. Naer deſen onverhoopten ende zoo ſpoedigen zeegen is een yegelijk, te vooren met kruyſſen gezeegend zijnde, weder naer huys geſtreeken.

35. De ſchrick van deſen ſlagh voort-kruypende beving mede de Drentenaers, te meer zoo nae *Wilbrands* dood een ander Biſſchop van Utrecht van veel grooter aenhang was gekooſen, te weeten *Otho* broeder van *Floris* van Holland, ende weegen zyne moeder *Adelheyd* de zuſters zoon van *Otho* van Gelre. Want *Floris* had den Clevenaer en zyne naeſte maegen den Brabander en Gelderſch-man t'eenemael op zyne hand, welke hy den Drentenaers op 't lijf had konnen hiſſen. Maer ſy hier voor ſchrickende zonden wt eygen drift volmachtigers naer Utrecht, met verzoek van genade ende een billijk verdrag. De Biſſchop beliefde haer in alles, mids dat zy op de ſtede, daer Biſſchop *Otho* te * vooren was ver- * *Siet op 't jaer 1227.*
moord, het Klooſter van Aſſen op haren koſten zouden op-werpen. Omtrent het zelve pas ſchonk *Herman* Grave van Loon aen het Klooſter van Betlehem in 't Graefſchap Zutphen zijn huys te Warſevelt in de heerlijkheyd van Wiſch met een graft omringd, ende eenige iaeren laeter mede de kerk ende een mole-werf, als mede Opſtel met zyne onder-hoorige viſcheryen. Gelijck mede naer eenige iaeren Abt *Ian* en de heele Geeſtelijkheyd van *Marien-weert* in de Betouw aen de Marien-kerk te Betlehem den vollen eygendom op-droegen van hunne ſtaetige landeryen, de Veenen genoemd, in 't kerſpel van Welen. Op 't 1235.
volgende iaer is Hertog *Henrick* van Braband te Kolen geſtorven van een krankte, en Grave *Floris* van Holland te † *Noyon* (andere ſeggen te *Corby*) in een ridder-ſpel door argelift, zoo men meynde, van *Clermont*, (een oud man, die yver-zuchtig was over zyne vrouw, die hy, hoewel t'onrecht, met liefde van den Hollander meynde bevangen te zijn) en *Clermont* wederom op de plaets door *Diderick* Grave van Kleeve en andere Vorſten tot

† *Neomagum inter Sueſſones & Ambianos.*

wraek

* *Slagh het iaer 1226.*

wraek van haer bloed-verwant dood-geſtooken. Zijn ſes-iaerige zoon *Willem* betrad van ſtonden aen zijns vaders ſtoel, onder 't beſtuyr van zijn oom Biſſchop *Otho*. Alſdoen is tuſſchen gedachten *Otho* ende *Otho* van Gelre beſlicht het dinghtaeligh verſchil over de Stad Emmerick. Niet langh daer na heeft Grave *Otho* van *Henrick* van Burkeloe gekoft de vlecke † *Grunloe* (daer nu de Stad Grol is geleegen) met al zijn aenkleeven. Onder andere wierd bedongen, dat alle miſdaedigers, zoo langh die op den naeſten berg vertoefden, niet vangbaer zouden zijn, dan wel zoo haeſt zy die plaets verlieten. De getuygen van deſen handel waeren, neffens zommige Geeſtelijke, Heer *Henrick* van den Berge, *Rutger* Heer van Brempt, *Steven* van Lantdorpe, *Gerlaek* Lucenſhert, *Henrick* van Borcheloe, *Herman Wulf*, zijn broeder *Henrick Caſtel* krijghs-luyden, *Barthold Lappe* van Borkeloe, en andere. Naer twee iaeren beloofde *Zinderen* Heer van Dinghoch onzen Grave byſtand tegen een yegelijk, wtgezondert op zeeker beding, den Biſſchop van Munſter en Grave van Cleeve. Etlyke iaeren geleeden, is na
1238. dood van *Robert* van Vlaenderen Biſſchop van Luyk, met goed genoegen van een yegelijk, door 't bekuypen van zijn broeder, als mede van zijn ſuſterling *Willem* van Holland, tot Biſſchop in-gewilligd *Henrick* van Gelre, voor deſen Kerken-vooghd van Santen, en vleeſlyke broeder van
1246. Grave *Otho*. Naderhand is door mildheyd van Grave *Herman* van Loen aen onſen Grave de eygendom over-gezet, ende van hem weder te leen verheeven van het Slot van Bredevoort.

36. Ondertuſſchen had in 't Roomſche Rijk eenige iaeren herwaerts de wagen niet recht gegaen, wt zaeke *Frederick* de tweede, hoewel in weder-wil van den Paus, zich de Rijx-ſaeken bekroeyde. Als daer na *Henrick* van Duringen (die zich eerſt het ampt van *Frederick* en daer na van des ſelfs zoon *Koenraed* had aengemaetight) in 't beſtormen der Stad Ulm was geſtruykeld, wierd de Keyſerlijke kroon met groote verdraghſaemheyd van de Vorſten *Willem* van Holland op 't hoofd gezet. Doch konde de inhuldingh 1247.
geen voortgangh hebben, zoo lang Aken noch ſtond tot dienſt van *Frederick*. Waer over onder andere *Otho* van Gelre, die zijn neve den nieuwen Keyſer aenhing, om alle hinder-paelen af te breeken, en hem van Aken en den Keyſer-ſtaf meeſter te maeken, 16000. (andere ſtellen 21000. ende ook 26000) mark ſijn ſilvers verſtreckte, vermoegens een hand-ſchrift hier van zijnde. Alwaer de Keyſer betuyght, *hoe hy gezind weſende de overgroote trouwigheyden yver ſijns bloed-verwants, aen hem en de Roomſche Kerk beweeſen, te beloonen, gedaghten Grave en ſijne erven tot een leen ofte onderpand was over-geevende de Stad en 't gantſche gebied van Nymegen, met duydelijke toe-ſegging, van dit leen niet wederom te zullen eyſchen, al eer de op-genoomene penningen aen hem of ſijne naezaeten ten vollen zouden zijn betaeld, zonder eſſenwel de inkomſten ofte renten van den Burght aen de hoofdſchuld te moegen af-korten. Ende in val van de volkoemene af-loſſing van de heele ſchuld, zoude het echter geen Roomſch Koning vry ſtaen, de gezeyde Stad met ſijn Rijk aen een wtheemſch Heer over te draegen, dan de Graven van Gelre altijd eerſt moeten waerſchouwen, ende voor andere voor-zetten. Ende zoo de Grave *den weg van alle vleys quam in te gaen zonder zoon na te laeten, zoud zijne oudſte dochter in zulk een val in de plaets treeden ende het leen be-erven. Hier neffens vergoſt hy den Grave den tol van Lobeek, met alle zulke gerechtigheyd als die by ſijne voorzaeten was bezeeten.* Waer in de Keyſer door zijn boode naderhand bewillighde, als mede *Rudolf* van Habsburgh, *ſchoon genoomen een vreemde ook meerder gelds moght koemen te aenbieden.* Daer na liet hy beveelen af-gaen aen zijn Stadhouder en Smal-heeren van den Burght en 't bedrijf van Nymegen, *dat ſy voortaen in alle ſaeken betreffende het recht en 't gerichte van den zelven keyſs, ſich in plaets des Keyſers voor Grave* Otho *van Gelre zouden hebben te verantwoorden, ende onder zijn gebied te bucken.* Ende alzoo is aen den Gelderſchen Graven, die tot noch toe als bloote * Schuts-heeren over Nymegen ſtonden, gelijk eene macht gegeeven, als te voren de Koningen en Keyſeren aldaer en over de Betouw hadden gebruykt. Deſe handelingh is, na de verovering van Aken, binnen Luyk alzoo geſlooten, ten over-ſtaen van *Henrick* van Gelre den broeder van *Otho*, Biſſchop aldaer, als mede van de Aerts-biſſchoppen van Ments, Trier, en andere kerkelyke en vetheevene luyden; ten welken tijde ook *Henrick* van Gelre, niet gekoozen, maer in zyne bediening is beveſtighd geworden.

37. In 't beleg van Aken wierd *Willem* geſtijfd met het oorloghs-volk van de Gelderſche en omgeleegene Vorſten, hoewel de burgers het ontzet van *Frederick* tegen ſiende, voor de groote macht van buyten niet zeer en zitterden. De Keyſer, eer ſtorm te loopen, liet om-vraegen, of 'er niemand eenigh middel wiſt om de Stad anders dan
1250. met wapen-geweld in te krijgen. De werkbaeſen vermaeten ſich zonder bloed te plengen dit te werk te ſtellen. Als dien volgens een dijk wierd geleyd, welke de laege ende het bergwater dagelijx onderworpene Stad de water-loſſing verhinderde, is het gebeurd, dat de beeken hier door en door 't weeklijk herſit-weder op-geſtouwd de muyren alzoo over-ſteygerden, dat de burgery de ſtraeten zonder ſchuyten niet en konde gebruyken, ende wt verſlaegentheyd naer een belegh van ſes weeken de poorten met verdragh opende.

† *Emptionis tabulas vid. apud Pontan. pag.* 139. *De brief ſpreeke dat de Grave behalven 't gerecht en de munt heeft gekoft de* Grutte *van Grol, die gemeynd word door het latijnſche woord* fermentum, *waer voor Pontanus door mis-verſtand leeſt* firmentum *ofte* frumentum. *De Grut was niet anders dan het ongeld geſteld op het dick bier, 't welk van nooden had te giſten. Want het dun ofte ſcherp-bier zonder giſt ende daerom ook vry was van alle laſten. Opdat dit niemand in twijffel ſtae, ziet hier de woorden van de brieven by Heda aengetoogen, waer in de Keyzeren* Otho *en daer nae* Henrick *Bommel en Arkel ſchenken aende kerk van Utrecht:* Telonium verò, monetam, & negotium generale fermentatæ cerevisiæ, quod vulgò *Grut* nuncupatur, &c. *'t En is niet verre wt de weg hier te vermaenen, dat doen ter tijd het bier-brouwen niet zoo gemeen was als wel nu, maer door de bank eenige Steeden eygen, die ook veel-tijds de vryheyd hadden dat een mijl ofte twee in 't rondt en platten lande niemand dick bier en mocht kooken. De brouw-ketels waeren ook nieuwers na zoo ruym als wel nu ten daege: 'twelk men onder andere hier wt kan beſluyten, dat wel eer in etlijke Steden (by voorbeeld t' Amersfoort) over de* 350. *brouwers waren, daer nu rechtevoort* 20. *het werk welk onnen beſchicken.*

* Dunis ſijne. zijd Zwol.

* Katte veranderinge Adenijs, of het ſij, kattebeſch.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

opende. Alſdoen wierd de Keyſer 'ſanderen daegs op den eerſten van de Slacht-maend naer ſijn intocht in de Stad in't byweeſen van vele Cardinaelen, Biſſchoppen, Hertogen, Graven, Rijx-Vorſten, ende in't geſicht van zijn oom Biſſchop *Otho* van Utrecht, den Hertogh van Braband, *Otho* ende *Henrick* van Gelre, naer ouder gewoonte door den Biſſchop van Kolen tot Keyzer in-gehuld, en de yſere kroon van *Karel* den Grooten hem op-gezet. De omſtanders riepen hem toe geluck en zaligheyd, de Rijx-Vorſten en Vry-heeren zynen ſtoel by beurten naderende zwooren getrouwigheyd. Alleen onderſtond de Stadhouder van Keyſers-weerd by Duſſeldorp aen den Rhijn ſich baſtigh tegen den Roomſch Koningh aen te ſtellen. Waer over *Willem* geſterkt onder andere met de troppen van onſen Grave die Sterkte ging belegeren, zonder de zyne ofte die van binnen eenige verpoozing te gunnen; tot dat de Veſting eyndelyken naer een
1249. iaer tijds door bocken en menigerley geweld gezwackt zijnde, hier by koemende de mangel van lijf-neeringh en tijdelijk ontzet, de Stad-houder ſich als een eerlijk krijgs-man heeft over-gegeeven. Wt verwondering van zyne deugd gaf hem de Keyſer niet alleen ten houwelijk zyne nichte de dochter van *Alfrid* van Brederode, maer ook de erf-voogdy van Keyſers-weert, zoo lang hy en zyne na-zaeten in't leeven waeren. 'tIs voor
*Matha. Paris. al lof- en denk-waerdigh 't geen ſeeker * Schrijver verhaelt, hoe terſtond na dood van den Landgrave ende voor de noemingh van den Grave van Holland, *Henrick* Grave van Gelre (hy meynt miſſchien *Otho*, ten zy dit van zijn broeder *Henrick* den Biſſchop van Luyk zy te verſtaen) was voorgeſlaegen en gekooſen om de kroon aen te vaerden, welke hy nochtans zeer wijſſelijken af-ſloeg, zonderlinge, door dien *Frederick* de tweede met zijn zoon *Koenraed* noch leefde, ende de zwaerigheeden hem af-ſchrickten, waer door de Landgrave in den grond was gezeyld. In dit iaer beſtond de Geeſtelijkheyd van Luyk tegen *Henrick* van Gelre, om zyne groote ſtuyrtheid, allenxkens op te ſtaen, en naderhand tot een openbaeren afval te vervallen. Om deſe beroerten in tijds te ſtillen zocht hy heul aen de aengrenzende Vorſten van Braband, Gulich, ende voor-al aen ſijn broeder *Otho*. Op het leſte quam het tot de wapenen: dan de ſterkſte waeren de geluckighſte, en moeſten de Luykenaers voor dat pas zwichten. Men zegt, dat hy doen aen den Hertog van Braband heeft verpand de gerechte helfte van Mechelen met den bedrijve van Hugarden en de omleggende dorpen. Ick vinde omtrent deſen tijd brieven, waer by *Udo* meeſter van het *Ians* gaſt-huys aen den Mozel, ende *Gijsbert* meeſter van het huys te Nymegen, als mede eenige iaeren laeter *Clemens* vader van 't zelve Gods-huys door Boheemen, Moravien en Duyts-land, kond doen, aen Grave *Otho* verkoft te hebben hun recht over de Arn-
1250. hemſche tollen en markten. In't volgende iaer is van *Willem* Roomſch Keyſer aen den Abt van S. Truyen een treffelijke gifte gedaen van de goederen geleegen in 't gebied van † *Aelburgh*.

38. Grave *Otho* was insgelijx ruym-hertigh tegen de Marien-kerk in Betlehem, betuygende dat zyne zal. ouders *Geeraert* en *Margriet* aen de kerk twee Sool-weeren ofte hof-ſteeden gelegen in't Zutphenſche dorp Wichmund en andere goederen hadden geſchonken. Middeler wijl
1251. ried *Margriet* van Kleeve een yverende vrouwe haer man *Otho*, om by Goch aen de Niers in 't kerſpel van Aſperden, daer het huys de Rot ligt naderhand *Gravendael* geheeten, een Iuffrouwen Klooſter op te werpen. Doch de Gravin is voor de * grond-legging, zonder lijfs-erven wt de wereld weg-gehaeld. Hoewel eenige haren dood ſtellen op den iaere 1241. Men geeft wt, dat zy voor houwelijx-goed by haer man hebbe gebracht tien duyſent mark zilvers, 't welk doen voor een machtigen rijkdom wierd gehouden, ende alle deſe penningen binnen 's iaers by haer broeder *Diderick* waeren aengeteld. Omtrent deſen tijd is, door toedoen van Grave *Otho*, tuſſchen *Henrick* Hertogh van Braband en den Biſſchop van Kolen, die met den anderen kraekeelden, zulk een verbond getroffen, 't welk ook van waerden zoude blyven, ſchoon genomen beyde quaede vrienden bleeven. Voor twee iaeren was over-leeden *Otho* Biſſchop van Utrecht, in wiens ſtede wanneer *Goſuin* van Amſtel Prooſt te voren van de Ians kerk, een laf menſch en onbequaem tot het gebieden, was op-geworpen, en deze ofte wt eygen drift ofte door aenraeden van andere zijn ampt wederom op-zeyde, hebben de Kerkelyke, met byfittinge van *Willem* Roomſch Keyſer en *Koenraed* Aerts-biſſchop van Kolen, tot Biſſchop beſtemd en aengenoomen *Henrick* van Vianden *Koenraeds* bloed-verwant. De Heeren van Amſtel en Woerden zich ten hoogſten argerende over de af-zettingh ofte af-ſtand van hun neeve, maekten een beſteck met den Grave van Gelre, ende een beſluyt, om *Henrick*, dien ſy ook anderſins geen goed hert toe en droegen, met de wapenen te bezoeken. 't En haperde aen *Henrick* mede niet, die zich by gelegentheyd genoegh bloot gaf, tot dat, naer eenige ſchermutſelen, tijd en plaets is beraemd om een hoofd-ſlagh te beginnen. Als *Koenraed* doen zijn bloed-vriend *Henrick* een ring aen de hand ſtack en door zijn aenſpraek aenſtouwde, dat hy ſich luſtigh zoude houden ende weeren, is op 't zelve pas Keyſer *Willem* binnen Utrecht gereeden, die den Biſſchop van Kolen tot verdraghzaemheyd aenporrende echter luttel gehoors kreeg, vermits *Henrick* eſſen te vooren met zyne heele macht de poorten was wt-getrocken. Wanneer *Koenraed*, die in *Henrix* af-weezen het bevel voerde, den Keyſer wyders door het ſluyten van de poorten wilde binnen ſluyten, heeft *Willem* door zyne lijf-wachte het ſchof en yſere grendels af doen rucken, om wt te breeken en beyde legers eene vrede op te leggen. Dewijl zich dit binnen Utrecht toe-droeg, heeft *Henrick*, in't open veld met den vyand ſlaegs raekende, de overhand bekoemen, ende Amſtel en Woerden gevangelijk naer Utrecht gevoert, dan eyndlyken, door ontſagh van den Roomſch Koning, wederom los gelaeten en in genade ontfangen. Maer de Biſſchop meer verſtoord zijnde op *Otho* van Gelre, die met de Amſtels t'zaemen doende door het Biſdom t'elkens had geſtroopt, gaf wt wraek-luſt de Velouw aen de zyne wederom ten beſten. Als die van de Velouw deze brand-ſtookers en kneevelaers den buyt ſochten te ontiaegen, is de Biſſchop den zynen te baet gekoemen, brengende alle de gevangens en goederen veyligh na Utrecht, in zulk eene meenigte, dat hy daer mede, ſonderling tegens de nabuyrige Amſtels, liet bouwen het Slot van Vredeland.

39. Daer

† *De vlecke Aelbergh ligt by de Stad Neder-Heuſden.*

* *Slot op't iaer 1255.*

1252. 39. Daer na heeft *Gijsbert* van Govengoye den Grave van Gelre tot een Leen-heer geſtelt over zijn heerlijk huys *Gaſpewerde*, en zyne vry-eygene goederen, onder verband, van den Grave met zijn lijf ten dienſt te ſtaen tegen yeder een, wtgezondert den Biſſchop van Utrecht. Insgelijx 1253. deed Grave *Otho* van Benthem ten aenſien van alle zyne onleen-goederen in den kring van Gelderland beſlooten, maekende zich zelf daer inne † *Ledigh-man* (ſoo ſpreekt het hand-veſt) van den Grave van Gelre tegens een yegelijk, behalven den Aerts-biſſchop van Bremen, en de Biſſchoppen van Utrecht, Munſter, en Oſenbrugge. *Arnolt* Grave van Lootz beleed mede, van Grave *Otho* te zijn beleend in ſijn Slot Stochem in de vlecke Diehem, en andere goederen meer. In de voorgaende iaeren was 'er een doodlyke ‡ oorlogh gereezen tuſſchen die van Vlaenderen en Keyſer *Willem*. Maer zoo de Hertog van Braband op deſen tijd de beyder-zijdſche gezanten naer Antwerpen had gedaeght, om de verſchillen in goedigheyd by te leggen, ende hier over vaſt wierde gewerkt, hebben de Vlamingen middeler tijds tegen behoor en 't krijghs-recht een vyandlyken ſtorm gedaen op des Keyſers broeder *Floris* Stad-houder van Walcheren, en op *Diderick* den ſeſten, Grave van Cleeve: doch tot hun merkelyke ſchande en achter-deel; alzoo behalven *Guido* en *Ian Dampiere*, ende meer andere die met hoopen aen boeyen wierden wegh geſleept, wel 30000. Vlamingen in de pan zijn gehouwen ofte verdronken. Als naderhand *Kaerle van Anjou*, 1254. broeder van den Franſchen Koningh *Louys*, tot byſtand van de Vlamingen was af-gekoemen, en Grave *Willem* op de wterſte grenſen van Henegouw de vyanden wederom af-roſte, heeft onſe Grave zijn verwant den Keyſer, gelijk ook van te vooren, de goede hand geleent. Want de Keyſer een weynigh voor deſen tocht op een volle by-een-komſt tot Nymegen beraeden wierd, *aen ſijn bloed-vriend Grave* Otho (*om dat hy hem veel voor deſen met raed en daed had onder-ſteunt, ende alſdoen ook zijn dienſt en oorlogs-volk aenbood tegens den Grave van Anjou, die met kracht in zijne paelen ſocht in te barſten*) *boven de oude ſchuld, waer voor Nymegen was verpand, noch toe te leggen* 5000. *mark zilvers, geevende Nymegen zoo lang in zijne verzeekering, tot dat de heele plechte, bedraegende nu tot* 6000. *mark, ten vollen zoude zijn af-geloſt.* Zedert dien tijd (hoewel zommige * dit wel 16. iaeren laeter ſtellen) verneem ick, dat Grave *Otho* door een Richter en Schepenen over Nymegen heeft beginnen te heerſchen. Wijders heeft hy tot gemeen gerief, naer verkreegene oorlof van den Biſſchop van Kolen en alle zyne by-zitters, de hoofd-kerk buyten de Stad, daer in oorlogs-tijden geen veylige toe-gang was, af-breken, en binnen de muyren een nieuwe Kerk ter eeren van *H. Steeven* timmeren laeten op het vlack, daer des Keyſers erf-grond Hundisburgh was geleegen, ende den Decken en Geeſtelijke die deſen grond met hare wooningen hadden beſlaegen, een andere plaets aengeweeſen. Op dat echter de eerſte kerk, daer veele Chriſtenen † laegen begraeven, van de ontheyliging moght blijven bevrijd, gaf de zelve Biſſchop laſt, rondom de zelve plaets (die nu het oude Kerk-hof heet) alle iaer acht daegen naer Pinxteren een omme-gang te doen. Welk gebruyk daer na (zoo men wil voorgeeven) in veele Steden en dorpen van langer hand is in-geſloopen. Keyſer *Willem* heeft daer neffens aen *Otho* vereerd het heerlijke Slot noch op heeden Oyen genoemd in de Betouw.

40. Alſdoen zijn de Gelderſche met den Biſſchop van Munſter *Ludolf* van Holten in een ſcherpen oorlogh betrocken. Hier toe gaf aenleyding de weduwe van het doen machtigh geſlacht van *Menhoevel*, wt zaecke van eene Veerſe, die haer van des Biſſchops Smal-heeren zonder argh was onthandighd. Als deſe over-boodigh waeren de Koeye weder aen de rechte hand te brengen, weygerde Me-vrouwe die aen te neemen, zeggende, dat ſy hare zoonen, dappere krijghs-mannen, doch doen wtlandigh, de wraek over-gaf. Deſe weder-keerende trocken aen hun zijd de Graven van Gelderland, Vlaenderen, en andere Grooten. Na dat Munſter-land door de zelve grootelijx en duckmaels was beſchadighd, liet zich de Biſſchop ten leſten in 't veld ſien, die den ſlagh winnende en de zoonen van de weduwe neder-houwende, zoo een krack gaf aen hare mede-ſtanders, dat dit huys in 't geheel wt-ſtierf, en de gevankelijke moeder, wt berouw en deernis van haer verſlaegene zoonen, alle hare haeve aen 't Stift van Munſter over-liet. Onſe Grave in 't gevecht aengegreepen zijnde, gaf tot zijn los-loon den ſtreek van Goyland, welken hy en zyne navolgers van den Biſſchop als een erffelijk Leen zouden verheffen. Een iaer laeter is vol-trocken 1255. ten behoeve van de Iuffrouwen, die eenſdeels wt Ruermond hier heen zijn gebraght, het Nieuw-Klooſter, 't welk hy den naem gaf van * *Gravendal*, ende, neffens andere goederen, het kerkelijk gezagh voor zijn darde aendeel over de dorpen van Keſſel in 't Sticht van Kolen, Gent en Lenthe in de Betouw onder Utrecht behoorende, ende het achtſte deel der thienden van Gent, Angeren, en Doorenburg. De getuygen waeren *Willem* Grave van Keſſel, de Heeren *Govert* van Parwijs, *Willem* van Altena, en *Rutger* van Grevich, behalven *Willem* Schelling, *Willem* van Tiglo, en andere. Men vind brieven, waer in *Herman* van Loen bekent, aen Grave *Otho* te hebben verkoft, op-gedraegen, ende van hem weder te leen ontfangen al zijn recht over Zelhem, Hengeloe, en andere plaetſen; dat hy mede zonder hem daer in te kennen niet en vermoght te vervreemden de goederen, hem van de Heeren van Hinsberg aengekoemen. In 't volgende iaer heeft *Otho* met 1256. toe-ſtemminge des Biſſchops van Kolen, van den Abt van Duyts gekoft alle des Klooſters goederen zoo in de Betouw als Velouw geleegen, in de dorpen Ellicom ofte Elchingen, Velp, † Rhijnwijk, Wijk met haer aenhangh en gerechtigheyd, voor 400. mark Kolenſch-geld, zoo nochtans, dat het Gods-huys wegen deſen handel niet behoefde in te ſtaen. *Otho* beleed alſdoen mede, hoe de Marien Prooſt binnen Utrecht, in de verkoopinge van de goederen tuſſchen de Lecke en Linge eenige Leen-mannen aen zich hadde behouden. Welke vervreemdingh, als mede van hare hof-ſteeden te Zevenaer, naderhand door Biſſchop *Henrick* van Vyanden is voor goed gekend. Dit iaer quam Keyſer *Willem* de wereld af te gaen, alzoo hy in den winter de moeraſſen en flooten

† *Homo ligius, ut Barbari vocant.*
‡ *Vid. late Pontan. pag.* 143. *& ſeq.*
* *Vid. Pontan. pag.* 153. *& ſeq.*
† *Illatus mortuus locum religioſum facit.*

‡ *Hy wil misſchien zeggen*, Ries-wijk.

en slooten toe lagen, omtrent Hoogwouden wijd
after Alkmaer op de Vriesen aenstootende,
ende by ongeval met zijn paerd in den modder
* Siet de genealogie van den Heer Heinrick 's Heeren van Wilden. * zackende, van zyne vyanden met lange scheeps-
haeken en Deensche bijlen wierd om-gebraght.
Het lichaem met slechte eere in een nabuyrigh
dorp door de Vriesen begraeven zijnde, bleef een
ruymen tijd verhoolen. Over zijn zoon *Floris*
den vijfden, noch een wiegeling zijnde, wierd de
oom *Floris* Stad-houder van Zeeland tot Mom-
ber gesteld.

41. *Henrick* van Gelre Luyksche Bisschop, die een deel van Mechelen en andere vlecken aen den Brabander verticht gaerne weder geloft hadde, bestond tot dien eynde de Geestelijkheyd met schattingen te bekommeren: dan vermits die zich aen den Pausselyken stoel beriep, kond hy voor dien tijd weynigh op-doen. Naer S. Truyen koemende heeft eenige van zyne tegen-streevers van het kussen gestooten, de luyden van middelen die voor-vluchtigh waeren, onder drey gementen van hare huysen neder te werpen, weder in-gedaeght, ende de Stad door-gaens met toorens en bol-werken versterkt. De Hertog van Braband zich met een vaerdige macht by hem voegende, werkte zoo veel wt, dat men tegens de op-roerige burgery een sterk Slot binnen de Stad heeft op-geworpen. Na 't af-sterven van Keyser *Willem* van Holland waeren *Alfonso* Koning van Castilien en *Richard* Grave van * *Cornwal*, zoon van *Ian* Koning van Engelland, beyde te gelijk tot Keysers voor-geslaegen, dan *Richard* alleen verkoozen. Waer over de Bisschop van Kolen vergezeld met andere Duytsche Vorsten, om den eed te doen naer Engelland is verreysd: gelijk mede *Otho* van Gelre, ofte zyne last-hebbers, die te Londen en daer na te Aken bevestinge erlangden van de voor-rechten, hen door zynen voorzaet vergund. *Floris*, nae dat hy voor zijn neve *Floris* wees-zoon van zijn wijlen broeder den Keyser ten houwelijk had besprooken *Beatrix* van Vlaenderen dochter van *Guido*, om Zeeland met Vlaenderen naerder te vereenigen, en zyne momberschap by de twee iaeren trouwelyken bedient, is op desen tijd binnen Antwerpen in een Ridder-steek-spel (gelijk zoodaenige vrolijkheid veeltijds met treuren eyndight) van een yligen doodverrast. Als terstond daer na *Henrick* Hertog van Braband (wt wiens zuster *Machteld* Keyser *Willem*, de vader van den onmondigen, was voortgekoemen) sich met de voogdy bemoeyende, om den over-moed zyner hovelingen, Holland had moeten ruymen, is by de Hollanders te Dort over het kind en beyde Graef-schappen in zyne stede tot Mond-burg beroepen Grave *Otho* van Gelre, als zijnde een strijd-baer Heer, daer en boven de naeste mage, en zoon van * *Margriet* de oud-moeye van *Floris*. Ook was de groot-vader van *Floris* geboren wt *Adelheyd* de moeye van onsen *Otho*, die met *Willem* den eersten, Grave van Holland, in echt zittende, *Floris* den vierden ter wereld braght, die vader was van Keyser *Willem*. Soo dat Grave *Otho* van twee zijden den tegenwoordigen *Floris* in bloed bestond. De Zeeuwen daer tegens droegen meer *Adelheyd*, de zuster van Keyzer *Willem*, en huysvrouw van den Grave van Henegouw, die zich in Zeeland de Vooghdy vast onderwond. Dese tweedraght heeft tusschen de Hollanders en Zeeuwen een bloedigen strijd verweckt. *Otho* trock zijn volk te Roemerswael by een, maer *Adelheyd* hare macht by Vernoutzee ofte † Voorner-zee, een plaets, die ick niet en weet of ze Hollands ofte Zeeuws, een eyland ofte vast land zy geweesd. Naer een ongenadigen slagh, daer aen beyde zijden veel volx tuymelde, is by den Grave van Gelre de eyndelyke overwinning, ende dien volgens de momberschap van den iongen *Floris* gebleeven. In dese dagen is 'er een besteck gemaekt tusschen *Otho* en den Bisschop vā Utrecht, ende aen dees en geene zijde een vergoedinge van alle baet en schaede beslooten: dat mede de Velouwsche goederen, Keur-meeden door de bank geheeten, den Grave en hare oude Land-heeren weder te goed zouden koemen. Voor 't verlies 't welk de Velouw had geleeden, maekten zich sterk *Alard* van Buren, *Gosuin* van Rothem, *Otho* van Zalem, *Ian* van Gronesbeke, krijghs-luyden: neffens *Bernhard* van Dolre, *Gijsbert* van Goye, *Hubert* van Schenk en *Sweer* Maerschalk. Voor de schaede van Over-Yssel bleeven borgen *Everhard* van Heukelom, *Walrick* van Vreden, *Gillis* en *Barthold* van Bake, krijghs-luyden: behalven *Herman* van Voorst, *Henrick* van Almeloe, *Herman* van Saterloe Schoutet van Drente, ende *Henrick* van Essen Schoutet van Salland.

42. Ondertusschen was in Brabant gestorven 1260.
Hertog *Henrick*, na-laetende drie zoonen *Henrick*, *Ian*, *Govert*, en eene dochter *Marie* getrouwd met *Philips* den drieden van dien naem, Koning van Vrankrijk. Duyrende welker onmondigheid heeft de moeder *Adelheyd* omtrent ses iaeren het gebied gevoert. Andere verhaelen, dat *Otho* Grave van Gelre, zijn broeder de Bisschop van Luyk ende *Henrick* Land-grave van Dueringen, elk voor hoofd na de voogdy haekten, dan *Adelheyd* hen zoo vergenoegde, dat zy hare kuyperye lieten blyven. Eenige zeggen, dat naer dood van den Hertogh, *Henrick* van Gaesbeek Ruwaerd 1262.
van Braband zy gemaekt, ende wt die oorzaek tusschen Gaesbeek aen de eene, en den Grave van Gelre met zijn broeder, *Henrick* van Duringen, en *Geeraert* van Hoern Heer van Parwijs aen d'ander zijd een bezorgelijk kraekeel ontstaen, die de weduw en kinderen tegen Gaesbeek handhaefden. Want dat *Adelheyd* alsdoen nauwe vriendschap heeft gehouden met *Otho* en den Bisschop zijn broeder, wijst wt seeker een brief, 1263.
waer in zy beyde Vorsten voor hare goede raedsvrienden is kennende. Twee iaren vroeger heeft de Bisschop van Utrecht by zegel en brief aen *Otho* van Gelre over-gezet al zijn recht op de Stad van Emmerick voor tien iaerlijxe ponden. *Adolf* ‡ Grave van den Berge beloofde naderhand in een geschrift, by zijn oom *Walraven* 1264.

† *Het land van Voorn kent Briel voor een hoofdstad. Ee (de Deenen zeggen oe) beduyd by de Engelsche en Nederlanders zoo veel als een eyland, gelijk te sien wt de benaemingen van Zirickzee, Bommenee, Goeree, &c. By zommige word door Vernoutzee verstaen de Beeninge, zijnde een stroom tusschen Holland en Zeeland.*

‡ *Ick en weet niet, hoe en waer ick dezen bruydegom best zal t'huys brengen, ende stae in dut of het zy geweesd* Adolf *de seste, negende Grave van den Berge, die zijn aental op Limburg aen den Brabander daer na verkoft, ende op het lest (siet op het iaer* 1295.*) deerlijken stierf in een hoenigh-kouw. Dan de Tijd-boeken van die Graven brengen my deezen droom weder wt het hoofd, verhaelende*

bloteliken dat hy een Gravin van Spanheym heeft getrouwd, zonder van 't Vrouwlijn van Gelre te melden. 't En kan ook niet paſſen op zijn na-zaet Adolf *den ſevenden, vermits die man was van* Agnes *van Kleve, en in 't iaer* 1348. *en alzulx eer is geſtorven dan dat hy met* Otho *'s dochter zoude hebben konnen in echt treden. Noch ook op* Adolf *vierden Grave van Altena en eerſten van dien naem Grave van der Mark, wt het huys van den Berge geſprooten: nademael hem zonder tegen-ſpraek tot een vrouw word toe-gevoeghd* Margriet *dochter van* Otho *den tweeden en niet drieden Grave van Gelre, ende zijn doodgeſteld op het iaer* 1249. *Alles hebbende overwoogen zie ick wt deſen Dool-hof niet te raeken, ten zy men* Adolf *den ſeſten twee Vrouwen toe-ſchrijve, te weeten de Gravin van Spanheym en die van Gelre, die miſſchien de eerſte is geweeſt: hoewel de ſloffige Schrijvers vergeeten hebben dat* Adolf *haer oyt heeft gehad, om dat hy ze miſſchien niet langh en heeft gehad. Siet onſe Aenteyk't eyndens dit Seſte Deel.*

Hertogh van Limburg mede bezegeld, naer ontfangene betaelinge van 3000. mark, hem met *Marie* de dochter van *Otho* toegeſeyd, den houwelijx-brief te rugge te zullen geeven, verwachtende insgelijx van zijn Heer den Grave: beloovende vorders, indien zyne vrouw zonder lijfs-vrucht quam te ſterven, 't zelve geld wt zyne naeſt aen Gelderland geleegene goederen aen den Grave ofte zyne erven weder te vergoeden. In 't
1265. volgende iaer verbond ſich de Raed en burgery van Kolen, aen Grave *Otho* en zyne na-zaeten iaerlijx op den dagh van *Remy* te betaelen de renten van 120. mark. De Grave een ruylingh aengaende met Ridder *Rudolf Kock*, gaf hem over zyne drie hof-ſteeden *Neerijnen*, *Opijnen*, en *Hern*, pangelende daer voor de hooge en laege gerechtigheid over de goederen tuſſchen Beeſt en Leerdam, als mede tuſſchen de Lecke, Linge, en Niderlinge geleegen, ende te voren by *Rudolf* bezeeten. Tuſſchen den Grave en Biſſchop van Utrecht viel mede een verdragh over de paelſteeden, ende wierden de gevangens op de beſprookene plaetſen in handen van de volmachtigers tegen een verwiſſeld. Op het daer aen volgende iaer hebben de Graven *Otho* van Gelre en
1266. *Diderick* van Cleve tot ſcheyds-luyden gekooſen Biſſchop *Henrick* van Utrecht, *Willem* Grave van Gulich, en *Goſuin* Heer van Borne, om te middelen ofte wech te neemen de onderlinge ende over lang ſterk gedreevene twiſten, raekende de tollen, het boſch van Nymegen, recht van munte en andere zaeken. De wt-ſpraek bracht mede, *dat de borgers van Nymegen in 't op-ende af-vaeren van Rhijn ofte Wael van hunne eygene goederen aen de Kleevenaers niet tol-plichtigh waeren; dat de Grave van Cleeve ſijn geld zoo moeſte doen ſlaen, dat het wt anderer Heeren munte was te onder-kennen. Den Kleevenaer ſtond vry, tegens den aenſtaenden dagh van H. Lambert, ende van Kerſt-dagh daer aen tot acht iaeren achter een,* 1200. *Varkens in 't Rijx-wald te drijven en te weyden: naer verloop van welken tijd yeder van de Graven ſijn vorigh recht en op-ſpraek zoude behouden ende in 't werk moegen ſtellen. Boomen wt te wortelen en was niemand toe-gelaeten, ofte het boſch in bouwland te veranderen. Soo voortaen d'een Grave des anders goederen by koop ofte anders machtigh wierde, zouden de ſelve los-baer zijn voor den in-koop. Tot de viſſchery in Werbedde was nieman gerechtighd, dan de Grave van Gelre, de vrouw van Elten en andere ge-erfden, elk na de maete van ſijne aenleggende margen-taelen. Belangende den nieuwen Tol van de Kleevenaers by Hueſſen op-gezet, wierd gevonniſt, dat zoo een van beyde Graven met ſes geloofweerdige krijghs-luyden wilde zweeren, dien tol deughdelijk ofte ondeughdelijk te zijn, dit kraeke el daer mede dood en wt zoude wezen.* Het naeſte iaer beſtond de Biſſchop van Luyk *Henrick* van Gelre 1267.
de Stad Mechelen te beſluyten, welke door opſtooken van den Brabander zyne beveelen ſcheen te verwerpen. Maer vermits den aenkoemenden winter ſijn belegh verlaetende, heeft binnen *Wijk*, daer de Biſſchoppen van Luyk te gebieden hebben, een tooren onder de voeten geſmeeten, ende met den af-breuk van den puyn ſijn begonnen Slot van *Montfort* omtrent Ruermond meer verſterkt, 't welk hy naderhand aen ſijn broeder den Grave te ſchenk wt-gaf.

43. Dewijl Grave *Floris* noch bevooghd wierd door *Otho* van Gelre, begonden de Kennemers, verbitterd door den trots en 't ongelijk van de Ridderſchap, de hoofden by een te ſteecken, ende als wt den band te ſpringen. Want na dat de Adel van 't land, om deſe hagel-buye te ontduyken, binnen Haerlem was geweeken, heeft het graeuw op de erven en huyſen van de voor-vluchtige een aenval gedaen ende alles verdorven. Daer na de Vrieſen aen den rey brengende zijn te ſaemen vyandlijker wijſe in 't land van Amſtel ingedrongen, onder hun Opper-hoofd *Gijsbert* van Amſtel, die om het af-zetten van * *Goſuin* van * Soo in
Amſtel, op die van Utrecht van ouds geſtoord der Hijs.
zijnde, ſijn moed onder dit dexel zocht te koelen. Met dit leger, waer onder mede zyne eygene benden, is hy nae 't land van Utrecht geruckt, vernielende de haeve en goederen van zyne byſondere vyanden, als daer waeren *Gijsbert* van Abkoude, *Willem* van Rijſenburg, *Hubert* van Vyanden, en *Ian* van Naſſouw, die nu naeſt *Henrick* van Vianden den Biſſchoplyken ſtoel bediende. Middeler wijl is hy in der nacht onvoorſiens t'Utrecht binnen geraekt, ende zoo de burgery wt verbaeſtheyd begon te vraegen: waer van daen en waer toe dat heyr? gaf hy tot antwoord, dat de Kennemaers, beiammerende hare ſlaverny en onder-kroopene vryheid, begeerden, dat zy de aldaer heen-geweekene ofte woonachtige Edelen wt hare Stad zouden verjaegen, ofte zonder dat de gantſche Gemeente voor en met den adel zoude hebben te lijden. De inwooners deſe dreygementen behertigende, ook op zommige Ionkeren niet wel gemoed, ende van ouds tot hard-neckigheid en op-roer geneegen, hebben de Grooten in een op-loop wt-gedreeven, den Raed af-gedankt, ende wt haer midden 40. mannen op-geworpen om het recht ende Stads zaken waer te neemen. De 1271.
Biſſchop die deſe drieſtigheid niet en konde ofte behoorde te dulden, ende met hulp van de Gelderſche benden de ballingen weder in de Stad wilde helpen, was genootſaaekt, om de ſterker macht en aenhang van de Kennemers, zelf den wijk te neemen. *Amſtel* hoovaerdig op deſe goede beginſelen, ende echter wel weetende dat de Biſſchop en Grave van Gelre vaſt ſteenen raepten en beſigh waeren om meer volk op de been te brengen, heeft ondertuſſchen de overige Veſtingen en Slooten overweldight en geſlecht. Daer na zijn de Kennemers, alſoo de bouw-rijd voor handen was, naer huys gekeerd, luyder-keels roemende ('twelk *Amſtel* eerſt op het woord braght) dat

dat zy op het naeſte iaer den Grave van Gelre, die hun meeſte ſtoot-pael was geweeſt, wilden aenſpreecken, en ſijn landſchap te vyer en zwaerde verdelgen. Wanneer nae hun vertreck de Biſſchop en *Otho* een nieuw leger naer Utrecht voerden, en de burgery zich te weer ſtelde, hebben ſy de Stad voor een wijl laeten beruſten, ende haer wegh en aenſlagh op Amersfoort genoomen, wt zaecke deſe Stad heymelijk verſtand hield ende gehouden had met de Kennemers. Als naer een wijl tijds de muyren door Bocken, Blijden en ander ſtorm-tuygh waeren verſwackt, is eyndelyken *Amersfoort* met verdragh gewonnen en deerlyken geplaegd. Haer vonnis was te ongenadiger, om dat zy den Grave van Gelre te vooren hadden geſmaed en ſpijtelyken beiegend. Dit gedaen, heeft zich *Otho* naer huys, en de Biſſchop naer Deventer begeeven.

1269. 1267.

44. In 't volgende iaer wierd *Otho*, hoewel hy wegen zijn ouderdom meer na vreede als krijgh verlangde, effenwel niet in ruſte gelaeten, ten opſichte van *Thiel*, welke Stad *Ian* Hertogh van Braband hem van ouds vermat toe te koemen, en Grave *Otho* oordeelde te ſtaen ofte behooren te ſtaen onder Gelderland. Om deſe bruyd raekten de weder-zijdſche Vorſten in de wapenen. De Brabander arrebeydende om de Gelderſche het aenkoemen en ſtroopen te verhinderen, ende ook om de Betouwſche dorpen en hofſteeden onder 't water te zetten, heeft den dijk van Thiel door-geſteeken, waer-neemende den tijd des iaers dat de ſtroom meeſt was op-geſwollen. De Gelderſch-man bezinnende, wat hinder zyne landen hier door hadden te verwachten, viel met alle macht op dien hoek van de Stad, daer de dijk lagh, welken hy ter goeder uyre innam, ende metter haeſt den dijk wederom ſtopte, bevrydende alzoo zijn gebied van den over-loop. Niet te min heeft deze oorlogh en zydigheyd noch eenige iaeren tuſſchen beyde Heeren geduyrt, ende eerſt ten tyde van *Reynald* den tweeden op-gehouden. Op dit iaer is ontſlaepen *H. Lodewijk*, de negende van dien naem Koning van Vrankrijk. Het ſchijnt heel zeltzaem 't geen eenige Franſche Schrijvers verhaelen, dat te weeten onſe *Otho*, *de edelſte*, zoo ſy hem heeten, *onder de Duytſche Vorſten*, op zeeker een tijd zijn looper met brieven naer *Parijs* hebbende gezonden, ende op zyne weder-komſt hem gevraeght of hy den Franſchen Koning ook hadde geſien, de boode daer op met een ſnadelijk gelaet zeyde, *dat hem dat erbarmelijke* * *Paepken was verſcheenen met de kap op de ſchouderen*: met welke woorden hy zijn hoofd en mond ſchimperlyken zoude hebben verdraeyt, ende zedert dien tijd tot een merkelyke ſtraf de ſelve geſtaltenis altoos behouden.

1270.

Een iaer laeter is insgelijx wt de wereld geſcheyden Keyſer *Richard*, in wiens plaets gezet is *Rudolf*, met den bynaem van *Root-hayr*, Grave van *Habsburgh*, de eerſte wt ſyn geſlacht die de Keyſerlyke ſtoel heeft betreeden.

1271.

45. Een luttel te vooren te weeten op den 10. van de Louw-maend was Grave *Otho*, naer een voorſpoedige heerſchinge van 42. iaeren, mede na de andere wereld verreyſd, omtrent 20. iaeren laeter dan zyne eerſte by-ſlaep *Margriet* van Kleve, als hy nu zyne Hollandſche momberſchap af-geleyt, en *Floris* al bruyloft had gehouden met *Beatrix* van Vlaenderen. Heeft zyner landen paelen grootelijx verbreyd, vaſt gemaekt, ende allenthalven veele Slooten doen timmeren. Zyne wtvaerd is heerlyken gehouden, en 't lichaem te *Gravendal* onder-geleyd, ('t welk naderhand op het iaer 1474. in de borgerlyke oorlogen des Stifts Kolen verwoeſt, ende, vermits de weder-op-timmeringh, het *Nieuw Klooſter* is geheeten) alwaer men rondom zyn verheeven pronk-graf zyne ſtam-wapens ſiet blinken. In zyne zegeling plaght hy te vertoonen zijn † af-zetſel, zoo hy, van 't hoofd tot den voeten toe gewapend, was op-gezeeten, voerende in zyne rechter hand een Gelderſche vaen, ende in zyne ſlinker een Leeuw midden in de Gelderſche wapens beſlooten. Zyne eerſte vrouw *Margriet* * was onvruchtbaer, hoewel andere melden, dat wt haer zy geteeld een tweede *Margriet*, gepaerd naderhand met *Engueram* den vierden, Heer van *Coucy*, gelijk de Stam-boom van die van *Coucy* wt-wijſt. De eenige navolger van *Otho* was *Reynald* de eerſte van dien naem, gebooren wt zyne laeſte en noch overige vrouw *Philippe*, nichte, als gezeyd, van *Philips* Koning van Vrankrijk. Want dat *Reuſner* tot zijn zoon ſtelt *Otho*, die getrouwd zoude zijn geweeſt met de dochter van *Diderick* den ſeſten, Grave van Kleeve, neffens een *Henrick* en *Geeraert*, geſtorven in haere groene iaeren, ruykt naer onwaerheyd, en blijft zonder ſchijn ende bewijs. De over-leeden had tot dochteren *Philippe*, die ten houwelijk wierd wt-gegeeven aen *Walraven* Heer van Valkenburg en Montioye, ‡ *Iſabelle* een Klooſter-Iuffrouw, zoo ick meyne, ende * *Marie* bed-genoote van *Adolf* Grave van den Berge. *Ermgard* was vrouw van *Diderick* den achtſten, Grave van Kleeve, en eerſte grondlegſter van het Bernardijnen Klooſter *ter Honnep* (ofte *Hoerp*) geleegen op den bodem van 't Graefſchap tegen de paelen van Over-Yſſel by Deventer, gebouwd ten behoeve alleen van de Gelderſche en Kleefſche Iuffrouwen, 't welk Biſſchop *Henrick* van Utrecht met veele vryheeden en giften, ende *Ermgard* onder andere met de goederen te Markvelt in den bedrijve van Borkeloe hebben verrijkt.

* Itē. noſter.

† *Dit is te zien onder de Anteyk. van Buchel op het* 200. *blad.*

‡ *In Velpens hand-boekjen word zy genoemd Aldiſſe van Elten.*

* *Deſe was* Margriet *geheeten. Siet op het iaer* 1264.

* Papellardum *vocat Cantipratanus.*

REYNALD van NASSOUW de eerſte, Achtſte Grave van GELRE en ZUTPHEN.

46. REYNALD, *Reynout*, ofte *Reginald*, toegenaemd *de Strijdbaere*, heeft noch binnen 't iaer na ſijns vaders doodlyken afgangh, die van † Arnhem, gelijk wel eer ſijn vader, vry verklaerd van den tol te Lobeek, door aenraeden en toe-
1272. ſtemmen van ſijn oom *Henrick* van Gelre, *Ian* Biſſchop van Utrecht, en zyne moeder vrouwe *Philippe*, in 't by weeſen van *Engelbert* van Iſenbrucke Prooſt van Utrecht, en zyne Raeden *Goſuin* van Borne, *Willem* van Bronkhorſt, *Geeraert* van Batenburg, *Henrick* van Borkeloe, *Willem* van Horne, *Ian* van Mere en andere. Hy ſchonk mede aen de Stad 50. iaerlijxe ponden, om dat zijn zoon *Guido* daer lagh begraeven: vereerde ook aen de hoofd-kerk van Utrecht al ſijn recht op de margen-taelen, die ſijn dienaer *Alfrid* van Wulven van hem te leen bezat. Op het zegel van den brief was de Grave wt-geſneeden zittende te paerde als een Iaeger; bezyden hem ſagh men een wind-hond, op ſijn ſlinker-hand een ‡ valk: met de rechter beſtuyrde hy den toom, bloods hoofds, het hayr gekronkeld, ende met een lichten Rijd-rock ofte opper-hembd van ſijn lijnwaet. Zyne eerſte vrouw was *Ermgard*, after-gelaetene weduwe, ofte (zoo andere voor-geeven) † zuſter of dochter van Hertogh *Henrick* van Limburg, die niet en heeft gekindert: de iongſte, *Margriet*, dochter van *Guido Dampiere* Grave van Vlaenderen, heeft hem vader gemaekt van zijn na-zaet *Reynald*. Aen d'andere zijd was *Reynalds* 1273.
oom *Henrick* Biſſchop van Luyk, als hy de minſte tot de meeſte zich tegen hadde gemaekt, op de kerkelyke verzameling te Lyon door Paus *Gregoris*, van wien hy tevoren met een ſcherpen brief was bekeeven, wt den ſtoel gezet, na dat hem die van Luyk, Hoey, Dinant, en S. Truyen over geeſtelyke roovery en * miſdaeden, wereldſche weelde en vrouwen-ſchendery zwaerlyken ende niet zonder reeden hadden beticht. In zijn ampt is terſtond op-geſchooven *Ian Angin* Biſſchop voor deſen van Doornick, die door 't bedraeyen van *Henrick* daer na een ellendigh eynde had. Omtrent deſen tijd heeft *Otho* van Bemmel, ten behoeve van het Klooſter te Betlehem, af-geſtaen al ſijn recht op zyne erven te Angerlo, Beynem, en Enghuyſen, als mede op het Doesburger geld, in de wandelinge *Kaet-penningen* genoemd, waer op geſlaegen ſtond de kerk van Doesburg.

* Siet op 't iaer 1281.

47. Op 't volgende iaer is de Thieler-dijk 1274.
van Hertogh *Ian* van Braband * wederom door- * Siet op 't iaer 1270.
geboord op Victors dagh; ende bykans twee 1275.
iaeren laeter de nieuwe dijk, die boven de Linge of 't lange Water after het dorp Drompt tegen

† *Teſmach. op het 487. blad van ſijn Gelders-leeuw zegt, dit doen ter tijd aen Zutphen vergund te zijn, ten zy men wil ſtaende houden, dat dit twee onderſcheyde vergunningen zijn.*

‡ *Dit was in oude tijden zeer gemeen, ende een kenteeken van hoogen adel. Siet Andr. Favin des officiers de la Couron. de France in 't leſte deel.*

† Diderick *van dien naem de ſeſte, anders de 22e. Grave van Cleeve, die wtgegaen is in 't iaer 1261. had by* Iſabelle *dochter van* Henrick *Hertogh van Braband, onder andere kinderen, eene dochter* Iutte, *getrouwd daer na met* Walraem *Hertogh van Limburgh. Deſe waeren de ouders van* Ermgard Reinalds *huys-vrouw; welkers broeder, na allen ſchijn, moet geweeſd zijn de ionghſt-overleeden Hertogh* Henrick: *te meer alzoo* Reinald *in een brief van 't iaer 1283. den leſt-afgeſtorven Hertogh van Limburg beſcheydelijken zijn zwager ofte vrouwen broeder noemt.* La Piſe *loopt heel buyten weſten, die deſe* Ermgard *houd voor de eenige dochter van den gedachten* Henrick, *ende voor weduwe van Grave* Dirk *van Cleve. Ick en kan niet bevroeden, wt wat put hy dit water heeft geſchept. Anders was 't geleegen met* Adolf *den ſeſten, negenden Grave van den Berge, die zijn vermeynd recht op de erfenis van Limburg aen den Brabander had verkoft. Want hy al ſijn recht afreekende van zijne groot-moeder* Margriet, *die in echt had gezeeten met* Henrick *Hertog van Limburgh, waer wt waeren gebooren* Adolf *de vijfde vader van deſen* Adolf, *ende* Walraem, *na zijns vaders dood Hertog van Limburg, wiens zoon was* Henrick, *over wiens na-laetenſchap verſchil is. Dit voor wt gezonden zijnde kan nu een yeder zonder bril wel zien, wie van beyde tegen-dingers vaſter in zijne ſchoeyen heeft gegaen, ende of eene zuſter niet en behoort te gaen voor eene groot-moeder, wanneer het na reeden en 't burger-recht ende niet na 't ruyters- ofte lont-recht zal toegaen.*

het

het over-ſtroomen der wateren wt den grond was op-gehaeld. Ten welken tyde ook Ridder *Ian Kock* tot een Leen-heer over zyn huys in de Stad Thiel heeft gemaekt gedachten Hertogh, die hem in tegendeel verſtooringe toe-zeyde van
1276. alle onkoſten daer aen beſteed. In den iaere 1276. heeft *Reynald* aen *Walraven* van Valkenburg, man van zyne zuſter *Philippe*, tot houwelix goed gegeeven de Stad van *Suſteren* met alle haer in-koemen en aen-kleeven: ende *Walraven* daer tegens zyne vrouw den lijf-tocht over-gedraegen van de vlecke Geleen, ende tot een morgen-gave Prunſvelt, Lombach, Wanbach, en eyndelyken, met believen van zyn Leen-heer den Hertog van
1273. Limburg, Buchenbach. Omtrent die tyden is door *Herman* van Loen onder wegens by Teklenburg vaſt gehouden, ende naer zyn Slot te Bredevoort gevangelijk wech-gevoerd *Engelbert* Grave van der Mark een lief-talligh Heer, daer hy ook, niet zoo ſeer aen zyne quetſueren, als wel van hart-zeer dat hy in handen van zulke kneevelaers was gevallen, onlanx den geeſt gaf.
1278. In't iaer * 1278. heeft Grave *Everhard* Bredevoort, daer ſijns vaders lichaem lagh gebalzemd, berent, ende in't belegh volherd ter tijd toe die van de bezettinge in de ſtilte des nachts wegh ſloopen. Waer na de Grave ſijn vader te Kappenberg heeft begraven, ende, met believen van *Otho* van Rieterbergh Biſſchop te Munſter, het zelve
1279. Slot een ruymen tijd aen ſich behouden. Na verloop van drie iaeren is op't leſte, door tuſſchenvallen van *Lodewijk* Land-grave van Heſſen Biſſchop te Munſter, neder-geleyd de bittere pleyte, welke eerſt met heftige woorden en daer na met wapen-geweld was ſtaende gehouden tuſſchen den Heer van Mahuyſen, de * bewaerders van't nieuwe Slot met hunne mede-ſtanders, ende die van Grunloe ter andere zyden: *dat men te weeten op het goed-dunken van Grave* Reinald *over ende weder vergelden zoude allen hinder en ſchade, die d'een van d'ander was aengekoemen. De Burggraven om dat ſy den Grave zich te wapenen hadden genoodzaekt, ſouden deſe ſchuld alſoo boeten, dat de Heer van Mahuyſen, Rembert Schoch, Henriek van Keppels, Gillis Asbeek, Herman Gemnech, Klaes Horſtelo een andere Graeflijke Smal-heeren, boven hare gewoonlijke leen-penningen yeder voor hoofd zouden op-brengen 20. mark ſijn ſilvers.* Dit hand-ſchrift hadden als waer-borgen beteykent, neffens den Biſſchop, de Ridderen *Weſſel* Lembech, *Gerlaek* Bemer, en *Geeraert* Bermethueld. Doen is mede een gelyk verdragh geſlooten tuſſchen Grave *Reynald* en den Heer van Mahuyſen, ende een brief van *Govert* Grave van Keſſel af-gegaen wegen den tol, die *Reynald* van Gelre had in de Veſtinge Keſſel.
1280. Op't volgende iaer beleed Grave *Floris* van Holland, van *Godelend* Klooſtervoogdin te Elten ontfangen te hebben *Emeland* en *Naerdingerland*, waer voor hy iaerlijx zoude tellen 25. Utrechtſche ponden, op ſtraffe, dat by gebreck van dien, de op-gedraegene landen (gelijk de brieven luyden van Biſſchop *Ian* van Naſſouw) we derom met 'er daed aen de Abdiſſe ofte hare na-zate zouden vervallen zijn. Grave *Reynald* die zich doen mede ſchreef *Hertogh van Limburgh*, heeft op dit iaer den Abt en de Abdy van Betlehem geſterkt in alle voor-rechten, zoo haer by 't leeven van zyn vader waeren verleend.

48. In die dagen dreeven die van *Harderwijk* ſterken handel, vaerende door het Vlie, den Noorder-mond van den Rhijn, met hunne ſchee-pen naer de Elve en Hamburg. Ende wanneer tuſſchen beyde Steden eenigh mis-verſtand was gevallen, is die door toe-doen der Schepenen van Deventer, Zwol en Campen alzoo beſlecht, dat een miſdaeder van d'eene zijd aen d'andere over-loopende effenwel ſtraf-baer zoude zijn, ende de ſchade door de knechts veroorſaekt tot laſt koemen van den Schipper. Ende zoo voort. In een ander hand-veſt betuygen de Burgemeeſters van Hamburg, dat, dueronde hare vyandſchap met de burgery van Stendale, de Harderwykers, by die van Stendale wordende aen-geklaegd, zich met een eed mochten zuyveren, ende voorts tegens alle ongelijk ſouden beſchut worden. *Reynald* handelende met *Hubert* van Boſinchem Heer van Kuylenburg heeft voor 100.
1281. Hollandſche ponden hem af-gekoft zijn Slot van Kuylenburg, op deſe voor-waerden, dat de Grave en zyne erven den eygendom met zyne nuttigheid, ende *Hubert* het leen daet van zoude behouden ten Zutphenſche rechten. Voor de gemelde 100. ponden heeft de Grave hem toegeleyd, om ze in pand-recht te bezitten, zyne goederen by Laxmond en Lanxmeer geleegen, welke echter de Grave voor 100. gelyke ponden weder mocht in-loſſen. In deſen handel bewilighden mede zijn broeder *Dirk Splinter* en zijn oom *Sweer* van Boſinchem. Die van Kolen gaeven doen aen *Reynald* Grave van Gelre en Hertog van Limburgh (gelijck zy hem noemen) een geweld-brief, ende aen alle ingezeetene van ſyne Graef-ſchappen gelyke vrydom, als ſy zelve onder en boven de Stad ende beneeden beyde toorens waeren genietende. *Reynald* was mede ſoo
1282. waerd by Keyſer *Rudolf*, dat hy op't volgende iaer de gerechtigheid van Keyſerlyke munte tegens de waerdy van ſchellingen te ſlaen voor de Stad van * *Arnhem* (maer niet, zoo eenige ſchrijven, voor *Ruermond* en *Harderwijk*) heeft verkreegen. 't Welk des Keyſers na-zaet *Adolf* van Naſſouw naderhand geſtand dede, met dit byvoegzel, dat hy de winkel-munte van *Arnhem* naer *Ruermond* ofte *Harderwijk*, ende van daer, na zijn wel-gevallen, weder naer *Arnhem* moght vervoeren: als mede *de munte van Limburg, welke hem* (zoo ſpreekt de brief van den Habsburger) *ten opſichte van 't Hertoghdom van Limburgh toebehoorde*, na 's Hertogen-rade. De Keyzer getuygde ook, *hoe hy ziende op Reynalds goede dienſten aen 't Rijk bewezen, het dingh-tal over den Burght ende Stad van Nymegen tegens hem aengeheeven, geheele vijf iaeren wilde op-houden, wel verſtaende, dat dien tijd verſtreeken zijnde hy ende het Rijk deſen belangende in haer geheel wilden blijven, ten waere Reynald door noch meerdere trouwigheyd noch meerdergunſt moght verdienen, beloovende middeler wijl, tuſſchen Maes en Rhijn geene nieuwigheeden te pleegen, dan met toe-ſtemmen van den Grave van Gelderland, de zoonen van Gulich, als mede de Heeren van Valkenburg en Hensberg.* *Willem* van Riſewich ſchonk op dezen tijd aen de hoofd-kerk van Utrecht den eygendom van drie margens wt ſijn land Bredemaete, ten overſtaen van *Barthol.* van Ecke, *Reynalds* Richter in de Betouw.

49. Omtrent deſen tijd heeft *Henrick* (zoo wierd hy nae zyne af-ſettinge geheeten) *van Monfort*, oom van Grave *Reynald*, d'*Angin* zijn navolger in de Biſſchops-ſtoel van Luyk op den vlacken achterhaelt, ende half dood by Thilemont laeten leggen, die ſich pijnende naer Hu-

garden

* Caſtelaens van 't nieuw Kaſtel.

* Vid. diploma apud Pontan. pag. 159.

garden te koemen, aldaer is wt-gegaen; wiens plaets wierd in-genoomen by *Ian* zoon van den Grave van Vlaenderen. *Berchem* verhaelt, dat *d'Angin* ofte *d'Angon*, los gelaeten wt zyne hechtenis te Montfort, ende van daer op Luyk rijdende, onder wegen is mis-handeld, daer na van 't paerd af-gebeurd, ende geſtorven in den ſchoot van een bedel-wijf. *Henrick* zelf is naer twee iaeren door een ſoldaet met naemen *Diderick* van de Veld neder- ende binnen Ruermond onder-geleyd. Door tuſſchen-loopen van *Engelbert* Biſſchop van Kolen was hy eerſt gekooſen tot Abt van Stabel, ende in zyne groene iaeren, alleen om de wille en door 't bekuypen van zijn broeder Grave *Otho*, tot Biſſchop van Luyk, doch om zyne roekeloosheid en krijghs-luſt tot geene van beyde bedieningen nut, hoewel hy, in ſpijt van al de wereld, zijn ſtaf 26. iaeren langh vaſt hield. Na zyne * af-dankinge zagh hy drie Biſſchoppen zijn oudenſtoel betreeden, dien hy allen niet veel goeds heeft toe-gewenſcht ofte beweeſen. Was ſoo geyl en welluſtigh, dat hy voor ſiin ſterf-dagh 65. ſpeel-kinderen, ſoo men zegt, heeft over-gewonnen. Omtrent deſen tijd beſtond *Reynald* inde vryheyd van die van Amerſfoort, die hem hadden geterght, te moes-koppen, voerende een grooten roof naer Gelderland. *Geeraert Schenk* krijghs-man en Scheepen van Kolen heeft in die daegen alle zyne landeryen te Mengenigh aen Grave *Reynald* over-gedraegen. Die van Dotechem eens ontfangende 80. ponden, hebben aen de Klooſter-lingen van Betlehem de vordere onkoſten geſchonken, als mede de vryheid van hare poorten in ende wt te gaen, ende een erffelijk mede-genot van alle voorrechten, haer van den Graven van Gelre toe-gevoegd. Op het iaer daer aen volgende gingh *Reynald* met ſiin zuſterlingh *Diderick* van Cleeve zoo een verdragh aen, dat hy hem toe-ſtond het wt-koopen ende af-loſſen der thienden van de wijnen te † *Hunof*, ende van alle andere dingen, die naer dood van *zijn ſwaeger den Hertogh van Limburgh* aen hem waeren verbonden. Deed mede te niet de ſcheydinge ofte * wt-ſpraek over het Kleever-wald, laetende hem vry en te goede alle rechten, welke ſijn vader eertijds van 't Rijk hadde verkreegen.

* *Siet op 't iaer* 1273.

1283.

* *Siet op 't iaer* 1260.

50. Daer nevens heeft ſich *Reynald* geſterkt met de bond-genootſchappen van *Henrick* van Lutzenburgh Mark-grave van *Arlun*, van den Grave van *Gulich*, de Heeren van *Hensberg*, *Valkenburg*, *Lovenbergh*, en *Berchem*, van *Adolf* van Naſſouw, ende van *Geeraert* en *Walraven* Droſten van Gulich. Deſe hebben te gaeder de handen in 't wit geſtelt, ende den Grave van Gelre, met naemen tegen den Brabander ofte wie het mocht-te weſen, wt-genoomen den Roomſch Koning, alle heul en byſtand toe-geſeyd. Want op deſen tijd Hertogh *Henrick* de laetſte wt den ſtam van Limburgh de wereld goeden nacht hadde gezeyd, ſonder mannelyke geboorte na te laeten, dan een eenige * zuſter, ofte (zoo andere voorgeeven) dochter *Ermgard*, die ofte voor deſen in echt hadde gezeeten ofte al noch zat met *Reynald* van Gelre. Andere verhaelen, dat *Reynald* al op dit iaer om het heer-loos Hertoghdom met den Brabander kraekeel en oorlog voerde, die vier iaeren achter een duyrde, ende zyne vrouw *Ermgard* eerſt drie iaeren naer 't af-leggen van den oorlogh hare ſterfelikheyd zoude hebben af-geleyd. De Brabandſche Gedenk-boeken ſtellen haer dood veel vroeger, meldende ('t welk hun meeſte ſteunſel was) dat de dochter voor den vader zonder kinderen was geſtorven. *Berchem* van beyde verſchillende zegt, dat ſy geruſt is in den iaere 1290. op den 13. van den Soemer-maend, ende alſoo eſſen naer den ſlagh van Woeringen. Hier wt is dan om het Vorſtendom van Limburgh een heete vyandſchap ontſtaen tuſſchen *Reynald* van Gelre, die ten op-ſichte van zijne ee-gemael zich den eygendom ofte ten minſten de lijf-tocht daer van aenmaetigde, ende *Adolf* Grave van den Berge, die voor de naeſte van 't bloed zich wt-geevende, ende echter voor de Gelderſche macht ſchroomende, al zijn recht en aendeel aen Hertogh *Ian* van Braband voor geld gingh verkoopen, waer aen hy nochtans, zoo eenige willen ſeggen, zyne vingeren niet blaeuw en heeft geteld. *Reynald* de burgery en grootſte van 't land van Limburgh op zyne zijd, ende by-kans alle Veſtingen in zijn geweld hebbende, heeft, voor zeeker houdende dat hem van den Brabander krijgh boven 't hoofd hingh, behalven zyne andere vennootten, tot vriendſchap en hand-reykinge verlockt *Suffrid* Aerts-biſſchop van Kolen (hem op zeekere voorwaerden vereerende de Stad *Waſſenburg*) als mede de Graven en Heeren van *Kleeve*, *Spanheym*, *Nivenaer*, en *Salme*. Want *Walraven* van Valkenburgh zijns vrouwen broeder geen zweep of ſpooren behoefde, die *Reynald* van zelfs tot den Brabandſchen oorlogh aenporde, wt nijd van den Biſſchop van Luyk, die met den Brabander op de verſche daed de belegeringh van Valkenburgh had verlaeten. De Biſſchop van Kolen was mede vergrimd, ende had noch onlanx om zijn Stift te beſchutten, het huys te Kerpen, naer een belegh van acht weeken, in trotz van den Brabander, aen koolen geleyd, die 't gedachte Slot tot nadeel der landzaeten van Kolen van de erfgenaemen van Gymnich had aengekoft.

1284.

* *Siet onſe Aenteyk. op het 48. hoofd-ſtuck.*

51. Daer na is de Brabander met zijn heyr over de Maes het land van Valkenburgh in-getrocken. Aldaer quamen hem by *Wittem* en *Malepart*, puyk-edel-luyden van Limburgh, die met dank onthaeld, begiftighd, ende in ſchut ontfangen wierden. Na 't veroveren ende ſlechten van het Slot Limale, week hy naer Gulich, om den vyand, die men met alle macht zeyde deun by te weſen, onder oogen en te keer te gaen. Aldaer is *Ian* Biſſchop van Luyk zijn behoud-broeder met een geringe menighte zijner landsluyden in 't leger gekoemen, ende zijn oom *Henrick* van Dueringen alleen met ſes ruyters. Grave *Reynald* had mede veel volx by een, en lagen beyde legers malkanderen in 't geſicht. Niet te min hield men al vorenſeen beſpreck van vreede. Doch vermits de voor-ſlagh van *Guido* Grave van Vlaenderen, dien ſy tot een maekelaer hadden in-gewilligh, wat wild en ongerijmd ſcheen, waeren zy niet anders dan met het zwaerd te ſcheyden. *Cuno Swalbe*, de edelſte doen ter tijd onder de Limburgers, bezat *Hervy*, *Spremont*, *Lonzy*, en andere ſterke Veſtingen, ende had zich in des Hertoghs iongſten tocht vreedzaem, ende aen

† *Andere noemen die* Honnepel, *daer by doende, dat hy* Ian *van Meer*, Diderick *voogd van Ruermond*, Diderick *van Vonderen, en* Arent *van Wiel tot zijne Smal-heeren maekte, ende hem noch* 280. *iaerlijxe marken wt den tol te Lobed over-wees.*

aen d'een of d'ander noch vriend noch vyand vertoont. *Reynald* ſpeurende dat de Hertogh op hem een quaed oogh hadde, heeft het weyfelend gemoed, onder belofte van de Stadhouderſchap van Limburg, t'eenemael om ende na zyne hand gezet. Waer over *Cuno*, dewijl de andere, verbeydende de wtſpraek en bemiddeling vā *Guido*, noch ſtille zaeten, de krijghs-vaene met der haeſt eerſt ging ontwinden, ende rondom Dalem op vry-buyt, tot dat hy zich al te bloot geevende, door den Stadhouder te Dalem, met eenige van zijne magen is onder-ſchept, ende wt des Hertogs bevel naer Genape, de gewoonlijke gevangen-plaetſe, heen gevoerd. Hier in ſchepte *Reynald* geen groot genoegen, zoo om het derven van zoo een noodigh hulper, als om dat ſijne Slooten haer Opper-hoofd miſſende des te lichter in dwang zouden zijn te brengen. *Walraem* van Valkenburg braght die van Maeſtricht mede in roeten, die nochtans merkende dat hy geen ander volk by de hand had dan ſijne land-zaeten, buyten de poorten een ſchermutzel met hem waegden, dan wierden met verlies binnen gedreeven, ende hun Schoutet gevangen. Als zy daer nae door *Henrick* van Gaesbeck ende *Arnolt* van Dieſt meerder macht te baet kreegen, ende *Walraem* het heck hier geſlooten zagh, heeft hy dagelijx zonder eenige tegenweer tot aen Rode toe gaen ſtroopen, en die Stad belegerd, dan daer nae weder in ruſte gelaeten, na dat *Wennemaer Gemeyeb* daer voor was geſtruykeld, een man van grooten ſtam en kloek ter hand. Doch zoo de Brabanders van tijd tot tijd in getal aengroeyden, ende de Stad Valkenburgh met een beleg dreygden, ſocht *Walraem* trooſt aen den Biſſchop van Kolen ende zijn ſwaeger *Reynald* van Gelre, die doen met *Henrick* Grave van Lutzenburgh, ende zijn broeder *Walr. de la Roche* raed binnen Nuys pleegende, om den Brabander gemeener hand wt de landen van Over-maes te verjaegen, door een verjaerden wrock en nieuwe aenklachten van *Walraem* wierden bewoogen, om nae de Stad Valkenburg zich te vervoegen, en naerder t'zaemen-ſpraek te houden, nemende middeler wijl een op-zet, van daer met alle geweld Maeſtricht te bezoeken.

52. Daer binnen laegen Dieſt en Gaesbeek. De Stad zelve is dubbeld, word aen de zijd van Braband *Maſtricht* geheeten, ende met *Wijk*, 't welk aen de over-kant van de Maes light, door een brugge t'zaemen gehecht, die over langh van een water-draf af-geſpoeld, nu door den Hertog van Braband tegen alle voor-vallen weder was op-gemaekt, ten eynde de eene Stad de andere zoude konnen bereyken ende in den nood ontzetten. Door wat beletſelen dit voor-neemen zy verachterd, is onbekend. Eenige brieven melden, dat de Brabanders zich hadden verbonden, om het vonnis van den Grave van Vlaenderen over Limburgh af te wachten. Want dat 'er doen ter tijd een op-ſchortinge van wapenen zy geſlooten, kan men hier wt ſpeuren, dat *Philips* Koning van Vrankrijk, ſchrap ſtaende om een tocht te doen tegen die van *Arragon*, den Hertogh van Braband met allen yver ſocht tot een med-gezel te hebben, ſchickende aen hem den Heer van *Nigelle*, met verzoek dat hy in deſe gelegentheyd een beſtand met de Gelderſche wilde maeken, ende ſich met een goede macht naer Vrankrijk haeſten. De Brabander ter nauwer nood daer in bewilligende, is naer een getroffene wapen-ruſte na huys getrocken, om hem zelf en de zijne weg-vaerdig te maeken. De oorzaek van deſen krijgh was, dat de Siciliaenen door *Pedro* Koningh van *Arragon* tegens *Karel van Anjou* op-gerockend, op een * avond alle de Franſche door 't gantſche eyland van Sicilien den beck hadden geveeght, en den Arragonier tot Koningh op-geworpen. Welk ſchandigh bedrijf den Paus ſoo ſeer miſhaegde, dat hy het Rijk van *Arragon* van de gehoorſaemheyd zijns Koninx ontſloegh, ende aen *Karel* Grave van *Valoys* den broeder van *Philips* wederom vereerde. Als op 't volgende iaer om verſcheyde hinderniſſen de tocht eerſt voort-ging, ende de Koning, naer 't veroveren van etlyke plaetſen in Sicilien ziekelijk wierd, zijn de Franſche tegen den winter weder naer huys gekeerd, ende onder wegen haer Koning binnen de Stad van † *Perpignan* quijt geworden. Omtrent dien tijd is zoo Oud als Nieuw *Zutphen* door een onverhoed ongeluck ſchier heel af-gebrand. Middeler wijl heeft *Reynald* (om allenthalven vrienden aen te winnen, ofte immers ſijne vorige vyanden gedwee te maeken) door toe-doen van *Floris* van Holland, naer een langh-wyligen haet eene vreede in-gegaen met zijn nabuer *Ian* Heer van Kuyk.

* *Veſperæ Sicilæ.*

1285.

53. Als Hertogh *Ian* met zijn broeder *Godefroy* Grave van *Verſon* tegen den wtgang van 't beſtand en van 't iaer waeren weder in Braband gekoemen, hebben de Gelderſche in den aenvangh des volgenden iaers een in-val gedaen op des Brabanders landen over Maes. Dan alzoo de bevel-hebber der Stad *Grave* wt den naem van den Hertogh met ſterke rotten wtgaende de Betouw niet alleen en door-liep, maer ook zonder tegen-weer tot voor de poorten van *Arnhem* zich quam vertoonen, was *Reynald* genoot ſaekt tot bevrydingh van de Betouw in eygen hoofd zich daer te laeten vinden, ende de Stadhouderſchap van Limburg aen *Walraven* broeder van den Lutzenburger zoo lang te bevelen. Dewijl hy dan *Thiel*, eene van de vernaemdſte Sterkten van 't Betouw-eyland beſtormt, ende na de verovering doende is met alles te verwoeſten, word hy door het ſchielijk over-koemen van die van de Grave in zijn loop geſtuyt en af-gekeerd. Onder-tuſſchen kreegh de Hertogh een in-val, om het land van *Boemel* ('t welk de Gelderſche, als een leen wt den boeſem van Braband geſprooten, van hem verſuymden te verheffen) onder zijn dwang te brengen. *Reynald* bangh voor 't verlies van ſoo eene waerde Veſtinge trock alle zyne bonds-vrienden by een, en bad ze, dat ſy den over-kant van de Wael hem wilden helpen verwaeren. Niet te min hebben die van Boemel, daer het de Gelderſche van verre aen-ſagen, den Brabander als hun Heer ontfangen en in-gelaeten. De Brabandſche Iaer-boeken vertrecken, dat de Hertogh alſdoen den Grave met deſe woorden zoude hebben beroepen; *'t Was langh genoegh tegen Landen en Steden gevochten: indien hem de moed niet en ontbrack, zoud het de Grave tot een eynde ijlgen veldſlagh laeten koemen, welke hy te vreeden was met hem te waegen ofte in 't veld van Boemel, ofte elders daer het den Grave zoude goed dunken.* Maer alles om niet. De Gelderſche den vyand alſdoen niet gewoogen zijnde, naemen, na 't verbranden van eenige Betouwſche dorpen, den wegh naer Ny-

1286.

† *Perpennianum, à Perpenna Romanorum Duce ita appellatum, Galliæ ſum jure oppidum.*

megen, over-leggende vaſt by hen zelve, hoe ende waer zy 't verlies van Boemel beſt zouden in-haelen. Maer onlanx daer na ontlook 'er een nieuwe ſonne-ſchijn. *Guido* Grave van Vlaenderen, ſcheele oogen krijgende van al den voorſpoed des Brabanders, beſtond wt enkele wangunſt met zyne vyanden in te ſpannen. *Reynald* en Biſſchop *Suffrid* op zyne macht en byſtand ſteunende, ſchepten ondertuſſchen nieuwe hoop van Maeſtricht te vermeeſteren, dewijl de Brabander omtrent Boemel bleef pannekoeken. Dan deſe aenſlagh is door ſnelligheyd van den Hertogh te niet gegaen, die den ſnof daer van in de neus krijgende, Boemeler-weert heeft bezet gelaeten, ende Braband in-treckende met een verſch-geworven heyr zich nae Maeſtricht geſpoed. De Gelderſche alhier niet op-doende gingen heel mis-noegd naer *Wittem*, de Heer van welke plaets een ſterk voor-ſtander was van den Hertogh. Daer ook het hoofd ſtootende, naemen een opzet, de Sterkte *Limſé*, die *Geeraert Mulligin* voor den Hertogh verweerde, te bemachtigen. Maer hier al mede verſtoord ende verſtroyd zijnde, zijn voort van malkanderen geſcheyden; treckende den Kolenaer naer Waſſenburg, de Gelderſche naer Nieuſtad, den Lutzenburger naer Limburg, en den Vlaming naer Namen. De Brabander alſoo naer wenſch de wapens om-ſwaeyende, heeft nae 't ſlechten van de Schants Remeſchal den brand geworpen binnen de Stad van Limburgh. Men gaf voor, dat hy doen ter tijd gefind was het belegh van Limburgh aen te vangen, om zyne vyanden daer door tot een gevecht aen te locken, dan dat de felle winter hem dede op-breecken. Eenige verhaelen, dat Grave *Floris* van Holland met den Brabander vereenigd, de Gelderſche doen de † *Nieuwe Grift* af-nam.

1287. 54. Op den volgenden ſoemer is door de twee-ſpalt van den Opper-biſſchop te Ments en *Henrick* Grave van Bar de krijgh elders verhuyſd. De Brabander was den Grave, maer de Lutzenburger den Biſſchop alhier goed-gunſtigh. Doch door de ſorghvuldigheyd van *Walter de Ligne* die den Biſſchop diende is de zaek zonder bloed-plengen tot een beſtand gebraght. Naer verloop van den beſtemden tijd heeft de Kolenaer den bond-genoot van den Brabander *Adolf* van den Berge vyandlijken beſocht, ende zijn Graefſchap met rooven en blaeken gemaekt als tot een wildernis. De Brabander, om zijn vriend niet onder 't ſcheer-mes te laeten, is daer heen geſtreecken, ſlaende zijn leger dicht by Arken. De Biſſchop van Kolen dit wijs wordende, is van gelijken voor by het Brabandſche leger naer Lingen getrocken, op hoop van den Brabander van achteren te beſetten. Met een liet hy door vliegende booden, *Henrick* van Lutzenburgh ende zijn broeder van 's Hertogen-raede, als mede *Reynald* van Gelre en den Valkenburger van Waſſenburg, tot hem ontbieden, ende hen weeten; *dat ſy zich zoo haeſt als doenlijk met alle macht op den wegh zouden geeven, alzoo de Brabander nu zoo goed als in eene kouw was gevangen, en wt de rond-om verdorvene landen geene leevens-middelen had te verwachten, behalven dat de zijne bereeds alle wt-weegen hadden af-geſlooten, ende met haer hulpe den vyand gemackelijken konden verdelgen.* De Hertog in den eerſten niet veel werx maekende van den Kolenaer, vernam zoo haeſt niet dat zijn leger was geſteeuwighd, ofte gaf hem bod om te ſtrijden. Doch de Kolenaer vermeenende den Hertogh zonder zwaerd ende met het bloote zwaerd van den honger te ſlaen, vond niet geraeden een kans te waegen, houdende daerom zijn volk een wijl tijds binnen de wallen. De Brabanders met een gierige hand wt deylende haer overige mond-koſt, ende echter geen middel ſiende om de vyanden wt hun werken te locken, ſlooten op 't leſte raed, om ze te beſtormen. De Biſſchop hier voor beducht, is op deſe tijding den volgenden nacht ſtillekens op-gebrooken, lijdende, vermits de vyanden hem na-draefden, eenige hinder in den hinder-togt, tot dat de geduerige regen-vlaegen beyde legers de winter-ruſte hebben aengepreeſen. Maer de Valkenburger die noch in hitte noch koude (zoo zeer vlamde hy op den Brabander) zyne hardneckigheyd ofte wapenen konde vergeeten, gingh zich midden in den winter voor Dalem legeren, een Stedeken in 't gebied van Limburg met een Burgt voorſien. De krijghs-luyden, die de toe-gevroo-ſene graften met kleyne moeyten konden overkoemen, hebben de muyren met ledders beklommen, ende met die van binnen hand aen hand geſchermutzelt. Die van Dalem in deſen nood ſteekende, zijn door *Herman* van Wittem, buyten zyne wijſheyd ende hun eygen vermoeden, heel onvoorſiens verloſt, wanneer hy by geval daer omtrent zwervende eenige dorpen in de vryheyd van Valkenburgh liet aenſteeken. Vermits die rook-damp van verre te Dalem geſien zijnde den vyand niet anders en verbaeſde, als of de Hertog met zijn gantſch heyr in aentocht ware geweeſt. Waer over elk om ſtrijd zyne ſpillen begoſt te packen, ende het haze-pad te kieſen. Die van Dalem in 't verlaeten leger vallende hebben des vyands over-gebleeven huys-raed en ſtorm-gereedſchap in de Stad gebraght, ende over deezen ſonderlingen zeegen een viet-dagh gehouden. Ick bevinde, dat op dit iaer tuſſchen den Hertogh van Braband, *Reynald* van Gelre en *Floris* van Holland een wapen-vreede is beraemd, welke niet langer dan tot *Catharijnen* dagh ſtand zoude grijpen.

1288. 55. Als in den voor-ſoemer des volgenden iaers door tuſſchen-vallen van andere Vorſten te Maeſtricht een dagh-vaerd was aengeleyd, om de kraekeelen van Hertogh *Ian* en Grave *Reynald* door weder-zijdſche middelaers te beſlichten, zoude *Reynald*, zoo de Brabanders getuygen, hebben geaerſelt en achter gebleeven, ende weynige van zyne gefinde naer Valkenburgh by een roepende, aldaer, in 't byweeſen van den Biſſchop van Kolen en Valkenburger, door koop quanſuys ofte gemaekten handel aen den Lutzenburger op-gedraegen al zijn opſpraek op het Vorſtendom van Limburg. De Brabander dit verſtaende, heeft wt verſtoornis op ſtaende voet de weegen, waer door yeder naer huys moeſte keeren, heymelyken beſet. Maer ſoo zy gewaerſchouwd een ander pad in-ſloegen, zijn zy herwaerts en derwaerts, ende de Kolenaer naer Hensbergh, ende voorts wt vreeſe al dieper in geweeken. De Brabander hem na-zettende maer niewaerts betrappende, beſtond tot voor de veſten van Bon te ſtruyk-rooven. Aldaer wierden des Biſſchops wijn-bergen vernield, zijn luſtige wild-baen afgekapt, het macke wild gevangen, ende tot een leckerny en buyt het leger ten beſten gelaeten. Middeler wijl quam de borgery van Kolen die doen

† *In textu eſt*, Novum Foſſatum. *Quo quidde-notetur, ignorare me profiteor.*

doen met den Biſſchop oneenig was, den Hertog ſmeeken, dat hy eenige by-gelegene Sloten, als den kneevelaers dienende tot ſchuyl-hoeken, onder den voet wilde werpen. De Hertogh die 't voor een ridderlijke deughd hield de ſtraet-roovers te verdelgen, heeft hare beede in-gewillight, ende zich geſchickt om † *Woeringen* te bemachtigen. 'tGeruchte liep, dat die van Woeringen door oogen-luykinge en wraek-gierigheyd van van Aerts-biſſchop *Sifrid* van den roof leefden, ende de in-zaeten van Kolen meeſt beleedigden. De Biſſchop hoorende, dat de Brabander zijn leger voor Woeringen had geſlaegen, riep zonder vertreck zyne bond-genooten te zaemen, gebruykende deſe gelijkenis: *Dat een walviſch grooter als men in die geweſten hadde geſien, in 't land van Over-maes op-geworpen, zich rechtevoort in 't veld van Woeringen ontbield, ende met kleyne moeyten waste vangen, indien men niet te langh en draelde.* Als ſy op deſe tijdingh alle nae hem toe ruckten, daer hy niet verre van Woeringen de Weſtfaelingen ſlagh-reede maekte, zeyde hy: *De walviſch tot wiens vanghſte ghy-luyden zijt ontbooden, is de Brabander, die niet met een wel-geſchickt heyr, maer een ongeregelden hoop Woeringen heeft belegerd. By hem is de beſte adel van Braband, ende een groote plunderagie wt mijne landeryen by een gehaeld. Dit alles ú binnen twee dagen in uwe maght. Want ghy derft niet te vreeſen, dat deſe bende ſnap-haenen den eerſten aenval ſal wiſtaen: alleen hebt ghy toe te ſien, dat u niemand van de buyt-gangers en ontſlippe.* Na deſe woorden heeft hy over den Hertogh ende zijn gants leger een vloek wt-geſchooten.

56. De Brabander etlyke ruyters op kondſchap voor wt ſchickende, om te ontdecken waer ende hoe ſterk der vyanden leger was, ende verneemende dat het dichte by lagh, is wt hevigheyd en ongeduld zonder langer beraed hen tegen getrocken. Onder wegens liep d'een d'ander op het lijf. Waer over beyde een weynigh ſtille hielden, om hare volkeren in geleeden te brengen. De Kolenaer ſtelde zich zelf in 't midden, de Weſtfalingen voor aen; de Gelderſche, Valkenburger, en Lutzenburger beſloegen de wterſte vleugels. Haer voet-volk beſtond in 14000. koppen; de ruytery vinde ick niet begroot. De Brabanders waeren ongelijk zwacker, maer alle volk van wt-ſchot, ende door de bank van adel, 1500. ſterk van ruyters met weynige voetknechten. Hier by quam noch een Franſche bende te paerd, aengevoerd door des Hertogs broeder, ende *Guido* Grave van S. Paul: behalven de by-ſondere troppen van de Graven *Adolf* van den Berge ende zijn broeder *Henrick* van Wydecke, *Walraem* van Gulich, *Arnolt* van Lootz, *Everhard* van der Mark, als mede van de Heeren *Ian* van Heuſden, *Ian* van Arkel ende *Ian* van Limburgh, neffens een goed deel borgeren van Kolen. Alle de Brabanders (waer onder ook eenige Limburgers, volgende de wimpels van *Wittem* en *Malepart*) heeft de Hertog aen 't ſpits geſtelt, ende hen by-gevoeght de Franſche ruytery, om in tijd van nood en anders niet hulp van haer te ontleenen. Aen den Grave van Lootz en de Kolenaers wierd de rechter vleugel, ende de luchter aen *Adolf* van den Berge gegeeven. Doen zijn de Gelderſche ende Biſſchopſche ſiende het kleyn getal van de Brabanders plotſelijken ende op een draf den vyand in-gevallen. *Herman Hermal* een kloek Gelderſch Ridder dit werk aenſchouwende, ende ſich tot *Reynald* keerende zoude alſdoen gezeyd hebben: *Soo langh wy in drie verdeelde hoopen op den vyand aengingen, had ick groote hoop tot de overwinning, maer nu vrees ick een gewiſſe neder-lage.* De Brabander mede merkende zulx tot zijn merkelijk voordeel te dienen, heeft ſoo een aenſpraek tot de zyne gedaen: *Dat ſy nu dien vyand onder oogen zaegen, welken ſy zoo duckmaels hadden wt-gedaeght, en door den blooten ſchrick van hare wapenen op de vlucht geſaeght. Sy zouden zich te gemoet voeren, dat hun alleen hare dapperheyd wt den drucken wedernaer huys konde helpen, zonder dat ſy behoefden te ſchricken voor de menighte der vyanden, alzoo 'er geen dingh voor de deught was onwinbaer ofte geſlooten.* Als de leſte woorden waeren wt-geſprooken, heeft hy zijn volk aengeleyt.

57. In 't midden was een Heeren-wegh vol ſlijx en diepe modder-kuylen; ende met breede ſlooten (waer in het land-water zijn afvogt hadde) aen weder-zijden af-geſlooten. Voor die ſteegh bleeven de onſe ſtille ſtaen, op hoop van de Brabanders over te locken, ende hen, wanneer ſy in de kley ofte doornen zouden zijn verſtrickt, op 't lijf te vallen. Onder de voorſte Brabanders was een baſtaerd van de *Weſemaelen*, een zeer ſtout menſch, (gelijk gemeenlyken zulke quanten zijn) die over-luyd ſchreeuwende: *Luſtigh, Mackers: de over-winninge ú onſe, zoo wy alleen de ſteege konnen winnen*, te gelijk het leger dwars op den wegh heeft aengevoert. Doen is het gevecht en d'ernſt eerſt te deeg aengegaen. De Kolenaer, Lutzenburger, en *Reynald* te gader op den vyand aenſtootende, deeden een ſtorm van vooren, van afteren, van ter zijden, ende op hare macht ſteunende, beſtonden met een kleynen hoop een grooter aen te randſen. De Brabander was mede niet luy, ſoo met de zyne aen te maenen, als die geene te ontzetten die het te quaed hadden. In de eerſte vijf uyren ſtond de kans ſoo kamperlijk, dat men den winner ofte verlieſer niet en konde onder-ſcheyden. Dan ſoo haeſt het geruchte quam, dat *Berthout* Heer van Mechelen aen de zijd van den Hertog was getuymeld, en de Hertogh zelf, na 't verlieſen van zijn rijd-paerd, voet aen voet kanſſende ſijns leevens gevaer liep, is de ſtrijd heviger en heviger ende als op nieuws aengevangen. De Lutzenburger niet twijffelende aen de goede wt-komſt, ende met luſt bevangen om den Brabander te grijpen, zocht aen alle hoeken in te breeken, daer de Hertog in den meeſten nood was. De Brabanders dit ſiende, ende haer eygen leeven leeder hebbende dan dat van den Hertog, hebben met hunne lichaemen als een wagen-burgh om hem geſlaegen, ende geene quetſuyren ofte vermoeyenis gevoeld. Een yeder woelde om zeerſt; boven andere *Arnold Hof-ſtade* een Loevenaer, die aen zijn hanxt de ſpooren geevende, en door den dickſten hoop door-dringende, de felſte tegen-ſtreevers met een bijl in den neck neder-hackte, houdende niet op van houwen en kerven, eer hy den vyand allenxkens aen 't wijken hadde gebracht, ruyme ſtraet gemaekt, ende den Hertogh op een verſch paerd geholpen. Alſdoen is de Hertog met *Hof-ſtaden* en andere edelen ſterker op den Lutzenburger aengevallen, die deſen ſtorm niet konnende wtharden, het puyk van ſijne ridderſchap op de plaets liet ſitten. Grave *Henrick* zelf, omtrent ende

† Burungum *in Antonini Itinerario dicitur, ubi olim legionis ſeptimæ ala fuit. Ego* Cannas Gelrorum *non inſcitè appellem.*

ende voor wiens lijf veele dappere mannen als een borſt-weeringe hadden gemaekt, deed meer als gemeyne tegenweer. Maer na dat de vaen door den Brabander was genoomen, ende zijn paerd onder zijn lichaem gepriemd, is hy, doende al dat in zyne maght was om zijn vluchtigh leger op te houden, door *Walter van 't Biſdom* dood-geſteecken. Het zelve lot viel op Grave *Walter* ende *Willem* van Ardenne. De Lutzenburgers zulx ſiende begonnen te verflaeuwen ende zich alle aen 't loopen te geeven.

58. Aen een ander oord was *Walraem de la Roche*, na dat hy de Franſche ruytery moedelyken hadde beſtreeden, by kants met alle de zyne gevallen. De Graven van *S. Paul* en *Verſon* van daer ſcheydende, om de Brabanders, die, zoo zy meynden, van de Lutzenburgers overlaſt leeden, by te ſtaen, hebben de verſtroyde Lutzenburgers noch meer voort-gedreeven. De neder-ſlagh zoude alhier grooter zijn geweeſt, ten waere de Franſche, ſiende de Brabanders van verre met de Gelderſche en Kolenaers hand-gemeen, daer na toe waeren geſtreeken. 't En koſtede haer niet veel arbeyds, deſe alreeds afgeſloofde en aemachtige volken voort aen kant te helpen, zoo om dat de bende van de Maſenaers den Burg-grave van *Waſſenburg* ende Heer van *Hensberg* verradelyken begeevende, het leger van ter zijden hadde ontbloot, als mede vermits de Graeven van Loots en den Berge, die ſich tot noch toe niet en hadden gerept, den vyand verſch waeren in-gevallen. Zulx dat door de ſterke en ſteedſche ſtormen eerſt de Weſtfaelingen en daer na de Gelderſche de wijk kooſen, ende Biſſchop *Suffrid* geen ander wtvlucht ſiende zich vond genoodzaekt, aen *Vlarſon* over te geeven. Onder de gevangens waeren ook de Grave van der Mark, ende † *Adolf* van Naſſouw naderhand Roomſch Keyzer. Grave *Reynald* van Gelre, die zwaerlyken voor in zijn lichaem ende meeſt op het hoofd verwond was, ende niet te min over-beſig om het gantſche heyr in raek en in zyne geleederen te houden, zoo hy, nae 't verſtroyen van zijn volk, zocht te ontrijden, wierd door den Grave van *S. Paul* ingehaeld, ende voor den Hertogh gebracht. *Reynalds* zwaeger de Valkenburger, die in oorloghskunſt en kloek-moedigheyd niemand en week, ſchoon genoomen de Gelderſche en Kolenaers nu waeren geſlaegen, bezweek echter niet, de gantſche macht der vyanden alleen de borſt en ſtael te bieden. 't Gevecht hingh langh twijffelachtigh, tot dat hy zelve ten leſten door *Daniel* van Boekhold wierd gegreepen. Aen de zijd van *Reynald* en zyne mede-ſtanders zouden 1200. mannen zijn gebleeven, als mede des Biſſchops broeder *Henrick* van Weſterburg, hier onder gereekend 400. (andere zeggen 1000.) riddermaetige luyden. Boven alle wierd *Henrick* van Lutzenburg met zyne drie broederen beklaeghd, die vader was van den naderhand Keyſer *Henrick* den ſevenden. 't Beroemde geſlacht van de *Stavendriſkes* had 120. mannen tot deſen krijgh alleen wt-gelevert. De Opperſte van alle *Cuno Swabbe*, boven gemeld, had in 't byſonder *Herman Wittem* en *Malepart* met hun aenhangh wt-geeyſcht. Deſe wörſtelden met den anderen tot aen 't eynde van den dagh, in 't aenzien der Brabanders, na dat de grooſte troppen al waeren neder-gemaekt. Doch de *Stavendriſkens* zijn tot op drie nae alle op de plaetz mannelyken geſneuveld. *Cuno* ſiende de zyne in 't lijden had zich by tijds wech gepackt, om gevat zijnde zyne meyneed niet te bezuyren. 't Getal van de t'zamentlyke gevangens ſtaet niet begroot, dan dat het wild meer was dan de iaegers: hoewel eenige van 1000. gevangens vermelden. Van de Brabanders zijn alhier vermiſt *Berthout* Heer van Mechelen, die men onder de dooden niet en vernam, *Walter* van 't Biſdom, de Heer van Zuylen ofte Zoelen een Gelderſch-man, doch by den vyand dienende, ende *Arnolt Sellekan*, behalven 38. gemeene ſoldaeten. Het Slot *Woeringen* wierd wejnige daegen daer na aen den af-weeſigen Hertog (die om de gequetſte te doen verbinden op Kolen was verreyſd,) ofte (ſoo andere willen) al voor den ſlagh in handen geleverd, ende tot den onderſten voet af-gebrooken. De Limburgers nu geen Opper-hoofd ofte beſchermers vindende, zijn de over-winners mede gevolgd. Binnen de Stad wierd een ſterke bezettingh geleyd, ende *Herman Wittem*, een trouw dienſt-man van den Hertogh, gemaekt tot Burg-grave.

59. Deſe bloedige ſlagh op Bonifaes dagh voor-gevallen, in de welke 4000. mannen omtrent 20000. hebben over-wonnen, is van ons alſoo na-verteld volgens den inhoud meeſt van ſeeker geſchrift, waer in de Brabander nochtans al te zeer wt-kijkt: alzoo de inſteller niet alleen *Ian* Hertogh van Braband en Lotringen heemelhoog roemt, maer ook t'elkens van zyne ſlechte en des vyands geweldige macht vermaent; dat mede de Brabanders een heelen dagh af-geſloofd ende door wonden vermat, geene ververſſinge van volk konden hebben, de verwonde niet ter zijden draegen, ende de geleederen herſtellen, maer een yeder op zijn oude plaets hayr moſte laeten ofte hayr geeven; daer aen des vyands zijd om de menighte van volk d'een d'ander met gemack konde verpooſen, ende den vermoeyden aſem doen ſcheppen. Andere Schrijvers maeken de winſt ongelijk kleynder, verheffen boven alle andere de kloekheyd van den Heer van Arkel, verhaelen dat Grave *Reynald* de Stad Thienen gewapender hand had bemachtight en verwoeſt, ende met

† *Ick en kan niet voorby gaen de ongehoorde vryborſtigheyd van deze edele en recht-ſchaepene ziel, die ook het gantſche huys van Naſſouw met het moederlyke zogh ſchijnt in-gedronken te hebben. Adolf had vijf van de Brabandſche Overſte door zijn eygen hand neder-gevelt, dan wierd op 't leſt zelf gevat, voor den Hertog van Braband geſteld, ende, half wt ſpot, gevraeght, wie hy was? Ick ben, zeyde hy, de Grave van Naſſouw. Maer, ſprack Adolf wederom, wie bent ghy? Ick ben, andwoordede de ander, de Hertog van Braband, dien ghy met een hals-ſterke vyandſchap hebt vervolgt, ende vijf van de aller-beſte krijgs-helden af-geſlaegen. Doen zeyde Adolf: Ick verwondere my dat ghy ook mijn zwaerd zijt ontkoomen, 't welk ick op u hadde geſleepen, ende graeger was om u dan yemant van de andere te ontzielen. De Hertogh hoorende dit open-hertigh beſcheyd, daer zich menigh overwinner aen zoude geſtooten hebben, heeft hem niet alleen vrygelaeten, maer ook getracht door geſchenken in zijne vriendſchap in te kruypen. Waer wt wel is af te meeten, dat de Schrijver van dezen ſlagh dapper met ſpeck heeft geſchooten, ende de Brabanders veel meer dan vier van de Grooten ende 38. mannen van den gemeynen ſleur aen hun zijd hebben gemiſt. Want waer men houwt, daer vallen ſpaenders.*

met zyne Gelderſche in den eerſten allenthalven den meeſter maekte. Soo veel de gevangens belanght, zijn der ſelver veele, die 't met den Brabanders niet en hadden verkerft, om niet los gelaeten. *Reynald* wierd op het Slot Batterſen gegijzeld, ende by wtſpraek van den Biſſchop van Camerick gedwongen zijn recht op Limburg te verzweeren. *Virſon* ſchonk den Biſſchop van Kolen *Sifrid* aen *Adolf* van den Berge, die hem ſeven iaeren after een (andere ſeggen van een iaer) in hechtenis hield beſlooten. Daer na heeft 1289. *Walraven* Grave van Gulich de ſterke Veſtinge Zullich in 't land van Kolen verovert en geſlecht. Insgelijx deed de Grave van der Mark in 't gebied van Weſtfaelen. Maer *Walraven* van Valkenburg op dit iaer wt zyne banden raekende beſtond op nieuws eenige poorters van Limburg te te onder-taſten, ende een aenſlagh te brouwen, hoemen beſt den Stad-houder *Wittem* in ſchijn van vriendſchap wt ſijn Burght zoude locken, aengrijpen, ſijn volk wtiaegen, ende hem alſdan met zyne krijghs-macht op een beſtemden dagh in de Stad laeten. Dan alzoo het verraed wtbrack, heeft *Wittem* de quaed-rockeners niet alleen geſtraft, maer ook den Hertogh zoo ver bewoogen, dat hy *Walraem* in zyne Stad Valkenburgh ginghbelegeren. Het ſcheen alſdoen met hem gedaen, ten ware de Brabander op het voor-bidden van den Grave van Vlaenderen hem hadde verſchoont, na dat hy te voren een duyren eed had gezwooren van nu af ſich niet meer tegen 1290. den Hertog te ſullen vergrijpen. Op het volgende iaer is door tuſſchen-ſpreeken en 't † middelen van *Philips* Koning van Vrankrijk wt zyne Brabandſche boeyen verloſt *Reynald* van Gelre, mids af-ſtaende tot behoeve van den Hertogh, boven het land van Limburg, deſe vier Steeden, *Duyſburg*, *Waſſenburg*, *Hervy*, en *Spremont*. Doch vermits hy Waſſenburg voor 12000. mark zilvers aen den Biſſchop van Kolen had verzet, moeſte hy met een deſe los-penningen en de plaetz zelve aen den Hertogh over-leeveren. Eenige voegen hier by, hoe Hertogh *Ian* doen ter tijd aen den Grave van Gelre ten houwelijk heeft beſtadet *Margriet* dochter van *Guido* van Vlaenderen des Hertoghs ſchoon-vader, ende weduw van den nu over-leeden *Alexander*, zoon van *Alexander* den drieden Koning van Schotland, die daer nae moeder is geworden van verſcheyde kinderen. Maer wanneer hy ze te huys heeft gehaeld, kan ick beſcheydentlyken niet weeten, om dat het ſterf-iaer van zyne eerſte vrouw *Ermgard* van Limburg * niet zeeker en is.

* Sie op 't 1284.

60. Op den vierden van den Oogſt-maend heeft Keyſer *Rudolf* binnen Erfurt aen Grave *Reynald* zijn byſonder vriend van des Rijx wegen mildelyken geſchonken en toe-vertrouwd het opper-bewind ende gezagh over † Ooſt-vrieſland, zoo het doen van * 't Vlie af tot aen de * Eems lagh wtgebreyd, ende in zich de Grietmannyen van Ooſter-gouw en Weſter-gouw eygentlyken beſloot, wt-genoomen alleen Vrieſland over 't Vlie, 'twelk den Hollander langh te vooren was toe-gekend. De voor-waerden luyden; *dat hy wt des Keyſers naem aldaer ende zoo wijd des Rijx gerechtigheyd ſtreckte, niet alleen recht ſpreeken, wetten maeken, Rechters, Raods-heeren, en*

* Forum. † Emſis.

† *Pacis conditiones extant, Miræo teſte, apud Emund. Dinter. in miſcel. à Brabantiæ Hiſtoriâ.*

† *Vid. Pontan. pag.* 171.

ſchattingen na ſijn wel-gevallen ſtellen, maer ook hals-gericht mocht voeren, des lands in-komſten, mids aen 't Rijk reekening doende, in-beuren, ende voorts alles wat noodigh met volle macht verrichten. Alle wettelijke buyten-kanſen en ſteek-penningen waeren hem geſchonken: was ongehouden zijne bediening af te leggen, voor ende al-eer ſijn verſchot tot het weder-winnen ofte verbeeteren van Vrieſland aengeleyd, als mede de 4000. marken ſijn zilvers den Grave voor ſijne moeyten toe-geleyd, door hem of ſijne navolgers ten volſten waeren op-geleyd. Quam hy eenige landeryen ofte recken in Vrieſland onder 't Rijk niet behoorende daer na aen te koopen, die moght hy vry en onbeſpeerd beſitten. Deze gift is naer negen iaeren van des Keyſers zoon *Albert* vernieuwd. Omtrent deſen tijd heeft *Diderick* Grave van Kleeve tot voordeel van Grave *Floris* van Holland af-ſtand gedaen † van de Stad Heuſden en Altena, die te voren geſtaen hadden onder 't Graefſchap van Teyſterband. Ende alzoo *Reynalds* zuſter *Ermgard*, met *Diderick* in echt geleeft hebbende, al te vooren was over-leeden, heeft Keyſer *Rudolf* hem tot eene bed-genoot gegeeven zyne nicht *Margriet*, dochter van *Everhard* Grave van Habsburg, als mede van Rijx weegen het beſtuyr over *Deventer*, ende voor een ſeekere geld-ſchuld *Duysburg*. Welke overwijſing en pandſchap zyne nazaeten de Keyſeren *Adolf* en *Albert*, meer penningen van den Grave op-neemende, naderhand van waerden hielden. De Heer van Arkel heeft mede in die dagen den Grave van Holland tot een Leen-heer gemaekt van zyne Veſtinge Gorinchem. Daer na gaf de Keyſer binnen Ments aen *Reynald* een geweld-brief, om in den kringh 1291. van de Velouw, daer nu de vlecke *Staverden* ſtaet, een nieuwe Stad op te timmeren, aldaer onder zulke keuren als hem believen zouden, aen allerhande burgers en van allerhande ſtaet herbergh ende Stads-recht te verleenen, zoo zulx maer niet en geſchiede tot hinder van 't Rijk ofte des Rijx onderdaenen. Deſe vergunning is vier iaeren laeter door *Reynalds* neeve Keyſer *Adolf* op ‡ nieuws beveſtigd. Doen is mede tuſſchen de Harderwijkers en die van Deventer in vriendſchap geſleeten het verſchil over den Kotertol.

61. Na dood van *Rudolf*, is in 't begin van 't volgende iaer, door 't bekuypen meeſt van den 1292. Biſſchop van Ments, tot Frankfort voor Keyſer wt-geroepen *Adolf van Naſſouw*. De Brabanders hadden omtrent deſen tijd hun Heer tot verſoetinge van de vorige oorlogs-koſten in-gewillight het twintighſte deel van alle hunne in-komſten. Welke beleefdheyd den Hertogh dede zweeren, dat hy of zyne navolgers noyt in 't toekoemende zulke ſchattingen zouden in-voeren. Dit handveſt was beteykend van Keyſer *Adolf*, zijn zoon *Ian*, ende mede van onſen *Reynald*. Ondertuſſchen beval *Reynald*, op het aendrijven meeſt van zyne vrouw *Margriet*, binnen Zutphen

† *Dit moet met een koorneje zouts verſtaen worden. Niemand mach meer rechts aen een ander overzetten, dan hy zelf is hebbende, zeggen de rechtgeleerde.* Diderick *en had geen eygendom aen de Heerlijkheeden van Altena en Heuſden, dan alleen de bloote beleeninge, welke hy, zonder meer, aen den Hollander heeft geſchonken. Siet t'eyndens 't voorigh boek den Stam-boom van die van Heuſden.*

‡ *Vid. Pontan. pag.* 168.

voor

voor 't gezelſchap van de Predick-broeders een fraey Kloofter op te richten, 't welk al noch in weſen is. Seeker *Schrijver verteld, dat *Reynald* effen te vooren, wt toorn tegen den Biſſchop van Utrecht, die hem in de Velouw moeyten maekte, met branden zijn geheele Sticht had geſchonden, Amersfoord belegert, beſtormt, overweldight; en al wat hem beiegende in hevigheyd neder-gehouwen: ende dat hy, om deſe bloedſtorting te boeten, dit Geeſtelijk gebouw heeft doen opwerpen. Die van Nymegen op ende van
1293. Stilmans kerxken een Kloofter getimmert hebbende, wierden wt het Kloofter van Zutphen voorſien met geleerde en heylige mannen: met toevoeginge van woeningen en rijke renten, die met der Vorſten macht allenxkens zijn aengewaſſen. Na 't vonnis van Keyſer † *Adolf* ende de Rijx-ſtanden in den iaere 1293. te Norenbergh verzameld, is 'er op het begeeren van Grave *Reynald* vaſt geſteld; dat zoo 'er een eyland ofte middel-weerd op-koemt in den Rhijn ofte ander ſtroom in 't gebied van eenig Grave, die op dien ſtroom tollen en vry-geleyde ontfanght van wegen 't Rijk, de zelve weerd eer behoort aen 't Rijk ende aen den Grave, als aen andere, bezijden den oever van den ſtroom ge-erfde, eygenaers. *Sifrid*
1294. Opper-biſſchop van Kolen wt zyne ſeven-iaerige hechtenis geraekt zijnde, heeft aen *Reynald* tot een heelinge van zyne geleedene ſchaeden erffelyken vereert de dorpen van *Alderkerk* en *Nyerkerk*, ende daer behalven in een openen brief aen die van Nymegen dit voor-recht; *dat ſy om hunne ſchulden, hardneckigheyd, ofte andere niet dood-waerdige miſdaeden, den geeſtelijken ban niet en zouden zijn onder-worpen, begeerende, dat deſe ſijne keure (welke den burgeren voor deſen ook van den Ruwaerden en Ampt-luyden was vergund) als een onverbreekelijk beſluyt hen vorder plaets zoude hebben.* Een
1295. wijl daer na is door gedachten Biſſchop tegens beloften onverhoeds afterhaeld Grave *Adolf* van den Berge, die den gevangen Biſſchop te voren een merkelijk geld had af-gedwongen. *Sifrid* deſen ſpijt niet konnende op-eeten, voldeed zijn wrock en hooghmoed met een Turxe meer dan Chriſtelijke ſtraffe. Alſoo hy den Grave, zoo langh zijn leeven duyrde, naekt in een yſeren kouw met hoenigh beſmeerd gewoen was te ſteeken, ende alſoo den vliegen en byen ten roof te geeven. Ende hoewel de Grave een hoogen eed zwoer van alles dubbeld weder te willen geeven, kreegh hy echter geen anderen troost, dan dit vermeetel en duyvelſch beſcheyd: *Dat H. Peter de ſijne genoegh kende voeden, ende hy ſijne goederen geen gebreck en hadde: Hy wilde hem nu leeren, wat het voor eene zaek was, een Aertsbiſſchop zoo lang in de boeyen te houden.* Op deſen tijd is Waſſenburg, door dien de Grave van Gelre zijn woord niet na en quam, door *Ian*, *Ians* zoon,
1296. Hertogh van Braband ingenoomen, en tot een puyn-hoop gemaekt. In 't volgende iaer is Grave *Floris* door *Geeraert* van Velſen en zyne mede-plichters vermoord, en zijn zoon *Ian* in zyne plaets getreeden. Daerna onſtond 'er kraekeel tuſſchen *Reynald* ende zijn zuſterling *Diderick* van Cleeve over het Rijx-boſch, de in-komſten van den tol te Lobeek, ende de thienden van Huneven, welke den Kleevenaer tot een bruyds-gift waeren toe-geleyd. Doch alles wierd ver-

† *Refert V. Cl. Lamb. Goris Syndic. Neomag. Adverſ. Iur. Tract. 4. c. 23.*

geleeken, ende, tot meerder verzachtinge der gemoederen, *Reynalds* dochter *Margriet* (die doen by haer groot-vader *Guido* Grave van Vlaenderen te huys lagh) aen den iongen *Diderick* (die niet *Reynalds* zuſter maer *Margriet* van Habsburg tot een moeder had) ten houwelijk verloofd. *Arnolt* 1297.
van *Weſdorp* ofte *Wenſdorp*, bevel-hebber van het Ians Gaſt-huys tot Nymegen, heeft op deſen tijd aen *Reynald* en zyne erven geſchonken den *Nyenbeeker-weerd*, op de Velouw tuſſchen den Yſſel-ſtroom en Voorſt, met zijn Slot en aenkleeven. Deſe vereeringh is daer na voor haer aendeel geſterkt door *Henrick* van Rede, *Pelgrom* van Putten met zijn broeder *Henrick* van Keppel, als ook van *Albert* en *Arnolt* van Linden, ende de weduw van *Everhard* van Enghuyſen. *Geeraert* van Malderick wetlyke zoon van *Saffatin* wierd van Grave *Reynald* beleend in ſijn Slot Malderick. Gelijk ook *Walter* van Zinderen, ten over-ſtaen van *Henrick* van Lochem en *Winrick* van Weſenthorſt, in een brief betuyghde, vrouw † *Marie* van Gelre, dochter van *Otho* den drieden, ende naer allen ſchijn huyſvrouw van Grave *Adolf* van den Berge, te zullen laeten in 't vry gebruyk van de
1298. ſluyſe tegen over Endringen. Op het navolgende iaer heeft *Otho* knaep, Heer van Bueren met zijn zoon *Alard*, om over zeekere begaene miſdaed met *Reynald* te zoenen, ſijn Slot te Bueren den Grave t'eenemael in handen gegeeven; doch daer na, door het geduyrigh ſmeeken zyner vrienden, de Veſtinge wt genaden wederom te leen bekoemen, naer vorige hand-taſtinge, *dat hy ofte ſijne erven den Grave noyt daer wt zouden beoorlogen, ofte ſijne landen in eeniger wijſe krenken, dan hem alle gedienſtigheyd en trouwe betoonen, ende in quaede tijden het Slot voor hem open houden.*

62. Wanneer een weynigh te voren *Philips* Koningh van Vrankrijk een grooten rack van Vlaenderen had bemachtight, en Keyſer *Adolf* den mede-ſtander van Grave *Guido* daer na met geld om-gekoft, om Vlaenderen in den pekel te laeten, ende ook *Adolfs* benijder *Albert van Ooſtenrijk*, zoon van den iongſten Keyſer *Rudolf*, met geene mindere giften op-gerockend, om *Adolf* en de Duytſche werk te geeven, zijn op dien tijd 1299
veele Rijx-Vorſten den Ooſtenrijker mede gevallen tegen den Keyſer, wt zaek hy door geſchenken zyne bonds-vrienden ende beloften was af-geweeken. Zommige vertellen dit op eene andere wijze, dat te weeten Keyſer *Adolf* voor geld ende tot des Rijx oorboir gekoft hebbende Duringer-land van Hertog *Albert* van Duringen, die voor-had zijn eygen bloed daer van te berooven, hier over in den haet is geraekt van meeſt alle de Grooten van Duytſland, ende van zijn bitteren wan-gunner en hoofd-vyand *Albert* van Ooſtenrijk; ende dat wyders de Koning van Bohemen neffens de Vorſten van Ments, Saxen en Brandenburg, buyten toe-ſtemming en byweſen van hun andere mede-leeden, in een achter-baxe by-een-komſt tot Ments ('t welk te Frankfoort had moeten geſchieden) *Adolf* by zijn leeven en

† *Immers is ſy op 't dat iaer noch ongebonden geweeſt, alzoo het hand-veſt ſpreekt van* Domicella, *dat is,* Damoiſelle *ofte* Ionk-vrouw: *gelijk ſy mede in een brief van 't iaer* 1306. *Ionk-vrouw word geheeten, doen ſy al was over-leeden: zoo dat ſy waerſchijnlijken vryſter tot de leſte uyr is gebleeven, ende* Reynald *by geval twee zuſters van den zelven voor-naem heeft gehad.*

onver-

onverhoord wt zyn Keyſerlijk ampt hebben gezet. Aen de zijd van *Albert* ſtonden van de Nederlandſche Vorſten de Brabander, Lutzenburger, ende mede *Reynald* van Gelre, dien het buyten twijffel heeft verdrooten dat zijn ſchoon-vader *Guido* met zulke ſlinxe ſtreecken was omgeleyd, hoewel hy anders wegen zyne maeghſchap en menige weldaeden niet min aen *Adolf* was gehouden. *Albert* had omtrent 14000. mannen by een, ende *Adolf* niet veel weyniger. Als daer nae by Alſhem in 't gebied van Worms op den tweeden van de Hoymaend, (wezende den zelven dagh ende maend dat *Adolf* voor ſes iaeren Roomſch Koningh was ingehuld; als mede dat zijn waerde na-zaet Prins *Mauritz* 300. iaeren laeter dit leed en verwijt op eenen anderen *Albert van Ooſtenrijck* heeft gewrooken) beyde legers aen een rackten, is *Albert*, na † 't verſlaen van *Adolf*, hoewel in weder-wil van den Paus, alleen meeſter van 't veld en van de kroon geworden, die ook voort na zyne in-huldinge (om den Vrieſen, die zyn tegen-ſtreever in den voorigen ſlagh hadden geſtijfd, meerder trotz aen te doen) te Boppart aen den Rhijn volkoemelyken geſtand heeft gedaen de brieven, waer by zyn vader * eertijds den Grave van Gelre had gemachtight tot het bewind van Ooſt-Vrieſland.

1297.

1298.

* Sterf 't 1290.

† *Hoewel God (die door een rechtvaerdigh oordeel dickmaels veel toe-laet dat hy niet en gebied) den Keyzer deſe plaegh heeft t'huys gezonden, hebben doch eerlangh de verradelijke Raeden en af-vallige Vorſten die dit vuyr hadden geboet, op een ſchandelijker en ongenadiger wijze zijn geeſſel gevoeld. De Wraek-godin is haer alle met loode maer wiſſe ſchoeyen na-geſtapt, en heeft ze, tot zmaed en toon van de wereld, wt de wereld weghgehaelt. Een goede meniehte der vyanden zijn in de ſtrijd-baen met den neus in 't zand gevallen, en ge lijkerhand met Adolf na den hemel gevaeren. In 't bloed van Albert heeft zijn eygen bloed-vriend de handen gewaſſchen: Onſe Reinald is korts daer nae met krank-zinnigheyd geſlaegen, ende van zijn eygen kind tot een gevangen en Stads-kind gemaeckt: De Biſſchop van Ments ſtierf haeſtelijken in zijne ſtoel; die van Straesburg aen de wonde van eens been-hackers ſlacht-mes; de Grave van Leiningen aen een woedende ziekte, ende de overige zijn mede, zoo men zegt, door het bed-ſtroo gedroopen. Dit is een recht ſpiegel, om, in deſe om-gekeerde wereld, ſchrick en bleeke kaeken (want zulke quanten geen eerbaere bloos-verw konnen zetten, alſoo ſy geen ſchaemte ofte een droppel eerlijx bloeds in 't lijf en hebben) aen te iaegen zoodaene tuymel-geeſten en Knipperdollings broeders, die het voor een heyligh werk houden Gods Stad-houders en geſalfde (hoewel ſy 't zoo zeer op de zelve ofte haere vermeynde miſdaeden niet en hebben gelaeden, als wel op hare macht) niet alleen te beoorlogen en vaſt te zetten, maer ook, door een aerts-ſchelmſtuck tot een oneerlijken doot te verwijſen, ende haer onnozele nakoemelingen wt den ſtoel te ſtooten, om zelve daer op te gaen zitten. Ondertuſſchen moet de ſchamele Gemeynte dit mis-gelden; ende, in plaets van een wettigh Over-hooft te gehoorzaemen, neygen en zuchten onder het ſtrijtigh iock van honderd Bloed-honden en nieuwe Dwingelanden, die zich noch voor Chriſtenen, ende voor Chriſtenen van 't beſte ſtof derven wt-geeven. O cœlum, ô terrâ, ô maria Neptuni! Dan ick geeve hen te bedenken, of 't eroyt eenige Geſuyverde Chriſtenen aen zulke grouwelen plichtigh zijn geweeſt, en deſe helſche en Ieſuitiſche grond-regels hebben derven in druck brengen, die door veele geleerde * pennen worden geſtraft en wtgelacht: Dat alle volken zittende onder de Koninglijke heerſchappy, moeten en behooren, zoo haeſt ſy moegen, der zelver iock van den hals te werpen: ende dat alle macht over al oorſpronkelijk is by de Gemeente, ofte behoord te zijn, ende niet by de Koningen. Dan de meeſters, die deſe zoo botte a's ergerlijke Leeren leeren en onder 't volk ſtroyen, zijn hun meeſters te vroeg ontloopen, ende verdienen zelf de plack en hun eygen brieven op te eeten. Immers heeft de heylige en hoogh-verlichte ziel van Bartas van dit vergif niet zwanger gegaen, die in de Voor-reeden van zijne Iudith deſe woorden gebruykt:* Ceux la me font grand tort qui penſent, qu'en deſcrivant la cataſtrophe de ceſte hiſtoire vrayment tragique, ie me ſois rendu volontaire Avocat de ces eſprits broüillons & ſeditieux, qui, pour ſervir à leur paſſions, temerairement & d'un mouvement privé coniurent contre la vie des Princes, qui pour leur cruautez, exactions inſupportables, & des bordemens domeſtiques ſe ſont comme degradez du venerable & ſacré tiltre de royauté. Car tant s'en faut que i'eſtime que ceſt exemple & ſemblables doivent eſtre tirez en conſequence: que meſme ie me perſuade, que l'acte d'Ahod, de Iahel & de Iudith, (qui ſous couleur d'obeyſſance & pretexte d'amitié ietterent leurs mains vengereſſes ſur Eglon, Siſare & Holoferne) euſt eſté digne de cent potances, cent feux & cent roües, s'ils n'euſſent eſté peculierement choiſis de Dieu, pour deſlier les chaines & rompre les ceps qui tenoient le peuple Hebrieu en une ſervitude plus qu'Egyptienne, voire expreſſement appellez pour faire mourir ces Tyrans, d'vne mort autant ignominieuſe que leur vie avoit eſté meſchante & abominable. Il me ſuffira pour ce coup d'admonneſter le Lecteur, de n'attenter rien, ſans vne claire & indubitable vocation, ſur la vie de ceux que Dieu a elevez ſur nous. Et ſur tout de n'abuſer de l'hoſpitalité, amitié parentelle & autres ſaints liens, pour donner lieu a ces frenetiques opinions, & abolir une pretendue Tyrannie. *Ick zoude meer zeggen, dan de plaets en kan 't niet lijden. Wel eer is in Vrankrijk gedruckt ende op dien daer herdruckt een over-aerdigh boeckje geheeten* Satyre Menippée, *tegen den aenhangh van die van Guyſe ende de nieuwe in dat Koningrijk ingevoerde heerſchappy. Ick wenſchte dat dit een yegelijk in handen moght neemen, en aldaer, onder andere naemen, deſe oproer-ſtichters met levendige verwen ſien af-geſchilderd.*

* *Vid. Guliehm. Barcl. de Iur. regio. Grot. de Iur. bell. li. 1. Graſwink. de Iur. maieſt. alioſque plures.*

Na dat Grave *Ian* van Holland de laetſte van dien ſtam zonder eenige lijfs-erven was af-geſtorven, is het Graefſchap door een zijd-val gekoemen op zijn groot-oom *Ian van Henegouw*, zuſters zoon van wylen Keyſer *Willem*, ende voogd voor deſen van den over-leeden *Ian*. Dees heeft in den begin aen die van *Harderwijk* vry-geleyds brieven verleend, om onbeſpeerd in zyne landen te handelen, ter tijd toe anders by hem zoude zijn bevoolen. Omtrent den zelven tijd heeft *Marie* van Gelre binnen de Stad *Arnhem* een Gaſt-huys doen

bouwen, gevende daer toe hare hoeve met het huys daer op ſtaende, ende iaerlijx 160. Arnhemſche ponden: behalven noch een andere huyſinge met ſijn plaets, meulen, en toe-behoorte: nuds met haer broeder en biecht-vader *Henrick* het opſicht daer over behoudende; 't welk na beyder dood hun broeder Grave *Reynald* (die deſe gift doen van waerden hield) en zyne erven zoude toekomen. Gelijk mede Hertogh *Ian* van Braband en Lotringen zyne mildigheyd liet blyken, die eenige renten en goederen binnen de Velouw, welke *Reynald* van hem te leen hield, in 't geheel aen 't Kloofter van Velouwen wech ſchonk. Ick bevinde in zeeker hand-veſt aengeteykend ſchier alle zulke in-zaeten des lands van Utrecht, die den Grave van Gelre als Leen-heer erkenden. Voor aen ſtonden *Bernhard* van Dolre en Ruele, *Walter* van Amersfoord, en *Gijsbert* van Ruele, die wt het Brockweder-land beneeden Nuden en Bodegraven 100. ponden † penningen opbraghten. *Otho* van Rhijningens bruyk-weer lagh in de vlecke Langenbroek. Daer word ook vermaend van *Ian* van Loehorſt en zyne hof-ſtad Lochorſt by Amersfort, ende van zijn zoon, die aen *Reynald* den eygendom over-droegh van het goed Oedenhoven. Behalven deſe word gewagh gemaekt van *Alfrid* van Ulven, *Amelis* van Werden, *Geeraert Veen*, *Hubert Ewerdingen*, ende *Gijsbert* van Zuylen. Die van *Buſſingem* worden op-gehaeld als Smal-heeren van 't huys te Vyanen. *Hubert* van Vianen krijghs-man betuygde, dat het den Grave vry-ſtond zyne wooningen
1300. ofte erven van Laxmond en Odilum voor 1000. ponden t'allen tijden te loſſen. *Rudolf* van Ripperſcheyd ontfing van *Reynald* te leen het huys te
1301. Milendonk met zyne gerechtigheyd. Daer nae heeft *Everhard* van Randwijk een Gelderſchman, zonder tegen-ſpreeken van *Reynald*, den Grave van Holland tot een Schuts-heer geſtelt zoo van hem zelf, als van zyne erf-goederen Mellingum en Randwijk in de Over-Betouwe. Gelijk ook tot dien opſichte, zoo 't ſchijnt, die van Randwijk de Hollanders zedert ten dienſte hebben geſtaen, zonderling in den iaere 1418. wanneer de Grave van Holland *Ian* van Beyeren die van Gorichem den oorlog aendeed.

63. Als in Holland voor deſen Heer *Ian* van Reneſſe van de quaede klappers was beteegen tegen Grave *Ian* gevaerlyke aenſlagen geſmeed te hebben, is hy hier over wt Holland en Zeeland
*Schaldia en van zyne goederen in 't land van * Schouwen niet alleen verſtooten, maer ook ſijn huys Moormont, by Renes in Zeeland, tot den grond af-geworpen. *Renes* een verre-ziend man, over dit ongelijk aen 't hert getroffen, verſocht van Keyſer *Albert* by ſtand tegen allen over-laſt. Daer na is *Albert*, na dat Grave *Ian* korts te voren de wereld had geruymt, met een degelijk leger naer Nymegen af-gedaeld, om het Graefſchap van Holland tot onderdanigheyd van 't Rijk te dwingen. Grave *Ian* van Henegouw met een wel-geſtelde vloote hem beiegenende, heeft niet wijd van Nymegen omtrent het dorp ‡ *Buynſweerd* op den Wael-ſtroom zyne ankers wtgeworpen. Dan de Keyſer zich laetende in-neemen dat men na zijn leeven ſtond, is wederom te rugge naer Kranenburgh geweeken. Eyndelyken heeft *Wichbald* Biſſchop van Kolen de zaek zoo ver gebraght, dat de Henegouwer, onder eed van manſchap en trouw, Holland van 't Rijk te leen zoude beſitten. Naderhand is 'er tuſſchen *Philips* Koningh van Vrankrijk en Grave *Guido* van Vlaenderen een vinnige ende voor al denkwaerdige † krijgh, die veele duyſend menſchen heeft wech gerucht, ontſtaen; waer in Grave *Reynald* ſijn ſchoonvader *Guido* met zijn en zyner onderſaeten lichaemen trouwhertelyken heeft beſchut en by-geſtaen, ſonderling wanneer Koning *Philips* na een zorgelyke quetſuyre gedwongen wierd van zyn paerd af te klimmen. Gelijk hem mede de hand leenden zyne nabuyren *Ian* Heer van Kuyk, de Burg-grave van Borne, *Ian* van Gameren, en *Will.* van Gulich, die (neffens *Philips*, *Ian*, en *Guido*, wt welker zuſter hy was geboren) het Veld-heerſchap voerende, daer na in een ſlagh is gebleeven. Ondertuſſchen was *Reynald* by huys beſigh, om door 't weech neemen van alle zwaerigheeden zyne onderſaeten te williger te maeken. Ende na-
1305. demael hy aen die van *Harderwijk* zijn recht, wegen de wtdeylinge van den tel-viſch, hadde geſchonken, beloofden die van de Stad wederom, *zoo wanneer ende zoo lang de Grave ofte ſijn na-zaet tegen den vyand te velde lagh, drie karren van ſes paerden getrocken, gelaeden met zeeker geſlachte van viſch, ofte, zoo die niet en was te bekoemen, met andere viſſchen, aen hem week op week te zullen verſchaffen, gelijk mede alle ſes weeken een gerichte van viſch, indien de Grave zich tot Harderwijk verhield.* Alzoo Grave * *Everhard* van der Mark het huys * Sint q'n
1304. te Bredevoort bleef bezitten, heeft op deſen tijd laer 1296.
Wichbold van Holte Biſſchop te Kolen, wiens zuſter getrouwd zat met *Herman* van Loen Heer van Bredevoort, een legerken verſameld, ende daer mede na Dorſten treckende, eyndelyken eene wapen-ruſt met *Everhard* geſlooten, welke echter daer na tot een nieuwen oorlogh is wt-geborſten. De Hertogh van Braband heeft daer na beveſtight de vrydommen, aen die van *Herwarden* in voor-tyden vergund, ende 't geen van henluyden op zyn naem was verkoft. Deſe vryheeden zyn naderhand, als die van *Herwarden* ſich by 't vordere lichaem van Gelderland hadden gevoeght, door onſe Vorſten bekrachtighd, die van een Schepen-ſtoel en Haym-raeden van *Herwarden* gedenken. Door aenmaenen en op koſten van den Hertogh is mede tuſſchen Zandijk en Thiel een dijk geleyd, welkers op-maeken en onderhoud hy tot zyne laſten nam. Doen is mede toe-gewijd ende met treffelyke in-komſten verforghd de groote kerk binnen Bommel, door de achtbaere Heeren *Geeraert* van Naſſouw Schatmeeſter van de kerk tot Utrecht, *Bernhard* van Vueren Domheer aldaer, en den Opper-decken en kerken-voogd van Thiel, wiens naem word verſweegen. Op 't volgende iaer is de Veſtinge
1305. Thiel tegen de dagelijxe moedwillen van de Gelderſche kneevelaers, door de burgery rond-om bemuyrd. Op dit iaer zoude * *Everhard* van der * Reim
Mark door den ouden *Reynald* zyn geroepen tot Teſtmach.
de vooghdy zyner landen, ende daer in hebben pag. 240.
volhard tot den iaere 1308. wanneer hy is geſtorven ende te Frundeberg begraeven.

† Yeder pond kleyne penningen beliep in die tijden omtrent dertien van onſe duyten, ofte 26. van onſe penningen.

‡ 't Is dan een taſtelijke mis-ſlagh van den Heer Buchel, meynende dat men voor Buynſweerd albier behoord te ſchrijven Bomelſweerd.

† *Latè de hoc bello Pontan. pag.* 173. *& aliquot ſeqq. nos brevitati ſtudemus.*

64. *Reynalds*

64. *Reynalds* yver is allenxkens hooger geſteygerd, die doen ter tijd een over-cierlijk Gaſthuys, genaemd *Gods-weerd* op de Velouw, voor de arme wiehten liet op-richten, *geevende daer toe alle zijne groove en ſmalle, oude en nieuwe thienden, om daer wt dagh voor dagh zoo veele broodan, zoo veele viſſen, ofte daer voor zoo veel gelds tot aelmiſſen wt te reyken. Op het vier-feeſt van ons Heeren Avond-mael zoud de Grave met eygene handen waſſchen ofte, by belet, door een van ſijne krijghs-knechten doen waſſchen de voeten van veertigh armen van de allergebreeckelijxte; daer na een yeder van hoofd tot den voeten kleeden met nieuwe zoolen, kouſſen, hembd, broek, tabbaerd, en kappen; daer behalven de voorzeyde armen in ſijn huys 's middaghs het eerſte gerichte ſelf op-diſſen, des avonds doen voorſien van bedden, ende 's anderen daeghs zijnde den Goeden Vrydag elk van hun een goud-gulden toe-tellen. Op dien dagh zouden ook de overige armen, van den Grave, zijne krijghs-luyden, ofte Prieſteren om Gods willegeld ofte mond-koſt genieten. De Op-ſiender van 't Gaſthuys, die een nood-hulper ende een knecht dan geene paerden moght houden, kreeg laſt, de gekleede armen die haer zelve niet konden bedruypen, van alle behoeften te verſorgen, de melaetſche, onnooſele, ende andere bedleegerige op bequaeme plaetſen te beſtaeden en onderhouden, tot den tijd van de genaeſinge ofte leſte uyre haers leevens. Dit en andere daer onder behoorende Gods-huyſen waeren geheuden, den Grave of zijne na-zaeten eens des iaers voor een eenige nacht ende dagh alle nood-durft te handreyken, ende in val van langer verblijf, alleen bloote wooningen, bedden, ſtroy, en huys-raed. Soo de thienden en andere giften, die het Gaſt-huys noch moghten aenkoemen, de wt-gift te boven gingen, zouden ook aen andere buyten-armen aldaer gerack en onderhoud, ende op de naeſte plaetſen Gods-huyskens worden gegeeven. De Gaſthuys-meeſter moeſt alle iaeren aen den Grave ofte yemand van ſijnent weegen reekening doen van ſijn ontfangh en verſchot, ſonder de goederen te moegen verweenden ofte verhandelen, dan met vollen laſt van den Grave, die het recht van eygendom en beſchermínge wel duydelijken aen hem behield.* Het opſchrift op de rugge van deſen brief geeft te kennen, *dat dit was de weerſte wille des Graef-ſchaps Gelre van het Cathaijnen † Gaſthuys tot Arnhem.*

1306. Eenige maenden laeter is by *Reynald*; ten overſtaen zoo van den Abt en Geeſtelijkheyd van Prummen, als van de Stad van *Arnhem* beſlooten, * In 't jaer 1299. *dat het Gaſt-huys door Iofvrouwe* * *Marie, zuſter van den Grave, binnen Arnhem doen ſtichten, een en 't ſelve Gaſthuys zoude weſen met* Gods-weerd, *ende alle goederen daer toe gegeeven onder Gods-weerd behooren; dat mede des Graves nakoemelingen, zoo 't eenigen tijden in armoede moghten vervallen, als mede de poorters van Arnhem, die het have niet met open hadden verquiſt, aldaer onbeſorghde koſt zouden eeten.* Het Gaſt-huys van Hattem, de *Godsbergh* genoemd, waer over het hooge opſicht den Grave mede toequam, is van gelyken onder *Godsweerd* en die van *Arnhem* geſteld, die aldaer wetten en dienaers moghten zetten na hunne geliefte.

1308. 65. Na dat Keyſer *Albert* by Rhijnfelden van ſijn neeve, wiens landeryen hy hadde veroovert, door lagen was om-gebracht, is van de Duytſche Vorſten, in weder-wil van Koningh *Philips* van Vrankrijk, die grooten weer dede om de kroon te hebben, tot Keyſer in-gewilligh Grave *Henrick* van Lutzenburgh de bloed-verwand van onſen *Reynald*, die op des ſelfs blyde in-komſt tot Aken onder andere Grooten zich mede liet vinden. Op dit iaer is mede geſtorven Heer *Ian* van Kuyk, een man van kenbaere vroomigheyd, ende die ſoo in de Gelderſche als Vlaemſche oorlogen goede dienſten hadde gedaen, afterlaetende tot ſijn zoon en navolger *Ian. Reynald* verworf naderhand van *Henrick* 1310. den ſevenden een byſonder voor-recht, *dat te weeten wt Gelderland geen beroep plaets zoude hebben aen 't Keyſerlijke Hof van Spier, ten ware de Grave ofte ſijne Richters weygerden den dinghs-luyden recht te laeten ervaeren.* Te Colmar zijn mede brieven af-gegaen, *dat Reynald op ſijne koſten, zoo voor den wegh-vaerdigen man als om packen over te voeren, dwars door de Betouwe een Kaſijk moght doen leggen, ende daer bezijden een grifte maeken, waer door Arnhem en Nymegen malkanderen zoo te voet als met ſchuyten konden bereyken, ende tot verſoetinge van ſijne onkoſten de reyſenden luyden een maetigen tol af-eyſſchen.* Eyndelyken is de Keyſer, wt krachte van zyne beloften aen den Paus gedaen, naer Italien verreyſd, om het heele Rijk, 'twelk door de zydigheeden van de Guelfianen en Gibellijnen was beſmet, in ruſte en dwang te brengen. Onder andere Duytſche Vorſten was *Reynald* van Gelre den Keyſer op zijn tocht mede gevolghd. Die van *Turin*, *Villa nova d'Aſty*, ende daer na de Steeden van Lombardyen ſtelden ſich onder *Henrix* gehoorſaemheyd, die de yſere kroon te Milanen heeft op-gezet, ende mede van andere Landſchappen veel gelds te geef bekoemen. Als *Reynald* laetende den Keyſer in Italien wederom na huys keerde, is over de Velouw, (welke, als meermaels verhaeld, een leen van Utrecht ende een onder-leen was van Braband) binnen *Arnhem* tuſſchen *Guido* Biſſchop van Utrecht en *Reynald* van Gelre, om alle knibbeling en mis-verſtanden af te ſnijden, eens voor al over-gekoemen, *dat de Gelderſche Graven van nu voortaen de Velouw, ende alle 't geen waer in ſy beleend waeren, niet van den Brabander (die wt enkel waen en laetdunkendheyd na verſcheyde aenmaeningen had verſtoft nieuwe verly-brieven van den Biſſchop als na eſten wt-geever te leen zouden ontfangen.* Deſe handeling is geſchied in 't by-weeſen onder andere van de Heeren van Bronkhorſt, Wiſch, en Batenburg.

† *Vid. Pontan. pag. 190. & ſeqq. ubi contraria diluit.*

66. *Reynald* deed in deeſe rijden, by opene 1312. brieven te Brummen vervaerdigd, een yegelijk weeten, *dat niet tegenſtaende by den Rijx-Vorſten te Spier eenhelligh lijken was beſlooten, dat geen Vorſt aen eenige vlecken ofte Steeden voor-rechten en vryheeden moght toe-laeten, zonder toeſtaen des Koninx, in wiens bedijf die waeren geleegen, ende daerom geen kracht konden hebben ſijne en ſijner voor-zaeten gunſten, van dat in 't byſonder de Zutphenaers te Lobeek tol-vry zouden weeſen, om dat daer door het leen tot des Rijx nadeel wierde verminderd; de Keyſer echter voor aengenaem ende voor goed hield deſe ende alle voorgaende vrydommen, ende hem met ſijne na-zaten volle maght gaf, om vryelijken al 't geen hen billijk zoude dunken wt te voeren: tollen, iaer- en weekmarkten in te voeren: wt krachte van welke vergunninge hy nu beveſtighde zoodaene voor-baeten, als by ſijn vader* Otho *in den iaere 1233. aen die van Arnhem waeren gegeeven, dat hy te weeten de gedachte Stad, ſoo wel als Zutphen, voor een vrye Stad hield, daer hy buyten believen van de borgery geene ſchattingen moght op-ſtellen, noch tollen ofte anderen*

onraed in ſijne Graefſchap den poorters af-vorderen. Hy zoude haer een Raed beſtaende in twaelf Schepenen moegen verkieſen, die de Zutphenſche keuren nae den inhoud zouden after-volgen, voor-behoudens alleen de baeten van den Gerichte voor ſijn Richter, die echter buyten Schepenen voorgaende vonnis niet en vermoght. Geen inwoonder ſtond het toe, ſijn vermeynd recht met het rappier, maer alleen voor de banken wettelijken te vervolgen. By't af-ſterven van wtlanders, van wat ſtand ſy ook waeren, die, zoo veel den Raed konde blijken, noch ouders noch heeren in 't leeven hadden, zouden de Schepenen hunne nalaetenſchap een iaer ende ſes weeken onderhouden: zoo binnen 's iaers noch Heer noch erfgenaem ſich aengaf, moght de Grave de erffenis aenvaerden. De ſcheepen van boven ofte beneeden aldaer aenleggende, ende haer ouden wegh inſtaende, ſonder voorby te zeylen, zouden geen tol ſchuldigh zijn. Reynald zyne handen leggende op de over-blijffelen der heyligen, heeft deſe beloften en vryheeden met eede geſterkt, neffens de onder-geſchreevene edelen, *Herman* van Lohen, *Henrick* van Kuyk, † *Henrick* van Cloute, *Giſelbert* Heer van Bronkhorſt, de broeders van Rhede, *Geeraert* van Oye, *Floris* van Batenburgh: en deeſe des Graves dienaers, *Chriſtiaen* met ſijn zoon *Iacob* van Arnhem, *Helbert* en *Arnold* van Dolre, *Iacob* van Driele, *Henrick* van Langerache, *Arnolt* Klerk, *Reyner* van Meynerſdijk, *Willem* van Benthem, *Gerlaek* Snoek, *Gijsbert* van Stochoven, *Henrick* van Helberge, *Dirk Doys*, en andere meer. In tegenwoordigheyd van de getuygen *Arnolt* van Walhem, *Henrick* van den Berge, *Koenraed* van Elten. De aengetogene geweld-brief is van Grave *Reynald* te Bruymen beveſtighd, ten overſtaen van *Diderick* gezeyd *Loyff* van Heuvel Grave van Heylheraede, *Steven* Heer van Wiſche, als mede van de Heeren *Diderick* van Byland, *Walter* van Keppel, en *Baudechin* van Aveſaet, krijghs-luyden, die doen mede als getuygen zijn geroepen over dien brief, waer by *Reynald* de burgers van *Arnhem* ſtijft * in de vryheyd van den tol te Lobeek. In die dagen gaf *Reynald* aen zyne Stad Lochem machr, om markten te houden.

* *Siet op het iaer* 1272.

67. Daer na ſprack de Grave van Gelre als verkooze ſcheyds-man een vonnis tuſſchen de Heeren *Steven* van Wiſch en *Walter* van Keppel, beyde knaepen, aengaende het houwelijx goed, 't welk de een ſijn zoon en d'ander zyne dochter zoude mede geeven. *Reynald* zorgh draegende voor * *Gods-weerd*, heeft dieſhalven en mede om de kerk te voorſien die dicht by 't zelve Gaſthuys wierd getimmerd, den Deken en Dom-heeren van Zutphen naer Arnhem ontbooden, die hier over aen zyne Pauſelyke heyligheyd oorlof verſochten, om hun plaets, dienſten en ‡ metten te Zutphen door andere te moegen waer neemen. In 't volgende iaer gaf hy op nieuws 1000. ponden tot *Gods-weerd*, ende tot het Gaſthuys, door hem en zyne zuſter binnen Arnhem geſticht, iaerlijx 500. ponden peanningen, wt zyne goederen te Zevenaer: 't geen hier aen te kort ſchoot zoude men vervullen wt het *Vry-geld* en *Vager-geld*, 't welk iaerlijx in de Lente en herfſt wierd in-gemaend over de Velouw, als ook op ſijn cijns-recht by Ermole, en zyne Grutte by Harderwich. Van deze 1000. ponden zouden tot een armengifte iaerlijx af-gaen 200. ponden aen de Minne-broeders van *Gods-weerd*, daer hy verſocht begraeven te worden, 50. ponden aen de Minne-broeders van Kolen, 30. aen die van Nuys, en 20. aen die van Harderwijk. Deſe brief betuyght baer-blijkelyken, dat het Gaſt-huys *Gods-weerd* binnen * *Arnhem* en in de Velouw heeft geſtaen, ende niet in 't Boemeler dorp nu *'s Heeren-weerd* geheeten, gelijk eenige buyten de waerheyd gevoelen. *Reynald* heeft ook door een eynd-oordeel befliſt het verſchil tuſſchen hem en *Boſinchem*, grond-heer van Kuylenburg, over eenige plaetzen by *Marien-weerd* en *Laxmeer* geleegen. Na dat Keyſer *Henrick* de ſevende te * *Bonvento* in Italien door een vergiftighd mis-brood van een Bernardijner Monick eerlooſelyken was van zijd geholpen, is eyndelyken behalven *Lodewijk* van Beyeren, *Alberts* zoon *Frederick* van Ooſtenrijk tot Keyſer ingewilligh, en door deſe tweezijdigheyd geheel Duytſchland in roeren geraekt. *Frederick* wierd te Bon, en *Lodewijk*, die de meeſte ſtemmen hadde, te *Aken* gekroond. Tegen *Lodewijk* waeren eerſt gekant de Graven *Engelb.* van der Mark, *Adolf* van den Berge, *Diderick* van Cleeve, *Geeraert* van Gulich, *Willem* van Holland, en mede *Reynald* van Gelre, die hem naderhand toevallende veele weldaeden daer voor verworven. In deſe dagen is de zwaerigheyd tuſſchen Grave *Reynald* en *Aland* van Bueren over de gerechtigheyd van eenige landeryen tuſſchen Beeſd en Tachtſluyſen door *Reynald* in der minne gemiddeld. *Hubert* van Kulenburg *Ians* zoon heeft in plaetſe van 80. ponden kleyne penningen van Grave *Reynald* vier hof-ſteeden te pande ontfangen. Daer na is 'er een af-ſchouwelyke ſterſterre aen den heemel verſcheenen, die van den eerſten Mey-dagh af tien heele maenden ten toon ſtaende, de bange tijden en ongehoorde dierte heeft voor-bedruyd, die de Gelderſche en hunne nabuyren heeft getroffen. Waer op ſoo een verſlindend peſt-vyer is gevolghd, dat by kants het derde deel der menſchen tuſſchen de Schelde en Elve ende door gants Chriſtenrijk is verſmacht. De Grave van Gelre by de 300. ponden Tours te goed hebbende aen *Lodewijk* Koning van Vrankrijk, heeft alle dat geld aen de Geeſtelijkheyd, ſchool-meeſters, en gebreckelyke klerken wtgedeylt, met beloften, zoo verre hy ofte de zyne deſe penningen tot hun eygen voordeel aenleyden en de Koning zyne handen toe-ſloot, wt zyne andere goederen zoo veel daer by te zullen leggen.

* *Vid. Panvin. pag.* 196.

* *Bonvenum.*

1314

1315.

68. Voor ofte na dien tijd immers op ditiaer had *Otho* Heer van Bueren, die ſich doen in Gelderland op-hield, aen den vierſchaer van Hertogh *Ian* van Braband klachtelyken vertoont, dat het verdragh door des Hertoghs voor-ouderen met zijn wylen vader geſlooten niet te deegen wierd aftervolghd. Maer van den Raed wat onheuſſelyken beiegend ende eenighſins te loore geſteld zijnde, ging van daer met een onſtuymigh gemoed naer huys, en quam daer na, om zijn leed te wreeken, met volk van oorlog *Thiel*, doen een Brabandſche Stad, beſpringen. Na 't verſlaen van de burgery, die om hem af te weeren was wtgevallen,

1316.

* *Siet op het iaer* 1305.

1313.

† *Deſe naem is in Gelderland onbekend. Andere die dit hand-veſt voort-brengen leeſen* Henrick *van den Berg en* Adam *ſijn zoon. Schrijven ook in plaets van* Rhede, Rhoeden, *ende voor* Geeraert *van Oy*, Gijsbert. *De vordere namen ſtellen ſy dus:* Heilbert *Oichen*, Henrick *van Langemantier*, Reiner *van Monſwick*, Willem *van Benting*, Gijsb. *van Rothaven.*

‡ *Horæ Canonicæ, uti vocant.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

gevallen, heeft hy met de verſtroyde te gelijk in de Stad gedrongen, ende een heerlijke plunderagie van daer mede geſleept. De Hertogh dit wijs wordende beſloot deſe moedwille te ſtraffen. Dan wegen zyne iongheyd waeren de Standen wat traegh in het toereyden, ook eenſdeels beducht den Grave van Holland op den hals te haelen, met wiens baſtaerd-dochter *Otho* was getrouwd. Op 't leſt heeft men te Hooghſtraeten hier over een dagh-vaerd aengeleyd, daer in 't by-weeſen der Graven van Holland en Gelre de zaek zoo verre is gedreeven, dat *Otho* by den Brabander in gijzeling zoude blijven, ter tijd toe hy alle de ſchaede had geboet. Doch op beyder Graven verſoek is *Otho* binnen kort weder om niet los gelaeten, onaengeſien de Brabanders ſich zeer belgden, dat zoo een zwaere miſdaed ongewrooken was gebleeven. Ten dien tijde heeft *Reynald* met *Herman Monick* burger van Hueſſen een beſteck gemaekt, ende hem beleend in zeekere zyne huyſinge aldaer ſtaende, by de Minnebroeders, *mids dat* Monick *en ſijne erven den Grave of ſijne na-zaeten aldaer vertuckende, met ſtallen voor de paerden, als ook met kelders, kameren, bedden, en linnewaet voor ſijn gezelſchap zouden verzorgen, ende het huys gelas-wand- en doeken-dicht onderhouden.* Op *Denijs* dagh is een verlegginge geſchied van de hoofd-kerk te *Thiel*, ende op den aenvolgenden Sondagh de inleydinge van des ſelfs Dom-heeren in de Stad *Arnhem*, ende zulx om den onlijdelyken over-moed en ſpijt die de burgers hen aendeeden. Gelijk mede *Reynald* wt de vlecke *Doyeweert* een ſtuck van ons Heeren Kruys naer *Arnhem* liet verbrengen, ende den Dom-heeren vier iaerlijxe ponden Tours toekoemen wt de thienden van Ravenſwaey. De Griet-mannen en Richters van *Franeker-deel*, *Wenbreyden*, en *Wildingen* in Vrieſland, lieten op deſen tijd den Schoutet en Schepenen van *Harderwijk* weeten, hoe ſy tot weder-zijdſche bevreedinge der gemoederen den poorteren van *Harderwijk* hadden toe-gelaeten, om vryelijken in hunne geweſten te handelen, ende met vry-geleyde wederom af te trecken. In die dagen zijn tuſſchen den Grave ende den adel verſcheyde brieven gewiſſeld. *Geeraert Middagh* betuygde, van *Reynald* te leen te hebben verheft zijn huys te Middachten met ſijn vloer, graften, en ander toebehoorten Zutphenſchen rechten. De Grave beloofde mede aen Ridder *Herborn* van Arkel 600. ponden Tours, waer voor hy te leen zoude ontfangen zeekere have-zaeten en erven in zyne Graefſchap geleegen. *Hubert* van Kulenburgh gezeyd *Schenk* heeft den Grave mede op-gedraegen een Broek-land by *Laxmeer* en *Marienweerd*. *Erick* de ſevende, Koning van Denemarken en Slavonien heeft aen de Harderwijkers, wt liefde van zijn bloed-verwant en lieven vriend *Reynald* van Gelre, een macht-brief verleent, om met koggen zyne landſchappen te beſoeken, daer nevens veele vryheeden, ende in 't byſonder een ruyme en vrye plaets in de markten van *Schonoer*.

1316. 69. Na de zmet-ziekte en grooten hongersnood van 't vergangen iaer zijn 'er andere inwendige zwaerigheeden op-gekoemen, die den Vorſt tegen ſijn eygen bloed en Raeden hebben verbitterd, ende hem by leevenden lijve als van het menſchelyke gezelſchap tot zijn ſterf-dagh toe af-gezonderd. Die van Nymegen lieten hem toe-koemen op *Alder Heyligen* een beknoopt maer ſcherp briefken, in 't welke ſy zich verklaerden *t'eenemael ontſlaegen van den eed, waer mede hy aen 't Rijk van Nymegen was verbonden, ende van nu af onder ſijn gebied ofte beſchuttinge niet langer te willen zitten, bedankende op 't leſte ſijne Genaede van ſijne voorige regeeringe en getrouwigheyd:* zonder eenige vordere redenen by te brengen: als of het genoegh ware, wettelyke Land-Vorſten met bloote woorden en buyten wettelyke oorzaeken wt den ſtoel te ſtooten, ende het al-gemeyn volker-recht met een natten vinger wt te wiſſen. Ick vind een 1317.
hand-veſt van den iongen *Reynald*, die doen noch verdecktelyken ſijn vader tegen-ſtond, waer by hy zoo voor zich zelf, als van wegen de Steeden *Nymegen*, *Zuetveene*, *Ruermond*, *Emmerick* en *Doesburg* bekent, aen zeekere taefel-houders ſchuldig te zijn 8000. ponden, onder zeekering van tegen 't naeſte iaer 2000. ponden af te loſſen, ende de overtuchtige in drie naeſt-komſtige iaeren. Deſe ſchuld-kennis was geteykend by de Heeren *Geeraert* van Horne, *Peter* van Lecke, *Willem* van Mille, *Walter* van Keppele, *Henrick* van Gennepe, *Iacob* van Mirlaer, *Ian* van Keſſel, *Willem* van Swalmen krijghs-luyden; *Willem* van Bronkhorſt Heer van Batenburgh, *Otho* Heer van Buyren, *Iacob* Heer van Nordeloys, *Ian* van Bylant, *Geeraert* van Waerdenbergh, behalven de gezworene Schepenen, Borgemeeſteren, en gantſche Vroedſchap van de boven-ſtaende Steeden. Alſdoen is aen die van Nymegen, 'k en kan niet vermoeden wt wat oorzaek, een wapenbeſtand vergund van den Raed te * Cobelents; * *Conſluentes.*
zullende ſoo langh duyren, tot dat het een maend te voren was op-gekondighd. Onder andere heeft *Herbern* van Arkel aen Grave *Reynald* verſcheyde have-zaeten geleegen in de vlecke *Briel*, ende noch in een onderſcheyden brief ſijn Slot met zyne onder-hoorige margen-taelen op-gedraegen, ende van hem op Leen-rechten van *Gods-weerd* wederom ontfangen. De Grave verkoft ook aen Heer *Geeraert* van Voorne den tol van Zulichem. De koop-brief was beteykend by *Reynald* van Gelre, *Willem* van Holland, en *Ian* van Henegouw Heer van Beaumont. Op 't
naeſte iaer zijnde het 48e. van *Reynalds* heer- 1318.
ſchappy begon ſijn zoon *Reynald*, ofte wt verdriet van zijns vaders langh leeven, ofte op het aenſtooken van zommige Grooten, verſoeyelyke aenſlaegen te brouwen, terwijl de vader binnen *Arnhem* bed-legergh ſich zelf niet en konde verdedigen, treckende aen zyne zijd de boven-genoemde Steeden; wtgezonderd alleen die van *Arnhem*, die den onſchuldigen Grave als hun vader met alle zorghvuldigheyd koeſterende, door den goed-aerdigen Vorſt met waerdigen dank en belooninge wierden betaeld. Want hy in een gezegelden brief de burgers van *Arnhem* en die van *Gods-weerd* heeft vry-geſproken *van zoodaenige beede, als de andere Steeden en landzaeten moeſten op-brengen tot af-doeninge van ſijne ende ſijns zoons ſchulden, behalven ook van alle andere toekoemende beeden, wt-genoomen alzulke, waer toe ſy naerrechten ende van ouds waeren verplicht.* Maer wanneer en op wat wijſe *Reynald* naderhand in handen ſijns zoons zy geraekt, verklaeren de Tijd-ſchrijvers niet klaer genoegh. Alzoo ſy blootelyken melden, hoe de zoon op het oor-blaeſen van eenige vernaemde Heeren, en zelf van de Gravin zyne moeder, zoo verre zy vervoerd, dat hy de kindſche zucht en plicht ter zijden zettende, zijn vader als een quiſt-goed

ende die zedert den ſlagh van *Woeringen* om zyne hoofd-wonde, God beeter't, in zyne herſſenen was gekrenkt, ende by vlagen heel mymerde, op het vermaekelyke huys te *Montfoort* zoude hebben laeten brengen, daer hy gemackelijken tot den wtgang zijns leevens wierd op-gepaſt, ende dat de ionge *Reynald*, duerende zijns vaders hechtenis, zich geen Grave maer zoon van den Grave van Gelre liet noemen; in welker geſtalt hy ook in zeeker een brief gegeeven op het huys te Roſendael alle de voor-rechten van die van *Harderwijk* heeft bekrachtighd, met believen van zyne vrouw-moeder *Margriet*, zyne zuſteren *Philippe* en *Iſabelle*, zyne Raeden de Heeren *Peter* van Lecha, *Berro* ende *Ian* van Dornick, *Govert* Tegnagel, *Balduin* van * Aveſate, *Bernhard* Heer van Dorenweert, en *Frederick* van Eſe krijghs-luyden: neffens *Henrick* van Wiſch en *Giſelbert* van † Barwen Richters van Velouwen. Ten zelven ‡ iaer en plaetſe ende ten over-ſtaen van de zelve Heeren zijn by hem ook vernieuwd de vry dommen van Zutphen; als mede wederom in 't iaer 1324. daer, neffens de voorgaende, tegenwoordigh waeren *Willem* van Mille, *Steven* van Wiſch, *Ian* van Broekhuſen, *Willem* van Bronkhorſt, *Frederick* van den Bergh, *Ian* van Bar, *Henrick* van Borkelo, *Reding* Voorſt, *Evert* van Dornick, *Herman* van Oſtens, *Henrick* en *Diderick* van Keppel. Ten zy deſe brief by den
1319. iongen Grave zy gegeeven. Ick bevind mede, dat onder deſe iammerlyke ſcheuringen tuſſchen vader en zoon de wt-ſprack van alle twijffelingen aen Grave *Willem* van Holland en andere goede mannen is verbleeven, ende by-geleyd. Dan de beſtreeken wond is eerlang door 't quaed-rockenen van zommige verkeerde raed-geevers op nieuws op-gebrooken, ende *Reynald* tot een eeuwigh brand-merk van *Reynald* weder in hechtenis geſteld. Als dit den Grave van Holland zeer dede en veele andere Heeren, die groote moeyten hadden gedaen om vader en kind te verzoenen, en de ionge *Reynald* ſich echter hier aen niet en ſtoorde, hebben onder andere de Heeren van Bueren en Arkel t'zamen geſpannen, ende met een hoop volx een ruck-reys gedaen in Boemeler-weerd, de Stad zelve over-weldighd, ende na voorgaende plonderinge verbrand ende vernield.

70. Eſſen te voren was de ionge *Reynald* arrebeydende, om tuſſchen Maes en Wael een dijk te leggen, beraemende, volgens den raed van zyne Raeden, eenige middelen en keuren, ten eynde die dijk tegen 'tgeweld van 't water in
1320. weeſen moght blijven. Naeſt *Guido* was Biſſchop van Utrecht geworden *Frederick Syrich*, die zijn Biſdom met veele ſchulden bekommerende, ende daer over in ſlecht aenſien koemende, aen *Reynald* van Gelre, ſijn Smal-heer wegen de Velouw, heul en trooſt zocht, die hem ook niet verleegen zoude hebben gelaeten, ware hy zijn eygen meeſter geweeſd. De Vrieſche Iaer-boeken voegen hier by, dat *Reynald* by deſen toe-ſtand ſich een wegh heeft gebaend naer Vrieſland, waer over hy van 's Keyſers weegen Stadhouder was verklaerd, en den Biſſchop merkelijke penningen by-gezet, ontfangende daer voor te pande de Stad en 't Gerechte van *Vullenhoe*, een plaets op den boord van de Zuyder-zee in Over-Yſſel geleegen, ende zeer vorderlijk tegen de Vrieſen, welke hy na drie iaeren quam verneſtelen. Maer deſe Vrieſche tocht is van den iongen *Reynald* en etlyke iaeren laeter begonnen, als ment'zyner tijd zal † gedenken. Dat *Waerdenburg*, *Zoelen*, en *Nieuwenburgh* Gelderſche Sloten alsdoen onder Grave *Willem* van Holland hebben geſtaen, ende Holland wederom wel met Gelderland, is hier wt af te neemen, vermits *Willem Ian* van den Berge in een brief deed weeten, dat hy de voorzeyde Sterkten nu aen den iongen *Reynald* wilde overleeveren. Beyde Graven ſtonden de Heeren van *Arkel* en *Voorn* mede toe, alle de goederen van *Waſraven* van Benthem te moegen beſitten, ter tijd ſy van hun after-weeſen zouden zijn vernoegd. De bevel-hebbers des lands van *Harlingen* in Vrieſland hebben aen die van *Harderwijk* 1321.
op deſen tijd in hun bedrijf de vrye aenkomſte, verblijf, ende vertreck belooft, bedingende voor hare lands-genooten gelijk eene vryigheyd te *Harderwijk*. Op dit iaer is geruſt ‡ *Margriet*, huyſvrouw van den gevangen *Reynald*, de dochter van Grave *Guido* van Vlaenderen, ende bezijden *Erngard* geleyd in 't Kloofter van *Gravendal*. Grave *Reynald* ſchonk in die dagen aen de Geeſtelijkheyd van Betlehem zijn erve, *Gebbink* ofte *Sprunk-gued* genoemd, mids dat de thienden daer van los-baer zouden weſen voor een grooten penning van Tours. Op 't naeſte iaer liet *Reynald* ten 1322.
over-ſtaen van zyne Raeden de Heeren van *Keppel*, *Murlair*, en *Otho* van Haelt, door de Schepenen tot *Arnhem* af-kondigen, en verbieden alle woeker en omkeeringe van geld aldaer in zwang gaende, ende onder anderen het koopen van geld voor geld, bepaelende met een, op wat wijſe men zyne goederen moght verpandſchappen. Onlanx daer na heeft *Otho* Heer van *Kudick* (ofte 1323.
Kuyk) en *Herverde* zyne Stad *Grave* aen de Maes met al ſijn toe-behooren in 't geheel over-gelaeten aen *Ian* den drieden, Hertogh van Lotringen, Braband, Limburg, en zyne erfgenaemen, ende van de zelve voor hem en zyne erven wederom te leen verheft. Hier van is ten weder-zijden een geſchrift gemaekt by Keyſer *Lodewijk* beveſtigd, die het land van Kuyk, als weſende een Rijxleen, aen *Otho* op nieuws op-droegh, wtgeſonderd de Stad *Grave*, welke *Otho* als ſijn vry-eygen goed op den Brabander had vervreemt. Hoewel na dood van *Frederick Syrich* en *Iacob* van Oeſthorn Biſſchoppen van Utrecht, *Ian* van Bronkhorſt kerke-vooghd aldaer, by het Godshuys was verkoozen, hebben echter *Ian* van Bra-
band ende de Graven van Gelre en Holland by 1324.
Paus *Ian* den 22e. door gezanten ſoo veel wtgewerkt, dat, in ſtede van Bronkhorſt, *Ian* van Dieſt Prooſt van Camerick wierd in-geſchooven. 1325.
Want beyde Graven van Gelre en Holland, als Leen-mannen van 't Sticht, wel eer niet min en

* *Andere ſtellen*, Aſewijn.
† *Andere ſchrijven*, Herwijnen.
‡ *Dit verhaelt Teſmach. op het* 488. *blad.*

† *'t Kan ook zijn, dat hy twee tochten op twee verſcheyde tijden tegen de Vrieſen heeft gedaen. Want het naulijx te gelooven is, dat* Reinald *op de Keyſerlijke opdraght zoo lange iaeren zoude hebben geſlaepen, ende de Vrieſen in ruſte gelaeten.*

‡ *'t Is 'er zoo verre van dat deze Margriet op dat iaer zoude zijn over-leeden, dat haer naem in zeeker hand-veſt door den iongen* Reinald *gegeeven aen die van Salt-bommel in den iaere* 1327. *noch wordt geſpeld als van een levende vrouw. 'tEn ſy men beweeren wil dat het iaer daer qualijken is geſteld. Siet onſe Aenteyk. t'eyndens dit boek.*

vermoghten

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

vermoghten in de vergeevinge van 't Bisschops-ampt, als heeden ten dage de Koningen van Vrankrijk en Spanien in de keur der Pausen. Omtrent desen tijd heeft *Reynald*, zoon van den Grave van Gelre, den tol te Lobeek voor zijn schuld aen de Steeden *Zutphen*, *Wageningen*, *Harderwijk*, en *Elburg* verbonden. Als ook van Heer * *Iacob* Bisschop van Suyden zijn Raed op-genoomen 100. ponden kleyne penningen, welke hy weder beloofde te geeven op Pinxteren naest-koemende.

*Lees 6 ponden te verstaen.

71. Voor heen * is aengeweesen, hoe de groote knibbelingh tusschen de Geldersche en die van Munster eyndelijken was by-geleyd door toedoen van *Lodewijk* van Hessen Bisschop te Munster, die nu ter tijd wederom yverde om de nieuws-gereesene onlusten en oorlogh af te maeken. Sulx kan men speuren wt zeekere sijne brief, waer by hy *Reynald* den zoon *vreede-braek, menighvuldige ongelijken, land-stroopery, en moorden te last leght, zeggende niet te min overboodig te zijn,* zoo Reinald *niet te steegh en was, alle verschillen te verblijven tot de eyndelijke wijsraek van den Bisschop van Utrecht; tot welken eynde hy in 't dorp Reschote ofte te Swarte-brugge tusschen Vreeden en Groenloo zich wilde laten vinden.* Een wijl daer na wanneer *Reynald* weynigh schoen te passen op het vredes-verdragh van den Bisschop, heeft *Lodewijk* op nieuws in twee onderscheyde Duytsche brieven *Reynald* verwittighd, *hoe hy gesind was voor vast ende gestand te houden 't gheen de Borgermeesteren ende Raed van Kolen voor recht zouden zeggen, te weeten, of sy van beyde zijden schuldigh waeren des Bisschops zoen-brief na te leeven, ofte niet.* Ten anderen, *dat hy op Sondagh naer Michiel te Kolen verschijnen woude met de Graven Godefroy van Zeyne, Otho van Ravensberg, Simon van der Lippe, ofte met twee der zelver, mids dat* Reinald *sich daer mede zoude in-stellen neffens de Graven Willem van Holland, Geeraert van Gulich, en Adolf van den Berge, ofte twee wt de zelve, die ze beyde met minne ofte met recht van een zouden scheyden. Middeler-wijl zouden op-geheeven blijven de zaek van de gevangens ende van 't los-geld aen weder-zijden, als mede de 500. mark, welke* Reinald *geeven moeste ten opsichte van Bredevoort,* **mallekos recht* (zoo spreekt de laetste brief) *onvertoogen.* Dan alzoo *Reynalds* verweeringe hier niet by en gaet, kan men niet † oordeelen, aen wien het heeft gehapert. Immers is 'er wt des Bisschops eerste schrijven te besluyten, dat *Reynald* hem alle billijkheyd en neder-legginge van wapenen had aengebooden.

* Sie op 't jaer 1279.

* Dat is, malkanders recht weder-fare.

† *Wy zullen den twijffelachtigen leezer met een woord ofte twee wt den droom helpen. Engelbert de tweede, Grave van der Mark had het Slot Vorstenbergh (1311.) belegerd en gestlecht. Lodewijk Bisschop te Munster zulx aen de tanden niet konnende verdraegen, heeft 's iaers daer na het land van der Mark verwoest, Vorstenberg herbouwd, ende (1320.) het huys Porsser in berent, doch, vermits den tegenstand van den Bisschop van Kolen, van de Graven van der Mark, Berg en Verneburgh, niet konnen winnen. Wanneer Lodewijk (1323) een verzoek deed op den Ham, ende Engelbert gesteunighd door de Graven van Gelre, den Berg, Vlaenderen, Holland, Artoys, ende de Bisschoppen van Luyk en Utrecht, voet by stick zettede, wierd hy op de val-brug met 75. ruyteren gevangen, ende van Engelbert (die ondertusschen de Steeden Halteren en Sedenhorst had vernield, en op de Munsterse een nieuwe overwinning bevochten) niet los gelaeten, aleer hy den laetsten penning had betaelt. Daer na bestond Lodewijk wt wraek-lust den Grave van Gelre krijg aen te doen ende hem Barneveld op de Velouw af te neemen, die, om dezen slag te breeken, met Diderick van Kleve Bredevoort en andere Sloten wederginge bemachtigen, ende Munster-land met 700 mannen af-loopen. Ten laetsten is door den Bisschop van Utrecht de zoen gemaekt, ende op Gillis dagh (1324.) (andere stellen 1329) aen* Reinald *het bloote Slot van Bredevoort, doch de eygendom daer van den Bisschop toe-geleyd. Naderhand heeft Lodewijk 't kraekeel en den oorlogh tegen Engelbert hervat, die eerst in den iaere 1343. door Adolf Grave van den Berg en Willem Markgrave van Gulich zijn gesleeten. Ende daerom heeft het goeden schijn, dat onze* Reinald *middeler wijl zijne bonds-vrienden niet en heeft in 't lijden gelaeten, maer waer hy konde den Bisschop beleedighd. Siet op het vijfde hoofd-stuck van 't volgende Deel.*

Niet lang te voren was 'er tusschen den Hertogh van Braband en *Reynald* van Valkenburgh een oorlog op-gestaen wt dese oorsaek. *Geeraert* Grave van Gulich had na lange schermutzelen den Valkenburger gevangen gekreegen, ende op het Slot *Nydeck* wel nauw bewaert. *Reynald* ten lesten op beloften van een groote geld-boete ontslaegen zijnde, heeft eerst zyne onderzaeten, ende daer na alle onder sijn gebied ge-erfde wtheemsche met schattingen belaeden. Als die van Maestricht hier over den Hertogh van Braband ter ooren liepen, wierd hy terstond gelast het over-tollige te rugge te geeven, ende af-stand te doen van alle vordere inmaeningen. Wanneer de Valkenburger hier niet na vraegende die van Maestricht geweld bestond aen te doen, heeft de Brabander hem voor vyand verklaerd, ende een wt-keur van volk door sijn gantsche land aenstellende, in des Valkenburgers bedrijf gevallen, veroverende Sittart ende daer na Harle. De Bisschop van Luyk hier neffens met den Brabander in-spannende, heeft *Reynald* met zijn vyand verzoend, tot dat *Reynald* zijn woord weder-koemende ende op nieuws aengetast, zich zelf vrywilligh op den Burght van Loeven liet verzeekeren, met dese vryigheyd, dat hy 's morgens wt-gaende voor den avond weder moeste in-keeren. Dan naderhand by gelegentheyd zoekende te ontslippen is daer over ontdeckt, ende na Genape gevankelijk wegh gevoerd, wt welke boeyen hy, naer een scherpe twee-iaerige gijzeling, niet geraekt zoude hebben, indien *Reynald* van Gelre en de Hollander hem te gevalle, zich niet hadden sterk gemaekt voor 21000. ponden zilvers. Ten zelven tijde is tusschen den Hertogh van Braband en *Sophie* Gravin van Gelre vrouw van den iongen *Reynald*, een erffelyke quijt-brief verwisseld, waer wt te sien is, dat de Gravin iaerlijx van den Hertog wt het land van Maestricht en Limburgh plaght te beuren de renten van 600. ponden Tours. t' *Arnhem* worden brieven bewaerd, waer by *Reynald* de Stad vryinge toezeyd over een borgh-tochte van 35. kleyne ponden Tours, voor welke schuld sy zich neffens den Grave aen den Hertogh van Braband hadden verbonden.

72. Dewijl zich deſe dingen toe-draegen, en de oude Grave noch binnen het Slot *Montfoort* beſlooten blijft, is hy eyndelijken op *Denijs*-dagh door den dood tot de waere vryheyd geraekt, na dat hy 48. iaeren als Grave, ende bykans acht (zommige zeggen ſes, andere weder vier) iaeren gevangen had gezeeten. Het leeven van deſen Grave is doorgaens woelachtigh geweeſd, onvoorſpoedigh, vol onweders, ende ſijn eynd heel treurigh. Zijn lichaem is te *Gravendal* (anders het *Nieuw Klooſter* geheeten) bezijden beyde zyne bed-genooten *Ermgard* ende *Margriet*, die hem * vijf iaeren was voor-gegaen, in 't graf geleyd, ende niet, zoo andere melden, te Monickhuyſen. Ende alzoo hem tot de oorloghs-hand-teeringe niet dan 't geluck hadde ontbrooken, is hem tot een loon van deſe deugd de bynaem van *Strijdbaere* zoo voor als na zyne wtvaerd gegeeven. Wanneer hy eertijds *Willem* den vierden, Grave van Holland ten doop hefte, heeft hy hem met een voor-gewychelt de wijze van zyne dood, wanneer hy naderhand in den iaere 1345. op den 26. der herfſt-maend tegens de Vrieſen treckende, by *Staveren* naer eevmannelijk gevecht van een hoop vyanden over-rompeld den geeſt gaf. Andere ſchrijven deſe waerzegginge toe den iongen *Reynald*; 't welk niet veel ſchijns en heeft; alzoo *Willem* en *Reynald* ſchier van eenen ouder waeren, ende *Willems* moeder in den iaere 1305. ende zulx maer 12. iaeren voor de moeder van *Reynald* in echt is getreeden. Doch deeze wychelaery zoude buyten twijffel met *Reynald* begraeven ende van den Schrijvers wel verzweegen zijn geworden, indien *Reynald* (gelijk 't meermaels gebeurd) misgeraeden hadde. Zyne eerſte vrouw *Ermgard* en kinderde niet, dan by de iongſte *Margriet* weduw van *Alexander* zoon van den Koning van Schotland en dochter van *Guido* van Vlaenderen, heeft hy kinderen verweckt, zonder te weeten hoe veele. Behalven *Reynald* word vermaend van een *Guido* en *Philips*, die in hare kindſche iaeren zouden zijn geſtorven, ende insgelijx van drie dochteren *Margriet*, *Philippe*, en *Iſabelle*. † *Iſabelle* (anders *Bele* ofte *Elizabeth*) zoude eerſt met *Adolf* van den Berge, ende naer zijn af-ſterven gepaerd zijn geweeſd, immers verloofd aen Keyſer *Frederick* den drieden van Ooſtenrijk, toegenaemd *den Schoonen*, dan naderhand verlaeten zonder kinderen na te laeten: *Philippe* huyſvrouw van *Walraven* Heer van Valkenburg en Monioye. Doch billyker iſt, dat * beyde voor geene dochters maer ‡ zufteren zijn te houden van *Reynald* den eerſten; alzoo *Philippe* en *Iſabelle*, waer van wy nu vertoogh doen, niet alleen maegden maer ook geeſtelijk zijn gebleeven, die van hun broeder *Reynald* in veele handveſten worden op-gehaeld onder den naem van *Hof-vrouwen van Gelre*, ende de wereld naderhand een ſcheyd-brief geevende, veele goederen het Clariſſen Klooſter te Kolen, (van 't welke *Bele* in den iaere 1347. eerſte ſtichtſter en moeder was) hebben toe-gevoegd, daer zy beyde ook leggen en ruſten. Soo dat *Margriet* alleen getrouwd blijft, ende zulx met *Diderick* den negenden, Grave van Kleeve, die ze moeder maekte van *Margriet*, welke naderhand trouwende met *Adolf* den negenden, Grave van der Mark, het Graefſchap van Kleeve door haer zoon *Adolf* aen 't huys van der Mark heeft gebracht, na dat haer oom *Ian* zonder kinderen was geſtorven.

* *Sint op 't iaer* 1321.

† *Dan deeze word geen* Iſabelle *maer* Marie *geheeten, als te zien op het iaer* 1264. *ende* 1297. *In de Stam-rolle geſtelt op 't volgende Boek zeght onſe Schrijver, dat* Iſabelle, *die ondertrouwd doch niet getrouwd is geweeſd met den Hertogh van Ooſtenrijk, een dochter was van* Reinald *den eerſten Hertogh wt* Sophie *van Berthout.* 'tWelk *ook met mijn geloof, en miſſchien naerder met de waerheyd over een koemt.*

* *Vid. ad ann.* 1264. *&* Pontan. *pag.* 152. *& ſeqq.*

‡ *Deeze meening word wel duydelijken geſtraft door den brief in den iaere* 1327. *des dingsdaeghs naer Nicolaes dagh door den iongen* Reinald *aen die van Salt-bommel verleend: waer in ſtaet aldus:* Ende wy *Margriet* oudſte Grævinne, *Sophie* Grævinne van Gelre, *Philippe* en *Iſabelle* Ionkvrouwen van Gelre, om beeden wil Heer Reinolds des Grævenvan Gelre ons lieve zoons, Heer, gezelle und broeder.

SEVENDE

SEVENDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

Vervattende het leven en bedrijf van REYNALD den tweeden, laetſten Grave en eerſten Hertog, als mede van ſijne zoons REYNALD den drieden ende EDUARD den eerſten van dien naem, tweede en driede Hertogen op de ry wt het huys van Naſſouw.

INHOUD.

1. *REynald de tweede hylickt aen Sophie van Berthout, en reyſt met den Keyſer naer Italien.* 2. *Verwint de Luyker-vvaelen in een grooten ſlagh, ende ſticht Monikhuyſen. De Geeſtlijkheyd wt Thiel verjaeghd en t' Arnhem ingelaeten.* 3. *Reynald verlieſt zijne vrouw. Wint Brevoort en Vreden ende verdraeght met den Biſſchop van Munſter. Krijg tuſſchen den Brabander en Valkenburger.* 4. *De Boheemer, Franſchman, Reynald en andere Vorſten kanten zich tegen den Brabander. Die van Vrankrijk vrede verwerft. Reynald trouwt Eleonore van Engeland.* 5. *Verkoopt Mechelen aen den Grave van Vlaenderen; vvaer over beyde met Braband in onvrede raeken.* 6. *De Gelderſche vermeeſteren met hunne bond-genooten Hertogen-rade, en leggen den Brabander laegen.* 7. 8. *Vredes-verdragh van den Koning van Vrankrijk tuſſchen den Brabander, Gelderſch-manen Vlaming.* 9. *Koning Eduard dreyght Vrankrijk met vyandſchap, ende ſoekt in Nederland en by ſijn zwaeger Reynald hand-ſterking.* 10. *Reynald van de Schotten gevangen en los gelaeten. Dapperheyd van een Gelderſche vrouw. Thiel vvord Gelderſch. De Brabander en Vlaming vereenigen over Mechelen.* 11. *Reynald verſlaet de Vrieſen.* 12. *De Koningen Philips van Vrankrijk en Eduard van Engeland vvapenen zich tegen een met volk en bond-vrienden.* 13. *De Engelſche belegeren te vergeefs Camerick, en ſchicken zich tot een ſtrijd. Daer de Franſche niet aen en vvillen.* 14. *Eduard beloont Reynald, die de Vlamingen doet zweeren, ende van den Keyſer tot een Hertogh vvord verhooghd, en tot Pand-heer van Vrieſland.* 15. 16. *Vervolgh van de Franſche en Engelſche oorlogen.* 17. *Reynald geeft Duerſteede te leen aen Abkoude. Arkel vvord Biſſchop van Vtrecht. Reynald verſterkt Harderwijk, bemuyrt Lochem en Grol. Water-vloeden. Alard van Bueren.* 18. *Eleonore verdedight haer voor de Staeten en Reynald, die ſchielijken dood blijft. De Stam-boom der Graven van Bueren.* 19. *Reynald de driede vvord zijn na-zaet, die de keuren van Nymegen bezweert, en met de Brabanders verſlaet eenige* 1000. *Luykenaers. Artevelts ſchelmery geſtraft.* 20. *Willem van Holland verlaet het belegh van Vtrecht, en ſtruykelt in Vrieſland met een machtigh leger.* 21. 22. *Eduard vvint menige plaets in Vrankrijk en den ſlagh van Creſſy.* 23. *Reynalds trouw met Marie van Braband. De Engelſche veroveren Kalis. Karel vvord Keyzer na Lodewijk. De Luykenaers vvederom geklopt Groote ſterfte.* 24. *Biſſchop Arkel loſt Over-Yſſel vvt handen van Reynald, ſticht Rhenen, vecht en verdraeght met de Hollanders: Ook met de Gelderſche. Yſſelijke ſterfte en aerd-beving.* 25. *Die van Hekeren en Bronkhorſt brengen heel Gelderland in roeren.* 26. *Bloedige ſlagen tuſſchen Willem van Holland en ſijne moeder. Arkel bedwingt zijne Stadhouders.* 27. *Het huys te Wou-*

te Woudenbergh over weldighd en geſlecht. De Vlamingen veroveren ſchier heel Braband. 28. Moord, krijgh, en haet neemen in Gelderland en onder de broeders Reynald en Eduard de overhand. Beyde vermeeſteren vele plaetſen. Dood van hunne moeder Eleonore. 29. Reynald verpand etlijke Sterkten. Arkel vereenight met de Hollanders. De Putter-dijk. Koning Eduard verwint de Franſche, en neemt Koning Ian met ſijn Zoon gevangen. 30. Gelderſche zaeken. Dood van de oude Engelſche Koningin. 31. Naer 't inneemen van veele Steden maeken de Engelſche vrede met Vrankrijk. 32. Arkel krijgt Voorſt gevangen, ende Eduard ſijn broeder Reynald in een ſlagh, dien hy gijzelt. 33. De Hollander ſtroopt in Gelderland. Vreemde ſtorm-winden. Eduard drijft de Brabanders vut Boemeler-vveerd. Boot en Loenen over hun verraed tegen Nymegen en den Hertogh gericht. 34. Kannemaker over ziine vrouwen-ſchendery onthoofd. Arkel vvord Biſſchop van Luyk. Klachten van eenige Gelderſche Steeden. De Biſſchop van Vtrecht tuchtight Zommige roovers. 35. Bonhomme met ſijne haene-veeren verdelgd. Eduard loopt zijns levens gevaer, en neemt Boemel weder in. Sterke Zee-vloed. Margriet van Vlaenderen trouwt Phil. de Valoys. 36 De Biſſchop van Vtrecht van ſijne onderzaeten vaſt gezet. Eduards ondertrouw met Catharine van Beyeren. Verſchil over de erffenis van Kleeve. Eduard geeft aen Mechtild van Gelre den lijf-tocht van Emmerick en Hueſſen 37. 38. De Brabander beſpringht Gulicher land, dan vvord van Eduard en de Gulichers met ſchier ſijn geheel leger te Baeſwijler neder gemaekt, en zelf gegreepen. Eduard blijft mede, tot grooten rouw van Catharine. Oorſprong van 't geſchut en bus-kruyd. 39. Reynald raekt vveder op de ſtoel, ſterft korts daer na, ende met hem de Stam van Naſſouw.

Aſter aen koemt een korte Aenwijzer der Biſſchoppen van Vtrecht, ende der Graven van Holland en Vlaenderen.

REYNALD van NASSOUW de tweede,
Laetſte Grave en eerſte Hertogh.

1. NA dat d'oude REYNALD binnen de bedompte muyren van *Montfort* was over-leeden, begon de zoon van dien tijd af geruſtiger te heerſchen, ende den by-naem van Grave, welke hem tot nu toe met den vader was gemeen geweeſd, alleen te voeren. Etlyke geeven hem den toe-naem van den *Swarten*, *Bruynen*, en ook van *Rost-verwigh*. Hy had zijn vader, wiens wychelaryen hy in veele voor-vallen had waer bevonden, meetmaels hooren verluyden; dat zyne lijfs-erven Gelderland niet langh en zouden onderhouden. Daerom bang zijnde dat die in hem moght vervuld worden, was al voor zijns vaders af-lijvigheyd gepaerd met *Sophie*, een zeer bevallijke zeedige en vreedzaeme maeghd, eenige dochter van * *Floris* laetſten Heer van Mechelen, en zoon van *Gillis*, wt het hoog-verluchte huys der *Berthouten* van Grimberg, die zoo met gemack ende in vreede, als met koopen en verkoopen, tuyſſchen, ende voor al met ſterken handel te doen op vreemde en over-zeeſche geweſten, een machtigh goed had verovert; zoo dat zijn hof als een goude bergh was ende een pack-huys van edele geſteenten, en van de aller-koſtelijxte waeren: alle welke goederen naer zijn dood te gaeder op *Reynald* zijn verſtorven. 1326.

* *Vid. Pontan. pag.* 246. *& ſeqq.*

Dit

Dit † houwelijk hadden hem (behalven de nood die de beste raeds-man is) aengepreesen *Adolf* van der Mark Bisschop van Luyk, neffens des zelfs oom en Opper-bisschop *Willem* van Gennep en zyne andere Raeds-luyden, om beyde zyne Graefschappen, die zoo door de inwendige twisten met zijn vader, en meenige Ridder-speelen waer in hy veel gelds hadde verspilt, als al te weytzen staet en anderssins, ten hoogsten waeren bekommerd, (want hy tot nu toe eer een Koning dan een Grave hadde geleeken, ende in een iaer wel twee iaeren in-komsten te vooren opgebeurd en verdaen) wt zijns byslaeps in-komsten weder te redderen, die hem ook met een zoet lijntgen tot beterschap heeft gebracht, en zyne overdaedigheyd, die dickwijls noch in reeden noch in maet bestond, wt het hoofd gepraet. Gelijk hy dan door dit behulp verscheyde Vestingen, tollen, en verpande hof-steeden niet alleen met gereed geld weder loste, en zyne schulden af-leyde, maer ook nieuwe goederen aenkoft, ende onder anderen de heerlyke Heerlijkheeden van Kessel en Kriekenbeek. Waer over in de houwelijx-voorwaerden van *Sophie*, by den Grave zelf ende de Staeten des lands bezegeld, niet buyten reeden en wierd bedongen, dat de erfenis van Gelderland op geene andere dan op de geboorte van *Sophie* zoude vervallen, welke echter alleen vrouwelijk was, ende daerom tot de heerschappy niet gerechtigd. Hoe sterk doen ter tijd de scheepsvaerd by die van *Harderwijk* zy geoeffend in't Ooslen, geeft te kennen zeeker een brief van *Voldemar* Hertogh van Sleeswijk, waer by blijkt, dat omtrent *Schonoer* en *Valsterboe* aen die van *Harderwijk* hunne af-gezonderde visch-racken zijn aengeweesen, zoo wel als aen de andere Anzee-steeden. Voorts was *Reynalds* meeste bekommernis, om vrede en goed recht te pleegen, zyne in-zaeten in rijkdom te sien bloeyen, met den vyanden nauw besteck te houden, de straet-roovers scherpelyken te vervolgen, ende (ten kortsten gesprooken) een yegelijk in zyne rechtvaerdigheid te stijven. Door welke deughden als hy niet alleen zyner nabueren gunste hadde gewonnen, maer ook des Keysers, is sijn roem allenthalven en als een morgen-zon allenxkens meer glinsterend geworden. Ende alsoo de Vorsten en leeden van Italien op dien tijd by den Keyser aenklopten, dat hy ze doch te hulp wilde koemen tegen de oproerige *Guelfianen*, ende *Lodewijk* by dese gelegentheid mede een open luyk sagh, om de Keyzer-kroone, met liefde ofte leed van den Paus, binnen Romen op te zetten, toonde hy sich des te eer geseggelijk. Onder andere deed hy zijn Leen-man onsen *Reynald*, 1327.
naer aenbiedinge van zyne genade en alles goeds, weeten, *dat, aengesien meer Steden en Vestingen hem alreede aenkleefden, dan wel zijn voor-zaet Henrick, ende niemand overzulx zijne hulding konde tegenstaen, by den Grave trouws halven, waer mede hy als een vernaemd lid aen 't Rijk was gehouden, hartelijken verzocht, om zonder vertoef met een macht krijghs-volx zich naer Lombardyen te begeeven, ende hem de palm-tacken van over-winninghe mede te helpen behaelen, welke, zonder zijn byweesen, hem eenighsins verdrietigh zouden wezen.* *Reynald* hier door op-geweckt, heeft met *Willem* van Holland, ende de Graven *Willem* van Gulich, *Diderick* van Cleeve en den Berge, behalven andere Grooten ende een sleep van wt-geschooten volk, de reys naer Italien aengenoomen. De Keyser dan te Milanen prachtelyken in-gehaeld zijnde, ende door den Bisschop van * *Arezo* hoofd van de * *Aretinorum* *Gibellijnen* met d'ysere kroon vercierd, stelde *Episcopus* *Willem* van Montfort met het puyk van zyne Duytsche in die Stad tot zijn Stad-houder. Van daer na Toscanen zich spoedende, ende lestelyken binnen Romen dringende, is op den 17. van den eersten maend in't Pausselyke hof, by goed- 1321.
vinden van de Geestelijkheyd en Cardinaelen, door *Columna*, t'zaemen met de Keyserin *Margriet*, vrouw van Holland en Vriesland, gewoonlyker wyze gehuld geworden. Dit aldus besteld zijnde, heeft de Keyser den Grave van Gelre en vorderen adel met zoodaenige panden en teykens, als den krijgs-helden betaemen, beloond, ende *Petro Cornario* onder den naem van *Nicolaes* den vierden tot Paus verkoozen, na dat te voren de * weder-Paus *Ian* naer *Avignon* in Vrankrijk * *Anti-* was wegh-gevlucht. *papa.*

2. Middeler-wijl bestonden de † Luykenaers, na hun bekende gewoonte, twist te voeren met hun Bisschop *Adolf* van der Mark *Reynalds* bloedverwand, die de Geldersche aen sijne zijd hadde, met groot gedruys op Gelderland aen te vallen, verstout zijnde door *Reynalds* langh wt-bliiven en onrijpe iaeren, ende alles door den brand en 't zwaerd te bederven. *Reynald* dese maere in Italien ontfangende, en maekende vast gereedschap om te vertrecken, nam van den Keyzer

† *Die de Heeren van Mechelen voor slechte koopluyden aenzien vergissen zich wel de helft in hun reekening. Heer* Floris, *in de wandeling* de rijke handelaer *geheeten, was getrouwdmet* Adelheid *dochter van Engelbert Grave vander Mark. Diergelijke en hoogere verwandschappen zal hy verneemen die haer Stam-boom wil nazien. Lutger verhaelt in 't leeven van H. Suibert, dat Keyzer Karel in 't iaer* 804. *(doen onse land noch geen Voogden en had) Ionkheer* Berthout *van Grimbergen tot een Voogd had gesteld over Santen en den by-gelegen land-streek. Siet hier een staeltgen van hunne oudheyd. Haer meer dan gemeene magt en achtbaerheyd schijnt hier wt, dat de Berthouten in 't iaer* 1143. *hebben derven wt-daegen ende drie daegen after een schrap gestaen tegen den Hertogh van Braband. Waer over ook zeeker een Brabands Schrijver met verwondering vraeght:* Wat volk leestmen dat een drie-daeghsche veld-slagh heeft konnen leveren, als het onse? *Niemand en heeft zich ook te stooten aen den koop-handel, die op zoo eene wijze al by hen gepleegd zijnde de eer van een doorluchtigh huys niet en kan verdonkeren ofte krenken. Anders zouden ook op de rolle der edelen niet moegen staen die van* Doria, Spinola, Medices *en andere. Immers en heeft de Koninglijke maegd* Eleonore *zich hier aen niet gestooten, wanneer sy aen* Reinald *(hoewel weduwenaer van onse* Sophie, *goed ouders ende noch bloot Grave zijnde) zich met vrienden raed ginghverlooven. Hier aen hebben zich niet gestooten de aller-edelste Koningen van Vrankrijk, twee* Henricken, *waer van yeder een vrouw heeft getrouwd wt het geslacht van de* Medices, *die, hoewel schatrijk, echter geen volle honderd iaeren van nu af met den naem van groote Hertogen van Florentien hebben gepronkt.*

† *Het oude spreek-woord en lieght niet:*
Die te Luyk heeft geleert zijn Wals,
Is een moeyt-macker door zijn hals.

een

een eerlijk af-ſcheyd, ende door Duytſland lanx den Rhijn zijn wegh naer huys, daer hy naerdere onder-richtingh kreegh van den over-moed der Luykenaers. Als deze trots zonder weder-wraek niet en konde voor-by gaen, heeft *Reynald* met Biſſchop *Adolf*, die over langh wt ſiine ſtoel was geſtooten, (hier by gevoegd den Grave van den Berge, *Willem* Heer van Bronkhorſt, en andere Heeren) eer langh een ſchickelijk leger op de been gebraght. De Luykenaers dit wijs wordende, namen insgelijx hunne Chriſtoffels ende voor al de Brabanders by de mouw, door welker byſtand hun moed en macht merkelyken zijn gewaſſen. De Biſſchop had by ſich eenige Steen-ſtucken op de wijze van Slangen ofte Adders, welke hem grooten dienſt deeden om der vyanden geleeden te verbreeken. Niet wijd van *Maeſtricht* by de vlecke *Haſſelt* ofte *Hoefelt* wierden de legers aen d'een en d'ander kant tot den ſtrijd vervaerdighd. De Schrijvers melden ons, dat die van *Luyk* by na eens zoo volk-rijk waren, dan de Gelderſche. Soo haeſt nu het gewoel aengingh, vernam men terſtond een ſterk keel-geſchreeuw, klank van wapenen, getier van baſuynen; ende, wanneer de hevigheyd van 't vechten een weynigh was verkoeld, een grooten neder-ſlagh. Hier zagh men de levende met heele zwermen gevangelijk wegh voeren: elders de weegen geſtopt met dooden: hier wierd men gewaer het geluygh van d'een, daer wederom het gehuyl van d'ander. Maer als men eyndelijken alles na-reekende, bleeven de Luyker-waelen verſtroyd, ende de overwinning by de Gelderſche, die ze ook Gods hand ende niet hun eygene krachten toe-ſchreeven, ende al-om bede- en dank-daegen lieten wt-ſchrijven. Ende nademael het treffen was voor-gevallen op den vier-dagh van den Biſſchop *Firmiaen* (andere ſeggen *Servaes*) wierd het daer voor gehouden, dat d'een Biſſchop yverende voor des anders eer en behoudenis, door ſiin tuſſchen-koemen dit geluck hadde veroorſaekt. 't Getal van de verſlaegene word ongelijk begroot: eenige verhaelen van 4000. andere van 10000. daer in tegen-deel een der Tijd-boeken handelende van de Luykſche Biſſchoppen al te grof gaeren ſpint, ende van 32000. gewagh maekt. Aen de zijd van *Reynald* viel neder de Heer van Bronkhorſt en Batenburg, after-laetende een eenigen zoon *Gijsbert*, die dit hoogh-adelijke huys van den ondergangh heeft bevrijd. Wat 'er vorders van zy, immers is 't gewis, dat het zoo vermaerde als vermaekelyke Kloofter van *Monikhuyſen* by *Arnhem*, tot een zoeninge quanzuys van zoo eene krachtige bloed-ſtorting, terſtond daer na door den Grave te bouwen is aen-beſtaed geworden. *Reynald* hoovaerdigh op deſen zeegen ende met buyt beladen, heeft over-al ſiine bouw-vallige hof-ſteeden en Sloten weder opgemaekt, fraeyer als te voren, ofte nieuwe huyſen wt den grond opgemetzeld, en tegen allen aenloop met ſteeuwigh ſteen-werk verzorghd. Biſſchop *Adolf* de ontfangene dienſten erkennende, heeft, met voor-wille van de Geeſtelikheyd te *Luyk*, aen den Grave van Gelre, tot een toe-gifte van het Leen 't welk ſiine voor-zaeten ende hy van de Luykſche kerk tot noch toe hadden bezeeten, ſiin recht en aendeel op de Stad van *Mechelen* wt de vuyſt wegh-geſchonken, als mede de hoeven ofte vlecken van *Heſſenſem*; *Leeſt*, *Humbeke*, *Muſen*, *Heveren*, *Heyſt*, zoo verre die onder *Luyk* behoorden, behalven ook de goederen waer in de Grave van Holland was gepandſchapt: onverminderd eſſenwel den Heer van Mechelen, *Reynalds* ſchoon-vader, ſiin aental. Omtrent deſen tijd is het heele * Gods-huys van *H. Walburgen* eyndelijken van *Thiel* naer *Arnhem* over-gevaeren. De aendryvende oorzaek hier van was de drieſtigheid der burgeren, die onder 't dexel dat de Geeſtelikheid hen met ſchatten en ſcheeren veel over-laſts deede, ende de wan-betaelders op ſtaende voet met rechts-dwangh en gyzeling over-viel, eerſt in een oploop eenige der zelver dood ſloegen, eenige die naer de kerk als een veyligen ſchuyl-hoek toerenden, van den tooren neder-wierpen, ende de overige het rondegat weeſen. Als deſe geweld-daed ten aenſien van de Geeſtlike ſchaer hard en wat onmenſchelijk geleek, heeft men op 't leſt beſlooten, dat de Dom-heeren, mede voerende ofte verkoopende wat hun eygen was, onbeſchaedighd wt de Stad ende waen heen 't hen beliefde zouden vertrecken. Maer *Reynald* en die van *Arnhem* hebben ze gaerne en met eerbiedenis niet alleen binnen genoomen, maer ook woningen ende een ruym erve vereerd, om daer ter eeren van hun beſchermſter *Walburg* een koſtelyke kerk op nieuws te timmeren. Waer over zy zich gelijk van plaets, ook van naem hebben willen veranderen, ende Arnhemſche Prooſten, Dom-heeren, en Dekens, zeedert laeten heeten. Na hunne verhuyſinge zijn wt het dorp *Op-heymert* de Duytſche Heeren van 't *Marien* gezelſchap naer Thiel gekoemen, om binnen die veſten huys-veſting te verſoeken, welke hen van den Raed is toe-geſtaen.

* Sint mis op 't jaer 1315.

3. In de Mey-maend des iaers 1329. verloor *Reynald* ſiine weder-helfte *Sophie* van Mechelen, welkers over-blijfzelen te 's *Gravendael* zijn begraeven. Want zy in geen kleyne dwaelinge ſteekende die voor-geeven, dat *Sophie* vier iaeren na de bruyloft in den iaere 1336. zoude zijn geſtorven, als hebbende wel tien iaeren te voren in den echten ſtaet geleefd, gelijk hare * brieven en kinderen wt wijſen. Noch en waeren tuſſchen *Reynald* en *Lodewijk* van Heſſen Biſſchop te Munſter niet af-geſtorven de bitterheeden, waer van op den iaere 1326. geſprooken, ende ſcheenen tot een krijgh te zullen wt-loopen; zijnde yeder vaſt doende om palm in 't vuyr te leggen en machtige bond-genooten aen de hand te krijgen. *Reynald* had aen ſiin ſnoer den Koning van Bohemen, die doen by ſiin zwaeger den Brabander huys hield, de Biſſchoppen van *Luyk* en *Utrecht*, met noch de Graven van *Gulich*, *Vlaenderen*, *der Mark*, *den Berge*, *Artoys*, *Holland*, en veele andere Heeren. In tegendeel had ook *Lodewijk* een geweldigh leger by een gehaeld, beſtaende wt Hongeren, Heſſen, Duringers, Frankenaers, en andere volken. Na verſcheyde ſtrooperyen en ſtormen veroverde *Reynald* by gelegentheid van ſlappe wacht tegen den wtgang van 't iaer *Brédevoors* met verraſſinge ('t welk den Biſſchop al over * langh onder ſiin Sticht had gebraght,) ende weynige dagen daer na in Munſter-land het Stedeken † *Vreden* met geweld, alwaer hy de mueren en 't Block-huys liet af-breecken. Doch op 't volgende iaer heeft *Jan van Dieſt*

* Sint mis voor 1328.

1329.

1330.

† *Vid. Pontan. pag.* 213.

Biſſchop

Biſſchop van Utrecht de vrede alzoo getroffen, † *dat de Grave van Gelre het bloote Slot, ende de Biſſchop en Munſterſche den eygendom en 't land van Bredevoort zoo te gelijk zouden bezitten.* Tuſſchen *Reynout* van Valkenburgh ende Vorſt *Ian* van Braband begon mede een nieuwe oorlogs-vlam te blaeken. Want de Valkenburger onder borgtochte der Graven van Gelre en Holland, als gezeyd, wt de twee-iaerige hechtenis van *Genaepe* ontſprongen zijnde, en ſijne waer-borgen te loore ſtellende, beſtond wederom omtrent *Maeſtricht* te moes-koppen, zich verlaetende op den Koningh van Bohemen, die met den Brabander ſynes vrouws broeder niet over eene leeft en ſchoeyde. Als de Hertogh hier over *Valkenburgh* berende, wierd alles zoo vergeleecken, dat de Bohemer eerſt met den Hertog verdraegende, den Valkenburger daer na met den Hertog zoude ſien te bevreedigen. Maer wanneer de Bohemer, al eer een eynd-oordeel te ſtrijken, verſocht, datmen de te voren geſlechte mueren van *Valkenburgh* eerſt zoude herbouwen, ende de Brabander dezen, ziins dunkens, onbillijken voor-ſlagh afſloegh, nam hy de wapenen weder op, trock in 't voor-iaer over de Maes, ende quelde *Valkenburgh* met een nieuw belegh, 't welk metter haeſt ten halven opgemaekt zijnde door *Wabraem Reynalds* zoon ende 300. ruyters van 't beſte ſtof wierd verdedighd. Dan hoewel deſe zich manneliken queeten, ziin ſy echter, door ſoo veel waekens en ſloovens (alſoo men ze over dagh met ſtormen ende 's nachts met vyer-pijlen bezocht) niet tegenſtaende hen geene leevens-middelens ontbrooken, genoodzaekt geworden na een belegeringh van negen weeken zich over te geeven aen den Hertogh, die den Burght voort onder den voet liet werpen. De Boheemer naer Vrankrijk reyſende, en doende aen den Koning ſijn beklagh over 't onrecht 't welk de Valkenburger beiegende, quam trooſteloos te rugge, dewijl de Koning bericht was, dat de Valkenburger nu ſoo menighmael ſijn woord, ende noch leſtelyken de Graven van Gelre en Holland in hunne beloften leugenachtigh had gemaekt.

4. Als *Robert van Artoys* recht-ſtrijdigh zijnde met zyne moeye *Mechteld* over 't Graef-ſchap van *Artoys*, op deſen tijd voor 't hooge Hof van *Parijs* in 't ongelijk was geſteld, is hy, half wtſinnigh van ſpijt en herten-leed, naer zijn bloedverwant Grave *Ian* van Namen, ende 's iaers 1331. daer na, wt vrees van aen den Koning over-geleverd te worden, naer den Brabander ziin zuſterlingh gevlucht, die hem van herten wellekoemde, ende te meer lief-kooſde, te meer Koning *Philips de Valoys* hem als een oproer-ſtichter in-eyſchte. Waer over de Koning, den Boheemer en andere Vorſten met veele duym-ſchuyvers tegen den Brabander heeft op-gerockend. Alſdoen ſtacken de hoofden in eene kap *Ian* Koning van Bohemen Grave van Lutzenburgh, *Balduin* Opper-Biſſchop van Trier, *Wabraem* van Kolen, ende *Adolf* van Luyk, neffens de Graven *Reynald* van Gelre, *Geeraert* van Gulich, *Ian* van Namen, *Lodewijk* van Lootz, *Eduard* Hertogh van Bar, de Graven van der Mark en Catzenellebogen; de Heeren van Valkenburgh, *Ian* broeder van *Willem* Grave van Holland, en *Diderick* Heer van Hensberg. Van de welke een deel al van te vooren met afgunſt en wraek-gierige vinnigheid tegen den Hertogh waeren ontſteecken. De verdragh-brief braght mede, *dat de Biſſchop van Kolen, ende de Graven van Gelre en Gulich den Koning hulp toe-zeyden tegen Robert, den Brabander, en hunne biſtanders, ende geen van der zelver onderzaeten den Koningh ofte zijn zoon zoude tegendienen: indien de oorlogh viel op de Rijx paelen, moeſten ſy hem toe-zenden 3000. gewapende ruyteren: geviel het, dat yemand boven dit getal honderd mannen toebraght, die zouden op des Koninx beurs dienen. Soo de Koning door de Brabanders ofte zijne eygene onderdaenen wierd aengetaſt in ſijn Rijk, zouden ſy hem 600. ruyters buyten zijne koſten laeten toekoemen, ende, 't en ware in val van hooge noodzinnen, zelve paſſen by hare benden te weſen, ofte anderseen Veld-heer af-ſchicken. De ſchouwinge van dit heyr zoude geſchieden by twee Franſche Maerſchalken. De Koning nam aen te vergoeden de paerden, die op deſen tocht moghten ſterven. Soo de Koning een aenleggenden krygh beſtond te voeren, waeren ſy gehouden, hem met 3000. knechten, ende ten minſten voor den tijd van acht daegen, ten dienſt te ſtaen. De ontfang ende ook wt-ſchot der los-penningen van de gevangens over en weder, zouden tot baet ofte laſt des Koninx koemen, die met Robert van Artoys, den Brabander ofte andere daer by mede oorloghde, geen vredes-handel vermoght aen te gaen, zonder toe-ſtemmen der bond-genooten. Om deſe voorwaerden na den letter te voldoen, verbonden zich aen d'eene zijd de Koning met zijn zoon, aen d'ander de Vorſten, onder verlos zoo van hunne als hunluyder erven goederen.* Deſe dan te zaemen rottende ende zich voegende by den Stal-meeſter van Vrankrijk, namen haren wegh recht op *S. Truyen* in 't gebied van *Luyk*, om van daer den Brabander een voordeel af te zien. De Hertog niet ſlap tot tegenweer trock de vyanden omtrent tot aen de paelen van * Hasbanien te gemoet, ende de Veſtinge *Leeuwen* na de grenzen van Henegouw tegen een over-val verzeekerende, ſloegh zich neder by 't Klooſter van *Heliſchen* niet verre van Thienen. *Willem* Grave van Holland yverende in ſijn hoogen ouder om alle zwaerigheden wegh te neemen ende het koſtel menſchen bloed te ſpaeren, heeft zich op deſe tydingen in een rosbaer na des Hertoghs leger laeten draegen, en ſpeurende in hem goede geneegentheid tot vreede, van daer na den Franſch-man gereyſd, die heel anders was gemoed. Vermits de Franſche na zijn vertreck dadelyken met hun bond-vrienden op Walſch-Braband aenvielen, *Hannuye* met veele dorpen verbernden, ende door 't gantſche land een grooten ſchrick en verwoeſting veroorſaekte. De Hertogh de ſnap-hanen na-ſtappende heeft ze wt toornigheyd voor de vuyſt wt-gedaeght. Dan de Hollander voor de tweede reys ten beſten ſpreckende, kond effenwel boven ſes weeken ſtille-ſtand niet verwerven: doch middelertijds zyne vrouw *Iohanne* des Koninx zuſter naer Vrankrijk af-ſchickende, werkte zoo veel wt dat 'er een dagh van by-een-komſte wierde beraemd. Doen is de Hertogh met gevolgh der Biſſchoppen van *Senlis* en *Teroane* naer Vrankrijk vertrocken, ende te *Compiegne* van den Koningh op het eerlijxte ontfangen: tot dat 'er eyndelyken binnen *Parijs* de vrede ende te gelijk een houwelijk tuſſchen des Koninx dochter *Marie* en des Hertoghs zoon *Ian* is geſlooten. Op deſe kond-

1332.

* *De gemeen man noemd het* Heſſebay.

† *Hæc verba codicilli, quæ tamen prava interpretatione Auctor noſter invertit, quaſi Præſul cum Monaſterienſibus ipſoque Comite territorium ac juriſdictionem in ſimul eſſent poſſeſſuri.*

ſchap week *Robert van Artoys* zonder lang te zuckelen na *Eduard* den drieden, Koning van Engeland. 't Is waerſchynelijk, dat omtrent deſen tijd ook *Reynald* van Gelre naer Engeland is overgeſcheept, daer hy den Koning veel goeds gingh wenſchen over de neder-laege der Schotten, ende, na getroffen verbond, des zelfs zuſter *Eleonore* tot zyne bed-genoote bedongh. Hier van geeft blijk, dat hy in den iaere 1343. al een tien-iaerigen zoon by haer hadde verweckt.

5. *Reynald* met zyne Koninghlyke bruyd en hand-geklap ſiner onderzaeten in Gelderland weder-keerende, vond geraedſaem, het leen der Stad Mechelen, met zijn aenkleeven, hem van den Biſſchop van Luyk * onlanx aengekoemen, om dat het wat verre van de hand lagh, door verkoopinge aen *Lodewijk* Grave van Vlaenderen over te zetten voor 100000 Touſche goud-guldens. Dan alſoo Hertogh *Ian* van Braband met handen en voeten hier tegen viel, voorwendende dat hy zelf Leen-vergeever was van 't geen de Gelderſch-man had verkoft, liet hem de Vlaeming eerſt ontſeggen; ſonderlinge wanneer hy gewaer wierd, dat de Brabander zich onderſtond die van Mechelen in ſijn ſchut te ontfangen. Des Hertoghs mede-hulpers waeren *Philips* Koning van *Navarre*, ende *Eduard* Hertogh van *Bar*. *Lodewijk* had behalven *Reynald*, den eerſten aenleyder tot de koop, op zyne hand *Ian* van Bohemen een geſlaegen vyand van ſijn ſchoon-broeder den Brabander, gelijk ook de Graven van Henegouw, Holland, Gulich, Namen, Hoorn, Lootz, Beaumont, de Biſſchoppen van Kolen, Trier, Luyk, t'zaemen met de Heeren van Valkenburgh, Monioye en Hensbergh. Hun verſpreck was, *dat een yegelijk van ſijn kant Braband aengrijpen, en geen der bond-gezellen buyten des anders voor-weeten met den Hertogh zoude handelen.* De Vlaeming beloofde, hem alleen ſoo veel te doen te geeven, dat hy de landen van Over-Maes wel zoude vergeeten. De ſlaegen volghden op de dreygementen: alſoo ſy alle korts daer nae op eenen tijd door hun gezanten den Hertogh ontzeyden. De Vlamingen van *Dermonde* aenvangende waeren de eerſte in 't harnas, vernielende Maldegem, Lippelo, en 't Klooſter van Affligem door den brand. De Brabander daer tegens het land van Aelſt tot aen Denermonde door kruyſſende, nam van daer ſijn keer wederom op *Bruyſſel*. Alzoo moeſten de landen en opene vlecken aen weder-zijden het pack van den krijgh beſuyren; behalven dat de Brabanders by Hellekem 500. Vlaemſche ruyters liſtelyken hebben wtgelockt ende onder den voet gehouwen. Aen een anderen hoek, daer Braband over de Maes aen Gulich en Gelderland belend, was * 's *Hertogen-rayd* van de Gelderſche en andere benden zoo zeer benaurwd en verre gebracht, dat *Ian van Orſtervijl* en de Heer van *Stevorden* van binnen mangel lijdende, met de beleggers moeſten verdraegen, onder beloften van de Stad over te geeven, indien ſy binnen de loopende maend geen ontzet vernoomen. Weſhalven de Hertogh belaſtende zijne Vry-heeren het op-zicht van de Vlaemſche grenzen, wanneer hy verſtond den Koning van *Navarre* tot ſijn gerief af te koemen dan door Grave *Willem* omtrent de pael-ſteden van Henegouw te werden geſtuyt, met den Vorſt van *Bar* en 4000. ruyteren op *Nivelle* vertrock, en den Grave dwongh hem den Koning den doortocht te vergunnen. Van daer na *Maeſtrichs* en over de ſtroom zich ſpoedende, kreegh onder wegen kondſchap van de over-gaeve, en dat de Stad vol volx was geleyd. Als het ſpel hier was verkeeken ende de Hertogh niet voorſien om een belegh te doen, liet hy zyne vyanden wt-vorderen om over 't bezit van *Hertogen-rode* met het rappier te ſcheyden. Dan de eed-genootten hebben deſe tijding-brengers met woorden af-geſet, ende, voor deze mael tot geen ſlaen geſind zijnde, haer beſte gedaen, dat de Grave van Loots ende Luykenaers tijd en kans moghten vinden om den Hertogh van achteren te vernagelen, ende tot dien eynde alle bruggen van de Maes af-gebrooken. De Hertogh den ſnoff hier van wegh hebbende, week met zijn vluchtend heyr ruggewaerts na *Maeſtricht*. Dewijl hy noch lagh by *Hertogen-rade*, was de Stadhouder van *Sittart*, op hoope dat het op een hayr-plucken ſoude gaen, ſchier met alle zyne beſettinge tot hem over-gekoemen. Doch de burgers by deſe gelegentheid niet ſluymerende, heuren ontbooden ende voor hoofden aengenoomen de zoonen van *Reynald* van Valkenburg. De Hertog by *Nivelle* de Franſche ontmoetende ende met hen raed houdende van weder over Maes te gaen, kreegh voor beſcheyd, dat ſy gelaſt ende meer om vrede te maeken waeren gekoemen, dan om te vechten. Waer toe ſy ook alle krachten in-ſpanden, doch niet wijder konden verwerven dan een op-ſchortinge van wapenen, ende dat daer-en-tuſſchen de Koningh van Vrankrijk door ſijne volmachtigers de zaek ſoude trachten by te leggen.

6. *Reynald* het geluck by 't hayr vattende ende op ſijn luymen toe-leggende, had al van te voren de Stad *Thiel*, die tot nu toe Brabands was geweeſd, op Agnieten dagh verraft; ende, op dat voortaen de Brabander hem daer wt geen meer leed mochte doen, rondom van ſijne mueren ontbloot. Effen voor deſe ongelegentheid was by de Ingen-poort een onverhoede brand ontſtaen in 't huys van eenen *Claes Schouts*. Als de burgery ſoo wt haet van den eygenaer *Schouts*, als op hoope dat de vlamme van zelfs wel zoude ſnooren, verwaerlooſde in tijds water by te brengen, is 'er een goed gedeelte van de Veſting, dewijl de wind ſchielijken keerde en ſterker blies, in d'as geraekt. Ten dien tijde beloofden *Reynald* van Valkenburgh Dom-heer van *Luyk* ende Ridder *Diderick* van Valkenburgh onder eede, te zullen na-koemen, alle 't geen hun Heer en neeve *Reynald* van Gelre tuſſchen haer luyden aen d'eene zijd, ende tuſſchen den Grave van Gulich met de andere Heeren omtrent den *Eyffel* zoude wtwijſen. In 't land van Utrecht was onruſt ende wt de onruſt oorlogh ontſtaen, om den nederſlagh van *Giſelbert* Richter van *Willem* van *Duyvenvoorde*, die deſen hoon zich aentreckende en meynende in 't lichaem van ſijn dienaer ſijn eygen eer geraekt te zijn, met een deel Gelderſche, Hollanders en Kleevenaers den ſtroom de Leck tot aen Rhienen op-vaerende, ende aldaer ſijne benden verdeylende, den *Haimers-bergh* was over getrocken. Als hy daer omtrent de vlecke *Ter Horſt* in brand had geſteeken, moeſt hy echter het Slot verlaeten, vermits de vinnige tegenweer van *Willem* van Boxtel. De Biſſchop van Utrecht onſteld en grijnigh over dit ſtout bedrijf, nam voor *Duyvenvoorde* wt zyne grenſen te verſtooten, ofte een ſlagh met hem te waegen, ten ware *Willem* Grave van Holland en Henegouw naer

Dort

* *Siet hier voren het tweede hoofd-ſtuck.*

† *Reda, ſive Roldmum.*

1334.

1335.

Dort koemende beyde Heeren een vrede had opgeleyd. In die dagen heeft de Grave van Vlaenderen *Lodewijk* van Nevers *Reynald* van Gelre met zyne dochter *Margriet* erfgenaeme van Mechelen, als mede *Willem* van Gulich met zyne moeder *Elizabeth*, ten aenzien van de verkoopinge der Stad Mechelen ende daer wt gereezen krijgh, vrydinge toegezeyd van allen hinder, 't welke ſy aen haere goederen, recht, ofte luyden moghten koemen te lijden, te begrooten by *Ian* van Henegouw Heer van Beaumont, en *Henrick* van Vlaenderen Grave van Loots, met by-voeginge, zoo de ſtemmen ſtaeken, van *Willem* Grave van Holland.

7. Op dit iaer (hoewel ſommige een iaer, en andere twee iaeren vroeger reekenen) heeft *Philips* Koning van Vrankrijk de verſchillen tuſſchen den Vlaming, Brabander, en *Reynald* van Gelre alzoo geſleeten, *dat des Hertogs drie noch niet manbaere dochteren aen de drie jonge Princen, Margriet aen Lodewijk van Vlaenderen een drieiaerigh krechtgen, Iohanne aen Willem van Holland, ende de jonghſte Marie aen Reynald den eerſtgeboren van Gelre namaels zouden trouwen, der Vorſten verbintenisſe tegen den Hertogh daer mede op-geheeven, ende een yegelijk vredelijken by ſijn beſit verbijven. De Hertogh moght de koop van Mechelen verwerpen en naeſten, mids tellende aen den Vlaming 87000. ende 500. kroonen.* Andere melden, dat de Koning de Stad door *Frederick de Picquin* zoo lang in verzeckering nam, tot dat hem van beyder Heeren recht naerder zoude blijken. In
1334. den iaere 1334. heeft de Koning binnen Amiens tuſſchen den *Brabander* en Grave *Reynald* in 't byſonder zoo een beſteck gemaekt; *dat over en weder goede nabuyrſchap zoude gehouden worden, de gevangens betaelende hunne verteer-koſten, vry-gelaeten; de over-loopers op nieuws eed doende aen haere Over-heeren, weder naer huys moegen keeren: de dochter mede van den Grave ofte haere erven zonder eenige beſpeeringe aenvaerden, ende, gelijk van ouds de Heeren van Mechelen, tot haren ſchoonſte gebruyken hare erf-goederen in Braband. Over de iacht ende vryheyd der Stad Siegden zoude men zich richten naeden eed, te doen by Walter Vosheyn ende Evert Viſt, Ridderen en Raeden van den Grave. Wijders is verſtaen, dat de Hertogh oorſpronkelijk beſcheyd zoude hebben voor te brengen, dat de Grave ſijn Leen-man* 1333. *was wegen de Gerechten van Harpen, Megen, Merwits, en Geldorp. Over de Stedekens Heult en Baertwijk zouden goede mannen erkennen, ende indien ſy den Grave den eygendom toeweeſen, zoud ze de Hertogh neffens de andere Heerlijkheeden omtrent Heuſden den Grave voor zeeker geld af-koopen. Ende alſoo de Koning door den Heer van Kuyk en Prelaet van Waſſenburgh was onder-richt, dat de Grave van wegen den Heer van Valkenburgh aen den Hertogh 20000. kroonen hadde gelelt, wierd den Hertogh belaſt, deſe penningen tegen Kerſt-miſſe weder te rugge te geeven. De Stad Thiel, in den kring van Gelderland doch onder Braband geleegen, zoud met Sandwijk, Herwerden, en andere by-plaetſen wiſſels-gewijſe aen den Grave; ende Heuſden (zijnde met ſijn toe-behoor het erf-goed van wijlen Ian van Heuſden) 't welk Gelders was doch in de buyrte van Braband beſlooten, den Hertogh daer tegens werden in-geruymd: wel-verſtaende, dat een van beyde het beſte lot ontfangende, de oneffene waerdy met geld zoude boeten. Alle Leen-brieven van den Hertogh, ſpreekende op den Grave ofte Graven van Gelre, zouden in handen ende tot wt-ſpraek worden geſteld van de Koningen van Vrankrijk en Bohemen, ende den Grave van Henegouw.*

8. *De Hertog zoud aen des Graves zoon ſijne jongſte dochter ten echte geeven, ende voor houwelijx-goed 80000. ende eens 60. ponden Tours, ofte zoo veel min of meer als de ſcheyds-luyden zouden vonniſſen: waer van de Hertogh de helft op de hand, ende de weder-helft zoud geeven ten tijde van de bruyloft. Quam het houwelijk ('t welk anders niet ſcheyd-baer was) door den dood van d'een ofte d'ander after te blijven, zoo zoude de Grave ſijne ontfangene penningen binnen twee iaeren weder moeten op-brengen. Dan naer 't vol-erecken van de echt-ſchap moeſt de Grave voor dat houwelijx-goed de kinderen wt ſijne erf-landen yet zeekers ende ten minſten zoo veel bewijzen, dat zo van den tienden penning iaerlijx een moghten trecken, ende, in ſtede van de 12000. iaerlijxe ponden, aen de echt-genooten vergunnen de Stad ende vruchten van 't gantſche Graef-ſchap van Zutphen, zoo verre het door de Yſſel van de Velouw word af-geſcheyden, wtgenomen den tol van Lobeek: 't geen de Graef-ſchap iaerlijx minder deede, zoud de Grave zonder bedrogh wt ſijne vordere goederen vervullen: ende zoo hy voor ſijn zoon af-lijvigh wierd, zoud de zoon ſijns vaders plaets betreeden, behoudende echter de tegenwoordige Gravin hare morgen-gaeve, ende des bruydegoms broeders ofte zuſters van eenen bedde haer aendeel, als na rechten en lands-wijſe. Soo de bruydegom voor zijn vader quam wt te gaen, na-laetende manlijke geboorte, de ſelve zoude het Graefſchap van Zutphen over de Yſſel tot een eeuwigh Leen behouden met de renten van de 12000. iaerlijxe ponden, als mede erffelijken den tol van Lobeek: dan de meyſkens, by gebreck van mans, niet dan de bloote in-komſten van 't gedachte Graef-ſchap over d'Yſſel, ende zulx te leen, blijvende den eygendom en opper-voogdy aen den Grave en ſyne oiren, gelijk ook van den Lobeeckſchen tol. Eyndelijken zoude des Hertogs dochter voor hare bruyd-ſchat genieten 8000. ponden Tours beboorlijken geveſtigh. Voorts loofde de Koning, tot naerdere verzoeninge van beyde Vorſten, by den Paus zoodaenige oorloſs-brieven te verwerven, als men bevinden zoude van noode te weſen. Welke houwelijxvoorwaerden de Hertogh by ſijn hand-ſchrift, alle argeliſt en feyl buyten geſlooten, alſoo heeft bezworen, onder verbeurte van alle ſyne goederen, eer, en landen; ſchoon genoomen ook naderhand tuſſchen beyde krijgh ofte ander ontraed moghte op-koemen; gevende den Koninghmede macht, om op het aenhouden van den Grave, zonder wijder beroep, zijn toekoemende meyn-eed op hem ofte ſijne erven te verhaelen.* In de zaek van den Heer van Hensberg wierd de Hertogh geheyten, *wt te keeren de ſchuld, waer van gemelde Heer hem zoude over-tuygen.* Hier by ging een daedinge, belangende de Gerichten van *Raid* en *Hensberg*, van 't geen de Hensberger aen hem te kort, ende voorts wat een yegelijk toe-quam. Heer *Ian* van Valkenburg zoude, als voor deſe oproerten, ruſtelyken weder aenvaerden het bedrijf van Herpen met zijn aenkleeven. Deſe overkoeming is met wille en zeegel der dedingsluyden en Koninglijke laſt-hebbers op den tweeden van de Oogſt-maend binnen Camerick alzoo geſlooten. Etlyke daegen laeter wees de Koning wijder tot Amiens, *dat zeeker Leen-brief van den iaere 1151. welke de Hertog tegen den Grave voort-braght ofte noch mochte voort-brengen, zouden gehouden worden voor verjaerd en krachteloos, als van gelijken de voorgewende op-ſpraeken van den Grave op den Hertogh, mids dat de Grave ten opſicht van de andere leenen den Hertogh zoude erkennen. De han-*

delinge en door-treck zouden, gelijk wel eer, in beyde land-ſchappen, vry en ongemoeyd weſen, ende op de onder-trouw tuſſchen des Hertoghs dochter en Graven zoon de dadelijke trouw volgen, zoo haeſt beyde verloofde mundigh waeren. Het vredes-verdragh van Camerick zoude van waerden, ende de wiſſeling van plaetſen en goederen niet boven een iaer after blyven, daer behalven aen den Heer van Hensbergh voor ſijn leeven werden over-gelaeten het gebied van Waſſenburgh. In ſtede van het derde-deel der 20000. den Hertogh van wegen den Valkenburger toe-getelde guldens, ende waer voor de Hertogh den Valkenburger hadde vergunt de in-komſten van Maeſtricht, beval nu de Koning, dat de voorzeyde inkomſten voortaen by den Grave en ſijne na-zaeten erffelijken zouden gebeurd worden, gelijk voor heen, wanneer die tot voordeel van den Valkenburger aen den Hertogh noch waeren onverplicht.

9. Onlanx hier na is 'er een vreeſſelyke en hard-neckige krijgh op-gekoemen tuſſchen den zelven *Philips de Valoys*, en *Eduard* den drieden, Koning van Engeland, die, behalven andere wtlandſche Heeren, zijns zuſters man *Reynald* van Gelre mede aen den rey heeft gebracht. * Effen te voren is 'er gewagh gemaekt van *Robert van Artoys*, ende ſijn ſchielijk vluchten wt Braband naer Engeland, wt vreeſe van *Valoys*. Aldaer zijnde heeft niet op-gehouden den Engellander, als van moeders wegen naeſten erfgenaem van de Franſche kroon, tegen *Philips* (met wiens zuſter *Robert* nochtans was gepaerd) meer en meer op te ſtooken. Vermits *Eduard* een zoon was vanden tweeden *Eduard* Engelſchen Koningh, en *Iſabelle* dochter van *Philips den Schoonen* Koningh van Vrankrijk. Neffens zijn broeder *Ian* had hy noch twee zuſters, *Iohanne* egade van Koningh *David* van *Schorland*, en *Eleonore* vrouw van onſen *Reynald*. Want dat *Eleonore* noch onhouwbaer zoude zijn geſtorven, ofte dochter zijn geweeſd van *Eduard* den drieden, is een taſtelyke doolinge; daer *Eduard* eerſt in den iaere 1326. met *Philippe* van Henegouw was onder-trouwd, en *Reynald* al in 't iaer 1331. met *Eleonore* getrouwd. 't Was ſoo verre van daer (om weder te keeren tot onſen teem) dat deſe voor-ſlagh den iongen Koningh en Koninginne miſhaeghde, dat zy korts daer na *Robert* met het Graefſchap van Richmond noch beſchonken; ende *Eduard*, na een langh bedenken, de zaek met de leeden van 't Rijk in beraed leggende, door de toe-ſtemminge van 't hooge en laege huys in zijn opzet noch meer wierde geſterkt. Voort daer na heeft men den Biſſchop van Lincoln op Nederland afgevaerdighd, om de Vorſten over al aen de kroon te verbinden, ende aen hen te openen de oorzaek harer toe-ruſtinge: *dat Eduard wt de dochter van Philips den Schoonen geboren, ſijn groot-vader en oomen billijker in 't Franſche Rijk zoude volgen, dan wel Phil. de Valoys, die wt den vader van Philips den Schoonen geſprooten, en voor den onmondigen en afweſenden Eduard in-taſtende, de kroon zich had aen-ge-eygend, ende door het ſlechten ofte inhouden van veele Sterkten in Guyenne de vrede van Amiens te ſchande gemaekt: 't welk Eduard, nu riper van iaeren en oordeel zijnde, niet langer dacht te dulden; aengeſien de Koningh en ſchier alle Engelſche tot hun ſteunſel namen, dat de Saliſche hoofd-wet, het eenige richt-ſnoer van de Franſche, welke de vrouw met hare erven van de kroon af-ſluyt, na 't Heydendom ſmaekte ende niet zoo veel en behoorde te gelden, als wel de ſin van de H. Schrift en algemeene gewoonte, die by 't af-ſterven van de mans de vrouwen tot de erffeniſſe in-laet.* Hier tegens rede-kavelden de Franſche, *dat men het Saliſche Beſluyt niet alleen, maer het onherdenkelijk gebruyk in hun Rijk zonder kreuk en geheele ſcheuringe van den Staet niet en konde verzetten.* De Biſſchop dan met ruyme brieven en de een langh geſleep van edelen op Nederland over-koemende heeft voor eerſt den Brabander, ende voorts Grave *Reynald* van alles onder-richt, daer na ook den Gulicher, Kolenaer, Valkenburger, *Arnold* van Blankenheym en *Willem* van Duyvenvoorde voor bond-vrienden aengewonnen. Op *Clemens* dagh was 'er een geweldige zee-vloed, die den Rhijn en Maes zoo op-ioegh, dat het water de dijken over-ſtrijkende een macht van menſchen en vee vernielde, meeſt omtrent de wt-gangen der ſelver ſtroomen in de zee. Doen is mede tuſſchen de Graven *Willem* van Holland en *Reynald* van Gelre in 't byſonder een beſteck gemaekt, dat aen den ſtreek van Gelderland zoude koemen al het geen aen deſe kant des † Yſſels was geleegen, en 't overige aen Holland.

* *Sint op 't iaer 1331.*

10. Als zich dit in Nederland toe-droegh, beſtond *Eduard* met een treffelijk heyr, waer onder ter bede dienden etlijke Gelderſche hulp-troppen en de Grave in eygen hoofd, Schotland te water en te land te beſpringen. De vloot beſtond in 160. zeylen. *Eduard* zelf zijn wegh richtende naer *S. Ian*, ende rond-om de Stad alles verdervende, heeft den vyand aldaer verbeyd. Der Schotten Veld-heer *Randulf* verneemende, dat de Engelſch-man zich had verſterkt, ende door geld en goede woorden over zee gelockt eenige Gelderſche benden, koos ſijn leger-plaets op de grenſen van Engeland. De andere Overſte hadden laſt de Gelderſche by *Edynburg* te verwachten, die korts daer na door de Schotten benauwd en op de vlucht gedreeven zijnde, op den naeſten bergh tot haer wijk namen een vervallene Schants, nu 't Edynburger Slot geheeten; daer zy van alles gebreck lijdende zich 's anderen daeghs behoudens alleen lijf en leeven over-gaeven. Niet te min waren de Schotſche Bevel-hebbers ſoo beſcheyden, dat ſy Grave *Reynald* alle zyne gereedſchap lieten volgen, ende hem op vrye voeten ſtelden, na voorgaende toe-zeggingh van noyt weder nae de Engelſche te zullen keeren. Als *Reynald* daer na zyne vriendſchap met *Philips* Koningh van Vrankrijk op het woord braght, heeft hem *Randulf* daer behalven tegens de ſtroopers een rot krijgs-knechten mede gegeeven, ende een ſeer minnelijk wt-geleyde gedaen na de paelen van Engeland. Dan deze volken zijn onder wegen door de Engelſche en Engels-geſinde Schotten onder-ſchept, ende met *Reinald* en *Randulf* naer Koning *Eduard* gebragt, die doen beſig was met het belegh van ‡ *S. Ian.* In het ontkleeden van de Gelderſche dooden ontdeckten de Schotten te voren een Gelderſche vrouw, welke mannelyken voor wt ſtappende *Richard Schauw* in een hand-gevecht te ſlaepen hadde geleyd, en eyndelijken na een grooten neder-ſlagh met merkelyke eer voor aen 't ſpitze wierd verſlaegen.

1335.

† *Miſſchien heeft de Heer* Pontanus *hier mis-verſtand, ofte immers verkeerde brieven gevolgt, noemende de Yſſel in plaetz van de Leck ofte een ander ſtroom.*

‡ *Perthum, hodie oppidum D. Iohannis dictum.*

Op dit

1336. Op dit of 't volgende iaer is de Stad van *Thiel*, met haer ban en toe-behoor volgens * verdragh gekoemen aen den Grave ende 't Graefschap van Gelre, ende daer onder tot op den dagh van heden gebleeven. Op 't zelve pas bemachtighde de Bisschop van Lincoln met een vloot scheepen Sluys en Kadzant, de sleutels van Vlaenderen, dood-slaende by de 3000. Vlamingen, die zedert desen klop allenxkens den Fransch-man af ende den Engellander meer en meer toe-vielen. Tusschen den Brabander en *Lodewijk* van Vlaenderen is over-gekoemen, *dat beyde te gader Mechelen zouden bezitten, gelijk tot nu toe de Bisschop van Luyk en Margriet van Gelre, dochter van Reynald en Sophie van Berthout, hadden gedaen; de Hertogh zijne helfte van den Grave, ende de Grave zijne weder-helfte van den Hertogh en Bisschop te leen verheffen; de baeten effen deylen, ende erffelijken een Schoutaet en Rent-meester aldaer bestellen. Die onder Nekers-poel woonden zouden den Brabander, maer die van den streek Blijdenbergh den Vlaemschen Grave erkennen, ende geen van beyde zonder des anders toe-stemminge Sterkten op-werpen: Onverkort nochtans Margriet van Gelre hare * erf-goederen in Braband.* Dan na verloop van eenige iaeren heeft de Brabander den Grave van Vlaenderen voor omtrent 86000. Koningsche goud-guldens in 't geheel wt-gekoft: welke geld-schuld hem echter op het left is * quijt gescholden. Daer na heeft *Reynald* zijn zusterlingh *Diderick* Grave van Kleeve de hand gebooden tegen den Bisschop van Kolen. Als dees het Slot Strunkede zich niet alleen aenmaetighde, maer ook heel dicht had beslooten, ende het Kleefsche volk van bezetting harden tegen-weer dede, quam hem *Reynald* met de zyne onder-steunen, en dwong den Bisschop van de Vestinge af te trecken. Na dat op 't zelve stond, 'k en weet niet waer over, mis-verstand was gereesen tusschen de Hollandsche koop-luyden en de Stad Ruermond, loofde de Grave met zyne ses Steeden *Nymegen, Zutphen, Arnhem, Harderwijk, Thiel* en *Boemel*, zich te willen buygen onder het eynd-oordeel van *Ian* van Henegouw Heer van Beaumont, broeder des Graves van Holland. *Hubert Schenk* Heer van Kuylenburgh verbond zich in een brief, de Schants ofte 't huys ter Horst degelyken te zullen verwaeren. Op dit iaer wierd onsen *Reynald* wt *Eleonore* een tweede zoon gebooren, en na zijn oom, dien hy ook in woelery en eer-zucht niet en mis-leek, den Engelschen Koning *Eduard* gedoopt, die naderhand de eerste Hertogh van dien naem wierd, en de iongste was onder de Geldersche Vorsten van de manlyke strengh wt het bloed van Nassouw.

* *Zie op 't 7. boek.*

* *Loop 't jaer 1333.*

* *Loop het jaer 1334.*

11. Een weynigh te voren was *Reynald* doende geweest met de Vriesen. Want zedert zijn vader van *Frederick* Bisschop van Utrecht voor een groot deel gelds † *Vullenhoe* te pand had ontfangen ende van Keyser *Rudolf* de heerschappy over Vriesland, loerden de Geldersche steeds op den Vriesche bodem. Ende wanneer de Vriesen op desen tijd het Geldersche krijghs-volk, leggende hier ende daer in de dorpen om Vollenhoe verdeyld, door een eer-loose verkloekinge iammerlijken hadden door de klingh gheiaeght, ende na 't over-rompelen vande Vestinge zelve met de burgeren en bezettinge van gelijken leelijken geleefd, zocht *Reynald* zyne wrack in de wapenen. Hoewel de Vriesen in tegendeel niet na en lieten, den Grave zelve by hunne Griet-mans aen te klaegen, als een over-treeder van zyne paelen en verbreeker van hunne vryheeden. *Reynald* desen laster zich niet aen-treckende ende daer door te meer ontsteecken, *verklaerde overbodigh te zijn met alle na-buyren goed verdragh te onderhouden, maer dat sy Vriesen, schuldigh zijnde aen haer eygene beschuldiging, de Hollanders, het Sticht van Utrecht, ende hem zoo seer hadden getrotst en beleedight, dat hy zich te goed hield met hun te handelen ofte op een dagh-vaerd te erschijnen: niet te min wilde hy alles gaerne toestaen, wat sijne ende des Stichts eer konde lijden, waerschouwende al noch de Griet-mannen den vrede te behartigen, ende naer een vry-willige schuld-kennisse zijn geleeden schaede weder op te richten.* Als de Vriesen evenwel vertraeghden, heeft *Reynald* op een sprong zoo veel volx als moegelijk by een gesocht, en daer mede in 't afgaen van den Oogst Vriesland genaederd, oogende op des vyands voor-neemen, en sich neder-slaende by 't dorp Barseke niet verre van Vullenhoe. Dewijl hy daer liggende bleef, op hoop van de Vriesen ofte van een te spreyden, ofte dat met ter tijd hare hevigheyd zoude bezinken, zijn sy, ofte wt eygen ongeduld, ofte op het voort-stouwen van hunne Over-heeren (wel weetende, den aerd van hare lands-luyden meer tot drifrigheyd te hellen dan tot verdraghsaemheyd) van zelfs wt de muyten gekoemen, ende hebben den Grave genoodzaekt om een hoofd-slagh met hen te waegen. Het gevecht met den herfst aenvangende was bloedigh en langh kamperlijk, tot dat 'er ten lesten over de 2000. Vriesen op de plaets zijn getymeld. De overige hier door geleerd en schuw wordende hebben het hae ze-pad gekoosen, ende het leeven op de voeten wegh gedraegen, hebbende liever onder de bloode dan de doode geteld te worden. Weynige daegen daer na reekenden *Alard van Harderwijk* en *Everhard Vijfpennink* Scheepens van *Harderwijk* met de Raeden van *Reynout*, aen wien zy vryinge beloofden van 455. ponden, te koft geleyd tot voort-zettinge van desen tocht. Welk hand-schrift tot straffe kan dienen van de Iaer-boeken, die dit treffen op den iaere 1323. ofte 1333. te berde brengen.

† *Dese Sterkte was gemaeckt by Bisschop Govert van Roenen, ende word in oude hand-vesten genoemd* Fulanho *en* Fulnaho: *ende de plaets van den sthijd* Barbesile, Barlesile, *en ook* Baische.

12. Maer gelijk dit iaer voor *Reynald* wel was af-geloopen, zoo heeft het volgende hem veele zwaerigheeden mede gebracht. Want voor eerst wierd by 't blaecken van een af-schouwelijke hayr-sterre wt de leevende wegh gehaeld zijn hoofd-vriend *Willem* Grave van Holland gezegd *de Goede*, nalaetende een iongen zoon *Willem*, die ten wijve kreegh *Iohanne* dochter van den Hertog in Braband, de zuster van *Marie*, welke aen *Reynalds* zoon was verloofd. Hier by quam noch het pack van den Franschen oorlogh, welke *Reynald* zijn zwaeger te geval hielp voeren, ende die door stijf-zinnigheyd van beyde Koningen zich meer en meer verhief. Waer over de Koningh van Vrankrijk zyne over-zeesche tochten wt den zin zettende ende werx genoegh vindende om *Eduards* geweld van den hals te keeren, by tijds vast steenen raepte, en zich met nieuwe bond-genooten socht te steeuwigen: ende verneemende dat de Engelander, behalven den Grave van Gelre en Brabander, Keyser *Lodewijk* van Beyeren, den verwant van *Reynald* en de Henegouwer, had

1337.

had aengeweeſd, was voor al daer op wt om des Brabanders erf-vyand den Koningh van Bohemen, ende voorts die van Schotland en Navarre aen zich te verbinden. Noch zwooren hem ſes Hertogen ende 26. Graven met eene menighte van edelen ende 4000. ruyteren, die om hunne manhaftigheyd met den draegh-band wierden vereerd. De Engelſche waeren ſterk 60000. de Franſche 100000. De Grave van Vlaenderen, hoewel hy om zijn houwelijk de Franſche meer ſcheen te draegen, kond het echter niet beeteren, dat het graeuw en de vernaemde Steden den Engelander aenkleefden, door 't opreyden meeſt van *Iacob Hartevelt*, een man grooter van aenſien dan van af-komſt. Hier nevens hebben de Engelſche Biſſchoppen het volk met ſterke beloften en onder-duymſche geſchenken om-gekeert, als mede den Grave van Gelre, in wiens by-weeſen Koning *Eduard* te Gent wierd bezwooren, ende de Grave van Vlaenderen gedwongen met zyne vrouw, een dochter van *Philips den Langen* wijlen Koning van Vrankrijk, en jongen zoon tot den Franſchen Koningh te vluchten, die 's iaers daer na zich weder na Gent vervoegende ende aldaer en elders van de zyne beſlooten en na-geiaeghd, meenige lagen van den onſtuymigen *Artevelt* en verfoeyelyke aenſlaegen zyner onderdaenen ter
1338. nauwer nood is ontſprongen. Tegen den ſoemer quam *Eduard* met de Koningine *Philippe* ende haer zoon *Eduard* naer *Sluys*, vaerende voorts met 400. zeylen op *Antwerpen*, daer hy door de Keyzerlyke geweld-brieven tot Roomſch Koningh is verhooghd. Doen zijn de Brabander, de Graven van Gelre en Gulich, neffens den Henegouwer en *Ian* van Beaumont, naer gehouden krijgs-raed met den Koning, alle na huys gereyſd, onder beloften van tegen den 15. der Hoy-maend hun leger gereed te hebben. Als op den af-gepaelden tijd noch de Gelderſche noch de andere Vorſten van Over-maes zich repten, onder 't dexel dat de Brabander met de zyne niet voor den dagh en quam, heeft ze *Eduard* ende voor al den Brabander aengemend, op dat zijn draelen de andere geen ſtoffe moght geeven van vrede-braek. Hier op verſchreef de Brabander *Reynald* en de andere eed-genooten naer *Halle*, die na genoomen beraed den Koningh in 't oor blieſen, den Keyzer mede in 't verdragh te betrecken, om alſoo quanzuys door ſijn laſt en op een beeter voet de Franſche te beoorlogen, waer toe zy goede kans zaegen, om dat de Franſche onlanx *Camerick* een oude Rijx-ſtad hadden bemachtighd en noch in-hielden. Deſen looſen en glimpigen voorſlagh hebben ſy alle gepreeſen, ende *Willem* van Gulich eer-langh Keyzerlyke bevel-brieven mede gebraght, waer by aen *Eduard* de naem van * Onder-hoofd des Rijx wierd gegeeven, ende macht, om op des Keyſers naem goud te ſlaen, belaſtende allen Rijx-Vorſten en Steden, hem niet anders dan den Keyſer op te paſſen, en tegens *Philips de Valoys* met raed en daed voort te helpen. Doen liet *Eduard* onder zyne ende des Keyſers af-beeldinge geld munten, ende op lijf-ſtraffe beveelen, dat niemand *Philips de Valoys* Koningh zoude heeten maer blootelyken *Philips de Valoys*. Na dat dan in de t'zaemen-rottinge het belegh van Camerick tegen 't volgende iaer was vaſt geſteld, is yeder van de Vorſten weder naer zijn land geweeken, ende *Eduard* naer den Burght van Loeven, daer hy zich dien winter meeſt verhield.

* *Vicarius.*

13. *Eduard* in 't voor-iaer zyne Engelſche by een treckende, nam zijn wegh voort op *Camerick*, daer de Duytſche Vorſten zich by hem voegden, ende met naemen *Reynald* van Gelre, nu door den Keyſer tot een Hertogh verheeven, die een welgeoeffende macht, waer onder 2000. gewapende ruyters, mede voerde. De Biſſchop van Camerick *Auxon* liet zich van de Franſche bepraeten, om Keyſer *Lodewijk*, die door den Paus wt de kerkelyke gemeenſchap was geſlooten, geen gehoor te geeven. Binnen lagh voor Stadhouder met 5000. Franſche *Ian* Hertogh van Normandyen, zoon van Koning *Philips*, neffens de Savoyards onder 't beleyd van *Marville*. *Eduard* verſocht de Stad met bocken en blijden, door ſtormen en door onder-kruypinge; doch die van *Camerick* weerden zich als leeuwen. De Koning ziende dat het een langwijlige belegering zoude geeven, zoo om de ſterke bezettinge als om de ruymte van allen voor-raed, trock van daer over de Schelde, ende zich legerende met alle zyne volken omtrent *Flamingaire* op den Franſchen bodem, onder-ſtond Koning *Philips* op den vlacken wt te daegen, die by *Perone* in *Vermandois* ſtand houdende des vyands wimpels van verre in de lucht zagh ſpeelen. De Franſche, hoewel wt eygen drift vierigh tot het hayr-plucken ende ongelijk ſterker, waren echter nu bedeeſd en draelende, tot dat eyndelyken een Engelſche bazuyn-blaeſer aen hen gezonden de weet braght, dat tegen den drieden aenſtaenden dagh de veld-ſlagh was beſtemd. Alſdoen zijn vroegh in 't krieken van den morgen beyde legers ſlagh-reede gemaekt. Door *Eduards* beſchickinge wierden de Duytſche, ende onder de zelve *Reynald* met zyne Gelderſche, voor aen 't ſpitſe geſteld; naeſt hem de Graven van den Berge en Salins met *Reynald* van Valkenburg; daer na *Lodewijk* Markgrave van Brandenburg, *Ian* van Beaumont, *Arnold* van Blankenheym en *Willem* van Duyvenvoorde. In de andere vleugel ſtonden de Brabanders met hun Hertogh, als ook de Heeren *Otho* van Kuyk, *Ian* van Polanen Heer van Breda en Rode, *Gijsbert* van Abkoude Heer van Gaesbeek, met noch eenige Vlamingen. De driede bende was gevuld met Engelſchen adel. De Franſche in effen ſoo veele ſtrengen verdeyld, ſtonden mede ſchrap, en verbeydeden alleen den wenk van hun gezalfden. Doch vermits de Overſte in 't Franſche heyr twee-zijdigh waren, ende de aller-geſienſte den Koning onder-gingen, dat hy het heele lands welvaeren niet in de weegh-ſchael zoude zetten; voor al op ſijn eygen bodem geen ſlagh beginnen, wanneer na een quaeden kans het Rijk voor de Engelſche open zoude ſtaen en zyne kroon waggelen; te meer vermits *Robert* Koning van Sicilien wt de ſterren had voor-gewycheld, dat Koning *Philips* van *Eduard* zoo een harden ſtoot zoude krijgen als Vrankrijk noch oyt hadde wtgeſtaen; ende, tot een onzaligh voor-ſpook, een † Haes het Franſche leger ter loop was voor-by geſtreeken; heeft *Philips* zich wijſſelyken ſtille gehouden, en waere gelückigh gebleeven zoo hy altoos by dit op-zet waere gebleeven. Als daeghs daer na de Franſche noch after hunne werken

1338.

† *Senarius Græcus hunc ſenſum habet: Inauſpicatum iter obvius facit lepus.* Dit wil zoo veel zeggen, als dat

Een Haes die u op wegh ontmoet
Een voor-bood' is van tegen-ſpoed.

ſchuylden,

ſchuylden, gingh *Eduard* terugge naer *Aveſnes*, ende, na 't af-danken van eenige Duytſche, met den Brabander, *Reynald* en andere Vorſten, wyder op Bruyſſel. Aldaer maekte men zwaerigheyd over Vlaenderen, waer op de Franſche Koningh ſcheen te micken, ende welkers ingezetenen aen zijn mede-ſtander *Lodewijk* eedts-halven waeren verplicht. Doch *Artevelt* ſtiet den ſteen van 't graf, die *Eduard* een ſlinxen ſtreek in d'oore beet, om den by-naem van Franſch Koning hem van moeders wegen toe-koemende aen te neemen, ende openbaerlyken in zyne penningen wt te beelden; dat alſdan de Vlamingen in twijffel treckende quanzuys beyder recht, hem als Koning van Vrankrijk zouden believen. Op deſen grond liet dan *Eduard* den Franſchen en Graye *Lodewijk* den oorlogh aenkondigen, beloovende Rijſſel niet alleen, *Douay* en *Orchies* (welke Steden de Franſche van 't lichaem van Vlaenderen hadden af-geruckt) maer ook *Doornick* en *Teroane* binnen kort weder aen de rechte hand te brengen, ende voorts alles te doen tot welſtand van Vlaenderen.

14. *Eduard* daer en boven in 't byzonder handelende met ſijns zuſters man Hertogh *Reynald*, heeft hem binnen *Bruyſſel* (zoo ten op-ſicht van zyne velerhande dienſten, als om dat hy, zich ontſlaende van de vennootſchapen afſtand doende van al 't geen hy van *Philips de Valoys* bezat, zyne ſaek was toe-gevallen) 1000. iaerlijxe ponden ſterlinghs toe-geleyd, welke hy voor zijn leeven zoude beuren wt de havenen van *Londen*, *Botulf*, en *Kinghſton* boven *Hul*. In dezen brief ſchreef zich *Eduard* Koning van Engeland, Heer van Yrland en Hertogh van Languedoc, zonder byvoeginghvan den naem van Vrankrijk, ofte Roomſch Koning. *Reynald* merkende de hoogwichtigheyd van 't Vlaemſche verbond, werkte ſoo veel wt voor zijn ſchoon-broeder *Eduard*, dat hy die gehuchten door-reyſende met eenige Groote, die by 't volk in een goed blaedien ſtonden, de Vlamingen allenthalven tot gezeggelijkheyd bekoorde, ende de Steden en gilden op *Eduards* naem den eed af-nam, aenwijſende dat de leen-heerſchap over Vlaenderen *Eduard* toe-behoorde, onverminderd den Steden hare keuren en rechten, en den Grave zyne heerlijkheeden. Dit naer wens beſchickt zijnde, is *Reynald* huyſwaerts, ende *Eduard* om geld en verſch volk te zamelen, van *Antwerpen* op Engeland verreyſd. In de Lente-maend voor-leeden was *Reynald* tegenwoordigh op den Rijx-dagh te Frankfort aen den Meyn, alwaer hy op den 19. des gedachten maends tot een Vorſt wierd gemaekt. De brieven met een verguld zegel des Keyſers luyden: *Hoe dat hy Reynald, ten deele om ſijn achtbaer geſlacht (als die gekoemen was van veele zijne voor-vaderen van Koninglijken ſtam) ten deel ook om zijne onbezweekene trouw aen 't Rijk beweeſen ende noch te bewijſen, ten over-ſtaen ende met toe-ſtemminge der Opper-Biſſchoppen Henrick van Ments en Balduin van Trier, Ian Koning van Boheemen,* † *Rodolf Hertogh van Saxen, en Lodewijk Mark-grave van Brandenburgh, tot een Hertogh en Prins van 't H. Rijk had verheeven, hem eerende voor allen anderen zijnen ende des H. Rijx Princen, gelijk mede alle zijne en zijner erven wettige af-koemelingen, ende het Graetſchap van Gelre geſchaepen tot een Hertoghdom ofte Prinsdom, met dit voor-recht, om t'zaemen met zijne na-volgers op Rijx-dagen, ofte wanneer hy verkondighde plaenten ofte open hof hield, ter rechter tijd en plaetze den Keyſer zijn kleed en wapen-rock aen te trecken, ende de Roomſche Koningen, zoo wanneer die te Milanen, Aken, ofte Romen gehuld wierden, de Keyzerlijke kroon op 't hoofd te zetten, weder af te beuren, ende haer voor te draegen: dat hy mede op de wijze van de andere Rijx-Vorſten (aen welker vryheeden geene wtgenoomen hy mede deelachtigh wierd gemaekt) by hem zoude hebben vier Ampt-luyden; een Hof-meeſter (als* Iacob van Myrlar) *een Maerſchalk* (Everhard van Wilp) *een Kamerlingh* (Willem van Broekhuyſen) *een Schenker* (Iacob van Linden,) *geevende hem mede macht, om gaude en zilvere penningen te ſlaen op de wijze van den Biſſchop van Kolen, den Hertogh van Braband, ende de Graeven van Holland en Henegouw. Met bedingh, dat hy het Roomſche Rijk altoos eerbiedelijken zoude erkennen en gehoorzaemen.* * Dit en was den Keyſer niet genoegh, maer heeft aen den nieuwen Hertogh (wy moeten dit melden, alſoo de Vrieſche Tijdſchrijvers alle hier van moedwillens ſtille zwijgen) en zyne na-zaeten twee daegen laeter noch geſchonken het heele gebied der Vrieſen, doen Ooſt-Vriesland geheeten, met alle zyne vruchten en in-komſten, tot de volkoemene af-loſſinge van 40000. mark ſijn zilvers, waer voor hy de gemelde landſchap aen *Reynald* hadde verzet. Doch wierd buyten beſcheyden zoodanige rack, als den Graven van Holland en Henegouw was toe-behoorende. Onlanx daer na heeft *Hubert Schenk* Heer van Kuylenborg, de Stad *Kuylenborg* als een leen des Vorſtendoms Gelre van *Reynald* ontfangen. De Keyſer ſtond den Hertogh mede toe om de Ioden in zijn bedryve te bevrijden, en huys-veſtingh te geeven.

15. Na *Eduards* vertreck, die in zijn a-fweeſen het bewind van den oorlogh had gelaeten aen *Artevelt*, *Herry* en den Grave van *Salsbury*, gingen de Franſche en die van *Doornick* met vyer en zwaerd door Vlaenderen recht ſpreeken. Nae 't in-neemen van *Armentiers* trock *Artevelt* op *Rijſſel*, daer hy 't hooft ſtiet en veel volx liet zitten. Ondertuſſchen was *Philips de Valoys* arrebeydende om 't verbond van *Eduard* en Keyzer *Lodewijk* om verre te ſtooren door 't beſtel van de Keyſerin *Margriet*, welke hy door geld en gezanten onder-kroop, om voor hem ſchoon een ſchijn-heylige vreede met den Keyſer te bekuypen. Te gelijk wierd *Lodewijk* door geheel Vrankrijk met groote pracht Keyſer, en zyne

† *Door verzuymenis is hier vergeeten* Roelof Palsgrave op den Rhijn Hertog te Beyeren.

* *In 't eynd deſes briefs (waer van het af-ſchrift my getoond is by Ionker* Beeſt *van* Renoy) *voegt 'er de Keyzer by:* Ende ook 't Rijx-wald, dat van ons en den H. Roomſchen Rijk gekoemen is, geeven wy, in teyken onſer vermoegendheyd, den voorſz. Reynald, Hertogh &c. Gegeeven te Frankfort op den 19. Meert 1339. onſes Rijx 25. en Keyſerdoms 12. *Deſe eygentlyke woorden heb ick noodigh geacht hier aen te trecken, zoo om daer mede zommige mis-leyde Schrijvers den mond te ſtoppen, die het begin van 't Gelderſche Hertoghdom tien iaeren vroeger ſtellen; als om te toonen, dat onze Gelderland geheele 78. iaeren eerder den naem van een Hertoghdom heeft gevoerd, als het land van Kleve. Want* Adolf *eerſt in 't iaer* 1417. *door Keyzer* Sigiſmund *met* Amadis *Grave van Savoye tot een Hertogh is geſchaepen.*

huys-vrouw Keyſerin toe-genaemd. *Philips* heeft mede over hem genoomen, tuſſchen den Paus en Keyſer een eeuwigen zoen te treffen; 'twelk echter zoo weynigh de meeninge was, dat hy, zoo men wt-ſtroyde, alle krachten in-ſpande, ten eynde de Keyſer noyt wt den Pauſelijken acht mogte geraecken, aenhoudende by Paus *Benedict*, dat hy, in plaets van *Eduard*, hem tot Roomſch Koning, en zijn oudſten zoon tot Koningh van
1340. Weenen wilde beroepen. Op het volgende iaer is de krijgh feller als te vooren gedreeven. Vorſt *Reynald* heeft na de winter-ruſt zijn volk tegen den ſoemer weder in 't veld gebracht, als mede de Brabander en Grave *Willem* van Henegouw: vermits *Ian* Hertogh van Normandyen door gantſch Henegouw ſtroopende ende de dorpen tondom aen koolen leggende. tuſſchen † *Verchijn*, ‡ *Valenchien*, en * *Maubeuge* geen dingh ongeſchend en liet, zelfs niet het Klooſter van *Fontanelle*, waer van moeder was *Ioanne de Valoys* de moeye van den Hertogh: welk mis-bedrijf echter de brand-ſtichters met het leeven moeſten beznyten. *Thuyn* op de Schelde wierd mede belegerd, ende met bocken en ander ſtorm-tuygh gequeld. Om de Stad te ontſetten was de Grave van Henegouw met alle macht in aentocht: de Hertogen van Gelre en Braband lieten ſich mede by den hoop vinden, ende *Artevelt* met 60000. Vlamingen, plantende hun heyr aen den rechter boord des ſtrooms tegen over de Franſche, die de ſlinker zijd hadden beſlaegen. Hier op heeft ſich Koning *Philips* van *Perone* met 1200. ruyters by de zyne vervoeght, graegh, ſoo 't leek, om te ſlaen, waer na de Vlamingen ook verlangden, ten ware het den Veld-heeren ende in 't byzonder den Brabander goed hadde gedocht zulx tot de over-komſt van *Eduard* op te ſchorten. Middeler wijl lagh de Franſche vloot 380. zeylen ſterk tuſſchen *Sluys* en *Blankenbergh*, om *Eduard* het in-koemen ende den Vlaemingen het wt-koemen te beſpeeren; doch al om niet. Want behalven weynige ſcheepen die de zee kooſen, zijn de vordere genoomen, ofte vernield, ofte in den grond gezeyld. Van de Franſche zijn 'er in deſen bloedigen kamp 30000. ende over de 4000. Engelſche gebleeven, waer onder 12. Staet-ioffrouwen van de Koningin. In 't begin hadden 't de Engelſche ſeer quaed: dan zoo haeſt de Vlaemſche matrooſen den vyand met hare Iachten aen boord quaemen, en *Eduard* de wind en vloed te baet kreegh, is de zee, weder, wind, en alles de Franſche tegen geloopen. Het groote ſchip *Chriſtoffel* en *Eduard* wierd weder veroverd, en veele Franſche gevangen. Dit treffen is op Iansavond voor-gevallen by 't *Haſe-gat*, daer de Vlamingen de Franſche verhinderden te landen. De Engelſche vloot was van 260. ſcheepen, ende daer by *Robert van Artoys* met andere Grooten, en Koningh *Eduard* zelf, die hoewel in zijn dye gewond zijnde etten vierigh ſchermutzelde. De Franſche Zee-overſte *Buchet*, die den heylzaemen raed van zijn vennoot *Barbavary* (van de heele vloot tegens *Eduards* aenkomſt in de ruyme zee te brengen, om in de enghten, als 't gebeurde, niet beneepen te worden) met een ſtijven ſin had verworpen, en met den ſtrop gedreyght zoo 'er yemand wt ſijn plaets week, wierd na de nederlage van zijn eygen volk wt verwoedheyd aenden maſt op-gehangen.

16. Koningh *Philips* deſe rampzaelige maere vernemende, begaf zich na 't verbranden van 't Slot *Rolinge* naer *Atrecht*. Daer na is *Dornick* noch meer verzorghd, ende de Grave van *Armignac* met 42. vaendelen in † *S. Omer* geleyd. Maer Vorſt *Reynald* ende *Eduard* malkanderen verzelende zijn op 't leſte beraeden geworden, eerſt-daeghs na *Vilvorden* eene vergaederingh wt te ſchrijven, daer de onderlinge eed-genooten beſlooten, tegens den Hoy-maend eendrachtelijken met hunne legers om *Dornick* by een te rotten. Doen hebben zich *Eduard* tegen over de Marien-poort, *Reynald* met de andere Heeren van Over-maes aen de zijd van Henegouw, ende *Artevelt* met 4200. zyner land-zaeten aen de Fonteyn-poort neder-geſlaegen. Naderhand gingh een bende Vlamingen onder 't beleyd van *Robert van Artoys* en *Henrick van Vlaenderen* wt de leger-ſtede na de grenſen van Artoys. *Robert* om de onluſtige te verwackeren, die voor die plaetſen ſchuw en voor deſen meer als eens daer omtrent geklopt waren, toonde brieven van deſen inhoud, *dat die van S. Omer gereed ſtonden om haer over te geeven, indien men ſlechts de moeyten wilde neemen om inder yl na haer toe te koemen.* Doch wat van deſen brief te houden was bleek binnen kort, wanneer ſy t'elkens in 't beſtormen van de Stad met bloedige hoofden wierden afgeweeſen, en grooten af-breuk hadden geleeden van die van binnen, die onder de Overſte *Burgondien* en *Armignac* ſterk wt-vielen. *Robert* hier door in 't geheel quijt raekende zijn geloove en de gunſt der Vlamingen, is van Caſſel op Yperen ende voorts na 't leger voor *Dornick* gereyſd. Maer *Eduard*, aen wien de tijd en 't belegh al te langh vielen, heeft wt ongeduld aen *Philips de Valoys* tot ‡ *Arien* zijnde een ſchriftelijk bod gedaen, van drien een te kieſen, ofte hand voor hand met hem te kampen, ofte honderd tegen honderd, ofte met het heele heyr. *Philip* gaf voor beſcheyd, geen krijgh te voeren op het behaegen zyner vyanden, dan zijn beſt te doen om *Eduard* wt Vrankrijk te verſtooten. Hier na zijn 'er verſcheyde kleyne treffingen geſchied, en *Dornick* een tijd langh vruchteloos belegerd gebleeven. Wanneer op 't zelve pas *Ian* van Henegouw met den Valkenburger en andere op kondſchap was wt-geloopen, en op hoop van eenige Franſche op te neſtelen, is hy zelf door *Engelbert* toekoemenden Biſſchop van Luyk, den Grave van der Mark en de Lutzenburgers op 't felſte aengerand ende verſtroyd. Als etlijke Gelderſche en Duytſche wt de benden van Vorſt *Reynald* om wraek te haelen metter haeſt na den bergh weder waeren toegeſtreeken, hebben de Franſche, om hier een plank voor te ſchieten, *Wulfard* Heer van Giſtel wel after-haeld, dan zijn op 't leſte met afterlaeting van 140. mannen veriaeghd geworden. *Karel Montmorency* quam met ſijn broeder *Bilibald* en 80. edelen zelf in de klem. Diergelijk een gevecht gebeurde daer na by * *Bovigne*, daer de vorige *Engelbert* gegreepen wierd, ende na 't opbrengen van zyne los-penningen terſtond weder vry-gelaeten. *Philips* kennende den nood der Dornickers bedacht alle middelen, om ze wt het verdriet te helpen. Ende gelijk hy wel eer door zyne nicht *Margriet* den Keyzer en *Eduard* van een had geſcheyden, zoo heeft hy nu zyne zuſter *Ianne de Valoys* de ſchoon-moeder van *Eduard* op-gemaekt, die haer zoon Grave *Willem* van Henegouw en mede de Koningin *Philippe* ter ooren liep, en de handen vulde om haer man tot eene vrede ofte ten minſten een beſtand te vermorwen.

† *Quercetum.*
‡ *Valentianæ, Valencena.*
* *Melbodium.*
† *Fauconi. Audomari, Odmanſis.*
† *Pontanis.*
† *Arien com, Gelriæ.*
* *Bovine.*
1341.
1342.

morwen. Alsoo is 'er op hoop van een volle vrede vast een wapen-rust voor een iaer beraemd (door 't bemiddelen onder andere der Hertogen van Braband en Gelre) waer by den Engellander weder wierd in-geruymd het land van *Gascogne* met
† Pictavis. een goed deel van *Languedoc*, † *Poictou*, en
† Pontieu. † *Pontieu*; behalven dat de Vlamingen boven vermoeden en tot haer groot genoegen met hun Grave, die den Engelschen Koningh binnen Gent de handen kuste ende een over-kostelijk maelgaf, wierden verzoend, ende van alle doem-vonnissen van *Philips* vry-gesprooken.

1341. 17. *Assueer* Heer van Abkoude beleed in een brief, van Vorst *Reynald* onder plicht van manschap en heer-gewaeden erffelyk ten Zutphensche rechten beleend te zijn in 't Slot, de vryheyd ende Stad van *Wijk te Duerstede*, met zyne hooge en laege gerechtigheyd; als mede in de oude en nieuwe weerden van *Roet-voet* ofte *Roet-meer* boven Arkerwijk, en *Greevenweerd* boven Ravensway, met allen aenkleeven van dien. Daer neffens schonk de Hertogh als een toe-gift aen de burgers van *Wijk* vryheyd van den tol te Lobeek, zoo wel in 't af- als op-vaeren van den Rhijn. Naderhand is 'er binnen Atrecht van wegen beyde Koningen *Philips* en *Eduard* een nieuwe byeen-komst aengeleyd over een vrede-handel. Dan alsoo de Engelander veel en wat groots eyschte, bleef het werk steecken, wtgesonderd dat het bestand noch voor twee iaeren wierde verlenghd. In dese daegen was wt de levende verscheyden *Ian van Dieft*, wel eer door 't besteecken van *Reynald* van Gelder tot een hoofd van 't Bisdom van Utrecht verheeven. Doen wierd van 't Godshuys, *Reynald* te geval, tot Bisschop voor-geslaegen *Ian* van Bronkhorst kerken-vooghd aldaer, die voor desen noch eens op de rolle had gestaen. Doch Paus *Benedict* noch *Bronkhorst* noch den Dom-heer *Ian* van Arkel, die by den Hollander was genoemd, aenneemende, vergaf de stoel aen *Nicolao Caputio* een Romeynsch edel-man, die te *Perugia* een huys bouwde, daer voor ses iaeren hun onderhoud zouden hebben twee klerken, geschickt van leeven en wandel, te verkiesen by de Geestlijkheyd van Utrecht, ende in die Stad ofte te Deventer ofte op een nabuyrige plaets in de letter-konst wel geoeffend. Dan vermits *Caputio* een volmachtiger naer Utrecht voor wtzond, die de Bisschoplijke heerlijkheeden en Vestingen al-om aen vreemde Heeren vond verpandschapt, ende de Bisschop in eygen hoofd zijn ampt moeste waer-neemen, heeft hy (te meer zoo hem de Paus een Cardinaels hoed had toegedacht) desen last van zelfs en openlyken opgezeyd, ende voor *Arkel* een woord ten besten gesprooken, wiens vroomigheyd en hooge kennis hem meer-maels waeren voor-gekoemen, die ook van stonden aen, onaengezien zyne minderiaerigheyd, door Paus *Clemens* den sesten in de opene stoel is gezet. Dees moeyde zich seer om
1342. de schulden van zijn Gesticht allenxkens te stoppen; ten welken eynde hy de landschap van Over-Yssel, by zyne voor-zaeten voor 60000. Geldersche Rijders, soo men seyde, aen den ouden *Reynald* verbonden, daer na van zijn neeve den jongen *Reynald* heeft in-geloft, ende, om alles te redderen, met de aenbuyrige Vorsten en Heeren vele oorlogen gevoerd. Op desen tijd bezat *Reynald*, loopende het wapen-bestand tusschen *Philips* en *Eduard*, zijn gebied in groote stilte; alsoo hy sich hielt buyten den oorlogh by den Engelander van wegen Bretanien verweckt, ende met de aenpaelende Vorsten verknocht was met de Engelsche tegens Vrankrijk. De verschillen met den Bisschop van * Munster waeren weghgenoomen, ende de Vriesen, na de neder-lage van * Vullenhoe, in slaep gewieghd. Die van Over-Yssel repten zich mede niet, welker Vestinge Vollenhoe en opper-stad Deventer, behalven de aenzienlijxte Sterkten van Salland en Drent, by onsen Vorst in pandschap wierden bezeeten. Alsdoen zijn ook de Carmelijter Monicken van hem binnen de Stad Gelder in-gevoerd, en de Franciscaner Kloosteren zoo te *Deventer* als te *Harderwijk* door zijn ofte zynes vrouws bestel op-geworpen. Hy bekommerde sich daer en boven met het versterken der Steeden, laetende *Harderwijk* aen de Oost-zijd zeewaerts aen met een steenwigh Block-huys verzorgen, van welkers groot bewerp de puyn al noch getuygenis geest. Op Iacobs dagh waren de stroomen Maes, Wael en Rhijn soo hoogh gesteygerd, dat na 't scheuren der dijken de Over- en Neder-Betouw met Thieler-weerd blank stonden; ende alleen Thiel met de vlecken Drumpt en Wadenoyen boven het water wt-keeken. In 't volgende iaer heeft *Alard* Heer van Bueren den Hertogh 1343.
van Gelder gezeekert, zyne kinderen in geener
wijs te sullen wijven (soo spreekt de brief) noch
mannen, noch bestaeden, noch zyne heerlijkheyd
van Bueren aen geenen Heer ofte hant te brengen, hy en deed het van raede en geheyte des
Hertoghs zijns lieven Heeren. Op 't zelve pas
schreef *Reynald* aen den Richter en Raed van *Arnhem* op het te kennen geeven van *Hubert Schenk*, dat, dewijl de vader en groot-vader van *Hubert*, als grond-leggers van Kulenburgh, een
keur hadden gemaekt, dat de Schepenen van
Kulenburg sich oyt bezwaerd vindende in eenigh
vonnis te vellen raed souden soecken aen den Raed
van *Arnhem*, als hare hoofden en opper-richters;
hy daerom den Raed en 't Hof was lastende, de
Kuylenburgers sonder vertuckinge, des verzocht
zijnde, te gerieven. Op Gillis dagh heeft *Reynald* *
(wien de bemuyringe van *Grol* en *Lochem* mede
word toe-geschreeven) van den dorp van *Venloe*
† een Stad gemaekt, ende, om alle recht-saeken
te verrichten, haer negen Schepenen met een
Ampt-man toe-gevoeghd; daer neffens, onder
andere vrydommen, den op-slagh en voor-merkte
van allerley goederen en waeren tusschen Venloe
en Mondijk, ende van hun borgeren over eenige
verburghde broeken niet te vueren buyten de
Stad, en verbiedende zyne pachters van de tollen
aldaer, weerden ofte wijn-tappers te worden.
Ende zoo voort.

* Siet op 't Iah iaer 1329.

* Siet op 't Iah 11. hoofdstuck.

18. Men zeght, dat *Reynalds* by-slaepe vrouw *Eleonore* door eenige oor-tuyters en snoode raed-geevers, over de ‡ opdrachtigheyd van haer aensicht, by haer man verdacht gemaekt zijnde van lazery ofte besmettinge, na dat sy een wijl op haer zelven hadde gewoond, ter gelegener tijd

† *De brief hier van word op 't eerste Boek in de Beschrijvinge van Venloe in-gevoeghd.*

‡ Berchemius *noemt het* altum faciei colorem, *dat is een hooge en bloozende verwe. Ick en zoude van dese lomperyen en kleynigheeden niet vermaenen, ten ware de Heer* Pontanus *in twijffel stond of daer door een poeselachtigh en op-gezwollen aensicht, ofte een zoel en donker-verwigh wezen gemeynd word.*

leydende

leydende hare zoontgens *Reynald* en *Eduard* aen elke hand, ende op haer bloot vel met een fijn zijden-hembd en boven met een tabbaerd bedeckt, alzoo na 't hof van Nymegen is toe-gewandeld: daer ſy haer man, die met de Staeten van 't Vorſtendom in geſpreck zat, aengaende, en beyde over-kleeden tot de ſchaemelheyd neder-ſchortende, in de volle vergaederingh met weenende oogen tot deſe reedeningh wt-borſt: *Mijn Heer, hier ben ick, deemoedelijken vorderende, dat over 't gebreck van mijn lichaem my aengeſtreeden kennis genoomen werde, en oogen-ſchijn of ick eenigh quaed zeer ofte vuyligheyd op en onder de leeden hebbe, dan eer gaef en fris ben, gelijk een vrouw behoord te weſen. Die hier aen mijn zijd ſtaen zijn onſe kinderen, die van geſtaltenis en zeeden hun vader niet en zijn te ontkennen. Zulke vruchten hadden wy buyten twijffel meer by een verweckt, indien de klappers tuſſchen beyde niet waren geloopen. Daer ſal (mogelijk) een tijd koemen, dat Gelderland, ziende hare Vorſten met ons zaed wt-geſtorven, deſe ſcheydinge ſal beraenen.* De Vorſt merkende nu de valſheyd van den laſter, en zyne vorige licht-geloovigheyd boetende met een inwendigh berouw en diepe zuchten, bleef met zyne Raeden half-bedonderd zitten. De wychelaery van *Eleonore* was ook niet ydel, nademael haer tweede zoon *Eduard* wt de manlyke ſtam van Naſſouw de laetſte was, ende naer hem de Vorſten van Gulich, en wijders de Heeren van Egmond, geſprooten wt de dochter en nicht van *Reynald* den tweeden, door een zijd-val Gelderland hebben be-erft. *Reynald* zelf zoude (gelijk de ſpraek gaet) deſe onheylen en de daer na op-gekoemene burger-oorlogen beyde zyne zoons hebben voor-geſpelt. Onlanx daer na op den 11. ofte 12. der wijn-maend is *Reynald* tot *Arnhem*, zoo hy binnen zijn Hof den Gods-dienſt pleeghde, heel ſchielyken ende met geſonder herten wt de wereld geruckt, vallende wt zijn ſtoel en den hals breekende: hoedaene geweldige dood hem te vooren van zyne zuſters, Clariſſen Iuffrouwen binnen Kolen, over 't mis-handelen van ſijn vader zoude zijn gedreyghd geweeſd. Door welke onbeleefdheyd ſoo hy ſijn naem niet en had zwart gemaekt, zoude ſijn leeven hebben konnen tot een voor-ſchrift dienen aen de dapperſte en geluckighſte Veld-heeren van zynen tijd. De luſt van zyne onder-druckte vrienden op te richten ſterker zijnde, dan die om zich zelf te vergrooten ende het verlos van zyne voor-zaeten weder in te haelen, had hem meermaels het zwaerd doen wt-trecken ende eens anders voordeel beiaegen. Zijn heerſch-tijd was in alles 24. iaeren; want hy acht iaeren by ſijns vaders leeven, twaelf iaeren als Grave, ende vier iaeren als Hertogh de landen heeft beſtuyrt. Het lijk is te Monikhuyſen by *Arnhem* ('t welk hy had doen ſtichten en met rijke in-komſten begiftighd) ofte, zoo de meeſte gevoelen, te *Gravendal* in 't voorſte kerxken met groote eer en rouw ter aerden beſteed.

Vermits de Heerlijkheyd van Buyren (waer van op 't iaer 1343. en elders word vermaend) naderhand in 't geheel aen de Vorſten van Gelder is gekoemen, daer na ook tot een Graefſchap verhoogd, ende eyndelijken door 't houwelijk van de eenige dochter van *Maximiliaen* van Egmond het huys van Naſſouw aengeerfd, zal 't niet ondienſtigh zijn, tot naerdere verlichtinge van 't volgende, hier mede by te ſtellen de by ons in veele deelen vermeerderde

STAM-VERTOONINGE DER GRAVEN van BUYREN.

IAN Heer van Egmond, heeft wt Guida van Amſtel Vrouw van Yſſelſteyn verweckt

ARNOLD Heer van Egmond en Yſſelſteyn, die by Iolente dochter van den Grave van Leiningen won

IAN 22. Heer van Egmond, getrouwd met *Marie* van Arkel, ende vader van } WILLEM ſtierf kinderloos.

ARNOLD Hertogh van Gelder, &c. die vader was van *Adolf* en groot-vader van *Karel*, beyde zyne na-zaeten. } WILLEM heeft door af-ſtand van ſijn broeder de Heerlijkheeden van Egmond en Buyren, van zijns ooms wegen Yſſelſteyn, ende van zyne moeder Leerdam, Schoonervoort en Haeſtrecht be-erft. Is in de Stad Grave in 't iaer 1483. bezyden ſijn broeder den Hertog begraeven. Zyne vrouw was *Walburg* dochter van *Frederick* Gr. van Meurs. Zyne kinderen.

IAN

IAN eerſte Grave van Egmond, getrouwd met *Magdaleen* dochter van *Frederick* Grave van Verneburg, ende vader van

FREDERICK vã Egmond Heer van Yſſelſtein wierd in 't iaer 1492. door Keyſer *Maximiliaen* gekooſen eerſte Grave van Buyren. Zyne vrouw *Aleid* dochter van *Geeraert* Heer van Kulenburgh maekte hem ook Heer van S. Martensdijk in Zeeland.

WILLEM teelde by *Margriet* van Heefwijk, weduwe van *Pet. Vert*, twee dochters, waer van d'eene onnooſel was, en d'andere getrouwd aen de Graven van den Berge en Varnenburg.

N. de oudſte dochter was gepaerd met *Bernhard* Grave van Benthem.
Elizabeth met *Gijsbert* van Bronkhorſt, en daer na met *Ian* van der Aa, Heer van Boukhoven.
Margriet met Heer *Ian* van Petterſhem.
De vierde dochter was Klooſter-Ioffer te Renkom op de Velouw.

MAXIMILIAEN. WILLEM.

IAN den tweeden Grave van Egmond.

IURIEN Biſſchop van Utrecht.

PHILIPS.

FLORIS van Egmond, Grave van Buyren, Heer van Yſſelſteyn, Leerdam en Martens-dijk, Ridder van 't gulde Vlies, heeft Leeuwaerden in Vriesland 't welk van de Gelderſſe was belegerd ontzet, en Dockum in 't iaer 1516. gebracht onder het gebied van Keyſer *Karel* den vijſden. Is geſtorven in 't Iaer 1528. Zyne vrouw was *Margriet* van Bergen, dochter van *Cornelis* Heer van Sevenbergen; waer wt zijn geboren

---

KAREL.
LAMORAEL Gr. van Egmond, Prins van Gaveren.

PHILIPS. LAMORAEL. KAREL.

MAXIMILIAEN van Egmond Grave van Buyren &c. Stadhouder van Vriesland, en Ridder van 't Vlies, die Keyzer *Karel* heeft gedient tegen den Hertog van Saxen en Landgrave van Heſſen, en over-leeden is op het iaer 1548. Zyne bed-gezelle was *Françoyſe de Lanoy*, dochter van *Hugo* Heer van Relincourt.

ANNE vrouw van *Ioſeph de Mommorency*, en daer na van den Grave van Hoern.
De tweede dochter trouwde aen den Heer van Arenbergh.

ANNE van Egmond Gravin van Buyren, Vrouwe van Yſſelſteyn, Leerdam, Martens-dijk houwelijk aengaende met *Willem* van Naſſouw Prins van Orange, wierd moeder van ANNE en PHILIPS Graven van Buyren.

Als deſe zonder lijfs-geboorte af-ſtorven, zijn het Graefſchap en haer vordere goederen vervolgens ge-erfd op haer halve broeders de Vorſten MAURITS en FREDERICK HENRICK, ende worden huyden bezeeten by des ſelfs eenighſten zoon Syne Hoogheyd WILLEM, den tienden dies naems Prins van Orange, en negenden op de ry Grave van Buyren.

REY-

REYNALD van NASSOUW de driede,
Geſeyd de Verte, tweede Hertogh.

houden van de burgery, door den Hertogh beeedighd, ende op nieuws bezegeld, ſtellende tot waer-burgen *Diderick* Grave van Meurs, *Henrick* van Haeps, *Iacob* van Mirlaer, *Willem* van Broekhuyſen, *Arnold* van Arkel, *Claes* Tegnagel, *Hubert* van Linden, *Walrick* van Zuylen, *Sibert* van Keſſel, *Geeraert* van Aſwijn, *Henrick* van Gent, ende *Henrick* van Kriekenbeek Ridders, neffens *Arnold* van Harlar, *Walter* van Dornick, en *Diderick* van Keppel, zyne vrienden en Raeden. *De Vorſt zoude in de Stad moegen koemen met acht wt-geruſte paerden; ofte twee ridder-maetige luyden met acht gewapende paerden; de Grave van Meurs met niet meer dan vier, en d'andere alleen met twee ruyteren moegen binnen rijden, ende niet vertrecken voor dat alles na behooren ware beſchickt. Eyndelijken zoude in de plaets van yeder af-ſtervende borge een ander eſſen beſtendigh gekooſen worden.* In die dagen hebben * vrouw *Eleonore*, zich draegende als Hertogin van Gelder, ende *Ian* van Valkenburgh Heer van Borne en Sichart, aen den Raed en Gemeente van Doesburg gegeeven een verzegelden ſchadeloos-brief wegen zeekere burgh-tocht van 1430. ponden, die de gedachte Stad neffens andere, tot beyder behoefte en begeerte, van *Ian* van Kulenburg Heer van Woudenburgh hadden op-gelicht. Op dit iaer is *Adolf* van der Mark Biſſchop van Luyk, de bloed-verwand van *Reynald* en opper-kamer-raed zijns vaders, een zeer beſcheyden en vernuftigh man, wt zaecke die van Dinant drie van zyne gezinde hadden om-gebracht, van hart-zeer geſtorven, krijgende tot een na-volger ſijns broeders zoon *Engelbert*. Dees was ter nauwer nood in zijn ampt getreeden, wanneer daer een nieuwe oorloghs-vlam in zijn Biſdom begon te blaeken, na dat die van *Hoey*, geſtijfd, zoo men giſte, met de Brabandſche troppen, de zelve Stad en 't Slot tegens den Biſſchop hadden doen verzeekeren. Hertogh *Ian* van Braband zich verlaetende op de byſtand van *Reynald* van Gelre ſijn ſchoon-zoon (als de welk in onder-trouw zat met zyne dochter *Marie*) heeft op de beede van den Biſſchop een machtigh volk tegen de Luykenaers by een gezaemeld. Beyde legers laegen by *Helmond* op 't veld *Turnes* malkanderen in 't geſicht, daer Vorſt *Reynald* omtrent ſijn elfde ofte twaelfde iaer van ſijn ſchoon-vader weerbaer en tot een krijghs-man wierd gemaekt. Als voort daer na de ſlagh aengingh, zijn 'er naer een ongenadigen kamp (zoo men de Gedenk-ſchrijvers magh gelooven) over de 32000. † Luyker-waelen op de plaets nedergevallen.

* Ex. chron. Hoiae.

1343. 19. Na dat de oude *Reynald* in 't graf was beſteld, is op ſtaende voet zijn zoon *Reynald*, oud omtrent tien ofte elf iaeren, duyrende al noch het Keyſerdom van *Lodewijk* van Beyeren, eenhelligh lyken naer oude wijze voor twee den Vorſt van Gelder en Grave van Zutphen wt-geroepen. Dan de Steeden vermits zijn teeren ouder bezorghd zijnde voor eenige naekende ongemacken, verbonden ſich met den anderen, alle geweld en ongelijk te willen af-weeren, ende de eenigheyd in 't gemeen en gerechtigheyd in 't byſonder voor te ſtaen. Behalven de vier hoofd-ſteeden waren aen een gekeetend de Steeden Gelder, Emmerick, Thiel, Salt-boemel, Harderwijk, Doesburgh, Goch, Dotechem, Lochem, Venloe, Nieuſtad, Gent, Maes-bommel, Wageningen, Elburg, Hattem, Erkelens, en Echt. De Harderwijkers kreegen ten zelven tijde geweld-brieven van *Walraem* Biſſchop van Kolen, om onbeſpeerd in dat Stift ende zoo binnen als buyten de Stad te verkeeren en hunne neeringh te doen. Doch de Grave van Gulich en andere, die met *Reynalds* halve zuſters wt *Sophie* van Mechelen getrouwd zittende, haer wouden behelpen met de houwlijx-voorwaerden tuſſchen *Reynald* en *Sophie* opgericht, dat de lijfs-vrucht van *Sophie* het Vorſtendom alleen zoude be-erven, wierden in 't ongelijk geſteld, en de ſpin-rocken buyten ge-
1344. ſlooten. Op 't volgende iaer zijn de keuren en voor-rechten van Nymegen, op het ernſtigh aen-

† *De Schrijvers van die eeuw ſchrijven zomtijds koeyen van kerſſe-boomen, en maeken nergens min zonde van dan van groote veekeningen te maeken, na de maet van de gunſt, wanguſt ofte andere herts-tochten daer ſy van worden bezeeten; voor al in 't op-tellen der dooden, die ſy wt het oude ſpreek-woord wel weeten dat niet en bijten, ofte haer van onwaerheyd konnen over-tuygen. Nauwx vind men een blad dat met een logentie ofte anderhalf niet en is begooten, 'twelk de Heeren Monicken*

1345.

(om

(om dat de wereld doch wil bedroogen zijn) met een abelheyd weeten wt hun wijde mouwen te ſchudden: naulijx een veld-ſlagh, daer ſy geen dubbel krijs en gebruyken, ende, als of ſy beroerd van handen waeren, inſtede van 100. niet een 0. en zomwijlen wel twee by en lappen. Hier van heeft men levendigh en taſtelijk bewijs in de Tijd-boeken van Braband, Holland, Gelderland, Luyk, ende in 't gemeen van alle volken. Sy hebben ons willen wijsmaeken, dat de menſchen doen als padde-ſtoelen langhs de wegh wieſſen en op eene nacht volmaekt wierden, ofte, als de Yrſche Bernaques en Schoteſche ganſen aldaer gezeyd Plategijſen, van de boomen afvielen, gelijk het in de eerſte wereld toe-ging, cum populos annoſa creavit Fraxinus, & fœta viridis puer excidit alno; op dat ick de woorden van Statius Papinius op deſe gelegendheyd te pas brenge, die meer na den zin als na den letter vertaeld zijnde dus luyden:

Doen 't volk, zoo dick als gort, viel wt de oude eſſen,
En een groen zuygelingh wt zwangere cipreſſen.

Deſe waerſchouwingh heb ick eens moeten doen, hoewel die meermaels kan te ſtade koemen.

Aen *Reynalds* zijd bleef mede het puyk van adel, te weeten *Hubert Schenk* Heer van Kuylenburgh, *Robert van Arkel* Heer van Aſperen, *Balduin van Batenburg*, *Barthold van Oey* Burg-grave van Nymegen met ſeven van ſijn geſlacht, en andere meer van den gemeynen hoop. Deſe krijgh was ſtreng ende daerom niet langduyrigh, ende wierd op 't zelve pas zoo af-geleyd, dat de burgery van *Hoey*, na dat de Hertogh het volk van bezettinge wt de Stad hadde gelicht, van den Biſſchop in genade is ontfangen. Op den vier-dagh van *H. Frans* is *Margriet* van Gelder, dochter van *Sophie*, in de bloem van hare ieughd geheemeld, als nu hare moederlyke nalaetenſchap en de ſtaetige landſtreek van Mechelen door verkoopinge aen
1345. vreemde handen was gekoemen. Wanneer 'ſiaers daer na *Artevelt* wt laſt en tot dienſt van Koningh *Eduard* met een ſleep van gewapende te Gent was binnen gereeden, aenhoudende dat, volgens het voor-werpzel van wijlen Hertogh *Reynald*, *Lodewijk* Grave van Vlaenderen *Philips de Valoys* verlaetende, Koning *Eduard* als Opper-leen-heer trouw zoude zweeren, ofte anders door de Vlamingen worden onterfd, ende *Eduard* Prins van Wallis in zyne ſteede beroepen, quam de kodze voort op ſtraet, ſchreeuwende Ian alleman met groot gebaer, *dat men dien eer-vergeeten Zegelwaerder den beek zoude breeken, die ſijn wettijken Over-heer eerſt had wt-gezoogen, ende daer behalven noch zocht met ſijne kinderen te ontgoeden.* Deſen bohey kond *Artevelt*, hoe ſmeekelyken hy ook het graeuw wt ſijn venſter toe-ſprack, niet ſtillen, maer wierd met kracht wt het huys geſleept, ende (zoo andere ſeggen) zijn hoofd in een bygelegen ſtal met een bijl op-gekloofd door een ſchoey-lapper, die alzoo met een ſcherm-ſlagh wrook zijn over-heerd Vaderland, ende ſijn eygen vader dien *Artevelt* voor deſen ter dood hadde verweeſen. *Eduard* die ſich met een vloek tot wraek had verbonden, wierd op 't leſt door veel gevleys van de overige Steeden, voor-wendende van dien moord onbewuſt en onnooſel te zijn, doch niet voor dat die van Gent en Vlaenderen op nieuws hadden gezworen, neder-gezet.

20. *Willem* van Henegouw de vierde van dien naem Grave van Holland, een geweldige maght by een hebbende om Ooſt-Vriesland te beſpringen, was daer mede op deſen tijd onvoorziens voor Utrecht geruckt, welke Stad hy by de ſes weeken rond-om hield beſlooten, ende met onder-graeven, ſchieten, en andere werken zonder op-houden plaeghde. Als de burgery geen minder tegenweer gebruykte, ende de Grave zelf in zyne enklauwen wierd geſchooten, is Biſſchop *Arkel* ter goeder tijd van buyten 's lands aengekoemen, die den Grave ſijn voort-helper lichtelyken vermorwde, wiens grimmigheyd en oorlogh op eenige bloote ſcheld-woorden, de burgers ontvallen ende by hem al te hoogh op-genoomen, waren gegrondt; tê meer, na dat zommige wt de zelve een voet-val voor hem hadden gedaen. Van daer zoud het den Vrieſen gelden; in welken krijgh ick niet en bevinde dat hem *Reynald* heeft in-getteeken, als die zelf een hoekien van Vriesland, te weeten den ſtreek van Vollenhoe bezat, ende, wt kracht van de Keyſerlyke
* brieven aen ſijn vader en voor-zaten verleend, gerechtighd was tot gants Vriesland, zoo verre het niet en ſtond onder den Hollander. Alles tot den tocht vaerdigh zijnde, heeft de Grave by Enkhuyſen ſijn volk in-geſcheept, om na 't overzeylen van het zuyder-meer aen geene zijd te landen. Doch de vloot door ſtorm ofte anderſins van een verdwaelende, is noch op eenen tijd noch op eene plaetſe aengekoemen, hoewel alle de Schippers haer loop op Staverden hadden gericht. Deun by die Stad ſtond het nu vervallen Kloofter van Odulf': aen de zuyd-zijde van 't welke *Ian* van *Henegouw* met een gedeelte van 't heyr ſtille hield, die voort aen land treedende op een bende Vrieſen aenviel. Dewijl deſe ruggelen en op het naeſte Kloofter wyken, en de *Henegouwer* ze na-zet, heeft het by-geleegen leger der Vrieſen daer na toe gehaeſt, en deſe voor-ſtoppen door een ſchielyken aenloop ſchier tot den laeſten man verdelght. Daer na quam *Willem* zelf met het groot leger en zyne lijf-bende (waer onder veele hooge ſtands-luyden, en de bloem van den adel) Noord-waerts van 't gedachte Kloofter anker werpen. Maer zoo hy vaſt doende was om ſijn onbereyd en verkloomd volk aen land te helpen, hebben de Vrieſen, noch beſprenkeld met bloed en moedigh op hun vorigen zeegen, de Hollanders wederom verraſſelyken aengegreepen. De Grave niet weetende wat den zynen was weder-vaeren, ende wt eygen aert eer-ſuchtigh en onverzaeghd, heeft daer op zyne knechten, zoo veele hy 'er by de hand hadde, by een en in de wapenen gebraghr, ende de vyanden van ſelfs in 't gemoet geloopen. Dan over-ſtolpt van de menighte der Vrieſen, die van alle kanten by een krielden, is ten leſten, naer een manlyke verweeringe geſtruykeld. De andere noch laeter over-koemende benden wierden insgelijx onthaeld, behalven eenige weynige die 't leeven op hun voeten van daer droegen. De Vrieſſe Schryvers melden, dat 'er ſoo door 't zwaerd als in 't water en modder zijn om-gekoemen omtrent 18000. mannen, ende onder de ſelve 240. Edelluyden van aenſien. Vriesland heeft op ſyn eygen bodem nooyt ſchooner over-winninge behaeld, dan deſe. Soo worden de kloekſte Veld-heeren dickwils door haer hoogh-moed verleyd en bedroogen, ſonderlingh op een vreemden grond, daer alles onveyligh is en geene Steden ofte legers

* *Siet hier voren op het* 11. *en* 14. *hoofd-ſtuck.*

om zich te bergen. Dan deſe ramp was den Henegouwer van boven beſcheerd en langh voorgezeyd van Grave *Reynald* van Gelder den eerſten, wanneer hy, gelijk voor heen aengetoogen, als getuyge ſtond over den doop van *Willem*. Na zyne dood is het Graefſchap op zyne zuſter *Margriet*, vrouw van Keyſer *Lodewijk*, vervallen, die haer zoon *Willem* op ſtaende voet naer Holland af-ſchickte. Op't volgende iaer heeft
1346. Biſſchop *Engelbert* weder ſpartelingh gehad, en een nieuwen doch mis-luckten ſtrijd moeten waegen met zyne Luykſche, waer in ook *Reynald* van Valkenburg, een krachtigh lief-hebber van het huys van Gelder, is geſneuveld; hoewel *Engelbert* zyn broeder den Grave van der Mark, *Ian* Koning van Boheemen, met zyn zoon *Karel* en andere krijghs-helden aen de hand hadde.

21. Na dat Koningh *Eduard* met meer dan 1000. ſcheepen in 't begin van de *Hoy*-maend na Normandyen was gezeyld, is korts daer na gebeurd de gedenkwaerdige ſlagh van *Creſſy*, welke wy, om de nauwe verbintenis tuſſchen *Eduard* en 't huys van Gelder, qualyken moegen voor-by gaen; te min, nademael *Reynald* op 't ſelve pas in zyne groene iaeren, met een cierlyken ſleep van hovelingen en etlyke benden van wt-ſchot, zijn oom den Koning was gaen begroeten ende een ruymen tijd by-gebleeven. *Eduard* dan ten hooghſten geſtoord zijnde, dat Koningh *Philips*
* *Vid. Pontan. pag.* 238. vele van den * Bretonſchen en Noordmannſchen adel die met de Engelſſe een lijn trocken, naer *Parijs* als tot een ridder-gevecht af-gelockt ende onder 't zwaerd hadde doen knielen, ook neffens andere *Godefroy* broeder van den Grave van *Haricourt* after-bax veroordeeld, heeft *Godefroy* tot Maerſchalk van ſijn leger verkooſen, ende den wt-keur van geheel Engeland en Yerland aen de Franſſe zee-ſtrand, eerſt te *Cherburg* en daer na te *Harfleu*, aen land gezet. Terſtond heeft hy
* *Carentanum.* * *Quimpercorentin* vermeeſterd, met een dollen kop alles over hoop geworpen, ende eeniger Heeren hoofden van de ſtaecken af-genoomen en eerlyken begraeven. Van daer † *Conſtantin* intreckende, vernielde en bemachtighde vele plaetſen. Echter is de heerlyke Stad
* *Cadomum.* * *Caen* op de voor-beede van *Harecourt* van den brand, doch niet van de plonderingh, verſchoond gebleeven. Na een geweldige verwoeſtinge trocken de Engelſſe over de Some, en ſloegen zich neder tot
* *Piſciacum.* in de vryheyd van *Parijs*, daer ſy * *Poiſſy* met
* *Fanum S. Dionyſij* * *S. Denijs* en den voor-burg van *Parijs* door den brand bedorven. Aen den ſtroom de Some vond hy eerſt eenige weder-ſtand, en ſtuerde derhalven 10000. mannen voor wt om het over-koemen te beſoeken. Dan na-richtinge krijgende dat hem *Philips* met de heele macht op de hacken volghde, week al vluchtende na *Fontaine-bel-eau*, waer omtrent hy, naer een bloedigh treffen met eenige Franſſen die den ſtroom bewaerden, zich met geweld een wegh opende. 't Geluckte hem, dat ten tijde van 't gevecht de ſtroom by 'tebben van de zee af-loopende bequaem was om over te waeden, ende na weynige uyren weder zwellende den Franſſen Koningh met de zyne af-ſloot, die zich doen wt nood op *Abbeville* vervoegde, om den vyand, dien hy giſte wt blooheyd weder na de zee te vluchten, met den eerſten aen te packen. *Eduard* beeter gemoed zijnde dan hy zich geliet, vond goed aen 't boſch van *Creſſy* omtrent *Abbeville* in *Picardyen* ſijn eygen erf-goed de Franſſe te verbeyden: ende *Philips* wenſte voor dien tijd niet meer dan dat hem deſe vogel niet en moght ontſnappen.

22. *Eduard* plaetſte ſijn iongen zoon *Eduard* met zijn beſtierder den Grave van *Haricourt* aen 't ſpitze. Het middelſte gelid mede van adel en volk dicht bezaeyd, ſtond naeſt aen 't boſch. In het driede was *Eduard* zelf, de aenvoerder van den rey. Voor de ſlaegen gingen de laſter-woorden, en de tongh maekte het bloed heviger en de handen rapper tot moorden. *Eduard* ſchold *Philips* voor *een zout-verkooper* en *drijver van de Saliſſe wet*: *Philips* kreet den Engelander wt voor *een wol-kraemer*, die in dat iaer geen winſt gedaen hebbende, nu een ander zyne landen quam ontrooven. Middeler wijl is de Grave van Savoyen met 100. ruyters den Koningh van Vrankrijk bygekoemen, die daer over zoo vol moeds wierd dat hy aen de overwinningh niet een sen twijffelde. Te gelijk liep 'er een gerucht, dat de Engelſſe bereeds op-kraemden om door te gaen. Koning *Philips*, om ze te onderſcheppen, trock met het krieken van den dagh door omweegen na *Creſſy*. Dan eenige op kondſchap wt-rijdende edelen braghten eerlangh andere tydinge, dat te weeten de Engelſſe ſlagh-reede ſtonden. *Ian* Koningh van Bohemen Veld-maerſchalk van de Franſſe ried den Koningh de Genuoiſen voor aen te ſtellen, op welker boogen hy een groot vertrouwen hadde; naeſt hun is het ander voet-volk vervolgens geplaetſt. De ruytery wierd in drie onderſcheyde troppen door den Koning, ſijn broeder *Karel* Grave van *Alençon*, en den Savoyaerd aengevoerd. De Koningh den raed van den Boheemer voor hoofd niet dervende wracken was echter bedacht, dat de Genuoiſen van al het ſchieten zouden verſlaeuwen, ende den geduyrigen hagel van de Engelſſe lichte pylen niet konnen wt-houden. *Philips* in 't heetſte van 't gevecht dit merkende ende verbaeſd door toorn en bangigheyd, beval de ruytery midden door de Genuoiſen heen te dringen, welke (niet tegenſtaende de felle tegen-weer van de ſpieſſen-drillers) eerſt door de bouten vermoeyd zijnde voort van de Engelſſe paerden lichtelyken wierd nedergeveld, ende onder andere de Grave van *Alençon*. Doen heeft de overige ſchuttery, die ſchier alleen al het werk beſchickte, op eenen tijd het heele Franſſe leger in werre gebracht. Daer na keerden ſich de Engelſſe met alle hunne macht tegen *Philips*. Om den ſchrick te verdubbelen ſaghmen *Eduard* zelf van de hooghte af-rennen, wanneer de Boheemer, die de laetſte trop aenmende, ſich mede onder deſen ſtorm vermenghde, ende na een ſcherp gevecht in 't zand viel, ſtervende met meerder trooſt, als hy verſtond dat ſijn zoon *Karel* gekoozen Roomſch Koning ſich ſoo manlyken was quytende. Voor 't leſte moeſt de Savoyard aenhouden, alwaer *Lodewijk van Nevers* Grave van Vlaenderen dood bleef. Als de overige zich op de vlucht gaeven, ende *Eduard* den vyand by duyſter niet en wilde na-iaegen, heeft *Philips* ſijn heyr, 't welk by na op de helfte was verſmolten, na behouden plaetſen over-gebracht. In deſen grouwlyken ſlagh zijn vermiſt 30000. menſchen, elf Vorſten, 80. Vry-heeren, ende 1200. ruyters met den draegh-band. 't Is wat zeltzaems, dat *Godefroy van Harecourt*, wiens broeder aen de zijd van *Philips* was geſtruykeld, voelende een onverwinnelijk leedweeſen van ſijn Vader-

† *Tractus Conſtantienſis, le pays de Conſtance.*

Vaderland te hebben beoorloghd, vande Engelſſe voor den ſlagh quam over-geloopen, ende met de ſtrop om den hals en geboogen knyen voor *Philips* neder-vallen, die de ſtrop af- ende hem weder in genade aen-nam. Na zoo een treffelyke over-winninge legerde zich *Eduard* voor *Calis*.

23. Terwijl zich *Reynald* in't leger by zijn oom *Eduard* en moeye *Philippe* met het wt-ſchot van ſijn volken Raeds-heeren vergat; begon het lichaem van Gelderland ziekelijk te worden; terwijl hy, zegge ick (wt een blinden yver en loutere grootsheyd meer werx maekende van zyne maegen en een geluckiger dan rechtmaetiger zaek te dienen) eens anders hof gingh wyen, was'er in ſijn eygen on-kruyd op-geſlaegen; aengezien op deſen tijd bereeds aen't ſmooken was het vyer van oneenigheyd tuſſchen die van *Hekeren* en *Bronkhorſt*, waer van de vonken daer na het geheele land zijn door-gevloogen. *Eduard* den dienſt van ſijn neve *Reynald* behartigende, en gebruykende den raed van zyne zuſter de Vorſtinne *Eleonore*, vond noodigh, in't afweeſen ende met believen van *Reynald*, Grave *Willem* van Gulich naer Gelderland af te vaerdigen, om het Vorſtendom voor twee iaeren te bedienen. Was mede doende om een knoop te maeken tuſſchen *Reynald* en *Willems* dochter *Elizabeth*. 1347. Doch *Reynald* met hem zelven en de zyne te raede gaende, ende wel weetende dat hy van wegen zijns * vaders handeling niet en ſtond op vrye voete, maer ſijn vleys verkoft was, heeft zich voor dien tijd wel niet weder-barſtigh aengeſtelt, dan zijn ſlagh waer-genoomen, ende zich, onder't dexel van na huys te keeren, gekeert na *Antwerpen* tot den Hertogh van Braband, en des ſelfs dochter *Marie*, zyne over langh beloofde bruyd, openlyken ter kerken geleyd. Ende alſoo des Hertoghs andere dochter *Margriet* effen te voren met den iongen *Lodewijk de Malain* Grave van Vlaenderen in onder-trouw was getreeden, zijn beyde bruyloften in de Soemer-maend op eenen tijd te *Vilvorden* gehouden, ende ook by deſe gelegenheyd door Grave *Lodewijk* de beloofde * koops-penningen van Mechelen aen zijn ſchoon-vader geſchonken. *Reynald* kreegh met *Marie* tot houwlijx-goed het gantſche land van *Turnhout*; vervattende *Turnhout*, *Vechel*, *Gierle*, *Lille*, *Berze*, *Vorſelaer*, *Marxplas*, *Arendonk*, *Weide*, *Poppel*, *Ravels*, en andere plaetſen. In de Oogſt-maend heeft zich *Calis* meeſt door gebreck en hongers-nood aen *Eduard* over-gegeeven, die de oude inwoonders het geleyde op-zeyde, ende de Engelſſe met heele rotten hier overbraght, welke ook daer binnen by de 212. iaeren hebben geneſteld. Een weynigh te voren was wt Engeland in't leger voor *Calis* aengekoemen de Koningin *Philippe*, hebbende geen minder lof in-geleyd tegen de Schotten, die van de Franſſe door groot geld, beloften, en eenigh volk waeren bekoord, om de Engelſſe de handen t'huys vol werx te ſtoppen ende van *Calis* af te loecken. De Koningin ſiende Koningh *David* door aenbiedinge van een beſtand en over-leeveringe van *Barwijk* niet te beweegen, liet het koemen tot een veld-ſlagh, waer in 15000. Schotten zijn neder-gevallen, hun Koning *David* gevangen naer Londen gevoerd, ende over de tien iaeren in verſeekeringh gehouden. Onlanx daer na is Keyſer *Lodewijk* na een heerſchappy van 23. iaeren wt de wereld gehaeld, maekende plaets aen *Karel* Koningh van Boheemen, die al 'ſiaers te vooren door in-geevinge van den Paus tegen *Lodewijk* was op-geworpen. De waerom van ſijn dood was de vallende ziekte, ofte (zoo andere geloo-ven) † vergif hem in-gegeeven door *Iohanne* weduwe van *Albert van Ooſtenrijk* zyne gemeenſaeme vriendin, 't welk hy door 't ryden en ſchudden (alzoo'er geen ander raed voor handen was om tot bracken te koemen) poogende wt te dryven, dood van 't paerd ter aerden is gevallen.

* 1334.

* Vier ponden wijns.

† *De booſe Geeſt, die een moordenaer is van den begin, heeft altoos duyzend-vonden geweeten en ſijne trouwanten aen de hand gehad, om het zaed Adams zoo met geweld als met liſt aen kant te helpen. Zoo hebben wy voor heen gehoord, hoe de Keyzeren* Otho *de driede en* * Henrick *de ſevende d'een door een paer hand-ſchoeyen en d'ander door een muſſe-brock zijn om-gekoemen.* Karel *Dolfijn van Vrankrijk en man van* Iacoba *van Beyeren ſtierf door het aentrecken van een harnas, gelijk* Hercules *door het aendoen van een vrouwen tabbaerd;* François *de tweede aen 't vergif 't welk in zijn oor was gegooten;* Ladislaus *(zoo ick wel onthouden hebbe) Koningh van Hongaryen aen een beet van een appel, die met een mes midden was doorgeſneeden. De Turken hebben al noch een licht handje, om in den oorlogh de lucht te vergiftigen, als mede om door de bloote reuk van een neus-doek yemand te vergeeven: andere beſmeeren tot dien eynde de ringen, reeten ofte kloppers vande deuren; 't welk zoo gevaerlijk niet en is door het aenraeken met de hand als wel door het rieken; om dat de menſchen voor een gewoonte hebben na den neus te voeren en door een ſnof op te trecken zoo daer yet aen hun vingeren blijft hangen: zommige zetten hun ſchijn-vrienden kats-koppen voor, in plaets van konijnen: ſpuyten de luyden op donkere avonden een bijtend ſap in't gezicht, 't welk ze van langer hand doet quijnen, dickwijls ook ſterven, ende, op de wijze van loogh ofte pockens, het vel en vleys tot de botten af-knaeght. Ick en wil niet veel ſpreeken (om dat het al te gemeyn ende eenſdeels zoo boven mijn begrijp, als buyten mijn teems is) van tooveryen, van Spaenſche rijgen, van liefde kruyds noch van de ſpijſe, wijn, genees-dranken, nochte ook van bouten kogelen, putten, ſtroomen te vergiftigen. In oude tijden zijn 'er gevonden die Chriſtenen wouden zijn, en tot bederf van de Chriſtenen (ô grouwel!) kalk onder het meel, ende ick heb een boos-wicht gekent die 'er vatte-kruyd onder hadde gemenght. De rechtevoort-heerſchende (ende God geeve dat hy lang magh heerſchen) Keur-vorſt van Brandenburgh draeght al noch in ſijn voor-hoofd de vlecken van een in-genoomen doch onſchadelijk vergif, ende heeft het, dat hy noch leeft, Gods barmhertigheyd (die op alle menſchen en ſchepſels, doch meeſt op ſijne aerdſche Stad-houders en verkoozen hoop een altoos-waekend oogh is hebbende) ende niet ſijne vyanden dank te wyten. De Spaniards en Italiaenen zijn meeſters in dit hand-werk, waer van eertijds twee zich lieten huyren, om Markgrave* Ernſt *van Durlach op een gaſtery om te brengen, door behulp van een pijp-kan hebbende van binnen een dubbelen loop ofte goote, waer wt men met een greep vande vinger ofte door het draeyen van de kan, aen d'een zijvere, ende aen d'ander*

* *Veritatem hujus rei contra negantes ſolidè aſtruunt Cl. Scriver. ad Chronic. Holland. & Buckel. ad Hedam pag. 238.*

vergiftige wijn konde ſchenken. Dit, vermits de Mark-grave belet was om te koomen, mis-lucke zijnde, hadden ſy een waſſen-beeld met zeekere bezweeringen toe-gerust, 't welk tegens 't vuyr geleyd zijnde en ſmeltende hem door teeringe zoude doen vergaen: gelijk Reyd zulx naerder verhaelt in zijn elfde Boek op het jaer 1594. Ziet mede, zoo 't u niet en verveelt, Barclaius een man zonder weergaede, in het tweede Deel van zijne Argenis, daer hy handelt van den arm-band die aen Poliarchus was gezonden. De Engelſſe Koningin Elizabeth zoude door een zadel leggende op haer rijd-paerd zijn vermoordt geworden, hadby alle geluck effen te voren een van haer hovelingen, die een weynigh op de zadel leunde, dadelijken niet dood gebleeven. Men ſtroyt wt, dat eenige Grooten, die Paus Adriaen van Utrecht moede waeren en gemerkt hadden dat hy een zonderlingen ſmaek had in veiſche vygen, zelfs de vygen op den boom hadden vergift-ight ende alzoo zijn doodverhaeſt. Van gelyken wil men zeggen, dat zommige benyders, weetende dat Paus Sixtus de vijfde in ſyn toorn al wat hem voor de hand lagh onder ſyn neus en mond plaght te douwen, hem door een opgezocht verwijt eerſt gram hebben gemaekt; ende dat zienде een roos ofte ruykertien (om dat het vergif onder de liefelijxte dingen zich aller-beſt kan verbergen) voor hem op de taefel geſneeten, van welkers reuk hy korts daer na zoude zijn geſtorven. Doch om dat de Schryvers daer van zwygen, wil ick voor de waerheyd van deſe twee laetſte geſchiedeniſſen niet inſtaen. De hoog-wyſe * Bacon, wylen Cancelaer van Engeland zeght, dat in onzen tijd de Weſt-Indiaenen het ſchadelijxte vergif bereyden door onder-menginge van bloed, vet ofte vleys van menſchen; ende dat veele hexen ofte toovereſſen en vergif-maekers zoo by de Heydenen als Chriſtenen veeltijds menſchen vlees eeten, om, zoo 't ſchijnt, haere inbeeldinge door vuyle en ſcherpe dampen te verſterken. De oude vertellen van een meyd die met vergiftige kruyden was opgevoed, welke haer, vermits het geduyrigh gebruyk, niet en deerden, dan wel de jongmans die ze beſliepen, ende daer door in zoo een vaſten ſlaep raekten, dat ſy namaels niet weder wacker en wierden. Omtrent 20. jaeren geleeden was 'er in Italien een drolligh konſtenaer, daer de heele werelt van waeghde, ende die by zommige voor een Gods tolk en grooten Heyligh, by andere weder voor een Tegen-Chriſt wierd gehouden. Dees, nieuws-gierigh om der kruyden krachten te kennen, had van gelyken, als een tweede Mithridates, ſyn lichaem van jongs op gewent om de doodelijxte kruyden, als gewoonlijk voedzel, in te zwelgen en te verdouwen: zoo dat hy met ſyn aeſſem zoo veel quaeds deed, als de winterſche * koude van Noorweegen, ofte een Bazilisk met ſyn gezicht: alle die quaemen om hem te bezoeken ofte te vatten, wierden zelve de gevangens van hun gevangen: de handen die zich tegens hem wt-ſtreckten wierden alle verdord, als die van den Koningh Ieroboam, doen hy den man Gods beval te grypen, 1. Koning. 13. 4. Hy was gelijk de vis, by de latynſſe geheeten Torpedo, ende by ons ick en weet niet hoe, die den angel in de keel voelende, op de wyze van de andere viſſen, niet en ſpartelt of tegen woelt, maer in de wateren een bedriegelyk vergif gaet wt-ſchieten, waer van de viſſer ſijne handen voort ſtijf en verkloomd vindende ſyne vanghſte moet laeten vallen. Zoo ook alle die den Italiaen naderden, vielen heel ſchielijken dood by hem neder, niet anders dan of ſy het hooft van Meduze hadden aengeſien, ofte van den blixem waeren getroffen: 't welk ook zomtyds een grooten hoop volx, in de kerken ofte elders by een ſynde, weder-voer daer hy in-quam. Samgar ſloegh 600. Philiſtynen met een oſſen-ſtock, 3. der Rechter. 31. ende Simſon 1000. der zelver met een ezelt kinne-backen, 15. der Recht. 8. Door de ſchaduw van H. Peter wierden de kranke gezond gemaekt, 3. der Handel. 15. Dees maekte in tegendeel de gezonde door ſyne bloote ſchaduw krank, en doode ze zonder hand ofte vinger wt te ſteeken. Dit duyrde vaſt een ruymen tijd, tot dat by ten leſten door eenige gerechts-dienaers, die zich met tegengif wel hadden gewaepent, gegreepen en eer lang in de gevangenis wierd geworghd. Ick weet wel dat men deſe duyvelſche bedriegeryen niet en behoort, ook, zonder ſchaemte, gevaer en aenſtoot van de ſlechte luyden, niet en kan aen den dagh brengen: zoo men zulx niet en dede wt een goede meyninge, ende tot waerſchouwinge zoo van de los-hoofdige ieughd, als van de Grooten, die veelrijds op heete koolen ſtaen ende met veele haeters en lage-leggers of geplaeghd of gedreyghd worden; om zich voor ſchyn-beyligh onthael en vergiftige giften, als een vogel voor het lijm, met ernſt te wachten. Waer van Martiael, hoewel in een andere gelegenheyd, zeer wel zegt:

Imitantur hamos dona. namque quis neſcit
Avidum vorata decipi ſcarum muſca?

Ick zoude veel breeder weyden, zoo het hier plaetz gaf ende my niet en verdroot dit quaed zeer langer te handelen. Daerom wil ick af-breeken,

Afin qu'en offenſant des Saincts l'oreille tendre,
Ie ne les ſemble plus enſeigner que reprendre.

De Luykenaers verhoovaerdighd op den ſlagh van 't voor-leeden jaer, beſtonden op deſen tijd hun Biſſchop *Engelbert* weder den neck toe te keeren, eeniger Heuren huyſen onder 't aenvoeren van een meulenaer wt te rooven en te verbranden, daer nevens het Slot *Arcanteau* aen de Maes, een leen van Braband, door een belegh te benauwen. Dan de Biſſchop na oude wyze de Hertogen van Gelre en Braband tot hulp vergende, heeft op nieuws over de 1400. hoornwoedſſe Luykenaers verſlaegen. De Gelderſſe droegen zich hier ſeer ridderlyken; alzoo de vyanden by de 30000. mannen ſterk haer eerſt aen boord quamen. De Brabander dit ziende, viel met den Grave van Loen *Diderick* van Hensbergh de Luykenaers van afteren in den ſtert, en maekten alzoo haer geheel leger te ſchanden. Op dit verkreegen geluck zijn wyders de Steden *Hoey* en *Thuyn* bemachtighd, † *S. Truyen* en *Luyk* gedwee en onderdaenigh gemaekt, ook de Schants van *Malen*, tot after-deel van de Brabanders te voren op-geworpen, geſlecht. Op 't eynde van 't jaer, na vele treurige Son- en Maene-zwijmen, heeft zich doorgaens in 't Chriſtendom een vreeſſelijk peſt-vuyr ontſteeken, 't welk de kerk-hoven met dooden vermaekte, ende in vijf jaeren het rechte driede deel der menſchen verſlond. Binnen welken tijd de drie * opper-dwaelſterren van *Saturn*, *Mars* en *Iupiter* eens zijn vergaderd geweeſd in het teyken ofte de wooninge

* *Sylv. Sylvar. aphoriſm. 26. Cent. 1.*

+ *Vid. Barcl. in Icon. Anim.*

* *Planeten.*

† *Sarcinium, ſive Fanum Trudonis.*

van

* *Aquarius.* van den * Water-man. Hoedanige geſtalteniſſe des luchts men mede vernam in den iaere 1120. wanneer de Góds-gaeve insgelijx den drieden menſch wech-ruckte. Hoewel de verkeerdheyd der Chriſtenen dit tegenwoordige iammer den Iooden te laſt leyde, als of die de putten en water-beeken hadden vergiftighd. Op dit iaer zoud in Gelderland zijn geſtorven *Adolf* Grave van der Mark, ende van daer na *Frundeberg* gevoerd en in zyner voor-ouderen graf-ſteeden geleyd, na dat

* *Refert Tegnak. pag. 246.* * hy, gelijk wel eer ſijn groot-vader *Everhard* by den vorigen Grave, een wijl tijds onſen *Reynald* de wichtighſte land-zaeken hadde helpen beſtieren.

24. *Ian van Arkel* Biſſchop van Utrecht, die, om zijn Biſdom geene koſten aen te doen, nu in Vrankrijk dan in Italien zich ſonder wtwendigen pracht hadde geneert, op deſen tijd naer huys koemende, verzocht van zyne Steden en onderzaeten een beede, om 't land van Over-Yſſel, anders geheeten het Over-Stift, 't welk, wtgenoomen alleen Kampen, de Gelderſſe in pandſchap bezaeten, door wt-koopinge weder in te loſſen. Dan alzoo *Arkel* de volle ſchuld van 60000. Gelderſche goude Rijders aen *Reynald* en ſijn broeder *Eduard* teffens niet en konde tellen, gaf hy middelerwijl te pand de Sloten van *Horſt* en *Stoutenburgh*. Ten zelven tyde liet de Biſſchop aen de grenſen van Gelderland *Rhenen* vaſt maeken, ende met een muyr omringen; gelijk mede *Reynalds* moeye * *Bele* ofte *Iſabelle* binnen Kolen een Clariſſen Kloofter heeft doen ſtichten, waer van ſy eerſte Vooghdeſſe wierd. Als in 't volgende iaer de Hollanders het dorp ende gericht van Emines zich met geweld hadden aengemaetight, ende dien geheelen ſtreek met den nieuwen naem van Ooſt-Holland gedoopt, nam *Arkel* de wapenen in de vuyſt, iaegende den Hollander het neſt wt, en dien op-geraepten naem te niet doende. Waer over Grave *Willem van Beyeren* ſich omtrent Yſſelſteyn gingh neder-leggen, verhoopende door dit middel des Biſſchops macht wt ende in 't net te locken. Dan de Biſſchop lont ruykende keerde zijn geweld op Woerden en Amſtelland, daer hy den land-man met blaken en rooven geen grooten dienſt en deed. Aen een anderen hoek was de bevel-hebber van 't Slot *Bronkhorſt* op de Biſſchoplyke bezettinge te *Goor* aengevallen, ende de Veſtinge door hem in brand geſteecken. Maer vermits de Hertogh van Braband en de Graven van Kleve en Bloys tuſſchen beyden vielen, zijn de geſchillen van den Biſſchop en Hollander gemiddeld. Middelerwijl trock *Arkel* met een vyandlijk op-zet naer Over-Yſſel, om wraeck te neemen over *Gijsbert* Heer van Bronkhorſt, die de Over- en Neder-Stiften niet weynig hinders en moedwils had aengedaen. Dit heeft nu het gantſche gebied van *Bronkhorſt* over de Yſſel in 't Graefſchap van Zutphen geleegen, ende het dorp doen ter tijd van *Borkeloe* weder moeten boeten, alwaer de Biſſchop met ſtroopen en branden weder den beeſt mackte. De broeders *Reynald* en *Eduard* van Gelder luyſterende na de klachten van haer bond-vriend *Bronkhorſt* en den raed van den Hollander, lieten Biſſchop *Arkel* den oorlogh aenſeggen. Weſhalven ook *Reynald*, tot verval van deze oorlogs-koſten, doen ter tijd van Heer *Gijsbert* 3800. als mede van *Geeraert* van Amſen en *Dirk* Kemping 1980. ponden kleyne penningen heeft op-genoomen, ende die van † *Doesburg* gebeeden om zich voor deſe ſchuld ſterk te maeken. De Biſſchop hoewel van gelyken zeer zoberlyken van geld voorſien, wierd eſſenwel onder-ſtut door *Frederick van Ezem* ofte *Euſum* Droſt van Zalland, Twent en Diepenheym, gelijk ook van *Aſſueer* Heer van Voorſt, ende noch van den Heer van de Kuynder, die hem zoo veele ſchijven verſtreckten, dat hy nu met minder beſchroomdheyd de Gelderſſe en den Heer van *Bronkhorſt* dorſte verwachten. Het zmet-vuyr was op deſen tijd ſoo woedende in 't Chriſtenrijk, dat het niet en is te beſchryven. Te *Florentien* ſtierven op dit iaer 100000. menſchen, te *Lubeck* 90000. ende binnen 24. uyren 1500. Te † *Saragoſa* in Spanien zagh men in den wijnmaend dagh voor dagh 300. dooden. In weynige iaeren zijn wegh-gehaeld meer dan 12000. Carthuſer-Monikken. In deſe gehuchten en tuſſchen Vrankrijk en de Elve langs de zee-ſtrand is een menighte van menſchen, zoo ſy ſtonden ofte gingen, in een omſien tijds ſchielyken dood ter neder gevallen. In die dagen heeft *Reynald* op nieuws aen die van *Harderwijk* vergoſt de vryheyd en 't voor-recht van de Zutphenſſe keuren, week- ende Iaer-merkten, beloovende daer behalven recht van burgerſchap aen een yegelijk die niet dienſt-plichtigh ofte vry-eygen was, ende bedingende voor hem en zyne na-zaeten vry hoy en ſtroo, indien hy een nacht ofte twee daer mocht vertucken. Op 't volgende iaer is de oorlogh (waer van eſſen geſprooken) tuſſchen *Reynald* van Gelder en den Biſſchop van Utrecht in 't geheel by-geleyd. Als daer na de Biſſchop of zyne waer-borgen door de Heeren van *Ezem*, *Voorſt* en zyne andere in-ſchulders, die ter zaeke van den Gelderſſen krijgh een merkelijk getal van penningen hadden wt-geſchooten, dagelijx wierden gemoeyd, heeft *Arkel* een Onder-biſſchop geſtelt, zoo vele Ampt-luyden, als doenlijk, af-gedankt, ende voort met een kleyn gezelſchap naer *Roomen* getoogen, om zijn Stift door ſpaerzaemheyd weder op te helpen, en de loopende ſchulden middelerwijl af te doen. In deſe tyden was 'er ſoo een ſwaere aerd-bevinge, dat in Italien ende aen den Donauw de huyſen doorgaens niet alleen neder-vielen, maer ook de Stad Gulich in deſe geweſten ſchier over hoop wierd geworpen en omgekeerd.

25. In 't iaer daer na was de wereld al-om in droevige oproeren. Het ſcheen dat de menſchen, als met een al-gemeenen tuymel-geeſt bevangen, niet dan raſery en verderf wiſten aen te richten. Want op deſen tijd klonken in Gelderland de vreeslyke naemen van *Hekeren* en *Bronkhorſt*; in Holland hoorde men van *Hoex* en *Cabeliauwi*; by de Vrieſen van *Vet-koopers* en *Schieringers*: In Italien waren ook noch niet af-geſtorven de *Guelfiaenſche* en *Gibellijnſche* zydigheeden. De overdaedige gunſt die Hertogh *Reynald* het huys van *Hekeren* bewees, ſtack die van *Bronkhorſt* ſoo ſeer in de oogen, dat zy hun wettigen Over-heer *Reynald* begeevende, des zelfs ionger broeder *Eduard* (die anderſins over zijn deel en lootinge mede te onvreeden was) ſteeds op de ooren zaten, en doof haer aenſpaek als zweevel in 't vuyr gooten. Hier by voegden zich de ledigheyd en zaddigheyd, twee doodlyke krankten van een Staet: het land was over-laeden met rijkdom en roof zyner nabuyren, ſtofte op de maght zyner Steeden en veelheyd der inwoonders. De vrede, duyrende den ouderdom van den vader en minder-iaerigheyd van den zoon, was der luyden verderf; de

† *Exiant literæ in archivis Doesburg.*

† *Cæſarea augusta.*

1349.

1350.

ruſt haer onruſt, ende het eynd van de wtheymſche oorlogen een begin van de in-heymſche. *Eduard* was hier van het hoofd, en de oproerige Ridderſchap de aenbinders: d'een was Hertog, d'ander woud het weſen, ende had een al te moedigen hals om yemand boven ofte neffens hem te lijden. Sy verſcheurden hun eygen ingewanten, druckten d'een d'ander het bloed wt de aderen, ende krenkten hun lichaemen om hun vyanden te verſterken. Geen dingh kond ze van deze dulligheyd te rugge houden dan het gebreck van krachten: want zoo langh'er levende geeſten in 't lichaem zijn, reykt de over-wonne noyt de hand aen d'over-winner. Gelderland was met dit vergif niet alleen gequeld; maer de Brabander, Hollander, Kleevenaer, ende de landen van Utrecht en Meurs quaemen mede aen den dans en in de wapenen: die het eenſdeels voor hun eygen geluck en ruſt hielden, dat beyde broeders d'een tegen d'ander het hoofd in ſtucken ſtieten. Nabuyren en verwanten waren over al bezigh, om malkanderen met geweld en verraed in den grond te zeylen, ende het net over 't hoofd te haelen. Loopende den tijd van 16. iaeren en dorſt de bouw-man naulijx ploegen, of de Landheer na zyne goederen om-zien. Gelderlands deerlyke plaegen openbaerden zich allenthalven in de verwoeſte vlecken, hof-ſteeden en Steeden. Onder anderen hebben doen *Walraem* Heer van Borne en Valkenburg, de Heer van Aſperen, en *Ian* van Arkel, mede-ſtanders van Vorſt *Reynald*, op den vier-dagh van *Bartholomeus* binnen *Thiel* gedrongen, ende de Walburghs toorn t'zaemen met 140. menſchen, die zich daer ſochten te bergen, in d'as geleyd. De vlam na beneeden ſchietende heeft het looden dack van de kerk en 't heele gewelfzel, 't welk kruys-gewijs op-gingh, mede genoomen. Na deſe beginzelen zocht *Eduards* aenhangh den adel meer en meer in te neemen, ende voor al *Reynald* zijn Vorſtendom af te neemen. Waer men het hooſd wt-ſtack, vernam men niet dan burger-moorden, dood-ſlaen, hangen, drenken, en andere booſheeden meer. De velden en maeten bewieſſen met diſtelen en ruychte: de Steeden en vlacke landen zaghmen d'eene na d'andere *Eduard* toe-vallen. Om van deſe ellenden een eynde te maeken, wierden tot noodvrienden geroepen Hertogh *Ian* van Braband de ſchoon-vader van *Reynald*, de Grave van Kleeve die met *Mechteld* de halve zuſter van onze Vorſten getrouwd zat, ende ook *Adolf* vander Mark Biſſchop van Munſter, die 't met *Reynald* hielden, wt-gezonderd zijn broeder *Engelbert* van der Mark Biſſchop van Luyk, die *Eduard* by-ſtond. Maer wat zijd de Hollander (wiens land aen gelijk een euvel ziek lagh) hebbe verkooſen, kan ick niet beſpeuren.

1351. 26. Op 't volgende iaer wierd na 't Noorden een ſtert-ſterre, ende in den nacht een flickerende balk gezien, die wt de lucht na de aerde ſcheen te verſchieten; waer op gevolghd zijn ſterke ſtormen, aerd-ſchuddingen, en een vuyle miſt-damp wt het Noorden, die vele menſchen vervaerde, vermits daer diergens wt-groeyden die het koorn al om af-beeten. Alzoo Koning *Eduard* loopende den tijd van 't beſtand * *Guynes* door 't om-koopen van den Stadhouder had ingenoomen, en de Franſſe Koningh *Ian* (die zijn vader *Philips* was gevolghd, ende effen te voren de Ridderſchap van *de Sterre*, gelijk *Eduard* die van de *Kouſſe-band*, had in-gevoerd) zulx voor een meyneed op-nam, gaf de Engelander tot andwoord, dat de wapen-ruſt geen koop en konde beletten, ende hy dit den Franſſen na deede, die effen te voren Calis met geld hadden geſocht aen haer te trecken. Daer na is 'er tuſſchen de Keyſerin *Margriet*, zuſter van *Willem* wylen Grave van Holland, die zich voor rechte en eenige erfgenaeme droegh, en haer zoon *Willem* niet als Grave maer als een blootten Stad-houder wilde kennen, een vinnige vyandſchap gereeſen: aengeſien *Willem* daer tegen woude beweeren, dat die landſchappen aen 't Rijk, eñ op hem als zijnde 1354
eens Keyſers zoon, waeren vervallen. De Cabeliauwſſe neffens de Gelderſſe en zonderlinge die *Eduard* droegen hielpen *Willem*, dan de Hoexe volgden *Margriet*. In 't eerſte wierd *Willem* by de Stad *Veer* in Walcheren op 't hooſd geſlaegen. Daer na viel 'er op den vierden van de Hoymaend een ſcheeps-gevecht op de Maes, daer *Margriet* met hare Hoexe en Engelſſe de neder-laegh kreegh, en voort naer Engeland tot de Koningin hare zuſter gingh vluchten. Hoe ernſtigh dit treffen zy geweeſd, kond de Maes beruygen, die op den drieden dagh, zoo men verteld, noch paers van bloed was. Op 't leſt is beſcheyden, dat *Margriet* Henegouw voor haer leeven, ende *Willem* Holland met Zeeland en Vriesland ſoude behoudē, die ook de over-blijfzelen en Veſtingen van de Hoexe allenthalven wtroeyde. Biſſchop *Arkel* op deſen tijd van Romen weder na Utrecht koemende, ende verneemende den over-moed eu wreevel van zyne Ampt-luyden, die in zijn afweeſen de meeſters hadden gemaekt (gelijk men gemeenlijk ſiet dat de muyſen zonder zorge gaen ſpeelen wanneer de kat ſlaept) ende dat de in-zaeten meer na deſe dienaers als na hem vraeghden, gingh zich verſeekeren van 't Slot *Vreden-ſteyn*, om daer wt deſe dwinge-landen in
toom te houden, ende in 't volgende iaer van 't 1352
huys *Beverweert* tuſſchen Wijk en Utrecht, 'tweik hy met volk verzorgde en voor zijn woon-plaets verkoos. Tot dat de kerk van Utrecht een weder-zin ſcheppende in deſe oneenigheeden, de zaek alſoo middelde, dat de Stad-houders, ontfangende alleen haer wtgeleyde geld zonder renten, aen den Biſſchop weder zouden in-ruymen alle plaetſen onder 't Biſdom van Utrecht behoorende. Dit verdragh namen ſy aen, wtgezeyd *Sweer* van Uterloe, die alleen het huys ter Eem op deze voor-waerden niet en wilde verlaeten.

27. In deſe dagen had *Gijsbert* van Abkoude van Ridder *Ian* van Woudenberg het Slot *Woudenbergh* gehandeld. Des ſelfs zoon, ſteegh en trots wt eygen aert, ende daer behalven op-gerockend door zijn neeve *Ian* van Kulenburgh, beklom in der nacht de Veſtinge, en gebruykte alle moeyten en liſt om zijns vaders verkoopinge dood te doen. Als de oude *Woudenburgh* hier over zijn beklagh deede, gingh de Biſſchop op ſtaende voet het Slot beleggen, tot dat hy na heele 17. weeken, ende na een groot geweld van blyden, bocken en ander gereedſchap op het volgende iaer eerſt meeſter van de plaets wierd. 1353
Alsdoen is het noch overigh volk van bezettinge gevangen gezet, ende voor 't op-leggen van zijn los-geld niemand vry-gelaeten, maer het Slot tot den grond toe af-gebrooken. Middelerwijl heeft de Maerſchalk van Utrecht wt laſt van den Biſſchop de Sterkte *Ruwel*, niet ſonder ſterke aenvechtinge in-genoomen, welke de vlacke landen

* *Giſnæ.*

landen grooten over-laſt plaght te doen. Gelijk ook de Ridders *Ian* van Kuylenburgh en *Gijsbert* Heer van Vyanen t'zaemen met hare Steden by deſe gelegentheyd door 't Biſdom op vry-buyt liepen, als mede de in-zaeten van de dorpen *Gorel* en *Markenburg*. Gelderland bleef mede niet verſchoond, daer de onluſten rechtevoort ſoo hoogh waeren geſteegen, dat beyde broeders *Reynald* en *Eduard* malkanderen voor hoofd beſprongen, ende de inwoonders zich lieten geluſten haer ſelve een *vry volk*, en den krijgh een *vryen oorlogh*
1354 te noemen. *Reynalds* ſchoon-vader *Ian* Hertogh van Braband, van wien 't verſcheurde Gelderland den beſten trooſt had te verwachten, was nu t'onrechter tijd bed-legerigh; een Heer van weynige woorden, van een minzaem gelaet, op zijn ſtuck lettende, daer neffens een vyand van flick-floyers, al-bedrijven, ende van zulke Grooten die de kleyne zochten te verduyvelen, die ook in voorſienigheyd, beſcheydenheyd, prachtige huys-houdingh, ende zoo in den oorlogh als burgerlyke deughden fijn weder-gaede niet en vond. Na 't af-ſterven van zijn zoon *Henrick* hield hy niet overigh dan ſchoon-zoonen, waer van *Reynald* van Gelder aen *Marie*, *Lodewijk* van Vlaenderen aen *Margriet*, ende *Venceſlaes* Hertogh van Lutzenburgh broeder van Keyſer *Karel* aen zyne oudſte dochter *Iohanne* getrouwd waren: welke *Venceſlaes* over-zulx van den Hertog op zijn ſterf-bedde als Heer en erfgenaem van Braband wierd voor-geſteld, en by de Staeten in-gewilligd. Hoewel *Lodewijk*, klaegende heel in die erfenis mis-deyld en met den Gelders-man een ſcheel-kind gemaekt, ook van den beloofden houwlijx-penningh niet voldaen te zijn, daer en boven zyne Mechelſche op-ſpraek weder wt de ſloot haelende, *Venceſlaes* naderhand heeft † ontzeyd, tweemael dapper door 't knockel-bos
1352 gejaeghd, ende hem *Bruyſſel*, *Loeven*, *Mechelen*, 12 ſchier half Braband onthandighd. Hy zoude meer hebben wtgericht, had zijn zwaeger *Reynald* de handen ruym gehad, ende hem dit pack wat konnen verlichten. Eſſenwel heeft hy niet heel mis-gedobbeld, dan by de wt-ſpraek van *Willem* Grave van Henegouw ſoo veel op-gedaen, dat die van *Loeven*, *Bruyſſel*, *Nivelle* en *Thienen* yeder iaerlijx op haer beurs hem moeſten toe-ſchicken 25. gewapende; dat hy zijn leeven langh moght voeren den naem van Hertogh van Braband, ende voor de onkoſten van den krijgh Mechelen erfelyken behouden: dat zyne huys-vrouw *Margriet* tot een pille-gift en onder-leen zoude bekoemen de Stad *Antwerpen*, wt-gezeyd den naem van het Mark-graef-ſchap, met 12. ofte 13. dorpen; ende *Marie* de bed-genoote van onzen *Reynald* behouden en blyven bezitten het gantſche land van *Turnhout*. Ende om dat men wt eens anders leer goed riemen heeft te ſnijden, kende de Henegouwer, God wouts, voor zyne moeyten van deze vrede-koppeling, zich zelf toe de Heerlijkheyd van Heuſden.

28. Dit geheele iaer ſtond Gelderland als in
1353 een bloed-bad over de woederyen van *Reynald* en *Eduard*. Want vele ingezeetene van de Velouw die door *Reynald* ſchattingh- en thiend-vry waren gemaekt, ende daer over hem toe-gevallen, zich voort over de Velouw tot in de vryheyd van *Arnhem* hebben verſpreyd, ende al te groote vryheyd ofte eer wreedheyd gebruykt in 't neder-hacken van vele onnoozele zielen, ende het verbranden van vlecken en huyſen. Hier tegens begaeven haer in 't veld *Eduards* hoofd-vrienden *Willem* van *Bronkhorſt* en de Heer van *Baer*. Deſe zijn den wt-gelaeten hoop by de Heerlijkheyd van Loenen te gemoet geuocken, ende by den *Vryen-bergh* hand-gemeen geworden, alwaer de Heer van *Bronkhorſt* tegen dit ongeoeffend volk de overhand kreegh, doch die hem duyr quam te koſten: vermits zijn vaendraeger *Mendo* met bykans zijn heel rot in 't zand viel, als mede de Heer van *Baer* ende een aenzienelijk getal van gemeene knechten. Wanneer in de zelve dagen de twee gebroeders *Willem* en *Emerick* van *Druyten*, kloeke mannen, leggende tot dienſt van *Eduard* binnen het Slot Leeuwen, op Paes-dagh na de vermaeninge toe gingen, ende *Willem* door een onverhoed ongeluck op de brugge van 't Huys zijn been bezeerende te rugge keerde, verdacht op meerder † tegenſpoed, is *Emerick* eſſenwel, neemende Gods genade tot zijn toeverlaet, voort-geſtapt. Maer ter nauwer nood was hy in de kerk gekomen, wanneer eenige overgeevene deugh-nieten met een gedruys aenloopende *Emerick* in 't beklimmen van 't outer door de ſcherpte hebben geiaeght, en den Prieſter (die door het op-heffen van 't heylige lichaem en ſmeekelyke woorden hem wt der moordenaeren handen zocht te helpen) met bloote ſpeeren en rappieren gedwongen, zyne handen t'huys te houden ende *Emerick* te laeten volgen. Doch eyndelyken zijn deſe boos-wichten alle door haer bed-ſtroo gedroopen, ende d'een in armoede, d'ander van een ſchandelyken ofte ſnellen dood ſonder trooſt van eenigh erfgenaem, onder de menſchen wegh-geruckt. Als *Diderick* van Lent, een voor-vechter van *Reynald*, dan wt ſijn huys te *Lent*, dan weder wt zijn Slot *Buynſwaerd*, de Stad

† *Latius de hoc bello Pontan. pag.* 268. & 271. *ad an.* 1356. & 1357.

† Suetonius *verhaelt van Keyſer* Auguſtus, *dat hy by ongeval een naſtel breekende aen ſijne ſchoeyen ofte kleederen, zulx hield voor een quaed teyken, ende op dien dagh niet wichtighs zoude hebben by de hand genoomen. God de Heer dreyght en waerſchouwd eerſt gemeenlijken door zichtbaere teykens, eer hy den ſlagh geeft, zoo maer de luyden daer ache op naemen, en ziende dickwils niet blind en waeren. Onlanx heeft noch een man geleeft; die in een herbergh aen een van ſijne gelaghs-genooten een bier-glas zullende over-langen en 't zelve wt ſijne handen laetende glijden, binnen een uyr tijds daer na door de hand van een ander, die eenen naem voerde met zijn vorigen gelaghs-genoot, deerlyken en buyten ſyne ſchuld by lichten dagh wierd vermoord. Nu bid ick u (alle by-geloove, daer ick een vyand van ben, buyten geſlooten) het breeken van dit glas was dat niet een ſtomme boode; dat zijn zand-looper ten eynde liep, ende dat zijns leevens glas zoude insgelijx gebrooken, ende zijn bloed als bier geſtort worden? Ick en zegge niet (ende hoe waere belachelijk te zeggen) dat zoo een kleyn ongeluck altoos met hem zoude ſleepen en voor-bedyden zoo een groot ongeluck, maer dat 'er geen of kleyn of groot quaed in de Stad en gebeurd zonder toe-laetingh en beſtier van den geenen die alle de hayren op ons hoofd getelt heeft. Indien ick dit ſtuck belangende, alles wat ick wel konde wilde by-brengen, ick zoude een heel boeck papiers moeten vuyl maecken.*

van Nymegen met dagelijxe wtvallen niet na en liet te beleedigen, heeft *Eduard*, om deſe kneevelaers te verſtooren, het Huys *Buynſwaerd* met hulp van die van Nymegen beſlooten, ende na de veroveringe 26. mannen van de bezettinge (wt-genoomen een alleen die met behendigheyd ontliep) in 't openbaer onthalſen, ende de hoofden aen zeeker een heuvel ofte pol (die zedert dien tijd den naem van den *Hooſd-bergh* is draegende) tot meerder verſchrickinge der vyanden op ſtaeken doen zetten. Daer na heeft *Eduard* noch ingenoomen ende neder-geworpen de edele Sloten van *Lent*, *Bemmel*, *Zoelen*, *Avezaet*, *Tuyl*, *Apeltern*, *Loenen*, *Dornick*, *Zijnderen*, en andere, meeſt door toedoen van die van Nymegen die de heerſchappy van geheel Gelderland, en meer als zy geeven konden, hem op-droegen. Maer *Reynald* geſte eeuwighd met het geld en volk van ſijn zwager Grave *Ian* van Kleeve, was zijn broeder *Eduard* wel gewoogen. Onder andere heeft hy op deſen tijd over-weldight en zyne vyanden wt de handen gewrongen de machtige Steeden, en ſleutelen van den Rhijn, Yſſel en Maes, te weeten *Arnhem*, *Doesburg*, *Venloe*, *Thiel*, *Emmerick*, *Lobeek* op den dorpel van de Betouw, en meer andere. De Biſſchop van Munſter *Adolf* van der Mark (die naderhand van zelf op-ſtaende wt de Biſſchops-ſtoel van Kolen, na dood van zijn oom den voornoemden *Ian*, het land van Kleve heeft be-erft) deed mede zijn wterſte beſt. Doch zyne goedheyd was hem zelven hinderlijk, vermits de adel daer omtrent, die met *Bronkhorſt* een lijn trock, zyne landeryen t'elkens met plonderen en branden bedorf. Wanneer hy daer na zich te zwack bevoelende om alle zyne vyanden te weeren, brieven van vergiffenis verleende aen een yegelijk die hem de hulpelyke hand wilde reyken, heeft hy zich daer door meer ongemax op den hals gehaelt, als te voren met den oorlogh. In den
1355. voor-tijd deſes iaers is de Koninghlyke Vorſtin *Eleonore*, moeder van *Reynald* en *Eduard* van Gelder, dochter van *Eduard* den tweeden, en vleeslyke zuſter van den onverwinnelyken en onvermoeyden *Eduard* den drieden, na dat zy ongevaerlyken elf iaeren kuyſſelijken in haer weduwlijken ſtaet hadde gezeeten, wt de onruſtige wereld verſcheyden, ende niet (gelijk eenige ſtaende houden) in 's *Gravendal* bezijden haer man, maer te *Deventer* (daer ſy, ten tijde het aen Gelderland verpand was, veeltijds verkeerde, om het gewoel te ſchouwen van haere zoons) in 't Minre-broeders Klooſter, van haer geſticht, voor het groot outaer onder een zark van marmel-ſteen begraeven: na dat ſy in haer wterſte al haer gereede, ringen, en zijde gewaeden aen de Walburgen kerk hadde gemaekt. Onder andere gebouwen die men haer toe-ſchrijft, was het over-vermaekelijke ende doen ter tijd onwinbaere *Roſendael*, 't welk by haer af-ſterven noch onvoltoyd is gelaeten.

29. Grave *Ian* van Kleeve had op deſen tijd met zyne gemael *Mechteld* van Gelder tot behoeve van *Reynald*, van Ionkheer *Ian Strowijk* op ſchaede genoomen etlijke duyſend gouds-guldens, waer voor te pande zijn geſteld de Stad
1356. *Emmerick* met haer gantſche gerechtigheyd, ende tot waer-borgen, behalven Kleve, Orſoy en Huyſſen, *Henrick* van Hoern Heer van *Partwijs* en *Kranenburg* met *Ian* zijn broeder, *Sweer* Heer van *Voorſt*, *Wolter Steck* van Beke, *Roeland* Hagedoorn, *Ian* van Elſenbroeke, *Wichard* en *Ian* van Monomonten, *Willem* van Gente, *Diderick* en *Otho* van Byland, *Diderick* en *Otho* van Heſſen, *Arent* van Nijle, en *Weſſel* van Buytſelaer Ridders. Als *Reynald* mede wt hoogen nood zyne Veſtingen *Gangelt*, *Vuebe* en *Millen* in de heerlijkheyd van Valkenburgh aen den Grave van Moers hadde verzet, ende de Grave ſiende *Eduards* aenhangh dagelijx aengroeyen, ende min denkende op de oude kennis als wel op ſijn verſchot en 't verlies van de Sterkten, den Hertogh met maenen laſtigh viel, heeft *Venceſlaes* Hertogh van Braband de zelve Sloten voor de geloofde penningen gaerne in pandſchap aengenoomen, alſoo het drie vernaemde ingangen waeren zyner landen, ende hem voor trouwe bol-werken dienden tegen de Gelderſſe. Na dat Biſſchop *Arkel* de Hollanders trotzende, die hem meermaels een ſteen hadden in den wegh geleyd, de Stedekens *Muyden* en *Weſop* had wtgeplondert en eyndlijken verbrand, ende de Hollander wt wederwraek ook zoo gehandelt met de Schants van *Nienveld*, wierd de vreede daer na ſoogetroffen, *dat de verbannene ofte van zelf wt-geweekene landzaeten aen weder-zijden naer huys moghten keeren.* Gelijk dan de Emeneſſers zich wederom buyten dwangh onder des Biſſchops dwangh begaeven. In dit iaer beval *Reynald*, op het begeeren van de gemeene ge-erfden der Kerſpelen *Nykerk* en *Putten*, een † dijk te leggen tot behouderis van de ingelanden en *Erkemeede* ofte *Arker-meente*, tot welker ſchouw hy een Dijk-grave verkoos met een bequaem getal van Heym-raeden. Welke gunninge ſes iaeren laeter ten tijde van een hoogen zee-vloed by zijn broeder *Eduard* wierd geſtadighd. Als de Paus by de Koningen *Ian* de *Valoys* en *Eduard* langh en te vergeefs in den vrede had gewerkt, heeft *Eduard* zijn zoon *Eduard* Prins van Wallis op nieuws met een geweldige heyrkracht naer *Guyenne* af-geſchickt, die na den wtgangh van 't beſtand het land van † *Tholouſe* tot † *Tholik.*
aen ‡ *Narbonne* door-kruyſte, en met rijke plun- ‡ *Narb.*
deragie na de * *Garonne* en † *Bordeaux* weder- * *Garon-*
keerde; waer omtrent hy, ziende dat de Franſſe *ne.*
op de voor-ſlaegen der Pauſſelijker af-gezanten † *Bord-*
niet paſſende en heet op den oorlogh waeren, om *gala.*
de zyne niet meer af te ſloeven, zijn leger met een wal omringde. Hier op heeft Koningh *Ian* zich maer drie uyren gaens van de Engelſſe geſlaegen, willende tot geen ander verdragh verſtaen dan dat *Eduard* zich met alle de zyne op genade en ongenade zoude over-geeven. Alzoo zijn de Engelſſe wt wanhoop tot een ſtrijd gedwongen en verbitterd. De Franſſe ruytery vallende voort daer na onder 't beleyd van den Dolfin *Karel* op de Engelſſe ſchutters, die voor de buyten-werken vochten, wierden door de menighte van de ſnuyvende bouten eerſt tegen gehouden, ende eet lang op de vlucht gedreeven. *Eduard* ziende den vyand wt zyne geleederen en de ruyters aen 't ruggelen, heeft terſtond na de rechter en ſlinker zijd eenige paerden af-geſtuyrt, ende met het wt-ſchot van zyne voet-knechten zelf op den vyand aengeſtooten. De Franſſe in den after-vleugel over het verſtroyen en vluchten van hunne mackers verbaeſd zijnde, en konden het vorder geweld niet langer wt-harden. Koningh *Ian* wierd met ſijn zoon *Philips* en 1700. Edelluyden gegreepen: de Dolfin gaf ſich op de loop.

† *Wy brengen dezen brief op 's eerſte Boek te paſſe.*

Onder

Onder de vernaemdſte dooden wierden geteld *Peter* Hertogh van Bourbon, *Ian* van Borbon, de Hertogh van *Athene*, de Graven van *Converſane* en *Brye*, *Ian* van *Clermont* Maerſchalk, *Charniac* ſtangh-voerder van de * heylige vaen, de Biſſchop van *Chalon*, ende *Ian* van *Montigny*. Deſe yſſelijke neder-lage wierd van veele verre-fiende den Koning geweetten, om dat hy den vyand in weynige dagen zonder ſlagh ofte ſtoot hadde konnen ſlaen met het zwaerd van den honger. Als daer na *Eduard* met den Koning en de overige gevangens naer *Londen* over-voer, is hem zijn vader aen de brugge van den * *Teems* met een ongelooflijken ſleep en geiuygh koemen begroeten.

* Oriſlambe.

* Thameſis.

30. Op deſen tijd is geſtorven *Ian Moliard* Prooſt van Utrecht, opperſte Raed van *Reynald* eerſten Hertogh, en Land-rent-meeſter van 't Vorſtendom, die, met believen van zijn Heer, eerſte grond-legger was van het Slot † *Poudetoyen* in Boemeler-weerd, ende van het Tol-huys binnen Tiel. Ridder *Ian van Wihe* wierd door *Reynalds* broeder *Eduard* toegelaeten in de thinſen en thienden der iaerlijxer in-komſten van Elſt, Angeren, en Gent. De brief was geteykend by de Deekens van Zutphen, ende de Heeren van *Bronkhorſt*, *Mirlaer*, en *Buyren*. *Eduard* ſloot mede een beſtand tuſſchen die van *Arnhem* en *Nymegen*, 't welk van Martens dagh duyren zoude tot den vier-dagh van *Lambert* des volgenden iaers. Ten welken tijde *Willem* Mark-grave, ende te voren bloote Grave van Gulich, die *Maria*, de halve zuſter van onſen Hertogh, ten houwelijk had, door den Keyſer op den Rijx-dagh te *Mentz* tot een Hertogh wierd geſchaepen: die korts daer
1357. na binnen Aken onder-ſchreef de milde brieven,
„ waer by, vermits hunne trouwigheyd tegen het
„ Rijk, die van *Nymegen* op nieuws wierden begif-
„ tighd met de zelve keuren en voor-rechten als de
„ Keyſerlijke Stad *Aken* gemeen waeren, en daer
„ behalven door het gantſche Rijk ſoo te land als
„ te water tol- en ſchot-vry verklaerd. Vorſt *Reynald* verſtaende, dat de Yſſel om Zutphen by horten hoogh op-liep ende den oever en huyſen aen geene zijd der Stad deerde, heeft, ten overſtaen van de Ridderen *Diderick van Keppel* en *Diderick van Arnhem*, ſijn land ten *Slijke* als een Zutphenſch leen aen den Raed over-gelaeten, om om door ofte langs deſen kamp en den *Helbergerweerd* den Yſſel van de veſten af te leyden. In dit iaer 1357. ſpeur ick de Stad *Doesburgh*, welke voor twee iaeren door *Reynald* was veroverd, weder te hebben geſtaen onder 't gezagh van *Eduard*, die ſy ook van te vooren had aengehangen, ende die op deſen tijd aen de inwoonders een wet ‡ gegeeven heeft ſpreekende van 't meeten van koolen, zout, zaed en veylinge van alle ſaeken.

1358. Op dit of 't vergangen iaer is de oude Koningin van Engeland, *Iſabelle*, zuſter van *Karel* den Schoonen en dochter van *Philips*, geſtorven; die te voren haer man *Eduard* den tweeden vaſt had doen zetten en dooden; zijnde daer na van gelyken door haer zoon *Eduard* den drieden op-geſlooten, om dat ſy ofte verdaght ofte over-tuyghd was van lichtvaerdigen omme-gangh met eenen *Mortimer*. De kinderen van hare dochter *Eleonore*, de welke anders de deughd en ſtemmigheyd zelve was, ſcheenen een weynigh hare moederlyke ouders te ſlachten, hoewel ook haer vader *Reynald* van ſoodaenige Goddelooſheyd niet vry en was, van wiens wan-bedrijf zyne zoonen en de goede ingezeetene de ſtraf hebben moetē dragen. Omtrent dezen tijd is *Willem* Grave van Holland een plaege van razery over-gekoemen, ſoo dat hy ſonder onderſcheyd een yeder by 't lijf greep ofte dood ſloegh, ende daerom eerſt in den Hage, ende daer na te *Quenoy* in Henegouw volle 19. iaeren gegijzeld gehouden; een ſtrack man, ende die zyne moeder de Keyſerin op gelijk eene wijſe hadde geribbezackt: in wiens plaets zijn broeder *Albert* van Beyeren, een loffelijk Heer, als Ruwaerd is gekooſen. Als nu de twee razebollen *Reynald* en *Eduard* Gelderland over hoop hadden geleyd ende vele arme wichten gemaekt, vechtende tegen hun eygen ſchim en zwaerd, is 'er eyndelijken (door tuſſchen-vallen van de vier hoofd-ſteeden en twee Schepenen wt yeder Stad, door 't ontzagh mede van de Biſſchoppen van Munſter, Utrecht, den Grave van Meurs, en Ridder *Arent* van Arkel) op de wijze van een minnelyke wtſpraek eene vrede ofte ſtille-ſtand van wapenen beraemd. Dan alſoo dit beſteck noch binnen 's iaers wierd gebrooken, hebben de onruſten en baldaedigheeden niet op-gehouden, voor dat *Reynald* op 't leſt in hechtenis is geraekt. Biſſchop *Arkel* denkende in vredes-tijden op oorlogh, liet op deſen tijd *Hardenbergh* in Over-Yſſel met graften en bol-werken voorſien, en den bygeleegen zand-bergh met groote moeyten verſſenen.

† *Nochtans is voor heen (op het iaer 914.) beweeſen ende word met de Geſlacht-boom der Heeren van Heuſden, die my geſchreeven gelanghd is, ook beveſtighd, dat het Slot* Pourroyen *eerſt geſticht is by* Robert *Heer van Heuſden. Dan het magh weſen dat het naderhand verwoeſt, verbrand ofte boum-valligh is geworden, ende daerom dees* Moliard *het een nieuwe kap heeft op-gezet.*

‡ *Servantur ea de re literæ inter archia ejuſdem urbis.*

31. Na dat *Eduard* ſijn gevangen den Koning van Vrankrijk, aengaende zyne loſſinge ofte een volkoemene vreede, verſcheyde voor-ſlagen hadde gedaen, welke den Dolfin *Karel* en 't hooge Hof van *Parijs* niet en bevielen, nam hy een opzet Vrankrijk een nieuwen ſtorm aen te brengen. Zyne vloot (hier onder gereekend de Spaenſſe, Hollandſſe en Vlaemſſe ſcheepen, als mede een wel-bemand en wt-geruſt ſchip 't welk *Reynald* ſijn oom toe-ſchickte) was ſterk in de 700. zeylen ende over de 14000. koppen. Hoewel het regenachtigh winter-weder de Engelſſe wat ongemackelijk viel, trock echter de Koningh met zyne vier zoonen dwars door *Artoys* en *Vermandois* op *Rheims*, daer hy, na een belegh van ſes weeken, Karſt-miſſe heeft gehouden. Van *Rheims* is hy door 't gebied van † *Chalons*, ‡ *Nevers*, *Troyes*, en * *Maulx* naer *Parijs* vertrocken, welke Stad hy by de 40. daegen hield beſlooten, ende de nu te rugh-krabbende Franſſe tot een ſtrijd wt-daeghde. Namaels tot voor de poorten den vyand verbluffende, nam al blaekende ſijn wegh door *Normandyen* na *Bretaigne*, van meeninge om die over-heerde landſchap een ſchattinge op te leggen. Dan vermits hem hier veele hinderniſſen beiegenden, beſloot hy wederom de Franſſe hoofd-ſtad te beſpringen. Doch aengeſien de Franſſe zich meermaels hadden gebrant en den aengebooden veld-ſlagh weder af-ſloegen, als weſende rechtevoort ſonder Koning, ſonder Veld-heer en ſonder leger, ende *Eduard* te ſcherpe

1359.

† *Catalauni.*
‡ *Niverienſes.*
* *Meldæ.*

wachten

wachten en tegen-weer vernam, gingh hy van daer te rugge na * *Chartres*, daer zoo een felle ſlagh-regen en haegel-buy ſijn volk over-viel, dat de hemel het verlaetene en wtgeteerde Vrankrijk wederom ſcheen te willen op-helpen. Ten leſten is, op het ſterk aendrijven van den Paus en Dolfin, een zoodaenige vreede ingewilligh, *dat de Engelſſe ervelijken zouden na haer neemen de landſchappen van* † *Guaſcogne, Poictou, Saintogne, Perigort, Limoſin, Quercy, Angoumois en Rhodez, behalven Pontieu en Guynes met al haer toebehoor en hooge gerechtigheyd: Koningh* Ian *zoude voor ſijne ontſlaeginge geeven dertigh honderd duyſend kroonen, ende tot de wterlijke voldoeningh van alles te pande laeten ſijne drie zoonen Lodewijk, Ian en Philips, Hertogen vã* * *Anjou*, † *Bourges en* † *Tourt, neffens andere groote Vorſten.* Alſdoen is Koningh *Ian* wt zyne vier-iaerige verzeekering naer *Calis* en ſijn land weder over-gevoerd. Op deſen tijd wierd *Willem* Mark-grave van Gulich, die getrouwd was met de dochter van *Willem den Goeden* Grave van Henegouw (ende niet Hertogh *Willem* de zwager van onſen *Reynald*) door ſijn eygen zoon *Geeraert* van den Berge gehecht ende betijghd van een miſdaed, welke in Italien en de Ooſterſſe landen meer bekend is als hier, ende onder de Chriſtenen en eerbaere Duytſſers niet en behoord genoemd te worden: doch door aendrijven van eenige Vorſten weder gevrijd. *Berchem* doet 'er by, dat, den ſelven *Geeraert* een kamp-gevecht daer na aengaende met den Grave van Blankenheym, beyde vyanden elkander op de plaets hebben ontlijſt.

* *Carnutum ſines.*

* *Andegavenſes.*
† *Biturges.*
† *Turones.*

1360.

32. Biſſchop *Arkel* liet omtrent deſen tijd in Over-Yſſel by Wege-ſtapel ſchuyns tegen over de Betouw de Schants *Arkel-ſteyn* oprichten, ende het Slot *Saterſloe* daer omtrent, een recht roofneſt, ſlechten. Verſloegh mede en maekte mack die van Stelling-werf en Steenwijker-wald, die dus langh tot geene ongelden hadden willen verſtaen, ſtraffende de bal-oorige met het ſchenden ende ten beſten geeven van hunne goederen en huyſen. Gelijk hy mede ſijn Ampt-man *Voorſt*, die wt zijn huys te Keppel de Over-Yſſelſſe ſteeds beſchaedighde, levendigh in handen kreegh, ende na een belegh van 15. volle weeken zijn trotſen Burght by Zwol, voorſien met toorens van 80. voeten in de hooghte, 12. in de breyte, ende met een voor-muyr wt vierkantigen ſteen, tot den voet toe af-brack. In Gelderland waeren de broederlijke onſtuymigheeden tot een doodlijken haet geklommen: alle menſchlijkheyd, bloed-ſucht, en Godlijke zoo wel als wereldlijke rechten ſcheenen wt het land te zijn verbannen, ende des groot-vaeders doode botten wraeck te eyſſchen van zyne neeven over huns vaders Godlooſheyd. Als ſy het moorden en ſtruyk-rooven moede waeren, bracht d'een tegen d'ander een leger op de been. Na dat dan *Reynald* met de Hekerens en een tamelyke macht naer Tiel was geruckt, 't welk zyne vriendſchap had op-gezeyt, heeft *Eduard*, yverende voor zyne yveraers, zich van Nymegen met een vaerdigh heyr naer de Betouw geſpoed, om ſijn broeder het beleggen en veroveren van zoo een wel-geleegen plaets te verhinderen. *Reynald* ofte deernis hebbende met zyne onderzaeten, ofte wt mis-trooſtigheyd, verlanghde eens een eynd te ſien van deſe bloedſtortingen. Ende alzoo ſonder vorder verlengenis leverde men by Thiel een veld-ſlagh, alwaer *Eduard* op den 25. van de Bloey-maend de hand 1361.
boven hield, ende Vorſt *Reynald* op het 28. iaer ſijns ouderdoms ende 18. zyner heerſchappy zelf wierd gevangen, met den Heer van Lienden, *Arnolt* van Arkel en Aveſaet, *Geeraert* van Rhijn, en *Frederick* van Aze. Van adel en ſlechte krijgers bleef mede een moy getal, als *Frederick* van Uiſt, *Adolf* van Sinthen, *Borro* van Hinniem en andere; maer aen de zijd van *Eduard* ſonderling niemant van aenſien. Dit treffen bracht *Eduard* en 't geheele land in ruſt, die nu zyne ſchaepen op het droogh hebbende daer na niet min zorgvuldelijk als heuſſelijk met ſijn broeder te werk gingh, welke eerſt by *Arnhem* op het huys te *Roſendael*, ende naderhand te *Nyenbeek* deun by de Yſſel tuſſchen Deventer en Zutphen als een dood-eetet ſijn leeven verſleet, daer hy in een loſſe en geenſins ongenoegelyke gevangenis ongeboeyd en met opene deuren wierd bewaerd. Men geeft wt, dat hy middeler wijl van al het ſlempen en luyeren zoo druyſtigh wierd, als bykans twee middelmaetige menſchen, ende *Eduard* de deuren en venſters van ſijn gijzel-kamer ſoo op de maet had doen maeken, dat de knechts lichtelyken af en aengaen, maer hy met ſijn dicken buyk nergens konde door-koemen. Andere vertellen, wanneer hy na tien iaeren, effen voor ſijns broeders en zijn over-lijden, wierd los gelaeten, dat men de deur, daer hy eerſt was in-gegaen, wegen zyne zwaer-lyvigheyd had moeten wt-leggen. Hy was een zacht-zinnigh Heer en tot vrede meer geneegen; ſoo dat het niet vreemd en is, indien hy eyndlyken onder den onruſtigen *Eduard* heeft moeten bucken, die dagelix van den Cabeliauwſchen aenhangh wt Holland wierde geſtijfd, ende een angel had van ſijn oom en genant den Engelſſen Koningh. 1362.

† *Vaſconia, Pictones, Sanctones, Petricory, Lemovices, Cadurci, Engoliſmenſes, Ruteni, Pontacenſes, Gbiſnenſes.*

EDUARD

EDUARD de eerſte, driede Hertogh van Gelder,

En laetſte wt het Huys van NASSOUW.

33. *Eduard* * dan in ſijn 25. iaer getreeden zijnde, ende door vuyſt-recht in zijns broeders eygendom, heeft ſijn haet met de wapenen t'effens af-geleyd, handelende, na de zoeninge, met zyne vorige vyanden als met zyne vordere onder-zaeten, beveſtigende daer behalven en vermeerderende de keuren der Steeden die zulx begeerden, en onder andere die van *Harderwijk*. Niet te min, om wydere oproerten af te ſnyden, wierden 'er ſommige, die zyne genade met den voet ſtieten, 1362. gelaſt de landen te ruymen. Verneemende daer na, dat *Albert van Beyeren* Voogd van Holland de verdreevene in ſijn gebied herberghde, beſtond wt hevigheid hem den oorlogh aen te kondigen, en by den *Hemers-bergh* in 't vlacke veld wt te vorderen. Als *Albert* hier op met een wel-wtgeruſt heyr en vliegende vaendels zich op de beſtemde plaets liet vinden, ſonder ſijn wt-eyſſcher te vinden, heeft hy op Gelderland aen-gevallen, ende na 't verbernen van vlecken en huyſen, de zyne met menighte van roof en gevangens wederom naer huys gevoert. By deſe gelegentheid is (mogelijk) aen die van Zutphen toe-gelaeten ofte geheyten het Slot van Sinderen te ſlechten, en alzoo voor den vyand onbruykbaer te maeken. Voor 't leſt wierd de vrede aldus gekoppeld, *dat det Graves dochter Catharine, zoo haeſt ſy hare iaeren hadde, met Eduard zoude trouwen.* Op den 15. van den Louw-maend in de midder-nacht is 'er ſoo een krachtige wind op-geſtaen, dat die, op de wijze van een aerd-bevinge, toorns, kerken en huyſen te grond wierp, ende de Noord-zee op-ryzende de in-ſchietende ſtroomen en Zuyder-zee over de aenleggende landen ioegh, niet zonder ongemack en kermen van den ackerman. Om in ſulke ongelegentheeden te voorſien, heeft Biſſchop *Arkel* ten zelven tyde *Maſtebroek* by Kampen met merkelyke koſten en geen minder lof laeten bedijken, ende meer dan 30. margen veens tot land verdroogen. *Eduard* ſtond hem mede toe, om ſijne goederen, ſoo veele 'er het Stift op de Velouw bezat, te moegen ſchatten ende op haere waerde ſtellen, den weder-willigen pand af-haelen, ende een Ampt-man aldaer te beſchicken, zonder dat de Hertogh of ſijne erven zich eenigh recht op de Biſſchoplijke onderdaenen zouden aen-eygenen. 's Iaers daer na bevind 1363. ick, dat *Eduard* veele Sloten en huyſen van de wt Gelderland gevloodene ofte den Hekerens noch toe-gedaene Edel-luyden aen 't Vorſtendom gebracht heeft ofte tot puyn-hoopen gemaekt, als *Buynſweert*, *Soelen*, *Aveſaet*, *Apeltern*, *Loenen*, *Doornick*, *Sinderen*, en andere. Maer *Marie* Vorſtin van Gelder, dochter van wijlen *Ian* Hertogh van Braband, ziende haer man *Reynald* niet alleen vermeeſterd, maer ook van *Eduard* verzeekerd, was met de vlucht naer Braband gekoemen, daer ſy dit leed in den ſchoot van hare zuſter *Iohanne*, die met *Venceſlaes* was getrouwd, gingh wt-ſtorten. *Venceſlaes* hier door vergramd heeft terſtond ſijn volk gewapent, ende, zonder voorgaende aenſegginge Gelderland over-vallende, zich meeſter gemackt van Bommeler-weert. Op deſe tijding is *Eduard* haeſt opgewackerd, die de Stad Boemel ridderlijken weder overweldigde, en daer neffens ook de Brabanders t'eenemael wt zyne land-paelen verſtiet. Als *Eduard* zich tot vordere wraek ſchickte, is de zack, als hier na ſal blijken, door tuſſchen-vallen van eenige Vorſten beſlecht. Maer gelijk 't een ongeluck het ander gaerne gezelſchap houd, ſoo verviel hy op nieuws in kraekeel en oorlogh met Grave *Ian* van Kleeve, die zyne zuſter *Mechteld*, weduw van *Godefroy* laeſten Grave van Loots, tot eene vrouw had, ende om haer beweeſen, doch onbetaelden houwelijx-ſtuyr, *Eduard* langh doch te vergeefs had aengeſprooken. Waer over eerſt mis-noegen, ende wt het mis-noegen weder-zijdſche vyandſchap, ſtrooperyen en land-verderf zijn gevolgd. In des Hertoghs dienſt waeren twee achtbaere en wel-vertrouwde mannen *Henrick Boot* zijn Geheym-ſchrijver, ende *Otho* Heer van Loenen in de Betouw, die hun Heer en meeſter met de Stad van *Nymegen* voor een ſtuck gelds onder duyms aen den Kleenenaer hadden verkoft. Weshalven de Grave met een vaerdigh le- 1364.
gerken op den te voren beſtemden Paes-nacht wt
* Kleeve vertrock, hoopende den Hertogh t'zae- *Clivopomen met de Stad te verraſſen. Dan 't is quaed de *lis*, *Clivi*.
menſchen

* *Dees en heeft den naem van Hertogh niet verdient; want hy na dood zijns broeders geen Hertogh is geweeſ'd, ende by des zelfs leeven niet en konde wezen.*

menſchen te ver-ylen, wanneer God voor hun op de ſchilder-wacht ſtaet. Want ſoo haeſt de dagh begon aen te breeken, zijn'er zulke donders, weer-lichten en ſtort-reegens op-gekoemen, dat het licht als in een hel verdween, en de Grave van verbaeſtheyd te rugge week. Beyde verraeders hier van onbewuſt, hebben daer op den Grave zyne na-laetigheyd beriſpender wijze voor-gehouden. Dan alzoo de brief-beſtelier door den Maerſchalk *Ian* van Berchem omtrent de *Duyffel* wierd onder-ſchept en nader onder-taſt, heeft *Eduard* deze ſnoode raed-geevers te *Nymegen* aengegreepen, den Heer van Loenen het hoofd voor de voeten doen leggen, en *Henrick* den inſteller van den brief gevierendeelt. Hun belydenis en ſchrijven braght mede, dat, indien de Grave had op-gepaſt, de poorten zoo van den Burght als van de Stad, waer van ſy de Sleutels by haer droegen, voor hem zouden hebben open geſtaen; ende de Stad op vier hoeken aen brand; gelijk ſy onder een en met den Grave waeren verſprooken. Welk een aenslagh ſy nu (na t'luyden van den brief) op een bequaemer tijd wilden hervatten.

34. In deſe dagen was binnen *Gorichem* een vermoegend en aenzienlijk burger doch ſeer onbezuyſd van leeven, met naemen *Henrick Kannemaeker*, die een gewoonte had ende het voor een korts-wijl hield, aen de eerlijxte dochters en weduwen heymelyke trouw-toeſeggingen te doen, ende van elk in't byſonder te bedingen, dat zy daer van binnen den wtgang van een iaer niet en ſouden melden. Als hy door deſe ſchalkheyd veele Ionk-vrouwen de monden had waterigh gemaekt en veele bedroogen, is hy eyndelyken hier over † *t'Arnhem* aengehouden; daer hy gerichtelyken beleed, met alle de omſtaende vrouw-menſchen wel wt vryen wille doch niet in't openbaer te zijn verloofd. Wanneer de Heeren wijder vroegen aen welke dochter hy dan zyne eerſte trouw hadde verquackelt, zeyde *Kannemaeker* met een lachenden mond, dat die by den hoopoſte in de Stad niet en was te vinden, ende is daer mede, ſtellende het Gerechte te loore, weder na *Gorichem* ontsloopen. *Otho* van Arkel grond-Heer van die plaets het beſluyt van den Raed van *Arnhem* verſtaende, beval de poorten van *Gorichem* te ſluyten, en den abolligen vrouwen-ſchender by 'thoofd te vatten. Als *Henrick* deſe lucht riekende zijn beſt na de kerk toe-rende, ende *Otho*, om de kerk niet te ontheyligen, hem met geen geweld van daer wilde haelen, heeft hy nochtans, om niet te ontkoemen, hem onder een grooten verwers-kuyp ſtelpen en ſterk laeten bewaeren, ende, na dat hy zich op den vijfden dagh wt hongers-nood van zelfs gevangen hadde gegeeven, met het zwaerd geſtraft. Op dit iaer ſtierf binnen Londen, waer heen hy om zyne gijzelaers en borgen te beſoeken was gereyſd, Koning *Ian* van Vrankrijk. Zijn oudſte zoon *Karel* de vijfde, toe-genaemd *de Wijze*, is na hem Koningh gekroond. Als op deſen tijd *Engelbert* van der Mark Biſſchop van Luyk naer Kolen wierd beroepen, is te gelijk *Ian* van Arkel, die nu by de 22. iaeren de ſtoel van Utrecht had bewaert, wt laſt van *Urbaen* den vijfden, weder na Luyk beſchreeven, ende op den 30. der Hoy-maend (in't gezelſchap van *Eduard* van Gelder, den Grave van *Varnenburgh* ſijn plaets-bekleeder, *Otho* van Arkel en vele andere Grooten) in-gehaeld; daer hy ook na 15. iaeren is geruſt, doch op ſyne begeerte in de Martens kerk tot Utrecht begraeven. Op deſen tijd kreegh de Anzee-vennootſchap zyne eerſte beginſelen, ende voort een ſchielyken aenwas, houdende te Kolen hare by-een-komſten en 77. Steeden in maetſchap betreckende: ſoodat zy onder-ſtond, den groot-machtigen Koningh van Denemarken *Valdemaer* den drieden door een heerout een openbaeren oorlogh aen te ſeggen over het ſtuck van de ſcheep-vaert en andere verſtooringen van den handel. In dit verbond zijn ſoo doen als naderhand getreeden, wt Gelderland, behalven de vier hoofd-ſteden, *Venloe*, *Harderwijk*, ‡ *Hattem*, en *Elburg*; wt Over-Yſſel, Deventer, Kampen, Zwol, en Haſſelt. Men ſagh in die dagen blaeken een Sterre met een ſtert, ſtaende met het hoofd naer beneeden, ende met het hayr om hoogh. In't volgende iaer droegen 1365.
verſcheyde Steeden verſcheyde beſwaerniſſen voor, verſoekende dat de Vorſt daer in wilde voorſien. Die van *Goch* klaegden, dat hen ongelijk weder-voer in't af-neemen van over-tollige tollen, daer ſy noch te land noch te water meer hoefden te betaelen, dan te Lobeek den halven tol, te Thiel den Moerſchen tol, ende te Kuyk Maeſche lakens. Verſochten mede, dat'er op geenige dorpen (wtgezondert te 's *Gravendael*, welk Klooſter van ouds twee wol-kamſters plaght te hebben) linnen- en wollen-weevery moght gepleeght worden, dan alleen binnen hunne veſten; klaegden daer neffens, dat eenige van hun poorters buyten gewoonte en eenige redenen op een vrye markt te Zwol waeren bezet, ende een ander over den tol van *Doyenweert* hoon aengedaen. Die van *Venloe* gaven te kennen, dat men den tol te *Raveſteyn* behoorde te niet te doen, en de tol van de Batenburger markten te langh duyrde. De Stad *Gelder* braght brieven aen't licht, dat binnen hare poorten, en nergens meer in de Vooghdy, het bereyden van laken en was toe-gelaeten. Die van *Erkelents* namen't op voor nieuwe laſten, dat, tegen des Hertogs zegel en brieven, hare koopmanſchappen opwaerts koemende beneeden in't Vorſtendom moeſten vertollen. Als op deſen tijd de zoonen van den Heer van Velen, waer mede *Broekhuyſen* wt den Gelderſſen adel in-ſpande, wt haet ofte kleynachtinge van den goeden Biſſchop van Utrecht

1366.

† *De Heer* Pontanus *(indien't my toe-ſtond van zoo een doorluchtigh verſtand ende mijn ouden meeſter en wel-doender zoo te ſpreken) valt hier heel wt de wiegh. Ick heb de beſchrijvinge van den Stam en't leeven der Heeren van Arkel met vlijt doorſien, en het drollige Bly- en daer na Treur-ſpel van deſen* Kinder-maeker *(ick vergiſſe my ende woude zeggen* Kanne-maeker*) daer in ook aengetoogen gevonden, doch niet een ſtippel ofte enkel woord van* Arnhem. *Daer ſtaet, dat Kannemaker wierde verdaghvaerd* voor den Officiael des Proofts van Adrichem doen ter tijd wezende tot Gorichem. *Nu weet een yegelijk, dat tuſſchen de vleecke* Adrichem *in Holland en de Stad* Arnhem *in Gelderland een groot onderſcheyd is, ende van meer dan tien uyren gaens.*

‡ *De Heer* Pontanus *heeft hier vergeeten Doesburg en* Wageningen, *die mede van de Anzeo-ſteeden zijn geweeſt, gelijk ick met verſcheyde bewijſen en brieven, by de Heeren van den Raed der zelver Steden my behandight, zoude konnen waer maeken.*

Ian

Ian van *Varneburgh*, nu een wijl tijds wt het Stift van Munſter de landen van Over-Yſſel hadden geplaeght, heeft ze *Verneburg* zijn toorn en wapenen weder laeten voelen, ende de kneevelaers, na 't af-branden en ſlechten van hunne vlecken, gedwongen tot vergoedinge van alle geleede n ſchaeden. Daer na hebben zich de Amersfoorders barſtigh tegen hem aengeſtelt, die het hoofd elders heen keerende, haer wt zyne ſchattingen en onderdaenigheyd zochten te ontwickelen.

35. Op dezen tijd was 'er een oneyndigh geſpuys van nette-boeven en haene-veeren t'zaemengeror, die ſich van hun Koning eenen *Iacques Bonhomme* van Clermont, *Bonhommes* lieten noemen, welker ongehoorde woederyen aen het nabuyrigh Vrankrijk en de Vorſten van Gelder de noodzakelijkheid van ſtraffe en tegen-weer hebben op-geleyd: haer getal was (wie zal 't gelooven?) over de honderd duyſend; hare grouwſaemheyd dusdaenigh, dat een yegelijk op het bloot gehoor de hayren over eynd zouden rijſen. Koningh *Karel van Navarre* greep ze eerſt aen op den Franſſen bodem, die 'er eenige duyſenden vernielde, ende den Koning *Bonhomme* in handen kreegh, welken hy levendigh liet af-ſtroopen, ende daer na op-hangen. De overige en meeſte hoop haer wijk neemende op Switzerland, wierd door *Venceſlaes* Hertogh van Braband en de omgezeetene Vorſten aen de grenzen van Savoye after-haeld, en in de pan gehouwen. Over welke dienſten hy door ſijn broeder Keyſer *Karel* Stadhouder van der Elſas is gemaekt, en Beſchermer van de Heeren weegen, om als een Roode Roede de reyſende luyden van de ſtruyk-roovers te bevryden. In welk ampt hy zich wacker betoonde,
1366. ende op 't volgende jaer het Huys *Hamers-bach* op de paelen van Gelderland en Gulich, toe-beboorende *Vaſtraet van Merode*, wiens momberen met den ſnap-haenen door de vingeren zagen, een rechten klip van de koop-luyden, na een voorgaend belegh in-nam ende ter aerden wierp. *Eduard* liet in die dagen ſtrenge brieven af-gaen, laſtende zyne tollenaers, de burgers van *Arnhem* allenthalven op Rhijn, Wael en Maes, volgens hunne vryheeden vry te laeten door-trecken. Hy had ook onlanx vol-trocken het *Vorſten-hoff*, ſtaende al noch aen de veſten van *Goch*, ende aen de zijd van de Niers voor ſijn eygen gebruyk doen maeken een heymelijk gemack. Seeker onverlaet in 't over-vaeren van de Niers hier op acht neemende, kreegh een booſen inval van den Hertog, dewijl hy ſijn † behoefte zoude doen, van afteren met een ſpeer te door-ſtecken. Als hy vorder
Sinq het iaer 1364. den Grave van Kleeve, die, als * verhaeld, met *Eduard* in kraekeeel was, zulx quanſuys als een hoogh-wichtige ſaek aendiende, heeft de Grave deſen ſchelm met een ſtuyr gelaet en bitze woorden van hem geweeſen, ſeggende, dat hy maer zyne gerechtigheyd ende niet des Hertoghs leeven zocht. *Eduard* dan op ſtaende voet door zijn ſchoon-broeder gewaerſchouwd zijnde om op ſijne hoede te weſen, wierp de wapenen voort neder; ende wierd hun verſchil alſoo gemiddeld, dat *Eduard* aen zyne zuſter *Mechteld* des Kleevenaers bed-genoote, in plaets van de beloofde houwelijx-penningen, de Stad van *Emmerick* in bewaer zoude laeten. *Berchem* verhaelt, dat op Matheus nacht deſes jaers *Goſuin van Warick* (ofte *Wandrick*) met eenige Hekérens-geſinde de Stad Salt-boemel zoude hebben beklommen, ende voort wel vaſt bezet. *Eduard* dit verſtaende, heeft zich voort tot den krijgh wtgeruſt, na een ſcherp belegh zyne vyanden de Stad weder wt de handen gebrooken, ende vele Brabanders t'zaemen met den Heer van *Parrijs* onder het zwaerd doen neder-knielen. *Warick* zelf had zich by nacht ſtillekens wegh gepackt. Of deſe in-neeminge van Boemel de zelve zy waer van op het iaer 1363. geſprooken, ofte † verſcheyden van de eerſte, en kan ick niet ſeekerlijken weeten. Op het eynd van 't volgende iaer heeft de Noordweſte wind, de erf-vyand van den Nederlandſſen 1367.
oever-ſtreek, ſoo een onſtuymigh weder verweckt, dat de ionghſte dagh als voor handen ſcheen. Toorens, meulens, Slooten, ſteeuwige boomen zijn in eene nacht onder de voet geruckt; het hollende zee-water heeft alles waer het omtrent quam in ſijn af-grond verſlonden, ende een loop neemende na den ſtrand van de Zuyd-zee, daer de Gelderſſe Steeden *Harderwijk* en *Elburgh* de Velouwe af-lenden, met geweld een groot gedeelte van het vaſte land af-geknabbelt. 't Getal en de ſchaede van de verongeluckte ſcheepen was noch te reekenen noch te waerdeeren. Geene mindere land-plaege was de daer aen volgende ſmet-ziekte, die in Gelderland en de by-leggende plaetſen vette kerk-hoven heeft gemaekt. Op het volgende iaer ſtierf 1368.
Margriet van Braband, bed-genoote van *Lodewijk van Malain* Grave van Vlaenderen, en zuſter van *Marie* huys-vrouw van den geſeekerden *Reynald* van Gelder. De Grave bleef daer na ſijn leeven langh weduwenaer, hoewel hy by haer niet dan een eenige dochter *Margriet* had gewonnen, die daer na trouwde met *Philips de Valoys* Hertogh van Burgundien en broeder van *Karel* Frans-Koningh, ende ſulx op de geduyrige ſtormen van *Margriet Lodewijx* moeder, die haer zoon, in geval hy zyne dochter aen den Engelander onder-ſtond te beſtaeden, van 't Graefſchap *Artoys* eeuwelijken dreyghde te onterven, ende haer rechterborſt, die van *Lodewijk* alleen was gezoogen, in ſpijt van hem af te ſnijden en den honden voor te

† *'t En is niet altoos buyten gevaer zulke huyskens te maeken die op gemeene wateren ofte weegen wtkoemen. Voor heen op het iaer 1076. is verhaeld, dat Hertogh* Govert *met den Bult zijn dood tot Antwerpen heeft gehaelt*, Patroclianis dum moratur in ſellis. *Ook vermeld de Franſſe Schrijver* Fauchet, *dat, ten tijde van Karel den Slechten Koning van Vrankrijk, zecker een Grave* Eſtienne *ofte* Steven *met een beſtreeken bout is gedood, wanneer hy des nachts beſigh was met ſijns lichaems laſt te loſſen. De ten naeſten by eerlijke Keyſer* Heliogabalus *is mede op zoo een eerlijke plaets om den hals gekoemen, ende daer behalven* Irenæus. *Paſt hier op, ghy groote Hanſſen, op dat deeze uwe zit-kaemers uwe dood-bedden niet en werden.*

† *De naem-looſe Schrijver, waer van* Pontanus *op het 277. blad gedenkt, trecht met* Berchem *een lijn, voor zoo veel het iaer aengaet van de inneeminge; dan gebruykt min ofte meer veranderinghs in den naem van den in-neemer, dien hy geen* Vanderick *maer* Varick *heet. Doch Vanderick of Varick is een en de zelve man, ende dit ridder-maetigh geſlacht in Gelderland al noch overigh en wel bekend. Op het volgende Boek word hy genoemd* Waderick, *ende hem tot eer na-gegeeven, dat hy van gelijken de Stad* Thiel *door verkloekinge voor den Grave van Bloys heeft in-genoomen.*

werpen. Soo veel was'er om deſe bruyd te doen, die haer man van *Vlaenderen*, *Braband*, *Artois*, *Burgundien*, *Salins*, *Raſtell*, *Antwerpen* en *Mechelen* Heer zoude maeken.

36. Op den 28. van de Wijn-maend wierd *Warenburgh* de Biſſchop van Utrecht met zyne hof-gezinde te *Goor* in Over-Yſſel, by gebreck van goede wacht, onvoorſiens op-gelicht. De aenvoerders van dit werk, wt Gelderland en daer rond-om ten voorſchijn koemende, waren *Ian* en *Simon Swolman*, *Engelbert Sall*, *Otho Kenemade*, *Henrick Schuine* van Hündenburg, *Herm. Twickel*, en andere onlanx in den ban gedaen, die de muyren met ledderen beklimmende, daer neffens vier van zyne huys-dienaers neder-maekende, den Biſſchop met 13. van zyne kamer-raeden mede packten, ende niet los en lieten al eer hy voor 16000. oude ſchilden tot waer-borgen hadde geſtelt *Iacob Sonderbalgh* Abt van Ooſt-broek, *Gijsbert* en *Sweer* van Vianen, *Steven Nyvelt* en *Geeraert Vrenke*, geevende hen tot een onder-pand alle Sloten, Veſtingen, dienſt-erven, en inkomſten van 't Neder-bedrijf, als mede de Sterkte en vruchten van *Vollenhoe*. Op 't zelve pas heeft ook *Albert* van Beyeren Voogd van Holland oude brieven wt de hocken gehaelt, waer by eertijds Biſſchop *Ian van Dieſt* aen Grave *Willem* den vierden, *Alberts* groot-vaeder van moeders wegen, het Slot *Vrede-land* had verpandſchapt voor 3200. ponden oude groſſen. Omtrent dien tijd
* *Ex Archivis Vagening.* * en om die oorſaek ſchijnt *Albert* zich verſeekert te hebben van het huys *ter Horſt*, ende daer over verſocht aen die van den Gerechte van Wageningen, dat ſy zyne luydē wt het zelve Slot by een ofte twee in hunne Stad koemende voor geld en goede woorden alle nood-durft wilden laeten volgen. Deſe twiſt wierd door Vorſt *Eduard* als gekooſen ſcheyds man alzoo geſleeten, dat de Biſſchop den aengetelden after-ſtal op een gezetten dagh aen *Albert* zoude goed doen, ofte anders *Vrede-land* ontruymen. Op Aller-heyligen wierd het beſprooken houwelijk tuſſchen Hertogh *Eduard* en *Catharine* oudſte dochter van *Albert* van Beyeren † beſchreeven, waer van d'een was een zoon van eens Koninx dochter, en d'andere een dochter van eens Keyſers zoon. *Eduard* ſchonk haer tot een bruyd-ſchat de lijf-tocht van den gantſchen Velouw-rack met alle baeten, ende zyne gerechtigheyd ſoo over de zee als 't land, zoo verre hy lijveloos quam te worden voor dat zyne aller-lieffſte boven de twaelf iaeren oud wierd; ende ſoo niet, alleen 4000. mootiens. Hier over waren geroepen als getuygen en borgen, de Velouwſſe Steeden, welke *Eduard* ‡ met ernſt hier toe had gebeeden, ende al van te vooren, op dat immers in dit ſijn houwelijk geen aenſtoot moght vallen, belooft te vryen beyde van hoofd-ſtoel (ſoo ſpreekt het geſchrift) ende alle ſchaeden die daer af koemen moghten. Behalven de Heeren *Herbert* van Putten, *Bernhard* van Dorenweerde, *Herman* van Keppel, *Iacob* Ridder, *Piquijn* van Berentraede, Ridderen: *Richard* en *Walraven* van Baze, *Everhard* Uterveerde, *Arent* en *Ian* van der Lawijk, *Peter* van Steenbergen, *Evert* van Wilipe, *Henrick* en *Ian* van Brienen, *Ian* Mompelier, *Geeraert* en *Wynand* van Arnhem, *Steven* Ploich, *Goſuin* en *Arent* van den Gruythuyſen, *Herman* van Weylhuyſen, *Henrick* Arents, *Ian* van Horſt, *Iacob* van Armoede, *Loogh* van Silroiden, *Steven* van Sudewijk, *Goſuin* en *Ian* Benting, *Henrick* van Zuderhoff, *Willem* en *Ian* van Dornick, *Diderick*, *Claes* en *Henrick* van Haller, *Coſin* van Helle, en *Ian* Scherpenzeele, krijghs-luyden. Diergelijke ſchadeloosheid heeft hy ten zelven op-ſichte toe-geſeyd aen die van *Doesburgh*, welke ook aen hem als Hertogh van Gelder en Grave van Zutphen op dit iaer hulde hebben gedaen, ende van hem weder den gewoonlyken † eed, tot voorſtand van hunne vryheeden, ontfangen. Negen daegen laeter ſtierf Grave *Ian* van Kleeve, die noch by *Adelheyd* dochter van *Engelbert* van der Mark, noch by *Mechteld* van Gelder eenige lijfs-erven had nagelaeten. Daer na raekten zyne neeven over de erffenis van 't Graeffſchap in onvreede en wapenen. *Diderick van Hoern* Heer van *Parwijs* was een zoon van *Irmgard* zuſter van den over-leeden wt eenen vader, hebbende met ſijn vader ook ſteeds aen 't Hof verkeert. De moeder van *Otho van Arkel* was een dochter van Grave *Otho*, den oudſten wel doch maer halven broeder van *Ian* van Kleeve. *Adolf van der Mark* had tot een moeder *Margriet*, gebooren wt *Diderick* vollen broeder van den af-geſtorven Grave. *Arkel* die gedragen wierd van Hertogh *Eduard*, ſloegh ſijn leger aen den *Klever-ham* beneeden Kleeve. *Parwijs* had voort na dood van den Grave het bezit genoomen van het Slot van Kleeve, als mede van *Kranenburgh* en *Orſoy*. Dan de Graven van der Mark *Engelbert*, *Adolf* en *Diderick*, die met hun volk boven Kleeve lagen, wouden ſtaende houden dat ſy naerder waren dan *Arkel*, vermits hunne moeder noch leefde; mede naerder dan *Parwijs*, nademael eens over-leedens broeders overige dochter behoorde te gaen voor een zoon van een halve zuſter. Dit docht de burgery mede rechtmaetigh, welke aen den *Kleever-haegh* de Raeds-heeren al vorens by een roepende, daer na *Adolf* in de Stad heeft gelaeten en ſtatelyken ingehuld. *Parwijs* en *Arkel* dit ſiende begonnen het hoofd te laeten hangen, dan vertoonden zich eſſenwel tegen *Adolf* in 't veld, met wien ſy eens en andermaelen een hard gevecht hebben gehouden. Doch *Adolf* was zyne tegen-ſtreevers wel getrooſt, hebbende de land-zaeten neffens zyne broeders op de hand, ende aen *Engelbert* gelooft de helft van den tol te *Burick* met het huys en den land-ſtreek van de *Lymers*, welke hy van den Gelderſſen Hertogh in pandſchap bezat, ende aen ſijn anderen broeder *Diderick* de Stad *Dinſlacken*. Tot dat door minnelijk tuſſchen-vallen van *Iohanne* Hertogin van Braband, de Heeren van *Parwys* en *Arkel* voor een zeeker ſtuck gelds zijn wtgekoft. Als *Mechteld* van Gelder na haers mans af-ſterven weder ſprack om haer houwelijx goed, heeft ze *Eduard* voor haer leeven en langer niet toe-geleyt het Slot, de in-komſten, thienden, tollen ende gerechtigheeden der Steden *Hueſſen* en *Emmerick* met de *Lymers*. De brief was van de gemelte Steden ende de Ridders *Ian van Merlaer* en *Ian van Benthem* bezegeld. Wanneer daer na 1369.
over zeekere verſchillen de Anzee-ſteden, en onder de zelve de Gelderſſe, door hare af-geſanten te

† *Vide tabulas ſponſalitias apud Pontan. pag.* 285. *& ſeqq.*

‡ *Ita Eduardi literæ ad Vagening. ſed malè annum præferunt* 1379. *Dies additur, Dominicæ poſt feſtum Bartholomæi.*

† *Extat utrumque inſtrumentum in ſcriniis ejuſdem urbis.*

Straelſond

Smaelſond geſpreck en vergaederingh hielden, wierd aldaer te gelijk een vredes-verdragh geſlooten, 't welk *Waldemaer* Koningh van Denemarken geſtand dede. 's Iaers daer na beleed
1370. *Haquin* Koning van Noorwegen, de Anzee-ſteden, na een getroffen zoen, weder in zyne gunſt te hebben aengenoomen, ende haer oorlof gegeeven de havens en ſtranden ſijns Rijx, mids betaelende de daer toe ſtaende tollen, veylighlyken, als voor deſen, te bezoeken ende onderlingen handel te drijven. Van wegen de t'zamentlyke Nederlandſche Steden waren doen als vol-machtigers verſchreeven de Burgemeeſteren van Kampen en Amſterdam, *Everhard Boſen* en *Ian Moynards*.

1371. 37. Wanneer op 't volgende iaer *Wenceſlaes* Hertogh van Braband, die van ſijn broeder den Keyſer † was gemachtighd om alle Heeren
Sie op het 3. boek. ſtraeten van't geboefte te zuyveren, den † Mark-grave *Willem* van Gulich ſcherpelyken doornam, als of hy de nachtegaels-vogels in ſijn gebied den vollen teugel gaf, en de Mark-grave effenwel geen onderſoek dede tegen de miſdaedigers, noch de ſchaede van de af-gezette koop-luyden woude boeten, ende des Hertogs gezanten met dit beſcheyd liet vertrecken, dat het hem weynig ſcheelde of hy hun Heer tot een vyand of tot een vriend had, beſloot *Wenceſlaes* het land van Gulich met de wapenen te bezoeken, waer mede hy zich ſelven en *Eduard* van Gelder om hals hielp. Hier op wierd voort het kalfs-vel door gants Brabandgeroerd, ende een menighte van ruyteren en voet-knechten geworven; zoo dat ſijn heyr (hier in gereekend de hulp-benden wt Vrankrijk, Vlaenderen, Lutzenburg, en der Elſas) 8000. weerbaere mannen wt-braght, waer onder een groote ſleep van ‡ groote Heeren en Ridderen, als ook eenige Graven. Deſe macht van *Bruyſſel* op-breekende gingh by *Maeſtricht* over de Maes, en maekte tuſſchen den Rhijn en Maes tot aen de vlecke *Baſewijler* alles te ſchanden. De Mark-grave verbaeſd over deſen ſchielijken inval, bad den Hertogh in deſe zyne benauwdheyd, dat hy doch den onnooſelen bouwman wilde verſchoonen, ende hem verlengenis van tijd vergunnen: die hem echter ſoo kort viel, dat hy ter nauwer nood *Eduard* van Gelder, den Hertogh van den Berge ende Biſſchop van Kolen tot ſijn hulp konde ontbieden, ende op een ſprong een weynigh volx by een raepen. *Eduard* die doen ter tijd naer Holland was gereyſd om zyne bruyd *Catharine* af te haelen, liet alles ſtaen ende quam, om ſijn verwant ende nabuyr in den druck te ontſetten, op deſe maere over met ſijn volk en eygen lichaem; wel weetende dat *Venceſlaes* de Gulichers onder den voet hebbende in Gelderland ook ſoude poogen in te booren, ende ſijn zwager den gevangen *Reynald* (gelijk onlanx in 't over-rompelen van Boneler-weerd gebleeken) weder op het kuſſen en in zyne vryheyd te brengen. Alſoo ſocht *Eduard* in 't byſtaen van ſijn ſchoon-broeder in 't werk te ſtellen, 'twelk hem om het welſtaen van de nieuws-gemaekte vrede tegen ſijn vyand in 't openbaer voor te neemen niet en was geoorlofd. Voor het aengaen van den ſtrijd wierden de gemoederen onder-taſt, ende een voor-

† Willem *word t'onrecht Mark-grave genoemd, die al voor* 13. *iaeren door den Keyſer Hertogh van Gulich was geſchaepen.*

‡ *Vide eorum nomenclaturam apud Pontan. pag.* 292. *& ſeq.*

bereydingh gemaekt tot vreede, doch ſonder eenigh voordeel. Zommige rieden den Brabander, ſich voor dien dagh niet te reppen ende ſijn vedder *Borbon*, die men zeyde met vele Franſſen adel in aentocht te weſen, te verbeyden: andere gaven voor, dat hy den vyand wel was gewoogen, ende daerom een ſlagh diende te waegen. Alzoo heeft *Veneeſlaes* ſonder langer vertuck ſijn volk in twee hoopen geſcheydelt: de eerſte beſtaende in 6000. koppen wierd van hem ſelven en *Guido* Grave van *S. Paul*: maer de hinder-trop door *Robert* van Namen aengemend. De Mark-grave ſtelde de zyne insgelijx op de ry, hebbende aen ſijne zijd Hertogh *Eduard*, ende de afterſte bende beveelende aen een van zyne vertrouwdſte vrienden.

38. Na deſe beginſelen zijn beyde legers op Dingſdagh den 22. van de Oogſt-maend met een groot gegier aen een geraekt, alwaer in den eerſten ofte tweeden ſtorm de Mark-grave van *Ian* van Digem wierd gegreepen. Maer Vorſt *Eduard* en de Gulichers kondſchap krijgende, dat de over-winners eenſdeels ſich geruſt hielden, ende eenſdeels wt zorgelooſheyd hier en daer omſwerſden om de doode lichamen wt te ſchudden, zijn tegen den avond (andere ſeggen, in 't krieken van den anderen dagh) de Brabanders ſoo onverwacht aengevallen, dat de Hertogh na den dienſt toe gaende geen tijd en had om zijn verſtroyd volk tot den ſlagh te ſchicken. Voor eerſt is alſdoen de trotſe ruytery van *Bruyſſel* door *Ian Valk*, *Balduin Belleſort*, *Robert* van Kolen en *Geeraert* van Bieſen in werre en op de vlucht gebracht, ende, den ſchrick voort-kruypende, de voor-troppen van den Grave van *S. Paul* en zijn zoon *Walraem* in een oogenblick vernield, ende de overige insgelijx neder-gemaekt. *Veneeſlaes* onaengeſien hy alle krachten in ſpande, ſoo om ſijn ſelven te verweeren als om de ſlagh-leeden te herſtellen, wierd echter neffens *Robert* van Namen en des ſelfs oudſten zoon *Willem* en ſijn broeder *Lodewijk* levendigh gevangen, ende te Nymegen in Gelderland, ofte, ſoo ſommige melden, op het Slot *Nydecke* verſeekerd, daer en boven de Vorſten van Gulich en den Berge den Brabander weder ontruckt. Ten kortſten geſeyd, *Venceſlaes* wierd met ſchier alle zyne oorloghs-macht gevangen, ende het over-ſchot ſterk boven de 2000. mannen neder-gemaekt. De geſienſte en vroomſte onder de Brabanders waren *Henrick* van Kuyk vader van *Ian* Heer van Hoogh-ſtraten, die den ſtang van den Hertogh van Gelder ſoude hebben af-geruckt, ende, als een tweede *Hercules*, met een yſeren kolf dood-geſlaegen 67. gewapende mannen, tot dat hy ſelf aen eene wond in ſijn heup is dood-gebloed: *Walter* van Geldon, *Ian* van Calſtre, *Frank* van Swaben, *Walter* Pipenpoy, *Willem* van Glymes, Ridderen: *Ian* van Redelgem Schoutet van *Bruyſſel*. Van de wtheemſſe zijn geſtruykeld *Guido de Ligne* Grave van *S. Paul*, die half dood onder de dooden leggende van zeeker ondeughd den hertſteek ontfingh, over welke ſoo ſchandelijke als ſchaedelijke baldaedigheyd hy daer na van den Mark-grave met den ſtrop is beloond: alſoo hy ſich beroemde, een grooten Hans, die vaſt *Sainct Paul*, *Sainct Paul* hem toe-riep, te hebben neder-gematſt: behalven de Ridderen *Louys de Saupya*, *Geerlaek* van Bouwland, *Iuriaen* van Wisbach, *Winrijk* van Wayenberg. De zoon van *Guido* met naemen *Walraem* viel den Heer *Gijsbert*

van Vianen te buyt, die hem na zijn believen heeft geſchat en geſchooren, ende van zyne loſpenningen een ſteeuwigh Block-huys met een tooren aen de veſten van Vianen laeten op-werpen, 't welk nóch op heeden in weeſen is, draegende den naem van *Sainct Paul*, ofte (zoo de gemeyne man verkeerdelijken ſpreekt) *Simpol. Iohanne* Vorſtin van Braband en de gantſche adel deſe kondſchap met hart-zeer ontfangende, wierpen de ſchuld meeſt op *Robert* van Namen, die door bangigheyd ofte ander beletzel met zyne after-troppen den Hertogh niet tijdelyken en na behooren hadde ontzet; ende op die geene die het af-wachten van *Borbons* komſte hadden af-geraeden. Om allenthalven trooſt en raed te zoecken trock ſy na * *Cobelents* tot haers mans broeder *Karel* Keyſer van Romen, die ze minnelyken ontfingh, ende, met wiſſe hoop van haer waerden vriend haeſt ontſlaegen te ſien, weder na huys liet reyſen. Van de Gelderſſe bevinde ick niet dat yemant van aenſien zy gebleeven, wtgenomen haer hoofd en Veld-heer *Eduard*, die na de eerſte neder-lage der Gulichers aendringende door ſijn byſtand en manhaftigheyd zoo eene deftige over-winningh meeſt heeft veroorſaekt, en zyne bloed-verwanten wt hunne boeyen verloſt. Men geeft wt, dat hy na den eerſten en tweeden aenloop in den ſtrijd zy geſneuveld. Doch het heeft meerder ſchijn van waerheyd, dat hy door het yverigh kampen en draeven vermoeyd zijnde, zoo hy op een ſteen een weynigh ruſtende het opper-dexel van ſijn ſtorm-hoed af-nam, om in de groote warmte en aemacht eenige koelte te ſcheppen, door zijn eygen dienaer Ionkheer *Herman Bier* van Heze verraedelyker wijze met een yſeren bout op zijn bloot hoofd is verwond geworden, ende na twee dagen op den 24. van de Oogſt-maend aen de quetzuyr geſtorven. De waerom was, vermits *Bier* de Hekerens wel eer aenhangende, na *Reynalds* hechteniſſe, in *Eduards* gunſt opgenoomen zijnde ende door ſchoone woorden en giften ſoo verre gewonnen, dat *Eduard* zyne in fraeyheyd wtmuytende vrouw tot zyne wille kreegh; na lange oogen-luyking by deſe gelegentheyd deſe vleck met het bloed van den ſchuldigen heeft willen af-ſpoelen en wt-wiſſen. Het gevoelen van ſommige, dat *Eduard* met een bus- ofte geſchut-kogel zoude zijn geſchooten, laet wat vreemd, vermits het gebruyk van vuyr-roers, en de kunſt van kogels door de kracht van 't bus-kruyd af te drijven, na de gemeene moeningh in den iaere 1380. eerſt te deegh zijn op-gekoemen. Hoewel nien * Schrijvers vind die ons betuygen, dat de Loevenaers al een wijl te voren op den iaere 1357. in den ſlagh tuſſchen de Brabanders en Vlamingen by Santvliet twaelf buſſen hebben gehad, by haer *Donder-buſſen* geheeten: ende by die van † *Lubeck* in den iaere 1360. bus-kruyd is toe-bereyd: behalven dat in oude tijden, gelijk ook noch op heeden, ofte boogen ofte ſtucken zijn bekend geweeſd, die ſteenen ofte yzer wtſchooten.

* *Confluenten.*

* *Divæus Rer. Brabantic. lib.* 15.

† *Ita Chronicon quoddam Slavicum. Confer Pontan. pag.*294.318. *&* 502. *Bymeeſt al de werelt word de eerſte vond van't geſchut aen* Barthold Swartz *een Duytſſen Monick toe-geſchreeven omtrent het iaer* 1354. *Dan het ſtaet my voor dat ick wel eer in een Spaenſſen Schrijver* Figueroa *hebbe geleezen, die voor vaſt zeyde, dat al in't iaer* 1343. *Algiers in Afriken van de Spaniaerds belegerd zynde, deſe noyt te voren gehoorde moord-kunſt is in't werk geſteld. Miſſchien is't hier mede toe-gegaen als met de kunſt van boek-druckery, die door* Laurens Koſter *eerſt binnen Haerlem wel is gevonden, doch daer na te Ments (gelijk de beginſſelen van alle dingen eerſt wat rouw en niet zoo teffens volmaeckt willen zijn) meer en meer op-gepronkt ende verbeeterd.*

Catharine van Beyeren door het onverhoopt verongelucken van haer verhoopten bruydegom aen 't hert geraekt zijnde, gaf haer inwendigh leed-weeſen te kennen met een ‡ kluppel-rijmken, 't welk ſy om de geheugeniſſe van zoo een duyren vriend niet te verlieſen, buyten op haer mouw droegh, gelijk de rouw van binnen. Heeft ook naderhand met geene Vorſten in echt willen treeden, dan die van 't Gelderſſe bloed waeren, te weeten met *Willem* van Gulich den iongen, *Eduards* neeve van zuſters weegen, ende na-zaet.

39. Als *Eduard* op ſijn 36e. iaer wt de wereld was gehaeld, is ſijn oudſte broeder *Reynald*, na een tien-iaerige gijzelingh, met gemeen goed-dunken van de Staeten des lands, in zyne vryigheyd en oud gebied herſteld. Noch vaſt ſittende had ſich t'elkens laeten verluyden 't geen hem op het herte lagh, te weeten van den dood niet te ſullen ſmaken, voor dat hy weder in ruſt zijn vorigen ſtoel hadde bezeeten. Deſe voor-ſeggingh was wel waerachtigh, dan de vreughd en t genot van korten duyr; alſoo na een vierdeel iaers op den 2. ofte 4. van de Winter-maend ſijn leevens-draet en heerſchappy een eynde namen op het 39. iaer ſijns ouderdoms. Hy ſtierf met een geſpannen en over-laeden lichaem; hoedaenige menſchen (omdat in hen de innerlijke warmte, des levens eenighſte voetſel, word geſtickten als vermoord door de over-tollige vochtigheyd) zelden tot hoogen ouder geraeken. De kerk van 's *Gravendael* heeft doen in een vredigh graf ende in een hantd-breet plaets beſlooten beyde broederen, voor welker eer-gierigheyd en woeleryen geheel Gelderland noch onlanx te enge was. Ende alſoo is het mannelijk zaet van Naſſouw, na * 't wychelen van *Eleonore*, t'eenemael afgeſtorven; wt het welke zedert *Otho* den eerſten, acht Graven ende drie Hertogen vervolgens over de 300. iaeren Gelderland hebben beheerſcht, beroemd over vele heerlijke daeden en 't verlengen van hunne land-paelen. Dat *Reynald* echter een ſpeel-kind met naemen *Ian van Hastem* heeft na-gelaeten, wijſt wt zeeker een brief, * waer

* *Sterft 1343.*

* *Sterft 1423.*

‡ Dat moet God zijn geklaegd,
Dat ick ben weduwe ende maegd.

Van gelijken Margriet *van Ooſtenrijk, die tegen voorgaende onder-trouw daer na van Karel den achſten Koningh van Vranckrijk was verworpen, wanneer ſy op nieuws verloofd zijnde met den Prins van Spanien op zee een groot onweder wtſtond, ende niet anders dan den dood voor oogen meynde te zien, liet zich in dien nood zoodaenigh een klaghs ontvallen, die ze op haer graf beval wtgehouwen te worden:* Cy giſt Margeot, [Meſſieurs] la noble Damoiſelle, Mariée deux fois, & morte [encor] pucelle. *Wy hebben door een geoorloofde ſtoutigheyd deſe rijmen, op dat ſy niet mank en zouden gaen, met een woord ofte twee geholpen.*

van

van t'zyner tijd ſal worden geſprooken. De Vorſtin *Marie* is na dood van haer man *Reynald* naer Braband vertrockē, ende aldaer tot de laetſte leevens uyre weduwe gebleeven. In deſe veranderingen zagh men een zeltſaem voorval en klaer bewijs van de Goddelijke voorſienigheyd, die het menſchelijk beleyd buyten alle vermoeden dickwijls heel anders laet wtvallen. Want *Eduard* in 't verloſſen van *Willem* van Gulich, buyten ſijn wens en wijſheyd, t'effens ſijn broeder heeft verloſt en den ſtaf weder in de hand gegeeven, ende, na des ſelfs af-ſterven, ſijn neeve den iongen *Willem* van Gulich den wegh gebaent tot het opper-gebied niet alleen van Gelderland, maer ook tot zyne beſprooken bruyd *Catharine*. In ſtede van het bruyd-bedde treed *Eduard* rechtevoort in ſijn ſterf-bedde, in ſtede van een op-gepronkte kamer in een aerden kuyl, daer een eyken plank ſijne bruyd is, een linnen over-trexel ſijn heerlijxt gewaed, een koude zark ſijn dexel, ende het gewormte ſijne ſpeel-genooten. Gaet nu, mol-blinde menſchen, uw hoofd met ydele waen en duyſend vlucht-gedachten moede maeken; ſtelt alle bedenkelijke voorſichtigheyd en middelen in 't werk; ſoekt uwen ſtaet en huyſen met yſere balken te onder-ſtutten: wanneer de Heer ſijn zegen onttreckt en de hand niet mede aen den ploegh en ſlaet; al u gepoogh is maer enkel wind, ende uwe inbeeldingen niet anders dan droomen van ydele harſſenen.

De Stam-boom der Vorſten van Gelder uyt het huys van Naſſouw, ſtaet te vinden t'eyndens het elfde Deel dezer Geſchied.

Voor de Geſlacht-rolle van de wijd af-geleegene Graven van Blois die de Heer Pontanus t'eyndens dit Boek had geſteld, willen wy hier liever (om niet zoo verre van honk te loopen) een optellinge doen van de overbuyrige Biſſchoppen van Utrecht, onder welker gezagh eertijds een deel van onze Gelderland heeft gezeeten, ende van de Graven van Holland, ons vernoegende met de bloote iaeren van hunne heerſſinge. Dit zal den Leezer op ontelbaere plaetzen van dit werk de oogen open doen, daer van d'een ofte d'ander deſer Heeren word vermaen gedaen. Indien 'er in de iaeren eenige feyl ofte verſchil is, zal *Suffrid Peterſſz.* als waer-borge voor ons in-ſtaen, wiens ſtappen wy blindelinx hebben na gevolght.

AENWYSER der BISSCHOPPEN van UTRECHT ende GRAVEN van HOLLAND.

Die begonnen hebben op het iaer onſes Saligh-maekers

Biſſchoppen van UTRECHT.

1.

Heyligh Willebrord ofte *Clemens* zat 40 iaeren 696
2. H. *Winfrid*, ofte *Bonifaes* zat 16. iaeren 736
3. H. *Gregoris* zat 32. ofte 22. iaeren 752
4. H. *Albrick* zat 10. iaeren 784
5. H. *Thidard* ofte *Thiard* zat 6. iaeren 794
6. H. *Hermacaer* ofte *Erwakir* zat 27. iaeren 800
7. H. *Rixfrid* zat 7. andere ſtellen 33 iaeren 827
8. H. *Frederick* zat 2. iaeren 834
9. H. *Alfrick* ofte *Alberick* zat 19. of 16. iaren 836
10. H. *Ludger* zat een iaer 858
11. H. *Hunger* zat 10. ofte 11. iaeren 859
12. H. *Odibald* zat 34. iaeren 866
13. H. *Egilbold* ofte *Etwold* zat 6. ofte (ſoo andere willen) 10. maenden 900
14. H. *Radbod* zat 17. iaeren 901
15. H. *Balderick* zat 59. iaeren 918
16. H. *Volkmaer* zat 13. iaeren 977
17. H. *Balduin* zat 4. iaeren 990
18. H. *Anfrid* ofte *Ansfrid* zat 14. iaeren 994
19. H. † *Adelbold* zat 19. iaeren 1008

† *Mijn Heer Suffrid had zonder logen-tal de H. wel moegen wt-laeten, op dat Willem van Gelre en andere zijne na-zaeten tegen hem geen mes en trecke.*

Graven van HOLLAND.

† *De leſte en beſte Schrijvers ſtellen den aenvangh van 't Graef-ſchap van Holland op het iaer 913. ten tijde Karel de Slechte ende niet Karel de Kaele Koning was van Vrankrijk.*

1.

† *Diderick* de eerſte was Grave van Holland 38. iaeren 863

2.

Diderick de tweede was Grave 86. iaeren.

3.

Arnulf ofte *Arnold* was Grave 5. iaeren 988

4.

Diderick de driede was Grave 46. iaeren.

Biſſchoppen van UTRECHT.		Graven van HOLLAND.	
Hebben begonnen op het iaer			
20.		5.	
Arnulf, *Bernold* ofte *Warnulf* zat 27. iaeren	1027	*Diderick* de vierde was Gr. 9. iaeren	1039.
21.		6.	
Willem van Pont oft van *Gelder* zat 21. iaren	1054	*Floris* de eerſte was Grave 14. iaeren	1048.
		Om de iongheyd van den volgenden Dirk *was het Graefſchap als heere-loos en in 't geweld van* Govert *met den Buit.*	
22.		7.	
Konraed van Swaben zat 24. iaeren	1075.	*Diderick* de vijfde was Grave 20. iaeren	1076.
23.		8.	
Burchard zat 13. iaeren	1099.	*Floris* de tweede was Grave 30. iaeren	1096.
24.		9.	
Godebald zat 15. iaeren	1112.	*Diderick* de ſeſte was Grave 37. iaeren	1126.
25.			
Andries van Kuyk zat 11. iaeren	1127.		
26.			
Heribert van * *Beron* zat 12. iaeren	1138.		
27.			
Herman van Horn zat 6. iaeren	1150.		
28.		10.	
Govert van Rhenen zat 22. iaeren	1156.	*Floris* de driede was Grave 27. iaeren	1163.
29.		11.	
Boudewijn van Holland zat 18. iaeren	1178.	*Diderick* de ſevende was Grave 11. iaeren	1190.
30. 31.			
Arent van Iſenburgh en *Dirk van Holland* zaeten t zaemen 2. iaeren	1196.	Ada *dochter van den vorigen* Dirk *heeft met haer man Lodew. Gr. van Loon bykants een heel iaer om het Graefſchap geſtreeden tegen haer oom* Willem. *Ende om dat ſy doen ſtierf ende niet en was ingehuld, word ſy by ſommige voor geene Gravinge reekend.*	1201.
32.		12.	
Diderick van Are zat 4. iaeren	1191.	*Willem* de eerſte was Grave 19. iaeren	1202.
33.		13.	
Otho van Gelder zat 3. iaeren	1202.	*Floris* de vierde was Grave 13. iaeren	1221.
34.		14.	
Otho van der Lip zat 20. iaeren	1205.	*Willem* de tweede R. K. was Gr. 21. iaeren	1234.
35.			
Wibrand van Oldenburg zat 8. iaeren	1225.		
36.			
Otho van Holland zat 16. iaeren	1233.		
37.			
Goſuin van Amſtel zat een iaer onder ofte over.	1249.		
38.		15.	
Henrick van Vianden zat 17. iaeren	1250.	*Floris* de vijfde was Grave 41. iaeren	1255.
39.			
Ian van Naſſouw zat 21. iaeren	1267.		
40.			
Ian van Zirck zat 11. iaeren	1288.		
41.		16.	
Willem van Mechelen zat 5. iaeren	1296.	*Ian* de eerſte was Grave 4. iaeren.	1296.
42.		17.	
Guido van Henegouw zat 16. iaeren	1301.	*Ian* de tweede was Grave 4. iaeren	1300.
43.		18.	
Frederick van Zirick zat 5. iaeren	1317.	*Willem* de driede was Grave 33. iaeren	1304.
44.			
Iacob van Ooſthorn zat 2. maenden	1322.		
45.		19.	
Ian van Dieſt zat 18. iaeren	1322.	*Willem* de vierde was Grave 8. iaeren	1337.
46.			
Nicolaus Caputius zat naulijx een iaer	1340.		
47.		20.	
Ian van Arkel zat 23. iaeren	1341.	*Margriet* Keyſerin was Gravin 6. iaeren	1345.
48.		21.	
Ian van Varneburg zat 7. iaeren	1364.	*Willem* de vijfde was Grave 25. iaeren	1352.
49.		22.	
Arent van Horn zat 7. iaeren	1371.	*Albert van Beyeren* was Grave 27. iaeren	1377.
50.			
Floris van Wevelickhoven zat 13. iaeren en 5. maenden	1379.		
51.			
Frederick van Blankenheym zat 30. iaeren en ſes maenden	1393.	23.	
		Willem de ſeſte was Gr. 12. iar. 6. maendē.	1404

*Sommige ſchrijven Bierum.

Biſſchop-

Biſſchoppen van UTRECHT.		Graven van HOLLAND.	
Hebben begonnen op het iaer			
52.		24.	
Zweer van Kulenburg zat 29. iaeren	1425.	*Iacoba* was Gravin 19. iaeren	1417.
53.		25.	
Rudolf van Diepholt zat 23. iaeren	1433.	*Philips van Burgundien* was Gr. 31. iaeren	1436.
54.			
Gijsbert van Brederode zat geen volle twee iaeren	1455.		
55.		26.	
David van Burgundien zat 39. iaeren	1457.	*Karel van Burgundien* was Grave 9. iaeren en ſes maenden	1457.
56.		27.	
Frederick van Baden heeft gezeeten 20. iaer.	1496.	*Marie van Burgundien* was Gravin 5. iaeren twee maenden	1477.
57.		28.	
Philips van Burgundien zat 8. iaeren	1516.	*Philips van Ooſtenrijk* was Gr. 24. iaeren	1482.
58.		29.	
Henrick van Beyeren zat 5. iaeren	1524.	*Karel van Ooſtenrijk* was Grave 49. iaeren	1506.
59.			
Willem van Enkefort zat bykants 7. iaeren	1529.		
60.		30.	
Iurien van Egmond zat 24. iaeren	1536.	*Philips* Koning van Spanien.	1555.
61.			
Frederick Scheuk van Tautenburg.	1560.		

Terwijl de pen vverm is, moeten vvy met eene moeyte hier voor't leſt afteraen voegen de Graven van Vlaenderen, beginnende met *Liderick van Haerlebeek*, gezeyd *met den Buyk*, die, na 't voorgeeven van *Meyer*, opden 15. van de eerſte Lente-maend des iaers 792. zoude zijn gemaekt eerſte Grave van Vlaenderen. Daer andere *Boudewijn den Yſeren* (die na 't vervoeren van Iudith, dochter van Karel den Kaelen Koningh van Vrankrijk, Erf-heer van Vlaenderen zoude zijn geworden) voor den eerſten Grave kennen, ende zyne drie voor-zaeten voor bloote *Foreſtiers*, dat is, Bos-waerders ofte Hout-veſters: hoewel de Heer † *Frans* van den Zijpe dat woord ſoo veel meynt te beteykenen als *Vorſt en Heer*: 't welk nochtans, mijns dunkens, meer gelijkenis heeft met het wterlijk geluyd van dien naem dan met de waerheyd. Om den Leezer niet te verveelen, ſtellen wy alleen der Graven ſterf-iaeren.

† In Tuſſ. dion Iac. Caſan. jouis aus annu edito lib. 1.

GRAVEN van VLAENDEREN.

1. Liderick van Harlebeek ſtierf 808
2. Engeraem van Harlebeek 824
3. Audacer van Harlebeek 837
4. Boudewijn de Yſere eerſte Grave 874
5. Boudewijn de tweede, de Kaele 918
6. Arnulf de Groote 964
7. Boudewijn de driede, de Ionge, ſtierf by des vaders leeven 961
8. Arnulf de tweede, de Ionge 988
9. Boudewijn de vierde, met den Baerd 1035
10. Boudewijn de vijfde, van Rijſſel 1067
11. Boudewijn de ſeſte, van Bergen 1070
12. Arnulf de driede 1072
13. Robert de Vries 1093
14. Robert de tweede, van Ieruſalem 1111
15. Boudewijn de ſevende, toe-genaemd Bijlken 1119
16. Karel de Goede 1127
17. Willem van Noordmandyen 1128
18. Diderick van der Elſas 1168
19. Philips van der Elſas 1191
20. Margriet van der Elſas 1194
21. Boudewijn de achtſte, van Conſtantinopolen 1205
22. Iohanna van Conſtantinopolen 1244
23. Margriet van Conſtantinopolen, anders de Swarte Margriet 1279
24. Guido Dampiere ſtierf 1304
25. Robert van Bethune 1322
26. Lodewijk van Nevers 1346
27. Lodewijk van Malain 1383
28. Margriet van Malain 1404
29. Ian van Burgondien 1414
30. Philips van Burgondien de Goede 1467
31. Karel de Stoute, van Burgondien 1476
32. Marie van Burgondien 1481
33. Philips van Ooſtenrijk Koningh van Caſtilien 1506
34. Karel van Ooſtenr. Roomſch Keyſer. 1558
35. Philips de tweede van Ooſtenrijk Koningh van Spanien 1598
36. Iſabella Clara Eugenia 1633
37. Philips de vierde noch heerſſende en levende is geboren in 't iaer 1605

ACHTSTE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

VERVATTENDE

Het leeven en bedrijf van WILLEM den eerſten en REYNALD den vierden, wt de ſtam van Gulich, vierde en vijfde Hertogen van Gelder en Gulich, ende Graven van Zutphen.

INHOUD.

1. *Beginſelen van onruſt over de ervenis van Gelderland tuſſchen den Grave van Blois als man van Mechteld van Gelder, ende Willem zoon van Gulich, die van den Keyſer vvord beleend.* 2. *Blois vvint eenige Steeden, en voor de tweede mael Thiel.* 3. *Ook Venloe, Harderwijk, Bommel en Doesburg, 't vvelk met de vvederzijdſſe Vorſten verdinght.* 4. *Groote maght en over-moed der Heeren van Putten. De Brabander om ſijn volk te loſſen ſchat ſijne inzaeten. Willem neemt geld op.* 5. *De krijgh tuſſchen die van Holland en Vtrecht eyndight in vrede.* 6. *De Brabander vereenight met ſijne Standen. Dolle ziekten. Zutveen zweert aen Blois.* 7. *De Biſſchop vvint en ſlecht het Slot Puttenſteyn.* 8. 9. *Blois verdraeght met zommige edelen. Dood van Eduard Engels Koning en van ſijne vrouw.* 10. 11, 12. *Nieuw verbond tuſſchen Blois ende eenige Steeden en Ridders.* 13. *Blois houd zich geruſt. Willem beſpreekt Catharijn van Beyeren. Dood van zommige Grooten.* 14. *Oploop te Thiel. Nymegen lijd veel aenſtoots. Willem verſlaet den Heer van Voorſt.* 15. *Word Ridder, en meeſter van Thiel, ende verlieſt ſijne moeye Mechteld. De Grave van Kleve gevangen en geloſt.* 16. *Thomas van Kemp. Otho van Buyren. Willem van Steenbergen. Willem treckt naer Pruyſſen.* 17. 18. *De Hertogin van Braband maekt een dubbel houwelijk tuſſchen de kinderen van Phil. van Burgundien en Albert van Beyeren, ende vvord door Willem ontzeyd om het houden en hebben van de Stad Grave en andere Veſtingen.* 19. *Stichtinge van 't Kloeſter Windeshem. De Brabanders bevechten de Grave.* 20. *De vrede vvord voort gebrooken en vruchtelooſe by-een-komſten gehouden.* 21. *Willem maekt zich een Leen-man en bond-vriend van Engeland.* 22. *Tot groot leedvveſen ſijns vaders. De Franſſe helpen de Brabanders.* 23. *En beleggen t'zaemen de Grave. Willem vermaent ſijn volk.* 24. *Verdelght met een kleyne maght het heele heyr ende ontzet de Stad.* 25. *De Franſſe Koning koemt met een geweldigh leger tegen Gelderland.* 26. *Willem buyght zich ende verkrijght van hem vrede.* 27. *Reyſt naer Pruyſſen, koemt vvt ſijne hechtenis vveder t'huys, en ſlaet nieuw geld.* 28. *Allerley ſtof.* 29. *Dood van den Hertogh van Gulich. Blankenheim vvord Biſſchop van Vtrecht. Handveſt van Willems moeder.* 30. *Krijgh tuſſchen hem en den Biſſchop van Kolen nedergeleghd.* 31. *Willem drijft den Grave van S. Paul vvt Lutzenburger land, en maekt*

Elburg

Elburg tot een Stad. 32. Wint het Slot Schoonvorst; en Bisschop Blankenheim Rijnesteyn. Zee-roovers. 33. Dood van Otho van Arkel. De Grave van Kleeve vanght Reinald van Gulich en andere Grooten in een slagh. 34. Willem ontzeyd veder de Brabanders, die tegen malkander moeskoppen. 35. Nienstad en Gulich gebrandschat, en t beleegh van Ruermond verlaeten. 36. Dood van Marie vveduw van Hertogh Reinald, ende noch yet meer. 37. Grouwsaeme sterfte. Dood en vvterste vvil van de Gelderse Vorstin Catharine. 38. Mengel stof. 39 40. 41. Willem en zijn broeder Reinald verbinden sich met den Hertogh van Orleans tegen Philips van Burgondien. 42. Willem koemt vvt Vrankrijk t'huys, sterft en maekt zijne vvterste vvil. 43. Reinald vvord Hertogh en bezweerd de keuren van etlijke Steeden. De Hertogen van Burgondien en Orleans twee-kantigh. Zee-gedierten. 44. Versoek van Phil. van Burg. op de Brabanders. Reinald beklaegt den Klevenaer. Albert van Beyeren sterft. Arkel verliest twee Vestingen. 45. Dood van den Burgondier. Reinald trouwt Marie van Harcourt. 46. Maekt nieuwe vvetten over t geld Orleans en Burgondien verzoend. 47. Reinald vvord van vvtheymsse edelen ontzeyd, en verdraeght met Broekhuysen. 48. Doet aen den Brabander den leen-eed over de Grave. 49. 't Land van Arkel vvord aen den Hollander verraeden. 50. Gorichem met Reinalds hulp vveder vermeesterd, die Heer vvord van Arkel-land. 51. Moord van den Hertogh van Orleans; ende van Ian Moor te Geervliet. 52. De Luykse dapper geroskamd, Barlair koopt Batenburg. 53. 54. Verbond tusschen de Hertogen van Braband en Gelder. 55. 56 Reinald vvisselt tegen and. re plaetsen Gorkum, vvelkers vryheeden hy vermeerdert. 57. Arkel stroopt in't Stift. De Gelderse verlaeten de Sterkte te Hoevelaek. 58. Amersfoord klaeght over den moedwil van de Gelderse. 59. 60. Verschillen tusschen de Vorsten van Gelder en Kleve. Arkel beschuldight den Kleevenaer. 61 62. Reinald handelt met de Arkels, en zet Gorichem aen den Hollander over. 63. De Staeten van Braband kraekeelen met hun Hertogh Reinald onthaelt en vvaerschouwt den Hollander van gevaer 64. Arkel sticht oproer t'Vtrecht. Verdragh over Gennep tusschen Hennenberg en de Brederodens. 65. Reinald krijght veele vryheeden van den Keyser. Twist over de keur van een Kolenschen Bisschop. Egmond by den Hollander verlaet. 66. Wtvaerd des Hertoghs van Orleans. Reinald koemt vvt Vrankrijk en beklaeght de Over-Yssels. 67 Kerkelijke vergadering te Constants. De Keyzer in Gelderland gewellekoemd. Dood van Ianne en Marie van Arkel. 68. Arkel tegen behoor van den Hollander gevangen, en Ysselsteyn den Egmonder ontnoomen. 69. 70. Willem van Arkel verrast Gorichem, dan vvord door Iacoba met de zijne daer verslaegen. 71. Reinald schickt volmaghtigers naer Constants Knibbelingh over de paelen van Emmerick 72. 73. Ian van Beyeren kant sich met etlijke Gelderse tegen Iacoba, vvelke Dort te vergeefs belegert. Houvelijk van Eduard van Gulich bastaerd 74. De Staeten verdraegen met den Vorst over de ervenis sijner landen. 75. Ian van Beyeren rijdoort die van Holland en 't Sticht. Reynald ontzeyt die van Vtrecht en Amersfoord. 76. d'Een wint Leyden, en d'ander beloert en tergt Amersfoord. 77. De Bisschop versorght die Stad. en stroopt in de Velouw. 78. Ontuchtigheid van Iacoba. Ian van Hattem Reinalds bastaerd. Veel lands by Dort verdronken. 79. Oorlogh tegen de Hussiten. Born, Sittart, Susteren aen den Gr. van Meurs verzet. 80. Woelery in Braband, ende tusschen de Graven van Kleve en Varnenburg. Besteck tusschen de Vorsten van Gelder, Kleve en den Bergh. 81. De Bisschop plaeght de Velouw en overijlt Wageningen. 82. Verzoent met Reinald. De Kloosters Hulsbergen, Claerwater en Bethanien. Dood van Karel Frans Koningh. 83. Reinald stelt Engelbert Gr van Nassouw te vreede. 84. En verbind sich met den Bisschop van Kolen. 85. Dood van Reinalden Bischop Blankenheym.

After aen koemt een bysonder verhael van 't Land en de Heeren van Arkel.

WILLEM

WILLEM de eerſte, wt de Stam van Gulich,

Vierde Hertogh van Gelder en Gulich, en Grave van Zutveen.

1. NA dat *Veneeſlaes* Hertogh van Braband, door Vorſt *Eduard* met zijn leger was over-yld, geſlaegen, ende zelf naer Nymegen in hechtenis gebracht, wierd alles daer heen geſchickt om hem met den eerſten weder op vrye voeten te helpen; ende en ontzagh zich niet ſijn broeder Keyzer *Karel* daer over een reys naer Aken te doen. Middeler wijl begon het vuyr van onruſten, dat alreeds gedempt ſcheen, in Gelderland weder te ontvonken. Die van *Bronkhorſt*, mede-ſtanders voor deſen van *Eduard*, droegen de heerſchappy en hun dienſt op aen *Willem* van Gulich, een ſeven-iarigen Prins, en de voogdy aen ſijn vader *Willem* den ouden. Die van *Hekeren*, ende die met de Hekerens in-ſpanden, *Arent van Horn* nazaet van *Werneburg* in 't Biſdom van Utrecht, met *Reynier* Heer van Brederode en Gennep, ſtonden voor *Willems* moeye *Mechteld*, weduwe van Grave *Ian* van Kleeve, die de oudſte halve zuſter was van *Reynald* en *Eduard*; daer nu *Willem* wt de iongſte dochter van *Sophie* van Mechelen was geboren. Deſe werkten zoo veel wt, dat *Mechteld*, om vaſter voet en meer ontſaghs te hebben, op 't volgende iaer voor de driede mael ging trouwen met
1372. *Ian van Chaſtillon* Grave van *Bloys*, een man die al tot hoogen ouderdom was gekoemen. Zijn vader *Lodewijk* Grave van Blois, en Heer van *Aveſnes*, had getrouwd gezeeten met *Iohanna*, dochter en eenige erve van *Ian* van Henegouw (broeder van Grave *Willem* van Holland den Goeden) Heer van *Beaumont* in Henegouw; van *der Tolen* in Zeeland; ende van *Schoonhoven*, *der Goude*, *Oudewater*, *Woerden*, en *Goyland* in Holland. Welke Heerlijkheeden op de drie zoons van zyne dochter daer na verſtorven, van de welke *Ian*, man van *Mechteld*, de middelſte was, alſoo de eerſte en laetſte voor en na hem hunne hoofden quaemen neder te leggen. Hier over ſchreef zich de Grave van *Blois* Hertogh van Gelder en Grave van Zutphen, door aenraeden ende op 't goed dunken mede van Hertogh *Willem* van den Berge, *Engelbert* van der Mark, *Adolf* van Kleve, haer broeder *Diderick* Heer van Dinxlaken, en veele Gelderſſe edel-luyden, als *Walter* van Voorſt, de *Arnhems*, die van *Dorenweerd* en andere; die hem alle, neffens de Stad *Arnhem*, trouw en onderdaenigheyd toezeyden. Ondertuſſchen was de Keyzer naer Aken af-gekoemen. Ende hoewel hy wt grimmigheyd den Hertogh van Gulich, om het vaſt houden van ſijn broeder *Veneeſlaes*, voor had in den acht te doen, hem heel Duytsland op het lijf te hiſſen, ende al ſijn land prijs-vry te maecken, liet hy echter, op de voor-beede der Biſſchoppen van Kolen en Luyk, hem door *Albert* Grave van Holland en Henegouw ende ſijn broeder *Otho* van Beyeren, eerſt ontbieden. Als *Willem* op ſtaende voet met *Veneeſlaes* over-quam, wierden beyde Vorſten voort vereenighd, en alle gevangens, die over haere ontſlaeginge noch niet waren verdraegen, ſonder penningen † los gelaeten. Dit geviel den Keyſer zoo wel, dat hy den iongen *Willem* in een inhuldings-brief keurde tot Hertogh van Gelder, en, binnen den tijd van zyne minder-iaerigheyd, den vader tot ſijn Vooghd en op-ziender; gelijk hy ook een ‡ wijl te vooren die van Nymegen had gebooden niemand voor hun Erf-heer te holden, te hulden ofte te zweeren, dan alleen *Willem* oudſten zoon van Gulich.

2. Evenwel en ſluymerden of verſlauwden de Hekerens niet, verraſſende onder haer Opperhoofd den Grave van *Blois* de Steeden *Arnhem*, *Wageningen*, en *Kranenburgh*. Dewijl hy en ſijne vrouw *Mechteld* zich binnen *Arnhem* verhielden, gaeven ſy aen hunne onderzaeten van *der Goude* vryheyd van tollen in 't op- en af-vaeren van den Rhijn door gants Gelderland. Na 't vruchteloos belegeren der Stad *Gelder*, wierden wt Wageningen de Heeren-huyſen *Hel*, *Aller*, en *Kannenburg* op de Velouw of in-genoomen ofte wt-geplonderd. Als de Veſtinge *Nyenbeek* na haer wenken niet en wilde hooren, trocken ſy te rugh en maekten ſich meeſters van *Lobeek*. De oude Vorſt van Gulich, om dit loopend vuyr by tijds te ſtuyten, paſte op ſijn gety, en wrongh met eene

† *'t Moet met deſe zaek anders zijn geleegen geweeſt, zoo 't waer is 't geen de Heer* Pontanus *naderhand op twee plaetſen aentreckt, dat te weeten* Venceſlaes, *om ſijne gevangens te redderen, den Brabanderen nieuwe ſchattingen heeft op-geleyt. Siet hierna op het 4. en 6. hooſd-ſtuck.*

‡ *Vid. auctor. diplomat. pag.* 300.

gauwig-

gauwigheyd den vyand *Arnhem* weder wt de handen. In 't afgaen van den ſomer heeft *Goofſen van VVaderick*, maekende quanzuys een boodſchap op den naem van den Grave van † Blois, de Stad Thiel met behendigheyd verovert. Maer de ſorgeloosheyd is veeltijds na by 't verderf, en 't is menighmael minder kunſt wat te winnen, dan te bewaeren. Als *Mechteld* van Blois met Biſſchop *Arent van Hoern* een ſpeel-reysie naer Thiel doende, nu eenige daegen daer binnen met ſlempen, danſſen en hoveeren hadden door-gebraght, heeft ze *VVillem* van Nymegen op 't onvoorſienſte koemen verſtooren, ende by nacht de mueren beklommen. De verſlaegene worden niet begroot; onder de gevangens waeren *Ludolf* volle broeder van den Biſſchop, *Gijsbert* van *Hardevoet* of *Hardenbroek*, *Frederick* van Zulen, *Ernſt* van Gronenwoude, krijghs-luyden, neffens meer Gelderſſen en Stichtſſen Adel. De Biſſchop zelf was ſchier in de knip geweeſd, ten ware hy op de loop had geteegen en zich verſteeken in het Tolhuys buyten de poort, daer hy zoo lang ſchuyle-winkel ſpeelde, dat 'er wt het Sticht hem meerder volx te baet quam, waer mede hy doen Thiel en den Hertogh daer binnen op nieuws belegerde. De Hertogh nu tien daegen benauwd zijnde, en ſiende van alles bekrompen voor-raed, liet den Biſſchop, die zulx eerſt op het woord had gebraght, aendienen, dat hy te vreeden was 's anderen daeghs een kans met hem te waegen. Wanneer nu de Biſſchop op den beſprooken ſtond en plaets ſijn volk tot den ſlagh ſchickte, is de Vorſt vreeſende voor arger, door een verkeerde poort wegh geſloopen, geevende aen den Biſſchop de Stad ten beſten, en bekyvende die geene die hem te vooren hadden wijs gemaekt dat de Stichtenaers niet met bedreeven of degelyke krijghs-luyden, maer met een deel pelzers, ſchoeylappers, en neſtel-maekers waren aengekoemen; nademael hy het tegendeel ende niet dan puyk van adel en wackere maets by een zagh. Na 't weder in-neemen van *Arnhem*, als gezeyd, beloofde *Willem* den Raed en burgery (als mede die van Wageningen, Ede en Redichem) *ſchadeloos te houden, zoo ten aenſien van den Grave van Blois, als van de brieven die ſy van Reynald, Eduard of hunne voor-gangers hadden bezeegelt; Arnhem van de drie andere hoofd-ſteeden niet af te zonderen, en geenigen in-breuk te doen in haere vryheeden van hem beteykend. 't Recht van de* Gruit *wierd haer voor twintigh iaeren verlengd, ende (vermits de Stad door ſijn volk tegens beding was geplonderd) de markt- en land-tollen verleend.* Daer behalven gaf hy de af-wezende burgers, die hun Vader-Stad hinder en vyandſchap hadden aengedaen, land-winningh en oorlof om weder na huys te keeren, na dat zy de vorige ſchaede zouden hebben gebetert.

3. *Albert* van Beyeren Grave van Holland was middeler wijl in de weer, om den iongen *VVillem* van Gulich in Gelderland lief-talligh en aenſienlijk te maeken, ſtroyende allenthalven wt, dat 'er tuſſchen den zelven en zyne dochter een houwelijk was gededinghd, en die van Nymegen met andere Gelderſſe Steeden en de Ridderſchap hem alreeds hadden gezwooren; dat het mede behoorlijk en recht was de ervenis van 't Vorſtendom, zoo ver doenlijk, niet aen een vrouw-mens, maer aen een man op te draegen. De Grave van *Blois* onder-ſchreef een weynigh te voren met vrouwe *Mechteld* de * houwlijx-voorwaerden van ſijn voor-zaet *Eduard* en *Catharine* van Beyeren, die by Vorſt *Reynald*, na zyne ontſlaginge, en mede by de Stad *Arnhem* waeren beteykend. De Biſſchop van Utrecht noch niet vermoeyd ofte vergenoeghd zijnde trock den Heer van *Bredenrode* en andere krijghs-overſten aen zyne zijd, ende liet zyne vaenen gins en daer in Gelderland om-zwaeyen. 't Gelucktе hem, dat hy met geweld *Venloe* aen de Maes vermeeſterde, en aen den oever-ſtrand van de Zuyder-zee, *Harderwijk*. De landen wierden rondom verdorven, en de boeren koeten wt-geroofd. Vorſt *Willem*, om den Biſſchop niet ſchuldig te blijven, gingh in tegen-deel door 't land van Utrecht rinkel-royen, *Amerongen*, *Doorn*, *Zoiſt*, *de Bilt* wt-plonderen, en 't geen hy niet konde wegh draegen, door 't vuyr vernietigen. Ende alſoo haelde de Biſſchop door een wilden yver en min noodigen krijgh hem zelf een plaegh op den hals. Als de Grave van *Blois* op 't zelve pas *Bommel* had over-weldight, moeſt de burgery op-brengen een boete van 1000. goud-guldens, waer van de Grave in zeeker hand-ſchrift zich bekende voldaen te weſen. Deſe en andere ongelegentheeden quamen het arme land van Gelder op nieuws drucken, 't welk na de zoo onlangſſe oproerten van *Reynald* en *Eduard* nu voor al de ruſt en verquickinge hoogh van nooden had. Op Kruysdagh deſes iaers 1372. heeft *Willem* van die van † *Doesburg* hulde ontfangen, en weder bezwooren de onder-houdinge van hun oude rechten en vryheeden. Om den knoop noch vaſter te maeken hebben ook zyne ouders *VVillem* als momber en *Marie* Vorſten van Gulich aen die Stad vereert *het recht van tol-vryte vaeren voor-by Lobede* (in de hand-veſt van *Otho* den drieden in den iaere 1237. wt-beſcheyden) *ſchoon genoomen ſy haer goed leghten op tolbaere bodemen ofte by tolbaer goed: dan tolbaer goed op hun bodemen leggende zoude moeten geeven. Voorts wierden de Schepenen gemachtigh'd Schepenen te kieſen by hen zelven, ende, zoo de Vorſt ofte ſijn Amptman daer in vertraeghden, twee der zelver om het Gericht te waeren: van gelijken om binnen de Stad te richten over hun onderzaeten van alle aldaer voor-vallende dingen; wtgezeyd geweldlijke zaeken die aen 't lijf droegen:* daer de voorgenoemde Stad in 't iaer 1340. van *Reynald* alleen had verworven de vonniſſen over zaeken die aen 't lijf gaen. Gedaen ten over-ſtaen van *VVillem* Heer tot Bronkhorſt in der tijd, Landdroſt van Zutphen, *VVillem* van Weerde Prooſt tot Aken, *Gijsbert* van Bronkhorſt Heer tot Borkeloe, *Lodewijk* van Ripperſcheid haer neven, *Steven* Heer vā Zuylen, *Henrick* Heer van Wiſch, *VVarner* Buffel, *Sander* van Voſſem, *Henrick* van der Straten Ridder, *Henrick* van Steenbergen Prooſt tot Zutphen, *Peter* van Steenbergen, *Dirk* van den Kemmenade, haer vrienden en Raden. Ende om dat deſe Stad zich evenwel niet en woude in-wickelen in den oorlogh tegen den Grave van *Blois*, heeft de Heer van Bronkhorſt

* *Siet op 't iaer 1308.*

† *Auctor noſter* Loſſenſis *Comitis meminit, cum* Bleſenſem, *ut opinor, dicere debuiſſet. Neque aliter Berchemius, cuius hæc verba:* Poſt feſtum Iacobi Apoſt. Goſuinus de Vaderick ad uſus Iohannis Comitis Bleſenſis cepit Tilam &c.

† *Extant hæc diplomata inter archia Doesburgenſium, teſte Conſultiſſ. V. Adamo Hugenio I.V.D. & eidem urbi à ſecretis.*

in 't

1373. in 't volgende iaer 1373. verklaert den burgeren
„ van *Doesburg* oorlof te geeven, om duyrende deſe
„ ſtrijdigheeden verdingh te maecken met zyne
„ vyanden, ook binnen de Veſten hunne waeren aen
„ de zelve veylighlijken te verkoopen, ende tot
„ buyten de poorten te leveren, dan vorder niet.
Men vind mede een hand-veſt, waer by de bur-
„ gers van *Doesburgh* belooven, wt hare Stad ofte
„ Burght niet te ſullen beleedigen den Grave van
„ *Blois* Hertogh van Gelder, noch de broeders
„ *VValter* en *Ian van Voorſt* Heeren van Keppel, ofte
„ yemand van haer geleyde; ende hun dienſt-boo-
„ den toe-ſtonden alle behoeflijkheyd op de Does-
„ burger markten voor geld in te koopen. *Blois*
„ liet de Doesburgers wederom toe, met een eenigh
„ pont-ſchip, niet grooter dan daer twee paerden
„ in konden ſtaen, den Yſſel over- op- en af- te
„ vaeren, laetende echter tot haer gebruyk de
„ ſcheepen, die by de wallen ofte anders in des
„ Stads graften en aen anker lagen. Dit verdragh
„ zoude dueren, ter tijd toe gemelde Vorſten met
„ den Hertogh van Gulich en tijn zoon zouden zijn
„ verzoend.

4. In die daegen trachtede *Herbern* (ofte *Hubert*) Heer van *Putten* zich nauwer te verbinden met het Sticht van Utrecht. Hy bezat dien ſtreek van de Velouwe die tuſſchen Kampen en Elburg naer den Yſſel toe ſchiet, leggende de aengrenzende Steeden twee ſteeuwige Sloten voor oogen, te weeten *Old Putten* 't welk een hals-gericht was waer onder veele edele en leen-mannen ſtonden, en *Puttenſteyn* by de vlecke Weſepe en Oldenbroek, dat met *Hollander-buyſen* en andere erven viſſchen mogt tot aen de Yſſel toe. 'tRecht van de *Gruit* binnen *Elburgh* behoorde hem mede toe, en wierden van den Biſſchop *Hoern* voor bloed-vrienden aengeſien. Maer wat was het? de over-vloed baerde over-moed en wulpſheyd, zoo dat ſy met die van *Kamper-veen* (daer ſy eenige thienden en eygen-hoorige hadden) dickwijls niet anders om en ſprongen, dan of ſy meeſters van der luyden leeven, ende niet alleen van haer goed waeren geweeſd. Men wil zeggen, dat *Herbern* door een zotte vermetelheyd aen de poorten van de naeſte Steeden zyne groote maght en haer zwacke blooheyd in een ‡ klinkrijmken ſchamperlyken zoude hebben voor-geſtelt. Als hy op dezen tijd zich naer Zwol vervoegde om Biſſchop *Arent van Horn* te groeten, en van hem verly te begeeren over eenige heerlijke goederen, wilde de Biſſchop, die een af-keer had van *Herberns* hoovaerdy, hier toe niet verſtaen, voor dat *Herbern* hem wegen eenige verſchillen en after-ſtallen ten vollen had vergenoeght. Wanneer *Herbern* wijders in 't begrooten van de ſchaede die hy het Sticht had aengedaen, zich beriep tot de kennis en wt-ſprack der Steeden *Deventer*, *Zwol* en *Kampen*; ende *Horn* van geene rechters dan van daedlijke vergoedinge ſprack; waeren de Steeden en *Herbern* boven al te onvreeden, die ook met een toornigh gemoed van Zwol verrtock. Na 't los laeten van *Venceſlaes* waeren binnen Niemegen noch een hoop Brabandſſen adel en knechten in hechtenis ſittende gebleeven. Om deſe te loſſen, en den wtheemſſen Heeren die met hem gevangen waeren hun ſchade op te richten, liet de Hertogh de Gemeente met veele ongelden bezwaeren. Van de huys-geſinden in Braband wierden 'er honderd duyzend hoofden op-geſchreeven, die yeder op twee goude montons en een oord zijn geſtelt. Andere geeven voor, dat de Brabanders den Hertogh toe-ſtonden negen honderd duyzend Vilvordſſe montons, mids dat het wtlands krijghs-volk hier van zoude worden betaeld, de Brabandſſe koop-luyden voortaen buyten overlaſt gehouden, ende de penningen in-gemaend niet by des Hertoghs Rentmeeſters maer by andere Ontfangers hier toe te ſtellen. *Venceſlaes* door zyne Raeden op-gerockend nam dit euvel, ende vertrock met een grijnigh hoofd van *Bruſſel* naer *Genape*. Hertogh * *VVillem* van Gulich, die zich mede ſchreef Grave van Valkenburgh, was niet min om geld benoodighd, ende wierd nu mede gewaer dat de oorlog een al-vernielende en altoos-hongerige beeſt is: alzoo hy op deſen tijd neffens *Lodewijk* van Ripperſteiden, *Otho* van Buren Heer van Arſen, *Henrick* van Krickenbeck, *Ian* Smeyke van Hefingen, *Sander* van Redichave, Ridderen, ende *Daem* van Harve knaep, beloofde aen Heer *Henrick* van Homoet Ridder, ende *Arent* van den Gruythuyſe binnen de vier H. daegen van midde-winter 600. oude ſchilden te betaelen, onder dit ſcherp verband, dat, by gebreck van dien, op de vermaening van *Henrick* en *Arent* hunne erven ofte booden, de Hertogh niet alleen in eygen lijve zoude koemen tot Nymegen met ſes paerden en ſes mannen, maer ook de gedachte Ridderen yeder met drie paerden en mannen, ende de knaepen met twee paerden en mannen, ende wt de Stad niet ſcheyden al eer dezelve ſchuld waere af-geleyd.

5. Na dat de Biſſchop door *VVillem* van Gulich in ſijn gebied grootlijx was beleedighd, liet hy tot meerder verzeekering zyner paelen delven een Grift, nu *de Vaert* geheeten, en twee Sluyſen ofte houte Schutten in de Leck maecken (om het water van den Rhijn en Leck na vereys van zaeken daer door op- en af-te doen loopen) behalven de vaſte Schans *Gildenburgh*, ſtaende te *Vreeſwijk*, waer mede men den vyand van de Grift zoude af-ſluyten. De Dortenaers met den Vry-heer van *Vyanen*, vermoedende zulx te ſtrecken tot hun kleynachtinge en after-deel, hebben *Albert van Beyeren* Ruwaerd van Holland tegen de Stichtenaers op-gemaekt, die het oude kraekeel van 't Slot * *Vredeland* weder op haelde, ende ook ſonder dat den Biſſchop te lijve ſcheen te willen, om dat hy ſijn toekoemenden ſchoon-zoon Hertogh *VVillem* van Gulich ſoo een hard vyand was geweeſd. De Biſſchopſſe dit ſpeurende hadden liever in de voor-baet te weſen ende naemen daerom het Huys te *Kronenburgh* tuſſchen Utrecht en Amſterdam met geweld in, ſlechtende de mueren. Als ſy voor Woerden niet konden op-doen, leyden ſy, om te toonen dat het haer leed was, de Voor-ſtad in koolen. Weſop, Muyden en andere Veſten moeſten yet groots voor de brand-ſchattinge op-brengen, om alzoo weder te innen het geld, 't welk hen de Grave, zoo ſy 't wt-leyden, t'onrecht had af-getockt. Middeler wijl onder-ſtond *Zweer* van Gaesbeck *Vredeland*, met noch een ander Slot, die hem onder eed waeren toe-vertrouwd, niet alleen aen

‡ *Die van Kampen en doen ons niet;*
Die van Harderwijk hebben den moed niet,
Die van Elburgh hebben 't goed niet.
Gods vriend en alle mans vyand.

* *Het af-ſchrift van deſen brief is ons gehandreyk by Ionk-heer van den Gruyt-huyt.*

den

den Hollander te leveren, maer ook de Stichtenaers daer wt te bevechten. De Biſſchop om ſijn moed te koelen, heeft daer tegen Holland tot aen Swammerdam al brandende en blaekende doorgeloopen. Korts daer na quam *Albert* vergeſelſchapt met *Adolf* van Kleve en den Grave van *Blois*, neffens een ſterk getal van Vry-heeren, Ridders en Edelen, wt Henegouw, Holland, Zeeland, Gelderland en Kleve by een gerot, *Gildenburgh* vermeeſteren ende het vlacke land allenthalven bederven. 1374. Wanneer op 't naſte iaer de Hollander en Biſſchop over de waerdy ofte bemuntinge der penningen, waer voor *Vredeland* verpand was, zich onder een niet en konden verſtaen, heeft de gierigheyd en wrack-luſt beyde Heeren het zwaerd op nieuws doen aengorden. Na dat *Arent van Horn Guldenburgh* gewapender hand had overwonnen, ende een deel luyden wt Naerden, Yſſelſteyn en Oudewaeter gevangen naer Utrecht getrocken, quam *Albert* met een cierlijke vloot de Leck op vaeren, en een proeve doen op *Guldenburg*. Dan alzoo hem de lucht hier te ſterk was, moeſt *VVulvenhorſt* aenhouden, met *Hulkeſteyn*, 't welk hy tot den grond toe verbernde. Op 't leſt wierd de vrede aldus gemaekt, *dat die van Utrecht de ſchaede van de Hollanders zouden boeten met* 3000. *onde ſchilden, en 't gebied van Vreeſwijk ongemoeyd behouden; na dat de Biſſchop met ſeven geloofwaerdige mannen zouden hebben gezwooren, dat de Martens-kerk eygendom daer aen hadde.*

6. Hier-en-tuſſchen had de Grave van *Blois* weynigh hulp aen den Biſſchop, en *VVillem* van Gulich de handen ruym. Evenwel veroverde de Heer van *Brederode*, *Blois* te gevalle, de Stad Tiel, welke hy voort met buyten-werken en doorſnijdinge van den dijk beneeden de voor-ſtad *Zanderyk* houwbaer maekte, ende ridderlyken verweerde. Onlanx daer na zijn door 't op-rijzen van Rhijn en Wael de gedachte Stad en nabuer-plaetſen zeer gekrenkt, ende de nieuwe kaemer de Dam-poort, een ſtuck van de muer, en eenige huyſen in de Water-ſtraet ſchier geheel wegh geſpoeld. Als Hertogh *Veneeſlaes* op deſen tijd van * *Genape* op-treckende in 't gebied van *Nivelle* aen vil gh te ſtroopen, zijn de waſſende op-roerten, door toe-doen van Biſſchop *Ian* en de Steeden van Luyk, in deſer voegen tijdelyken afgeſneeden: *Dat de voorgaende bitterheeden niet meer zouden gedacht worden, ende dood en te niet zijn het verdragh by de Steeden geſlooten, terwijl de Hertogh te Nymegen en daer na te Nideck verzeekerd zat. Van de* 900000. *montens zouden de Steeden en dorpen op-brengen* 800000. *de Geeſtlykheyd honderd duyzend; behalven noch* 2500. *montons van wegen de Steden en dorpen, ende* 1500. *van wegen de Geeſtlyke aen handen van den Hertogh te tellen, ende in te beuren by der Staten Rentmeeſters gevoeghd met twee van den Hertogh. 't Geen tot vry-koopinge der gevangens tot Nymegen en elders hier aen te kort ſchoot, zoude de Hertogh wt ſijn Schat-kiſt daer by leggen, en gade ſlaen dat het gemeene beſte door 't lang wt-ſtellen niet en wierde verſ[illegible]erd.* Na deſe onderhandeling is *Veneeſlaes* weder naer *Bruyſſel* gekoemen. Op dit en 't verleeden iaer wierd men in mans en vrouwen gewaer een kluchtige dolligheyd, die eerſt Gelderland en Gulich daer na ook Duytsland met Vrankrijk bevingh. Men zagh manluyden en wijven twee en twee, en dat 't elkens een alleen, danſſen, ſingen, huppelen, en malkanderen vriendelijk om-armen. Maer 't vreemdſt van allen was, dat de vreemde van de vreemde, aen eenen euvel vaſt zijnde, niet anders en wierden aengeſprooken ofte omhelſd, ende d'een van d'ander zuſter en broeder geheeten, als of zy lang onder een hadden kennis gehad. Op 't zelve pas wierd 1375. *Mechteld* van Gelder by die van Zutphen in-gehuld. *Dees eed zoude kracht hebben tot de mondigheyd van Willem van Gulich. Niet te min zoude de Stad haer by-blijven, geeven 't geen ſy op de in-huldings-tijd had gegeeven, ende daer voor genieten de aen haer verleende vrydommen. Quaem 't dat ſy gemoeyd wierden om reeden dat ſy Willem den vorigen eed hadden op-gezeght, zulx zouden ſy Me-vrouw by mond, ſchrift ofte door een hoode aendienen, ende haer aenhangen zoo lang als ſy na recht en eerbaerheyd zouden verſtaen.* Gedaen ten over-ſtaen van des Vorſtinnes Raeden *Reinald* van Bredenrode, *VValter* Heer van Voorſt en Keppel, *Arent* Keppel, *Steven* van Linden, en *Ian* van Eze. Maer of wel de Heer van *Bronkhorſt* die van † *Doesburgh* verzocht *VVolter* Heer van *Voorſt* tot een halven Droſſaet te willen ontfangen, om beyde in den lande van Zutphen van haer ent wegen te laeten richten, ende de halve in-komſten te heffen voor den tijd van vijf naeſt-volgende iaeren, na den inhoud der brieven van *Mechteld van Blois*: zoo en word nochtans niet bevonden den Heer van *Voorſt* binnen *Doesburg* voor zooda[illegible]nen Droſſaet, ofte hoogh-gedachte Gravin voor Vrouw van Gelder en Zutphen te zijn aengenoomen; vermits ſy *Willem* van Gulich te vooren hadden gezwooren en getrou bleeven.

† *Ex archivis eiuſdem urbis*

7. Voor deſen was *Herbern* van Putten die van Kampen aengeweeſd, om een verbond met hun op te richten. De Kampenaers quaed zijnde dat ze de Biſſchop van Utrecht voor richters weygerde, verdroegen met *Herbern*, dat men over en weder goede vriendſchap zoude pleegen, noch d'een d'ander zonder op-kondinge aentaſten ofte beſchadigen. Dit dede *Herbern* om dat zyne ſaeken doen wat wild ſtonden, en hy zelf zyne Sloten t'zaemen met zyne eenige dochter den Grave van Holland had toegezeyt. Dit gedaen zijnde, had *Herbern* de koele mey van den Biſſchop ofte ſijn opdraght. Als echter eenige van ſijn huys-geſinde haer nucken niet laeten en konden met die van Kamper-veen te ribbezacken, en de Schout van 't Kerſpel hen af-vroegh wat zy hier mede in ſin hadden, ende deſe daer op hun geweer neder-leyden, wierden 'er niet te min negen mannen van 't boeren-geſpuys neder-gematſt. *Herbern* nam deſen dood-ſlagh zoo ter herten, dat hy al-om aen de Steeden en Vorſten zijn beklagh ginghdoen, ende de Kampenaers (hoewel zy niet met allen van dit bedrijf en wiſten, veel min daer aen ſchuldigh waeren) ontzeyde in een brief, van deſen inhoud: *Ghy Schepens en Raeden zult weeten, dat ghy vanden geworden zijt van Ridder Herbern van Putten, wt zaek van die van Kamper-veen, waer over ghy als Heeren en beſchermers ſtaet. Om 't ongelyk dan, dat ghy Herbern hebt aengedaen, willen wy onderſchreevene Gijsbert van Bronkhorſt Ridder, Lodewijk van Rupperſcheyd, Henrick van Hoemaet Ridder, Heer van Salmander, Arent Hoemen, Willem van Steenbergen, Willem van Baer, Henrick van Hunnip, Ian Molheller, Walter van Dannen, Ian de Dreyer, Diderick Wittebolle, en Henrick Voegel, alle knaepen, betoonen, dat de Heer van Putten ons lieder is, dan ghy-luyden zyt ofte alle uwe burgery, ende onſe eer tegens u manlyken verdedigen.* Die van Kampen

ſtelden haer ondſchuld alle bond-genooten en in 't byſonder die van Lubeck voor, ende deeden *Herbern* met zyne broeders *Pelgrom* en *Diderick* als verſtoorders van de gemeene ruſt wederom in een openen brief wt-luyden en verbannen. De Biſſchop van Utrecht, verbitterd door de drieſtigheyd en ſtrooperyen van deſen ſijn Leen-man, trock op deſen tijd zelf naer Kampen, willende met haer naerder handelen, en middelen beraemen om *Herbern* na zyne hand te zetten. Men maekte aldaer een beſteck *van Puttenſteyn te veroveren, en tot den laetſten ſteen toe af te breeken. De Biſſchop zoude maeken dat Kamper-veen weder aen de rechte hand quam, ende met Herbern ofte ſijn aenhangh vreede noch verdragh in-gaen buyten believen van de Kampenaers, welker zack hy zoude wt-voeren als ſijne eygene.* Voort daer na wierd *Putten-ſteyn* belegerd, en van den 15. des Somer-maends tot aen den eerſten Oogſt beſlooten gehouden, alſoo *Herbern* daer binnen zelf alles beſtuerde, ende ſijn volk aendreef. Ondertuſſchen hadden zich de eed-genooten op de been gemaekt, om ofte het Slot te ontzetten, ofte de kans door een gevecht kamperlijk te maeken. Wanneer de Biſſchop dit wijs wordende den beleggers 400. mannen half te voet en half te paerde te baet zond, dorſden de gezwoorene niet aenbijten ofte wt de muyten koemen, te min ſoo ſy alle hocken ſterk bezet vonden, ende de Schants met veelderley ſtormtuygh wierd aengetaſt, als daer waeren *Blijden* ofte ſteen-ſtucken, beſtaende wt een enkelen doch ſteeuwigen balk, die men ſoo in 't gewight voerde, dat het zwaerſte eynd om laegh getrocken zijnde, het bovenſte dunder deel wt de touwkens aen weder-zijden als wt een ſlinger een zwaeren back-ſteen wijd en zijd wt-ſchoot. Daer wierd mede groot geweld gedaen wt de † *Aries compoſitus.* * *bocken* ofte *nagels*, zeltzaeme werken van de Roomſſe vond, hoedaenigh noch een binnen Kampen in 't wapen-huys van den *H. Geeſt* word vertoond. Het byſonderſte deel van dit ongeſchickt gereedſchap zijn drie vaſte en geweldige balken ofte *maſt-boomen*, aertighlijken in een gevoeghd, niet rond maer in 't vier-kant, op de kanten wel t'zaemen geklopt, en ongeveerlyken 80. voeten langh. Hier mede heeft men op de toorens en ſteen-werken van *Puttenſteyn* zoo gedondert, dat *Herbern*, voortaen geen hoop ſiende tot het verhoopt ontzet, de Veſtinge aen de Kampenaers over-gaf. Hy zelf wierd als een gevangen man in de Stad gebracht, en op den 15. Oogſt met zyne bloed-verwanten in verzoeninge aengenoomen. De gevangens zouden verwiſſeld worden, en *Puttenſteyn* by die van Kampen geſlecht, welke de ſteenen door de Blijden in 't Slot geſchooten naer huys naemen, ende aen *Herbern* den af-gebrooken puyn en tichel-ſteenen lieten volgen, die in weynige iaeren daer na ſtierf, ende een eenige dochter na-liet, welke veel tijds op het huys te Putten by Elburg verkeerde. Ende hoewel zy, als gezeyd, den Grave van Holland was toe-gedacht, verliefde ſy nochtans zoo ſeer op een van haere hovelingen *Pelgrom Vos* van Steenwijk of Vollenho, dat zy zich ook van hem met 't kind liet maeken, ende zoo ſtaetlijke goederen aen een ſlechten ſtam bracht, niet zonder inwendigh hart-zeer van den Hertogh van Gelder.

8. Op drie Koningen ging ſoo een holle water-vloed over Holland, Zeeland, en Vriesland, dat die van Utrecht, zullende het geld aen *Albert* van Beyeren voor de af-loſſinge van Vredeland over-brengen, niet door de ſtroomen, maer over 't vlacke veld naer den Hage voeren. 'ſlaers daer 1376.
na was de Denijs-vloet noch zwaerder dan de voorgaende. Op deſen tijd heeft de Hertogin *Mechteld Harderwijk, Hattem* en de aengrenzige dorpen, ende op 't vergangen iaer *Elburgh*, aen Biſſchop *Arent van Hoern* voor 25000. oude ſchilden in pandſchap over-gedaen. *Ian van Chaſtillon* door Gods genade (ſoo hy ſich ſchreef) Hertogh van Gelder, Grave van Zutphen en Blois met vrouwe *Mechteld* en Biſſchop *Hoern* haer mede-ſtander, deden kond in een verdraghbrief, *ten vollen verzoend te zijn over alle veeden en tweedraghten, na de dood van Eduard tuſſchen haere Doorluchtigheeden ter eene, ende de volgende Heeren hun vorige vyanden ter andere zijden voor-gevallen,* te weeten *Frederick* Grave van *Meurs* Heer van *Baer, Gijsbert van Bronkhorſt* Heer te *Borkeloe, Geeraert* en *Sweer van Weerdenburgh, Ian de Lock, Walraven* en *Iorden van Wie, Arent van Lawijk* en *Philips van Heteren* Ridders: behalven *Walraven van Benthem, Ian van Hoemoet* met zyne moeder en zuſteren, *Otho van Aſperen, Roelof* en *Alard van Weerdenburgh, Herman van Wie, Walr. Hoeklem, Willem, Gijsbert, Roelof* en *Richout de Kock, Ian van Eſt, Gijsbert van Kulenburgh* baſtaerd, *Roelof, Henrick* en *Gilles van Lawijk, Arent van Raeden, Willem van Poelwijk, Willem Uten Nue'and, Willem van Lieven, Ian van Brienen, Henrick van Aller, Henrick* en *Otho van Wie* ſpeel-kinderen, *Diderick* en *Ian Uten Elſweert, Roven, Willem* en *Iacob Tegnagels* zoons van Zandwijk, *Gijsbert van Elden, Ludeken van Middewijk, Roven van Boelwijk, Gijsbert Huberts, Deens van Ravenſweerde, Walter* en *Richout van Ginkel, Geeraert van Steenbergen, Gullimer van der Warden, Zander Ian* en *Geeraert van Welp, Otho Arent* en *Gilfart van Gillichen* Heeren van Haeften, *Ian van Beeſt* zoon van *Ohmer* met zyne kinderen, *Goeſſen* en *Willem van Thuyl, Ian, Iacob, Willem*, en *Otho van Hetten, Zander Paſſier, Reyner de Ruyter, Beernt van Duven* ofte *Duymen, Henrick, Diderick, Ian* en *Steven Doens, Henrick Wttenweerde, Ian* en *Geeraert van Wijnſen, Henrick van Waerſelaer, Godeken Baſt van Hoemoet, Arent van Harwijnen, Ian van Ingen, Otho van Herwen, Rutger van Randwijk, Ian van Averſaet, Ian van Batenburgh, Ian Smit, Walter* en *Herman Averyen, met hunne hulpers en krijghs-lieden, wt-genoomen die hand-daedigh waeren aen den neder-ſlagh van Stoenwoen, die by den Biſſchop van Utrecht en naeſte maegen van Otho niet zoenbaer wierden gereekend.* 1377.

9. De gezeyde vergeevinge was ſoo bepaeld, *dat de verzoende, zoo veele 'er eenige Leenen van 't Vorſtendom bezaeten, die moeſten verheffen by den Grave en Vorſtin. Soo wie door af-weſigheyd, recht, ofte onrecht ſijne goederen was weerloos geworden, zoude ze vry weder moegen aenvaerden. Alle brieven en handſchriften, die de mede-ſtanders en onderzaeten van gemelte Vorſten ofte de luyden aen weder-zijden den anderen hadden verleent, wierden voor bondigh gehouden. Sy kenden mede boet- en ſchuld-vry alle inwoonders van de Op- en Neder-Betouwe, van Thielerweerd, van Teyſterband (zoo ver het Gelders was) ende een yeder in ofte buyten deſe geweſten verblyvende, die ſich tegen haer ofte het Hertoghdom had vergreepen, ende binnen een gezetten tijd om genade bad; behielden haer recht op de geene die in den ſlagh van Baſerwijl gevangen waren en gehecht. Yeder van de andere gevangens zoud ſijn eygen koſt en dranck*

koopen,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

loopen, ende zoo 'er niet veylen was, ſijne bekomſt krijgen van water en brood; yeder mede ſijn gevangen op zeeker geld zetten. Quam der zelver een te ſterven, ende de verwaerder bewees zulx buyten ſijn verzuym te zijn toe-gekoemen; zoodane verſchooninge wilden ſy aenneemen, ende den bloed-vrienden van den overleeden toe-ſchicken.' Dit alles beloofden Ian, Mechteld en de Biſſchop te after-volgen, neffens de bovenſtaende Ridders en edelen, die mede de hoogh-gedachte Vorſten trouw en hulp zwooren in 't byzonder tegen die van Arnhem en alle hun bond-vrienden, tot dat ſy met haer zouden zijn vergeleeken. Deſe zoen-brief was betekend en bezegeld by *Reynald van Bronkhorſt* Heer van Gennep, *Ian* Heer van Lijnden, *Arent van Harlaer* Heer van Amelroyen, *Geeraert* van den zelven toenaem Heer van Poderoyen, *Gooſſen van Roſſem*, *Arent van Leienberge*, *Ianen Arents van Herwijnen*, *Steefken van Brakel*, *Steven* en *Gooſſen van Lynden*, *Ian van Arkel*, *Ian van Langeraick*, *Otho van Zoelen*, *Ian van Badick*, *Arent van Hoekelem*, *Geeraert van Arnhem*, *Beernt van Dorenweerde*, *Herman van Keppel*, Ridders: *Ian van der Eze*, *Herbern van Iſendoorn*, *Hubert van Dorenweerde*, *Winand van Arnhem*, *Walter* en *Ar. van Keppel*, *Gooſſen Iacob Steefken* en *Alard van Badick*, *Gijsbert van Herwijnen*, *Claes* en *Ian van Haeften* anders van Rhijn, *Diderick* en *Henrick van Rhijn*, *Arent de Kock* van Delwijnen, *Geeraert van Leeken*, *Otho van Herlaer*, *Geeraert* en *Ian van Doornick*, *Gijsbert de Vaicht*, *Gijsbert van Deerink*, *Walter van Arnhem*, *Otho* en *Beernt van Lent*, *Ywiende Groet*, *Henrick Tegnagel* van Oy, *Maes Mulert*, en *Herman Utenbroek* knaepen. Deſe beleeden ſich bond-vrienden en eed-genooten van den Grave van Blois, en zwooren met op-geſteekene vingeren de aengetoogene verzoeninge te zullen houden en doen houden van volkoemen waerde. Op dit iaer ſtierf de kloekmoedige *Eduard* Prins van Wallis, die 's iaers daer aen gevolghd wierd van ſijn genanten vader Koningh
1377. *Eduard* den drieden, den Geeſſel van Vrankrijk, en oom van onſe Vorſten *Eduard* en *Reynald*, in 't 74e. iaer ſijns ouderdoms en 52e. ſijns Rijx. Het rappier dat dees ontzaghelijke held in den ſtrijd plaght te gebruyken, hanght in de Koninglijke kerk van *Weſtmunſter* by *Londen* boven ſijn graf, wegende 18. ponden ende in de lengte 7. voeten wt-brengende. Bezijden hem ligt de Koningin *Philippe*, ende ſtaen rondom haer verheeven graf deſe wapens en namen. Aen 't voeten-eynd de Koningen van *Navarre*, van *Bohemen*, van *Schotland*, van *Sicilien* ende van *Spanien*. Aen 't hoofden-eynd *Willem* Grave van Henegouw en Holland haer vader, *Ian* Koningh van Vrankrijk, *Eduard* de driede Koningh van Engeland haer man, Keyſer *Lodewijk*, en haer oudſte zoon *Eduard* Prins van Wallis. Aen de linker hand van 't graf *Ioanne* Koningin van Schotland, *Ian* van Eltham Grave van Cornwal, *Ioanne* Princeſſe van Wallis, *Leonel* Hertogh van Clarence, *Iſabelle* Gravin van Bedfort, *Ian* Hertogh van Lancaſter, *Ianne* Hertogin van Clarence, *Edmond* Grave van Cambridge, *Ianne* Hertogin van Lancaſter, *Thomas* Grave van Buckingam. Aen de rechter zijd de Keyſerin *Margriet* hare zuſter, *Reynald* Hertogh van Gelder haer broeder, *Eleonore* Vorſtin van Gelder, *Ian* Grave van Henegouw, *Marie* Vorſtin van Braband, *Lodewijk* Hertogh van Beyeren, de Gravin van *Pembroek*, *Karel* zoon des Koninx van Vrankrijk, de Hertogh van *Braband*. Na haer wierd *Richard* de tweede, een elf-iaerige zoon van Prins *Eduard*, by de Rijx-ſtanden tot de kroon op-gevoerd.

10. In den ingangh van 't iaer verbonden ſich te Bommel *Chaſtillon* en *Mechteld* met den meeſten adel des lands, en zonderling met de ſes Steeden *Hueſſen*, *Tiel*, *Wageningen*, *Harderwijk*, *Elburgh* en *Hattem*, maekende met den anderen voor ſes iaeren een nauwer verdragh, en deze heylſaeme keuren. Niemant van de eed-genooten ſtaet vry wt Steeden, Sloten of anderſins door hem of een ander yemant eenigh geweld aen te doen. Ridders, edele, knaepen, van wat ſtaet die zijn, zullen wt hunne erveniſſen, erven, leenen, en vordere goederen betaelen, zoo als gebruykelijk ter ſtede van 't goed ofte hun mael-ſtedee. Over dood-ſlaegen, wegelagery, vrouwen-roof, brand-ſtichtinge, ſpanninge, en diergelijken ondaed, te land ofte te water yemant beſegenende, zal den Droſt ofte Richter van de plaets des miſdaeds, de kennis en ſtraffe toe-koemen. Soo de ſchuldige in 't na-iaegen koemt dood te blijven, daer voor hebben de vervolgers niet in te ſtaen; zoo hy ontloopt, ofte op ſijn ofte eens anders binnenlands Slot zich berght, zullen het de t'zaementlijke eed-genooten (indien de gekoozene Scheyds-mannen niet anders en vonniſſen) zoo lang belegeren, tot dat de miſdoender in handen zy: (wtgenoomen een enkelen man-ſlagh, die na de wijze van yeder pleck ſtraf baer ſal weſen) was hy buyten de bond-paelen gevlucht, dat zoude ſtaen aen 't goed-dunken der eed-genooten. Alle ingenoomene Schantzen (behalven die den Vorſten in eygendom toekoemen) zullen geſlecht worden, en de gevangens gehandeld na de wt-ſpraek der Segs-luyden. Die binnen de grenſen des verbonds Heerlijkheeden ofte have bezitten, dan in deſen brief onbenoemd ofte buyten geſlooten zijn, zullen de vrucht daer van niet genieten, (wtgezonderd vrouwen en kinderen) en gemeender hand aengegreepen worden, indien zy een der bond-genooten, hun bouweryen, ofte andere reyzende luyden op Heeren wegen ofte ſtroomen aenranden. 't En is geen van de verbondene zyne mackers koemende te helpen geoorlofd, eenige vrede, ſtille-zaet ofte ander beſteck met den vyanden bedecktelijken ofte in 't openbaer te ſluyten, waer in gemelde Vorſten na voorgaende wetenſchap met haere Raeden, Leenmannen en onderdaenen mede niet en zijn beſlooten. Soo yemant, wie 't ook zy, na wrgang en ter oorſaeke deſes verdrags, tegens een der onder-geſchreevene zich vyandlijken aenſtelt, die zal door de bond-genooten in 't gemeen ofte elk in 't byſonder geweerd worden, tot dat de zaek zy by-geleyd. Waer 't dat yemant, duerende dit verbond, yets bedreef, waer over aen de gezwoorene goede mannen klaghten vielen, ende de gedaeghde zulx op vermaen niet en beterde, zullen de verbondene den aenlegger handſterkinge doen, tot dat hem ſijn ſchaede zy geboet, ofte daer over geleyſt. Een der vennooten binnen den tijd van 't verdragh oorlogh voerende met een wtheemſſe, magh geen vyandſchap aenvangen, voor hy een heele nacht en dagh buyten de bond-paelen zy geweeſd, en na gedaen ſchaede niet wederom binnen de vreedige paelen koemen, dan na drie volle daegen.

11. De gekoozene mannen van de Neder-Betouw, Teiſterband, en Thieler-weerd zijn gehouden alle ſes weeken naer Thiel zich te vervoegen, gelijk die van de Over-Betouw en

" Velouw naer Wageningen ofte Arnhem (in geval
" de Vorſten die Stad machtigh worden) om te
" verneemen en te doen wegh neemen, zoo 'er yet
" op de Heeren wegen, vaerten, ofte ſtroomen de
" gemeene ruſt mochte verhinderen. Die by de
" goede mannen zyne zaek verlieſt, draegt zyne
" en ſijns tegen-dingers koſten; zoo hy 't weygert,
" zullen hem alle de bond-genooten tegen-vallen.
" De een vennoot magh d'ander vyandlijker wijſe
" niet beſpringen; ende zoo 't gebeurde, zal de
" verkorte ſijn wraek niet in de wapenen maer by
" de goede mannen ſocken. Soo 'er tuſſchen ee-
" nige van de ſcheyds-luyden kraekeel rijſt, ſal men
" in hun plaets vreemde aen dat ding-tal niet vaſt
" zijnde daer toe verwilligen, om met de overige
" het oordeel te ſcheppē. Die hun handen onder dit
" verbond niet hebben ſtaen, en gelijke wel daer in
" begeeren begreepen te zijn, moegen na behoor-
" lijken eed aengenoomen worden. De eed-ge-
" nooten zijn verplicht niet te pleegen dan dat
" recht is, ſonder aenſien van eygen baet, vrienden,
" maegen, ofte hoe het anders magh genoemd zijn.
" Indien 't de goede mannen over de wt-ſpraek
" niet eens konden worden, ſal men een opper-
" ſcheyds-man neemen ofte de meeſte ſtemmen
" volgen. Wil yemant binnen den tijd en grenſen
" des verbonds een Slot bouwen, daer te voren
" geen en ſtond, die magh het doen op ſijn eygen
" ban en boeten, ende ſullen de andere de goede
" hand daer aen houden. De pael-ſteden deſes
" verbonds ſtrecken ſich wt van Kroegelin de Wael
" af-gaende door de *Voorn* en de Maes, ende ſoo
" nederwaerts tot aen *Loveſteyn*, en aen den ſtroom
" de Merwe; ende van daer tot Floerkens Sluys;
" altijt acht ſlaende op der gemelder Vorſten recht,
" haer voortaen te water en te land toekomende
" tot aen Gilleken; van daer tot aen Renoy; ende
" van Renoy tot de gerechten van Buren en Bo-
" ſinchem. Van hier den Rhijn weder op-gaende
" voor by Ravenſway tot aen Kroegelin: eyntlij-
" ken de geheele Velouw-rack, ſoo verre die met
" haer land, zee, en ſtroomen onder Gelderland
" behoord. Voorts zal de Ampt-man van de Over-
" Betouw, tot dienſt van 't gemeen, met ſijn Ampt
" wt-leveren 20. wt-geruſte ruyters; de Neder-
" Betouw met de Stad Thiel 27; Bommeler-
" weerd met Bommel 80; de Heer van Lienden
" met zyne Velouwiſſe Amptmanny 8, en *Ian Oſe*
" met ſijn deel van de Velouw 20. De Ampt-mans
" ſullen de onkoſten vinden op de Kerſpelen, na
" 't zeggen van twee be-eede Setteren van yeder
" Ampt. De Vry-heer van Buren en Boſinchem
" ſal thien Ruyters, om de wegen als 't nood doet
" veyligh te houden, op ſijn beurs wapenen; Heer
" *Ian van Lienden*, en *Frederick van den Berge* Heer
" van Bylant, vijf; *Geeraert van Harlair* Heer van
" Puderoyen en *Walraven van Baer* elk drie Ruy-
" teren, gelijk mede *Ian Wthemert* en *Ian van Kya-
" nendonk* wt ſijn dorp Hedel; *Geeraert* en *Wy-
" nand van Arnhem* met hun neve *Wynand*, vier;
" *Evert Wtenweerde* van Middagh twee, en de Stad
" *Hueſſen* vijf Ruyteren. Om alle voor-vallende
" ding-taelen en zwaerigheeden in voegen als voor-
" ſchreeven ſtaet te beſlechten, keuren de Vorſten
" tot haere Raeden en gezwoorene Seghs-luyden
" *Reynald van Bredenrode* Heer van Gennep, *Alard*
" Vry-heer van Bueren en Boſinchem, den Heer
" van *Lijnden*, Heer *Geeraert van Weerdeburg*, *Wal-
" raven van Wyhe*, *Arent van Lawijk*, *Herbern van
" Iſendoorn*, *Otho van Aſperen*, *Ian van Haeſt*, en
" *Gooſſen van Wanderick*.

12. Een oud Frans Schild van goed ſtof en "
gewicht ſal gelden twee ponden en hooger niet; "
ende andere goude ofte zilvere munt daer na "
worden gericht. Echter ſal men alle verſchee- "
nene renten en thienden moegen betaelen met "
zulk geld als tot noch toe gegaen heeft. Hier na "
volgen verſcheyde wetten op de huyren, af-loſ- "
ſingen, tollen, renten, in- ende wt-ſchulden zoo "
van de huys-luyden, edelen, als andere. Is mede "
toe-gelaeten alle ſoo tilbaere als ontilbaere pan- "
den, die na dood van *Eduard* ſoo goed als verloo- "
ren waeren, tuſſchen dit en Ians dagh met de tot "
noch toe gangbaere munt af te leggen. Alle ver- "
molmde ofte veriaerde ſchuld-brieven zullen de "
ſchuldenaers vernieuwen. Koemt Me-vrouw "
van Gelder en van Blois binnen de ſes iaeren van "
dit verdragh te over-lijden, ſoo ſullen de ge- "
zwoorene Raeds-heeren in de 14. nachten naer "
Thiel reyzende twee mannen wt haer midden "
ofte andere aen den Vorſt in der tijd af-veerdigen, "
en vraegen of hy dit verbond wil voor goed ken- "
nen; zegt hy ja, ſoo ſal het den vollen tijd wt "
dueren; zoo niet, ſullen de eed-genooten het "
noch trachten in fleur te houden ten minſten acht "
weeken na dood van de Hertogin. Is mede be- "
voorwaerd, dat tot onderhoud van de land-vrede "
vier iaeren vervolgens (de goede mannen moegen "
noch een iaer daer by neemen) den Vorſten eene "
beede ſal in-gewilligh worden, ende van 100. "
ofte meer ponden acht ponden betaeld, ende "
min welker goed min waerd is. Ten opſicht van "
deſe handelingh zijn noch de Heer van Gennep "
noch Heer *Ian* van Langeraik verplicht yet te "
onderſtaen tegen den Grave van Holland. Een "
der eed-genooten in ſchut ſittende van een wt- "
heyms Heer, die loopende den tijd van 't beſteck "
met geweld in der bond-vrienden land mocht "
in-breeken, zal zoo veel aengaet het verbond, "
aen dien Heer niet langer gehouden zijn dan ten "
eynde toe van 't verbond. Onder ſtonden de "
zegels en naemen der Vorſt en Vorſtinne, de
ſeven Steeden boven genoemd, en deſe Ridderen
en knaepen (behalven die in de vorige brieven
ſtaen wt-gedruckt, ende hier, kortheyds halven,
worden over-geſlaegen:) *Willem van Reeſt*,
Geeraert van Kuylenburg, *Hendrick van Manderick*,
Otho Ian en *Arent van Bueren*, *Steven* en *Guido
van der Weyden*, *Rutger van Laeknonde*, *Ian van
Roſſem* wt Byland, *Berthold van Rees*, *Dirk van
Woeſick*, *Ian van Gent*, *Zander Vaek*, *Bert. Tegnagel
Haſert* met ſijn broeder *Claes*, *Wollink van der
Wade*, *Henrick Schoenſwaen*, *Steven van Brelaer*,
Willem van Lyenen, *Engelbert* en *Gijsbert van
Hermen*, *Ian de Koſter*, *Henrick Duys*, *Willem
Willink van Hoeſterhold*, *Geeraert Sander Helmich
Willem* en *Ian van Wely*, *Ian Duys van Hecel*, *Iacob
van Weſe* broeder van *Sander Tegnagel*, *Geeraert
van Dodenweerde*, *Willem van Ruytenwelde*, *Arent
de Haſe*, *Hacke Saſſe* en *Claes van Echteld*, *Herman
Frederix*, *Iorden van Tyel* van Harderwijk, *Tegna-
gelen Linken van Middelwijk*, *Arent van Tye*, *Wal-
ter* en *Herman van Over-Rhijn*, *Ian van der Moelen*,
Godeken baſtaerd *van Arkel*, *Herman Othens*, *Gijsb.
Ludolf*, *Steven Duys van Volten*, *Roemer van der
Bollick*, *Elias van Beyngen*, *Gerifaes van Grotveld*,
Gerifaes en *Gooſſen van Trieſt*, *Rutger Vonk*, *Ian
Spaen van Bernem*, *Geeraert van den Sande*, *Walter*
en *Herman Spiegel*, *Otho* en *Geeraert de Ioede*, *Gijsb.*
en *Geeraert de Vooghd*, *Elias Diderick* en *Henrick
van Rhijn*, *Ian van Beeſt* van Renoyen, *Wemmer
van Kuyk*, *Ian* en *Henrick van Eſt*, *Ian van Gyeſſen*,
Diderick

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Diderick van Warken, *Ian van den Sloit*, *Diderick Uyter Hoeſterwijk*, *Gooſſen* en *Iacob van Driel*, *Geeraert van Bruechem*, *Gooſſen* en *Hillin van Aelſt*, *Otho van Malſen*, *Gijsbert van Iutfaes*, *Pauwel van Heecel*, *Arent Ianſſen*, *Geeraert* en *Gooſſen Egens*, *Gijsbert* en *Herman Gijsberts*, *Hacke Alarts*, *Alard* en *Lambert van Rijswijk*, *Gijsbert van Waldenoye*, *Rutger van Yuen*, *Gijsbert Schade*, *Suirmond Alarts*, *Ian van Brienen* Swartink, *Steven van Deelen* met ſijn zoon, *Ian van Scharpezeel*, *Ian Borzo*, *Henrick van Allar*, *Gooſſen van der Hellen* met ſijn broeder, *Pelgrom* en *Herbern van Putten*, *Henrick van Hoeſtenwoude*, *Ian Bentink*, *Evert van Meermuyden*, *Ian van der Horſt*, *Evert van Wilpe*, *Herman van Mekeren*, *Henrick van Suderaeſs*, *Volkert Kijnder* vā Horſt, *Evert van Oy*, *Albert Vintink*, *Ian van den Hamme*, *Evert van Werde*, *&c*

13. In de Mey-maend deed *Reynald van Bredenrode* met een tamelijke maght een inval in de Velouw, mede voerende, behalven een rijken buyt, Ridder *Henrick van Hoemoet* en andere edele. Hy zelf, wanneer op 't naeſte iaer ſijn vader *Diderick* de wereld verliet, verliet t'effens de werelſſe zorgen, ende ſloot ſich in een Carthuſer-Klooſter, om het over-ſchot ſijns leevens aldaer ruſtelijken te verſlijten. De Grave van Blois, ſiende de hoofd-ſteeden van Gelderland in *Willems* bedwangh, ende dat hy met al ſijn arrebeyd en geld niet en won dan hoofd-ſweer en armoede, gaf de moed verlooren ende het bewind van den oorlogh over aen zyne vrouw *Mechteld*, en *Arents van Hoern* Biſſchop van Utrecht, ging verhuyſen naer *Schoonhoven*, daer hem niemant in ſijn recht en beſpeerde, ende een Carmeliten Klooſter bouwen, waer in hy, in geen ongemack ofte krijgh opgequeekt zijnde, ſijn dood allenxkens te gemoet zagh. Alſoo de ionge *Willem* van Gulich nu in zyne 14. iaeren was gegaen, leverde *Albert van Beyeren* Grave van Holland hem zyne dochter *Catharijn*, de na-gelaeten weduwe ofte liever bruyd van Hertogh *Eduard*, na dat de Paus den band van maeghſchap had gebrooken. „ Hy gaf haer mede de 33000. montons al over „ langh aen *Eduard* geteld, met quijt-ſchelding van „ die 6000. iaerlijxe montons welke *Eduard* haer „ had gelooft, en ſchenkinge van alle renten der „ voorzeyder mórgen-gaeven tot de dood van „ *Eduard*, beloopende tot 36000. montons: be„ loofde ze mede noyt te ont-erven dan haer te „ goede te laeten alle rechten van verſterf, die haer „ zouden moegen aenkoemen wt zyne ofte ſijns „ vrouws Heerlijkheeden, ofte van wegen haere „ broeders, zuſters ofte voor-ouders, alles by ver„ los van 100000. montons &c. De zegelaers en waer-borgen waren *Ian* Grave van *Blois*, *Otho* Heer van *Arkel*, *Sweer* Heer van *Abkoude*, *Putten* en *Stryen*, *Diderick* en *Reynald van Bredenrode*, *Arent* Heer van *Egmond* en *Yſſelſteyn*, *&c.* neffens de Steeden van Holland en Zeeland. De huwlijxvoorwaerden van *Willem* van Gulich zijn te lang hier te verhaelen. Ten zelven tijde liet Keyſer *Karel* binnen Gulich † nieuwe brieven af-gaen, waer by *Willem* van Gulich zoon van *Marie* in 't gantſche rijk van Gelder en Graefſchap Zutphen op nieuws wierd beleend; onverkort effenwel aen *Marie* Vorſtin van Gulich en Gelder haer toe-beſcheyden lijf-tocht. Terſtont hier na liet *Willem* die van *Erkelens* weeten, hoe hy als Hertog van Gelder hen toe-lies, om zyne moeder *Maria* voor haer leven als hun rechte vrouw onderdaenigh te weſen; mids dat ſy, ſoo wel als d'andere Gelderſſe Steeden, by haere rechten en oude herkoemen zouden verblijven. Op dit iaer is *Willem* Hertogh van Beyeren, Palts-grave aenden Rhijn, Grave van Henegouw, Holland, Zeeland, ende Heer der Vrieſen, na dat hy menige iaeren om zyne wtſinnigheyd aen banden had geleegen, leſtelijken geruſt, ende te Valenchien onder-geleyd. Na ſijn dood quam ſijn broeder *Albert*, Ruwaerd te vooren, alle zyne Graef-ſchappen aen te erven. In ſtede van *Arents van Hoern* (die vermits het af-ſterven van Biſſchop *Arkel* na Luyk was beroepen) wierd ook *Floris van Wevelickhoven* van Munſter wt Pauſſelijke bevel naer Utrecht ontbooden. Dan daer koemende vond dat *Hoern* alle Sloten en Veſtingen met ſijn volk noch bezet hield, ende des Suchts in-komſten gezind was ten minſten voor een iaer noch op te beuren. *Floris* by kants een iaer om den tuyn geleyd zijnde, heeft *Otho van Arkel*, een Leen-man van onze Vorſtendom, wt nood by de mouw genoomen, die hem, niet zonder wapen-gedruys, in den ſtoel heeft gezet. Na dat Keyſer *Karel* van Gulich op Braband en voorts naer *Parijs* was vertrocken, ende ſijn oom Koning *Karel* te vergeefs aengeweeſd om een vrede met de kroon Engeland te maeken, is hy van daer wederom naer Duytsland gekeerd, ende t'enden't iaer geſtorven, krygende tot een navolger ſijn zoon *Venceſlaus*, een man van een byſtere gedaente, ende noch meer byſter en ongeſchickt van leeven, ende die maer het wterlijk maexel had vā een menſch. De Hertogh van Gelder loofde in een brief de Stad Zutphen met geene Block-huyſen ofte ongemack van oorlogh te zullen bezwaeren. 1378.

14. Door *Willems* inhuldinge waeren evenwel de onluſten in Gelderland niet geſtild. Te Thiel waren de burgers ſoo tegen den anderen gebeeten, dat ſy op Paes-dagh aen een raekten, ende een grooten moord aenſtelden, welke den inwoonderen zoo heughde, dat 'er lange iaeren daer na noch kallinge viel van den *quaeden Paesdagh*. In deſen op-loop bleeven, beneffens de gemeene luyden, de edele Heeren *Govert van Arkel* en *Brijnen van Honſwijk*, *Herman van Eyl*, *Lucas van Empel*, *Diderick Mulſtenter* en *Rutger van den Boetzelaer*, beroemde krijghs-luyden in dienſt van den Grave van *Blois*, lieten niet na, onder 't geleyd van Grave *Adolf* van Kleve, van der Mark, en andere Heeren, die van Niemegen ſteeds met wt-loopen en knevelen te verbluffen, om dat ſy Grave *Willem* en zyne mede-maekers de hand boven hielden. Hier over ſpanden ſy alle krachten in, om de Nymeegſſe met het weghdrijven van hun vee, ofte met blaeken en rooven alle leed aen te doen; onder-ſcheppende op een zecker tijd ende op de Sloten van den *Hoenwebergh* en *Eyl* verſeekerende een deel der ſelver, die te *Stads-dael* buyten de poorten een wijl tijds ter ſchuyl hadden geleegen, ende ſich met groot geld vry moeſten koopen. Niet te min is de vernaemdſte roer-vink *Herman van Eyl* naderhand met Hertogh *Willem* verzoend, als ook zyne medeſtanders; na dat deſe wrevelige vyandſchappen nu over de ſeven iaeren de herten der landzaeten tegen een hadden gekant. De Hertogh van Gulich ontſloegh ſich op 't volgende iaer van ſijns zoons vooghdy, die met zyne toegeſeyde *Catharina* onlanx daer na zyne trouw heeft volbracht. 1379.

† *Vide alterâs Venceſlai ſucceſſoris apud auctor. pag.* 321.

Willem, om ſijn zoon van iongs op te ſcherpen, en tot ongemack te wennen, voerde hem mede in den oorlogh. In den eerſten tocht trock hy met een goede maght na de Maes, om te belegeren de Stad en 't Huys te *Gennep*, waer van Heer was *Reyner van Brederode*, een voor-ſtander tot nu toe en opper-vriend van *Blois*. Als dit wat langh aenliep, maekte Heer *Walter van Voorſt* gereedſchap om een verſoek te doen op de beleggers, hebbende wt Weſtfaelen, wt de landen van Kleve, van der Mark ende elders een tamelyke menigte by een gegadert, ende ſich in en omtrent het dorp *Hompel* neder-geſlaegen. De Hertogen dit wijs wordende, braken op in de ſtilte des nachts, naderden met hun gantſche heyr-kracht het dorp, ſchakeerden hun volk in geleederen, ende gaven bevel om met baſuynen klank op den vyand aen te zetten. De bohey en vechtens hevigheyd was groot, ende wierd de vyand by heele rotten op-geſlaegen, en als een kudde ſchaepen verſtroyd. De Heer van *Voorſt* viel zelf in handen.

15. *Willem* maekte na deſe over-winninge ſijn zoon weerbaer en tot een krijghs-man, deed hem een draegh-band om, ſprack de gewoonlyke woorden, ende ſloegh, als opperſte Veld-heer, terwijl hy op de knyen zat, met ſijn zwaerd hem ſachtiens in de neck. Dit gedaen, koos hy zijn zoon, na 't vereeren van een rappier, waepen-riem en goude ſpooren, tot een Ridder. De ionge Vorſt hier door verhooghmoedighd, vermeeſterde, met hulp en in-geeven ſijns vaders, de Stad Thiel, ende met een het aengeleegen Tol-huys, nam zyne voorige vyanden den eed af, ende wierd al-om voor Hertogh van Gelder en Grave van Zutphen in-gewilligh d. Om de herten zyner onderzaeten te bekooren, beraemde hy een vaſte vreede, vertoonde zich aen alle plaetſen, ende betoonde een yegelijk, hy was dan Hekerens ofte Bronkhorſts geweeſd, gelijke eer en een vroolijk gelaet. 'tWelk d'een lands-man met den ander, ende haer alle met den Vorſt wonderlyken heeft vereenight. Maer zyne moeye Hertogin *Mechteld* en de Grave van *Blois* (gelijk het geluck en de vrienden gemeynlyken t'zaemen koemen en ſcheyden) lieten nu den moed zinken, en vergenoeghden zich met 't geen zy hadden; alzoo hun voorige mede-hulpers, nu haer geld en raed ten eynden zijnde, de ſchouderen optrocken an allenxkens af-droopen. Hoewel haer *Willem* noch eenige iaerlijxe lijf-renten liet volgen, behalven de in-komſten van *Hueſſen*, welke
1380. Grave *Ian* van Kleve haer tot een bruyd-ſchat had toe-geleyt; alwaer ſy ook op het naeſte iaer (andere neemen dit twee iaeren laeter) is geruſt. Haere dood gelijk ſy in Gelderland de oorloghs-toortzen wtdempte, ſoo ontſtack ze die wederom elders. Want *Frederick* Biſſchop van Kolen en *Adolf* Grave van Kleve het war-garen ſochten, vermits de Biſſchop aen het Slot en gebied van *Lin* (waer in vrouw *Mechteld* van haer vorigen huys-heer *Ian* van Kleve was gelijf-tuchtighd) zyn handen ſloegh; voor-wendende daer in wt zaeke van verſtreckte penningen geveſtighd te zijn van Ridder *Bernhard Strunkede*, die eerſte Pand-hefter was van *Mechteld*. De Grave liet hem dunken, dat hy, als erfgenaem van *Mechteld*, met de verzettinge van een vreemd ende dien hy noch loftigh noch plichtigh was, niet te doen en hadde, ende dat men ook een bloote lijf-toght niet en vermoght te bezwaeren ofte te verminderen. Echter had d'een d'ander den oorlogh noch niet aengeſeyd. Als middeler wijl de Grave by nacht met weynigh gevolghs in een aek over Rhijn voer naer 't Elter-Klooſter, ofte (ſoo andere melden) naer de Stad Rees die doen onder Kolen ſtond, om met ſeeker Begyneken in oneerlyke welluſten te leeven, is hy van etlyke, die daer omtrent quanſuys zich met viſſchen befigh hielden, onder-ſchept. Was 't niet een degelyke vangſt, in plaets van de viſſchen, een Grave het net over 't hoofd te haelen? Dan alſoo het gantſche Kleefſſe land hier over in wapenen en toerraekende, Rees gingh beleggen, wierd eyndlyken na veele woorden en weder-woorden zoo een beſteck gemaekt, *dat de Veſtinge en 't landeken van Lin zedert onder Kolen zoude t'huys behooren, ende de Grave daer tegens te pande neemen de Stad Rees met het Slot van Aſpel.*

16. Op het ſterf-iaer van *Mechteld* is geboren *Thomas de Kempis*, een man zonderlingh van geen af-komſte, dan die om zyne ſtichtelyke ſchriften, en eenzaeme wijſe van leven op den Agnietenbergh by Zwol, onder de Groote mede zijn plaets verdient. Daer na bequam Hertogh *Willem* den Burght der Stad *Gelder* van zijn verwaerder *Otho* Heer van Buren en Aerſſen; na dat hy hem *Otho* had vry-gekent van alle handelingen waer door hy aen *Willem* was verbonden, ende voor 't verdedigen en huyſſelijk hoeden van de plaets toegeteilt 5000. oude ſchilden; daer neffens hem en ſijn broeder *Ian van Bueren* vry geleyd verleend door Gelderland, ſoo wijd het ſtond onder des
1381. Hertoghs gezagh. 't Volgende iaer beleed *Willem* aen ſijn ſchoon-vader *Albert van Beyeren* ten afteren te zyn 13000. oude Franſſe ſchilden.
1382. *Arent van Hoern* Biſſchop van Utrecht bekende mede in een brief, beteykend van * Hertogin *Mechteld*, voldaen te weſen van den Grave van *Blois*, van wegen ſijns vrouws houwlijx-goed aen hem verzet. Keyſer *Venceſlaus* beveſtighde op deſen tijd op nieuws zyn zuſterling Hertogh
1385. *Willem* in de landſchappen van Gelder en Zutphen, met dit beding, *dat, wanneer de Keyzer ſchier ofte morgen naer beneeden en omtrent de Gelderſſe grenzen zoude koemen*, Willem *in eygen lijve zyne heerſchappyen, goederen en luyden, na oude wijze, met vaendels en andere pracht-teykens van hem te leen zoude verheffen.* *Willem* gaf mede aen ſijn verwant *Willem van Steenbergen* (dien hy om de trouwigheyd aen wylen *Eduard* beweeſen in 't hert ſcheen te draegen) te leen ofte te ſchenk den Burgt *Nyenbeek*, geleegen buyten-dijx aen de Yſſel op den *Winter-dijk* met zyn *Voor-burght* en 't Kerſpel *Op-Voorſt*, &c. *Willem* zyn land nuin vrede en by een hebbende, ende in 't heetſte van zyne iaeren eerſuchtigh, kreegh een loflyken inval, ende om 't vaderland van al 't kriigs-volk te ontlaſten, gingh in een vrywilligen dienſt naer † *Lyſtland* en * *Pruyſſen* de Duytſſe Ridders vergezelſchappen, om die ongeloovige en verwilde volken tot het Chriſten-geloove te bekeeren, ofte eer ('twelk in die blinde tyden voor een overheyligh werk wierd gehouden) met louter e kracht daer toe te dwingen. Dit *Duytſſe Broederſchap* had zyn oorſprongh genoomen op den iaere 1190. onder *Henrick* den ſeſten voor *Ptolemais*, wanneer etlyke burgers van *Bremen* en *Lubeck* een Gaſthuys bouwden voor dit gezelſchap. De eerſte Bevel-hebber van 't *Duytſſe Huys* was *Henrick Waelpot*; tot dat ſy in hoofden en rijkdom aenneemende, onder *Frederick* den tweeden *Pruyſſen*, en

† Livonia * Boruſſia.

1384. 1385.

† Eminentiorius Tegen.

en weynigh te voren *Lijfland*, dit Heydenſch gebroedſel af-naemen, ende het Rijk onderdaenigh maekten.

17. Ondertuſſchen ſtierf op dit of 't volgende
1384. iaer *Venceſlaes* Hertogh van Braband, oom van Keyſer *Venceſlaus*. Terwijl zyne kinder-looze weduwe *Ianne* aen 't roer zat, waeren eenigeeer-vergeetene ondeughden, verſtout door de dood van hun Hertogh en *Willems* wt-landigheyd, in Gelderland in-gevallen. Over Maes koemende aen 't dorp *Vermeeren* in het Kerſpel van Wichen onder het Rijk van Nymegen, ſtaeken een huys in den brand, ſleepten den waerd over de Maes, en knoopten hem aldaer aen een boom. Als dit ſonder vertoef aen *Willem* in *Pruyſſen* wierd overgedraegen, zeyde hy in een op-loop van zinnen; dat die henkers niet alleen dat boeren-huys, maer daer door zelf de hayren van ſijn hooſd hadden verbrant, ende dat hy deſen moord, het moght dan koſten wat het wilde, dacht te wreeken, indien de Hertogin ofte Staeten van Braband de boos-wichten ongeſtraft lieten; ten welken eyndehy wt Duytsland naer huys keerde, om dicht by de hand te zijn, en zyne onderzaeten te beſchermen, na dat hy noch binnen *Hamburgh* we-
† *Exeuntis mirinus* ſende verſcheyde † brieven aen de Steeden, *Iuga.* ende onder andere aen die van den Gerichte van Wageningen had voor wt geſchickt, en bevel gedaen, dat zy hen zelve en alle hun mede-burgers op paerden, harnas, aemborſten, ſpietzen en ander geweer zetten en ruſtigh maeken zouden, ende daer van heer-ſchouwinge doen, om hem te dienen en te volgen te voet en te paerd, ende zyne landen en peel te helpen beſchutten, zonder
1385. yemant daer in te verſchoonen. Omtrent dien tijd gebeurde het, dat in *Zandijk* de voor-ſtad van Thiel meer dan 18. huyſen door een ſchielyken brand verongeluckten. Middeler-wijl was de Brabandſſe Hertogin een ruymen tijd bedlegerigh geweeſd wt hartzeer van haer verlooren man. Over-leggende daer behalven, dat na haren af-gangh de erfenis van Braband zoude moeten koemen op de kinderen van Hertogh *Philips* van Burgundien, bekuypte zoo veel, dat 'er een dubbel houwlijk wierd geſlooten, ende *Margriet* dochter van *Albert* van Beyeren aen *Ian* zoon van *Philips* verloofd, ende *Alberts* zoon *Willem* weder aen *Margriet* dochter van *Philips*. Welke bruyloften voort daer na te *Camerick* zijn gehouden, ende vereerd met de tegenwoordigheyd van *Karel* den ſeſten Koning van Vrankrijk, die voor weynige iaeren zijn vader *Karel* den vijfden in dat Rijk was gevolgd, als mede van de Hertogen van Burgundien, Borbon en Beyeren, *Albert* Grave van Holland en *Iohanne* Vorſtin van Braband. *Iohanne* was nauwlijx aen de beter hand, ofte onſe Vorſt liet ze ontſeggen, en haere landeryen op ſtaende voet om het voorige bedrijf te vuyr en te zwaerd verdelgen.

18. De Brabandſſe Schrijvers melden, dat de eerſte vonk ontſtond wt het oude kraekeel over de Stad *Grave* in 't land van Kuyk, ende de Sterkten *Gangelt*, *Millem* en *Vuche*. 't Is dus met deſe zack geleegen. In den * iaere 1323. had *Otho van Hervel* by gebreck van geld aen *Ian* den drieden Hertogh van Braband verkoft de hoogegerechtigheyd der Stad *Grave*, houdende niet te min het leen, met de iaerlijxe in-komſten aen zich zelf. *Otho* ſonder kinderen ſtervende, maekte de erfenis van de *Grave* aen ſijn neve *Ian* van Kuyk, die aen *Venceſlaes*, gelijk *Otho* aen Hertogh *Ian*, den leen-eed deed. Deſen af-lyvigh wordende, ontfing ſijn zoon *Ian* insgelijx de Stad van *Venceſlaes*; dan vermits hy onlanx daer na zonder lijfs-erven ſtierf, wierd *Ian* zoon van *Henrick* van Kuyk, die zich voor den oudſten op ſtraet wt gaf, door ſijn oom *Ian-VVemmer* van Kuyk wt-geſlooten, die na dood van *Venceſlaes* van zyne weduwe *Iohanna* vernieuwinge van 't leen verkreegh. Maer al-eer hy ſijn manſchap konde doen, is hy door Hertogh *VVillem* gevangen, ende binnen Nymegen in de gyzel-kaemer over-leeden. De Gelderſſe booden doen de hand aen *Ian* zoon van *VVemmer*, koppelden hem aen *VVillems* onechte dochter, ende om de Stad met geweld aen Gelderland te trecken, verhief *Ian* (voor-by gaende de Hertogin van Braband) het leen van *VVillem*, nam Gelderſſe beſettinge in, en verliet eyndelyken het bezit van de *Grave*, ende ontfingh daer voor andere op-komſten binnen Gelderland. De drie aengetoogene Veſtingen had de Heer van *Hensbergen* als eygenaer voor 24000. oude Schilden aen Hertogh *Eduard* van Gelder verzet, die eerlangh van geld onvoorſien zijnde, voor 35000. Schilden zyn recht overdroeg op Grave *Ian* van Meurs. Dees met zyne nabueren krijgh voerende en hier over gereede penningen behoevende, verkoft, met toeſtemmen van zyn oudſten zoon, die drie Sloten, als mede, zoo men zegt, het Ampt Kriekenbeek aen *Venceſlaes* Hertogh van Braband. Ende vermits de eerſte opdraght aen *Eduard* was geſchied, liet ſich *VVillem* voorſtaen, dat hy de iongſte vervreemdinge moght naeſten oft weder-roepen, ende liet derhalven binnen kort in een bitteren dreyghbrief de Hertogin van Braband den krijgh verkondigen.

19. *Iohanne* zagh noch arrebeyd, noch koſten, noch haere gezondheyd aen, om haere quaedwillige nabueren in vrede te brengen, dempende den Vlaemſſen oorlogh, die de Gentenaers met Grave *Lodewijk* by de ſeven iaeren tegens een had verbittert. De Hertogin dan over-al eerſt de baen klaer maekende, en ſich verlaetende op *Philips den Stouten* en andere Franſſe Heeren, zond Heer *Ian van VVithem* met een ſterke maght binnen *'s Hertogen-bos*; aengeſien ſy voor die Veſtinge meeſt vreeſde, om de na-by geleegentheyd van de *Grave*, waer binnen Hertogh *VVillem* zyn ſchoon-zoon had geleyt met veele benden van wt-ſchot. Soo dat eenſdeels door de Brabandſſe anderdeels door de Gelderſſe wt-loopers de landman † tuſſchen beyde vaſt in de ly raekte. Onder deſe oorloghs-buyen was de 1386.
yver-ſucht tot den Gods-dienſt in de luyden noch niet al verkoelt. Alſoo doen ter tijd het beruchte Klooſter van *VVindesheym* voor de ‡ Auguſtiner-Monicken op den Over-Yſſelſſen bodem by Kampen en Zwol wt den grond is opgetimmerd, ende met iaerlijxe middelen treffelyken verſorgd. Voor de grond-veſtinge was men vies en zorghvuldigh, om de wel-geleegenſte plaets wt te kippen. Waer over *Ian Brinkring* aen Vorſt *VVillem* wierd af-gezonden, die gaerne toe-ſtond dat men het op den genoeglixten oord omtrent *Hattem* aen deze Yſſel-kant op de Velouwe waer ergens plaets zoude geeven. Maer *Floris van VVevelick-*

* *Siet hier vanboven op ſijn plaets.*

† *Æmylius fecit, plectitur Rutilius.*

‡ *Monachi regulares Ordinis S. Auguſtini.*

hoven, behertigende de eer van zijn Biſdom, braght ſoo veel te wege, dat het over de Yſſel in 't begrijp van 't Over-Stift geſticht wierde, ende beloofde het met over-tollige vryheden en voorrechten te beſchenken. De Brabanders onſtuymigh over het beneemen van de *Grave*, hebben alle krijghs-voor-raed mede-gevoert, ende de Stad in den Herfſt-maend aengevangen te beleggen. Yedere Stad had tot vorderingh van deſen tocht de treffelijxte mannen wt-gelevert. De Loevenaers wierden aengevoerd door *Ian van Kalſtre*, *Henrick Pyl-ijſer*, *Govert van Limingen*, *Lodewijk Pinnoogh*, *Steven Smacht*; over de Brüyſſelſſe hadden 't bevel de Ridderen *Evert Serclaes*, *Claes van Swaben*, en *Diderick van Heerveld*. Onder deſe Over-hoofden en aenmenners wierd de Stad dickwils ongenadelyken aengetaſt, dan noch mannelyker tegen-gehouden. In een zeeker ſtorm was *Heerveld*, een kloek krijghs-man, hebbende de voorſte wacht te rugh gedreeven, met de zyne boven op de muuren geklauterd, ende zoude op dat pas de Stad hebben over-heert, ſoo maer de andere zyne voet-ſtappen en onvertzaeghdheyd hadden na-gevolghd. Want ſoo ras 'er op ſtaende voet vers volk wederom in de werken quam, wierd *Heerveld* plotzelyken in de graft geſtooten, ſoo dat hy ter nauwer nood ſijn leven konde bergen. Weſhalven de Brabanders van wyder geweld af-lieten, ende naderhand ſtil bleeven leggen, op hoop van de Stad wt te hongeren, ende met de lange roede te plaegen.

20. Hertogh *Willem* daer voor bangh zijnde, verſocht ſijn ſchoon-vader den Grave van Holland door brieven, dat hy zich als maekelaer wilde laeten gebruyken tuſſchen hem en de Hertogin. *Albert* deſen laſt over hem neemende, ſprack hier over met *Iohanna* in den *Bos*, ende van daer tot ſijns dochters man keerende middelde alſoo de zaeken, *dat de* Grave *weder aen Braband koemen, de gevangens werden verwiſſeld, alle vyandſchap, brandſtichtinge en ſtrooperyen ophouden, ende een yeder ſijn geleeden ſchaede aen 't been zoude binden.* Dan de vrede was qualyken gekoppeld, ofte *Willem* verklockte wederom de *Grave*, ofte om dat geen van beyde haer plicht voldeeden in 't weder-geeven der gevangens, ofte om dat de Engelander breek-ſpel was, die wt de Burgondiſſe en Franſſe buyten-oorlogen ſijn baet ſocht te viſſchen. Hoe het 'er mede was, immers de Brabanders en de Hertogin betoonden zich over deſe daed heel grynigh en ontſteld, ſochten by den Koningh van Vrankrijk en *Philips* Hertogh van Burgondien raed en heul; ende naemen verſcheyde voor-ſlaegen. *Iohanna* had het iongſt-geſlooten verdragh *Albert* van Beyeren eens en andermael indachtigh gemaekt ende voor oogen doen houden. Doch ſoo hy deſe verſchillen zich niet ſeer en bekroeyde, bewoogh ſy hem echter door toe-doen van den Franſſen Koningh ſoo ver, dat hy zich op *Camerick* vervoegde, daer de Koningh met den Burgondier tegenwoordigh was; die na gehouden t'zamen-ſpraek beſlooten, dat men de zaek binnen *Antwerpen* zoude hervatten, ende in 't geheel zien te beſlichten. Dan de vergader-plaets wierd om de wille van *Albert* verleyd na *Geertruden-bergh* in Holland. Wanneer daer na de Franſſe, Burgondiſſe en Brabandſſe laſt-hebbers zich hier lieten vinden, miſtedemen alleen de vol-machtigers van *Willem* van Gelder, die echter een boode had af-geſchickt met dit beſcheyd, *dat die voor al noch vermits andere voorvallen niet en konden over-koemen.* Hierom wierd 'er een nieuwe by-een-komſt verſchreeven naer den *Bos*, alwaer doen *Willems* gezanten verſcheenen. Men zegt, dat *Albert van Beyeren*, ter beede aennemende om zijn ſchoon-zoon tot verdraghſaemheyd en betere zinnen te bepraeten, ende te vertoonen dat de *Grave* aen Braband behoorde, wat koelties de ſaek zoude hebben aengebonden. De boevery aen den dagh koemende, brack de vergadering op, ende wierden aen weder-zyden de degens wederom op de zijd gebonden.

21. *Willem* ziende dat de Hertogin *Philips den Stouten*, Keyſer *Veneeſlaus* en den Koningh van Vrankrijk aen de hand hadde, riep ook zyn byſonderſten bond- en bloed-vriend Koningh *Richard* van Engeland in der yl te hulp. Eenige ſchrijven, dat hy zelf zich over zee ſoude hebben begeeven, ende door ſyne verwanten de Hertogen van *Lancaſter*, *Iork* en *Gloceſter* voor den Koningh zyn gebracht, die hem op 't heerlijxte had onthaeld, ende na 't af-neemen van den eed met prachtige ſchenkagien en 1000. iaerlijxe ponden ſterlings vereerd. Korts daer na zijn de Koninglyke † laſt-hebbers *Iuriaen Felbrig* en *Ian van Hermeſthorp* met des Hertoghs vol-machtigers *Henrick van Steenbergen* Prooſt en Opper-deken van de Kerſte-kerk tot Utrecht en *Willems* verwant, als mede *Volter van Iſendoorn* krijghs-man en Vorſtelyken Hof-meeſter, op de volgende wijſe over-gekoemen: De Hertog ſoude plicht van manſchap doen, om ſijn leven langh, de verſocht zijnde, in eygen hoofd den Koningh in alle heyr-vaerten te dienen, ten waere tuſſchen den Hertogh en eenigh ander machtigh Vorſt zodanigh een krijgh naderhand op-ſtond, dat hy kennelyken geen volk konde ontbeeren, ofte anders door merkelyke ſwackheyd ware verlet. In welk een geval hy door een genoeghzaemen Stad-houder den Koningh, ook met 500. gewapende mannen en beſtendige ſchild-knaepen, (voor welker trouwigheyd tegen de kroon de Hertogh goed was ſpreekende) ten dienſte ſoude ſtaen tegen alle tegenwoordige en noch opkoemende vyanden des Koninx ofte zyne erven, naem-kondelyken tegen *Karel* vermeynden Frans-Koningh met alle zyne mede-reeders en onderdaenen; wt-genoomen alleen den Keyſer, Hertogh van Gulich, ende de Graven *Albert* van Holland en *Adolf* van Kleve; ten waere die ofte hunner eenige buyten haere gehuchten met den Frans-man ofte andere vyanden van *Richard* aen-ſpanden, als wanneer de Hertogh voor ſijn krijghs-volk en ſchild-knechten na de maet des tijds zoude genieten ſoodaene leeninge, als ſijn groot-vader wt eenpaerige oorzaeken plaght te genieten van wylen Koningh *Eduard*. *Willem* zoude den Koningh van Vrankrijk en ſijn oom *Philips* van Burgondien voor zyne en *Richards* vyanden opentlyken doen wt-roepen, ende zyne ontſeghs-brieven beneden vier maenden van nu af haer beyden (als mede ten over-vloet aen *Richard* ofte zijn Rijx-Raed met inſluytinge van zyn bezegelden leen-brief) ter handen ſtellen, ende noyt by zyn leven dezelve ofte andere vyanden tegen den Koningh ofte de zyne met geld, volk, raed ofte anders byſtaen. Tuſſchen beyde volken zoude vrye handel weſen van onverbodene koopmanſchappen, onder betaelinge

* Bizarigum Ducatus.

1388.

† *Vid. auctor. pag.* 34. *& ſeqq.*

van

„ van behoorlijke tollen; en, duerende des Hertogs
„ leven, insgelijx over en weder vry verblijf, in-
„ en wt-tocht met wapenen, zack en pack voor bur-
„ gers, edelen en knechten, ſoo in 't Vorſtendom
„ als in Engeland; zonder dat ook ter zacke van
„ voorige verbinteniſſen ofte miſdaeden in eeniger
„ wijze bekommeringen ofte † weder-neminge
„ plaets zouden hebben.

22. Over dit verdragh was ſijn vader *VVillem* van Gulich ten hooghſten t'onvreeden, bevroedende dat Gelderland deſen eed noch zoude bezueren, ende van buyten wel wetende, dat de Koningh van Vrankrijk de Brabanders niet min toegedaen was, als tegen de Engelſſe gebeeten. Sonder innerlyke herts-wroegingh quam hem ook niet voor, hoe hem de Koning binnen *Parijs* het Graefſchap *Vianſon*, gelegen tuſſchen 't Graefſchap van *Blois* en 't Hertogdom van * *Bourges*, met dit beding had geſchonken, dat hy ſich nóyt tegen hem zoude reppen, dan Vrankrijk altijt getrouw by-blyven. Zijn zoon *VVillem* (gelijk hy om zyne iongheyd wat onbezuyſd was ende in oorlogh en woelery een eygen luſt had) gaf tot antwoord, dat hy zich niet alleen verliet op een ſchat-rijk Koningh, maer die daer en boven des Keyſers groot vriend was; ende dat ſijn landſchap, met ſtroomen, dijken en wateren bebolwerkt zijnde, tegen den winter-tijd voor geen vyand ofte ruytery veel had te ſchroomen. De vader ſiende dien Engelſſen knoop niet lichtelyken te ontwerren, handelde met den Hertogh van *Bourges*, die zyne handen aen 't Graef-ſchap *Vianſon* vaſt had geſlaegen, dat de Koning even-wel merkte, dat noch hy noch ſijn zoon de Koninghlyke giften oyt voor onweerd hadden opgenoomen. *Iohanne* van Braband de Gelderſſe nu meer dan te voren ontſiende, liep in tegendeel den Frans-man en Burgondier ter ooren, die als naeſte erfgenaem van *Iohanne* deſen krijgh als ſijn eygen be-yverde, ende haer *Willem van Tremoüille* met 60. Burgondiſſe ruyters toe-ſchickte, niet toe-ſegginge van meerder volk in val van meerder nood. *Tremoüille* ging met deſe geringe macht wt de veſtingen *Gangelt*, *Millem* en *Vucht* daeghlijx in Gelderland rinkel-royen, ende den land-man van alles wt-ſchudden. Op den 14e. van den Herfſt-maend beklom, plonderde en verbrandede hy *Stralen*, hackte 50. Engelſſe met hun Hopman tot den laetſten man ter neder, ende het Stedeken verlaetende, vervulde die drie Veſtingen met den buyt; gelijk aen d'andere zijd Hertogh *Willem* de Stad *Grave* met volk. Ende ſoo nam dat iaer met het begin van den Brabandſſen krijgh een eynd. Op 't zelve pas liet *Willem* op de Martens kerk tot Thiel een houten tooren zetten, 70. voeten in de hooghte ende met ley-deck bekleed. Welk ſpits daer na geheel is af-gebrooken, ende by verloop van tijden een ander maexel, dat noch in weſen is, daer op getimmerd.

* *Bituricum Ducat.*

1388. 23. In 't aengaende iaer lieten de Brabanders niet af den oorlogh in arren moede te hervatten. Hun binnen-landſſe Overſten waren de Heeren *Ian van Bornevalle*, *Razo van Lintre*, *Ian Heer van der Leck* en *Breda*, *Ian van VVitten*, *Godefroy van Montenac*, *VVolter Quaedbrug*, *VVillem van Wilre*, *VVillem van VVinxel* Ridderen; *Lodewijk Pinnooch*, *Baſten van Steen*, *Godefroy van Limingen*, *Godefroy Rudolf* Lovenaers; *Ian de Leeuw*, *Claes van Gaugerick*, *Diderick Loze*, Ridders van *Bruyſſel*. Deze wt gants Braband een geweldigh leger by een haelende (zommige * ſtellen wel 40000. mannen) begonden in Gelderland te ſtroopen, na meenigen aenſtooten voor-val de *Grave* van nieuws vaſt te beſluyten, ende by 't nabuyrige *Raveſteyn* over de Maes een ſchip-brugh te leggen, om de Stad van die kant allen toevoer en ontzet te beneemen. Dan het werk was noch niet vol-toyd, wanneer die van binnen by duyſtere nacht wtloopende al den bras door peck-toortſen vernielden. Doen verſochten de Brabanders op den Heer van *Hoorn* en *Raveſteyn* een vrye overtocht over die daer geſlaegene brug voor 10000. mannen, om de *Grave* aen deſe en geene zijd ſtrooms te benauwen. Wanneer deſe maere tot Nymegen over-waeyde, was Hertogh *VVillem* (hoewel hy op de burgery en bezettelingen een groot vertrouwen had) eerſt wat beteuterd, om het langhſaem landen van de Engelſſe hulp-troppen; wt reeden dat Koningh *Richard* de Schotten op ſijn eygen bodem tegen zagh. Dan terſtond weder moed ſcheppende, is met een hand vol volx (eenige verhaelen van ſlechts 300. ruyters) tegens den raed van meeſt alle verre-ziende en zorg-draegende luyden, in 't gezelſchap van de Heeren van *Ghemen*, *Heukelom*, *Hensbergh*, en *Heer van Aſperen*, de Stad wt-gereeden, om den vyand te keer te gaen. Siende van verre de menighte en moedwilligheyd der vyanden in het ſtruyk-rooven, zoude zyne Gelderſſe aldus hebben toe-geſprooken: Vroome mede-gezellen, „
die menigh ongemack ende noch wel harder „
ſtooten hebt wt-geſtaen, hoe langh zullen wy „
met gebondene handen onſe mackers ſien neder- „
houwen, ende den vyand met vliegende vaendels „
naer onſe Veſten toe-ſtappen? Zijn wy onſe „
voor-ouderen ſoo ſeer ontkend, die ook wt- „
heymſſe Vorſten ter beede hielpen beſchermen, „
dat wy ons eygen on-eer en leed niet zouden „
wreeken, zelf niet tegen-ſtaen? De ſmook van „
de brandende huyſen en koorn-velden ſtuyft in „
onſe monden en oogen, en 't geſchrey der armer „
luyden klatert yeder oogenblick in de ooren. „
Men hoeft niet te denken, dat ons draelen en „
kermen den vyand van 't blaecken ſal te rugh „
houden; men moet zich met onbevreeſdheyd „
daer tegen wapenen, hem onder oogen trecken, „
ende ofte hayr laeten ofte hayr haelen. Eer dan „
de vyand met meerder benden de weegen bezet, „
laeten wy arrebeyden om met onſe beknoopte „
en in een gepackte geleederen die wilde en loſſe „
hoopen neder te maeyen. Zet maer, als recht- „
ſchaepene mannen, alle wijfachtige twijffel-moe- „
digheyd aen kant; hebt liever (indien ons doch de „
over-winninge niet beſcheerd en is) door-ſpiet ſt „
te worden, dan als ſlaeven en ſchand-vlecken „
onder den vyand te zwichten. Volgt my dan na, „
die u en 't vaderland bemin: ick magh u (moegelijk) ontvallen, maer ſal u noyt ontwijken. „

* *Sleydanus.*

24. Na deſe yverige en kittelende aenſpraek viel de ruytery los-hoofdigh en met een fel gedruys op de Brabanders aen, die over de Maes ſlordige wacht hielden, ende ten deel gewapend ten deel noch blood hier en daer om-ſwermden. De rijden door deſen ſterken aenloop geſcheurd zijnde, raekte het over-ſchot op de vlucht, ende de Heeren van *Bornevalle*, *Lintre*, en *Pinnoogh* in handen. Behalven 3000. dooden zijn 'er 1200. in de Maes

† Repreſſaliæ. *Expreſſi, cum alia commodior non occurreret, Anglicam ac Saxonicam vocem* withernamium.

de Maes geiaeghd en verzoopen. Wt de heerauten verſtond men, dat aen der Brabanderen zijd mede geſneuveld was *VValter Deſſelges* van Namen, een iongh Heer ſeer wel in den oorlogh bedreeven, ende die in de voorgangen iaeren met onſen Vorſt in *Pruyſſen* ridderlyken had geſtreeden tegen de ongeloovige; waer over zyne dood ook van *VVillem* wierde betreurd. Boven alle andere queet zich hier wtermaeten *Herman Moerbeek* een Gelders Ridder, die met ſijn bruyſſend peerd door 't dickſte gedrangh der vyanden wt-worſtelende een van de Brabandſſe Bevelhebbers door-liep, ende alſoo het leger meeſt de koude koorts aenioegh en het haeze-pad dwongh te kieſen. Deſe neder-laegh heeft de Brabanders, die aen deſe kant van de Maes de Stad beſlooten hielden, ſoo verbijſtert, dat ſy na niemants gezagh hoorende, op een vollen draf ſonder om te ſien, zich door packten, ende hun wapenen, ſtucken, hutten, lijf-neeringe en alles ten beſten gaeven. De burgers van de *Grave* de oorzaek van dit vertreck voor al noch niet weetende, konden niet anders giſſen, dan dat de vyand een bedeckten aenſlagh brouwende de belegeringh en buyt al willens had verlaeten; tot dat Hertogh *Willem* 17. krijghs-vaenen omzwierende, ende veele gevangens van aenſien voor wt drijvende, de Stad met de eerſte tijdingh van deſen zeegen quam vervullen. Doen liepen mans, vrouwen, en al wat zich verroeren konde, om te pluck-rooven na het nu eenſaem leger. *Willem* blyder te Nimmegen in-keerende als hy er was wt-gegaen, vereerde onſe L. Vrouw met den roof der gevangens. Korts daer na, terwijl de verſſe wond den Brabanderen noch ſmartede, trock hy over de Maes, ſtroopte door gants Kempen-land, verbrande *Ooſterwijk*, *Geſtel*, *Beek*, met andere fraeye dorpen, ende een leckeren buyt mede laedende, koos door 't gebied van den Heer van *Hoern* ſijn wegh weder naer Nymegen. Men zeght, dat de Biſſchoppen van Kolen, Munſter, Bremen, Utrecht, neffens de Graven van Kleve, Meurs, ende Abt van Prummen, alſdoen *Willem* behulpſaem waeren. Dit heeft zich in den Oogſt-maend ſoo toe-gedraegen.

25. Onder dit waren de Brabanders in de weer om nieuwe wervingen aen te ſtellen van 1200. ruyteren en 4000. ſchutters. Deſe wierden te *Os*, te *Lit*, te *Herp*, ende in andere aen Gelderland paelende Veſtingen in-gelegerd. De Hertogh van Burgondien *Philips de Stoute*, die der Brabanderen verlies als ſijn eygen ter herten trock, bewoogh daer toe ſijn neve Koning *Karel* van Vrankrijk, die nu wat minder aenſtoot van de Engelſſe leed, om neffens hem de Gelderſſe tocht by te woonen. Dien volgende wierden 'er 50000. mannen als in een oogenblick ofte opgelicht ofte aengenoomen. De Hertogin met de Staeten in bedenken neemende, dat zoo een ſwerm volx de Brabandſſe Steeden al te bekommerlijk zoude vallen, ſtuerden eenige voor wt met allerhande mond-koſt, ende met dit verſoek, dat doch het leger niet door Braband, maer door Lutzenburg en 't Ardenniſſe bos op het land van Gulich wilde aentrecken. Derhalven kreegh *Engerram Heer van Couchy* laſt, met 1000. ruyters en een goed getal ſchup-voerders den Koningh door 't Bos van Ardennen den wegh te baenen; alwaer de Hertogin met den Grave van *Salins*, *Ian van Rotzelaer*, en den Heer van *Bocquebord* en *Baſtoigne* den Koningh en Hertogh van Burgondien in-wachteden; tot dat ſy na een lange praet door de Heeren *Ian van Vienne* en *Guido van Tremoulle* wt des Koninghs naem prachtelyken naer huys wierde geleyd, hoopende nu haer moed eens te koelen aen de Vorſten van Gulich en Gelder, die haer ſoo dickmaels en leelijken hadden geplaeght. Men verhaelt, dat *Karel* te vooren in beraed ſtond, of hy de Koninghlyke achtbaerheyd niet en zoude verkorten, met niet alleen wt ſijn Rijk te trecken, maer zich tegen een ſlechten Hertogh te ſtellen, ende of 't niet beter en zoude zijn 't geheel bewind van den oorlogh *Philips* van Burgundien in handen te geven. Dan beraemde eyndelyken, eer de ſtraeten en dijken door 't water en ſlijk onbruykbaer wierden, in eygen hoofd Gelderland te bezoeken, ende ſijn Maerſchalk *Lodewijk van Santerre* met etlijke troppen tegens de Engelſſe en den Hertogh van *Bretaigne* by honk te laeten. Hy zond mede (om hem het ſtout beſtaen van den Hertog van Gelder aen te dienen) een boodſchap aen den Keyſer, die ſich hier over niet genoeghen konde verwonderen, ende den Koningh verzeekerde niet tot ſijn after-deel te ſullen aenvangen. *Willem* van Gelder, die voor deſen den Koningh van Vrankrijk, om dat hy de Brabanders mede-ſtond, door een af-gehuyrden boode het Graefſchap *Vianſſon*, eertijds aen ſijn vader vereerd, weder had af-gevordert, ofte hem anders met lood en yſer gedreyght, ſiende ſijn geterghden vyand ſoo dicht op de hacken, begon nu heel anders om 't hert te denken, ende ontbood nieuwe hulp-benden wt Engeland, die ten laetſten na veel haſpelings en lang tucken (wanneer de Frans Koningh nu wegh-vaerdigh, ende zijn tocht voor zeeker op Calis niet gemunt en was) onder de Overſten de Graven van *Arundel*, van *Montioye*, van *Cliffort*, de Heeren *Robert Schot*, *Peter van Montebarri* en andere, over Zee door de Yſſel by *Hattem* zijn geland, beſtaende in 1000. ſpiets-draegers en 3000. ſchutters.

26. *Willem* van Gulich hebbende een heyr van honderd duyſend mannen op zyne paelen, was te meer bekommerd ende weemoedigh, te meer hy ſijn gevaer te degen verſtond, ende ſocht daerom met alle zorghvuldigheyd door de Biſſchoppen van Kolen en Luyk den Koningh te onder-gaen; welke voor wt reyſende en *Willems* onnoozelheyd voorwendende al de ſchuld op ſijn zoon ſchooven. De Koningh loofde hem een vreede met deſe bepaelinge: *Indien ſijn zoon ſijne baldaedige hardneckigheyd met ſijn Engels verdragh af-liet, ende zich onder ſijn meerder na behooren wilde buygen; zoo niet, dat de vader by zegel en brieven voor de heele winter het Koninglijk leger door ſijn gebied een vryen wegh en weder-keer naer ende wt Gelderland zoude toe-ſeggen.* *Willem* deſe meeninge wt de Biſſchoppen verſtaende, is na gepleegden raed met de zyne, voort na den Koning toe-gereeden, eerbiedelyken voor-houdende, *dat niet hy maer ſijn zoon buyten ſijn wil en voorkennis in-ſteller was van dien vermetelen brief, en eenige aendryver van den oorlogh; wiens zot bedrijf hy geenſins en konde verbloemen; ſchoon genoomen het land van Vianſſon, waer in hy van den over-leeden Koning was beleend, hem nu weder was benoomen; weshalven hy om genade ſmeekte voor hem ende ſijn zoon, die doch ten aenſien van den Koningh zoo veel was als een vliegh by een Olifant.* De Koning nam deſe deemoedigheyd aen voor een zoen-offer, ende

ende liet hem ſijn Graefſchap weder toe-koemen. Middeler-wijl trock het Koninglijk heyr dieper inwaerts, ende waegde met de Gelderſſe eenige ſchermutſelen, alwaer over en weder weynige gevangen wierden, ende quam eyndlyken in 't geſicht van *Ruermond*. Des te meer ſpoedede ſich *Willem* van Gulich met de Biſſchoppen naer Nymegen, riep ſijn zoon alleen af, ende ſloegh hem voor ſijn verdragh met den Koningh van Vrankrijk. Als de ionge *Willem* hier op diende, *dat hy een leen-man was van den Engels-man, ende liever had in een vreemd land ballingh te weſen dan in ſijn eygen eer-loos*; *dat mede de menighte der vyanden, in val van over-winningh, hem tot grooter eer zoude ſtrecken*; ſprack de vader hem deſe woorden toe: *Ghy zijt, zoon, in uwe wijsheyd verre verdwaeld. Maeke ghy ſtaet dat u altijd hulp kan volgen van die die zelve in den nood ſteecken, ende met het haere genoeght te doen hebben? Daer koemt ſchrijven, dat het leger van onſen neve den Hertogh van Lancaſter van de Schotten is verſlaegen. Wat wilt ghy u verlaeten open bom-vallagen muer, en een over-zees Koning? De Duytſſe kruygers hebben ook meer den naem van verwoeſters en ſnap-haenen dan van goede vechters. Dat ghy den winter tot u voordeel neemt, is enkel misverſtand; nademael de Koningh zoo eene maght niet alleen etlijke maenden, maer drie ofte vier iaeren after een kan onderhouden. Uwe Steeden zijn wel paſſelijken vaſt; maer wat kan 'er ſtaen voor zoo een geweld? Daerom laet u geſeggen, en knielt onder de hooger hand.* Als ſijn zoon weder op-haelde, *tot geen tweeden eed te moegen treeden voor hy van den eerſten was ontſlaegen*, ende de vader hier op dreygde de erfenis van Gulich aen zijn ionger broeder *Reynald* te willen over-draegen, liet hy zijn hooghmoed teffens vallen, gaf zich met zyn vader en de Biſſchoppen op de reys, deed een voet-val voor den Koningh, ende verzwoer zijn Engels verbond. De Koningh, door den Burgondier in-genoomen, reykte *Willem* de hand, en gunde hem plaets aen zijn tafel. Na dat dan de vreede met de Brabanders op den * vorigen voet was herſchaepen, ende bedongen, *dat de bezitters van de* Grave *aen de Vorſten van Braband in der tijd den leen-eed zouden hebben te doen*, is een yegelijk in de Wijn-maend wederom ſijns weegs gegaen.

* Eerſte verſlag.

27. Na 't bevreedigen van de Brabandſſe oorlogen kreeg *Willem* een inval om zyne deughd in *Pruyſſen* wederom ruchtbaer en blijkelijk te maeken. Weshalven hy zyn volk, 't welk hy by de hand had, onder de troppen van den Duytſſen Meeſter vermengende daer mede den ongeloovigen grooten af-breuk deed, ende veele van hunne Veſtingen bemachtighde. Als hy naderhand zich ginghs vermommen op de wijze der geener die om beevaerd gaen, ende land-waerts over naer *Pruyſſen* voeteerde, met meeninge dat de vloot, by hem tot behoef van de Duytſſe Ridders tegen de Polacken wt-geruſt, door de * *Belt* zoude volgen, is hy in 't weder-keeren naer huys, wt laſt van *Vartiſlaus* Hertogh van Pomeren die de ſchalkheyd merkte, door *Eggard van Demewold* onvoorziens te *Slage* aengegreepen, om dat hy ſonder oorlof ofte vry-geleyds-brieven in zijn † gebied was getreeden, ende op 't Slot van *Valkenburg* by na ſes maenden verzeekerd gehouden. In de ſchermutſel tegen *Demewold* zijn onder andere gebleeven *Diderick van Eilar*, en *Peter van Bylaut*, beyde wackere mannen. Als hier over de troppen van de Duytſſe Ridders op de been quaemen, en dit leed zich allen aentrocken, is hy met al zijn geſelſchap ſchadeloos losgelaeten, na voorgaende gelofte, tegen den Koningh van Polen ende Hertogen van Pomeren noch voor de hand noch bedecktelyken yet te zullen voor-neemen. Men verteld, dat *Willem* weygerde wt zyne gyzelingh te gaen, voor en al-eer *Demewold* opentlyke bekentenis dede met het vaſt-houden van den Hertogh zich te hebben vergreepen: die daerom aen de over-zijd van den ſtroom loopende, wt vrees van de Pruyſſenaers op den top van een boom klauterde, ende van daer den Hertogh en de zyne met eygen mond vry en vrank verklaerde. *Vartiſlaus* ſchreef zich in den vry-brief Vorſt van *Stetin*, *Wandelen*, *Caſſuben*, *Pomeren*, en Prins van *Rugen*, ende kende Hertogh *VVillem* voor zijn bloed-verwant. *VVillem* vry zijnde reyſde recht naer Bohemen toe, daer hy ſchier een vol vierendeel iaers zich by zyn neve *Venceſlaus* Rooms Keyſer verhield, tot dat hy na een eerlijk onthael en deftige geſchenken weder naer huys in-ſloegh. Ick verneem, dat *VVillem* in zyn weder-rocht binnen † *Hamburgh* een kleyne wijl heeft gepeyſtert, ende van daer aen de Stad *VVageningen* geſchreeven, hoe hy met zyne Raeden, Ridderſchap en Steeden was verdraegen, zilveren geld te doen munten, ende daerom op zwaere boeten beval, dat men, na inhoud van den waerdeer-brief daer over gemaekt, het geld zoude beuren en wt-geeven, zonder yet anders daer in te trecken. In een ander hand-veſt gegeeven te *Roſendael* op Ioris dagh, betuyght hy verſprooken te zijn met *Iooſt van den Taneryen* zijn Munt-meeſter, dat die van zynen 't wegen zoude moegen maeken gulden en zilveren geld, ende voor eerſt een gouden penningh geheeten een *Arnhemſſe Rhijns-gulden*, die gelden zoude 33. penningen; Noch een zilveren penningh geheeten een *Blank*, waer van de 33. een Rhijns-gulden zouden doen, 51. een oud ſchild, ende 17. een koopmans gulden; wordende drie koop-mans guldens voor een oud ſchild, ofte drie Over-landſſe Rhijns-guldens voor twee oude ſchilden gereekend. In een ander oud hand-veſt vind ick mede dat 1000. oude ſchilden maekten 1650. Over-landſſe Rhijns-guldens. Voort *halve Blanken*, *Grooitens*, *halve Grootiens* en *Brabandſſe*. Doch was zyne wille, dat men alle koopmanſchap en ſchuld voor dien dagh gedaen en gemackt zoude moegen betaelen met zulk geld als 'er was verſcheenen: dan namaels deſe keur in alles after-volgen. Gebood mede op ſtraf van gevangenis en verbeurte van lijf en goed, dat niemand goud, zilver noch * verbooden geld buyten 't land ofte in vreemde munten zoude voeren ofte verkoopen, maer daer mede koemen voor zyn Munt-meeſter, om de waerdy daer voor te ontfangen.

* Mare Balticum.

* billon.

28. *Geeraert* Heer van Kulenburgh kreegh in die tijden van den Hertogh de vryheyd om zyne Stad *Kulenburg* wt te leggen. Heer *Henrick* van Gemen Ridder, ontfingh mede van onſen Vorſt op dat pas in pandſchap de Stadhouderſchap van den Burght te *Bredevoort*, ter tijd toe hem zyn verſchot van 3000. Franſſe Schilden weder

† *Nam quis te, juvenum confidentiſſime, noſtras*
Iuſſit adire domos?

† *Teſtes huius rei binæ, quæ extant in archivis*
Vagening. literæ.

zonde

zoude zijn goed gedaen. *Willem* beleed op nieuws, zijn ſchoon-vader *Albert van Beyeren* ſchuldigh te weſen etlyke duyſend oude Franſſe
1389. Schilden. Op't volgende iaer droegh hy zorgh ende begeerde door geſanten op *Iohanna* van Braband, dat de vrede tuſſchen beyde onlanx getroffen (waer na de Brabanders ook verlangden)
1390. in 't twit moght worden geſteld. Een iaer laeter vind ick beſchreeven, dat de Burgt, de Stad en 't gantſche Droſt-ampt van *Wachtendonk* een Erf-eygendom was van Gelderland. Korts daer na is de Africaenſſe tocht voor-gevallen, op het aendrijven der Genuoiſen, welker kuſten de Saraceenſſe zee-ſchuymers dagelijx woeſt en onveyl maekten. Behalven den Hertogh van *Bourbon* en den broeder van den Weder-Paus *Clemens*, lieten zich hier vinden en op de rolle ſtellen de Heer van *Couchy*, *Tremoulle*, *Ian van Vienne*, *Henrick van Antoine*, *Philips van Arras*, *Philips van Bar*, Grave *Ian van Haricourt*, ende *VVillem van Gelder* in 't gezelſchap van *Henrick* baſtaerd van den Hertogh van Lancaſter, en veel Engelſſen adel. Maer ſchoon genomen *Bourbon* neffens eene menighte voet-volx anderhalf duyſend Ruyters te veld braght, en de Koninglyke Stad van Tunis had belegert, keerden echter de Ridders eerlangh minder in getal en eer naer huys; vermits de Saraceenen rondom alles hadden kael gemaekt. *Floris van VVevelickhoven* Biſſchop van Utrecht, een man die boven maeten op zyn eer ſtond, deed op dit pas *Gijsbert van Abkoude* Heer van *VVijk* by hem ontbieden, ende ſoo by mond als by geſchrift belijden, dat den Utrechtſſen Biſſchop de opperſte gerechtigheyd toequam over de plaetſen in 't begrijp van zyn Sticht geleegen: dwongh mede *Henrick* Burgh-grave van *Montfoort*, na vier maenden belegerings, door tuſſchen-koemen van *Arent van Hoern* Biſſchop van Luyk, zyne vorige ſtijf-zinnigheyd en trotz after wegen te laeten;
1391. gelijk hy ook *Ian van Bommel*, om een man-ſlagh in zyn Sticht en buyten Gelderland begaen, als mede een Franciſcaner Monick *Iacob van Gulich*, die met looſe brieven omgaende zich het Prieſterdom had aengematight, door het zwaerd liet
1392. neder-vallen. Omtrent deſen tijd is aen de weſt-zijd van *Arnhem* geſticht *Mariendael* ofte het *Fonteyne-Klooſter* † door aentaeden van *Floris Radewijn*, *Ian van Gronde*, en *Ian van Brinkrink* Prieſteren, met hun Abt *Ian van Heuſden*, neffens *Werner Keinkamp*, *Ian van Kemp*, *Henrick Wilde*, *Henrick van Wilſem*, en andere Klooſterbroeders van *VVindesheym* by Zwol. Waer over ick deſe plaets *de eerſte dochter van VVindesheym* genoemd vind. De moegende Heeren *Winand van Arnhem* en *Arent van Gruythuyſen* verſochten op het verſoek van de gemelte Geeſtlyke aen den Hertogh, hun te willen vergunnen dat het op *VVinands* grond wierde gezet, ende met een te verwerven toe-laet vanden Biſſchop van Utrecht. De Biſſchop gaf den Hertog hier in volle maght, ende aen de Klooſterlingen zoo veele vrydommen als de Windesheymſſe genooten.
1393. 29. In 't volgende iaer op Lucien dagh is over-leeden de Vorſt van Gulich, de vader en wel eer Ruwaerd van *VVillem* van Gelder, die nu Gelderland ‡ en Gulich, twee koſtele aen een grenſende en vermaerde Landſchappen, by een hebbende, wijd en zijd het Heerken ſpeelde.

† *Ordinis Canonicorum Regularium.*
‡ *Literas infeudationis vid. apud autor. pag.* 337.

Eenige maenden te voren was Biſſchop *VVevelickhoven* geruſt binnen *Hardenbergh* in Over-Yſſel; welk Stedeken hy met een Slot en ſteenen muyr met een aenſienlijk Hof ende met een ſtal voor 200. peerden frayties had doen op-pronken. Had daer neffens meeſt alle ſterke Huyſen in 't Sticht, als *Stoutenburgh*, *Horſt*, *Vredeland*, en *Eembrug*, die door zyner voorzaeten ſloffigheyd meeſt woeſt en vervallen laegen, weder op-gebouwt. Zijn lichaem is t'Utrecht in de Hooſdkerk by 't outaer begraeven. Achtien dagen na ſijn wt-vaerd trocken *VVillem* Hertog van Gelder en Gulich, ende *Albert* Grave van Holland naer Utrecht, vermaenden de Dom-heeren tot het noemen van een ander Biſſchop, en ſloegen met een voor ſoodanige mannen als elk meeſt hadde bezint. Deſe kuypery quam de vergaderinge vreemd voor; te meer zoo *Albert* (aen wien als zijnde een geboren Hertogh en Keyzers zoon, daer by den oudſten, ende ook ſchoon-vader van *VVillem*, de eerſte ſtem wierd toe-geſtaen) *Regier van Bronkhorſt* Schat-meeſter des Biſſchops van Kolen voor-ſtelde; daer nu *VVillem* ſijn neeve *Frederick van Blankenheym* Biſſchop van *Straesburg* met alle maght pooghde voor te trecken, beloovende om zynent halven het heele Sticht ſijn leven langh goed te doen. Als de Vorſten even hals-ſterk hare eynden vaſt hielden, ende de Hertogh van Gelder 55. ſtemmen voor hem kreegh, en de Hollander alleen 27, ſchickten de gekoozene brieven en kond-ſchappers naer Romen om te zijn beveſtighd. Paus *Bonifaes* op alles letten-
1394. de, ſchonk aen *Blankenheym* de Stoel, die voort van *Straesburgh* met een ſtaetigen ſleep van edelen op Utrecht reyzende voor 51e. Biſſchop is in-gehuld. Op het iaer 1394. droegh Hertogin *Marie* van Gulich aen haer zoon *VVillem* over alle zulke Steeden, Veſtingen, Ampten, en Manſchappen, als ſy tot nu toe, met toe-ſtaen van Keyſer *Karel*, in lijf-tocht bezat; te weeten den Burght en het Ampt van *Montfoort*, *Nieuſtad* en *Erkelens*, onverminderd de Vrouw van *Endelſtorp* haer onderpand: de Stad *Venloe*, de Kerſpelen van *Kriekenbeek* en *Keſſel*, met de helft van 't huys en dorp ter *Horſt*; onverkort nochtans alle Ampt-luyden hun after-ſtallige penningen. Sy beſcheyde mede hier buyten haer leven langh den Tol van *Venloe*, en ſoodanige op-komſten van *Venloe* en *Kriekenbeek*, als van haer broeder *Eduard*, ten tijde zy aen den Hertogh van Gulich trouwde, haer tot een houwlijx-ſtuyr waren beweeſen: als mede de iaerlijxe pachten van *Keſſel* en *Hertogenrayde*, haer van haer zuſter de Voogdeſſe van 's *Gravendal* wel eer aenge-erfd, zonder yet meer tot haer onderhoud te begeeren. Het hand-veſt was beteykend by de Ridderen *Corſel van Palland*, *Henrick van Haine*, ende *Alfert Alroynen*.
1395. 30. Voor twee iaeren had Hertogh *Willem* aen de Stad van *Arnhem* te kennen gegeeven, hoe die van Kolen, behalven 't geweld eenige Schantſen en inzaeten van Gelderland aengedaen, de Gelderſſe koop-luyden t'haerent verkeerende met nieuwe ſchattingen en ongelden onderſtonden te bezwaeren, en daeghlijx yet wt te vinden tot after-deel van den koop-handel, waerſchouwende, by aldien ſy geen meerder beſcheydenheyd gebruykten, dat de neeringe wel elders moghte verhuyſen. Nu ter tijd was het kraekeel hooger geklommen, alſoo 'er bereeds 200. Ruyters en 6000. voet-knechten vaerdigh ſtonden, waer mede *VVillem* den Biſſchop *Frederick* van Kolen

Kolen van ſins was te bezoeken, gevoeghd met den Grave van *Oosterhand*, ſijn ſchoon-broeder *Willem*. Hem quamen mede de hand lighten de moegende Heeren *Willem van der Leck*, *Ian van Dieſt*, en andere Brabandſſe Ridderſchap met een wel wt-geſtoffeerde Ruytery en eenige rotten voet-volx. Als ſy nu tot aen *Stralen* waren genaderd, om van daer een ſprong te doen in 't land van Kolen, liet de Biſſchop boodſchappen dat hy ſich in alle billijkheyd wilde laeten vinden. Tot deſen oproer gaf aenleydingh het † Stedeken *'t Zulp*, op de pael-ſteeden van Kolen, 't welk *Willem* t'zaemen met zyne gerechtigheyd binnen en buyten dreef zynen voor-ouderen te zijn aengekoemen van den Palts-Graven, voor brengende een brief van wylen Biſſchop *Engelbert* van Kolen, tot bewijs dat zyn vader de Hertogh van Gulich daer op aental had voor-gewend. *Frederick* ſmeet hem voor een veriaeringe van menigen tijd; dat de Palts-Graven noyt waren gerechtighd geweeſd tot het gericht van *'t Zulp*, en 't recht der Hertogen van Gulich, zoo haer immers eenig recht toe-quam, een baere leen-gifte was van t Stift. Eyndlyken wierd 'er by goede mannen verſtaen, *dat het Ampt, de Burgt en 't Stedeken t'Zulp met ſijne vlecken door een Droſt wt beyder naem zoude worden bediend.* Sy hadden mede doen haſpeling over zommige Kolenſſe vlecken, als *Berchem*, *Koninxdorp* en andere, aengaende den Heerenwegh van Kolen af-koemende, die yeder hem zocht aen te eygenen. Hoe dit ten langen leſten zy af-geloopen kan ick niet vroed worden, dan dat *Frederick* over zijn bezit is verdraegen, ende *aen den Hertogh tot op-richtinge van ſijn ſchaede 60000. goud-gulden eens heeft toe-geleyt, ende alle iaer 80 voederen wijns op zyne koſten over te voeren.*

31. Een luttel laeter ontſtond de Lutzenburger krijgh door aendryven van den Grave van *S. Paul*, die een geweldige heyr-kracht in Vrankrijk op-neemende, daer mede het land van Lutzenburg al plonderende in-viel, en zich gehoorzaem trachtede te maecken, verſloegh ende voor vyanden hield zoo menigh als 'er wt Duytsland ofte Nederland hem tegen-ſtonden. Dit Hertoghdom wierd op dien tijd waer-genoomen by *Diderick* Grave van Catzenellebogen, die onſen *Willem* in zyn nood om hulp quam vleyen. *Willem* eenige troppen wt de Gelderſſe, Gulichers, Brabanders en andere gebueren met een vaerdigheyd by een zaemelende, waer onder zich mede bevond *Adolf* Grave van Kleve, ende gierigh na gevaer en veranderingh, trock den Grave van *S. Paul* onder oogen, die over des Hertogs tegenwoordigheyd en roem-ruchtige dapperheyd niet weynigh verſlaegen zijnde (alzoo hy allenthalven wierd beklemd, ende *Willem* op ſijn leger aen de Moſel-ſtroom, met wagen-ſchoten graften wel af-geſlooten, met ſtormen en zwaer geſchut, het welk nu zoo langs ſoo meer in 't gebruyk quam, t'elkens een proef-ſtuck dede) onſen Hertogh door een Heerout liet aenſeggen, *dat het hem niet eeren genoegh en was met zulk een gereedſchap te vechten, ende ſijn vyand van verre en zonder kants van tegenweer te verduyvelen: hy zoude daer om af-laeten, ende ſich tegen den anderen dagh, zijnde den tweeden van Paeſſen, op het vlack ſchicken tot een ſterflijken veld-ſlagh.* Als Hertogh *Willem* deſe kans niet af en ſloegh, dan de zyne, den Grave van Kleve, ende de andere bond-vrienden daer op had vermaent om ridderlijken te hayr-plucken, en hier neffens etlijke wt den hoop tot Ridders geſlaegen, ſpeelde de Grave van *S. Paul* hem een boeve-ſtuck; vermits hy, met after-laetinge van zyne wagens en vorder oorloghs-tuygh, de Moſel by nacht was door-gewaed, ende met al ſijn volk op de been geteegen, waer van ook een goed deel in den ſtroom verzoop. De Grave van Catzenellebogen dit verſtaende, bewees den Hertogh ootmoedige en over-tollige eer, viel voor hem op de knyen, ende gaf te kennen dat eenige weldaeden ſlechts met een nederige erkentenis konnen vergolden worden. Dan wt welke redenen deze krijgh zy aengeheeven, en roeren de Schrijvers niet aen. In dit loopende iaer vermaende *Arent van Boekop* Ampt-man en Rent-meeſter van de Velouw den Hertogh, om *der Elburgh* wegen zyne wel-gelegentheyd en vette kley op de wijze van een Stad met ſtraeten, bruggen, markt-velden, poorten en muyren op te pronken. Om het H. Geeſts Gaſt-huys dan met de verſte huyſen in een kringh te betrecken, liet *Boekop* het Stedeken in 't vierkant leggen, ſoo dat 'er de beek midden door vloeyde, en de twee poorten na de buyten-weyden, ende de driede na de zee toe aenſchoot. In de Kerk-ſtraet deed hy een verheeven gebouw zetten met over-gewelfde kelders, dat nu 't Raed-huys is, daer men met trappen op-gingh, hebbende van afteren een Boom-hof, van ter zijden als een keuken-kamer; ende recht tegen over drie huyſen ge-eygend tot peerde-ſtallen; aengeſien de burgers doen noch dun gezaeyd waeren, ende de Vorſt om ſijn hert op te haelen dickmaels naer *Elburg* een ſpeel-reys dede; die ſijn Amptman hier mede beſigh vindende, beſtond te vragen, op wiens koſten hy dit werk aenving. Wanneer *Boekop* zeyde, op de beurs ende tot gemack van ſijn genadighſten Heer, ſchonk hem *Willem* de gedachte huyſen en daer behalven een zilveren beker daer hy over 't mael wt dronk. Daer tegens vereerde *Boekop* ſijn Heer met een Velouws ry-peerd, dat een hart van de bracken op-gedaen met loopen konde in-haelen. *Boekops* oudſte zoon was na ſijns vaders dood Droſt van *Harderwijk* ende daer na van *Hattem*, en leyt in de kerk tot *Elburgh* begraeven.

32. Als op 't naeſte iaer de Heer van *Schoonvorſt* en *Montioye*, het gebied van Gulich met ſtroopen door-kruyſſende, *Willems* broeder *Reynald* met den Heer van *Rifferſcheyd* als gevangens had wegh gevoert, ende niet zonder groot geld los gelaeten, begon *Willem* het Slot *Schoonvorſt* omtrent Aken te beleggen, 't welk hy ook binnen twee maenden na meenigen ſtorm en dapelijx geweld van ſchieten bemachtighde, ende tot ſijn eygen gerief netter als voor heen liet op-haelen. Onder andere wierd aen des Hertoghs zijd Heer *Ian van Honſelaer* met een ſteen wt een ſlinger ſoo hard getroffen, dat hy 'er aen ſtorf. Hoewel andere qualijken verhaelen, dat *Willem* het belegh had moeten ſtaeken door tuſſchen-koemen van *Ian* Biſſchop van Luyk. De Sterkte van *Wittenſteyn* gaf zich over binnen 15. daegen. Op het zelve pas had Biſſchop *Blankenham*, na de weder-

1394.

1395.

1396.

† *Aliis ſcribitur*, Zulpich, Zullich, Zullep, *& in antiq. diplomat.* Tulpete. *Romanis* Tolpiacum *vel* Tolbiacum, *& in Antonini Itinerario* Tolpia *vocatur* vicusque Supenorum, *ſive, ut Velpius legendum ſciſcit*, Sunicorum, *quos olim conditores agnoverint* die van Zons *inter Coloniam Noveſiumque, tum priorum coloni* Sonsbecenſes.

weder-inneeminge van *Koeverden*, het krijghs-volk daer rondom op-gelicht, waer mede hy het Slot *Reneſteyn*, (twelk *Ian van Arkel*, een baſtaerd van den wijlen Biſſchop van Utrecht, geſtijfd met eelyke Brabandſſe, Luykſſe en Gelderſſe knechten, tegen den Stadhouder van Vianen in-hield) onder ſijn dwangh braght, behalven omtrent 300. edel-lieden daer binnen; ſoo dat de Biſſchop al graelende wt boertery zeyde, *noyt zoo veele fraeye muyſen in eenen val te hebben verſtrickt geſien.* *Blankenham* ſchreef daer na twee brieven aen Vorſt *Willem*, ende in de eerſte, *dat 'er eenige Zutphenſſe burgers van de Deventenſſe wel waren gevangen, doch buyten oorlogh, ende na onder-richtinge en kennis van zaeken weder op vrye voeten geſteld.* In de andere verhaelde hy; *hoe eelyke Zee-roovers een Rouaens koopvaerdy-ſchip, grooter als een Spaenſſe Kraek en hoſtelyken geballaſt hadden genoomen, waer van de reeders te Parys, te Bruggen, ende ook eenige te Troyes in Champaigne huys hielden. Dat hy over zulx door den Hertogh van Burgondien en de Vlamingen was gemaend tot weder-gevinge van de waeren, nademael de ſtroopers met het ſchip te Harderwijk waren geland, en den buyt hadden aengevangen binnen Amſterdam tot geld te maecken: dat daer na der zelver eenige van Harderwijk naer Geelmuyden en Kampen in ſijn bedrijf waren gekoemen, ende wt ſijn laſt ſoo tot Kampen als in den tooren en 't Klooſter van Geelmuyden gebecht; welke deſen onaengeſien van een groot geſpuys Harderwijkers en Enkhuyſers met kracht en ſlot-braek weder wt de kerk waeren gehaeld; verſocht derhalven op den Hertogh, hy wilde, acht neemende zoo op de onderlinge vriendſchap als op het volker-recht, de mis-doenders wederom naer de oude bewaer-plaets over-ſchicken en doen vaſt zetten.*

33. Op deſen tijd is over-leeden *Otho van Arkel*, een man van vernuft en groote beſcheydenheyd, Heer daer behalven van *Pierpont* in † *Barrois*, ende van de landen van Mechelen. Zijn wtvaerd is op 't heerlijxte gehoudente *Gorichem* en 't lichaem geleyd in zyner voor-oudere graf-ſteeden. Hy liet after een eenigen zoon *Ian*, die getrouwd was met *Iohanna* zuſter van *Willem* Hertogh van Gelder en Gulich. Men ſtroyt wt, dat zy met *Arkel* in onder-trouw zittende, aen haere mankheyd zoude de ſchuld gegeeven hebben van ſoo een oneffen houwelijk. Korts daer na rees 'er tuſſchen Hertogh *Willem* van den Berge aen d'eene, ende de Graven *Adolf* den tweeden van Kleve gevoeghd met ſijn broeder *Diderick* van der Mark ter andere zijden een vinnige oorlogh, over een erf-rente van 24000. Rhijnſe goud-guldens, ſoo eertijds wt den tol van *Keyſers-weerd* aen *Richarda* van Gulich, wanneer zy met *Adolfs* oom *Engelbert* van der Mark in echt zoude treeden, tot een houwlijx-penning waeren toe-geleyd. Wanneer nu *Diderick* wt handen van *Philips* Heer van *Valkenſteyn* ende van *Margriet* dochter van *Engelbert* en *Richarda* dit geld te rugh vorderde, braght *Willem* met de Gelderſſe Vorſten tegen 't naeſte iaer een maghtigh
1397. heyr op de been, ende wrook ſich aen veele Kleefsſe plaetſen. *Adolf*, *Diderick* en hun zuſterlingh *Frederick* Grave van Meurs, trocken wt de Stad Kleve, wierden op het veld *Kellen* ofte aen den *Klever-ham* recht op den middagh met den anderen hand-gemeen, ende bevochten, niet zonder bloed-ſtortinge, de over-hand. Aldaer wierden de Hertogh van den Berge, *Reynald* broeder van onſen Vorſt *Willem*, *Ian* Heer van *Hensbergh*, de Graven van *Salme*, *Nivenaer* en *Seyn*, de Heer van *Rifferſcheyd*, 600. edele, 2000. paerden, ende van 't ſlechte volk niet weynige gevangen. De loſſinge is tuſſchen de Vorſten ten deel in 't werk gegaen met reed geld, ten deel met vaſte panden. De Vorſt van den Berg was genoodzaekt 2000. iaerlijxe goud-guldens wt den Weerdſſen tol, waer over de oorlogh was aengevangen, den Graven van Kleve en der Mark te bewijſen, beyder onderzaeten vrydom te geeven van alle zyne tollen; ende daer behalven *Zutzich* met *Rijmagen* voor hen in te ruymen. Men zeght dat Vorſt *Reynald* terſtond in vryheyd geſteld zijnde, onder bloote beloften en hand-taſtinge van op ſijn woord weder te keeren ofte de Stad *Emmerick* in handen te leveren, ſoo wanneer hy ſchier ofte morgen Hertogh van Gelder en Gulich zijnde des wierde vermaend, daer na beyder landſchappen meeſter wordende op *Adolfs* eerſte gichte de Stad *Emmerick* met de heerlijkheyd van *Sittart* vrywilligh en ſonder de minſte wtvluchten hebbe over-gegeeven. Een proef-ſtuck van een zeltzaeme volſtandigheyd, diergelijke wel eer in den Romeynſſen *Regulus* is gebleeken, ende die in onſe tijden meer zoude verwonderd worden dan na-gevolghd. De Grave van Salmen, *Ian* de ionge, moeſt de Heerlijkheeden van *Raveſteyn*, *Herpen*, en *Oden*, voor ſijn los-loon in de loop laeten, ende de Hensberger de Stad met den Burght van *Gennep*.

34. Omtrent deſen tijd begingh de Raed en burgery van *Bommel* een leelijk ſtuck tegens een Schepen van de Stad; welken drie van zyne ſtoel-broeders, over het vellen quanzuys vaneen onrechtvaerdigh vonnis, in den ſtroom lieten verſinken, voor-geevende (waer mede ſy haer poogden te verſchoonen, doch in der daed vuyler maekten) dat het op-bulderen van 't water een wis teyken was van een wel-verdiende dood. Als deze met reden voor een gelijk oordeel ſchroomende, waeren gaen verhuyſen naer *'s Hertogen-bos*, ende naderhand eenige Bommelſſe burgers, op een Iaer-merkt om hunne dingen te verrichten aldaer verkeerende, in de ſtraet van haer woon-plaets by geval hadden geſien, verklickten ſy ze terſtond aen de Heeren van de wet, als de welke daer op wt zouden zijn om henluyden d'een of d'ander part te ſpeelen, ofte aen kant te helpen. Waer wt men af te neemen heeft, dat het onlanx verdragh van de Brabandets en Gelderſſe op een verrotte plank was geveſtigd, ende dat 'er tuſſchen beyde noch geen rechte grond en was. Ende vermits twee even trotze volken den anderen gemeynlijken benieden ende niet veel te wille weeten, is de vreede binnen dit iaer noch om-geſtooten. De oorſaek hier van word tweevoudighlyken verhaeld. *Arent van Hoymen* een edelman van Over-Maes, die onlanx voor de Brabanders tegen de Gelderſſe diende, als hy aen ſijn volle leeninge niet en konde raeken, was wt enkel ſpijt tot Hertogh *Willem* over-geloopen. Aen de andere zijd hadden de Boſſenaers *Wolter van Over-Rhijn* een wt het geſinde van *Willem* van Gelder, het hoofd af-geſlaegen, om dat hy oproer in die Stad had aengericht, ofte, zoo andere willen, een dienaer van de Hertogin gepriemt. Om deſe twee mannen te wreeken wierd
1398.
Willem

† *De Heer* Pontanus *heeft voor* Barrois *of 't land van Bar geſtelt* Vermandois *in Vrankrijk, door enkel onachtſaemheyd en vergiſſinge. Want* Pierpont *een deel is van 't Hertoghdom Bar in Lotringen.*

Willem met den Opper-biſſchop van Kolen beraeden, de Brabanders al wederom te ontzeggen. Alſoo *Iohanne* aller-meeſt beſorghd was voor den *Bos*, zond ſy daer na toe Heer *Henriek van Dieſt*, *Henrick van Horn* Heer van *Parwijs*, ende *Ian* Heer van *Weſemael*. Dan deſe en dorſten den Hertogh van Gelder niet onder oogen trecken, ende alſoo ſy de burgery, op het vermoeden dat die wat na de Gelderſſe helden, den *Bos* niet en vertrouwden, bleeven ſy binnen de Stad, ende ſchickten 300. mannen binnen *Eyndhoven*, ontziende de nabuyrige maght van Hertogh *Willem*, die doen te *Ooſterwijk* ſtil lagh. Alhier liet hem *Iohanna* door een bazuyn-blaeſer een veld-ſlagh, ter plaetſen daer hy 't begeerde, aenbieden, ende loofde hem ondertuſſchen 100. voederen wijns met 300. hoorn-beeſten, ſoo hy Kempe-land ongeſchend woude laeten. *Willem* van dit bod niet veel werx maekende volghde evenwel ſijn hooſd, deed met een ſterke vleugel Ruyters een ſtroop in de *Langeſtraet* en dwars door de Meyery van den *Bos*. Middeler wijl braght de Hertogin een menighte van knechten op de been, om ze na den *Bos* te voeren; dan by *Herentals* koemende kreegh onder-richtinge, dat de Hertogh over de Maes naer huys was geſtreeken. Waer over de Brabanders hem na ſtapten, en over de ſtroom traeden, daer ſy de opene vlecken van Gulich en Gelderland met vuyr en ſtael door-liepen, ende na 't wt-plonderen van *Vlitingen* en *Aldenhoven* het over-ſchot in den brand ſtaecken, ende daer na langhs een anderen wegh naer *Maeſtricht* aen trocken, waer omtrent ſy hun eygene landen meer hebben vertreeden, dan te vooren de Gelderſſe. In die daegen gaf de Rooms Koningh *Venceſlaus* ſijn bloed-verwant, ofte (ſoo de brieven luyden) ſijn oom Hertog *Willem* volle maght om wt zijn naem Biſſchop *Blankenheym* van Utrecht zeeker een eed af te neemen.

1398. 35. Op 't volgende iaer troffen de Brabanders met de Luykenaers een verbond, om haer tegen een yegelijk, ende met naemen den Hertogh van Gelder by te ſtaen. Korts daer na heeft *Ian Gunder*, bewaerder van de Schants te *Lie*, de Gelderſſe Land-weeren *Drommel* en *Bracht* in d'as geleyt. Hier tegens beroofden en verbranden de Gelderſſe die binnen de *Grave* laegen, *Lie* en eenige andere vlecken. In de ſoemer-maend toogen de Brabandſſe Ridders en Vry-heeren *Ian van Weſemael*, *Henrick van Bautrishem*, *Ian van Rotzelaer*, *Ian van Withem*, *Henrick van der Leck*, en *Iacob Glymis* op *Maeſtricht*: daer zich ook met haere troppen vinden lieten de Bruyſſelſſe en Loevenaers; ende *Walraem* Grave van *S. Paul* met een deel Burgondiers. Over de Luykſſe hulp-benden voerden 'tgebied *Ian van Beyeren* Biſſchop van Luyk, zoon van *Albert* Grave van Holland, ende *Henrick* Heer van *Parwijs*. De geheele ſchaer wierd op 80000. mannen geſchat. Andere ſtellen viertigh duyzend, ende tot Veld-Overſten *Thomas van Dieſt* met *Reyner van Schoonvorſt*, en 't getal van de Luykenaers een weynigh minder. Met ſoo een gedruys van volk braken ſy den 25. der Soemer-maend van *Maeſtricht* op naer *Nieuſtad* in Gelderland. Daer binnen was in eygen lijve Hertogh *Willem*, die ſich binnen ſoo kranke Veſten niet dervende waegen, het Stedeken, om dat het den vyand tot geen neſtel-plaets zoude dienen, af-bernde, ende met ſijn leger binnen-waerts in-week. Doen zoude het *Ruermond* gelden. De Brabanders ſloegen hun neder over de Roer, de Luykenaers tuſſchen de Roer en Maes aen een verſcheyden oord. Zommige Luykſſe, en in 't byſonder de Biſſchop, als zwager van *Willem*, waren van de Gelderſſe niet af-keerigh. Deſe door langen honger wt-geteerd en af-gemat, verdroegen met onweeten van de Brabanders met Hertogh *Willem*, ende voerden hun volk van des Stads veſten. De Brabanders door haer vertreck den moed wegh-werpende van *Ruermond* te winnen, ende over 't plonderen van haere lijf-neeringe in quaedheyd ontſteecken, packten haer ſpillen, en kooſen hun wegh op *Lennich*, 't welk van de inwoonders was verlaeten, daer ſy de ruymte van wijn vonden, dan van brood groot gebreck. Na 't vernielen van dit Stedeken gingen ſy op Aken, maekende onder wegens door knevelen en blaeken alles onbruykbaer. Terwijl ſy hier waren, quam den Grave van *S. Paul* een luſt aen om over ſijns vaders dood, die † eertijds in den ſlagh van *Baeſwijler* zijn leven liet, wraek te haelen. Derhalven voerde hy alle de Brabandſſe troppen naer de Stad Gulich. De burgery onraed en wapen-gerucht verneemende, gaf ſich door de andere poorte op de vlucht. De Grave heeft ze ten deel after-haelt, ende ſoo voor los-loon als brand-ſchattinge de Stad 30000. Rhijnſſe gold-guldens af-gedwongen. Hertogh *Willem* liet deſen trots niet langh ongeſtraft; alzoo hy in den Wijn-maend met verwoeſtinge in Kempen in-viel, ende, eer dat de vyand in 't harnas konde koemen, na 't verbranden van *Hezewijk* en *Dinter*, ſich wederom verpackte. Daer na gingen 'er tuſſchen beyde, die een wapen-ſtand eyndigende met het begin van de Lente, ofte (ſoo andere drijven) een altoos-duerende vrede beſlooten. De vernaemdſte koppelaer hier van was aen de zijd van de Hertogin Heer *Reyner* Prooſt van *Maſtricht*, neffens de Heeren van *Gaesbeek*, *Sweer van Kranendonk*, en *Ian van Kulenburgh*: *Willems* volmachtigers waren de Heeren van *Reiferſcheyd*, van *Kulenburgh*, van *Oyen*, en van *Mora*.

† *Siet t' eyndent 't voorgaende Boek op het iaer* 1371.

36. De eerſte van de Lente-maend was de laetſte levens-dagh voor *Marie* oude Vorſtin van Gelder, door de bank geheeten *de vrouw van Turnhout*, die na de gevangenis van haer wijlen man *Reynald* drieden Hertogh, Gelderland ruymende, het over-ſchot van haere iaeren meeſten tijds te *Turnhout* ('t welk ſy van haer vader tot een bruyd-ſchat had bekoemen) ende ook vaek te *Bruyſſel* by haere zuſter *Iohanne* Hertogin van Braband in alle eerbaerheyd en heyligheyd verſleet. De wel eer ſterke Sloten van *Oyen* en *Beeſd* in Gelderland zijn van haer maexel. *Turnhout* heeft ſy mede niet weynigh verbetert, alwaer ſy tot haer verhoud een heerlijken Burght wt den grond op-bouwde, behalven een Broederſchap voor de ‡ wereldſſe Geeſtlijke, ende buyten het Klooſter te * *Berſſendonk*. Haer lichaem is te *Bruyſſel* in de Broere-kerk by dat van haere moeder *Marie* begraeven. Als *Diderick* Grave van der Mark met een deel volx het land van den Berge over-treckende *Mulhem* tegen over Kolen had bemaghtight, is hy voor 't Slot *Elvervelt* met een doodlijken bout wt een ſtuck getroffen; ende vermits hy noch wijf noch kinderen after-liet, is ſijn Graeſſchap ſijn broeder *Adolf* Grave ende binnen kort Hertogh van Kleve aenge-erfd. Omtrent den wtgangh van 't iaer quaemen etlijke Dominicaner Preek-broeders na het dorp *Weſteroyen* by Thiel, om een Klooſter voor haer

1399.

‡ *Canonici ſæculares, uti vocant.*

* *Pro Canonicis Regularibus.*

gezelſchap te ſtichten. Op 't zelve pas is *Thomas van Kemp*, na dat hy omtrent 7. iaeren in de hooge en doen zeer beruchte School te *Deventer* onder den Klerken-leeraer *Floris* had toe-gebraght, op den Agnieten-bergh by Zwol aengekoemen, ende van ſijn broeder *Ian* Opper-Monick van 't
1400. Kloofter beleefdelijken in-gehaeld. Op dit iaer is Keyſer *Venceſlaus* om zyne beeſtlijke wulpſheid en wan-zorge af-gezet, en de kroon gegeeven aen *Frederick* Hertogh van Brunſwijk. Dan de Biſſchop van Ments, wt een by ſonderen wrock en afgunſt, liet hem in 't weder-keeren van den Rijx-dagh by *Friſlaer* door den Grave van Waldeck verradelyken om 't leven brengen. De Keur-Vorſten voor de tweede werf by een koemende te *Boppaert*, gaven den ſtaf aen *Rupert* Hertogh van Beyeren en Palts-grave aen den Rhijn, een man grooter van moed en vernuft dan van lijf en leeden, die door Biſſchop *Frederick* binnen Kolen wierde gehuld; vermits de Akenaers hem weygerden binnen te laeten, onder 't ſchijn dat zy eeds-halven aen *Venceſlaus* noch waren verplicht; welke ſtijf-zinnigheyd der Akenaers de Standen van Gelderland en Vorſt *Willem*, als een goed vriend en nauw verwant van *Venceſlaus*, niet en vergaeten aen te ſtooken. *Venceſlaus* die lange iaeren hier na op den ouden kerf-ſtock leefde, is eyndlyken in ſijn eygen rijk ook zonder groote eer in 't graf gekoemen. Als *Ian van Arkel* Holland by de tien iaeren had waer genoomen, en tot wetlyke op-zegginge van ſijn ampt ofte † reke-
† *Siet t' eyndens dit boek het leeven van Ian van Arkel.* ninge niet en wierde toe-gelaeten, beſtond hy, ſteunende op zyne leen-heeren de Hertogen van Braband en Gelder, wiens vleeſlyke ſuſter *Iohanne* hy ten houwlijk had, *Albert* Grave van Holland, met ſijn zoon *Willem* die hem getrotſt had, door ophiſſen van den Hoexen aenhangh, vyandſchap te bewijſen; welke wanneer nu 12. weeken over eenen boeg de Stad *Gorinchem* belegerd hielden, wierd 'er eene vreede beſlooten, dan die op een looſe moerlag, en 'tkraekeel daer na vernieuwde.

37. Op dit iaer verſlond de ſmet-ziekte veele menſchen in 't Chriſtendom. *Bommel* in Gelderland zoud alleen 4000. dooden hebben geteld; 't welk buyten geloof en waerheyd ſchijnt, zoo men haere hedendaegſe gelegenheyd van buyten aenſiet. Als dit vergif in t begin alleen over 't grauw en den gemeenen man gingh, pochten de rijke braſſers, dat het geen nood en dede, zoo lang 'er niet en ſtorven dan water- ofte bier-drinkers. Dan eer langh kreegen de Groote en wijn-poyers ook een beurt. De Biſſchoppen lieten over al bede-daegen wt-ſchrijven. Na de verblindheyd van die tyden huylde elk om zeerſt tot zyne Heyligen; d een tot *H. Adriaen* en *Baſtiaen*, d'ander kreet tot *Thoenis* en ‡ *Rochus*; eenige trocken ook naer Romen, vermits het Iubel-iaer.
‡ *Siet den Franſſen loſ-zangh van Ronzard aen deſen vermeynden Heyligh.* Maer een *Matheus van Dael* onderwees het volk wt Gods woord, dat om de grouwſaemheyd van de op-gehoopte en tot in den hemel om wraek roepende zonden God de Heer deſe en andere quaelen op zyne ſchepzels neder-zond, die niet dan door vaſten, bidden en nederige boet-veerdigheyd waren af te weeren ofte te verzoeten. De dood van de Vorſtin van Gelderland *Willems* mede-gezelle *Catharine* van Beyeren op Martens-dagh binnen *Hattem* voor-vallende, gaf zeeker blijk, dat de Koninglyke gewelfzels niet meer ſchoot vry en zijn dan de arme koter-ſteeden. De Godvruchtige Hertogin voelende de dood aen haere venſteren kloppen, maekte over hare gereede † en kleynodien een wterſte wille, begeerende voor al aen de rechte hand weder gegeeven te hebben, zoo 'er eenigh onrechtvaerdigh goed onder haer ervenis moght beruſten. Sy verkoos tot een ruſt-plaets het Prediker-Kloofter tot Niemegen, ofte (zoo 't haer waerden Heer, aen wien zy haer luweel-kaſſe ſchonk, meer beliefde) *Monickhuyſen* by *Arnhem*, ende vereerde aende Kloofterlingen een iaerlijxe rente van etlyke Franſſe Schilden, om alle koemende dagh voor de ziel van haer en alle af-ſtervende Vorſten, Vorſtinnen, Graven ofte Gravinnen van Gelder, Gulich en Zutphen een dienſt te doen. Sy bedacht mede de Martens-kerk tot *Arnhem*, de Minder-broeders tot *Harderwijk*, alle armen, Gods-huyſen en Kloofters in 't gemeen, haer Edel-luyden, Staet-Iufferen, knechten en maeghden; zelf tot deur-wachters, kocken, kamerlingen, ſtal-knechten, penning-meeſters, aelmoeſeniers, backers, waſters, ende rydende ofte loopende boden toe. Tot wt-voerders van deſe maekinge ſtelde ſy, behalven eenige Geeſtlyke, *Robert van Apeldoren* knaep, ende de broeders *Arent* en *Gooſſen van Gruyt-hoys*. Sy droeg ook zorg voor *Marie*, dochter van Hertogh *Willem*, doch buyten twijffel van onechten bedde, gelijk mede voor een andere * dochter die aen *Ian* van Kuyk was * *Siet 't 1361.* gehylickt. Op den 25. van den eerſten Soemermaend des volgenden iaers wierd des Vorſtins lichaem van den Burght te *Hattem* door haer Hovelingen en edele Iuffrouwen naer *Monickhuyſen* gevoerd, t'zaemen met al haer huys-raed en geſteenten, die daer vier heele iaeren na de dood van Hertogh *Willem* noch bezegeld en in bewaerder hand laegen.

38. *Warner* van Buyren, bevel-hebber van het Duytſſe huys, heeft op dit iaer de Walburgskerk binnen Thiel, die in de vergangene iaeren door het geraes van den oorlogh was neder-geſtort ofte af-gebrand, weder op doen timmeren. Wt zeeker een brief kan men ſpeuren, dat, niet tegen-ſtaende het Brabands verbond, de poorteren van de Stad *Grave* onſen Hertogh *Willem* als hun wettelyken erf-heer hebben erkent ‡ en ‡ *Siet den begin van 't 44. boeck ſtuckde.* aengehangen. Omtrent dien tijd ontſtond 'er een bitze vyandſchap tuſſchen *Henrick* Heer van *Dieſt*, ende *Reynald* Heer van *Schoonvorſt* en *Sichem*. Gelijk de Brabanders *Henrick* droegen, ſoo wierd de Schoonvorſter van den Grave van *Blankenheym*, den Abt van *Prummen*, ende van onſen Vorſt gehandhaefd. De waerom van deze bitterheyd was, dat het *Henrick* voor on-eer en kregelheyd reekende, over een kleyne quack-ſchuld van *Reynald* om burgh-tocht gemoeyd te worden, 't welk men anders den geenen af-verght daer weynigh verhael op is. Ende vermits *Henrick* dit verſchil aen de wtſpraek van de Staeten niet hangen en wilde, zijn daer over menige bateloſe by-een-komſten gehouden. De Heer van *Schoonvorſt* zich hier aen ſtootende is wt den Burgt van *Loeven*, waer van hy bewaerder was, over Maes naer Gulich en Gelderland geweeken, om met vrienden hulp dit leed te wreeken. Effen te voren had de Hertog van Gelder, *Blankenh.* en Abt van *Prummen* aen de Loevenaers geſchreeven, ſy zouden *Reynald* korten goed recht doen, aengeſien ſy den *Heer van Dieſt* in haer bedwangh hadden. *Willem* van Gelder ſchoot op deſen tijd een mach-

† *Teſtamenti tabulas vid. apud autor. p. 341. & tribus ſeq. Nobis minutias omnes percenſere non vacat.*

tigh

tigh geld wt, om een verdragh op te richten ruſſchen ſijn neve *Ian* den iongen Grave van *Salm*, en *Diderick Pettersheim* Heer van der *Haer*, op dat de Veſtingen en Steeden *Born*, *Zittart* en *Ruſteren* wederom onder 't Hertoghdom van Gulich moghten koemen. Ondertuſſchen was 't beſtand van de Gelderſſe met de Brabanders ten eynde geloopen, zonder dat evenwel de oorlogh weder aenvingh. Hoewel *VVillem* al by tijds palm in 't vuyr had geleyt, en tegens deſe zyne ontrouwe gebuyren, die op de maght van *Philips den Stouten* meeſt ſteunden, byſtand verworven vanden nieuwen Keyſer *Robert*, ſoo eenige willen voorgeven.

39. Omtrent deſen tijd verhief zich een felle en langduyrige oorloghs-brand, die onze Gelderland niet alleen en beroerde, maer gants Vrankrijk een ruymen tijd als een zwaere laſt op den hals lagh. Ende vermits *VVillem* van Gelder tegens zyn ouden tegen-ſtreever *Philips* Hertogh van Burgondien door den Hertogh van *Orleans* wierd aengeroepen, zal 't niet ondienlijk en t'eenemael buyten ſpoor zyn de eerſte ſpring-ader deſer raſeryen aen te trecken. *Lodewijk van Valoys*, eenigſte broeder van *Karel* den ſeſten Koningh van Vrankrijk, Hertogh van *Orleans*, had getrouwt *Valentine*, dochter van *Ian Galeas* eerſten Hertogh van Milanen, een boven maeten ſtaet-zuchtige vrouw en rechte helle-veege, die haer man daeghlijx de gift van hoovaerdy in-blies, ende de ooren warm maekte met dit verwytelijk deuntien, dat hy, hoewel eens Koninx zoon en broeder, als een ſlecht leen-Hertogh was ende geen opper-gebied met allen had. Waer over beyde ſteeds alle zinnen en krachten te werk ſtelden, hoe ſy beſt hun oomen de Hertogen van *Bourges* en *Philips van Burgondien* van des Koninx vooghdy en den om-ſlagh des Rijx af-ſtooten, en zelve met hun broeder *Karel*, die zwackelijk van begrijp en veeltijds met zyne ſinnen niet t'huys en was, na haer believen zouden om-ſpringen, bouwende op de oneyndige rijkdommen van haer vader *Galeas*. Doch zoo langh die Mombers het hert van den Koningh en de macht van 't Rijk in hun geweld hadden, zagh *Lodewijk* wey nigh kans om zyne hoog-vliegende herts-tochten te volbrengen; tot dat hy, wanneer de Koningh binnen kort zich van zyne mombers ontſloegh, na den raed van zyne vrouw hem voort gemeenzaem en lief-talligh maekte by die gene daer de Koning gaerne mede om-gingh, ende die zyne ooms een quaed hert toe-droegen. Dit was een angel in de voet vande trotze *Margriet*, welke de Italiaenſſe ſtreeken van *Valentine* kennende, haer man *Philips den Stouten* t'elkens vermaende, hy zoude wel op ſijn hoede zyn, alſoo *Lodewijk* en *Valentine* na de kroon ſtaeken. *Philips* zocht zyne gemaelin neder te ſetten, gebood zeer goeden moed te hebben, en de zaek voor een wijl tijds ſtille te houden. Wanneer de Koningh daer na weder in krankſinnigheyd viel, ende de Franſſe Standen aen de Hertogen van *Bourges* en *Burgondien* het gezagh als voren in handen gaven, wierde *Valentine* haer inwendigen druck en ſpijt genoegh in haer weſen; te meer, wanneer de ooms hare maght gebruykende, *Cliſſon* en andere des Koninx Opper-dienaers, die haer alle geheymen plaghten te ontdecken, van 't Hof hadden geweezen, ofte vaſt gezet. 'tWas haer mede geen kleyn hertzeer, dat haers mans en des Koninx moeye *Margriet* zich aller wegen aen de hooger hand voegde, den Vorſten beſcheyd en antwoord gaf, daer ſy den mond moeſte ſnoeren, ende by de Koningin doen en laeten was. Sy weet het *Margriet* mede, dat de Koningin haer verdacht hield van quade konſten, hoewel zy die kladde door de ſchielyke dood van haer eygen zoon zelve zich op den hals had gehaelt. Want dees met des Koninx zoon *Karel* in haer kaemer ſpeelende, en een appel, welke *Valentine* onder de kinderen na de zijd daer *Karel* ſtond te grabbel ſmeet, in 't trollen opraepende, ende daer van bytende eer 't zyne moeder konde keeren, was korts daer na in een krankte gevallen, daer eyndelyken de dood mede vermenghd was.

40. Als dit op ſtraet quam, raekte *Valentine* by haer eygen man niet alleen in haet en afiet-denken, maer by al de wereld ende voor al by die van *Parijs*, die haer in de Stad niet en wilden luchten. Na dat ſy, terwijl het volk aē 't hollen en de wond noch vers was, voor eenige maenden ſich te *Neufchaſtel* aen de *Loire* had verſteecken, ende daer na door haers vaders beſtel aen *Lodewijk* haer man weder was verzoend, raeſde ſy veel meer dan te vooren tegen *Philips*, meynde van ſpijt wt haer vel te ſpringen, ende doorzocht alle winkels van haer arghliſtigh breyn, om hem 't een ofte het ander ſchelm-ſtuck te ſpeelen, en van de trappen af te ſtooten. Maer hoe menigen ſlinxen aenſlagh ſy en haer man brouwden, *Philips* wiſt ſich altoos voor het lock-aes te wachten. *Lodewijk* ſiende dat hy het leeuwen-vel moeſte aentrecken, verwierf van *Venceſlaus* Koningh van Bohemen, en doen alleen Keyſer met den naem, de Stadhouderſchap van Lutzenburg, verzaemelende aldaer penningen en volk onder 't dexel van daer mede zyne grenzen te verſterken. By de ſelve gelegentheyd, toogh hy den woel-gierigen Hertog *Willem* van Gelder aen zyne zijd, ende trof met hem een vaſt verdragh, om den Burgondier aen alle kanten werk te verſchaffen. *Willem zwoor voor hem en zijne erven aen den Hertogh van Orleans getrouwigheyd over ſijn vry-eygen erf-grond van Renderode met ſijn Slot en toe-behooren, onder belofte van hem by te ſtaen en te dienen, na de Franſſe wijze, in de twiſt die de Koning van Vrankrijk ofte Hertogh had ofte moght krijgen tegen zijne vyanden van Engeland, ende alle andere, wt-gezonder tegen Venceſlaus Rooms Koning, en 't H. Rijk, den Koningh van Vrankrijk en zijne na-zaeten, ſijn broeder Reynald van Gulich, den Opper-biſſchop van Kolen, de Hertogin Iohanne van Braband, de Graven Albert van Holland en Willem van Kleve, eñ Hertog Willem van den Berge. In tegendeel beloofde de Hertogh aen Willem ofte ſijne erven maend voor maend te geeven 2000. Franſſe Schilden, geduerende zijnen dienſt, ende voor den ingang van ſijn dienſt een maend leeninge op handen, ende aen yeder ſpiets-draeger ofte ſchild-knaep degelyken wt-geruſt 25. Franſſe ſtucken ter maend. Maer waer 't dat Willem naderhand met een ander Vorſt in oorlogh raekte, zoo dat hy blijkelyken zijn volk niet en moght ontbeeren, ofte ſelf door merkelyke zwackheyd, gevangenis ofte wtlandigheyd wierde verhinderd, alſdan moght hy vol-ſtaen met een genoegſaem Stad-houder, 500. gewapende mannen, ende een eerlyken ſleep van ſchild-knechten wt te leveren. Willems na-zaeten zouden gehouden zyn binnen drie maenden na ontfangene weet deſen eed by den Hertogh van Orleans te vernieuwen. In val van ſijne ofte ſyner nazaeten ontrouw zoude de landſchap van Renderode aen gemelden Hertog met der daed zijn verbeurd, ende hy met ſyne erven verbonden in 't geheel weder wt te reyken alzulke 35000.* goude ſchilden als hem door den Hertogh waren toe-geteld, die hier en tegens Willem tegens yeder een zoude verdedigen ende onderſtutten, als een leen-Heer ſijn leen-man ſchuldigh is.*

* *Tabulæ memineruntauri de cugno*

Gedaen den 12. Mey op het Slot van *Couchy* in tegenwoordigheyd van *Lodewijk* van Bourbon, &c. ende van *Willems* zijde, *Evert* van der Mark Heer te *Arbergh*, *Ian* van *Wyenhorſt* knaep, d'een bloed-verwant en d'ander Hofmeeſter van *Willem*, *Ian van Harve*, *Udo* gezeyd *Boeſe*, ſchild-dragers. In *Willems* plaets teykende ſijn geheym-ſchrijver *Peter* van *Merode* Prieſter te Mertzenich in 't land van Kolen.

41. Op *Bartholomeus* dagh daer aen volgende ſloot *Reynold* anderde zoon van Gelder en Gulich, Heer van *Axnaſter* en *der Eyffel*, met believen van ſijn broeder *Willem* diergelijk een verbond met gedachten Hertogh van *Orleans*, maekende ſich zelven Smal-heer van ſijn Slot *Zerhorſt*, weſende vry thins-goed, ende 500. Franſe ſchilden yeder maend voor ſijn dienſt bedingende, ofte 100. ſchilden voor ſijn Stee-houder, die den Hertogh met 100. gewapende knechten en beſtendige ſchild-knaepen zoude ontzetten. Neffens de boven-ſtaende Vorſten, dongh hy wt ſijn broeder den Hertogh, met de Heeren *Ian van Heynsbergh* en *Reynald van Schoonvoorſt*, beloovende wijders, zoo hy ſchier ofte morgen tot meyneed verviel, zyne 10000 goude ſchilden aen *Lodewijk* weder wt te keeren. Daer en boven was de Hertogh van *Orleans* beſigh, om de iaerlijxe in-komſten van de Franſe kroon tot ſijn behoef te keeren, belaſtende de Rent-meeſters nergens als aen zyne handen reekeningh te doen van haer wt-gift en ontfangh. *Philips* van Burgondien, die met den *Hertogh* van *Bourges* neffens den Koningh het opperſte gezagh voerde, houdende nu als voor alle man blijk-baer, dat *Lodewijk* des Koninghs gorgheyd tot ſijn voordeel nemende na de kroon ſtond, nam voor, na ſijn wterſte vermoegen hem de vleugels te korten, en des Rijx wettige erf-genaemen in hun gerechtigheyd voor te ſtaen; zoo dat de kyvagie op een openbaeren oorlogh wtliep, ende *Lodewijk* noch in dit loopende iaer de wimpels ontwindende, met een vaerdige maght volx omtrent *Parijs* in 't veld verſcheen. Aldaer is *Willem* van Gelder met 500. Ruyters, behalven het voet-volk, edelen en andere vrywillige wt Gelderland en Gulich, volgens het befteck hem by-gekoemen. Eer hy naer *Parijs* vertrock, vertrouwde hy onder andere de op-zicht zyner landen van Gelder en Zutphen aen ſijn Raeds-heer Ridder *Ian van Homoet*, belaſtende hem geenſins te dulden, ergents eenige werken ofte Schantzen zoo in de Lymers als elders tot ſijn after-deel gemaekt te worden. De heyr-kracht van *Philips den Stouten* beſtaende wt Burgundiers en Vlamingen was voor den vyand niet vertzaegd. Alles liet ſich tot een treffen aenſien, ten waere de Burgondier door ſijn broeder den Hertogh van *Bourges* een flaeuwhertigh en wiſpeltuyrigh menſch, omgepraet en vermorwd zijnde, met de Koningin en andere Groote in verdragh had getreeden, 't welk echter van kleynen duyr was, en dit gevolgh had dat het krijghs-volk aen weder-zijden ontſlaegen, ende elk weder huyſwaerts is gekeerd.

42. Hertogh *Willem* viel voort na zyne weder-komſt op 't eynd van 't iaer in een flaeuwigheyd. Wanneer hy ſich van dagh tot dagh erger bevond, dacht hy op zyne ſterflijkheyd, ende om voor zyne dood van het zyne yet te beveelen, dat na zyne dood eerſt gelden zoude. Echter zagh hy zyne moeder *Marie* een weynigh voor hem wt de levende ſcheyden, een vernuftige en geſchickte vrouw, na dat ſy haer man Hertogh *Willem* van Gulich bykans acht iaeren had over-leeft. In zyne † wterſte wille ingeſteld by ſijn gezwooren Schrijver *Herman Mollart*, begeerde hy onder andere met goeden ernſt, dat men hem met ſlechte en geenſins over-daedige pracht zoude ter aerden brengen, alle zyne ſchulden betaelen, en geene van zyne Ampt-mans, tol-meeſters, ontfangers, en Stad-houders, voor dat die van hun verſchot ten vollen waren vernoeghd, den ſchop geeven. Aen de Doemen van *Kolen*, *Luyk*, *Utrecht*, en *Munſter* maekte hy 400. Rhijnſſe gulden; ende aen 't *Carthuſer Kloeſter*, zullende beſtaen in een Op-ſiender en 12. Monicken, ende in 't land van Gulich op te richten, 15000. oude Schilden. Aen zyne zoons *Willem van Kuyk* gaf hy te leen het Huys en Gebied van *Middelaer*, wt-genoomen den tol van de Maes; ende aen *Ian* het Sloten Gerechte van *Amerſoyen*, beyde by wijlen *Arent van Hoemen* bezeeten, mids dat gemelte Heerlijkheeden by ontſtentenis van kinderen aen des Hertoghs erven zouden vervallen, die ze voor 1000. Rhijnſſe guldens weder moghten inloſſen, en t'allen tijden des nood tot haer gebruyk doen openen. Hy bedacht mede beyde *Willemen* zyne iongſte zoons; zyne dochter *Marie*: *Ian van Gelder* Prediker te *Boitzelaer* ſijn neve van baſtaerdyen; ſijn verwant *Reynald van Caſter*; en *Thijs van Floreshem* zijn krijghs-man; behalven *Baes* en *Diderick* van Gulich zyne zuſteren broeder. Gelijk mede de Klooſteren van *Ruermond* en *Monikhuyſen*; Biſſchop *Henrick* van Sidonien; *Ian* Bailliuw Deken; en *Iacob Heye* Prooſt van Zutphen; zyne Raeden *Evert van Eyle* en *Herman van Mekeren*; de Ridders *Geeraert van Mirlaer* en *Ian van Wyenhorſt*, *Diderick van Vlodorp* ſijn Maerſchalk; neffens zyne artzens *Gijsbert van den Berge* en *Diderick* ‡ *van Aſperen*; en zyne minder-dienaers *Ian Hontgijn*, *Ian Lodderpaep*, *Frederick*, *Walraven*, *Dirk Norman*, *Ian Hegeman*, *Ludeken van Dorſten*, *Ian van Weyden*, *Chriſtiaen van Rijſwijk*, *Uden van Delft* gezeyd *Mekeren*, *Willem van Poelwijk*, en *Lambert Vrieslen*. Om dit alles wtvundigh te maeken, keurde hy *Frederick van Blankenheym* Biſſchop van Utrecht, Hertogh *Willem* van den Berge, ſijn broeder *Reynald*, Heer *Ian van Heynſbergh*, met by-voeginge van *Ian van Harne*, *Arent van den Gruythuys*, *Uden Boot*, en *Evert van Eyle* zyne Raeden. Gegeven *t'Arnhem* op den elfden van de Louw-maend in 't by-weſen van *Ian van Voſſen*, *Arent van Boekop* &c. Noch heeft * de Hertogh in een byſonderen brief op dit iaer aen ſijn baſtaerd *Ian* en zyne wijve *Hadewigh* dochter van *Sinderen* over-gegeeven 100. oude ſchilden, iaerlijx, voor haer leeven in lijf-tuchtsrecht ende ter tijd toe de loſſe zoude geſchieden, te beuren en heffen op Peters-dagh wt de opkomſten van *'s Grevenweerd*, geleegen in den Rhijn in 't gebied van Wageningen binnen en buyten. Daer na is de Vorſt den 16. van de vol- 1402.

† *Siet den Heer Pontanus op het 350. en eenige volgende blaeden.*

‡ *In de oorſpronkelijke brieven ſtaet*, Den zeer eerwaerdigen man meeſter *Diderick van Aſperen* (perſone der perſonate tot Avezaet) onzen Medecijn-meeſter.

* *Literas ipſas mihi oſtendit Conſultiſſ. Vir* Reynerus Kemping, *Cauſarum patronus in Curia Arnhemienſi.*

gende

gende maend op 't 38e. iaer ſijns ouderdoms in zijn Hof tot *Arnhem* ontſlaepen. 't Lichaem is volgens zijn begeeren in 't Carthuſer Klooſter te *Monickhuyſen* by dat van zyne waerde by-ſlaep *Catharine* onder-geleyd. Door ſijn toe-doen heeft het Hertoghdom onder andere aengewonnen deſe Vaſtigheeden en Heerlijkheeden, *Randeroven*, *de Grave*, *Kuyk*, *Born*, *Schoonvorſt*, en 't vernaemde Slot van *Oyen*.

REYNALD de vierde, wt de Stam van Gulich,

Vijfde Hertogh van Gelder en Gulich, en Grave van Zutveen.

43. Na 't over-lijden van Hertogh *Willem* trad met over-een-koemende ſtemmen in de plaets zijn eenige en vleeſlijke broeder *Reynald*, die van aert en in-borſt vredigh was, ſoo dat hy eerſt niemand gaerne zoude verkort hebben, ofte op de teeuwen getreeden. In den ingangh zyner heerſchappy, na dat de Stad en burgeren van † *Wageningen* hem gehuld ende voor haeren rechten Erf-heer ontfangen hadden, heeft hy ten heyligen gezwooren, de hand-veſten, brieven en alle oude gewoonten, die gedachte Stad en inwoonders van zijn zaligen broeder ende alle wijlen Vorſten bekoemen hadden, ſtedigh te houden ende niet te verminderen. Des gelijk is geſchied binnen *Doesburgh*, daer de Hertogh van den Raed tot zyne welkomſt wierd beſchonken met vier aemen Rhijnſſen wijn, welke met allen onraed gekoſt hebben 35. gulden en 27. groſſen, waer van de 40. maecken een gulden. De Heer van *Schoonvorſt* het hoofd in de ſchoot leggende ende met ſijn Heer en Hertogh *Reynald* verdraegende, beleed van hem t'eenemael voldaen te weſen; waer tegens *Reynald* hem quijt ſchold alle ſchaeden en brand-ſtichtinge, zoo, geduerende zyne verſchillen met *Henrick van Dieſt*, de landen van Gelder ofte Gulich hadden geleeden, mids over-laetende het gebied van *Molemark* met 300. goud-guldens, ofte iaerlijx daer voor zoo langh de Hertogh leefde 100. mudden roggen. Omtrent den zelven tijd wierden geſchouwd de land-paelen, zonderlinge na de geweſten van den Heer *Frederick* van den Berge. *Karel* Frans Koningh nu wederom by zyne zinnen zijnde, ſtelde ſijn broeder *Lodewijk van Orleans*, den eed-genoot van onſen *Reynald*, tot ſijn Stadholder. Dees heeft op ſtaende voet nieuwe ſchattingen en wetten in-gevoerd, en zelfs de Geeſtlyke hoofden niet over-geſlaegen; 't welk over-al niet dan werrery en onluſten veroorzaekte. Dan alſoo de Koningh voor het in-maenen der ongelden weder een quaede ſtoot kreeg, riepen de Standen op nieuws tot de Rijx-vooghdy *Philips* van Burgondien, voor-wendende dat *Lodewijk* nergens na bequaem was tot ſoo een wichtigh ampt. Als de Koning by vlaegen al weder in-viel, ende *Philips* en *Lodewijk* t'zaemen aen 't roer zaeten, die van nijd en vinnigheyd noyt een iuck en trocken, zyn beyde Heeren, wt raed van de Koningin ende der Hertogen van *Bourges* en *Borbon*, ontſlaegen en voor haere Voogdy bedankt geworden. Van de Louw-maend des volgenden iaers tot aen het midden der Gras-maend zagh men glinſteren een Stert-geſterne naer 't weſten, een voor-looper van de ſtooten en iammeren die Vrankrijk en Nederland daer na zijn over-gekoemen; behalven dat 'er ongeſchickte *Walviſſen* door ſtorm en onweder aen de Nederlandſſe kuſt zijn geſtrand, ende by 't zacken van 't water aen land gehaeld. Deſe ongedierten waeren meer dan 70. voeten langh, ende zoo groot dat men ze met ledders moeſte beklimmen; de bloote buyk konde 12. arrebeyds-luyden verbergen. Op dat ick nu zwijge van de *Meer-min*, op den zelven ſtond wt de Zuyder-zee in de *Purmer-end* op-geworpen, zynde op het lijf met moſen en ſchubben bedeckt, ende van *Edam* naer *Haerlem* gevoerd, daer ſy zoude geleert hebben menſchen koſt te eeten, een drolligh en zuchtend geluyd gegeeven, ook onder de vrouwtiens geſponnen, ende, om dat ſy het Kruys-beeld eer hadde beweeſen, na haere dood een ſteede op het kerk-hof verdient. *Henrick van Solms* Heer van *Ottenſteyn* deed aen Vorſt *Reynald* vertoogh, hoe de Munſterſſe hem na ſijns vaders af-ſterven hadden verongelijkt, en zyne erf-goederen onder-hielden: dat hy niet te min over-boodigh was alle deſe kraekeelen te verblyven aen de wt-ſpraek van den Hertogh.

1402.

1403.

† *Extant literæ in ſcriniis urbis ejuſdem.*

44. *Philips van Burgondien* yverde zeer op deſen tijd, dat noch by 't leeven van de Hertogin *Iohanne* de Vorſtendommen van Braband, Lotringen en Limburgh zyn tweeden zoone *Anthonis* voor vaſt moghten worden toe-gezeyd; verzeekerende de Staeten van Braband, ſoo men hem daer in beliefde, *Antwerpen* en *Mechelen* vooraltoos aen Braband te willen knoopen, ende *Dermond* zoo lâng in handen te laeten, tot dat hy de landſchap van Kuyk met zyne hoofd-ſtad *Grave* den Gelderſſen weder op zyne koſten had ontweldight. Dan de Brabanders en waren niet graegh ofte van zins, over de erf-laetinge des lands te handelen, zoo langh de Hertogin noch leefde. De gezanten van *Venceſlaus* Boheemſſen Koning, die gedachte Hertoghdom volgens verdragh van den iaere 1350. mede voor hun meeſter eyſchten, wierden met gelijk een beſcheyd af-gezet. Vorſt
1404. *Reynald* liet in een openen brief al de wereld weeten, *hoe, niet tegenſtaende den* oervede *in ſijne onlangſſe gevangenis* * *aen Adolf Grave van Kleve en der Mark gedaen, de Grave evenwel zoodaene grond en landeryen, als hem van ſijn broeder Willem waeren aenge-erfd, buyten recht na zich trock, ende zoo ſyne onder-zaeten geweld als hem in veele andere deelen groot ongelijk had aengedaen, en al noch aendeed; dat hy ook aen den Grave geenzins zulk een* oervede *gedaen had dat hy ſyne wettige erfenis niet en zoude moegen aenvaerden en beſchermen: al het welk hy met oogenſchynelijk bewijs ende met zegel en brieven van des Graves vader konde waer maecken: biddende derhalven alle Vorſten, Steeden, ende yeder een in 't byſonder, den Grave hier van beter te onder-richten, op dat hy ſyn recht en beterſchap van ſchaede moght erlangen, ofte (zoo hem zulx wierde geweygerd) verklaerde hy onſchuldigh te willen weſen aen alle onheylen die hier wt zouden riſſen.* Deſe haperingh ſchijnt nergens over geſprooten te zijn dan over den ſtreek van de *Lymers*, welke aen *Adolf*, volgens ſijn zeggen, neffens de Stad van *Emmerick*, in voor-tijden voor *Reynalds* loſſinge zoude zijn geloofd. Dan door 't bemiddelen des Biſſchops van Kolen is de waſſende onruſt by tijds geſlecht. Als op dit iaer na een heerſchappy van 46. iaeren *Albert* Palts-grave, Hertogh van Beyeren, daer en boven Grave van Henegouw, Holland, Zeeland, ende Heer van Vriesland, en ſchoon-vader van onſe twee iongſt-afgeſtorvene Vorſten *Eduard* en *Willem*, na de andere wereld was verhuyſd; begon ſijn zoon *Willem van Beyeren* den Heer *Ian van Arkel* (hoewel die hem korts te voren met ſijn Hoexen aenhangh voor de onſtuymigheyd ſijns vaders had bevrijd) wt zaeke hy van de Cabeliauwſſe gezindheyd was, met vyandſchap en oorlogh te vervolgen. *Reynald* bood gelijk wel eer ſijn broeder *Willem*, zijn zwaeger *Arkel* de hand, ende in tegendeel de Utrechtſſe Biſſchop aen *Willem* van Holland. *Arkel* had twee Sloten, qualyken een mijl gaens van een geleegen, *Everſteyn* ('t welk voor zoo ſterk beroemd was als weynige Veſtingen in Duytsland) en *Hageſteyn*, waer mede hy ſchier de gantſſe Leck-ſtroom wetten konde ſtellen. 't Een hier van wierd door den Biſſchop en 't ander door *Willem* rondom vaſt belegerd, na etlyke weeken † ingenoomen, ende met het Stedeken *Aſperen* geſlecht.

* *Sietop't iaer 1397.*

45. Een weynigh te voren ſtorf onder wegen by *Hal* in Henegouw ‡ *Philips de Stoute* Hertogh van Burgondien, een eeuwigh tegen-ſtreever der Hertogen van *Orleans*, en van beyde broeders van Gelder. Siin ingewant is te *Hal*, het hert in de Koninglyke kelders van *S. Denijs*, en 't vordere lichaem te * *Dyon* in Burgondien begraeven. Sijn navolger was de oudſte zoon *Ian de Onverſaeghde*. De ſpraek gaet, dat de weduwe *Margriet* van Vlaenderen die mede weynige maenden daer na aen de vallende ziekte den geeſt gaf, geen raed weetende tot de oneyndelijke ſchulden, afſtand deed van alle roerende goederen en inboedel van haer man, ende na de dagelijxe gewoonte den gordel, beurs, en ſleutels op de baer leyde. Korts daer na ſchreef de Tegen-Paus *Benedict*, op het ingeeven, zoo men vermoedede, van den Hertogh van *Orleans*, aen Hertogh *Ian*, dat hy zich met Vrankrijk niet moeyen en zoude, ende des Koninx broeder *Lodewijk van Orleans* om vreedes halven alleen daer mede laeten begaen. Door 't beſtellen en bekoſtigen van Vorſt *Reynald* is alſdoen de *Hattemer* Slot-toorn wt den grond op-gehaeld. De Hertogh van *Orleans* 1405.
ſiende dat *Ian van Burgondien* de Graven van Kleve en Holland met des Hollanders broeder den Biſſchop van Luyk op zyne hand had, ſocht den knoop van zyne Gelderſſe bond-genoodſchap noch vaſter aen te haelen. Want door ſijn beſteck trouwde Vorſt *Reynald* op deſen tijd met zyne nichte *Marie van Harcourt* (ende niet, zoo andere Schrijvers ſtellen, van † *Artoys*) gekoemen van Koninglyken bloede. Of deſe zuſter zy geweeſd van *Ian* Grave van *Harcourt* en *Aumale* (die by *Marie* dochter van *Lodewijk van Orleans* insgelijx een dochter *Marie* heeft geteelt, getrouwd nader hand met *Antonis* Grave van *Vaudemont*) ofte *Harcourts* ‡ weduwe, en eygentlyke dochter van *Lodewijk* (die op 't iaer 1371. is geboooren) daer van heeft men geen vaſte zeekerheyd; dan dat de houwlijx voor-waerden wtwyzen, dat *Reynald* zyne bruyd van *Lodewijk* heeft verzocht, ende na haer dood by gebreck van lijfs-erven *Lodewijk* haer aengebraghte goederen, bedraegende tot 30000. ſchilden ofte kroonen, weder na hem zoude neemen, waer voor *Reynald* te pande ſtelde het Graefſchap van Keſſel met den Burght *ter Horſt* daer in geleegen. *Reynald* gaf haer daer boven *voor haer weduwdom* 10000. iaerlijxe kroonen, op te beuren wt de in-komſten der vlecken en Burgten *Caſter*, *Broicht*, *Gladbach*, *Suchtelen*, en *Bruggen*, ende tot een morgen-gave het Droſt-ampt en 't Slot van *Born*. De zeewaerts aen leggende plaetſen waeren op deſen tijd over al doende, om de in den vergangen Herfſt-vloed geſcheurde ofte onder-geloopene dijken met hey-paelen, zooden, en rijs-werk weder aen te vullen.

* *Divionum.*

46. *Reynald* gaf op dit pas een yegelijk te kennen, dat, nademael de goude en zilvere munt en 't kooper-geld ſchier te niet gingh en een lange wijl in 't wild had geloopen, zoo dat de luyden die iaerlijxe renten, thienden of yet dier-gelijx hadden te ontfangen ofte wt te geeven, in ponden, groſſen, ſchellingen en Brabandſſe ofte Hollandſſe penningen, om het laegh loopen van 't geld, heel weynigh vaek ook niet van hunne goederen en trocken, hy daerom had beſlooten een

1406.

† *Siet hier van breeder t'eynden dit boek in 't leeven van de Arkels.*

† *Elogium eius vid. apud auct. pag. 360. ac ſeq.*

† *Vid. auctor. pag. 361. ac ſeq.*

‡ *Vt den houwlijx-brief en andere omſtandigheeden kan men als by ſchimmer-licht ſien dat ſy maeghd en vryſter is geweeſd.*

zeekere

„ zeekere goude en zilvere munt te doen ſlaen,
„ zullende door gants Gelderland ganghbaer zijn,
„ ende het ander geld daer na gericht worden. De
„ in-komſten, tienden en tollen, beſtaende in pon-
„ den, groſſen, ſchellingen ofte penningen, ende die
„ voor 't iaer 1391. verſcheenen en verſchuldighd
„ waeren, zouden betaeld worden met een oud
„ ſchild van vier ponden, ook die voor dien tijd
„ verleend ofte verkoft waeren, ende de zelve bin-
„ nen drie naeſte iaeren van nu af moegen af-geloſt
„ worden, yeder pond van de tienden met vier
„ ſchilden en een half. De ſchuld die van de aen-
„ ſtaende tot de volgende Paeſſen niet en wierd af-
„ geleyd, zoudemen betaelen met het nu bruyk-
„ baer en goed geld, beurende een oud ſchild voor
„ vier ponden. De voor deſen gemaekte huyren
„ en iaerlijxe plechten moght men op den gezetten
„ dagh goed doen met zulke munt als te vooren
„ deughdelijk was gehouden. Deſe beraeminge
„ zoude over al gelden, ende ſoo wel in de Steeden
„ als vlecken: wt-genoomen dat die van Ruer-
„ mond, Zutphen en 't Graefſchap Zutphen hun
„ oud gebruyk zouden volgen, ende die van *Arnhem*
„ haere after-ſtallen moegen loſſen met 4. ponden
„ en een half van een oud ſchild. 't En ſtond ook
„ niemaed vry des Hertogs ofte zyner na-zaeten
„ renten, zonder der zelver toe-ſtemming, te loſſen
„ ofte te koopen. De Schepens der Steeden daer
„ men de munt-winkel zoude planten, moghten
„ twee waerdeyns, neffens de zyne, ſtellen, en alle
„ gebreecken van de munt helpen heelen. Soo ee-
„ nigh aengrenzend Heer ofte Vorſt de waerdy
„ ofte zwaerte van ſijn geld verkleynde, zoude hy
„ desgelijx moegen doen met voor-weeten van
„ zyne vier Hoofd-ſteeden; welke deſen ver-
„ drags-brief neffens hem mede hebben bezeegelt.

Na dat *Antonis*, broeder van *Ian* Hertogh van *Burgundien*, Grave van *Vlaenderen* en *Artoys*, door moedwillige af-ſtand van de Hertogin *Iohanne*, tot de Hertoghdommen van Braband en Limburgh was in-gelaeten; is hy neffens den Grave *Adolf* van Kleve en *Ian* Biſſchop van Luyk, mede voerende een ſterke heyr-kraght, naer *Parijs* zijn broeder *Ian van Burgondien* te hulp getrocken, om hun erf-vyand *Lodewijk van Orleans* een voet te lichten en wt de zadel te werpen, die niet alleen ſijn beſt en deede om het houwlijk tuſſchen des Burgondiers dochter *Margriet* en den Dolfijn van Vrankrijk om te ſtooten, ende de bruyd t'zaemen met den Koningh en Stad van *Parijs* in zyne maght te hebben; maer ook den Grave van *Pembroek* wt Engeland had ontboo-den met zyne ſcheeps-vloot, om de haven van *Sluys*, doch te vergeefs, te over-rompelen. Maer hoewel nu beyde legers om *Parijs* tegen den an-deren ſchrap lagen, wierd 'er gelijkewel, door toedoen meeſt van de Koningin en Koningh van *Navarre*, eene vreede onder de wapenen gemaekt, met zulke blijk-teykens van wterlyke vriend-ſchap, dat beyde Hertogen malkander om den hals vloogen, en 't oorlogs-volk ten weder-zijden
1406. de zack kreegh. *Ian de Onvertzaeghde* korts daer na bekoemen hebbende de Stadhouderſchap van *Picardyen*, beſteedede zyne dochter *Marie* aen *Adolf van der Mark* den tweeden Kleefiſſen Grave van dien naem, gelijk te voren aen Grave *Willem* van Holland zyne zuſter *Margriet*. Soo dat de Hertog van Gelder vermits ſijn *Orleans* verdragh rondom onder quaed-gunſtige naburen ſittende, als den Brabander, Hollander en Klevenaer, op deſen tijd aen alle kanten genoeg had op te paſſen.

47. In 't begin van 't iaer wierden aen Vorſt *Reynald* in ſijn vertreck op 't *Huys* te *Roſendael* verſcheyde ontzegs-brieven behandighd, doch meeſt wt eene oorzaek ſpruytende. De belhaemels daer van waeren buyten Gelderland woonachtigh, als te weeten *Willem* en *Winand van Steinbach* gebroeders, en *Gijsbert Holtzwiler*. By deſe voegden zich *Ian van Hoengen*, *Geerlof van Wede* Heer van *Iſenburgh*, en korts daer na *Wygand van Wyndersbagh*, *Geeraert Seylbach* de ionge, *Henning van Milon* de ionge, *Henning van Houchelheym*, *Ian van Hobe*, *Reyner van Waltmans-huſen*, *Wigand van Stenenbach*, *Ian van Bruensberg*, *Pouwel van Breitbach*, *Gijsbert van Harquerode*, *Henrick Suetze* en *Ian van Grentzaube*, *Diderick van Milsbach*, *Geerlof van Aldenwede*, *Ian van Gevesham*, *Geerlof van Rupach*, *Geerlof van Hi-dinſtorf*, *Coenraed Domlier van Wolffenlo*, *Henrick van Gemmerſcheyt*, *Ian van Baſſenhem*; die alle den Hertogh vyandſchap wegen de broeders van *Steynbach* en *Holtzwiler* aenzeyden. Tegens den ſoemer ſtuerden aen hem dreygh-brieven, om hem te peynden en zyne peyndinge tegen te ſtaen, *Ian van Viſperdorp*, *N. van Steingin*, *Frederick* en *Ernſt van Myngeden van der Dunouwe*, *Ian van Weſterholt*, *Ian Vrydagh van Tolbergh*, *Bernt van Buxvelt* gezegt *Bruſer*, met den Richter *Ian van Scheven*, *Congin van Hierskorp*, *Paul van Ruland*, *Gabelgin van Wyvijlere*, *Reynald van Berge*, *Govert Breiſcheyt*, geheeten *Weideligh*, die alle *Ian van Lijſvelt*, een Smal-heer van *Ian* Heer van *Brandenburgh*, vermits ſijn aenſpraek die hy op den Vorſt had, aennamen te beſchutten, ende verſchoond wouden zijn van het quaed dat hier wt vorder moght voor-koemen. Op 't zelve pas verklaerden zich mede wt den naem van *Walter van Doornick* vyanden van *Reynald*, *Ian van Alſtere*, *Herman Saſſeken*, en *Barent Koningh* met hunne knechten, die echter de Stad *Groenloe* buyten ſloot, ende met haere burgers niet te doen wilde hebben. Om een hengſt ofte in ſtede van dien 100. gulden, die hem zal. Hertogh *Willem* had beloofd, dorſt zich mede tegen *Reynald* kanten *Ian van Branderſcheyd*, die aen den Vorſt nochtans buyten dat, tot alle ſchuldige eer en plichten bleef gehouden. Aen deſe t'zaemen-rottinge was mede vaſt *Godeken van Isebede* ge-zeyd *Bitter* van wegen *Frederick van Mengedem*; behalven noch *Diderick van Rove*, *Ian van Repe-laer*, *Engelbert van Verneholte*, anders *Cracht*, en *Alfen van Bernevelde* baſtaerd, welker hoofd was *Godeken van Rethede*. Maer gelijk alle deſe ſtrijd niet dan byzondere erven, luyden en brieven betrefte, zoo is die ook door het tuſſchen beyde koemen van goede mannen, haeſt met gemack neder-geleyd; als mede het kraekeel tuſſchen *Reynald* en *Willem van Broekhuyſen* ſijn Hof-meeſter in Gelderland; aengeſien de Hertogh over-tuygd zijnde den eygendom der dorpen *Spralank* en *Oiſterom* in 't gebied van Keſſel *Broekhuyſens* voor-zaeten te hebben toe-gekoz-men, daer over niet meer waters vuyl woude maeken; behalven dat hy aen hem en zyne erven behield het recht van 't leen te vergeeven.

48. 't Naeſte iaer was vervaerlijk door zelt-zaeme hemel-teykens; want men in de lucht hayrige ſterren, ende op de aerd en zee zulke beevingen gewaer wierd, dat onder andere de Maes hoogh op-liep, ende na de grenzen van Gelderland en Gulich door-breekende, de landen rondom over-ſtelpte; hier by koemende ſterke 1407.

ſtorm-

1407. ſtorm-buyen, die de boomen ontwortelden, ende huyſen met toorens neder-velden. In deſe tijden is het Kloofter van *Peters-poel* omtrent Bommel geſticht by de Vrouw van *Braekel*, op gelijk een voet als het Kloofter te Windeſhem. De nieuws-ingehulde Hertogh van Braband *Antonis*, na dat hy eſſen te vooren de oude Hertogin *Iohanne* eerlyken in't graf had beſtelt, vond op deſen tijd goed Vorſt *Reynald* over de Heerlijkheyd van *Kuyk* en zyne moeder-ſtad *Grave* aen te ſpreecken, welke hy voor een leen van Braband was houdende; te meer dewijl *Reynald* van hem als nieuwen leen-heer had verzuymt verly te begeeren. Behalven dat dacht hy die van *Maeſtricht* te beſoeken, die door aenſtooken van de Luyker-waelen, welken zy onlanx te vooren trouw hadden gezwooren, haer neck onder hem niet wouden buygen. Als hy van de Maeſtrichtenaers was in-gelaeten, ende met zijn leger nu *Valkenburgh* naderde, had hy een opzet onſen *Reynald* gewapender hand te dwingen, om by hem het voorzeyde leen te koemen belijden. *Reynald* voelende ſijn zelven ongereed ende ſijn vyand voor dien tijd niet gewoogen, zond Hertogh *Antonis* een man van aenſien tot aen *Valkenburgh* tegen; alwaer beſlooten wierd, dat *Reynald* een heer-gewaed van etlyke duyzend kroonen aen den Brabander zoude op-brengen, ende in eygen lijf naer Braband koemen, om hem Leenheer te erkennen van de gedachte Heerlijkheeden; gelijk ook dien volgens de eed gedaen is in't dorp Empel aen de Maes niet ver van's *Hertogen-bos*, in handen van *Willem* den ſongen Grave van *Seyne*, in 't oogh van veele honderd menſchen, ende ten over-ſtaen van de Ridderen en Heeren *Ian van Arkel* en *Hageſteyn*, *Ian Schelart van Oppendorp* Hof-meeſter, en *Ian Wyenheid* Raeden van *Reynald*. Andere vertellen, dat *Reynald* in't begin trots, ende op de bond-genootſchap van Keyſer *Robert* zich verlaetende, niet veel werx van de Brabanders had gemaekt; voor al, na dat de Keyſer in een bitteren brief *Antonis* wt Braband had bevoolen te wijken, ofte den leen-eed aen zyne handen te doen: maer dat zoo haeſt *Antonis* zich met een geweldige heyr-kracht (waer onder veele Groote en vernaemde edele) over Maes naer *Valkenburgh* had begeeven, de Keyſer met de troppen die hy de Gelderſſe had toe-gedacht was geaerſeld; ende dat daer op *Reynold* in't Brabandſſe leger over-koemende, met de voornoemde bekentenis de Brabanders en zyne andere wangunſtige over-buyren wijſſelyken van ſijn hals en bodem had gekeert. Niet te min was hy op ſijn hoede, alzoo men ſpeurd die van Zutphen, neffens andere, doen ter tijd een trop Ruyters te hebben aengenoomen onder den Land-Droſt *Herman van Velen*, ende dat voor een maend ofte langer, na dat de zaek zulx zoude vereyſſen.

49. *Reynald* had op dat pas elders ook de handen vol werx. In Holland was zijn zwager Heer *Ian van Arkel* noch kraekeelende met Grave *Willem*. Wanneer dit *Arkels* zoon *Willem* (alſoo gedoopt na ſijn oom Hertog *Willem* van Gelder) ten hooghſten zeer dede, ende hy zijn vader t'elkens aenporde, om tot vaſt-ſtellinge van zyne en zyner landen ruſt, een vreede in te gaen met de hem veel te machtige Heeren zyne nabueren den Grave van Holland, Biſſchop van Utrecht, en Vry-heer van Vianen, ende deſe heylzaeme raed evenwel geen ſtad konde vinden, was hy daer op wt, om de beſt-geziene inwoonders van *Gorichem* op de † hand te krijgen, met namen den Prooſt *Ian*, de vier broeders *Koenraed*, *Ian*, *Arent*, en *Geeraert van Haerlar*, behalven *Broenis*, *Walter de Verwer*, en *Ian Donk*, een kevis-kind van't huys van *Arkel*. Deſe maekten met den iongen Heer van *Arkel* een onder-handelingh, ende ſtemden een paerigh een zoen-verdragh op te richten met den Hollander, zonder den ouden *Arkel* daer in te begrijpen; die doen by ongeval met eenige ruyters naer Gelderland was gereeden, om zynes vrouws broeder den Hertogh mondelyke openingh te doen van ſijn ſtaet en dan weder naer huys te keeren. Middeler wijl gingh de zoon, volgende het hoofd van zyne nieuwe bond-vrienden, niet alleen te *Gorichem*, maer ook binnen *Leerdam* de gantſſe Overigheyd verzetten, mede een ander Droſt ſtellen over't land van *Arkel*. De Heer van *Arkel* op geen ontrouw verdacht, zoo hy binnen zyne Stad *Gorichem* dacht te treeden, ende van daer met een gloeyend gemoed naer *Leerdam* vertoogh, vond de poorten allenthalven voor hem gegrendeld. Hier op zond hy in't heymelijk zommige van zyne Raeden tot ſijn zoon *Willem*, die eyndlijken zoo veel op-deeden, dat hy zich binnen 's *Hertogen-bos* zoude vinden laeten. Wanneer hy daer over ſijn vorigh bedrijf met ſijn vader alleen verzoende, waren de bovenſtaende ſeven vennooten van vrees en toorn zoo ſeer over-wonnen, dat ſy hem te *Gorichem* niet alleen weygerden in te laeten, maer zelf den Grave van Holland tegen beyde *Arkels* te hulp ontbooden, die tegen Pinxteren te *Gorichem*, *Workum*, *Leerdam*, ende in't Slot *Arkel* ontfangen zijnde, na voorgaende bezweeringe van derſelver Steeden olde en nieuwe vryheeden, de vier broeders van *Harlaer* neffens *Broenis*, *Wolter de Verwer* en *Ian Donk* tot Ridders ſloegh, ende haer alle met goude ketens behongh. By deſen toe-ſtand van zaeken wierden de Gelderſſe Steeden haere bekommernis met hun nabueren door brieven te waerſchouwen, om wel acht te ſlaen op 't geen dat 'er daeghlijx voor-viel. De Heer van *Arkel* en ſijn zoon waren mede vlytigh in de weer om haer onthandighde ervenis weder machtigh te worden. Waer over de Grave van Holland aen den Ridder *Philips van Dorp* met 500. mannen de wacht van *Gorichem* heeft bevoolen.

50. De Ionk-heer van *Arkel* eenigh krijghsvolk ontleenende van ſijn oom den Hertogh van Gelder, is op den 13. van de Herfſt-maend in de nacht-ſtilte by *Roberts-toorn* verraſſelyken met lederen over de veſten geklommen, ende na 't veriaegen der ſchilder-wachten in de Stad gedrongen, en deed op ſtaende voet de Ooſterpoort open ſlaen, om de vordere troppen die by de hand waeren, in te laeten. De hem mede-ſtaende burgery quam daer op dadelijken te voor-ſchijn, van de welke niemand dood en bleef dan *Henrick van Straten* in den eerſten aenval. Daeghs daer na heeft *Diderick de Kock*, de naeſte verwant van Heer *Broenis*, zijn hals onder 't zwaerd moeten wt-ſteeken: de andere rooken lont en ontſprongen den dans over de veſten. Na deſe goede beginſſelen is *Willem* voort met alle maght wt-gegaen om den Burght van *Arkel* te beleggen. Dan die van binnen met groove ſtucken en buſſen

† *Dit word op een andere wijze en wijd-loopiger by ons verhaeld in 't leeven van Heer Ian van Arkel op het eynd van dit Boek.*

ſterk

1407. ſterk vuyr geevende, verbooden de Gelderſſe na by te koemen. Grave *Willem* deſe tijdinge verſtaende, liet ſonder vertucken wt *Holland* en Zeeland een groot heyr ſoo te voet als te paerd beſchrijven, waer mede hy den Burght ontzet en *Arkel* weder binnen *Gorichem* heeft gedreeven. De Grave een op-zet neemende om *Gorichem* van alle kanten te benauwen, ſchickte over al aen zyne edele, Ampt-luyden en Smal-heeren, mede aen de Stad van Utrecht, om in dick getal zich tot ſijn byſtand te benaerſtigen. *Reynald* van Gelder hoorende *Gorichem* weder in ſijns neefs bewaer te zijn, ende al noch niet ſterk van den vyand beſlooten, liet metter vlucht wt beyde zyne *Hertoghdommen* een vaerdige maght oplichten en den Grave van *Holland* den krijgh verkondigen, legerde zich daer mede dicht by *Gorichem*, en had allerley nood-durft zoo van mondkoſt als krijghs-gereedſchap met hem genoomen, om ſijn neve met handen en voeten voort te helpen. De burgers over zyne aenkomſt van vrolijkheyd wt-gelaeten, liepen hem tot aen de Linge ſtroom te gemoet, packten mede al wat hen ontbrack, ende keerden alzoo weder in de Stad. Grave *Willem* verneemende de tegenwoordigheyd van onſen Hertogh, brack terſtond met ſijn leger op na t'kerxken dat op den dijk by Dalem ſtaet, daer hy onder de hutten vernachtede, betoonende ſich niet ongraegh tot een gevecht, 'twelk evenwel after-bleef, vermits de Son al over langh te bedde was. Na 'tontzetten van *Gorichem* trock *Reynald* weder na zyne geweſten; van gelijken de Hollander, na dat hy den Burght van *Arkel* degelijken had voorſien. De oude en jonge *Arkel* ziende dat de Hollander tot vrede noch reeden woude verſtaen, droegen aen Hertogh *Reynald* over al haer aental op het gebied van *Arkel* en *Gorichem*, met deſe voor-waerden, dat men de Stad *Gorichem* van 't Huys van Gelder noyt en zoude vervreemden, ende pangelden andere Heerlijkheeden in de plaets. Daer na is'er tuſſchen de Gelderſſe en *Hollanders* langh een doodlijke oorlogh gedreeven, ſoo dat d'een d'ander met brand-ſtichten en plonderen dagelijx beſocht en beſchadighde.

51. Op den 22. van de Slacht-maend verloor *Reynald* den opperſten van alle zyne bond-genooten en bloed-magen, te weeten *Lodewijk* Hertogh van *Orleans*. De oorzaek van zyne dood was *Ian* Hertogh van Burgundien, die door 18. gehuerde moordenaers te *Parijs* by avond den Hertogh (die wt was gegaen op de looſe boodſchap dat hem de Koningh ſijn broeder yet noodwendighs had te beveelen) op ſtraet met veele ſteecken neder-leyde. De Burgondier quam naderhand onbeſchroomd weder te *Parijs* zich van de moord † ontſchuldigen, leggende den dooden te laſt menigerley en hooge verraderyen: onder andere, dat hy een plaegh-duyvel was geweeſt van de Gemeente, ende, om het Rijk te over-weldigen, na zijn, na des Konings (dien hy ook door toovery had verdwaeft) ende na zyner kinderen leeven had geſtaen: dat hy daer neffens met de Engelſſe door devingeren ziende op 't vergangen iaer niet alleen zijn belegh van * *Bordeaux* ſchandelyken had verlaeten, maer ook, wt vinnige nijdigheyd, hem *Ian* door Koninglijke brieven op lijf-ſtraf doen belaſten met ſijn heel leger ſchielijken voor Calis op te breeken, 't welk hy goede hoop had te vermeeſteren. Geen minder moord maer van minder klank en gevolgh is'er elders mede gebeurd. Want *Ian Moor* Dom-heer en kerken-dienaer te Avezaet by Thiel, doch op deſen tijd te *Geervliet* vertoevende, een man van treffelijke middelen, die ſijns neefs weduwe tot een huys-houderſſe by zich hield, met ſijn gants geſinde in ſijn eygen huys leelijken vermoord is geworden door ſijn † Onder-paep *Peter* en drie andere iongmans, die by *Moor* veeltijds vrye taefel hadden, ende dagh voor dagh t'zynent verkeerden. Na dat ſy *Moor* en de maeghd met een vuyſt-hamer ende haer kind met een ſcheer-mes hadden te ſlaepen geleyt, ſmeeten ſy de doode lichaemen op het vuyr, om ze t'zaemen met het huys te verbranden, na dat zy 'er hadden wt-gedraegen 't geen hen beſt aenſtond. Dan alzoo de vlam ten huys wt-ſloegh, ende, terwijl de ratel-wacht de klocken treckende brand riep, de burgers de deuren op-liepen, zijn de lichaemen, ſchoon het hout al tot as verbrand was, noch gaef bevonden. *Peter* en de andere moordenaers quamen mede aenrennen, ende hun Heer ſoo deerlyken ziende verſlaegen, wrongen, axkax al kermende, de handen in een, hoewel in haer by-weſen het bloed den dooden wt de neuſen borrelde, ende *Peter* in het taſten zyne hand niet als met kracht wt zijns meeſters hand konde rucken. Ende vermits de moorders, om haer yver beweeſen in 't leſſen van den brand, buyten alle vermoeden waren, kreegen ſy mede laſt, om de hand-daedige in de naeſte havens en plaetſen al om op te ſpeuren, en te verbieden dat zich niemand vreemds op wagens ofte op ſcheepen wegh moghte maeken. Daer na beſlooten deſe ſchelmen den bloed-roof onder een te deylen, ende met den koſtelſten huys-raed, die zy in ſchaeps-vellen ende onder andere waren hadden in-gepackt, de Maes en Wael naer Nymegen op te vaeren. Middelerwijl koemt den Schout van *Geervliet* zeeker wijf als verbaeſd en wt-zinnigh tegen, krijtende: *Heer Schout, en brengt my niet in de boeyen: want ſiet de dood-ſlagers van Ian Moor zijn met den buyt naer Nymegen gevluchт.* De Schout after-denken vattende beval ze den mond toe te houden, nam drie Schepenen met een Roey-drager by hem, ende zeylde zoo naer Nymegen; daer hy, om niet bekend te zijn, in een ſchippers draght in de Geervlietſſe ſchuyt trad, en door dit middel den ſmoor-pot ontdeckte, ende zich voort met ſijn gezelſchap verkleedende, den Raed van Nymegen al vorens oorlof af-vraeghde, om de drie moordenaers (want *Peter* zijnde de vierde was by huys gebleeven) gekluyſterd met hem naer *Geervliet* over te brengen, alwaer ſy met hun aenleyder *Peter* loon na hun werken ontfingen.

52. In 't begin van 't iaer begon *Willem van Beyeren* Grave van Holland zich tegens den Hertogh van Gelder, als bond-genoot van de *Arkels*, ſchrap te ſtellen, ende vaſt een bol-werk op te werpen aen den voet van de Wael tegen over *Loveſteyn* in de boerſchap Dalem. *Reynald* die 's anderen daeghs met gelijke meeninge daer 1408.

* Bordeaux.

† *Vid. latè auctor. pag.* 370. & 372

† *De Heer* Pontanus *verhaelt meer omſtandigheeden van deſe moord, welke wy, alzoo ze meer dienen voor den ſlechten man om zich daer aen te vergaepen dan tot onderwijſinge van den wijs-gierigen leezer, liever hebben voor by te gaen.*

na toe

1408. na toe trock, ziende den Grave alreeds in 't bezit van de plaets, benaerſtighde hem om het aengevangen werk met ſchieten en anderſins reddeloos te maeken. Onder dit koemt *Ian* Biſſchop van Luyk over in Holland, die tuſſchen ſijn broeder en den Gelders-man een drie-iaerigh beſtand koppelde, wt zaeke hy ſijns broeders byſtand, neffens de troppen van Hertogh *Ian van Burgondien*, doen hoogh van doen had tegens de Luykenaers, die hem voor geen Biſſchop wouden kennen, om dat hy nu eenige iaeren langh had verſloft de merk-teykens van de Biſſchoplyke waerdigheyd aen te neemen, en *Diderick van Hoorn* den zoon van *Henrick* Heer van *Parwijs* tegen hem hadden op-geworpen. De Luykſſe dan, die omtrent *Maeſtricht* (waer binnen *Ian van Beyeren* zich verhield) t'zaemen ſchoolden, zijn wijders, onder 't beleyd van den nieuwen Biſſchop en zijn vader, met een heyr van 50000. mannen den Burgondier en Hollander niet ver van Luyk onder oogen getrocken, ende aldaer meeſt alle (men zegt wel van 40000.) in de loop gebleeven, zoo dat de Beyer alle de Steeden van 't Stift weder over-weldighde. Deſe ſlagh deed den Burgondier veel goeds by den Koningh van Vrankriik: alſoo die van den Orleanſſen aenhangh doen na vreede luyſterden, die anders een maght van geld en volk by de hand hadden, om den Burgondier, zoo hem deſe kans ware misluckt, beyde, wt Vlaenderen en Burgondien te verſtooten. Op den 16. van de Hoy-maend verkoften *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van *Anholt* en zyne vrouw *Margriet van Ghemen* aen *Ian Barlair* Heer van *Helmont* en *Keerbergen*, haere Heerlijkheyd, Burght, boerſchappen, merkten, tollen en tienden van *Batenburgh* voor een zeeker ſtuck gelds. Hier over ſtonden als getuygen *Ian van Arkel* Heer van *Pierpont* en 't land van Mechelen, met ſijn zoon *Willem*, *Gijsbert* Heer van *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, Heer *Henrick van Ghemen*, Heer *Henrick van Wiſch*, en *Otho van Bueren*. Acht daegen laeter beleed *Barlair*, dat *Bronkhorſt ofte ſijne erven het gebied van Batenburg t'allen tijden weder moghten vry koopen met 3600. Franſſe ſchilden; ende, zoo hy Barlair voor de inloſſinge zonder wettelijke lijfs-vruchten quam te overleeven, ſijne erf-uyters wt-koopen met een iaerlijxe rente van 100. oude ſchilden, ofte in plaets van dien eens 1600.* Dit ſchrift was bezegeld van *Barlairs* neven *Willem van Meerhem* Heer van *Borſtel* ofte *Boxtel*, *Willem van Milenbergh* Heer van *Everdonk* en *Soevenham*, ende van den Ridder *Diderick de Roever*.

53. Na dat Hertogh *Reynald* de leenen van * *Kuyk* en de *Grave* by *Antonis* Hertogh van Braband had beleeden, is 'er op den 14. van de leſte maend tuſſchen beyde Vorſten binnen 's *Hertogen-bos* een nauwer verbintenis gemaekt, in 't by-weſen van den Hertogh van den Berge, en weder-zijdſſe Raeden. De Brabandſſe laſt-hebbers waren de Heer van *Weſemale*, *Ian van Moyoye*, en *Willem Blondeel*: de Gelderſſe, *Ian van Wyenhorſt* Hof-meeſter, *Diderick* Heer te *Wiſch*, *Henrick van Droeten* Droſſaet van Gulich, en *Udo de Boſe* gezeyd *Verlaar*. Hun verſpreck was dusdanigh: Voor eerſt zouden de Vorſten op een af-gepaelden dagh ſes van hunne Raeds-vrienden naer *Raveſteyn* aen de Maes af-vaerdigen, ende hen ter handen ſtellen zoodanige op-ſpraeken, verſoeken en klachten, als d'een op d'ander meynde te hebben: waer op de twaelve, gehoord aen deſe en geene zijden het voor-draegen en bedingh, alles na hunne beſcheydenheyd zouden beſlichten, in kracht van een onweder-roepelijk vonnis, eer zy van *Raveſteyn* vertrocken. Beyde Heeren zouden zoo langh haer leeven duyrde, vrienden blijven, dat is, d'een tegen d'ander niet onder-winden, des anders vyand geen toevoer doen, dan des anders ſchade afweeren, ende ter gelegener tijd helpen met ſijn eygen volk, lijf, en op zijn eygen koſten; ſoo te weeten de Vorſt die den oorlogh aenvaerdede, zelf by den togh t was: mede in 't belegeren ofte aentaſten van een Stad ofte Schants d'ander, des verſocht, 200. ofte meer gewapende by-zetten, mids dat de verſoeker hun voor-raed beſchicke, ende tot geen verdragh en treede, daer ſijn byſtander niet en zy in bedongen. Soo een van der Vorſten onder-zaeten des anders onder-zaet in recht betrock, ende zulk een zich noch onder 't recht noch ſijns Heers vier-banken, noch onder de twaelf goede mannen wilde buygen, dan zich in vyandſchap vergreep tegens een der Vorſten ofte hun onderdaenen, die zoude van ſijn Opperheer na behooren werden gebreydeld. Over en weder zoude ſoo te land als te water ongemoeyde handelingh en verblijf zijn, onder betaelinge van behoorlijke tollen ter behoorlijker plaetzen.

* *Siet op het 43. hoof-ſtuck.*

54. Dit verdragh zoude zich ſtrecken tegen alle Vorſten, wt-geſondert het Roomſſe Rijk, den Franſſen Koningh, en Grave van *Holland*; met dit onderſcheyd, dat de *Heer* van Braband nu noch immermeer den *Hollander* de hand zoude leenen tegen den *Hertogh* van Gelder en Gulich; ten ware de Burgondier in eygen hoofd den *Hollander* by-koemende beyde Vorſten-dommen bekrijghde, ofte des Brabanders broeders, de Vorſten van Burgondien en Nevers, wt eygene in-ſichten oorlogh aenvingen tegen *Reynald* van Gelder; die in tegendeel, met raed en daed tot af-breuk van den *Hertogh* van Braband weder moght by-ſtaen den Biſſchop van Kolen, den *Hertogh* van *Orleans*, *Hertogh Willem* van den Berge, den Grave van Kleve, met de Biſſchoppen van *Luyk* en *Paderborn*; voor-behoudens dat hy den Brabander na ſijn beſte vermoegen, zoo 't nood deed, onderſtand zoude doen tegens die van *Maeſtricht*, *Luyk* ofte *Loen*, in val van blijkelijk geweld en ongelijk. Wel verſtaende dat die by zondere kraekeelen, om welker wille deſe byſtand was geſchied, geſleeten zijnde, dit beſteck namaels, ende zoo vaek duſdaenige dingen voor-vielen, in zyne vordere leeden ongeſchend en van volle kracht zoude blijven. Indien de Brabander de Kolenaers beoorloghde, zoude *Reynald* met hem in-ſpannen ende zijn erf-goed Zulch den Biſſchop weder af-vorderen: quam *Reynald* hem eerſt de vriendſchap op te zeggen, dan zoude de Brabander hem zonder vertoef hulp bieden: maer ſoo de Biſſchop ye waerts een van de *Hertogen* op 't lijf viel, daer zoude d'ander zyne troppen na toe voeren, beſtaende in 600. gewaepende ſpiets-dragers, ende die op ſijn beurs en gevaer onderhouden. De Vorſten in 't leger, ofte in een tocht of belegh by een zijnde, zouden yeder hun eygen koſten draegen, ende in de winſt gelijkelyken deelen, ten waer eenige plaets ye mant van de Vorſten eygendommelijken toe-behoorde. Alle zwaerigheyd, hinder, en mis-verſtand wt dit verdragh t'eeniger tijd koemende te rijſen, ten ware dan dat beyde Vorſten ofte hun onder-

1409.

„ onderdaenen onder een ſchortinge kreegen, ofte
„ de onderdaenen met d'een ofte d'ander Vorſt,
„ zouden, met toe-ſtemminge van de weder-zijdiſſe
„ tegen-dingers, by de 12. Scheyds-luyden af-ge-
„ daen worden te *Raveſteyn* na ſes weeken tijds;
„ ende of 'er yemant van deſe Raeds-heeren door
„ dood, wt-landigheyd, vrywilligen af-ſtand, ont-
„ zettinge, ofte om andere oorzaeken dit fijn ampt
„ niet en konde ofte wilde wt-harden, in diens
„ plaets zoude men t'elke reys keuren een ander.
„ Beyde Heeren zouden een ofte twee van hun
„ Raden met een Geheym-ſchrijver tegens den 13.
„ der Lauw-maend naer *Raveſteyn* af-ſchicken, met
„ hun Heeren zegels om ſes opene brieven te ver-
„ vaerdigen, waer van 'er elk drie zoude behouden,
„ ſtaende after yeder brief den dagh van deſe over-
„ komſt: in den eerſten brief zoude deſe hande-
„ lingh beſchreeven zijn; in den tweeden, de on-
„ derlinge beloften, van over en weder ſes vol-
„ machtigers naer *Raveſteyn* af te ſtuyren met allen
„ ſchijn en beſcheyd van 't geen d'een op d'ander
„ had te zeggen; in den drieden, dat d'een Heer
„ tot after-deel van d'ander niet zoude by de hand
„ neemen van nu af tot aen toe-komſtigen Kerſt-
„ dagh. Eyndlijken zoude de Brabander zijn op-
„ ſpraek tegen de Gelderſſe op den Sondagh in
„ midden Vaſten aen den Burg-grave ofte tollenaer
„ van Nymegen in ſchrift over-leveren, ende de
„ Hertogh van Gelder op den zelven dagh zyne
„ ſtucken te *Bruyſſel* in-dienen by den Cancelaer
„ van Braband ofte *Willem Blondeel*, om daer na
„ alles binnen *Raveſteyn* af-gehandeld te wor-
„ den.

55. In deſen tijd bevind ick dat *Reynald* met zyne Steeden het driede deel van den Lobetſſen tol voor 20000. oude ſchilden over-gezet heeft aen den Grave van Kleve en der Mark, belooven-de voor hem en zyne na-zaeten den Raed van *Arnhem* en *Doesburgh* wegen hunne borg-tochten te vryen. Nademael de Heeren *Ian* en *Willem* van *Arkel*, ziende alleen tegen den Hollander geen kans te hebben, tegen *Gorichem* en 't gebied van *Arkel* andere plaetſen in Gelderland hadden
1409. gemyſcht, weeſen de Biſſchop *Otho* van Munſter, *Adolf* Hertogh van den Berge en *Frederick* Grave van *Moers* en Heer van *Baer*, als gekoozene ſcheyds-mannen ten weder-zijden, *dat Hertogh Reynald de Arkels voor haer erf-goed weder zoude over-geeven het Slot, de boerſchap en den tol van Oyen, neffens de vlecke Diegeden en 500. ponden, die wt den tol geheeten de Gruyt iaerlijx binnen 's Hertogen-bos wierden betaeld, ende noch ſoo veel wt ſyne verdere in-komſten van Gelderland, dat het met den tol in alles zoude bedragen tot 5500. iaerlijxe Rhijnſſe goud-guldens. Belovende, indien de Heer van Arkel hier aen het zijn niet en hadde, den Hertogh van Gelder daer toe te brengen, dat hy binnen 14. nachten Gorichem met ſijn aenkleeven hem weder zoude in-nemen.* Op den 25. van de zelve Oogſt-maend beveſtighde *Reynald* dien volgende, na dat hem de in-zaeten hadden gehult en gezwooren, alle oude hand-veſten en voor-rechten zyner Stad en Schependom van *Gorichem*, met toe-zegginge *van die Veſtinge moedwillens noyt van 't Hertoghdom van Gelder af te zonderen, ten waer hy ze weder over liet aen 't Huys van Arkel.* Daer nevens ſchonk hy aen de Stad op nieuws deſe keuren en vryheeden: *Sy zoude tot gelijke dienſten en anderen onraed plichtigh zyn, als de vier Gelderſſe Hoofd-ſteeden, yedere na ſijn vermoegen. Soo yemant over ſijn miſdaed in de Stad bedreeven binnen een iaer niet en wierde aen-geklaeghd, die zoude van alle bekommeringh en aen-ſpraek vry weſen. De Overheyd van Gorichem vermoght des Stads tollen en ſchattingen op- en af- te zetten, wt-geſeyd de ſchattingen van den Hertogh, die men na oude gewoonten en des Stads Reeken-boeken zoude op-brengen. Alle tegenwoordige of toe-koemende inwoonders zouden in 't ſtuck van waeken en ongelden over eenen kam geſchooren worden met de in-borelingen.*

56. *Niemant moght binnen Gorichem Smal-heeren en eygene luyden hebben, dan die een vol iaer burger was geweeſt. Den Schout ſtond vry, volgens d'oude wyze, te gaen ſchouwen den Dijk beneeden de Stad. Alle baſtaerden zouden na dood van hun wet-lijke erven der zelver nalaetenſchap als andere wet-lijk-geboorene aenvaerden; dan zonder echte geboorte af-ſtervende, de hun geſchonkene ofte by wterſte wil gemaekte goederen weder vervallen aen de zyd daer die van daen waren geſprooten, wt-genoomen zoo-daene erveniſſen als hun van de Heerlijkheyd Arkel waren aengekoemen, die in zulk een geval op den Heer zouden verſterven; zonder dat de eygenaers met Arkel nu wtheyms leevende middelerwijl verwin ofte in-draght zouden lijden. De burgery moght geene eeden, beloften, ofte hand-ſchriften verlijden, dan voor de Schepens van Gorichem, op een boete van thien ponden aen den Hertogh te verbeuren; als mede hun goederen in 't Schependom nergens anders dan voor de Schepens in-winnen ofte in-loſſen. De Stad noodigh vindende geld op ſchade te neemen ofte te geeven, ofte wt de in-zaeten geld-middelen te ſoeken, zoude wt yeder vierdeel twee van de beſcheydenſte mannen daer toe volmaghtigen. De Schout was gehouden recht en vonnis te ſpreeken na de wetten en gebruyken der Stad. De Vorſt zoude vier Deur-waerders ſtellen, iaerlijx te kleeden op 's Stads koſten; ende alle iaer ſeven Sche-pens op Dinghſdagh na Pontiaen, die de wetten zouden bezweeren, ende met hun vorige ſtoel-broeders in duy-ſtere zaeken te raede gaen: waer na dan de nieuwe en af-gaende Overheyd twee Burgermeeſters voor dat loopende iaer zoude op-werpen. De Raed vermoghe geene huyſen te zetten over de oude Stads graft, dan met gemeene bewilligingh van de alinge burgery. De vry-geleyds-brieven zouden openlijken in de kerk en zulx op Heyligh-dagen werden af-gekondighd, met den tijd van haer wtgangh, &c.*

57. Onaengeſien het drie-iaerigh beſtand tuſſchen den Hollander en de Gelderſſe ('t welk aen weder-zijden eerlijken wierd na-geleefd) noch niet verſtreeken en was, liet echter *Reynalds* zwager de Heer van *Arkel* niet na den Utrechtſſen Biſſchop *Frederick van Blankenheym* en ſijn Sticht met vuyr en yſer aen te taſten; wt zaek de Biſ-ſchop voor weynige iaeren met den Hollander in-ſpannende zyne trotze Slooten *Everſteyn* en *Hageſteyn*, tot ſteen-hoopen ofte hout-koolen had gemaekt. Waer over *Arkel* alle moegelijke middelen gebruykte, om die van *Brederode*, grond-bezitters van *Vyanen*, met andere aen 't Sticht paelende Heeren aen ſijn lijn te krijgen, ende ſijn zoon *Willem*, die anders een weder-zin had in krijgh en moeyten, den Biſſchop aen boord te zenden. Maer als nu de kerf-ſtock te hoogh liep, 1410.
ende des roovens en blaekens geen eynd en was, begoſt *Blankenheym* te ontſluymeren, en beyde *Arkels* met hun mede-ſtanders in den doem te doen, verbiedende daerom allen Chriſt-gelo-vigen met hen gemeenſchap te houden, ofte ook in haer by-wezen dienſt te doen. Op dit iaer wierd in ſtede van den af-geſtorven Keyſer *Robert* by de Keur-Vorſten in-gewilligh *Sigiſmund*

Koningh van Hungaryen en Bohemen, ende zoon van wijlen Keyſer *Karel* den vierden. Wanneer op deſen tijd de vryheyd, welke die van Nymegen hadden belangende de Brabandſſe vertollingen, door verloop van iaeren half in 't vergeetel-boek was geraekt, ende de tol-heffers den koopman overal laſtigh vielen, wierd de zaek voor Hertogh *Antonis* gebraght, en deſe haer oude voor-rechten wederom vernieuwd. Soo haeſt de gemaekte ſtille-zaet was verſtreecken, zond Grave *Willem* van Holland voort eenige wel-bemande ſcheepen na de Zuyder-zee, om te verhoeden de verſtooringe die hem zoude moegen beiegenen van de Gelderſſe wt *Harderwijk* ofte der *Elburgh* wegen de vaert ofte viſſery. Hy deelde den Amersfoorders 'insgelijx eenige voordeelen en vrydommen mede, waer aen ſy haer ſoo vergaepten, dat ſy den Grave toe-ſtonden de aenleggende Velouw wt hunne Stad na ſijn welgevallen te door-ſtroopen, brand te ſtichten, en daeghlijx veele gevangens naer huys te ſleepen. Daer tegens begaf zich de ionge Heer van *Arkel Willem*, gekoozen Maerſchalk van Gelder en Gulich, te veld, die wt laſt van ſijn oom den Hertogh de Schants te *Hoevelaek* by *Amersfoord* wel van volk verzorghde, en deun by noch een andere Sterkte op-wierp tot beſchuttinge van de vorige. Hier over gebeurde het, dat *Hubert van Kulenburgh*, *Ian van Vyanen*, en *Arent Lerenburgh*, Ruyteren eenſdeels en Hopmans van de Hollandſſe troppen binnen *Amersfoord*, met een ſterke bende wt de Stad trocken, met dit voor-neemen om de Gelderſſe te *Hoevelaek* de broek op te neſtelen. Dan deſe merkende dat 'er op haer was gekookt, verlieten al ſtillekens de Veſtingen, ſtelden de Hollanders ter loor, ende weeken binnewaerts in. De Hollanders ſtaeken het vuyr in de verlaeten Schantſen, ende op *Nykerk* aen treckende, keerden van daer met min ofte meer roofs en gevangens weder heymwaerts. *Reynald* herdenkende dat zyne over-bueren de Amersfoorders hem van alle kanten in de kaert konden kijken, ſchonk ze op hun verzoek een vrede, die op het eynd van 't iaer binnen Wageningen is bezegeld.

1411. 58. 's Iaers daer na hielden die van de wet van *Amersfoord* onſen Hertogh verwytelijken voor, hoe eenige Gelderſſe met zommige van de burgery t'zaemen doende op den drieden Mey-dagh in 't after-eynd van de Stad geheeten *de Kamp*, waren in-gevallen, ende van daer op de oude Graft aengedrongen, om voort met lederen over de veſten te kliminen; dan, dit mis-luckende, de zelve Voor-ſtad hadden geſchonden, aen brand geſteeken over de 20. burgers huyſen, en mede geſleept ſoo veel ſy aen buyt laeden konden, eyndlijken ook een van de burgers neder geleght, en etlyke ter dood gequetſt. Ende alſoo deze moedwillige vennooten de plonderagie naer Gelderland hadden verbraght, onder een verdeylt, en aldaer zich noch op-hielden; ſpraeken ſy den Hertogh aen om beteringh van al deſe ſchaede, byſonder zoo al 't voorzeyde eerſt na de verzoeninge was op-gekoemen. De naemen van de vernaemdſte Gelderſſe in deſen brief wtgedruckt waeren, *Ian Nagel*, *Ernſt* en *Philips Vencelaer*, *Evert* en *Ian van Bylaer*, *Ian van Domſelaer*, *Govert van Roſelaer*, *Ian van Spaen*, *Otho van Salland*, *Maes Does*. Onder de bel-hamels van *Amersfoord* vind ick deſe, *Willem van Daſelaer*, *Lamb. van Lienlaer*, *Walter van Hagenouwe*, *Timon Graebe*, *Wolfaert van Bylaer*, *Geeraert Nagel*, *Ernſt Brenwiwer*, *Willem Seibart*, *Lubbert Heymanſz*, *Geeraert Bierdranker*, *Pelgrom van Hollick*, *Ian Koningh*, *Geeraert Hoeſt*, *Evert Gheyn*, *Ian van Weghe*, *Peter van Leeuwen*, *Gijsbert de Camp*, *Evert Ribben*, *Govert Bos*, *Maes Noes*, *Ian Schraſſer*, *Henrick Brouwer*, *Diderick van den Hoeve*.

59. Na dat *Adolf* Grave van Kleve nu eens en andermael over het hem en zyne onderzaeten aengedaen ongelijk ſchriftelijken aen de Staeten en Steeden van Gelderland had geklaeght, braght Hertogh *Reynald* mede menige bezwaerniſſen in tegens den Grave, waer van eenige zyne landen, en eenige zyne onderdaenen aengingen. *Reynald* dreef onder andere, dat zommige weerden boven en onder *Emmerick* en *Rees*, als de *Roſen-Klinken-Steenkens-* en *Ratmuys-weerden* onder Gelderland behoorden; daer tegens vermeynde de Grave beſcheyd te vinden, dat alle Rhijn-weerden tuſſchen *Emmerick*, *Babbergen*, *Elten*, en het Tolhuys de zyne waren; dan wilde lichtelyken af-ſtand doen van de viſſchery in den Rhijn, en van de thienden te *Capvenen* en aen den *Spoelbergh* in 't gebied van den Hertogh van den Berge etlijke iaeren herwaerts op-gebeurd, zoo men levendiger bewijs vertoonde als hy wel hadde. Op de voorwerpinge, dat die van Nymegen brieven en recht hadden om den Rhijn en Wael vry op en af te vaeren zonder haer eygen goederen te derven vertollen, antwoorde de Grave, dat men aen die van Nymegen hem aenſpreekende geen recht en ſoude weygeren. Men braght voor, dat des Hertoghs Slot te *Zevenaer* in-genoomen en wtgeroofd was door des Graves krijghs-volk; die daer op ſeyde willigh te zijn om dit alles te boeten, indien de Vorſt hem insgelijx wilde af-goeden de ſchade die hy in de Lymers had geleeden. Op de aenklaght, dat *Ian van Wienhorſt* baſtaerd, boven 't vry geleyd door des Graves Raeden aen de Gelderſſe vergund, was onthalſd, wierd geſeyd, de gerechtigheyd van *Eſſen*, daer 't oordeel en de ſtraffe was gevallen, den Grave niet toe te koemen, ende den Grave niet dan de bloote klaght te hebben gedaen. Den Graeflijken Raed Heer *Willem van Rees* wierd op-geleyd, dat hy wt den naem van den Grave *Iacob van Kuyk* te *Hulhuyſen* in de Wael verbooden had te viſſen. De Grave ontkende hier van te weeten, ende zeyde wijders dat hy *Hulhuyſen* aen Heer *Willem* had verpandſchapt. Daer behalven wierden *Walter van Doornich* en andere Kleefſſe onderzaeten beſchuldighd, dat ſy wt *Hueſſen* en in 't gebied van Kleve hadden aengepackt, en zonder voorgaende vriendſchaps op-zegginge gevangen gezet zommige Arnhemſſe en Zutphenſſe burgers. Hier op gaf de Grave voor beſcheyd zulx met ſijn on-will geſchied, ook een der ſelver op een rad gezet en onthoofd te zijn. Over de Gelderſſe gevangens in het land van Kleve wierde beraemd, dat die, als van ouds, den eed doende aen beyde zijden ſouden vry gaen. 1412.

60. Daer wierd ook kraekeel gemaekt wt den naem van *Iacob vã Apeltern*, den Grave van *Meurs*, en andere des Hertoghs ingezeetenen; waer tegens de Klevenaers voor-ſtelden, dat de Gelderſſe des Graefs oſſen wt de weyden hadden gedreeven; doch de Hertogh braght ſijn ſchade te *Zevenaer* daer tegens in vergeldinge. De Klevenaers klaeghden, dat hun Grave manſchappen en erven had in de Velouw, waer over het Hof van Gelder hem geen recht en deed; dan daer op wierd gediend, dat den Grave geen ongelijk en

was

was weder-vaeren van den Hertogh ofte zyne Vier-ſchaeren; maer dat de gemelde goederen van de eygenaers waren verpand en door brieven op-gedraegen aen een zeekeren *Iorden Boningh*, die te voren met een moeſten verdraegen, eer de Grave recht konde erlangen. Op het voort-werpſel, dat men den Grave verlet had gedaen in ſijn recht van viſſery tegen over Lobed in de Wael, wierd gezeyd; dat de tollenaer deſe gerechtigheyd den Hertogh voor een ſtuck gelds had af-gekoft. Dat den burgeren van Kleve en *Kranenburgh* de vryheyd toe-quam, om hun vee in des *Hertoghs* naeſte boſſen te drijven; daer op wierd geantwoord, dat het de wijze was vijf iaeren na 't af-houwen der boomen hier mede te wachten, ende dan noch voor de aenſtaende weyde bos-geld te betaelen. Sy vertoonden, dat des *Hertoghs* Amptmans aen den Grave zyne *Heerlijkheyd* en in-komſten van Wees niet wederom en gaeven; de Vorſtelyke Raeden betuyghden hier van geen kennis te draegen, maer wel dat de bouweren, hangende deſe verſchillen, aen de Amptmans hun tienden niet vaerdigh genoegh hadden geleverd. Op het verwijt, dat eenige koopluyden van *Wezel* en *Griet* te *Nymegen* waren bezet en aengehouden, gaf de Hertogh tot bericht; dat men de gevangens, zoo haeſt beyde *Heeren* zich hadden verdraegen, over en weder zoude vry ſtellen. Ende zoo voort. Dit alles was voor-gevallen in den beſtand-tijd, welke Biſſchop *Frederick* van Kolen tuſſchen d'een en d'ander Vorſt had beraemt, die ook al noch met de Graven van *Heynsberg*, *Moers* en *Ripperſcheyd* over-beſigh was om een nieuwe wapen-ruſt te treffen tuſſchen den Gelders-man, Klevenaer en Ionk-heer *Willem van Arkel*, waer in mede beklemd wierd *Steven Hertogh* van Beyeren met zyne vrouw *Elizabeth* van Kleve, weduwe te vooren van den *Heer van Valkenburgh* en *Raveſteyn*, neffens hun onderzaeten en landen. Hoewel *Willem van Arkel* korts daer na aen de vier Gelderſſe hoofd-ſteeden als mede naer *Goch* en *Doeſburgh* brieven liet afgaen, en daer by verſocht dat ſy haer van zynen 't wegen als middelaers wouden laeten gebruyken by den Grave (zoo ſchreef hy) van der Mark, om dat hy ſijn woord niet en hield, en de onderlinge twijffelingh weygerde te zetten aen de wt-ſpraek van onzijdige zeghsluyden.

1412. 61. Hertogh *Reynald* handelde op deſen tijd met ſijn zwager *Ian van Arkel* en neve *Willem* op nieuws, *dat die te weeten wt ſijnen naem de Stad Gorichem zouden beſitten, om daer wt, zoo langh de krijgh en 't krackeel tuſſchen haer duyrde, op hun eygen gevaer en koſten den Grave van Holland met zyne mede-ſtanders te beſtrijden; mids dat de Hertogh hun zoo veel voor-raeds zoude laeten volgen, als de Staeten van Gelder noodigh zouden vinden. Wat ſy aen landeryen en anders, boven de aengewende onkoſten, binnens iaers zuyver over-wonnen, zoud yeder half en half genieten, ten waere de krijgh binnen dien tijd door een minnelyk beſpreck quam op te houden. De Arkels zouden geene in-komſten of baet trecken wt het land van Arkel, zoo wel binnen als buyten de Stad, dan des Hertoghs Ampt-luyden daer mede laeten begaen en de handreyken; ten waere ſy de inzaeten van Gorichem in 't ſpitten, waeken, ende met den toevoer in en wt te brengen, ofte in andere oorloghs- ofte Heeren-dienſten moeſten gebruyken, in welk een geval ſy zelve, ofte door des Vorſten Ampt-luyden en op des Vorſten naem, de burgers zouden booden ofte doen booden. Wanneer ook de Hertogh met den Hollander ofte ſijne mede-hulperen eene vrede moght ſluyten ('t welk hy niet beſtaen en zoude buyten raed van ſijne vrienden) daer in zouden de Heeren van Arkel, zoo langh ſy te Gorichem vertoefden, van des Hertogs wegen bewilligen, die ze by zulke gelegentheyd gehouden was met hunne goederen onbezeerd naer een veylige plaets over te voeren. Sy zouden de Hollandſſe gevangens den Vorſt toe-koemende hem niet onthouden, ende voor de andere loon ontfangen; dan alle vordere gevangens, ende wat ſy, loopende de wapenſtilte tuſſchen de Hollanders en Gelderſſe, de Hollanders meer hadden af-handigh gemaekt, weder geeven, op dat des Hertoghs eer geen in-breuk moght lijden. Reynald was verbonden, ſijne Stad Gorichem in tyden van belegh met alle maght te ontzetten; ende de Heeren van Arkel de Stad aen den Hertogh, zoo wanneer het hem beliefde, weder in te ruymen.* Gedaen ten over-ſtaen van den Hertogh van den Berge en den Grave van *Hensbergh*, op den 17. van de eerſte Lente-maend.

62. Hier na heeft *Reynald* omtrent midde-ſoemer met *Willem van Beyeren* een nieuwen handel aengegaen; *dat hy te weten ſijn neve Willem van Arkel zoude traghten te bekooren, om Gorichem en 't gantſſe land van Arkel den Grave in vollen eygendom over te geeven, mids dat de Hertogh daer tegens van den Grave, voor ſijn ſchade te Gorichem wtgeſtaen, zoude ontfangen honderd duyſend Franſſe ſchilden, en ſijn neve Arkel in de plaets langen behalven de Heerlykheyd van Born en 't Huys te Oeyen met ſeven aengrenſende dorpen, een iaerlyxe rente van 5000. kroonen wt den tol te Lobeth.* Dit binnen *Wyk te Duerſtede* aldus verricht zijnde, droegh Ionk-heer van *Arkel* voor hem en zyne erven, *Gorichem* en Arkel-land over aen den Grave. Van dien tijd af heeft *Gorichem* onder Holland gezeeten, en is 'er tuſſchen twee effen moedige Vorſten een beſtendige vrede gekoppeld, waer in ick echter den ouden Heer *Ian van Arkel* onbegreepen vinde. Een half iaer laeter zijn hier van breedere brieven vervaerdighd, ten over-ſtaen der Biſſchoppen van Luyk en Utrecht *Ian van Beyeren* en *Frederick van Blankenheym*, *waer by een algemeyne vergetelheyd word vaſt geſteld van al het geen de Gorichemers tegen de Hollanders hadden bedreeven, ende aen de in de vorige onruſten wt de Stad verloopene ofte veriaeghde burgers weder toe-gelaeten binnen te koemen, mids haer draegende als goede in-zaeten toe-ſtaet. In deſen zoen wierd mede in-geſlooten de Heer van Kulenburgh met ſijne onderzaeten, en hun vergoſt hunne goederen als voor heen te beheerſchen, eer de Heer ſijn gebied aen den Hertog van Gelder had over-gezet; als mede voor verzoend gehouden aengaende den man-ſlagh, waer van hy, in Gelderland voor-vluchtigh zynde, was aengeklaeghd; daer neffens zoude de Hertogh hem weder doen hebben het geld't welk hy aen de Ampt-mannyen van Bommel- en Tieler-weerden ten afteren was. Arent van Leyenbergh verkreegh insgelyx genade en recht om 't zyne ruſtelyken te beſitten. Ende vermits die van Amerſfoord van hunne Stads-ballingen, door oogen-luykingh van de Gelderſſe, veel weder-waerdigheyds en hinders was beiegend, zoud de Hertogh deſe luyden in ſijne landen het geleyde op-zeggen, tot dat ſy met 2000. gulden de ſchade hadden vergoed; blijvende voorts van waerden de brieven, zoo door hem als ſijne voor-zaeten aen de Stad van Amerſfoord vergund.*

63. Na dat de Hertogh van Braband *Antonis* zyne heyr-kracht wt Vrankrijk weder naer huys gevoert, en eenige bal-hoorige Lutzenburgers had in-getoomt, maekte hy vaerdigheyd om de Veſtinge van *Batenburgh* aen de Maes in 't Hertoghdom van Gelder te beleggen. Doch de Steden van Braband beſtonden hem niet alleen volk ten dienſt te weygeren, maer ook onder een te mompelen van weer te bieden, ſoo haer de Hertogh dienthalven met geweld dreygde. Om deſe reden zijn de Staeten naer *Vilvorden* beſchreeven, daer de Vorſt in de volle vergaderingh tegen de weder-ſpannigheyd der Steden dapper wt-voer. Wt alle Steeden waeren eenige Raeden op den Lant-dagh, die veel tot haere verſchooninge by-brengende, het verwijt van de haer aengewreevene trotzheyd by ontkentenis afſloegen, en in tegendeel voor-wierpen, dat de Hertogh zich met de Franſſe oorlogen ſteeds vermengde, en daerom de gerechtigheyd der Steden niet te deege voor en ſtond. Wanneer hier op van ſtonden aen zommige bevel kreegen om de Steden af-zonderlijken over haer beſwaer te verhooren, hoorde men doorgaens deſe klaghten, dat het land van Kuyk met de Stad *Grave* den Gelderſſen in handen wierd gelaeten, de Land-weeren van Over-Maes op de paelen van Gelderland on-ingeloſt bleeven, en die van *'s Hertogen-bos* ongewrooken; alzoo *Willem van Gent*, een Gelders Ridder, de Stad een weynigh te voren door een ſchielyken over-val ofte met behendigheyd had vermeeſtert, en de burgery deerlijken geribbezackt. Na dat Gelderland, 1413. alsgezegd, met Holland was vergeleeken, ende Vorſt *Reynald* met een deftigen ſleep van Vryheeren, Edelen en Ridders etlyke daegen in Holland by Grave *Willem* in alle vrolijkheyd had toe-gebraght, heeft onlanx daer na de Grave weder naer Gelderland een ſpeel-reys gedaen, om den Hertogh ſijn vedder insgelijx gezelſchap te houden. *Reynald* zyne komſte verſtaende, heeft met een deel Ruyters hem een ſtuck weegs op de Velouw in 't gemoet gereeden, ende met groote pracht en gemeenſaemheyd binnen ſijn Hof geleyd; alwaer ſy den anderen alle cier en vermack aendeeden, ende voort by de acht daegen ſoo met iaegen als andere eerlyke oeffeningen t'zaemen verſleeten. Wanneer zy op een zeekeren tijd over 't mael wat beſchonken en luſtigh waren, zeyde Hertogh *Reynald* tegen *Willem, dat ſijn neve wel van geluck mocht ſpreeken, dat ſy onder een waren verdraegen; alſoo hy anders ſijn gevangen zoude weſen.* Als *Willem* na deſe woorden met verbaeſdheyd den Hertogh aenzagh, en de waerom vraeghde van dit ſijn zeggen, kreegh tot beſcheyd, *dat de aenſienlijxte adel van ſijn Graefſchap daer toe gaern de hand zoude geleent hebben.* *Willem* in Holland weder-keerende, ende meer en meer door zyne gedachten rollende wie hem doch zulk een bitter hert moghte toe-draegen, ſchiep ten laetſten een quaed vermoeden van den *Heer van Egmond*, om dat die in de vorige krijgh hem wegen ſijn leen geen byſtand altoos had willen doen, noch zich vyand ſtellen tegen den Hertogh van Gelder, ende nu vijf iaeren herwaerts niet dan na verworven vry geleyde hem in Holland was koemen groeten. Doch de Grave verbeydende beter kans en kondſchap, hield zyne aenſlagen tegens den Egmonder en ſijn vader *Willem* Heer van Yſſelſteyn ſoo langh verborgen.

64. Op den tweeden van den Oogſt-maend ſchreef Grave *Willem* van *Rotterdam* aen *Reynald*, hem indachtigh maekende de vergaderingh die t'Utrecht zoude weſen, en biddende dat hy eene acht daegen laeter zich met ſoodanige Raedsvrienden aldaer wilde in-ſtellen, die de vrede aen beyde kanten meeſt ſochten te bevorderen, beloovende aen zyne zijd van gelijken te doen. Ick giſſe hier van de oorſaek geweeſd te zijn de zaek van *Ian van Arkel*, die op deſen tijd niet alleen de Ridderſchap, als die van *Brederode* en *Montfoort*, maer ook een goed deel van de burgery tegens den Biſſchop, niet tegenſtaende des zelfs blixembrieven, had gaende gemaekt, en haer in 't toot 1414. geblaeſen, dat de Stad aen Hertogh *Willem* was verkoft, ende alle haere vryheeden zoude quijt raeken. De bel-hamels en ſtooke-branden hier van waren † *Herman van Lockhorſt* Deken met *Ian Spiegel*, die met hun gevolgh de oude en nieuwe Stads Overheyd, om dat zy den Grave van Holland den vyand van de *Arkels* aenkleefden, ſoo moede maekten, dat die genoodzaekt was eenige daer van wt den Raed en eenige wt de Stad te zetten, die ten deel naer *Amerſoord* en ten deel naer Holland gingen vluchten, wenſſende alle herſtellinge in hun vorigen ſtaet en maelſteeden. Als de Biſſchop om deſe hevigheyd te doen beſtallen te vergeefs had gearreteyd, wierd Grave *Willem* van Holland tot middelaer aengeſocht, die wt enkel mede-lijden tegens de ballingen aen die van Utrecht ſijn Graefſchap en den koop-handel verbood. Hier over ontſtond zoo een geknor onder de burgery, dat eyndlijken (den Deken met de zyne wtgeluyd en zommige andere onder het zwaerd gevallen zijnde) gezanten, om de oude vriendſchap te hervatten, na den Grave van Holland af-gingen, die ook eerlangh vergezeld met onſen Hertogh op Utrecht koemende, van de poorters op ſijn hoofs wierde ingehaeld. Op deſen tijd waren de broeders van *Brederode* ſterk in getal, als *Ian*, *Walraven*, en *Willem*. Welker zuſter *Margriet* in echt ſittende met *Ian van Hennenberg*, Heer van Loon, Gennep en Leeuwenburg, ſoo een maegh-geſcheyd met haer broeders op-richtede; *dat te weeten Ian van Hennenberg en ſijne egade, het Slot Loveſteyn binnen de Stad Gennep van haer geſticht, binnen een iaer heel zouden ſlechten, wt-genoomen den tooren waer op een wind-meulen ſtond, ende de ſteen en 't hout op hun koſten van daer te brengen, om daer mede de*

† *De Heer* Pontanus *vergiſt ſich hier met de Utrechtſſe Schrijvers niet in de zaek maer in den voornaem van deſen man, die niet* Herman *maer* Iacob *heeft geheeten: gelijk ick vaſt kan maeken wt den eygen brief van Herman van Lockhorſt Dom-deken tot Utrecht, geſchreeven wt Arnhem aen die van de wet van Wageningen; waer in hy vertoond, dat, nademael* Iacob *van Lockhorſt,* Ian *van den Spiegel, ſijn broeder en neve, neffens ſijne andere vrienden, met gewapender hand, buyten hun ſchuld en alle reeden, als mede zonder eenige aenſpraek wt Utrecht waren verdreeven, daer en boven van hun goed beroofd; onaengeſien ook na de rechten van den Geſtichte en Stad van Utrecht, niemand om eenigerhande zaeken ſijn goed mocht verbeuren: hy derhalven hare Eerſaembeeden verſocht, dat ſy voor ſijn broeder en vrienden een bede-brief aen den Roomſſen Koning wilden ſchicken. Sonder van ſijn eygen mis-bedrijf ofte ballinghſchap een woord te reppen.*

* Sic ofte wegh-laer.

Veſtinge

Veſtinge van den Haege te vol-bouwen, behalven dat deſe Heeren malkanderen tegens yeder een zouden beſchutten, en zonder onderlinge bewilligingh geen van hunne Heerlijkheeden vervreemden. Ick ſpeur mede, dat *Reynald* op dat pas den Grave van *Henneberg* wan-gunſt heeft toe-gedraegen, wt zaecke hy het Slot en heele gebied van Gennep, als ſijn vry-eygen goed bleef bezitten, zonder den Hertogh voor Opper-heer te belijden; te meer zoo die Veſtingh in den ktingh van Gelderland was vervat, en zyne Heeren altoos van de Vorſten vernieuwinge van 't leen hadden begeert.

1414 65. Als Keyſer *Sigiſmund* in 't voor-iaer naer Aken was getoogen, om de krooninge aen te neemen, quamen hem aldaer Vorſt *Reynald*, *Willem van Arkel* en andere Grooten wt Nederland de handen kuſſen. *Reynald* verkreegh doen van den Keyſer verſcheyde geweld-brieven; in eenige der welker hy van nieuws wierde beveſtighd in alle zyne Landſchappen, Hertoghdommen, gerechtigheeden, tollen, leenen, giften, en hand-ſchriften: in een anderen brief wierd hem vergund, *in alle tegens hem aengevangene ofte noch aen te vangen gedingen voor den Richter van 't Keyſerlyke Hof door een genoeghzaem volmaghtiger te moegen en te moeten andwoorden, ende dat de Hertogh alle ding-taelen tegen ſijne onderzaeten ongewerd hangende van 't Keyſerlyke Gericht moght af-haelen en zelf wt-ſpreeken; voor-behoudens dat de Hertogh van ſijn vonniſſen beroepinge zoude moeten gedoogen aen 't Keyſerlyke Hof.* Noch een brief ſtaet toe, *dat niemand de Vorſtelyke onderdaenen voor d'eerſte mael by den Keyzer zoude moegen voor recht roepen.* Na den doodelijken wt-gangh van *Frederick van Sarverden* Opper-biſſchop van Kolen, ſtonden na de opene plaets *Diderick van Moers* Prooſt van Bon, zuſters zoon van den over-leeden, ende *Willem* Biſſchop van *Paderborn*. Deſes broeder de Hertogh van den Berge en *Reynald* van Gelder naer Kolen reyſende, waeren dapper in de weer om met allen yver *Willem* op den ſtoel te ſchuyven, gelijk aen d'andere zijd *Didericks* vrienden ſterk kuypten, om den neve tot ſijns ooms bedieninge te helpen. De Geeſtlijke in de Dom-kerk te Kolen hier over zit-dagh houdende, drongen gemelte Vorſten in de Raed-kaemer, ſpreekende yeder voor de zyne; ſoo dat die dagh vruchteloos ten eynden liep. De Dom-heeren op de volgende daegen voor meerder geweld beducht, verhuyſden van Kolen naer Bon, daer *Diderick van Moers* het la-woord wegh kreegh; niet tegenſtaende de Vorſten wt ongeduld de deuren van de Peters kerk open maekende, *Willem van Paderborn* op den outer ſtelden ende voor Biſſchop wt-riepen. Middeler-wijl wierd over al in Holland door de tanden gehaeld ende als met vingers aengeweeſen, wie de geen was die Grave *Willem* aen den Hertogh van Gelder zoude hebben * verraeden, zoo beyde Vorſten t'zaemen niet en waren vergeleeken. De verwanten van Heer *Ian van Egmond* merkende op wien deſe bouten mickten, vermaenden hem zich van deſe kladde te zuyveren, ende ſijn eer, leeven, en goederen buyten op-ſpraek en gevaer te ſtellen. De Egmonder voor-geevende dat hem zulx wierd over-loogen, eyſchte geley om zich voor hoofd by den Grave te verdedigen. Wanneer hem de Grave op ſtaende voet hier in beliefde, en de Egmonder, onaengeſien drie verſcheyde dagementen, evenwel after bleef, is hy in ſijn af-weſen ter dood verweeſen, en alle zyne goederen tot voordeel van 't gemeene als verbeurd aengeſlaegen.

* Sic op't origin.

66. In de eerſte maend van 't volgende iaer 1415.
was men te *Parijs* beſigh met de wtvaerd van *Lodewijk* Hertogh van *Orleans*, broeder van Koning *Karel*, en ſchoon-vader van onſen *Reynald*, die voor ſeven iaeren door ſlim beiagh van Hertogh *Philips van Burgondien* was vermoord, en tot nu toe gebalzemd in de L. Vrouwen kerk bewaerd. Tuſſchen wiens erven ende de Burgoenſſe nu eenige iaeren after een de vyandſchappen menighmael waren hervat en weder beſlecht, ter wijl nu d'een dan d'ander by den Koningh in 't beſte blaedie ſtond: onder welke dolligheden het afgeſloofde Vrankrijk vele rampen van deſe zyne vermeynde vrienden, en geen weyniger in-breuk van zyne vyanden de Engelſſe heeft moeten lijden. By des Hertoghs begravenis was de Koningh ſelf met alle zyne Hof-dienaers; de Lijkvermaeninge dede *Ian Garſon*, een van de beruchtſte en netſte Schrift-geleerden van dien tijd. Dat *Reynald* niet in cygen lijve dan door zyne afgezanten het lijk gevolghd heeft, vermoede ick hier wt, dat hy omtrent deſen tijd door Koninglyke brieven naer Vrankrijk was ontbooden, en onlangs daer na op wegh gegaen; behalven dat des Hertoghs Raeden op Margrieten dagh aen die van Nymegen ſchreeven, dat de Vorſt behouden in Vrankrijk was over-gekoemen, ende daerom zoo aen haer als aen d'andere Steeden bevel gaven God den Heer daer over in Kerken en Klooſters te danken, ende voort te bidden dat de Vorſt, zyne dingen by den Koning afgemaekt hebbende, haeſt weder zyne onderzaeten met den ſchijn zyner tegenwoordigheyd moght verheugen. Daer na heeft men die van *Deventer*, *Zwol*, en *Kampen* aengeklaeghd, dat ſy de tollen der landen van Gelder en Zutphen voor by zeylden zonder haer plicht te betaelen: ende die van *Deventer* eenige weerden aen den Yſſel-ſtroom (te weeten den *Brugger-weerd*, met noch een andere welke *Willem van Baeke* om zyne offen te weyden van den Hertogh in pacht hadden) tuſſchen *Deventer* en *Zutphen* buyten ſchijn van recht zich aenmaetighden; ende daer behalven eenen *Koenraed Hoefs*, die aen den Vorſt en de Stad Zutphen dienſtbaer was, met wapen-kracht ende in ondank van des Stads Overheyd hadden wegh gevoert; eyndlijk ook tegen eenige luyden op het Slot te *Voorſt* geweld gepleeght. 't Quam ten laetſten zoo ver, dat die van Deventer met Hertogh *Reynald* af-ſprooken, van tegens den eerſten Mey-dagh voor Keyſer *Sigiſmund*, die ſich doen te *Conſtants* bevond, hier over hun recht te zullen verwachten.

67. Alſoo van langer hand veele ongerijmtheeden in de kerken-ſtand en 't Roomſſe Rijk waren ingeſloopen, ende rechtevoort drie Pauſen t'effens tegens den anderen op-ſtonden, waer in voor al dienden voorſien; verſocht Keyſer *Sigiſmund* op onſen *Reynald* (dien hy ſijn bloed-vriend ende een Vorſt en Raed des Rijx noemde) zich t'allen tijden vaerdigh te houden om tot hem over te koemen, ſoo haeſt hy van buytens-lands weder naer huys was gekeerd; want hy hem alsdan een zeekeren dagh zoude voor-ſchrijven om daer tegens te verſchijnen, ende te gelijk over te brengen alle bezwaerniſſen en misbruyken in zyne landeryen in ſwangh gaende, ſoo wegen kerkelijke als wereldlijke zaecken; begeerende

dat deſe Keyſerlijke beveelen over al moghten aengeſlaegen en af-gekondighd werden. Deſe brief was geſchreeven op den 29. van de Oogſtmaend binnen Conſtants, na dat op den ſeſten van de vergangen maend *Ian Hus* als een Opperketter aldaer in 't gefight van al de wereld buyten de poorten aen een ſtaek was geſteld, gelijk op 't volgende iaer ſijn leerling *Ieroon van Prage*. Omtrent het Martens vier-feeſt quam Keyſer *Sigiſmund* over Engeland met een deftigh gevolgh van Vorſten, Bander-heeren, en Edelen binnen Thiel; alwaer hem, onder andere, de Geeſtlijke bende met eerbiedenis te gemoet ſtapte, tot dat hy na drie dagen verblijvens van daer voort op Nieumegen reyſde. Op den 19. van de Hoymaend is binnen Yſſelſteyn over-leeden *Iohanna* zuſter van Hertogh *Reynald*, en huyſvrouw van Heer *Ian van Arkel*. Haer dochter *Marie*, moeder van *Arnald* de navolger van *Reynald*, is bykants op eenen tijd mede deerlijken aen haer eynd gekoemen: alſoo ſy in 'den arrebeyd ſittende van haer leſte kind, ende met geweld noch raed het pack konnende loſſen, na 't op-ſnijden van haer buyk, t'zaemen met de vrucht is verſmacht.

68. Na dat de Hertogh van Braband in den ſlagh van † *Azincourt* in *Picardyen* (daer Koning *Henrick* van Engeland, door de ongeloovelijke rappigheyd van zyne boogh-ſchieters, grooten roem bevocht tegens de Franſſe, terwijl Vorſt *Reynald* noch in Vrankrijk vertuckte) was geſtruykeld, bevond hem de oude Heer *Ian van Arkel* mede op ſijn wt-vaerd te *Bruyſſel* en te *Veurne*. Dan wierd in 't weder-keeren op Catharijnen dagh by *Arpenbrugge* op de Brabandſſe grenzen door *Diderick van Merwe* Heer van *Sevenbergen*, ende *Philips* Heer van *der Leck* onder-ſchept, ende, om der luyden oogen te verbyſteren, in een witten tabbaerd op de wijze van de Duytſſe Heeren verkleed, ende zoo gevangelijk naer Holland wegh gebraght. De Grave van Holland deſe tijdinge met ongemeene oorkittelingh ontfangende, liet hem binnen het Slot van *der Goude*, ende daer na te *Sevenbergen* verzeekeren; daer hy tien iaeren over eenen boegh in hechtenis heeft geleegen, ende metter daed beproeft, dat een ongeluck zelden alleen koemt; vermits hy effen te voren zyne dochter en vrouw had verlooren, en door zyne vrouw zyne naeſte maeghſchap en trooſt aen 't Huys van Gelder. Die van *Bruyſſel* trocken zoo zeer ter herten, dat hun burger de Heer van *Arkel* in hun bedrijf van de Hollanders was gevangen, dat ſy daerom de Staeten van Braband by een deeden laeden, ende deſe rabauwery met het zweerd zouden hebben gewrooken, ten waere Hertogh *Ian*, zoon en nazaet van *Antonis*, zwaerigheyd had gemaekt om eens mans wille heele Landen in werrery en een bloed-bad te ſtellen. Men verteld, dat *Arkel* onder-vraeghd in den Raed van Holland daer na van het eynd tot den begin heeft ontdeckt, van wien en op wat * wijſe Grave *Willem* voor deſen ſoude zijn gegreepen geworden ende aen Hertogh *Reynald* over-geleverd. *Willem* zulx verſtaende, ende *Egmond* om ſijn vermetel wt-blyven ſchuldigh reekenende, nam voor des zelfs ende ſijns broeders Veſtinge *Yſſelſteyn* te over-weldigen. Hier tegens heeft de *Heer van Egmond* een tamelyke maght geworven, ende die, onder de opper-hoofdy van ſijn broeder *Willem*, binnen het Slot en Stedeken van *Yſſelſteyn* tot bezettinge gelaeten. Grave *Willem*, de Stad te vergeefs opge-eyſcht hebbende, vergaderde een ſteeuwigh leger by een, 't welk hy naer *Yſſelſteyn* ende eensdeels naer *Schoonhoven* zond, om na 't inneemen van *Schoonhoven* alle de troppen voor *Yſſelſteyn* t'zaemen te voeren. Dan de Heeren van Vianen en Kulenburgh *Egmonds* bloed-verwanten, voor vaſt houdende dat de Grave voor de wterlijke verovering niet en zoude van daer ſcheyden, maekten, eer het op een ſtormen quam, met den Grave zoo een beſteck: *Dat de Heer van Egmond en ſijn broeder de Heer van Yſſelſteyn, behoudende hunne goederen, wt Yſſelſteyn zouden vertrecken, noch oyt weder een voet in Holland zetten dan met voorkennis van den Grave; die 'alsdan aen den Heer van Egmond voor hem en ſijne erven erfelijken en iaerop iaer zoude tellen 2000. oude Franſſe ſchilden; aen Willem van Yſſelſteyn iaerlijx 600. ende aen haer moeder Iolenta van Egmond ingelijx geduerende haer leeven yeder iaer 100. Schilden.* Dit geſchied, is de Hollander binnen gereeden, ende als Heer van *Yſſelſteyn* in-gehuld.

69. Middeler wijl is het Slot *Ravenſtaey* in 't land van Gulich, door aendrijven van Vorſt *Reynald*, vol-timmerd. Op 't volgende iaer is *Willem van Beyeren* Grave van Holland (wt enkel herten-leed dat hy geſchept had in de dood van den Dolfijn *Ian*, zynes dochters man, die korts te voren in Vrankrijk, door beſtel van den Borgoenſſen aenhangh, was van kant geholpen) mede wt de wereld verhuyſd. Wat al onheylen op ſyne dood zijn gevolghd, is niet alleen zyne eenige dochter en erve *Iacoba*, die al haer leven langh met binnen-landſſe onruſten was geplaegd, maer ook het over-buerige Gelderland wel wijs geworden. Voor eerſt heeft *Willem van Arkel*, de over-draght van *Gorichem* tuſſchen ſijn oom *Reynald* en den wylen Grave voor onduchtigh ſchattende, voort na *Willems* af-ſterven de Stad verraſt. Want na dat *Iacoba* voor 24^e. Gravin van Holland Zeeland ende Vrouw van Vrieſland was in-gehuld, zagh ſy haere onderzaeten eer langh onder een knibbelen en 't mes trecken, om dat zy haers vaders ſchoeyen aentreckende zich Hoex verklaerde. De Cabeliauwſſe in dir ſtuck haer vindende vernadeeld, dreeven ſterk dat ſy wegen haer iaeren en geſlacht onder vooghdye behoorde te ſtaen, te weeten van haer bloedoom *Ian van Beyeren* Biſſchop van Luyk; daer in tegendeel de Hoexe, na de waerſchijnlyke meyninge des over-leedens, zich de momberſchap wilden onder-winden. Dien volgende is *Ian van Beyeren* in de Herfſt-maend van Luyk naer Holland, op het boode ſchicken van de Cabeliauwſſe, over-gereyſd, ende binnen *Dort*, als rechte erfgenaem van 't Graefſchap en Vooghd van *Iacoba*, wt-geroepen. Wanneer hy 't zelve van de Hoexe met liefde niet en konde verwerven, heeft hy ze, als een oproerigen hoop, op ſijn eygen hand wtgebannen, ende, op geweld toe-leggende, wederom in-gedaeght en in haer geheel geſtelt die van ſijn broeder waren ballingen geleyd; onder andere ook *Ian van Egmond*. Welke als korts daer na de Stad *Gorichem* door een oorloghs-ſtreek hadde verkloekt, ſijn maeghſchap *Willem van Arkel* dadelyken by hem ontbood, om zyne vaderlyke erve te beſchutten; die ook zonder vertreck met een degelyke maght volx quam aenzetten, ende zich ſchrap ſtelde tegen de bezettinge

1417.

1417.

* *Siet op 't iaer 1413.*

1416.

† *Vid. Pontan. pag. 393. & ſeq. Nos heterogenea parcè attingimus.*

1417. tinge van *Iacoba* op den Burght. *Willem van Egmond* ſtack insgelijx de armen wt de mouw, ende beſtond, zonder de komſt ofte laſt van *Ian van Beyeren* te verbeyden, zyne handen te ſlaen aen ſijn erf-goed *Yſſelſteyn*, 'twelk hem de geweeſde Grave op zulke, ſijns oordeels, onbillyke voor-waerden en oorzaeken van 't hert had gebonden; hoewel *Iacoba*, met toedoen der Heeren van *Brederode* en *Montfoort*, als mede van den Biſſchop van Utrecht en eenige Hollandſſe Steeden, deze Veſtinge met lichte moeyten wederom in-kreegh.

70. Vrouw *Iaqueline* daer na in 't beginſel van de laetſte maend met een wel-bemande vloot door de Merwe in 't gebied van *Gorichem* valende met haer moeder *Margriet*, waeghde met *Willem van Arkel*, die de Stad *Gorichem* wt-genoomen het Slot in zyne maght had, een bloedigh gevecht. *Arkel* had mede een goed leger by de hand, omtrent wel van 4000 mannen, meeſt wt de geweſten van Gelder en Gulich op-gelight. De eerſte aenval geſchiede wt den Burght, daer zich de Gravin met haer volk te ſcheep had laeten aenzetten. Terwijl het nu over en weder dapper op een hacken en houwen gingh, is de Ionk-heer van *Arkel* met den eerſten onder de voet geraekt, en eenige uyren na den ſlagh, gewenteld in de meſt en in ſijn eygen bloed, op de ſtraet leggende gebleeven, tot dat hy door zyne vyanden en andere wierd op-gebeurd, ende in zyne moeder-ſtad by zyne voor-zaeten ter aerden beſteld. Aen d'andere zijd ſtruykelde de Heer van *Brederode*, Veldoverſte en Stad-houder over Holland en Zeeland wt den naem van *Iacoba*. Met *Arkel* wierden verſlaegen ofte gevangen veele zoo van zyne maeghſchap als andere Gelderſſe en Gulickſſe Heeren. Onder de dooden waren, de Heer van *Opburgen*, Burgemeeſter tot Nymegen, *Henrick van Arkel* baſtaerd, *Allard van Buren*, *Splinter van Nienrode* baſtaerd, *Otho van Gelkom*, *Otho van Ghemen*, *Willem van Appeldoorn*, en andere meer van minder aenſien: onder de gevangens, *Robert* Grave van *Wemenburg*, de Grave van *Hulburg*, *Henrick van Hoemoet* Heer van Milendonk, de Heer van *Proyen*, de Amptman van *Waldorp*, de Heer van *Batenburgh*, *Diderick van Linden*, *Willem van Iſendoorn*, *Arnold van Ordingen* met ſijn broeder *Raſo*, *Diderick van Hemmen* Heer van *Oorſlot*, *Arent van Egmond*, *Otho van Vueren* Ridder, die de ſtangh droegh van den Ionk-heer van *Arkel*; *Ian van Heeren* ofte *Heteren*, *Ian van Oyen*, *Arent van Craenhem*, *Arent van Harlaer* Ridder. Van dit verlos wierd aen *Arent* (andere heeten hem *Willem*) *van Drueten* de ſchuld gegeeven, wiens krijghs-knechten d'een voor d'ander na als ſchelmen wt den ſlagh door droopen. Ende alzoo heeft door de dood van *Willem* het over-adelyke Huys van *Arkel* ſijn laetſten ſtijl verlooren, en 't Hertoghdom van Gelder te gelijk ſijn naeſten erfgenaem: aengeſien *Willem* tot eene moeder had *Reynalds* zuſter *Iohanne*. Waer over *Reynald* zonder echte lijfs-erven koemende af te gaen, het Vorſtendom door een zijd-val op den zoon van Heer *Ian* van Egmond genaemd *Arnald* is verſtorven: wiens moeder *Marie* zuſter was van *Willem van Arkel*, en dochter van *Iohanne* van Gulich. Ende nademael deſe *Marie* gepaerd was met *Ian* van Egmond, ende de vereenigingh van deſe beyde zoo maghtige ſtammen van *Arkel* en *Egmond* aen den Hollander groot bedenken gaf, wierd de oude Heer *Ian van Arkel* in zyne gevangenis * van *Sevenbergen* al noch beſlooten gehouden. Over het verlies van den Ionk-heer van *Arkel* heeft men allenthalven in Gelderland, ende met naemen binnen † *Doesburgh*, tot in de kerken de begankenis gedaen met Prieſteren en Klerken, als de gewoonte van die tijden mede-bracht.

* *Siet op het jaer 1415*

† *Ex archivis ejus urbis.*

71. Na dat onſe *Reynald* voor deſen door Keyzerlijke brieven was beroepen tot de algemeene kerkelijke vergaderingh te Conſtans, deed hy rechtevoort drie beſcheyden ſchrijven, in 't eerſt van 't welke hy tot zyne volmachtigers en gezanten ſtelde de voorſienige en geſtrenge mannen *Ian Scholart van Obbendorp* ſijn Hof-meeſter, en *Willem van Vlatten*, Ridders, neffens ſijn bloed-verwant *Ian Ban* Rechts-geleerde, en ſijn Geheym-ſchrijver *Ian van Hongbach*, Prooſten van Kolen en Nydeck; in de twee volgende ſprack hy aen de Geeſtlijke hooſden en Keyſer *Sigiſmund*, hen op het hooghſte beveelende zyne lant-hebbers. Ick verneem de Geeſtlijkheyd van *Doesburgh* doen mede aen de Boden-zee geweeſd, ende in de Winter-maed deſes iaers wederom t'huys te zijn gekoemen. Dan het was 'er zoo wijd af, dat deze t'zaemen-komſt vruchtbaer zoude zijn af-geloopen, dat zelf het domme overgeloof daer door meer geſtijfd en dieper in-geworteld, ende de drijvers van de verbetering door het zwaerd en den brand zijn vernield geworden. Aengeſien die van *Utrecht*, *Amersfoord*, *Deventer*, *Zwol* en *Kampen* rechtevoort in vyandſchap ſtonden met deze landſchap, hadden de Gelderſſe Steeden hier over in den laetſten Lente-maend binnen *Wageningen* een by-een-komſt, daer de Stad *Doesburgh* heen had geſchickt haere Raeds-mannen *Maes van Batenburgh* en *Reynard Lenſen*. Alſoo Hertogh *Reynald* te voren in den ſlagh te *Klever-ham* gevat zijnde, in ſtede van ſijn los-loon, had moeten af-ſtaen zyn erfgrond de Srad van *Emmerick* tot voordeel van Grave *Adolf* van Kleve, ende op deſen tijd tuſſchen den Klevenaer en Heer van den Berge duyſterheyd en kyvagie was over de af-paelinge en Stads vryheyd, liet de Grave door *Reynald van Aeſtwijn*, ſijn Richter tot *Emmerick*, den ge-erfden van Spoelbergen deſe vraege voor-houden: *Off u kundich zy* (ſpreekt het geſchrift) *dat de buerſchappe gelegen by Embrick, die een deels geheiten ſijn de Heze, ende al dat daer by ommelangs woonechtich was, dat toe Embrick ter fonten en ter Clocken hoorden, dat die vedeplichtich plagen toe weſen op die Stad van Embrick, en op die Heeren die ter tijt Heeren der Stad van Embrick weren, end niet op de Heeren of Ionckeren des lands van den Berge, ende plagen altijt gevolgelijk to weſen den Clockenſlage der Stad van Embrick, ende plagen van den gebade der Stad van Embrich allen dienſt end boerwerck te doen alle wege to Embrick, gelijckerwijs of ſy binnen Embrick woonechtich hadden geweſet, end plagen oock tot allen gebaden to ſitten der Stad van Embrick, ende der Heeren die ter tijd Heeren der Stad Embrick weren, ende niet tot eenige gebaden der Heeren, Ionckheeren, of des Lands van den Berge voorſchreven: ende dat oock dat hoech gerichte, galge, ende putte, als die van Embrick nu die hebben in oere hebbende brueckende were, alle wege tot Embrick gehoert hebben, ende oock dat gemale ende de wint alle wege der van Embrick geweeſt, ende niet der Heeren of Ionckeren des Landes van den Berge.* Hier op tuyghden de buytluyden, wel eer tot een teyken van onderdaenigheyd aen *Arent Rijperband*, Richter tot Emmerick wt den

naem van wijlen Hertogh *Eduard* van Gelder eenige malders en ſchepelen haver, ende andere ſchattingen te hebben op-gebracht; ende dat 'er eertijts een *Willem Horter*, huys-genoot van den Heer van den Berge, om zeekere quaede ſtucken door den Richter van *Embrick* was aengegreepen, veroordeeld, ende buyten de Steen-poort op den *Schrickel-bergh* onthoofd, &c.

1418. 72. *Ian van Beyeren*, ſteeds door zyne Cabeliauwſſe op-gerockend, vervolghde al voorts de Hoexe, ende om zyne nichte Gravin *Iacoba* beter te quellen, ſchreef den Paus ſijn Biſſchopſchap van Luyk op, 't welk hy nu 29. iaeren had waergenoomen, ende gingh op 't zelve pas (door Pauſelyke toe-laetingh, vermits hy noch aen de kerk was gebonden) trouwen met *Elizabeth* Vorſtin van *Luxenburgh*, after-gelaetene weduwe van *Antonis* Hertogh van Braband; verwierf daer behalven van Keyſer *Sigiſmund*, oom van zyne by-ſlaep, het leen van Henegouw, Holland, Zeeland, en Vrieſland, als weſende na dood van zyn broeder *Willem* aen 't Rijk vervallen. Dit wt-gewerkt hebbende en zich verlaetende op de nauwe vennootſchap met *Reynald* van Gelder en zyne Cabeliauwſſe, waer van de opperſte als die van *Arkel* en *Egmond* aen 't huys van Gelder door houwelijk waren verknocht, beſtond wyders wt *Dort*, de gewoonlyke ſtoel zyner Hof-houdinge, de omgezeetene Hollanders en Gorichemers op 't lijf te vallen, ende des vyands Veſtingen door het vuyr en zwaerd te verdelgen. De Gelderſſe onder de Overſten *Roſſem* en *Frank Piek*, ſtonden hem mede ten dienſt, met naemen *Rutger Moring*, *Zweer van Echt*, *Walter Tegnagel*, *Ian van Amerſoyen*, *Gijsbert* en *Otho Piek*, *Adriaen van Thiel*, *Ian van Saſſe*, *Geeraert van Roſſem*, *Rutger van Dieden*, *Deenken* en *Ludolf van Eck*, *Diderick van Omen*, *Willem Schakel*, *Ian van Brakel*, *Roelof Boys*, en onder andere mede Ionk-heer *Gysbert van Randwijk*, die naderhand ten tyde van Vorſt *Arnald* de hooghſte Ampten betrad, ende op dit iaer ſchriftelyken beleed, wegen zyne leeninge, en gevangenis by den vyand wt-geſtaen in den Haege, voldaen te weſen; als mede zyne mackers en ſpitz-broeders *Rutger van Gent*, *Evert Geeraerts Elbert van Elo*, *Geeraert van der Horſt*, en *Diderick van Langerack* baſtaerd. Deſe *Gysbert* ſchreef zich Heer van *Doornick*, en ſtierf op het iaer 1455, na-laetende een zoon ſijn genant, die by de Hertogen *Arnold* en *Adolf* tot de eerlijkſte bedieningen wierd op-geſchooven.

73. De Hoexe, om tegens zoo een gauw en onruſtigh vyand hun eynden vaſt te houden, beſteededen de Gravin *Iacoba* aen haer zuſterlingh *Ian* Hertogh van Braband, die voort na de bruyloft met een degelijke maght op *Dordrecht* aentrock, daer *Ian van Beyeren* binnen lagh, ſlaende ſijn leger en een groot bolwerk op-werpende in het dorp *der Myle*, een mijl van de Stad. Insgelijx deed aen een anderen hoek *Iacoba* in de vlecke *Papendrecht*, hebbende tot haer Raed en Maerſchalk *Adriaen van Beyeren*, een ſpeel-kind van den wijlen Grave *Albert*. Maer na dat *Ian van Beyeren*, dien het rappier immers zoo wel voeghde als te voren de Biſſchops ſtaf, in tijds alle nood-zaekelijkheyd by een had geſprockeld, ende door verſcheyde ſtreeken den vyand menighmaelen op 't hooft geſlaegen, begonnen de Brabanders naer huys te verlangen; inſonderheyd wanneer de *Beyer* de Sterkte te *Papendrecht*, *Adriaen* om het leven en de overige op de vlucht zijnde gebracht, had neder-geworpen, ende de Steeden *Rotterdam* en den *Briel* bemaghtight. De Brabander ſpeurende dat die van binnen genoegh den ſpot met hem dreeven ende hem van ſelfs trotſten, is na ſes weeken belegeringhs opgebrooken, ende met zyne bruyd naer Braband gevaeren. Omtrent den zelven tijd trad *Eduard* van Gulich baſtaerd van Hertogh *Reynald* in echt met *Catharine van Bel*, dochter van *Geeraert*, die zoon was van Ridder *Eduard*, geweeſden Amptman van Bel. De makelaers van dit houwlijk waren, van wegen den Hertogh, *Winand van Roye* Droſt van Gulich, *Reynald van Titz*, keukenmeeſter van 't Hertoghdom Gulich; aen d'andere zijd *Tilgen van Vaem*, met de gebroeders *Coſijn* en *Koenraed van Holedorp*. *Reynald* ſchonk aen ſijn zoon tot een ervelijke houwlijx-gift het gantſſe gebied van *Haeps* in 't land van Kuyk tot Zutphenſſe leen-rechten, na ſijns *Reynalds* dood te bezitten, behalven de Amptmanſchap en het Gerecht van *Bel* ofte *Bellem*; mids dat de echte luyden zonder wetlijke erven verſtervende, het goed weder zoude gaen daer het van daen was gekoemen. Hier neffens bracht ook de bruyd eenige goederen aen van moeders wegen. Deze voor-waerden waren beteykend by Hertogh *Reynald* en zyne vrouw *Marie van Harcourt*, *Govert van Pomeren* Opper-camelaer van Gulich, *Willem* Heer van *Wachtendonk* en ter *Kuÿpen*, en *Geeraert de Boeſe*, wapen-dragers. In dien tijd † heeft ook de Vorſt (in 't by-zijn van zyne Raeden *Winand van Roye* Spijs-draeger van Gulich ende *Gijsbert van Mekeren* Opper-rentmeeſter van Gelderland) *Ian van Welle* gemaekt tot ſijn Richter van Wageningen, ende bevel gedaen aen de Burgemeeſteren Schepenen Raed en ingezeetenen van de gedachte Stad hem daer voor te houden en te kennen.

† Ex archivis Veluwe-geninge

74. Op dit als mede op 't vorige iaer ſlooten eenige wt de Ridderſchap, van gelijken de Burgemeeſters, Schepens, en Raeden der Steeden *Nymegen*, *Thiel*, *Salt-boemel*, *de Grave*, *Maes-boemel*, en *Gent*, een onderlingh verdragh, *en zwooren de ruſt van* Reinalds *beyde Vorſtendommen en Graeſſchap te willen be-vveren met de voordere Ridderſchap, de drie Hoofd- end' andere k'eyne Steden; ende, indien de Hertogh zonder echte kinderen quam te verſcheyden, t'zaemen vereenighd en verbonden te blijven, ende geen Heer ofte Hertogh aen te neemen, dan met de meeſte ſtemmen der Ridderſchap en Steden, ten eynde des Lands wetten en paelen geen hinder moghten lijden; de keuren daer neffens en oude heer-koemens gemeener hand tegens yeder een voor te ſtaen; als mede zoo yemant ſijne Vorſtelijke landen door geweld ofte ongelijk zoude dreygen te verdrucken.* Dit hand-veſt was beteykend en bezegeld by de Overheyd der voornoemder Steden, en deſe Edelen: *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van *Batenburgh* en *Anholt*, *Ian van Bueren*, Ridder *Ian van Gruesbeke* Heer te *Hoemen* en *Malden*, Ridder *Willem van Oy*, de Heer van *Leewen* Ridder, *Ian van Benthem* Heer te *Spaldorp*, *Herbern van Oy* Heer van *Balgoy*, *Ian van Ambe*, *Ian van Apelteren*, *Geeraert van Oy*, *Arent van Lyenen*, *Henrick* en *Geeraert van Merwijk*, *Ian*, *Geeraert* en *Diderick van Steenbergen*, *Ian van Oy* Heer te Ubbergen, *Walraven van Benthem*, *Diderick* en *Ian van Lent*, *Geeraert* en *Ian van Roſſem*, *Gijsbert van Galen*, *Herman van Pol*, *Claes* en *Arent van Drueten*, *Arent Geeraert* en *Willem van Lawick*, *Henrick* en *Arent Nuland*, *Geeraert Otho* en *Goert van Boeningen*,

Willem

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Willem Hinke, *Ian* en *Reynald Ruyter*, *Ian* en *Willem van Zandwijk*, *Roelof van Have*, *Sander Pannekoek*, *Bernt Hackfort*, *Diderick van Breler*, *Arent Ganſeneb*, en *Henrick de Ruyter*, krijghs-luyden. Van † wegen de bond-genooten des Graefſchaps Zutven worden hier naem-kondigh gemaekt *Willem* Heer tot *Bronkhorſt*, *Otho van Bronkhorſt* Heer tot *Borkeloe*, *Walraven van Moers* Heer tot *Baer*, *Willem van der Leck* Heer tot den *Berge* ende van Byland, *Dirk* en *Henrick* Heeren tot Wiſch, *Ian* Heer van Voorſt en Keppel, *Dirk* ende ſijn zoon *Seyne van Durete*, *Iacob* met ſijn zoon *Geeraert van Hackforden*, *Ian van Middaghten*, *Dirk van Keppel* van Verwolde, *Iacob van Heeker*, *Willem van Baeke*, *Derk van Kelle*, *Gysbert van Broekhuyſen*, *Gadert Kloek*, *Gysbert van Nettelhorſt*, *Steven van Kervenhem*, *Otho van Recken*, *Frederick van Steenre*, ende *Otho van der Voorſt*, knaepen; voorts Burgemeeſteren, Schepens en Raeden der vijf Steeden, *Zutveen*, *Doesburg*, *Doetichem*, *Lochem* en *Groenloe*.

† *Extat arduus Doesburg.*

1419. In 't volgende iaer wierden nieuwe brieven aen de vorige vaſt gehecht, waer in deſe namen ſtonden: *Willem van Drueten*, *Willem van Galen*, *Berthold van Gent*, *Ian van Werdenborgh* van Nienwael, *Roelof van der Laurick*, *Gysbert van Ranwijk*, *Frank Piek*, *Otho Hacke van Beeſde*, *Ian* en *Dirk van Weerdenburgh*, *Arent Kuck van Opijnen*, *Gooſſen* en *Peter van Vandrick*, *Dirk* en *Willem van Tuyl*, *Gerbrand*, *Willem Geraert Floris* en *Ian van Beeſde*, *Willem van Heeſe*, *Walter Doys van Avezaet*, *Otho van Hockelom*, Ridder *Henrick van Nienſteyn* een baſtaerd van de *Arkels*, *Willem* en *Roelof van Gellichem*, *Winand* en *Alard van Haeften*, *Ian van Bechde van Runove*, *Henrick* en *Herbern van den Rhijn*, en *Diderick Tyelman van Ronde*, knaepen. Eyndlyken onder-ſchreef dit verdragh *Hubert* Heer van *Kulenburg*, *van der Leck* en *Mackoyen*, onverkort den Hertogh ſijn recht ende hoogheeden, waer voor hy t'allen tijden vaerdigh was lijf en goed op te zetten. Een weynigh daer na hebben de Vorſtin *Marie*, als mede de Ridderen *Ian Schelart van Obbendorp*, *Willem* Heer te *Zintzich*, *Werner van Pallant* Heer van Bredenbende, *Andries van Lieſſing* Heer van Trevel, *Gooſſen Brente* van Warnich, *VVillem van Vlatten*, en *Govert van Bungard*, neffens *Winand van Roye* krijghs-man, een yegelijk kond gedaen, *dat de Hertogh van Gelder de boven-ſtaende verbintenis niet en ſtrafte of waekte, ende voorts op het begeeren van de Ridderſchap, Knechten en Steden van 't Vorſtendom en Graefſchap had weder-roepen en vaeren laeten zijne vorige voor-wendinge, van dat hy ſijne onderdanige huyden en ſijn eygen goed wilde gebruyken, als het ſijne voor-zaeten ende hy tot nu toe hadden gebruykt.* De waerom hier van was, dat de Vorſtin met de gemelte Ridderen een luttel te voren hadde doen af-luyden, *hoe de Hertogh ſijne Steden, Sloten en Landen aen niemant geloofde te verkoopen, verpanden, oſte te vervreemden buyten de hooghſte nood, ende niet dan met voor-kennis van de Ridderſchap en Steden; welke zoo ſy alſdan den Vorſt met raeden daed niet en konden helpen, hem niet behoorden tegen te weſen, zoo hy ſijne wille deed met het geen dat hem eygen was.*

75. Na de iammerlijke nederlaeg en wtgangh van *Willem van Arkel*, vergat evenwel de Egmonder (die met *Marie* dochter van *Iohanne* van Gulich in echt-ſchap had gezeeten) met den Yſſelſteyner niet, *Ian van Beyeren* tegen zyne nichte *Iacoba* volk van oorlogh by te zetten, 't welk meeſt wt Gelderſſe beſtond: zoo dat de Beyer, het geluck van alle kanten hem toe-loopende, zyne tegen-vechters zoo een beſteck afdwongh: *dat hy te weeten drie iaeren after een Ruwaerd van Holland, Zeeland en Weſt-Vrieſland zoude zijn; de Ampten en Stadhouderſchappen voor de eene helft vergeeven, ende wt handen van ſijne nicht te leen ontfangen geheel Zuyd-Holland, Gorichem, Rotterdam, behalven het ganſſe land van Arkel met Leerdam, en 't gebied van VVoerden.* In deſe vrede-handelingh waren beklemd die van Utrecht en Amersfoord; dan de Heer van Egmond met ſijn broeder *VVillem* van Yſſelſteyn daer buyten beſlooten; die, met hun eygene en de Gelderſſe troppen, de Stichtenaers en vrouw *Iacoba* allenthalven het gras onder de voeten wegh maeyden. Hier over moghten die van Utrecht niet vry reyſen noch hunne waeren naer Holland vervoeren. De in Braband ofte Vlaenderen ingeſcheepte goederen wierden te *Krimpen*, daer de Leck ſijn naem krijght, aengehouden, ende de koop-luyden vaſt gezet. Niet beter en wedervoer de Amersfoorders op de Zuyder-zee. Beyde Steeden zich hier over keerende tot *Ian* van Beyeren, kreegen weynigh gehoor, dies te min, alzoo hy te dier tijd, in weder-wil van *Iacoba* en den Brabander, met Hertogh *Reynald* zoo een over-een-koeming had gemaekt, *dat de Hertogh, 't ware met arghelyd ofte geweld, baes wordende van Amersfoord, de Stad voor hem zoude behouden, ende aen Gelderlandband-vaſt maeken, gelijk in tegendeel Montfort den Beyer zoude volgen, indien, den Burgrave de Stichtenaers te baet koemende, de Vorſten de Stad quamen te over-heeren.* Soo nu die van Utrecht en Amersfoord hier geen heul en vonden, ende alleen eene goede meeninge by *Ian* Hertogh van Braband man van *Iacoba*, moeſten zy hun Biſſchop *Frederick van Blankenhem*, en de Over-Yſſelſſe Steeden Deventer, Kampen en Zwol ter ooren loopen, die hun verzoek niet ongaerne toe en ſtonden; voor al, nademael de Heeren *VVillem van Brederode*, de Stad Leyden met *Philips* hun Burg-graef, *Ian* Burg-grave van Montfort, *Ian* Heer van Haemſtede en Benthuyſen, ende meer andere die om de Cabeliauwſſe t'zaemen-zweeringe en dreygeryen te ontduyken in 't Sticht ballingh leefden, zich mede voor vyanden wt-gaeven van Heer *Ian van Egmond*, en *Geeraert Boel van Heemskerk*, Raeden van Hertogh *Ian van Beyeren*. Derhalven ſchreef *Reynald* aen die van † Wageningen, *dat hy voor onwaerd hield 't geen onlanx met den Geſtichte van Utrecht in de Grebbe was verhandeld, beval hen het ontnoomen goed weder te reyken, te verhoeden dat het Sticht niet beſchadighd en wierd, 't welk hy als ſijn eygen land en luyden woude beſchutten, wt-gezeghd Utrecht en Amersfoord; dat ſy mede zonder wt-ſtel, de dack-huyſen binnen* Wageningen *zouden begieten, op ſtraffe dat hy het anders woude doen doen voor dobbel geld, ofte de huyſen af-breeken. Gaf mede ſcherpen laſt, alle hun in-zaeten op paerden, harnas en ander geweer te zetten, vermits hy met de genoemde Steden in veede of oorlogh was, om hem en zyne vrienden in tijden van nood te dienen en te volgen.* Onder de gemeyne ſchriften van de gemelde Stad beruſt ook een ontzeghs-brief houdende aen onſen Vorſt, ende van dezen inhoud: *Weet, hoogh-gebooren Vorſt Reynald, Hertogh van Gulich ende van Gelder, dat wy Ian ende VVarner van Lynep, Evert Paep, Coſtijn Hieſtvelt, Henrick Nyenhuys, ende Henrick Vuchtebroek, baſtaerd, ende elk van ons met*

† *Extant hæ tres literæ in ſcriniis Vagening.*

met onſe knechten, liever hebben die eerbaere Stad van Utrecht ende van Amersfoord, dan u, ende ontzeggen u om haerent wille, ende willen uwe vyanden weſen, uwer landen, luyden en onderzaeten, ende van alle uwe Ridderſchap en hulperen, ende van alle die geene die wy op u vatten ende op u ſchaede brengen konnen, ende willen hier mede onſe ende onſer knechten eer tegen u wel bewaerd hebben. Gegeeven onder 't zegel der Stad van Utrecht in 't iaer onſes Heeren 1420. op Matheus avond.

1420. 76. Daer naer ſeyde ook de Biſſchop op het naeſte iaer onſen Hertogh den oorlogh aen, ende wierd een wijl tijds over en weder luſtigh gehayr-pluckt. De eerſte aenſtoot wierd *Leyden* gewaer, alzoo de Ruwaerd van Holland *Ian van Beyeren* de Stad door een ſtrengh belegh benauwde, ende in zyne eerſte aenkomſt de twee gebuerige Sloten *Belgeeſt* en *Zyl* voor de voet in-nam. Effen te voren te weeten in d'eerſte Somer-maend had de Burgh-grave *Philips van Waſſenaer* de Henegouwers van den ellendigen toe-ſtand en ſijn aenſtaend gevaer doen verwittigen, en ernſtlijken verſocht dat ſy de Gravin *Iacoba* doch wilden aenporren, om tot behoudenis van haer erf-goed zelve over te koemen. Dan de door-driftigheyd van den *Beyer* dwongh die van binnen na negen weeken om verdragh te ſpreeken, 't welk men hen op deſe voor-waerden vergunde, *dat ſy den eed van trouwigheyd moeſten doen, alle weder-ſpannigheyd voortaen af-zweeren, ende hun mede-werkers die van Utrecht onbezeerd mochten vertrecken.* Echter heeft ze Heer *Ian van Egmond* tuſſchen Utrecht en Woerden after-haelt, en ſchier tot den laetſten man neder-gehouwen. Wt het leger voor *Leyden* verzond *Ian van Beyeren* opene brieven in de Oogſt-maend, luydende: Dat het verbond tuſſchen hem en ſijn broeder de Hertogh van Gelder tegen die van Utrecht en Amersfoord, nergens anders toe was ſtreckende, dan om den over-laſt en 't leed hun beyden beiegend te beter af te weeren; daer by doende en by mannen waerheyd verklaerende, dat alle die hem na zeyden, als zoude hy Ridder *Ian Schelart van Obbendorp* Raed en Hof-meeſter van dien Hertogh door ſteek-penningen en ſchenkagien hebben om-gekoft, om ſijn Heer tot deſe bond-genootſchap met hem te bekooren, hem te na en daer aen haer wille zeyden. Dit in Holland zich toe-draegende, begon onſe *Reynald*, om zyne beloften kraght te geeven, den Biſſchop van Utrecht aen te grijpen, en trock daer behalven aen zich de Biſſchoppen van Kolen, Munſter en Trier, met den Hertogh van den Berge, den Grave van Moers, ende de Heeren van Gaesbeek en Kulenburg. Voor eerſt moeſten de Amersfoorders aenhouden, als zijnde naeſt aen de Velouw gezeeten. Deſe onraed verneemende hadden de Gelderſſe gaerne in 't net gelockt: dan de zaek niet wijſlyken noch op de rechte wijze en tijd zijnde aengevangen, is daerom averechts wt-gevallen, alzoo zy eenige gevangens en dooden after-lieten, en de Gelderſſe verweckten hunne Veſten meer te naderen. De Hertogh in eygen hoofd tot aen den Eem-ſtroom toe treckende, maekte gelaet, zonder effenwel de gedachten te hebben, van de Stad te willen belegeren, houdende hem en de zyne quanzuys bezigh met de heyr-ſchouwinge, om dus de maght van den Biſſchop te ſplijten, ende hem van 't ontzet van Leyden af te trecken. Want den Biſſchop ſoo een vervaerlyken vyand op ſijn bodem vernemende, had van noo-den eenigh volk binnen *Amersfoord* te ſchicken ende liever ſijn eygen neſt te bewaeren, dan vreemde dingen op onwiſſe hoop aen te vaerden. Ende alſoo is door dit ſpiegel-gevecht van den Hertogh van Gelder de Stad Leyden *Ian van Beyeren* eerder in handen gevallen.

77. Terwijl Hertogh *Reynald* om *Amersfoord* zweefde, ende die van binnen alle moegelyke weder-ſtand deeden, en ſterk op de Gelderſſe vuyr gaven, is de Op-ziener van 't Andries-Klooſter buyten de poorten, 't welk Vorſt *Reynald* tot ſijn gemack had af-gezonderd, na de Stad gezonden; die in-gelaeten zijnde tuſſchen den Hertogh en de Amersfoorders een wapen-vrede beraemde, zullende ſtand houden tot den naeſten Sonnen-opgangh. Middeler wijl en tegen dat den dagh begon aen te breeken, zijn de Gelderſſe, kondſchap hebbende dat de Stad van volk en voorraed over-vloeyde, met al hun tros zonder eenigen hinder of tegenſtoot vertrocken. Daer na ſtuerde de Vorſt etlijke gevangene burgers na de Stad om den Raed en burgery aen te dienen, dat hy over-bodigh was alle Amersfoorders ſchadeloos en op vrye voeten te ſtellen, ook hun voortaen onbekommerden handel door Gelderland Holland en Zeeland te vergunnen, indien ſy die van Utrecht maer wilden over de hand ſlaen ende hem aenkleeven. De Biſſchop dit wijs wordende is zonder wt-ſtel met 500. ruyters van Utrecht, omtrent elf uyren in de nacht binnen *Amersfoord* gereeden, ende heeft de voorzeyde gevangens terſtond wt de Stad gezet, om geen weemoedigheyd ofte op-roer onder de burgers te zaeyen. De Gelderſſe op haer ſtuck lettende, bevonden zich voor den dage-raed met ſterke troppen voor de poorten, op hoop van de Stad door toe-doen van de gevangens tot hunne wil te krijgen. Dan en verſtonden zoo ras niet den Biſſchop met zoo veele ruyters daer binnen te zijn, ofte zijn onverrichter zaeken weder na de Velouw gekeerd. Dit geſchied, ende de Stad wel zijnde bezet gelaeten, heeft zich de Biſſchop van gelijken naer Utrecht geſpoed. Van dien tijd af beſtonden die van 't Sticht en *Amersfoord* in de Velouw te moeskoppen, ende alles voor de voet af te loopen. In 't volgende iaer ſchonden ſy de naeſte plaetſen, 1421
als *Nykerk*, *Barneveld*, *ter Schuer*, *Putten*, *Voorhuyſen*, *Ermel*, en andere door den brand; naemen ook het *Huys* te *Arler* in ende daer binnen ſeven mannen gevangen. Te *Ede* hielden ſy insgelijx met ſmooken quaed huys, zonder op dat pas hun verder te waegen, vermits Hertogh *Reynald* zelf by den *Roſendael* met 400. Ruyters op paſte, die van daer den Biſſchop van Utrecht ſpytige dreyg-brieven toe-ſchreef, ende zich deſe ſchade van ſtonden aen begeerde vergoed te hebben. De Biſſchop braght klaghten tegen klaghten in, zonder dat daer op als doen meer is gevolghd; zijnde de gemoederen, terwijl de wond noch vers was, aen weder-zijden te zeer vergald.

78. Alzoo het houwlijk tuſſchen Hertogh *Ian* van Braband en Vrouw *Iacoba* geen tieren hadde om de verſcheydenheyd van leeven en herts-tochten, nadien *Ian* rank en ſlap was van lichaem, daer by plomp van geeſt, en *Iacoba* daer en tegens vernuftigh, geyl, vol bloeds, en bloozend van gedaente, zijn daer wt droevige onruſten geſprooten, om dat haer man wat te traegh was in 't betaelen van den vrouwen-plicht. Want na dat de Hertogh haer Hollandſſe Staet-Iofferen het ronde gat had geweeſen, ende daer en boven

Ian

1421. *Ian van Beyeren* zyne Hollandſſe vooghdy voor ſeven iaeren, in ſpijt en onweeten van haer, verlenght, daer by doende het Mark-graefſchap van *Antwerpen* en Stadhouderſchap van *Herentals*, is *Iacoba* daeghs daer na met haere moeder *Margriet van Burgondien*, niet zonder groot hert-zeer van den Brabandſſen adel, naer *Quenoy* in Henegouw verreyſd, ende onlanx van daer met een ſtillen trommel op Engeland; daer ſy Koningh *Henrick* om raed en byſtand vraegende om van haer man te ſcheyden, aen wien ſy tegen haer dank was gekoppeld, de zack ten laetſten ſoo wijd braght, dat zy aen des Konings broeder *Humfrid* Hertogh van *Gloceſter* wierde verloofd, ende na twee iaeren, levende al noch haer vorigen man, openlyken met hem trouwde. 't Welk daer na veele mis-verſtanden zoo in Holland als Gelderland heeft gebaert. Noch was in leven-den lijve *Ian van Hattem*, baſtaerd zoon van *Reynald* den drieden Hertogh van Gelder, die op dezen tijd aen *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark op zeekere voor-waerden alle zulke gewightige brieven, als hem ſijn wijlen vader en *Mechteld van Gelder* Gravin van Kleve hadden geſchonken, over-gaf: onder andere een brief, waer by *Mechteld* hem eenige Sool-weeren en erven van de Neder-Betouw in de dorpen van *Ingen*, *Oyen*, *Heuſden*, *Echt*, en *Maurick* voor 3000. kroonen had vergunt: als mede een ander geſchrift, waer in ſijn vader *Reynald* hem in den iaere 1371. ervelyken gaf te beſitten de Veſtinge, het Slot, met de vruchten en hooge gerechtigheyd van *Hattem*. Op Elizabeths nacht is tuſſchen *Geertrudenberg* en *Dort*, alwaer de Maes met een dunnen ſtrengh wt Gelderland af-koemende zich wijder wt-breyd, *de Dortſſe* ofte de *Groote Waerd* (een zoo weeldigh land als men met oogen moghte beſien) de dijken door den zee-vloed geborſten zijnde, geheel onder-geloopen. 't Gebied van *Heuſden* leed mede geen weynigh af-breuk. 't Moght yemant wat vreemd dunken, dat in dit verdronken land (welkers lengte van zommige op vier, en breyte op twee Duytſſe mijlen word begroot) behalven etlyke Heeren huyſen, 72. dorpen (na 't melden van de Hollandſſe Iaer-boeken) met vee en menſchen zouden zijn vergaen; ten zy men deſe 72. Kerſpelen voor bloote Buerſchappen wil neemen, alzoo andere † Schrijvers alleen van 16. vlecken ofte dorpen gedenken.

79. Te Thiel is op dit iaer omtrent Martens vier-dagh openbaer oorlogh af-gekondighd, ofte (zoo men doen ſprack) het Kruys gepredickt tegen de ketterſſe Huſſijten en Pragiſten. Na voorgaende trommel-ſlaghliet zich een menighte van volk op de krijghs-rolle in-ſchrijven. De Veld-heeren waren de Opper-biſſchoppen van Kolen en Trier, met den Grave van der Mark, die een trotze maght naer Bohemen voerende, doch niet dan twee ofte drie Sloten en Veſtingen niet zoo ſeer met geweld als verraed in-neemende, binnens iaers noch met de broek op 't hoofd wederom t'huys quamen. Al doen is ook te Thiel het Kruys-werk ofte ſchip van de Martens kerk, fraeyer ende vaſter dan te voren weder op-gemaekt. Op dit iaer heeft *Reynald* aen ſijn neve *Frederick* Grave van *Moers* voor 10000. Rhijnſſe goud-guldens verpandſchapt het hoogſte gezagh en op-komſten van deze Gulickſſe Veſtingen en Steden *Born*, *Sittart*, en *Suſteren*. *Reynald beloofde deſe plaetſen niet weder in te loſſen dan na drie iaeren, ende zulx in een aengeplackten brief aen de poorten van Moers twaelf weeken bevorens te laten weeten, ende met een te vraegen, of de Grave de penningen te Kolen ofte te Moers begeerde te beuren, die daer op ſes weeken te voren ſijne meeninge ſchriftelyken aen den Gelderſſen Burgt zoude wyteren en aenſlaen. De Pand-houder vermoght ook na verloop van de drie iaeren, mids de Steden weder over-geevende, ſijn verſchooten geld in-eyſſchen; des zoude hy den Hertogh een half iaer voor heen waerſchouwen; die hem ook voor den tijd van ſijne bruykinge de plaetſen moeſte helpen verweeren. Voorts zoude de Grave de Steden in hare rechten en vryheeden niet verkorten, ende aen 't Gaſt-huys te Sittart iaerlyx wt-reyken vijf Goud-guldens; aen Reynalds nichte* Elizabeth van Kleve *Vorſtin van Beyeren* 200. *goud-guldens*; *aen ſijn neve* Monjoye 500; *aen Ridder* Warner van Pallant *en* Simon Burgel *elk* 25. *guldens*; *aen* Diderick van Peterſheym *Heer te Hanen*, 300; *ende aen 't Siek-huys te Rykeſteyn een ton harinx.*

80. Onlanx daer na liep gemelde Grave van *Meurs* met den Heer van *Hensberg* groot gevaer. Want na dat de Staten van Braband in ſtede van Hertogh *Ian* ſijn broeder *Philips* wt Vrankrijk tot het opper-gezagh hadden geroepen, en de oude Hertogh, door gehengen van *Philips*, in ſijn Vaderland, ende voorts met een ſteeuwige bende Duytſſers, onder 't beleyd van den Grave van *Meurs* en den *Hensberger*, ende door aendrijven meeſt van den adel, binnen *Bruyſſel* was gekoemen; ſtond de burgery over zoo een zwerm volx in geen kleyne vrees. Hier op zijn van ſtonden aen de Overſte en in 't byſonder de *Hensberger* in de gevangenis geſmeeten, ende de Grave van *Moers* gelaſt wt ſijn herbergh niet te gaen. Sijn broeder *Philips* liet mede te *Bruyſſel* onder andere aen 14. gevangens van adel de hoofden voor de voeten leggen. De zaek van den Grave van *Moers* en *Hensberger* bleef zoo langh beruſten, tot dat 'er eenige, die te *Loeven*, t'*Antwerpen* en elders in verzeekeringh zaeten, gerecht waren. Ondertuſſchen ſchreef Keyſer *Sigiſmund* ſcherpe beveel-brieven op Braband: de Keur-Vorſten begeerden van gelijken genaede voor de gedreygde Heeren; tot dat *Philips* den *Hensberger*, na voorgaende hand-taſtinge van tegens zeekeren dagh weder in te keeren, en den Heer van *Moers* zonder eenigh bedingh losliet. Maer deſe tegen den gezetten tijd after-blijvende, verſochten op de Brabanders af-laet van den aengedwongen eed. In die dagen was 'er een vinnigh pennegevecht tuſſchen de Graven *Adolf van Kleve* en *Rupert van Warneburg*. *Rupert* ſchreef met misnoegen aen die van Nymegen, en ſpijtelyken aen *Adolf* zelve, dat hy een bloot Grave van der Mark zijnde zich niet te min voor Hertogh van Kleve wt-gaf, en 't Slot van *Raveſteyn* ('t welk *Rupert* zich zelven toe-eygende) als ſijn eygendom had aengevaert, ende zoo voorts. *Adolf* dit alles als erdicht verwerpende, ſeyde, met toe-ſtaen van 't Rijk en alle Keur-Vorſten voor Hertogh van Kleve erkend, en 't leen van *Raveſteyn* hem van zyne voor-zaeten, door gifte van zyne moeye *Iohanne* Hertogin van Braband, te zijn aengekoemen; ende ſijn tegen-dinger een felle neep geevende

† *Alb. Crantzius de ſedecim parochiis meminit, neque de pluribus Bernh. Mollerus in Rhens deſcriptione, ubi ita loquitur: Sex & dena ſimul vidit delubra Deorum Incola Dordraci Tethyos amne premi.*

vende beſloot op't laetſte, dat het een ſchand voor de wereld was, dat 'er onder de Graven een Grave wierd gevonden, die met voor-dacht en buyten nood zich niet en ontzagh met meyn-eed te bezondigen. Omtrent deſen tijd is 'er tuſſchen *Reynald* en de Hertogen van Kleve en den Berge een beſpreck ofte ontwerp gemaekt van onderlinge byſtand; gelijk op 't vergangen iaer *Reynald* had in-gegaen met de Biſſchoppen van Kolen, van Trier ende andere Vorſten; ten op-ſichte, zoo 't ſchijnt, van den krijgh van *Ian van Beyeren* tegens die van Utrecht en Vrouw *Iacoba*, daer *Reynald* wegen ſijn verbond mede was in-gewickeld. Doch dat de Klevenaer ſich alhier niet te wel gedraegen en heeft, wijſt wt zeeker een brief, waer
1422. by *Reynald* van *Adolf* recht begeert en verſtooringe wegen menighvuldige ſchaeden, die zoo die van Gelderland als Gulich na 't getroffen verdragh hadden wtgeſtaen.

81. Middeler wijl verzuymden de Stichtenaers niet de Gelderſſe door wapen-kracht en dreygementen weder te vervaerden. Want de Biſſchop zelve, den Oogſt-tijd † naulijx over zijnde, ende by hem hebbende 600. knechten met 500. ruyters, gingh zich omtrent het dorp Renkom legeren, daer hy ook hutten neder-ſloegh, ende het volk van bezettinge binnen *Arnhem* door een tromme-ſlaeger tot een veld-ſlagh wt-daeghde. Geen vyand ontmoetende, is voor by *Arnhem* getrocken, ſteekende *Roſendael*, wt-genomen het Slot, *Velp*, en de aengrenzende plecken in brand, en den roof mede-voerende. De Gelderſſe hier door gaende gemaekt, zijn ter gelegener tijd op des Biſſchops vlecken in Over-Yſſel al ſtroopende weder aengevallen, ende na 't verwoeſten van eenige ſterke Huyſen met de handen vol buyt naer huys gekeerd. Insgelijx, na dat de Biſſchop de Velouw had verlaeten, hebben de Heeren van *Egmond*, *Abkoude*, en *Kulenburg*, gevoegd met de Gelderſſe, omtrent Utrecht, de dorpen *Houten*, *Lopick*, en *Amerongen* verbrand, en ſchier den gantſſen neder-rack van 't Sticht af-geloopen. Ick lees de burgers van * *Doesburg* op dit iaer ſeven verſchey de oorloghs-reyſen te hebben gedaen, zoo na *Redichem*, na *Ooſterbeek*, voor *Utrecht* doen men aldaer vuyren liet opgaen, aen den *Aenſtoot*, als mede tot vervolgh van de Stichtſſe welke voor den *Roſendael* hadden gebrand. In voegen dat dit een onzaeligh iaer was voor die van Utrecht, dewijl ſy van buyten met krijgh, binnens huys met ſterfte en kommer wierden geplaeghd. Een mudde weyten gold by haer vijf goud-guldens: ende meer dan 1500. burgers, behalven wijven en kinderen, ſtorven aen de Gods-gaeve. Niet tegen-ſtaende deſe ongelegentheeden, heeft de Biſſchop de Stad Wageningen in Gelderland omtrent Martens dagh op een donkere nacht over-ylt; als hy noch op den zelven avond, het geweer, om 't bedrogh beter te beſtrijken, onder ſijn tabbaerd verbergende, met een verheeven geluyd, *ô zalige man*, in de kerk van Utrecht had gezongen. Aen de Stad koemende liet den Muyren-breeker voort-haelen, waer mede als omtrent 500. mannen twee ofte drie maelen afgrijſſelyken op de poort hadden geſtormt, zijn ſy met groot gedruys in de Stad gedrongen. Onder andere naemen ſy Ridder *Henrick van Hoemoet* by 't hooſd, verloſten vele vande hunne wt de banden; ende zijn, na een weynigh blaekens en plonderens, weder naer Utrecht vertrocken. Korts daer na ſtroopten de Gelderſſe wt wraek-gierigheyd in de naeſt-gelegene deelen van 't Sticht, ende zouden dieper hebben in-getrocken, ten waere ze *Lodewijk* Stad-houder van *Montfoort* ter rechter tijd had beiegend en op de knokels geklopt.

82. Daer na is 'er omtrent Pinxteren tuſſchen de Stichtenaers en onſen *Reynald* gevoeghd met *Ian van Beyeren* Ruwaerd van Holland, een vrede beraemd, ofte veel eer met geld gekoft; alzoo beyde Heeren van die van 't Sticht een groot ſtuck gelds toe bedongen, 't welk den *Beyer* ook is toe-geteld; maer *Reynald* heeft den dagh van betaelinge niet af-geleeft. Ick vind zeeker handveſt, waer by Biſſchop *Frederick van Blankenheym* met die van *Utrecht* en *Amersfoord* zich aen *Reynald* verbinden, deſe zoen van waerden te zullen houden, gezegelde brieven wegen de beloofde penningen door hun gemachtighde te Kulenburg over te langen, ende alles voort in der minne af te maecken. Daer heen ſchickten de Over-Yſſelſſe Steden, als *Deventer*, *Kampen* en *Zwol*, mede hun af-gezanten, als die met de Stichtenaers den Biſſchop hadden tot een gemeyn Opper-hooſd. 't Klooſter *Hulsbergen*, genoemd *Hieronymus Huys*, by *Hattem*, 't welk door *Mathijs Biduaen* Opper-dienaer van *Blankenheym* eerſt is gewijd, had op deſen tijd veele God-zaelige en beruchte mannen: als mede het na by ſtaende Klooſter van *Klaer-water*, waer van eerſte op-ziener was eene *Weſſel*; gelijk van 't Beggijne-Klooſter *Betanien* by *Arnhem* mede op de Velouw geleegen, op deſen tijd *Ian van Kempen*, broeder van *Thomas*, een driftigh en over-yverigh man. Op dit iaer, zijnde het 42. zyner heerſchappy, is over-leeden die ramp-zalige Prins *Karel* de ſeſte, na dat hy ſijn zoon *Karel*, om den verradelyken moord begaen aen Hertogh *Ian van Burgondien*, die Vrankrijk zoo veel bloeds en zuchtens gekoſt heeft, had onterft, ende den Engelſſen Koningh *Henrick van Lancaſter* zyne dochter *Catharijne* t'zaemen met ſijn Rijk over-gegeeven ende binnen *Paris* Koning van Vrankrijk zien kroonen, die effenwel een weynigh voor hem is geſtorven. Zijn eenige zoon *Karel* droegh maer eenen dagh rouw over ſijn vader, ende ſchreef zich Koningh van Vrankrijk: hoewel aen d'andere zijd de Engelſſe met *Philips van Burgondien* t'zaemen rottende *Henrix* zoon, den iongen *Henrick*, voor Frans Koning wt-riepen. Ten dien tijde heeft *Iacob van Harcourt*, een van de naeſte maegen van onſe Vorſtin van Gelder, *Karel* den ſevenden handſterkingh gedaen, ende, neffens die van *Guyſe*, *Artoys*, *Ponthieu*, en de aenpaelende geweſten onbarmhertelyken gequeld en geſchonden.

83. Op den ſeſten van de Lente-maend ſchreef 1423
Engelbert Grave van Naſſouw Heer van der *Leck* en *Breda*, wt *Breda* aen Hertogh *Reynald*; hoe hy nu menighmael had vertoont, wat al af-breuk en ongemack hy niet geleeden en had wt *Alarts huyſe van Lienen*, en t'elkens door des Hertoghs brieven en beloften was vermorwd en op-gehouden opentlyken wt te voeren 't geen hy in ſijn gemoed had beſlooten; ende dat hem derhalven nu de nood drong om van de dreygementen tot de daed te koemen, en zyne ſchaede af te weeren; willende zich voor onſchuldigh houden, indien zyne Vorſtelijke landen hier door eenighſins wierden

* *Teſtes literæ in ſcriniis Doesburg.*

† *Sommige verhaelen, deſen inval 's iaers te vooren ende omtrent den vier-dagh van Denijs gebeurd te zijn.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

wierden beleedighd. Hier op is 'er ten overſtaen van *Ian Schelart van Obbendorp* Ridder en Hof-meeſter, *Zweer van Borchous* Prooſt van Elſt, *Roelof van Houtart* Burgh-grave van Nymegen, en eenige wt den Raed van Nymegen, aen de zijd van den Hertogh; als mede in 't by-weſen van *Elbert van Alphen*, *Henrick Schenk*, *Walter Kerskorf* en *Diderick Heymrich* vã wegen den Hertogh van Kleve, over-koemen; *dat men Alards Huys ofte Slot* te Sande *(by Nyſtrich in Gelderland) ſtellen zoude in 't geweld van den Hertogh, en bewaeren tot viertien dagen na Paeſſen, ende dan aen Alart ofte den ſijnen weder in-ruymen; ten waere ondertuſſchen gemelte Heeren anders beraden wierden. De Vorſt zoude niet gehengen, dat het gedachte Huys, vier dagen na de weder-over-leveringe aen Alard, in eeniger wijſe beſchadighd, bevochten, noch binnen den tyd van 14. dagen herbouwd, vaſter gemaeckt, ofte ook met eenigh volck en voor-raed voorſien wierde, mede niemant daer op gelaeten, die den Graven van Naſſouw, Warneburg noch hun vrienden, ofte die van Raveſteyn het minſte letſel ofte verſtoornis' mogkten aendoen. Was mede verſprooken, dat binnen de beſtemde 14. dagen alle brandſtichting en knevelaery in Gelderland zoude op-houden, ende een yeder als te voren vry en vrank reyſen en ſijne neeringh drijven. Eyndlijken zoud de Hertogh alle die nu't Huys te Sande inhadden, van daer onbezeerd naer Kranenburg doen vervoeren, &c.* Korts daer na is hier van noch een geſchrift gemaekt, inhoudende daer behalven, *dat de Hertogh dit Slot, alzoo 't ſijn was, zelf nu zoude in-houden, ofte overlaeten aen wien 't hem goed docht.*

84. Op Saterdagh na Paeſſen ſloot Hertogh *Reynald* met *Diderick* Biſſchop van Kolen Prins van Weſtfaelen en Angeren, een nieuw verdragh, dat ſtand zoude houden tot beyder Vorſten leven, blijvende evenwel hun vorigh verbond van waerden. *Eerſt wierd 'er beraemd, dat d'een bondvriend zich zoude aentrecken al 't geen d'ander overquam; ende d'een d'ander waerſchouwen en na ſijn vermoegen helpen af-weeren, zoo hy vernam hem in ſijn land ofte luyden eenige zwaerigheyd te naeken. Soo een van beyden met recht ofte geweld van yemant wierde beiegend, en zoodanige na geen reden wilde luyſteren, in zulk een val zoude d'een d'ander de hand reyken, en tegens allen indraght te hulp koemen, met ſijne Sloten, Steden, en onderzaeten d'ander te leenen, in te ruymen, en toe te zenden. Indien 'er tuſſchen beyden verſchillen op-ſtonden, die middeling ofte wt-ſpraek behoefden; tot beſlichtinge der zelver zouden over en weder twee Raeden gekoozen worden, ende na zeekere plaetſen af-gevaerdighd: te weeten wt den naem van den Hertogh van Gelder Ridder* Ian Schelaert van Obbendorp *en* Winand van Roye *Droſt van 't Hertoghdom Gulich: aen de zijd van den Biſſchop, ſijne Raeden* Chriſtiaen van Erpell *Rechts-geleerde en Prooſt van Munſter en Meynſfeld, neffens* Ian van Einenbergh *Heer van Lantzkroon. Ende zoo de ſtemmen ſtaeken en de Raeden geen eene lijn en trocken, dan zoude men hun een vijfden by-voegen, met namen* Frambach van Birgell, *beyder Vorſten Raeds-vriend en Opper-Maerſchalk van Gulich, om het eynd-oordeel te vellen. Voor de af-weſende ofte verſtorvene Raeden zouden nieuwe in-treeden; ende geen van beyde Vorſten, duerende dit vredes-beſteck, met yemant vreemds een verbond tot after-deel van d'ander moegen in-gaen.*

85. Onder dit is Hertogh *Reynald* wt deſe na d'andere wereld verſcheyden, daeghs na de geboorte van *Ian den Dooper* omtrent de driede huyre after-middagh, aengegreepen zijnde van een haeſtige krankte, die hem onvorſiens in de boerſchap *ter Let* by *Roſendael* van 't leeven ter dood braght, na dat hy 21. iaeren zyne landen wijſſelijken had bedient. Hy is bezijden ſijn broeder Hertogh *Willem* in 't Carthuyſer-Kloofter van *Monikhuyſen* by *Arnhem* begraeven t'zaemen met ſijn helm en ſchild, als wezende de laetſte Heer van Gelder wt het bloed van Naſſouw. Was zachtſinnigh en gezeggelijk in ſijn leven, gebruykte meer raeds dan gewelds, en paſte meer op ſijn woord en beloften als op ſijn eygen baet; gelijk hy in den * Kleverhammer-ſlagh heeft beweeſen: de naemen van *Bronkhorſt* en *Hekeren* wierden in ſijn tijd niet eens gehoord. Hoe voorſichtelijken onthield hy zich van de Franſſe buyten-oorlogen tuſſchen de Hertogen van *Orleans* en *Burgondien*; liever hebbende een aenſchouwer te wezen van zoo een bloedigh Treur-ſpel dan een onrechtvaerdigh mede-werker; hoewel hem de in-ſicht van ſijn Schoonvader *Lodewijk van Orleans* daer toe had konnen bekooren! Van gelijken heeft hy den * Brabander, die met een ſterk en moedigh heyr hem te lijve wilde, niet door geweld, maer met goede woorden over-wonnen en ontwapent. Zelfs ook de oorlogen die hy gevoert heeft, zijn om de Hollandſſe oproerigheeden toe-gekoemen, in de welke als hy zyne maegen en vrienden de Heeren van *Arkel* en *Egmond* in-gewickeld zagh, heeft hy ze wel hulp-troppen toe-geſchickt, zonder nochtans zyne heele maght te willen wagen; gelijk hy, om *Ian van Beyeren* de hand te lichten en den vyand op te houden, den Biſſchop van Utrecht en die van *Amersfoord* meer heeft geterght, als wel voor hoofd beoorloght. Ende hoe wel hy zyne land-zaeten, die in de legers opgevoed de krijghs-handelingh voor een vreughd en korts-wijl reekenden, hier over te min behaeghde, wierd hy echter van anderen des te meer bemind. De maghtige Sloten van *Roſendael* en van *Hattem* zijn op de Velouw door hem hermaekt, ende in 't land van Gulich wt den grond op-gemetzeld de huyſen van *Hambach* en *Ravenſwaey*. Behalven ſijn baſtaerd-zoon * *Eduard* van Gulich getrouwd met *Catharine van Bel*, liet hy geene lijfs-erven after, alzoo zyne bed-gezelle *Marie van Haricourt* noyt kinders en heeft gevockt. Onlanx na den Hertogh, te weeten op Denijs-dagh, ſtierf de Utrechtſſe Biſſchop *Frederick van Blankenheym*, een man van 80. iaeren, op ſijn Burght te Vollenhoe, ofte (zoo andere vermoeden) op het Huys te *Horſt*, niet ver van Utrecht, na dat hy over de dertigh iaeren ſijn Sticht met ongemeene kloekheyd had beſchermt. Van daer is ſijn lichaem op Utrecht vervoerd, ende in een pronk-graf binnen de Martens kerk neder-geleghd.

* *Siet op 't iaer* 1397.

* *Siet op 't iaer* 1407.

* *Siet op 't iaer* 1418.

Om de ſeer nauwe maegſchap van het doorluchtige Huys van ARKEL met dat van Gulich en Gelder, ende zoo veele ongemeyne daer in wt-blinkende daeden en voor-vallen, die noch in de Hollandſſe noch Gelderſſe Tijd-boeken breed genoegh ſtaen verhandeld ende nochtans wel verdienen geweeten te worden; heeft het ons goed gedocht, tot dienſt van den leezer, de Grond-heeren van ARKEL wt het graf te haelen, ende na zoo veele eeuwen weder in hun oude ervenis in te leyden; volgende meeſt het ſpoor van den Hoogh-edelen Heer van Amelroy OTHO van ARKEL, die zyner voor-vaderen leeven met geen minder trouw als ſorghvuldigheyd van alle hoeken heeft by een gezameld, ende van de motten en 't ſtof der vergetelheyd bevrijd.

Korte beſchrijving des LANDS
Ende der
HEEREN VAN ARKEL.

DE Heerlijkheyd van ARKEL light in 't Graefſchap van Teyſterband tuſſchen de Leck en Merwe in een weeldige landouw, grenzende Ooſt-waerts aen Gelderland, Weſt-waerts aen Holland, Zuydwaerts aen Braband, ende naer 't Noorden aen het Sticht van Utrecht. Dwars door loopt het lange water, ofte de Linge ende voor by *Gorichem* in de *Merwe*. Sommige willen den naem van *Arkel* af-haelen van *Caſtra Herculis*, een plaets die de oude niet wijd van Nymegen en ſtellen: daer by doende, dat Heer *Heyman* van het oude kerkien van *Hercules* daer geſtaen hebbende ende by hem af-gebrooken, een andere kerk ter eeren van de moeder Gods zoude hebben gebouwt, ende daer nevens getimmert het Slot van *Arkel* tot een woon-ſtad van hem en zyne na-zaeten. Een yeder geloove hier van ſijn believen. 't Land van ARKEL heeft, ofte plaght te hebben, behalven de hoofd-ſtad † GORICHEM, ook veele middel-maetige Steeden, als *Hoekelum*, *Aſperen*, *Leerdam*, *Gaſpar* ofte *Hageſteyn*, *Haeſtricht*, *Schoonrewoert*; met eenige ſchickelyke dorpen en Sloten, als *Everſteyn*, *Rijneſteyn*, *Heer-Aerts-berge*, *Soelen*, *Ooſterwijk*. Is naderhand in veele ſtucken geſmaldeeld. Want Hertogh *Willem van Beyeren* heeft eerſt gewonnen *Haeſtrecht* by *der Goude*, ende na veele oorlogen de Stad met het Slot van *Gorichem* ende de gantſſe Heerlijkheyd den laetſten Heer af-gekoft. Hertogh *Arnold van Gelder*, zoon van *Ian van Egmond* en *Marie* eenige dochter des Heers van *Arkel*, beerfde daer van het land van *Leerdam* en *Schoonrewoert*. *Frederick van Blankenheym* Biſſchop tot Utrecht bezat *Gasbaeren* met het ſterke Slot *Hageſteyn* en *Everſteyn*, die hy tot den grond afbrack; de Heer van *Vyanen* behield *Rijneſteyn*. Dan na de dood van *Ian* en Ionk-heer *Willem* ſijn zoon, is Arkel-land door krijgh, koop, ofte ervenis gekoemen aen 't *Huys van Burgondien*, ende tot op den dagh van huyden met Holland vereenighd gebleeven.

De *Heeren van Arkel* plaghten te heeten *Heeren van Toornen*, ende te voeren twee roode toornen met blauw dack in een verguld veld; dan hebben naderhand aengenoomen twee roode ledderen na de oude wet in een zilveren veld; om dat ſy als geboorene krijghs-luyden die meermaels in 't beklimmen der Steeden met hun bloed hadden beſprenkeld.

Ian de neve van den geenen, die weegen zyne vroomigheyd in 't winnen van *Wiltenburgh*, daer nu *Utrecht* ſtaet, van *Dagobert* den twee den Koning van Vrankrijk in den iaere 642. verkreegen had *Arkel*, *Hoornaer* en *Hageſteyn*, is met zyne vrouw *Elſabé* omtrent het iaer 746. te *Arkel* begraven. Van hem is geboren

Heyman, welken zommige reeken en voor den eerſten Heer van *Arkel*. Andere vertellen, dat hy zy geweeſd een edel krijghs-man, ende wt Hongaryen in Holland over-gekoemen, om zyne deughd over een ſtuck van Vrieſland tot Stadhouder geſteld, en daer na ook door *Dirk* den tweeden Grave van Holland begiftigd met *Arkel*-land en *Leerdam*. Welk verhael met het voorgaende en met den tijd niet wel over een en ſluyt. Want ſijn dood word geſteld op het iaer 996. ende hem tot eene vrouw toe-gevoegd *Gilla*, dochter van Heer *Tileman*, Stad-houder van wegen Keyſer *Otho* over Neder-Saxen, waer by hy zoude gewonnen hebben twee zoonen, van de welke de iongſte was *Dodo*,

† *Siet hier van een breedere verhandelingh in het Tooneel van Holland, wt-gegeeven door den wijdvermaerden Heer, onſen ouden meeſter en weldoener*, Marc. Zuer. van Boxhorn.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Dodo, die de geweſten daer nu *Leerdam* is met een groot deel des lands van *Arkel* zoude hebben bezeeten, ende wt zyne lendenen voort-geteelt die van *Dolem*, *Gillichem*, *Kedechem*, *Zevender* en *Haeſten*. Zijn oudſte broeder was geheeten

Poppo ofte *Foppo*, *Hennans* na-zaet, die gezeghd word den Burght van *Arkel* van gehouwen ſteen of getimmerd ofte hertimmerd te hebben, ende deſe dorpen op de Linge-kant, als *Riedveld*, *Kedichem*, *Eterwijk*, nu *Oosterwijk*, na de letteren van ſijn naem geſticht. Zoude in 't iaer 1008. zijn geſtorven, ende by *Marie* Gravin van *Hoey* hebben verweckt

IAN die met *Elizabeth* dochter van *Willem* Grave van Kuyk was getrouwd. Zyne dochter *Marie* had tot een man *Ian* Heer van Bronkhorſt. Heeft *Dirk* Grave van Holland de hand gebooden tegen Biſſchop *Adelbold*, ende (1034.) hem gevolght na 't H. Land: daer en boven veele vlecken ende Slooten gemaekt. Stierf in 't iaer 1035. ende zyne dochter 's iaers daer na.

IAN de tweede heeft *Margriet* dochter van Heer *Ian van Altena* tot een vrouw gehad, ende op d'andere zijd van de Ling mede etlyke dorpen geſticht, als *Heuklom*, *Vogelwerf*, *Spijk* en *Dalem*. Men ſchrijft dat hy met de Graven van Vlaenderen en Henegouw ende andere Heeren zich op den wegh geevende na 't Iooden-land, ende te Venetien een goeden wind verbeydende 't wapen van *Arkel* voor ſijn herbergh had op-gehangen, ende 't zelve door een ander Heer wt *Hongaryen* die gelijk een wapen voerde weſende af-genoomen, daer over beyde Heeren lijf om lijf hebben gevochten, ende de vreemdelingh in deſen kamp door den Heer van *Arkel* wierd verwonnen dan het leven hem gelaeten. Hy zoude 8. iaeren tegen de Heydenen hebben geſtreeden, ende in 't weder-keeren te *Straesburgh* in 't iaer 1074. na een bewind van 40. iaeren zijn over-leeden. Andere willen, dat hy in 't beſtormen van 't Slot Yſſelmond, ende omtrent drie iaeren laeter zy gebleeven.

IAN de driede, getrouwd met *Alijt van Heuſden*, werd gequetſt in een ſteek-ſpel tot Nymegen, daer hy na een lange quyninge af ſtierf inden iaere 1082. na een heerſchappy van 8. iaeren. Had ook een dochter *Geertruyt*, gehylickt namaels aen *Everhard* Heer van Kuyk.

IAN de vierde was ten tijde van ſijns vaders dood een ſes-iarigh kind, ende ſtond tot zyne 15 iaeren onder de moederlyke voogdy. Trouwde naderhand met *Elizabeth* dochter van den Grave van der Lippe doen geheeten *Swalenburgh*; waer by hy verweckte *Ian* ſijn na-zaet, *Folpert* den eerſten Bander-heer van der Lede, ende *Huygh Boter*. Dees *Ian* was een dick-lijvigh man ende als een ſtuck van een reus. In 't iaer 1098. reyſde hy met *Govert van Bouillon* na 't H. Land, daer hy Ridder gemaekt ende gezond weder van daen is gekeerd. Na een 40. iaerige regeering is hy op 't iaer 1122. over-leeden.

IAN, *Ians* zoon, een kloek, Godvruchtigh en groot-moedigh Heer, was eerſt getrouwd met *Petronella* des Graves dochter van *Are*, ende daer na met *Geertruyt*, dochter van den Grave van *Loon*, daer hy by wan *Ian* ſijn na-volger. In 't iaer 1124. toogh hy naer *Ieruſalem*, ende braght van daer, na verloop van eenige iaeren, te huys veele wonden en eer-teyckenen, ende heeft daer na noch eene Ieruſalemſſe reys aengevangen. Op het iaer 1132. diende hy met ſijn broeder *Huygh Boter Dirk* Grave van Holland, die tweemael op eenen dagh ſtreed en zeegen behaelde tegen de Vrieſen. Daer na heeft *Huygh* den Biſſchop van Utrecht by-geſtaen in den Twentſſen oorlogh tegen *Otho* Grave van Benthem, ende hem gevangen gevoert naer Utrecht. 1136. heeft Heer *Ian* aen ſijn oudſten broeder *Folpert* beweeſen *Leerdam*, *Schoonerwoert* met den *Dief-dijk* en *Overheykop*, van wien geſprooten zijn de Banner-heeren van *Lede*, ende van zyne kinderen de Heeren van * *Gellekum*, van *Zevender*, en van *Haeſtrecht*. Voort gaf hy hem de halve Heerlijkheyd van *Dalem*, welke daer na wierd over-gezet aen *Ian* een broeders zoon van *Arkel*. *Huyg* kreegh tot ſijn lot *Boterſloot*, *Spijk*, en *Blockland*. Ende deze ionge broeders veranderden een weynigh hunne wapens. Heer *Ian* nam tot ſijn driede wijf *Alijt* dochter van den Heer van *Steenvorden*, daer hy by had een zoon *Henrick* Heer van *Houdichem*. In 't iaer 1144. trock hy met den Heer van Yſſelſteyn tot hulp van Heer *Aert van Grimbergen*, doch en is geen van beyde levendigh weder-gekeerd.

* *Siet voor heen in 't leeven van Dodo.*

IAN, 6e. Heer van *Arkel* had tot een bed-gezelle *Sophie* dochter van *Arent* iongſten Heer van *Grimbergen* die in den vorigen ſtrijd met ſijn vader in 't zand viel, ende wan by haer een zoon *Ian*. Stierf in 't iaer 1176. na een heerſſinge van 32. iaeren.

IAN de 7e. voer met Grave *Floris* naer *Ieruſalem*, daer hy door *Philips* Grave van Vlaenderen, gelijk wel eer ſijn vader, Ridder wierde geſlaegen. Van daer weder-koemende nam ten wijve *Margriet*, dochter van *Boudewijn van Vlaenderen* Heer van *Ninive* en broeder van gedachten *Philips*: daer hy by teelde *Ian* den thienden, ende eene dochter getrouwd met Heer *Engelbert van Bronkhorſt*. Dees bouwde het Slot tot *Hueklom* 't welk by ſijn zoon is vol-toyd, ende bemuyrde de Stad: koft ook *Aſperen* van *Gerrit van Aſperen* *Folperts* zoon. Wierd na een regeeringh van 49. iaeren door *Rudolf* Heer van *Koeverden* verſlaegen in 't iaer 1216. zijnde tot dienſt getrocken van *Otho van der Lippe* Biſſchop tot Utrecht, met *Herbern van Arkel Huygen* zoon ende 400. Ridders. Dan waer ſy begraeven moegen zijn, en vind ick nergens aengetoogen.

IAN de 8e. een God-zaligh Heer, was getrouwd met *Marie* (andere noemen ze *Margriet*) dochter van den Grave van *Vernenburgh*, ende ſtichter van de Stad van *Gorichem*, met het nu vernielde Slot ſtaende buyten de Burgh-poort, hebbende doen ter tijd elf dicke toornen met ſterke wallen en diepe graften, daer hy naderhand zyne mael-ſtede ging neemen. Daer na is hy gevallen in den ſlagh tegen de Stadingers in 't iaer 1234. (hoewel andere ſijn dood t'onrecht tien iaeren laeter ſtellen) na dat hy 28. iaeren hadde geheerſcht.

IAN de 9. was in ſterkte en grootheyd een reus gelijk, zulx dat hy op-gezeeten zijnde zyne armen ſloegh om een balk, ende ſyn paerd met de dyen op-hief van der aerden dat het van pynen kreet en de tongh wt den hals ſtack. Had tot een wijf *Bertha* dochter des Graves van Ochten in de Betouw, welke hem baerde twee zoonen, *Ian* ſyn na-zaet, ende *Otho* den eerſten Heer van *Heukelom*, van *Aſperen*, *Ackoy*, *Loven* met het Slot van *Leyenburg*, ende van de dagelijxe Heerlijkheeden van *Gellekom* en *Renoy*. Dees *Otto* had de dochter van den Heer van *Heuſden*, ende daer by twee zoonen, *Ian* den tweeden Heer van *Heukelom*,

getrouwd met een Vrouwlijn van *Buyren*, en *Otho* den eerſten Heer van *Aſperen* en *Accoy*, daer behalven ook van *Heukelom*, getrouwd aen 't huys van der *Leck*. Hem is gevolghd *Ian*, die eerſt een vrouw had van *Hooren* en daer na van *Teylingen*. *Otho* de driede geſtorven in 't iaer 1408. was man van *Elizabeth van Linden*. Syn zoon *Ian* ſtierf int iaer 1464. wiens bed-gezelle was *Bertha* dochter van *Ian* den vierden, Heer van *Kulenburgh*. *Otho* de vierde Heer van *Heukelom* met ſijn vader door *Karel den Stouten* Hertogh van Burgondien gevangen zijnde, moeſt het land van *Heuklom* tot een los-loon over-geeven. Is over-leeden in 't iaer 1505. ende heeft getrouwd gezeeten eerſt met een dochter van *Waerdenburgh* en daer na van *Broekhuyſen*, ende met haer behylickt de Heerlijkheeden van *Voordenburg* en *Amerſoyen* ofte *Amelroy*. Zijn zoon *Walraven* had tot eene vrouw *Catharine van Gelder*, baſtaerd dochter van Hertogh *Karel*. *Iuriaen* was getrouwd aen het HUYS van *Lockhorſt*. Van hem is geboren *Otho van Arkel*, gepaerd met de Vrouw van *Giſtelle* wt het Italiaens geſlacht van *Affaitads*, die, als mede ſijn zoon *Walraven*, in echt zittende met Iuffrouw van *Kathulle*, noch beyde in levenden lijve zijn.

Ten tijde van *Ian* den negenden leefde *Folpert van Arkel* Heer van der *Lee* en *Haeſtrecht*, die met ſcheele oogen aenſiende den voorſpoed van de Heeren van *Arkel*, van *Heuklom*, van *Aſperen* en van *Accoy*, hoewel ſijn oud-vader een zoon was van *Arkel*, vaſt heymelyke aenſlaegen brouwde, hoe hy den Heer van *Arkel* beſt moght dooden ofte beleedigen, alſoo hy een over-boos man was, die God noch menſchen en ontzagh, ende, zoo men zeggen wilde, den Satan lijf en ziel had gegeeven op verwachtingh van een langh leeven ende van altoos zyne vyanden te verwinnen ofte te bederven. Ende want hy *Arkel* ſyn Heer voor de vuyſt niet en dorſt beſtryden ofte koſt veriaegen, ontbood hy den Kerk-waerder van *Arkel* vier daegen voor Kerſt-avond, ende quam 'er mede overeen, dat hy op Kerſt-nacht de kerk-deuren zoude toe-ſluyten, dat 'er *Arkel* noch yemant wt en moght, ende alſdan met de klock een teyken geeven; waer op *Folpert* met zyne gewapende wt de muyten zoude ſpringen om *Arkel* te vangen. De verrader veel geld op de hand krygende ende noch meer verwachtende, zwoor ten HEYLIGEN dit te volbrengen. Op den beſtemden tijd bevonden Heer *Ian* ende veele onderzaeten ſich in de kerk; blyvende niet te min Mevrouw, vermits ſy bevrucht was, met haer huysgeſinde op den ouden Burght van *Arkel*. Wt deſe laegh en ſtricken des doods heeft Gods al-ziend oogh den goeden Heer op een ſeltzaeme wijze en buyten zyne wijſheyd gereddert. Want als nu de deugeniet vaſt twee deuren had toe-gemaekt ende de driede noch open ſtond, wierd *Arkel* zoo wee in ſyn buyk dat hy een heymelijk gemack moeſte zoeken, ende ſchielyken met weynige edelen zich wt de kerk begaf buyten weeten van den verraeder; die doen de looze gaf met de klock en wt de kerk gaende al het volk daer binnen beſloot. *Folpert* het teyken hoorende ylde zich naer de kerk, bezettede ze en ſtack ze aen alle hoeken in den brand, zoo dat alles daer binnen ſoo van de vlam als van den damp verſmoorde: ende reyſde doen met groote ſpoed en blijdſchap weder naer *Leerdam*. *Arkel* 's morgens alles verneemende liet den Kerk-harder voort aentaſten, ende, na voorgaende bekentenis, ſleepen, met gloeyende tangen nijpen ende daer na verbranden. Maer *Folpert* wijs wordende dat *Arkel* noch leefde, vloekte alle de Nickers wt de hel, en trock van enkel ſpijt en vrees naer Duytsland. Wanneer na eenige iaeren de Betouw inbrack ende het water ſtaen bleef aen *Boterſloot*, quam *Folpert* gevaeren in een ſchuytie met twee ofte drie dijkers, ſneed in de nacht den dijk door en verdronk veele menſchen in de Neder-waerd. Doch deeze galgery verdroot God ten laetſten ende riep wraek tot in den hemel. Want *Folpert* daer na tot *Haeſtrecht* op ſchoonen dagh ende in 't gezicht van zyne kamer-raeden, met een vlucht en byſteren ſtank wierd op-genoomen, ofte veel eer d'een Duyvel van d'ander wech-gehaeld, ende noyt meer geſien, dan alleen drie droppelen bloeds ter plaetſen daer hy hadde geſtaen. Zedert dien tijd ſchrickte een yeder te blyven op het Slot van der Lee de geboort-plaetz van *Folpert*, om het yſſelijk gekrijs en ſpookeryen van menigerley grouwelyke geeſten, die de luyden van het Huys voerden, quetſten, ende hier en daer heen ſlingerden. Waer van ook zommige verminkt en in haere zinnen geſlaegen wierden.

Overgeevene booſheyd van Heer Folpert,

Die van den Quade-maet wegh-gevoert.

Wonderbare verſchijnge.

Pelgrom, *Folpaerts* zoon, beroofde de onderzaeten van hunne middelen, de kerken en Kloo-ſters van haer cier-gewaed, ende de dochters van haere eer, ende was een quaed kieken van een quaed ey. Wanneer hy zagh dat niemand op zijn Slot van der Lee konde banken, brack hy 't af en maekte het aen de weſt-zijd van *Leerdam* op de Ling. Men geeft wt dat hy den vyand manſchap zoude hebben gedaen, met ſoo een beding, dat hy altoos friſ en voor-ſpoedigh zoude leeven, ter tijd toe hy eenigh groot water over-ſcheepte met 13. paerden ofte een marry-paerd. 't Geviel in den iaere 1205. op Vrouwen-hemelvaerd dat hy met veele ruyteren en knechten voer over de Leck in 't Sticht van Utrecht, daer hy zommige dorpen beroofde en verbernde. Als in 't weder-keeren die van 't Sticht hem op de hacken zaeten, ende hy daerom de gevangens met den roof eerſt liet over-zetten tot *Boſichem*, ende zelf met den Dom-heer van Utrecht *Aert van Bueren* onder de afterſte in 't ſchip was getreeden, ziet zoo quam 'er een groot zwart man rijden op een zwarte merrie, die een ſeltzaem gebaer en geſchreeuw maekende van den dijk in 't ſchip dael ſprong, 't welk onder dien ballaſt met alle zyne vracht terſtond is verzonken. Doch de Heer van der Lede wierd weder geviſcht, ende begraven tot *S. Marien-weerd*; na wiens dood de landen van *der Lee* en *Haeſtrecht* weder in den boezem van die van *Arkel* zijn gevallen.

Godlooſheyd van Pelgrom.

Heer *Ian van Arkel* ſtierf in 't iaer 1272. ende is tot *Gorichem*, na eene regeering van 32. iaeren, onder-geleghd; hangende boven ſijn graft een bert met de wapenen van *Arkel*, *Vlaenderen*, *Loon*, *Buyren*, van 's vaders wegen; ende van 's moeders wegen van *Vernenburg*, *Luxenburg*, *Benthem*, en *Holland*.

IAN de X. was gepaerd met *Bertha* dochter van *Gerrit* Grave van *Sterkenburg*, ende heeft geſtreeden by *Woeringen* onder de wimpels van *Ian* den eerſten, Hertogh van Braband; daer na voor Grave *Floris* (die wraek zocht over de dood van Koningh *Willem* ſijn wijlen vader) tegen de Weſt-Vrieſen: welke Vorſten voor deſe dienſten de poorteren van *Gorichem* tol-vry maekten door geheel Braband, Holland en Zeeland te land en te water.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

water. In 't iaer 1297. tröck hy wederom tegen de Vrieſen tot byſtand van Ionk-heer *Ian* Grave van Holland, die ze met twee heyren by *Veronen*, daer nu *Alkmaer* ſtaet, aengreep; in welken ſchermutzel *Arkel* voor aen 't ſpitze ſtond ende met meer anderen in de loop bleef, ende omtrent 4000. Vrieſen. Zommige ſchrijven hem toe eene dochter *Geertruyt*, huyſvrouw van *Hubert* den drieden, Heer van *Kulenburg*.

IAN de XI. was getrouwd met *Mabelie* (ende niet *Irmgard*) dochter en eenige erve van *Henrick* Heer van *Voorn*, daer hy by verweckte *Ian* ſijn na-volger, ende *Cunigund* huyſvrouw van den 20. en laetſten Heer van *Heuſden*. Men verteld, dat hy van *Ieruſalem* te rugh keerende over Italien by *Genua* door eenige haene-veeren met al ſijn volk wierd wt-geſchud, ende geen teer-geld noch geloove hebbende trooſteloos en met ſchaemte ging herbergen in de kerk van *Genua*: dat zyne dienaers liſt ſoekende ende by raminge voor zeeker huys aldaer vindende hangen de wapens van *Arkel*, binnen traden ende verſtonden den huys-waerd een gebooren Nederlander te zijn, die dat wapen in teyken van dankbaerheyd, ende tot heughnis van den Heer van *Arkel*, had doen maeken; als de welk hem voormaels in zyne armoede, doen hy een ſlecht mers-draeger en penninx-kraemer was, met noodige penningen had by-geſtaen, waer mede hy met der tijd een wel-geſtoffeerde winkel en groote ſchatten had verovert, welke voor de helfte den Heer van *Arkel* met recht en volgens voorgaend bedingh toe-behoorden: ende dat alzoo *Arkel* met gemack en eer weder na *Gorichem* koemende met ter daed onder-vond: hoe een beweezen weldaed alle zeven iaeren eens te paſſe koemt; gelijk ook eertijds gebleecken is in het vermaerd en drolligh voor-val tuſſchen den † Leeuwen Romeyniſen ſlaef. Heer *Ian* had noch een dochter geheeten *Beele*, die tot een man kreeg den Heer van *Abkoude* ende van *Wijk te Duerſtede*, en daer by twee zoonen, *Henrick* Heer van *Abkoude*, ende *Sweer* Heer van *Gaesbeek Putten* en *Stryen*. *Henrick* had by zyne vrouw een eenige dochter *Iohanna*, en deeze tot een man *Ian* zoon van *Reynout van Brederode*, welke geene kinderen teelden, ende daerom d'een binnen *Dieſt* een Carthuſer en d'andere te *Wijk* eene Begijne zijn geworden. *Sweer* wan by de dochter des Graves van Ligne *Iacob van Abkoude Gaesbeek*, *Putten* en *Stryen*, ende de Vrouw van *Batenburgh*; dan ſtierven alle kinder-loos. *Belia van Arkel* wierd (1340.) te *Wijk* by haer man begraeven.

Den 11. van de Hoy-maend (1302.) was 'er tuſſchen de Franſſe en Vlamingen een heftige ſtrijd by *Cortrijk*, daer *Arkel* met ſijn bloedverwant *Huygh Boter* en veele gewapende, enkel volk van wt-ſchot, tegenwoordigh waeren. *Arkel* zoude zich eerſt den Koningh van Vrankrijk hebben aengebooden; doch om dat hy ſijn dienſt al te duyr woude verkoopen, zijn af-geweeſen. Doen keerde hy zich tot den Grave van Vlaenderen en vorderde noch eens zoo veel, ende de helft van 't loon op de hand eer hy kampen zoude. Als de Françoyſen van verre aenquaemen, liet de Grave zulx *Arkel* aendienen, ende dat hy zich met de zyne in der haeſt zoude in 't gelid en harnas brengen. De Grave wt den boode verſtaende dat *Arkel* hier op niet en had geantwoord, dan voort wt-gaende ſijn water gemaekt, ende hier wt vattende zulx wt † wee-moedigheyd ofte wt ſpijt geſchied te zijn (hoewel hy eerder als yemant van d'andere was wt-geruſt) ſprack hem toe in arren moede: *Ghy hebt u vermeeten voor aen te ſtrijden doen de Françoiſen noch verre waeren, ende nu ſy hier zijn ende nood aen den man gaet, ben dy zoo vervaerd, dat ghy piſſende werd van vreeze.* *Arkel* zeyde: *Mogende Vorſt, verwonderd u niet over dit mijn water-maeken. Ick hoorde dat de edelſte banier van 't Kerſten geloove tegen u ontwonden quam met de edelſte Princen van Vrankrijk; ende want ick belooft heb met mijn volk voor aen te ſtaen, wierd ick vaſt denkende, hoe ick die ſtandaerd beſt winnen moght ofte daer voor dood blijven.* Na deſe woorden reed *Arkel* met *Boter* en de zyne voor aen, ende zoude na een krachtigen in-breuk den Françoiſen de bannier ‡ met den mood van langer ſtand te houden hebben benoomen, ende die den Grave van Vlaenderen in handen gelanghd; die daer over *Arkel* ten hooghſten bedankte, beſchonk, ende een wijl tijds, om zyne

Wonderbare verbeſſinge.

Godlinghedt van Pelgrim.

† *Vid. A. Gellius Noct. Attic. 5. c. 14. & Ælian. in Hiſt. Animal. 7. c. 46.* — *vn plaiſir fait en adverſité Reçoit, où toſt où tard, le loyer merité.* Bartas.

† *Solvunt tibi cornua ventrem Cum lituis audita.* Iuven. *Hoewel de ervarentheyd betuyghd, dat de ſtoutigheyd, zoo wel als de ſchrick, een ſchuddinge en als een koude rijbelingh door de leeden veroorſaeke. Wanneer* Sancho *de tiende Koningh van Navarre wierd tot den ſtrijd gewapend, ende ſijne dienaers, de huyt hem beevende en 't hert kloppende, hem moed zochten in te ſpreeken door verkleyninge van 't aenſtaende gevaer, gaf hy hen dit beſcheyd:* Ghy en kent my niet te deege. Want indien mijn vlees wiſt hoe ver mijn moed het voeren ſal, het zoude ſich teffens van een rijtten. *Van zulk een aert was ook zeeker Frans Heer, waer van* Barclaius (in Icon. Anim.) *vermaent, voor het aengaen van den ſlagh van Pavie. De oude Scythen (zijnde de tegenwoordige Tarters en Moſcoviten) hadden een ſpreek-woord, dat de bloodſte honden aller-meeſt blaften, ende de ſtilſte wateren de diepſte gronden hadden. Die een haeſen-hert in 't lijf hebben zijn dickwijls Leeuwen in den beck,* dum diſtinet hoſtem Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ. *Maer op de andere magh men zich beter verlaeten,* quibus *(ut dit Livius lib. 7.)* pectus animorum iræque tacitæ plenum omnem ferociam in diſcrimen ipſum certaminis differt. *Wt gelijke oorſaeken ziet men dagelijx aen eenige, niet alleen van boosheyd maer ook van blijdſchap, de traenen over de wangen rollen.*

‡ Meier *en* Buchel *zeggen hier van by niemant eenigh gewagh te vinden dan by de Utrechtſſe Schrijvers* Heda *en* Beka: *dat ſy mede in de Stam-tafels op deſen tijd geen* Huyg *van Arkel en verneemen. Voor my, ick geloove dat de Tijd-ſchrijvers zoo een klinkende eer de Arkels hebben benijd, ende Grave* Robert *(mogelijk) van zoo een aert is geweeſt, als Curtius (op ſijn 6. boek) ontdeckt in Alexander den Grooten:* Alexander hoſtes vinci voluerat, Anti-patrum viciſſe ne tacitus quidem indignabatur, ſuæ demptum gloriæ exiſtimans quicquid ceſſiſſet alienæ. *De zwaerigheyd die ſy macken in den naem van Huyg van Arkel is gering: gemerkt hy, hoewel wt de Arkels af-komſtigh, door de bank geheeten wierd* Huyg *Boter.*

wonden te verbinden, by hem hield. *Huygh Boter* was zoo kuym van den drang en quetzuyren, dat hy onlanx daer na leefde, ende binnen Axel wierd begraeven; na wiens dood zyne heerlyke goederen weder op den Heer van *Arkel* zijn ge-erfd. Heer *Ian* had een ionger broeder *Floris*, aen wien hy ſchonk *Spijk*, *Blockland* en den *Boterſloot*, die ook in't iaer 1330. ſtervende zonder kinderen, *Arkel* had tot een erf-uyter. In't iaer 1334. verzoop Heer *Pelgrom van der Lee*, als voor heen breeder aengetoogen, wiens na-laetenſchap door hooge mis-daeden verbreukt, ende door den Grave van Holland aen Heer *Ian*, als naeſten erfgenaem ende wiens vader voor Holland ſijn bloed hadde geplenght, is ontleedighd.

In 't iaer 1314. was *Arkel* met zyne magen de Heeren van *Heukelom*, *Aſperen*, *Ackoy*, *Leyenburg*, *Ooſterwijk* op een ſpiegel-gevecht tot Kolen, daer men hem om zyne vroomigheyd koos tot een hoofd en *Prins der Ridderen*. Van Kolen nam hy mede eenige Kruys-broeders, voor de welke hy een nieuw Klooſter dacht te ſtichten tuſſchen den Burght van *Arkel* en *Gorichem*, om dat binnen de Stad geen ledige grond en was. Dan de broeders op het gevolgh lettende en te gemoet ziende, zoo de Stad en de Burght onder een onruſtigh wierden, dat ſy tuſſchen beyde niet wel hun gemack zouden konnen hebben, dan op de wijze der geener worden gehandeld die 't midden van een huys bewoonen, ende van onderen met rook van boven met den drop en vuyligheyd worden gequeld, hadden liever zich binnen *Aſperen* neder te zetten, daer men voor hun een kerxken bouwde, waer binnen de Heeren van *Aſperen* leggen begraeven.

In 't iaer 1315. viel Koning *Lodewijk* in Vlaenderen en belegerde *Cortrijk*; ende *Willem* Grave van Henegouw en Holland verbernde *Rupelmonde*. *Robrecht* Grave van Vlaenderen zaemelde een krachtigh heyr by een om *Cortrijk* te verloſſen, ende deed een in-breuk en merkelyke ſchaede in 't Franſſe leger. De Grave van Holland dit verneemende beval de wimpels los te maeken ende *Robert* tegen te rijden, daer het ten weder-zijden heet van den rooſter gingh, ende de Grave van Holland niet alleen verwond wierd maer ook van 't paerd tuymelde ende in geen kleyne nood was, ten ware de Heer van *Arkel*, *Philips van Waſſenaer*, en *Dirk van Brederode* ſijn lijf met gevaer van hun eygen hadden geberght.

Wanneer *Frederick van Zirick* Biſſchop van Utrecht heul en trooſt zocht aen den Grave van Holland tegen den over-laſt van die van *Lyenden*, gaf de Grave het Veld-heerſchap over dit legerken aen onſen *Arkel*, die *Lienden*, *Keſteren* en de omleggende dorpen met rooven en blaeken bedorf ende de in-zaeten dwong aen den Biſſchop beternis te doen van de vorige ſchaede, ende op hun koſten weder op te metzelen het Slot te *Dullenborgh*. In 't iaer 1318. ſtierf *Mabelia van Voorn* ende haer man in 't iaer 1324. op Kerſt-avond, ende zijn beyde tot *Gorichem* begraeven.

IAN de XII. nam tot zyne bed-genoote *Ermgard*, eenige dochter van *Otho* Grave van Kleve, op zulke voor-waerden, zoo men voor-geeft, dat *Dirk*, *Otho* 's broeder het Graefſchap van Kleve voor ſijn leeven be waeren, maer de zoon, zoo 'er wt *Ermgard* moght voort-koemen, Grond-heer des lands zoude zijn. Hy verweckte by *Irmgard* een ſchoon geſpan kinderen, ende verdeylde onder de ſelve zyne *H*eerlijkheeden by levenden lijve. *Ian* de oudſte ſtierf (1352.) in een ſteek-ſpel tot *Dordrecht*, zonder vrouw ofte kinderen after te laeten. *Otho* de anderde behield na ſijns vaders en broeders dood het land van *Arkel*. *Ian* de driede was eerſt Dom-heer daer na ook Biſſchop van Utrecht, ende eyndelyken van Luyk, die door veele oorlogen * over-winningen en diepe geleerdheyd al-om berucht was. *Arent* de vierde had *Zoelen*, *Aveſaet*, *Nordeloos*, *Alblas*, *Alblaſſerdam*, ende in den Krimpender-weerd *Bergen* met het Slot, na hem geheeten *Heer Arents Berge*, 't welk hy nochtans aen ſijn broeder *Robert* overliet. *Ian* de vijfde bezat *Bochoven*, *Goudriaen*, *Haeſtrecht*. *Robert* had (behalven *Bergen*) *Stolwijk*, *Vliet*, ende trouwde met des Paus bewilliging *Ianne* zyne nichte eenige dochter des *H*eers van *Aſperen*, ende wierd alzoo Banner-heer van *Aſperen*. *Herbern* wierd *H*eer van *Slingeland*, *Moleus grave*, *Bleskens-grave* en van meer andere vlecken.

Mabelie de oudſte dochter liet zich ontvoeren door den *Heer van der Eem*, geheeten *Bot van der Eem*, van wien ſy had ſeven dochteren ſonder zoonen. De oudſte had tot een man Heer *Willem van Gennep* na haer dood Opper-biſſchop van Kolen, geſtorven in 't iaer 1362: *Agniet* den Heer van *H*eynsbergh, waer van geſprooten is *Ian van Heynsbergh* Biſſchop tot Luyk: *Marie* den Heer van Valkenburgh. Van de andere dochteren zijn gekoemen de *Heeren van der Eem*, van *Brederode*, van *der Merwen*, van *der Veer* ende van *Kruningen*. Maer *Mabelie*, wanneer haer man over-leeden was ende de vader haer niet luchten ofte zien en moght, om dat ſy ſich in 't hyliken had wegh geworpen, ging binnen Utrecht haer anker werpen, daer zy een huys bouwde voor de Minder-broeders, ende in den Dom een outaer, onder 't welke ſy ook in een kelder legt begraven neffens haer broeder *Ian*.

Elizabeth van Arkel was getrouwd met den Heer van *Hoorn* en Altena. *Marie* de driede met *Wouter* Heer van Egmond en Yſſelſteyn, die ſtierf in 't iaer 1367. In 't iaer 1343. kraekeelde Biſſchop *Engelbert van der Mark* met de woelachtige Luykenaers, ende ſchreef om byſtand aen *Robert* Heer van Aſperen, *Hubert* van Kulenburgh ende meer andere Grooten: in welken ſtrijd eenige 1000. Luykenaers zijn gevallen, als mede *Kulenburgh* en *Arkel*, die t'Utrecht wierde neder-geleghd onder een outer van Biſſchop *Ian* geſticht. Ende hoewel *Robert* in ſijn leven die van 't Sticht had beſchermt en veel goeds gedaen, wierd hy effenwel in 't iaer 1423. niet alleen weder op-gegraeven ende Biſſchop *Frederick van Blankenheym* in zyne ſtede gezet, maer ook zyne ſtam-wapens en wimpelen boven 't graf geſcheurd.

In 't iaer 1346. hebben de Heer van *Arkel*, *Walraven van Voorn*, de *Valkenburger*, ende *Otho* van Arkel met Hertogh *Reynout* van Gelder de Stad Thiel beklommen, daer in den tooren der kerk 145. menſchen door dē brand verſmeulden. Eyndelijken is *Arkel* in 't iaer 1360. geſtorven.

OTHO de XIII. Heer kreegh tot eene vrouw de doorluchtige en ſchoone *Elizabeth* dochter niet van Keyſer *Henrick* den 4. (zoo zommige willen) maer van *Thibout* broeder van den Hertogh van Bar en Lotringen, ende welkers oude moeder een dochter was des Koninx van Vrankrijk. Haere kinderen waeren, *Ian* de

* *Siet van hem doorgaens in deſe Geſchied. op de iaren 1341. 1345. 1347. 1352. 1360. 1362. en elders.*

14. Heer

14. Heer van *Arkel* en *Pierepont*, ende *Ianne* Vrouw van *Steynvorden*. Dewijl *Otho* met veele Ridderen door Hertogh *Albert van Beyeren* geſchickt was naer den Koning van Engeland, ſtierf middeler wijl *Ian* Grave van Kleve: na wiens af-gangh de Heer van *Arkel*, hebbende tot een moeder gehad een dochter van *Otho* Grave van Kleve den ouditen broeder van den over-leeden *Ian*, met hulp van Hertogh *Eduard* van Gelder, hoewel te vergeefs gekanſt heeft † tegen *Adolf* van der Mark, om de ervenis van Kleve. *Otho* beriep naderhand een ridderlijk ſteek-ſpel binnen *Gorichem*, 't welk de Hertogh van Gelder en Grave van Holland neffens andere Heeren met hun by-weſen vereerden, ende daer *Otho* de Hoexe en Cabeliauwſſe in dier maeten bevreedighde, dat men etlyke iaeren daer na van geen onluſt meer en hoorde. Hy ſchonk doen aen Hertogh *Albert* twee ſnoeken, die men zeght grooter geweeſd te zijn dan de grootſte zalmen. Hy heeft den Tollenaer in *Metkens-boek* by *Dordrecht*, die de in-zaeten van *Gorichem* en Arkelland, tegen behoor en hunne vryheeden, niet af en liet te over-ſchatten ende de voor by vaerende ſcheepen als verbeurd goed aen te haelen, eerſt zijn mis-bruyk voor-gehouden, ende met woorden niet voorderende, daer na door zyne dienaers op de verſſe daed laeten priemen, zonder de minſte tegen-zegginge van Grave *Albrecht*, die daer neffens de vrydommen van *Arkels* onderdaenen door nieuwe geweld-brieven geſtand dede. Heeft ook die van *Dordrecht*, welke de poorters van *Gorichem*, koemende met zout kooren ofte andere waeren wt vreemde landen, tegens oud gebruyk, wouden dwingen binnen haere Stad eerſt te verſtapelen, na ernſtige waerſchouwingen, met gelijke munt betaelt, ende haere voor by *Gorichem* zeylende ſcheepen aengepackt, de wijnen op-geſlaegen, ende ten beſten gegeeven; ook verſtooring gedaen aen alle de zyne die ter zaeke van den voorgaenden handel in ſchaede waeren vervallen.

Ontſtelt meer-werk van Heer Otto.

Den *Marien Prooſt* tot Utrecht, die het recht van * vergeevinge van ſijn erf-goed *Schoonerwoerd* aen hem woude trecken, heeft hy insgelijx neder-geſlaegen; daer behalven gevangen gezet en eenſdeels in een zack verdronken die met daegh-ofte ban-brieven beſtonden in ſijn bedrijf te koemen, ende door den Cardinael *Reynier van Bar*, zynes vrouws broeder, voor 't Hof van Romen tegen de vorige doemen af-laet bekoemen. Hoewel hy anders Godvruchtigh was, ende in zyne tijden en landen geene roekelooze handdaeders, woekenaers ofte over-ſpeelders wilde gehengen, gelijk hy heeft betoont aen dien eer-vergeeten maeghde-ſchender ‡ *Henrick Kannemaeker*.

* *Is tollenaer.*

In 't iaer 1387, ſtond'er een felle en langhwylige krijgh op tuſſchen de Heeren van *Vyanen* en *Ameyde* ende deezen *Otho*, wt een beufelachtige ende (om zoo te ſeggen) nietige oorzaek. Vier burgers van *Gorichem* hadden verkreegen op een inwoonder van *Merkerken*, om een boom ſtaende om ſijn gezeet te moegen af-houwen, ende daer mede Mey-avond binnen *Gorichem* te houden. Dan het wijf, hoewel van haers mans gifte verwittighd, weygerde effenwel den boom te miſſen, maekte een hand-geſlagh, ende riep kracht en geweld over die van *Gorichem*. Op dit getier raekten de gebuyren van *Merkerk* op de been met bijlen, † zwaerden, houweelen en ander wapen-tuygh, ſloegen twee van *Gorichem* in de hitte dood, en quetſten de overige totter dood. *Otho* ende ſijn zoon ſiende dit deerlijk ſchouw-ſpel (want de mis-handelde voor hen gebracht wierden) ende van de omſtandigheeden der zaeke te degen onder-richt, ſchreeven aen den Heer van *Vyanen* die de eenige dochter had van *Ameyde*, dat hy die dood-ſlagers zoo zoude ſtraffen, als hy *Arkel* de zyne wilde ſtraffen zoo die diergelijk een ſchelm-ſtuck tegen die van Vianen hadden gepleeght; ofte immers gedoogen dat hy *Arkel* ze zelf quame ſtraffen. Wanneer echter de Heer van Vianen, geſtoord over dit, ſijns dunkens, onzeedigh verzoek, recht verzuymde te doen over de mede-plichters, ontzeyde *Arkel* hem t'zaemen met zyne hulperen, ende ſchickte ondertuſſchen kondſchappers aen alle de dorpen van Vianen en Ameyde, behalven aen *Merkerk*, dat ſy binnen drie dagen hun haeve en beeſten zouden verbrengen; want hy met maght koemen woude om de vlecken te gader te verbranden, vee, menſchen en alles wegh te neemen. t'Eyndens dien tijd gingh Ionk-heer *Ian van Arkel* met een degelyke menighte de huyſen te *Merkerk* verbernen, ende het wijf met de hand-dadigers niet betrappende, alle der ſelver goed vernielen, al-om blaeken, ende zelf binnen Vianen vierige ſteenen klooten ſchieten. Korts daer na heeft Heer *Otho* het dorp van *der Meyde* verbrant, het Slot belegert ende half tot puyn gemaekt. Die van Utrecht Leen-heeren van Ameyde hier toe gebeeden lieten *Arkel* boodſchappen, dat hy zich van daer zoude maeken, ofte zy wilden 't hem doen doen. *Arkel* een hoop gewapende by een hebbende zeyde tot den boode, dat hy ze zoo ſtout niet en kende om tegen hem ſlagh te leveren. Daer na hebben ſy *Willem* Grave van Ooſtervant broeder van *Albert van Beyeren* in de armen genoomen ende geſmeekt, dat hy doch eenigh middel woude vinden om hun beyder verderf te ſchutten; die tuſſchen de twiſtende een langh beſtand ende zulk een beding maekte, *dat de Heer van der Meyde aen Arkel zoude ontledigen ſijn Slot met allen toe-behoor voor* 16000. *Rhijnſſe guldens: welke penningen zoo hy binnen twee iaeren niet weder wi-keerde, zoude Arkel aldan het Huys met de onder-gelegene dorpen ervelijken behouden.* Ende aldus ſtaekte *Arkel* ſijn belegh ende nam bezit van het Slot. De ſtille-zaet wt zijnde deed *Otho* met ſijn zoon een ſpeel-reys naer Luyk. Onder dit wapenden haer die van *Gorichem*, deeden, boven ofte zonder laſt van hun Heer, een inbreuk in 't land van Vianen, ende traeden voorts onder den voet 't geen *Arkel* voor deſen had overigh gelaeten. *Henrick van Vianen*, met ſijn broeder *Ian*, merkende dat dit lichaem geen hoofd ende de ſchaepen geen herder en hadden, verzamelden in der yl zoo veel volx, waer mede ſy die van *Gorichem* te *Lakerveld* beliepen en beſtreeden, die den moed ſchandelyken lieten zinken, ten deel geklopt, ende in zoo groot een getal gevangen ende zoo hoogh geſchat wierden, dat hy daer mede die 16000. guldens af-loſte ende ſijn land

Oorlogh tuſſchen de Heeren van Arkel en Vianen.

† *Siet hier van breeder de Gelderſſe Geſchied. op het iaer* 1368.

‡ *Siet de Geld. Geſchied. op het iaer* 1364.

† *Hic torre armatus aduſto, Stipitis hic gravidi nodis, quod cuique repertum Rimanti, telum ira facit.* Virgil. 7. Æneid.

van der *Meyde* weder in de vuyſten kreegh. *Otho* dede op de paelen zyner landen in de Leck bouwen den Burght van *Overſteyn*, ende noch het Stedeken *Gasbaeren* ofte *Hageſteyn*, beyde met deftige graften, muyren en toorens.

In 't iaer 1355. wierd de arm van *H. Apollinaer van Ravennen* in Italien tot *Gorichem*, door den Prieſter aldaer, gebracht, ende hier over door den Biſſchop *Ian van Arkel* veele af-laeten wt-gedeyld. *Otho* was op Vincenten dagh geboren, Ridder geſlaegen, ende ſtichtede ook op dien dagh in de Kerſpel-kerk van *Gorinchem* in 't iaer 1378. een Canoniſy voor 13. Dom-heeren.

In 't zelve iaer is tot Luyk af-lijvigh geworden Biſſchop *Ian van Arkel*, dan verkoos Utrecht tot zyne ruſt-plaets. *Otho* had, niet zonder toedoen van den Heer van Egmond, Biſſchop *Floris van Wevelinkhoven* met kraght van wapenen in 't Biſdom van Utrecht in-gedrongen. Wanneer daer na in 't iaer 1380. *Everard van Eſſen* wt ſijn nieuwlijx op-geworpen Slot *Eerden* de koopluyden en die van Over-Yſſel dagelijx wt-trock en plonderde, heeft *Arkel*, op des Biſſchops beede, ſijn zoon een bende volx mede-gegeeven; die daer mede neffens den Biſſchop, *Arent van Egmond* ende de Steeden van Over-Yſſel, dit Roof-neſt gingh beſluyten, na vijf weeken veroveren, ende voorts in den grondt bederven. Men ſtroyt wt, de balken van dien Burght zoo ſteeuwigh en zoo vaſt in een geklopt geweeſd te zijn, dat het aengeſteeken zijnde langer heeft gebrand ofte geſmookt als wel de Stad van *Carthago*, te weeten vier volle weeken.

In 't iaer 1387. op Kruys-nacht verbernden binnen *Gorichem* door verzuymenis over de 1500. haerd-ſteeden, tot onverwinnelijke ſchade en merkelijke ſmert der in-gezeetenen. 's Iaers daer na wierd Ionk-heer *Ian*, Heer van *Pierrepont* 's lands van *Mechelen* en *Hageſteyn*, Vooghd geſteld over Holland voor ende van wegen Hertogh *Albrecht*, half tegen ſijns vaders dank, voorgeevende dat hy te edel en machtigh was om yemant te dienen, ende wel gaede zoude ſlaen dat ſchier ofte morgen een Grave van Holland geen Heer en wierde van *Arkel*. In dit ſijn ampt en konde hy 't echter alle man niet te paſſe maeken; alſoo men hem laekte dat hy den Kabeliauwſſen aenhangh de hand te zeer boven hield. Eyndelijken is Heer *Otho* op Paes-avond des iaers 1396. † ontſlaepen, ende te *Gorichem* in zyner ouderen graeven neder-gezet.

IAN de XIV. Heer verwierf tot een vrouw *Ianne* van Gulich, die geboren was wt *Willem* den eerſten Hertogh van Gulich ende *Marie* dochter van *Reynald* den tweeden Hertogh van Gelder, daer hy by teelde *Willem* die in 't iaer 1417. te *Gorichem* wierd verſlaegen, ‡ ende *Marie* getrouwd aen *Ian* Heer van Egmond en Yſſelſteyn ende vader van *Arnoldt* namaels Vorſt van Gelder, ende van *Willem* Heer van Egmond. Wanneer, na de wtvaerd van Heer *Otho*, *Iſabelle van Bar* geleyd wierd wt de kerk naer den Burgt, heeft *Ian* die voor zyne moeder doen toe-ſluyten, welke van daer met weenende oogen zich weder moeſte begeeven naer *Gorichem*, ende van dit verbaſtaerd kind veel ſpijts en hert-zeers verdraegen: weſhalven ſy, paſſende op den tijd dat haer zoon wtheyms was, korts daer na met groote ſpoed en kleyn gevolgh gevlooden is tot haer vader Hertogh *Thibaut van Bar*, die het Slot van *Pierpont* met zyne twee Steeden en onderdaenige dorpen haer in-ruymde, ende daer zy ook (1406.) by hem is begraeven.

Als in 't iaer 1396. Vorſt *Albrecht* op een ſprong ſtond om Ooſt-Vriesland te beoorlogen, heeft Heer *Ian*, als Beſtierder van Holland, het puyk van adel op de been gebracht, te weeten *Otho van Hoeklom*, de Heeren van *Aſperen*, *Ackoy*, *Leidenburgh*, *Waerdenburgh*, *Drongelen* met noch 72. Ridderen ende acht Ionk-heeren, meeſt alle van ſijn bloed, ende een degelijk getal knechten; welke te gaeder naer Vriesland over-ſcheepten, en 't zelve, na een heftigen kamp, Holland onderdaenigh maekten. Ende want *Willem* Grave van Ooſterband alle Kabeliauwſſe, ende met naemen hun Opper-hoofd *Arkel*, die na zyne wenken alles beſchickte en de Hoexe van alle ampten wt-ſloot, de doode hand na droegh, vermoedende dat hy met ſijn vader *Albrecht van Beyeren* hem en zyne vrienden den voet zocht te lichten, is hy met ſijns vaders voor-weeten naer Vlaenderen getoogen tot Hertogh *Ian van Burgondien*, ende na een iaer weder in Holland koemende, heeft aen *Arkel* niet alleen ſijn kuſſen t'huys geſchickt, maer ook de penningen waer mede hy de Stad en 't land van *Heuſden* had beleend, ende de vorige Ampt-luyden den ſchop gegeeven. Noch en bleef het hier niet by. *Willem* zocht *Arkel* by ſijn vader vuyl en verdacht te maeken, ende quanzuys een eerlijke oorzaek om hem quijt te zijn ende tot op het hembd toe wt te trecken; begeerende derhalven met zyne Hoexe van hem reekenſchap wegen ſijn tien-iarigh bewind, welke *Arkel* nochtans * weygerde te doen voor zyne gezwoorene vyanden. Onder dit dexel benam hem *Willem* alle zyne Heerlijkheeden zoo in Holland als Zeeland, ende bande hem wt beyde Graeffſchappen.

* *Siet hier voor op 't* 36. *hoofd-ſtuck in 't eynde.*

Arkel die in trotz en hooghertigheyd geen weder-gade had ende zelf voor ſijn meerder het zeyl niet en woude ſtrijken, ontzeyde doen in opene brieven Hertogh *Albrecht* met ſijn zoon en alle hun mede-ſtanders; welke in de vuyſt daer over graelende een deel volx wt-zonden om het vlacke land van Arkel (want ſy op de Steeden en Sloten weynigh vat hadden) af te loopen: doch de Arkelſſe onder de ruyght en grinden ſchuylende klopten 'er tuſſchen *Hoornaer* en *Block-land* veele dood. *Arkel* hitzigh tot wraek beſtond met rooven en blaeken wederom te ſchenden *Gieſſenburgh*, de Veſt van *Warkendam*, ende alle de dorpen in den Alblaſſer-weerd: ende een wijl daer na pleeghde insgelijx in den Krimpender-weerd: dan wierd in 't af-trecken by de *Niepoort* zoo door de burgers van *Dordrecht* en *Schoonhoven* als een hoop land-luyden aengegreepen: doch de bouweren gaven zich haeſt op de loopen de overige gevangen: de dooden waren 24. in 't getal.

In 't iaer 1402. won en verbernde *Arkel* in den grond *Nypoort*, ende quam voor de driede mael met koſtelen buyt binnen *Gorichem*. Onlanx hier na verloor *Arkel* zynes vrouws broeder *Willem* Hertogh van Gulich en Gelder, die tot een na-zaet kreegh ſijn broeder *Reynald*. Om *Arkel* op de knyen te brengen, troffen Hertogh *Albert* ende

† *Siet voor heen op het* 33. *hoofd-ſtuck van dit boek.*

‡ *Sommige, waer onder* Reuſnerus, *voegen hem noch eene middelſte dochter toe, welke getrouwd zoude zijn geweeſd met den Heer van Horn, doch zonder lijfs-erven geſtorven.*

ende ſijn zoon een verbond met Biſſchop *Blankenheym* en het Neder-ſticht, als ook met *Adolf* Grave van Kleve: die zich t'zaemen op Peters en Pouwels avond neder-ſloegen voor *Gorichem* en den Burght van Arkel. *Arkel* had by tijds op haer gekookt, ende zoo in den Burght als *Gorichem* by hem den Grave van *Vernenburgh* en *Robert van Steenvorden* zyne verwanten, *Ian van Arkel* Heer van Soelen en Aveſaet, *Henrick van Reiden*, den Heer van *Hoemoet*, *Henrick* broeder des Graves van Batzelenburgh, *Frederick van Bergen* op de Yſſel, *Ian van Dalem*, den Heer van *Kriekenbeek*, *Engelbert Oersbeek*, *Lucas van Boetzelaer*, *Seger van Groesbeek*, den Heer van *Randſt* met zyne kinderen, *Willem van Iſendoorn*, *Aert van Schoonouwen*, *Aert van Zeelem* met zyne broeders, *Dirk van Lienden*, *Henrick van Wijk*, *Henrick van Nyenſteyn* baſtaerd van Arkel, *Adam Millink*, *Otho van Vuern*, ende voorts het puyk van alle de Banner-heeren en Ridders wt de landen van Gulich en Gelder.

Geluckige omallen van de belegerde.

Op zeeker een tijd viel *Randſt* met eenige gewapende wt op die van *Dort*, die'er een moy deel van neder-hackte, vingh, ende het over-ſchot in een diepe ſloot dreef, daer ſy ſchier alle verzoopen. Ende hoewel die van buyten ſterk met buſſen ſchooten om de muyren te breeken, ende veel vuyrs in de Stad om de huyſen af te branden, deeden zy nochtans luttel deer, vermits de onvermoeyde tegenweer der Heeren en burgeren van binnen, die de Hollanders met hun geſchut veel meer bezeerden. Op een ander tijd beſtonden *Reyd*, *Hemoet* met andere Ridderen en inwoonders een verzoek te doen op het Zeeuwſſe Blockhuys; ende, vermits de wind wt het Noorden waeyde, wierp yeder een pot met kalk onder de vyanden, waer door ſy in de oogen gepijnighd, ende in het vechten verbyſterd wierden. Eyndelijken ſtaeken ſy den brand in het Bol-werk; waer over zich veele gevangen gaeven; ende daer bleeven dood *Floris* Heer van Borſſel en S. Martens-dijk, *Floris van Abeel* Ridder, *Claes Kervink* van Romerſwael, de broeders *Lodewijk Bouwen* en *Floris van Borſſel*, *Willem van Reins*, *Philips van Everdingen*, *Ian* baſtaerd van *Borſſel* met noch 90. ſchild-boortige mannen. Maer Heer *Willem van Romerſwael* te *Gorichem* binnen gebracht ende al vorens gebieght zijnde, is voort geſtorven en eerlijken in de kerk begraeven. Te gelijk wierden *Reyd* ende meer andere, wegen hun betoonde vroomigheyd, tot Ridderen verheeven. Aen een anderen hoek en op den zelven dagh beſtond de Heer van *Steenvorden* een wtval, beſtreed aen de Ooſt-zijd ende won ook ſtormender-hand het Bol-werk des Graves van Kleve: alwaer gegreepen wierden *Walraem van Brederode*, *Gillis van Schenge* Ridder, *Steven van Benenbroek*, *Peter Poter*, *Huge Pot* met noch etlyke meer; ende daer ſneuvelden 15. mannen, ende alleen vier van de ſtedelingen van *Gorichem*. Op Ians dagh deeden een verhoolen wt-tocht *Iſendoorn* en *Schonouwen*, met *Ian Hoper*, *Thomas Weſterdale* en zommige Engelſſe ruyters, bevechtende in den dageraed het Rondeel van de Henegouwers; daer men over en weder dapper hieuw en kerfde: doch die van *Gorichem* behielden ten laetſten de overhand, ende ſleepten gevangen met haer *Adriaen van Vijl*, *Dankert van Diepen*, *Adriaen van Salme*, *Ian Moſche*, en eenige van minder aenſien. Daer na trock de Heer van *Soelen* over de Leck, blaeckende te *Nyvaert*, in 't dorp van Geyn ende tot voor de poorten van Utrecht. De Heer van *Arkel* had zoo eene menighte gevangens, dat alle ſtocken, toorens, Gaſt- en H. Geeſt-huyſen, ende ook veele herbergen daer van krielden; wt-genoomen de Ridderen, die doorgaens in burger-huyſen waren gezeekerd. Ende hoewel *Gorichem* met den Burght zoo zwaerlijken belegerd waren, wierd'er nochtans, zoo in 't openbaer als ſteelſſe wijſe, wt Gelderland en den Bos allerley behoefte binnen gebracht.

De Hollander na een belegh van omtrent 22. weeken ſiende dat hy luttel voorderde en zyne maght als door een dagelijxe teeringe meer en meer verſmolt, ſtond half in beraed om zyne ſpillen te packen. Doch Ridder *Arent van Leydenburgh* en *Arent Hack van Oud-Heuſden* liepen tuſſchen beyde en maekten ſoodaenigh een zoen: *als dat de Heer van* Arkel *op ſijne knyen zoude vergiffenis bidden, ende, om der Vorſten eer, het vaendel van Hertogh Willem een dagh langh wt den Burght van Arkel int-ſteeken.* *Loos verdragh tuſſchen den Hollander en Arkel.* De ſe vreede door bazuynen en ſtemmen-geluyt zijnde af-gekondighd, ontſloot men alle de poorten zoo van de Stad als den Burght. De Hollanders binnen tredende ſtonden verwonderd dat de Stad door 't ſchieten niet meer en was geſchonden. *Arkel* geen ſchalkheyd vermoedende bereydede voor de Graven en Heeren een weytze maeltijd, ende namen doen, na 't twterlijk, een minſaem af-ſcheyd van malkanderen: ook beloonde hy de Ridderen die hem de trouwe hand hadden gebooden met heerlijke iuweelen.

In 't iaer 1403. zond *Arkel* een ſchip in-hebbende ſijn kamer-gewaed, kleynodien, zilvere en gulde vaeten tegens Vaſtel-avond naer den *Haeg*, met dit ooge-merk om zelf te volgen ende met Hertogh *Willem* een ridder-gevecht te houden: doch die van *Rotterdam* haelden het aen en ſtuyrden 't met de ſchip-luyden op den *Haegh*: die van *Dort* en *der Goude* vingen daer behalven en handelden die van *Gorichem* als openbaere vyanden: noch en woude *Willem* de van den Heer van *Arkel* koemende brieven ofte booden zien ofte te woord ſtaen. Niet te min makelde *Ian van Beyeren* Biſſchop tot Luyk tuſſchen ſijn broeder *Willem* en tuſſchen *Arkel* een twee-iaerige ſtille-zaet. In 't zelve iaer toogen de burgers van *Hageſteyn* en veele van *Gorichem* over de Leck om het Neder-ſticht te berooven: waer van ſommige door die van *der Goude* en *Oudewater*, boven 't beſtand, wierden dood-geſlaegen en aengegreepen.

's Iaers daer na deed Hertogh *Willem*, woedende van ſpijt en wraek-gierigheyd, die gevangens van *Gorichem* naer *Workum* voeren, om haer als ſtraet-ſchenders tegen over *Gorichem* op raden te zetten. *Arkel* bekommerd om ze te verloſſen, heeft Ridder *Iſendoorn* omtrent Vaſtel-avond met een ſchip vol volx wt-geſtuyrt, die 's nachts van *Gorichem* af-ſteekende, als rechts of hy ſijn loop op *Dort* had willen neemen, den heelen nacht tot *Werkendam* op anker bleef leggen. 's Anderen daegs zeylde hy voort quanzuys of hy van *Dordrecht* had gekoemen, weſende de ſchippers gekleed als koop-luyden. Wanneer ſy langhs *Gorichem* voeren aen de zijd van *Workum*, ſchooten die van *Gorichem* met buſſen op het ſchip effen eens als of het in Holland hadde t'huys gehoord, ende zoo naderden ſy allenxkens *Workum*. Twee van de ſchip-luyden wierden in-gelaeten, dan de gewapende

* *Siet hier voor op 't 36. bladt ſtaeck in 't eynde.*

wapende lagen beneeden in 't ſchip, als in het Troyaenſſe paerd, verborgen. Wanneer de tollemaer aen de poort koemende begon after-denken te krijgen en wederom dreyghde te gaen na binnen, veeghden ſy hem den beck: de mannen van oorlogh ſprongen daer op terſtond wt den buyk van 't ſchip, over-weldighden de poort, plonderden de Stad ende redderden met een alle de gevangens van *Gorichem*. Hertogh *Willem* was hier over zoo boos, dat hy het vlacke land van Arkel liet af-loopen: hoewel *Arkel* en de Grave van *Vernenburg* dit leed binnen kort weder wrooken op de in-zaeten van Holland. In 't gedachte iaer onder-ſtond zich Ridder *Ian van Rijneſteyn*, ſpeel-kind van Biſſchop *Ian van Arkel*, den Heer van Vianen te ontzeggen en ſijn gebied te beſpringen. Dan die van Utrecht belegerden het Slot van *Rijneſteyn*, geleegen tuſſchen *Merkerk* en *Heikop*, ende verwoeſteden 't in den grond.

Naeſt *Albert* wierd in 't iaer 1404. *Willem* Grave van Holland, *Arkels* dood-vyand: wiens eerſte bekommernis was de Stad *Gasbaeren* met het Slot van *Hageſteyn* door een belegh te benauwen: gelijk op eenen tijd Biſſchop *Blankenheym* ook aenvingh met den ſterken Burght van *Everſteyn*; dan hebben beyde na vijf weeken weder moeten verhuyſen; na dat middelerwijl Ionkheer *Willem van Arkel* had gaen beſtormen, ſlechten en wt-rooven de Veſt van *Werkendam*. Onlanx daer na hebben de Hollander en Biſſchop hun verlaeten belegh met een nieuwe maght en moed hervat. *Willem* wierp voor *Gasbaeren* op drie groote Bol-werken; waer wt hy op de Stad en 't Slot, zoo met ſtormen, blijden te werpen, als met buſſen, in 't eerſt menigerley doch vergeefs geweld gebruykte. De Biſſchop en voorderde niet meer voor den Burght van *Everſteyn*, daer zich *Henrick van Rijneſteyn*, baſtaerd van *Arkel*, met veel geoeffend volk had binnen geſlooten. Voor 't laetſte heeft *Willem* de Stad en 't Slot zoo zeer gepranght, dat 'er by dagh ofte nacht kat noch hond wt en konde: waer over die van binnen begeerden ſpraek te houden met *Willems* Raden. Dit toe-geſtaen zijnde quamen wt de Stad *Ian van Wolferen* baſtaerd broeder des Heers van *Arkel*, *Ian van Gelder* en de Burgemeeſter *Geeraerd Mathijſſen*. Wanneer men van zoenen en verdragh begon te vermaenen, ſtiet *Wolferen* zulx om, die den Heer van Vianen alleen ter zijden af-trock ende hem in 't oor luyſterde, dat de *Heer van Soelen* was dood geſchooten, alle de voor-raed verteerd ende de belegerde nu het hoofd in de ſchoot moeſten leggen: ſijn ſnood op-zet bleek mede hier wt dat hy met de andere goede mannen weder weygerde in de Stad te gaen. Ende want de graften door een ſcherpen vorſt ſtijf bevroozen laegen, belaſtede *Willem* aen de muyren der Stede en Slot lederen te richten om ze te beklimmen. De burgers deſen ernſt ende geen ontzet voor handen ſiende gaven ſich op in handen van *Willem*, bedingende ſlechts hun lijf en goed. *Willem* vertuckte daer zoo langh ter tijd de huyſen, muyren en toorens van *Gasbaer* en *Hageſteyn* in diet maeten geſlecht waren dat men de ſtraeten had moegen om-ploegen ende aen vooren leggen. Wanneer de Burgh-waerder van *Everſteyn*, genaemd *Everdingen*, dit wijs wierd, daer die van de bezettinge wt gebreck zich een wijl met paerden vleys, katten en ratten hadden beholpen, ende meel gegeeten met kalk vermenghd ('t welk door het veelvoudigh ſchieten van de muyren ſchilferde ende het tand-vleys deede rotten) wiſt hy niet beter te doen dan gelijke voor-waerden met den Biſſchop in te gaen: die dit onwinnelijk en onvergelijkelijk Slot (wiens groote tooren ſtaende in de Leck boven op den top de lenghte had van 18. land-voeten) op de zelve wijze heeft gehavent. Daer na wierd 'er een wapen-ruſt beraemd tuſſchen den Hollander gevoeghd met den Biſſchop, ende Ionk-heer *Willem van Arkel*, zullende van Nieuw iaer af duyren tot aen Pinxteren.

Gasbaer en Everſteyn belegerd,

Bevde Veſtingen geſlecht.

Ende alzoo de rijke burgers van *Gorichem* door den langhwijligen krijgh heel veramden ende wt de ongebouwde landeryen geene iaer-pachten en beurden, begon vaſt alle man wt wanhoop te morren en de ooren op te ſteeken tegen den *Heer van Arkel*. *Walraven van Brederode*, die hem mede een vinnigen hoewel bedeckten haet toe-droegh (onaengeſien zyne oude moeder was een dochter geweeſd van *Arkel*) ende doen noch te *Gorichem* in een herbergh zat gegijzeld doch zomwijlen op ſijn woord wierd los gelaeten om naer Holland te reyſen, gaf de beroydheyd en 't mis-noegen van die van *Gorichem* Hertogh *Willem* te kennen; wiens hert daer over van vreughde ontvonkte, als wel weetende dat de burgerlijke verſchillen de grendels van den Burgt van *Arkel* en van *Gorichem* voor hem beſt konden ontſluyten, ende blies daerom *Brederode* in 't breyn, dat hy te *Gorichem* koemende *Arkels* opperſte Raeds-luyden met groote giften en groottere beloften in des Graves vriendſchap zoude betrecken, ende tuſſchen den vader en zoon den kluppel werpen. Van dien tijd af ſprack *Walraven* in ſtilligheyd met *Koenraed, Ian, Aert* en *Geeraert van Harlaer* gebroeders, *Broenis Wouterſſz, Broenis de Verwer*, *Ian van der Donk* zoon van een baſtaerd van *Arkel*, *Ian Gerardyn* Prooſt van *Gorichem*, die te *Haeſtrecht* van ſchamele ouders was gebooren en door *Arkel* tot een man gemaekt; *verhaelde hoe groot een mede-lijden Hertogh Willem had met hun ellende*: ende, om dat ſy 't gevoelen van de zaek moghten hebben, douwde een yeder vaſt een zilveren iuweel in de vuyſten; daer by voegende, *zoo ſy Gorichem wouden overleveren, dat ze Hertogh Willem, die gezworen had met den ouden Arkel noyt te zoenen, alle zoude verheffen* (ende voor zeeker waren ſy waerd met *Beſſus* tuſſchen hemel en aerde verhooghd, ende tot † Biſſchoppen van de Stad of 't veld gemaekt te worden) *ende met aenzienlijke ampten te begenaedigen*. Deſe Iudas-kinderen begonnen alreeds na dit bod te luyſteren ende dien raed onder een in te willigen: zonden derhalven, met goed vinden van *Brederode*, hunne volmachtigers *Gerardijn* ende *Arend van Goer* met een brief naer *Willem van Beyeren*, die hen te gader by ſijn zegel toe-zeyde 80000. Franſſe kroonen, ende beſchuttinge tegens een yeder zoo wel als met naemen tegen de *Arkels*. *Brederode* zich gelaetende van dit bedrijf niet te weeten, zaeyde daer neffens een zondige en vergiftige mompelingh onder de Gemeynte, dat te weeten Hertogh *Willem* ge-

Heymelijcke ſtadery tegen Arkel.

† *Ick heb hier oogh-merk genoomen op deſe Franſſe ſcheer-rijmtiens*: Flambeau de la guerre civile,
Et port-enſeigne des meſchants; Si tu n'es
Eveſque de ville, Tu ſeras Eveſque des champs.
De kracht van de welke geleegen is in 't woord Biſſchop, *'t welk eygentlijken zoo veel wil zeggen als een* op- *ofte* over-ſiender.

zwooren

Arkel met ſijn zoon wijder wijzend.

zwooren had nu noch oyt met den Heer van *Arkel* dan wel met ſijn zoon te willen vereenigen. Als dit door *Gorichem* wijd-ruchtigh wierd, beriſpten de verraders, als deernis met hem hebbende, Ionk-heer *Willem* in 't heymelijk, ſloegen hem zulx voor en rieden dat hy, om den Grave neder te zetten ende ſijn ſtaet weder op de been te helpen, ſijn vader zoude ſpannen ofte wt het land ſchaffen.

De Ionk-heer ſtemde het blootelijk vangen toe: ende dit wierd aen ſyn vader beklapt door een iongh-wijf die op een heymelikheyd ſittende deſe raed-geevers hadde beluyſtert. 'sAnderen daegs, *Arkel* zullende ter kerken gaen, vervoeghde zich de Ionk-heer in haeſt met de verraders en andere goede mannen na ſyn vader; die dit ſiende ſtaende bleef ende ſyn zoon verwachtede, zeggende: *Mijn zoon, ghy koemt hier (ick weet het wel) om my te vangen door in-blaeſen van deſe uwe gezellen, die u hebben wijs gemaeckt dat ghy dan vrede zult hebben met Hertogh Willem: maer de wt-komſt zal het tegendeel waer maecken. Aen my en is wel niet veel gheleegen: doch ziet toe dat ghy ten laetſten niet alzoo en verlieſt Gulich en Gelder.* Ende alzoo de Ionk-heer heel rood wierd, nam hem de vader met den arm en ging met hem ter kerken: waer over de andere van bittere ſpijt op de lippen beeten. Als korts daer na *Arkel* door Hertogh *Reynald* ontbooden zynde een kleyne wijl in Gelderland vertuckte, hebben ſy den Ionk-heer de ooren zoo vol getuyt, dat hy den Droſt van *Arkel* en Slotwaerder van *Leerdam* de zack gaf en andere aen de verraders vermaegſchapt in de plaets ſtelde, die onder dit door gevley en brockel-giften de deftighſte ende van deſe ſchelmery onbewuſte burgers van *Gorichem* tot hare vriendſchap verlockten. Wanneer *Arkel* ſijn reys vervorderd hebbende tot *Gorichem* binnen meynde te rijden, ſlooten ſy de poorten en het Slot, als mede *Leerdam*, voor hem toe; die zich daer over zeer ontſtelde en hongerigh weder den wegh na Gelderland moeſte in-ſlaen. Aen d'andere zijd was de Ionk-heer, merkende dat hy hier mede eſſenwel geen vrede konde verwerven by den Hollander, heel beteuterd ende ſyns raeds ten eynde. Want hy moght nergens een voet verzetten, noch brieven ontfangen ofte ſchryven, ofte daer moeſt een van de negen koop-luyden by en over zijn, onder de welke hy was als een dienſt-knecht en gevangen. Dit benauwde ſyn hert zoo zeer, dat hy, beducht ofte voor vergif ofte voor overleveringh aen Hertogh *Willem*, met een ſtille trommel en luttel gevolghs wt Gorichem reed tot zyn vader ende zyn oom *Reynald*. Doen waren die negen heel wel op haer ſchick en gingen het bewind van Sloten en Steden na hun believen en onder hunne keur-nooten verdeylen. Deſe boeve-ſtucken met de naemen en aenſlagen van de gezwoorene wierden den *Heer van Arkel* van ſtonden aen over-gebriefd: die dit geheymenis ſijn zoon voort mede deylde. De Ionk-heer den ſmoor-pot nu te deegen doch te laet ontdeckende wierd beyde droevigh en gram, dat hy die fielten zoo groot een eer beweeſen ende zoo veel toe vertrouwt hadde.

Arkel met ſijn zoon weder verzoend.

Des vergaderden, door bemiddelingh van die van den Bos, vader en zoon in die Stad by een, daer de Ionk-heer ſijn vader te voet viel en met traenen bad om vergiffenis, die zich niet onthouden konde van hem minnelyken te om-armen en kuſſen. Het ſlot van hun verſpreck was, dat de Ionk-heer naer *Gorichem* zoude reyſen, ende de verraders, yeder in zyne deuren, doen op-hangen. De Schrijver van den *Heer van Arkel*, die aen de nicht van een van deſe negen ſpits-broeders getrouwd was, deſe lucht riekende heeft ze door een Minder-broeder hier van ter loop verwittight. Over zulx hielden zy de poorten voor den Ionk-heer toe ende verweetten hem in 't aenſicht dat hy buyten hen-luyden met ſijn vader was verdraegen en haer allen den ſtrop hadde gedreyght. Hy wreef ze weder in den neus, dat ſy door in-geevingh van *Brederode* hem ende ſijn vader, hunne rechte Land-heeren, voor 80000. kroonen hadden verraeden, ende hy deſe onvergeevelijke guytery waer ende wanneer hy moght zonder genaede woude ſtraffen. Ende met deze woorden reed hy het hoofd ſchuddende tot ſijn oom den Hertogh.

En beyde buyten Gorichem geſlooten.

Na ſijn vertreck ſchickten die negen tot Hertogh *Reynald* deughdelijke ende van hun bedriegery onweetende mannen, om te verzoecken dat hy een woord ten beſten wilde ſpreeken tuſſchen de *Heeren van Arkel* en die van *Gorichem*. Dan de Hertogh van alles onder-richt haelde de verraders dapper over den heekel en weygerde zich de zaek te onder-winden. Als middeler wijl deſe boodſchappers met beſchaemde kaeken weder te *Gorichem* quamen, hadden die negen al voor hee door een af-gehuyrden brief-drager Hertogh *Willem* te verſtaen gegeeven, dat hy nu zoude koemen, ende de Steeden met de Slooten des lands van *Arkel* tot zijnen beſten waren, zoo zyne beloofde 80000. kroonen maer gereed waren. *Willem* van blijdſchap op-ſpringende dat hy zonder ſtrijd ofte belegh ſijns erf-vyands landen zoude machtigh worden, ſchickte het geld op een ſprongh, ende te gelijk veele gewapende om vaſt alle plaetſen tot ſijn behoef te bezetten. Hy zelf begaf ſich in 't iaer 1407. naer *Workum* ende ontbood by hem de Ridderſchap en Burgemeeſters der vernaemdſter Steeden van Holland en Zeeland, ende gingh daer mede tuſſchen den Burght van *Arkel* en *Gorkum*; daer hem de verraders beiegenden met het hoog-waerdige lichaem van onſen Saligh-maeker, gedraegen by den ſchijn-heyligen Prooſt *Gerardijn*, waer op Hertogh *Willem* de vingeren leyde om de vrydommen van die van *Gorichem* te bezweeren. Dit beſchickt zijnde wierd hy Heer van *Arkel* in-gehuld, ende begaefde de verraders met zilvere hals-banden als edel-mannen: 't welk veele van den adel ſiende hun hals-banden wt † weder-waerdigheyd af-deeden: ook weesze een yeder met vingeren na, ende woude niemand met hen over tafel eeten.

'sAnderen daeghs quam de Heer van *Aſperen Willem van Beyeren* wellekom heeten tot *Leerdam*: dan ſiende de verraders in zoo een groote achtinghe ende met zilvere riemen behangen, zeyde rond wt tegen den Hertogh, *dat, in ſtede van deſe ridderlijke vercierſſelen, die koop-luyden beter een baſt om den hals zoude gepaſt hebben als*

Vry-borſtigheyd van den Heer van Aſperen.

† *Aucun homme de cœur ne daigne s'advantager de ce qu'il a de commun avec pluſieurs: Et ceux d'aujourdhuy qui ont moins merité cette recompenſe, ſont plus de contenance de la desdaigner, pour ſe loger par là au rang de ceux, à qui on fait tort d'eſpandre indignement & avilir cette marque qui leur eſtoit particulierement deue.* Montaigne livr. 2. des Eſſays ch. 7.

dieven

dieven en mis-dadigers, ende dat hy zich wachten mocht om by deſe ſchelmen te vernachten, die in tijden en plaetſen met hem niet beter en zouden handelen dan ſy nu hadden gedaen met hun wettigen erf-heer en wel-doener. Veele die deſen ſlimmen handel tot noch toe niet en verſtonden, wanneer *Willem* in aentocht was om binnen *Gorichem* hulde te ontfangen, toogen ſtillekens wt de Stad om zich met geen meyneed te bevlecken.

In 't zelve iaer van 1407 verzamelde Ionk-heer *Willem* wt Gelderland en Gulich menighte van Ridderen en knechten, om met het leeuwen-vel weder te haelen dat hem met het voſſen-vel was ontnoomen. De verraders hier van bericht, hoewel ſy een goeden hoop volx binnen hadden, ende zoo by licht als donker met honderd oogen toe-zaegen, ſtuerden aen den Grave om ſchielijken by-ſtand. Ionk-heer *Willem* trock op Cruys-nacht heuſſelijken voor by den Burght van *Arkel*; ende vier en vier * droegen kleyne ſchuyten, ende naderden alzoo de graften en veſten van de Stad. De Ionk-heer vol vã moed en wraekgierigheyd klom de ſevende op de lederen.

Gorichem weder ge-wonnen. De Hollanders onraed verneemende riepen *Arkel, Arkel*, verlaetende, zonder zich te weer te ſtellen, den tooren, ende eer ſy aen de poort waren hadden zich de verraders al aen kant gepackt. Ende alzoo yeder, door de ſchrick en duyſternis verbaeſd, om zeerſt rende, verdronken 'er veele in de haven. De Ionk-heer deed met kracht op-ſlaen de Burgh-poort en zyne vrienden binnen koemen; ende voort wt-blaeſen, dat niemand zoude miſdaen worden die zich onder de vaendels van *Arkel* wilde begeeven. *Hilvaert* voorige looper van de negen Raeds-luyden beſigh zijnde met over de veſten te klimmen brack het zeel ende viel te berſten. Na dat de Ionk-heer op ſijns vaders naem in de Stad was bezwooren, ſchickte Vorſt *Reynald* aen *Willem van Beyeren* het zwaerd met een Heerout om hem den oorlogh aen te ſeggen. Doch *Ian van Beyeren* viel al wederom tuſſchen beyde, ende bedongh een twee-iarige wapen-ruſt.

† *Siet op het 55. en volgende hoofdſtuck deſesboex.* Wanneer de Ionk-heer aen ſijn oom *Reynald* in den iaere 1409. *Gorkum* † verkoft had ofte verwiſſeld, heeft hy voort daer na Hertogh *Willem* en die van ‡ *Amersfoord* tot een ſtrijd wt-getart. Dan alzoo *Willem* zonder beſcheyd te geeven binnen bleef, heeft *Arkel*, na een weynigh vertuckens, met de Gelderſſe alles omtrent *Amersfoord*, als moelens hooven en wijn-ſtocken, onbruykbaer gemaekt, de dorpen na voorgaende wt-roovinge aengeſteecken, ende van daer in de nacht gereyſt tot aen Wageningen. Doen heeft Biſſchop *Ian* het verſtreeken beſtand noch voor een iaer verlenght.

‡ *Siet het 57 hoofd-ſtuck.*

Hertogh *Willem* merkende dat hem de weder-inneeminge van *Gorichem* zuyren arrebeyd zoude koſten, zoude eenige van *Reynalds* hooghſten raed door een onder-duyms geſchenk van 18000. kroonen hebben onder-kroopen, om hun Heer tot de verkoopingh van *Gorkum* te bewilligen. Ende alzoo wierd 'er eyndelijken * beſlooten; *dat Reynald voor ſijn deel 100000. kroonen, ende de Ionk-heer 50000. zoude hebben t'zaemen met het land van Voorn en ſijn aenkleeven; daer en boven de Heer van Arkel wt den tol te Lobeek iaerlijx 1500.*

* *Siet het 61. en 62. hoofd-ſtuck.*

De Hollander koopt het land van Arkel.

* *De voordere omſtandigheeden van deſe in-neeminge hebben wy voor heen aengetoogen op het 50. hoofd-ſtuck.*

Rhijnſſe guldens, gelijk ook het Slot van Oyen met ſeven goede dorpen. Des moeſt de Ionk-heer verſchijnen binnen Duyrſtad by Hertogh Willem, ende voor hem en ſijne na-zaeten afſtand doen van Gorichem en 't land van Arkel, wt-geſonderd van Leerdam en Schoonerwoert. Dit droegh zich toe in 't iaer 1412. Hertogh *Willem* gaf by zyne huldinge aen *Gorichem* nieuwe vryheeden.

In 't iaer 1411. was geſtorven *Margriet* van Kleve, anderde vrouw van wijlen Hertogh *Albert*, ende wierd in den *Hage* begraeven in der Preekeren, huys 't geweeſde Hof van *Arkel*, 't welk Heer *Ian* aen haer geſchonken ende ſy in 't iaer 1406. in een Kloofter had verandert. Daer na wierp *Willem* den Burght van *Arkel* ter neder; deed, na 't ſtooken van groote vuyren, de toorens in de graften neder-ſtorten, ende zuydwaerts de Stad een vaſt begrijp maeken van een nieuwe wooninge op de Merwe, om by nacht en dagh daer op te koemen. Daer na is d'oude Heer van *Arkel* in ſijn * weder-komſt van *Bruſſel* eerloofelijken, door 't beſtel van den Hollander, gevangen, van d'eene plaets na d'ander vervoerd, ende niet alleen menigh-werven begeckt, maer ook van de Hoexe als een mis-doender gepijnighd geworden.

* *Sietin 68. hoofd-ſtuck.*

Arkel word ver-koft.

Men zeght voor de waerheyd, dat na dood van den Franſſen Dolfijn Hertogh *Willem* in beraed leggende aen wien hy zyne dochter *Iacoba* weder zoude beſtaeden, ten laetſten op deze kalling viel dat hy ze aen niemand beter en wiſt te geeven dan aen den Ionk-heer van *Arkel*, ende, de Hoexe daer op antwoordende deſen ſijn geſlaegen vyand en veel laeger van ſtaet te zijn, wijders gezeght hebben, *dat hy ze niet geeven en zoude aen eenen Ionk-heer van Arkel, maer aen een toe-koemenden Hertogh van Gulich en van Gelder.* Men hanght 'er noch by, dat de Hoexe verſtaende, *Arent van Leyenburgh* door hem onder duyms tot den Ionk-heer te zijn wt-geſchickt om dit houwelijk hem voor te werpen, het loopend gat 't welk Hertogh *Willem* in ſijn dye had zouden hebben doen op-droogen; waer aen hy ook op den Pinxter-woenſdagh zoude zijn geſtorven.

Ick vind met veele omſtandigheeden ende *Spoock.* met naemen en toe-naemen aengeteykend, hoe ten zelven tijde vier burgers kinderen in den voor-nacht hun wegh naer huys nemende over 't kerk-hof van *Gorkum*, aldaer van de zuyt-zijd een licht, op de wijze van een blixem, hadden geſien, ende deſe beſcheydelijke ſtem gehoort: *Vervloeckt moet zijn God die my geſchaepen heeft, vader en moeder die my gewonnen hebben, ende het land dat ick oyt gekent hebbe.* Ende als hun beenen eerſt door een haeſtige zidderingh gekluyſterd waren, vernamen ſy meer flickerinx dan te vooren ende het voorigh geluyd noch eenmael. Wanneer ſy wt ſchrick weder ter loop naer de herbergh toe-renden ende door het ſchimmeren van de kaers in zwijm vielen, wierden de ouders van de kinderen hier over gehaeld, ende de vier gezellen naer huys gedraegen; daer een yeder 's anderen daeghs in 't byzonder verhaelde het ſpook dat hem was weder-vaeren, 't welk voort over de heele Stad wierde verſpreyd. Op den zelven avond quam te *Gorichem* een rijdende boode verkondigen, dat men wel ſcherpe wachten zoude houden, nademael Hertogh *Willem* omtrent midder-nacht te vooren was geruſt: ende twee uyren laeter noch een ander boode met

beveſtingh

beveſtingh van de voorgaende tijdingh, ende die beyde met verſſe paerden van daer reeden naer Kulenburg, Vianen, ende voorts op de paelen des lands. Des anderen daeghs wierd met de klock af-geklept, dat niemand, op verbeurte van lijf en goed, wat'er 's nachts te vooren geſien en gehoord was, zoude voort-zeggen.

Wanneer daer na *Ian* Biſſchop van Luyk door de Kabeliauwſſe tegen zyne nicht *Iacoba* was ontbooden ende zoo te *Dort* als elders in-gehaeld, ſchickte hy kond-ſchappers aen den Ionkheer van *Arkel* om een deel volx in't geweer te brengen; hy woude hem weder aen zyne ervenis, ende te gelijk ſijn vader wt de boeyen helpen. Derhalven heeft de *Heer van Egmond* een laege geleght by de Arkel-poort van *Gorichem*, ende 's morgens by 't op-gaen van de poort zich met zyne hulpers binnen * gedrongen, roepende *Arkel, Arkel*. Effenwel konde hy doenmaels van 't Slot geen meeſter worden, 't welk de negen koop-luyden met die van hunnen raed dapper tegen-hielden. Op deſe tijding deede de Ionkheer een ruck-reys naer *Gorkum* met den Grave van *Varnenburgh* en menighte van Bander-heeren en knechten. *Iacoba* hier door op-geweckt voer de Merwe op met ontallyke ſcheepen, hebbende, neffens de Hoexe, mede in haer gezelſchap veele poorters van *Utrecht* en *Amersfoord*. Deſe vielen alle wt den Burght te *Gorichem* om den Ionk-heer inde Molen-ſtraet te bevechten. Terwijl men ten weder-zijden vreeſlyken hayr-pluckte, en de Ionk-heer in den eerſten ſtorm den vyand meer dan ſeven ſchreeden after-waerts had geſlaegen, heeft (zoo men voor-geeft) *Willem van Drueten*, volgende ſijn met zommige van den vyand gemaekt verſpreck, met 1500. gewapende den rugh gewent, de Burght-poort op-geſlaegen, ende zich met de vlucht naer Gelderland begeeven. De Hollanders dit ſpeurende ſchepten nieuwen moed, ende liepen zoo zeer op de Arkelſſe aen, dat die meeſt alle neder-gehouwen ofte gevat wierden. Onder de dooden waren de * Heer van *Pettersheim*, *Ian van Herwijnen*, *Ian van Apeldoorn* met noch wel 1000. mannen: onder de gevangens *Ian van Oersbeek*, *Alard van Buyren* ende wel 1000. van minder naem, vermits *Arkel* met hem had gebracht over de 3500. mannen van oorlogh. De Ionk-heer bleef eenige uyren after een in het ſlijk op de ſtraet leggen; tot dat hem zyne vyanden naekt op een horde van daer droegen naer de hooſd-kerk, en 's anderen daeghs, doch niet na waerdigheyd, begroeven.

Men geloofd dat 'er naulijx in gants Duytsland maghtiger Heeren waren in tijdelyke middelen, dan de *Heer van Arkel*: want zyne iaerlijxe in-komſten bedroegen tot 83600. Rhijnſſe guldens; daer mede in-gereekend 5000. oude ſchilden die hy beurde van zyne *Velouwſſe thienden*, ende 6000. iaerlijxe Ducaeten wt de wiſſel van *Venetien* die hem tot *Antwerpen* wierden betaeld. Hy had, buyten de Heerlikheyd van *Arkel*, het land van der *Lee* met de Stad *Leerdam*; de Steeden van *Gasbaeren* en *Hageſteyn*; in't Hertogdom van *Bar* het gebied van *Pierpont* met veele vlecken en Sloten; in Braband de Stad van *Mechelen* met 17. dorpen; in Gelderland, *Gelder-Malſen*, *Oy* en andere plaetſen; in Holland de Stede van *Haeſtrecht*, *Vliet*, *Stoltwijk*, ende voorts alle dorpen van den *Krimpender-weerd* tuſſchen *Schoonhoven* en *der Goude* neffens meer andere Heerlijkheeden; ende in Zeeland het Ampt van *Kreeken* met ſijn toe-behoor. Wat heeft nochtans deſe grootſheyd den Ionk-heer van *Arkel* konnen baeten, die in ſijn wterſte van alle menſchē was verlaeten, en min geſien dan een van zyne minſte onderzaeten? In zyne geboorte wierd hy met een ſtatelyke pracht en veele toortzen door vier Banner-heeren van ſijn bloed ter kerken gedraegen. *Otho* Heer van *Hoeklom* en *Loven* had hem in zyne armen; de Heeren van *Aſperen* en *Ackoy* gingen d'een aen 't hooſden eynd en d'ander aen zyne voeten; ende de Heer van *Leydenburgh* droegh voor hem een verguld becken en water-pot. Hy wierd geheeven by Biſſchop *Wevelinkhoven*, by *Willem* Hertogh van Gulich en Gelder ſijn oom, ende de Vrouw van *Gennep*, die eens dochters dochter was van *Arkel* ende moeder van *Walraven van Brederode* die tot *Gorichem* dood bleef. Omtrent ſijn graf zijn deſe 16. ſtam-wapens op-gehangen; als van *Arkel*, *Voern*, *Kleve*, *Varnenburg*, *Barleduc*, *Sicilien*, *Lotrijk*, *Vrankrijk*: ende van 's moeders wegen, *Gulich*, *Braband*, *Holland*, *Vrankrijk*, *Gelderland*, *Engeland*, *Mechelen* en *Lutzenburg*. Naderhand heeft Hertogh *Philips van Burgondien* *Gorichem* met heerlyke vryheeden beſchonken, ende door den *Heer van Weſemael* zoo veel wtgewerkt, dat in't iaer 1425. de *Heer van Arkel* wt de hechtenis van den *Heer van Sevenbergen* los raekte, welken hy alle eer en vriendſchap aendeed, ende tot *Leerdam* en *Schoonerwoerd* als Heer van *der Lee* weder liet hulden. Ende hoewel *Philips* het heele land van *Arkel*, zoo de ſpraek ging, voor hem in te ruymen hadde belooft en binnen acht daegen hem te bezoeken, heeft hy echter als een ongeluckigh minnaer den dagh van deſe bruyloft niet beleeft. Want eens op een avond graegelyken gegeeten hebbende van een overgrooten ael, wierd daer van zoo bangh, dat hy voort na zyne biecht eerſt van 't verſtand daer na ook van 't gevoelen wierde beroofd, ende binnen *Leerdam* met betaemelyke eer begraeven. Een Heer, die door zyne kortzel-hoofdigheyd hem zelven en de zyne veele plaegen had op den hals gehaelt, ende ontallyke weder-waerdigheeden ſtormen en iammeren moeten wt-ſtaen en bezuyren, om alzoo voor ſijn bloed en kinds-kinderen te verdienen zoo een koſtel iuweel als daer is de Opper-vooghdy der landen van Gelder en Zutveen.

Na 't af-ſterven van Ionk-heer van *Gaesbeek*, die 't land van *Arkel* plaght te beſitten, gaf het Hertogh *Philips* aen ſijn zoon *Karel* Grave van *Charolois*; die, in 't by-zijn van *David van Burgondien* Biſſchop t'Utrecht en veele groote Hanzen, op den 15. van de eerſte Lente-maend in den iaere 1459. voor het Stad-huys van *Gorichem* Heer van *Arkel* wierde gehuld; wezende deſe de eerſte hulding die hem geſchied is, en des te aengenaemer wanneer men hem onder-wees, dat ſijn naem *Karel*, door bloote om-zettinge van twee letteren, den naem van *Arkel* beſloot; weshalven hy ook *Gorkum* goed-willigh met nieuwe voor-rechten begiftighde. In 't gedachte iaer wierd hy mede gehuld *Heer van Aſperen* (voor die helfte daer *Adriaen van Borſſel*, Heer van *Brigdam* en *Duyveland*, eygenaer van was, ende die hem als *Heer van Arkel* toe behoorde) in den iaere 1461. Heer van *Hoeklum* en *Schoonerwoerd* door 't recht van oorlogh; ende 's iaers daer na *Heer van Heuklom*. Na hem heeft ook *Maximiliaen van Oſtenrijk* in 't iaer 1480. tot *Gorichem* huldinge ontfangen.

* Sicile 68. Iaerſtuck.

Gorichem word verſelt.

Arkel word in-genomen.

* De vaders ſaen elkers verhaelt.

De Ionkheer van Arkel verſlaegen.

Onmeetene rijckdom der Heeren van Arkel.

Dood van den ouden Heer van Arkel.

HET NEGENDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

BEGRYPENDE

Het leven en bedrijf van ARNOLD en ADOLF van EGMOND, Hertogen van Gelder en Gulich, ende Graven van Zutveen.

INHOUD.

1. en 2. ARnold vvord Hertogh, ende ſijn vader Ian op zeekere voorwaerden Ruwaerd der landen. 3. Plackaet van Arnold. 4. Die met Catharine van Kleve trouwt, ende de Kleefſſe en Kolenſſe verbonden vernieuwt. 5. Keyſer Sigiſmund verklaert de Egmonden voor Graven, ende Arnald voor Vorſt van Gelder, Gulich, ende Zutveen. 6. De Brabander en Burgondier in oorlogh met Vrouw Iacobe. 7. De Heer van Arkel ontbonden. Verwerringe tot Vtrecht over de keur van een Biſſchop. Swanenburgh gewonnen. Willem van Drueten. 8. Arnold neemt geld op van die van Nymegen. Brand tot Thiel. De Keyſer draeght Gelderland op aen Adolf Hertogh van den Berge. 9. Iacobe ſlaet met haer Engelſſe tegens Hertogh Philips. De Abt van Egmond aengehouden. 10. De Gelderſſe verraſſen Amersfoord voor Biſſchop Zweer van Kulenburg, 't vvelk Diephold hen vveder ontweldight. 11. 12. Knibbeling over de tollen. Arnolds oneenigheyd ende daer na verbintenis met Ian van Loen. 13. 14. Rupert van den Berge neemt de vveduwe van Reynald. Oorlogh tuſſchen Philips den Goeden ende Iacobe. 15. Amersfoord keert de Gelderſſe en Borgoenſſe van haer veſten. 16, 17. Biſſchop Diephold ende Arnald krijgen ende ſtroopen op malkanderen. Een vergeefſſe aenſlagh op Thiel. 18. Arnold verdraeght met die van Kolen, ende Philips met Iacobe. Diephold beloert Kulenburgh. De Heer van Arkel ſterft. 19. Thiel vvederom gedreyghd. Beſtand met Diephold. 20. Mis-verſtand tuſſchen de Vorſten van Gelder en Braband aen rechters geſteld. Diephold met ſijn aenhangh van den Paus bekeeven. 21. 22. Vredes-beſteck tuſſchen Arnald en Diephold. 23. Tuſſchen Arnald ende Adolf Vorſt van den Berge. 24. De verſchillen met die van Kolen geuyterd. Orleans door een maeghd ontzet. 25. Dood van Rupert van den Berge. Stam-boom der Vorſten van Gulich en den Berge. 26. De Bergenaer beoorlogt Arnold, die Bueren vermeeſtert. Brieven aen die van Nymegen. 27. Arnold verdedight zich tegen den Keyſer, ende belegert Bruggen in Gulicher-land. 28. Spijtigh ſchrijven van Weſemael aen den Vorſt. Noch jet anders. 29. Keyſerlijke acht tegens Arnold en de Gelderſſe. Beſluyt der Staeten. De Gulichſſe adel ontzeyd Arnold. 30. Die zich tegen den Keyſer en Adolf met de penne verantvvoord. 31. Brieven van Mechelen. Vyandſchap van die van Deventer. Verbond met Philips van Burgondien. 32. Dood van Ian van Kempen. Iacobe trouvvt met den Heer van Borſſel. 33. Arnald beſtrijd Adolf en de Gulichers. 34. Syne bond-genootſchap met Adolf

van

van Kleve. 35. De Grave een leen van Braband. Diephold vvord vvetlijke Biſſchop. 36. Arnolds beſteck met zommige Heeren. 37. Die van Bueren ingetoomd. Twiſt met Frederick van Meurs vereffend. Bier op Duytſland verzonden. 38. 39. 40. 41. Verſoek van de landſchap op den Vorſt, ende ſijne antwoord. 42. Arnold vviſſelt met den Heer van Loen ſcherpe brieven. Onluſten met de Brabanders. Beſtand met Adolf van den Berge. 43. Schriftelijke eyſch tegens Adolf, aengaende 't land van Gulich. 44. Verſcheyde vonniſſen van Hertogh Philips. Adolf ſterft. Arnold by den Raed van Arnhem te gaſt. 45. Mengel-moes. 46. Arnolds maegh-geſcheyd met ſijn broeder Willem. 47. 48. Van alles. 49. De zaek van Driel, Mechelen en Lyenden. 50. 51. Beloften van den Vorſt aen de landſchap. 52. Onluſten tuſſchen en over de Pauſen Eugenius en Amadis, ende Arnolds vonnis. Beſtand met Geeraerd Grave van der Mark. 53. Pond-ſchattinge. Munten afgeſchaft. De voor-rechten van Nymegen by den Keyſer beveſtigd. Klaghten over den Grave van Naſſouw. 54. Over Vincent van Meurs. Vrygeleyde voor Arnald om naer Braband te koemen. 55. Wiſſelingh van brieven tuſſchen Paus Amadis ende Arnold. Afflagh van vis tot Harder wijk. Het Koetemer veer by Zwol. 56. Arnold vverft. Noch vvat meer. 57. De Vorſt verdraeght met die van Ruermond, ende Geeraert van Kulenburgh. 58. Verſoek van den Klevenaer. Beſpreck met den Biſſchop van Luyk. 59. Weſemael maent den Vorſt. De zaek van Driel. 't Belegh van Beeſd. Zweer van den Sande. De Vorſt neemt geld op ſchade. 60. Slagh tuſſchen Arnold ende den Vorſt van den Berge: als ook tuſſchen de Franſſe en Switzers Trotsheyd van Willem van Bueren. 61. Voorſlagh van houwelijk tuſſchen Adolf van Gelder ende Margriet van Savoyen. 62. Land-brief van de Over-Betouw. Nederſlagh van Lawick. Schade van den donder te Zutveen. De zaek van Vincent van Meurs ende de Brabanders. 63. Bezwaerniſſen van den Heer van Weſemael ende die van den Bos tegens de Gelderſſe. 64. Rechts-pleeginge voor de banken van Velouwen. Oorſprongh der droeviger raſeryen van Dryel. 65.66.67. Vonnis tegens die van Driel, ende de vvtvoeringe van 'tzelve: vvaer over dic van Nymegen zeer geſtoord zijn, zonder te luyſteren na de verdraghs-middelen by den Vorſt voorgeſlaegen. 68. De Vorſt van Kleve grimmigh. Arnold verzet ſijn huys-raed aen Ian ten Holte. 69. 't Verſchil van Dryel noch ongemiddeld. Ian vvord Vorſt van Kleve. 70. 71. Soen ende gunſtigh verdragh van Arnald met ſijne onderzaeten, zoo over de zaek van Dryel als anders. Sijne dochter Marie houwlijkt aen den Koning van Schotland. 72. De Vorſt doet een reys naer Italien ter eeren van H. Iooſt. Smet-ſiekte te Kolen. 73. Na Walr. van Meurs vvord Ian van Beyeren Biſſchop van Munſter. Ian van Heukelom. De Sebus kerk tot Arnhem. 74. Margriet van Gelder treed in echt met Fred. Palts-grave. Het Slot van Wijkrade. Plackaet tegen de Hollanders en Zeeuwen. 75. Na Diephold vvord Bredero, ende, na ſijn affſtand, David van Burgondien Biſſchop van Vtrecht. Onluſten met Ian van Kleve. De vryheyd van Harder wijk. 76. 77. De Hertogh van Burgondien dwinght die van Over-Yſſel en Deventer Biſſchop David in te hulden. Arnold te onvreeden. 78. Beſtand met Kolen. Vyandſchap tuſſchen Arnold en Vincent van Meurs. 79. Wapen-ruſt tuſſchen beyde. Een Slot te Nykerk geleghd. 80. 81.82. Aenklaghten van die van Nymegen tegens den Vorſt, ende ſijne verontſchuldiging. 83. Schier alle de Steden tegens Arnold op ſtaende vvorden van den Burgondier bekeeven. 84. Arnold belegert ſijn Zoon binnen Venloe ende neemt hem vvederom in genade. 85. Een nieuwe by-een-koemſte. Vee merkt tot Arnhem. Nymegen valt in den Keyſerlijken acht. De Franſſe Koning handelt met Arnold. 86. Schielijke dood des Koninx van Schotland, ſchoon Zoon van Arnold. 87. Op-ſpraek van de Gelderſſe op die van Vtrecht. De Heer van Gaesbeek geeft Wijk en Abkoude over aen den Biſſchop. Diderick Smullingh. 88. De Vorſtin Catharine bekoemt den lijf-tocht van Lobeth. Arnold draeght rouvv over den Koningh van Vrankrijk. Op-roer te

Venloe geſtild. 89. *Tweedracht in Schotland over de momberſchap van den iongen Koningh. Ende noch yet anders.* 90. *Leelijk bedrijf van Adolf tegens de broeders van Prangen, vvaer over ſijn vader is klaegende.* 91. *Adolf treckt naer Ieruſalem, ende trouwt daer na met Catharine vã Borbon.* 92. *Dood van Marie Koningin van Schotland. Verſoek der Steden. Iaer-merkt tot Kulenburg. Broeder Brugman.* 93. *Vermetelheyd van de Geeſtlijke tot Vtrecht.* 94. 95. 96. *t'Saemen-zweeringe van die van Nymegen, Adolf en ſijne moeder, die den Vorſt uyt ſijn bedde haelen, half naekt over 'tys keyden, ende met Fred. van Egmond gevangen vvegh ſleepen.* 97. *Adolf dwinght ſijn vader 't bewind der landen af te ſtaen, ende vvord van den Klevenaer door-geſtreeken. Klaghten van die van Vtrecht en Kolen.* 98. *Over-moed van Adolf tegens ſijn oom Willem van Egmond, die met den Klevenaer hem ontzeght. Strooperyen tuſſchen de Klevenaers en Gelderſſe.* 99. *Die van de Kulenburgers ſchade lijden, ende Yſſelſteyn plonderen, dan te Gorichem vvorden afterhaeld ende aenden hals geſtraft.* 100. *Adolf in des Paus ban. Tol-vryheyd van Wageningen. Latijnſſe leerlingen te Doesburg. Land vveer te Malburgen. Kranenburg belegerd ende verlaeten.* 101. *Beſtand met den Klevenaer ende Adolfs toezegginge. Philips van Burgondien ſterft.* 102. *Adolf leght Block-huyſen om Arnhem en Wachtendonk. Geboorte van Karel van Egmond.* 103. *Adolfs verbond met Robert Biſſchop van Kolen.* 104. *Doesburg aen de Kleefſſe verraeden en deerlijken mis-handeld.* 105. *Voorvverp van vrede. De Klevenaer ſlaet de Gelderſſe; Adolf verwoeſt het Kleefs-land.* 106. *Brief des Koninx van Schotland vvegen de gevangenis van Arnold. Adolf verſtroyt de Kleefſſe. Sijn gebed voor den ſlagh.* 107. *Vrede met den Klevenaer ende af-ſpraek met den Heer van Borkeloe. Adolfs bitterheyd tegen ſijne oomen van Egmond en Kleve. Sijne gemael ſterft.* 108. *Adolf tracht ſijn vader te ontbinden, dan vvord van de landſchap verhinderd, ende naer Heſdin ontbooden.* 109. *Lact na veel tegen-ſtreevens ſijn vader uyt de boeyen, die binnen den Bos ende van Karel van Burgondien vvord gewillekoemd.* 110. 111. *De Gelderſſe Staeten verſoeken op den Burgondier, dat hy Adolf los maeke. Haere verantwoordinge over het verzeekeren van Arnold.* 112. *Beyde Vorſten bepleyten hare zaek voor den Burgondier. Adolfs vvreed beſcheyd, die in de vlught vvord afterhaeld ende vaſt gezet.* 113. *Arnold vvord binnen de Grave ingelaeten, ende van die van Ruermond en Gelder erkend. Vincent van Meurs vvord hoofdman van Adolf.* 114. *Verbond van de Staeten. Arnold ſchenkt aen ſijn broeder Willem Baer en Lathem.* 115. *Maent Arnhem en Zutveen tot gehoorſaemheyd. Thomas van Kempen ſterft. Arnold ſchenkt Bueren aen ſijns broeders zoon, ende maekt een ſtille-zaet met Vincent van Meurs.* 116. 117. *Verpand Gelderlanden Zutveen aen Karel van Burgondien. Sijn vorder beſteck met den zelven.* 118. *Arnold ſterft. Sijn aert en af keer van alle pracht.* 119. *Karel maekt gereed ſchap om Gelderland aen te grijpen. vvaer in hy van ſijne Raeden ende den Klevenaer vvord geſtijfd.* 120. *Over weldight eenige Gelderſſe plaetſen.* 121. *Belegert ende vermeeſtert Nymegen, ende verzend Adolfs kinderen Karel en Philippe naer Gent.* 122. *Word allenthalven ingehuld, zet ſchattingen op, ende doet ſijn leen-eed aen den Keyſer.* 123. *Belegert ende verlaet ten laetſten Nuys, ontbied volk vvt Gelderland. Klaghten van die van Doesburg.* 124. *Sijn oorlogh tegens Lotringen en Switzerland.* 125. *Word tweemael geroft, ende blijft eyndlijken met veel volx voor Nancy.* 126. *De Gelderſſe hellen naer Adolf. De Koningh van Vrankrijk ſtuert Olivier naer Gent.* 127. *Voor-ſlagh van houwelijk tuſſchen Marie van Burgondien en den Dolfijn. Oproer te Gent, en eenige Groote een hoofd korter gemaekt. Doornick van de Franſſe ingenoomen.* 128. *Adolf van Gelder Veld-heer der Vlamingen ende vryer van Marie vvord by Doornick verſlaegen, ende ſijn lichaem daer na op-gegraeven.* 129. *Sijn aert ende hoogh-hertigheyd.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

ARNALD de eerſte, wt de Stam van Egmond,

Seſte Hertogh van Gelder en Gulich, en Grave van Zutveen.

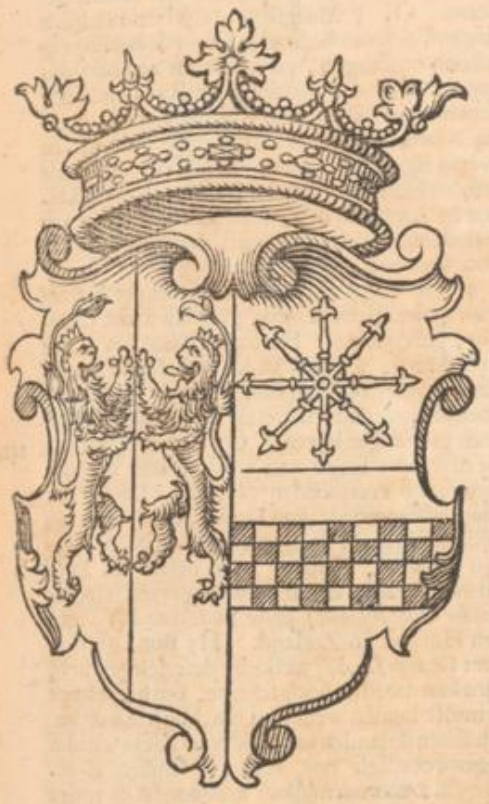

1. NA de met betamelijke pracht gehouden lijk-plight van *Reynald*, is ARNALD van Egmond, after-neve van de Vorſten *Willem* en *Reynald* wt hun zuſter *Iohanne*, by de Staeten des lands voor Hertogh van Gelder en Grave van Zutphen binnen de Stad Nymegen in-gewillighd. Op den ſeſten van de Hoy-maend zwooren hem met op-geſteeken vingeren *Willem* Heer van Bueren en Yſſelſteyn, neffens de Prooſten van Aken, ende van onſe L. Vrouw in 't Sticht van Utrecht. Korts daer na is 'er tuſſchen den iongen Vorſt ende *Adolf* Hertogh van Kleve en Grave van der Mark, by wijze van houwlijx-voorwaerden, mede bedongen een heymelijke gunſtige vriendſchap voor haer en haere nakoemelingen en onder-zaeten, ende te gelijk aen *Arnald* tot een bruyd gezeekerd Iuffrouw *Catharine* dochter van *Adolf*, met verhael van meer andere daer neffens gaende hoofd-ſtucken, ſtreckende tot onderhoud van de onderlinge verbintenis en beyder landen eenigheyd. ARNALD was doen veertien iaeren oud, ende noch in levenden lyve ſijn vader *Ian van Egmond*, een kloek en vermuſtigh Heer, die zich niet en ſchroomde het oude krackeel met de Abdy van Egmond weder op te haelen, hoewel hy de vonniſſen van †*Willem van Beyeren*, en laetſtlyken van *Philips van Burgondien* Graven van Holland niet

† Siet op 't iaer 1414

had weder-geſprooken, maer door ſtille-zwijgen laeten verlaeren. Dees is met eendraghtige ſtemmen ſchier van alle de leeden des Vorſtendoms (wt-genoomen dat die van Gulicherland en 't Roermondſſe vierdeel het hoofd meer ſcheen te hangen naer *Adolf* van den Berge) over ſijn minder-iaerigen zoon en 't gantſſe Hertoghdom en Graefſchap Vooghd verklaerd, op zeekere voor-waerden, waer van d'eerſte was; *dat hy, als een voor-ſtander der wetten ende gemeene land-vreede, aen alle plaetſen en Steden, daer des gebruykelijk, den eed zoude hebben te doen, ende met zegel, hand en mond belooven, van de landſchappen van Gelder en Zutphen, op de wijze van ſijne voorzaeten, na haere keuren en oude gewoonten te zullen beheerſſen. Ende nademael 't Land gezegelde brieven had, dat de Vorſt geene Steden, Veſtingen, Sloten, Amptmanſchappen, ofte onderzaeten, vermoght te verkoopen, vervreemden, bezwaeren, ofte te verwiſſelen, dan in den wterſten nood, vonden de Staeten goed, dat de Heer van Egmond openingh dede, hoe 't met Hattem moghte geleegen zijn, ende dat de tegenwoordige bewaerder van Hattem voor de land-Overigheyd zwoor, die Veſtinge aen niemant dan aen haer wetlijken erfgenaem ende aen 't Hertoghdom te zullen over-laeten.*

2. *Sy verlanghden mede te weeten, wat 'er tuſſchen de Vorſten van Gelder ende den Berge, als ook tuſſchen den Heer van Hensbergh en de landſchap van Gulich was verhandeld, buyten kennis van de vier Hoofd-ſteeden; ende dat, in ſtede van de 16.* * *gemaghtighde die doch geen dingen ten eynde braghten, by den toekoemenden Ruwaerd vier inzaeten gekoozen wierden, om de gewightighſte land-zaeken te helpen verrichten en by-woonen. Ende nademael de Hertogen van Gelder en Kleve door verdragh en houwelijk nu vereenighd waren, verſochten gemelte Land-ſtanden, dat dit alles ſijn voor-gangh hebben, ende de weder-zijdſſe, zoo van de Ridderſchap als van de groote en kleyne Steden bezegelde, brieven wel moghten verwaerd blijven: van gelijken de Land-Leen-ende Stad-rechten alle weegen bediend en gehandhaefd, alle geweld af-geweerd ende na 't voorſchrift der wetten wegh-genoomen worden: dat daer behalven de Hertogh ofte Vooghd de Geeſtlijke luyden wilde ongemoeyd laeten, ende hun goederen niet aenſlaen, ten eynde de landen in geene bannen ofte ongemack meghten vervallen. Soo de mompelingh waer was, dat den Hertogh van den Berge van den Roomſſen Koningh een nieuwe toll was toe-geſtaen, te weeten van yeder voeder wijns drie Rhijnſſe goudguldens, ende de Keur-Vorſt van Kolen met Heer Geeraert van Kleve de tollen mede van zelfs hadden verhooght, ende voor de vrye door-vaert geld begeerden, docht het die van de landſchap weder rechtmaetigh, dat ſijne Vorſtelijke Genade met ſijne Steden, de ſtroomen ende veeren geſlooten hield, ter tijd toe de voorzeyde kommeren en tollen waren verminderd ofte af-geſchaft. Vermits mede de Stad Grave aen den Heer van Bueren was verpand, ende te beduchten ſtonde, dat die plaets, de ſchuld te diep inwortelende, metter tijd van 't vordere lichaem moght worden afgeſcheurd, zoude het den Vorſt believen, de gedaghte*

* Gedeputeerdens.

Stad als een tuyn en ſleutel van Gelderland, met den eerſten vry te maeken; als mede de Heerlykheyd van Born van den Grave van Meers weder in te loſſen; daer behalven den onwettigen tol van Raveſteyn af te maeken, die nergens anders om was op-gezet, dan dat ſes wagens met wynen toe-behoorende den Heer van Naſſouw door des Hertoghs onderdaenen binnen Erkelens waren gebraght, ende dat de ſchippers verſtoo-ringe van hun ſchade moghten hebben. Eyndlyken was de wens, dat de Vorſt zich in ſijne regeeringe wel moght aenſtellen, ſijn Raed en 's lands Ampten aen zooda-nige ingezeetenen vertrouwen, die Gods vreeſe en 's Vaderlands nut voor oogen hadden, &c. Aldus zochten de Staeten met *Reynalds* † dood ende *Arnalds* iongheyd hun voordeel te doen, zyne vleugels in 't begin te korten, ende de beeten hem voor te ſnijden: 't welk de Vorſt al voor lief moeſte op-neemen; te meer, zoo hy noch geen vaſten voet in de landen had gezet, ende wegen zyne vaderlijke af-komſt niet alleen min ont-zaghelijk was dan zyne voor-zaeten, maer ook aen d'andere zijd beſchroomd voor de kuype-ryen en 't geweld van ſijn tegen-kanter *Adolf* van den Bergh.

† *Oportu-ni magnis conatibus tranſitus rerum.*

3. Op den achtſten van de Hoy-maend liet *Arnald* een Plackaet af-gaen, op ſijn en ſijner na-koemelingen naemen, daer in betuygende, „ dat hy aen de Stad van Nymegen geſtand deed „ alle haete voor-rechten, zoo van de Keyſeren als „ Gelderſſe Hertogen verworven, ende bondigh „ hield het verdragh, ten over-ſtaen van de Rid-„ derſchap en Steden, onder een op-gericht; dat „ hy, met believen der Staeten, ſijn vader tot ſijn „ Ruwaerd ſtelde, voor den tijd van 13. van nu af „ after een volgende iaeren; ende niet en zoude „ doen ofte beſluyten, dan met wille en voor-kennis „ van de feſtiene (by de vier Vierendeelen hem toe „ te voegen) ofte de meeſte van hun, op ſtraffe van „ onwaerde; daer neffens geen houwelijk aen-„ gaen, Raeds-vrienden aenneemen, noch Steden, „ Burgten, renten, tollen ofte andere tegenwoor-„ dige ofte aenkoemende goederen verzetten, ver-„ koopen, wegh ſchenken ofte anders weerloos „ worden, dan met toe-ſtemminge der Ridder-„ ſchap en vier Hoofd-ſteeden, ende 't geen alreeds „ door ſijn oom Hertogh *Reynald* verpand was, „ weder in-loſſen; insgelijx geene Ampten ofte „ Stad-houderſchappen vergeeven dan aen inboo-„ relingen, ofte andere inwoonders in Gelderland „ ofte in 't Graeffchap gegoed ende ge-erfd, die dan „ ook, zoo 't nood dede, zouden zweeren en hunne „ handen over-geeven, zoodaene Schantſen, Ste-„ den, Ampten en goederen (indien de Hertogh „ zonder echte geboorte quam te over-leeven) aen „ niemant te zullen over-leveren; dan aen de Rid-„ derſchap en Hoofd-ſteden; ook geene teekenin-„ gen op-neemen ofte ſluyten, dan in 't byweſen „ van zyne vrienden met een wt de Ridderſchap „ ende noch een ander van wegen een der zelver „ Hoofd-ſteden. Indien 'er eenigh land-zaet door „ af-ſpoelinge ofte anders ſchaede leed aen ſijn „ grond, daer by zoude de Vorſt niet verbeterd „ zijn, maer een yeder het zijn weder na hem moe-„ gen neemen, zonder deshalven tegen de Vorſte-„ lijke hoogheyd te breuken: hy beloofde, geene „ zoenen van dood-ſlaegers met de vrienden van „ den over-leeden voor wettigh aen te neemen, dan „ na omgang van een iaer en ſes weeken, als mede „ met de Staeten van een munt-winkel te ſpreeken, „ ende met hun goed-dunken goud en zilver geld „ te ſlaen, noch buyten hun voor-weeten daer yets wt te lichten. Met wt-ſluytinge van alle wt-„ vlughten en vonden der Pauſelijker en Keyzer-„ lijker rechten. Gegeeven tot Nymegen by den „ Hertogh, in tegenwoordigheyd van den edelen Raed *Walraem van Meurs* Heer van Baer, *Ian* Heer van Kulenburgh, der Lecke, Weerde en Achoye, *Diderick* Heer te Wiſch, ende *Gijsbert van Mekeren* Opper-rentmeeſter der landen van Gelre. Op † Margrieten dagh bevind ick den iongen Vorſt van de Stad *Doesburg* de huldinge te hebben ontfangen, en wederom aen haer den gewoonlijken eed gedaen. De Raed onthaelde hem met anderhalf aem Rhijnſſen wijn, doen-maels betaeld met 27. Arnhemſſe guldens, en overdadige ſpijſe: deed ook aen hem als mede aen den Heer van Egmond, ende aen zyne Rae-den en Ampt-luyden, voor het verleenen van zeekere nieuwe vrydommen, een vereeringe van 100. kroonen.

4. Op deſen tijd is *Arnald*, met der Staeten ende zyner vrienden raed, getrouwd met *Catha-rine*, gebooren wt Hertogh *Adolf* van Kleve ende *Marie*, welkers vader was *Ian de Onver-ſaeghde*, Hertogh van Burgondien. *Arnald* was doen niet over ſijn viertiende iaer, ende de bruyd noch geen negen iaeren. Op den wt-gang van dit ofte op 't begin van 't andere iaer is (door vergif, zoo 't vermoeden was, van *Margriet van Burgondien*, moeder van *Iacobe*) ſchielyken wegh gehaeld *Reynalds* vertrouwdſte kamer-raed *Ian van Beyeren*, Biſſchop voor deſen van Luyk (alwaer ſy hem den toe-naem gaeven van *Ian zonder Godzaligheyd*) ende naderhand Vooghd van Holland en Zeeland. Hy ſtond als oom over Gravin *Iacobe*, welke by deſe gelegentheyd nieuwen moed en hoop ſchepte, om haere langh vermiſte landen wederom machtigh te worden. Tuſſchen de landen van Gelder en Kleve wierden tegenwoordigh ook veele verſchillen af-ge-haspeld, voornaemlijken aengaende de vorige verbonden, welke ten aenſien van andere bond-genoodſchappen eenighſins verbrooken ofte verſuymd ſcheenen, als mede dat de Klevenaer de Veſtinge *Gennep* als ſijn eygen in-hield, ende de Gelderſſe niet hadden aengehouden, ofte aen den Vorſt van Kleve over-geſtuert zyne gevan-gens die hem dienſt-plichtigh waren. Over welke zwaerigheeden daer na vonnis is wt-ge-ſprooken by *Arnalds* gemaghtighde, *Henrick* Heer van Wiſche, *Roleman van Arendale* Ridder, Heer te Welle, Hof-meeſter; *Arent van Boekop* land-Rentmeeſter, *Reyner van Zeller* huys-Maer-ſchalk, ende *Ian van Zeller* krijghs-man. Gelijk mede de Heeren *Ian Schelart van Obbendorp* en *Diderick van Bronkhorſt*, zoon van den Heer van Batenburgh en Anholt, als laſt hebbende van *Arnald* ende de Hoofd-ſteeden, ende aen d'an-dere zijd de Kolenſſe af-gezanten, na veel knibbe-lens en raed van Rechts-geleerden, op deſen tijd oordeel weeſen over de onderlinge ſtrijdighee-den. Waer na *Diderick van Moers* Biſſchop van Kolen, liet af-kondigen, dat, vermits 'er nu een vaſt beſtand ende beſteck met de landen van Gelder was beſlooten, ſyne onder-zaten hierom vry ende vrank in de Hertoghdommen van Gu-lich en den Berge als mede in 't Stift Kolen en de Heerlijkheyd van *Hensbergh* moghten verkeeren ende als voor heen haer handel drijven. 144

† *Fidem huius rei faciunt quæ apud Doesburgenſes ſervantur literæ.*

5. Op

5. Op Marien Hemelvaerds-dagh gaf Keyser *Sigismund*, die doen te * *Ofen* in Hongaryen was, verscheyde brieven wt raekende onse landschap, ende des zelfs Hertogh en Ruwaerd. In den eersten verklaerde hy *Ian van Egmond*, met alle zyne echte zoonen, dochteren, ende hun nakoemelingen voor waere Graven en Gravinnen van Egmond. In een anderen brief een week laeter vervaerdighd deed hy kond: *Nademael de Hertoghdommen van Gelder en Gulich met het Graefschap Zutveen nu na dood van Reynald aen hem en 't H. Rijk waren vervallen, dat hy over zulx syne neven Arnald en synbroeder Willem, maer in 't byzonder Arnald als den oudsten op straet, voornaesten erfgenaem en rechten Heer der voorschreeven landen was houdende, ende hem als Leen-man van 't Rijk toe-kende gemelde Landen, Graefschappen, Heerlijkheeden, Ridders, Knechten, Sloten, Steden, ende Vestingen, met de onder-hoorige tollen, schattingen, ingezetenen, velden, wateren en water-loopen. Maer by zoo verre Arnald zonder wettige lijfs-erven afly vigh wierd, dan zouden de meer-genoemde landen aen sijn broeder Willem, als der zelver ende sijns broeders naesten en rechten erfgenaem, over-gaen; verzoekende eyndlijken, dat Hertogh Arnald, ofte, desen niet in leven zynde, Willem, zoo haest hy in Duytsland weder quam, gedachte landschappen van hem, ende door over-langen van 't vaendel na oud gebruyk mede van den Roomssen Koningh zoude gaen ontfangen; voor-behouden hem ende den Roomssen Koning sijne gerechtigheyd.* De driede brief deed gestand alle voor-baeten ende gewoonten, waer mede de Keysers de landen van Gelder en Zutveen hadden begenadight: de laetste brief braght mede, dat de rechten en gerichts-banken op den ouden voet zouden voort gaen. Dese brieven koemen qualijken over een met de brieven, welke de Keyzer op 't naeste iaer aen *Adolf* Hertogh van den Berge verleende; zoo dat dese brieven doen misschien alleen zijn ontworpen maer niet ten vollen bevestighd, aengesien de Keyser, na allen schijn, door veele duym-schuyvers (want hy seer geld-gierigh ende geel-zuchtigh was) bekoord ende om-gekeerd zijnde, *Adolf van den Berge* zedert altijt meer gedraegen heeft, dan *Arnald van Egmond*. Op desen tijd speur ick de geschillen tusschen die van Deventer † en Zutphen endlyken te zijn gevonden en by-geleghd.

6. Na dat de hoofden van den Kabeliauwssen aenhangh *Ian van Braband* ‡ als vorigen man en momber van *Iacobe*, na dood van *Ian van Beyeren*, als hun Heer na houwlijx rechten over Holland Zeeland ende Vriesland hadden in-gehuld, was *Iacobe* vergezeld met haer tweeden man *Humfrid van Gloceſter* ter rechter tijd wt Engeland met een steeuwigh leger op de grensen van Henegouw aengekoemen, om haer vaderlijke na-laetenschap met het rappier weder te haelen. Terwijl sy daer in de weer is, koemt haer een andere ongelegentheyd voor, dat te weeten haer oom *Ian van Beyeren*, tot een erfgenaem allet syner landen en goederen had geschreeven *Philips den Goeden* Hertogh van Burgondien, sijns zusters zoon, over de hand slaende de naeste eygenaerssse *Iacobe*, dochter van den wijlen Grave *Willem* sijn broeder. *Philips* dese zaek wat naerder herkauwende, schreef wt Burgondien aen de Staeten van Vlaenderen en *Artoys*, dat sy den Hertogh van Braband tegen de Engelsse de hand zouden reyken, die ook met groote vaerdigheyd sijn bevel after-volgden. *Ian* Grave van Egmond vader en vooghd van Hertogh *Arnald*, een heet voor-vechter eertijds van *Ian van Beyeren*, viel den Burgondier mede toe met een tamelijk getal van Gelderssse. Hier over is op het naeste iaer 1425. Braband in een fellen oorlogh verwerred met de Engelsse, zoo dat de Hertogh van *Gloceſter* in 't byzonder tegen den Burgondier wt-vaerende, hem wt-daeghde om lijf tegen lijf te vechten. Maer terwijl *Gloceſter* weder te rugge trock op Engeland om zich tot een veld-slagh vaerdigh te maeken, was de Brabander sijne gehuchten in-gevallen, ende had heel Henegouw door 't belegh van *Bergen* in vrees en roeren gebracht. Wesshalven *Margries*, moeder van *Iacobe*, genoodsaekt was Henegouw door verdragh aen den Brabander over te geeven, ende *Iacobe* (ter tijd toe de Paus over haer houwlijk had gevonnist) in handen van *Philips den Goeden*, die ook middeler wijl zoude behouden de Stadhouderschap van Holland, Henegouw, Zeeland en Vriesland. Ende aldus wierd *Iacobe*, na dat sy te vergeefs haer man en 't Engelsse bystand had te gemoet gesien, tegen dank naer Gent vervoerd, nauw bewaerd, ende op kosten van de Hollanders onderhouden; tot dat zy haere wachters eyndlykē verkloekende, naer Holland is gaen vluchten, daer sy die van 't Sticht ende Over-Yssel met haere Hoexe by de hand kreegh, ende tot nadeel van den Burgondier en Kabeliauwsse een nieuwen oorlogh rockende. De eerste storm van de tegen een gekante Steden was by Alfen tusschen *Leyden* en *Woerden*, daer die van *der Goude*, die *Iacobe* mede stonden, prijs bevochten tegens de Haerlemmers, Amsterdammers en Leydenaers.

7. Op den zelven tijd is, door 't bestel van den *Heer van Wesemael* ende *Willem van Gent* een Gelders Ridder, wt zyne † tien-iarige hechtenis verlost *Heer Ian van Arkel*, moederlijke groot-vader van Hertogh *Arnald*. Hy leefde daer na 1415. noch schier drie iaeren, wordende van zyne onderzaeten te *Leerdam*, ende in zyne Heerlijkheyd van *Schoonerwoerd* onthaeld en hartelyken gewellekomd; wt-gezondert dat die van *Gorichem* en Arkel-land hem weygerden in en aen te neemen. Na de wtvaerd van ‡ *Blankenheym*, had het Godshuys t'Utrecht gezeeten over den keur van een verssen Bisschop. Dan alzoo op de beede van *Adolf* van Kleve, de stemmen eensdeels vielen op *Rudolf van Diephold* Bisschop van Osenbrugge, anderdeels op *Ian van Bueren* Prooft van Aken, ende de Deken van de Kerk ten tijde van de keur niet by de hand en was, gaf de Paus (door aenprieſen van den Bisschop van *Spier*, die, vermits de dagelijxe aldaer voorvallende knibbelingen en werreryen, tot dit Ampt niet graegh en was) brieven van bevestinge aen *Zweer van Kulenburg*, Prooft van de Hoofd-kerk tot Utrecht, die op dit iaer in de Stad koemende een op-loop onder de burgery heeft veroorsaekt, waer in de burgemeester *Bernt Preus* met zommige burgers om hals is geraekt. *Zweer* alzoo met de knodze wt-gedreeven zijnde, wierd *Diephold*, door aendrijven meest van *Ian van Reneſſe*, met baer geweld op de stoel gedrongen. 'tWelk daer na menige onheylen verweckte, zoo wel over 't Sticht als in Gelderland. Vorst *Arnald* verdrietigh over de moedwil, welke den burgeren zoo van Arnhem als Nymegen ende syne landen daeghlijx beiegende wt *Swanenburg*, heeft dit Slot, 't welk aen de voet van den ouden Yssel geleegen, ende zoo van plaets als van werken heel sterk was, met zyne troppen beslooten,

* Bode pygelsius dicta.

† Siet op't iaer 1415

‡ Siet op het iaer 1421.

† Siet op het iaer 1415.

‡ Siet op't end van't vorige boek.

ende binnen een week tijds tot gehoorzaemheyd gedwongen. Verneemende daer na dat aen *Willem van Drueten*, een Gelders edel-man en Amptman van Maeſenwael, menigerhande zware ſtucken te laſt wierden geleghd, als te weeten het verraed van *Gorichem*, daer des Hertoghs oom Heer *Willem van Arkel* was dood gebleeven, ende noch een man-ſlagh te Maes-bommel begaen, nam voor hier over recht te doen. De Schepenen van Maes-bommel oordeelden hem ſtraf-baer aen den hals; doch de Vorſt genaede pleegende, zoude hem ſijn leeven langh blootelyken wt Gelderland hebben verbannen.

8. Hertogh *Arnald* beleed op dit iaer, van die van Nymegen op-genoomen te hebben 2000. oude Keyzerſſe ofte Franſſe ſchilden, beloovende daer van eene iaerlijxe rente van 200. ſchilden van gelyken geſlachte ofte waerdy op Martens dagh ofte 14. dagen laeter wt zyne tollen aldaer te betaelen, tot dat de hoofd-ſchuld met de verloopene renten van hem ofte zyne erven zoude zijn af-geloſt. Was mede bedongen, dat hy de zelve zyne tollen niet hooger en zoude bezwaeren, dan die nu bekommerd waren; ende nademael hy had doen af-leeſen, van niet te zullen aenvangen met onweeten van ſijn vader, de ſeſtiene, ende de Hoofd-ſteeden; hadden daerom hun zegels aen deſen brief gehangen *Ian* Heer van Egmond en Yſſelſteyn, Ruwaerd der landen van Gelder, *Walraven van Moers* Heer van Baer, *Willem* Heer van Bronkhorſt, *Ian* Heer van Kulenburgh, der Lecke, Weerde en Achoyen, *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Anholt, *Henrick van Homoet*, *Roleman van Arendeel* Heer van Welle, Hof-meeſter, *Henrick van Middachten*, *Diderick van Arnhem* Ridder; *Diderick* en *Henrick* Heeren van Wiſch, *Ian* Heer van Broekhuyſen, Weerdenburgh en Ameroyen, *Ian* Heer van *Wykrade*, erf-kamerlingh, *Rutger van Flodorp*, *Reyner van Zeller* huys-Maerſchalk, *Peter van Steenbergen* en *Arend van Boekop* opperſte Ontfanger, knaepen; behalven de Raeden van *Ruermond*, *Zutveen* ende *Arnhem*, ende *Niclaes Vijgh* tol-meeſter tot Nymegen. In die daegen heeft *Willem* Heer van Wevelichoven, die aen Ridder *Henrick Schenk* van Nideggen over de 6000. Rhijnſſe goud-guldens verſchuld was, het Slot *de Grebbe* ofte een deel daer van verpand aen *Alard van Broekhuyſen*. Op dien tijd zijn binnen Thiel over de 30. huyſen in brand geraekt met eenige ſchuyren vol korens. Maer gelijk deze ſchaede de burgers wee deed en hard druckte, zoo diende ſy daer en tegen de Stad tot meerder cieraed, alzoo de neder-geſtorte huyſen, gelijk men gemeenlyken ſiet gebeuren, vaſter en fraeyer dan te vooren wierden op-gemaekt, ende de ſtroye daeken in pannen en tichels veranderd. Op 't zelve iaer heeft Keyſer *Sigiſmund*, op-gerockend van zyne gierigheyd ende van die geene die het oogh meer hadden op *Adolf van den Berge* dan op *Arnald van Egmond*, de Hertoghdommen van Gelder en Gulich met het Graeffſchap Zutveen, *Adolf* toe-geſchreeven; zonder eens gewagh te maeken van zyne vorige † inleydings-brieven aen *Arnald* gegeeven, verwittigende *alle ende yeder een der Burgemeeſteren, Schepenen, Raeden, neffens de burgerye en gantſſe gemeente der Steeden Ruermond, Goch, Venloe, Erkelens, Stralen, Nymegen, de Grave, Bommel, Tiel, *Wagendonk, Harderwijk, der Elburg, Zutveen, Doetechem, Doesburg, Groenloe, Goſvelt, ende andere plaetſen van 't Vorſtendom en Graeffſchap, hoe dat hy, na 't onvruchtbaer af-ſterven van ſijn oom Vorſt Reynald, des zelfs landſchappen alſdoen hem en 't Roomſſe Rijk ledigh en open geworden zijnde, had vergunt en over-gezet aen ſijn oom* Adolf, *ende derhalven ſijn ernſtigh beveel was, dat ſy gemelden Adolf als hun wettigen Heer, zonder vertoef ofte weder-zeggen, zouden aenneemen, huldeen en bezweeren, zonder yet te paſſen op den edelen man Arnald van Egmond, die met ſijne mede-plegers de voorzeyde landen tegen des Rijx gebruyk had aengevaerd, noch hem voor Hertogh ofte Grave te kennen ofte zoo te noemen, op ſijne Keyſerlijke ongenade, ende haer tot dien eynde ontſloegh van den eed waer door ſy haer tot ſijne gehoorſaemheyd mogten hebben verbonden.* Gedaen te *Oſen* 's weeks na Pinxteren. Doch de Gelderſſe ſtoorden zich niet zeer aen deſe dreygeryen, dan lieten alles in 't hayr rijſen, als niet onweetend zijnde, dat *Adolf* deze brieven door bedelaery en veele ſteek-penningen den Keyſer had af-getockt, ende dat het ook in des Keyſers maght niet en ſtond de naeſte en rechte erfgenaemen after-bax ongeroepen ende onverhoord van hun degelijk recht te verſteeken, den aert van 't leen te veranderen, ende door ſijn blooten wenk vreemde in te ſchuyven: hoewel hy zich door deſe onbedachtheyd heeft ſchuldigh gemaekt aen het onnoozel bloed van etlyke honderd zielen, ende aen zoo veele daer wt gevolghde verwoeſtingen en werreryen.

9. Na de iongſte over-winninge van *Iacobe*, zond haer op-genoomen man de Hertogh van *Gloceſter* van ſtonden aen den Heer van *Filwater* met een vloote van 3000. Engelſſe naer Holland, die te gaeder in 't land van * Schouwen in Zeeland anker wierpen. *Philips van Burgondien* ziende dat het mes op hem geſleepen was, ende zijnde, als geſeyd, nu verhooghd tot een Vooghd van Holland en Zeeland, gingh te *Rotterdam* en elders met een ongelooflijke gauwigheyd een deel volx op-lichten, waer by als *Ian van Egmond* zich met eenige Gelderſſe hulp-troppen had vervoeghd, is hy de Engelſſe by *Brouwers-haven* vry-moedigh tegen getrocken. Terwijl hy aldaer ſijne maght aen land zet, 'vallen de Engelſſe met alle geweld aen, ende ſtroyen zoo een dicken hagel van bouten, dat de Hollanders bereeds begonnen te ruggelen; vermits de voorſte op de knyen gingen leggen, op dat de afterſte in het ſchieten te gelijk ruyme plaets moghten hebben. *Philips* by deze ongelegentheyd van ſijn ſchip zelf aen land ſpringende, liep midden onder den drang, roepende ſijn beſt en vermaenende, dat alle die hem en haere behoudenis lief hadden zyne ſtappen zouden na volgen. Ende alſoo hem op den zelven oogenblick onder *Henrick van der Veer* en *Frank van Borſſel* die van Zierick-zee te hulp quaemen, zijn eyndlijken de Engelſſe en Hoexe afterwaerts gedreeven, ende zoo op de vlucht, als in 't gevecht ende 't water meerendeels om-gekoemen. De Burgondier, wien dit geluck mede duer genoegh ſtond, heeft *de Veer*, *Borſſel*, *Praet*, *Halewijn*, ende mede *Ian van Egmond* den Voogd van Gelderland op de plaets alle tot Ridders geſchaepen. De zelve Heer van Egmond rechtevoort in gezagh en deftigheyd hoogh geſteygerd zijnde, ſtelde zich meer ende meer gemelijk en weder-barſtigh aen tegen den Abt en Geeſtlijkheyd van Egmond. Want na dat de Abt *Oquesbergh* t'Utrecht was geſtorven, quam *Willem van Matheneſſe*

† *Siet op 't iaer* 1424

* *Ita corruptè in dipl. pro Wagen. vel Wachtendonca.*

1426.

† Siet op't voorige iaer.

* Scalde

1426.

1426. *Mathenesſe* in ſijn ſtede, die in deſe daegen op Utrecht zullende reyſen, met de brieven van 't Kloofter zoo veele 'er by de hand waren, ende ſijn vorder geſelſchap is onder-ſchept geworden, ende over de drie maenden op 't Huys te *Roſendael* niet ver van *Arnhem* met ſijn gevolgh wel ſtrengelyken bewaerd, dan ten laetſten op de voor-beede van *Philips van Burgondien*, wederom ontſlooten ende in ſijn vorigh Ampt herſteld. Na dat Hertogh *Arnald* ſijn Raed en Hop-man *Diderick van Horſt* met vertrouw-brieven aen *Karel* den ſevenden Koningh van Vrankrijk had af-geſchickt, ende hem ſijn dienſt aengebooden, gaf de Koning een lieflijk beſcheyd, noemende *Arnold* ſijn waerden bloed-verwant, ende hem van zyne weder-gunſt en vriendſchap wederom door brieven verzeekerende.

† Sietop't vorige ver.

10. Na dat † *Zweer van Kulenburgh* Biſſchop van Utrecht met de burgery in twee-ſpalt en moeyten was geraekt, rieden hem zommige, zich binnen *Amersfoord*, te *Rhenen*, ofte op het Huys te *Horſt* zoo langh op te houden, tot dat hy nieuwe vrienden aen 't ſnoer had gekreegen, ofte van zyne oude vyanden vrienden gemaekt. Maer *Zweer* was ende bleef voortaen wt-geſlooten, ende bevond zyne vorige Chriſtoffels met het geluck om-gekeerd. Als hy weder ſijn wegh nam op *Amersfoord*, wierd hy ter nauwer nood in-gelaeten. Doch wanneer hy door zyne booden eenige benden ruyters en voet-knechten van Heer *Ian van Egmond Arnalds* vader ter beede had verworven, weygerden de Amersfoorders de poorten voor deſe gaſten te openen. Waer over de Biſſchop liſt gebruykende, gebaer maekte als of hy van ſins ware zich vroegh in den morgenſtond buyten de Stad wat te willen vertreeden: maer terwijl hy in de deur van de poorte ſtille blijft ſtaen, ſiet zoo koemt de Gelderſſe ruytery en het voet-volk met haeſtige ſchreeden aenzetten, ende buyten vermoeden de Stad verraſſen. De Biſſchop zoo gemackelyken tot ſijn voorneemen koemende, deed al voort ſyn beſte, om de Stad met gewapende en nieuwe bolwerken tegens den vyand van buyten te verzeekeren; ten welken eynde hy twee Block-huyſen liet opwerpen, het eene by de Marien poort, ende het andere binnen de Stads veſten. Hertogh *Arnald* mackte alſdoen met den Biſſchop zoo een beſteck, *dat te weeten hy die van 't Sticht en Over-Yſſel voor vyanden zoude verklaeren, zoo verre ſy hun Biſſchop Kulenburgh tegen ende ongehoorſaem waeren, ofte hem ende ſijne landen op des Biſſchops naem beleedighden; om al het welke te verhoeden hy noch geld noch moeyten en wilde ſpaeren.* Terwijl *Zweer* de Amersfoorders alzoo in den teugel ende de nabuerige Gelderſſe op zyne hand hadde, gebeurden 'er over en weder veele ſtrooperyen en baldaedigheeden. Dan *Diephold* eer langh door hand-leeninge van etlyke burgers met ſterke troppen te *Amersfoord* binnen dringende, kreegh beyde Sloten ofte met geweld ofte met verdragh wederom in ſyn geweld, ende daer binnen gevangen des Biſſchops broeder *Peter van Kulenburg*, *Gooſſen van Wanderijk*, *Diderick Roy* ende meer andere. Dit in-neemen zoude op de volgende wijſe hebben in 't werk gegaen. Na dat men de † burgers te vooren hier van een kleyne wenken ſtille looſe had gegeeven, zyn die van Emenes 's nachts de Stad aen eene zijd genaderd.

† *Exveteribus membranis.*

Op deſen looſen bohey liepen de burgers als in ernſt naer de veſten, desgelyken die aen de poorten op de wal de wacht hadden, ende doen zyn die van 't Sticht en Utrecht aen een anderen hoek over de wallen en muyren geklommen. Weſthalven de Gelderſſe naer den wal toe rennende binnen de Stad als in een pis-pot waren beſlooten ende gedwongen zich op te geeven, en die van *Amersfoord* op deſe wijſe van het moeyelijk gezelſchap van de Gelderſſe ontſlaegen. Van daer ſchreef *Diephold* aen den Hertogh van Gelder, ſmadelyken op-haelende, *hoe hy te voren menighmaelen verſtooringe had verſocht van de ſijne onderzaeten in Over-Yſſel aengedaene ſchaede; zonder de minſte weder-antwoord te hebben bekoemen; ende dat noch onlanx de Gelderſſe de Stad van Amersfoord over-ylende, aldaer met plonderen, branden, huysbraek, ende bouwinge van nieuwe Sterkeen de burgery en Geeſtlijke grootelijx gequeld en over-laeden hadden; waer van hy nu vergoedinge was eyſſende ende ſchriftelijk beſcheyd wederom, ofte zoude anders genoodzaeke zyn ſijn recht ter beſter wijſe en gelegenthyd te vervolgen.*

11. De Biſſchop van Kolen deed onſen Hertogh op deſen ſtond aendienen, hoe hy met *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark was verſprooken, dat van nu af op-houden en van geener waerden zoude zyn, 't geen te *Keyſers-weerd* den koop-luyden boven den gewoonlyken tol was af-genoomen, ende de handel-dryvers, zoo 'er in deſen eenige veranderinge op-quam, daer van by tijds te willen waerſchouwen. Weſthalven Vorſt *Arnold* gebeeden wierd, dat hy de koopluyden den Rhijn-ſtroom bevaerende middeler-wijl niet meer yet over-tollighs en wilde af-eyſſen, ende op een gezette tijd en plaets verſchynen, om deze weder-zijdſſe twiſt aldaer, zoo 't doenlijk ware, te bemiddelen. *Ian van Loen* (noemende zich Heer van *Gulich*, *Heynsbergh*, ende *Leeuwenbergh*) ſchreef mede wt *Waſſenbergh* aen *Ian van Egmond* Vooghd van Gelderland, wegen de af-doeninge van den tol te *Monheym*, ende zulx alreede geverght te hebben op den Hertogh van den Berge en Biſſchop van Kolen, by de welke hy zoo veel vermeynde wt te werken, dat de verſchillen op een by-een-koemſte met gemeene ſtemmen en genoegen moghten worden beſlicht. Wanneer omtrent dien tijd *Arnald* wijs wierd, dat de Gulicher-landers ende *Robert*, *Adolfs* zoon van den Berge, bezigh waren om 't gedachte Hertogdom na zich te trecken, heeft hy *Ian van Hensberg* Biſſchop van Luyk ende de Luykenaers deſe ieſſe gegeeven, *dat, niet tegenſtaende hy met ſijn vader, broeders, ende eruen aen den Hertogh en 't Huys van Gelder met een eed waren verplicht, van 't zelve Vorſtendom met raed ofte daed, onder de hand ofte in 't openbaer, nemmer te zullen beſchaedigen, hy evenwel ſijn vader oudſten zoon en broeder tot vrede-braek had op-gerockent, ende zelfs de Veſtingen van den Heer van Hensbergh in-hield, waer wt het Gelderſſe Vorſtendom zich eenſdeels tegen ſijne vyanden had te verdedigen, ende daer behalven Gelderland met den ſtreek van Montfoord als mede de Graefſchappen van Hensbergh en Waſſenberg met rooven en blacken had geſchonden. Waer over hy Arnald de drie Standen van Luyk wilde gebeeden hebben, dat ſy hun Biſſchop wilden vermaenen om trouw en woord te houden, ende hem ſijn ſchade weder op te richten.*

12. Korts daer na te weeten op Woenſdagh na Marien boodſchap zyn Hertogh *Arnald* van Gelder, ende aen d'andere zijd *Ian van Hensbergh* Biſſchop

1426. Biſſchop van Luyk ende Grave van Loon, gevoegd met *Ian* Heer van *Loon*, *Gulich*, *Hensbergh* en *Leeuwenbergh*, *Ian van Loon* ſijn oudſten zoon, ende *Willem* Grave van *Blankenhem*, wegen de vorige zwaerigheeden over en weder verdraegen, beloovende, dat ſy ende hun erven getrouwelyken by een zouden blyven, d'een tegen d'ander in geenerley wijze op-ſtaen, dan desanders nut na vermoegen helpen vervorderen, zonder argeliſt, wt-genoomen dat des Hertoghs verbond met den Kleevenaer ſtandvaſtigh zoude blyven. Hier behalven handelde de Vorſt afzonderlijken met gemelten *Ian van Loon* Heer van Gulich, &c. op deſe wijze: Voor eerſt was de Hertogh van Gelder en Gulich gehouden aen ſijn neve den Heer van Loen en zyne erven wt te reyken 80000. guldens, en 16000. hier van binnen twee iaeren, ende zulx wt de Gelderſſe ſchat-kiſten zoo hem dit wierd toe-gelaeten; zoo niet, in plaets van dien aen hem te verpanden zoodaenige Sloten in Gulicher-land, als hem *Ian* beſt zouden believen, wt-gezonderd de Burgten van *Gulich* ende van *Hambach*; ende in ſtede van de overige 64000. guldens, de Stad en vryheyd van *Gulich* en *Hambach*, t'zynen keure, zoo haeſt ſy eene van beyden quaemen te veroveren, om ze te pande te houden, zoo langh de oorlogh moght dueren ofte op nieuws aengaen met den Vorſt van den Berge ofte ſijn zoon. Doch in geval de zaek op geen krijgh wt en liep, ofte de krijgh door verdragh ofte anders wierd op-geheeven, zoude evenwel het gebied en recht der Stad Gulich voor de helft verblijven aen den Hertogh, onaengeſien het vorige pand-recht, voor-behouden hem *Ian* de hooge gerechtigheyd en in-komſten der Stad in 't geheel; die daer tegens beloofde, *Arnald* op zyne begeerte in te hulden, ende hem de helfte van de noch te over-winnene landen ofte Steden over te laeten; in dier voegen, dat *Loon* het vierde deel daer van met zyne nakoemelingen als ſijn erf-goed, ende op de voordere deelen recht van pandſchap zoude behouden voor 100000. guldens: met welke penningen (te *Hensbergh* ofte te *Waſſenbergh* te tellen) de Hertogh dan t'allen tijden weder moght vry koopen *Ians* overige vierdeel. De andere weder-helfte van de weder-vermeeſterde Steeden, Schantſen ofte Landen, zoude ten eenemael en ervelyken koemen aen den Hertogh, doch de opperſte vooghdy daer van behooren aen den *Heer van Loon* voor ſijn leeven, ende langer ofte anders niet. De Hertogh zoude de voor-keur hebben, mids dat die de beſte pluck had ſijn vennoot daer voor weder moeſte te wille zijn; behalven dat de Vorſt de Stad *Suchtelen* alleen na hem zoude neemen. Wanneer 't hem goed docht, zouden ſy 1000. mannen min ofte meer werven; dan de *Heer van Hensbergh* was ongehouden meer dan 50. lans-knechten te onder-houden, ofte hy en wilde. De Hertogh (hoewel hoofd van dit verbond) zoude oorlogh noch wapen-beſtand aengaen met den Bergh-lander, anders dan met voor-weeten en toe-ſtaen van *Loon*, ende van zyne Steden in Gelderland. De Ridderen, knechten, in-zaeten, Steden en Sloten van Gulicher-land, welke den *Heer van Hensbergh* onderdaenigh ende echter niet eed-plichtigh en waren aen *Adolf* van den Berge, en zoude niet quaeds weder-vaeren, ende de Hensberger de zelve trachten met den Hertogh te vereenigen. Daer na hebben beyde Heeren de vingers op dit ſchrift geleght ende het alzoo bezwooren ende daer na bezegeld. Gedaen ten over-ſtaen van *Ian* Heer van Kulenburg, &c. *Roleman van Arendale* Heer van Welle Ridder en Hof-meeſter, *Ian* Heer van *Wijkrade*, erf-kamerling en Vooghd van *Erkelent*, van des Hertoghs wegen; mitſgaders *Henrick van Velkenhuſen*, *Godſchalk van Foerde* ende *Steven van Leek* aen d'andere zijde. Hier after volghde noch een verzeeker-brief van den *Heer van Hensbergh*, waer by hy alle zyne tegenwoordige ofte toekoemende Schantſen, Veſtingen, en Steden aen den *Hertogh* te leen op-droegh, ende de zelve van niemand anders dan alleen ende voor altoos met zyne erven van ſijn *Heer* den *Hertogh* ofte *Hertogen* van Gelder beloofde te verheffen: gelijk hy ook nu van hem was verheffende 't geen hy rechte voort bezat, ende van niemand te leen had ontfangen. 1426.

13. Dit alles draeyde hier op, ten eynde *Arnald* in tijds ſteenen moght raepen en palm in 't vuyr leggen; byzonder zoo *Adolf* van den Berge, na *Reynalds* af-ſterven, het land van Gulich had over-weldight, om *Arnald* daer na des te beter van 't lijf te weeren, ofte op 't lijf te vallen; ende ſijn zoon *Robert*, om te gelijk een voet in Gelderland te krijgen, aen *Marie van Harcourt* after-gelaetene weduwe van *Reynald* geweeſden Hertogh van Gelder en Gulich, ging wt-hyliken, door kuypery en aenraeden meeſt van *Diderick van Moers* Biſſchop te Kolen, die doen ter tijd groot was met *Adolf*. Dit paer wierd opentlyken binnen Kolen van den Biſſchop te hoop gegeeven, alwaer mede op de bruyloft verſcheen de zoon van *Ian* Koning van Portegael, die zoo een verre reys had aengenoomen om de begraveniſſen van de drie vermeynde Koningen te beſichtigen. Hertogh *Arnald* gevoeghd met ſyn broeder *Willem van Egmond*, ende willende in alles den ſleur volgen van de gemeene wetten, droegh in die daegen met toe-ſtaen van zyne Raeden, aen *Udo de Boeſe* ervelyken op veele polders en erven op de Velouw, onder andere het huys te *Kernhem* by het dorp Ede, met twee margen lands en ſijn vorder toe-behooren, in het by-zijn van *Gerlaek van der Capellen* Richter van de Velouw en zyne byſitters, neffens de gerichts-luyden *Willem van Rijſwijk*, *Otho van Schonouwen*, *Otho van Scherpenzeel*, *Iacob Bierwijſch*, &c. Wanneer na de neder-laege der † Engelſſen by Brouwers-haven *Philips van Burgondien* het hoofd weder naer Vlaenderen had gekeert om een verſſe maght te werven ende ſyne dingen aldaer te verrichten, had *Iacobe* de handen weder ruym, ende met de *Hoexe* een nieuwen moed geſchept om *Haerlem* te gewinnen. Als die van Leyden ende Delft zich begonden te reppen om de Stad te ontzetten, liet ſy, om zulx te verhinderen, den Dam van de Maes door-ſteeken. Binnen *Haerlem* lagh *Diderick van Wtkerken* met 600. mannen te voet. Sijn zoon *Ian van Wtkerken* met 800. knechten in aentocht zijnde, zond wt Alfen een boode voor wt aen ſijn vader om hem van zyne aenkomſte te verwittigen. *Iacobe* den brief-draeger op-gevangen hebbende ende in de nacht-ſtilte op-breekende, is den iongen *Wtkerken* in 't dorp van Alfen daedlijken op 't lijf gevallen, zoo dat hy ter nauwer nood zich met 200. mannen konde bergen. Maer *Iacobe* haer effenwel noch te onſterk bevoelende om *Haerlem* te vermeeſteren, braght het overigh leger van

† *Siet hier vorens op 't begin van dit iaer.*

daer

1426. daer wederom na *der Goude*. Die van *Hoorn* die zich tot nu toe onzijdigh hadden gedraegen, zijn korts daer na *Iacobe* heel en alle tegen gevallen. Als zeeker burgers zoon van *Hoorn Ian Lambertſen Cruyf* by geval ter *Goude* zijnde Vrouw *Iacobe* bezagh, ende wt deernis quanzuys van haere menighvuldige tegenſpoeden deſe kallinge zich wt den mond liet vallen, dat men met zoo eene doorluchtige Vrouw niet en behoorde om te gaen, als met een andere ſlechte vrouw, zijn deze woorden, hoewel zonder argh geſprooken, door de after-klappers averechts over-gedraegen, ende zoo ergh geduyd, dat hier over die ionghman gegijzeld ende daer na ter dood wierde verweeſen. De vader *Lambert Cruyf* zich naer *Goude* ſpoedende, bad ende deed zoo veel hy moght voor ſijns zoons leeven. Maer hoewel men hem diets maekte, dat ſijn zoon alleen op het ſchavot zoude ſtaen, ende *Iacobe* den ſlagh van den ſcherprichter met haer knicken op-houden, is hy evenwel zonder genade af-gehouwen. De vader zulx met traenende oogen aenſiende, riep over-luyd, dat *Iacobe* van dien tijd af noyt haere landen maghtigh zoude worden; ende wel weetende dat ſijn tijd daer niet langer, ende ſyn hoofd, zoo men zeght, al te groot was, is van daer naer *Hoorn* gevlucht, alwaer hy zyne mede-burgers tegens de Gravin door ſyne klaghten en aenſpraek zoo zeer ontſtack, dat ſy haere Stad, welke te voren niet dan een opene vlecke was geweeſd, tegen het toekoemende geweld van *Iacobe*, met een aerden wal gingen beſluyten; waer toe *Lambert* gaerne alle die penningen verſtreckte, die hy de Gravin voor ſijns zoons verloſſinge had aengeboden. Dat zich de Grooten hier aen ſpiegelen, ende de mindere niet te zeer en vertreeden ofte verachten; want men zomtijds niet en weet, waer ende wanneer de vliegh het paerd wederom kan ſteeken.

14. Maer *Iacobe* op 't zelve iaer noch eens by Alfen met voordeel vechtende, veroorſaekte daer door een nieuwen ſchrick en ſlaeuwte by haere vyanden; gelijk mede de Kennemaers onder *Willem Nagel* een bedreeven krijghs-man, in Waterland in-boorende, *Purmerend*, *Monickedam*, en *Edam* omtrent *Hoorn* over-weldighden, ende vervolgens in Noord-Holland, de Steden *Medenblick* en *Enkhuyſen*. Die van *Hoorn* hoewel op den *Ouden Dyk* verſlagen zijnde, en bezweeken echter niet, dan gingen met het over-ſchot van hunne burgery buyten de Ooſter-poort op een ſteylen dijk zich wederom vertoonen, mans ende vrouwluyden onder een. De Kennemaers hier wt neemende dat de Stad met vers volk moeſte bezet zyn, te meer zoo der vrouwen wit behanxel op de wyze van krijgs-wapenen van verre af-ſcheen, hielden zich dien dagh geruſt. Maer daeghs daer aen in 't geſicht der Stad treckende eyſchten de poorten op, onder dreygementen dat men anders hun gevangens zoude neder-hacken. Wanneer ze *Nagel* weygerigh vindende zich daerom tot een ſtorm ſchickte, was ter goeder tijd de Heer van *Leliendam* wt laſt van den Burgondier met eenige benden in de Stad gekoemen, behalven zommige Waelen, Haerlemmers, en Amſterdammers. Daer na wierd 'er met de Kennemaers wederom een hand-gevecht buyten de poorten gehouden, daer de Kennemers onder laegen ende *Nagel* zelf het leeven verloor. De Burgondier etlyke daegen daer na binnen *Hoorn* koemende, roemde en bedankte de burgers over hunne vroomigheyd. Wanneer naderhand een vloot ſchepen van de Gravin wt *Wieringen* ſchielyken op den middagh naer *Enkhuyſen* zeylende, over de honderd menſchen van tafel hadde gehaeld, onthoofd, ende na zoo een moedwilligh bedrijf weder was vertrocken, is 'er op deſe onbarmhertigheyd een haeſtige roede gevolghd. Want wanneer zy 's iaers 1427. daer na onder *Willem van Brederode* met noch een maghtiger vloot dien gantſſen ſtreek meynden af te loopen, zijn haer die van *Haerlem*, *Amſterdam*, en *Hoorn* met etlyke groote ſchepen tot aen 't eyland van *Wieringen* tegen getrocken, ende aldaer aen anker leggende gebleeven. *Brederode* de water-beurte verwachtende, beval ſyne matroſſen den vyand met koggen aen boord te vallen, verhoopende dat die groote ſchepen by 't ebben van de zee aen den grond zouden blyven ſitten. Dan de zaek viel heel anders wt: alzoo de Steden de over-hand en 't meeſte ſcheeps-volk gevangen bekoemen, ende 80. daer van tot weder-wraek binnen *Enkhuyſen* een hoofd korter hebben gemaekt, wt-genoomen *Brederode*, die, om de achtbaerheyd van ſyn geſlacht, wierd over het hoofd geſien.

15. Hier na troffen *Philips van Burgondien*, Hertogh *Arnald* ende *Zweer* Biſſchop vā Utrecht een onderlingh verdragh, *ende loofden d' een zonder kennis van d' ander geen vrede-handelingh in te gaen*. De waerom was, dat die van Utrecht, tegen laſt van Paus *Eugenius* en 't beſluyt van de Kerkelyke vergaderingh van Baſel, *Roelof van Diephold* (verſtootende, die hen van den Paus was toe-geleghd, *Zweer van Kulenburg*) tot hun Biſſchop hadden aengenoomen, ende *Iacobe van Beyeren* tegen *Philips* onder-ſtand gedaen. Want het den Hertogh van Gelder wee deed ende aen 't hert gingh, dat de goede Biſſchop allenthalven door ongelijk wt ſyn Sticht wierd gekeerd, ende met den neck aengeſien: ia zoo zeer, dat hy om de wille van een vreemdeling zyne eygene zaeken in 't ried liet loopen en de gelegenheyd voor by ſtrijken, om ſyn Vorſtendom van Gulich *Adolf* van den Bergh weder wt de handen te breeken. De eerſte ſtorm-buy quam die van *Amersfoord* over-vallen, daer die van Utrecht 's nachts te voren 300. ſchutters hadden binnen gezonden. Evenwel gingh de belegeringh voort onder den Maerſchalk den Heer van *Leliendam*, die *Bunſchoten* te voren had over-heert, om de Stichtenaers alzoo eenſdeels van de Zuyder-zee af te ſluyten. Deſe Stad wierd een wijl tijds door de Franſſe *Picarden*, die den meeſten hoop maekten van 't Borgoenſſe leger, vreeſſelyken aengetaſt, zoo dat *Philips*, in ſyner ſoldaeten ampt treedende, zelf in de grafien ſprongh, ende aen de heeſte oorden voor aen ſtapte. 'tHad doen met de Stad gedaen geweeſd, zoo niet de vrouwen de mans de handen gelicht, ende met water en heete kalk van boven neder te gieten, de hardneckigheyd van de ſtormers hadden gebrooken. *Philips* verloor alhier *Ian van Bos*, met een koegel wt het grof geſchut neder geſchooten, behalven noch eenige van adel, die zich heel dapper queeten. Tot een teyken en heughnis van zoo een ongewoone zegen, hangen al noch in de Ioriskerk de oorloghs-vaenen, welke den vyand doen zyn ontweldighd; gelijk mede hier over die van *Amersfoord* haere dankbaerheyd op Aller-heyligen menige iaeren vervolgens met een iaerlijxen om-gangh plaghten te betuygen. Ick vind elders een oude * aenteykening, inhoudende, dat op dit iaer 1427. (doch,

* *Ita Buchel. ex mſcto Gisb. Lappij.*

1427. (doch, zoo men giſſen kan, een wijl voor dit belegh) Vorſt *Arnald* 1000. ruyters binnen *Amersfoord*, tot verſterkinge van de Stad, geſchickt hadde, welke voort daer na, na dat de Gelderſſe en Biſſchop *Zweer* aen d'eene ende die van Utrecht aen de over-zijde een onderlinge ſtille-zaet beſlooten hadden, weder waren wt-getrocken, ende dat by deſe gelegenheyd de Amersfoorders, in weder-wille ende na 't veriagen van *Zweer*, *Diephold* met die van Utrecht hadden in-gelaeten. Hertogh *Arnald* teykende in die daegen brieven, *waer by hy den Raed en burgery van Nymegen vryinge toe-zeyde van alle ſchaeden, verloop en gevangenis, welke haer, ten op-ſicht van de oorlogen met Vrouw Iacobe, Diephold, en de Over-Yſſelſſe Steden, moghten over-koemen.* Gedaen by den Hertogh, in 't by-weſen van zyne Raden *Roleman van Arendael* &c. *Gooſewijn van Roſſem*, ende *Evert van Balveren* Land-rentmeeſter.

16. Biſſchop *Zweer* zelf te maghteloos zijnde om het Huys ter *Horſt* te verweeren, gaf het aen onſen Hertogh te bezitten, mids dat hy 't voor zeeker geld van *Hubert Wolf* zoude vry koopen; hy wierd mede Pand-heer gemaekt van alle zulke in-koemſten, als *Wolf*, van *Zweers* wegen, wt het Sticht van Utrecht en Over-Yſſel had in te beuren. Na 't vruchteloos belegh van *Amersfoord*, liet *Philips van Burgundien* een yſſelijk groot ſchip, de *Kat* geheeten, op de wijze van een bolwerk binnen *Amſterdam* toe-ruſten, om op de Eem-ſtroom die door *Amersfoord* loopt wacht te houden, ende de inwoonders in 't Sticht van de Zuyder-zee af te keeren. Hy was mede over-beſigh om den aenhang van *Iacobe*, en naemkundelijken die van *Delft* en *Rotterdam*, met wapenen te bezoeken; tot wtvoeringe van 'twelke hem de Vorſten van Gelder en Kleve zoo met volk als geld vaerdige onder-ſtand te doen niet en vergaeten. Tot dien eynde heeft zich *Arnald* zeer ontbloot, ende, onder andere, alſdoen van *Geerlof van der Capellen* 6000. Rhijnſſe goud-guldens op ſchaede genoomen, ende, daer voor ende voor zyne dienſten en trouwigheyd, aen hem met believen van zyne Raeden, verpand het gebied en de vruchten van ſijn Richter-ampt van de Velouw. Maer *Diephold* groot mis-noegen ſchreppende wt de maetſchap tuſſchen *Philips* van Burgondien, den Hertogh van Gelder ende *Zweer* van Kulenburg geſlooten, is met die van Utrecht, Over-Yſſel, en *Amersfoord*, waer onder zich de Grave van *Hoey* ook had vermenghd, daeghs na Geertruden dagh met groote vinnigheyd de Velouw over getrocken, alles vernielende, ende Klooſters noch kerken veel min wereldſſe geſtichten heel laetende. *Arnald*, om hier over wraek te neemen, heeft op den vierden van de Gras-maend, de vlecken *Amerongen*, * *Woudenbergh*, en *Spalkenburgh* wederom geplondert, ende aen kolen geleght, ende den roof na huys voerende, is met geen minder maght in Drent gevallen, alwaer hy 't niet veel beter en maekte. *Diephold*, om den Hertogh niet ſchuldigh te blijven, quam t'eyndens de Soemer-maend met eenige duyſenden wt de muyten, waer by neffens de Drentenaers en Over-Yſſelſſe, ook etlyke Hollanders waeren, van die geene die de Vorſtin *Iacobe* het hoofd boven hielden. Na dat deſe by ‡ *Rhenen* over Rhijn zettende, de omleggende dorpen en boerſchappen, als *Heuſden*, *Keſteren*, *Linden*, *Ommeren*, *Ingen*, *Eck* en *Maurick* tot aen *Ravenſwaey* hadden wt-gerooft, ende door den brand geſchonden, zijn die van Nymegen, Thiel, en Bommel, met de huys-luyden van dien ban hier over op de been gekoemen, die den vyand op de hacken vervolghden, ende met hem ook tuſſchen *Rijſwijk* en *Maurick* een kamp dorſten waegen. Dan alzoo ſy graeger als voorſichtiger aenliepen, wierden ſy gedwongen de wijk te neemen, met after-laetinge van ongeveerlijken 500. gevangens en weynige dooden, waer onder de kroon ſpande *Peter Lauwert* van Nymegen, een Ridder met den draegh-band, die alhier groote eer behaelde door zyne ongemeyne ſtout-moedigheyd.

17. Als nu Gelderland dus in den vloed van ellenden lagh gedompeld, zochten de Staeten van 't Hertoghdom vrede-middelen tuſſchen beyden te beraemen; ende porden die van Ruermond op den tweeden van de Hoy-maend de Overigheyd van Nymegen door brieven aen, om met den Hertogh over deſe zaek mond-ſpraek te houden. Biſſchop *Zweer* van Utrecht had op deſen tijd een Stee-houder ofte volmachtiger met naemen *Henrick*, die de bekommernis van geeſtlijke zaeken op hem had genoomen, ende de kerken en Gods-huyſen te Thiel voor den Biſſchop waer-nam. Op den vierden van de Herfſt-maend had *Diephold* in 't krieken van den dagh een aenſlagh op Thiel. Behalven die van *Utrecht* en *Amersfoord*, booden hem hulp *Diderick van Merven*, ende eenige Hoex-geſinde wt Holland: gelijk mede deſen tocht by-woonden de Heeren van Bueren *Willem*, ende *Ian* Prooſt van Aken. Deſe gewapender hand ende met ſterke troppen doch ſtille trommen wt de Veſtinge Bueren treckende hadden dit oogemerk, dat in geval ſy de Stad met liſt niet en konden verraſſen, alſdan met ſtormen en geweld zouden te werk gaen. Maer dit hun voorneemen by tijds ontdeckt zijnde is des te eerder om-geſtooten. *Diephold* op de Stad zelve geen vat hebbende, koelde met knevelen en blaeken onder-tuſſchen ſijn moed aen de by-gelegene dorpen, als *Zandwijk*, *Droempt*, *Soelen*, *Malſen*, en *Wadenoyen*. 'sAnderen daeghs wierd het heerlijke ende met veele koſtelijkheeden begaefde Klooſter van *Marien-weerd*, 't welk in den vorigen tocht eenigh letzel van den brand had geleeden (hoewel eenige dit een iaer laeter ſtellen) wt-geplonderd, ende dit geeſtelijk gebouw door de geeſtelijke trouwanten in d'as geleghd. Derhalven is Vorſt *Arnald*, onverduldigh van ſpijt en hertzeer daeghs daer na voort met etlijke krijghs-benden zoo te voet als te paerd binnen Thiel gekoemen, ende, zonder langh te panne-koeken, met alle maght het Graefſchap van Bueren in-gevallen, verdelgende te zwaerd en te vuyr wat hem ontmoetede, ende door een mis-bruyk van den oorlogh noch het koren-gewas op 't veld, 1428.

* *De Heer* Pontanus *noemt deze plaets t'onrecht* Windenbergh.

‡ *Een oud hand-ſchrift gevonden in het Klooſter van Thiel, maekt gewagh van 7000. voet-knechten en 200. paerden die tot Rhenen zouden zijn over-geſcheept. Verhaelt daerbehalven, dat op dit iaer 1427. 's daeghs na H. Ian ante portam Latinam de Gelderſſe onder haere hoofden* Reinet *en* Ian *van Zeller by Barneveld zijn geſlaegen.*

noch

noch de † boomen zoo binnen als buyten de tuynen eenighſins verſchoonende.

18. Op deſen tijd ſtonden de Gelderſſe in geen goed blaedien met die van Kolen, vermits Hertogh *Arnald* niet en moght lijden, dat de koopmanſchappen der burgeren van Kolen over Rhijn ende zyne vyanden wierden toe-gevoerd. Sommige van deſe geſchillen wierden by de vier Gelderſſe Hoofd-ſteden verhandeld, ende de overige tot uyteringh geſteld van den Hertogh de Ridderſchap ende den Biſſchop van Kolen. Hier over zijn verſcheyde ſittingen gehouden, ende middeler-wijl een ſtille-zaet ten weder-zijden beſlooten. De Kolenſſe Iaer-boeken melden, dat alſdoen de Gelderſſe goederen en ſchepen wierden bezet en aengehouden; overmits men vermoedede, dat *Arnald* de vyanden van 't Stift Kolen hand-haefde, ende met naemen *Wahraven van Moers*, broeder van hun Biſſchop *Diderick*, die met den Biſſchop ſijn broeder eens zoude gezoent hebben, dan daer na ſijn woord weder te buyten gegaen. In deſe daegen ſtorf *Ian* Hertogh van Braband op ſijn 24e. iaer, votige man van *Iacobe van Beyeren*, na dat hy op het aenraeden van ſijn wel-lieven *Engelbert* Grave van Naſſouw 'ſiaers te voren de Academie tot Loeven had geſticht. Sijn na-zaet was ſijn broeder *Philips* Grave van *S. Paul*, ende Stal-meeſter van
1428. Vrankrijk. Op het volgende iaer is *Philips van Burgondien* wt de haven van Sluys met een ſteeuwigh leger Holland in-getrocken, alwaer hem eenige Gelderſſe en Kleefſſe hulp-troppen by quamen. Voor eerſt en voor al gingh hy de Stad *der Goude* in Zuyd-Holland nauw beleggen, ende daer binnen zyne nichte *Iacobe*, welke, ſiende dat het recht voor 't geweld moeſte wijken, wt afterdenken van meerder quaed en wan-hoop van ontzet, met haer neve zoo een eyndelijk verdragh in-gingh, *dat ſy hem voor haer erfgenaem zoude kennen, ende 't bewind van alle haere landen terſtond over-laeten, ook in weder-wille van hem aen niemand herrouwen.* Na 't taſ-kondigen van deſe vrede, is ſy met *Philips* op Henegouw, Holland, Zeeland en Vriesland gereyſd, ende zagh hem met goede oogen (immers zoo ſy haer geliet) door alle Steden als Vooghd en naeſten erfgenaem inhulden. De Stad-houderſchap over de Hollanders, Zeeuwen en Vrieſen, ſchonk *Philips* aen *Frank van Borſſel*, Heer van *Borſſel*, *Zuylen*, en *Martens-dijk*. Op den 25. van de Lauw-maend was *Ian* Heer van *Bueren* en Prooſt tot Aken doende, om de Veſtinge *Kulenburg* ende Biſſchop *Zweer* daer binnen tot dienſt van *Diephold* te verkloecken, ende alzoo een korteynd van den oorlogh te maeken. Koemende dan met een ſterke trop in de midder-nacht voor *Kulenburgh*, zocht na 't bekruypen van de veſten ſich meeſter te maeken van de Stad, en den Biſſchop gevangelijk met hem wegh te voeren. Dan de burgery onraed hoorende, ſtelden alle moegelijke tegenweer te werk, ſloegen den Prooſt met 15. van zyne rot-gezellen dood, ende braghten het overſchot ofte op de vlucht, ofte in verzeekeringh. In die daegen is in 't Stedeken *Leerdam* overleeden, na dat hy voor een wijl tijds wt zyne tien-

† *Il y a vn certain reſpect qui nous attache, & vn general devoir d'humanité, non aux beſtes ſeulement qui ont vie & ſentiment; mais aux arbres meſmes & aux plantes.* Montaigne *livr. 2. ch. 11. Vid.* Grot. *lib. 3. de Iur. belli.*

iaerige † banden was ontſlaegen, *Ian van Arkel*, groot-vader van 's moeders wegen van Vorſt *Arnald*. Na zyne wtvaerd, beurde *Arnald* tot erf alle des zelfs Heerlijkheeden, als *Leerdam* en *Schoonerwoerd*, met de daer toe-behoorende Sloten en landen, welke hem ook alle zwooren. Hertogh *Arnald* en Biſſchop *Diderick* van Kolen maekten op deſen tijd een nieuw geſchrift, by de vier Hoofd-ſteeden van 't Hertoghdom bekraghtighd, waer in de vorige wapen-ruſt tot aen tockomſtige *Marten* wierd op-geſchort, ende de geheele zaek verbonden aen de wt-ſpraek van *Ian van Nivenſteyn* Rechts-geleerden ende Deken van *Servaes* tot *Maeſtricht*, die laſt kreegh van de zwaerigheeden aen weder-zijden aente ykening te doen. Korts daer aen is wt bevel vanden Hertogh hier over op Kolen verweyſd *Henrick Ieger van Hattem* een openbaer Schrijver; dan alzoo hy daer niet ſeer wellekom ofte tot deſen handel bequaem genoegh was, is hy even wijs te rugge getrocken, hebbende eerſt een langh ſchriftelijk * verhael gemaekt van ſijn vruchteloos weder-vaeren. † *Siet op 't iaer* 1425

19. *Rupert* ‡ zoon van *Adolf van den Berge* ſchickte op den 19. van de Hoy-maend aen *Arnald* (zoo hy hem noemde) *van Egmond* een laet-dunkenden brief van dezen zin, *dat hy wegen de op-ſpraek zoo hy op hem hadde, aengaende de Hertoghdommen van Gelder en Gulich ende 't Graeffſchap Zutveen, 't welk alles hy hield voor ſijne vaderlijke erve, een vyand van hem wilde zijn ende van alle ſijne mede-ſtanders.* In 't begin van de Oogſt-maend was *Willem* Heer van *Bueren* (broeder van den onlanx verſlaegen *Ian*) met Biſſchop *Diephold* ende *Ian van Langerack* wederom daer op wt, om die van Thiel het net over 't hooft te haelen; ontbiedende derhalven de Overigheyd der Stad, als of ſy zaeken van groot belangh haer hadden mede te deylen; doch het eenige wit was, dat men ze onder dezen mom wilde vaſt houden, op dat het Biſſchoplijke leger, 't welk tot dien eynde by de hand was, de Stad, nu van zyne voor-gangers en over-hoofden ontbloot, onvoorſiens moght over-rompelen. Dan die van Thiel van deſe boevery verwittighd, hadden een oogh in 't zeyl ende dreeven den vyand wederom moedelijken ruggewaerts. Daer tegens was Hertogh *Arnald* op ſijn leen-man den Vry-heer van *Bueren* (die over de Stichtſſe troppen Veld-heer, ende naeſt aen, ofte, om zoo te zeggen, in Gelderland gezeeten was) als ook op *Diephold* zoo bits, dat hy van verſtoordheyd en wt een blinden yver na ſijn eygen voordeel niet eens om en zagh, maer met *Philips van Burgondien* t'zaemen ſpannende, ſijn recht op het Hertoghdom van Gulich ondertuſſchen liet vaeren, grijpende alſoo na de ſchim ende het lijf verlieſende. Waer over ook Keyſer *Sigiſmund*, de maght van Hertogh *Philips*, die hem te zeer in de oogen begon te ſchemeren, ende zyne verbintenis met onzen *Arnald* voor verdacht houdende, *Adolf van den Berge*, tot nadeel van *Arnald*, met het Vorſtendom van Gulich gingh beleenen. Daer na is 'er tuſſchen *Arnald* en *Diephold* op den 22. van de Slacht-maend een wapen-ſtilte beraemd voor een maend, loopende welken tijd *geen van beyden den ander te water ofte te landmoeſt beleedigen, ende een yeder zich binnen ſijne ſchelpen houden: over en weder ſtond het niet te min vry de Zuyder-zee te ge-*

‡ *Siet op het iaer* 1426.

* *Vide, ſi tanti eſt, apud auct. pag.* 436. *& ſeq.*

1428. *bruyken, ende, om ſijne dingen te beſchicken, tot op de uterſte grenzen te koemen, te weeten van Maerſſen tot aen Rhenen, als mede naer Hoevelaeken en Scherpenzeel. De booden moghten vry wegh ende weder gaen, wegezondert zoo ſy na witheemſſe Heeren toe wilden, ofte brieven aen de zelve beſtellen, ſtreckende tot verkortinge van d'een of d'ander. Aen die op het huys te Horſt in bezettinge leggende volken was toegelaeten, de aengrenzende Velouw te bezoeken; gelijk mede Hertogh Arnald, duerende de by-een-koemſte welke op het Slot te Horſt was aenbeſtemd, zoo langh hy daer verbleef, door het Sticht van Utrecht ende over de Grebbe allen noodzaekelijken toe-voer zoude moegen bekoemen.*

20. Op deſen tijd toonden zich die van *'s Hertogen-bos* mis-noeghd over menigerley ſchaeden en ongemacken hen van den Gelderſſen in ofte buyten den oorlogh aengedaen; van gelijken over 't verbreeken van 't verdragh tuſſchen de burgery en den *Heer van Arkel* voortijds op-gericht. Gelijk mede tuſſchen de Hertogen *Philips van Braband* ende *Arnald van Gelder* mis-verſtanden begonnen op te koemen. Want alzoo *Marie* * dochter van *Ian* den drieden, Hertogh van Braband, met *Reynald* den drieden trouwende in den houw-lijx-brief had bedongen, dat, zoo ſy zonder kinderen quam te over-leeven, haer goed weder aen de Vorſten van Braband ende in ſijn ouden boezem zoude vervallen, ende dit indien in haer nu vervuld was, docht ſich *Philips van Braband*, als haer wetlijke erfgenaem, gerechtighd den mede-gegeeven houwlijx-penningh *Arnald* weder af te eyſſen. Arnald zeyde hier tegen, dat vermits Vrouw *Marie* nu voor lange iaeren was ontſlaepen, het geenſins gelooflijk en ſcheen, dat haere erven in al dien tijd voor deſe ſchuld niet en zouden hebben gemaent. Als hier over aen weder-zijden menige vergaderingen vielen, ende de Brabander daer mede niet en zagh te recht te koemen, leyde hy de zaek in kennis van de Staeten, ende was geſind met geweld te haelen 't geen hy in der goede geen hoop had om te bekoemen. Dit vuyr wierd van *Diephold* vermeynden Biſſchop van Utrecht meer en meer aengeſtookt, die, om ſijn erf-vyand den Hertogh van Gelder meerder bangigheyd aen te iaegen, den Brabander aenbood, *Nymegen* met de zyne te willen belegeren, zoo maer *Philips* aen zyne zijd het Slot van *Oeyen* aen de Maes op de grenzen van Braband bereyd was aen te taſten. *Arnald* merkende wat daer gaende was, vervoeghde zich in der yl naer *Philips van Burgondien* (met wiens zuſters dochter te weeten de Vorſtin van Kleve hy in echt leeſde) die geenſins goed vindende dat deſe twee verwante en over-buyrige Heeren aen den oorlogh vaſt raekten, door brieven en maekelaers zoo veel te wege braght, dat hier over voor eerſt een beſtand wierd getroffen, ende ondertuſſchen te *Mechelen* een dagh beſtemd om de rijzende zwaerigheeden te middelen. Biſſchop *Zweer* had op deſen tijd brieven verworven van Paus *Marten*, waer by alle de aenhangers van *Diephold* zwaerlyken met den ban wierden gedreyghd. Weſhalven niet alleen in 't Sticht van Utrecht, maer ook in Over-Yſſel, ende onder andere de Kloofterlingen van *Bethlem* binnen Zwol, gelijk mede de Broeders op den Agnieten-berg buyten Zwol, ende die van Windeſhem by Kampen liever hadden te verhuyſen, dan *Diephold* in weder-wille van den Paus gehoor te geeven. Eenige begaven ſich naer *Northorn*, zommige naer Vriesland; de opſiender van *Windeshem* op *Bredevoort*, een wel beſorghd Stedeken in 't land van Zutveen, daer hem om niet een erf wierd vergund om een Klooſter te bouwen, 't welk hy daer na *Nazareth* noemde. Soo zijn ook de Bethlemiters in het volgende iaer 1429. na 't gebied van Hertogh *Arnald* over-gekoemen. In deſe dagen is het groote ſchip de * *Katte*, dat * Siet op't iaer 1427 van de Hollanders op den Eem-ſtroom ende die van *Amersfoord* als een bril op de neus was geleghd, door den ys-gangh t'eenemael in ſtucken geſtooren. Die van 't Sticht hadden een bol-werk aen de kant van de Eem daer tegens op-geworpen, ende noch een anderen dam deun by. Doch de ys-ſchollen krachtiger zijnde dan de menſchelijke handen, beweeſen dat het geval te mets kan doen, 't geen de arrebeyd en 't verſtand niet en weeten te boven te koemen. Op den zelven tijd is de Stede van *Bunſchoten* neder-geworpen, om dat ſy de Hollanders in-genoomen, ende hun mede-leeden die van Utrecht hadden begeeven.

21. Hertogh *Arnald* op 't laetſte after-waerts denkende, ende den vreemden oorlogh moede zijnde, vond op het aenhouden van zyne Raedsvrienden noodigh en geraedſaem, het maendelijk beſtand in eene geſtadige vreede te verkeeren. Men zeght, dat *Philips van Burgundien* insgelyken *Zweer van Kulenburgh* in ſijn weſen en geheel laetende, met *Diephold* was gaen verdraegen. Het vredes-beſteck tuſſchen *Arnald* en *Diephold* was ſchier van deſen in-houd: *In den eerſten zoude de Hertogh van Gelder aen ſijn neeve Diephold en het Sticht van Utrecht weder leveren de Schants te Horſt, ende beſorgen dat aen* † Hubert Wolf *van Horſt ſijn after-weſen (na 't wt-wijſen van ſijn ſchoon-vader den Vorſt van Kleve, Did. van Bronkhorſt zoon van Batenburgh en Anholt, ende Did. van Heimert, gevoeghd met Diephold ende het Gods-huys en de Stad van Utrecht) wierde voldaen; zonder zich namaels de zaek van Biſſchop Zweer eenighſins te bekrooden. In deſe vrede zouden, zoo ſy wilden, begreepen zijn de Vorſtelijke ballingen burgers en onderzaeten, die in 't Sticht niet zouden moegen koemen, ofte hun gronden aldaer aenvaerden, dan met believen van Diephold, ende onder goede zeekeringh; mids dat hun onverbooden was zoo weynigh als d'andere landzaeten, den Hertogh te helpen, indien Gelderland met het Sticht wederom in kraekeel en oorlogh verviel; blijvende effenwel de brieven van die van Zwol raekende hunne ballingen, van waerden. Alle kerken en luyden, ende niet min geeſtlyke als andere goederen, zoo in Gelderland gelegen, ofte Diephold en de kerk waeren onderdaenigh geweeſd, zouden by haer bezit en vorige Heeren ruſtelyken verblijven: doch zoo Biſſchop Zweer, ofte yemant anders den Hertogh ofte ſijne onderzaeten hier over in den band deed, in zulk een val zoude de Hertogh, volgende den raed van Diephold, met haer en 't Sticht den wegh van rechten in-gaen, ſtellende daer toe volmaghtigers en beſcheydene luyden, op koſten van 't Sticht; welke onkoſten, by wenyeringe, hy vermocht te vinden op zulke erven en landeryen, als die van 't Sticht in ſijn gebucht hadden leggende. De handel en wandel zoude aen weder-zijden vry en ongemoeyd zijn, onder betaelinge van gewoonlijke tollen ter gewoonlijker plaetſen: des zoude yeder in ſijn gebied den voorzeyden koop-luyden over ſchade en ſchuld goed en kort recht laeten weder-vaeren. Diephold en vermocht Biſſchop Zweer ten geenigen tijden tegens Arnald ofte ſijne landen eenigen byſtand te doen: ende of 't gebeurde, dat Zweer een ſtuck van 't Biſdom bemaghtighde, daer tegens zoude, op des Hertogs*

† Siet op't iaer 1427

1429.

* Siet op het iaer 1333.

* Siet op het iaer 1426.

1429. *Hertoghs goed-dunken, Diephold neffens de Staden 't Sticht van Utrecht, dadelijken tot haeren koſten en gevaer alle tegenweer aenwenden; gelijk de Hertogh mede op ſijne koſten beloofde te doen, om hem weder we te ſtooten. Soo eenigh Heer ofte wie 't ook mochte weſen, ter zaeke van deſen zoen, yetwes tot after-deel van den Hertogh voor-nam, aen dien zouda by Diephold noch het Sticht in eenigerley wijze de hand bieden. De gevangens zouden over en weder vry geſtelt worden, behalven * Peter van Kulenburgh ende eenige meer, die in de ionghſt op-geworpene Sterkte binnen Amersfoord waren gekreegen. De goederen van de Gelderſſe in 't Sticht, ende van de Stichtenaers in Gelderland, zouden geeven als van te voren, ende als de Gelderſſe en Stichtſſe goederen; gelijk mede niemands goederen, zonder voorgaende vermaeninge van de Overigheyd der plaetſe, mochten aengehouden, noch de goederen der Stichtenaers in Gelderland gelegen, met eenige laſten van paerden ofte anderſins bekommerd worden. De boſſen aen de zijd van de Velouw, ende de hout-keur daer in zouden ſtaen aen den Hertogh, die tegen alle over-laſt zoude bevrijden, zoo veele 'er wt het Sticht daer binnen woonden. De beeſten en koeyen der burgeren van Zwol, welke door des Hertoghs onderzaeten, boven ſijn vry-geleyde, naer Gelderland waren verdreeven, geloofde de Hertogh te vergoeden wt het geld, 't welk hy aen die van 't Sticht te goed hadde. Alle after-ſtallige ende by dezen oorlogh voor Peters-dagh niet betaelde iaer-renten, zouden onbetaeld ende van nu af op den zelven voet blijven als voor heen. De Hertogh zoude aen Diephold weder behandigen alle zulke brieven, waer by die van Rhenen ſich in den voorgaenden krijgh hadden beloofd enzijdigh te draegen, ofte die van Rhenen hier van ſchrifteliken ontſlaen: gelijk ook ondughtigh zouden zijn die brieven, welke den Amersfoorderen na 't inneemen van haere Stad waren af-geparſt. Soo yemant eenigh pand-recht aenquam, 't welk duyrende den oorlogh niet en was aengenoomen, daer toe zoude een yegelijk ſijn volkoemen recht al noch behouden. De dijk by Elburg zoude op- ende een Sluys daer by gemaekt worden, volgens den raed en 't goed-dunken van de weder-zijdſſe ge-erfden, ende die by de zelve watering gebreck hadden.*

22. *De Hertogh zoude geen ſins gehengen, Diephold ofte yemant van de Stichtſſe ingezeetenen binnen ſijne land-grenſen van de ballingen ofte yemant anders eenigh hinder ofte moeyten aengedaen te worden. De Vorſt vergat en vergaf mede aen de Steden van Utrecht, Amersfoord ende 't gantſſe Sticht, al wat te Worichem was gepleeghd, ende begeerde den Heer van Kulenburgh in deſe vrede begreepen te hebben, ende dat men d'eene neder-ſlagh, roovery en brand-ſtichtinge tegen d'andere zoude reekenen ende vergelijken. Maer zoo ſich yemant ſteezh en weder-ſpannigh tegen den Hertogh wilde aenſtellen, ende dit verdragh niet aenneemen, ende die van 't Sticht hier over in ſchade raeken, dan zouden de Gelderſſe den Stichtenaers, ende de Stichtenaers den Gelderſſen na vermoegen byſtaen, yeder op ſijne koſten. De Hertogh met de Ridderſchap beloofden, tot meerdere vaſtigheyd van de gemeyne vreede, alle ſtrooperyen, blaekingen, hechtenijſſen, af-zettingen, en geweld in Gelderland en het Sticht na haer beſte maght te weeren, ofte aen Diephold daer voor in twaelf weeken vergoedinge te geeven, mids dat men daer van verkondinge zoude doen omtrent de plaets van de miſdaed; te weeten omtrent Rhenen, indien de over-laſt waer voor-gevallen in 't Sticht van Utrecht; dan zoo zulx in 't Over-Sticht wat gebeurd, omtrent Kampen ofte Deventer. Soo de Hertogh de ſchade weygerde op te richten, moght ze Diephold op des zelfs onderzaeten verhaelen; welverſtaende, dat al hoewel de zegels van alle de vier Hoofd-ſteden aen deſen brief vaſt waeren, hy echter ſyn wraak moeſt zoeken op en omtrent de geweſten, waer van daen het leed ofte de ſchuld was geſprooten. Ende nademael de Hertogh, wt den naem van alle ende een yeder die dit aengingh ende die hem in deſen krijgh hadden geholpen, deſe vreede, wt eygen drift en raed ſijner vrienden, had in-gegaen ende de zelve vaſt en onverbreekelijk begeerde na te koemen, gaf hy tot dien eynde over ſijn Vorſtelijk woord en trouw, leggende daer behalven ſijne hand op het ſchrift ende ſijn zegel daer aen hechtende.* Tot bezegelinge van deſen waeren mede van des Hertoghs wegen gebeeden zyne verwanten en Raeden *Willem* Vry-heer van Bueren en Buefichem, *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburg en Anholt, *Willem van Leeke* Heer van den Bergh en Byland, *Ian* Heer van *Hoeklem* en Millingen, *Ian Schelart van Obbendorp* Ridder en Hof-meeſter, *Ian van Bueren* Heer van Wijke, *Ian* Heer van Aſperen Voorſt en Keppel, *Diderick van Bronkhorſt*, *Diderick van Lymden* Heer van Hemmen, *Diderick van Bylande* Ridder, *Ian van Groesbeek* Heer te Hoemen Malden en Beek, *Ian* Heer *van Broekhuyſen* Weerdenburgh en Amerſoyen, *Ian van Oſt*, *Ian van Apeltern*, Heer *Robert* Maerſchalk, *Willem van Vlodorp* erf-wacht-meeſter van Ruermond, *Reynald* Heer van Oyen, *Ian van Apeltern* Heer van Perſingen, *Ian van Roſſum* Heer van Leenbergen, *Herbert van Oy* Heer van Balgoy, *Arent* Heer van Bliterſwijk, *Ian van Bueren* Heer van Amſe, *Ian van Oy* Heer van Ubbergen, *Gijsbert van Tuyl*, *Diderick van Vlodorp*, *Remold* en *Ian Zeller*, *Gijsbert van Mekeren*, *Peter Steenbergen van Nyenbeek*, *Evert van Wilp*, ende *Willem van Rijſwijk* Kamerlingh; behalven de Burgemeeſters, Schepens, en Raeden van *Nymegen*, *Ruermond*, *Zutveen* ende *Arnhem*. Gedaen op den 28. van de Hoy-maend. Voor de bezegelinge vond de alinge landſchap min ofte meer zwaerigheyds over den doem, zoo Biſſchop *Zweer* tegens de Gelderſſe ofte Stichtenaers moght in 't werk ſtellen, ende of ſy van rechts wegen daer in gehouden zouden zijn ofte niet. Sy verſtonden mede, dat het recht van beroepinge te verſtaen was, niet van de Godlijke ofte Geeſtlijke, maer van menſchelijke en plaetſelijke wetten, als in der landen vier-ſcharen in zwangh gingen. Eyndlijken wierd ook naerder beſteck gemaekt aengaende de pael-ſteeden, ende hoe ver yemant ſijn recht ofte wraek moght gaen haelen.

23. Op den 13. der zelver maend gaf *Frederick* Grave van *Moers* brieven wt, inhoudende, hoe hy de Hertogen *Arnald van Gelder* ende *Robert van den Berge* (die 't Hertoghdom van Gulich met ſijn vader Adolf voor 't meeſtendeel had in-genoomen) had geraeden, om aen beyde zijden goede mannen te neemen, ende by tijds, eer het tot een oorlogh quam, een wapen-beſtand te beraemen: betuyghde daer over met *Rupert* te zijn verſprooken, dat hy ende *Arnald* hunne raeds-vrienden na Meurs ofte Kreyen-veld zouden af-ſchicken, ende haer bewijs-ſtucken aldaer over-leggen: ten welken eynde met bewilliging van beyde Vorſten, ook een vier-iaerige vrede was gemaekt van nu af aen te vangen; met bedingh dat middeler-tijd geen van beyde Vorſten noch *Adolf*, des anders onderzaeten ofte landen zouden deeren ofte verongelijken, zelf ofte door andere, dan alle hunner onderdanen geweld, zoo veel mogelijk, in-toomen, ende den overtreederen

„ geen plaets ofte vry-geleyde in Steden ofte Slo-
„ ten vergunnen, maer haer dwingen tot beteringh
„ van de ſchaede. d'Een inwoonder zoude in
„ des anders landen vryelijken moegen koopman-
„ ſchappen, vertucken, over en weder reyſen, als
„ wel eer ten tijden van Vorſt *Reynald*; zonder dat
„ men ze moghte bezetten, ofte moeyten en hoon
„ aendoen, ten waere ſy daer toe oorzaek hadden
„ gegeeven met woorden ofte met werken. Yemant
„ ſtaende deſen oorlogh wt zyne goederen ge-
„ ſtooten zijnde, moght ze weder aenvaerden in
„ deſen tijd van beſtand, ende ook daer na, na dat
„ hy met den Heer van den lande konde verdrae-
„ gen. Soo yemant der voorzeyder onderdaenen
„ zich eenigh recht ofte op-ſpraek vermat te heb-
„ ben op den Vorſt zelve ofte zyne onderzaeten,
„ zulx zoude door de weder-zijdſſe zeghs-man-
„ nen geſcheyden worden. Waer 't zaek, dat ye-
„ mant der ingezeetenen aen deſe ofte geene zijd
„ deſe vreede verwierp, die zoude door beyde Vor-
„ ſten op gelijke koſten tot bedwangh en gehoor-
„ ſaemheyd gebraght worden. Middeler-wijl
„ zouden *Adolf* ofte *Rupert* geene goederen ofte
„ Sterkten in Gelderland ofte 't Graeffſchap Zut-
„ veen geleegen, ſich aenmaetigen, ende *Arnald* van
„ gelijken geene plaetſen binnen de paelen van Gu-
„ lich ofte Berghs-land. Geen der gemelter Vor-
„ ſten vermoght dit beſtand te verbreeken, ten
„ waere *Arnald* zulx moeſt doen, ten op-ſichte van
„ 't verbond, waer door hy aen ſijn ſchoon-vader
„ den Hertogh van Kleve was gehouden. De Vor-
„ ſten van den Berge bedongen mede, Keyſer *Si-*
„ *giſmund* onverminderd deze vreede te moegen
„ volgen, indien hy, loopende dit beſtand, te gelijk
„ ofte in 't byſonder, de landen van Gelder ofte
„ Zutveen quam beſpringen. En om dat deſe
vredes-middelen met toe-ſtemminge van *Adolf*
en *Rupert* door den Grave van *Moers* waren voor-
geſlaegen, zijn de ſelve ook van hun Raeds-heeren
ende mede van de Steden *Gulich*, *Dueren*, en *Euſ-*
kirchen bezegeld.

†*Siet op't voorgaende iaer.*

24. Wanneer op deſen tijd † *Ian van Nive-*
ſteyn, gekooſen ſcheyds-man tuſſchen *Arnald*
ende het Sticht van Kolen, redenen by bragt,
waerom hy de zaek niet en konde tot een gewenſt
eynde brengen, is insgelijks het gantſſe verſchil
geſteld aen des Biſſchops broeder, *Frederick* Grave
van *Moers* en *Sarwerden*, die alle de ſchriften naer
hem nam ende met oordeel over-woogh. Hier
over ſtuerde hem *Arnald* een eyſch en lijſte van
alle ſchaeden en ongelegentheeden, welke zyne
onderzaeten van de inwoonderen van 't Biſdom
hadden geleeden; geevende echter te kennen, dat
hy geen ſcherp recht dan alleen billijkheyd ver-
zocht. De Overigheyd van Nymegen ſchickte
van wegen den Hertogh en d'andere Steeden, als
volmaghtiger na *Frederick van Moers* toe *Willem*
van Doenen. De naemen der Schepenen zyne
laſt-geevers waren *Diderick Baers van Velar*, *Sander*
van Redinchaven, *Diderick van Machgen*, *Henrick*
van Weelden, *Koenraed van Herven*, *Henrick van*
Almen, *Peter Vyge*, ende *Ian Kuyſman*; behalven
de Burgemeeſteren *Diderick* en *Roelof van Hau-*
tert, *Peter Lauwert*, *Ian Puls*, *Adam van Heze*,
Klaes Kollert, *Herman van Sandwijk*, *Roelof Oppe-*
ſtal, *Willem Winnick* ende *Willem van Lyenen*;
in 't byweſen van *Ian van Boningen*, *Herman Neve*,
Walter van der Huyt, en *Geeraert de Vrieſe*, in-
zaeten van 't Stift Kolen, ende als getuygen tot
deſen handel geroepen. Op den 25. van de
Hoy-maend heeft *Frederick*, als een recht Vrede-
maeker, met de breede bijl tuſſchen beyden
houwende, binnen *Meurs* het vonnis gevelt, ende
die van Kolen eenigh geld toe-gekent, tot bete-
ringh van de ſchade en 't ongerief welke de Gel-
deriſſe en inwoonders van *Erkelens* hen hadden
aengedaen. De Hertogh met de Steden betuygh-
den ſchriftelijken, aen deſe wt-ſpraek haer ge-
noegen te hebben. Op deſen tijd zat Vrankrijk
als tuſſchen twee ſtoelen in de as, ende hadden de
Engelſſe de vernaemdſte geweſten daer van in
hun geweld: zoo dat * *Karel* Frans Koningh
ſich niet alleen moeſt vernederen voor *Philips*
Hertogh van Burgondien (wiens vader hy had
doen om-brengen) ende hem om hulp vleyen,
maer ook deemoedige quijt-ſcheldingh verſoe-
ken van ſijn voorleeden mis-bedrijf. Daer nevens
was † *Orleans* zwaerlijken van de Engelſſe be-
nauwd, ende de Koning van beraed, zoo de Stad
had over-gegaen, met vrouw en kinderen naer
‡ *Caſtilien* te vluchten, ende van hem by-ſtand te
vergen. Maer ziet, terwijl de Burgondier, ver-
mits ſijn Engels verbond, vertraeght en de han-
den toe-ſluyt, is 'er in dit iaer een ſlechte maeghd
op-geſtaen, op het land ende tot land-werk op-
gevoed, welke zich wt-gaf van God geroepen te
zijn om den Koning en het ziel-toogend rijk we-
derom op te helpen. Als de Koningh met zyne
Raeden haer toe-liet binnen te ſtaen, wiſt ſy haere
redening zoo wel te beleggen ende met zulk eene
vrymoedigheyd de waerom van haere komſte wt
te leggen, dat ſy, na een kort beraed en ſchier met
eenhellige ſtemmen, over eenige ruyter-vleugels
wierde geſteld, ende daer mede, dat niemand tot
nu toe had konnen doen, in ſpijt van de Engelſſe
binnen *Orleans* in-drongh, en de bykants wt-ge-
hongerde burgery met de ruymte van voor-raed
verzorghde. Daer na is ſy als een man-karel ge-
wapend op-gezeeten, heeft drie Engelſſe Block-
huyſen over-rompeld, alle bezettelingen den
beck gebrooken, ende voor 't laetſt den vyand
benoodighd wt het belegh te ſcheyden. † Door
welke over-winningen zy geloof ende ontzagh
by den Koning heeft gewonnen, ende hem doen
naer *Rheims* vergezelſchapt, om, op de wijze
zyner voor-zaeten, met den geheylighden oly
gezalfd ende van nieuws in-gewyed te worden.

* *Sietmy het 82. hooft-ſtuck van 't voor-gaende boeck.*

† *Astrius*

‡ *Caſtile*

† Exillo ruere ac retro ſublapſa referri Res Bri-
tonum. *De Heer* Pontanus *houd het daer voor,*
dat ſy niet anders zy bekend geweeſd dan met den
voor-naem van Ianne: *'t welk een louter mis-*
verſtand is, nademael veele Gedenk-boeken haer
den naem geeven van Ianne Darc, *ende Latrin-*
gen tot een vaderland. Deſe Heldin en Amazon
(in de wandelingh geheeten la pucelle d'Orleans
ende al noch binnen die Stad in haere beeldenis
openlijken te pronk ſtaende) is naderhand in 't iaer
1431. *van de Engelſſe in een ſlagh gegreepen, die*
wt ſchaemte en bitteren ſpijt dat ſy van een vrouw
zoo menighmael en iammerlijken waren af-geroſt,
haer een laek van tovery hebben op-geleght, ende
binnen Rouaen aen een ſtaek verbrand. Lipſius
giſt half, dat ſy door ſchalkheyd eerſt zy op-gemaeckt
om den Koningh en ſijne bedeeſde gemeynte op
nieuws aen te moedigen. De Franſſe, om dat ſy
hen zoo veel goeds gedaen heeft, houden ze niet te
min voor een tweede Debora en Iudith, ende die
niet en heeft aengevangen dan door in-blaeſinge
van den H. Geeſt. Siet hier eens, wat een kaghtige
in-druxel deinbeeldinge en waen van een vermeyn-
de ofte waere heyligheyd kan geeven in de ziel zoo
wel

wel van groote als gemeyne luyden: welke zich eertijds noch vreemder en levendiger heeft geopenbaert in de eerste stichtinge van het tegenwoordigh Keyserdom van Tartaryen: waer mede het (zoo de zaek my ten deel niet en is ontvallen, want ick hier myne boeken niet by de handen hebbe) zoo is toe-gegaen. Seeker inwoonder, met namen Cham, *een yser-smid van sijn ambacht, hadde nachts beschevendentlijken gedroomt, dat hem God de Heer had gegeeven de opper-hoofdy van heel Tartaryen: waer over hy, troetelende sijne onrustige gedachten, zich gaet vervoegen in de raed-kamer van de seven Land-vooghden, die doen Tartaryen, als Staeten, beheerschten; verhaelt sijn droom en vermaende ze tot onderdanigheyd: doch word hertelijken begeeckt en wt-gejouwd, als een die met het hoofd niet wel bewaerd was. Maer hoe gingh't al vorder? De Land-standen krijgen alle op de volgende nacht diergelijk een droom: koemen in den morgen-stond by een, vertellen met verwonderingh wat hen hoofd voor hoofd in den slaep was voor-gekoemen: kiesen daer op vrywilligh desen* Cham *tot hun Keyser, ende leggen niet alleen hun staffen neder, maer slachten ook dadelijken hun eygen zoons op sijn bevel en in sijn by-weesen. Op hoedaenige wijze ook wel eer* Darius *zoon van Hystaspes door het hinneken van sijn paerd, met wille van alle de Vorsten en het volk, Koningh is geworden van Persien, gelijk zulx wijdloopiger word verhaeld by* Iustinus *t'eyndens sijn eerste boek.*

25. Onder dit is wt de wereld verhuysd *Robert van den Berge*, eenige zoon van den dwars-drijver *Adolf*, die zwanger ging van hoogh-draevende gedachten, ende door sijn houwlijk met *Marie van Harcourt*, weduwe van wijlen *Reynald*, Hertogh van Gelder en Gulich, beyde land-schappen schier ofte morgen aen een ende onder sijn gebied dacht te brengen. Welke hoop door sijn ende sijns vrouws schielijk en onvrughtbaer af-sterven t'eenemael in rook is verdweenen; weshalven ook, na sijns vaders *Adolfs* dood welke op 't iaer 1437. voor-viel, de Hertoghdommen van Gulich en den Berge door een zijd-val zijn bestorven op *Geeraert*, broeders zoon van *Adolf*. By welkers nakoemelingen beyde Vorstendommen zijn verbleeven, tot de tijden van *Willem* Hertogh van Gulich ende naderhand mede van Gelder. Om nu te weeten, wat recht ofte veel eer schijn van recht, by de Vorsten van Berghs-land is voor-gewend geworden op het land van Gelder, zullen wy hier stux-wijze in voegen

DE STAM-BOOM DER VORSTEN VAN GULICH ende den BERGE.

GEERAERT de tweede, Grave van Gulich en den Berge.

A.

Willem de driede, Grave van Gulich.

Walraven. Willem. Geeraert de driede, Grave van Gulich.

Geeraert de vierde, Grave van Gulich. — *Ian* Grave van Gulich, stichter van Nydecken. — *Walraem* Bisschop van Kolen.

Willem de vierde, Grave van Gulich, wierd in't iaer 1329. door Keyser *Lodewijk van Beyeren* geschaepen tot Mark-grave, ende door *Karel* den vierden in't iaer 1356. tot Hertogh van Gulich. Was getrouwd met *Marie*, dochter van *Reynald* den tweeden, Hertogh van Gelder, ende zuster van *Reynald* den drieden. Wt haer zijn gebooren

Willem Hertogh van Gelder en Gulich, die kinderloos stierf. — *Reynald* de vierde, Hertogh van Gelder en Gulich. Stierf mede kinderloos in den iaere 1423. — *Iohanne*, gepaerd met *Ian van Arkel*, braght voort

A.

B.

Adolf Grave van den Berge, is door Bisschop *Sifrid* van Kolen gevangen, in een yzere kouw gezet met honigh besmeerd, ende alzoo van de vliegen dood gesteecken. Siet op 't iaer 1296.

Willem Grave van den Berge, was in't iaer 1337. op een Ridder-gevecht te Ingelheym. Had tot een vrouw *Iohanne*, tweede dochter van *Willem* Grave van Henegouw en Holland.

Geeraert * Grave van den Berge. Eenige kennen desen *Geeraert* niet, maer wel een *Willem* (zoon buyten twijffel van *Adolf*) geevende hem een broeder met naemen *Geeraert*, ende een zuster *Philippe*, vrouwe van den Heer van *Hensbergh*.

* *Hier zijn veele Graven over-geslaegen, ende veele mis-slaegen begaen. Want andere stellen naest Willem,* Adolf *den 7. 12. Grave, wiens dochter* Margriet *trouwde met* Otho *Grave van Ravensbergh, die tot een dochter hadden een tweede* Margriet, *welke vrouw wierd van* Geeraert *van Gulich (waer van wy op 't iaer 1360. hebben gesprooken) een zoon van* Willem *den eersten, die met haer de Graefschappen van den Bergh ende Ravensbergh behy lickte. Ende wt desen* Geeraert *zijn eerst gebooren* Willem, Adolf *en* Margriet, *van de welke onse* Pontanus *hier gedenkt.*

A.

Willem Ionkheer van *Arkel* te Gorichem verſlaegen. — N. getrouwd aen dē Heer vā *Horn*, ende ſtierf ſonder lijfs-erven. — *Marie* egade van *Ian* van Egmond, moeder van

ARNALD Hertogh van Gelder en Gulich, ende Grave van Zutveen, huys-heer van *Catharine*, wiens ouders waren *Adolf* Hertogh van Kleve en *Marie* dochter van *Ian den Onverſaeghden*, Hertogh van Burgondien, waer by hy teelde — *Willem* Heer van Yſſelſteyn, Bueren, Leerdam, ende Mechelen.

Eduard (andere noemen hem *Willem*) die in ſijne iongeiaeren is geſtorvē. — ADOLF 7. Hertogh van Gelder in ſijns vaders plaets, die mā was van *Catharine de Borbon* (welkers zuſter in echt zat met *Karel van Burgondien*) die moeder wierd van — *Marie* Koningin van Schotland. — *Margriet* Vorſtin van Beyeren. — *Catharine* bleef ongetrouwd

Karel van Egmond, achtſten Hertog van Gelder. — *Philippe* gettouwd met *René* Hertogh van Lotringen.

B.

Willem is op 't iaer 1389. door Keyſer *Venceſlaes* eerſte Hertogh van den Berge gemaekt. Syne vrouw was *Anne*, zuſter van Keyſ. *Rupert* Paltsgrave. — *Adolf* Hertogh van den Berge, kinderloos. — *Margriet*, getrouwd met *Adolf* Grave vā der Mark, ende daer na met *Otto* Hertogh van Brunſwijk.

Adolf Hert. van dē Berge heeft na dood vā *Reynald* in den iaere 1423. het Vorſtendom Gulich na ſich getrockē, trachtende tegens *Arnold van Egmond* desgelijx te plegen met Gelderland, doch te vergeefs. 't Was een onruſtigh menſch, en Godloos tegen ſijn vader, diē hy gevangen zettede eñ ſyne landen dwongh te verdeylen. *Hy* ſtierf in 't iaer 1434. ofte (zoo andere ſtellen) 1437. Syne vrouw was *Marie*, dochter van *Robert* Hertogh van Bar. — *Robert* Biſſc. van Paderborn, is overleden op 't iaer 1344. — *Willem* Hertogh van den Berge, eerſt Biſſchop van Paderborn, ende daer na van Kolen; welk ampt hy eyndlyken opſeyde, trouwēde met *Anna* nichte van *Diderick* Grave van Moers, ende daer by verweekende

Rupert Hertogh van Gulich ende den Berge, ſtorf zonder lijfs-vruchten als gezeghd, en voor ſijn vader. — *Geeraert* Hertogh van den Berge en Gulich, als zijnde vollē erfgenaem vā ſijn oom *Adolf*. Dees heeft in het iaer 1475. ſijn vermeynd recht op Gelderland voor geld over-gedraegen aen *Karel* Hertogh van *Burgondien*. Welke opdraght den Burgondier daer na, onder ſchijn van gelijk, den wegh baende naer Gelderland; ende waer mede ſich ook ſocht te behelpen Keyzer *Karel* de vijfde, na 't twt-ſterven van 't Huys van *Egmond*. Had toteen bedgenoote *Sophie* dochter van Hertogh *Bernard* van Saxen.

Willem Hertogh van Gulich ende den Berge, Grave van Ravenſpergh, ſtierf op den iaere 1511. Syne eerſte vrouw N. * erf-uyterſte van *Heinsbergh* en kinderde niet: de tweede was *Sibille*, dochter van *Albert* Mark-grave van Brandenburgh, ende wierd moeder vaneen eenige dochter

* *Sy was genoemd* Elizabeth *van Naſſouw ende dochter van Ian van Naſſouw en Sarbruggen. Sy ſtierf in de kraem zonder de vrucht te konnen loſſen.*

Ian de driede, Hertogh van Kleve, man van *Marie*.

Marie Vorſtin van Gulich en den Bergh, Gravin van Ravensburgh, alzoo wt haer ſtam geen mans meer overigh en waren, braght alle haere erf-landen tot houwlijx-goed aen haer huyswaerd *Ian* den drieden, Hertogh van Kleve.

Willem van Gulich en Kleve, is by 't leeven van *Karel van Egmond*, meer by vrywillige keur dan door 't recht van ervenis, voor Hertogh van Gelder aengenoomen; wiens manlyke nalatenſchap by ons heugen op-gehouden heeft in ſyn kinder-looſen zoon *Ian*, Hertogh van Gulich Bergh en Kleve.

Wt deſen

Wt deſen boom van maegh-tal is wel te beſluyten, dat de Vorſten van Bergs-land, ſchoon † gerechtighd tot het land van Gulich, aen het Hertoghdom van Gelder echter niet te paſſe konden koemen; aengeſien hunne voor-gangers de Hertogen van Gulich *Willem* en *Reynald*, na dood van hun oomen *Reynald* den drieden ende *Eduard* den eerſten, Gelderland be-erfden, niet als Hertogen van Gulich, maer als kinderen van *Marie* van Gelder: daer nu *Arnald* wt de voorzeyde maeghſchap van moeders wegen recht af-daelende, tot eene groote moeder had *Iohanne* (geboren wt meer-gemelte *Marie* van Gelder Hertogin van Gulich, welke volle zuſter was van *Willem* en *Reynald* den vierden) ende tot eene moeder *Marie* (dochter van *Iohanne*) getrouwd met Heer *Ian van Egmond* ſijn vader. In voegen, dat indien aen Gulicher-land erven hadden ontbrooken die van mans gekoemen waren, *Arnald* van 's moeders wegen in zulk een geval daer toe de naeſte zoude geweeſd hebben.

† *Siet hier van breeder t'vaer 1437.*

1430. 24. Na dood van de nieuwlijx-getrouwde ſijn zoon *Rupert* en *Marie van Harcourt*, maekte *Adolf*, half wtzinnigh van rouw zijnde, ende daer nevens van aert onbeſchaemd en onſtuymigh, niet veel werx van 't vier-iaerigh beſtand door *Frederick van Moers* zoo onlanx ende op ſijn eygen begeeren gekoppeld; want hy zoo door brieven als boodſchappers dan by den Keyſer, dan by andere Vorſten, ende met naemen *Philips den Goeden* Hertogh van Burgondien, ſteeds doende was om hen in 't hoofd te praeten, dat Gulicher-land niet alleen ſijn eygendom was, maer ook het Vorſtendom van Gelder door *Arend van Egmond* hem wierde onthouden. Syne hevigheyd was zoo groot, dat hy *Arnald* den oorlogh aenzeyde, ende *Willem* Vry-heer van *Bueren* en *Beuſichem* hier over tot zich ontbood, ende hem de Veld-heerſchap van zyne heyr-kraght over-gaf, dien hy zeer wel wiſt met een bitzen haet tegen *Arnald* ontſteecken te zijn. *Arnald* ſiende dat het *Adolf* ernſt was, noch dat hem zyne aengeboorene ſoet-aerdigheyd en het langh wachten baet konden doen (alzoo hy bereeds door Heerouten en brieven was ontzeyd, ende de Heer van *Bueren* aen drie verſcheyde hoeken Gelderland t'effens quam aentaſten en overſtelpen) veranderde zyne langmoedigheyd in een ernſtige gramſchap, ende beſtond *Willems* Graefſchap wederom aen te ſpreeken, ende het Stedeken met den Burght van *Bueren* met ſijn leger te omringen. Dewijl de belegeringh wat aenhield ende eyndlijken die van binnen met kommer en allerley ongemacken gequeld wierden, zonder hoop te ſien van ontzet, gaven ſy ſich op den 17. van de Lente-maend, vry bedingende hun lijf en goed, aen Hertogh *Arnald* over, die dit heele Graefſchap daer na t'zaemen met *Leerdam*, *Schoonerwoert* en *Haeſtrecht*, met goed vinden der Staeten van Gelderland, aen ſijn broeder den Heer van Yſſelſteyn gunde te beſitten. Als korts daer na *Willem van Bueren*, (bezuyrende nu de rechtvaerdige ſtraffe van zyne onrechtvaerdige wapenen welke hy meermaels tegen ſijn leenheeren meerder hadde op-genoomen) ofte van hart-zeer ofte anders wt-landigh in Berghs-land was geſtorven, is de Heerlijkheyd van *Bueren*, als een verbeurd en gewonnen goed, zedert aen 't Huys van *Egmond* gebleeven; tot dat by ons gedenken de eenige dochter van *Maximiliaen van Egmond* † in echt treedende met Prins *Willem van Orangien*, 't zelve landeken ten laetſten aen den Stam van Naſſouw heeft vaſt gemaekt. Maer *Adolf* ſiende dat hem ſyne aenſlaegen mis-luckt waeren, ſocht de Gelderſſe op een andere wijze aen hem te trecken, ende door dreygementen te verſnorken, ſchrijvende in de Oogſt-maend aen die van Nymegen, *dat niet tegenſtaende Gelderland en Zutveen, als leenen van 't Rijk, door Keyſer Sigiſmund aen hem, als naeſten bloed-verwant en mans-oir, al voor langh wetlijken waren toe-gekend en geſchonken, ſy echter de Keyſerlijke beveelen hadden verdonkert, ende tot noch toe niet gehoorſaemt; waer over hy haer de eygentlijke en beteykende brieven des Keyſers was over-zendende, en verſockende, dat ſy hem zonder langer vertreck zouden in-hulden, ende met den brief-draeger weder-andwoord doen hebben, op dat hy zich daer na moghte richten.* Philips van Burgondien heeft hy de ooren mede warm gemaekt, ende met ſijn verkeerd waer-zeggen en afterklap zoo verre verblind, dat die ſich niet en ontzagh in een brief aen ſynes zuſters man Hertogh *Adolf* van Kleve ſchoon-vader van *Arnald*, het geſlacht der *Heeren van Egmond* by vergelijkinge der Hertogen van Gulich zeer te verkleynen; ende in een anderen zend-brief *Adolf* de Steden ende Ridderſchap van Gelderland aen te prijſen, als haer naeſten en rechten Over-heer. Doch de Hertogh van Kleve heeft deſe en meer andere ſchriften, als de eer van ſijn ſchoon-zoon *Arnald* aenſtootelijk, wijſſelyken after-gehouden ende * naerder bericht gedaen aen den Burgondier, ende beſtandige redenen gegeeven van dit ſijn doen, ende ook van het houwlijk tuſſchen zyne dochter ende *Arnald*, als weſende ſoo wel voor ſynen ſtaet eerlijk, als, wegen de nabuyrigheyd van beyde landen, ten hooghſten voordeeligh en wenſſelijk: aenwijzende mede, dat de eerſt-geboore zoon van Egmond niet alleen tot de erfenis van Gelderland, maer ook tot die van Gulich was gevoeghd: ende dat anders hy Hertogh van Kleve de voor-baet zoude moeten hebben, nademael zyne moeder *Margriet* Gravin van Kleve en der Mark ende dochter van *Geeraert* van Gulich Grave van den Bergh, een heelen trap in 't bloed naerder was dan *Adolf* van den Berge; die ook daer behalven door een byzonder verdragh en ſcherpen eed wel eer en al noch hem tegen een yegelijk gehouden was te beſchutten; hoewel de Bergenaer nu deſen plicht door een vuyle baetzucht had vergeeten, ende met ſijn zoon *Robert* hem ende ſyn broeder *Geeraert* van Kleve niet dan vyandſchap en ontrouw beweeſen: aen hoedaenige ondankbaerheyd de Grave van *Warneburgh* mede ſchuldigh was.

* *Vid. auth. pag.* 449.

27. *Adolf van den Berge* liet het hier niet by blijven, maer teemde en talmde zoo langh dat *Arnald* door Keyſerlijke beveelen wierde verdaghvaerd, om zyn wetlijke aenkomſte op het Vorſtendom van Gelder te betoonen. *Arnald* met Rechts-geleerden te raed gaende, zeyde hier tegens, dat hy beyde landen, na dood van ſijn oom *Reynald*, deughdelyken had aenge-erfd, ende nu over de ſeven iaeren, als een Rijx-Vorſt, vredelyken beheerſt; dat hy ten tweeden aen het Koninghlijke Hof-gericht, na behooren en oude wijze, door twee Vorſten niet en was geroepen;

† *Siet de Stam-boom der Heeren van Bueren boven op het ſevende boek.*

„ alzoo hy in zulk een geval zich had moeten in-
„ ſtellen ende te recht ſtaen, tot dat hem zyne lan-
„ den door wettelyke wegen waren af-gewonnen;
„ ende welke gewoonte on-nagekoemen zijnde den
„ heelen handel bedorf en ondughtigh maekte.
„ Daer behalven had *Arnald*, na dat hy, hoewel
„ buyten ſchuld ende niet betaemelyken verdaegd,
„ in den Keyſerlijken acht was gedaen, binnens
„ iaers door zyne gemaghtighde aengebooden,
„ voor den Roomſſen Koning zyne zaek te verde-
„ digen; mids dat men den vorigen ban weder-riep,
„ 't welk hem rondelyken was af-geſlaegen. Dat al
„ het voorzeyde mede was geſchied binnen den
„ tijd van ſyns *Arnalds* minder-iaerigheyd, gelijk
„ hy ook noch minder-iaerigh was, ende over zulx
„ na rechten krachteloos, ten minſten by † middel
„ van herſtellinge; welke hem de Keyſer geenſins
„ vermoght te weygeren. Maer ten was met geen
woorden te doen; alſoo *Arnald* meer dan met
woorden was verongelijkt: die daerom in de
* *Andere noemen deſe plaets Bruggen.* zelve daegen de Veſtinge * *Burgen* op de grenſen
van Gulicher-land, daer *Adolf* den baes ſpeelde,
aenvingh te beſluyten. Als deſe belegeringh
wegen de aenſtaende winter wat bekommerlijk
viel, docht het den Staeten van 't Vorſtendom
„ dienſtigh, den krijghs-luyden haere leeninge
„ zonder vertoef te betaelen, op dat ſy niet en
„ moghten door-loopen, ofte eyndelyken ſlapen
„ weder-willigh worden in hun dienſten. Waer toe
„ het Vierdeel van *Ruermond* maendelyken zoude
„ wt-maeken 2000. goud-guldens, ende 50. grae-
„ vers met ſpaeden en hout-gereetſchap wel voor-
„ ſien; die van *Nymegen* zouden insgelijk doen, ten
„ minſten voor twee maenden, dan de ſpitters be-
„ hoefden maer eene maend in den dienſt en 'twerk
„ te blyven. Daer toe zouden de Ampt-mannen
„ van beyde Vierdeelen twee laſten bus-kruyd ver-
„ ſchaffen, ende de onkoſten hier van vinden op de
„ penningen, die omtrent Lamberts-dagh te betae-
„ len ſtonden. Al 't voorzeyde moeſt zonder man-
„ gel ofte verwyderingh alle weeken in 't leger by
„ de hand zyn, indien men van 't geen met wacker-
„ heyd was begonnen, een degelyke wt-komſte
„ wilde verhoopen. Dit wierd op den 9. van den
Winter-maend aldus vaſt geſteld, om dat de land-
ſchap liever had volk voor geld te onder-houden,
dan den onbedreeven en ongewapenden land-
man van ſyn boeren-werk op het klocken-geklep
t'elkens in de dorpen op te booden. Na de dood
van *Philips* Hertogh van Braband, is op deſen tijd
Philips van Burgondien, tegens *Margriet* moeder
van *Iacobe* en moeye van den over-leeden, door
de Staeten voor Erf-heer van Braband verklaerd
en aengenoomen, die korts daer na bruyloft hou-
dende met *Iſabelle*, dochter van *Ian* Koningh van
Portugael, de Ridderſchap van 't gulde Vlies aller
eerſt heeft in-geſteld.

28. Wanneer Hertogh *Arnald* op dit pas *Ian* Vry-heer van Weſemael en erf-Maerſchalk van Braband een ſchriftelyke weet had gedaen, dat
„ hy zyne ongehuerde handen van de vrye Heer-
„ lijkheyd van Mechelen (als zynde ſijns *Arnalds*
„ erf-goed, ende eerſt door het houwelijk van *Sophie*
„ *van Berthout* met *Reynald* den tweeden, den Vor-
„ ſten van Gelder aengekoemen) zoude af-houden,

† *Adduxerant, ad probationem prædictorum, l. 1. Cod. de teſtam. l. Barbarius Philippus ff. de offic. Præt. cùm ibid. notat. per Dd. l. eaquæ C. quom. & quand. judex. Item l. acta §. contra. cum ibid. allegat. ff. de re judic. & ibi Columbin. gloſſat.*

ende met een vergoedinge doen der vruchten by
hem tot nu toe daer van genooten, ſchreef *Ian*
(gelijk een haen moedigh is op ſyn eygen meſt-
vaegh, ende de geyt van *Æſopus*, boven op het
dack van een huys ſtaende, de ſtoutigheyd wel
had van den voorby-gaenden leeuw te ſchelden
ende te trotzen) met den boode weder te rugge,
dat het gebied van Mechelen op den Brabandſſen
bodem geleegen en ſijn eygen grond was, ende
hem gerechtelijken toe-gekend, ende dat 'er in
Braband vier-ſchaeren waren, voor de welke hy
bereyd was het vonnis hier van af te wachten;
ende den bal wederom kaetzende voeghde daer
by, dat zyne vaderlijke na-laetenſchap zelfs by
hem *Arnald* wierde in-gehouden, gelijk hy des
zelfs vader, ſijn bloed-vriend, Heer *Ian van Eg-*
mond te voren had laeten waerſchouwen, ende
waer van hy ook reekeningh en betaelingh was
vorderende, als mede van de ſchuld die hy noch
te goed had aen ſijn beſte-vader den Heer van
Arkel: zeggende van alles binnen 14. daegen
weder-beſcheyd te willen verwachten. Het op-
ſchrift was wat verachtelijk: *Aen Aert eerſt-ge-*
booren zoon van Egmond, Hertogh van Gelder, &c.
mijnen vedder. Na de * vrede-handelinge welke * Sues op
Arnald met Biſſchop *Diephold* had in-gegaen, hees 1429.
wierd *Diephold* nu, na dood van Paus *Eugenius*,
by des zelfs navolger *Martin* in 't geheel ontſlae-
gen van den vloek van *Zweer van Kulenburg*, ende
Zweer te gelijk wt ſijn Biſſchoplyk ampt gezet, 1431.
die hier over t'eyndens 'tiaer tot de gemeene
Kerken-vergaederinge te Bazel zich beriep,
alwaer hy ook, meer van verſtoornis en moeye-
lijkheyd dan van ouderdom, is over-leeden. Maer
alzoo voor deſen de Hollanders t'elkens hadden
gepocht ende ten toon geſtelt den buyt en ſchat-
ten den Stichtenaers in den vorigen oorlogh af-
handigh gemaekt; hebben die van Utrecht in
deſe daegen, openbaere ſchouw-ſpelen toe-rich-
tende, alle buyten-luyden door vergunninge van
vrye markt en geleyde in de Stad gelockt, en drie
daegen after een voor al de wereld te pronk ge-
hangen het over-ſchot van hun kleynoodien en
koſtelſten huys-raed, ende zulx op drie raduyſen
tuſſchen de Backer-brugh en Rooden Toorn;
daer men zoo eene maght van goud en zilver
zagh blinken, als of alle de ſchatten van Holland
en Gelderland binnen Utrecht by een hadden
geſtaepeld geweeſd. *Arnald* handelde op dit pas
met *Ian* Heer van *Wijkgade*, ſijn erf-kaemerlingh
en Raed, Ampt-man daer neffens te *Erkelens* en
Kriekenbeek, *dat hy van wegen den Hertogh tien, ofte*
meer na vereys van zaeken, gewapende knechten bin-
nen Erkelens zoude onderhouden, om daer mede dien
ſtreek by noodt tegens alle knevelerye te beſchutten, be-
loovende tot wt-voeringe van dit voor-neemen iaer-
lijx aen hem te doen tellen 500. ofte meer Arnhemſſe
goud-guldens, wt de in-komſten der Stad Gelder en
t Ampt van Keſſel. Hy bedongh mede van *Wil-*
lem Vry-heer van Wachtendonk, dat het ge-
dachte Stedeken op ſijn verſoek hem zoude open
ſtaen, ende ten dienſt om volk van oorlogh in te
neemen.

29. Op het geduerigh bekuypen en aenhou-
den van den onruſtigen *Adolf van den Berge* liet
Keyſer *Sigiſmund* op nieuws zeer ſtrenge brieven
af-gaen aen den Raed van Aken, waer by *Arnald*
(zoo hy hem noemde) *van Egmond* met alle zyne
Steden (wt-geſonderd Nymegen) Vry-heeren,
Ridders, krijghs-luyden, ende inzaeten van Gel-
derland en Zutveen inden acht wierden gedaen,
ende

„ ende als vyanden van 't Rijk prijs- en vogel-vry
„ verklaerd, belaſtende, dat men ze niet huyſen ofte
„ hooven, ende eeten drinken ofte eenigen nood-
„ durft geeven zoude, noch de minſte gemeenſchap
„ met haer ofte haer mede-ſtanders in 't openbaer
„ ofte heymelijk houden, niet van aen ofte met hen
„ koopen verkoopen ofte handelen, maer de zelve
„ wt den naem van *Adolf* en 't Rijk alle wegens
„ aenhouden, hechten, ende beleedigen: tot dat ſy
„ met den Keyſer ende *Adolf* zouden zijn vereen-
„ nighd, ende gemelden *Adolf* als hun wetlijken
„ Heer hadden aengenoomen en in-gehuld. *Ar-*
nald en de Gelderſſe Staeten ſpeurende, dat na
den Keyſerlijken ban de tollen en ongelden op
den Rhijn-ſtroom buyten hun gebied van de na-
buerige Heeren en zonderlingh van *Adolf* van den
Berge hun vyand wierden op-gezet, treurden
echter niet, dan hielden ſich effen hertigh, ende
„ bevoolen insgelijx den Rhijn met hunne ſtroo-
„ men en wegen te water en te land te ſluyten, ter
„ tijd toe die laſten aen den boven-Rhijn zouden
„ zijn af-geſchaft, ſchoon genoomen de Keyſer-
„ lijke acht noch niet was wegh genoomen ofte
verſoet. 't Selve Plackaet bepaelt te gelijk, hoe
„ verre ſy in deſen deele die van Nymegen zouden
„ hebben te bewilligen ofte niet, ten aenſien van de
„ iaerlijxe rente, welke de Vorſt haer ſchuldigh
„ was; ende belaſt voor 't laerſte, dat de landzae-
„ ten niet te min met den anderen zouden handelen
„ en verkeeren. Tegens de Keyſerlijke brand-
brieven en veeſt-donders wierd gezeghd als te
* Siet op het iaer 1430. * voren. In die daegen ſchonk *Arnald*, na dood
van *Diderick van Vlodorp* ende *Iohanne van Grue-*
ſbeek echte luyden, aen zyne gemaelin *Catharine*
van Kleve voor haer leeven, zeekere zulke ſchat-
tingen, als die van Goch iaerlijx aen den Hertogh
hadden op te brengen: te weeten 150. mark,
welke de Stad ontfingh van de *Gruyt* en meulens,
behalven 200. mudden roggen, 50. mudden
weyts, ende 100. mudden van haver en garſt
door een. Deſe gifte deeden die van Goch ge-
ſtand. De † *Gruyte-tol* wierd betaeld, om het
ende-gruys ofte de gruyte op het water drijvende
wegh te doen, op dat de brouwers des te klaerder
water in haer bier-ketels moghten ſcheppen.
Veele van den Gulichſſen adel (waer voor wt aller
naem gezegeld hadden *Ulrick van Mentzingen*
ende *Ian van Pfettenbergh*) lieten op deſen tijd
Vorſt *Arnald*, *Ian van Broekhuyſen* Heer te Loe en
Geiſtren, ende *Ian van Bodebergen* Hopman te
Erkelens ſchriftelijken aenſeggen, *dat ſy hunne*
vanden wilden zyn, ende ben ter goeder tijd ver-
gelden en te paſſe brengen zulke brand-ſtichtingen en
ſtrooperyen, als de Gelderſſe onlanx zoo in Gelder-
land als door 't gebied van Gulich hadden gepleeghd.
Die van Nymegen kreunden ook, dat ſy te
‡ *Burick* tegen over Wezel hun goederen niet
anders als wt-heemſſe moeſten aengeeven en ver-
tollen, als mede de waeren, welke ſy tuſſchen
Lobed en *Burick* in-ſcheepten. Die van Zutveen
en Arnhem waren mede te onvreeden ende ver-
ſochten den Hertogh met de Landſchap, om in
deſen een inſicht te neemen, ende den Vorſt van
Kleve tot beſcheydenheyd te vermaenen. Op
dit iaer is wederom een nieuwe tooren op de
Martens kerk tot Thiel gezet, ende het Kruys-
werk tot aen den top van de kerk op-getrocken.

† *Wy hebben te vooren noch een andere beteykenis*
van het woord Gruyt *aengeweeſen.*

‡ Burginatium *Romanorum.*

30. Hertogh *Arnald* hield op deſen † tijd † *Siet*
met de penne ſijn recht ſtaende tegens ſijn be- *mede op 't*
nijder *Adolf* van den Berge, om al de wereld de *iaer* 1430
oogen te openen; miſſaekende voor eerſt, *dat het* en 1437.
Vorſtendom van Gelder na den wt-gangh van Reynald
den vierden, op de wijze van Saxen-land en Brunſ-
wijk, aen 't Roomſſe Rijk was vervallen; alzoo het
in Neder-land gebruykelijk was, dat de aen 't Rijk
roerige landen, op den naeſten mans-oir, ſchoon van
eene vrouw gekoemen, verſtorven. Dit ginghmede
zoo toe zelfs in Berghs-land, waer van Erf-heer was
geworden Willem, vader van deſen Adolf, ende zulx
om de wille van ſijne moeder, gelijk de Keyſerlijke
brieven ook mede braghten. 't Selve was gebeurd in 't
land van Kleve, 't welk de Keyſer had op-gedraegen
aen den vader van den tegenwoordigen Vorſt, ten op-
ſichte alleen van ſijne moeder Margriet. Op gelijk een
voet was ook Willem door den Keyzer in de Vorſten-
dommen van Gelder en Zutveen in-gezet, als ge-
ſprooten zynde wt eene dochter van den Hertogh van
Gelder. Geen ander recht was 'er in Holland, Zee-
land, Henegouw, noch ook in Braband, en Vlaenderen.
Over zulx was de ban tegen Arnald en de Keyſerlijke
geweld-brieven op Adolf, aengaende de ervenis van
Gelderland, daer hy in 't minſte geen aental toe en
had, na rechten 't eenemael ondughtigh; te meer, zoo
Adolf ſijne eygene handen bindende belooft hadde, loo-
pende den tijd van 't † beſtand, tegen Gelderland niet † *Siet op*
te zullen voor-neemen. De Keyſerlijke acht en wt- *het iaer*
ſpraek en konde van gelijken niet beſtaen, wt zaeke hy 1429.
Arnald door twee Vorſten niet en was gelaeden en voor
gebood; zonder dat hier tegens deed, dat de Keyſer
Arnald voor geen Vorſt en erkende, aengeſien hy voort
na Reynalds over-lyden (wanneer men hem had be-
hoord te verdaghvaerden) de landen van Gelder en
Zutveen ruſtelijken had bezeeten, ende ook voor den
Hertogh van den Berge van den Keyſer was ingeheerd,
die 't zijnen verſoek ook naerdere brieven gehouden
was te verleenen. 't Voor-werpſel van Adolf (als of
de broeders Willem en Reynald geen wetlijke erfgenae-
men van Gelderland zouden hebben geweeſt, om dat
quanzuys haere moeder een ionghſte dochter was van
Gelder) en klemde mede niet; nademael de ionghſte
dochter alleen manlijke geboorte achter-liet, ende haer
oudere zuſter, welke kinderloos was, ook over-leefde.
Daer behalven waren 'er meer dan 30. iaeren ver-
ſtreecken, na dat de Hertogen Willem en Reynald ge-
melte landen ongemoeyd hadden in-gehad. Dat Adolf
het land van Gelder ſich van den Keyſer zeyde op-ge-
draegen te zijn, niet als een ervenis maer als een on-
beheerd ende aen 't Rijk vervallen land, was onwaer
en buyten alle bewys: behalven dat Arnald in zulk
een val evenwel de naeſte tot het leen zoude weſen,
ende in dit ſtuck alle zoo leen- als andere rechten te
baet hadde.

31. In 't volgende iaer handelden de Hertogh 1432.
van Gelder en *Philips van Burgondien* over de
landſchap van Mechelen; alzoo Ridder *Roeland*
Wikerke Heer van *Hoeſtert* en *Heemſtede*, in zeeker
hand-veſt belijd, hem door den Geheym-ſchrij-
ver van Hertogh *Arnald Henrick de Roede*, ten be-
hoeve des Hertoghs van Burgondien, weder te
zijn gereykt vier brieven zoo groote als kleyne,
raekende het gebied van Mechelen, ende door de
Schepenen van *Bruyſſel* bezegeld. Hy voeght 'er
by, deze brieven ontfangen te hebben op zulke
voor-waerden, als Ridder *Diderick van Merwein*
van wegen den Burgondier tegens den Hertogh
van Gelder had geopend; beloovende de zelve
brieven, zoo 'er een van beyden yet menſchelijx
over-koemen, ofte die den Burgondier niet ter
handen

handen moghten koemen, gaef en ongeſchend te bewaeren. In de Oogſt-maend klaeghden die van Zutveen, dat die van Deventer een kruys op-rechtende ('t welk noyt van te voren daer geſien en was) de ſchepen van hunne burgers en andere koopluyden vaſt hielden, ende den ſtroom verbooden op te vaeren. De Vorſt liet die van Zutveen wederom toe, om die van Deventer te water en te land over eenen kam te ſcheeren, ende laſtede zyne Ampt-luyden in 't Graefſchap, den Zutvenaers in dezen de hulpelyke hand te bieden. *Henrick* Heer te Wiſche en Land-Droſt van Zutveen, liet wt den naem van den Vorſt mede opentlyken aenſlaen ende verbieden, dat eenige Richters van de Kerſpelen van *Warnsfeld*, *Wichmond*, *Vorden*, *Almen*, en *Gorſſel*, ergens anders dan voor den Schout binnen de Stad Zutveen na oude gewoonte, rechts-vorderingh zouden pleegen ofte banken ſpannen. *Philips de Goede*, Hertogh van Burgondien, Lotringen, Braband, Limburgh; Grave van Vlaenderen, Artoys, Burgundien; Palts-grave van Namen, Mark-grave van 't H. Rijk; Heer van Salins en Mechelen; Vooghd Ruwaerd en erfgenaem van Henegouw, Holland, Zeeland, en Vrieſland, die in 't cerſt een ſlecht gevoelen had van onſen *Arnald*, was door de onder-richtingh van *Adolf* van † *Siet op't iaer 1430* Kleve † ofte inſicht van ſijn eygen voordeel, zoo wijd in-genoomen, dat hy rechtevoort met gemelten *Arnald*, dien hy ſijn vedder en bloedvriend noemde, een verbond beraemde voor hun beyder leeven, beloovende daer by, *d'een den ander trouw te houden, ende des anders eer recht en hooghеyd na vermoegen te bevorderen. Indien een van hunne onderzaeten ofte leen-mannen des anders gebuchten, het ware te water het ware te land, beſtond aen te taſten, ofte de koop-luyden, geeſtlijke ofte andere ſtands-luyden te beleedigen, zoo dat daer over de vry-geleyden, tollen, en wegen onveyl wierden, zulx zoude de ander des vermaend trachten voor te koemen, en af te weeren, op koſten van den geenen die het begeerde. Sy zouden ook ſtrengelijken door alle haere geweſten laeten af-kondigen, dat geene Ampt-luyden, onderzaeten ofte andere inwoonders elkander eenige ſchaede aen doen, ofte door de zelve landſchappen, onderdaenen, Steden ofte Slooten zouden aendoen; noch geene vyanden in des anders bedrijf moegen herbergen ofte ſchuylen, op verbeurte van lijf en goed; in welk een geval de Ampt-mannen ofte verſocht ofte van zelfs, zoo verre en haeſt ſy daer van kennis hadden, zoodaenige na lands-wijſe zouden aengrijpen, ende na de maet der miſdaed tuchtigen. De handel en wandel zoude onder betaelinge van gewoonlijke tollen wederzijds vry weſen; ende yeder der onderdaenen om ſchuld ofte anders aengeſprooken ofte bezet zijnde ſpoedigh en goed recht genieten. Yemant willens en weetens hier tegens zondigende, zoude met geweld in teugel worden gehouden.* Gedaen t'Antwerpen den 17. van de Winter-maend.

32. Op dit iaer is over-leeden de yverige en eerwaerdige *Ian van Kempen* (broeder van *Thomas*) oud 67. iaeren, ende in 't Begijne Klooſter te *Bethanien* by *Arnhem* op de Velouw (waer van hy opſichter was) begraeven; na dat hy te voren insgelijken by Arnhem *Mariendael*, den *Agnieten Bergh* by Zwol, *Marien-huys* te Haerlem, ende de Klooſter-Iuffrouwen te *Brunnop* by Kampen had beſtuert, ende neffens eenige andere ook by Bommel een geeſtelijk geſticht laeten bouwen. 't Was op dit iaer zoo een ſtrenge en langwijlige winter, dat de vorſt voor Martens dagh aengaende tot in den Sprockel-maend hardende bleef: waer over de ſtroomen Rhijn, Wael, Yſſel en Maes zoo gezwollen waren, dat de Wael-dijk by Loenen door-barſtende, in de Over-Betouw en elders oneyndelijke ſchaede te wege braght. Als Vrouw *Iacobe*, zonder weeten † van *Philips* † *Siet op't iaer 1428* den Burgondier en boven 't beſte ck met hem gemaekt, op deſen tijd haer door trouw-beloften ten halven had verſlingert met *Frank van Borſſel*, Stad-houder over Holland van wegen *Philips*, bekoord door zyne onverhoopte beleefdheyd en mild verſchot van penningen, quam de Burgondier, die wt deſen houwlijx-band meerder onheylen tegen zagh, maekende een andere boodſchap, op 't volgende iaer ſchielyken wt Vrankrijk naer Holland; daer hy onder een yriendlyken ſchijn *Borſſel* by ſich te gaſt ontbood, ende geboeyd na 't Slot van *Rupelmonde* in Vlaenderen liet wegh brengen, wt-ſtroyende dat het hem ſijn hals zoude koſten, dat hy buyten ſijns Heers toe-ſtemminge ſich had verſtout zoo een ongelijk houwlijk aen te gaen. Eyndlijken wierde gededinghd, *dat Iacobe de Graefſchappen van Holland, Zeeland, Henegouw en Vrieſland wt hare handen ſtellen en in 't geheel aen Philips zoude geeven te houden, ende voorts haere trouw met Borſſel voltrecken, zullende de echte luyden ſich vergenoegen met de naemen van Graven van Ooſtervant in Henegouw, t'ſaemen met de landen van Voorn (welker Hoofd-ſtad is den Bribel) in Holland, Zuyd-beverlanden ter Tolen in Zeeland, ende daer neffens (doch alleen voor haer leeven) opbeuren ſommige Hollandſſe en Zeeuwſſe tollen.* 1433.

33. Daer na ſchreef *Arnald* aen de Gemeenſchap, Ridderen, Steden en t'zaementlyke onderzaeten van ſijn Hertoghdom Gulich, *ſy zouden aen hem, als hun wetlijken en eenigen erf-Heer, binnen acht daegen eed en plicht van manſchap koemen doen, ende hem binnen dien tijd weder-bericht toeſchicken, ofte hy was van ſins de weder-willige daer toe te dwingen.* Hy voer mede dapper wt tegens de Vry-heeren van *Hensbergh*, die haer † eed en † *Siet op het iaer 1426.* beloften nu weder op nieuws ſchandelyken hadden verbrooken. Boven andere *Ian van Hensberg* Biſſchop van Luyk, die de Steden van *Hensbergh* en *Waſſenbergh*, waer wt de Hertogh van Gelder ſich volgens beſteck moght verweeren, had aftergehouden, ende dit ongelijk door ſchimp-woorden noch grooter gemaekt, wanneer de Borgoenſſe Raeden van wegen *Arnald* hem ſijn vorigh verbond hadden voor-gedraegen. Hier over zijn de Gelderſſe krijghs-knechten van ſtonden aen op Gulicher-land aengevallen; 't welk hen des te lichter viel, alzoo 't vermoeden was dat de meeſte Gulichers, ende daer onder de *Heer van Hensbergh*, onſen Hertogh een goed hert en heymelijke gunſt toe droegen. De Gelderſſe hadden doen het oogh en een aenſlagh op het Slot van *Keyſers-weerd*, maer wierden vermits het onderſcheyd van haere wapenen ontdeckt ende in hun hoop bedroogen. Hertogh *Arnald* zelf daeghde *Adolf* wt in 't open veld, wenſſende niet meer dan de onderlinge geſchillen door een hoofd-treffen t'eenemael af te ſnijden, en deſen wer-knoop met het zwaerd van *Alexander* in ſtucken te houwen. Maer *Adolf* beducht voor verraed, ende op de Gulichers zoo vaſt ſtaende als op een glad ys en verrot vonder, kroop nu in zyne ſchelpen ende dorſt het op geen ſlagh laeten aenkoemen, dan verſocht den Raed van Kolen in deſe zyne bangigheyd tot hulp en onderſtand.

Dien

Dien volgende is'er in de Soemer-maend een groote maght van ruytery en voet-volk, tot zynen dienſte, naer Gulicher-land over-gekoemen. De Gelderſſe gevaerlijken achtende haer kleyn geweld tegens zoo eene menighte te waegen, begonnen alreeds te verſlappen en allenxkens te aerſſelen, ende leeden nu de ſtraffe van hun verzuymenis, dat ſy te vooren de koſten hadden geſchuwt van een genoeghſaem en maghtiger leger t'effens in 't veld te brengen. De Kolenſſe willen het ſich alleen dank geweeten hebben, dat de Gelderſſe op dat pas Gulicher-land niet voor een ontbijten wegh en namen; alzoo ſchier de geheele Ridderſchap het hoofd neyghde naer Gelderland, ende *Adolf* anders den Gelderſſen Vorſt niet en was gewoogen. Deſe af-keer en nijdigheyd tuſſchen de Kolenaers en Gelderſſe waren meeſt toe-gekoemen, om het wijlen vaſt houden van goederen en ſchepen, ende andere byſon-
* Op het iaer 1427 dere haperingen * boven aengeroerd, waer van de lid-teykens tot noch toe waren over-gebleeven.

34. In de houwlijx-voorwaerden van den iaere 1423. tuſſchen *Arnald* en de Vorſtin *Catharine van Kleve*, was te gelijk een eeuwigh verbond in bedongen, 't welk beyder Vorſten leeven wt-harden, ende met den navolger van den overleeden zoude worden hervat. Dit verbond is op deſen tijd vernieuwd, ende alle Steden, Burgemeeſteren, Ruwaerden en Ampt-luyden van dit ende geen Hertoghdom gelaſt, om yeder een zulx aen te dienen, ende den in-houd daer van te voldoen, waer toe beyde Heeren de onwillige ook zouden drijven. De Vorſt van Kleve be-
" loofde binnen 13. daegen van nu af met ſijn iong-
" ſten zoon *Adolf* het Vorſtendom van Gulich en
" *Adolf van den Berge* vyandſchap aen te zeggen,
" ende ſijn zoon den Hertogh van Gelder wt op-
" rechter herten en op de beſte wijze by te ſtaen:
" insgelijx beloofde *Arnald* ſijn vader *Adolf van*
" *Kleve* met mannen kraght te helpen tegens *Adolf*
" *van den Berge*, ende alle die tegen hem moghten
" aenſtooten en op-ſtaen. Geen der Vorſten zou-
" de, buyten des anders weeten en toe-ſtemmingh,
" vreede met den vyand ſluyten. Dit verdragh en
" deſe wapenen zouden tegens yeder een gelden,
" waer mede de Vorſten ſchier ofte morgen in oor-
" logh raekten; wt-beſcheyden aen beyder zijden
" het Roomſſe Rijk, ende *Ian* Hertogh van Bra-
" band en Limburg: aen de zijd van *Arnald*, *Ian*
" Hertogh van Beyeren; aen de zijd van den Kle-
" venaer, *Diderick* Biſſchop te Kolen. Dit verbond
" zoude het vorige in geenerley wijze te niet doen,
" dan meer ende meer verſterken. Deſe over-een-
" koeminge wierd van beyde Vorſten bezwooren:
met hen teykenden, *Willem* zoon van Egmond en Yſſelſteyn broeder van *Arnald*, *Roleman van Arendale* Heer te Well, *Ian van Bylande*, Ridder, *Ian* Heer te *Hemert* en Wiſch, *Ian van Broikhuſen* Heer van *Loë* en *Geiſteren* Erf-hofmeeſter, *Ian* Heer te *Wickerade*, Erf-kamerlingh, *Ian van Boſtbergen* Erf-Maerſchalk, *Willem van Vlodorp*, Erf-vooghd van *Ruermond*, *Udo Talholten*, Opper-Rentmeeſter, ende *Henrick van Blitterſwijk*. Met *Adolf* van Kleve zegelden *Weſſel* Prooſt van Wiſchel, *Burchard Steck* Heer te *Molenbroik*, Heer *Willem van Rees* Ridder, *Pet. van Kulenburg*, *Gerlof van Voshem*, *Elbert van Alpen* Heer te Honopel, *Ian van Bylande*, *Walter van Kirshorf*, *Henrick Nyenhuys* Rentmeeſter, en *Diderick Heymrich*. Gedaen op den 28. van de Wijn-maend.

35. Wanneer op 't vergangen iaer *Arnald* met *Philips van Burgondien* Hertogh van Braband tot *Antwerpen* een verbond trefte, deed hy met een te *Bruyſſel* den gewoonlijken leen-eed aengaende de Stad † *Grave*. Dan alzoo hy doen ter tijd mede ſyn woord over-gaf van binnen korten tijd van den Hertogh verly te begeeren belangende zyne andere aen Braband leen-roerige landen en erven, ende *Arnald* hier in, zoo 't ſcheen, na-laetigh bleef, ſchreef de Burgondier rechtevoort wat ſcherpies aen onſen Hertogh, ſchickende hem toe een Naem-wijſer en taefel van de leen-plichtige plaetſen, ende zeggende met den brief-draeger ſyn weder-antwoord hier op te verwachten. Na 't over-lijden van *Zweer van Kulenburgh* kreegen de Geeſtlijkheyd en zommige van zyne vorige Chriſtoffels half een wederzin in *Roelof van Diephold*, ende begeerden in ſyn ſtede tot een Biſſchop *Walraven van Moers*, die de ſtem van den Paus al te voren wegh hadde, ende in maght en vrienden *Diephold* niet en behoefde te wijken, als die den Grave *Frederick van Meurs* ende de Biſſchoppen *Diderick* van Kolen en *Henrick* van Munſter tot broeders en op zyne hand hadde. Maer *Walraven* verneemende dat noch eenige *Diephold* met kraght de hand boven hielden, heeft den wegh van rechten met hem ingegaen, ende dan ſyn ſtoel te *Dordrecht*, dan te *Arnhem* in Gelderland neder-gezet. Middelerwijl wierd de zaek alzoo geſcheydeld, dat *Walraven* ſyn recht op het Biſſchopſchap van Utrecht aen *Diephold* zoude over-zetten, ende daer en tegens *Diephold* hem *Walraven* behulpigh zyn in 't bekoemen van den ſtoel van Munſter, welke na dood van ſyn broeder *Henrick* nu ledigh ſtond. Ende alzoo is *Diephold* eerſt op deſen tijd wettelyken gekooſen, ende in ſyn Biſſchops-ampt beveſtighd. De winter van dit iaer was noch feller als die van 't vergangen iaer, duerende naemlyken van Lijsbets dagh tot ſchier aen 't midden van de Sprockel-maend: waer na 'er door 't gantſſe Betouw-eyland zoo een op-loop van wateren is op-gekoemen, dat niet alleen de dijk by *Hueſſen* † wegen den ys-gangh in ſtucken brack, maer ook veele luyden, die om 't gevaer te ontvlieden boven in de daeken der huyſen waren geklauterd, aldaer van koude en armoede deerlyken vergingen.

† *Siet op de iaeren* 1387. *en* 1407.

† *Ex Chron. Tilenſi mſto.*

36. Op 't volgende iaer zyn *Arnald* toe-gevallen zyne neeven *Reynald* Vry-heer van *Weſterburgh* en *Schouwenburgh*, *Ian van Wede* Heer van *Yſenburgh*, ende *Geerlof van Yſenburgh*, en t'zaemen verſprooken, dat de Hertogh met *Adolf van den Berge* geene vrede zoude maeken, daer ſy niet in begreepen waren. Of het gebeurde, dat de Bergenaer ofte ſijn Stadhouder van de genoemde Heeren wierd by 't hoofd gekreegen, zoo zouden ſy hem vaſt houden, tot dat hem *Arnald* had geloſt voor 20000. Rhijnſſe goud-guldens; een ander Vorſt zoude hy hen af-koopen moegen voor half zoo veel gelds, maer een Grave ofte Vry-heer voor 5000. goud-guldens. Quamen gemelte Heeren gevangen ofte vermand te worden, de Vorſt, als het opperſte hoofd van dit verdragh, zoude voor haer zorgen en in-ſtaen, ende zyne neeven wt den tol van Salt-bommel weder wt-reyken zoodanige vereeringe, al ſy tot noch toe van *Adolf van den Berge* hadden genooten, ter tijd toe ſy wederom in hun ampt en Heerlijkheeden zouden zijn geſteld. *Arnald* trof mede een erf-verbond met de broeders van *Heynsbergh*, Heeren

1434.

Heeren van Gulich en Loen, bedingende voor ſijn aendeel *de helfte van al 't geen de Hensbergers in Gulicher-land zouden koemen te veroveren, ende dat hy ze de andere helfte voor een gezetten prijs zoude moegen af-haelen.* In die daegen is de Stad en 't Slot Wachtendonk aen *Arnald* en *Godart van Wachtendonk* als een Gelders leen wt-gegeeven, *mids dat sy trouw en manſchap zouden doen, soo dick-maals dat behoorde, ende den Hertogh als erf-Leen-Vorſt des Stads in-koemen half volgen laeten.* Gedaen ten over-ſtaen van des Hertoghs vrienden, wt den naem van *Gooſſen Spede* en *Zander van Egert* aen d'eene, ende *Arnald* en *Godaert van Wachtendonk* met *Sibert Spede* aen d'andere zijde; die ook als Graven met de naemen van Genaeden hier worden verheerlijkt. Die van *Utrecht*, *Amersfoord* en *Rhenen* braghten tegenwoordigh veele ſchaede en ongelijken in reekeningh, daer ſy de ſchuld van gaeven aen de Gelderſſe krijghsluyden ofte inwoonders. De ionge Grave van Meurs *Vincent* beurde in die daegen van Vorſt *Arnald* 4000. Rhijnſſe goud-guldens, die hy tegen Victor ofte Bamiſſe des aenſtaenden iaers op het Slot van *Gelder* weder te geeven beloofde, ofte, in ſtede van die, 400. goud-guldens tot een rente, onder verband van alle zyne goederen geleegen te *Vrijdenſteyn* en *Ochten*. Deſe winter was immers zoo langhduerigh als die van 't verleeden iaer: het ys ſtond in den Rhijn en Maes over een elle in de hooghte. Op dit iaer is *Philips van Burgondien*, † na dat hy heele 16. iaeren met de Engelſſe Vrankrijk onbarmhertelyken had geplaeght, binnen *Atrecht* (alwaer ſich Hertogh *Arnald* met een hoop van den treffelijxten adel wt het Chriſtendom liet vinden) over den moord van ſijn vader *Ian den Onverſaeghden* met *Karel* Frans Koningh ten vollen verzoend.

1435.

† *Vid. late auctor. pag.* 463. *& ſeq.*

37. *Henrick* Koning van Engeland de meeſte ongenought ſcheppende wt dit verbond, deed onder andere Hertogh *Arnald* van Gelder zeer eerbiedelyken groeten, ende als goude bergen belooven, om met hem tegens de Franſſe en meyneedige (zoo hy ze noemde) Burgondiers de wapenen aen te neemen. Doch alzoo die brieven van de Burgoenſſe volken wierden onderſchept, liet *Philips*, hoewel meeſt met ondank van zyne Raeden, den Engellander in een oploop van ſinnen eerſt ontzeggen, ende ſchickte ſich vaſt om Calis te belegeren. Terwijl de Gelderſſe op dien tijd, maer zonderlingh het Vierdeel van *Ruermond*, dagelijx in de weer en hand-gemeen waren met de landen van Kolen en den Berge, hadden ondertuſſchen die van *Bueren* de huyk om-gekeerd. Maer *Arnald* een vaerdige maght wt de Steden van Nymegen, Zutveen en Arnhem op-lichtende, braght daer mede de afvallige burgery eer-langh tot gehoorſaemheyd. Die van *Harderwijk* deeden alhier mede het beſte; want haer de Hertogh doen ter tijd door geheel Gelderland vryheyd van tollen ſchonk, tot dat ſy vergoedinge hadden van duyſend drie honderd Rhijnſſe goud-guldens, wegen de dienſten en koſten by haer gedaen ende noch te doen in de belegeringe van *Bueren*. Vermits *Arnald* alſdoen eenigh verſchil had met *Frederick* Grave van *Meurs*, ende zelf tegens ſyn leen-man ende in zyne eygene zaek geen vonnis en moght ſpreeken, beriepen ſich beyde tegen-dingers op *Philips van Burgondien*. Doch door tuſſchen-koemen van weder-zijdſſe Raeden wierd 'er een vaſte vrede beſlooten, ende *Frederick* met ſyn zoon *Vincent* daer by in 't bezit geſteld van alle Heerlijkheeden en leenen, die ſy te voren wt den Gelderſſen boeſem hadden ontfangen. De Hertogh beloofde mede, het gebied van *Kriekenbeek* van de op-ſtaende laſten te zullen bevryden, ende te maecken dat de Grave van Meurs de in-komſten daer van vryelyken konde in-beuren. In de Bloey-maend en mede in 't begin van de Lente was de wijn-ſtock van de koude en rijp zulx verzenghd en geſchonden, dat de druyven ſchier nergents aen den Rhijn-kant ten vollen rijp wierden. Waer over de Gelderſſe ende die aen den onder-Rhijn gezeetene volken niet alleen gelegentheyd namen, om naer Kolen en hooger aen bier te verzenden, maer ook zelve de Duytſſers, van de nood een deughd maekende, aen dien drank begonnen te gewennen, welke by weynige te voren in die geweſten gewild ofte gebruykt was. *Hier* op volghde zoo eene dierte, ende na de dierte zoo een ſmet-vuyr, dat in Gelderland ende aen den Over-Rhijn 't eene huys by 't andere wierd ontſteeken, ende de menſchen als met heele zwermen t'effens verdweenen.

1436.

* Siet voor op dit boeck.

38. Op 't volgende iaer is 'er te Nymegen, zoo 't ſchijnt, Land-dagh gehouden, alwaer *Henrick van Middachten* Ridder, *Reynald van Hotmoet* Heer van Doorenweerde, *Evert van Wilp*, *Peter van Steenbergen* van Nienbeke, *Geeraert van Garner* gezeghd van Eme, *Arend* en *Gijsbert van Thuyl*, *Reynald* en *Heymrich van Voſch* van Steenwijk, *Herman van Mekeren*, *Ian Henrick* en *Helmich Bentink*, *Berthold van Sálland*, *Willem van Rijſwijk*, *Henrick van Eſſen*, *Geeraert Gruter*, *Arend te Boekop*, *Klaes* en *Henrick van Aller*, *Klaes van Aller van Stoutenburgh*, *Geeraert Evert* en *Steven van Delen*, *Arend ter Voirde* gezeghd Wintman met ſyn zoon *Helmich*, *Ian* en *Hugo van Vermoeden*, *Otho* en *Ian van Heuklum*, *Henrick Wolf*, *Evert van den Gruythuys*, *Dirk van Heerde*, *Willem Toeſterenhaeve*, *Henrick Haver-kamp*, *Lubbert van Heyden*, *Arend Crede*, ende *Caſijn van Olden-barneveld*, knapen van de Velouw; neffens de Overigheeden van *Arnhem*, *Harderwijk*, *Wageningen*, *Hattem* en *Elburgh* vertoonden, dat ſy met de Ridderſchap, knechten, en Stede-gezanten der andere drie Vier-deelen van Gelderland, hun genaedigen Vorſt hadden over-gelevert twee hand-ſchriften, ende daer by eenige ſtucken vervat, die nende, zoo men ze te recht verſtaen wilde, tot voordeel zyner landen, ende ſchier ‡ aldus luydende: Ten eerſten, ſullen een yegelijk leen-Land-Stad- " ende Dijk-rechten weder-vaeren ter ſtede daer " hy gezeeten is ende zulx behoord, na zyne Land- " brieven, leen-land- Stad- en Dijk-rechten; ende " hier en boven van den *Heer* noch zyne Ampt-luy- " den geene aentaſtinge wille noch geweld gedaen " werden aen de Gelderſſe onderzaeten; ende de " zelve onderzaeten malkanderen in deſe en andere " voor-koemende gelegentheeden trouwigh en by- " ſtandigh zyn, na wt-wyſinge des verbonds. De " Vorſt ſal zyne ſtraeten veyligh houden ende doen " houden, ende, waer 't zaek dat yemand die ſtraeten beſtond te ſchenden ofte te rooven, te water " ofte te land, de zelve, ende zulke die ze huyſen "

1436.

‡ *Wy hebben in deſen, om zeekere redenen, ten naeſten by gevolght de woorden van het oorſpronkelijk hand-veſt, ende te gelijk de Ridderen wt het Graefſchap, by onſen Schrijver over-geſlaegen, naemkondigh gemaeckt*, ut Attio idem iuris ſit quod Titio.

ofte

1436. „ ofte hooven, zonder genade ende tot een ſpiegel
„ en ſchrick van andere doen richten en ſtraffen:
„ Als mede beſtelle, dat 'er geene koop-luyden ofte
„ yemand die geen vyand zy, wt zyne landen ofte
„ Sloten beſchadighd, af- ofte vaſt-gezet en wer-
„ den, ende die zulx geleeden hebben, opſtaende
„ voet weder quijt-geſcholden. Dat hy, volgens
„ zyne vorige gelofte, geenerhande Land-ſloten,
„ Steden, renten, noch goederen voor heen ofte
„ daer na hem aengekoemen, verzette, verpande,
„ verkoope, wegh geeve ofte eenighſins af-handigh
„ maeke, buyten raed en wil van zyne Ridderſchap
„ en Hoofd-ſteden: ende, alzoo hy mede toe-
„ zeggınge heeft gedaen van eene munt op te ſtel-
„ len ende daer in na hun goed-dunken goud en
„ zilveren geld te doen ſlaen, dat dat zoo geſchiede
„ ende ook niet daer wt gelicht en werde buyten
„ haer weeten.

„ 39. Dat men de mis-verſtanden tuſſchen den
„ Vorſt van Kleve ende hun Heer vereffene na den
* Siet voor op dit hoofd. „ in-houd van het onderlingh * verdragh. Dat der
„ onderzaeten d'een met d'ander te ſchaffen heb-
„ bende, hun gebreeken vorderen met de rechten
„ der Stede daer zich dat behoord, zonder den an-
„ deren verderf ofte brand ofte eenige andere
„ recht-vorderingh buyten 's lands daerom te doen
„ ofte te laeten geſchieden. Dat de Ampt-luyden
„ die van des Hertoghs wegen gezet worden ofte
„ gezet zijn, het land in elken hoerink ter gewoon-
„ lyker ſtede zweeren zullen malk land-recht te
„ doen, alzoo wel als ſy den Heer zweeren, ende
„ zulx in ſleur werde gebracht daer het tot nu toe
„ niet en is geſchied. Dat de Vorſt in elk Vierdeel
„ ten minſten des iaers eens klaere ofte zoo dick-
„ wijls als des noodigh is. Ende want ſy over deſe
„ in ſchrift over-geleverde ſchortingen, daer veele
„ dagh-vaerden om gehouden en koſten om ge-
„ daen waren, tot dien tijd toe geen wtdraght had-
„ den gekreegen, bekenden ſy voor hen en haere
„ nakoemelingen, met den Ridderen knechten en
„ Steeden van Gelderland en Zutveen eens gewor-
„ den te zijn, dat, in geval de Vorſt deſe ofte na-
„ maels voorvallende gebreeken niet en woude af-
„ doen, ofte met gunſt daer over laeten verdraegen,
„ ſy hem zoo langh niet ten dienſt ofte te wille zijn
„ zouden; blyvende eſſenwel het verbond, by Rid-
„ deren knechten en Steeden voortijds gemaekt,
„ in ſyne maght, ende ſy-luyden neffens alle andere
„ inzaeten gehouden ſich altoos tegen ſyne Genade
„ te draegen na behooren, in 't ſtuck van bodinge en
„ in andere zaeken der landen rechten niet tegen
„ gaende. Soo de Vorſt, ſyne Ampt-luyden, ofte ge-
„ maghtigde van 's Heeren wegen, ofte andere ofte
„ op eene andere wijſe boven recht yemant eenigh
„ geweld ofte over-laſt aendoen, zoodaenige zal
„ men, waer men die ofte hun goed betreeden kan,
„ aentaſten en houden ter tijd ſy alles gebeeterd
„ hebben. Tot welk een eynde de Richter knech-
„ ten en Steeden der andere Vierdeelen die daerom
„ aengeroepen worden, terſtond den anderen
„ horink byſtand ſullen doen, elk op zyne eygene
„ koſten; zullende de voorſeyde aenroepinge ofte
„ verkondinge geſchieden aen de naeſte Hoofd-
„ ſtad ende van daer voort aen de Ridderſchap en
„ andere Steeden, ende deſe alle niet af-laeten, maer
„ malkanderen hulpigh en gevolgigh zyn tot het
„ wt-eynd van de zaeke: ende of 'er in 't weder-
„ ſtaen yemand dood geſlaegen ofte verwond
„ koemt te worden, daer zal die zulx gedaen had
„ onbelaſt van blyven, ende van alle Heeren breu-
„ ken. Die geen genoegen hebben aen deſe voor-
„ waerden (het zyn dan Richter knechten ofte an-
„ der man) zullen de kraght van 't eerſte ofte te-
„ genwoordigh verbond niet genieten, noch van de
„ Ridderſchap en Steeden verantwoord worden.
„ Of 't zack ware dat der zegelen deſen brief toe-
„ geſchreeven eenigh hier aen niet gehangen, van
„ gelijken een ofte meer gequetſt ofte gebrooken
„ wierd, ofte het ſchrift nat, gaterigh, wtgeſchrabd
„ ofte vleckigh, dat en zal het niet ergeren ofte
„ krenken. Deſe brief is naderhand mede onder-
teykend van *Gibner van Apeltern*, *Reyner van Herwen*, *Riquijn van Kamphuyſen*, *Ian Bentink* gezeghd den onbeſcheyden, *Engelbert de Quaede*, *Arend Hugink*, *Ian* en *Evert van Domſelaer* gebroeders, *Herman Wacker*, *Frans Haelwerf*, *Caſijn van Neckevelde*, *Ian Schraſſert*, *Bruno van Meerveld*, *Nonne van Randſtout* van raede, *Iacob van Schaffeler*, *Willem ter Hunden*, *Huyg ter Derenhorſt*, *Geeraert Schele*, *Geeraert Setter*, *Willem Noordink*, *Ian Thuyn*, *Geeraert ten Broekhuſen*, *Herman ten Schay*, *Albert van Sanderaes*, *Ian de Ruter*, *Alfrid van Lennip*, *Roelof Ruerink*, *Gooſſen van Sonnenbergh*, ende *Ian van Nenen*, *&c.* krijghs-luyden en in-zaeten van de Velouw. De bond-genooten wt het Graeffſchap van Zutveen waren, *Otho* Heer tot *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, *Willem* Heer tot *Berge* ende van Byland, *Henrick* Heer tot Wiſche, *Ian* Heer tot Ghemen, *Frederick van Rechteren* Heer tot *Voorſt Keppel* en *Aſperen*, *Diderick Pettersheim* Heer tot *Haenen* en *Brecht*, Ridder, *Willem van Rees* Ridder met ſyn zoon *Willem*, *Seyn van Dort*, *Geeraert* ende *Iacob van Hack-forden* gebroeders, *Ian van Middachten*, *Dirk van Keppel* van Verwolde, *Iacob van Hekeren*, *Dirk* en *Geeraert Momme van Kel*, *Willem* en *Fred. van Baek*, *Gijsbert van Broekhuyſen*, *Palijk van Enhuyſen*, *Herman van Keppel*, *Godert Klouk*, *Geeraert van Reken*, *Frederick van Steenre*, *Dirk van Baer*, *Geeraert van den Dorſt*, *Willem van Roederloe*, *Henrick van Huevelwijk*, *Steven van Karrenhem*, *Willem Banſink*, ende *Matheus van Woudenburgh* knaepen; neffens de Burgemeeſters, Schepenen en Raeden van *Zutveen*, *Doesburgh*, *Doetinchem*, *Lochem* en *Grol*.

40. Te vooren was t' *Arnhem* het *kleyne* (zoo ſy 't noemden) *hand-ſchrift* over-gelanghd, waer by ſy den Vorſt voor-hielden, dat hy de alinge „ Landſchap by zegel en brieven zoude verzeeke- „ ren, hun verzoek in alle zyne leeden na te koemen, „ ende de aengeweeſene ongeregeldheeden na ſyn „ wterſte vermoegen te heelen; ofte dat ſy zoo „ langh van zyne onderdaenigheyd wouden ont- „ ſlaegen zijn; verſochten de Ridderſchap, knech- „ ten, groote en kleyne Steden haer in deſen be- „ hulpzaem te zijn; ende begeerden, dat de Vor- „ ſtelyke, nu in der tijd zijnde ofte namaels koe- „ mende, Hof-meeſter, Maerſchalk en Rentmee- „ ſteren, zoo menighmaelen ſy aen hem den eed „ deeden, deſe ſtucken te gelijk zouden bezweeren, „ ende belooven den Hertogh daer mede toe te „ raeden. Dit verbond was op 't vergangen iaer „ van de Ridderſchap en Steden onder-geſchreven, en naderhand van *Huyg* en *Iacob van Miermueden*, *Claes van Dyrom*, ende andere meer. Die van Nymegen drongen, boven al het voorgaende, hier op, *dat men het Dijk-recht, behalven de leenland-burger- ende Schouten-Gerechten, zoude houden ter plaetſen daer de twiſtige goederen en luyden waren geleegen en gezeeten.* Deſe brief was bezegeld van *Ian* Vry-heer van Kulenburgh en der Leck, *Diderick van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Anholt, *Ian van Arkel* Heer van Hoe-

1436. kelom, *Ian* Heer van *Broekhuſen*, *Weerdenburgh* en *Amelraede*, *Diderick van Byland* Ridder, *Reyner* Heer van *Oey*, *Ian van Groesbeek* Heer te *Hoemen Malden* en *Beek*, *Willem van Drueten*, *Ian van Benthem* Heer van Spaldorp, *Ian van Roſſum*, *Bartholdvan Gent* Heer van Loenen, *Baltaſar van Bueren*, *Otho van Aſperen* en Vueren, *Gijsbert van Randwijk*, *Willem van Iſendorn*, *Rutger Willem* en *Gijsbert van Galen*, *Arend* en *Ian van Apelteren*, *Seger van de Pol*, *Herbern van Oey* Heer van Ballegoey, *Warner van Puyffelick*, *Gooſſen van Varick*, *Gerbrand van Beeſt*, *Gysbert de Rock*, *Ian* en *Evert van der Borg*, *Iacob van Ambe*, *Willem Henke*, *Geeraert van Merwijk* en *Ian Tegnagel van Merwijk* broeders, *Dirk* en *Ian van Lent*, *Ian Roelof* en *Henrick de Ruyter*, *Willem Mellink*, *Baets van Delft*, *Geeraert van Lauwick*, *Bernt Hack-fort*, *Ian van Erp*, *Floris van Mekeren*, *Ian* en *Sander van Wely*, *Ian* en *Dirk van Weeſe*, *Willem* en *Ian van Hees*, *Dirk van Driel*, *Wouter van Baex*, *Henrick Bol*, *Brant Spaen*, *Henrick van Brienen*, *Ian van Sandwijk*, *Henrick van Huyſſen*, *Iorden van Wijk*, *Ian* en *Steven van Dornick*, *Sander van Doyenweert*, *Geeraert Trant*, *Ian van Eyk*, *Ian* ende *Albert van Bemmel*, *Otho* en *Geerlof van Boeningen*, *Roelof van Ewick*, *Arend* en *Henrick Ganſeneb*, *Arend van den Wayden*, *Ian van Macharen*, *Henrick de Beyer*, *Sweer van Hongen*, *Ielis Stenken*, *Geeraert van Burick*, ende *Ian Kivit*, Ridderen en knaepen wt het Vier-deel van Nymegen, behalven de Burgemeeſters, Schepenen en Raeden van *Nymegen*, *Saltboemel*, *Thiel*, *de Graeve*, *Leerdam*, *Maes-boemel*, en *Gent*.

41. De Vorſt alles beandwoordende, zeyde, dat haer verſoek noch voor hem noch voor haer „ eerlijk genoegh was, ende geenſins betaemelijk, „ dat een Heer alzoo aen ſyne onderzaeten gehou- „ den zoude zijn, die ook wegen haer nauwen eed „ en verbintenis hem zulx eer behoorden te ont- „ raeden. Daer behalven zoo men de Steden hier „ in haer wille deed, zouden de ſelve wt lichtveer- „ dige en opgeſochte oorzaeken ende wanneer haer „ zulx maer in 't hoofd ſchoot, ſich wt de gehoor- „ ſaemheyd van hun Vorſten konnen wt-wickelen, „ ende moedigh op haere maght en voor-rechten, „ de hoofden tegens hem op-ſteeken; waer wt niet „ dan enkel ergernis en eeuwige mis-verſtanden „ ontſtaen konden tuſſchen de Ridderſchap en „ Steden. 't En paſte mede niet, dat men hem in „ ſyne iongeiaeren af-verghde, 't geen men altoos „ in ſyne voor-zaeten als billijk had geduld, ofte „ dat hy ſyne na-zaeten yet ongewoons en onver- „ draegelijx als een erf-ſchande zoude na-laeten en „ op-leggen. Het en leed ook geen nood, alſoo hy „ ſich altoos over-boodigh betoonde in 't wt-voe- „ ren ende betraghten van ſijn ampt, zoo ſy we- „ derom haer plicht niet en vergaeten, wt-wijzens „ het onderlingh verbond. Indien de Steeden hier „ mede niet te vreeden waren (als hy nochtans niet „ en verhoopte) moght hy lijden, dat de heele twijf- „ felingh geſteld wierd tot kennis van den Her- „ togh van Burgondien ende de Biſſchoppen van „ Kolen ofte Munſter, ofte twee wt haer, mids dat „ de Burgundier daer een van waere. In 't by- „ ſonder gaf hy die van Nymegen een ſchrobbe, „ dat ſy van de *pont-ſchattinge* ende ſyne andere „ tollen hadden af-genoomen. Die van *Ruermond* „ moeſten hooren, dat ſy, duerende deſen krijgh, „ ſyner vyanden gevangens, ende het Hof-gericht „ van Prummen aen haer hadden getrocken. Den „ Zutveenaers verweet hy, dat ſy, hoewel vry van eenige ſyne laſten en tollen, ſich neffens die van „ Arnhem niet te wel hadden gequeeten in 't leger „ en belegh voor Bueren: van alle het welke hy ge- „ noeghdoeninge was vorderende. Dit over-ge- „ ſlaegen; alſdoen wierd in 't gemeen beraemd ('t welk naderhand ook meermaels en ſcherpelijk is verbooden) *dat geene Geeſtelijke ofte Kloo-ſter-vooghden eenige vaſte in-komſten ofte erf-gronden moghten aenkoopen ofte ſich eygen maeken, om dat het land daer door in ſijne gemeene middelen te zeer wierde verkort, wt zaeke de zelve zoo in tijden van oorlogh als anders, in alles ſchot-vry en onbelaſt waren.*

42. Wanneer in die dagen Hertogh *Arnald Willem* Vry-heer van *Loon* vermaent had, om op ſijn woord en beloften te denken, ende hem een dagh geleght om daer op binnen *'s Hertogen-bos* te verſchijnen, ende over al haer ſchort t'zaemen-ſpraek te houden, weygerde *Willem* aldaer te koemen ende dien dagh niet waer te neemen, zeggende, *het verſchil op eenander tijd ende binnen Valkenburgh te willen af-gedaen hebben, alleen door den Hertogh van Burgondien; daer by doende, dat hy Arnald van Egmond (die ſich voor Hertogh van Gelder wt-gaf) zelf meyn-eedigh en tegens den Roomſſen Keyſer weder-ſpannigh was, ende by Willem van ſijns vaders wegen (die den naem droegh van Heer van Gulich en Hensbergh) voor een gedeelte meer eygendoms had aen Gulicher-land dan hy Arnald.* De Hertogh over dit vermetel ſchrijven met recht ontſteeken en vergald, gingh *Willem* wederom in een openbaer geſchrift ('t welk hy te Weſſem in de volle vergaderinge der Luykſſe liet op-leeſen) voor al de wereld heekelen en brand-merken, geevende alle Vorſten, Biſſchoppen en eerlyke luyden te kennen, *hoe zwaerlijken Willem van Loen Grave van Blankenhem ſich had vergreepen, ende tegens 't ampt van een leen-man ook ſijne eygene handen en duere eeden, hoewel ongeterghd, hem noch met vyandſchap en hooghmoed quam dreygen; waer-ſchouwende derhalven een yeder, om ſich voor Loon te wachten, als de welke onder een eerlijken ſchijn een eerloos hert verborgh, ende over deſe valsheyd en wiſpeltuyrigheyd waerd was ernſtlijken beſtraft ende geſtraft te worden, tot een ſpiegel van andere.* Tuſſchen de Brabanders en Gelderſſe waren noch eenige haperingen over-gebleeven, om de welke wegh te neemen beyde Vorſten malkander toeſchreeven, waer men beſt zoude vergaderen binnen *'s Hertogen-bos* ofte te *Heuſden*. Middeletwijl beſtonden de Brabanders, en etlijke door den Heer van Weſemael op-gemaekt, op Gelderland aen te vallen, ende de beeſten omtrent het Slot van Oey wt de weyden naer den Bos te drijven. *Arnald* zyner onderdaenen leed voor ſijn eygen duydende, gaf de Brabanders ende hun Hertogh te verſtaen, dat dit geſchied was in vreedſaeme tijden, ende dat men daerom zyne onderzaeten 't haere moght wederom geven, ofte dat hy ze anders woude verontſchuldight hebben, zoo ſy ſchier ofte morgen het een ongelijk met het ander vergolden. In de eerſte Lente-maend wierd 'er tuſſchen Hertogh *Arnald* en *Adolf* van den Berge een wapen-vreede gekuypt voor vier iaeren, welke tijd daer na in de Slaght-maend is verlenghd, met dit verſpreck, dat beyder Heeren ende de Burgoenſſe gezanten te Dalem in Braband zouden by een koemen, ende al hun beſcheyd t'effens overleggen, om by den Burgondier na een eynd-oordeel geſtreeken te worden, met raed van Rechtsgeleetden. Over deſen handel waren tegenwoordigh

1437.

1431.

digh *Frederick* Grave van *Moers* en *Sarwerden*, *Peter van Renes* wetgeleerde, ende *Diderick van Mengerſmuw*; van wegen *Arnald*, Heer *Ian van Ghemen*, *Godart van Wylaeks*, *Udo Talholt*, ende *Ian van Doetechem* Dom-heer en Stad-ſchrijver van Zutveen; wt den naem van *Adolf*, *Ian de Quaed*, *Willem van Neſſelroide*, *Godart van Harve*, *Ian Pieke*, *Henrick Ruter* Rent-meeſter van Gulicher-land, en *Roerick van Beldekuſen* Geheym-ſchrijver. Korts te voren op Denijs-dagh was *Iacobe van Beyeren*, getrouwd met *Frank van Borſſel* haer vierden man, zonder eenige lijfs-geboorte after te laeten, op het Huys te *Teylingen* aen eene teeringe wt-gegaen, na dat ſy 19. volle iaeren na haers vaders *Willems* dood, dan met *Ian van Beyeren*, dan met *Philips van Burgondien*, over haere erf-landen Henegouw, Holland, Zeeland en Vriesland had gehayt pluckt, ende eyndelijken de zelve door haer af-ſterven aen *Philips van Burgondien* als naeſten erfgenaem ten eenemael over-liet.

1437. 43. Op dit iaer braght Hertogh *Arnald* tegen *Adolf* van den Berge ſijn bewijs in, aengaende het
" Vorſtendom van Gulich, betoonende, dat Gu-
" licher-land na dood van Vorſt *Reynald*, vollen
" broeder van zyne groot-moeder *Iohanne*, op hem
" als nagel-naeſten erfgenaem was verſtorven;
" gelijk de over-gelangde ende in drie ſpraeken
" vertaelde Stam-boom duydelijken ende als met
" vingeren aenwees: zonder dat de by *Adolf* voor-
" gewendede manlijke maeghſchap in deſen moeſt
" in-geſien worden, maer alleen (na de al-gemeene
Tietep " gewoonten * van Nederland ende zelfs van de
huiaer " landen van Kleve en den Berge, die de beſchree-
1431. " vene en alle andere rechten in dit ſtuck dood dee-
" den) het naeſte bloed van de laetſte mans-oiren
" recht af-daelende. Hier nevens hadden die van
" Gulich, hoewel buyten reeden, den Heer van
" *Hensbergh* voor Heer van haer land erkend, ge-
" merkt hy noch van 't naeſte bloed, noch wt de
" rechte af-komſte was van de Vorſten *Willem* en
" *Reynald*, ofte *Iohanne van Arkel*. Boven dit had
" *Willem* van den Berge vader van *Adolf* in een
" hand-ſchrift, by hem en veele van zyne raeds-
" vrienden beteykend, al over langh voor hem en
" zyne erven ten eeuwigen daegen af-ſtand gedaen
" van 't land van Gulich; aen welke ſijns voor-zaets
" verklaeringe *Adolf* ook was gehouden. Hy ſpraek
" *Adolf* mede aen, dat hy na 't ontſlaepen van *Marie*
" laetſte Vorſtin van Gulich en Gelderland, welke
" de Sloten Steden en Gerichten van *Rangeraid* en
" *Linnich* tot een morgen-gaeve had bezeeten,
" hem rechtevoort de zelve was onthoudende; daer
" nochtans Hertogh *Willem*, eer hy Vorſt van Gu-
" lich wierd, die plaetſen voor ſijn geld-en 't geld
" der Staeten van Gelderland aen 't land van Gel-
" der had aengekoft. Van al dat voorſz. is, begeer-
" de hy vergoedinge, als mede ten minſten 200.
" duyzend ſchilden voor de vruchten middeler-
" tijd by *Adolf* op-gebeurd, ende noch drie honderd
" duyzend ſchilden voor zyne onkoſten, om 't land
" van Gulich neffens *Randraid* en *Linnich* weder te
" krijgen: ende eyndelijken 400. duyzend ſchil-
" den voor de ſchaede by hem geleeden ter zaeke
" van den Keyſerlijken acht, welkers weder-roe-
" pinge hy van *Adolf* al mede vorderde. Voorts
" hielt zich *Arnald* aen de wt-ſpraek van *Philips den*
" *Goeden* (onlanx te Bruyſſel gegaen over de ſchade
" en 't bedrijf, zoo 't ſchijnt, van eenige onder-
" zaeten aen weder-zijden) na welkers inhoud hy
" ook verzoecht voldaen te weſen.

44. De Burgondier ſprack insgelijx doen ter tijd wt de bloedige ende met groote hals-ſterk-heyd over en weder gedreevene gedingen tuſſchen den Biſſchop van Munſter met *Arnald* van Gelder ter eene ende *Adolf* van Kleve ter andere zijden; ende voor eerſt het dingh-tael tuſſchen het Kloo-ſter van Eſſen en gemelte Vorſten, neffens *Ian* Heer van Ghemen ende *Geeraert* eerſt-geboren van Kulenburgh; als mede een ander verſchil tuſſchen den Biſſchop van Munſter en des Bur-gondiers zwager den Hertogh van Kleve, over de hooge gerechtigheyd der dorpen *Bruneu* en *Dingeden*, behalven van *Ringelbergh* met vijf Hof-ſteden ende van 't *Huys te Weert*. Tuſſchen de Vorſten van Gelder en Kleve wierd mede, belan-gende de Veſtinge *Gennep*, gevonniſt, *dat in gewal men moghte bewijſen het Stedeken Gennep leen-hoo-righ te zijn onder Gelderland, de Klevenaer het alſ-dan herwaerts niet dan ten leen-rechten zoude be-zitten.* De Klevenaer voeghde daer by, dat ſijn zoon *Arnald* ſich daer aen niet en behoorde te ſtooren, dat *Gennep* een tijd langh met ſijn volk was bezet geweeſt, te min, nademael hy die plaets tegens de aenſlaegen en oogh-micken van *Adolf van den Berge* altoos vroomelijken had beſchermd. De Burgondier wees mede op den zelven tijd tuſ-ſchen * *Ian van Egmond*, vader van *Arnald*, ende Abt *Willem van Matheueſſe*, dat de Vry-heeren van *Egmond* voortaen den Abt van *Egmond* zou-den erkennen en moeten gehengen, ende van hem verzoeken de in-heeringe van hun Heerlijkheyd. *Adolf* van den Berge gingh mede een reeckeninge van ſchaede over-leveren tegen de Gelderſſe, waer op *Arnald* van bericht diende, tot dat *Philips* het eyndelijk oordeel daer over wt-ſprack. Maer dat hy aengaende de hoofd-zaek te weeren hoe ver ende wie van beyden tot het Vorſtendom Gulich gerechtighd was, vonnis hebbe gegeeven, en is niet wel gelooffijk; vermits de Hertogh van den Berge doen ter tijd was geruſt binnen Kolen, na dat hy veel waters had vuyl gemaekt, en zyne landen, welke ten hooghſten met ſchulden be-kommerd ende wt-geteerd waren, over-gelaeten aen ſijns broeders zoon *Geeraert*, die zonder ſlagh ofte ſtoot daer aen quam; mids dat hy, om on-dertuſſchen zyne Vorſtendommen te vryden en weder op de been te helpen, na den raed van de Standen vier heele iaeren in 't gebied van *Raven-ſburgh* ſich zoude onthouden. Zelf onſe *Arnald* had zich, vermits de geduerige oorlogen en wor-ſtelingen met *Adolf* over het houden en hebben, zoo diep in ſchulden geſteeken, dat hy by kants alle ſyne Sloten en Heerlijkheeden moeſte onder-zetten; verpandende onder andere op deſen tijd ten deel aen ſijn verwant den *Heer van Ghemen*, ten deel aen ſijn broeder *Willem van Egmond*, de Stad het Schependom en de thienden van *Wach-tendonk*, welke hy nochtans binnen twee iaeren wederom af-loſte. Na de dood van *Sigiſmund* Koning van Bohemen en Hongaryen, wierd de man van zyne eenige dochter *Albert van Ooſten-rijk* tot Keyſer ingewillighd. Doen omtrent was *Arnald* met de Vorſtin, ende een ſleep van 166. menſchen te gaſt by den Raed van *Arnhem*, daer over de 57. Arnhemſſe goud-guldens niet en wierden verteerd; een levendigh bewijs, dat de luyden in die eeuw ofte min over-daedigh, ofte het geld veel koſteler waer is geweeſt, als wel heden ten daege. Laeter vijftien iaeren was hy insgelijken by die van *Arnhem* ter maeltijd genoo-digh'd, en vergezelſchapt meer dan met twee

* *Siet op het iaer 1426.*

honderd dreyl-gaſten, alwaer het gelagh nieten klom boven de 47. goud-guldens.

1438. 45. In't volgende iaer heeft *Arnald* eenige wey-kampen in de Kerſpelen van Putten en Nykerk aen *Reyner Henricks* en *Geeraert Snapper* voor 200. Rhijnſſe goud-guldens verzet; wt welke landeryen hen de Dijk-grave, van des Hertoghs wegen, een iaerlijxe rente zoude wt-reyken van vier ponden. *Ian van Daſſe* een aenzienlijk burger van Nymegen beſtond op deſen tijd van den Hertogh van Burgondien wederom te eyſſchen 140. Engelſſe Nobels, welke hem door *Ian Nagge* en *Samſon van Lalaine* zyne Zee-Overſte by de haeven van Sluys waren ontnoomen, behalven 80. Rhijnſſe goud-guldens aen verloopene onkoſten. Koningh *Henrick* de ſeſte van Engeland verſocht door ſmeekelijke brieven aen *Arnald* vry-geleyde voor ſyne gezanten, om den Hertogh ſijn bloed-vriend in't voor-by gaen te begroeten, ende door deszelfs landen te reyſen na den Kerken-raed te Bazel, alwaer Paus *Eugenius* (die ſich te zoeken had gemaekt, om dat de vergaderingh geſtemd had dat ſy boven den Paus was) wierd af-gezet, ende in ſyne ſtede gezet *Amadis* Hertogh van * *Savoyen*, geheeten naderhand *Felix* de vierde. De Raed van Kolen verghde *Arnald*, dat het hem beliefde te voldoen

† *Siet op het iaer* 1429. en na te koemen 't geen de Grave van † *Moers* tuſſchen ſyne Vorſtelijke Doorluchtigheyd ende haer wel eer had wt-geſprooken. *Ian van Arkel* van *Broekhuyſen*, die omtrent de Maes ende in't Ampt van Keſſel eenige ampten bediende, poogde tegen den Vorſt ſtaende te houden, dat veele goederen, waer aen de Grave van *Moers* zyne handen woude ſlaen', hem by wt-ſpraek waren toe-gekend, ende de Heerlijkheeden *Spralant* en *Oeſterham* als een erf-leen aen ſijn vader *Willem van Broekhuyſen* by de Hertogen van Gelder vergund; miſſaekende wijders, in't Kuykſſe bos zonder laſt eenigh hout gehouwen te hebben. Op dit iaer is *Arnald* vader geworden van ſijn zoon, en naderhand vyand, *Adolf*, in't 29. iaer van ſijn ouder, daer de Vorſtin *Catarine* niet over haer 22e. iaer en was, alzoo ſy voor omtrent 15. iaeren, zijnde een meysken nauwlijx van acht iaeren, met *Arnald* al was getrouwd, die doen ter tijd na ſijn vijftiende iaer toe gingh. Sijn ander zoon *Eduard* ofte (zoo hem zommige heeten) *Willem*, voor deſen *Adolf* gebooren, quam in zyne kindſheyd af te ſterven, ende wt de wiegh voort in't graf te vallen. Soo op dit als op't vergangen iaer was de Wael in de Neder-Betouw by *Thiel* en *Iſendoorn* op ſeven hoeken door-gebrooken, ſtaende het water twee voeten boven den dijk; doch de ſcheur-gaeten met meſtinge en dreck in der yl toe-gevuld zijnde, bewaerden de landen en 't gewas van wijder verderf.

46. *Arnald* maekte op deſen tijd met ſijn broeder *Willem van Egmond*, na een lang-wijlige knibbelingh, zulk een maegh-geſcheyd: *De Heerlijkheeden van Egmond en Yſſelſteyn, ende alle huns ooms en vaderlijke goederen, ook alle goederen van den groot-vader oom en moeder van de Arkels, buyten den kringh van Gelderland Gulich en Zutveen geleegen, zoude Willem naer hem neemen, doch der zelver nalaetenſchap in Gelderland en byzonder het Slot van Oyen met ſijn toe-behoor zoude Arnald toe-koemen, als mede de op-ſpraek op Kleve en Pierepont; maer het verſchil over Mechelen hen beyden in't gemeen aengaen. Het geld hun vader Ian van Egmond wegen de verpandinge van Hattem te goed komende, en zoude Willem niet in-verderen, dan die zelve Stad na dood van ſijn vader en op eene wijſe als nu ſijn vader, moegen blijven bezitten, ter tijd toe hem wt de eerſte ſchattinge, over Gelderland wt te zetten, zouden zijn aengeteld 5000. Rhijnſſe goud-guldens. De thijnſen, thienden, waerden, binnen- en buyten-dijxe aenwaſſen, ende de overige zoo in de Over- als Neder-Betouw eertijds Gelderſſe goederen, zoude Willem met ſijne erven van Arnald ende ſijne erven, zoo vaek dat behoorde, op Zutveenſſe rechten te leen ontfangen, ook de bezwaerde en los-baere thijnſen met ſijne erven moegen vry koopen en onbeſpeerd gebruyken; mids dat de in de Betouw op nieuws op-koemende en van Willems grond af-gezonderde waerden (ten waere die kennelijken anderen toe-behoorden) Arnald volgen zouden. Willem zoude met ſijne erven de tollen van Yſſel-oord in-beuren, Lederdam behouden, ende, zoo langh ſijn vader leefde, Nergena, de bouw-vallige huyſen aldaer herma eken, ende daer toe als mede tot ſijn brand noodigh hout moegen kappen: des moght Arnald na ſijns vaders dood Nergena voor 3000. Rhijnſſe goud-guldens weder naeſtigen en intrecken, mids aen Willem ofte ſijne erven een half iaer te vooren de weet doende. Willem moght het gebied van de Vooren aen den Grave van Moers verpandſchapt weder af-loſſen, ende zoo langh in-houden, tot dat Arnald aen Willem ſijn verſchot en 3000. goud-guldens aen den Grave van Moers voor heen opleggende, de landekens van Voorn en Nergena weder na ſich name. Yeder zoude met ſijne goederen ook ſijne leen-mannen t'ſijnen dienſt hebben; voor-behoudens dat Leerdam alleen leen-roerigh zoude blijven aen Gelderland. Noch Willem noch ſijne erven zouden ſich eenigh recht aenmaetigen op de landſchappen ofte daer inne geleegene gronden van Gelderland, Gulich, Zutveen, Kleve, Pierepont; Oeyen, noch op de tollen van Lobeth ofte Salt-boemel, noch op het geld van Hattem, 't welk haer in deſe ſcheydinge niet* 1440.
en was toe-geweeſen; gelijk mede Arnald ofte ſijne na-koemelingen geenige op-ſpraek zouden behouden op't geen Willem in deſen was toe-geleghd. Indien Willem zonder echte geboorte af-ſtierf, zouden alle ſijne goederen Arnald en ſijne na-gaeten aen-erven.* Deſe was van beyde broeders geteykend, ende van hun vader *Ian van Egmond*, hun oom *Willem van Yſſelſteyn*, *Frank van Borſſel* Grave van Oofstervant, *Iacob* Heer van Gaesbeek, Abkoude, Putten, en Stryen: *Reynald van Brederode* Heer van Gennep, Vianen, en Ameyden, *Henrick* en *Ian van Waſſenaer*.

1439. 47. In't naeſte iaer deeden die van *Hattem*, *Elburgh* en *Venloe* klaghten aen den Hertogh over de ſchaede en 't onregt, 't welk hen die van *Deventer* en *Zwol* in openlijke merkt-daegen en anders aendeeden. De Geeſtlijkheyd van *H. Walburgh* tot *Arnhem* gaf te kennen, dat die van het Sticht tegen billijkheyd en oude verdragen hadden toe-geſtopt de wateringe van 't Lunterſſe Veen, en den dam alzoo geleght, dat al de waterdrift, die over de Stichtſſe landen ſich plaght te loſſen, nu tot haer groot ongerief den *Sprakeleracker* haer toe-koemende bedorf en over-deckte. *Ian van Broekhuyſen*, die ſich voor erf-Droſt van't Hertoghdom Gelder wt-gaf, dreef op nieuws tegen den Hertogh, dat by brieven van de vorige Vorſten dit ampt ('twelk hem voor al in oorlogs-tijden, meermaels was te ſtaede gekoemen) aen zyne voor-ouders ervelijken was vergund, ende hy

* *Dux Allobrogum, & vulgò Sabaudiæ.*

hy na dood van ſijn vader en broeder, zelf met believen des Hertoghs, als erf-Droſt en Hofmeeſter van yeder een was gegroet en aengeſien. Hy had mede verſchil en moeyten over 't recht van huys-raed en wapens, na de inneeminge van *Amerſoyen* en andere plaetſen en Sloten by hem aengenoomen; verzoekende de Ridderſchap en Steden hem hier in de hand te houden en getuygenis te moegen beleggen van luyden, die onzijdigh ende aen den Hertogh niet gehouden waren. *Arnald* vertoonde doen ter tijd aen de Standen van Gulich, wat al af-breuk zyne onderdaenen hadden geleeden, by zonder van *Ian van Bongart* en *Schonouwen*, ende vermaende haer toe te zien (gelijk hy van ſynen 't wegen mede woude doen) dat zulx in den tijd van 't beſtand niet weder en moght gebeuren. Op dit iaer is iongh geweeſd *Catharine*, welke alleene van *Arnalds* dochters vryſter en ongehouwd bleef, hoewel meer als eens door groote Vorſten ten echt aengeſocht. Sy verdiende daer na den loſ, van het Vorſtendom, na dood van haer broeder *Adolf*, wijſſelyken en heuſſelyken etlyke iaeren langh te hebben waer-genoomen. In deſe tijden nam de zmettelijke ziekte in Gelderland, Holland, Zeeland ende omtrent den Rhijn, ontallyke menſchen wegh, ende onder andere *Ian van Loen* Heer van *Hensbergh*, een wreveligh man, ende die de Heeren ſtraeten gewoon was te bezetten, ende ſich met de ſchaede ende 't zweet der onnoſelen te verrijken; na dat hy, hoewel alleen van een ridder-matigh geſlacht en ſlechte luyden gekoemen, ſijn zoon *Ian* tot Biſſchop van Luyk, ende *Geeraert* tot een Grave hadde verheeven. Keyſer *Albert* haelde mede, in 't leger tegen den Turxen *Amuraeth*, de dood op 't lijf door het onmaetigh nuttigen van koude pompoenen, in heete tijden, bekoemende in het volgende iaer tot een navolger ſijn neve *Frederick van Ooſtenrijk* den drieden.

1440. 48. *Arnald*, die met de landſchap van Utrecht in geen onvreede begeerde te leeven, was rechtevoort beſigh die van Nymegen door brieven te gebieden, om alle luyden van 't Sticht, ende in 't byſonder de gegyzelde burgers van *Amersfoord* van haere boeyen te ontſlaen. Doen ter tijd is 'er over de erven dijk en gerechtigheyd van *Driel* een vinnigh en doodelijk krakeel gebooren tuſſchen *Arnald* en ſyn broeder *Willem van Egmond*: alwaer die van Nymegen den Hertogh rieden, de zaek te laeten bepleyten en af-doen by de iaerlijxe bank van *Driel*, daer ſich *Willem* niet ongeneegen toe en toonde. *Arnald* had in die dagen het Slot van *Oyen*, bezeeten te voren by *Ian van Roſſem*, met de vlecke Diechden, neffens de gerechtigheyd en heelen tol voor 6000. goudguldens verpandſchapt aen *Diderick van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh; met bedingh, dat de Vorſt gemelte plaetſen zullende loſſen, *Bronkhorſt* een iaer te vooren zoude hebben te waerſchouwen. Middeler tijd ſchreef *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark aen de Gelderſſe Ridderſchap en Hoofd-ſteeden, dat het dorp Diechden aen zyne zuſter *Elizabeth van Kleve* Vorſtin van Beyeren tot een morgen-gaeve was geſchonken, ende haer van den Hertogh t'onrecht wierd onthouden, verzoekende dat ſy by den Vorſt zoo veel wilden wt-werken, dat zyne zuſter in haer goederen moght blyven onvernadeeld. Maer wat hier vorder op gevolghd zy, en ben ick niet gewaer geworden. Op dit iaer heeft *Philips*, gezeghd *de Goede*, Hertogh van Burgundien voor 200. duyſend goud-guldens wt zyne Engelſſe banden vry-gekoft Hertogh *Karel van Orleans*, die voor 25. iaeren in den ſlagh van *Azincourt* was gegreepen, ende tot aenlockinge van naerdere vriendſchap hem wt-gehouwlijkt aen zyne nichte *Marie van Kleve*, zuſter van onſe *Catarine* Vorſtin van Gelder, ende dochter van *Adolf* wt *Marie van Burgondien*, de vleeſſelyke zuſter van *Philips*. Op deſen tijd is het gebouw van den tooren te Thiel weder af-geworpen, de aerde, om vaſter grond te leggen, tot op den derrick toe wt-gedolven, ende geſcherpte paelen 15. ofte 16. voeten langh daer in-geheyd, ende met grouwzaeme koſten en arrebeyd eyndelyken effen geſtampt, daer na met zooden bedeckt, waer op de ſteene vloer van den tooren, zoo men hedendaeghs ſiet, ſtaet geveſtighd. Op dit iaer is de over-edele kunſt van Druckery, het leeven en cierſſel van alle kunſten, in de Stad † *Haerlem* (maer niet te *Ments*, zoo de Duytſſe hen zelven en andere gaerne willen wijs maeken) door *Laurens Koſter* aller eerſt gevonden, ende daer na onder de menſchen allenxkens gemeen gemaekt.

1441. 49. Een weynigh laeter liet *Arnald* die van *Driel* ſtraffelyken verbieden, geene ongelden, margen-beeden, maend-gelden, ofte diergelyke wt-gangen, aen de Geeſtlijkheyd van Pauwels t'Utrecht zonder ſyn vorder laſt te laeten volgen. Doch alzoo die van Driel niet alleen onder ſyn maer ook onder ſyns broeders gebied ſtonden, hebben ſy *Arnald* en den Raed van Nymegen deſe vermaeningh op het hert gebonden, dat men in deſen niet te roekeloos zoude te werk gaen, ſochte het hembd over den rock haelen, maer de zaek ſpaeren en beruſten laeten tot de wederkomſt van Heer *Willem van Egmond*. Aen d'andere zijd wilden *Ian van Boetbergen* Erf-Maerſchalk, *Govert van Wylaik*, *Walraven van Haeſten*, ende *Frank Piek* by des Hertoghs broeder verſchoond blijven, zoo ſy in dit ſtuck tot ſijn nadeel yetwes moeſten doen ofte wt-ſpreeken, nademael ſy wegen hun ampt en geboorte aen het Vorſtelyke gebod waren vaſt gebonden. Op den 21. van de Somer-maend heeft *Philips van Burgondien* in de zaek van Mechelen ('t welk de Vorſten van Gelder voor hun erf-goed hielden, ende de Heer van † *Weſemael* Maerſchalk van Braband eenige iaeren herwaerts ſich had aengeeygend) zoo een oordeel geveld, dat Mechelen (voor-behoudens hem *Philips* ſijn opper-recht) Hertogh *Arnald* en ſijn broeder *Willem* zoude toe-koemen, ende beyde broeders tegens den 22. des toe-komſtigen maends daer over te Tiel ofte te Bommel een minnelijke by-een-komſt houden, by-gewoond van beyder-zijdſſe vrienden, om, zoo 't doenlijk ware, by verdragh alles af te doen: zoo niet, zoude hy *Philips* gemelte broeders na ſes weeken tot hem roepen, ende na 't over-neemen van beyder bewijs, de gantſſe zaek by middel van vriendelyke kallinge ofte van rechten ſien af te maeken; mids dat ſy de vermelde goederen met haer aenkleeven (als *Pierpont* en *Mere*) geenſins zouden verkoopen ofte

† *Siet op het iaer* 1430.

† *Vid. auctor. pag. 476. & 477. ubi rei probandæ integrum caput ex Hadr. Iunij Batavia interſerit. Conſule eundem ad annum 1450. Bertij Tabulas, Suriverij & Ampzingij Harlemum, tum Boxhornium in Theatr. Holland. aliosque.*

vervreemden. Op het verſoek van *Arnald*, dat *Geeraert van Kleve* over alle zyne op Gelderland ſpreekende pand-brieven tot onderling verſpreck en vergelijkinge wilde verſtaen, ſchreef *Geeraert* te rugge, niet anders te wenſſen, begeerende daer by van den Raed tot Nymegen, dat ſy met den Vorſt tot dien eynde vaſt een vergaeder-plaets zouden beraemen. In de zaek tuſſchen *Walraven van Meurs* Biſſchop van Munſter en *Ian van Roſſem*, wegen etlyke landeryen en zool-weeren onder het Droſt-ampt van *Lienden*, die *Roſſem* ſich van wegen ſyne vrouw vermat toe te koemen, verſtond de Vorſt van Gelder, dat men het heele verſchil te *Kesteren* bank-vaſt zoude maeken, om aldaer geuyterd te worden na de keuren van de plaets daer de goederen lagen. Die van *Harderwijk* bekuypten in die daegen tot *Arnhem* by de Ridderſchap en Steden, dat de Vorſt haere brieven aengaende den tol te *Lobed* voortaen zoude geſtaeden, ende de ſchaede die ſy hier over geleeden hadden, als mede 't geen *Henrick van Eſſen* aen hem ten afteren was, wt de gemeene middelen vergoeden, mids dat *Eſſen* dan aen den Vorſt den tegenwoordigen quijt-brief te rugge zoude geeven.

50. Hertogh *Arnald* lie ver achtende yets toe te geeven, dan door ontijdigh weygeren en hard-neckigheyd ſijn ſtaet in gevaer en roeren te brengen, vergunde aen eenige van de Ridderſchap ende aen de drie Vier-deelen van Nymegen, Zutveen en Arnhem alleen, wt-leggende haer vorige * verbond-brief, *dat geene van ſijne dienaers ofte ampt-luyden tegen yemant eenige hechtinge, overgreep en geweld ofte yet dierghelijx vermoghte te pleegen, ende daer zulx gebeurde, dat men dat brengen en vervolgen zoude eerſt aen den Ampt-man vande plaets des miſdaeds, den ſijnen ofte aen ſijne woon-ſtad by twee nabuyren, zoo verre men ſijne tegenwoordigheyd niet krijgen en konde; om dat te verrechtvaerdigen en af te doen binnen de naeſte 14. daegen; zoo niet, alſdan by den Vorſt ofte ſijn Stad-houder de klagt vervolgen; indien deſe wt-landigh waren, zoud men het brengen naer het Slot van Gelder in 't Vierdeel van Ruermond, naer Lobed in 't gebied van Nymegen, ofte naer Roſendael in de twee Vier-deelen van Zutveen en Arnhem, om aldaer door den Vorſt ofte ſijne gemaghtighde ingelijx binnen 14. daegen ge-eyndigh te worden. Soo dit verſloft wierd, zoude men daer op voort-vaeren, ende ſich tegen den ongelijk-doender wreeken op de verſſe daed, als mede zoo de onderzaeten ofte buyten-luyden met rooven en branden yemands gereede haeve en goed beſchadighden. Indien d'een land-zaet tegen d'ander op-ſtond ofte miſdeed, zoude men zulx een van de Ampt-luyden der drie Vierdeelen hebben aen te dienen, om volgens de keuren van de plaets daer 't geweld was bedreeven zonder vertoogh gericht ende gebeeterd te worden. De Ridderſchap en Steden zouden den Vorſt geene andere ofte vordere dienſten derven te doen, dan men gewoon was te doen aen ſijne voor-zaeten. Geene van de voor-beſchreevene onderzaeten vermoghten voor ſchaede, ſchuld, eenige betichten of dierghelijke met het ſtille Gerichte, ofte, den geeſtlijken ban malkanderen te moeyen, wt-genoomen in zaeken welke, na oud gebruyk, aen die Vier-ſchaer behoorden, als † geeſtlijke leenen, en wt-giften, houwlijx zaeken, ende maekingen ofte werſte willen Gods-huyſen aengaende. Alle verbonden en toe-zeggingen, zonderlingh met dit verbond en willekeuren der landen ſtrijdigh, tuſſchen den Vorſt en ſijne onderzaeten, ofte van de onderzaeten die zich tot nu toe buyten dit verbond hadden gehouden, onder een voornaels tegen den Vorſt ſijne landen ofte den inhouden van deſen gemaeke, zouden maghteloos en onduchtigh zijn. De maekers zoo wel van de vorige als ingaenders van de tegenwoordige verbinteniſſe, en behoefden geen mangel ofte zwaerigheeden meer voor te wenden, maer zouden voortaen allegaeder zonder onderſcheyd een zijn, ende het water over een ſtock draegen. Was wijder verſprooken, dat nergens in de drie Vier-deelen eenige verwapeninge van goederen zoude geſchieden, ofte eenige Ampt-luyden over zoodaenige handelingen ſtaen, op ſtraffe van onwaerden. Die goeder luyden kinderen ofte dochters ontſchaekte ofte tegen haer dank ontvoerde, zoude zonder genade, gelijk in dood-ſlagh, ſijn lijf en goed gebreuk hebben, ende de dochters tegen haerer ouderen wil hier in bewilligende, van de zelve haere ouderen gaer onterfd zijn.

51. *Ende alzoo een tijd langh herwaerts de Geeſtlijke luyden zoo binnen als buyten 's lands gezeeten, veele Hof-ſteden en treffelijke renten hadden aengekoft, die in der eeuwigheyd onder haer verbleeven, ende zulx niet alleen en ſtrecke tot minderingh van ſijnen dienſt, maer ook tot verloop en verarminge der onderzaeten, wierd zulx voortaen met gemeene ſtemmen verbooden, en des Vorſten Stad-houders gelaſt dierghelijke over-draghten niet by te wonen ofte te beveſtigen. De Ridderſchap of andere die 't voorgaende verbond niet en hadden onderteykend, zouden niet te min de kracht van dit genieten, ende het voor aenſtaende Paeſſen moeten aenneemen; die buyten woonden binnen de naeſte twee maenden, de minder-iaerige binnen haer twintighſte iaer. Indien yemant den anderen dreyghde, en veroorſaekte dat ſijne erven woeſt en ongebouwd bleeven, die zoude door den Ampt-man ofte den beſchaedighden over-geleverd worden aen den Vorſtelijken Stee-houder, en tot ſchriek van anderen gerecht. Behalven 't voor-verhaelde zouden de drie Vier-deelen in haer geheel blijven van 't geen 'er te vooren was beſlooten.* Dit verbond was beteykend door *Diderick van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Anholt, *Ian van Apeltern*, *Barthold van Gent* Heer van Loenen, en *Willem van Iſendorn* af-gezanten van wegen de Ridderſchap wt het Vierdeel van Nymegen: *Henrick* Heer te Wiſch, *Frederick van Hekeren* gezeghd Rechteren, *Seyn van Dort*, ende *Geeraert van Hackfort*, wt het gebied van Zutveen: *Henrick van Middachten* Ridder, *Evert van Wilp*, *Geeraert van Gerver* gezeghd *van Eme*, en *Claes van Aller* van Stoutenburgh Velouwſſe Ridderen, neffens van de Overigheyd der Steden *Nymegen*, *Zutveen* en *Arnhem*. Want de Landſchap verneemende, dat de Hertogh by de hand geleyd ofte geblind-doekt wierd van eenige (die haer eygen meer zoekende dan 't gemeene beſte, onder dexel van oorlogh Gelderland niet op en hielden te plucken, ende met het krijghs-volk om roof wt-gaende, de vreemde luyden en vyanden in een gelid ſtelden) vond hoogh-noodigh den Hertogh in deſen van ſijn ſchuldigen plicht te vermaenen. Dit beſteck is 1442
naderhand onder-geſchreeven van *Diderick* Heer van Groesbeek, *Henrick van Blitterſwijk* Heer van Aefferden, *Ian van Byland*, *Diderick* en *Arend van Bueren*, *Henrick van Puyfflick*, *Herman van Mekeren*, *Otho* en *Bernt van Galen*, *Walraven van Ackor*, *Ian de Ruter*, *Willem van Heteren*, *Ian van Zuylen*, *Goſſen van Brakel*, *Floris van Beeſde*, *Chriſtiaen* en *Ian van Rijſwijk*, *Willem Boſſert van Vlodorp*, *Ian van Kuyk*, *Hartwijk Neegel*, *Roelof van Merwijk*, *Otho*

* *Siet op het iaer 1436.*

† *Beneficia eccleſiaſtica, ſeu præbendæ, proevens.*

1442. *Otho van Steenbergen, Geeraert Doys van Avezaet, Winand* en *Govert Pannekoek, Diderick van der Aa, Wynrich die Schoyn, Arend Willem* en *Ian van Hoemen, Ian van Broekhuyſen* van Weerdenburgh baſtaerd, *Otho* en *Gooſſen van Roſſem* baſtaerden, en *Hillin de Gier*. Wt kraght deſer verbintenis heeft de Hertogh op Woenſdagh na Pinxteren den Raed van * *Doesburgh* geoorloft, dat ſy, tot ſijn weder-zeggen, binnen haere Stad ende daer om lanx van zynent wegen zouden moegen aentaſten ofte doen aentaſten alle, die eenigen overdaed met vangen, ſchenden, rooven, branden, ofte anders binnen den lande deeden, ofte gedaen hadden, ofte die daer van ter quaeder naem en gerucht ſtonden, ende die, tot dat men ze hadde gericht, brengen en houden in haere gevangenis.

* *Exlitoratſſiat Daes.*

52. Keyſer *Frederick* verwittighde op deſen tijd door ernſtige brieven *den hoogh-gebooren* (zoo hy hem noemde) *Arnold* Hertogh van Gelder „ *ſijn lieven Oom en Vorſt*, om over eenige weeken te „ *Frankfort aen den Meyn* op den Rijx-dagh in eygen hoofd, ofte, in val van noodzinninge, door „ zoodaene gemaghtighde te verſchijnen, aen „ wien men hoogh-wightige zaeken betaemlyken „ moghte vertrouwen; aengeſien aldaer zoude „ verhandeld worden, 't geen tot ruſt ofte onruſt „ des Roomſſen Rijx, ende bevreedinge van de „ Roomſſe kerk was dienende, als mede verſcheyde bezwaernisſen raekende het geheele lichaem „ van Duytſland. Onder andere verſtond hy hier mede de ſcheuringe die daer was om de kerkelijke by-een-komſt, welke Paus *Eugenius* te Florentien hadde doen laeden tegen die van *Bazel*, welke *Amadis* Hertogh van Savoyen tot Tegen-Paus had op-geworpen. Maer gelijk *Lodewijk* Dolfijn van Vrankrijk zoon van *Karel* den ſeven-den de zaek van *Eugenius* ſich aentrock, zoo naemen de Switzers *Amadis* weder by de hand, 't welk daer na veel bloeds en moeyten gekoſt heeft. Wat een gevoelen *Arnald* van deſe kettery en verdeylinge heeft gehad, wijſt wt ſijn vonnis te *Grave* wt-geſprooken, ende aldus luydende; dat, aengeſien de H. Vader *Eugenius* nu „ veele iaeren herwaerts door 't gantſſe Chriſten-„ dom voor Paus was gehouden en gehoorſaemd, „ ende de meeſte Koningen Prooſten en Vorſten „ alnoch hem hand-haefden, ende hem *Arnald* ook „ noch geene dringende redenen waren voor-gekoemen waerom men *Eugenius*, als voor heen, „ nieten behoorde te erkennen; zoo beleed hy, na „ gehouden raed met de Geeſtlijke en andere ſich „ des verſtaende, Paus *Eugenius* (om niet zonder „ hoofd te weſen) voor eenigen en rechten Paus te „ houden, tot dat 'er by een algemeene en wettelijken verzamelde kerken-raed anders wierde „ geoordeeld; belaſtende derhalven alle zyne onderzaeten, gemelten Paus volkoemene gehoorzaemheyd te bewijſen, op de verbeurte van „ 4000. Gelderſſe guldens. Behalven dat, zagh de Keyſer koemen, dat *Arnald* ende ſijn Vorſtendom nieuwe quellingen en inlandſſe oorlogen over 't hoofd hingen: vermits *Geeraert van den Berge* na den af-gang van ſijn oom *Adolf*, bereeds, zoo de ſpraek gingh, inley dings-brieven op Gelderland van hem had verkreegen. Tuſſchen *Arnald* van Gelder, ende Heer *Geeraert van Kleve* broeder van Vorſt *Adolf*, wierd in die daegen by tijds een ſtille-zaet getroffen voor etlyke maenden, op hoop, dat 'er middeler-wijl goede mannen aen weder-zijden de duyſterheeden en hinder-paelen moghten wegh neemen. Hier in en waren niet begreepen de Hertogh van den Berge, noch *Adolf van Kleve*; in voegen, dat zoo beyde broeders *Adolf* en *Geeraert* met den anderen in veede raekten, de Hertogh ſich alſdan met ſijn ſchoon-vader *Adolf* zoude moegen vervoegen, mids aen *Geeraert* daer van 14. daegen te voren de weet doende.

53. Op het aenhouden van den Vorſt, dat men te weeten tot bewaer van de Thieler- en Boemeler-weerden ende de dorpen rondom, 100. wt-geruſte ruyters en 500 voet-knechten diende te werven, wierd binnen Arnhem den 15. dagh des Soemer-maends op een Land-dagh-vaerd beſtemd, tot dien eynde de pond-ſchattinge door 't gantſſe Vorſtendom in te voeren; met bedingh, van dit geld tot weer alleen van 't land en gemelte nood-lijdende plaetſen te koſt te leggen. Wijders beraemde de landſchap, dat de munt-gezellen en munten (om dat de zelve over al vervielen ende menigerley gebreeken waren onderworpen) tot naerder laſt zouden ſtille ſtaen. Op den elfden van de Oogſt-maend beveſtighde Keyſer † *Frederick* te *Frankfort aen den Meyn* op een vollen Rijx-dagh alle keuren en voor-rechten, waer mede zyne voor-zaeten die van Nymegen hadden vereert, gevende haer gelijke vryheyden met die van Aken, ende dat men ze noch „ aen 't Keyſerlijke Hof-gericht noch voor andere „ vier-ſchaeren moghte verdaghvaerden, ten waere „ ſy yemant recht weygerden; ſprack ze eyndelijken ook vry van alle bezaeten en bekommeringen, indien ſy in 't Vorſtendom van Gelder de „ koop-luyden met raed ofte daed niet en hadden „ helpen af-zetten ende haer goederen ontrooft. „ De Cancelaer en hooge Raeden van Braband deeden wt Loeven aen die van Nymegen, Zutveen, en Arnhem verſtaen, hoe de Raeds-heeren van den *Bos* haer hadden behandighd een ſchrift, zoo van hun als van hun Hertogh, waer by ſy grootlijx klaeghden over den Grave van *Naſſouw* en ſijn wijlen vader, die in tien ofte twaelf iaeren herwaerts de Gelderſſe koop-luyden met den tol te *Raveſteyn* boven recht hadden geſchooren en bezwaerd, ook hen veele goederen en waeren afgenoomen; ende dat ſy alle deſe mis-bruyken begeerden af-geſchaft ende de geleeden ſchaede geheeld te hebben: waer op de Raeds-heeren dienden, dat ſy dienthalven meermaels waren aengeſocht, ende ook met wijlen *Engelbert van Naſſouw* hier over in woorden geweeſd, die doen geen onbillijk beſcheyd en had gegeeven; daer neffens op de verſſe daed nu aen ſijn zoon *Ian* des Hertoghs brieven beſteld, die insgelijx over-boodigh zeyde te zijn, op zeekeren ſtond en plaets zich met den Grave van *Werneburgh* in te ſtellen, ende van deſe zaek over en weder mondelingh verſpreck te houden.

† *Vid. auctor. pag. 482. & ſeq.*

54. Vorſt *Arnald* beteegh in deſe daegen *Vincent* Grave van Moers over zwaere en verreſiende zaeken, *dat hy, zijnde een Smal-heer van den Hertogh, nochtans des zelfs koop-luyden en in-zaeten die hem geen quaed hadden gedaen, op vrye Heeresteegen ſijner landen had doen aenrandzen en wtſchudden, ende wt de kerk te Keſſel in Gelderland, terwijl de Prieſter dienſt doende den beker op-hief, een van de Vorſtelijke onderdaenen gevangen wegh gehaeld; waer door de Gemeente tot op deſen dagh de kerk en 't kerk-hof met den Gods-dienſt hadde geſchuwd en moeten miſſen; ende daer behalven Ian van Broekhuyſen ſijn Erf-Droſt en Hof-meeſter, gaende wt ſijnen*

naem naer de Vorſtin van Braband, hand-daedelijken aengehouden omtrent de pael-ſteeden van Braband. Hy wreefhem wijder in den neus, dat hy in Gelderland ende met de Vorſtelijke land-zaeten een after-bax verbond had gemaeckt; ook een bende krijghs-knechten op het ſpoor ende beſigh zynde om den vyand te vervolgen, door ſtreel-woorden zoo langh op-gehouden, dat de vyand was ontkoemen; ende laetſtelijken tot Aken (ten tijde Geeraert van den Berge daer van wegen den Keyſer wierd in-gehuld) ſijn paerd 't welk hy van den Hertogh te ſchenk had, met een ſluyer ofte lint van Geeraert had behangen. Doen ter tijd waren *Arend van Blitterſwijk* en *Ian van Broekhuyſen* tegens een recht-ſtrijdigh; gelijk mede *Ian Schenk* van Nideggen, gevoeghd met *Maes van Oeſt, Engelbert van Brent*, ende de dochter van *Henrick Schenk*, om eenige Landen en Sloten een bitter kooker-gevecht en groote ſpartelingh hadden met *Ian van Ghemen*, waer van wy, alzoo het eer recht- dan land-zaeken zijn, geen langer teemen willen maeken. Omtrent deſen tijd gaf *Philips* Hertogh van *Burgondien* alle zyne Droſten, Ampt-luyden en Richters van Braband te kennen, *dat hy aen ſijn l. neve Hertogh Arnald neffens aen ſijne hovelingen en krijghs-luyden tot vijftigh toe, met zoo veele ofte weyniger paerden (ten waere die ſijne vyanden ofte ballingen waren) vry-geleyde had toe-geſtaen, om binnen Braband tot aen toekomſtige Paeſſen zonder vrees en moeyenis te verblijven.* De oorzaek van deſe beveelen was, zoo 't ſchijnd, de dickmaels hervatte en t'elkens weder-af-gebrookene handelingh wegen de landſchappen van* Mechelen, ende waer over de Burgondier beyde gebroeders *Arnald* en *Willem van Egmond* zocht te vreeden te ſtellen.

* *Siet op het iaer 1441.*

1443. † *Siet op 't vorige iaer.*

55. Na 't taf-zetten van *Eugenius* was *Amadis* † *van Savoyen* met de meeſte ſtemmen tot Paus gekoozen; hoewel hy, verlet door den aenhangh van *Eugenius*, Peters ſtoel te Romen noyt en heeft moegen beklimmen. Dees alſoo by de negen iaeren om-zwervende, droegh ſich niet te min als Paus, ſchrijvende op deſen tijd aen Hertogh *Arnald*, ende door *Ian Pollart* zyne meeninge voor hem bloot leggende, verzocht eyndlijken, dat de Hertogh hem en Gods kerk wt deſe golven van benauwdheyd wilde helpen verloſſen. Deſe brief was gegeeven te Loſan onder des viſſers-ringh op den 15. van den eerſten Lente-maend. Het op-ſchrift was (gelijk der Pauſen wijze van ſchrijven is) *Lieve zoon edel man Arnald, Hertogh* &c. *Arnald* hier op ſijn antwoord niet willende verbergen, ſchreef weder een letterken te rugge, noemde ſich *een ootmoedigen zoon van den Paus*, ende voeghde after ſijn naem deſe woorden, *Heer van de Veluwe, van Kuyk, ende van Born*, &c. Maer wat *Ian Pollart* van *Amadis* aen *Arnald*, ende van hem weder aen *Amadis* mondelingh heeft verricht en over-gebood-ſchapt, heeft men ſtuckſſe wijſe af te neemen wt zeeker een brief, door *Willem van Boſinchem* eertijds Heer van Bueren en dood-vyand van Vorſt *Arnald*, aen ſijn vertrouwden vriend *Arend van Amerungen* over-geſchickt, daer in ontdeckende, dat *Pollart* wt den naem van *Arend van Egmond* by *Amadis* aenhield, ten eynde *Amadis* dochter aen *Arnalds* zoon *Adolf* moght worden verloofd en gezeekerd; hier by doende, dat hy zulx die van Utrecht mede had aengedient, of die by geval daer wt eenigh voordeel ofte ſchaede zouden weeten te viſſen. Dan dit houwlijk (ick en weet niet waerom) en had effenwel geenen voortgangh; ofte om dat het Vrouwlijn bereeds aen een ander verzeyd, ofte dat de Savoyaerd (die ſich wt het oude Huys van Saxen ende van Keyſerlijke voor-zaeten poght af te koemen) te hoogh in de borſt is geweeſd: van gelijken en geluckte niet de vryagy van *Frederick* oudſten zoon van *Frederick* Hertogh van *Saxen* met *Charlotte* nichte van *Amadis*, ende dochter van *Lodewijk* Hertogh van Savoyen, alzoo de zelve *Lodewijk* den elfden Koningh van Vrankrijk naderhand ten deel viel. Op dien tijd kreegen de Harderwijkers het recht ofte de beveſtinge van den af-ſlagh ende voorkoop van de viſſen, die tuſſchen Muyden en Kampen naer Gelderland wierden vervoerd. Weſhalven *Arnald* op hooge ſtraffe verbood, *dat men geene viſſen wt de aengeleegen zee nieulijx gehaeld zynde, ofte over land ofte over zee ergens anders moght verbrengen marcken ofte veylen, dan aller eerſt binnen Harderwijk; ende tot dien eynde alle door de Stad rijdende vis-karren aldaer ſtille zouden hebben te houden, ofte ten minſten een benne vis ofte anderhalf verkoopen laeten.* Hy deed daer beneffens deſe gunſt aen de Stad *Zwol* ende naemelijken aen *Ian van Bokkhorſt*, *dat het Kotemer-veer tot dicht onder Hattem wierde verleghd, ende dat men daer over alsmede door Hattem alle waeren en packen onder gewoonlijke tollen moght voeren en ſleepen, mids dat daer altoos ſchuyten ofte ponten (alleen van die van Zwol) by de hand zouden weſen, ende de heele Stad en 't Schependom van Hattem, als van ouds, vry van veer-geld (behalven dat yeder haerd-ſtede op Martens-dagh alle iaer eens een* moerken *ofte duyt hier voor zoude wt-langen) ten waere ſy met paerden, vee, waegens ofte diergelijke zwaere vracht wilden over-vaeren.* Deſen brief beteykende de Vorſt ten over-ſtaen van *Henrick* zoon *van Meer, Elbert van Alphen*, Heer van *Hoem* en *Pol*, ende andere Raeds-vrienden meer.

56. Wanneer op deſen tijd *Geeraert van den Berge* aen d'eene zijd de bazuyn blies, ende aen een anderen hoek de Burgondier, met de Hoexe en Kabeliauwſſe in Holland te doen hebbende, wegen den geduyrigen door-togh van ſijn krijghs-volk Gelderland arm en moede maekte, willende mede dat de Biſſchop van Utrecht in geeſtlyke zaeken van yeder een zoude worden gehoorſaemd; docht het *Arnald* hoogh tijd wt de oogen te ſien, ende verzocht daerom op de landſchap, dat men, tot af-weeringe van alle dienſtbaerheyd en bezwaerniſſen, metten eerſten volk te paerd en ook een deel voet-knechten zoude aenneemen. Waer op de Ridderſchap met de drie Hoofd-ſteden dadelyken 41000. goud-guldens in-willighden; van welke wt-zettinge het Vierdeel van Nymegen binnen 14. daegen 17000. goud-guldens zoude op-brengen; Zutveen 4000, die van Arnhem 8000, ende die van *Ruermond* eerſt-daeghs mede hun aen-deel. 't Geen hier aen te kort ſchoot, zoude de Hertogh wt zyne landen en tollen vol maeken. Middeler-wijl heeft *Diderick* Biſſchop van Kolen, met *Geeraert van den Berge* en den Biſſchop van Luyk in-ſpannende, het vaſte Huys *ten Broek* in 't land van Kleve in-genoomen, ende aen den Bergh-lander den vyand van *Arnald* in bewaer gegeeven. Eenige Heeren wt Gulicher-land, onder andere *Ian van Bomgert*, *Ian Schelart van Obendorp*, en *Ian van Wijkeraede*, duchtende dat het op haer kap moght druypen, maekten, om in de voor-baet te wezen, met Vorſt *Arnald* een beſtand, 't welk yemant, zoo hy 't wilde af-gaen,

een

een geheele maend voor den wt-gangh van het zelve zoude moeten op-ſeggen. Een met naemen *Philips van* † *Dreys*, beſtond (God wouts) den Hertogh met dreygh-brieven aen boord te koemen, zeggende, dat hy, om ſijn eer te beſchutten, ſich vyand van *Arnald*, ende vriend van eenen *Aert Moeisham* verklaerde. Doch de Vorſt en was zoo week ofte geck niet, dat hem, wegen deſe blaes-kaekery, het hert in de ſchoeyen is gezonken. De Biſſchop van Kolen met *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark, begeerden op *Arnald*, om in de Stad *Gelder* ende voorts te *Veenbrugge* zich te laeten vinden, en aldaer de zwaerigheeden tuſſchen den Biſſchop van Munſter ende den *Heer van Moers* te helpen wt-vundigh maeken. Die van *Maeſtricht* ſchreeven mede, tot dienſt ende wt den naem van *Ian van Merode* als momber van ſijn neve *Ian van Pettersheim*, hy wilde den zelven beleenen met het Slot te *Weert*, waer voor hy gereed was aen den Hertogh manſchap te doen.

57. Wanneer de Vorſt in die daegen, om ſijn hert wat ſpeelen te leyden, naer *Arnhem* was gekoemen met *Ian van Bylant*, *Evert van Alpen*, ende *Govert van Wylaik* zyne Raeden, heeft hem de Stads Overigheyd van Arnhem (te weeten *Does van Gruythuyſen* Burgemeeſter, neffens *Winand Ridders*, *Roelof Momme* ende *Govert Benting*) aengedient, dat die van *Ruermond* by haer t'elke reyſe om hulp aenporden tegens zommige van zyne Hof-geſinde, die met vuyſt-recht haer eenige goederen hadden ontweldight. *Arnald* zulx ter herten treckende, vertrock met een verbolgen gemoed terſtond wt de Stad, ende liet wt het Slot van *Roſendael* den Raed van *Arnhem* weeten, *ſy zouden by geſchrift vervatten 't geen ſy onlanx met den mond hadden voor-gedraegen: hem was nu acht iaeren langh veele weder-waerdigheyd weder-vaeren, dan wilde nu een anderen wegh met haer in-gaen, waer van hen wt ſijnen naem naerder vertoogh zouden doen ſijne Raeden, welke hy aen haer ſchickte, Alpen, Wylayk* ende *Arend van Goer*. Dan vermits de andere Hoofd-ſteden Nymegen en Zutveen, belangende het beklagh van die van *Ruermond*, wt eenen mond blieſen, ende van de vereeninge met zyne eygene wille op-gerecht, zeyden noch te konnen noch te moeten af-treeden, wierd dit glimmende vuyr haeſt in d'as-kolk geſmoord; 1444 nademael op 't volgende iaer, na veel haſpelinghs en onkoſten, door maekelaery van de Ridderſchap en Steden, die van *Ruermond* met den Vorſt binnen *Arnhem* op deſen voet zyn verdraegen. *Over die van Ruermond zoude den Hertogh ſijn voorrecht en hoogheyd blijven ongekrenkt: De Rechter en Schepenen, die ofte wt eygen drift ofte wt dwangh de Stad hadden geruymt, zouden haer voorige waerdigheyd bekleeden, ende de burgers wt hunne ballinghſchap vry moegen weder-keeren, gelijk mede des Hertoghs gevangen lijf-knecht ontſlooten worden; na gedaene vergoedinge by den Hertogh van de ſchaede. door ſijne huys-genooten ofte krijghs-knechten aldaer aengericht. De Stad zoude, als voor heen, haere ſchattinge op-brengen, ende haere oude voordeelen en keuren behouden.* Hier over ſtonden van wegen de Ridderſchap wt het Vierdeel van Nymegen, *Willem zoon te Egmond, broeder te Gelre*; van wegen het Zutveenſſe Vierdeel, *Henrick* Heer te Wiſch, wt het Vierdeel van Velouwen *Will. van Riſſwijk*; wt den naem van de Steden Nymegen, Zutveen, en Arnhem, *Roelof van Hautart*, *Geeraert Ulrich*, ende *Ian van Zalland*. In die daegen over-quam *Arnald* met *Geeraert* oudſten zoon van *Kulenburgh*, dat hy onderplicht van manſchap de beheerſſinge van 't Slot en gebied van *Bueren* zoude ontfangen, doch daer voor aen den Hertogh tellen 6000. Rhijnſſe goud-guldens, ende aen *Wabaven van Haeſten* Stad-houder in der tijd 7500. der zelver guldens, welke hy aen de Heerlijkheyd van *Bueren* ten afteren was. In 't geſchrift ſtond mede wt-gedruckt, hoe ver de Vorſt ofte Vorſtin aldaer huyzende, de in-komſten, viſſeryen, neffens den gantſſen huys-raed van't Slot, als mede de vordere baeten van't koorn, ſchaepen, hoorn-beeſten, ende van ander gevoegelt en vee zouden genieten.

58. Hertogh *Adolf* van Kleve 't *Huys te Broek* weerloos geworden zijnde, begon terſtond volgens verdragh by ſijn ſchoon-zoon *Arnald* om byſtand aen te houden, ende die van Nymegen daer voor aen te ſpreeken. Die van *Goch* was hy mede door brieven aen, zijnde gewaer geworden, dat eenige van hun burgers onder duyms den vyand hand-ſterkten en nooddurft toe-zonden, ende bad daerom, dat zulx dogh niet meer en moghte geſchieden. Die van *Goch* ſchreeven hier over aen hun heerſchap den Hertogh van Gelder om raed; te meer, vermits *Blankenſteyn* te vooren wt het land van Kleve, zoo ſy klaeghden, gewapender hand en plonderende hun gebied en vryheyd was door-getrocken, ende ſchickten met een op het begeeren des Hertoghs over een tafereel ofte wijd-loopige rolle van alle ſchaeden, welke ſy voor-gaeven in dien tocht te hebben geleeden. De Steden van de *Grave* en *Doesburgh* braghten mede te berde wat al ongemacken en aenſtooten ſy van anderen ende wt andere oorzaeken hadden wt-geſtaen. De Biſſchop van Munſter, met de Ridderſchap, Steden en Geeſtlijkheyd van ſijn Stift, maekten den Vorſt mede klap over klap moede van wegen *Ian van Roſſem*, als of die den Biſſchop de goederen van ſijn Sticht onthield, dingende daer na hier op, dat men in deſen raed wilde ſchaffen, ofte dat hy anders aen de Keyſerlijke Kamer zyne klaghten van zins was over te brengen. Betreffende de twijffelingen en mis-verſtanden tuſſchen Vorſt *Arnald* en *Ian van Hensbergh* Biſſchop van Luyk, wierd over en weder goed gevonden, dat van wegen den Hensberger *Lodewijk Boeſt*, *Foſtrad Bare*, ende *Ian Gollardin* wt den Raed van Luyk, neffens den Grave van *Hensbergh*; ende wt den naem van den Vorſt van Gelder, *Ian Schelart van Obbendorp* Ridder en Hof-meeſter, *Roleman van Arendale* Ridder en Heer te Well, ende *Ian van Broekhuyſen* Heer van Loe en Geiſteren Erf-hof-meeſter, met by-voeginge, indien de ſtemmen ſtaeken, van meeſter *Ian van Nyenſteyn* by een eynd-oordeel alles zouden af-doen. Als de voornoemde Biſſchop van Luyk in die daegen een reys naer *Ieruſalem* had aengevangen, was hy genoodzaekt, effen wijs ende zonder het land van beloften geſien te hebben, te rugge te keeren, om reden de Turken hem vry-geleyde ontzeyden; alzoo hy ſich onder anderen door een averechte en ſchadelijke hooghmoedigheyd Hertogh van *Bouillen* had laeten doopen, van welken naem de Muſulmans al noch ſchrick en heugenis hadden. Op deſen tijd liet *Roelof van Diephold* Biſſchop van Utrecht, het hoofd in eene kap ſteekende met den

† *Habet & muſca bilem. Auditum admiſſi riſum teneatis amici.*

1444. den Hertogh van Kleve, den Biſſchop van Kolen opentlijken ontzeggen, wt zaek hy ofte zyne knechten den onderzaeten en koop-luyden van Utrecht dickmaels hoon en ongelijk hadden aengedaen, ende den Vorſt van Kleve met zyne bond-genooten al noch een onrechtvaerdigen krijgh aendeed; ende eyntlijken meer gehoor gaf aen *Amadis* als aen Paus *Eugenius*.

59. De Heer van *Woſemael* Erf-Maerſchalk en een van de grootſte van Braband, ſiende dat *Philips van Burgondien* † doende was, om de Stad en 't gebied van *Mechelen* (waer van hy ſich mede Heer ſchreef) tuſſchen de broeders *Arnald* en *Willem van Egmond*, als rechte grond-Heeren, te verdeelen, zocht veele kromme ſprongen te maeken, ende verſocht, volgens eenige handſchriften, van den Hertogh van Gelder wedergeevinge voor al van 't Slot en Kerſpel van *Oyen* en *Didem* met de Over-Maeſſe landeryen van *Os*, van gelijken de thienden en raey-thienden van *Hervelt* en *Andela* in de Over-Betouw; ende alle goederen van zal: *Ian van Arkel*, ende weder-reykinge van 't geld aen hem geleend. Over de verſchillen van * *Driel* waren alſdoen te Nymegen bekommerd en vaſt gehouden *Sweer van Weerdenburgh*, *Willem van Haeſten*, *Willem van Wy*, *Stesken van Hemert*, *Ian van Dodenweert*, *Barent van Wees*, *Hillen van Aelſt*, en *Arend de Kock*, die aen den Vorſt doen op den Land-dagh zijnde ontbooden, hoe ſy aldaer onſchuldigh in gijzelinge zaeten, ende aen den hals en goederen wierden aengeklaeghd, daer ſy doch niet buyten ſijn laſt en hadden bedreeven, biddende over zulx, dat men ze mede wilde begrijpen en indachtigh zijn in de handelinge tuſſchen hem ende de Steden te ſluyten. De Ridderſchap en Steden-gezanten ſchreeven van Arnhem aen die van Nymegen, ſy zouden doch in de belegeringh van *Beeſd* volharden, beloovende haer ſpoedigen onderſtand, ende dat 'er ook van Zutveen alle uyren beſcheyd wierd verwacht; vermaenden ze daer neffens middeler-wijl het geſchut en alle legergereedſchap vaerdigh te houden, om den vyand ter rechter ſtond en plaets te beiegenen, ende alle aenſtaende rampen van 't vaderland af te keeren. In die daegen maekte de Hertogh *Zweer van den Zande* tot op-ſiender en meeſter van alle zyne wapen-huyſen, laſtende zyne Stad-houders en Slot-waerders al om voor hem open te ſluyten de pack-kamers van 't geweer, op dat hy het geſchut, ſnap-haenen, arm-borſten, bouten, buskruyd, ende voorts alle oorloghs-tuygh daer binnen en buyten op geſchrift ſtellen, daer voor zorge draegen, ende het ter gelegener tijd tot des lands gemeenen oorber moght gebruyken. *Arnald*, om by tijds penningen tot de oorloghskoſten by een te gaderen, nam op deſen tijd te *Erkelens* van *Willem Keller* te leen 4000. goudguldens, onder beloften van hem wt de ſchatkiſte van de Stad *Grave* te betaelen; ende niet veel minder van den Heer van den *Berge*, *Byland* en *Hedel*, geevende hem iaerlijx daer voor zeeker aendeel op den tol te Lobeth; waer over echter naderhand moeyte is gereeſen. Die van ‡ *Elburgh* verkreegen op dit iaer van *Chriſtoffel* Koningh van Denemarken mildé geweld-brieven, aengaende de viſſeryen omtrent het gedachte Koningrijk.

† *Siet op't vorige iaer.*

* *Siet op de iaeren 1440. en 1441.*

‡ *Vid. auctor. in Omiſſis.*

60. Op *Huberts* dagh, zijnde den drieden van de Slaght-maend, is Hertogh *Arnald* met over de 2000. ruyters op Gulicher-land aengeſtooten, menighte van vlecken wt-roovende, ende 17. door den brand bedervende. Dan alzoo Hertogh *Geeraert van den Berge* de zyne (die met den eerſten naulijx ſtand greepen, ende de Gelderſſe maght ter nood af-weerden) voor de tweede mael op den vyand (die weder na huys zocht te trecken) omtrent de paelen van beyde Hertoghdommen, met groot gedruys zelve aenvoerde, begaf ſich *Geeraert van Kulenburgh* ſtang-voerder van de eene bende, aller eerſt op de loop. Heer *Willem van Egmond*, die t'elkens voet by ſteck moedighlijken met den vyand had geſchermutzelt, ſiende geen kans om wegh te raeken, wierd t'zaemen met ſijn Droſſaet in verzeekeringh genoomen, ende na zyne weder-loſſinge ter eeren met den draegh-band behangen, gelijk mede de overige gevangens *Ian van Broekhuyſen*, *Henrick van Mere*, en *Evert van Wilp*. Onder de dooden waren *Geeraert van Weerdenburgh*, *Warner van Zantwijk*, *Ian van Vanderick* ofte *Varick*; ende aen d'over zijd van de vernaemdſte *Werner van Pallant*. Hertogh *Arnald*, na dat hy ſich dapper en wel had gedraegen, wierd door eenige van zyne ruyters wt het gevaer geholpen en geredderd. Over dit ongemeen geluck word op deſen dagh al noch iaerlijx van de Gulichers gevuerd, ende *Hubert* als een Beſcherm-heyligh aengeroepen en ge-eerd, hoewel 'er (na de reekeningh van de Kolenſſe Iaer-boeken) van de Gelderſſe niet over de 64. gegreepen wierden, ende alleen 30. dood-geſlaegen. Doch die het voordeel van den ſlagh heeft, heeft ook de eer daer van. Hy wint genoegh, die niet en verlieſt en ſijn neſt beſchut: hy verlieſt genoegh, die met ſijn volk en geld niet en wint en een blauwe ſcheen loopt. Ia men zoude, niet zonder ſchijn van waerheyd, moegen gelooven, dat deſe ſlagh *Arnald* meeſt op de knyen heeft geholpen ende ſijn ondergangh verhaeſt. Want hier wt groote ſchulden, wt de ſchulden nieuwe ſchattingen, ende wt de ſchattingen een af-keerigheyd ende voor 't laetſte een t'zaemen-zweeringe ſyner onderzaeten tegen hem is veroorzaekt. In Switzer-land viel mede een treffen voor; alzoo de Dolfin van Vrankrijk zoon van *Karel* den ſevenden, ſtaende voor de eer en 't wel-vaeren van Paus *Eugenius*, tegen *Amadis van Savoyen* op-trock. Niet verre van *Bazel* hayt-pluckten 4000. Switzers zoo heftigh met den vyand, dat hoewel 1600. daer van op den dickſten hoop der Franſſen in-dringende alle te gader gematſt wierden, de overige evenwel den Franſſen heel Duytſland te bangh maekten, ende der zelver 6000. door de ſcherpte ioegen. Op den 1446.
13. van de Slaght-maend des volgenden iaers liet *Willem* geweeſde *Heer van Bueren*, een geſlaegen vyand van 't Huys van Gelder, *Willem van Egmond* Heer des lands van Mechelen ſijn gevangen, die doen ter tijd noch niet ontſlaegen ofte wegen ſijn los-loon was verdongen, in een laet-dunkend briefken weeten, dat hy over acht maenden daeghs na toekoemende Iacob ſich naer de Stad van *Berchem* zoude hebben te begeeven, aldaer in 't huys van ſijn tollenaer *Koenraed van Boelendorp* verblijven, ende buyten ſijn believen niet van daer ſcheyden, ofte hy wilde hem voor al de wereld als eerloos en meyneedigh wt-luyden.

61. *Arnald*

61. *Arnald* om zyne gevangens vry te koopen moeſt ſich wederom in nieuwe ſchulden ſteecken, handelende in die daegen met die van *Erkelens*, dat ſy aen hem tellende 2000. goud-guldens door geheel Gelderland tol-vry zouden weſen, voor den tijd van ſes iaeren, ofte tot af-loſſinge toe van de geheele ſchuld; waer tegens ſy beloofden eene bende ruyters ofte anderhalve voor zyne hoogheyd wt te ruſten, ende een tijd langh van alle behoeflijkheyd te verzorgen. Op den zelven tijd ende wt de zelvige oorzaeken heeft men den heerlijken en wel-geleegen ſtreek van de *Duyffel* aen *Arnalds* ſchoon-vader den Hertogh van Kleve moeten verpanden ende van't Gelderſſe lichaem af-ſcheuren. De zaek van *Vincent* Grave van *Moers* en *Sarwerden* wierd nu te Venloe op nieuws hervat, alwaer *Arnald* en *Vincent* ſich in eygen hoofd in-ſtelden. Doen ter tijd wierd by *Diderick* Biſſchop van Kolen Hertogh van Weſtfaelen en Engeren, zeer gearrebeyd, om een knoop te maeken tuſſchen *Arnalds* ſeven-iaerigen en tweeden zoon (doch eer geſchaepen om in't leeven te blijven ende ſchier ofte morgen tot de heerſchappy te raeken dan ſijn oudſten broeder) † *Adolf*, ende *Margriet* nichte van Paus *Amadis*, en eerſt-geboorene dochter van *Lodewijk* Hertogh van *Savoyen*, *Chablais* en *Auguſta*, Vorſt van't *Roomſſe Rijk*, Markgrave van *Italien*, Grave van *Piedmont*, *Geneve*, *Valtoline*, *Baugey*, &c. Vry-heer van * *Val de l'Oſte*, Heer van *Nicy* en *Vercelles*. De Biſſchop liet zich te *Veenbrugge* vinden by Hertogh *Arnald*, die neffens veele Vry-heeren en Raeden hier over te ‡ woorde was met *Ian Chiſſiaco* wet-geleerden ende af-gezant van den Savoyaerd. Alhier wierd voor-geſlaegen, dat de Hertogh van Gelder de bruyd, zoo haeſt ſy in haer twaelfde iaer zoude treeden, van * *Straesburgh* zoude doen haelen, ende met iuweelen en andere ſchenkagien na hun beyder ſtaet en waerdigheyd wel voorſien, daer en boven *Adolf* en zyne manlijke nalaetenſchap met duydelijke bewilligingh van de alinge Landſchap alleen en zuyver erfgenaem maeken in zyne Vorſtendommen en Heerlijkheeden. *Arnald* bedongh mede, dat Iuffrouw *Margriet* in zulk een geval vroegh na deſe landen moght over-koemen, om aen de tael ende gewoonte by tijds te gewennen. De volmaghtiger zeyde, dat *Lodewijk* zyne dochter wilde wt-zetten met honderd duyſend guldens Savoys, maekende 70000. en 600. Rhijnſſe guldens, in plaets van haer houwlijx-goed, zonder meer. Dit geſchrift was beteykend by *Ian van Berchem*, *Eibert van Eyl* Droſſaed van Gelder, *Ian van Apelteren*, *Ian van Zeelhart* Vorſtelijke Raeden, *Ian Pollart*, *Rutger Woys* Raeds-heer, *Rutger Grave* Stadſchrijver van Nymegen, *Willem Sas*, en andere. Maer deſe handel is ſteecken gebleeven, ende *Adolf* naderhand met *Catarine van Bourbon* in echt-ſchap getreeden, ende *Margriet van Savoyen* met *Peter van Luxenburgh*, Grave van *Brie* ende *S. Paul*; hoewel andere haer egemael maeken van den Mark-grave van *Montferrat*.

† *Siet meer de op het iaer* 1443

* alias *Jan de Val.*

* *Argentas.*

62. Op deſen tijd gaf *Arnald* wt en beveſtighde den *Land-brief*, aengaende de Over-Betouw, belaſtende, neffens andere ſtucken, dat de twee Hoofd-ſteden *Nymegen* en *Arnhem* van nu voort-aen elk af-ſonderlijkē aldaer een Heymraed ofte Dijk-grave zouden ſtellen, te weeten een wt den Raed van de Stad, ende die daer omtrent ten minſten twintigh mergen lands had leggende. Heer *Ian van Homoet* en ſyne Ampt-luyden in de Over-Betouw hadden doen ter tijd haere handen geleght aen *Iorden van Lauwijk*; welken man-ſlagh en meer andere ondaeden *Arnald*, met hulp van de Ridderſchap en Steden van Nymegen en Arnhem, aennam op het aller-ſtrengſte te wreecken, ende niet te ruſten voor dat yeder een hier over waere vernoeghd. Op Palm-Sondagh des naeſten iaers is de hoofd-ſtad Zutveen van den blixem en donder zoo aengetroffen, dat de tooren en klocken van de Marien-kerk quamen af te branden ende te ſmelten, 13. menſchen van den ſlagh dood bleeven, ende veele (zoo doen de wijze en der luyden over-geloof mede braght) met den heyligen oly hun lijf tegen deſe hemels-pijlen zochten te wapenen. Dat meer is, op den zelven dagh zijn 'er zulke wind- en ſneeuw-buyen onder wt den Rhijn naer Kolen op-geſteegen, dat de menſchen zich quaelijken op het vlack en onder den blooten hemel konden bergen, ende het kooren met den wijn-ſtock door de koude heel wierden verzenghd en af-gebeeten. Wegen de zwaerigheyd met † *Vincent van Moers*, ſchreef niet allen *Frederick van Meurs* de vader van *Vincent*, maer ook de Hertogen van Burgondien en Kleve aen *Arnald*; die daer op aen den Burgondier beſcheyd gaf, ende aen den overmoed ende hals-ſterkheyd van ſijn leen-man *Vincent* de heele ſchuld van dit langhduerigh en verdrietigh dingh-tal. De Klevenaer ontbood, dat het gantſſe verſchil aen ſijn oudſten zoon *Ian* geſteld was, die na allen ſchijn daer van wel haeſt korte metten zoude maeken. Daer na is 'er binnen de Stad *Grave* een dagh beraemd, om alle ſchortingen tuſſchen de Brabanders en Gelderſſe op te neemen, ende zoo moegelijken by te leggen, verklaerende *Arnald*, indien't hem zelven niet geleegen en viel deſe vergaderingh by te woonen, evenwel voor bondigh te zullen houden 't geen aldaer tot dienſt ſyner landen met den Brabander zoude worden verhandeld, ten over-ſtaen van zyne gezanten, te weeten *Willem van Egmond* Heer 's lands van Mechelen, *Willem van Heuklem* Abt van Pouwels Gods-huys tot Utrecht, neffens de Heeren van *Meer*, *Broekhuyſen* en *Wylaik*, als mede *Ian van Roſſem*, *Walraven van Haeſten*, ende *Frank Piek*.

1446.

† *Siet op't vorige iaer, en elders.*

63. De Heer van *Weſemael* begon met ſijn ouden ‡ eyſch weder op te waeken ende daer neffens over te leggen het daer op gevolghd oordeel van den Raed van Loeven tegens den Hertogh van Gelder; die hier op terſtond diende, dat de landeryen van *Os* over Maes ende de thienden van de Betouw in menige iaeren by die van *Weſemael* niet en waren bezeeten; ende na alle vermoeden van des zelfs voor-zaeten aen anderen over-gezet en vervreemd, vermoegens oude hand-veſten hier van zijnde; dat mede die erven, gelijk ook de Sloten van *Oyen* ende *Dieden*, Gelderſſe leenen waeren, ende de wtſpraek of het gebied van die van Loeven in't minſt noch in't meeſt onderworpen; ende *Arnald*, hoewel neffens andere mede erfgenaem van Heer *Ian van Arkel*, des zelfs nalaetenſchap ende dien naem echter wt zeekere oorzaeken niet en had willen aennemen, ende zich in des overleedens ſchoeyen ſteeken. Op het verwijt, dat die van *Driel* door't wegh

‡ *Siet op den iaere* 1444.

† *Vid. latè inſtrument. apud auctor. pag.* 489. *& duab. ſeqq. quod totum paucis verbis enucleavimus.*

wegh haelen van rijs-boſſen zyne onderzaeten van 't dorp *Empel* hadden verkort, zeyde *Arnald, dat men de daeders moeſte kenbaer maeken, ende man en paerd noemen, zoo men hier over recht begeerde.* Die van den *Bos* gaven voor, dat hunne Stad (eertijds genaemd *de Stad van den Bos by Orten*) van de Heeren van Gelder (als die noch Graven waren) vrydom van tollen had verkreegen over gants Gelderland, volgens verdragh wel eer tuſſchen *Henrick* Hertogh van Lotringen, ende *Otho* Grave van Gelder voor haer en haere nakoemelingen op-gericht, ende waer by *Otho* ſich had verbonden deſe zyne toe-zegginge kraght te doen hebben, op verbeurte van alle leenen en landſchappen, by de Vorſten van Gelder van gemelten Hertogh ontfangen; daer by doende wt den mond van alle oude luyden, dat die van den *Bos* dit voor-recht tot allen tijden hadden genooten, tot dat ſy zedert eenige iaeren ende voor al nu, van de Gelderſſe Vorſten met tollen waren belaſt. Wat hier op geantwoord en gedaen zy, en kan ick niet bevinden, dan dat die van Nymegen alſdoen eene gelijke vryheyd door Braband ſich toe-ſchreeven, als die van den *Bos* door Gelderland. De Brabanders beklaeghden daer beneeven den Heer van Geiſteren *Ian van Broekhuyſen* over menigerhande quellagien en ſchaeden haere burgery aengedaen, die hier tegens door een wijd-loopige verſchooninghen anders luydende kondſchappen zyne tegendingers den mond ſnoerde. De Biſſchoppen *Diderick* van Ments, *Diderick* van Kolen, *Iacob* van Trier, ende *Lodewijk* Palts-grave aen den Rhijn, Keur-Vorſten des Rijx, lieten den Vorſt van Gelder door brieven verkondigen haer op-zet en verſpreck van hen verder alle wegelagery ende nachtegaels-vogels t'eenemael wt hunne landen te weeren, biddende, hy wilde ten dien eynde insgelijx zyne Sloten- Steden- en ſtroom-bewaerders allenthalven laſt geeven, om op zulke knevelaers acht te neemen, ende die over al te bannen en te verſtooren.

64. In die daegen is'er een vaſte voet van rechts-plegingе beraemd, om door gants Velouwen en Velouwen-zoom, in 't by-weſen ofte af-weſen van den Hertogh waer-genoomen te
„ worden, dat te weeten de Droſt van Velouwen
„ en Richter van Arnhem ſes weeken te vooren wt
„ des Hertoghs bevel hier van al om kerken-ſpraek
„ zouden laeten doen in haere kerſpelen, ende de
„ Hertogh de Ridderſchap van Velouwen met de
„ Stad ofte Richter van Arnhem 14. daegen te
„ voren tegens den beſtemden dagh verſchrijven.
„ De koſten van de Ionkeren zoud de Vorſt af-
„ doen, ende daer heen mede nodigen den Heer
„ van *Voorſt* gezeghd van *Keppel*, als zijnde een
„ Ridder en ſchild-knaep van de Velouw, ende
„ van buyten anders niemant, ten ware de Vorſt
„ met de Ridderſchap anders verwillekeurden.
„ In 't Gericht zoude de Droſt beneden den Vorſt
„ zitten, ende de Vorſt eerſt ſijn vonnis geeven, en
„ 't zelve door den Over-pander doen wtſpreeken.
„ De vier kleyne Ampten, hebbende haer afzon-
„ derlijke gerichts-banken, te weeten *Hoevelaek*,
„ *Scherpenzeel*, *Nyebroek* en *Oldebroek*, zouden aen
„ deſe vierſchaer hunne zaeken mede overbrengen.
„ 't Gericht van den Droſt van Velouwen op-ge-
„ ſtaen en geſcheyden zijnde, zoude de Richter
„ van Arnhem in Velouwen-zoom insgelijken om-
„ zitten. De Vorſt wt het land-gericht gaende,
„ zoude door een ander zyne plaets bewaeren.

Daer na wierd'er in de zaek van *Driel* dapper gewerkt; alzoo die van *Driel* zeyden verſchimmelde brieven gevonden te hebben, daer mede het recht van haere wateringh wierd vaſt geſtelt. Dan vermits *Ian van Roſſem* houder van dien brief alleen de kat de belle niet en woude aendoen, ende in 't afwezen van de andere een oordeel ſcheppen, beſtonden die van *Driel* den *Zehe-dijk* (andere noemen het den *Somer-dijk*) op haer eygen hand by nacht door te ſteeken. Die van *Broekom* en *Kerkwijk* den gemaekten graft van den dijk daedelijken toe-vullende, klaeghden over die van *Driel* aen hun Ampt-man; die de Drielers neffens die van *Roſſem* en *Herwijnen* tegen die van *Broekom* en *Kirkwijk* voort naer *Bommel* daegende, ende in tegenwoordigheyd van *Ian van Roſſem* en des Stads Overigheyd te kennen geevende waer over hy die van *Driel* aenſprack, van de Drielſſe dit beſcheyd ontfingh, dat zy dien dijk, alzoo 't haer eygen bandijk was, wilden openen zoo dickwijls als 't haer flechts beliefde. Daer na verſcheenen de kraekeelende kerſpelen voor *Arend van Haeften* ende *Frank Piek*, alwaer wanneer die van *Broekom* en *Kerkwijk* wt kraght van zeekere bewijs-ſtucken zich den dijk aenmaetighden, wierden die van *Driel* vermaend de gerechtigheyd van haer dorp af te paelen; 't welk ſy nochtans weygerden te doen, ſteunende (gelijk doch het land-volk door de bank ſteegh en vaſt houdende is) op hun beſcheyd en brieven. Dan alzoo yeder een het door-booren van den dijk als een gevaerlijk dingh ontried, ende die van *Driel* ſich niet en wilden binden aen het zeggen van de Ridderſchap en Schepenen van Thiel ofte Boemel, noch van den Hertogh zelve en zyne Raeden, ofte van de t'zaementlyke Ridderſchap, ook niet aen het vonnis van de vijf banken van Tiel- en Bommelerweerden, waer toe de andere niet ongraegh en waren, gingh het aen beyde zijden op een ſcheyden. Terſtond daer na quamen die van *Driel* den dijk al wederom met gewapend geweld door-ſnijden, zonder dat die van *Broekom* en *Kerkwijk* met hunne Ampt-mans aenloopende zulx konden verhinderen. Hier op rotteerden die van *Driel* te zaemen, ende zwooren malkanderen trouw op het kerk-hof. *Willem van Berchem*, op hoop van de waſſende onluſten voor te koemen, diende den Vorſt al den handel aen; die *Berchem* voorhield dat hy met recht zoude ſpreeken ende met geen geweld te werk gaen. Alſdoen zijn die van *Driel* voor de bank van Zulichem verdaghvaerd, waer onder de *Zehedijk* mede behoorde.

65. Alhier vonniſten eyndlyken de Heymraeden in 't by-zijn van de weder-zijdſſe dinghsluyden, dat de voorzeyde dijk den ge-erfden van *Kirkwijk* toe-behoorde, zoo wel als hun andere aenleggende erf-gronden. Waer over de Ampt-man ampts-halven die van *Driel* voor 't volle Gerecht van *Driel* een dach van rechten moeſte leggen, 't welk haer verder wees aen een van de Schepens naementlyken *Gooſſen Sander*, dien ſy de oogen zochten wt te ſteeken ende op haer hand te krijgen; doch al om niet: vermits hy betuyghde geen oordeel te willen ſtrijken buyten voorweeten der Schepenen van Zulichem; waer onder ook was *Diderick van Brakel*, welken ſy mede zonder vrucht aen de ooren liepen, ende hem twee oſſen beloofden te ſchenken. Ondertuſſchen vonniſte *Sander* met acht Schepenen van Zulichem, dat de door-ſteekers van den dijk, zoo vermoegens

1447. vermoegens de oude als nieuwe brieve-geſchriften, den hals en alle hunne goederen verbeurd hadden. Doch de Schepenen van *Driel*, wt-gezondert *Gooſſen Sander*, verdoemden alle die geene die kennis hadden gehad van het doorſnijden, ofte daer toe de handen geleent, in een boete ſlechts van drie ponden. Ende vermits deſe oordeelen verſcheyden waren, deed de Ampt-man de Schepens zoo van *Zuliehem* als *Driel* naer *Bommel* verdaegen, op dat de ſtrijdigheyd daer moghte hervormd en tot effenheyd gebracht worden. Die van *Zuyliehem* lieten ſich daer vinden; dan die van *Driel* naer Nymegen verreyſd ende van den Raed der Stad opgehouden zijnde, wierden te *Bommel* vermiſt; alwaer, in 't by-zijn van den Hertogh met de Ridderſchap en den adel van die gehuchten, de wt-ſpraek der Schepenen van *Zuliehem* als recht-maetigh wierd geſtadighd, ende die van *Driel* in 't ongelijk geſteld. De naemen der Ionkeren, knechten, en Raeden van *Salt-bommel* wt Thieler-weerd waren *Diderick van Weerdenburgh*, *Willem van Heze*. *Gooſſen van Vanderick*, *Arend de Kock van Opijnen*, *Alfrid* en *Gijsbert de Kock*, *Bartolomeus*, *Herman*, *Arend* en *Walraven Piek*, *Arend Piek van Aſperen*, *Ian van Schonouwen*, *Willem Arend Walraven Otho* en *Gysbert van Haeften* broeders, *Ian* en *Albert van Herwijnen*, *Ian Walraven* en *Otho van Vuyren*, *Adam van Hoekelom*, *Gooſſen de Iode*, *Ian van Kuyk*, *Hubert van Beeſde*. Wt Boemeler-weerd deze: *Gysbert* Heer *van Hemert*, *Steysken van Broekhuyſen*, *Marten van Puderoyen*, *Arend Piek van Gamend*, *Arend de Kock van Delwijnen*, *Arend van Herler*, *Ian van Roſſem*, *Otho van Roſſem* baſtaerd, *Ian* en *Egbert de Kock*, *Henrick Piek* baſtaerd.

66. Hier na was de Ampt-man beſigh om de breuk-plichtige wt des Vorſten naem te bedwingen, ende van de andere af te zonderen. Doch die van *Driel* bleeven effen verhard en wederſpannigh; op-gereyd en aengehouden, zoo 't bleek, van die van Nymegen, die hier over verſcheyde brieven af-ſchickten, en af-maeningen deeden zoo aen den Ampt-man en Stad van *Bommel* als aen 't kerſpel van *Gamend*. Sy ontbooden mede *Frank Piek*, Ampt-man van Thiel- en Boemeler-weerden, *dat hy die van Driel ongemoeyd zoude laeten, noch hun goederen ofte lichaemen aentaſten, ofte dat ſy zulx als haer geweld en ongelijk zouden duyden, ten op-ſichte van de brieven die de Drielſſe hadden van de vorige Hertogen. Indien hy evenwel met de zaeken voort-voer ende ſijn hoofd en laſt volghde, wilden ſy zoodaenige middelen gebruyken, als ſy van 't verdaghs wegen ſchuldigh waren.* Die van *Driel* daer na door hun Ampt-man *Piek* etlijke reyſen in-geroepen zijnde, en luyſterden niet eens na deſe beveelen. De Ampt-man effenwel door de vorige dreygeryen af-geſchrickt ende by ſijn zelven te zwack om de boeten wt te vorderen, riep den Vorſt te baet, waerſchouwende hem ondertuſſchen met loode voeten in deſen voort te gaen, ende aen die van *Driel* tijd te gunnen om haer te bedaeren. In 't byzonder liet hy die van *Driel* goedighlijken aenzeggen, vermits hy alleen van des Vorſten wegen de vervallene boete was inmaenende, dat ſy hier over met hem op de beſte wijze zouden koemen verdingen. Maer alle noodingen wierden in den wind geſlaegen, en dit billijk bod met met den voet geſtooten. Derhalven heeft de Vorſt ſich met een ſleep van 60. ofte 70. ruyters zelf naer *Driel* begeeven. De burgemeeſters van Nymegen wapenden ſich hier tegens, die 't volk aen 't hollen brengende ende de klocken treckende, hem opſtaende voet zijn na-gezet. *Arnald* dit wijs wordende, ende de zyne vermaenende wel op haer geweer te paſſen, was genoodzaekt ſijn lijf-wacht te verſterken, ende, na voorgaende klock-luydinge, de ſchuld en ſyne boeten wegh te haelen, doch ongaerne en zonder arge meeninge; alzoo hy die van *Driel*, zoo haeſt ſy ſich gezeggelijk en verdraghſaem aenſtelden, na vergunninge van vry-geleyde tot hem riep, ende daer na wt *Driel* vertrock. Wt dezen handel rees 'er tuſſchen den Vorſt en die van Nymegen een vinnige vyandſchap en groote verdeylinge, *die dit voor kraght hielden, ende de ſchuldige met de onnooſele, de tegenwoordige met de afwezige zonder onderſcheyd klaeghden geſtraft te zyn; verzoekende daerom haer bond-genooten, om hen, na den letter van 't* * *verdragh, tegens zoodaene wijze van doen de hand te reyken.* De Vorſt zeyde tot zyne verſchooningh, *het recht der landen, ende ſijn eygen eer en hoogheyd verdedight, daer behalven zoo wel die by huys als van huys waeren pand af-gehaelt te hebben, om dat alle de Drielers ſchuldigh waeren, d'een door hand-leeninge en d'ander door toe-ſtemminge; dat hy eyndlijken met geweld en ommine hadde moeten te werk gaen, alzoo die van Nymegen de Drielenaers hadden verhard, ende gepoght, den Hertogh wt de plaets te willen drijven.*

* *Siet op het jaer* 1441.

67. Om deſe waerom liet *Arnald* de Ridderſchap naer *Arnhem* verſchrijven, neffens een deel van zyne bloed-verwanten: alwaer hy die van Nymegen aenbood, het gantſſe verſchil wt ſyne handen ende tot erkentenis te willen ſtellen van de Ridderſchap en Steden, ofte haer af-gezanten, ook aen 't Sticht van Utrecht ende ſijn vader den *Heer van Egmond*, ofte (zoo hen dit niet aen en ſtond) aen *Philips van Burgondien*, dien ſy zelve hier over hadden aengeweeſd. Dan die van Nymegen beriepen ſich alleen op die geene, die in 't iongſte verbond ſtonden benoemd. De goede Vorſt begeerde in deſen ſlechts 14. daegen tot ſijn beraed, 'twelk als die van Nymegen mede wt korſſel-hoofdigheyd onwaerdelyken af-ſloegen, heeft hy *Catarine* ſijn egemael van ſtonden aen naer Nymegen af-gevaerdight, met dit beſcheyd, dat hy moght lijden, zoo de Vorſtin ende de Stad van Nymegen, met de in 't onlanx gemaekt verdragh aengeroerde Ridderſchap de zaek onder een konden vinden. Welk bod den Hertogh al te mild, maer aen die van Nymegen noch kreupel en niet genoeghſaem en docht, die derhalven 's anderen daeghs wt de Stad gaende, ſich zelve gericht, ende van het Tol-huys en de in-komſten van *Lobed* meeſters hebben gemaekt. Dit gedaen, beleeden ſy rond wt in openbaere brieven, dat die van *Driel* kraght en over-laſt was weder-vaeren, aen wien ſy, als onder haer Vierdeel te huys behoorende, heul en hulp ſchuldigh waeren; ende om deſe reden de Ridderſchap en vernaemde Steden by haer hadden t'zaemen geroepen: voor welke gehoudene vergaederinge ſy den Vorſt geen eyndelijk beſcheyd en zouden geeven, wegen de zaek van *Driel*. In noch een ander geſchrift vermaenden ſy den Vorſt, om te Nymegen op die by-een-komſt, onder toe-zegginge van vry-geleyde, te verſchijnen met de andere, die 'twerk van *Driel* hadden beleyd en helpen wt-voeren. *Arnald* deſe ſtout-ſpreekende brieven niet zonder

ſmaed en wterſte verſtoornis ontfangende, ende al te hoogh-hertigh om ſich te laeten muylbanden van zyne eygene onderdaenen, gaf haer een neus, en zeyde, dat het niet henluyden, maer hem ende ſyne voor-zaeten altoos en alleen had toe-geſtaen, zeekeringh te verleenen. Ontbood haer derhalven, ſy zouden de wijſte en geſchicktſte van hun Raeds-luyden naer hem binnen *de Grave* af-vaerdigen, om in deſen ſijn vonnis en genaedige meeninge te verſtaen. De Hertogh van *Burgondien* had mede ſyne gemaghtighde te Nymegen, die tot voordeel van *Arnald*, doch zonder voordeel, haer tongh en yver te werk ſtelden.

68. In die tijden liet *Adolf van Kleve* de Steden *Ruermond*, *Zutveen*, en *Arnhem*, maer meeſt die op de vergaderingh tot *Nymegen* aenzeggen, men zoude hem Kempe-land ongequeld laeten, ende, door ſijn ſchoon-zoon den Hertogh van Gelder, ſijn oudſten zoon aldaer niet in 't licht ende in den wegh zijn; *Arnald* mede over dwars betijgende als wankelbaer van trouw, ende die t'elkens het futzel-boekien en omwegen zocht; vermits het een angel in ſijn voet was, dat hy in den oorlogh zijnde in-gewickeld ende de vaſt belegerde Stad van Soeſt door ſijn zoon *Ian* tegen den Biſſchop van Kolen (die wt Bohemen en Saxen ſterke hulp-troppen by ſich hadde) zullende tegen-houden, van *Arnald* tegen verwachtingh en beloften in deſe ſyne nooden niet met allen en wierd geholpen. Want beyder Vorſten Stiften en landſchappen alſdoen zoo bekommerd waeren, dat ſy nauw een eenigh Slot en hadden daer in geen ſchuld en was geveſtighd: tot dat op 't naeſte iaer, door 't bekoppelen van Paus *Amadis* (die na dood van *Eugenius* nu ſchier meeſter in 't ſpel was) tuſſchen beyde Heeren de oorlogh te *Maeſtricht* wierd neder-geleghd. Op dit iaer hebben die van † *Buyren*, de kodze op ſtraet koemende, haeren Droſt *Walraven van Haiſten* wt de Stad gedreeven en op het Huys belegert: ende zijn daer over die van *Nymegen* en andere Steden die van *Buyren* te hulp gekoemen. Doch wt welke oorzaeken deſe hapery geſprooten zy ofte hoe het vorder daer mede zy af-geloopen, en vind ick niet aengeteykend. Eenpoos te voren had *Geeraert van den Berge* Hertogh van Gulich in een opentlijk geſchrift kond gedaen, hoe hy genaede en af-laet had vergunt aen alle inwoonders van Gelderland in den voorigen krijgh en in-toght gevangen. Hertogh *Arnald* was op deſen tijd zeer beroyd van geld en ſinnen, vermits hy alſdoen geene ofte luttele in-komſten wt ſyne landen trock, ende, om den daegelijxen penningh en onderhoud van ſijn leger te *Grave*, ſijn huys-raed en verſcheydene zoo goude als zilvere vaeten van nooden had aen ſijn opper-keuken-meeſter *Ian van Holte* te verzetten: te weeten een Cruys met vier ſtucken: de groote en kleyne beelden van de moeder *Marie* en *H. Ian*: een groote ſchildery van *H. Ieroen*: twee vleſſen: twee groote lichters: een groote wijd-waters back: een belle: een paix: een outaer ſchotel: twaelf bekers, weegende t'zaemen by de 630. ponden. Dan alzoo na verloop van eenige weeken de wt-gifte den ontfangh te boven gingh, gaf de Vorſt op 't eynd van den Wijn-maend op nieuws ſijne hand over, ende maekte hem *Holte* eyndlijken tot Opper-Rent-meeſter van 't gantſſe Vorſtendom, Graefſchap, ende van 't land van Kuyk, met laſt om als voor heen te bezorgen de keuken en huysgeſinde, zoo van hem, als van ſyne nichte en egemael *Catarine*.

1448.

69. Na dat die van Nymegen het land als den bodem dreyghden in te ſlaen en het onderſte boven te werpen, ende boven de vorige moedwillen *Vincent* Grave van Meurs *Arnalds* Smalheer ende tegen-ſtreever aen 't zeel hadden gekreegen, zonder tot eenige redelijkheyd te willen verſtaen, deed de Hertogh te † *Heuſden* in Braband hier over ſijn beklagh aen *Philips van Burgondien*, als ſijn wterſte toe-verlaet en Leenheer daer en boven van den grond daer het Drielſſe verſchil eerſt over was geſprooten; die zyne en aller Vorſten hoogheyd en verzeekernis in *Arnald* willende bewaeren, korts daer na ſyne onderzaeten in Braband belaſtede de koopmanſchappen aen te houden van alle die geene, die wt de landen van Gelder ofte Zutveen om den handel van *Driel* ſich dertel en drieſtigh tegens *Arnald* aenſtelden; te meer, nademael veele van de Ridderſchap en weder-willige Steden, hoewel door Heerouten aengezocht, in gebreeke bleeven van hem als Leen-heer in deſe zaek tot richter te neemen. Weynige daegen laeter leverde *Walraven van Moers*, van wegen de gezanten der vier Opper-ſteden, aen den Hertogh brieven, waer by ſy begeerden dat hy op nieuws een dagh wilde beraemen, ende de verbondene Ridderſchap en Steden by een doen laeden, om te ſien of men het verken niet zoude konnen waſſchen, ende de zaek vereffenen bykants op zoo een voet, als de Burgoenſſe volmaghtigers ende de vier Steden onlanx tot Nymegen hadden aengevangen. De Vorſt gaf hier op een wijd-loopigh bericht, hoe dat die van *Nymegen*, terwijl hy ze alle billijkheyd voor-droegh, het Huys te *Lobed* ('t welk als in tijden van vreede van bezettinge ontbloot was) ende ſyne tollen aldaer hem hadden ontweldight, het land van *Bueren* vyandlijken aengetaſt, het Slot vermeeſtert, ende wreedelijken geleeft met die geene die hem tegens die van *Driel* de hand en ſchuldige trouw hadden gebooden: dat hy echter tevreeden was, zoo verre ſijn eer ende de Hertogh van *Burgondien* zulx toe-lieten, met de ſyne in verdragh te treeden. Die van *Nymegen* ſiende dat de Hertogh ten hooghſten ontroerd was, ende niet alleen den Burgondier maer ook een legerken aen de hand hebbende, om tegen-weer wtzagh, deden alle vlijt om die van *Tiel* en *Bommel* te verleyden, ende met haer in een ſchip te brengen (onder een fraeyen glimp van der Steden gerechtigheyd te verdedigen) ende van alle hoeken eenige ſchorſde aenklaghten en beuſelingen tegens den Vorſt op te zoeken, die insgelijx in opene brieven ſich van alles zuyverde en den bal wederom ſloegh. *Arnald* verzocht op deſen tijd den Biſſchop van Kolen voor het Hoogh-tijd van Kerſmiſſe eens voor hoofd te ſpreeken; waer in de Biſſchop bewillighde, ende hem met een vermaende, dat doch de Vorſt ſijn land van Kempen niet langer door zyne krijgers zoo deerlijken wilde laeten plaegen en om-wroeten.

1449.

† *Hauſimus hæc ex mſcto quodam Chronico Tilenſi.*

† Heſdinum *oppidum Brabantiæ locis duobus appellat auctor. Mallem* Heuſdam *vel* Heuſdinum *dixiſſet, ad differentiam* Heſdini, *noti oppidi in Arteſiis, cujus in ſeqq. mentio crebra.*

Mid-

Middeler-wijl verloor *Arnald* ſijn ſchoon-vader en naeſten na-buyr Hertogh *Adolf* van Kleve, wiens dochter *Catarine* beyde Vorſtendommen door een nauw verbond aen een had gehecht, 't welk echter met *Ian* van Kleve *Adolfs* na-zaet en zoon is hervat; ende wijders verſprooken, *dat de ſtreek van de Duyffel met de kerſpelen Loenen en Taweek, voor 6000. Rhijnſſe goud-guldens* † *eertijds aen Adolf verpand, wederom aen Gelderland zouden koemen, zoo haeſt Ian van Kleve van de hoofd-ſchuld met de renten zoude zijn vernoeghd.* Over deſe handelingh ſtonden als middelaers en getuygen *Willem van Egmond, Diderick van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh, met den Raed der Stad van Nymegen, welke nu met den Vorſt was ofte ſcheen vereenighd.

† Sietſp hier inder 1444.

70. Onlanx te voren had *Arnald* bereeds veele klaghten in 't wit geſtelt tegens zommige Raeds-heeren en Grooten van Gelderland, die hem in den aenvangh van ſijn bewind ende onmondige daegen waren toe-gevoeghd, naementlijken den Heer van Batenburgh, Nymegen, ende etlijke andere Steden, als of die meer haer eygen, dan het voordeel der landen zouden betaeght hebben. Dan door de op-koemende verzoeningh zijn de lid-teekens van deſe zeeren mede beſtreecken en wegh genoomen. Want onder andere op dien tijd Ridder *Ian van Broekhuyſen* Erf-Hof-meeſter, *Ian van Wykrade* Erf-kamerlingh van 't Vorſtendom, neffens *Willem van Vlodorp* Erf-vooghd van *Ruermond* alzoo met den Hertogh eens wierden, ten over-ſtaen van zyne Raeden *Henrick van Meer* Heer van *Weerde*, Heer *Ian van Bokhaeven*, *Winand van Arnhem* Ridderen, *Ian van Boetbergen* Erf-Maerſchalk, ende van de geſchickte der Ridderſchap en Steden die by 't verbónd bleeven, dat men over de moeylijke zaek van *Driel* ende over de wapenen neder te leggen elders een zit-dagh zoude
1449. wt-ſchrijven. Ende wierd te *Kuyk* beſtemd, dat de Vorſt het gantſſe verſchil zoude verblijven laten aen die van *Ruermond*, *Zutveen* ende *Arnhem*, hier by koemende *Broekhuyſen*, *Wikerade*, en *Vlodorp*; met bedingh nochtans, dat die van *Nymegen*, zoo die hier in bewillighden, eerſt ende voor al hem zyne Sloten, landen ende in-komſten zouden weder in-ruymen. Dien volgende gaf de Vorſt in 't begin van de Hoy-maend brieven wt, inhoudende, *dat hy met ſijne onderzaeten wegen het kaekeel van Driel en 't ontneemen van ſijne Huyſen en 't land van Bueren aldus was verdraegen; dat hy de verleedene raſeryen niet meer en wilde gedenken: ende vorder begeerde yedere Stad in haer verkreegen recht en vryheyd onverkort te laeten, ende der Hoofd-Steden gebreeken en begeerten, vaerdighlijken en binnen twee maenden na den aenbrengh af te doen, onder verbeurte van de opkomſten van die landſchap, zoo zulx by ſijn verzuym ofte ſchuld toequam; mids dat de boeten van de gebreukte hem wederom zouden volgen en te goede koemen: dat hy mede niet dan inborelingen tot 's Lands-ampten wilde op-voeren; zonder believen der Ridderſchap en vier Steden geen vede aenwangen, ofte geld doen munten, dan alles wt-wijſens den verbond-brief verrichten en wt-voeren; van gelijken de reekeningen ſijner landen yderlijx op-neemen en over-ſien. De eenmael verleende ende in't byzonder voor het in-neemen van Lobed en Bueren geteykende brieven, zoude by van waerden houden, gade ſlaen om ſijne wegen te land en te water te zuyveren; ook niet gedoogen, eenige bond-genoodſchap met wt-heemſſe Vorſten op ſijn naem in-gegaen te worden, buyten kennis als voren; ſijne naerſtigheyd doen, dat de vorige verbintenis met den tegenwoordigen Vorſt van Kleve wierd vernieuwd, ende de onderlinge twiſten by-geleghd: in arren moede belaſten, dat alle die zich al noch buyten 't verbond hielden, hare handen binnen een maend daer onder zouden ſtellen; ende, in ſtede van de afgeſtorvene ofte af-gedankte Ampt-luyden, de bequaemſte van ſtonden aen wt het zelve Vierdeel tot die opene waerdigheyd verkieſen. Wt Lobed en den tol aldaer zouden geene andere laſten ofte onraed gaen, dan de iaerlijxe renten van ſijne gemaelin Catarine, van de Stad Nymegen ende den Heer van Batenburgh, ende de overentſige deelen koemen tot de Vorſtelijke taefel en huys-houdinge. Insgelijx zoude het land ende Slot van Bueren niet wijder bezwaerd worden, dan met honderd goud-guldens, iaer op iaer wt te keeren aen de Vrouw van Bueren haer verhoudende in 't Klooſter te Wijk. De zaek van Driel met al 't geen daer wt gevolghd was zoude gezuſt worden, ende in deſen naemkundelijken beklemd zijn* Ian van Vueren *met ſijn zoon, neffens* Willem van Berchem *en hun mede-pleegers; eñ twee gemaghtighde wt yeder Vierdeel het verſchil van Driel eyndelijken en eens voor al wt-wijſen. De tol die eertijds te Driel plaght te zijn ende nu te Hedel was, zoude na drie maenden wederom te Driel koemen.* Was onderteykend van den Hertogh, in 't by-weſen van zyne Raeden *Henrick van Meer*, meeſter *Adolf van der Mark* wet-geleerden, ende *Sander Eger* wapen-draeger.

71. Boven dit ſchonk *Arnald* aen die van *Driel een iaerlijxe markt te houden acht daegen voor en na Marien boodſchap, als mede een week-markt op alle Woensdaegen: ten waere de Steden van Bommel en Thiel hier hinder by leeden, ende de vier Hoofd-ſteden anders geraeden vonden. Hy ſtelde ook breuken op het trecken der meſſen ofte rapieren, die aen hem zouden vervallen; bepaelde de tollen en laſten op de wijnen, bieren, laekens ende andere waeren gezet. Beſloot voor 't laetſte, dat over de dijken en water-ſluyſen niet de Dijk-grave met de Heymraeden, maer de Richter van Driel, Roſſem, ende Herwijnen t'zaemen zouden recht ſpreeken, na 't wt-wijſen der brieven, welke die van Driel daer van hadden.* Hy hield in die daegen mede van waerden alle rechten en vryheeden, zoo voor deſen ſijn broeder *Willem*, *Vincent* Grave van Moers (die nu met den Hertogh ten vollen was vergeleecken) *Diderick van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh, *Talholt van Grounſfelt* en *Ringbergh*, met de Overigheyd der vier Steden, aen die van *Bueren* en *Beſinchem* hadden vergunt. Doch dat het vorige handveſt meer tot gunſt en door dwangh van die van *Nymegen*, als tot eer en met wille van den Vorſt zy gegeeven', geeft te kennen zeeker hand-veſt van de Vorſtin *Catarine*, waer by ſy belijd, *hoe ſy met* Meer, van der Mark *ende* Eger *haer een wijl tijds in 't Klooſter te Nymegen had op-gehouden, ende geene moeyten aengeſien, om de droevige twee-ſpalten en ſcheuringen tuſſchen haer waerden Heer ende de Stad van Nymegen af te ſnijden, zoo dat het de Vorſt heel over ſijn kant had laeten gaen, ende, om vreedeshalven, alles ten laetſten toe-geſtaen; hoewel de oneffenheyd en onbillykheyd aen de zijd van die van Nymegen kennelijken al te groot waren. Wien volgende ſy betuyghde, het dubbeld van die brieven aen haer man noyt getoond te zijn, noch ook aen haer ofte gemelde Raeden, dan maer blootelijken voor-geleeſen: ende dat de Vorſt, om van al het haſſebaſſen en bayr-klooven een eynd te maeken, ſijn zegel in 't Klooſter*

had moeten beſchicken, der die van Nymegen haere handen wilden over-geeven, ende na de bezegelinge aen niemand daer van af-ſchrift en wierd vergund; ende dat haer lieve bed-genoot hier toe gedwongen was, om wijdere verdeylingen en onheylen te verhoeden. Daer na porde *Arnald* die van *Nymegen* door zeynd-brieven aen, dat ſy volgens het beyder-zijdſſe verdragh *Ian van Kleve* met raed en daed ende alle nood-durft, wanneer het nood dede, niet en zouden na-laeten te onder-ſtutten. Op dit iaer is *Arnalds* dochter *Marie van Gelder* verloofd aen *Iacob*, den tweeden van dien naem, Koningh van *Schotland*, ende met een defrigen ſleep van groote Heeren (waer onder, van wegen onſen Hertogh, de Prins van *Veer*, *Bergen*, en *Raveſteyn*, neffens den Grave van *Naſſouw* en de Biſſchoppen van *Kamerijk* en *Luyk*) naer Schotland over-gevaeren, ende voort in de Hoy-maend binnen *Edinburgh* in de kerk van 't heylige Cruys ſtaetelijken gekroond geworden. Dit was een achtbaer houwelijk voor de Schotten; aengeſien *Marie* van moeders wegen van *Karel* den ſevenden, Koningh van Vrankrijk, ende wt de zuſter van den Burgondier, een Koninghlijken ſtam, was geſprooten, door welker beyder aenraeden ende bekuypinge deſe band ook gemaekt en de eerſte koppels gedraeyd waren: hoewel ick mede blijk vind, dat de Burgondier deſe zyne nichte aen *Albert* Hertogh van *Ooſtenrijk* eerſt had toe-gedacht, ende de voor-waerden bereeds ontworpen waren, en daer by tot een houwelijx-penningh geloofd 50000. goud-guldens

1450. 72. Op 't volgende iaer liet de Vorſt de Ridderſchap en Steden naer *Lobed* by een verdaegen. Weſhalven over en weder veele brieven zijn gewiſſeld; vermits de Steden meynden haer toe te ſtaen, wt de Ridderſchap van yeder Vierdeel twee wt te kippen, om met de feſtien gezanten wt den adel de land-zaeken te beſtueren. Als ſich *Arnald* ten laetſten in dit ſtuck gevangen gaf, wierden by die van *Nymegen* gekooſen Heer *Willem Arnalds* broeder met den *Batenburger*: die van *Ruermond* ſtelden tot volmaghtigers *Ian van Broekhoeſen* en *Ian van Wijkraede*: die van Zutveen, *Otho van Bronkhorſt* Heer te Borkeloe ende *Henrick* Heer te Wiſch: die van Arnhem, *Reynald van Hoemoet*, met *Wynand van Arnhem*. *Arnald* deſe naemen aenneemende, riep hier op de feſtiene by een; ende land-dagh-vaert houdende, vond goed in ſyne af-weſigheyd den toeſicht en 't gezagh ſyner landen aen gemelte Heeren te vertrouwen. Behalven dat hen de Vorſtin in 't byſonder is toe-gevoeghd, om ondertuſſchen haers mans plaetz te vullen en hoogheyd te bewaeren. Aengeſien de Hertogh voort daer na, volgens den gemeynen ſleur van die tijden, een reys ging aenneemen naer *Romen*, *Ieruſalem*, ende naer *Heylige Iooſt*, die een zoon zijnde van den Koningh van Brittannien, ende niet te min de wereldſſe grootſheyd en weelden verzaekende en moede zijnde, omtrent den iaere 653. als woud-Monick in zeeker een dorp in Italien, *del Ponte* geheeten, zoude zijn geruſt. Want gelijk wel eer de Ioden op het vijftighſte iaer hun medeburgeren allerley ſchuld quijt- ende de panden om niet weder-gaeven, daer neffens de ſlaeven op vrye voeten ſtelden: zoo trock de Paus, als Gods opper-dienaer hier op aerden, ſich aen de vergeevinge van alle miſdaeden; welke gunſt hy op andere tijden ſpaerſaemlijken en met een gierige hand, maer in deſe daegen zonder maet, en echter niet zonder geld, wt-deelde, ende als de ſchuyren van zyne aflaeten voor een yeder open ſtelde. By deſe gelegentheyd begaf ſich *Arnald* dan naer *Romen*, geevende nochtans voor ſijn vertreck geweld-brieven aen die van *Harderwijk*, om het Schependom van haer Stad wt te leggen, ende met paelen af te ſteecken. Omtrent Martens dagh des naeſten iaers ſchreef de Vorſt wt *Venetien* aen zyne vrouw, ende ſy wederom met een verheughd gemoed aen die van Nymegen, hoe hy in goede gezondheyd, na 't verlaeten van *Napels* en *Romen*, binnen *Venetien* was geland, ende in 't groeten van *H. Niclaes* (omtrent *Napels*, ende by de 13. daegen reyſens van *Romen*) door den Koningh hoffelijken ghenoodighd om aldaer wat ſtille te leggen, ende ook te *Romen* niet min beleefdelijken onthaeld van zyne Heyligheyd, welken hy tweemael te woord geweeſd en zyne eerbiedigheyd had beweeſen. In de zelve daegen was 'er een fel ſmet-vuyr omtrent den Rhijn en byzonder te Kolen, 't welk niet alleen van Pinxteren tot Kerſtmiſſe en duyrde, maer ook dickwijls op eenen dagh in die Stad 200. menſchen, ende over de 25000. in een half iaer van de ſtraet na het kerk-hof dede verhuyſen. Gelijk men mede aengeteykend vind, des Hertoghs vader Heer *Ian van Egmond* in deſe daegen zyne ſterflijkheyd te hebben af-geleghd, zonder ſijns zoons aenſpraek en trooſt op ſijn dood-bedde te hebben genooten. Op 't volgende iaer is zyne 1452
Vorſtelijke Genade in de Sproekel-maend van *Venetien* wederom naer ſijn gebied gekoemen, hebbende van de plaetſen welke hy door-wandelt had veel waen-heyligheyds mede naer huys gedraegen, ende de Carthuſer-Monicken zulx in ſijn handel en wandel na-bootzende, dat de Gelderſſe, een volk in den oorlogh en alle wildery op-gequeekt, hem after rugge ſomwijlen doopten met den ſchimpelijken toe-naem van een Monick.

73. Doen wierd hem voor de vier-ſchaer een gedenk-ſchrift geleverd vol van verſcheyde feylen en gebreeken, duyrende zyne wtlandigheyd ontſtaen in het Over-vierdeel ofte de Vooghdy van *Ruermond*. Hy was mede vlijtigh in de weer, dat *Walraven van Meurs*, in ſtede van des zelfs broeder *Henrick*, Biſſchop van Munſter moght worden, waer toe hem ook de hand en een goed woord verleenden Biſſchop *Diderick* van Kolen, ende de Pauſſelijke Boodſchapper in Duytſland, door wiens voor-ſchrijven en toe-doen *Walraven* ook van den Paus brieven van in-leydinge heeft verworven. Maer na dat *Walravens* vreughde in 1453.
ſijn nieuw ampt door een ſchielijken dood was af-geſneeden, ſtonden *Erick van Hoey* Prooſt te Kolen ende † bedienaer van Oſenbrugge, en *Koenraed van Diepholt*, broeders zoon van *Rudolf* Biſſchop van Utrecht, beyde verkoozene, na den ledigen ſtoel. *Erick* met die van Munſter verſochten minnelijken op Hertogh *Arnald*, zyne gunſt en voor-ſpraek, ende dat hy met een de Heeren *Otho van Bronkhorſt* en Borkeloe, ende *Henrick van Wiſch* met zyne andere onderzaeten wilde verbieden, van het Stift Munſter en 't Stedeken *Vreden* vorder letzel ofte vyandlijkheyd aen te doen. De Vorſt gaf ze weder te verſtaen, dat zoodaenigh beſtaen hem geenſins raekende en ook buyten ſijn kennis was, ende hem immers

† *Adminiſtratorem eius ævi lexis appellat.*

zoo

zoo leed als haer-luyden: dat hy echter het onderſoeken ende ſijn ampt in deſen niet en zoude verſuymen. Ondertuſſchen liet *Diephold* niet na (op wiens beurs, zoo men gifte, ende tot wiens behoef de Gelderſſe doen dienden) om ſijn neve tot het Biſdom te helpen, ende zyne tegen-dingers een onder-ſteek te doen en met kraght te onder-drucken. Maer Paus *Calixt* de tweede ſloegh evenwel beyde gekoozene over de hand, ende vereerde den Hertogh *Ian van Beyeren*, doen ter tijd Dom-heer van Kolen, met de vervallene plaetz. Op den 9. van de Bloey-maend was de geweldige Stad van *Conſtantinopolen*, de ſtoel en 't thooft van 't Ooſterſſe Keyſer-rijk, door den Turxen Mahometh ſtormender-hand vermeeſtert en iammerlijken geplaeghd, ende de Keyſer *Conſtantinus Palæologus* onder 't gevecht en gedrangh dood-gebleeven. In die daegen heeft *Ian van Heukelem* Heer van *Arkel* de 30. goud-guldens, hem iaerlijx toe-koemende wt den tol van Salt-boemel, over-gezet aen zyne geloovers *Gooſſen Bloe* en *Arend van den Berge*, tot dat haer de 240. geleende goud-guldens zouden zijn af-betaeld. Dit zal de zelve *Heukelom* zijn, die in den iaere 1465. is ontſlaepen, ende by zyne vrouw *Berte van Kulenburgh* een zoon *Otho* heeft verweckt, die t'zaemen met ſijn vader door Hertogh *Karel van Burgondien* in den oorlogh gevangen zijnde, het landeken van *Heukelom* moeſt in den loop laeten. In die daegen zijn de botten en over-blijfzelen van *H. Sebis* wt het Klooſter van *Prummen* naer *Arnhem* in de groote kerk (waer van op 't verleeden iaer door toe-latinge van den Pauſelijken laſt-hebber de eerſte ſteen was geleghd) over-gebracht, welke zedert dien tijd den naem van de *Martens* kerk afgeleght, ende die van de *Sebis*-kerk heeft aengenoomen.

1454 74. Op het naeſte iaer is 'er op nieuws een gezeegend houwelijk geſlooten tuſſchen Paltsgrave *Frederick* Hertogh van *Beyeren* en Grave van *Spanheym*, ende *Arnalds* dochter *Margriet van Gelder*. Men gaf ofte beloofde haer mede 22000. goud-guldens, 12000. in gereed geld, de vordere 10000. zouden een iaer na *Arnalds* dood, ofte anders na acht iaeren door den Vorſt ofte Vorſtin binnen Kolen geteld worden. Deſe was *op de Heylige dertien daegen* van de Vorſten bezegeld, ende noch van *Heymrijk van Oyen* Heer van Weerde, *Willem van Vlodorp* Erf-Vooghd van *Ruermond* en Maerſchalk, *Ian van Arendael* Droſt van *Gelder*, *Diderick Diſt* Opper-kock, ende *Diderick van Horſt* Kamerlingh van den Hertogh en Ampt-man van Keſſel. Wt dit bedde zijn veele kinderen geſprooten, ende ook af-gedaeld *Frederick* de vijfde, die in de vorige iaeren tot Koningh van Bohemen wierd verheeven. Daer en tegens ſchonk *Frederick* op drie Koningen des volgenden iaers aen *Margriet* haer leeven langh tot een morgen-gaeve de Steden van *Lansheym* en *Wachenheym*, als mede den tol by *Mittelhuet* met ſijn aenkleeven, ende, zooſy hem quam te overleeven, de renten van Laer in-gebrachte houwelijx-penningen: ten waere ſy haer tot een tweede echt begaf; in welk een geval die renten op de wetlijke kinderen van deſen bedde ofte haere naeſte verwanten zouden ver-erven. Door den af-gangh van *Ian* Heer van *Wickrade* quam *Arnald* op dien tijd te be-erven het Slot van *Wickrade*. Weſhalven hy de weduwe in ſijn ſchut neemende een Ampt-man over het Slot ſtelde, om met een de Droſt-ampten van *Erkelens* en *Kriekenbeek* te bedienen; mids dat de weduwe in haer geheel blijven, ende de Hertogh op het Huys koemende, zulx buyten haer bezwaer zoude doen. In die daegen braghten de Steden en onderzaeten van Gelderland heevige klaghten aen den Hertogh, hoe te weeten de Hollanders en Zeeuwen nu eenige iaeren herwaerts haer ten hooghſten hadden verongelijkt, ende haer niet alleen te water en te land tollen en veer-geld, maer ook met ondank haere goederen af-gedrongen, de gevangens daer en boven een tijd langh op-gehouden ende geld af-geſchat; alles tegens haer vryheyd en oude beſcheyden. Waer over ten laetſten de vier moeder-ſteden en *Arnald* (hoewel zeer noode, om zyne verwandſchap met den Burgondier) op het hard aen-drijven der land-zaeten, brieven teykenden, ende daer by alle hooge en laege ſtands-luyden verwittighden, *dat ſy ten aenſien van dit leed en groot onrecht, insgelijx haere veeren, tollen, ſtroomen, ende alle Heeren-ſteegen wt- en in-gangen van haere geweſten voor de Hollanders en Zeeuwen ende hun goederen toe-geſlooten hielden, van toe-koemende aller Heyligen af; verzoekende middeler-tijd yeder een om neffens haer te arrebeyden, dat de in-zaeten van Gelder in gedachte landen van alle over-laſt en geleeden ſchaeden mochten worden en blijven bevryd.* Voort daer na is in de Stad *Vyanen*, door onderhandelingh van den Biſſchop van Utrecht *Roelof van Diephold*, de zaek zoo wijd gebraght, *dat de Biſſchop daer over kennis zoude neemen, ende echter geen wterlijk vonnis wijſen, dan in tegenwoordigheyd ende met toe-ſtemmen van de vier Steden van Gelderland.*

75. Op 't volgende iaer is Biſſchop *Diephold* op het Slot te *Horſt* over-leeden, ende ſijn lichaem binnen Utrecht begraeven. Het Stedeken *Vreden* had hy te vooren laeten beſluyten, waer toe hem eenige Gelderſſe knaepen bedienſtigh waeren, welker zorge en af-voeringe, na dood van den Biſſchop, by Hertogh *Arnald* is over-genoomen. Na de Paes-heylig-daegen zaeten de Geeſtlijke t'Utrecht over de keur van een verſſen Biſſchop. Onder andere liet ſich daer vinden de Vorſt van Gelder, die, zoo wt in-zicht van maeghſchap als eygen baet, ſterk en zonder op-houden aenhield voor Hertogh *Steven van Beyeren*, Dom-heer te Kolen, en vollen broeder van *Frederick* Paltsgrave ſijns dochters man. Om zyne woorden meerder kraght en klem te geeven, beloofde hy aen die van 't Sticht voor zoo een weldaed, vrydom van tollen door ſijn gantſſe Vorſtendom. Deſen onaengeſien viel het geluck van de ſtemmen op *Gijsbert van Brederode*, die in den aenvangh door zyne ontijdige ſtrengigheyd, zommige vyanden verweckte, welke derhalven den Hertogh van Burgondien in 't oor bliefen, om by den Paus te doen beveſtigen ſijn baſtaerd zoon *David van Burgondien*, doen ter tijd Biſſchop van *Teroane*, die haer mede effen te vooren door de mond van ſijn gezant den Grave van Naſſouw was aengepreezen: daer by doende, om hem bangh en de tanden waterigh te maeken, dat *Brederode* met ſijn broeder in den iaere 1441. *Amſterdam* had in-genoomen, in weder-wil iae in 't aenſien van zyne vrouw *Iſabelle*, die wt ſijn laſt zelve daer heen was geſchickt; ende dat alzoo de glibberige vriendſchap tuſſchen die van 't Sticht en de Hollanders ſijn ſtaet min verdacht en bezorgelijk zoude weſen. De Paus ſtond dit verzoek

1455.

zoek niet ongaerne toe en des te eerder, vermits hy op 't vorige iaer *Conſtantinopelen* weer-loos geworden zijnde, het Burgondiſſe byſtand tegens de vervaerlijke en dagelijx hooger ſteygerende maght der Turken wederom van nooden hadde. *Brederode* hier over bedeeſd en voor deſe gewapende gebeeden verſchrickt zijnde, daer na ook door Hertogh *Ian van Kleve* om-gezet, is met een gedwongene wille op-geſtaen, ende liet by levenden lijve *David van Burgondien* in zyne plaets ſitten, bedingende in tegendeel voor ſijn af-ſtand van Hertogh *Philips* merkelyke ſchatten, ende de waerdighſte ampten van Holland. De Vorſt van Kleve had in die daegen de goederen van ſijn voor-vlughtigen Rent-meeſter *Geeraert Grave*, die van lorren-draeyery en landdiefte beſchuldighd, ende boven verſcheydene dagementen was wt-gebleeven, als verbeurd aengeſlagen. De Hertogh van Gelder, die *Geeraert*, als ſyn land-zaet en leen-man in ſijn ſchut had genoomen, beval de waeren en ſchepen van die van *Emmerick* (welke anders volgens verbond ende oude wijſe tuſſchen beyde Vorſtendommen niet en gaeven) by *Lobed* aen te houden, ende met tollen te bekommeren. Over dit leed was *Ian van Kleve* niet weynigh ontſteld en vergald, zeggende over-boodigh te zijn alle richters ofte goede mannen daer over te laeten erkennen.

* *Siet op het iaer 1450.*

Voor deſen * was het Schependom van *Harderwijk* buyten de Stad na 't weſten af-gepaeld t'eyndens den Rabben-kamp, ende aen d'andere zijd boven Beekhuyſen aen de zee toe, ten eynde dat wie binnen deſe paelen wierd gebooren, grasburger weſen ende gelijke voor-baeten met de andere burgers zouden genieten. Dan de Vorſt ſich wijs maekende dat die van de Stad in plaets van een vinger de heele hand hadden gegreepen ende ſijn beſteck te buyten gegaen, beval ze met den eerſten naer *Arnhem* te koemen, ende hem hier van naerder vertoogh en vernoeginge te doen. De Burgemeeſters gaeven den Vorſt wederom te verſtaen, dat haers Stads gerechtigheyd wt ſijn bevel door *Caſijn van Olden-barnevelt* Richter van Velouwen, in 't by-zijn van drie ofte vier wt haeren Raede, was af-getuynd; ende miſſaekten mede, buyten haere vryheyd yemant eenige ongelden ofte tollen af-genoomen te hebben.

76. Alreeds was *David van Burgondien* de nieuwe Biſſchop op Utrecht gekoemen, ende de vleck van zyne geboorte voor heen door den Paus wegh-genoomen, op dat doch niemant zyne verkieſinge moght om-ſtooten ofte wraeken. By hem was de bloem en eer van alle Vorſten, ſijn vader *Philips van Burgondien* met een langen zwier van andere Hertogen, Graven, Vry-heeren, en Ridderen, mede-voerende daer behalven een aenzienlijke maght van ruyteren en voet-volk, om de weder-willige, zoo het nood deede, met kraght van wapenen na zyne hand te zetten. De in-huldinge volbracht zijnde, als *Philips* wijder vernam, dat de Steden van Over-Yſſel (die, op de wijze van onzijdige ofte vreemde volken, als op haer eygen hand leefden, ende ſich met de oorlogen en 't vorder bedrijf van 't Neder-ſticht meeſten tijds, gelijk deſe wederom met het Over-ſticht, niet ofte luttel en bemoeyden) waren t'huys gebleeven ende tot *David* niet zeer geneegen, waerſchouwde hy ze door brieven en boodſchappers, om hun Biſſchop aen te neemen. Dan deſe, door die van *Deventer* meeſt op-gerockend, gaven, zoo men zeght, voor antwoord, niet weygerigh te zijn den Biſſchop te believen, maer met dit bedingh, dat *Adolf* zoon van den Hertogh van Gelder twaelf iaeren over en neffens hem als momber zoude gebieden. Hier over liet haer *Philips* den oorlogh verkondigen, ende verſocht op ſijn neve *Arnald* in de Oogſt-maend, dat ſyn voet-volk zoo wel als de ruyterye, voor al in de dorpen van *Amerongen*, *Renkom* ende *Velp*, voor geld alle voor-taed, ende zoo veele ſchepen en ponten als men behoeſde op het veer tuſſchen Doesburgh en Zutveen moghten bekoemen en by de hand hebben, ende eyndelyken verzeekeringh voor de kraemers en zoetelaers, om door zyne landen tot gerief van 't leger heen en weder te gaen. Daer na begeerde hy voor ſijn Raed en Kamerlingh *Ian van Luxenburgh*, baſtaerd van *S. Paul* en Heer van *Habordin*, die om noodwendige boodſchappen met een gevolgh omtrent van 30. mede-gezellen door zyn gebied moeſt reyſen, brieven van vryen door-tocht, welke hem ook op ſtaende voet wierden beſchickt. Op den 16. lagh *Philips* met ſyn heyr-kraght in het dorp *Spankeren* aen den Yſſel, van waer hy onſen Hertogh wederom kond deed, dat hem, buyten verwachtingh en beloften, noch ſchepen omtrent *Doesburgh*, noch noodige toe-voer en wierden verſchaft. Vorſt *Arnald* ſchuyvende de ſchuld daer van op zyne Ampt-luyden, zeyde hem van alles te willen gerieven. Alſdoen gingh *Philips Deventer* ſchielijken berennen: hy zelve ſloegh zyne hutten te Velp, het naeſte dorp aen de Stad: de Hollanders en Zeeuwen namen zuyd-waerts in den Vennoort, een eyland op den ſtroom: *David van Burgondien* koos met zyne driede trop de weſt-zijde.

77. Hier omtrent ſtond een ſteenen gebouw ofte tooren, 't welk den harderen by nacht tot een ſchaeps-kot plaght te dienen. Deſe plaets hadden die van *Deventer* met graften en een hoogen aerden-wal rondom verſchantſt, ende van oorloghs-geſchut en andere behoeflijkheyd in overvloed verzorght. Van daer deden de belegerde ſterke wt-vallen, ende ontzaegen moeyten noch gevaer om hem van hunne veſten af te weeren. Doch te vergeefs; vermits de Biſſchop door het geduerigh ſchieten op de wallen en mueren van 't bol-werk zoo vuyr gaf, dat die van binnen de wijk naemen, ende echter, om den vyand geen voordeel te geeven, al den bras te voren door den brand lieten op-ſpringen. Ondertuſſchen gaven *Philips* en de Hollanders aen die van *Deventer* geen tijd ofte ruſt, dan quelden met pijlen en zwaere ſtucken de Stad zonder op-houden. Dan wegen het regenachtigh en weekelijk weder wierden ſy geſtuyt ende in hun voorneemen grootelijx verafterd. Soo dat eyndelyken, door tuſſchengaen van *Ian* Vorſt van Kleve, ſijn oom *Philips* de belegeringh ſtaekte, na voorgaend bedingh, *dat Deventer en de vordere Over-Yſſelſſe Steden David voor hun Biſſchop zoudenin-hulden*. In den omloop van negen weeken, zoo langh het belegh had aengehouden, wierden op de Velouw en omtrent *Arnhem*, *Doesburgh* en *Utrecht* menige moedwilligheyd en rooveryen gepleeghd, waer over *Philips* door brieven Hertogh *Arnald*, ende *Arnald Philips* wederom op-weckten, om daer op een waekend oogh te houden, en de ſnap-haenen te tuchtigen. Eenige Schrijvers melden, dat *Philips* aen die van Over-

Yſſel

Yſſel veel toe-gaf, door dien hy voor de Vrieſen beducht was, welke hy onder ſijn gebied zocht te brengen, ende die den Hertogh van * Gelder tegens hem zouden hebben verbittert en gaende gemaekt; al het welke de Vorſtin *Catarine* met haer zoon *Adolf* zelve naer *Deventer* treckende haer oom *Philips* hadden in 't oor geluyſtert, die daerom ook des te eerder, na geſlooten verdragh, van daer op-brack. Altoos is 't gewis, dat de Vorſtin van Gelder aen die van Nymegen (verzoekende af-ſchrift en mede-deelinge van het geen *Philips* aen haer hadde vergunt) wederom ontbood, dat ſy etlyke van hun Raeden naer *Lobed* zouden ſchicken, om alles haerluyden belangende breeder en gevoeghlyker wt haer mond te verſtaen. Dat Hertogh *Arnald Philips* zelve niet en is gegaen begroeten, daer van is miſſchien de waerom geweeſd een klaghtige † brief, op het moeyelijk aenhouden van die van Nymegen ende (moegelijk) van de Vorſtin zelve, door *Philips* geſchreeven aen de vier Steden van Gelder wegen de nalaetige en argerlyke heerſchappy van *Arnald*; ofte om dat *Arnald* noch een inwendige ſmert gevoelende, dat ſijn verwant *Steven* Palts-grave, ſtaende na de ſtoel van Utrecht, zyne ſcheenen had geſtooten.

* *Vid. auctor.* pag. 508.

† Sietop het jaer 1458.

1457. 78. Op 't andere iaer gaf *Adolf* van Gelder (miſſchien by af-weſen ofte toe-ſtemminge ſijns vaders) brieven wt, waer in de ſtil-ſtand van wapenen wierd beveſtighd, ende verzeekeringh gedaen, van de Heeren-ſtraeten tuſſchen Kolen en Gelderland allenthalven vry en veyligh te maeken; waer over de Keur-Vorſten te voren met yver hadden aengeweeſd de Vorſten aen den Rhijn. In die daegen was geſtorven *Ian van Broekhuyſen*, Erf-Hof-meeſter van Gelderland, after-laetende twee dochteren, waer van d'eene echt aengaende met Ridder *Govert van Harve* Erf-kamerlingh van den Hertogh, en d'andere met *Willem van Keſſel*, de Heerlijkheyd en 't Slot van Geiſteren aen haere mans braghten. Over alle welke goederen met haer aenkleeven, gelijk mede over het Ampt van Keſſel, by wylen *Broekhuyſen* bezeeten, als Gelderſſe leenen zijnde, ſy van den Hertogh verly moeſten begeeren. Die ook een wijl te vooren een ſcherp dingh-tal, hangende tuſſchen *Geeraert van Rhemen* ende *Evert* en *Ian van Kelle*, ende daer *Arend van Middachten* ſich mede in-ſtacken by vermenghde, niet zonder veel-voudige moeyten had bevreedight. Alzoo de vader van *Vincent* Grave van Meurs de Gulichſſe Stedekens en vlecken, als *Borne*, *Sittart*, en *Suſteren* van de Vorſten *Reynald* en *Marie van Gelder* eerſt in pandſchap had ontfangen, maekte Hertogh *Arnald* op deſen tijd *Vincent* meermaels indachtigh, dat hy gefind was die Veſtingen wederom wt te koopen, zettende hem met een plaets en dagh, om hier over malkanderen te woord te ſtaen. Dan vermits *Vincent* niet te voorſchijn en quam, maer de lange baen en omweegen zocht, klaeghde *Arnald* op nieuws over de ſchattingen, waer mede hy zyne onderzaeten te *Sittart* en de landſchap van *Borne* had bezwaert, ende daer neffens wt wrevel-moedigheyd de burgeren van *Erkelens* gevangelijk door het gebied van *Waſſenburgh* om-gevoert, geſlaegen, geboet, ende qualyken gehandelt hadde; zeggende van alle deſe euvel-daeden binnen acht daegen vernoeginge te willen hebben, ofte hem te doen ſtraffen. *Vincent* de daed ontkennende, ende tot onedele en dorperlyke ſcheld-woorden wt-berſtende, ſchreef te rugge, dat hy die van *Erkelens* altoos wel had ende al noch wel vermoght, niet om ſynen 't halven (meynende daer mede den Hertogh) maer ten op-ſichte van ſyn groot-moedigen zoon *Adolf*, dien hy het dank moght wijten, dat op ſyne trotſſe bevel-brieven noch zoo een heuſch beſcheyd volghde. *Arnald* door dit onverſtandigh ſchepſel zoo zeer op ſyne teeuwen getreeden, waerſchouwde *Vincent*, zonder meer, om wel op ſyne hoede te weſen, hy woude hem leeren wat een zonde hy deed met het laſteren van ſyne Overigheyd, ende het onderſcheyd dat 'er was tuſſchen een Leen-heer en Smal-heer, ofte tuſſchen een Vorſt ende een gemeyn land-zaet en onderdaen, ende dat men met geen leeuwen moet ſpeelen. *Vincent* verneemende dat ſyne landen daegelijx wierden aengetaſt, gepluckt, en ſyne onderzaeten mede gepackt, vertoonde klaghtelyken aen die van Nymegen (die hy wel wiſte hun Hertogh niet ſeer getrouw en toegedaen te weeſen) dat voor de poorten van het Slot te *Gladbach* 's morgens een brief ken gevonden was, waer in *Geeraert Bernsfeld* en *Diderick van Horſt* hem met veede dreyghden, ende dat 'er te *Nieuſtad*, te *Echt*, ende elders Gelderſſe ter ſchuyl laegen, die in ſyne gehuchten gingen moes-koppen; verzoekende dat doch deze in-getoomd, ende hem ſyne ſchaede moght worden op-gericht.

1458.

79. Korts daer aen wierd 'er een wapen-ruſte gemaekt tuſſchen *Arnald* en *Vincent*, zullende van den 26. des Hoy-maends duyren tot aen toekoemende Victor, *mids dat alle de geene die den anderen vyandlijkheyd hadden bewees en (als Bernsfeld en van Horſt met hunne mede-ſtanders) niet anders dan onder vry-geleyde ofte op haer han en boeten, in des anders gebied ofte Sloten zouden koemen, ende daer en boven arrebeyden, om door de tuſſchen-komſt van den Heer van Hensbergh ende den Grave van Hoorn, ofte anderen, over en weder eenmael een vaſte vreede te beſluyten.* Deſe was beteykend by den Hertogh, *Vincent*, *Iacob* Grave van *Hoorn*, *Henrick* Heer te Wiſch, *Henrick van Meer*, *Willem van Vlodorp*, *Govert van Vlodorp* Heer te Lente, en by de Overigheyd van *Ruermond*, *Zutveen*, ende *Arnhem*. Eſſen voor den wtgangh van 't beſtand lieten *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark, *Diderick van Meurs* Biſſchop te Kolen, ende *Lodewijk van Bourbon* Hertogh van Bouillon Grave van Loen en Biſſchop van Luyk, om ſyn toorn te breeken, den Hertogh van Gelder weeten, dat *Vincent* aen hen-luyden, als mede aen *Ian van Beyeren* Biſſchop van Munſter, tot een onder-pand verhonden hadde beyde landſchappen van *Moers* en *Borne*, verſochten over-zulx, dat hy den wegh van vreede wilde in-gaen, zeggende laſt te hebben om daer over met hem te ſpreeken. Hier op is de vorige tijd ſes weeken verwijderd, ende naderhand noch menighmaelen, mids dat deſe ſtille-zaet geenſins zoude wegh-neemen ofte verhinderen, 't geen 'er tuſſchen den Vorſt en die van Nymegen was verhandeld ofte noch ſtond te verhandelen. Korts hier na vermaende *Ian* Biſſchop van Munſter den Hertogh van Gelder, ende bad hem om ſyne verwandſchap met het Huys van *Beyeren*, waer wt *Vincent* mede eene vrouw had, te weeten ſijn Biſſchops zuſter, hy wilde doch van vorder geweld en ſtrooperyen af-laeten, ende *Vincent* met ſyne kinderen niet in den grond bederven, ende op den dijk iaegen. Op dit iaer is *Gercel van Aller* burgemeeſter tot

1458.

Arnhem naer * Nykerk gereyſd, om wt laſt van de Stad aldaer een Sterkte ofte Slot te doen leggen. In de acht daegen die hy in die Veſtinge toebraght, had hy nochtans niet boven twee goud-guldens aen verteerde koſten.

* Neocleſia.

80. Hertogh *Arnald* en die van *Nymegen*, om eens den draed te vinden ende een eynd te hebben van de heete en langhwijlige tweedraghten, gaven beyde hun geheele zaek over aen *Ian van Loen* Heer van *Hensbergen*, *Millem* en *Steyn*; *Iacob* Grave van *Horn* Heer van *Altena*, *Montigny*, en *Kortersheim*; ende *Willem van Egmond*; als mede aen de Ridderſchap en drie Hoofd-ſteden, ende ſtelden een groote boete op de geene die namaels der zelver wt-ſpraek zoude willen wraeken. De op-ſpraek van *Adolf* die mede tegens ſijn vader yet dreyghde in te brengen, zoude aldaer met een moeyten over-woogen en afgemaekt worden. Die van Nymegen ſmadelijken op-haelende hun eerſten yver om *Arnald* na af-lijvigheyd van *Reynald* in weder-wil van andere Vorſten tot Hertogh te maeken (hoewel ſy in dat ſtuck niet meer en hadden gedaen dan ſy van Gods wegen ſchuldigh waren te doen) hadden hunne pampieren gevult met de navolgende verwijtingen en bezwaerniſſen: Dat de „ Vorſt menige Sloten, landeryen, renten en tollen „ op menigerley wijſen had bezwaert ofte verpand-„ ſchapt: de nabueren ende die van Munſter zon-„ der voor-kennis van de Ridderſchap en Steden „ op hoop van geld en goed by een te ſchraepen „ aengerandſt, ende de Stad *Vreden*, zoo tot haer „ als der burgeren blijkelijke ſchaede, belegerd „ gehouden: de iaerlijxe gerichts-banken in't „ gebied van *Nymegen* verzuymt by te woonen: „ tot het op-neemen der reekeningen de gewoon-„ lijke gezanten wt den edeldom en Steden niet „ geroepen: de wegen en ſtroomen, tot after-deel „ van den onderlingen handel, niet geveylight: „ niet in-gewillight, dat ſy, tot gerief van de rey-„ zende ofte handel-drijvende luyden, de gemeene „ wegh tuſſchen *Arnhem* en *Nymegen* op haer eygen „ beurs zouden maeken, noch tuſſchen de Maes „ en *Nymegen* een land-weer op-werpen. Sy en „ vergaeten mede niet, dat hun burgeren een tijd „ langh herwaerts te *Zons* en *Keyſers-weerd* door „ de Graven van der Mark over-tollige tollen wa-„ ren af-genoomen (niet tegenſtaende de Vorſt, „ om die te doen af-ſtellen, meerder ſchattingen „ had genooten) als mede te *Geervliet* en *Gorichem* „ in Holland, daer eenige van hun koop-luyden „ waren vaſt gehouden, mis-handeld ende t'elke „ reys gedwongen geld teſchieten, meeſt om het „ quaed bedrijf van *Iacob van Iſendoorn*, die de „ Burgoenſſe onderzaeten wt Gelderland dick-„ mael had beſprongen en wt-getrocken: dat ſy „ mede tegens olde gewoonte te *Dort*, ook op de „ Maes ende te *Venloe*, nieuwe tollen hadden moe-„ ten betaelen. Sy laekten den Hertogh, dat hy „ een wt-heems koop-man, geheeten *Herman van* „ *Hallen*, binnen zyne landen en ſtroomen, ende „ tegens zyne eygene brieven van verzeekeringh, „ had gegijzelt, ende des zelfs vertolde goederen „ tot ſijn gebruyk gekeert, 't welk hunne poorte-„ ren en haer-luyden over de 500. goud-guldens „ had gekoſt: dat hy op een vollen Land-dagh, „ ten tijde de Burgondier ſich voor *Deventer* had „ geſlaegen, geſprooken had, dat het hem ver-„ droot langer aen 't roer te zitten, ſiende zyne ge-„ weſten alzoo van vreemde Vorſten vernielen en „ door-loopen; ende ter zaeke van deſe woorden verſcheydene ſtrooperyen, brand-ſtiften, ende „ ongeſtrafte dood-ſlaegen waren gebeurd. Sy „ reekenden mede over de 1000. goud-guldens te „ quaed, zijnde wt ſijn naem verſchooten, wan-„ neer hy, door den Keyſer in den Acht gedaen „ zijnde, het Hertoghdom van Gelder als een leen „ van 't Rijk verzuymde te verheffen, ende ſy „ gelaſt wierden ſich wederom onder het Rijk te „ begeeven, waer van ſy door verpandinge waren „ af-geruckt. „

81. Sy onder-ſtonden ook brieven over te „ leggen, by *Philips van Burgondien* in den iaere „ 1456. aen de vier Gelderſſe Steden af-gezonden, „ waer by hy *Arnald* zwart ſocht te maeken wegen „ zyne vreemde regeeringe en vreemd verſtand in „ het verkoopen, wegh geeven ofte verpanden van „ het meeſtendeel ſyner tollen en renten, ende het „ verwaerlooſen van ſyne Sloten, ende haer bad „ om hier op goede acht te neemen, gelijk hy mede „ van ſynent wegen wilde doen ende haer de hand „ reyken, op dat ſyne nicht de Vorſtin van Gelder „ met haer zoon *Adolf* niet in den grond moghten „ zeylen. Over welke zorghvuldigheyd de doen „ tot *Nymegen* verzamelde Steden hem wederom „ hooghlijken hadden bedankt, betuygende des „ Hertoghs wijſe van doen haer leed te zijn, dan „ met haer tegen-ſtreeven, wt-ſchrijvingh van land-„ daghvaerden, ende beraemingh van nieuwe wet-„ ten, niet dan hoofd-zeer en ſyne ongenaede ge-„ wonnen te hebben; beloovende echter, dat ſy „ voortaen in deſen na haer beſte vermoegen wil-„ den voor-ſien en beter op-paſſen. Die van *Ny-*„ *megen* noch verder gaende, zeyden, hier over „ menigen zit-dagh te zijn gehouden, ende eynde-„ lijken beraemd, dat men ſijn zoon *Adolf* het be-„ wind in handen zoude geeven, die ſich ook vaer-„ digh daer toe betoonde; ende wt deſen oor-„ ſprongh tuſſchen vader en zoon twiſt en onluſten „ ware gereeſen, 't welk men tot noch toe niet „ hadde konnen beſlechten: dat hy onlanx mede „ na haer goederen en leeven had geſtaen; ende „ eenen *Ian Rijp*, woonachtigh te *Nymegen* op de „ kant van de Wael, op-gemaekt om de Stad te „ verraeden, die, alzoo 't God zoo hebben woude, „ van haer gevangen was, daer over gepijnighd, „ ende na voorgaend beken aen den hals geſtraft. „ Sy laſterden mede den Hertogh, dat ſijn krijghs-„ volk de Gelderſſe allenthalven wt-mergelden, „ ende in 't gebied van *Walbeek*, behoorende aen „ *Ian Schenk* leen-man van *Adolf*, groot verderf had „ aengericht. Daer na wilden ſy noch andere „ brieven over-leggen, ende na der zelver inhoud „ als mede van den Vorſt voldaen weſen. Voor't „ laetſte beſchuldighden ſy *Geeraert van Meleren* „ een hovelingh van den Hertogh, die met noch „ ſeven andere te Velp op een vrye markt de bur-„ gers van *Nymegen* zoude hebben gedreyght. „

82. De Hertogh diende hier op in 't † breed, „ de hem aengewreevene feylen en laſteren ten „ deel ontkennende, ofte op ſyne aenklaegers „ ſchuyvende; ten deel, als zaeken die buyten ſyne „ kennis ofte ‡ maght waren, verſchoonende; „ elders ook der Steden eygene zegels voor den „ dagh haelende, zonderlingh aengaende het „ *Rijx-wald* by *Nymegen*, 't welk voor 12000. en „ 136. guldens door hoogen nood aen den Vorſt „ van Kleve was verpand met believen der Steden „

† *Vid. auctor. pag.* 512. 513. & 514.

‡ *Non eſt in medico ſemper relevetur & æger. Interdum docta plus valet arte malum.*

en zelfs

1458. „ en zelfs van *Nymegen*, ende voor dat geld de
„ Burgemeeſteren ofte Steden-gezanten te Kolen
„ vaſt zittende, geloſt. Dat ook de Ridderſchap
„ den Munſterſſen krijgh had toe-geſtemt, wanneer
„ ſy vernaemen de aengrenzende volken in 't land
„ van Zutveen ende die van Grol dagelijx van haer
„ geplaeghd en over-laeden te worden: Dat hy
„ zich op het land-gerecht zoo dickwijls als 't be-
„ hoorde ende ook gaerne, ten ware hem hoogh
„ belet was voor-gekoemen, had laeten vinden,
„ ende al die ſchade, zoo daer wt eenige onſtaen
„ was, alleen op hem quam ende de ſchuld op de
„ edelen. Dat de werreryen en verſchillen van die
„ van *Nymegen* hadden verhindert dat hun Burgh-
„ grave een wijl herwaerts over het ſluyten der
„ reekeningh niet mede en had gezeeten; ende,
„ belangende de onveyligheyd van de Heeren-
„ ſtraeten, zelve meermaels oorzaek daer toe had-
„ den gegeeven, hoewel niemand met recht daer
„ over behoefde te klaegen, die maer zyne oogen
„ wilde werpen op de verleedene en zyner voor-
„ zaeten tijden: Dat de nieuwe wegh tuſſchen *Ny-*
„ *megen* en *Arnhem* daerom was after-gebleeven,
„ om dat zy ze niet alleen op haere koſten, maer op
„ den naem ende echter niet tot voordeel van den
„ Vorſt ofte het Vorſtendom begeerden volbracht
„ te hebben; ende van gelijken het leggen van de
„ land-weer, als den landen on-orbaerlijk, ook van
„ zyne voor-gangers was geweygerd: Dat hy van
„ wegen den Keyſers-weerdſſen tol haer niet ſchul-
„ digh en was, als weſende af-gefteld niet by ge-
„ breck van hem maer van haer en de gantſſe Rid-
„ derſchap, aen de welke hy zyne meeninge meer-
„ maels had te verſtaen gegeeven, te weeten van
„ ſich ofte met wapenen daer tegens te kanten ofte
„ haere ſtroomen en tollen wederom toe te hou-
„ den: Betreffende de tollen van *Gorichem* en *Geer-*
„ *vliet*, dat het in 't minſte niet in zyne maght had
„ geſtaen ofte ſtond, om kraght en verzeekeringh
„ te geeven aen die brieven, die ſy by wt-landige
„ Vorſten ter bede ofte met geld hadden verwor-
„ ven; ende haer niet onkundigh en was, wat mer-
„ kelijke onkoſten hy ſich zelven had op den hals
„ gehaelt doen hy om deſe reeden de Hollanders
„ dan hier dan daer liet bezetten: Dat *Iſendoorn*
„ toelaetinghs brieven had gehad van den Hertogh
„ van Burgondien waer mede hy ſijn doen konde
„ beweeren, ende niet te min ballingh was geleyd,
„ ende daer door deſe oude Gelderſſe ſtam t'eene-
„ mael wt-geroyd: Dat hy haer menighmael de
„ hand had geleent tegen die van *Dort*, zoo met der
„ zelver vaer-tuygh aen te houden, den in-gangh
„ zyner ſtroomen te ſluyten als anders, ende zulx
„ niet zonder over-groot ongemack zyner onder-
„ zaeten, terwijl die van *Dort* wederom ſijne ge-
„ weſten te land en ter zee allenthalven beſprongen;
„ waer van hy de ſchade niet en waerdeerde onder
„ de 50000. goud-guldens: Dat hy niet onwee-
„ tend en was, wegen de tollen op de Maes by
„ haer-luyden meenige klaghten voor-gefteld te
„ zijn tegen die van *Ruermond* en *Venloe*, maer dat
„ ſy daer tegens ook een tol hadden op-gezet, ende
„ dienthalven veele dagen waren gehouden ten
„ over-ſtaen van de Ridderen en Steden, ende dat
„ die van *Nymegen*, wanneer men binnen de *Grave*
„ daer over zoude verdragen, ſich te zoeken ende
„ geweldiger-hand de ſtroomen hadden onvry
„ gemaekt; waer van ſy hem ook vergoedinge
„ moeſten doen: Dat *Herman van Hallen* wt Kolen
„ verbannen zijnde de wapenen met de Gulichers
„ tegen hem had op-genoomen, ende nochtans,
„ om andere koop-luyden niet in den wegh te
„ zijn, onder billijke voorwaerden was ontſlaegen:
„ Dat de aengetoogene woorden niet zoo bloote-
„ lijken waren geſprooken ofte gemeynd als ſy ze
„ wel ſochten te verdraeyen, maer door een recht-
„ vaerdigh ongeduld hem ontvallen, wanneer hy
„ zagh dat de Hertogh van Burgondien, zonder
„ hem nauwlijx te kennen, zyne landen was door-
„ getrocken, en daer na door ſyne knechten zoo
„ ſchandelyken liet vernielen, ende ſijn zoon *Adolf*
„ van hem naer 't leger was geſchickt om van we-
„ gen de Gelderſſe zich daer over te beklaegen:
„ Dat de onkoſten tegen des Keyſers acht by haer
„ eeds en ampts-halven ende niet wt overtollig-
„ heyd waren gedaen: Dat men wel ſpeuren
„ konde op wat moer leggende ende wt wat koo-
„ ker gekoemen was het aenſchrijven van den
„ Burgondier, welken ſy niet alleen, maer ook ſijn
„ eygen bloed en eenigen zoon hem pooghden op
„ het lijf te hiſſen, onaengeſien hy ſich altoos bereyd
„ had getoont om der landen gebreken, zoo veel
„ in hem was, wegh te neemen: Dat door de
„ grouwſaemheyd van de ſmert de mond van
„ *Jan Rijp* ſijn hert en gedachten hadde beloogen;
„ ende eyndelyken, aengaende het wt-heyms
„ krijghs-volk, dat hy dat had moeten gebruyken,
„ vermits ſy ende de andere hem niet en wilden,
„ ofte, ten opſichte van andere, miſſchien niet en
„ dorſten helpen; ende zoo, na gemaekte ſtille-
„ zaet met den Grave van Meurs, zyne knechten
„ ſich over het gebied van *Schenk* hadden ver-
„ ſpreyt, dat zulx geſchied was om toe-voer te
„ haelen, ende ook niet buyten recht, om dat *Schenk*
„ een vyand van hem en vriend van die van *Nyme-*
„ *gen* was geworden. In tegen-deel wierp hy
„ die van † *Nymegen* voor de ſcheenen, dat (on-
„ aengeſien hy ze by 't aenvaerden ſijns bewinds,
„ door louter dwangh meer voor-baeten had me-
„ de-gedeylt dan ſy oyt ſijnen voor-zaeten hadden
„ konnen af-tocken, ende met haer in veele dingen
„ door de vingeren geſien) ſy op een Godlooſe
„ wijze ſich met ſtijf-ſinnigheyd en meyneed
„ zwaerlijken tegen hem vergreepen, iae na ſijn
„ leeven, bloed en hoogheyd getracht, ende niet
„ alleen rechtevoort ſyne gemaelin, ſijn eenigen
„ broeder en zoon, maer ook eertijds ſijn groot-
„ vader den Heer van *Arkel* te *Nymegen* tegens hem
„ hadden op-gerockent, getoornde poorten op-
„ richt ende, de burgery gewapend, daer nevens de
„ Stad nacht en dagh toe-gehouden, zoo dat op
„ zeekeren verſchijn-dagh tuſſchen hem en ſijn
„ beſte-vader, noch hy, noch yemant buyten haer
„ believen wt en konde koemen, tot groote kleyn-
„ achtingh van alle de by-weſende Heeren en Vor-
„ ſten, en verafteringh van de gewichtige zaeken die
„ men onder handen hadde.

83. Op 't volgende iaer ſchreef de Heer van „ 1459.
Hensbergh aen den Hertogh, gemelte klaghte en
weder-ſtraf te *Ruermond* over-geſien te hebben
met de andere mede-richters, die voor al dien-
ſtigh vonden, dat *Adolf* met ſijn vader zoude in
verzoeninge treeden, der landen tegeeringe op
een beter voet gefteld, ende alle onheylen en
ſtoot-paelen wegh genoomen worden: waer
toe wel drie honderd duyzend goud-guldens van
nooden waren, zoo tot de koſten van verſchey-
dene by-een-komſten hier over noch te houden,

† *Regum Ducumque clementia non in ipſorum modò, ſed in illorum qui parent, ingenio ſita eſt.* Curt. lib. IIX.

als,

1459. als, neffens andere, tot het weder-inloſſen van de verpande geweſten. Palts-grave *Frederick* de ſchoon-zoon van *Arnald* was mede by de Steden over-beſigh om de ſmoor-pot van deſe twiſten te ontdecken, ende ſijn dienſt tot een onderlinge vrede-handelingh aen te bieden. Die van *Nymegen* ſmeekten die van *Ruermond*, dat ſy doch haer niet wilden af-zonderen van het vordere lichaem, wt zaecke van deſe mis-verſtanden tuſſchen hare Vorſten. Maer alzoo aen alle kanten de Steden de hoofden by een ſtaeken en tegens den Vorſt † op-ſtonden, ende by zich nergens veylighlijken en derfde verlaeten dan op het Vierdeel van *Ruermond* ende in de Stad *Grave*, begon het over al in Gelderland zuyr wt te ſien. Ende vermits die van *Ruermond* met geene middelen tot meyn-eed waren te bekooren, zocht men ze door ſnoode ſtreeken te ondervangen en het net over 't hoofd te haelen. Die van *Nymegen* bliefen die van *Venloe* in 't oor, de Ruermondſſe quanzuys aen te ſtrijden, dat ſy van hen menigen aenſtoot en ongelijk hadden geleeden, ende daer van verſtooringe wilden hebben, ofte haer zelve anders met het rappier rechten. Die van *Ruermond* met verbaeſdheyd op-hoorende, ende zoo een vuylen after-klap verfoeyende, dienden den Hertogh alles aen, die den Raed van *Venloe* vermaende, haere moeder-Stad met geene op-gezochte laſteren te betijgen, dan veel eer den oorber van 't vaderland voor oogen te hebben. Middeler-wijl word *Adolf*, op-geſtookt door de moeyte-maekers van *Nymegen*, naer *Venloe* gezonden; van waer hy als wt een zit-plaets van den oorlogh daeghlijx in de vryheyd van *Ruermond* beſtond te moeskoppen, ende alles te vuyr en te zwaerd te ſchenden: als of het zonde had geweeſd zyne wetlijke Over-heeren trouw en gevolgigh te zijn, ende met de op-roerders niet in te ſpannen. In deſe booſe daegen ontbooden die van Zutveen en * Arnhem, elk om zeerſt, volmaghtigers wt de mindere Steden om ſich daer mede te beſpreeken, haer voor-draegende, hoe ſy van zyne Genade van Gelder en van die van *Ruermond* ende de kleyne Steden op-waerts aen de Niers op het verbond wierden aengeroepen, om haer by-ſtand te doen tegen haer genadigen Ionk-heer, ende het nakende geweld en vorder verderf te helpen keeren. De Hertogh van Burgondien (welken als ook *David* Biſſchop van Utrecht onſe *Arnald* effen te vooren door een Heerout om raed en hulp had geverght tegen ſijn zoon en de drie Hoofd-ſteden) dit wijs wordende, ſchreef mede wt *Riſſel* in arren moed aen die van *Nymegen*, ende beſtrafte ze, *dat ſy, onder den deck-mantel van de weder-zijdſſe geſchillen, de Vorſtelyke Sloten en Steden allenthalven over-weldighden, bouwer-ſchappen en vlecken wt-roofden, ende haer derhalven woude gewaerſchouwd hebben zulx hen vorder niet meer te pleegen; ten welken eynde by eerſt-daeghs een gezant hen zoude toe-zenden, om wt ſijn mond te hooren, 't geen hen wyder te doen ſtond.*

* *Ex archiis Vzgening.*

84. Dan deſe brieven te laet beſteld zijnde, ofte dat de oorlogh lichter is te beginnen dan te ſtutten, hebben geene verhinderingh by-gebracht, noch den hollenden kroo-waegen konnen op-houden. Want *Arnald* zyne hoogheyd en der landen ondergangh ter herten neemende, trock van ſtonden aen op, ende ſich om *Venloe* neder-ſlaende, belegerde de Stad zoo nauw, met hulp van den Hertogh van Kleve, dat 'er buyten ſijn believen niemant in noch wt en konde koemen. *Adolf*, die noyt buyghſaemer ofte beleefder was dan in tijd van nood, ende daer binnen als in een knip ofte muyſe-val beſlooten geen raed en zagh om te ontſlippen, ſchickte eyndelijken, alzoo het mes op hem gewet was, in ſijns vaders leger naer ſijn oom *Willem van Egmond*, met verzoek om hem een goed woord by ſijn vader te leenen, hy woude deſe weldaed met eeuwige dankbaerheyd erkennen. *Willem* deed ſijn wterſte beſt dat ſijns broeders hevigheyd tegens *Adolf* en die van *Venloe* moght beſinken; zeggende, dat ſy beter geleerd beter doen zouden. Den goedertieren Heer, die het ſlibberigh en boos-aertigh gemoed van dit wild kieken noch niet te dege en kende, hier door om-gezet en verbeeden zijnde, wierd de belegeringh geſtaekt, ende de Vorſt met den Ionk-heer verzoend op zeekere voorwaerden, welke te Batenburgh hier over zijn gemaekt door *Willem van Egmond* Heer te Yſſelſteyn ende 'slands van Mechelen, ende deſe Ridderen en Vry-heeren wt het Vierdeel van Nymegen; *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Anholt, *Eduard van Kulenburgh* Heer van Weerden en Ewick, *Eduard* Ampt-man van Belle en Heer te Haeps, neffens wt den Raed van Nymegen *Diderick van Bronkhorſt*, en *Henrick Kollert van Linden*: Wt het Vierdeel van Ruermond, *Henrick van Meer* Heer te Weerde, *Willem van Vlodorp*, ende wt des Stads Overigheyd *Ian van Zuchtelen*, ende *Henrick van Kelner*: Wt het gebied van Zutveen, *Henrick* Heer te Wiſſche, *Iacob van Hack-fort*, *Arend van Middachten*, ende wt den Raed *Willem Leerink*, ende *Alfrid Schimmelpennink*. Wt het Vierdeel van Velouwen *Winand van Arnhem*, mitſgaders *Otho van den Gruythuys* en *Steven de Ploich* Raedsheeren van *Arnhem*, alle gekoozene zeggeren, aen welker vonnis de Hertogh met ſijn zoon ſich op het woord van een edel-man hadden verbonden. Deſe verſtonden, dat vader en zoon van nu voortaen in ruſtigheyd zouden leeven, ende *Adolf*, om geene oorzaek van oproer tegens ſijn vader te zoeken, de Stad het Burgh-graeffſchap en Schependom van *Nymegen* met de Duyffel wt ſijns vaders naem behouden, blijvende alleen het recht van manſchap met ſijn gevolgh by den vader, dien mede op-geleghd wierd de landen van *Nergena* en de *Duyffel* wt de gemeene landsmiddelen weder in te loſſen. Die van *Venloe* zouden zich, als voor heen', onder den Vorſt en by 't lichaem van *Ruermond* begeeven, ende de wt-geweekene burgemeeſteren en burgery hunne ampten en goederen onbeſpeerd op nieuws aenvaerden: ook alle andere, die tegen den Vorſt ofte het Vorſtendom hadden gezondight, ver-

1460

giffenis

† *Sommige, waer onder* Teſſemaker *in ſijne Kleefſſe Geſchied. houden het daer voor, dat die van Nymegen de ſchoey meeſt wrongh, vermits de Hertogh haer het ſtapel-recht van de Rhijnſſe wijnen zoude kebben ontnoomen, ende voor een ſtuck gelds aen die van Dort verkoft (hoewel ick wt de vorige aen-klaght van die van Nymegen noch oude beſcheyden eenige zeekerheyd daer van kan vinden) ende de andere Steden daer over morden, dat hy op den ionghſten Land-dagh tot Arnhem een nieuwe ſchattinge, zoo om ſijne ſchulden af te leggen als om ſijn Hof-ſtaet te onderhouden, gezocht had in te voeren.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

„ giffenis genieten. *Adolf* zelve beloofde by zyne
„ trouwe en hand-ſchrift, alle bedenkelijk bedrogh
„ wt-geſlooten, noyt by 't leeven van ſijn vader in
„ des zelfs goederen, landen, luyden ofte bewind
„ ſich eeniger maeten te zullen in-dringen, maer
„ met dit ſijn aengeweeſen lot te vreeden weſen
„ (ten waere hem ſijn Heer goed-willigh meerder
„ toe-liet) ook noyt eenigen in-val in Gelderland
„ te doen, noch daer over te beraedſlaegen ofte toe
„ te helpen.

85. Dit beſteck nam eenſdeels de wonde wel
1460. wegh, maer niet de lid-ſtede; alzoo *Arnald* in 't begin van de Lente noodigh vond eene nieuwe vergaderingh naer Kuyk te beſchrijven, om by de Ridderſchap en zyne Raeds-vrienden etlijke verſchillen, op-gekoemen na 't verdragh van Batenburgh, te laeten af-handelen. Die van *Ruermond* lieten ſich mede verluyden, dat ſy in de vorige handelingh niet te wel waren in-gevoeghd ende bedocht. Om haer de maet vol te meeten, ſpraken die van Nymegen met *Adolf* van een dagh van by-een-komſte, ende gingen hier over alleen met hem te raed. Nadien de Vorſt op het vorige iaer aen die van † *Arnhem* had verleent een iaerlijxe vee-markt zullende op Lucas avond binnen des Stads vryheyd gehouden worden; waren op deſen tijd de Burgemeeſters, Schepenen en Raeden van de gedachte Stad, pochende op deſe vryheyd, over-bezigh met booden en brieven af te vaerdigen zoo naer Groningen als verſcheydene Steden van Vrieſland, Over-Yſſel, Gelderland, Utrecht, Kleve, Weſtfaelen, Braband en Luyk, ende daer mede te verzoeken, dat men deſe haere nieuws-verkreegene rechten aldaer ende aen de nabuyren en om-zaeten wilde verkondigen, op dat een yegelijk deſe markt moght bezoeken ende ſich wachten van in breuken te vallen. Omtrent deſen tijd zijn die van *Nymegen*, op de aenklaght van *Walter Smit* (die van den Keyſer voor een vertrouwd vriend zoo van hem als van 't Rijk word geroemd) in den acht gedaen, ende, after-volgende het oordeel des kamer-gerechts van Spier, alle Keur-Vorſten, Standen en Vorſten van Duytſland door den Keyſer gelaſt de zelve nergents in hunne landen ſteeden ofte markten te dulden ofte te herbergen. *Karel* de achtſte, Koningh van Vrankrijk, insgelijx gequeld zijnde met een eygen-zinnigen en ongehoorſaemen zoon den Dolfijn *Lodewijk*, die om ſich te bergen wt den Dolfinaet naer 't Hof van den Hertogh van Burgondien was gevlucht, gaf in den voor-zoemer aen *Antoine Danbaſſon* Heer van Montiel ſijn Kamerlingh en *Eſtiene le Faure* Prooſt van de Iuniaens kerk en meeſter van de verzoeken van ſijn Hof, onbepaelde maght, om met de gezanten en volmaghtigers van ſijn zeer lieven bloedvriend den Hertogh van Gelder, *Willem van Vlodorp*, knaep, erf-Vooghd van *Ruermond*, ende ſijn Maerſchalk, neffens *Roedolf Bitter* Deken van de kerk te Zutveen, te handelen van een tijdelijk ofte eeuwigh-duyrend verbond en vriendſchap. Tot geen anderen eynde, dan dat hy op ſijn voor-vluchtigen zoon ende den Burgondier geen goed vertrouwen was hebbende. Doch wat 'er over en weder in 't byzonder tuſſchen beyde Heeren zy af-geſprooken, en vind ick nieuwaerts wt-gedruckt. Door tuſſchen-loopen van de vorige zeghs-luyden den Heer van *Hembergh* en Grave van *Hoorn*, is de ſtille-zaet met *Vincent van Moers* getroffen, naderhand meermaels, ende in deſe dagen tot aen Paeſſen des loopenden iaers verlenghd en op-geſchort geworden.

86. Korts daer na quam onſen Vorſt een rampzaelige maere verſchricken met den ſchielyken dood van ſijn ſchoon-zoon *Iacob* den tweeden Koningh van Schotland, die tegens *Henrick* den ſeſten in den Engelſſen oorlogh verſtrickt zijnde, om ſijn herten-leed te wreeken, de Stad *Roxburgh*, gebouwd, zoo hy zich liet dunken, op den Schotiſen bodem, beſtond in te neemen en te verwoeſten. Maer ziet, terwijl hy vaſt doende is met het wtermaeten ſterke Slot te bevechten, ende het een en 't ander aldaer voor-valt, neemt hy ten laetſten een ernſtelijk op-zet, van de mueren met yzere en kopere ſtucken te beſchieten, die doen al-om gebruykt en gevreeſd wierden. Ondertuſſchen dat het geſchut ſpeelt, ende de Koningh om de ſyne aen te mennen zelf ‡ over al aen en over gaet, koemt eene van de ſtucken, door de over-groote hitte van binnen berſtende, den Koningh omtrent ſyne ſchaemelheyd te quetſen, ende ſtrax dood ter aerden te werpen. Andere melden, dat hy door den houten ſtamper ofte proppe wt den mond van 't geſchut vliegende by geval zy neder-geſlaegen. Hy liet by alle ſtands-luyden een ongelooflijk verlangen after; te meer, zoo hy op ſijn negen en twintighſte iaer in 't beſte van ſijn leeven, wanneer daer noch yet zonderlinghs van ſyne deughden was te verwachten, zoo onvoorſiens wierd wt de wereld geruckt. De Koningin dochter van onſen Hertogh *Arnald*, ende voor tien iaeren met *Iacob* getrouwd, was effen op dien dagh in 't leger geland; welke de Schotten met een tros van ſchoone kinderen verheugende, ende meer als een wijvelijk hert toonende, de Overigheyd in haer meeſte droeffenis zelve vuyr en moed in-ſprack, om mannelijken te volvoeren 't geen alreeds zoo geluckelijken was aengevangen; ſy wilde hen in ſtede van den over-leeden dadelijken een anderen Koningh voor den dagh haelen. De mannen ſchaemden ſich, een vrouw-mens in koelte en kleynhertigheyd te over-treffen. Derhalven beſtormden ſy het Block-huys met zulk eene vinnigheyd, dat noch d'eene noch d'andere zijd een Koningh ſcheen te miſſen. Middeler-wijl is des zelfs ſeven-iaerige zoon *Iacob* de driede in 't leger om-gevoerd, ende voor Koningh gegroet en wt-geroepen. De belegerde door hongers-nood ende door het onophoudelijk geweld van buyten genoodzaekt gaven onlanx daer na den Burght over, die by de Schotten, om tot een nieuwen krijgh geen aenleydingh te geeven, tot den grond toe is geſlecht. De Hertogh van Gelder van herten droevende over de dood van ſijns dochters man, bad den Burgondier om vry-geleyde voor de gezanten, by hem tot des Koninx wt-vaerd naer Schotland af te vaerdigen; ende de Staeten met zyne vrienden naer *Arnhem* ontbiedende, liet niet na aldaer avondgebeden te houden, tot eer en heugenis van den over-leeden.

† *Beyde deſe brieven met de bygaende voor-waerden zullen wy t'eyndens deſe Geſchied. in 't geheel invoegen.*

‡ *Ipſe inter medios præſtanti corpore Turnus Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.*

87. Sommige

87. Sommige Steden en edel-luyden van Gelderland hadden op deſen tijd een eyken te ſchellen met die van het Sticht van Utrecht. Neffens andere vertoonde *Hubert van Kulenburgh*, dat hy noch onbetaeld was van de leeninge, by hem verdiend in het leger van wijlen Biſſchop *Diephold* tegens die van Munſter. Die van Wageningen vorderden verſtooringe van dat die van 't Sticht t'elkens hunne koopmanſchappen en wagenen met bier en andere voor-raed van *Amersfoord* af-koemende by het dorp *Leerſſem* hadden genoomen ende naer Utrecht wegh geſleept. De Hertogh zelf hield Biſſchop *David* voor oogen, hoe zeer ſyne landen waren beſchadighd en afterwaerts gezet omtrent en in de belegeringh van *Deventer*, wanneer hy ende de Hertogh van Burgondien ſyne ſtroomen met volk en ſchepen hadden over-deckt, ende hun ruytery en knechten de heele Velouw met heele zwermen door-liepen. Deſe ſchaede reekende hy op 50000. ſchilden, behalven de moorden, ſtruyk-rooveryen, ontvoeringen, vrouwen-kraght ende andere moedwillen en euvel-daeden aen die van 't platte land weder-vaeren. Hier by quamen eenige klaghten van den Adel in 't by-zonder, die ofte in 't leger van *Diephold* ofte anders die van Utrecht hadden gedient, ofte ten tijde van 't belegh van *Deventer* hinder en aenſtoot geleeden. Die van Utrecht wiſten op elke naeld een draed ende ſochten de eene wt vlught op d'andere; 't welk de Hertogh ſpeurende, ende het met zyne onderzaeten zelf quaed genoegh hebbende, te rugge ſchreef, dat hy des niet te min de gemeene vreede wilde onderhouden, hoewel hy merkte, dat eenige quaed-gunſtige de ongelegentheyd van die tijden tot hun voordeel naemen, ende niet anders dan het werre-net en wt-wegen ſochten. Op het vorige iaer was ſonder wettige lijfs-erven over-leeden *Iacob Prins* (zoo noemen hem de Schrijvers door mis-verſtand ofte verwaende flick-floyery) *van Gaesbeek*, Heer van *Wijk te Duerſtede* en *Abkoude*, daer neffens erf-Veld-heer van Henegouw, die voor ſyne dood de maghtige Sloten van *Wijk* en *Abkoude* met de Stad van *Wijk* (in † voor-tijden een Gelders leen) op zeekere voor-waerden en in erf-koop aen Biſſchop *David* over-gaf. Den in-houd van welken brief de Schout en Burgemeeſters van Leyden op dit iaer betuygen gehandeld en geleeſen te hebben. Hertogh *Arnold* had op ſijn Huys te *Roſendael* een Slot-bewaerder met naemen *Diderick Smulling*, die te onrecht, zoo hy meynde, by den Vorſt aengedraegen en beklad zijnde, in die daegen wierd ontbooden om ſyne reekeningh te zuyveren. De heele ſchillinge wierd vaſt geknoopt aen de wt-ſpraek van *Willem van Egmond*, *Willem van Vlodorp*, *Winand van Arnhem*, ende *Iacob van Hackfort* Kidderen, met by-voeginge van *Diderick van Horſt*.

† *Siet op den iaere* 1340.

1461. 88. Op het volgende iaer waerſchouwde de Vorſtin *Catarine* die van *Nymegen*, geen boodſchappen aen haer zoon *Adolf* te doen, voor dat de Land-dagh te Goch waere ge-eyndighd. De Vorſt vergunde de zelve ſyne by-ſlaep het Slot en den tol van *Lobed*, volgens het zeggen van haer moeder *Marie* Hertogin van Kleve, tot een onder-pand van 17000. goud-guldens. Ende om dat dienthalven tuſſchen de getrouwde onruſt was ontſtaen, beloofde haer beyder moeder de zelve na haer wterſte vermoegen te dempen. De brieven van de Vorſtin *Marie* hadden neffens haer onder-geſchreeven *Walraven van Haeſten* haer Hof-meeſter, *Ian van Alphen*, *Ian van Loe*, ende *Govert van Wylyk* Ridderen. Onder de brieven, waer by *Arnald* ſynes moeders vonnis geſtand doet, ſtonden de naemen van *Ian van Roſſem* Heer van Zuylen, en *Dirk van Horſt*. Alzoo *Arnalds* deur-waerder *Wichard ten Haeve* onlanx wt Schotland met aengenaem beſcheyd, raekende ſijn ſtaet en hoogheyd, was weder-gekeerd, ende de Koningh van Vrankrijk hier mede aen geleegen was, gaf hem de Hertogh in de Somer-maend te verſtaen, dat hy het gantſſe geheymenis (ende, mogelijck, is 'er een bedeckte t'zaemen-zweeringe en nauwer verbond tot af-breuk van de Engelſſe tuſſchen de Schotten en Franſſe, door toedoen van *Arnalds* dochter de Koninginne weduwe te koppelen, voor handen ende op ſtapel geweeſd) de Koninglijke dienaers *Willem Monypen* en *Patrick Falcart* had mede-gedeelt, verzoekende, dat hy der zelver mond als ſijn eygen in alles wilde gelooven. Doch of deſe brief den Koningh by tijds zy behandighd, is onzeeker; nademael *Karel* een maend daer na is ontſlaepen, laetende zijn op-roerigen zoon *Lodewijk* den elfden tot ſijn ſtoel-beſitter, die dus langh in het Burgoenſſe Hof was gevoed en wel op-gepaſt, hoewel de vader, om hem weder te hebben, Hertogh *Philips* door deſe, naderhand vervulde, waerſchouwinge had af-geſchrickt, *Dat hy een wolf binnen deuren op-hield, die daer na ſijne ſchaepen zoude dood bijten.* Hier over droegh Vrankrijk niet alleen rouw, maer ook de Burgondier, neffens de Vorſten van Gelder en Kleve, die den over-leeden in geen verre maegſchap beſtonden. In die daegen is de Stads-Overigheyd van *Venloe*, welke in de vorige iaeren ofte af-gezet ofte van zelfs wt-getoogen was, vermoegens de wt-ſpraek van *Willem van Egmond* en d'andere ſcheyds-luyden ende wt bevel van den Hertogh, in haer oude waerdigheyd herſteld. Hier toe hadden volmaght *Willem van Vlodorp*, met *Sweer van Warick* Droſt van de Vooghdy van *Gelder*, ende *Evert van Eyl*. Dan alzoo de roep gingh, dat ſy waren gelaſt en daer gekoemen, om ook de overige Schepenen, die de Stad niet en hadden geruymt, haer kuſſen t'huys te zenden, trock het grauw wt een onbezuyſden yver tegens haer van leer, en krabde, om daer mede te goyen, ſteenen wt de ſtraeten. Doch zoo haeſt de gemeente verſtond, dat men haer niet dan billijkheyd; en 't geen te vooren was beſlooten voor- en op-leyde, is al deſe brand, door de voor-zorge en beſcheydenheyd der gezanten, by tijds geſmoord. Op dit iaer is *Adolf* van ſijn Ieruſalemſſe reys weder naer huys gekoemen, daer hy veel eer wt nieuws-gierigheyd, ofte wt ſpijt en ongeduld dat hem ſyne vorige aenſlaegen waren mis-luckt, ofte om tijd-verdrijf, dan wt een heyligen op-zet, was heen getrocken. 146

89. Maer alzoo die van *Venloe* daer na op nieuws begonnen te twiſten, ofte noch niet en hadden wt-getwiſt, ontbood *Arnald* ſijn Ampt-man *Henrick van Blitterſwijk* eerſt by hem binnen de *Grave* ende van daer naer *Arnhem*, dien hy vermaende, om de gebreeken van die van *Venloe* by geſchrift en in een bundel te vervatten. Op dezen tijd zijn te *Zutveen*, door de ſorghvuldige onder-handelingh van *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburg, ende in tegenwoordigheyd van 1462.

van des Hertoghs Raeden, in 't geheel beſlecht alle verſchillen, die tuſſchen *Arnald* van Gelder ende *Ian* Palts-grave, belangende ſijn Stift van Munſter, tot noch toe hadden ſteekende gebleeven. Op het iaer 1371. is by ons gewagh gemaekt, hoe *Ian van Hattem*, een zoon van baſtardyen van *Reynald* den drieden, van ſijn vader en moeye *Mechteld* niet alleen was begiftighd met de Stad en 't Slot van *Hattem*, maer ook met veele treffelijke erven en op-komſten in de Neder-Betouw. Dan vermits *Geeraert van Kleve* Grave van der Mark door verdragh aen deſe brieven was gekoemen, ende die van *Nymegen*, *Thiel* en *Bommel* voor etlijke iaeren hadden bedongen dat de zelve, voor zoo veel haer aengingh, maghteloos zouden zijn: betuyghden op deſen tijd, na *Geeraerts* dood, *Ian Vygh* Rechts-geleerde en Schoutet van *Nymegen*, ende broeder *Henrick van Baerſdonk* meeſter van het Ians Gaſt-huys aldaer, die eygene brieven by henluyden geſien ende de zaek zoo als gezeghd geleegen te zijn. In Schotland verhief ſich in die daegen eenige twijffelingh ofte oneenigheyd, om dat de Koninginne moeder, de dochter van den Hertogh van Gelder, na af-lijvigheyd van haer man *Iacob* den tweeden, de momberſchap van den iongen Koningh haer verval meynde te zijn. Etlijke Schotſſe Heeren oordeelden mede, *dat men aen haer, als wel eer, de heerſchappy over den Koningh en 't Rijk niet alleen niet en behoorde te benijden, maer zelfs opentlijken te beveelen; te meer zoo ſy op 't vergangen iaer niet geweldelijker wijſe, maer met gemeene over-draght het bewind had aengevaert; ende nu, zonder ergernis ofte buyten over-tuyginge van ſchuld, niet gevoeghlijken konde uyt-geſlooten en als van de trappen geſtooten worden; gemerkt ſy des Koninx vleeſſelijke moeder was, ende, hoewel een uyt-heemſſe, alle andere in maeghſchap en ſucht tot den onmondigen te boven gingh, ende uyt wiens dood ofte ongeval andere eenigen hoop maer de moeder niet dan treurnis en rouw had te verwachten.* Niet te min de meeſte adel ſtemde haer tegen, ende voor al was haer in de wegh de tedeningh en het ontzagh van *Iacob Kennede* Opper-Biſſchop van *S. Andries*, die wijd en breed weydende, gingh uyt-leggen, *dat, volgens de oude keuren en gewoonten, men een ofte meer van de vernaemdſte des lands plaght uyt te kieſen om het Rijk te bedienen, ter tijd de Koningh van lichaem en vernuft bequaem wierd om den ſtoel te betreeden.* Dien volgens wierd aen de Koningin wel geoorlofd over de op-voedinge des Koninx te ſtaen, ende haere andere kinderen (te weeten *Sander*, *Ian* ende twee dochteren) zelve op te voeden, maer niet om ſich met het ſtuck van regeeringh ende land-zaeken te bekommeren.

1463. 90. Omtrent de Paes-heyligh-daegen beſtond *Adolf van Egmond*, niet tegen-ſtaende de zoo onlanxe vorige † verzoeninge, een onheyligh en onloffelijk werk te pleegen, toonende meer en meer dat hy een man van twee woorden ende niet veel eeren waerdigh was. Hertogh *Arnald* had onder zyne hovelingen twee gebroeders *Warner* en *Arend Prangen*. Deſe door ſijn beſtel van de *Grave* naer *Arnhem* gaende, kooſen haer wegh, om *Nymegen* immerſte mijden, door het gebied van Kleve. Niet te min zijn ſy by ongeval van *Adolf* beiegend, ende van des zelfs gezelſchap, ſchoon ſy vry-geley de van den Vorſt zeyden te hebben, aengepackt. De ‡ broeders ſchendery en geweld verneemende vlooden na de kerk van het dorp Zellem, en grendelden de deuren after haer toe. Maer *Adolf* liet de kerk op-loopen, ende beyde (zoo ſy aen den hoorn van 't outaer ſtonden, ende haere armen om het H. Cruys hadden geſlaegen) met kraght van daer rucken, ende voort naer *Nymegen* ſleepen. Soo haeſt dit den Vorſt ter ooren quam, vermaende hy ſijn zoon, hy zoude de onſchuldige gevangenen zyne huys-genooten op vrye voeten ſtellen, noch tegen ſijn vader en vaderlijke dienaers yet aenrichten dat een zoon en een Chriſten mis-ſtond. *Adolf* liet de brieven zoo langh ongeopend, tot dat beyde broeders ter dood veroordeeld en bereeds met het ſtael waren gerecht, ende zulx voort 'sanderen daeghs na haere hechtenis. *Arnald* konde hier wt lichtelijken merken, wat een groot ontzagh ſijn zoon en die van *Nymegen* hem toe-droegen. Om derhalven door ontijdigh ſtil-zwijgen geen nieuwen trots en ongelijk over hem te haelen, maekte hy ſijn zoon al wederom ſijns ampts en des verbonds indachtigh, ende gaf te gelijk laſt om een Landdagh wt te ſchrijven. *Adolf* hier mede verdaghvaerd zijnde, alwaer men ook van andere zwaerwichtige zaeken ende van 't after-ſtallige † houwelijx-goed van ſyne zuſter de Vorſtin van Beyeren zoude ſpraek houden, braght zoo veel te weegh, dat de aenbeſtemde vergaederingh wierd op-geſchort. Korts daer na is hy met *Catharine* zyne moeder, die hem tot alle booſheyd den vryen teugel ofte veel eer de ſpooren gaf, over-treedende de paelen van zyne aengeweeſene landſchap, op de Velouw ter iaght gegaen, laetende hem van *Lobed* en *Arnhem* alle daer toe noodige gereedſchap tot in het dorp *Ede* en *Rokel* na voeren. 'tWelk alles de Hertogh op den landdaghvaert te Zutveen, daer doen de gezanten van de andere Steden waren t'zaemen geſchoold, niet zonder mis-noegen te kennen gaf. *Adolf* die voor een gat niet te vangen was diende hier op, dat men hem, zoo de zaek maer recht wierd geduyd, geen ongelijk en zoude geeven; dan zyn iaegen wilde hy voortaen, om de wille van haer en 't gemeene beſte, gaerne ſtaeken.

† *Siet op het iaer* 1459. † *Siet op het iaer* 1453.

91. Dit beſcheyd droegen de gezanten weder over, ende vermaenden den Hertogh, dat hy, alle hevigheyd en eygen-wraek bezijden zettende, ſijn aenſpraek tot den naeſten Landdagh zoude goed houden. *Arnald* het guychelſpel merkende, zeyde, dat het langer te vergeefs was op zegelen en verbonden te ſteunen; daer by doende, dat zyne booden aen de Vorſtin

† Teſſemaker *wandelt hier op een verkeerd pad, zeggende deſe onluſten verweckt te zijn, om dat Arnold de broeders van Prangen, die by Adolf een witte voet hadden ende een dood-ſlagh te Niel in de Duyffel begaen, ter dood had gebraght. Wy zijn verzeekerd dat hy hier meer zeght dan hy kan bewijſen. 't En is niet genoegh de leeſers door een blind ofte ontrouw verhael niet alleen te verbyſteren, maer ook de ſchuldige vry te ſpreeken en de onſchuldige te verdoemen. Een goed Schrijver moet, zoo veel hem moegelijk is, de waerheyd zoeken als uyt te haggeren en voor te ſtaen, ende liever dingen daer by den rechten grond niet van en weet verzwijgen en toe-decken, dan daer door ſijn eer en goede trouw in twijffel en in de waegh-ſchael hangen.*

Catharine af-gevaerdighd noch onlanx waren geſtuyt, ende door de zelve die de *Prangens* om hals hadden geholpen, tot aen de poorten der Stad (hy en maekt de Stad niet naemachtigh, doch meynt moegelijk de *Grave* ofte *Goch*) mede geſleept ende daer eerſt los gelaeten: maer dat ſy, om hem te verbluffen en ſpijt te doen, door de Stad ende voorby ſijn Hof waeren gereeden. *Adolf* ſiende ſijns vaders hert tegens hem vergald, is voort naer *Bruyſſel* by ſijn oud-oom den Hertogh van Burgondien gereyſd. Aldaer een luttel hebbende gepleyſtert, gaf ſich met gevolgh van eenige edelen voor de tweede reys op ſijn Ieruſalemſſe reys; van waer hy, Ridder geſlaegen zijnde, ſich dadelijken weder naer ſijn oom heeft gehaeſt. In het weder-keeren, ontmoetede hem te *Molini* (een Stad in 't gebied van * *Morea*, weſende een deel van Griekenland) Hertogh *Willem van Saxen*, ende hield daer mede langen tijd mond-ſpraek. Korts daer na ſchiep hem ſijn oom Ridder van 't gulde vlies, door wiens aenraeden en voor-ſpraek hy daer na binnen *Bruyſſel* houwelijk aengingh met de dochter van *Karel van Bourbon* † *Catharine*, welkers zuſter aen den zoon van *Philips Karel den Stouten* te vooren was getrouwd. De bruyloft wierd zonder ſijn vader den Hertogh van Gelder, dan in 't byweſen (zoo men gift) van ſyne moeder *Catharine*, aldaer in 't Hof, geheeten den *Kouderbergh*, gehouden: die hem te goed liet, om daer mede zyne bruyd te beſchenken, de * 17000. goud-guldens, waer voor ſy *Lobed* en het Tol-huys bezat, ofte in ſtede van dien zoodanige brieven, als ſy van haers mans wegen by ſich had leggende. *Adolf* naer huys koemende bequam al wederom, op het voor-bidden van ſijn oom *Willem van Egmond*, by ſijn goed-hertigen vader vergiffenis, als mede de Vorſtin *Catharine* ſyne moeder, welke door groote onduytſheyd en onverſtand menighmaelen haer huysheer had vertoornt, met ſijn ſtam-huys te vernederen, ende haere Koninghlyke voor-ouders op te haelen, hoewel *Arnald* (ware het de pijne waerd geweeſd) geene geringer voor-zaeten had konnen op-reekenen, de *Naſſouwſſe* aen d'eene zijd, ende aen d'andere zijd de *Rad-bodens* Koningen wel eer van Vriesland, ende voorteelers van de over-oude Heeren van *Egmond*, die de Graven van der Mark (want haer vader ſlechts een gebooren Grave was) in de waegh wel konden op-haelen.

* *Peloponneſus.*

* *Siet op het iaer* 1461.

1464. 92. Maer gelijk een ongeluck zelden alleen koemt, wierd *Arnald* in de Schrickel-maend deſes iaers door een droevige tijdingh wt Schotland wederom verbaeſd, dat te weeten zyne dochter de Koninginne *Marie* op het eynd van 't vorige iaer was over-leeden. Sy was op 't laetſte half geraekt in een quaed gerucht van ontuchtigheyd, daer nochtans onſe ſchriften en hier-landſſe Schrijvers niet een woord van en reppen, ende eenige * Schotſſe haer te vooren voor eene door-luchtige wt-muntende en over-ſtemmige Vorſtin hadden wt-geroepen. Het lichaem wierd begraeven in het Koninginnen Gods-huys, van haer geſticht ende verrijkt. *Arnald* liet daer op van ſtonden aen bede- en rouw-daegen afkondigen, ook in de Steden en vlecken de klocken luyden, belaſtende mede ſyne Ampt-luyden, haer wt-vaerd te houden, ende alles te doen na den ſleur van die over-geloovige eeuwe. Hy had omtrent den zelven tijd den vier Hooft-ſteden t'*Arnhem* een dagh geleght, welken hy om deſe reeden liet weder-bieden, op dat ſy alle met hem zouden droeven. Maer etlyke Steden-gezanten bereeds t'*Arnhem* zijnde, zeyden, *ſijnes dochters over-lijden hen van herten leed te zyn; ende dat vorder de ſchattinge ofte de helfte der zelver, die nu als een gewoonlijke laſt was in-geſloopen, huns oordeels niet alleen en ſtreed tegent het* * *verdragh van Batenburgh, maer ook tegens den oorber en oude keuren der landen, dat daerom ſijne Vorſtelijke genade deſe ongelden geliefde te ſtaeken, ende ſy ook daer toe haer beſte zouden doen.* In die daegen vermaende de Hertogh den Vry-heer van *Kulenburgh*, dat de Iaer-merkt van Kulenburgh omtrent midden-ſoemer, tot nadeel en af-breuk van ſyne burgers en onderzaeten van *Boſinchem*, wierd gehouden, ende hierom ernſtelyken verſocht dat die namaels mocht op-houden. Heer *Geeraert* gaf tot antwoord, *dat 'er geen marke tot ſijnent en was welke by ſijner voor-ouderen tijden daer niet en ware geweeſd; wt-gezondert dat de Ians merke alleen een dagh verſchoot en laeter quam; eenſdeels om dien Opper-heyligh te beter te vieren, eenſdeels ook om de ſtichtelijke en yverige vermaeningen van broeder Brugman; daer by voegende, dat die van Boeſinchem veel meer ſchuld hadden, die haere kerk-mis (van ouds de Peters-markt genoemd) rechtevoort drie ofte vier daegen vroeger hielden dan ſy plaghten, tot blijkelijke ſchade en ongerijf van die van Kulenburgh; zynde niet te min te vreeden, indien 't ſijne Hoogheyd zoo goed dochte, ſijne Iaer-marcten op den ouden voet en tijd te houden.* Wat voorts *Ian Brugman* belanght (waer van zoo effen vermaend is) dees was een Franciſcaner Monick, ofte (zoo andere willen) een van de Minder-broeders, een man van een ſtrengh leeven, en driftigh boven maeten in het volk te onderwijſen. Want merkende de verdorvene zeeden in zwangh gaende, ende allerley ſtaeten en geſlachten van menſchen in der zonden vuyligheyd gewenteld, is meeſt wtgevaeren tegens de geylheyd overdaed en gierigheyd der Geeſtelijken, tegens de onrechtvaerdigheyd der Overheeden, en ontallyke booſheeden van de gemeente, zonder met yemant door de vingeren te ſien: heeft, als van God bezeeten, de over-hangende rampen, de buyten- en binnen-oorlogen, onmijdelyke neder-laegen, ende 't geen in vijftigh iaeren daer na ſchier is voor-gevallen, zoo duydelyken voor-geſpelt, dat de nakoemelingen hem als voor een Godlijk waer-zegger beroemden en aenhingen. Ick bevinde, dat hy te Groningen eerſt heeft geleeſt, ende dat voor twee iaeren het gezelſchap van de Minre-broeders binnen *Amſterdam* was in-gevoerd, door *Brugmans* † yverigh aenraeden ende betooverende wel-ſpreekenheyd,

* Geſt. Buchanan.

* *Siet op het iaer* 1458.

† Teſſemaker *verdient elhier een plack, alzoo hy ze geen* Catharine *maer* Margriet *noemt. Sy was dochter van* Karel *den eerſten dies naems Hertogh van Borbon ende* Agnes *van Burgondien, ende aldus een ſpruyt van een Koninglyke en d'alder-edelſte ſtam van 't Chriſtenrijk. Ick moeſt dit met een woord aentrecken, om dat de Heer* Pontanus *van hare moeder geen vermaen en doet. Sommige willen, dat* Adolf *haer eerſt heeft ter kerken geleyt in het iaer* 1465. *na de gevangenis van ſijn vader.*

† *Al kond ghy kallen, als Brugman. Brugman zocht zielen, en ick zoek geld.*

daer

1464 daer de luyden hier rond-om en over-al den mond van vol hadden.

93. Omtrent dien tijd beleed *Ian van Lauwijk* Vorſtelijke Rent-meeſter des lands van *Bueren*, in de ſchuld te weſen van het Dom-heeren Gods-huys binnen Utrecht. Voor hem ſtonden in als borgen *Henrick van Bronkhorſt*, *Arend van Steyn*, en *Ian van Thiel*. De ſchuld ſproot wt ſeekere erven en in-komſten der kerſpelen *Malſen* en *Tricht* in het gebied van *Bueren*, waer van *Lauwick* bruyker was geweeſd. 't Gemelde Gods-huys ſchreef t'elkens met mis-noegen aen den Hertogh, dat zyne onderzaeten haere goederen in pacht hebbende, ſich niet alleen en beriepen aen Hoven welke het Gods-huys niet en kende, maer ook zomtijds met geweld en doodſlaen de banken ſtelden. De waerom was, dat het Gods-huys wt des Paus naem ſich de maght aentrock, van haere land-zaeten te verbannen, te vervloeken, ende de zielen tot in de helle te verdoemen. Onder de welke zoo *Ian van Roſſem* Vorſtelijke Raed en Ampt-man van Thiel met meer andere hooge luyden waren, verklaerde *Arnald*, dat ſijns oordeels haer doem en dreygementen niet hechten en konden op yemant, die te voren met recht niet waere over-wonnen, ende welken de zaek niet aen en ging, ende zoo voorts. De Amersfoorders maekten den Hertogh en ſijn zoon mede de ooren warm, over al het ongelijk dat *Hubert van Kulenburgh* hunne burgery en onderzaeten daeghlijx aendeed; ende zochten het voor haer deur ſchoon te maeken, zoo ſy hier ofte daer den Gelderſſen wederom een neep hadden gegeeven. Het liep ten leſten hier met zoo hoogh, dat de Vorſt moeſt belooven *Hubert* maet te ſtellen, ende te doen dat recht was.

94. Vermits op deſen tijd de twee-draght en over-langh ingekropte haet tuſſchen *Arnald* ende die van *Nymegen* op het hooghſte was gekoemen, die mede *Arnhem* en *Zutveen* hadden op-gheſtookt, ende des Hertoghs geſlaegene vyanden, onder andere *Vincent* Grave van Moers ſoo goed als vooght over Gelderland geſtelt, en in ſpijt van den Hertogh lief-kooſden, docht het den Hertogh tijd om zyne tanden weder te laeten blinken, ende het ſchild en goede vrienden by de hand te neemen. Waer over de Vorſten van Gelder en Kleve ſich nauwer dan oyt te voren vereenighden, ende *Vincent* om dit ſijn boos en ongoddelijk gepoogh te gelijk vyandſchap en oorlogh aenzeyden. Maer *Catharine* en *Adolf*, geene tegen haer man, dees tegen ſijn Heer en vader, meer en meer op-ſtaende, ſtelden rechtevoort het ſchelm-ſtuck in 't werk, waer van ſy dus langh in 't verborgen zwanger hadden gegaen. Want na dat *Catharine* haer man nu menighmael onwaerdelijken had toe-geſnauwt ende veel ſmaeds betoont, had echter *Arnald* (acht ſlaende op der vrouwen knibbeligen aert ende ſynes gemaelinnes eer) een ruymen tijd deſe prat-kunſt en ſteegheyd met goede oogen aengeſien, op hoop van beterſchap. Doch alzoo ſy haere oude kueren niet en konde af-wennen, ende haer nu volwaſſen zoon *Adolf* in alle verkeerdheyd, en ſyne onſtuymige driften ſterkte, gingh ze *Arnald* eyndelyken van hem wijſen, doch, op het ſmeeken van ſyne vrienden, door een onbedachte en ſchadelyke barmhertigheyd weder aenneemen. Sy hier door meer geargerd dan verbeterd, om haer man onder den voet en *Adolf* op ſyne ſtoel te helpen, zagh wel dat ſy daer toe hulpers van nooden hadde. Onder deſe waren in 't byzonder die van *Nymegen*, die zonder veel aenporrens van zelfs quamen aengeloopen. De vordere Steden met die van *Venloe* lieten ſich verleyden door deſe bel-haemels; wt-gezondert die van *Ruermond*, die haer eer en eed beter betrachtende, hun Heer en Hertogh tot het wterſte en in ſyne meeſte iammeren getrouwe bleeven. Om dit zaligh en loffelijk werk gevoeghlyken ten eynd te brengen, booden ook hun dienſt aen de twee gebroeders *Otho* en *Henrick van Byland* knaepen, ende noch een driede geheeten *Cornelis van Merwijk*. Deſe rouwe maets gaven raed, dat men in tegenwoordigheyd ende met wille van den zoon den vader lichtelyken zoude konnen grijpen, ende voor ſyn leeven langh in het een ofte 't ander Slot op-ſluyten. 't Welk als het onder belofte van ſtille te zwygen was aengediend, heeft d'een d'ander voort met den duym op den mond en op-geheevene vingeren byſtand en trouw gezwooren. Deſe aenſlagh beviel † *Catharine* en *Adolf* zeer wel; te meer alzoo de Kerſt-heylige daegen voor handen waren, welk men gewoon is in korts-wijl en dertelheyd over te brengen. Doch om dat *Adolf* over de onthalzinge van de * *Prangens* by ſijn vader noch in een zwart blaedie ſtond, vond hy voor al noodigh, door ſijn oom *Willem van Egmond* ſich al weder den wegh te baenen tot verzoeninge, aen wien hy, als een groot ſchijn-heyligh, ende het hoofd buygende als een bies, ſyn innerlijk leedweeſen over die daed te kennen gaf, ende vorders van ſijn waerden vader genade en geen recht verſocht. * *Siet op het iaer* 1463.

95. Den vader door den oom bepraet zijnde, is *Catharine* omtrent de Kerſt-mis eerſt naer de *Grave* getrocken; ende, nadien ſy laet in den nacht aenquam, heeft *Arnald*, hier van verwittighd, ſich terſtond wt ſyn lede-kant op-gelicht, en haer zeer gemeenſaemlyken omhelſt. Ende alzoo liep die nacht ten eynde; de vrouw ſich verheugende over haers mans goedertierenheyd, ende den man over ſyns vrouws onverhoopte beleefdheyd. Daer na is *Adolf* op drie Koningen ſyne moeder gevolghd, ende insgelijx, als een lief en eenigh zoon, met wt-geſtreckte armen van den goeden Heer ontfangen, die geen quaed altoos en wiſt noch quaed en dacht. Ende wie zoude ſich voor zulke Duyvelſſe ſtreeken en ſlaegen konnen hoeden? ende ſijn naeſte bloed, vrienden en vermeynde Chriſtenen zoo een ſchandigh ſtuck toe-vertrouwen? gelijk eertijds *Socrates* zeyde, wanneer hem zeeker ondeughd op ſtraet een oor-band had gegeeven, dat het iammer was dat men zulke ongevallen voor heen niet en konde weeten, om by tijds daer op vervat te zijn en een ſtorm-hoed op het hoofd te zetten. Alſdoen hield men eenige daegen Vaſtel-avond en open Hof. 't Was op dien tijd zoo een ſtrenge konde, ende de graften zoo hard met ys toe-gevrooſen, dat men van buyten een veyligen toegangh had tot op het Slot. Weſhalven *Arnald* het ys beval te breeken, en bijtten te maeken, om alzoo den overgangh te beletten. *Adolf* overleggende dat met het ys ook ſyn verraed zoude gebrooken worden, bad ſyn vader een deel 1465.

† *Iam non Catharina, ſed catharma luesque ſuorum, Medæa ſæculi ſui*, ut loquitur in alia re & de alio fœminæ monſtro Georg. Buchananus.

1465. van 't ys gaef en ongeſcheurd te laeten, om aldaer met de Iuffrouwen, zoo hy zeyde, ende 't vrouwen-getimmer ſich wat te vermeyden. Maer dit ſpel is haeſt in treuren veranderd. Want op den vierden dagh daer aen, die tot de wt-werkinge van het opper-ſchelm-ſtuck was voor-beſtemd, terwijl *Adolf* met ſijn neve *Frederick van Egmond* in 't ſchaek-bert zat en ſpeelde, quam 'er een boode die hem ter zijden afriep ende in 't oor beet, dat die van *Nymegen* na het avond-mael en den dans by de hand zouden weſen. Want ſy ſchaemden haer noch quanzuys om zoo een vuyle daed te bedrijven in 't geſight van de ſonne en van de wereld. *Adolf*, als van geen ergh weetende, hervattede ſijn ſpel, ende ſijn vader ootmoedelyken aen den diſch leydende, nodighde het andere gezelſchap na den eeten tot het ſpeelen en danſſen; want hy wilde (na ſijn zeggen) dien nacht op-blijven ende met haer eens luſtigh weſen. Dan de vader een eerlyke verſchooninge neemende op ſijn vaek en olderdom, vertrock naer ſijn kamer om te ſlaepen.

96. Nauwlijx was hy op ſyne ruſt, of de opgemaekte moordenaers quamen wt beſtel van zyne vrouw en zoon met geweer in de zael ſpringen, ende, alzoo ſy wat langhſaem wierden ingelaeten, met kraght in-barſten. Daer na de bloote klingen tegens den Hertogh keerende, liepen na ſijn bedde en ruckten hem wt de laekens. Hy niet weetende wat 'er te doen was, vraeghde vaſt met beduyzelde ſinnen na ſijn zoon of hy leefde ende hoe 't met hem was geleegen; giſſende dat (mogelijk) het Slot van den vyand was over-rompeld. Doch *Adolf* hier op voort in de kamer ſtappende, ſprack: *Mijn Vader, het moet nu zoo weſen, wel aen volght my.* De vader zeyde met traenende oogen, wat hy miſdaen had, om zoo gevangen en aengepackt te worden, niet anders dan een moordenaer ofte ſtruyk-roover? Doch alles om niet; men liet hem nauw zoo veel tijds om ſijn onder-kleed aen te ſchieten. Ende aldus wierd de goede Vorſt, op een tijd dat men geene honden zoude wt-geiaeght hebben, half naekt en met de ſlaep-muts op 't hooft geleyd over dat ys, 't welk hy te voren ſyn zoon te gevalle heel had gelaeten. Over het ys naer de Maes, die insgelijx toe lagh, geſleept zijnde, zagh aldaer de andere ſchenders van *Nymegen* hem in-wachten. Doen had hy goed te begrijpen, dat hem dit bedrogh van ſijn zoon en vrouw was gebrouwen; want die ſijn ſlaep-kamer hadden op-gebrooken waren vermomd geweeſd. Over de Maes wierp men hem op een paerd om voort naer *Nymegen* gevoerd te worden. Doch op ſijn veel-voudigh ſmeeken braght men hem eerſt naer *Lobeth*, ende 's nachts daer aen (miſſchien wt in-beeldinge dat hem de Vorſt van Kleve van daer moght haelen) naer het Slot van *Bueren*. Alhier wierden hem tot wachters beſteld zyne bitterſte vyanden, die nu luſt hadden om met hem den ſpot te drijven. † Op dat de fieltery zyne volle leeden moght hebben, beval *Adolf* met een ſijns ooms zoon *Frederick van Egmond*, die te *Grave* by hem was, aen banden te leggen. * Soo haeſt dit gerucht de nabuerige landen ende voorts het geheel Chriſtendom door-liep, verfoeyde yeder een zoo een Turxe wreedheyd en verradery. Hertogh *Ian* van Kleve ten hooghſten beſchaemd en geſtoord, en konde ſich niet in-binden van in verwijt en hevigheyd tegen ſyne zuſter de Vorſtin van Gelder los te barſten, de grouwſaemheyd van dien handel ontleedende, ende haer voor-werpende, dat ſy God, de eerbaerheyd, het gemeyn geroep, de eer van haer geſlacht en der landen ruſt voor oogen houden ende haer man ſyne vryheyd zoude wederom geeven, alzoo hy raed wiſt de krackeelen tuſſchen vader en kind te middelen. *Catharine* gaf tot bericht, dat zoo hem de aenleydende redenen hier van bekend waren, hy wel anders zoude gevoelen, ende ook, bloeds halven, anders behoorde te gevoelen. Vorſt *Ian* ontbood wederom, dat hy over-begeerigh was de waerom daer van te weeten, ten eynde hy ſijn naeſte bloed ontſchuldigen, ende al de wereld den mond moghte ſtoppen.

97. *Adolf* onder dit ſijns vaders ampt en de zorgh van 't gantſſe Vorſtendom ſich aen-eygenende, heeft *Egbert Kuyper* den tol te *Salt-boemel* en *Harwerden* voor drie iaeren verpacht, het verſchil tuſſchen die van *Venloe* en *Thiel* belooft af te maecken, mede over den tol te *Aſſelen* aen de Maes gehandelt, welke den Ridder *Willem van Vlodorp*, als een leen der Graven van *Heurn* en *Loon*, van ſyne ouders was aenge-erfd. Hy ribzackte en dreyghde ſijn gevangen vader zoo langh, dat hy t' zaemen met de Vorſtin de landen van haeren eed ontſloegen, en laſt gaeven aen den onderzaeten *Adolf* als hun Heer te gehoorſaemen, betuygende, dit haer ongeveynſde en wterſte wille te weſen. Volgende dit ſnoer is *Adolf* op den 15. van de Louw-maend by die van *Doesburgh* in-gelaeten en gehuld. Het hand-veſt daer van ſpreekende was gegeeven ten over-ſtaen van *Ian* Heer van *Egmond* den iongen, Heer *Oſwald van den Berge*, *Mathijs van Eyl* en andere meer. Middeler-wijl ſpaerden ſyne oomen de Hertogh van Kleve en Heer *Willem van Egmond* geene moeyten, om *Adolf* tot betere ſinnen te beweegen. *Adolf* gaf den Klevenaer de eynden weder in de hand, vraegende wat hem tot alle deſe bekommernis en nieuws-gier aenporde, daer doch hy en zyne regeeringe onberiſpelijk waren; ende hem betijgende, dat hy de ervenis van *Geeraert van Cleve*, welke ſyne moeder *Catharine* voor de helfte toe-behoorde, in 't geheel naer hem had getrocken en in-geſlockt. De Vorſt van Kleve met goede redenen ſijn doen bekleedende, zeyde onder andere, dat de boedel van *Geeraert* zeer bekommerd was, ende *Catharine* verdaghvaerd zijnde om te ſien wat haer te goede moght koemen niemant en had gezonden; dat hy echter al noch deſe zaek over-boodigh was te ſtellen tot het zeggen van de Ridderen *Ian van Gemert* en *Mathijs van Eyl* aen zyne, neffens *Otho* en *Henrick van Byland* aen d'andere zijde. Hy en verzweegh ook niet, hoe *Adolf* onlanx *Vijgh* van ſijn Burghgraefſchap verſtooten, *Ian van Heukelom* wt het bedde naer de gevangenis gebracht, neffens

† *De tijd van deſe gevangenis ſtaet wt-gedruckt in dit latijns rijmken:*
Et doLet ArnoLdVs tetro Modò CarCere CLaVsVs.

* Teſſemaker *ſtaet hier al weder een mis-ſlagh, verhaelende dat Ionk-heer* Frederick *als een medepleeger ſijn neve Adolf in het verzeekeren van den ouden Hertogh zoude hebben geholpen.*

andere

1465. andere die van *Nymegen* beter bekend dan hem, ende de Kleefſſe boerſchappen by *Schulenburgh*, in den tijd van 't beſtand, door *Philips van Burgondien* t'elkens tuſſchen beyde gekoppeld ende door *Adolf* zelve bezegeld, onvoorſiens had wtgerooft ende aen koolen geleght: ſchimpelijken daer mede droelende, dat *Adolf* ſyne regeeringe loffelijk, ende *Arnald* ſijn Heer en lieven vader noemde. De Dekens van Utrecht klaeghden in die daegen op nieuws over de Gelderſſe, ende dat hunne thienden in de Betouw, zoo wel als de wereldſſe goederen, tot het op-maeken en onkoſten der dijken t'elkens wierden bezwaerd en aengeſlaegen; om welke voor-ſtellingen te overweegen *Adolf* een zit-dagh liet wt-ſchrijven. De Kolenaers waren mede tegens de Gelderſſe ofte die van *Nymegen* gekant, de welke, alzoo ſy ze vermaenden om door een nieuwen zoen ſich van † des Keyſers † ban te bevrijden, ende niet alleen geen gehoor en kreegen, maer ook hun burgers in vreedige tijden wierden af-gezet, wederom met een ofte twee wt-leggers op den Rhijn tegen over *Duyts* de Gelderſſe verbooden den ſtroom op ofte neder te vaeren.

† Siet op het jaer 1460.

98. *Adolf* middeler-wijl vermoedende dat die van *Ruermond* door ſijn oom *Willem van Egmond* wierden verhard, liet alle des zelfs in Gelderland geleegene goederen aenſlaen, ende mede van hem beteringh verzoeken van de ſchade, in het bevechten van *Venloe* by hem geleeden. Daer behalven vertoonde hy in drie onderſcheydene brieven * houdende aen de Overigheyd van *Doesburgh*, dat, nademael Heer *Willem* voor deſen vier mannen van leedige leenen wegen zyne Heerlijkheyd van *Baer* had verkooſen en beedight, met naemen *Otho Kuſer*, *Batrend Gruter*, *Ian Veer* en *Herman de Booſe*, ende niet te min niet alleen en verzuymde dit ſijn leen van 't Vorſtendom te verheffen, maer ook ſijns *Adolfs* hulde moedwillighlijken had op-geſchreeven, ſy daerom deſe haere Raeds-vrienden wilden onderrichten en daer toe houden om hunne vorige manſchap en eed op te zeggen. Welke gewapende beeden zoo veel vermoghten, dat de voorzeyde mannen ſich benoodighd zaegen dit voordeel en de vriendſchap van Heer *Willem*, ofte anders haere ſtoelen op het Stad-huys te verlaeten. *Vincent* Grave van *Moers* (wiens zuſter *Willem* had tot een bed-genoote) om dit loopend vuyrtien te ſtutten ende deſen ſlagh te breeken, verwierf by *Adolf* voor ſijn zwager zoo veel, dat hy onder zeekeringh moght naer *Arnhem* koemen. Doch wanneer ſy beyde aldaer *Adolf* wilden groeten, keerde hy ze onwaerdelijken den neck toe zonder een eenigh woord te ſpreeken. *Vincent* die met *Adolf* een woord in 't vat hadde, ende van hem boven de vorige † wt-ſtellen noch tien volle jaeren had verworven, vraeghde hem in 't byzonder, wat hem deerde. *Wy beboeten hem*, zeyde Adolf, *in 20000. Rhijnſſe gold-guldens, ofte dat hy in plaets van die de in-komſten van den tol te Yſſelſoord zal betaelen, ofte den tol laeten vaeren.* De Heer van *Egmond* wt *Vincents* mond zulx verſtaende; *Siet dit is 'er de dank af*, ſprack hy, *dat ick ſijn vader zoo dickmaels heb verbeeden, ende de verſchillen tuſſchen ſijne Steden beſlecht: die my mijn lieven broeder, ſijn eygen vader, ende mijn zoon ontrooft heeft, dreyght my ook mijne middelen te ontrooven.* Na deſe redeninghe is *Willem*, laſt gelaeten hebbende aen *Vincent* om ſich van zyne zaeken naerder met *Adolf* te beſpreeken, met een grijnigh hoofd op ſijn paerd getreeden, ende met een eenigh dienaer naer het Slot te *Baer* gereeden: van waer hy aen Hertogh *Ian van Cleve* (ende eenige Steden met naemen *Wageningen*) dit ſijn weder-vaeren, ende voort al den meyn-eedigen handel en trotz van *Adolf* in 't breed en om-ſtandelijken over-ſchreef, biddende den Vorſt, hy wilde de gerechtigheyd ende de dickwijls met den nu gevangen Hertogh vernieuwde verbonden hand-haeven, ende ſijns zwagers deerlijke banden op zyne weder-ſpannige Steden en eer-vergetenen zoon verhaelen en wreeken. De Klevenaer deſe brieven in de opentlijke vergaderingh van zyne Raeden en Standen af-leezende, die hem nochtans den oorlogh ontrieden, ſchickte hem voort tot de wapenen, te meer zoo *Adolf* de wer zocht, ende, in ſtede (zoo hy voor-gaf) van ſynes moeders houwlijx-goed, daer noch yet aen ſchortede, de *Duyffel* met het Stedeken *Wachtendonk* gezind was in te houden. By hem vervoeghden ſich de Vry-heer van *Egmond* met ſijn zoon *Frederick* (die doen ter tijd wt ſyne boeyen was ontſloopen) als mede de Kulenburger, de Heer van *Bockhoven*, en andere meer, die met een by-ſonderen ofte algemeynen haet tegens *Adolf* waren ontſteeken. Echter ſloot de Klevenaer in ſijn * ontzeghs-brief buyten alle de geene, die hun eenigen en wetlijken Heer Hertogh *Arnald* al noch beſtandigh by-bleeven. Derhalven begon de Vorſt van Kleve het vlacke land om *Nymegen* af te loopen, ende met damp en dood-ſlagh alles te vervullen waer hy heen trock. Daer na ‡ heeft hy ſich benaerſtight om *Goch* te belegeren, 't welk hy echter wederom verliet, na dat aldaer door een kogel wt het land der leevende was wegh geruckt ſijn ſpits-broeder *Arnald* Grave van *Benthem* en Heer van *Steinvorden*, dien hy op den 16. van de Schrickel-maend binnen Kleve liet begraeven. Op den 18. van de daer aen volgende Lente-maend hebben de Kleefſſe wt *Emmerick*, door een looſen ſtreek van wijn-tonnen die ſy met water hadden gevult ende naer Weel in de *Lymers* gevoert, de poorters van *Dotechem* verbyſtert en wt-gelockt, ende der zelver 70. eenſdeels geſlaegen, eenſdeels gevangen mede genoomen. Wijders heeft Hertogh *Ian* de vlecke *Wees* by *Goch* in-genoomen, ende die van *Nymegen* in den Mey-maend tot een kamp wt-daegende, 3000. ſchaepen wt de weyden gedreeven, ende 400. van de burgers, die daer over wt-vallende met een dol hoofd en ongeſchickte geleeden hem na-ioegen, binnen Kleef-ſtad gebonden gebracht. *Adolf* niet min rap tot de wraek en wapenen, braght in der yl zoo veel volx als moegelijk in 't geweer, waer mede hy het gebied van Kleve weder gingh bezoeken, de voor-ſteden hier en daer in den brand ſtack, en t'elkens met veel plunderagie en gevangenen naer huys toe keerde. Hy vermaende mede, neffens andere, den Stad-houder van *Gelder* Ridder *Ian van Arendael* Heer te Welle ſijn Raed, over en weder, wat hem te doen ſtond, ende maekte die van *Nymegen* tot de oorloghs-laſten te graeger, onder beloften van haere gevangenis ende toekoemende ſchade te zullen af-goeden.

* Extant in actis noſtrum epiſc.

† Siet op 't jaer 1458

* *Literæ clarigationis.*

1466.

99. Dan vermits by deſe gelegentheyd de Gelderſſe krijghs-luyden de landeryen, koopluyden en Klooſters van Braband leed en kraght

† *Sequimur hic Teſmacherum uſque ad finem ferè capitis.*

1466. aendeeden, waerſchouwde Hertogh *Philips van Burgondien* (gelijk de Groote van haer mindere geen ongelijk willen verdraegen) *Adolf* wel ſcherpelijken, hy zoude zich wachten van zulx voortaen meer te beginnen. Waer over *Adolf* met een deel van ſijn voet- en paerde-volk naer beneeden is gezackt, ende onvoorſiens t'eyndens de Betouw in de Heerlijkheyd van Kulenburgh in-gevallen; wt zaek Heer *Geeraert* ſich met den Klevenaer verklaert hadde. Maer vermits deſe troppen te vuyr en te zwaerd alles af-liepen, deden de burgers een moedigen wt-val, ende booden, met haere mede-ſtanders, den Gelderſſen moedigen tegenweer, zoo dat veele der zelver in 't gevecht onder de voeten ende de overige op de vlught wierden gebracht. Onder andere ſtruykelde hier de Tollenaer van Thiel, een wel geſien man, ende die by den Ionk-heer van Gelder een ſchreef voor wt had. *Adolf* zyne gezwackte maght naer Thiel voerende, had een deel van 'theyr onder het beleyd van *Otho van Weeren* naer Holland voor wt gezonden, om aldaer het Slot en Stedeken van *Yſſelſteyn*, het erf-goed van ſijn oom den Heer van *Egmond*, te ſchande te maeken; 'twelk als van volk en ſterkte quaelijken voorſien, by *Otho* met kleyne moeyten en weder-ſtand is over-rompeld; die deſen onaengeſien de inwoonders niet alleen en plonderde, maer de heele Veſtinge ſchier over hoop wierp, ſpaerende zelfs geen Klooſteren ofte Gods-huyſen, ende met den onweerbaeren hoop als kraem-vrouwen en ſtock-oude-luyden onridderlijken leefde. Dan alzoo deſe kloeke oorloghs-mannen, rijkelijken met roof behangen, naer *Gorichem* in 't land van *Arkel* het hoofd keerden, zijn aldaer de meeſte by den kop gevat ende naer de boeyen geleyd. 'tGebeurde dat eenige wt de ſtock breekende naer 'tMinder-broeders Klooſter, andere naer de kerk van den H. Geeſt toe liepen, op dat hen de heyligheyd van die plaetſen tot beſchuttinge moght dienen. Maer geen outaer en moght haer baeten, die de kerk-ſchendery voor geneught en korts-wijl hadden gehouden. Ende daerom zijn ſy te gader wt laſt van *Philips van Burgondien* door den † Momber van 't Hof van Holland naer's *Graven-hage* geſleept, ende op den 26. van de Grasmaend opentlijken daer onthalſt; behalven op den 29. des volgenden maends noch 25. Aen vier van deſe (vernaemde mannen van *Nymegen*, die by de plonderinge van *Yſſelſteyn* niet tegenwoordigh, dan alleen aen de Leck waren gelaeten om de ſchepen waer te neemen, op dat het leger van afteren den wegh en over-vaert moght open houden) wierd' op het voor-bidden en ten aenſien van hunne maegen, het kerk-hof noch vergund: de lichaemen der overige ſchenders wierden tot ſchrick en toon op een rad geleght, om dat ſy in tijden van vrede met kraght van wapenen Holland in zyne ruſt hadden geſtoort, ofte, zoo ick vermoede, een Heer dienden, die om ſyne goddelooſheyd by al de wereld verfoeyd en ongeacht was, noch by 't leeven ende in ondank ſijns vaders eenigh recht konde hebben om te gebieden ofte oorlogh te voeren. Siet hier bereeds de bittere vruchten van op-roerigheyd ende het wel-verdiend loon van deſe herſſenlooſe en roekelooſe vennooten.

† *Procureur generael, Advocaet fiſcael.*

100. Ick bevind, dat *Adolf* op dien tijd (buyten twijffel om het vaſt houden van ſijn vader) aen den Pauſſelijken doem vaſt zijnde, alles deede om daer van ontſlaegen te worden, ende ook eyndelijken daer van ontſlaegen is door bekruypinge en op het verſierd te kennen geeven van de Dom-heeren van Santen: doch vermits dat de vry-brief by de tafel-houders van Bruggen langh had geleegen eer ſy aen het Gods-huys te Santen wierd behandight, beloofde *Philips Schoon*, een lid van het Gods-huys aldaer, aen *Adolf* dadelijken af-laet, hy zoude ſlechts (ſiet hier den aert van de tongh-ſchraepers) goeden moed ſcheppen, alzoo hy onſchuldigh met dien ban was bezwaerd. Na dat *Adolf* † op het vergangen iaer met op-gerechte vingeren alle oude keuren en gewoonten van Wageningen had bezwooren, heeft hy op deſen tijd noch wijder zyne genade wt-geſtreckt en vergoſt, *dat alle ingezeetene der zelver Stad met haere ſcheepen have en koopmanſchap op de tollen ſijner ſtroomen Rhijn, Wael, Yſſel en Maes geleegen, vry vaeren keeren en koemen zouden ten eeuwigen daegen; met deſe bepaelinge, dat ſy zelve ofte hunne dienaers by haer goed weſen en dat moeſten verantwoorden, ende het zelve ook in geene ſcheepen mengen onder tol-baer goed, dan byzonder leggen; ende, of de tollenaer daer voor beducht ware, met een eed verklaeren wat oir eygen goed ware ende dat daer niemand deel aen en had dan ſy, op zwaere breuken zoo men anders konde verneemen: doch dat de burgers en ſcheep-luyden effenwel aenvaeren, aen den tol-knecht oorlof vraegen, ende tot een oorkondspenningh van elken ſchip zouden betaelen een oud butken ofte de waerde daer voor. Echter behield Adolf voor hem en ſijne erven het recht, van deſe vryheyd ten allen tijden half af te loſſen met 500. Overlandſſe Rhijnſſe guldens; in welk een geval ſy voortaen halve vryheyd gebruyken zouden zonder af-loſſinge.* Gedaen by den Hertogh in 't by-zijn van zyne Raeden, *Mathijs van Eyl* knaep en Hof-meeſter, *Henrick van Byland* Kamerling, *Govert Fromſſoyens van Nierſdonk* keuken-meeſter, ende *Gijsbert van Randwijk* Land-rent-meeſter. In dit loopende iaer hebben die van *Doesburgh*, denkende op den quaeden dagh, hunne Stad tegen den Schijvelweerd buyten de muyren doen veſten met een wal en byzondere graft, ende tot verval van deſe onkoſten renten verſchreeven. Ende zijn doen mede wt die Stad verhuyſd de leer-lingen van de latijnſſe ſpraek en vrye konſten, welke tot dien tijd toe aldaer een goed getal plaghten te maeken, ende nu het blinken van de bloote zwaerden en donderen van 't geſchut in haer teere oogen en ooren niet en konden verdraegen. *Adolf* om ſijn vorigh verlies niet bezwijkende, gingh op het volgende iaer den oorlogh hervatten, ende het 1467.
Block-huys te *Malburgen* tegen over den nieuwen Yſſel met alle voor-raed verzorgen; ten welken eynde hy eenige malderen roggen van *Doesburgh* deed ontbieden, ende op het Slot te *Roſendael* backen, belaſtende ſijn Rent-meeſter *Ian van Holthuyſen* op alles het oogh te houden. Daer na is hy na gehoudene heyr-ſchouwinge wt de Stad *Goch* op-getrocken tegen die van Kleve, ende het dorp *Moerbergen* neffens eenige plaetſen omtrent *Udem* aen hebbende geſteecken, als mede de voorſteden van *Kranenburgh* en *Kalker* wt-geroofd,

† *Decerpta hæc quæ ſequuntur ex archiis utriuſque urbis, partim quoque ex adverſariis privatorum.*

floegh

1467. ſloegh ſich eyndelijken voor de tweedemael neder om *Kranenburgh*: na dat effen te vooren
* Ofte Tegenth. * de Kleefſe het Block-huys van die van Nymegen, *Put-kup* geheeten, hadden verbrant, daer *Arend Portman*, *Adolfs* kamer-raed, was doodgebleeven. Maer aengeſien die Veſtinge van alle nood-durft en volk genoeghſaem was bedaght, is hy na een kort belegh met groote plunderagie te rugge gegaen naer *Nymegen*, hebbende voor *Kranenburgh* verlooren etlyke edel-luyden, onder andere *Henrick van Appelteren*, Burgemeeſter tot *Nymegen*.

† Sict op eenaere, 1465. 101. Daer na is'er over de zaek van † Kolen te *Nuys* een dagh aengeſteld, alwaer, neffens de Gelderſſe, vier Keur-vorſtelijke gezanten verſcheenen. Die van Zutveen anders verlet zijnde ſchreeven aen *Adolf* en d'andere Steden, dat ſy voor goed wilden houden't geen aldaer tot dienſt van den Hertogh en 't gemeene beſte wierde beraemd. Terſtond daer aen in de Sprockelmaend wierd'er ſlechts voor etlyke maenden een ſtille-zaet getroffen tuſſchen *Adolf* ende ſijn oom den Vorſt van Kleve, op deſe voor-waerden; *dat Adolf ſijn vader vry maeken, ende hem Bueren, Lobeth ofte eenigh ander Slot in 't Vorſtendom inruymen zoude, ende niet alleen hem rijkelijk onderhoud verſchaffen by ſijne moeder, gemaelin ofte elders, maer ook vrydom geeven om te iaegen, viſſen, gaen, ende ſtaen waer hy wilde, onder genoeghſaeme wacht hem van Adolf by te voegen, op dat hy niet wt den band mocht ſpringen ende het land op nieuws ontroeren. 't Welk alles Adolf aennam op het goed dunken van ſijn zwager Karel van Burgondien.* † Hier over zijn brieven gemaekt, waer by *Adolf* alles van waerden hout, ende ſijn vader te *Hoevelwijx* tegen over *Lobeth* vry belooft te leveren, om met den Vorſt van Kleve mond aen mond te ſpreeken. De Klevenaer liet dien volgende af-kondigen, hoe de veede tuſſchen hem ende ſijn neve *Adolf*, over het vangen van den ouden Hertogh, het verbranden van *Schulenburgh* ende de na-laetenſchap van *Geeraert* van Kleve, was af-gemaekt, ende dat hy aen *Adolf* en ſyne mede-ſtanders alle ſchuld had vergeeven. Ick ſpeure dat aen Hertogh *Arnold* iaerlijx waren toe-geleghd 5000. gold-guldens, om yeder half iaer daer van een driede deel te trecken. Korts daer aen in de Mey-maend had *Philips van Burgondien* binnen *Sluys* een by-een-komſte wt-geſchreeven, daer, behalven ſijn zoon *Karel* en andere Nederlandſſe Vorſten, de Klevenaer en *Adolf* in eygen lichaem waren, om deſe verſchillen te bevreedigen. Doch *Adolf* voor onraed vreeſende ende diergelijk onthael als hy ſijn vader had aengedaen, gaf ſich heymelijken aen een kant; zoo dat de vorige verdragen meer voor-geſlaegen als wel in-gewillighd ſcheenen; vermits *Adolf* t'elkens aerſſelde, ende ſijn vader als een ledigen koſt-ganger en kluyſenaer in eene eeuwige hechtenis zocht te houden; immers ter tijd toe hy met wille van hem ende andere Vorſten geheel Gelderland onder ſijn ſtaf geboogen zagh. Hier op is eer langh gevolghd de dood van *Philips* met recht ofte onrecht gezeyd *den Goeden*, Hertogh van Burgondien, Braband, Limburgh; Grave van Vlaenderen, Artoys, Burgondien, Henegouw, Holland, Zeeland, en Namen, die by de Vorſten van Gelder en Kleve in zonderlinge achtinge plaght te zijn. Want in de Hoy-maend van Namen op Bruggen reyſende, was aldaer in weynige daegen ziek en dood; een man van 72. iaeren, als hy na den af-gangh van ſijn vader *Ian den Onvertſaeghden* (den groot-vader van *Catharine* Vorſtin van Gelder) 48. iaeren had geheerſcht, een Vorſt van ongemeene maght en deughden, ende teffens zeedigh en groot-moedigh.

1467. 102. In't wt-gaen van de Soemer-maend trock *Adolf* de wapenen weder aen, ende ontbood den vierden burger van *Nymegen* (voorſien, behalven hun wt-ruſtinge, met allen noodigen voor-raed en eenige kleyne ſtucken) naer het dorp van Elſt, alwaer hy ze met zyne ruytery en benden wilde by-koemen, om alſdan het *Praeſter-Blockhuys* tegens over *Arnhem* in de Betouw, 't welk de Hertogh van Kleve in-had, te beſchieten, ende met een *Arnhem* aen te taſten, waer'van de Heer van *Egmond* door verraſſinge ofte anders meeſter was geworden, ende het tegen *Adolf* met geweld verweerde. Hy verwittighde mede ſijn Stad-houder te *Gelder* den Heer van Welle, hoe hem was voor-gekoemen, dat de ionge Heer van *Nieuwenaer* en *Willem van Limburgh* een op-zet zouden hebben, de landen van Gelre en de aenpaelende ampten van *Goch* en *Kriekenbeek* te over-rompelen. By deſen toe-ſtand van tijden wierd'er tuſſchen den Vorſt van Kleve en *Willem van Egmond* met zyne zoonen een verbond beraemd tot after-deel van *Adolf*, ende by die van *Arnhem* mede aengenoomen. Want na dat *Adolf* Arnhem ſchier by de 14. daegen zeer vaſt had beſlooten gehouden, moeſt hy eyndelijken de belegeringe ſtaeken en ſich naer huys begeeven, na dat hy daer omtrent eenige bolwerken op-geworpen ende vol volx had geleght. Insgelijx deed hy rondom *Wachtendonk*, 't welk doen de Klevenaer in zyne vuyſten had, ende was vaſt over-befigh met mannen van oorlogh by een te zaemelen die verſtand hadden om zoodaenige werken te verwaeren. Het verlies van *Arnhem* en *Wachtendonk* verſlaeuwde *Adolf* zoo zeer, dat hy daerom na eene vreede verlanghde, ende aen *Mathijs van Keſſel* Droſt van Keſſel te verſtaen gaf, dat hy, na verſcheyde voor-ſlaegen van beſteck tuſſchen hem ende ſijn oom *Ian* van Kleve, de Ridderſchap van *Nymegen* en *Ruermond* naer de *Grave* had beroepen, ende daer heen *Keſſel* mede liet verdaghvaerden. Doch deſe vergaederinge is vruchteloos en zonder baet wt-gevallen. Dit iaer was vermaerd door de geboorte van dien grooten en ontzaghelijken held *Karel van Egmond*, den achtſten Hertogh nader-hand van Gelder, van wien *Adolfs* gemaelin *Catharine van Bourbon* op den 9. van de Slaghtmaend ten tien uyren voor noens binnen de *Grave* in de kraem beviel.

103. Maer gelijk de Pand-heeren van Kolen zich doen ter tijd met den Vorſt van Kleve vereenighden, zoo ſloot *Robert* Palts-grave Opper-Biſſchop van Kolen (wiens broeder *Frederick* de zuſter van *Adolf* had tot eene bed-genoote) wederom een eeuwige bond-genootſchap met *Adolf*

† Teſſemaker *verhaelt, hoe de vier Keur-Vorſten van den Palts, Ments, Trier en Kolen, 's daeghs voor de verheffinge van 't kruys, door hunne gemaghighde te 's Heeren-bergh waren verzameld geweeſt, ende, na den om-loop van de vorige wapen-ruſt, de hier aengetoogene voor-waerden hadden voor-geſlaegen, ende op den 16. van de Wyn-maend nieuwe en naerdere verdraghs-middelen beraemt, welke Adolf al mede had af-geſlaegen.*

tegen den Klevenaer; waer van d'een de Steden *Santen*, *Soeſt* en *Rees* met het kerſpel van *Aſpel*, ende d'ander *Wachtendonk*, *Emmerick*, de *Lijmers* en 't *Rijx-wald* den Klevenaer wederom poogh-den af-handigh te maecken. Onder dit verdragh ſtonden deſe namen † aen de zijd van den Keur-Vorſt: *Grimprecht* Grave van *Nyenaer*, erf-vooghd van Kolen; *Ian van Rifferſcheyt* Grave van Salme erf-Maerſchalk; *Philips* Grave van *Wyrnenbergh* erf-Schenker; *Ian van Hemberge* erf-Kamerlingh van Kolen; *Henrick* Heer van *Drachenfels*; *Frederick van Hulſe*, en *Frederick Rut*, Ridderen; *Scheifart van Nieurode* Heer te *Hemmersbergh* Hof-meeſter; *Diderick Scherfgen van Moerenbooven* Huys-Maerſchalk; neffens de Burgemeeſters, Schepenen en Raden van *Andernach*, *Bon*, *Nuys*, *Arwileren*, *Lins*, *Berk*, *Kempen* en *Urdingen*: mitsgaeders *Ian Haetfeld* Ridder, Heer te *Wil-denbergh* Maerſchalk van Weſtfaelen: *Diderick* Heer te *Blittenbergh* Ridder; *Ian van Haetfeld* Heer van *Wildenbergh* Land-vooghd van Iſteyn en Waldenbergh; *Godert van Furſtenbergh*, te Nehem; *Wichard van Eſe* Ampt-man te Walre; *Heiderick van Wolf* van Ludickhuſen; *Bernt de Groene*, *Bernt van Weſterholts*, en *Ian van Beek*; neffens de Steden *Briloon*, *Geiſeken*, *Ruden*, *Werle*, *Atendern*, *Arnsbergh*, *Meenden*, *Reckelinghuſen*, en *Dorſten*. Met Hertogh *Adolf* hadden gezegelt *Winand van Arnhem*, *Mathijs van Eyle* Hof-mee-ſter; *Walraven van Haeften* Ridderen; *Ian van Roſſem*; *Ian* Heer van *Weerdenburgh* Erf-Hof-meeſter; *Henrick van Bylant* Burgh-grave van Nymegen; *Otho van Bylant* Maerſchalk en Droſt van Bueren; *Willem van Gent* Ampt-man van de Over-Betouw; *Henrick van Roſſem* Ampt-man van de Neder-Betouw; *Frank Piek* Ampt-man van Bommel- en Thieler-weerden; *Arend Piek* Ampt-man van Beeſd en Renoyen; *Iacob van Rhijmſdijk* Ampt-man van Maes en Wael; *Ian van der Dunk* Ampt-man van de Grave en Kuyk: Wt de vooghdy van *Ruermond*, *Willem van Vlodorp* Erf-Vooghd van *Ruermond* en Droſt te *Mont-foord*; *Ian van Arendael* Heer te Welle Droſt van *Gelder*, Ridderen; *Eduard* Ampt-man van Belle, der landen van Kriekenbeek en Erkelens, ende *Henrick van Blitterſwijk* Ampt-man van Hatten-dunk. Wt het Vierdeel van Zutveen *Ian Monnie van Kelle* Land-Droſt van 't Graefſchap. Wt het Vierdeel van *Nymegen* de Steden *Thiel*, *Bom-mel*, *de Grave*: wt het geweſt van Ruermond, *Gelre*, *Venloe*, *Goch*, en *Erkelens*: wt het bedrijf van Zutveen, *Doesburgh*, *Doetechem*, *Lochem* en *Grol*: wt het Vierdeel van Velouwen, *Harderwijk*, *Wageningen*, *Hattem*, en *Elburgh*. De Kleefſe

* *Teſma-therus.* * Schrijvers vertellen, dat Hertogh *Ian* om deſe harde rammen van 't lijf te keeren, ſich des daegs voor Lamberts-dagh ook met den Biſſchop van Munſter gingh verbinden, ende, tot aenlockinge van meerder vriendſchap, hem *Dulmen* en *Strom-bergh* weder-gaf.

104. Op den iongſten nacht des iaers 1467. is † *Doesburgh* over-gegeeven aen den Hertogh van Kleve door bedrayinge van *Peter van Boet-bergen* ende *Herman* (zommige heeten hem *Ian*) *van Beek*, die wt een vinnigen haet tegen *Adolfs* heerſchappy, buyten voor-kennis van hun an-dere keur-nooten ende burgeren, onder de hand met de Kleefſſe handelden van haer binnen de Stad te laeten, doch hen voor heen een ſterken eed af-naemen, dat ſy ſich met het bloot gebied te vreeden houden noch den burgeren in hunne lichaemen en goederen eenighſins zouden be-zeeren. Tot wt-werkinge van welk een aenſlagh hen de nacht tuſſchen Silveſter ende het Nieuwe Iaer van 1468. de aller-bequaemſte tijd docht te zijn, als wanneer men gewoen is het oude iaer goeden nacht te zeggen ende het aenkoemende met een Duytſſen dronk wellekom te heeten, en in te haelen. Als nu de burgers op dien avond paſſelijken † beſchonken, en zonder quaed ver-moeden wt bevel van *Boetbergen* en *Beek* naer hunne wooningen vertrocken waren, zijn de Kleefſſe des nachts door de opene poorten bin-nen gedrongen: die geen heugenis meer heb-bende van hun eerſte beloften, de handen voort tot plonderen en vangen wt-ſtaecken, ende van de verraders daer over bekeeven zijnde, dit be-ſcheyd gaeven, *dat de Stad nu in hunne handen* * *was, ende ſy daer mede na haer wel gevallen wilden om-ſpringen.* 't En bleef hier noch niet by: Sy hebben het gereede dat ſy bekoemen konden na hunne Steden vervoert; de in-gezeetenen die de maght niet en hadden van ſich vry te koopen met groote hoopen t'zaemen geſpannen ende door 't Kleefs-land in de gevangeniſſen verdeylt; ook eene menighte van huyſen, om brand-hout te hebben, ter aerden geworpen, terwijl ſy wt vrees van de Gelderſſe ſich buyten de poorten niet en derſden te waegen. Welke ſchade van burgeren en huyſen de Stad tot deſen dagh toe niet en heeft verwonnen, of ſchoon de nakoemelingen ſich wel in middelen hebben verhaelt. Ende om dat de gemeynte de gedachtenis deſer ellen-den niet en zoude verlieſen, plaght in voor-tijden dit op-ſchrift te ſtaen aen de Noord-zijde van de groote kerk boven den in-gangh:

1468. * *Ve-ſtia.*

In 't iaer als men ſchreef 1467. *op* ‡ *Silveſters nacht,*
Hebben Boetbergen en Beek Doesburgh om-ge-bracht.

Dan deſe twee, na dat ſy haere vader-ſtad zoo eene groote wonde hadden gegeeven, zijn ofte wt beſchaemdheyd ofte wt vermijdinge van ſtraffe dadelijken wt-geweeken, zonder dat men naderhand van haere ſchuyl-plaetz gehoort heeft; gelijk ook hunne goederen aengeſlaegen zijn ende tot de tafel van den Vorſt gekeerd.

105. Doch en hebben de Kleefſſe binnen *Doesburgh* geen drie maenden gebankt: aenge-ſien in den iaere 1468. op Vrydagh na onſer l. Vrouwen ontfangenis tuſſchen *Adolf van Gelder*, gevoeghd met *Robert* Opper-Biſſchop te Kolen, ende den Hertogh van Kleve, door aendrijven en

† *Nomina expreſſimus, quoniam in memoriis Co-lonienſium de hoc fœdere nulla mentio.*

‡ *Dit hoofd-ſtuck en de helft van 't volgende is ge-trocken wt de Aenteykeninge van Geeraert van Nymegen, ten deel ook wt de hand-veſten op het Raed-huys van Doesburgh beruſtende, ende door den Heer* Adam Huygen *zorghvuldelijken ver-zameld ende ons toe-geſchiekt.*

† *Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam.*

‡ *Hier van is doen ter tijd gemacke dit latijnſſe iae-rijmken:* SILVeſtrI CeCIdIt doetbVrCh In prodICIoneM. *Waer wt onder andere is af te neemen, dat men in die tijden de letter* D, *welke, als ten naeſten by over-een koemende met het Ro-meyns getal* Io *by zommige onweetende naderhand voor* 500. *word genoomen, voor geen tal-letter heeft gereekent.*

tuſſchen-

tuſſchen-ſpreeken van *Vincent van Meurs*, eene vreede gededinghd, ende daer by bevoorwaerd is, *dat Adolf Doesburgh weder naer zich neemen, ook binnen Arnhem zoude werden gehuld, ende de gevangens over en weder quijt gelaeten, mits dat de Kleefſſe daer voor aen Adolf in twee poſten binnen 'ſ iaers zouden hebben te betaelen 5000. Rhijnſſe guldens, en daer en boven doen af-breeken zoodaene bol-werken als ſy tegens Gennep over de Maes tot Uffel hadden op-geworpen, ende daer tegens aen d'andere zijd geſtlecht werden de Block-huyſen by den Opper-biſſchop en Adolf voor Wachtendonk en Schuylenburgh op-gericht. Te gelijk zouden ook Willem van Egmond ende de Stad van Arnhem, die ſich tegen Adolf hadden vergreepen en hem buyten gekeert, met hem zijn verzoend, ende daer mede alle voorgaende onwille, gevangenis en onthoudinge van leenen ofte goederen van d'een tegen d'ander zijn op-geheeven en quijt-geſcholden.* Doch deſe vreede en heeft ofte geen voort-gangh gehad, ofte *Adolf*, na de weder-befittinge van *Doesburgh* en *Arnhem*, op ſijn oom den Klevenaer en zyne geloften niet meer gepaſt, nemaer, als een ſteegh paerd, den toom al weder van den hals geſchooven. Want het zeeker is, dat korts daer na de Hertogh van Kleve zyne wimpels heeft laeten om-zwieren in de geweſten van Kuyk en Keſſel, ende daer met toe-taſten en blacken, vangen en ſpannen van de land-luyden quaed huys gehouden. *Cornelis van Merwijk* over dien ſtreek gebiedende, heeft zich hier tegens met een vaerdige trop in 't veld getoont, welke hem zoo die van *Nymegen* als andere na-buyren hadden by-gezet, ende met den Klevenaer een hevigh gevecht gehouden. Dan om dat de vyand ſterker van hoofden was ende feller aendrongh, viel *Merwijk* eyndlijken met de neus in 't zand. De overige hun hoofd miſſende, hebben den moed laeten zacken en haer leeven op de voeten wegh gedraegen. De Vorſt is met menigte van roof en gevangens hovelijken binnen Kleve gekeerd. Hier over is *Adolf*, brandende van ſpijt en rouwe, met een verſch-op-gelichte maght ende geſchat op 8000. koppen al plonderende de Lymers in-gevallen, van waer hy ſich op den vlacken begaf, ende ſchier alle boerſchappen en wooningen omtrent *Udem*, *Wezel* en *Dinſlaeken* in rook en as deede verſtuyven. Dan alzoo die van Kleve ſterk op de been quamen, was hy genoodzaekt ſich wegh te maeken. Ick vind by zommige † aengeteykend, dat de Klevenaer daer behalven, door hand-leeninge van *Willem van Egmond*, Wageningen heeft over-ylt, ende op den ſeſten van de Wijn-maend in de Vooghdy van *Gelder* over al vuyren laeten op-gaen.

106. Ondertuſſchen ſchreef *Iacob* de driede Koningh van Schotland heel beweeghlijken wt *Edenburgh* aen die van *Nymegen*, over de vry-laetinge van hun erf-Heer ende ſijn groot-vader den doorluchtigen Hertogh van Gelder, noemende *Adolfs* daed onmenſchelijk, ende na de geſchreevene rechten waerdigh en gebruykelijk met een ont-ervinge geſtraft te worden, haer ten laetſten biddende, zulk eene god-looſheyd in hun gebied niet langer te gehengen, noch voor te ſtaen. Middeler-wijl zocht de Vorſt van Kleve kans, om de Stad *Wachtendonk*, welke in den wterſten nood en door *Adolf* met noch meer bol-werken ende met de hulp-troppen van den Opper-Biſſchop *Robert* rond-om gebreydeld was, met tijdigen voor-raed te verſterken. Sijn voor-neemen geluckte hem. Doch zoo hy de zyne, beſtaende in 2000. mannen te paerd en 9000. te voet, pooghde te rugge en in behouden haven te brengen, hadden hem de Gelderſſe den wegh af-geſneeden. De Klevenaers door het gedrang wt-worſtelende, lieten niet te min veele van de haere in den loop, onder andere *Gumpert* Grave van *Nienaer*, hoewel hem eenige niet onder de dooden maer onder de gevangens ſtellen, waer onder mede waren de twee Vry-heeren ofte Graven van Limburgh *Everhard* en *Willem*, met meer ridder-maetige luyden. De Gelderſſe, die dit geluck mede duer genoegh hadden gekoft, verlooren hier *Mathijs van Eyl* vaendraeger (die de meeſte ſtooke-brand en aenvoerder was geweeſd om Hertogh *Arnald* te ſpannen) als mede *Frederick Schiffart* Heer van *Merode*, die beyde op het oude veld leggen begraeven. Sommige dit een iaer laeter ſtellende, verhaelen, hoe *Adolf* 1469. met ſijn geheel leger binnen *Stralen* huyzende, ende den Heere-wegh, waer door de Klevenaer wederom naer huys moeſt, terſtond op-graevende, in de naeſte graften wachten had geleght, ende een deel vuyr-roers in de by-geleegene ſtruyken verborgen, die de Klevenaers onvoorſiens op het lijf vielen, ſloegen, ende veriaeghden. Hertogh *Ian* van Kleve op een wagen rijdende, wierd door die van Wezel wt het gevaer geholpen, ende naer Kolen gevoerd, en aldaer van de burgers wel ontfangen, welke hem, met toedoen van *Sophie* Vorſtin van Gulich en den Bergh, korts daer na weder in zyne landen hebben gelevert. Men zeght, dat *Adolf* voor het aenvangen van den ſlagh met gevouwen knyen en ſijn aenſight hemel-waerts gewend, in 't by-zijn van de Vry-heeren en Ridderen, God almachtigh alzoo aenſprack: *Heer Ieſu, die met een knick alles beſtiert, ghy die een herten-kenner zijt; u en is niet verborgen met wat eene meeninge ick mijn vader gevangen heb gezet, ende noch gevangen houde; te weeten wt geen nijd ofte † eer-zucht; maer ten beſten van de ſchaemele Gemeente, die van hem grootlijx wierd beleedighd en verkort: waere het anders, ick en zoude u ſtrenge hand niet konnen ontgaen. Strijt dan voor uwen knecht, op dat dit volk niet verlooren en gae. Geeft dat ick mijn oom den Hertogh van Kleve*

† *Ita Teſmach. qui ad hunc annum refert, nempe 1468.*

† *Wt wat een grond deſe zuchten zijn voort-gekoemen, heeft ſijn na-handel genoegh geopenbaert, ende voor al het heus en eerlijk beſcheyd by hem aen de Borgoenſſe volmaghtigers gegeeven, waer van men leeſen magh op het 112. hoofd-ſtuck. Het waeren rechte Crocodils traenen die de arme luyden beſchreyt die hy op-vreet en onder de klauwen heeft; een gebed op de tongh ende niet in 't hert gebooren, gelijk van den geen die in gevaer van ſchip-breuk zynde onſe l. Vrouw voor ſijne behoudenis een waſſen-kaers beloofde zoo groot als de maſt van 't ſchip, ende daer na voor den dagh quam met een kaerſken niet dicker dan een vinger; een gebed van zulke die noyt op God en denken ofte hem aenroepen, dan wanneer hen het mes op de keel ſtaet, ende het gemoed als met duyzend tangen geneepen begint op te wackeren; een gebed van ſtraet-roovers 't welk ſy doen om de zwaerigheeden te boven te koemen die haer in de wtvoeringe van hun booſe aenſlaegen mogh ten ontmoeten.* —— ſancta Laverna, Da mihi fallere, da juſtum ſanctumque videri.

magh

magh over-winnen, die by mijns vaders tijden onſe Landen zoo veel heeft ontrocken. Soo ick mijns wenſchs machtigh word, doe ick aen u, levendige en waere God, een gelofte, dat ick mijn vader op het ſpoedighſte zal los-laeten, als wel weetende, dat dit mijn beſtaen niet anders en kan gerechtvaerdighd worden. Deſe
†*Ex Teſmachero.* ſlagh † duyrde een heelen dagh ende is geſchied daeghs na Aller-heyligen 1468. tuſſchen *Wachtendonk* en *Stralen* omtrent het Klooſter in 't Sand (in 't iaer 1452. by de echte-luyden *Ian van Broekhuyſen* en *Anne van Straten* geſticht) alwaer ook de wapenen van de gevallene Ridders zijn op-gehangen. Men doet 'er by, dat *Adolf*, die met een bout in ſijn voet was verwond, zyne zuſter *Catharine* en zoon *Karel*, neffens *Ian van Eyl* in Gaſtendonk, *Ian van Roſſum*, *Evert van Honſteyn*, *Ian van Arendael*, *Ian van Donk*, *Otho* en *Henrick van Byland*, *Dirk van Horſt*, *Geeraert van Vlodorp*, *Winand van Arnhem*, *Reimer van Oy*, *Ian Schenk*, *Reyner van Broekhuyſen*, *Ian van Hemmerden*, *Evert van Wellep*, *Henrick van Homoet* met ſijn wijf, *Ian van Boetbergh*, en *Arend van Middacht*, waer van ook veele deſen ſlagh hadden helpen winnen, tot heugenis van zoo een treffelijken zeegen, dit Klooſter naderhand iaerlijx plaghten te bezoeken ende met rijke geſchenken hebben verheerlijkt.

107. Dit verlos deed den Klevenaer na vreede luyſteren; alzoo hy daedelijken daer na neffens den Heer van *Egmond* en *Bokhoven* met *Adolf* in verdingh trad, door tuſſchen-koemen van Hertogh *Karel van Burgondien*, op deeze voor-waerden, *dat de Vorſt van Kleve het Stedeken met het Slot van Wachtendonk zoude weder-geeven, ende Adolf ſijne vordere goederen wederom voor zeeker geld laeten in-loſſen, die ſich ſijns ooms van Egmonds landeryen binnen Gelderland ook niet zoude bemoeyen.* Deſe beloften zijn over en weder te Gent geſchied aen de hand van Hertogh *Karel*, op verbeurte van een groote breuke, zoo wie ſijn woord weder-quam. Middeler-wijl is 'er, door makelaery van *Reynald van Broekhuyſen* en *Arend van Blitterſwijk*, onder de kinderen van Ridder *Mathijs van Eyl* (die voor *Wachtendonk* was geſneuveld) zoo een maegh-geſcheyd getroffen, dat *Adriaen van Broekhuyſen* neffens zyne broeders *Ian* en *Siber van Eyl* met hunne erven te gelijk zouden beſitten de Huyſen en landen van *Geyſteren* en *Spraland*. *Adolf* van Gent naer huys koemende, ſloot met *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van *Borkeloe* een verbond, dat d'een den ander in allen geval zoude by-ſtaen, ende de op-ſtaende oorlogen gemeener hand wtvoeren, 't welk binnen Zutveen van de Steeden des Graefſchaps, van den Land-droſt ende een deel wt de Ridderſchap mede is bezegeld. Onlanx daer aen liet hy zyner voor-zaeten Plackaet t'*Arnhem* vernieuwen, dat te weeten geene Geeſtelijke in zyne landen erf-goederen moghten aen-koopen ofte aen-erven: 't welk ſijn zoon *Karel* naderhand zoo engh nam, dat hy ze zoodaenige goederen beval af te neemen. Maer *Adolf* weynigh paſſende op de gedwongene vreede van Gent, betoonde ſich tegens ſijn oom van *Egmond* al wederom drieſtigh en meyneedigh. Want na dat *Egmond* op een ſterk Slot by hem ontbooden ende wt quaed after-denken was te rugge gebleeven, liet hem *Adolf* daer over van hardneckigheyd aenklaegen, om alzoo quanzuys met recht zyne goederen aen te taſten, ende den naem en 't Huys van *Egmond* allenxkens in Gelderland dood te doen. *Willem* hier voor beducht en lont ruykende gingh de heele zaek aen *Karel van Burgondien* wt-leggen, en hem bidden, dat hy de Burgondiſſe veld-teykens, tot meerder ontzagh en verzeekeringh, voor zyne Sloten moghte oprichten. Doch die van *Nymegen* als een deel woedende honden met *Adolf* wt de Stad loopende, hebben ſijn Slot *Prenenſteyn* met de vlucht ingenoomen, neder geſmeeten, ende de vaendels van *Karel* met voeten getrapt, dreygende zyne boden en heerouten noch met de dood, zoo ſy namaels een voet in Gelderland onder-ſtonden te zetten, ofte daer heen brieven te brengen. Met ſijn anderen oom den Hertogh van Kleve had hy geen minder kraekeel over het *Rijx-wald*. Weſhalven de Klevenaer een ergh vertrouwen op *Adolf* vattende, de Stad *Goch* (om in de voorbaet te weſen en den eerſten ſlagh liever te geeven dan te ontfangen) hoewel van nood-durft en tegen een aenloop genoegh bewaerd, begon te belegeren. Maer vermits hy behalven meer adels den Grave van Benthem aldaer verloor, is hy by tijds weder af-getrocken. De Kleefiſe Iaerſchrijvers brengen dit belegh te paſſe op het iaer 1466. Op dit iaer den 21. van de Mey is *Adolfs* bed-genoote *Catharine van Bourbon* overleeden, ende te *Nymegen* † in de Stevens-kerk heerlijken begraeven. Onlanx voor haer dood wierd haer een beleefd verzoek in de Franſſe tael over-gelanghd door broeder * *Brugman*, om by haer man aen te houden, van een geeſtlijke broederſchap van Dom-heeren in de Stevens-kerk aen te ſtellen, te meer, zoo daer mede al te vooren voorſien waren de Steden Zutveen, Arnhem, Ruermond, ende, wt de mindere, Bommel, Batenburgh, en de Grave, ja zelfs eenige opene dorpen en boerſchappen, als *Elſt*, *Haeſten*, en *Roſſem*, daer nu *Nymegen* de Hoofd-ſtad der landen was, en over-yverigh voor de eer en welvaert van haer man. Hy verhaelde met een in 't breede de groote zucht niet alleen van haer voorouderen de Koningen van Vrankrijk in 't ſtichten van geeſtlijke gemacken, maer ook van de vo- † *Vd. anſtw.*
rige † Vooghden, Graven, ende Vorſten van Gelder. Op 't volgende iaer maekte *Adolf* met *Gijsbert van Bronkhorſt* en *Borkeloe* een beſteck, aengaende het boſch van *Sieuwend* by *Beuringen* en *Vredingen* in 't kerſpel van *Ruerloe*, waer by yeder een wierd maet geſteld, die een aendeel in 't boſch hadden.

108. Na dat *Adolf* door Paus *Paul* ‡ den tweeden wel ſtrengelijken was over de bank gehaeld wegen zyne ziel-doodende ende zelfs by de wilde en ontrouwe volken verſoeyelijke zonden, ende met een om ſijn vader wt de ſtank van zyne gevangenis te verloſſen, ende hem den ſtoel weder in te ruymen, quam hem mede voor zyne * gelofte tuſſchen *Stralen* en *Wachtendonk* voortijds gedaen van ſijn vader op vrye voeten te ſtellen, indien hy den Klevenaer quam te overwinnen. Over-zulx in ſijn gewiſſen bezwaerd en gebeeten zijnde, riep de Ridderſchap en Steden van ſtonden aen naer *Nymegen*, ende verzocht zeer ernſtlijken in de volle vergaederinge, *dat hy ſijn vader van ſijne boeyen ende te gelijk ſijn gemoed van den dagelijxen pijn-bank en naem van den ſchandelijken after-klap nu eenmael met haer believen moght ontlaſten.* Doch die van Nymegen in 't

† *Siet op 't eerſte boek in de beſchrijvinge van Nymegen.*

by zonder

1470.

* *Sien op het iaer* 1464.

† *Vd. anſtw.* *pag.* 534

1470.

‡ *Lieve papaſen haſtes pag.* 535. *apud Pontan.*

* *Siet op't voorige iaer.*

1470. byzonder ende de broeders van *Byland* ſchreeuwden hier tegen ende vielen hem in den mond, zeggende, *dat ſy hun leeven en goederen nu zoo menighmaelen voor hem hadden gewaeght, om ſijn vader tegen te ſtaen, die haer na ſijne ontſlaginge niet anders dan een kudde beeſten by gelegentheyd d'een voor en d'ander na zoude zoeken te vernielen, en ſijn moed aen hen allen te koelen. Maer*, zeyde Adolf, *wy willen hem niet alleen en na ſijn eygen hoofd laeten gebieden, maer met voor-waerden en wetten wel vaſt in-binden, ook alle wraek-luſt en nieuwigheyden te vooren doen verzweeren.* Sy dienden hier op (want de vrees en af-keer by haer zwaerder woogen dan 't gevaer) *Soo ghy t'eenemael gezind zijt uwen vader te loſſen, willen wy daer niet tegen-worſtelen, dan alleen bidden, dat wy onder uwe heerſchappy en in uw' by-weezen onſe halſen onder den beul moegen neder-bucken, om met een enkelen dood vry te gaen, alzoo wy onder u vader honderd pijnlijke dooden zouden hebben te verwachten.* *Adolf* door haer traenen en ſmeeken heel om-gezet, noch oyt een waer en volſtandigh berouw hebbende gevoelt van deſe zyne miſdaed, ſtelde de vry-laetinge van ſijn vader voor dien tijd noch wt. Voort daer aen wierd hem behandighd het ſchrijven van *Karel van Burgondien*, die *Adolf* ofte een genoeghzaemen laſt-hebber van ſijnen 't wegen eyndelijken op *Heſdin* ontbood, ende met een te kennen gaf de klaghten van zyne oomen den Hertogh van Kleve ende Heer *Willem van Egmond*, ende dat hy after-volgens het vredes-verdragh van Gent gehouden was den verongelijkten de hand te reyken tegens de over-treeders van 't verbond. *Adolf* het verzoek van zoo een ontzaghelijk Vorſt geenſins dervende bezijden zetten ofte op-ſchorten, begaf ſich met een tamelijken ſleep van Vry-heeren en Ridderen op den wegh naer *Heſdin*. Buyten de Stad wierd hem *Lodewijk* Hertogh van Savoyen ende andere Groote in 't gemoet gezonden, die hem met alle wtwendige eerbiedinge onthaelden ende by *Karel* braghten, van wien hy insgelijx beleefdelijken is gewellekomd. Andere † verſchillen een weynigh van dit vertoogh, leerende dat *Adolf* van Gelder ſich op nieuws met den Biſſchop van Kolen, de Heeren van *Brederode* en den Franſſen Koningh, had verbonden tegen *Karel van Burgondien*, den Hertogh van Kleve, en *David* Biſſchop van Utrecht. Dat de Klevenaer hier van gewaerſchouwd wt het ſchrijven van een Kleefiſſe maeghd te *Nymegen* by een groote vrouw dienende, deſe brieven aen den Burgondier had over-geſchickt, die daer behalven van de Pauſſen *Paulus* den tweeden en *Sixtus* den vierden zijnde aengeſtooten, *Adolf* door *Ian* van Kleve en *Ian* van den Berge eerſt naer Gent, ende, om dat hy voor d'eerſte mael daer weygerde te verſchijnen, laetſtlyken naer *Heſdin* zoude hebben geroepen.

† Te ſmachten Griecx.

109. In 't zelve Hof verkeerde doen ter tijd *Lucas van Toledo* Biſſchop van *Sabinha*, die by den Burgondier hertelyken had aengehouden om de ontbindinge van Hertogh *Arnald*, gelijk mede eens en andermael door brieven de Paus en Keyſer *Frederick*. 't Gebeurde daer na, dat men over 't mael, in 't by-zijn van *Adolf* en veele Heeren, met voor-dacht de banden van *Arnald* op het woord braght *Karel* hier op voort-vaerende, begon ſijn zwager *Adolf* in ernſten moed te bidden om ſijn Heer vader doch wt de boeyen te haelen, *alzoo 't hem geenſins eerlijk en was, zoo een achtbaeren Vorſt als een gemeen land-zaet ofte deuge-niet ende zoo langh beſlooten te houden; onder verzeekeringh, van hem in alles wederom te believen dat ſijn hert eenighſins moghte begeeren, indien hy, hem* Karel *en dit eerlijke gezelſchap ſijne bloed-verwanten te gevalle, ſijn vader wilde los maeken.* *Adolf* zeyde, met een hoogen eed aen zyne Steden en Ridderſchap verbonden te weſen, van zulx zonder haer believen niet te zullen beginnen. *Karel* vraegende met een half lachenden mond, of hy zulk een ſlaeve was van zyne eygene onderdaenen, en liet niet af van bidden, ende leverde hem den eenen ſtorm op d'anderen; hy wiſt raed, zoo het daer alleen aen haperde, dien ſteen van 't graf te ſtooten. Wanneer de andere Heeren insgelijx hier op aendrongen en hem den mond toe kalden, konde *Adolf* ten laetſten niet langer weygeren, ende gaf daerom op het verzoek van *Karel* een letterken over, waer by de Slotwaerder van *Bueren* gelaſt wierd, Hertogh *Arnald* op ſtaende voet wt zyne hechtenis te ontſlaen, ende in handen te ſtellen van *Henrick van Parwis* en *Philips van Waſſenaer*. Deſe voerden den ouden Vorſt van *Bueren* terſtond op *Thiel*, ende zoo naer 's *Hertogen-bos*. Aldaer zagh men de heele burgery als met zwermen hem tegen rennen, en geluck bieden: men hoorde niet door de Stad dan een bly gewoel, geſchreeuw en hand-geklap. De Geeſtlijke vertoonden ſich met toortzen en was-kaerſſen, ende vervulden de lucht met een lieflijken galm van ſtemmen en ſnaeren-ſpel. De Hertogh in de Ians-kerk treedende, deed voor alle dingen ſijn gebed tot God, dankende en herdankende hem duyzendmaelen over zyne verloſſinge wt de gevangenis, waer in hy nu by de ſes iaeren, als in een naere en dompige kouw, veracht en verſchooven had moeten zuchten. Van daer op *Heſdin* reyzende, is van Hertogh *Karel* ende zyne Hof-geſinde met zonderlinge teykens van vriendelijkheyd ontfangen. Alleen ſijn zoon zoude ſijn aenſight van hem hebben af-gekeert, die ook ſpeurende dat hy om deſe daed van yeder een geheekeld wierd en over de tanden gehaeld, den Burgondier in ſijn hert begon te vervloeken, door wiens vleyery hy ſijn vader had ontbonden. Dan merkende, dat de wachten aen de Stad-poorten en op de aenkomſten wierden verdubbeld, ried den zynen ſich van daer heymelijken naer huys te packen, ende een voor een door te druypen.

110. Terwijl ſich deſe dingen toe-droegen, quam 'er in Gelderland een gerucht overwaeyen, dat *Adolf* door Hertogh *Karel* wierd op- ende vaſt-gehouden. Weſhalven de Ridderſchap en Steden te Zutveen land-dagh houdende eenhellighlijken beſlooten, *de landen van Gelder en Zutveen te willen waeren tot dienſt van Adolf en ſijne erven, ende in deſen deel buyten gemeen voor-weeten in 't openbaer ofte bedeckelyken niet te beginnen.* Sy zonden mede haere klaghten aen Hertogh *Karel*, hoe haer te weeten voor-gekoemen was dat hun Heer Vorſt *Adolf* van hem ter quaeder trouwen wierd bewaerd. De Burgondier zeyde *die een bloot wt-ſtroyſel te zijn, ende ſijn vedder Adolf alleen gebeeden te hebben om ſijn vader wt de banden te doen ontſlaen ende aen hem te vertrouwen, onder zeekeringh dat zulx noch Adolf noch ſijne kinderen ofte landen tot eenigh after-deel zoude ſtrecken, ende vermaende ze eyndelyken, om Adolf in ſijn af-weſen evenwel ende geenſins ſijn vader aen te hangen.*

Daer

* Siet op het iaer 1464.

† Vid. auctor. pag. 534.

1470.

‡ Litera patentes datas pag. 535. apud Pontan.

* Siet 't vorige iaer.

1470. Daer na lieten de gedachte Staeten, zonderlingh die *Adolf* in 't hert droegen, een langh-teemige * verantwoordinge wt-ſtroyen, belangende het vaſt-zetten van den ouden Hertogh: Hoe hy te weeten boven den eed op den tijd van zyne inhuldinge gedaen, van de geweſten van Gelder by haere oude keuren en vryheeden te laeten verblijven, zulx niet en had na-gekoemen, maer in de oorlogen tegen die van 't Sticht, Gulich en Kolen zyne onderzaeten grootelijx ten afteren gezet: Waer na de oude verbonden door de Staeten waren vernieuwd, op hoop dat de rechten en landen eenmael tot haer vorige heerlijkheyd en glans moghten raeken. Hier op was gevolghd de onwetlijke handelinge van *Driel*, zoo dat de Vorſt door geheel Gelderland, behalven by die van de *Grave*, wt-geſlooten zijnde, echter door tuſſchen-vallen van eenige goede vrienden voort weder in ſijn ouden ſtand was herſteld. Dat 'er naderhand nieuwe Plackaeten en Beſluyten, tot vaſt-ſtellinge van de voorgaende, waren gemaekt, ende van *Arnald* bezegeld, dan daer na al weder veronachtſaemd. Ende alzoo de zaeken van tijd tot tijd erger en heel in 't wild liepen, was de ionge Prins, door aenraeden en met goed vinden van zyne moeder en 't gemeene land, wt het Burgoenſſe Hof te rugge ontbooden, om den bouwvalligen ſtaet te onder-ſchooren; wiens verzoek was dat hy, als Ruwaerd van ſijn vader, ſlechts eenige geweſten moght in-loſſen en beheerſſen, mits laetende aen ſijn vader het opper-gezagh en de behoorlijke leen-heerſchappy: twelk alſoo het die van *Ruermond* heel tegen de borſt was, had ze *Adolf* daer over met wapenen aengetaſt; tot dat 'er te Batenburgh tuſſchen de Vorſten een zoen wierd getroffen, de wt-heymſſe ruytery, tot verlichtingh der ingezeetenen, af-gedankt, ende een algemeene ſchattinge aengeſteld tot weder-vrijdinge van de verpande Heerlijkheeden en eerlijk onderhoud van vader en zoon; welke ſchattinge *Arnald* echter (wt af-gunſtigheyd tegens ſijn zoon, dien hy ook in ſijn Raed niet en woude toe-laeten, en kleynachtinge van 't Batenburgſſe verbond) niet en had wtgevordert, maer in plaets van de zelve, op de wijze van eene beede, 300. duyzend gould-guldens, ende ongenadelijken gehandelt zoo wie hem in dit ſtuck tegen-vielen: dan alzoo men hem het in-maenen van deſe laſten niet toe en ſtond, had hy op een nieuwe wijſe eenige edelen en Steden der Vierdeelen in 't vlacke veld ofte in de dorpen by een geroepen, ende haer de helfte van die ſchattinge af-ge-eyſcht, ende naderhand noch de eerſte ſchattinge; onaengeſien ook op den zelven tijd gewerkt wierd om de landen van een te ſplijten, ende de vernaemdſte Sterkten, als *Bueren*, *Montfoord*, en *Hattem* door verkoopingh aen vreemde handen te brengen.

111. Hier om ende om noch wydere zwaerigheeden voor te koemen, was de Hertogh van het bewind af-geweeſen, ende te *Bueren* (buyten toedoen nochtans en beleyd van de landen en Steden, wt-gezondert van de Raeden van *Adolf*) zonder kluyſters ofte banden gegijzeld binnen een kamer, daer hy ſijn gerack had gekreegen, ende van de Vorſtin en ſijne dochter t'elkens wierd beſocht. Waer na *Adolf* brieven vertoonende (by de welke de oude Vorſten ſich t'eenemael van de land-zorgh ontſloegen ende haer zoon in de plaets ſtelden) van de Ridderſchap en Steden inhuldinge had verzocht, ende ſich te gelijk overboodigh getoont, voor den Paus van *Romen*, den Keyſer, Hertogh van Burgondien, en vier Keur-Vorſten des Rijx, als mede voor de hooge Schoolen van *Parijs*, *Kolen*, en *Loeven*, ofte andere onzijdige Vorſten ſijn bedrijf tegen ſijn vader te verweeren. Deſen onaengeſien, hadden de Hertogh van Kleve, de Heer van *Egmond* met ſijn zoon, de Grave van Benthem, ende Heer van Kulenburgh, ſich met buyten-zaeken moeyende, *Adolf* gepooght wt te ſtooten, ende met geweld niet opdoende, zoo veel als ſy wel wenſchten, den Hertogh van *Burgondien* door veele verſierde klaghten en oor-tuyteryen tegen hem op-geſtookt, die *Adolf* nu tegen zyne beloften beſlooten hield, ende zyne tegen-ſtreevers los en vry liet gaen om dagelijx in Gelderland knevelaery en dood-ſlaegen aen te richten. Eyndelijken verzochten ſy af-doeninge ofte ten minſten verzachtinge van de Keyſerlijke brieven den Burgondier toe-geſchickt, op dat de in-zaeten van Gelderland, gelijk die van Luyk (welker Stad voor twee iaeren door *Karel* over hoop geſmeeten en in den grond was vernield) den wterſten ondergangh moghten ontgaen: Dat mede de Paus den Burgondier wilde belaſten, om *Adolf* vry naer zyne landen te laeten gaen, op dat hy ſich voor den Paus ofte des zelfs gezanten moght zuyveren, ende het mis-bruyk van ſyne vaderlijke heerſchappy naerder wt-leggen: Dat voor 't laetſte ſyne Heyligheyd ook geene vordere bannenoſte beveelen tegen Gelderland zoude wt-geeven, ende ſyne vorige dreygementen weder-roepen en in-trecken; te meer gemerkt de oude Vorſt een quaed en verhoolen gebreck over hem hadde, 't welk men niet en moght naemachtigh maecken, waer mede hy en zyne landen byſter waren geplaeghd geweeſd, gelijk ook de Vorſtin, die daer over niet zeer van hem was geliefkooſd en ge-eerd.

112. *Karel* was nu van *Heſdin* op *Dorlens* gereyſd, alwaer ſich ook Hertogh *Arnald* en *Adolf* bevonden, en beyde haer recht in 't aenhooren van de doorluchtige vergaederingh voor *Karel* met de mond zochten ſtaende te houden. De zoon, als een tweede *Cham*, met ſijns vaders aengeboorene gebreecken ſpottende, wierp hem onder andere laſteren verwijtelyken voor 't geen te voren de Staeten in het ſlot van haer Bericht, 't welk hy ſchoon waer zijnde (zoo daer maer een droppel ſchaemte en kennis by hem ware geweeſd) nutter had verzweegen en onder de as begraeven. Dan de vader deed ſijn woord met een vryborſtigen yver en onvertſaeghtheyd, ende tegen ſijns zoons kenbaere goddeloosheyd en wreedheyd wt-vaerende, bewees aen alle de omſtanders zyne onſchuld, eenſdeels met dringende redenen, eenſdeels door den mond van eerlyke getuygen, onder andere van *Geeraert van Ruſwijk* zyn Kamer-dienaer, die van *Adolf* veel ſmaeds en ſmerten had wt-geſtaen, om dat hy had geweygert yet tot *Adolfs* voordeel en tegens de waerheyd te belijden. Ick heb geſien (zeght zeeker * Frans Schrijver) dat beyde haere zaek menighmael, in 't by weeſen van een ontallyke menighte, voor *Karel* hebben bepleyt. Ick heb gezien, dat de vader den zoon troſte, om voor de klinge te koemen. *Karel*, hoewel hy ze zocht een vreede op te leggen, was *Adolf* nochtans meer goed-gunſtigh, dien hy de Stad-houderſchap van Burgondien en 't bezit van Gelderland aenbood, wt-genoomen van de Stad *Grave* aen de Maes,

* *Philippus Comineus.*

471.

Maes, welke hy den vader had toe-beſcheyden met noch 6000. goud-guldens iaerlijx, ende dan den by-naem van Hertogh van Gelder. Wanneer *Cominés* neffens eenige andere deſe voorwaerden wt laſt van *Karel Adolf* voor-droegen, gaf *Adolf* dit wt-zinnigh antwoord, † *dat hy liever ſijn vader van boven neder in een put wilde werpen, ende hem na-ſpringen, dan zulk een voorſlagh aenneemen. Syn vader had nu heele 44. iaeren aen 't roer gezeeten: het was hoogh tijd en billijk, dat hy mede een beurt hadde. Hy moght wel lijden dat hy iaerlijx 3000. goud-guldens genoot, doch met dit bedingh, om wt Gelderland te verhuyſen, noch oyt daer weder in te koemen.* Deſe en meer ongewaſſchene woorden liet *Adolf* ſich ontvallen. Dit gebeurde, ten tijde de Koningh den Burgondier de Stad Amiens ontnam, die doen met den vader en zoon te *Dorlens* was, ende op deſe kondſchap dit gekijf liet vaeren, ende ſich naer *Heſdin* begaf. *Adolf* giſſende, dat *Karel* op deſen ſchielijken donder-ſlagh meer denken zoude dan op zyne verſchillen, packte ſich by gelegentheyd in een Franſſe kleedinge wegh wt *Heſdin*, met gevolgh alleen van twee van ſijne Hovelingen. Maer zoo hy by Namen de Maes dacht over te ſcheepen om onvoorſiens weder in Gelderland te treeden, wierd hy ter quaeder uyre van zeeker Prieſter gekend en verraeden. Gegreepen zijnde is door den Burgh-grave van Namen, wt beſtel van *Karel*, aldaer op het Slot verzeekerd, van *Namen* naer *Vilvorden* ende eyndelyken naer *Kortrijk* gevoerd, daer hy tot de dood van *Karel*, als een dood-eeter, in een eerlijke gevangenis wierd wegh geſlooten.

113. Terwijl *Adolf* na geene billijkheyd luyſterende, door een billijke en van den hemel beſcheerde ſtraffe nu 't zelve moeſt lijden dat hy wel eer ſijn vader had aengedaen, heeft Hertogh *Karel* (behalven andere milde ſchenkagien) den ouden Vorſt noodigh geld by-gezet, om daer mede volk te werven, ende zyne bal-hoorige landen ſich weder onderdaenigh te maeken. Hy liet mede op *Arnalds* naem ontheet-brieven afvaerdigen, aen den adel en Steden van Gelderland, om hun wetlyken Heer op nieuws aen en in te neemen, ende haer voorgaende ongelijken en kregelheeden door een vaerdighe gehoorſaemheyd te verbeteren. Wanneer ſy ſchier alle deſe beveelen in den wind ſloegen, verkreegh
471. *Arnald* na Paeſſen des volgenden iaers ſijn afſcheyd van den Hertogh van *Burgondien*, en beloonde hem voor dien tijd met een dankbaere geneegentheyd. Van daer tegen Gelderland op-treckende, wierd op ſtaende voet van die van de *Grave* hoffelijken binnen gehaeld. Dan die op het Slot, Ridder *Ian van Donk* ende *Claes van Haeften* Burgh-bewaerder, wilden hem noch kennen noch in-laeten, ende met ſwaer geſchut ongenaedelijken op de Stad ſpeelende, toonden anders van beraed ende over deſe daed misnoeghd te weſen. Maer de burgers des Hertoghs krijghs-volk te baet neemende, hebben ſich ten laetſten tot het ſtormen vervaerdight, ende het vernaemdſte bol-werk van den Burght gewapender hand ingenoomen. Doen beval de Vorſt aen vier van de belegerde de hoofden voor de voeten ende hun lichaemen op een rad te leggen, om de andere alzoo vervaernis aen te iaegen. Die het binnenſte Slot noch in hadden, dit ſchouw-ſpel ter herten treckende, leverden, mids het leeven bedingende, zich ende het Slot in handen van den Hertogh. Onlangs hier na is *Arnald* mede van de Steden *Ruermond* en *Gelder* aengenoomen. De andere door die van *Nymegen* op-gerockend bleeven als voor heen verhard, op-werpende in plaets en af-weſen van *Adolf*, ende tot de mondige daegen van ſijn zoon *Karel*, tot een hoofd-man en Ruwaerd der landen *Vincent* Grave van *Moers* en *Sarwerden*, die dit ſijn bewind daedelijken gingh aenvaerden. Zyne ‡ bedieninge was in deſer voegen bepaeld, dat hy de landen waeren en beſtuyren zoude by raed
" en toe-doen der af-gezanten van de Banner-
" heeren, Ridderen en Steden, ende tegen allen
" over-laſt beſchutten, gelijk ook de Gelderſſe op
" hunne koſten wederom ſijns *Vincents* landen, in
" val van wtheyms geweld, zouden verweeren;
" blijvende eſſenwel ongekrenkt de verbintenis
" tuſſchen den Biſſchop van Kolen ende *Adolf*
" voor-tijds gemaekt; ende zoo men daer toe
" ruyter-koſt en vordere gereedſchap behoefde,
" zoude men de ruyteren leggen ende hen voeder
" beſtellen by gemeynen raed, het ware in deſe oſte
" des hoofd-mans geweſten, doch over al op koſten
" van 't Vorſtendom. Alle Ampt-luyden en onder-
" zaeten zoo binnen als buyten de Steden zouden
" hem niet anders, dan den Vorſt, onderdaenigh
" zijn; ook alle groote en kleyne Rent-meeſters
" en Ampt-luyden van alle breuken, renten en ver-
" vallen den Heer aentreffende, voor hem en de
" gemeyne gezanten reekeningh en wt-reykingh
" doen, ende de onnutte ofte ongehoorſame van
" haer werden af-gezet. Men zoude hem openen
" en gebruyken laeten alle Steden en Sloten, daer
" en boven verpleegen met 40. mannen en 200
" veele paerden, ende hem daer voor elke iaer
" geeven 4000. Rhijnſſe guldens, 21. ſtuyvers
" voor yeder gulden gereekend, te weeten elk
" vierdeel iaers 1000. gulden, ende 1000. gulden
" op de hand by het aenneemen van ſijn hoofd-
" manſchap, ende, zoo hy daer mede niet toe en
" konde, het loon verbeteren. Hy en zoude bin-
" nen den tijd ſijns bewinds buyten de Staeten,
" nochte de Staeten buyten hem eenige veede aen-
" neemen, die ook het opper-gezagh aen ſich be-
" hielden ende hem gehouden waren weder te
" reyken 't geen hy in 'slands dienſt naderhand
" moght verſchieten, mits dat het gewin den
" landen weder te baet zoude koemen, ende hem
" daer tegens de driede penningh van het toekoe-
" mend gewin van den vyanden (behalven van
" Steden, Sloten en landſchappen aen het Vorſten-
" dom behoorende) ende de vierde penningh van
" alle toekoemende Heeren-breuken. Voorts
" zoude hy de onderzaeten laeten en houden by
" hun oude gewoonten, ende een yegelijk leen-
" land- ſtad- en dijk-rechten laeten weder-vaeren,
" ende ook by de verſchrijvinge en verzegelingh
" welke de af-gezanten ende de drie Hoofd-ſte-
" den van Nymegen, Zutveen en Arnhem in *Adolfs*
" af-weſen tot des gemeyns lands beſte onder een

† *Excidat hic animis ſermo, nec poſtera norint Sæcula, nos certè taceamus & obruta longa Nocte tegi propriæ patiamur crimina gentis.* Lipſ. *reſponſum non tam impium quàm inſanum* vocat.

‡ *Deſe voorwaerden ſtaen in den oorſpronkelijken brief beruſtende op het Raed-huys van Wageningen, ende vervaerdighd niet (gelijk de Heer* Pontanus *ſtelt) in het iaer* 1471. *maer 'siaers daer na op Lamberts avond.*

„ gedaen hadden; ende voor 't laetſt mede de
„ ſtroomen en ſtraeten na zyne maght veyligh
„ houden.

114. De drie Opper-ſteden met haere Ridderſchap troffen mede omtrent midde-ſoemer te *Nymegen* een onderlingh verbond, waer van de knoop op het volgende iaer noch vaſter is aengehaeld, beloovende en waerſchouwende malkanderen in den nood de hand te leenen ende by tijds een oogh in 't zeyl te houden. Deſe brief was bezegeld by *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Anholt, ende Ridder *Henrick van Bylant*, gezant wt het Vierdeel van Nymegen, neffens de Burgemeeſteren van *Nymegen* voor haer zelven, ende wt naem der Steden *Thiel, Salt-boemel, Bueren, Gent,* en *Maes-boemel*. Wt de Ridderſchap van Zutveen *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer te Borkeloe, *Oſwald* Heer van den Berge, mitſgaders de Stads-Overigheyd van *Zutveen* voor haer zelven, ende voor de Steden *Doesburgh, Dotechem, Lochem*, en *Grol*. De Velouwſſe gezanten waren *Gijsbert van Wiſch*, en Ridder *Winand van Arnhem* Heer van Limbeek, als mede de Stad *Arnhem* voor haer en haere onder-hoorige Steden. Alzoo † *Willem* Heer tot *Egmond* en *Baer* te kennen had gegeeven, hoe van oude tijden her waerts de Yſſel-ſtroom tuſſchen *Weſtervoort*, daer des Hertoghs water van Kleve af-gaet, tot by *Dieren* toe daer dat H. huys plaght te ſtaen, de Heerlijkheyd van *Baer* alle wege had toe-behoort, behalven de viſſery tuſſchen de zelve bepaelingen voor het meeſte deel, met den zalm, worpen en anders, ende ook de gemelde Heerlijkheyd wt den veerſtad tot *Weſtervoort* iaerlijxe renten en thins geldende had, om te helpen bewaeren dat daer geen onrechte ofte andere veer-ſteeden en quaemen: Soo beloofde Hertogh *Arnald* op Marcus dagh 1471. voor hem en zyne na-zaeten den „ Heeren van *Baer* deſe vryheeden zonder hinder „ ofte in-draght te laeten gebruyken, ende de „ Heerlijkheyd als haer vry goed; behoudende „ echter voor hem het geleyde op den ſtroom met „ het lijn-pad: ende want ſijn l. broeder en zyne „ zoons *Jan Frederick* en *Willem* hun lijf en goed „ gewaeght, ende meenige aenſtoot en ſchaeden „ van veden en andere vervolgingh geleeden had„ den om hem wt zyne ſes-iaerige gevangeniſſen „ te redderen, vergunde hy ze daer behalven, tot „ verbeteringh van 't leen-goed van Baer, de „ boerſchap van *Lathem*, gelijk die geleegen was „ boven van den Berghſſen run-boom aen gaen„ de den Yſſel-ſtroom neder tot de Giesberghſſe „ ofte groote ſluyſe tuſſchen *Baer* en *Doesburgh* de „ zwalge langhs tot aen de Kleefſſe land-weer „ toe, ende daer van langhs weder op-waerts tot „ aen den Berghſſen land-weer en voor-geſchree„ ven run-boom: over al met heyden en weyden, „ hoogh en laegh, luyden en alle nutſchap, diepten „ en drooghten, ende alles daer binnen leggende „ ofte woonende, om die te bezitten ten Zut„ veenſſen rechten als een vrye Heerlijkheyd, daer „ hy noch ſyne erven eenigh gebod, verbod, be„ wind ofte toe-zeggen aen hebben zouden dan „ de bloote beleeninge; met dit voor-recht, dat „ men de inwoonders van *Lathem* voortaen ook niet meer beroepen en moght van eenigen von„ niſſen aldaer geweeſen tot Zutveen in de kla„ ringe ofte elders; doch dat men de vonniſſen in „ de zelve klaringe voor heen geweeſen vervolgen „ en af-doen zoude daer het van ouds gewoonlijk „ was; wel-verſtaende nochtans, dat de onder„ zaeten eenigh geweld ofte dood-ſlagh in Gel„ derland koemende te bedrijven, ende hier over „ aldaer betreeden ofte bevonden werdende tot „ gelijke boeten zouden ſtaen als de andere in„ gezeetene ofte wt-heymſſe luyden. Wijders „ bevind ick, dat deſe twee Heerlijkheeden iaerlijx zijn gewaerdeerd geweeſd op 160. Rhijnſſe guldens, ende verheer-gewaed met een pond gelds; ende dat *Frederick* Grave van Meurs aller-eerſt in 't iaer 1380. met het Huys te *Baer* beleend is geworden, t'zaemen met de groote en kleyne thienden tot *Ochten* in de Betouw, en den drift in de mael-ſchap van *Ochten*, met het goed te *Ellekum* en al ſijn toe-behoor, ende, eyndelijken met de viſſery, wind, en acht mergen wey-lands tot *Rede*.

115. Daer na vermaende *Arnald* die van *Arnhem* tot ſchuldige gehoorſaemheyd, ende om ſijn eer-vergeeten zoon te begeeven, die hem „ in ſyne gevangenis onbehoorlijke brieven had „ af-geperſt, onder dreygementen van de dood, „ welke hy nu, op vrye voeten ſtaende ende ſijn „ eygen zijnde, weder-riep. Aen die van Zut„ veen ontbood hy insgelijx, ende beriep ſich in deſen op het oordeel van alle geleerden ende hooge Schoolen, dat daer over de onder-zaten „ van ſijn eed niet en waren ontbonden: Ende „ alzoo ſy in hunne hals-ſterkheyd voort-voeren, „ zyne in-komſten en 't recht van gebieden aen „ haer trocken, ende hem met allevlijt en geweld „ wt ſijn eygendom keerden, zulx dat hy tot wt„ heymſſe Vorſten ſijn toevlught moeſt neemen, „ wilde hy ze de ſchuld daer van toe-geſchreeven „ hebben, indien hem de nood en wettige gram„ ſchap drongh zyne landen in 't geheel ofte „ eenige Sloten, Steden en Heerlijkheeden aen „ andere Vorſten te verkoopen erfelijken ofte by „ wijze van pandſchap, voor ſijn leeven ofte ook „ na ſijn dood. Op dit iaer is in den Heer geruſt „ *Thomas van Kempen*, wijlen Auguſtijner-Monick op den Agnieten-bergh buyten *Zwol*; wiens over-ſtichtelijk boexken van de Navolginge van Chriſtus in menigerley taelen is over-gezet, ende om zyne waerde meermaels herdruckt. Hy zelve had by ſijn leeven zulk een naem, dat wt nieuws-gierigheyd en verwonderingh van zyne heyligheyd en hooge gaeven van verre plaetſen veele luyden quaemen om hem ſlechts te ſien ende te hooren ſpreeken. Op het vol- 1472.
gende iaer waerſchouwde Paus *Sixt* de vierde de Stad van Nymegen op ſtraffe van den geeſtelijken ban, dat ſy (niet tegenſtaende alle ver„ ſchooningen, noch ook haer vorigen eed ten „ tijde van *Arnalds* gevangenis onwettelijken aen „ *Adolf* gedaen, ende waer van hy ze vry-ſprack) „ Hertogh *Arnald* op nieuws zouden zweeren en „ ghehoorzaemen. Daer behalven had haer tot „ beterſchap en after-docht behooren te brengen de vuyrige ſtert-ſterre aen den hemel lichtende, welke, behalven andere quaelen, aen haere Stad mede een zeltzaeme veranderingh en ſchier den ondergangh heeft voor-beduydet. *Arnald* overweegende de moeyelijke gevangenis van ſijns broeders zoon *Frederick van Egmond* Vry-heer van *Yſſelſteyn*, daer na ſyne kommerlijke oorloghs dienſten,

† *Dit hoofd-ſtuck is wt veele oude hand-veſten by een getrocken, ons behandighd door den Heer* Temmingh *Rechts-geleerden en volmaghtiger der Graven van Bronkhorſt.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1472. dienſten, ook de merkelijke onkoſten welke hy by de ſes iaeren om ſynen 't halven had geleeden, vereerde hem voor altoos met het Slot en de Stad van *Bueren*, t'zaemen met zyne tollen, dorpen, in-koemſten en aenkleevende gerechtigheyd. Sijn broeder *Willem van Egmond* beloonde hy daer behalven om zyne veel-voudige trouwigheyd met de tollen van *Yſſel-oord* en *Arnhem*. Maer terwijl de Grave van *Moers* dat deel van Gelderland, 't welk den gevangen *Adolf* aenhingh, als Stee-houder bediende, was door 't gantſche land een geduerige krijghs-loop, ſcheuringe en oneenigheyd; alzoo *Arnald* aen d'eene kant den vyand daegelijx terghde, ende *Vincent* tegens die van de *Grave* en *Ruermond* wederom gingh moes-koppen: tot dat men eyndelijken, door toe-doen van *Henrick van Meer* Heer te Weerde, Ridder *Willem van Vlodorp* Erf-Droſt van Ruermond, en *Gadert van Vlodorp* Heer te Lent, Burgemeeſteren en Raeden van *Ruermond*, over en weder een beſtand voor eenige weeken heeft in-gegaen, 't welk ſchier yeder maend ende laetſtlijken tot aen 't eynd van 't iaer, ende daer na ook wijder is verlenghd geworden.

116. Hertogh *Arnald* ſpeurende hoe langer hoe meer de groote drieſtigheyd en onverwinnelyke hardigheyd van ſyne oproerige onderzaeten, ende nauwlijx hebbende waer van langer te leeven, ofte zyne houwbaere dochter *Catharine* aen een man te helpen, volbracht op deſen tijd zyne vorige * dreygementen, ende gingh aen *Karel van Burgondien* (ten over-ſtaen van ſijn broeder *Willem van Egmond*, *Ian* Vorſt van Kleve en andere deſuige luyden) te *S. Omer* voor 92000. Rhijnſſe goud-guldens niet verkoopen (gelijk tot nu toe alle Schrijvers zich zelve en anderen wijs maecken) maer blootelyken bezwaeren en verpandſchappen † het Vorſtendom van Gelder en Graeffſchap Zutveen, mids behoudende ſijn leeven langh de lijf-tocht, het bewind ende den naem der gedachter landen, ende laetende aen *Karel* wt yeder Vierdeel (indien zulx in zyne maght was) een Sterkte ofte Slot tot keur van *Karel* om by des zelfs Ampt-luyden bewaerd te worden; op gelijke ende geen hooger beloninge dan *Arnalds* voorgaende Ampt-luyden tot nu toe daer hadden genooten, ſchoon genoomen ook de Burgondier goed vond op yedere Sterkte meer dan eenen Vooghd te beſtellen; die eſſenwel den Hertogh van Gelder, zoo dickmaels en langh als 't hem beliefde, aldaer onbeſpeerd met zyne Hof-houdinge zouden laeten koemen, verkeeren en blijven: wt-gezondert dat *Karel* de Stad en 't Slot van de *Grave* buyten de keur zouden laeten, ende beyde aen *Arnald* voor ſijn leeven vergunnen; die na 't af-zetten ofte verſterven van *Frederick van Egmond* ook een anderen Slot-waerder, doch niet buyten voor-kennis van *Karel*, daer over moght ſtellen, onder eed nochtans van de gezeyde Veſtingh, na dood van *Arnald*, in *Karels* ofte zyner erven handen te leveren. Hy liet *Arnald* mede vry, om zyne overige ervenis en roerende goederen na ſyne gelieſte wegh te ſchenken ofte te vermaeken. Vorder wierd 'er beſprooken, dat *Karel*, zoo haeſt hy de landen van Gelder en Zutveen weder aen ſijn neve zoude hebben gebracht (gelijk hy op het ſpoedighſte gehouden was te doen) aldaer een beede van 50000. goud-guldens, ten minſten tien iaeren after een, zoude wt-zetten, onder beyde Vorſten gelijkelijken te verdeelen, zoo langh *Arnald* in levenden lijve was; zullende na *Arnalds* overlijden de over-entſige iaeren in 't geheel tot nut koemen van *Karel*, voor-behoudens dat *Arnald*, behalven de voorgaende after-ſtallen, ſyne helfte van de twee iaeren ende niet meer na ſijn dood moght gunnen en wegh maeken aen wien hy wilde. Tot deſe beede zouden alle ende een yegelijk moeten geeven, ende met naemen *Oſwald* Heer ten Berge, en *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh t'zaemen met hunne onderzaeten na haer aendeel; wt-genoomen *Willem van Egmond* met zyne drie zoonen *Ian* eerſt-geboorne van Egmond, *Frederick* Heer van Yſſelſteyn, en *Willem van Egmond*, neffens *Geeraert* Heer van Kulenburgh zyne bloed-verwanten: *Henrick* Heer van Ghemen, *Willem van Buckhorſt*, *Diderick van der Horſt*, *Diderick van Oeſt*, *Reyner* en *Frederick van Obbendorp*, *Everwijn van Kulenburgh*, *Reyner van Holthuyſen*, *Herbert van Oey*, *Geeraert van Rijſwijk*, *Ian* en *Zweer van Brakel*, *Ian van Arkel*, *Seyn van Broekhuyſen*, *Geeraert van der Laurijk*, *Walter* en *Gijsbert van Iſendoorn*, *Albert Middeldorp*, *Cornelis van Aller*, *Sander van der Impel*, *Adriaen Haek*, *Willem van Wye*, *Gijsbert ter Hoeven*, *Peter van Seertaing*, *Ian van Meikren*, *Steven* en *Arend van Lijnden*, *Ian de Man*, *Ian Weerchem*, *Steven van Poelwijk*, *Henrick Ian* en *Peter Bierwijſch*, *Goblin van den Maeſen*, *Ian in Geenſchiet*, *Claes van Eghe*, *Henrick van Langelen*, *Ian van den Bergh*, *Henrick* baſtaerd *van Egmond*, meeſter *Henrick* en *Thomas Lottenſoene*, *Marten van Pouderoyen*, *Walraven van Haeften* en *Arend van Middachten* knaepen, *Ian Piek*, *Geeraert van Keſſel*, *Ian van der Lebe*, *Willem van Rijſwijk*, *Ian Coſter*, Heer *Ian van Boitbergen* en *Egbert van Eyl* krijghs-luyden, *Arend van Wachtendonk*, *Willem Wel van Wevelickhoven*, *Ian van Varick*, *Udo van Boekholt*, *Otho van den Gruythuyſen*, en *Aernt ter Honne*; alle welke (om hun onvermoeyde dienſten aen *Arnald* beweeſen) van deſe tien-iaerige bede, ende van alle leed, zoo ſy in deſe oorlogen het Vorſtendom moghten hebben aengedaen, en andere breuken wierden vry-gekend, zonder afſlagh effenwel en minderingh van de bede.

117. *Karel* verbond zich mede, de poorten toorens en veſten der Steden *Nymegen* en *Venloe*, als zijnde de eerſte oorzaeken en baker-moeders van deſe bloedige oorlogen en zijdigheeden (zoo wanneer hy daer van meeſter wierd) tot den grond toe te ſlechten, tot ſtraffe van haer oproerigheyd en tot een ſpiegel van andere, zonder daer van in gebreek te blyven om eenige bedenkelyke oorzaeken. Ende alzoo *Arnald* aen ſijn neve den Burgondier op-draght gedaen hadde van alle verbeurten van goederen, gaende over de onderzaeten in de drie Vier-deelen van Nymegen, Zutveen, en Arnhem, doch acht luyden alleen tot ſyne ſtraffe voor hem wt bedongen; zoo vergoſt hem *Karel* wederom, om noch acht van de vernaemdſte tegen-ſtreevers en dwars-drijvers daer by te doen, te weeten *Gijsbert van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh, *Oſwald* Heer ten Berge, *Evert van Wilp*, *Ian van Hemert*, krijghs-luyden; *Ian van Kel*, *Herman van Wye van Arnhem*, *Wolter van Keppel van Verwolde*, ende *Claes van Aller van Stoutenburgh*, voor zoo veel hun lichaemen en gereede goederen aengingh; blyvende haere erfgronden en alle winſten aen *Karel* verbonden,

* Hangt 't volgende in.

† *Vid. literas apud Pont. à pag.* 343. *ad* 349. *Nos nucleum erumus, abjecto putamine.*

„ die aen de voorſz. feſtiene ook geene vry-geleyde
„ ofte zeekerheyd beloofde te houden, ofte toe-
„ laeten gegeeven te worden, tot dat ſy met *Arnald*
„ waren gezoend. *Karel* ſtond mede toe, dat in
„ de landen van Gelder en Zutveen, voor *Arnalds*
„ leeven, een Raed-kamer zoude worden op-ge-
„ richt, onverminderd nochtans in alle andere
„ deelen het verdragh van *S. Omair*. *Karel* ins-
„ gelijx bericht zijnde, hoe ſtuers en onredelijken
„ *Catharine* Vorſtin van Gelder ſich tegens haer
„ man, zoo in ſyne gijzelingh als anders had aen-
„ geſtelt, ende het geheele land in roer en ergernis
„ geholpen brengen, vergoft aen *Arnald*, om met
„ zynes vrouws goederen zyne wille te doen. Ge-
daen in de Stad Bruggen op den 30. van de Winter-maend. Dat dit voor een ſpiegel diene aen alle wer-geeſten, die by veranderingh van regeeringh ſich altoos beterſchap belooven; die met hunner Overheeden gebreeken, die dickwijls kleyn en kort-wijligh zijn, geen geduld willen hebben, ende de *Æſopiſſe kick-vorſſen* ſlachten, welke eertijds een balk tot een Koningh verkreegen hebbende, daer op ſprongen en mede geckten, ende een ander in de plaets begeerden die meer gezaghs en leevens hadde; welk gebed *Iupiter* ook verhoorde, ende haer in zynen toorn een Oyevaer tot een Koningh gaf, die ze, als een openbaer vyand, aller wegen vervolghde en dagh op dagh verſlond.

1473. 118. Hertogh *Arnald* wt het Hof van Burgondien huys-waerts reyzende, ende dit alles zoo beſchickt hebbende, terwijl hy 't begin en wt-komſte van deſe zeltzaeme dreygementen vaſt verwacht, word op Mathijs avond, zijnde den 23. van de Schrickel-maend, ſchielyken binnen de Stad van de *Grave* wt deſe na d'andere wereld geroepen, na dat hy nu een weynigh boven de twee iaeren van zyne banden was ontſlaegen, ende 51. iaeren zoo in ſijn bewind als in de gevangenis, ende 65. in ouderdom had toegebraght. 'Zyne wt-vaerd is aldaer zeer ſtaetelyken gehouden, ende 't lichaem in de Lijsbets-kerk neder-geleghd. Dan het hert is op zyne begeerte naer 's *Hertogen-bos* in 't Geertruden Beggijne Kloofter beſteld, ende met een zilveren kofferken in d'aerde geſteeken: wt oorzacke hem voor deſen in ſyne hechtenis te *Bueren* een Beggijne wt dit Kloofter t'elkens had koemen verzoeken en trooſten, daer nevens op zeekeren tijd aengebooden en geraeden haere kleederen aen te trecken, ende zyne wachters alzoo met deſen vreemden draght te verbyſteren, om wegh te koemen: 't welk de vroome Hertogh, vreeſende dat de onnooſele vrouw het gelagh moght betaelen ende daer over in 't lijden koemen, alſdoen weygerde, ende echter in ſijn wterſte op deſe trouw-hertigheyd aenſchouw neemende, ſijn hert binnen den *Bos* beval te begraeven. Een wonderlijke zaek! dat zoo een groot Heer eens anders leeven liever heeft gehad dan het zijn, ende zwaerigheyd gemaekt van zyne eygene behoudenis te koopen met het waerſchijnelijk gevaer van een arm vrouwken. Sijn afkeer van alle pracht en hoofiſe weytſheyd was niet min gedenkwaerdigh; want hy zeer zelden met een zijde-gewaed ten voorſchijn quam, ende ſijn zijde-ſluweele pack, hem van Hertogh *Philips van Burgondien* te ſchenk gezonden, niet boven eens ofte ander-mael in 't iaer aen en deed, te vreeden zijnde met ſyne ſlechte en gewoonlyke kleedinge. Na hem zijn van zyne kinderen over-gebleeven ſijn zoon *Adolf*, *Catharine* die ongehouwd geſtorven is, hoewel het eens in de penne was dat ſy met *Frederick* Hertogh van Brunſwijk zoude trouwen; ende *Margriet*, bed-genoote van *Frederick* Palts-grave aen den Rhijn, en Grave van Obrink, die na de dood van ſijn ſchoon-vader, ſijn after-ſtalligen houwlijx-penningh door brieven aen die van Zutveen (doch te vergeefs by deſe gelegentheyd) wederom quam vorderen. Dit is het eynd van *Arnald van Egmond*, een zeer beſcheyden en goedertieren Vorſt, die met ſijn Godvruchtigh en zeedigh leeven ('t welk yemant met recht vreemd moght dunken) ſich vyanden heeft gemaekt, waer onder (behalven zyne eygene onderzaeten ende voor al die van Nymegen) de felſte waren, twee in naem en onſtuymigheyd over een koemende, eertijds *Adolf* Hertogh van den Berge, ende naderhand ſijn eygen zoon, een tweede *Abſalon*, een adder wt ſijn boezem gekoemen, ende een *Phaëton* van ſijn vaderland.

ADOLF

ADOLF VAN EGMOND, de eerſte en laetſte van dien naem, ende op de ry Sevende Hertogh van Gelder en Grave van Zutveen.

1473. 119. NA dat *Arnald* ter aerden was beſteld, maekte ſich Hertogh *Karel van Burgondien* ſchrap, om geheel Gelderland, wt kraght van zyne pand-brieven, onder ſijn geweld te brengen. De Staeten van 't land ende boven alle die van *Nymegen* hier voor ſchroomende, gingen Vorſt *Ian* van Kleve nu met vleyende brieven begroeten en bidden, *hy wilde, als een nauw bloed maege van Hertogh Adolf en ſijne onmondigen, een woord tot haeren beſten ſpreeken, ende ſijne Hoogheyd van Burgondien van allen over-laſt tegen de onſchuldige land-zaeten af-maenen.* De Klevenaer en zweegh hier op niet ſtille, dan *begon haer oude ſtijf-zinnigheyd en vuyl bedrijf tegens hun over-leeden Heer op te haelen; ende dat* Karel *met ſijne heyr-kraght tot geen ander oogh-merk in aentocht was, dan om de landen van Gelder en Zutveen in ſtilligheyd te beſitten, ende niet te vernielen ofte om te keeren: op wiens deughdelijk recht en goede vriendſchap hy acht neemende, tot gunſt van hun ſijn mond niet eens en begeerde open te doen, dan haer veel eer bereyd was onder den voet en van den wal in de ſloot te helpen, zoo langh ſy na-laetigh bleeven den Vorſt van Burgondien gehoorſaemheyd te bewijſen.* Het op-ſchrift was: *Aen de Burgemeeſters der Stad Nymegen, en Raeds-heeren der Steden Zutveen en Arnhem tot Nymegen by een vergaderd, onſe vrienden zoo langh als 't duert.* *Karel* en verzuymde mede niet de Stad-houders ende Staeten van Gelderland door gezanten ernſtlijken te waerſchouwen, om ſich goeds moeds onder hem ofte ſijn gemaghtighden Stad-houder te bucken, ofte hy wilde ſijn recht al daedelyken met de wapenen gaen wt-vorderen. Als de af-gezondene wederom boodſchapten, dat de Gelderſſe liever gezind waren het wterſte te verwachten dan ſyne beveelen te voldoen, trock *Karel* naer *Valenchien*, om aldaer het broederſchap der Ridderen van 't gulden Vlies vol te maeken; waer heen hy met een *Adolf van Gelder* liet verdaghvaerden, ende (om ſijn doen met een eerlyken ſchijn van recht te bemantelen) in den vollen Nederlandſſen Raed door ſijn Momber aenklaegen, *dat by ſijn vader t'zaemen wt ſijn eer en goederen had verſtooten, ende tegen het aengebooren en aller volken recht ſes iaeren gevangen gehouden:* tegen welke beſchuldingen *Adolf* door zyn voor-ſpraek alle moegelyke middelen van verweeringen te werk ſtelde, om in deſen ſtrick niet gevangen te worden. De Richters van de zaek (die alle door voordeel eed en ontzagh aen den aenlegger waren gehouden) weeſen na een wijl tijds eendraghtelyken, *dat de handelinge tuſſchen de Vorſten* Karel *en* Arnald, *aengaende het Hertoghdom van Gelder en Graefſchap Zutveen, duchtigh en beſtendigh was, ende* Karel *de gemelte landen niet alleen en moght beſtrijden, ende het bezit daer van aenvaerden, maer ook Adolf, om de † godlooſheyd tegen ſijn vader gepleeghd, ſtraffen met een eeuwige gevangenis.*

120. Soo haeſt en was dit vonnis niet geſtreeken, ofte *Karel* heeft ſich naer *Maſtricht* gehaeſt, ende van alle kanten ſijn volk by een getrocken. Aldaer beiegende hem ſyn maege de Hertogh van Kleve, ende *Adolfs* oom *Willem van Egmond* met ſyne drie zoonen, waer van yeder een etlyke hulp-troppen met bracht. Van daer bezocht hy Gelderland, kreegh aller eerſt die van *Ruermond*, daer na ook die van Kuyk en Keſſel in ſyn geweld, ende voort met een deel van 't leger in het nabuerige gebied van *Moers* vallende, nam het heele landeken voor de voet in: insgelijx * *Sittart*, *Suſteren* en *Vuchs*, welke Veſtingen de Graven van *Moers* voor heen van Hertogh *Reynald* in pandſchap hadden ontfangen, hoewel hy naderhand het pand-recht hen weder-gaf. Grave *Vincent* (door de Staeten voor deſen tot Vooghd van Gelderland geſteld) was rechtevoort dit ſijn ampt moede, ende wt vrees van *Karels* aenkomſt naer Kolen gevlucht. Het ſterke Slot van *Montfoort* heeft na een wijl belegerens, te weeten acht

* *Ita* Teſmacher.

† *Vide quæ in hanc rem diſſerit incomparabilis Grotius lib. 2. de Iure belli cap. de Pœnis. ubi non vulgaria quædam obſervaſſe viſi ſumus, quæ forſitan cùm reliquis in auguſtum illud opus Commentariis noſtris, ſi quà Fata ſinant, aliquando lucem videbunt.*

1473. daegen na Pinxteren, na verdragh geluyſtert. Daer na ſijn leger voor *Venloe* neder-ſlaende, na dat ſich de burgers eenige daegen hadden gehouden ende den vyand elke reyſe van de wallen af-gekeert, wierd eyndlyken op den 24. des Soemer-maends, onder billyke voor-waerden, meeſter van die plaets: alwaer hy alleen twee van de belegerde liet richten, die ſijn bazuyn-blaeſer (welke luyden na 't volker-recht niet ſchendbaer en zijn) geweldelyken hadden aengeſtooten, ende op den Hertogh te ſtout geſprooken: doch aen alle, die wt de landen van Burgondien aldaer in dienſt lagen, liet hy in de Maes de voeten ſpoelen. Onlanx daer na zijn ook die van *Goch* (die te voren, duerende het belegh van *Venloe*, den Vorſt van Kleve haer met ſijn heyr dreygende buyten hadden gehouden) met *Antonis Karels* broeder van baſtaerdyen in verſpreck en bedingh getreeden. Die van *Gelder*, *Stralen*, *Erkelens*, *de Grave*, *Wachtendonk*, *Thiel*, *Bommel*, *Bueren*, en andere Steden zijn al mede den zelven wegh in-gegaen, ende ofte wt nood ofte wt ſchrick hem toe-gevallen. *Geeraerd* Hertogh van Gulich, die ſich zelven mede eenigh recht ('t welk echter geen * en was) op Gelderland woude in-beelden ofte aenmaetigen, heeft, wt ontzagh van zoo een hard vyand ende om ſich en de zyne in geen verderf te brengen, het zeeker voor het onzeeker gekooſen, ende op dien tijd aen den Burgondier al ſijn op-ſpraek voor 80000. goud-guldens over-gezet.

* *Siet op het iaer* 1429.

121. Voor 't laetſte zoude het die van *Nymegen* gelden, die den onweerachtigen hoop, als vrouwen kinderen en oude luyden, wt de Stad weeſen, en alles daer na ſtelden om luſtigen tegenweer te betoonen, onder het gebied van hun aenleyder en bel-hamel *Reyner van Broekhuyſen*, een oud en berucht krijghs-man; die by zommige t'onrecht een zoon gezeghd word van *Reynald* Heer van *Brederode*. Dees heeft Ionkheer *Karel* (zoon van den gevangen *Adolf* ende laetſten Vorſt naderhand wt het Huys van *Egmond*, die noch in ſijn zevende iaer niet getreeden en was) op een kleyn paerdeken gezet, ende met een boogh en pijl-kooker op zyne ſchouders hangende, alzoo om de wallen geleydet, in 't gezicht van de krijghs-luyden en burgers, ende haer alle door ſijn aenſpraek en dit voorbeeld vermaent, om voor hun toekomſtigen Vorſt met een manlijken moed te vechten. De Burgondier die heet gebakerd was en alle wt-ſtel voor ſchade reekende, beſtond de Stad met grof geſchut ende allerhande oorloghs-tuygh en werken te beoorlogen. Ende hoewel de wallen hier en daer neder-geſtort zijnde de Burgondiers tot het ſtormen lockten, zoo zyn ſy nochtans altoos met verlos en bloedige hembden weder-gekeerd, ende op zeeker een tijd ſes honderd Engelſſe ſchutters ter neder gehouwen, welker vaendelen die van Nymegen van de veſten tot een oogen-trotz lieten af-waeyen. Maer *Karel* door deſen af-breuk meer vergrimd dan verflauwd, ende dien het aen geen hulp en konde ontbreeken, deed grooter arrebeyd dan te voren om de belegerde haeſt in zyne maght te hebben. *Willem van Egmond* ende de Vorſt van Kleve, die aen de over-zijd van de Wael in 't dorp Lent ſijn leger had geſlaegen, en waren mede niet zuymigh. Die van binnen over-ſlagh maekende, ende wel wetende dat de kloekſte onder haer mede waren geſtruykeld ofte aen hun quetſuyren bed-legerigh, ende ſy nergens byſtand ofte ontzet dan van den hemel te gemoet zagen, ſchickten aen *Karel* om met hem te verdraegen. Hy met toorn ontſteeken dat ſy hem met op-zet zoo veel te doen hadden gemaekt, wilde het alles na ſijn hoofd hebben. Dan de Vorſt van Kleve ſich te gemoet voerende wat 'er van *Venloe* † en *Nymegen* wel eer tuſſchen *Arnald* en *Karel* was beſlooten, werkte zoo veel wt, dat de zaek effenwel noch ten beſten wt-viel, ende ſy na drie weeken belegerens, bedingende haer eygen ende des Stads behoudenis, omtrent den eerſten van de Oogſt-maend *Karel* binnen-lieten. Doen hy in de Stad reed, baden hem mans en vrouwen onder een met geboogene knyen en over-luyd om genade, ende om van 't plonderen verſchoond te worden. 't Welk hy ten laetſten op het ſmeeken van de Groote alzoo toe-ſtond, dat ſy de 80000. goud-guldens, waer van eſſen te vooren gemeld, aen den Vorſt van Gulich zouden betaelen. Alle wt-landſſe krijghs-luyden moeſten ook op hunne knyen voor des Hertoghs leger-hut zyne gramſchap af-bidden, het geweer dael werpen, ende met een wit ſtoxken vertrecken. Daer na is hy van de t'zamentlijke Staeten voor Hertogh van Gelder en Grave van Zutveen * in-gehuld; ende zijn van de overige Steden de ſleutels hem tegen-gebracht, welke na de wt-komſt van de belegeringe van *Nymegen* zoo langh hadden gewacht en geluyſtert. De kinderen van Hertogh *Adolf*, *Karel* en *Philippe*, heeft de Burgondier met dat hy in de Stad quam met een kus ontfangen, ende daer na, door een heylzaeme vond en voor-zorge, wt ſijn geſicht naer Gent gezonden, alwaer zy zeer eerlijken by zyne vrouw *Margriet* en dochter *Marie* eenige iaeren langh zijn op-getrocken; om daer door de Gelderſſe noch meer in teugel te houden ende na zyne pijpen te doen danſſen.

† *Siet op het iaer* 1472.

122. Van daer vervoeghde zich *Karel* op *Lobed*, ende over Rhijn gaende legerde ſich omtrent den Elter-bergh, wel eer en al noch berucht door ſijn oud en hoogh-verheeven Klooſter. Terwijl hy daer hutten op-zettende ſich verhield, zonden die van *Zutveen*, *Arnhem*, en andere Steden haere laſt-hebbers, van de welke hy Hertogh van Gelder is begroet, onverkort den landen haere oude en tegenwoordige voorrechten en keuren. Ondertuſſchen dat hy te Zutveen als Grave word onthaeld, koemen daer by hem de gemaghtighde van de Over-Yſſelſſe Steden *Deventer Campen* en *Zwol*, ende trecken, na verkreegene vergiffenis van dat ſy met de Gelderſſe hadden in-geſpannen, weder naer huys. Op den zelven tijd deed *Oſwald van den Berge* (wiens Heerlijkheyd een ſtuck is van 't Graefſchap Zutveen) aen handen van *Karel* mede den eed. Maer den Vorſt van Kleve beloonde hy voor ſyne menighvoudige dienſten en onkoſten met het Droſt-ampt van *Elten*, ende met het kerſpel en broek van *Angerloe*, zijnde wel het vernaemdſte gedeelte des Richter-ampts van *Doesburgh*: 't welk naderhand by Hertogh *Maximiliaen van Ooſtenrijk* is beveſtighd. Op dien tijd is ook de Stad en vryheyd van ‡ *Goch* van Gelderland af-geruckt: daer Hertogh *Ian*, om dat de burgers noch wat bal-hoorigh en ſteegh

* PeCCatVM gLadIo CaroLVs CorreXIt AdoLphI.

‡ *Ita Teſmach. pag.* 282.

waren,

waren, naderhand een ſteeuwigen tooren liet bouwen, ende hen, behalven de zelf-kieſinge van hunne Raeden, ook vrye wijn, neffens andere vrydommen vereerde; ende het Huys te *Middelaer* aen *Ian Schenk* in pandſchap wt-gaf. De morgen-gave van *Catharine* weduwe van *Arnald* deed hy alzoo geſtand, dat ſy in ſtede van de 4000. goud-guldens, welke ſy iaerlijx wt den tol te *Lobed* beurde, alleen 2000. zoude ontfangen, ende de over-entſige helft wt de Betouw en Velouw in-maenen: vermits hy dien tol onlanx te vooren aen den Klevenaer en zyne erven had geſchonken, mits dat daer moeſten wt-gaen de gemelte 2000. goud-guldens. Daer na liet hy het geweer der burgeren van Zutveen in een plaets verzaemelen, daer neffens alle ſtucken, die by de hand waren, aen ſijn volk van oorlogh vertrouwen en wt-deylen. Van Zutveen naer Arnhem ſich keerende, is aldaer insgelijx bezwooren, in't by-weezen van die van *Grol*, *Deutechem*, *Doesburgh*, ende de Overigheyd der vier Velouwſſe Steden. Alle Veſtingen beval hy zorghvuldighlijken te bezetten, en ſtelde tot ſijn Ruwaerd over geheel Gelderland *Willem van Egmond*, broeder van wijlen Vorſt *Arnald*. De over-heerde landſchap moeſt tot * vry-kooping van de ingezeetenen alle iaeren een maghtigh geld wt-beurſen, ende wierden, onder andere, in den aenvangh van de winter *Adam Ingenhuls* en *Peter Ponlart*, d'een Burgoens Raed en d'ander Geheym-ſchrijver, naer Wageningen af-geſchickt, met ſtrenge beveelen aen den Raed dezer Stede, om in handen van deſe zyne dienaers, zonder wt-ſtel ofte tegen-ſpreeken, te betaelen hun aendeel in de bedongene ſchattinge; met by-voeginge van deſe Koninglijke en hier te land ongehoorde ſlot-reeden, *dat dit ſijne wille was*. Hier na met een overdadigen pracht en ſleep na den Keyſer treckende, die zich doen te *Trier* op-hield, deed aldaer den eed over het Vorſtendom van Gelder ('t welk de vorige Hertogen langen tijd hadden verſuymt) ende met een over ſyne andere landen in den Kreyts van 't Rijk geleegen. De Hertogh was over ſijn gantſſe lijf gewapend: ſijn rijd-rock glinſterde allenthalven van edele geſteenten, ende wierd ten minſten op 200000. ſchilden geſchat. De Keyſer die met ſijn zoon † immers zoo koſtel en weytz was, wilde den Burgondier geen dingh ontzeggen, alzoo hy tuſſchen des zelfs dochter *Marie* ende ſijn zoon *Maximiliaen van Oeſtenrijk* een koppel zocht te draeyen, 't welk naderhand ook geluckte. Biſſchop *David* van Utrecht (die met den Hertogh van Kleve, *Lodewijk* Biſſchop van Luyk en veele Groote *Karel* gezelſchap hield) gaf op dit iaer aen zommige Gelderſſe, ende, onder andere, aen *Gijsbert van Randwijk* (eertijds ſchat-meeſter van Hertogh *Arnald* ende ſijn zoon) brieven van vergiffenis, van dat ſy voor heen ſijn Sticht met geweld en wapenen hadden beſocht.

† *Vid. addit.* pag. 554.

1474. 123. 't Volgende iaer was vernaemd door het belegh van *Nuys*. Tot deſen krijgh gaf bot en oorzaek *Robert van Beyeren* Biſſchop van Kolen, door de gemeente van Kolen om ſyne gierigheyd wt den ſtoel geſtooten. *Karel*, die over het in-neemen van Gelderland grooten moed droegh, nam ſyne zaek by de hand, niet zoo zeer om dat ſy hem rechtmaetigh docht, als wel dat hy verhoopte na de over-winninge van *Nuys* door den Rhijn in 't hert van Duytſland in te dringen, ende alzoo geweldelijker wijze een Stad-houderſchap ofte onder-rijk in dat rijk op te richten, om welke bedieninge hy by den Keyſer had aengehouden. Terwijl hy hier is en den Keyſer by ſich wacht, geeft hy, onder andere, aen ſijn Stad-houder van Gelderland *Willem van Egmond* bevel, om in de landen van Gelder noch meerder volk op te lichten, ende zoo ras als 't doenlijk ware over te zenden. Hoewel hem te voren ſijn Stee-waerder van Zutveen *Balduin van Alnette* was by-gekoemen, ende *Reyner van Broekhuyſen* met 700. ruyteren en 300. knechten; wiens neve *Ian van Broekhuyſen* daer mede heen ſpoedende, dewijl hy met de zyne groot geweld op de Stad doet, ſijn dood aldaer heeft gehaelt. Deſe belegeringh is eerſt na Pinxteren des volgenden iaers geſtaekt, wt zaeke de Koningh van Vrankrijk in *Picardyen* alles in roer ſtelde, zommige Steden door den brand onder den voet wierp, ende het land van *Artoys* ook deerlyken af-liep. Daer behalven was Koningh *Eduard* van Engeland met zyne Overſten zeer qualyken te vreeden, dat hy, op het aenhouden en tot dienſt van *Karel*, een leger tegen de Gelderſſe had wt-gelevert, ende oneyndige koſten aengewent, ende dat nu door dit ontijdigh en hard-neckigh draelen de beſte tijd om Vrankrijk af-breuk te doen voor by liep. Waer over eyndelyken, door ontzagh en bemiddelingh van den Keyſer en Pauſſelyken gezant, de vreede alzoo wierd geſlooten, dat de gezant *Nuys* als middelaer zoude beſitten, tot naerder laſt van den Paus en zyne Raeden. Buyten dit verlet zouden zich de burgers, wt hongers en andere nooden, binnen weynige dagen van zelfs hebben over-gegeeven. In het leger voor *Nuys* hadden de † Doesburgſſe volmaghtigers *Ian op den Oort* en *Ian van Balen* aen hem geklaeght, hoe hy de Overigheyd, beampten, en dienaers van haere Stad, tot in-breuk van de oude vryheeden, hadde verandert: ook eſſen te vooren hen willen op-dringen eenen *Peter Ingenlaet* voor Stad-ſchrijver; onaengeſien hy in den verleeden oorlogh de zijd van Hertogh *Arnald* had gehouden, ende om wiens ontſlaeginge ſy een merkelijk getal van penningen hadden moeten opbrengen aen *Karel den Grooten*, die by zyne Hoogheyd als Opper-Raed geſteld was over het land van Zutveen. Doch maekten de meeſte zwaerigheyd wegen het vervreemden des kerſpels van *Angerloe*, wiens rechts-bank van onherdenkelyke tijden binnen *Doesburgh* was gehouden, ende wt-wijzens het hand-veſt des iaers 1372. by twee Schepenen van *Doesburgh* gewaerd en vertreeden. Doch, zoo veel men verneemen kan, heeft de Hertogh hun verzoek voor dat pas af-geſlaegen ofte in beraed genoomen. Op dien tijd beval *Philips van Croy*, Grave van *Chimay* en opperſte Stad-houder van Gelderland wt den naem van den Burgondier, den Amptluyden van de Over- en Neder-Betouw ende elders, volk van oorlogh ende voor al 800. ruyteren in hun geweſten te werven en wt te ruſten, ende dat ſy de bovenſte iacken zouden hebben met witte en Venetiaenſſe ſtreepen door een gemenghd. Na *Karels* vertreck is 'er in Gelderland niet byzonders voor-gevallen, dan dat aen

1475.

* *Ducis ipſius autographum ſervatur inter chartas Vadenſium.*

† *Ex archiis eiuſdem oppidi.*

Biſſchop *Henrick* van Munſter, wt kraght van de Keyſerlyke brieven, vergund wierd, om het Block-huys en de Stad van Zutveen in te neemen, ende wt den naem van 't Rijk te bewaeren; onverminderd de burgery haere oude hand-veſten en vryheeden.

124. *Karel* van *Nuys* af-ſcheydende, is met een kleyn gevolgh naer den Koningh van Engeland getoogen, voerende ſijn af-gemarteld volk naer *Lotringen* ende in 't land van *Bar*, om ſich daer wat te ververſſen, ende den land-man te verderven. Daer na een wapen-beſtand met Vrankrijk maekende, ſchickte zich daer toe om *Lotharingen* te beoorlogen, ende vermeeſterde aldaer en in *Barrois* etlyke Steden. Doch *Nancy* de hoofd-ſtad (hoe groote kraght hy ook daer tegen gebruykte) en konde hy voor dien tijd niet bemaghtigen. Ende alzoo die van *Bern* en andere Switzers t'zaemen doende met die van *Lotringen*, geduerende het belegh van *Nuys*, in *Burgondien* hadden geſtroopt, ende hem 'tlandeken van *Pfirt* van 't hert gebonden, nam hy voor haer al mede te bekrijgen: hoewel hem de Koningh van Vrankrijk wijſſelyken ried ſyn vermoeyd en af-gebraekt heyr liever wat te koeſteren, dan tuſſchen de ſchraele bergen van de Switzers een onnooſelen buyt te bejaegen. De Switzers zelve ſiende ſyne bezettinge te roer aen hunne grenzen baden hem om vreede, ook onder beloften van al wat 'er genoomen was wederom te geeven. Maer de Grave van *Rogemont*, die aen 't gebied van *Bern* aenpaelde en grootlijx over de Switzers klaeghde, verſocht met alle maght, dat hy hem niet wilde verleegen laeten. Derhalven handelde *Karel* met ſyn ouden quelgeeſt *Lodewijk* Koningh van Vrankrijk, dat ſy om den Lotringiſſen oorlogh tegen malkander geen mes en zouden trecken. Na dat hy dan met ſyn leger wt *Lotringen* naer *Burgondien* was geruckt, quamen hem andere Switzerſſe laſthebbers noch daer en boven aenbieden, dat ſy ook alle andere maetſchappen verbonden bereyd waren op te zeggen, ia zelfs hem tegen den Koningh volk by te zetten. Dan geen gehoor altoos krygende, namen een noodzaekelijk op-zet van haer te verweeren, ende maekten ten dien eynde een broederſchap met de over-buerige Steden aen den Rhijn. *Karel* in dat deel van *Savoyen* vallende 't welk ſy *Rogemont* hadden ontweldight, ende etlyke Sloten weder vermeeſterende, gingh daer na de Stad *Granzon* belegeren, welke den Heer *Chaſtillon* door de Switzers was af-handigh gemaekt ende met 800. mannen van wt-ſchot bezet. Wt Italien en Savoyen kreegh hy ſterken toe-loop: ende was van geſchut, ende (om by de Italianen en Duytſſe te meer geſien en gevreeſd te weſen) van allerhande koſtel huys-raed meer dan voor de nood-durft voor-ſien. Na dat *Granzon* eenige daegen dapper was beſchooten, gaven ſich die van binnen over, welke hy alle om hals liet brengen. De Switzers met een geringe maght (om dat hun bond-vrienden niet zoo ras by de hand konden weſen) ſich op den wegh geevende om de Stad te ontzetten, verſtonden onder wegens van hun mackers deerlyken dood. *Karel*, die met al ſijn raed op een kleyn paerdjen reed ende al ſijn geluck ſijn eygen beleyd en wijſheyd woude dank geweeten hebben, legerde ſich, tegen 't oordeel van veele, aen de engte der bergen, ſchickte 100. ſchutters voor wt om de aenkomſten tegen over dien bergh te bewaeren, ende volghde met de overige troppen zelf after aen, om den vyand te ſtutten en 't hooft te bieden.

125. De voor-trop gevuld met het meeſte volk, noch in de laeghte zijnde, kreegh aldaer 1476. den vyand in 't geſicht. Maer zoo die van 't eerſte gelid begonnen te ruggelen, ende de gemeyne zoldaeten dit wijken voor vluchten namen, zijn ſy alle, wanneer de vyand deun by quam, t'zaemen met den Burgondier op de loop geteegen, laetende aen de Switzers alle den tros, ſtucken, hutten, en *Karels* waerdſte cieraeden. Daer na dacht *Karel* * *Murtzen* te belegeren, een Stedeken op de grenzen van *Bern*, behoorende aen den Grave van *Rogemont*. Dan de Switzers moedigh op haer vorige zeegen, hebben hem, met toe-doen van *René* Hertogh van *Lotringen*, al wederom verſtroyt en klop gegeeven. De Burgondiers ſtonden eenige uyren after een ſlagh-reed, om den vyand wt zyne werken te locken, druypende van den geduerigen regen. Maer alzoo hy prattende en in ſijn voordeel bleef, heeft *Karel* ſijn nat en verkloomd volk in 't leger gebracht, ende hier en daer wachten geſtelt tot bewaeringe van de weegen, waer door de vyand zoude moegen aenkoemen. Doch de Switzers een goeden dagh weders en een bequaemen tijd raemende, vielen in groot getal en wel-gevlijde geleeden wt, ende verſloegen de wacht-ridders welke ſy onder wegen vonden. Van daer voort-vaerende zijn met een kraghtigh gedruys en gehuyl op de binnenſte troppen, die onbereyd zijnde ſich wat te goed deeden, aengeſtooten, ende gaven ze geen tijd om haer te verzaemelen. Alſdoen gingh het op een neder-hacken en kerven; zoo dat 'er als in een oogen-blick by de 16000. menſchen op de plaetz quamen te ſneuvelen. Na deze nederlaegh week *Karel* naer *Burgondien*, daer hy eenige weeken, onluſtigh van lichaem en gemoed, ſich in eenſaemheyd verhield ende een nieuw leger wierf, hoewel met ſlappen toe-loop, om den roep van zyne vorige ongelucken. Daer na verſtaende *Nancy* door *René* belegerd te zijn, pooghde hem wel tegen te gaen, doch al te laet; want *René* op den 6. van de Wijn-maend met een groot krioel in ſyne Stad weder wierd ontfangen. Dan alzoo *Karel* tegen den wt-gangh der zelver maend hem op nieuws aen boord quam, heeft *René* ſich wt de Stad verpackt naer Switzer-land, om meerder voor-raed van volk op te doen. Nauwlijx was hy aen kant, of *Karel* beſtond de Stad voor de tweede reys te beſluyten. *René* in den aenvangh des naeſten iaers nu 1477. een deel van zyne land-zaeten, Switzers, ende 2000. gehuerde Franſſen by een hebbende, trock daer mede den Burgondier onder oogen. Wanneer beyde legers tegen den anderen vaerdigh ſtonden, is de Grave van *Campobachio* een Italiaen (waer op *Karel*, niet tegenſtaende de trouwe waerſchouwingen des Koninx van Vrankrijk, ſich meeſt verliet) met zyne lands-luyden aen den Lotringer over-geloopen, die boven zyne aengeboorene lichtvaerdigheyd, op *Karel* een ouden wrock had, wt zaeke hy wel eer een kinneback-ſlagh van hem had ontfangen. Alſdoen zijn de Burgondiers, die ten deele niet wel gewapend, dun gezaeyd, en tweemael te vooren dapper geroſt waren, met den eerſten aenval voort verſlaegen en onder de voeten geloopen. Die door de vlught ſich niet bergen en konden, zijn

* Mon-tbum.

1477.

1477. zijn alle ofte gevangen * ofte neder-gehouwen, ende onder andere Hertogh *Karel*, zoo een goed Veld-heer als krijghs-man, wiens lichaem onder de ſneeuw langh lagh verborgen. Hier hebt ghy het laetſte bedrijf van *Karel*, Vorſt van Burgondien en Nederland, die op deſen tijd by de nabuerige Koningen en volken het hoogſte ontzagh had. De eergierigheyd was hem een ſtrick en muyſe-val; alzoo hy naer een vors viſſende een prick heeft verlooren, na dat hy negen iaeren en ſeven maenden had geheerſcht, ende in alles 43. geleeft.

126. Zyne dood veroorzaekte allenthalven groote veranderingh, oordeelen en geruchten. De Gelderſſe zoo een maghtigh en vermeetel heerſchap van den hals quijt zijnde, hebben van ſtonden aen te *Nymegen* een dagh gehouden, ende daer beſlooten dat ſy *Adolf van Gelder*, met buyten-ſluytinge van alle andere, voor haer wettigen Heer kenden, ende, by deszelfs af-ſterven ofte ontbreeken, zyne naeſte erven. Den Biſſchop van Munſter en andere aengrenzende Vorſten liet men boodſchappen, dat de met hen in-gegaene verbonden, ſchoon *Karel* nu dood was, bondigh zouden blijven. Maer ſy verklaerden voor onduchtigh alle brieven en beveelen, welke de Hertogh van *Burgondien* by ſijn leeven, ofte ſyne dochter *Marie* na hem, ofte ook de Hertogh van *Ooſtenrijk*, aengaende haer leeven, goederen, en Heerlijkheeden der landen van Gelder, hadden laeten wt-gaen; als mede voor nietigh en maghteloos, al 't geen Hertogh *Arnald* na ſyne loſſinge had toe-gelaeten ofte gehandelt. Derhalven heeft *Adolfs* zuſter Iuffrouw *Catharine* doen binnen de *Grave* Hof houdende aen die van *Doesburgh* toe-geſtaen, den Raed by haer zelve, wt kraght van des landſchaps voorgaende beſluyt, op den ouden voet te verzetten, ende de over-blijfzelen van de Burgoenſſe veranderingh te niet te doen. De Frans-man was mede over de maere van *Karels* neder-laege en dood van blijdſchap als wt-gelaeten, om dat nu ſijn meeſte benijder en ſtoot-pael aen een zijd was: ende die te voren half in beraed ſtond ſijn zoon, hoewel noch ſlap en minder van iaeren, aen des Burgondiers dochter wt te hylijken, ofte te beſtellen dat ſy met een van de Vorſten van Gelder moght trouwen (om alzoo ſijn gebied in ruſtigheyd en by een te houden, ende met kleyne zwaerigheyd weder in zyne vuyſten te krijgen 't geen hy ſich meynde toe te koemen) had nu heel andere ſinnen; voor al wanneer hem voort daer aen *S. Quintin* en *Perone* van zelfs in den ſchoot vielen, en *de Cordes* Stad-houder van *Artoys* half weyfelde. Hy had mede *Olivier* ſijn Hof-ſcheerder na *Karels* dochter doen te Gent zijnde af-gevaerdight, met laſt om haer in 't oor te ſpreeken, ende aen des Koninx zijd te trecken; ofte ten minſten binnen Gent (welke Stad hy tot op-roer en wind-gierigheyd wiſt geneegen te zijn) tweedraght en ſcheuringe te zaeyen; alzoo de burgery wel eer door Hertogh *Philips* en naderhand door *Karel*, na 't bedwingen van die van Luyk, een bril was op den neus gezet. Maer hy in de vergaderingh koemende om de waerom van zyne boodſchap te uyteren, zeyde laſt te hebben om de Vorſtin alleen en onder de roos te ſpreeken. Wanneer de Staeten en over-weſende Vorſten dit voor onſchickelijk hielden, ende *Olivier* vaſt by ſijn eerſten teem bleef, gingh hy niet onbeſpot weder heen, ende kondſchap krijgende dat hy gevaer liep van in den ſtroom geworpen te worden, begaf ſich met de vlucht naer *Doornijk*. Hertogh *Ian* van Kleve, doen mede te *Gent* en by ſyne nicht van *Burgondien* tegenwoordigh zijnde, had gaerne geſien, dat ſy haer met ſijn zoon in echt had verbonden: waer van hem en ook meer anderen eenige hoop was gegeeven.

127. Ondertuſſchen liet *Marie* in deze bedruckte en dadelyken trooſt behoevende tijden eenige volmaghtigers afgaen naer den Franſſen Koningh, onder andere *Willem Hugonot* Cancelaer, een man eertijds groot van vermoegen en aenſien by *Karel*, ende *Imbercourt*, beyde driftigh ende van langer hand gefleepen tot het onderwind van land-zaeken. Deze drongen voor al op een houwelijk tuſſchen den Dolfin en *Marie*, ende boogen ſich geheelyken onder des Koninx believen. Maer die van Gent verdrieft door *Karels* over-lijden en ſynes dochters verflauwdheyd, beſtonden 26. van de vernaemdſte Raeds-heeren het hoofd af te ſlaen, ende daer na *Marie* te vergen, om haere vryheeden op nieuws te ſtadigen, welke ſy van haer vader en groot-vader *Philips* op menigerley wijze zeyden gekrenkt en geſchonden te zijn. Zonden daer en boven gemaghtighde naer Vrankrijk om te boodſchappen, dat *Marie* beraeden was ſich te draegen na den raed van de gemeente. 'tWelk alzoo 't verſchilde van het aenbrengen van den Cancelaer en *Imbercourt*, liet hen de Koningh zulx aen-dienen. Wanneer nu deſe dingen in den Raed voorquamen, ſtoordede ſich *Marie* hier aen, ende niet weynige van de Raeden. Hier wt ſprooten wydere onluſten en oneenigheyd, ende begon de nijdigheyd haer langh-verborgene gal tegens *Hugonot* en *Imbercourt* op te werpen. Die van Gent en vermoghten ze niet, anders nergens om dan dat ſy by *Karel* het anker en roer van 't ſchip waren geweeſt. Derhalven zijn ſy beyde noch op den zelven nacht, die op de vergaderinge is gevolghd, in verzeekeringh genoomen, hoewel te voren gewaerſchouwd om de aenſtaende buye te ontduyken. Ende hoewel ſy noch burgers noch onderzaeten waren, hielden deſe raesbollen nochtans over haer hals-gericht. De Iuffrouw van *Burgondien* hier van verwittighd, vervoeghde ſich in den Raed, ende haer hert-zeer zoo met haer rouwigh gewaet als gelaet te kennen geevende, bad wat ſy moght voor haer leeven, en verzocht op de gemeente dat ſy doch beyde Heeren, haer te gevalle, wilden ontſlaen. Veele ſtemden met *Marie*; dan alzoo de meeſte ſchaer haer tegen-vielen, zijn ſy onthalſd. Daer na ſtelden die van Gent nieuwe wetten en een nieuwe Overigheyd, verbannende ofte af-zettende op haer eygen hand de oude Raeds-genooten, ende ſcheenen *Marie* als heel in haer geweld en eygen te hebben. Maer *Olivier* ſich te *Doornijk* verhoudende, en ſpeurende dat die Stad den Franſſen zoo wel als den Vlamingen ter hand lagh, ende zeer wel diende om de Gentenaers te brillen en in teugel te houden, zoo ze maer met eenige ruytery bezet was, werkte zoo veel wt, dat hy eenige Franſſe benden van *S. Quintin* binnen de poorten kreegh, ende naderhand noch meer volx, die de hoeven en huyſen verbernden, ende ſchier meerder af-breuk aen de burgery deeden, dan aen den vyand.

128. Die

* *SVVItsIa BVrgVndos CaLCans doMat eCCe sVperbos.*

1477. 128. Die van Vlaenderen, en zonderlingh de Gentenaers hier door wt den ſluymer geweckt, verloſten *Adolf* Hertogh van Gelder, die wt *Karels* beſtel tot nu toe binnen *Cortrijk* in de duyſternis en 't yzer had gezeeten, met toe-ſtemminge van *Marie* wt ſyne hechtenis, ende droegen hem op de Veld-heerſchap over die troppen, welke ſy met hunne vennooten tegen die van *Doornijk* hadden wt-geruſt. *Adolf* los ende in de open lucht zijnde, liet deſe maere door vertrouwde vrienden van ſtonden aen over-draegen aen de Staeten van Gelder, ende bad ze na 't gebied van ſyne zuſter *Catharine* te luyſteren, tot dat hy ofte zyne kinderen wederom in 't Vaderland moghten belanden. Hy middeler-wijl kansen een open veld hebbende om ſyne deughd kenbaer te maeken, was daer op wt, om het hert van *Marie van Burgondien* door minne-kooſery en gebuyghſaemheyd te gewinnen; te meer, vermits ſy, zoo men voergeeft, aen *Adolf* vaſtelyken * belooft had, de landen van Gelder hem wederom in 't geheel te zullen over-laeten, ofte, indien hy af-lyvigh wierd, aen ſyne kinderen en erfgenaemen. Terwijl hy dan de Doornikers met kleyne troppen t'elkens terght en wt-lockt, ende, dichter en dichter de Stad naderende, op zeekeren nacht de huyſen belaſt aen te ſteecken, koemen die van binnen tegens den dagh wt-ſpringen. Deſe den ruggelenden vyand na-draevende en op de hacken volgende, dreeven hem op de vlught, ende drongen met groot geluyt aen op den hinder-tocht. Maer *Adolf* (een man groot van moed en dapperheyd, doch niet genoegh voorſpoedigh, ende aen wien, om het mis-bedrijf tegen ſyn vader, geen langh leeven en was beſcheerd) ſyn paerd om-keerende, om de voorſte wt den druck te helpen, wierd zelf wt de zael geworpen, ende van de zyne begeeven zijnde met weynige andere neder-gehouwen op den 22. van de Hoy-maend. Men geeft wt, dat hy ſich een wijl tijds al ſtaende zoude verdedight hebben, ende de dood voelende aenkoemen tweemaelen over-luyd *Gelder* geroepen. Het lichaem wierd op een paerd van de Franſſen naer *Doornijk* gevoerd, ende aldaer (alzoo het niemant quam zoeken ofte loſſen) in de † Marien-kerk, doch zonder Vorſtelijken pracht, begraeven, in 't negen en dertighſte iaer van ſijn ouderdom. Sommige voegen hier by dat wanneer, in 't begin van de Nederlandſſe binnen-oorlogen, de dol-koppige krijghs-luyden met het grauw de outaers en beelden binnen *Doornijk* beſtormden, *Adolfs* graf mede wierd op-gebrooken, ende ſijn lichaem wt de kiſt gehaeld, 't welk door de ſterkte van den balſſem zoo menige iaeren gaef was gebleeven. Ende alzoo zijn zyne botten (als of hy by ſijn leeven niet ſtraffen ofte ſchanden genoegh had geleeden) noch na ſyne dood mis-handeld; roepende het volk, dat hy de aerde niet waerd en was, die den geenen geſchonden had, door wien hy op de aerde en tot het genot van 't leeven was gekoemen.

* *Siet op het iaer 1519.*

129. *Cominés* verhaelt, dat *Karels* dochter *Marie* over deſe tijdinge in het hert lachte, alzoo de ſpraek gingh, dat de Gentenaers hadden opgezet haer aen *Adolf*, waere hy niet geſtorven, wt te houwelijken. Want *Adolf* nu weduwenaer was na dood * van *Catharine van Bourbon*, waer by hy verweckt had een eenigen zoon *Karel* ſijn navolger, ende een dochter *Philippe*, bed-genoote naderhand van *René* Hertogh van Lottringen, die aen *Karel van Burgondien* den doodelijken neep had gegeeven. Maer Iuffrouw *Catharine* over-rouwigh over het deerlijk om-koemen van haer lieven en eenigen broeder, verzocht met een traenende penne op die van *Arnhem* en andere Gelderſe Steden, dat men doorgaens in de Kerken en Klooſters de klocken moghte luyden, ende God den Heer met ziel-miſſen en hertelijke gebeden tegen gaen, dat hy doch ſyner wilde erbermen, ende zyne voorgaende zonden genadelijken vergeeven en wt-wiſſen. Hy had tot een zinnebeeld *een Adelaer ſtaende op een aerdſſen klood*, met dit hoovaerdigh op-ſchrift, *Ick tracht noch naer hooger*. Waer op een geleerd * man alzoo ſpeelt: *Soo ghy naer den hemel tracht, zoo is 't wel; zoo ghy naer dingen ſtaet die u te boven gaen, ziet wel toe. Want vele, die te zwaere packen op de ſchouderen laeden, blijven daer onder leggen, onbedachtſaemer in deſen als de kemel-dieren, die niet meer ſich laeten opleggen, dan ſy draegen en konnen.* Voorts geeft zeeker † Schrijver van de Hertogen *Karel den Strijdbaeren* en *Adolf* zoo een onzijdigh getuyghenis: *Karel*, zeght hy, *was niet min ſtraf tegens Adolf, weſende in 't Hertoghdom van Gelder door ſijne onderzaeten ingehuld, ſijnes moeyes zoon, Ridder van 't gulden vlies, ende man van Catharine van Bourbon, ſijnes vrouws zuſter; die wel al te bitter en bitz tegen ſijn vader was, doch Karels vier-ſchaer niet onderworpen, als zijnde een Vorſt van 't H. Rijk: alzoo hy hem onder een lieffelijken ſchijn naer ſijn Hof ontbooden, en eyndelijken bewoogen hebbende om ſijn vader Arnald in onwille van ſijne moeder en de gantſſe gemeente wt het Slot van Bueren te verloſſen, te Kortryk in gijzelingh liet brengen; verſtoord en zwaerhoofdigh zijnde, dat hy heymelijken naer Gelderland was vertrocken. Waer na hy Adolfs ervenis en bezit (die van hemen de Ridders * van 't gulde Vlies in een eeuwige hechtenis was verdoemd) door het om-koopen van den vader, die tegen ſijn ſtijf-zinnigen zoon met gramſchap wu ontſteecken, in pandſchap heeft ontfangen, en gewapender-hand onder-gebracht. Adolfs oogh-wit was voor ſijn vader in te taſten, ende alleen het Heerken te ſpeelen. Maer ſiet, hoe dit heeck is verhangen geworden, ende, door een godlijke ‡ wraek, zyne booſheyd hem voor de ſcheenen geſprongen. Want hy by ſijns vaders leeven den naem van Hertogh niet en heeft moegen voeren, hoewel hy voor een kleynen tijd de maght gebruykte; ende na des vaders leeven, doen hy den naem moght voeren, noyt de maght konnen gebruyken. Aldus was hy langh een half ende noyt een volkoemen Hertogh: vermits hy eerſt zonder naem, en daer na een Hertogh zonder land was, ja ook zonder die vryheyd die alle luyden is aengebooren. Soo hy ſyne beurt ende ſijns vaders*

* Typ. ſpeelt Symbola.

* *Siet op den iaere* 1473.

† *Alij divi Eleutherij ædem, alij Capellam divi Ludovici appellant.*

† *Iacobus Marchantius in Comment. ad Flandriam.*

‡ Lipſius lib. 2. Monit. Polit. cap. 5. ita de Adolpho: *Quid tu nunc pater? talionem aliquâ parte à juſto judice vides. Carcere te punivit? ipſe ſuſtinuit. mortem machinatus eſt? ipſe ſubivit. Nec ſanguis hîc multus fuſus, aut violentæ cædes: mihi tamen librantî impiæ impietatis exemplum viſum eſt, & ſupra omnia infixæ & obſtinatæ. Nero, Tullia aut alius aliquis impetu peccaverint & calore: hîc meditatum, hîc diuturnum ſcelus eſt, nec adhæſit animo ſed inſedit.*

kort

kort leeven had af-gewacht, hy had sijn land, zyne eer, zyne vryheyd, ende misschijn ook het leeven (want van de ziel en staet my niet toe te oordeelen) niet verlooren. Effen gelijk het gaet met de dochters die haere schaemte op den tuyn hangen, en door een te vroegen yver eerder moeders willen wesen dan de bruyd, ende eenmael lustigh dan voor altoos eerlijk. Voor een onbespraekte en langduyrige pangelen sy een haest voor-by-gaende en roekeloose vreughd; geevende daer door een eeuwige quetzuyr aen haer gemoed niet alleen, maer ook aen haere achtinge, ende sich zelve in het toekoemende ontvende van alle minnaers en hoop van echte gemeenschap.

HET TIENDE BOEK

VAN DE

GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,

Vervattende de daeden van

CATHARINE VAN GELDER,

zuster van Hertogh ADOLF,

Ende van

MAXMILIAEN Hertogh van OOSTENRYK.

INHOUD.

1. Catharine van Gelder, zuster van Adolf, zoekt ende erlanght troost van den Franssen Koningh. 2. Verbind zich met den Bisschop van Luyk ende Willem van Egmond. 3. Yvert om de verlossingh van haers broeders kinderen, ende verlaet Arnhem, vvt vrees van Egmond. 4. Die sich tegens haer ende de Landschap op-stelt. Arge list van den Klevenaer. 5. De Bisschop van Munster vvord Pand-heer van Zutveen: daer Catharine en die van Doesburgh eerst tegen zijn. 6. Catharine vverft. Verbond van Maximiliaen met den Klevenaer. Frederick van Brunswijk Veld-heer van de Geldersse. 7. De Brabanders vvinnen de Grave. Klaghten tegen den Klevenaer. De Brunswijker met Catharine verloofd word krank-sinnigh. 8. De Franse Koningh troost de Geldersse, ende de Deensse berispt Maxmiliaen. 9. Oorlogh met de Amsterdammers. Leerdam gevvonnen. Catharine bedinght den lijf-tocht der Stad Gelder. De Geldersse kloppen den vyand.

De

De Klevenaer vvint het Tol huys. 10. *De Grave vveder gewonnen Catharine geeft den Steden moed, vvaer van eenige den vyand toevallen. Besteck met Walraven Piek.* 11. *Asperen en Wageningen verlooren.* 12. *De Zutvenaers verrassen Elburgh. De Franssé bevechten de Borgoensse. Leerdam aen de Egmonders geschonken.* 13. 14. *Voor-slagen van verdragh, ende daer na een stille-zaet tusschen Maxmiliaen en de Gelderse.* 15. *Ian van Egmond over-ylt Dort.* 16. *Bommel verjaeght de magt van Maxmiliaen, die daer na van de Gelderse vvord bezwooren.* 17. *Onrechtvaerdige handel van Vorst Ian van Kleve tegen de Gelderse ende sijne dood, als mede van Marie vrouw van Maximiliaen.* 18. *Lodewijk van Borbon Bisschop van Luyk ende oom van Karel van Gelder vermoord. Besteck met den Klevenaer.* 19. *Moedwille der Gentenaers tegen de kinderen van Maxmiliaen, die de Luykenaers verslaet ende vvetten stelt, als mede die van Vtrecht.* 20. *Dood van Lodewijk den elfden ende Willem van Egmond. Tet van Doesburgh. Maxmiliaen vvint Amersfoord.* 21. *Word van de Gelderse op nieuws gehuld. Oproer der Vlamingen tegens hem.* 22. *Oploop van den Rhijn by Lobed. Philippe van Gelder trouwt met René van Lotringen. Lumé onthalsd.* 23. *Maxmiliaen word Rooms Koningh. Alfrid Schimmelpenningh. Verschil met de Amersfoorders.* 24. *Maxmiliaen verrast ende ontzet daer na Teroane: Crevecœur vint S. Omair.* 25. *Daer na met list ook Teroane, ende verstrickt de Borgoensse, neemende Karel van Gelder met veele Grooten gevangen.* 26. *Spookery ende twist in Gelderland over de gilden. Klaghten van de Kampenaers.* 27. 28. *Maxmiliaens dienaers te Bruggen onthoofd, hy zelve vast gezet ende ten laetsten los-gelaeten. Besteck van den Franssen Koningh met Karel van Gelder.* 29. 30. *De Gelderse over de zwaere ongelden na haer erf-heer Karel verlangende. Worden van den Klevenaer, Keyser, ende Maximiliaen gedreyghd.* 31. *Verdragh van Maxmiliaen met den Koningh van Vrankrijk ende den Vlamingen.* 32. *Flackaeten over het geld. Raed-slagen om Karel te lossen. Wageningen vveder-spannigh.* 33. *De Heeren van Wisch moes-koppen in 't Sticht van Vtrecht, vvaer tegens de landschap inspand, als ook tegen de Klevenaers. Ysselsteyns volk t'Vtrecht gericht.* 34. *Maxmiliaens Stad-houder Adolf van Nassouw kraekeelt met die van Wageningen. Karel van Gelder koemt vvt Vrankrijk in sijne landen.*

CATHA-

CATHARINE VAN GELDER,

Vooghdesse van haer onmondigen en gevanghen neve KAREL Hertogh van Gelder.

1477. ALs *Adolf* na een korte vreughd alzoo sijn nieuw bewind, ende schier te gelijk de wereld had verlaeten, is syne eenige noch ongetrouwde zuster *Catharine* door de Staeten van Gelder, in gevolgh van syne wterste begeerte, als Mombersse aen 't roer gesteld, die voor alle dingen de Burgondisse Stadhouders en beampte af-stelde, ende haer neve *Karel*, hoewel die in 't Hof van Burgondien noch verwaerd wierd, van yeder een liet bezweeren. Sy schickte mede aen den Koningh van Vrankrijk *Lodewijk* den twaelfden, haer verwant den wel-gebooren en gestrengen *Eduard van Gulich* Kerspel-vooghd van Belle en Heer te Haeps, neffens meester *Tileman Slecht* leeraer der Pausselyker rechten en Prooft van Kolen, haere Raeden, met nederigh verzoek, dat de Koningh hen wilde gehoor en geloof geeven in 't geen sy van wegen het Hertoghdom van Gelder ende haers broeders kinderen hem zouden voor-dienen. Sy deed insgelijx *Marie van Burgondien* goedighlyken afvraegen, om *Karel* en *Philippe* ongemoeyd wederom naer huys te laeten gaen. Dan alzoo dit verloorene moeyte was, schreef de Koningh van Vrankrijk aen de Gelderse Staeten dit bescheyd te rugge; dat hy haeren Vorst, hoewel die sich tegens hem had laeten gebruyken, liever levendigh dan dood zoude sien, dien hy ook te vooren van syne toe-geneegenheyd en mildigheyd door booden meermaels had verzeekert, ende niet onzachter zoude gehandelt hebben, dan den bastaerd van Burgondien en andere, die met sijn eygen geld waren vry-gekoft en daer en boven beschonken. Doch alzoo de dood en verleedene dingen geen keer en hadden, moest men voor al nu toe-sien, dat syne doorluchtige kinderen, die hem zeer na in bloed bestonden, wt der Vlamingen handen haest moghten geredderd worden, ende *Maximiliaen* van den hals gekeerd, dien hy wel wist t'eenemael beraeden te zijn om in Gelderland in te booren: waer toe hy de hulpelyke hand wilde leenen, ende noyt lijden dat het huys van Gelder onterfd ofte vertreeden wierd; zendende tot dien eynde haer toe syne vertrouwde Raeden *Ian van Lane* Schilt-drager, met *Lodewijk van Samte* meester der verzoeken in sijn Hof, om alles wt hun mond breeder te verstaen. Voorts wilde hy de Vlamingen zoo in-toomen ende de handen zoo vol werx geeven, dat sy met haere bond-genooten henluyden lichtelyken in rust en ongequeld zouden laeten. In de Oogst-maend (wanneer de voorige brief was gegeeven) quam Hertogh *Maximiliaen* zelf naer Gent, om aldaer met *Marie van Burgondien* bruyloft te houden. Met wat een pracht en gewoel dit alles in sijn werk zy gegaen, betuygen ons de Tijd-schrijvers. Onder andere Princen hebben hier mede haere diensten gedaen *Karel* en *Philippe*, kinderen van onsen *Adolf van Gelder*, beyde in den rouw gekleed, ende d'een voor *Maximiliaen* en d'andere voor *Marie* een was-keers gedraegen.

2. De Gelderse ondertusschen om sich nauwer te vermaetschappen met den Franssen Koningh, ende des zelfs bloed-vriend *Lodewijk van Bourbon* Bisschop van Luyk en moederlyken oom van *Karel van Gelder*, keurden en zonden dese mannen wt, te weeten *Oswald* Vry-heer van den Berge en Bylant, *Herman van Batenburgh* Heer van Steyn, *Willem van Vlodorp* Erf-vooghd van *Ruermond* en Drost van *Montfoort*, neffens *Eduard van Gulich* en *Tileman Slecht*. Het verbond was van desen inhoud: Geen van beyde zoude gedoogen, dat de een wt des anders landen wierde beoorloghd, nochte ook in 't byzonder met den vyand handelen ofte verzoenen. Wat yeder een den vyand ontweldighde, zoo het aen de Gelderse toe-behoorde, zoude het haer wederom volgen; indien het onder Luyk roerigh was, insgelijk. De verschillen tusschen die van Gelderland en Luyk zouden gebracht worden aen de vier-schaer beyde volken gemeen zijnde, om aldaer vonnis te ontfangen. De Bisschop sloot aen syne zijd buyten, de stoel van de Roomsse kerk en 't Roomsse Rijk: *Catharine* met de Staeten van Gelder, alleen het Stift Kolen, als wesende met haer vereenighd; beloovende daer en boven haer te benaerstigen, dat

„ dat Hertogh *Karel*, zoo haeſt hy ſijns vryigheyds
„ maghtigh wierd, dit verdragh zoude beteykenen;
„ van gelijken wilde de Biſſchop doen by de Stan-
„ den van ſijn Stift, als mede, bloeds halven, de
„ momberſchap aenvaerden van *Karel* en des ſelfs
„ zuſter *Philippe*. Deſen brief hadden, behalven *Lodewijk* en *Catharine*, bezegelt *Librecht* Biſſchop van Bree en Onder-biſſchop van Luyk; *Willem van der Mark* zoon van Arenbergh Heer van Eggermond &c. Van wegen de Ridderſchap van Gelderland *Ludolf van den Berge* Heer van Hedel, *Herman van Batenburgh*: Wt het Vierdeel van Nymegen de Ridderen *Eduard van Gulich*, ende *Viodorp*; wt de Vooghdy van Ruermond *Gijsbert* Heer van Bronkhorſt en Borkeloe, ende *Oſwald van den Berge*; wt het gebied van Zutveen *Gijsbert van Wiſch*; wt het Vierdeel van Arnhem *Winand van Arnhem* Ridder en Heer van Leembeek, behalven de volmaghtigers der vier Moederſteden. Men zeght dat de zorghvuldige *Catharine* den Koning van Schotland en Hertogh van Bourbon insgelijx door gezanten heeft ondertaſt en aengezocht, doch geen hulp dan alleen trooſtelijke woorden van de zelve bekoemen. Men handelde ook af-ſonderlijken met *Willem van Egmond*, ſyne zoons, ende den Heer van Kulen-
„ burgh, dat ſy in Gelderland wel moghten ver-
„ blijven en hunne dingen verrichten, mids mede
„ arrebeydende tot de herſtellinge der kinderen
„ van Hertogh *Adolf*, ende zonder ſich met *Max-*
„ *miliaen* tegens de landen van Gelder te verbinden
„ ofte te kanten, anders dan in den opperſten nood.
„ De Heer van Yſſelſteyn zoud mede tien iaeren
„ after een zonder yemands beſpeeringe in-houden
„ het land en Slot van Bueren, 't welk Vorſt *Arnald*
„ hem had over-gegeeven. Voor 't laetſte zoud
„ men ook goede mannen op-zoeken, om recht en
„ oordeel te ſpreeken over de gifte van den gedach-
„ ten Hertogh aen *Willem* geſchied, aengaende den
„ Burght van Haeps, waer aen *Eduard van Gulich*
„ en *Henrick van Mere* ſich mede meynden gerech-
„ tighd te weſen.

3. Daer na ſchreef Iuffrouw *Catharine* weder ſeer beweeghlijken aen Hertogh *Maximiliaen* en de Steden van Gent, Bruggen, Loeven, Bruyſſel, Antwerpen, Mechelen en 's Hertogen-bos, om de los-laetinge van de onſchuldige en onmondige kinderen van Vorſt *Adolf*, die ſijn bloed en leeven tot dienſt van Burgondien had wt-geſtort. *Willem van Egmond*, die derhalven te Mechelen en elders was geweeſd, ontbood de Stede-gezanten van Gelderland naer het dorp van Oſs, om ſich met hen van ſijn weder-vaeren naerder te
1478. beſpreeken. Op het naeſt-volgende iaer gaf hy aen de Ridderſchap op den land-dagh tot Nymegen te verſtaen, dat hy met den ſijnen in 't hert goed Gelders was, ende het bewind van 't land in 't geheel ofte ten deel niet en begeerde, dan om ſlechts, als een ander Gelders-man, onder de Gelderſſe op ſyne eygene koſten te moegen verkeeren. Welke ſyne brieven in 't openbaer ende in 't byweſen des Biſſchops van Luyk aldaer zijn op-geleeſen. Geen ander beſcheyd en gaven ſyne zoonen *Frederick van Yſſelſteyn* en *Willem van Egmond* de ionge aen de gezanten des Biſſchops. Hier op zijn de Raeds-heeren van Nymegen, Zutveen en Arnhem binnen Arnhem vergaderd, verzoekende op de Vorſtinne *Catharine*, om haere meeninge, belangende den Egmonder en ſyne zoonen, te uyteren. Sy deed zulk een voor-ſlagh; *dat die van Egmond, zoo langh het den Standen beliefde, in en buyten de Gelderſſe Steden ſich moghten verhouden, hunne goederen ongemoeyd bezitten, zich met* Karel *Adolfs zoon zouden verklaeren, ende deſelfs Sloten ofte Steden met raed ofte daed niet helpen ontneemen, noch met Maximiliaen in-ſpannen. Alle ongelijken en bitterheeden zouden in 't vergeetel-boek geſteld worden, ende ſy, volgens haer eygene belijdenis, het gemeene beſte ſich niet onderwinden.* Deſe voor-waerden van den gezanten beveſtighd, wierden den Heer van Egmond en ſyne zoonen voor-gehouden in 't Kloo-
147 ſter van Monickhuyſen buyten Arnhem. Dan alzoo *Egmond*, geen groot genoegen hier in ſchep-pende, vaſt over-bezigh was om die van Arnhem en andere Gelderſſe aen ſijn zeel te krijgen, liet hem de Vorſtinne aenzeggen, dat ſy noch hem noch anderen een voet ſtedes van Gelderland wilde te goede laeten. Middeler-wijl is 'er binnen Arnhem een onverwachte op-loop veroorſaekt door de heymelijke vrienden en mede-pleegers van *Egmond*; zoo dat de geene die de Vorſtin onder vry-geleyde eerſt daer heen hadden geroepen, haer nu rieden om ſich by tijds en op de gevoeghlijxte wijſe wt Arnhem te verpacken. Nauwlijx was ſy met haer ros-baer over Rhijn, ofte *Egmond* binnen rijdende, ſtelde ſich in 't bezit van de Stad, ende op alle hoeken en wtweegen van ſyne bezettinge. Doen ter tijd wierde Ridder *Winand van Arnhem* door zommige van de burgery wtgeiaeghd, ende, behalven andere mede-ſtanders van *Catharine*, *Rutger van Randwijk*; wiens broeder *Govert* in der yl naer Wageningen treckende en meerder volx aen de hand krijgende, die Stad t'zamen met ſijn Block-huys een wijl tijds tot dienſt en behoef van de Vorſtinne heeft bewaerd. Op Palm-Sondagh waren de laſt-hebbers van *Catharine* ende der Steden Nymegen en Zutveen al wederom tot Arnhem by een geſchoold op het verzoek van *Egmond*, te weeten *Gijsbert van Wiſch*, *Ian van Boſtbergen* Maerſchalk, *Frederick van Obbendorp*, *Ian van Hemert* en *Arend van Middach* Ridderen; alwaer men over en weder beraemde, dat yeder het ſyne vredelijken zoude blijven bezitten. De andere ſtucken quamen ſchier over een met de * vorige wt-ſpraek van *Catharine*.

* Siet effen te voren.

4. Niet te min heeft ſich de Heer van *Egmond* korts daer na met ſijn aenhangh te buyten gegaen; alzoo hy *Ian van de Water* zonder ſchuld in de gevangenis liet werpen, op den pijn-bank brengen, ende meer anderen wt Arnhem verbannen. Weſhalven *Catharine* te Nymegen een dagh-vaerd liet houden, ende *Egmond* daer heen ontbieden. Doch is, vermits ſijn wt-blijven, van wegen de Landſchap gebeeden, om in de boerſchap van Malburgen ſchuyns tegen over Arnhem ſich in te ſtellen. Hy op de beſtemde plaets by de gezanten koemende, zeyde rond wt, dat hy over de kinderen van *Adolf* momber was, ende vraeghde daer by, of ſy hem daer voor wilden kennen, ofte niet? *Catharine* was met de andere Heeren op het hooghſte verwonderd, wt wat inſicht hy dit geheymenis dus langh had after gehouden. Dan *Borbon* Biſſchop van Luyk liet aen de Ridderſchap en Steden als mede aen *Egmond* zelven brieven af-gaen, hoe vreemd hem zulx voorquam, daer te vooren *Egmond* en ſyne kinderen niet meer en hadden begeert, dan met de Gelderſſe te verzoenen en bloetelijken in de ſelve landen, buyten eenigh bewind en op haere eygene teeringe, te verblijven. Daer behalven
zoude

1478. zoude hy zelve in zulk een gevalle de naeſte weſen tot de vooghdy van ſijne minder-iaerige neve en nichte, welke hy echter, om den landen niet laſtigh te vallen, aen ſyne nichte *Catharine* gaerne had over-gezet. Anders waere het ſijns oordeels noch veel beter deſe ſorgh aen Hertogh *Ian van Beyeren* te beveelen, dan aen *Egmond*, tegens wiens geweld en in-draght hy henluyden niet en zoude verzuymen de getrouwe hand te leenen. De Egmonder ſich aen geene woorden ſtootende, beſtond evenwel de gemeene in-komſten en Heerlijkheden tot ende omtrent *Arnhem* ſich aen te maetigen, ende ontbood den Palts-grave, dat hy ſich met de momberſchap ofte beheerſſinge der landen niet en zoude ofte behoorde te bemoeyen. Aen *Henrick van Doornick* beval hy mede, het Slot *Gruynsfort*, omtrent Renchem, 't welk hy van 't Vorſtendom in bewaer had, te ontruymen. Eyndelijken liep daer een gerucht, dat de Egmonder ook de andere Steden binnen kort, zoo wel als *Arnhem*, maet en wetten zoude ſtellen. Als dit die van *Nymegen* dagelijx ter ooren quam, ende des ſelfs zoonen *Frederick* en *Willem* binnen de *Grave* insgelijx, zoo men zeyde, pooghden aen te richten, ende van daer naer *Nymegen* koemende met de burgery te trotſen ſich al te bont en laetdunkend aenſtelden, lieten die van *Nymegen* beyde broeders vaſt houden en op de gijzel-kamer verzeekeren. Welkers aenſlagen korts daer na wierden beklapt door een edelman van den Heer van *Yſſelſteyn* geheeten *Adriaen Hack* en andere, die te Wageningen, na voorgaende pijniginge, het verraed de Steden van *Wageningen* ende de *Grave* toe-gedaght aen den dagh brengende, daer over zijn onthalſd geworden. Om deſe gevangenis wierden die van *Nymegen* door den Vorſt van Kleve ſeer over-gehaeld, en meenige by-een-komſte gehouden te *Kranenburgh* aen het bruggeken, tot dat ten laetſten het gantſſe kraekeel wierd geſteld aen *Lodewijk van Borbon* Biſſchop van *Luyk*, ende aen den Klevenaer. Dan vermits de Heer van *Egmond* dit zeer hoogh op-nam, en alles in de quaedſte vouwe ſloegh, verwittighden die van *Nymegen* den Klevenaer, dat ſy niet en konden begrijpen, waerom de Egmonder zoo billijke voor-waerden met den voet ſtiet, ende verhoopten voorts, dat de Vorſt niet anders en zoude zoeken dan de ruſte van ſyns neves erf-landen. Wanneer de Egmonder daer na wt *Arnhem* de om-gelegene gehuchten met rooven en wt-vallen onveyl maekte; ook rondom Wageningen op de paelen van 't Sticht zoo te werk gingh, dat daer over de Biſſchop van Utrecht en die van Rhenen, van wegen de Stad Wageningen, ſich aen hem beklaeghden: docht het *Catharine* ende den Steden hoogh tijd en noodigh om deſe moedwillige ſtroopers in teugel te houden. Met een is *Arnhem*, onder het beleyd van *Frederick van Brunſwijk* die van den Staeten tot de beſchermingh der landen was aengebeeden, door die van *Nymegen* belegerd, op dat de erven niet langer ongebouwd ende de land-luyden onveriaeghd moghten blijven. Doch dit belegh was kort-wijligh; alzoo door tuſſchen-koemen van den Vorſt van Kleve, die de Gelderſſe wederom ofte een ſlagh voegen ofte anders een voet konde lichten, de onruſt geſtild ende het leger weder van daer is op-gebrooken. Maer merkt hier eens ſyne looſe trecken. De ionge Prins van Kleve voort daer na binnen *Arnhem* gaende, liet ſich (wie zal het gelooven?) aldaer in-hulden, en, God wouts, bezweeren op den naem ende wt heymelijk beſtel van ſijn vader.

5. Doen ter tijd was binnen Zutveen de Biſſchop van Munſter *Henrick van Swartzenburgh*, die het gantſſe Graefſchap voor 60000. Rhijnſſe goud-guldens in onder-pand had ontfangen, onder bedingh nochtans, *van weder in-ruyminge te doen aen de rechte erfgenaemen en grond-heeren, zoo haeſt de verſchootene penningen aen hem ofte ſijne erven weder zouden zijn geteld; welke men alle iaer moghte loſſen met* 16000. *Rhijnſſe goud-guldens. Duyrende deſe verbintenis zouden de Steden ende de Pand-heer elkander na vermoegen verdedigen, ende de Pand-heer geen aendeel van 't Graefſchap moegen verzetten ofte vervreemden, dan met toe-ſtaen der Banner-heeren, Ridderen, knechten en Steden, die hem ook alreeds eene ſchattinge hadden in-gewillight, ende de zelve, na den omloop van vier iaeren, zouden vernieuwen, om die penningen tot den kryghs-ſtuyr, ofte anders tot vry-koopinge van des Graefſchaps verpandede gedeelten te beſtaeden.* Deſe over-draght heeft de Biſſchop op *Hippolijten* dagh met ſijn zegel bekraghtight, neffens *Claes* Grave tot Teklenburgh, *Geeraert van Bernsfeld* Maerſchalk, *Sander* Droſt: ende van wegen 't land van Zutveen, *Gijsbert* Heer tot *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, *Henrick* Heer tot *Homoet* en Wiſch, *Ian* Heer tot Wiſch, neffens de hoofd-ſtad Zutveen ende de vier mindere Steden. Doch wanneer men nu alles zoude in 't werk ſtellen, ende de gedachte Heeren van *Bronkhorſt* en *Wiſch*, met *Iacob* en *Geeraert van Hackfort*, *Ian van Kel*, *Wolter van Keppel*, *Evert van Hekeren* t'zaemen met den Stede-gezanten daer over tot Zutveen zit-dagh hielden; ende aen de andere zijd de Biſſchop, gevoeghd met den Raed der Stad Munſter en Grave *Everwijn* van Benthem, een naerder hand-veſt hadden geteykent tot vaſt-ſtellinge van de voorige overkomſte: hebben de laſt-hebbers van *Doesburgh*, al eer te zegelen, rugge-ſpraek met hunne meeſters willen houden en ſich wijders beraeden. Ende of wel de Raed en gezwoorene gemeynte van *Doesburgh* de bezeegelingh geenſins en weygerden, ende de Staeten daer neffens aenweeſen, alles te ſtrecken ten beſten van Hertogh *Karel van Gelder*, nochte om het land van een te ſplijten ofte ſyne oude rechten en paelen te verkorten; echter en konde men dit het ſlechte volk niet in 't hooft praeten, 't welk ook andere heeft op-gemaekt ende voort een boodſchap wt-gemaekt naer *Nymegen* tot Iuffrouw *Catharine van Gelder*. Deſe ſich in-beeldende de by 't Munſterſſe verdragh toe-geſtemde ſchattinge Ionk-heer *Karel* after-deelight te zijn, toonde haer mede zwaerhooftdigh; te meer zoo 'er wt ſijnen ofte haeren naem niemand over dien handel had geſtaen; ende verſocht daerom twee-werf, dat die van *Doesburgh*, buyten haer ende der landen beſchutter Hertogh *Frederick van Brunſwijk*, aen niemand hulde ofte verzegelingh zouden doen, immers niet voor al noch. Dan die van den Raed van *Doesburgh* vertoonden wederom, dat niet alleen hare Vorſtelijke Genade de landſchap verſcheyde maelen aenleydinge had gegeeven om tot behoef van haers broeders weezen zich met een hooftman en nieuwe bond-vrienden te ſteeuwigen, maer ook hare hooge Raeden het Munſterſſe werk zelve hadden by-gewoont en geholpen beleggen: dat mede die van *Doesburgh*, als te roer geleegen aen 't land van Kleve, aen de Stad

1478. *Arnhem* ende aen de grenzen van Heer *Willem van Egmond*, onder zoo veele vyanden buyten oogen-ſchijnelijk verderf ſich van hunne medeleeden niet en konden af-ſcheyden. Ende alzoo heeft de Stads Overigheyd, op het tweede verzoek der Standen, ſes mannen tot den Biſſchop geſchickt, als *Ian van Middachten* den iongen, *Iorden van der Hovelwijk*, meeſter *Henrick Colen*, *Werner Leerink* Richter, *Ian Goldſmit* ende *Ian op den Oorde*, om den handel voort te voltrecken. Maer als nu de Biſſchop op *Dotechem* gereyſd zijnde vaſt etlijke van ſyne dienaers voor wt had geſtuyrt om op Maendagh na Criſpiniaens dagh zich binnen *Doesburgh* te doen hulden: heeft de gemeyne man haer niet alleen dorperlijken gehandelt, maer ook den Biſſchop zelve met ſijn gevolgh buyten de poorten gekeert; die van daer weder op *Dotichem* gaende, zyne grimmigheyd eerſt in geene vaeten konde koelen, noch zich van klaghten en ſcheld-woorden onthouden: ter tijd toe ſes mannen wt den Raed hem ten zelven dage hebben gevolght, ende met groote moeyten te vreeden geſtelt. De Schepenen beloofden by hun eed, hem binnen den tijd van ſyne verſchrijvinge voor Pand-heer, ende Hertogh *Karel* voor hun Erf-heer te zullen houden. De Biſſchop liet ſich daer na als zegger gebruyken in de verſchillen welke tuſſchen de Gelderſſe en hunne overbuyren waren op-geſtaen, ende tot dien eynde binnen 's *Heeren-bergh* een dagh verſchrijven: waer mede de zaek eſſenwel niet met allen en is gevoorderd.

6. Iuffrouw *Catharine* heeft in die tijden ſtrenge beveelen doen afgaen aen de Overigheyd der Steden niet alleen in Gelderland maer ook van Zutveen, dat men allenthalven recht zoude doen en houden, niet anders dan op den naem van Hertogh *Karel*, als rechten Heer van Gelder Gulich ende van Zutveen. Deſe brieven hadden beneffens haer beteykent *Reyner van Wye* Heer te Herne, ende *Henrick van Apeltern* Heer van Perſingen. Ende want Ridder † *Dirk van der Horſt* Droſſaet van Velouwen en *Caeſelis van Scherpenzeel* Richter van *Arnhem* en Veluwen-zoom zich doen met de inwervinge van des lands renten en breuken beſigh hielden, begeerde ſy (terwijl *Arnhem* in vreemde handen was) aen *Geeraert van Dolre* Richter en den heelen Raed van Wageningen, dat ſy nu haer tooren, ſtock en gevangenis wilden leenen, om de breukachtige aldaer te zetten ende daer door de onwillige willigh te maeken. De Biſſchop van Luyk gaf in die daegen den Klevenaer te kennen, dat hy door vriendelijke brieven den Hertogh van *Ooſtenrijk* en *Marie van Burgondien* had gebeeden, om de vry-laetinge van ſynes zuſters kinderen *Karel* en *Philippe*, waer aen hy oordeelde de eyndelijke vrede ofte onruſt van Gelderland te zijn geleegen. Middeler-wijl was ook *Catharine* niet onachtzaem, om voorraed op te doen van oude en ervarene krijghs-Overſten, als daer waren *Vincent van Swanenburg*, *Ian van Binſfelt*, *Gijsbert van Kame* Heer te Spauwen, *Willem van Haſſelt* en andere; waer van de hop-mans drie, ende de gemeyne knechten twee ‡ *wit-penningen* des daeghs zouden hebben: te meer, nademael ſy wiſt eeniger Steden gezanten met den Klevenaer verſpreck te hebben gehouden van een dubbel houwelijk tuſſchen de ionge Princen van Kleve en Gelder, ende om den ouden Vorſt van Kleve, in ſtede van *Catharine*, tot beſchermer der landen in te willigen; 't welk nochtans die van Nymegen, die daer van niet eens hooren en wilden, meeſt omſtieten. Hier en tuſſchen gingh de Hertogh van *Ooſtenrijk* met den Klevenaer een verbond op-richten; aengeſien hy niemant van bloed en gelegentheyd van plaetzen naerder en kende, om een voet in de landen van Gelder en Zutveen te krijgen, waer over ſijn ſchoon-vader *Karel van Burgondien* voor deſen Heer was in-gehuld. Hy verzeekerde den Klevenaer verſtooringe van alle ſchaeden en ongemacken, gaf hem maght om van ſijnent wegen volk van oorlogh te werven, ende beloofde aen elk ruyter maendelijken ſes goud-guldens, aen een voet-knecht drie, yeder maend tegen 30. daegen en elke goud-gulden tegen 20. ſtuyvers gereekend. Om meer bond-genooten aen te winnen heeft hy op 't zelve pas ook *Willem van Egmond*, als een berucht krijghs-man, binnen Bruggen tot Ridder van 't gulde vlies verheeven. De Gelderſſe, om tegen deze aenkoemende ſchichten vervat en op haer hoede te weſen, bemoeyden ſich zoo om de oude troppen vol te maeken, als om nieuwe te werven, geevende daer van de Veld-heerſchap aen *Frederick* Hertogh van *Brunſwijk* en *Lunenburgh*. By hem vervoeghden ſich de benden der Biſſchoppen van *Luyk* en *Munſter*, t'zaemen met *Ian* Palts-grave Vorſt van *Beyeren*, ende, wiens naem zoo dickmaels in de voorgaende blaeden geſpeld ſtaet, *Vincent van Meurs*. *Frederick* na 't verlaeten van *Arnhem* ſyne maght hier en daer verſpreydende, heeft die van den *Bos* en omleggende geweſten door het vertoonen van ſijn heyr grooter ſchrick dan ſchade aengedaen. Daer na vermaende hy de Zutveenaers en andere Steden ſich reys-vaerdigh te maeken, om den vyand te keer en onder oogen te gaen; alzoo de Boſſenaers bereeds in de wapenen waeren, ende Boemeler-weerd beloerden. De loop-plaets was beſtemd in het dorp van *Armelen* by *Harderwijk*, om van daer recht haer wegh te neemen naer *Boemel*.

† *Ex literis Duciſſæ.*

7. De vyand, die behalven de Boſſenaers een maetelijk legerken nu by de hand had, gaf den ſijnen wt hooghmoed en wraek-gierigheyd Gelderland wederom ten beſten. Terwijl dan de Gelderſſe op hoop van buyt te wijd van honk verdwaelden, hadden ſich de Brabanders by deſe gelegenheyd met alle maght om de *Grave* nedergeſlaegen. Eer nu de Gelderſſe volk daer binnen konden brengen, ofte de beleggers op-ſlaen, had ſich de vyand met meerder vul-benden wt Braband al verſterkt. Ondertuſſchen was alle toevoer na de Stad af-geſneeden, ende de aenkomſten te land en op de ſtroom degelijken bezet. De Stad van alles gebreck en mede op-roer lijdende van eenige van een verkeerde geſindheyd, heeft op billijke voor-waerden haere poorten voor de Burgondiers ontſlooten. Ende alzoo hebben de Gelderſſe, terwijl ſy met een wild

‡ *Wat een* wit-penningh *doen heeft gegolden en weet ick niet: dan dit weet ick dat een wit-penningh in Weſtfaelen en andere oorden van Duytſland al noch ganghaer en bekend is, ende niet meer en doet dan vier van onſe duyten ofte twee oortgens. Dit heb ick niet een vinger moeten aenroeren, op dat ſich wemand in de waerdy van dit geld en bedriege, ende een wit-penningh neeme voor een dubbele ſtuyver, dienen op ſommige plaetzen van Gelderland en elders een* witgen *heet.*

hoofd

hoofd na vreemde dingen trachten, hun eygen neſt niet konnen beſchutten. Hier om nochtans niet treurende, zijn t'effens met haer geheel leger in Braband en Kleve in-gevallen. Aldaer zagh men het gewas van de velden af-rucken ofte verbranden, de edelſte dorpen wierden in d'as geleghd, veele Sloten verwoeſt, ende een ontallijk getal van gevangens na 't binnenſte van Gelderland wegh-gevoerd: ſonder dat yemand van de vyanden, geduerende dien in-tocht, den Gelderſſen het hoofd dorſte bieden. In de Wijnmaend hebben * de Burgoenſſe en Kleefſſe nader hand een vertooningh gedaen in het Rijk van *Nymegen*, ende daer door de bezettelingen van die Stad wt-gelockt: negen van de welke t'zaemen met hun aenvoerder *Vincent van Swanenburgh* in de Heerlijkheyd van *Hoemen* door den vyand wierden betrapt, ende naer Kleef-ſtad gevangen gebraght. De Brunſwijker gaf den Klevenaer met duytſſe woorden te verſtaen, „ dat hy ſijn vyand zoude weſen, zoo langh hy de „ landen en onderzaeten van ſijn neve *Karel* te „ zwaerd en te vuyr gingh vervolgen; ende ver„ weet hem ook in 't byzonder, dat hy zyne Hove„ lingen, die noch hem noch yemant een ſtroy had„ den in den wegh geleght, had laeten dood ſmij„ ten, af-zetten, en hechten. Doen ter tijd wierd 'er mede een bedingh ofte ontwerp gemaekt, dat „ de *Brunſwijker* met *Catharine* in echt zoude treeden, 70000. goud-guldens tot een houwelijx„ ſtuyr ontfangen, daer neffens tien iaeren after een „ Gelderland, tot dienſt ende op den naem van „ *Karel* en *Philippe*, waer neemen; ende van alle „ Sloten en Steden den eed neemen. *Catharine* „ zoude in die tien iaeren den tol en 't Huys te *Lo„ beek* met alle op-komſten op eene gelijke wijze „ beſitten, als wel eer haere moeder de Vorſtin *Catharine*, welke helle-veege by haere voor-ouders in 't Carthuſer Kloofter te *Wezel* (zonder te weeten op wat † iaer) was begraeven. *Maximiliaen*, hoewel hy met de Franſſen op beyder landen paelen genoegh had te worſtelen en ſteeds om-ſprongh, liet echter niet na die van *Arnhem* en andere tot ſtandvaſtigheyd aen te maenen; wiens mede-ſtander *Henrick van Ghemen*, Droſt van Gelder, ſich een opentlijk vyand van die van *Nymegen* verklaerde. Hier tegens kooſen de Gelderſſe *Swartzenburgh* Biſſchop van Munſter en bedienaer van 't Stift Bremen, Pand-heer daer behalven en nabuer van 't Graefſchap Zutveen, voor ſes iaeren tot haer Schuts-heer, en momber der kinderen van *Adolf*, in ſtede van Hertogh *Frederick van Brunſwijk* (die voor eenige daegen in een krankheyd van harſſenen gevallen zijnde, door de ſyne wederom naer huys was gebraght) „ betuygende voor al de wereld, de landen van „ Gelder en Zutveen voor de zelve weezen te be„ waeren, ende den Klevenaer ſterk beſchuldi„ gende, dat hy *Adolf* niet alleen in de Burgondiſſe „ gevangenis had geholpen, ende tot ter dood „ vervolght, maer ook nu zyne onnozele kinderen „ wt haere erf-landen keerde, ende den tol te *Lo„ beek* met andere vlecken en erven het Vorſten„ dom en Graefſchap omhield; zonder acht te „ neemen, dat verpande goederen, als deſe, op „ zulk eene wijze geenſins moghten vervreemd en „ gehandeld worden.

* Ita Toſmaker.

1479.

† *Indien men Teſmaker magh geloven, is ſy in 't iaer 1476. te Lobeth geſtorven. Een groot iammer, dat ſy zoo langh heeft geleeft!*

8. *Maximiliaen* was op dien tijd beſigh met het belegh van *Tervaene*; waer op de ſlagh van *Guinegate* volgde by het dorp *Blangij*, welke by de 9000. Franſſen wegh nam. Weshalven *Catharine* en de Gelderſſe Staeten, bangh zijnde dat de Franſman een ſtille-zaet, verdragh ofte vreede met Burgondien in-gaende, *Maximiliaen* den wegh moght bereyden om alle ſijne krijghsmaght aen Gelderland te koſt te leggen, van ſtonden aen ootmoedige ‡ brieven tot den Koningh af-zonden (gelijk ſy ook effen te vooren aen hem hadden gezonden meeſter *Koenraed Zoebuyſen*) hem meermaels biddende, dat doch zulx niet en moghte geſchieden, dan met voor„ kennis van *Swartzenburgh*, ende immers met wt„ ſluytinge van den Klevenaer, die door het ont„ houden van den tol te *Lobeek* de weeſen van Her„ togh *Adolf* iaerlijx by de 15000. ofte 16000. „ goud-guldens te kort dede; ofte dat hy ſijn on„ rechtvaerdigh bezit wederom moght laeten va„ ren. Sy wilden mede een verblijvenden gezant „ ofte volmaghtiger in 't Hof des Koninx beſtel„ len, om hem daegelijx openingh te doen van den „ ſtaet haerer landen, ende over en weder een „ naerder verbintenis te ſluyten. *Lodewijk* dit „ verſoek met alle beleefdheyd toeſtaende, zeyde de zaek der weeſen niet anders dan ſyne eygene te willen behertigen, ende tegens den beſtemden dagh (den 15. van de Louw-maend) zyne gezanten insgelijx naer Mets af-vaerdigen. *Maximiliaen* na den ſlagh van *Blangij Doornijk* in-neemende, vergaf aen de burgers hunne weder„ ſpannigheyd, met dit bedingh, *dat ſy voor de tweede reys in die miſdaed vervallende, alle hun eygendom en op-komſten in Vlaenderen zouden verbeuren, ende van wegen den neder-ſlagh aen Hertogh Adolf van Gelder begaen, een kerxken bouwen, ende aldaer tot des zelfs eeuwige gedachtenis daegelijxen dienſt doen.* Op het voorgaend aenſchrijven van den Brunſwijker ſchickte op deſen tijd *Chriſtiaen* de eerſte Koningh van Denemarken ernſtige brieven aen *Maximiliaen van Ooſtenrijk*, hoe het hem en meer anderen zeer vreemd en eeniger maeten onmenſchelijk docht, dat, onaengeſien *Adolf* van Gelder „ ſijn leeven by 't Huys van Burgondien had in„ geſchooten, des zelfs kinderen, zyne gemaelin „ zoo na in bloed beſtaende, niet te min van haere „ ervenis noch wierden wt-geſlooten, en haere „ landen in den grond vermeld: derhalven was „ ſijn verzoek, dat ſyne Hoogheyd den Vorſt van „ *Brunſwijk* in ſyne bedieningh niet en wilde ſtoo„ ren of tegen-vallen, ofte dat hy, maeghſchaps en „ verbonds halven, gehouden zoude zijn den ver„ ongelijkten onderſtand te doen. De Staeten van „ Gelder klaeghden mede, dat het lieve vaderland als een bal en doel-wit was van de vyanden, ende dan door de Burgondiſſe dan door die van Ooſtenrijk, als ten roove wierd gegeeven, ende, behalven den tol van *Lobed*, ook *Arnhem*, *Goch*, *Wachtendonk*, *Bueren*, *Haeps*, *de Duyffel*, en *Elten*, aen vreemde Heeren en zonderlinge den Klevenaer wegh geſchonken.

9. De *Amſterdammers* die in de Zuyder-zee dagelijx op den vis-vangh wt-liepen, hadden te vooren de *Harderwijkers* eens ofte andermael beſchaedight, die haer op deſen tijd gelijk een pots ſpeelden. Die van *Amſterdam*, welke, gelijk heel Holland, de Burgondiſſe kruyſſen aenbaden, beſtonden daer over met een deel waegh-halſen,

‡ *Vid. auctor pag. 567. & ſeqq.*

om buyt en wraeck te haelen, met voor-dacht hun loop te neemen naer *Harderwijk*: ende onder wegen verneemende, een Gelderſſe kraek van *Harderwijk* af-gevaeren ende met waeren ſchier tot ſinkens toe gelaeden, omtrent *Enkhuyſen* aen anker te leggen, de zelve aen te packen. Maer zoo ſy hier mede naer *Amſterdam* wilden, vielen de Enkhuyſers met eenige Edamſſe iaghten wt, ende brooken de eerſte boots-gezellen den buyt met geweld ende niet zonder bloed-ſtortingh wt de handen; alzoo ſy verſtonden, dat het hen en haere Stad niet eeren genoegh en was, een ſchip voor de haven en zonder oorlof wegh te laeten ſleepen. Hier wt raekten de Gelderſſe met de Hollanders in oorlogh, ende lieten die van *Elburgh* en *Harderwijk* geen vuyr wt-gaen nochte hunne armen binden: voor al niet, wanneer de koop-luyden door de Zuyder-zee tot de Deventerſſe markten hadden te reyſen. De Hollanders lieten ſich doen mede *Leerdam* ontglijden, vermits *Ian Cats* met ſyne bezettelingen de Gelderſſe niet had derven verbeyden. De onſe maekten over die Veſtinge tot Stadhouder *Niclaes van Haeften*, een goed krijghs-man, die t'elkens met ſterke rotten wt-viel, ende dickwijls menighte van roof binnen bracht. By deſen krijgh wiſten de Hollanders geen zijde te ſpinnen, die doen als van ouds in tween waren geſcheurd, in Hoexe die van den Gelderſſen wierden geſtijfd, en Kabeliauwſſe, die op beyde haer mes geſleepen hadden. Op den wtgangh van 't iaer is *Catharine* ſofte een weder-zin en walgh hebbende in den oorlogh, ofte om dat *de Grave* haer vorige woon-ſtad door de Brabanders was gedreyghd ofte ingenoomen, miſſchien ook, vermits het houwelijk tuſſchen haer en den Vorſt van *Brunſwijk* gededinghd nu af was) met *Maximiliaen*, door onderwerkinge van ſijn Maerſchalk *Adolf van Naſſouw*,

„ alzoo verdraegen, dat ſy, in ſtede van den haer
„ af-genoomen Lobeekſſen tol, de Stad en Voogdy
„ van *Gelder* haer leeven langh zoude in-houden,
„ ende aldaer, genietende de inkoemingen, onge-
„ moeyd verblijven. Indien de Stad en 't Slot be-
„ legerd wierd ofte haer door andere ontvreemd
„ en ontweldighd, zoud *Maximiliaen* haer op ſyne
„ eygene koſten weder aen het bezit helpen. De Kolenſſe Schrijvers wijſen aen, dit beſteck te zijn gemaekt, na dat *Gelder*, ende *Catharine* daer binnen, een wijl van den Vorſt van Kleve en de Burgondiſſe was beſlooten, en eyndelijken door die van *Nymegen* en andere Gelderſſe ontzet; daer by doende, dat *Karel* van Burgundien *Gelder* eertijds veroverende, de gedachte Stad met zyne geheele vryheyd mede aen *Catharine* voor haer leeven had geſchonken, gelijk ook naderhand de de haer neve *Karel van Egmond*. Sommige * vertellen, dat, zoo haeſt de Burgoenſſe de Slo-

* *Ita ferè Teſinacherus.*

ten van *Batenburgh* en *Leeuwen* hadden verovert, de Gelderſſe 300. der zelver in een ſchermutzel hebben dood-geſlaegen, ende al hun voor-raed, tros en geſchut te buyt bekoemen: ende niet alleen dat, maer ook de Stad *Gelder* verloſt, ende de vlecken van Kevelaer en Aefferden in 't Ampt van Goch verbernt. Dat daer tegens de Klevenaer op den 16. van de Hoy-maend deſes iaers 1479. (niet tegenſtaende de Brunſwijker met een deel op-gelichte land-zaeten hem zocht wt de plaets te drijven) het Slot *Lobeek* ofte Tol-huys heeft in-genoomen, ende, na 't vermeeſteren van 't Huys te *Hoemen*, een ſtille-zaet van zes weeken over en weder bedongen. Na 't overgaen van *Lobeek* heeft *Catharine*, met goed-vinden van de landſchap, deſen tol aen drie plaetſen verleyt, te weeten tot *Nymegen*, *Doesburgh* en *Wageningen*, ende tot haer Tol-meeſter geſtelt eenen *Iacob Talholt*, om alzoo op de Wael, Rhijn en Yſſel den tol te beuren van alle koopmanſchappen die naer boven ofte beneeden langhs voor by *Lobed* wierden gevoerd. Buyten dat hebben de Biſſchop van Munſter en de Gelderſſe Staeten doen verkondigen, dat *Karel van Burgundien* de maght niet en hadde gehad van deſen tol, die van onherdenkelijke tijden aen Gelderland behoort hadde, eygener hand te vervreemden, noch de wille om die den Klevenaer ſijn leeven langh te volgen laeten: ende ſy daerom gebooden hadden hunne ſtroomen over al door de landen van Gelder en Munſter geſlooten te houden, geenige goederen voor by het Tol-huys te voeren ofte doen voeren, nochte die van Kleve yet toe te brengen ofte af te haelen te water ofte te land, ende de over-treeders te houden en ſtraffen als vyanden van den lande.

10. In den aenvangh des volgenden iaers 1480. verſochten die van *de Grave* aen die van *Nymegen* tot byſtand 100. vuyr-roers, op de tijdinge die ſy hadden, dat de Brabanders en Klevenaers daer rondom zich hadden t'zaemen gerotted, ende een op-zet genoomen van haere Stad te overrompelen, ofte te beleggen; zoo dat de *Grave* doen ter tijd, na de vorige inneeminge, door verraſſinge ofte anders weder aen Gelderland is gekoemen. Andere willen, dat die Stad door de Burgoenſſe met drie Block-huyſen rondom zy benauwd geweeſd. Ende hoewel Iuffrouw *Catharine* over de Stad *Gelder* met *Maximiliaen* was vereenighd, en vergat ſy echter niet de Standen en Steden van Gelderland onder de hand een hert in te ſpreeken, ende te vermaenen, om liever het wterſte af te wachten ende kap en koevel te wagen, dan ſich tegens trouw en verbond aen den vyand over te geeven; te meer, want ſy verzeekerheyd hadde, dat de Koningh van Vrankrijk en *Maximiliaen* onder een geene vrede noch een langh beſtand hadden, zoo de roep gingh, maer dat men over en weder noch wacker hayr-pluyſde, ende ook de Koningh volgens ſyne * be- * *Sietſgh: voorige iaer.*
loften de Gelderſſe, in zulk een geval, daer in zoude bedongen hebben. Tot bewijs van haer ſeggen, ſtuerde ſy over het af-ſchrift der brieven, waer by de Koningh alles loofde te doen, dat *Karel* en *Philippe* weder in ende aen haere landen moghten koemen. Onder dit liet *Maximiliaen* de Gelderſſe vervaerden, dreygende t'elke reyſe ſyne Overſten in 't kort af te vaerdigen, om Gelderland, indien het na ſyne wenken niet en wilde luyſteren, teffens te overweldigen. Eenige Gelderſſe hier door verſchrickt, ende onder andere de mindere Velouwſſe Steden, *Harderwijk*, *Hattem*, *Elburgh*, ende ook die van der *Nykerk*, liepen de Overigheyd der drie Over-Yſſelſſe Steden *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* ter ooren, om van haeren 't wegen by den Aerts-hertogh een vreede te bekuypen, en daer toe Biſſchop *David* van Utrecht als mackelaer te gebruyken. Om deſe gelegenheyd by 't hayr te vatten liet *Maximiliaen* af-gaen *Adolf van Naſſouw*, om haer den eed af te neemen. Doen ter tijd is 'er tuſſchen Biſſchop *Henrick van Munſter*, beſcherm-heer der landen ende de Stads-Overigheyd van *Nymegen* aen d'eene, ende *Walraven Piek* aen d'andere zijd, een over-een-koeminge gemaekt, dat te weeten

Walraven

1480. *Walraven* de Block-huyſen en Ampt-mannyen van *Beeſde* en *Renoyen* in de Neder-Betouw, op den naem van *Karel* en *Philippe*, onder eed van trouwigheyd en zorghvuldige hoede, als voor heen, zoude beſitten.

11. Dit was op dit pas te meer noodwendigh, alzoo de Burgondiſſe *Aſperen* daer omtrent hadden bemaghtight, wt laſt van *Maximiliaen*, die doen wt Braband op *Gorichem* was gekoemen, om van daer dieper naer Holland te verreyſen. Het Stedeken *Aſperen* op de grenzen van Holland geleegen, had van ouds een dubbel Blockhuys, ende nu ook twee byzondere Heeren, waer van d'een die het Slot bewaerde na de kant van Holland wt het geſlacht was van de *Boetzelaers*: over het ander Slot en bol-werk naer Gelderland wt-ſiende was Heer *Gijsbert Piek* een Gelders-man, en neve van den vorigen *Walraven*. Dan alzoo *Weſſel van Boetzelaer* tegen dank van ſijn keur-noot de Burgondiſſe op zynen Burght had in-gelaeten, ende *Gijsbert* doen alleen den vyand niet maghtigh was af te weeren, gingh hy, om ſich te bergen, naer Gelderland vlughten, ende gaf wt nood ſijn Slot ten beſten. Van waer hy daer na met een bende volx het dorp van *Langerack* is in-gevallen (wt haet van *Weſſel*, wiens moeder *Elbulgh* Vrouwe van de plaets was) ende heeft aldaer veele beroyde luyden gemaekt. Ondertuſſchen lagh *Ian van Egmond* de ionge, wt den naem van *Maximiliaen*, binnen *Gorichem*, om op de Gelderſſe ſtroopers een waekend oogh te houden. Maer *Maximiliaen* was in Holland ſoo ſchielijken ſiek geworden (moegelijk, om de veranderingh ofte waterachtige dompigheyd van de lucht die den vreemden man veeltijds beſwaert en door de leeden treckt) dat hem ſchier niemand leeven en gaf. Doch weder op-koemende, wanneer hy vernam, de Hollandſſe koopluyden, die den Rhijn moeſten op-vaeren, door de burgers van *Wageningen* daeghlijx te werden geſtoord en aengetaſt, ſchickte hy daer heen den iongen Vorſt van Kleve met *Ian van Egmond* zoon van Heer *Willem*. Deſe met een dergelijke maght by *Wijk* over Rhijn gaende, over-weldighden voort het ſterke Slot van *Ravenſwaey*, ende keerden ſich, na 't plonderen en verbranden van de aenbuyrende dorpen, van daer op den 27. van de Bloeymaend naer *Wageningen*; twelk ſy met geſtadigh geweld en allerley ghereedſchap bevochten. De † Gelderſſe, ende onder de zelve 200. burgers van *Doesburgh* aengevoerd door *Hartwijk te Heker* en *Sander van den Groetenhuys*, hebben, om den vyand te verſpreyden en af te locken, in de tweede week na Paeſſen een in-tocht gedaen in de *Hetter*, ende aldaer de Kleefſſe land-zaeten met rooven en blaeken geplaeght. Zijn ook doenmaels onder de opper-hoofdy van den Biſſchop te Munſter al mede wt-getoogen om *Wageningen* te verloſſen: by welk een hoop ſich al wederom 200. poorters van *Doesburgh* hebben bevonden met hunne bevel-hebbers *Ian Goltſmit* ende *Willem Matelank*; als ook de Bus-meeſter der zelver Stad, die door des vyands leger binnen Wageningen gezonden ende daer voor van des Stads wegen wierd beſchonken met 15 *Klaeſkens*, waer van de drie maeken eenen ſtuyver. Die van *Nymegen* insgelijx op de gangh zijnde wierden door de Burgoenſſe in het dorp *Heuſden* ondervangen, ende 400. der zelver (waer by ook zommighe Harderwijkers) zoo ſy haer wijk wilden neemen naer het Slot van *Randwijk*, neder-gehouwen. Na dat nu de burgers met het volk van bezettinge t'zaemen ſpannende, twee ſtormen manlijken hadden af-geweert, ende een tijd langh het ontzet van den Biſſchop van Munſter, tegenwoordigen beſchermer der landen, te vergeefs met verlangen te gemoet gefien, daer nevens in de Stad groot gebreck begonnen te voelen, hebben ſy ſich, bedingende de behoudenis van lijf en goederen, ten laetſten ‡ overgegeeven.

12. Doch deſe wonde wierd haeſt weder gezalfd, ende dit verlos door een nieuw gewin eenighſins geboet en in-gehaeld. Aengeſien die van Zutveen omtrent deſen tijd tegen den ſchemer-avond gewapend wt haer Stad treckende, onder het beleyd van hun Overſten *Lineloe*, *Elburgh*, 't welk zich door een te vroegen ſchrick voor *Maximiliaen* had verklaert, by nacht behendelijken hebben verovert. Veele van de burgers berghden ſich geluckelijken door eenige verhoolene gangen, op de beek wt-koemende, die laegh van verdiepinge ende aen weder-zijden met ſteenen bemuerd door de Stad heen loopt. De andere, ende voor al Ionk-heer *Arend te Boekop* te bedde leggende, ende in der yl door eene van de ſchoorſteenen na 't Klooſter bezijden ſijn huys vlijdende, ende van daer naer de kerk, wierd eyndelijken gevat, ende met groot geld geloſt, waer voor de Stad Kampen borge bleef, niet tegenſtaende hy alle ſyne gereede iuweelen en koſtelen huys-raed te pand en in de loop had gelaeten. Van gelijken en zuymde de Koningh van Vrankrijk mede niet, de Burgondiſſe volgens ſyne geloften te beoorlogen, ende by de 20000. mannen naer 't gebied van Lutzenburg te ſchicken onder *Karel van Amboiſe*, die *Verton* in den eerſten aenloop vermeeſterde, ende het volk van oorlogh dood ſloegh ofte gevangen nam. Een weynigh daer na won hy ook *Yvoix* met verdragh, en keerde alzoo met een vrolijk heyr weder naer Vrankrijk. Op den zelven tijd is *Leerdam*, 't welk te vooren van de Gelderſſe was in-genoomen, van wegen den Ooſtenrijker geleverd in de maght van *Caſpar van Kulenburg*, tot verzoetinge van de ſchaden en ongemacken welke hy in Vrankrijk gevangen zittende had wt-geſtaen. Dan *Caſpar* heeft die plaets naderhand weder in-geruymd aen de Heeren van *Egmond*. In die dagen was 'er tuſſchen *Lodewijk* den elfden Koning van Vrankrijk en *Maximiliaen* een ſtille-zaet getroffen, die nochtans in 't kort ten eynden liep, ende niet wel en wierd na-geleefd; alzoo het krijghs-volk over en weder het ſtroopen niet en konde afwennen.

* Sietſtig vorige iaer.

† *Ex archiis Doesburg. & aliunde.*

‡ *Seeker oud hand-veſt tot Wageningen beruſtende loopt recht tegen dit verhael, en zeght op het iaer* 1480. *geweeſd te zijn het groot beleegh over de Stad Wageningen ende geduyrt te hebben ongevaerlijken anderhalf iaer, ende dat in dit beleegh verbrand is geworden de olde kerk op den bergh die in verleedene tijden de kerſpel-kerk plaght te zijn ende in 't iaer* 1482. *wederom getimmerd en in-gewyed. Doch het heeft meerder ſchijn dat de Schrijver zich hier heeft vergiſt, ende, in plaets van* anderhalf iaer, *gemeynt anderhalve maend.*

13. De Gelderſſe † overſlagh maekende dat de Steden *Ruermond* en *Arnhem* de zijd hielden van *Maxmiliaen*, ende *Harderwijk* met *Wageningen* en *Nykerk* onder ſijn gebied ſtonden, hebben, door tuſſchen-handelingh van de Banner-heeren van den Berge en zommige Domheeren van *Munſter* daer zich de volmaghtigers van den Biſſchop en Iuffrouw *Catharine* met de noch overige Ridderſchap en Steeden by voeghden, in 't begin van de Wijn-maend op den vergader-dagh tot *Emmerick*, na menige voor-ſlagen van verdragh tuſſchen haer en den Ooſtenrijker, ſich zoo wijd in-gelaeten; *dat ſy geneegen waren het geſchil te zetten aen den Paus, die als een onzijdigh opper-richter wt het weder-zijdſſe beſcheyd zoude hebben te oordeelen, wie van beyden, Maxmiliaen ofte Adolfs kinderen, tot het Vorſtendom meeſt waren gerechtighd; ende dat men zulk een wt-ſpraek, hoe die ook moght wt-vallen, over en weder zoude na-leeven; ende middeler-wijl de noch onveroverde deelen ſtellen in verwaerder hand van den Hertogh van Kleve; onverminderd Swartzenburgh en Iuffrouw Catharine, voorts den Stenden en onder-zaeten haere pandſchap en vrydommen: doch, indien het dingh-tal den kinderen van Gelder mede viel, dat men ze dan dadelijken de gantſſe landſchap zoude in-ruymen t'zaemen met den Steden die Maxmiliaen hadden aengehangen ofte van hem waren over-heerd. Voor 't laetſte beloofden ſy Frederick Heer tot Yſſelſteyn en Ionk-heer Willem zoonen tot Egmond al mede in behoudene handen te leveren van den Klevenaer*: die ook korts daer na door die van Nymegen wt hunne drie-iaerige boeyen zijn ontſlaegen, ende voort naer *Dordrecht* vertrocken, om voor al *Maxmiliaen* te begroeten. Dan dewijl deſe voor-werpzelen meeſt in woorden beſtonden ende de ſtrooperyen over 't vlacke land daer mede niet op en hielden, is 'er in de
1481. Louw-maend des iaers 1481. tot Nunſpeet in Velouwen een dagh beſtemd, ende aldaer verſcheenen *Lieven van Baex* Rit-meeſter en Raed van *Harderwijk* van wegen *Maxmiliaen*, ende *Diderick van Lintelo* Rit-meeſter van *Hattem* en *der Elburgh*, vergezelſchapt met *Andries van Moermeden* en twee Raeds-vrienden van *Hattem*, van wegen *Swartzenburgh* en 't land van Zutveen; die wijders voor-droeghen; *dat die van 't Nymeeghſſe ofte Zutveenſſe Vierdeel met roof ofte vyandlijke over-greepen niet en zouden deeren die van de Velouw, ende die van de Velouw Baer en Cleefs-land wederom niet die van Nymegen ofte Zutveen; ende dat die aen beyde zyden in Velouwen ge-erf waren hunne goederen alduer ruſtelijken mogh-ten aenvatten, ook die van Velouwen over al in Velouwen onbeſpeerd koemen en verkeeren, wt-gezonderd in des anders Steden en veſten anders dan onder zonderlinge geleyde: alles nochtans op het behaegen van de Hertogen van Ooſtenrijk en Kleve, van Willem van Egmond Heer tot Baer, ende van de Steden Arnhem, Harderwijk en Wageningen aen d'eene; ende van Biſſchop Swartzenburgh, den Heer van Bronkhorſt, Winand van Arnhem, Diderick van Linteloe ende de overige Steeden aen d'andere zyde.*

14. Dan alzoo in deſe over-draght niet en was begreepen hoe het zoude gaen met de veyligheyd op de ſtroomen en buyten het begrijp van de Velouw, zijn daer over die van *Arnhem* en *Doesburgh* af-zonderlyken verdraegen; *dat niet alleen de onder-zaeten van Doesburgh maer van 't heele Graefſchap op den gewoonlyken tol ofte hun goede rechten de ſtroomen en ſtraeten moghten gebruyken zonder eenigh letzel ofte gevaer.* Dan gelijk de geene die op hun eygene kraghten mistrouwen lichtelyken by de hand worden geleyd, ende die van een hooghte af-gaen eer ſy 't weeten in de laeghte koemen; effen zoo is het met de trouwe in-zaeten toe-gegaen. Want na dat de Aerts-hertogh door ſijn Maerſchalk den Grave van Naſſouw met de Gelderſſe Steden meermaels in verſpreck was getreeden wegen de aflegginge van den haet en wapenen, waer van voor heen al een aenvangh was gemaekt; is 'er op den 12. van de Oogſt-maend wijders gededinghd, *dat de gevangens aen deeze en geene zijd zouden vry gaen, ende de Biſſchop van Munſter op ſijn verzoek een byzonder beſteck met Maxmiliaen moegen in-gaen; mids dat die van 't Graefſchap en hun mede-ſtanders aen gedachten Maxmiliaen in verſcheyde poſten en tyden zouden betaelen* 16500. *Rhijnſſe guldens: dat ondertuſſchen die van Doesburgh en alle andere in 't Angerloeſſe broek, in Dichteren en elders over den ouden Yſſel ge-erfd, ongehouden zouden zijn aen den Klevenaer eenige ſchattingh te geeven, dan alles herſteld worden op den voet als het plaght te weſen voor de tyden van Karel van Burgondien, ende het Gericht van Angelroe, als van ouds, binnen Doesburgh gehouden.* Hoewel naderhand in dit ſtuck eenige gebreecken zijn gevallen, ende daer over in 't Klooſter van Bielhem een nieuwe t'zaemen-ſpraek gehouden in 't by-zijn van *Maes Blyffer* en *Hartwich te Heleren*. Hier te vooren was *Ian Mom*, bezitter van de have-zaet Kel in 't Richter-ampt van *Doesburgh*, geweeſd Land-droſt van Zutveen, doch door den Biſſchop van *Munſter* verlaeten, ende in ſijn plaets geſtelt *Geeraert van Barnsfeld* Maerſchalk van 't Stift *Munſter*, door op-kroodinge van *Gysbert* Heer van *Bronkhorſt* en zommige andere. Weſhalven *Kel* eenige iaeren den Biſſchop, het Gods-huys en de Stad van Munſter heeft ter ooren geloopen, ook op alle land-vergaderingen zich daer over aen den Stenden beklaeght: doch al om niet, vermits by 't verdragh met den Aertshertogh in-gegaen de Heer van *Ghemen* voor Droſſaet van 't Graefſchap wierd aengenoomen, onverkort effenwel gemelden Kel ſyne verſchrijvingh aen 't zelve Ampt.

15. By deze gelegenheyd zocht *Maxmiliaen* de hevigheyd van de Hollandſſe verdeylingen neder te leggen, ende ſtrafte onder andere *Dirk Potter* binnen *Leyden* aen den hals; vermits hy de burgery had aengeraeden en in 't hoofd gepraet, dat Ridder *Reyner van Broekhuyſen* met Gelderſſe bezettinge in de Stad was gelaeten, om de Hoexe de hand boven te houden. Van daer gingh hy naer den *Bos*, om het getal der Ridderen van 't gulden Vlies te vervullen. Behalven een grooten ſleep van Vorſten en edel-luyden, was de Hertogin *Marie* daer te zien met haer dry-iaerigen zoon *Philips*, die van den vader mede Ridder wierd geſlaegen. In die dagen had *Ian van Egmond*, Stad-houder van *Gorichem*, die gelaſt was van wegen *Maxmiliaen* een geduyrigh oogh op de Gelderſſe te houden, een byzondere knibbelingh met den *Schoutaet van Dort*, om dat hy eenige

† *Materiam horum capitum deſumpſimus ex archiis Doesburgenſibus, ſtudioſè excuſſis per* Adamum Hugenium IC. *amicum noſtrum.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1481. eenige Kabeliauwſſe wt *Dort* verbannen zijnde, te *Gorichem* had in-genoomen en huys-veſtingh gegeeven. *Egmond* hier over met ſmadelyke woorden verbluft en getroft zijnde, liet den Schoutaet aenzeggen, dat hy op lichten dagh binnen *Dordrecht* wilde koemen, ende hem ſijn ſchelden te paſſe brengen. Derhalven is hy in den morgen-ſtond met de wt-geiaeghde en een deel gewapend volk op *Dordrecht* gevaeren. De Schoutet by gevalle doen aen de water-poort ſtaende, ende den Schipper af-vraegende wat ſyne ladinge was, kreegh tot beſcheyd, dat hy allerhande waeren in hadde ende van ſtonden aen wilde loſſen. Nauwlijx was de Schout, zonder after-denken, in de Stad getreeden, of de gewapende quamen, als wt het houten paerd van Troyen, voor den dagh ſpringen, ende ſloegen de burgers op de vlught, ende den Onder-ſchout met den Burgemeeſter dood, tot dat ſy met verſſen byſtand van *Rotterdam* verſterkt zijnde, de Stad in haer geweld, ende 200. burgers met den Schoutaet in verzeekeringh namen, niet zonder groot hert-zeer van de Hoexe en Gelderſſe, die altoos aen een lijn hadden getrocken, en 't water over eenen ſtock gedraegen.

16. Daer na maekte *Maximiliaen* zich vaerdigh, om Gelderland met ernſt te bekrijgen, ende een deel van 't leger, 't welk tot 's *Hertogen-bos*, te *Gorichem* en elders in de winter-ruſte hadde geleegen, by een treckende, is daer mede die van *Boemel* onvoorſiens aen boord gekoemen; hebbende by zich een ſleep van vernaemde Heeren, als *Willem* van Gulich, *Ian* van Kleve, *Herman* van Heſſen Biſſchop van Kolen, ende de Graven *Adolf van Naſſouw*, *Willem van Nivenaer*, *Philips van Werneburgh*, en *Ian van Unkel*. De burgers, die doen doende waren met *H. Ignaes* te vieren, ziende den vyand by geval in 't krieken van den dagh buyten de poorten, waren in een oogenblick tijds in 't geweer, ende keerden de Burgoenſſe, met bloedige hoofden en beſchaemde kaeken, van haere veſten; zoo dat daer over die dagh zedert in grooter eer is gehouden, ende in des Stads boeken op-geteykend; gelijk ook noch daer van een † rijmken, inhoudende het iaer-getal, aen de Bos-poort op een ſteen gehouwen ſtaet. *Maximiliaens* krijghs-volk, om de lid-teekens van deze ſchande wt te wiſſen, met etlyke benden over de Maes gaende viel onlanx daer aen in Boemeler-weerd, ende overylde zommige wel-gelegene plaetſen, Ionkheeren Huyſen, als mede het Slot van *Hemert*. Hier door wierd alle toe-voer ende te gelijk de land-bouw verlet. Die van *Boemel*, aen d'eene kant door den vyand, aen d'andere door den ſtroom heel van Gelderland af-geſneeden zijnde, begonnen nu beter koop te geeven, ende meer na vrede te haeken; te meer wanneer ſy verſtonden, *Nymegen*, *Tiel* en andere plaetſen, op de welke haer meeſte hoop geveſt was, het zelve op-zet te hebben genoomen. Want als nu *Maximiliaen* binnen den *Bos* met een maghtigh heyr ſchrap ſtond om in Gelderland in te breeken, vonden de Staeten van Gelder geraedzaem die overhangende buye by tijds te ontwijken, ende liever te buygen dan gebrooken te worden. Derhalven zonden ſy gemaghtighde van *Nymegen* naer den *Bos*, die op eerlyke voor-waerden met hem verdroegen, ende hem voor haer Heer beloofden aen te neemen ende ook in te hulden. Deze tijdinge deed *Maximiliaen* ende de Vorſtinne *Marie* met een verheughd gemoed en ſterk gevolgh van ruyteren en knechten naer *Nymegen* verreyſen; alwaer de t'zaementlyke Steden, wt-genoomen alleen *Venloe* ('t welk de Gelderſſe op 't vergangen iaer den vyand hadden wt de hand gebrooken) hem bezwooren. Met een wierd hy als Hertogh van Gelder onthaeld, gelijk mede (doch in zijn af-weſen) binnen Zutveen. De eed wierd de burgery af-genoomen door *Adolf van Naſſouw* Heer te *Wisbaden*, die hy over gants Gelderland tot Stad-houder had geſtelt. Die van Zutveen verzochten in dezen nood op *Henrick van Swartzenburgh* Biſſchop van Munſter, om haer van ſyne gehoorſaemheyd te ontſlaen; waer toe hy zich ook heeft laeten gezeggen door ſijn oom Hertogh *Ian* van Kleve, wt wiens zuſter *Elizabeth* hy was gebooren. *Maximiliaen* zich van *Nymegen* op *Ruermond* ſpoedende (welke plaetz onlanx te vooren aen hem was over-gegaen) quam met ſijne gantſſe maght voort voor *Venloe*, 't welk, na een ſtrengh belegh van eenige daegen, al mede gehoor gaf; tot dat hy alles na ſijn zin in Gelderland beſtelt ende ſyne vyanden ('t welk de beſte wijze van overwinnen is) door den blooten ſchrick en zonder bloed-plengen mack gemaekt hebbende, door het Sticht van Utrecht en Holland naer *Bruyſſel* is vertrocken.

17. Daer na langhde Vorſt *Ian* van Kleve ſyne reekeningh over, om van 't Huys van *Burgondien* vergoedinge te hebben van ſyne tot het wederwinnen van Gelderland aengewende onkoſten. Doch de reekeningh na-gezien zijnde wierd bevonden al te los en wild in-geſteld, ende dat de Klevenaer meenige plaetzen hem aen-eygende die t'onrecht van Gelderland waren af-geſcheyden; onder andere de Stad *Goch*, welke hy, voor en na den oorlogh met den Hertogh van *Ooſtenrijk*, tegens recht hield bezet; ende dat hy *Lobeek* niet voor *Maximiliaen* maer voor ſijn zelven had in-genoomen, en *Herwerden*, *Aert*, met de binnen-ende wter-weerden by *Lobeek* naer hem trock, welke ſyne zal zuſter *Catharine*, huyſvrouw van Vorſt *Arnald*, altoos hadden toe-gekoemen; gelijk hy al mede geen recht en had op *Angerloe*, *Wachtendonk*, *Arnhem*, *Wageningen*, *Nykerk*, en *Dotinchem*; ende de handelinge * tuſſchen hem en *Maximiliaen* geenſins zoo breed en was luydende. Geduerende deſe haſpelingen is de Klevenaer 's maends daer aen in 't begin van den Herſſt geſtorven, na dat hy 27. iaeren de Vorſtelyke ſtoel had bezeeten, ende wt de oproerten en ellenden van Gelderland ſijn baet gevi ſcht. Syne vrouw was geweeſd *Elizabeth van Burgondien*, dochter van *Nevers* en *Eſtampes*, waer by hy veele zoonen ende een eenige dochter had geteelt, te weeten *Ian* ſijn na-zaet; *Engelbert*, die ſijns moeders goederen in Vrankrijk aen-erfde, als daer zijn de Graefſchappen van *Nevers*, *Auxerre*, *Rhetell*, en *Eſtampes*; *Diderick* Opper-biſſchop van *Rheims*; *Adolf*, ofte (zoo hem andere noemen) *Geeraert* Dom-heer te Luyk; ende *Marie*, welke met den Hertogh van *Savoyen* in onder-trouw ſittende voor

* *Siet op het iaer* 1478.

† Igna CII VIr LVCe ſCIes boMeL eXpVLIs *hoſtes*. *Dit rijmken kan dienen tot ſtraffe van den Kleefſſen Tijd-ſchrijver Teſmacher, die deſe geſchiedenis ſtelt in de Schrickel-maend van 't iaer* 1479. *en veele dingen, die by beurten en op enderſcheyde tijden gebeurd zijn, na ſijne wijze teffens over hoop haelt.*

voor de bruylofts-dagh quam te ſterven. De Gelderſſe waren aen hem niet zeer gehouden noch over ſijn dood heel rouwigh. Want of hy ſchoon Hertogh *Arnald van Gelder* tot het laetſte toe trouwelyken had by-geſtaen, ende deſe ſijn yver ten op-ſicht van *Adolfs* ondankbaerheyd moght loflijk ofte onſtraffelijk weſen, ſoo had hy immers ſijn haet met *Adolfs* dood behooren te eyndigen, noch des zelfs ſchaemele weeſen behooren over de hand te ſlaen, ende haere erfgoederen onder ſchijn van recht allenthalven te ontrooven. Alzoo ook ſijn zoon *Ian* de tweede de helft der Stad *Arnhem* (door *Maxmiliaen* aen ſijn vader wt zaeke van vermeynd verſchot verpand) met ſijn volk bezet hield, dwingende daer behalven *Willem van Egmond*, die de weder-helft wt gelijke aenkoemſt bezat, ſijn gedeelte mede aen hem over te laeten, ende ende de geheele Velouw met de Stad Wageningen vermeeſterde, in ſpijt van alle die den *Egmonder* ofte *Maxmiliaen* aenhingen. Daer na kreegh hy verſchil met Biſſchop *David* van Utrecht: doch die van 't Sticht kooſen hier tegens tot hun beſchermer *Engelbert* van Kleve, die verſcheyde Gelderſſe mede gaende maekte, met naemen *Reyner van Broekhuyſen*, *Diderick van Horſt*, *Winand van Arnhem*, *Govert van Scherpenzeel*, neffens andere oude en bedreevene krijghs-luyden. Ondertuſſchen liet de Fransman de Burgondiſſe niet ongeterghd, ſtroopende, na 't in-neemen van *Cambreſis* en *Condé*,
1482. tot aen de Schelde toe. *Maxmiliaen* was doen ter tijd met ſyne gemaelin *Marie* te Bruggen in Vlaenderen, alwaer ſy op zeekeren tijd wt iaegen gaende, door het ſtruykelen van haer paerd haer been zwaerlijken verminkte. Dan vermits ſy aen *Maxmiliaen* haer nood niet en dorſte klaegen, noch zich van beſchaemdheyd laeten handelen, is 'er een koorts tot de quetzuyr geſchooten, die haer het leeven benam, na dat ſy nu op haer 25. iaer voor de vijfdemael het kind droegh, tot onwtzeggelyk herten-leed van haer man, die den gantſſen tijd ſijns leevens zich van zuchten ofte traenen niet en kond onthouden, zoo menighmael hy ofte andere van haer gewagh maekten.

18. In die daegen is *Gijsbert van Randwijk* in 't Auguſtyner-Iuffrouwen-Klooſter te *Heuſden*, van hem geſticht, begraeven; wiens zoon *Rutger* van ſtonden aen onder *Engelbert* van Kleve gingh dienſt neemen, door aenſtouwen van *Engelbert* en ſyne neven *Eyk* en *Bemmel*, die hem ook van allen hinder en ongeval vryinge toe-zeyden. Doen ter tijd is de Biſſchop van Luyk *Lodewijk van Bourbon*, oom en trouwſte Chriſtoffel van *Karel* en *Philippe van Egmond*, deerlyken vermoord geworden door *Willem van der Mark* van Arenbergh, een byſter en onſtuymigh menſch, die hem de eerſte wonde in den ſtrot, ende daer na door eenige Franſſe moordenaers hier toe gehuyrd, den dood-ſteek aenbraght, ende ſijn lichaem in de Maes liet werpen, 't welk nochtans door eenige geeſtlyke weder geviſcht ende binnen Luyk is begraeven. De waerom was, dat hem de Biſſchop, om den manſlagh aen Vaendraeger *Richard* begaen, wt de Stad en 't Sticht van Luyk had verbannen. Daer na liet hy de gemeente van Luyk by een roepen, alwaer hy de ſnoode daed zelf bekende, ende den wijlen Biſſchop voor een verrader van 't vaderland beſtond wt te macken, ende daer en boven te verzoeken, dat ſijn zoon *Ian van der Mark*, te Kolen woonachtigh, de opene ſtoel moght bekleeden. Het volk over zoo een grouwlijk ſchelm-ſtuck en over-geevene ſtoutigheyd bedonderd, hield ſich eerſt ſtille. De hand-daedige Franſſe hier en daer gevangen en gepijnighd zijnde moeſten hunne booſheyd met den hals bekoopen, ende eyndelyken ook * *Willem van der Mark*, hun aenvoerder. In deſe dagen heeft *Ian* de tweede Hertogh van Kleve, dringende 1485. op ſijns vaders verſchot, het vlacke land met plonderingen en andere over-daeden dagelijx ontſtelt, en als een openbaer vyand af-geloopen: zulx dat de Heer van *Bier-beek* Cancelaer ende drie andere Raeden van Braband in de Lentemaend wt *Maxmiliaens* beſtel gekoemen zijnde naer de Stad *Grave* om zich van daer dieper in 't land te begeeven, ende aen den Stenden voor te ſtellen etlyke hoofd-ſtucken tot onderhoudinge van de goede rechts-pleegingh, om de onveyligheyd der wegen onverrichter zaeken moeſten te rugge keeren. Waer na de Ooſten-rijker door ſyne gezanten van wapenen den Staeten dede voor-dragen ſijn beſluyt van ſich binnen weynige daegen te willen vinden laeten binnen 's *Hertogen-bos*, ende wt deſe landen niet te verſcheyden al eer de krijgh tegen de Kleefſſe en die van Utrecht ware bevreedighd: tot welkers wt-voeringh hy ook behoorlyke hulp zoo te paerd als te voet van hen verzocht. Dan nadien dit voorneemen was zonder gevolgh, meeſt om der Franſſen in-breuk in Vlaenderen ende het in-neemen van *Arien*, ende de Klevenaer, ongeacht alle minnelyke af-maeningen, tegen ſijns vaders vermeynd verſchot niet alleen het Graefſchap Zutveen pandſchaps wijze zocht in ſijn bezit te krijgen: maer ook daer beneeven *Arnhem*, *Wageningen*, en ſchier de heele Velouw met het Huys te *Roſendael* in de zelve koop behouden: is *Maxmiliaen* doen ter tijd met hem vereenighd: *dat alle die plaetſen van des Klevenaers eed zouden vry-geſprooken, ende geſteld worden in bewaerder hand en tot eyndelyke wt-ſpraek van* Ian *Opper-biſſchop van* * Gran, *Pauſſelyken boodſchapper, Cancelaer van Hongaryen, ende bedienaer van 't Stift Saltzburgh, als mede het dingh-tal over 't land van Kuyk en andere meer.* Vorders wierd beraemd, *dat de Klevenaer over de plaetſen welke hy wt den boeſem van Gelderland bezat te recht ſoude ſtaen voor het Hof van Gelder, ende Maxmiliaen wederom in zaeken die het gebied van Kleve belanghden, voor de Kleefſſe vier-ſcharen.* In deſe over-koeminge wierd de Veſtinge *Dotechem* den Klevenaer ontkend, ende wederom onder het Graefſchap gebracht. In 't byzonder wierd 'er tuſſchen de landen van Zutveen ende Kleve eene vreede en vrye handel aen weder-zijden bedongen.

* Sietop het iaer 1485.

* Strigonium in Hungeri

19. Men vernam doen ter tijd in den Vlamingen en naemkundelyken in den Gentenaers een ongehoorde moedwil en loſſigheyd; alzoo ſy, op *Maxmiliaen* weynigh paſſende, des zelfs jonge kinderen *Philips* en *Margriet* in haer geweld namen, ende over *Philips* niet alleen nieuwe hovelingen en op-zienders ſtelden, maer ook *Margriet* verloofden aen den Dolfijn van Vrankrijk *Karel*, die mede heel teer was van iaeren. Men ſchickte daer behalven, als met gemeene bewilliginge, volmaghtigers naer Vrankrijk, daer *Maxmiliaen*, het was hem lief ofte leed, de ſyne had by-gevoeght. Waer over ook zoodaene voor-waerden wierden bedongen, welke den Frans-man tot voordeel

voordeel ende den Hertogh tot ſchande ſtreck-
1483. ten. Dien volgende is *Margriet* op het andere iaer met gevolgh van Iuffrouw *Philippe van Gelder*, *Adolf* van Kleve Heer te Raveſteyn, ende ſyne vrouw *Anne* baſtaerd-dochter van *Philips van Burgondien*, op *Heſdin* gevoerd, alwaer *des Cordes* haer ontſingh; niet tegenſtaende *Maximiliaen* ſyne dochter haer met alle maght zocht wt de handen te rucken, eer ſy noch buyten Vlaenderen waren gekoemen. Doch hoewel
* Siet op 't iaer 1489. * Siet op 't vorige iaer. *Margriet* een tijd langh in Vrankrijk wierde opgebraght, had het houwlijk echter geen † voortgangh. Na de neder-ſlagh * van den Biſſchop van Luyk, was *Ian van Horn* Dom-heer van Luyk in ſyne ſtede gekoozen. 'tWelk alzoo het *Willem van der Mark* zeer wee dede, kreegh hy de Luykenaers op ſyne hand, ende dreyghde ze te water en te vuyr die anders gezind waren Maer *Maximiliaen*, om *Willems* ſchelm-ſtuck, ende de godlooſheyd der Luykenaers tegen hun Biſſchop te wreeken, die ook aen 't Huys van *Burgondien* zoo nauw was vermaeghſchapt (te meer om dat het Franſſe volk by *Willem* geworven ende de moordenaers met heele hoopen door de Stad zwermden) heeft *Philips van Kleve* met een ſteeuwighe maght tegens haer in 't veld gezonden. *Van der Mark* had, behalven de Luykenaers, Switzers Duytſſe en Franſſe, ook een Gelderſſe ruyter-bende van 300. koppen tot ſyn behoef. Dan den ſtrijd begonnen zynde, wierd het Luyxe leger door-gebrooken en ontſchaekeld, ende de overige op de vlught gedreeven t'zaemen met *Willem van der Mark*, die den wagen-burgh van afteren te vergeefs had getracht los te maeken. *Gailaird* Overſte van de Franſſe bleef hier met ſyne meeſte lands-luyden, gelijk mede de Heer van *Wachtendonk* die over de Gelderſſe en Kleefſſe het bevel had. Die van *Bilſen* deſe neder-laegh vermeemende wouden het hoofd in de ſchoot leggen, dan daer na eenige Switzers te baet krygende veranderden van raed en maekten haer ſterk. Doch de Klevenaer door het ſterk vuyr-geeven van de Stad meeſter wordende, heeft de bezettinge neder-gehouwen ofte gevangen genoomen, ende de huyſen na voorgaende ſchommelingh aengeſteeken. Hier op zyn de Luykenaers alzoo verdraegen; *dat ſy alle iaer aen Maximiliaen 32000. goud-guldens zouden wt-reyken, ende den Hertogh van Braband voor Schuts-heer kennen van de Stad en 't land van Luyk.* In die daghen hadden die van ‡ *Wageningen*, beducht ofte voor *Maximiliaen* ofte voor de Kabeliauwſſe, *Engelbert* Ruwaerd des Stichts van Utrecht gebeeden om volk, geld en gereedſchap, die haer ook gaerne zoude gerieft hebben indien die van Utrecht zelve voor geen belegh hadden gevreeſt, ende hem middelerwijl ried ſyn broeder den Hertogh van Kleve in de armen te neemen: van wien ook korts daer na des Stads Overigheyd ende ſyn Rent-meeſter *Albert van Huchtenbroek* wierden gewaerſchouwd, om ernſtelyken by dagh ende nacht op de Stad te paſſen, op dat ſy ende de ſyne onverraft en onbelaſt moghten blyven. In dien tijd beſtonden die van Utrecht (die 't met de Hoexe hielden, ende *Engelbert van Kleve* met eene menighte van Gelderſſen adel ende 1400. vuyr-roers tot hunne verzeekeringh binnen hadden genoomen) hun Biſſchop *David* gevangen naer *Amersfoord* te voeren, ende aldaer te laeten bewaeken. *Maximiliaen*, om ſyn bloed-verwant wt de boeyen te redderen, trock tegen haer op, ende dwong ze na een hard † belegh tot deze voor-waerden; *dat ſy den Grave van Holland voor Momber van 't Sticht zouden aennemen, de Stad in Maximiliaens handen laeten tot de volkoemene verloſſinge van Biſſchop David; daer behalven aen den Hertogh 40000. goud-guldens voor ſijne onkoſten betaelen, ende noyt in de Stad herbergen die by 't vonnis van 't Hof van Holland waren verbannen.* Na dit beſteck is *Maximiliaen* met 3000. voet-knechten ende 800. ruyteren binnen gereeden, hebbende in dit belegh verlooren den Grave van *Sor*, ende *Iooſt van Lalain* Stad-houder over Holland. Sommige * doen hier by, dat hy, voor-wendende een minzaem verſpreck van vrede, *Engelbert* wt de Stad gelockt, ende boven beloften naer *der Goude* had doen voeren, dan hem naderhand, zoo om ſyne iongheyd en nauwe verwantſchap met het Huys van *Burgondien*, als door bekooringe van veele ſteek-penningen door den ouden Vorſt van Kleve op-gebraght, ſyne feylen vergeeven.

20. Korts daer na is wt het leeven geſcheyden *Lodewijk* de elfde, Koningh van Vrankrijk, die met het Huys van Gelder in verbond ſtaende altoos trouwelyken had gearrebeyd, om *Adolfs* kinderen wt de Burgondiſſe bewaeringe en wederom in haere landen te helpen. Te vooren te weeten op den 19. van de Louw-maend was geſtorven *Willem van Egmond*, ende binnen *de Grave* begraeven bezijden zijn lieven broeder Hertogh *Arnald*, van wien hy zelfs na den dood niet en heeft willen verſcheyden. Behalven ſyne krijghs-weetenſchap, waer in hy de Overſte van de oude eeuw niet en week, had hy ook van iocken en boerten goed verſtand. Men verteld, dat hy eertijds op een gaſterye hoorende wt den mond van een Gods-geleerde, die ſchier geen neus en had, een ongerijmde beſchryvinge van 't geloof, daer op zoo in-viel: *Sulk een geloove*, zeyde hy, *gelyke op een ſchip zonder roer, ofte een aenſicht zonder neus: want even als een ſchip ſijn roer miſſende, op genade van de baeren heen en weder drijft, ende zelfs een engelſch aenſicht zonder neus miſmaekt is: zoo is ook het geloove zonder de liefde ondienſtigh, ende voor God on-aengenaem.* Sijn broeder *Arnald* was om ſyne geleerdheyd en kennis van taelen in de gunſt der Koningen en Pauſen: daer hy in deſen deel om ſyne onweetendheyd was verſchooven. Op dat echter deſe ſchande niet voort en moghte kruypen, zond hy ſyne zoons naer de hooge School van *Parijs*, om daer te verblijven, tot dat ſy van hunne leeraers een opentlyke getuygenis aengaende haere bequaemheyd naer huys zouden hebben gebraght. Op dit iaer ‡ is, boven de langh-wijlige en hard-druckende ongemacken van den oorlogh, de groote moeder-kerk van *Doesburgh*, H. Marten toe-geeygend, t'zaemen met haer tooren t'eenemael door den brand neder-geſtort. Daer tegens hebben die van den Raed na water-recht doen bevaeren een kleyn op-koemend zand in de Yſſel, tot gebruyk van der burgeren koeyen, zijnde rechtevoort des Stads gemeynte, *de Start* geheeten, ende met ſyne weerden en aenſchot etlyke margens groot geworden. *Maximiliaen* ende ſijn zoon *Philips* gaven mede in opentlyke brieven aen den Richter van *Doesburgh* bevel,

* *Tef-mach.*

† *Vid. auctor. pag. 576.*

* *Stryenium Hungari.*

‡ *Teſtes binæ literæ inter archia ejuſdem oppidi.*

‡ *Ex ſchedis Hugenianis.*

dat

dat hy richten en gichten zoude op de oude wijze, ende den onder-zaeten ſijns Ampts doen weeten, dat niemant van *Angerloe, Latum, Gijsbeek, Beynem*, noch *Elderick*, elders ter vierſchaer zoude koemen dan binnen *Doesburgh*, gelijk ſy van allen tijden hadden gepleeghd. Ende om dat de Klevenaer *Angerloe* woude trecken onder ſyne Ampt-luyden van de *Lijmers*, wierd de Momber van de gemeyne land-zaeken gelaſt, tegens de hand-houders van deſen in-draght middelen van recht voor te neemen, ende die voor hun hoogen Raed te verdaghen. Na 't bedwingen van Utrecht, heeft *Maxmiliaen* ſyne maght tegens *Amersfoord* gekeert, ende daer heen eenigh voet-volk geſchickt op den 11. van de
1484. Sprockel-maend des volgenden iaers, 't welk in de donkre nacht, terwijl de graften toe-lagen, door ſlappe toeſicht van de ſchild-wachters, de veſten beklom. Doen zijn van ſtonden aen Biſſchop *David* verloſt, en alle Hoexe met hun mede-ſtanders, een deel Gelderſſe en Klevenaers, wt de Stad geſchaft. Die de Stad eerſt innamen, waren niet over de 20. ofte, zoo andere meynen, over de 40. koppen ſterk: dan alzoo de Kabeliauwſſe van binnen met haer inſpanden, ende zeekeringh beloofd wierd aen alle die den Biſſchop mede ſtonden, maekten ſy terſtond een grooten hoop volx.

21. De Gelderſſe al den voorſpoed van *Maxmiliaen*, ende haere binnen-landſſe plaegen, als brand-ſtichtingen, moorden, ende rooveryen, in bedenken neemende, vonden noodigh en raedzaem zich door een vaſter ſtrick met hem te vereenigen. Derhalven zijn de Staeten van 't gantſſe Vorſtendom na haere Hoofd-ſteeden beroepen, alle vyandſchappen met gemeene bewilligingh dood gedaen, ende *Maxmiliaen* op nieuws voor haer Heer en Hertogh in-gewilligh d en bezwooren. Behalven de Stads-Overigheyd van *Nymegen, Thiel* en *Boemel* &c. waren van wegen de Ridderſchap aldaer tegenwoordigh A. B. C. D. Neffens die van *Ruermond*, ende den Raed van *Venloe*, *Erkelens* en *Stralen*, hadden geteykent *Willem van Egmond* Willems zoon, Heer van Haeps en Boxmeer, Ridder *Willem van Vlodorp* Erf-vooghd van Ruermond, *Frederick Schelaert van Obbendorp* Heer van Schinne; *Willem* Heer van Elmpt, *Allart van Goer*, ende *Reyner van Holthuyſen*. Benevens de Steden *Zutveen*, *Doesburgh*, *Dotechem*, *Lochem* en *Grol*, zegelden *Gijsbert* Heer van Bronkhorſt en Borkeloe, *Ian* Heer van Wiſch, *Ian van Voerſt* Heer te Keppel, Ridder *Iacob van Hacfort*, *Diderick van Dort*, en *Henrick van Diepenbroek*: Behalven de vijf Velouwſſe Steden, *Gijsbert* broeder te Wiſch, *Ian* Heer te Hemert, *Arend van Middachten*, *Evert van Wilp*, *Iooſt van Hemert* Ridderen, en *Peter van Steenbergh*. Middelerwijl ſtelden die van Gent en Luyk heel Nederland in op-roeren, ende maekten het grauw en haers gelijken over al wijs, dat *Maxmiliaen* de opkomſten en alle ſmeerige ampten aen de Burgondiers en ſyne Duytſſen alleen vergaf, ende de vooghdy over de kinderen van de Vorſtinne *Marie* den inheymſſen, ende niet den vreemdelingen toe-behoorde. Die de vreede en *Maxmiliaen* bezint hadden zeyden, dat niet de onderzaeten, maer de vader momber behoorde te ſtaen over ſyne weezen; zonderlingh zoo een die met geen minder luck als voorſienigheyd de Nederlanden tot nu toe had bedient en wt-gebreyt. Aen de zijd van *Maxmiliaen* helden een deel van Braband, de Kabeliauwſſe Hollanders, de Henegouwers, Lutzenburgers, met de meeſte Stadhouders en Ampt-mannen; wt-genoomen dat Kleyn Braband, de Vlamingen, en Gentenaers hem meeſt tegen-woelden, die *Philips van Ooſtenrijk*, eenigen zoon van *Maxmiliaen*, ook in hun bewaer hadden; ende wt welker beſtel *Adolf van Cleve* van Raveſteyn vader van *Philips*, *Philips van Burgondien* Heer van ter Vere, de Grave van *Rogemont*, ende de Heer van *Gruthuyſen*, zich voor Ruwaerden van Vlaenderen en beſtuerders van den iongen Vorſt wt-gaven. Hier wt ontſtond geen kleyne werrery, zoo dat *Maxmiliaen*, om niet over-yld te worden, *Tenermonde* met behendigheyd gingh vermeeſteren. Doen was *Karel van Egmond* erf-Hertogh van Gelder omtrent ſeſtien iaeren oud, die tot deſen tijd toe in 't Hof en by de ſchouwe op-gequeekt zijnde, door toe-laet van *Maxmiliaen*, nu by de menſchen en in d'open lucht leerde verkeeren, ende onder *Engelbert van Naſſouw*, *Philips van Cleve*, *Karel van Chimay*, *Lagne*, *Montigny*, en *Treſlong* zich tot den oorlogh gewende, ende *Maxmiliaen* naer *Aeth* in Henegouw verzellende, 1485.
ſyne handen mede leende tot het verraſſelijk inneemen van *Oudenaerden*: waer op de veroveringe volghde van de Veſtinge, welke de Gentenaers hadden tuſſchen *Saftingen* en *Cuilo*. Ter zee liep het mede heet af. Alzoo die van Sluys, door aendrijven en hand-ſterkinge van die van Gent en Bruggen, ſchepen wt-ruſtende, de Hollanders en Zeeuwen elken oogenblick een voordeel af-zagen, ende de Stad Vliſſingen, welke doen van graften en wallen armelyken was voorſien, wt-roofden. De Hertogh, om de ongetoomde vry-buyters af te ſluyten, zond een tamelijk getal van knechten naer het land van Walcheren, die hier ende daer geſchaekeerd zijnde de Vlamingen verbooden te landen.

22. In Gelderland was rechtevoort alles in ſtilte, behalven dat de ionge Hertogh *Ian van Cleve* de Staeten van 't Graefſchap Zutveen mede deylde, hoe de Rhijn zoo onſtuymigh was geworden, dat hy met een vollen drift in de Wael ſchoot ende op den Volanger-acker aen liep; waer wt te bezorgen ſtond (indien men by tijds niet op en waekte) dat de Yſſel en beneeden Rhijn van wateren wt-geput, zoo wel haere als ſyne Steden groot ongerief en hinder moghten aenbrengen; weſhalven ſijne begeerte was, dat ſy eenige mannen van kennis naer Kleve wilden ſchicken, om met den anderen te over-leggen wat in deſen beſt diende gedaen. Hier over waren ook eertijds de Roomſſe Stad-houders *Druſus*, ende, na 63. iaeren onder den Keyſer *Nero*, *Paulin Pompé* niet weynigh bekommerd, wanneer ſy de kribbe boven de Wael aen de zijd van Kleve met onvermoeyden yver gingen op-maeken, op dat de Rhijn met een loſſen zwalp op de Wael en tegens de Franſſe kuſt niet en moght aendringen, ende de Betouw van Duytſland met een verdrooghden vloet onderſcheyden: wt zaeke de Duytſſe by zulke gelegenheyd als zonder moeyten den Rhijn konden over-koemen, ende hun legers onvoorſiens verſtooren. *Willem van der Mark* Heer van *Lumé*, de * vermoorder van *Bourbon* den oom van onſen *Karel van Egmond*, ſtack op deſen tijd het hoofd te zaemen met *René* Hertogh van Lotringen. Daer liep een gerucht, dat beyde Heeren door de Gentenaers waren opgemaekt, om niet alleen vyandſchap en verdeylinge

* Siet 't het jaer 1482.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

verdeylinghe te rockenen tuſſchen *Maximiliaen* en ſijn zoon *Philips*, maer ook om de Brabanders wt het Sticht van Luyk gemeener hand te beſtrijden; ende tot welken eynde *Lumé* ook den Lotringer eenighe Sterkten des lands van Luyk zoude in handen ſtellen. Wat hier van zy, altoos is *Philippe van Gelder*, zuſter van Hertogh *Karel*, welke te Gent noch wierd op-getrocken, ten houwelijk wt-gegeeven aen den Lotringer, die voor weynighe iaeren *Karel van Burgondien* by *Nancy* had verſlaeghen. Ende zulx na 't verwerpen van ſyne echte vrouwe *Margriet*, dochter van *Willem van Harcourt* Grave van *Tancarville*, en erve van veele ſtaetighe landſchappen, welke die van Lotringen daer na bezaeten in *Picardien* ende 't gebied van *Calez*. Maer *René* haer gedwonghen hebbende alle die goederen by houwlijx-voorwaerden aen hem over te maeken, verſtiet ze naderhand om haer leelijk weeſen ende onvruchtbaerheyd, behoudende niet te min de † goederen, ende by haer leeven (wt haet van de Burgondiſſe ende door 't beleyd van de Gentenaers) hertrouwende met *Philippe van Gelder*, een ieughdighe maeghd, waer by hy veele kinderen heeft verweckt, te weeten *Anthonis*, *Glaude*, ende *Ian*, die alle haer vader over-leefden. Waer van *Glaude*, ſijns vaders on dankbaerheyd door een nieuwe maet van godloosheyd ophoopende, ſijn broeder *Anthonis*, om dat hy by 't leeven van *Margriet* wt *Philippe* als in over-ſpel was gebooren, van de erfenis van *Lotringen* zocht te verſtooten, zonder ſijnes moeders eerbaetheyd in deſen te verſchoonen. *Maximiliaen* de onderlinghe verbintenis tuſſchen den *Lotringer* en *Lumé* gewaer werdende, gaf heymelijken laſt aen den Heer van *Montigny*, broeder van *Ian van Horn* Biſſchop van Luyk, om *Lumé* hoe hy beſt konde by 't hoofd te grijpen. Den aenſlagh geluckende, wierd *Lumé* nae *Maeſtricht* gevoerd, ende als hand-daedigh een verſch ydene moorderyen en grouwelen, door den ſcherp-rechter op het ſchavot af-gehouwen; om dat hy, hoewel wt het oude Huys der Kleefſſe Vorſten af-komſtigh, ſyne genoeghte had geſchept in het terghen van de hooghſte Vorſten, ende, door een verblind oordeel te zeer bouwende op de licht-vergankelijke gunſt van 't volk, zich en den ſynen groote doch verwaende dinghen laeten voorſtaen.

23. Die van Gent en Vlaenderen hier over een tegen-ſin ſcheppende in den oorlogh, maekten vreede, ende onthaelden *Maximiliaen* zeer hoffelijken. Daer na ſchickte hy zich tot ſyne Duytſſe reys, ende ſtelde over ſijn zoon *Philips* tot op-ſiender *Adolf van Raveſteyn*; ende des zelfs zoon *Philips van Cleve* met *Engelbert van Naſſouw* tot Veld-heeren. Alſdoen is hy naer Aken getrocken, daer hem ſijn vader teghen quam, ende op den eerſten Lente-maend des
1486. volgenden iaers, met toe-ſtemmen van de ſeven Keur-Vorſten, binnen *Frankfort* tot Roomſſen Koningh verklaerde, ende korts daer na binnen Aken liet kroonen. In die daghen vertoonde *Alfrid Schimmelpenninck*, een edelman wt Gelderland, Raed eertijds en Rent-meeſter van wijlen Hertogh *Arnald*, aen den Opper-hertogh *Maximiliaen*, hoe *Arnald* hem in zeekere op-komſten, zoo op de Velouw als in 't Graefſchap van Zutveen, gelijk mede te *Grave* ende in 't land van Kuyk geleeghen, had geveſtight, tot verzeekeringe van een groote hoofd-ſchuld bedraegende over de 38000. goud-guldens, die tot de Vorſtelijke huys-houdinghe by hem waren verſtreckt en wt-geſchooten. Welke renten hem ten tijde van *Karel den Stouten* waren ontrocken ofte geweygerd, ende nu, door beleefdheyd en gunſte van *Maximiliaen*, die ſijn beſcheyd en brieven had geſien, weder toe-gekend, om daer mede ſyne bloed-verwanten *Sander* en *Andries Schimmelpenningh*, *Ian Steenbergen van Nyenbeek*, *Ian Gruter van Arnhem*, ende *Ian van Holthuyſen* te voldoen. Daer was mede groot kraekeel met de Amersfoorders en landen van Utrecht weghen de ſchaede, welke *Diderick van Scherpenzeel* gezeghd wierd hen en haere koop-luyden binnen de Velouw te hebben aengedaen. Om hier over in beſteck te treeden wierd 'er een dagh gezet ende de vergader-ſtad beraemd op den *Spijkers-kamp*. *Henrick* Heer van *Ghemen* ende *Wevelickhoven* doen ter tijd Droſſaet van 't Graefſchap Zutveen, vermaende die van *Arnhem* door brieven, die de munt-winkel hadden van 't Vorſtendom, by tijds gezanten naer den Roomſſen Koningh af te vaerdigen, om van hem deſen aengaende naerder bevel te ontfanghen. Op het ernſtigh vervolgh van ‡ *Simon van Ungsbach* ende andere Raeden van den Ertz-hertogh, hebben in die dagen de Staeten van de drie Vierdeelen *Nymegen*, *Zutveen* en *Arnhem* een gemeynen dagh-vaerd beraemt, om ſich onder een te beſpreecken, beroerende de op-beuringhe van de pond-ſchattinge, over welkers in-maeninghe aen zommighe plaetſen lettenis viel, ende acht te ſlaen dat noch de Vorſt noch de landſchap in haere rechten wierden verafterd.

24. Hoewel de Vlamingen zich nu niet en repten, was 'er echter tuſſchen den Roomſſen Koningh ende van Vrankrijk geen oprechte grond of vreede; zoo dat veele, ende onder andere *Crevecœur* Overſte van de Franſſe, liever een openbaeren oorlogh hadden geſien; weshalven hy ook eenighe ſchepen wt Nederland, niet met onwille ofte onweeten van ſijn Koningh, ter zee aenrandſde, ende te land een in-val deed in Henegouw. *Maximiliaen* hier over geſtoord en op-geweckt zijnde, zagh wt om tegen-weer, ende maekte zich daer teghen met verraſſinghe meeſter van *Teroane*. Dit verlies deed *Crevecœur* het hert van ſpijt en rouw berſten, ende die, om den overvloedigen voor-raed van zwaer geſchut, bus-kruyd en koghels daer binnen geſtapeld, veele doch vergeefſſe moeyten gebruykte om die plaets weder te winnen. Hier over braght de Roomſſe Koningh by de 15000. mannen in de wapenen, onder de Overſten *Philips van Cleve*, *Chimay*, *Engelbert van Naſſouw*, ende *Karel van Egmond* Hertogh van Gelder. Daer onder waren 8000. Duytſſe, 4000. Nederlanders, 100. zwaer-gewapende, ende 1600. lichte ruyteren, neffens een tros van 200. wagenen met alle nood-zaekelijkheyd gelaeden. Deze trocken in bequaeme en effene geleeden naer *Teroane*, met een vaſt op-zet van ſlagh te leveren, indien *Crevecœur* maer ſtand wilde houden. Maer de Franſſe, hunne werken en Overſte verlaetende, beſtonden voort aen te vluchten, tot groot leed-

† *Si uxorem dimittimus, reddamus dotem, aiebat ille de Fauſtinâ ſuâ.*

‡ *Ex literis ſcriptis ad Vagening.*

weſen van *Crevecœur*, die met een bulderend gemoed gedwonghen was te volghen. *Maxmiliaen* de Stad te deeghe bezorght hebbende, trock met gemack wederom naer *Bruyſſel*, alwaer hy *Ian*, den drieden van dien naem, Vryheer van *Egmond*, om ſyne menighvoudighe dienſten, tot een Ridder van 't gulde Vlies en Grave van 't H. Rijk verhooghde, ende ſijn Graefſchap vermeerderde met de Stad en 't Slot van *Purmerend*, neffens de dorpen van *Neck*, *Purmerland*, en *Ulpendam*. Hoewel de naem van Graven ten ten tijde van Keyſer * *Sigiſmund* den Vry-heeren van *Egmond*, te weeten deſes grootvader *Ian* den eerſten, al was verleend, ofte immers toe-gedacht. Maer *Crevecœur* luſt noch ruſt hebbende zoo langh *Teroane* noch in der vyanden handen was, beſtond vroegh in 't volgende iaer, ongeacht de felle koude, ſyne vorighe belegeringh te hervatten. Niet te min braght *Maxmiliaen* voor de tweede mael toe-voer binnen de Stad; alwaer aen weder-zijden weynigh volx in den loop bleef. Daer na vermeeſterde *Crevecœur*, meer door verraed als met geweld ofte behendigheyd, de Stad van *S. Omair*. Eenighe burgers waren op het Slot gevlught, met een voorneemen om zich aldaer tot den laetſten man te verweeren; dan vermits *Crevecœur* haer wat groots beloofde, leverden ſy den Burght in ſyne handen, die korts daer na de by-geleegene Sterkte *Raveſteur* mede bemaghtighde. Evenwel liet *Maxmiliaen Teroane*, 't welk van den Franſſen met zoo veele Steden en Block-huyſen was benauwd, door ſijn Veld-heer *Philips van Cleve* al wederom van alle behoefte verzorghen.

* *Sict op het iaer* 1424.

1487.

25. *Crevecœur* hier over ontruſt, ende niet langher op wapen-kraght maer op ſlimmigheyd toe-legghende, koft een waegh-hals met groot geld om, die naer *Teroane* zich zoude ſpoeden, ende veynſen met brieven van den Roomſſen Koningh te zijn wt-gezonden. De Heer van *Haubordin*, Stad-houder van *Teroane* ende de andere Heeren ſijn beſcheyd ziende, en geloovende by hun beſte meeninghe dat het ernſt en recht ſpel was, ontdeckten aen den boode alle geheymeniſſen van de Stad, om *Maxmiliaen* omſtandelijken te berichten, op wiens ſchrijven ſy ook niet en vergaten te antwoorden. Doch *Crevecœur* gebruykte deſe brieven alzoo tot ſijn voordeel, dat hy onlanx daer na meeſter wierd van *Teroane*. *Crevecœur* ſiende ſyne aenſlaghen zoo wel af-loopen, heeft naderhand noch een ander af-gehuyrt, die zich voor een Franſſen over-looper wt-geevende den Stad-houder van *Ruſſel* quanzuys onder de hand gingh waerſchouwen, dat de Koningh van Vrankrijk, verlet met den Brittonſſen oorlogh, de meeſte Steden van *Picardyen* en *Artoys* van bezettinghe had ontbloot; ende men by deſen toe-ſtand van tijden zonder veele moeyten het een ofte 't ander van de Sloten en Steden zoude konnen verraſſen; gelijk hy ze tot het weder-veroveren van *Bethune* den wegh beloofde te wijſen en een luyk open te doen. Ten kortſten gezeghd, hy wiſt ſyne woorden met zulk een ſchijn en vryborſtigheyd te bekleeden, dat *Philips van Cleve*, *Balduin Lanoye* ende de andere Overſten, ſijn raed voor deghelijk en raedzaem aennamen. Hier over wierd 'er beſlooten, tegens den 25. van de Hoymaend in 't duyſter van de nacht op *Bethune* een verzoek te doen. Van deſen aenſlagh liet de verraeder *Crevecœur* terſtond verwittigen. Den beſtemden dagh ten eynden zijnde, begaven ſich de *Klevenaer*, *Naſſouw*, *Boſſu*, ende *Karel van Egmond* ter quaeder uyre op wegh naer *Bethune*. Want *Crevecœur* rond-om laegen beſtelt, ende alle de ſchaeren als in een kringh had beſlooten, in voeghen dat haer de weder-ſtand zoo wel als de vlught was benoomen. *Laſſeraſſe* ſijn voetvolck by een en in 't gelid trachtende te houden, viel met de neus in 't zand. *Engelbert van Naſſouw* wierd na een zorghelijke quetzuyr gevat, neffens *Boſſu* ende den Hertogh van Gelder, die doen over de achtien iaeren oud ende effen te vooren wt ſyne eerlijke bewaeringhe los gelaeten zijnde, nieuwlijx het harnas tot dienſt van *Maxmiliaen* had aengetrocken, ende met de andere na 't diepſte van Vrankrijk wierd gevoerd: tot dat hy ſchier na vijf iaeren, zoo menighe ongemacken en weder-waerdigheeden in ſyne ieughd wt-geſtaen hebbende, door deſe gevangenis tot ſyne vryheyd geraekt is, ende ſyne onderzaeten met vreughd wederom by gekoemen.

26. Deze neder-laegh en daer op volghende in-landſſe oorlogh door Vlaenderen, heeft de herſſenen en den heelen ſtaet van *Maxmiliaen* niet weynigh ontſtelt. Onlanx daer na wierd men eenighe voor-teykens aen de lucht gewaer, ende liet zich in Gelderland teghen den nacht na Kerſt-avond een ſterk gebries en geſchaeter van paerden hooren, tot grooten ſchrick der inzaeten. t'*Arnhem* begon het vuyr der oneenigheyd mede te glimmen, 't welk niet te min door voorſichtigheyd van den Raed weder wierd gedoofd. Hier toe hadden ſtof gegeeven de ſes Gilden van de burgers, welke by den Roomſſen Koningh, op gelijk een voet als te *Nymegen* en *Ruermond*, te lichtvaerdelijken waren toe-geſtaen; alzoo de Stads-Overigheyd oordeelde, haer ampt en eed aen *Maxmiliaen* gedaen, neffens en met deſe Gilden, niet wel te konnen betrachten ende na-koemen. Al het welke de Ridderen *Gijsbert Bender* te Wiſch, *Arend van Middachten*, en *Ian Heinert* van weghen den Raed tot *Arnhem* aen des Koninx Maerſchalk *Wolfgangh* Heer *van Poelchaym*, ende den Raed zelve aen die van *Nymegen* te kennen gaven. Die van Kampen klaeghden mede te *Arnhem* over al het leed en ongelijk, dat hun burgers dagelijx beiegende van den Gelderſſen adel, onder anderen van *Ketel* en *Geeraerd Weydeman*; waer by ſich vervoeghden *Barent* en *Iooſt van Weze*, als mede *Steven Capelle*, en de broeders van *Putten* toe-genaemd *Voſſen*. Deſe door de Betouw, Velouw en 't gebied van Zutveen ſteeds op de luns loopende, loerden meeſt op de goederen en koopluyden van Kampen; niet tegenſtaende de gedinghen tuſſchen haer en die van Kampen aen 't Ingelander-holt al noch on-wtgeſprooken hingen, ende *Teleman van den Broeke* Droſt van Velouwen haer vaſt geleyde had toe-gezeght. *Maxmiliaen*, ſchoon door den Biſſchop van Utrecht van alles onder-richt, kond de Gelderſſe zaeken te min waer-neemen en op-richten, om dat de Vlaemſſe onruſten hem weder op den hals lagen, ende de Vlaemingen, door de Franſſe en eenighe oor-blaeſers op-gemaekt, alles in † roer ſtelden, ende als het onderſte boven wierpen.

† *Longa eſt injuria, longæ Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum. Vid aly & auct. pag.* 582. *& ſeqq.*

27. Die

1488. 27. Die van Bruggen hielden de groote markt nacht en dagh bezet, ende zich met een wagenburgh en zwaer geſchut verſchantzende, beſtonden hutten op te richten, nieuwe Gemeents-luyden en Schouten te kieſen, de winkels en poorten te ſluyten, roepende, dat ſy reckeningh en bewijs begeerden van de over-groote ſchattingen eenige iaeren herwaerts aen den Grave op-gebracht. Dan alzoo daer een gerucht liep, dat de Mark-grave van *Antwerpen* met een leger af-quam, om haer in te toomen, gingen ſy, na 't luyden van de brand-klock, als verwoed heenen, met meeningh om den Roomſſen Koningh, die doen in de Stad was, met alle ſyne Hof-geſinde en mede-ſtanders teſſens aen kant te helpen; hadden andere beter geſinde dit moord-daedigh op-zet niet verfoeyt en af-geraeden, die hem daer over van een hoofd-man en een deel rot-gezellen lieten bewaeken, om zyne vlught ſlechts te beletten. Die van Gent hier op met eenige ruytery op Bruggen ſich vervoegende, verzochten dat men den Hertogh (zoo ſy hem noemden) van *Ooſtenrijk* na haere Stad moghte voeren: 't welk hen niet en wierd veroorlofd. Alſdoen is de heele Raed verzet, eed gedaen aen ſijn zoon Hertogh *Philips* ende den Koningh van Vrankrijk, *Maximiliaen* onbequaem verklaerd tot ſijns zoons vooghdy, ende voor vyanden wt-geluyd die wt ſijn naem op eenige plaetſen van Vlaenderen in bezettinge laghen. Zyne dienaers en Ampt-luyden, die ſich met de vlught niet geberght en hadden, wierden in 't geſicht ende tot ergernis van alle man op een ſtellagie aen het merkt-veld onbermhertelyken gepijnigd en onthalſd: behalven dat de Gentenaers, om hun moed te zaedigen en mede wat wils te hebben, eenige van de zelve na haere Stad af-ſchickten. Hy zelve wierd wt het Kruydeniers huys naer de woeninge van *Philips van Cleve*, als in beter bewaer, niet anders dan een geringe boef, tegen ſijn dank wegh geſleept. *Philips de Clevenaer* maekte zich onder dit meeſter van Sluys, ende liet de vaen van den Roomſſen Koningh aldaer af-waeyen. De Stad-houder te Huſſt, niet lettende op de gedwongene tegen-beveelen van *Maximiliaen*, vergat mede niet de Gentenaers dagelijx te verſtooren en de brock op te neſtelen. Hier tegens moeſten de gevangens tot Bruggen hayr laeten en de pap koelen. *Philips van Ooſtenrijk*, die te Mechelen zich verhield, deſen ſijns vaders ſtaet verneemende, heeft de Staeten van Nederland voort by hem verſchreeven.

28. Dien volgende heeft men den leger-gezant met brieven naer Gent en Bruggen af-gevaerdight, ende haer na Mechelen genoodight, ten eynde om ſich met den Staeten van een volkoemene vrede te beſpreeken. Dan de Gentenaers wouden aen dien angel niet bijten, ende perſten den Koningh brieven af, waer by de Staeten zelve op Gent wierden ontbooden. Te Mechelen waren mede volmaghtigers der Rijx-Vorſten, met Hertogh *Philips* en den Staeten raed ſluytende, hoe men *Maximiliaen* beſt met liefde ofte leed zoude verloſſen. Sy voegden hier by, dat de Koningh van Vrankrijk met *Karel van Gelder* ſijn gevangen een beſteck had gemaekt, ende belooft den Hertogh in der goede, ofte, zoo zulx door den beugel niet en wilde, met het zwaerd weder in 't bezit te helpen van ſyne erf-landen van Gelder, welke hem door de Burgondiſſe met onrecht wierden onthouden, waerſchouwende de Staeten met een om nieuw volk van bezettinge op de Gelderſſe grenzen te leggen, ende de oude te vermeerderen: dat mede eenige Rijx-Vorſten de Standen van Gelderland door ſcherpe dreygh-brieven tot gehoorſaemheyd des Roomſſen Koninx hadden vermaent. Eyndelijken zijn de Bruggenaers, van alle de wreedheyd eerder vermoeyd dan verzadighd zijnde, ſterk by de 17000. mannen, van de markt yeder naer ſijn huys geweeken; ende wierd *Maximiliaen*, na dat hy nu over de drie maenden als een kluyſenaer was gehouden en als een miſdadiger gehandeld, op de Pauſſelijke dreygementen, los gelaeten, na dat hy te voren het nieuw verdragh op een wt-ſteekend outaer had bezwooren, ende daer by belooft het gepleeghde noyt te zullen gedenken, ende de gevangens vry laeten. Tot nakoemingh van alles moeſten blijven in gijzelingh de Vry-heeren van *Hanouw* en *Valkeſteyn* met *Philips van Cleve*, doch de laetſte met dit bedingh, dat hy, in gevalle *Maximiliaen* de vreede brack, alle ſyne kraghten met de Staeten van Vlaenderen zoude in-ſpannen tegens de meyneedige.

29. Vorſt *Ian van Cleve* die wt in-zicht van eygen baet *Maximiliaen* aenkleefde, verſtaende binnen Kolen de handelinge van Bruggen, bemoeyde ſich (om een plas-dank van den *Ooſtenrijker* te behaelen) deze tijdinge den Gelderſſen mede te deylen, en vermaende ze geen gehoor te geeven aen alzulke op-reyders en ſtooke-branden, die haer van *Maximiliaens* gehoorzaemheyd zochten af te leyden, ten waere ſy lievet ſien wilden den Rhijn en handel voor haer toe-geſlooten, ende de ruſt der landen om verre geſtooten. Die van Zutveen volden hem de koevel en ontbooden wederom, dat het werk van Vlaenderen haer van herten leed, ende ſyne vordere zorghe onnutte was. Doen ter tijd was Droſt van Velouwen de Heer van *Yſſelſteyn* Camerlingh van Hertogh *Philips van Ooſtenrijk*, die bereeds een geld-bede over de Velouwe had wt-gezet. † Doch *Philips*, door de Ridderſchap der drie Vier-deelen onderricht zijnde, zulx te ſtrijden tegens de vryheeden en keuren der landen, niet tegenſtaende hy den Yſſelſteyner by die gelegentheyd wijdere invorderinge van penningen had verbooden, ſchreef naderhand aen de Ridderſchap en Raed van *Arnhem*, dat de ſchattinge door *Yſſelſteyn* over de Velouw wt-gezet hem en ſyne landen voordeeligh, ende voor de Stad Wageningen hoogh-noodigh was: weſhalven hy zyne vorige op-zeggingе weder-riep, ende haer ſcherpelijken beval *Yſſelſteyn* in dezen niet tegen te ſtaen, dan de hulpelijke hand te leenen, dat de Velouwſſe de hen op-geleyde ongelden ten vollen moghten op-brengen. Deſe en andere

† *Deze ſchattingh was eerſt in-gevoerd om een zeeker tal van knechten aen te neemen: dan daer na wierd'er beraemd, dat de land-zaeten voor elk een dienſt-man geeven zouden negen Rijx-guldens: gelijk ick heb ondervonden wt het geen* Arend *van Honſeler ende* Ian *van Worchem Rent-meeſter van Velouwen in 't begin van den ſoemer aen den Raed van Wageningen hebben geſchreeven.*

1488. bezwaerniſſen bewoogen de Gelderſſe, die noyt vreemde heerſchappen met goede oogen hebben aengeſien ofte langer geleeden dan zy ze behoefden, terwijl *Maxmiliaen* te Bruggen in gijzelingh zat, het hoofd elders heen te keeren; te meer nademael hun rechte Erf-heer *Karel van Egmond* doen ter tijd in Vrankrijk bewaerd wierd, ende de Staeten met de Steden zich t'eenemael bezigh hielden om hem met toe-doen van den Grave van *Moers* wt het yzer te verloſſen. Keyſer *Frederick* deſe maere verneemende, en gereedſchap maekende om tot reddinge van ſijn zoon een toght naer de Nederlanden te doen, ſchickte *Albert van Saxen* (die onder de Duytſſers een treffelijken naem had vermits ſyne overwinningen tegens de Turken en Hongeren bevochten) met ſtraffe beveelen voor wt, om de Vorſten van Gulich en Kleve wt Keyzerlijken naem te begroeten, ende gelijker hand te beraedſlaegen, van Gelderland rondom te verwoeſten en aen te vallen, ook een leger van omtrent 1000. ruyteren en 3000. voetknechten by Erkelens in 't veld te houden. *Albert* vermat ſich mede Keyſerlijke brieven te hebben, waer by de Gelderſſe Steden en inwooners tegens *Maxmiliaen* opſtaende wierden verbannen, ende van alle landen en ſtroomen des Rijx wt-geſlooten. Echter was ſijn laſt, deze Plackaeten, niet dan met voor-weeten en afraeden der Vorſten van Gulich en Kleve, te laeten wt-gaen.

30. *Frederick* met een geweldigh heyr in Nederland zijnde, en was door ſijn zoon niet te verzetten om de Vlamingen ongeſtoord te laeten, als zijnde van gevoelen, dat dit zyne hoogheyd ende de achtbaerheyd van't Rijk te nae gingh, ende een gedwongen eed niemant en verbond. Die van Bruggen en Gent de Keyzerlijke maght op den hals krijgende vereenighden zich nauwer met Vrankrijk, ende maekten *Philips van Cleve* * ſijns eeds indachtigh, die dien volgende het Slot van Sluys dadelijken over-ylde, ende zich zoo te land als te water vyand van *Maxmiliaen* aenſtelde, neffens de Vry-heeren van *Brederode* en *Montfoort*, als mede *Reyner van Broekhuyſen* een Ridder en vernaemd zoldaet wt Gelderland, die de Hollanders ende met naemen die van *Rotterdam* en *Leyden* by beurten met geweld van wapenen merkelijken af-breuk deeden. Ten laetſten brack de Keyzer wt Vlaenderen op, ende gaf ſijn meeſte volk de zack, na dat hy niet anders dan die van Bruggen en Gent rondom op het platte land had verdorven. Maer *Maxmiliaen* meer en meer gewaer wordende dat de Gelderſſe den teugel zochten af te werpen, ſchreef terſtond van Antwerpen, daer hy ſijn vader den Keyzer gezelſchap hield, aen de Gelderſſe Steden, ende vermaende ze (gelijk de Duytſſe gewoen zijn) met vloeken en zweeren tot volſtandigheyd.

" In't byzonder klaeghde hy tegens de Velouwſſe
" gezanten, dat men het verdragh tuſſchen hem
" zijn zoon, ende de Staeten, als mede het ver-
" bond van *Ravenſteyn* niet na en leefde, ende
" waerſchouwde ze niet te luyſteren na eenige
" quaed-willige verleyders, die wt eygen baet-
" zucht ofte korſſel-hoofdigheyd de landen in
" een nieuwen krijgh en de wterſte ellenden zoch-
" ten te verwerren. Dat hy tot geen ander oogh-
" merk de geld-bede had wt-gezet dan om het
" volk van oorlogh te betaelen, ende ſijn neve *Karel* wt ſyne Franſſe hechtenis vry te koopen,
" doch niet om hem, zoo ſy meynden, aen 't roer
" van Gelderland te zetten, maer om ſyne beloften
" te voldoen; want hy anders by den Koningh
" van Vrankrijk wilde arbeyden, dat hunne aen-
" ſlagen tot geen wt-draght zouden koemen.
" Waer over hy haer belaſtede gezanten naer Boemel te zenden, om aldaer wt den mond van ſyne volmaghtigers te verſtaen wat hy begeerde gedaen te hebben, ofte hy zoude ze voor ſijn vertreck naer Duytſland zoo havenen en ſtraffen, dat ſy een ruymen tijd met ſmert daer aen zouden gedenken. Hy wierp mede ſmaedelijken voor, dat eenige Gelderſſe Steden, volgens 't Ravenſteynſſe verdragh, niet en waren geleverd in handen van *Herman* Land-grave van Heſſen, ende de bezettelingen binnen der *Nykerk* onbetaeld bleeven, waer aen hy *Arend* en *Albert van der Lawijk*, neffens *Claes Vyghe* Diderix zoon ende *Herman Vyghe* Niclaes zoon, en weynige andere met naemen ſchuldigh kende.

31. Daer na won *Philips van Cleve* door heymelijk verſtand met eenige burgers, de Stad *Bruyſſel*; waer op ſchier de helfte van Braband ende een deel van 't Sticht van Luyk den Vlamingen toe-vielen. Terwijl de Roomſſe Koningh zich in Holland verhoud, krijght hy kondſchap, dat de Nederlanders onder de wimpels van *Albert van Saxen* de Franſſe wt *S. Omair* hadden verdreeven. Soo dat *Albert* aen d'eene zijd ende *Philips van Cleve* aen d'andere, in de landen en Steden van Vlaenderen en Braband groote wildery en verwoeſtinge veroorzaekten. Ondertuſſchen begaf ſich *Maxmiliaen* op de reyſe naer Duytſland en Ooſtenrijk, ende Gelderland voor by treckende, wierd van den Klevenaer en Gulicher deftighlijken onthaeld, die ook *Albert van Saxen* een byſtand toe-zeyden van 1200. ruyteren en 2000. voet-knechten, daer ſy veel eer water hadden behooren toe te brengen om de vlam in Gelderland te leſſen, ende haer zelven tegen zoo een bezorgelijk nabuer als den Burgondier buyten gevaer van ſlaverny te ſtellen. Maer de Rijx-Vorſten, om de heughnis van de vorige onheylen te begraeven, troffen tuſſchen den Roomſſen Koningh ende van Vrankrijk zoodaenigh een beſteck: *Beyde Koningen zouden op een zeekere plaets by een gaderen, ende de verſchillen over 't Hertoghdom van Burgondien, 't Graeffſchap van Charolois ende S. Omair by-leggen. In de zaeke van de oproerige Vlamingen beloofde de Koningh van Vrankrijk acht te neemen op de eer van Maxmiliaen als ſijn eygen ſchoon-vader, ook volmaghtigers naer de Nederlanden af te ſchicken, om alle mis-verſtanden te effenen, ende een veylige vreede te beraemen. De edelluyden met Maxmiliaen binnen Bruggen gevangen, ende binnen Gent ofte Vrankrijk noch vaſt ſittende, zouden zonder geld los gaen. Maxmiliaen zoude Philips van Cleve in genaede ontfangen, ende hem ſijne en ſijnes vrouws goederen weder laeten volgen.* Alſdoen heeft de Klevenaer *Bruyſſel* tot behoeve van *Maxmiliaen* aen *Albert van Saxen* ingeruymt. Tuſſchen de Vlamingen en *Maxmiliaen* floot Koningh *Karel* alzoo eene vreede. *De Roomſſe Koningh zoude volkoemen vooghd blijven over ſijn zoon Philips, ende Stad-houder van Vlaenderen. Die in't begin vanden oorlogh te Gent, Bruggen, ofte Yperen in den Raed hadden gezeeten, zouden in rouw-kleederen, met bloote hoofden en barre-voets op haere knyen Maxmiliaen en den iongen Vorſt om vergiffenis bidden en leedweſen betoonen.* 't Huys Kra-

* *Siet hier voorens.*

nenburgh,

1489. *nenburgh, waer in Maximiliaen wel eer te Bruggen was gegyzeld zoude hier over onder den voet geworpen ende in een kerxken veranderd worden, ende alle hand-veſten ofte wetten hem te dier tijd af-gedwongen geſchеurd en weder-gegeeven. Deſe voorwaerden zouden Maximiliaen en Philips zelve beteykenen, ende laeten beteykenen by Albert van Saxen, de Vorſten van Cleve en Gulich, neffens van andere Geeſtlyke en wereldlyke Standen van Nederland, by de Vlamingen daer toe te verzoeken, ende het oorſpronkelyk beſcheyd in bewaer blijven van den Koningh van Vrankryk. Karel* liet zich te williger alhier vinden en gebruyken, dewijl hem op dien tijd de Italiaenſſe oorlogh in 't hoofd lagh, ende noch een andere aenſlagh, van dat hy in 't kort *Maximiliaen* zoo door het wederom-zenden van zyne dochter * *Margriet*, als het ontvoeren van † *Anne van Bretaigne* (die met den Roomſſen Koningh ondertrouwd was) een onder-ſteek doen en op de teeuwen zoude treeden.

* Siet op het iaer 1483. † Vd auth. pag. 600. ad an. 1493.

32. Behalven andere ongemacken welke de krigh met ſich ſleept, waren doen omtrent de gulde en zilvere munten groote verwerringen en feylen van langer hand in-geſloopen. Weshalven *Maximiliaen* door ſyne Stad-houders over al in Vlaenderen, Braband, ende ook Gelderland liet af-kondigen, dat niemand eenigh in-lands geld, boven de waerde in 't Plackaet aengeroerd, zoude beuren ofte wt-geeven. Dan alle vreemde munten (wt-genoomen van den Keyſer, Keur-Vorſten en Vrankrijk) wierden als licht en ondughtigh verweeſen om geſmolten te worden. Onder dit ſchreef Hertogh *Karel van Gelder* wt *Abbeville*, de plaets van ſyne bewaeringe, aen de Raeds-heeren der Stad Zutveen, hoe moeyelijk en hinderlijk hem viel deze langh-wijlige gevangenis, ende bad ze om ſich met ſyne verloſſinge doch wat te haeſten, ende met een de gevorderde penningen ende gijzelaers te verſchaffen, voor welker ſchadeloosheyd hy gaerne wilde in-ſtaen. Syne zuſter *Philippe* Hertogin van Lotringen gaf aen die Stad mede te kennen, dat de Grave van Meurs by den Maerſchalk van Vrankrijk, aengaende de ontſlaeginge van haer wel-lieven broeder, bereeds zoo veel had wt-gewerkt, dat daer aen niet meer en ontbrack dan een deel gelds; verzocht derhalven, dat ſy doch in dezen niet wilden zuymen, maer metter daed haer ſchuldigen yver ende gehoorſaemheyd tegens hem nu laeten blijken. *Karel* ſchreef mede aen ſijns vaders zuſter *Catharine van Gelder*, dat hy geen ding met der haeſt ofte geweld, dan alles na den raed van ſijn oom *Bourbon* ende ſijn broeder den Hertogh van Lotringen wilde aengaen, als waer op hy ſich meeſt had te vertrouwen, verwachtende voorts van haer met verlangen bericht van 't geen 'er by den Roomſſen Koningh in ſyne zaek was verhandeld. Aen den gedachten Grave van † *Meurs* hadden de Raeds-genooten van Nymegen, Zutveen en Arnhem op den iongſten dagvaert te *Waſſenbergh* een rolle gegeeven van 't geen hy noch aen de landſchap ten afteren was wegen verſchot en verdienſten. Weſhalven *Vineent* korts daer na naer Nymegen heeft genoodighd ſyne verwanten Grave *Oſwald* van den Berge, den Heer van *Bronkhorſt*, den Stad-houder *Ghemen*, *Gijsbert* van Wiſch en etlijke Steeden, om alles voort effen te maeken en te helpen beſlichten. Op dien tijd begonnen eenige Steden van Gelderland te weyffelen, niet weetende aen welke zijd te hinken; alzoo *Philips van Cleve*, neffens de weder-ſpannige Vlamingen en Gentenaers, met den Roomſſen Koningh een vermomde vreede hield, ende, onder andere die den Hollanderen op den hals lagen, *Reyner van Broekhuyſen* de landen van Gelder t'elkens met ſtroopen overviel. Waer over het ook gebeurde, dat de Stad *Wageningen*, welke Veſtinge de nabueren van Rheenen ende ſy doen in haere maght hadden, door op-ſtooken van die van *Nymegen* en *Arnhem*, niet anders dan met bedwangh zich weder onder *Maximiliaen* wilde begeeven.

Chriſtus Vincentius hiſtor.

33. By deſen toe-ſtand van tijden vorderden de kinderen van *Ian van Wiſch* Zutveenſſen Banner-heer haers vaders after-weſen op het Sticht van Utrecht, 't welk alzoo ſy t'elkens dreygden met het rappier weder te haelen, verſocht Biſſchop *David* op die van *Arnhem*, dat ſy de ionge Heeren betere zinnen wilden in-praeten, en vermaenen, om het Biſdom, zoo ſy yet te zeggen hadden, hier over in recht te betrecken. Maer ſy hier op niet paſſende ende ſich op het vuyſt-recht verlaetende, beſtonden de onderdaenen van 't Biſdom, in 't by zonder die van Over-Yſſel welke de Velouwe niet en konden miſſen, met rooven en blaeken te beleedigen. Alſdoen liet de Biſſchop de gezanten van Velouwen naer Rhenen verdaghvaerden ende aenzeggen, dat hy, indien men deze ſchade niet en beterde, van zins was, volgens het vreedes-verdragh by *Maximiliaen* Hertogh van Gelder beveſtighd, in deſen voort te vaeren. Ende alzoo 'er in 't by weeſen der gezanten was beſlooten, dat men aen weder-zijden alle ſtrooperye en over-greepen een geheel iaer zoude op-ſchorten, om miſſchien middeler-wijl een volle vreede te beraemen, ende die van Wiſch hier aen noch geen genoegen en hadden, verbonden ſich de Ridderſchap en Steden van 't Graefſchap met het Sticht, die van Wiſch en hunne mede-ſtanders in toom te zullen houden. Deze brief was beteykend by *Henrick* Heer *van Ghemen* en *Wevelickhoven* Land-droſt van Zutveen, *Oſwald* Grave van den Berge, *Frederick* Vry-heer van *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, *Ian* Heer van *Voorſt* en *Keppel*, *Warner* en *Walter van Keppel* en *Verwolden*, *Diderick van Dort*, ende *Ian Mom van* † *Hell* en *Ubbergen*, behalven van de Stad Zutveen en kleyne Steden. In die dagen troffen de Staeten en Stad-houder van Gelder *Adolf van Naſſouw* met *Willem* Hertogh van Gulich en den Berge een verdragh, waer by de ſtraeten en handel over ende weder vry wierden bedongen, ende verbooden, alle die geene te huyſen ofte op te houden, die des anders landen in haere ruſte hadden geſtoort, ofte noch pooghden te ſtooren. Hier onder ſtonden *Adolf* Grave van *Naſſouw* Stadhouder der landen van Gelder en Zutveen wt naem van den Roomſſen Koningh; van wegen 't Vierdeel van Nymegen *Iacob van Bronkhorſt* Heer van *Batenburgh* en *Anholt*; *Willem van Egmond* Heer van *Boxmeer* en *Haeps*, wt de Vooghdy van *Ruermond*; wt het Graefſchap *Freder. van Bronkhorſt* en *Borkeloe*: wt het Velouwſſe Vierdeel de Ridderen *Arend van Middachten*, en *Ian* Heer van † *Hemert* en *Doren-*

† *Leeſt* Kel, *ofte* Kelle, *ende ſiet van hem op het* 14. *hoofdſtuck hier voorens, en elders.*

‡ *In ſtede van* Hemert *leeſt* Homoet, *ten ware men bewijzen konde dat hy teffens Heer van Homoet en Hemert ſy geweeſt. Die de waerom hier van begeerigh is te weeten, magh op 't eerſte Boek naſien onſe beſchr. vande Heerlyckheyden Heeren vã Doorweerd.*

weerd; behalven de Overheyd der vier Moederſteden. Omtrent deſen tijd is het Droſt-ampt van Keſſel, te vooren by *Mathijs van Merwijk* veele iaeren after een bediend, door den zelven op-gedraegen aen den Vry-heer van *Yſſelſteyn*; 't welk de Roomſſe Koningh alzoo geſtand deed, dat *Yſſelſteyn*, dien hy ſijn verwant noemde, aen handen van den Cancelaer den eed doende met waer-burgen moeſte belooven, te *Bruyſſel* voor de Reeken-kamer op behoorlijke tijden reekenſchap te zullen doen van alle den Roomſſen Koningh als Hertogh van Gelder toekoemende goederen, Heerlijkheden, en op-komſten. *Yſſelſteyn* had op dat pas, wt laſt van *Maxmiliaen* en begeeren der Hollanders, de Catharijne poort tot Utrecht met volk bezet, om de Stad alzoo beter in teugel en geſtadige vrees te houden. Doch vermits de burgery dezen bril op de neus niet moegende lijden de poort weder had overweldight ende de bezettinge wt-geiaeght, was hy in die dagen daer op wt om ſijn verlooren Rondeel weder in te krijgen. Maer voor deze reyſe rackte ſijn aenſlagh te niet, ende liet after omtrent negen gevangens, welke die van Utrecht door den beul hebben af-gehouwen, ende de hoofden t'zaemen met de lichaemen aen den tooren van de poort ten toon op-gehangen.

1491.

34. *Maxmiliaen* ſpeurende, dat het den Staeten van Gelder ende den Franſſen Koningh ernſt was *Karel van Egmond* te verloſſen, zond wt Duytſland aen ſijn Stadhouder *Adolf van Naſſouw* brieven op brieven, ende *Adolf* wederom aen de Ridderſchap Steden en land-zaeten van yeder Vier-deel, waer by hy ze met galgh en rad, om zoo te zeggen, was dreygende, indien ſy haer eed en ſyne gehoorzaemheyd quamen te vergeeten. Gedachte Stad-holder had ook veel ſpels en haſpelinx met die van † Wageningen, welke van hem en den Roomſſen Koningh geen grooten heyligen dagh ſcheenen te maecken, ende hun wettigen Erf-heer in 't hert te draegen, dien ſy met een heet verlangen alle dagen wt Vrankrijk te gemoet zaghen. *Adolf* dan verſtaen hebbende, dat *Pelgrom de Vos* 200. knechten in Braband had vergadert, met die meeninge om daer mede in Velouwen te reyſen, en vergat niet haer te waerſchouwen, dat ſy niemand vreemds zouden binnen laeten, ende niet alleen de nacht-waeke ſterken maer ook de dagh-hoede wel bezorgen op de muyren en voor de poorten, om niet verkloekt te worden. Dat ſy daer behalven de pond-ſchattinge over haere Stad wtzetten, ende aen ſijn neve *Floris van Egmond* Heer van *Yſſelſteyn*, wt kraght van de dedinge tuſſchen den zelven ende de Steden *Nymegen Arnhem* en *Wageningen* gemaekt, 900. goud-guldens zouden wt-reyken, met noch 300. guldens tot laſten van vijf van hunne burgers, ofte dat men ze op haer ſchade zoude invorderen. Ende alzoo *Henrick Bentink* Rentmeeſter van Velouwen hem hadde bericht, dat ſy wt eygen vryen wil de Steden Zwol en Haſſelt tol-vry lieten die tol te geeven ſchuldigh waren, beval hy ze zulx niet meer te pleegen, ofte men zoude het aen haer haeve en goed verhaelen. Van gelijken wilde hy hebben dat ſy des Stads veſten, welke eenſdeels neder-gevallen en alzoo ongemaekt bleeven leggen, met ſteenen en anders zouden toe-leggen en vreeden, ter tijd men ze metzelen en te deege herſtellen konde. Ende of wel de landſchap begeert hadde dat de verboodene penningen loop moghten hebben tot dat men van de nieuwe voorſien ware, heeft *Adolf* echter den Richter *Barthold Hack*, op verlies van ſijn ampt, belaſt de nieuwe wet * op de munt by die van Wageningen (die tot nu toe hals-ſterk en by de oude munt waren gebleeven) te doen wt-roepen, ende zorgh te draegen dat 'er geene verboodene penningen wt-gegeeven, nochte hooger ofte anders gebruykt wierden dan na den inhoud van 't Plackaet, ende met ſijn onder-richter en booden de hand van 's Heeren wegen daer op te leggen: ten laetſten ook met raed van de Burgemeeſters en Schepenen een vaſte waerdy te beraemen op alle mond-koſt waeren en goederen, ende wel toe te ſien dat die niet duyrder en wierden verkoft, al mede op ſtraffe van de zelve waeren en andere breuken t'elkens te verbeuren. Ondertuſſchen had *Peter* Grave van *Clermont* ende Hertogh van *Bourbon* met ſyne bed-gezelle *Anne*, zuſter van *Karel* den achtſten Koningh van Vrankrijk, aen den Franſſen Maerſchalk zeeker doende voor de los-penningen van ſijn neve *Karel van Gelder*, zoo veel wt-gericht, dat de Koningh hem dadelijken beval te ontbinden, ende van *Abbeville* naer ſijn Hof te koemen. 't Welk wanneer de Koningh door *Willem van der Horſt* den Staeten van Gelder had aengedient en met eygen hand over-geſchreeven, deeden ſy hem grootlijx en hertelijken voor deſe weldaed bedanken, ende loofden de after-ſtallige penningen, zoo haeſt hun Hertogh in ſyne erf-landen was beland, gaerne te zullen op-brengen, waer van ſy bereeds een gedeelte door den Grave van *Moers* overſchickten. Alzoo is *Karel*, vergezelſchapt en gefteeuwighd met eenige Franſſe troppen, waer over de Heeren van *Arenbergh* en *Croy* het gezagh hadden, door Lotringen en 't gebied van Luyk, behouden naer Gelderland over-gebracht, ende op den 25. van de eerſte Lente-maend te *Ruermond*, ende daer na te *Venloe* met onwtzeggelijke vreughd van ſyne onderzaeten geſien en gewillekomd; als hy nu by de vijf iaeren onder den Franſſen, ende te vooren noch acht iaeren in 't Hof van Burgondien was bewaerd geweeſd, laetende den zoon van *Vincent* Grave van *Meurs* in Vrankrijk te pand, terwijl men in Gelderland vaſt doende was om het vordere los-geld by een te zoeken.

* Sien hier in 1483.

1492.

† *Ex variis ipſius Comitis autographis ad Vageningenſes.*

HET

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

HET ELFDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,

Vervattende het leeven en bedrijf

VAN

KAREL VAN EGMOND, achtſten ende laetſten van dien ſtam Hertogh van Gelder en Gulich ende Grave van Zutveen.

INHOUD.

1. *Maximiliaen bekijft Karel, den Grave van Meurs, ende de Gelderſſe.* 2. *Karel vvoord te Doesburgh gewillekoemd, ende verovert Wageningen en Lichtenbergh.* 3. *Karels verdediginge. De Kaeſenbroodſſe vverven in Gelderland.* 4. *Dan geklopt zijnde Zoeken ende verwerven vreede.* 5. *Karel beiegent den vyand, ende vvint Bueren.* 6. *Het Slot te Beeſd overweldighd, ende het Droſtampt van Zutveen beleend.* 7. *Amersfoord beloerd zijnde dedight met Karel, die de Borgoenſſe ſtroopers uyt ſijne paelen drijft. Saeken van Wageningen.* 8. *Karel vvijkt naer Lotringen, verwackert de ſijne, ende ſpreekt met Keyſer Maxmiliaen binnen de Grave.* 9. *Gaet verſcheyde verbonden in.* 10. *Der Keur-Vorſten vlucht-oordeel tegens Karel. De Keyzer vvint Ruermond, doch moet voor Nymegen opkraemen.* 11. *Chalon ſchrijft aen de Gelderſſe. Karel vermeeſtert Nykerk. Vergeefſſe aenſlagh van de Gelderſſe op Amersfoord.* 12. *Karel vvil den Grave van Meurs loſſen, ontbied ſchutters, ende maekt een beſtand met de Burgondiſſe.* 13. *De Doesburgers zeggen de Heeren van Baer den eed op. Baer ingenoomen en geſlecht.* 14. *Oproer te Venloe beſlicht. De Gelderſſe op den Rijx-dagh. Die van Wageningen verzuymigh.* 15. *Karel vergeld den vyand ſijn ſtroopen. Philips trouwt met de dochter van Spanien. De Biſſchop van Vtrecht ende Catharine van Gelder ſterven.* 16. *Leerdam gewonnen ende verlooren. De vyand ſlaet een brugge over de Maes, ende verovert Batenburgh.* 17. *De ſlagh tuſſchen Yſſelſteyn ende die van Bommel. Lauwijk. van Hemert.* 18. *Voorwaerden van de ſtille-Zaet tuſſchen Karel en den vyand.* 19. *Karel met den Biſſchop van Vtrecht klopt de Saxiſſe bende. Dapperheyd van Ritmeeſter Bell. Water-leydinge tot Nykerk.* 20. 21. *De Clevenaer en Gulicher verbinden ſich met den Keyſer tegens Gelderland. Karels toe-ruſtinge.* 22. *De Keyſer neemt Nieuſtad ende Stralen in. 't Slot by Echt by de Gelderſſe vveder overrompeld.* 23. *De Franſſe bieden Karel de hand; 't vvelk de Vorſten doet verflauwen.* 24. *De Gelderſſe door Yſſelſteyn geſlagen, hervatten hun inval in 't land*

van Cleve, ende ontzetten alzoo Dotechem. 25. Vredes-verdragh tuſſchen de Hertogen van Gelder, Cleve, ende Gulich. 26. Het afgedankt volk ſcheept af naer Vrieſland. 27. Beſluyt van de Gelderſſe Staeten. De Franſe Coningh bevreedight de Vorſten van Gelder ende Gulich. Dood van Vincent van Meurs. 28. De Saxenaer en Keyſer beoorlogen de Vrieſen. Karel betaelt in Vrankrijk ſijn los-geld. Dood van den iongen Grave van Meurs. 29. De Coningh van Schotland doet een bezendinge aen Karel. Geboorte van Keyſer Karel. Claghten van den Vorſt tegens den Clevenaer. 30. Beloften van den Hertogh aen de landſchap. 31. Opſchortinge van vvapenen tuſſchen Gelderland ende Cleve. 32. De Clevenaer verſtroyt de Gelderſe. 33. Beſteck met die van Groningen, ende beſtand met Cleve. 34. Oorlogh tuſſchen Karel en den Biſſchop van Vtrecht, doch voort neder-geleghd. 35. 't Verbranden van Harderwijk. 36. Philips van Ooſtenrijk onzeyt Karel. Karels beſcheyd. 37. De Gelderſe knevelen in Holland. 38. Beſoecken de Hollanders ter Zee. Boemel belegerd. 39. De Gravin van Hoorn in ſchut genoomen. Vreemdigheeden van Engelbert van Naſſouw. 40. De Gelderſe rooven in Goyland, beloeren Vtrecht, ende ſtaeken 't belegh van Uckermeer. 41. 42. Coningh Philips neemt Arnhem ende andere Steden in. De Witte Roos een Engelſch Heer gevanghen. 43. 44. Karel gaet den Coningh begroeten ende met hem vreede maeken. Henrick van Naſſouw Coninghlijk Stad-houder in Gelderland. 45. Karel treckt (ſluypender vvijze) naer ſijn land, ende de Coningh naer Spanien. 46. Karel herwint eenige Steden. De vyand verlaet Wageningen ende vvint Ravenſvvaey. Philips leght den Franſſen Coningh te laſt Karels af-valligheyd ende ſterft. 47. De Gelderſſe en Franſſe moes-koppen in Braband. De Franſſe geſlaegen. 48. Gelderſſe Zee-kruyſſers. Wildenburgh. Doesburgh koemt vveder aen de rechte hand. De Hollanders loopen een blauwe ſcheen voor Puderoyen. 49. Karel klaeght over de Over-Yſſelſe. Puderoy verlooren. 50. 51. Muyden ende Weſop door de Gelderſe verraſt, ende by verdragh vveder ontruymd. 52. De Gelderſe met den Biſſchop van Vtrecht in vede, dan voort vveder verzoend. 53. Die van Vtrecht naer Karel hellende beoorloghen den Yſſelſteyner. 54. Vergelijken zich met den Biſſchop, ende Hattem met Karel. Anne van Egmond. 55. De Burgoenſe vvinnen Gribbefurt en Baerle in Gelderland. 56. Dan ſtooten het hooft voor Venloe. Vroomigheyd van Swartzenburgh. 57. Karel verkloekt Harderwijk en Bommel. Wreedheyd des vyands tegens Robert van Heuſden. 58. Karel verovert Workum ende Thiel, ſlaet de Brabanders by Thuyl ende vervaert de Amſterdammers. 59. Sluyt Waſſenaer in een kouw, ende een zoen met Ian van Wiſch. 60. Vrankrijk, Gelderland, ende Schotland ſpannen te zaemen tegens de Engelſe. 61. Karel verraſt Arnhem, ende maekt een ſtille-zaet met Burgondien. Voor-ſlagh van houwelijk met Anne van Cleve en Iſabelle van Ooſtenrijk. 62. 63. Krijgh tuſſchen de Saxiſe ende die van Groningen, die Karel om hulp vergen. 64. Karel maekt met haer een beſteck ende ſchickt volk. 65. De Saxenaer vvint Dam, ende bedrijft alle baldaedigheyd. 66. Pooght Karel af te leyden, die de Groningers door brieven vertrooſt. 67. 68. Karel in ſijne beloften vertraeghende, hout die van Groningen een beſteck voor. 69. Waer in ſy, ende, na veel ſpartelens, Grave Edſard bewillighen. 70. Karel vvord bezwooren ende Edſard vertreckt. 71. Het Slot te Groningen af-gebrooken. 72. De Gelderſe onvoorſiens Vrieſland invallende, bekoemen Sloten, Ylſt, Sneek, Bolſwaerd ende andere plaetſen. 73. Waer over de Saxenaer Vrieſland ruymt. Langhe Pier. 74. Karel reyſt tweemael vermomd naer Vrankrijk, ende vvord van den nieuwen Coningh François in 't Burgondiſe verdragh beklemd. 75. Karel dient den Coningh in Lombardyen, ende verdraeght met Benthem, Vtrecht ende Cleve. 76. De Gelderſe neemen Dockum in. Karel verbind ſich ſtracker met Groningen. 77. Onluſt tuſſchen Edſard ende de Gelderſe, die vvt vrees van de Swarte Bende Dockum verlaeten, dan daer na vveder

vveder inneemen en verſterken. 78. Langhe Pier vermeeſtert achtien Hollandſſe ſchepen. Edſard in ſijne giſſingh bedroogen. 79. Karels bekommernis voor dit van Groningen. De Saxenaer verkoopt ſijn recht op Vrieſland aen Burgondien. 80. Edſard geſtild. Floris van Egmond dwinght de Staeten te Leeuwaerd op den Keyzerlijken eed. 81. Karel treckt naer Vrankrijk, vvaer heen ook de Gelderſſe Vrieſen gezanten ſchicken. 82. 83. Edſard vvord over 't inmaenen der ſchattinge door Karel belet. 84. Bezendinge der Vrieſen aen Karel, die ook andere aen hunne zijd trecken. 85. Het Slot Wardenbraſſe geſlecht. Pier maekt de Zuyder-Zee onveyl. 86. Karel van Ooſtenr. dreyght de Vrieſen, die hem Bolſwaerd vveder af-neemen. 87. De Gelderße ſcheyden vvt het belegh van Leeuwaerd ende Franeker op de komſt van den vyand, die Dockum inkrijght. 88. Edſard valt in de armen van de Burgoenße, die Staveren, Hinlopen ende Worcum vermeeſteren. Straf heyd van Felix van Ooſtenrijk. 89. Karel zoekt het inneemen van Nieupoort in Holland van ſijn hals te ſchuyven. 90. Verbintenis der Vorſten van Lunenburgh ende Oldenburgh met Karel teghens Ooſt-Vrieſland. 91. De hooge vloet drijft den vyand van Sloten. Bolſwaerd aen hem verkoft, maer Sneek van Pier ende de Gelderſſe tegen gehouden. 92. Hulkeſteyn door de Burgoenſſe vervvoeſt. Edſards beſteck met de zelve. 93. De Gelderſſe en Burgondiſſe bevveeren hun recht op Vrieſland voor Coningh François. 94. Of de Vrieſen onder Holland ſtaen, dan op haer zelven? 95. De Burgoenſſe Hinlopen onder 't beſtand vaſt maekende vvorden door Pier verſtoord. Karel vverft. 96. De Gelderſſe veroveren Dockum. Pier plondert Medenblijk ende Alkmaer. 97. Bolſwaerd vveder Gelders. Nieupoort en Langerack verbrand. Aſperen gevvonnen, ende na veele gepleeghde grouwelen vveder verlooren. 98. De Burgoenſſe ruymen de Velouw. Philips van Burgondien vvord Biſſchop van Vtrecht. 99. Vredes-voorſlagh tuſſchen Karel ende de Burgondiſſe, 't vvelk hy vveygert aen te neemen. 100. Pier geeft den Hollanders ſpottelijk beſcheyd. Karel handelt met Michiel van Bombergen ende Scheuk. 101. Heer-looſe knechten door de Gelderſſe en Burgoenſſe verſtroyd. 102. 't Verdragh met Groningen vernieuwd. 103. De Vrieſen houden den Vorſt eenige hoofd-ſtucken voor, die ſich daer aen ſtoot. 104. Houwelijx-beſteck tuſſchen Karel ende Elizabeth van Lunenburgh. 105. Pier verſlaet de Hollanders op Zee, ende haelt een roof vvt Hoorn. 106. Maxmiliaen ſterft; vvaer over Karel naer Vrankrijk reyſt. 107. Karels bruyd koemt prachtelijken in Gelderland. 108. De Vrieſen vveygeren Karel voor Erf-heer aen te neemen, daer onluſten vvt ſpruyten. 109. De Grave van Meurs Karels Stad-houder over de Vrieſen. De Zee-ſchuymer Bredenbach geſtraft. 110. Karel van Ooſtenrijk vvord Keyzer. De Vorſt vertoont op den Rijx-dagh ſijn onfeylbaer recht op Gelderland. 111. De Biſſchop van Vtrecht en Grave van Yſenburgh twiſtigh. Piers aenſlagh op Emmerick. De Burgoenſſe Vrieſen vraeghen den Keyzer om hulp. Straf heyd van den Grave van Meurs. 112. Campen ende Zwol kraekeelen onder een over den tol. 113. De Franſſe vallen in Navarre. Beſteck met Raeſveld. Langhe Pier ſterft. 114. Karel laet Ienke Douma met den ſijnen over al na-ſpooren ende verſchrijven. 115. Klaeght over den Clevenaer, ende zend volmaghtigers op den Rijx-dagh. 116. Word van de Ommelanden voor hem ende ſijne erven bezwooren. 117. Campen en Zwol al noch twee-ſpaltigh. Karel vverpt een tvviſt-bal tuſſchen beyden. 118. ende 119. De Zwolſſe kieſen op Zeekere voorvvaerden Karel tot hun Over-heer, ende ſtooren de vergaderingh tot Ommen. 120. De Gelderſſe hervatten 't belegh van Haſſelt, ende maeken Geelmuyden vaſt. De Keyzer laet over al zorgbvuldige vvacht houden. 121. De Over-Yſſelſſe by Apperloe geſlaeghen. Waſſenaers kouw. Oproer te Deventer. 122. Karel vernielt den tooren by Deventer, ende verbrand de brugghe. 123. De Biſſchop koemt na langh vertoeven te Campen, ende trooſt de ſijne.

ſijne. 124. *Roggendorp ſtroopt in Vrieſland. Krijgh tuſſchen Vrankrijk ende den Keyzer.* 125. *Douma by den Keyzer.* 126. *Vorſtelijke Krijghs-vvetten. Die van Groningen vervolghen Twijkel.* 127. *De Biſſchop vvord gelaſterd, ende zoekt heul aen den Keyzer.* 128. *Bombergen blijft voor Steenwijk. De Bruyn om ſijne bloodigheyd opgehangen.* 129. *De Gelderſe ontzetten Geelmuyden, ende kloppen den vyand.* 130. *Sneek vveyffelt, ende hoe de Gelderſe dit pooghen te beletten.* 131. *Begeerte van die van Sneek, die ook de Gelderſe in hunne Stad het vverven verbieden.* 132. *Ende na verdragh-middelen vveynigh luyſteren.* 133. *De vyand bevvalt Staveren. De Gelderſſe rooven in Vrieſland.* 134. *Neemen ten deel de Ooſterſſe vloote.* 135. *Vermeeſteren Coeverden.* 136. *Vorderen ſchattingh van de Omlanden. Karel ſtelt Cornelis de Veer tot ſijn Zee-Overſte.* 137. *Douma traght Vrieſland aen den Keyzer te brenghen.* 138. *'t Verſoek der Vrieſen aen den Keyzer.* 139. 140. *Over-Yſſel verdraeght met Karel, die over deſen oorlogh van Paus Adriaen vvord beriſpt.* 141. *Karel ſtilt de Groningers ende ontfanght op nieuws den eed.* 142. *Set Merwijk aldaer tot Stad-houder.* 143. *Schenk zuyvert hem binnen Bruyſſel. De Grave van Meurs verſterkt Worcom. Douma in hechtenis.* 144. *Waſſenaer neemt Worcum in. Karel vverft.* 145. *Marwijk en Waſſenaer trecken tegens den anderen in't veld.* 146. *Waſſenaer vvint Dockum, vvaer over de Groningers Golſteyn gijzelen.* 147. *Bolſwaerd geeft ſich mede. De Gelderſe rooven tot in't binnenſte van Holland.* 148. *'t Beleegh van Sloten.* 149. *De Gelderſe verraſſen Steenwijk.* 150. *Sloten, de Lemmer, en Steenwijk aen Waſſenaer over-gegeeven. Sijne vvreedheyd tegens Hubert van Roſſem ende Wyard van Bolſwaerd.* 151. *Vrieſland zweert den Keyſer. Onluſten tuſſchen Karel ende die van Nymegen.* 152. 153. *Die van Groningen zoeken ende treffen, in vveder-vville van Marwijk, een beſtand. Cornelis van Veer aen't leeven geſtraft.* 154. *De Gelderſe en Hollanders ſtroopen over ende vveder. 't Gelders verbond met Denemarken.* 155. *De Zwolſſe ſluyten Karel en ſijn volk buyten.* 156. *Hy belegert ze te vergeefs. Deventer, Campen, ende Zvvol vereenighd.* 157. 158. *Na dood van Philips van Burgondien bezet Karel de vveghen naer Vtrecht; vele ſtaen na de opene ſtoel.* 159. *Henr. van Beyeren vvord Biſſchop. De vervverde ſtaet van Over-Yſſel.* 160. *Om die te redden vvord hem een bede toegeleghd. Karels verzoek op die van Campen ende Deventer. Sijn beſteck met Oldenzeel.* 161. *Klaeght over Adriaen van Rede. Onruſt binnen Vtrecht en Groeningen.* 162. *De haperingh tuſſchen Nymegen ende Venloe vereffend. Karels bitterheyd tegens de Lutherſſe.* 163. 164. 165. *Ende tegens de gezanten van Groeningen, om dat ſy geen volle laſt hadden, vvelke ſy na veele moeyten bekoemen. Slagh van Pavie.* 166. *Het Trierſe verdragh tuſſchen Karel ende den Biſſchop van Vtrecht. Hulsbergen. Pael-ſcheydinge der landen van Gelder ende Hoern.* 167. *De Gelderſe en Stichtſe ſchouvven den Yſſel.* 168. *Beginzelen van onheylen tot Vtrecht.* 169. *Het grauvv te Groeningen dvvingt haer Overigheyd de ongelden af te ſchaffen.* 170. *Reekeningh te doen van des Stads inkomſten.* 171. *Karel vvil hier over erkennen. Marvvijk oorzaek van dit treur-ſpel.* 172. *De vreede t'Vtrecht verbrooken. De Biſſchop koemt ende vertreckt vveder.* 173. *De twiſt rijſt hooger en hooger. Lingen aen Gelderland vaſt gemaekt.* 174. *Groningen vverft volk om de vreemde ſtroopers vvt te keeren. Des Stad houders maght vvtgeſtreckt.* 175. *Coningh François los gelaeten. Arend Slindevvater. De zaek van Groeningen.* 176. *Op het ſchrijven van Karel vvord het huys ter Meyden van de Biſſchopſe aen Brederode vveder ingeruymd.* 177. *Karel claeght over die van Over-Yſſel.* 178. *Sy zoeken hem te vermorvven. Karels voorſlagh over de ervenis ſijner landen. Borbon vvint Romen.* 179. *Karel beſchuldight den Biſſchop, die hem antvvoord.* 180. *De Biſſchop met gevvapende naer*

Vtrecht

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Vtrecht koemende vvord buyten geſlooten. 181. *De Stad vleyt Karel om hulp.* 182. *Neemt Gelderſe volken binnen. Den burgeren vvord verbooden te verhuyſen.* 183. *De vergaderingh te Beverweerd. De gezanten te onvreeden.* 184. *Des Biſſchops beklagh ende Karels tegen-vverpingh.* 185. *De Biſſchop timmert een Schants aen de Vaert. Weder-zijdſe ſtrooperyen. Karel verraſt Haſſelt.* 186. *Soent met die van Doesburgh ende bouwt daer een nieuw Block-huys.* 187. *Vtrecht verzweert den Biſſchop, die over Amersfoord is bekommerd. Eemnes geplonderd.* 188. *De Amersfoorders over deſe ſchenderyen klaegende krijgen van Karel goed beſcheyd.* 189. *De Biſſchop vvint Vredendael.* 190. *Word door een looſen vond van Karel vveder vvt ſijn voordeel geiaeghd.* 191. *Schalkwijk vvt-geroofd. Die van Vtrecht morren tegens de Gelderſſe.* 192. *De Biſſchopſſe vvtgelockt ende verſlaeghen. Roſſems aenſlagh gebrooken om de ſteegheyd van 't krijghs-volk.* 193. 194. 195. *De Clevenaer ſtelt ſich als middelaer, voor vvien de Biſſchopſſe, Gelderſſe en Vtrechtſſe gezanten hunne zaecken mondelingh verdedighen.* 196. *Voorſlagh van vreede, maer van den Biſſchop af-geſlaeghen.* 197. *De vergaderingh ſcheyd vruchteloos.* 198. *Wreedheyd der Gelderſe te Gelder'om, door de Biſſchopſſe gewrooken.* 199. *De Gelderſe vallen in Abkoude De Biſſchop outbiedt den Grave van Bueren.* 200. *Dedinght met den Keyſer ende verkoopt ſijn recht op Vtrecht.* 201. *De Gelderſe vvinnen Rhenen met verraſſingh; het Huys ter Eem ende andere met verdragh.* 202. *Des Biſſchops laeghen op Vtrecht. Hy ende Karel vryen de Amersfoorders.* 203. *Over-Yſſel geeft ſich onder den Keyſer. De Gelderſe winnen eenighe Sloten ende Koeburgh.* 204 205. *Beloeren Schoonhoven. De vergaderingh van Dort ende des vyands ſterke toeruſtingh maekt haer ende die van Vtrecht verſlaeghen.* 206 *Karel vergeeft eenighe ampten.* 207 *Roſſem verſtout de ſijne tot den Haeghſſen tocht.* 208. *De Hagenaers vluchten voor hem verbaeſdelyk.* 209. *De Gelderſe bekoemen een onwaerdeerlijken roof. Een kluchtighe brief van Wees.* 210. *Roſſem brenght den buyt naer Vtrecht en Arnhem.* 211. *Schenk ſlaet het volk binnen Koeburgh dood. 't Welk de Biſſchopſſe vveder moeten miſgelden.* 212. *Karel keurt een nieuwen Biſſchop, ſchrijft op Amersfoord, ende maekt beſteck met Grave Floris.* 213. *Die van Deventer blijven zelf-vvilligh en by den Biſſchop, ende laeken den Hertogh.* 214 215. *'t Belegh en overgaen van Haſſelt, 't vvelk Roſſem te vergeefs tracht te ontzetten. De Gelderſe ſchaeren verſtroyd.* 216. *De Biſſchop van Karel heerlijken bedroogen. Doet de Amersfoorders bedanken.* 217. *Floris van Bueren vvint het Slot ter Eem, ende beleght Hattem.* 218. *'t Welk ſich na groot geweld opgeeft, als mede Levendael ende Elburgh* 219. *Daer na eenige Sterkten omtrent Deventer, neffens Harderwijk.* 220. *Die van Vtrecht laeten haer kerken-zieraed ſmelten om het krijghs-volk te voldoen.* 221. *De Amersfoorders overvallen de Gelderſſe. Verraed binnen Vtrecht.* 222. *De Biſſchopſſe ende Gelderſſe kampen heftighlijken in de Stad.* 223. 224. *De Biſſchopſſe krijgen de overhand, ende bedrijven groote vvreedheyd ende trots tegen de burgeren. Rhenen vveder verlaeten.* 225. *De oproer-maekers met het ſwaerd ende anders geſtraft.* 226. *De Biſſchop en Keyſer geeven aen die van Wageningen een vrij-brief.* 227. *De Burgoenſſe belegeren ende beſtormen Thiel.* 228. *Doch moeten met ſchande vvijken. Amersfoord keert de Gelderſſe. Keyſerlijke boodſchappers t'Vtrecht.* 229. 230. 231. *Verſpreck ende inhoud van den vreede tuſſchen den Keyſer ende Karel.* 232. *De vreede vvord be-eedighd, ende de Gelderſſe volmaghtigers in Braband vvel onthaeld. Vtrecht zweert den Keyſer.* 233. *Karel vverft een ridderlijke bende voor den Keyſer.* 234. *Ende geeft een bloedigh Placaet vvt tegen de Lutherſſe.* 235. *Mengel-moes.* 236. *Veſteck tuſſchen Groeningen ende den Biſſchop van Munſter. Vonnis tegen den Heer van Wiſch: ende de Stad Wachtendonk.* 237. *Van alles.* 238. *Oorlogh bygeleghd ende vveder hervat tuſſchen Enno Grave van Embden, ende Balthaſar van Eſents, die Karel te baet neemt.* 239. *Enno en*

Balthaſar

Balthasar vereenighd. Noch yet anders. 240. 241. *Besluyt van de land-daghen tot Nymegen en Wageningen.* 242. *Mengel-stof.* 243. *Balthasar stuyrt Meynard Ham met een goede maght naer Reyde, die de Graven verkloekt.* 244. *De Gelderse slaen de Oost-Vriesen op het hoofd.* 245. *Grave Enno beschuldight Karel, ende Balthasar den Grave.* 246. *De Gelderse rinkelroyen in Oost-Vriesland ende belegghen Greeth.* 247. *'t Welk door vvee-moedigheyd van den Slot-vvaerder vvord gewonnen.* 248. *De Oost-Vriesen rooven mede te land ende te vvater. Enno slaet na vreede.* 249. *Hoofd stucken van 't vredes besteck.* 250. *Enno ontbiedt na Karels vville Paepsse leeraers.* 251. *Arnhem. Batenburgh. Emmerick. Schenk van Niddegen.* 252. *Karel draeght sijne landen heymelijken op aen den Koningh van Vrankrijk.* 253. *Verstoort sich over de hulp-vvevgeringh van die van Groeningen.* 254. *Munster door sijn eyghen Bisschop, Karel, ende andere Vorsten belegherd, ende den Weder doopers ontweldighd.* 255. *Deensse oorloghen. Listigheyd van Peter van Gelder. Karel kraekeelt met de Borgoensse over sijne landpae en, ende krijght door Rossem kondschap.* 256. *Karel bastaerd van den Hertogh verlaet van zelfs sijne Stad-houderschap ende de Stad van Groeningen.* 257. *Verbond van Koningh Christiaen van Denemarken met Karel.* 258. *De Groeningers, door Karel op den naem der Deenen beoorloghd, begeeven sich vvt sijne tot des Keysers gehoorsaemheyd.* 259. *Schenk vvint Delfzijl, ende slaet de Holsteyners.* 260. *Oorloghs keuren van Karel. Schenk verovert Dam en 't Huys te Wedde.* 261. *Karel beloert de Amersfoorders. Schenk vermeestert Koeverden, Diepenheym ende Kinkhorst.* 262. *Vredes-verdingh tusschen den Keyser ende Karel.* 263. *Veelerhande stoffen.* 264. *Brand ende land-dagh tot Nymegen. Balthasar neemt de Breemsse schepen.* 265. *Karel arrebeyd Enkhuysen neffens andere Steden te verrassen, ende de Staeten te dwinghen op den eed des Koninx van Vrankrijk.* 266. *'t Welk sy met den Steden rond vvt vvevgeren, ende sijne Blockhuysen slechten.* 267. 268. *Karel verdraeght met de landschap, die hem menigerley feylen te last leght.* 269. 270. 271. *Eeuwighe vvillekeur door Karel ende de Staeten beteyckend, vvaer by onder anderen Willem oudste zoon van Cleve Karel tot een erfgenaem vvord gesteld.* 272. *Verscheyde voorslaghen aen Karel gedaen, die over de inhuldingh van Willem zeer ontroerd is. Verzoek van die van Elburgh.* 273. 274. 275. *Karel sterft van hartzeer. Sijne oorloghen, heerlijkheyd, aert en kleedinghe. De voor-spook van sijn dood. Sijne vvtvaerd, graf schriften, vvierste vville ende kostelste huys-raed.*

After aen volghen de Stam boomen der Graven ende Hertoghen van Gelder, ende hunne verwantschap met andere Vorsten ende Koninghen van 's Christendom.

KAREL

KAREL VAN EGMOND,

Achtſte ende laetſte van dien ſtam Hertogh van Gelder en Gulich ende Grave van Zutveen.

1492. 1. HErtogh KAREL na zoo veele doolingen rampen en ongelijken ten laetſten in ſijne landen belandende, ende te *Nymegen* niet min eerbiedelijken ontfangen zijnde, had voor eerſt geen meerder bekommernis dan om de Ooſtenrijxe Land-vooghden en Ampt-luyden, daer hy moght, een voet te lichten, ende alle ſyne onder-zaeten in't gebied van Gelder en Zutveen, die met de ziel en gedachten hem altoos hadden aengehangen, door eed en woorden naerder aen ſynen dienſt te verplichten. *Maxmiliaen* dit eerlangh wijs wordende, ſchreef in arren moed aen die van *Ruermond*, *Venloe* ende andere Steden, *betijgende den Grave van Meurs als een aenbinder en roer-vink van deſe verwerringh en treur-ſpeelen; ende dat van Karels langhwijlige hechtenis de oorzaek was niet hy, maer de Franſſe zelve, die door op-reydinge van Vincent na geene billijkheyd wilden hnſteren, en op den rugge te ſpreeken waren: alzoo hy, wanneer Karel eerſt effen gevangen was ende noch in't geweld van den Franſſen Maerſchalk, 60000. goud-guldens voor ſijne loſſinge had aengebooden, waer mede een Vorſt geene landen bezittende, na 't al-gemeen krijghs-gebruyk, behoorde te volſtaen; daer nu de Maerſchalk niet minder had willen hebben dan de volle 200000. goud-guldens; 't welk hy voor Me-vrouw van Bourbon ende den Hertogh van Lotringen, de nicht en broeder van Karel, ook niet en had verborgen: weshalven hy ſijn neve en de Staeten van Gelder woude gewaerſchouwd hebben, om geene nieuwigheeden noch onruſten aen te richten, ende te verwachten wat men hem genadelijken zoude vergunnen en toe-leggen.* Ondertuſſchen deed *Karel* mildelijken geſtand alle de voorrechten en keuren van *Ruermond*, beloovende de zelve, om hunne ongemeyne trouwhertigheyd, noch te vermeerderen, ende noyt te dulden deze ſyne Stad van de andere Vier-deelen af-gezonderd te werden. Van de vernaemde Steden was'er ook zonderlingh geene die hem wederſtond, dan alleen *Buren*, *Leerdam*, *Goch*, *Wachtendonk*, ende eenige andere plaetſen kleyn van naem en gewight, door tegen-ſtreeven van den Vry-heer van *Yſſelſteyn* en die geene, die den Roomſſen Koningh om andere oogh-merken en eygen genot meeſt aenkleefden. Die van *Arnhem* dorſten *Maxmiliaens* Stad-houder *Adolf* Grave *van Naſſouw* rond wt ontbieden, *dat ſy hun Erf-heer* Karel, *gelijk in voor-tijden ſijn vader Adolf, hadden bezwooren, ende den eed aen Maxmiliaen wt enkel bedwangh gedaen van onwaerden hielden*, hoewel de Naſſouwer deſe opzeggingе geenſins aen en nam.

2. Tegen den † wt-gangh van de Lentemaend is Hertogh KAREL met een ongewoon geluych en hand-geklap binnen ſyne Stad van *Doesburgh* onthaeld, ende door die van de wet met een heerlijk kleynood beſchonken: die ook weder, om ſyne byzondere genegenheyd te uyteren, by ſyne intreede heeft doen wt-roepen gemeyne vergiffenis voor zoo meenige ‡ misdaeders als'er zouden bevonden worden onder eenen dicken linde-boom ſtaende aen de plaetz daer ſyne Genade eerſt voor by quam te rijden.

† *Hoc caput ex archiis Doesburgenſibus & aliunde concinnatum eſt.*

‡ — mitiſſima ſors eſt Regnorum ſub Rege novo, *zeght elders* Lucanus. *De gewoonte van miſdadigers los te laeten, wanneer een nieuw Vorſt ſijne heerſchappy effen aenvingh ofte eene vrouw trouwde, en is niet van heden ofte giſteren.* Ovidius *getuyght* (2. de Ponto Eleg. 8.) *van den Roomſſen Keyzer*: Cæſaris adventu tutus gladiator arena Exit, & auxilium non leve vultus habet. *In deſe en d'aengrenzende landen plaght als een teyken van genade gehouden te worden, de ballingen alsdan in't begrijp van een touw geſlooten gaende, in de Stad ende voor't aenzicht van den Prins te leyden. Desgelijx is ook wel gebeurd ten opzichte van eenighe hooge tijden ofte byzondere ſaeren. Op het vijfthſte iaer wierden by den Iooden de ſlaeven als by hand-lichtinghe vry-geſteld, ende tegen Paeſſen (gelijk een yegelijk wt het Nieuwe Verbond kan weeten) d'een ofte d'ander boosdoender op den hals gevangen zittende door den Stad-houder in der tijd ontbonden. In den aen-*

1492. *vangh van de winter-maend*, Saturnalibus optimo dierum, *dienden de Romeynſſe Heeren hunne ſlaeven zelve aen tafel. Dat de Romeynen wt klucht en ſpotterny deeden, doen nu eenige Grooten een waen van heyligheyd en verdienſten, wanneer ſy op zeekere ſtonden ofte in nood zynde de armſte ende allergebreekelijxte luyden alle gerack doen en zelfs de voeten waſſen. Doch hier van op dit mael genoegh.*

In ſijn gezelſchap zagh men ſijne moeye de Princeſſe *Catharine*, behalven *Frederick* Heer van *Bronkhorſt*, *Henrick* Heer van *Ghemen*, *Iacob de Croye*, *Gijsbert* Heer te Wiſch, *Reyner van Wye* Heer tot *Hyrnen*, den Ionk-heer van *Voorſt*, *Albert van Lawick* Camerlingh, en andere meer, die, als een rey glinſterende ſterren, rondom dezen Son verſcheenen, en tot op den drieden dagh aldaer huys houdende op des Stads beurs verteerden 394. guldens, doemaels gereekend tot 30. ſtuyvers. Want hoewel die van *Doesburgh* neffens de andere inzaeten van de Burgoenſſe zoeter gehandeld waren, hielden ſy 't echter voor een weldaed en een groot deel van hunne vryheyd door hun eygene Land-heeren beſtuyrd te worden. *Karel* van daer treckende heeft op den volgenden dagh den Raed verzocht op ſtaende voet omtrent *Wageningen* te willen ſchicken 35. raſſe zoo boogh- als buſſe-ſchutten wel gewapend met kruyd en bouten, om onder de hooger hand van de Heeren van *Bronkhorſt*, *Ghemen* en *Wiſch* met etlijke ruyteren en knechten de gedachte Stad dien zelven avond noch te berennen. Ende alzoo korts daer na de Heer van *Yſſelſteyn* wt het huys van *Egmond* Gelderland voor-hebbende was over te trecken en na ſijn beſte vermoegen te plaegen, begeerde de Vorſt dat men wt *Doesburgh* en ſijn ampt dadelijken alle maght naer *Arnhem* zoude ſtuyren, ende middelerwijl de poorten wel verzeekeren en gade ſlaen. Op deze beveelen zijn de burgers dan wt-getoogen, ende, neffens andere, in 't zelve iaer geweeſd voor Wageningen met hunne bevel-hebbers den Burgemeeſter *Ian Haek*, *Geeraert Gruyter* en *Sander van den Grootenhuys*, als Overſte van drie roeden. Ende aldus is *Wageningen* (vermits de ingezeetene door nood hunne lichaemen wel binnen de veſten en by den vyand hadden, doch hun gemoed buyten by hunne lands-luyden) na een kort-wijligh belegh den Heer van *Yſſelſteyn* ontweldighd, die om de wille van een wtheymſſen Hertogh een vyand en quel-geeſt was geworden van onſen Hertogh, ſyne eygene maeghſchap. Daer na heeft ook het Huys te *Lichtenbergh* ('t welk van de Burgoenſſe, na alle giſſingh, is bezet geweeſd, hoewel anders in 't begrijp van 't land van Utrecht ende binnen de vlecke *Woudenbergh* geleegen) moeten hayr laeten, ende zonder merkelijken weder-ſtand ſich op-geeven. Om de menighvoudige dienſten van wijlen *Gijsbert* Heer tot *Bronkhorſt*, heeft *Karel* omtrent dien tijd des zelfs na-zaet en zoon *Frederick* tot Droſſaet van de Velouw aengenoomen, met maght om de Vorſtelijke penningen en breuken aldaer in te vorderen, onverkort nochtans een yegelijk ſyne verſchrijvingh aen 't zelve ampt.

3. In die dagen liet *Karel* den Keyſer een wijdloopigh † bericht toe-koemen, waer in hy oo-

† *Vide, nam operæ pretium eſt, literarum harum exemplum apud auct. pag. 596. & ſeq. Nos properamus.*

gen-ſchijnelyken ſijn recht op de landen van Gelder, Gulich, en Zutveen aenwees, ende ſich op de beſte wijze verſchoonde dat hy zelf niet over en quam om den leen-eed te doen; biddende voorts, *hy wilde hem daerom niet verbannen ofte voor vyand houden, indien hem de nood prangde, ſijne wetlijke ervenis (welke hy over-boodigh was tegens yeder een met recht ſtaende te houden) tegens ſijn zoon en neve Maxmiliaen ende Philips met het ſtael weder te haelen.* Dan alzoo *Frederick*, dien de huyd naerder was dan het hembde ende het voordeel liever dan de gerechtigheyd, ſijn naeſte bloed in 't ongelijk niet en wilde ſtellen ofte met eenigh voor-ordeel bezwaeren, heeft *Karel* met dit ſijn ſchrijven weynigh op-gedaen, ende de deuren van de Keyſerlijke genade toe gevonden. Waer over hy een op-zet nam van de nood een deughd te maeken ende ſijn vaderland met kraght van wapenen te beſchutten, vertrouwende naeſt God, op ſijn goed recht en getrouwe onderzaeten, ende met ſchrick en yſinghe denkende op ſyne vorige ballingſchap, banden, ſlaverny, ende oneyndighe leeden, hem en ſyne voor-vaderen van de Burgondiſſe aengedaen. De landen waren doen rond-om gewickeld in den gloed van burgerlijke oorlogen, waer van Gelderland mede niet vry en was om de wille van *Philips van Cleve*, die *Maxmiliaens* onderdaenen elke klap door een ſchielijken over-val ontroerde: gelijk mede de Hoexe en Kabeliauwſſe in Holland om-ſprongen: waer van de eene den Clevenaer, en d'andere den Roomſſen Koningh mede ſtonden. Op deſen tijd ontſtond' er een nieuw geſpuys van menſchen, die, als voorbooden en verwanten van de dulle weder-doopers, ſich *Kaeſenbroodſſe* lieten noemen, quanſuys om dat ſy den rijken Hanſſen haere leckernyen hier mede wilden verwijten, ofte van enkel armoede ſich met deſe ſpijze moeſten behelpen, ende om kaes en brood, 't welk ſy ook in hunne vaendels af-maelden, krijgh voeren. Deſe wt Kenemerland naer *Haerlem* treckende (daer de ſtapel is van wevers ende van allerley kleyn volxken) ſtelden ſich met hulp van eenige burgers in 't bezit van die Stad, ende ſloegen de Overigheyd, ende zoo wie met hen weygerde in te ſpannen, ter neder. Binnen *Leyden* verhoopten zy gelijke parten te ſpeelen. Maer *Egmond* Stadhouder van Holland met etlijk krijghs-volk en een groot getal Leydſſe burgeren wt de Stad vallende, heeft den wilden en brood-dronken hoop op verſcheyde plaetſen aengegreepen. In den eerſten weerden ſy ſich dapper; dan vermits *Egmond* haer t'elkens met ſyne ruytery op 't lijf ſtiet, raekten ſy eyndlijken op de vlught, ende, alles in de loop laetende, zaghen alleen om een goed heen koemen. De *Kaeſenbroodſſe* die te *Haerlem* weder binnen quamen, zonden na deze neder-lage een burger van *Haerlem* met brieven en des Stads zegel naer Gelderland, om 1200. ruyteren te werven. Dan om dat ſyne beurs niet wel en was geſtoffeerd, konde hy met ſyne brieven weynigh wt-richten.

4. Hertogh *Karel*, die de Burgondiſſe in ſijn hert niet te wel en vermoght ende voor wolven van ſyne ſchaeps-koy aenzagh, ſtond deze wervingh niet ongaerne toe; op wiens woord eenige Ampt-luyden bereeds ruyters begonnen te verzaemelen. Doch alzoo de meeſte hoop naer Utrecht koemende aldaer een maend leeninge op de hand meynden te ontfangen, ende, deze hoop

1492. hoop haer mis-luckte, kooaen ſy hun wegh weder naer Gelderland. Echter heeft de boodſchapper van *Haerlem* noch 200. ruyteren met goede woorden na Noord-Holland gebraght. Alſdoen riep *Egmond Albert van Saxen* te baet, die ze te *Haerlem*, te *Leyden* ende op alle oorden zoo aenrandſde en ril-oorde, dat veele een vreede, veele wt ſtijf-zinnigheyd den oorlogh voor beſt keurden: eenige rieden, noch meer Gelderſſe ofte Hollanders voor een tijd in huer aen te neemen. Het ſpel liep zoo verre, dat ſy eerſt een wapen-beſtand voor etlijke daegen verworven hebbende, daer na om een volkoemene vreede door hunne volmaghtigers in den Haegh aenhielden. Middeler-wijl quam'er tijdinge, dat de op-roerige op nieuws van *Alkmaer* waren verſterkt, ende nu over de 3000. voet-knechten by een hadden. Hier op is van ſtonden aen de Overſte *Oberſteyn* haer teghen getooghen, ende wierden de legers over en weder by *Heemskerken* ſlagh-vaerdigh gemaekt. De over-winninghe ſtond eerſt wat kamperlijk, tot dat de Kennemers op 't laetſte onder de voeten raekten. 2000. Vtieſen, de neder-ſlagh van hunne maekers van verren aenkijkende, hadden de buyk haeſt vol ende voeren daedelijken met ſcheepen weder naer huys. De Haerlemmers lieten doen haere hoop en wapenen teffens vallen, ende ontbooden daerom hun gezanten in den Hage, zonder vreede niet van daer te ſcheyden. Met een riepen ſy te rugge die op nieuws in Gelderland waren geſchickt om ruyteren op te lichten, ende verdeylden het geld onder malkanderen. 't Verdragh wierd alzoo geſlooten, *dat den onnozelen geen quaed, en den ſchuldigen, op het goeddunken van Albert, behoorlijke ſtraffe zoude wedervaeren; behalven dat ſy tot de onkoſten van den oorlogh* 200. *ende* 50000. *goud-guldens zouden wtbeurſen.* Voort daer na is *Albert van Saxen* met ſyne Duytſſers en eenige Grooten van Nederland te *Haerlem* binnen gereeden, daer hy (om dat het de gantſſe menighte met den hals niet en konde bezuyren) alleen drie van de vermaerdſte bel-hamels en Overſten een voet korter heeft gemaekt.

5. Op deſen tijd heeft *Karel* de Staeten van ſijn Vorſtendom ende Graefſchap by een gelaeden, ende der zelver meeninge wt-viſſende, aen bequaeme plaetſen hier en daer volk beſtelt, om de Hollandſſe en Brabandſſe wt-loopers, die onder *Frederick van Yſſelſteyn* ſich in Gelderland met heele zwermen quamen wt-ſtorten, in band te houden; liever hebbende voor dien tijd het ſchild in handen te neemen dan het rappier; alzoo hy ſyne landen in de vorige oorlogen ende door gulzigheyd van de vreemde Stad-houders, die meer hun eygen dan des land-heers ofte der onderzaeten oorbaer hadden na-geiaeght, t'eenemael vond wt-gemergeld. Te vooren had *Yſſelſteyn*, doen hy Wageningen noch in had, met den Vry-heer van *Bronkhorſt* en *Wiſch* een korte wapen-ruſt beraemt, waer in die van *Nymegen Zutveen Arnhem* ende *Adolf van Naſſouw* mede zouden beklemd zijn, zoo ſy wilden. *Karel*, om ſich met wtheymſſe verbonden te ſteeuwigen, zond Ridder *Reyner van Broekhuyſen* dieſhalven naer Vrankrijk, ende beloofde hem ſchadeloosheyd van alle ſyne reys-koſten. Gelijk hy mede zyne moeye *Catharine* toe-liet buyten kommer en ongemack te bezitten den Burght met de Stad en onder-hoorige Vooghdy van *Gelder*. Dit hadden neffens den Vorſt bezeghelt ſijn verwant *Vincent* Grave van *Meurs* en *Sarwerden*, Heer *Iacob de Croye*, *Frederick* Heer te *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, *Gijsbert van Wiſch*, *Evert van Willip* Ridder, *Reyner van Wye* Heer van *Hirn*, met *Albert van der Lauwick* Vorſtelijken Kamerlingh. *Maximiaen* ſpeurende, dat *Frederick van Yſſelſteyn* (die van Hertogh *Arnald* met de Heerlijkheyd van *Bueren* was beſchonken) ſyne aenſlagen grootelijx konde voortzetten en vorderen, verhief hem op dezen tijd tot eerſten Grave van *Bueren*. *Frederick* daer na de zaek van den Roomſſen Koningh met yver en luſt by de hand vattende, had te voren wt Vlaenderen en Braband een maghtigh heyr opgelicht, waer mede hy op 't volgende iaer de 1493. Gelderſſe aen boord is gekoemen. Maer door dien *Karel* hem met een onvertſaeghd hert en rappe troppen onder oogen trock, ende het Stedeken *Bueren* daer behalven in-neemende, het Slot aldaer gingh vernielen, heeft ſich *Yſſelſteyn* tegens de nabuerige Stichtenaers gekeert ende benaerſtight om de * lid-teykens van zyne verleedene ſchande door een beter geluck, als hy ook dede, wt te wiſſen. Want na dat hy de voor-ſtad van Utrecht *de Weerd* had bemaghtight, ende alle wt-weegen der Stad wel nauw beſlooten, wierd de vreede op dien voet gemaekt, *dat ſy de onkoſten zoo van den krijgh als andere zouden boeten met* 25000. *goud-guldens, ende de lichaemen der geener die voor de poorten waren opgehangen zonder vertreck doen begraeven.*

* *Siet op het iaer* 1491.

6. Heel vroegh † op dit iaer 1493. was'er een aenſienlijke maght wt de roede van *Albert van Saxen* ſchier t'eyndens de Gelderſſe Betouw tot *Beeſde* gekoemen (welk Slot ofte onder hun geweld ſtond ofte doenmaels gebraght is) die daer ende in de aengrenzende vlecken van hunne bloed-gierigheyd en onzaedelijke gulzigheyd veele teykens hebben gelaeten. Daer behalven ſchuylden 'er hier ende daer onder de land-zaeten noch veele die den vyand onder duyms handhaefden ofte van verraed zwaer ginghen, waer van zommige elders aengetaſt ende opentlijken gerecht zijn ofte wt den Steden verbannen. Derhalven nam de Vorſt een moedigh zoo wel als noodzaekelijk voor-neemen van den Burght van *Beeſd* door een belegh te beſluyten, ende daer door de Betouw, zyne beſte melk-koey, van alle ſtraet-roovers te zuyveren. Sijn Maerſchalk *Willem van Aeſwijn* als oudſte hop-man had deſen laſt op ſich geſchort, mits dat men hem drie ofte vier beſtendige mannen zoude byvoegen om de moeyten met hem te deylen, ende, zoo noodigh, in ſyne ſtede te treeden. Hy verzocht daer en boven een Schut-meeſter, neffens een Schants-meeſter, die ſteeds 125. ſpitters by ſich hadde, bereyd zijnde om nacht en dagh te arrebeyden: ook 200. gewapende te paerd ende 600. kamp-knechten boven den dienſt van de Steden: dat mede die van *Nymegen*, *Zutveen* en *Arnhem* met den kleynen Steden etlijke kartouwen, hoofd-ſtucken, voghelaers, beſte ſlanghen en buſſen verſchaffen en ſteeds aen den gangh zouden houden, ende die van Thiel en Bommel kruyd daer toe beſtellen; behalven vier drijf-ſchirmen ende twee ponten. In 't byzonder hadden de Velouwſſe Steden, op den

† *Dit hoofd-ſtuck hebben wy meeſt wt de oude brieven van Wageningen by een geraept.*

1493. land-daghvaert in 't voor-iaer binnen *Nymegen* gehouden, tot voort-zettinge van dit belegh en onderhoud van de knechten, 200. enkele gulden in-gewilligt. De Raed van *Nymegen* was gebeeden hunne halve burgery, die van *Zutveen* om 300. gewapende derwaerts te ſchicken; die van *Doesburgh* hadden over de 43. in-gezeetene daer toe wt-gelevert onder 't beleyd van *Rudolf Steyntiens*, ende *Wageningen* niet veel minder. De Vorſt, die om de zyne te beſchutten geen gevaer noch moeyten en ontzagh ende ſich binnen Thiel bevond, en vernam zoo haeſt niet dat de Saxiſſe ſich daer toe ſtelden om hem te verbeyden en *Beeſd* wt den anxt te helpen, ofte heeft van alle hoecken noch al meer volx by een geroepen, ende *Ian* van Kel, bewaerder des Droſt-ampts van *Zutveen*, gelaſt, ſich met den gantſſen klocken-ſlagh van ſijn ampt naer Thiel te vervoegen, en allen over-val te helpen verhoeden. Hier over is 't gebeurd dat het Slot van *Beeſde*, zoo fel gepranghd en met alle maght beſtreeden zijnde, zich op het laetſt onder ſijn ouden Heer heeft moeten begeeven. Nademael *Everwijn* Grave te *Benthem*, Heer te *Steinvorde*, ende *Ian* Grave te *Schouwenburgh* en *Holtſteyn*, als erf-genaemen van wijlen *Henrick* Heer te *Ghemen* voor 4230. Rhijnſſe guldens, 19. krom-ſtucken en driedehalf oortgen op *Hattem* zeekere pand-ſchap hadden, welke nu, met believen van Vorſt *Karel* en beyde Graven, was verleghd ende op het Droſt-ampt van *Zutveen* verſchreeven; beloofden *Zutveen* en *Arnhem* met haere kleyne Steeden door den Vorſt onder toe-zeggínge van vryinghe daer toe genoodighd, de voor-zeyde Heeren ofte hunne erven noyt van dit Droſt-ampt te ontzetten ofte daer in te ſtooren, al eer ſy van het hoofd-geld met den renten van 106. iaerlijxe guldens waren vernoeghd, noch, na de af-lijvigheyd van den Vorſt in der tijd, ſynen na-zaeten huldingh ofte eed te doen, ſy en hadden eerſt deſen ampts-brief geſtadight.

7. In die daghen had *Wittenhorſt* een ooghmerk op *Amersfoord*; dan alzoo 't bedrogh te vroegh wt-brack, was hy gedwongen de wijk te neemen, ende after te laeten de ledderen, die bereeds aen de mueren ſtonden gehecht. 't Krijgs-

* *De groote garde.*

volk * van den Hertogh van Saxen, beſtaende in 1500. ruyteren en 3000. oude voet-knechten, liet niet na alhier en tegens de Gelderſſe insgelijx te pleegen. Waer over die van *Amersfoord* met Hertogh *Karel* zoo een verbond in-gingen, *dat, blijvende in 't geheel de vorige bond-genootſchap met het Sticht, tuſſchen de Vorſtelijke landen en haere Stad een vreede, vrye handel en doorgangh zouden weſen, en beyde voorts arrebeyden om alle ſtraet-ſchendery ende brand-ſtichtingh, zoo veel doenlijk, van des anders bedrijf af te weeren. De keuren van yeder landſchap zouden ongekrenkt blijven, ende de voorvallende verſchillen door weder-zijdſſe vreede-maekers geſlecht worden.* Daer na is 'er te *Senlis* tuſſchen *Maxmiliaen* met ſijn zoon *Philips* ende Koningh *Karel* van Vrankrijk al mede eene vreede beraemd, daer duydelijken in bedongen wierd, *dat de Roomſſe Koning en Hertogh Karel van Gelder voortaen alle vyandlykheyd zouden op-ſchorten, ende yeder ſijne zaek rechtelyken vervolghen.* De Vorſt bericht zijnde, dat, ten tijde † *Wageningen* ſtond onder den vyand ende de Richter en Schepenen vaſt meeſtendeels moeſten ruymen, de overige vijf ofte ſes met den burgeren etlyke brieven hadden bekent ten behoeve van eenen *Peter Tap* en after-deel van des Stads renten, heeft die van den Raed bevoolen, terſtond met geſpannen bank deſe bedwongene over-gift dood en maghteloos te willekeuren, ende niet alleen de teykenaers van dit onredelijk verbond ten eeuwighen daghen quijt te wijzen, maer ook de gezeyde renten deshalven los en ledigh aen te vangen ende tot des Stads oorbaer en veſtenis te keeren. Verſtaende daer na, dat de wacke van de poorten aldaer niet te deghe wierd waergenoomen, maer onweeraftighe luyden daer toe geſchickt, die te laet op ende te vroegh weder af-ginghen; heeft in een op-loop van zinnen en op een hooghe verbeurte belaſt, de verzuymighe ofte weygerighe te breuken ende met niemand altoos door de vingers te ſien. Ende alzoo de Vorſt ſeer behoeftigh van geld was, had hy met toe-ſtemminge van 't gemeyne land een bede over de Velouw in-gevoert, om van ſtonden aen door ſyne ſchat-meeſters *Geeraert van Mekeren, Brand van Deelen* en *Ian van Hulſe* gebeurd te worden. Ende hoewel die van den Raed van *Wageningen*, voor-wendende dat ſy onder *Maxmiliaen* eenſdeels waren over 't hoofd gezien, zich wat zwaer-hoofdigh aenſtelden, wierd hen echter gebooden deze ſchattinge, in 't by-weſen van *Henrick van Doornick* en *Geeraert van Dolre*, wt te zetten, ende, gelijk ten tijden van ſyne voor-zaeten, daer toe zoo wel te geeven als de andere burgers: van gelijken ook 300. Vlaemſſe guldens, welke hunne Stad, ter zaeke van de ongelden op den drank, aen *Henrick van den Dorenhorſt* hadde gelooft. Wanneer de vreemde knaepen wt kraght van de Franſſe vreede in Nederland Vlaenderen en Braband waren af-gedankt en ontgordeld, wierden die door *Yſſelſteyn*, *Albert* en andere Overſten niet alleen weder aengenoomen, om dat quanzuys *Karel* onlanx in zyne geweſten de Kaeſenbroodſſe paerde-volk te werven had toe-geſtaen, maer ook, tegens 't voorige befteck, op den Gelderſſen bodem gevoerd; met naemen het volk van *Albert*, 't welk onmenſchelyken met den land-man te ſchatten en te villen te werk gingh, ſteekende veele dorpen in brand, ende het edele Kloofter van *Marienweerd* ſchandelijken wt-roovende. Maer *Karel* gingh deſe grijp-voghels met toe-doen van ſyne Franſſe hulp-troppen weder het gat wt-iaeghen, ende ſyne wraek haelen op de Brabanders; zoo dat deze rouwe vennooten Gelderland in ruſt moeſten laeten, ende ſich by Utrecht met *Yſſelſteyn* vervoeghen. Keyſer *Frederick*, denkende op ſijn ziek-bed noch op de grootſheyd des werelds, vermaende Hertogh *Karel* en de Steden van Gelder een weynigh voor ſijn dood, ſich voor des Rijx-vierſchaer te recht te ſtellen, ende de landen van Gelder te verantwoorden, welke ſijn zoon *Maxmiliaen* ſich meynde toe te koemen. *Karel*, om door ergheyd deſen ſlagh te breeken, waerſchouwde op deze maere de Steden, *dat deſe brieven door in-geeven van ſijne vertrouwde vrienden in 't Keyſerlyke Hof alzoo waren in-geſteld, ten eynde de verſchillen tuſſchen hem en Maxmiliaen liever met minne dan verderf der landen mochten eyndighen: waer over hy van ſins was, ſich met Rechts-geleerden en den Biſſchop van Colen wijder te beraeden.*

† *Ex variis Ducis autographis.*

8. Na

1493. 8. Na dat tegens den Herfſt het volk van Hertogh *Albert* en andere met ſterke roeden eenige Steden aen de Zuyder-zee na de grenzen van Vrieſland en Over-Yſſel te vergeefs hadden beloerd, drongen ſy met een groot gedruys in Gelderland, daer ſy te zwaerd en te vuyr alles af-liepen, ende *Nieuſtad* in de Vooghdy van *Ruermond* over-ylden. Hier tegens hebben de Gelderſſe op de Hollanders en Brabanders hun wraek en verhael gezocht. *Karel* ongeraedzaem en bezorgelijk vindende den nieuwen Keyſer, die doen na Nederland dreyghde, by honk te verwachten, was omtrent Pinxteren na ſijn zwager *René* en zuſter *Philippe* in Lotringen geweeken. Doch aldaer niet langh huys houdende ſchreef in den winter-maend wt *Ruermond* naer *Nymegen*, *hoe de Heeren van Rennebergh en Schouwenburgh van wegen den Roomſſen Coningh hem met oorlogh en vervolginge dreyghden, ende hadze om de nabuerige Hoofd-ſteden hier van te verwittigen, en meerder benden wt te maeken tot behoudenis van 't bovenſte Vierdeel; zeggende, dat hy diergelijke brand-brieven na de Hoofd-ſteden van Braband had af-gezonden, ende de Hollanders mede zoo wilde geeſſelen en ribbezacken; alzoo hy t'eenemael beraeden was ſijner vyanden onrechtvaerdigh gepoogh met alle maght en middelen te ſtuyten; ende daerom wijder hulp te gemoet zagh van den Aller-Chriſtelijxten Coningh en den Heer van Arenbergh, aen welker goede gunſte hy niet en had te twijffelen.* Na 't in-neemen van *Nieuſtad* liet *Wilbold van Schouwenburgh* die van *Ruermond* aendienen, *hoe hem was voor-gekoemen, dat ſy dagh op dagh van Maxmiliaens krijghs-volk grooten over-laſt en hinder loeden, ende wel zouden wenſchen de zaek op een anderen voet te zijn begonnen; waer toe hy haer ſijn dienſt aenbood, beloovende by Rennebergh ende ſijn neve Iuriaen van Schouwenburgh zoo veel te verwerven, dat ſy op zeekere voorwaerden van alle ſtrooperyen zouden ontlaſt weſen.* Maer na dat *Maxmiliaen* te * *Insbrugh* voor de tweede reys was getrouwd met de dochter van *Galeaes Sforzia* Hertogh van Milanen, niet zonder mompelingh en after-klap van veele die dit voor een heel ſlecht en oneſien houwelijk hielden, ende nu volle vijf iaeren en ſes maenden gemiſt de Nederlandſſe lucht, reyſde hy eyndelyken met ſyne nieuwe bruyd op Kolen, ende zoo voorts op *Maeſtricht*, daer hem ſijn zoon *Philips* met den deftighſten adel van Neder-Duytſland heeft begroet. Van *Maeſtricht* trock hy naer *de Grave*, nu een Stad in Braband ende wel eer in Gelderland; op welke plaets hem Hertogh *Karel*, door tuſſchen-ſpreeken van de Koningin, gingh verwellekoemen, toonende wterlijken wel een vroolijk gelaet doch een mis-trouwend en vyandlijk gemoed verbergende: aengeſien hy door maekelaery van haer en *Albert van Saxen* by den Keyſer het ruſtelijk bezit van ſyne landen hoopte wt te werken. Eenige verhaelen, dat hy te voren binnen Aken twee honderd wt den adel tot ridderen had verheeven, ende onder andere mede onſen *Karel van Gelder*.

* Geni-pus.

1494. 9. Eer de Keyſer zoo wijd was gekoemen, had *Karel* verſcheyde handelingen in-gegaen, ende met *Cornelis van Bergen*, Heer te *Ewilem*, *Sevenbergen* en *Grevenbroek*, Hof-Maerſchalk van den Keyzer en ſijn zoon, ende Ruwaerd der Stad *Grave* en 't land van Kuyk af-geſprooken, *dat hy met ſijne Ampt-luyden alles in Gelderland onbeſpeerd en zonder leed zoude bezitten, hoewel de Keyzer, ſijn zoon ofte Stad-houder Gelderland moghte beoorlogen, zoo 't maer bleek, dat noch de Ruwaerd noch ſijne onder-dienaers ofte yemant der in-zaeten van de Grave of 't land van Kuyk daer van hadden geweeten.* Dit verdragh was, neffens van den Hertogh, bezegeld van ſijn verwant *Iacob van Bronkhorſt* Heer van *Batenburgh* en *Anholt*, ende van den Raed van *Nymegen* zoo voor haer zelven, als voor de onder-hoorige Ridderſchap en Steeden. Tuſſchen *Karel* en *Frederick van Yſſelſteyn* Grave van *Bueren* wierd mede een ſtille-zaet getroffen, met bedingh, *dat yeder ſijne geleedene ſchade zoude aen 't been binden, ende de gevangens, opleggende alleen hunne verteerde koſten, vry gaen; uytgezondert dat de Heeren Eilhard van Bemmel, Diderick van Meerthen, en Arend van Tuyl de rechte helfte van hunne los-penningen zouden hebben op te brenghen. Daer wierd mede gewagh gemaekt van Lambert van Buren, Willem van Gent, Caſpar van Bair en andere.* Hier over ſtonden, behalven den Hertogh, *Frederick van Egmond* met ſijn zoon *Floris van Yſſelſteyn* Heer van *S. Martens-dijk*, *Oſwald* Grave van den Berge, *Frederick* Heer van *Bronkhorſt*, *Iacob van Bronkhorſt* met ſijn broeder *Gijsbert van Wiſch*, ende de vier Hoofd-ſteden aen de zijd van *Karel*: aen de andere zijd *Ian* Grave van *Egmond* en Heer te *Bair*, Stad-houder van Holland, *Everwijn* Grave van *Benthem*, *Willem* broeder van *Egmond* Heer van *Buxmeer*, ende *Bavel Tork*. Tuſſchen de Gelderſſe en Clevenaers was mede rechtevoort veylighe handel, tochten ſcheep-vaert. Dan zoo haeſt *Maxmiliaen* van boven quam, gingen die van *Egmond* de huyk om-keeren ende haer woord te buyten, waer van *Karel* ſyn Hof-meeſter *Geeraerd* Heer *van Weerdenburgh* ende ſyn Maerſchalk *Willem van Aeſwijn* by tijds onderwees. Want *Egmond* ſyn plaetsbewaerder op het Slot te *Baer* wel ſtrengelyken beval, het Keyſerlyke krijghs-volk met de Gelderſſe buyt aldaer te herbergen, ende hem vorders naer den *Hage* ontbood, om bree der laſt wt ſyn mond te ontfangen. t'Eyndens dit iaer hielden die van 't Velouwſſe Vier-deel binnen *Arnhem* een vergader-dagh, en onderlingh verſpreck over de los-penninghen van den iongen Grave van *Meurs*, die voor *Karel* by de Franſſe in gyzelingh was gebleeven, ende over andere zaeken raekende de hoogheyd en hof-houdinghe van den Land-vorſt. Dan de landſchap vond ſich by deſe tyden zoo maghteloos en verzwackt, ende had elders zoo veele zwaerigheeden van 't lijf te keeren, dat haer eer de maght dan de geneegenheyd ontbrack om haer plicht wt te voeren.

10. De Keyſer had te voren binnen *de Grave* belooft, *Karel* in geenerley wyze tegen te weſen, indien hy ſlechts ſyn recht op Gelderland met goed beſcheyd wiſt vaſt te maeken. Doch het was een al te taſtelyke mis-ſlagh en onvergeevelyke lichtvaerdigheyd voor zoo een geſleepen Heer, als onſe *Karel* was, dat hy ofte wt ontzagh des Keyſers ofte wt een onwankelijk vertrouwen op de gerechtigheyd van ſyne zaek, de wt-ſpraek van dit hooghwightigh dingh-tal zoo blindelinx gingh binden aen vier Keur-Vorſten, die hy wel wiſt alle door zoo een nauwen ſtrick van verbintenis aen den Keyſer te zijn gehouden, ende zonder de zelve voor heen door een hooghen eed af te ſchricken, van yet door gunſt ofte andere in-zichten, tegen hun eygene weetenſchap en de bloote waerheid te vonniſſen. Ten zy men de ſchuld daer van wil werpen eerder op de tegenwoordighe nood en ongeleegenheid dan op

1494. hem, die (moegelijk) hier mede niet anders heeft geſocht dan tijd te winnen, ende de dreygende werrel-winden door laveeren te breeken. Deze verklaerden, *dat noch Karel noch ſijne voorouders eenigh recht hadden gehad op het Hertoghdom van Gelder ende 't Graefſchap Zutveen; nademael de oude ſtam der Vorſten op het iaer* 1427. *in Reynald den vierden was wt-geſtorven: dat ſijn grootvader Arnald en vader Adolf, als van den Keyzers niet beleend zijnde, by de* 50. *iaeren de wapenen tegen 't Rijk hadden gedraegen, ende overzulx van 't leen waren verſteeken. Dat* Karel *voortaen den naem niet van Gelder, maer blootelijken van Egmond zoude voeren.* Met dit hard en ongekneed vonnis konden echter noch de Keur-Vorſten noch de Keyſer verletten, dat *Karel* van den ſynen voor Hertogh van Gelder niet en wierd erkend, en 't bezit ſijns Vorſtendoms, in ſpijt van alle benijders, tot den ionghſten oogen-blick van ſijn leeven vaſt en hield. Alzoo deſe wtſpraek die van Gelderland en Zutveen zoo zwaer op de borſt viel en zoo zeer verbitterde, dat ſy de hoofden meer als voor heen by een ſtaken, ende een ſtijf-zinnigh opzet namen van hun goederen en leeven voor *Karel* op te zetten. Hier over verhinderden ſy niet alleen de Keyſerlijke troppen den Gelderſſen bodem te betreeden, maer verioegen al-om ſyne bezettinge. De Keyzer een geweldigh heyr op de been brengende, ende niet alleen met maght maer ook met dreygementen en vinnigheyd gewapend, gingh ſyne eerſte hutten ſlaen voor *Ruermond*, 't welk voor zoo een hoop volx beevende ſich dadelijken over-gaf. Van daer nam hy ſijn loop terſtond op *Nymegen*, een plaets van werken en gelegentheyd ongelijk ſterker om aen te taſten. Dan deſe weynigh verbaeſd voor het geweld van buyten keerden den vyand t'elkens van de veſten, ende, menighen in-breuk doende in des Koninx leger, hieuwen een ongeloovelijke menighte ter neder: zoo dat *Maximiliaen* ſich benoodighd vond op te kraemen, en ſijn aengevangen belegh te ſtaeken, afterlaetende daer behalven verſcheyde zwaere ſtucken, en allerhanden ballaſt, die men in der yl niet en had konnen mede neemen. 't En verliep niet langh of de Keyſerlijke volken hebben het hoofd noch al eens geſtooten. Want wanneer ſy tegen over Elten met ſchepen en geweld ſich in de Over-Betouw meynden over te zetten, om aldaer in gras-duynen te gaen, zijn ſy door de Gelderſſe tweemael after een geſtuyt en rugghewaerts gedreeven. Wanneer Aerts-hertogh *Philips* daer na over geheel Nederland, wt-genoomen in Gelderland, in 't by-zijn ſijns vaders, als toe-koemende Erf-heer was in-gehuld, ſchickte ſich de Keyſer tot ſyne reyze naer *Worms*, om den wt-geſchreeven Rijx-dagh by te woonen.

11. Omtrent den middenzomer deſes iaers † ſchreef *Ian van Chalon* Prins van Orange en gezant van den Koningh van Vrankrijk, die een groote zucht toonde tot onſen Hertogh en de welvaert van Gelderland, wt Colen aen de Ridderſchap en Steden tot *Nymegen* verzameld, *dat de Roomſſe Coningh, op ſijn vermaen en aenhouden, had belooft de vreede* * *van Senlis, zoo verre die den Hertogh van Gelder betrof, te onderhouden; dan dat de Gelderſie evenwel, boven 't beſpreck ende na den tijd van 't beſtand, t'zaemen rottende, da wapenen hadden aengenoomen, ende al noch niet na en lieten de bazuyn te ontſteeken ende de ſijne over al te verſtooten. Echter wilde hy de gemelee vreede na-koemen, indien de Gelderſſe, after-volgens het zelve verdragh, hem ſes pands-luyden lieten wt-kieſen ende behouden, tot dat de heele zaek door een volkoomen eynd-oordeel zoude zijn af-gedaen; en hem daer behalven de langh-beloofde ſchattinge ten vollen lieten in-beuren, om daer mede ſijne vorige dienaers genoegh te doen. Hier by doende, dat by, belangende ſijn recht op Gelderland, voor ſijns vaders doad, aen den Aerts-Hertogh, het huys van Burgondien, ende alle Rijx-Heeren ſijne hand had over-gegeeven van ſijne eynden vaſt te zullen houden, ende al noch niet geſind was ſijne op-ſpraek op Gelderland af te ſtaen.* Na de verhuyzinghe des Keyzers, was echter het volk van Hertogh *Albert van Saxen* op verſcheyde oorden in Gelderland blijven legghen. Onder andere had hy de Veſtinge van *Nykerk* op het eynd van de Velouw door langheyd van tijd heel ſterk gemaekt, ende als een loop-plaets en een ſtoel van oorlogh wt-gekooſen, om van daer ſteeds onverhinderd in de Velouw te ſtroopen. Hertogh *Karel*, om alhier ſijn meeſter-ſtuck te toonen, is zonder wt-ſtel met eenige troppen van wtſchot daer heen getrocken. Derwaerts wierden mede ontbooden de Ionkheer van *Bronkhorſt* ende de burgemeeſters van Arnhem *Brand van Delen* en *Herman van Wyhe* met het tweede deel van de burgeren; die menighte van koorn en andere eet-waeren mede voerden. De reekeningh die *Geeraert Gaymans* Rent-meeſter hier van gehouden heeft brenght mede (ziet hier, hoe haeſt de tijden konnen veranderen ende de lijf-neeringe op-ſlaen) het vat biers niet duyrder in-gekoft te zijn dan 14. ſtuyvers, ende yeder pond boter voor een halven bras-penningh. Na dat hy dan de Stede van *Nykerk* rond-om wel vaſt had beſlooten, door vuyr-werken ten meeſten-deel geſchonden, ende etlijke maelen beſtormt, heeft hy de Veſtinge eyndelijken in ſijn geweld gekreegen, ende daer na de buyten-werken, die over al waren op-geworpen, doen ſlechten. Geduerende dit belegh was 'er binnen *Amersfoord* een heftighe brand ontſtaen, welke over de 300. huyſen, ende, neffens andere, 30. brouweryen en 't Minder-broeders Klooſter t'eenemael vernielde. Men doet 'er by, dat de Gelderſſe by deſe gelegenheyd daer op wt waren, om de Stad, van voor-ſtand ontbloot en beſigh zijnde om de vlam te leſſen, ſchielijken en tegens gemaekt * beſteck te beklimmen. Maer de burgers, door een ick en weet niet haeſtigher ofte ſpits-vinnigher vond, gaven aen haere vrouwen laſt om den brand te dempen, ende weerden ſich ondertuſſchen zoo dapper, dat de Gelderſſe met ſchimp en ſchade moeſten afwijken. Hoewel des Stads boeken deſe geſchiedenis wat laeter ſtellen, te weeten op den elfden van de Lente-maend des volgenden iaers.

* *Sietq het iaer* 1493.

12. In den aenvangh des iaers was het te 1495. Thiel land-dagh, alwaer meeſt gearrebeyd wierd over de vry-koopinghe van den iongen Grave van *Meurs*, die, wt een loffelijke trouwigheyd ende tot ſmert en merkelijke koſten ſijns vaders, de gevangenis en boeyen van Hertogh *Karel* op hem hadde genoomen. *Karel* ver-

† *Deſe brief was omtrent twee maenden iongher dan het vonnis der Keur-Vorſten, ende als een voor-bereydinghe van 't zelve. Dit vermaen ick, om dat de Heer* Pontanus *van den tijd is twijffelende.*

toonde,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1495. toonde, dat hy, verlaetende ſyne landen en onderdaenen, liever zelf op nieuws in hechtenis wilde gaen, dan zoo een lief pand, tot ſyne eeuwige ſchande en hert-zeer, langer ongeloſt en in den druck laeten. Derhalven heeft men de twee *pand-ſchattingen* terſtond in-gewillight en over de landen wt-gezet, daer arme noch rijke, Banner-heer, Ridder, hoofd-man, huys-man, Ampt-luyden, noch yemant altoos, vry van zouden weſen; met vermeldinghe van luyden, om de zelve over de Vierdeelen en dorpen in der haeſt in te maenen. Alſdoen wierd mede wt de gemeene lands-middelen den Hertogh tot ſijn Hof-ſtaet een eerlijke penningh toe-geleghd, ende den huys-luyden over 't platte land verbod gedaen van geene bieren te brouwen, wt-genoomen de eygen-geerfde en Vry-heeren, tot behoef alleen van haer en haer huys-geſinde. Als 'er daer na een gerucht liep dat de vyand het oogh op de Velouw had, ende *Karel* het Opper-deel van Gelderland van volk niet meer en dorſte ontblooten, ontbood hy omtrent Agathen dagh 200. ſchutters, ten deel met buſſen ten deel met ſtaele booghen voorſien, om 'sanderen daeghs met der ſonnen op-gangh van *Nymegen* by hem t'*Arnhem* te koemen, ende met ſijne andere krijghs-benden by de acht daghen wt te blijven; alzoo hy liever had den vyand van verre dan van na by en op ſijn eygen grond af te keeren, en het loopend vuyr by tijds te ſmooren. Op deſen tijd had de Aerts-hertogh van *Ooſtenrijk Philips* de Staeten van de Nederlanden naer *Mechelen* gelaeden, om met hun raed den verwerden ſtaet der landen weder te heelen en op te richten. Met een wierd doen tuſſchen *Karel* en hem een ſtille-zaet geraemd ſlechts voor eenige maenden, ende daer na weder hervat en verlenghd; waer aen de Keyſer nochtans noch de Saxiſſe ſtroopers geen genoegen hadden. Weſhalven hy ſijn zoon daer na in Duytſland by hem ontbood, om ſich met hem te beſpreeken van een dubbel houwelijk tuſſchen hem ende *Iohanne* dochter van *Ferdinand* Koningh van Spanien, ende wederom tuſſchen *Ian* eenighen zoon van *Ferdinand* en ſyne zuſter *Margriet*, die door den Koningh van Vrankrijk den vader weder was t'huys gezonden. In 't byzonder zoude hy *Philips* op het hert gebonden hebben, om immers niet te vergeeten Gelderland aen ſyne andere landen te hechten, waer toe hem de hulp van 't Rijk niet en zoude ontbreeken.

13. *Karel* beval op dien tijd den Richter *Werner Lerink* en den geheelen Raed van *Doesburgh*, van nu voortaen geen eed meer te doen aen de Vry-heeren van *Baer*, gelijk ſy een wijl herwaerts hadden gepleeght, ofte manſchap van ledighe leenen, alzoo ſy daer aen waren onverplicht, ende ſijn vader *Adolf* dit in-gelooopen mis-bruyk in 't geheel had af-geſchaft; hoewel de Burgondiſſe Vorſten *Geeraert Gruter*, *Sander Grotenhuys*, *Ian Goltſmit*, ende *Ian van Middachten* daer toe weder hadden gedwonghen; van dewelke alzoo de drie eerſte noch in 't leeven waren, gebood hy ze ende hun vordere Raeds-genooten, dien eed zonder vertoef op te ſchrijven, ende die brieven op het Slot van *Baer* te beſtellen. † Dit aldus beſchickt zijnde heeft wijder de Hertogh, achtende raedzaemer aenleggende dan verweerende wapenen te gebruyken, ſich daer na geſtelt om het ſteeuwighe Slot van *Baer*, vertoonende ſich anderhalf uyr gaens boven *Doesburgh* aen den oever van de Yſſel, ende by den Heer van *Egmond* en *Yſſelſteyn* bezeeten; als ook om te gelijk de Stad *Elburgh*, ſtaende onder den Hertogh van Saxen, hem onderdaenigh te maeken. Weſhalven hy in 't voor-iaer met den Heer van *Bronkhorſt* en de Overigheyd van *Zutveen* en *Doesburgh* aldus verdongh, *dat beyde die Steden alle noodwendigheyd van kruyd, lood, yzer, behoef van ſchepen ende wat 'er meer ontbrack, zouden verſchieten.* Maer terwijl onder den hoofd-man *Henrick Suydewind* en meeſt door de in-zaeten van 't Graefſchap, *Baer* meer en meer wierde benauwd; hebben *Otho van Buyren* omtrent Palmen in de Kleefſſe geweſten, ende aen een anderen hoek de Heer van *Yſſelſteyn* in de Velouw eenighe knechten by een gezaemelt, om daer mede den Gelderſſen het hoofd te bieden. Op deſe tijdinghe heeft *Karel* wt de Vierdeelen van *Nymegen* en *Arnhem* een degelijk getal landzaeten, als mede wt het Graefſchap en de Stad *Doesburgh* meerder voor-raed van voet- en paerde-volk, behalven ſlangen, ſtrijd-buſſen en allerley oorloghs-tuygh doen ontbieden. Onder dit heeft zich de vyand over het vlacke land van Zutveen wt-geſpreydet, ende niet alleen den Onder-droſſaet *Ian Mom* met etlyke Gelderſſe in een ſchermutzel ofte anders gegreepen, maer ook ſijn Huys te Kel aen koolen geleght, ende door gauwigheyd meer bezettelinghen binnen *Baer* gebracht. Welke maere den Hertogh, die doen tot *Nykerk* een vliegend legerken by een had, dadelyken wierd over-gedraeghen. Deſen onaengeſien heeft men met het belegh voort-gevaeren, ende *Baer* ſtijver, als te vooren, aengetaſt: zoo dat 'er een tooren en daer na noch een groot gevack van de muyr door het on-ophoudelijk vuyr geeven neder-geveld zijnde, het Slot op ‡ Hemelvaerts dagh ſich heeft moeten op-geeven, ende voorts (vermits het van louter gegooten ſteen was t'zaemen gebouwd) door de metzelaers van *Zutveen* en *Doesburgh* met voor-dacht tot den grond af-geworpen. Ende nademael de gedachte Steeden tot dit belegh yet merkelijx hadden verſtreckt ende als haere buylen wt-geſchuddet, is de Vorſt met haer vergeleeken, dat ſy wt handen van *Barend van Holthuyſen* Schoutet tot *Zutveen* en *Warner Lerink* Richter en Schatmeeſter te *Doesburgh* zouden op-beuren den halven ontfangh van de over het Graefſchap wt-gezette pond-ſchattingh, ter tijd ſy van haer verſchot waren voldaen.

14. In die dagen was de gemeente te *Venloe*, in tegenwoordigheyd van *Karel*, aen 't hollen geraekt, wt zaeke van *Albert van der Lauwijk* Vorſtelyken Raed en Camerlingh, die voor zyn hoofd, ende andere Raden after rugge ſterk van het grauw gedreyghd en leelyken wt-gemackt wierden. Dan de Hertogh door de burgermeeſteren bericht zijnde, dezen op-loop meer door mis-verſtand dan wt boos-willigheyd tegen ſyne Raden te zijn veroorſaekt, heeft haer, ten opſicht van de vorige trouwigheyd, deſe feylen gaerne vergeeven. Alzoo de Gelderſſe het vonnis van de vier Keur-Vorſten, onlanx tot nadeel van hun Hertogh * gegeeven, geenſins konden verzwelghen ofte aenneemen, wierd den Keyſer op de

† *Ex ſcriniis Doesburgenſibus.*

‡ *Gelria Baer cepit, cum Chriſtus ad æthera ſcandit.*

* *Siet op het vorige iaer.*

vergaderingh te *Worms* een geld-bede door het gantſſe Rijk toe-geſtaen, om daer mede ſyne weder-ſpannighe onderzaeten en vyanden een toom in den mond te legghen. Op deſen Rijx-
1496. dagh, die ook op 't volgende iaer duerde, hadden de Gelderſſe mede hunne zoo geeſtlijke als wereldlijke gezanten; na allen ſchijn, om het recht van *Karel* (indien maer de Keyzer en de Rijx-Vorſten het recht en de reden voor betaelingh hadden willen aenneemen) te beweeren en vaſt te maeken; ende te verzoeken dat de Keyſerlijke maght van hun bodem moghte af-trecken. In die daghen is 'er tuſſchen de Vorſten van Gelder, Gulich, en Kleve, door aendrijven van *Herman* Biſſchop van Kolen, gededinghd, dat alle vyandſchap over en weder zoude beruſten, ende yeder ſijn op-ſpraek op d'ander in het wit aen den Biſſchop over-langhen, om van hem na billijkheyd wt-geſprooken te worden. De Hertogh, die † van arrebeyd en bekommernis niet een oogenblick ledigh en was, verneemende dat 'er zommighe tot *Wageningen* de waeke in eygen hoofd niet en hielden, dan ionghe kinderen op de wal ſchickten; onaengeſien de ſpraek gingh dat de vyand de zelve Stad beooghde; ende met hertzeer herkauwende wat een laſt en ſchade ſy ende de landſchap door deſe mis-waeringh wel eer hadden geleeden; heeft *Albert van der Lawick* derwaerts af-gezonden om hier op ſcherpe acht te neemen, ende de over-treeders, zonder aenſien ofte genade, anderen tot een ſpiegel te tuchtigen. *Karel* had mede in dien tijd ſyne Raeden by die van Utrecht en andere doenmaels by een zijnde volmaghtigers, welke onder een hebben bewillight gemeyner hand te willen ſtraffen en inteugelen de huyſen van *Beeſde* en *Gellichem*, die zich tegen de landen weder-berſtigh aenſtelden.

15. Omtrent deſen tijd was 'er in Holland een hoop volx by een, 't welk van *Sparendam* vaerende, ende beneden *Haerlem* de Zuyder-zee kieſende, vermoeden gaf, als of het Vrieſland ofte *Groeningen* had willen beloeren. Maer dat ſy op dien hoek van de Velouwe, die naeſt 't Sticht van Utrecht bel:nd, waren geankerd, vernam men wt den op-loop der huys-luyden, die ſich eerſt te weer ſtellende daer na door het krijghsvolk ende de ruytery overheerd wierden, ende ten deel gevangen ofte dood geſlaegen. Daer na braghten ſy de ſchueren en ſtallen aen brand, ende een ſterken drift beeſten mede neemende, wandelden door het Sticht van Utrecht naer *Woerden* in Holland, alwaer ſy den roof, na der krijghs-luyden gebruyk, door het keel-gat ioeghen, ende als een hoop brood-dronkene back-beeſten een wijl tijds herbergden. De Gelderſſe, niet twijffelende of dit volk was van de Burgondiſſe ofte *Albert van Saxen* geleerd en op-gemaekt, vielen by gelegenheyd weder in Goyland, ſchonden by *Naerden* eenige huyſen en vlecken door den brand, ende trocken, zonder een eenigh man after te laeten, met veel buyts en gevangens weder huyswaerts. Ende om diergelyke onheylen en dagelijxe over-greepen namaels voor te koemen, wierd 'er op den landdaghvaert tot *Arnhem* vaſt geſteld, tot der landen beſcherminge ſteeds een zeeker tal knechten in dienſt te houden. In Zeeland was bereeds de Spaenſſe vloot van 130. ſchepen aengeland, mede brengende *Iohanne van Arragon*, dochter van *Ferdinand* en *Elizabeth* Koninghen van Spanien, ende bruyd van Aerts-hertogh *Philips*, die doen effen wt Duytſland was weder gekoemen. Dit trouwen ende de daer aen volgende bruyloft van *Ian van Arragon* Prins van Spanien met *Margriet van Ooſtenrijk*, ende wat hier meer aen vaſt was, gaven *Philips* zoo veel te doen, dat hy tot den Gelderſſen oorlogh ſyne gedachten voor dat mael niet en konde ledigh houden. Behalven dat Keyſer *Maxmiliaen* door den Paus, Venetiaenen, en Hertogh van Milanen, volgens verdragh naer Italien wierd genoodighd, om de Franſſe gelijker hand te beiegenen, die, na 't veroveren van *Napels*, geheel Italien hadden in roer en bangigheyd gebraght. Ten welken tijde de Spaenſſe, Napelſſe, ofte Franſſe pockens (hoewel langh te vooren onder andere ‡ naemen eeniger maeten bekend) door het gulzigh hanteeren van lichte vrouwen ofte der Spaeniarden om-gangh met den Indiaenen, zoo zeer zijn op-gekoemen en aengegroeyd, dat het gantſſe Chriſtenrijk daer van de ſmette ofte ſchrick heeft gevoelt. Op dit iaer is *David van Burgondien* Biſſchop van Utrecht, na dat hy over de 30. iaeren den ſtoel had bekleed, ende meeſten tijd, vermits ſijn ſlappen en droomaghtighen aert, met Gelderland vreede gehouden, overleeden; die in ſyne oude daghen zoo kindſch en beduyzeld van zinnen was geworden, dat hy heden yet beval 't welk hy morgen, op de wijze van Keyſer *Claudius*, weder op-zeyde. Sijn na-zaet wierd *Frederick van Baden*, tot wiens verkiezinghe onſe Hertogh mede ſyne ſtem, neffens d'andere, heeft geleent. Gelijk mede wt de wereld is verhuyſd die edele heldin *Catharine van Gelder*, wiens moeder *Catharine van Cleve* dochter was van *Marie* en *Ian den Onverſaeghden* Hertogh van Burgondien. Sy had voor deſen met Hertogh *Frederick van Brunſwijk* in ondertrouw gezeeten, welke nochtans door op-koemende krank-finnigheyd is verbrooken; hebbende, na de af-lijvigheyd van haer vader *Arnald* en broeder *Adolf*, de landen van Gelder eenige iaeren after een, niet zonder lof van ongemeyne heuſheyd toe-verzicht en wackerheyd, in die quaede en bezorgelyke tijden beſtuert; tot dat ſy moetende duyken onder de hooger hand van *Karel den Stouten* de Stad *Gelder* in lijf-tocht en tot een ruſtelijk verblijf heeft verworven, alwaer ſy ook eerlijken doch zonder groote pracht is begraeven.

16. Daer na was *Frederick van Egmond*, wt 1497.
beſtel van Hertogh *Philips*, met een ſterke ſchaer Thieler-weerd in-gebrooken, alwaer hy drie ofte vier dorpen tot as verbernde. Die van *Nymegen* hun nabueren leed als haer eygen op-neemende, ſchickten ſich tot ſpoedighe wraek. Dan alzoo haer de Yſſelſteyner laghen had geleght, zijn daer aen weder-zijden veele in de knip gekoemen, maer meeſt van de onſe, ende ook zommighe gevangen. Hier tegens hebben de Gelderſſe tegens den Herfſt over-vallen de Veſtinge en 't Slot van *Leerdam*, 't welk wonderlijken wel geleegen was om de Burgondiſſe en Hollanders als door een heck van Gelderland af te ſluyten, ende den onſen als een luyk opende na veele plaetſen in Holland, die ook de vreeſe van overvallinghe met groot geld moeſten af-koopen. Om wijder inbreuk te beletten, heeft de Hertogh

† *Ex archiis urbis Vageningæ.*

‡ *Vid. auctor pag. 607. & ſeq. Nobis non licet eſſe tam prolixis.*

van

1497. van Saxen, zich met een tamelijke maght naer *Gorichem* begeevende, de Stedekens *Heuklem* en *Aſperen* vol volx geſtopt, ende dit noch niet genoegh achtende, een ſteeuwigh Block-huys omtrent *Leerdam* op-geworpen, zoekende daer door de Gelderſſe aen alle kanten te benauwen, ende allenxkens, als 't ook gebeurde, tot het overgeeven te dwinghen. Want ſy onlanx daer aen, bedingende ſlechts haer leeven ende zoo veel ſy teffens moghten mede draegen, het Stedeken voor hem in-ruymden. Daer na zijn ſy wt wraekluſt de Meyery van den *Bos* over getrocken, ende alles wijd en breed verwoeſtende, met rijken buyt weder binnen hun paelen gekeerd. Ende vermits deſe moedwillen alle daghen nieuw waren, zijn de Gelderſſe by Plackaet van den Aerts-Hertogh, als vyanden van 't huys van *Burgondien*, verbannen, ende hunne middelen over al aengeſlaegen. Daer behalven had *Albert van Saxen*, een fel en bedreeven krijghs-man, den Brabanderen een wegh naer Gelderland gebaent, door een konſtighe brugge van balken over de Maes te legghen, die aen weder-zijden op de kanten anker-vaſt gemaekt was, ende daer by zoo ruym, dat 'er tien ofte elf ruyters zijd aen zijd met gemack konden over-rijden. Alſdoen wierd Gelderland door-gaens, ende voor al de ſtreek tuſſchen Maes en Wael by nacht en dagh gequeld en af-geloopen. Gelijk hy ook tegen den winter de nabuerige Veſtinghe van *Batenburgh* in den morgen-ſtond met lederen heeft beklommen, ende na eenighe daghen het Slot (niet tegenſtaende de burgery tot tegen-weer niet luy en was) door het geſtadigh los-branden van 't geſchut in ſijn geweld gekreegen, 'twelk hy liet hermaeken, ende met volk en nieuwe voor-werken wel degelyken voorſien. Waer over de geweſten aen de Maes van de knevelaers dagelijx grooten overlaſt hebben wt-geſtaen.

17. Die van *Bommel* hadden mede, inden eerſten tocht van den Saxenaer op *Leerdam* en ſyn in-val in Boemeler-weerd, geen kleynen aenſtoot geleeden. Want het buyten-Klooſter, 'twelk *Karel* met ſyn volk beſlaegen had, ende andere plaetſen en vlecken van den vyand wierden ingenoomen. Waer over ſy den Hertogh ter ooren liepen, ende op ſtaende voet 1000. ponden kruyd met 40. buſſen verzochten. De Boemelaers, om hun verlos in te haelen ende de dorpen omtrent *Bueren* onder het iock te houden, zijn daer na by lotinge onder den burgemeeſter *Hageſtaut*, neffens de burgers van Wageningen en andere, wt-getrocken, ende *Yſſelſteyn* (die van ſyne benijders om ſijn quaed geſicht *de Scheele Gijs* in de wandelingh wierd geheeten) by *Ravenſtway* tegen gegaen, die aldaer met een deel gewapende verhoolen leggende, haer alle luypender wijze zoude neder-gehackt hebben, wt-genoomen eenighe weynighe die zich met de vlucht hebben geberght. Men doet 'er noch by, dat men ter zaeke van dit geluck dien dagh (zijnde den achtſten van den Soemer-maend) iaerlijx naderhand tot *Bueren* plaght te vyeren. Hoewel de Bommelſſe Gedenk-boeken in tegendeel getuygen, dat hunne burgers alſdoen *Yſſelſteyn* in 't open veld hebben geſlaegen. Een treffelijk bewijs, dat de waerheyd der zaeken, na den gunſt ofte nijd der Tijd-ſchrijvers, menigh maelen word verbaſtaerd ofte bedeckt. Terwijl het in Gelderland over en weder zoo heet van den rooſter gaet, ende d'een zoo wel als d'ander den krijgh en de koſten moede word, is 'er in den Winter-maend tuſſchen *Philips* en Hertogh *Karel* een ſtille-zaet voor ſes maenden beſlooten. Andere verhaelen, dat *Dort* ende heel Zuyd-Holland (daer in mede begreepen het Slot van *Puderoyen* en *Leerdam*) met *Karel* een twee-iaerigh beſtand, in-gaende met den eerſten * dagh van den Gras-maend) hebben beraemt, met bedingh van veylighen handel en ſcheep-vaert zoo te land als over de ſtroomen. In den Herfſt wierd 'er t'*Arnhem* een land-dagh gehouden, ende gehandeld, *om de ſchattingen en ongelden, over de Steden en dorpen wtgezet, tot betaelinge meeſt van 't krijghs-volk te beſtaeden, als mede een af-ſcheyd gemaekt, dat men geene plaetſen zoude moegen verpanden, dan met gemeene toe-ſtemmingh der Ridderen en Steden.* Die van *Nymegen* waerſchouwden den Vorſt mede van de wantrouw ofte quaede bedieninge der ontfangers, ende dat de Vooghdy van *Gelder* niet veel goeds en ſprack van *Albert van der Lawick*. *Karel* verſchoonde ſich, dat hy, als een nieuwelingh in ſyne landen, noch ſlechte kennis had van luyden en zaeken, ende tot ſyne Kamerlinghen, Raeden en Hovelingen genoomen, die hem van ſyne moeye *Catharine* en den Grave van *Meurs* waren toe-gevoeghd en aengepreeſen; begeerende ondertuſſchen, ſy wilden doch de quijtinge der ſoldaeten voor alle dinghen behertighen, zonder de welke het vaderland moeſt verlooren gaen en in den grond zeylen. *Ian van Hemert*, geevende voor heen genoeghſaeme boete, verkreegh in die daghen met ſyne vrouw *Sophie van Byland* en huys-geſinde, over alle miſdaeden tegen het Vorſtendom begaen, eer het vonnis daer van was wt-geſprooken, volle vergiffenis, ende, om ſijn hoogen ouderdom, daer en boven vryigheyd van alle dienſten die hy den Hertogh ſchuldigh was. Die van *Emmerick* baden die van *Zutveen*, haere tollenaers en bezettinge te *Ravenſweerde* te belaſten, om hun burgers doch niet meer af te ſchatten dan recht toe; te min vermits *Karel*, om zulx voor te koemen, hen noch had belooft om nieuw volk aldaer in de plaets te leggen.

18. Op den † 21. van de Winter-maend deſes iaers 1497. is 'er een aenſtand van oorlogh beraemd ter zee, te land, en over de ſtroomen, tuſſchen de Hertoghen van *Ooſtenrijk* ende van Gelder, ingaende op den naeſten Kerſt-dagh, zonder eenighen benoemden wtgangh, dan dat het een van de Vorſten onder ſijn eyghen handteyken ſes weeken te vooren moght op-ſchrijven. Binnen welk een tijd voor hun lijf en goed zeekerheyd zouden genieten *Dirck van Haeften* tot Herwijnen, *Robert van Malſen*, *Willem van Oy*, *Arend van Broekhuyſen* met het Huys te Brakel, de Heeren van *Aſperen* en *Heukelom* met hunne Steden en Burghten, de baſtaerd van *Hemert* met ſijn Slot Hemert, *Wolter* en *Iaſper van Baex*, ende voort alle andere die ſich, loopende den oorlogh en tot den dagh van de af-kondinghe deſes, geſtelt hadden ofte noch zouden in ſchut van den Aerts-hertogh. De twee Vorſten moghten mond-ſpraek en handel houden, gelijk ook alle in-zaeten over en weder, binnen ofte buyten de Steden en Veſtinghen hunne vertieringh en koopmanſchap doen, op gewoonlijken tol en wegh-geld; zonder daer toe byzonder geleyde te ver-

* *Siet het volgende hoofd-ſtuck.*

† *Getrocken wt een af-ſchrift beruſtende op het Raed-huys van Wageningen.*

1497. „ te verzoeken, ook ongeacht eenige brieven van
„ marke ofte anderſins: doch zoo dat een yeder
„ wegen ſijn eygen ſchuld en ondaed te recht zoude
„ hebben te antwoorden. Die aen deſe ofte geene
„ kant om des krijghs wil waren wt-geweeken,
„ ende met naemen de Heeren van *Egmond* en
„ *Yſſelſteyn*, moghten weder aenvaerden hunne
„ roerlyke, onroerlyke, havelyke en ervelyke goe-
„ deren, daer van ſy zedert *Karels* over-komſt in 't
„ land van Gelder waren ontzet, in zulk een ſtaet
„ als zy ze vonden; blyvende echter *Batenburgh*
„ met ſijn aenkleeven daer in onbedongen, ende
„ de ampten als ſy thans waren, onverminderd een
„ yegelijk ſijn op-ſpraek t'eyndens de wapen-ruſte.
„ De af-winningen, afterbax en door hardneckigh
„ wt-blyven verkreeghen op de onderdaenen ofte
„ hun vaſte goederen onder den twee Vorſten ge-
„ leeghen, zouden af-weſen, ende elk ſtaen op zulk
„ recht als hy had voor de aenvaerdinghe van den
„ krijgh en *Karels* in-huldinghe. Hier in zouden
„ beklemd worden die van hoogh en laegh *Beeſd*
„ en *Gellichem*, zoo ſy drie daghen na de wt-roe-
„ pinghe des beſtands zulx begeerden, ofte anders
„ ſtaen tot de genade ofte ongenade van *Karel*,
„ noch in de Burgoenſſe landen geleyde onderſtand
„ lijf-tocht ofte verblijf moegen hebben. *Oyen*
„ en *Puderoyen* zouden geſteld worden, het eene in
„ bewaerder hand van den Biſſchop tot Utrecht,
„ en 't andere in handen van *Iob van Grimbergen*,
„ ende beyde zweeren, van die Veſtingen vier
„ maenden na de op-zeggínge van het beſtand, op
„ gelijke koſten van beyde Vorſten doch tot behoef
„ van *Karel*, te bewaeren, noch den weder-zijdſſen
„ onderzaeten daer wt ſchade te doen ofte te lae-
„ ten geſchieden. Heer *Cornelis van Bergen* zoude
„ blijven by het beſteck aengaende ſyne goederen
„ te *Vredeſteyn* met *Karel* en de Stad *Nymegen* tot
„ 's *Hertogen-bos* geſlooten; ende in deſe ſtille-zaet,
„ van wegen den Aerts-hertogh *Philips*, mede zijn
„ in-geſlooten de Hertoghen van *Saſſen*, *Gulich*,
„ *Bergh* en *Cleve*, indien ſy ſich binnen ſes weeken
„ uyterden: als mede de Heer van *Batenburgh* die
„ zich binnen 14. daghen moeſt aengeeven, op
„ ſtraffe van anders met den ſijnen te ontbeeren
„ alle hulp en voor-ſtand van beyde Vorſten. De
„ voor heen gemaekte brand-ſchattinghen en ver-
„ dinghen zouden van waerden blyven; insgelijx
„ de weder-zaet van de landen van *Kuyk en Keſſel*.
„ 'tWas ongeoorloſd, de Sloten tot *Gellichem*, *Her-*
„ *wijnen* en andere in de Thielſſe en Bommelſſe
„ weerden, die *Karel* waren af-gevallen, binnen
„ deſen ſtil-ſtand te veſtighen. De Vorſten zouden
„ een yegelijk ſyne gevangens behouden, ende
„ geen volk van wapenen, dat des anders geweſten
„ beleedighen wilde ofte had beleedight, in ofte
„ door hun gebied t'zaemen rotten ofte trecken
„ laeten; noch aen geene vyanden verzeekeringh
„ ofte huys-veſtingh vergunnen, dan die door de
„ Ampt-luyden, op der Vorſten bloot verzoek,
„ doen aengrijpen ende vaſt houden ter tijd ſy het
„ veroorzaekte ongelijk hadden gebetert. Door
„ eenighe nieuwe over-greepen en zoude het be-
„ ſtand niet gebrooken worden, dan deſe ſchade
„ en ſchillinghe binnen de naeſte maend weder
„ op-gericht en geſleeten na het zeggen van bey-
„ der-zijdſſe Raeden, ofte, zoo deze zich niet en
„ konden vergelijken, van den Biſſchop tot Utrecht.
„ Dit verdragh zoude be-eedighd, ook by twee
„ ofte drie van den Banner-heeren ende de vier
„ moeder-ſteden van Gelder bezegheld worden,
„ ende op den H. Kerſt-dagh af-gekondighd, eerſt
binnen den Bos, de Grave, Gorichem en Tricht,
behalven tot Nymegen, Ruermond, Thiel,
Bommel, ende daer na ook in andere Steden.

19. Soo haeſt dit verdragh was geklonken, heeft men de groote * lijf-wacht, waer over Hertogh *Albert van Saxen* voor heen het bevel plaght te hebben, voor ſijn dienſt bedankt, ſterk zijnde by de 4000. koppen. Deſe door aenſtoo-ken meeſt en onder 't beleyd van den Heer van *Wiſch* ende de *Voſſen* (die om eenige vermeynde * ſchuld op het Sticht van Utrecht, ende doen ter tijd ook op die van *Deventer* een ouden wrock hadde) ſloeghen ſich in 't gebied van *Deventer*, ongenoodighd neder, na dat ſy te vooren de Ve-louw en andere Gelderſſe gehuchten in haer door-tocht ſchandelyken hadden bedorven. Die van *Deventer* braghten deſe maere terſtond aen hun Biſſchop *Frederick van Baden*, die hen ſonder langer vertoef de hand reykte, en by ſyne vertrouwde rond-om, maer byzonder by den Vorſt van Gelder, om byſtand aenhield. *Karel* wt eygen drift ende meer wt haet van deſe heere-looſe quanten dan wt liefde van het Sticht daer toe geneegen, gingh ſyne troppen onder die van den Biſſchop dadelyken vermenghen, begeerigh om het Sticht van Over-Yſſel te roer aen ſyne landen leggende van deſe hane-veeren en grijp-voegels te ontlaſten. Het opper-bewind van 't heeſe leger wierd, zoo ten op-zicht van ſyne krijghs-weetenſchap als ontzagh, aen *Karel* op-gedraeghen, die moedighlyken met den Biſſchop op den vyand aenzettende, den ge-heelen hoop of neder-hackte ofte verſtroyde. Wanneer de nood nu aen den man quam, wey-gerde des Biſſchops voet-volk, 'k en weet niet wat blaeuwe verſchooninghen voor-wendende, te kanſſen, ende zich na hunner Overſten gebied te ſchicken. Dan de Hertogh hier om niet treurende ried den Biſſchop met de bloote ruy-tery de ſtroopers aen te vallen. Hy zelve in de voorſte geleeden gaende, heeft de ſyne zoo dapper aengement, dat der vyanden (die gauwer op den roof en ſtraet-ſchendery als tot den ſtrijd waren) ſlagh-ryen wierden geſcheurd, ende eenige over den Rhijn tot onder de veſten van Cleve vervolghd en neder-gematſt. 'tIs denk-waerdigh, dat zeeker Gelders Rit-meeſter met naemen *Belle* alleen met 60. ruyteren op den vyand aengeſtooten, ende 150. voet-knechten gevangen wederom heeft gebraght. Men zeght, dat des Biſſchops voet-volk, om dat men quan-zuys deſe gevangens op ſtaende voet met haere los-penningen niet en wilde ontſlaen, daer wt een ſchorſde oorzaek nam om haer eygene bloodigheyd te verbloemen en een doek op te zetten. Aen deſe zijd Rhijns wierden 'er menige in de vlucht gegreepen, maer de meeſte hier van, wanneer de Biſſchop van Kolen korts daer aen naer beneeden reyſde, op ſyne voor-bede los gemaekt. Die van *Deventer*, die meer als 100. gevangens hadden, lietenſe alle door des beuls handen ſterven, ende, tot yſingh van andere, daer behalven op raden legghen. In deſe tijden had de Vorſt van Gelder † een in-val gekreeghen van een *water-leydinghe* te maecken, zullende den naem draeghen van den ouden Rhijn, ende van Hulkeſteyn en 't Roode huys door het Ampt *Nykerk* ſtrecken tot aen Wageningen in den Rhijn, daer die van *Nykerk* een ſcheep-brugghe over

* *De groote garde.*

* *Sint 't jaer* 1490.

† *Ex actis ac relatu Neocleſienſium.*

zouden

zouden hebben. Het oogh-wit hier van was, om door deſen breydel de ſtroopers van Holland en 't Sticht niet alleen buyten ſyne grenzen te houden, maer ook, zoo 't noodt dede, beyde landſchappen te water aen te taſten, ende wt de Zuyder-zee lanx deſe grift alle noodwendigheyd den ſijnen mede te deylen. Derhalven had hy ſijn Rent-meeſter *Mauritz Pannekoek* gevolmaghtight, om den kerſpel-luyden van Nykerk op hunne koſten een wegh te wijſen naer den afterdijk, ende te gelijk een lijk- en nood-wegh voor den in-gelanden te naeſte land en minſte ſchade: die echter, om den after-klap te ontgaen van quaede toe-verſicht ofte van des Ampts oorbaer gequetſt te hebben, eenighe van de kloexte ingezeetenen tot ſyne raeds-luyden begeerde. Doch dit werk is wel aengevanghen, ende bereeds een deel ſtaetighe landeryen in de Arkemeente door-gegraeven, dan naderhand (gelijk het veeltijds gebeurd) om de menigerley moeylijkheyd, onkoſten en op-ſtaende oorloghen, ſteekende gebleeven.

20. Noch was het beſtand tuſſchen *Karel* en Aerts-hertogh *Philips* qualyken ge-eyndighd, wanneer *Maxmiliaen* ſijn zoon al weder aenprickelde en moede maekte, om de Gelderſſe te beoorloghen. Die van Zutveen wiſſe kondſchap hebbende dat *Maxmiliaen* aller-eerſt *Grol* 1498. dreyghde aen te taſten, baden die van *Arnhem* en *Nymegen* om ſpoedighen byſtand; nademael het gevaerlijk was de overighe Stedekens in 't Graefſchap van haere ſlechte bezettingh meer te ontblooten. De Vorſten *Willem van Gulich*, en *Ian van Cleve* lieten den Biſſchop van Kolen mede aendienen, dat de Keyſer niet op en hield haer door menigerhande beloften, booden en brieven tot den Gelderſſen krijgh op te hiſſen, ende ſy, als onderdaenen van 't Rijk, hem geen dienſt en heyrvaerden konden ontzeggen. Derhalven wierden *Henrick van Hompeſch* Heer van Wykenraede, en *Iohan Pallant* Ruwaerd van Willenſteyn en Hertzogenraede, wt laſt van *Willem*: ende *Diderick van Bronkhorſt* en *Batenburgh* Heer van Rijmberge Vorſtelyke Droſt, met *Govert Tork* Hof-maerſchalk en Stadhouder van *Goch*, van weghen den Klevenaer, in de Lente naer den Keyſer heen gezonden. Aldaer verſochten ſy (tot verzoetinge van de merkelyke ſchaede en blijkelyke gevaeren die hun landen wegen den Gelderſſen krijgh over 'thoofd
„ hingen) af-doeninge voor eerſt van alle Rijx-
„ laſten en beeden hunne onderzaeten op-geleghd,
„ daer behalven een Keyſerlijk verbod, dat nie-
„ mant van de nabueren de op-roerige Gelderſſe
„ met toe-voer, raed, ofte daed, zoude onder-
„ ſtutten, noch op het Vorſtendom handelen, op
„ zwaere breuken; dat mede de Keyſer, ſijn zoon,
„ ofte Hertogh *Albert* van haren 't wegen, ende
„ een yeder van hun beyden acht daghen na
„ Pinxteren aen verſcheyde oorden, alle behoef-
„ lijkheyd en genoeghzaeme troppen by de hand
„ hebbende, teffens op Gelderland zouden aen-
„ vallen, en het zwaerd niet af-binden voor dat de
„ Gelderſſe den Aetts-hertogh waren onderdae-
„ nigh gemaekt; ten ware ſy onder een van be-
„ raed moghten veranderen. Tot deſen oorlogh
„ zoud de Keyzer aen yeder Vorſt 500. ruyteren
„ en 1000. voet-knechten by-zetten, mits dat
„ zy ze op hun eygen beurs zouden betaelen, elk
„ ruyter ter maend met acht Utrechtſſe goud-
„ guldens, en yeder voet-knecht met vier; op zulke voorwaerden, dat alle Veſtingen die ſy „
den Gelderſſen af-namen haer zouden volgen, „
ter tijd toe de Aerts-hertogh hunne onkoſten „
zoude hebben geboet: waer toe hy evenwel „
gehouden zoude zijn binnen 's iaers na dat de „
vyandſchap was op-geheeven, ſchoon ſy ook „
den Gelderſſen niet en hadden af-gewonnen. „

21. Daer behalven bedongh de Gulicher de „
Stad *Erkelens* met het Slot van *Monefoort* by „
Ruermond; de Klevenaer de Veſtinge *Doteckem*, „
en de op-komſten van Zutveen; welke plaetſen „
de Keyſer ofte ſijn zoon hunne erfgenamen weder „
zouden moegen af-haelen voor 25000. goud- „
guldens. Sy begeerden mede dat hy, buyten „
hun voor-weeten, met *Karel van Egmond* niet en „
zoude dedighen, ende in allen gevalle voor de „
ſchadelooſheyd en kommer van haere landen „
vaſt ſtaen; gelijk ook *Waſſenburgh*, *Borne* en „
Hertzogenrade, als boven haer waerdy verpand „
zijnde, Hertogh *Willem* niet dan met zeeker „
bedingh weder ontneemen: des gelijk heeft „
Ian van Cleve beſcheyden aengaende de Gel- „
derſſe erf-gronden, als *Wachtendonk*, *Goch*, en „
Lobeth, ende dat de tol te *Gennep* van Gelder- „
land af-gezonderd aen ſijn Vorſtendom zoude „
koemen. Alzoo waren de vreemde vaſt doende „
om het ſchoone kleed van Gelderland aen lappen en flaters te ſcheuren, ofte, om de nagel op het hoofd te ſlaen, de huyd onder een te deylen eer de beer noch was gevangen. Met zoodaenen laſt en onderrichtinghe wierden dan de gezanten (gelijk een groote hoope altijd grooten haeft heeft) dadelyken naer den Keyſer af-gevaerdighd. Doch het was 'er zoo wijd af, om voort na Pinxteren de legers gereed te hebben, dat zelf dit verbond niet voor den wt-gangh van den Soemer-maend en wierd onder-geſchreeven. Maer de Keyſer ſpeurende, dat hun eyſch in eenige deelen ſtrijdigh was teghen ſijns zoons hoogheyd, eed en der landen vryheeden, waer in hy buyten der Staeten believen geen verandering en konde maeken, beſnoeyde alzoo haere begeerlijkheyd, *dat hy den Vorſt van Gulich Waſſenburgh, Born, en Hertzogenrade ſlechts voor ſijn leeven toe-liet, ende den Clevenaer, voor ſijn ende ſijns zoons leeven Wachtendonk, Goch, en Lobeth, zoo verre de Aerts-hertogh hier in mede bewilighde.* Ondertuſſchen en ſluymerde Hertogh *Karel* met ſyne Raeden niet om ſich ſchrap te ſtellen tegens den vyand die hem zoo hard dreyghde, ende, als een eghel, tegen de tanden van de rondom hem baſſende dogghen ſyne vinnen en borſtels op te ſteeken. Hier over heeft men te Zutveen van ſtonden aen het kalfs-vel beginnen te roeren, ende den dienſt van *Willem van Broekhuyſen* voor een maend, ofte, na vereyſch van zaeken, langer gehuyrt: daer neffens hop-man *Ian van Vlodorp*, wt beſtel van den Vorſt, met 100. mannen van *Nymegen* binnen *Venloe* gezonden. Een yeder man te voet wierd voor ſijn hoofd ter maend toe-geleghd een leeninge van vier Davidſſe ofte Utrechtſſe goud-guldens, ende aen de ruyters noch eens zoo veel. Die van Zutveen bedongen, dat ſy by dagh en by nacht op haer bevel moeſten gereed ſtaen. De Hertogh gebood mede geen kooren wt de Steeden te laeten voeren, ende de lorren-draeyers door ſtrenge ſtraffen in te toomen.

22. *Maxmiliaen* ſyne gedachten ſlaende op het verdragh met de Vorſten van Gulich en Kleve te *Friburgh* in Briſgouw in-gegaen, is in

den

1498. den Wijn-maend naer Nederland af-gedaeld, ende over * *Munſter-eyffel* op Aken getoogen. Hy was omringhd met een ſterk heyr, en veele groote Heeren, waer onder de ſlechtſte niet en was *Iuriaen van Beyeren* toe-genaemd *de Rijke*. Wanneer hy t'*Antwerpen* een luttel had ſtille geſtaen, ende ſijn volk van alle kanten by een gezamelt, is hy neffens den Beyer-Vorſt en *Albert van Saxen*, waer by ſich de Hertogen van Gulich en Kleve vermenghden, met een yſſelijk gewoel in Gelderland gevallen, om *Karel van Egmond*, zoo ſy hem doopten, ſyne landen t'effens te ontweldighen. Alſdoen ſtond de vyand in twijffel en als op een kruys-wegh, niet weetende aen wat kant beſt te beginnen. De Hertogh van *Saxen*, ende *Adolf van Naſſouw* eertijds wt den naem van de Burgondiers Ruwaerd van Gelderland, vonden goed *Arnhem* eerſt aen te grijpen; den Vorſt van Gulich docht het geraedzaem een aenvangh te neemen van *Ruermond*, den Yſſelſteyner van *Tiel*, den Klevenaer van *Dotechem*: een yeder na den laſt van *Maxmiliaen*, ofte de gelegentheyd ſyner landen. Voor eerſt ſloegh de Keyzer zich neder voor het maghtighe Slot ſtaende by het dorp *Echt*; 't welk hy eenige dagen after een niet zonder gevaer en verlies bevechtende eyndelijken veroverde, na dat de burgery de zeekerheyd van een duyſtere nacht waer-neemende ſich te vooren had wegh gepackt. Onlanx daer aen, alzoo de maght van den Roomſſen Koningh geſpliſt was, gaf ſich *Nieuſtad* mede over. Beyde Veſtingen bezet zijnde, trocken de Vorſten van Saxen en Gulich op *Stralen*, 't welk ſy zonder verpoozingh met groote ſtucken als plat ſchooten, en ten laetſten gereedſchap maekten om ſtorm te loopen: tot dat het krijghs-volk daer binnen, na eene wt-geharde belegeringh van drie weeken, behoudende hun lijf en goed, het Stedeken in-ruymde. Sommige willen, dat ook doen de Veſtinghe van *Bazenburgh* door de Keyſerſſe zoude zijn vermeeſterd. Die van *Doesburgh* een gerucht hoorende, dat *Maxmiliaen* in eygen hoofd binnen Kleef-ſtad ende van meyninghe was haer te bezoeken, en verzuymden niet een goeden hoofd-man en trooſt in deſen toe-val van ſyne Vorſtel. Genade te verzoeken: welke op Thomas dagh de Overigheyd weder verzeekerde, in tijden van nood met de alinge landſchap, iae met ſijn eygen lijf en bloed, hen te willen by-ſtaen: ſy zouden immiddels wel gemoed, ende in het ſterken van haere Stad, die by den winter, om ſyn kleyachtigen grond en gewoonlijke water-vloeden, niet wel te beleggen ofte winnelijk en ware, niet ſlaperigh wezen. Ondertuſſchen hadden de Gelderſſe met het wt-ſchot van hun ruyterye en voet-knechten het aengrenzende Graefſchap van *Meurs* aengeſprooken, waer over doen de Vorſt van Gulich als Vooghd ſtond. Sy vergaten ook niet de *Hensbergers* op het vinnighſte te plaegen, aldaer met blaeken en rooven voort te vaeren, ende veel buyts en gevangens weder na huys te ſleepen. De Gelderſſe hier door verwackerd, ende haere troppen keerende tegens de Veſtinghe omtrent *Echt*, hebben de zelve gewapender hand weder den vyand wt de hand gebrooken. Daer op laghen, behalven de andere, 200. Koninxe tot bezettinge: welker Overſte, een gebooren Henegouwer, met ſyne kleppers ende een leckeren buyt den Gelderſſen levendigh in handen viel: de overighe waren ofte verſlaeghen, ofte door de vlucht verſtroyd. Het dorp aen 't Slot leggende wierd van de Gelderſſe verlaeten, ende onlanx van de Gulijxe in brand geſteecken. Effen te vooren was *Erkelens* by Hertogh *Willem* ingenoomen, zoo nochtans dat de burgery in't minſte geen leed en weder-voer.

23. Terwijl ſich de zaeken alzoo tot een droeviger oorlogh en meerder verwerringe lieten aenſien, had *Ian* de tweede, zoon van *Karel* den eerſten Hertogh van *Borbon*, de oom van onſen *Karel van Egmond*, om te toonen dat het bloed kruypt daer 't niet en kan heen gaen, ſijn neve in deſen nood eenige gewapende toe-geſchickt; te meer vermits de Gelderſſe Vorſt aen den Koningh van Vrankrijk *Lodewijk* den twaelfden, die kortelingh de plaetz van *Karel* den ſevenden ende te gelijk den ouden haet tegen het Huys van *Ooſtenrijk* had be-erft, nauw was vermaeghſchapt van moeders wegen. Dit volk koos door het land van Luyk ſijn wegh op *Ruermond*, onder de opper-hoofdy van den baſtaerd van *Borbon*, ende *Robert van Arenbergh*, welken de Luykenaers door het aentellen van 10000. goud-guldens van haere voor-ſteden af-keerden, ende daeren boven, wt zaeke van onbetaelde ſchuld, aen den Vorſt van Gelder iaer op iaer beloofden 1000. goud-guldens. Deſe maght veroorzaekte inde Hertogen van *Beyeren*, *Saxen*, *Gulich*, en *Cleve* zoo eene ontſteltenis, dat ſy van ſtonden aen haere moedigheyd en oude plaetſen verlieten, ende als in haer ſchelpen kroopen. De Keyzer was voor de aenkomſte der Franſſen, om de Rijxzaeken gade te ſlaen en by te woonen, al in't begin van den Winter-maend op Kolen ende van daer hoogher aen vertrocken. Behalven dat de onruſten in Vrieſland den *Sax* alhier niet langher en konden lijden: alzoo hem de Keyzer had verhooght tot een Veld-heer van den Nederlandſſen krijgh, ende daer neffens tot een Erf-Stad-houder van Ooſt- en Weſt-Vrieſland; gelijk hem ook *Edzard* Grave van *Embden* onder duyms gunſt toe-droegh, ende daer na geen kleyne aenleydingh gaf tot den Vrieſſen tocht. Maer ſchoon *Willem van Gulich*, wt in-zicht van de Franſſe, ſich in het Over-vierdeel van Gelderland niet zeer en repte, ende, om ſyne kraekeelen met den Hertogh van Gelder af te maeken, ſyne laſt-hebbers tot den Franſſen Koningh loofde te ſchicken en ſich onder ſijn vonnis te buyghen; zoo liet de Klevenaer, dien het vuyr zoo na niet aen de voeten lagh, echter niet na, die van Zutveen door bekoorlijke brieven en boodſchappen te ondertaſten. De Zutveenſſe volmaghtigers in't Hof van *Philips* ſchreeven mede naer huys, het om-helzen van des Aerts-hertoghs genade het eenighe middel te zijn van haer welſtand en behoudenis; die in zulk een geval met ſyne Raeden had gewillekeurt, *Karel van Egmond* een groot ſtuck gelds iaerlijx tot ſijn ſtaet en onderhoud toe te leggen, ende den iongen Grave van Meurs, die in Vrankrijk voor *Karel* gegijzeld zat, wt ſyne boeyen vry te koopen, als mede de onderzaeten by hunne goederen, leeven, en oude vrydommen te handhaeven. Dan die van Zut- 1499.
veen na de koemſt vande Franſſe vaenen nieuwen moed grijpende, hebben voor deſen zangh de ooren geſtopt, en op de Kleefſſe, als aenheevers van deze oorloghen, toe-getaſt: te meer nademael de Vorſt aen haere getrouwigheyd de ſpooren geevende over-boodigh zeyde te wezen met den Keyſer en Aerts-hertogh, volgens het begeeren

* *Rigodulum.*

1499. begeeren van den Klevenaer, vreede te pleeghen, ende alles te doen wat recht was; ende om deſe in-zicht in korte daghen binnen *Doesburgh* ofte *Dotechem* met de Ridderſchap dacht geſpreck te houden; waer heen hy haer-luyden mede beriep.

24. De Klevenaer ſiende ſijn voor-ſlagh verworpen, beſtond *Dotechem* tegen de Lente met ſijn volk te beſluyten. De Gelderſſe, in't by-zonder die van *Nymegen*, om den vyand te verſpreyden en af te locken, hebben dadelijken te weeten op Mathijs dagh een inval in't land van Kleve gewaeght, een ontallijke ſchaer beeſten wt de weyden wegh gehaelt, *Quaelborgh* aengeſteeken, ende het Begijnen huys te *Bedbergen* neffens andere plaetzen geplondert. Dan de Vry-heer van *Yſſelſteyn* zulx gewaer wordende, heeft ze met ſyne Klevenaers den wegh, die ſy noodzaekelijken moeſten keeren, heymelijken af-geſneeden. Sy op geene laghen verdacht ende zonder eenighe geleeden met den buyt voort-gaende, wierden by *Moldeck* zonder moeyten omringeld, na een kleyn ſchermutzel hier en daer verſtroyd, ende ſchier van al hun roof beroofd. Behalven de dooden, zouden de Kleefſſe zich doen verrijkt hebben met 1500. gevangens. *Karel* van ſpijt en rouw ontroerd over dit ongeval, ende korts daer aen met andere ſchaeren het gebied van Kleve door-weydende, deed onder de dieren en menſchen een vreeſſelijken neder-ſlagh, ende wierp vuyr-pijlen binnen *Kranenburgh*, verplettende voorts al wat hem ontmoetede, ende een grooten ſleep van gevangens aen banden met ſich voerende. Omtrent dien tijd zijn'er by de 3000. mannen van de Gulichſſe en Kleefſſe aen den Hertogh van Gelder over-geloopen, die onder wegen de Kleefſſe gehuchten, Klooſters, en vlecken grouwelijken bedorven. By de Stad *Santen* verbernden ſy niet alleen de moelens ende huyſen, maer namen ook verſcheyde burgers (die noch op oorlogh noch op zoldaeten verhoed, ofte, zoo andere willen, t'zeventigh in't getal tegen de onſe waren wt-getooghen) gevanghelijk mede. De Veſtinge *Beek* buyten de poorten, en andere Huyſen en boerſchappen, die ſich niet vry hadden gekoft, wierden onder de voeten geſmeeten ofte door 't vuyr vernield; ende het Klooſter te *Marienboom* op groot geld gebrandſchat. 'tSelve volk gingh de Stad Kleve en de plaets de *Caemer* daer omtrent zoo benauwen, dat de Kleefſſe Vorſt het belegh van *Dotechem* door nood ſtaekende, alle kraghten moeſte in-ſpannen, om dit geſpuys van ſprink-haenen ſich wt het hert van zyne landen quijt te maeken. Aldus wierden de Gelderſſe, om in geene hoopeloosheyd ofte onmaght te vallen, door de Goddelijke hand hier neder-geſtooten, ende daer wederom opgebeurd.

25. Onder deſe oorloghs-buyen, vergaderden binnen Aken de laſt-hebbers van den Koningh van Vrankrijk en Sicilien, als mede van den Hertogh van *Borbon*, *Karels* zwagher en oom, die zoo veel wt-werkten, dat'er ten laetſten door toedoen en ontzagh van *Borbon* ende *Robert van der Mark*, Vry-heer van *Eſdain*, *Iamay*, *Floriſchinge*, &c. tuſſchen de Vorſten van *Gulich*, *Cleve*, *Saxen* en *Beyeren*, mitſgaders *Karel van Gelder*, op den 15. van de Somer-maend wierd gede-
„ dinghd, dat ſy alle, God ter eeren en den Aller-
„ Chriſtelijxten Koningh te gevalle, de wapenen
1499. zouden dael leggen, van den 15. des Soemer- „
maends tot den eerſten dagh van de zelve maend „
des volgenden iaers, hunne verſchillen aen- „
gaende Goch, Lobet, Wachtendonk, de Duyffel, „
Elten, Erkelens, zetten tot de wt-ſpraek van den „
Koningh van Vrankrijk, ende tegens den 15. „
Oogſt zich te gader aen 't Koninghlijke Hof „
vertoonen, om aldaer, na genoomene kennis van „
zaeken, haer eyndelijk vonnis te ontfanghen, „
't welk niemant, op verbeurte van 300000. goud- „
guldens, en moght wraeken ofte verwerpen, „
zullende de eene helft daer van vervallen tot „
voordeel van den Koningh, ende d'overighe helft „
tot baet van den geenen die hem met het gewijſde „
zoude vergenoegen. Aen weder-zijden wierd „
vreedzaeme handel en door-tocht bedongen: „
ende in deſe vreede mede begreepen *Oſwald* „
Grave van den Berge, *Iacob van Bronkhorſt* Heer „
van Batenburgh en Anholt, *Ian van Wiſch*, en „
Ian van Voorſt Heer te Keppel; doch voor alle „
Frederick van Egmond Heer van Yſſelſteyn; wel- „
kers onderlinghe twiſt met den Hertogh van „
Gelder over etlijke geweſten op gelijk een voet „
zoude worden vereenighd. De Vorſten van „
Gulich en Kleve zouden het beſte doen, dat de „
Sloten van *Aerſſen* en *Walbeek*, als mede *Flaſraid* „
en *Raide* weder aen de rechte hand moghten „
koemen, ende de Veſtinge *Hellenraide* aen *Robert* „
van der Mark als Kerſpel-vooghd van *Montfoort*, „
waer onder het te huys behoorde. In 't by- „
zonder wierd 'er geſlooten, indien yemant van „
de Vorſten dit verdragh te buyten gingh, ofte „
de af-gedankte knechten tot hinder van gemelte „
Hertogen ofte den Yſſelſteyner yet voor-namen, „
dat alsdan de Koningh met den onder-houder „
van 't verbond tegen de andere zoude inſpannen, „
ende de t'zamentlijke Vorſten tegen de onge- „
bondenheyd en over-moed der zoldaeten. Hier „
onder ſtonden de handen van de gedachte Vorſten en Heeren, neffens de naemen van *Frederick van Bronkhorſt* Heer te *Borkeloe*, *Gijsbert van Wiſch*, *Willem van Aeſwijn* Erf-Hof-meeſter, *Ian van Boetbergen* Erf-Maerſchalk, Ridderen, ende Droſt *Mathijs van Meerwijk*: *Philips* Grave van *Wijnenbergh* en *Nivenaer*, Vry-heer van *Saffenbergh*, *Godſchalk van Hetne* Heer te *Alſdorp*, *Bertraem* Heer te *Neſſelraide* en *Erenſteyn* Erf-Maerſchalk, *Henrick van Hompeſch* Hof-meeſter, Ridderen: *Egmond van Pallant* Ampt-man, *Diderick van Bronkhorſt* en *Batenburgh*, Vry-heer, Land-droſt van Kembergen, *Adolf van Wylaik* Erf-Hof-meeſter, *Henrick Stael van Hölſteyn* Maerſchalk, Ridderen; *Weſſel van Loe*, en *Govert Tork* Ampt-luyden.

26. Voort daer aen zijn de vreemde gaſten in Gelderland, ſterk omtrent by de 2000. hoofden, beurende voor heen een maend leeninghe, van den dienſt ontſlaeghen ende hun vaendels geſcheurd. De hop-mans hier van waren *Iuriaen Koevelaer*, *Ian van Wezel*, *Arend* en *Simon Krantz*, *Thomas Kompaen*, *Claes van Bazel*, *Peter Wysbroet*, *Willem van Tongeren*, ende *Burchard van Thienen*. Alleen Rit-meeſter *Herman van Velen*, quijtingh hebbende van de Stad *Zutveen*, dan noch niet van den Richter ofte Stad van *Doesburgh*, noch ook van de Richters van *Zelhem*, *Hengel*, *Lochem* en *Dotechem*, beſtond op het mes te ſpreeken, indien hy in weynighe daghen niet en wierde afbetaeld. Maer dat in deze vrede-handelingh noch *Maximiliaen*, noch ſijn zoon de Aerts-hertogh word op-gehaeld, ſchijnt met voor-dacht

1499. alzoo gedaen. Aengeſien op't voorige iaer na den wt-gangh van Koningh *Karel*, *Maxmiliaen* (na dat hy in Switzerland een redelijk heyr had geworven om daer mede het Hertoghdom van *Burgondien*, ſijns zoons moederlijke ervenis, weder te haelen, en dit ſijn voorneemen doen ter tijd, vermits de Switzers om geld en haer afſcheyd riepen, hem miſſede) met Koningh *Lodewijk* een verdragh had geſlooten. Waer in alzoo aen de zijd van *Lodewijk* Hertogh *Karel* mede was in beklemd, als een bond-vriend van hem en ſyne voor-zaeten; en is het niet ongeloovelijk, dat de Koningh op deſen tijd alles doende tot voor-ſtand van den Gelders-man, noch den Keyſer noch den Aerts-hertogh, ten op-ſicht van de gemelte dedinghe, zeer tegen heeft gehad. De Klevenaer was mede geen breek-ſpel ende liet ſich te eer gezeggen, vermits hy doen ter tijd zwanger gingh van een oorlogh teghen die van Utrecht, ſpruytende over het in-maenen van een groot getal penningen, wel eer * by ſijn broeder *Engelbert*, als Ruwaerd van die kerk, aen hen verſtreckt. In welke ſyne hevigheyd, na 't inneemen van Rhenen en wt-plonderen van menighe vlecken, hy niet en was te ſtillen, al eer de Biſſchop, over Rhijn en Wael gaende, de Veſtinghe Gennep door een belegh had beſlooten, ende hem ſyne moed-wil weder te paſſe gebracht. Na de vorige wapen-ruſt was *Albert van Saxen*, met ſijn zoon *Henrick* ende een bende van 300. mannen wt Gelderland te ſcheep gaende, in de Oogſt-maend te *Harlingen* in Vrieſland beland, hebbende met *Edſard* Grave van *Embden* een heymelijk verſtand. Hier tegens zat *Ulrick van Doornum*, welken de Groningers tegens hem hadden op-geworpen, ook niet gebonden, die de zwarte bende welke op de grenzen van Gelderland noch pannekoekte wt Drent en Over-Yſſel tot hem af-riep, ende voor twee maenden in huer-dienſt aennam. Ende alzoo is allen xkens al het vreemd geſwerm, 't welk ook de nabuerige volkeren in ſchrick en after-denken hield, wt oorzaek van het voorzeyde beſtand, wt Gelderland en Gulich naer Vrieſland af-gezackt, en zonder worm-kruyd geloſt.

* *Siet op het iaer* 1483.

27. Ondertuſſchen was de Ridderſchap met de hooge en laege Steden in Gelderland vaſt beſigh, om ſich nauwer met Hertogh *Karel* te vermaetſchappen; beſluytende onder een, dat ſy een yeder eenpaerigh recht wilden doen ende
„ met den anderen en hun Erf-heer eens weſen,
„ zonder te gehenghen dat de landen, Steden, ofte
„ gemoederen wierden van een geſcheyd eld, ook
„ d'een, buyten raed en toe-ſtaen van d'ander,
„ vreede noch verzoeningh te zullen in-gaen,
„ hoedaenigh die ook moghte weſen. In deſen
„ wierden wt de Ridderſchap ende Steden wt-
„ bedongen alle zulke, welke in de verleedene
„ oorloghen haer ſchuldige plicht ende trouw
„ aen den Vorſt niet en hadden beweeſen; die
„ effenwel, in gevalle ſy berouw hadden ende dit
„ verbond begeerden te teykenen, de kraght daer
„ van zouden genieten. Deſe brief was bezegeld by *Frederick* Heer van *Bronkhorſt* en *Borkeloe*, *Evert van Hekeren*, ende *Iacob van Hackfort*, daer neffens by de Overigheyd van de groote ende kleyne Steden. Maer of volgens den zin van 't beſtand de Vorſten in den Oogſt-maend naer Vrankrijk zijn gegaen, ofte hunne volmaghtigers derwaerts hebben gezonden, daer van en vind ick geene † vaſtigheyd. Alleen verhaelen de Franſſe in 't wild, dat de Hertogen *Karel van Gelder* en *Willem van Gulich*, terwijl ſy te *Troyes* Koningh *Lodewijk* wt Italien tegen zaghen, onder een oneenigh wierden om haere ſtam-teykens, ende de Gulicher niet en konde op-eeten, dat *Karel* gelijke wapens met hem voerde. Hier tegens was *Karel* te onvreeden, dat *Willem* de Veſtinge *Erkelens*, den Gelderſſen ontrocken, zonder degelijke aenkomſt bezat. Doch de Hertogen op *Orleans* gereyſd ende de zaek aldaer bepleyt zijnde, heeft de Koningh zoo een vonnis geſtreeken, *dat de Gulicher* Erkelens *aen* Karel *zoude ontleedighen*, *ende* Karel *ſich weder onthouden van de ſchilden van Gulich te gebruyken.* De Koningh de Vorſten aldus neder-gezet hebbende, trock naer *Loches* in *Touraine*, *Willem* naer *Parijs*, ende Hertogh *Karel* voort op *Molins* de hooft-ſtad van 't Hertoghdom *Bourbon*, om de Vorſten van *Borbon*, ſyne moederlijke verwanten, aldaer ter loop te bezoeken. Eenige doen hier by, dat de Frans-man beyde Heeren meeſt daerom had ontbooden, om de Duytſſe Vorſten ende met naemen de Switzers Keyſer *Maxmiliaen* tegen te maeken, ten eynde hy met de Duytſſen in oorlogh verſtrickt zijnde den Hertogh van Milanen te minder onder-ſtand zoude konnen doen. Ick bevind mede dat de volken welke *Maxmiliaen* wt Gelderland en Gulich, doch meeſt wt Gelderland had op-gelicht, alſdoen dapper voor den Keyſer tegen de Switzers zijn ſlaeghs geweeſd voor *Dornach*, daer ſy de meeſte Switzers voeten hebben gemaekt ende tot aen de poorten van *Bazel* vervolghd. Hoewel ook de Maxmiliaenſſe daer na by de Steden *Munſterthal* en *Manſveld* dapper het hoofd hebben geſtooten. Op dit iaer is *Vincent* Grave van *Meurs* en *Sarwerden*, een van de getrouwſte vrienden van *Karel van Gelder*, als de welk ſijn eygen zoon om ſijnen 't wille in Vrankrijk te pand had gelaeten, deſer wereld overleeden. Sommighe vertellen daer nevens, wanneer men het lijk naer *Meurs* zoude voeren, dat Hertogh *Karel* deſe kans waer-neemende den Burght met het Graefſchap van *Meurs* te overrompelen, ende alzoo de inomberſchap met geweld te aenvaerden, zoude gedreyght hebben: ten ware hy door Grave *Ian van Meurs*, die als naeſte bloed-vriend door hand-biedingh van den Klevenaer en Gulicher de Stad bewaerde, in dit ſijn gepoogh ware geſtuyt geworden; ende dat daerom *Vincent* in de Pantaleons kerk te Kolen bezijden ſijn vader *Frederick* ende *Engelbert van Cleve* wierd neder-geleghd. Doch de loſheyd van den * Schrijver geeft my wegen de waerheyd van de zaek eenigh na-denken.

* *Tg. mach.*

28. Hoewel de Klevenaer de Gelderſſe altoos een af-keerigh hert had betoont, ende noch op 't

† *De oude brieven van Doesburgh zeggen ia, ende dat het Graefſchap Zutveen, vermoegens het beſluyt van den land-dagh op dit iaer in 't begin van den Ooghſt t' Arnhem geholden, om des Heertoghs reys te bevoorderen, van de Stad Deventer heeft op-genoomen haer aendeel van 500. guldens, daer zich voor ſterk hadden gemaekt* Frederick *Heer te Bronkhorſt die den Hertogh op ſijn reys gezelſchap hield*, Evert van Hekeren, Iacob van Hackfort, *met de Steeden van Zutveen, Doesburgh en Dotechem.*

vergangen

vergangen iaer die van Zutveen al wederom getraght te verleyden tot de onderdanigheyd van *Maxmiliaen*, om ſijn eygen rock noch meer met vreemde lappen te ſtoffeeren; ſtond hy echter toe, dat op 't volgende iaer, wanneer men ſchreef 1500. anderhalf duyzend, de krijghs-maght wt deſe daghelijx naer de Vrieſſe geweſten vertrock. Want behalven de zwarte bende, ende die *Albert van Saxen* vergezelſchapten, ook *Frederick van Yſſelſteyn*, met den by-naem van *den Scheelen*, Grave van *Egmond* en *Bueren*, een vinnigh tegenkanter van ſijn neve *Karel van Gelder*, op dezen tijd met ſijn zoon *Floris* ende een grooten zwier van edelen en zoldaeten, wt Gelderland naer Holland, ende van daer met een vloote van 19. ſchepen naer Vrieſland was af-geſteeken. Dan niet verre van *Workum* het oever naerderende wierd gewaer, dat de dijk doorgaens met gewapende mannen was beſlaeghen die op hem paſten. Waer over hy de ſtrand houdende ende by de twee dagen om-zwervende, wanneer hy nergents een vryen wt-gangh en vond, na het loſſen van 't geſchut, naer *Embden* ſijn loop nam, om aldaer den Saxenaer in te wachten, die wt Vriesland wegh ende weder op Duytſland reyzende Grave *Edſard* van ſyne weder-komſt al hadde verwittight, ende ſijn ſchoon-zoon *Erick van Brunſwijk* voor wt-geſchickt. Hy zelve quam met een ſterk en wel geſchickt leger op een ſprongh volghen, om ſijn zoon *Henrick*, die binnen *Franeker* was belegerd, by tijds te ontzetten. Als hem dit geluckte, heeft hy daer na ook *Leeuwaerden* bemaghtight; daer de burgers door ſyne te groote ſtrengigheyd zoo ſchuw en af-keerigh wierden, dat etlijke daer van naer Holland, Groeningen, ende ook veele naer Gelderland ſich wegh maekten. Daer na wierd *Groeningen* berend. Dan alzoo hy die Stad met liſt noch geweld konde gewinnen, ende daer voor ook een ſchamp-ſchoot in ſijn hoofd ontfingh, is hy hier van ende van ouderdom korts daer na geſtorven, na dat 'er in Hongaryen, Ooſtenrijk, Duytſland, Italien en Nederland nauwlijx eene krijgh was gedreeven, die hy niet en had by-gewoont ofte veel eer beſtuert. De Maerſchalk van Vrankrijk Vry-heer van *Roſne* en *Gye*, beleed op deſen tijd, in vier ſtooten gebeurd te hebben 20000. goud-guldens, herkoemende van *Karels* after-ſtallige los-penningen. Wanneer daer na aen *Ian van Boys* 35000. goud-guldens wt de zelve oorzaek waren geteld, ontſloegh hy den Hertogh van Gelder van ſijn vorigen eed, ende ſijn pands-man Grave *Bernard van Meurs* van ſyne gijzelinge, die echter niet langh daer na in 't leeven bleef. Hier toe had *René* Koningh van Ieruſalem en Sicilien ende Hertogh van Lotringen aen ſijn zwager *Karel van Gelder* eenige penningen verſtreckt, waer voor *Karel* met zyne vier Hoofd-ſteden de landen van Gelder te pande ſtelden.

29. In die daghen verbonden de Vorſt van Gelre en Grave *Oſwald van den Bergh* hunne verſchillen aen het goed-dunken van goede mannen. De burgemeeſters van *Arnhem* betuyghden geſien te hebben zeeker hand-veſt, waer by Hertogh *Reynald* de vierde aen de Iuffrouwen, dochters, ende weduwen in de gemeene huyſingen t'*Arnhem* over de † beek had vergoſt vrydom van alle tollen en laſten; ende dat ſy, op haer begeeren, als belijdſters moghten gehouden, ende aldaer, na de wijze van de Roomſſe kerk, eyndelijken beſlooten worden. Hier over ſtonden als getuygen de Vorſtelijke Raeden *Engelbert van Orsbeke* krijghs-man, *Gijsbert van Mekeren* Land-Rent-meeſter, ende *Diderick van Vlodorp* Maerſchalk, Schild-knaep van 't Hof. In die dagen had *Iacob* de vierde, Koningh van *Schotland*, ſijn wapen-drager ‡ *Patrick Hamelton*, een man van Koninghlyke af-komſt, met een zeer minnelijk verzoek af-geſchickt aen ſijn bloed-verwant *Karel van Gelder*; alzoo ſijn vader *Iacob* de driede wt *Karels* moeye *Marie*, dochter van Vorſt *Arnald*, was ter wereld gekoemen. De waerom was, om na den ſtaet ende gezondheyd van *Karel* te verneemen, tot wiens eer en hulp hy ſich heel geneegen en bereyd toonde. Op dit Iubel-Iaer den 24. der Sprockel-maend is *Karel*, naderhand de vijfde van dien naem Roomſch Keyſer, zoon van Aerts-hertogh *Philips*, binnen Gent gebooren. Op het iaer van ſyne geboorte zoo wel als van ſyne dood, zijnde het iaer 1558. glinſterde een Stert-geſternte aen den onder-hemel, een voor-looper van ſyne toekoemende heerlijkheyd, ende van de zeldzaeme en groote veranderingen die onder ende na hem zijn op-gekoemen. Op ſijn doop-dagh wierden hem treffelyke geſchenken en pillegiften zoo door ſijn vader als andere aengebooden, op yeder een van d'welke de nieuws-gierige geeſten een inwendighe † beduydingh hebben toe-gepaſt. Onder dit braght *Karel van Gelder* tegens *Ian van Cleve*, die meer na den Keyzer en Burgondier dan na de vreede luyſterde, menighe en zwaere klaghten in; *hoe onder andere ſijne groot-moeder Catharine van Cleve Vorſtin van Gelder, na dood van haere ouders de Vorſten van Cleve, noch na dood van haere zuſter en haer oom Geerdert van der Mark, yet van de kleynoodien, edele geſteenten, geld, ofte gereede had gelaeten. Dat, niet tegenſtaende na onderlinge vyandſchappen tuſſchen Ian van Cleve ende Adolf van Gelder, ten laerſten was verdraghen, dat ſijn vader Adolf de Duyffel en Wachtendonk voor een zeekeren penningh zoude moegen in-loſſen, ende de Vorſt van Cleve binnen acht iaeren daer na geene Gelderſſe Steden ofte Sloten altoos in-neemen; de Clevenaer echter, met een gierighe en onbeſchaemde hand toe taſtende, de Duyffel, Goch, Wachtendonk en 't Ampt van Elten omrent den iaere 1473. als mede het Tolhuys, tot verkortinghe van die van Nymegen, had over-weldight, ende de vruchten van alle die plaetſen al noch op-beurde.* Niet te min wierd 'er tuſſchen 1501. beyde Vorſten op 't volgende iaer een beſtand, om te duyren van den 19. des Lente-maends tot aen den vier-dagh van Michiel, ende met een beſlooten, *dat men daer binnen deſe verſchillen, door de weder-zijdſſe Raeden ende gezanten in 't wit geſtelt, te 's Heerenbergh zoude zien te vereffenen.* Deſe over-komſt, waer in *Frederick van Yſſelſteyn* mede was begreepen, hadden bezegelt *Frederick* broeder te *Wiſch*, *Frederick van Voorſt* Heer van Keppel, *Ian van Eyl* Heer te Koeyſteyn, *Diderick* Heer *van Blitterſwijk*, van wegen de Ridderſchap: als mede *Reyner van Gelder* baſtaerd, Droſt van Velouwen, *Herman van Velen*, onder-Land-droſt van Zutveen, en *Henrick Vyge* Burggrave van Nymegen, neffens de vier Hoofdſteden.

* *Toſmach.*

† *Inter profeſſas, uti vocant.*

‡ *Vid. auctor pag. 619.*

† *Vid. auctor pag. 619. & ſeq.*

1501. 30. Na gehouden land-dagh gaf de Vorſt een Plackaet wt, waer by hy beloofde zich te benaerſtighen, dat de keuren, vryheeden, ende 'tgeen hy meer ten tijde van ſyne in-huldinghe had gezwooren, zouden ongeſchend blyven, ende de gerechtigheyd en 'trecht op alle plaetſen plaets grijpen; dat ook alle wtvorderingen en peyndingen in Steden, dorpen, ofte onder 't krijghs-volk, niet dan in 't by-zijn ende met weten van de Ridderſchap en vier Hoofd-ſteden ofte haere gezanten, zouden in 't werk gaen, als mede geene ervelyke op-komſten, buyten haere voor-kennis, aen yemant vervreemden. Hy verbond ſich, zonder haer geene Ampten ofte Heerlijkheeden aen yemant te ſchenk ofte te pand te geeven, geen veede op ſijn zelven aen te vangen, noch eenige nieuwigheyd in ſyne landen ofte omtrent de munten in te voeren, ende voor alle dingh de wegen ende ſtroomen voor den reyzenden en handelenden man vry te maeken; 'twelk hy ook haer ende den Steden ernſtlyken op het hert druckte. Hy wilde mede, zoo ver doenlijk, niet dan loutere in-zaeten tot Ampt-luyden ende tot harders van Sloten en Steden neemen, ende ſijn zegel aen niemant dan in-geboorene Gelderſſe vertrouwen. 't Welk wel bezwaerlijk, doch voor dien tijd, wanneer hy niet alleen den Keyſer maer ook andere tot vyanden en verſpieders had, nootwendigh was, om de landen in geen hapery en gevaer te brengen. Voor 't laetſte deed hy de Staeten bedanken voor de hem toe-geleghde iaerlijxe 8000. goud-guldens, behalven de ongelden op de bieren geſteld, die hy voor ſes iaeren zoude innen, om daer mede ſyne ſchulden te redderen; dat te weeten op yeder vat ofte tonne biers door Gelderland in de dorpen gebrouwen, een penningh, ofte (zoo men het doen noemde) een *vier-yzer*, ende voor elke tonne van wt-heyms bier twee vier-yzers zouden betaeld, ende over de Steden en vrye Heerlijkheeden der dorpen insgelijx gegeeven worden, na den aert en gelegenheyd van 't bier ofte den drank. Twee daghen na de af-kondinge van deſen brief hielden de Staeten den Vorſt voor ooghen, *hoe zeer de landzaeten in de vorige oorloghen waren verarmd ende diep verſchuldighd, de Steden, mueren, poorten, en toorens ofte geſcheurd ofte bouw-valligh geworden, die noodzaekelyken dienden op-gemaekt, ende dat daer over de onderzaeten geen meerdere laſten boven de voorgaende en konden draeghen.* De Hertogh alles in bedenken neemende ſtond mildelyken toe, *dat ſy loopende den tijd van ſes iaeren de bier-ſchattingh tot haer eygen behoef zouden aenleghen, om daer mede de loopende ſchulden af te leggen en de Steden weder in weſen te brenghen.*

31. Nademael het beſtand onder de Vorſten van Gelder ende Cleve ten eynden ſchoot, was *Alabry van Saulbe* gezant des Koninx van Vrankrijk in de Herfſt-maend tuſſchen beyden gekoemen, ende door hem zoo veel te weege gebracht, dat beyde Vorſten de onderlinge kraekeelen aen een kant zettende, op nieuws in een iaerighe ſtillezaet bewillighden, aenvangende met den eerſten dagh des volgenden maends, op hoope om haer middeler-wijl van een te helpen. De Clevenaer verbond ſich by geſchrift, *deſe vreede degelyken te onderhouden, ende niet aen te riehten dat tot hinder van ſijn neve den Vorſt van Gelder ofte ſijne landen moght ſtrecken. Met een wierd af-geſprooken, dat beyde Vorſten op het ontbieden des Koninx ſich in Vrankrijk zouden in-ſtellen, en hunne zaek voor-doen en bediſſelen; met zulk een bedingh, dat, indien het Koninghlijk beſcheyd hen binnen een vierdeel iaers niet en wierde behandighd, het beſtand alſdan tegens toe-komſtige Nieuwe Iaer zoude wtgaen.* De wapen-ruſt met den Aerts-hertogh *Philips*, en *Frederick van Egmond* wierd al mede vernieuwd, ende de Biſſchop van Utrecht *Frederick van Baden*, tot ſcheyds-man gekoozen van de knibbelingen en donkerheyden die hier wt moghten rijzen. *Karel* liet in die dagen weeten, hoe dat hy *Anne van Vlodorp* (ten op-zicht van haer en haer kind by *Iooſt van Hemert* zal. verweckt) in 't bezit had geſtelt van de Heerlijkheeden *Hemert* en *Sinderen*: dan alzoo ſy buyten ſyn raed en tegens den inhoud van haer beſcheyd op nieuws was getrouwd met *Ian Schÿffert van Meraide*, oudſten zoon van *Hemerſlach*, ende daer door de mond-burgſchap had gebrooken, ende het Huys te *Hemert* met haer man overweldight, ook in weder-wille van hem in-gehouden; zoo betuyghde hy, dat ſy hier over van haer boedelrecht was verſteeken, ende het Slot *Hemert* met al ſyn toe-behoor ende des overleedens ſchulden naer en op hem was neemende, ende daerom den Droſſaet, Ampt-mannen en Richters verbood, haer wegen deſe ſchuld voortaen te moeyen. Doch in den iaere 1517. heeft ze de Vorſt, op het voor-bidden van ſyne vrienden, alle de goederen wederom laeten toe-koemen. Op dit iaer is Aerts-hertogh *Philips* met ſyne gemaelin *Iohanne van Arragon*, op het begeeren van Koningh *Lodewijk* ende om ter zee geen gevaer te loopen, door Vrankrijk naer Spanien verreyſd, om ſyn ſchoonvader Koningh *Ferdinand* gezelſchap te houden; wiens eenigh zoon *Ian* man van *Margriet* zuſter van *Philips* al te vooren was over-leeden. Hy had over de Nederlanden tot Stad-houder gelaeten Grave *Engelbert van Naſſouw*, ende tot ſyne Raeden *Ian van Hoern* Biſſchop van Luyk, ende *Cornelis van Bergen*, Heeren van *Berſel* en *Chievre*. Dit wt-blijven van den Aerts-hertogh, 't welk over de twee iaeren duerde, gaf de landen van Gelder groote adem-tocht en verlichtenis, indien maer de Clevenaer ſyne ruſt had willen houden.

32. Want door dien de Koningh van Vrankrijk, andere zaeken om de hand hebbende, het vorige beſtand door verzuymenis niet tijds genoegh geſtand en deede, heeft men de wapenen weder in de vuyſt genoomen, ende over al in de Steden Nymegen, Zutveen, Arnhem een wt-keur van volk gehouden. Ende hoewel aen die van *Harderwijk* een grooter getal ruyteren als recht toe was op-geleghd, hebben ſy echter niet min dan 30. mannen wt- en weerbaer gemaekt. Het Iaer-boek van Holland verhaelt, dat deſe maght by *Hueſſen* ſich neder-ſloegh, ende dit Stedeken met een belegh dreyghde; tot dat de Clevenaer met een ſcheeps-vloot ſchepen den Rhijn afquam, ende ſijn volk omtrent *Hueſſen* aen land zettende na een wijl vechtens de Gelderſſe verſtroyde, zoo dat Hertogh *Karel* door de menighte overheerd zijnde (gelijk veele honden der haeſen dood zijn) ſijn tros heeft moeten after laeten, ende ter nauwer nood, vergezelſchapt alleen van een Moriaen, met een bootgen over Rhijn den dans ontſprongen. Maer onze hand-veſten luyden anders, dat te weeten dit ſchermutzel by het dorp Elden in de Betouw is voor-gevallen, ende behalven veele burgers van *Arnhem* die daer dood bleeven, 1502.

1502. bleeven, ook twee Burgemeeſteren levendigh lijfs van den vyand wierden gevangen. De Kleefſſe † Schrijvers maecken het noch bonter en meeten dit verlos breeder wt, zeggende ſchier aldus: De ſtille-zaet verſtreecken zijnde, heeft *Iacob van Bronkhorſt* Heer te Batenburgh en Anholt, door aenporren vanden Keyſer en hand-ſterkingh van den Klevenaer, den Gelderſſen allenthalven veel leeds aengedaen. Waer over Hertogh *Karel*, gebaer maekende van het Slot *Anholt* te willen bevechten, ſich naer den Hetter begaf, ende, vermits de Clevenaer op een ſtel en ſprongh niet en konde in 't harnas koemen, het belegh van *Huyſſen* by de hand nam. De Cleefſſe, na dat de voor-raed door die van Emmerick daer in geſchickt op was, zich toeruſtende om dit Stedeken wt den druck te helpen, verzamelden omtrent den middel-zomer, ende leyden zich elders ter ſchuyl, terwijl die van Emmerick zich tegen over *Hueſſen* verſchantſten en bloot gaven. Doch wanneer *Karel* deſe dacht te beſpringhen, hebben de Kleefſſe onder *Raban van Bueren* met 700. ruyteren ſich wt de muyten ende by de aenkoemende vloot van die van Wezel en Rees gegeeven, de Gelderſſe geklopt, al hun geſchut en tros geplondert, ia den Hertogh zelve by 't hoofd gevat, die echter door de gauwe trouwigheyd van een Moor ſich weder redderde. Onlanx daer na is door de bezettelinghen van *Hueſſen* het Slot te Keppel aengerandſd: 'twelk wanneer die van Zutveen meynden te ontzetten, hebben de Cleefſſe Heer *Frederick van Voorſt* met 600. andere en al hun ſleep gevangen en naer Emmerick gevoert. Welk geluck haer zoo op-blies, dat ſy zelfs een bod na *Arnhem* derſden bieden, ende by die gelegenheyd *Elſt*, *Randwijk*, en andere dorpen wt-roofden; daer behalven de burgers van *Nymegen* en *Arnhem*, die hen de plunderingh pooghden te ontiaeghen, in de vlecke *Elden* verioeghen. Ook zouden de zelve Huyſſenſſe in den Winter-maend een Gelderſſen hoofd-man, die met 1500. knechten in de Lijmers was in-gevallen, 200. mannen hebben af-gevanghen en de overighe op de loop gedreeven.

33. Wanneer die van *Groeningen*, geduerende den doodlijken oorlog tuſſchen haer en de zoonen van *Albert van Saxen Henrick* en *Iuriaen*, ook met de Gelderſſe wegen den koop-handel en daer wt geboorene weder-zijdſſe ſtrooperyen waren krakeelende geworden, maektenſy met de zelve zoo
„ een beſteck: Dat de burgers en alle die onder
„ beſchuttinghe zaten van die van *Groeningen*, in
„ Gelderland; ende de Gelderſſe weder in Gro-
„ ninger-land, voor yeder paerd, runder ofte ander
„ beeſt, in des anders gebied gekoft, verkoft ofte
„ door-gemend, boven de gewoonlyke tollen, een
„ viet-yzer zouden betaelen. Daer behalven zou-
„ den die van *Groeningen*, tellende aen Hertogh
„ *Karel* 1000. Rhijnſſe goud-guldens, yeder ſtuck
„ gereekend tegens twee Horenſſe guldens, alſdan
„ in de landen van Gelder vry moegen verkeeren
„ en handelen; gelijk mede de Gelderſſe in 't land
„ van *Groningen*. Ondertuſſchen zoud een yeder
„ voor ſijn eyghen bedrijf in 't byzonder in-ſtaen,
„ ende d'een tegen d'ander van wegen ſchaede en
„ ſchuld ſyne op-ſpraek behouden, de Gelderſſe
„ tegens de Groeningers, de Groeningers tegens de
„ Gelderſſe. Dit was bezegeld by de Burgemee-
ſteren *Herman Leinter*, *Th. Iarges*, *Ian Schaffer*, en *Koert Koenraeds*. Op deſen tijd is 'er door toe-doen en onder-handelingh van den Franſſen gezant *Francois Teligny* Ampt-man van *Montaigne*, tuſſchen de Gelderſſe en Kleefſſe een nieuw wapen-beſtand getroffen, op den 13. des Winter-maends met klimmende zonne ingaende ende eyndigende met den 2. van de Hoy-maend naeſt-volgende. *Beyde Vorſten beloofden in eyghen lijf tegens den eerſten Meert in Vrankrijk voor den Koningh te verſchijnen. Hier in waren vervat edele ende onedele, die aen d'eene ofte d'andere zijd hadden gedient, met naemen Iacob van Bronkhorſt Vry-heer van Batenburgh, die ſijn op-ſpraek op* Karel *mede aen den Koningh zoude zetten. Yeder een moght ſijne goederen in des anders gebuchten geleegen weder aen-vaerden; wt-gezonderd alleen dat de Grave van Schouwenburgh (die neffens den Batenburger in deſe oorlogen zich tegens* Karel *had laeten gebruyken, ende den Clevenaer met volk en geld geſtijft) ſijn Droſſaetſchap van 't Graefſchap Zutveen middelertijd niet weder en zoude aenvatten.*

34. Na dat het van den geheelen winter laeuw 1503.
en verdraghelijk weeder had geweeſd, is daer in 'teynd zoo een vinnige vorſt op-geſtaen, dat de Zuyder-zee ſchier den gantſſen Meert door, met ys beſtremd en geſlooten zijnde, ſleeden, paerden, en zwaere vraght konde draegen, 't welk zelden om dien tijd 's iaers aldaer was gebeurd of van oude luyden beleefd. Tuſſchen Aerts-hertogh *Philips* en *Karel van Gelder* was doen meenighe hapery over *Dalem*, *Beeſt*, *Oyen* ofte *Renoyen*: over welk dingh-tal alzoo het vonnis aen *Frederick van Baden* Biſſchop van Utrecht tegen ſijn dank was op-gedraeghen, die niet alleen het Slot van *Renoy* een tijd langh had bewaert, maer ook de tegen-dingers menighmaelen te vergeefs aengeſprooken, om het volk van bezettinge aen haere leeninghe ende hem weder aen ſijn verſchot te helpen, heeft eyndelyken *Cornelis van Sevenbergen* Stad-houder van *de Grave* (door toe-laetingh, zoo men giſte, van den Aerts-hertogh ende aenhiſſen van die van den *Bos*, die zomwijlen daer wt waren beſpronghen) *Renoy* bemaghtight. Hier over is 'er tuſſchen den Biſſchop ende *Karel* verdeylinghe en onluſt gebooren, die op de verſſe daed ook de Veſtinge *de Kuynder* in Over-Yſſel, van ſijn door-loopend water alzoo geheeten, gingh in-neemen. Wanneer de Biſſchop onlanx daer na deſe Sterkte weder in-kreegh, zochten de Gelderſſe ſich voor de tweede werf daer van te verzeekeren: doch de brouwers van deſen aenſlagh wierden door die van Campen onder-vangen, ende wt des Biſſchops beſtel onthoofd. Wt deze oorzaek zijn vijf aenſienlyke mannen wt het Sticht, die volgens hun ampt om den Lecken-dam by Utrecht te ſchouwen waren wt-gegaen, van de Gelderſſe beloerd, ende gebonden na 't Slot van *Hattem* op de kant van de Yſſel wegh gevoerd. Geduerende deſe vinnigheeden, zijn ook *Oldenzeel* en *Diepenheym*, dan door de Gelderſſe, dan weder door den Biſſchop verklockt: ende onlanx daer na het vaſte Slot *Wolde* in 't gebied van Over-Yſſel over-weldighd, ende tot de vloer geſlecht. Hier tegens heeft *Frederick* het Vorſtendom van Gelder wederom niet gevyert, maer ſich tegen die van *Arnhem*, *Zutveen* en de Velouw gekeert, ende over al aengevangen te rooven en te blaeken. Het Slot te *Hello* tuſſchen *Nykerk* en *Putten*, hoewel belegerd en aengevochten, heeft ſich niet te min vroomelyken tegen-gehouden en verweert.

† *Teſmaker op het 296. en volgende blad.*

Doch alle deſe hevigheyd is door tuſſchen-gaen van de burgery van Utrecht, die haer in deſen krijgh onzijdigh en geruſt had gehouden, eer langh met zoetigheyd geſlecht.

35. Doen ter tijd heeft de Stad van *Harderwijk*, beſlaende t'eyndens de Velouw den wterſten boord van de Zuyder-zee, een deerlijk ongeval getroffen. Alzoo een ſchielyke brand, waer van niemant den oorſprongh en wiſt, op den helderen middagh deſe plaets, die onder de mindere Steden van Gelderland de minſte niet en is, binnen drie uyren tijds in 't geheel heeft omgekeert en zoo vernielt, dat daer over de drie ofte vier huyſen niet overigh en bleeven; onaengeſien de zelve meeſt van gebacken tichelſteen waren op-gemetzeld, ende doorgaens met pannen bedeckt. Die ſich in de gewelfzelen der kelders hadden geberght, wierden ſchier alle onder den ſlagh van de kraekende huyſen verplet. Andere, naementlyken de kinderen met den onnooſelen hoop waren naer de kerk geloopen; hoewel ſy onder wegen ten deel onder den inval der mueren dood bleeven, ofte door de vliegende vonken ende damp verſtickten. De ſnelligheyd van den brand gaf den burgeren geen ledighen tijd om het vuyr te leſſen, ofte te ontſchuylen. De Stad is naderhand fraeyer herbouwd, zonder dat daer nu ſtroye ofte rietdaeken, houte gevels, ofte mueren van leem binnen de veſten zijn te vinden. De Raed verzocht na dit onzaligh voor-val eenighe burgers van *Arnhem* tot bewaer van hunne Stad, die daer zoo langh huys hielden, tot dat de huyſen wederom eenſdeels in weſen waren gebracht. Dan vermits de Arnhemmers eerlangh naer de Veſtinge *Perſingen* wierden ontbooden, hebben dit de Harderwijkers zeer euvel genoomen ende ſich wt ongeduld laeten verluyden, dat den Hertogh en 't gantſe Vorſtendom veel meer aen haere Stad was belanghd, dan aen het Slot van *Perſingen*. Maer ſchoon die van *Arnhem* na *Perſingen* volk af-zonden, riepen ſy nochtans het zelve t'elke reyſe te rugghe. Op den wt-gangh van 't iaer was Aerts-hertogh *Philips* wt Spanien weder naer Nederland gekoemen, tot kleyn vermaek van de Gelderſſe, neemende ſyne reyze over *Narbone* door *Savoyen* ende Switzer-land naer *Inſprugh*, van waer hy voort den Rhijn af op Kolen ende voorts op *Bruyſſel* vertrock. Terwijl hy te *Inſbrugh* by ſijn vader den Keyſer vertuckte, zoude hy op des zelfs ernſtigh begeeren ſijn woord hebben over-gegeeven, van *Karel van Egmond*, zoo haeſt hy weder in Nederland zoude beland zijn, wt ſijn bezit te verſtooten, ende met geweld in den Gelderſſen tuyn ſien in te breeken.

36. Derhalven heeft *Philips* op 't volgende iaer
1504. in Holland, maer meeſt t'*Amſterdam* beveelen doen aenſlaen, dat niemant van zyne onderzaeten met de Gelderſſe handel ofte gemeynſchap zoude houden, maer een yeder in ſyne paelen verblijven. Deſe maere in Gelderland over-vliegende verweckte over al een groot mis-baer en verſlaegenheyd. Hertogh *Karel*, na dat ſijn Cancelaer en d'andere Heeren van den hoogen Raed wt het Hof van den Aerts-hertogh naer huys waren gekeerd, liet tegens den Mey de Ridderſchap met de geſchickte der grooter en kleyner Steden voort naer *Nymegen* op den landdagh verſchrijven, ende eenſdeels, om de onveyligheyd der ſtraeten, door de Betouw met ſyne ruytery over-haelen: alwaer alleen die van *Harderwijk*, om de erbarmelyke geſtaltenis van hunne Stad, te zoeken waren. Die van *Hattem*, na 't verſcheyden van den Nymeegſſen daghvaert naer *Arnhem* geroepen zijnde, ontſchuldighden haer insgelijx, wt zaeke ſy ſtadighe wachten aen de poorten moeſten houden en beſtellen, ende de helft van haere Stad al mede door een hemelſch vuyr was af-gebrand. De Aertshertogh met de zaeken voort-vaerende, is laet in den Soemer met al ſijn oorloghs-tuygh ende een geweldigh heyr 's *Hertogen-bos* genaedert. Terwijl hy aldaer vertoefde, en krijghs-raed hield hoe men Gelderland op de gevoegelijxte wijze zoude aengrijpen, begon het allenxkens Herfſt en laet in 't iaer te worden. Hier over beſloot men, dat *Philips* beſt te huys blyven en deſen tocht ſyne Maerſchalken ende Overſten op den hals zoude legghen. Dien volghende waerſchouwde hy door brieven den hooghen Raed en alle Gelderſſe in-zaeten, ſich wt den eed van *Karel* te ontſlaen, ende verhaelde in 't breed ſyn aental op Gelderland, 't welk hem van ſyn groot-vader *Karel den Stouten* ende ſijn vader *Maximiliaen* was aengeerfd. Dit gedaen zijnde heeft hy af-gevaerdicht ſyn oorloghs-boode, die *Karel* voor hoofd ontzeyde, ende de landen van Gelder en Zutveen, waer van hy onwettigh bezitter was, beval af te ſtaen en in te ruymen. Met een wierd 'er verbod gedaen van geen kooren ofte geweer naer Gelderland ofte Over-Yſſel te voeren: ende te gelijk gebod aen die van *Enkhuyſen*, *Hoorn*, *Edam*, en *Amſterdam*, om met eenige wel-bemande ſchepen op de Zuyderzee ende elders op te paſſen en zulx te verhoeden. De boode, hoewel ſnuyvende dreygementen en meerendeels onwaere klaghten over-brengende, wierd echter van *Karel* heuſſelyken beieghend, en daer en boven met een kleed, na de wijze, beſchonken, ende gelaſt dit mondelingh beſcheyd ſyn Heer zonder bewimpelen aen te dienen: *dat hy te weeten zoo zeer voor ſijne wapenen niet en was beſchroomd, als wel verwonderd over deſe wijſe van doen, ende voor ſijne vaderlijke boeyen, en goedhertigheyd, die ſijn bloed tot behoef van de Burgondiſſe ſijne quaed-doenders had wt-gegooten, ook voor ſijne eygene langh-wijlighe gevangenis ende rampen (waer wt hy nochtans buyten haer koſten en toe-doen was verloſt) een heel ander loon had verdient ende verwacht, immers van 't Huys van Burgondien, wt het welke hy zoo van 's vaders als moeders wegen was geſprooten: des te meer, nademael hy noch onlanx ſijn en ſijner onderzaeten dienſt den Aertshertogh had aengebooden, indien hem alleen ongemoeyde beheerſinge ſijner erf-landen wierde vergoſt: 't welk voorwaer eerlijker ia ook voordeeliger voor ſijn meeſter zoude weſen, dan den luyden met kraght en ondank het gebit in den mond te willen legghen: daer hy nochtans met behulp van God en ſijnen vrienden hoopte voor te weſen, liever hebbende ſijn leeven dan ſijne onderdaenen den vreemden ten roof te geeven: dat mede de Aerts-hertogh (niet zoo zeer wt eygen drift dan door het op-rockenen van ſijne quaede Raeden) tegens het verbond zondighde, waer in bedongen was, dat men de wapenen niet dan een geheel half * iaer na den wt-gangh van 't beſtand weder mocht aenvatten: ende zulx mede te konnen blijken wt het getuyghenis van den Biſſchop tot Vrecht. Hierom wilde hy ſich naeſt God op ſijn goed recht verlaeten,*

* Siet of het iaer 1497.

1504. *verlaeten, ende die van Arnham, aen welker trouwe en hulp-vaerdigheyd hy niet eens en twyffelde, vermaenen, om haere Stad en vryheyd kloekelyken te verdedighen.*

37. Doch alſoo den teerlingh bereeds geworpen en alles tot den oorlogh was geſchickt, trocken des vyands Overſte *Vergy*, *Burgondier*, *Cornelis van Sevenbergen*, en *Yſſelſteyn*, te zaemen Nederlanders, met haer heyr beſtaende in 3000. mannen over de Maes: namen de Huyſen van *Hemert*, *Terſeel*, ende, na veel weers, ook *Middelaer* in, door hand-leeninghe van den Clevenaer, die *Govert Turk* in dit belegh verloor, ende aldaer *Reyner* baſtaerd *van Gelder* gevanghen, die naer Braband wierd wegh gevoerd. Dan vermits het bereeds begon te winteren, begaven ſy zich weder over de Maes in de winter-ruſt. Aen een anderen hoek (gelijk men wt oude bewijſen kan vatten) was de Clevenaer mede in de wapenen ende loerende op het Graefſchap van Zutveen: zoo dat de Vorſt van Gelder noodigh vond tot ſtuytinghe der zelver in 't midden van de Oogſtmaend met 300. paerden en 1000. lands-knechten naer *Doesburgh* over te koemen. Deſe hapery zoude daer wt gebooren zijn dat de Clevenaer het gebied van *Wachtendonk* weygerde af te ſtaen. Ondertuſſchen en zaten de Gelderſſe mede niet gekluyſterd: aengeſien *Karel* het wt-ſchot van zyne burgers en knechten door de Heerlijkheyd van *Vyanen* wt-zond, om de vryheyd van *Dort* te door-ſtroopen. Voor eerſt quam hen een Sterkte voor, leggende op den dijk tot beſchuttinge van de Dortſſe weerden noch niet te dege volmaekt, ende met luttel volx onder hop-man *Ian van Bloxem* bezet, die ook armelyken van bus-kruyd was voorſien. Maer de Gelderſſe en hadden hier van geen kennis. Om die van binnen nochtans te veriaeghen, braghten ſy drie voederen met hoy zoo dicht als 't moegelijk was aen de mueren van 't werk, en ſtaken ze daer na in den brand, met die meeningh, om de verweerders door de bangigheyd van den rook of vlam te doen verhuyſen; te meer om dat de onſtuymighe wind den damp ſterker aendreef. Doch terwijl de zoldaeten zich ofte te weer ſtelden ofte verberghden, quam *Yſſelſteyn* haer ter rechter tijd ontzetten, die doen binnen *Gorichem* lagh, ende, na 't tlegghen van den wind die hem zoo langh had op-gehouden, met eenige ruyters en voet-knechten den ſtroom over-ſcheepte. De Gelderſſe deſe lucht verneemende, gaven ſich op de loop. Doch wt zaeke de dijk, die ſy weder over moeſten, door de geduerighe ſtort-vlaeghen zeer dreckerigh en ſlibberigh was geworden, hadden ſy, om te eerder voort te ſpoeden ende vaſter ſtappen te zetten, de ſchoeyen van de voeten geſmeeten, waer van 'er over de 1000. paeren naderhand wt het ſlijk zijn op-geraept. Onlanx daer na ginghen op nieuws by de 500. mannen, zich met ponten over de Maes zettende, door de vryheyd van *Heuſden* rinkel-royen. *Floris van Yſſelſteyn*, die van plaets was veranderd ende doen ter tijd binnen's *Hertogen-bos*, wt het gekerm en verloop der land-luyden gewaer wordende dat de vyand op de been was, heeft met een deel licht-gewapende wt-gevallen ende de Gelderſſe op den vlught gedreeven, waer van menighe gevanghen ofte ontlijfd wierden, en ook eenighe in 't water verzoopen. Die het ontliepen berghden haer op het Slot van *Poudroyen*, 't welk zy daer na veel vaſter hebben gemaekt, ende vol volx gepropt, alzoo men daer wt met gemack op de naeſt-geleegene Hollanders konde ſtroopen.

38. Dan vermits het doen een zeer weekelyke winter was, ende hun aenſlaghen te land niet te wel wt en vielen, wierden de Gelderſſe beluſt om te ſien, of hen de zee en wind beter wilden dienen. Derhalven wierden 'er meeſt tot *Harderwijk* in alle ſpoed en ſtilligheyd etlyke groote en kleyne ſchepen door een wt-geruſt, ende met 700. mannen van oorlogh verzorghd, om op de oevers van Holland en Waterland te kruyſſen, ofte eenige Zee-ſteden, als *Edam* ofte *Monickedam* te over-rompelen. Deſe maght van *Harderwijk* t'zeyl gaende kreegh voor eerſt een Hamburger ſchip te buyt, met bieren en andere waeren geballaſt. Daer na in 't krieken van den dagh *Monickedam* naerderende, wierden eerſt van de Waterlanders ontdeckt, die terſtond, een op-loop maekende en de klocken over al treckende, teykens gaven van onraed. Hier over raekte metter tijd al het volk in 't geweer, waer van een deel met heele hoopen in de ſchepen vielen, zoo veele 'er by de hand waren: de overige ſchickten ſich om den ſtrand en zee-kuſt te hoeden. Eenige Hollandſſe wt-leggers laghen daer en boven dichte by aen anker, om dien ſtreek voor de zee-ſchuymers te beſchutten. Na dat nu de Waterlanders haere koggen by deſe oorloghs-ſchepen hadden vervoeght, is 'er over en weder een heete ſtrijd en groote neder-ſlagh gevolghd; tot dat de Hollanders van uyr tot uyr ſterker by een rottende, eyndelyken by de 130. Gelderſſe gevangen ende met een het koop-vaerdy-ſchip van Hamburgh in hun geweld kreeghen. Waer over de Gelderſſe voet voor voet begonnen te wijken, ende met een goede wind weder in hun vorighe haeven te keeren. In die dagen ſchickte Keyſer *Maxmiliaen Rudolf van Anhalt* een kloek Vorſt ende bedreeven krijghs-man met 1500. ruyteren en voet-knechten naer Gelderland, die van ſtonden aen *Boemel* gingh belegghen, en 't nabuerige † Klooſter met wallen en graften verſchantzen; behalven dat hy rond-om veele arme luyden heeft gemaekt, de Thieler- en Boemeler-weerden gebrandſchat, ende het koſtele dorp van *Driel* t'eenemael onder den voet vertreeden. Op den zelven tijd lagh te *Naerden* in bezettingh *Robert van Arenbergh*, die dagelijx wt Goy-land de inzaeten van de Velouw met toe-taſten en wt-loopen quam verſtooren en plaeghen; zoo dat de Gelderſſe als van yeder een verlaeten tegenwoordigh onder de wt-heymſſe dwinge-landen moeſten ſuchten; hoewel *Karel* in dezen nood een mans hert openbaerde, noch yver ofte moeyten en ſpaerde, belaſtende en raed ſchickende onder andere, dat ſijn krijghs-volk hier en daer tot bewaer van de Velouw leggende verdeyld, geen kommer moght lijden, ende de zoetelaers vaerdighe betaelinghe van hen erlangen, om den land-luyden geen over-laſt te betoonen.

39. De bloed-vaene aen weder-zijden wt-geſteeken zijnde, liet *Karel* af-kondigen, *hoe hy in ſijne beſchuttinge had aengenoomen ſijne nichte Margriet van Croy Gravin van Horn, met haere onderzaeten ende de Stad van Worinchem, neffens de landen van Altena, Moniker-land en Maſe-land,*

† *Regularium Cœnobium vocant.*

1504. *met al hun toe-behoor, inwoonderen, huys-geſinden, paerden, koeyen ende andere beeſten, die ofte den Brabanderen, Hollanderen ofte Zeeuwen eygen waren. Deſe mond-burghſchap zoude zoo langh ſtand houden als de oorlogh; wel verſtaende, zoo ſy met haere onderzaeten den vrede wederom geen deer en deed. In deſen vry-brief waren mede in-geſlooten haere neven de ionge Graven van Horn, na dat ſy hand-taſtinghe gedaen hadden, het Slot van Puderoyen ofte des Hertoghs volk daer binnen ongemoeyd te laeten.* Op dit iaer ſtierf de ſchoon-moeder van *Philips* van Ooſtenrijk *Elizabeth* ofte *Iſabelle* Koningin van Spanien: aen de welke alzoo de Rijken van Caſtilien, de byzonderſte en grootſte rack van heel Spanien, hadden toe-gekoemen, waren wt haere wterſte wil verſchillen ontſtaen tuſſchen *Philips* ende ſijn ſchoon-vader *Ferdinand*, die *Philips* met ſyne gemaelin *Iohanne van Arragon* voor de tweede mael de Spaenſſe reys deeden aenneemen. Effen te vooren was *Engelbert van Naſſouw* wt de wereld geſcheyden, een grootmoedigh ende zeer beſcheyde Vorſt, die den Aerts-hertogh altoos den Gelderſſen oorlogh had tegen gemaekt en ontraeden. Hy was eertijds met *Karel van Gelder* by *Bethune* van de Franſſe gevangen, ende een wijl tijds voor hem vry gelaeten. 't Is kluchtigh en yet ongemeens 't geen hem word na gegeeven. Koningh *Karel* de achtſte had ſich laeten verluyden, hy wilde hem zoo een duer los-loon op-leggen, dat het ſyne vrienden met een korf op den rugge zouden moeten bedelen. Wanneer hy daer na de gevorderde penninghen met noch eens zoo veel by een had gegadert, quam hy met ſyne edel-luyden voor den Koningh, draegende alle te zaemen een korf, met een naeld op de ſchouderen vaſt gehecht. Als *Karel* beſtond te vraeghen wat doch deſe vreemde draght en vertooninge te beduyden hadden, gaf *Engelbert* tot antwoord, dat noyt te voren, ſijns weetens, eenigh Frans Koningh op logen-tael was after-haeld, ende hy, om des Koninx woord niet onwaerachtigh te maeken, ſteeds en altoos bereyd was een mande te draeghen; vraegende met een, zoo het den Koningh geliefde te dobbelen, of hy om niet ofte om noch eens zoo veel gelds zoude vry koemen. Wanneer *Engelbert* daer na den deftighſten adel van *Parijs* te gaſt had gelaeden, ende de Koningh redenen begeerde waerom hy onder zoo veele Groote hem alleen had te huys gelaeten, nam de Naſſouwer tot ſijn onſchuld; dat hy als veel geringer van ſtaet zulx niet en had derven onderſtaen, maer het voor de grootſte eer ſich zoude reekenen, indien de Koningh on-genood op ſijn mael verſchijnen wilde. Wanneer de Koningh daer na binnen *Parijs* verbod deede, dat niemant eenigh hout om de ſpijs gaer te maeken aen Naſſouw zoude verkoopen, heeft *Engelbert*, in plaets van gemeynen brand, kaneel, zoet-hout, en andere drooge waeren gebruykt, om alzoo de keuken te doen rooken. De Koningh merkende ſijn edelen aert, heeft hem niet alleen ſijn geheel los-geld quijt-geſcholden, maer ook een iaerlijxe vereeringh toe-geleght.

1505. 40. Op 't volgende iaer trock Aerts-hertogh *Philips*, na dat hy met zonderlinge pracht voor Koningh van *Caſtilien*, *Leon*, *Toledo*, en *Granade* was wt-geroepen, met een vlucht naer Duytſland, ende deed te *Hanouw* aen ſijn vader den eed wegen het Vorſtendom van Gelder en Graefſchap Zutveen, ende te gelijk wt den naem van ſijn zoon *Karel*, aengaende het land van Luxemburgh. De Hertogh van Gelder deſe kans wtkippende, deed een in-val in Goyland en in het dorp *Hilvershem*. Dan vermits de inwoonders bereeds met zack en pack waren wegh gevlught, heeft hy, het ledighe neſt vindende, haer met branden meer af-breuk gedaen, dan ſijn zelven voordeel met rooven. Hertogh *Karel* was doen ter tijd om-zweevende op de Bilt niet verre van Utrecht, hebbende by ſich een vaerdighe maght van omtrent 2000. mannen. Eenige burgers van Utrecht, die de Gelderſſe droeghen, waren met hem verſprooken, om de Stad door een zonderlingen ſtreek in ſyne handen te leveren. Om het welk te volbrenghen eenige turf-ſcheepen alzoo waren toe-bereyd, dat het bovenſte deel met torven was toe-gedeckt, ende de buyk van 't ſchip, gelijk het paerd van *Troyen*, met gewapende. Deſe op een af-gepaelden tijd in de Stad vaerende zouden na zeekere looſe wt haer hol geſprongen, ende met hulp van de be-eede burgers voor den Hertogh de poorten hebben ontſlooten. Maer de ſchalkheyd aen den dagh koemende (gelijk het gemeenlijken gebeurd wanneer daer veele kennis van eene zaek hebben) is niet alleen *Karel* weder te rugghe getrocken, maer ook een goed deel van de ſchuldige burgery wt vrees terſtond verloopen. De winter deſes iaers, die in 't begin op geen winter en geleek, braght eyndelijken zoo een ſtrenge koude by, dat het ys in de zee en ſtroomen doorgaens taey genoegh was om alles zonder gevaer te draegen. Waer over de Hollanders voor een haeſtighen in-breuk van de Gelderſſe niet weynigh waren beteuterd, houdende by nacht en dagh over al zorghvuldighe ſchilder-wachten. Voort daer na liep 'er door Holland en Rhijn-land een gerucht, dat de Gelderſſe ſterk in de wapenen waren ende wat groots voor hadden. Hier over was heel Holland in laſt, ende in 't byzonder de Leydenaers in de weer, die door wtgeſchickte kondſchappers ten laetſten verſtonden, dat ſy Goyland waren in-getrocken, om de Stad *Weſop* met kraght ofte behendigheyd in te neemen, ende na een vruchtelooſen aenſlagh nu haer hadden neder-geſlaeghen om de Veſtinge *Ucker-meer*, een plaets van kleyne ſterkte en aenſien. Hier om zijn ſy met de andere Hollanders, zaemelende by een wat ſy immers konden, recht naer de Gelderſſe toe-geſtreeken. Dan deſe zich te maghteloos bevoelende, hebben het aengevangen belegh geſtaekt, zoo veel ſy laeden moghten mede geſleept, het ander bedorven, ende na 't verbranden van de ſchuer van 't Slot en etlijke huyſen, weder naer huys gehaeſt. Daer na wierd *Puderoyen* van wegen den Koningh van Caſtilien aengetaſt, met zwaere ſtucken t'elkens doch zonder baet beſchooten, ende laetſtlijken, om die van binnen het wt-loopen te beſpeeren, hier en daer met tegen-werken ook met een ſchut-wal af-geſlooten. Dit alles nochtans en konde niet verhinderen, dat de Gelderſſe daer wt niet in Braband, Holland, iae zelfs tot onder *Dort* gingen moes-koppen.

41. De Koningh die van ſins was op het eynd van 't iaer met ſijn wijf *Iohanne van Arragon* naer Spanien te verreyſen, om de erveniſſe van zoo veele Rijken aen te vaerden, vond eerſt geraedzaem Gelderland met ernſt te beſtormen, om

van

1505. van afteren geene zwaerigheyd na te laten. Te vooren hadden eenige vrede-lievende, te weeten *Henrick de Swane* Droſt, ende *Henrick van Enſe* gezeghd *Suydewind*, Maerſchalk van Gelderland, voor dood van *Engelbert van Naſſouw*, openingh gedaen van eenige middelen, om den Koningh van Caſtilien met Hertogh *Karel* te bevreedigen: *dat te weeten de Koningh, ſtellende Engelbert tot een gyzelaer, ſich vryelijken door Karel zoude laeten aenſpreeken, ende Karel alſdan het Hertoghdom van Gelder met ſijn aenhangh als een leen wt de hand van Philips ontfangen ende bezitten.* Dan *Karel* weygerde het eerſte te doen, voor ende al eer daer yet zeekers was beſlooten: tot het ander ſcheen hy met dit bedingh te willen verſtaen, zoo hem *Philips* beſtendighe waerſchap wilde geeven, dat hem en ſyne na-zaeten als vazallen van 't Rijk zulx by den Keyſer en Keur-Vorſten niet after-deeligh zoude weſen. Niet te min gaf hy ze maght, om zich in deſen wijders met de Raeden van *Philips* te beſpreeken. Maer *Philips* dringende op ſijn voor-neemen, heeft tegens den Soemer naer alle geweſten van Nederland brieven laeten af-gaen, van alle ſyne leen-mannen geld ofte volk begeert, ende de naelaetige met een groote boete gedreyght. Als hy door dit middel een ſteeuwigh heyr by een had gezaemelt, is hy daer mede tegen Gelderland opgetooghen. Eenighe verhaelen, dat de Stad *Grave* aller eerſte hem heeft in-gelaeten, ende, na haer, zommige andere Steden. Het Brabandſſe Iaer-boek meld, dat hy over de Maes gaende, by den Elter-bergh ſich had geleegert, ende aldaer ſijn vyand in 't gemoet zagh, doch na een weynigh tuckens van daer op-kraemde om *Arnhem* te belegeren. 'tGemeen gevoelen is, dat *Philips* wt Braband den eerſten in-val heeft gedaen in Boemeler-weerd, en de Stad *Boemel* zelf een tijd langh beſlooten, ende ſterk beſchooten, daer en boven met eenige bol-werken zoo benauwt, dat 'er niemant in ofte wt en wiſt te koemen. Doch vermits hy hier veel tijds en volx verſpilde, ende de burgery met den zoldaeten wel gemoed vond, toogh hy van daer met de meeſte maght naer *Arnhem*, 't welk, na een ſterk gedonder van 't geſchut en twee mannelijken af-geweerde ſtormen, door tuſſchen koemen van den Biſſchop van Utrecht, den Koningh heeft in-gelaeten, en den drieden ſtorm met 8000. goud-guldens af-gekoft. De luſtighe *Wild-baen*, die aen de Velouwſſe zijd niet boven een ſchoot weeghs buyten de poorten plaght te pronken, wierd by gelegenheyd van dit belegh aen den grond af-gekapt, ende zoo veeler iaeren waſdom in korte daghen vernield. Men zeght, dat *Philips*, laetende *Boemel* met een deel volx geblockeerd, des te meer naer *Arnhem* had gehaeſt, alzoo hy bericht was dat etlijke burgers, treffelijke bedieningen en giften van ſyne mildigheyd verwachtende, op Hertogh *Karel* een haet hadden gevat, ende niet en twijffelde, of veele leeden zouden in dit ſtuck haer Hoofd-ſtad volghen.

42. Onlanx daer na zouden de Velouwſſe Steden *Wageningen*, *Harderwijk* en *Elburgh* ook met hem zijn verdraeghen. Maer *Hattem* wierd door gauwigheyd ende onvoorſiens van ſyne eygene bezettelinghen over-heerd: by welken toe-ſtand de baſtaerd van Gelder ſich na 't Slot begaf, ende daer wt een wijl tijds dapperen weer bood; in voegen dat hy een deel van de Stad bereeds onder de voet had geſchooten, ende de beleggers ſchier genoodzaekt hunne plaetſen te verlaeten; ten waere ſy een aerden wal in de hooghte op-werpende, onder dat verdeck hunne hoofden hadden heel gehouden. Dan aengeſien die van binnen op eenigh ontzet mis-hoopten, ende ook vier maenden te goed hadden, beraemden ſy eendrachtelijken het Slot voor hun afterſtandighe leeningh aen den Koningh van Caſtilien te verkoopen. De baſtaerd van Gelder zulx verneemende, hoewel hy met handen en voeten beſigh was om het krijghs-volk een anderen ſin in te ſpreeken, kreegh echter geen gehoor, te min wanneer de vyand hen de volle leeninghe beloofde goed te doen. Alſdoen wierd *Reyner van Gelder*, een man die geene dapperheyd noch beleyd gebreck en hadde zoo maer 't geluck hem had willen dienen, voor de tweede reyſe in de hechtenis geleyd t'zaemen met den Engelſſen Hertogh *de Witte Roos* genoemd, die een zoon was van den Hertogh van *Suffolk* den broeder van wijlen Koningh *Eduard*. De Hertogh van Gelder had hem, van wegen den Koningh in Engeland, aldaer een tijd langh bewaert, na dat hy in die daghen met ſijn broeder wt Engeland was ontſloopen, wanneer Koningh *Hendrick* de ſevende *Richard*, zoon van Koningh *Eduard*, ende met een den zoon van den Hertogh van *Clarence* (gelijk doch de Groote aldaer gemeynlijken tegen den bijl op-waſſen) te *Londen* liet af-houwen. *Karel* had hem zyne verloſſingh verzeekert, indien hy in weynighe daegen by den Engelſſen Koningh geen genade voor hem en konde bedinghen. Soo dat hem deſe gevanghenis vry wat zuer en kommerlijk viel; gemerkt hy van daer wt bevel van *Philips*, naer *Namen*, en voort naer Engeland vervoerd wierd, ende aldaer naderhand door *Henrick* den achtſten, na-zaet van deſen Koningh, door een bloedigh vonnis in ſijn ouderdom onthalſd. Men zeght, dat doen ter tijd de Steden *Dotechem*, *Lochem*, ende *Grol* in 'tGraefſchap Zutveen mede zijn over-gegaen: ende in 't Over-vierdeel, *Stralen* en *Wachtendonk*. De Koningh had zich op dat pas met ſyne hoofd-maght † gelegert tuſſchen *Arnhem* en *Doesburgh* in het dorp *Reden*. Die van *Doesburgh* gedreyghd en van hunne buyr-luyden rondom begeeven zijnde, moeſten mede het hoofd in den ſchoot legghen, ende ſchickten in de Hoy-maend tot den Koningh *Gerlach Putſeler* en *Henrick van Eſchede*, die aldus met hem af-ſprooken: *dat ſy, behoudende hunne voor-rechten, in geenen tijd tot vordere ſchattingen ofte dienſten zouden verknecht zijn, dan de hoofd-ſtad Zutveen, ende zulx ook na gelijk-maetigheyd: neffens los en vry van alle beloften, van wegen den oorlogh in de verleedene iaeren by hen, zonder onderſcheyd aen wien, gedaen: ende ten laetſten met haer Ampt nemmer van 't Graeffſchap worden vervreemd, maer de onderzaeten van 't Ampt in deſen zoen zoo wel beklemd zyn als die van Velouwen in het beſteck der Stad Arnhem.* De Stad *Zutveen* insgelijx op-geeyſcht zijnde, bleef niet te min onvertzaeghd en vol-ſtandigh. Het Slot van *Perſingen*, waer van doen ter tijd Heer was *Henrick van Appeltern*, wierd hem op deſe voorwaerden door *Karel* weder-gegeeven, dat hy, ſlechtende rond-om de voor-werken, het bloote Slot zoude behouden, ende na ſijn wel-gevallen weder op-maecken.

† *Ex archivis ejuſdem urbis.*

43. Terwijl

1505. 43. Terwijl de Koningh op de Velouw en in 't Graefſchap dit alles door ſyne dienaers beſchickte, onthield hy zich zelf op het Huys te *Roſendael* omtrent Arnhem. Sijn vader de Keyſer was ook niet verre van de hand; alzoo die met een deel volx wt Duytſland te Santen in't gebied van Cleve, meeſt om den Gelderſſen oorlogh voort te drijven, ende mede om andere inſichten was aengekoemen, ende op dien tijd ſyne gezanten ook had op de by-een-koemſt te *Hattem*, alwaer de Biſſchop van Utrecht te vinden was, neffens de volmaghtigers van den Koningh van Caſtilien, van *Groeningen*, ende van *Edzard* Grave van *Embden*. De waerom was, dat de Groeningers, vermits ſy ſich onder Hertogh *Iuriaen van Saxen*, zoon van *Albert*, weygerden te buyghen, door den Keyſer waren verbannen. Effen te vooren had Hertogh *Karel* ſchier aen alle Duytſſe Vorſten, ende met naemen aen den Brunſwijker, ſyne zaek ſchriftelijken geopent ende aengepreeſen, betuygende ſijn hertelijk verlanghen, dat men alle verſchillen tuſſchen beyden rechtelyken moghte beſlechten. De Staeten van Gelder ſpraken met hem wt eene mond; daer by doende, dat deſe onheylen niet by haere ſchuld, maer door op-reyden en oorblaeſery van des Hertoghs benijders den landen waeren over-gekoemen. Dan alzoo ſy tegens den Keyzer niet en dorſten noch ook en konden, nam *Karel* den Koningh van Vrankrijk als ſijn wterſte toe-verlaet by de hand, van wien hy geld en volk verwierf, ende met wien hy een onbezwijkelijk ende eeuwigh verbond trof zoo voor hem als ſyne na-zaeten. Doch aengeſien de Koningh van Caſtilien de over-hand had, ende hem met zoo een geweldigh heyr en zoo ſchielyken over-ſtelpte, was *Karel* gedwongen de minſte te weſen ende onder de hoogher hand te duyken. Derhalven is, door tuſſchen-werkinghe des Biſſchops van Utrecht, van den Heer van *Montfoort* ende andere Vorſten, die by den Koningh in 't leger waren, ſyne zaek, na 't over-gaen van *Arnhem*, zoo wijd verhandeld, dat *Karel*, vergeſelſchapt met *Ian van Montfoort* en *Philips Naturell*, op vry-geleyde den Koningh in 't leger te *Roſendael* in eygen hoofd van *Nymegen* heeft koemen begroeten. De Doesburgſſe hand-veſten leeren ons, dat 'er een zit-dagh tegen den 17. van de Herfſt-maend was beſtemd binnen *Doesburgh*, waer op de Biſſchop, onder voorgaende zeekerheyd, met de geſchickte van de vijf Gods-huyſen van Utrecht, als mede met de Ridderen en Steden van beyde ſyne Stichten tot in 't getal van anderhalf honderd hoofden zich zoude in-ſtellen. Soo dat de geene ſich vergiſſen, die de leeſers wijs maeken, dat hy binnen *Arnhem* beſlooten was, ende t'effens met de Stad in handen van *Philips* over-gegeeven. In den eerſten ſtoot ſprack hy den Koningh aldus aen: *Ick ben, mijn Heer, uwe ootmoedige dienaer, ende hier gekoemen om te betuyghen, dat my de maght ontbreeke om geweld weder te ſtaen: derhalven legh ick mijn moed en de wapenen neder, ende ſmeek u om een billyke vreede. De Vorſten van Burgondien hebben my van mijn ſevende iaer tot mijn vijftiende op-getrocken: daer na ben ick van de Franſſe by Bethune gegreepen, tot mijn twintighſte iaer in een ſchickelyke gevangenis bewaerd, ende als een Vorſt op-gepaſt. Nochtans en ben ick niet zoo zeer aen hen verplicht, als wel aen u geſlacht.* De Koningh heeft *Karel* met een half-lachenden mond van de aerd op-gebeurt, by de hand op het Slot te *Roſendael* geleyt, ende aen ſyne zijd laeten ſitten.

44. Alſdoen wierd tuſſchen haer een twee-iaerighe ſtille-zaet gemaekt, dat te weeten Koningh *Philips* ſijn krijghs-heyr wt Gelderland af-voeren, ende voor ſyne onkoſten *Arnhem*, *Tiel*, *Hattem*, *Harderwijk*, *Elburgh*, en *Boemel* zoude behouden. Middeler-wijl zoude men over en weder een effen getal Richters verkieſen, om, loopende het beſtand, binnen een iaer ofte ten langhſten twee iaeren een volkoemene vreede te beraemen en wt te ſpreeken: ende wie alſdan by dat vonnis voor Hertogh van Gelder en Grave van Zutveen erkend wierd, dien zouden ook alle de Standen van Gelderland bezweeren; weſhalven beyde Heeren binnen twee maenden, al hun beſcheyd en blijk moeſten over-langhen, op ſtraffe van dadelijk verſteck en verlos van hun recht. Een yeder zoude ſyne Veſtingen vaſt houden, Hertogh *Karel* den Koningh tegens alle vyanden dienen, ende van hem leeninghe ontfanghen. De Keyzer zoude deſe voor-waerden mede beteykenen; ende de Vorſten van Cleve, Gulich, de Grave van Meurs, de Biſſchoppen van Utrecht en Luyk, met *Robert* van der Mark, zoo ſy wilden, in deſen vervat weſen. Die burgerlijke bedieningen hadden, zouden ze behouden ende in de Steden blijven woonen. Die wt hunne goederen waren verdreeven ofte van zelfs in ballingh ſchap gegaen, zouden het haere weder moegen aenvaerden, zoo ſy het vonden, ende de andere onderzaeten vry over en weder reyſen, ende onderlinge koopmanſchap drijven. Hertogh *Karel* zoude den Koningh met een eerlijk gevolgh naer Spanien volgen, ende tot voortzettinghe van ſyne reys 3000. goud-guldens binnen *Bruſſel* ofte *Antwerpen* te ſchenk ontfanghen. Op dien tijd was den Koningh mede toe-gevallen de aenzienlijxte adel van Gelderland, de Heeren van *Bronkhorſt*, *Wiſch*, *Sevenbergen*, en *Otho Schenk* Stad-houder te *Wachtendonk*. Ja het geheele land hingh als aen een zijden draed, indien de Koningh ſyne overwinningen had vervolght en het geluck by 't hayr gevat. Dan door aenſtooken van de geene die naer Spanien verlangden, heeft hy zoo een zot en hinderlijk verdragh in-gegaen. Die van *Arnhem*, die den Koningh half goedwilligh ende eenſdeels met verlanghen hadden in-gelaeten, ſtonden dit verdingh gaerne toe. Alleen die van *Boemel*, die nu een belegh van drie maenden hadden wt-geſtaen, ende daerom van *Karels* milde hand een betaemelyken loon verwachteden, waren zeer quaelijken te bepraeten om het iock van Caſtilien op te neemen. Doch alzoo ze de Hertogh met bidden en ſchier (zoo men zeght) met traenen daer toe verzocht, hebben ſy eyndelijken hun eygen-zinnigheyd aen kant gezet ende van de nood een deughd gemaekt. *Karel* en liet de ſyne mede niet verleegen ofte onbeloond; want hy *Willem van Roſſem* Ampt-man van *Boemel* doen ter tijd een zeeker ſtuck gelds ende te gelijk de maght gaf, om het Dijk-graefſchap van Dalen op *Henrick van Gent* over te zetten. De Koningh van Caſtilien gaf de Gelderſſe tot een Stad-houder en op-ziender Grave *Henrick van Naſſouw*, Vry-heer van *Dieſt* en *Breda*; aen wien die van *Arnhem* klaghten deden over den overlaſt die ſy en de Velouwſſe leeden van de Wageningſſe ruytery, biddende daerom, *dat hy ofte een beſtand wilde maeken, ofte de ruyters binnen haer beſteck*

beſteck en mueren doen verblijven : dat mede des Stads Richter Frans Vos, zoo wel als d'andere Overigheyd, de keuren van 't Catharijnen Gaſt-huys zoude bezweeren, ende de 1200. goud-guldens, waer mede het Richter-ampt ten behoeve van 't Gaſt-huys was beleend, wederom vergoeden. De Koningh gaf in 't leger te *Brummen* mede ſijn woord en hand over, dat hy nergens dan binnen *Arnhem* een munte wilde beſtellen.

45. Daer na heeft ſich de Koningh op het eynd van den Oogſt naer de Stad Santen in 't land van Cleve begeeven, om ſijn vader den Keyſer te bezoeken. Terwijl ſy aldaer wegen hooghe zaeken ende de erveniſſe van Caſtilien over en weder rede-kavelden en raed pleeghden, kreegh *Philips* een boodſchap, dat hem op den 16. van de Herfſt-maend gebooren was ſyne dochter *Marie*. Alſdoen trock *Philips* recht op Braband, ende neffens hem Hertogh *Karel*, die mede den Keyſer met een bedwongene wil en op-gepronkt gelaet was koemen begroeten. Daer na maekte men toeruſtingh tot de Spaenſſe reyſe, ende zijn binnen *Antwerpen* (zoo men wil zeggen) den Hertogh de beloofde 3000. goud-guldens op de hand gegeeven. Maer terwijl Koningh *Philips* zich met het wt-ruſten van ſyne vloote ende andere dingen beſigh hield, heeft ſich *Karel* van *Antwerpen* (alwaer hy een wijl ſtil had geleegen, ofte om dat hy ziek was ofte den ziekiert maekte) ſtil-zwijgens, vermomd † in een ſlecht en vreemd kleed, wegh geſtoolen, ende op een vollen loop naer Gelderland gereeden, t'elkens van paerden veranderende die hier en ginsvoor hem gereed ſtonden. Want hy niet zonder reden op *Philips* een ergh vermoeden had, ende met yſinghe te rugge dacht, hoe *Karel van Burgondien* ſijn vader *Adolf* in voor-tijden insgelijx onder een degelyken ſchijn ontbooden, ende tot ſijn ſterf-dagh toe had vaſt gehouden. Niet te min heeft *Philips*, vertrouwende aen *Willem van Croy* Heer van *Chevre* en *Aerſchot* de hooghſte op-ſicht over de Nederlanden, op
1506. het volgende iaer, met de Koningin *Iohanne* ende alle ſyne Hovelingen, van *Arnemuden* in den winter af-geſteeken. Als ſy Engeland in 't geſicht hadden, raekte het Coninghlyke ſchip by geval in den brand, die zoo haeſt niet geſmoord en was, of de zee begon zoo onſtuymigh en verbolghen te worden, dat 'er drie ſchepen met menſchen ende alles te grond gingen, de meeſte gins en herwaerts op genade van de baeren om-zwierden, ende de Koningh ter nauwer nood met weynige ſchepen de haven van *Hampton* ofte (zoo andere voor-geeven) van *Pleymuden* bezeylde. Gelijk als of dit yſſelijk onweder hem van Spanien, daer hy eerlangh ſyne oogen zoude ſluyten en den geeſt geeven, had willen af-ſchricken en ruggewaerts dryven. Na dat *Philips* by de drie maenden by den Koningh van Engeland had vertoeft, ſtack hy weder van land ende voer zoo voorſpoedelyken, dat hy in vier daghen te *Corunna* in Galicien de zeylen ſtreek. Wanneer
**Siet op 't volgde iaer.* die van * *Groeningen* op deſen tijd aen het Sticht van Utrecht ofte Over-Yſſel geen heul en vonden, dwongh haer de nood, om Grave *Edzard van Embden* wt een walgh van de Saxiſſe heerſchappy in de armen te neemen; dien ſy van ſtonden aen met een goed deel volx binnen de Stad lieten, ende maght gaven om aldaer (doch zonder after-deel van den Biſſchop en kerk van Utrecht) een Block-huys op te werpen. De Biſſchop, niet konnende lijden dat men hem ſijn licht betimmerde ende het gras voor de voeten af-maeyde, deed hier over ſyn beklagh aen den Keyzer, met een nederigh verzoek, dat hy hem doch weder wilde helpen aen het vredigh bezit van ſyne landſchap, welke voor deſen van *Albert* en *Iuriaen van Saxen* zoo zeer was geplaeghd, ende nu door Grave *Edzard*, die wt eygen baetzucht den Saxenaer de ſchop had gegeeven, onwettelyken in-genoomen en over-heerd.

46. Maer de Hertogh van Gelder te huys koemende, ende geen grooten heyligen dagh maekende van het gedwongen verdragh van *Roſendael* (alzoo hy zich liet dunken, meer gelijx te hebben ſyne landen door een eerlijk ofte immers verſchoonlijk bedrogh te behouden, als wel *Philips* had om de zelve te bekrygen) begon de banken te ſtellen, ende nam terſtond eenighe Veſtingen, als *Lochem*, *Grol* en *Wageningen* met geweld ofte looſheyd weder in; na dat de Koningh van Vrankrijk, op het ſmeeken van *Karel*, *Robert van der Mark* hem met eenige hulp-troppen had toe-gezonden: door welker by-ſtand hy de Hollanders ende Brabanders met geduerighe tochten en wt-vallen op nieuws moede en bangh heeft gemaekt. De Vry-heer van *Aerſchot* zulx wijs wordende, braght zoo een groote maght als 't immers moegelijk was by een, om daer mede Wageningen weder in ſijn bezit te krijgen. Doch wanneer hy de Stad † etlyke daghen after een met al ſijn leger beſlooten had, ende die van binnen zoo ſtijf-zinnigh en wel gemoed vond, dat ſy t'elke mael wt-vallende met de ſyne ſchermutzelden, ende tot den laetſten man en droppel bloeds ſich dachten te verweeren; is hy op-gebrooken, laetende de belegerde in ruſte. Als de Velouwſſe en in 't byzonder die van *Arnhem* onder dit belegh van de ſtroopers menigen over-moed en ongemack verdroeghen, klaeghden ſy haer nood aen *Philips van Burgondien*, opperſten Ruwaerd des Koninx van Caſtilien in Nederland: 't welk ook buyten twijffel des vyands vertreck, zoo niet veroorzaekt, immers heeft verhaeſt. Gedachte Stad-houder heeft in den wt-gangh van de Wijn-maend binnen † *Doesburgh* en elders de gemaekte ſtilleſtand doen * af-kondigen, doch, merkende dat * *Siet op het 44. hoofd-ſtuck.* hy een gladden ael by den ſtaert ende als een wolf by de ooren had, den ſynen middeler-wijl af-geraeden ſich op dit bedrieghlijk vonder te verlaeten ofte bloot te geeven, eer die van *Nymegen*, *Zutveen*, *Wageningen* en andere Steden aen de over-zijd op ſijn ſchrijven een wterlijk beſcheyd hadden gegeeven. Duyrende welke haperinghen het gantſſe land in groote benauwdheyd was ſteekende; aengeſien de Stenden gedeyld, ende d'een land-zaet tegen d'ander gekant waren: hier by noch koemende den zwaeren laſt van de wtheymſſe bezettingh ende de ſchaerſheid van allerley lijf-neeringhe. Die van *Doesburgh* ſteenden in 't byzonder, dat ſy door den Caſtiliaenſſen bevel-hebber in recht wierden getrocken, eenſdeels door *Ian* Grave van *Egmond*

† *Cretizandam cum Cretenſi.*

† *Ick vind elders een oude aenteykeningh meldende, dat de vyand voor de Stad gekoemen is op H. Sacraments avond ende af-getooghen op Victors avond.*

‡ *Ex archivis curiæ Doesburgenſis.*

wegen

1506. wegen het Gericht van *Lathum*, ende anderdeels tegens den Clevenaer wegen het kerſpel van *Angerloe*: welke op-draght eertijds by Hertogh *Arnald* gedaen, by den Koningh ſcheen te zijn beveſtighd; tot geen kleynen hert-zeer en afbreuk van de Gemeynte, die daer over menighe doch vruchteloose klaghten en bezendinghen heeft gedaen. Daer na is de Vry-heer van Yſſelſteyn *Floris van Egmond* met een ſterk gevolgh naer *Ravenſwaey* gekoemen, een dorp tuſſchen *Kulenburgh* ende *Wijk te Duerſteden* aen den luchter boord van de Leck op den Gelderſſen bodem gelegen, alwaer op het iaer 1415. † een maghtigh Block-huys was gebouwd, om daer mede de aenpaelende Stichtenaers en Hollanders in ſchrick en teugel te houden. Na dat *Yſſelſteyn* ende *Aerſchot* dit Slot eenighe daghen hadden bevochten, ende de mueren met zwaer geſchut heel door-boord, zijn ſy meeſters van de plaets geworden. In dien tijd heeft *Karel* eenige Heeren, ſyne onderdaenen, die te vooren wt nood ofte vrees van nood de Burgoenſſe kruyſſen hadden aengebeeden, weder in zyne genade en ſchut genoomen, te weeten *Diderick van Keppel* Heer van *Verwolde*, en *Lodewijk van Lynendael*. *Frederick van Bronkhorſt* Vry-heer van *Borkeloe*, leverde niet alleen ſijn Slot en Stedeken van *Bronkhorſt* met zeeker bedingh in handen van den Hertogh, als een pand en waer-borgh van ſyne toekoemende trouwigheyd, maer beloofde daer en boven ſich voortaen aen ſijne kant te houden. Die van *Lochem* en andere Steden, die wt geene ergheyd ofte ontrouw maer door louter bedwangh hem hadden begeeven, hadden mede niet veel voor-biddens van nooden. *Philips* hier van verwittighd (gelijk de Groote langhe ooren hebben en veele boodſchappers) liet den Koningh van Vrankrijk door de driede hand weeten, *hoe* Karel *van Egmond, ſteunende op des zelfs byſtand ende beloften, tegens het ionghſte beſtand, om de Spaenſſe reys te ontgaen, zich ziek maekende, was ontſloopen, ende nu ſijne onderzaeten wt Gelderland dagelijx beoorloghde. Indien de Koningh het laetſte vredes-beſteck niet beter aen ſijne zijd wilde betrachten, was hy geſind en ook vermoegend genoegh dit ongelijk t'ſijner tijd met God te wreeken, wiens rechtvaerdigheyd de moedwillige bond-breekers noyt en liet onghetuchtighd.* Doch onlanghs daer aen, te weeten op den 24. van de Herſſt-maend, is de Koningh van Caſtilien binnen *Burgos* in Spanien, ende met hem ſyne dreygeryen, verſtorven, op het 28. iaer ſijns leevens, na dat 'er weynighe daghen te vooren een ſtert-ſterre aen den onderhemel had geblaekt, ende een on-voldraeghen kind te *Beverwijk* in Holland in 's moeders lijf volle twee wecken, in 't by-weſen van eenighe duyzend menſchen, gehuylt. Het hert is op ſyne begeerte naer *Ieruſalem* in 't graf van ſijn over-groot-vader *Philips van Burgondien* beſteld, het ingewant naer Brugge in Vlaenderen by ſynes moeders beenen, ende het lichaem in een Carthuyſer Kloofter omtrent *Burgos* begraeven.

1507. 47. Hoewel de Vorſten van Gelder en Cleve op deſen tijd onder een vrede ofte beſtand hadden, was 'er echter over het loſſen van de gevangens en anders eenige hapery en oneenigheyd ‡ over-gebleeven. Maer *Karel* ſchuyvende de zorgh hier van op de Steden-gezanten, nam voor al in acht (alzoo het ſyne beurt nu eens geworden was) om de Ooſtenrijxe en Brabanders hier ofte gins een voordeel af te loeren, moediger niet alleen over den dood des Koninx van Caſtilien, die van niemand minder dan van hem beſchreyd en wierd, ende ſyner kinderen iongheyd, maer ook over des Keyzers af-weeſen, die zoo veele ſpillen t'effens had af te haſpelen. Daer behalven waren de Franſſe troppen door 't beſtel van den Hertogh van *Borbon* omtrent *Roermond* al aengekoemen, beſtaende in 400. ruyteren en 2000. mannen te voet, waer van de aenleyder en het hoofd was *Robert van der Mark*, die korts daer na by 't *Spuy* (waer omtrent Schenkenſchants ſich nu op-doet) zouden hebben gearrebeyd om in de Betouw in te breeken, zoo ze de Clevenaer niet by tijds en hadde geſtuyt. Als nu de Gelderſſe en Franſſe benden in een waren geſmolten, deeden ſy gelijkerhand een ſtorm op Braband. In den eerſten aenſtoot wierd *Turnhout* in-genoomen en wt-geplonderd, daer behalven een groot geſpuys van wijven wegh gevoerd, ende niet dan na aentellinge van haere loſpenningen, zonder vordere miſhandelingh, vry-gelaeten. Daer na is *Dieſt* met geweld aengetaſt; doch vermits Grave *Ian van Naſſouw* met een ſteeuwige bezettinghe daer binnen als voor ſyne eygene ervenis de waeke hield, ende de onſe hun meeſte geluck ſtelden in de haeſtigheyd, lieten ſy die plaets vaeren, ende veroverden middeler tijd *Dalem, Hall*, ende de onzaelige Stad van *Thienen*, alwaer een Grave van aenſien dood bleef. Na het wt-rooven van de kerken en kloofteren van *Thienen*, wierden de landen van Kempen en Hesbay af-geloopen; tot dat ſy zad van buyten over-laeden met gevangens weder naer *Ruermond* in-ſloegen. De Vorſt van * *Anholt*, vergezeld met Grave *Adolf van Naſſouw* ende *Floris van Yſſelſteyn*, gaven zich naer *Ruermond*, op hoope, om de Gelderſſe en Franſſe de boxen op te binden en den wegh af te ſnijden. De Franſſe deſe lucht ruykende ende haer keer neemende door het woud van *Ardenne*, kooſen omtrent *S. Hubert* hun ruſt-plaetz, om aldaer, als aen een veyligen hock, aeſſem te ſcheppen, ende voort zeekerlyken de plunderagie naer huys te draegen. Het krijgsvolk van *Namen* kondſchap hebbende, dat de Franſſe aldaer meer op het braſſen en ſlempen dan op den vyand of 't geweer dachten, vielen ze ſtoutelyken met een groot gebaer en maght op 't lijf. Die van *Namen* hadden hun paerden en ruyteren voor-hoofden, gelijk ook de helmen ende hoeden van 't voet-volk, met boomen-loof en meyen beſteeken, om vyand van vriend in 't gewoel te beter te onder-kennen. Ende alzoo

1507.

* Sietze het aen 1504.

† *Ita veteres quædam quæ penes me ſunt membranæ.*

‡ *Nochtans ſchijnt* Teſmacher *dit te beneenen; zeggende dat de Burgoenſſe des Clevenaers hulp al wederom hebben verzocht, ende ook (hoewel hy klaeghde voor ſijne voorige dienſten niet na dankbaerheyd geloond te zijn) verworven; die daer na het Huys te Perſingen zoude hebben vermeeſtert ende alle vlecken in Maeſenwael en de Betouw wt-gerooft. Ick en kan dit niet ſtraffen noch toeſtaen. Dan dat hy daer by verteld, dat doen ter tijd Arnhem door de Gelderſſe wederom is bemaghtighd, in dat ſtuck weet ick dat hy de waerheyd een oorbandgeeft, ende met ſpeck ſchiet.*

zijn

1507. zijn de Franſſe ſchilder-wachten eerſt bekroopen en te ſlaepen geleghd, daer na alle die ſich te weer ſtelden, ofte met geweer voor den dagh quamen. De andere gaven zich over, ofte op de vlucht. De gevangene mans en paerden waren over de 450. behalven een ryken buyt ende den tros, en den overigen huys-raed van wapenen. De Vorſt van *Anhols* after aen volgende, was op deſe tydingh weder naer *Mechelen* gekeerd, en ſchickte de burgers en zoldaeten, vermits 'er niet meer te doen ende de winter voor de borſt was, naer huys. Eenige vermelden, dat de Franſſe en Gelderſſe van een waeren geſcheyden; meeſt, om dat *Karel* niet gelds genoegh by de beurs en had tot quytinghe van de Franſſe, ende mede dat hy, als genoegh te worſtelen en den hals vol werx hebbende met den Caſtiliaenen, *Roberts* broeder *Everhard* den Biſſchop van Luyk na ſyne vorige toe-zeggínge geen nieuwen oorlogh ofte moeyten begeerde aen te doen. Dan dit laetſte wilnek in ſyne waerde laeten.

48. Daer behalven zijn *Ian Chaperon* ende ſijn maet *Anthonis van Auton*, twee beruchte vry-buyters, onder 't beleyd en door aendrijven van Hertogh *Karel*, in zee geloopen, die tuſſchen Spanien, Engeland en Holland alles onveyl maekten, doende ofte lijdende aen alle kanten groote ſchade. Daer na gingen ſy met haere iachten door den ſtreek van *Gibraltar* en op de kuſten van *Genua*, *Sicilien* en *Toſcana* kruyſſen, ende haelden een ongeloovelyken ſchat by malkander: Waer wt ten langen laetſten zulk eene verdeylinghen weder-willigheyd ontſtond, dat hunt' zaemen-zweeringhe en gezelſchap (want zelfs ook de ſtraet-roovers en nette-boeven niet en konnen by een ſchoolen, veel min beſtaen, zonder eenige wetten en evenheyd) daer door een eynde nam; tot dat ſy, te rugge geevende 't geen ſy den Franſſen hadden ontnaght, door gunſt en oogh-luykingh van den Koningh een yegelijk weder na ſyne mael-ſteden zijn gekeerd. Een weynigh te vooren was het vaſte Slot van *Wildenburgh* in 't Graefſchap niet verre van *Lochem* geleeghen, daer de Heeren van Wiſch eygendom aen hadden, door *Roelof van Anhalt* belegerd en beſtreeden, die den Zutveenſſen toe-ſtond de lichamen der geener wegh te haelen tot de begravenis die in 't by-gelegen werk waren gebleeven. Maer of *Wildenburgh* met een gewonnen zy, daer van en vind † ick geene beſtendigheyd. De onder de Burgoenſſe heerſchappy ſtaende Steeden, zoo haeſt ſy goede kans en den Gelderſſen haen Koningh zaghen, zochten zich wt het bangh en verdrietigh iock van de vreemde dwinge-landen zelve, elk om zeerſt, te ontwickelen: zoo dat de Hertogh zonder rappier te trecken ofte een droppel bloeds te plenghen, ‡ *Doesburgh* wederom tot ſijn wille kreegh; ende onlanx daer na, te weeten in 't af-gaen van den Oogſt-maend, een al-gemeynen ommegangh beval door ſijn bedrijf op de aller-oottnoedighſte wijſe gehouden te worden, drie Vry-daghen after een; om den almoegenden zoo voor de beweezene weldaeden te danken als hem om de toekoemende ende om een volkoemene land-vreede vuyrighlijken te bidden. De Gelderſſe hadden *Puderoyen* op de Maes in hun geweld, waer wt ſy ſteeds gewoen waren in Holland op roof te loopen, ende noch onlanx het treffelijke dorp van *Bodegrave*, om dat het de gevorderde brand-ſchattinghe ongraegh was op te brenghen, æen roode koolen hadden geleght. Van dit Slot was rechtevoort bewaerder *Henrick van Ens* gezeghd *Suyde-wind*, Maerſchalk van Gelder, een oud krijghs-man, ende by de Hollanders en Brabanders niet anders dan een onweder ofte donder gevreeſd. Waer over op koſten niet alleen der Hollanders maer ook van die van 's *Hertogen-bos*, wt de in-zaeten eenige waerd-gelders by een zijn gezaemeld, ende onder 't bewind van *Ian* Grave *van Egmond*, die in Holland over de kinderen van *Philips* als vooghd ſtond, voor dit Slot gevoerd. In 't begin had hy met kleyne moeyten voor den belegerden alle weghen van toevoer af-geſlooten. Die van binnen, minder in getal doch meerder van moed zijnde, ende, dat meer is, van langer hand in den oorlogh geſleepen, beſtonden daer tegens d'een voor en d'ander na van de Hollanders neder te hacken; zoo dat door deze harde ſlaghen de Hollanders geleerd wierden ſich een weynigh buyten ſchoots te houden ende wat vlijtigher te verſchantzen. Middeler-wijl had onſe *Karel*, om den vyand van dit ſijn belegh af te locken, op de Stad van *Oudewater*, gelegen als in 't hertien van Holland, een aenſlagh gemaekt. Dan alzoo hy hier de ſcheenen ſtiet, toogh hy met ſyn gantſſe maght naer *Puderoy*, ende dwongh ſijn neve *van Egmond* in groote verbaeſdheyd en verwerringhe op te breeken. Ende hoewel 'er eenige ballaſt in de ſchepen, die de Hollanders by de hand hadden, wierde geberghd; zoo is echter de meeſte tros, neffens de vernaemdſte ſtucken, den Gelderſſen te buyt gevallen: het overighe geſchut wierp de vyand in de Maes. *De Hollanders* (wy ſpreeken hier wt den mond van zeeker Schrijver van die eeuwe *Adriaen van Baerland* een gebooren Zeelander) *een geſlacht van menſchen meer deugende om kroeſen wt te lecken dan om de wapens te handelen, gaven ſich, op de bloote aenkomſt van de Gelderſſe, op de loop; 't welk des te ſchandigher was, dewijl ſy onder een door-trapt ende wel bedreeven Veld-heer zouw verdienden, die den voor-vluchtigen en ongeoeffenden hoop noch door aenmaenen noch door ſmeeken zoo veel herts en konde in-ſpreeken, om in 't belegh te volharden. Aldaer wierd allerhande gereedſchap after gelaeten, ende zoo veele bedden, daer men als een heele graft mede zoude gevult hebben. Laet nu de wijſe* (dit zijn ſyne vordere woorden) *meer werx maeken van een kudde ſchaepen door een leeuw aengevoerd, dan van een leeuwen-heyr 't welk een ſchaep tot een hoofd heeft; nademael zoo een wineemend Vorſt ende bevoemd krijghs-held zoo eene bloode menighte niet weder na haer leger en hutten heeft weeten te brenghen.*

49. *Karel* ſprack op dien tijd de Over-Yſſelſſe ende in 't byzonder die van *Deventer* aen, *om vergoedinghe te hebben van dat ſy een tijd langh herwaerts van haere Velouwſſe landeryen de gewoonlijke*

† Teſinacher *ſchijnt de inneeminghe vaſt te ſtellen, ende verhaelt daer by, dat* Karel, *om dit Huys allen toevoer te beneemen, een ſchut-wal daer rond-om heeft op-geworpen; ende dat de Burgoenſſe en Clevenaers Goor daer na aentaſtende, veele bouweren, die omtrent Hengel tegen-weer dorſten bieden, hebben neder-gebouwen, ende niet alleen de Gelderſſe werken omtrent Wildenburgh om verre geſmeeten, maer ook 70. gevangens te buyt gemaekt.*

‡ *Auctor* Egbertus Trichtius, *frater eo ævo ſodalitij Gregoriani apud Doesburgenſes.*

thienſen en ſchattinghen hadden geweygert; ſijn
* *Inquiſitor, Prevoſt.* * Geweldigher van Arnhem neffens eenighe ſijne kryghs-luyden en hovelingen in ſijn gebied en op ſijne ſtroomen geſpannen, ende daer na op een vad geleght. Hy gedacht mede, *dat ſy de door den Koningh van Caſtilien over de Velouw wt-gezette ongelden te vooren na haer aendeel hadden betaelt, maer hem, wanneer hy ze over eenen kam wilde ſcheeren, naderhand af-gezeyt; ende aenhet leed zeeker man met naemen den kleynen Enderlin aengedaen; als mede aen de ſchade, die hy van die van Campen, Emmel-oort en Haſſelt had geleeden.* Hy liet mede allen geerſden en onderzaeten te Putten, Nykerk, ende van de Arkermeente op ſtrenghe dreygementen aenzegghen, dat ſy niemand voor een Dijkgrave zouden kennen dan ſynen dienaer *Herman Schraſſert*, dien hy in de vergangene iaeren daer toe hadde geſtelt, gelijk hy ook naderhand dede *Otho Schraſſert*. Ende nademael gedachte *Herman* te vooren twee paerden in 's lands dienſt hadde verlooren, gaf hy laſt aen *Claes van Nulde* ſijn peynder tot *Nykerk*, wt de eerſte pond-ſchattinghen die men naeſt de ruyter-penninghen zoude wt-zetten, 50. enkele guldens aen *Schraſſer* daer voor te hand-reyken. Dan alzoo die van *Puderoy* niet af en lieten hunne over-bueren, ende de koop-luyden, die wt Braband, 's *Hertogen-bos* en de naeſte geweſten naer de markten van Duytſland wilden, daghelijx meer ende meer te ribbezacken, heeft men eenhellighlijken beſtemt dit roof-neſt met alle geweld te verſtooren. Hier over trock *Rudolf van Anhalt* op het volgende
1508. iaer alle de ſyne omtrent den *Bos* by een; alwaer hy twaelf van de aller-grootſte ſtucken, gedoopt
* *De twaelf Apoſtolen.* na de twaelf heylighe * gezanten, had laeten maecken, behalven eenige ſteen-ſtucken, die de zwaerſte ſteenen en bouten om hoogh ende daer na zonder feyl op de beſtemde plaets neder ſchooten, met zulk eene kraght dat in weynighe daghen ſchier alle daeken en zolders van 't Slot door den ſlagh in duygen vielen. Daer behalven had hy by de 1000. ruyteren en 12. vaendelen voet-volx, ende ſloegh ſijn leger meeſt omtrent de Wael, door dien hy kondſchap had de Veſtinge aldaer op ſijn zwaxte te zijn. Dit quam *Sudewind* heel vreemd voor, die aen die zijd geene belegeringh en hadde verwacht, nemaer zich, zoo 't ſcheen, verliet op de enghte van de plaets. Hier en boven had *Anhalt* aen alle wt-weghen volk geleght, daer de Gelderſſe eenighſins moghten wt-vallen ofte aenkoemen. Terwijl het groot geſchut alzoo op de mueren ſpeelt, en de vuyr-pijlen rondom ſnuyven, is de Slot-harder *Suyde-wind* (die by eenighe t'onrecht *Suewingh* ofte *Suewind* heet) door het neder-ſtorten van een balk, daer hy tot allen ongeluck onder ſtond, dood op de vloer gevallen, ende geenſins (gelijk zommighe averechts voor-geeven) door den vyand naderhand geworghd. Hier wt rees'er onder het krijghs-volk zulk eene flaeuwte, dat ſy geraedzaem vonden de Sterkte over te geeven; te meer, alzoo ſy bereeds nergens dan in de kelders ende onder-aerdſſe hoolen verzeekerd waren. Het verdragh wierd alzoo getroffen, *dat alle Gelderſſe genade, dan de twaelf over-loopers een ſtrop tot haer loon zouden ontfanghen.*

50. Maer terwijl de Hollanders vaſt t'zaemen knibbelden, en tot de onkoſten van deſe belegeringh, als buyten hun wille geſchied, yet weygerden wt te legghen, zamelde Hertogh *Karel* in der haeſt ſijn volk by een, ende trock, na een vruchteloſen aenſlagh op *Harderwijk*, midden in Goy-land, alwaer hy voor eerſt het Stedeken *Muyden* in brand ſtack. Daer na riep hy den Slot-waerder af, die voorwaer van goed geloove ende nergens na de kloexte van ſyne vrienden ſchijnt geweeſd te zijn; want terwijl ſy met den anderen woorden en weder-woorden gebruykten, maekten ſich de Gelderſſe met behendigheyd meeſter van het Block-huys. Wanneer hy wijder vernam, dat de naeſt-gezeetene burgery van *Weſop* boven de tegenwoordighe geene wijdere bezettinge in wilde neemen, hebben de Gelderſſe aen eenen hoek van de Stad brand geſtookt; waer heen wanneer die van *Weſop* met een los hoofd liepen om het vuyr te bluſſen, hebben de onſe door de zelve poort in de opene Stad gedronghen, ende de burgers buyten geſlooten. Na 't vermeeſteren van beyde Veſtingen, hadden de Amſterdammers den vyand daghelijx op de hacken, die overſulx met de Hollanders niewaerts meer na en verlanghden, dan om deſen ſplinter wt haer voeten te trecken. Op den zelven tijd was 'er binnen de Keyſerlijke Stad van *Camerick* een dagh geleghd, daer de gezanten van den Paus, Keyzer, Vrankrijk, en Spanien onder een eene verbintenis maekten, om den ſtaet van Venetien teffens den bodem in te ſlaen; 't welk alles zoo ſtillekens in ſijn werk gingh, dat de Venetiaenen de hier van loopende maere geen gehoor of plaets en gaven; alzoo het wterlyken den naem had, dat deſe vergaderingh beſchreeven was, om tuſſchen den Koningh van Caſtilien en den Vorſt van Gelder een zoen te treffen; die ook beyde hunne † twijffel-ſtucken aen goede mannen ſtelden, binnen een maend naemkundigh te maeken by den Keyſer, ende de Koningen van Vrankrijk, Engeland en Schotland, en al voorens te be-eedighen; ende een beſtand van 40. dagen ſlooten, waer in mede bedongen wierd, dat *Karel* de Stad *Weſop* en 't Slot van *Muyden* aen den Caſtiliaenſſen Koningh weder zoude in-ruymen: ende de Franſſe Koningh de handen van *Karel* af-trecken, indien hy by deſe wt-ſpraek in 't ongelijk wierde geſteld. In dit verdragh en was de Clevenaer niet te deege
* bedacht, om dat hy (moegelijk) de Burgoenſſe * *Teſtamet* ſlechter yver en maght, dan hy te vooren *chens.* plaghte, had by-geſtaen; die daerom veele van zyne kleynoodien en Sloten heeft moeten verzetten ofte verkoopen, om ſyne knechten de hand te vullen. Ende wanneer hy ſijn verſchot van *Margriet*, Stad-houderſſe van Nederland, weder vorderde, heeft men hem 17000. guldens voor ſyne in-gebraghte ſchade af-getrocken, ende de overighe penninghen ter nauwer nood aengetelt. Doen ter tijd verlieten mede de Gelderſſe, vermits de ſtrenghe aenvechtinghe van de burgers, het *Roode Block-huys* binnen *Amſteldam*, 't welk by de Haerlemer-poort op paelen geheyd ſtond. Gelijk wederom *Floris van Yſſelſteyn* by den Muder-bergh van de Gelderſſe dapper wierde geroskamd en om den neus geſtooten; alwaer de Heer van *Embry* met een hoop Waelen in den loop bleef. Een weynigh te vooren had *Karel*, om de Hollanders des te beter by de hand te leeren gaen, een acht-iaerighe ſtille-zaet in-gegaen met die van *Amersfoord*, ende de oude vennootſchap met het geheele Stichtop nieuws be-

† *Vid. de hoc literas Maximiliani pag.* 637. 638. & 639.

veſtight.

1509.

veſtight. Hy beloofde mede aen yeder Frans ruyter, boven de iaerlijxe leeninge van hun Koningh, elke vierdeel iaers eene toe-gift van tien goud-guldens, yeder goud-gulden geſchat op 40. ſtuyvers. Aen ſijn baſtaerd-broeder *Ian van Gelder* Droſt van Willep, ſchonk hy om ſyne trouwe verdienſten het Slot van Willep, te bezitten en verheer-gewaeden op de wijze van Zutveenſſe leenen. Op dit iaer was 'er binnen *Doesburgh* een yſſelijke ſterfte ende daer over zoo een verloop van in-gezeetenen, dat men noodwendigh vond, om de Stad voor gevaer en wtroovingh te bevrijden, met 100. krijghs-knechten dit gebreck en de ledighe plaetzen te vervullen.

1509. 51. Op den eerſten maend van 't volgende iaer zijn (op het aendrijven van *Albert* Grave *van Carpo* Franſſen gezant) door *Henrick de Groef* Rentmeeſter van Erkelens en Opper-ſtad-houder der Stad *Weſop* en 't Slot *Muyden*, ende door *Steven van den Capelle* Hop-man van 't gedachte Slot van wegen de Gelderſſe, beyde plaetſen, wt-wijſens *de handelingh van Kamerick*, onder zeeker bedingh over-geleverd aen den Heer van *Montigny* en *Laurens van Blioul*, Hof-ſchrijver van Aerts-hertogh *Karel*; ende zulx om de nieuws verreezene vorſt, waer over de bezettelinghen met den tros niet eerder met gemack en hadden konnen wt-trecken. Maer de handel van Kamerick, om dat ſy op geen goeden grond en lagh, was daerom van korten duer; ende wierd ook niet degelyken na-gekoemen; wt zaeke de Hollanders op nieuws het wer-gaern zochten, ende die van Boemeler-weerd voor Burgondiſſe ende voor hunne onderzaeten begeerden gehouden te hebben. 't Welk alzoo de Gelderſſe in 't minſte aen de tanden niet en konden verdraeghen, raekten beyde volkeren daer door weder in oorlogh en kraekeel. Gelijk ook *Floris van Yſſelſteyn*, die ſchier de heele Velouw met haere moeder-ſtad noch in ſijn bewaer had, die van *Arnhem* wt Zeeland door brieven tot getrouwigheyd verwackerde; daer by voegende, dat hem ſijn vedder Hertogh *Karel* te onrecht over-zeyde, als of hy ſich meer zocht aen te trecken dan hem toe-quam: welk gebreck *Karel* nochtans meer eygen was, dien hy ook eerlangh verhoopte te muyl-banden. Na dat *Karel* ende *Frederick van Baden* Biſſchop tot Utrecht een wijl tijds onder een hadden gekneekt en geknibbelt over de Sloten van *Renoy* en de *Kuynder*, zijn ſy in deſe daghen wederom vereenighd, ende wegen een een-iaerighe wapen-ruſt verdonghen. Vorſt *Ian van Cleve*, voelende de genegenheyd van de Burgoenſſe t'zynewaerts verkoeld, loofde insgelijx met den Hertogh van Gelder in onderlinge ruſt en vriendſchap te leeven. In den voortijd viel 'er tuſſchen de Franſſe en Venetiaenen by *Geradade* een hard en heet gevecht voor; alwaer de Franſſe op het vlacke tegen het Venetiaenſſe voet-volk treffelijke eer behaelden, ende de Venetiaenen ſchier op de knyen braghten. By deſen ſlagh bevond zich mede de Heer van *Teligny* als opperſte Veld-maerſchalk van Hertogh *Karel van Gelder*, ende Rit-meeſter over een vleugel van 50. paerden. Ick bevinde, dat die van *Nymegen* over langh tot behoef van 't Marien-klooſter te *Duſſeldorp* een rente van 30. gond-guldens hadden verſchreeven, die nu zoo menighe iaeren onbetaeld was gebleeven, dat de heele ſchuld tot 289. gond-guldens rechtevoort was op-geloopen, waer voor ze het Klooſter nu t'zaemen heeft gemaent. Op dit iaer zijn malkanderen in een korten tijd naer d'andere † werelt gevolghd *René* Hertogh van Lotrijk en Koningh van Sicilien, ende Hertogh *Hans van Beyeren*: waer van d'eerſte zwagher en d'ander neve was van onſen *Karel*; die derhalven al-om in Gelderland, zoo door demoedighe ommegangen, als klock-luydinghe, kerk-dienſten, nacht-gebeeden en andere Pauſelijke gewoonten, aen beyde Heeren de ionghſte eer heeft doen bewijſen.

52. Op het volgende iaer was 'er tuſſchen de 1510.
Deenen en die van Lubeck te water en te land een onſtuymighe oorlogh: welke wanneer voor een zeeker en tijd was in ſlaep gewieghd, quamen wt Denemarken 2000. knechten onder onſen *Karel van Gelder* dienſt zoeken. Deſe omtrent *Geelmuyden* in Over-Yſſel zich neder-leggende, ſcheenen met voor-kennis en als met ſtomme bewilligingh van den Hertogh het oogh half te hebben op de Stad Campen. Die van Campen door verklickers bericht zijnde dat deſe gaſten met de Stad niet veel goeds in den ſin en hadden, hebben de Deenen, zoo ſy vaſt doende waren om het geſchut ende ander oorloghs-tuygh by een te ſtommelen, in 't weder-keeren by het eyland van Ens over-ylt, een van de Overſte neffens etlijke knaepen gevangen, met het zwaerd geſlaegen ende tot waerſchouwingh en troſt van de andere op een rad geſtelt; te weeten *Diderick van den Bergh*, *Eilhard Vrieſe*, *Luitger van Mark*, en zommige meer. *Karel* hier over zeer ontroerd en verbitterd, heeft deſe en ſyne vordere troppen by een getrocken en t'zaemen voor *Deventer* gevoert. Dan alzoo wel by de 600. leer-linghen, aldaer ter ſchoolen leggende, met de burgery in-ſpanden ende dapper van ſich beeten, trock de Vorſt wat dieper in, vermeeſterende *Diepenheym*, *Goor*, en *Oldenzeel*; 't welk die van Utrecht van verre ende met goede oogen aenzaghen. Maer de Biſſchop, die dit leed met de Over-Yſſelſſe niet en kond verdouwen, gingh aen alle kanten volk op-lichten, ende *Diepenheym* en *Goor* met het geweer weder haelende, bevocht mede *Verwolden*, een plaets niet wijd van *Lochem*, van werken en grond heel vaſt. Daer na heeft hy, mede neemende den Overſten *Yſſelſteyn*, ſyne maght te werk geſtelt tegen het Stedeken *Oldenzeel*, 't welk hy niet dan met groot verlies en groote koſten weder maghtigh wierd; alwaer die van Utrecht hem insgelijx alleen lieten betijden. Daer na won en verbernde hy het Slot van *Keppel*, toogh by *Deventer* over den Yſſel, ende quam, na 't verwoeſten en ſchenden van 't Graefſchap Zutveen, voor de tweede mael in de Velouw, daer hy *Nykerk* over-weldighde, ende met een vernielde 't geen aldaer van de voorige bezettelinghen te goede was gelaeten. Nochtans wierden de goederen en erven van die van *Arnhem* en *Harderwijk* (die zulx zoo door hun Stad-houder *Ian van Termonde* als door by zondere brieven den Biſſchop hadden voor-gehouden) als ſittende rechtevoort onder 't gebied van den Aerts-hertogh, zoo veel als moegelijk, verſchoond en onbezeerd gelaeten. Eyndelijken is tegens den winter de vyandſchap, die eerſt wt een geringe en vergeevelijke oorzaek ende eer wt wraek- dan geldgierigheyd was geboren, vermits het vuyl

† *Ex archivis Doesburg.*

* *Teſnacherus.*

weder, noodzaekelijken op-geſchort, ende over
ea weder eene vreede ofte ten minſten een be-
ſtand van wapenen in-gewilligh.d.

53. Maer dewijl de Keyzer in Italien beyde de handen vol werx had, namen die van Utrecht een op-zet, *Floris van Yſſelſteyn* wederom op den teeuw te treeden, die hun meermaels had getrotſt ende den Biſſchop in den onlanxen tocht tegen de Gelderſſe de hand gebooden. Waer over ſy onder een raed ſloegen om het Stedeken *Yſſelſteyn* door een turf-ſchip, van onderen met krijghs-volk gelaeden, te verraſſen. Doch alzoo de aen-ſlagh buyten hoop averechts wt-viel, heeft *Floris* alle ſyne troppen en wapen-tuygh by een ge zaemelt, ende op Pontiaens dagh ſich naer *Utrecht* geſpoedet, met deſe meeninge, om by het vorſt-weder de Stad met lederen en ander gereedſchap onvoorſiens te beklimmen. Dan de Gelderſſe ruytery daer omtrent om-zwierende, heeft het verraed ontdeckt, geſtuyt, ende ook eenighe legher-wagens onder-ſchept. Als wijders de burgers, wt erkentenis van deſe genade, een goed deel van de Gelderſſe ruyters te baet en in de Stad namen, keerde ſich *Egmond* naer *de Vaert* (zijnde een wt-waeteringh ofte haven van den Rhijn een uyre gaens geleegen na 't zuyden van de Stad) ende van daer, na 't verbranden van eenige huyſen, naer *Yſſelſteyn*. Deſe ſchade woude de burgery den Biſſchop wijten en op het brood legghen, als die met *Floris* eene lijn trock; zonder eens acht te neemen dat des zelfs onderdaenen ook geen kleynen aenſtoot hadden geleeden, ende by deſe weder-willigheeden geene zijde geſponnen. Waer over ſy wt verſtoornis den Biſſchop af- ende een nauwer vennootſchap met de Gelderſſe hebben in-gegaen. Want ſy niet alleen Hertogh *Karel* een deftighe vereeringh toe-zeyden, maer ook buyten des Biſſchops be-lieven geld lieten ſlaen, 't welk aen de eene zijd de ſtam-wapens van *Karel*, en aen d'andere de bloote af-beeldingh van *H. Marten* vertoonde. Daer na is † *Derwijk* (zoo het de Hollandſſe Tijd-boeken heeten) ſnellijken in-genoomen, ende den Gelderſſen weder-gegeeven, gelijk ook ‡ *Bömmel*. Die van Utrecht ſtaken de handen mede wt den mouw, ende gingen *Nyenroe* over-vallen en ſlechten, ende *Willem Tork* gevangen mede packen. Om vorder te openbaeren wat hert ſy den Biſſchop toe-droegen, ende om noch
1511. platter Duyts te ſpreeken, zijn ſy met *Karel* wt-getrocken, om *Yſſelſteyn*, alzoo 't bedrogh niet en had willen gelucken, met geweld in haer geweld te brenghen. Na dat deze belegeringh drie weeken (andere zeggen wel van drie maen-den) had tegen-gehouden, is *Egmond* met eenige Ridderen van 't gulde vlies wt de latten gekoe-men, die ſyne Stad wt den nood hielp, ende de beleggers ruggewaerts op *Montfoord* deede wij-ken. 's Anderen daeghs heeft de Hertogh alle de vaendels ten deel in de Stad, ten deel in de voor-burghen van Utrecht verdeylt, ende 1700. voet-knechten binnen Iutfaes; in ſijn gemoed daer over graelende dat het heck van den oorlogh nu eens was verhanghen, ende hy nu den vyand op ſyner nabueren bodem moght beoorloghen en te keer gaen. Ten leed niet langh, dat *Karel*

† *Hardervicum, credo, quòd hactenus Burgundis obediebat.*

‡ *Atqui Salt-bommelia, ut vidimus, anno demum ſequente intercepta, ut & Hardervicum.*

wt Iutfaes by de 400. mannen op-lichtende, daer mede het Slot te *Beeſt* aen 't ſtroomken de Linge in de Gelderſſe Betouw heeft vermeeſtert, ende *Cornelis Piek* met den ſynen af-geroſt en veriaegt, keerende van daer naer ſyne vorighe leger-ſtede te Iutfaes. Doch korts daer na zijn de Heeren van *Yſſelſteyn* en *Waſſenaer* met 200. ruyteren en 600. voet-knechten deſe troppen op het onver-dachtſte in-gevallen, die 'er veel daer van neder-ſloeghen ofte gevanghen kreeghen, ende ook eenige tot onder de veſten van Utrecht te water dreeven.

54. Doch eerlangh zijn alle deſe zijdighee den, door onder-handelingh van *Margriet van Ooſten-rijk*, dochter van den Keyſer, die de Nederlanden voor haer neve *Karel* waer nam, ende door *Max-miliaen* Heer *van Hoern* en *Gaesbeek*, tuſſchen den Biſſchop en burgery neder-geleghd. Deſen onaengeſien hebben die van Utrecht den Her-togh van Gelder grootelijx en eerbiedelyken be-dankt voor de byſtand, goede zucht en getrou-wigheyd hen beweezen; hem verwittigende door *Ian Kriſt* Deken van Severin binnen Colen ende *Winand van Arnhem* beyde Rechts-geleer-de, *dat ſy haere voorige verbonden af-getreeden, ende belooft hadden ſich ten dien aenſien tuſſchen de Bur-gondiers ende Gelderſſe geruſt en onzijdigh te draeg-hen; biddende voorders ſijne Hoogheyd, by wilde Adriaen Thijſſen en 't overighe volk zich verhou-dende op de Sterkte aen de Vaert, met een letteren belaſten, ſy zouden, mids onſangende hun volen after-ſtal, lijden, de zelve Veſtinghe, volgens 't over-dragh, eerſt-daeghs geſlecht te werden.* 't Welk alles de Hertogh, om in het toe-koemende de gunſt en hulp van deſe goede nabuyren niet te verlie-ſen, haer toe-ſchickende ſijn Kamerlingh *Ian Folquier* en *Peter van Suchtelen*, van ſtonden aen toe-ſtond. Een weynigh te vooren, te weeten op den 27. des Soemer-maends, heeft *Philips van Someren*, gezeyd *van den Reek*, Droſt van *Hattem*, het maghtighe Slot aldaer, door bekuy-pinghe van *Willem van Roſſem* en *Henrick van Mervelt*, in handen van *Karel* over-gedaen; met bedingh dat hem ſijn verſchot van 8000. goud-guldens daer tegens weder zoude te goed koe-men. Hier op zijn *Philips* 3000. goud-guldens aengeteld, ende de Sloten van *Kraekous* en *Kevelt* met haer aenhangh hem tot een onder-pand gelaeten, tot de volle af-loſſinghe van de ſchuld. Deſe brief was, neffens van den Hertogh, beteykend by *Reyner van Gelder* baſtaerd Heer te *Arſſen*, Droſt, ende *Willem van Roſſem* Heer te *Zoelen*. In 't byzonder betuygde *Karel*, dat hy op de voor-bede van *Someren*, met den Raed en alle in-zaeten van *Hattem* door de vingeren wilde ſien, van dat ſy noch in des vyands bedwangh zijnde ſyne Hoogheyd tegen haer zin en dank hadden vertoornt. Insgelijx was *Anne van Egmond* (wiens voor-leede man *Willem* Grave *van den Bergh* en Vry-heer van *Bylant* met de Bur-gondiſſe en den Koningh van Caſtilien t'zaemen gedaen ende de Gelderſſe niet weynigh en had beſchaedighd) dienſtigh achtende door een tijdelijke voor-zorghe in de dreygende roede te vallen, wt den naem van haer minder-iaerigen zoon *Oſwald van den Berge* een wijl te vooren met den geſtoorden *Karel van Gelder* alzoo gezoend, *dat ſy ende haers zoons landeryen en onderzaeten, zoo buyten als binnen Gelderland, van allen over-laſt en plonderingh van zoldaeten zouden vry weſen, mits betaelende voor heen aen den Vorſt* 1000. goud-
guldens

1511. *guldens boven* 1000. *molders haveren; met dit voor-bedingh, dat indien ſy naderhand met yemant van des Hertoghs vyanden hertrouwde, dit verdragh zich niet verder en zoude wt-breyden dan tot haers zoons goederen; ende in't geheel te niet weſen, in gevalle Oſwalds ervenis op ſijn oom Frederick van den Berge Heerte Hedel quam te verſterven.*

55. Als middelerwijl de Gelderſſe niet na en lieten klap over klap op de grenzen van Braband teſtroopen, ende noch onlanx de van de Frankfoorder markt weder-koemende koop-luyden hadden af-gezet en wt-getooghen, quam haer op deſen tijd op nieuws een onzaelighe maere ontſtellen, dat *Margriet van Ooſtenrijk* beſlooten had Gelderland met allen ernſt aen te taſten. Waer over *Karel* de beevende Staeten en Steden van Gelder doorgaens tot eendraght en volſtandigheyd aenporde, ende de flauw-hertige door beloften en brieven weder op-hefte; behalven dat de Koningh van Vrankrijk, miſſchien door *Karel* aengeſtooten en op-gemaekt, zeekere vertrooſtingh gaf, *van de landen van Gelder ende ſijn bloed-verwant Hertogh* Karel *in allen gevalle niet te zullen begeeven, ofte onder 't mes laeten; op wien hy ſich ook niet minder en vertrouwde dan op eenigen Vorſt van ſijnen bloede, als wezende onder de maghtighſte Heeren van Duytſland geenſins de geringhſte; 't ſy men aenſchouw woude neemen op ſijne groot-hertigheyd en ſtrijd-baerheyd, 't ſy ook op de voordeelighe gelegenheyd ſijner landen, die te dier plaetſen zich vertoonden, alwaer de Wael, Maes, Rhijn, en Yſſel, de trotſte ſtroomen van Duytſland, naer de zee toe ſchooten; langhs de welke hy beruchte ende in getal en vaſtigheyd wt-ſteekende Steden ende Veſtingen bezat, als door-gangen ofte hecken voor alle die geene, die wt de zee te ſcheep naer Duytſland, ofte van Duytſland weder zeewaerts wilden.* Ondertuſſchen liet *Margriet* tot dienſt van haer neve *Karel* wt de Spaniarden en andere volken een geweldigh leger by een gaderen, 't welk wanneer wt Braband naer het Over-vierdeel was op-getrocken, zijn by de 2000. Engelſſe (andere ſtellen 1500. voet-knechten) wt bevel van den Koningh in Engeland haer te baet gekoemen, waer over *Eduard Poyning* een geſleepen krijghs-man ende by ſijn Heer wel gezien het bewind had. Deſe gingen eerſt het ſterke Slot *Gribbefurſt* by *Venloe* aengrijpen, ende met kraght van wapenen inneemen; daer *Keſſel*, bewaerder van den Burght, een vroom zoldaet, na den eerſten ofte tweeden ſtorm is geſtruykeld. Een weynigh laeter is de Veſtinge *Baerle* mede veroverd; waer over de Brabanders vreughde-vuyren en bazuynen ontſtaken. Daer na dieper binnen-waerts in treckende hebben het Huys te *Aerſſen* en 't Stedeken *Stralen*, onweerbaere en onhoubaere plaetſen, lichtelijken bemaghtight. Het opper-gezagh van 't heyr was in handen van *Rudolf van Anhalt*, een Vorſt in de krijghs-kunſt zoo wel bedreeven, als yemant van ſyne eeuw zoude moeghen wezen.

56. Op Auguſtijnen-dagh heeft zich de gantſſe maght met een ernſtigh op-zet voor *Venloe* gelegert, 't welk rond-om aen de landzijd als in een kringh wierd beſlooten. Zonder langher om-zien begonnen ſy op de veſten en huyſen met zwaere ſtucken zonder op-houden te blixemen, ende eyndelijken op *Willebrordsdagh* voor noens een ſtorm te waeghen. Ende alzoo de vyanden in een ſchielijken en heftighen aenloop op de Stad quamen aendringen, zijn ſy met een door de mueren gebrooken, ende van daer tot aen het eerſte wacht-huys onverhinderd voort-gevaeren. Doen is eerſt de Stad-houder *Swartzenburgh* met ſyne ruyters en de burgery den vyand flux onder oogen getrocken, die de geheele ſchaer op de vlucht dreef, ende tot aen den *Lichtenbergh*, een heuvel die deun by over de Stad hanghd, na-ioegh en vervolghde. Hier omtrent was een kuyl van groote verdiepinghe, waer wt het arrebeyds-volk de aerde tot het effenen en verhooghen van de wal had wt-gekroodet. Wanneer de vyand door den ſchrick verblind loſſelijken hier na toe rende, zijn de ſparren ofte ſpaenders, waer mede het bovenſte deel was bedeckt, in-gevallen, de Burgondiſſe met menighten in de putten gezonken, ende door de wraek-gierige burgers d'een na d'ander gepriemd: de overige die de wallen hadden beklommen wierden met merkelijk verlies aerſſelinx geiaeghd. *Swartzenburgh* ſiende de Stad half redde-loos en als in den wterſten nood, is met den ſijnen, daer het meeſte gedrangh was, op den vyand aengeſtooten, ontſteekende boven maeten door ſyne heldachtighe daeden en aenſpraek de herten van ſyne rot-gezellen; ende hoewel door het onbezuyſd aenvallen ſijn eene oogh met een bout wierd wt-geſchooten, liet hy zich echter niet eerder in de Stad draegen, eer hy van de nederlaege der beleggers zeeker bericht ontfingh. Als onlanx daer na de vyand niet en vergat voor de tweede en driede mael ſtorm te loopen, hebben de burgers die met ongemeene wackerheyd af-geweert, ende nacht en dagh de wallen in-gehouden: zoo dat de wijven op het wterſte haer af-getalmde mans niet alleen met koſt en drank verquickten, maer ook zelve de wapenen in de vuyſt namen. Onder haer vond men eene † helle-veege, die een zeeker vaendraeger in het ſtormen met een ſteen alzoo wellekoemde, dat ſy het vaendel, 't welk hem door de pijne was ontgleeden, van zelfs aengreep ende onbezeerd naer huys droegh. In deſen drieden aenval zoude de Stad (moegelijk) gevaer hebben geloopen, ten ware de Gelderſſe, den donkeren nacht te baet neemende, nieuwen voor-raed van volk en bus-kruyd hadden binnen de veſten gebracht. Hier op zijn de Brabanders, ſtackende de belegeringh, zonder veel gewoels ofte pochery naer huys geſtreeken: ende de Engelſſe haer op den eerſten van de Winter-maend gevolghd. Eenige van het getal der geener, die door eygen liefde vervoerd geen lof ofte deughd konnen ofte willen ſien in hunne vyanden, geeven de ſchuld van deſen af-tocht aen de eergierigheyd en twee-ſpalt van de Overſte, zeggende dat ſy ook wt nijdigheyd niet teffens maer allenxkens wt de belegeringh zijn geſcheyden: andere wederom aen de winterſſe koude en 't byſter weder. Doch men magh het

† *Super hæc, magna Venlonæ munimenta Venlonenſes ipſi, ſtrenui pugnacesque, quorum vel fœminæ militaribus curis gloriarentur; recenti adhuc memoriâ, quum earum una, ante annos ſeptuaginta, hoſtibus urbem invadentibus, vexilliferum mœnibus jam inſiſtentem aggreſſa, ſignum è manibus extorſit ac domi victrix appendit. Verba ſunt politiſſimi Scriptoris* Stradæ *in Alex. Parmenſe lib. 7. ad ann. 1586. ubi & Pontanum noſtrum, Nortomumque & alios auctores citat.*

1511. voor gewis houden, dat ſy geen harder tegenſtoot hebben gevonden dan den fellen wederſtand en onbuyghzaeme moedigheyd van de belegerde zelve, daer hunne maght, als tegen een onverzettelijken klip, met ſterke doch vergeefſſe gewelden is tegen aen geloopen en in ſtucken geſtooten. Van de Engelſſe zijn 'er omtrent 100. in de kaers gevloogen: de andere wierden bedankt, en haere moeder weder t'huys gezonden; na dat *Karel*, naderhand Keyſer, vier van de hopmans, wegen hunne dapperheyd, tot Ridders had gemaekt, te weeten *Ian Norton*, *Ian Fogge*, *Ian Schot*, en *Thomas Lijnd*. *Anhalt* had in ſijn Almanach aengeteykent, hoe de Keyſer loopende het belegh, hem door een af-gehuyrden boode had gelaſt, om *Venloe* en den Gelderſſen krijgh voor dien tijd te laeten vaeren, zonder nochtans de knechten te ontſlaen; ende dat hy daer op half grijnigh, ende echter deſe beveelen niet dervende verſmaeden, had geantwoord, dat de goede Keyſer al weder door den Frans-man was verkloekt en om den thuyn geleyd.

57. Hertogh *Karel*, zoo haeſt de vyand ſijn bodem had verlaeten, ende hem ruyme ſtraet gemaekt, is voort daer na met een vrolijk en huppelend heyr over de Maes getoogen; alwaer hy de burgery van 's *Hertogen-bos*, die mede met het geweer op zijd was wt-gegaen, gevangelijk wegh ſleepte, ende op groot geld liet ſchatten. Het getal van de gezeekerde burgers word by zommighe vergroot op duyzend mannen. Daer na heeft hy, het rad van 't geluck eenmael keerende, veele tot nu toe met Burgondiſſe bezettingh bezwaerde plaetzen, den vyand met zoo groote gauwigheyd als voorſpoed wt de hand gewrongen, te weeten *Harderwijk*, *Bommel*, *Tiel*, en meer andere. *Bommel* en *Harderwijk* zijn beyde door een looſen oorloghs-ſtreek onderſchept. Alzoo de Burgondiſſe ruytery door een brief en boode (welken de Gelderſſe hadden betrapt, ende een ander in ſyne plaets geſtelt) wt *Harderwijk* gelockt, ende door *Karels* volk wt verhoole hoeken beſpronghen en verſlaeghen zijnde, den Gelderſſen by deze gelegenheyd de Stad in handen leverde. *Bommel* is onder 't beleyd van *Diderick van Haeften*, die ſtaetige landeryen en Heerlijkheeden in de Boemeler- en Thieler-weerden bezat, den Burgondiſſen op deſe wijze af-handigh gemaekt. Dees had een veer-ſchip met rijzen alzoo bevracht, dat 'er een deel mannen van wt-ſchot in 't ruym laghen verborghen, de welke wanneer vroegh in den morgen-ſtond aen de water-poort waren geland, is hy zelve wt-getreeden, in een koop-man vermomd zijnde. Wanneer de poort-waerder beſtond te vraeghen wat ſyne ladingh was, riep hy luyder-keels, *Rijſen*; welk woord in onſe tael een tweevoudighe beduydenis heeft, te weeten van een bundel houts, ende ook van op-ſtaen. Het volk op deſe looze wt het ſchip ſpringende, heeft den poortier dael geworpen, de ſleutelen wt de vuyſt gebrooken, ende aldus onvoorſiens in de Stad gedrongen. De burgers dit verneemende, waren van vreughde niet by haer zelven, ende ſchreeuwden wt eenen mond *Gelre Gelre*. De bezettinghe op het Slot was, in ſtede van de Stad te bewaeken, ter quaeder uyre elders op roof wt-geloopen. Hier over is de brugge van 't Slot, die buyten de Stad wt-quam, van de Gelderſſe door hand-leeningh van de burgery met een vaert in tween gebrooken; 't welk de overige Burgondiſſe ſiende, wt bangigheyd den Burght op-gaven. Een weynigh te vooren had *Robert van Heuſden*, een man van een oud en meer dan burgerlijk geſlacht, het Burgemeeſterſchap der Stad bedient. Als dees in den beſtandtijd te *Nymegen* by ongeval onder ſyne bekenden, gelijk de eene praet de andere wt-haelt en voortbrenght, ſich een woord had laeten ontſlippen aengaende de zwackheyd van *Bommel*, is hy hier over door eenige luyſter-vinken en Caſtiliaenſſe wind-honden verklickt, naer *Hedel* gebracht, ende, ongeacht ſynen ouderdom ofte waerdigheyd, bitterlijken geleede-braekt, zoo zeer dat die onſchuldige en vroome ziel wt enkel ſmert en ongeduld ſijn hert en gedachten beliegende, als een verraeder tot een oneerlijke dood wierd geleyd: ende ſijn hoofd boven op het Slot aen een ſtaek te pronk hangende, alle de burgers door het aenſchouwen van deſen grouwel met inwendigen ſpijt en hert-zeer, ende ook de naeſte maeghen met traenen vervulde. Dan de Gelderſſe in de Stad koemende hebben dit ooghen-terghzel af-genoomen, ende het hoofd met behoorlijke eer in ſyner voor-ouderen graven geleght. 1512.

58. Het een geluck ſleepte het ander by de hand. Op deſen tijd ofte (zoo andere meynen) op den eerſten dagh van 't Nieuwe Iaer, hebben de Gelderſſe daer behalven, met eene vloot den Wael-ſtroom af-drijvende, *Workum* in Holland, ende daer binnen den *Grave van Horn* verkloekt; die ſich, hoewel onzijdigh, met veele ſchijven naderhand moeſte vry-koopen; alleen om dat hy hem te vooren, door een ziekte van toe-kijken en nieuws-gierigheyd, in 't leger voor *Venloe* hadde laeten ſien. Weynige daghen daer na zijn ſy van *Workum* over 't ys naer *Herdixveld* geſtreecken, hebben het dorp door 't vuyr geſchonden ende veele land-luyden neder-gehouwen ofte gevangen mede gepackt: des-gelijx pleegden zy in de edele vlecken van *Haeſtrecht* en *Aertsbergh*. Maer de Brabanders ſich op-ſchortende om den Gelderſſen wederom af-breuk en leed te doen, braghten in der haeſt wt de burgers, krijghs-luyden en boeren by de 3000. mannen in 't geweer, waer mede ſy Bommeler-weerd zijn in-gevallen, roovende elk om zeerſt, ende de dorpen van *Roſſem* en *Driel* aen koolen leggende. Doch na dat de Gelderſſe, onder de aenvoeringhe van den Grave van *Serbera*, *Karels* dienſt-man, de Veſtinge *Thuyl* aen den rechter-boord van de Wael tegen over *Bommel* in 't krieken van den dagh hadden vermeeſtert, zijn ſy de knevelaers onvoorſiens op de hielen na-geſtapt, die zonder geleeden en after-denken hier ende daer omzwerfden. De Bommelſſe geſchriften, ende die dit voor-val met hunne ooghen hebben aengeſien, betuyghen ons, dat de Brabanders den eerſten in-breuk van de Gelderſſe niet en konden weder-ſtaen, ende ſchier alle levendigh met hun meeſten roof den Boemelaers in handen vielen. Over deſe zoo onverwachte als ongemeyne zegeningh bedreef het krijghs-volk niet alleen groote vreughd, maer kreegh ook de handen vol plunderagie; vermits de meeſte maght der vyanden wt land- en koop-luyden beſtond, die wt lichtvaerdigheyd en met een dollen kop in den oorlogh waren geloopen, ende nu geen minder onluſt en rouw-koop daer van gevoelden. Van de zoldaeten zijn 'er by de 800. aen banden geleyd ofte verſlaeghen, ende omtrent 500. zoo burgers

1512.

* Lies op het jaer 1523.

1512. burgers als bouw-luyden in verzeekeringh gebracht. Daer na heeft *Yſſelſteyn*, om ſijn gekrenkte eer weder te haelen, zich naer Gelderland begeeven, ende de Sloten den *Rooden-toorn*, *Perſingen*, en *Hoemen* met geweld, ende eenſdeels met verdragh overheert. Ondertuſſchen heeft *Karel*, op ſchalkheyd toe-leggende, de Stad van *Tiel* (hoewel zommige dit een iaer vroegher ſtellen) behendelijken verovert, ende het dorp *Bodegraven* in Holland aengeſteeken. Onlanx hier na trad hy dieper in 't nabuerige Holland, voerende een maghtigh leger voor de poorten, paelen en haven van *Amſterdam*; alwaer hy niet alleen de gras-burgers en de voor-ſtad met een yzeren roede heeft getuchtight, maer ook 22. binnen ofte omtrent haer haven, die ſy *de Wael* heeten, anker-vaſt leggende ſchepen in de lucht doen op-ſpringhen, ende een leckeren roof van alle hoecken by een gehaelt.

59. *Karel* huys-waerts gaende heeft een deel volx op de Bilt, ende ook een deel in 't Carthuyſer Klooſter by *Utrecht* in-gelegert. De Vry-heer van *Waſſenaer*, een ſtrijdbaer en levendigh man ende wel een onder de vernaemdſte van Holland, die de Gelderſſe zoo trotz niet en kende, ende over de ionghſt tot *Amſterdam* gepleeghde moedwilligheyd vergrimd was, heeft een hoop knechten op-gelicht, waer van de hoofden waren *Caſpar van Olm*, *Hans Beck*, *Ian de Ionge* van Delft, ende *Ian van Eer*, ende daer mede de Gelderſſe weder wt het Klooſter gedreeven, en weynige van hun neder-geleght. Die deſen rey waren ontſpronghen, ontdeckten aen haere mackers de zwackheyd van den vyand, ende zijn daerom tot ſich treckende het volk aen de Bilt gelijkerhand na het Klooſter toe-geſtreeken, ende van daer op een draf naer 't Iuffrouwen-Klooſter *Dalen*; alwaer ſy *Waſſenaer*, die op de Gelderſſe, zoo weynigh als op ſijn ſterven, verdacht en onbewaerd was, hebben aengepackt, ende met veele andere ende een koſtelen ſchat wegh gevoert. De Hertogh (ick en kan niet bevroeden wt wat reeden daer toe bewooghen, ten zy, mogelijk, *Waſſenaer* wt wangunſtigheyd hem ofte ſijn vaderlijk ſtam-huys te na hebbe geſprooken) liet op voordeel een hanghende kouw toe-ruſten, ende daer in *Waſſenaer* binnen *Hattem* beſluyten, die derhalven ook * *Waſſenaers kouw* is genoemd geworden. *Karel* ſchier alle daghen met zulke palm-tacken behanghen zijnde, liet in't byzonder over den ſlagh van *Thuyl*, over de in-neeminge der Steden en Sloten van *Anholt* en *Tiel*, als mede aengaende de neder-laegh en gevangenis der vyanden in de gemelde plaetzen, eenighe dank-daghen wt-ſchrijven, om dienſt te doen ende den Heer der heyr-ſchaeren te voet te vallen, dat hy doch ſyne landen voort-aen wilde genaedigh zijn, ende eenmael met een gemeene vreede bekroonen. In die daghen is *Ian* Vry-heer *van Wiſch*, meer wt nood dan wt liefde, met den Hertogh verzoend, van dat hy menige iaeren herwaerts met *Maxmiliaen*, *Philips* en *Karel van Ooſtenrijk* had t'zaemen gedaen; ende wijders beſlooten (ten over-ſtaen van des Hertoghs volmaghtigers *Henrick* Heer *van Gent* erf-Hof-meeſter, *Carſelis van Scherpenzeel* Richter van Arnhem, *Herman van Velen* Land-droſt van Zutveen, ende *Michael* Opper-hopman) dat de Heerlijkheeden en Veſtingen van Wiſch, te weeten *ter Burgh*, daer *Ian van Selsbach* Droſſaet was, ende *Wildenburgh* met de onder-hoorige dorpen in allen voor-val zoo wel voor *Karel* als voor *Wiſch* zouden open ſtaen. *Floris van Yſſelſteyn*, Stad-houder over *Arnhem* ende een hoek van Gelderland wt den naem van *Karel van Ooſtenrijk*, der onderdaenen ongemack en gekerm ter herten treckende, ſprack die van *Nymegen* aen over de ſchade welke ſy die van *Arnhem* hadden aengedaen, ende waerſchouwde ze, zulke ſchoeyen niet meer aen te trecken, gelijk hy ook de ſyne wederom ſtrengh in den band wilde houden, ende het onderlingh verdragh na den letter onderhouden. Onder dit en vergaten de Gelderſſe niet op de Hollanders toe te taſten, ende veele gehuchten omtrent *Schoonhoven* in d'as te legggen. Wanneer hopman *Ian van Delft* met een kleyne maght een grootere zocht te ſtuyten, heeft hy wel mannelijken doch onvoor-ſpoedelijken geſtreeden, ende ſyne ſtontigheyd met de dood bezuyrt. 1513.

60. Op dien tijd heeft *Lodewijk* Koningh van Vrankrijk Hertogh *Karel* door byzondere zend-brieven gezeekert, met niemant van de rond-om gezeetene Vorſten vreede ofte verbonden te willen maeken, waer in hy niet mede en ware beklemd. Dit was omtrent die tijden, wanneer de Koningh door nijdigheyd van den Paus en Keyſer buyten het onderlingh * verdragh was geſlooten, ende na den ſlagh van *Ravenne* ſchier wt geheel Italien geſtooten. Dat meer is, Koningh *Henrick van Engeland*, door den Paus en Keyſer op-gereyd, heeft hier over met een geweldigh heyr naer *Calet* over-geſcheept, ende *Teroane* met *Doornijk* over-weldight. *Lodewijk*, die, behalven 2500. ruyteren, 10000. Franſſe ende ook zoo veele Duytſſe voet-knechten onder den Hertogh van Gelder ende ſijn Maerſchalk *Teligny* by een had, heeft daer beneffens *Iacob Stuart* den vierden Koningh van Schotland, den bloed-vriend van *Karel van Gelder*, aen ſijn zeel getooghen ende van afteren den Engelander op het lijf gehiſt. Onder de oorzaeken, waerom *Iacob* den Engels-man ontzeyde, ſtelde hy deſe, *dat Henrick hem ongelijk ende de landen van den Koningh van Vrankryk en Hertogh* Karel *van Gelder ſijne bond-genooten en verwanten, alle quellingen had aengedaen ende al noch aendeed, ende daer beneffens het huys van Burgondien buyten recht voor-ſtond.* Op deze tijdingh heeft Koningh *Henrick Thomas Howard* met 6000. mannen van wtſchot wt Vrankrijk naer Engeland te rugghe gezonden. Dien volgende heeft *Iacob*, een in-val doende in Engeland, menighe Sloten en Veſtingen omtrent de Schotſſe grenzen in-genoomen, geſlecht, ende *Northumberland* wijd en breed af-geloopen. Daer na quamen de Engelſſe gezanten op den Koningh begeeren, hy wilde een ſtond en plaets beraemen, om met den anderen een hoofd-ſlagh te waeghen. Ende hoewel de Schotſſe Raeds-heeren dit wijſſelijken af-rieden, voor-geevende dat hy nu den Franſſen de maet had vol gemeeten, ende den meeſten hoop van de Engelſſe tot Vrankrijx verlichtinghe tegens hem af-gelockt; moght het echter niet baeten, alzoo hy veegh ende ſijn tijd gekoemen was. Ende aldus is Koningh *Iacob* t'zaemen met ſijn † broeder *Alexander* Opper-biſſchop van *S. Andries* door de Engelſſe in den ſlagh met het zwaerd om-gebracht, ende ſijn volk met de broek op het hoofd t'huys gekoemen. De Keyſer en Koningh van Engeland naderhand in Nederland wijs wordende, dat de Switzers in Burgondien, daer ſy

* *Siet op het iaer* 1508.

† *Vid. autor pag.* 648. *& ſeq.*

* *Siet op het iaer* 1523.

hare hoop op hadden gebouwt, door de Franſſe om-gekoft ende in ſtilte waren gewieghd, zijn na onderlinghe omhelſingh van een geſcheyden, de Keyſer naer Duytſland, ende *Henrick* naer Engeland. In die daghen heeft Hertogh *Karel* aen ſijn baſtaerd-broeder *Reyner van Gelder*, wt over-denkingh van ſyne trouwigheyd en nauwe maeghſchap, alle landeryen en erven, die *Henrick van der Stege* in de Vooghdy van *Ruermond* had leggende, mildelijken wt de vuyſt geſchonken; aengeſien *Henrick*, zoo om ſyne hals-ſterkheyd, als om dat hy den Carthuſianen en 't Benedictijner gezelſchap te *Ruermond* alle hinder en vyandſchap had beweezen, hier over niet alleen ſyne goederen, maer ook ſijn leeven by vonnis van de Vorſtelijke vier-ſchaer hadde verbeurt.

61. Als Hertogh *Karel*, die noyt van gedachten en zenſlaghen ledigh was, met verdriet en hoofd-zweer te rugge dacht, dat *Arnhem* van de vordere leeden van Gelderland noch bleef af-gezonderd, ende nu by de acht iaeren met Burgondiſſe bezettingh belaeden, verzinde hy eyndelijken alle middelen om deſe Velouwſſe Hoofd-ſtad door d'een ofte d'ander quink-ſlagh te verkloeken. In de Stad waren verſcheyde burgers, die hem onder-duymſſe gunſt toe-droegen; welke hy niet en liet verkoelen, dan haer op bequaeme ſtonden door vertrouwde tolken t'elkens waerſchouwde en verwittighde om ſich ten allen tijden gereed te houden; alzoo hy ze eerlangh de Burgondiſſe kluyſters van de beenen wilde binden. Dien volgende is hy op Benedicten dagh
1514. zijnde den 21. van de Lente-maend des volgenden iaers, eer de Sonne noch wt ſijn bedde was op-geſtaen, aen de zijd (daer de Molen-beek, tuſſchen de S. Ians en Velper poorten, door eenighe yzere ſtaeketten, die eſſenwel tegens groot geweld niet te dege waren verzeekerd, in de Stad loopt) door-gebrooken, ende onvoorſiens op den *grooten Oort* by het Wijn-huys met ſijn volk gezien, eer noch yemant van de Burgondiſſe hem had vernoomen. Daer na riepmen luyds keels door alle hoeken der Stad: *Dat alle die 't met de Gelderſſe houden zich verſchijnighen, alzoo de Hertogh binnen de poorten is.* Op dit geſchal zijn de burgers van alle hoeken blijdelyken naer de Gelderſſe toe-geloopen, ende ſchier alle huyſen van de Burgondis-geſinde wt-geplonderd, zonder zelfs met de Overigheyd der Stad door de vin-
* *Ex fa-* gers te zien. Sommighe * vertellen, dat van
mâ publi- te vooren zeeker Molenaer buyten de poorten
cà civium woonachtigh op ſyne kar veele Gelderſſe, in hoppe-zacken ofte onder de kooren-zacken verhoolen leggende, by horten en ſluypender wijſe had binnen de Stad gebracht, die zich te gelegener uyre los geevende hunne ſpits-broeders den wegh hebben gebaent en de gerievelyke hand geleent. Na deſe ſchoone en on-bloedighe over-winningh had *Karel* de armen weder ruym, ende bykants alle plaetſen van aenſien in ſijn bewaer. De Staeten en adel van Holland, ſiende dat ſy een harden ram tegen hadden, ende een vyand die meer ſtevels dan ſchoeyen verſleet, vonden niet alleen raedzaem maer ook noodigh met onſen *Karel* en de Gelderſſe eene wapen-ruſt vaſt te ſtellen, ende alzoo de ſpietſſen voor een tijd langh aen den haek te hanghen. Derhalven heeft *Margriet van Ooſtenrijk*, weduwe van *Philibert* Hertogh van Savoyen en Vooghdeſſe van Nederland, wt laſt ende op den naem van haer vader den Keyſer en Prins *Karel*, met *Willem van Langh* Wet-geleerden en laſt-hebber van onſen
1514 Vorſt geſpreck gehouden, ende, na een kort beraed en mond-geſchil, een vier-iaerighe ſtille-zaet in-gewillight, zullende aenvangen met den 10. van den Oogſt-maend op Laurens dagh: wanneer de Gelderſſe noch twee daghen te vooren den Hollanderen de vaek wt de ooghen hadden gekeert ende in 't gebied van *Dordrecht* tot aen 't eyland van *Alblas* geſtroopt. Sommighe † willen, dat by dit verdingh Gelderland voor ſijns leevens daghen aen *Karel* zoude zijn gezeekerd; die daerom (te meer, vermits de Clevenaer in deſe handelingh was buyten beſcheyden) ſyne handen begon te ſlaen aen den tol te *Lobeek* en de inkoemſten van 's *Graven-weerd*; tot groot misnoeghen van de Cleefſſe, die de vreede zochten te koppelen met onſen *Karel* te koppelen aen Iuffrouw *Anne van Cleve*, welke naderhand, in ondank van haere ouders, met *Philips* den drieden Grave van *Waldeck* is op de loop geteegen: daer de vader niet ongraegh toe ſcheen te weſen, ten ware *Karel* meer op het neſt dan op het vogeltien hadde geſien, ende tot een bruyd-ſchat begeert al wat de Cleefſſe wt den boezem van Gelderland te pand ofte te ſchenk bezaten, als *Goch*, *Lobeek*, *de Duyffel* en 't *Rijx-wald*, ende 't en ware de Keyſer en ſyne dochter *Margriet* deſen ſlagh hadden gebrooken en het uyr-werk op-gehouden, die doen den mond vol hadden van een houwelijk tuſſchen de zelve *Anne* en *Lodewijk van Beyeren*. Van gelijken was tot zottigheyd geworden de voor-ſlagh van de Burgoenſſe, die al voor heen een knoop dachten te maeken tuſſchen *Karel van Gelder* ende *Izabelle van Ooſtenrijk*, tweede dochter van wijlen Koningh *Philips*, welke met toe-ſtemminghe des Keyſers tot een houwlijx-gift aen hem zoude brengen heel Gelderland; doch met deſe bepaelingh, dat, indien 'er wt dit bedde geene lijfs-erven ende van deſen boom geen aert en quam, het Vorſtendom alsdan aen 't huys van *Burgondien* voor altoos zoude vervallen zijn.

62. Op dit iaer liet de Keyſer te *Groeningen* aen de Martens kerk harde beveelen aenplacken, *waer by Edzard Grave van Embden openlijken in den acht wierd gedaen, ende de Raed en Gemeente mede op ſtraffe van den ban gelaſt, hem zonder verzoef af te gaen, Iuriaen van Saxen met ſijn Stad-houder ende een genoeghſaem getal krijghs-volx binnen de Stad te herberghen, de by Edzard op-geworpene Veſtingh in te ruymen, ende hem onderdaenigheyd te zweeren, tot dat de rechten zouden wt-wijſen wie tot de heerſchappy van de Stad was gerechtighd.* Middeler-wijl verſloften beyde vyanden niet de beſt-geleegene plaetſen te verſterken, ende den landluyden zonder erbarmenis geld en goed af te haelen. Voort daer na zijn de Brunſwijker en Saxenaer wt het Graefſchap van *Oldenburgh* naer Ooſt-Vriesland op-getrocken. Aldaer is *Edzard* met 500. knechten en 1600. ruyteren, behalven eene menighte van land-luyden, den vyand gevolghd ofte eer onder ooghen gegaen. Korts daer na quam hem een onverhoopte tijdinghe vervaerden, dat *Henrick van Brunſwijk*, die beroemde oorloghs-held, met een ſteeuwigh heyr in aentocht was, ende Hertogh *Iuriaen* bereeds, mede voerende eene maghtighe vloot van tien ſchepen, op de Eemſe geſien. *Edzard* hier over ſijn eerſten raed veranderende braght de ſyne

† *Horum omnium fides ſit penes Teſmacherum.*

weder

1514. weder binnen *Groeningen*, van waer hy, de Stad eerſt een moed in-geſprooken ende voor haer goede zucht en trouw bedankt hebbende, na twee daghen op *Dam* is vertooghen. Wanneer hy hier van den Brunſwijker naerder kondſchap ontfingh, is hy, bezorgende de plaetzen eerſt met noodige bezettinge, voort naer *Embden* verreyſd. Aldaer in alle yl eene vloot toe-ruſtende, heeft daer mede de Saxiſſe bezocht, hunne ſchepen wt de Eemſe verdreeven, ende ten deel vermeeſtert. Aen d'andere zijd gingh de Brunſwijker etlijke Sloten over-weldighen, veele der zelver ſlechten en verbranden, ende alle wt-plonderen. *Edzard* ſich te maghteloos voelende week met bequaemigheyd op *Aurick* ende van daer op *Embden*. De burgers van *Aurick* ſiende den vyand na *Edzards* vertreck op haer met vliegende vaenen aentrecken, zijn, na 't verlaeten en wt-rooven van haere Stad, door een onbedaerden ſchrick den Grave na-gevlucht. Maer de volcken op het Slot ſtaeken de Stad zelve in den brand, ende namen een op-zet van den Burght tegen te houden. De Brunſwijker merkende hier veel tijds en werx aen vaſt te zijn, trock met een grimmigh gemoed van daer, ende verwoeſtede het gantſſe gebied van *Aurick*. Van daer nam het leger, na 't veroveren van *Mormeer* en *Stickhuyſen*, ſijn loop op *Lingen*, ende is die geheele ſtreek welke aen *Oldenburgh* aengrenſd, den vyand doen in handen gevallen. Wijders koozen ſy, laetende *Dam* op de rechter hand legghen, haer wegh naer *Delfzijl*, waer omtrent ſy eene Veſtinge over-weldighden. Voort daer na heeft de Saxenaer een deel huys-luyden met ſchuppen tot ſich ontbooden. Hy zelve beſchoot met alle maght het Slot van *Hoekekerk*, zoo dat die van binnen het hoofd niet derſden wt-ſteeken. De Groeningers dit hoorende zijn om den verdruckten de hand te bieden wt-gevallen, ende ſtonden van verre in de wapenen, zonder echter dichte by te komen; 's anderen daeghs deeden ſy insgelijx, ende keerden tegens den avond weder in de Stad. Hier over lieten die van 't Slot den moed ſinken, ende zochten noch op den zelven dagh t'zaemen-ſpraek. Dan de Saxiſſe met menighten de wal beklimmende hadden de Schants al wegh, eer die van binnen tijd hadden om op voor-waerden te denken.

63. Wanneer de zaeken zoo over ſtuer liepen ende het land van *Groeningen* rond-om in ſchrick en als in een lichte vlam van oorlogh ſtond, ende daer behalven ſich een gerucht verhief, dat des vyands vloot al weder de Eemſe zocht, heeft hier op *Edzard*, met over-groote droeffenis ia ſchier met mis-trooſtigheyd zijnde in-genoomen, den Raed en Gemeents-luyden by een gelaeden, *ſijne onſchuld ende der vyanden trots en onſtuymigheyd wt-geleght, ende vorders om-gevraeghe wat 'er meer diende gedaen; toonende ſich effenwel over-boodigh goed en bloed by 't vaderland op te zetten.* Hier tegens begonnen ſy hem alle moed te geeven, zeggende, *dat God de Heer leefde, een wreeker van alle onrecht en hooghmoed, die hunne zaeke, wanneer der menſchen raed ten eynde ende het water op de lippen was, by de hand zoude neemen ende buyten alle ſchijn en verwachtinghe wel doen wt-vallen. Edzard* voelende ſijn hert hier door wat verlicht, *Och of God gave*, zeyde hy, *en het ware my trooſts genoegh, dat ick deſe uwe ſtandvaſtigheyd en goede gunſt doch terecht moghte beloonen!* Daer na hielden ſy de hoofden by een, om raed wt te vinden. Een yeder wterde ſijn gevoelen, voor al in zoo een zwaer-wightighe en verwerde zaek. De hooge nood en konde geen wt-ſtel lijden: de vyanden waren zonder getal, de Keyzer verſtoord en onverzoenlijk, het land van alles wt-geput; echter der vyanden iock op te neemen docht hen voor al hard en onverdouwelijk. Alleen ſcheen de gedachtenis van Hertogh *Karel van Gelder* de hoope-looze gemoederen wat op te richten. Dan het ſtuck dieper in-geſien zijnde gaf hen weder geen kleyn after-denken; alzoo hy om ſyne nauwe maetſchap met Vrankrijk by de Duytſſe min bemind was; behalven dat ſy van ſyne wille ofte ook beſtandighe maght geene verzeekeringh en hadden. 's Anderen daeghs zijnde den tweeden van Pinxteren, wanneer ſy over-woogen dat men ofte de Gelderſſe te hulp moſte roepen ofte onder den vyand bucken, wierd 'er beſlooten, dat *Edzard* zelf ſich in der yl op den wegh zoude geeven naer Gelderland. Als hy aldaer eerſt met *Henrick van Gent* Hof-meeſter ende voort binnen Zutveen met den Vorſt mond aen mond had geſprooken, was echter ſijn hert noch niet geruſt. Want *Karel* op den Keyſer en 't huys van Burgondien gebeeten zijnde, zocht niet anders dan haer aen alle kanten de vleugels te korten; wel weetende dat het geluck van de Saxiſſe onverſcheyden was van dat van de Burgondiſſe. Hier over weygerde hy wel geen byſtand, maer pooghde den Franſſen Koningh den Grave aen te prijſen: dat het boven ſijn vermoeghen was, zoo veele Vorſten ende ſchier heel Duytſland te trotzen en op ſijn hals te haelen: ende, om zoo veele ſcherm-ſlaghen af te keeren, het Franſſe byſtand en verbond, zoo hy hem des niet en ſchaemde, van nooden waren. Doch *Edzard* niet gefind weſende ſich onder een wtheemiſſen Koningh te begeeven, dan alleen met *Karel* als een Rijx-Vorſt in billijkheyd te handelen, gaf tot antwoord, wel te moeghen lijden zoo hy van buyten meerder maght wilde ontleenen.

64. De Hertogh een door-trapt Heer, die meer in het hert dan op de tonghe had ende altoos zaeken van geheymenis door ſyne herſſens rolde, ſich in-beeldende dat het daer na van zelfs wel koemen zoude 't geen hy voor dien tijd quaelijken konde door-drijven, veranderde hier op van raed, ende liet (om by ſonne-ſchijn hoy te maeken) door den Heer van Gent ſijn vernaemdſten dienaer en minder-vriend op deſen voet met hem verdraeghen: *Edzard zoude den Vorſt 40000. goud-guldens toe-ſchicken, de helfte dadelijken, de overighe penningen metten allereerſten; om hier mede een genoeghzaem leger te werven en de Saxiſſe wt Vrieſland te doen verhuyſen, zullende de andere oorloghs-koſten koemen tot laſt van den Hertogh ende Koningh van Vrankrijk. Edzard zoude Groeningen met de Om-landen en 't verder gebied der Vrieſen tot aen 't Vlie van* Karel *te leen bezitten, ende* Karel *wederom, docht het hem goed, van de Franſſe.* Dit aldus beſteld zijnde, wierden 'er ſtrax voor het geld 't welk hy by de beurs had 250. ruyteren ende ook zoo veel volx te voet aengenoomen. Daer behalven is *Michael van Bombergen* wt Pomeren, een Overſte by den Koningh niet onbekend, door *Karel* naer Vrankrijk af-gevaerdighd, om mannen en geld by een te haelen, ende zich wijders met den Koningh te beſpreeken. Doen is *Edzard*, tijdinghe hebbende dat de Brunſwijker voor *Norden* wt het Slot

1514. Slot was dood geſchooten, met grooten ſpoed weder naer huys verreyſd. Ondertuſſchen gingh de roep, dat *Edzard* met een hoop Gelderſſe in aentoght was, ende hem bereeds etlyke ruyters en voet-knechten te gemoet gezonden. Op deſe maere deeden de Saxiſſe hun Vorſt door een rijdenden boode aendienen, *hoe ſterk de vyand na de ſpraek wierd gehouden; wat ſy in deſe gelegenheyd zouden hebben te doen, ende aen welken hoek ſich neder te ſlaen; dat het krijghs-volk om geld ſchreeuwde, welkers ſchaersheyd wel licht eenighe mis-noegendheyd en op-loop konde verwecken.* Dan alzoo deſe brief wierde op-gevangen ende naer *Groeningen* gebraght, hebben ſy, in twee daghen geen beſcheyd krijgende, alles rond-om vernielt. In dien tijd was door de Saxiſſe vloot de Eemſe en handel wederom geſlooten, ende *Dam* en *Embden* van een geſcheyden. Doch *Edzards* onderdaenen met een taemelijk getal ſchepen wt *Embden* loopende hebben den vyand by *Delfziel* met ernſt aengegreepen, verſtroyt, ende na een geluckighe kans 300. zoldaeten aen land gezet, om ſich binnen *Groeningen* te begeeven. Onlanx daer na is *Edzard* neffens een cierlijken ſleep ruyteren met een blijde gebaerte in de Stad gereeden, ende immers zoo blijdelyken van de burgery onthaeld. De ruyters, ſterk by de 700. waren alle treffelijken wt-geruſt, ende hier onder 250. Gelderſſe aengeleyd door *Roelof van Lennep*; de andere hadden den Grave te vooren gedient.

65. Middeler-wijl gingh de oorlogh langhzaem voort, de ſchat-kiſt des Hertoghs van Saxen wierd ydel; Meyſſen en konde niet langer tegens de koſten, noch Vriesland tegens de ſchattinge. Het gerucht van de Gelderſſe hoewel by hem in den wind geſlagen, veroorzaekte echter in ſijn boezem eenighe ontſteltenis: want wat raed, dacht hy, indien *Karel*, een Vorſt niet min liſtigh dan onruſtigh ende boven al driftigh, zonder iock de oorlogh by de hand nam? *Iuriaen* dit alles herkauwende, vond dienſtigh hier over krijghs-raed te houden. De vergaderingh ſtemde over een, dat men, om koſten te ſpaeren ende om den Gelderſſen in 't vaer-water en in de voor-baet te weſen, geenſins met gebondene handen moeſte zitten, maer der vyanden leger en Steden met alle geweld aentaſten en voor den voet innemen. Onder en voor alle andere ried *Henrick van Brunſwijk* de ionge, die van aert en iaeren heet was ende onverduldigh over ſijns vaders dood, dat men, indien men † de hoofd-ſtad *Groeningen* ongeſtoord wilde laeten, ten minſten *Dam* zoude aengrijpen, ofte de Ooſt-Vrieſen over de Eemſe wederom aen boord koemen. 'tBelegh van *Dam* beſlooten zijnde, is daer op een haeſtighe toeruſtinge gevolghd, ende wt alle legers het meeſte volk vaerdighlijken naer *Selverd*, daer *Iuriaen* ſich verhield, neffens de grooten kleyne ſtucken, by een gevoerd. Daer na trock de heele ſchaer op *Dam*, welke Veſtingh met een middelmaetige wal en 800. zoldaeten, behalven de burgers die in tal en moedigheyd den zoldaeten niet toe en gaven, was bewaerd; waer over *Otho van Diepholt*, ende onder hem *Cornelis Funk*, *Geeraert van den Clooſter* ende *Evert Ripperda*, dappere mannen het opzicht hadden. De wal wierd hier en gins en over al door-geboord, ende de Sterkten reddeloos gemaekt; tot dat eyndelijken de veſten aen drie hoecken op eenen tijd zijn beſtormd.

† *Si bovem non poſſis, aſinum agas.*

De burgers en krijghs-knechten weerden zich onder een ridderlijken, ende dreeven de Saxenaers driemael met merkelijke ſchade ruggewaerts. Maer gemerkt de Vorſten het volk van afteren aenſtouwden, ende de Brunſwijker yſſelijken beſtond te ſchreeuwen, bequamen die van buyten de overhand, rennende lanx de ſtraeten, ende niemand verſchoonende, zelfs niet die in de kerken waren geloopen ende de outaers omhelſden. In 't begin hadden zich 150. mannen over de graften met de vlught geberghd: 't getal der gevangenen en was niet over de 200. Het krijghs-volk kreegh de handen vol buyts: alle huyſen van de Veſtinghe wierden als verbeurd aengeſlaeghen. Te vooren was het de Utrechtſſe Biſſchop *Frederick van Baden* onder de hand eens met de Saxiſſe. Dan zoo haeſt *Edzard* naer Gelderland gegaen, ende de Saxenaer met inwendighe vrees en quaed vermoeden was bezeeten, heeft hy het mom-aenſicht af-geworpen, ende de Over-Yſſelſſe in deſe verbintenis mede betrocken. *Edzard* hier over vergald beſtond de Drentenaers als vyanden brand-ſchattingh af te eyſſen. Die van *Groeningen* lieten die van *Utrecht* mede aendienen, dat ſy ze, om het verbond met den Saxenaer hun bitterſten tegen-ſtreever, voor vyanden hielden ende verbanden.

66. Des Hertoghs van Gelder hert en handel waren by den Saxenaer insgelijx verdacht. Want ſijn vader *Albert* had langh tegens hem geoorloght, ende hy zelf was *Maximiliaen* en 't huys van Burgondien meer toe-gedaen, als *Karel* wel lief ofte nut was. Wanneer hy nu wijs wierd, dat *Edzard* met hem te raed had gegaen ende bereeds etlijk volk in Gelderland op-gelicht, begon hy mis-trouwend en bangh te worden ende *Karel* door brieven te onder-taſten. *Karel*, die, mede niet ſlinx noch van hooſiſſe greepen onvoorſien was, *wierp hem voor zaeken van geweld, ongelijk en geweygerden handel; meer om ſijne zwaerhoofdigheyd te vergrooten dan om ze wegh te neemen.* Als de Saxenaer hier op diende, *dat van hem niet dan vriendſchap was gekoemen ofte voortaen ſtond te verwachten*, zeggende vorders, *over-hoodigh te zijn wyders met hem te handelen, en begeerende daer toe brieven van vaſt geleyde*; heeft hem de Hertogh al wederom met een duyſter en twee-zinnigh beſcheyd af-gezet. Ondertuſſchen wiſt *Edzard* na ſyne weder-komſt het geld qualijker by een te krijgen, als hy wel hadde verhoopt ofte met onſen Hertogh af-geſprooken. Echter heeft men 14000. Rhijnſſe guldens ten laetſten naer Gelderland geſchickt, ende het verloop van den tijd met het geen aen de penningen te kort ſchoot op de beſte wijze verſchoont. Alſdoen is de ruytery, die na 't af-legghen van den * Franſſen oorlogh door den Koningh van Engeland was ontſlaeghen, door de Gelderſſe aengenoomen. Voorders ſchreef de Vry-heer van Gent, die by onſen Vorſt in 't beſte blaedien ſtond, aen die van Groeningen: *hoe de Vorſt, door ſijn tuſſchen ſpreeken en onder-werkingh, met Edzard een verbond had getroffen ende noodighe hulp belooft, indien hy het bedonghen geld ontfingh, 't welk nochtans zaer langhzaem ende noch maer ten halven was over-gemaekt; waer na ſijn Heer van ſtonden aen de Engelſſe in ſijn dienſt had verplicht, en eenige volmaghtigers naer den Koningh van Vrankrijk, ende andere ſijne vrienden af-gezonden, om zonder vertoef volk zoo te voet als te paerd te verzaemelen; zoo dat de Grave eerlangh*

* Sietq het iaer 1513.

zoo

1514. *zoo een maghtigh byſtand had te verwachten, waer mede hy de Stad Groeningen ende ſijn vaderland van den vyand zoude konnen ontlaſten ende in ſtilte brengen. Vorders had hy, ſy wilden om 't verlies van Dam niet te zeer treuren noch daerom den Grave begeeven, maer de ſlap-moedighe en oproer-maekers verſterken ende op den rechten wegh leyden. Hy beloofde haer als onder een hand-ſchrift, dat ſijn Heer noch den Grave noch henluyden in den druck zoude laeten, zoo verre de Grave het verdragh niet te buyten ginghe.* Het op-ſchrift hield aen de Gemeents-luyden; wt zaek het volk verdrietigh en half mis-moedigh over 't langh wachten ende half wt-gehongerd, nauwlijx in den teugel was te houden, ende het krijghs-volk geene penningen by de beurs hebbende tot geene ergerlijke aenſlaghen moght vervallen.

67. *Edzard* laevende de burgers en zoldaeten met de hoop van het Gelderſſe byſtand, maer bekommerd over al het draelen, gingh zich zelven door allerley gedachten ontruſten. Wt Gelderland koemende had hy met ſich genoomen *Iooſt* Grave *van Hoey*, die door *Henrick van Brunſwijk* wt ſijn land geſtooten zijnde ende het Rijk goede nacht zeggende, mede heul en ſteunzel zocht aen Vrankrijk. Dees wierd van *Edzard* naer Hertogh *Karel* geſchickt om te bidden, *dat hy doch met de zaeken wilde voortvaeren, alzoo men rechtevoort met een geringe maght, zoo die by de hand was, wat groots en zonderlinx zoude konnen verrichten: indien de Vorſt zich met een goed heyr op den wegh gaf, zoude hy de overwinninghdaer mede verhaeſten, na de welke men voor de betaelinghe niet en derfde te vreeſen; doch alles was aen den ſpoed geleegen.* Karel ſloegh den bal te rugghe, *ende woude het Edzard wytten, dat het geld niet tijds genoegh ende ook niet ten vollen was over-gemaeckt, ende daer door de beſte kans was verkeerd ofte voor by gegaen, de wervingen verhinderd, de vyand in ſijn voor-neemen geſtijfd, ende alles bezwaerlyker geworden.* Ondertuſſchen om ſyne goede meeninge te doen blijken, liet *Karel* hem volk volghen, doch weyniger dan hy verzocht ofte behoefde, te weeten ſlechts 4000. voet-knechten ende 400. paerden. Deſe met den Grave van *Hoey* zich over 't gebied van Benthem wtſtortende ende *Edzards* maght te gemoet ſiende, beſtonden middeler-wijl dit geheele land, vermits Grave *Ewerwijn* den Saxenaer diende, leelijken te verwoeſten. De vyand dit verneemende heeft met de volkeren van 't Sticht ende den * *Swarten hoop*, die hy wt Ooſt-Vrieſland in alle yl naer Benthem liet af-gaen, den wegh bezet, ende daer na de Gelderſſe getracht in de knip te krijgen. Dan deſe waren, wegen haere zwackheyd, om het gevecht te ontwijken, naer Twent geweeken: een deel van haer vermeeſterde de *Oetmarſen* en *Delden*: de overige ontſloopen weder naer Gelderland. Alſdoen legerde ſich de Saxenaer omtrent *Coeverden*, om op *Edzards* volk te paſſen; ende die van 't Sticht, om den Gelderſſen een been te lichten in de Twent. Hier over was *Edzard* niet weynigh bedeeſd: behalven de dunheyd van geld zagh hy de ſyne dagelijx door-druypen ofte over-loopen, ende vreeſde voor een gemeynen op-roer; aen d'andere zijd waren ſyne hulp-troppen veriaeghd, ofte van de ſyne af-geſlooten. Ende hoewel hy met een half oogh *Karels* aenſlaghen wel merkte, en dorſt hy ze echter, om hem niet af-keerigh te maeken, in 't openbaer niet laeken. Eyndelijken ziende waer den Hertogh de ſchoey wrongh, ende liever hebbende een deel te behouden dan alles teffens te verlieſen, liet den Raed vergaderen; alwaer hy rond wt vertoonde, *dat men, om de Gelderſſe graegh te maeken en wt den ſlaep te wecken,* Karel *tot Opper-vooghd van de Stad ende tot Leenheer over hem moeſt maeken, alzoo de zaek niet langer op-geſchort ofte op eenige andere wijſe konde herſteld worden.* Wanneer de heele vergaderingh deſen voor-ſlagh voor goed keurde, is de Rit-meeſter *Rudolf van Lennep* van ſtonden aen, wt heymelijk beſtel van eenige wt de Stad, door om-woeghen naer Gelderland gereeden.

68. Hertogh *Karel* over deſe tijdinghe niet weynigh vervroolijkt zijnde, liet het kalfs-vel op de daed roeren om meerder volk te werven, zond op nieuws aen den Koningh van Vrankrijk om geld ende luyden van oorlogh, ſtreelende ſyne gedachten met de heerſchappy van *Groeningen* niet alleen maer van geheel Vriesland. Daer na beval hy *Willem van Gent* van Oyen ſich in alle haeſt met de verſſe maght naer *Groeningen* te ſpoeden, ende alles wt-wijzens ſijn laſt te verrichten. Hy gaf hem brieven mede, waer by het langh wachten wierde verſchoond, ende alle op-gekoemene beletzelen niet hem maer *Edzard* op den hals geſchooven. De Saxenaer ondertuſſchen, die allenxkens om penninghem meer benoodighd ende voor de Gelderſſe bevreeſd wierd, liet niet na de burgers te ondertaſten en aen te zoeken, ende deſe en geene middelen van vreede voor te wenden. Gelijk ook bereeds binnen *Eſſen* een dagh was aenbeſtemd; alwaer nochtans, vermits het gerucht liep dat de Gelderſſe op wegh en by de hand waren ende de Vorſt de Stad wel meende, niet dat tot de zaek diende wierd beſchickt. Want de Gelderſſe Maerſchalk *van Oeyen* voort daer na met de oude troppen in Drent aenquam, legerende ſich omtrent *Rolden* en op de nabuerighe vlecken. Hier van daen begaf hy ſich, doch zonder gevolgh van knechten, zelf in de Stad, ende den Raed by een laedende, leverde aen *Edzard* ende de Heeren ſijn beſcheyd, waer by de Vorſt te kennen gaf; *hoe hy, volgens hunne vorige bezendingh, ſijn erf-Maerſchalk met een leger hen te baet zond, ten eynde om de Stad in ſijn ſchut te neemen, welke hy, gelijk ſijne andere landen, zoo tegens alle geweld en over-meed als by haere oude vryheyd, keuren ende rechten loofde te beſchermen.* Na af-leezingh van de brieven, deed de gezant een na-reden, *ende van ſijns meeſters goed-gunſtigheyd een aenvangh maekende, als mede van de vyandſchap des Keyſers ende 't over-maghtige huys van Burgondien 't welk hy hier mede zich op den hals zoude haelen, alle ſijne ſchatten, vrienden ende landen in gevaer ſtellen, ende tegens zulke ſtooten geenſins konnen beſtaen, ten waere hy van elders ende zonderlingh van den Franſſen Koningh hulp ontleende;* beſloot eyndelijken, *dat, om de voor-verhaelde redenen, Edzard de heerſchappy der Stad ende 't geheele land van de Eemſe tot de Lauwers dadelijken af-treeden, ende alle onderzaeten van ſijn eed ontſlaeghen zijnde den Hertogh van Gelder met ſijne erven ende den Koningh van Vrankrijk voortaen zouden hebben te hulden. De Stad zoude alle haere voor-rechten behouden, ende het vlacke land alleen onder den Vorſt ſtaen, om door de Hover-mans ofte wt de burgery gekoozene Richters, met by-voeginge van ſijn Stadhouder, bediend te worden. Hy begeerde het Slot, als een heck en toom van de burgerlijke vryheyd, geſlecht,*

* Legio ſuæ.

* Sueq het jaer 1513.

1514. *geſlecht, ende in de ſtede een Vorſtelijk Hof zonder graften en wallen gebouwd hebben; ende daer en boven een iaerlijxe beede, zoo groot ofte klem als hem de gezanten der Stad en Om-landen zouden willen toe-legghen. Indien hen dit beviel, wiſt de Vorſt naeſt God middel om den vyand door heel Vrieſland het gat wt te iaeghen; zoo niet, had hy laſt met het ganiſſe heyr weder naer huys te wandelen.* Daer na ſprack hy *Edzard* in 't byzonder aen, *vraegende of hy wel geſind was onder Vrankrijk ende ſijn Heer te ſchuylen, die hem alſdan niet alleen wilden verdedighen maer ook wederom aen ſijn vorigh bezit helpen.*

69. Dit verzoek wierd verſcheydentlijken op-genoomen. De meeſte burgers die 't beſte hoopten waren hier niet tegen. *Edzard* was in ſijn boezem verſtoord, dan en dorſt niet wt de borſt ſpreeken, ende zeyde alleen met beknoopte woorden, *met een andere meeninge naer Gelderland te hebben gereyſt, met den Hertogh beſteck gemaekt, geld gezonden ende om byſtand aengehouden.* De Maerſchalk diende hier op, *dat (onaengeſien het driede deel alleen van 't geld, ende zulx ook veel te laet door den Grave was beſteld) de Vorſt van Gelder echter een goede menighte en puyk van volk had over-geſchickt, ende daer toe over de 25000. goud-guldens geſpilt: in voegen, dat zoo men ſlechts de heele helfte der penninghen by tijds hadde beſtelt, noch Dam zoude zijn veroverd, noch de vyand miſſchien rechtevoort den Vrieſſen bodem beſtaen.* Als *Lennep* hier by voeghde, *dat de Hertogh noch onlanx tot ſijne over-groote koſten een heel leger had geworven, ende noch meer, zoo 't nood dede, wilde doen;* gaf de Grave dit beſcheyd, *dat ſy al te ſeer op het eerſte verdragh drongen, alzoo 't hem niet aen de wille maer aen de maght en 't geluck had ontbrooken, ende de Hertogh te vooren wel veel meer had konnen te weegh brenghen. Hy begeerde, wat het voordere belanghde ende het moght 'er mede gaen zoo 't wilde, den Vorſt geenſins tot een Leen-heer te kennen, maer, zoo hy aen den menſchen geen trooſt en vond, ſijne hoop op God veſten.* Hier op wierd een nieuwe vergaderingh gehouden en 't volk by de Gilden om-gevraeghd. Deſe vonden nergens groote zwaerigheyd, zoo *Edzard* maer het na-woord woude over-geeven. Op den zelven tijd wierd met den Maerſchalk naerder gehandeld over de Hovet-mans, ende beraemd, dat die aen de keur van den Raed zouden ſtaen, ende alle Veſtinghen in de Om-landen geeffend worden. Doen was 'er noch overigh, om *Edzard* met haer in een ſchip te brenghen. Als nu de gemaghtighde van den Raed en 't volk dit hem voor-leyden, klaeghde hy door ſijn Cancelaer bitterlijken over het voorgaende, zeggende *niet dan na vennootſchap en beſchuttinghe getracht te hebben, ende grootelijx beducht te zyn dat* Karel *meer ſijn zelven dan eens anders voordeel zocht, ende met hulp der Vrieſen de bereeds af-geſloofde Saxiſſe lichtelijken wt de landen over de Lauwers zoude verdrijven, en ſich daer over Heer maeken.* Wanneer een van de burgers hier op in alle nederigheyd aenwees den tegenwoordighen nood ende het hertelijk verlanghen van de gantſſe Gemeente, ende *Edzard* een weynigh was bezijden geweeken om zich met den ſynen te beſpreeken, trad hy daer na weder voor, zeggende *tegben haere ſinnelijkheyd en begeerte niet langher te willen worſtelen, ende te verhoopen, dat hem de Hertogh in andere dinghen weder een ſlagh voeghen en des te gunſtiger ſoude weſen.*

70. Dit wierd den Raed ende de gekoozene van ſtonden aen voor-gediend, wt welker beſtel de Stad voort eenige mannen tot den Gelderſſen laſt-hebber af-vaerdighde, om te boodſchappen dat men hier in hadde bewillight, en wijders beſlooten dat 's anderen daeghs vroegh de Raed en t'zaementlijke Gemeente den Hertogh van Gelder zouden bezweeren. Hier van is aen de burgers op hun verzoek een ſchriftelijk ende by den Heer *van Oeyen* bezeegeld beſcheyd gelevert. Op den beſprooken dagh, zijnde den drieden na Aller-heylighen, hebben die van *Groeningen* Hertogh *Karel* in de Walburgs kerk, daer de Heer van Oeyen voor het groote outer ſtond, met op-geheevene vingeren trouw en gehoorſaemheyd gezeekert, ende met een (zoo zommighe willen voor-geeven) den Koningh van Vrankrijk, doch met bewimpelde woorden, om den gemeynen man te verbyſteren. Dit verricht zijnde, heeft *Edzard Harke van Suderhuys* Rechts-geleerden naer Gelderland laten af-gaen, om met den Vorſt van dinghen te ſpreeken die hem meeſt in 't byzonder aengingen. Die van *Groeningen* verwittighden *Karel* mede van den eed, hem dankende voor ſyne hulpvaerdigheyd, en biddende om ſpoedighe voldoeningh van hun vorder voor-ſtel. Ondertuſſchen was de Gelderſſe maght in 't leger te *Laer*; ende de Swarte bende van den Saxenaer nam voor het Slot van *Wardebraſſe* alle daghen toe in moed en ſterkte. De Gelderſſe ſchroomende voor dien rauwen hoop, ontbooden by haer eenige Rit-meeſters met *van Oeyen* te *Groeningen* zijnde, ende onder andere *Werner Spegel* met de ruyterye, ende teeghen alſdoen gelijker hand naer Gelderland, zonder dat haer de Saxiſſe konden after-haelen. Als de Stad hier over eenighſins ontſteld was ende niet weetende wat te giſſen, heeft de Maerſchalk den Raed ende Gemeents-luyden naer boven geroepen, ende onder-richt, *dat dit vertreck, hoewel buyten ſijne voor-kennis geſchied, niet alleen niemant after-deeligh zoude weſen, maer de Vorſt zelf in korte daghen met een goede heyr-kraght over koemen, om den vyand over al haere pael-ſteden te doen ruymen.* Middeler-wijl is *Edzard*, ſyne voorighe maght en waerdigheyd nu wt-getrocken hebbende, in 't krieken van den dagh wt den Burght van *Groeningen* naer *Embden* verreyſd, om ſyne landſchap en eygene zaeken waer te neemen. Die van *Groeningen* gingen zich door de burgery terſtond van 't Slot verzeekeren, op dat *Edzards* after-gelaetene gereedſchap niet moghte verlooren gaen. De Grave daer na, wijs wordende dat de vyand in de vryheyd van Lenge Vaſtel-avond hield ende moy weder ſpeelde, is in aller ſpoed daer heen geruckt, mede neemende, behalven den Grave van *Hoey*, ſijn hop-man *Robert van Keppel* een edel-man wt Gelderland; alwaer hy met ſyne troppen een degelyke overwinningh behaelde, ende ſchier den heelen hoop neder-lieuw ofte op de vlucht braght; zonderlinghe alzoo ſy alle niet anders en meynden, dan wt Gelderland een groot heyr aengekoemen, ende noch meer volx onder wegen te zijn.

71. Onlanx daer na is *Edzards* Slot binnen de veſten van *Groeningen* af-gebrooken, vermits het zelve tot veel quaeds aenleydingh hadde konnen geeven; te meer door dien de Gelderſſe hulp-benden alle uyren wierden tegen-geſien, en 't volk in de Stad om geld riep, waer van ook eenighe gebreekelijk ofte den Saxiſſen waren goed-

1514.

1514. goed-gunſtigh, die met groote ongeduld ſlechts na een wt-komſt van den oorlogh verlanghden. Soo deſe het Slot in-namen ofte yet anders voornamen, zoud alles in vreeſe en gevaerlijkheyd hebben geſtaen. Hier over ſchreef de Raed aen *Edſard*, ende begeerde ofte meerder bezettelingen ofte oorlof om de wallen te ſlechten. Dan alzoo *Edſard* vermits ſijn langh wt-blijven rechtevoort veelerley zaeken om de hand hebbende vertraeghde te antwoorden, wierpen de burgers de mueren in de graft met zoo eene gauwigheyd, dat een werk van menighe maenden in weynige daghen (na dat men de ſtucken ende *Edſards* huys-raed eerſt hadde geberght) tot den grond wierd geeffend en vernield. Hier toe heeftze noch meer aengeport, dat Hertogh *Karel*, na 't zeggben van den Maerſchalk, eerlangh in de Stad dreyghde te koemen. Ende hoewel hy dit zelf had aengeraeden, nochtans gemerkt der Vorſten gedachten wankeligh zijn en altoos haekende naer 't gebied, vonden zommige verreſiende goed dit oogen-terghzel, als een ſteen van aenſtoot, te vooren wegh te neemen. *Edſard* dit namaels hoorende zoude de Gelderſſe van verzuymenis en onbedachtzaemheyd hebben beſchuldight, dat ſy den grond-veſt en ſtoel van hunne toe-koemende heerſchappy zoo lichtelijken hadden laeten wt-roeyen. Hertogh *Iuriaen van Saxen*, die om de wan-betaelinghe ſijn volk qualijken in den band wiſt te houden, heeft onder dit al wederom die van *Groeningen* een locke-brood van vreede en t'zaemen-ſpraek voor-geleght. Doch deſe brieven zijn over al door de Stad wt-gelacht, vermits ſy niet langer hun eygene meeſters en waren. *Karel* liet ze mede ſchriftelijken aendienen ſyne ongeveynſde meeninge, dat hy mede haer vorigen handel van waerden hield, ende wt Gelderland nieuwen voor-raed van volk naer Vriesland had gezonden. Middeler-wijl was de Saxenaer te *Leeuwaerden* op den land-dagh, meeſt om eene ſchattinge over het land wt te zetten. Terwijl ſy aldaer met den anderen knibbelden, quam het krijghs-volk wt Gelderland in 't Geeſter-gebied in-vallen. Dit gerucht voort naer *Leeuwaerden* over-vliegende ſtiet de vergaderingh en gheheelen raed-ſlagh om verre. Den oorſprongh hier van zullen wy kortelijken gaen ontvouwen.

72. Tuſſchen *Edzard* en *Karel*, ſpreekende van *Groeningen* te ontzetten, was eerſt over-gekoemen de Vrieſen over de Lauwers aen te taſten; aengeſien die landſchap naeſt aen Gelderland was grenzende, ende zeer bequaem om de Stad wt den brand van den oorlogh te verloſſen. *Ianke Douwens* en *Sicco Galama*, ter herten treckende dat hun vaderland van de Saxiſſe boven maeten en zonder eynd vertreeden en geſchat wierd, ende verſtaende dat Hertogh *Karel* tegen de Saxiſſe volk verzaemelde, tooghen op het ontbieden van den Hertogh naer Gelderland; waer mede en met ſyne Raeden ſy binnen *Harderwijk* veele woorden wiſſelden over de wrevel-moedigheyd der Saxiſſe, raed geevende ende weder vraegende om deſe kevers in de beſte wijſe wt Vriesland te veriaeghen. Eyndelijken hebben ſy hun lichaem en goederen aengebooden, om voor al de Vrieſen aen te grijpen, ende der vyanden aenſlaghen t'eenemael den neck te breeken: gelijk men zomwijlen in de voeten een ader opent om daer door het hoofd en d'andere leeden van de ſmert te ontlaſten. Waer over *Karel* ſyne nieuwlijx wt Vrankrijk over-gekoemene troppen in alle haeſt en ſtilligheyd by een trock, ende met de Franſſe ſchijven noch meer volx in dienſt, ende al het vaertuygh te *Harderwijk* ende daer omtrent in huer aennam; waer mede *Leenaert van Swartzenburgh*, een bedreeven krijghs-man gekoemen wt een over-oud ſtam-huys in Duytsland, de Zuyderzee ſchielyken over-zeylde, ende de zoldaeten in 't Geeſter-deel en ſchier in 't ingewant van Vriesland over-braght, eer noch yemant haere komſt had vernoomen. Hier op is van de waerlooze en onbezette Steden, *Sloten* voor eerſt over-rompeld, en 't leger daer na voor *Yſſt* geſlaeghen. Alſdoen heeftmen de Vrieſen, door toe-doen en aenblaeſen van *Galema*, en *Douma* ofte *Douwens* (wiens vader eertijds door den Saxiſſen Stad-houder in Vriesland was onthoofd) tot hunne vryheyd beroepen, ende hen voor ooghen geſteld, *dat het onbillyk en ſchandigh was, dat een volk voor heenen altoos vry nu geſchat en geſchooren wierd; te meer, nademael nu hun nood-hulper de Vorſt van Gelder ende ſy met hem gekoemen waren, om haer alle wt de Saxiſſe dienſtbaerheyd in hun vorige geluck te ſtellen. De Gelderſſe en verghden noch ſchattinghe noch iaerlijxe tollen, dan alleen een weynigh gelds tot quijtinghe van 't kryghs-volk om den vyand wt te drijven, ende den blooten eer-naem van Beſchermers. Haer en ſtond niet meer te doen dan de tegenwoordighe gelegenheyd by 't hoofd te vatten, ende te kieſen, of ſy vrye luyden wilden weſen ofte in de ſlaverny ſterven en vergaen.* Dit gingen ſy en meer andere over al verſpreyden, ende de Gelderſſe hadden by alle gezelſchappen anders niet in den mond. De Hertogh † hoorende met een innerlijk genoegen de ſyne in veyligheyd omtrent *Sloten* ende met geluck voort daer binnen gekoemen te zijn, dat 'er daer behalven te *Harderwijk* dagelijx knechten dienſt begeerden naer Vriesland: ſchickte aen *Dirk van Keppel* ſijn bevel-hebber tot *Harderwijk* ende ſijn Rent-meeſter *Maurits Pannekoek* 100. guldens, om elken knecht, zoo die maer goed en ervaeren waren, een gulden op de hand te geeven, welke ſy voorts met rotten van 30. ofte 40. teffens zouden over-ſcheepen, ende hen een eed af-neemen van *Erkelens* in alle zedigheyd te zullen gehoorzaemen, als mede de naemen opteykenen, om te moeghen weeten waer ſijn geld was gebleeven. Wanneer hy korts daer na een ydele maere vernam van dat de Hertogh van Saxen *Sloten* zoude berennet hebben, en vergat hy niet van *Hattem* wederom aen *Keppel* te ſchrijven, dat hy wat hem hier van kondigh was aen den Vorſt op ſtaende voet zoude over-brieven. Alzoo is 't leger op *Sneek* gevoerd, ende de burgery aengezeyd, *dat haer niet quaeds en zoude beiegenen indien ſy maer gehoorſaemden, ende anders alle geweld.* De Stad van geſchut en anders onvoorzien zijnde nam de Gelderſſe binnen, ende na twee dagen insgelijx *Bolſwart*. Daer na zijn 'er veele wel geleegene Sloten in dien ſtreek in-genoomen, ende tegens de Saxiſſe ſterk gemaekt, daer behalven die heele zee-rack tot aen *Mackum*, neffens *Hindelopen*, *Worcum*, *Staveren*, het gantſſe gebied van *Geeſt* en de *Sevenwolden*, met meer Ambachten en plaetſen den Gelderſſen toegevallen.

† *Ex binis Ducis autographis quæ ſuppeditavit nobis, inter cætera, nobiliſſ.* Iohannes Wittenius, *Muſarum ac noſtræ deliciæ.*

1514. 73. Vorſt *Iuriaen van Saxen*, die noch met den ſynen om *Groeningen* hengelde ende *Eſſen* dacht vaſt te maecken, is op deſe tijdingh heel week-moedigh ende van ander beraed geworden. Want hy de bende te *Eſſen* leggende tot ſich ontbood, ende de zelve, meer met hooghe beloften dan met geld vernoeghd zijnde, naer Vriesland af-zond. Hy zelve is met ſijn zoon ende een wt-geleeſen getal van ruyteren in't begin van den Winter-maend van *Werdenbraſſe* naer 't land van Munſter, ende voort dieper naer Duytsland, zonder groote eer en bulderende van gramſchap, vertrocken, ende zedert dien tijd daer niet weder geſien. Ondertuſſchen en vergat onſe *Karel* niet wt *Harderwijk*, daer hy doen veeltijds verkeerde, die van *Groeningen* door brieven meer en meer te verwackeren ende indachtigh te maecken, *dat hy het leger met nieuwe vul-troppen had geſteeuwight, om den vyand dien hy bereeds op de knyen had gebracht voort onder den voet te ſtooten, ende alle ſijne middelen aen hunne welvaert wilde te koſt leggben*: 't welk in haer een verſſen moed, ende in den vyand een aenwas van verſlauwingh en ſchrick heeft veroorzaekt. De Vrieſen in Saxiſſe en Gelderſſe ende in tweederley gezindheeden aldus verdeyld zijnde, deeden den anderen grooten af-breuk en ongelijk; voor al in Weſter-gouw, alwaer de land-luyden, die te vooren rond-om in de weelde ende als in een land van beloften hadden gezeeten, ſteeds met branden, ſpannen en plonderen wierden geplaeghd, ende als in een oogenblick van alles wt-geſchud. Onder andere *Lange Pier*, alzoo geheeten wegen ſyne ongewoene lenghte en dick-lijvigheyd, een boeren zoon van de boerſchap *Kemſwart*, die wt louteren ſpijt en onverduldigheyd dat hem alle ſyne heerlijke middelen (welke der luyden ziel en bloed zijn) in Franeker-deel waren ontnoomen, de Saxenaers ende hun aenhangh zonder genade en op-houden (gelijk *Samgar* wel eer de heydenſſe vyanden die in ſijn gezicht ſijn huys hadden geſchonden) wederom vervolghde. Daer na een bende over de 600. koppen wt de ſtoutſte en verarmde luyden by een brengende, die 't al waeghden wanneer ſy op-ſpronghen, ende behalven de huyd niet veel en hadden te verlieſen, beſtond daer en boven de Noord- en Zuyder-zeen met eene vloot onzeeker te maecken, ende de Burgondiſſe maer voor alle andere de Noord-Hollanders met een grooten moed ende met geen minder geluck te beſpringhen.

74. Op deſen tijd heeft *Lodewijk* de twaelfde, Koningh van Vrankrijk, een gezwooren vriend en op-wecker van Hertogh *Karel* tegen 't huys van *Ooſtenrijk*, in ſijn weduwdom en hooghen ouder *Marie*, de zuſter des Koninx van Engeland *Henrix* de achtſte, om beyde kroonen naerder te vereenighen, ende meer acht neemende op ſijn ſtaet dan op ſyne gezondheyd, tot ſyne egenoot aengenoomen. Door dit verdragh zijn *Teroane* en *Doornick* weder aen Vrankrijk gekoemen, mids dat *Lodewijk* den Engelander 200 voor 't herbouwen van den Burght, leeninghe der krijghs-luyden, als anders wt-reyken zoude 40000. goude lelien. *Lodewijk* liet den Vorſt van Gelder terſtond weeten, dat hy in deſe vreede ook was begreepen. Onlanx daer na is *Karel*, door een min voorzichtighe dan roekelooze ſtoutigheyd, ſlechts met gevolgh van twee lijf-knechten in een ander gewaed door Vlaenderen naer Vrankrijk gereeden, ende na een kleynen tijd op gelijk eene wijſe wederom gekeerd. Men doet hier by, dat die van *Namen* den ſnof hier van wegh hebbende, verſpieders hadden op-gemaekt om den Hertogh, gelijk wel eer ſijn vader *Adolf*, te onder-ſcheppen, ende zeeker een Woud-monick met geſcheurde mouwen, die *Karel* van ooghen en weeſen, zoo men zeyde, niet en mis-leek, aengepackt ende op den pijn-bank geleght. Eerlangh daer na is de groot-moedighe Koningh, te weeten op den eerſten dagh van 't Nieuwe Iaer over-leeden, ende ſijn ſtaf ge-erfd op ſijn ſchoon-zoon ende 1515. van de mannelijke zijd naeſten bloed-vriend *François van Valois* Grave van *Angouleſme*, een levendigh iongelingh, die *Karel* niet min getrouw en behulpzaem was, ende des zelfs landen en hoogheyd met ſijn geld en gunſt ſteeds heeft by- en voor-geſtaen. *Karel* liet ook niet na op ſyne in-huldingh te verſchijnen, verbyſterende al weder na ſijn gebruyk de Brabanders en Burgondiers, niet zonder ſchijnelijk gevaer van ſijn zelven en bangigheyd ſyner onderzaeten. In 't verbond 't welk doen *Karel van Ooſtenrijk*, Vorſt der Nederlanden met den nieuwen Koningh beraemde, wierd de Hertogh van Gelder, volgens de duydelyke wille van Koningh *François*, mede gedacht en in-geſlooten. Want Aertshertogh *Karel* eſſen te vooren *Henrick* Grave *van Naſſouw*, *Michael van Croy* en andere ſyne Raeden naer den Koningh had geſtuyrt om hem geluck te bieden, die ook met eene moeyten in de Opper-kerk van *Parijs* wt den naem van hun heerſchap den leen-eed aen ſyne handen deeden, aengaende de Graeffſchappen van Vlaenderen, Artoys ende haer toe-behoor. Ondertuſſchen beſchickte *Naſſouw* ook ſyne eygene dinghen, ſich vaſt maekende met de dochter van *Ian van Chalons* Prins van Orange, ende eenighe zuſter van *Philibert*, die naderhand ongetrouwd in den Toſcaenſſen krijgh koemende te ſtruykelen, *Naſſouw* van ſynes vrouws weghen Heer heeft gemaekt van zoo een vermaerd en heerlijk erfdeel als daer is het Prinsdom van Orange. De Aerts-hertogh, die doen in den ſin had naer Spanien te reyſen ende hier over aller ſyner nabueren vriendſchap ende vreede zocht, trof mede met Engeland een vredes-beſteck. De voorwaerden, welke de Koningh van Vrankrijk voor Hertogh *Karel* bedongh, zijn naderhand by den Aerts-hertogh te Aelſt in Vlaenderen beeedighd in 't by-zijn van den Cancelaer van Gelderland; desgelijx deed onſe *Karel* binnen *Arnhem*. Het mergh hier van was, *dat, blijvende alleen de Steden en Sterkten bezet, al het ander krijghtvolk over ende weder zoo in Vrieſland als Gelderland zoude worden af-gedanke, ende een yder het ſijne tot aen Victors dagh ruſtelijken bezitten. Middeler wijl vermoght de Koningh een zeekere plaets en dagh te beraemen, alwaer men de verſchillen aen beyde kanten met verdraghzaemheyd zoude byleyghen, ofte door gerechtelijke middelen t'effens af-ſnijden.*

75. Ende hoewel dit verbond met Vrankrijk den Ooſtenrijker niet zeer mede gingh, vonden het ſyne Raeds-heeren niet te min voor dien tijd hoogh-noodigh; wel weetende, dat de Koningh om baets halven mede hier toe was getreeden; alzoo hy voort daer na met den Venetiaenen maetſchap, ende alles tot een in-tocht in Italien vaerdigh maekte; met dit oogh-merk om *Maximiliaen Sforzia* wt het Hertoghdom van Milanen te ver-

1515. te verdrijven, ende ſich alzoo een pad te baenen naer 't Rijk van Napels. De daed volghde op den aenſlagh; aengeſien hy in * Lombardyen inbreekende, ende de Switzers in een geweldigen ſlagh by *Marignano* in 't Milaenſſe gebied nederleggende, het gantſſe land ſchier in ſijn geweld kreegh, zoo dat *Sforția* door nood wt de Stad en 't Slot van Milanen week, ende ſich op zeeker verdingh naer Vrankrijk begaf. In des Koninx dienſt ende gezelſchap bevond zich doen mede ſyn trouwant Hertogh *Karel van Gelder*, hebbende te gebieden over 6000. Duytſſe voetknechten, ende tot een Onder-hoofd den Heer van *Tavenne*. Ende nademael hy weynighe daghen voor het treffen, met believen des Koninx, ter vlucht naer Gelderland was gereeden, op een ydel gerucht en wt-ſtroyzel dat de Burgondiſſe nieuw ſpel in ſyne landen hadden gemaekt, ende voort daer na binnen *Lyons* des Koninx overwinningh vernam, is hy wt enkel hert-zeer, van dat hy op dien tijd om oorlof had geſprooken ende niet mede gehayr-pluckt, in een zeer bezorghelyke ziekte gevallen. Dan zoo ras hy weder ſyn gezond lichaem te huys had gebracht, ginghy met den eerſten *Karel van Ooſtenrijk* den oorlogh aendoen, ende daer in volharden den meeſten tijd ſijns leevens. Voor den ſlagh van *Marignan* die in den Herfſt-maend voor-viel, had *Karel*, die t'eenemael gefind was den Italiaenſſen krijgh by te woonen, om in ſyn af-weſen geen ongemack after te laeten, in 't begin van 't jaer een beſtand voor etlyke maenden getroffen met *Ewerwijn* Grave *van Benthem*, met den Biſſchop van Utrecht, ende Vorſt van Cleve, wegh neemende ofte voor een tijd te ſlaepen legghende de weder-zijdſſe oneenigheeden. Met *Ewerwijn* wierd beſlooten, *dat de Gelderſſe ſijn Graefſchap zouden verſchoonen, ende hy wederom de Vorſtelijke landen ofte eed-genooten, als den Grave van Embden ende de Stad en Om-landen van Groeningen. Het Saxiſſe volk ende met naemen den ſwarten hoop moght hy in ſijn bedrijf wel door-tocht en huys-veſtingh verleenen, zoo ſy maer, als voor heer, de nabueren ende paelen van Gelder niet en beleedighden. Doch vermits hy noch aen den Saxenaer was verbonden, wierd hem toe-gelaeten in 't biſonder alle plichten wt-wijſens ſijn eed aen den Saxenaer te doen; mids dat hy, met gedachten Hertogh buyten 't lands dienende, voor vyand zoude gereekend worden; ende wederom gelijke vrydom met ſijnen onderzaeten genieten, zoo haeſt hy van daer naer huys was gekeerd.* Met de andere ende meeſt met den Biſſchop maekte hy een wapen-ſtilte voor een jaer, op hoop van met hem immiddels een wterlijk verdragh te beraemen. Doen is Grave *Oſwald van den Bergh* met *Karel* mede gezoend, ende hem vergiffenis toeghezeyd van al 't geen hy, ofte ſyne voor-ouders, met naemen de oude *Oſwald* neffens ſyne zoonen *Willem* en *Frederick*, tegens den Hertogh of ſyne landen hadden miſdaen.

* *Inſubria, terra Inſubrum*

1515.

76. Als onder dit *Tiard* met gevolgh van *Thomas Keteler* en *Herwick van Lochem* Gelderſſe ſich voor *Dockum* vertoonde, wierd het krijghsvolk in de Stad door zoo eene menighte zoo zeer verbaeſd (behalven dat de Stad van werken, geſchut ende allen nood-durft ſlechtelyken was voor-ſien, ende ſy onder een en met de burgers geen eene lijn en trocken) dat de plaets zonder ſlagh ofte ſtoot over-ginghy. 150. van de bezetters, wt Gelderland ofte de aenpaelende Nederlanden van daen zijnde bleeven by *Tiard* en de Gelderſſe: de overige Meyſſenaers en Saxiſſe verhuyſden met hun bevel-hebber *Finke Boos* naer *Leeuwaerden*. Alſdoen beſtond *Tiard* de vaen van Hertogh *Karel* op te richten, ende de aenbuerende plaetſſen te noodighen, om haere wijlen vryheyd weder te haelen, en de vreemde dwinge-landen wt te ſtooten; in voegen dat het volk met groote hoopen wt eygen drift, ende zommighe weynighe door dwangh en vervaerdheyd, de Saxiſſe verzwooren, ende ſich op nieuws aen *Karel* verbonden, die als Hertogh van Gelder en Gulich ende *Beſchermer van de Vrieſſe vryheyd* wierd wt-geroepen. Op den zelven tijd liep 'er een looſe bohey, dat de *Swarte Bende* door *Michaël van Bombergen* in Franſſen dienſt aengenoomen, ende by *Deventer* over de Yſſel naer Gelderland was getrocken. Die van *Groeningen* toonden middeler-wijl geen ongenoeghen te hebben, dat deſe quanten wijd van hunne paelen wegh waeren, alzoo yeder een voor die ſhap-hanen beefde. Daer na hebben de Groningers zich vaſter met den Vorſt van Gelder hun nood-helper vereenight, ende voor-waerden voor-geſlaeghen, die *Willem van Oeyen* op het behaeghen van den Hertogh in voor-raed zoude onder-ſchrijven: Karel *zoud het recht des Biſſchops van Utrecht op de Stad in 't geheel en onverkort laeten, ende de Stad als ſijne andere plaetſen en onderdaenen beſchutten, de zelve ende yeder in-zaet in 't biſonder houden by hunne vrydommen, voor-rechten, gewoonten, ſchattingen, ende tollen, gelijk de Stad wederom onder ſijne gehoorſaemheyd beloofde te volharden, zoo langh als mogelijk. Binnen de veſten moght hy een huys tot ſijn gemack, dan geen Slot ofte Veſtingh laeten op-timmeren. De Stad gaf den Vorſt haer recht over op Weſter-gouw, Ooſter-gouw ende 't Olde Ampt, ook de maght om 't vlacke land tuſſchen de Lauwers en Eemſe te beſtueren; onder zeekeringh dat hy ofte ſijne na-zaeten nooit en zouden gehengen, dat de Om-landen van de Stad wierden af-geſcheyden, ofte een af-geſonderden Heer hadden; ook de Stad, buyten haer bewilligingh, met het land aen niemant over doen, noch Schantſen ofte bol-werken op ſijn eyghen hand en goed dunken doen legghen; ende ſlechten alle die by deſen oorlogh waren op-geworpen; zonder de wetten en oude hand-veſten ergens te krenken ofte te verzetten. De Om-landen zoude hy door ſijn plaets-waerder wt de Stad ende vier Hovet-mans, jaer op jaer by de Stad te verkeſen, laeten beheeren, die mede des Stads keuren moeſten be-eedighen. De marke- en ſtapel-rechten zouden alleen by de Stad blyven, ende over de vlacke landen niet dan Groeninger bieren geſleeten worden. De Groeningers zouden in Gelderland gelijke voor-baeten genieten met den in-zaeten, indien de Groeningers by de Gelderſſe insgelijx deden.* Gedaen op den 16. vande Sprockel-maend, ende geteykend by *van Oeyen*.

77. Onder dit was *Edſard* Grave van *Embden* met ſijn Veld-heer *Robert van Keppel* wacker doende tegens de Saxiſſe, inneemende, onder andere, de Veſtinghe *Dam*. Terwijl die van *Groeningen* met hem handelden om de wallen in de graft te werpen, rees 'er tuſſchen *Edſard* ende *van Oeyen* een heymelyke onluſt, welke naderhand wt-brack. Op dien tijd veylde de Swarte hoop over al haer dienſt, hier ende daer door de landen om-zwervende. Wanneer de zelve, na dat de mompelingh liep, weder naer den Rhijnſtroom aen trock, begonnen *Swartzenburgh*, *Erkelens* ende *van Oeyen* zelfs voor Gelderland te duchten, *Edſard* te ſtreelen ende op de beſte wijze

1515. te believen. Ende wierd voor dien tijd goed geacht, dat *van Oeyen* ſich geruſt zoude houden, ende de Raed neffens andere Gelderſſe arrebeyden om de verzeerde gemoederen te heelen. Om welke redenen binnen *Dam* mond-ſpraek is gehouden in't by-weſen van *Swartſenburgh* en *Erkelens*. Daer na verſtond men in de Lente van een maghtigh getal van knechten, die ſich van de Swarte Bende af-zonderende, ende om ontzagh te maeken haer ouden naem behoudende, by *Emmerick* over Rhijn in 't Graeffſchap van Zutveen waren getooghen ende allenxkens Vrieſland naerderden. De Gelderſſe in Vriesland over hun aentocht verbaeſd zijnde (alzoo die bende wel op 5000. koppen wierd vergroot, waer onder 400. ruyteren, onder 't beleyd van *Tegnagel* een edel-man wt deſe geweſten) verlieten hier ende daer hun leger-ſteden, ende onder andere de Stad *Dockum* in Ooſter-gouw. Hier op is Vrieſland deerlyken om-gewroet, ende de kerk met het heerlyke Monicken Klooſter te *Ludinkerken* in den grond verdorven. Het krijghs-volk te *Dockum* viel mede wt, ſtack het Slot *Longama* by *Roerden*, de eerſte wijk van de Gelderſſe, in brand, ende ſtelde alles rond-om in roeren. Onder dit was *Swartzenburgh* van *Stellinghwerf* naer *Groeningen* verreyſd, om de burgery in deſe bangigheyd hert en trooſt te geeven. Wanneer in ſijn af-weſen *Henrick de Groef van Erkelens*, voor *Sneek* beſchroomd zijnde, een trop volx van *Bolſwart* by hem ontbood, hebben de twee overighe benden met ſchier alle burgers de Stad ende zich van daer mede naer *Sneek* begeeven. *Edzard* alſdoen door de Gelderſſe en Groeningers gevleyd zijnde, om den gemeenen vyand met gemeene kraght te beiegenen, ſtelde alle naerſtigheyd te werk om het nood-lijdende vaderland wt den druck te redderen, brengende de rapſte Ooſt-vrieſen in de wapenen, waer by, behalven een moyen hoop huyrlingen, de Gelderſſe en Groeningſſe ſchaeren wt de naeſte plaetſen ſich vermenghden. Als hy deſe maght recht op *Collum* voerde, ende de Saxiſſe hier over wt *Dockum* door-liepen, nam hy zonder moeyten ofte verlies de Stad weder in. Doen was hy met de andere Overſten beſigh, om de plaets vaſt en houbaer te maeken. Het werk had op *Edzards* aendrijven een ſpoedighen voortgangh: ende is alzoo de Stad met een wijde en diepe graft, neffens een ſteeuwighen wal met hoeken en voor-werken, wel deghelijken verzorghd.

78. *Karel van Gelder* van al dit bedrijf door ſchriftende booden onderweeſen zijnde, verhief die van *Groeningen* over hunne trouw en wackerheyd, ende gaf haer als op een briefien wat ſy voorders te doen ofte te laeten hadden: *ten zoude haer noch aen een goed Vorſt noch aen de geloofde tydighe byſtand ontbreeken: daer was wat hooghwightighs op ſtapel, waer van hy ze eerlangh wilde deelachtigh maeken, beveelende middeler tyd de wallen van Dam, om alle zwaerigheyd voor te koomen, gelijk verſprooken was, te vereffenen.* Op deſen tijd heeft * *Lange Pier* eene vloot van 26. ſcheepen aengeklampt, welke van *Enkhuyſen* naer Vriesland was t'zeyl geloopen. Deſe ſcheepen waren niet alleen wt-geſtuerd, om den over-moed van de door de zee langhs de watten kruyſſende roovers in te toomen, maer ook om geſchut ende allerhande oorloghs-tuygh, als rappieren, wapenen, lackens, en geld, tot verſſinge en onderhoud van't Saxiſſe krijghs-volk, naer *Harlingen* over te voeren. *Pier* had deſe vloot in de opene zee met ſyne ſnelle iaghten, gevuld met den wt-ſchot van een hoop rauwe en onvertzaeghde gaſten, ſchier een heelen dagh na-gezet, ende na een langh en haperlijk gekamp zoo kuym en tam gemaekt, dat eyndelyken hy ende de Gelderſſe Vrieſen de overhand verkreeghen. Aehtien ſcheepen met haere volle ladinghe wierden genoomen, 400. matrooſen levendigh gegreepen, veele ook verſlaeghen, ofte in 't water verzoopen. De andere Fluyten onder 't beſtuer van *Ieroon Sues* hadden zich aen kant gegeeven. De over-winners ſleepten de ſcheepen naer de haven van *Workom*, ende deylden aldaer de rijke plunderagie onder malkanderen. Dit was een groot kruys voor het Saxiſſe volk, nademael dit geld tot hunne betaelingh was geſchickt. Daer na ſpaerden ſy vriend noch vyand; na 't in-neemen van *Workum*, 't welk de Gelderſſe hadden verlaeten, *Hindelopen*, *Collum* en dien geheelen zee-oever wt-roovende ofte verbrandende. *Pier* en vergat ondertuſſchen niet hier en daer met ſyne vloot om te zwieren, vracht-ſchepen ende pinken, met koorn en andere koopmanſchap naer Holland gaende, te onder-vangen ende naer de Vrieſſe havens te vervoeren. Gelijk ook Grave *Edzard*, den zwarten hoop op de hacken volgende, een deel zoetelaers, iongens ende ook zoldaeten by *Meppel* de hoofd-plaetz van Drent gevangen nam ofte verſloegh, ende ſchier al den tros in de kluyven kreegh. Hy had doen gaerne geſien dat *Erkelens*, de Ruwaerd van Hertogh *Karel* over *Groeningen*, zich met hem vervoeghd had; dan dees nam de grootheyd van 't gevaet ende den onzeekeren kans van den ſtrijd tot ſijn wt-vlucht. Doch daer ſchuylde wat anders. Want *Edzard*, hoewel hy de Stad voor *Karel* had in-geruymt, vermeynde nochtans ſijn recht op de Om-landen te hebben behouden; 't welk niet alleen tegen den handel van die van *Groeningen* ſtreed, maer ook met * *Karels* inhuldinghe; die derhalven ſyne dienaers in 't oor beet, deſe geheymeniſſen tot betere gelegenheyd voor *Edzards* ooghen verhoolen te houden, gemerkt ſyne vyandſchap op dien tijd veel quaeds zoude konnen rockenen.

* Siet op't voorige iaer.

* Suite veem.

79. Die van *Groeningen* gaven den Vorſt mede te weeten, dat de zwarte hoop niet in der Franſſen eed was, ende ſy, om de ſterke toeruſtinghen van den Saxenaer ende Brunſwijker, ſijn by-ſtand waren verbeydende. *Karel* ontbood wederom, *ſy behoefden ſich aen deſe maere niet te ſtooten: de Koningh van Vrankrijk had een volmaghtiger naer Nederland af-gevaerdight om die bende band-vaſt te maeken, waer by noch koemen zouden over de 800. knechten, door des Koninx Overſten Michael van Bombergen, die ſich rechteveort t'Arnhem verhield, geworven. Daer behalven had hy wt Braband van goeder hand, dat de Saxenaer en Brunſwijker noch geen gereedſchap met allen en maekten. Ende hoewel hy zelden ſchreef, was echter ſijn hert niet een oogen-blick tyds van zorghen ledigh, dan brack ſteeds ſijn hoofd voor 't wel-vaeren van de ſijne: zeggende voorts een vaſt vertrouwen te hebben van een zoo wel ſpoedighe als voor-ſpoedighe wtkomſt van wapenen, ende aen die hoop bereyd te zijn al wat hy hadde ende ſijn leeven zelve te koſt te leggen; ende van hen wederom niet anders te verwachten.* De Saxenaer ten laetſten ziende, dat hy niet gewoogen was beyde Vrieslanden tegen zoo een

1515. een volk vaſt te houden, 't welk op wt-heemſſe hulp ſteunende alle daghen moedigher wierd, gingh al ſijn ende ſyns broeders *Henrix* aentael, dat hy door over-draght ofte gifte des Keyzers hadde op de zelve landen, aen *Karel van Ooſtenrijk* over-zetten. Sijn opdraghts-brief, op den wt-gangh van de Lente binnen *Middelburgh* in Zeeland gegeeven, brenght mede; *dat de Vrieſen weghen hun aengeboorene ſtijf-koppigheyd teghens hun wettelijke Vorſten, af-vallighеyd, t'zamen-zweeringhen, weder-berſtigheyd en meyneed, een felle geeſſel en toom waerdigh waren, ende daer by een maghtigh en ſtrijdbaer Over-heer hoogh van nooden hadden; waer toe hy niemant bequaemer en wiſt dan Aerts-hertogh* Karel, *als erfgenaem zijnde van zoo veele ſtaetige geweſten, Spanien, Burgondien, Nederland, ende daer en boven zoo dicht aen de Vrieſen belend. Hier by koemende, dat* Karels *vader Koninghh Philips deſe landſchappen aen Iuriaens vader Albert van Saxen op zulk verdingh had over-gedraeghen, dat ze Philips ende ſijne erven voor* 350000. *goud-guldens, boven de onkoſten van den oorlogh, weder van 't huys van Saxen zouden moeghen inloſſen.* Evenwel wierd *Iuriaen* toe-gelaeten voor 't laetſte noch een proef te neemen, of hy met die van *Groeningen* in vriendſchap konde over wegh raecken. Waer op hy, nu meer gedwee zijnde dan van te vooren, door den Grave van Benthem, *Andries Phlug* en andere groote en verſtandighe Heeren haer deſe voor-waerden liet aenbieden: *De Stad ontſtae ſich wt de onderdaenigheyd van Edzard ende Karel van Gelder, doe den eed aen Vorſt Iuriaen Stad-houder van Vrieſland, ende behoude haere oude vryheyd aengaende de marcken en andere diergelyke dinghen. Dat Edzard ſich als leen-man ſtelle van Iuriaen ende ſijne erven als Heeren van Vrieſland; ende Iuriaen, na 't ſeggen van onzydighe Vorſten, aen den Gelderſſen vergoedinghe doe van hunne aengewende onkoſten.* Phlug voeghde hier by, *dat nu de vreede ofte kryghh in haere handen ſtond, ende in val van weygeringh zoo een vyand haer op den hals zoude koemen, waer aen ſy met de Gelderſſe meer dan genoegh zouden hebben te weeren.* De Stad diende hier op, *dat de Saxenaer ſich al te laet verſinde, ende veel bloeds en koſten hadde konnen ſpaeren, indien men zulk een bod by tijds hadde gedaen: nu ſchuylden ſy ende wilden blijven onder den Hertogh van Gelder, die dat ſtuck belangende moeſte gezocht en aengeſprooken worden, ende niet ſy, die langer geen maght en hadden, om ophaer eyghen hand te handelen.* Echter wierden, op het begeeren van den Grave van Benthem, eenighe gezanten wt de Stad en door *Edzard* naer Gelderland geſchickt, om de wterſte meeninge van den Vorſt wt te viſſen. Doch vermits *Karel* niet gefind en was Vrieſland af te ſtaen, keerden ſy effen wijs wederom.

80. Op dien tijd is 'er tuſſchen de Franſſe en Burgondiſſe een wapen-ruſt voor vier maenden geſlooten, aenvangende met den 12. van de Somer-maend, waer in de Saxenaer, ende *Edzard* met hunne mede-ſtanders, zouden beklemd weſen, indien ſy 't begeerden. De voorwaerden waren, *dat een yeder ondertuſſchen het ſijne onbekommerd zoude gebruyken, ende de verdreevene naer hun have koemen, ter tijd toe de Burgondiſſe en Gelderſſe t'eenemael met den anderen waren verdraegen.* *Edzard* in die daghen verſtaende, ſyne Ruwaerden over de Om-landen door den Raed te zijn af-gezet, ſchreef hier over zeer verwijtelyken aen *van Oeyen* ende den Raed, vermaenende ſyne dienaers, deſen ongeacht in haere Ampten te volherden. De Stads-Overigheyd ende *van Oeyen* bedeeſd zijnde gaven echter, om *Edzard* niet gaende te maecken, beleefd beſcheyd, *dat dit verſchil niet aen hen dan aen den Hertogh van Gelder hingh, die deſe mis-verſtanden in 't kort wel zoude wegh neemen.* Aldus wierd *Edzard* voor een wijl tijds bevreedighd, ende dit flickerend vuyr voorſichtelyken gedoofd. Daer na heeft *Floris van Egmond* Grave van Bueren, ende Stad-houder van Holland en Zeeland, koemende wt beſtel van *Karel van Ooſtenrijk* naer Vriesland, de Burghten van *Harlingen* ende *Leeuwaerden* van de Saxiſſe volmaghtigers ontfanghen, ende het volk van bezettinghe op den eed van ſijn Heer gedronghen. Met een gingh *Phlug* op een vollen land-dagh te *Leeuwaerden* het verhandelde tuſſchen den Ooſtenrijker en Vorſt *Iuriaen* aendienen, ende dat het henluyden tot een grooten zeeghen verſtreckte, veylighlijken te moegen ſchuylen onder de vleugelen der Vorſten van *Ooſtenrijk*; verzoekende daerom, ſy zouden nu den Aerts-hertogh in ſtede van *Iuriaen* bezweeren. Wanneer de Staeten hier op tot antwoord gaven, deſe maere haerluyden vreemd voor te koemen, ende aen niemand een nieuwen eed te konnen doen, voor dat alles in ſtilte was ende het land van de Gelderſſe ontlaſt; beval *Egmond*, om haer mack te maeken, dat de *zwarte hoop* by *Berlekom* ſich zoude neder ſlaen; de welke wanneer om geld beſtond te ſchreeuwen en dreyghde te plonderen, wierden de Heeren anders beraeden, ende zwooren den Aerts-hertogh in de moeder-kerk te *Leeuwaerden*, als Heer van Vriesland van wegen de Standen van Duytſland; hulde en gehoorzaemheyd. Doen is aen de zwarte bende haere after-ſtallighe leeninge van 60000. Rhijnſſe goud-guldens goed gedaen; de bende zelve van ſtonden aen in Franſſen dienſt verbonden, ende wt Vriesland naer Vrankrijk gevoerd, gevolghd zijnde van omtrent 1000. Gelderſſe, die te *Sneek* ende elders in bezettinge hadden geleegen. *Floris* ontfangen hebbende de Stad-houderſchap van Vriesland, zond eerſt aen *Edzard* ende daer na aen die van *Groeningen* een krijghs-boode. Den Grave liet hy aenzeghen ſijn heyr op ſtaende voet wt *Dockum* te lichten, indien hy de kraght van 't beſtand wilde genieten. Maer hoewel hy ſich zonder vertoef met den ſynen naer *Embden* begaf, hield *Swartzenburgh* nochtans ſtand ende de Stad voor *Karel van Gelder* in bewaer. De Groeningers weeſen *Egmond* op Hertogh *Karel*, als hun Opperhoofd.

81. Op deſen tijd dreyghde de Gelderſſe Vorſt ('t welk den voort-gangh der zaeken hier verafterde) met de in Vriesland af-gedankte legers eerſt naer Vrankrijk, ende van daer met den Koningh, die om 't bezit van Milanen met *Sforția* oorlogh had, naer Italien. Waer over die van *Groeningen* ende de Maerſchalk *van Oeyen*, als *Edzard* het oud kraekeel van de Omme-landen weder op de baen bracht, den Hertogh om raed vraeghden. Ende hoewel doen ſijn hoofd met oneyndelijke bekommerniſſen was over-laeden, liet hy ze echter ende *Ienke Douma* een edelman van grooten aenhangh onder de Vrieſen antwoorden, dat ſy zouden toe-ſien dat de Gelderſſe zaek in ſijn af-weſen geen in-breuk moght lijden. Wanneer nu alles tot de reys gereed was, trock *Karel* recht toe naer Vrankrijk, vertrouwende de

1515. zorgh ſyner landen aen *Chriſtoffel* Grave van *Meurs*, die, om ſyne krijghſ-weetenſchap ende andere gaven onder de ſyne wel was geſien. Na *Karels* vertreck wierd van het beſtand weynigh werx gemaekt (gelijk de twiſt-gierighe altoos lichtelijken deſe ofte geene oorzack van klaghte weeten wt de vinghers te zuyghen) ende de zee door de Gelderſſe ſnap-haenen (zoo men ze doen noemde) meer en meer beſprongen. In den Herfſt-maend is'er, op het ontbieden van *Swartzenburgh*, *Erkelens* en andere Gelderſſe, te *Sneek* een wel-verzochte by-een-komſt geweeſd, ende een beſluyt gemaekt, van eenighe volmaghtigers naer den Koningh van Vrankrijk te ſchicken, die van der Vrieſen ouden en tegenwoordighen ſtaet (met voor-weeten en door 't beleyd, zoo men giſte, van Hertogh *Karel*) aen den Koningh vertoogh en openingh zouden doen, ende hem tot een maekelaer en rechter verzoeken van alle deſe verſchillen. Hier toe zijn weghen hunne bequaemheyd gekoozen *Edzard de Groef* Rechts-geleerde, een man in hooghe zaeken te vooren gebruykt en geoeffend, *Agge Aukes* ende *Haye Martens*, die beyde de tongh wel tot haere wil hadden. Hun laſt was, ſich voor gemaghtighde van heel Vriesland wt te geeven, ende den Koningh te onder-richten, *dat de algemeene Staeten van Vrieſland (wt-gezonderd alleen die van Leeuwaerden, Franeker, Harlinghen, en weynighe edelen) den Hertogh van Gelder tot een Beſchermer van hunne vryheyd hadden genoomen, ende by bleeven; biddende, hy wilde deſe keur van waerden houden; te meer, nademael ſijne voor-zaeten de zelve Vrieſen van de blindheyd en 't ſtock der ongeloovighen hadden verlicht, aen haer ryk gehecht, in de Chriſtelijke kennis onder-weeſen, ende laetſtelyken weghen hunne heerlijke verdienſten met een eeuwige vryheyd beſchonken.* Wijders, alzoo de tijd van de gemaekte ſtille-zaet ſchier was af-geloopen, ende van den Koningh wegen ſyne meenigerley beletzelen geene volkoemene vreede en was te verwachten, zouden ſy om een nieuw wapen-beſtand wt-zien en aenhouden; 't welk ook voor drie maenden onlanx daer na is verlenghd, doch niet veel beter na-gekoemen, dan het voorgaende.

82. *Edzard* op deſen tijd wat ſcherpelijken van 't krijghs-volk om geld gemaend zijnde, ſprack de Om-landen wederom aen, haer afvorderende de overighe penninghen van twee iaeren t'zaemen met het verloop van de renten. De Standen in Gelderland, ende in Vriesland *Swartzenburgh* en *Erkelens*, waren hier over niet weynigh ontruſt, als wel weetende dat ſy aen de Stad *Groeningen* andere beloften gedaen hadden, ende andere aen *Edzard*; voor al wanneer hy laetſt-leeden den *Swarten hoop* wt Vriesland veriaeghende, het Gelderſſe volk met een wt den noot hielp. Waer over ſy alles deeden om ſyne hevigheyd te doen bezinken, ſtuerende een bekend man met laſt en brieven aen de Overigheyd van Groeningen: *hoe 't haer vry wat ſeltzaem docht, dat de Grave ſijn woord niet en hield, maer over de Om-landen tollen en ſchattingen op-ſtelde, ende de maght van gebieden en verbieden aen hem trock, tot verſtooringe van den handel en gemeene ruſte. Effenwel en was 'er niet geraedzaemer, dan noch voor een tijd, ten op-ſicht van Edzard, den mom te ſpeelen. Sy waren den Vorſt wt Italien binnen kort weder t'huys wachtende, die alſdan den Grave lichtelijken om-ofte na ſijne hand ſoude zetten: anders wilden ſy ſelve naer Groeningen koemen, om alles beter te verrichten.* Dan de in-geſlooten brieven aen *Edzard* wierden by den Raed om merkelijke redenen te rugge gehouden, ende niet beſteld. Als daer na de tijd van de ſchattinghe in te beuren voor de deur was, dreyghde *Edzard* ſijn after-weſen te vuyr en te zwaerd den onwillighen af te haelen. Waer over de Groeningers de Gelderſſe Overſten *Swartzenburgh* en *Erkelens* tot de wapenen en hulp aenporden, ende geen dingh noodiger en vonden dan *Dam* te ſlechten, 't welk *Edzard* zoo op het mes dede ſpreeken, ende genoegh buyten gevaer konde geſchieden; alzoo de burgeren en land-luyden daer na niet alleen en verlanghden, maer ook die van *Dam* zelve een walgh hadden van den tegenwoordigen toe-ſtand. Hier over beſtond *Swartzenburgh*, eer *Erkelens* met ſyne troppen noch by de hand was, *Dam* met lederen en andere gereedſchap zonder geluyd op het onvoorſienſt in te neemen. Doch wanneer hy daer binnen, tegen de meyningh van den Raed, een hoop beſtighe boeren vond ende die van *Dam* qualyken gemoed, dacht hy de plaets met verſtoorenis te verlaeten, vertoevende echter noch een wijl, ende nieuw by ſtand van *Groeningen* te gemoet ſiende. Dan alzoo die after bleef, ende *Edzard*, na dat hy binnen *Delfzijl* volk gelaeten had, gereed ſtond om naer *Dam* toe te gaen, begaf ſich *Erkelens* op Groeningen. *Edzard* meeſter van de plaets zijnde, drongh meer ende meer op de ſchattinghe, welke die van Groeningen nochtans op lijf-ſtraffe lieten verbieden.

83. Daer na hielden die van Groeningen te Poſt geſpreck met den Grave, alwaer wanneer ſijn Cancelaer onder andere redenen op-haelde, *dat Edzard verwonderd was over het ſtil en bedrieghelyk in-neemen van Dam*; vertoonden de andere volmaghtighers, *dat het ſlechten van die Veſtinghe te vooren ſelfs by Edzard was toe-geſtaen, ende ſy met de Gelderſſe in deſen niet tegens 't verdragh en hadden gezondight: maer dat de Grave met het inworderen der ongelden niet een omme-ſien tijds en tot de weder-komſt van den Hertogh van Gelder hadde willen geduld hebben.* Na vele woorden en weder-woorden wierd eyndelyken beraemd, den Grave tot het neder-werpen van *Dam* te bewilligh en. Wanneer op den zelven tijd de kerk te *Slochter*, met een wal en graft om-vanghen, door de Gelderſſe was vermeeſterd; ſchreef de Raed aen *Edzard*, *dat deſe Sterkte hen door den Gelderſſen in handen was gegeeven, ende door den Hertogh ſoude toe-gekend worden aen ſulke die hem beſt beliefden; verſoekende, hy wilde dergelyk een beraed neemen, belangende het geen te Poſt was af-geſproken.* Hier en tuſſchen gebeurde de grouwelijke ſlagh van * *Marignano* in Italien. *Karel* daer na te *Lyon* wt ſijn krank-bedde op-ſtaende, ende in alle haeſt naer huys rijdende, en verſtond zoo gauw niet de onderlinghe kraekeelen tuſſchen *Edzard* ende die van *Groningen*, ofte bekeef ze beyde door brieven, ende beval ze flux alle vyandſchap te ſtaeken. Die van *Groeningen* ſyne komſt, voor het ontfanghen van deſen brief, verneemende, zonden gemaghtighde naer Gelderland, om den Vorſt van te vooren in te neemen: wel bewuſt zijnde, dat *Edzard* en de Stad, aengaende de zaek met *van Oeyen* verhandeld, geene gelijke reekeningh en maekten: als mede, om de Stad voor te ſpreeken, ende de beloften van *Oeyen* te doen bekraghtigen. De Hertogh alles verſtaende en door-vraegende, antwoordede eyndelijken, *de toe-ſeggingen van ſijn Maerſchalk*

* Siet hier van te vooren.

1515. *Maerſchalk in alle deelen voor goed en bondigh te houden, ende binnen kort ſelf naer Groeningen te zullen koemen, om, aengaende de Stad en Om-landen, voor altoos yet ſeekers te beraemen.* In 't byſonder belaſtede hy Prieſter *Willem Frederix*, Grave *Edſard* door ſijn geheymen vriend *Harke van Suderhuys*, tot ſtilligheyd te vermaenen, dien hy ook door ſcherpe brieven beriſpte. Heer *Willem* naer huys koemende voldeed ſyne boodſchap, ende gingh *Suderhuys* waerſchouwen, *dat hier wt tuſſchen Karel ende Edſard niet dan alle quaed ende onruſt ſoude zuyren, ende de Om-landen van de Hoofd-ſtad niet en konden worden af-geſcheyden*; biddende voorts, *hy wilde, ſoo lief als hem de vreede en ſijn vaderland was, den Grave betere ſinnen en herts-tochten in-praeten. Edſard* door de tweede hand ende mede door *Karels* brieven aldus voor 't hoofd zijnde geſtooten, vond goed voor dien tijd te duyken ende te zwijgen, ende is daerom, verlaetende *Dam* en de land-ſchattinge, naer huys vertrocken.

84. De Vrieſen over de Lauwers, zoo veele daer onſen Vorſt mede ſtonden, zonden mede een cierlijken tros gezanten naer Gelderland, te weeten drie wt den Geeſtlijken ſtand, drie edelluyden, en drie eygen-geerfde ofte vernaemde huys-luyden. Wt Weſtergoe quam *Ianke Douma*, wt Ooſtergoe *Edo Iongama*, ende *Frederick Roorda* wt de Seven wolden. Deſe hadden haer aenbrenghen in het wit geſtelt, om daer over met *Karel* raed te ſluyten. Het eerſte was, *dat de Vrieſen hunne wille-keuren en wetten meeſt hadden van de Keyſeren ende Koningen van Vrankrijk.* Het tweede, *dat ſy haer land-ſtand van gemelde Koningen ontfanghen hebbende, vredelijken by haere keuren en vryheyd waren gebleeven en gelaeten.* Het derde, *dat alleen de Graven van Holland deſe gemeene ruſt en eenigheyd hadden geſtoort en verbrooken.* Het laetſte, *dat de ſchenkinghen van* Karel den Kaelen *ende* Lodewijk *den tweeden maghteloos ende onduchtigh waren, alſoo de Vrieſen* † *daer in niet en hadden bewillight.* Wanneer dit alles den Vorſt wel geviel; voeghden de gemaghtighde hier by, *hoe de ſpraek in Vrieſland gingh, als of de zaek der Vrieſen van den Hertogh van Gelder niet ofte niet genoegh en wierd behertighd, ende de Gelderſſe adel in kleyn getal met Swartzenburgh en Erkelens reckte voore op haer eygen buydel in den oorlogh voort-voeren: 't welk 'er veele van 't verbond afkeerigh maekte, ende den anderen in den wegh was om met haer aen den vey te treeden: waer over ſy verſochten, dat doch de Vorſt in eygen hoofd eens naer Vrieſland wilde over-koemen, ende deſe laſter-wolk door de ſtraelen van ſijne tegenwoordigheyd doen verdwijnen.* Karel na oorlof-vraegingh in hunne woorden vallende, zeyde hier op, *dat het de tegenwoordighe tijd niet mede braght, ende ook de nood niet ſoo dringende was, om zelf een Vrieſſe veys aen te neemen, ende echter de Vrieſen, zoo langh hy maer de maght en 't leeven ende ſy haere oude meeningh behielden, niet en zoude over de hand ſlaen. Sy beboorden een deel ydele zeghs-woorden en wt-ſtroyſſelen der vyanden ſoo zwaer niet te weeghen; hy zoude eer langh met der daed betoonen, dat hem deſe krijgh ende hun welvaeren ter herten gingh.* Hy langhde haer brieven mede van diergelijk beſlagh, aen de Staeten van Vriesland en de Stad Sneek, ende verzeekerde ze daeren boven, *dat hy ze in weynighe dagen ſijne volmaghtigers wilde toeſchicken, om naerder wt te leyghen ende te verhandelen 't geen hy op dit pas qualijken konde over-brieven.* Dit ſchrijven over al in Vriesland geleeſen ende met grooten yver wt-gekreeten zijnde, trock vele weyffelende ende ſlaepende luyden aen de zijd van de Gelderſſe. Men doet hier by, dat 'er door liſtigheyd van de Gelderſſe een mompelingh door 't land liep ende van den gezanten geſtijfd wierd, *dat de Hollandſſe Stad-houder* Floris van Egmond *buyten laſt des Konincx van Caſtilien* Karels *van Ooſtenrijk zich naer Vrieſland had vervoeght, bekleedende ſijne aenſlaghen met den naem alleen van de Burgondiſſe ende van weynighe wt den adel, ende het volk honigh om den mond ſmeerde; 't welk openlijken zoude blijken, indien Floris geperſt wierd ſijne brieven van volmaght over te leveren, welke hy geene en had.* Dit en meer wierd van de Gelderſſe te Sneek na 't volk ende den Raed van *Leeuwaerden* over-geſchreeven, om de Gemeente tegens malkander ende tegens den Vrieſſen adel en Burgondiſſe op te hiſſen. *Floris* zocht zoo veel hy moght dit voor-oordeel van hem af te weeren, ende alles in een openbaer geſchrift te wederleyghen.

85. Daer na trock *Erkelens* zelf naer Gelderland, om aen den Vorſt van het Vrieſſe werk naerder bericht te doen. In die daghen is het Slot *Wardenbraſſe*, 't welk *Edſard* voor tien iaeren tot verzeekeringh van die van *Groeningen* had op-geworpen, den Groningers zonder weer ofte verlies over-geleverd. Doch eerſt wierd 'er eene bezendigh naer Gelderland gedaen, ende met *Ewerwijn* Grave van Benthem een beſteck gemaekt. Ende alzoo is *Ewerwijn* in 't midden van 1516.
de eerſte maend op de Schants gekoemen, ontſlaende het volk, na voorgaende quijtinghe, wt ſijn dienſt. 't Geſchut, allen voor-raed, ende de loſſe timmeragien liet hy wegh voeren, ende leverde alſdoen den blooten wal aen die van Groeningen, om daer mede hun wille te doen. Daer tegens loofden ſy den Grave tegens toe-komſtigen Mey-dagh te tellen 700. Rhijnſſe goudguldens. Dadelijken daer na wierden 'er een deel gravers ontbooden, ende de wallen met de graften vereffend. Met den Biſſchop van Utrecht gingh *Karel* het voorigh beſtand een heel iaer verlenghen, af te reekenen van den achtſten dagh der tweeder maend. Doch de wapen-vreede in Vriesland met de Burgondiſſe was qualijken van een oorlogh te onder-ſcheyden. Alzoo *Lange Pier* ſteeds op de Burgondiſſe vlammende, te water ende te land niet na en liet den vyand te after-haelen ende een voordeel af te loeren. Want als hy effen te vooren op de Zuyder-zee den Hollanderen een oorlogs-man had ontiaeght ende etlyken de voeten geſpoelt, kreegh hy daer na, behalven twee adelijke vrouwen getrouwd met *Heſſel Martens* en *Ivo Bottinge*, eenighe burgers van *Franeker* in de knippe, die tot het opbrenghen van haer los-geld te Sneek in hechtenis moeſten blijven. Daer behalven ſtelde hy den Zuyder-rack niet alleen, maer ook de aenleggende gronden der Hollanders in vrees en roeren, menſchen en vee ende al waer hy zin in hadde doorgaens mede neemende. *Erkelens* ondertuſſchen wt Gelderland weder-keerende, begon te Sneek, Collum, en Groeningen het volk wt den naem van den Hertogh verſcheyde ſtucken voor te houden: *dat het beſtand nu haeſt ten eynde zoude loopen, en een nieuwe oorlogh voor handen*

† *Vid. Grot. lib. 2. de Iur. belli, capite quo de alienandis rebus imperij agit.*

1516. *was, indien de zaek in Vrankrijk niet en wierde by-geleyd: ende want het geld de zenuw en ziel was vãden krijgh, moeſt men daer over middelen beraemen, ende om de lieve vryheyd te behouden, eer het te laet wierd, rijkelijken toe-leggben.* Op dien tijd vermaende de Vrieſſe Ridderſchap die 't met Burgondien hield de Gelderſſe bevel-hebbers door brieven, om den vreede aen haere kant zoo wel te onder-houden, als *Karel* Koningh van Spanien aen de ſyne deed: ten eynde men middeler wijl om een vaſte eenigheyd moght wt-ſien. Dan dit was al om niet; vermits *Karel van Gelder* een heel ander oogemerk had, ende den oorlogh, na 't gemeen gevoelen, liever dan de vreede. Gelijk ook *Pier* met ſyne Gelderſſe op-paſſende peck in 't vuyr goot, ende de Zuyder-zee voor de Hollanders meer en meer engh en onbruykbaer maekte; aengeſien hy doen ter tijd een grooten hulk, met bier en koren geballaſt, in 't gezicht van *Enkhuyſen* wegh haelde, ende na oude wijze den roof onder de matrooſen verdeylde. Na dat de Vrieſſe bood-ſchappers in Vrankrijk een wijl tijds te *Parijs* vruchteloos hadden ſtille geleegen, ende na 'teyndighen van de eerſte ſittinghe een nieuwe rechts-dagh was aenbeſtemd teghens Michiel, zijn ſy ondertuſſchen weder naer huys gereyſd.

86. Daer na liet *Karel van Ooſtenrijk*, die nu al Koningh van Spanien was gekroond, om de ſchadelijke geruchten haeren loop af te ſnijden, alle Gelderſſe Vrieſen weeten, *dat Floris van Yſſelſteyn niet, zoo sy meynden, op ſijn eygen hand, maer wt ſijn duydelyk bevel naer Vrieſland was getrocken, ende ſy, door 't verlaeten van den Keyſer met de Saxiſſe ende door 't verkieſen van vreemde beſchermers en middelaers, ſich niet alleen moedwillens in groot en noodeloos gevaer hadden geſteeken, maer ook het recht van haere vryheyd verbreukt, ende den ban verdient, indien hy op het wierſte met haer wilde te werk gaen, 't welk hy ook dacht te doen, ende haer op het onbermhertighſte te vervolghen, zoo ſy ſijne genade door een tydigh berouw niet en om-heiſden.* Den tijd van 't beſtand over-ſtroecken zijnde, is *Floris* met eene vloot van *Enkhuyſen* in zee geloopen, die by *Workom* een groot ſchip den Vrieſen en Gelderſſen toe-behoorende vermeeſterde: in noch vier andere ſtack hy den brand, doodſlaende, verdrenkende, ofte vangende de ſchoeps-gezellen. Doen heeft hy zich weder naer *Enkhuyſen* gehaeſt, ende *Lubbert Tiark* met 1500. knechten geſtuyrt naer *Harlingen*, die van ſtonden aen landwaerts naer *Bolſwaert* gevoerd zijnde de Stad over-weldighden. Dan alzoo de Gelderſſe dadelyken met de Vrieſen ſterk op de been quamen, waren ſy gedwongen met verlies hunne winſt weder te laeten vaeren. Alſdoen begonnen de Gelderſſe, wt beſtel van *Swartzenburgh*, de Stad in 't rond met een aerden wal vaſter te beſluyten. Daer na wierden de gemoederen door verſcheyde kleyne ſchermutzelen tot de wapenen en haet allenxkens meer geſleepen en verhit. Die van *Groeningen* die Hertogh *Karel* alle daghen tegen zaghen, gingen, om hem en haere vryheyd geene ergernis te geeven, den tooren van *Edſard*, welke alleen van 't Slot noch overigh was, tot den grond af-breecken, 't welk den Grave van *Embden* tegen de Stad op nieuws ontſtack en verbitterde. Te gelijk wierd de Schants te *Ferwerden*, die de Burgondiſſe eſſen te vooren hadden in-genoomen, door de Gelderſſe troppen aengetaſt, ende met goed verdragh ver-overd.

87. Daer na zijn de Gelderſch-gezinde op het vuyrigh aenprickelen van *Ienke Douma* ende andere Vrieſen in de wapenen gebraght, het heyr voor *Leeuwarden* getrocken, ende daer ook twee groote ſtucken van *Groeningen* heen gevoerd. Met een beſtonden ſy, doch met minder geweld, *Franeker* te om-ringhen. Middeler-wijl ſchreef de Vrieſſe adel, als of zy met de pen de zwaerden hadden willen verſtompen en de bazuynen verdooven, wederom wt *Franeker* aen de Gelderſſe en haere lands-luyden, *hen voor ooghen houdende alle onheylen en onmijdelijke plaeghen, die het vaderland weghen hunne hals-ſterkheyd over 't hoofd waren hangende, indien ſy zich by tyds niet beter en verzinden, ende by de Burgondiſſe om vergiffenis aenhielden.* De Gelderſſe gaeven hen wt het leger een ſchimpelijk en verdraeyd beſcheyd, zeggende, *de edele in genade te willen aenneemen, zoo ſy neffens haer tegens de Burgondiſſe en Hollanders de erf-vranden van de Vrieſen en hunne vryheyd zich op-ſtelden: haer op-zet was hunne halſen veel liever onder den beul, dan onder de dienſtbaerheyd der Spaniaerden te buyghen, welker vermeynde rijkdommen en hoogh-geroemde magbt ſy met hulp van den Voyſt van Gelder en Franſſen Koningh wel waren getrooſt.* De edele en groote binnen *Franeker* ſchickten op dit beſcheyd *Heſſel Martens* en *Kamſtra* naer Koningh *Karel* in Braband om nieuwen en ſpoedighen by-ſtand. Doen zijn *Floris van Egmond* en Grave *Felix van Ooſtenrijk* (die bezijden het echte bedde was af-gevallen) dadelijken met een goed leger af-gevaerdighd, neffens Grave *Henrick van Naſſouw*, *Ian van Waſſenaer*, *Caſtre*, *Sevenberghen*, *Royen*, ende een oneyndigh getal van Ionkers. De heele magbt wierd geſchat op 12000. mannen, zoo voet- als paerde-volk. Soo haeſt ſy omtrent *Harlingen* waren aengezet, hebben de Gelderſſe, vervaerd zijnde voor zoo een hoop volx, voor *Leeuwaerden* en *Franeker* op-gebrooken, ende ſich beſlooten binnen de veſten van *Sneek*, *Bolſward* en *Dockum*. Terwijl de ſchick noch verſch was, ginghen *Floris Bolſward* belegeren, doch na een korten tijd weder verlaeten; ofte om dat de Stad met noodturft ende een nieuwen wal redelijken wel was verzorghd, ofte mede om dat de bezettelinghen te *Sneek* ſteeds op de beleggers wt-vielen. Daer na zijn 'er ſeven vaendels naer *Dockum* gelaſt te gaen, die, na 't verloopen van het volk van oorlogh, als met hoozen en ſchoeyen daer binnen quamen. De Gelderſſe ende met naemen hun Over-hoofd *Erkelens*, over deſe bloo-hertigheyd beſchaemd en grijnigh zijnde, zochten de Stad weder te bemaghtighen, ten waere het wt *Sneek* en *Bolſward* gelichte krijghs-volk zonder voorgaende betaelingh had geweygert te vechten. *Erkelens* in toorn wt-bulderende verſtoutede ſich echter met de bende van *Groeningen* ende weynighe andere een blauw oogh naer *Dockum* te waeghen, dan wierd door de Burgondiſſe mannelijken af-geweerd, ende genoodzaekt op *Collum* ofte *Groeningen* ſijn wijk te neemen.

88. Op deſen tijd heeft *Edzard* Grave van *Embden* ſijn langh-ingezwolghen leed ontdeckt, ende de Burgondiſſe vriendſchap openlijken vrijdende in de Oogſt-maend met *Egmond* binnen *Dockum* t' zamen-ſpraek gehouden. Na dat hy ter loop had verhaelt, *hoe hy eerſt den Saxenaer mede ende daer na teghen had geſtaen, met wat een zwaeren krijgh hy was over-ſtelpt geweeſt ende afterbaxe door den Keyſer in den ach gedaen, ook na verſcheyde*

1516

1516. *verſcheyde voor-vallen door ſijne eed-genooten by den neus en om den tuyn geleyd; beſloot hy eyndelijken, over langh een walgh gehad te hebben van zoo een verbond, ende een verlanghen om onder de vleugelen van een beter en geluckiger Heer, te weeten den Koninghvan Spanien, te duyken: verzoekende derhalven Floris ſijn oude kennis tot een voor-ſpraek, om hem daer toe by den Keyſer en* Karel *een luyk te openen; voor de welke hy, ook zonder vaſt-geleyde ende ſpijt ſijner vyanden kinne-backen, onbeſchroomd ſijne zaek dorſte verdedighen. Floris*, na dat hy *Edzard* goeden moed en ook eerlijke ſchenkagien had gegeeven, trock van daer weder op *Leeuwaerden*. Hier en tuſſchen had *Felix van Ooſtenryk* het Slot van *Euſum*, door toe-doen van *Epe Douwens* voor heen ſterk gemaekt, na voorgaend geweld door het ſchieten zoo gekrenkt, dat die van binnen, een haeſtighe bevingh op't lijf krijgende, ſich op genade en ongenade over-gaven. *Felix*, om dat ſy het zwaer geſchut hadden verwacht ende een van ſyne Hof-ionkers met een kogel door-ſchooten, heeft wreedelyken met hun te werk gegaen, eenighe op de plaets van 't Slot door den beul af-houwen, de andere wt de venſteren doen ſtooten ende in het hanghen verworghen. *Douwens* ende ſijn neve *Eibe Herinx* beval hy, op het voor-bidden van *Heſſel Martens* en *Ive Bottinge*, welker vrouwen te *Sneek* gevangen zaten, naer *Harlingen* in de boeyen te brenghen. Dan wanneer hy voort daer na door brieven van *Ianke Douma* gedreyghd wierd, dat het met de gegijzelde wijven zuer zoude af-loopen, indien *Douwens* en *Herinx* op de daed niet en wierden los gelaeten; heeft *Felix* in een op-loop van zinnen beyde Heeren, eer *Floris* ofte yemant anders een woord ten beſten konden ſpreeken, insgelijx voor den ſcherp-richter doen knielen. Soo dat *Ianke* ſyne maeghen door een roekelooſen yver zelf om het leeven hielp, ende *Felix* door deſe ontijdighe ſtraf-heyd de Vrieſen, in plaets van ſchrick, tot meerder bitterheyd en weder-ſtand op-weckte. Daer na quam *Floris van Egmond* met een tamelijke maght naer *Kollum*, dwingende de Gelderſſe, zich van daer zonder gevecht op *Groeningen* te begeeven. Te *Dockum* wierd aen 't zuyder-eynd van de brugge aen den ſtroom-kant een vaſte Schants af-geſteeken, ende aen *Tiark Burmannia* te bewaeren gegeeven, om daer mede van de burgers eerlijke en ſtemmighe luyden te maeken. Ondertuſſchen zond ook *Floris* etlijke kleyne ſchepen met volk naer de Zuyder-zee, die *Staveren* ſchielijken over-rompelden. Hier op volghden lanx de ſtrand *Hindelopen* en *Workum*, daer de Gelderſſe na harde ſchermutzelen ten laetſten wierden wt-gedreeven. In voegen dat, na 't verlieſen van dien heelen zee-rack, de Gelderſſe plaetzen, *Sneek*, *Bolſward*, en *der Yſſt*, als bloot en open leghghende, niet weynigh benauwd, ende van de zee en havenen wierden af-geſlooten.

89. Op den 28. van den Oogſt-maend had *Karel van Gelder*, ofte door ſyne beſchickinghe, zoo men giſſede, een deel van ſijn volk *Nieupoort* tegen over *Schoonhoven*, onvoorſiens ende zonder voorgaende ontzegginghe, vermeeſtert. De Grave van *Naſſouw* zulx hoogh duydende, nam de Veſtinghe met hulp der Hollanderen na den viertienden dagh weder in, ende 17. Gelderſſe daer binnen gevanghen, waer van 'er tien binnen den *Haegh* met den ſtrop ende de overige met het zwaerd wierden geſtraft; alzoo *Karel*, liever hebbende vroom en eerlijk te ſchijnen dan in der daed te zijn, in 't minſte niet en wilde lijden, *Nieupoort* met ſyne voor-kennis ofte door ſijn bevel veroverd te zijn. Onder dit moeſten de andere ofte ſyne trouwlooſheyd, ofte hun eygen mis-bedrijf en verkeerde gehoorzaemheyd met hun beſten hals betaelen. Voort daer na liet *Naſſouw*, opperſte Stad-houder des Koninx in Nederland, neffens de Heeren van 't Hof van Holland overal af-kondighen, *hoe* Karel *door het in-neemen van Nieupoort de wapen-ruſt eerſt had verbrooken; waerſchouwende over zulx alle Koninghlijke onderdaenen, met* Karel *van Gelder ofte den ſijnen geene handelingh in te gaen, de zelve ook geene ſchattingh ofte ongelden toe te ſegghen, op verbeurte van lijf en goed;* gebiedende voorts, *dat alle weerbaere mannen, ende in 't byzonder de gezeetene ten platten landen zich op den klocken-ſlagh by de hand en vaerdigh zouden houden.* Daer nevens wierden de burgers doorgaens in de Steden door ernſtige beveel-brieven in de wapenen ontbooden. Die van *Woerden* en *Oudewater* ontfinghen mede laſt, de dicke boſſen en 't geboomte buyten de poorten, om aen den vyand tot geene ſchuyl-plaetſen te dienen, met den eerſten op eene hooghe boete af te kappen. Wanneer *Naſſouw* daer behalven die van *Nymegen* zoo wel als hun Hertogh voor bond-breekers beſtond te laeken, deelden ſy deſe brieven den Hertogh mede. *Karel*, die in de wol geverwd was ende zich aen een kleyn gerucht niet en ſtoorde, ſchreef wederom, *ſy zouden den Grave van Naſſouw doen weeten, dat hy in 't minſte aen deſen after-klap geen ſchuld noch van de in-neeminghe van Nieupoort eenighe kennis had: hoewel hy voor zeeker wiſt, de Hollanders met handen en voeten te hebben gearrebeyd ende geene koſten ontzien, om de Vrieſen te onder-drucken, ende met geen ander wit hun krijghs-volk een ſtuck weeghs door Gelderland geſtuert: ende dat ſy ofte de Vorſt, 't geen den Hollanderen was toe-gelaeten, der zelver vyanden de Vrieſen niet hadden moeghen wegeren, te weeten om ſlechts door de landen van Gelder hun vyand teghen te trecken. 't Was mede kennelijk, hoe de Gelderſſe handelaers, hoewel die met den Vrieſſen krijgh niet te ſchaffen hadden, doorgaens in Holland, tot groote verafteringh van de onderlinghe neeringh, tegen dank wierden bezet, geſchat ende geſchooren. Tegens 't verwijt, dat tot de veroveringh van Nieupoort eenige huys-dienaers van den Hertogh de handen zouden hebben geleent, zeyde hy, zulx immers zoo waer te zijn, als den gemeenen roep, dat alle de Hof-geſinde des Koninx van Spanien op de been waren geweeſt, om de Vrieſen met plonderen en blaeken t'eenemael te bederven en tot het hembde toe wt te trecken.*

90. In die daghen verklaerde Karel, *dat, hoewel Henrick van Brunſwijk de oude, leen- en dienſt-plichtigh aen 't huys van Burgondien, eertyds bittere vyandſchap tegens hem, ſijne onderzaeten en bond-vrienden met rooven, ſpannen, en dood ſlaen had beweeſen, ende van hem* Karel *na alle rechte desgelijx was gepleeghd; hy echter, door voorſpraek en onder-handelingh van goede vrienden, de Stad en burgers van Brunſwijk niet alleen deſe miſdaeden en vinnigheeden quijt geſcholden, maer ook den zelven beſchuttingh en vryen handel zoo te water als te land in ſijne geweſten hadde toe-geſtaen; als mede aen die van Bremen, welker Biſſchop te vooren den Brunſwijker de hand had gebooden. Dit verdragh zoude van volle waerden blijven, ſchoon genoomen* Karel *ſchier ofte morghen met der zelver Vorſten ofte anderen*

1516. *deren in oorlogh vaſt raekte; ten waere ſy bevonden wierden, onder het dexel van koopmanſchap ofte toevoer, ſijne vyanden bus-kruyd, kogelen, harnaſſen, ofte diergelijke krijghs-gereedſchap toe te zenden.* Soodaenigh een vry-geleyde verkreeghen ook op deſen tijd die van Zutveen van Hertogh *Jan* van Cleve, welker kraght nochtans na ſes maenden dood zoude zijn. Naderhand wierd het voorighe verbond zoo wijd wt-geſtreckt, *dat* Karel *met die van Groeningen aen d'eene zijd, ende aen d'andere zijd de Vorſten van Lunenburgh en Oldenburgh neffens de Stad Brunſwijk en 't Stift Bremen van ſtonden aen gelijcker hand tegen Elſard en ſijne onderdaenen a's verbannene oorlogh zouden voeren, ende zonder gemeene bewilligingh noch vreede noch beſtand met hun in-gaen: alle door verdragh ofte geweld van wapenen aen te winnene plaetſen en volkeren Ooſtwaerts de Eemſe, zouden den Lunenburger en Oldenburger toe-koemen: ende de vordere aen* Karel *en die van Groeningen.* Dit alles was over en weder zoo wel bezegeld, dan is, zoo veel ick kan ſpeuren, daer na in de pen gebleeven.

91. Ondertuſſchen was *Floris van Egmond* in Vriesland daer over doende, om na het in-neemen van *Staveren* en de nabuyrighe plaetſen, de Gelderſſe ook wt de andere Veſtingen te verſtooten, ofte hen ten minſten alle hulp van buyten te beneemen. Weshalven hy naer de Lemmer treckende, *Sloten* begon te belegeren. Terwijl hy daer voor lagh, is'er t'eyndens de Slachtmaend zoo een felle wind gereezen, dat de zee aldaer over alle dijken heen ſtreek, ende dien heelen oever grootelijx beſchadighde. Veele dijken en dammen in-breekende wierden door het geweld van 't water neffens menighte van vee vernield ende als in een af-grond verſlonden. Het legher om ſich te berghen vond ſich benoodighd op de zolders en toppen der huyſen te klauteren, ende aldaer, tot dat het water was gezonken, drie heele daghen met honger en bangigheyd door te brenghen. Alſdoen is *Floris* naer *Harlingen*, ende van daer naer *Leeuwaerden* verreyſd, ende *Felix* op de oude ſtede met de gantſſe maght teghens de Gelderſſe gelaeten. Na 't vertreck van *Floris* ſchickte Hertogh *Karel* eenighe troppen door Drente, op *Groeningen*, ſterk zijnde over de 1500. knechten en 200. ruyteren, doch in alle fieltery wt-geleerd; alzoo ſy in Vriesland koemende zich geene moedwilligheyd ofte boeven-ſtucken en ſchaemden: tot dat ſy den land-man een maghtigh geld af-geſchat hebbende, tegens den wt-gangh van 't iaer haer wegh weder op *Goor* namen: welke Veſtinghe wanneer ſy insgelijx hadden wt-geplondert, zijn ſy als ſchelmen van 't vaendel geloopen. Op den tweeden Kerſt-dagh was de zee wederom zoo hollende, dat *Felix* hier over op den ionghſten dagh van 't iaer, na 't verbranden van de boerſchappen aen de Lemmer, met ſyne heyrkraght op de *Kuynder* moeſte wyken. Die van *Sneek* en *Sloten*, die 't met de Gelderſſe hielden, hadden op deſen tijd van alles de mangel, maer voor al die van *Bolſwaert*, die den vyand en 't gevaer aller naeſt waren. Ende alzoo de nood alle daghen hoogher en hoogher ſteegh ende het krijghs-volk te vergeefs om betaelingh riep, heeft het, wt walgh van de tegenwoordighe iammeren en benaudheyd ende op hoop van geld te beuren, op Nieuw-iaers dagh brieven ende booden naer *Floris* af-gevaerdight, met beloften van de Stad op zecker verdingh in ſyne handen over te geeven. *Floris* deſe tijdingh gaerne hoorende gaf het krijghs-volk van ſtonden aen ſyn vollen eyſch, te weeten 8000. Rhijnſſe goudguldens. Sommighe meynen, dat hy door brieven en ergheliſt van Grave *Edzard* daer toe zy geraeden. Voort daer na is de bezettingh, wtgenoomen alleen honderd mannen die de Burgondiſſe by-bleeven, af-gedankt. De Gelderſch-geſinde burgers trocken elders heen, een yeder waer 't hem gelieſde. Deſe zoldaeten wierden by haer mede-maets voor koop-luyden geſcholden, ende daer na van Hertogh *Karel* als verraeders opentlyken verbannen, hier en daer aengepackt, op verſcheyde plaetſen en ſtonden als ſchelmen gerecht, ende hun naemen aen de galgh geſlaeghen. Daer na is door op-ſtooken van *Edzard*, die by ſijn nieuwen Heer geloof en een plas-dank zocht, wanneer het helder winter-weder ende de vorſt de weghen bruykbaer hadden gemaekt, de Stad *Sneek* met vier legers nauw beſlooten. Alhier lieten ſich, behalven *Floris* en *Felix*, vinden de Graven *Iooſt van Hoey*, *Simon van der Lippe*, ende *Edzard* met een merkelijk getal van Vrieſſe edel-luyden. Groote ende kleyne ſtucken wierden voor de Stad geplant, ende alle wt- en aen-komſten wel deghelyken bezet. *Lange Pier* met ſyne Gelderſſe bezettingh en vergat hier tegens niet het vyands heyr geduerigh te verſtooren, te bevechten, ende tot beſchermingh van de plaetz alle verzinnelijke middelen aen te wenden. Voor al wierd de wal doorgaens met water begooten, om van 't ys glibberigh en begorſſeld te worden, ende het Klooſter buyten de poort, op dat de vyand daer in niet en moghte neſtelen, aen koolen geleghd. Ondertuſſchen quamen 'er gezanten, door *Edzard*, zoo 't ſcheen, op-gemaekt, die aen de Sneekenaers groote dinghen beloofden, ende hen een vreede voor-ſtelden: daer eenighe burgers, wt verdriet van den langh-wijlighen krigh, met gierighe ooren na luyſterden. Maer *Pier* en de Gelderſſe die met menighten daer binnen waren, hebben alle voor-waerden met den voet geſtooten, ende zelfs alle t'zaemenſpraek op den hals verbooden. Na negen dagen belegeringh zagh men veranderingh aen de lucht ende te gelijk in 's vyands leger, die met het regenachtigh weder vaſt aen alle kanten begon op te kraemen. *Felix* is met vier benden ende de Overſten *Caſpar van Ulm*, *Peter van Lutzenburgh*, en *Bartel van Swol*, naer de *Kuynder*, ende d'andere elders heen getrocken.

92. Van daer verhuyſde *Felix* in de tweede maend op *Vollenhoe*, ende voorts een in-val doende in Gelderland, zeylde voor by *Elburgh* en *Harderwijk*, ende trad eyndelyken wt omtrent *Nykerk*, om het volk een weynigh te verquicken en wt te ſpannen. 's Anderen daeghs greep hy het Slot *Hulkeſteyn* aen, anders *Alteena* genoemd; vermits het door den Vorſt op de grenzen van Holland aen de Zuyder-zee was gebouwd, om den vyand van 't water af te keeren. Na voorgaende ſtormen heeft hy de plaets bemaghtight, ende *Werner Spegel*, een geſlaeghen vyand van de Burgondiſſe, met het volk daer binnen aen banden geleyd; daer behalven de wallen om verre geworpen, ende den tooren, de vernaemdſte ſterkte van 't Slot, die met bus-kruyd was gevuld, door den brand in de lucht doen vliegen, gelijk mede † *Ex variis Diarijs literis.* ſyne ſcheepen. Doch de † Vorſt de wighe-tigheyd van deſe plaets in bedenken neemende, ende

1517. ende eenighe paelenders en graevers in ſijn dienſt aenneemende, heeft *Hulkeſteyn* in alle vlijt vaſter als voor heen van Benthemer ſteen weder opgemaekt, ende ſijn Rent-meeſter *Maurits Pannekoek* daer over geſtelt tot bevel-hebber. *Felix* koos ſijn wegh op Braband, laetende het krijghsvolk, om haere leeninghe te ontfanghen, in Holland; 't welk daer na hooghe aenkoemende naer het land van Keſſel omtrent de Maes, onder de Gelderſſe dienſt ginghen neemen; wt-genoomen de Overigheyd, die zich tegens Burgondien niet wilde laeten gebruyken. Daer na is *Edzard* met *Floris van Egmond* naer *Bruyſſel* gereyſd; alwaer de Keyſer met ſyne dochter *Margriet* ende *Karel* Koninghe van Spanien over zaeken van groot gevolgh raed ſloeghen. Ende al hoewel hy door zyne wan-gunners den *Brunſwyker* ende *Iuriaen van Saxen*, die daer mede by de hand waren, met den eerſten wat wierd getrotſt en op-gehouden; heeft hy echter daer na te *Mechelen* zyne zaek mannelyken voor den Keyſer verdedight. *Maximiliaen* met den hooghen Raed alles over-weeghende vonden goed, *Edzard* van den voorighen ban en ongenade te bevryden; te meer, vermits *Karel* naer Spanien dreyghde, ende ſyne vriendſchap om de Gelderſſe wt Vriesland te iaeghen haer rechtevoort groot voordeel konde aenbrenghen. Alſdoen wierden 'er wt laſt des Keyſers eenighe voor-waerden voor-geſlaeghen, waer op de Grave, laetende ſijn zoon te pand, met de Standen van Ooſt-Vriesland ende ſyne vrienden ſich moght beraeden: *Edzard zoude iaerlijx 4000. Rhijnſſe guldens wt de ſchattinghen van de Om-landen ſijn leeven langh van* Karel *ontfanghen, 't voor-zeyde land als Stad-houder bedienen, ende op koſten des Koninx ſijns Leen-heers den Gelderſſen zien te ontweldighen, ende tegens de zelve met Floris van Egmond aengaen. De Koninghe zoud ſijn oudſten zoon Ulrich tot een kamer-dienaer naer Spanien met zich neemen ende treffelijken op-trecken. Edzard en ſijne na-zaeten zouden 't gebied van Ooſt-Vrieſland, indien de Keyſer en Keur-Vorſten hier toe wilden verſtaen, van* Karel *als Grave van Holland en ſijne erven te leen verheffen en in-houden.* Ende zoo voorts. *Edzard* van *Embden* weder-keerende was nergens in weygerigh, wt-genoomen tot de leen-belijdenis ſyner erf-landen, welke door ſyne Raeden een-ſtemmighlijken verworpen ende van hem heuſſelijken wierd af-geſlaeghen.

* Siet op het iaer 1515.

93. In 't vorige * beſtand-verdragh tuſſchen *Karel van Ooſtenryk* ende *Karel van Gelder*, was, als gezeghd, bedonghen, dat Koninghe *François* den onderlinghen oorlogh in Vriesland en Gelderland door ſyne wt-ſpraek zoude neder leggen. Om daer toe te raeken is 'er eerſt op deſen tijd, in 't af-gaen van den Soemer te * *Noyon* in Picardien een dagh wt-geſchreeven. Hier heen wierd met wille des Koninx van Spanien de Hertogh van Gelder gelaeden, om ſyne zaek ende te gelijk de zaek van Vriesland te verantwoorden. Doch *Karel* heeft ſijn baſtaerd-broeder *Reyner*, en *Ian Fallmeer* Gelderſſe, neffens *Edzard Grave*, *Gilmar Canter*, ende *Auke Agges* Vrieſen, met een zeer breede magt in ſijn plaets geſchickt. Na dat aldaer onder de Koningen de vriendſchap was vernieuwd, werkten de Franſſe daer over om de verſchillen weghen Vriesland ende Gelderland te middelen. Dan vermits deſe zaek een langhen ſtaert ende veele voeten in d'aerd hadde, wierd 'er beſlooten, dat beyde tegen-dingers tegens 't wt-gaen van den Herſſtmaend met volkoemen bewijs en beſcheyd op nieuws te *Paris* zouden verſchijnen. Wanneer op den geſtemden tijd de Gelderſſe volmaghtigers, ende aen de zijd des Koninx van Spanien *Diſman van den Bergh* een baſtaerd van een treffelijke ſtam met *Bucho Aita* Prieſter van *Leeuwaerden* voor de vijf gekoozene Raeds-heeren en zeggheren ſich in-ſtelden, wierden de aenſpraeken hervat, ende de eyſſchen aen weder-zyden over-gelanghd. Doch in den aenvangh rees 'er twiſt, wt zaeke de Spaenſſe laſt-hebbers, vreezende dat ſy velligh zouden verklaerd worden ende kael daer af koemen, zoo een beſluyt hadden genoomen, *dat men* Karel *van Gelder tot hun voordeel aenleggher, ende Koninghe* Karel *verweerder zoude maeken; daer behalven over 't bloote bezit ende niet over 't geheele recht noch eygendom met den anderen ſtrijden, noch den Koninghe van Vrankryk in deſen als oordeel-wijſer, maer ſlechts als raeds-man gebruyken.* Doch de Raeden verſtonden het tegendeel, *dat men te weeten geen van beyden voor aenklaegher ofte verweerder behoorde te houden, ende het ganſſe kraekeel aen het oordeel des Koninx te ſtellen, belaſtende voorts, den eyſch zoo die genoomen was te veranderen.* De Ooſtenrijxe aldus voor de borſt geſtooten zijnde verzochten wtſtel, 't welk hen, zonder dat de Gelderſſe zulx konden weeren, tot aen den eerſten dagh van de naeſte Winter-maend wierd vergoſt. Hier op zijn de gemaghtighde over ende weder om rugge-ſpraek te houden, d'eene op Braband en d'andere naer Gelderland verhuyſd.

94. Wanneer ſy daer na weder te *Parijs* quamen, zochten de Burgondiſſe ſtaende te houden, dat de Gelderſſe hen kraghten geweld deeden; *alzoo Vrieſland buyten allen twijffel hun Koninghe toe-behoorde, door op-draght van de Saxiſſe, welker rechtvaerdighe aenkomſt ende bezit yeder een was bekend: als mede dat de Graven van Holland, vermoegens verſcheyde Keyſerlijke vergunninghen, niet alleen recht op Vrieſland hadden bekoemen, maer ook de gemelde landen langhe iaeren after een met der daed beheerſcht: in welker ſtede* Philips, *de vader van haer Koninghe, als Grave van Holland, was getreeden, die al ſijn op-ſpraek aen* Albert van Saxen *den vader van* Iuriaen, *had over-gezet, ende de Saxiſſe in 't gebruyk geſtelt, welke daer in volle* 16. *iaeren hadden vol-hard ende 't geheele land beſtuert; van de welke het recht ende bezit, zoo goed al's het haer van* Philips *was aengekoemen, weder op* Karel *was gekeerd. In tegendeel had de Vorſt van Gelder alleen eenighe moeyte-makers ende meyn-eedighe in haere booſheyd geſtijft, met blijkelijk ongelijk ende geweld eens anders eyghendom aengetaſt, ende de wetlijke Heeren, zonder van de ſelve verkert te weſen, in hun gerechtigheyd en bezit verſtoert, ſteunende, in plaets van recht, op ſijn rappier en wapenen.* Hier tegens vertoonden de Gelderſſe niet brooſer te zijn dan deſe ſchijn-redenen, ende niet zeekerder dan het recht van hun Vorſt: *Want gelijk het geenſins in waerheyd beſtond, dat de Graven van Holland van begin af altoos Vrieſland hadden beheerſcht; zoo was het onwederſpreekelijk, dat de Vrieſen (gelijk ook haer naem wt-wees) van alle oude tijden, tot dat ſy nu onlanx van de Saxiſſe waren verdruckt en over-mand, in vryheyd gezeeten, daer voor hun bloed geplenghe, ende meer als eens heerlijke palm-tacken zoo op andere vyanden als op de Graven van Holland hadden bevochten, kennende geen andere Over-heeren neffens de Duytſſe Keyſeren. Ende wat*

† *Ex variis Duois literis.*

1517. *wat was'er aen belanghd, zoo de Graven van Holland de Vrieſen nu ofte dan hadden over-vallen, ende ten deel met den zabel onder-gebraght? Was het dan even eens recht te hebben, ofte het recht te breeken? met minne ofte in weder-wille over de luyden te gebieden? ruſtelijken te beſitten, ofte om 't beſit aenvechtingh te lijden? Ende wie van alle Hollandſſe Graven had Vrieſland heel en al bezeeten, ofte yet daer van zonder dwangh en wapenen? wie van hun had over 't Vlie yet bemaghtight, 't welk hem ofte ſijn na-zaet niet weder en was wt de handen gewronghen? Wie konde ook mis-ſaeken, dat Vrieſland tuſſchen 't Vlie en d'Eemſe geen geheele 100. iaeren herwaerts zonder Heer ende Vorſt was geweeſt? In voeghen dat haere zaek als ſteunende op een ydelen grond-veſt en verrotte plank van ſelfs om verre viel. Want de Graven van Holland geen meerder recht op* Philips *konden over-zetten dan ſy ſelve gehad hadden, noch* Philips *op de Saxiſſe, noch de Saxiſſe weder op* Karel van Ooſtenrijk. *Gezweegen, dat de Saxiſſe noyt dit recht van op-draght, maer alleen de gifte des Keyſers ende der Standen van Duytſland, om hun gepoogh te rechtvaerdighen, hadden voor-gewent, welke nochtans in der daed nietigh was; gemerkt* Albert van Saxen *voor ſijne inleydinghs-brieven het beſit alreede had aengevaert, ende de Keyſerlijke Placaeten regel-recht aenliepen teghen de over-oude vryheyd van 't volk, 't welk in deſen had behooren gekend nochte ongehoord en teghen dank onder vreemde heerſchappen geſteld te worden. Daer tegens was de Vorſt van Gelder door de veronghelijkte Vrieſen, vrye luyden, te hulp geroepen, ende tot een Beſchutter van haere vryheyd ende Heer van 't volk verkooſen; die ook deſe aengeboodene eer als een loon en trooſt van ſijne moeyten met groote redenen niet en had af-geſlaeghen.*

95. Koningh *François* de zaek over-leggende, ende het eene oogh werpende op ſijn toekoemenden ſchoon-zoon *Karel van Ooſtenrijk*, ende het ander op den Hertogh van Gelder ſijn ouden mede-ſtander en getrouwen bond-genoot, zocht ze beyde wel tot vrienden te houden, maer ſijn ſchoon-zoon meeſt, wiens bewijs hem nochtans niet en konde voldoen. Waer over hy beſt vond ſijn eynd-oordeel voor dien tijd noch op te ſchorten. Om nochtans de gemeene ruſt te vorderen, te meer alzoo de Keyſer zelve in Nederland ſtille lagh; beval hy binnen *Camerick* een ontwerp te maeken van een nieuw beſtand. Middeler tijd trachtede *Karels* moeye *Margriet van Ooſtenrijk*, na den aert der vrouwen die meeſtendeels week-moedigh ende voor quetzuyren en bloed-ſtortingh vervaerd zijn, met toe-doen van de Franſſe een volkoemene vreede te raemen, waer toe de andere echter kleynen treck hadden. Gelijk ook de Gelderſſe ende Vrieſen dit, zoo wel als de voorighe beſtanden, niet te wel en behertighden. Want als de Burgondiſſe zich naer *Hindelopen* hadden begheeven, om die plaets, op den oever van de Zuyder-zee niet onbillyken teghen over Holland geleegen, te veſten, ende bereeds een goed deel van 't werk hadden voltrocken; is *Lange Pier*, die zulx oordeelde tegens de ſtille-zaet te ſtrijden, met een deel iachten in der yl van *Sneek* af-gevaeren, brengende het Stedeken in ſijn geweld, hoewel het arrebeyds-volk met de bezettelinghen dapperen weer booden. Aldaer bleeven dood onder de vuyr-roers ofte rappieren, wt-genoomen over de 100. koppen van 't ſlechte krijghs-volk, een baſtaerd wt het huys van *Cleve*, behalven *Bronkhorſt*, ende andere die in 't water verdronken: 77. gevangens wierden 'er naer *Sneek* aen banden geleyd: doch de burgers niet beleedighd, ende de op-geworpene veſtinghen alleen geſlecht. *Karel van Gelder*, by ſonne-ſchijn op onweder ende in den beſtandtijd op de wapenen denkende, had door de Overſten *Ian van Selbach* ende *Ian Golſteyn* mede onder duyms volk geworven, ende op het eynd van de Bloey-maend deun by Utrecht doen vergaderen. Men zeght, dat 'er 7000. ofte 8000. van den zwarten hoop hier by waren. Deſe verbonden ſich alzoo aen den Vorſt van Gelder, *dat ſy, boven het geſchut, kruyd en anderen voor-raed van oorlogh, yeder met eene, ofte* (zoo andere voorgeeven) *twee Hoornſſe goud-guldens zouden afſtaen en te vreeden weſen, ende voort op haer buyt en eygen ſmeer leeven.* Daer na heeft ze de Vorſt niet wijd van *Deventer* den eed af-genoomen, ende aen *Erkelens* bevel gedaen om haer door de Twent en Drent naer Vrieſland te beleyden. Met een wierden 'er kondſchappers op *Groningen* geſchickt, om met hand-ſterkinghe van die Stad de Burgondiſſe over al wt Vriesland te verdrijven. Eenighe twijffelden, of *Karel* dit alles met de Franſſe penninghen te weghe braght, hoewel Koningh *François* met *Karel van Ooſtenrijk* een nieuwe vreede en maeghſchap had in-gegaen; gelijk doch veeltijds de Groote, wanneer ſy voordeel daer by weeten, door de driede hand wt-werken, 't geen hun van verbonds ofte om 't wel-ſtaens halven is verbooden. Die van *Groeningen* hier van verwittighd, hebben hunne ſtucken en andere krijghs-gereedſchap voor den dagh gehaelt ende vaerdighlyken toe-gezonden.

96. Alſdoen is *Erkelens*, te baet neemende eenige Vrieſſe troppen, met *Ienke* en *Sicke Douma* Vrieſſe edel-luyden recht toe naer *Dockum* geſtreecken. Ende al hoewel die Stad met een Slot verzorghd ende daer behalven door 900. mannen van wt-ſchot wierde verdedighd, waer van de drie deelen de Stad ende de overighe den Burght bewaerden; beſtonden ſy echter die plaets aen te taſten, die ook na ſes weecken belegeringh door hongers-noot gehoor moeſte geeven; onaengeſien de Koningſſe met allen ernſt daer tegen worſtelden, ende *Karel van Ooſtenrijk* aen die van *Leyden*, *Haerlem*, *Amſterdam*, *Alkmaer*, *Hoorn*, *Enkhuyſen*, en *Medenblijk* een ſtrengh verbod had laeten wt-gaen van aen de beleggers geen toe-voer te beſchaffen. De Steden van Noord-Holland, als *Edam*, *Monikedam*, *Enkhuyſen*, *Hoorn*, *Medenblijk* en 't dorp *Schagen*, voor-zagh hy ook alle met een tamelijk getal volx, om doorgaens op de onruſtige Vrieſen een waekend oogh te houden. De Stad is, na 't overgaen, door *Erkelens*, die wt yedere rot twee mannen wt-kipte, met 800. zoldaeten verzeekerd, waer over aen *Ian Golſteyn* het bevel wierd gegeeven; na dat 'er te vooren beſcheyden was, dat ſy, hoewel in bezettingh leggende, voor haer aendeel met de andere in 't genot van den buyt gelijkelyken zouden in-taſten. Daer na zijn de vordere onder 't beleyd van *Selbach* door Vriesland en de Lemmer naer de *Kuynder* gevoerd. Alhier verbeydede haer *Lange Pier*, die met alle ſpoed 150. ſchepen verzamelt hebbende, met het heyr over de Zuyder-zee is gevaeren, ende ſijn loop voor by het beevende Noord-Holland ende *Enkhuyſen* richtende, eyndelyken by *Medenblijk* aen land gegaen. Wanneer de eene roede aldaer

tot bewaer

1517. tot bewaer leggende zich te weer ſtelde ende op haer aenviel, wierd de Stad die van zelfs zwack en onhoubaer was, onvoorſiens over-rompeld, ende de meeſte knechten en burgers door de ſpietſſen geſaeghd: de overighe berghden ſich ter loop op het Slot. Alſdoen is de Stad, na dat ze *Pier* van alles had ontbloot ende den roof naer de ſchepen gebraght, op verſcheyde hoeken in den brand geſteecken. De andere ſich langhs de weeldige weyden verſpreydende lieten *Hoorn* aen de linker hand, plonderende alles waer ſy omtrent quamen ende onder anderen *Egmond* binnen-dijx; tot dat ſy op het eynd van de Hoymaend de Stad *Alkmaer* in hun geweld kreeghen, wel weetende, dat alhier wt de naeſte geweſten de koſtelſte goederen als in een pack-huys waren by een geſtaepeld. De overgroote en onwaerdeerlijke buyt deed haer een wijl tijds binnen *Alkmaer* panne-koeken; daer na maekten ſy reede vaert om noch grooter ſprongh te doen. De burgers moeſten met ontallijke ſchijven den brand af-koopen. De Raeds-heeren van Holland, om de ſnap-haenen te beiegenen, ontbooden middeler-wijl al den leen-plighighen adel en den vierden man wt de weerbaere burgeren en bouw-luyden op *Haerlem*, om aldaer aen *Floris van Egmond* Stad-houder van Holland ten dienſt te ſtaen. Als het Gelderſſe leger na ſeven daghen draelens met al hun ſchat en gevangens van *Alkmaer* was op-gebrooken, ende na 't verbranden van *Beverwijk* op *Sparendam* toogh; heeft haer de ruytery en 't voet-volk van *Floris* op den enghen dijk in vrees en verwerringh gebraght, ende ook veele gevangens en plonderingh ontnaeght.

97. Dit volk door *Floris* meeſt wt de Vrieſſe Steden gelicht zijnde, gaf aen de onſe bod en gelegenheyd om *Bolſwaerd* weder maghtigh te worden; twelk *Tidrk Walta* by gebreck van genoeghzaemen tegenſtand onvoorziens overylde, ende aen de Gelderſſe weder leeverde, vernieuwende daer na de bol-werken welke van de Burgondiſſe waren geſlecht ofte verwaerloosd. De Gelderſſe die voort beſigh waren om den Haerlemmer-dijk ten eynde te koemen, wierden daer na op den aller-enghſten hoek van den dijk voor een dam ofte borſt-weeringh geſchut, door die van *Amſterdam* ter loop op-geworpen. Doch deſe wal wierd in den eerſten ofte tweeden ſtorm door hen vermeeſterd, ende 60. mannen in die hevigheyd neder-gemaekt. Daer na traden ſy, na 't bederven van Amſtel-land, in 't Sticht van Utrecht; ende te *Abkoude* over-nachtende packten ſich tegens den dagh voort, laetende Utrecht op eene zijd legghen; tot dat ſy by Kulenburgh over de Leck ſtappende ſich op den Gelderſſen bodem neder ſloeghen. Van daer een weder-keer neemende, na dat ſy *Nieupoort* en *Langerack* door 't vuyr hadden geſchonden, hebben ſy hunne maght gekeert teghen *Aſperen*, een Stedeken aen de Lingh onder Holland niet verre van de Gelderſſe paelen af geleegen. Aldaer verlooren ſy drie ſtormen ende by de 50. mannen. In den vierden aenloop met alle kraght ende niet zonder merkelijk verlos in den ſtorm eenighe uyren after een vol-hardende, ende niet alleen door gramſchap maer ook ſchaemte aengepord, wierden eyndelijken, als de welke in den krijgh geſleepen en ſterk van volk waren, meeſters van de Stad; na dat de rapſte burgeren waren verſlaeghen ende d'andere vermoeyd ofte gequetſt, ende van geene krijghs-knechten onderſtut. Alſdoen hebben ſy (om quanzuys het bloed te wreeken van hunne kamer-raeden, waer van 'er by de 1000. zouden geſneuveld zijn) noch ouderdom, † noch geſlacht van menſchen verſchoont. Mans, vrouwen, kinderen, meydſiens, Prieſters, ende Monicken, wierden zonder genade ofte onderſcheyd neder-gekapt, zelfs ook de leer-lingen die ſich met hun School-meeſter in de kerk hadden verſteecken. De vrouwen ofte kinderen die haere klingen ende wreedheyd niet beproeft en hadden, wierden te gader met ſchand wt de Stad gedreeven. In voegen dat ſy te *Aſperen*, als in een verſtoor-plaets van de Hollanders, ſcheenen te willen neſtelen; alzoo ſy daghelijx wt-loopende de land-luyden rond-om beroyd en rampzaligh maekten. De hoofden van deſen onbezuyſden hoop waren *Golſteyn* ende *Selbach*; de hopmans *Albert Boſch*, *Vleken de Vriet*, *Hans van Calmis*, *Hans van Bruyſſel*, *Baltaſar van Tricht*, *Snoerwangh* en andere. Doch vermits voort daer na de Opper-Veldheer *Henrick van Naſſouw*, een man van beroemde kloekheyd in den oorlogh, als mede *Floris van Egmond* met een geweldighe maght ten voorſchijn koemende, hen aen alle kanten den toe-voer af-ſneeden; zoo zeer, dat ſy ſchroomden van honger ſich te zullen moeten over-geeven, ende hun voorighe moorderyen en euvel-daeden duer te bekoopen; hebben ſy ſich met den overigen buyt by tijds wijſſelijken aen kant gepackt, de een naer *Amersfoord*, de ander naer de Velouw, *Harderwijk*, *Elburgh*, ende ook elders.

98. Onder dit en vergaten de Burgondiſſe niet haer tot midden in de Velouw na te zetten, ende eenige gevangens, tot een ſpiegel ſchrick en af-ſchouw van d'andere, na voorgaende ſmerten en leede-braek, een oneerlyken dood ofte veel eer honderd dooden aen te doen: nademael het meeſte gevoelen was, dat de Vorſt van Gelder van deſen oorlogh en handel geene weetenſchap en had noch daer toe laſt gegeeven. Niet te min moeſten de onnoozele luyden, als veeltijds, hier het gelagh betaelen: aengeſien ſchier over de heele Velouwe, wat 'er te grijpen ofte aen te ſteeken was, verſleept ofte verbrand wierd, ende de beeſten met heele kudden wegh gedreeven. *Dirk van Keppel* ‡ Stad-houder tot *Harderwijk*, ende de Drоſſaeten *Herman van der Hel* tot Elburgh ende *Bamelbergh* tot Hattem hadden mede onderlinghen laſt, om, in geval d'eene ofte d'andere deſer plaetſen benauwd wierden, malkanderen na hun wterſte vermoeghen te gemoet te koemen. De voor-ſtad van *Hattem* zagh men mede in lichten brand ſtaen, en veele in-zaeten, om gewins halven, aen banden heen voeren. Hertogh *Karel* hield ſich in deſe banghe tijden binnen *Arnhem*, hebbende ſijn leger geſlaeghen aen den zand-bergh zuyd-waerts van de Stad. De Ooſtenrijxe, na 't ſchenden van de Velouwe, beſtonden den over-geleegen heuvel na 't Noorden in te neemen, van waer ſy zonder op-houden tegens den anderen dapper vuyr gaven met het af-branden van de zwaere ſtucken. Wanneer ſich dit in Gelderland toe-droegh, had de

† Eraſm. Roterod. *in diſſert. de bell. Turcico: Execramur in tabulis immanitatem: ſed aſperiora patrata ſunt in Aſpera, non à Turcis ſed à noſtratibus, plærisque etiam amicis.*

‡ *Ex Ducis autographo.*

1517. Keyſer in Nederland noch vertuckende het vredes-verdragh van *Noyon* tuſſchen ſijn neve *Karel van Ooſtenrijk* en den Koningh van Vrankrijk middeler wijl geſtand gedaen, ende daer in begreepen, alzoo 't de Frans-man immers zoo wilde hebben, alle mede-ſtanders ende bondvrienden van beyde Koninghen. Deſe tijdingh in een omme-ſien tijds naer *Arnhem* overwaeyende heeft de wapenen aen weder-zijden op-geheeven, de deghens verſtompt, ende het Burgondiſſe volk gedwonghen de Velouw flux te ruymen. Op deſen tijd is *Philips van Burgondien*, zee-Overſte voor deſen, Biſſchop van Utrecht geworden in ſtede van *Frederick van Baden*. Want wanneer *Frederick* om vreedes halven van eenighe was bepraet en in-genoomen, dat hy met hulp des Koninx van Vrankrijk ſijn Biſdom tegen dat van Mets, als min woelachtigh, zoude konnen verwiſſelen, zond hy aen den Koningh om verder hier van te ſpreeken. De Koningh die door dit middel ſich achtbaer ende ſijn ontzagh in Nederland grooter meynde te maeken, gaf hem goed gehoor; te meer vermits *Ian* Biſſchop van Mets, zoon van den Hertogh van Lotringen, een neve was van *Karel van Gelder* wt ſyne zuſter *Philippe*. *Maxmiliaen* en *Karel van Ooſtenrijk* zochten deſen aenſlagh met mannen maght om te ſtooten, ende braghten *Frederick* met ſchoone woorden ende eenſdeels met dreygementen zoo verre, dat hy tot hun keur ſyne plaets voor een iaerlijxe vereeringh zoude afſtaen, ende alzoo geene van beyde ſtoelen en behield. Hier over bevoelde ſich de Vorſt van Gelder ende andere meer niet weynigh geſtoord en verkort. Ende op deſe wijze is *Philips*, broeder van Biſſchop *David* en baſtaerd van *Philips van Burgondien*, van de zee en de wapenen tot het kerken-ampt beroepen, tot kleynachtinge ende groot after-deel zoo wel des Koninx van Vrankrijk als van Hertogh *Karel*. Op den twaelfden van de Oogſt-maend is *Karel van Ooſtenrijk* van *Middelburgh* met een voorſpoedighen wind in zee geloopen, ende in acht daghen te *Villaviciosa* in 't land van *Aſturias* aengezet. Daer na troek hy dieper in Spanien, om den ſtaet van ſyne rijken over al te richten ende ſyner onderzaeten gebreeken te vervullen.

99. Effen voor ſijn vertreck had de Koningh van Vrankrijk die onſen *Karel van Gelder* altoos in 't oogh had, van hem verworven, dat men het geweer af-legghen, ende een plaets en ſtond zoude beraemen, om de onderlinghe kraekeelen aldaer dood te doen ende een eyndelyke vreede tuſſchen beyde *Karels* vaſt te ſtellen. Tot deſe handelingh wierd *Utrecht* verkoozen, om de wille van den nieuwen Biſſchop *Philips van Burgondien* den oud-oom en eyghen vriend van den Koningh van Spanien, die niet liever dan eene vreede had geſien; vermits de oorlogh om de nabuerigheyd hem niet alleen laſtigh maer ook hinderlijk viel. Van weghen Vrankrijk verſcheenen hier *Robert du Bonnes*, ende *François Rongy*; de Ooſtenrijxe mannen waren *Iacob van Gaveren*, *Ian de Ionge*, *Hanneton*, *Henrick van Naſſouw*, en *Anthony van Lalain*: de Vorſt van Gelder had ſijn Cancelaer *Willem van Lank*, ſijn Hof-meeſter *Henrick van Gent*, ende *Willem Quenoy* Prooſt van de Iannijten tot *Arnhem* af-geſchickt. Dan alzoo de zaek in ſijn zelven zeer nevelachtigh en verwerd was ende de tijd van de wapen-ſtilte te nauw genoomen, wierd de zelve op den 15. van de Wijn-maend noch voor een half iaer verlenghd; ten eynde de gezanten, dien ook byzondere maght van wijzen was gegeeven, middeler-wijl het vonnis moghten ſcheppen. De wt-ſprack was van deſen in-houd, *dat de Vorſt van Gelder Vrieſland tot behoef van Koningh* Karel *ende ſijnen erven zoude af-treeden, ende ſijne legers van den Vrieſſen bodem af-voeren, ontfangende daer voor* 100000. *kroonen*, 25000. *in gereede penninghen, en de overighe binnen vijf naeſt-komſtighe iaeren in gelyke deelen. De Koningh van Vrankrijk zoude binnen ſes weeken een eyndelijk oordeel vellen over de Stad Groeningen. Om dit alles zoo na te koemen, zoude de Koningh van Spanien drie Steden in Holland ende eene in Braband tot waerſchap en onder-pand ſtellen; te weeten Amſteldam, Dort, Gorichem, ende den Bos.* Maer Hertogh *Karel* door den mis-noeghden adel in Vrieſland, zoo 't ſcheen, op-gereyd, wilde van dit vonnis niet eens hooren, ende ſchilderde de Richters af met zwarte koolen. Waer over als korts daer na *Floris van Egmond* met *Willem Roggendorp* op *Leeuwaerd* was gekoemen, om hem in zyne ſtede de Stadhouderſchap van Vriesland over te draeghen, ende met een het voorighe gewijſde van Utrecht aen alle Steden en vlecken van ſijn gebied over-ſchreef ende door 't gheheele land ruchtbaer maekte; zijn de booden, brief-draegers en wt-ſtroyers van deſe tijdinghe hier ende daer van de Gelderſſe leelyken af-geſmeerd: een hier van wierd binnen *Sloten* in 't water gedompeld en verzoopen, ende een ander door *Goiſtein* bewaerder van *Dockum* gedwonghen de zelve ſyne brieven op te eeten. Wanneer mede *Roggendorp* deſe maere aen die van *Groeningen* met een nieuw by-hanxel te kennen gaf, hield het volk deſe ſchriften voor verdicht en ergerlijk. *Karel* hier van onder-richt ſchreef terſtond te rugghe, dat hy t'eenemael niet van meeninghen was Vriesland af te ſtaen, ende roemde die van *Groeningen*, dat ſy deſe liſtighe en verbloemde loghens van de Burgondiſſe geen plaetz noch geloof en gaven. Gelijk ook *Erkelens* door het op-leeſen van de Vorſtelyke brieven in de vergaderingh der Staeten te *Sneek* het volk t'eenemael wt den droom heeft geholpen.

100. De Vrieſſe Schrijvers getuyghen, hoe *Lange Pier* op deſen tijd brieven te *Sneek* ontfingh, waer by de Burgondiſſe maght en grootſheyd hemel-hoogh geroemd wierd, ende daer teghen der vyanden zwackheyd en kleyn vermoeghen voor ooghen geſtelt. *Pier* liet met raed van de Gelderiſſe van ſtonden aen den Burgondiſſen een belachelijk antwoord toe-koemen, geſtelt op plompe en kreupele doch zeer kluchtighe Duytſſe rijmen, waer by hy zich zelven toe-naemde een *Koningh van Vrieſland, Hertogh van Sneek, Grave van Sloten, Vry-heer van Hindelopen*, ende *Opper-Overſte van de Zuyder-zee*. Voorts pochte hy, *dat de ſijne tegens den dood onverzaeghd waren, de Hollanders bloode en ongeſien, maghtigh van raed maer koel van daed, op-roerigh doch onweerbaer, en trots zonder over-winninghen: in tegendeel noemde hy de Gelderſſe* † *heerlijk in koſten ende van maeltijden, deun van middelen, grootmoedigh en niet bevreeſd, geluckigh in 't overwinnen ende rap ter hand*; ende beſloot ten laetſten, *dat de*

† 'tIs een oud ſpreek-woord: *Hoogh van moed, Kleyn van goed, Een zwaerd in de hand, Is het wapen van Gelderland.*

Hollandſſe

1517. *Hollandſſe rijkdom niet te achten en was; alzoo hen het beſtand alleen verlichtingh gaf, 't welk teghen ſijn dank noch eenighe maenden was wt-geſteld.* Hy liet ſich mede verluyden te zijn een *Verwoeſter der Deenen*, een *wreeker van die van Bremen*, een *verraſſer van de Hamburgers*, ende *een kruys voor de Hollanders*. In ſijn wapen voerde hy *Galgh* en *Rad* ende anders niet. Onlanx daer na heeft de Vorſt van Gelder het Slot, de Stad met alle inkomſten en thienden van Hattem aen *Michael Erneſt van Bambergen* ſijn Droſt aldaer verzet voor 9000. ende 100. geleende guldens. Met Ridder *Otho Schenk van Niddegen* Heer te Walbeek en Droſſaet te *Wachtendonk* heeft hy mede eene handelingh in-gegaen. Want na dat *Schenk* met ſijn broeder *Arend* ende ſijn zoon *Henrick Schenk*, *Otho van Bilant* Heer van Wel, *Willem van Wel*, *Geeraerd van Mekeren* en andere zoo in-zaeten als wt-heemſſe het huys van *Burgondien* hadden gedient en geholpen, heeft *Karel* haer de deuren van ſyne genade en ſchut wederom open gedaen, mids dat ſy hem trouw zweeren ende alſdan hunne goederen in Gelderland (niet tegenſtaende de voorighe op-ſpraek van den Hertogh ofte anderen) vreedelyken zouden beheerſſen. De Vorſt loofde mede aen *Schenk* weder te doen geeven alle zulke zegelen en brieven, als *Margriet van Lauwijk*, belangende de Vooghdy van *Gelder*, van hem hadde. *Schenk* zoude daer neffens met ſynen erven de Stad, den Burght, de vryheyd en 't gantſſe land van *Wachtendonk* van nu aen beſitten, ende aen geen vreemde Stad ofte Vorſt over-zetten, dan aen *Karel* ofte ſynen na-zaeten, dien het alle een vry ſtond *Wachtendonk* voor 17000. goud-guldens weder in te loſſen en vry te koopen. Tot verzeekeringh van alles heeft de Vorſt aen *Schenk* ende *Schenk* weder aen den Vorſt ſyne hand en zegel over-gelanght.

101. Op dezen tijd had *Edzard* den oorlogh, om het over-ſchot van de Saxiſſe en Brunſwijxe wt Ooſt-Vriesland te verſtooten, af-geleght. Dan alzoo hy geen geld en had om ſijn volk na 't af-danken te voldoen, ſchreef hy in 't begin
1518. van 't volgende iaer aen alle Staeten ende vlecken der Omme-landen om ſyne voorighe leeninghe, onder dreygementen, indien ſy binnen ſes daghen deſe penninghen niet naer *Embden* en zonden, dat hy, alslaſt daer toe hebbende van den Koningh, zulx op haer luyden dacht te verhaelen. Hier over is dit oude krijghs-volk na hunne ontſlaeginghe met groote hoopen in de Ommelanden gevallen, aentaſtende ende bedervende alles daer ſy by ofte omtrent quamen. Wanneer ſy die van Twent en Drent insgelijx hadden geplaeght, hebben noch 3000. voet-knechten, by de Saxiſſe en Brunſwijkers veroorlofd, met haer t'zaemen geſpannen. Deſe het hoofd by een ſteekende verbeydeden de wt-komſt van de ſtille-zaet tuſſchen den Vorſt van Gelder en de Burgondiſſe, om aen d'eene ofte d'andere zijd, indien het zwaerd weder getoogen wierd, hunne naemen aen te geeven. Daer na verſtaende, de half-iaerighe wapen-ruſt binnen Utrecht tot aen den 16. Maert van het toe-komſtighe iaer te zijn verlenghd, hebben eerſt door Gelderland, daer na door de gebieden van Cleve, Gulich en Kolen, tot merkelyken over-laſt haet en verloop van de luyden, om-gedoolt, zijnde over al te veel, ende zelve nergens geruſt. Doch door de Burgondiſſe ende andere Vorſten vervolghd en gepranghd zijnde, als ſy weder naer Gelderland gekeerd en aldaer insgelijx door de bond-genooten nagezet en eenſdeels geklopt waren, moeſten eyndelyken, na dat ſy onder de veſten en 't geſchut van *Venloe* een weynigh hadden geſchoolen, ſich op-geeven en het geweer dael werpen. Veele van haer by de Burgondiſſe ofte andere gegreepen wierden zwaerlyken geſtraft, ende ook eenighe, die aen 't over-geeven wel eer van *Bolſwaerd* ſchuld hadden, door den Vorſt van Gelder opentlyken op-gehanghen. Die deſe ſtrooperyen wt *Karels* beſtel zeghen geſchied te zijn, ſpaeren voorwaer de waerheyd; want hy te vooren aen die van Zutveen (die hem van deſer gaſten komſte eerſt hadden verwittight) te rughe had geſchreeven, dat hy met dit volk niet te doen en had, ende derhalven haer waerſchouwde, om hier tegens aen de poorten en op de wallen zorghvuldighe wachten wt te zetten.

102. Wanneer *Golſteyn* Stad-houder te *Deckum*, om gebreck van penninghen, hoewel in den tijd van 't beſtand, ſyne zaeken quaelyken konde wt-vorderen, ſchreef hy t'elkens aen de Stad en Gelderſſe Overigheyd te *Groeningen* om byſtand. Dan aengeſien die van *Groeningen* by deſen toeſtand van tijden alles meer wt-ſtelden dan dadelyken te weghe braghten, ende ſy van al het geen 'er met *Willem van Oeyen* in den iaere 1515. beſlooten was, des Hertoghs hand ofte geſchrift noch niet en hadden; verworven ſy op 't laetſte, dat 'er 16. mannen wt den gantſſen Raed het vorigh beſteck vernieuwden, waer by de Vorſt onder ſijn hand en zegel verzeekerde en beleed, *dat de Stad Groeningen in den wterſten oorloghs-nood van den Biſſchop tot Utrecht niet alleen begheeven maer ook aengevochten zijnde, ende over zulx beul en hulp moetende zoeken, zich vrywilligh en ſmeekende onder ſijne beſchuttingh had begeeven: wien volgens hy belooft had, indien de Biſſchop om ſijn recht weder te haelen eenighe moeyten wilde maeken, met hem zonder queſtingh ofte bezwaer van de Stad te zullen verdraegen, ende voorts de Stad teghen alle vyanden na ſijn aller beſte vermoeghen te waeren, de Gemeents-luyden by haere oude Ampten, ende de in-zaeten by hunne vryheyd te laeten.* Ende zoo † voorts. Gedaen ten over-ſtaen, aen des Hertoghs zijd, van de edele en geſtrenghe mannen *Gysbert van Wiſch* Heer te Averſhagen, meeſter *Willem van Lank* Rechts-geleerden en Cancelaer, *Henrick* Heer *van Genth* Recken-meeſter van 't Hof, *Willem van Roſſem* Heer van Soelen Maerſchalk, meeſter *Winand van Arnhem* Wet-geleerden, *Henrick van Broekhuyſen* Stal-meeſter. De naemen der teſtiene, die den Vorſt van des Stads wegen onderdaenigheyd zwooren, ſtonden niet onder deſen brief, maer alleen het zegel van de Stad. Die van *Groeningen* dit beſcheyd ſiende ſtelden haer hert geruſt en op een beter plaetz, als of ſy bereeds alle zwaerigheyd en rampen over waren. Doch tuſſchen de Lauwers en 't Vlie had de ſtil-ſtand van wapenen de bitterheyd noch niet alle wegh genoomen. Want door dien de Gelderſſe en Burgondiſſe bezettelinghen zoo dicht aen den anderen laghen, konden die ſich niet wel van onderlinghen hoon en ongelijk onthouden. Hier toe gaf *Golſteyn* geen kleyne oorzaek: want alzoo hy den ſynen den vryen teugel gaf om wt te loopen, roof te haelen, van de Bilt omtrent *Leeuwaerd* gevangens mede te

† *Siet de andere voor-waerden op 't iaer 1515.*

1518. ſleepen, ende noch grooter moedwil te pleegen, ſcheen hy na den oorlogh meer dan na den vreede te haecken. Op deſen tijd was *Henrick de Groef van Erkelens* weder wt Gelderland af-gekoemen, met gevolgh van *Marten van Roſſem* Heer van *Puderoyen*, ende de Vorſtelijke gezanten *Henrick van Genth*, *Winand van Arnhem* ende *Arend van Gruythuyſen*.

103. Na dat *Erkelens* op den zit-dagh tot *Sneek Roſſem*, als van den Vorſt over Vriesland tot Stadhouder verwillighd, den Staeten had aengebooden, ſprack hy met een van verſcheyde zaeken betreffende het gemeene beſte: onder andere van den land-ſtreek van de Bilt, welke de geldkaſſe in Vriesland meeſt vulde, van de Burgondiſſe te zuyveren; als mede van de tollen, gelijk het in Holland toe-gingh, af te ſchaffen, aengeſien de koop-luyden hier door wt Vriesland wierden veriaeghd, gelijk ook van andere middelen om den krijgh ende het land ſtaende te houden. De Vrieſen dienden hier op, dat het beſtand rechtevoort verhinderde om de Bilt aen te taſten: wegen de tollen waren ſy eens van meeningh, in welker ſtede men de helft van de ſchattinghe, voor heen by den Saxenaer geheeven, konde toe brenghen; tot dat geheel Vriesland weder in vreede zat. Sy voeghden hier by, dat ſy weder yets op den Vorſt hadden te verzoeken, 't welk indien men henluyden toe-ſtond, waren ſy willigh een zeekere ervelyke beede aen hem ende ſyne nazaeten als aen haere Heeren op te brengen. Hun voor-ſlagh was dusdaenigh: *Dat de Hertogh de Vrieſen met alle maght tegens den vyand beſchutte, noyt af en gae, ende tegens haer dank om geenighe oorzaeken wt het vaderland ontbiede ofte wegh en haele; ſtellende over deſe landſchap, over Groeningen, ende de Omme-landen, een vroom ende vernuftigh Stad-houder, om met by-voeginghe van een Cancelaer ſich de rechten verſtaende de gemeene zaek in eygen hoofd te bedienen; mids dat men de andere Raedsheeren ende Richters wt den in-zaeten kieſe, als te weeten twee wt Ooſtergouw, twee wt Weſtergouw, ende ook zoo veele wt de Seven-wolden: dat hy nochte ſijn plaets-vuller eenighe Steeden ofte Sloten aen yemant vertrouwe buyten toe-ſtemmingh van de Ses mannen ofte Gemeente, ende den oorlogh om Vrieſland op ſijne eygene koſten wt-voere; mids van den Vrieſen wederom alle mogelyke hulp hebbende te verwachten, indien Gelderland wierd beoorloghd: dat hy voor al de oude herkomſten en heerlyke vryheeden van 't volk niet en vermindere ofte beſnoeye, in 't gemeen ofte ten aenſien van yemant in 't byzonder; ook niemant van de Burgondiſch-geſinde inzaeten in genaden ontfanghe, veel min in ampten ſtelle, in tegen-wille van de zes Gemeents-luyden; noch aen eenighe van de Vrieſſe Steden, aen deſe ofte aen 't ſvyands zyd, tot af-breuk van 't gemeene land eenige voor-rechten vergunne, ofte de oude keuren te niet doe.* Sy beraedſlaeghden mede, op wat wijze men den Vorſt beſt zoude aenncemen, alzoo hy gaerne Erf-heer waer geweeſd, daer nu de Vrieſen hem alleen als een Ruwaerd en Beſchermer op zulk eene bepaelingh als gezeghd begeerden te erkennen. Na 't ſcheyden van de by-een-komſt heeft ſich *Erkelens* met deſe ſtucken weder op Gelderland vervoeght, die nochtans door heymelijk befteck van de Gelderſſe hier ende daer veranderd ofte verbaſtaerd wierden, ende alzoo aen den Vorſt behandighd. Doen is 'er mede wt beſchickingh van zommighe edelen, als *Ienke Douma*, *Aimke Iarles*, *Iuve Iuvens*, *Sicke Douwens* ende andere, een eerlijk man by *Karel* gekoemen, om in gevolgh van ſyne vorige gelofte, zoo ſy zeyden, te verzoeken, dat hy de Sloten ende veſtingen van *Dockum* en *Sloten* zelf ofte door haer wilde ſlechten; ſy zouden daer op letten dat zulx hem ofte den landen geen nadeel en moght geeven. De Vorſt deſen voorſlagh buyten vermoeden ende op een ongelegen tijd verſtaende, ende daer en boven van anderen in-genoomen, zoude hier op (gelijk hy wat heet was gebaekerd) een oneffen ofte ſpijtigh antwoord hebben gegeeven. 'tWelk zy qualijken duydende, den Vorſt als weyfelend en licht van woorden onder de hand begonnen te laſteren, ende ſich allenxkens wt ſyne gehoorſaemheyd te ontſteelen.

104. De Soemer liep na den Herfſt toe, wanneer Hertogh *Karel* een eerlyken brand gevoelende, om eene bed-genoote, die zoet en zuer met hem moght draeghen, in ernſt om-zagh. 't Gebeurde, dat meeſter *Olferaed* een geeſtelijk man (hoedaenighe tot zoo een hand-werk bequaemſt zijn en meeſt worden gebruykt) op deſen tijd af-geſchickt zijnde aen den Hertogh van Saxen, die ook by de Vorſten van Lunenburgh was bekend ende een woord in 't vat hadde, te gelijk een knoop heeft gemaekt tuſſchen *Karel van Gelder* ende *Elizabeth* dochtet van *Henrick* Vorſt van *Lunenburgh* en *Brunſwijk*. Want zoo haeſt *Olferaed* wt Saxen weder keerende alles aen den Vorſt had ontdeckt, wierd Droſſaet *Erkelens* van ſtonden aen naer *Lunenburgh* af-geſtuerd, om dit houwelijk voorts te dedighen ende aen te geeven. De voor-waerden braghten mede, *hoe* Karel, *door tuſſchen-koemen en met goed vinden van den Aller-Chriſtelijxten Koningh François den eerſten, in echt treedende met* Elizabeth *van Lunenburgh, de Vorſtinne tot eene gifte had toe-geleght* 30000. *Rhynſſe goud-guldens, behalven de kleynoodien en vrouwelyken huys-raed, bedraegende by de* 10000. *goud-guldens.* Wijders wierd 'er beraemd, *dat, in geval alle haere broeders zonder wetlijke lijfs-geboorte quamen te over-lyden, haere kinderen ende erven alſdan de naeſte zouden weſen tot haere vaderlijke landen. Hier tegens beloofde haer* Karel, *behalven een morgen-gaeve van* 500. *iaerlijxe goud-guldens, na de wijze van ſijn vaderland, wt de in-komſten en neder-ampten van Gelderland* 4000. *gulden iaer op iaer te doen wtreyken, ende te maeken dat ſy aen alle plaetſen daer zulx gewoen was als Vorſtin van Gelder wierd ingehuld; van gelyken dat binnen 's iaers na geboudene bruyloft de Koningh van Vrankryk, neffens de Hertoghen van Lotryk en Borbon, hand-taſtingh zouden doen, van de Vorſtinne met haer kinderen in ſchut en momberſchap te willen aenneemen. De Vorſt van Luxenburgh was met ſijne erven wt kraght van dit houwelijk gehouden, om Hertogh* Karel *en ſijne nazaeten de hulp-vaerdighe hand te leenen tegens een yeder, die haer in haer recht ofte landen zochten indraght te doen, ende zulx met alle maght te keeren.* Gedaen op Donder-dagh na *Bartholom.* In den Herfſt heeft de Vorſt † een ruck-reys naer Duytſland en tot ſijn ſchoon-vader aengenoomen, ende ſyne gezeekerde bruyd in voor-raed beſlaepen. Wanneer de Vorſtin korts daer na met een weytzen ſleep van Hovelingen en Staet-Iuffrouwen, zoo de ſpraek gingh, op koemende wegh was, liet *Karel* van ſtonden aen aen de

† *Ex Caroli literis.*

Steden

1518. Steden rond-om ende in 't byzonder aen die van Zutveen beveelen af-gaen (vermits ſy van Lunenburgh door Weſtfaelen reyzen ende in die Stad haere eerſte intreed zoude doen) om ſyne bruyd alle eerlijk onthael en dienſten te bewijſen. Doch wat 'er voor burgers ende wt welke Steden alſdoen in 't geweer zijn geweeſd, en kan ick niet onder-vinden. Hy heeft mede de gantſſe Ridderſchap van 't Graefſchap naer Zutven beſchreeven, om aldaer te verſtaen 't geen hy door ofte met haer wilde verhandelen.

105. Ondertuſſchen hadden de Gelderſſe in Vriesland den koelen mey van het beſtand; hoewel de Grave van *Roggendorp*, Stad-houder over de Vrieſen wt den naem van *Karel van Ooſtenrijk*, groote beſcheydenheyd gebruykende, geene moeyten en ſpaerde, dat het verdragh over en weder moght worden na-geleefd. Deſen onaengeſien had *Lange Pier* vroegh in den Soemer twee vracht-ſchepen in Duytſland te huys hoorende op de Zuyder-zee genoomen, ende, hoewel het geene Hollandſſe ſchepen en waren, niet dan voor het aentellen van 900. goud-guldens in de Kuynderſſe haven laeten vry koopen. Onlanx daer na te weeten op den 14. van de Ooghſtmaend heeft hy met zyne vloot by *Hoorn* etlyke Hollanders aengepackt; alwaer de Hollanders, na een harde treffinghe de overhand krijgende, eene van *Piers* ſchepen vermeeſterden, ende den ſchipper met alle de maets over boord wierpen. Maer *Pier* een luttel after-waerts gaende, ende den ſynen vuyr en moed in-ſpreekende, heeft de Hollanders wederom met groot geweld aengeklampt, ende met zulke dapperheyd gehayr-pluckt, dat hy de gantſſe vloot der Hollanders op de vlucht ioegh, ende elf ſchepen ofte nam ofte verſtroyde, verdrenkende ende dood ſlaende in de hitte van ſynen toorn by de 500. zoo matrooſen als zoldaeten. Men zeght, dat 'er onder al den hoop een Gelderſch man gevonden wierd, dien hy wt erbermenis het leeven ſchonk. In de Herfſt-maend after-haelde hy twee andere koopvaerdy-ſchepen koemende wt de * Belt naer Holland, dien hy een groot ſtuck gelds afdwongh, wegh voerende ofte vernielende drie Hollandſſe ſchepen, die onder den trop waren. Op het eynd van de maend zijnde Michielsdagh heeft hy met 25. ſchepen, op-hebbende by de 1200. boots-gezellen en knechten, wederom zee gekooſen, ende voor heen een gerucht wtgeſtroyt als of hy naer *Harderwyk* wilde om ſich aldaer met den Hertogh van Gelder te beſpreeken: maer van land af-zeylende heeft ſijn loop recht toe naer *Hoorn* gericht ende ſijn volk na midder-nacht op den dijk deun by de Stad aen land gezet. Van waer hy, alzoo de wacht ſliep ende nergens op verhoed was, ſijn volk door een engh ſtraetjen ('t welk noch op den dagh van heden *de Gelderſſe Steegh* word geheeten) met een ſtille gauwigheyd in de Stad braght. De burgery onraed hoorende quam dadelyken in de wapenen. Maer al eer ſy alle by de hand ofte wt-geruſt konden weſen, waren de Gelderſſe, na 't wt-plonderen van de naeſte huyſen, wederom onbeſchadighd na hunne vloot wegh geſloopen. Naderhand en verzuymde *Pier* ook niet het gantſſe iaer door op de Hollanders (die, als gezeghd, ſijn ſtuerman eerſt over boord hadden geſmackt) ſyne wraek te zoeken, ende ſteeds dan die van *Enkhuyſen* dan die van *Medenblick* te vervolghen.

* Sunt Batavicus

106. Als Keyſer *Maximiliaen* in den Soemertijd by beurten meer een taeye dan vinnighe koorts in de leeden had, is hy, na 't ſcheyden van den Rijx-dagh die te *Augsburgh* meeſt om de zaek van *Marten Luther* was wt-geſchreeven, op Wels in Over-Ooſtenrijk verhuyſd, om ſyne krankheyd met iaegen en andere oeffeninghen te verzwacken ofte wt te drijven. Dan wanneer hy op zeekeren tijd van de iacht koemende ſijn dorſt door het nutten van koel meloenen-ſap zocht te leſſen, veranderde ſyne voorighe quellingh in een daghelijxe koorts, die den goeden Keyſer op den 12. dagh van 't volgende iaer ende op het zeſtighſte iaer ſijns ouderdoms van 't leeven ter dood braght. 1519. *Karel van Gelder* was over ſijn af-ſterven meer vroolijk dan rouwigh; aengeſien hy ſijn zoon *Philips* en neve *Karel van Ooſtenrijk* ſteeds had op-gerockent en op het oorgezeeten, om het Vorſtendom van Gelder ende Graefſchap Zutveen aen ſyne Nederlanden vaſt te hechten. *Karel* wiſt ook wel, dat ſijn ontzagh ende raed geſinolten by de rijkdommen van ſijn neve, ſyne zaeken tot nu toe grootelijx hadden veraftert, ende had zoo eene hoop geſchept, dat nu de neve, ſyn hoofd en rechter-hand miſſende, ende die daer behalven iongh en onbedreeven zoo veele wighighe zaeken om de hand had, noch ſyne Rijken op geen vaſten voet geſtelt, hem geen grooten deer en zoude doen; immers zoo langh hy met den maghtighen Koningh van Vrankrijk zoo eene nauwe verbintenis en verſtand onder-hield. Te min, om dat *Maximiliaen* noch ſiekelijk zynde dapper had gewerkt om *Karel* ſchier ofte morgen op ſyne ſtoel te helpen; ende Koningh *François* daerom door vrees ende nijd aengeprickeld de voorighe liefde teghen ſyn zwagher in gal en wan-gunſt had verandert; vermits *Karel* de maght van Duytſland boven ſyne andere erf-landen te baet hebbende, over hem en alle andere lichtelyken den meeſter zoude ſpeelen. Hier door en ſchaemde hy ſich niet, hoewel wt-heems zynde, opentlyken in ſpijt van ſyn zwagher na de Keyſerlyke kroon een bod te doen. Onder dit had * de Gravin van *Egmond* door *Barent van Haefort* een wind-moelen te *Baer* doen op-richten; welke de Hertogh, dien de voorgaende ſtoorniſſen van 't huys van *Egmond* noch niet en waren wt het hoofd gegaen, wt heymelyke beſchickingh, door die van *Doesburgh* over oever in de Yſſel heeft laeten werpen, ende de hier over klaegende Gravin t'zaemen met de Doesburgers, om quanzuys na het wterlyk de eerbaerheyd en 't recht plaetz te geeven, voor ſyne Raeden verdaeghen. Doch alzoo ſyn breyn doen ter tijd in den arrebeyd gingh van hooghere aenſlaghen, voor-koemende wt des Keyſers dood; heeft hy, onaengeſien het gevaer en ongemackelijk winter-weder, ende dat ſyne bruyloft met *Elizabeth van Lunenburgh* voor de deur was, om raed te houden ter vlucht naer den Koningh van Vrankrijk gereeden, ende de Brabanders en Burgondiers in een onbekend gewaed al wederom verbyſtert.

107. Ondertuſſchen was de ſevende dagh van den tweeden maend beſtemd tot de bruyloft. Ende waren bereeds veele Gelderiſe Vryheeren ende edelen naer *Munſter* gezonden om de bruyd te onthaelen ende na Zutveen te geleyden. En alzoo is de Vorſtin, vergeſelſchapt

* *Ex archiis Doesburg.*

1519. met haere moeder *Catharine*, ende eene menighte van kamenieren en vrouwen getimmer, door de Gelderſſe Heeren, die alle te paerd ofte in verdeckte ſpeel-wagens zaten, naer Zutveen geleyd en deftelyken ontfanghen. Hertogh *Karel* zelf drie dagen laeter wt Vrankrijk koemende braght een groot Heer wt het Koninghlyke Hof met zich, die genoodighd ende van den Koningh afgezonden was om de bruyloft by te woonen. De Stede-gezanten * met hunne dienaers waren op des bruydegoms begeerte gekleed in 't geel en rood. Veele doorluchtighe geſlachten, Smalheeren, ende onderdaenen wierden hier mede verdaeghd, gelijk ook de Stad *Groeningen* met de Staeten der Omme-landen. De Stad had twee Burgemeeſteren *Ludolf Coenders* ende *Claes Schaffer* met Prieſter *Willem Frederix*, maer de Omme-landen Rit-meeſter *Rudolf van Lennep* tot dit blyde-mael wt-geſchickt. Deſe quamen alle prachtelyken ten voor-ſchijn in zyde kleederen ofte kemels-hayr. *Willem* zat op een pronk-waghen; de andere te paerd, van de hoofden tot de voeten toe met een blank ruyters harnas overtooghen, met gevolgh van 30. dienaers ofte ruyteren; niet zonder geiouw en op-ſpraek van de Gelderſſe en Over-Yſſelſſe, langhs de welke ſy heen trocken. Andere verhaelen, dat ſy alle in 't zwart, doch de knechten in grover ſtof gekleed waren, om quanzuys het verwijt van hoovaerdy voor te koemen, ende te toonen dat ſy niet als edelen in een weytz en bond gewaed, maer als treffelyke burgers ſtemmighlyken noch boven hun ſtaet waren wt-geruſt. Sy hadden voor de nieuw-getrouwde geſchenken mede genoomen, vier zilver-vergulde ende wel-gewrochte vaeten zwaer van gewicht, vier van de moedighſte paerden, ende zoo veele oſſen wel gemeſt en van ongemeene groote; waer van de waerdy bedroegh boven de 2500 Rhijnſſe goud-guldens. De bruylofts-ſtatie is binnen *Arnhem* gehouden, ende korts daer na ook een land-dagh: alwaer de Vorſt, op het geſmeek der gezanten, aen die van *Groeningen* zeekere voor-rechten verleende, en de oude op nieuws geſtand deed: alzoo hy deſe ſyne onderdaenen, om meerder gunſt te gewinnen, niet lichtelyken yet en dorſte ontzeggen. Doen ter tijd † hadden hem ook de aenweſende edele en gezanten der Gelderſſe Steden, op het behaeghen van hunne meeſters op Maendagh na Kiliaen wt te brenghen, *een iaerlyxe pond-ſchattingh in-gewillight, ende een vuyr-yzer ofte drie ſtuyvers op elke vat biers, buyten de Steden getapt en binnen de Steden gebrouwen zynde, ende ſes ſtuyvers van alle wtheymſſe bieren; zullende middeler-wijl alle tot nu toe op het platte land gebeurde ſtaet-penninghen, boek-gelden en anderen onraed, ſy waren dan wt-gezet ofte niet, daer mede op-houden. Wyders zoude de Vorſt een yeder man by ſijne Land-Leen-Stad- en Dijk-rechten, als mede by ſijne verſchrijvingh houden, noch eenighe vreemde in ſijne ampten ofte Sloten zetten: de wtgegeevene ampten en renten weder in-trecken en tot zyne tafel gebruyken, ende tot gelijk maetigheyd brenghen die hoogher verpand waren dan voor ſes penninghen teghen het honderd; noch de onderzaeten dwinghen tot buyten-landſſe heyr-vaerten ofte ruyter-tochten, die echter van de binnen-landſſe niet en zouden zyn ontlaſt.*

* *Ex Ducis autographo.*
† *Ex obſoletis ſchedis.*

108. Eenige dagen daer na hadden de Vrieſen te *Sneek* een dagh-vaert; alwaer *Henrick van Gent*, *Willem van Lank* Cancelaer en andere Raeden vermaend zijnde van 't geen *Erkelens* voor ſijn vertreck naer Gelderland had beloofd, voor antwoord gaven, *dat alles wel vallen zoude, indien ſy den Vorſt ſijn teghen-verzoek wederom toeſtonden.* De Staeten vraegende wat zulx moght weſen, wierden bericht, *dat ſy hem voor hun Heer kennen, de ſchattinghe aen den Saxenaer te vooren gegeeven aen hem betaelen, ende van alles gezegelde brieven zouden over-langhen.* 't Welk veelen, ende voor al *Ienke Douma*, die ſyne lands-luyden de Gelderſſe bond-genoodſchap eerſt had in 't hoofd gepraet, groot wonder gaf, die ook voor andere op deſe woorden in-viel, *noemende deſen eyſch niet alleen onverwacht en onzeedigh, maer ook ſtrijdende met des Hertoghs belofien, die op zich genoomen had Vrieſland wt de Saxiſſe en Burgondiſſe heerſchappy in ſijne oude vryheyd te herzetten, ende noyt te vorderen 't geen de Saxenaer had onder-ſtaen, alzoo het volk in zulk een geval de Saxiſſe ſlaverny met de Gelderſſe ſlechts zoude verwiſſelen: Weshalven het billyk was dat de Vorſt ſijn ampt en voorigh ſchrijven na-quame, die alſdan de Vrieſen weder willigh en op-geſchort zoude vinden om hem by haer zegel niet als een Erf-heer, maer voor een Heer en Beſchermer aen te neemen.* Doch het onder-lingh mis-trouwen en 't quaed vermoeden, als of de Cancelaer den Vorſt zulke aenſtootelijke voorſlaghen in de ooren blies en op-rockende, deed alles vruchteloos wt-loopen; zoo zeer, dat ook *Douma* en eenige andere yveraers ſich naer *Groeningen* begaven, ende van daer door de Over-Yſſelſſe Steden op Utrecht reyzende, laetſtlyken ſich met de Burgondiſſe vereenighden. Dan bevoorens wierden ſy by den Vorſt gerechtelyken aengeklaeghd, alwaer de Wet-geleerde *Winand van Arnhem* het woord voerde, ende *Douma* met ſijn aenhangh als hals-ſterke luyden wt-mackte, die de gemoederen der Vrieſen in hunne handen hadden ende buyghen konden waer heen ſy wilden. *Douma* zoude mede voor den Hertogh en ſyne Raeden, teghens eenen meeſter *Hubert* met den by-naem *van Roſſem* die hem hals-zaeken aenſtreed, ſich alzoo verweert hebben, dat hem ſyne betijgers koſt- en ſchade-loos ontſloeghen, ende de Vorſt daer en boven een aenſchouw neemende op ſijn voorigh verſchot beloopende by de 30000. goud-guldens, hem aenwijſingh deed op de dorpen van *Exinga*, *Feerwaert* en *Gheerwaert*.

109. Onlanx daer na gingh *Marten van Roſſem* ſyne Stad-houderſchap van zelfs op-zeggen, vermits hy een onluſt en weder-zin had in de gierigheyd ende ſlinxe ſtreeken van eenighe wt den Vrieſſen adel, die by de Gelderſſe gunſt en ampten bedelden, alleen om haere beurſen te ſtijven, en alles in hun kuyl te ſchrobben, zonder voordeel ofte aenſien van 't gemeene beſte. In ſyne ſtede is op het voor-iaer getreeden *Chriſtoffel* Grave *van Moers* en *Saerwerden*, een man van ionghs in den oorlogh op-gebraght, wiens laſt zich niet alleen wt en ſtreckte over Vrieſland, maer ook over de Stad ende Om-landen van *Groeningen*. Dees te *Sneek* koemende was meeſt daer over doende, om de oude Ampt-luyden en Griet-mans te herſtellen, ende, allenxkens wijder en van de boot op het ſchip gaende, met hen te handelen van den Vorſt tot een Grond-heer op te werpen. Doch alzoo dit geen ſteek en wilde houden,

1519

houden, trock hy met *Ian Golſteyn* bewaerder van *Dockum* op *Groeningen*, trachtende onder andere dit ſijn voor-neemen by den Vrieſen, doch zonder baet, door te drijven. Op deſen tijd gingh de Vorſt van Gelder met den Biſſchop van Utrecht *Philips van Burgondien* een verdragh in, *beloovende in arren moede alle ſnap-haenen en weghe-laegery wt ſijne gebuchten te keeren, ende den handel over al, zoo veel als't moegelyk ware, vry en zeeker te maeken.* Een luttel te vooren was aen Heer *Lubbert van Keppel*, die ſich een wijl als vyand van *Karel* had gedraeghen, na 't op-leggen van zeekere geld-boete ende op het gevley van goede vrienden en voor-ſpreekers, wederom genade verleend. De onlanx in-gehulde Vorſtin van Gelder *Elizabeth* gaf mede een hand-veſt over, ende deed daer in geſtand alle voor-rechten, keuren en brieven met de welke t'eeniger tijd die van *Nymegen* door de Koningen, Keyſeren, ofte Heeren van Gelder waren begenadighd. Na den wt-gangh van de voorighe wapen-ruſt troffen de gezanten tot *Utrecht* (te weeten aen de zijd des Koninx van Spanien *Maxmiliaen van Hoſnes* Heer te *Gaesbeek* Ridder van 't Vlies, *Geeraert Mulart* Raeds-heer in den Hove van Holland &c. ende, van wegen *Karel van Gelder, Willem van Lank* ende *Willem Quinoy*) op nieuws een iaerighe ſtil-ſtand van oorlogh; die echter, niet tegenſtaende de hooghe en heylighe beloften, ter zee niet wel en is onderhouden. Aengeſien zeeker een *Bredenbach*, voor deſen Saxiſſe tol-meeſter te *Sloten* ende nu in dienſt zijnde van de Burgondiſſe, den Gelderſſen op de Zuyder-zee zeer laſtigh viel, ende, *Lange Pier* na-aepende, hunne ſchepen welke naer *Sloten, Workum, Hindelopen, Mackum* en *Staveren* wilden, onder-vongh ofte elders dwongh heen te keeren. Wanneer hy op zeekeren tijd een ſchip met bieren genoomen, ende by deſe gelegenheyd zich met de matroſen door het ſterk zuypen hadde vergeeten; gaf hy met een roekeloos hoofd aen den ſtuerman laſt om naer *Enkhuyſen* te zeylen. De ſtuerman verneemende dat de hoppe hun allen in den top was getrocken, heeft het ſchip al willens aen de Gelderſſe kuſten laeten ſtranden, ende ſich zelven doen met de vlucht ontſtoolen. De roovers in 't krieken van den dagh wt-geſlaepen en ontruchterd zijnde, ende de ſchalkheyd merkende, wierden van de Gelderſſe, vermits ſy met geen geweld en konden vlot raeken, omringhd ende voort naer *Sloten* in den ſtock gebraght. Aldaer is *Bredenbach* (alzoo hy te vooren noch eens gevangen, ende onder eed van noyt tegens de Gelderſſe te dienen was los-gelaeten) om zyne meyneedigheyd met een van zyne maets tot den baſt verweeſen, ende daer na op een rad geleghd. De andere 24. in 't getal wierden ter nauwer nood noch verbeeden.

110. Noch was *Karel van Ooſtenrijk* al in Spanien, wanneer de Rijx-Vorſten, na 't overlijden van ſijn groot-vader *Maxmiliaen*, te *Frankfoort* by-een-komſt houdende, *Karel* in ſijn afweſen, door aenprijſen meeſt van *Frederick* Hertogh van Saxen, die deſe waerdigheyd als een verdrietighen laſt van ſijn hals ſchoof, op den 28. van den Soemer-maend tot vijfden Keyſer van dien naem verhieven, op het 20. iaer van ſijn ouder. Hy had tot een mede-kuyper *François* Koningh van Vrankrijk ende Hertogh van *Lombardyen*, wiens gezanten te *Coblents* vaſt leggende de Keur-Vorſten zoo door brieven als booden ſteeds aenzochten en moede maekten. Eer de kroon noch was vergeeven, had *Karel van Gelder* aen de t'zamentlyke Keur-Vorſten een wijd-loopend bericht af-gezonden, ende van 't begin tot het eynd wt-geleght: Wat al rampen en ongelyken hem ende zynen voor-zaeten van 't huys van *Burgondien* en *Ooſtenrijk* waren aengedaen, hoe *Karel van Burgondien* over langh, ende *Maxmiliaen* daer na met ſijn zoon *Philips* hadden gearrebeyd en gedraefd, om ſyne erf-landen ſijn vader *Adolf* hem en 't H. Rijk te af-handigen ende aen haere geweſten, daer ſy zoo wel by voeghden, vaſt te knoopen; onaengeſien ſijn groot-vader *Arnald*, als nagel-naeſte erf-genaem van Hertogh *Reynald* den vierden, by Keyſer *Sigiſmund* brieven van verly had verkreeghen, waer van het weder-kleed onder de leen-ſtucken van 't Rijk buyten twijffel noch wel zoude te vinden weſen; gelijk hy ook van Keyſer *Frederick* en ſyne Pauſelijke Heyligheyd Koninghen ende Vorſten van 't Rijk, voor een Rijx-Vorſt ende Hertogh van Gelder, Gulich, en Grave van Zutveen was aengeſien en gegroet; waer na als *Adolf* om beveſtinghe van ſijn leen aenhield, ende de zelve alleen after bleef wt zaek de landen doen ter tijd rond-om in roer en ellend waren; had gemelte Keyſer deſe kraekeelen en oneenigheeden geſtelt aen den Biſſchop van *Trier*, en de in-leydinghe op-geheeven; vermits onlanx daer na *Karel van Burgondien* ſyn vader *Adolf* by zich ontbiedende, ende tegens ſyne hand en toe-zeggınghe in gyzelingh zettende, middeler wijl met den ouden Vorſt van Cleve de landen van Gelder met louter geweld had verkraght, ende daer en boven hem met ſyne zuſter *Philippe* in haere kindſſe en onnoozele iaeren naer Gent vervoert. Ende hoewel na dood van *Karel*, deſſelfs dochter en erve *Marie van Burgondien* ſyn vader tot Veld-Overſten der Vlaminghen teghens de Franſſe had verkoozen ende ernſtlyken en meermaels belooft hem, ofte na ſyne af-lijvigheyd ſyne kinderen ruſtelyken in haere vaderlyke erve te herſtellen, ende *Adolf* kort daer na by *Doornick* in een gevecht was om-gekoemen; wierden ſy echter als voor heen in 't Burgondiſſe Hof bewaerd en op-geſlooten, tot dat hy (*Karel*) na eenighe iaeren bequaem zijnde om het geweer te voeren, in dienſt van *Maxmiliaen* naderhand Keyſer, met den Grave van *Naſſouw* en andere Heeren door de Franſſe wierd gevanghen, ende, na een vier-iaerighe hechtenis, zonder toe-doen en bezwaer van *Maxmiliaen*, voor 200000. goud-guldens zich zelven moeſte loſſen: in allen welken tijd *Maxmiliaen* (zonder aenſien te neemen op de gerechtigheyd, ſyns vaders verdienſten, ofte ſyne eygene beloften welke hy ſyne ee-gemaele *Marie* in haer wterſte aen de hand had gedaen, van aen *Karel* ſyne landen ende alles wederom te geeven) Gelderland onwettelyken had in-gehouden, ende, zelfs wanneer *Karel* door ſyne onderzaeten al was aengenoomen ende ingehuld, alles te werk geſtelt om hem wederom, had hy de maght gehad, wt te ſtooten, ende heel Gelderland den bodem in te ſlaen: welke onmenſchelijkheyd ſyne onnoozelheyd tot tegenweer had gedwonghen; hoewel hy liever had geſien, dat alles in minnelijkheyd ofte met recht ware af-gedaen, ende Keyſer *Frederick* en den Rijx-Vorſten manſchapen trouw had aengebooden, ende ten laetſten met dit oogh-merk zoo door Geeſtelyke als wereldlyke mannen op den

„ Rijx-dagh te *Worms* in den iaere 1495. voor de
„ Keur-Vorſten en Rijx-ſteden opentlyken be-
„ tuyght, dat hy den Keyſer in alles wilde believen,
„ indien hem maer het ongeſtoord bezit van ſyne
„ vaderlyke landen gelaeten wierd, ofte ook al het
„ geſchil vaſt te maeken aen de wt-ſpraek van on-
„ zijdighe Rijx-Vorſten. Dan alzoo deſe billijk-
„ heyd geen plaets en konde hebben, ende de Key-
„ ſer middeler wijl hem en ſyne landen niet na en
„ liet te beoorloghen, had hy wt hooghen nood
„ tot den Koningh van Vrankrijk ſyn toevlucht
„ genoomen, zonder meeninghe nochtans om het
„ Vorſtendom van Gelder ofte zyne andere Heer-
„ lijckheeden op den Koningh over te zetten, gelijk
„ de Keyſer teghen de Keur-Vorſten meermaels
„ had laeten verluyden, alleen om hem verdacht
„ en hatelijk te maken: ende vermits nu de Keyſer
„ wt de wereld geruckt was, bood hy op nieuws
„ den Keur-Vorſten ſijn dienſt aen, ende bad met
„ alle nederigheyd, ſy wilden by den toe-koemen-
„ den Keyzer zoo veel wt-werken, dat hy onder
„ de Rijx-Vorſten moght geteld ende met ſyne
„ Vorſtendommen beleend worden, waer voor
„ hy haer en 't Rijk altoos hooghelijken wilde be-
„ danken.

111. Onder deſen was'er tuſſchen den Biſſchop van Utrecht *Philips van Burgondien* en *Gerlaek* Grave *van Yſenburgh* oorlogh, ofte ten minſten haperingh gereeſen, zonder dat ick de waerom kan wt-vinden: Dan alleen, dat Hertogh *Karel*, op het verzoek des Biſſchops, den Biſſchop ende de volmaghtighers van 't Sticht in een openbaer geſchrift heeft verzeekert, *aen den Grave van Yſenburgh die met een groot gevolgh van knechten na 't Over-Sticht was af-gedaeld, door ſijn gebied geen door-tocht te zullen vergunnen noch volck by-zetten, ten waere hy dat niet en konde beteren: maer gaerne alle moeyten te willen doen dat deſe ſchillinghe in vriendſchap wierd geſlecht en gemiddeld; des te meer, om dat des Graves broeder a het recht ende aental ſijns broeders op het Over-Sticht over-boodigh was aen ſijn vonnis te verbinden.* Op den 12. van den laetſten Herſſt-maend had *Lange Pier*, met ſyne vloot ende matrooſen door den Vorſt op Gelderland ontbooden zijnde, na gehouden heymelijken raed, met noch eenighe andere volcken een aenſlagh voor op *Emmerick*, een Rhijn-ſtad in 't land van Cleve; doch zoo die van binnen ſich tot tegenweer ſchickten, is hy onverrichter zaeken weder naer Vriesland
1520. gekeerd. In den Maert des naeſt-volgenden iaers (wanneer het beſtand tuſſchen de Gelderſſe ende Burgondiſſe op nieuws is verwijderd) heeft Koningh *Karel* van *Valladolit* op *Toledo* gereyſd, alwaer hy de Standen van Spaiden by een riep, ende om reys-geld aenhield. Dan vermits die van Caſtilien, door den Koningh van Vrankrijk opgerockend, traegh in 't ſchieten waren, ende onder andere op de baen braghten, dat de Nederlanders als ſyne zinnen hadden betoovert, ende, hoewel geen zucht hebbende tot het gemeyne beſt noch kennis van de rechten, meeſt tot des Rijx bedieninghen en Biſdommen wierden verheeven, ende de in-zaeten over de hand geſlaeghen; is hy, aenneemende het geld 't welk de willighe Steden hadden op-gebracht, ende laetende het bewind aen ſijn meeſter *Adriaen Floriſſen van Utrecht* Biſſchop van *Tortoſa*, eerſt naer Engeland ende voorts op *Bruggen* in Vlaenderen gevaeren, daer hy van den Vorſten en Steden van Duytsland ſtaetelyken wierd in-gehaeld. Daer na quamen hem in Braband de gezanten van 't Spaens-geſinde Vriesland deemoedelyken begroeten ende bidden, *om eyndelijken eens naer Vrieſland om te ſien, ende na 't verlaeghen van de Gelderſſe de lieve vreede aldaer te doen herbloeyen; klaegende met een, dat de Gelderſſe t'elkens het beſtand over-traden, ende zich noch aen beloften noch aen eenigh beſteck lieten binden.* Dan voor dien tijd kreegen ſy, vermits ſyne menighvoudighe bekommerniſſen, geen troofteliJk antwoord: doch naderhand te Kolen koemende deed haer door brieven verzeekeren, *dat hy na 't ſcheyden van den aenſtaenden Rijx-dagh te Worms yverighe zorgh wilde draegen om de Gelderſſe wt Vrieſland te doen verhuyſen: ſy zouden middeler tyd voor het vaderland waeken ende den tegenwoordigen nood met geduld verdraeghen.* Loopende de ſtille-zaet liet de Grave van *Meurs* ſijn kerken-dienaer, op het bloot vermoeden dat hy in den ſin zoude hebben *Sneek* aen de Burgondiſſe over te geeven, aen banden legghen ende naer *Sloten* vervoeren; daer neffens *Occho van Lingen* als een mede-pligtigher ongenadelyken om 't leeven brenghen, vierdeelen, ende yeder ſtuck aen yedere poorte der Stad tot een grouwel en ſchouw-ſpel op-hanghen. Eenighe hadden hier over een groot misnoeghen; alzoo niet alleen de Burgondiſſe betuyghden maer ook de gemeene man gevoelde, dat ſy beyde aen dit verraed onſchuldigh waren.

112. In de Hoy-maend ſproot 'er tuſſchen de Steden van Kampen ende Zwol wt een ſlecht begin geen ſlechte onruſt en ontſteltenis, welke daer na op een oorlogh wt-liep, die het gantſſe Sticht in ellend ende ook Gelderland in roeren braght. De oorſprongh hier van was deſe. De Utrechtſſe Biſſchoppen plaghten in voor-tijden, door toe-laet der Keyſeren, van de koopmanſchappen die over den Yſſel voeren tol-rechten te genieten: welke tol naderhand die van Kampen (die by den mond van den Yſſel dicht aen de Zuyder-zee woonen) van de Biſſchoppen met geld hadden aengekoft, ende niet verre van de Stad, zonder yemants beſpeeringh, altoos ontfanghen. Wanneer daer na zeeker ongeſien ſtroomken, de † *Vecht* ofte *het Swarte water* geheeten 't welk Zwol beſpoelt, door verloop van tijden veele wateren wt de veenaghtighe gronden hier en gins tot ſich treckende, eyndelijken ſchipdraegend was geworden ende tot een degelijken ſtroom gewaſſen, begonnen de Weſtfaelſſe en Saxiſſe koop-luyden, die de minſte koſten en reedſten wegh zochten, ende den Yſſel om den Kamper-tol ſchouwden, hunne waeren lanx dit water (welkers mond nu met drie ſluyſen word op-gehouden en af-gegrendelt) in ende wt de Zuyder-zee over te brenghen. Die van Kampen hier over geſtoord, ende zoo een bot wt den ſchotel miſſende beſtonden de koop-luyden niet alleen maer ook de Zwolſſe te ſchelden, ende aen 't *Swarte water* een nieuwen tol op te ſtellen, zeggende, *dit heele werk te ſtrecken tot verkortingh van hun oud recht.* De Zwollenaers ſtreeden hier tegen, *dat die van Kampen tot geene tollen gerechtighd en waren dan alleen op den Yſſel en in hun bedrijf; ende niet ſy door hun toedoen, maer God zelve den nieuwen ſtroom had geopend, wiens goedheyd ſy met recht ende met eeren moghten gebruyken.*

† Vidrus *vocatur Ptolomæo & Sidonio Apollinari.*

Ende

1520. Ende nademael geene van beyden ongelijk wilden hebben, liep het zoo verre, dat die van Kampen een Zwols ſchip wt de Zuyder-zee naer hun haven wegh ſleepten. Die van Zwol hier door verbitterd en gaende gemaekt, onder-ſtonden de goederen ende luyden van Kampen wederom aen te packen, ende na haere Stad in bewaer te brenghen. De Biſſchop ontroerd zijnde over deſe rampzaelighe voor-ſpeelen, gaf aen beyde Steden minnelijke brieven, ende, na verhoor van zaeken, bevel, *dat die van Campen het Zwolſſe ſchip met de waeren weder te Geelmuyden zouden leveren, de Swolſſe insgelyx alles weder geeven, endebeyde hunne kraekeelen met recht ende niet gewapender hand wt-voeren.* De Zwolſſe waren met deſe wt-ſpraek wel te vreeden; maer het grauw te Campen wilde na den raed van haere Overigheyd, tegen de welke het zich ook op 't vergangen iaer drieſtigh hadde aengeſtelt ende een deel der zelver van 't kuſſen geſtooten, niet luyſteren, gelijk de Raed om ſich te zuyveren voor-gaf. Hier over liet ſich alles tot een openbaere ſcheuringhe en krijgh aenſien; zonder dat ze de Biſſchop door ſijn tuſſchen loopen konde vereenighen. Aengeſien hier over tot *Utrecht* ende daer na te *Haſſelt* in 't by-zijn des Biſſchops zit-daghen zijn gehouden, doch door de onverwinnelijke ſtijf-ſinnigheyd van de knibbelende Steeden vruchteloos geſcheyden.

113. De Keyſer middeler wijl door de ſeven Keur-Vorſten te Aken in-gehuld, ende met de kroon van *Karel den Grooten* vercierd zijnde, na dat hy tegens den eerſten maend van 't volgende iaer een Rijx-dagh tot *Worms* had beſchreeven, is op Colen geweeken, over-laeden met veele ende diepe zorghen. Want ſyne erf-landen van Ooſtenrijk t'eenemael in roeren waren, daer behalven Spanien met een burgerlijken oorlogh ontſteeken, ende *Franſoys* Koningh van Vrankrijk by deſen toeſtand in 't Rijk van Navarre ingedrongen. Ende hoe-wel hy yet van der Francoiſen nederlaegh in Spanien had verſtaen, was echter ſyn gemoed niet geruſt zoo langh de Franſſe noch een voet in Navarre hadden. Gelijk ook etlijke Gelderſſe terwijl de inhuldingh tot *Aken* te werk gingh, zonder des Hertoghs bevel af te wachten, op *Nieupoort* in Holland dorſten aenvallen, ende het Stedeken, na dat al de buyt daer wt was geſleept, in brand te ſteeken. Etlijke hier van wierden wt de vlught te rugge gehaeld, ende als vreede-breekers openlijken door de Burgondiſſe gericht. Te huys had *Karel van Gelre*, *Gooſſen van Raesvelt*, zoon van *Gooſſen Ritters*, die met ſyn broeder *Iohan van Raeſvelt* in verſchil was over het Slot van Oiſtendorp, met het Huys van Empt in ſijn ſchut aengenoomen, om het zelve t'ſynen dienſt te gebruyken, ende daer wt zoo wel ſyne als *Gooſſen Raeſvelds* vyanden, zoo noodigh, te beſoecken en af te keeren; mits dat de Vorſt, in geval hy 't Huys te Oiſtendorp quam te bemaghtighen, het zelve als dan in de plaets van Empt ſoude behouden. Dit iaer is vermaerd door den dood van den beroemden Zee-Overſten *Lange Pier*. Want na dat hy een ruymen tijd herwaerts, onder 't beleyd van den Hertogh van Gelre, de Burgondiſſe te land, maer meeſt te water, door heerlijke en geduerighe zeegeninghen afgeſlaeft, ende laetſtelijken een weder-luſt in den oorlogh ſcheppende, een opſet had genoomen van het overſchot ſijns levens geruſtelijk te Sneek in ſijn vaderland te verſlyten; is hy onlanx hier na op den 28 van de Wijn-maend aldaer van den dood verſneld, zijnde in deſen (om een kleyn man by een grooter te ſtellen) den Keyſer *Diocletiaen* niet ongelijk, die 't Roomſſe Rijk 20 iaeren met ongemene gauwigheyd beſtuert hebbende, met ſijn mede-heerſſer *Maximiaen* (die eertijds een kuddedryver was geweeſt, gelijk deſe *Pier* een bouwer,) den ſtaf van zelfs afleyde, ende binnen Salone in Dalmatien, ſijn luſt neemende in 't hovenieren, als een ſlecht burgerman leefde en ſtierf: op de wyſe mede van Keyſer *Karel*, die alle ſijne Rijken en Heerſchappyen op ſijn broeder *Ferdinand* en ſoon *Philips* eyndelijken overdragende, binnen Spanien op ſyne eenigheyd is gaen woonen, ende na twee iaeren wt het leeven geſcheyden. Ick vind, ſonder te konnen † weeten wt welke oorzaeken, dat onſe *Karel* in den Soemer deſes iaers over al in de kerken heeft laeten verkondighen, dat alle ſyne Smal-heeren zich van ſtonden aen ruſten zouden tot geweer harnas en paerden, om op de tweede verſchryvingh by de hand te zijn ende te doen dat ſy leens en eeds-halven ſchuldigh waren by verlies van hun leen; ende dat ſulke die om te dienen niet geſteld en waren andere bequaeme in hunne ſtede ſouden ſchicken, ofte hun dienſt aen ſijn Raed en Land-rentmeeſter afdraghen.

114. Onder deſen ſchreef Hertogh *Karel* op Groningen, betijgende *Ienke Douma* en ſyne medeſtanders, ſonder wt-druckingh van naemen, als of ſy zich zelve ende heel Vrieſland aen den Keyſer zochten te verraden, ende over ſulx in haere Stad niet en behoorden geduld te worden. De Keyſer ſchickte mede een Heerout daer heen, die tegens den Vorſt en de Gelderſſe ſwaere klaghten en ſmaderyen in-braght, dat ſy in den tijd van 't beſtand weegelaghery en alle vyandſchap hadden aengericht. *Douma* gaf den Hertogh tot antwoord, *dat hy te Groningen in ſijne moeder-ſtad niet moghende banken, elders heen wilde wijken daer het hem de Vorſt niet en konde beſpeeren.* Prieſter *Willem* gaf hen mede te bedenken, dat hy met den ſijnen by den Keyſer gehoor noch geloove zoude vinden, om dat ſijne vyanden daer te groot in 't ſpel waren, die ook aen ſyne trouwe waerſchouwinghen allen ſchijn van waerheyd zouden beneemen. Alſdoen zijn *Douma*, *Ienke Unama*, *Iuve van Ionſma* ende andere Vrieſſe edel-luyden, op vry-geleyde van de Stad, naer Zwol verreyſd, van meeninghzijnde om haer vertrek wt Vrieſland door brieven by den Vorſt te verſchoonen. Maer Karel haer verklockende ontbood aen de Stad Zwol, *dat de voorzeyde edele in een onderlingh verſtand en gemeenſchap ſtaende met de Burgondiſſe, de Steden Hattem, Elburgh en Harderwijk voor hadden aen den Keyſer over te leveren; ende vermaende daerom die van Zwol, indien ſy goede nabuerſchap wilden onderhouden, deſe Vrieſen het geleyde in hunne Stad op te zegghen, ofte hy wilde anderen raed ſchaffen.* De Zwolſſe, die tot nu toe niet veel van de Gelderſſe en hadden gehouden, gaven nu te eer gehoor, zoo om het verſchil teghens die van Kampen, als om dat de Biſſchop die van Kampen meer droegh ofte ſcheen te draegen dan wel haere Stad. Waer over ſy haer voorighe vry-geleyds brieven van ſtonden aen in-riepen. Van daer verhuiſden ſy op Kampen. Doch de Overigheyd

† *Ex archiis Vadanorum.*

aldaer

aldaer vervaerd gemaekt door de Vorſtelijke brieven, liet hen aenſegghen niet over den drieden dagh in de Stad te verblyven. Evenwel deden *Karel* en de Grave van Meurs Stadhouder van Groeningen hun beſt, dat ſy weder naer Vriesland zouden keeren. Sy gebaer maekende als of ſy van daer te ſcheep naer Vriesland zeylden, voeren middelerwijl op Utrecht, alwaer die van den Raed haer degelijken onthaelde ende den wijn ſchonk. Dan de Overigheyd voort daer na door de Gelderſſe dreygementen ingenoomen zijnde, te meer alzoo 'er doen veele van de burgery tot de Deventer markt gegaen waeren, verzocht op deſe nieuwe gaſten, dat ſy voor een tijd langh wt haere Veſten zouden wyken: zonder dat ze ook de Biſſchop verſeekeringh wilde geeven, ofte toe laeten ſijn Sticht door te trecken. Alzoo zijn ſy op Amersfoord ende van daer door de Velouw behouden naer Kampen gekoemen; hoewel de Vorſt, doch wat te laet, haer eenighe ruyters nageſchickt, ende binnen Hulkeſteyn volk had geleght, indien ſy miſſchien te water naer Vriesland wilden. Eyndelijken namen ſy hun reys op Munſter en wyders op Kolen, alwaer doen de Keyſer was, ende baden den Vorſt van Gelre door brieven, *dat hy doch ſyne beloften wilde geſtand doen, zoo met, haer wt ſijnen eed ontſlaen, ofte dat ſy ſulx doen zouden van zelfs.* De Vorſtelijke Rentmeeſter liet hier op aen *Douma* weeten, *hy zoude onder den Hertogh buyghen, ende zich gevoeghlyker aenſtellen; hen indachtigh maekende hoe vermetelyken hy te mets van den Vorſt had geſprooken.* Laetſtelijken beſlooten de Rentmeeſter en Grave van Moers, dat het hen vryſtond, mids doende een nieuwen eed, weder in Vriesland te keeren. Doch *Douma* andere aenſlaghen brouwende, en wilde met ſyne kamer-raden hier na niet luyſteren.

1521. 115. Wanneer op 't volghende iaer de Standen van 't Rijk ſterk te Worms by een waren geſchoold, wierd aldaer de zaek van *Marten Luther* in 't langh en breed verhandeld. Van den Vrieſen waren daer heen geſchickt *Kempe Martena* ende *Sybrand Roorda*, om drie dinghen te verzoeken; *dat te weeten de Keyſer middelen geliefde by de hand te neemen, om de Gelderſſe wt Vriesland te jaegen. daer na de gerichts-banken te herſtellen, ende op 't laetſt aen niemand in Vriesland voorrechten te gunnen tot inbreuk van de gemeene zaek.* Dan de Keyſer veel zwaerigheyds teffens op den hals hebbende ſtelde den oorlogh noch wt, ende vernieuwde met de Gelderſſe het beſtand. Onder dit wiſſelden de Vorſten van Gelre en Cleve met den anderen eenighe brieven. *Karel* en die van Nymegen klaeghden over den buyt ende gevanghens, *die door eenighe ſnap-haenen heymelyken wegh geſleept, in de landen van Cleve ende der Mark waſt wierden gehouden, waer uyt ſy niet dan met groot geld en konden los raeken. Het deed hen mede zeer, dat ſijn neve van Cleve veel bezat, 't welck het ſijn niet en was, waer op hy altoos ſijn aentael wilde behouden; vermaenende daerom hem ende ſijne onderdaenen goede wacht te houden, om tot geen onruſt ofte oorlogh oorſaek te geeven. De* Clevenaer *zeyde, niet te hebben ofte hy moght het met eeren hebben, 't welk hy, wanneer het tijden plaets gaf, wilde waermaeken: dat hy wyders van de knevelaers geene kenniſſe en droegh, en eenige Gelderſſe insgelyx met de Cleefſſe omſpronghen: hoewel hy ſijn ampt beloofde te betrachten, gewaer wordende, de Gelderſſe ofte andere door de ſijne onwetelyken te werden aenghehouden.* Op den 17. van den tweeden maend liet *Karel* wederom aen de Keur-Vorſten brieven af-gaen, *ſmeekende daer by om een Keyſerlijke vry-gelevde voor ſijne volmaghtighers, na den Rijx-dagh tot Worms af te zenden, en klaegende dat hy ſulx ook voor deſen verſocht had, ende in twijffel ſtond of de voorighe vry-brieven door ſijne wangunners in 't Keyſerlijke Hof waren verdonkerd en terugge gehouden. Der Vorſtelijker gezanten laſt hield, den Keyſer en Keur-Vorſten in 't byſonder huns Heers ſchuldighe eerbiedigheyd ende alle dienſten aen te bieden: daer na den Keyſer te bidden, dat doch alle onrecht en geweld, tot nu toe buyten billykheyd en reden teghens den Hertogh ſoo menighvuldelyken gepleeghd, een eynd neemen: ook de Vorſt in ſijne erf-landen moght worden beleend ende onder de Rijx-Vorſten gereeknd, die daer voor overboodigh was plicht van manſchap aen 't Rijk te doen: Ten laetſten ſouden ſy den Standen het leed* Karel *en ſijnen voorzaeten aengedaen, ende de rechtmatigheyd van ſijne zaek met de breede elle wt-meeten.*

116. Omtrent dien tijd is *Willem van Roggendorp* wt Vriesland geroepen, en *Iuriaen Schenk van Tautenburgh*, zoo door ſijne eyghene verdienſten als door aenpryſinghe van *Floris van Egmond*, van den Keyſer in ſyne ſtede gezet. Alsdoen is de Grave van *Meurs* ende met hem andere Vorſtelijke laſt-hebbers naer *Groningen* gekoemen, om de Staeten der Omme-landen den eed af te vorderen. Deſe op het Raed-huys verdaghvaerd zijnde hebben voorgeſlaeghen, dat de Hertogh van haer zocht bezwooren te weſen voor hem ende ſijne erven. *Sy ſtelden zich eerſt vreemd en weygerigh, zeghende, zelzaem en onbillyk te zyn dat yemand haer op een eed dronghe, die ze in val van noodt niet beſtendigh en was te beſchutten.* Deſe edele zaeghen meeſt na 't hooghet boord ende op de klimmende maght van den nieuws gekooſen Keyſer, aen wien de Saxenaer al ſijn recht op beyde Vrieslanden onlanx had over-gedraegen. Doch na menigerley by-een-komſten wierd 'er eyndelijken beſlooten de Gelderſſe te beſweeren; met dit onderſcheyden beſtek, dat de eed plaets ſoude grypen, *zoo langh de Vorſt de Stad in ſijn geweld had, en het platte land teghens den vyand en vyandyke aenſtooten konde beſchermen: anders zoud het hen geoorlofd zijn na een ander Heer om te ſien: met dit bedingh mede, dat de Vorſt geen indraght en zoude doen in hunne oude vryheeden ende verbonden, die wel eer tuſſchen de Stad en Staeten waren getroffen.* Ten laetſten wierd de Hertogh van Gelder, op het geſtaedigh aenhouden van de Gelderſſe, den 21. Mey by beteykende brieven van de Abten, Prooſten, Adel, ende eygen-geerfde der Ampten *Humeſgouw, Fivelgouw, Oldampt, Langewolde, Fredewolde, Humertzen* ende *Middach*, die te gader het lichaem van de *Omme-landen* wt-maeken, voor hem en ſynen na-zaeten als erfheer der Omme-landen, op nieuws erkend en aengenoomen, op het Stad-huys ten over-ſtaen van den Raed ende den Stad-houder *Chriſtoffel* Grave *van Meurs*. Wanneer dit de Vorſt voor lief nam, zijn 'er zonder wt-ſtel eenige gekoozene wt den Raed vermoegens ſijn laſt naer de Om-landen af-geſtuyrd, om de andere, die niet by de hand en waren geweeſd ook aen hem met een eed te verbinden: waer over tuſſchen den Vorſt en deſe weder-zijdſſe verzeeker-brieven zijn gemaekt, by des Stads burgemeeſteren *Koenraed Koenders, Rudolf Huging, Lubbert Klant*, ende *Klaes Schaffer* onder-geſchreeven. Met een

1521. een wierd'er een iaerlijxe erkentenis van 7000. goud-guldens den Hertogh toe-geleghd, die een goed deel hier van iaerlijx weder beſteedede aen eenighe hoofden van de Stad, die in 't byzonder aen hem waren verplicht, te weeten de *Hoerkens*, *Koenders*, *Hugings*, *Schaffers*, *Hulgers*, ende andere achtbaere mannen, door de welke hy lichtelijken konde weeten en wt-viſſen, wat 'er door den dagh om-gingh, ende ſyne ſticken daer na ſteecken.

117. Middelerwijl duerde noch tuſſchen die van Kampen ende Zwol het vorigh kraekeel, zonder dat de Biſſchop van Utrecht en de Staeten van 't Sticht, noch de Keyſerlijke gezant *Frans van Kobel* dit kloen konden ontwinden. Want hoewel 'er in den Maert zoo wijd in gewerkt was, dat beyde beloofden ſich na de wt-ſpraek des Biſſchops en der Staeten van 't Sticht te ſchicken, en onder deſen het geweer af te leggen, ende dit zelve door de roepers in de Steden was om-gekondighd; heeft men echter de wapenen binnen kort weder aengenoomen; te meer, nademael de Biſſchop, door andere beletzelen opgehouden, dit verſchil niet tijdelyken genoegh en ſleet. Waer over de Keyſer, na 't verſcheyden van den Rijx-dagh te *Worms*, in 't af-gaen van den Soemer op Nederland koemende, het vonnis van deſe zaek hem aentrock. Dan eer hy zulx konde uyten, raekte hy in oorlogh met *Robert van der Mark* voor-ſtander van *Boullon*, broeder van *Everhard van der Mark* Biſſchop te *Luyk*. Ende nademael de Koningh van Vrankrijk, en ook onder duyms de Vorſt van Gelder deſen krijgh tegens den Keyſer koeſterden en gaende hielden, ende *Robert* wt de geweſten van *Luyk* die van Braband en Namen vaſt op het lijf viel, was dit vuyr zoo haeſt niet te dempen. By welke gelegenheyd de Biſſchop van Utrecht *Philips* als een geſleepen krijghs-man, om met hem raed te pleeghen, door den Keyſer naer ſijn Hof wierd ontbooden. Weſhalven die van Kampen en Zwol, als beyde hun Biſſchop niet veel betrouwende, meer ende meer een quaed vermoeden ſchepten, 't welk door *Kobel* ten deel was veroorzaekt, vermits hy ze beyde laetſt-leden tegen-geſprooken, en geene van haer gelijk had gegeeven: waer wt ſy namen, dat de Keyſer haere zaek niet zeer en behertighde. Het heele Sticht ſtreek mede over dit ſtuck geen eenerley oordeel. Eenighe verweeten aen die van Zwol *den aenwas van haer geluck*, *andere aen die van Kampen hunne gulzighe begeerlykheyd*, *zommighe beſijpten ze beyde van zelf-willigheyd*. Doch de meeſte adel viel de Zwollenaers tegen. Ondertuſſchen zaten de Droſſaet van Hattem *Michael van Pomeren* ende de Schoutet van Hirden *Iacob ten Slote* die van Zwol ſteeds op het oor, dat ſy onſen Vorſt zouden in-hulden: gelijk ook na 't Klooſter van *Klaer-water* by Hattem twee Vorſtelijke Raeden waren af-gezonden; die haer, op dat ſy moghten weeten wat ſy van den Biſſchop te verwachten hadden, als een groot geheymenis, onder bedingh van daer van ſtille te zwijghen, in 't oor luyſterden, *dat des Biſſchops gezanten te Regensburgh de Rechts-geleerde Henrick van Haghen* en *Adriaen van Rede Maerſchalk voor den Vorſtelyken Cancelaer* van Lank *en d'andere betuyght hadden*, *dat hun Heer de Biſſchop alles den Hertogh te gevalle wilde doen*, *noyt na Groeningen om-ſien*, *ende hem van den Keyſer verly-brieven op het Vorſtendom van Gelder verwerven*; *indien hy wederom hem de gerieffelijke hand wilde bieden in het ſtraffen van de op-roerighe Zwollenaers*. Welke geruchten nochtans de Biſſchop daer na, door het af-ſchicken van brieven aen de nabuerighe Vorſten en ſyne maeghen, verklaerde verzierd en onwaerachtigh te wezen.

118. Wat hier van was, immers hebben onlanx daer na Hertogh *Karel van Gelder* ende de Zwolſſe t'zaemen een beſteck gemaekt van deſen inhoud: Voor eerſt dede *Karel* kond, dat, nademael *Philips* Biſſchop tot Utrecht de Swolſſe tegens recht ende reden, wegen hun verſchil met die van Kampen, 't welk tot kennis van hem en 't gantſſe Sticht was geſteld, had verongelijkt; ſy hier over ſyne byſtand en bond-genoodſchap hadden verzocht, ten eynde om die van Kampen ende eenighe wt de Ridderſchap wederom leed te doen. Weſhalven hy beleed, ten op-zicht van de hand-taſtelyke rechtvaerdigheyd die van zelfs hulp verdiende, als mede van de Stad welke hy altoos wel had gemeent, haer geenſins onder het mes te willen laeten, dan de Stad, in-zaeten, en haere goederen, gelijk ſyne andere Steden ende in-zaeten, in ſyne beſchuttingh te ontfanghen, ende haer twee Princen aen te bieden, d'een eens Koninghs en d'ander eens Hertoghs zoon, om een van beyden, tot dienſt van H. Marten en 't Roomſſe Rijk, voor hun wettighen Heer in te willighen; op hoope, dat die ſchier ofte morghen Biſſchop moght worden van 't gantſſe Sticht van Utrecht; waer toe hy neffens de Stad Zwol alle naerſtigheyd wilde aenwenden, ende, zoo de keur aen hem quam te ſtaen, wt die beyde den waerdighſten en deghelijxten wt-kippen, aen wien dan de Stad onderdaenigheyd zoude zweeren, ende belooven met hem te leeven ende te ſterven, ten waer ſy door onvermijdelyken nood anders gedwonghen wierden; gelijk hy wederom zweeren zoude, de Stad te houden by alle zulke voor-rechten, keuren, geeſtelijke en wereldlijke rechten, waer mede ſy door den Pauſen, Keyſeren, Biſſchoppen ofte andere Heeren was begenaedighd, als mede by haere merkten, tollen, en keuren van de Utrechtſſe Biſſchoppen bezegeld; mids dat hy ook binnen de veſten der Stad geene veſtinghe tot ongerijf ofte na-denken der burgeren, dan wel op de plaets van 't Biſſchoplyke Hof een huys tot ſijn gebruyk moght op-werpen. Alle Steden, Landen, Sloten, en inwoonders, die met hulp van de Stad wierden aengewonnen, ofte deſe zijd van zelfs koozen, zouden H. Marten toe-koemen, ende haer leeven, goederen en oude vryheeden behouden; gelijk mede de Vorſt en ſijn neve de toekoemende Stad-houder na hun vermoeghen beloofden te heelen en op te richten, indien wt zaek van deſe veranderinghe de Stad door de Pauſen, Biſſchoppen ofte Steden met geweld ofte ſchijn van recht verdruckt wierd. Sy zouden vorders geen meerder ruyteren ofte knechten in de Stad voeren, dan na 't goed-dunken van den Raeden Schepenen; ende mede bevel doen, dat de † bier-kotten en ſmockel-kroeghen wierden af-geſchaft. Beloofden mede het beſt te doen, dat 'er tot gerief van ſchepen en booten een

† *Cl. Pontanus noſter vocem illam, quæ popinas cereviſiarias denotat & vernaculis Belgis ſatis obvia eſt, minus capiens, ma'è omninò expreſſit,* cortinas cereviſiarias, *quum* cuttes *rectius dixiſſet.*

Grifte

1521. „ Griſte tot in den Yſſel wierd gedolven, met een
„ Sluyſe voorſien, gelijk 'er wel eer was beſlooten;
„ ende den Ruten-wegh, die in Drent naer Havelt
„ en Groeningen loopt, door het op-haelen en
„ verdiepen der graften zoo te doen her-maeken,
„ dat het voet-pad in den ſomer-tijd, ende by
„ winter-daghen het ſtroomtien bruykbaer moght
„ worden: willende daer en boven haere paelen
„ van Frankhuyſen tot aen den Yſſel ende de boer-
„ ſchap van Itterſum verbreyden, en geevende hen
„ wyders maght, haere Iaer-merkten 8. ofte 14.
„ daghen, na vereyſch van zaeken, te verlenghen,
„ ende alle ſchattinghen ende tollen binnen 't ge-
„ bied van Zwol tot des Stads gebruyk te keeren.
„ Ende want te vooren de Stad yemant tot het
„ Schouten-ampt plaght voor te ſlaen, wilde hy
„ hier na een van de Schepens ofte Raeden tot deſe
„ bedieningh verheeven hebben. Voorts deed hy
„ den poorteren van Zwol deſe byſondere gunſt,
„ dat haere waeren ende goederen door ſyne ove-
„ righe landen en Steden in tollen en andere laſten
„ gelijk zouden laſten met die van den in-zaeten,
„ ende ſyne onderzaeten alzoo wederom te Zwol.
„ Hy wilde ook des Stads vyanden in 't byzonder
„ die van Kampen, tot ſijn en des Stads oorbaer
„ ſtraffen, der zelver trots ende ſchade die van
„ Zwol aengedaen t'ſyner tijd in heughenis hou-
„ den, ende voor al den nieuws-ingevoerden tol te
„ niet maeken. Eyndelijken was ſyne meeninghe,
„ dat de Vry-heer *Iuriaen Schenk* ſijn onder-pand
„ op Vollenhoe ende die goederen behouden, ende
„ insgelijx *Rudolf van Itterſum* te *Haſſelt* noch aen
„ ſijn leeven noch aen ſyne goederen hinder zoude
„ lijden; loovende mede, dat de vier Hoofd-ſteden
„ ſijns Vorſtendoms deſe voor-waerden met hem
„ zouden bezegelen. Gedaen op den 8. van de
Hoy-maend. Dierghelyke brieven zijn van weghen de Stad ook aen den Vorſt behandighd.

119. Dit onverwacht verbond de edele en Groote in die geweſten ter ooren koemende, heeft de herten van alle man niet weynigh ontſtelt. Sy nochtans, om in de vlucht raed te fluyten, beſtonden op den 14. des zelven maends binnen *Ommen*, een Stedeken aen 't Swarte water ende al te deun by Zwol, by-een-komſt te houden. Nauwlijx waren ſy t'zamen gerot, wanneer het Gelderſſe krijghs-volk door de Zwolſſe wt-geſchickt de vergaederingh verſtoorde, ende eenige wt den adel gebonden naer Zwol ſleepte. Welke daed van de Zwolſſe tegens die geene die noch geen werkelyke vyandſchap betoont en hadden, als mede hun af-val van 't Sticht, haer by al de wereld in haet en af-zien heeft gebracht. Maer ſy, om het voor hunne deur ſchoon te maeken, zeyden, *dat de edele de hoofden by een hadden geſteeken om haer te plaeghen en te onderdrucken, ende de Biſſchop mede de wapenen aengenoomen; ende dat het geen ongelyk en konde heeten, tegens geweld, leed en naekende ſlaeghen by tijds een ſchut ende ſcherm te zoeken: dat de Biſſchop, in ſtede van een harder, een vervolgher van de Stad wordende, daer door zoo wel van ſijne vooghdye als ſy van hun eed ontlaſt waeren.* Dan die van Zwol hadden noch een ander gezwel onder de leeden; want ſy, ten tijden de voorighe Biſſchop *Frederick van Baden* de Gelderſſe beoorloghde, ontfanghers van de ſchattinghen hadden geſtelt, die, wanneer die van Deventer en Kampen hunne reekeningen ten vollen zuyverden, alleen in gebreecke waren gebleeven: 't welk de Ridderſchap voor al in een quaede vouw had geſlaeghen, ende met des Biſſchops Raeden den Biſſchop ſteeds op-gehiſt, om de onwillighe tot haer plicht te drijven. Doch de Zwollenaers deſe vonken gewaer wordende, zochten dan deſe dan andere blaeuwe wt-vluchten; tot dat ſy laetſtelyken met *Karel van Gelder* in verbond traden, die over deſe gemeenſchap van wapenen geenſins was te onvreeden, ſiende met een inwendighen harte-luſt, dat de ſchoone ende hem zoo wel ter hand leggende landſchappen van Vriesland en Over-Yſſel, als vaſte voor-burghten, zonder moeyten aen ſijn Vorſtendom wierden vaſt gehecht.

120. Deſen voet volgende, trachtede hy allereerſt *Haſſelt*, een Stad noord-waerts van Zwol geleghen, met bedrogh te vermeeſteren, ende, dit voor-neemen hem ontvallende, voor de vuyſt ende met openbaer geweld. 't Bevel over deze Veſtinghe had *Relof van Euſum*, een Vries op de Gelderſſe van ouds gebeeten, die *Sneek* verlaetende alhier ſyne mael-ſtede had geplant. De burgers door ſyne aenſpraek t'elkens aengeſteeken, ſtonden den aenloop van buyten zeer mannelyken tegen. Die van Kampen op hunne nabuer-ſtad een zorghvuldigh oogh houdende, ende duchtende dat ſy door gebreck ofte anders ſich moghte verhaeſten tot het over-geeven, riepen die van *Vollenhoe* en het volk rond-om by een, ende tooghen alſdoen, onder 't beleyd van *Rudolf van Itterſum* een ridder-maetigh man, de belegghers onder ooghen, dien ſy ook haere leger-plaetſen dwonghen te ruymen, ende op Zwol den wijk te neemen. Doen is dadelyken een roede volx ende alle nood-durft, in 't af-gaen van de Hoy-maend, in de Stad gebracht. De Gelderſſe hierom niet treurende, zijn korts daer na, ontbiedende verſch volk van huys neffens eenighe matrooſen en ſchepen wt Vriesland, met een wel-verzorghde vloot wederom tot haer belegh gekeerd. In hun eerſte komſt onderſtonden ſy *Geelmuyden*, in 't geſicht van *Kampen* en *Haſſelt*, ſchier by 't Swarte water grenzende ſterk te maeken; als ſy ook deeden, na dat ſy eens ofte ander maelen met den vyand een twijffelachtigh ſchermutzel hadden gehouden. Aldaer een deghelyke bezettingh laetende, ende by de brugge van *Haſſelt* in 't aenſien bykans der Stad een nieuwe Veſtinghe op-werpende en vol-treckende, hebben te Swarte Sluys ende in 't Kloſter aldaer een andere roede volx in bewaer geleght, ende alzoo de Stad met vier leghers rond-om nauw beſlooten. Terwijl die van *Haſſelt* alles wt-ſtonden, begeerde de Vorſt van Gelder, die zelf in 't leger ſich verhield ende de ſyne aendreef, op die van *Groeningen*, dat ſy hem te hulp zouden koemen, geſchut en kruyd verſchaffen; neffens een deel weerbaere mannen; ten eynde om op *Koeverden* een verzoek te doen, ende daer door den vyand te verſpreyden. Die van *Groeningen* ſchickten van ſtonden aen, om ſich te quijten, een volmaghtigher tot den Vorſt, ende openingh doende van haer tegenwoordigen toe-ſtand, verkreegen zoo veel dat ſy, in ſtede van 't ander, geld zouden by-zetten. Ende alzoo wierd *Koeverden* in ruſt gelaeten, ende daedelyken 3000. goud-guldens door de Groeningers over-gemaekt. Onder dit was Keyſer *Karel* in Nederland verwittighd, dat *Zwol*, een van de beroemdſte en moeder-Steden in Over-Yſſel, door den Hertogh van Gelder was ingenoomen;

ende

1521. ende nademael hy niet en konde bevroeden wat dit moght te beduyden hebben; liet hy voort op den 27. van de Hoy-maend wt den *Haegh* Plackaeten onder ſijn zeghel door geheel Holland en Vriesland met ſijn Ampt-man af-zenden, *waer by ſtrengelijken gelaſt wierden alle weeraftighe luyden, haer zelven ende hunne geweſten tegens geweld en over-loop te voorſien, ende ſich in allen geval gereed te houden om het vaderland de hand te bieden.* Doch de Staeten van Over-Yſſel, dien het vuyr wat dichter voor de ſcheenen lagh, vonden geraedzaem geen baeteloose briefkens wt te ſtroyen, maer met alle ſpoed en yver een leger van ruyters ende knechten te werven, 't welk ook van Deventer, de verzaemel-ſtad, op Kampen en voorts naer *Haſſelt*, om de belegghers op te ſlaen, is gevoerd, dan niet hoofd-zaekelijx te weghe bracht, lijdende alleen en doende wederom ſlechten afbreuk.

121. Wanneer daer na dit krijghs-volk voor aentellinghe van haere leeningh quaelijken op de belegghers ſcheen te willen bijten, wierd 'er andere raed verzind, ende de gantſſe maght naer de aenleggende Velouw geleyd, die alles wijd en breed af-ſtroopte en vernielde, ende by de 5000. beeſten en 200. land-luyden mede packte, loopende zelfs tot aen den Hyrder-beek by *Harderwijk*: 't welk de Overſte met dit oogh-wit deden, om wt den buyt en plunderagie het volk de handen en buyk te vullen. Hertogh *Karel* te *Hattem* ofte omtrent *Haſſelt* deſe tijdingh ontfangende, is flux hier over naer *Elburgh* geruckt, mede neemende het meeſte deel van de burgery, aengeſien de vyand ſterker was ofte gezeghd wierd aen ruyters en voet-knechten. Doen is hy den vyand by *Apperloe* met groot geweld aengevallen, verbergende bedecktelyken eenighe ſchutters in de naeſte boeren-koeten, ende heeft, neemende voorts den wind te baet, de Over-Yſſelſſe alzoo geklopt ende verjaeght, dat ſy al den roof, die hen rechtevoort in den wegh was, neffens veele dooden, gevangens, en twee kopere ſtucken op de plaets after-lieten. 't Getal der gevangens was over-groot, zoo wt den adel als burgery van *Deventer*, daer men de gevangen-huyſen van Zwol over al mede ſtoffeerde. Aen de Gelderſſe zijd bleeven iegghen *Herman van Velen* Droſſaet van Zutveen, ende *Reyner* ofte *René Haſewijn* met weynighe ſlechte zoldaeten. Behalven andere, welke den Gelderſſen in handen vielen, wierden *Ian Kruſe* Rent-meeſter van Zalland, ende *Willem van Doetechem* Schoutet der Stad *Deventer* beyde binnen *Hattem* in * *Waſſenaers kouw* voor een wijl tijds by beurten in-geſlooten, doch naderhand van daer naer *Arnhem* gevoerd. Deſe kouw was eertijds door Hertogh *Karel*, ter eeren ofte veel eer tot ſpijt van ſijn bitteren vyand ende gevanghen den Vry-heer van *Waſſenaer*, alzoo toe-geruſt, dat ſy de lenghte had van ſeven voeten, en zulk eene verdiepingh dat een man daer in over-eynd konde ſtaen; hoewel geene grootere breyte, dan om een bedde met een ſtoel te laeten: doch was rond-om met yzere teenen en bouten niet anders verzorghd, dan of men een leeuw ofte ander wild beeſt daer in zoude bewaerd hebben: ſy had daer behalven een vensterken, waer door men een ſchotel ofte kan konde over-langhen: zijnde in 't midden van een zeer dicken ſteenen tooren aldus op-gehanghen ende vaſt getteld, dat men ze met touwen en wind-aeſen aen 't gewelfzel op-haelen en weder konde neder-laeten; in voegen dat ſy, wanneer de gevangen ſijn middagh- ofte avondmael zoude doen, dael geſchort wierde, ende daer na weder om hoogh getrocken. Onder andere berghde ſich *Ian van Twickeloe* met de vlucht naer Kampen, ende *Ian van Weelvelde* naer Deventer. Dees, die, moegelijk, te vooren noyt de lucht van 't lont hadde gerooken ofte konde verdraeghen, in de Stad koemende en gevraeghd zijnde hoe het gevecht al was afgeloopen, zeyde met een verbaeſd gemoed: *wy zijn alle verraeden, verraeden.* Wanneer eenighe quaed-gunſtighe deſe woorden averechts op-namen, ende door de gantſſe Stad ginghen wt-blaeſen, dat de Stads Overigheyd het land had verraeden; is het Raed-huys van ſtonden aen over-rompeld, de ſchat-kiſten van de woedende gemeente wt-geroofd, de Raeds-genooten voor het meeſtendeel af-gezet, ende nieuwe in de plaets op-geworpen. Het huys van Burgemeeſter *Peter van Mouwijk* wierd in 't byzonder over-vallen en wt-geplonderd, op het bloot wtſtroyen dat hy die van Zwol voor-raed van kruyd hadde toe-gezonden; waer aen hy effenwel onnoozel was, gelijk naderhand bleek, wanneer die van den Raed ſyne verweeringh hoorende, hem den voorighen ſtoel wederom lieten bekleeden.

122. De Gelderſſe weder-koemende in 't leger voor *Haſſelt*, ende hunne veſtingen taemelyken bezet laetende, om den vyand geene hoop te geeven van 't belegh te ſtaecken, zijn vorder aen naer *Steenwijk* gewandeld (welke plaets ſy in 't voorby gaen te vergeefs beloerden) van daer naer de Drente, ende voorts al plonderende voor by *Aſſen* en *Rolden*; alwaer ſy ſich neder-ſlaende, ende eenighe huyſen aen koolen leggende om ſchick te verwecken, het gantſſe land alzoo ſchot-baer maekten. De Drentenaers, die wt vrees van over-laſt waren verloopen, ſtuyrden hier heen hunne gemaghtighde, welke by de boerſchappen verdonghen. Het legher na deſe aengenaeme beginſelen naer *Koeverden* op-breekende, dwongh insgelijx de Twente tot de brand-ſchattingh, ende keerde van daer weder naer Zwol. Weynighe daghen daer na was 'er binnen Kampen der gelijk een op-ſtand, als voor deſen te Deventer. Tuſſchen die van *Deventer* en Hertogh *Karel* hingh mede min ofte meer verſchils, weghen zeekere brugghe en tooren, welke ſy op den ſtroom en in ſijn gebied hadden gebouwt, ende waer over hy oordeelde hem en zyne pael-ſteden een grooten af-breuk geſchied te zijn. Welke twiſt hy door aenraedingh van goede vrienden *betuyghde te ſtellen aen de vijf Gods-huyſen van Utrecht, ende etlyke Raeden des Biſſchops, om in tegenwoordigheyd van zommighe Raeds-heeren van Zutveen daer over te wijzen; mids dat het na de wt-ſpraek zommighe maenden ſtille-ſtand zoude weſen; ende met dit voor-bedingh, dat ſy die van Haſſelt, als voor heen was gebeurd, ofte eenighe ſijne vyanden, zelfs den Biſſchop van Utrecht, indien hy de wapenen tegens de Gelderſſe op-hief, geen by-ſtand altoos moghten doen.* Doch deſe voor-waerden hebben die van *Deventer* niet wel gemondet. Weshalven *Karel* wt de Velouw op-trock, ende om ſyne meeninghe naerder te uyteren, den tooren ende brugh teffens aenvingh te beſtormen. Deze tooren ſtond op het eynd van de brugghe, waer mede de Stad, die de Ooſt-zijd des Yſſels beſaet,

* Stet op het jaer 1512.

1521. aen de Velouw aengrenſt, beyde met een bolwerk ende wt-kijk verweerd zijnde, 't welk hy, na 't veriaeghen van de bezettingh, t'zaemen met den tooren in ſijn geweld nam ende neder-wierp, ſteekende met een het vuyr in de brugge, dat de helfte daer van ſchier t'eenemael verbernde. De Gelderſſe, na dat ſy die van *Deventer* zoo een poetz geſpeelt hadden, waren weder af-getrocken. De Stad, om haer hart-zeer, 't welk ſy niet wreeken en konde, wt te braeken, heeft een wt de zoldaeten van 't bol-werk, van verraed verdacht en aengeklaeghd zijnde, als of hy met den vyand verſprooken hadde den tooren over te geeven, zoo haeſt hy weder binnen was gekoemen, door des beuls handen laeten ombrenghen.

123. Onder dit was de Biſſchop *Philips van Burgondien* noch van honk, ende befigh met den Luykſſen oorlogh van wegen den Keyſer. Maer binnen *Antwerpen* den af-val van de Zwolſſe, ende voort daer na te *Gent*, daer hy den Keyſer was gevolghd, het belegh van *Haſſelt* door bange kondſchappers verſtaende, heeft over den Gelderſſen krijgh met den Keyſer raed gepleeght, ende ſich naer huys gehaeſt om ſijn eyghen neſt te verdedighen, mede neemende, met des Keyſers believen, tot een hoofd van ſijn heyr *Willem van Roggendorp*, die, als voorighe Veld-heer in Vriesland, de luyden en plaetſen in dien landſtreek zeer wel kundigh was. Alſdoen begaf hy ſich op Holland, ende bleef te *Hoorn* leggen, om wapenen, volk van oorlogh, ſcheepen, ende andere noodwendigheyd by een te zaemelen. 't Welk op den wt-gangh van de Herfſt-maend door de vloot van Kampen, die laſt had den Biſſchop van *Amſterdam* naer *Hoorn* te voeren, den Raed van Kampen wierd aengediend. Dan dewijl de Biſſchop te *Hoorn* langh zuckelde, ende van tijd tot tijd wt-bleef; verweckte hy niet alleen in de Kampenaers een kraghtigh verlanghen, maer ook verſcheyde drollige praetiens onder het gemeyne volk. Zommighe zeyden, *dat hy willens zoo langhe toefde, om daer na te wiſſer te koemen ende te eerder tot de over-winningh*: andere, *dat hy meer verſtand van de boeken, den huys-bouw, het beeld-ſnijden en zoodanighe ſnuyſteryen had dan van de wapenen, ende buyten 't gevaer van goed beleyd was, maer in den nood weemoedigh*: andere oordeelden *hem waerdigh om te heerſſen, zoo hy niet geheerſt en hadde*. Dan zoo veele daer over-wooghen hoe veel de tijd en gelegenheyd in den oorlogh doet, laekten dit voor al, *dat hy, terwijl de vyand in 't hert van 't vaderland ſijne vaenen om-zwierde, door ſijn ontijdigh vertucken meer gereedſchap tot den oorlogh dan wel een eynd van den oorlogh maekte, ende de zaek tot ſchier aen den winter wt-ſtellende, tot nadeel van de gemeente noodelooze koſten deed*. Wanneer hy eyndelijken ſich genoegh hadde voorſien en beraeden, is hy op den 13. van den Wijn-maend met een vloot van 40. ſchepen, vergezelſchapt door de Heeren van *Benthem*, *Roggendorp*, *Sternebergh*, *Gaesbeek* ende andere, 's morgens met den dagh van *Hoorn* te ſcheep gegaen, tegens den avond onverhinderd te Kampen beland, ende met groote eer en geſchal van yeder een ontfangen. Alſdoen ſchickte hy terſtond eenigh volk naer de Velouw, ende ook eenighe ſcheepen om op de Zuyder-zee te ſtroopen. Daer na heeft hy ſyne geheele maght ende een goed deel der burgers van Kampen in een geſmolten, ende binnen *Haſſelt* de ruymte van alles wat 'er ontbrack, behalven wapenen, geſchut, kruyd en lood behendelyken in-gebracht, verzettende ende tot geld maekende ſyne goude en zilvere keukens, tot quijtinghe van 't krijghs-volk. 't Welk hier door op-wackerende in de ſtille nacht wt Kampen trock, een groot boehey voor de poorten van Zwol aenſtelde, ende den brand in de voor-ſtad wierp, die daer door aen alle kanten wierd geſchonden. Die van *Deventer* hadden, niet verre van hunne Stad aen de zijd van Zwol, een ſchilder-tooren, met volk in over-vloed bezet. De Gelderſſe namen deſe Veſtingh voor de vuyſt in, ende ioeghen door de ſcherpte alles wat ſy daer binnen vonden. Die van *Deventer* om wraek te haelen, ginghen wederom knevelen in 't geweſt van Zutveen; alwaer ſy eenighe burgers onderſchepten, gevangen mede ſleepten, ende ook de Gelderſſe wachten wt hunne plaetſen verdreeven.

124. Wt Vriesland quam mede de Gelderſſe Overſte *Chriſtoffel van Meurs* in de naere nacht *Steenwijk* naerderen, ende tot onder de veſten onraed en vrees veroorzaeken, doch en deede boven 't verbranden van twee moelens geene wijdere ſchade. Des Biſſchops Veld-heer *Roggendorp* hier door verbitterd, heeft met *Claes van Vilderſdorp* de Vrieſen wederom gaen bezocken, ende ook genoegh geplaeght; dewijl hy de dorpen al-om wt-roofde en verbernde, ofte de luyden gevleugeld mede voerde, ende hunne goederen liet brand-ſchatten. Wanneer hy daer na op *Bolſwaerd* loerende van de Gelderſſe niet zonder ſchaemte en af-breuk wierd af-geſlaeghen; beſtond hy hier ende daer te blaeken en moes-koppen, om den bouweren een ſchrick aen te iaeghen, die deſe vervaernis doorgaens met gereed geld af-koften. Van daer op *Leeuwaerd* wijkende 't welk onder de Burgondiſſe ſtond, zocht die van *Dongerdeel* onder ſchattingh te brenghen; doch en konde zulx, vermits het ſterk verbod van den Stad-houder te *Dockum*, niet door-drijven. Wanneer daer na de vorſt de ſlijkerighe weghen open had gemaekt, quam hy die van *Donger* vyandlijken aen boord, treckende, na 't verwoeſten en wt-plunderen van de vlecken en huyſen, over de Lauwers, en eyndelijken naer de Drent, alwaer het heyr met nieuwe troppen geſteeuwighd zijnde voort de geheele landſchap, die omtrent *Groeningen* tot aen de Lauwers lagh, ſchot-plightigh maekte, onder 't beleyd van *Frederick Twickel* bewaerder van *Koeverden*, aen wien *Roggendorp* elders heen gaende van ſynent weghen het bevel had gelaeten. Ondertuſſchen was 'er in Italien zoo wel als Nederland tuſſchen den Keyſer en Koningh van Vrankrijk een koſtele en ſtrenghe oorlogh. Koningh *François* Henegouw ende Artoys met een legher door-loopende, vervulde al-om die geweſten met grooten ſchrick en ſchade: gelijk mede *van der Mark*, de Franſſe ende ook heymelijken de Gelderſſe aen de hand hebbende, die van Braband en Namen wt de landen van Luyk over-viel; als middeler-wijl de Keyſerſſe *Doornijk* aen de Scheld in Henegouw na een harde belegeringh den Franſſen wt de handen hadden gewronghen. Insgelijx had de Keyſer een verbond getroffen met Paus *Leo* den tienden, de Franſſe wt *Parma* en *Piacenza* verſtooten, *Milanen* van 't Franſſe geweld verloſt ende aen *Franciſco Sforția* weder gegeeven. Onlanx daer

1521. daer na is de Paus in ſyne bloeyende iaeren, door het in-drinken, zoo men giſt, van vergif geſtorven. Alzoo doen ter tijd de Koninghen van Engeland en Denemarken haperingh en verſchil hadden met de Anzee-ſteden, wierden de Gelderſſe en Over-Yſſelſſe Steden, zoo veele daer leeden van dit verbond waren, naer *Lubeck* beſchreeven, om aldaer voor te ſlaen en te helpen ſluyten 't geen tot vryheyd en voor-ſtand van haere Steden moght dienen.

* *Sict op het iaer 1520.*

125. Hoewel * voor deſen *Ienke Douma*, Vriesland en de zijd van onſen Hertogh verlaetende, door de Gelderſſe ende ſyne maeghen t'elkens was gebeeden om weder in te koemen; begeerde hy echter op deſen tijd, in ſyne ſtijfſinnigheyd voort-vaerende, voor hem en ſijn gevolgh geweld-brieven van *Edzard* Grave van *Embden*, om in ſyne paelen te koemen. 't Welk wanneer de Grave hem en ſyne kamer-raeds toe-ſtond, mids dat ſy met den Gelderſſen geene gemeenſchap zouden houden, was deſe aenſlagh daer mede verbrooken. Waer na *Douma* (die in geen dingh beſtendigher en was dan in ſyne zelf-willigheyd) door tuſſchen-werken van den Grave van *Naſſouw* ende den Heer van *Yſſelſteyn* zeeker geleyde hebbende verworven om den Keyſer mond aen mond te ſpreeken, met ſyne mackers op *Antwerpen* is getrocken, ende voorts op *Gent*; alwaer ſy den eed deden aen den Keyſer, die noch niet naer Spanien en was verreyſd, ende elk voor hoofd alle maenden eene vereeringh bequamen van 32. goud-guldens. Daer na gevraeghd zijnde na een Stadhouder waer mede de Vrieſen beſt gediend en bewaerd moghten weſen, gaven (ſlaende het oogh op de ionghſte weldaed hen beweeſen ende verwachtende de toekoemende) tot antwoord: *dat Roggendorp den Keyſer aldaer geen nut en konde doen, als zynde om ſijne gierigheyd ende andere gebreeken by de Vrieſen gehaet en ongeacht; noch ook Schenk, om dat hy een vreemdelingh was; dan alleen de Heer van Bueren en Yſſelſteyn, als by de zelve wel bemind ende geſien wezende, tot deſen laſt meeſt bequaem.* Korts daer na is op des Keyzers naem binnen *Amſterdam* en *Enkhuyſen* volk ende eene vloot voor haer gereed gemaekt, om daer mede naer Vrieslant te vaeren, ende *Staveren* neffens de aengeleegene zee-kuſt te veroveren. Met een is Stad-houder *Roggendorp* wt het Hof naer Vriesland verreyſd, die *Douma* en ſyne mede-ſtanders by de Vrieſen voor ſchelmen en verraeders beſtond te ſchelden: na de wijze van de Groote, in welker ſchael de ontfangene dienſten lichter weeghen dan een veder, ende daer teghens het onghelijk dat men hen aendoet zwaerder als lood en back-ſteenen.

126. Wanneer die van *Groeningen* zaeghen, dat *Twickel* ſijn krijghs-volk naer de Ommelanden voerde, ſtuyrden ſy van ſtonden aen tot den Vorſt van Gelder en Grave van Meurs om onder-ſtand, 't welk ten deel op het eynd van't
1522. iaer noch over-quam. In't begin van't ander iaer liet *Chriſtoffel van Meurs* alle inwoonders van Ooſtergouw en Weſtergouw van weghen den Vorſt verſchricken, ende by Plackaeten verbieden, den Burgondiſſen eenighe ſchattingh te laeten volghen, noch met haer ofte de Stad *Leeuwaerd* te handelen. Voort daer na wierd *Michael van Bamberghen* met den toe-naem van *Pomeren* een beſpraekt krijghs-man nieuws wt Vrankrijk koemende met 500. voet-knechten en 200. ruyteren, door *Karel* naer *Groeningen* af-gevaerdighd, waer by ſich de Grave van Meurs met een deel vaerdighe troppen gingh vervoeghen. Doen ter tijd liet de Vorſt aen ſijn dienſt-volk eenighe krijghs-wetten voor-ſchrijven, welke hy wilde dat men ernſtelijken en zonder feyl zoude na-leeven: *Voor eerſt moeſten ſijne knechten zweeren, hun Vorſt en Overſte te zullen gehoorzaemen, des zelfs oorbaer te behertighen en ſchade af te weeren: ten tweeden, zoo langh hun eed duerde, geen tocht te zullen af-ſlaen, ook buyten toe-laeten van hun meeſters geene t'zaemen-rottingen onder een te houden: Ten vierden, ſtond het niemand vry, met den vyand te ſpreeken, eenighe brieven van hem te ontfanghen noch heymelijken after te houden; op ſtraffe als den verraederen toe-ſtaet: gelijk mede zonder genade getuchtighd zoude worden, die yetwes tegens de wetten hadde bedreeven. Eyndelijken was't verbooden, kerken ofte Klooſteren wt te plonderen, kraem-vrouwen, ionghe dochters, ende zoo wel oude mans als wijven te berooven, ofte eenigh letzel ofte moeyten aen te doen; ook niet by Gods bloed-getuyghe ofte ſijn H. lyden te vloecken. Soo 'er een ofte meer zich hier tegens vergreepen ende niet en wierden aengebracht, zouden zonder genaede en onderſcheyd ſtraffe lyden, zoo wel die de miſdaed had verzweegen als die ze had aengericht.* Wanneer nu de Grave van *Meurs* en *Michael van Pomeren* te *Groeningen* ſtonden, liet de Stad haere nabueren alle de in-zaeten tuſſchen de Eems en Lauwers aenzegghen, *om de wapenen aen te vatten, ende met de andere op Twijkel aen te gaen, indien ſy zelve voor geene vyanden wilden geacht weſen.* Te gelijk heeft de Stad al haer volk en de rapſte wt de burgeren dadelijken in 't geweer geſteeken. Ende alzoo is't legher met allerhande zoo groote als kleyne ſtucken naer *Dam* op-getrocken. *Twijkel* dezen lucht gewaer wordende, gingh ſchielijken in 't duyſter van den nacht ſich op *Weſterwolde* begeeven, ende van daer, zonder langhe morgenſpraek te houden, op *Koeverden*, alzoo hy koudſchap had dat hem de vyand op de hacken zat. Als in die plaets genoeghzaeme bewaeringe was gelaeten, namen de andere onder den Overſten *Wilderſdorp* hun wegh naer *Steenwijk*. Alſdoen hebben de Grave en *Michael van Pomeren* de Groeningſſe naer huys laeten gaen, ende Drent door-loopende de after-ſtallighe ſchattinghe ingemaent. In den aenvangh van den † Soemer had *Karels* Zee-overſte *Adriaen Thijſſen* te *Hulkeſteyn* twee ſchepen aen land gebraght, met buſſen kruyd en andere gereedſchap bevracht, 't welk wt des Hertoghs bevel wierd op-geſchreeven ende terſtond aen hem naer *Arnhem* over-geſchickt. Ten zelven tijde was men ook bezigh met de Steden hier en daer op de beſte wijze te veſten: gelijk dan de twee toorens aen de Luttike poort tot *Harderwijk* t'zaemen met dell wal, op *Karels* aendrijven, zijn volmaekt, tot verval van deſe koſten nieuwe ongelden op den drank ingevoerd, ende Rent-meeſter *Mauritz* met den Raed, de vier-en-twintighe en gemeyne burgers gelaſt dit werk met ernſt te bevoorderen.

127. Het volk van *Wilderſdorp* beſtond daer na te *Steenwijk* den Overſten om haere leeningh aen te ſpreeken, ende, nademael hy zuymigh viel, voor hoofd van dieſtal te beſchuldighen, als die het geld van den Vrieſſen buyt gekoemen in ſyne zack had geſteecken. Eyndelijken wierd deze

† *E binis Ducis literis ad Mauritium.*

1522. zaek den Biſſchop te Kampen voor-gedraeghen, ende eenighe zoldaeten door de voorſichtigheyd van *Roggendorp* ontſlaeghen ; de andere bangh zijnde dat het op haer kap moght aendruypen, packten ſich wt den wegh, etſlijke naer Denemarken, alwaer doen oorlogh was, veele naer Lubeck, ende ook een deel na 't Gelderſſe leger. 't Welk gelijk den Gelderſſen hooghermoed gaf, zoo verzwackte het wederom de Stichtenaers. Voor al zaghmen het grauw als wt-gelaeten, ſpreekende en ſchrijvende ſmaedelijken van den Biſſchop, *dat hy by de ſchouw en ſijne boeken meer diende, dan in 't vlacke veld, ende als van een on-echt bedde geſprooten tegens oude wijze en verdienſten op den ſtoel was geſchooven.* Waer over de Zwolſſe ſteunende op de hulp van Hertogh *Karel* van des vyands bodem een rijken buyt ende menighe gevangens naer huys ſleepten, plonderende rond-om ofte verbrandende een hoop huyſen en boerſchappen. De Biſſchopſſe, om haer niet toe te geeven, hebben ſich hier tegens in de Velouw wt-geſpreyt, de brugge voor de poorten van Zutveen door 't vuyr van een doen ſpringhen, daer behalven eene van haere troppen, die omtrent *Vollenhoe* moeskopte, op het onverhoedſte over-vallen, ſchier in 't geheel neder-gehouwen, ende daer van bekoemen weynighe gevanghens. Maer de Biſſchop zwaer-moedighe gedachten krijgende, na dat hy ſes heele maenden te Kampen had geleeghen, ende de ſchoone land-ſchappen en onnoozele luyden zoo zagh vertreeden, ſijn ontzagh verkleynd, en ſyne maght niet beſtendigh om zoo een nabuerigh, trots, bedreeven, ende zoo wel van op-zet als met de wapenen onverwinnelijk vyand wt te drijven; nam eyndelijken een op-zet ſich tot den Keyſer te keeren; die al noch in Braband ſtille hield, ende in beraed ſtond of hy met *Karel van Gelder* vriend of vyand wilde weſen; hoewel hy, indien de Hertogh ſijn gemack had konnen houden, liever vreede had gezocht, ende doen ter tijd om de burgerlijke op-loopen te ſtillen op ſyne Spaenſſe reys verdacht was. De Biſſchop om hem voor te koemen toogh in alle ſpoed op *Bruyſſel*, daer hy den Keyſer in de vergaderingh der Staeten toeſpreekende, *den oorſprongh en quaeden voort-gangh van ſijn oorlogh ontdeckte, ende tegens de trouwlooſe weder-ſpannigheyd vande Zwolſſe en ongetoomde begeerlykheyd van hun byſtander den Hertogh van Gelder dapper wt-voer; betoonende, niet alleen billyk, maer ook, tot een ſpiegel der nakoemelingen, hoogh-noodigh te zyn, dat de Keyſer met kraghtige wapenen de oproerighe weder in teughel braght.* De Keyſer die hem goeden moed, ende echter, om ſijn aenſtaende vertreck, geen byſtand en konde geeven, gaf laſt aen *Margriet* en de Staeten van Nederland, om met ernſt op deſe beede te letten. Die van † *Vollenhoe*, om te verhoeden het verloop hunner in-gezeetenen en 't geraes van den oorlogh, hadden, deſe vede langh, hun lijf en goed by onſen Vorſt vry bedonghen, om over al te vlieten en vaeren ende hunne waeren tot geld te maeken; met dit onderſcheyd, dat ſy de Vorſtelijke vyanden ſpijſen noch eenigerley nood-zaekelijkheyd zouden toe-voeren, vorder dan hun vry-gheleyde mede-braght. Ende nademael etlijke Stedelinghen van *Vollenhoe* onlanx daer na tot *Harderwijk* waren aengehaeld: verzocht *Thonis Kettel*, des Hertoghs hoofd-man en dingh-meeſter te *Geelmuyden*, aen den Raed van *Harderwijk*, dat ſy deſe luyden wilden ontbinden ende het Vorſtelijk dingh-tal in waerden houden.

128. De Keyſer was naulijx wegh, wanneer de Biſſchop, op nieuws ongemack verneemende, Me-vrouwe *Margriet*, de Staeten ende voor al den Heer van *Hoogſtraeten* den opperſten van den Raed ter ooren liep: wt zaeke eenighe Gelderſſe roeden onder *Chriſtoffel van Meurs* en *Michael van Pomeren* naer *Steenwijk* gaende met groot doch vruchteloos geweld de veſten hadden beſtormt. Ende hoewel daer binnen eene bezettinghe lagh van 300. hoofden behalven de burgery en in-gevluchte land-luyden; beſtond hy echter na weynighe daghen den ſtorm met meerder yver en hardneckigheyd te hervatten. Alſdoen weerden ſich de belegerde immers zoo wel; zoo dat *Michael*, terwijl hy de ſyne aenmende en zelf voor-trad, met een kogel wierd ter aerden geſchooten; een man van verdienſten ende in Vrankrijk zoo wel als Duytſland geacht ende roem-ruchtigh, aen wien *Karel van Gelder* de Veſtinghe *Hattem* voor een groot deel gelds had verpandſchapt, ende ſijns baſtaerd-broeders dochter tot eene vrouw gegeeven. Keyſer *Karel*, om deſen man zwart en af-ſchouwelijk te maeken, had te vooren door brieven laeten verluyden, dat hy van geloove een Iode was, ende *Iechoven* ghedoopt, welken naem hy daer na tot krijghs-bedieninghen raekende ſich hadde geſchaemt, ende hem *Michael Ernſt van Bamelbergen* hernoemen laeten. Neffens hem ſneuvelden *Werner Spegel* een klock en vernaemd zoldaet ende zommighe andere. De Grave van Meurs deſe helden after-gelaeten hebbende braght ſijn vermoeyd volk wederom te rugghe. Hertogh *Karel* om den vyand wederom te beleedighen, nam voor in de Lente, na dat van alle kanten de knechten waren op ontbooden en die van *Groeningen* ook tot hulp aengezocht, *Steenwijk* op nieuws aen te taſten. Maer van Zwol ſijn legher ſleepende naer *Dieveren* en *Havele*, ende verſtaende, de Stad met meer volk en voor-raed voorſien te weſen, heeft ſijn op-zet en geweld voor dien tijd geſtaekt. Omtrent dat pas zijn wt Holland etlijke Keyſerſſe over-geſcheept, in alles 1500. mannen; die met de Biſſchopſſe t'zaemen-gevoeghd, onder de aenvoeringhe van *Iuriaen Schenk*, de Gelderſſe Sterkte *Korf-huyſen* by *Haſſelt*, na dat ſy die van binnen, in val van geweld te verbeyden, met den baſt hadden gedreyght; met gemack en zonder verlies in-namen. De over-geevers van de Veſtingh binnen Zwol koemende, wierden alle na krijghs-gebruyk als eer-vergeetene en bloode gaſten van den dienſt gezet, ende haer geweer voor de voeten gebrooken. Hun Over-hoofd *de Bruyn* met een ofte twee van ſijn rot tot voldoeningh en ſchrick van d'andere op-gehanghen zijnde, moeſt ſijn leeven, 't welk hy eerlijken had konnen verlieſen ofte verweeren, dus ſchandelijken eyndighen. Onder dit beſtonden de Gelderſſe met eene vloot van 20. ſcheepen de eylanden van *Teſſel* in Holland door een onverhoed geweld van de Vrieſſe ſtranden te over-vallen, ende haer een geld-boete van 10000. goud-guldens ofte daer voor pands-luyden af te tocken.

† *Ex literis Kettelij ad Harderv.*

Van

1522. Van daer keerden ſy naer 't by-geleegen eyland van *Woeringen*, ende dronghen de inwoonders insgelijx tot gijzelaers en ongelden.

129. Na 't ſlechten van *Korf-huyſen* braght *Schenk* van ſtonden aen de ſyne in den Meymaend voor *Geelmuyden*, een plaets zoo van werken als bezettinghe wel bewaerd, ende waer binnen wt den naem van den Hertogh *Caſper van van Merwijk* het gezagh had, een onvervaerd ende geſleepen krijghs-man, die, wanneer de vyand de Veſtingh trotzelijken op-dongh, een immers zoo trotzen beſcheyd wederom gaf. Hier over is het legher daer voor geſlaegen ende zoo vaſt gemaekt, dat 'er te land noch te water eenighe hoop en was om wt- ofte aen te koemen. Men maekte ook geen anderen ſtaet, dan dat de plaets binnen kort verlooren en over zoude gaen. De Vorſt van Gelder ſiende, het langher draelen hier met gevaer vermenghd te zijn, gingh die van Zwol op-wecken, ende de ſyne met alle yl wapenen. Dit legher te Zwol t'zaemen gaderende is voort op *Geelmuyden* gevoerd, gevolghd van eenighe Zwollenaers, die wt enkel yver en nieuwſchier waren in den krijgh geloopen. De zoldaeten tot aen Sonnebergh koemende kreeghen laſt, tuſſchen deſe boerſchap ende den naeſten dijk ſtille te houden, ende wierden voort by de 400. licht-gewapende ruyters ende busſchieters voor wt gezonden om een aenval te doen. Die van 't leger deſe volken gewaer wordende ende eene trop in de werken laetende, zijn ze in 't gemoet getrocken om den ſlagh te beginnen. Alſdoen zijn de belegerde met groote wackerheyd wt-gevallen, ende op de gebleevene bende aengezet, welke ſy wt de plaets ende op den vlucht dreeven, ende in 't vervolghen het vonder over 't water (*'t welk op den dijk geleeghen ende van de vlughtighe was over-gezet*) af-brooken, ende alzoo weder-keerden naer hun leger-ſtad. Ondertuſſchen was de Stichtſſe ruytery die den voor-tocht had dapper doende met de licht-gewapende, die zoo dapper voort-ſtapten ende zulk een hagel-buye verweckten, dat de ruyters veele hoofden miſſende het haeze-pad moeſten kieſen. Dit verbaeſde het voet-volk mede, ende raekten alle allenxkens op den loop. De ruytery op het gebrooken bruggeken ofte plank aenloopende konde noch voorwaerts, noch te rugghe, noch van ter zijden af-wijken; dan wierd te gaeder, vermits de Gelderſſe met de Zwolſſe zoo fel aendronghen, gevangen, ofte in 't water geiaeghd, ofte eyndelijken dood geſlaeghen. Veele van 't voet-volk die de gruppen ende ſlooten over-ſpronghen, berghden ſich ter nauwer nood te *Haſſelt* en elders. Deſe defuighe en wonderbaere over-winninghe is door weynighe mannen te weghe gebraght; want het grootſte leegher na den aenvangh van 't gevecht eerſt by de werken quam. Na 't ontzetten van *Geelmuyden* zijn de winners met vreughde naer Zwol gekeerd, mede voerende een langhen ſleep van gevangens; waer onder, behalven 130. ruyteren, 2400. voet-knechten, ende by de negen krijghs-vaenen. De Vrieſſe Ridder *Tialling Bottinga* ofte *Bornia* was mede gegreepen, doch de Veld-heer *Schenk van Tautenburgh* al vluchtende ontkoemen. Dit geſchied zijnde, trock een deel van 't leger naer Drente, ende van daer op Groeninger-land, zoo om zich te verzeekeren, als om de ruymte te hebben van alle behoeflijkheyd.

130. In Vriesland ſtonden de Gelderſſe zaeken op deſen tijd niet te wel; ofte door verwaerloofinghe der Stad-houderen, ofte dat de in-zaeten het oogh doorgaens op den Keyzer hadden. De land-luyden kreunden, *hoe ſy op het vergangen iaer, wanneer de Burgondiſſe over 't vlacke land ſtroopten, hun have en goederen in de vaſte plaetſen hadden gevlucht, ende, wanneer het ontweder al over was, van de meeſte Gelderſſe niet weder konnen bekoemen: dat hun wt de Stad Sneek haere noodturft te haelen geweygerd was, ende verbooden met die van Leeuwaerd, Franeker, Harlingen ende de andere Burgondis-ghefinde hunne landt-luyden handel te drijven.* Het morren der huys-luyden verweckte de Steden mede tot gemeenſchap van klaghten: alzoo de Gelderſſe gedreyght hadden, alle die in de Steden ofte op het land over hun gebreck ongeduld betoonden, gebonden naer Gelderland te willen wegh voeren. Ende vermits die van *Sneek* een byzonderen afkeer hadden van de Gelderſſe, begon de Grave van *Meurs* doen te *Sloten* zijnde raed te ſluyten, met liefde ofte leed vreemd krijghs-volk, ende ook, zoo men zeght, een Block-huys in de Stad te legghen. Maer vermits hem dit ſijn voorneemen ontviel, nam hy voor de plaets van geſchut te ontblooten; waer over, wanneer de Gelderſſe voor den tweeden mael gereedſchap maekten om *Steenwijk* aen te grijpen, de Cancelaer *Hubert* aen die van *Sneek* met voordacht te kennen gaf, *dat de Vorſt dos Staels ſtucken voor een wijl te leen begeerde om Steenwijk daer mede te beſchieten.* De Raed hoewel aen de Gelderſſe zijd hinkende diende hier op, *dit zonder bewilligingh van de ſes-en-dertigh Gemeenti-luyden niet te moeghen toe-ſtaen.* De Grave ſiende het heck over al voor ſijn neus geſlooten, beval den ſynen te *Sneek* door den roeper te doen wt-kondighen, *dat alle die geene, die dienſt begeerden ende onder hop-man Herman van Hel naer het Slot van Altena te vertrecken, zich op Sloten zouden begeeven, ende aldaer twee goud-guldens op de hand ontfanghen.* 't Welk hy na alle vermoeden met dit oogh-merk deed, op dat hy, wanneer de kaelſte ende ſtoutſte burgers waren wt-geweecken, des te vryer over de andere moght gebieden. De rijke den ſnof hier van wegh hebbende maekten van ſtonden aen een deel gelds wt, ende zeekeren *Heyn* tot een Overſten ſtellende, gaven insgelijx door den roeper yeder een in de Stad by trommel-ſlagh te verſtaen, *dat ſy een goud-gulden voor hoofd toe-zeyden aen alle die in haeren dienſt onder 't beleyd van Heyn in zee wilden gaen, ende op den vyand rooven.* Dan naulijx had de roeper aengevanghen, ofte de Cancelaer ende Burgemeeſters bevoolen hem door den deur-waerder te zwijghen. Derhalven is *Heyn* met die van ſynen raed naer het Stadhuys getreeden, vraegende den Cancelaer ende de andere met een verbolghen gemoed, *waerom ſy den roeper in ſijn ampt hadden geſtoort? was haer dan de armoede van de ſchamele gemeente onbekend, welke noodzaekelijken yet by de hand moeſte neemen, om haere huys-geſinde te onderhouden? ofte wilden ſy ze, die nu qualijken brood in de ſpinde hadden, voort van honger doen vergaen?* Als ſy te gaeder beefden, ende de Cancelaer met beknoopte woorden den nood van 't gemeente beſt tot ſyne verſchooningh nam; trocken ſy alle het rappier, zeggende niet langer te willen begeckt en ge-uyld weſen. Met een vlooden de Raeds-heeren met den Cancelaer van bangigheyd

1522. gigheyd wt de kamer, ende ſpronghen van de trappen ende door de venſteren na 't by-geleeghen Kruys-broeders huys, als naer een plaetz van veyligheyd. Alſdoen quam de knods op de ſtraet, ende wierden de ſleutelen der poorten den Gelderſſen onthandighd, ende een nieuwe Overigheyd, in ſtede van de oude die de Gelderſſe tot nu toe had gedraegen, op-geworpen.

131. De Grave van *Meurs* die het meerendeel van den winter te *Sloten* had gezeeten hier van verwittighd, ende op den tweeden dagh van Mey naer *Sneek* koemende, liet den ouden ende nieúwen Raed by een laeden. Ende na dat hy in de eerſte by-komſt na den oorſprongh van deſen op-ſtand had gevraeght, beval hy ze na twee daghen wederom te vergaderen. Alſdoen begonnen de iongſte Raeds-genooten van vooren tot afteren wt te leggen ende als wt een boekien op te leeſen, *hoe de Gelderſſe ende hun mede-ſtanders het land-volk menighmaelen hadden geplaeght, ende zommighe na geweld en harde ſlaghen aen boeyen naer Sneek geſleept, ende aldaer, om hen geld af te ſuuyten, in zeekeringh gehouden; zoo dat ſy buyten niet vry en mochten banken: gelijk mede de ſcheepsgezellen, te zee ende te land op buyt loopende, de Stad zoo by hunne lands-luyden als by de wtheymſſe in een quaeden naem en grooten haet hadden gebraght: 't welk ſy niet langher en konden verdraeghen.* Daer na vraeghden ſy den Grave, *of hy geen raed en wiſt honderd laſten roggen tot behoefte van de burgery in de Stad te brengen; om tot af-ſlagh te ſtrecken van de ſchuld, die de Stad van den Vorſt, volgens ſijn hand-ſchrift van 't voorighe iaer, moeſte hebben? Daer toe*, zeyde de Grave, *zoude men wel middelen vinden, zoo maer de burgery den Hertogh aenkleevende bleef, ende de ſleutelen der poorten aen hem als Stad-houder wedergaf.* Dan vermits de Raed draelde ende ſich op de 36. mannen beriep; wierden den Grave in ſtede van antwoord menigerhande eyſſen voor-gehouden: te weeten *van zulke 33000. goud-guldens, als Erkelens en Swartzenburgh voor ſeven iaeren van weghen den Vorſt hadden belooft aen de Stad te betaelen, ofte het Block-huys te Sloten daer voor tot een onder-pand te leveren, behalven 50. laſten roggen tot af-doeninghvan de ſchuld van 't vergangen iaer; dat mede die van Sneek gelijke vrydom in het trecken ende handelen mochten genieten met de Steden van Gelderland. 't Welk alles zoo haer gegund wierd, zouden ſy getrouw blijven; zoo niet, andere weeghen in-gaen.* De Grave lichtelijken ſpeurende waer die van *Sneek* heen wilden, ende alles naerder herkauwende, heeft zich by gelegenheyd in een onbekenden draght wt de Stad verpackt. Cancelaer *Hubert* is hem van ſtonden aen op *Sloten* gevolghd. Na eenighe daghen wierd *Hardeſteyn* van *Sloten* naer *Sneek* geſchickt met beſcheyd van den Grave, waer by de burgers gelaſt wierden, aen *Hardeſteyn* als des Graves mond en gezanter gehoor te geeven. Dees in ſijn ampt niet ſluymerende liet door zommighe Gelders-gezinde de gebreckelijxte luyden noodighen, om onder den Vorſt zout te verdienen, beloovende aen yeder man vier goud-guldens ter maend. Men vond ook d'een ende d'ander die haer woord over-gaven en zich op de rol lieten inſchrijven. Doch die van den Raed hier van kennis krijgende, deden zulx ſtrengelijken verbieden. Waer over *Hardeſteyn* gram wordende, terwijl hy met den ſynen dacht op het Raedhuys te dringhen, door den meeſten hoop der burgeren gekeerd ende in hechtenis geleyd wierd; daer hy nochtans eer langh door toedoen van ſyne goede bekende is wt-geraekt.

132. Maer de Grave, na ſijn vermoeghen arrebeydende dat deſe af-val van die van *Sneek* de gemeene zaek of niet ofte op het aller-minſt moghte krenken, vermaende ze ſtoot over ſtoot tot trouw en gebuyghzaemheyd; ende eyndelijken, dat hy tegens den tweeden van de Soemermaend een zit-dagh te *Bolſwaerd* had wt-geſchreeven, waer heen hy ernſtelijken begeerde dat ſy hunne laſt-hebbers met beſtendighe volmaght wilden af-ſchicken, om de duydelijke meeningh van ſyne Vorſtelijke genade aldaer te verſtaen. Op den beſtemden dagh hebben ſich in 't Franciſcaner-Klooſter in-geſtelt de Grave van *Meurs*, Cancelaer *Hubert*, de gezanten van alle Staeten die de Gelderſſe aenhinghen, ende zelfs die van *Sneek*, welker zaek ook aller eerſte wierd voor-gedraeghen, ende hun gemaghtighde door den Cancelaer wt den naem van den Grave gevraeghd na den ader en waerom van deſe onruſten, ende wt wat reden 'er buyten des Hertoghs weeten krijghs-volk was aengenoomen. Alſdoen brack de bom wt, zeggende die van *Sneek* wederom, de oorzaek hier van te zijn den grooten hongher en kommer van de onderdruckte gemeente, ende 'tgeen te vooren meer is op-gehaeld. Ende alzoo 't aen weder-zijden op een tieren en ſchreeuwen gingh, ende niemand van d'een of d'ander gunſt ofte ondank en wilde behaelen; heeft ten laetſten de Grave eenighe middelen van verdragh in 't wit geſtelt, waer op die van *Sneek* zich moghten beraeden, te weeten deſe: *Al het voorigh leed zoude dood en vergeeten zijn, ende de oproer-mackers nergens dan in Vrieſland voor de gewoonlijke vierſchaeren te recht ſtaen. Die na den tijd van deſe woeleryen naer Sneek ter woen waeren gekoemen zouden in de Stad moeghen verblijven, mids met op-geheevene vingheren beloovende des Hertoghs eer ofte oorbaer niet te zullen queſen ofte tegen-ſtaen. De Stad-houder vermoght vry ende vrank in en wt de Stad te gaen, ende zulx met ſijne huys-geſinde ofte een gevolgh van ſeſtien hoofden ten hooghſten. Die van Sneek zouden om dit alles zoo na te koemen de Raeds-heeren van Bolſwaerd ſtellen tot waer-borgen.* De Stad *Bolſwaerd* bewilighde hier in van ſtonden aen. De Sneexe gezanten wierden eenighe mannen van aenſien toe-gevoeghd, om deſe handelingh te *Sneek* by te woonen en door te drijven. Dan aldaer is de zaek in de pen gebleeven door hard-neckigheyd van 't volk, 'twelk, na allen ſchijn, een weder-ſin had in de Gelderſſe.

133. *Ienke Douma* ende ſijn aenhangh by de Burgondiſſe * aengenoomen zijnde hielden na des Keyſers af-ſcheyd ſterk aen (te meer vermits de dappere neder-laegh van *Geelmuyden*, ende het geweld die van *Teſſel* en *Wieringen* door de Gelderſſe aengedaen noch in verſſe heughenis waren) om Vriesland wt de dienſtbaerheyd van de Gelderſſe te bevrijden. In Holland had men mede een op-zet genoomen van *Staveren* in te neemen ende te bewallen. Hier op zijn aen *Schenk van Tautenburgh* 1000. mannen ende een maghtigh getal graevers en paelenders mede-gegeeven, die te gaeder op eenen tijd van *Enkhuyſen*, *Medenblick* en *Hoorn* ſchielijken naer *Staveren* zijn gevaeren, met gevolgh van *Ienke Douma*, *Iuve Iuveſma*, *Ienke Unama*, en *Sicke Galama*, Vrieſſe edelluyden. Tot *Enkhuyſen* wierd

* *Sint 't voorige iaer.*

1522. wierd veel weynigher volk als'er te vooren verſprooken was ende naulijx 400. mannen by een gevonden, daer men nochtans op 2000. giſſingh had gemaeckt. Wanneer daer na de zoldaeten op de over-kuſt van Vriesland waren aengezet, toonde zich de Veld-heer zelf heel zwaer-hoofdigh en mis-moedigh, ende voor al aengaende de groote ſchaerſheyd van ſijn volk, 't welk den tocht in't geheel zoude bedorven hebben, ten ware ſy by louter geval een Burgemeeſter van *Staveren* gevonden hadden, door wiens aenſprack en toe-doen ſy de Stad op *Odulfs* dagh overylden. Alſdoen wierd de hand met ernſt aen het werk geſlaeghen, ende graften, wallen en bolwerken af-geſteeken. De Grave van *Meurs* vreemd op-hoorende, ende niet volx genoegh en weynigh geld by de hand hebbende, ontbood de andere benden wt Drent ende van elders, ende liet den Vorſt op ſtaende voet van alles waerſchouwen. Gelijk aen d'andere kant *Tautenburgh* 500. mannen, door de Staeten van Vriesland geworven tegens den in-breuk van de Stichtſſe zoldaeten, te baet nam, ende dapper met de zaeken voort-voer. Die in Drent ende te *Groeningen* waren hielden by des Stads Overigheyd aen om hulp teghens *Tautenburgh*; ende raekten aldus in een oogen-blick veele vry-willighe wt de burgers en land-luyden op de beenen, waer over de treffelijxte van Groeningen het bevel hadden. Deſe naer *Dockum* ſpoedende ende aldaer twee daghen vertuckende, wierden wt de acht dorpen en die geweſten met voet-volk en ruytery verſterkt. Van daer trocken ſy naer *Klaer-kamp* en *Mariengaerde*, ende voorts over de Bilt zich wt-ſpreydende, maekten met blaeken en rooven over al den beeſt. Eyndelijken de landen om *Harlingen* en *Franeker* af-geloopen hebbende, keerden met rijken buyt weder op *Dockum*. Dit quam eenſdeels toe door de verzuymenis en ſlaeperigheyd van *Tiard Burmania*, die laſt hadde om dien ſtreek waer te neemen. Daer na is het volk te voet, blijvende de ruyters binnen *Dockum*, naer *Sloten* vertrocken.

134. De Grave van *Meurs* aldus geſteeuwighd zijnde, gingh, na dat het volk zich drie daghen after een had gekoeſtert, van *Sloten* op *Staveren*: dan merkende dat de vyand ſich niet en verroerde, trock na vier daghen, laetende *Staveren* aen de luchter hand, naer *Workum*. Deſe Stad aen de ſtrand leggende had een gemackelijk verlaet, ende daer behalven een verſpied-tooren teghen over het Vlie, waer van men de wt de Noord-zee in de Zuyder-zee over-koemende koopvaerdy-ſchepen konde ontdecken, ende by goede gelegenheyd aenhaelen. Weſhalven ſy onder anderen eene goede menighte van weyt ende rogghe te buyt maekten, 't welk doen geenzins te onpaſſe quam, om de over al gaepende monden en hongerighe buyken te ſtillen. Want de Ooſterſſe vloot op den wegh zijnde van de Gelderſſe wierd aengevochten; waer tegens die van *Staveren* ende *Sicke Galis* een Vries, neffens een ander Scheeps-Overſte *Sebout*, ende noch een oorloghs-ſchip van *Amſterdam* tot beſchuttingh van de vloot waeren wt-gheloopen. Terwijl men over en weder ſchermutzelde ende vuyr gaf, wierden'er eerſt by de 50. ſchepen door de Gelderſſe veroverd; doch in 't eynd, alzoo *Sebout* de ſyne dapper aenmende, alle wederom genoomen, wt-gezonderd alleen tien met zout, koorn en andere koopmanſchappen rijkelijken gelaeden, welke de Gelderſſe met een groot geluych en gauwigheyd na de haven van *Mackum* hebben gebracht ende tot haer gebruyk gelott. Na etlijke daghen zijn de Gelderſſe troppen naer de *Lemmer* gevoerd; alwaer, om die van Over-Yſſel van den Vrieſſen bodem af te grendelen, ter bequaemer plaetſen een wal ofte borſt-weeringh wierd op-geworpen ende doorgaens met volk bezet. Daer na is eenigh krijghsvolk den Hertogh naer Zwol te baet gezonden; ook *Selbach* van *Groeningen* met ſyne ruytery, ende andere van *Dockum* daer heen ontbooden. Middeler wijl was de Grave van *Meurs* in de weer om die van *Sneek*, alzoo ſy weyfelden ende des Keyſers vrienden zochten te weſen, door geweld ofte behendigheyd den Gelderſſen weder onderdaenigh te maecken. Dan het bedrogh, ſchoon met grooten voor-dacht en ſtilligheyd beleyd, door de burgers by ongeval geſpoord zijnde, heeft de Sneekenaers namaels wijzer gemaekt, ende meer geneeghen om de Gelderſſe gantſſelijken te begeeven. Ende nademael *Staveren* ende nu ook *Sneek* den Gelderſſen waren ontnoomen; had onſe *Karel* in dat geweſt van Vriesland niet overigh, dan alleen *Sloten*, *Mackum*, *Workum*, *Dockum*, ende het Slot *de Lemmer*. Waer van *Workum* ende de Veſtingh *de Lemmer*, plaetſen die na de Zuyder-zee wt-zaghen, voor roof-gaten waren beroemd; gelijk het gebeurd, wanneer men met geene heele vlooten, dan ſlechts met weynige ſchepen in zee loopt. Want het een voor oorlogh, ende het ander voor zee-ſchuymery word op-genoomen.

135. Dit verdroot den geenen die hier toe geen ſchuld en hadden, ende in't byzonder de Groeningers; die, als den handel van ouds gewoen zijnde, groot geld op die ſcheepen ſtaende hadden. Deſe ſpijt verhief zich noch meer door de bitterheyd van *Twijkel* plaets-waerder van *Koeverden*; die ook kans en bod gaf om *Koeverden* den Bugondiſſen te ontweldighen. Want na dat hy het gebruyk der Stad *Groeningen*, het wt- en in-voeren van waeren, ende voort alle handelingh met den in-woonderen van Drente had verbooden; heeft de Stad zulx zoo euvel genoomen, dat ſy met Vorſt *Karel* heymelijken verſprack, van *Koeverden* ofte voor de hand ofte met arghelift te vermeeſteren. De Vorſt deſen aenſlagh, volgens ſyne wijze, by hem houdende ende yet anders veynzende, terwijl de Burgondiſſe met *Edzards* believen te *Embden* volk wierven, daer zich *Twickel* met eenighe Stichtſſe by vervoeghde, zond in haeſt ruyters en voet-knechten om *Koeverden* aen te taſten; die in't eerſt van den Herfſt-maend de Stad by nacht verkloekten, ende wijders het Slot, de byzonderſte ſterkte van de plaets, belegerden. *Twickel*, een oud zoldaer, die weder in den Burght was gekoemen, door deſen onverwachten ſlagh ſchier bedonderd, ſchickte etlijke ſtoute gezellen wt het Slot, die de Stad, op weynighe huyſen na, geheel in d'aſ leyden, doch tot kleynen af-breuk van de belegghers, als de welke niet met ſtil te legghen maer met ſtormen dachten voort te vaeren. Waer over de Gelderſſe ende Groeningers hunne zwaere ſtucken in allen ſpoed daer voor braghten, ende met on-ophoudelijk geweld op de mueren van't Slot aenvingen te blixemen. De belegerde hier door vervaerd ende niet weetende waer zich langher te berghen, gaven ſich op den 12. van den Herfſt-maend over, buyten bedin-

1522. gende al 't geen ſy van gereeden huys-raed by de hand hadden. Alleen *Frederick van Twickel*, die in de over-gaeve niet en had bewillight, moeſt volgens verdragh blijven in hechtenis. Hier op hebben ſy het Slot, daer het reddeloos en aen ſtucken geſchooten was, met onvermoeyden yver weder op-gemaekt ende vol volx geleght. De Gelderſſe, na 't in-neemen van deſe Veſtingh, hebben voorts den vyand wt de nabuerighe plaetſen verſtooten, ende door Drent tot aen *Groeningen* geſtroopt. Ende als de Burgondiſſe daer na over de Lauwers traden, de luyden allenthalven op de vlught ioeghen, ende ook wijders zochten in te booren; bevoolen die van *Groeningen* allen in-woonderen van de Lauwers tot aen de Eems en Dollaert van ſtonden aen in 't geweer te verſchijnen. Hier by vermenghden zich met groote vaerdigheyd de Gelderſſe troppen in de Drent leggende, met noch eenighe Om-landers, ende tooghen als doen gemeener hand naer *Dockum*. Maer de Gelderſſe, hoewel nieuwlijx met zoo eene maght verſterkt, en derſden echter op de Burgondiſſe te *Klaer-kamp* niet aenbijten, noch deze wederom eenighe daghen langh op de Gelderſſe yet voor-neemen: het een mes hield het ander in de ſcheyde; tot dat de Burgondiſſe met hun heyr op-breekende eerſt na *Mariengaert* verhuyſden. Alſdoen zijn ook de Groeningers in 't af-gaen van den Herfſtmaend naer huys geſtreeken.

136. Middeler-wijl heeft eene andere Gelderſſe roede wt de Drent van daen koemende, na dat die niet verre van *Groeningen* het gebied van *Huneſgouw* was in-getooghen, gelaet maekende als of ſy ſich by hunne mede-mackers naer *Dockum* wilde begeeven, die van *Langewolden* ende die nabueren als met voor-dacht menigerley leed en moedwilligheyd aengedaen. Dien volgens lieten ſy over al door de Ommelanden tot aen de Eemſe toe brieven af-gaen, waer by wt den naem van den Vorſt op yeder margen lands van de geeſtelijke zoo wel als wereldlijke Standen ſchattingh wierd gevorderd; tot voldoeningh, zoo ſy wt-gaven, van de geldbeede welke die van *Groeningen* hadden belooft. Om deſe ongelden op te beuren, hadden ſy aen *Everhard van Denſter* Vorſtelijken Ontfanger te *Groeningen* laſt gelaeten. Daer na een andere bende, welke te *Kuſemaer* had geleegen, tot ſich treckende, ſloeghen hun legher naerder aen *Groeningen*, ende plaeghden de luyden over al deerlijken. Voort hier na hebben de Burgondiſſe, die weder naer *Klarekamp* waren gekoemen, een nieuwen ſchrick veroorzaekt, ende wt des Keyſers naem van yeder een bezweeringh en ſchattingh ge-eyſt. Dan alzoo de Gelderſſe doen effen van den Vorſt geld ende met het geld nieuwen moed bekoemen hebbende hen kloekelijken te keer ginghen, zijn ſy onverrichter zaeken weder op *Klare-kamp* gekeert. Omtrent dien tijd te weeten op den 16. van den Wijn-maend deed de nieuwe Stad-houder van *Koeverden* den in-zaeten van Drente op een plaets het *Grolloë* genaemd verdagh-vaerden, ende alle vlijt, om haer, gelijk hy voor deſen noch eens had beſocht, op den eed te dringhen van den Hertogh van Gelder; doch en konde ſyne begeerte wederom niet volbrenghen. Onlanx daer na verkoos Vorſt *Karel* tot ſijn Zee-Overſten *Cornelis de Veer* een Zeeuw, tegens ſyne ende ſyner bond-genooten vyanden, op zoodaenighe wetten en willekeuren als van een yegelijk ter zee wierden onderhouden. Daer behalven verkreegh hy van Koningh *François* vaſt geleyde ende oorlof om met ſyne vloot en ſcheepen, zoo menighmael de noodzulx vorderde, de havens van Vrankrijk in te loopen, ende van des Koninx dienaers, die op die zee ofte kuſten de wacht ofte het gebied hadden, in alle voor-vallen byſtand te zoeken ende ook te erlanghen.

137. Na 't vaſt maeken van *Staveren* had *Teutenburgh* voor deſen alle Standen van 't land naer *Harlingen* beſchreeven, ende vertoont niet buyten laſt des Keyſers ofte ſyner moeye weder in Vriesland te zijn gekoemen, daer nevens Keyſerlijke maght-brieven van dit begrijp: *dat Ienke Douma met den ſijnen van hem in genade was ontfanghen, ende alle Vrieſen zich onder Keyſerlijke beſcherminghe mochten begeeven, op deſe voor-waerden: Alles zoude vergeeten ende vergeeven weſen: Het gantſſe land tuſſchen het Vlie en de Lauwers zoude iaerlijx 13000. goud-guldens op-brenghen, behalven de Bilte ende andere erf-gronden en heerlijkheeden van den Keyſer. Gelijk mede de ſtreek tuſſchen de Lauwers ende Eemſe 8000. guldens, als wel eer aen Edzard ende nu aen de Gelderſſe betaelt wierden, aen den Keyſer zoude tellen; zonder eenighen indraght van haere oude keuren ende vry-dommen.* Dan de meeſte adel en had hier in geen ſmaek; meeſt wt nijdigheyd tegens *Ienke Douma*, als mackelaer ende aenbinder van de heele zaek, die wt lichtvaerdigheyd eerſt van de Saxiſſe tot de Gelderſſe, ende laetſtelijken tot den Keyzer was over-geloopen, ende de goederen van de andere die zich trouwen geruſt hadden gehouden door ſnoode ſtreeken had aen zich getrocken, aen wien ende ſyne mede-ſtanders, als vogels van eenerhande veeren, ſy deſe eer niet en wilden vergunnen. Gelijk ook *Roggendorp* wt de borſt wt-zeyde, *dat de Keyſer om Vrieſland te gewinnen geene verraeders en behoefde, daer eerlijke luyden genoegh te bekoemen waren.* Nochtans vonden de meeſte goed eenighe gemaghtighde naer des Keyſers moeye in Braband af te ſchicken: dan alzoo de ſtemmen onder een verſchilden, zijn de gekoozene niet gegaen. Niet te min is *Ienke*, om het eens aengevanghen werk te vervorderen, met *Iuve* op ſijn eygen raed en koſten naer Braband verreyſd, alwaer hy aen 't Hof ſijn vonnis ſchriftelijken over-langhde: *dat hy voor eerſt vryner volmaght van nooden hadde, om die van Sneek ende Bolſwaerd aen ſijn lijn te krijghen: waer na men Sloten met alle maght moeſte aentaſten, ende voorts Dockum: dat men ook tot dien eynde Grave Edzard behoorde te ontbieden, als den naeſten en trouwſten nabuer, die ook in Vrieſland beſt bekend was, ende in deughden en gauwigheyd boven d'andere weblonk. Vorders moeſt men zich benaerſtighen, om het kryghsvolk door de vaerdighe betaelingh willigh te maeken; ende voor al, om na 't bedwinghen van de Gelderſſe de Zuyder-zee tot ſijne wille te hebben: dat mede de Stad-houder noch de Raed eenighe Edelen ofte Ampt-luyden zouden ſtraffen ende beboeten, ten ware den Staeten te vooren van de miſdaed ware gebleeken: dat het volk ook ſijn recht moght behouden over de goederen geſchickt tot der * klerken onder-houd; ende een Prieſter niet meer dan een kerſpel teffens bedienen zoude, zelf ende niet door een ander: dat ten laetſten de Vrieſen niet hoogher mochten beſwaerd worden, dan andere landen ſchuylende onder de gehoorſaemheyd van Burgondien.*

* Vicaryen.

138. *Douma*

1522. 138. *Douma* met ſijn kamer-taed wt Braband weder t'huys koemende braght brieven mede van *Margriet* aen *Schenk* ende te gelijk aen de Staeten van Vriesland, waer van eene in de vergaderingh te *Leeuwaerd* geleeſen zijnde mede braght; *hoe ſy niet zonder hert-zeer verſtaen had, dat de voorighe bezendingh tot after-deel des Keyſers ende der Vrieſen was after-gebleeven; vermaenende daerom dat de zelve noch moghte voortgaen; te meer dewijl ſy vaſtelijken meende, die van Sneek en Bolſwaerd, zoo men ze maer noodighde onder aenbiedinghe van vry-geleyde, daer inne ook te zullen bewilligben.* Dit had *Douma Margriet* in het oor geblaeſen. Hier over zijn beyde Steden wel geroepen, dan die van *Sneek* alleen wt de muyten gekoemen. De gezanten droeghen over naer Braband bykants deſen laſt: *De Graven van Holland zouden Vrieſland wt den naem van den Keyſer en 't Rijk beheerſſen, ende dit recht erfelijken behouden, mids laetende aen den Staeten de maght om wt het getal van de Duytſſe Rijx-heeren een wt te kieſen, die den naem zoude voeren van de Moegendheyd der Vrieſen, ende met tien ofte twaelf deftighe mannen de gemeene zaek voor den Stad-houder en 't H. Roomſſe Rijk bedienen ende den hooghſten ſtoel bekleeden. De Moegendheyd van Vrieſland ende de hooghe Raed zouden, zoo tot behoeve ende eer van den Erf-Stadhouder als tot beſchuttinghe van 't Vaderland, een eerlijke in-komſt beraemen. Een Prieſter moeſt niet meer dan een Prieſterſchap waer-neemen, ende zich verhouden binnen ſijn kerſpel. De Vrieſen moghten buyten Vrieſland niet verdaeghd worden, om elders te recht te ſtaen.* Sy zouden aen *Margriet* ook mondelijk berichten doen, *hoe noodwendigh het ware, dat* Karel *van Gelder door den Biſſchop van Utrecht eſte een ander vermoeghend Vorſt met yzere handſchoeyen wierde aengegreepen, om daer door ſijn geweld van Vrieſland af te wenden: dat mede de Keyſer met Edzard zulk een verbond beraemde, waer by de Grave niet alleen zelf, maer ook ſijne landen ende onderzaeten, tot dienſt des Keyſers wierden verpliebt.* De gezanten op het eynd van den Wijnmaend weder huys-waerts gekoemen zijnde, zijn de Staeten te *Leeuwaerd* verzaemeld, om der zelver weder-vaeren te aenhooren; doch bevonden, hun verzoek voor 't meeſte deel te zijn goed gekend. Daer na wierd 'er aen de twee boodſchappers van *Margriet Iaſper van Leeuwen* Raeds-heer van Holland en *Ian Huberts* Schoutet van *Amſterdam* gehoor, en voort ruyme maght gegeeven, om met die van *Bolſwaerd, Sneek* en d'andere Gelderſſe Vrieſen te dedigen, ende na de mis-ſlaghen in de regeeringh en andere gebreeken te onder-vorſſen. Men ſprack mede van *Tautenburgh* ende den Raed in der tijd af te zetten, ende zulx door heymelijke bedraeyinghe van *Ienke Douma*, dien het moeyde dat ſy wt enkel wangunſt ſijn verſpreck met den Keyſer hadden om verre geſtooten. Waer over door ſmeecken ende kuypery het werk al zoo wijd beſteecken was, dat *Margriet* ende de Keyſerlijke Raeden hem oorlof gaven, om naer *Edzard* toe te gaen ende hem tot Veld-heer in Vrieſland tegens de Gelderſſe te verzoeken. Dan vermits de andere Vrieſen, die met *Edzard* niet over eene leeft en ſchoeyden, zulx weder-ſprooken; en is hier op niet meer gevolghd.

139. Als middeler-wijl die van Over-Yſſel hoopeloos en wtgeteerd zijnde in alle de moeyten ende ellenden een weder-luſt begonnen te ſcheppen, is de oorlogh met den Hertogh van Gelder allenxkens verkoeld. Want onlanx na den neder-ſlagh van *Geelmuyden* de Over-Yſſelſſe gezanten *Lubbert van Haſtem* burgemeeſter te Kampen, neffens *Ian van Breda* en *Henrick Spille* Gerechtſchrijvers van Kampen en Deventer, ook eenighe van Utrecht den Biſſchop hadden aengeweeſt, om haeren nood voor hem te ontdecken ende meerder byſtand te verwerven. Doch door dien de Keyſer met de Franſſe, Italiaenſſe en Spaenſſe oorloghen binnen ende buyten huys was overſtolpt, waeren des Biſſchops handen mede gebonden; wiens naem ook, gelijk den ongeluckighen veeltijds weder-vaert, by de groote zoo wel als kleyne ſlechtelijken wierd op-gehaeld; weſhalven mede de Steden te harder op ſyne voorighe beloften hebben gedronghen. Te dier tijd was *Anthonis van Lalain* Grave van *Hooghſtraeten*, Opper-Raeds-heer van Holland. Dees had in de vergaderingh van Staeten eerſt te *Dordrecht*, ende daer na in den *Haegh* met de gemaghtighde van Hertogh *Karel* van vreede gehandelt. Maer vermits die noch niet verkrijghelijk en was, wierd 'er een beſtand van weynighe daghen getroffen, doch zoo heylighlijken na-geleefd, dat ſich de Gelderſſe ondertuſſchen meeſters maekten van *Diepenheym* een Stad van den Biſſchop. Echter werkte *Lalain* noch zoo veel wt, dat 'er aen den Biſſchop van wegen den Keyſer in den *Haegh* 3000. mannen te voet ende 500. te paerd tot byſtand wierden toe-gezeghd. Doch wanneer dit te *Antwerpen* den Staeten van Braband wierd aengegeeven; zoud alles ſchier in 't riet hebben geloopen, ten ware de Staeten naderhand te *Bergen op Zoom* de by-een-komſt hervattende, ende aldaer verſtaende *Koeverden* door de Gelderſſe te zijn veroverd, het Haeghſſe beſluyt, doch wat ontijdelyken, hadden toe-geſtemt. Want de Over-Yſſelſſe nu zoo menighmaelen ter loor en op den ſchop gezet zijnde, en bykants vertwijvelende, in 't midden ſchier van den Wijnmaend met *Karel van Gelder* eene vreede ginghen maecken, niet zoo ſy wilden, maer zoo ſy beſt konden, luydende als volght: *Die van Over-Yſſel zouden na den af-gangh van Biſſchop Philips geen Heer aenneemen, dan die looven zoude, met den Gelderſſen vreedighlijken te willen leeven; gelijk ook de nazaeten van Philips over alle geſchillen met den Vorſt van Gelder zouden verdraeghen, ofte anderſins de zaek aen goede mannen verbinden. De Over-Yſſelſſe zouden noch Philips noch den Keyſer tegens de Gelderſſe behulpelijk weſen, noch hunne Steden ofte Sloten voor hen ontſluyten, maer geruſt ende on-zijdigh blijven; met dit bedingh, dat ze* Karel *tegens alle geweld-pleegers de vaerdighe hand zoude bieden. De Ampt-bedienaers, by* Karel *in de by hem veroverde plaetſen te beſtellen, zouden aen die van Deventer ende Kampen den eed doen, dat ſy de rechten en oude wille-keuren niet en zouden te buyten gaen.* Hier onder ſtonden *Herman van Keppel* en *Henrick van Eſſen*, zoo voor haer zelven als voor de Ridderſchap en kleyne Steden van Zalland; als mede *Reynold van Koeverden* en *Geeraerd van Langen* voor haer ende de Ridderſchap der Stad *Oldenzeel* en andere geringhe Steden van de Twente; neffens de Stads Overigheyd van Deventer en Kampen: *Ian Sloet* en *Geeraert van Oofterwolde* weghen de Ridderſchap en in-zaeten des lands van *Vollenhoe*; ende N. N. wt den naem van de Ridderſchap en in-woonderen van Drente.

140. Soo

1522. 140. Soo haeſt dit verdragh over al begon te klinken, belghden ſich de Stichtiſſe, de Biſſchop zat treurigh en verzuft, de Burgondiſſe Heeren ende voor alle *Margriet van Ooſtenrijk* Stadhouderſſe der Nederlanden beeten op de lippen, ende beklaeghden haere vorige langhzaemheyd. Zelfs die van Zwol vergramden in den boezem op haer Beſchermer den Vorſt van Gelder, wanneer ſy vernamen dat haer, hoewel na 't af-leghen van den oorlogh, de handel met die van 't Sticht was af-geſneeden: waer over ſy naderhand oorzaek namen de Gelderſſe bezettinghe niet alleen, maer ook den Hertogh, dien ſy klaeghden in plaets van een Beſchutter haer tot een Heerſchap te zijn geworden, door een haeſtigh op-zet af te wijzen. *Karel* van den Over-Yſſeliſen oorlogh ter rechter uyre verlicht, heeft voort ſyne meeſte maght wt die geweſten naer Vriesland verplaetſt. Na het af-ſterven van *Leo* was *Adriaen Floriſſen van Utrecht*, geweeſde leer-meeſter van Keyſer *Karel* en Biſſchop van *Dortoſa* in Spanien, tegen ſijn vermoeden en half tegen ſijn dank tot Paus verkoozen. Dees onder andere hooghe zorgen zich bemoeyende met het welvaeren ſijns vaderlands ende van Biſſchop *Philips*, ſchreef op den 21. van de Slachtmaend wt *Romen* onder des viſſchers ringh aen onſen *Karel* van Gelder; *hoe hem was voor-gekoemen, dat 'er in 't Sticht van Utrecht zwaere op-roerten en veelvoudighe ergerniſſen waren op-geſtaen, wt zaek die van Zwol met de Kampenaers over eenighe tollen kraekeeligh wordende, wt de gehoorzaemheyd des Biſſchops, die ze beyde eene vreede had op-geleght, tot ſijne beſcherminge waren over-geloopen: 't welk hem, als een onwaerdigh Hoofd der Chriſtenheyd ende ook na 't vleys een mede-burgher van 't Sticht, heel quaelijken beviel; ende boven al, dat zoo een edel Heer ende naeſte naburr van 't Geſticht ſijn voorgaenden over tegens de Geeſtelijke zoo vergeeten, en ſijn loſtijken naem zoo zeer had bezoedelt, ende daer door den al-zienden God zwaerlyken vertoornt, die de wereldlijke hand in het minſt geene maght en had gegeeven over de kerkelijke, ende ten laeſtenmet een yzeren roede plaght te ſtraffen, die zich deſe maght met onreecht aentrocken. Ende hoewel hy hier over de ſtrenghe doemen van ſijn voor-zaet Leo met groot recht wel moght te werk ſtellen; zoo wilde hy nochtans den Vorſt in 't goede eerſt vermaend hebben, de Stad Zwol wt ſijne beſchuttingh, ende de gevangens en ingenoomene plaetſen aen den Biſſchop weder ter handen te ſtellen, om daer door alle vordere dreygementen en middelen van dwangh voor te koemen en af te wenden.* Maer of ende wat voor een antwoord *Karel* hier op gegeeven hebbe, en kan ick niet onder-vinden.

141. Onder dit begonnen zommighe ende in 't byzonder het grauw te *Groeningen* onder een te morren en klaeghen over de ongemacken van den oorlogh, ende eyndelijken hunne galle wt te ſchieten op die * Heeren, die van Vorſt *Karel* eene iaerlijxe vereeringh genooten, als door welker ſchuld de krijgh en moed-wil der Gelderſſe zoo langh bleeven duerende. Eenighe van de vernaemdſte door deſe en dierghelijke ſchimp-woorden aengeraekt en geneepen, lieten den Vorſt van Gelder door heymelijke booden de geſchaepenheyd van de zaek aendienen, ende dat hy noodwendelijken zelf ter vlucht eens diende over te koemen. Hier over is *Karel* zonder langher te verbeyden wt Gelderland naer *Koeverden* verreyſd. Doen wierd 'er te *Groeningen* met op-zet een gerucht wt-geſtroyd, dat de Burgemeeſters en Gemeents-luyden der Stad daer heen waren geroepen; die zich ook dadelijken, te weeten twee van de Burgemeeſteren ende twee Gemeents-mannen, op den wegh naer *Koeverden* hebben begeeven. De Vorſt hunne koemſt verneemende is van ſtonden aen op-gezeeten, ende met haer, vergezelſchapt van een langhen ſleep ruyteren en voet-knechten, op den eerſten dagh van den laetſten Herfſt-maend naer *Groeningen* vertrocken. 's Anderen daghs is hy van de Overigheyd voor de poorten in-gehaeld, ende lanx de ſtraeten naer de Martens kerk gereeden; alwaer hy van ſijn paerd in de kerk treedende ende van Prieſter *Willem Frederix* gewelkoemd zijnde, by den zelven huys-veſtingh heeft genoomen. Daeghs daer na op het Raed-huys koemende, heeft de ſleutelen der poorten na de wijze over, ende den Raed en de 24. Gemeentsmannen op nieuws den eed af-genoomen. Op den 6. van de maend quam het volk met heele zwermen in de Walburghs kerk by een, ende zwoor hem in ſyne tegenwoordigheyd met opgerechte vingheren wederom trouw en onderdaenigheyd. Op den tweeden dagh geſchiede insgelijx van de Geeſtelijkheyd, adel, en huysluyden van de heele Om-landen, die boven de andere teykens van eerbiedinghe ook een deftigh geſchenk met zich braghten. De Vorſt, om ſyne goed-gunſtigheyd wederom te doen blijken, liet een deel volx gaen over de Lauwers, met laſt om de Burgondiſſe, zoo ſy kans zaghen, in haer legher te *Marien-gaerd* aen te grijpen ende wt te locken. Op den 9. wanneer hy daeghs te voren binnen 't Stad-huys op een over-treffelijk mael was geweeſt, verliet hy de Stad, ende vernachtede te *Aſſen*. Den anderen dagh liet hy die van Drent man voor man naer *Grolloë* ofte het Groliſe woud by malkander ontbieden ende den eed afvorderen; ende aldus geluckte hem teffens, 't geen de Stad-houder van *Koeverden* voor deſen niet en had konnen door-drijven.

142. Op het eynd van 't iaer is naer *Groeningen* af-geſchickt *Caſpar van Merwijk* een edelman wt Gelderland, meer weghen ſyne verdienſten dan deughden by den Vorſt geſien, als die *Geelmuyden* tegens het geweld en de ſtormen van *Schenk* eertijds mannelyken had tegens gehouden, weſende anders (gelijk hem de Vrieſſe Tijdſchrijvers af-maelen) een onſtuymigh en wiſpeltuyrigh menſch; die op nieuws met zoo een groote eer en wt-ſteekende ampten begenadighd, brieven aen den Raed vertoonde, waer by hem de Vorſt voor Stad-houder ende Richter der Omme-landen verklaerde. Effen te vooren had *Merwijk* door de driede hand van twee burgeren *Bockhorſt* en *Kijnder* twee ſchriftelyke verzocken aen den Raed van *Nymegen* over-gelanght tegens *Henrick Vijgh*, *Iooſt van Randwijk* en *Sweer van Salland*; die doen ter tijd neffens *Rutger van Randwijk*, *Ian Collaert van Lijnden*, *Diderick Vaik*, *Diderick Vijgh*, *Ian van Dalen*, *Diderick van Mekeren*, ende *Henrick van Hackfort* den Schepenſtoel aldaer bedienden. Waer over hy daer na van *Randwijk* wederom is aengheklaeghd van hooghe miſdaed. De Vorſt verneemende van deſe onluſten ende die niet gaerne eenighe kans liet voorby gaen om de vlerken van ſijn ontzagh wijder wt te ſpreyden, verzocht op de Overigheyd der Stad, dat het dingh-tal van deſe beyde voor hem moght bepleyt worden, ende zond derhalven

* *Siet op 't vorige iaer.*

1523

derhalven zoo aen *Randwijk* als aen *Merwijk* brieven van vry-geleyde. Dan dit wierd, als after-deeligh de keuren ende vryheeden der Stad, door den Raed en Gemeents-luyden belet; die eyndelijken weeſen, d'een van d'ander in ſijn eeren goeden naem niet te zijn verkort ofte miszeyd. Dit geheele iaer hadden de Keyzer en Koningh *François* van Vrankrijk, zoo in Italien als Nederland, een heftighen en haperlijken oorlogh d'een tegens d'ander wt-gehard. De Keyſer zelve had verſcheyde zwaer-wightighe zorghen op den hals, om de onruſten en kregelheeden in Spanien wt oorzaeke van de Nederlanders geteezen te beſlechten, aen wien, door ſyne groottere geneegenheyd dan voorſichtigheyd, de hooghſte bedieninghen van 't rijk waren toe-vertrouwd, ende voorts den heelen ſtaet op vaſte ſchroeven te ſtellen.

1523. 143. In den aenvangh van 't volgende iaer is *Iuriaen Schenk van Teutenburgh* Keyzerlyke Stadhouder by de Vrieſen, om ſyne after-klappers voet by ſteck te zetten, en 't verwijt van de Vrieſen te beantwoorden (gelijk hy hoogh-hertigh en onverduldigh van ſpijt was) in groote ſnelligheyd naer het Hof van *Bruyſſel* verreyſd. Dewijl hy daer verblijft, had de Grave van Meurs, Vorſtelyke Stee-houder in Vriesland, op den oever van Weſter-gouw den ſteeuwighen tooren van *Workum* met een graft en wal beſlooten, eenighe wooninghen van de Stad af-gebrooken, ende ter zelver ſtede een Slot tegens den in-breuk der vyanden op het ſpoedighſte gebouwt, herberghende ſijn volk in de naeſte plaets, het Nieuwe Klooſter geheeten. 't Welk in Braband geboodſchapt zijnde, alzoo des Stad-houders tegenwoordigheyd van nooden was, de kennis van de zaeke heeft verſnelt, ende *Teutenburgh* tot voordeel gedient; want hy van alle laſteren ſyner vyanden, ende ook te gelijk de Raed der Vrieſen zuyver wierd gekend. Sijn meeſte tegen-ſtreever en benijder was geweeſt *Ienke Douma*, die ook niet langh daer na te *Mechelen* vaſt gezet wezende, ende van daer na het Slot van *Vilvorden* vervoerd, na een acht-iarighe gevanghenis wt het leeven is geſcheyden; zonder dat Raeds-heer *Benningh* van *Amſterdam* ofte ſyne andere goede bekende hem konden verbidden. Dit is het wterſte van *Douma*, een man van hoogen moed en gedachten, ende voor al drifftigh in de zaeken ſijns vaderlands; hoewel hem andere voor wiſpeltuerigh en wrack-gierigh hielden, en dierghelijk een ramp hem voor-ſpellende, ſijn iammer weynigh beklaeghden. Het is wat zeltzaems, dat hy, wanneer de dienaers naderden die hem mede-paekten, ſijn neve te *Mechelen* by hem zijnde te vooren waerſchouwde om ſich aen een kant te geeven; vermits hy *Margriet van Ooſtenrijk* had aengedient, hoe in Vriesland de ſpraek gingh dat des Keyſers Stad-houder aldaer met de baſtaerd-dochter van *Karel van Gelder* trouw had in-gegaen. Dan de goede *Ienke*, die dit by ſyne beſte meeningh op een ander ſchoot, vermaen haeft, wanneer de dieve-leyders hem by 't hoofd namen, dat hy zelve het wild-braed en de ſchuldighe man was. Wat een groot aenſien en gezagh Hertogh *Karel* op deſen tijd hadde niet alleen by ſijn krijghs-volk en ſyne vyanden, maer ook ſchier by alle Vorſten van 't Chriſtendom, kan men hier wt af-neemen, dat de Standen van Denemarken, na 't veriaeghen van des Keyſers zuſterlingh Koningh *Chriſtiaen* den tweeden, des zelfs oom *Frederick* Grave van Holſteyn t'elke reyſe aenporden om den ſtaf van ſijn neve aen te vaerden; met by-voeginghe, dat de wt-heemſſe Vorſten ende onder andere de Hertogh van Gelder de kroon geen ſins en zouden verpratten; den welken, als een groot-moedigh Heer en by de Burgondiſſe dapper gevreeſd, ſy van zins waren te beroepen, indien hy zelf-willigh bleef in de aengeboodene eer onwaerdelyken van hem te wijzen.

144. Ondertuſſchen is 'er op het bevel van *Margriet*, na dat men den Gelderſſen in opene brieven allen handel en gemeenſchap had opgezeghd, in Holland allenthalven volk geworven, ende daer over het gebied gegeeven aen *Ian van Waſſenaer* (een man in adel en ſtrijdbaerheyd, ende, dat meer is, in een onzoenbaeren haet teghen onſen *Karel*, die hem zoo langh en deerlyken gevanghen had gehouden, wt-muytende) die in 't gezelſchap van *Iuriaen Schenk* en andere edelen ſyne benden in Vriesland overbraght, ende voor eerſt den tooren van *Workum*, die van de Gelderſſe was bewald, aengreep ende vermeeſterde; neder-houwende de gantſſe bezettinghe, wt-genoomen eenighe weynighe die hy onder den blauwen hemel ſpijtighlyken aen een balk liet op-hanghen, om de andere die het Slot verweerden door ſchrick te verbaeſen. Daer na keerde hy ſich tot het Slot, en deed na 't los-branden van etlyke ſtucken die van binnen aenzegghen; dat, indien ſy het wterſte wilden verwachten, alle die na den ſtorm over-bleeven desgelijx een droogen dood zouden ſterven. Sy duchtende dat het daer op moght wt-loopen, hebben haer zelve ende de Veſtinghe, zonder langher vertoef, aen *Waſſenaer* geleevert. Dit alles was in vier daghen in den Soemer-maend beſchickt. Het Slot wierd met nieuw volk verſterkt, ende de tooren die als voor een baeken in de Zuyder-zee plaght te verſtrecken, om aen het Slot geen hinder te doen, tot den grond afgeworpen. Onder dit en vergat de Vorſt van Gelder niet ſyne geſleetene troppen door nieuwe wervinghen te ſtoppen; gelijk onder andere rechtevoort ſijn dienſt en eed aennamen *Willem van Gent* als Overſte, *Klaes van Brandenburgh*, *Spook van Ruermond*, met *Ian van Beeſt* hop-luyden, ende zulx op de gewoonlyke wetten van ſyne krijghs-pleeginghe, ende met bedingh dat ſy ſijn vedder en Opper-Stad-houder van Vriesland den Grave van *Meurs* zouden believen, ende de keuren volghen die by hem onderhouden ende allen den geenen wierden voor-geſchreeven, die te water ofte land onder hem dienden. Daer na is 'er te *Leeuwaerd* in de vergaderingh van Staeten, in 't by-weſen van *Waſſenaer* en *Teutenburgh*, een voor-ſlagh gemaekt van den oorlogh voort te zetten, ende van de middelen daer toe dienende. Na genoomen beſluyt is *Waſſenaer*, ende met hem veele Vrieſſe Heeren naer Braband afgegaen; alwaer alles voor bondigh wierd gehouden, ende daer en boven milde beloften gedaen van onder-ſtand. Alſdoen is *Waſſenaer* met grooten ſpoed weder naer Vriesland geruckt, alwaer men raed ſloot om de Stad *Dockum*, die onder *Golſteyn* noch met Gelderſſe bezettingh voorſien was, voor eerſt aen te taſten. Ende ten eynde de Gelderſſe, loopende dat belegh, wt *Bolſwaerd*, *Sloten*, ofte de *Lemmers*, de aenbuyrende landen niet en moghten bezeeren; ginghen ſy twee borſt-weeringhen, d'eene te *Mackum*, tuſſchen

1523. tuſſchen twee Sluyſen ende d'andere aen 't Kloo-
ſter van *Woldeſende* voor een haeſtighen in-val
op-werpen, ende met volk verzorghen. Daer na
voerden *Waſſenaer* en *Teutenburgh* hun overigh
heyr beſtaende in 3000. koppen naer *Klaer-kamp*,
als of ſy *Dockum* hadden willen aengrijpen.

145. Dan alzoo ſy daer toe ſlechte hoope
zaghen, voor ende al eer de om-geleegene
plaetſen in hun geweld ſtonden, dwonghen ſy
de luyden van dien ſtreek met liefde ofte leed
aen den Keyſer den eed te doen ende ſchattingh
te looven. Terwijl ſy daer mede ſich bemoey-
den, liet *Caſpar van Merwijk* den drieden man in
de Omme-landen in de wapenen roepen, ende
belaſte de etlyke van de oude Gelderſſe troppen,
op de wterſte grenzen teghens de Vrieſen haer
leger te neemen. Daer na is hy zelve met den
drieden burgher van *Dam* ende de vordere in-
zaeten, neffens de ſchuttery ende 150. andere
inwoonders van *Groeningen*, die als waerd-gel-
ders haere leeninghe ſtreeken, door Drente (ver-
mits de andere weghen gebrooken ende te ſlib-
berigh waren) daer heen gewandeld. Alſdoen
verſtond hy wt de af-gezondene verſpieders, dat
de vyand naer *Berekop* was geſtreeken, ende door
Sigerſwolde naer *Vredewolde* wilde. Waer over hy
by den Raed van *Groeningen* om by-ſtand aen-
hield, vertoonende van zins te zijn d'eene ofte
d'andere voordeelighe plaets aen deſe zijd van
Sigerſwolde te neemen, ende den vyand dan recht
in den mond te trecken. Met een braken de
Burgondiſſe op naer *Sigerſwolde*, met deſe mee-
ningh om ſlagh te leveren; dan vermits de moe-
raſſighe en onzeekere grond haer teghen-hield,
weeken ſy naer Drente; op hoope van den vyand
voor te koemen ende hem den wegh van de Stad
af te ſnijden. *Merwijk* deſe lucht verneemende,
braght zonder wt-ſtel tijn leger door *Vredewolde*
te rugghe; doch had quaelyken de helft van den
wegh, wanneer hy tijdingh kreegh dat *Waſſenaer*
het veld al in had. Weſhalven hy by de 80. ruy-
teren voor wt liet gaen, om *Waſſenaer* aen dien
dijk op te houden. 'tWelk wanneer ſy vlietigh-
lyken te werk ſtelden; is *Merwijk* met de ſcharen
ende den tros door moeyelijke paden en ſluyp-
weghen naer *Adward*, ende eyndelijken zonder
ſchade en verlos binnen *Groeningen* geraekt,
hebbende de ſchuttery van *Groeningen* en etlijk
krijghs-volk te *Adward* gelaeten in bezettinghe.
Waſſenaer en *Schenk* niet beter konnende beſton-
den hier en daer te moes-koppen, ende ten laet-
ſten, om de Stad met vrees en bangigheyd te
vervullen, te *Northorn* een mijl weeghs van *Groe-
ningen* zich neder te ſlaen, dwingende de luyden
over al op des Keyſers eed. Op den achtſten van
den Oogſt-maend is het Gelderſſe volk en de
bus-ſchieters van *Groeningen* van *Adward* op-ge-
kraemd, *Selwart* in-neemende, ende 's anderen
daeghs naer *Eſſen* gaende kooſen aldaer voor een
wijl tijds haer leger-ſtede.

146. Onder dit had *Ian Golſteyn* bewaerder
van *Dockum*, niet denkende dat *Waſſenaer* van
over de Lauwers zoo haeſt weder te rugghe
zoude koemen, etlijke van ſyne zoldaeten na
ſyne wijſe ter zee laeten gaen op vrybuyt, ende
daer door de Stad van volk verzwackt. *Waſſe-
naer* dit wijs wordende heeft eenighe roeden
voor wt geſtuert, ende zelf met de andere vol-
gende *Dockum* berent, den ſtroom door het leg-
ghen van een dwars-dijk toe-geſtopt, ende alle
aen- en wt-komſten om de Stad op-gegraeven.
Waer na *Tiard Burmania* met een goed getal
boeren, te *Mariengaerd* tegens de Gelderſſe kne-
velaers te vooren by een gerot, het legher voor
Dockum noch meer heeft geſteeuwight. Echter
zochten de Gelderſſe t'elke reyſe, doch altoos
zonder baet, volk in de Stad te brenghen. Mid-
deler-wijl wierden aen *Waſſenaer* geſchut ende
andere toe-voer mildelyken by-gezet van den
nabueren ende in 't byzonder van den zee-ſte-
den, wt een doodelyken haet welke ſy hadden
gevat op *Golſteyn*, die nu zoo menighe iaeren
teghens yeder een land- en zee-rooveryen was
pleegende. Daer na zijn de veſten door het don-
deren wt de groote ſtucken als onder den voet
geſtort ende veele menſchen neder-geſchooten;
tot merkelijken ſchrick zoo wel als gevaer van
de belegherde, die ook grooten hinder leeden,
vermits het water door den dwars-dijk hen was
ontnoomen, ende een wegh geopend tot aen de
graften van de Stad. Wanneer zich alles nu tot
het ſtormen liet aenſien, ende die van binnen van
de Gelderſſe noch van de Groeningers eenigh
ontzet hadden te verhoopen; verzochten zy
t'zamen-ſpraek; by de welke de Stad op den
28. van den Oogſt-maend na drie weeken bele-
geringh is over-gegaen. *Golſteyn* die nu zedert
menighe iaeren de Stad en 't Slot zoo ridder-
lijken als trouwelijken voor de Gelderſſe had
verdedight, is met het krijghs-volk, behoudende
lijf en goederen, ende met zich voerende een
oneyndighen buyt, wt-getrocken, blyvende al-
leen het geſchut met ſijn toe-behoor ende allen
huys-raed op het Slot. De burgeren, zoo veele
daer geſind waren den Keyſer te zweeren, zouden
haere voorige eer ende vryheyd behouden: die
zulx weygerden, moghten met het krijghs-volk
verhuyſen. *Golſteyn* naer *Groeningen* koemende
wierd door de Heeren van den Raed, die hem
buyten de poorten tegen quamen, gelaſt van ſijn
paerd af te klimmen, ende als een gevanghen
man tuſſchen twee dieve-leyders, hoewel groo-
ten ongeduld ende mis-baer toonende, in de Stad
ende zoo naer de gijzel-kamer toe gebracht. Al
ſijn tros wierd mede in bewaerder hand geſteld,
dan de zoldaeten en andere hop-luyden, met al
hun packen, op vrye voeten gezet en ontſlae-
ghen. Men wierp hem voor, dat hy om buyt te
maeken, daer de vyand in 't land was, *Dockum*
door een plompe en onverſchoonlyke onbe-
dachtzaemheyd had ontbloot, ende alzoo de
Stad en ſijn zelven verraeden: gemerkt hem
geen dingh dan alleen volk had ontbrooken.
Na 't veroveren van de Stad en 't Slot, zijn de
werken van beyde door de Burgondiſſe met
groote naerſtigheyd weder op-gemaekt. *Tau-
tenburgh*, die geduerende het belegh onder ſijn
arm een wonde had ontfanghen, is t'zaemen met
Waſſenaer naer *Leeuwaerd*, ende het heyr door
de Seven Wolden op het ſpoedighſte gegaen om
Sloten te berennen.

147. Omtrent dien tijd zijn ook die van
Bolſwaerd, gelijk die van *Sneek* haer hadden voor-
gedaen, den Keyſer en de geluckighſte zaek
toe-gevallen: alzoo de Hertogh van Gelder
hen belooft had voor het wt-gaen van den Hoy-
maend hulp te ſchicken. Doch wanneer die
dagh wijd verſtreeken was, pooghden de meeſte
hoofden van de gemeente, die een walgh begon-
nen te krijghen in de Gelderſſe, de Stad aen de
Burgondiſſe over te draeghen: dan en derfden,
ten op-zicht van de bezettinghe, boots-luyden,
ende

1523. ende verbannene Vrieſen, hunne herts-tochten niet eens openbaeren. Waer over ſy met *Giſlick Iongama van Bolſwaerd*, die over veele iaeren wt de Stad veriaeghd was en by de Keyſerſſe lieftalligh, heymelyken verſprooken, *dat hy het Oude Kloofter Ooſt-waerts dicht by Bolſwaerd gheleeghen zoude in-neemen, ende daer door de Stad aenleydinghe geeven om den Gelderſſen den zack te geeven.* Wanneer hy dit door hand-ſterkingh van eenige Waſſenaerſſe voorſpoedelyken hadde volbracht, ſchreef hy dadelyken aen de Raedsheeren, ende aenbood ze gelijke voor-waerden als aen die van *Dockum* waren gegund, ende aen het Gelderſſe krijghs-volk ook haere after-ſtalligh leeningh. Veele hadden hier in geen misnoeghen, ten waere de Gelders-geſinde ballingen ende de rauwe ſcheeps-gezellen haer hadden af-geſchrickt. Dan deſe ten laetſten door de andere ende in 't byzonder de zoldaeten, die op het Keyſerlijke geld vlamden, in-genoomen zijnde, bewillighden in alles. Ende aldus heeft *Iongama* met den ſynen de Stad in-treckende de gantſſe burgery den Keyſerlyken eed op-gedronghen. Onder dit had Hertogh *Karel* eenighe rotten van waegh-halſen, quanzuys op den naem van den Koningh van Vrankrijk, wt ſyne grenzen in het hert van Holland laeten afgaen, die tot aen *Leyden* toe wt-liepen, ook de naeſt-grenzende dorpen als *Voor-ſchoten*, *Waſſenaer* (het gebied van den Heer van *Waſſenaer*) ende andere vlecken wt-plonderden; zonder zelfs met den *Haegh* door de vinghers te ſien, alwaer ſy een vetten buyt vonden, ende wijders in dien ſtreek van Holland een maghtigh geld voor de brand-ſchattingh bedongen, tot welkers verzeekeringh ſy ook waer-borghen en pandsluyden mede namen. Van daer ende wt Rhijnland vielen ſy in de Dortſſe waerd, plaeghden insgelijx met rooven en branden de land-luyden; tot dat ſy ten laetſten met een rijken roof behanghen, zonder zoo te zeghen eenighe ſchade weder naer Gelderland zijn in-geſlaeghen. Het getal van haer en was niet boven de 700. mannen te voet ende weynighe ruyteren. De zelve ofte het meeſte deel van hun bereeds op dit geluck verleckerd, hebben daer na haer wegh door de Drente genoomen, *Stellinghwerf* ende de *Seven wolden* door-geloopen, dan, wt vrees van de Burgondiſſe, weder naer Drente keerende, wt de *Vredewolden* op de acht dorpen aen-gezet; tot dat ſy op nieuws door Drente met den roof en gevangens op *Groeningen* zijn gegaen; maer aldaer de poorten toe vindende, op het laetſt binnen Zwol in-gelaeten.

148. Onder deſen had de Vorſtelyke Stadhouder van *Groeningen Merwijk* een op-zet genoomen, van ſijn krijghs-volk over de Lauwers op hoope van goeden buyt te laeten rinkelroyen: doch door de burgers verſchrickt zijnde, die de poorten voor haer neus toe ſlooten, ende niet zeyden te willen gedoogen dat haere Stad tot een daghelijx roof-neſt en loop-plaets wierde gemaekt; is daer over van voor-neemen veranderd. Maer *Waſſenaer* ſiende ſyne aenſlaghen aller weghen zoo wel en boven hoop gelucken, behertighde met allen ernſt het belegh van *Sloten*. Dit Stedeken, legghende op een brockachtighen en zijpighen grond ende derhalven alleen in drooghe ſoemer-daghen bequaem tot een belegh, hadden de Gelderſſe daer en boven zedert eenighe iaeren met veele ende groote werken rond-om vaſt gemaekt: 't een ontbrack mede doen ter tijd aen geen volk ofte allerhanden voor-raed, om een belegeringh ofte aenſtoot wt te harden. Het opper-bevel over de Stad hadden † *Hubert van Roſſem* Vorſtelyke Cancelaer, een man in de wapenen en kunſten even zeer wt-muytende, ende neffens hem twee Vrieſen *Remke* en *Kempe Iongama*, als mede *Wiard van Bolſwaerd*, Opper-Overſte van de zee in de plaetz van *Lange Pier* ofte *Adriaen Thijſen*; alle kloeke en moedighe zoldaeten, ende die voor een kleyn gerucht niet zeer vervaerd en waren. De Grave van *Meurs* had, om zich zelf niet te zeer te waeghen, effen te vooren de Stad geruymt. *Waſſenaer* merkende dat op een harden noeſt een harde beytel paſte, ſchoot voor al alle de wind-molens der Stad om verre. Waer na hy alles met ſchantzen ende leger-plaetſen beſloegh; het ſtroomtien 't welk in de Stad loopt met ſcheepen toe-ſtopte, ende alzoo de Stad als in eene kouw gingh beſluyten. Behalven dat hy, wt de ſchepen zoo wel als van 't land, ende by nacht zoo wel als over dagh, met zwaere ſtucken op de mueren ſpeelde; dat zelfs de dreun ende weder-klank op ver-afgeleegene plaetſen te *Deventer*, *Zutveen*, ende zelfs tot *Amſterdam* wierd vernoomen. Men wierp mede dijken en andere werken op; ende men liep met troppen tot zelfs aen de veſten der Stad. Onder dit wierden *Waſſenaer* en *Schenk* beyde op eenen dagh met een kogel wt des Stads ſtucken gequetſt, dees omtrent ſyne zijd ende geen in ſijn rechter arm. Echter voeren ſy met de zaeken voort; alzoo ſy kondſchap hadden, dat de belegerde veele nood-durftighe dinghen gebreck hadden, ende van buyten geene hoop altoos van ontzet ofte byſtand.

149. Duerende deſe belegeringh is de Stad *Steenwijk*, waer in des Biſſchops van Utrechts volk bezettinghe hield, door een heerlijken oorloghs-ſtreek (indien ſy maer eerlijk genoegh is geweeſt, voor al in den tijd van vreede) van de Gelderſſe verkloekt, die te vooren menigen aenſlagh ende vergeefſſe gewelden daer op hadden gebruykt. Rechtevoort hadden de Gelderſſe met hulp van den Schoutet van *Dieveren* en ſyne zoonen, die van *Dieveren* (een dorp by *Steenwijk*) met hun vader naer *Groeningen* ter woon waren getrocken, den Groeninghſſen Stad-houder *Merwijk* in het oor geluyſtert, wat daer beſt diende gedaen, ende welk een tijd meeſt bequaem was om de Stad te verraſſen: Hoe te weeten de gewoonlijke vier-dagh van die van *Steenwijk* voor de deur was, op den welken ſy alle vreughd en ongebondenheyd bedreeven, ende over-zulx in hunne dronkenſchap met lichte moeyten waren te over-rompelen. Derhalven ſchickte *Merwijk* zes geſleepen zoldaeten naer *Steenwijk*, die een heele andere boodſchap maekende zich in dienſt begaven van den Biſſchop van Utrecht. Daer na heeft *Merwijk* eenigh volk te voet ende te paerd, zoo binnen *Groeningen* als *Geelmuyden* en *Koeverden* in der yl op-gelicht, ende tegens den 19. van de Herſtmaend, zijnde haer vier-dagh, naer *Steenwijk* afgeſtuyrt. Deſe in den donkeren nacht de Stad naerderende, ende nergens eenigen onraed ofte geluyd verneemende, zaghen teffens aen vier verſcheyde hoeken van de Stad, gelijk 'er verſprooken was, vuyren op-gaen, door de zes

† *Friſici Annales* Pedeſanum *vocant.*

1523. knechten ofte verraeders aengeſtookt, 't welk een wiſſe looze was om de Stad veylighlijken aen te taſten. Ende aldus is *Steenwijk*, terwijl de burgery van den ſlaep en wijn was bevanghen, geluckelijken en zonder weder-ſtand vermeeſterd. Ondertuſſchen had ſich de voorighe vlamme hier ende daer verſpreydet, die in een korten tijd, zonder quaelyken zes ofte zeven huyſen over te ſlaen, alles heeft vernield, ende de ellendighe Stad woeſt en mis-maekt gemaekt. Alſdoen is de ledighe plaets by de Gelderſſe bezet geworden, ende terſtond van *Groeningen* hier heen gezonden, 't geen 'er tot verweeringhe van de muyren noodzaekelijk was.

150. Hier tegens verlooren de Gelderſſe de ſterke Veſtingh van *Sloten*, die zonder eenighe ſtormingh alleen door den dwars-dijk en 's vyands werken (hoewel etlijke anders ſchrijven, dat te weeten *Waſſenaer* en *Schenk* in den laetſten ende felſten ſtorm zelve zouden verwond zijn) na een hard en kommerlijk belegh van twee maenden tot onderdaenigheyd is gedwonghen, in 't begin van den laetſten Winter-maend: bykans op deſe voor-waerden: *Alle belegerde moghten verhuyſen waer heen ſy wilden, behalven naer de Lemmer ofte Steenwijk, ende de Vrieſen zich binnen een maend tijds beraeden of hen het beſteck van Dockum ende Bolſwaerd aenſtond; indien iae, zouden ſy moeghen blijven, ende anders moeten ruymen.* Over het maeken van dit beſteck ſtonden aen de Burgondiſſe zijd *Waſſenaer*, Opper-Veld-heer van den Vrieſſen krijgh wt den naem des Keyſers, ende des zelfs Stee-houder *Iuriaen Schenk van Teutenbergh* ofte *Tautenburgh*: van wegen den Vorſt van Gelder, de Stad en Ridderſchap, *Hubert van Roſſem* Cancelaer, neffens de Burgemeeſters *Renike Iongema* en *Schelto Romers*. De Vrieſſe Iaer-boeken melden, dat Cancelaer *Hubert* en *Wiard van Bolſwaerd*, om dat ſy tegens 't verdragh ende haer woord naer *Steenwijk* zich begaven, onder weghen te rugghe wierden gehaeld, ende gevanghelijk naer *Leeuwaerd* gevoerd; waer van *Wiard* (de weder-gade van *Langhe Pier* in lenghte, dick-lijvigheyd en dulle onvertzaeghdheyd) na eenighe daghen ter dood verweeſen, op een hoogh ſchavot by het Raedhuys met het zwaerd geſlaeghen, ende voort by de galgh op een rad wierd geleyd. Doch *Hubert* tot den zack veroordeeld zijnde bequam op het voor-bidden van de Geeſtlijkheyd (waer van hy mede een lid was) ſijns lijfs genade, zoo langh *Waſſenaer* leefde; tot dat hy na ſijn dood, wt bevel van *Margriet van Ooſtenrijk*, naer Braband in een eeuwighe gevangenis is verzonden, ende te *Rupelmond* aen de Schelde ſijn leeven aldus eyndighde; hoewel hem de Vrieſen, waer van hy zoo menighe iaeren een kruys en quel-geeſt was geweeſt, een arger ongeluck en onzachter dood waerdigh reekenden. Sijn van en † by-naem trock hy van 's moeders zijd, ende plaght in voor-tijden een ſcherp teghen-kanter te weſen van *Ienke Douma*. 's Anderen daeghs na 't overgaen van *Sloten* gaven ſich die van *de Lemmer* op gelijk verdingh mede aen *Waſſenaer*; ende zijn alzoo de Gelderſſe, niet zonder moeyten en bloed-plenghen, in 't geheel wt Vriesland tuſſchen het Vlie en de Lauwers verſtooten. Daer na is het heyr naer *Steenwijk* geleyd, daer de ſlechte bezettinghe wt bangigheyd zich op de vlucht, ende de Stad den Keyſerſſen ten beſten gaf. De Grave van *Meurs* hoorende het inneemen van *Sloten* was een van de eerſte die wt de Stad naer Gelderland ontvlood. Doch *Schenk* zoude de voor-vluchtighe met een deel volx op een draf hebben na-gezet, niet verre van de Stad † *Gelder* after-haelt, ende aldaer, terwijl de afterſte weer booden, op de loop gedreeven; bergende zich het meeſte deel in de Stad en by-gelegene boſſen; hoewel 'er by de 700. van haer (indien 't waer is dat zommighe voor-geeven) wierden neder-gemaekt, ende by de 200. gevanghens neffens eenighe vaenen te buyt bekoemen.

151. Als *Margriet* Stad-houderſſe van Nederland deſe tijdingh ontfingh, heeft ſy de Standen van Vriesland door brieven en gezanten geluck gebooden, ende God gebeeden en gedankt, *dat ten laetſten Vrieſland na zoo veele rampen en oorloghs-buyen een zalighe vreede en zoo goeden haven had bezeylt.* Met een ſtelde ſy eenighe middelen op het wit om die den Staeten van Vriesland voor te houden, waer by ſy de Staeten bedankte voor haere trouw en onder-ſtand aen den krijghs-overſten beweeſen, ende te gelijk een maet voor-ſtelde, hoe Vriesland ſyne keuren en voor-rechten beſt moght genieten, ende voort-aen van allen in-val bevrijd blijven. Tot welk een eynde eene verzaemelingh van alle Standen binnen *Sneek* wierd gehouden, ende een beſluyt gemaekt om voor een wijl tijds 1500. mannen in dienſt te houden, wt vreeſe van de Gelderſſe die den nabuerigen ſtreek over de Lauwers ende de Stad *Groeningen* noch in hun maght hadden. In die daghen is de Verloſſer van Vriesland, de Vry-heer van *Waſſenaer* aen de wonde voor *Sloten* ontfanghen, die eerſt niet te deghe geneeſen daer na weder was op-gebrooken, binnen *Leeuwaerd* geſtorven, ſijn lichaem gezalfd naer Holland gevoerd, ende in 's *Graven-haghe* by ſyne doorluchtighe voor-ouders met een ongewoone pracht en rouw begraeven; die des te grooter wierd bedreeven, om dat hy geene zoonen dan dan alleen twee dochters achter liet, waer van d'eene aen den Grave van *Ligne* en d'andere aen den Heer van *Lumé* wt het huys *van der Mark* waren getrouwd. Voort daer na zijn de Vrieſen door *Teutenburgh*, *Caſpar van Leeuwen* Raedsheer van den hooghen Hove van Holland ende *Ian Huberts* Schoutet van *Amſterdam*, hier en daer in geweſten verdeyld, ende alle gewoonlyker wijze aen den Keyſer verplicht met een eed die hen van gemelde Heeren wierd voorgeleeſen. Op den 16. der Winter-maend verzocht de Raed van *Lubeck* heuſſelyken op Hertogh *Karel*, dat hy doch hare poorters *Ian Boſem*, *Ian Schedink*, *Arend van Veten*, *Thomas ter Smede* t'zaemen met hunne goederen, door de Gelderſſe bezettelinghen omtrent *Dockum* korts te vooren aengehouden, ongeſchend ende onverminderd wilde te rugghe langen; om redenen dat ſy noyt opentlyken ofte onder duyms de Burgondiſſe Vrieſen eenighen hulp ofte toe-voer hadden gedaen. Ondertuſſchen was 'er tuſſchen den Vorſt en de Stad *Nymegen* geen kleyn ‡ verſchil ge-

† *Siet eſſen te vooren, en op 't iaer* 1519. genus huic materna ſuperbum Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat.

† *Ita* Heuterus *valdè improbabiliter, ne dicam abſurdè. fortaſſe* Geelmudam *intelligit, locum in vicino, Gelrico præſidio adhuc inſeſſum.*

‡ *Siet op het verleeden iaer.*

booren

booren wt het voorighe kraekeel van *Meurwijk* en *Iooſt van Randwijk*; zoo zeer, dat *Randwijk* in des Hertoghs onghenade raekende ſijn ampt, 't welk hy van des Hertoghs weghen bediende, moeſte af-legghen, ende de zijd van de Stad houden. Waer over op dit iaer onder de burgemeeſterſchap van *Randwijk* en *Henrick van Hackfort*, *Willem Ingen Nuland* Ampt-man van de Over-Betouw met den Schoutet van het dorp *Over-Aſſelt*, ende eenighe paerden van den Ampt-man tuſſchen Maes en Wael door haer wierden aengegreepen, ende, na 't ontloopen van den Ampt-man, te *Nymegen* binnen gebracht; beloovende den Raed van des Stads weghen henluyden hier over te willen vryden en waeren.

152. Als het den Burgondiſſen in Vriesland zoo voor ſtroom en na den zin gingh, begon ook de Gemeente van *Groeningen* het zeyl om-
1524. keerende in den aenvangh van 't volghende iaer de hoofden by een te ſtecken, ende op nieuws te morren tegens de Overigheyd, om dat eenighe Raeds-heeren iaerlijx geld treckende van den Vorſt van Gelder, haer tongh en raed alleen tot nut van hem verhuyrden, ende wt eyghen baetzucht den droevigen en land-verderveliken oorlogh ſleepende hielden. Om deſe quaed-rockenaers in te binden ende de waſſende op-roeren by tijds te dempen, wierd 'er een al-gemeene wille-keur gemaekt, *ende aen het volk toe-gelaeten acht Gemeents-luyden wt haer midden, te weeten van yeder buerſchap twee, te verkieſen; ten eynde om alle vergaderinghen by te woonen, over alles wat 'er om-gingh hun aeſſem mede te haelen, gelyker hand vonnis te ſcheppen, ende de gegeevene oordeelen te weder-ſpreecken.* Boven dit klaeghde de Gemeente, dat door de langhwijligheyd van den krijgh de handel en winſt in de Stad ſtille ſtond, ende veele bereeds groot gebreeck leeden: weshalven ſy, om de koopmanſchap en neeringhe wederom in te roepen, effen te vooren by den Raed ſterk hadden aengehouden, ende zoo veel wt-gewerkt dat men dies halven om eene wapen-pen-ruſt zoude wt-ſien. Dan al de arrebeyd ende t'zaemen-ſpraek hier over te *Adward* aengeleghd liep te niet. Onlanx daer na wierd, door aenſtouwen van 't volk ende niet met ondank van de Keyſerſſe, het geſpreck hervat in het Klooſter van *Gerrikom* by de Lauwers. Aldaer lieten zich op den 12. van de eerſte maend vinden *Iuriaen Schenk* Stad-houder van Vriesland, ende eenighe wt de Staeten en Ridderſchap van Vriesland, neffens de Burgemeeſteren van *Groeningen Peter Sickinga* en *Ludolf Koenders* met des Stads-ſchrijver *Elderwolde*, ende de nieuw-gekoozene Gemeents-luyden. Een yeder verwachtede yet groots en byzonders van deſe by-een-komſt, dan is mede al baeteloos wt-gevallen: nademael de Burgondiſſe dinghen voorſloeghen, welke de Groeningers zonder in-breuk van haeren ſtaet niet en konden toe-ſtemmen, ende die haere duer-gekofte vryheyd zouden hebben om ver geſtooten. Daer na quam het weder tot de wapenen, ende vielen over en weder kleyne ſchermutzels voor, tot voordeel dan van d'een ende dan van d'ander. Echter hadden die van *Groeningen* noch goeden moed tot eene vreede ofte beſtand. Onder de Raeds-heeren was *Rudolf Water*, wel eer een huys-genoot ende al noch een lief vriend van *Floris van Egmond* Grave van *Bueren*, die in't Keyſerlijke Hof doen en laeten was. Dees met toe-ſtemminghe van den Raed zich naer Braband vervoeghende, liet zich zoo wijd verluyden, dat men tuſſchen ſyne lands-luyden ende de Burgondiſſe een vaſte ruſte ofte immers een ſtil-ſtand van wapenen zoude konnen op-rechten, indien hun voor-ſlagh wat geſchickter ware. Syne redeningh had by *Margriet* zoo veel kraghts, dat daer door als een wegh wierd gebaend tot wijdere handelingh van vreede, ende ook een een-iaerighe ſtille-zaet getroffen, in geval de Vorſt van Gelder daer toe maer verſtaen wilde.

153. Als *Water* weder te huys was gekoemen, liet de Gelderſſe Stad-houder *Meurwijk*, die al ſijn luſt en meeſte winſt in den oorlogh had, de Gemeente ende daer onder den lichſten en op-roerighſten hoop in de Walburghs kerk by een roepen; daer hy veel waters vuyl mackte ende als een af-ſchouwelijke en vreetnde zaek voorſtelde, dat de Overigheyd zich hadde verſtout met den vyand, buyten voor-weeten van den Vorſt ende tegens aller volken wijze, in een afterbaxe handelingh te treeden. Het volk 't welk met alle winden waeyt ende zich zelven dick-wijls teghen is, niet tegenſtaende het te vooren met volle monden om vreede geſchreeuwt had en de Raeds-heeren als aenſtookers van den oorlogh wt-gekreeten; beſtond rechtevoort op dit verhael *Rudolf Water* te ſchelden, ende alzoo zelve een ſtock in 't rad te ſtecken. Maer die van den Raed en eenighe verre-ſiende burgers, om des Hertoghs haet en alle op-ſpraek te ontgaen, zonden aen hem *Hugo van Nyl*, Rechts-geleerden, een beſcheyden man, die wt den naem en mond van haer alle het woord doende, de Overigheyd in 't breede voor-ſpraek en verſchoonde, ende de noodwendigheyd van eene wapen-ruſte den Vorſt voor ooghen ſtelde; verwervende ten laetſten zoo veel, dat *Karel* zich op den teghenwoordighen ſtaet en handel weynigh verlaetende, eenighe van ſyne Raeden naer de Burgondiſſe af-vaerdighde, te weeten *Willem van Roſſem* Heer te *Zoelen* Maerſchalk, *Henrick Kollaert van Linden*, Ampt-man ofte Droſt van de Thieleren Boemeler-weerden met ſijn geheym-ſchrijver *Ian Vierſſen*. Ende aldus is 'er te *Heuſden* in Holland op den 4. van den eerſten Soemer-maend tuſſchen Keyſet *Karel* ende *Karel* (zoo luyden de brieven) *Hertogh van Gelder en Gulich*, *Grave van Zutveen ende Heer van Groeningen*, een iaerighe ſtil-ſtand zoo te land als te water beraemd, om middeler-wijl met gemack van een volkoemene vreede te handelen. Hier in waren aen des Keyſers zijd begreepen *Ferdinand* Aerts-Hertogh van *Ooſtenryk*, * ionghſte zoon van Caſtilien des Keyſers broeder, de † Biſſchop van Luyk, de Vorſten van Cleve en Gulich, met den Grave van Hoern ende alle hunne landen en inzaeten: van weghen *Karel van Gelder*, de Hertoghen van *Lotringen*, de gebroeders *Otho* en *Ernſt* Hertoghen van *Brunſwyk* en *Lunenburgh*. Tot waer-borghen van dit beſtand wierden geſteld *Herman* Opper-Biſſchop van Kolen Hertogh van Weſtfaelen en Engeren, *Henrick* eerſt-geboorene van den Vorſt van Brunſwijk, &c. Doen omtrent heeft de Overſte *Ian Golſteyn* met *Cornelis van Veer* Vorſtelijken Zee-Overſte een naerder beſteck in-gegaen. Dan korts daer na is *Veer* als een zee-ſchuymer, die de Embdenaers niet weynigh en niet zelden had geplaeght, door

* *Infant.*

† *Cardinalem præferunt literæ.*

1524. Grave *Edzard* op zee onder-ſchept en gevangen. Ende vermits hy geene geweld-brieven van Hertogh *Karel*, waer mede hy ſijn doen bemantelde, en konde vertoonen; is hy wt het eyland *Rottum* naer *Embden* gevoerd, ende met ſeven van ſijne rot-gezellen, niet tegenſtaende hy een maghtigh geld voor ſijn lijf bood, wt een by-zondere wraek-gierigheyd van den Grave ter dood veroordeeld. De hoofden wierden daer behalven op de kant van de Eemſe, om ſchrick te maeken, op hooghe ſtaeken gezet. In voeghen, dat hy
* *Siet op het iaer* 1522. na allen ſchijn ſijn * laſt te buyten gegaen, ende daer door deze roede op ſijn aers heeft gehaelt.

154. Te vooren was'er aen weder-zijden een ſterke krijgh gedreeven. De Gelderſſe, als gezeght, hadden eerſt op de Hollanders geſtroopt. Deſe, om wraek te haelen, waren in't begin van't iaer in de Velouw gevallen, vernielden al wat ſy voort-drijven ofte draeghen konden, ende het over-ſchot met den brand. Dan de Gelderſſe, als ſterker van paerde-volk, hebben ze, zoo ſy met den roof belaeden waren, aengetaſt, eenſdeels verſlaeghen, ende eenſdeels naer 't Sticht van Utrecht verdreeven. Waer over het gebeurde, dat de Gelderſſe van ſtonden aen met meerder maght daer heen ſtapten, ſlaende hun legher tot voor de poorten ende in de voor-ſtad van *Utrecht*, ende een gerucht laetende loopen, als of ſy naer Holland wilden ende het gantſſe land te zwaerd en te vuyr verdelghen: dan zijn na drie daghen toevens en kleyne ſtrooperyen, vermits de Hollandſſe Stad-houder met een deel gewapende omtrent *Ameyden* was aengekoemen, weder naer Gelderland geſtreeken. Korts daer na heeft het heyr, Braband in-treckende, de gantſſe vooghdy van 's *Hertogen-bos* door blaeken ende dreygementen gedwee gemaekt, ende tot ſchattingh gedwonghen. Die van den *Bos*, dit voor-beeld after-volgende, hebben eenighe duyzend mannen geworven, daer mede in Boemeler-weerd over-gezet, ende hun leed en ſchade, zoo veel ſy konden, op de Gelderſſe verhaelt. Doen ter tijd zijn ook door een ſchielyken oorloghs-buy verſchrickt en ontſteld de landen der Vrieſen, welke onlanx onder des Keyſers gehoorzaemheyd waren geraekt; wt zaeke de Gelderſſe op die van *Stellingwerf* hadden aengevallen, die ook alle wt-geſchud ende tot buyt zouden gemaekt zijn, ten waere *Iuriaen Schenk* de land-luyden over al in 't geweer roepende zulx hadde verhindert. Op deſen tijd was Hertogh *Frederick van Holſteyn* op het ontbieden van de Rijx-Raeden in de plaets getreeden van *Chriſtiern* den tweeden Koningh van Denemarken, die om ſyne beeſtelijke wreedheyd wt den ſtoel gezet en nu wt Denemarken, gelijk eertijds wt Zweden, gevlucht zijnde tot zijne vrienden in Duytſland, bereeds een moy getal zoldaeten in de wapenen had, meeſt van die gezellen, die na 't af-kondigen van 't beſtand tuſſchen den Keyſer ende Hertogh *Karel* af-gedankt, ende hier en daer heere-loos met heele troppen om-zwerfden. Als deſe vennooten die van Diethmarſſen en ook die van Holſteyn hadden beſpronghen; liet *Frederick* wt de Holſteyners ende Deenen op een ſtel en ſprongh een leger op-lichten, om hen te keer te gaen, ende te gelijk, om ſijn nieuw Rijk vaſter te ſtellen, met wt-heemſſe Vorſten een verdragh op-richten; gelijk hy ook door tuſſchen-koemen van Ionker *Diderick van Rechteren* deede met *Karel van Gelder*, 't welk *het Gelderſſe Verbond* is geheeten.

155. De *Zwolſſe*, die doen ter tijd met de Gelderſſe bezettingh noch belaeden ende door den oorlogh geheel verarmd en verwilderd waren, begonnen eyndelijken de Gelderſſe heerſchappy te vruchten: waer over de Stad in verdeylingh en roeren ſtond; alzoo 'er veele om een eynd van den oorlogh riepen ende den Gelderſſen mistrouwden; de andere, doch deunder gezacyd, hielden 't met den Raed ende den Hertogh. Ten laetſten liep de kloot zoo verre, dat 'er in den voor-zoemer eenighe van des Stads Overigheyd in hechtenis wierden geleyd, ende het Gelderſſe krijghs-volk wt-gedreeven. Vorſt *Karel*, om den zynen te ontzetten, liet in de ſtille nacht een ſterke roede naer Zwol gaen, ende omtrent de Stad heymelijken ter ſchuyl legghen. Hy zelve after aen volgende trachtede met ſijn gewoonlijk gezelſchap in de Stad te rijden. Dan zoo haeſt hy binnen de buytenſte poort was, quamen de andere wt hunne ſchuyl-hoeken met een naer de Stad aenzetten. De burgers zulx verneemende lieten van ſtonden aen het ſchof van de binnen-poort neder-zacken, ende ſlooten alzoo den Hertogh met ſyne bende buyten. Alſdoen wierd het krijghs-volk met ſteenen en ander werp-geweer van de mueren af-gekeerd, ende de Vorſt zelve ſchier in den dranghverſtickt, die effenwel wt den hoop wt-worſtelende ende met wacht in de Stad koemende ſijn doen dan dus dan zoo verbloemde en bewimpelde. Daer na kondſchap krijgende van een in-breuk der Keyſerſſen in de Velouw, heeft zich by deſe gelegenheyd weder wt de Stad gemaekt, als of hy op den vyand wilde aengaen: niet zonder verwonderingh en verwijt van veele, dat ſy hem zoo lichtelyken wt hun bewaer lieten vertrecken. Andere verhaelen dit op eene andere wijze; dat 'er te weeten van de Zwolſſe, eer de Hertogh de bende had laeten gaen, eenighe waren wtgemaekt, die van 't platte land vluchtende tijdinghe braghten van des vyands komſte: ende dat daer op de Vorſt, gelijk hy vuyrigh en trotsmoedigh was, aen het meeſte volk laſt gaf den vyand onder ooghen te gaen: doch zoo haeſt hy aen den na-gangh door de naeſte poort aen de Stad was getreeden, wierden van ſtonden aen de houte beytels neder-geſchort, ende de wterſte deuren na de Stad after ſijn rugghe toe-gegrendeld, zoo dat hy noch voorwaerts noch afterwaerts heen en konde. Wanneer hy zich zelven alzoo beklemd en bedrooghen zagh, ende den Raed verſtond gezind te weſen het overighe krijghs-volk in de Stad af te danken, is hy, zulx met een onwillighen wille toe-laetende, weder naer Gelderland gekeerd. Daer gaet een † gemeyne praet, dat de Vorſt tuſſchen twee poorten aldus benauwd zijnde (gelijk hy gemeenlyken krom-tonghde en in de Duytſſe tael min was ervaeren) zich iockender wijze deze woorden zoude hebben laeten ontvallen: *Hoe zuyverlijk zit ſy nu en kijke!* Want dat men daer by hanght, als dat die van den Raed hem een zwaer los-loon zouden hebben af-geſchat ende aen al het geld hunne vingeren als blauw getelt, ende noch heden ten daghe daer van het ſpreekwoord van de *Zwolſſe blauw-vinghers* zy overgebleeven,

† *Ex publico vulgi rumore.*

1524. gebleeven, ſmaekt meer na een klucht dan na de waerheyd.

156. Wat hier van zy, altoos is't zeeker, dat Hertogh *Karel* nu op ſyne vrye voeten ſtaende, ende den vyand in vreede laetende, met een degelijk heyr ende een grooten zwerm van opgeboodene boeren, om ſijn eer weder te haelen, die van Zwol heeft aengetaſt, de Stad rond-om met een wal en leger beſlooten, ende met zwaere ſtucken allenthalven beſchaedight; verwoeſtende daer behalven de voor-ſteden, ende een deel volx naer de veſten ſchickende, alzoo hy verhoopte de noch onbezorghde Stad ende die van geen belegh en droomde, door een ſchielijk geweld te over-ylen. Dan vermits de burgers nu over veele iaeren in den krijgh gehard zijnde de Stad redelijken wel hadden verſterkt, ende met een ongemeyne moed en ſtandvaſtigheyd de beleggers vermoeyden, ende die van buyten met fel te ſchieten niet ſchuldigh en bleeven; heeft de Vorſt after drie weeken en drie daghen, den moed verlooren gegeeven, ende, na gehouden t'zamen-ſprack met de vernaemdſte burgeren, op Mey-avond zonder eenigh letzel op-gebrooken. In 't begin van de belegeringh ginghen de drie Hooſd-ſteden van Over-Yſſel *Deventer*, *Kampen* en *Zwol*, een onderlingh verdragh in, *beloovende leden en bond-genooten te zullen blijven van H. Marten en 't Biſdom van Utrecht, ende den anderen in tijd van nood met lijf en goed by te ſtaen; zonder te dulden dat eene van haere drie Steden inbreuk zoude lijden in haere oude keuren en vryheeden. Die van Deventer en Kampen loofden de Stad van Zwol ten eynde toe de trouwe hand te bieden, ende met gemeene maght te weeren allen hinder en verderf welke haer rechtevoort beieghenden van den Hertogh van Gelder.* Op het zelve iaer vernieuwden die van Zwol hunne wille-keur, welke door den verleeden oorlogh allenxkens in ongebruyk ofte kleynachtingh was gekoemen, dat te weeten zonder tegen-ſpreeken van den Raed de Gemeente de Gemeente, ende de Gemeente wederom den Raed zoude verkieſen. In die daghen klaeghden de † Burgemeeſters Schepenen en Raed van *Deventer* aen die van *Harderwijk*, hoe eenighe burgers en knechten leggende tot *Harderwijk* in het Kamper ſchip van *Hoorn* af-vaerende waren gevallen, ende een van hunne poorters, *Ian Peek*, hadden gepluyſtert, ende 24. Hollandſe guldens met noch andere waeren hem af-handigh gemaekt. Ende want ſy niet en wiſten dat ſy met den Gelderſſen yet wt-ſtaende hadden dan vriendſchap en goede nabuyrſchap die ſy van hunne zijd gaerne onderhielden: Begeerden ſy, dat die van den Raed by den Grave van *Meurs*, als overſten bevelhebber, zoo veel wilden wt-werken, dat hun burgher weder ſchadeloos aen ſyne penninghen moghte raeken.

157. Terwijl het Over-Yſſel alzoo mede gaet, is de Biſſchop van Utrecht *Philips van Burgondien*, van hert-zeer ende aen een teeringhe op den 7. van den Bloey-maend binnen *Wyk te Duer-ſteden* over-leeden. Soo haeſt ſyne dood ruchtbaer wierd, zond *Karel van Gelder* een bende voet-volx naer de vryheyd van Utrecht, om op die geene te paſſen die wt Holland te ſcheep naer Utrecht wilden, bezettende daer om de kant van den Rhijn tuſſchen 't *Geyn* en *Iutfaes*.

† *Ex autographo Daventrienſium.*

Dit volk ioegh de Stad van *Utrecht* geen kleynen anxt aen; te meer alzoo de zaeken van Over-Yſſel noch zoo wankel ſtonden. Hier quam by de vrees, dat door het kieſen van een nieuwen Biſſchop de onruſte ende den oorlogh zoo beneden als over de Yſſel niet verſterven dan meer en meer zoude aenwaſſen, ten ware men een Gelders-geſinden Biſſchop op-wierp. Sy dachten mede niet zonder ſchroomen op de vervaerlijke maght van *Ooſtenrijk*, welke haer onlanx had gedwongen om *Philips* met liefde ofte leed in te willighen. Waer over ſy tegens den feſten Mey ſittinghe hielden. De burgers en wachtmeeſters kreeghen bevel van den Raed, ſcherpe toe-ſicht te neemen, vermits de Gelderſſe en Burgondiſſe aen weder-zijden in 't geweer waren. Ten dien eynde wierden de wachten op de markt van 't Raed-huys verdubbeld, ende over al aen de poorten ſterk geſchilderd. By deſen toe-ſtand van tijden verveeghden zich de gezanten van den Biſſchop van Munſter, Vorſt van Kleve, Land-grave van Heſſen en andere Heeren naer *Utrecht*. Onder de vernaemdſte was wel de Biſſchop van *Palermo* ende de Prins *van der Veer*, met een troppe voet-knechten wt-geſchickt door *Everhard van Arenburgh* Biſſchop van Luyk. Dees ſijn teem hier van aenvangende waerom ſy dus gewapend waren aengekoemen, verklaerde, *dat ſy hadden verſtaen ende met ter daed onder-vonden, dat de Hertogh van Gelder met ſijn legher alle weghen om Utrecht geſlooten hield, de verzende luyden wt Holland van allerhande geſlacht en ſtaet aenranſde, ende in verzeekeringh braght om daer na zich zelven te loſſen; ten eynde om de vryheyd van ſtemmen te beletten, ende de gezanten van wt-heymſſe Vorſten wt de Stad te keeren, ofte op haer wegh te ſluyten: waer tegens ſy haer hadden moeten voor-ſien.* Daer na op den dood van Biſſchop *Philips* een luttel ſtil ſtaende, keerde zich voort tot het lof van den Biſſchop van Luyk, *zwetzende van ſijne doorluchtighe geboorte, ſtil-zwijghende rijkdommen ende groote begaefdheyd: dat hy in een nauwe bond-genoodſchap ſtaende met de Burgondiſſe, den oorlogh van dit van Over-Yſſel met den Hertogh van Gelder binnen een iaer tijds zagh af te ſpinnen.* Als hy hier over in't langh en breed had geweydet, wierd hem dit beſcheyd gegeeven, *dat ſijne aenpriſingh aengenaem was, en des te meer, zoo de maetſchap van de Burgondiſſe die van 't Sticht aller-meeſt hoogh-noodigh ſcheen.*

158. Weynighe dagen daer na zijn de boodſchappers van den Vorſt van Gelder aengekoemen, ende insgelijx op het Raed-huys verhoord geworden. Deſe wt den naem van haer Heer een kort voor-ſpel maekende, gaven de Stichtenaers de keur, of ſy den zoon van den Hertogh van *Lotringen*, ſijn neve van zuſters wegen, ofte een wt de Vorſten van *Lunenburgh*, ofte eyndelijken een vande Opper-dom-heeren van Utrecht tot een Biſſchop begeerden. Sy voeghden hier by ſchoone en heerlijke beloften, *indien de Vorſt ſijns verzoeks maghtigh wierd; dat alſdan weder aen de kerk zoude keeren, 't geen ſy door 't recht van den oorlogh was weer-loos geworden; ende de oneenigheyd met die van Over-Yſſel ende alle vinnigheyd daer mede teffens dood en te niet zyn.* Laetſtelijken haelden ſy op, *wat de Vorſt van Gelder als naeſtgeland al niet en konde doen ten beſten van 't Sticht, ende hoe trouw en weldaedigh hy zich had bewezen tegens de gemeente van Utrecht, zoo nu als dan,*

1524. *ende in 't byzonder in den krijgh van Yſſelſteyn.* Waer op de gezanten over hun goede zucht tegens de kerk ende de grootheyd van hunne beloften wierden bedankt. Men ſloegh mede voor van den Biſſchop van Munſter, den broeder van den Opper-Biſſchop van Kolen, om dat hy op de Gelderſſe geſtoord was ende aen Over-Yſſel aenbuyrende lichtelijken ruyters konde werven en by-ſtand doen. Dan vermits de hoofden van 't Sticht de zaek anders verſtonden en dreeven, en is hier niet van geworden. Eyndelijken ſtelden zich de gezanten van Kolen in, van de welke *Henrick* Palts-grave, Dom-heer van Kolen ende Opper-deken van Aken, een wt de Vorſten van *Beyeren* wierd voor-geſlaeghen. Alle Standen hadden in deſen man een wonderlijk genoegen, ofte om dat de binnen-landſſe adel ongeacht was, ofte om dat ſy door ſyne verkiezingh de andere te gevoeghlijker konden van de hand wijſen. Alzoo de Luykenaer niet mans genoegh en was om beyde Biſdommen te gelijk waer te neemen, ende door ſyne Burgondiſſe verwantſchap den Hollanderen wel licht een luyk moghte openen, om het Sticht haer iock op te legghen. *Karel van Gelder* had om ſyne onlanxe meyneedigheyd, zoo ſy 't noemden, teghens die van Zwol ſlecht gehoor; ende ſcheenen ſyne ſchoone woorden en pluym-ſtrijkery alleen hier op te draeyen, om haer met hem in een eeuwighe vennootſchap van wapenen te betrecken. In die daghen hebben de Gelderſſe, met eenighe ſchaeren over Rhijn gaende, het Burgondiſſe legher in de boerſchap *ter Meyden* over-ylt, ende, behalven de verſlaeghene, veele daer van gevanghen genoomen, onder andere hop-man *Willem Turk*, die wel eer de Stad van *Utrecht* tegen Biſſchop *Philips* had gedient.

159. Onder dit was de dagh van ſtemminghe verſcheenen. De roey-draeghers ſtonden gewaepend om het Stad-huys; ende ook het grauw met groote hoopen, vraegende t'elke reys met byſter geſchreeuw, *hoe de Raed geſind was; ſy en begeerden niemant dan den Palts-grave, ende dreyghden alles over hoop te leggben, indien ſy de Gelderſſe ofte Burgondiſſe beſtonden voor te trecken.* In de Martens kerk en was geen minder geraes van 't volk, tot merkelijk gevaer van de gemeene zaek, ten ware de Grave van *Rennenburgh*, die van Kolen voor den Palts-grave was aengekoemen, met ſijn ontzagh en zedighen aenſpraek de hevigheyd van de gemeente had doen bezinken, welke ten laetſten op ſijn ſmeeken in de kavelingh bewillighde. Wanneer hier op het lot wierde getooghen, bevond men, dat de Palts-grave den Luykenaer met twee ſtemmen te boven gingh. Ende aldus is *Henrick van Beyeren*, zoon van den Keur-vorſt *Philips*, voor 58e. Biſſchop wt-geroepen, alwaer *Iacob van Appeltern* in 't om-ſtaen van 't volk het woord deede. Alſdoen zijn eenighe van de Opper-geeſtlijke naer Kolen af-gevaerdighd, die den Vorſt geluck booden, ende wederom deftighe ſchenkagien ontfinghen. Daer na ſpraken ſy by gelegenheyd veel van den gemeenen ſtand, ende voor al van den Over-Yſſelſſen oorlogh; vertoonende, *hoe dat het heele land een kraghtigh verlanghen na hem had, ende in 't byzonder op dien tijd, wanneermen vermoedede dat de Hertogh van Gelder ſijn blauwe ſcheen op de Steden van Over-Yſſel zoude zoeken te verhaelen: van welke onruſten men door ſijn toedoen een haeſtighe wikoemſt was verhoopende: waer over ook een haeſtighe in-huldingh des te noodwendigher was, eer de Sloten en Sterkten in Over-Yſſel t'eenemael verlooren ginghen. Ende indien 'er geen vreede was te verwachten, zoud het gemeene volk de Gelderſſe gaerne ſien beoorloghen, ende de ontnoomene plaetſen hen weder ontneemen.* De Palts-grave diende hier op, *zich na den tijd en haer oorbaer te willen richten; vertrouwende dat die krijgh, als buyten ſijn raed aengeheeven, met ſlechte moeyten zoude te middelen weſen, indien de andere Heeren van 't Sticht hunne naerſtigheyd mede daer toe wilden doen, ende de Gelders-geſinde een woord ten beſten ſpreeken.* De gezanten weder naer huys koemende bevonden de gemoederen over de keur van den Palts-grave noch niet een-zijdigh: alzoo de Gelderſſe aldaer met hun aenhangh als een twiſt-bal onder 't volk wierpen, zeggende, den ſtam van *Iacobe van Beyeren* wederom te zijn op-geſtaen, ende daer by doende, dat hy in 't ſlempen en gaſteryen over-daedigh was; hoewel andere daer teghens ſyne beleefdheyd en openhertigheyd niet genoegh en wiſten te roemen.

160. Na vier maenden is de Biſſchop met zulk een ſleep van gewapende, als waer mede de Vorſten pleeghen in te koemen, binnen Utrecht gereeden. Op den zelven tijd waren de volmaghtighers van beyde landen van Over-Yſſel aldaer, hem by de mouw vattende en zmeekende, hy wilde ze doch wt den druck helpen, ofte ten minſten eene vreede verſchaffen. Dit ſtuck wierd den Staeten van 't Sticht voort aengediend; in welker vergaderingh de Biſſchop het woord voerende, behalven andere zaeken van belangh die 'er te verhandelen ſtonden, van de iammeren en neder-laegh van de Over-Yſſelſſe een langhteemigh verdoogh deed, *ende hoe ſy een tijd langh teghens de Gelderſſe een bloedighen oorlogh hadden wt-geſtaen, ende nu, wt-gezonderd Deventer, Zwol en Kampen, ten naeſten by alle de kerkelijke op-komſten in des vyands geweld waren: waer teghens by geen beter middel en wiſt, dan de ontweldighde gebuchten met geld weder in te loſſen, eer het noch argher wierd, ende over zulx metten eerſten door gezanten by den Vorſt van Gelder om ruſt en eendraght aen te houden.* Als de Biſſchop dit en meer op de baen had geworpen, zijn de Staeten hier over 's anderen daeghs op nieuws by een verzaemeld; alwaer ſy hem eyndelijken 50000. goud-guldens toe-ſtonden, om daer mede Over-Yſſel den Gelderſſen wt de handen te breeken; mids dat men na gemaekte vreede deſe penninghen aen den Gelderſſen niet eer en zoude wt-reyken, voor dat die plaetſen van haere bezettingh ontlaſt, ende aen de kerk weder waren in-geruymd. Deſe ſchattingh zoude gaen over alle zoo geeſtlijke als wereldlijke hoofden, ende over alle luyden in 't gemeyn, geene wt-genoomen: ende tot meerder zeekerſchap wierd den Biſſchop hier van een gezeghelde brief verleend. Doch alzoo yeder een ſchot-vry wilde weſen, zijn onlanx daer na ten tijde van de in-maeninghe der penninghen, zoo in de Stad over het vlacke land, hier wt groote werreryen en op-roerten gereezen. Doen ter tijd had Hertogh *Karel* in Over-Yſſel bezet *Geelmuyden, Laghe*, en *Rechteren*, een vleck bequaem om die van Zwol daer wt te quellen: welke plaetſen hy, gebaer maekende van den krijgh op nieuws te willen hervatten, met wallen en graften deghelijken had verzorght. Hy verzocht mede door brieven van ſyne Raeden op die van *Kampen* ende *Deventer*, *dat ſy het wi-*

ende

1524. *ende in-brenghen zouden toe-ſtaen, noch hem verletten, om kruyd, kogelen ofte andere wt-ruſtingh van oorlogh ofte nooddurft door hunne ſtroomen 'en vryheyd te verzenden, ende dat die van Haſſelt en Oldenzeel van gelijken zouden pleeghen.* Sy gaven tot antwoord, *hier in hem gaerne te willen believen, ende wederom niet dan vriendſchap van hem te verwachten; dan dat ſy effenwel voor 'die van Haſſelt en Oldenzeel qualijken konden in-ſtaen, alzoo die hun eyghene meeſters waren.* Korts daer na verdroegh hy ook met die van *Oldenzeel*, *dat 'er over ende weder vrye handel en wandel zoude wezen, ende het beſtand 14. daghen dueren na de in-huldingh van den nieuwen Biſſchop Henrick; welke zoo het beſtand quam te verwerpen, ende die van Oldenzeel zulx met een letterken te kennen gaven, wilde hy niet te min het zelve noch een geheelen maend na dien tijd van waerden houden.*

161. Maer aengeſien *Karel* op nieuws tot den oorlogh toe-reyde, ſchickten de Over-Yſſelſſe wederom gemaghtighde naer Utrecht, om den vreede te bevorderen. Hunne voorighe gezanten hadden wel vry-geleyde van den Hertogh ontfanghen, dan met deſe bepaelinghe, dat ſy niet met zich zouden nemen *Adriaen van Rede*, dien hy te vooren als een verraeder op lijfs-ſtraffe wt ſyne geweſten hadde verbannen. Ende vermits *Karel* naderhand wijs wierd dat hy evenwel in haer gezelſchap was geweeſt, ſchreef hy vinnige brieven aen den Biſſchop, *dat hy, om het verbreeken van ſijne beveelen, de gezanten met recht had moeghen aentaſten, doch zulx ter eeren van hem noch gelaeten, hoewel hy het voortaen niet en wilde gedooghen; maer ſijn beſt doen, dat Adriaen gegreepen wierd, ende als een verraeder na ſijne werken geſtraft.* De gezanten t'Utrecht zijnde vonden alles in werre, ende dat men over de wt-zettinghe en in-maeninghe van de voor al noodighe ſchattinghe noch niet eens en was. Terwijl de zaek zoo langh verloopt, koemt 'er ten laetſten tijdingh, dat de Gelderſſe alles tot een aenleggenden oorlogh vaerdigh maekten. Ende vermits het geld noch niet by de hand en was, vond men geraedzaem, eer *Karel* het rappier wt de ſcheyde trock, aen hem te ſchicken om verlengenis van 't beſtand, ende om te gelijk een dagh te beraemen, waer op men van een verdragh en vreede zoude in geſpreck treeden. Maer nademael de Staeten noch onder een knibbelden, is het werk onvoltoyd gebleeven. Middelerwijl zocht *Merwijk*, Gelderſſe Stad-houder van *Groeningen*, de Stad in roeren te brenghen, en tuſſchen de Gemeente, Overigheyd, en Vorſt *Karel* heymelijke tweedracht te rockenen. *Karel*, om alle onheylen te verhoeden, zond voort eenighe mannen wt Gelderland, om de zaek op te neemen ende by te legghen. Onder dit morde het volk al weder tegens die geene, die van den Vorſt geſchenken treckende het gemeene beſte, zoo 't vermoeden was, niet wel en meenden ofte voor-ſtonden. Dit ſpel en had geen eynd, voor dat 'er een keur wierde gemaekt, *verbiedende een yeghelijk den Schepen-ſtoel ofte gemeene ampten te bedienen, die zelve, ofte wiens kinderen ofte maeghen van eenighen Vorſt iaerlijx onderhoud ontfinghen.* Op den elfden van den eerſten Winter-maend liet *Karel* binnen *Arnhem* een gebod af-leeſen aengaende de oude gulde ſchilden, willende dat men, in ſteede van die, voortaen twee goud-guldens ende iaerlijxe renten aen de Schepenen van *Arnhem* zoude betaelen.

162. Op den eerſten dagh van 't Nieuwe Iaer ſtuyrde de Hertogh ſtrenghe brieven aen *Iochem Vijgh* Burgh-grave van *Nymeghen*, met bevel, *dat hy op ſijn eed, gelijk doen het gebruyk was, geene Schepenen wt den naem van den Vorſt zoude maeken ofte beveſtighen; doende met een verbod aen den Richter der Stad, van by de zelve niet te ſitten ofte hen 'de hand te bieden: alzoo hy voor dien tijd niet van ſins was eenighe Overigheyd ofte Schepenen te ſtellen, noch hen 't gebruyk van haere keuren toe te laeten, ende zulx om haere onrechtmaetighe handelinghen, waer door hy oordeelde dat ſy haere voorrechten in 't geheel verbeurt hadden.* De oorzaek hier van was hun kraekeel met die van *Venloe*. Alzoo de een des anders goederen geweldelijken aenhield, ende de burgers malkanderen menigerley ſchade toe-voeghden; zonder eens acht te neemen op den onderlinghen band van broederſchap, ofte op de eer en achtbaerheyd van ſyne Vorſtelijke hoogheyd. Deſe haperingh is na eenighe maenden, door tuſſchen-gaen van *Chriſtoffel* Grave *van Meurs* Stad-houder van 't Boven-vierdeel van Gelderland, *Arend Schenk van Niddegen*, ende *Gooſen van Vaderick*, op het aenhouden van den Vorſt en ſyne Raeden, aen wien beyde Steden dit geſchil geſtelt hadden, zoo vergeleecken; *dat die van Venloe de ſchade der burgheren en Stad van Nymegen zouden boeten met 800. goud-guldens, yeder gulden gereekend op 30. ſtuyvers Brabands, ende het leed en verlies van Peter Komans, Peter van de Poll, en Ian Buyl, poorteren der zelver Stad, geſleecht worden na het zeggen van twee beſcheydene mannen aen weder-zijden: welke moeyten alzoo geſleeten zijnde, zoude voorts de handel te land ende te water vry en ongeſtoord verblijven, ende beyde Steden op verbeurte van alle haere vryheeden (haer in ſijne geweſten, te land, over de ſtroomen ofte ter zee vergund) gelooven dit alles geſtand te doen.* Op deſen tijd begon de gelouterde Gods-dienſt, van de welke *Marten Luther* in Saxen den eerſten grond had geleght, in het Chriſtendom ende in 't byzonder in Ooſt-Vries-land aen de grenzen van *Groeningen*, meer ende meer te glinſteren en het hoofd op te ſteeken; alwaer Grave *Edzard van Embden* de goede zaek na ſijn vermoegen de hand boven hield. 't Welk alzoo 't *Karel van Gelder* in de ooghen ſtack, beduchtende miſſchien wt den om-keer van 't geloove eenen om-keer in den ſtaet; liet hy aen *Clemens* den ſevenden, Paus van Romen, die doen effen in ſtede van *Adriaen van Utrecht* was gekoemen, brieven af-gaen, *waer by hy ſijn blinden yver ende onbezuyſden haet teghens de Lutherſſe genoegh te verſtaen gaf*, biddende met een, *ſijne Heyligheyd wilde de Geeſtlijke zoo wel als wereldſſe Vorſten, die door oogh-luyckinghe deſe vergiftighe leer in hunne landen lieten herberghen en in-wortelen, welke ſy anders met kleyne moeyten konden wt-royen, ſtrengelijken belaſten, om deſe dwael-geeſten op den rechten wegh te leyden, ende, in val van onboetvaerdigheyd, met een onbermhertighen dood te ſtraffen; waer toe hy ſijn lijf, leeven ende middelen gaerne wilde te koſte legghen: gelijk ook de minſte vonk van ketterij ſijne landen noch niet en hadde bevanghen.*

163. Ondertuſſchen verhief ſich de tweedracht en verdeylinghe tuſſchen * *Caſpar van Merwijk* en die van *Groeningen* hoe langher hoe meer: vermits ſy klaeghden, dat *Merwijk* wijder ſpringhende dan ſijn ſtock langh was, het recht van den Vorſt allenxkens wijder wt-reckte, ende hy daer tegens den Vorſt wilde wijs maeken, dat de

* *Siet effen te vooren.*

1525.

1525. dat de Groeningers zich meer aenmaetighden dan recht toe. Waer over de Vorſt gezanten vorderde met volle maght voorſien om deſe verſchillen te beſlichten. Dan alzoo die van *Groeningen* een Monick met naemen *Laurens* hadden wt-geſchickt, een menſch vol van waen en ydelheyd, ende die daer behalven pochte op den onverdienden naem van leeraer in de Godheyd, waer mede hem die van *Parijs* zeer onlanx hadden behanghen; liet hem *Karel*, hier over toornende, als onwightigh tot zoo een ampt zonder beſcheyd wederom naer huys gaen. Weshalven *Schaffer* en *Hoernken* beyde Burgemeeſters tot deſe bezendinghe wierden gemaghtighd, t'zaemen met *Ian Schatter* wt den gezwooren Raed, ende twee andere Gemeents-luyden. Doch zoo haeſt de Vorſt vernam, dat ook deſe een bepaelden laſt ende den zelven laet-dunkenden Monick by zich hadden, was hem deſe boodſchap niet zeer bevalligh, hoewel ſy door een deftigh geſchenk zich een pad hadden gebaent, ende voor wt geſtuyrt twee wt-geleeſene paerden met haer behanxel en wt-ruſtinghe. *Merwijk* volghde ze van ſtonden aen op de hacken, om mede ſyne rol by den Vorſt te ſpeelen. In den eerſten ſtoot ontſingh *Karel* de Groeningers t'*Arnhem* met een ſtuer geſicht, verſmaedende ook hunne vereeringhen. Waer over ſy den Cancelaer, een man die in 't hooghſte blad by den Vorſt ſtond, door giften aenginghen, ende ſich door ſyne voorbiddinghe een nieuwen wegh openden om haer nooddurftte zegghen. Wanneer daer na *Laurens* het woord voor hen allen op-nam: *Wel derft dy*, ſprack Karel, *hier noch weder en onder myne ooghen koemen? ofte meynt dy uwe meyneed my onbekend te zijn, dat gly te weeten* (want zoo was de Vorſt bericht) *aen uwe meeſters een averechtegicht hebt gedaen? Swijght dan, ende maekt u van hier.* Als dees verbaeſd en ſtille ſtaende bleef, begon *Schaffer* te ſpreeken, doch, om dat de Hertogh geſtoord was, met een drillende ſtemme. Daer neffens ſtond hun tegen-dinger *Merwijk* daer mede tegenwoordigh, die by den Vorſt een witte voet had, ende over zulx op alles ſcherpe acht ſloegh; behalven dat *Karel* als een op-ſichter nu ende dan in ſyne reden viel. Doch wanneer het eyndelyken aen den dagh quam haer laſt zoo ruym niet te zijn als de Vorſt wel had gemeynt, beval hy al bulderende den handel te ſtaeken, ende den gezanten t'*Arnhem* te blijven legghen, en ſchickte *Henrick de Groef* Droſt van Erkelens met *Herman Knopper* Wet-geleerden naer *Groeningen*, om wt ſijn naem met den Raed ende gantſſe Gemeente van *Groeningen* zich te beſpreeken.

164. Deſe hun volmaght en geloofs-brieven vertoonende lieten door den Raed terſtond by buyrten de heele Stad by een laeden, ende in de Martens en Walburghs kerken den in-houd van de Vorſtelijke zend-brieven ontwindende, hielden de heele vergaderingh mondelijken voor: eerſtelijken, *of ſy niet geſind en waren, hun beſteck met den Vorſt en be-eedighde geloften zonder gebreeke na te koemen*: ten anderen, *haere gezanten tot Arnhem volle maght te geeven, om over de misverſtanden met den Hertogh te vereenigen, ofte immers andere met zoodaenighen laſt af te zenden.* Als ſy deſe vraeghe met eenighe bewijs-redenen hadden bekleedet, riep het volk wt eenen mond, *dat alle meyn-eedigheyd verre van haer was, indien de Vorſt maer by ſijn woord bleef.* Dan nadien de t'zamentlijke Gemeente in zoo eene zwaer hoofdighe zaek qualijken op een ſprongh yet beſtendighs ſluyten konde, wierden 'er wt al den hoop eenhellighlijken feſtien van de getrouwſte ende vernufighſte mannen wt-gepickt; die met den Raed en acht Gemeents-luyden op het Stad-huys hier over raed houdende ende de zaek naerder door-zoekende, het verzoek van der gezanten laſt wt te breyden, als bezorgelijk ende verdacht, gelijker hand af-ſloeghen. Wanneer *Erkelens* ende *Knopper* dit beſcheyd den Vorſt voor-droeghen, wierd hy noch hevigher op de gezanten, ende gebood ze niet van daer te trecken, voor en al eer ſy zulke geweld-brieven van hunne meeſters hadden wt-gelevert. Met een ſchickte hy ſijn Geheym-ſchrijver *Willem van Mulichom* op *Groeningen*, met bitze brieven aen alle ſtanden der Stad, *om voor al noch haere wierſte meeninghe te uyteren: 't welk zoo ſy niet en deden, zoude hy hun ſtil-zwijghen voor antwoord op-neemen, ende daer na een ander lijn met hen trecken.* Doch alzoo het noch door den beughel niet en wilde, ende *Karel* hier over meer en meer vergrimde; waren de gemaghtighde tot *Arnhem* in geen kleynen laſt: waer van 'er twee met vrees bezeeten, heymelijken by nacht eerſt naer *Deventer* ende vorders naer *Groeningen* zijn ontſloopen. Onlanx daer na wierden (want het de Gelderſſe Raeden zoo geraeden vonden) *Erkelens* en *Knopper* al weder naer *Groeningen* af-gevaerdighd, die met wille van de Overigheyd door *Willem Frederix* en *Evert Iarges*, beyde Opper-Prieſteren, heuſſelijken onthaeld zijnde, de bedeeſdheyd der burgeren ende de oorzaek daer van verſtonden. Alſdoen zijn 'er na gehoudene t'zamen-ſpraek wt den Raed en 't volk negen mannen wt-geleeſen, om met de Vorſtelijke gemaghtighde te handelen, ende den Raed van alles te berichten. Wanneer dit eens en meermaels was geſchied, ende de Stad zoo wel als de Gelderſſe haere eynden vaſt hielden; is het gantſſe kraekeel ten langhen laetſten geſtelt in handen van de Gelderſſe, neffens aen *Willem Frederix* en *Iarges*.

165. Deſe vermaenden in 't byzonder de negen mannen, *dat men ſijn recht altoos zoo hard niet en moeſt drijven, te min, nademael des Hertoghs begeerte niet onbillijk was noch ſtrijdigh met het verdragh.* Dit aen den Raed, ende van den Raed aen de Gemeente over-geboodſchapt zijnde, gaf de Gemeente, na een rijp beraed, aen den Raed voor antwoord, *dat ſy alle een walgh en af-keer van den oorlogh hadden, ende den Vorſt in ſijn ongelijk liever wilden te gemoet koemen, dan op nieuws in een krijgh, niet anders als in eene pijnlijke koorts, in te ſtorten, waer over ſy de geheele zaek verbonden aen het goed-dunken van den Raed.* Hier op wierd *Karels* wens ende verzoek, after-volgens ſyne brieven, aldus in-gewilligh d: *Die van Groeningen zouden Hertogh* Karel *voor hun Heer kennen, ende ſijn recht en maght ongekenkt laeten, wt-wijſens de voorighe verbonden; hem daer behalven de Omme-landen, door ſijn Stad-houder ende vier Hovet-mans, wt de burgery door den Raed verkoozen, na de wetten van 't land, laeten beheerſſen, onverminderd een yeder ſijn voorbaeten en oude vryheeden: ten welken eynde de Hovet-mans den Vorſt zouden bezweeren, gelijk mede de Gericht-ſchrijver, ende Deur-waerders van der Hovet-mannen vier-ſchaer, ende de Vorſtelijke teykens aen hunne kleederen draeghen: eyndelijken zouden ſy 't Olde-Ampt ten behoeve van den Hertogh t'eenemael af-ſtaen.* Van dit verdingh, by *Erkelens, Knopper,*

1525. *Knopper*, *Willem Frederix* ende *Evert Iarges* beteykend, wierden twee geſchriften gemaekt, het een daer van aen de Stad gegeeven, ende het ander voor den Vorſt bewaerd. De Gelderſſe gezanten hier op huys-waerts keerende hebben den Vorſt met deſe tijdingh niet weynigh vervroolijkt. Ende zijn van ſtonden aen de Groeningſſe laſt-hebbers tot *Arnhem* vry-gelaeten; gelijk ook *Merwijk*, hoewel by die van *Groeningen* niet zeer wellekoem, haer op den voet is gevolghd, ende weder in ſyne oude bedieningh getreeden. Dit beviel *Karel* te meer, alzoo hy ('t welk die van *Groeningen* noch niet en hadden gerooken) zeeker bericht had, dat *François* Koningh van Vrankrijk, in Italien met den Keyſerſſen oorlogh voerende, na dat hy * *Pavie* een ruymen tijd nu had belegert ende den vyand ſlagh gelevert, na een bloedigh en haperlijk gevecht, op den 21. van de Louw-maend den Keyzer levendigh in handen was gevallen. Welke doorluchtighe over-winningh gelijk de Keyſerſſe ende al hun aenhangh door hertelijke blyſchap en hoogh-moed dede op-zwellen; zoo veroorzaekte ſy by de Franſſe ende hun medeſtanders, waer onder de Hertogh van Gelder de kroon ſpande, geen kleyner bevingh en droevenis. Weſhalven ook *Geeraerd Mulart* Raeds-heer in 't Hof van *Mechelen*, op deſen tijd door *Margriet van Ooſtenryk* aen den Heer van *Teutenburgh* Vrieſſen Stad-houder af-gezonden, onder andere deſen laſt mede droegh, dat ſy de zaek van *Groeningen*, gelijk die by meeſter *Cornelis Antoniſs* ende andere was begonnen, bedeckt zouden houden ende zich bevlijtighen, dat die allenxkens, loopende het beſtand, ten beſten moght wt-vallen.

* Ticinum.

166. Daer na is de ſtil-ſtand van wapenen, die nu zoo goed als verſtreeken was, tuſſchen den Keyſer en Hertogh *Karel* noch voor een iaer verlenghd. Tuſſchen die van 't Sticht, die den oorlogh over langh moede waren, ende Hertogh *Karel* (die over den teghen-ſpoed des Koninx van Vrankrijk ſchier de teeringh hadde gezet, ende ſyne voorighe zelf-willigheyd voor een groot deel laeten vallen) is 'er mede in den Oogſt-maend, door aenraeden van den Biſſchop van Trier, eene vreede gekoppeld, ſchier van deſen in-houd: *Die van 't Sticht zouden hunne plaetſen, wt-gezonderd Groeningen en Koeverden, weder aenvaerden, ende de Biſſchop 't geen tot het Sticht behoorde na oude wijze beſitten, mids tellende aen Vorſt* Karel 15000. *goud-guldens. Alle leed zoude over en weder vergeeten blyven, de ballingen weder in de Stad keeren, ende voortaen alles niet met geweld maer na rechten toe-gaen.* Met die van Zwol, die nu met de Kampenaers ende die van *Deventer* een lijn trocken, wierd, ten over-ſtaen van de Vorſtlijke en Biſſchoplijke volmaghtigers, een beſteck gemaekt, *dat de wt-landige Raeds-genooten ofte burgeren, na gedaen eed aen den Biſſchop, weder in de Stad ende tot hunne goederen moghten koemen: ofte zulx weygerende, de Stad niet anders gebruyken, dan de vordere onderzaeten des Hertoghs van Gelder.* Aldus gedaen in 't by-zijn van *Henrick de Groif* Erf-vooght van Erkelens, ende meeſter *Arend van Gruythuyſen* van weghen den Hertogh: ende † *Geeraert Suggeraed*, en *Frederick van Seldeneck* Opper-kamerlingh van 't Duytſſe Rijk. Korts daer na is de Abdy van *Hulsbergen*, op de Velouw by *Hattem*, door Hertogh *Karel* voor het Benedictijner broederſchap op-gericht, ende door Biſſchop *Henrick van Beyeren* in den Mey-maend beveſtighd en ingewijd. Ondertuſſchen is het verſchil over de land-ſcheydingh en pael-ſteeden tuſſchen den Gelderſſen Ampt-man van *Keſſel*, wt den naem van den Vorſt, ende den Grave van *Hoern* geſleeten, ende beraemd; dat *Wienbeek*, *Brey*, ende een andere plaetz geheeten *Bruyds Eyke* (alwaer wel eer, zoo men gelooft, een van de Graven van *Hoern*, door den Biſſchop van Luyk in den doem gedaen, was heen geweeken, om van een herder met zeekere doorluchtighe maeghd daer mede hy was verloofd, om dat het hem te huys niet moght gebeuren, getrouwd en te hoop gegeeven te worden) aen Gelderland behoorden, ende beyde geweſten op den Maes-kant omtrent den *Muſſenbergh* by *Sibrecht* van een waren ſcheydende.

† *Diploma Doctorem officialem vocat.*

167. Na dat Gelderland ende het Sticht zoo waren bevreedighd, namen de beyder-zijdſe Raeden de zorgh en op-ſicht van den Yſel-ſtroom by de hand, ten eynde de verſchillen die daer waren aengaende de hoofden, kribben, grinden ende zanden van den ſtroom met gemeene bewilligingh moghten werden geholpen ofte wegh genoomen. Hier toe waren van den Biſſchop gelaſt *Frederick van Seldenenk*, en Droſſaet *Geeraert van Langhen*: van Hertogh Karel, *Bernhard van Hackfort* Droſſaet, ende *Marten van Roſſem* Maerſchalk; in 't by-weſen van *Ian Cruyſſen* Rent-meeſter, *Frederick Konink*, *Bernhard Sael Wienengh*, ende *Henrick van Amerongen* wt het Neder-Sticht: *Ian Vorſt*, *Lubbert van Hattem*, en *Ian van Vecht*, wt het Over-Sticht: *Rutger van Knippenburgh*, *Geeraert van Broikhuyſen*, ende *Arend Slyndewater*, wt het Vorſtendom Gelder. Voor eerſt wierd geſchouwd de kribbe, welke om den Yſel in toom te houden omtrent *Deventer* buyten *Buydelof* lagh, boven ende teghen over het huysken *ter Wolden*, ende daer na de andere dammen daer omtrent; waer over alzoo die van *Deventer* ende *Geeraert Swaefken* t'zaemen kraekeelden, wierd de zaek gezet aen het oordeel van beyde Vorſten. Daer na is aen die van *Henkfort* toe-gelaeten, haere verſleetene kribben, mids de rechte maet niet te buyten gaende, te vernieuwen. De kribbe by *Wees*, als den ſtroom eenigher maeten hinderlijk, wierd onnut en onnoodigh geacht, ende beſteld om op te neemen. Maer vermits 'er wel eer by *Hulsbergen* een weerd was geleghd, zoo diep voor wt ſteekende dat die het geweld van den ſtroom na de zijd van 't Sticht was ruckende; wierd 'er beſlooten, de zelve ten deel af te breeken, ende een kribbe met vier ſpeeken boven dien waerd te legghen, om den oever en aengewaſen grond by een te houden: als mede, dat de verlaetene en woeſt-legghende kribben omtrent de waerden van *Windesheim*, *Herkeloor*, ende *Hattem* aen weder-zijden niet vermaekt zouden worden, wt-gezonderd de hoofden geleegen aen de kant van *Oldeniel*, tot bewaeringhe der in-gelanden. Wat eyndelijken meer zwaerigheden hier over moghten ſpruyten, zouden aen beyder Vorſten Raeds-heeren aengegeeven worden, om de Vorſten van alle gebreeken te onder-richten. De Haym-raeden over en weder wierden mede gelaſt, alle op-koemende verſchillen na haer vermoeghen over te ſien, ende na gelegenheyd van zacken by te legghen.

168. Alſdoen

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1525. 168. Alſdoen is de Biſſchop, als of hy na een langh onweder een haven hadde bezeylt, met een zorgheloos hert van *Wyk te Duerſteden* naer Duytſland verreyſd; daer nochtans het gemeene beſt in op-roer bereeds in-gewickeld zijnde, als een heere-loos ſchip, naderhand in veel gevaetlijker ſtormen is geraekt ende ten naeſten by verdronken. Alzoo omtrent deſen tijd de twee Burgemeeſteren *Govert Worm*, ende *Evert van Soudenbalgh* wt de Stad van Utrecht waren geweecken; waer van *Soudenbalgh* de burgery menighe iaeren voorſichtelijken en wel had gedient. Dan vermits hy eenighe wt den adel op hun zeer getaſt ende daerom tot benijders had, namen die hier wt gelegenheyd om den onſtuymigen hoop tegens hem op te hitſen; zoo dat hy korts daer na als een land-dief en roover der gemeener penninghen met *Worm* wierd aengeklaeghd. Hier by quam noch, dat hy, behalven andere, een van adel, om het menighvuldigh verbreeken van de vaderlijke keuren, wt de Stad had verbannen; welken ende de andere veriaeghde ſy weder wilden in-geroepen hebben, als mede de ſchattinghen ende laſten verlicht. Welke klaghte, wanneer *Soudenbalgh* de Stad van zelfs had geruymt, ende de Biſſchop, die ſyne luſten liever had dan het welvaeren van de gemeynte, ſich in Duytſland op-hield, op nieuws harder dan te vooren wierd hervat. Ende alzoo heeft de Stad, die van ouds zoo wankeligh is geweeſt als de weer-haen ende woelaghtigher dan de golven van de zee, wijder en wijder in muytery en voorts in een wreeden oorlogh vervallende, ten laetſten haer Biſſchop *Henrick van Beyeren* het geleyde op-gezeght, ende zich, door een roekeloſen af-val, met den Hertogh van Gelder verklaert, die ze, gelijk daer na zal blijken, by de twee iaeren tegens den Biſſchop ende andere mannelijken heeft beſchermt.

169 *Merwijk* wederom in ſijn gebied ende naer *Groeningen* gekoemen zijnde, maekte ſijn werk daer van om den Raed ende de andere als voor heen by de los-hoofdighe Gemeente zwart te maecken, *als of ſy de geene waren, die de Stad zonder oorzaek met ongelden bezwaerd lieten, alle daghen dieper in ſchulden braghten, ende de gemeene in-komſten tot hun eygen voordeel keerden.* Hier toe bewoogh hem meeſt de wraek-luſt; alzoo hy in ſijn boezem boos was over den ionghſten handel tot *Arnhem*, wanneer de laſt-hebbers van *Groeningen* gaerne geſien hadden dat hem de Vorſt den ſchop hadde gegeeven. De bel-hamels en aenleyders van 't volk door deſe en andere zeghswoorden in-genoomen, maekten eyndelijken het grauw mede aen 't hollen; 't welk binnen kort zonder voor-kennis van den Raed door *Iacob Smit* ende *Rutger Scheepe-maeker*, onſtuymighe ſchepzels, die zich voor Gemeents-luyden wtgaven, in het Dominikaner Klooſter by een wierd geroepen, waer by zich hadden vervoeght eenighe van het brouwers gilde. Deſe ſtemden te gader, *dat men alle ongelden op het bier (wt-gezonderd op de wijnen en Hamburgher bieren) behoorde af te ſtellen, ende de Reeken-meeſters een nieuwe maet en laſt voor te ſchryven.* Sy zwooren te gelijk, *niet eer te zullen ruſten noch den anderen te verlaeten, voor ſy dit hadden door-gedreeven, al waer het ſchoon met gevaer van hun leeven ende goederen vermenghd.* Daer na kooſen ſy wt het midden van haer 24. mannen van de rijxte en meeſt geſienſte, die met twee kerk-meeſters wt haer aller naem in den Raed het woord zouden voeren, ende de zaek van des Stads middelen voor-draeghen en aenbinden. Dan deſe, zonder de Raeds-heeren eens te groeten, ginghen de waerders aen alle de poorten ernſtlijken ende onder dreygementen van de dood belaſten, niemant eenighe briefkens van koorn, dat na de moelen zoude gaen, af te vorderen. 't Welk alzoo ongehoord ende zeer ſmadelijk voor den Raed was, zijn hier over 's anderen daeghs de Burgemeeſters en Raeden t'zamen met die van den gezwooren Raed by een geſchoold. De kerk-meeſters ende 24. gekoozene mede boven treedende, verhaelden het voorigh beſluyt, *dat te weeten de burgers-gilden eendraghtelijken hadden op-genoomen, geene dan de oude drank-ongelden toe te laeten.* De Burgemeeſters en d'andere door dit zeltzaem verzoek ontſteld, begeerden, ſy wilden de Gemeente voor-houden, *dat zulx de Stad niet voordeeligh en was, die zonder ſchat-kiſt noch tollen behouden en konde blyven, ende haer onder-richten, om hier van af te laeten ofte ten minſten dit eenen dagh op te ſchorten, ten eynde de Raed moght tijd hebben om in de volle bank alles naerder te door-gronden.* Maer ſy vertoonende, wat voor een op-zet het volk had genoomen indien ſy zulk een beſcheyd te rugghe braghten, wilden dit van ſtonden aen door het klock-luyden hebben af-geſchaft. Veele, die in het naeſte vertreck der Dominikaner dick by een waren, hoorde men morren van ongeduld. Eyndelijken ſiende dat men van de zaek geen eynd en maekte, zochten de deuren van de Raed-kamer met een ſtreuwighen boom op te loopen, om den Raed ende alle die den Raed mede ſtonden den beck te veegen: roepende omtrent het Stadhuys: *S'laet dood, ſlaet dood de verraders, ende werpt ze te verſteren wt.*

170. De Overigheyd hier door verbaeſd keerde zich tot de kerk-meeſtrs en d'andere gekoozene, zeggende, dat men hunne begeerte zoude voldoen: ende met een gingh een van de Burgemeeſters met een deel van den Raed, na 't kleppen van de klock, het nieuw beſluyt afkondighen. Deſe eerſte ſtorm-buy is op dien dagh alzoo gaen legghen. Doch wanneer 's anderen daeghs de zelve kerk-meeſters ende vier en twintighe, drieſtigher op haer voorigh geluck, weder op het Raed-huys traden, ende met bedonderingh van de Heeren reekeningh eyſchten van alle Rent-meeſters, die zoo nu als voor heen deeſe waerdigheyd hadden bedient, ende andere drollighe dinghen meer, ook niet zonder ſnuyven en bulderen: heeft zulx de Raed, denkende op het gevaer van giſteren, mede toe-geſtaen. Hier door gebeurde het, dat eenighe van de Heeren van zelfs de Stad ruymden, onder andere *Ian Iarges*, die voort daer na weder in-keerende om ſyne aenklaeghers voet by ſtuck te zetten, echter by het woedende grauw niet en konde verwerven, zoo dat hy ſich wederom benoodighd vond, om alle geweld en ſmaed te ontduyken, wt de Stad te vlieden. Daer na heeft *Peter Sickinga*, die neffens andere tot de borgh-tochte voor des Stads ſchulden was gedwonghen, ſpeurende de ongetoomde moedwilligheyd, mede de Stad verlaeten, ende ſich met *Iarges* naer Gelderland begeeven om den Hertogh hun leed te klaeghen. De twiſt-zoekers door haer vertreck noch meer verbitterd, verzochten op den Raed, dat ſy *Iarges* voor altoos wt hunne vergaderingh zouden

1525. zouden ſluyten, ende ſijn kuſſen ſchandelijker wijze te huys beſtellen. Wanneer de Raed zich bezwaerd voelde van yemant after-bax te veroordeelen; beſtonden ſy zelve het kuſſen van *Iarges* op het Stad-huys ter aerden te werpen, ende verklaerden hem voor eerloos ende een onwaerdigh Raeds-genoot. De Overigheyd en dorſt onder dit niet eens kicken, wachtende dat deſe buye moghte over-gaen. Maer na de voorvluchtigheyd van *Sickinga* maenden ende dwonghen de kerk-meeſters de drie andere waer-borghen, om des Stads ſchulden op den beſprooken dagh te zuyveren en af te doen. Ende alzoo ſy van kakelaery en herd-neckigheyd niet af en lieten, is *Merwijk* ten laetſten als ſcheyds-man tuſſchen beyde gevallen; alleen om 't wel-ſtaens halven; alzoo hy ze van de ſchuld niet vry en ſprack, maer blootelijken acht daghen wt-ſtel gaf, daer ſy nochtans aen de Stad helder ofte penningh ſchuldigh en waren.

171. Wanneer de beſtemde dagh was verſcheenen, beval het op-roerige volk ende *Merwijk* dat de borghen voor 't licht zouden koemen, ende het geld zonder langer vertoef daer tellen. Sy daer enteghen beſtonden te ſchoor-voeten, *zeggende onchriſtelijk ende ook boven hun maght te zijn, dat ſy onder hun drien* (want *Sickinga* was door-geloopen) *des Stads ſchulden zouden af-leggen*; tot dat ſy door hooghe woorden ende vrees van hechtenis eyndelijken den borgh-tocht-brief onder-ſchreeven. Onder dit hadden de Burgemeeſter *Sickinga* ende *Ian Iarges* Raeds-heer, binnen *Arnhem* dit alles den Vorſt aengedraegen. *Karel*, om te betoonen dat hy de billijkheyd plaets gaf, heeft terſtond brieven met de hoofd-ſtucken van de aenklaght aen de kerk-meeſters ende 24. Gemeents-mannen doen af-gaen, ende haer in goeden ernſt belaſt om zich t' *Arnhem* voor hem te recht te ſtellen. Sy zoo onverhoeds voor 't hoofd geſtooten zijnde namen op ſtaende voet, ſteunende op *Merwijk* die 't by den Vorſt niet lichtelijken en konde verkerven, een anderen wt-vlucht, ende den Vorſt door zend-brieven antwoordende verzochten, *hy wilde eenighe van ſijne Raeden naer de Stad ſchicken, om de mis-verſtanden naekter te verſtaen ende te eerder aen weder-zijden te beſlichten*: 't welk hen eerſt wierd afgeſlaeghen. Maer na dat ſy de zaek hervattende ende op den ouden voet en trant voort-vaerende al wederom een deghelijk man ende by *Karel* wel geacht met brieven naer Gelderland hadden afgeſtuyrt, wierd hunne begeerte ten laetſten toegeſtemd. Hoewel de gemaghtighde, die de Vorſt beloofde hen te laeten toe-koemen, langhen tijd daer na eerſt te *Groeningen* quamen. Eenige (met naemen *Beninga* een van de borgen, ende die van deſen op-ſtand eenighe aenteykeninghen heeft after-gelaeten) geeven aen *Merwijk* al de ſchuld van deſe warreryen, die, hoewel altoos op den Raed ende de Overigheyd qualijken gemoed, den laetſten handel van de gezanten tot *Arnhem* zeer euvel had genoomen, daer ſy onder andere hadden getracht hem wt den ſtoel te ſtooten. Dit vermoeden wierd noch meer geſtijfd, wanneer hy daer na met de dochter van *Lucas Herenken*, een vermaerd en achtbaer man binnen *Groeningen*, gingh trouwen; door wiens beſtel en toe-doen de oproerte noch dieper inkroop. Sommighe ſlaen dit in een andere en betere vouw, die den raed vande Gemeente voor prijſelijk houden, haer doen verontſchuldighen, ende de Overigheyd een laek op-leggen; roemende daer en boven *Merwijk* van ſyne oprechtigheyd, toe-verſicht ende yver tot het gemeene beſte; ende daer by doende, dat hy met zelfs op de knyen te vallen de hollende Gemeente van haer boos op-zet had af-gehouden, der Raedsheeren leeven verbeeden, ende zoo veel wt-gewerkt, dat de burgery ſich eyndelijken gezeghelijk ende tot t'zaemen-ſpraek geneeghen toonde.

172. Onder dit was de Biſſchop van Utrecht van *Heydelbergh* weder naer *Utrecht* neder gekoemen; alwaer hy alle middelen voor ende aenwendede om ſijn verwerreden ſtaet weder tot gezondheyd en in ruſt te helpen. De zaek wierd den adel ende Reeken-meeſters aengediend, die alles bezeft hebbende, *ten laetſten den Biſſchop trouw ende eendraght onder malkanderen loofden te houden, ook na te koemen zoodanigh verbond, als hy ze zoude willen voor-ſchrijven, zonder yetwes daer in te moeghen veranderen ofte by te doen.* De Reeken-meeſters op den laetſten dagh boven vergaderd zijnde, beveſtighden het ſelve vrede-verdragh voor den Biſſchop, zweerende met den mond, wt-geſtreckte handen en onderteykeningh van hunne naemen, *den Raed tegens de oproer-ſtichters ende bond-breekers op het Stad-huys te zullen by-ſtaen*: waer tegens de Biſſchop aen de Heeren van de Reekeningh toe-ſeggınghe deed van noyt van het gemeene voordeel te zullen af-wijken. Alſdoen is de Biſſchop van *Utrecht* naer *Wijk* geweeken. Doch dit was, gelijk ſich naderhand openbaerde, meer een beſtand van eenighe maenden dan eene vaſte ofte veylighe vreede. Want als het volk ſich daer na wijs maekte, dit alzoo na den ſin van de Geeſtlijkheyd ende de Heeren te zijn beſteld, ende niet tot oorbaer van de Gemeente, maer om de zelve het net over 't hoofd te trecken, begon het ſich op nieuws te belghen (roepende, *dat de Raed haer had by den neus geleyd, dat de ſlaverny der burgeren grooter was geworden, ende de heerſchappy van Soudenbalgh wel eer veel verdraegelyker dan nu deſe dwinge-landen*) ende raed te ſlaen van weder binnen te roepen welke ſy te vooren hadden verbannen. De adel ende geeſtlijkheyd vielen met alle maght hier tegens, ſchier tot vechtens toe, zoo dat 'er aen weder-zijden twee wierden gegijzeld. Maer de Raed bangh zijnde voor het grauw, heeft den Biſſchop, die doen in Over-Yſſel was, deſe onruſten door banghe brieven aengedient, op dat hy ſich naer Utrecht moght ſpoedighen, ende het ontſteeken vuyr by tijds wt-dooven. De Biſſchop liet ze wederom weeten, met den eerſten daer te zullen zijn: ſy zouden middeler-wijl de gevangenen wel gaede ſlaen, alzoo hy de ſchuldighe aen den hals dacht te ſtraffen. Als dit door de Stad rucht-baer wierd, verdroeghen ſy voor de komſte des Biſſchops zoo verre met den anderen, *dat men de gegijzelde aen weder-zijden op haer woord zoude vryſtellen*. De Biſſchop daer na koemende en verſtaende wat 'er was om-gegaen, reed onlanx daer na met weynighe ruyters naer *Deventer*, in een onbekende kleedingh, op dat hy miſſchien in het door-trecken van de Veluwe den Gelderſſen niet te buyt moght vallen. Vier daghen daer na is hem ſijn broeder Vorſt *Wolfgangh* met de overighe ruytery op Over-Yſſel gevolghd, daer hy tot den eerſten van den eerſten Lente-maend des naeſten iaers verbleef, reyzende van daer wederom naer Duyts-land,

zonder

1526. zonder aen yemant (waer over veele verwonderd ſtonden) ſijn vertreck te melden.

173. Terwijl hy aldaer by de ſes maenden vertoefde, was de muyterye binnen Utrecht zoo zeer ontvlamd, dat men beducht was de grimmigheyd en dreygementen op een oorlogh te zullen wt loopen. Ondertuſſchen is hy, meermaels ontbooden zijnde, in de Slacht-maend tot groot behaeghen van de Staeten weder naer Utrecht gekeerd, alwaer hy eenighe daeghen meeſt met braſſen en hooffſe groeten te ſchanden gemaekt hebbende, daer over in een gevaerlijke ziekte verviel, die hem weder op *Wijk* deede verhuyſen; gemerkt hy ſich t'Utrecht niet en vertrouwde, om het gemor van 't volk en de burgerlijke kraekeelen. Wt de Stad gaende ſtelde hy twee tot ſyne Stee-houders, *Iacob van Mynden* ende *Ernſt van Amerongen*, om alles wt ſijn naem te verrichten, ende op-zicht te neemen op de gemeene zaek. Daer na maekten de Burgondiſſe ende Hollanders groote moeyten om de veenen: waer op noch een nieuw onweder is gevolghd. Alzoo het vredes-verdragh in-hield, dat de Reeken-meeſters hunne reekeninghen zouden hebben te zuyveren: gelijk de Geeſtlijkheyd en Ridderſchap daer van alreeds een aenvangh hadden gemaekt. Maer *Mynden*, om ſyne neven hier van te bevrijden, ſtelde ſich in deſen weder-berſtigh aen teghens de Gemeente: 't welk de herten voor al vergalde; zoo dat ſy onlanx daer na malkanderen de handen geevende t'zaemen-zwooren, ende de knodſe daer door op de ſtraet koemende na een gehouden gevecht twee luyden gevanghen wierden ende een daer van aen banden geleyd. Alſdoen heeft ſich de Biſſchop, op het ontbieden van *Mynden*, hoewel gorgh en zwackelijk, van Wijk naer Utrecht gehaeſt; alwaer hy de vergaderingh der Staeten bywoonde, en allen vlijt deed om den bouw-vallighen ſtaet weder te onder-ſchooren, gevanghen zettende ende beboetende eenighe van de vernaemdſte roer-vinken. Te vooren had *Karel* teghen den 19. van de Louw-maend een landdagh naer *Arnhem* laeten beſchrijven, alwaer de Ridderſchap en Steden-gezanten in groot getal by een waren. In den Herfſt-maend is 'er t'*Arnhem* noch een land-daghvaert gehouden weghen de penninghen welke hem van de Staeten des Vorſtendoms waren toe-geſtaen. Korts daer na heeft *Niclaes* Grave *van Teckelenburgh*, de bloed-verwant van Hertogh *Karel*, ſyne Stad t'zaemen met het Slot en 't gantſſe land van *Lingen* aen den Vorſt over-gezet, om ervelijken aen Gelderland, Zutveen, ende ſyne andere geweſten vaſt en gehecht te blijven: weſhalven ook de tegenwoordighe Droſt van 's Graves weghen, manſchap aen den Hertogh van Gelder doende, den zelven, zoo voor ſijn hoofd als ſyne erven en na-zaeten, tot ſijn Heer aennam ende zoodaenigh erkende, *voor wien de Stad ende 't Slot zoo by nacht als by dagh zouden open ſtaen, blijvende middeler-wijl den Grave met ſijne erven in hunne gerechtigheyd en vruchten onverkort.* Daer tegens beloofde Karel, *den Grave ſijn neve, zoo wel als ſijne andere Leen-mannen, Vry-heeren ende haere goederen, tegens allen over-laſt ende geweld, altoos na ſijn vermoeghen te beſchutten: wt-gezonderd dat, in geval* Karel *met den Vorſt van Cleve, hun beyder bloed-vriend, oorlogh voerende wierd, de Grave alſdan zoude ſtille ſtaen, ende niet dulden dat* Karel *wt den Burght ofte het gebied van Lingen den Cleve-naer zoude beleedighen.* Deſen op-draghts-brief hadden neffens den Vorſt beteykent *Iooſt* Heer *van Bronkhorſt* en Borkeloe, *Oſwald* Grave *van den Berghe*, ende *Ioachim* Vry-heer *van Wiſch*.

174. Een luttel te vooren had een groote trop krijghs-volx heere-loos en in niemants dienſt zijnde, onder den Overſten *Hans van Halberſtad, Caſpar de Langhe*, ende andere, Vriesland beſlaeghen. Als de Overigheyd hier van, door den Stad-houder met geld beſteecken, haer volk over de Lauwers gevoert hadde, gebeurden aldaer veele baldaedigheeden en rooveryen. Waer over men met toe-ſtemmen van Hertogh *Karel* door het geweſt van *Groeningen* ende de Ommelanden etlijke benden heeft aengenoomen, om daer mede zoodaenighe invallen te verhoeden, ende zouden ten dien eynde ſteeds 2000. gewapende in de Omme-landen by de hand zijn, daer die van *Groeningen* alle oorloghs-nooddurft, geſchut, met noch 300. krijghs-luyden van haer eygen zouden by-legghen, ende daer en boven de Vorſt het beſte doen, zoo zulx noch niet genoegh en ware. Keyſer *Karel*, die rechtevoort heel Vriesland omtrent het Vlie ruſtelijken bezat, liet op deſen tijd eene * algemeene vergiffenis af-kondighen voor alle Vrieſſe ballinghen; ſchoon genoomen die ſijn neve Hertogh *Karel van Gelder* (zoo luyden de brieven) hadden gedient ofte aengehanghen. Middeler-wijl liet hy die van *Groeningen*, loopende noch de ſtille-zaet, betijden, zonder de zelve anders dan door heymelijke maekelaers te onder-kruypen. Maer *Merwijk*, Vorſtelijke Stad-houder van *Groeningen*, en vergat niet ſyne oude kueren te hervatten. Want wanneer men op den 22. van den Louw-maend te *Groeningen* na de oude wijſe een nieuwe Overigheyd zoude kiezen, hitſte hy het volk op, willende dat zulx na ſijn goed-dunken en tegens den ouden ſleur zoude te werk gaen. Het quam zoo verre, dat dieſhalven de oude Overigheyd met den Raed in de Walburgs kerk, ende *Merwijk* met ſijn ſchoon-vader *Horenken* neffens eenighe gild-broeders en gemeene burgers in 't Predikers-Kloofter by een vergaderden. Als nu de booden een wijl tijds over en weder hadden geloopen, wierd de vreede eyndelijken gemaekt, ende de oude Raed by haer recht gelaeten. *Merwijk* was daer op wt om door te drijven, dat de burgerye en Om-landers ſich van de Stad aen des Hertoghs Stad-houder en ſyne Raeden, ende voorts aen den Vorſt zelve zouden moeghen beroepen ter klaeringhe: waer over het volk, door oor-tuytery van *Merwijk*, haere eygene vryheyd leed hebbende, zoo door brieven als boodſchappers t'*Arnhem* by den Hertogh aenhield. *Karel* hier om in ſijn vuyſt lachende prees de gauwigheyd van *Merwijk*, ende liet op ſtaende voet eene wille-keur in-ſtellen, waer by hy verhaelende de klaghten ende beeden hem van weghen 't volk door de Gemeents-mannen, Gilde-meeſters en andere volmaghtigers der Gemeente voor-gedraeghen, voorts beval, *dat yemant hem by 't vonnis van den Raed bezwaerd ofte vernadeeld vindende, zich vermoght te keeren tot den Stad-houder Merwijk ende de richters wt de burgery verkoſen, ofte, zoo de zaek al te diep-grondigh en boven hun begrijp was, aen den Vorſt zelven ofte ſijne Raeden: ende zoo 'er by geval eenighe van ſijne Raeden op zoo een tijd binnen Groeningen tegenwoordigh waren, zouden ſy wt ſijnen*

* Geraeſpeken.

ſijnen naem voor-ſitten, ende het verſchil en dinghtal met de andere op-neemen ende wt-ſpreeken; behoudens echter de Stad ende landen alle haere vryddommen en rechten, by de Vorſtelyke brieven geſtadighd. Dan of dit alduſin 't gebruyk zy gekoemen, daer aen word ſterk getwijffeld.

175. NA dat *François* Koningh van Vrankrijk voor * *Pavie* gevangen ende by den Keyzer naer Spanien was gebracht, wierd hy niet los-gelaeten, voor dat hy na den moed-wil en 't voor-ſchrift van den vyand af-ſtand van ſijn recht op *Napels* en *Milanen* had gedaen, ende ſich met ſyne na-zaeten verbonden, het Hertoghdom van Burgondien op een gezetten tijd wederom te geeven. Hy moeſt mede belooven, *Karel van Egmond Hertogh van Gelder zoo verre te zullen brenghen, dat by na ſijne af-lyvigheyd Gelderland ende Zutveen aen den Keyſer ende ſijnen erven zoude in-ruymen: waer tegens de Keyſer alſdan zich wilde verplichten, des Hertoghs kinderen van echten bedde op eene treffelyke wijze te zullen op-trecken ende begiftighen. Ende zoo Karel met de Staeten van Gelderland zulx weygerden, zoude de Koningh van Vrankryk hem geen onderſtand doen, maer den Keyſer tegens de Gelderiſſe op ſijne eygene koſten 300. ſpeer-ruyters en 4000. voet-knechten te hulp ſchicken.*

1527. Op het volgende iaer waren des Hertoghs onderdaenen, die van *Nymegen*, *Zutveen*, *Doesburgh* en *Veenloe* doende, van hun Vorſt te ſmeeken om vergiffenis van al 't geen ſy tegens ſyne hoogheyd wt mis-verſtand ofte onweetenheyd hadden mis-daen; biddende met een, hy wilde acht neemen op de verdienſten ſyner voor-ouderen, ende Burgemeeſter *Arend Slindewater* doch genadelijken wt ſyne boeyen verloſſen; waer voor ſy hem voortaen gedienſtighe onderzaeten en leen-mannen zouden blijven. Als ondertuſſchen die van † *Groeningen* een ruymen tijd de Vorſtelijke gezanten wt Gelderland te vergeefs hadden tegen-geſien, werkten ſy ten laetſten zelve tot de neder-leggingh van de innerlijke twiſten. De Vorſt van Gelder hier door aengeraekt en in ſyne hoogheyd gequetſt, ſchreef bitze brieven aen de Gemeents-luyden, ende vermaende ze alle tot vreede en verdraghzaemheyd. Op den zelven tijd waren de hoofden van 't volk weder tegens *Ian Iarges* op-gehiſt, den welken ſy van land-dieſte beſchuldighden, ende ſijn vonnis boven wt de venſteren van 't Raed-huys af-laeſen, in 't aenhooren en om-ſtaen van al het volk. Daer na heeft men gemaghtighde naer *Arnhem* laeten gaen, om op de Vorſtelijke brieven mondelijken te berichten. Om de voor-ſpraek en tolk van ſyne eygene zaek te zijn, is *Iarges* haer gevolghd, ende nieffens *Merwijk* noch *Schellinga*, een fel beklaegher van *Iarges*. *Karel*, gehoort hebbende eens yeders voor-draeghen, ende niet ſchadelijker achtende dan een haeſtigh en onrijp oordeel, ſtelde de heele zaek wt tot op den eerſten van den Wijn-maend; teghens welken tijd hy zelve naer *Groeningen* wilde over-koemen, ofte ſyne Raeden met volmaght daer heen ſtuyren.

176. Maer alzoo de zaeken van 't Sticht allenxkens meer over ſtuer liepen, de ballinghen de hoofden op-ſtaeken, noch de ſtraffe over de t'zamen-gezworene ofte de dreygementen tegen die van *Amersfoord*, die den ballinghen ſcheenen goed-gunſtigh te zijn, het quaed wegh namen; raekte de Biſſchop eyndelijken noch in andere zwaerigheeden: wt zaeke de Vry-heer van *Brederode* binnen ſyne Stad *Vyanen*, tot verbeeteringh van de zelve, als in een vry-plaets de verdreevene daghelijx op-nam en herberghde. Als dit den Biſſchop niet alleen maer ook die van Utrecht wee dede, zonden ſy aen *Brederode* om over dit ongelijk te klaegen, ende te verzoeken, dat hy de verdreevene aen die van 't Sticht weder zoude over-leveren. Doch wanneer ſy na een hard gekijf *Brederode* in dit ſtuck onverzettelijk vonden, dreyghden ſy hem met gelijke munt te betaelen. Onlanx daer na heeft de Biſſchop tegens den nacht een hoop volx wt-geſchickt, die het Huys *ter Meyden* by *Vyanen* met behendigheyd vermeeſterde: waer over *Brederode* zeer vergramde, als de welk in ſijn kleyn gebied zoo veel ende meer te zegghen hadde dan de Biſſchop in ſijn Sticht, die hem maet noch wetten en konde ſtellen. Ende hoewel *Brederode* den Biſſchop niet gewooghen en was, vreeſde de Biſſchop nochtans, dat hy de Burgondiſſe maght en vriendſchap te hulp roepen ende wederom in ſyne paelen zoude in-booren. Waer over de Biſſchop ſijn trots meer en meer vergeetende, wt over-denkingh van dit gevaer, dit ſijn beſtaen eerſt door brieven by *Brederode* beſtond te beplaeſteren, ende daer na ook aen te bieden, dat hy tot weder-geevinghe zoude konnen verſtaen, indien men een plaets beraemde tot t'zaemen-ſpraek. Onder dit quam de Vorſt van Gelder als mackelaer tuſſchen beyde vallen, op-gemaekt door etlijke goede vrienden van den Biſſchop, niet zoo zeer wt een treck na vreede, als wel wt ſchroomte van de Burgondiſſe wapenen ende nabuerighe Hollanders. *Karel* hier door bewooghen, verzocht ze beyde door brieven in den Mey-maend, dat de wt-ſpraek van deſe misverſtanden aen ſyne beſcheydenheyd moght geſteld worden. Geen van beyden was hier in weygerigh: nademael de Biſſchop eyndelijken eene wt-komſt begeerde, ende *Brederode*, merkende op wat wieken ſy dreeven, ſich dit vonnis goedwilligh onderwierp. Dit toe-gelaeten zijnde, liet de Vorſt van Gelder na weynighe daghen aen den verwaerder van 't Huys *ter Meyden* door verzierde brieven bevel doen, hy zoude die Veſtingh van volk ontlaſten, ende het gebied van *Vyanen* voort ontruymen, alzoo die van 't Sticht en *Brederode* bereeds waren verdraeghen. Hy voor vyandſchap en geweld van buyten beducht, is met de bezettinghe in de nacht, eer noch yemant van deſe vreede kennis had, met een ſtillen trommel over 't water naer Utrecht vertrocken. *Karel* bericht zijnde dat etlijke van ſyne quaedgunners ‡ ſyne kleedingh na-bootſten, ende onder dien ſchijn wel licht yet tot ſijn ofte des landſchaps after-deel moghten verzinnen ende voor-neemen: beval in deſe daghen den Raed van *Wageningen*, dat ſy niemand aldaer zonden binnen laeten met ſyne gewoonlijke teykens en wt-ruſtinghe dan die ſy wel kenden, ende alle andere aenhouden ende hem daer van waerſchouwen.

177. Als daer na de Biſſchop ende die van *Amersfoord* een wijl tijds onder een hadden geknibbelt, ende meenighe by-een-komſten gehouden, wierd aldaer mede vertoogh gedaen van den ſtrijd die 'er was tuſſchen de Gelderſſe

Siet op 't voorige iaer.

* Gevangen.

† *Vid. annum* 1525. *ferè ſub fin.*

‡ *Ex literis Caroli ad Vagening.*

1527. ende Over-Yſſelſſe. Geene beteeghen de Over-Yſſelſſe ende met naemen die van *Zwol* als bondbreekers, die het vredes-verdragh van den Biſſchop van Trier geenzins en after-volghden. Daer tegens klaeghden de Zwolſſe, dat de Gelderſſe hen geen woord en hielden: de Gelderſſe verweeten haer het zelve. De Staeten, om dit quaed by tijds voor te koemen, vonden dienſtigh, dat de Biſſchop ghemaghtighde aen *Karel* zoude ſchicken om te vereenighen. Hier op zijn ſy beyde tegens zeekeren dagh naer *Apeldoorn* verſchreeven en vergaderd, ende onder andere zoodanighe wt de Staeten van Utrecht die by den Vorſt een woord in't vat hadden. De Vorſtelijke gezant aldaer tegen de Zwolſſe wt-vaerende, zeyde, *dat ſijn Heer geen dingh hoogher opnam, dan eeniger dertele klappery, ende ſcheld-woorden t'ſijnen nadeel geſprooken: dat te Zwol een zeeker burger-man behalven veele ſmaederyen Hertogh* Karel *in een vol gelagh voor een verraeder had wtgemaeckt, die niet voor de vuyſt, maer alles door bedrogh en ergh-liſtigheyd te weegh braght: welke opentlycke eer-dieven echter niet eens na-geſpoord veel min beklaeghd en wierden: 't welk de geheele Gemeente zoude bezuyrd hebben, zoo hy op de ſiekte van den Biſſchop geen acht en had genoomen: hy gaf ze een maend tyds tot wt-ſtel, om zulke ſchand-vlecken in hechtenis ende tot behoorlyke ſtraffe te brenghen.* Dan alzoo de Zwolſſe zich verontſchuldighden, en den ſchuldighen man, zoo ſy voor-gaven, nergents en wiſten te vinden, ende echter haer plicht beloofden te voldoen, bleef de zaek daer mede ſteeken. Ende vermits de Biſſchop door ſyne zwackheyd ende de daeghelijxe moeyten verlet was, ſchreef de Vorſt verwijtelyke brieven aen de Staeten, want hy het voor een kleynachtingh reekende, *dat de dagh om den burger van Zwol voor de vier-ſchaer te roepen niet en hadde gedient: welken ſmaed ende ſpot hy door een rechtvaerdighen oorlogh vermoght, ende, om de droomerigheyd en 't verzuym des Biſſchops, ook gefind was binnen kort te wreeken.* De Biſſchop om deſen ſtorm te ontſchuylen, verzocht ſchriftelyken aen de Staeten, *ſy wilden door gezanten ſijne kranckheyd by den Vorſt op de beſte wijze verſchoonen, ende met een tot de zaeken van Over-Yſſel tijd verwerven, waer binnen hy alles beloofde richtigh te maeken.* De laſt-hebbers van 't Sticht hier op van ſtonden aen naer *Arnhem* koemende, ende verſtaende de zwaere klaghten van den Vorſt over den Biſſchop, zochten ſyne verzuymenis vermits ſyne gevaerlijke en geduyrighe ziekte te verkleynen, *alzoo het den wiſſten zelfs buyten ſchreef konde gaen, ende de Biſſchop tot verachtingh van den Vorſt zulx niet en had gedaen, met den welken hy in naerdere verbintenis wilde treeden: ende dat ſy derhalven, belangende de zaek van Zwol, ſlechts een kleyne verlenghenis begeerden.*

178. Karel diende hier op, *dat 'er tuſſchen neus en mond wel wat konde ontvallen; hoewel hy ondertuſſchen ſpeurde dat de Biſſchop anders deed ende anders zeyde; welke geveynſdheyd hem wel zuerlijken mocht op-breeken; aengeſien hy, niet tegenſtaende de vriendſchap van 't Sticht, zelfs ook in weder-wil van den Franſſen Koningh ende den Keyſer, dit ſijn leed hoogher dan een openbaeren in-val ofte af-val behertighde, ende daer van voldoeningh woude hebben.* De volmaghtigers ſiende den Hertogh niet te vermorwen noch te breeken, verzochten eyndelijken, *hy wilde deſe bevigheyd en alle vyandlijkheyd zoo langh op-ſchorten, tot dat het vredes-verdragh, 't welk ſy van uyr tot uyr waren verwachtende, in geſchrift wierd vertoond: 't welk zoo hem alſdan niet aen en ſtond, zouden ſy de Stad Zwol niet langher voor-ſpreeken.* De gezanten zulx ter nauwer nood verkreeghen hebbende zijn voort weder naer huys gekeerd. De oorzack waerom de Vorſt op die van Zwol zoo was gebeeten giſte men te weſen, vermits hy zich met den Biſſchop en 't Sticht vervoegende, ende de verbannene wt de Stad houdende, ſyne maght alzoo zocht wt te breyden, ende metter tijd de heerſchappy te bekoemen zoo van 't Onder- als Over-Sticht. Dan naderhand verneemende dat men de ballinghen weder dacht in te roepen, ende de Biſſchop met *Floris* Grave van Bueren Keyſerſſen Veld-Overſten dickmaels geſpreck hield; nam een op-zet, om die van Over-Yſſel op het lijf te vallen, ſchickende derhalven aller eerſt eenighe ſchaeren in de vryheyd van Zwol. De Zwolſſe vermoedende, dat deſe voorzeyde bezendinghe op haeren naem den Vorſt miſſchien niet wel moght bevallen hebben, verſpraken met den Biſſchop, om wt ſynen Raed mannen af te vaerdighen, die *Karel* van de onderlinge vriendſchap ende tot alle billijkheyd zouden vermaenen. Maer deſe en hoorden geen zachter beſcheyd dan de voorgaende. Op dien tijd heeft ſich *Karel*, om des Keyſers oogh-merk te breeken ende in Gelderland het heck voor hem toe te ſluyten, met *Ian van Cleve* een loffelijk en groot-moegend Vorſt, ſtracker vereenight; ende zijn tuſſchen des Clevenaers dochter *Anne*, ende *François van Lotringen*, een zuſters zoons kind van *Karel*, beyde noch onmondigh, trouw-beloften ofte ten minſten een voor-ſlagh van trouw gemaekt, door tuſſchen-handelingh van de ouders aen beyde zijden, ende ook mede van *Karel*; waer van in den Soemer-maend binnen Bon brieven zijn verleeden. Ten welken tijde Hertogh *Karel* insgelijx, by † onvolkoemene wterſte wille op de wijze van een ‡ volkoemene, *tot een erfgenaem ſijner landen, indien hy zonder echte geboorte quam te over-leeven, ſtelde ende beleed Antonis Hertogh van Lotringen, zoon van ſijne zuſter Philippe; zoo nochtans, dat hy het houwelijk van ſijn zoon François met de dochter van den Vorſt van Cleve en Gulich bevoorderen, ende ſijn recht op ſijn zoon en wetlijke kinderen by Anne te verwecken zoude over-laeten; waer van hy met ſijne erven anders effenwel in ſijn geheel zoude blijven.* Dan van dit heylzaem en heerlijk beſluyt en is niet meer geworden; aengeſien *Anne*, meer lettende op de ydele grootſheyd dan op haer eyghen oorbaer, naderhand op 't iaer 1540. met den Koningh van Engeland *Henrick* den achtſten is koemen te hyliken, ende *François*, ſich mede grootelijx vergeetende, met *Chriſtine* weduwe van *Sfortia* Hertogh van Milanen, dochter van *Chriſtiern* den tweeden Koningh van Denemarken, ende nichte van Keyſer *Karel*. De Keyſer hoevaerdigh op ſyne verleedene over-winninghen tegens den Koningh van Vrankrijk, heeft op deſen tijd gants Italien met alle haere eed-genooten geen kleyne koorts aengeiaeght, ende ſijn Veld-heer *Bourbon* recht naer *Romen* gezonden, die op den 5. Mey ſijn legher in 't oogh van de Stad neder-ſloegh, en voort op den anderen dagh, tegens alle vermoeden van ſyne Pauſelijke heyligheyd, beſtond ſtorm te loopen. Ende hoewel *Bourbon* zelve, terwijl hy de Stad met lederen beklom, in 't begin wierd doodgeſchooten; heeft nochtans

† Codicil. ‡ Teſtamen.

1527. tans ſijn volk, met verlies van 1000. mannen, maer van 4000. aen de kant der Romeynen, deſe groote Stad over-weldight, wt-geplondert, ende tot een ſpieghel en ſpot gemaekt van de heele wereld. De Paus zelve *Clemens* de zevende, die * *Arx S. Angeli.* met eenighe van den ſynen op * *Engelenburgh* was geweeken, wierd eyndelijken benoodight ſich over te geeven ende op zeekere voor-waerden met de Keyſerſſe te dedighen.

179. Hertogh *Karel* verhoopende, dat de Paus en Keyſer daer door met den anderen aen den rey zouden raeken, ſchreef ſmaedighe ende met een klaghtighe brieven aen de Staeten van Utrecht over den meyn-eed en wiſpeltuyrigheyd des Biſſchops: *dat nu alle aengewende moeyten baete-loos en om niet waren, ende geene hoop meer overigh om de landen door een zoo eerlijke als voordeelighe vennootſchap onder een te verbinden, waer na yeder een tot nu toe zoo hertelijken hadde verlanght. Hy was van goeder hand bericht (ende of zulx waer was zouden ſy binnen kort tot hun groot leedweſen en ſchade wel naerder onder-vinden) dat de Biſſchop ſich alleen naden raed van Grave Floris liet leyden en beſtueren, ende in ſijn hert Keyzers geſind was; hoewel hy binnen kort hiere ſtreeken wel gewaer zoude worden, ende de heerſchappy van 't Stichte ende alle ſijne vederen aen deſe gijer-voghels te pand laeten. Hier toe waren voor weynighe daghen aengericht de ſchouw-ſpelen van de ſchuttery, ende de minnelijke benoodingh daer toe, als mede de gedurighe gaſteryen onder beyde Heeren. Hy wilde binnen kort toonen, deſe verſmaedinghe en onachtzaemheyd der beloften hem onaengenaem te zyn.* De Staeten na over-leſingh van dit geſchrift after-denken op den Biſſchop vattende, zonden den brief van ſtonden aen naer *Wyk* aen den Biſſchop, ende gaven ſich met een op den wegh om het Burgondiſſe verbond, zoo het noch in de pen en ongetroffen was, om te ſtooten. De Biſſchop ſpeurende het ergh vermoeden van den Hertogh, zeyde tot ſyne verſchooninghe, *dat men hem de voorighe gaſt-maelen ende 't bezoek van den Grave van Bueren niet qualijker behoorde af te neemen, als wel dat de Vorſt zelve zomwijlen meer dan gemeene en burgerlyke praetiens met den Stichtſſen adel maekte; dat de Grave meeſt was over-gekoemen om hem wegen ſijne gezondheyd geluck te bieden; by welke gelegenheyd de burgery van Wyk hen beyden eenigh vermaek wt haer eyghen drift had aengedaen; waer aen hy niet ſien en konde dat 'er yetwes gebreuke was; gemerkt hy geene nieuwe bondſchap had in-gegaen, ſchoon hem zulx hadde vry-geſtaen; alzoo tuſſchen hem ende den Hertogh noch geene hand-taſtingh was geſchied, noch eenigh verdragh beteykend, maer ſlechts dagh van beraed genoomen: daer behalven had hy met een Floris den over-laſt van de Burgondiſſe voor-gehouden, als van de welke hy niet anders dan een openbaer vyand was getroſt en beleedighd.* Dit met heuſſer woorden opſtaende voet weder aengediend zijnde braght den verſtoorden Hertogh een weynigh in ſtilte.

180. De Biſſchop daer na de zaek van de verdreevene met aendacht over-weeghende, na dat hem vertoond ende gebleeken was, dat *Soudenbalgh, Worm* en de andere ballingen van hunne benijders groot ongelijk was weder-vaeren, begeerde dat de t'zamentlyke Staeten hier over zouden oordeelen, ende ſchickte derhalven naer Utrecht, Amersfoord en Over-Yſſel brieven, dat ſy tegens den drieden van den Oogſt-maend etlijke gemaghtighde, beſcheydene en ongedighe luyden, naer *Wyk* zouden af-ſchicken. Die van Utrecht langh in twijffel ſtaende, ſtuerden eyndelijken na den ſin van den Biſſchop (zoo veel moegelijk) zulke mannen, die, ten tijde de andere wt de Stad waren gezet, ofte heel niet ofte maer voor een korte wijl in den Raed hadden gezeeten. Niette min wierden de verdreevene, verſtaende de komſte der gezanten, zoo verbitterd, dat de gezanten hun leeven niet genoegh verzeekerd achtende, alle weder naer huys keerden, over-langende haer laſt by geſchrift. De Biſſchop duchtende, dat door haer ſchielijk verſcheyden ſyne onderzaten nieuwigheeden moghten beginnen, liet de Staeten op nieuws verwittighen, *hoe de ſpraek ginghe, als of hy zonde voor hebben de veraeghde weder in hunne bedieninghen te ſtellen; 't welk hoewel verſierd en wt de lucht geraept was, had hy effenwel verſtaen, dat ſy in beraed ſtonden van hulp en byſtand van buyten te ontleenen; waer van hy gaerne de zeekerheyd en rechten grond zoude weten.* Wanneer de Staeten zulx rond wt mis-ſaekten, heeft de Biſſchop (gelijk 'er tuſſchen hem ende den Grave van Bueren was af-geſprooken, indien het hier op wt-draeyde) een gedeelte ruyteren van hem ontfanghen, de welke hy by de ſyne dacht te ſmelten, ende aldus gewapend in de Stad te koemen. Dan vermits het van ouds t'Utrecht voor een gebruyk was onder-houden, dat de Biſſchop op den wegh zijnde de Staeten door ſyne Hof-dienaers eerſt doed waerſchouwen; waer op dan driemael de belle wierd geluyd; heeft een yeder hier wt vreemde en drollige gedachten geſchept; te meer alzoo hy after de wagens en den tros te roer met ſyne ruyterye aen volghde, ende ſchier aen de poorten was eer men van ſyne komſte eens had vernoomen. Hier over wierden de poorten voor den Biſſchop toe-gehouden; nademael hy noch door † gezanten, noch brieven, noch vrees van den Gelderſſen oorlogh ſich liet bekooren, om met ſijn gewoonlijken ſleep en dienaers binnen te treeden.

181. Derhalven trock de Biſſchop met een gram en verbolghen gemoed weder naer *Duerſtede*, alwaer hy het geſchut wt het wapen-huys liet voeren, ende alles als tot een daedelyken oorlogh vaerdigh maeken. Deſe handel ſtond den verdreevenen zeer wel aen, die door het middel van deſe werreryen en veranderinghen weder in haer vaderland hoopten te raeken, doch vervulde die van *Utrecht* en *Wyk* met geen kleyne verſlaegenheyd; nademael 'er wt Holland tijdingh quam, dat de Biſſchop hier en daer Burgoenſſe ruyters en voet-volk deed op-lichten, om de Stad met verraſſingh te winnen. Wt deſe reden zaghmen de land-luyden met hun vee, kooren, en lijf-neeringhe, ende ook veele wel-geſtelde burgers met haer huys-raed naer de aenbuerighe vaſte Steden vluchten. De Staeten ende Overigheyd der Stad zelve en wiſten niet wat te beginnen, wanneer ſy bedachten, dat 'er tuſſchen haer ende de Hollanders ſchier noyt een rechte grond was geweeſt; dat de ballinghen van buyten en der zelver vrienden van binnen daghelijx de borſt meer wt-ſtaeken; dat ſy daer en boven van haer eygen Biſſchop en wterſten toe-verlaet wierden verlaeten; ende de kerkelijke goederen in 't gebied van den Grave van Bueren opentlyken beſlaeghen; welke hy in 't begin van deſe verdey-

† *Vid. auctor pag. 731. & ſeq.*

1527. linghen, die van 't Sticht te gevalle ende in ſpijt van de verdreevene, had vry gemaekt; daer hy nu immers zoo heet als de Biſſchop was om ze weder in te daeghen, ende van zelfs byſtand van volk beſchickte. Eyndelijken vonden ſy geraedzaem, den Dom-heer *van Wees*, neffens *Adriaen van Reneſſ* met brieven aen Hertogh *Karel van Gelder* af te vaerdighen, die in haeſt voort reyzende den Vorſt ootmoedelijken ſmeekten, dat hy ze doch rechtevoort niet in 't lijden en onder 't mes wilde laeten, maer tegens de laeghen van den Biſſchop ende wankelen trouw van de Burgoenſſe moedelijken verdedighen; als de welk haer voor deſen menighmaelen wt den modder had geholpen ende in hunne voorighe vryheyd; ende wiens kloek beleyd en veld-heerſchap ſy voor al van nooden hadden, zijnde anders van geld-middelen tot den oorlogh in over-vloed voorſien.

182. Dan de Hertogh, die meermaels ende noch onlanx van de Zwolſſe zoo leelijken was by den neus geleyd en bedrooghen, ſloegh in den eerſten ſtoot hun verzoek af, dan dit dan dat loozelijken voor-werpende; doch liet zich ten laetſten zoo verre in, dat hy ze byſtand toezeyde, indien de Staeten ende Opperſten der Stad hem by hand en zegel verzeekeringh konden toe-zeghen. De gezant dit beſcheyd weder over-draeghende, vond de burgers alzoo gemoed, dat zy liever alles wilden waeghen en lijden, dan van ruyters ontbloot weſen: waer op dan met groote vaerdigheyd een geſchrift wierd ontworpen, ende op den 5. van den Oogſt-maend onder-geſchreeven. Eer *Wees* voor de tweede mael tot den Hertogh af-ginghe, ried en verkreegh ook de Burgemeeſter *van Zuylen* zoo veel, om voor 't laetſt met eenighe andere des Biſſchops meeningh noch eens te peylen. Deſe naer *Duer-ſtad* af-geſchickt zijnde, wierd *Wees* middeler-wijlen gelaſt, dat hy met den Vorſt in t'zamen-ſpraek treeden, ende de hulp-troppen van Wageningen, eer *Zuylen* van *Wijk* weder quam, met groote gauwigheyd naer de Stad zoude voeren: welke lucht de Biſſchop mede wel had gerooken. Maer de Utrechtſſe burgers, zoo veel'er deſe zaek dreeven, beſtonden de ſleutels der poorten *Zuylen* met louter geweld af-handigh te maeken, ende het Gelderſſe krijghs-volk, zonder de gezanten van *Wijk* te verbeyden, van ſtonden aen in te laeten: alzoo ſy nu eenmael op den Biſſchop een haet gevat hebbende, de Gelderſſe bond-genootſchap en den krijgh liever hadden, dan na eenighe hoewel verdraghelijke voorwaerden en verzoeningh te luyſteren. Als de Gelderſſe op deſe wijze in de Stad waren genoomen, is'er door moedwilligheyd van de roekelooze zoldaeten veel gepleeghd, anders als 't wel behoorde. By welke ſchielijke veranderingh zommighe van de vermoegenſte inwoonders haere beſte ſchatten aen kant zochten te brenghen ofte te verſtoppen; meeſt zulke, die aen den Biſſchop door byzondere kennis ofte anders ampts en eeds halven verplicht, ende voor plonderingh vervaerd waren; zulx dat'er ook veele hun gereede mede namen ende de Stad ruymden. 'tWelk de Overſte van de Gelderſſe ruyterye op ſtaende voet ſtrengelyken liet verbieden, vertoonende *daer te zijn gekoemen niet om de Stad ten roof te geeven maer om ze tegens over-greepen ende roovers te beſchutten, ende dat ſy de gemeynte door wel-doen aen ſich behoorden te verbinden ende niet met ſmaedſte ongelijk te bezwaeren, om alzoo t'zamender-hand een ſterk lichaem wt te maeken.* Ende alzoo hy vrees had dat de Stad, door 't verhuyſen van die geene die de oorloghs-laſten beſt draeghen konden, zoude gekrenkt worden; liet hy mede af-kondighen, *dat niemant ſijne goederen wt de Stad zoude verbrenghen op verbeurte van de zelve goederen, ende de wt-geweekene weder werden ingedaeghd.*

183. Dan eer dit noch in 't werk wierd geſteld, had ſich de Burgemeeſter *van Zuylen* eerſt van *Wijk* naer ſyne land-wooninghe begeeven, van waer hy onlanx naer de Stad ende tot ſijn dienſt weder te rugghe was gehaeld: doch voor den tegenwoordighen tijd, ſiende zoo eene gevaerlijke oorloghs-buy over het land hanghen, had hy ſich binnen *Yſſelſteyn* beſlooten. Waer over men op nieuws een dagh van by-een-komſt op het Huys te *Beverweerd* beeft wt-geſchreeven; daer de Over-Yſſelſſe gezanten ſich mede by den hoop vinden lieten. Terwijl men daer vaſt van vreede en eenigheyd ſpreekt, zijn 'er in weder-wille van den Burgemeeſter, nieuwe Gelderſſe troppen in de Stad gelaeten. In de vergaderingh tot *Beverweerd* had men onder andere dinghen beraemt, *dat de Biſſchop die van Utrecht eerſt niet en zoude beoorloghen.* Betreffende het Gelders krijghs-volk t'Utrecht in-genoomen, zeyden de gezanten, *dat ſy geen meerdere magbt waren te gemoet ſiende noch ook zouden binnen neemen, ten ware de Biſſchop eerſt breek-ſpel wierd bevonden.* Maer wanneer 'er voort daer na eene maere liep, dat 'er op een nieuw Gelderſſe bezettingh binnen was gekoemen, zijn de gezanten van Utrecht, bereeds niet verre van de Stad zijnde, met zoo een diepe ſchaemte en verſlaegenheyd getroffen, om dat hun beloften aen die van Over-Yſſel gedaen met den handel van de burgerye niet over een en ſtemden, dat ſy met een raed ſloeghen van weder te rugghe ende niet in de Stad te gaen. Die van binnen dit ſpeurende zonden op ſtaende voet den gezanten teghen, die ze van der Staeten weghen als van de vlucht zouden weder-haelen; daer by doende, dat het voor-zeyde door mis-verſtand was toe-gekoemen, ende ſy alles in tegenwoordigheyd duydelijker zouden verſtaen. Alzoo zijn de gezanten, op hoope van de iongſt-ingekoemene troppen weder wt te ſchaffen, op de waghen getreeden, ende laet in den nacht binnen de Stad gekoemen; alwaer ſy tweederley geſindheyd en groote verdeylinghe vonden. Die den gezanten mede ſtonden laekten de andere, dat ſy haer geloften den gezanten niet gehouden hadden, ende alzoo eerſt eene deur open gedaen tot mis-noegendheyd en een nieuwen oorlogh. Geene verſchoonden het ſtuck, zonder te loochenen de troppe by haer ontbooden ofte in-genoomen te zijn, welke men nochtans door hooghe beloften met de andere naer huys zenden ofte ook met voordeel behouden konde, tot dat men den Biſſchop eyndelijken voor vyand ofte vriend hadde verklaert. De Over-Yſſelſſe volmaghtigers, die, als gezeghd, mede te *Beverweerd* hadden geweeſt, ziende de zaeken alzoo geſchaepen, en eenighe maeten hoope-loos, ylden ſich naer huys, op dat de haere met de wt-komſt van de vergaderingh te verbeyden onverhoeds niet en moghten over-ſtelpt worden.

184. De Biſſchop ondienſtigh vindende langher te toeven ofte te veynſen, liet, om in de voor-

1527. voor-baet te weſen, etlijk voet-volk van wt-ſchot naer den mond van de Leck gaen, om Utrecht van den Rhijn allen toe-voer te onttrecken. Hier over hadden het gezagh een *Pijl* van Amersfoord, en *Pallits* van den Bos, neffens Rit-meeſter *Frederick van Someren*. Een luttel te vooren had de Biſſchop den Vorſt van Gelder een † klaght-brief ter handen doen ſtellen, meldende, *dat hy het verdragh van den Biſſchop van Trier had over-treeden, 't welk niet toe en liet dat een van beyde dez anders onderzaeten ſich zoude bemoeyen ofte aen-maetighen, dan veel eer de zelve onder de gehoor-ſaemheyd gebood van hun rechten Heer weder te hel-pen brenghen: dat ook de Staeten van Utrecht, twee-mael Gelderſſe bezettingh inneemende, onder het dexel van die alleen te gebruyken tot hunne verzee-keringh en noodduft, ſich nochtans lieten verluyden, van niet te zullen beginnen buyten den Hertogh van Gelder.* Karel bleef hem geen antwoord ſchul-digh, zegghende, *zelve meermaels openlijken te hebben geklaeght, dat het Trierſſe verbond van haer ende in 't byzonder van de Zwolſſe noyt en was after-volgh, als de welke niet alleen eenighe Gelderſſe quae-lijken hadden onthaelt, maer ook hem zelven door verſcheyden ſchelt-woorden zwart gemaeke, waer over hy in openbaere by-een-komſten ende noch laeſt te Apeldoorn veele doch baeteloze klaghten had voor-geſtelt. Waer na de Biſſchop met zoo wel ſijne als des Stichts vyanden had in-geſpannen ende t'zaemen-gebuylt, mickende daer op, om door behendigheyd ende in ſchijn van vriend de Stad van Utrecht ende goede inwoonders der zelver te over-ijlen en in den grond te zeylen, gelijk de Keyſer onlanx met de Stad van Ro-men had om-geſprenghen, die dan na 't in-neemen van Utrecht en verdrucken der burgerye voor gewis de wapenen tegens hem zoude keeren. 't Welk ook de reden was, waerom hy op het gevley van die van Utrecht eenighe ruyters van ſijnen dienſt had vry-gelaeten, om ſich tot hunne beſcherminghe te ſpoeden, op dat hy met een ſich zelven en ſijn ſtaet meer mocht vaſt ſtellen, ende ter goeder uyre wraek neemen aen die van Zwol, welker laſteren en baldaedigheyd de Biſſchop ongemerkt en ongeſtraft liet heen gaen.*

185. Middeler-wijl had ſich de Biſſchop in 't bezit geſtelt van een plaets, die wonderlijken wel geleegen was om de Stad te benauwen, te weeten *de Vaert*, zijnde den mond en oorſprongh van den ſtroom die door Utrecht heen vliet. Aldaer deed hy in weynighe daghen van knobben van boomen ende vier-kantighe aerde zooden haeſte-lijken een leger-ſchants af-ſteeken, met graften ende holen wel verzorghd. De by-geleegene ſluyſen wierden af-geworpen, ende ſchuytiens vol pannen en key-ſteenen in den mond van den ſtroom neder-gezonken, om door dit middel de ſcheepen den wegh naer de Stad af te ſnijden. Wt dit bol-werk heeft men daghelijx ſterke rotten over de aengrenzende gehuchten wt-ge-zonden, die alles wijd ende breed verdelghden. Alleen wierden de hoeven van den brand en ver-nielinghe verſchoond; maer alle luyden van Utrecht, geeſtelijke, wereldlijke, mannen, wij-ven, ionghe ofte oude onder-vanghen, ende als vyanden beieghend. Die van Utrecht riepen wederom voor vyanden wt alle die den Biſſchop dienden, ofte handel met hem dreeven. Ende als de Biſſchop de boerſchappen ende dorpen eene ſchattingh had op-geleght, hebbende de zelve plaetſen wt vrees van over-val die van Utrecht insgelijx alle maenden moeten af-koopen. Dan de Biſſchop, om de Stad meerder quellagie en af-breuk aen te doen, gingh eerſt de koren-molens by de poorten verbranden, daer na al het vee wegh drijven, ende de gantſſe voor-ſtad te ſchan-de maeken; belaſtende ook het zaed, 't welk nu op het land rijp was geworden, naer *Wyk* in de ſchuyren te brenghen. Middeler-wijl ſprack *Karel van Gelder* onder de roos met *Ian Wiſſink*, *Henrick Mager*, ende *Mathijs Ketel*, ridder-ma-tighe en manhaftighe luyden wt Over-Yſſel, die langh te vooren onder hem hadden gedient, om de Stad *Haſſelt* niet verre van Zwol af-geleegen met verraſſingh in te neemen. Deſe om voordere gunſt van den Vorſt ende een eeuwighen roem by de nakoemelinghen te winnen, namen het werk graeghelijk by de hand. Op den 14. van den Oogſt-maend met het aenbreeken van den dagh lieten ſy ſtouwen, ende (want niemand op haer eenigh vermoeden had) binnen de Stad trecken een ſchip vol gewapende, doch boven met ſparren en planken toe-gedeckt; om die onder de burghers, hunne goede bekenden, quanzuys te vertieren en te verkoopen. Het ſchip aen de merkt koemende, ende de dellen met een vlucht af-geworpen zijnde, ſprongh het krijghs-volk met een yſſelijk gebaer, om ſchrick te maeken, wt haere muyten en ſchuyl-hocken. De verbaeſdheyd, die in ſyne eerſte ontroeringhe alles verdubbelt ende voor een man dickwijls tien mannen meynt te ſien, dreef voor eerſt een yegelijk van de ſtraet op de vlught. In de ver-heerde Stad en wierd niemant geplonderd ofte dood geſlaeghen, wt-genoomen een van de bur-gers, die alleen (och arm!) door een blinden drift en toorn de Gelderſſe van de markt zocht te veriaeghen.

186. Wy willen alhier een ſpelde ſteeken ende de zaeken van het Sticht een weynigh laeten be-ruſten, om ons te keeren tot de Stad † *Does-burgh*, die op deſen tijd by den Hertogh in een quaed blaedien ſtond. Want na dat hy nu veeler zyner vyanden meeſter, ende allenxkens (ofte door den gemelijken ouderdom ofte den aenwas van het bekoorelijk geluck) in het gebieden on-verdraeghlijker geworden zijnde, ſyne land-zaeten onzachter begon te handelen, ende in 't byzonder binnen *Doesburgh*, als tegen verdachte ofte ontrouwe luyden, de poorten en toorens door ſyne beſtelde krijghs-knechten dede be-waeren: hebben de ingezeetene ſich niet alleen over dit mis-bruyk gevoelijk ende door eene al-gemeyne beroerte t'eenemael mis-noegend ge-toont; maer ook den Hertogh de ſleutelen, poor-ten en toorens weder ontweldight. De Vorſt (wiens gemoed van binnen met honderd gren-dels van geveynſdheyd was toe-geſlooten, ende zelfs voor ſyne daghelijxe vertrouwde ondoor-grondelijk) ſcheen ſich in den eerſten dit leed niet eens aen te trecken, ende zoo wel de heu-ghenis daer van wt het hoofd als de wraek-luſt

† *Ick en weet niet beſcheydelijken of het dees dan of 't een ander Biſſchop is geweeſt, die onſen* Karel *van Gelder zoo een kluchtighen en bondighen ontzeghs-brief heeft toe-geſchicke*: Carole de Gelria, Quia rupiſti fœdera, Et abegiſti pecora, Ergo pax ſit extra. *De rijmen ende de zin zijn beyde van zonderlinghen na-druck, te gelijk kort en overvloedigh, op de wijze en leeſt van de oude Lacedemoniers.*

† *Ex ſchedis Hugenianis.*

1527. wt het hert gezet te hebben: tot dat hy een wijl daer na ſijn ſlagh waer neemende op den Sonnendagh van Vaſtel-avond met weynighe ruyters en knechten onverwacht binnen *Doesburgh* is gedronghen: weſende de burghery over die daed niet zoo zeer verwonderd, als wel, ten aenſien van haer voorighen opſtand, vervaerd en ontſteld: te meer, wanneer ſy voort daer na een hoop land-luyden, meeſt wt het Droſt-ampt des Graefſchaps door den Vorſt te vooren op-gebood, de poorten zaghen in-koemen. Deſe dan met het ander krijghs-volk den arrebeyd verdeylende hebben den ouden Burght, doenmaels, na een om-loop van meer dan anderhalf duyzend iaeren noch over eynd ſtaende aen de weſt-zijd der Stad, ende het eenigh over-blijfzel van ſijn eerſten ſtichter *Druſus*, met onheylighe handen ter aerden geſtort, ende wt de puyn en inſtede van dien aen de Ooſt-zijd tegen over het Gaſthuys een nieuw en vaſter bol-werk op-geworpen; ofte dat hy daer mede ſich zelven alle vrees ende den burgeren alle gelegenheyd van op-roer heeft willen beneemen, ofte aldus van langher hand een grond legghen om ſchier ofte morgen ſijn meeſten weldoener en hoofd-vriend den Franſſen Koningh meeſter en erfgenaem maeken van ſyne landen. Want ook *Egbert Tricht* in ſyne Aentey keninghen gedenkt, zoodaene bol-werken doen ook in andere Steden by den Hertogh te zijn op-gericht; ende dat hy, duyrende het bouwen van dit nieuwe Block-huys, op de poorten ende lanx de veſten der Stad zoo veele oorloghs-mannen hadde beſtelt, als 'er tot dwangh van de burgery genoegh waren. Dit beſchickt zijnde, heeft hy, door onder-handelingh van *Willem van Vlodorp* Heer tot Goer ende eenighe geſchickte der Stad *Ruermond*, op den 11. van de Sprockel-maend aen die van *Doesburgh* alle voorgaende onwille niet ongaerne quijt geſcholden: ende de Stad daer tegens, om te betoonen haere gebuyghzaemheyd, hem mildelijken vereert met een edel kleyn-nood, door een der Raeds-vrienden *Iacob Pennink* binnen Colen op-gekoft voor 122. enkele goud-guldens.

187. Onder dit deed de Biſſchop van Utrecht een in-breuk in het Betouw-eyland, maekende wt de luyden, beeſten ende huyſen een deghelijken buyt. Hier over ſlooten de Staeten van Utrecht raed, van den Biſſchop voor al de wereld af te zweeren ende ſich vaſter met den Vorſt van Gelder te vermaetſchappen, legghende de mindere Steeden dagh om tegens den 17. van den Oogſt-maend binnen Utrecht te verſchijnen. Van *Amersfoord* quamen daer *Seger de Wilde*, ende *Niclaes Gerritſen*. De andere ſchickten insgelijx volmaghtigers, om hier over in geene zwaerigheyd ofte after-denken te raeken. Alſdoen begon de Opper-deken van de Martens kerk in 't breed op te haelen, *wat voor heerlijke gunſte de Staeten en gemeynte van Utrecht Henrick van Beyeren hadden beweeſen, ook haere middelen en leeven ten beſten van 't vaderland en t'ſijner eeren meermaels gewaeght: al het welk hy nu, in ſteede van dankbaerheyd, met het verwoeſten van haere koorn-velden en toe-ſluyten van de ſtroomen, wel degelijken, over ſchouder, beloonde: wat een af-keer de Staeten a'toos in den oorlogh hadden betoont, ende ten dien eynde, niet om geweld te pleeghen maer om geweld af te weeren, een ſlechte bezettingh in-genoomen, ende voorts door bezendinghen, geſchenken, ſtrijken en buyghen, zoo veel moegelijk, de vreede na-geiaeghd.* Na dit verhael langhde hy over een ſchriftelijk ontwerp, van een naerder verdragh met de Gelderſſe te treffen, ende den Biſſchop te beſtrijden: 't welk in de volle vergaderingh voor-geleeſen, ende voorts het weder-kleed daer van den gezanten is mede-gedeyld, om met hunne meeſters daer over rugghe-ſpraek te houden. De Biſſchop ondertuſſchen om ſijn voorneemen te voorderen ende die van *Amersfoord*, die naeſt die van Utrecht het hooghſte woord voerden en de meeſte maght hadden, aen ſijn lijn te krijghen, deed aen haer door zend-brieven openingh van al den handel; *hoe ſmaedelijken by t'Utrecht was buyten geſlooten; onaengeſien hy met geen ander oogh-merk gewapend was aengekoemen, dan om in de Stad, gelyk voor deſen wel was gebeurd, geen gevaer te loopen, als mede om de inwendighe knibbelinghen, die zich geduerende ſijne flauwigheyd ofte af-weſigheyd in Duytſland hadden verheeven, af te maeken. Het ſlot van alles was een bede op die van Amersfoord, dat ſy hem trouwelyken wilden by-blijven, ende die van 't hooghe land naer hunne Stad ontbieden, om in den nood mede een hand te leenen.* Onder dit is *Chriſtoffel de Langh*, Overſte van een Gelderſſe bende binnen Utrecht, met 400. voet-knechten op den eerſten van de Herſſt-maend wt-geloopen, om kantſen roof te zoeken op die van *Eemneſſ*. De Eemneſſers, die daeghs te vooren noch allerley mond-koſt en waeren t'Utrecht hadden gemarkt, dachten nergens minder op dan op vyanden. Weſhalven ook weynighe ſich in 't geweer vertoonden, die nochtans ofte verſtroyd ofte verſlaeghen wierden. De overighe met ſchier al haer haeve en beeſten heeft men voor goeden buyt verklaerd.

188. Die van *Amersfoord* in die vleck grootelijx ge-erfd zijnde trocken ſich dit ongelijk aen, ende ſchreeven daerom berijſpelijken aen die van Utrecht; die wederom tot antwoord gaven, dat de Eemneſſers zoo een geeſſel hadden verdient, vermits ſy te vooren geen verdingh gemaekt, ook haer eerſt geterght, ende den Biſſchop, zoo met graeven als arrebeyden aen de ſterkte by de Leck, vry-willigh hadden geholpen. Wanneer ſy daer na met een rauwen hoop volx die van *Hamerfveld*, welke aen *Amersfoord* noch veel naerder grenzen, ginghen aenrandzen, ende insgelijx deerlijken wt-ſchudden, door het wegh-drijven van een rijken buyt aen menſchen en vee naer Utrecht; hebben die van *Amersfoord* dit hun leed, zoo t'Utrecht als by den Vorſt ende zoo door brieven als bezendinghen, niet min treurighlyken dan verwijtelyken, geklaeght; *dat ſy, die zich tot noch toe onzydigh hadden gedraeghen ende al noch geen ander op-zet, met oorlogh, over-greepen en kryghs-volk wierden geplaeghd. De Gelderſſe en die van Utrecht zouden in hun boeſem eens over-denken, hoe zeer de Amersfoorders haer in den weegh konden weſen, indien ſy d'eene ofte d'andere zyd wilden aenhanghen.* De Vorſt gaf aen die van *Amersfoord* een lieffelijk beſcheyd, *dat ſijne meyninghe ofte laſt noyt anders was geweeſt, dan goede nabuerſchap, gelyk voor heen, met haer te onderhouden: Doch dat a'temets in 't heerſte van den oorlogh, buyten weeten en 't by-weſen der Vorſten, de kroo-waghen zoo effen niet en ginghen. Niet te min wilde hy zoo veel wt-werken, dat de bouw-man eerſt-daeghs weder moght aen 't woonen koemen, gelyk hy ook die van Utrecht door brieven had bevoolen. Weshalven hy de Amersfoorders wilde vermaend hebben, om van 't geen ſy miſten een rol en aenteykeninghe*

naer

1527. *naer Utrecht over te ſchicken.* Doen heeft men aen een yeder (want men niet al weder kan op-raepen dat men geſtort heeft) een gedeelte van 't ſijn wederom gelanght. Daer na zijn 'er over en weder zoo nu als dan menighe moes-koppery, ſchermutzels ende geringhe veld-ſlaghen voor-gevallen. Deſe krijgh had nauwlijx twee maenden geſtaen, ofte de Stads-kiſt was bereeds zoo beſchimmeld, dat het volk geene leeninghe meer en konde bekoemen, ende over zulx wt trotz ende met een ledighen buyk niet langher ve chten ofte wt-loopen en wilde. Hier om is *Wees* aen den Vorſt af-gevaerdighd, die onder goede zeekeringh 15000. goud-guldens van hem te bruyk ontfingh: waer mede *Wees* ſich van ſtonden aen weder op het pad heeft gegheeven, ende aen 't verarmde en hongerighe krijghs-volk, als mede aen de Stad die voor het pluyſteren beducht was, een aengenaeme boodſchap en gevoelijke vreughde mede-gebracht.

189. Maer de Biſſchop die onder dit moed had geſchept, om de Gelderſſe te belegghen, heeft ſich op den 12. van de Herfſt-maend op den hellen dagh met een deghelijk heyr op Utrecht begheeven, ende het Klooſter *Vredendael* omtrent een mijl van de Stad bemaghtight; zoo dat ſy alhier aen 't Ooſten, ende naer het Zuyden aen de Leck als waren toe-genageld, ende noch van *Arnhem* noch wt de Betouw konden vertrooſt ofte geſpijſt worden. Op dit gerucht zijn de poorten voort daedelijken in de Stad toe-gedaen; ende hoewel de bezettelinghen hierom weynigh treurden, vond men nochtans goed den vyand, eer hy ſich aen die ſtede vaſt had gemaekt ofte begraeven, van daer te lichten ofte te verſtooren. Waer over ſy hem een eynd weeghs van de Stad in 't gemoet tooghen, ende eenighe hand-gevechten daer mede hielden, tot dat de nacht de vyandſchap wt-ſtelde. De vyand had het puyk ende pit van ſijn legher in 't begrijp van 't Klooſter aldus geſchaekeert, dat hem de Gelderſſe ruytery niet en konde deeren ofte aenkoemen. 't Welk *Marten van Roſſem* Gelderſſen hop-man zoo een beſluyt deed neemen, om den Biſſchop, het moght dan af-loopen hoe het wilde, door de om-legghende landeryen met al ſijn voet-volk aen boord te koemen; om welke oorzaek hy dien nacht ook etlijke veld-ſtucken, horden en andere krijghs-gereedſchap had laeten toe-ruſten. Dan den dagh op-geſtaen zijnde, heeft de dicke miſt ende het daer op volghende miſſelijk onweder deſen aenſlagh in 't geheel verbrooken, ende de zoldaeten binnen de veſten gehouden. 's Nachts daer na hebben de Biſſchopſſe twee molens aen de Witte-vrouwen poort door het vuyr geſchonden en gezenght. *Roſſem* ondertuſſchen was in geduyrighe gedachten, hoe hy beſt zonder merkelijk verlies den vyand wt zoo een voordeelighen hoek zoude verdrijven; tot dat men eyndelyken, de zaek met den Vorſt beraedſlaeghd zijnde, zoo een ſtreek bedacht. *Karel*, die in looſheyd en oorloghs-ſtreecken te verzinnen ſijn meeſter niet en vond, ſchreef aen *Roſſem*, *dat hy 's anderen daeghs met der zonnen op-gangh ſich met 4000. voet-knechten en 1000. ruyteren op de Bilt woude laeten vinden: ondertuſſchen zoude Roſſem met ſijne onderdaenighe troppen den vyand van afteren vaſt terghen; hy zelve wilde hem aen een anderen hoek aengrijpen.* Deſen brief gaf de door-trapte en ſtrijdbaere Vorſt den boode aldus mede, dat hy des vyands leger-ſtad quanzuys ſchouwende hem zoude laeten grijpen, ende door den brief hen-luyden een kouden ſchrick op het lijf iaeghen. De zaek is effen zoo wt-gevallen; aengezien de boode door den ſchilder-wacht wierd geſien, aengepackt en onder-taſt.

190. De brief is dadelyken aen de Overigheyd geleverd en op-gebrooken. Ende hoewel haer anders van het nieuw-gewonnen volk niet en was gebleeken, wierd 'er echter aen den verzierden brief zoo veel geloofs gegeeven, dat ſy met het heele legher op-kraemden. Voor al wierd de tros met het geſchut, om van de Gelderſſe niet after-haeld te worden, vroegh in den morgen-ſtond naer *Duer-ſtad* voor wt geſchickt. Na dit is het gantſſe legher in groote verwerringhe en als op een draf de voorſte na-gevolghd. 'tWelk door verſpieders gekondſchapt zijnde, hebben de Gelderſſe, weynigh volx in de Stad laetende, den voor-vlughtighen van ſtonden aen eenigh paerden-volk na-gezonden, die den vyand in den ſtaert vielen ende een ridder-gevecht boven Zeyſt met hem waeghden. Dan op het aenkoemen van het voet-volk zijn de Gelderſſe, na dat 'er aen weder-zijden eenighe waren gebloedreyſd, weder naer Utrecht gekeerd. Hier op heeft *Karel* de Stad met noch 400. mannen te voet verſterkt: dan alzoo ze de burghery niet en wilde huyſen, zijn ſy lanx de voor-ſteden in herberghen verdeyld, met laſt om tot behoedinghe van de Stad vlytighe wachten te houden. Met haer quam mede een gerucht over, dat 'er twee benden in verdeckte ſcheepen van *Arnhem* verwacht wierden, om de Sterkte aen de Leck te vermeeſteren. Om deſen roep meer ſchijns te geeven, maekte men vaſt horden, ledders en ander tuygh gereed, zoo 'er om de graften te ſtoppen ofte om het bol-werk om verre te ſchieten van nooden waren. Men deed hier by, dat men ook etlyke troppen ruyters wt Gulicherland had ontbooden, ende de Hertogh van Gelder eerlangh zoo veel gelds tot den krijgh zoude over-maeken, dat men daer voor den Biſſchop ende ſijn broeder den Palts-grave wel zoude verkoopen. Welke wt-ſtroyzels hier mede toe dienden, om de gemeynte van Utrecht de vrees van een belegeringh ende van hongers-nood wt het hoofd te praeten. De Biſſchop ziende, dat hy voortaen tegens twee noodwendelyken moeſte ſchrap ſtaen, is gewapender hand over den Rhijn getooghen, heeft de Betouw ten deele door-geloopen, door blaeken en plucken alles woeſt gemaekt, ende die van *Maſtrick* en *Rijſwijk* tot ſchattingh gedwonghen, keerende met een rijken buyt wederom binnen *Düer-ſtad*. Omtrent deſen tijd zond de Vorſt van Gelder, hoewel met de wapenen en andere zaeken over-bezigh, volgens ſyne beloften *Ian Wijnſchoten* Rechts-geleerden naer *Groeningen*, die de hoofden der Stad by een laedende, vertoonde des Hertoghs verzoek te weſen, dat men voor den eerſten van de toe-komſtighe Louw-maend in de zaek van de waer-borghen niet nieuws en zoude voor-neemen. Het volk effenwel voort-vaerende dwongh den Raed om de borghen te verdoemen.

191. Wanneer het nu laet in den Herfſt en de winter op hand was, ende de zwaere ſtucken door de laeghe en ſlibberighe weghen niet wel in 't Sticht over te brenghen ofte te handelen waren, heeft men veele ontydighe koſten gedaen.

1527. Middeler-wijl is het hoofd van 't krijghs-volk *Lange*, om geen tijd te verzuymen, naer *Schalkwijk* gegaen, 't welk een weynigh te vooren door den Biſſchop op geld was geſchat, ende van waer hy nu weder eene menighte van menſchen ende beeſten heeft te rugghe gehaelt. Onder dit beraedſlaeghden de Gelderſse met yver over 't belegheren van de Schants aen de Leck. Ende hoewel hen, behalven den tijd van 't iaer, veele dinghen ontbraken ofte in den wegh waren, vonden ſy nochtans goed de handen wt den mouw te ſteeken, op dat het volk van oorlogh allenxkens op de Utrechtſse pracht ende overdaed niet en moghte verwennen. Om het zelve dan gevoeghlyken wt de Stad te leyden, vermeynden ſy wt het Schutters gilde, 't welk doen wt de aenſienlijxte burgheren beſtond, 300. mannen van wt-ſchot tot de belegheringh met zich te neemen, die dan wederom twee hand-werx-gezellen nevens haer zouden wt-kieſen. Soo haeſt dit beſluyt, meer loos en ſpits-vinnigh dan voorſichtigh, onder het volk ende in 't byzonder de Biſſchops-gefinde begon te klinken; hoorde men de gantſſe Stad door een groot gewoel en ſchimpighe geddekens van die geene die riepen: *Of dit het land- en ſcheeps-volk was, 't welk den vyand aen de Leck zoude belegeren en den broek opneſtelen? Of dit het geld was, dat de Vorſt tot behoef van den oorlogh zoude over-ſchicken? ſoo waren ſy dan verweeſen tot den ſlacht-bank ende om de grafften der vyanden met hunne lichaemen op te vullen.* De Gelderſse wel weetende dat 'er met onwilligh honden geene haezen zyn te vanghen, keerden ſich wt nood tot de draeghers, graevers en ambachts-gaſten, waer van ſy een goeden hoop met haer wt de Stad ſleepten; want zulke luyden, tot ongemack en ſlaefachtighen arrebeyd ſteeds gewend zijnde, hun leeven gemeynlyken niet hoogh en achten ende voor een kleyn geld te koop hanghen. Alſdoen is 'er een Rit-meeſter met 200. paerden wt-gegaen, om in voor-raed een goede legher-plaets op te ſpeuren, blyvende de overighe tot bezettingh van de Stad: waer op *Roſſem* tegens den 24. van de Herfſt-maend met meerder maght en eenigh voet-volk is gevolghd. Die van de Schants ontraed en haere koemſt verneemende ſchooten met zulk een gedruys, dat de damp ſich als tot een wolk zettende den Gelderſſen het ſien van 't bol-werk benam.

192. Omtrent den zelven tijd zyn des Biſſchops troppen van de Gelderſſe heerlyken bedroghen en af-geſmeerd. Deſe hadden by de 20. ruyters van Utrecht wt-geſchickt, die, om den vyand wt *Wyk* te locken, tot voor de poorten een bohey ginghen maeken, laetende de andere ruytery van afteren in haere ſchuyl-plaetſen. Des Biſſchops Rit-meeſter *Frederick Saldenacher* zulx ſiende, is los-hoofdigh en zonder quaed te vermoeden, den Gelderſsen met eene bende van ſtonden aen teghen-getrocken. De andere, als hem quanzuys niet gewooghen zijnde, ſchouwden met voordacht het gevecht, ende allenxkens ſchoor-voetende vervoerden *Saldenaeher* met ſyne bende ter plaetſen, daer de Gelderſse verhoolen laghen, die doen ſchielyken op-rijzende door haere menighte en ſterk geſchreeuw den vyand een verbaeſdheyd aenioeghen. De Biſſchopſse wat verre van de Stad verdwaeld zijnde, worſtelden zoo veel ſy moghten, om met geweld ruyme ſtraet te maeken: ende na dat zy haer een wijl hadden hartelijk gehouden, ende weynighe den aenloop van veele niet en konden wt-harden, wierden ſy aen alle kanten bezet en gedwonghen ſich te geeven. De Rit-meeſter zelf onder den kamp zyne ruſtinghe af-werpende om te rapper te weſen, is met een hand vol volx door *Lambroek* te paerd naer *Duer-ſtede* ontreeden. De overighe wierden gegreepen, naer Utrecht gebracht, volgens krijghs-gebruyk beboet, ende daer na weder los gelaeten. *Roſſem* ondertuſſchen, te vooren wt de verſpieders onder-richt zijnde, waer men de Sterkte aen de Leck met de minſte moeyten en gevaerlijkheyd beſt zoude konnen beſtryden, beſtond, om ſyne rot-gezellen te onderwijſen ende te verwackeren, met zoodanighen aenſpraek haer aen boord te koemen: *'t En ware, kloeke mackers en ſpits-broeders, de tijd van 't iaer my noodzaekte om het aengevanghen werk met alle gauwigheyd voort te dryven, 'k en zoude u luyden noyt by deſe gelegentheyd hebben wt-gevoert om deſe Schants te beſtormen, maer om des gemacks wille u alle binnen het legher ende de wallen hebben konnen houden en oeffenen.* Onaelyken had hy noch wt-gepraet, wanneer het krijghs-volk hem met brullen ende voort met roepen in ſynen teem verſtoorde, verzoekende eerſt hand-vullingh en hunne verſcheenene leeninghen, waer van hy ze in het wt-trecken wt de Stad had verzeekert: alſdan wilden ſy haer plaets en dienſt graeghlyken waer-neemen. De meeſte aenſtooker van deſe baldaedigheyd was *Langhe*, die van ſyn eed ontſlaeghen zijnde aen den Koningh van Vrankrijk, die den oorlogh doen tegens den Keyſer dreyghde te hervatten, met ſyne bende daer nae over-gingh. Weſhalven *Roſſem* het over-ſchot van ſyne troppen, om van den vyand geen aenſtoot te lijden, teghen ſyn dank ende niet zonder ſpot en geiouw van de burgery, welke hy voor dien tijd in 't hayr liet rijzen, weder naer de Stad heeft geleyt.

193. Daer na verzorghde de Biſſchop het Slot *Vreland* aen de Vecht met meerder volk, om die van Utrecht wt Holland alle hoope van hulp te onttrecken. Gelijk ook wederom des Biſſchops bezettinghe aen *de Vaert* over ſtroom gaende een in-val en groote verwoeſtinge in de Betouwe heeft gedaen. Deſe tydinghe t'Utrecht over-vlieghende heeft de Gelderſſe troppen wt den ſlaep op-geweckt. Dant' *Aiſlijk* aen 't veet vernoomen ſy, dat de vyand de ponten, om van afteren niet benauwd te worden, aen den overboord hadde verleght en vaſt gemaekt. Ende want ſy zonder ſchuyten den ſtroom niet over en konden, keerden ſy ſich naer de Schants aen de Leck, op hoope van den vyand eenigh voordeel af te loeren, die ſich nochtans niet en openbaerde. Als het aen weder-zijden zoo heet afliep, quam Vorſt *Ian van Cleve* door ſyn Stadhouder *Pallant* ſich tuſſchen beyden voeghen, beraemende een ſtille-zaet voor eenighe daghen, ende een dagh van by-een-komſt teghens den 26. van de Herfſt-maend binnen *Hueſſen*: ende op dat niemant eenigh gevaer hadde voor te wenden, verleende men den gezanten over en weder goed en vaſt geleyde. De Biſſchop zond daer heen *Iacob van Mÿnden*, met ſyn Opperſchrijver, ende de Standen van Over-Yſſel wt de Steden en Ridderſchap, haere gemaghtighde: gelijk mede den Biſſchop te gevalle de Steden van 't Onder-Sticht *Amerſfoord*, *Wijk* en *Rhenen*, die eenſdeels onder ſyne gehoorzaemheyd ende

eenſdeels

1527. eenſdeels noch luyſterden en op haer zelven ſtonden, hunne Raeds-genooten. Wt de Staeten van Utrecht ende van wegen Hertogh *Karel* waren hier verſcheenen *Melis van Nivelt*, *Geeraerd Sukerode*, *Marcus van Wees*, *Frederick Koningh*, van de Geeſtlijke: wt de Ridderſchap *Ian van Reneſſe*, ende *Ian van Huchtenbroek*: wt de Raeden *Adam van Diemen* oud Burgemeeſter ende *Gijsbert Kloetingh*. Doen begon de Opper-deken van Cleve, het woord op-neemende, het verdragh van den Biſſchop van Trier, ende het iongher beſteck tuſſchen de Gelderſſe, de Steden ende den Biſſchop van Utrecht kortelijken te over-loopen, beſtuerende alzoo ſyne woorden, *dat hy de ſchuld van deſe op-roerten en vinnigheeden niet zoo zeer op de Gelderſſe, als wel op de Steden wierp, hoopende dat de zelve, op dien voet ſich onder een beter zouden vergelyken.* Syne ſlot-reden was deze, *dat yeder een openingh zoude doen van de aller-beſte middelen die tot den vreede mogten ſtrecken.* Waer op wanneer de gezanten ter zijden af-gaende ter loop zeyden, in dank aen te neemen dat de doorluchtighe Vorſt zich zoo veel aen den vreede ende haer aller wel-vaeren liet gelceghen zijn, zijn ſy na een weynigh after-blijvens weder binnen gelaeten.

194. Doen vingh de Biſſchoplijke gezant voor eerſt aen op te haelen, *hoe noode ſijn Heer de wapenen had aengetooghen, ende hoe rechtvaerdelijken tot verweeringhe van ſijn zelven en de ſijne gebruykt. Waer na hy op het Trieriſſe verdragh een luttel ſtil ſtaende, voorts tegens de Gelderſſe meyneedigheyd (hoedaenighe zelfs by de wilden en Heydenen was vervloekt) dapper wt-voer; aengeſien by Utrecht in-hield, Haſſelt met loos verraed had over-weldight, de vlecken van 't Sticht verwoeſt, ende ſchattinghe af-gedwonghen. Dit alles zoude hy wederom wt-braecken, ſijn volk naer huys voeren ende wt de Steden lichten, ende de vreede zoude lichtelyken te maecken weſen.* Wanneer de Gelderſſe en die van Utrecht daer na eene beurt kreeghen, weezen ſy aen, *dat, in gevalle het Trieriſſe verbond, van den anderen niet te beleedighen, na behooren ware betracht; beyde Vorſten en landen, gelijk in de drie voorgaende iaeren, al noch in vrede hadden gezeeten; ende, na 't over-weeghen van de beweeghende oorzaecken tot den oorlogh, eerſt te deghe zoude blijken, op wien de naem van meyneedighe beſt paſte: gemerkt het gedachte verbond duydelijken allen hoonſpraek verbood, ende wijders beval dat de ballingen, wt liefde van de Gelderſſe verdreeven, van ſtonden aen hunne goederen en oude vryheyd weder zouden genieten: 't welk nochtans niet en was na-gekoemen: een onfeylbaer bewijs, dat niet de Gelderſſe, maer de Biſſchop met ſijn aenhangh aenleydingh tot den krijgh hadden gegeeven. Dat wijders de Staeten van Utrecht eenſdeels hier tegenwoordigh, de oorzaek zouden ontwinden waerom ſy den Biſſchop hadden buyten gekeert, ende byſtand van ruyteren en knechten voor haer geld in huer aengenoomen. 't Veroveren van Haſſelt was een wettighe wraek tegens luyden van een vergiftigh tonghe-blad, ende die hun vrienden en burgheren voor vyanden hielden, daer nevens de boerſchappen in de Betouw naderhand een zwaere brand-ſchattinghe hadden op-geleght. Soo dat hun Vorſt na geen dingh meer en verlanghde dan na de ruſt van beyde landen, mids dat men ſijn geleeden ſchade en alle de laſter-woorden, na 't zeggen van vrede-maekers, behoorlyken zoude boeten.* Dan alzoo der gezanten reden, wt zaek ſy den anderen in den mond zaghen, zich te meer verhief, vonden de Kleefiſſe 's anderen daeghs noodigh, dat men een voor een in 't byzonder zoude verhooren.

195. De volmaghtigers van Utrecht alleen voor de Raeds-heeren ſtaende, begonnen wijd en breed te weyden, te kennen geevende, *dat ſy den Biſſchop meerder gunſt en goed-daedigheyd hadden beweeſen, dan hunne voor-zaeten aen alle Biſſchoppen te gader: dat hy naekt en beroyd aengekoemen ende ſchier voor geld was gekoft, daer ſijne andere mede-dinghers hare ſchatten van zelfs aenbooden, buyten eenigh ongemack van 't Sticht: dat men voort na ſijne in-huldinghe 50000. goud-guldens hadde in-gewilligt, om daer mede de verloorene Steden en Sterkten den Gelderſſen weder wt de handen te breecken: waer over, ende daer na over de verdreevene, als 'er groote ſcheuringh en hapery onder de burgerye was verreeſen, had de Biſſchop daer na gepooghe bezettingh in de Stad te leggben, ofte ten minſten de Catharyne poort op de wijze van een Blockhuys met een graft ende bol-werk verzorghen. Eerlangh hier na bevondmen, dat hy, buyten voor-kennis der Staeten van Utrecht, met het Hof van Burgondien een after-bax verdragh had getroffen, ende wijders de verdreevene, die by vonnis van den Raed en by ſijn eyghen vonnis voor vyanden waren geacht, met een ſterke magbt van ruyteren en knechten weder in de Stad dacht in te dringben: waer over ſy de poorten wel hadden toe-geſlooten, doch d'eene bezendinghe voor en d'andere na gedaen, dat hy alleen met ſijne daghelijxe Hovelinghen wilde binnen koemen: 't welk hy wt enkel trotz en wrevel-moedigheyd niet alleen en had af-geſlaeghen, maer ook de Stad allen toevoer ontnoomen ende met kryghs-volk berent; zoo dat ſy wt louter dwangh en nood geweld met geweld hadden moeten keeren; zonder eſſenwel met Gelderland in zoo een vaſt verdingh te ſtaen dat ſy niet en vermoghten op te zeggben, indien de Biſſchopſſe de wapenen lieten vaeren.* De Beyerſſe gezanten daer na binnen treedende, en verſtaende de voorzeyde verdedigingh, dienden hier op, *van te vooren wel geweeten te hebben, dat die van Utrecht hunne ſchorſde zaek zouden zoeken ſchoon en blinkend te maecken, doch dat het haer alleen wonder gaf, wat ſy in zoo een maghtigh getal a'daer deeden: alzoo de Biſſchop, na 't op-neemen van de wapenen, niet met die van Utrecht, hoewel die voorvechters en aenleggers van den krijgh waren, dan met den Vorſt van Gelder had te ſchaffen, ende daer na in 't byzonder met die van Utrecht te handelen. Nu was hun eenighe laſt om met den Hertogh, zoo 't moegelijk ware, middelen van eendraght te beraemen.* Daer na zijn de gezanten yeder voor hoofd gehoord, alwaer elk weder ſyne zaek in arren moede zocht ſtaende te houden; voor al die van Utrecht, wanneer ſy ſich van den Biſſchop verſtooten zaghen; aengeſien hun vermoeden was zulx te geſchieden, op dat hy de Gelderſſe waek-honden in ſlaep gewieght ofte naer huys gezonden hebbende, haer alſdan, gelijk een deel onweerbaere lammen, met kraght over-vallen ende na ſyne hand moghte zetten.

196. Als ten laetſten hier over eenighe dagen meer met kijven en haſſe-baſſen dan met raed te ſlaen waren wegh geloopen, hebben de volmaghtigers van 't Neder-Sticht hun af-gheſcheyd genoomen; zoo dat 'er weynighe alleen over-bleeven, om den handel, zoo noodigh, by te woonen; alzoo ſy merkten dat de vreede qualijken te treffen zoude zijn, daer d'een Ooſt ende d'ander

Weſt

1527. Weſt wilde. Weſhalven daer beſlooten wierd, aen weder-zijden weynige hooſden tot de t'zaemen-ſpraek wt te kieſen, ende deſen laſt hen alzoo te beveelen, dat een yeder met ſyne meeſters rugh-ſpraek zoude houden. Wt de Steden van Over-Yſſel zijn hier toe gemaghtighd *Peter Manwijk* ende ſijn keur-noot, Burgemeeſters van *Deventer*; wt de Ridderſchap *Ian van Buckhorſt*, ende de Ampt-man van *Vullenhoe*, t'zamen met den gezanten van den Biſſchop. Deſe over dit ſtuck zittende hadden zoodanighe middelen van vreede wt-gevonden: *Voor al zoud de Biſſchop een op-ſiender en mede-maet neffens hem moeten gedoogben, door den Hertogh hem by te voeghen, te weeten den zoon van den Vorſt van Lunenburgh, ongevaerlyken 22. iaeren oud zynde, ofte* Karel *baſtaerd-zoon van den Hertogh van Gelder, die doen ter tyd aen't Hof van den Biſſchop van Trier, ende twintigh iaeren ofte een weynigh daer boven was.* Dan vermits dit den gezanten van Over-Yſſel ende den Biſſchop, die geen kijk in de pot woude lijden, t'eenemael niet en ſmaekte, is de vergaderingh hier over op-geſtaen ende al de arrebeyd in rook verdweenen. Midden onder deſe op-roerten, te weeten in den Wijn-maend, zagh men een zeltzaem geſternte aen den hemel, ſtaende met een krommen arm zoo yſſelijken, ende als een wt-geſtreckt zwaerd in de hand zwaeyende, dat 'er veele van het bloot geſicht beduyzeld ter aerden vielen: een gewis voor-ſpook zoo van de tegenwoordighe als aenſtaende droevigheeden. Loopende het beſtand vonden de Over-Yſſelſse evenwel dienſtigh, na acht dagen te *Deventer* ſich met de Gelderſse wederom te beſpreeken. Doch wanneer de voor-ſlagh van de Kleefſse den Biſſchop ter ooren quam, duydede hy dat aldus, als of hy ſich van alle kraghten en onder-ſtand ontbloot voelende, den Hertogh ende die van Utrecht van zelfs in de handen moeſte koemen, ende van elders geen trooſt en had te verwachten. Waer over hy ſich gantſſelijken tot den oorlogh ſchrap ſtelde, moegende niet te min lijden, dat de Gelderſse en Over-Yſſelſse den beſtemden zit-dagh waer namen, of ſy miſſchien hun voorigh beſluyt van een By-Biſſchop te kieſen zouden willen veranderen. Om deſe verzaemelingh by te zitten, ende te gelijk de zaeken van Over-Yſſel gaede te ſlaen, indien de vreede moghte mis-lucken, wierd van des Biſſchops weghen naer *Deventer* af-gevaerdighd *Wolfgangh van Affenſteyn*, die in 't begin van de Slacht-maend door *Amersfoord* reyzende en aldaer vernachtende, den Burgemeeſter der Stad by hem liet ontbieden, ende vroegh wat hem al docht van de Gelderſse voor-waerden. De Burgemeeſter, hoewel niet twijffelende dat ſy den Gelderſsen Vorſt te baet hebbende, niet te vaſter tegens de Burgoenſse, ſyne ende hunne erf-vyanden, zouden konnen beſtaen; zeyde nochtans, vermits den drollighen en lichtvaerdighen handel van den Hertogh, met recht te ſchroomen, dat hy ze met ſchoone woorden zoude zoeken in 't net te krijghen, ende alſdan na ſijn goed-dunken beheerſſen en quellen.

197. De verzaemel-plaetz was op den Spietoorn een uyr buyten Deventer aengeleghd; waer heen wt den naem van *Karel* ſich ginghen vervoeghen *Herman Knopper*, neffens de Rechts-gheleerde *Winand van Arnhem*, ende *van Langh* Opperſten Raeds-heer van Arnhem en Meeſter † der verzoeken. De Vorſtelijke gezant een aenvangh maekende, ende verhaelende *niet noodigher te zijn dan dat beyde Vorſten, de vinnigheyd en wapenen verzweerende, eene vaſte vreede moghten in-gaen, viel eyndelijken op deſe woorden, dat de zeekerheyd van zoo een verbond meeſt hier op beruſtede, indien den Biſſchop een erf-mombert en Beſchermer van de kerk wierd toe-gevoeghd.* Waer op de Over-Yſſelſse dienden, *tot eene vreede wel graegh te zyn, dan geenſins te konnen bewilligen om aen den Gelderſſen de erf-vooghdy van het Sticht op te draeghen; aengeſien ſy onder het dexel van ſich te verſterken een pynelyk iock op den hals zouden haelen, ende ſich metter tijd heel eyghen maeken.* Welk antwoord de Gelderſse volmaghtigher ten arghſten op-nam, zeggende, *datmen geen nieuwen zit-dagh en hadde behoeft, indien ſy zulx te vooren hadden laeten blijken: ondertuſſchen zouden ſy ſich te gemoet voeren, dat ſy, naderhand over-heard werdende, deſe aengeboodene wetten met noch zwaerdere laſten zouden moeten aen ende voor goed neemen: in't byzonder alzoo ſy nu ſchier in den grond waren gezeyld, ende de Biſſchop bereeds zoo veele Steden en Sterken quijt zynde nauwlijx ſijn eenigh Slot maghtigh was te behoeden: de Vorſt had haere duymen in den mond, ende kond ze nu om-leyden en muyl-handen zoo ende waer heen hy wilde.* Maer *Goeraerd Swaeſken* Burgemeeſter van Deventer over dit vermeetel en birz beſcheyd ten hooghſten ontſteld, vertoonde in 't kort, *dat die van Over-Yſſel niet zoo zeer ver-armd ofte wt-geteerd en waren, dat ſy tot de Gelderſſe ſlaverny behoefden te verſtaen, noch ook zoo veracht en verſchooven, dat haer niemant de hulpelijke hand zoude willen reyken: ſy waren eer geſind de kans en 't lot van den oorlogh mannelijken wt te harden, dan ſich als ſlaeven te onder-ſtellen, ende hadden liever de af-gebeetene duymen dan hunne heele hand en alles in den loop te laeten.* Alzoo is men aen weder-zijden met een verſtoord en vergald gemoed van den anderen geſcheyden. Men leeſt, dat naderhand Hertogh *Karel*, ſiende onlanx daer na het heele Sticht met Over-Yſſel den Burgondiſsen in handen geleeverd, het hoofd ſchuddende in grijnigheyd, zoude gezeght hebben, dat ſijns volmaghtigers bijtend antwoord van het vaſt-houden der duymen beyde land-ſchappen hem wt de handen hadde gewronghen.

198. Hier over is de krijgh, vermits het beſtand was voor-by geloopen, met alle maght hervat, ende ten zelven tijde ook eene bende voet-volx, by gebreck van vaerdighe betaelingh, van den Biſſchop aen de Gelderſse over-geloopen. De overighe troppen, wt-gezonderd de bezettelinghen aen de Leck, wierden gelaſt naer *Duer-ſtede* te trecken in haere winter-ruſt. By welke gelegenheyd de Gelderſse t'elkens beſtonden de boerſchappen om *Wijk* ſchot-plichtigh te maeken, ende den na-laetighen hun vee en gereede af te haelen. In die daghen zijn die van Deventer over den Yſſel-ſtroom gegaen, verſpreydende ſich in de nabuerighe vlecken. Doch vermits ſy wat langhzaem in het toe-taſten waren, ende het volk van de Velouw onder dit ſterk op de beenen quam, zouden ſy te gader zijn onder-ſchept en neder-gemaekt geweeſt, ten ware ſy, met after-latingh van den roof en eenighe van

† *Supplicum libellorum Magiſter: maiſtre de requeſtes civilet.*

hunne

1527. hunne mackers, by tijds het haeze-pad hadden gekoozen. Daer na zijn'er twee Biſſchoplijke benden wt *Duer-ſtad* dwars door de Betouw en over de Linge getrocken, alwaer ſy met moeskoppen in Thieler-weerd grouwzaeme ſchade deden. Aen het neder-eynd van den zelven Weerd leght een vleck met naemen *Gellekom*, die met Gelders krijghs-volk was beſlaeghen, 't welk ſterk en zonder geleeden wt-vallende, op den vyand van afteren in-drongh, ende hem eenſdeels ſyne pluyſteringh ontioegh. Doch hier in ginghen ſy de maet te buyten, dat ſy, teghen het oorloghs-recht † van alle zedighe en beſcheydene volken, de doode lichaemen aen ſtucken kapten, ende boven wt de kappen van de toorens en huyſen, tot een ſpiegel en trots van den voorby gaenden vyand, op-hinghen. De troppen over dit leed van toorn half verwoed en wt-zinnigh, zwoeren, het bloed van hunne kamerraeden te willen wreeken, ende na 't in-neemen van de plaets alles wat ſy vonden door de ſcherpte te iaeghen. Waer over ſy de Veſtingh een wijl tijds met ledderen en andere werken hebben bevochten, ende niet tegenſtaende den yverigen weder-ſtand, ten laetſten niet ſonder bloed te plenghen, gewonnen; na dat *Otho van Scharpenzeel* Richter van *Arnhem* daer binnen met een bus was dood-geſchooten, ende noch andere Gelderſe met hem geſneuveld. Doen zijn de overighe, onaengeſien hun erbarmelijk verſoek dat men doch de voorgaende wreedheyd op hen niet wilde verhaelen, terwijl de wonde noch heet en bloedigh was, alle wt het Slot hier en daer voort geſleept tot by de lichaemen der verſlaeghene, ende de ‡ levende by de doode geleghd. Dit beſchickt hebbende, ſijn ſy, na 't plonderen en verbranden van de Veſtinghe, weder naer *Wijk* geweeken. Niet verre van daer op de overzijd van de Lingh lagh het vaſte Huys *Renoyen*, 't welk ſy mede in 't voor-by gaen, hoewel niet zonder groot geweld, t'eſſens vermeeſterden ende ſchandelijken bedorven.

199. Deſe tijdinghe t'Utrecht verſpreyd zijnde, heeft etlijk volk wt de Stad gelockt, 't welk als ter loop ſich van het naeſte veer aen de Leck verzeekerde. Maer de burgerye, kondſchap krijghende dat de vyand aen een anderen hoek ook in de weer was, heeft de wt-gezondene weder naer Utrecht doen haeſten. Als deſe roep onwaer en ydel wierd bevonden, zijn de zelve van ſtonden aen het gebied van *Abkoude* in-gevallen; dan en konden, vermits den tellen weder-ſtand van de land-zaeten ende den veenachtighen en gebrooken grond, niet byzonders verrichten: gemerkt zy aen alle kanten bezet en beneepen zijnde, om de ongenadighe handen der boeren te ontgaen, ſich in genade begaven van het krijghs-volk op het Slot: ende alzoo zijn ſy, op twee na welke de land-luyden hadden gematt, weder vry-gelaeten. *Roſſem* liet de andere troppen tot Utrecht mede niet verluyeren, maer de ledighe uyren van binnen met eerlijke tijd-kortinghen en allerley oeffeninghen, ende t'elkens met wt-loopen en plonderen, toe-brenghen. De Biſſchop voelende onder dit ſyne middelen allenxkens verſmelten, ende evenwel weygerende de Gelderſe voor-waerden toe te ſtaen, verviel ten laetſten wt wraek-luſt tot een heel vreemd op-zet; alzoo hy in die daghen door heymelijke boodſchappers *Floris van Egmond*, Keyſerlijken * Stad-houder in Holland, naer *Duer-ſtad* liet noodighen, die ook in geen gebreek en bleef van ter loop over te koemen. Alſdoen vertelde hy met veele omſtandigheden wat 'er op de vergaederingh te *Hueſſen* was voor-gevallen, ende verſocht eyndelijken, dat men een dagh zoude beraemen, ende daer op van by-ſtand en van het Sticht aen de Burgoenſe over te draeghen, met den anderen naerder kallen; ende drongh voor alle dinghen, om het behoeftighe krijghs-volk den mond te ſtoppen, op een ſpoedigh ontzet van penninghen. *Floris* over dit zoo onverwacht als langh-verwacht geluck innerlijken verheughd, trock hier om, eer deſe yver in hem moght beſtallen, zelve naer *Bruyſſel*. Weynighe daghen daer na is 'er binnen *Schoonhoven*, een Stad aen de Leck in Holland, tegens den 15. van de Slacht-maend een dagh van by-eenkomſt wt-geſchreeven, alwaer wt des Keyſers naem zijn verſcheenen de Graven *Floris van Bueren*, ende *Antonis van Hooghſtraten*, neffens *Geeraerd Mulard* ende *Laurens Doublon* Raedsheeren in den Hove van Holland: ende aen de andere zijd de Biſſchop *Henrick van Beyeren* met ſyne Raeden.

* *Capiteyn Generael.*

200. Alſdoen wierd den Biſſchop een geſchrift, van over langh in voor-raed in-geſteld, van dus-danighen in-houd, na ſyne eyghene finnelijkheyd behandighd: *Margriet van Ooſtenrijk*, des Keyſers moeye en Stad-houderſſe over de Neder-landen, ſchelt den Biſſchop van des Keyſers weghen mildelijken quijt al het geld 't welk ſy by deſen oorlogh aen ſyne zoldaeten heeft doen tellen, ofte al noch weghen de leeninge tellen moet. Op den 23. van de Slachtmaend ſal ſy aen den Biſſchop tot de onkoſten van den krijgh wt-reyken 16000. goud-guldens, en voor de 5. volgende maenden 25000. ende alzoo maendelijken 5000. goud-guldens; waer mede hy 1000. knechten, zoolangh de oorlogh tegen de Gelderſe in zwangh gaet, zal onderhouden. De Keyſer ſal met den Franſen ofte Gelderſen vreede noch beſtand maeken, met wt-ſluytinghe van den Biſſchop, ende al eer *Utrecht*, *Haſſelt*, *Rhenen* ende andere plaetſen, by de Gelderſe in-genoomen en over-yld, aen hem weder zijn in-geruymd. Indien het na vijf maenden geene vreede word, ſal de Keyſer op ſyne eygene koſten den Biſſchop by-ſtaen, ende ſijn beſt doen dat de voorzeyde Steden weder in des Biſſchops geweld koemen. De Keyſer en Biſſchop zullen gemeener hand gezanten ſchicken aen die van Over-Yſſel, dat ſy met hun vrye wille, op gelijke voor-waerden als die van Utrecht, ſich onder des Keyſers en ſijner na-zaeten maght en gehoorſaemheyd begeeven. Den Keyſer zal het vry-ſtaen de goederen van de weder-ſpannige, zoo Utrechtſe als Over-Yſſelſe, ni ſyne landen geleegen, als verbeurd aen te ſlaen, tot dat de oorlogh zy af-geleyd ende de oproer-ſtichters geſtemd. De Biſſchop ſal tegens zeekeren tijd te werk ſtellen, ende daer voor behoorlijke zeekeringh doen, om van den Paus geweldbrieven te bekoemen, waer by hy de landſchappen van Utrecht en Over-Yſel aen den Keyſer en ſynen erven ſal moeghen over-zetten. Dit alles

† *Pugna ſuum finem, quum iacet hoſtis, habet.*
At lupus & triſtes inſtant morientibus urſi,
Et quæcunque minor nobilitate fera eſt. Ovid.

‡ *Neque enim lex æquior ulla eſt,*
Quam necis artifices arte perire ſua.

1527. alles is alzoo te *Schoonhoven* over en weder met handen en zeghels bekraghtighd. Merkt hier eens aen Gods ondoorgrondelijk beleyd en onnaſpoorlijke voorſichtigheyd, die den ſtaet niet alleen van beyde Stichten maer ook van andere aenpaelende landſchappen in den zin hebbende te verzetten, de zelve van een heeft geruckt ende onder de vreemde heerſchappy van het al verſlindende *Ooſtenrijk* voor een korten tijd laeten ſchuylen; op dat hy ze, na een zond-vloet van plaeghen ende een zee van vergooten bloed, t'ſijner tijd weder met waere broederſchap verbinden, ende te gelijk met het onwaerdeerlijk loon van de gulde vryheyd ende met het licht van een onverbaſtaerd geloof in eeuwigheyd zoude zeghenen en beſchijnen.

201. Daeghs te vooren was de Stad *Rhenen* van de Gelderſſe met verraſſinghe gewonnen, door toe-doen van *Iacob Tuck* een Gelders man, die in een boerſchap niet verre van *Rhenen* huys hield. Dees had onlanx wt vreeſe van een overval ſijn huys-raed van het land in de Stad gevlucht, een man die weghen ſynen ouderdom en goede kenniſſen aldaer wel bemind was, ende om ſyne ſchoone middelen in groot aenſien. Over-ſulx gingh hy 's morgens een weynigh na ſeſſen by den Burgemeeſter, verſoekende, dat de Bergh-poorte, die doen om het geſpook van den nabuerighen oorlogh toe-ſtond, t'ſijnen behoeve moghte ontſlooten worden, zeggende, buyten twee voederen ſtroys voor ſyne beeſten te hebben, welke hy, om voor het verbranden bewaerd te zijn, gaerne in de Stad wilde brenghen. De Burgemeeſter, die deſen man alles goeds toe betrouwde, beval van ſtonden aen de poort, volgens ſijne begeerte, te openen. Doch de eene waghen was met ſtroo ſoo hoogh op-gepropt, dat die midden in de poort vaſt en onwagghelbaer bleef hanghen. De Gelderſſe die buyten de poort onder de ſtruyken laghen gedooken, ſiende de poort geopend, zijn met een vollen loop en grouwelijk geſchreeuw aengevallen, ende maekten ſich met kleyne moeyten meeſters van de Stad. Hertogh *Karel*, die op den ſelven dagh deſe tijdingh vernam, vertrock voort naer *Rhenen*, alwaer hy in de Kuniers kerk den goeden God, over deſe zegheningh, liet dank ſeggen. Den volgenden dagh reed hy met alle de troppen naer het Huys *ter Hovſt*, alwaer *Erneſt van Aſperongen* te gebieden had, die des vyands aenkoemſt en geweld niet dervende verbeyden, door de averechte poort ſich met de vlucht gingh berghen. Het vorder krijghs-volk ſijn hoofd miſſende gaf de plaets goed-willigh over. Twee daghen laeter is hy op het *Huys ter Eem* aengetrocken, 't welk twee uyren beneden *Amerſfoord* bezijden den ſtroom van de Eem ſich openbaert. *Roſſem* die het volk aenvoerde met twee ſtucken over den ſtroom koemende, liet, om die van binnen bangh en hoope-loos te maeken, alles tot een ſtorm vervaerdighen, ende den harder van 't Slot aendienen, hy zoude de plaets van ſtonden aen over-leveren, op ſtraffe van anders de wterſte aenvechtingh en mis-handelingh af te wachten, alſoo 't ſijne meeningh was den dood van *Otho van Scharpenzeel* ende van ſijn volk, onlanx te *Gellekom* vermoord, te wreeken. Hy door deſe dreygementen ende aen d'andere zijd door 't gevley der boeren om-gekeerd, ende op ſijne maght weynigh vertrouwende, deed als hem bevoolen was. Het verwonnen Slot wierd aen den Schoutet van *Harderwijk*, met namen *Werner van Grol*, te bewaeren gegeeven. Insgelijx zijn de Sloten van *Amerongen*, *Doren*, *Haem*, *Schoonouwen*, en *Meyert*, den Biſſchop doen ter tijd van 't hert gebonden; ende eenſdeels bezet, eenſdeels tot puyn-hoopen gemaekt. Doch *ter Horſt* beval de Vorſt te ſlechten, op dat het ſchier ofte morghen weder in des vyands handen koemende te vallen, die van Wageningen, alwaer het ſchricks teghen over lagh, niet en moghte beſchaedighen.

202. Hier over begon het grauw, met toeſtemminghe van de Gelderſſe, den Biſſchop met ſchertſen en oneyndelijke ſcheld-woorden over de tongh te haelen. Maer hy liet dit alles op ſijn borſt af-ſtuyten; ende nam onder dit een op-zet van Utrecht te vermeeſteren: 't welk hem ook zoude geluckt hebben, ten ware de ſchalkheyd, door het geſtommel van de geene die door verhoole weghen in de Stad waren geraekt, aen den dagh had gekoemen, ende de burghery over al gaende en gauw gemaekt. Daer na was hy doende om die van *Amerſfoord*, die ſich tot noch toe met den krijgh niet en hadden gemoeyt, door bezendinghen te onder-kruypen, eer ſy van de Gelderſſe ofte over-vallen ofte bekoord wierden. Waer over hy *Adriaen van Rhede* en *Frederick van Someren* haer toe-zond, die in den Raed koemende, *haere trouw-hertigheyd en des Biſſchops wel-gunſtigheyd tegens de Stad grootelyx roemden, ende ten laetſten hier op wt quamen, dat de Biſſchop nergents meer voor en zorghde als voor haere behoudenis, ofte dat ſy door verlockinghe Gelderſſe bezettingh moghten binnen haelen; waer tegens hy verzocht, dat ſy ſijne ruyters ende knechten wilden ontfanghen.* Dan vermits de Raed van *Amerſfoord* van geen een gevoelen en was, ſtemden ſy meeſt daer toe, om volk op hun eyghen beurs te werven ende daer mede den oorlogh van haere veſten te keeren. Daer na zijn ſy al wederom gevrijd door brieven van Vorſt *Karel* en die van Utrecht, die haer met alle zoetigheyd aen den rey en tot hunne vennootſchap zochten te trecken. Maer de Amersfoorders, om alle gevaer, zoo veel doenlijk, te ontſchuylen, verſtonden eyndelijken hier toe, dat ſy 75. voet-knechten, na voorgaende trouw-zweeringhe, binnen lieten, die nochtans maendelijken van den Biſſchop zouden werden betaeld, doch zoo bedecktelijken, dat de vyand hier van den minſten ſnof niet en zoude gewaer worden. *Karel van Gelder*, om de zaeken van 't Sticht niet te verwaerlooſen, aengeſien hy giſte de iongheyd van *Marten van Roſſem* niet ontzaghs genoegh te hebben om ſoo een zwaeren oorlogh te beſtueren, heeft *Frederick*, ofte (zoo andere hem heeten) *Chriſtoffel* Grave van Meurs met verſſe troppen naer Utrecht geſchickt, om met de opperſte maght over *Roſſem* en het krijghs-volk te gebieden. Op dien tijd ſtond het met die van Over-Yſſel zeer ſlecht, alzoo de Gelderſſe meeſt alle haere Sterkten, zelfs ook eenighe Steeden hadden verovert, ende de overighe, ofte met ſteeds te rinkel-royen ofte met het legghen van Schantſen aen de kant van den ſtroom, tot de wterſte armoede en ſchier tot honghers-nood gebraght. Van den Biſſchop hadden ſy mede niet veel heyls te verwachten, ten ware ſy insgelijx, waer van hun hoope was gegeeven, haer toe-vlucht wilden neemen tot de Burgondiſſe.

203. Over-

1528. 203. Over-zulx is'er in den aenvangh van 't volgend ende voor onſen Hertogh aen alle kanten ramp-zaligh iaer, een dagh-vaert en nieuwe by-een-komſte gehouden, ende daer op van weghen de Burgoenſse by een geweeſd *Floris van Egmond*, *Iuriaen Schenk* Stad-houder van Vriesland, *Geeraerd Mulard*, *Iooſt Sasbout*, *Peter Sande*, ende *Peter* Geheym-ſchrijver van Holland: Wt de Ridderſchap van Over-Yſſel *Ian* en *Lubbert Mulard*, *Burchard van Weſterholt* Droſſaet van Vollenhoe, *Burch. van Weſterholt*, *Ian Stellingh.* Van weghen Deventer *Geeraert Cryt*, *Henrick Plaet-man*, en des Stads-Schrijver *Henrick ter Spillen.* Van Kampen *Lubbert van Hattem*, *Geeraerd Burchard*, *Ian Vecht*, *Timon Veen*, met haer Schrijver *Ian van Breda.* Van Zwol *Ian Harberden*, met hun Schrijver *Werner van Pufflingen*: alle welke hunne zeghelen hinghen aen zecker een brief, die onder andere dingen mede-braght, *dat de Keyſer op ſijne koſten Vorſt* Karel, *zoo langh hy noch eenighe plaetſen in Over-Yſſel in-had, zoude beoorloghen, ende hem met zoetigheyd ofte quaedheyd daer toe brenghen om het hand-veſt, waer by ſich de Biſſchop en die van Zwol tot eene geld-boete hadden verplicht, wederom te langhen. De beden en ſchattingen, welke den Biſſchop tot onder-houd van den oorlogh plaghten te volghen, zouden nu den Keyſer volghen.* Hier over werd'er van den Biſſchop, wegen den winter-tijd een deel volx afgedankt, maer by de Gelderſse noch meer aengenoomen. Wanneer *Roſſem* daer na met 2000. voet-knechten in grooten haeſt op-gelicht, na den benee den mond vanden Rhijn af-quam, ende aldaer met Rit-meeſter *Vijt van Munſter* ſich van ter zijden wat gingh vertreeden; had hem de vyand bykants beloert en op-gelicht, ten ware de ſyne hem ter rechter tijd hadden ontzet. Middeler-wijl quam daer tydinghe, dat die van *Geelmuyden* over den Yſſel gaende in de boerſchappen op de Velouw hier en daer den brand ſtaeken. Op welke kondſchap *Roſſem*, de belegeringh tot op een beter tijd ſpaerende, ſyne troppen weder naer Utrecht heeft gevoerd. Naderhand heeft hy etlyke ſterkten in de broek-achtighe kleye van Abkoude, ende aen de Vecht-ſtroom, *Han* en *Meyert* met verdragh vermeeſterd. De Vorſt, om aen die van Over-Yſsel het ſtroopen op de Velouw te verhinderen, beſtond in de vryheyd van *Kampen* ſeekere Schuer in te neemen, al-waer de koey-harders teghens den nacht hunne koeyen gewoen waeren te ſtallen, welke hy in weynighe daghen met een wal en graft teghens allen aenval zoo lier beholwerken, dat het ſchier een onwinbaere Veſtingh geleek; de gemeene man noemde het Koe-burgh. Hier wt heeft men daghelijx menighe wt-vallen tot voor de poorten van *Kampen* gedaen, ende ook menigerley ſchermutzelen gehouden met die van Genemuyden. Hertogh *Karel* was doen zelve binnen *Hattem*, ende liet die van *Elburgh* ſchrifftelijken beveelen, dat, vermits eenighe van de ſyne omtrent *Wilſem* zich verhoudende Koeburgh hadden verovert, ſy der-halven de gedachte Veſtingh na hun vermoeghen met geſchut ende alle behoeftigheid daedelijken wilden bedenken.

204. Wanneer die van Deventer het Stedeken *Diepenheym*, 't welk de Vorſt van Gelder met een ſterke maght bezet hield, hadden aengevanghen te belegheren, ende het begin hier van niet wel en wilde opneemen, zijn ſy weemoedelyken weder te rugghe gewandelt. Maer als nu het krijghsvolk van Utrecht een langhe wijl geen geld en had gheſien, ſprack het trotzelyken om zyne leeningh. Hier op heeft men voor geſlaeghen, het hoofd-geld onder de burgery in te voeren, 't welk echter wt vreeſe van een opſtand is after gebleeven, ende de Stad door beloften en zoet ſpreeken der Overſten van de wtſchuddinghe verſchoond geworden: tot dat het lieve geld onlanx daer na overkoemende het hert van yeder een ontſonkte. Daer na hadden drie zoldaeten een aenſlagh voor op *Schoonhoven*, ende raekten in vrouwelijke kleederen binnen de Stad: doch hun beſtaen viel averechts en vruchteloos wt; want ſy by 't hoofd gegreepen zyn, naer den *Hage* geſonden, ende, na voorgaende belydenis door dwangh van pyninghe, aen den hals geſtraft. De Hollanders hier door gewaerſchouwd, hebben hier ende daer waerd-gelders in hunne Steden beſtelt. Tegens de Lente wierden de Biſſchop en de Staeten van Over-Yſsel verwittighd, dat'er te *Dordrecht* eene vergaderingh was aen beſtemd. Wanneer ſy aldaer in degelyk getal waeren t'zaemen-geſchoold, wierd'er dadelyken beſlooten, met welke ende hoe ſterke troppen ende onder wat Veld-heeren men de Gelderſse zoude te lyve koemen. Voor Overſten wierden aengeweeſen de Graven *Floris van Bueren* ende *Willem van Rennebergh*, neffens *Iuriaen Schenk* Vry-heer van Teutenburgh, ende gelaſt, met alle vlijt volk van oorlogh te werven, te weeten 16000. mannen te voet ende anderhalf duyſend te paerd. Daer behalven zoude *Schenk* met zoo veele knechten als hy miſſen konde, zonder vertoef zoo haeſt de tijd van 't iaer zulx konde lyden, in Over-Yſſel een begin maeken, ende ſyne oude bende met nieuwe op-vullen. Daer tegens lieten die van Utrecht haere ballingen en alle die om des oorloghs wille in vreedige plaetſen waren geweeken by openlyk dagement in-roepen, dreygende de weder-willighe met een banninghe van tien iaeren boven eene groote geld-boete. Hier nevens wierden 'er voor ſes maenden weekentlyken alle Vrydaghen bid- ende vaſt-dagen wt-geſchreeven, op dat de oorlogh een voorſpoedighen wt-gangh moghte hebben. Dan vermits geen van de verdreevene ofte wt-gevluchte weder binnen keerde, ſyn'er door den Hertogh ofte ſyne geſanten nieuwe Burgemeeſters gemaekt. Doen is mede de Ruytery, welke weghen de traeghe betaelingh op nieuws begon te morren, door de Vorſtelyke laſthebbers in ſtilte gebracht.

205. Den Dortſſen zit-dagh geſcheyden zijnde, heeft de Vorſt, niet on-weetende wat 'er tot ſyn after-deel was verſprooken, met ſyn gantſse heyr-legher de vlecken aen de *Leck* beſlaeghen, om den Biſſchop in 't weder-keeren waer te neemen en op te lichten. Doch hy was onder weghen te *Schoonhoven* verbleeven, de ſyne, die ziek waeren van enkel verlanghen, door brieven opweckende, *dat ſy goeden moed ſouden hebben ende ſcherpe wachten houden: hy ſoude binnen kort met zoo eene maght voor den dagh koemen, waer mede hy onbeſchroomd midden door des vyands legher wel derfde heen treecken.* Voort daer na wierd 'er mede een boode van *Schoonhoven* met brieven aen de Staeten van Utrecht afgeſchickt, belanghende den handel van *Dort*, die echter, tot groot genoeghen van den Hertogh en yeder een, wierd onderſchept. De Vorſt al wederom de gewelddighe toeruſtingh van zoo een verſchrickelyk vyand verſtaende, het, om hier tegens vervat te weſen,

1528. insgelijx ſyne maght vermeerderen, ende allenthalven laſt geeven, om een oogh in 't zeyl te houden. Insgelijx deed de Biſſchop, die doen weder te ſcheep binnen *Duerſtede* was geraekt. Ondertuſſchen was Burgondien wacker in de weer, om over al volk ende krijghs-gereedſchap te verzaemelen. Boven al was het vervaerlijk, dat *Schenk* met de Vrieſen en Burgoenſſe naer den Yſſelkant quam aenſtooten. Deſe roep maekte by de Gelderſse niet alleen verſlaeghenheyd, ſiende dat ſy den vyand nu van vooren ende van afteren te verwachten hadden; maer ook by die van Utrecht, die voor de Burgondiſse en na-buyrige Hollanders, daer ſy zoo meenighe iaeren dan met wapenen ende altoos met haet hadden tegen gevochten, niet weynigh en ſchroomden. In deſe verbaeſdheyd verhuyſden 'er veele van Utrecht, geen moed hebbende dat de Stad de over-hanghende oorloghs-buyen zoude konnen wt-harden, in 't beſonder wanneer voort daer na al dit pack den Gelderſſen op den hals quam vallen. Deſe zijn als door-loopers en vyanden van 't vader-land veroordeeld, ook hunne huyſen en geheele in boedel den zoldaeten ten beſten gegeeven. Waer over 't gemeene volk tegens de ſtichters van dit werk by den Stad-houder den Grave *van Meurs* met ſchelden en tieren zoo veel te weghe braght, dat het krijghs-volk de huyſen van de voor-vluchtighe moeſte ruymen, en alle geweld ſtaecken. In die daghen wierd mede den Burgoenſſen opentlijken de oorlogh aengezeghd. De Biſſchopſse vielen doen wederom in de Voorſtad van Utrecht, ende wierpen het vuyr in eene van de molens die t'eenemael daer door in d'as raekte.

206. Middelerwijl beval Vorſt *Karel* (wel weetende dat men in 't werven van een legher en verſterken van een Stad aller eerſt van den buyk moet beginnen, die ledigh zijnde geene ooren en heeft om na reden te luyſteren) de Stad van Utrecht in allen geval by tijds met allerley voorraed te verzorghen, laetende in de Lente-maend meenighte van koorn en andere noodzaekelijkheyd daer binnen voeren. Met een trock het leger van *Doorn* beter naer de Stad toe. Doen ter tijd koos hy mede *Marten van Roſſem* Heer *van Puderoyen* tot ſijn Veld-Maerſchalk zoo over het voet-volk als de ruytery, ende ſchonk aen hem (om ſijne deughd, waer van hy tot nu toe meenighe proef-ſtucken hadde gegeven, als door een nieuwen ſpoor kraghtelijken op te wecken) de thienden van alle gedinghen, brand-ſchattinghen, en gevanghens die op des vyands bodem wierden gekreegen. Hopman *Aelt van Harderwijk* wierd mede gelaſt, zoo veel volx ende zoo haeſt als 't doenlijk was by den anderen te raepen, ende voor ſes maenden in huyr aen te neemen: gelijk ook de Ritmeeſter *Ian van Horſt*, wiens tijd ſchier wt was, op nieuws voor een half iaer in ſijn dienſt beveſtighd. Doen is mede des Hertoghs verwant *Ioachim Heer van Wiſch* in 't Over-Vierdeel van *Ruermond* tot een Overſte en op-ziender geſteld, ſchier op gelijke voorwaerden als *Roſſem*. Insgelijx is *Melis van Zuylen van Nivele* tot Utrecht bewaerder van 't kleyne zegel gemaekt, *Lubbert de Wail* Schoutet van *Leuſden* by *Amersfoord*, *Marten Koolwagen van Eemnes* binnen en buyten 's dijx; ende *Marten van Scherpenzeel* tot Over-pander. De Grave van *Meurs* liet mede geen vuyr wt-gaen, ende was niet zuymachtigh in het plonderen en verwoeſten der landen van *Amersfoord* ende van alle de geene die den Biſſchop mede-ſtonden: hoewel dit vernielen en plucken weynigh konde helpen tot het eyndighen ofte voort-zerten van den oorlogh, ende daer tegens veel hielp om de land-luyden over al met een vinnighen haet teghen de Gelderſſe en hunne heerſchappy te ontſteeken.

207. Daer na heeft *Roſſem*, wt zonderlingh bevel van ſijn Vorſt, wiens oor-biecht hy hadde gehoort, een ſtout ende voor altoos roem-ruchtigh ſtuck beſtaende, ſyne troppen, zonder dat yemand ſijn voor-neemen konde na-ſpooren, weſtwaerts aen naer *Woerden* gevoerd. Syne maght beſtond in 2000. oude knechten, ende 200. ruyteren; hoewel andere van veel minder getal ende ſlechts van 1300. mannen in alles vermelden: voerende alle Keyſerlijke vlagghen, om den Hollanderen geen after-denken te geeven ende als een doekien voor de ooghen te binden. Als deſe by *Outwijk* waren t'zaemen-gerot, begon *Roſſem* aldus te zwetſen: *Tot nu toe hebben wy, vroeme kamer-raeds, als op een hongher-kamp gewydet en magere ſoppen gegeeten, terwijl wy den Biſſchop ende ſijn febrael en verarmd Sticht bekryghen: Maer nademael wy nu twee vyanden in ſtede van een voor hebben, zoo is ons opzet, de Hoofd-ſtad van den hooghmoedigen vyand aen te taſten, alwaer ghy-luyden het goud en zilver met ſchepels zult konnen wt-meeten, ende u zelve voor altoos rijk rooven. Doch wat ick voet een vyand en koop-ſtad meyne, zal ick aenwijzen wanneer wy een weynigh verder op den wegh zyn. Ghy hebt niet meer te doen, dan my uwen voorgangher ende mede-maet na te ſtappen.* Na deſe aenſpraek is hy te voet door de Voor-ſtad gegaen. Als ſy een mijl ofte anderhalf van de Stad waren, beſtond hy het krijghs-volk wederom zoo toe te ſpreeken: *Wy zeghen den Hollanderen den oorlogh aen, niet als wel eer door een gezwooren krijghs-boode, maer door het ſwaerd ende vuyr. Voor als nu zoudet den Haghe gelden, het pack-huys van de Hollandſſe ſchatten, welke hy hen t'zaemen met alle de inwooners ten roove gaf. Dat de Hollanders in voor-tijden wel kloek en manhaftigh waren geweeſt, maer nu rijk, loom en bloode; daer ſy in tegendeel ſtrijdbaer en bedreeven waren, ook onder zoo een Vorſt zout verdienden die alleen gewoon was te winnen ende noyt onder te leggben. De zelve Hollanders hadden verbondert, dat de Biſſchop wt al ſijn land niet en was gezet, ende hem onder-duyms met volk en geld-middelen onder-ſtut. Hier tegen moeſt men by tijds raed doen, eer daer yet in den wegh viel, ende in 't begin van den oorlogh zoo een meeſter-ſtuck aenrichten, daer de nakomelinghen van zouden weeten te praeten, ende 't welk den vyand ofte onder de voeten ofte immers tot ſchrick ofte weemoedigheyd zoude brenghen. Soo 'er eenighe onder den hoop waren die zwarigheyd maekten van dat men eetlijke Steden van den vyand voor by moeſte trecken, zulke mochten vry weder naer huys wandelen, om door hunne kleynderigheyd deſen heerlijken tocht niet te onteeren: hoewel de zaek ook genoeghzaem buyten gevaer was; alzoo beyde plaetzen, die ſy after haer zouden laeten, armelijken bezet waren, de eene daer-en-boven van kleynen gewicht, ende d'andere zoo geleghen dat ſy geen noot van 't geſchut en hadden: genoomen ook, dat het volk wt beyde Steden zich by een trock (als 'er buyten twyffel niet en was te beduchten,) zouden ſy dan noch ſchroomen voor een hoop ſtraet-ſlypers, ſchip-

pers,

1528. *pers, polle-wevers ende dierghelijk geſpuys van onweerbaere Hollanders en Vlamingen? Hy wilde de dorpen aen weder-zijden van den Rhijn bedwinghen om tot aen den Haghe toe alle noodwendigheyd te verſchaffen. Haer en konden geene ſtroomen, bruggben ofte berghen op den wegh ſtuyten; gelijk mede 's Graven-Haghe poorten, graften noch wallen en had, ende ſy derhalven niet behoefden te vreeſen van buyten geſlooten te worden ofte met bloedighe hoofden af-geweeſen. Waer over ſy hem nu voor al gaerne ende willigh zouden na-treeden.*

208. De heele menighte riep hem toe; *ſy waren bereyd hem, zelfs tot in den mond van de hel, te volghen; hy zoude maer voor-gaen daer 't hem gelieſde, ſy wilden hem onbeſchroomd en vaerdigh na-wandelen.* Derhalven trock hy ſpoedighlijken voor-by *Montfoort* ende *Woerden*, alwaer alle vlecken omtrent den Rhijn, om geen overlaſt te lijden, hem te wille waren. Het volk van bezettingh tot *Leyden*, onaengeſien het gierigh was om wt te vallen ende een kans met de onſe te waeghen, wierd teghen dank binnen gehouden. 't Welk'er veele deed gelooven ende rond wt zegghen, dezen intocht van de Gelderſſe een door-geſtecken werk te zijn, ende met ſtil-zwyghende toe-ſtemminghe van Me-Vrouwe *Margriet* aengevangen; gelijk het boosachtigh volk doch gemeenlijken ſijne ramp-zaligheyd de Overigheyd te laſt zoeken te legghen. Hoewel andere dit mede niet en waeken; om redenen, dat de Hollanders vol geld en goed ſteekende den Keyſer, niet na behooren ofte na behoef van ſijne zwaere oorlogen, met penningen by-ſtonden. *Roſſem* in het dorp *Voorſchoten* twee uyren van den *Hage* zijnde, liet een ſchuyr met een kot ofte twee aenſteecken; ofte om dat de bouweren ſchattingh weygerden, ofte om aen zommighe in den *Hage*, dien hy wilde verſchoonen, hier door een looſe en wenk te geeven. Wanneer ſy daer na tot aen *Rijswijk* ende voor aen 't Haeghſe woud waren gekoemen, beval hy ſchielijken de Gelderſſe vaenen te ontwinden, ende *Gelder Gelder* wt te ſchreeuwen. Alſdoen begaf zich yeder op de vlucht, laetende alles van verbaesdheyd in 't wilde ſtaen. Eenighe Raeds-heeren wierpen hun verborghene ſchatten plotzelijken in de ſchuyten: andere huerden voor groot geld karren ende waeghens, om haer zoo gemunt als ongemunt goud en zilver wegh te ſtouwen; geevende al het ander ten beſten. Veele, die haer huyd ende vryheyd boven de middelen waerdeerden; verliepen op dit gerucht haere maeltijden en alles, ende vlooden naer *Delft*. *Roſſem* had de ſyne alzoo geſchaekeert, dat ſy van 't Ooſten, Weſten ende Zuyden in den *Haghe* vielen, ende niemand dan tuſſchen 't Weſten en Noorden naer de Zee konde ontvlieden. Die van *Delft* ziende de Haghenaers met heele troppen na haere Stad vluchten, waren mede van de ſchrick, als van een koude 't zaegh; zoo bezeeten, ende verlieten zich zoo weynigh op haere Veſten, dat ſy ze lichtelijken op de aen-komſte des vyands zouden verlaeten hebben. Aldus is *Marten van Roſſem* omtrent den midder-nacht, wanneer alle dingh eens zoo groot en yſſelijk in de ooren klinkt, binnen 's *Graven-Hage*, den ſtoel van de Vorſten ende hoogen Raed, onvoorſiens en ongenoodighd gekoemen, zonder eenighen weder-ſtand te vinden, vermits ſy geen vyand dan eer haer eyghen volk te gemoet zaghen; zoo dat 'er ook boven drie mannen niet en ſtuyckelden.

209. Weynighe huyſen bleeven ongeſchonden en tol-vry. De buyt was des te grooter, des te onverwachter hunne koemſte was. Schier Koninghlijke ſchatten hebben ſy in goud, kleederen, zilver ende andere cieraeden wegh gevleept: de oor-kuſſens van vederen en tyker wt-geſchuddet ende daer tegens met goud en ziiver gevuld. Hier ende daer vond men (na dat een yeder de vreeſe en zwijmelingh was aengekoemen) de ſleutels in de kofferen en kaſſen ſteecken. Het Slot wierd aen *Roſſem* met verdragh geopend, 't welk hy echter, als mede de brieven van het Hof, in ſijn weſen en ongeplunderd liet; gelijk ook de huyſen van eenighe edelen zijnde van 't Gelderſſe bloed ofte geſindheyd. Middeler-wijl ſchreef *Marcus van Wees* Prooſt van Elſt ende Dom-heer van Utrecht een brief (die nochtans by den Stad-houder van *Woerden* opgevanghen, ende te *Delft* op den land-dagh opgebrooken wierd) op den *Haghe* aen ſijn broeder *Chriſtoffel*, waer in hy den Maerſchalk van *Roſſem* over dwars beſchuldighde, *dat hy hem teghens ſijne beloften in deſen tocht had over-geſlaeghen, ende maekte met een etlyke wt den adel naem-achtigh, waer mede men in den Haghe door de vingeren zoude ſien ofte ſtraffelyken handelen. Hy verlanghde eens eenen dagh by haer te weſen, om de vernaemdſte roer-vinken aen te wijzen, ende onder andere den † Opper-Raeds-heer van't Hof, wt Zeeland ende van ſchippers geſprooten, die een vermaek had om den adel en eerlyke luyden te ribbe-zacken en onderdrucken, die ook de goede Ionkeren Broeſel ende Broekhuyſen ter dood had verwordeelt; gelijk mede niet veel heyligher en waren Meeſter Vincent ende Caſpar Livens, die met * bodemerye en ſchip-woeker een groot goed by een hadden geſchraept. Hier tegens ſprack hy voor de Reneſſen, voor Ian van Kulenburgh, Geeraerd van Poelgeeſt die buyten Leyden op ſijn Huys woonde, om dat die den Staeten van Utrecht minſt hadden tegen geſtaen, als mede voor den Heer Alkmade van Wingerden, den Heer van Aſſendelft, ende den Hof-ſchryver. Voor de andere als Raedsheeren, voor-ſpraecken en dierghelijk volxken en wilde hy niet bidden. Sy hadden nu de broed-kinne by de veeren, die over het Sticht zoo veel quaeds had gerockent; een plaets, daer de Hollanders al over langh geſind waren een * hooghe vergaderingh, gelijk 'er te Parijs in Vrankrijk was, op te richten, ende het Sticht van Utrecht daer onder te ſtellen.* Het krijghs-volk met roof over-laeden en dronken van weelde begaf ſich voort tot ſlempen en hoereeren, ende, geen vyand vindende, vocht tegens de tonnen en 't onweerbaere vrouw-volk. Eenighe melden, dat ſy 's anderen daeghs voor noens zouden zijn verſcheyden; daer andere verhaelen, dat ſy, voor 20000. gulden aen bedonghene brand-ſchattingh gijzelaers en pandsluyden mede neemende, eerſt op den drieden dagh wt den *Haghe* vertrocken zijn, ende haer voorighen wegh weder gekeert, zonder de minſte ontmoetinghe, behalven dat haer eenighe boeren van afteren quamen beruyken ende aen-

* Fœnus nauticum.

* Parlement.

† Preſident. *Hy ſchijnt hier als met een vingher te micken op* Nicolaus Everhardi *van Middelburgh, een man hooghet van waerdigheyd en verſtand dan van geboorte, ende die naderhand hoofd wierd van den hooghen Raed te Mechelen.*

1528. vallen. Daer nevens dwonghen ſy ſchier alle dorpen aen den wegh, om den gedreyghden brand met een gulden reghen en koude ſchijven wt te bluſſen.

210. Maer wanneer ſy nu Utrecht naderden, wierden ſy bericht dat de Biſſchop in de Voorſtad brand had geſtookt, ende de Burgoenſſe wt haer legher-ſtad omtrent den Rhijn waren op-gebrooken, om haer van vooren en afteren te gelijk aen te randzen. *Roſſem* hier van onderweezen, ſtelde terſtond de tyne, die tot nu toe als dwaelende door een hadden geloopen ende bangher waren voor den buyt als voor hun leeven, in bequaeme geleeden, ende braght ze neffens zoo een koſtelen roof met ſchuyten door den ouden Rhijn al iuychende en krioelende weder in de Stad, toe-gepronkt zijnde ten deel met zijde en fluweele tabbaerden, tot een vertoonzel van den buyt ende ſpijt van den Hollandſſen adel. Het volk in de voor-ſteeden verdeeld ende in hunne ſlaep-ſteden wat verfriſt zijnde, heeft daer na een deel van de plunderagie naer *Arnhem* over-gedraeghen. Wanneer de Biſſchop hier op loerde, was *Roſſem* voort met nieuwe troppen by de hand, ſcherpelyken toeſiende dat zyne voorighe eer alhier geen ſchipbreuk moghte lijden. Ende aldus is de buyt behouden en wel over-gekoemen. Van de Utrechtſſe burghers zeght men dat de meeſte aenleyders tot deſen tocht waren *Ian van Huchtenbroek*, *Lubbert de Wael*, *Iooſt van Eyk*, *Michiel de Backer* en etlyke andere. Ondertuſſchen waren de gemoederen t Utrecht noch niet gezuſt ofte bevreedighd: want als ſy verſtonden, de Stads-kiſte van den Haeghſſen buyt tot voortzettinghe van den oorlogh niet te zijn gebeeterd, maer dat de zoldaeten ende de Vorſt al den pluck onder ſich behielden, daer ſy daghelijx wierden geſchat en als tot de beenen toe geknaeghd; zijn hier wt zoo onder den adel als den gemeenen man geene kleyne onluſten gezuyrd. Waer over ook *Frederick Vooghd* een van de Burgemeeſters tot den Vorſt wierd af-geſchickt. *Kavel* om haer te vriend te houden, zocht ze met honigh-zoete woorden af te zetten; voor-wendende dat de buyt aen 't krijghs-volk was gelaeten, om daer na te graegher op den vyand aen te bijten: belangende het ander, daer in wilde hy tijdelyken voor-ſien. Onder dit wierden de Haeghſſegijzelaers, die t'Utrecht in verzeekeringh zaten, vermits de beloofde 20000. guldens langhzaem voor den dagh quamen, met de overighe gevangens, magherlyken genoegh gediend en als met ſchip-rogghe geſpijſt: ende hoewel ſy naderhand, op *Arnhem* gevoerd zijnde, betere zaeken hadden, hebben zy nochtans twee volle iaeren in de hechtenis en bangigheyd moeten blyven.

211. Maer *Schenk* aen d'andere zijd met ſyne troppen over den Yſſel-ſtroom gegaen zijnde, nam voor *Koeburgh*, 't welk deghelyken van de † Gelderſſe † was vaſt gemaekt, met hulp van de Kampenaers te belegheren. Die van *Elburgh*, ſiende dat *Schenk* ſijn legher om die plaets bereeds had geſlaeghen, ende haer-luyden Stad mede van verre dreyghde, ſmeckten den Hertogh om volk en alle noodzaekelijkheyd. De Vorſt vermaende ze goeds moeds te weſen; hy zoude haer ofte Koeburgh niet verleghen laeten. Als *Schenk* onder dit in 't belegh volhardende eyndelyken een tromme-ſlagher had wt-geſtuyrt om de Sterkte op ſynen naem op te eyſſen, ende dees met een bus-koghel, onverhoeds ofte moed-willighlyken, was dood-geſchooten; hebben de zoldaeten, wt hevigheyd en wraeckluſt, door de verdronkene landen op twee plaetſen teffens de Veſtinghe aengetaſt, ten laetſten, eenighe waghens met hoy in de graften ſtortende, met geweld in-genoomen, ende al het volk den beck gebrooken, wt-genoomen een ofte twee die naderhand ontſloopen. Dan onlanx daer na heeftmen dit des Biſſchops volk heerlyken te paſſe gebracht: 't welk als ſich met ſterke hoopen over de Betouw verſpreydet had, ende na een voorſpoedigh gevecht de Roſſemſſe wat verre na-gezet, veele vyandlyke vaenen ende een ſteeuwighe maght aldaer gewaer wierd, ende over-zulx verſtrickt ende beneepen zijnde tegens beloften, vermits de wreedheeden te *Koeburgh* gepleeghd, te gader is omgebracht, behalven eenighe weynighe die ſich met de vlucht hadden wegh geſtoolen. *Schenk*, *Koeburgh* met noch eene andere Sterkte over den Yſſel-ſtroom by *Winthem* vermeeſtert ende beyde geſlecht hebbende, trock voort met ſijn legher naer 't Swarte Water; alwaer ſich insgelijx eene Veſtinghe van de Gelderſſe vertoonde, ten meeſten deel van den ſtroom om-vanghen, welke hy met ſcheepen (van de inwoonders *Potten* genoemd) beſtond te bevechten, ende binnen korte daghen in-nam. Daer na quam al het heyr voor *Haſſelt*. Onder dit veynſde ſich *Roſſem*, om den vyand af te locken, een tocht voor te hebben op de Seven-Wolden. De Biſſchop deſen roep te licht aenneemende, ende giſſende, alle Gelderſſe benden met *Roſſem* bereeds over den Yſſel gegaen te zijn, had 600. voet-knechten en 75. ruyteren naer de Betouw om aldaer te moeſkoppen laeten wt-gaen, die ſchier alle (vermits *Roſſem* terſtond met ſijn legher te rugghe gekeerd ende noch niet voor-by Zutveen was gekoemen) zoo een deerlyke neder-laghe, als gezeght, geleeden hebben. Wanneer de klank van deze over-winninghe den Burgoenſſen in de ooren klaterde, is het Slot *Meyert*, 't welk de Amſterdammers zeer benauwden, van het belegh ontſlaeghen, zoo haeft ſy vernamen, dat de Gelderſſe nieuwelijx weder wt de Betouw van daen koemende twee benden van wi-ſchot daer heen dreyghden te zenden.

212. Op deſen tijd is *Schenk*, om dat ſyne aenſlaghen zoo wel wt-vielen, met groote pracht voor Stad-houder (wt den naem van den Keyſer als Hertogh van Braband en Grave van Holland) over 't land van Over-Yſſel (gelijk wel eer over de Vrieſen) wt-geroepen. De Gelderſe Vorſt ſiende Over-Yſſel bereeds in de klauwen van de Burgoenſſe, liet daer en tegens in den Bloeymaend alle Standen tot Utrecht by een laeden, ende op de gewoonlyke wijſe een nieuwen Biſſchop over het Sticht kieſen, te weeten *Frederick* Grave van *Bichlingen*, een man van een vernaemde ſtam ende Dom-heer tot Kolen. Den volgenden dagh ſchickten de Staeten aen die van *Amersfoord*, die tot noch toe ſich on-zijdigh hadden getoont, een brief van zulk een beſlagh: *Hoe ſy geſind waren, onder een Geeſtelijk Vorſt ende de beſcherminghe van H. Marten, gelijk voor heen, te ſchuylen. Ende want de Biſſchop Henrick van Beyeren, ſijn ampt en alle deughden vergeetende, veel tegens ſijn eed ende tot after-deel van de gemeene vryheyd had bedreeven, ende noch onlanx de landen van*

† *Siet op 't voorighe iaer.*

1528. *van Over-Yſſel de wereldlijke hand onderdaenigh gemaeckt, ende te beduchten ſtond, dat hy 't ly de woorden niet en zoude laeten blijven; hier over hadden ſy, om hunne vryheyd ende 't recht van de kerk tegens de Hollanders te hand-haeven, als mede tot weder-bekoominghe en heelinghe van 't geen bereeds ontvreemd ofte verbrooken was, op gisteren in de vergaderingh der Staeten den doorluchtighen Grave van Bichlingen met eenhelligh ſtemmen tot Kerkelijken Momber verkoozen, om beyde landſchappen na oude wijze ende daer na als Biſſchop te bedienen; voor-behoudens den Hertogh van Gelder en ſijnen erven het recht van ervelijke beſcherminghe. Niet twijffelende, ofte ſy-luyden zouden hier in mede bewillighen; nademael ſy tot nu toe met Henrick van Beyeren niet en hadden t'zaemen geſpannen.* Onder dit was *Schenk* al doende met het belegh van *Haſſelt*. De Hertogh van Gelder, de teghenwoordighe maght ofte ook de wille der burgeren ende de weynigheyd van 't krijghsvolk mis-trouwende, had daer en boven in de ſtilte des nachts 600. gewapende in verdeckte ſcheepen binnen de Stad doen koemen. Ende om dat hy, aen zoo veele hoeken teffens gedreyghd zijnde, te veyligher moght beſtaen; heeft hy, loopende den oorlogh, met den Grave van Buren *Floris van Egmond*, Vry-heer van *Leerdam*, *Yſſelſteyn* en *Kranendonk*, in 't byzonder eene ſtille-zaet doen beraemen, welke genieten zouden de Vorſtelijke landen in 't Boven-vierdeel, ende voor al de Heerlijkheeden van *Keſſel* en *Kuyk*; ende zulx ten over-ſtaen van *Ioachim van Wytenhorſt* Land-vooghd in die geweſten, neffens den Raed van *Ruermond* en *Venloe*. Of die van *Nymegen* die mede na zoo een beſteck verlanghden, hier zijn in begreepen geworden, daer van en heeft men geen bewijs. Omtrent deſen tijd liet de Keyſer doorgaens in ſyne landen, in 't byzonder die aen Gelderland en 't Sticht aenbuerden, wt-kondighen, ende een onbepaelde vergiffenis toe-zegghen, *aen allen den geenen, die wt berouw zich van de oproerighe af-zonderen, ende ſijne genade begeerden te om-helſen.*

213. Die van *Deventer* door gelijk een brief † onder-taſt zijnde als de Amersfoorders, ende genoodighd om met den Staeten van het Onder-ſticht in eene nauwere vereenigingh te treeden, ende neffens hen den nieuwen Biſſchop *Frederick* aen te kleeven; gaven, ſteunende op het Keyzerlijk ontzet, niet veel gehoors ende bykants zulk een beſcheyd: *dat ſy altoos hadden belieft en voor waerd aengenoomen den Heer van hen-luyden geſtelt, dan nu iaer op iaer enkel verdriet en eene grondelijke verdervenis tot een loon ontfangen van deſe hunne, hoewel aen een vreedigh en goedertieren Vorſt beweezene, gehoorzaemheyd; zonder van hen luyden, of ſy wel t'zaemen aen eenen Heer met eed en hulde verplicht waren, eenighen trooſt ofte ontzet genooten te hebben: onaengeſien ſy ook ſteeds den vreede na-geiaeght ende de Trieſſe, verbiedende dat ſich d'een des anders Steden ofte luyden zoude onder-winden, met 50000. guldens hadden gekoſt, ende daer toe landen, luyden en Sloten verlaeten. Dat daer en boven de Vorſt van Gelder ſijn krijghs-volk binnen Utrecht had geſchiekt, als voor heen binnen Zwol, de onverwaerde Stad van Haſſelt vermeeſters, ende de ellendighe land-zaeten van Over-Yſſel met roof, doodt-ſlagh, brand-ſchattingh en dingh-tal vinnighlijken vervolghd; daer ſy wel menighvoudighe dagh-vaerten om hadden gehouden, doch met deſe vrucht, dat ſy in grootere ongenade waren vervallen ende wyder van de vreede en hun oogh-merk af-gedwaeld, hoe ſy meer hadden geweeken en over ſich genoomen: alleen, om dat ſy hunne eeden en wettighen Heer hadden geweygert af te gaen ende op ſich te laeden eene ervelijke dienſtbaerheyd. Dat men mede daer op hadde gedronghen, van de Stad van Zwol, niet tegenſtaende ſy in de eeuwighe vreede mede was bededinghd, over te geeven, om bloods hoofds, barrevoets ende naeke in een linnen kleed genade te begheeren, daer toe noch een zwaeren penningh op te brenghen, ende daer voor, tot des Hertoghs keur, gijzelers te ſtellen; nademael men de zeghelen en brieven van de heele landſchap geen geloof woude geeven. Dat de Biſſchop door deſe weder-ſpannigheyd van ſijne hoogheyd en op-komſten ontzet zynde, noch by ſich zelven de maght hebbende om ſijne ſchaemele onderdaenen voor zulke baldaedigheyd te waeren, beter had geoordeelt ſijne landen aen den Keyſer, ſijn Over-heer ende een voor-ſtander en hoofd der Chriſtenheyd, over te draeghen, dan in handen van ſijne gezworene vyanden: welken Keyſer ſy dan ook, met voor-bedachten raed en believen des Biſſchops, voor een Erf-Vorſt ontfanghen ende hem al hulde en eed hadden gedaen, ende nu noch oyt en zouden ontvallen; over-boodigh zijnde deſe hunne daed voor God, voor den Paus ende de gantſche wereld te verantwoorden. Moegende niet te min lijden, dat die van Utrecht in haere zelf-willigheyd en verkeerde heyligheyd voort-voeren, ende zich behulpen zoo ſy beſt konden.* Geſchreeven onder het zeghel *Ians van Buckhorſt* ende *Reynolds van Koeverden* van weghen de Ridderſchap, ende der Stad van *Deventer* van weghen de Steden. Het op-ſchrift hield aen de Staeten des Neder-Stichts van Utrecht, ende aen den Maerſchalk *Marten van Roſſem* Heer van *Puderoyen*.

214. Middeler-wijl yverde *Schenk* in ſijn aengevanghen werk, benauwende *Haſſelt* aen alle kanten, ende het geſchut op twee plaetſen plantende. Ende hoewel de muyren zoo waren in-geſchooten dat men door den in-breuk hadde konnen in-dringhen, moeſt de vyand nochtans te rugghe wijken; gemerkt de belegerde, op het aendrijven van hun Over-hoofd *Bernhard van Hack-fort*, van binnen zulke werken en graften hadden af-geſteeken die voor een muyr moghten verſtrecken, met een hooghe wal, waer after het volk in ſijne geleeden ſtond, 't welk de aenloopende met ſchippers-haeken ofte ſpieſſen neder-velde, ofte wt de verborghene hoecken onder de voeten ſchoot, ende de graft alzoo met dooden op-vulde. *Schenk* ſijne hoope ter zijden zettende van de Stad voor dien tijd te verheeren, braght ſijn volk weder in 't legher, ende zond van ſtonden aen, eer de verſlaeghene waren wt-getrocken, een boode, die, na verkreegene vry-geleyde, de doode lichaemen vorderde tot de begraffenis. Men liet weeten, *dit hem ongeweygerd te zijn, zoo haeſt ſy ze de kleederen hadden wt-geſchudden.* Ende alzoo heeft men de dooden den anderen dagh in twee ſchuyten wegh gevoerd. Daer na hield *Schenk* de ſyne eenighe daghen in de hutten, zoo om de gequetſte te doen helpen, als om dat de ſchaerſheyd van kruyd en voor-raed hem tegen dank de ruſten. Dan wanneer hy voort daer na wt Holland

† *Extat epiſtola huius exemplum in bibliotheca Wittenianâ.*

1528. ontzet kreegh, onder-ſtond hy, veel heftigher dan te vooren, de Stad met zwaere ſtucken te begroeten. Maer de Burgoenſse die wat te na onder de wallen quamen wierden van nergents meer dan wt de verhoolene gaeten beleedighd. Behalven dat de vrouwen ziedende terre, peck-krantſen, ſteenen, en vuyr-pijlen onder het vechten aendroeghen, ende zomwylen zelve van de wallen af-goyden. Waer over *Schenk*, door deſe neder-laghe ontroerd, ſyne maght al wederom moeſt af-voeren. Doch nademael die van de Stad van kooren en kruyd armelyken waren voor-ſien, drongh haer de nood, eer ſich *Schenk* wederom tot een ſtorm op-ſchortede, den anderen dagh om t'zamen-ſpraek en middelen van verdragh by hem aen te houden. Onder dit ſchickten ſy onder de hand een boode aen den Vorſt, ende gaven hem door brieven te verſtaen, waer het hen aen ontbrack om het belegh ſtaende te houden. Wanneer daer na de gezanten met wille van *Schenk* in 't leger quamen, beſtrafte hy heuſſelijken der burgeren hard-neckigheyd, ende vermaende ze, *meer te letten op het algemeen welvaeren dan op den raed van eenighe weynighe in 't byzonder, eer de nood aen den man quam: by wilde ze (ſy zouden 't ſtechts aen hem ſtellen) verdraghelyke voor-waerden vergunnen.* Wanneer men hem de voor-waerden af-vroegh, zeyde hy; *ſy zouden, behoudende hun leven ende middelen, de Stad, ende de op-reyders van deſe af-valligheyd*, Wiſſingh *en* Ketel, *levendigh over-geeven. Het krijghs-volk zoud in ſijne daghelyxe kleedingh zonder wapens ende met ſtoxkens wt-gaen. Dit zouden de gezanten in de Stad her-boodſchappen, doch in zeer korten tijd hem weder beſcheyd over-brengben.*

215. Die van binnen, ende met naemen de Gelders-geſinde hielden haer zoo quaelijk en vreemd, dat de gemoederen nauwlijx waren te koelen. Onder dit was de boode aen *Hack-fort* te rugghe gezonden met beſcheyd, *dat hy de Stad, als voorheen, ridderlijken zoude tegen houden, ende binnen twee daghen hulp, noodturft en ontzet te gemoet ſien.* Dan de brief-dracgher door onkundigheyd van de weghen van het rechte pad af-raekende, had het ongeluck van onvoorſiens after-haeld te worden. *Schenk* wt de brieven verſtaende wat de Gelderſſe in den ſin hadden, maekte van ſtonden aen verſpieders wt, om haer in het wt-koemen gaede te ſlaen, ende liet met een die van de Stad die hier niet van en wiſten, na den wt-gangh van de wapen-ruſt, op nieuws door praetiens onder-taſten, als mede de ſtucken, tot vergrootinghe van den ſchrick, klaer maeken. Sy dan in 't legher by *Schenk* koemende wierden ſtraffelijken beiegend, *dat ſy op hoope van ontzet, alleen in ſchijn een loozelijk beſtand en verlenghenis van tijd gezocht hadden; waer over hy nu ſijn voorigh bod niet en begeerde te veranderen.* Hier tegens verſchoonden ſy haer, *dat men het in-neemen der Stad hen niet en konde wijtten, maer een louter bedrijf was van den Hertogh en de Gelderſße, in welker maght het gebied ende de ſleutelen der poorten waren: hy zoude zachter te werk gaen, niemand wt-dinghen, ende de bezettelinghen met hunne vaendelen laeten wt-trecken.* Schenk zeyde met bondighe woorden hier op, *ſy zouden dan zonder kruyd en koghels wt-gaen, ende in een heelen maend tegens de Burgoenſse niet dienen.* Onder dit kreegh *Schenk* tijdinghe, dat *Roſſem* met 2000. mannen te voet en 200. paerden naer ſijn legher quam aenzetten. Derhalven heeft hy dadelijken op-gekraemt, ende ſijn legher in 't geſicht van de Stad ſlagh-vaerdigh gemaekt. *Roſſem* en was mede niet weygerigh, hoewel geenſins zoo maghtigh aen volk, ende liet, aengeſien hy ſich meeſt op de ruytery verliet, de ſyne van gelijken in geleeden verdeylen. Doch *Schenk* ſijn geſchut te werk ſtellende vernielde veele van de Geldersſe, ende dwongh *Roſſem* om te rugghelen, die evenwel ſich dicht by de Burgoenſſe neder-ſloegh ende al wederom een ſprongh ſcheen te willen doen, ten ware hy voort daer na den wt-tocht van de bezettinghe ende het over-gaen der Stad had vernoomen. Een luttel te vooren hadden de Gelderſſe, om den vyand te verſpreyden, eenighe ſchaeren onder 't beleyd van *Henrick van Wiſch* omtrent *Ruermond* en *Venloe* by een gezaemelt, die behalven haere krijghs-gereedſchap voor eenighe daghen mond-koſt mede-droeghen. Als deſe den Maes-ſtroom waren over-getooghen, om in de Meyerye van den *Bos* te ſtroopen; zijn de Boſſenaers, die op hunne komſte vervat waren, onder *Diderick van Batenburgh* den Stede-houder van den Grave van Buren, van gelijken op-getrocken, die ze met zulk een geweld aenrandſden, dat ſchier alle de vijf benden verſtroyd en geſlaeghen wierden, ende zulx tot wraek van de Biſſchopſſe * onlanx in de Betouw ten naeſten by vermoord.

* Sie op het 205. hoofd-ſtuck.

216. Het overgaen van *Haſſelt* veroorzaekte tot Utrecht ende by de Gelderſse geene kleyne mis-moedigheyd; temeer alzoo 'er een gerucht liep, dat *Floris van Buren* de krijghs-maght van Holland over al by een gaderde. Immiddels gebruykte de door-trapte Vorſt zoo een ſpits-vinnighen ſtreek tegens de Biſſchopſſe. De Biſſchop had te *Duer-ſtad* by hem twee benden voet-volx ende 200. ruyteren, die hier ende daer tot veroveringhe van de kleyne plaetſen wierden gebeſighd. De Vorſt om haer te verſtricken heeft een bedriegher op-gemaekt, die van wapens en draght op een Keyzerlijken boode wel geleek, met by-voeginghe van een Prieſtet om alle vermoeden t'eenemael wegh te neemen. Deſe gaf hy een looſen brief mede, waer by de Biſſchop vermaend wierd, *op ſtaende voet ſijn volk naer Wijk te ontbieden, ende het te vermengen onder 2000. Keyſerlyke zoldaeten, die by de hand waren, om dan gelyker-hand in de Over-Betouw op buyt te loopen. De looze van haere koemſte zoude weſen een op-gaende vlamme.* De Biſſchop te lichtgeloovigh ende in den krijgh niet zeer bedreeven zijnde, beval den ſynen op dit vuyr-teyken over den Rhijn te vaeren; gelijk ſy ook deden. Dan op den beſprooken plaets koemende wierden alle verraſſelijken van het aldaer ter ſchuyl leggende krijghs-volk neder-gehackt ofte onder-ſchept, ende weynighe van hun geberghd. Terwijl die van Utrecht hunne bezettinghe wt bangigheyd binnen hielden, waren de Burgoenſſe met groote hoopen het vlacke land al plonderende over-getrocken, ende, na 't verbranden van eenighe buyten-huyſen aen de weſt-zijd van de Stad, weder na haer legher verſcheyden. Hier over lieten de Gelderſſe alle de ſtroye daken buyten de poorten af-breeken; ook de hoven, ſtruyken en boomen om de Stad om-houwen, op dat het geboomte in het aenſtaende belegh, daer ſy voor ſchroomden, den vyand niet te paſſe moght koemen, ende hen den vryen wt-ſicht over de omme-landen beletten. Met een heeft men het Melaeten-huys buyten de veſten t'zaemen met

het

1528. het Klooſter *Vreden-dael* in as doen verſtuyven. De Raed beval mede in die daghen de geſlacht-wapens van Biſſchop *Henrick*, binnen de Stad op-gericht, af te werpen; ende den Beyerſſen naem wt de rolle der Biſſchoppen wt te ſchrabben. De dagh was om-gekoemen, dat de dorpen tuſſchen *Leyden* en *Woerden* de brand-ſchattinghe moeſten op-legghen: waer over het krijghs-volk hen op den hals quam, 't welk in het rooven min ofte meer tegen-ſtands vindende op den drieden dagh weder behouden binnen keerde. Daer na zijn 'er over en weder menigherley ſchermutzelen en ſtrooperyen voor-gevallen. Ende is de Biſſchop op den 12. Mey zelve tot *Amerſfoord* gekoemen, alwaer men den anderen dagh op ſijn begeeren den Raed heeft gelaeden. Doen liet hy door † *Affenſteyn* een langh-teemighe reden doen tegens den onrechtvaerdighen handel van den Hertogh van Gelder, *wiens maghtighe wapenen hem hadden benoodighd den Keyzer tot by-ſtand aen te zoeken. Vorders zeyde hy den Amerſfoorders dank van weghen haere ſchuldighe trouw aen hem betoond; zullende over-zulx noyt gehenghen, hoe het ook met den oorlogh moghte af-loopen, dat haere vryheeden ende keuren van yemant geſchonden ofte verminderd wierden.*

217. Onder dit is de Grave van Buren in het wt-gaen van de Lente wt het legher aen de Leek op-gebrooken, treckende met de heele maght trotzelijken voor-by Utrecht, ende, na 't aenſteecken van eenighe huyſen, naer den Eemſtroom: alwaer hy het Slot van Eem-brugghe, na gedaen geweld, met verdragh in-nam. De bevel-hebbers van deſe plaets waren *Rodolf van Itterſem* een verdreeve Zwollenaer, *Maurits Pannekoek* van Nikerk een kloek en wel beleeſen man, ende *Werner van Grol* Schoutet van *Harderwijk*. Dit Huys bezet zijnde, heeft *Floris* ſijn legher en al den gros door de Velouwſe heyde naer *Hattem* aen den Yſſel-kant over-gevoert: daer hem volgens beſpreck de Grave van *Embden* ende *Schenk* tegen quamen, die hunne maght by een ſmeltende in den morgen-ſtond met drie onder-ſcheydene leghers het Stedeken, 't welk kleyn van begrijp is, rond-om vaſt beſlooten. 't Gebied over de Stad en 't Slot was by *Herman van Hell*, een man van bekende dapperheyd, die in deſe belegeringh merkelijke eer heeft in-geleght, ende een weynigh voor heen een by-ſtand van 300. voet-knechten binnen de Stad hadde ontfanghen: welke des te gevoeghlijker het belegh ſcheenen te zullen wt-harden ende te meer ſpels maeken, hoe ſy minder hadden te bezetten. De Burgemeeſteren *Caſin van Iſſel* en *Arend Aelten* moeyden ſich mede met de krijghs-pleginghe, op dat de burgerye voor zoo een geweldighen zwerm niet en moghte bezwijken. De hop-mans *Bernhard Ketel*, ende *Aelt van Harderwijk* vermaenden ins-gelijken het volk, om door het af-ſchijnzel van haere deughd lof by de na-koemelinghen ende gunſt by den Hertogh te verwerven. Nauwlijx had *Floris* drie daghen met het planten van 't geſchut en leger-plaetſen te beſtellen toe-gebracht, of hy deed de Stad voort op-eyſſen, verhoopende, terwijl de ſchrick in ſijn eerſte beginzel was, flux tot ſyne wille te koemen. Maer ſy ſloeghen zulx ‡ rond af, moedelijken antwoordende, *bereyd te weſen voor hun Vorſt en Heer te leeven ende te ſterven.* Hier over wierd het geſchut dadelijken vervaerdighd, ende de mueren aen twee hoeken wt vijftigh groote ſtucken van vier uyren 's morghens tot aen de driede uyre 's achter-noens ſteeds en dapper beſtormd. Met een zijn de zoldaeten met hunne Overſten door de geſcheurde mueren en wallen in-gebrooken, houdende by beurten de wacht zelfs binnen de veſten der Stad, ende daer na met een ſterken aenval aen alle kanten op den wal gedronghen. Doch aengeſien de belegherde geen arrebeyd en ontzaghen, ende den vyand wt de bol-werken en verhoolene geweſten allenthalven bezeerden, quetſten ofte onder den voet ſchooten, ende de beleggers op dien dagh niet zonderlinx zaghen te verrichten, dan nu twee ofte drie reyſen after een met bloedighe koppen en langhe neuſen waren te rugghe geweeſen; was 'er aen weder-zijden als een kleyne en ſtil-zwijghende ſtil-ſtand. Maer de Burgondiers voor een oneer reekenende, zoo een ſlecht Stedeken, zoo ſy 't noemden, en kleyn neſt niet te konnen winnen, begonnen onlanx daer na veel geweldigher dan te vooren den ſtorm te hervatten.

218. Terwijl het gevecht noch duyrde, is *Ernſt Schenk* de broeder van den Vrieſſen Stadhouder in het roekeloos beklimmen van de veſten neffens andere met een koghel ter aerden geſlaeghen, ende ſchier in den zelven ooghenblick *Geeraert Langhe* Bewaerder van 't Slot *Arkeſteyn*. Waer over de burgerye, nu wat ledighen tijd hebbende, ſterk doende was met de wallen aen te vullen, nieuwe kuylen met ſtroy over-deckt daer nevens te delven, ende niet met allen te verzuymen 't welk ſy eenighſins tot zeekerheyd van de Stad konden bedenken. In den volghenden nacht is 'er voor de burghery een treurigh maer voor den vyanden een zaligh voorteyken verſcheenen, te weeten een Borgoens kruys aen de lucht, recht boven de Stad ſich openbaerende; waer wt de belegghers wilden beſluyten dat de plaets binnen kort in haer geweld zoude weſen. Doch eenighe Hattemers zochten dit te duyden op *Andries*, den Beſchermheyligh van de Stad, als of die haer-luyden nu zoude willen ontzetten. Dan de morghen-ſtond wees het teghendeel wt. Alzoo de Hoenvers poort, waer op de vyand met ſchieten ende anders maghtigh geweld hadde gedaen, op dien tijd neder-ſtortende, aen die van buyten een ruymen en openen wegh tot in de Stad baende. Welk ongheluck de trotſſe gemoederen van de burgers, die anders tot een langh-duerigh belegh gehard waren, t'eenemael deede verflauwen. Andere melden, dat de Burgondiſſe op-genoomen hadden het Slot van de Stad, 't welk van ſterktes halven in Gelderland ſijn weder-gade nauwlijx en vond, op dien dagh veel heftigher dan voor heen aen te taſten: doch dat die van *Hattem*, vreezende dat ſy ten laetſten onder zouden legghen, ende zoo menighe en heftighe ſtormen niet konnen af-weeren, na 't legher gezonden hadden om vreede te maeken. De voor-waerden waren ſchier deſe: *De neder-laghe*

† Pontanus *noſter* Arnoldum Abſtemium *hic vocat, quem ahbi rectè* Wolfgangum *appellat, niſi forte frater vel agnatus fuerit Wolfgangi.*

‡ *Corpore parvus erat Tydeus, ſed maximus armis.*

1528. *van de vyanden ende aenſienlijke mannen zoude den burgheren tot geen nadeel ſtrecken: Hattem zoud, onverkort den burgeren hun goederen en leeven, aen den Burgondiſſen werden in-geruymd, ende het volk van bezettinghe, mids over-leverende ſijn geweer, wt de Stad verhuyſen.* Aldus gedaen op den 13. van den Soemer-maend, den anderen dagh na de ſtorminghe. Daer na is het Huys te *Leven-dael* by *Rhenen* door 150. Biſſchoplijke ruyteren, die by ongheval omtrent *Rhenen* moes-kopten, den Gelderſſen onvoorſiens onthandighd. Maer die van *Elburgh*, de naeſte bueren van *Hattem*, om niet weder de ongenade van den Vorſt te ſmaecken, lieten hem door brieven eerſt raed vraeghen, *wat ſy in den uyterſten nood te doen ende van hem te verwachten hadden.* *Karel* ontbood weder; *ſy zouden* (nademael hy voor dien tijd geen volk en konde ontbeeren) *de beſte voorwaerden die ſy moghten voor haere Stad bedingen.* Alſdoen ſchickten ſy zonder vertoef naer den vyand, die alle geweld zouden verbidden, ende ſich op beſcheydenheyd van *Floris* over-geeven. Ende alzoo hebben ſy vyands volk in-genoomen.

219. Hier op hebben de Gelderſſe haere Sloten by *Deventer* aen den Yſſel door een ſchielijke bevingh verlaeten, als daer waren *Altenae*, *Kijk in de Pot* ende de *Morgen-ſtern*. Hier mede waren die van *Deventer* zoo in-getoomd geweeſt, dat hen de ſcheeps-vaert gantſſelijken was belet, ende ſy niet anders dan met karren en waghenen haere mond-koſt wt Weſtfaelen konden bekoemen. Waer over die van *Deventer* nu van deſe breydelen en hand-kluyſters verloſt, de zelve plaetſen met grooten yver t'zaemen met de wallen onder den voet ſmeeten. Het ſteen-werk van de *Morgen-ſtern* is in de Stad gevoerd; ende daer van het Waegh-huys, 't welk noch aen de merkt ſtaet, korts daer na op-gebouwd, draegende tot eeuwighe heughenis en verwijtinghe de vertooninghen van een Morgen-ſtern ende een hooſd in de Pot kijkende. Op den zelven tijd zijn mede de vaſte plaetſen *Nyenbeek* en *Tulpick* by de Gelderſſe van zelfs aengeſteeken, ende alzoo geheel Over-Yſſel den Keyſerſſen vry gelaeten. In die daghen was *Amersfoord*, zoo men geloofd, mede beloerd van den Hertogh van Gelder, onder het beſtuyr van eenen *Weſter-veld*, den knecht van de *Groef* Droſt van *Erkelens*, ende van *Wolf* een Geldersman. Dan het bedrogh al te vroegh aen den dagh koemende is eer den dreyghers dan den gedreyghden voor de ſcheenen geſprongen. Na het over-gaen van *Hattem* en *Elburgh* ſpoedede ſich de Grave *van Bueren* voort op den 14. van den Soemer-maend naer *Harderwijk*. Het geſchut was, om de moeylijkheyd van de weghen, met ſcheepen over den Yſſel en de Zuyderzee aen ſtrand gebracht, ende wat laet in 't legher gekoemen: 't welk daer na aen vier verſcheyde hoeken tegens de Stad wierd gericht, ende zoo wel aen de zee-kant als aen de land-zijd. Op den 28. van den maend wierd 'er van der Sonnen op-gangh tot aen 's anderen daeghs te acht uyren over eenen boegh afgrijſelijken los gebrand. De burgers ſiende den muer alzoo doorboord ende aen flaters geſchooten, dat het voet-volk door de graften, met puyn ſchier toe gedempt, eene openingh naer de Stad had, zochten t'zaemen-ſpraek om ſich over te geeven op gelijke voor-waerden als die van *Haſſelt*. Dan alzoo dit door den beughel niet en konde, keerden ſy weder na binnen. Ondertuſſchen donderde *Schenk* met alle maght op de veſten en toorens, doch nergens meer dan aen de zee-kuſt. De Raed merkende, dat ſy tot langher belegheringh maght noch voor-raed ende ook van buyten geene hoop van ontzet en hadden, zond wederom eenighe van de vernaemdſte naer des vyands legher, die de Stad op genade van de Burgondiſſe over-droeghen. Het Hollandſſe Iaer-boek meld, dat de Harderwijkers verſtaende het over-leveren ofte goed-willigh verlaeten van de nabuerighe plaetſen, naer des vyands legher treckende, haere Stad den Grave zouden hebben aengebooden, zoo hy ſlechts de burgers ongemoeyd en in ruſt wilde laeten: dan dat *Floris* daer na verneemende, dat de burgers middeler-wijl van den Hertogh bezettinghe in-genoomen ende hun voor-neemen hadden verandert, daer op de Stad zoude hebben beſlooten en aengevochten. Doen is het voet-volk ende de ruyterye met ſtoxkens na krijghs-gebruyk op de wijze van gevangens wt-getooghen. De Rit-meeſter *Bruyn van Schueren* wierd met eenighe van den adel aengehouden, tot verwiſſelingh van zommighe Groote die t' *Arnhem* noch in hechtenis zaten. Ende is voort daer na Grave *Floris* in 't legher op den naem van den Keyſer in-gehuld.

1528.

220. Onder dit was Hertogh *Karel* vaſt beſigh tot *Arnhem* met de wallen te her-maecken en aen te vullen, ende alle behoeftigheyd by tijds binnen te haelen. Maer tot Utrecht was 'er in 't begin van deſe tochten eerſt oneenigheyd, ende, den klood voort loopende, een groot geraes en bohey ontſtaen. Alzoo de deftighſte burgers zelfs de eerſte op-reyders van den oorlogh, te gemoet ſiende dat het beroyde krijghs-volk voort om ſijn geld zoude ſpreeken ('t welk ſy, de Stads-kiſt hol en ledigh zijnde, wt haer eyghen beurs niet en begeerden te verſchieten) met menighten half hoopeloos wt de Stad verliepen. De zoldaeten zulx wijs wordende beſtonden voort te tieren ende door de Stad te krijten, indien haere bezoldingh noch langher after bleef, wilden ſy ze met geweld en plonderen zelve gaen in-maenen. De Stad-houder de Grave van *Meurs*, beſchroomd zijnde dat de daed en ſlagh op de dreyghementen moghten volghen, liet de Dom-heeren by een roepen, ende vertoonde, *in hoe groot een gevaer de Stad ſtond, ende in 't byzonder de Geeſtlijkheyd; dat het krijghs-volk meer en meer over de quaede betaelingh, ende yeder een over de duerte klaeghde, ende men over-zulx niet anders te verwachten en had, dan een openbaere pluyſteringh, indien ſy, die by de zoldaeten voor ſtil-zwijgende rijk berucht waren, by tijds om geene geld-middelen wt en zaeghen.* Doch wanneer ſy ſich al mede op haere gebreckelijkheyd beriepen, ende dat ſy van al het geeven ziek en verarmd waren, ende ook over langh van haere renten niet gebeurt en hadden; hield de Stad-houder haer wederom voor, *dat ſy zoo veele en noodelooſe beelden, goude ende zilvere vaeten in de kerken hadden, welke men buyten hunne ſchade eenſdeels tot geld konde maeken, tot behoudenis van de gemeene zaek en mond-ſtoppingh van 't krijghs-volk, 't welk alleen 4000 goud-guldens, zonder meer, begheerde:* ende eyndelijken niet met ſmeeken maer met dreyghen beſluytende, zeyde, *dat de zoldaeten, zoo ſy nach twee daghen wilden verbeyden, alſdan in haere huyſen zouden vallen, ende alle eet-waeren vernielen.* De Gild-heeren hier door verſchrickt,

lieten

1528. lieten de vergulde bekers, lichters en anderen kerkelijken huys-raed af-haelen, om daer van penninghen te munten. 't Welk by 't over-geloovighe volk ontallijke wycheleryen, ook vloeken, ende onſen Vorſt over al een quaden naem heeft veroorſaekt. Gelijk men ook hier over in Holland Duytſſe ſmaed- en leugen-boexkens heeft wt-geſtroyd, van des Munt-meeſters beyde handen, die niet alleen gezenghd maer als geſmolten met zeeker beeld in het hanteeren zouden zijn af-gevallen. Onder dit begon het volk van oorlogh te verſlappen, ende de Biſſchops-geſinde vaſt raed te ſluyten van den Gelderſſen by gelegenheyd het geleyde aldaer op te zegghen; waer toe hen als een ſpoor en ſweep gaf de vrees van 't plunderen; te meer alzoo om daer in te helpen *Mathijs Ketel* (zoo de mompelingh liep) met een deel ruyters tegens een zeeker uyr van *Arnhem* wierd verwacht.

221. De Amersfoorders dit verſtaende, zijn in de ſtilte des nachts, die met ſijn donker mantelkleed alle bedrieghery ende het rechte weſen van alle zaeken over-ſchaduwt, naer de Bilt geſtreeken, om niet geſien te worden, wachtende in een Iuffrouwen Klooſter niet verre van de Stad op de Gelderſſe, welke allenxkens naerderden, ende een boode met brieven voor wt ſchickten, die door de Amersfoorders ondervanghen en gevraeghd zijnde, wat daer al ſchuylde, hoe verre de Gelderſſe gekoemen ende hoe ſterk ſy waren, alles openbaer maekte. Als voorders de Gelderſſe van het ſand-pad op de Steen-ſtraet quamen, ende recht naer de Stad wandelden, deeden de Amersfoorders wt haere ſchuyl-ſteden op de voor by gaende een aenval. De Gelderſſe zoo hard en zoo onvoorſiens werdende aengegreepen, ende niet weetende het eygentlijk getal der vyanden, gaven ſich, nederwerpende hunne ſpieſſen en wapens, gevanghen, zonder in den donkeren eenighen tegenweer te bieden, hoewel ſy in der daed de Amersfoorders in menighte over-troffen: alleen van de nacht en blinde vervaerdheyd over-heerd zijnde: om dat de Goddelijke voorſienigheyd beſlooten had de Stad van Utrecht voortaen niet langher in handen van de Gelderſſe te laeten. Want voort daer na brouwden drie broeders buyten de Weerd-poorte woonachtigh, after-baxe aenſlaghen, te weeten van den Biſſchop door de Witte-vrouwen poort in te laeten, die naderhand met etlijke gras-burghers omtrent de zelve poort ende voort met de verdreevene en den Biſſchop heymelijk verſtand houdende, aenweeſen, hoe lichtelijken dit was in't werk te ſtellen, zoo weghen de zorgeloosheyd van de wachten als de ſlappe bezettinghe. Hier op wierd' er een plaets en tijd beraemd, te weeten de eerſte van de Hoy-maend, om in de wapenen voort na der Sonnen op-gangh by een te koemen. De looze zoude zijn het luyden van de Iacobs klock 's morgens ten ſeſſen, ende eene vrouw met een mande aen haer rechter arm, op welkers aen-ſpraek, ſy vroemelijken zouden voort-vaeren: met verzeekeringhe, dat de poort-ſluyter mede het beſt zoude doen. De t'zamen-gezworene hadden al over langh, vermits de nabuerſchap, met den wacht-meeſter en de rot-gezellen van de zelve poorte groote kennis gehouden; zoo zeer, dat ſy zomwijlen in het wacht-huys heele nachten al drinkende overzaten. Wanneer nu de tijd gebooren was, beval de Biſſchop op den laetſten vande Soemer-maend t' *Amersfoord* teghens den ſchemer-avond de poorten te ſluyten, ende het krijghs-volk met 400. vry-willighe burgeren ſich in 't geweer te ſteeken, die naer Utrecht zijn gezonden, met laſt om zonder onderſcheyd aen te houden alle die hen onder weghen zouden ontmoeten. Wt *Duer-ſtad* trock mede een vaendel zoldaeten; ende quam *Willem Turk*, hoewel wat laet, insgelijx van de Leck-ſchants haer met 400. (andere ſpreeken van 200.) mannen te baet. De meeſte drijvers en bel-hamels hier van waren de ballinghen, ende boven de andere door buyt- eer- ende wraek-gierigheyd, als ſterke treck-paerden, aengevoerd. De poorten in den dagheraed op den gewoonlijken ſtond geopend zijnde, ginghen eenighe buyten de Witte-vrouwen verſpieden, of de baen daer omtrent ook klaer was. Deſe hoewel ſy door den dicken miſt op den naeſten heuvel vyandlijke ſchaeren vermeynden te ſien, zeyden nochtans dat die aldaer op hoope van roof om-zwerfden ende met kleyne moeyten te veriaeghen waren. Waer over de ſchelm-achtighe poort-waerder de poort t'eenemael open deed; vermits de eed-genooten op dien nacht de ſchilder-wachten met wijn en bier hadden op-gevuld ende ſmoor-dronken gemaekt. Daer na heeft men de ſluyſen en deuren van den ſtroom mede open gezet.

222. 't En verliep niet langh, of de Biſſchopſſe begonnen de Launen-rechtſſe poort te naeken: alwaer haer in de Voor-ſtad, als 'er verſprooken was, een wijf beieghende met een korf aen den arm, roepende luyder keels: *Gaet voort en haeſtet u gezellen, de ſchilder-wacht is al vertrocken.* Sy door deſe ſtemme gemoedighd, verraſten in alle ſtilligheyd de Stad. Hier over begonnen te ſchreeuwen en groot geſchal te maecken die van verſcheydene ghefindheyd omtrent de poort woonden; zoo dat eenighe weder wt-wecken, die nochtans met bootiens daer toe gereed leghende voort daer na weder zijn over-gehaeld. Als de gantſſe Stad van deſen klank waeghde, quamen de Gelderſſe met etlijke rotten op den Noode, dan wierden door de Biſſchopſſe tot aen de Iacobs brugghe te rugghe gedreeven: doch op nieuws by een gaderende zouden den Biſſchopſſen ſchier de markt ontweldight hebben; ten ware die met eene gauwigheyd hunne geleeden en 't gevecht hadden hervat. De Stadhouder de Grave van *Meurs*, om hem en de ſyne op de beſte wijze te verzeekeren, had de poort van die plaets welke voor een bol-werk konde verſtrecken, in-genoomen, welke hy ook mannelijken beſchermde; doch van de onder een krielende menighte over-ſtolpt zijnde, ende hier en daer met koeghels na-geſchooten, ſiende ſich daer behalven van buyten ende van binnen omringhd, verliet het bol-werk, na dat hy voor hem ende den ſynen vryheyd bedonghen had van te vertrecken. Ondertuſſchen was *Willem Turk* met ſyne knechten ook binnen geraekt. Waer over eenighe van de Gelderſſe naer het Biſſchops Hof ginghen vluchten, om ſich aldaer tegens 't geweld ende een aenloop te beter te verſchantzen: alle andere, die noch op het Hof niet gekoemen en waren, wierden door de eed-genooten, die in ruyterye en voet-volk de andere te boven zeylden, van de ſtraeten gekeerd. De Gelderſſe ſiende over al den vyand aendringhen, ende hulp noch trooſt aen de burgery vindende,

welke

1528. welke ſy te vergeefs aenriepen, namen een op-zet voor het laetſt noch een kans te waeghen, ſchaekeerende ſich in drie hoopen, zoo dat ſy den vyand met 400. mannen op de Oude Graft te keer ginghen: een ander rot hadden ſy in den top van een verheeven huys, weghen ſijn prachtigh gebouw *Keyſerick* geheeten, verdeylt: het driede was op het Hof gelaeten by de ſtucken. Maer de Amersfoorders merkende, dat de haere wt het huys *Keyſerick* van kant aen gequetſt en dood-geſchooten wierden, zonden, na dat ſy 'er een ofte twee met buſſen hadden te ſlaepen geleght, etlijke van de verdreevene van afteren door de huyſen ſtaende tegen over *Keyſerick*, die aldus de Gelderſſe tot gehoorzaemheyd bedwonghen. Wanneer daer na de Gelderſſe, die rechtevoort weder en wind en ſtroom tegen hadden, de zwaere ſtucken omtrent den Node ſtaende van weghen het regenachtigh en dompigh weder niet en konden loſſen, waren ſy benoodighd ſich al aerſſelende naer de Ganſe-markt te begeeven.

223. De Amersfoorders kreeghen hier wederom alles na wens, ende dronghen met twee troppen op de Gelderſſe aen. Een gedeelte keerde zich naer de Backer-brugghe, om het Hof te vermecſteren; de overighe vielen loſſelijken aen op den vyand. Hier over raekten ſy aen weder-zijden met ſpieſſen aen een, ſtrijdende heftelijken, deſe om de eer van d'over-winninghe, gheene om de ſchande te ontgaen van 't verlos der Stad: zoo dat de ſtraeten en aenſichten beyde rood van bloed geverwd waren. Dit treffen zoude langher hebben aengeloopen, ten ware de ruyterye van den vyand door hun inbreuk de Gelderſſe ſlagh-ryen hadde ontſchaekelt, ende haer de Ganſe-markt te bangh gemaekt: hoewel ſy al wederom beſtonden by den anderen te rotten, ende by de Vis-markt ſich al noch ſchrap te ſtellen; tot dat ſy, achtende haer eer meer dan genoegh bewaert te hebben, in dichte geleeden naer de Tol-ſteeghs poort vertrocken. De Biſſchopſſe het Hof verlaetende ende ſich vaerdighlijken by een ſchickende, booden hen wederom ſlagh. De Gelderſſe, hoewel nu buyten gevaer zijnde, ſcheenen ten deel noch eens te willen aen-bijten, indien het hunne maets had goed gedocht, ofte yet tot de hoofd-zaek konnen helpen. Aftera en volghden de Overſte *Willem van Gent*, ende hop-man *Dobbel-ſteen*: die beyde (vermits ſy in den Betouwſſen ſlagh met de Wijkſſe leelijken hadden gehandelt) op de verſſe daed wierden gepriemd en neder-gehouwen, ſchoon ſy haer leeven met groot geld zochten vry te koopen. Zelfs eenighe doode wierden van den anderen geſcheurd, ende veele in de vlucht door-ſtooten: Omtrent 100. voetknechten, die ſich in den begin binnen daex en hunne ſlaep-ſteden hadden gehouden, gevanghen, ende by de 40. ontlijfd. Andere † verhaelen, dat in den aenvangh de Gelderſſe op de poort, ſiende de troppen van verre aenſtappen, den poort-wachter zouden toe-geroepen hebben om in haeſt de poort in 't ſlot te doen: die daer op, gelijk hem den voorgaenden dagh was in-geſteeken, antwoordede, dat het Gelderſſe waren die 's nachts te vooren op buyt hadden geloopen. Ende vermits ſy hem meer en meer aen-porden, quam een van 't volk aen de Vaert de Biſſchopſſe daer op met groote raſſigheyd en opgehevene hand aen-voeren, die van ſtonden aen met heele hoopen in de Stad dronghen. Dat de Gelderſſe doen het houten ſchof van de poort lieten neder-zacken, om de in-geſloopene en buyten ſtaende te gelijk het wt- ende in-koemen te beletten; doch dat die van de Vaert door-hand-leeninghe van eenighe hen-luyden toe-gedaene burghers met bijlen en houweelen, die ſy in voor-raed by de hand hadden, aen beyde zijden twee balken ofte dellen los ſloeghen, ende daer door genoeghzaeme ruymte gaven aen het voet-volk ende de ruyters: tot dat eyndelijken de Gelderſſe na een bloedighen en weder-ſpannighen kamp, ſiende daer behalven dat de vyand bereeds alle weerbaere plaetzen in had ende de meeſte burghers hem waren toe-gevallen, noodwendelijken de wijk ende de Tol-ſteegh kooſen, om ſich te berghen. Daer na is ook de Witte-vrouwen poorte, welke alleen by de Gelderſſe noch bezet bleef, door geweld van 't geſchut mede veroverd.

224. Doen is de verheerde Stad alle moedwil iammer en wreedheyd over-gekoemen. Sommighe van de veſten, daer die op het allerlaeghſte waren, neder-glijdende, zaghen wt na een Over-hoofd: andere in zedigheyd naer de munt vluchtende ſleepten daer heen al wat ſy draeghen konden. Yeder een moeſt des Biſſchops ſtam-teyken weder wt-hanghen, ende ſijn naem op de deuren af-maelen, die voor de pluyſteringh en wt-ſchuddinghe woude bevrijd wezen: gelijk wel eer alle huyſen in Egypten, welker poſten met het bloed van 't lam niet en waren beſprenghd, door den ſlaenden Enghel wierden wt-geroeyd. De voorighe Stad-houder de Grave van *Meurt* die midden onder het geraes na 't over-geeven van ſijn werk de Stad met gemack had geruymt, wierd van het boeren-geſpuys aen de Vecht bekend, weder naer de Stad gebraght, met *Walraven van Weerdenburgh* en den Rechts-geleerden *Winand van Arnhem* Vorſtelijken Raed aengehouden, ende eer langh na getroffene vreede los-gelaeten. De Stad is drie daghen after een den ballinghen ten roove gegeeven, ende de eerſte oproer-maekers niet alleen wt-geplunderd, maer ook die naderhand eenighe ampten hadden bedient; als mede veele rijke luyden, om dat ſy alleen den Biſſchop te gevalle niet en waren verloopen. Voort daer na liet men af-kondighen, *dat niemant eenighe van die den Gelderſſen hadden de hand gebooden zoude verſtoppen ofte hulp bewijſen, beloovende den aenbrengher een grooten loon.* Alſdoen zijn gevanghen genoomen de Deken *Geeraerd Suykeraed*, de Dom-heeren *Ian Real*, *Marten van Leeuwenbergh*, *Iacob Kyol*, *Arend van Amerongen*, *Frederick Vooghd* Burgemeeſter in der tijd, *Arent Wulven*, *Geeraerd Sem*, *Iacob van Gent*, *Frederick Rijnevelt*, *Iacob Vermaeten*; gelijk ook veele wt den Raed en burgerye, in 't byzonder de geene die de zaek en aenhangh van *Soudenbalgh*, hoewel naderhand van gevoelen om-gekeerd, hadden beſtreeden. De Opper-deken *Melis van Nyvelt* twee daghen na-geſpoord en nergens betrapt zijnde (want het op verbeurte van lijf en goederen gebooden was, noch hem noch yemant van de Gelders-geſinde te herberghen ofte te verſteeken) na dat hy zonder beklappinghe van yemant, twee daghen in een verachte en ſlordighe kleedingh

† *Henricus Bemmelius à Lamb. Hortenſio paulum variant.*

1528. kleedingh door de tuynen der hoven ende over de wanden op ende neder had gekroopen en gedwaelt; heeft eyndelijken op de voor-boede van de vrouw van ſijn vyand *Govert van Voorn* (door wiens beleyd en aendrijven de Stad meeſt was gewonnen) het leven noch behouden. Twee vande geringhſte burgeren *Gijsbert Otters* en *Henrick de Verken-drijver*, wierden na lange huys-zoekingh wt een meſt-vaegh, daer ſy zich verborghen hadden, van't krijghs-volk wt-getrocken, ende d'een op de Ganſe-markt, d'ander by het Raed-huys, beyde te vergeefs biddende om voor recht geſteld te worden, met ſteek over ſteek neder-geleghd. De Biſſchop in 't begin van de Hoy-maend zelf naer Utrecht koemende, ombood by ſich Grave *Floris van Egmond* ofte wt Holland ofte wt het legher om *Harderwijk*, raed met hem ſluytende, ende te gelijk een bid-dagh, om het veroveren der Stad, wtſchrijvende. De Gelderſſe, die noch te *Rhenen* laghen, wt hunne voor-vluchtighe lands-luyden de neder-laegh van *Utrecht* verſtaende, als mede om dat de Burgoenſſe, zoo de ſpraek liep, van *Harderwijk* op-braken, ofte om andere redenen, verlieten op den zelven tijd de Stad, ende vertrocken met pack en zack dieper in naer Gelderland.

225. Ondertuſſchen beval de Biſſchop tot *Utrecht*, door oor-blaeſery meeſt van ſijn Raed *Wolfgang van Affenſteyn*, een ſtiers en bloedgierigh man, eenighe gevangens naer de Beeſtemaekt te brenghen, te weeten *Govert Koningh* Schout van de Stad, *Gijsbert Verhaer* ofte *van der Ha*, *Cornelis Hack*, *Iacob Blom*, ende *Claes Pouweſſon* Peliſſer, aen welken allen hy zonder voorgaende aenklaghte ofte verhooringh (vermits hy ze voor de byzonderſte aenſtookers hield van de verleedene op-roeren) in 't geſicht van *Wolfgang* ende om-ſtaen van de ruytery, de hoofden liet af-ſlaen. De rompen der lichaemen laghen tot aen den avond opentlijken ten toon, ende zijn van de naeſte maeghen door veel ſmeekens en giften geloſt ende ter aerden beſteld. Op den 15. van de Hoy-maend heeft ſich *Wolfgangh* wederom met de ruyterye op de zelve markt begheeven, ende belaſt insgelijx wt de boeyen te haelen *Ian Wijk* toe-genaemd Kromvoet, *Cornelis Vermaerten*, *Geeraert Feyt*, *Iacob Eck* ofte *Eyk*, *Peter Borduer-werker*, *Cornelis* ofte *Geeraert de Roy*, *Willem Knijf*, die van gelijken zijn ontnalſd: behalven *Peter Kop*, die middeler-wijl door het heymelijk gemack was ontſloopen. Daer na keerde de Biſſchop met alle de ruyterye weder naer *Duer-ſtad*, treckende wt den ſtock mede de Ridderen *Iuriaen Solm*, *Thonis Veenrode*, *Govert Koenredorf*, ende *Ian van Huchtenbroek*; welker vrienden den Grave van *Hoogſtraten* Stad-houder van Holland in de armen namen, ende baden dat men, dewijl 'er alreeds bloeds genoegh was geplenghd, de ſtraffe van de overighe tot aen ſyne over-koemſt moghte opſchorten. Doch alles om niet; alzoo de Biſſchop in ſyne onſtuymigheyd voort-vaerende, eer de brieven van *Mechelen* hem ter handen quamen, *Thonis Veenrode*, om dat hy onder de Gelderſſe Schoutet was geweeſd, ende den Rechts-geleerden *Koenredorf*, vermits hy belangende het recht van den aengevanghen oorlogh ſyne pen tot afterdeel van den Biſſchop had gebruykt, beyde in een lederen zack liet naeyen, ende te *Wijk* by het Slot in den Rhijn werpen. Deſe wraek- ende bloed-luſt waren zoo onmaetigh, dat, ten ware dat 'er een bode wt het Hof van Burgondien te renne op een paerd brieven had gebracht van alle vordere wreedheyd te ſtaeken, ook de over-gebleevene, die tot over de 20. noch in het yzer zaten, insgelijx een toonneel-dood zouden geſtorven hebben. Daer na heeft men aen alle poorten ſcherpere wachten gehouden, ende verbod gedaen van geene Gelderſſe goederen op waghens ofte anderſins te vervoeren. Na 't gevangen zetten van de Burgemeeſters namen de Vroedſchap ende Raden een vry-willigh af-geſcheyd. Ende om dat de baldaedigheyd van't krijghs-volk niet te zeer de over-hand en moghte neemen, ende het gemeene beſte daer over in-draght lijden; koos de Biſſchop *Henrick Verburgh*, *Tonis Baſland* ende *Henrick van Heuſden*, ende gaf ze laſt, om door hun ontzagh voortaen alle ongebondenheyd, geweld ende op-ſtand te ſtuyten, ende de dingh-taelen te ſtellen tot kennis van den Stad-houder *Affenſteyn*.

226. De ſchrick † van deſe over-winninghen, als een ſmet-vuyr, ſchielijken voort-kruypende, had die van *Wageninghen* mede haeſt bevanghen, die derhalven om een vry-brief by Biſſchop *Henrick* aenhielden, welke hy op den 25. van den tweeden Soemer-maend binnen Utrecht heeft bezeghelt, ende daer by kond gedaen, *hoe hy allen den onderzaeten van de Stad en 't Schependom van Wageninghen ſijne veyligheyd gegunt hadde, om, zoo langh deſe vede duyrde, alle hunne huyſen, hof-ſteden, erven, heyden en weyden, bos en broek, ruſtelijken te gebruyken, Ooſt-waert tot aen onſe L. Vrouwen-dijk by Redichem ſtreckende neder-waert langhs den Rhijn tot aen de vryheyd van Rhenen, ende Noord-waert tot aen 't Geſticht van Utrecht. De onderdaenen zouden met hunne daghelijxe huys-genooten, have ende zoo groote als kleyne beeſten vry te velde vaeren, eeren, bouwen, maeyen, zaeyen en alle acker-werk doen; ende die zich met waghen, ploegh en gereedſchap behielpen, hun vee in en wt de Stad te water en te weyden laeten gaen; haer koorn, hoy, torf, hout, wijn en bier, ende alles wat ſy behoefden binnen haelen, zoo dick des noodigh ware: daer en boven moeghen vaeren en verkeeren buyten de zelve vryheyd om hunne neeringh waer te neemen. By elken waghen zoude geveyligh zijn een dienaer, ende een ſchooter die een gavel ofte ſchup in de hand moeſt hebben; by een ploegh twee luyden, ende by een kar een eenigh man. Doch wanneer ſy buyten ende wt hunne gerechtigheyd wouden vaeren, zouden ſy, om bekend te zijn, met ſijn ofte ſijns Stad-houders tot Rhenen vry-geleyde werden verzorghd: mits dat ſy ſich ook draeghen zouden als geveyligheden luyden toe-ſtond, noch eenighe verbodinghe en boom-ſluytinghe doen ofte bruggen breeken die ſijnen ruyteren ofte onderzaeten hinderlijk konden zijn. Mede zouden alle land-zaeten en toe-ſtanders van ſijn oom den Hertogh van Gelder, ende de burgheers van Wageningen geeſtlijke ofte wereldlijke, alle hunne binnen het Schependom van Rhenen geleegene goederen gebruyken, ende de pachten en 't koorn aldaer op-heuren en genieten, zonder eenighen in-draght. Deſgelijx zoude gevrijd zijn het veer-ſtad tot Lexkens met ſijne ende alle andere daer toe noodighe ſcheepen, t'zaemen met het Veer-huys, Hof-ſtede en gewoonlijke huys-geſinde: als mede die ſich geneerden met netten, korven ofte ander tuygh om te viſſen, die dan*

† *Ex archiis Vagening.*

veyligh

1528. *veyligh vaeren en viſſen moghten op alle wateren zoo verre hunne vryheyd was ſtreckende. Ende of 'er onvoorſiens tegen deſe veyligheyd eenighe over-greepen gebeurden, zoude de beſchadighde ſijn ontroofd goed aen d'andere zijd moghen vervolghen: doch dat men voor nacht-dieven en gevangenis ofte die by ontijden yet ontſchaekten onbezwaerd zoude blyven: met dit bedingh nochtans, wanneer de misdaedighe was te betrappen, dat men den verongelijkten het ſijn weder zoude doen hebben.* Dit alles is drie daghen laeter door *Floris van Egmond* Grave te *Buyren*, als Veld-heer over de Neder-landen, van weghen den Keyſer geſtadighd, ende insgelijx aen allen Ampt-luyden, Rit-meeſters, ruyteren, knechten en onderzaeten bevel gedaen, van deſe veyligheyd te houden ende te doen houden onverbreekelijk.

227. Na 't in-neemen van *Harderwijk* was *Floris van Egmond* op den 15. van de gezeyde maend door het Velouwſſe geberghte de laeghe Betouw over getrocken, beſluytende *Thiel* met drie af-gezonderde leghers. Dan alzoo de Stad, om den tuſſchen-loopenden Wael, rond-om niet en was te omvanghen, heeft de Hertogh van Gelder, zulx wel weetende, in alle ſnelligheyd ende eer het geſchut en ander toe-behoor van den oorlogh gereed was, 800. mannen van wt-ſchot van *Nymegen* met ſcheepen in de nacht-ſtilte binnen de veſten gebracht. 't Welk tot verſcheyde praetiens ſtof heeft gegeeven, ende *Floris* by den gemeynen man in grooten nijd getrocken, als of hem, om ſyne verwantſchap met den Vorſt, de zaek niet ter herten gingh, ende ſyne vuyrigheyd na 't vermeeſteren van *Utrecht* ware verkoeld; zoo dat men doorgaens in 't legher wt-riep, *dat de Thielſſe Thiel hadden beleghert*; te meer, wanneer hy aen de andere Overſte en ſchier al het krijghs-volk, 't welk wt eenen mond verſocht te ſtormen, t'elkens de handen wt-ſteekende voor antwoord gaf, *dat hy in d'eene hand den vreede, ende in d'andere den oorlogh droegh.* Hy zelve lagh te *Sandijk*: de Waelen in het dorp *Drumpt*: *Schenk* met ſyne Hoogh-duytſſe te *Weſt-luyden*: teghen over het Tol-huys had *Reyner van Bern* met de Brabanders den Weerd aldaer beſlaeghen. De gantſſe maght beliep over de 18000. mannen; hoewel 'er ook zommighe van 36000. wilden vermelden. 't Geſchut ſtond hier ende daer op voordeelighe plaetſen geplant. Van weghen den Vorſt van Gelder had binnen de Stad het opperſte bevel *Gillis van Riemſdijk* Ampt-man van Maes en Wael, neffens den Ampt-man van de Neder-Betouw *Iooſt van Sweten* met ſyne troppen, ende *Govert Schenk-bier*. 't Burgemeeſterſchap was by *Evert van Steenhuyſen* ende *Gijsbert van Tuyl*. Voor heen hadden die van binnen menigerley wt-vallen op den vyand en geluckighe toe-taſtinghen gedaen. Alles vaerdigh zijnde, heeft de vyand van hier ende daer met omtrent 1500. ſchooten de Stad doen bedonderen. Op *Laurens* dagh zijnde den tienden van den Oogſt-maend (andere ſtellen den 25. van de voorighe maend) geſchiedede wt het legher van *Schenk*, wien zulx te lot was gevallen, by 't blaeſen van bazuynen de eerſte beſtorminghe: met zulke vinnigheyd, dat de zoldaeten de graften vol ſcherpe horden leggende tot aen den navel toe door waeyden om den ſtorm aen te brenghen, die tot drie maelen toe hervat wierd, doch altoos vruchteloos wt-viel, om den onbezwijkelijken teghen-weer van die van binnen, die onvermoeyd ende in allen haeſt wederom ſtopten ende aenvulden 't geen door het geſchut redde-loos was gemaekt. Die den wal pooghden te beklimmen wierden met bouten ende koghels zoo gegroet, dat ſy met hoopen onder de voeten tuymelden. Sy hadden mede, onder deſen aenloop, eene maght van 800. voet-knechten by de hand ende in 't geweer, ſtaende op de markt gereed om den vyand te keer te gaen, indien hy, na 't verdrijven van de burgherye, de wallen (moghelijk) quam te vermeeſteren.

228. Maer de goede God keerde alles ten beſten; zoo dat de vyand, die op den 17. van de Hoy-maend moedelijken was aengekoemen, op den 16. van den volgenden maend mis-moedelijken ende niet zonder begeckingh weder moeſte op-kraemen, met after-laetinghe van over de 1500. mannen, in de hitte van het ſtormen dood gebleeven. In den af-tocht en leed hy geen minder af-breuk: alzoo 'er veele in 't wegh gaen (behalven het geiouw en den ſpot die haer over al na-volghde) wt het geſchut van *Thiel* ſlagh over ſlagh wierden ter aerden geveld, ſtruykelende d'een blindelingh over d'ander, ende de overighe in 't wild niet zonder verbaeſdheyd onder een loopende. Grave *Floris* deſe neder-laeghe hoorende zoude met een half-lachenden mond gezeyd hebben: *Ey ſiet eens, mijne zoldaeten hebben ook Thiel willen beſtormen.* De Raed van *Thiel*, om den na-zaeten ſtof te leveren van hunne wackerheyd en bloedighen arrebeyd te roemen, lieten tot eeuwighe gheughenis hier van twee † rijmtiens op een vierkanten ſteen aen de Burenſſe poort wt-houwen. *Schenk* dan *Thiel* in ſijn weſen laetende gingh ſich verſpreyden over het vlacke land in 't Graefſchap Zutveen, ende aldaer moes-koppende ſloegh eenigh volk van oorlogh, 't welk wt de Stad hem onder ooghen dorſte koemen. Na 't ontzet van *Thiel* hadden de mannen van bezettingh in het dorp *Megen* aen de Maes eene Sterkte op-geworpen, met die meeninghe om Braband en 's *Hertogen-Bos* daer wt in ſtadighe onruſt en dwangh te houden: maer wanneer die van den *Bos* en 't volk van *de Grave* ſich met ſterke rotten in 't veld vertoonden, weeken de Gelderſſe ruggewaerts. In die daghen beſtonden de Gelderſſe insgelijx in de vryheyd van *Amersfoord* te ſtroopen, dat daer over de Stad van binnen half in roeren raekte. Doch de Amersfoorders eyndelijken wt een gevanghen Gelderſſen verſpieder der vyanden kleyn getal verſtaende, zijnze met ſterkere troppen geluckelijken tegen gegaen, vangende en verſlaende in dat ſchermutzel veele van de Gelderſſe, zoo dat 'er weynighe ruyters ende onder andere *Magher* en Rit-meeſter *Wiſſingh* den dans ontquamen, ende op een draf naer *Arnhem* reeden. Daer na zond *Margriet van Ooſtenryk* Stadhouderſſe in de Neder-landen den Grave van *Hoogſtraeten*, de Hollandſſe Raeds-heeren den Heer van *Aſſendelft*, *Iooſt Sabout*, ende *Vincent Cornelisſen* ‡ Oppet-ſchat-meeſter, met bevel om den Staeten van Utrecht voor te houden het wijlen beſteck tuſſchen den Biſſchop en Keyſer

† *Siet hier van op 't eerſte boek in de beſchrijvingh van Thiel.*

‡ *Threſorier generael.*

gemaekt.

1528. gemaekt. De Grave in de vergaderingh der Staeten het woord voerende, ende op-haelende, *hoe de Biſſchop door hulp van den Keyſer, als ſijn eenigh plicht-anker, van de Gelderſſe was verloſt en wederom teghens alle hoope in ſijn ſtoel gezet*, viel ten laetſten hier op, *dat men alle deſe onkoſten niet te vergeefs ofte zonder redenen hadde aengewendet, ende de Staeten over zulx den voorighen handel wilden voor goed ende van waerden houden.* De Staeten (wel weetende dat de Keyſer den Biſſchop niet om des Biſſchops maer om ſyne eyghene wille hadde gedient en geholpen) en ontkenden niet, *de groote verdienſten van 't huys van Burgondien, doch zeyden bedacht te zijn, dat de na-koemelinghen hen mochten verwijten, indien ſy zoo een oud en treffelijk Biſdom onder een wereldſſe heerſchappy ſtelden: 't welk ook, buyten duydelijke toeſtemminghe van den Paus, haer niet toe en ſtond: vertoonende met een haere keuren ende voor-rechten, by verſcheyde Keyſeren, Koninghen, en Vorſten bezegeld, welke ſy begeerden beveſtighd te hebben.* De gezanten dienden hier op, *dat Gods voorſienigheyd ende het nood-lot zulx rechte-voort vereyſchten; dat hunne vry-dommen geen deer zouden lijden, ende ſijne heyligheyd de Paus de veranderingh van den ſtaet niet ongaerne toe-ſtaen.* Na zoo eene voorſpoedighe verrichtinghe trocken de Raeds-heeren weder naer *Mechelen*.

229. De Raed ende Gemeente van *Amersfoord* t'onvreeden zijnde dat ſy hier in niet en waren gekend ofte bedacht, zonden eenighe gemaghtighde naer *Delft*, waer heen de ſtoel van den Hooghen Raed, na de Haeghſſe plonderingh van *Roſſem*, was verleyd. Hen wierd, doch op het behaeghen van de Stad-houderſſe, voor beſcheyd gegeeven, *dat de Keyſer met Karel van Gelder geene vreede zoude maecken, ofte daer in mede wt-drucken, dat men aen die van Amersfoord hunne goederen ende erven in ſijn gebied geloeghen weder zoude ontleedighen, noch de zelve hooghер met ſchattinghen en anders bezwaeren, als de Gelderſſe bruyk weeren.* Men zeght, dat *Karel van Gelder*, loopende al noch het belegh van *Thiel*, in 't heymelijk een boode met brieven aen Grave *Floris* zoude geſchickt hebben om van vreede te handelen. Altoos is 't gewis, dat korts daer na 2000. Spaniards by den Keyſer geworven, hoorende de ſterke geruchten van de wederzijdſſe genegenheyd tot vreede, daer op voort weder naer Spanien zijn in-geſlaeghen. Gelijk mede *Laurent Dublon* Heer van *Sarte*, Schrijver der Ridderen van 't gulden Vlies ende * Richter van den Raed, een man van zonderlinghe bequaemheyd, dienthalven in 't voorſte van den Herfſt tot den Hertogh van Gelder is af-geſchickt. Onder het maeken van 't verbond wierd den Hertogh met voordacht (door een onloffelijke huychelaery ende ten naeſten by eerlijk verraed van de Burgondiers) tot heelinghe van ſyne geleedene ſchaede vry-gelaeten, om, onverminderd den vreede, met ſyne geheele maght in Goy-land ende Eem-land een in-tocht ende roof te moghen doen, ende de vlecken tot brandſchattingh te dwinghen. 't Welk hy ook in twee daghen te werk ſtelde met 1200. mannen te voet en 300. te paerd. Ende is *Soeſt*, welk dorp haer eerſt voor-quam, hier over ten deel verbrand, om de andere tot week-moedigheyd te verwecken, die om alle geweld voor te koemen, pands-luyden over-leverden om te verdraeghen. Waer na de Gelderſſe, eer de Burgoenſſe t'*Utrecht* ofte t'*Amersfoord* hunne volken by een konden gaderen, wederom naer huys waren gekeerd. *Dubloen* ſprack meeſt met den Vorſt over de voor-waerden van de vreede, ende van de verzaemel-plaets, die met onderlingh believen te *Gorichem* wierd beſtemd. Wanneer dit op ſtraet quam, beſtonden de Burgoenſſe Steden te morren, *dat zulx buyten haere voor-kennis en raed toe-ginghe, daer ſy nochtans in dien korten tijd over de tien honderd duyſend goud-guldens tot dien oorlogh hadden wt-gereyk. De Gemeynte verzweegh mede niet, dat de neeringh en koopmanſchap over al ſlap en ſlecht waren, ende de ongelden daer tegens ſchier onlijdelijk.* Om het volk in ſlaep te wieghen ende een balleken te geeven om te ſpeelen, ſtroyde men wt, *dat de Keyſerſlijke brieven wt Spanien de Gelderſſe vreede en vriendſchap aenvrieden, indien hy maer ſijne Franſſe verbonden wilde af-treeden; ende dat het billijk was met zoo een te handelen, die niet dan billijkheyd voor en ſloegh.*

* *Audenaer.*

230. Daer na zijn, volgens het voorigh afgeſcheyd, wt het Hof van Burgondien naer *Gorichem* af-gevaerdighd *Floris van Egmond* Grave van *Buren*, Heer van *Yſſelſteyn*, Opper-Veld-heer, *Antonis van Lalain*, Grave van *Hoogh-ſtraten*, Heer te *Kulenburgh*, Opperſte Stadhouder van Holland, Zeelandt ende Vriesland, neffens *Laurens Dubloen*, verzorghd met ruyme brieven van geloof en volle maght, onder het groot zeghel van den Keyſer. De gezanten van Hertogh *Karel* waren *Henrick de Groef* Ampt-heer van *Erkelens*, de Rechts-geleerde *Herman Keys-penningh*, Droſt, *Henrick Kollaert van Linden*, ende ſijn Geheym-ſchrijver *Ian Vierſſen*. De handelingh wierd wat verafterd, wt zaeke men t'elke reys met den Vorſt rugghe-ſpraek moeſte houden: waer over *Kollaert* wegh ende weder op ende van *Arnhem* trock, tot dat hy op den 26 van den Herfſt-maend een wterlijk beſcheyd over-bracht; waer op eene eeuwighe vreede op den drieden van den volgenden maend is getroffen, luydende ſchier als volght: Hertogh *Karel* zal, t'zaemen met de Staeten ende Ridderſchap van ſijn Vorſtendom ende Graefſchap, de Franſſe en alle verbonden, tot afterdeel van den Keyſer ende ſyne landen in-gegaen, voor altoos op-zegghen; deſgelijx zal de Keyſer met ſyne onderzaeten doen, ten op-ſicht van Gelderland. Waer tegens de Vorſt den Keyſer trouw zal belooven, ende hem, des nood, met krijghs-volk onder-ſtutten, zonder dat de Keyſer Gelderland met ſchattinghen ofte ongelden zal moghen belaſten. De Keyſer zal, onverminderd ſijn vermeynd recht, gedoogen, dat *Karel* de heerſchappy van Gelderland ende Zutveen van hem, als Hertogh van Braband en Grave van Holland, behoude, ende dit ſijn recht op ſyne erven, mans ofte wijven, immers kinderen van echten bedde, over-zette: tot welk een eynd de Keyſer, ofte ſijn laſt-hebber, den Hertogh als een leen-man van 't Rijk in ſijn Vorſtendom en Graefſchap zal beveſtighen. By gebreck van echte manlijke ofte vrouwelijke geboorte, zal de Vorſt Gelderland en Zutveen aen den Keyſer ofte ſyne wettighe erven, als Hertoghen van Braband ende Graven van Holland, overlaeten, t'zamen met de Stad *Groeningen* ende de Omme-landen, *Koeverden* met ſijn Slot, ende de landſchappen van † *Penhem* ende Drent: welker

† *Ita autor è tabulis. Mihi locus vitij ſuſpectus eſt.*

1528. keuren ende vryheeden de Keyſer alle zal geſtaeden. Soo 'er na af-lijvigheyd van den Hertogh wt ſijn wettelijk houwelijk, mans ofte vrouwen, een ofte meer, rechte erfgenaemen der landen van Gelder overigh blijven; zullen de zelve door den Keyſer ofte ſyne nazaeten aen ſyne kinderen ofte bloed-maeghen ten echt worden gegeeven: op verbeurte, aen de zijd van de Gelderſſe, van de beleeninghe haer by deſen vergoſt, te weeten van het Vorſtendom Gelder en Graeffſchap Zutveen wt den naem van 't Rijk te beſitten: ten ware de ſchuld hier van by den Keyſer ofte de ſyne wierd bevonden; in welk een geval de voorzeyde kinderen dan ongehouden waren aen de kinderen ofte maghen des Keyſers te trouwen. De gemelte kinderen zullen in haere minder-iaerigheyd onder de vooghdy ſtaen van zulke, die in den bedrijve van Gelderland by den Vorſt ofte anders by de Staten van Gelder daer toe zullen worden geſteld. De Keyſer zal wt een mild hert ſyne volken lichten wt *Harderwijk*, *Hattem*, *Elburgh* en andere Gelderſſe Veſtinghen, ende de burgers van ſijn eed ontbinden, zoo haeſt de Vorſt deze zal hebben onder-geſchreeven, ende daer van een geſchrift bondigher wijſe gelevert in handen der geener welke de Keyſer ofte *Margriet van Ooſtenrijk* hier toe zal noemen. Desgelijx zal de Keyzer *Montfoord* in 't Over-Vierdeel binnen een iaer, ende na de gedaene onder-teykeningh, aen den Hertogh in 't geheel in-ruymen. Daer nevens zal de Keyſer, ten op-ſicht van deſe handelingh, den Vorſt voor ſijn leeven eene iaerlijxe vereeringh van 16000. goud-guldens, yedere helfte yeder half iaer, doen aentellen, ende hem op zyne koſten toe-voegen een gewoonlijke bende ruyteren van 245. koppen; met zulk bedingh; dat de Vorſt daer van 50. mannen in allen geval tot Keyſerlijken dienſt gereed zal houden, ende de overighe tot ſijn eyghen oorbaer, doch niet tegens den Keyſer, gebruyken.

231. De gemeene voor-waerden waren, dat de gevangens, geeſtelijke ofte wereldlijke, in den krijgh tuſſchen den Hertogh ende Biſſchop gegreepen ende noch vaſt zittende, opleggende hunne mond-koſten, over en weder zonder los-geld zouden vry-gaen; ook alle brand-ſchattinghen, geloofde en noch onbetaelde penninghen, als mede pands-luyden in dien oorlogh over-gegeeven, aen weder-zijden zoo weſen als voor den oorlogh, op-brengende alleen hunne verteeringh en herberghs-koſten. De Keyſer zoude den Hertogh tuſſchen dien tijd ende Iacobs dagh binnen den *Bos* in drie blocken 13000. goud-guldens ten aenſien van deſe verbintenis af-langhen, om daer mede ſyne wille te doen. Alle leen-mannen, ampt-luyden, burghers, hop-mans, krijghs- ende koop-luyden, ende zoo voort, hebbende de zijd van den Keyſer, Vorſt, ofte Biſſchop gehouden, zouden in hun ſtaet en alle goederen her-zet worden: behalven dat de ballinghen, vluchtelinghen, ofte verdreevene van *Utrecht* voor den eerſten van de Bloey-maend de Stad ofte hunne goederen niet en moghten gebruyken, ende de ballinghen van *Zwol* niet voor het Nieuwe Iaer, mids zweerende alſdan ofte daer na op nieuws aen den Keyſer getrouwigheyd. De goederen van de andere, in deſes ofte geenes Heers gehuchten geleegen ende van den grond niet geſcheyden, zouden hier namaels niet zwaerder hebben te laſten, dan de goederen van de ingezeetene zelve. Alle luyden, in-zaeten ofte wtheemſſe, van wat ſtaet die ook waren, zouden vry ende vrank in des anders landen ofte op der zelver ſtroomen ende zeen koemen, onder betaelinghe van de gewoonlijke tollen ende wegh-gelden; zonder dat 'er brieven van * weder-neeminghe daer tegens moghten gelden ofte verleend worden; met zulk verſtand nochtans, dat men een yeder voor ſijn eyghen ſchuld zoude moeghen bezetten en aenhouden. De Vorſt zoud zyne aen de Staten van Utrecht verſtreckte 16000. goud-guldens met recht moghen weder-vorderen, ende de eygenaers van 't geld weghen hunne renten recht van veſtenis hebben op de Stichtſſe goederen, onder Gelderland te huys behoorende. In Gelderland vermoght de Keyſer op ſijn beurs ruyterye ende voet-volk te werven; zonder dat de hier wt geboorene onluſten ofte twiſten den vreede eenighſins zouden om-ſtooten. Dit verbond, eerſt be-eed zijnde van den Vorſt, zoude alſdan van den Keyſer binnen een iaer, ende binnen een maend wt ſynen naem van de Stad-houderſſe ſyne moeye werden beteykend; als mede van drie Vlies-ridderen, drie Neder-landſſe Vry-heeren, ende ſes vernaemdſte Steden van Braband ende Holland: ende van weghen den Hertogh van Gelder ins-gelijx van drie Bander-heeren en ridder-matighen, neffens van de vier moeder-ſteden van Gelderland, t'zaemen met de Stad van *Groeningen* ende Drente, bezwooren ende bezegheld. Waer na alſdan de Keyſer ſich onthouden zoude van de naemen ofte wapen-teykens van het Hertoghdom Gelder ofte Graeffſchap Zutveen by geſchrift ofte anders te voeren, onverkort echter ſijn recht ende aentael op de gedachte landen. De Keyſer, Vorſt van Gelder ende Biſſchop van Utrecht zouden binnen twee maenden na afkondinghe deſes naem-achtigh maeken haere verwanten welke ſy hier in wilden beklemd hebben, die dan mede ha twee maenden zulx by opentlijke brieven zouden belijden en uyteren. Dit vredes-verdragh zoude binnen drie ofte ten hooghſten vijf daghen na de aenneeminghe, in de paelen van yedere landſchap, welke dit aengingh, behoorlijker wijze werden af-gheleezen.

* Repreſſalien.

232. Men zeght mede bedonghen te weſen, *dat die van Deventer, om het verwyt van de Wagh die midden op hunne markt ſtaet, noyt by 't leeven van den Hertogh den Yſſel-ſtroom met een brugghe zouden moeghen beſtaen.* De hoofd-ſtucken van de boven-ſtaende vreede wierden zoo ſtille gehouden, dat geene ook van de maghtighſte en beroemdſte Steden daer van af-ſchrift moghten genieten. Als de weder-zijdſſe vrede-maekers alles hadden beteykent, ende met een gelooft dat hunne meeſters in 't kort dit zouden bekraghtighen; zond de Vorſt ſyne voorgaende volmaghtighers *de Groef*, *Keyt-penningh*, *Kollaert* ende *Vierſen*, t'zaemen met *Marten van Roſſem*, onlanx daer aen naer *Mechelen*; alwaer de Graven van *Buren* ende *Hooghſtraten* met *Iuriaen Schenk* mede te vinden waren. *Margriet van Ooſtenrijk* liet ze prachtelijken naer een herbergh geleyden, ende op 's Keyſers koſten heerlijken onthaelen, daer na met een ſleep van veele Raedsheeren naer de Opper-kerk brenghen, daer ſy na de gewoonte den dienſt ontfinghen ende van weghen hun Vorſt het vredes-verbond bezwooren.

1528. zwooren. Dit geſchied, zijn ſy weder naer hunne ſlaep-ſteden vergezelſchapt, ende etlijke daghen hoffelijken ontfanghen. Ende zagh men het puyk van 't Hof daghelijx daer heen rotten onder den ſchijn van haer te begroeten. Eyndelijken hun af-ſcheyd neemende wierden van Vrouwe *Margriet* mildelijken beſchonken, ende yeder met een zilveren ſchael, van goude Karolijns op-gehoopt, ver-eerd. Van daer verreyſden ſy op *Antwerpen*, alwaer ſy insgelijx vry gelagh hadden, ende voorts recht naer huys. Tot deze vreede bewoogh den Keyſer (gelijk 'er in 't hoofd van dit verbond ſtaet wt-gedruckt) de vreede en ruſt ſyner landen, als mede dat hy den Turk met ernſt zocht te beieghenen, ende de Lutheraenen in 't Rijk met liefde ofte leed weder tot het oude geloove te brenghen. Onder dit wierden de Gelderſſe Steeden, *Harderwijk*, *Hattem* ende *Elburgh* voor den Hertogh volgens 't verdragh op nieuws geopend en ontledighd. Met een quam *Dubloen* van weghen den Keyſer naer *Arnhem*, om onzen *Karel* den eed af te neemen ende het verdragh daer door te vervullen. Daer na is het Sticht van Utrecht op den 20. van den Wijn-maend, na voorgaende harde oorloghen met Gelderland, door den Biſſchop aen den Keyſer ende ſynen erven, als Heeren van Braband ende Holland, zoo als het over de 900. iaeren door de Biſſchoppen was beheerſt, by manghel alleen van genoeghzaemen weder-ſtand, over-gedraeghen, wt-beſcheyden alleen de Geeſtelijke gerechtigheyd ende der zelver iaerlijxe in-komſten, welke den Biſſchop ende ſyne na-zaeten ervelijken zouden volghen. In de andere Steden, als *Amersfoord*, *Duer-ſtad*, *Rhenen*, ende *Montfoord*, is *Hooghſtraten* op den naem van den Keyſer insgelijx in-gehuld ende bezwooren. Daer na is door in-geeven van den Keyſer *Michael*, ofte veel eer † *Willem*, *van Enkefort* Biſſchop van *Tortoſa*, by Paus *Clemens* den zevenden in voor-raed tot Biſſchop van Utrecht gekoozen, ende *Henrick van Beyeren* daer tegens van den Paus voor-ſien met den ſtoel van *Worms*, ofte (zoo men ook voor-geeft) van *Mentz*. *Hooghſtraten* binnen *Utrecht* op koſten van de Hollanders een Block-huys, met naemen *Vreden-burgh*, van gebacken ſteen getimmert hebbende, vertrock van daer wederom naer *Mechelen*.

233. Op *a* dat de onlanx gekoppelde vreede aen ſyne kant niet kreupel *b* en moght gaen, heeft Vorſt *Karel van Gelder* van weghen den Keyſer wt ſijn adel voort aengenoomen de na-beſchreevene bende *c* ruyteren; waer van yder elk vierendeel iaers zoude hebben (zoo luyd het hand-veſt) een *eens-pennigher* op een paerd 25. Brabandſſe guldens, op twee paerden 45. guldens, op drie paerden 63. guldens, ende hun dienſt aengaen op onſer L. Vrouwen Licht-mis des iaers 1529. Voor aen ſtaet de * *onder-vit-meeſter*, ende, behalven de † *ſchutters* en *baſuyn-blaeſers*, een *Schrijver*, een ‡ *leger-meeſter*, en een *hoef-ſmid*, alle zonder naem. Daer na volght *Golſteyn Vaen-draegher* dienende met *vijf* paerden. Na hem *Ian van Keppel*, *Willem van Baer*, *Frederick van Keppel*, *Alard van Goer*, *Walraven van Gent*, *Chriſtoffel Schenk*, *Iaſper van Lyenden*, *Herman van Bonenburgh*, *Thomas van Bemmel*, *Karel Key*, *Bomgert*, *Iurien van Loon*, *Seger van Arnhem*, de Heer van *Weerdenburgh*, ende *Henrick van Seewach*, die alle geſtelt waren op *vier* paerden, ende *Walraven van Haeſten* op *acht* paerden. Deſe Ridders ſtonden op *drie* paerden, te weeten *Iaſper van Wyhe*, *Gijsbert van den Pol*, *Krelinghen*, *Hekeren*, *Eck*, *Wachtendonk*, *Willem Schram*, *Schenbier*, *Chriſtoffel van Weſe*, *Henrick van Bonenburgh*, *Raesfelt*, *Dirk van Keppel* van Anſſem, *Oth van Haeſten* te Haeſten, *Claes Vyghe*, *Chriſtoffel van Munſter*, *Frans van Kulenburgh*, *Dalen*, *Iaſper van Kulenburgh*, *Frens*, *Boetberghen*, *Baex*, *Hoeveler*, *Lambert van Salland*, *Rudolf van Beinhem*, Ionghe *Scherpenzeel*, de Schoutet van Putten, *Hambergh*, en *Seewach*. De op de ry volgende edelen moeſten *twee* paerden wt-ruſten, te weeten *Ian van Lynden*, *Valkenburgh*, *Spier*, *Kaelſmy*, *Knypenburgh*, *Obbendorp*, *Huemen*, *Schraſſer*, *Vueren*, *Herman van Wyhe*, *Arenburgh*, de olde *Vyghe*, *Munſter*, *Steprade*, *Iooſt van Lennep*, *Haetſteyn*, de *Schut-meyſter*. Deſe die het heck ſluyten dienden met *een* paerd, als daer waren *Brand van der Schuyr*, *Smit van den Berghe*, *Gijsken van Anholt*, de Schoutet van *Harderwijk*, *Reynijen Vuylbeck*, *Itterſum Wolfs zoon*, *Braekhorſt*, *Marten van Eversbach*, *Steven Kleefzael*, *Peter Lieuwe*, *Willem van der Kerk-hof*, *Timon ten Bos*, *Beſten*, *Geeraerd van Zutphen*, *Goort van den Pol*, *Aelbert Rekel*, *Willem van Iſendoorn*, *Willem van Heerde*, *Potouwe*, *Marten van Doeven*, *Willem Andelijn*, *Herman Berbier*, *Nuliet*, *Heyn holt den mond toe*, *Lennep*, *Dirk van Aerſſen*, *Dirk van Nymegen*, *Itterſum*, *Seraeten*, *Dirk van Lenneps* knecht.

1529. * Lieutenant. † archers. ‡ Fovrier.

234. *François* Koningh van Vrankrijk nu omtrent twee iaeren wt ſyne Spaenſſe gevanghenis ontlooten zijnde, op zeeker beſteck waer in onſe *Karel van Gelder* mede was bededinghd, liet eſſen wel niet after de wapenen tegens den Keyſer te her-vatten. De Keyſer beſchuldighde hem hier over door ſijn herout van vredebraek, met dit by-voeghzel, *dat het veel zaligher was onder haer beyde een hand-gevecht te waeghen, op dat 'er door de neder-laghe van een van tween zoo eene groote bloed-ſtortinghe ende het iammer over zoo veele menſchen beſcheerd moghte op-houden.* Onder dit zijn 'er dpor de Franſſe in 't Rijk van *Napels* etlijke Steden vermeeſterd, *Napels* eyndelijken belegerd, ende tuſſchen beyde een ſcheeps-kamp tot voordeel van de Franſſe voor-gevallen. Daer na is *Andries Doria* van den Koningh aen de Keyſerſſe over-gegaen, ende *Genua* door hem in-genoomen ende aen den Keyſer geleeverd: waer op te *Barcellona* tuſſchen den Paus ende den Keyſer een verdragh is gemackt, ende voort daer na binnen Kamerijk eene vreede tuſſchen den Keyſer en Koningh *François*, door bekoppelingh en ontzagh van *Margriet van Ooſtenrijk* 's Keyſers moeye, ende de Koninginne moeder: in welk verbond de Hertogh van Gelder, bereeds met den Keyſer verzoend zijnde, mede is beklemd: die daer na (al te zeer verzot zijnde op het geloove daer in hy was op-gevoed ende het welk hy meer voor-ſtond dan wel kende) op den 17. van de Bloey-maend onder ſyne eygene hand tot *Arnhem* een bloedigh gebod liet wt-gaen, *tegens alle luyden, ionghe ofte oude, in-*

† *Ita recte* Buchelius, *à Scriptore noſtro in hac parte diſſentiens.*

a *Caput hoc deprompſimus è ſchedis Pontano quidem præmiſſis, repertis tamen inter archia Curiæ Gelricæ.*

b *Siet op het eynd van het* 229. *hoofd-ſtuck.*

c *De bende van Ordinantien.*

1529. *zaeten ofte vreemdelinghen, mans ofte vrouwen, die met de vermeynde Lutherſſe kettery waren beſmet en bezeeten, ende binnen deuren ofte in herberghen ende by-een-komſten yet deden ofte ſpraken 't welk na die ketterye was ſmaekende, ende ſtrijdigh met de oude in-zettinghen der kerk, om de zelve zonder eenighe oogen-luykingh, wt-ſtel ofte genade van het leeven ter dood te brenghen; met verbeurte daer en boven van alle haere in-komſten, waer van het eene deel zoude koemen tot ſijn behoef, het tweede aen de Stad ofte plaets daer de miſdaed was gepleeghd, ende het driede tot nut van den aenbrengher.* Dit Plackaet wierd op het aller-ſcherpſte onder-houden, ende veele menſchen, die ſich hier aen ofte aen 't ſinghen van geeſtlijke liedekens hadden vergreepen, op de bloote aenklaght, zonder wijdere rechts-pleeginghe 's morgens voor haere deuren, alwaer dan in voor-raed een kar met zand geſtroyd lagh, door den ſcherp-richter † wreedelijken onthoofd. In de zelve maend is het Spierſſe beſluyt, ſpreekende van de ‡ ver-eenigingh van 't geloove, over al wt-gekondighd. Dan vermits het alle veranderingh in het ſtuck van 't geloove verbood ende de aenſtaende al-gemeene kerken-vergaderingh van *Trenten* beval af te wachten; betuyghden * de Vorſten van *Saxen*, *Brandenburgh*, *Heſſen* en *Anholt*, neffens 14 Rijx-ſteeden, dit Plackaet niet te willen onder-ſchrijven ofte gehoorſaemen. Op dien tijd zijn de geleerde mannen *Peter Uhſtede* ende *Adolf van Clarenbach*, om dat ſy met de Rooms-gefinden niet even eens en gevoelden, binnen Kolen, tot groote deernis en hert-zeer van veele vroome, opentlijken aen een ſtaek verbrand. Op dit iaer had de ſiekte, *het Engelſſe Sweed* genaemd, in Vrankrijk, Duyts-land, ende over al aen den Rhijn de over-hand, 't welk op de wijſe van een loopend vuyr ſich verſpreydende ontallijke zielen binnen 24. uyren wt het lichaem dede ſcheyden.

235. Omtrent den zelven tijd zijn de langhwijlighe verſchillen tuſſchen Hertogh *Karel* ende den Biſſchop van *Munſter*, aengaende het kerkelijke gezagh over die van *Groeningen* ende de Om-landen, op den eerſten van den Soemermaend, in 't by-weſen van den Stad-houder *Merwijk* ende de Raeds-heeren der Stad, als mede de gezanten der Om-landen, binnen *Koeverden* geſlecht en vereenighd, zoo verre maer het gemaekt beſteck ofte ontwerp den Vorſt ende Biſſchop behaeghden: blijvende middelerwijl alles aen weder-zijden in ſtil-ſtand en vreede. In die daghen zijn 'er mede eenighe gedinghen van edelen ende Steden af-gemaekt, ende de Vorſt erfgenaem verklaerd van *Aleide van Landwijk* weduwe van *Geeraerd van der Steghen*, alzoo zich niemand als erf-uyter in-ſtelde: welke geheele na-laetenſchap *Karel* echter wt de vuyſt wegh ſchonk aen ſijn wel-lieven *Iooſt van Sweeten*. Hy ſchreef mede onder ſijn hand ende zeghel in 't eynd van de Herfſt-maend aen den Keyſer, betuygende gehandeld en geſien te hebben ſijns Keyzers brieven van beveſtingh, gegeeven den drieden van de Bloey-maend binnen *Saragoſſa*, weghen de vrede † van *Gorichem*, ende weſhalven hy nu bekende vernoeghd te weſen. Op den 25. van de laetſten Herfſt-maend gaf hy insgelijx aen *Willem van Vlodorp* in-leydingh-brieven, raekende het beſit ende Droſt-ampt van *Montfoord*, den Vorſt by het Keyſerlijk verbond onlanx toe-gekend. De zaeken van *Groeningen* waren rechtevoort zoo geſchaepen, dat de Vorſt, in ſtede van *Marwijk* Stad-houder van *Groeningen*, die by de meeſte over langh ſijn dank al wegh hadde, ſijn baſtaerd-zoon *Karel*, die een wijl tijds by den Biſſchop van Trier gewoont ende nu een ende twintigh iaeren ouderdoms ofte een weynigh daer boven had, haer luyden toe-ſtuerde. Ondertuſſchen klaeghden die van Groeningen; *dat hy ze op eene vreemde wijſe, tegens het verdingh wegen de bedieninghe van 't Olde Ampt gemaekt ende zonder weeten van de Stad, een nieuwen Beveel-hebber hadde gegeeven.* Dan deſe knibbelingh is door een heel ſuyvigen brief van den Vorſt haeſt gedempt. *Marwijk* weder naer Gelderland koemende wierd van den Hertogh zeer gemeenzaemlijken beiegend, ende het twijffelachtigh dingh-tael tegens *Otho van Wylich* ofte *Wylaik* over de Heerlijkheyd van *Gribbenfurſt* met den eerſten van hem geoordeeld. Op Martens dagh trof *Karel* mede een beſtand tuſſchen *Oſwald* Grave van den *Berghe* ende *Ioachim* Vry-heer van *Wiſch*, die beyde hunne kraekeelen aen ſyne wt-ſpraek verbonden. De Keyſer, die nu ſeven volle iaeren ſich in Spanien had verhouden, toogh op dit iaer met eene geweldighe heyr-kraght naer Italien; alwaer hy onder andere *Franciſco Sforzia* in het Hertoghdom van Milanen en 't beſit van Lombardyen op zeekere voor-waerden her-ſtelde; terwijl de Turxe Keyſer *Soliman*, Hungarien meerendeels af-geloopen hebbende, met ſyne vreeſſelijke magt en halve maenen voor *Weenen* in Ooſtenrijk was geruckt, 't welk hy echter na een maend beleghe-ringhs met groot verlies moeſte verlaeten.

236. Hertogh *Karel*, hoewel te huys in vreede ſittende, betoonde ſich nochtans in allen geval gereed, wanneer hem de Keyſer ook in 't minſte repte. Voor al, wanneer daer in den aenvangh 1530. van 't iaer een kallinghe was, dat de Keyſer (die noch midden in Italien ſtond) ſtillekens en met een kleyn gezelſchap te *Wezel* beneeden Kolen was aengekoemen; ſchreef hier over de hooghe Raed tot *Arnhem* aen die van *Zutveen*, ende vermaende ze wt ſynen naem, ſy zouden ſich op den aenſtaenden Land-dagh in beſtandigh getal laeten vinden, om ten beſten van 't vader-land raed te ſlaen. De twiſten met den * Biſſchop van Munſter ende ſijn Ampt-man over de geeſtelijke gerechtigheyd van *Groeningen* ende de Om-landen, zijn op deſen tijd, ten over-ſtaen van den Vorſtelijken Stee-houder ende Raeden, t'eenemael neder-geleghd. Onder andere heeft men den Biſſchop toe-gelaeten, *van de Geeſtlijkheyd zeekere middel-matighe geld-boete voor de beveſtingh te ontfanghen, ten ware de Abt konde vertoonen in deſen vry te weſen.* Voorts wierd'er gevonniſt, *dat de kerkelijke voor een wereldſſen Richter de wereldſſe in recht zouden betrecken, de wereldſſe daer teghens de geeſtlijke voor den geeſtlijken vier-ſchaer. De weduwen, weſen, ende dienſt-booden zouden hare zaeken voor de burgherlijke banken brenghen, ten ware ſy met geeſtelijken te doen hadden. De Geeſtelijke Ampt-bedienaers zouden mede voor den geeſtlijken te recht ſtaen: doch verſchillen over de uterſte willen van de wereldſſe voor haere eyghene richters worden verhandeld: ende in teghendeel de uterſte willen der Prieſteren voor hunne Gerichten, ten ware in val van erff-goederen, waer van de kennis den wereldſſen*

* *Siet op het voorgaende iaer.*

† *Siet op't voorighe iaer.*

† *Ita à fide dignis accepimus.*
‡ *Religions-Vrede.*
* *Inde natum nomen Proteſtantium.*

1530. *wereldſſen richter zoude toe-koemen. Indien 'er in 't bysonder eenighe duyſterheyd ontſtond over de Gerichten, die zoude ſtaen aen den Vorſtelijken plaetswaerder met by-ſittinghe van de Biſſchoplijke af-gezanten.* Ende zoo voorts. Wanneer de Vry-heer * *van Wiſch* met Grave *Oſwald van den Bergh* knibbelende van des zelfs Veſtinghe *ter Burgh* zich met geweld hadde verzeekert, ende over deſe ende andere wrevelen by den Vorſt, als hoofd en Leen-heer van beyde, was aen-geklaeghd; is deſe onwille ten laetſten door de Vorſtelijke Raeden, Ridderſchap ende gezanten der vier Hoofd-ſteden vergeleecken, ende de helft van de Heerlijkheyd *Wiſch* den Grave van den Berghe toe-geweeſen. Doen is 'er mede een hard vonnis geveld over die van *Wachtendonk*. Want na dat als Droſt over haer was geſtelt *Henrick Schenk van Niddegen* Heer van *Walbeek*, hadden ſy ſich niet alleen tegens hem maer ook tegens de andere Vorſtelijke gezanten ende Ampt-luyden hardneckelijk en geweldiger wijſe gekant, ende daer over de heele Stad in vrees en roeren gebracht. Door welke euvel-daed alzoo ſy des Hertoghs hoogheyd zulx hadden gequetſt dat ſy aen hun leeven, goederen, ende alle hare keuren met recht ſtraf-baer waren; heeft hier om de Hertogh, om voortaen diergelijke moed-willighe raezeryen voor te koemen, met toe-ſtemmen van ſyne Raden, aen de zelve Wachtendonkers *voor altoos de zelf-kieſinghe van hare Overheyd ende Schepenen verboeden en benoomen, ende die heele maght aen ſijnen Droſt gelaeten, zonder wiens believen die van den Raed ook geen recht en zouden hebben van te gebieden ofte verbieden.*

237. In die daghen vertoonde *Walter van Plettenburgh* meeſter van de Duytſſe Ridderen door zend-brieven aen Hertogh *Karel*, dat dit gezelſchap ende ſyne Ridderen altoos de gerechtigheyd hadden gehad om hare verwanten van hare goederen te verbeeteren; verzochten mits dien, dat Ridder *Weſſel van Holthuyſen* wederom dit voordeel in ſijn vader-land moghte genieten, die van alle ſyne vrienden ende bloedmaeghen alleen was over-gebleeven. De Vorſtlijke Bevel-hebber *Frederick van Bronkhorſt* Heer van *Borkeloe* ende de andere Raeden hielden die van *Nymegen* voor, dat de Heſſiſſe ruytery moghte worden af-betaeld ende ontſlaeghen, vermits die de landſchap laſtigh viel, ende in vreedes tijden geene dienſten konde doen. Ten welken eynde men niet alleen in de vlecken ende door de Velouw, maer ook over de Steden eene ſchattingh heeft wt-gezet. Die van *Deventer* (tuſſchen haer ende die Kleeſſe eenighe onluſten verweckt zijnde) braghten ſchriftelijke klaghten aen den Raed van *Arnhem* over de ongelijken ende ſchaeden, die de Kleeſſe koop-luyden binnen hun bedrijf ende van de Arnhemſſe burgeren geleeden hadden, ende baden dat men in deſen by tijds een in-ſicht wilde neemen, ende de ſchuldighe, als *Quirijn Smid* ende andere, ſtraffen na verdienſten. In 't laetſte van den laetſten Herſtmaend is binnen *Mechelen* over-leeden *Margriet van Ooſtenrijk*, dochter van Keyſer *Maximiliaen* ende moeye van *Karel*, op het 52. iaer haers leevens ende 23. van haere Stad-houderſchap; in welkers ſtede de Keyſer over-ſtuerde ſyne zuſter *Marie van Ooſtenrijk*, weduwe van *Lodewijk* Koningh van Bohemen ende Hungaryen. *Chriſtiaen* de tweede, om ſyne over-ſtallighe wreedheyd wt de Rijken van Denemarken, Sweden ende Noorwegen voor heen verſtooten, ende dan in Nederland dan in Duytſland om vrienden en hulp wt-ſiende, alzoo hy vertrouwde het Gelderſſe * verbond, by ſijn oom ende nazaet *Frederick* Koningh der Deenen met Hertogh *Karel* op-gericht, niet zeer wightigh ende by na in 't vergeet-boek geſteld te zijn, zocht insgelijx de gunſt en vennootſchap van den Hertogh van Gelder door weldaeden en kuypery te winnen, ende ſchonk derhalven aen hem op den 22. van de Winter-maend binnen *Oldenburgh*, wt in-ſicht van ſyne goede verdienſten, het heele eyland van *Heyligh-land* geleegen aen het wterſte van de Elve in Holſteyn, om het zelve voor hem ende ſynen erven onbeſpeerd en ervelijken te bewaeren. Deſe ſchenkingh quam Koningh *Chriſtiaen* daer na wel te ſtaede. Want na dat 'er tuſſchen Grave *Enno van Embden* ende ſijn verwant *Balthaſar van Eſens*, gebooren wt eene moeye vande *Oldenburghen*, langhe ende groote onluſten waren geweeſt, ende daer na, door tuſſchen-vallen van Koningh *Chriſtiern* van Denemarken ende Grave *Floris van Egmond*, t'eenemael begraeven; beſtond *Balthaſar* eerſt het beſteck over te treeden en de vreede te breeken, door 't verraſſen van het Slot *Wismonde* 't welk aen *Enno* toe-behoorde. Wanneer *Enno* deſe ende andere plaetſen weder zocht te bemaghtighen, quam *Chriſtoffel van Oldenburgh* voor ſijn vedder in-treeden, zoo dat 'er op nieuws eene vreede wierd geſlooten, met bedingh onder andere, *dat Balthaſar aen de Graven Enno, Ian ende haere erven, als een onderdaen, trouw zoude zweeren, ende Eſens van hen te leen beſitten.*

* *Siet op 't voorighe iaer.*

* *Siet op den iaere 1524.*

238. Nauwlijx was dit beteykend ende het heyr af-gedankt, wanneer *Otho* Grave van *Ritberghen*, de zuſterlingh van *Balthaſar*, met etlijke benden na 't gebied van *Oldenburgh* aen-trock, om den belegherden, zoo 't doenlijk ware, te ontzetten. Doch onder weghen deſe voor-vallen verſtaende, verzocht op *Enno* vaſt geleyde voor den ſynen om naer *Balthaſar* toe te reyſen. *Balthaſar* hield ofte veynſde ſich voor een wijl geruſt, ende won daer mede zoo veel, dat hy den lichtgeloovighen *Enno* door bedrieghery verkloekte. Want in 't begin van 't volgende iaer verworven 1531.
hebbende om *Enno* (die naer Braband dachte om de nieuwe Stad-houderſſe *Marie* te ſpreeken) een eynd weeghs te vergezelſchappen, ende van daer quanzuys ſijn neve den Grave van *Ritberghen* te bezoeken, deed heel anders, ende van *Enno* ſijn af-geſcheyd neemende, ſpoedighde ſich door om-weeghen zoo veel hy moght naer *Arnhem* ende tot den Hertogh van Gelder, met wien hy een verdingh maekte, ende op ſtaende voet in Gelderland en de aenbuyrende plaetſen volk liet werven ende naer Vrieſland voeren. *Enno* deſe maere verneemende, deed mede door Braband ende Holland de trommel roeren, ſich benaerſtighende om *Balthaſar* te verraſſen, ofte immers op eenen tijd ſyne maght in 't vaderland over te brenghen: 't welk hem ook zoo geluckte. Maer wanneer hy aldaer den vyand dacht onder ooghen te gaen, weygerden de Brabanders met de over-ſtoute ende oorlogh-gewoene Gelderſſe (zoo 't waer is dat de Schrijvers verhaelen) te kanſſen. Grave *Enno* ende ſijn broeder *Ian* over deſe vreemde zaek verbaeſt, moeſten onder dit met goede ooghen aenſien, dat hunne landen wijd ende breed wierden vertreeden. Onlanx daer na quam de verdreeven

1531. Koningh van Denemarken over, ten eynde om het Gelderſſe krijghs-volk, den oorlogh nu bevreedighd zijnde, onder andere, met believen van Vorſt *Karel* in ſynen dienſt te trecken; te meer nademael hem de Hollanders, Zeeuwen, ende *Marie van Ooſtenrijk*, die als moeye ſtond over ſyne kinderen, hoope hadden gegeeven van t'ſynen behoeve eene vloot wt te ruſten. Ende aldus is *Chriſtiern* met de Hollandſſe ſcheepen ende Gelderſſe knechten naer Noorweghen heen gevaeren. Maer *Balthaſar*, tot ſyne oude greepen keerende, trock al wederom op Gelderland, om ſich met onſen *Karel* te beraeden, ende, om den Vorſt graegh ende hulp-vaerdigh te maecken, begaf ſich onder ſyne beſchermingh, 't welk nochtans by den gemeynen man wierd verzuſt, hoewel 'er ondertuſſchen een mompelingh liep, dat ſy zoodaene wiſſelingh hadden geſlooten, dat de Vorſt *Eſens*, ende hy daer tegens van den Vorſt *Roſande*, een geringhe Heerlijkheyd aen den Rhijn in Velouwen-zoom, zoude bekoemen. Alſdoen heeft *Karel Bernhard Hack-fort* een dapper oorloghs-man met een deel volx naer *Eſens* laeten af-gaen, ende gelaſt de Stad in te neemen en t'zaemen met het Slot ſterk te maecken. *Hack-fort* gingh luſtigh met de zaecken voort, ende verſchoonde ook niet de boeren, die hy met arrebeyden ende ſchattinghen genoegh bezwaerde. Daer tegens gaf hy ſyne knechten al te veel wils, die ook zeekere kerk in 't gebied van *Enno*, met lood over-deckt, beſtonden te ontblooten, waer over de bueren op de been geraekt en ook doodſlaeghen geſchied zijn: 't welk *Hack-fort* wel qualijken op-nam, doch om de menighte van de mis-doenders niet en dorſte wreeken.

239. Wanneer deſe oorloghs-moedwillen buyten den oorlogh gebeurden, was Grave *Enno* heel verſlaeghen, ende verfoeyde niet min de menighvuldighe meyn-eed van *Balthaſar*, als hy ſchroomde voor de maght en nabuerſchap van Hertogh *Karel*, daer hy ſich meer met klaghten dan met wapenen tegen verweerde. Hier quam by, dat de gezuſters *van Iever Anne* ende meeſt *Marie*, met hem in kraekeel zijnde, tot meerder verzeekeringh een volmaghtigher naer Braband hadden geſchickt, ende ſich met alle hare goederen in ſchut begeeven van den Keyſer: 't welk voor den Grave een ongekneed ende onrijp vonnis ſcheen. *Hack-fort* middeler-wijl beſigh zijnde met het vaſt-maeken van *Eſens*, ende alleen den Grave ontſiende, beval daerom *Eggerick Beninga van Grimmersheym* en *Tide Knijpens*, des Graves goede bekende, door de ſyne in 't Stift van Munſter te after-haelen, ende naer Gelderſſe plaetſen te voeren, verzoekende daer na door brieven aen Vorſt *Karel*, dat hy ze niet en zoude los laeten, voor ende al-eer *Enno* hem vry-geleyde had toe-gezeght. Waer wt de Grave nieuw ſtof nam van ſich over den Hertogh te beklaeghen. Derhalven heeft men eerſtelijken t'*Arnhem* ende daer na te *Farſum* aen de kant van de Eemſe geſpreck gehouden, ende na veele woorden en weder-woorden beraemt, *dat 'er aen weder-zijden vreede ende goede zeekerheyd zoude onder-houden worden, ende Beninga met Knijpens veyligh na haer vader-land keeren; met bedingh ook, dat de Grave ſich Marwijk, die by Hack-fort ende de Gelderſſe onbemind was, zoude quijt maeken.*

* *Siet op 't verleeden iaer.* Wanneer de Vry-heer van *Wiſch* geen genoegen hebbende aen de * wt-ſpraek der Staeten van Gelder, t'elkens om ſijn moed te koelen in het gebied van Grave *Oſwald van den Berghe* in-viel, ende met blaeken, toe-taſten en dood-ſlaen al-daer leelijk huys hield; heeft Hertogh *Karel* by Plackaeten kond gedaen, *dat hy ſich genoodzaekt vindende om ſijn verwant Oſwald te beſchutten, het Stedeken ende Huys ter Burgh beleghert, in-ghenoomen, ende alle der zelver in-woonders, enverminderd hunne vryheeden, als ſijne andere onderdaenen in ſijn ſcherm had aengenoomen.* Op dien tijd heeft de Vorſt het driede deel van de Heerlijkheyd *Elmpt* aen *Ian* zoon van *Geeraerd van Vlodorp* voor 700. goud-guldens boven noch 300. Philips-guldens verpandſchapt: gelijk ook het Droſt-ampt van 't Huys te *Schuylenburgh* voor 3000. goud-guldens geleevert aen *Ian van der Horſt*: ende aen *Chriſtoffel Schenk* van Niddegen, in ſtede van 1000. goud-guldens, voor tien iaren vergoft het opper-gezagh ende des Graves recht te *Swalm* ende *Aſſel*. Daer nevens verhief hy *Ian van Rifferſcheyd* tot ſijn woud-meeſter van *Vluym* in de Vooghdy van *Gelder*, ende *Ian van Wiſtenhorſt* Heer van Horſt tot Droſt van *Keſſel*.

240. In den aenvangh van 't volghende iaer is 'er binnen *Nymegen* eene * vergaderingh geweeſt van 't zelve Vier-deel, alwaer, behalven den Vorſtelijken gezant *Henrick de Groef* Amptsheer van *Erkelens* ende Droſt van *Hattem*, ook eenighe Vry-heeren, Ridderen ende de volmaghtighers wt *Nymegen*, *Thiel* ende *Salt-boemel* te vinden waren. Alſdoen heeft men etlijke hoofdſtucken voor-geſlaeghen, welke ſy alle tot voordeel van den Vorſt ende ſyne onderdaenen beloofden na te koemen. Neffens andere dinghen wierd 'er vaſt geſteld, *binnen vier iaeren honderd duyſend goud-guldens wt te maeken tot 28. Brabandſſe ſtuyvers het ſtuck, ofte vijf Gelderſſe Rijders geheeten* Snaphaenen *daer voor, yeder iaer 25000. guldens, eenſdeels om de renten, Heerlijkheeden ende landeryen in de quaedſte tijden by den Vorſt verzet daer mede af te loſſen, eenſdeels ook om ſijne koſten te verlichten en ſtuet te onderhouden, na ſijn eyghen goed-dunken: voor-behouden nochtans een yegelijk, zoo wereldlijk als geeſtelijk ſijne oude voor-rechten: welke ſchattinghe eendraghtelijken gaen zoude over alle goederen van allerhande luyden, geene wt-gezonderd, zelfs niet de geeſtelijke; mids dat hier mede zouden op-houden alle krijghs-laſten van ruyteren ende knechten, ofte hoe die anders moghten gedoopt worden, wt-genoomen het ongeld ſtaende op yedere tonne biers. Den in-zaeten ende wt-landers zoude gelijk-maetigh recht weder-vaeren, volgens de gewoonten van de plaetz daer de goederen laghen. Om dit geld te innen ende wt te geeven zouden de Staeten een bequaem Ontfangher ſtellen, die gehouden was reekenſchap te doen van ſijn ontfangh ende wt-gifte. Dat mede alle vreemdelinghen, van geeſtelijken ofte wereldſſen ſtand, voor dit loopend iaer van haer koorn, thienden ende in-komſten het driede deel zouden betaelen: voor de twee daer aen volgende iaeren zoo veel als de andere land-zaeten: maer op het vierde ende laetſte iaer wederom het driede deel: 't zelve was mede te verſtaen van de burgheren ende inwoonders der Steden Nymegen, Thiel ende Boemel, na de maet van eens yeders middelen. Alle brieven, tot after-deel van de Vorſtelijke onderzaeten en tegens den ſleur van 't gemeen gebruyk gegeeven ofte ontworpen, zouden voort aen onduchtigh zijn en magteloos. Wierd mede ſtrengelijken bevoolen, dat geene Monicken ofte kerkelijke eenighe erf-goederen, thienden, thonſen ofte renten zouden werven en aenkoopen, by ſchenkinghe ofte erf-laetinghe bekoemen, noch eenighe Ampt-luyden,*

1532. * *Quatertiendagh.*

Schepenen

1532. *Schepenen ofte erpachters hier over ſtaen ofte tuyghen, by verlos van hun ampt ende op des Heers hooghſte keur; ende dat effenwel zulke aengenoomene ervenis en goederen aen den Heer zouden vervallen zijn: alzoo zulx alles voor den Vorſt en ſijne landen zeer hinderlijk was bevonden: ende zouden de gereede goederen en 't geld van de Clooſter-linghen na haere dood wel aen 't Gods-huys koemen, dan de vaſte grond aen de rechte erven verblijven. Ende of jemand op ſijne mondighe iaeren voor deſen met ſijne goederen in een Clooſter gegaen ware, zonder gerichtelijke veſtenis ofte op-draght na land- en Stad-rechten aen de zelve Clooſters gedaen te hebben; zouden insgelijx zulke in-gebraghte goederen na dood van de nu noch leevende luyden wederom vallen aen de rechte erven, ongeacht eenighe voorgaende oorloſt-brieven van den Hertogh verkreeghen.* Dergelijk Plackaet liet de Vorſt, volghende in dezen de voet-ſtappen van ſijn groot-vader ende Vader, mede in 't licht gaen.

241. Op † Odulfs dagh hebben de Ridderſchap en Steden van 't Arnhemſſe Vier-deel, binnen Wageninghen verzaemeld, *den Vorſt insgelijx zevenrigh duyſend goud-guldens toe-geſtaen voor den tijd van vier iaeren, beloopende iaerlijx achtiende half duyſend guldens; behalven den vuyr-yzer op het vat biers over de vlacke landen van den tapperen van in-heyms bier, ende den gewoonlijken penningh van de vreemde bieren, hem voor deſen tot de timmeragie en veſtenis ſyner Steden toe-geleghd; zullende daer mede zijn op-geheeven het graenel-geld en alle andere ongelden; wt-genoomen de te vooren wt-gezette en noch onbetaelde penninghen, die men dan voort maenen ende tot des Hertoghs behoef keeren zoude. Sy begeerden dat ſyne Genade de landſchap van Velouwen voortaen niet meer en wilde op-legghen de ongewoonlijke dienſten en beden der Ampt-luyden, Schouten, Richteren, ofte dienaeren van but-meeſters en brand-meeſters; dan een goeden brand-meeſter doen zetten om de velden, landen en boſſen trouwelijken te waeren voor brand en beweydinghe, ende de zanden laeten bepooten waer die ook in Velouwen gelegben waren, noch voor de ſchaepen ofte beeſten op den brand bevonden yet neemen dan de behoorlijke breuken. Hebben mede overgedraeghen, dat alle wt-heymſſe in Velouwen ge-erfd tot de benoemde ſchattinghen iaerlijx zouden geeven den vierden penningh van hun gewas en inkomſten, als mede die in deſe laetſte vede beleent ofte met rechte hadden ingenoomen Utrechtſſe, het waren dan geeſtlijke ofte andere, goederen: met zulk een onderſcheyd, wanneer die goederen weder wierden in-geloſt en gevrijd, dat men dan deſen vierden penningh te gelijk met de hoofd-ſchuld zoude op-legghen. Ende want zoo wel de Vorſt als veele wt de Ridderſchap en ingezeetenen in verleedene tijden der veden hunne renten en iaer-gelden noods halven hadden moeten verzetten ofte verkoopen, ende iaerlijx van de honderd betaelen 7. 8. 9. ook 10. guldens: was 'er nu beraemd, dat voortaen honderd gulden niet meer verrenten en zouden dan zes: wel verſtaende, dat de in den iongſten oorlogh ter noot beleende en aengewonnene goederen zouden werden gehouden na den draed van haere verſchrijvingh. Alle die rogghe-renten aengekoft ofte beleent hadden zouden insgelijx zes van de honderd geeven, ofte rogghe na markes gangh tot 6. guldens toe van elke 100. guldens, te weeten van de 100. guldens van los-baere en beleende rogghe-rent 10. molders rogghen. Ende of 'er in de voorzeyde zettinghen ofte tuſſchen de land-heeren pachteren ofte anders onverſtand viel, zoude de Vorſt de Staeten van Velouwen te verſchrijven ende de duyſterheyd door haer te laeten wegh neemen gehouden zijn; daer beneffens den Land-brief, die door verloop van den oorlogh was verloren, by raed van ſyne Raeden ende Staeten op de beſte wijze te vernieuwen. Dat mede, om gelijke beweegh-redenen, alle die over de 30. iaeren in een ongemoeyd bezit waren geweeſd van eenigh erf-tal, goed ofte iaer-renten, ſchoon genoomen de zeghelen en brieven daer van verbrand ofte vervreemd waren, onbeſpeerd van yemant in hun bezit zouden volharden, tot dat men ze met land- of te Stad-recht daer wt hadde verwonnen.* Daer teghens heeft de Vorſt, onder andere, getuyght en belooft, *dat deſe bede t'eyndens de vier iaeren langher niet en zoude duyren, noch des landſchaps oude vryheeden daer door eenighzins verkort zijn; ende bevel gedaen aen allen ſijnen Bevel-hebberen en onderzaeten, de boven-ſtaende hoofd-ſtucken, by de Staeten vaſt geſteld, zonder eenigh vertoef ofte bepaelinghe na te koemen ende te doen na-koemen.*

242. In den Oogſt-maend was 'er een vreemd geſternt aen de lucht te ſien, een onbedrieghelijke voor-boode van de op-koemende dulligheeden der weder-doopers, ende byzonderlijken van de wreedheeden tegens die geene gepleeghd, die geen een iock met den Paus ende Rooms-gefinden wilden trecken. Gelijk mede de Turxe Keyſer *Soliman*, door het voor-wtzenden van etlijke troppen naer den Donauw, het Chriſtendom groote vrees aenioegh. Weshalven Hertogh *Karel* in de Herfſt-maend door ſyne landen ende Steeden beede-daghen liet wtſchrijven, ende andere oeffeninghen doen, dat God de Heer het Turxe geweld van het Chriſten-rijk genadelijken wilde af-weeren ende in ſtucken breeken. In 't byzonder weckte hy die van *Arnhem* op door ernſtighe brieven, dat ſy de Stad *Arnhem* met een wal, rondeelen en bol-werken volkoemelijken zouden veſten, ende van het wel-begonnen werk een ſpoedigh eynde maeken: nademael het t'eenemael ſyne meeninghe en behaeghen was geene moeyten ofte onkoſten aen te ſien om die Stad in alle deelen verſterkt en bewaerd te ſien. Ondertuſſchen zat *Groeninghen* met de landen tuſſchen de Eems ende Lauwers in goede ruſt, onder het gezegh en gebied van den zeer zacht-ſinnighen ende vreed-zaemen (gelijk de Vrieſſe Tijd-ſchrijvers zelve hem ter eeren na-geeven) *Karel van Gelder*, den navolger van *Merwijk* ende baſtaerd-zoon van den Hertogh. In die daghen is het Slot te *Wedde*, geleegen in het Olde Ampt in den bevangh van de Ommelanden, by Vorſt *Karel*, in plaets van 8000. goud-guldens, aen de weduwe *van Munſter* ende des zelfs zoon *Iuriaen* over-geleeverd. Hy ſchonk ook aen *Iacob van Dombergen* de hooghe gerechtigheyd over *Spraland* in *Oiſtrum*. Op den 27. van de Herfſt-maend is *Walraven van Arkel*, de volle broeder van den Vry-heer van *Heuklum*, beyde overighe ſpruyten wt den over-ouden en over-edelen ſtam van *Arkel*, met Iuffrouw *Catharine van Gelder*, onwettighe dochter van onſen Vorſt *Karel*, onder-trouwd; ende in 't volgende iaer *Thomas van Apeltern* met *Ianneken van Byland*, in 't by-weſen en aenſien van den Hertogh. *Karel* liet mede een verzeeker-brief geeven aen die van *Deventer* ende *Kampen*, dat men zulke 1000. goud-guldens, als by haer voor eenighe

1533.

† *Ex anti juis ſcledis hæc compilavimus.*

1533. iaeren ten behoeve van hem ende het Graefſchap van Zutveen waren verſtreckt, binnen drie iaeren t'zaemen met de verloopene renten zoude af-loſſen. Op deſen tijd had de wijlen Koninginne van Hungaryen ende nu Stad-houderſſe der Nederlanden *Marie van Ooſtenrijk* den Burght van *Iever* verzorght met eene bezettingh van 150. mannen, ende daer na noch van 28: wanneer te weeten de winter niet alleen voor de deur en ſtond, maer ook de Graven van Ooſt-Vrieſland, om die van *Iever* als een bril op den neus te zetten, een ander Slot daer omtrent hadden gebouwt.

243. *Balthaſar van Eſens* al noch brandende van wraek-luſt, gingh in de Lente, terwijl hy in Gelderland verruckte, met *Meynard van Ham*, een beroemd Overſten aldaer, niet zonder weeten en in-luyſteringh, zoo 't vermoeden was, van den Hertogh, een onder duyms beſteck maeken, dat hy andere die den oorlogh verſtonden tot ſijn behulp neemende, zoo veele knechten zoude aenneemen, als hy immers wiſt te bekoemen, ende de zelve zoo langh het om leyden, tot dat hy eene redelyke maght by een hadde, over de welke hy dan het gebied zoude voeren. *Meynard* na zoo een geluck van zelfs haekende nam dien laſt aen, ende verzamelde in een korte wijl by de 2000. mannen: waer mede hy in 't Stift van Munſter ende Graefſchap Benthem een wijl tijds huys hield en omzwierde, ende daer na door ingeeven van *Balthaſar* naer *Reyderland* aen trock, om deſen ſtreek, zoo hy daer toe kans zagh, Grave *Enno* af-handigh te maeken. *Enno* door verſpieders hier van onderweeſen, vond geraedzaem de eerſte beginſelen voor te koemen ende het paerd voor den dam te ſchutten: waer over hy zyne onderzaeten over al in 't geweer beval te koemen, ende ſich met de Reyderlanders te vervoeghen; ſtand grijpende op de kant van de Eems aen een plaets *de Dijle* geheeten, ende zeer gevoeghlijk om die geene te ſtuyten die wt Munſter-land die van Reyde zouden willen beſpringhen. *Meynard* bereeds op de wterſte grenzen van Weſtfalen gekoemen, ende van des Graves voor-zorgh bericht zijnde, gingh weder te rugghe, als quanzuys een ander oogh-wit hebbende, ende ontſloegh het volk wt zynen dienſt. *Enno* dit gevaer over-gebraght hebbende zoo hy meynde, is met den zynen van gelijken naer huys gewandeld: ende was het den geheelen zoemer aldaer vreedigh. Maer *Meynard* zyn voorighen aenſlagh met haeſt ende ernſt in den Wijn-maend hervattende, quam wt Gelderland, alwaer hy ſyn volk had geworven, de Reyder-landers zoo ſchielyken op het lijf vallen, dat hy, de tydinghe van ſijn tocht voor-loopende, den in-gangh van *Reyde* al gewonnen had, eer noch yemand de lucht van ſyne komſte had vernoomen: alzoo hy nergens bleef hanghen, voor dat hy na ſijn wens tot *Iengum* was beland: alwaer het legher ſich ter loop wat begroef ende verſchantſte. Daer na wierd 'er eene bende, die de tros-boeven en den verlooren hoop op verzeekerde plaetſen zoude leveren, door *Hoon* bewaerder van 't Huys *Levort*, t'eenemael verſtroyd ende veriaeghd. *Meynard* onder dit met de zacken ylende, veroorzaekte over al een groot verloop en verwoeſtinghe. De Graven en broeders *Enno* ende *Ian*, ſiende den vyand zoo een plaets in hebben, van waer hy met geweld beſpronghen zijnde, niet zonder ongemack en konde onkoemen, riepen haer volk wederom in 't geweer. Alle ſtanden, edele, burgers, ende land-luyden booden den Grave hun dienſt en middelen aen, niet anders als of ſy de overwinningh bereeds in handen hadden. In 't by-zonder die van *Norden*; welke wanneer te *Oldersbem* gekoemen waren, ende met *Enno* over de Eemſe geſcheept, ſich alle omtrent *Iengum* neder-ſloeghen; niet zoo zeer met wille van den Grave als van hun aenvoerders; vermits ſy met kraght de Gelderſſe te lyve wilden.

244. Daer na is het legher wt des Graves bevel van 't Noorden na 't Zuyden verplaetſt, om den vyand den wegh op Munſter-land af te ſnyden; hoewel die van *Norden* zulx niet voor goed en hielden, wien ook de minſte wt-ſtel een iaer langh duyrde. Doen ſloot men raed, hoe men den vyand beſt zoude aengrypen. Zommighe hadden gaerne geſien, *dat de onbedreevene menighte ſich wijd van een om Iengum zoude wt-ſpreyden, ende den vyand van alle kanten als een ſtort-regben over-vallen.* 't Welk anderen, die den krijghs-handel na haer dunken wat beter verſtonden, niet en behaeghde, oordeelende, *dat men met korte geleeden ende van eene zijd behoorde te naderen.* Welk vonnis hoewel min vernufigh den Graven evenwel beſt beviel. De Gelderſſe bevel-hebbers haer van de hooghten aldus ſiende aenſtappen, keerden ſich tot het krijghs-volk, zeggende, *de overwinningh is onſe, toont u luyden alleen als rechtſchaepene mannen.* Alzoo maekten ſy in alle ſpoed ſich ſlagh-rede, ende beieghenden de eerſte voor-vechters met zulk een geweld en wackerheyd, dat de andere wel konden gevoelen, dat ſy met geene bloediens maer met krijghs-luyden te doen hadden. Ende terwijl d'een alzoo den ander van afteren aendrongh om te vechten, onſtond 'er in den ingangh van *Iengum* een heete ſtrijd, tot verderf van veele Vrieſen, die van ſchaemte en ſpijt ſchier meynden dul te werden, dat ſy ſich van den geenen over-mand zaghen van de welke ſy zoo ſmaedelyken hadden geſprooken; te meer, wanneer de trotſte mannen voor aen het ſpits begonnen te ſtruykelen, de andere van alle kanten dael te vallen, ende de naeſte het haze-pad te kieſen. Doen deden de Gelderſſe in 't vervolghen een grooten neder-ſlagh, alzoo de een den ander op de vlught vertrad ofte in den wegh liep. Eenighe hadden de wapenen ende ook hunne kleederen verworpen, om te rapper te loopen, ende over de waeyen en ſlooten te geraeken. De Graven over dit ongeval heel verbaeſd, ſnelden ſich naer de Eemſe ende naer de ſcheepen. Onder dit afterhaelden de Gelderſſe veele van de vlughtelinghen, die in de graven ofte wateren verwerred waren ende malkander verdronghen, welke ſy zonder gevaer ofte neder hieuwen ofte gevanghelijk mede packten. De Vrieſſe Tijd-ſchryvers melden, dat 'er niet over de 400. zouden geſlaeghen ofte verdronken zyn; daer andere van meerder getal gewagh maeken, ende daer by doen, dat de Gelderſſe niet over de 5000. koppen ſterk en waren, ende des Graves troppen niet onder de 15000. Na dit rampzaligh voorval waren de Ooſt-Vrieſen niet alleen grootelijx verſchrickt, maer ook wee-moedigh; ende erkende alhier een yeder den goddelyken arm, die de groot-ſpreekers zoo eene ſtraffe ſchuldigh was geweeſd. De Gelderſſe na 't verſtroyen van zoo een hoop volx drieſtigher geworden zynde, zijn

1533. zijn daer na de Eemſe over, ende op *Lehr*, 't welk een heerlyke plaets was van koop-waeren, aengegaen, ende met goede plunderagie te rugghe gekeerd naer *Iengum*: van waer ſy kortelingh ('t welk veelen vreemd docht, alzoo ze niemand en ioegh ofte en deerde) over hegghe over ſtruyk door de naeſte weghen weder naer Gelderland zyn geloopen. Deſe ſlagh is voor-gevallen op den 13. van de Wijn-maend.

245. Doch al hoewel dit volk, als gezeghd, met een ſtillen trommel was geworven, ende ſchier niemand hier van en wiſt, waren echter de Graven van Ooſt-Vrieſland weynighe daghen te vooren deſe lucht gewaer geworden, ende ſchreeven over zulx aen *Floris* Grave van Buren, *dat de Gelderſſe zulx nergents anders om en deeden, dan dat hy ende de ſijne de vriendſchap des Keyſers niet en begeerden af te gaen; ende dat het den Keyſer tot geen voordeel en konde dienen, indien hen luyden eenighe plaetſen wierden ontnoomen; ſmeekende hem derhalven als een Vader, hy wilde in deſen voorſien ende het blaedien eens om-keeren.* Doch ick bevind niet, dat haer van den Keyſer ofte Koninginne *Marie* eenighe by-ſtand is toe-gekoemen, miſſchien verſtoord zijnde dat de Graven de zaek tegens de zuſters *van Iever* niet wilden laeten vaeren. Behalven het voorgaende ongelijk, liet *Balthaſar van Eſens*, wanneer *Meynard* ofte op-gebrooken was ofte op-breeken zoude, binnen *Arnhem* (zoo verhaelen de Vrieſſe Iaer-ſchryvers) opene brieven drucken, houdende aen alle Standen, den Keyſer, Koninghen, Vorſten, ende volkeren, ende over al in Ooſt-Vrieſland wt-ſtroyen, *dat hy van alle ſchuld ontlaſt was, ende Enno met ſijn broeder (wanneer nu alles weerdigh was, ende de Koningh van Denemarken met Grave Floris bezigh om de geſchillen by te leggen) Wit-munde hadden in-genoomen: dat hy (den vreede door Chriſtoffel van Oldenburgh ende den Koningh van Denemarken daer na getroffen zynde) by den Vorſt van Gelder ende ſijne Stadhouders door de Graven leelyken was af-geſchilderd ende van meyn-eed beſchuldighd, die ſich nochtans zelve als bond-breekers en ſchelmen aenſtelden, waer voor hy ook verſocht dat een yeghelyk haer wilde houden en aenſien.* Doch *Balthaſar* liep ſich zelf een dooren in den voet met deze paſquillen, alzoo yeder een den quaed-ſprecker quaed toewenſchte, en der boos-aerdighen gebruyk wel kende, van eerlijke luyden met laſteren ende loghens te behanghen. In 't eynd van 't iaer was het zoo koud, dat de meeren, ſtroomen ende beeken over al toe laghen. Waer over de Hertogh van Gelder de nieuwelijx aengekoemene ſchaeren liet vervullen, ende ſijn Maerſchalk *Marten van Roſſem*, *Meynard Ham* ende *Iuriaen Munſter van Rhuynen* in handen geeven, om *Balthaſar* met die maght naer Ooſt-Vrieſland ende ſyne Stad *Eſents* te geleyden. Dan dit volk door Vriesland moes-koppende is eyndelyken over de Eemſe naer *Lehr* geſtreeken, alwaer ſy ende in den onleggenden ſtreek brand ſtookten ende roofden, treckende wyders op *Oldersheim*; in welke vleck ſy dat deel van 't Slot, 't welk *Ulrich van Doornum* toe-behoorde, met verdragh in-namen, ende alles wat hen diende en voor quam wegh ſleepten.

1534. 246. Op Nieuw-laers dagh na *Petkum* ſich begeevende, ende het Slot aldaer, aen die van *Kankena* toe-koemende, niet lichtelyken ſiende te winnen, zonden brieven naer *Embden*, met deſe vermetelyke weet, *dat ſich die Stad aen den Vorſt zoude geeven.* Maer wanneer ſy van de Embdenaers een effen trots beſcheyd ontfingen, ende niet genoegh ſterk ofte voorſien waren om een belegh aen te vanghen, namen ſy hun wegh weder op *Oldersheim*. Hier beſtonden ſy, *Balthaſar* te gevalle, alles wat *Ulrich van Doornum* den oom van *Balthaſar* eyghen was, in ſtucken te ſlaen ende te ſchenden; keerende, na 't verbranden van *Ulrichs* wooninghe ende de voordere huyſen, naer *Aurick*: welke Stad ſy onvoorſiens ende met een groot gedruys meynden te over-rompelen, doch hebben de burgers op hare hoede ende in 't geweer gevonden. Weſhalven ſy *Aurick* in de nacht ende zonder geluyd voor by trocken naer *Meerhuyſen*, ende van daer een deel licht-gewapende met laſt naer *Eſens* aen *Bernhard Hack-fort* af-ſtuerden. Wijders zijn ſy met de meeſte maght, welke ſy by ſich hadden behouden, 's nachts naer *Greeth* gegaen, ende op den zevenden van de eerſte maend in den morgen-ſtond voor de plaets gekoemen. De Vorſt zelve ofte ſijn dienaer *Hack-fort* hadden al over langh op deſe Veſtingh, welke aen de Eems zeer wel ter hand leght, geloert, daer *Balthaſar* mede een goed raeds-man toe was. Dan de verre, die daer is tuſſchen *Eſens* ende *Greeth*, belettede de verraſſinghe: weſhalven de Overſte op geweld toe-leggende na dat ſy ontdeckt waren, hun legher daer voor ſloeghen. De Graven van *Embden* droeghen voor deſe Sterkte, als zijnde haer ſtam-huys, eene byzondere groote zorgh. De verwaerder van de Veſtingh was *Albert Baccomorin*, een man meer ſtaende in de gunſt der Graven, als in den oorlogh ofte belegeringhen ervaeren. De Grave had hem vermaent ſyne Stad-houderſchap te verlaeten, indien hy ſich zelven niet mans genoegh en kende: maer hy, die het voor een onridderlyke daed hield aen een ander ſyne bedieninghe over te laeten, deed aen den Grave van ſyne trouw ende ſtandvaſtigheyd hooghe beloften: welke hy nochtans in 't begin niet wel en behertighde; vermits hy wt de ſcheepen in de haven van *Greeth* gereed legghende geen kruyd ofte koghels, 't welk een licht dingh was, op het Slot hadde doen brenghen, dan aen de Gelderſſe, die hem daer na over-ylden, alles ten roof gelaeten. Wanneer de Gelderſſe in de vlecke dicht onder het Slot ſich hadden geleghert, is hen op den anderen dagh *Hack-fort* met de kleyne troppen ende twee zwaere ſtucken van *Eſens* by-gekoemen, die de voorzeyde gereedſchap tot ſijn behoeve wt de ſcheepen dede lichten. Behalven *Hack-fort* waren in 't leghet teghenwoordigh *Balthaſar* zelve, de blaes-balgh van deſen oorlogh, de Maerſchalk *van Roſſem*, *Iuriaen Munſter* ende andere.

247. Deſe ende 't geheele legher ſtelden haer meeſte hoop op den ſtrenghen ende langh-wylighen vorſt, welke de ſtroomen ende anders vuyle weeghen open, en bruykbaer hadde gemaekt. Daer na alles wel beſien hebbende (hoewel ook die van binnen hunne plichten niet en vergaten) lieten die twee zwaere ſtucken aen den bequaemſten hoek teghens de weſt-zijd van het Slot planten, ende die kant met alle kraght beſchieten. 'tWelk den plaets-houder ende weynighe andere den moed zoo zeer dede ſinken, dat ſy haere voorighe pocheryen ende hooghmoed ter zijden zettende, van dien tijd af begonnen

1534. gonnen te wagghelen. Doch het land- ende krijghs-volk op het Slot maekten gelaet, na al dit weer-lichten niet veel te vraeghen. Waer over hy voornaemelyken de bouweren, welker ſmadelijke wenken ende gebaerten hy niet en konde verdraeghen, qualyker begon te handelen, ende de koſt, die overvloedigh op het Huys was, meer en meer te beknijpen, ook haer te dwinghen, om in plaets van bier water te drinken, op dat ſy door de moeyelijkheyd van 't belegh moghten verflauwen. Dan dit en benam haer den moed niet. Weſhalven hy van op-zet veranderde, ende ſijn dienaer in de nacht met brieven aen de Graven af-zond, vertoonende het gevaer 't welk hem over 't hooft hingh, ende dat de Veſtinghe verlooren moeſt gaen, zonder de verſterkinghe van noch etlyke rotten knechten, welke hy ook in 't duyſter aen de on-belegherde zijd binnen kreegh. Doen zocht hy het krijghs-volk alleen aen te haelen en te lieſkoozen, ende tegens de huys-luyden op te hiſſen. Onder dit beſchooten de Gelderſſe het Slot zonder op-houden, mickende alle na eene plaets; want het veranderlijk weder in eene uyre tijds haere hoop konde om verre ſtooten. Hier tegens waren de belegherde over-befigh, ſteeds de ſtucken ende de loſſers van 't geſchut met buſſen te beloeren, de breuken en holle ſteden weder aen te vullen, ende geene verzinnelijke middelen van teghen-weer te verzuymen. De belegghers beſtonden effen ſtijf op de zelve wand met de grootſte koeghels te ſpeelen, ende niet af te laeten tot dat ſy den muer t'eenemael gaterigh en doorluchtigh hadden gemaekt. *Albert* dit ſiende begon heel baugh en week-lijvigh te worden, alles te vergrooten, ende opentlyken tegens de land-luyden te verklaeren; *dat hy geen moed ofte maght en had om het Huys langher te houden.* Doch de andere betoonden ſich immers zoo wacker als te vooren, ende maekten haer gereed om de ſcheuren allenthalven te ſtoppen. Ondertuſſchen ſchickte hy al wederom een boode naer *Embden*, dat hy benoodighd was verdragh te zoeken, indien het ontzet noch drie ofte vier daghen after-bleef. Dan nauwlijx was de briefdraeger met ſterke toe-zeggingh van by-ſtand te rugghe op het Slot gekeerd; wanneer *Albert*, om met den Gelderſſen beſteck te maeken, pands-luyden in 't legher had geſchickt, ende daer tegens *Balthaſar van Eſents*, *Roſſem*, ende *Hack-fort* weder binnen genoomen. Een van de bezettelinghen, met naemen *Bon*, zoud alſdoen *Albert* in 't oor gebeeten hebben, de Gelderſſe Overſten ende voor al *Balthaſar*, den roer-vink van alle onheylen, in de gevanghenis te werpen, ende de ſcheuringhe waer door ſy waren in-gekoemen toe te maeken, 't welk hem niet veele moeytens en behoefde te koſten. Maer hy ſijn woord niet willende in ſijn hals haelen, ofte (moeghelijk) daer na ſyne trouwlooſheyd met den hals betaelen, ende de gijzelaers in nood brenghen, heeft zich op den 19. van de eerſte maend, behoudens een yegelijk ſijn leeven, over-gegeeven. Quaelijken was het Slot gewonnen, ofte het ys begon door den ſchielijk op-koemenden reghen te ſmelten, tot merkelijke vreughd van de Gelderſſe, dat ſy voor deſe veranderingh meeſters van *Greeth* waren. Doen is de plaets met Gelderſſe bezettinghe wel deghelyken verzorghd, ende het overigh volk door de boerſchappen hier ende daer geſchaekeerd. Maer hoe wellekom *Albert* daer na te *Embden* zy geweeſd, en laeten de Vrieſſe Iaer-ſchrijvers niet onverzweeghen.

248. Midden onder 't belegh van *Greeth* was der Graven Veld-Overſte *Everhard Ovelaker* met een ſterk gevolgh den *Dollaert* over-getrocken, om die geweſten ſtaende onder het Gelders bedwangh wederom te plaeghen, ende ſtelde het zoo bont aen, dat de Groeningers eene bezendinghe aen de Graven doende, niet alleen en klaeghden over het geen daer bedreeven was, maer ook daer in voor-zaghen dat des gelijx haer naderhand niet en beieghende. Tegens den nieuwen tijd is 'er wt *Embden* een vloot van etlijke ſchepen geloopen, om aen beyde monden van de Eemſe op te paſſen, ende den Gelderſſen over al deer en af-breuk te doen, maer om met naemen te verhinderen, dat *Eſens*, waer in Gelderſſe bezettingh lagh, eenighen toe-voer moght bekoemen. Hier door wierden de ſcheepen, die haer loop elders hadden heen gezet, naer *Embden* geſtuerd, ende de zee-handel in *Groeningen* ende de Om-landen zeer benauwd. Eene van de kloexte ſchepen door het Vlie ſich in de Zuyderzee geevende, heeft niet verre van *Harderwijk* eenighe koggen die op Gelderland zeylden met hare bevraghtingh after-haelt, ende naer *Embden* geſleept, daer de plunderagie by de hoofden is om-gedeyld. Onder dit had het land-volk in ende omtrent *Greeth*, om haer have te behouden, niet buyten dank van de Graven, den Gelderſſen eed aengenoomen. Grave *Enno* was daer teghen doende om hier ende daer gemaghtighde wt te zenden, ende braght ſterke klaghten voor tegens de Gelderſſe; door ſyne verwanten, die in Weſtfalen, Oldenburgh, en de aen-legghende geweſten wijd en zijd woonden, zoo veel wt-werkende, dat hier over te *Hexter* een vergaderdagh wierd aen-beſtemd. Wanneer de Grave alhier door ſijn gezant ſyne zaek voor-ſtelde, heeft men hem voor alle dinghen voor-geworpen, dat hy *Balthaſar* eerſt hadde beoorloght. Dan alzoo hy daer tegens door het over-legghen van verſcheyde zeghelen, brieven ende verbonden hen allen de ooghen opende, beloofden ſy te gader den Grave de hand te houden. Waer op al voort eenighe Overſte zijn aengenoomen om volk te lichten, ende daer mede Gelderland, Drente ende de landen om *Groeninghen* te beſpringhen. Dan dit quam wat laet by, aengeſien de Graven ende hunne onderdaenen, die den krijgh zoo wel ongewoon als tegen ſyne laſten al te maghteloos waren, na vreede verlanghden: zelfs de Gelderſſe eenigher maeten, hoewel haer haen rechtevoort Koningh was. Want behalven dat ſy van geld benoodighd ende voor de Burgoenſſe niet t'eenemael buyten vrees en waren, vernamen ſy, dat de Groeningers met de Standen der Omme-landen maendelijken, loopende den oorlogh teghen de Graven, op 16000. goud-guldens geſchat zijnde, ſich niet alleen weygherigh aen en ſtelden, maer ook opentlijken tegen-morden, vertoonende, dat die krijgh haer-luyden ſchadelijk was, ende voor al diende af-geſneeden te worden. 'T Welk hoewel den Hertogh niet wel en beviel, die van meeninghe was dit rad noch al langher voort te rollen, hield hy echter dit ſijn voor-neemen bedeckt, ende liet verluyden, quanzuys om de liefde van de ſyne en wt mede-doogenheyd, mede na vreede te haecken. Doen lieten de Groeninghers gins ende herſwaerts

brieven

1534. brieven af-gaen, ende wierd eerſt te *Oterdum*, ende daer na te *Farſum* aen de Eemſe een zitdagh beraemd. Waer heen ſich *Hack-fort* de bevel-hebber tot *Eſens* zullende vervoeghen, van een Embder oorlogh-ſchip is onder-ſchept, ende te *Embden* op-gezonden, doch voort daer na weder op vrye voeten gezet.

249. Als alhier de eerſte grond was geleghd, ende de meeſte rouwigheyd af-geſchaefd, vonden de gezanten aen deſe en geene zijd goed dat men de t'zamen-ſpraek te *Loghe* met meerder getal en pracht zoude hervatten: alwaer ſich lieten vinden Grave *Ian* in eyghen hoofd, *Hicke Kankena* van Doornum, *Omke Ripperda* van Hintum, *Hicke Hogerda*, *Egerick Beninga*, ende de Cancelaer *Willem Ubbena*: Van weghen den Gelderſſen Vorſt ſijn baſtaerd-zoon *Karel* Stadhouder van *Groeninghen*, *Marten van Roſſem*, *Bernhard Hack-fort*, ende andere: tot dat men na veele woorden-kavelingh zoo eene vreede heeft getroffen: *Voor eerſt zouden de Graven den ſtaet van hare kerken op zoo eene leeſt doen ſtellen, als 'er onlanx tot Augsburgh ende Spier, met toeſtemmingh van den Keyſer, zoo in Saxen als andere landen ende Steden van Duytſland was toe-gelaeten, ter tijd toe de al-gemeene kerken-vergaderingh anders zoude beraemen. Indien 'er binnen 'ſiaers zoo eene vergaderingh niet voor en viel, zoud een van de Graven in deſen deel met den Vorſt van Gelder te raede gaen, om deſe gebreeken op de gevoeghlijxte wijze te heelen. De Graven zouden den Hertogh het Slot Wit-monde voor Greeth, met effen zoo veele ende goede ſtucken, over-doen; daer en boven* 12000. *goud-guldens Embder-geld binnen vier iaeren, yeder iaer een vierde-deel, betaelen, ende daer voor goede zeekeringh ſtellen. Indien het den Vorſt moght believen, ſijn Leen-man ende vedder Balthaſar tot aenlockinghe van naerdere vriendſchap de Veſtingh Witmunde door houwelijk ofte anderſins weder in te ruymen ('t welk echter aen ſijne vrye wille zoude ſtaen) zulx zoude den Graven mede believen. De brieven van over-koominghe, ten tijde van 't over-gaen van Eſens door Balthaſar aen de Graven geleeverd, zouden, den Vorſt te gevalle, door de Graven aen Balthaſar te rugghe gelanghd; ende 'tgeen 'er over en weder tot des anders trots ofte nadeel was geſchreeven, van geener waerden ende als ongeſchreeven gehouden worden. De Gravelijke onderzaeten zouden hunne goederen in 't gebied van Eſens en Wit-munde vryelyken aenvaerden ende verhuyren, ten ware Balthaſar eenighe daer van hem vermat toe te koemen; in welk een geval der Graven onderdaenen hem een dagh van rechten zouden moeghen legghen, ter plaetſe daer de goederen geleghen waren, tot erkentenis van den Vorſt ofte des zelfs on-zijdighe vohnaghtigers. Balthaſar zoude ſijn oom Ulrick van Oldersheim in ſijne vaderlyke erve niet verkorten, maer den zelven recht laeten weder-vaeren. Laetſtelijken zouden de Graven in alle aenlegghende ofte verweerende oorloghen, welke de Vorſt ofte ſijne Standen tegens yeder een moghten voor-neemen, na hun vermoeghen by-ſtand ſchicken: hare Steden, Sloten, havens ende ſtroomen voor hem openen: blijvende den Vorſt tot gelyke dienſten aen de Graven gehouden, mits dat ſy eerſt de oorzaeken van den oorlogh aen hem zouden goed maeken: zynde echter onverplicht, teghens den Keyſer, als Keyſer van 't Rijk ende tegen 't Rijk zelve, gelijk ook tegens de eed-genooten van de Weſtfeliſſe ende Haerdiſſe Kreytzen, haere voorighe bond-vrienden, de wapenen op te neemen. Soo haeſt men weghen de betaelingh der boven-ſtaende penninghen waer-borghen hadde geſtelt, ende dit verdragh ten weder-zijden beteykent, zouden de Sloten van Greeth ende Witmunde zonder vertoef teghens den anderen verpangelt worden. De Graven zouden dit neffens den adel ende de Stad van Embden met byzondere brieven ende zeghels alzoo bekraghtighen, dat de Vorſt geen reden moghte hebben van na-denken, ende ook, op ſijn verzoek, hunne naerſtigheyd doen, dat ook andere Vorſten ende Graven dit moghten geſtand doen, ende daer voor borghen ſtaen: tot welken eynde Karel mede een zeghel ende brief zoude wt-leveren. Het geld aen deſe of geene zyd in deſen oorlogh door brieven beloofd zoude betaeld worden: ende de gevangens ſich zelve loſſen, ofte by wiſſelingh vry gaen, ten ware die voor den oorlogh en onwettelyken waren gevanghen, die dan geene los-penninghen behoefden te geeven. De onderzaeten zouden aen beyde kanten zonder gevaer ofte beletſel hun handel drijven, onder betaelingh van behoorlyke tollen. Het zoude van nu af negen daghen een beſtand weſen, om inmiddels dit alles aen den Hertogh te gichten.*

250. Daer na heeft Hertogh *Karel* in den Bloey-maend dit verdragh onder-geſchreeven, ende beyde Graven op nieuws in den Soemermaend. Van weghen de Gelderſſe teykenden de Stad-houder van *Groeningen Karel*, *Roſſem* ende *Hack-fort*: neffens de Graven *Enno* ende *Ian*, ſtelden ſich als waer-borghen voor de aengetooghene geld-ſchuld *Simon* Grave *van der Lippe*, *Iooſt* Grave *van Hoey* ende *Broek-huyſen*, *Ulrick van Doornum* Heer van *Eſe*, *Witmunde* en *Oldersum*: behalven de Burgemeeſteren ende Raeden der Stad *Embden*, ende andere edele meer. Na behoorlijke af-kondinghe, zijn daer op de voorzeyde Sloten heen en weder verwiſſeld, het krijghs-volk veroorlofd, ende de lieve vreede alzoo in die geweſten her-ſteld. Over zoo een aenſtootelijk verbond waren by de Vrieſen alle lief-hebbers van 't vader-land ende den Gods-dienſt niet weynigh bedroefd; voor al wanneer ſy acht namen, dat, zoo men het beſluyt van *Spier* ende *Augsburgh* moeſte na-leeven, ende ſijn geloove richten na het voor-ſchrift van de kerken-vergaderingh van den Roomſſen ſtoel ende van den Keyzer, het Pauſdom alſdan weder de over-hand zoude neemen; aengeſien de Hertogh van Gelder voor een ſterk yveraer en drijver van de Roomſſe geſindheyd vermaerd was; ende zulx meer om den Koningh van Vrankrijk en den Paus van Romen te believen, dan wt eygene God-vruchtigheyd: waer voor hy nochtans wilde gehouden weſen, draegende ſijn baſtaerd-zoon *Karel* daerom te minder gunſt toe, vermits hy na ſijn ſin wat te koel was in het verdedighen ende eeren van 't Pauſdom. Gezweeghen, dat de zorgh over den Gods-dienſt deſe handelaers in 't minſte niet en roerde ofte toequam, maer hen in 't hoofd was geblaeſen van *Henrick* een Franciſcaner Monick, een driftigh en yver-zuchtigh man, die nu te *Embden* dan te *Groeningen* herberghende, by de Graven, Cancelaer ende andere, gelijk ook zelfs by Hertogh *Karel* zeer gemeenzaem ende geſien was. Daer na ontbooden beyde Graven, om ſich by den Vorſt van Gelder ſchoon en behaeghelijk te maeken, van des zelfs verwant Hertogh *Ernſt van Lunenburgh* twee Roomſſe leeraers, om den kerken-ſtand na haer hoofd en vonnis over al te herſtellen: ende wierden hen toe-geſchickt *Marten van Ondermark* ende *Mathijs Ginderick*:

die

1534. die naer *Embden* over-koemende, voor alle dinghen, de Saxiſſe ende eenighſins na de Papiſtery riekende gewoonten aldaer, zoo veel moeghelijk, zochten in te voeren, zonder veel te denken op het geen te *Marpurgh* voor heen was beſlooten.

251. Op het voorighe iaer had *Karel*, als gezeghd, aen die van *Arnhem* verzocht, dat ſy die Stad met een wal ende bol-werken cierlijken en na de kunſt zouden voorſien, ende het bereeds aengevanghen werk voort vol-toyen. Op deſen tijd gaf hy bevel, den tooren, aen de Ians-poort voor heen getimmerd, tot het onderſte welfzel af te werpen, ende van buyten een rondeel wt den grond op-gehaeld tot aen den binnenſten muer, als een ſchutzel, daer voor te legghen; haer hertelyken aenmaenende, zulx met den eerſten te verrichten. Hy liet mede in die daghen, met toe-ſtemminghe ofte eer op het aenſtouwen van die van *Nymegen* ende *Arnhem*, een Plackaet wt-ſchrijven, aengaende eene wateringh ofte Grift door de Over-Betouw te leyden; willende dat alle kerſpelen, edele ende onedele, geeſtlijke ende wereldlijke hier toe zouden geeven; wt-gezonderd de ſlechte land-luyden die op gehuyrde erven zaten; ende belaſtende daer en boven den Ampt-man *Iooſt van Bommel* hier op het oogh te houden, ende alles te doen ten beſten van die landen en ſyne erfgenaemen. De Vorſt heeft mede de gantſſe vryheyd met het Stedeken en Slot van *Batenburgh*, 't welk hy voor deſen met de wapenen had aengewonnen, aen *Herman van Bronkhorſt* Heer te *Batenburgh* verkoft, om het zelve te beſitten, op gelijk een voet als wel eer zalighe *Diderick* ende *Gijsbert van Bronkhorſt*. Korts daer na op den 29. van de Herfſt-maend deed gemelde *Bronkhorſt* van weghen 't gebied van *Batenburgh* den leen-eed, in't by-wezen van de Heeren *Domborgh*, *Knoppert*, *Kervenheym*, *Boetbergh*, *Vierſſen*, *Ruyter* ende andere. In den volgenden maend lieten de Vorſten van Gelder en Cleve eene verklaeringhe wt-gaen, belanghende de pael-ſteden des landſchaps van *'s Heeren-bergh* ende der Stad *Emmerick*, waer over ſy een wijl tijds hadden gekraekeelt. Ende wierd doen vaſt geſteld, dat de hooghe gerechtigheyd der dorpen ende kerſpelen *Nitterden*, *te Elze*, *Wilbeeſe*, *Gozenſheſe*, *Burcheſe*, *de Spoelbergh* ende andere den Vorſt van Gelder toe behoorde: ende gedachte Hertogh, den Clevenaer te gevalle, aen die van *Embrick* te goed liet, dat zy hunne Stad by de Steen- ende Leeuw-poorte met een graft ende wal wt-geſtreckt en verſterkt, hamey-boomen met yzere bouten ende dwarſſe houten, ook daer en boven molens in 't Gelderſſe gebied hadden op-gericht; mits dat ſy nochtans, tot een blijk ende erkentenis van 't opper-recht, iaerlijx hier over acht oude groſſen, als een thiende, aen de Graven van den Bergh zouden wt-langhen. *Karel*, die den naem ende de grootſheyd van de *Schenken* niet wel en konde lijden, betuyghde mede by brieven, bevonden te hebben, dat het te vooren voor wettigh gehouden houwelijk tuſſchen *Diderick Schenk van Niddegen* ende des zelfs weduwe en kinderen, loos en erdacht was, ende de voorighe wt-ſpraek door onder-kruypinghe ende tot een ſpot van zoo eene heylighe gemeenſchap, ook tot af-breuk van de wetlijke erfgenaemen verworven, ende ſy alzulx haer leven ende goederen verbreukt hadden: weſhalven hy de rechte erven *Diderick van Lip* gezeyd *Hoen*, Heer van *Gribbenſtorſt* en *Aeſerden*, ende des zelfs echte vrouw *Aleide Schenk van Niddegen* Vrouwe te *Aerſſen* met haere nazaeten, weghen een zeeker ſtuck gelds hem aengeteld, alle de gereede ende ongereede goederen van den gedachten *Schenk*, hoewel met recht aen hem vervallen, over-gaf om te beſitten, zonder beſpeeringhe van yemand.

252. In 't midden van de Wijn-maend gingh Hertogh *Karel* binnen *Gronſfort* onder de hand een verdragh maeken met *François* Koningh van Vrankrijk, waer by hy alle ſyne landen, ook *Groeninghen*, ende hem zelven aen Vrankrijk over-droegh. *In den eerſten loofde de Koningh*, door ſijn gezant den eerwaerdighen Abt *Iacob Colin*, Raeds-heer van de armen-goederen, ſijn bloed-verwant, *Karel van Gelder ende des zelfs landen en onderzaeten, als ſijne eyghene onderzaeten en erf-tael, in ſijn ſchut te ontfanghen, ook hare voorrechten ende keuren te willen geſtand doen; daer-enboven den Hertogh toe te voeghen een iaerlyxe vereeringh van 30000. ponden Tours, ende noch iaerlijx 20000. der zelver ponden tot een ſchenkagie en blijk van ſijne gunſte; ſich ook verbindende, op ſijne koſten binnen des Hertoghs landen ende tot des zelfs dienſt 100. ſpeer-voerders te zullen onderhouden, en maendelijken aen yder ruyter te reyken 20. goud-guldens boven tien ſtuyvers; aen yeder voet-knecht 11. goud-guldens ende vijf ſtuyvers. Beloofde mede voort na het ſlot van dit verbond, hem eene iaerlyxe ver-eeringh op de hand te geeven: blijvende den Koningh en ſijne nazaeten gehouden, zoo langh de Vorſt in 't leeven was, de voorzeyde betaelinghe alle drie maenden binnen Vrankrijk aen handen van de Vorſtelijke dienaers by ſtucken te doen. Waer tegens de Hertogh beloofde, dat hy niet alleen, maer ook ſijne onderzaeten, Steden, ende Slooten in aenleggenden ofte af-keerenden oorlogh, te water ende te land, den Koningh zouden dienen, ende hy zelve, terſtond na de eerſte betaelinghe, hier over dan eed doen, neffens ſyne Stad-houders ende krijghs-Overſte; die, zelfs na ſijn dood, den Koningh zouden gehoorzaemen, zoo als ſy hem gewoen waren: hier en boven wilde hy zoo veel wt-werken, dat deſe gifte onder de levende, tot voordeel des Koninx ende ſyner erven, binnen een iaer van de vier Hoofd-ſteden ſijns Vorſtendoms, als mede van de Stad Groeninghen wierde geſtadighd: ofte, indien deſe tijd te enghviel, ten langhſten in drie iaeren. Doch alzoo ſijn recht ende aentael op de Stad Groeningen ende andere geweſten in Vrieſland niet ſterk en bondigh genoegh en waren, om zoo eene gifte wt de hand te doen, ofte den Koningh ten vollen te verzeekeren; verbond de Vorſt ſich wederom de zaeken zoo verre te brenghen, dat de Koningh binnen drie iaeren rechte eygenaer zoude zijn. Van alle plaetſen welke de Vorſt noch moghe aenwerven, zoude hy de lijf-toght, maer de Koningh den eygendom behouden. Dan indien de Vorſt wt een wettelijk houwelijk wettelijke geboorte quam te teelen, ofte de Koningh in ſyne beloften te vertraeghen; zoude deſe ſchenkagie ondeughend en mank zijn, ende de Vorſt niet te min een Leen-man des Koninx blijven; op zulke voor-waerden als men dan zoude beraemen. De Koningh vermoght dit verdragh binnen zes iaeren op te zeghen.*

253. Tot zoo een vreemd op-zet en roekeloozen handel dreef onſen Hertogh meeſt, behalven een onwtbluſſelijken haet teghen het huys van Burgondien, een innerlyke wrock welke hy eer-langh gevat had op die van *Groeninghen*, om dat ſy hem laetſt-leeden tegens Grave *Enno* met

1534. met ronde woorden by-ſtand hadden geweyghert. Ende want ons hier van eenigh † blijk ter hand is gekoemen, willen wy, om de nieuwsgierigheyd genoegh te doen, deſe zaek wat breeder ontvouwen en wt-meeten. Op den dagh van Lichtmis waren binnen *Arnhem* op de Reken-kamer vergaderd de Wet-geleerde en hooghe Vorſtelijke Raeden *Arend van den Gruythuys* ende *Alexius van Harderwijk*, van weghen den Hertogh, die ziekelijk was aen eene zinkinghe en tand-zweer, geſchickt om te verhooren *Ian Rekamp* Abt te Adwaert, *Herman van Deventer* Bevel-hebber te Warfum, ende *Reyner van Dockum* Geheym-ſchrijver, als volmaghtighers van de Stad en Omme-landen van *Groeninghen*, ende wederom hunne boodſchap over te neemen. Na dat hun volmaght met den brief van den Stad-houder *Karel van Gelder*, als mede de brieven tuſſchen de Graven en de Stad weghen de oude nabuyrſchap gewiſſeld, waren op-geleeſen; heeft de Abt ſijn vorder bevel mondelyken ontdeckt, *dat te weeten, gelijk hier vooren drie-werf was geſchied, de Stad en landen met alle nederigheyd om eene ſtille-zaet met Embden aenbieden, onder verband van t'eyndens de vede deſe gunſt met redelyke dankbaerheyd te zullen beloonen.* De Vorſt van alles onder-weezen nam het euvel, *dat men den raed van deſe bezendinghe al geſlooten had buyten voor-kennis des Stad-houders, ende al het geheymenis den zelven op het laetſt eerſt voor-gedraeghen; dat ſy daer behalven ſich ook bemoeyt hadden met het verbond tuſſchen hem en den Keyſer.* De gezanten met ontſteltenis en mis-zaekinghe dit laetſte verwijt van ſich ſchuyvende, zeyden teghen het eerſte, *hun loſt wel beraemd te zyn in het af-weſen van Ionk-heer* Karel, *die doen na buyten was gereeden, doch op ſijn bekaghen, 't welk ook daer op was gevolghd.* Dit over-ſlaende weezen de Raeden aen, *dat de Vorſt, loopende ende niet t'eyndens den oorlogh, by-ſtand van haer begeerde, vermits hy alreeds boven vijf maenden gekrighgt, ende alle maend 5000. zolde, dat is 2000. Embder guldens, van nooden hadde; te meer alzoo het billyk en ook gebruykelyk was, dat die naeſt by de hand en by 't gevaer waren, den ſteen van 't graf ſtooten ende het zwaerſte pack moeſten draeghen.* Het ſlot van de reden was, *dat de Stad en landen deſen wt-gaenden maend aen de Roſſemſſe knechten zouden wt-reyken 16000. Embder guldens, ende elke maend loopende deſe vede ook zoo veel; ten ware de krijgh te vooren wierde vereffend. Des zoude de Vorſt daer voor ſien, dat de Stad en 't land beſchermd en ongekrenkt bleeven; ofte anders benoodighd zijn de knechten alom op de grenzen der landen te voeren, ter tijd toe ſy gequeeten waren: moeghende niet te min lijden, dat ſy ſich met ſijn Maerſchalk Roſſem, die daer van naerdere onder-richtinghe hadde, weghen een verdragh beſprooken.* Deſe boodſchap en klonk niet wel in de ooren van die van *Groeninghen*, die daerom aen den Vorſt te rugghe ſchreeven, ende hem de kennelyke onmoegelijkheyd niet alleen voor ooghen hielden, maer ook hunne voorighe weldaeden, ende de over-komſt tuſſchen hem en de landen geſlooten, vermeldende, *dat hy, boven een lydelyken iaerlyxen penningh tot ſijne Hof-houdinghe, niet nieuws en zoude vorderen ofte voor-neemen.* Baden derhalven, *dat hy met de bovengemelde aenbiedinghe van eene betaemelyke erkentenis ſich t'eyndens de vede wilde genoeghen.* Gegeeven op den 25. van den tweeden maend onder des Stads merk, ende de zeghelen van *Henrick Kol* Abt te Selwart, ende *Hidde Onſta* Hoevelingh te Sauwert, door andere hier toe gebeeden. Dit, zegghe ick, ſtack den Hertogh zeer in den krop, hoewel hy onder dit na ſyne wijze wterlijken een goed gelaet wiſt te toonen.

† *Ex bibliotheca Wittenſiana.*

254. Op deſen tijd is Munſter in Weſtfalen belegerd, 't welk de weder-doopers met den aenhangh van den raeſe-bol *Muntzer* den Biſſchop *Frans van Waldeck* hadden ontweldighd, ende, onder het beleyd meeſt van *Ian Mathijſſen van Haerlem*, *Ian Boekbold van Leyden* ende *Knipperdollink*, in-genoomen. Dit geſpuys door ſtrenghe Placaeten in Vriesland ende Holland wtgebeſſemd was met heele zwermen alhier by een gerot. *Ian Mathijſſen* noch in Holland zijnde had, als door Gods geeſt in-geblaeſen ende verlicht, de weder-willighe ende tegen-ſpreekers door een grouwſaeme verkondinghe van de aenſtaende ſtraffen en plaeghen, zoo ſeer verbaeſt, dat ſy wt vrees meynden de helle tegenwoordigh voor haer open te ſtaen, ende hem als een tweeden *Enoch* ſchier aen-baeden. De Stad was van den Biſſchop met drie leghers beſlooten. Onder andere had hem de Vorſt van Gelder byſtand laeten toe-koemen, om deſe oorloghs-vlam met haeſt en geweld te dempen, ende op dat dit Duyvels-zaed in de aenbuerende landen ende eyndelyken in de ſyne geen wortel moght ſchieten. Loopende het belegh had de man Gods *Ian Mathijſſen* ſyn zelven, God wouts, tot Koningh opgeworpen. Dees een Romeyns ſtuck willende verrichten, was t'elkens met een deel voet-volx in 't Gelderſſe legher in-gebrooken, alwaer hy groote verwoeſtingh deed ende de leghers gaende maekte, keerende met een rijken buyt weder na binnen. Wanneer dit eens en andermael wel was af-geloopen, beſtond hy, zich in-beeldende dat God ſijn voor-neemen altoos zoude laeten gelucken, met 30. mannen het legher van de Duytſſe, gelijk wel eer van de Gelderſſe, te beſpringhen. Doch de Duytſſe, door het ongeluck van de Gelderſſe wyzer gemackt zijnde, hielden veel ſterker wachten als te vooren, ende ontſtelden hem zoo, dat de goede Koningh met het meeſtendeel van de ſijne in den loop bleef, niet ſonder verſchrickinge van de heele Gemeynte, welke met een vaſte hoop was in-genoomen, dat God dit heyligh pand noyt en zoude begeeven hebben. In ſijne ſtede heeft men *Ian van Leyden*, een held die immers zoo goed en edel was dan ſijn voor-zaet, met over-een-luydende ſtemmen tot Koningh van *Munſter* verheeven: die een geweldighen pracht voerende, nevens de andere, veele wyven tot hem nam, doch aen de weduwe van *Ian Mathijſſen*, in ſchoonheyd en glans wt-muytende, den naem gaf van Koningin: vermits ſy, na 't voorbeeld van den hooghwijſen *Plato*, onder een zoo wel gemeynſchap van goederen als van wijven dreeven en oeffenden. Teghens het wt-gaende iaer ſijn 'er aen bequaeme oorden ſeven bol-werken om de Stad geleyd, om den her-doopers het wt-loopen t'eenemael af te ſnijden. Terwijl het belegh langher aenliep als men wel vermoedede; zond ook de Land-Grave van Heſſen ende Biſſchop van Kolen hulp-troppen. Ende zijn op 't verzoek van den Biſſchop van Munſter in den Winter-maend ook andere Duytſſe Vorſten ende Steden te Cobelens verzaemeld, welke den Biſſchop, vermits

1535. dit eene gemeene zaek was, zeekere geld-beede maendelijken toe voeghden. Ende hoewel *Munſter* aldus meer ende meer wierd benauwd en gepranghd, wilde het zich nochtans niet geeven, dan na ſes maenden, wanneer de burghers nu op het wterſte waren gekoemen, ende daghelijx met hoopen van honger verginghen. By welke geleghenheyd wanneer eene van de Koninginnen wt deernis zich een woord hadde laeten ontvallen, dat God (moegelijk) geen gevallen zoude hebben aen den dood van zoo veele onnoſele luyden, liet haer de Koningh ſulx wijs wordende (hoewel ſijn huys van eet-waeren zelfs tot overdaed was vervuld) als in een openbaer aepen-ſpel na de merkt ſleepen, voor een hoer ſchelden, ende opentlijken onthalſen. Dan aenghe ſien hy ze teghen Paeſſen verloffinghe niet alleen van den honger maer ook van de belegeringh had verzeekert, ende de zaeken zich echter heel anders lieten aenſien; maekte hy zes dagen den ziekaert, ende zich ten laetſten op de merkt vertoonende ſeyde, dat hy op een blinden Ezel gezeeten, ende ſijn vader de zonden van het gantſſe volk hem had op het lijf geſchooven, om de zelve te boeten: dit was de beloofde verloffinghe, waer mede ſy zich te vreeden moeſten houden. Eyndelijken is de Stad op den 25. van de Soemermaend gewonnen, de Koningh ſes-en-twintigh jaeren oud zijnde, met ſijn eerwaerdigh geſelſchap gevanghen genoomen, ende de belachelijke broeders door eene belachelijke ſtraffe wegh-genoomen. Ende aldus is het adderen gebroedzel alhier wel eenighſins verſtoord, doch niet heel en al gedempt. Eenighe hier van zijn over zee naer andere landen getooghen: daer dit † heyligh en wtverkooren volk een ander Weſt-Munſter in-genoomen, en door Gods ghenghen, in getal en yver-zuchtigheyd zoo zeer heeft toe-ghenoomen: dat het niet alleen op den ſtoel maer ook op den neck heeft derven treeden van geſalfde hoofden en Gods Stad-houders.

255. Voor twee jaeren was in Denemarken Koningh *Frederick* overleeden, van wiens verbond met de Gelderſſe boven ter loop is geſprooken. De opene kroon had veele vryers: eenige hadden het oogh op ſijn oudſten ſoon *Chriſtiaen*: andere op des ſelfs jonger broeder, doch van een Koningh gekoemen: ſommighe op den neve *Chriſtiern*, die Noorweghen met een vloot dreyghende, door *Frederick* was gevanghen geſet. Maer *Chriſtiaen* bereeds van den meeſten adel tot Koningh gekeurd zijnde, was vaſt doende om het heele rijk in vreede ende onder ſijn geweld te brenghen. Onder de vernaemdſte ſtelden zich die van *Lubeck* teghens hem ter weer, die ook *Chriſtoffel Grave van Oldenburgh* met eene vloot ende een deel volx naer *Holſteyn* en *Denemarken* af-ſchickten, om den gevangen *Chriſtiern* te redderen. Dees over de ‡ Belt vaerende, loerde op *Schonen* ende op het ſlot *Helſenburgh*: waer omtrent op den 20. van de Hoy-maend tuſſchen de Deenen ende de Oldenburghers een bloedigh treffen is voorgevallen; in het welk neffens den Burgemeeſter *Meyer* van Lubeck mede gegreepen is hop-man *Peter van Gelder*, een baſtaerd-ſoon ende in erghеyd de weder-gade van Hertogh *Karel*, die dieper in *Schonen* naer het huys *Hekebergh* wierd gevoerd: tot dat hy ſyne ſlaep-laekens aen riemen ſnijdende, ende tot een touw in een draeyende, ſich zelven wt het venſter dael liet, ende aldus geluckelijken het iock der gevanghenis van ſynen hals wierp. Tuſſchen Vorſt *Karel* ende *Marie van Ooſtenrijk* was op deſen tijd mis-verſtand over de paelen van den Rhijn-ſtroom, betuygende *Karel* door brieven aen *Marie*, *dat voor honderd jaeren ende voor menſchen gedenken, al het goen van Yſſel-oort tot aen Boſichem aen geene zijd van Wijk lanx beyde kanten van den ſtroom in de lenghte lagh wt-geſtrecke, altoos onder ſijn gebied hadde geſtaen; zonder dat de Biſſchoppen van Utrecht zulx oyt hadden gewraeke ofte anders yemand geoordeelt; verzocht over-zulx op de Koningin, ſy zoude hem ende ſijne Ampt-luyden in deſen door den Schoutet van Rhenen ofte andere Keyſerlijke dienaers geene vordere moeylijkheyd aendoen, dan hem ende haer-luyden ſijn recht zonder ſtoornis en veranderingh laeten gebruyken, 't welk hy ook, gelijk andere Vorſten haer aentael, van meeningh was voor te ſtaen ende vaſt te houden.* In den Wijn-maend verhield ſich de Vorſtelijke Maerſchalk *Marten van Roſſem* op het Slot van *Lingen*, om voornamentlijken, dewijl die van *Groeningen* wagghelden ende niet anders en zochten dan den mantel om te keeren, zoo het nood dede, by de hand te weſen en op den wind te paſſen: weshalven hy van daer zeer vaek booden aen den Vorſt af-ſchickte, om den zelven alle voorvallen en tijdinghen aen te dienen. In deſe daghen liet hy den Hertogh weeten, door ſyne verſpieders onder-vonden te hebben, dat de Vrieſſe Stad-houder *Iuriaen Schenk* ſijn heyr naer *Koeverden* had gevoert, ende daer omtrent geld tot quijtinghe van 't krijghs-volk ontfanghen; zijnde veele luyden van gevoelen, alzoo hy allenxkens met ſijn geſchut ruggelde, dat hy een verzoek op die Stad dacht te doen, ofte, indien hem dit mis-luckte, die plaets ten minſten met drie bol-werken te benauwen, nademael ſijn volk tot zwaere ſtormen niet zeer geſind ofte bereyd en was; verhaelende hy *Schenk* mede, niet te konnen merken, dat de wal ofte het Slot zoo zeer van 't ſchieten was beleedighd, dat 'er hoope was van die te winnen: hoe daer en boven aen een van de geſchut-meeſters ſijn een been wt des Stads ſtucken glad was af-geſchooten, ende *Schenk*, vermits hy dichte by hem ſtond, ook geen kleyn gevaer had geloopen van getroffen te worden. *Roſſem* beloofde mede den Vorſt by tijds te berichten, zoo hy yet wijders konde wt-hooren, ten eynde de Vorſt laſt moght geeven wat hy begoerde gedaen te hebben.

256. Wt deze beginzelen heeft onſe *Karel* meer ende meer een haet geſchept op die van *Groeningen*, hoewel hy ſyne herts-tochten zeer meeſterlyken bedeckte: gelijk ook ſy weder den Vorſt mis-trouwden ende al over langh van een quaed vermoeden zwaer ginghen, zoekende maer kans om van hem af te ſcheyden ende ſich onder Burgondien te begeeven: 't welk niet langh daer na op deſe wijze te werk gingh. De Hertogh had eertijds wt eene weladelyke vrouw buyten echt een zoon over-gewonnen met naemen *Karel*, die nu omtrent vijf jaeren wt ſijns vaders naem *Groeningen* met de Om-landen, tot grooten dank van de in-zaeten, had beſtuert: doch want hy in alles des Hertoghs begeeren niet en vol-deed, begon hem ſijn vader voor verdacht, ende, als een hinder-pael van ſyne toe-koemende aenſlaghen, half voor een vyand te houden.

Hier

† *Si non ſancti, certè ſacri.*
‡ *Mare Balthicum.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Hier by vermenghden ſich de quaede klappers tonghen, die hem ſcholden voor een ſtil-zwijgend voor-ſtander van de Zwingliaenſſe kettery, ende van des zelves aenhangh; andere die noch groover zijde ſponnen, zeyden, dat hy van den euvel der weder-dooperen ook niet vry en was. Waer over de Vorſt beſlooten had, hem af ende na ſyne hand te ſtellen. Hy deſen wind van verre ruykende nam voor zelve ſijn af-ſcheyd te neemen, ende des Hertoghs dreyghementen zoo wel als ſyne toe-koemende ſchande door eene vry-willighe vlucht en af-ſtand voor te koemen.
1536. Wanneer hy nu wegh-vaerdigh was om quanſuys na ſijn vader toe te gaen, liet hy de aenſienlijxte van de Stad by hem te gaſt nooden. Over het mael een weynigh beſtooven en vrolijk zijnde geworden, wanneer de Heeren ſich om ſijn vertreck bedroofd gelaetende hem zoo een op-zet wt het hoofd pooghden te praeten, ende hare wterſte naerſtigheyd beloofden om hem weder met ſijn vader in eenen ſtal te brenghen, deed hy ze alle bedanken, ſyne trouwſte vrienden in 't oor luyſterende, dat dit verloore moeyten waren, ende ſijn vader onverzettelijk. Eſſen te vooren had hy ſyn lijf-knecht, om ſyn vader van verre te onder-gronden, in ſyne eyghene kleedinghe naer *Koeverden* geſchickt, die aldaer van den Slot-harder *Selbach*, daer toe van den Vorſt laſt hebbende, wierd vaſt gehouden, doch voort daer na, *Selbachs* mis-verſtand door het krijghs-volk ontdeckt zynde, wederom los-gelaeten: 't welk voor hem een ſtom onderwijs was om op ſyne hoede te weſen. Hier over gingh hy ſich in een vreemd gewaed wt *Groeningen* wegh packen, ende reyſde door heymelyke weghen naer *Dantzick* in Pruyſſen, alwaer hy eene vrouw getrouwt ende het over-ſchot ſyns levens zoude hebben verſleeten. Andere willen, dat hy door ſyn vader ofte veel eer door die van *Groeningen* zelve zoude zyn wt den ſtoel gezet. Doen is dadelyken by den Vorſt in ſtede van *Karel* gekooſen *Ludolf Koenders* een in-gebooren edelman, die altoos by den Hertogh in een goed blad had geſtaen: 't welk hy na alle vermoeden dede, om van hem zelven de nydigheyd, ende van die van *Groeningen* alle after-denken te weeren, als de welk hen geen Gelderſſen ofte wt-heemſſen maer een inlandſſen Stad-houder beſtelde.

257. Hertogh *Karel* al noch indachtigh dat hem de Groeningers in den ionghſten oorlogh tegens de Graven van Embden by-ſtand hadden af-geſlaeghen, ende zoekende met alle middelen haere, na ſyn dunken, al te over-tollighe vryheyd in te toomen, nam op deſen tijd te baet den krijgh in Denemarken. Want *Chriſtiaen* de driede, na dood van ſyn vader *Frederick* by den meeſten adel over de Ryken van Denemarken ende Noorweghen in-gehuld zynde, had bereeds * *Koppenhaghen* aen alle kanten vaſt beleghert: welke Stad met eenighe Grooten inſpannende *Albert van Meklenburgh* ende Grave *Chriſtoffel van Oldenburgh* tot verloſſinge van *Chriſtiern* den tweeden had ontbooden. Als het die van de Stad daer na te hard viel, is Palts-grave *Frederick*, die met des gevanghens Koninx dochter *Dorothé*, van zuſters weghen de nichte van Keyſer *Karel* in echt zat, door den Keyſer op-gereyd om de belegheringh te verſtooren: ten welken eynde in Holland ende Zeeland een maghtighe vloot wierd wt-geruſt, tot merkelyke vreughd ende verlanghen van de belegherde. De gekoozen Koningh *Chriſtiaen* een verre-ſiend Heer, om deſe aenſtaende buye te verbreeken, gingh met den Hertogh van Gelder (die, hoewel met den Keyſer verdonghen, in den boezem ſijn gezwooren vyand was) een verbond maeken, 't welk ſeven iaeren tegens de Burgoenſſe zoude duyren; met dit oogh-merk, dat hy in Nederland ſpookery zoude aenrichten, ende de Hollandſſe maght, waer mede Denemarken gedreyghd wierd, alzoo binnen houden. Hier over zijn 'er van den Koninghlyken gezanten *Melchior Rantzouw* Maerſchalk ende ſijn Geheym-ſchrijver *Caſper Fuchs* op het Slot te *Lingen* brieven vervaerdighd, ende naderhand by den Koningh bezegeld. De in-houd was, *dat, geduerende het belegh van Koppenhaghen, de Koningh op ſijne koſten 2000. mannen den Hertogh zoude by-zetten, ende, na 't veroveren van de gemelde Stad, noch 3000: hem daer en boven met acht oorloghs-ſcheepen, elk met 150. gewapende ende allerhande noodwendigheyd wt-geruſt, te baet koemen, ende zulx in ſtede van die 12000. goud-guldens, by den Vorſt in 't begin aen Meynard Ham ende ſijn krijghs-volk verſtrecke, welke de Vorſt van den Koningh niet en zoude weder-vorderen. Men zoude ſich met den Grave van Embden verſpreeken, dat deſe vloot op de Eemſe vry verblijf ende alle gerack moghe hebben. Dan indien den Koningh, wt zaeke van den gevangen Chriſtiern, vorder geweld en oorlogh weder-voer, zoude hem de Vorſt een by-ſtand van 1200. knaepen laeten toe-koemen, die hy van gelijken wt ſijne beurs zoude betaelen.* Eer dit verdragh by *Chriſtiaen* was beteykend, hadden etlijke Overſte van kleynen naem (het volk noemde ze weder-doopers) in Oldenburger-land ende Weſtfaelen eene tamelijke maght by een gezaemelt, welke van ſtonden aen *Meynard*, aldaer koemende, tot haer Over-hoofd aennamen.

*Hafnia.

258. *Meynard* van de verbintenis met Denemarken niet onweetend, ende de ſyne met hoope van over-vloedighen buyt op-richtende, ſloegh ſich in de Omlanden ende tot *Dam* ter neder, koemende met de Deenſſe vaenen ten voorſchijn, niet zonder yſingh van de geheele buyrte, zelfs ook van die van *Groeningen*. Ondertuſſchen liet hy Dam meer ende meer veſtighen, en wtſtroyen alles te doen wt beſtel van den Deenſſen Koningh, die in ſijn land, als gezeghd, met den Burgondiſſen oorlogh voerde, op dat niemant nadenken moght hebben op den Hertogh van Gelder. Weſhalven hy alle land-luyden in dien ſtreek liet op-bieden, om tot het verſterken van Dam hunne handen te leenen. 't Welk als die van *Groeningen* hen weder-booden, heeft men ze eene bende licht-gewapende op den hals geſtuert, welke buyten de poorten brand maekte, en den gras-burgeren met plonderen ende blaeken groote ongelegenheyd aendeed. Als dit vuyr met den wind tot in de Stad over-ſloegh, raekten 'er ook eenighe huyſen by de mueren aen 't rooken. De Stad over deſe onverwachte zaek ontroerd zijnde ende van *Meynard* niet goeds verwachtende, liet in haeſt den Hertogh van Gelder door brieven ende kondſchappers hier van berichten, daer by doende, *hoe de mompelingh liep, dat dit alles wt ſijn beſtel ' gedaen wierde, 't welk ſy tot noch toe niet en hadden konnen aenneemen, ende over-zulx een boode af-zonden, om de eyndelyke zeekerheyd wt hem te verſtaen.* De Vorſt mis-zaekte daer toe laſt gegeeven te hebben, ofte van *Meynards* beſtaen yet te weeten; dan

1536. vermaende ende ried ze daer tegens om op hare ſtucken wel te letten. Middeler wijl quam *Hackfort* (door heymelijk aendrijven, zoo men wilde zeggen, van den Hertogh) van *Eſens* naer *Dam*, by zich hebbende drie groote ſtucken. Doen heeft *Meynard* door booden aen die van *Groeningen* ende de Om-landen de weet gedaen, om met ſpaeden te koemen en *Dam* te bewallen, ſpottelijken daer by voegende, dat hy een Schuppen-Koningh was. Die van *Groeningen* des Hertoghs doel-wit wt de daed zelve genoegh afmeetende, begonnen insgelijx volk op te zoeken om ſich te verweeren. Onder dit was Grave *Enno van Embden*, ofte wt ontzagh van den nabuerighen vyand ofte wt goed-hertigheyd tegens de Groeningers, op het ſpoedighſte naer Gelderland vertooghen, om door ſyne gunſt welke hy by den Vorſt meynde te hebben den aengeheeven krijgh by te legghen. *Karel* deed hem zoo veel te gevalle, dat de opper-Rent-meeſter van *Erkelens* ende neffens hem de Prooſt van *Zutveen* ende *Ian van Linden* met volkoemen bericht naer *Dam* verreyſden. Aldaer koemende zeyden maght te hebben het verreeſen onweder te ſtillen, indien maer die van *Groeningen* met de Standen der Om-landen den Vorſt de ooren wilden leenen. De Groeningers vonden goed, hier over in't Klooſter te *Eſſen* malkanders redeninghe te hooren. Aldaer verklaerden de gezanten ende *Hack-fort* met haer, *dat 'ergeen ander raed en was om den Vorſt te vernoeghen en neder te zetten, dan dat ſy van binnen een Slot, met Gelderſſe bezettinghe bewaerd, gedulden, ende, buyten de Stad, Dam zouden laeten bemuyren.* De Heeren van *Groeningen* dit verneemende riepen alle, gelijk ſy dickwijls gedreyght en daer ſy langh na gehaekt hadden, *men zoude de Gelderſſe laeten vaeren, ende aen't huys van Burgondien heul en trooſt zoeken.* Doen hebben ſy op de heete daed twee Heeren naer Braband aen *Marie van Ooſtenrijk* af-gevaerdight, die het gebied aen den Keyſer, als Hertogh van Braband ende Grave van Holland, opdroeghen, ende met een hulp verghden tegens de Gelderſſe, die haer onder den naem der Deenen allen over-laſt deeden. *Marie* hun begeeren zeer gaerne toe-ſtaende, heeft de krijghsmaght, die naer Denemarken beſtemd was, in weder-wil van Palts-grave *Frederick*, *Iuriaen Schenk* in Vrieſland toe-gezonden, om de zelve voort op *Groeningen* te voeren. *Schenk* een weynigh aen de Lauwers verbeydende, is daer na met een kleynen ſleep naer de Stad gereeden, ſtaetelijken onthaeld, ende, den Raed ende burgerye den eed af-genoomen hebbende, weder naer't leger gekeerd. Dit was een dubbel kruys voor onzen Hertogh, die niet alleen met goede ooghen moeſt aenſien dat hem nu *Groeninghen* ende te vooren zoo menighe andere landſchappen en Steden, hoewel hy ze met tanden en klauwen zocht vaſt te houden, wt de handen wierden geruckt; maer ook van de geene ingenoomen dien hy ze het aller minſt was gunnende. Het ſcheen, dat de luck-godin hem alleen voor een wijl tijds had groot en maghtigh gemaekt, om daer na met hem te gecken ende met ſijn zweet en winſt ſyne vyanden groot te maeken.

259. Om haer mis-noeghen te toonen vielen de Gelderſſe al ſtroopende in Fivelingouw, ende Huneſgouw ten deel door-loopende, beſtonden over al te branden en toe te taſten. Voort daer aen na *Poſt* ſich wendende hadden een ooghmick om *Schenk*, die daer omtrent in een Klooſter herberghde, onverhoeds te over-rompelen. Maer hy op een aenval verdacht, dwongh ze te aerſſelen. Ondertuſſchen en liet *Meynard* tot Dam geenen tijd verlooren gaen, zorgh draegende, dat 'er tot verſterkinghe van die Veſtingh alle gereedſchap, ook wt de ver-gelegene dorpen koorn daer binnen wierd gebracht, om een belegh en harden ſtoot te konnen wt-harden: gelijk hy mede, om den vyand af-breuk en leed te doen, de aenbuerende plaetſen beval wt te plunderen. *Schenk* ſiende *Wirdum* tegens die van *Dam* wel geleeghen te zijn, beval voor eerſt die boerſchap in te neemen ende met een wal te verzeekeren. De Gelderſſe den lieven tijd daer van hebbende onder-ſtonden niet te min wijd ende breed te moes-koppen, en bequaemen lichtelijken van *Eſens*, daer *Balthaſar* Heer van was, door *Delfzijel* allen toevoer. Maer *Schenk* om haer ook deſe poort te vernaghelen, gingh eerſt een wal legghen by *Transverom*, ende alſdoen het Huys te *Farſum* vermeeſteren, van waer hy een bazuyn-blaeſer zond naer het Slot *Delfzijl*. Doch alzoo de bewaerder *Kollaert* geen goed gehoor en beſcheyd en gaf, quam hy met zijn volk naerder, ende het geſchut teghens de wal plantende, maekte daer door zulken ontzagh, dat ſich de plaets zonder ſlagh ofte ſtoot over-gaf. Dit was een groote tand-pijn voor de andere Gelderſſe; te meer, vermits ſy effen te vooren een redelijke maght naer Ooſt-Vrieſland hadden doen gaen, om aldaer te verſtooren en te verſtroyen eenighe noch ongewapende troppen, welke *Anthonis* Grave van *Oldenburgh* tot behoeve van *Schenk* hadde verzaemeld: aengeſien *Anthonis* de ſyne in't geweer braght ende de Gelderſſe zoo onthaelde, dat ſy ſchier lijfloos waren geweeſd, ten ware de Stad-houder van Grave *Enno* op het Huys *Freburgh* de Oldenburghſſe had weder-gehouden. Daer na zijn de zelve door moeyelijke om-weghen op *Leer*, ende met noch meerder zwaerigheyd, om de veroveringh van *Delfzijl* en weghe-laeghery van *Schenk*, naer Dam gekeerd. De Grave van *Oldenburgh* korts daer na volgende heeft de voorzeyde benden, nu deghelyken wt-geruſt zijnde, aen *Schenk* over-gelevert, ende ſijn wegh weder naer huys genoomen. Met een quam 'er tijdinghe van de 2000. mannen, door Koningh *Chriſtiaen* den Gelderſſen toe-gezonden om *Dam* te ontzetten; wanneer nu *Koppenhaghen*, na veele geleedene iammeren, was over-heerd. Deſe maght, eer ſy wt Denemarken op-brack, had van den Koningh 2000. goud-guldens in voor-raed ontfanghen, in minderingh van een maend bezoldinghe, beloopende omtrent 12000. van de zelve guldens: zonder welke voor-betaelinghe onſe Hertogh met haer geen roud zoude geſchooten hebben: zoo ſteegh en berſtigh waren ſy; gelijk *Holſteyn* hier van een droevighe ghetuyghe was, daer ſy vlecken, luyden, erven, ende al wat los was deerlijken hadden geſchonden, geplaeght, ende met blaeken ofte geweld bedorven en weghgenoomen. Hier over beval *Schenk* het krijghsvolk in Vriesland allenthalven in de wapenen, ende omtrent Dam t'zaemen te rotten. Hy zelve is met de meeſte maght, laetende tot onderhoudinghe van de belegheringh een genoeghzaem getal, de Holſteyners tegen-gegaen, ende in't begin van de Oogſt-maend haer buyten alle

giſſinghe

1536. giſſinghe by *Weſter-wolde* ontmoet: alwaer hy den heelen hoop aenrandſde, neder-ſloegh, en verdreef, ende ook veele Overſte en groote Hanſen gevanghen kreegh, waer onder *Bredo van Rantzouw*, ende *Iuriaen van Munſter* een Gelders-man.

260. Na dit ongheval zijn 'er van de overighe etlijke rotten in Gelderſſen dienſt gegaen, ende hier ende daer in Veſtinghen verdeyld. By welke gelegenheyd de voorighe krijghs-wetten, welke het volk bezweeren moeſt, door den Vorſt zijn vernieuwd. Deſe waren wter-maeten vinnigh, ende door de dreygementen van lijf-ſtraffe yſſelijk, voor al belangende *de tochten, byzondere hand-gevechten, op-roerten, wachten, van den landman niet te berooven, van geheyligde plaetſen, weduwen ende maeghden ongeſchend te laeten.* 't Was mede op den hals verbooden, *te laet by ſijn vaendel te koemen ofte after te blijven, malkanderen den voorighen haet ofte ſchaede in den ſin te voeren ofte te verwijten*: gelijk het ook verbooden was, *by Gods naem te vloeken, ende op Vry-daghen ofte Saterdaghen, teghen de in-ſtellinghe van de Roomſſe kerk, vleyt te nutten*, ende zoo voorts. Maer Paltsgrave *Frederick*, bekommerd zijnde voor ſijn gevangen ſchoon-vader ende over den Deenſſen krijgh, had ſich daeghs voor den ſlagh van *Weſterwolde* op *Groeningen* vervoeght, van waer hy in 't legher voor Dam *Schenk* gingh begroeten, om van daer dadelijken naer Holland ende Zeeland tot ſyne vloot te keeren, met meeningh, om naer Denemarken t'zeyl te gaen, ende *Koppenhaghen* te ontzetten; niet geloovende die Stad bereeds over te zijn. Dan noch in Vriesland van alles het duydelijk beſcheyd verſtaende, is door Holland mis-trooſtigh op *Bruſſel*, ende voort, onverrichter zaeken, naer huys verreyſd. Het liep na den Herfſt, wanneer die van Dam in den wterſten nood ſteekende, bequaeme voor-waerden zochten om de Veſtinghe op te geeven. Maer *Schenk*, die onder geene redelijkheyd ſcheen te willen buyghen, bewillighde ten laetſten hier toe, *dat hem de Overſte Meynard Ham ende Hack-fort, twee zwavel-ſtocken van den oorlogh, onder zeeker beſteck gebonden zouden geleverd worden, ende de andere met haer bloot zijd-geweer en harnas, draegende witte ſtoxkens in de handen, zonder packen, plunderagie, geſchut, ofte wijdere wapenen vertrecken, waer heen ſy wilden; onder bedingh, van binnen drie maenden tegens den Keyſer niet te zullen dienen. De burgery zoud op gelyke voor-waerden met het krijghs-volk moeghen verbuyſen, ofte op hoope van genade verblijven.* Aldus gedaen op den 12. van de Herfſt-maend. Dit heeft men voort naer *Bruſſel* aen de Koninginne *Marie* ende den Keyſerlijken Raed over-gebrieft. *Schenk* geen vorder laſt af-wachtende keerde na etlyke daghen ſijn geweld teghen het Slot van *Wedde*, het hoofd van het Olde Ampt, waer van Pand-heer was *Iuriaen van Munſter*: welke plaets hy na tien daghen belegeringh door zwaer geſchut ſich mede gehoorzaem heeft gemaekt. Daer na ſchickte hy ſyne maght voor wt op *Koeverden*; hy zelve gingh naer *Groeningen*. Aldaer wierd hem door brieven wt het Hof van Burgondien bevoolen, dat hy de Overſte *Ham* ende *Hack-fort* elk in 't byzonder (om de hoofden niet by een te ſteeken) naer Braband zoude over-ſtueren: ende de overighe Sloten en Veſtinghen, met Gelderſſe bezettinghe belaeden, met de wapenen ofte met verdragh in-neemen; ende, dit beſchickt zijnde, het legher naer Gelderland voeren, om aldaer wijdere onder-richtinghe te verbeyden. Belangende *Dam* ('t welk van Koningh *Chriſtiaen* van Denemarken gelijke vrydommen als *Groeningen* had ontfanghen, gelijk ook het recht van goude en zilvere munt te ſlaen) was 'er beſlooten, dat men alle de werken tot den grond toe zoude ſlechten. Dan dit vonnis is naderhand, door tuſſchen-koemen van andere, een luttel verſacht.

261. Hertogh *Karel* ſiende, dat Burgondien ſich van *Groeningen*, *Dam*, en andere plaetſen voor de vuyſt gingh meeſter maeken, tegens het beſteck van de onlanx getroffene † vreede, nam insgelijx beraed de Keyſerlijke landen aen te taſten. Hier over is 'er van ſtonden aen geſprooken, van *Amersfoord* met behendigheyd te verkloeken, na dat 'er eenighe van des Stads waekers wt Gelderland geboortigh, die met andere Gelderſſen heymelijk verſtand hielden, door den ronden God ofte hooghe beloften waren omgekoſt. Deſe waerſchouwden den Hertogh, tegens den 13. van de Herfſt-maend heel vroegh in den morgen-ſtond op te paſſen. De Vorſt liet niet na op den beſtemden dagh ende uyre met eenighe benden van wt-ſchot by de hand te wezen: dan alzoo de Raed met de burghery e onraed verneemende naer de poorten toe-rende, is de zaek vruchteloos en averechts wt-gevallen: ende zijn 'er drie ofte vier van de ſchilder-wachten hier over aen den hals gericht: de andere hadden het leeven hunne voeten dank te wijten. Maer *Schenk* eenighe daghen te *Groeninghen* gepleyſtert hebbende, is van daer naer *Koeverden* by ſijn legher vertrocken. Deſe Stad in een broekachtighe landouw geleeghen, ende ſchier rondom met veenen, gelijk de rat van *Pharao* met korſten van ſlijk, verſchantſt zijnde, was quaelyken belegh-baer. Doch *Schenk*, om dit ongerief voor te koemen en te heelen, beſtond door het legghen van horden over de modderighe plaetſen een wegh te baenen, ende alzoo niet alleen ſyn volk, maer ook het geſchut allenxkens onder de wallen te brenghen. Over de Stad ende het Slot had het bevel *Ian Seelbach* een oud krijghs-man, die den Vorſt van des vyands komſte voort verwittighde; verhaelende daer by, dat hy aen drie hoeken om de Veſtinghe lagh, ende met 3000. voet-knechten ende weynighe ruyters neffens de Gelderſſe die hier ende daer verſpreyd waren; met kleyne moeyten was op te ſlaen: anders was de Stad voor een wijl noch paſſelyken voorſien. Doch *Schenk*, dan het Stedeken dan het Slot met ſchieten ende ſtormen beſtrydende, ſpaerde arrebeyd noch yver om den belegerden die plaets haeſt af te dwinghen. De andere weerden ſich ridderlyken zonder den vyand veel te achten; tot dat ſy na twee maenden, wt gebreck van nooddurft ende wan-hoop van ontzet, ſich genoodzaekt zaghen de Veſtinghe op te geeven; zoo nochtans, *dat Selbach met de geheele bezettinghe vry ende vrank naer Gelderland moght wt-gaen, ende alles mede draeghen wat hem beliefde, wt-gezonderd de ſtucken in de Stad ende op den Burght, en ander gereedſchap den Hertogh toe-behoorende*; die middeler-wijl niet verre van *Deventer* een cierlyke maght ende als een kleyn legerken by een had gezaemelt. 'tWelk *Schenk* door verſpieders zoo haeſt niet en had onder-

† *Siet boven op het 229. en volgende hoofd-ſtucken.*

1534. vonden, ofte is in der yl daer heen geruckt, verſtoorende en veriaegende de nieuws-geworvene roeden. In het weder-keeren heeft hy in de Twente *Diepenheym* over-vallen. Eene andere van hem wt-geſchickte bende heeft van gelyken op den tweeden van de Winter-maend *Kinkhorſt* by Meppel den Gelderſſen te bangh gemackt. Deſe over-winningen, gelijk die *Schenk* over al ende met naemen by *Marie van Ooſtenrijk* een grooten klank gaven, zoo mackten ſy den aenhangh van Hertogh *Karel* niet weynigh weemoedigh en verbyſterd: ende was de Vorſt rechtevoort by huys doende met de zorghe van het koorn, 't welk om de ſchaerſheyd van het gewas was op-geſlaeghen, verbiedende by Plackaeten, zonder ſijn believen eenigh zaed wt ſyne landen te verſleepen.

262. Daer na bemoeyde hy ſich om eene vreede met het huys van Burgondien te bekuypen: waer toe de Keyſer ook niet onwilligh en was, alzoo hy op den 14. van de Wijn-maend te *Bruyſſel* volle-maght verleed op *Floris van Egmond* Grave van *Buren* en *Leerdam*, ende op den Ridder *Glaude Bouton*, neffens op ſijn Cancelaer *Philips de Swart* en *Lodewijk Schoor* Rechtsgeleerde, ſyne Raeden; ten eynde twee van haer gevoeghd by den Grave van Bueren, met de Gelderſſe af-gezanten in handelingh moghten treeden van een ervelijke en beſtendighe vreede, ende alles verrichten als of hy zelve by de werken ware. De zaek over-wooghen zijnde, wierd 'er binnen *de Grave* een dagh beraemd, de vreede in 't begin van den Winter-maend aldaer geſlooten, ende voort na acht daghen over al in de Keyſerlijke en Vorſtelijke landen af-gekondighd: tot merkelijke blijdſchap van alle in-zaeten, die al over langh een walgh en weder-ſin in den oorlogh hadden. De hoofd-ſtucken waren ſchier deſe: De Vorſt van Gelder zoude ſyne Franſſe, Holſteynſſe ende Deenſſe bond-genootſchappen, tot nadeel des Keyſers in-gegaen, af-treeden: 't zelve zoude ook aen ſyne zijd de Keyſer doen, ende den Vorſt met ſyne wetlyke erven mans ofte wijven binnen 'slaers van weghen het Rijk in 't Hertoghdom van Gelder ende Graefſchap van Zutveen beleenen: zonder dat hy, by 't sleeven van den Vorſt ofte ſyne rechte erven, den naem van Hertogh van Gelder ofte Grave van Zutveen voeren, ende hem daer neffens geheel zoude laeten ſijn op-ſpraek tegens de landen die onder den Keyſer niet en ſtonden. Voor ſijn op-draght en af-ſtand van ende op *Groeninghen* ende de Om-landen, t'zaemen voor alle ſyne oude en nieuwe voor-wendinghen en aentaelen, zoude hem de Keyſer tellen 35000. goud-guldens eens, met noch 25000. goud-guldens alle iaeren: maer die van Utrecht weghen ſijn vermeynd recht 20000. 't Verſchil met die van *Deventer* over de weyden, weerden ende beemden in ofte aen de kant van den Yſſel, ende of het opperſte gezagh daer van den Keyſer ofte den Vorſt toe-behoorde, zouden andere Vorſten ende ſcheyds-mannen wt-ſpreecken, ende een yeder middeler-wijl vol-harden in ſijn bezit. Den Zwolſſen zoude *Kathem* ende hun gewoonelijk veer gelaeten worden. De onderzaeten zouden aen weder-zijden, betaelende de daer toe gezette tollen, vryelyken af- ende aenreyſen, ende de gevangens om niet vry gaen. Geene brieven van weder-neeminghe zouden plaets hebben. Aen des Keyſers zijd waren in deſe vreede in-bedonghen de Biſſchoppen van Kolen, Luyk ende Munſter: de Graven van *Embden*, *Oldenburgh* en *Tekelenburgh*: de Vrouw van *Iever* ende deszelves landen en onderlaenen. Van weghen den Hertogh gemelde Grave van *Tekelenburgh*, neffens *Balthaſar* Vry-heer van *Eſens* en *Wittmonde*, beyde ſyne leen-mannen. De Vorſt zoud dit verbond binnen zes weeken na de wt-roepinghe met ſijn hand ende brieven geſtand doen, ende door drie Bander-heeren, drie edele, ende ſyne vier Hoofd-ſteeden laeten bezeghelen. De Vorſtelijke volmaghtighers die deſe hebben beteykent waren *Chriſtoffel* Grave *van Meurs* en *Zerwerden*, *Iooſt van Sweten* Amptman van de Neder-Betouw, ende ſijn Geheym-ſchrijver *Ian van Vierſſen*. Wt kracht van dit verdragh zijn ook *Meynard* ende *Hack-fort* met de overighe gevangens ontſlooten.

263. Daer na is tuſſchen den Keyſer en Koningh van Vrankrijk zoo in Italien als in Vrankrijk de krijgh, als een mis-heelde wond, weder op-gebrooken, ende het krijghs-volk wt Vriesland, Groeninger-land, Gelderland, Utrecht ende Over-Yſſel naer Braband ende *Artoys* af-gezackt, om met den Grave van *Bueren* ende andere Keyſerlijke Overſte teghens de Franſſe te gaen: alzoo bereeds by *Perone* en *Teroane* op de grenzen van *Picardyen* alles in oorlogh en roeren was; ende de Vorſt van *Savoyen* door ſijn oom Koningh *François* hier ende daer wt ſyne landen op-gelicht; waer tegens de Keyſer, wt Italien Vrankrijk in-treckende, *Marſeille* heeft beloert, ende tot aen de *Rhone* het land af-geloopen. Op deſen tijd heeft Hertogh *Karel* het luſtighe Huys ofte Slot te *Roſendael* met ſyne hooghe gerechtigheyd aen *Willem van Scherpenzeel* ende zyne wettelyke erven wt enkele mildheyd wegh geſchonken. * *Henrick de Groef* Droſſaet tot *Hattem*, liet ook alle Schouten en Panderen van Velouwen aenzegghen, die den hoofd-man, knechten en weerden binnen *Hattem* geloften gedaen hadden, dat yeder ſijn aendeel daer hy op gezet was daedelyken zoude op-brenghen, ofte de ſchade hebben te boeten van langher vertoef. In Vriesland, Holland ende Gelderland zijn de her-doopers van *Munſter* door een vry-willigh af-ſcheyd van een geſcheurd, verdeylende ſich in *Hof-manſſe*, *Batenburghſſe*, *Menniſten* ende ook *David-Ioriſten*; alzoo gedoopt van een glaſe-macker van Delft *David Ioris*, een menſch vol van een verwaende laet-dunkenheyd: wiens aenhangh naderhand, om haere loſſe leer ende ongebonden leeven, den naem heeft ontfanghen † van *Vry-geeſten*. Aengeſien voor deſen *Iooſt van Randwyk* in ‡ ondank ende buyten weeten van den Vorſt weder in ſijn Burgh-graefſchap van *Nymegen* was geſchooven; liet *Karel* hier over ſijn Ampt-man in de Over-Betouw *Olivier Hack-fort* belaſten, wt ſyne Ampt-mannye geene lijf-neeringhe ofte yet anders in de Stad te laeten brenghen. Hy ſchreef van gelyken aen *Iacob van Rodekirchen* Burge-meeſter tot Kolen, dat ſyne Stad *Arnhem*, die weghen eene iaerlijxe rente aen den zelven was verbonden, zoo nu ende dan veelerley aenſtooten en ſchade had geleeden; zoo dat hy de gedachte plaets niet alleen tot ſyne Hof-houdinghe had wt-geleeſen, maer ook niet zonder over-tollighe koſten tegens

* *Exiſtrius opſdem.*

1537.

† *van Libertijnen.*

‡ *Siet op het iaer* 1522. *ende* 1523.

den

1537. den aenval der vyanden moeten verſterken, daer alle des Stads in-komſten waren aen-gehanghen: bad over zulx, hy wilde op den beſtemden dagh met deſe Stad ende ſyne af-gezanten heuſſelyken verdraeghen. *Karel* vermaende ook doen ter tijd die van *Arnhem*, ſy zouden de brugghe aen de Ians-poort zulx her-maeken, dat de paerden ende wagens daer over veylighlyken konden vaeren. Hy nam ook weder in de armen van ſyne genade aen *Diderick van Bronkhorſt* Vry-heer van *Batenburgh*, geevende hem tot een leen te beſitten het Stedeken ende de vryheyd van *Anholt*, 't welk de Vorſt eertijds *Iacob van Bronkhorſt*, wt zaeke van ſyne weder-ſpannigheyd tegen het Vorſtendom, door het recht van wapenen had ontnoomen: waer tegens *Diderick* beloofde des Hertoghs zijd te houden, het ware de Vorſt van 't Rijk wierd beoorloghd ofte zelve met het Rijk te doen hadde. Mede † ſchreef *Karel* aen *Willem Borre* Heer van *Doornijk* ende bevel-hebber tot *Wageningen*, dat hy t' *Arnhem* over de ſchelinghe tuſſchen ſijn neve den Heer van *Batenburgh* ende *Ioachim van Wyhe* als een keers-man wilde verſchijnen: dan vermits doen de Heeren van den *Bergh* en *Wiſch* d'een d'ander met over-greepen en ſtrooperyen quelden, is de dagh van deſe by-een-komſt wt-geſteld. *Magnus* Hertogh van Saxen, Engeren en Weſtfalen, zond in deſe daghen een wijd-loopighen klaght-brief aen *Karel*, die zoo veel kraghts hadde, dat de Overſte *Evert Ovelaker*, gedient hebbende onder Grave *Chriſtoffel van Oldenburgh* den Stadhouder van Denemarken, wt zacke van oneyndelyke moed-willen en knevelaery in des Saxenaers land te *Hadelen* gepleeghd, wt laſt van onſen Vorſt in wiens geweld hy doen ſtond, opentlyken is onthalſd geworden. *Karel* door die van *Harderwijk* bericht, hoe aldaer eenighe van ſyne knechten tien ofte twaelf Brabandſſe ſtuyvers wilden hebben; beval ſijn Rent-meeſter *Mauritz* hen-luyden voor te houden, dat die des daeghs niet hoogher zouden teeren dan na de maet van hunne leeninghe: ten eynde ſy tot het rooven ofte den bedel-zack niet en moghten vervallen, ende hun buydel door verquiſtery plat gemaekt door ſchelmery weder vervullen. Hertogh *Karel* verkoos mede den wel-edelen *Ian Bentink* tot ſyn opper-iaegh-meeſter van Velouwen; met dit by-voeghzel, dat de voorzeyde waerdigheyd zoude erven op ſyne erven van mannelyke geboorte. Onlanx daer na beval hy aen ‡ *Mauritz Pannekoek*, dat men ſyne Wild-ſchutten op Velouwen in de wt-gezette ſchattinghe zoude over-ſlaen; alzoo ſy het oud gebruyk en ſyner iachten gerechtigheyd tot hun voordeel hadden.

264. Wanneer op deſen tijd tot *Nymegen* een ſchielyke brand niet alleen den Voor-burgh maer ook de binnen-Stad deerlyken had geſchonden, zijn 'er by des Stads Overigheyd verſcheydene keuren gemaekt, waer van eenighe in 't iaer 1534, wanneer de Heze-ſtraet ten deel verbernde, al waren voor-geſlaeghen, dan noch niet in 't werk geſteld. Ende wierd gebooden, *dat niemand voortaen ofte in de Voor-ſtad ofte in de Stad, ſijne huyſen met ried ofte ſtroy zoude bedecken, maer een yeder harde ſteen, pannen ofte ley-dack daer toe gebruyken: dat men mede geen hoy, ſtroyſel, ofte koorn in eenighe ſchueren met ſchooven beleyd zoude legghen.* By welke gelegenheyd de ſchattinghen, ten aenſien van die geene welke deſe ſchade hadden bezuyrt, voor vijf iaeren zijn op-geſchort, ofte ten minſten gemaetighd. Op den 15. van de Oogſt-maend heeft men aldaer ook een land-dagh gehouden ende onder andere beſlooten, *den Vorſt, om de oneyndelijke koſten op het voorighe iaer by hem aengewend, wt het Vierde-deel van Nymegen voor een iaer toe te legghen omtrent* 13000. *goud-guldens, de eene helft te betaelen in de Martens-daghen ende de andere op Kerſt-miſſe daer aen volgende: met zulk bedingh, dat men middeler-wijl in ruſt zoude leeven, ten eynde de ſchier wt-geteerde in-zaeten weder wat moghten bekoemen: ende dat de Vorſt een brief onder ſijn zeghel zoude over-leveren, waer by de groote ſchattinghe van den iaere* 1532. * *effenwel geſtand gedaen zoude worden, doch alle andere laſten, als ruyter-koken- en maend-gelden, hier mede een eynd neemen, ende voorts de dorpelijke, burgerlijke, ende leen-rechten haer loop hebben, welke in Maes en Wael ende de Over-Betouw een wijl herwaerts hadden geſlaepen: dat mede de Vorſtelijke land-brieven, onlanx wt-gegaen ende van de Ampt-luyden bezwooren, hier namaels in 't Rijk van Nymegen ende Maes en Wael zouden na-gekoemen, ende de wijſdommen en gerichts-koſten worden vaſt-geſteld, zonder van den Vorſt ofte yemand herdaen te worden. Van deſe ongelden zoude niemant vry weſen, ende hier mede af-geſchaft zijn de ongewoonlijke Plackaeten van wt-voer ende toe-voer, als mede de bezwaerlijke in-legeringh van knechten, ende dat niemant ſijn koorn moghte merkten.* Voor deſen was *Bernhard Hackfort* door den Vorſt naer *Bremen* af-gevaerdighd, die ſich, vermits *Balthaſar van Eſents* eenighe Bremer-ſchepen had aengeklampt, als middelaer tuſſchen *Balthaſar* ende die van *Bremen* quam aenbieden; te kennen geevende, *dat hy ze den overighen roof wiſte weder te leveren, indien ſy eerlijke geſchenken wilden doen ende Balthaſar de handen ſmeeren.* Dan die van *Bremen* hier niet na luyſterende beſtonden wederom drie ſchepen van *Eſents*, koemende van *Hamburgh*, te vermeeſteren. Die van *Bremen* hier over hun beklagh gedaen hebbende aen 't Hof-gericht van *Spier*, zochten den Hertogh van Gelder door vleyery ende vereeringhen daer na zoo verre te onder-gaen, dat hy door ſijn gezagh ſijn leen-man *Balthaſar* tot billijkheyd zoude dwinghen ofte beweegen. Doch de Vorſt toonde ſich zeer koel en geveynſd, voor-wendende, ſyne bond-genootſchap met *Balthaſar*, den Koningh van Vrankrijk ende den Hertogh van *Lotringen* mede aen te gaen. Onlanx hier na liet hy in Weſtfalen knechten werven, niet zonder groote verſchrickingh van de rondom gezeetene volken. Ende al hoewel hy met Burgondien ende Ooſt-Vrieſland in vreede ſtond, waren ſy nochtans voor *Karel* niet weynigh beſchroomd, als de welke tot de vreede-handelingh gedwongen was, ende ſteeds door den Franſſen Koningh wierd aengeprickeld. Waer over de Vrieſen met die van *Embden* ende *Bremen* aen den Saxenaer ende Lunenburger dee-moedelijken vertoonden, wat de Vorſt van Gelder haer luyden had gedreyght. Deſe vermaenden Karel, *dat hy die van Bremen niet zoo hard zoude vallen, ende die landen, alleen om Balthaſars wil, in een onnoodigen krijgh betrecken; maer 't geſchil, zoo noodigh, aen goede mannen zetten, waer toe ſy hun dienſt mede waren veylende.*

* *Siet op het zelve iaer.*

† *Ex Ducis utriuſque autographis.*
‡ *Ex literis ad Mauritium.*

1537. 265. Doch *Karel*, andere raed-ſlaghen brouwende, deed op den 22. van de Soemer-maend tot *Harderwijk* eene vloot van vijf ſchepen toereyden, ende ſterk be-mannen: welke in den ſchemer-avond van *Harderwijk* af-ſteekende in de na-nacht *Enkhuyſen* in't geſicht kreegh. De Hertogh wiſt zeer wel, dat deſe Stad de wel-gelegenſte haven was om heel Holland te verſtooren, ende daer wt, gelijk mede wt ſijne Steden van *Harderwijk* ende *Elburgh*, de gantſſe Zuyder-zee ongehuyrd te maeken. Deſe maght dan hier koemende, op zoo een tijd wanneer de meeſte burghery met het boots-volk buyten 's lands befigh was met hare ſcheep-vaert, maekte voort gereedſchap, om met twee ſchepen ende eenigh volk van wt-ſchot een verzoek op de Stad te doen. Doch alzoo het water haer ontzackte, ende verhinderde de haven te naerderen, bleeven ſy een wijl aen anker legghen, beter kans verbeydende; tot dat ſy, vermits het koelen van den wind ende het laegh water-gety, benoodighd waren, om niet op het droogh te ſitten, de anker-touwen af te kappen, ende aldus weder naer huys te keeren. De Vorſt ſpeurende het quaed after-denken van de Burgondiſſe, ſchreef den anderen dagh aen die van *Amſterdam*, *dat deſe vloot nergens anders om was wt-geloopen, dan om ſijn bedaeghden verwant den Cardinael* Borbon, *welken hy wt Vrankrijk te gemoet zagh, ende die hem voor ſijn ſterf-dagh noch eens verlanghde te ſien ende te om-helſen, aen den in-gangh van Teſſel waer te neemen, ſtaende anderſins met den* Keyſer *ende ſijne landen in goede vreede*; verzocht derhalven, *ſy wilden voor ſijn vedder vry-geleyde over-ſchicken, om buyten gevaer te moeghen over-koemen.* Die van *Amſterdam*, t'eenemael ingenoomen zijnde dat het de Vorſt op *Enkhuyſen* hadde gemunt, dienden hier op, *dat het niet hun werk maer van de Stadhouderſſe Marie was aen des* Keyſers *vyanden brieven van verzeekeringh te verleenen.* Naderhand liet *Karel* niet na ook andere Hollandſſe Steden, tegens het vredes-verdingh, te beloeren, als *Gorichem* ende laetſtelijken *Dordrecht*. Doch wanneer al ſijn gepoogh verkeerdelijken wt-viel, begon hy hard te dringhen op de verbintenis, welke hy voor drie iaeren met Vrankrijk had in-gegaen, ende daer door een luyk te openen tot ſijn eyghen verderf. Want na dat Koningh *François* in den Oogſt by opene † brieven de voorighe handelingh met Hertogh *Karel* had vernieuwt, ende zoo hem als ſyne landen beſchurtinghe toegelooft: heeft *Karel* (weynigh achtende de onmaetighe heerſchappy waer mede hy het land by ſijn leeven hadde geplaeght, zoo hy na ſijn dood geene hardere heerſchappy after en liet) in den Wijn-maend de Ridderſchap ende Steden van ſijn Vorſtendom naer *Arnhem* beroepen, ende voor-gehouden, *dat hy nu oud geworden ende ſijn Son bereeds aen't daelen was, ende overzulx beſlooten had, haer luyden by ſijn leeven zoo een Heer te geeven, die haer ende ſijne landen maghtigh ende ook bereyd was tegens alle vyanden en wan-gunners te beſchermen, te weeten den Koningh van Vrankrijk, die na ſijn over-lyden, wt kraght van een onderlinghe over-draght, het beſit der zelver landen zoude aenvaerden; biddende, ſy wilden hier in bewilligen, ende hem van wegben den Koningh bezweeren.* Hier tegens wierd gezeyd, *dat ſy, after-volgens hun voorighen eed, den Vorſt voor een Heer kenden ende eerden, ende niet van ſins en waren aen yemant anders, zoo langh'er aeſſem in hun lijf was, eed te doen.* Als *Karel* ondertuſſchen den beytel meer ende meer aendreef, ende haer op het eynd tot ſijn voor-neemen ſcheen te willen dringhen, vermits hy de Sloten ende Block-huyſen der Steden in ſijn geweld en bewaer had, ia zoo zeer dat hy derfde zegghen, zoo men hem zulx weygerde, dat hy dan liever ſyne landen van een gereeten ofte in de zee woude ſien vlotten: verzochten ende verwierven ſy veertien daghen tijds om ſich te beraeden. De gezanten alſdoen weder te zaemen koemende ende alles over-weegende, bevonden, dat het Vorſtendom ende Graefſchap in des Keyſers landen als ingewickeld laghen, ende de Koningh zoo verre van de hand, dat hy die niet wel en zoude konnen ontzetten ofte by-koemen. Waer over ſy eendraghtelijken beraemden, onder de Franſſe heerſchappy noyt te zullen bucken.

266. Daer na deden ſy alle vlijt, om de Torens ende Sterkten allenthalven met argheyd ofte geweld te verkloeken, gelijk als of ſy malkander heymelijken in't oor hadden geluyſtert; voor al die van *Nymegen*, *Zutveen*, *Ruermond* ende *Venloe*, die in hunne geweſten alle Veſtinghen voort ginghen in-neemen, ende tot den vloer toe ſlechten. De Hertogh liet van ſtonden aen 4000. mannen werven, waer mede hy de Steden ende burghers meynde te vervaerden. Daer tegens namen de Steden veele Burgondiſſe ende Kleefſſe in den dienſt; voor alle die van *Nymegen*, die, behalven het voet-volk, drie benden ruyters in de Stad leyden, ende neffens die van *Ruermond*, *Zutveen*, *Venloe*, *Thiel*, *Salt-bommel* en *Dotechem*, den Vorſt vrymoedelijken voor-droeghen: *dat ſy, zoo wel als eertijds hunne voor-ouders, niet en weygerden zelfs haer leeven ende goederen by hem op te zetten, ende niet te min etlyke iaeren herwaerts, tegens hare vryheeden van den Vorſt bezwooren, met veele ongewoone ſchattinghen, als mede verſcheyde in-legeringhen van knechten en nieuwe Block-huyſen hadden bezwaerd gezeeten: waer nu by quamdie verbintenis met een wtheymſſen Koningh, by de welke het Vorſtendom met ſijn aenkleeven aen de Franſſe kroon was op-gedraeghen ende eyghen gemaekt; doch hadden liever als Gelderſſe te leeven ende te ſterven, dan dit verbond te onderſchrijven; bereyd zijnde de oorſaek van deſe weygheringh, en 't neder-werpen der bol-werken, door den Vorſt in de Steden geleyd, by alle Vorſten ende volkeren goed te maeken ende te verdedighen.* Van weghen die van *Nymegen* hadden deſe beteykent *Ian Schink*; van Ruermond, *Ian Drivener*, *Palink van Kamphuys*, *Ian van Leyen*, *Ian Segers*; van Zutveen, *Ian van Voorthuys*, *Otho Key*, *Thomas van Bouk*; van Venloe, *Marcel* ende *Dirk van Beringhen*, *Ian van Kyuchten*; van Dotechem, *Willem ten Holt*, en *Ian Vinke*. De Ridderſchap ende Steden van het bovenſte Vierdeel te *Ruermond* by een zijnde, ſtelden mede in haer ſchrijven; dat de *Lotringer*, ofte, zoo die een ander wit had, de Hertogh van *Guyſe* wt het zelve huys, de naeſte maghe en erfgenaem was ſijner landen. Die van *Arnhem* ende *Gelder*, maer in't byſonder de eerſte, die des Hertoghs daghelijxen ommegangh ende het genot hadden van ſijne Hofhoudinghe, den naem van den Koningh verzwijgende, beleeden, dat ſy den Vorſt wilden getrouw by blijven, ende zoet en zuer met hem wt-ſtaen. *Zweer van Voirſt* ſchreef aen den Vorſt voor

† *Literarum exemplum unum vidi.*

1537. voor die van *Dotinchem*, dat ſy hem als voor heen wel waren toe-gedaen, ende bewillighden dat hy eene van des Stads poorten aen hem zoude behouden, ende met land-zaeten bezetten; gelijk ook de Burgemeeſter *Geeraed Huetink*, neffens *Herman van Holthuyſen*, *Henrick van Hartebrouk*, *Ian Vinke*, *Diderick van Hueſſen*, ende *Reyn Renſſen* hunne burghery verſchoond wilden hebben over den op-loop, die door misverſtand onder de zelve was ontſtaen. Onder dit was het by den Vorſt aengenoomen volk ten deel naer het Graefſchap Zutveen, ten deel naer *Nymegen* ende elders heen gevoerd, op hoope van miſſchien eenighe Steeden te verraſſen; dan wierd allenthalven van de burgerye ende bezettinghe zoo gewellekomd, dat het met verlies moeſte af-wijken. Die van *Nymegen* (die zeer gevoelijk waren van de ongetoomde baldaedigheyd en allerley ſchenderyen, door de knechten van *Roſſem* effen te vooren aldaer bedreeven, die gezeyd wierden zelfs eenigh vrouw-volk geſchofferrt ende van de mans zommighe voor hunne deuren te hebben op-gehangen) het Valkhof voor al bemaghtighende, lieten die van *Venloe* zulx dadelijken door een boode aenzeghen. Deſe hebben hier op zonder vertucken de Hel-poort, welke van des Hertoghs weghen door *Pop* een Vries bewaerd wierd, met behendigheyd, ende de Teugel-poort, waer aen eenighe Franſſe ende Burgondiſſe noch werkten, gewapender hand verovert, ende beyde, als teugels en boeyen van hare Stad, onder de voeten geſmeeten. Tot het verzeekeren van den Burght te † *Doesburgh*, liet ſich gebruyken de Burgemeeſter *Ian Gruter*, die met een deel burgeren den zelven eerſt heeft geopent en drie daghen bewaekt: tot dat'er op 's Stads koſten eenighe knechten met eene menighte van huys-luyden geworven ende naer binnen ontbooden zijnde, de Burght (die zeders ſijn eerſte beginſſel, behalven een aerden Schants, ook met een opgemetzeld Slot was verſterkt) tot den grond is geeffend.

267. *Karel* dit verneemende, deed ſijn volk op ſtaende voet te rugghe roepen, ende naer de Velouw leyden, tot grooten over-laſt en beklagh van de land-luyden, ende liet de Steden door gezanten af-vraeghen, *met welk eene meeninghe ſy ſijne Veſtinghen in de Steeden hadden om verre geworpen, ende of ſy hem voor haer Heer weygerden te kennen?* Hier op is doorgaens geantwoord, *dat ſy by ſijn leeven geen ander Heer en Vorſt begeerden, ende na ſijn af-ſterven zoodanighen die de naeſte tot ſijne landen was, ende de nieuws-op-geworpene Sloten met geen ander oogh-merk hadden geſlecht; dan om tegens haer dank den Franſſen Koningh tot geen Over-hoofd te dulden.* Ende alzoo is deſe zaek een wijl tijds verzuft gebleeven. Daer na zond hy wederom aen de Steden, *haer aenſpreekende om ſijne in-komſten en anderen toe-behoor*, ende met een verzoekende, *dat ſy hare volmaghtigers naer Arnhem zouden ſchicken; want hy geſind was aldaer een land-daghvaert op nieuws te houden.* Daer tegens zeyden ſy, *hem niet te willen tellen noch yet voor hem te doen, voor ende al eer ſijne gewervene ſchaeren waren af-gedaukt ende wt het land geſchaft.* Korts daer na liet de Vorſt, door onder-handelingh van eenighe edelen, brieven af-gaen ende daer by te kennen geeven, hoe hy, onluſten gereeſen zijnde tuſſchen hem, ende tuſſchen *Nymegen* en andere Steden, ter eeren van God ende ſijne landen, op de voor-beeden van ſijne Raeden *Henrick de Groif* Erf-vooghd van Erkelens ende Droſt tot Hattem, *Meeſter Zweer van Kernhem* Prooſt van Zutveen, *Herman van Bronkhorſt* Vry-heer te Batenburgh, *Ian van Roſſem* Heer van Broekhuyſen, *Ian van Wijtenhorſt* Heer van Horſt ende Ampt-man van Keſſel, ende *Diderick van Lippe* gezeyd *Hoen* Heer van Gribbenforſt en Afferden, in de volgende hoofd-ſtucken had bewillight; *dat yedere Stad ende alle landen des Vorſtendoms by hare oude vryheeden, rechten ende gewoonten zouden gelaeten worden, niemand in ſijne gerechtigheyd verkort, ende hunne voorighe Ampten ofte de penninghen waer mede die beleend waren weder gegeeven aen wien de zelve buyten recht waren af-genoomen. Men zoude door een minnelijk verdragh ſien wt te werken, dat het Huys ofte de Burght van Nymeghen gehouden wierd, gelijk ten tijden van ſijne voor-zaeten, als mede het nieuws-opgeworpene Block-huys tot Zutveen. De weghen ende handel zouden over al te water ende te land veyligh weſen, ende de huyſen der burgeren en hovelinghen, in de verleedene daghen in-geſlaeghen oft wt-geplonderd, vergoed en ontſlaeghen worden: De Steden ende landen voortaen met geene ſchattinghen ofte laſten, hoe die heeten moghten, bezwaerd; ook de onlanx toe-geſtaene beede, tot verlichtinghe der in-zaeten, af-geſteld, indien men op den aenſtaenden land-dagh een bequaemer middel konde vinden. Het krijghsvolk by den Vorſt ofte de Steden op-gelicht, zoude zonder vertoef vervoorlofd worden; behalven dat hy eetlijke knechten op ſijne koſten ende buyten ontgeldenis ſijner onderzaeten tot ſijne lijf-wacht onderhouden moght. Die van Nymegen (hoewel hen zulx niet toe en quam) zouden voor deſe mael binnen veertien daghen een land-dagh wt-ſchrijven, om daer op naerder te handelen (gelijk'er voor tien iaeren was voor-geſtaeghen) van een houweliyk tuſſchen ſijn neve van Lotringen ende het huys van Cleve, ook van een verbond ende middel waer na de landen, by ſijn leeven ofte af-ſterven, konden beſchut worden, ende hoe hy, zonder de minſte bezwaeringhe der onderdaenen, ſijn ſtaet eerlijken voortaen mogh voeren.*

268. Ick vind noch eene oude ‡ Aenteykeningh, waer by de Vorſt beloofde, *de Veſtenis binnen Bommel mede te laeten vallen, zoo men genoeghzaeme borghen en gijzelers ſtelde, zoo voor de ſchadeloosheyd van hem als den Grave van Meurs, ten aenſien van den huys-raed die daer op was. De Raeden ofte andere be-ampte over-tuyghd zijnde geene eerlijke verſchrijvingh te hebben zouden voor anderen ruym-ſtraet maeken; ende die den Franſſen Koningh gezwooren hadden hun eed op-ſchrijven. Dat de Vorſt niet ſterker in de Steden koemen zoude dan met ſijne huys-geſinde, docht hem wat te bonds ende niet eerlijk genoegh; alzoo hy vorſtelijken na gelegenheyd wilde in-koemen, doch tot niemands vaer ofte after-deel. Nieu-ſtad ſtond hy toe geſlecht te worden; maer niet Middelaer: vermits dit vermaerd Huys, onlanx by hem van ſijne pand-ſchap gevrijd, menighe honderd iaeren onder Gelderland had geſtaen, ende daer en boven tot een breydel diende voor den vyand.* Daer neffens zijn my voorgekoemen eenighe nieuwe hoofd-ſtucken en gebreeken, waer van de geſchickte van de

† *Ex ſcrinio ejuſdem urbis.*

‡ *Inter archia urbis Vagening.*

landſchap

1537. landſchap vernoegingh begeerden: *Dat men te weeten met de ſteenen, het hout en andere gereedſchap, van den af-breuk van Nieu-ſtad gekoemen, Ruermond zoude veſtighen: dat de Vorſt Steenberghen en Schimmel-penninck voor eerſt weder zoude zetten in 't gebruyk van hunne pandſchappen in 't land van Zutveen, na wt-wijſen van den verdraghs-brief in 't iaer 1496. tuſſchen den Vorſt en de weder-zijdſſe vrienden gemaekt: aen de gemeyne erven van Iacob van Mekeren weder langhen de brieven, waer by Hertogh Adolf aen Mekerens voorzaeten twee Ampten voor 24000. guldens hadde verpandet; als mede de boeken, by den Prooſt van Zutveen gehaeld wt het huys van wijlen Ian van Holthuyſen, ende de erfgenaemen van Brand van Holthuyſen herſtellen in het Schout-ampt van Zutveen. Dat ook de burgers van Zutveen vergoedingh moghten hebben van de hen af-gedwonghene ofte by haer luyden verborghde penninghen, ofte dat ſy ze den Ampt-luyden weder moghten af-haelen; ende Ian van Barſveld verſtooringh van ſijn Huys te Saennenburgh; aen wien ook anders de vinnighe vyandſchappen tuſſchen de Huyſen van den Bergh en Wiſch merkelijke ongelegenheyd en hinder hadden gegeeven. Dat Ian Golſteyn, Rens van Holthuyſen en andere diergelijke ſich in het Vorſtendom ongemoeyd moghten verhouden; de Vry-heer van Wiſch begenadighd worden ende ſijn kaekeel met den Graven van den Berghe neder-geleghd. Dat alle, tot nadeel der geener die daer aen waren gerechtighd, wt-gegeevene Gemeynten wederom aen de Gemeynte zouden koemen dien ſy toe quamen. Dat men mede wt elk Vier-deel den Vorſt twee Ridderen tot Raeden zoude beſchicken, om alle zaeken te helpen beleghen en wt-werken.* Doch of ende wat de Vorſt hier op hebbe geantwoord, kan ick niet vernoemen, hoewel het tegendeel eer is te gelooven, ende dat deſe onluſten by het navolgend al-gemeyn verdragh meeſtendeel zijn geſmoord ofte af-gemaekt. Deſe en andere nieuwigheeden en geweld-daeden maekten den Vorſt by de ſijne over al meer verdacht en min lief-talligh: in wien, gelijk der ouder luyden gebreck is, de gierigheyd en gemelijkheyd daghelijx te meer aengroeyden, te meer ſijn geluck en levens-kraghten van uyr tot uyr verginghen. Hier by quam de wreede gedachtenis van 't verlies van zoo veele en deftighe landſchappen, als Utrecht, Over-Yſſel, Vrieſland, Groeninghen en Drent, daer ſich ſyn dood-vyand de Keyſer mede had verrijkt: ende nu de weder-berſtigheyd ſyner onderzaeten, die hem niet alleen wt ſyn oud bezit en keerden, maer oock (dewijl hy, 't welk hem de meeſte quael ende als een naghel aen ſyne dood-kiſt was, ſich kinder-loos en van echte lijfs-erven ontbloot zagh) een ander Heer dan hem lief was, tot ſijn na-zaet dwonghen aen te neemen, wiens voor-zaeten hem en ſijn vader zeer hadden geplaeght, ende by ſijn leevend lijf een goed deel van zyne hoogheyd wt te trecken.

269. Tegens den 12. van de Winter-maend zijn op deſen land-dagh mede verſcheenen de gezanten ende Raeden van Hertogh *Ian van Cleve*, *Ian Vlatten* Prooſt van Zanten, *Ian Gogref* Cancelaer, *Weſſel van Loe* Hof-meeſter, de Maerſchalken *Herman van Wachtendonk* ende *Raboth van Plettenburgh*, neffens *Otho van Wylich* Ampt-man van Gennep: welker aenbrenghen was, *dat de verſochte vereenigingh ende beſcherminge der landen van Gulich ende Cleve met het Vorſtendom Gelder ende Graefſchap Zutveen, teghens het geweld van yeder een, volghens des Rijx keuren en vryheeden haer van ouds verleend, van hun Vorſt wierd aengenoomen.* Die mede gaerne toe-liet, dat 'er tuſſchen *François* den oudſten zoon van den Hertogh van Lotringen, ende ſyne tweede dochter Vrouwlijn *Anne van Cleve*, ofte veel eer (om dat Lotringen wat te wijd van Gelderland ende wat te na aen Vrankrijk was geleeghen, ende de eene landſchap zwaerlyken de andere in tijd van nood zoude konnen beſchermen) tuſſchen ſyn zoon *Willem* ende eene dochter van Lotringen een houwelijk wierd geſlooten; op dat Gelderland en Zutveen met Cleve, Gulich, den Bergh en Ravensburgh (landen, die alle te roer aen een ende elders door een laghen, daer neffens door maeghſchap en allerley koopmanſchap aen een verbonden) eene ſchaeps-koy moghten worden onder eenen harder, ende als een half Koninghrijk wt maeken, om ſich niet alleen tegen 't huys van *Ooſtenrijk* maer ook van *Valoys*, zoo 't nood dede, te beter te verweeren, en in welvaert en eendraght by malkanderen te blyven. Na langh beraed is 'er op den 27. van den 1538. eerſten maend des volgenden iaers een zeeker beſteck gemaekt, ende van hen allen beteykend: Dat, Hertogh *Karel* zonder echte geboorte koemende te over-lyden, het Vorſtendom en Graefſchap van Gelder ende Zutveen met alle haere gerechtigheyd, pandſchappen en toe-behoor op niemant anders zouden koemen en vererven dan op *Willem* zoon van Gulich ende Cleve; ende Hertogh *Ian* met ſyn gedachten zoon, de voorzeyde landen, by 't leeven van Vorſt *Karel*, als een Rijx-Vorſt ende beſchermer; maer na dood van den zelven, als een Erf-Vorſt in ſijn ſchut zoude aenneemen, bedienen, geheel en onverdeyld laeten, ende houden by hare oude vrydommen en verſchrijvinghen: al het welk de gemelde Vorſt by eed ende zeghel aen yeder Vierdeel zoude toe-zegghen, en wederom van de alinghe land-ſchap, Ampt-luyden ende Richteren eed, brieven, ende huldingh ontfanghen: blyvende echter Vorſt *Karel* ſijn leeven langh Heer van de landen ende van de noodighe renten en op-komſten der zelver: ten welken eynde hy van den Vorſt van Cleve 42000. goud-guldens eens, ende iaer op iaer 22000. zoude ontfanghen: van de landen van Gelder 18000. Brabandſſe goud-guldens eens, ende iaerlijx 15000. behalven 2000. guldens wt den tol te Lobed: mids dat daer mede de andere ongewoonlijke laſten zouden beruſten en af-weſen. De Vorſtin van Gelder *Elizabeth* zoud haer houwelijx-goed ende renten, zoo langh ſy in 't leeven bleef, behouden; ende aen *Anthonis* Hertogh van Lotringhen, na den af-gangh van *Karel*, eene zeekere vereeringh in geld, na 't goed-dunken van de landſchap, toe-geleghd worden; te meer, vermits ſyne moeder *Philippe*, de zuſter ende rechte erfgenaeme van den Vorſt, van de landen tot noch toe weynigh ofte niet en had genooten. Wierd mede goed gevonden, dat de oudſte zoon van Lotringen (gelijk 'er voor-geſlaeghen was) met *Anne* anderde dochter van Cleve vereenighd zoude blijven, alwaer het zoo dat de dochter van Lotringen (die, zoo de ſpraek gingh, met den Prins van Orange in onder-trouw zat) dat haer houwelijk quam te volbrenghen. Alle verkeerde beduydinghen ende mis-verſtanden tuſſchen Hertogh *Karel* ende ſyne Steden, ofte zoo daer

1538. ,, daer yet quaeds gemeend was, zouden, den Vorſt
,, van Cleve te gevalle, aen kant gezet ende ver-
,, geeten worden; zoo dat noch de Steden noch de
,, onderzaeten, buyten ofte binnen de beſlootene
,, plaetſen, te land ofte te water yet voor den Vorſt
,, hadden te ſchroomen: anders zoude de Clevenaer
,, met den adel ende ſyne Steden zulk ongelijk
,, ſich aentrecken, ende van den Gelderſſen af-
,, weeren. De Hertogh en vermoght (wt kracht
,, van het beſteck, ten tijde van ſijn groot-vader
,, *Arnold* gemaekt, ende by *Adolf* ende hem zelven
,, beveſtighd) geene koopinghe, verkoopinghe,
,, ofte verzettinghe te doen zonder believen van de
,, landſchap; gelijk ook beyde Vorſten van Gelder
,, en Cleve, hunne erven, ofte yemand van hen in 't
,, byzonder, geen oorlogh zouden aenvaerden
,, buyten wil van de Staeten, noch knaepen werven,
,, ende de bereeds geworvene laeten vaeren ende
,, wt het land wijſen, ten ware de nood zulx vor-
,, derde.

,, 270. Sy zouden mede alle de ingezetenen by
,, haere oude wille-keuren en 't vreedigh genot
,, hunner goederen laeten verblijven; daer en
,, boven een yeder in ſyne gerechtigheyd, aen-
,, gaende middel-weerden, ſtroomen, viſſeryen,
,, iaghten, vogel-vangh, en dijk-ſchouwingen, niet
,, moeyen; zorgh draeghen, dat de oude verſchrij-
,, vinghen der Ampt-luyden ende Ampten boven
,, de nieuwe moghten gelden, ende weder haere
,, bedieninghen aenvaerden, die te onrecht daer
,, wt waren verſtooten, tot naerdere kennis. Doch
,, yemant ſich in dat ſtuck meynende vernadeeld
,, te weſen, zoud ſijn beklagh aen den Vorſt moe-
,, ghen doen: ofte ook voor een anderen Richter
,, en vier-ſchaer, zoo hy dieſhalven eenighe op-
,, ſpraek hadde op een van de Vorſten, ofte op des
,, zelfs Ampt-luyden, dienaers, ofte leen-mannen,
,, ende wt vrees van den Vorſt ſijn recht tot nu toe
,, niet en had in 't werk geſtelt. Een yeder zoud
,, ſijn koorn, have ende waeren binnen ofte buyten
,, Gelderland, zonder eenige onbehoorlyke laſten,
,, moeghen marcken ende verkoopen, behalven in
,, tijden van oorlogh ofte duyrte, met voor-weeten
,, der vier Hoofd-ſteden: onverkort nochtans een
,, yedere Stad hare voor-rechten. Het brouwen
,, en wt-ſlijten der bieren in de dorpen zoud na
,, oude gewoonte toegaen. Geene der Vorſten
,, ofte hare na-zaeten zouden eenighe ongewoon-
,, lyke werken in de Steeden legghen, toorens ofte
,, poorten met volk verzeekeren, ofte vaſt maeken,
,, dan met voor-kennis der Steden. Die van hare
,, huyſen, penninghen, brieven ende ſchuld-ken-
,, niſſen met geweld beroofd waren, zouden zulx
,, ter rechter plaetſen aengeeven, ende daer over
,, recht verwachten; gelijk de bezwaerniſſen van 't
,, Over-Vierdeel ende der Steden *Beemel* en *Thiel*,
,, als mede de over-ſlagh van 't geen de Steden
,, van den Vorſt hadden te vorderen, tot op den
,, aenſtaenden land-dagh, na de in-huldinghe van
,, den nieuwen Vorſt, bewaerd wierden: waer
,, heen wt yeder Ampt ende Hoofd-ſtad twee,
,, maer wt de mindere Steden een gezant zouden
,, beſchreeven worden, alle luyden van eeren, om
,, alles met aendacht en rijp beraed te beginnen.
,, Dat men in alle Gerichts-banken niet alleen
,, voor den middagh, gelijk zulx op veele plaetſen
,, het gebruyk was, maer ook na den middagh
,, recht zoude pleeghen: met by-voeginghe, hoe
,, men in recht treden zoude, als mede van het recht
,, van verſterf, boeten, ſtraffen, van ſyner huys-
,, vrouwen goederen niet te vervechten ofte te
verbreuken, van het af-doen der ongewoon- ,,
lyker ſchattinghen ende dienſten: van het Vor- ,,
ſtelijk gebod, verbod, dienſt en klocken-ſlagh: ,,
van het weeren van ſteeuwighe bedelaers, ge- ,,
weldenaers, guychelaers ende andere voornomde ,,
menſchen: van geene ketters, ſcheur-mackers, ,,
ofte der zelver leeraers in het Hertoghdom ofte ,,
Graefſchap te dulden: dat men alleen in-zaeten ,,
tot des lands-ampten zoude op-ſchuyven, ende ,,
de Geeſtelijke geene erf-goederen aen-koopen, ,,
op verbeurte van de zelve goederen: dat eyn- ,,
delyken Hertogh *Willem*, na dood van *Karel*, ,,
tot ſyne Raeden zoude aenneemen geboorene ,,
Gelderſſe, ſchild-beurtighe ofte andere deu- ,,
gendlyke luyden. Al wat 'er tegens deſe over- ,,
koeminghe ofte eenighe ſtucken van dien moghte ,,
geſchieden, zoude maghteloos en van geener ,,
waerden zijn. Indien 'er tuſſchen den Vorſt van ,,
Gelder ende ſyne landen eenighe ongenoeghte ,,
ſich naderhand verhief, die zoude by den Vorſt ,,
van Cleve geſlecht worden: ende in tegendeel ,,
by den Vorſt van Gelder de gebreeken tuſſchen ,,
de landſchap en den Clevenaer: doch de on- ,,
luſten tuſſchen beyde Vorſten, tot wt-ſpraek ,,
ſtaen van drie ridder-maetighe middelaers, wt ,,
de Stiften van Kolen, Trier, ofte Munſter te ,,
verkieſen, ende de zelve een Over-man tot ſich ,,
moeghen neemen, indien ſy het verſchil niet en ,,
konden vinden. Dit verdragh hebben de Vor- ,,
ſten *Karel van Gelder* ende *Ian van Cleve* voor
haer ende hare erven beteykent ende bezeghelt:
als ook de ionghe Prins van Cleve met ſijns va-
ders zeghel, ofte ſijn vader met ſijn zeghel voor
den zelven ſijn zoon ende ſynen erven bekragh-
tight. Gelijk mede hunne zeghelen hier onder
hinghen de Banner-heeren *Iooſt* Grave te *Bronk-
horſt* en Heer te Borkeloe, *Oſwald* Grave *van den
Berghe* ende Heer van den Byland, *Herman van
Bronkhorſt* Heer te Batenburgh. Van weghen
de Ridderſchap van Nymegen *Walraven van
Arkel* Heer tot Weerdenburgh, *Ian van Roſſem*
Heer tot Broekhuyſen, *Willem van Roſſem* Heer
tot Zuylen, *Ian van Bonenbergh* gezeyd *Honſteyn*
Heer van Ubbergen, *Lyffaerd* Heer tot Oy,
Iacob Pick Heer van Iſendoorn, *Caſper van Linden*
Heer te Hymmen, *Willem van Genth* Heer te
Loenen, *Walraven van Genth*, *Reyner van Aſwijn*,
Walraven van Haeſten, *Walraven* ende *Henrick
Pick*, *Staets van Hemert*, *Iaſper van Wyhe*, *Gijsbert
van den Pol*, ende *Adriaen van Balveren*. Wt het
Vier-deel van Ruermond, *Geeraert van Vlodorp*
Erf-vooght tot Ruermond, *Cornelis van Botbergh*
Erf-Maerſchalk der landen van Gelder, *Chriſtoffel
Schenk van Nideggen* Heer van *Hillenrade*, *Dide-
rick van der Lip* gezeyd *Hoen*, Heer van *Grebben-
furſt* en *Aefferden*, *Ariaen van Byland* Heer te
Well, *Willem* Heer van Keſſel, *Alard van Goir*,
ende *Arend van Wachtendonk*. Wt het Graef-
ſchap, *Diderick van Bronkhorſt* en *Batenburgh*
Heer van Anholt, *Ian van Pallant* Heer van Voorſt
en Keppel, *Evert van Helderen*, *Willem van Bair*,
Chriſtoffel ende *Vijt van Munſter*, *Evert van Lin-
teloe*. Wt de Velouwe, *Ian Bentink*, *Zegher van
Arnhem*, *Henrick van Middachten*, *Arend te Bukop*,
ende *Reyner van Apeldorn*. Hier na volghden de
zegels van alle zoo groote als kleyne Steden van
Gelderland.

271. In een nieuwen door-geſteecken brief
zagh men de zeghels en handen blinken van de
Ridderſchap ende Steden der Vorſtendommen
en Graefſchappen van Gulich, Cleve, Berghe,
Mark

1538. Mark ende Ravensbergh: waer van wy, om den defrighſten adel van die landen als in een kleyn bondel by een te begrijpen, tot voldoeningh van de nieuws-gierighe eene op-tellinghe zullen doen. Voor aen ſtond *Albert van Pallant* Erf-Maerſchalk des lands van Cleve en Droſſaet te *Hueſſen*, *Dirk van Wylink* Erf-hof-meeſter, Droſt van Dinſlaken, *Dirk van Boitzelaer*, Erf-ſchenker en Droſt van Cleve, *Weſſel van Loe*, Hof-meeſter en Droſt van de Lymers, *Herman van Wachtendonk*, Maerſchalk, Droſt te Kranenburgh, *Dirk van Bronkhorſt* en *Batenburgh* Heer te *Hoenepel*, *Dirk van Wickede*, ende *Ian van Aldenboukum*, *Otho* en *Henrick van Wylick*, Droſſaeten te Goch, te Gup en in de Hetter, *Niclaes Tegnagel* Wald-grave te Monebergh, *Roeleman van Byland*, *Frans van Loe*, Heer te Wiſſen, Droſt te Holt, *Dirk van Hetterſcheyt* Ampt-man van Ringel-bergh, *Adolf Staelvan Holſteyn*, Wald-grave van Nergena, *Sander van Ulft*, *Evert van Meverden*, *Ian van Eyk*, *Robert van der Capellen*, *Ian van Bueren*, Borgh-zaet te Lobed: neffens de Burgemeeſters Schepenen en Raeden der Steden *Cleve*, *Wezel*, *Emmerick*, *Kalkar*, *Santen* en *Rees*. Wt de Ridderſchap des Graeffſchaps van der Mark vind ick deſe naemen: *Dirk Wennemar* en *Evert van Reck*, *Ian van Loe*, *Thijs van Aldenboekum*, *Henrick van Mark*, *Erneſt van Bolſwingh*, *Chriſtoffel van Plettenbergh*, Droſſaeten: *Melcher van Belwich*, *Barent van Lap*, *Iuriaen van Syborch*, *Ian van Viermonde*, *Dirk van Nyhem*, *Victor Knippink*, *Barend van Nienhaven*, *Weſſel Haeſenkamp*, *Frans Frydagh*, *Schotten van Elverfelde*, *Bernard van Romborgh*, *Thonis van Galen*; neffens de Overigheyd der Steden *Soeſt*, *Lip-ſtad*, *Ham*, *Unne*, *Kamen*, *Iſerloon*, *Swiert*, *Luynen*, &c. Van weghen het Vorſtendom Gulich, *Wericher* Heer te Bintsfeld, Droſt te Nydecken en Schonfort, *Willem van Bongert*, Ridder, Erf-kamerlingh, Ampt-man te Norvenich, *Willem van Harf* te Alſtorp, Erf-hof-meeſter, *Werner van Hoeſteeden*, Hof-meeſter en Droſſaet te Grevenbrock en Gladbach, *Warner van Palant* te Bredenbent, *Warner van Plettenbergh*, Stal-meeſter en Ampt-man te Berchem, *Willem* Heer *van Swartzenburgh*, Droſt te Eſwijler, *Willem Scheifart van Merode*, Ridder, *Geeraert van Palant*, Ampt-man te Gladbach, *Willem van Snitzich* en *Niclaes van Harf*, dees Droſt te Gelekirchen ende geen te Munſtereyfel, *Reyner van Vlaſten*, *Ian van Merod* te Slosbergh, *Ian van Olmeshem* gezeghd *Mulſtro*, Stadhouder te Hensbergh, *Willem van Bergh* genoemd *Blenſe*, *Geeraert van Frankenbergh*, *Steven van Stommel*, *Emond* en *Iacob van Ruyſſenbergh*, *Carſelis van Verken*, *Frans Spies van Bullesheim*, *Frans van Hauxter*, Ampt-man te Milhem, *Bertraem van Wuerden* geheeten *Droif*, *Godart van Meteringh*, *Ian van Brigel*; behalven de Burgemeeſters, Schepenen en Raeden der Steden *Gulich*, *Duren*, *Munſter-eyfel*, en *Euskerken*. Daer na volght de adeldom des Vorſtendoms van den Bergh; *Wijnrich van Dhum*, Grave van Valkeſteyn en Lunborgh, Heer te Oberſteyn en Broek, *Godart Keteler*, Ridder, Droſt te Elverveld, *Willem van Neſſelrod*, Ampt-man te Windeck, *Ian Gogref*, Cancelaer, Droſt te Angermond, *Radbood van Plettenbergh*, Heer te Lands-kroon, Maerſchalk en Droſt tot Heymbach, *Geeraert van Troſtorp* en *Rutger van Scholer*, de eerſte Droſt te Kaiſer en d'ander te Solingen, *Willem Quaed*, Erf-ſchenker, *Bertraem van Neſſelrod*, Erf-kamerlingh, *Herman van Winkelhuyſen*, kamerlingh, *Ian van Rodelenbergh*, gezeghd *Keſſel*, Ampt-man te Medmen, *Bertraem van Lutzenrod*, Kerſpel-vooghd te Blankenbergh, *Barend van Velbruggen*, *Willem Stael* te Sultzem, Ampt-man te Weſſelinghen, *Adolf van Wienhorſt*, Droſt te Steenbergh, *Adolf van Hal*, *Ian van Swijvel* te Wijſhem, Droſt te Sybergh, *Willem van Nienhove* geheeten *Leye*, *Willem van Rod*, wapen-meeſter, *Willem van Stamheym*, *Ian van Huys*, *Herman Queved*, *Ian van Buyr*, *Bertraem van Landsbergh*, en *Geeraert van Kalcheu* gezeghd *Luchemar*: beneffens de Stads-Overigheyd van *Duſſeldorp*, *Ratingen*, *Lennep* en *Wipperfuerde*. Ende van weghen de Ridderſchap des Graeffſchaps Ravensburgh, *Willem* de ionghe te Rennebergh en Zuylen, Heer te Palſerkamp, *Henrick* en *Ian Ledebur*, *Iuriaen van Kerſtebroek*, *Henrick Smiſink*, *Alard Nagel*, ende de Raed der Stad *Byleveld*.

272. Op deſen land-dagh was ook een voor-werpzel gedaen van een houwelijk tuſſchen Vorſt *Willem van Cleve* ende de weduwe van den Hertogh van Milanen, de nichte van den Keyſer, *Chriſtine* dochter van den Koningh van Denemarken *Chriſtiaen* den tweeden; ende zulx miſſchien niet in onwille van den Keyſer ende ook van haer zelve; alzoo ſy den Koningh van Engeland *Henrick* den achtſten ſijn verzoek had af-geſlaeghen, voor wiens bekende ſtraffigheyd en zeltzaeme lichtvaerdigheyd in het om-brenghen ofte verwerpen van zyne wijven ſy niet zonder reden beſchroomd en was. Doch om veelerley zwaerigheeden die wt dat houwelijk ſtonden te beduchten, en is daer van niet vorder geſprooken: vermits de verwantſchap van den Keyſer haer oom, ofte van haer vader (die door Koningh *Chriſtiaen* den drieden in verzeekeringh wierd gehouden) den landen van Gelder niet zeer te baet konde koemen, ende de Keyſer by zulke gelegenheyd meer ſijns zelfs, als het voordeel van den Vorſt van Gelder en Gulich zoude betracht hebben; behalven dat de tegenwoordighe Koningh der Deenen, om het vaſt-houden van haer vader ſijn vyand, ende ook om de wijdigheyd van plaetſen, weynigh luſt ofte kans zoude hebben om Gelderland de hand te bieden. Voorts was 'er vaſt geſteld, dat de in-huldingh van den nieuwen Hertogh op den drieden van den tweeden maend tot *Nymegen*, op den tienden daer na te *Ruermond*, ende op den 18. binnen *Zutveen* zoude voort-gaen. Dan aengeſien Hertogh *Karel* binnen *Arnhem* ſijn Hof hield; wierd het te keur gezet, of men, in plaets van *Arnhem*, tot de gemelde in-huldinghe de Stad *Nymegen* ofte *Zutveen* zoude verkiezen; mids verklaeringhe doende aen die van *Arnhem*, zulx niet te geſchieden tot in-breuk van haer oud recht, maer alleen om tijd te winnen. Men braght mede op het woord, of de Hertogh van Gelder daer toe zoude willen verſtaen, dat Hertogh *Willem* in voor-raed ſijn woon-plaets nam op het Valkhof tot *Nymegen*; ende aen de landſchap by nieuwe brieven toe-ſtaen 't geen hy te vooren had toe-geſtaen belangende de wt-ſchrijvinghe en houdinghe der land-daghen: of het hem geraedzaem docht, dat men de werken van *Nieu-ſtad* neffens de Block-huyſen van *Harderwyk* ende *Elburgh* zoude ſlechten, ofte liever ongeſchend en over eynd laeten; vermits die Veſtinghen de Burgoenſſe landen aller naeſt roerden: de Vorſt zoud mede believen te gehengen

den

1538. den onderlinghen handel met die van Utrecht; ten eynde hy ende de andere hun after-ſtallighe ſchuld, ende die van Utrecht hunne goederen weder in de hand moghten krijghen. Al het welk op den naem van den ionghen Vorſt (die als een rijſende Son rechtevoort, meer dan de daelende, wierd aengebeeden) door de Staeten, Hertogh *Karel* is voor-gehouden. Wanneer korts daer na *Willem* met 300. paerden binnen rijdende te *Nymeghen* wierd in-gehuld, daer hy op het Valk-hof * *Dirk Singendonk* ſtelde tot ſijn Stad-houder; was *Karel* mis-trooſtigh naer de Velouw geweeken, vergezeld alleen van twee van ſyne trouwſte hovelinghen, tegen de welke, wanneer daer van deſe in-huldingh gewach wierd gemaekt, hy deſe woorden zoude geſprooken hebben: *'t Is zoo al wel, gaet maer zoo voort; hoewel ghy-luyden het ſpel noch niet gewonnen hebt: ick hoope, dat wy ook eens een beurt zullen hebben.* In 't begin † van de Wede-maend wierd *Willem* (wanneer de oude Vorſt ſyne ooghen al geſlooten had) ook binnen *Doesburgh* door de gewapende burgery in-gehaeld, omſchantſt en verzeld zijnde met veele Grooten, waer onder de kroon wel ſpanden *Iooſt* Banner-heer van *Bronkhorſt*, Land-droſſaet des Graeffſchaps Zutveen, ende zelfs ('t welk doen veelen groot wonder gaf) met den Maerſchalk *Marten van Roſſem*. Die van den Raed hebben den nieuwen Hertogh over-vloedelijken beſchonken met Rhijnſſen wijn, ende een over-grooten os, behanghen met de wapenen van de Stad, ende (gelijk in de offer-handen der ouden de wijze was) met over-gulde hoornen degelyken op-gepronkt. Daer na is hy ook te *Wageninghen* en vervolgens in alle andere Steden in-gehuld. Dan die van ‡ *Hattem*, die ſich op de hooffſe gewoonten niet zeer en verſtonden ende vaſt bekommerd waren hoe ſy hun eer in dit ſtuck beſt zouden bewaeren, ſchickten een brief-draegher naer *Wageninghen*, ende baden den Raed dat ſy haer-luyden van alles, ende hoe ſy ſich aengaende de geſchenken en andere zaeken te draeghen hadden, wilden onderwijſen. *Karel* was mede op de Gelderſſe, ende in 't byzonder die van *Nymegen* en *Zutveen*, zeer vergramd, ende t'eenemael van meeningh, om in ſtilligheyd naer Vrankrijk en 't Hertoghdom van *Borbon* te vertrecken, 't welk hem van den Koningh voor ſijn leeven was vereerd ende waer heen hy ook ſijn Raeds-heer *Herman Kruſer* had af-gevaerdight, met volkoemene maght om wt ſijn naem de huldinghe te ontfanghen. Op dien tijd verzocht de Overigheyd van *Elburgh* door brieven op Karel, *de ſleutelen van des Stads Block-huys, ende oorlof om het zelve Slot te ſlechten, ende aldus eene eeuwighe ſlavernye en eyghendom te ontgaen, waer mede na dood van den Vorſt ſijne na-zaeten haer moghten verdrucken.* Karel diende hier op, *dat ſy hier wt tot noch toe niet en waren beleedighd, noch ook namaels beleedighd zouden worden: ſy zouden hem deſe Sterkte voor ſijn leeven tegens den vyand vergunnen, onder verzeekeringh, dat haer na ſijn dood de poorten ende ſleutelen wel zouden geworden.* Een maend te vooren, wanneer de Harderwijkers den horſſel in 't hooft hadden, ende de Block-huyſen onder den voet wilden hebben; beleeden die van *Elburgh*, dat ſy den Vorſt mede-ſtonden, ende aen ſijn Stee-houder

* *Ita Teſmacherus.*

† *Ex chartis Hugenianis.*

‡ *Ex literis Senatus Hattemenſis.*

Godart Schenkbier een goed genoeghen hadden; waer voor ſy van den Vorſt met dank en roem geloond zijn.

273. Hertogh *Karel* ondertuſſchen bedenkende, hoe hy nu wierd geribzackt ende getreeden, die wel eer voor Keyſeren en Koninghen niet en had geſwicht, is van enkel hertzeer in een ſiekte gevallen, ende binnen *Arnhem* wt de wereld geſcheyden. Een weynigh voor ſijn dood waren dit ſchier ſyne laetſte woorden: * *Canis Canis* (dees was Burgemeeſter tot Nymegen) *du looſer hond, du hebſt my gebeeten.* In ſyne oude daghen verlanghde hy, gelijk een tweede *Æſon*, weder ieughdigh te worden, ende ſijn gerimpeld vel af te moeghen legghen. Ende had zeeker † guychelaer groot geld geſtreeken, hem wijs maekende door het toe-maeken van drink-baer goud zoo te zullen vetheughen, dat hy nauwelijx een man zoude gelijken van 40. iaeren. By ſyne gemaelin *Elizabeth van Lunenburgh* had hy, tot zijn ongeluck, geene kinderen verweckt, dan buyten echt eenighe zoonen ende dochteren: welke tot ſtraffe konnen dienen van de geene, die het huys van Burgondien niet veel goeds vertrouwende, half derven gelooven, dat hem in ſyne iongheyd door de Burgoenſſe ſyne teelballen zouden zijn gebrooken ofte in ſtucken gewreeven. Dit ongeval had hy gemeyn met zyne voor-zaeten *Reynald* den drieden, ende met beyde broeders *Willem* en *Reynald* van Gulich, die insgelijx by hunne vrouwen geene wettighe lijfs-erven, dan buyten echt eenighe ſpeel-kinderen hebben geteelt. Schier vijfthigh iaeren over eenen boegh heeft hy met de Hollanders, Burgoenſſe, ende aenbuerende volken zoo te water als te land dapper ‡ geworſtelt, ende die van Over-Yſſel, Groeningen ende Utrecht ofte onder ſijn geweld gebraght, ofte in ſijn ſchut aengenoomen: als mede de Vrieſen, waer over voor zoo veele honderd iaeren *Radbod*, de vermeynde voor-zaet der Graven van *Egmond*, een Koninghlijk gebied hadde gevoert: dickwijls gedruckt maer noyt onder-druckt, ende meermaels winner dan verwonnen zijnde. Want de maghtighſte Koningen *Maximiliaen*, *Philips* ende *Karel* hem zulx hebben over-wonnen, dat hy den oorlogh altoos met meerder hals-ſterkheyd ende kraght heeft hervat, ende vreeſſelijker is geworden door ſijn verlies: over-treffende ofte ophaelende in deſen deel *Mithridaet* Koningh van *Pontus*; die insgelijx 46. iaeren geoorloght hebbende met den Romeynen, na duyzend vreemde voor-vallen en harde ſtooten goed ouders is geſtorven. Ende gelijk deſes Koninx toekoemende heerlijkheyd, ten tijde zoo van ſyne geboorte als in 't begin van ſyne heerſſinghe, door zeltzaeme hemels-teykens was voor-gebeeld: zoo is ook *Karel*, niet alleen op de werld

* *Paulus alter auctor.*

† *Refert Georg. Sabin. in Obſervat. ad Metamorph. Ovidij.*

‡ *Belli quod nobis tot annos fuit cum Gelriis myſterium ſatius eſt non attingere: nimium eſt quod ſenſimus.* Eraſm. *in Diſſert. debell. Turc.* Et Strada *lib. 1. belli Belg. Comiti Egmontio præcipuè officiebat infauſta Caroli Egmontij Gelriæ Ducis memoria: quem factione Gallum, hoſtemque Auſtriaci nominis indomabilem, Carolus V. Cæſar leges accipere, ejuſque hæredem Gelria Zutphaniaque cedere tandem coëgit.*

1538. koemende maer ook daer wt gaende, door een nieuw geſternte voor-beduyd geweeſd: waer op in 't volgende iaer, wanneer Vorſt *Ian van Cleve*, de vader van *Willem* den na-zaet van *Karel*, quam te over-lijden, noch eene andere vreemde ſterre is gevolghd. 't En is niet min gedenkwaerdigh, dat *Karels* Opper-iaegh-meeſter *Ian Bentink* in den Ooghſt-maend des verganghen iaers op de Velouw een hart ghevanghen hebbende, welkers hoorens alle naer onderen gebooghen waren; wanneer hy het zelve daer na beſtond te ſlachten, om het beenen-kruys (hoedanigh men gelooft op deſen tijd binnen het hert van dit beeſt te worden gevonden) daer wt te haelen, in plaets van het kruys een beckeneel van been gevonden heeft, 't welk hy neffens het hart met verbaeſdheyd den Vorſt gingh vertoonen, ende daer by doen, dat dit een wiſſe voorſpook was van des Hertoghs ofte ſijn eyghen dood. Doch het hart heeft, als gebleeken, op den Hertogh geweeſen.

274. Ende want het der Tijd-ſchrijveren ampt is niet alleen te loopen over het bedrijf van doorluchtighe luyden, maer ook hun inborſt en inwendighe herts-tochten te door-peylen: vinden wy ons benoodighd, van al dat in ofte omtrent hem is geweeſd een woord ofte twee op de baen te brenghen: vermits hy al noch by ſyne lands-genooten meeſt bekend, bemind en verwonderd word, ende by haer gehouden voor den laetſten Vorſt van 't rechte bloed, ende voor den eerſten van ſyne voor-zaeten in grootheyd en menighte van daeden. *Karel* dan was van aengebooren aert zeer onruſtigh en door-trapt, tot bedrogh ende geweld effen vaerdigh, los ende ongeſtadigh in beloften, een gezwoore voorſtander van de Franſſe, ende noch vinnigher vyand van de Burgoenſſe, die hem ontzaghen te terghen ofte aen te grijpen, ende niet anders dan voor een blixem en donder, voor hem ſchrickten; met naemen die van Braband en Holland; des te meer, om dat ſy over al open leggende niet en wiſten aen welken hoek hem te verwachten: zoo dat ſy, wanneer de Gelderſſe leeuw begon te brullen en ſijn ſtaert te roeren, al om waekend en in de weer ende nergens genoegh verzeekerd waren. Maer hoewel hy deſe ſyne vyanden de broek dickwijls heeft op-geneſtelt ende alle moegelijke leeden aengedaen; zoo is nochtans deſe ſchade geenſins te weegen tegen de voordeelen die het huys van *Ooſtenrijk* van hem heeft genooten, als het welke door de wapenen ofte gewapende verdraghen ſich ten laetſten meeſter heeft gemaekt van al dat hy † oyt by ſijn leeven hadde bezeeten, zelfs ook van ſijn eyghen erf-goed. Daerom waren deſe gebreeken van lichtvaerdigheyd in hem te verſchoonen, ende ook eenſdeels noodzaekelijk, ten aenſien van dien tijd ende zoo menighe geweldighe vyanden, die hem met recht ofte ongelijk wt den ſtoel ende ſyne vaderlijke landen zochten te lichten. Ende waerom en zoude hy tegens zulke werelds-heeren, als *Maximiliaen*, *Philips* ende *Karel van Ooſtenrijk*, die hem ſteeds met openbaeren krijgh ofte eene bedrieghelyke vreede pooghden te overvallen, geen hulp hebben moeghen zoeken aen ſijn bloed-verwant en eed-genoot den Koningh van Vrankrijk, ende wederom het voſſen-vel aentrecken? Daer neffens was hy vol van ontzagh en achtbaerheyd; ſtraf in ſijn daghelijxen omme-gangh; van weynighe, ende, vermits het aenwenſſel van de Franſſe tael, veel-tijds gebrookene woorden; ende, aengaende ſyne binnenſte gedachten, zelfs voor zyne naeſte vrienden en daghelijxe Raeden ondoorgrondelijk: voor het wterlijk, weyds en hoovaerdigh genoegh in ſyne kleedingh; draeghende zomwijlen een hoed met allerley vederen en ſchier doorgaens met edele ſteenen bezet: ende bedeckende doorgaens ſijn hoofd, op de wijze van de oude heydenſſe Prieſteren, met een * gulden huyve ofte treck-net: vermits hy niet alleen ſijn hayr op den kam liet af-ſcheeren; maer zelfs ook geduyrigh, nabootzende wederom in dit ſtuck de oude Romeynen, een kaelen kin droegh, daer hy met een nijp-yzertien alle de hayren wt den grond liet wt-rucken: gelijk de mieren in hunne holen het kooren af-knabbelen, dat het niet weder groen en levendigh werde. Hoewel men ook leeſt, dat de oude niet alleen den baerd, maer zelfs de † borſt, armen en beenen hebben laeten wt-pluyſen, ende daer toe zomwijlen gebruykt krijt ofte eenighe andere zalvingh: hoedanigh by ons is de boter ofte Spaenſſe zeep. De wt-vaerd is met grooten pracht binnen *Arnhem* gehouden, het lichaem aldaer in de hoofd- ofte Sebis kerk neder-geleghd, maer het hert, zijnde rouw en van een ongewoonlijke groote, in de Broeders-kerk; gelijk in den iaere 1630. eerſt aen den dagh is gekoemen, wanneer men een ſilveren kiſtjen met loode plaeten van buyten toe-gedeckt, waer in een ſleutel ſtack met zijde om-wonden, aldaer heeft gevonden, vertoonende twee eenſdeels vergulde leeuwen zijnde het wapen van Gelderland, neffens dit op-ſchrift: HIER IS HET HERT VAN DEN DOORLUCHTIGHSTEN VORST KAREL HERTOGH VAN GELDER IN HET IAER MCCCCCXXXVIII BEGRAVEN.

275. Anderſins is dit ſijn gemeen Graf-ſchrift: *Een Vorſt van wonderbaerlijke groot-hertigheyd, van vaders weghen door de Egmonden geſprooten wt den over-ouden ende altoos mannelijken ſtam der Vrieſſer Koninghen, maer van moeders zijd wt het Koninghlijke ende hoogh-beroemde huys der Hertoghen van Borbon in Vrankrijk; Karel de onverwinnelijke, Vorſt van Gelder en Gulich, ende Grave van Zutveen, Heer van Vrieſland, Groeninghen, Koeverden, en Drent, gelijk een tweede Hercules (zijnde ook met de Egmonden van de Erkels af-komſtigh) om ramp te over-winnen gebooren, ende al den tijd ſijns leevens in verſcheyde ſtormen en woeleryen geoeffend, die tegens alle ongelucken een ridderlijk en onbezweeken gemoed getoont heeft, ende de Chriſtelijke kerk in de Nederlanden, welke vermits de verkeerde meeninghen ende verſchillen was wagghelende, op ſijne Chriſtelijke borſt als op een anker geveſtighe, is na ontallijke eerdaeden eyndelijken wt herten-leed in ſijne ſinnen gequetſt, ende in den Heer ontſlaepen op den iaere* 1538. *den laetſten van den Soemer-maend, na elf*

* Vittaſque reſolvit Sacrati capitis. *Et alibi centies tam apud Maronem quam alios Poëtas.*

† *Quòd pectus, quòd crura tibi, quòd brachia vellis.* Martial.

† *Sic vos non vobis mellificatis apes.*

uyren

1538. *uyren in den nacht.* † Andere ſtellen, *dat hy geleeft heeft, zeventigh iaeren, zeven maenden, drie mael zeven daghen, ende tweemael zeven uyren.* De wt-vorderaers van ſyne ionghſte wil, by ſijn Geheym-ſchrijver *Auguſtijn Pannekoek* ingeſteld, te weeten ſyne verwanten de Graven van *Bronkhorſt* ende *Meurs*, neffens *Seger van Arnhem* hadden laſt, ſijn lichaem in 't Klooſter van Monickhuyſen te doen onder-delven, ſyner op zeekeren tijd van 't iaer met geſchenken aen den armen eerlyken te gedenken, aen de Vorſtin ſyne gemael de zilvere keuken, na wt-wijſen van de houwelijx-voorwaerden, te laeten volgen: ſyne vier baſtaerd-zoonen, twee *Karels*, *Peter* ende *Adolf*, die tot noch toe niet genooten en hadden, wt ſyne onroerende zoo wel als roerende goederen, deghelyken te verzorghen: ſyne huys-genooten en trouwe dienaers te voldoen ende ſtaetelyken wt te zetten, als mede ſyne wijn- ende winkel-ſchulden te betaelen: dat mede de ionghe Vorſt van Cleve dit ſijn wterſte beſluyt zoude helpen wt-richten, ook ſyne oude Raeden en Hovelinghen alle gunſt bewyſen; ernſtelyken beveelende, dat de Standen ſyn neve ende naghel-naeſten erf-genaem den Hertogh van Lotringhen, wegen ſijn op-ſpraek ende aentael op de landen, eene betaemelyke vergeldingh zouden doen. Dan ſijn lichaem en is niet te Monickhuyſen, maer in de groote kerk van *Arnhem* ter aerden beſteld; alwaer tot op huyden ſijn pronk-graf met ſyne geſlacht-wapens en af-beeldinghe te ſien is; als mede ſijn ende ſynes vrouws, beyde op een kuſſen knielende, ſchildery, in een groot glas ſtaende in 't Noorden van de zelve kerk: hoewel ſy ook alleen binnen de moeder-kerk van Zutveen in een glas cierlyken is af-gemaeld. Sijn koſtelſte huys-raed was deſe; verſcheyden on-geſlaeghen goud ende zilver, twee goude klooten geſchat op 12000. goud-guldens, zes goude lepels: zes tafel-borden van goud: twee beckens van goud, ende andere diergelyke huys-raed gewaerdeerd op 6000. goud-guldens: een goude aerd-kloot ende dexel, beloopende t'zaemen tot 2322. goud-guldens. Doch het zilver, 't welk eenſdeels verguld ende eenſdeels niet verguld en was, heeft de weduwe *Elizabeth* meeſt na ſich genoomen: het overighe, gereekend op 4000. goud-guldens, is na de munt-winkels beſteld, ende tot geld gemaekt. Hier nevens zijn 'er in geſlaeghen geld gevonden 14000. goud-guldens, ende 7000. goude Franſſe kroonen. De iuweelen ende goud-guldens wierden de Vorſtin gelaeten. Al het welk in een geſmolten zijnde ongevaerlyken 65147. goud-guldens zoude bedraeghen. Onder andere by den over-leeden after-gelaetene vreemdigheeden was 'er mede een leeuw en leeuwin; dieren die niet gaerne in deſe koude geweſten maer gemeenlyken in warmere landen ſich geneeren, ende daerom, als een gewoonlijk vermaek van de Grooten en gaep-ſpel van den gemeynen man, aen yzere banden worden bewaerd. *Philips* Land-grave van Heſſen was op deſe nieuwigheyd zoo verliefd, dat hy niet en vergat den Keur-Vorſt van Saxen *Ian Frederick* op te maeken: die derhalven by een ‡ hoofſlen brief onder ſyn eyghen hand op Hertogh *Willem* verzocht, dat hy deſe beeſten voor eene eerlyke belooningh tot behoef van den Land-grave zoude willen af-ſtaen. Doch of hem deſe ſyne bede zy toe-geſlaeghen, daer van en vind ick nergens eenigh beſcheyd.

† Noch is hem dit latijns eer-dicht gemaekt:

Carolus en breviter quidnam Dux Gelrius egit,
Et quis, dum vixit, diſce viator, erat:
Dux, pugil, ultor, herus; tenuit, tulit, auxit, abegit;
Ius, decus, arma, lupos; vi, ſude, lege, rogo.

Dit en luyd noch zoo heel vreemd niet. Maer de gemeyne latijnſſe rijmen, die omtrent ſijn graf geleeſen worden, zijn zoo lam en luyſigh, dat ick de eer van dit boek ende de gedachtenis van zoo een grooten Heer daer mede niet en derve bevlecken.

Sacer eſt locus, extra Meiete verſifici.

Op ſijn af-zetſel heeft de Heer *Pontanus* alzoo geſpeelt:

Quem ſpectat veteri Carolum de gente Sicambrâ,
Alcidem noſtri temporis eſſe puta.
Illi vix puero, iuvenique viroque ſenique
Omnis in ærumnis tranſiit acta dies.
Vincula quid bellumve loquar patriæque ruinam?
Omnibus & par his, major & ille fuit.

‡ *Extat in bibliothecâ Witteniana.*

Alhier vinden wy dienſtigh, de * Stam-boomen, zoo der Graven als Hertogen van Gelderland in te voegen, ende (op dat met een magh blijken van hunne verwantſchap met andere Grooten) after aen te vertoonen, welke Vorſten en Koninghen van 't Chriſtenrijk wt haer ende hare ſtammen zijn af-gedaeld.

* *De Stam der Vooghden van Gelder ende Graven van Zutveen is te vinden after het vijfde Boek.*

De GRAVEN ende HERTOGHEN van GELDER wt het Huys van NASSOUW, volghens de beſchrijvingh van den Heer PONTANUS.

Otho gebooren Grave van Naſſouw (zoon van *Ian*, neve van *Everhard*, after-neve van *Philips*) Veld-heer in den Hongerſſen oorlogh onder Keyſer *Henrick* den * Voghelaer, in den iaere 972. na onſes Salighmaekers geboorte te † Neurenbergh begraeven. * *Aucto.* † *Vid. Hiſt. ad an. Chr.* 1061.

Walraem, zoon van *Otho*, Grave van Naſſouw, insgelijx te Neurenbergh begraeven in den iaere 1020.

Walraem van Naſſouw te Neurenbergh over-leeden 1068. van wien het hoogh-beroemde geſlacht tot op deſe tijden is voort-geteeld.

Adelheyd dochter ende erve van *Wichard* den drieden, zevenden Vooghd van Gelder, welke in den iaere 1068. is geſtorven, laetende aen haer man *Otho*, tot een verſterf, de Vooghdye van Gelderland, welke hy, met hulp van Keyſer *Henrick* den drieden, tot eene Graefſchap heeft verhoogh t.

OTHO Grave van Naſſouw, achtſte Vooghd ende eerſte Grave van Gelder, heeft in alles geheerſt 46. iaeren, ende in echt gezeeten met twee vrouwen

— Syne tweede *a* gemael was *Sophie* eenige dochter en erf-uyterſſe van *Wichman* Grave van Zutveen; na dat haer oom *b Gerlaek* by Yſſel-mond was gebleeven.

Gerlaek laetſte Grave van Zutveen.

GEERAERD de eerſte, toegenaemd de *c Langhe*, Grave van Gelder ende Zutphen, in den iaere 1131. te Zutveen begraven. Syne vrouwen waren

Hedwigh dochter van *Floris* Grave van Holland.

— *Ermgard* van Namen.

HENRICK *d* Grave van Gelder ende Zutveen, over-leeden op het iaer 1162. Syne by-ſlaepe *Seinare* (andere noemen ze *Marie*) van Lotringen, gebooren wt *Godefroy van Boullon* Koningh van Ieruſalem, braght tot houwlijx-goed aen haer man den Velouwrack. Dat *Henrick* een zoon zy geweeſd niet van *Hedwigh*, maer van *Ermgard*, is * elders aengeweeſen.

Salome getrouwd aen *Henrick* Grave van Oldenburgh.

Alber, ofte (zoo eenighe ſpellen) *Albert* 30. Biſſchop van Luyk. Andere noemen hem verkeerdelijken niet een zoon, maer een broeder van *Geeraerd*. Isop 't iaer 1151, 1146, ofte 1155 (want hier over verſchil is) te Ordingen geruſt. Dees is wt *Heduigh* gebooren, als * elders kan blijken. * *Siet op de iaeren* 1131. *en* 1134. * *Sietop't iaer* 1134.

a Wy hebben elders geen onwaerſchijnlijk bewijs by gebraght, dat Sophie *het eerſte wijf moet geweeſd zijn van* Otho, *ende eene dochter niet van* Wichman, *maer van* Godſchalk *Grave van Zutveen: om reden, dat* Wichman *in 't iaer* 1370. *onder ofte over is geſtorven, ende de vader van* Sophie *in 't iaer* 1049. *geſpeurd word noch geleeft te hebben.*

b Nergens vind men daer blijk van, maer is eene bloote giſſinghe, dat Sophie *een oom met naemen* Gerlaek *zoude gehad hebben.*

c Sommighe voeghen hem noch andere broeders toe: te weeten Henrick, *den eerſten Heer van 't Heerenbergh,* Albert *Dom-heer van Luyk, ofte, zoo andere verhaelen, Prooſt van den Dom t'Utrecht; als mede (zoo men Miræus magh gelooven) eenen anderen* Henrick *Grave van Zutveen.*

d Of de drie eerſte Graven van Gelder, Otho, Geeraert *en* Henrick *ook den naem van Graven van Zutveen hebben gevoert ofte moegben voeren; ſiet daer van onſe op-merkinghen op het 9. hoofd-ſtuck van 't ſeſte Boek. Miræus geeft aen* Henrick *met recht ofte onrecht ook een zoon* Diderick *en dochter* Catharine. *Siet onſe Aenteyckeningen op het* 15. *hoofd-ſtuck van 't aengetooghen Boek.*

GEERAERT

GEERAERD de tweede, Grave van Gelder ende Zutveen, is int iaer 1180 kinderloos geſtorven. Syne voorighe vrouw was *Margriet* Gravin van Spanheym ende Hasbanien: de tweede *Ide*, dochter van den Grave van *Boulogne*.

Arnold 31. Opper † biſſchop van Kolen, ontſlaepen in 't iaer 1169. Siet van hem in Grave *Henrick*.

OTHO de tweede, Grave van Gelder en Zutveen, is over leeden op het jaer ‡ 1202. Syne bed-genoote was *Richarde* dochter van *Geeraert* Grave van Gulich.

Margriet gepaerd met *Engelbert* vijfden Grave van den Berge en der Mark, die moeder wierd van *H. Engelbert* Biſſchop van Kolen, een bloedgetuygh van 't geloove. Andere ſtellen ook eene *Marie*, getrouwd aen den Grave van *Loon*, ende *Agnes* tweede vrouw van *Henrick* den blinden, Grave van Namen en Luxemburgh, tot voordochteren van *Henrick*.

† *Eenighe maecken deſen* Arnold *een zoon van Geeraerd den eerſten en broeder van Henrick, ende ſtellen ook ſijn over-lijden drie iaeren vroegher, te weeten op het iaer* 1166.

‡ *In ſtede van* 1202. *ſchrijft* 1204. *Siet elders op ſijn tijd.*

Henrick Grave van Gelder is voor ſijn vader ende zonder lijfs-erven geſtorven, ende met ſyne vrouw *Adelheyd*, dochter van *Diderick* den ſevenden, Grave van Holland, te *Rhijnsburgh* by Leyden begraven.

GEERAERD de driede, Grave van Gelder en Zutveen, een goed oorloghs-man, heeft Keyſer *Frederick* den tweeden in Italien gedient: te *Ruermond* drie Cloofters op-gericht, ende is in den iaere 1229. goed ouders geſtorve. had twee vrouwen

Richarde dochter van *Robert* Grave van Naſſouw.

Otho 33e. Biſſchop van Utrecht, geſtorven in 't iaer 1213.

Adelheyd, gepaerd met *Willem* den tweeden Grave van Holland.

Margriet dochter van *Henrick* van Braband.

* *Margriet* vrouw van *Adolf* Grave van der Mark. *Mechteld* (zuſter ofte dochter van *Geeraert*) getrouwd aen *Henrick* van Naſſouw, groot-vader van Keyſer *Adolf*.

* *Andere willen, dat deſe* Margriet *geweeſd ſy de vrouw van* Engelbert *den eerſten Grave van den Bergh, die in 't iaer* 1189. *is over-leeden.*

OTHO de driede, met den by-naem van *Krom-voet*, Grave van Gelder ende Zutveen, heeft aller-eerſt *Ruermond*, *Arnhem*, *Boemel*, *Goch*, *Harderwijk* ende *Wageningen* bemuert, 's *Graven-dal* geſticht, geſtorven zijnde in den iaere 1271. Heeft in echt gezeeten met twee vrouwen

Margriet dochter van *Diderick* den ſeſten Grave van Cleve, ende niet (zoo andere voor-geeven) van Gulich, welke onvruchtbaer was. Siet op het iaer 1249. ende 1251.

Henrick op het iaer 1246. tot Biſſchop van Luyk gehuld, was tot den oorlogh en allerley welluſten wtermaeten geneeghen, heeft den Aſiaenſſen tocht tegheus de Saraceenen by-gewoent, ende is eyndelijken door Paus *Ioris* den thienden wt den ſtoel gezet, ende te *Ruermond* begraeven.

Philippe, Gravinne van *S. Paul*, ende dochter van *Willem* Grave van *Ponthieu*.

REYNALD de eerſte, toe-genaemd *de ſtrijdbaere*, Grave van Gelder en Zutveen, is in een ſlagh tegens Hertogh *Ian* van Braband gegreepen, naderhand vry geſteld, ten laetſten van ſijn eygen zoon gegijzeld, ende op het Slot *Montfoort* in den iaere 1326. over-leeden. Syne eerſte gemaele *Ermgard* † Gravin *van Limburgh*, vockte geene kinderen. Wt de tweede *Margriet* dochter van *Guido Dampiere* Grave van Vlaenderen, ende weduwe van *Alexander* Koningh van Schotland, zijn deſe kinderen geſprooten

* 1

Ermgard, bed-genoote van *Diderick* dē achtſten, Grave van Cleve.

Philippe, na hare moeder geheeten, getrouwd met *Walraem* Vryheer van Valkenburgh. Siet op het iaer 1276.

Marie, huyſvrouw van * *Adolf* Grave van den Berghe, die ook genoemd word *Marie van den Berghe*. Siet op het iaer 1297.

N. † dochter, is miſſchien de zelve met *Marie*. Siet op de iaeren 1264, ende t'eyndens het leeven van *Otho* den driedē.

* *Siet het* 6. *boek op het* 42. *hoofd-ſtuck.*

† *'t Is waerſchijnlijk, dat ſy de zuſter ſy geweeſd van den laetſt-over-leeden Hertogh* Henrick. *Siet onſe Aenteyk.*

‡ *In een oud hand-boekjen van Velpen heet ſy* Iſabelle, *Abdiſſe van Elten. Siet voor heen op het iaer* 1298.

REYNALD de tweede, gezeghd *de Swarte*, is in het iaer 1339. door Keyser *Lodewijk van Beyeren*, welken hy in den Italiaenſſen tocht was gevolght, te Frankfort aen den Meyn tot Hertogh van Gelder geſchaepen: heeft verſcheyde oorloghen gevoert, over-leeden zijnde in den iaere 1343, ende verweckt by

Margriet, vrouw van *Diderick* den negenden, Grave van Cleve.

Philippe, ſiet van haer op den iaere 1318.

Iſabelle, anders *Bele*, was de eerſte Abdiſſe van H. Claer te Colen.

Guido is iongh geſtorven.

Philips is mede in ſyne kindſheyd geſtorven.

SOPHIE dochter van *Floris* van Barthout, laetſten Heer van Mechelen

ende

ELEONORE, vleeſſelijke zuſter van *Eduard* den drieden, Koningh van Engeland twee zoonen:

* *Vid. Pont. pag.* 244.

* *Margriet* heeft in het iaer 1344. haer maeghdom int graf gebracht. Siet van haer op ſijne plaets.

Mechteld getrouwd met de Graven 1. *Govert* van *Lootz*, 2. *Ian* van Cleve, 3. *Ian vā Blois*, is op het iaer 1380. zonder kinderen geſtorven.

Iſabelle †, Abdiſſe van 's *Graven-dal*, in den iaere 1376. overleeden, was met *Frederick* Hertogh van Ooſtenrijk ondertrouwd maer niet getrouwd. Siet op het iaer 1343.

Marie gepaerd met *Willem* vā Gulich, is in 't iaer 1400. geſtorven, after-laetende deſe kinderen

REYNALD den drieden, tweeden Hertogh van Gelder, die zonder eenighe kinderen te teelen by ſijne gemael *Marie* dochter van Hertogh *Ian* van Braband, in het iaer 1371. is over-leeden.

EDUARD den eerſten, drieden Hertogh van Gelder, die hoewel verloofd met *Catharine* dochter van *Albert van Beyeren* Grave van Holland, echter voor het beveſtighen van ſyne trouw in den iaere 1371. kinder-loos is geſtorven.

† *Deſe* Iſabelle, *eerſt getrouwd aen* Adolf *Gr. van den Bergh, ende, na ſijne dood, onder-trouwd met* Frederick *van Ooſtenr. was eyndelijken, wt ſpijt en hert-zeer in een Clooſter geloopen. Maer noch de voorighe* Marie, *dochter van Otho den 3. noch deſe* Iſabelle, *en worden in de Stam-rolle der Graven van den Berghe gevonden. Siet t'eyndens het 6. Boek.*

Iohanne bedgenoote van *Ian* Vry-heer van Arkel.

WILLEM Hertogh van Gelder ende Gulich, wiens huyſvrouw *Catharine van Beyeren* onvruchtbaer was. Van ſyne ſpeel-kinderen, twee *Willemen*, *Ian*, *Marie*, *Iutte*, ende eene dochter die getrouwd was aen Heer *Ian van Kuyk*, ſiet hier voorens t'eyndens ſijn leeven.

REYNALD Hertogh van Gelder en Gulich, getrouwd met *Marie van Harcourt*, die mede geene moeder wierd. Van ſijn onechten zoon *Everhard van Gulich* ſiet op den iare 1418. ende elders.

Ian van Hattem word als een baſtaerd-zoon in een brief van den iaere 1371. *Reynald* den 3. toe-geſchreven.

Willem van Arkel, te Gorichem verſlaeghen.

Marie van Arkel, vrouw van *Ian* Heer *van Egmond*. Wt dit geſlacht zijn geboren,

---

ARNOLD van Egmond, Hertogh &c.

Willem Vry-heer van Yſſelſteyn, Heer van Bueren ende Leerdam.

DE HER-

DE HERTOGEN VAN GELDER
wt het Huys van EGMOND.

ARNOLD van Egmond Hertogh van Gelder ende Grave van Zutveen, is op ſijn vijftiende iaer getrouwd met *Catharine van Cleve*, een weynigh boven de acht iaeren oud zijnde : wt welk houwelijk zijn voort-gekoemen

Eduard (andere noemen hem *Willem*) die in ſyne kindſheyd is wtgegaen.

ADOLF zevende Hertogh ende na-zaet van ſijn vader, wiens bed-genoote was *Catharine van Borbon*, welkers zuſter *Karel* Hertogh van Burgondien had tot een huysheer.

Marie, egade van *Iacob* den tweeden Koningh van Schotland.

Margriet gehouwlijkt aen *Frederick*, Paltsgrave aen den Rhijn.

Catharine, die vryſter is gebleeven. Siet van haer in 't breed op het tiende Boek.

Ian ende *Reyner* van Gelder, baſtaerd-broeders van *Karel*. Siet op de iaren 1508. 1513. en 1517.

KAREL van Egmond achtſte Hertogh van Gelder, wiens gemaelin *Elizabeth* Vorſtin van Lunenburgh, noyt en heeft gebaert.

Philippe, huys-vrouw van *René* Hertogh van Lotringen, van wien hier na zal geſprooken worden.

† *Siet de uyterſte wil van den Hertogh.*

Twee *Karels* † ſyne zoonen van baſtaerdyen, waer van de een is geweeſd Stad-houder van *Groeningen*, neffens noch twee baſtaerden *Peter* ende *Adolf van Gelder*. Van de welke op de iaeren 1535. 1536. en elders word vermaend.

Catharine van Gelder in den iaere 1532. getrouwd met *Walraven van Arkel*.

STAM-BOOM der Graven van * EGMOND;
af-gereekend van

Willem den vierden, Vry-heer van Egmond &c. die vader was van

Ian, die door gunſt van *Maxmiliaen* in den iaere 1492. eerſte Grave van Egmond is gemaekt.

Maxmiliaen ende *Willem* zijn ongetrouwd geſtorven, en *Ian* tweede Grave van Egmond mede in den iaere 1528. te Milanen.

Iuriaen, *Philips*, ende vijf dochteren.

Karel is in Italien over-leeden.

Lamoraal driede Grave van Egmond is in den iaere 1568. binnen *Bruyſſel* onder den Hertogh *van Alba* onthoofd, afterlaetende 12. kinderen.

Margriet vrouw van den Grave van Vaudemont, welker dochter *Loyſe* met *Henrick* den 3. Kon. van Vrankr. naderhand in echt heeft gegeeten.

Frederick, Grave vã Egmond was getrouwd met *Adelheyd*, dochter van *Geeraert van Kuylenburgh*.

Floris Grave van Bueren, Heer van Yſſelſteyn, Leerdam, ende Martens-dijk : Syne vrouw was *Margriet*, dochter van *Cornelis van Berghen op Zoom*, Heer van Sevenberghen ende Ridder van 't gulde Vlies.

Maxmiliaen Grave van Bueren, &c, Stad-houder van Vriesland, en Ridder van 't gulde Vlies, is in den iaere 1548. overleeden. Sijn vrouw was *Francoiſe van Lanoy*.

Anne van Egmond, Vrouwe van Yſſelſtein, S. Martensdijk, Gravinne van Bueren, waer by *Willem vã Naſſouw* Prins van Orange verweckt heeft

Phil. van Naſſouw Grave van Bueren, Heer van Yſſelſtein, Leerdam en Martensdijk.

Anne vã Naſſouw gepaerd met den Grave van Hohenloe.

* *Siet voor heen op het 7. Boek t'eyndens het leeven van Reynald den tweeden eene andere Geſlacht-rolle van de Egmonden, Graven van Buyren.*

Anne van Egmond, vrouwe van *Ioſeph van Momorancy* Grave van Hoorn. N. getrouwd met *Robert van der Mark* Heer vã *Arenbergh*, moeder van *Robert* den eerſten, Grave vãn Arenbergh.

Philips van Momorancy, Grave van *Hoorn*, die in den iaere 1568. t'zaemen met Egmond is onthalſd.

Floris van Momorancy Vryheer van *Montigny*, is in Spanien om 't leeven gekoemen.

Hier dient geweeten, dat'er in de Geſlacht-boom der Graven geen gewach is gemaekt van † *Clementie*, dochter van een Grave van Gelder, getrouwd met *Walter* den eerſten van dien naem Heer van Egmond, gelijk zeeker Getijd-boek der Heeren van Egmond openbaert, zonder echter den naem van den Grave wt te drucken.

† *De ſtam-rolle der Heeren van Egmond die by my geſien is, en melt niet van deſe* Clementia.

't Geen wy ingelijx op de baen hebben gebraght, als zoude *Mechteld*, gemaelin van *Henrick van Naſſouw* Groot-vader van Keyſer *Adolf*, eene zuſter ofte dochter zijn geweeſd van *Geeraert* den drieden, en gaet mede niet al te vaſt; aengeſien haer de Schrijvers blootelijken noemen eene dochter van een Grave van Gelder, zonder meer. Tot naerdere openingh zullen wy hier onder ſtellen zeekere

STAM-TAFEREEL getrocken wt de ſchriften van *Werner Saulheym* Minder-broeder, die geſchreeven heeft omtrent het iaer 1314.

HENRICK Grave van Naſſouw: wiens eegade was MECHTILD, eene dochter van den Grave van Gelder. Waer wt geboren zijn

WALRAEM. Syne vrouw was *Mechtild* dochter van *Diderick* Grave van Catznellebogen. Wt haer zijn voort-gekoemen

OTHO, met wien *Walraem* ſijn eyghen broeder het Graefſchap heeft af-gedeelt.

Richarde haer dochter, eene Begijne van heylighe Claer.

Diether de oudſte zoon, van der Predickers gezelſchap, ende naderhand Oppet-Biſſchop van Trier.

Adolf op den iaere 1292. tot het Keyzerdom verheeven. Syne vrouw *Beelken*, dochter van *Gerlaek* Grave van Limburgh, wierd moeder van

Henrick den eerſt-geboren.

Adelheyd is door hare groot-moeder *Adelheyd* te Ments in een Clariſſen Kloofter geſlooten.

Rupert.

Beelken haers moeders genaude.

Gerlaek.
Adolf.
Walraem.

DE GRAVEN van HOLLAND wt het Huys van GELDER.

ADELHEYD (waer van op den iaere 1218. word gedacht) zuſter van GEERAERT den drieden, ende dochter van OTHO den tweeden, Graven van Gelder, getrouwd met WILLEM Grave van Holland.

FLORIS de vierde, Grave van Holland.

WILLEM de tweede, Grave van Holland, ende naderhand Keyſer, die tot eene bedgezelle had *Elizabeth van Brunſwijk.*

ADELHEYD gepaerd met *Ian* Grave *van Aveſnes*, ende mede Grave van Henegouw.

FLORIS de vijfde, Grave van Holland, heeft by *Beatrix* van Vlaenderen gewonnen

IAN van Aveſnes, Grave van Henegouw, Holland, ende Zeeland, man van *Philippe van Lutzenburgh*, ende vader van

IAN Grave van Holland ende Zeeland, die zonder geboorte is geſtorven.

Willem, *Diderick*, *Floris*, voor hun vader geſtorvē.

WILLEM de vierde, is kinderloos afgeſtorven.

WILLEM den drieden, gezeyd den Goeden, Grave van Henegouw, Holland ende Zeeland.

MARGRIET houwelijk in-gaende met Keyſer *Lodewijk van Beyeren*, heeft het Graefſchap over-gezet aen *Beyeren.*

WILLEM de vijfde, Hertogh van Beyeren, Grave van Holland en Zeeland, heeft geene kinderen voort-gebracht.

ALBERT van Beyeren, Gr. van Holl. en Zeeland, was vader van

WIL-

WILLEM den ſeſten met den bynaem van den Goeden, Grave van Holland ende Zeeland.

IACOBE van Beyeren, Gravinne van Holland ende Zeeland, heeft, hoewel vier maelen getrouwd zijnde, geene lijfs-erven gewonnen.

IAN Biſſchop van Luyk.

MARGRIET, welke trouwende aen *Ian den Onverſaeghden*, Hert. van Burgondien, de Graefſchappe door het recht van ervenis heeft vaſt gemaekt aen den ſtam van Burgondien.

CATHARINE, onder-trouwd eerſt met EDUARD Hertogh van Gelder, ende daer na ghetrouwd met WILLEM Hert. van Gelder ende Gulich, heeft geen vrucht after gelaeten.

DE KONINGEN van SCHOTLAND ende GROOT-BRITANIEN wt het Huys van GELDER.

IACOB de tweede wierd, qualijken noch zeven iaeren hebbende, binnen Edinburgh voor Koningh wt-geroepen. Was in den aenvangh ſijns Rijx met in-landſſe op-roerten van de Grooten ſteeds en boven maeten geplaeghd: welke baeren als hy te boven was gezeyld, heeft hy, om het verbreeken van de ſtille-zaet, vyandlyker wijze Engeland in-getooghen, ende Rosburgh in ſijn eerſte komſte vermeeſterten geſlecht. Maer alzoo hy allen yver te werk ſtelde om het over-ſterke Slot van de zelve plaetſe te gewinnen, is hy by ongeluck door het los-berſten van een yzeren ſtuck in zyn gedermte gequetſt ende daer over dood ter aerden geſtort, op het iaer 1460. ende het 29e. van ſijn ouderdom. Was man van MARIE van EGMOND, dochter van Hertogh ARNALD van Gelder. Waer wt zijn af-gedaeld

IACOB de driede, Koningh van Schotland. Dees had een geheel ander lot dan ſijn vader, ende zat in de eerſte iaeren in goede ruſt en weelde; tot dat hy op het laetſte, door de t'zaemen-zweeringh van ſijn zoon ende den adel, op het iaer 1488. by Sterlingh iammerlyken is om-gekoemen. Was getrouwd aen *Margriet*, dochter van *Chriſtiaen* den eerſten, Koningh van Denemarken, Noorweghen en Sweden.

Ian. *Alexander.* *Catharine*, ofte, zoo andere ſtellen, *Marie.*

IACOB de vierde heeft, na over-lijden ſijns vaders, het Schotſſe Rijk 25. iaeren met redelyke kloekheyd bedient, ter tijd hy den Franſſen te gevalle tegen de Engelſſe den oorlogh aennam, ende, om de Engelſſe magt welke doen met ſterke hoopen Vrankrijk beſtormde af te locken, by Fliddo in Northumber-land, in den Herſſt-maend des iaers 1513. met het puyk van ſijn adel mannelyken is geſtruykeld; boetende alzoo de ſtraffe van den vreede-braek, ende van de tegens ſijn vader gepleeghde Godloosheyd, welken hy, eertijds met de weder-ſpannighe edelen in-ſpannende, van ſijn Rijk ende leeven had berooft. Syne by-ſlaepe was *Margriet*, dochter van *Henrick* den ſevenden, Koningh van Engeland.

Alexander Aerts-Biſſchop van S. Andries is met zyn broeder in den Engelſſen krijgh om 't leeven gekoemen.

IACOB de vijfde, Koningh van Schot-land, is heel iongh aen de kroon gekoemen, ende op't begin van ſyne heerſſinghe, in't beleegh van Edinburgh, neffens ſyne moeder in handen gevallen van *Archibald Duglas*, van daer naer Falk-land gezonden; tot dat hy, op't volgende iaer 1527. ſyne wachters ontglippende, ſich binnen Sterling tegens geweld verzeekerde. Daer na van de Franſſe tot den Engelſſen oorlogh op-geſtookt zijnde, wanneer het geluck hem niet te deegh wilde dienen, is binnen korte daghen in ſijn gemoed zoo wel als lichaem krank geworden, ende onder de leevende wegh geruckt. Syne eerſte vrouw was *Magdaleen*, dochter van *François* Koningh van Vrankrijk; de anderde, *Marie van Lotringen*, waer wt een eenighe dochter geſprooten is,

MARIE Koningin van Schotland, welke in Vrankrijk onder mombers ſittende, in den iaere 1559. eerſtelyken getrouwd is met *François* den tweeden, Koningh van Vrankrijk, ende naderhand in den iaere 1564. met haer zuſterlingh *Henrick Stuard*, die by haer teelde

IACOB

IACOB den zesten, Koningh van Schot-land, ende naderhand van Engeland en Yrland, die in den iaere 1564, zijnde een kind van drie maenden, het Rijk aenvaerdede, ende door een Onder-Koningh bestuerde. Dees heeft op het iaer 1589. in den Oogst-maend bruyloft gehouden met *Annè*, dochter van *Frederick* den tweeden, Koningh van Denemarken ende Noorweghen.

Henrick is voor sijn vader gestorven.

KAREL Koningh van Groot-Britanien en Yrland, is in den iaere 1625. syn vader gevolghd, die geleeft heeft als een heyligh en gestorven is als een Martelaer, maekende met sijn deerlijk eynde het oude spreek-woord waerachtigh, dat de Koningh in Engeland een Koningh is niet van menschen maer van een deel over-vleyschte Duyvels.

Elizabeth getrouwd met *Frederick* Palts-grave, ende Koningh van Bohemen.

KAREL de tweede, sijns vaders na-zaet en rechte erfgenaem, *sed magna ex parte Pulsus ob invidiam regno sceptrisque paternis.*

De PALTS-GRAVEN ende KEUR-VORSTEN des Roomsschen Rijx, wt het Huys van GELDER.

FREDERICK de tweede, Palts-Grave aen den Rhijn, Grave van Obrink ende Spanheym. Syne gemaelin was MARGRIET van EGMOND, dochter van ARNOLD Hertogh van Gelder.

IAN de eerste, Palts-Grave aen den Rhijn, van Zimmeren ende Spanheym, is op het iaer 1509. over-leeden. Syne vrouw *Iohanne*, dochter van *Ian* Grave van Nassouw en Sarbruggen, heeft in 't iaer 1503. af-geleeft.

IAN de tweede, Palts-grave, Grave van Zimmeren ende Spanheym, op het iaer 1557. over-leeden, was getrouwd met *Beatrix van Baden.*

FREDERICK de driede, Keur-Palts-Grave, op den 27. van den Wijnmaend 1576. binnen Heydelbergh wt de wereld gehaeld; had tot eene vrouw *Marie van Brandenburgh.*

Richard Palts-grave aen den Rhijn, Grave van Zimmeren.

LODEWYK de vijfde, Keur-Vorst ende Palts-grave aen den Rhijn, gestorven in 't iaer 1583. was gepaerd met *Elizabeth* Land-gravinne.

IAN CASIMIR momber ende bedienaer van den Keur-Palts, op den sesten van den eersten maend des iaers 1592. ontslaepen.

FREDERICK de vierde, Keur-Vorst ende Palts-grave. Syne gemael *Loyse van Nassouw*, dochter van *Willem* Prins van Oranje.

FREDERICK de vijfde, Palts-grave, Koningh van Bohemen, getrouwd met *Elizabeth* eenighe dochter van *Iacob* den sesten, Koningh van Groot-Britanien.

KAREL LODEWYK, Keur-Vorst en Palts-grave, zit rechtevoort aen 't roer ende in echt met eene Land-gravin van Hessen.

DE HER-

DE HERTOGHEN van LOTRINGEN wt het Huys van GELDER.

RENÉ Koningh van Sicilien, Hertogh van Lotringen ende Grave van Vaudemont, door *Karel van Burgondien* met groote oorloghen en heyr-kraghten geterghd zijnde, heeft den Burgondier eyndelyken by *Nancy* op het hoofd geſlaeghen, ende, na het verſtooten van de dochter van den Grave van *Tancarville*, in den iaere 1485. houwelijk in-gegaen met PHILIPPE dochter van ADOLF Hertogh van Gelder, ende daer by verweckt 12. kinderen. Inden iaere 1508. af-ſtervende, heeft vijf levende kinderen after-gelaeten

* *Glaude*, wiens ſtam in't byſonder zal volghen.

François Grave van *Lambaſſe* en *Orgon*, in 'tiaer 1525. voor Pavien gebleeven.

Ian Cardinael vã Lotringen.

Anthonis Hertogh van Lotringhen, die by *Renée* dochter van *Engelbert van Borbon* Hertogh van Mompenſier heeft gewonnen

Lodewijk Grave van Vaudemont, in 't iaer 1527. geſtorven.

François Hertogh van Calabrien, Lotringhen, Bar ende Gelderland, in 't iaer 1546. over-leeden. Heeft by *Chriſtine*, dochter van *Chriſtiern* den tweeden verdreeven Koningh van Denemarken, ende weduwe van *Sforsia* Hertogh van Milanen, deſe kinderen geteelt

Nicolaes van Lotringhen, eerſt Biſſchop van Metz, ende, na 'top-zegghen van deſen dienſt, Hertogh van Merecour ende Grave van Vaudemont, is man van drie vrouwen ende vader van veele kinderen geweeſd.

Renée vrouw van den Hertogh van Beyeren.

Karel Hertogh van Calabrien, Lotringen, Bar ende Gelder, Mark-grave van Pont a Mouſſon, Grave van Provence, Vaudemont, Zutveen ende Bitz, is op het iaer 1559. in ſyn vijfſtiende iaer getrouwd met *Glaude van Valoys*, dochter van *Henrick* den tweeden, Koningh van Vrankrijk, waer wt geboore zijn

Dorothé, 1575. in echt treedende met *Erick* Hertogh van Brunſwijk.

Anne is op het iaer 1542. gehouwelijkt met *René van Chalons* Prins van Oranje ende Grave van Naſſouw, ende naderhand met *Philips* Hertogh van Arſchot.

Ian, *Anthonis*, ende *Elizabeth*, zijn iongh geſtorven.

Henrick, Hertogh van Lotringhen, Bar, ende Gelder, &c. wiens voor-vrouw was *Catharine* zuſter van *Henrick* den vierden, Koningh van Vrankrijk: de tweede *Margriet van Gonzaga*.

Karel Cardinael van Lotringen, Biſſchop van Mets, ende Domheer van Kolen.

Chriſtine, ofte *Catharine* is in den iaere 1589. getrouwd aenden Grooten Hertogh van Florentien *Ferdinand*.

Elizabeth vrouw van *Maximiliaen* Vorſt van Beyeren, *Antonette* van *Hans Willem* Hertogh van Gulich ende Cleve. *Anne*.

François van Lotringen, Grave van Vaudemõt, man van *Chriſtine van Salmes*.

Nicolaë van Lotringen, eenige dochter van haer vader heeft ſich in den echten ſtaet begeeven met *Karel*, den zoon van haer oom *François*.

Karel van Lotringen Grave van Vaudemont, is daer na, vermits het houwelyk met ſyns ooms dochter, geworden Hertogh van Lotringen, Bar, ende Gelder, &c.

* *Glaude* Hertogh van Guyſe, getrouwd met *Antonette van Borbon*, dochter van den Hertogh van Vendoſme, wierd vader van

François Hertogh van Guyſe, wiens vrouw was *Anne* dochter van den Hert. van *Ferrara*.

Karel Cardinael.

Glaude Mark-grave vã *Mayenne*.

Lodewijk Cardinael.

François Ridder van Rhodos.

René Mark-grave vã *Bouvine*.

Marie is, na 't over-lijden van haer eerſten man den Heer van *Longueville*, met den Koningh van Schotland, ende voor de driede reyſe aen den *Dolfin* ende naderhand Koningh van Vrankrijk getrouwd.

Henrick Hertogh van Guyſe.

Karel Hertogh van *Mayenne*.

Lodewijk Cardinael.

Catharine huyſvrouw van *Lodewijk van Borbon* Hertogh van Mompenſier.

Antonis, *François* en *Maximiliaen* zijn vroegh wtgegaen.

Marie moeder van *Iacob* den ſeſten, Koningh van Schotland.

STAM-

STAM-BEELDENAER VAN CATHARINE VAN BORBON,

Vorſtin van Gelder, huyſvrouw van Hertogh ADOLF, zedert heylighen * *Lodewÿk* Koningh van Vrankrijk tot aen *Karel van Egmond* laetſten Hertogh van Gelder vervolghende.

* Sainct Loys.

HEYLIGHE LODEWYK.

Philips de driede, Koningh van Vrankrijk.

Robert Grave van Cler-mont.

Lodewÿk de eerſte Hertogh van Borbon.

Peter Hertogh van Borbon.

Lodewÿk de tweede, Hertogh van Borbon.

Ian Hertogh van Borbon.

Ian de Onvertſaeghde, Hertogh van Burgondien.

Philips de Goede, Hertogh van Burgondien.

Agnes

Karel Hertogh van Borbon.

N. zoon. N. zoon. — *Lodewÿk van Borbon*, Biſſchop van Luyk. — N. zoon. N. zoon. — N. dochter. — *Iſabelle* getrouwd met *Karel* Hert. van Burgondien. — *Catharine* getrouwd met *Adolf* Hertogh van Gelder.

Karel van Egmond, Hertogh van Gelder, heeft geene wetlijke geboorte after-gelaeten. — *Philippe*, Vorſtin van Lottringen, waer van voor heen geſproocken.

CORN. NEPOS in Vitâ T. POMPONI ATTICI.

Quòd difficillimum fuit, ſic familiarum originem ſubtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines poſſimus cognoſcere. fecit hoc idem ſeparatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatum Iuniam familiam à ſtirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit; notans qui à quoque ortus, quos honores quibuſque temporibus cepiſſet: quibus libris nihil poteſt eſſe dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum.

TWAELFDE

TWAELFDE BOEK

VAN DE

GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN.

Vervattende de daeden en 't bedrijf

VAN

WILLEM den tweeden, neghenden Hertogh van GELDER, ende den eerſten wt het Huys van CLEVE.

INHOUD.

1, 2. *DE Lotringer dinght op de ervenis van Gelderland, als mede Keyſer Karel.* 3. *Waer op de Staeten antwoorden.* 4. *Die het ſlechten van 't Slot te Wageninghen verbieden, ende de Steden voor den vyand vvaerſchouwen.* 5. *Ende Willem in-hulden, die ſijn vader Ian van Cleve verlieſt, ende ſich verdedight.* 6. *Sÿne zuſter Anne trouwende met Henrick Koningh van Engeland vvord vveder verſtooten.* 7. *Land-dagh tot Arnhem. 't Slot van Ameroyen. De Gentenaers van den Keyſer getughtighd.* 8. 9. *De landſchap bewilligt in eene buyten-ſchattingh. Willem ſpreekt met den Keyſer. De Prins van Oranje hylickt met de dochter van den Lotringer, die ſijn recht op Gelderland betoont.* 10. *François Koningh van Vrankrÿk treckt Willem aen ſijne zÿd. Bitter ſchrÿven van den Keyſer aen den Vorſt.* 11. *De Gelderße op den Rÿx-dagh, alwaer de Keyſer ſijn recht op het Vorſtendom aen wÿſt.* 12. *Willem doet ſijn kerk-gangh met Iohanne van Navarre, ende geeft Ravenſteyn aen François. De Keyſer koppelt den zoon van Lotringen aen de vveduwe van Milanen.* 13. *François verbind ſich met Willem ende met de Koninghen van Denemarken en Sweeden tegen den Keyſer, die by Algiers ſchip-breuk lÿd.* 14. *Willem vverft, als mede François, die Lutzenburger-land bemaghtight.* 15. *Roſſem verzoekt aen de Luykenaers door-tocht, voor vvien die van Antwerpen ſchricken, ende de Gelderſſe vvt hunne Stad zetten.* 16. *Hy verwoeſt Braband, ende vvint het Slot te Hooghſtraeten. De Gelderſſe over al aengehouden. De vverken met de Oude en Nieuwe merkten van Arnhem.* 17. *Roſſem verſlaet door een vvonderen ſtreek den Prins van Orange.* 18. *Eyſt Antwerpen op, ende vernielt alles daer omtrent.* 19. *Breekt op, ende koemt voor Loeven, alvvaer de*

Raed met hem verdraeght. 20. *'tWelk de klerken om-ſtooten, ende den vyand manlijken vvt-keeren.* 21. *Roſſem van den Franſſen betaeld zijnde treckt naer huys. Gulicher-land door Willem den vyand vveder onthandighd.* 22. *De Franſſe belegghen Perpiniaen te vergeefs; vermeeſteren Landrechy ende ſtroopen in Henegouw.* 23. *De Keyſer laet Koningh François ende Willem aenklaeghen. Noch jet meer.* 24. *De Gelderſſe verſlaen den Hertogh van Aerſchot. Roſſem vvint ende plondert Amersfoord, Helmond ende Eyndhoven. De Nykerkers kloppen Ian van Voort.* 25. *Beginſſelen van vyandſchap tuſſchen die van Thiel en Wageninghen. De Keyſer geeft verzeeckeringh aen den Iannijten tot Arnhem en Nymegen.* 26. *Stille-zaet van Over-Yſſel met die van de Velouw en 't Graefſchap.* 27. 28. 29. *Keyſer Karel belegert, vermeeſtert, ende plaeght iammerlijken de Stad Duren.* 30. *Willem verkrijght by den Keyſer genade, ende doet af-ſtand van Gelderland.* 31. *Eyſt ſijne onder-trouwde: ende de antvvoord van Koningh François.* 32. *Sijne moeder ſterft van rouw. Hy laet eenighe van ſijne Raeden onthoofden.* 33. *Ontſlaet de Gelderße van ſijn eed.* 34. 35. *Het verdragh van Venloe tuſſchen den Keyſer ende de land-ſchap.* 36. 37. *Eenighe voor-ſlaeghen om de Gelderße beſt te beſtuyren. Roſſem vvord Keyſerlijke Overſte, ende de Prins van Oranje Gelderße Stad-houder.* 38. 39. *De Koningh van Vrankrijk ontzet Guyſe en Landrechy. De Keyſer timmert een Slot te Kamerick, ende onſteekt den Engels-man tegens de Franſſe.*

t'Eyndens aen koemt een Geſlacht-boom van de Graven en Vorſten van Cleve.

WILLEM

WILLEM den tweeden, neghenden Hertogh van Gelder, ende den eerſten wt het Huys van Kleve.

1538. 1. ZOo drae als wijlen Hertogh KAREL met behoorlijke eer en pracht ter aerden was geholpen, hebben alle in-zaeten van Gelder het oogh ende hun hoope geſlaeghen, ende met onbedwonghen wil, wt kraght van de voorgaende over-komſt, tot een Heer aengenoomen WILLEM oudſten zoon van Cleve, Gulich, ende van der Mark, een yverend iongh-man, op het 22. ofte (zoo andere verhaelen) voor het 20. iaer ſijns leevens; die voort de vernaemdſte Steden met genoeghzaeme bezettingh gingh verzorghen. Ten welken eynde alvoorens te *Ruermond* een land-dagh was aen-beſtemd; alwaer drie Lotringhſſe afgezanten van weghen hun Hertogh *Anthonis* „ den Staeten voor-droeghen, dat de zelve de „ naghel-naeſte bloed-vriend, ende daerom alleen „ rechte erfgenaem was van den over-leeden *Karel* „ en ſyne landen; verzoekende met alle ernſt en „ vriendſchap dat hy hier voor moght aengeſien „ ende eerſt-daeghs op zeekere plaets daer toe te „ beraemen bezwooren worden: die dan hen„ luyden een genadigh en dankbaer Heer be„ loofde te weſen, hare vryheeden te vermeeren, „ ende de landen trouwelyken te beſchutten; te „ meer vermits de voorighe Hertogh meeſt door „ ſyne voor-zorgh ende met ſyne penninghen ge„ loſt was, ende meermaels in den nood met geld, „ volk ofte met goeden raed ontzet; zoo dat hy „ ook noch eenighe on-afgeloſte hand-ſchriften van een merkelijke geld-ſchuld in ſijn bewaer „ had: zonder dat de vermeynde en ydele over„ draght, by 't leeven ende in ondank van *Karel* „ met den Vorſt van Cleve gemaekt, hier tegens „ konden doen, ofte het onwederleggelijk recht „ van een drieden krenken ofte dood doen. Waer „ over aen hem af-ſchrift behoordē verleend te „ worden van ſijns ooms laetſte wille, als mede „ van het goud, zilver ende kleynodien, in groot „ getal buyten allen twijffel by hem na-gelaeten. „ Dat de Vorſt van Lotringen met den ſynen dick„ wijls hun leeven, eer en middelen voor den over„ leeden hadden gewaeght; ende daerom geenſins „ vermoeden en konde, dat de Staeten, die noyt te „ vooren de wettelijke erfgenaemen der landen „ hadden begeeven ofte over de hand geſlaeghen, „ nu tot zoo eene ſchandelyke ondankbaerheyd „ en taſtelyke onrechtvaerdigheyd zouden ver„ vallen. Tot het voor-geſlaegen houwelijk zoude „ de Hertogh miſſchien ook wel verſtaen, indien „ hy bevond, het zelve te konnen dienen tot be„ vorderinghe ſyner ervenis en voordeel der lan„ den. De Staeten, weetende het wt-ſtellen den „ eenighen wt-wegh en hulp-middel te zijn wanneer het weygheren oneerlijk ofte niet buyten gevaer en is, gaven voor bericht, *zich van alles met de Ridderſchap en Steden binnen Ruermond te zullen beſpreeken, ende binnen zes weeken volkoemen beſcheyd aen ſijne Hoogheyd over te ſchrijven.* Ondertuſſchen is 'er te *Nicy* in Savoyen door aendrijven van Paus *Paul* eene tien-iarighe wapen-ruſt geſlooten tuſſchen den Keyſer en Koningh *François*: alwaer men mede handelde van verſcheydene houwelyken, inzonderlijk der geener, die het Huys van *Ooſtenrijk* ofte in maeghſchap beſtonden, ofte het zelve konden onder-ſtutten. Ende heeft men vaſt geſteld, das *François van Lotringen*, eerſte zoon van Hertogh *Anthonis*, met de onbeſlaepene weduwe van *Sforcia* Hertogh van Milanen (gebooren wt des Keyſers zuſter getrouwd aen *Chriſtiaen* den tweeden Koningh der Deenen) in echt zoude treeden, ende daer mede te leen ontfanghen het Vorſtendom van Gelder ende Graefſchap van Zutveen; om alzoo wt te ſluyten het gedreyghde houwelijk tuſſchen den gedachten *François* ende eene dochter van Cleve; nademael *Willem van Cleve*, niet zonder merkelijke verſtoornis van den Keyſer, had geweygert met de voorzeyde weduwe bruyloft te houden.

2. Onder dit quam den Keyſer ter ooren, niet alleen dat de ervenis van Gelderland aen *Willem* was op-gedraeghen, maer ook Hertogh *Karel* in ſijn hooghen ouderdom wt de wereld en ſijn bewind geſcheyden. Weſhalven hy door ſyne zuſter *Marie* Stad-houderſſe der Nederlanden op ſtaende voet aen de Gelderſſe Standen zorghvuldighe brieven liet af-gaen, ende daer by verhaelen; zeer bedonderd te zijn, dat ſy „ yemant anders dan hem tot hunnen Vorſt had„ den geſtelt; ook niet te konnen aenneemen, dat „ zulx den Hertoghen van Cleve en Gulich ernſt „ was, welke hy geenſins aldaer wilde gedooghen, „

1538. „ in't byzonder op zoo een tijd, wanneer hy met „ den Koningh van Vrankrijk in vreede zat: be- „ geerende op alles de eyghentlijke meeningh der „ Steden te weeten, om ſyne ſticken daer na te „ ſteeken. Hy voeghde hier by, dat hy ook over „ deſe zaek onlanx een beyde Vorſten vader en „ zoon eene bezendinghe had gedaen, ende nu „ den Steden te gemoet voerde; hoe dit recht „ hem voor langhe iaeren door een wetlyken en „ rechtmaetighen koop ende op-draght was aen- „ gekoemen, niet alleen ten op-ſicht der voor- „ zaeten van Hertogh *Karel*, maer ook zelfs wt „ den naem van *Willems* voor-ouders ende ſijns „ over-groot-vaders *Geeraert van Gulich*, die al „ ſijn aentael op de landen van Gelder had over- „ gezet aen *Karel van Burgondien*, voor zeeker geld „ hem op den 20. des Soemer-maends 1473. ten „ vollen toe-geteld: welke verkoopingh en over- „ draght vijf maenden daer na by Keyſer *Frede-* „ *rick*, als Opper-leen-heer, was geſtadighd, ende „ *Karel* met zyne erven in't Vorſtendom en Graef- „ ſchap na behooren in-geheerd; die ook het land „ wt kraght van ſijn aengetooghen recht had be- „ maghtight, ende tot ſijn dood zonder beſpee- „ ringh bezeeten: waer in ſijn navolgher *Maxmi-* „ *liaen* ook was beleend, ende na hem ſijn zoon „ *Philips* Koningh van Caſtilien, op den iaere 1505. „ Ende alzoo hier over veele oorloghen waren „ verweckt tuſſchen ſyne voor-zaeten ende de „ voor-zaeten van *Karel van Gelder*, aenmaetigers „ der gedachter landen; hadden de Keyſer en „ *Karel* by ende na menigerley handelinghen be- „ ſlooten, dat *Karel* de lijf-tocht van't voor-zeyde „ Vorſtendom zoude hebben, ende na ſijn afgangh „ de volle eygendom vervallen op den Keyſer als „ wetlyken erfgenaem. De t'zamentlyke land- ſchap (in dit ſtuck meerder in-zicht neemende op haer eyghen oorbaer en de haetelyke heer- ſchappy van *Ooſtenrijk*, dan op de verdraghen haer ende haer wylen Vorſt in banghe tijden af- „ gedwonghen) gaf voor antwoord, dat ſy niet „ gefind en waren hun eed en rechten Heer te ver- „ anderen, die ook over-bodigh was ſijn recht „ voor den Keur-Vorſten en andere Standen van't „ Rijk ſtaende te houden, ende der zelver vonnis „ te hooren: 't welk dan den Keyſer geene rede- „ nen konde geeven, om met wapenen te bezoe- „ ken die geene, die ſich met de wetten ende niet „ met geweld ofte ſtijf-zinnigheyd zochten te „ behelpen. Ten ſloot mede niet, dat de Keyſer „ tot een grond-veſt van ſyn vermeeten voort- „ braght zeekere koop ofte op-draght; vermits tot „ die over-gifte de landſchap ofte des zelves vol- „ maghtigers niet en waren genoodighd, veel min „ daer van verwittighd geweeſd: (gelijk nochtans, „ volgens de eerſte en opperſte wet des lands by „ Hertogh *Arnold* zelven zoo in't begin van ſyne „ heerſchingh als naderhand meermaels bezwooren, „ had behoort) alzoo dat die handelingh door „ gebreck van wettighe toeſtemmingh t'eenemael „ onduchtigh was en by verſtandighe luyden be- „ lachelijk. Waer van de Keyſer zelf een klaer „ bewijs hadde gegeeven, die geenſins onweetend „ zijnde, dat de op-draght van het Sticht van „ Utrecht, door Biſſchop *Henrick van Beyeren* „ aen hem gedaen, in geenerley wijze beſtaen en „ konde buyten de byzondere en duydelyke toe- „ ſtemmingh van de Geeſtlijkheyd, Ridderſchap en „ Steden, van nooden heeft gehad de zelve Staeten „ door eene af-zonderlyke bezendingh te bidden „ om hun woord mede over te geeven.

3. Sy ſchreeven mede aen den Hertogh van Lotringhen, hoe ſy ſyne hoogheyd meermaels, door gezanten bericht hadden, dat haer verlee- „ den Heer *Karel*, trachtende, buyten hun voor- „ kennis en wille, de landen en in-zaeten aen wt- „ heemſſe Vorſten door eene after-baxe verkoo- „ pingh en op-draght eyghen te maeken, tot open- „ baere vertreedingh ende verniclingh van de „ voor-rechten haer by't Roomſſe Rijk verleend, „ haer ook had willen dringhen tot het onder- „ teykenen en bekraghtighen van zoo eene vreem- „ de over-komſt, zelfs met eene groote maght van „ voet-volk en ruyteren, welke het platte land „ rondom verdelghde, ende de bol-werken en „ poorten der Steden ten deel in verzeekeringh „ had genoomen. 't Welk wanneer ſyne hoog- „ heyd, als naeſten maghe van *Karel*, doen ter „ tijd door den Heer *Kollert van Linden* was aen- „ gediend, ende de zaek geen verder wt-ſtel en „ konde lyden; had hen de wterſte noodt gedwon- „ ghen, eer *Kollert* met beſcheyd ofte trooſt te „ rugghe quam, trooſt en heul te zoeken aen den „ nabuerighen Vorſt *Willem van Cleve*, op dat „ het Vaderland in vreemder Heeren handen niet „ en moghte vervallen, ende van een geſpleeten „ worden. Over welke beede de Clevenaer (wiens „ zuſter aen ſijns hoogheyds oudſten zoon, op het „ begeeren van Vorſt *Karel*, al over langh was „ verloofd ofte toe-gedacht) ſich eerſt wat zwaer- „ moedigh had getoont, doch eyndelyken, op haer „ ſterk aenhouden, tegens alle geweld en leed „ den landen ſchut en hulp toe-gezeghd: waer op „ ſy aen hem als Erf-heer den eed hadden gedaen „ ende wederom ontfanghen: zijnde zulx mede „ beveſtighd by de wterſte wille van den over- „ leeden Hertogh, die zeer gedronghen had op „ den voort-gangh van't zelve houwelijk; waer „ toe ſy ook hoopten dat ſyne Hoogheyd zoude „ willen verſtaen; welke in't aengetooghen ver- „ dragh mede, ten aenſien van zoo een doorluch- „ tigh houwelijk en andere voor-baeten, zeer „ heerlyken was bedacht. Ende zoo voort. Deſen „ onaengeſien heeft Hertogh *Anthonis* al wederom aen dit touw getrocken, ende naderhand op den land-dagh tot *Arnhem* een beweeghlyken brief van gelyken inhoud doen in-langhen. Doch de Staeten in bedenken neemende, dat hy al te wijd van de Gelderſſe paelen, om die met ſyne daghelijxe teghenwoordigheyd te beſchynen ofte gevoeghlyken teghen den Keyſer te verde- dighen, was af-geleeghen; ende aen d'andere zijd Lotringhen, als te roer aen Vrankrijk gren- zende, na allen ſchijn de wapenen van den over- maghtighen Koningh *François* (aen wien de over-leeden *Karel* alle ſyne ervenis had verkoft) namaels zoude moeten bezuyren, ende hem een open wegh maeken naer Gelderland, tot on- vermydelijk verderf en gevaer van het een zoo wel als 't ander Vorſtendom; vonden beſt ſyn verzoek niet vorder te beantwoorden, ende ſyn recht ('t welk ſy met deugend bewijs niet en konden weder-legghen, ende ongelijk kraghti- gher wiſten te zijn als dat van Hertogh *Willem*) door ſtil-zwijghen te dooden.

4. Die van † *Wageninghen* hadden effen te vooren een weynigh geoproert ende veel ſpels gemaekt. Want na dat ſy voor heen de after- brugghe van't Slot, met believen van de Staeten

† *Ex variis literis extantibus inter archiva oppidi Vageningæ.*

en den

1538. en den Grave van *Meurs* hadden af-geworpen; dachten ſy allenxkens wyder te gaen, ende, in plaetz van den vingher', de heele hand te grijpen; begeerende daer neffens de poorten by het Slot toe te leggen ende het hoofd teghen den ſchoor-dijk af te hebben. De Staeten op den land-dagh te *Zutveen*, door *Willem van Tuyl* Schepen tot *Wageningen*, hier van onder-weeſen, ende gecken werk achtende te zijn ſyne eyghene gezonde leeden van een te ſcheuren, verzochten op die van den Raed, dat men te hans alles in den ouden ſtaet zoude laeten beruſten tot op den naeſten land-dagh tot *Arnhem*, als wanneer men op de behoorlijxte wyze in alle gebreeken zoude voorſien. Middeler-wijl namen die van *Wageningen* een op-zet van het Slot zelf te ſlechten en te vernielen: 't welk echter de landſchap, na gehouden rypelijk beſpreck, ernſtelyken verbood en op-ſchreef: aenghezien het zelve Huys niet alleen met hun wil en tot hun voordeel, die zwack van burgheren en daer mede als geveſt waren, aldaer eerſt was gebouwd; maer ook heel noodigh tot behoedinghe van de Stad zoo wel als van het land; voor al nu het Neder-Sticht Burgoens was: waerom ſy op hooghe ſtraffe bevoolen, dat ſich niemand dit Huys zoude onderwinden, noch het in eenigherley wyze krenken ofte ontveſten. Om alle wt-vluchten en nadenken te beneemen, beloofden ſy ook in te ſtaen voor de verkortinghe, welke daer over de Stad namaels moght over-koemen; ende ſchickten derhalven *Otho Key*, *Steven van Rutenburgh*, ende *Ielis van Rhijmſdyk* hun Burgemeeſter, om aen den Raed van alles naerder bericht te doen. Daer na ſchickten ſy noch andere Heeren ende lieten door den Grave van *Meurs* ontheet doen, dat ondertuſſchen niemant by nacht van afteren op het Slot zoude koemen. Gedachte Grave *Chriſtoffel* zoo door ſchriften als goede bekenden gewaerſchouwd, dat 'er elders eenighe heymelyke t'zaemen-rottinghe van knechten wierd gemaekt, ende ook ſtijgh-werk ofte lederen toegeruſt; en verzuymde niet de Wageningers van des Hertoghs weghen aen te maenen, dat ſy ſich voor bedrogh en verraſſinghe hoeden, ook op de waeke van hun burgheren en knechten ende op het toe-ſluyten der poorten wel zouden paſſen, als mede op de geene die aldaer koopmans gewyze met lederen kapkoevels (zoo luyd de brief) ofte diergelyke vreemdigheeden in de Stad quamen. Insgelijx vermaenden die van *Nymegen* den Raed van *Arnhem*, dat 'er eenighe vrywillighe, onderzaeten van de landſchap, hier ende daer in de Steden penninghen ſchickten ende onder de hand om-deylden, nu door een dan door twee ofte drie daer toe gehuyrde boodſchappers, die ſich ſchuylender wyze in den Steden onthielden om verraedery aen te ſtellen ende eenighe Steden te over-ylen; ende dat ſy daerom verdraeghen waren haere Stad ſtillekens te door-zoeken ende van het vreemd volk te zuyveren, ook allen een-loopenden legh-gezellen een eed af te neemen: verhoopende dat die van *Arnhem* deſe hunne zorghvuldigheyd zouden willen na-volghen. Ende alzoo korts daer na *Wageninghen* klaeghde in het verdeylen van 't geſchut vergeeten te zijn; deeden die van *Arnhem* den Raed weder weeten: dat des landſchaps geſchut aen etlyke Steden in dat Vierdeel wt hooghen nood was om-gedeyld; met naemen te *Harderwijk* en *Elburgh*, die op de wterſte paal-ſteden aen de zee gezeeten niet dan hacken en hadden, ende grof geſchut moeſten hebben om ſich op zee te vryen: doch dat men, zoo het op een nijpen quam, haere Stad niet alleen met meerder geſchut (hoewel ſy redelyker wyze daer van was voorſien) maer ook met lijf en goed zoude te hulp koemen. Niet langh daer na ſchreeven ſy, dat ſy *Rijmſdyk*, die van eenighe ontrouw verdacht was, met alle ſyne aenhanghers de Stad van *Arnhem* ende voort de andere kleyne Steden van dat Vierdeel hadden verbooden. Welke kleyne Steden onlanx te vooren eene by-een-komſt binnen *Harderwijk* hadden gemaekt, aengaende verſcheyde neeringhen van brouwen, laeken-bereydery en dierghelyke, die tot after-deel der Steden op het vlacke land wierden gedaen. In den Hoy-maend heeft *Willem* (gelijk de Vorſten gemeenlyken in den aenvangh van hun gebied aller-mildſt zyn) aen die van *Wageningen* (gelijk te vooren aen die van *Arnhem*) het voor-recht gegeeven, van ſyne tollen op den Rhijn-ſtroom, zoo langh het hem beliefde, vry voor by te vaeren: als mede den over-blijf van ſynen tol aldaer tot aen 25. Emb-der guldens toe voor eenighe iaeren, om die tot nood-bouw en verbeteringh der Stad te gebruyken. Wyders heeft hy, op het begeeren van den Raed de boerſchappen *Harten* en *Laek-mond*, daer geſchil om was, door den Grave van *Meurs*, den Maerſchalk *Roſſum*, *Seger van Arnhem*, *Winand van Doornick*, *Reyner van Apeldoorn*, den Heer van *Iſendoorn*, *Iaſpar van Wybe* en *Arend te Boekop* doen beſichtighen, ende de weder-zijdſſe dings-luyden over hunne voor-ſtellen verhooren.

5. Op den eerſten maend van 't volghende 1539.
iaer is *Willem*, ofte in ſyne ſtede de Grave van *Meurs*, de Maerſchalk *van Roſſem* ende de Prooſt van Santen, voor eerſt te *Ruermond*, daer na te *Nymegen*, ende voorts in de andere Hoofd-ſteden op nieuws hoffelyken in-gehuld. Maer op deſe vreughde is een maend daer na geen minder hert-zeer gevolghd, door het droevigh en ontijdigh verſcheyden van ſyn vader *Ian van Cleve*, die langhe iaeren met groote heuſheyd en goed beleyd had geheerſt, after-laetende tot een erfgenaem ſyn zoon deſen *Willem*; welken hy van kinds-been af in alle deghelyke oeffeninghen en konſten had doen ſcherpen, onder ſyn leermeeſter *Koenraed van Heresbach*; die, behalven andere koſtelyke werken, ook twee boeken heeft in 't licht gegeeven, *van het op-voeden ende onderwijſen der kinderen tot het ſtuer van de gemeene zaek gebooren*. *Willem* van ſijn trouwſten raeds-man en hoofd-vriend op zoo een ongeleeghen tijd beroofd zijnde, ende merkende hoe loozelyken de Keyſer het houwelijk met Lotringhen, door het aenbieden van ſyne nicht de weduwe van Milanen, had om-geſtooten, was genoodzaekt mede wt ſyne ooghen te ſien ende hier teghens anderen raed by de hand te neemen. Ende alzoo doen de Standen des Rijx te *Frankfort aen den Meyn* verzaemelden, waer heen ook de Keyſer ſijn Raed *Ian van Wees* een Gelders man, voor heen Biſſchop van *Lunden* in Denemarken, had af-geſchickt; beſtond *Willem* aldaer door ſyne gezanten aen de * vereenighde teghen-klaeghende Vorſten een geſchrift over te leveren, om daer mede te beweeren, dat hy op ſyner

* *De Proteſtanten.*

1539. voor-ouderen recht was ſteunende, die door eene wettelijke aenkomſt Gelderland hadden bezeeten, ende bad ze met een, een woord ten beſten voor hem te willen ſpreeken by den Keyſer, die met ſtijf-zinnigheyd ende een ander voor-oordeel was in-genoomen. Gelijk hy ook na 't ſcheyden van den Rijx-dagh niet en verzuymde, hier over naer Spaenien aen *Karel* eene bezendinghe te doen.

6. Dan voelende, dat hy ſchier ofte morgen een ſtorm van zoo een geweldighen vyand had te verwachten, zocht by tijds palm in 't vuyr te leggen ende ſich hier tegens met nieuwe maeghſchappen te ſterken, beſteedende ſyne zuſter *Anne* aen Koningh *Henrick* van Engeland. Doch eer ſy naer Engeland over-ſcheepte, waren in den Herfſt-maend daer heen verreyſd de Vorſten *Frederick van Saxen*, *Frederick van Beyeren*, *Otho Henrick Palts-Grave*, neffens *Willems* Cancelaer en andere edele, die etlyke daghen aldaer koninghlyken onthaeld zijnde, op het laetſt verſtonden, dat ſy alleen ontbooden waren om een knoop te maecken tuſſchen den Koningh en *Anne van Cleve*. Dit was den Koningh meeſt in 't hoofd gepraet door *Thomas* Grave *van Eſſex*, om ſijn ſtaet door de verwantſchap van de Duytſſe verbondene Vorſten tegens de Roomsgeſinde ende hun aenſlaghen meer te veſtighen. *Willem* had in 't eerſt geen grooten treck tot dit houwelijk (hoewel hy eyndelyken op hoope van beterſchap daer in bewillighde) ten aenſien van des Koninx voorighe trouwen, in 't byzonder met *Catharine* de moeye van Keyſer *Karel*, eene vrouw van deghelyke zeeden en Spaenſſe deftigheyd, by hem onwaerdelyken verworpen, ende daer na met *Anne Bolen*, welke hy om een lichtvaerdigh en ongegrond vermoeden hadde laeten onthalſen. Ende alzoo is *Anne van Cleve* op den laetſten dagh van 't iaer te *Doeveren* geland, ende drie daghen laeter naer *Grenwijk* koemende met onghemeyne pracht en eer-teykens ontfanghen, ende voorts aldaer op drie Koninghen met den Koningh getrouwd; doch na zes maenden wederom verſtooten, na dat de Koningh op nieuws in de liefde van *Catharine Houwards* was verſtrickt. Deſe vrouw alles hebbende behalven een eerlijk gemoed, ende ſiende den Grave van Eſſex den meeſten hinder-pael te zijn van haere hoope, werkte zoo veel wt, dat de Grave met opgeraepte laſteren beklad ende met den bijl wierd geſlaeghen. Hier op ſtiet *Henrick Anne* wt ſijn Hof, haer een laek op-legghende van onvruchtbaerheyd, ende ook dat ſy te vooren met den zoon van den Hertogh van Lotringhen in beloften was verzeyld: trouwende voor de vierde mael met *Catharine*, welke hy echter, hoewel eene nichte zijnde van den Hertogh van *Nortfolk*, noch in 't loopende iaer liet om-brenghen, op de aenklaghte, dat ſy voor heen was mis-bruykt geweeſd: tot dat hy, van den os op den ezel klimmende, ten langhen laetſten tot zyne by-ſlaepe aen-nam eene *Catharine Parres* eens edel-mans dochter ende weduwe van twee mannen. Ende om quanzuys niet buyten het ſnoer van rechten te gaen, liet hy hier over aen het † Opper-huys en mede aen de Geeſtlijkheyd raed vraeghen: welke, liever hebbende des Koninx booſe en roekelooze luſten dan de gerechtigheyd en den drift van hun eygen gemoed te volghen, wt eenen mond ſpraken, dat ſyne trouw met *Anne van Cleve* niet en moght volſtaen: welk beſluyt de Koningh ook in druck liet wt-gaen. Men zeght, dat boven de andere oorzaeken haer mede was verweeten eenigh gebreek ofte mis-maektheyd van lichaem; te meer, alzoo ſy in den brief, waer by ſy ſich het vonnis van 't hooghe Huys onder-wierp, zelve bekende noyt van den Koningh bekend te weſen. Hoe 't 'er mede was, immers bleef ſy van ſijn bedde verſchooven, ende noyt om deſe ſchande dervende naer huys koemen, gingh zonder pracht en gewoel buyten op het land een af-gezonderd leeven leyden, hoewel anders beleefdelijken genoegh gedient, ende is op den iaere 1557. eerſt over-leeden.

7. Te vooren op den tienden van den Hoymaend was 'er t' *Arnhem* een land-dagh, alwaer onder andere een voor-ſlagh wierd gemaekt van des Hertoghs hooghe gerechtigheyd, ongelden en gemeene in-komſten, waer over tot nu toe verſchil was geweeſt, als mede van de Vorſtinne weduwe ende haer onderhoud: ten welken eynde yeder Vier-deel eenighe volmaghtighers wt-maekte: het gebied van *Nymegen Ian van Steenhuys* ende *Willem van Erp*: het deel van *Ruermond G. Weerenbergh*: het Graef-ſchap *Geeraert Schimmel-penninck*: de Velouwe *Ian van Padefuirt*. De ſchuld van die van *Boemel* en *Thiel* nam de landſchap over ſich, ende looſde ze voor het ſcheyden van den land-dagh te voldoen. Men vond mede goed, dat de Vorſt den wt-voer van 't koorn zoude verbieden, ter tijd toe het geld geſteld was op eene zeekere waerde. Tot de zorgh en opſicht der dijken ende met naemen van Hemert, wierden gekoozen de Heer van *Weerdenburgh*, *Renger van Aeſwijn*, *Steven van Hemert*, *Herben de Kock*, *Govert van Erp*, *Koenraed van Suivel*, *Ian Meteren*, ende *Simon van Buren*, om tegens den naeſten Sondagh ter aengeweeſener plaetſen te verſchijnen, ende, na genoomen ooghen-ſchijn, bequaeme hulpmiddelen te beraemen. In 't byzonder wierd mede verhandeld de zaek van den tol te *Thiel* en *Herwarden*, ende voornaemelijken het recht van verſchrijvingh ofte pandſchap, 't welk volgens oude brieven daer op vermeynden te hebben de Grave van *Nyenaer* en *Meurs*: de Heer van *Noyelles* man van *Magdaleen van Kulenburgh* ende *Iooſt van Sweeten*. Dan gemerkt yeder een tot deſen leckeren buyt gadingh had ende de zaek in ſich zelven groote duyſterheyd; vonden de volmaghtigers des landſchaps geraedzaem, de t'zaemen-dingende Heeren te wijſen op den Hertogh, als Opper-heer der landen. Wt het Vierdeel van *Arnhem* vind ick dat deſe Ridderen den land-dagh hebben by-gewoont ofte daer op waren verſchreeven, *Willem van Scherpenzeel* Droſſaet op Velouwen, *Henrick van Middachten*, *Herman van Mekeren* tot Eep, *Koenraed van Mekeren* te Brummen, *Ian van Mekeren* te Rede, *Adolf* ende *Ian Bentink*, *Ian Bentink* Inghermeeſter, *Ian van der Hel*, *Reyner van Apeldoorn*, *Karel van Steenberghen*, *Arend te Boekop* tot Harſſeloe, *Seger*, *Albert* en *Ioſeph van Arnhem*, *Ian van Lynden* Droſt tot Hattem, *Gijsbert van Heerde*, *Barent*, *Albert* en *Winand van Delen* gebroeders, *Erneſt van der Lawick*, *Iooſt van Thyel*, *Geeraert* en *Thonis van Domſeler*, twee *Karels van Gelder*, d'een tot Kaldenhove en d'ander tot Spankeren, *Ian Schraſſert*, *Henrick van Eſſen* tot Vorchten, *Barend*

† *Het hooghe Huys van 't Parlament.*

Barend Hackfort Floriszoon; *Royner* en *Henrick van Aller*, *Ian van Salland*, *Willem* en *Adolf Markolf* broeders, *Ian van Oldenbarnevelt*, *Otho van den Stade* tot Velp, *Roelof van Lennep*, *Ian van Eure*, *Geeraert Onbeſcheyden*, *Kracht Kloek*. Op dien tijd vergoft de Keyſer aen den Heer van *Heuklom* en *Ameroyen*, onder plicht van manſchap, het Slot van *Ameroyen*; met bedingh, dat het zelve altoos voor den Keyſer zoude open ſtaen, als zijnde niet alleen Hertogh van Braband, maer ook van Gelder. Nademael de Keyſer op dien tijd wt Spanien naer de landen van herwaerts over was af-gezackt, over de woeleryen en moed-willen der † *Gentenaers*, die, vermits ſijn langh wt-blijven, ſich kantende tegens de Stad-houderſſe *Marie*, ende hare Stad met gants Vlaenderen den Koningh van Vrankrijk te vergeefs aenbiedende, de Keyſerlijke Vooghden ende eenſdeels den Raed wt-ſtieten, veeler huyſen plonderden, ende zelfs wachters aen de veſten beſtelden: wt zaeke ſy (volgens de hand-veſten der Graven *Guy*, *Lodewijk* ende *Marie van Burgondien*) hun aendeel weygerende te geeven tot de op-geleyde geld-beede, maer wel in plaets van geld een getal voet-knechten, hier over allenthalven wierden aenghehouden en gegijzeld. Maer *Karel* met een kleyn gevolgh door Vrankrijk, op des Koninx woord, naer Nederland, ende
1540. op het volgende iaer met 1500. ruyteren ende ſijn broeder *Ferdinand* Roomſſen Koningh binnen Gent koemende, heeft de poorten en wallen laeten bezetten, ende de Staeten van Vlaenderen by een laedende, de Gentenaers met hunne Stad zoo over deſe als de voorighe weder-ſpannigheeden by openbaer vonnis niet alleen verklaert vervallen van alle hare vrydommen, wetten ende gerechtigheyd; maer ook hare goederen, iaerlijxe renten, huyſen, klocken, geſchut en alle oorloghs-gereedſchap aen hem verbeurd. Vijftigh van de geſienſte Heeren in rouw-kleederen ende bloods-hoofds: met noch 50. de Kreſers genoemd, een linnen kiel over het naekte lijf, ende te gelijk ſtroppen om de halſen draegende, baden hem ende *Marie* met gevouwen knyen in 't openbaer om vergiffenis. 26. van de belhamels wierden met het zwaerd geſlaeghen, ende wt den af-breuk van eenighe min-noodighe muyren, poorten en toorens, op koſten van de Stad, een Block-huys gebouwd: de Stad daer en boven in anderhalf honderd duyſend goud-guldens eens, ende iaerlijx voor altoos in 6000. goud-guldens verdoemd.

8. Vorſt *Willem* vervaerd voor den nu nabuerighen Keyſer, deed van ſtonden aen eenighe van de Ridderſchap, ende zoo wt de groote als kleyne Gelderſſe Steden by hem naer Cleve roepen, te kennen geevende, *dat hy zelve, ende ook door zommighe Rijx-Vorſten den Keyſer ſijne zaek had aengedient, ende ſijne ionghs wt Spanien koemende gezanten geen zeeker beſcheyd hadden konnen erlanghen. Ende hoewel hy niet ter wereld liever en had dan de vreede, ook noyt oorzaek gegeeven ofte getracht te geeven tot ſcheuringhe, ende insgelijx van den Keyſer en yeder een was verhoopende; nochtans, alzoo hy daghelijx van ſterke toe-ruſtinghe tot den oorlogh vernam, docht het hem hoogh tijd en noodigh te weſen, ſich zelven mede ſchrap te ſtellen tegbens alle vreeſe van over-val: ende vermits de landen van Gelder groot ende wijd van een verſpreyd waren, dienden hem noch eenige Raeden toegevoeghd, om den laſt en zorgh van de gemeene zaek hem te helpen draeghen en wt-voeren: ende met een zeekere betaels-Heeren aengeweeſen, welke het kryghsvolk had te zoeken. Sy zeyden, van een gelijk oordeel ende bereyd te zijn, hun leeven en middelen by hem op te zetten, ende van de andere ook niet anders te vermoeden.* Hier over is 'er in yeder Vierdeel een dagh beraemd om by een te verſchijnen, te weeten de 19. van den eerſten maend, ende daer op beſlooten, indien ſyne Hoogheyd, boven de voor-geſchreevene milde aenbiedinghen, vyandſchap van den Keyſer quam te lijden, de zelve met lijf en ziel by te ſtaen; in-willigende daer toe in voor-raed 55000. boven 500. goud-guldens, yeder der zelver gereekend tot 28. ſtuyvers, na de waerdeeringh van den Vorſt, ofte anders tot vijf Gelderſſe Rijders, door de bank *Snap-haenen* geheeten, ofte dertigh Brabandſſe ſtuyvers. De Stad met het Schependom van *Nymegen* zoude hier van op-brenghen 18000. ende 100. guldens; het Rijk van *Nymegen* 14000. ende 25: het Ampt van Maes en Wael 4000. ende 100: de Over-Betouwe mede zoo veel: de Neder-Betouw met de Stad *Thiel* en *Sandwijk* 5000. ende 100: Thieler-weerd met *Beeſt* en *Renoyen* 6000. en 40: de ban ende de Stad van *Boemel* 4000. ende 35. goud-guldens. Van deſe ſchattingh zoude niemant wt-gezonderd weſen, het waren dan edele ofte on-edele; ingeboorene ofte in-woonders; geeſtelijke ofte wereldlijke. Tot den ontfangh deſer on-gelden zijn twee ridder-maetighe luyden gekooſen wt het Rijk van *Nymegen*: wt Maes en Wael drie, te weeten *Ian van Mekeren*, *Diderick van Mekeren* te * *Puyſtlijk*, ende *Henrick van Doornijk*, met twee Raeden van *Nymegen* ende een van *Thiel*: wt de Over-Betouw *Willem Ingen Nulant*, *Willem van Gent* Heer te Loenen, *Iooſt van Bemmel* ende *Iooſt van Randwijk*, neffens twee Raeden van *Nymegen* ende een van *Arnhem*: wt de Ridderſchap van de Neder-Betouw *Ian van Bemmel*, *Frans van Kulenburgh*, *Lodewijk van Brakel*, ende *Diderick van Mekeren*, met een Raed van *Nymegen* ende een van *Thiel*: wt den Thieler-weerd de Heer van *Weerdenburgh*, *Walter van Baex* ende *Ian van Mekeren*, neffens een Raed van *Thiel* ende een van *Salt-boemel*: wt Boemelar-weerd *Wolf van Swijnel* ofte *Swijvel*, ende *Frederick van Doorne*, met een wt den Raed van *Bommel*: wt de Ampt-mannyen van *Beeſt* en *Renoyen Walraven van Piek* ende *Diderick van Beeſt*, met by-voeginghe van twee buyr-luyden ofte heymraeden wt yeder vleck.

* forte *Puffelick*

9. Dan indien het nood dede, ofte dat 'er boven 't voorgaende yet onverhoeds voor-viel, *daer in zouden de gezeyde laſt-hebbers voorſien, als mede ruyteren en voet-knechten aenneemen, ende ter behoorlijker plaetſen in-legheren, wel verſtaende met voor-weeten van den Vorſt; voorts alles beſchicken na ver-eys van zaeken; mids gehouden blijvende ten allen tijden reekenſchap te geeven van hunnen ontfangh, wt-gifte en bewind. Tot deſe geld-beede bewillighde het Vier-deel van Nymegen aldus, dat ook de andere deelen van Gelderland ende het Graef-ſchap Zutveen desgelijk zouden doen; ende de Vorſt by gezegelde brieven verzeekeren, zulx alles te geſchieden voor-behoudens den landen hare voorrechten, ende alleen voor deſen tijd na wt-wijſen van 't beſteck tuſſchen den Vorſt en de landſchap op-gericht.*

† *Vid. autor pag. 813. & ſeqq. Nos heterogenea obiter tantum libamus.*

1540. Al het welk wanneer *Willem* door ſyne gezanten *Diderick van Lip* gezeghd *Hoen* Heer van *Grubbenfurſt* en *Aefferden*, Droſſaet van Keſſel, ende *Iaſpet van Linden* Heer te *Himmen* en *Blitterſwijk* het Over-Vierdeel van *Ruermond* had voor-gedraeghen; toonde ſich het zelve niet min vry-willigh om goed en bloed voor den Vorſt te waeghen, na het voor-ſchrift van de Bommelſſe en andere verbonden: ende zijn dien volghens wt den naem van 't Vier-deel gemaghtighd *Ian* Heer *van Elmpt* en *Boichouve*, met *Arend van Borcholt*, van weghen de Stad *Ruermond*, *Henrick Boets* geheeten *Wolfkolt*, ende *Reyner Melis*: wt Venloe en Gelder *Ian Lom* ende *Iacob Holtſteyn*: met maght, om neffens den Vorſt over zaeken van oorlogh, over het werven ende af-danken van volk raed te ſluyten. Tot het in-maenen der penninghen wierden geſtelt *Chriſtoffel Schenk* Heer van Hellemoede, *Ian van Dort*, *Helmich van Holthuyſen*, *Adriaen opten Bergh*, ende *Volmaer van Horſalaes*. Daer na liet de Vorſt de Steden allenthalven waerſchouwen, geene weder-doopers, ofte * andere luyden van eene verdachte ofte verdoemde leer noch eenighe verbannene, oproerighe ofte anders ergh-waenighe luyden by haer te dulden ofte te laeten in-kruypen, ook by dagh en nacht aen de poorten ende op wallen ſcherpe ſchilder-wachten te houden en ronden te doen: alzoo daer een mompelingh liep van bedeckte aenſlaghen tegens haer gebrouwen. Terwijl de Keyſer met Koningh *Ferdinand* in Nederland vertoefde, was Vorſt *Willem*, op des zelfs beloften van verzeekeringh met een groot vertrouwen naer *Bruyſſel* gereyſd; alwaer hy, na gedaene aenwijſinghe van ſijn recht op het Vorſtendom van Gelder ende Graefſchap Zutveen, verzocht, met beſleven des Keyſers, by dit ſijn bezit te moeghen verblijven. Andere zeghen, dat hy op des Koninx woord naer Gent was geroepen, ende verneemende dat de Keyſerlijke Raeden hem alle teghen en in den mond vielen, die den Keyſer alleen voor Hertogh van Gelder wilden gekent hebben, ſich daer na tot den Koningh van Vrankrijk ende allenxkens tot andere aenſlaghen zoude hebben gekeert. In die daghen is de dochter des Hertoghs van Lotrijk, welke den Vorſt van Cleve was toe-gedacht, door beſteeken van de Keyſerſſe, met * *René van Chalons* Prins van Orange getrouwd, ende neffens haer man wt Lotringen over-koemende niet zonder grooten pracht binnen *Bruyſſel* ontfanghen. Doch wanneer *Chalons* na drie iaeren voor † *S. Deſir* in Champagne quam te ſtruykelen, is ſy naderhand herhouwelijkt aen *Philips van Croy*, Grave van *Porty* ende Hertogh van *Aerſchot*. Op den 25. des Soemer-maends was 'er binnen *Hagenouw* eene vergaderingh: daer, onder andere, *Antonis* Hertogh van Calabrien, Lotringen en Gelder, gebooren wt *Philippe van Gelder* volle zuſter van Hertogh *Karel*, door ſyne Raeden een gedruckt boexken in de Duytſſe tael liet vertoonen, met levende redenen vaſt maekende, dat de landen van Gulich, Gelder, ende Zutveen door het recht van maeghſchap aen hem ende niet aen Vorſt *Willem* (niet tegen-ſtaende des zelfs op-geraepte beſcheyden en voor-werp-zelen) toe-behoorden. Die van ‡ *Arnhem* waerſchouwden den Raed tot *Wageningen*, dat, aengeſien des landſchaps gemaghtighde ſich eerſt-daeghs op den wegh begeeven moeſten om den *Henze-dagh* tot *Lubeck* by te woonen, ſy luyden hun aendeel tot de reys-koſten wilden overmaeken: dat ſy mede goede acht op hunne Stad zouden ſlaen, vermits daer tijdinghe was dat 'er twee ſchepen met knechten van *Enkhuyſen* tot *Yſſelſteyn* gekoemen, ende de Pols-broekers met de onderzaeten om Utrecht mede op de been waren. *Willem* wijs wordende dat 'er, tegens verſcheyde Rijx-afſcheyden, etlijke heerlooze knechten ſich elders by den anderen ſchreyden; en vergat niet den Raed der Steden doorgaens op het hert te binden, dat ſy noch de aenneeminghe noch door-treckinghe ofte t'zaemen-rottinghe van dit volk zouden toe-ſtaen, maer de weder-willighe door betaemelijke ſtraffen in-toomen, om alzoo de arme onderzaeten voor over-laſt en ſchade te behoeden.

10. Koningh *François* van Vrankrijk, die te vooren ſyne gedachten hadde gevleyt met eene vaſte hoop van het Hertoghdom van Milanen voor ſijn zoon *Karel* van den Keyſer met minne te zullen bekoemen, vernam tegenwoordigh, na het af-zenden van eenighe gezanten naer de Nederlanden, dat de Keyzer heel anders geſind was als hy wel eer in Vrankrijk had laeten blijken. Waer over de vriendſchap tuſſchen beyden heel is verkoeld, ende de Koningh tot andere gedachten op-geweckt. Effen voor heen was van Gent naer huys gekeert Vorſt *Willem*, t'eenemael hoope-loos, van de landen van Gelder hem door de Staeten op-gedraeghen namaels met des Keyſers dank te behouden, in de welke hy ſich zelven door ſijn groot-vader *Maximiliaen* zeyde beleend, ende daer toe, wt kraght van het twee-voudigh befteck met Hertogh *Karel*, alleen gerechtighd te zijn. De Koningh hier wt giſſende dat *Willem* op den Keyſer moeſt gebeeten zijn, ende ſyne vennootſchap voordeeligh achtende om het aengrenzende Nederland te beſtormen, beloofde hem volk en geld in overvloed by te zetten, daer nevens ſyne landen met alle maght te beſchermen. Ten welken eynde de Vorſtelijke Raed *Herman Kruſer* van Kampen, een man van een vermaerden naem en zonderlinghe beſpraektheyd, ende die door wijlen Hertogh *Karel* over zaeken van belangh meer-maels naer Vrankrijk was af-geſchickt, nu weder ſich tot den Koningh heeft vervoeght, ende zoo veel gewerkt, dat de Koningh ook den Vorſt tot ſijn bloed-vriend beloofde te maeken, ende hem tot eene bed-genoote te ſchenken, wanneer ſy houw-baer zoude weſen, *Ianne Margriet van Albret*, eene dochter van ſyne zuſter ende *Henrick* Koningh van Navarre, die doen elf iaeren oud was, ende zoo in rijkdom als in zeeden en fraeye gedaente boven alle Vorſtinnen van Vrankrijk wt-blonk. Onder dit is de Keyſer tegen 't volgende iaer wt Nederland naer den Rijx-dagh te *Regensburgh* verreyſd. Maer eer hy zoo verre was gekoemen, zond hy niet alleen aen de Gelderſſe Staeten, maer ook aen Vorſt *Willem* duytſſe brieven, waer in den zelven, zonder omſtandigheyd van eenighe eer-naemen, ſpijtighlijken word voor-geworpen, *dat hy op ſijn eygen hand, boven alle rechten en vcorgaende dreygementen, ook tot ſijns Keyſers onwaerdeerlijke ſchade en kleyn-achtingh, de landen van Gelder en Zutveen als een roover met louter geweld had in-genoomen ende* 1541.

* *Sacramentariſe*

* *Renatus Cabillonenſis.*
† *S. Deſiderij fanum.*
‡ *Excerpta hæc è variis authographis.*

1541. *ende al noch behield; daer noch hy, noch yemant der geener van wien hy ſijn verneynd recht moght afreekenen, eenighe leen-heffingh ofte toe-ſtemmingh van 't Rijk konden voort-brenghen; on-aenghezien mede zoo menighe en ruyme aenbiedinghen van hem Keyſer, ende des zelfs onſtraffelijk bewijs, zelfs ten op-ſicht van ſijne voor-ouderen, hem onlanx binnen Gent getoond; zoo dat hy doen, als t'eenemael ſtom en over-tuyghd, ſich half geliet bereyd te weſen de landen, zoo haeſt hy met ſijne moeder geſprooken hadde, af te treeden: 't welk hy niet alleen niet en had na-gekoemen, maer in tegendeel door verſierd beſcheyd en wt-geſtroyde brieven ſijn doen bemantelt, ende ſijns Keyſers duydelijk recht by de Standen van 't Rijk en Gelder verduyſtert, ook des zelfs meeninghe over dwars wt-geleyt; welke al noch niet anders en was, dan dat Gelderland weder aen 't Roomſſe Rijk ende aen hem als eenighen Erf-heer zoude koemen, ende voorts by ſijne oude vrydommen onverkort blijven. Ende nademael hy weder-berſtigh bleef, was hy (Keyſer) beraeden en ook benoodigh geworden dit alles op den aenſtaenden dagh te Regensburgh den Rijx-Standen voor te draeghen; hem overzulx in 't byzonder laſtende met het * laetſte daghement ſich, om de voorzeyde oorzaek, binnen 40. daghen na het ontfanghen deſer aldaer in te ſtellen, waer toe hem deſe brief voor een vaſt-geleyde zoude dienen, zoo op de reys naer den Rijx-dagh, als op den Rijx-dagh, ende in 't weder-keeren. Weshalven hy nu met eene meeyten ſchreef aen de Staeten van Gelder, om insgelijx hunne volmaghtigers daer heen te ſchicken, ende voor zoo veel hen deſe zaek aenginghe, alles by te woonen: hem daer en boven heetende, deſen briefdraegher genoeghzaeme verzeekerdheyd ende handſterkingh te verleenen, om ſijne bevoelen aldaer na behooren wt te voeren; als mede den Gelderſſen Staeten, ter zaeke van de geboodene bezendingh, geen hinder ofte letzel aen te doen.*

* Peremptorie citatie.

11. Hier over zijn tegens het begin van de Lente der Steden ende Vorſten gezanten te *Regensburgh* t'zamen-geſchoold. Van weghen de Zutphenaers verſcheenen hier *Willem van Baer* Droſſaet van 't Graefſchap, ende wt den naem van de Stad *Thomas van Bourloe* Raeds-heer. Vorſt *Willem* gebaer mackende van mede naer den Rijx-dagh toe te gaen, is van ſijn Slot *Hamboch* in Gulicher-land door verborghene weghen op een vollen loop op *Amboyſe*, een Stad omtrent *Tours* op de *Loire*, ende naer Koningh *François* gereeden, willende dat ſyne edel-luyden door andere om-weghen zouden volghen, ende hem op zoo een tijd en plaets vinden: na dat hy te vooren † dtie Sondaghen after een in de Cloofteren en kerken van Gelderland hertelijke gebeden gehouden te worden hadde bevoolen, ten eynde God de Heer de beſluyten van den tegenwoordighen Rijx-dagh tot wel-vaert van de gemeyne Chriſtenheyd ende vrede ſyner onderzaeten wilde laeten wt-vallen. Niet te min had hy ſyne volmaghtigers op den Rijxdagh; alzoo *Ian van Wittenhorſt* ende *Pont Groenwolde* in den Hoy-maend die van *Nymegen* lieten weeten, dat de Keyſer, vermits de vergaderingh haeſt dreyghde op te breeken, nu op ſijn vertreck ſtond naer Italien, ende ſijn bewijs tegens Hertogh *Willem*, gedruckt aen den Keurvorſten, Vorſten en Standen des Rijx had overgelanght, wt-genoomen aen hen-luyden ende aen *Willems* Raeden, die echter niet en hadden verzuymt het recht van hun Vorſt daer teghens aen te trecken. Maer wanneer de Gelderſſe Heeren ſich daer toe ſtelden om te antwoorden ende *Willems* zaek te verdedighen; is de Keyſer ſchielijken op-geſtooven, ende met een verſtoord weſen wt de vergaderingh wegh geloopen. Men zeght dat hy doen ter tijd, ſiende de Vorſten met zoo eene menighte by een ende den Clevenaer meeſt toe-geneeghen, daer by voeghde; hoe hy nu zoo langhe iaeren en zoo menighe maelen over de gewightighſte dinghen by-een-komſten in Duytſland had gehouden, dan de zelve noyt dan nu, wanneer daer yet tegens hem te doen was, in zulk een getal by een konnen krijgen; die ook nemmer eenighe zaek met meerdere hevigheyd hadden gedreeven en aengebonden, dan deſe van den Hertogh van Gulich, welke ſy echter wel wiſten dat tot ſijn nadeel zoude wt-vallen. Effenwel is 'er voort daer na een beſluyt gemaekt, ende daer by den Keyſer vry gelaeten, ſijn recht op Gelderland en Zutveen te vervolgen. De Keyſer in ſijn voorigh boexken aengetoogen hebbende, *hoe, na dood van Reynald Hertogh van Gelder en Gulich, Adolf van den Berghe door Keyſer Sigiſmund in den iaere 1424. beleend was met de landen van Gelder en Zutveen; vertoonde te gelijk, dat op dien tijd het Vorſtendom by Arnold van Egmond, als naerder bloed-vriend ende zuſters kinds kind van Reynald, was bezeeten; tot dat Adolf ten laetſten zonder beſit en kinderen af-ſtervende, des zelfs broeders zoon Geeraert van Gulich by den voor-genoemden Sigiſmund over Gelderland wierd in-geheerd: Waer na Karel van Burgondien al het recht van Egmond in den iaere 1472. door vry-willighen afſtand ende voor zeeker geld ſich had aenge-eyghent, als mede op het volgende iaer dat van Geeraert van Gulich: welke over-draght en verkoopingh by Geeraerts zoonen Willem ende Adolf, ende daer na op het weder-zijds verzoek, door Keyſer Fredrick was bekraghteighd, ende Karel voor hem en ſijne erven in de gezeyde landen in-geleyd; daer na ſijne dochter Marie met haer man Maximiliaen, en zoon Philips, vader van den tegenwoordighen Keyſer. Dan vermits Karel van Egmond de gedachte landen naderhand bemaghtighde ende met de wapenen vaſt hield, waren Karel en de Keyſer, na veele oorloghen en onder-handelinghen, eerſt te Gorichem in den iaere 1528. ende wederom te Grave, over-gekoemen; dat Egmond voor ſijn leeven het Vorſtendom zoude bewaeren, ende, zonder echte lijfs-erven over-lijdende, aen den Keyſer en ſijnen erven over-laeten. Waer tegens Willem op-ſpraek t'eenemael nietigh was; gemerkt na Geeraerts af-ſtand nu meer dan 63. iaeren waren verloopen: in allen welken tijd noch ſijn zoon Willem, noch ſijne eenighe dochter Marie met haer man Ian van Cleve, de ouders van deſen Willem, eenigh recht altoos op Gelderland hadden voor-gewendet, ofte ſich Vorſten van Gelder en Zutveen laeten noemen, ende derhalven meer dan door eene enkele veriaeringh waren ende moeſten blijven wt-geſlooten.*

12. Middeler tijd wierd *Willem* zeer hoffelijken binnen *Amboyſe* van Koningh *François* ende de Franſſe onthaeld, als wiens hulp hen binnen korten tijd zeer wel te paſſe zoude koemen tegens den Keyſer. Onlanx daer na heeft men met ernſt † wederom geſprooken van het houwelijk van *Willem* ende *Iohanne van Navarre*, een noch onhouwbaer doch ſeer fraey meyskeu. Ende al hoewel de ouders ofte het deerentje zelve

† *Ex Ducis autographo.*

† *Siet t'eyndens het voorighe iaer.*

daer

1541. daer toe niet heel graeghe en waren, niet zoo zeer wt eygen oordeel ofte ſmaed tegens *Willem*, dan door eene verkeerde inblaezinghe van andere, die Duytſland in vergelijkingh met Vrankrijk als boerachtigh en onzeedigh mis-preeſen; niet te min is de voor-bruyloft met begeerte van den Koningh in den Soemer-maend niet zonder groote weydſheyd op deſe wijze gehouden; ‡ Wanneer op den 13. in den ſpaeden avond de verloovinghe was geſchied, is den anderen dagh de kerk-gangh daer op gevolghd. De Koningh had de bruyd, ſynes zuſters dochter, zelf by de hand, de Dolfijn gingh neffens Hertogh *Willem*; een Biſſchop dede den dienſt; ende de Cardinael van *Tornon*, vergezeld met zes Cardinaelen, gaf het paer te zaemen. Daer na hebben de Hertoghen van *Vendome*, *Guyſe* en *Nevers* met andere groote Heeren *Willem* wt ſijn herbergh te hove gehaelt: alwaer, na gedaen dienſt, de bruydegom met de bruyd aen 't boven-eynd van de tafel ginghen ſitten, ende voorts de Koningh Koningin en Dolfijn van Vrankrijk. Des avonds ſlempte men wederom in een groote zael met blauw fluweelen doek zeer koſtelijken behanghen: na den eeten wierd 'er, als voor heen, gedanſt, drollighe mommeryen in goude en zilvere lakens vertoond, ende daer na weder allerley leckere zuyker-gerichten aengediend. Na deſe voor-ſpelen heeft de Koningh de nieuws-getrouwde te bedde geleght. Den volgenden dagh vermaekten ſich de Heeren met ſpeer-gevechten, ridder-ſpelen en andere tijd-kortinghen. Den 15. dagh ſchickte de Dolfijn aen *Willem* een gemaekt kleed: zoo dat ſy beyde op dien dagh met een gelijk gewaed aengedaen voor den dagh quamen. Onder andere lieten ſich op dit blijd-mael vinden de gezanten des Paus, der Koninghen van Engeland en Portugael, van Venetien, ende des Hertoghs van Saxen: dan die van den Keyſer bleef om eerlijke verſchooninghen after. Als daer na de Koningh en *Willem* een onderlingh verbond hadden getroffen, is hy, weder naer huys haeſtende, door 2000. Koninghlijke ruyteren tot aen de Trierſſe geweſten vergezelſchapt, ende voorts lanx den Moſel en Rhijn door het Stift van Colen op *Duſſeldorp*, tot geen kleyne blijdſchap van alle de ſyne, afgekoemen. Voor ſijn weder-keeren liep 'er een ſterke mompelingh, hoe hy tegen dank van den Koningh aldaer wierd op-gehouden; vermits de Koningh Gelderland hield voor ſijn eyghen erf-tael, ende den Vorſt, voor de over-leveringh van 't zelve land weygerde te laeten gaen; die ten laetſten alzoo was verdraeghen, dat *François*, in ſtede van 't Vorſtendom, de vaſte Stad *Ravenſteyn* aen de Maes zoude ontfangen, ende *Willem* het Vorſtendom, waer over hy was in-gehuld, als een pille-gaeve van ſyne onder-trouwde, behouden. Immers is 't zeeker, dat *Willem Ravenſteyn* aen den Koningh heeft op-gedraeghen, 't welk ook de Franſſe tot Opper-heeren heeft erkent, ende tot eene getuyghenis van onderdaenigheyd Franſſe wapens op de toorens en poorten af-gemaelt. Daer en tegens heeft de Keyſer (om den Frans-man en Clevenaer wederom op de teenwen te treeden) den * oudſten zoon van Lotringen *François* aen ſijn lijn getrocken, ende ten echt beſteedet aen *Chriſtine*, dochter van Koningh *Chriſtiern* van Denemarken en ſyne zuſter *Elizabeth*, eene onbeſlaepene weduwe van *François Sforția* Hertogh van Milanen. Want de Keyzer, om den mond hem waterigh te maecken, aen *François* met ſyne nichte belooft had de landen van Gelder te leen te geeven. Doch de tijd heeft geleert, dat de daed op de woorden niet en is gevolghd: alzoo hy immers zoo grooten zin in Gelderland hadde als de Lotringher. Voor ſijn op-tocht naer Italien, ſprack de Keyſer met *Frederick* Palts-grave, om *Willem* door de Keur-Vorſten ſcherpelijken te vermaenen, van het gevaer ſyner goederen en landen, ende de verwoeſtingh welke het Duytſſe Rijk hier over beſcheerd was, te verhoeden door het weder-inruymen van Gelderland. Doch alzoo *Willem* niet gaerne wt ſijn ſtoel zoude hebben op-geſtaen, dan ſich op ſyne wetlijke aenkomſte, op ſijn wel-begonnen beſit ende op de vier-ſchaten beriep, en is de zaek hier mede doen niet gevorderd, dan dat hy, na dank-ſeggingh, de Vorſten bad om den Keyſer tot billijkheyd te willen beweeghen. Onder dit hadden *Herman van Bronkhorſt* Heer te Batenburgh † en die van *Nymegen* onder een ſcherp kraekeel aengaende eenighe geld-ſchulden, bezaeten en gepleeghd geweld: waer over ten weder-zijden menigherley klaght- en ſmaed-ſchriften, vol van woorden en ydel van ſtof, zijn gewiſſeld; dewijl een yeder ſyne eynden zocht vaſt te houden ende d'een voor d'ander het zeyl weygerde te ſtrijken.

13. Koningh *François* verſtoord dat de Keyſer hem tegen alle verwachtingh de landen van Milanen rond wt ontzeyt hadde, ende hem gelijk een poetz geſpeelt als den Lotringer, gingh ſich daer en boven met den Koningh van Engeland *Henrick* den achtſten nauwer vermaetſchappen. De Switzers tot gelijke vennootſchap aengezocht zijnde beloofden ſich on-zijdigh te draeghen. Hy had mede naer *Conſtantinopolen* aen *Solyman* af-geſchickt een Genuois ende een verdreeven Spaeniard, als gezanten; welke beyde over de Po naer *Venetien* gaende door de Keyſerlijke buyt-gangers zijn ontlijfd. De Koningh zulx voor een groot ſchelm-ſtuck en ongelijk duydende, verklaerde, ſyne gezanten tegens het algemeyn volker-recht te zijn ontheylighd, ende door deſe euvel-daed den oorlogh hem niet alleen aengezeyd maer ook aengedaen. Ende hoewel de Keyſerſſe met ernſt haer zelve in deſen verontſchuldighden ende zoo wel hunne handen als gedachten daer van zuyver kenden, leggende de ganſſe miſdaed op de bloed- en geldgierighe knevelaers en over-loopers; kond echter *François* ſynen brand in geen water verkoelen. Waer over hy ook *Iuriaen van Oeſtenryk*, een baſtaerd van Keyſer *Maximiliaen* ende Opper-Biſſchop van *Valentien*, hoewel hier van onweetend, zoo de zelve wt Spanien door Vrankrijk naer Nederland wilde, binnen *Lyon* beval aen te houden ende te hechten. Maer de Keyſer binnen *Luca* met den Paus *Paul* den drieden ſpraek gehouden hebbende van eene Kerkelijke vergaderingh wt te ſchrijven ende van andere hooghe zaeken, beſtond, onaengeſien de winter voor de deur was ende ſyne Heyligheyd hem zulx wijſſelijken af-ried, ſyne voor-genoomene ſcheeps-

‡ *Wt een brief van Herman van Wachtendonk aen Iacob Canis Burghemeeſter tot Nimmeghen.*

* *Siet op het begin deſes Boex.*

† *Ex literis Neomag. & Arnhem.*

reys

1541. reys naer Afriquen te vol-voeren, om den Turk hier ende daer werk te geeven; te meer, nademael de Chriſtenen effen te vooren in Hungaryen dapper waren geklopt. Weshalven hy eene ſteeuwighe maght in-ſcheepende, ende de cy-

* *Corſica.* † *Inſulæ Baleares.* landen van * *Corſu* ende † *Maiorque* voor by vaerende, tegens den 23. van den Wijn-maend met de vloot by ſtil weder aen den oever van de beerlijke zee-ſtad ‡ *Algiers* is geland. Dan op den drieden dagh is 'er een leelijk onweder op-

‡ *Iulia Ceſarea, Algeria.* geſtaen, met onſtuymighe winden ende ſtort-vlaeghen; zoo dat de Keyſer, na 't verlies van veele ſcheepen en volk, gedwonghen was met het over-ſchot van de vloot trooſt- en gelde-loos naer Spanien te keeren. Maer als hem onder weghen eene nieuwe hemels-buye over-viel, is hy,

* *Drepanum.* ſijn loop neemende lanx * *Trapana* ende de *Maiorques*, tegens den Winter-maend, een hoop kloeke ſcheepen en mannen after-laetende, voor het laetſte te † *Carthagena* in Spanien aengekoemen; 't welk aen ſyne vyanden hier en daer

† *Carthago nova.* ſtof gaf om wt te ſtroyen, dat hy van den zeeviſſen was op-gegeeten en in-geſlockt, ende by de Gelderſſe een herten-luſt verweckte, roepende, dat hy niet beter behoorde te vaeren, die met het bloed van gezanten ſyne handen en achtbaerheyd had derven bevlecken. In die daghen heeft ook der Deenen Koningh *Chriſtiaen*, door ruſſchen-koemen van Vorſt *Willem*, met den Koningh van Vrankrijk gehandelt, *dat d'een d'ander de hand zoude leenen, ende, behalven eene vloot met ſijn toe-behoor, duyzend ofte meer, na dat de noot dringhend was, gewapende mannen by-zetten. Chriſtiaen beloofde hier en boven de Sond te willen ſtuyeen, ofte daer binnen te bekommeren alle vyanden van Vrankrijk. In dit verbond zouden beklemd zijn de Koninghen van Sweeden, ende Schotland, neffens de Hertoghen van Pruyſſen ende Willem van Cleve; als mede (zoo hy ſijne meeninghe binnen zes maenden uyterde) de Koningh van Engeland. Der Sweeden Koningh Guſtaef bedongh ſchier het zelve, die ook eene bende voet-volx wilde vaerdigh houden, behalven eene wel-geſtelde vloot, om lanx de Hollandſſe en Vrieſſe ſtrand op te paſſen.* Tot zoo eene vennootſchap bewoogh ofte dwongh den Deenſſen Koningh ten halven Palts-grave *Frederick*, de man van *Dorothé* dochter van den gezeekerden Koningh *Chriſtiaen* den tweeden; die t'elkens wegen ſijn vermeynd recht op de Rijken van Denemarken en Sweden, ſijn aengehylickten oom den Keyſer laſtigh viel.

1542. 14. Dit aldus beſteld zijnde, heeft de Hertogh van Cleve en Gelder tegen het volghende iaer de ſyne door brieven by een geroepen, om, volgens den draed van de Keyſerlijke beveelen, ende het ionghſte af-geſcheyd van *Spier*, ſijn aentael van volk ende byſtand tegens den Turk wt te leveren; die na 't veriaeghen der Chriſte-

* *Buda.* nen ende ontzetten van * *Offen*, de ſleutel van Hongaryen, allenxkens met loode ſchoeyen Duytſland quam naerderen. Hier op heeft men terſtond wt de landen van Gelder, Cleve en Gulich een deghelijk legher by een gezaemelt, onder den Overſten *Roſſem*, wiens naem onder het krijghs-volk zeer berucht ende bemind was; om dat hy, als een doortrapt, kloek ende roof-zoekend Veld-heer, zelfs de zwaerſte ende in den eerſten aenſien half onmoeghelijke dinghen met geen minder geluck als dapperheyd plaght wt te voeren en geene kanſſen af te ſlaen. Waer over die van den adel en veele andere met groo-

ten yver en ſterke hoopen onder hem dienſt ginghen neemen; zonder veel na den oorſprongh van den oorlogh ofte na den vyand te onder-vraeghen, ende genoegh achtende, zoo *Roſſem* maer wiſt tegens wien ende op wiens naem het zwaerd wierd aengebonden. Die van † *Arnhem* hadden *Frederick van Hemert* tot een hooſd-man aengenoomen neffens een deel knechten, die ter maend zouden trecken vier Rijder gulden boven hun gewin en gewerf, ende de bevels-luyden en edele daer en boven behoorlijken werden wt-geruſt. Hier neffens hebben de Standen des lands den Vorſt, tot des krijghs-volx voldoeninghe, voor de eerſte zes maenden toe-geſtaen 30000. golde guldens, onder allerley ſtaeten van luyden wt te zetten; met beloften van meerder toe-laegh in geval van langher oorlogh en dringender nood. Als dit de Koninginne *Marie* Stad-houderſſe der Nederlanden gewaer wierd, liet ſy zoo door booden als brieven de waerom van zoo eene ſterke toe-ruſtinghe *Willem* af-vraeghen. *Willem* gaf zoo een duyſter en onbepaeld beſcheyd: *dat deſe maght in 't begin, om tegen de Turken te dienen, door meer dan eenen Overſten was geworven, ende daerom wt ſijne paelen zoude verhuyſen: alzoo hy rond-om met ſijne buyren in vreede ſittende, geen krijghs-volk en behoefde: dat mede ſtrijd-baere volkeren veeltijds gewoen ende altoos gerechtighd waren bed en dienſt te doen aen den geenen, van wien ſy, hoewel op een onbekenden naem, geld trocken.* Niet langh daer na heeft Koningh *François* ſijn zoon *Henrick* den Dolfin tot Veld-heer gemaekt over een legher, die gebaet maekende van naer *Piedmond* te gaen, Spanien zoude aentaſten; ende over noch een ander leger *Karel* Hertogh van *Orleans* ſijn ionger zoon, om daer mede Lutzenburger-land te bezoeken; hem toe-voegende *Glaude van Guyſe*, broeder van den Hertogh van Lotringen. Maer *Henrick* had tot ſyne beſtuerders de Heeren *Hanebout* en *Briſſac*. Daer en boven hield *Vendoſme*, de naeſte Prins van den bloed, de geweſten van *Arioys* in ſtadighe onruſt; die ook, na 't verſterken van *Teroane*, eene bende ruyteren van de Keyſerſſe neder-ſloegh. De Koningh zond mede aen *Roſſem* in Gulicher-land den Heer van *Longuevalle* wt het geſlacht van *Boſſu*, om met de zelve troppen den Brabanderen aen boord te koemen, ende de Stad-houderſſe *Marie* het vuyr zoo na te leggen, dat ſy de Lutzenburgers geenſins zoude konnen ontzetten noch twee heyr-kraghten teffens weder-ſtaen. De Hertogh van *Orleans* dan over Maes gaende, heeft *Lutzenburgh* met ſlechte moeyten bemaghtight, alzoo de Stad ongeraedzaem vond zoo een onverwacht en ſteeuwigh vyand (wiens maght beſtond wt 12000. Duytſſe ende 6000. Franſſe voet-knechten, boven 3000. ruyteren) langh op te houden; te min vermits de Keyſerſſe hulp-troppen noch niet en waren aengekoemen, ende de ſchrick onder de kleyne en groote zoo groot, dat ſy liever hadden haer trouw en ouden Heer af te gaen dan de kans van den oorlogh af te wachten. Na 't vermeeſteren van *Lutzenburgh* droeghen de overighe Steden de ſleutels tegen; wt-gezonderd *Yvoix*, 't welk een diepe graft en moraſſighe landouwe te baet hebbende, na een aenvechtingh van eenighe daghen met verdragh ſich eerſt op-gaf.

† *Ex literis Arnhemienſ. & archivi Doesburg.*

15. Onder

1542. 15. Onder dit en ſliep *Roſſem* mede niet, maer door het Graefſchap van *Hoern* aen de Luykenaers eene bezendingh doende, verzocht (om ſijn aenſlagh teghen *Antwerpen* onder de as van geveynſdheyd te beter te bedecken) door hun Sticht een vryen door-tocht naer Vrankrijk; *niet om met den Koningh den Keyſer te beſtrijden, maer om de dochter van Navarre Willems gemaelin naer Cleve over te brenghen.* De Luykenaers gaven, na geſlooten raed, den Gelderſſen tot antwoord, *dat ſy met zoo een zwerm volx een anderen wegh naer Vrankrijk moeſten zoeken; alzoo de Luyxe niet gewoen en waren, wtheemſſe ſchaeren in- ofte door- te laeten: biddende, men wilde deſe vryheyd hen niet beneenen: anders en zoudze noch de moed noch de maght ontbreecken, om geweld met geweld te weeren.* De Antwerpers zulx verneemende, ende niet zonder reden vermoedende dat de Gelderſſe op hunne Stad, welke doen in rijkdom haer weder-gaede nauwlijx en vond, het oogh hadden; (gelijk maghtighe luyden na de maet van hun goederen vol zijn van ſchroomte en afterdenken) ginghen in der yl eenighe ruyteren, ende zoo veel krijghs-volk als ſy immers konden, wt laſt van *Marie* aenneemen, om de zelve met de Peel-lander boeren, die bereeds in't geweer en op de been waren, te vermenghen, ſterk zijnde omtrent 2000. bus-ſchieters, behalven 900. die ſtaele buſſen, ende andere die ſpieſſen droeghen. Deſe een onverhoeden aenval doende op etlijke Roſſemſſe, welke over de Maes ende om roof waren gegaen, dwonghen ze weder tot *Roſſem* op geene zijd van den ſtroom den wijk te neemen. De boeren dit vluchten bemerkende, zijn, als of de vyand hier mede wt het veld gedreeven ende eene volle over-winninghe bevochten was, alle weder naer huys geſtrecken: mackende middeler-wijl een onderlingh beſpreck, dat ſy op het klokken-geklep, als voor heen, op de oude plaets zouden by een rotten. Maer de Raeds-heeren van *Antwerpen*, die *Roſſem* voor geen grooten Heyligh en hielden, bevolen alles tot verzeekeringh van hare Stad te vervaerdighen, by zondere zorgh daer voor draeghende, dat alle wt-landers ende meeſt de Cleeſſe ofte Gelderſſe op nieuws de Overigheyd zouden bezweeren. Op dien tijd (*'t welk eeniger maeten wonderlijk ſchijnt*) zijn 'er over de duyzend hooſden geteld, welke liever koozen te ruymen ende alles te laeten ſtaen, dan aen de Stad, terwijl ſy daer binnen woonden, trouw te looven. Eenighe van hen zijn met een dreygend gelaet verſcheyden: andere zeyden, *dat ſy als ballingen wt-weecken, ende miſſchien eerlangh als burgers zouden in-keeren.* Daer na is de gemeente in troppen en boerſchappen geſcheydeld, het geſchut voortgehaeld, de mueren en veſten op-gemaekt, de graften gereynighd, ende de burgerye tot het handelen van wapenen en buſſen meer en meer geoeffend. 'tBewind over de krijghs-zaeken wierd *Cornelis Spaen* oud Burgemeeſter toe-vertrouwd; die niet en verzuymde met den ſynen de ronde om de Stad te doen, ook de poorten en alles gade te ſlaen.

16. *Roſſem* onder dit van leger-ſtad veranderende, ende een heus antwoord geevende aen de Brabandſſe laſt-hebbers, beſtond ſyne volken (gewaerdeerd op 12000. voet-knechten ende 2000. paerden, de licht-gewapende buyten gereekend) niet wijd van *Raveſteyn* met booten en ponten over den ſtroom te brenghen. In't begin deed hy, gelijk den gezanten beloofd was, geene baldaedigheyd: daer na dieper en dieper het land in-treckende, ende ſiende, dat de ſyne nu van 't vaendel niet en konden wegh loopen; veroorzaekte door geheel Braband zoo eene verſlaegenheyd, dat aen alle kanten de landluyden de vlecken met hun haeve en beeſten verlieten, ende naer de vaſte plaetſen elk om zeerſt toe vlooden. Zelfs de nabuyrighe Steden zitterden van vrees. Van de dorpen moeſt *Roy* het ſpits eerſt af-bijten; na welkers wt-roovingh hy op *Oirſchot* is getooghen; ende van daer niet zonder verwoeſtingh van alles door *Helverbeek* en *Baerle* af-daelende, gingh ſich legeren om *Hooghſtraeten*; een dorp, 't welk in gebouw van verheevene huyſen, in menighte van ſtraeten en cierlijkheyd menighe Stad zoude over-treffen. Op het Slot van deſe plaets hadden ſich veele vrouwen en kinderen, ook etlyke edele hunne koſtelſte ſchatten, geberght. *Roſſem* had daer behalven kondſchap, dat aldaer groote voorraed van kogels en bus-kruyd by een lagh geſtaepeld, waer van in ſijn legher groot gebreck was. Hier om liet hy het Slot dadelijken onder heftighe dreygementen op-eyſſen: ſchattende, ſyne achtbaerheyd ten hooghſten daer aen geleeghen te zijn, indien hy dit Huys op het ſpoedighſte veroverde, zoo om ſijn legher van allen nood-durft te verheughen, als om de andere Brabanders en Antwerpers meerder bangigheyd aen te iaeghen. De Hooghſtraeters met kleyne ofte zonderlingh geene bezettingh voor-ſien, door het ontzagh van zoo een Veld-heer en legher, ende door 't gekerm en gewoel van den onweerbaeren hoop bewooghen, welke dickwijls den op-zet en moed van kloeke mannen verbreekt, openden voor *Roſſem* de poorten; na gedaene beloften dat hy niemant en zoude deeren. Hy bleef ook by ſijn woord; aengeſien hy boven de bedonghene 100. tonnen kruyd, een deel yzere koghels, ende vier ſtucken, niemant yet af-handighde. Deſe zegeningh baerde in de Roſſemſſe eene nieuwe wankerheyd, merkende, dat ſy bereeds zoo veele Steden van groote ofte paſſelijke ſterkte op den rugghe hadden, waer van noch geene henluyden had derven te keer gaen, ofte door een aenval verſchricken. Ondertuſſchen beval de Koningin *Marie* by ſtrenghe placaeten, de goederen niet alleen ende waeren van alle in-zaeten van Cleve ofte Gelder, maer ook de inwoonders zelve in de Nederlanden te bezetten, ende zoodaenighe aenteykeningh daer van te houden, dat niemant, ſchoon onder borchtoght, de zelve gevangens en goederen behoefde te ontſlaen. Die van *Monickedam* en *Harderwijk* verdroeghen echter zoo met den anderen, dat de Harderwijkers van zoodaene bekommeringh by haer vry zouden weſen. In die daghen is door de Burghemeeſteren van *Hamburgh* hun Stads werk-baes *Chriſtiaen Schelen* met een roey-draegher tot de Overigheyd van *Arnhem* af-geſchickt, met verzoek van oorlof om de veſten en bol-werken van *Arnhem* te beſichtighen, ende daer van een ſtaeltjen te neemen voor hare Stad, welke noch eenighe werken van nooden hadde. Alzoo ook die van de * *Nieuwe* en *Oude markt* binnen *Arnhem* onder een kneekten over de drie vrye Iaer-merkten, die men iaerlijx, na oud gebruyk, op den Nieuwen merkt plaght te houden; zoo dat die om den Ouden merkt gezeeten zijnde ongehouden meynden te zijn op de voor-

* *Ex autographo.*

zeyde

1542. zeyde Iaer-merkten met hun vleys en vis die ſy veyl hadden op den Nieuwen merkt te volghen: hebben Hertogh *Willem* met den Raed en Gildemeeſters van *Arnhem* deſe haperingh aldus geſlecht; dat voortaen die om eenighe vis te veylen in de Stad quamen, wt-ofte in-heymſſe, binnen de zelve Iaer-merkten hun vis op den Nieuwen merkt te koop zouden brenghen. Dan dewijl het Vlees-huys aen den Ouden merkt getimmerd ende zoo in winter- als zoemer-tijden bequaemer was om met het vlees in den drooghen te ſtaen; bevoolen ſy, dat de been-hackers met hun vlees-mes op de oude plaets altoos zouden blijven, noch zonder voor-kennis van de Burgemeeſters van daer gaen: ofte dat ſy, zoo het hen beliefde, in de voorzeyde drie merkten en anders niet zouden volghen.

17. Terwijl het krijghs-volk te *Hooghſtraeten* pannekoekt, ende in de omleggende grazighe landouw gaet vleughel-ſpreyden, word *Roſſem* door verſpieders bericht, dat *René* Prins van Oranje en Grave van Naſſouw met eene tamelijke maght wt ſyne vaderlijke Stad van *Breda* was op-getrocken naer *Antwerpen*, met meeninghe om den Gelderſſen in de voor-baet te weſen. Om dit te volvoeren ende naer *Antwerpen* te geraecken, moeſten ſy beyde door verſcheydentlijke weghen op *Breeſchot* wt-koemen, zijnde een dorp omtrent ſeven mijlen van *Antwerpen* af-geleeghen. Vermits de weghen daer in een hiepen, heeft *Roſſem* ſyne rappe en harde rot-gezellen zoo voort-geſtouwt, dat hy door kloekheyd die plaets in voor-raed in-nam. Maer met bekommeringh vaſt denkende om den aenkoemenden vyand te verſtricken, zagh dat *Breſchot*, als ontbloot van geboomte en heuvelen, ſijn aenſlagh niet zeer en konde voorderen. Waer over hy ongehoorde ſtreeken verſinde, belaſtende den ſynen lanx het heele veld nuyl op de buyken tegens den grond te legghen, ende den ruyteren, onder 't beleyd van *Longuevalle*, ſich omtrent de over-zijd van 't Slot te verbergen. Doen ſtelde hy 400. zwarte Ruyters (door den Deenſſen Koningh *Chriſtiaen* gezonden, ende om hunne kleedinghe en wapenen alzoo geheeten) t'eyndens het dorp ſlagh-vaerdigh, terwijl het voet-volk, als gezeghd, after haer op de neuſen lagh, om van den vyand niet verſpied te worden. *René*, ende met naemen *Lubbert Turk*, een Gelders man doch in Keyſerlijken dienſt ende aenvoerder van eene bende, giſſende dat deſe roede door *Roſſem* op kondſchap wtgeſchickt ende met ſlechte moeyten te verdelghen was, deeden een aenloop op de zelve. Doch deſe, gelijk ſy geleerd waren, begonnen niet ſluypender wijſe maer op een vollen draf after waerts te loopen, om haer lijf quanzuys te berghen. Wanneer nu de Prins met ſyne voet-bende naerderde, om met den vyand te ſchermutzeeren, zijn de Roſſemſſe knechten terſtond wt verſcheydene plaetſen en ſchuyl-winkels op-gereeſen, benauwende en neder-houwende de Naſſouwſſe. Ende hoewel *René* met ſijn overigh voet-volk zelf aenſtapte, om de over-winningh, zoo hy meynde, van den ſynen voort te zetten en by te woonen; bevond hy nochtans dat 'er yet anders gaende was, ende de Roſſemſſe veld-teykens hier ende gins, als door een vreemde ſpookery, wt het aerdrijk quamen op-ſtuyven; dat mede van afteren ende ter zijden ſijn volk door *Longuevalles* ruyterye onverhoeds wierd verſtroyd ende vertreeden. De Keyſerſſe hier over vertraeghd en verbyſterd, zaghen aen alle kanten om een goed heen koemen. De Prins zelve, ſich in den dranghder vyanden beklemd vindende, gaf aen ſijn paerd de ſpooren, ende braght aller eerſt binnen *Antwerpen* de tijdinghe van ſyne neder-laegh. *Turk* die het aller eerſt op het woord had gebraght van den vyand aen te grijpen, na dat hy een wijl tijds door hegghen en ſtruyken tot ſtraffe van ſyne roekeloofheyd had om gedwaelt, ende geloofd wierd van de Roſſemſſe gevanghen te zijn, quam echter eyndelijken gezonds lijfs binnen *Antwerpen*. Wt het getal van 't voet-volk zeght men dat 'er by de 2000. haer geweer dael geworpen ende ſich hebben over-gegeeven.

18. Dit verlies deed die te vooren verbaeſde Stad ſchier van vrees en twijffel daveren. Doch behalven dat *Chalons* door ſyne tegenwoordigheyd de burgerye weder moedighde; vol-deeden ook de wt-landſſe koop-luyden, als Portugijſen, Italiaenen, Duytſſe en Engelſſe hunne plichten: maer voor al de burgerlijke gilden, na oude wijſe gewoen zijnde op heylighe daghen by de luſt het geweer te handelen; welke nu by beurten de markt bewaerden, om van daer by nood ende gelegenheyd wt laſt der Burgemeeſteren tegens den vyand gebruykt te worden. *Roſſem* zonder af-breuk van de ſyne zoo een rijken buyt en klinkende over-winningh bevochten hebbende, trock zonder langer vertoef naer de Stad. Voor eerſt ſloegh hy ſijn legher in de voor-ſtad, voerende den naem van den Dam, om aldaer ſijn vermoeyd volk wat te ververſſen. Den anderen dagh wierd met Koninghlijken pracht een Heeraut geſtuyrd aen de Overigheyd, ende door de Kip-dorper poort in-gelaeten. Sijn aenbrengh was, *dat ſy ſich den Koninghen van Vrankrijk en Denemerken gehoorzaem zouden ſtellen, op welker naem ende zoldye de wijd-beruchte Roſſem den oorlogh voerde; die ook de burgerye niet dan alle billijkheyd zoude voor-legghen, ende der zelver vrydommen en keuren met al wat haer lief en waerd was ongeſchend laeten. Indien ſy nochtans den krijgh voor den vreede verkooſen, hadden ſy het geweld van zoo veele oude en onverwinnelijke krijghers, ende over hun hardneckigheyd behoorlijke ſtraffen te verwachten.* Hy deed hier by, *dat Keyſer* Karel *in den tocht van Algiers door ſchipbreuk in de zee was verdronken, ofte, indien hy noch leefde, door de wind aen een onbekenden ſtrand aengedreeven, alwaer hy onder de wilde menſchen van gebreck en hert-zeer moeſt vergaen, zoo dat ſy van hem geen heul ofte dadelijken by-ſtand hadden te verhoopen: Sy zouden dan liever in de roede vallen, ende de twee maghtighſte Koninghen van Vrankrijk en Denemarken in de armen vatten, welker legher by de hand ende geweld zoo vervaerlijk was, dat niet alleen Steden, maer ook heele rijken en landen voor hun bloote naemen behoorden te ſchricken.* De Raeds-heeren gaven zoo een eendraghtigh antwoord, *dat de Antwerpenaers nevens Keyſer* Karel *geen anderen Heer en kenden, dat het ook henluyden en haere Stad vreemd en niet eerlijk genoegh docht van de eens gezwoorene trouw af te wijken; dat ſy Roſſem meer voor een knevelaer en ſchender hielden, dan voor een recht-ſchaepen Veld-heer, noch ſijn gepoch veel ontzaghen, ende de Keyſer, welken men nu dood wilde hebben ende van den viſſen verſlonden, miſſchien eerder zoude op-waecken, als de Hertogh van Holſteyn (meynende daer mede den Deenſſen Koningh) ofte de Koningh van Vrankrijk wel zouden*

* *Ex autographo.*

1542. *vermoeden.* Met dit beſcheyd is de Heeraut door de zelve poort te rugh gezonden, ende noyt daer na weder-gekeerd. *Roſſem* hier door vergramd heeft op ſtaende voet de koren-meulens door den brand en anderſins doen vernielen. Daer tegens beſtond de burgerye (om een vryen wt-ſicht te hebben buyten de veſten, ende haer zwaer geſchut te gevoeghlyker op de ſtroopers te loſſen, die door het rijp gewas en geboomte tot aen des Stads graften liepen) de dickſte hegghen en boomen af te kappen, geeſtlijke en wereldlijke geſtichten, tot groot ongerief en ooghen-leed van de eygenaers, te verbranden, om den vyand niet te goed te laeten 't welk hem tot de belegeringh ofte laeghe-legghery moght dienen. Daer en boven hadden de Burgemeeſters over de Schelde wt het land van Waes, zijnde een gedeelte van Vlaenderen, 1200. ſteeuwighe boeren knechten ontbooden, ende met wapenen en ſpieſſen wt-geruſt, om de burgers, die nu veele daghen en nachten after een gewaekt hadden, een weynigh te ontzetten.

19. *Roſſem* merkende, dat kleyne en groote, de Overigheyd, ende Gemeente te gader wt eenen mond bliefen, vond raedzaem ſyne ſpillen te packen ende van daer op te breeken. Want wie zoude oyt gedacht hebben, dat het kaele en anders roof-gierighe grauw in zoo eene weeldighe Stad een-zinnigh ende by haer plicht zoude gebleeven hebben? *Roſſem* dan ſiende hem deſe hoop ontvallen te zijn, is na wt-roovingh ende verbrandingh van de nabuyrighe dorpen *Merxheym, Dam, Burgeshelt*, ende eenighe luſthoven van de vermoegendſte koop-luyden, naer de Stad *Lier* geweeken, ende voort van daer ſcheydende (nademael die van binnen op hem vuyr gaven) met vliegende vaendels op *Ranſt* ende de *Duffel* gegaen, ende naer 't verwoeſten der zelver naer *Roſendael*, 't welk hy dede brandſchatten. Daer na voor den ſtroom de † *Meth* koemende, die niet alleen breed maer ook diep en iaghtigh was, heeft wt het aengrenzend dorp kuypen, tonnen ende diergelijk tuych doen afhaelen, ende alzoo, doch niet zonder miſſinghe van volk, den ſtroom ter loop door-gewaedet. Daer na voor by *Mechelen*, ende door meenighe vlecken en boerſchappen, tot kleyne vreughde der inwoonderen, ſijn reys neemende, is eyndelijken de edele Stad van *Loeven* genaerderd, huyſende met ſijn legher by het Klooſter te *Betlehem*. Middeler-wijl wierd *Heter* en *Winkeſſel* door de ſyne in den brand geſteecken. In den tweeden op-toght quam de gantſſe maght na ter Bank, ende vloegh ſich neder omtrent de Bruyſſelſſe poort. Te vooren hadden de Grave van *Warnèburgh*, de Heer van *Annerye* ende de Ampt-man van Wals-Braband daer binnen gebraght eene bende ruyteren, met 500. mannen te voet: doch ſchattende, dat eene Stad van zoo grooten omloop als eenighe in Nederland, in-hebbende weynighe ende meeſt in den krijgh on-ervaerene burgers, zulk een legher niet en konde af-weeren, waren daerom met hun volk weder van vrees wt-geweeken, als mede de Burgemeeſter *Ian van der Tommen*. *Roſſem* hier van niet onbewuſt, zond ſijn legher-boode naer binnen, die de Stad op den naem van den Franſſen Koningh op-dongh, dan niet veel beter beſcheyd, dan te vooren van die van *Antwerpen* te rugh braght, ende zulx meeſt door in-geeven en roekelooze ſtoutigheyd van de wt-landſſe letter-ieughd, welke zoo wel voor hare negen Godinnen, als de burgerye voor haer wijven en kinderen, het harnas aen-trock. Onder dit was de Raed, opgereyd door andere die van des vyands maght en menighte van ſijn geſchut groote dinghen ſpraeken, van beraed geworden, te weeten, om ſijn geweld met geld af te koopen. Om dan haer zelven en de Stad in geen gevaer te ſteeken, ginghen ſy by *Roſſem* in 't legher, ende booden hem een groot deel gelds. Hy had geeyſt alle noodzaekelijkheyd en mond-koſt voor ſijn legher, alle des Stads groote ſtucken, etlyke tonnen met kruyd, ende noch 80000. goude lelien. Dan die van *Loeven* boodſchapten, dat ſy niet boven de 50000. lelien wilden geeven, ende daer behalven voor 't gezelſchap van *Roſſem* en *Longuevalle* wijn ende voor-raed.

20. Als deſe voorwaerden ten laetſten waren in-gewilligh, ende de wijn vaſt met paerden en ſleeden naer de poort wierd gevoerd; ſiet daer de klerken, die zonder laſt van yemant de touwen van de ſtellingh waer op de wijn en de andere waeren laghen, in ſtucken ſneeden ende vaſt lieten houden, los brandende daer na de zwaere ſtucken, die met yzere koghels waren gelaeden, op de Roſſemſſe. *Roſſem* toepende, het beſtand hier mede verbrooken te zijn, beval den Stadwaerder *Adriaen van Blehem*, ende met hem *Damiaen van Goes* een Portugijs edel-man aldaer ter ſchoolen leggende, die onder de wapen-ruſt van weghen den Raed in 't legher waren gekoomen, in hechtenis te houden, ende zoo langh te blyven, tot dat ſy, betaelende 2000. goude lelien, weder zyn ontſlaeghen. Hoewel eenighe vermelden, dat *Blehem* Schoutaet der Stad weder na binnen zoude zyn gekeerd, om des vyands verzoek de Overigheyd aen te dienen. Ondertuſſchen liep 'er in 't midden van de Stad een geruchte, dat de vyand dorſtende na bloed en brullende van toorn naer de merkt quam aenzetten, ende alles zonder onderſcheyd nedermaeyde, waer over veele aen de andere zijd der Stad ſich van de veſten neder-lieten. Dat *Loeven* alſdoen van den brand en 't verderf is vry-geraekt, daer van koemt de eer alleen aen den klerken, die op dien tijd als leeuwen hun leeven en leeden voor de Stad te pande ſtelden. Want *Roſſem* daer na geen kans ſiende om de Stad te vermeeſteren elders ſyne maght heen voerde. De klerken, welke alhier den meeſten lof behaelden, waren *Hugo van Hiltijl* een Groeninger, in 't Latijn en Griex op eene wtneemende wyze ervaeren, ende naderhand binnen *Salmantica* in Spanien over-leeden; behalven *Severin van Feita* een Harlinger, *Chriſtoffel Phlegel* een Duyts edel-man, ende *Pedro Lupo* een Spaniard. Deſe hadden hunne mackers ende de burgers meeſt aen den rey geholpen, om den vyand van de veſten af te weeren, biddende, dat men haer voor-beeld en voet-ſtappen doch wilde na-volghen. Terwijl ſy langs de wallen de waeke hielden, waren verſcheydene baeſinnen en dochters van aenſien hen gedienſtigh in het aenbrenghen van ſteenen, koegels en ander oorloghs-tuygh; verſchaffende ook, op de wyze van zoetel-wijven, alle leckernyen, drank en eet-baere waeren. Ick bevinde, dat de zelve ende met naemen *Heltijl* neffens *Daem van Goes*, die den klerken geraeden

† *Auctor noſter* Metham *amnem vocat. Forte* Demeram *intelligit.*

1542. geraeden had den vyand tot buyten de poorten onder ooghen te gaen, door Keyſer *Karel* tot belooninghvan haer yverigheyd en dienſten, tot Ridders zijn verheeven. *Goes*, die daer na deſe belegeringh van *Loeven* te *Lisbon* heeft wt-gegeeven, roemd ſich, dat de vyand door hem alleen beleeſen ende van 't ſtormen was af-geſchrickt; alzoo het Burgondiſſe legher niet eens wt de muyten en dorſt koemen, de gezondene hulp-troppen middeler-weeghs te rugghe waren geweeken, ende de burgerye weghen hare bottigheyd in 't af-ſchieten der buſſen by den vyand grooter ſpot dan bangigheyd veroorſaekte: dat mede des Stads Overigheyd hem heerlijken dank had gezeght (geheel anders dan de ondankbaere hoofden der Academie) ende met penninghen te hulp zoude gekoemen hebben, indien de Stads-kiſt niet wt-geteerd en ware geweeſd.

21. Hoe het zy, altoos heeft *Roſſem* om geen tijd te quiſten, ſijn legher af-gevoert, *Korbeek*, *Rasburgh*, *Bloemen-dael* en *'s Hertogen-dael* in 't voor by trecken met het vuyr, en andere vlecken met eene geld-boete geſtraft. Ten laetſten door het Graefſchap van *Namen* ſijn wegh kiezende naer den Hertogh van *Orleans*, vernam dat de zelve in de geweſten daer omtrent de Lutzenburgers beoorloghde. Weſhalven hy by *Maſiers*, eene Franſſe Stad, over de Maes trad, ende aldaer een weynigh, om ſijn volk wat te koeſteren, bleef legghen. Middeler-wijl is 'er tuſſchen *Roſſem* en *Longuevalle* over de verdeylingh van de plunderagie eenigh kraekeel ontſtaen, 't welk echter de Hertogh door ſijn ontzagh voort vereffende; die van daer met groote eer en geluych weder naer Vrankrijk is in-geſlaeghen; als hy te vooren *Roſſem* en de ſyne, na aentellinghe van hun after-ſtallighe leen-gelden, naer de landen van Gelder en Cleve had af-gezonden; op het geruchte, dat de Keyſerſſe met een geweldigh heyr, onder de Overſte den Prins van *Oranje*, *Bueren* ende *Boſſu*, van alle hoeken naer de Maes quamen aenſtooten. 't En verliep ook niet langh, dat gedachte Prins in den Wijn-maend het gantſſe gebied der Gulichers (die nergens op verdacht waren, ende om de ellenden van Nederland lachten) met branden en brand-ſchatten door-loopende, om *Roſſem* ſijn ſtroopen te vergelden, *Sittart*, *Gulich*, *Himbergh*, *Suſteren* en *Duren* bemaghtighde, de muyren en wallen dael wierp, ende de graften toe-vulde, behalven te Duyren ende te Hensbergh. Het legher dreyghde doen met een Gelderland en Cleve in te trecken, ten ware de Biſſchop van Kolen, Land-grave van Heſſen en andere Graven ſich als zeggheren tot eene vreede hadden aengebooden. Deſe door volmaghtigers met de Koningin *Marie* in ſpraek en handel treedende, dronghen hier op, dat ondertuſſchen de wapenen zouden beruſten. Wanneer *Marie* hier toe verſtond, ende ſy nochtans van den Hertogh van Cleve geen genoeghzaemen laſt hadden, ende de Koningin niet te min wijs maekten, dat de Vorſt dit niet en zoude wraeken ofte weder-ſpreeken; liet de Koninginne, vermits den over-hangenden winter ende op hoope van een beſtand, ook om onnoodighe koſten te mijden, een deel volx veroorloven. In den voorgaenden † tocht van *René* ſpeur ick dat ook het Vier-deel van *Ruermond* niet mis en heeft gegaen maer een harden bots wt-geſtaen: 't welk een prickel was om de drie andere Vier-deelen wt den ſluymer ende tot reddingh van haere mede-zuſter op te wecken, ende op den 21. van den laetſten Herfſt-maend binnen *Arnhem* op nieuws eene groote ſchattingh tot ſtuyr van den oorlogh wt een ruym en open-hertigh gemoed in te willighen, te weeten 141000. goude guldens, yeder gulden te betaelen met een Ioachims daler. Zoo bangh was doen Gelderland voor de Burgoenſſe heerſchappy en hoogheyd. Maer Vorſt *Willem* zulx verneemende en waer-neemende den af-tocht van *Chalons*, weygerde 't geen de gezanten van het op-ſchorten der wapenen af-geſprooken hadden, geſtand te doen, ende heeft onlanx daer na tegen het eynd van 't iaer in 't felſte van den winter nieuwe roeden op-gelicht, ook eenighe van den Saxenaer en anderen te hulp ontfangen, waer mede hy den Keyſerſſen is te keer gegaen, ende de voor-genoemde plaetſen met grooten haeſt en voorſpoed van de vreemde bezettingh heeft gezuyvert, ende het land van Limburgh vyandlijken bezocht. Voor al liet hy *Duyren* met heerlijke wallen en graften op-pronken, daer behalven met volk en allerley nood-durft deghelijken voor-ſien. Daer na beſtond hy de geheele maght naer *Hensbergh* te voeren, ende de zelve Veſtingh te belegghen. Dan wanneer *René van Oranje* voort daer na met een aenſienlijk heyr den belegherden te baet quam; heeft hy de Stad, doch met luttel verlies van de ſyne, verlaeten, ende ſich zelven binnen Gulich, 't welk te vooren by hem was vaſt gemaekt, in-geſlooten.

22. Onder dit was *Henrick* de anderde zoon des Koninx van Vrankrijk naer *Narbona* ende over de Pireneeſſe ſpitzen getooghen, om *Perpenha*, eertijds een Franſſe maer nu een Spaenſſe Stad weder onder ſyne oude heerſchappen te brenghen. Wanneer eene lichte bende van Franſſe ruyteren door het geberghte quam heen dringhen, was 'er binnen *Perpiniaen* zulk eene verſlaeghenheyd, dat de burgerye, die in menighe iaeren herwaerts van geene wt-heemſſe wapenen had geweeten, hare waerdſte panden, vrouwen en kinderen op andere verzeeker-plaetſen liet heen voeren, ende aen 't verweeren van de Stad ſchier wan-hoopten, als zijnde met een ouder-wetſſen zwacken muyr en geene bol-werken bewaerd. Maer *Henrick* tegens alle vermoeden ſich geruſt houdende, ende de Switzerſſe troppen te gemoet ſiende, gaf den vyand tijd om ſich te bedaeren ende *Perpenha* met nieuwe werken, Italiaenſſe hulp-benden, geſchut ende ook van ter zee met alle behoefligheyd te ſteeuwighen, eer hy voor de Stad te deghen begraeven was; zoo dat hy na eenighe ſchermutzelen met de Spaenſſe en 't verbranden van etlijke plaetſen, ſijn legher wederom gaef naer Vrankrijk af-voerde. Daer 1543.
neffens hielden de Keyſerſſe *Teroane* noch benauwd, tot dat in den Bloey-maend des volgenden iaers *Anthonis* Hertogh van *Vendoſme* die van binnen met eene tamelijke heyr-kraght heeft ontzet, ende de Stad van alles verzorght. Daer na heeft ook *Annebout* met andere roeden *Landrechy*, na 't verloopen van de Keyſerſſe, in-genoomen, 't welk de Koningh rond-om liet bewallen, ende daer over tot een harder ſtellen den Heer van *Landes* een goed krijghs-man. Doen is de Dolfin wt laſt des Koninx met een gedeelt van 't heyr naer 't binnenſte van Henegouwen

† *Ex ſchedis Doesburg.*

1543. geruckt; alwaer hy, vermits de Keyſerſſe zich tegens den Clevenaer hadden gekeert, zonder vertoef *Aimeryes* en andere verlaetene Sloten vermeeſterde; ende, verder wt-loopende, eene bende Keyſerlijke ruyters in de voor-ſtad van *Binch* over-rompelde. Dan vermits ſy de Stad niet maghtigh konden worden, beſtonden ſy tot aen de poorten van *Bergen* en *Valenchien* te moeskoppen. Daer na, wijs wordende dat de volkeren in Gelderland ſterk wt de muyten quamen, zijn weder gekeerd naer het legher voor *Landrechy*, plonderende en ſlechtende veele koſtele Sloten. De Koningh wijders hoorende, dat de Keyſer wt Spanien op-trock ende bereeds in Italien ſtond, om met een maght van volk naer Duytſland af te koemen, deed allen mogelijken arrebeyd tot verſterkinghe en voor-zorghe van *Landrechy* en andere Steden; zoo dat de Grave van *Reux* den Keyſer dienende, die een deel van 't Keyſerlijke legher wt Gelderland af-bracht ende ter loop voort-trock, op hoope van *Landrechy* by gebreck van voor-raed te veroveren, eene vergeefſſe reys had aengevanghen.

23. Hier en boven had ook Koningh *François* den Turk te water en te land tegen den Keyſer op-gerockent. Waer over de gezanten van den Keyſer ende de Koninginne *Marie*, te weeten *Wyrich* Vry-heer van *Kriechingen* ende *Vigle Ayta van Zuichem*, die in den begin deſes iaers naer den Rijx-dagh te *Norenbergh* en Koningh *Ferdinand* waren af-gevaerdighd, aen den Standen klaghtigh zijn gevallen: ende niet alleen te weghe braghten, dat de heftighe beſchuldinghen van Vorſt *Willem* en ſyne moeder, over de moedwillen en brand-ſtichtinghen door de Keyſerſſe in Gulicher-land aengericht, wierden beantwoord, maer ook der zelver verkreeghene daghementen voor 't Hof-gericht van *Spier* tegens den Grave van *Bueren*, den Heer van *Boſſu* en andere Hop-luyden op-geheeven, ende de gantſſe zaek geſteld tot de wt-ſpraek van den Roomſſen Koningh ende de Rijx-Standen. Daer na beklaeghden ſy met op-gezochte en wijd-loopighe woorden den Vorſt van Cleve, *dat door ſijn toe-doen en aenraeden de Koningh van Vrankrijk onder de aenvoeringhe van Roſſem Nederland in iammer en roeren braght, verzoekende over zulx, dat de Clevenaer ſijns plichts mocht vermaend worden, het bezit van Gelderland ontledighen, ende verſtooringh doen van de voorighe ſchade.* De Heer van *Granvelle* hier op in-vallende, vertoonde daer nevens, *dat de Keyſer met de Rijx-Vorſten een loflijk op-zet genoomen hebbende van tegens den Turk aen te gaen, door den onverwachten krijgh van den Franſſen Koningh en Hertogh van Cleve was te rugghe gehouden, ende gedwonghen al ſijne maght tot verweeringh van hem ende den ſijnen te beſtaeden; te meer alzoo de Franſſe groote dinghen van de Turxe vloot wt-ſtroyden, ende een zonderlinghen toe-verlaet daer op hadden: Weshalven hy haer hulp verghde teghen den Frans-man ende ſijn eed-genoot Vorſt Willem, dse des Keyſers heylighen yoer en 't gemeen welvaeren van Duytſland alleen verhinderden.* Wanneer daer op dien tijd tuſſchen de Cleefſſe en Keyſerſſe gemaghtighde mede hooghe woorden reeſen over het recht van 't Vorſtendom Gelder; wierden by *Ferdinand* ende de Standen eenighe verkooſen, om over en weder vredes-middelen voor te wenden, ende hadden zoo veel in de zaeke gewerkt, dat ſy bereeds in zommighe hoofd-ſtucken over een quamen. Maer Hertogh *Willem* onder dit door Franſſe penninghen, zoo men zeght, bekoord en om-gekoft zijnde, heeft het gehandelde van ſyne gezanten niet willen geſtaeden. Een weynigh daer na is de Keyſer zelve naer *Spier* gekoemen, daer de Biſſchop van Colen ende de gezanter des Hertoghs van Saxen voor Vorſt *Willem* een woord ten beſten ſpraken. Dan de Keyſer elders heen ſpoedende gaf ze alleen dit beſcheyd, *dat hy na geene vrede wilde luyſteren, zoo Willem het Vorſtendom van Gelder teffens en voor altoos niet af en ſtond; noch van ſijn voor-nemen af-wijken, ſchoon genoomen ook de Turk middeler-wijl met alle geweld in het Chriſtendom moght in-breeken.* Effenwel verwierven ſy op den Rijx-dagh tot *Norenbergh*, door toe-doen van *Granvelle*, een kort wapen-beſtand, 't welk echter de Keyſer, zoo haeſt hy op den Duytſſen bodem was, na ſijn believen zoude moeghen verwerpen en op-zegghen; blijvende *Sittart* en *Hensbergh*, beyde ſterke Veſtinghen, in des Keyſers geweld, onder beloften van middeler-wijl eene vol-koemene vrede te bekoppelen. Want de Rijx-Standen deſe zaek meer, wt nijd van de Ooſtenrijxe hoogheyd dan wt liefde tegens *Willem*, zoo zeer be-yverden; dat ſy, al eer die op een goeden voet gebracht ofte t'eenemael af-gemaekt was, yet tot den Turxen krijgh † weygerden toe te legghen. Daer na hebben ook de Gelderſſe Staeten op eenen land-dagh binnen ‡ *Gelder* met den Hertogh geſprooken over eenighe voor-waerden van vreede tuſſchen de kraekeelende Heeren. Doch alzoo ſy het bom-gat noch niet vinden en konden, ende den voor-ſlagh van de Keyſerſſe al te hard en bezwaerlijk oordeelden; rieden ſy den Vorſt ſijn toevlught te neemen tot de wapenen, ende, tot voort-zettingh van den oorlogh, binnen yeder Vierdeel vier laſt-hebbers teſtellen, twee wt de Ridderſchap en twee wt de Steden, om met malkanderen raed te pleeghen, ook tot ſtuyr van den krijgh penninghen op te lichten, ende daer voor de gemeene lands goederen te verzetten.

24. Als in 't voor-iaer de Koninginne *Marie*, welke den Gelderſſen oorlogh zeer behertighde, *Philips van Croy* Hertogh van *Aerſchot* met een deghelijk heyr ende een groot gevolgh naer *Hensbergh*, om alle noodzaekelijkheyd daer binnen te brengen, had af-geſtuyrt; is het gebeurd, dat de gemelde *Croy* in 't wederom keeren by *Sittart* door eenighe Gelderſſe en Cleefſſe wierd beiegend. Alhier op een ongeleegen plaets betrapt ende niet te min benoedighd om een kans te waeghen; is na een ſcherp en langh-duyrigh ſchermutzel, na dat het voet-volk van haer eyghen geſleep wt het gelid was geraekt, op de vlught gedreeven; hoewel hy in den aenvangh meeſter was. Men geeft wt; dat 'er in dit gevecht omtrent 3000. Keyſerſſe voet-knechten zouden zijn gebleeven, ende noch ongelijk meer gevanghen genoomen; met verlies van hun geſchut ende al den tros. Al het welk wanneer de Gelderſſe en Cleefſſe naer *Ruermond* hadden gevoert, zijn ſy voort daer na in de landen van *Limburgh*, *Dalem* en *Valkenburgh* gevallen, daer ſy een grooten buyt by een haelden. Over deſe zeghening heeft men door geheel Vrankrijk groote vroolijkheyd getoont, ende, wt des Koninx bevel, binnen *Parijs* een by-zonderen bid-dagh

† *Ex literis Wittenhorſtij ad Neomag.*
‡ *Ex chartis Doesburg.*

gehouden.

1543. gehouden. Op het eynd van den Soemer-maend het belegh van *Hinsbergh* hervattende, wanneer ſy eens en andermaelen hadden geſtormt, is *René van Naſſouw* met nieuwe ruyterye by de werken gekoemen, die ze wt de plaets ioegh, ende daer en boven *Montioye* met het Slot veroverde, ende na voorgaende plonderingh verbernde. Maer *Naſſouw* hier niet langh vertoevende, was genoodzaekt ſich met ſyne ruyters naer Braband te ſpoeden, ende van daer naer Henegouw tegens de Franſſe. Ondertuſſchen had ſich in 't leger van Vorſt *Willem* min ofte meer onruſt verheeven, om welke te dempen alle naerſtigheyd gedaen wierd, ende daer toe meeſt gebruykt *Marten van Roſſem*, als ſtaende by het krijghs-volk in de hooghſte achtinghe en ontzagh. Dees onder andere by ſich neemende den Heer van *Welle*, een man die van den oorlogh en de wapen-handelingh groote kennis had, ende nieuwe aenſlaghen in de winkel van ſijn hoofd ſmeedende, verhield ſich omtrent *Woudenburgh* op de grenzen van de Velouwe, in-neemende daer omtrent de Stad van *Amersfoord* in 't Sticht van Utrecht, ende daer behalven in Braband *Helmond* en *Eyndhoven*; alwaer hy ook eene bende ruyteren over-viel, ende de gevangens meeſt van adel zijnde naer Gelderland wegh voerde. Vermits *René* hem geen langhen tijd vergoſt, maer met een vaerdigh legher voort na ſtapte. Doch de veroverde Stedekens als kleyn van om-loop en gewicht zijn by *Roſſem* weder verlaeten; na dat hy al het goud en zilver zoo gemunt als ongemunt en andere koſtelijkheyd als met een beſſem daer wt geveeght hadde. Te *Amersfoord*, wanneer hy op Braband ylde, had hy ſlechts 100. ruyters tot bezettingh gelaeten, onder den Overſten *Meynart Ham*, die de aenkoemſte van *René* van verre ruykende, van ſtonden aen wt de Stad weeken, ende ſich met hunne andere mackers naer Braband vervoeghden. De troppen van *Roſſem* begreepen te gader 25. vaendelen knechten ende 1200. ruyteren. Wanneer hy de Stad won, had hy nauwlijx eenighe ſtucken ofte gereedſchap by de hand: deſen onaengeſien liep hy ſtorm. Ende weerden ſich de burgers zoo manlijken, dat de Stad in den vijfden aenloop eerſt met *Roſſem* verdroegh: vermits ſy geen krijghs-volk te baet en hadden. Hop-man *Ian van Voort*, tot beſcherminghe van de veſten aengenoomen, was ter quaeder uyre rechtevoort wt-gezonden om de Nykerkers te beſtormen, die ten zelven tijde zoo op hem hadden gekookt, dat hy leelijken af-geroſt ende veriaeghd ſchier met alle de ſyne in den loop bleef. Men wil zeghen, dat doen wt de bloote Stad van *Amersfoord* gehaeld ende by een geſchraept zijn 80000. Rijders, yeder Rijder gereekend tegens 24. ſtuyvers; weer onder mede begreepen zijn de ringhen van by-zondere burghers, behalven andere zoo geheylighde als wereldſſe kleynoodien en cieraeden.

25. Die van † *Wageningen* ſiende van verre een duyſtere donder-wolk zwanger van onweder over de landen koemen, vonden goed by tijds op te waeken ende van den Keyſer een vry-brief te verwerven. Deſen onaengeſien onder-ſtonden de knechten van *Thiel*, die miſſchien aen deſen af-val en week-moedigheyd geen behaeghen hadden, een in-val en groote ſchade te doen in de vryheyd van die van *Wageninghen*; die hier door geterghd, zommighe wt den hoop by 't hoofd greepen en gevangelijk wegh voerden; welke zy echter over-boodigh zeyden te zijn wederom te ontſlaen, zoo die van *Thiel* maer wilden looven hier namaels hunne weder-zaet niet in-breekigh te maeken: anders dachten ſy wederom toe te taſten, ende leed met leed, ſchade met ſchade te vergelden. Die van *Thiel* dienden hier op, aen dit verwijt geen deel noch maght te hebben over het krijghs-volk; ende dat ſy ſich te vooren niet als zaek-weldighe, maer als tuſſchen-ſpreekers en leden van een Vorſtendom, hadden aengebooden, ende al noch geneyghd waren het onverſtand ten beyden zijden te ſlechten; verzoekende derhalven, dat ſy een af-ſchrift van hun vry-brief wilden overſchicken, ende die van *Thiel*, gelijk voor heen, voor goede nabuyren aenſien. Doch deſe ſchillingh heeft noch een wijl daer na gehanghen: alzoo ick bevind wt een brief van *Geeraerd van Bueren* aen *Ielis van Rhijmſdijk*, dat de bezettelinghen van *Thiel* ſich naderhand verzeekert hebben van *Frant Verway* ende ſijn zoon burgers van *Wageninghen*, ende aen *Marten van Roſſem* geſchickt om een eyndelijk beſcheyd te hebben; verwachtende dat de Wageningſſe insgelijx zouden doen, ende middeler-tijd onverbreekelijk houden hunne ſtille-zaet met die van *Rhenen*, ende de zelve burghers den ſtroom zoo wel laeten gebruyken, als of ſy op haer eyghen aerde waren. Ook heeft de Keyſer, * op de bede van *Bernard van Duyven* Bevel-hebber van de Iannijten tot Utrecht, *den Bevel-hebber tot Arnhem en Nymeghen t'zaemen met ſijne goederen en pachthoven ſtaende deſen oorlogh genoomen in ſijne hoede en ſtille-zaet; indien Heer Bernard, belanghende ſijne erf-ſteden onder de dorpen van Ameronghen, Doren, Koten, Seyſt, Lambroek en andere, gelijke veyligheyd van den Hertogh van Cleve conde bedinghen: Vergunnende de Keyſerlijke wapens voor de huyſen van Arnhem, Nymeghen en hunne andere gronden af-gemaeld ofte vaſt geſpijkerd te worden; ende beveel doende aen ſijne Stad-houders en Ritmeeſters zich hier na te richten, ende deſe geleyde binnen de paelen van hun ampt te doen wt-kondighen. Met dit verſtand, dat zich de gedachte Bevel-hebber ofte ſijne dienaers den krijgh niet en zouden onderwinden, nochte onder dexel van deſen doen ofte vervolghen eenighe zaeken welke den Keyſer ofte den ſijnen hinderlijk moghten zijn: met kondſchap, klocken-ſlagh, wapen-gerucht, na-iaght, boom-ſluytinghe, ofte met ſteeghen en ſtraeten te vergraeven, bruggen af te werpen, vyanden ofte 's vyands ronden by-ſtand te doen; maer zich in alles draeghen als verdinghde luyden. Ook onder deſe bepaelinghe, dat de goederen daer* Ian *ofte* Marten van Roſſum *deel ofte eygendom aen hadden, als mede der geener die onder den Franſſen Koningh, den bond-genoot van den Turk, dienſt hadden, hier in zouden onbeklemd zijn.*

* *Ex autographo.*

26. Die van de Velouw † en 't Graefſchap Zutveen diergelijke ſchoeyen aen-treckende, hebben ſich doen mede met de Ridderſchap en Steden van Over-Yſſel, ende met naemen die van Zalland, Twent en Vollenhoe, in eene weder-zijdſſe ſtille-zaet in-gelaeten; *zullende duyren van den 16. May tot den wt-gangh van den oorlogh,*

† *Ex diplomate Carol. Imp. & literis Thilenſium.*

† *Ex antiquis ſchedis.*

1543. *ende ſtaen aen het behaeghen van den Keyſer en Vorſt Willem. Onder dit zouden ook de aldaer geleegene Steden hunne weyden en landen onbeſchadighd gebruyken, bouwen en beweyden; als mede die van den adel, ende voorts alle geeſtlijke ofte wereldlijke ten platten lande woonende ofte ge-erfde onderzaeten, onwtbeſcheyden ook zelfs de krijghs-luyden, voorbehouden elk ſijn kerk-en moelen-wegh: doch de een zonder geleyde in des anders bedrijf niet koemen, noch onder een verkeeren en handelen; ofte anders, na krijghs-gebruyk, voor vee-baer en vyanden gehouden worden. Met onderſcheyd, dat de onderzaeten, die eenighe ervenis leggende ofte ſchulden wt-ſtaende hadden in des anders gebied, door de hen dienende huys-geſinde ofte andere by haer te ſchicken na hunne dinghen zouden moeghen om-ſien, de pachten inmaenen gelyk in tijden van vreede, noch in de ſchattinghen hooghер aengeſlaeghen worden dan de naeſtgezeetene. De over en weder geſtil-zaetede landen moghten den Yſſel-ſtroom met het lijn-pad, ende voorts de zee met hun eyghen vaer-tuygh en koopmanſchappen, op behoorlyke geleyde aen een yegelijk buyten ſijne koſten te leveren, onbeſpeerd gebruyken; mids voor heen meldinghe doende van de goederen en luyden, ende volle zeekerheyd genietende terwijl ſy wt waren om zulke brieven te werven. Alle adelijke ofte andere huyſen, geene huyſen van geweld zijnde ende waer wt geene daedelijke vyandſchap wierd gepleeghd (hier onder mede gereekend Arkelſteyn, vermits het ontveſt was) zouden aen deſe en geene kant vry zijn, nochte af-gebrand, in-genoomen ofte van den vyanden geſterkt worden: ende wat over-greepen ofte ſchade hier tegens gebeurden, die zoude men ſtraffen en beteren. Soo ook de Keyſer ofte Vorſt Willem eenighen tocht wilden doen, ofte hun legher ſlaen voor d'eene ofte d'andere Stad ofte Slot ('t welk hen onverbooden was) zouden de onderzaeten, ſchoon in geene bezoldingh ofte dienſt zijnde, effenwel hunne Overigheyd alle hulp en toevoer moeghen doen; doch vanghbaer zijn, indien ſy daer over zoo binnen als buyten hunne bepaelingh wierden betreeden. Die om toe-ſtemmingh van beyde Heeren te erlanghen ſich lieten gebruyken, zouden wt-ſtel hebben van een vollen maend, ook middeler-wijl zoo te land als te water veyligh zijn, ende hun wedervaeren voort aen de andere moeten over-brieven. Ende zoo miſſchien deſe handelingh wierd af-geſlaeghen, zoude de ſtil-ſtand zonder wydere wtſchryvingh daer mede wt en af zijn. Die van Over-Yſſel zouden binnen tien daghen aen de Stad Zutveen doen boodſchappen, of de Borgoenſie begeerden toe te ſtaen, dat het Graefſchap en de Velouw onverdinghd en ongebrandſchat zouden blijven.* Daer na is de tijd bepaeld tot aen den vijfden van den Herſſt-maend, ende de landen van den Over-Yſſelſſen Stad-houder den Grave van Buyren hier mede in-geſlooten, doch niet het Neder-Sticht. Dit wijſſelijk ende ten beyde zijden effen oorbaerlijk verdragh, was als een waer-borghe tegen den dagelijxen pijn-bank van de vrees van plonderingh en over-val, welke, als aen een zijden draed den luyden over 't hoofd hangende, zomtijds de ſchroomachtighe gemoederen zwaerder quelt en ontruſt, dan het quaed dat voor de deur en op de lippen is.

27. Na gehoudene vergaderingh der Rijx-Standen binnen *Spier*, gaf de Keyſer bevel aen ſyne krijghs-Overſte, in Duytſland allenthalven volk op te lichten. Hy zelve den Rhijn af-zackende naer *Bon*, en van den Biſſchop van Colen met demoedighe eerbiedenis ontfanghen zijnde, heeft ſyne heyr-kraght aldaer eenſdeels geworven, ende eenſdeels over-ſien; vindende 14000. Duytſſe voet-knechten voor geld gehuyrd ende 8000. half Italiaenen en half Spaeniaerden. Over de Spaeniaerds hadden 't gezagh *Alvarez de Sande*, ende *Lodewijk Perez*: over de Italiaenen *Camillo Columna* ende *Antonio d'Auria*, die de oudſte ende hen beſt bekende zoldaeten in Italien hadden wt-gekipt. Daer nevens had *René van Oranje* 12000. mannen te voet ende 2000. paerden toe-gebracht. Noch waren 'er by de hand 4000. wt-geruſte ruyters zoo Duytſſers als Burgondiers, ende 600. licht-gewapende, ten deel Italiaenen, ten deel Albanoiſen. Over het geheele legher ſtelde hy tot Maerſchalk *Ferdinando Gonzaga* Onder-Koningh van Sicilien: *Stephano de Columna* een geſleepen krijghs-man tot op-ſiender van 't leger, en *Iacobo Medices* tot meeſter van 't geſchut. Aen *Franciſco de Aſty* broeder van den Vorſt van *Ferrara*, gaf hy in 't byzonder het bewind van etlijke ruyter-ſchaeren. De Keyſer tot vermeerderingh van ſijn ontzagh rechtevoort, hoewel teghen ſijn gewoonte, in verguld ſchar-laeken ſich vertoonende, ende vermaenende dat ſy haer alle als mannen zouden draeghen, is in drie tochten van *Bon* de Stad *Duyten* genaerderd. Deſe Stad op de paelen van Colen ende een goed eynd weeghs van den Rhijn-kant af-geleeghen, is in den † Romeynen tijden voor eene boerſchap vermaerd geweeſd, ende naderhand in den iaere 1134. wt-wijſens het op-ſchrift aen de poorten, Stads-gewijſe met mueren om-ringhd. Maer op deſen tijd menighmaelen wt-geleghd ende herbouwd zijnde, wierd ſchier voor onwinbaer gereekend. Want ſy met een ſteenen muer en dubbele graften zoo was om-vanghen, dat 'er tuſſchen de buyten- ende binnen-graften een ſteeuwighe dijk ofte wal in 't midden lagh, van die hooghte dat ſy den om-loop van de geheele muyr tot aen den kruyn toe als een ſcherm en ſchuttinghe bedeckte; welke muyr ook niet lichtelijken door het geſchut was te bereyken, zoo langh de dijk als een ſcheyd-pael tuſſchen beyden ſtond. De wal kond mede niet wel beklommen ofte vernield worden; de graft niet alleen in den wegh, maer ook den dijk doorgaens met ſchantskens bezet zijnde, bequaem om daer wt met gemack en kleyne moeyten de beleggers onder de voeten te ſchieten. Daer en boven had de Stad zoodaenighe laeghte, ende rond om zulke heuvels, dat, vermits de verte welke daer tuſſchen de Stad ende de heuvels was, het geſchut de Stad ofte de wallen niet zeer en konde deeren. Het opperbeſtuyr daer binnen had, wt den naem van Hertogh *Willem*, *Geeraert van Vlatten* een Gulicher edelman, langh in den oorlogh op-gevoed, die eene ſterke bezettingh by zich in de Stad hadde, te weeten 2000. wel bedreevene knechten ende 800. ruyteren, behalven de burgery, welke in yver en dapperheyd het krijghs-volk niet toe en gaf. Nauwlijx had ſich de Keyſer tegen over de Stad neder-geſlaeghen, wanneer die van binnen eene van ſyne ruyter-benden om kondſchap wtgereeden, na een heftigen kamp, zoo benauwden, dat 'er onder andere van de Keyſerſſe op de plaets bleeven legghen een edel-man van *Mantua* met een Albanois van grooten huyſe, ende noch een oud Overſte der Grieken gevangen wierd.

† Tacit. *cum in vico Marcoduro Ubiorum cohortes cæderet Civilis.*

28. Maer

1543. 28. Maer de Keyſer voor beſt houdende met de zaeken voort te vaeren, na dat hy de gelegenheyd van de Veſtingh eenigher maeten had beſchouwt, beval van ſtonden aen de grootſte ſtucken voort te haelen; waer mede de dijk hier ende daer zoo is aengegreepen, dat de Italiaenen en Spaniards wt eygen drift en ongeheeten daer op aen-vielen, door-waeyende de graft, waer van het water, vermits de wt-droogende hitte des ſoemers, qualijken boven hunne navels konde reyken. Onder dit ſtonden 'er twee Duytſſe benden ſlagh-reede, om op den vyand van buyten te paſſen; alzoo de roep gingh, dat *Marten van Roſſem* met eene ſteeuwighe maght op de been was, om de Keyſerſſe, wanneer ſy beſigh waren met de Stad te beſtormen, met ernſt aen te taſten. Doch de Keyſer ſich ſnellende *Roſſems* komſte voor te koemen, ſpaerde geenen arrebeyd, om de Stad, eer hy op ſijn ſprongh was, tot het over-geeven te dwinghen. *Gonzaga*, eerſt verſtoord zijnde dat de ſyne van zelfs den dijk ginghen beklimmen, liet ze ten laetſten, geen middel ſiende om hunne hollende hevigheyd te bedwinghen, op Gods genade voort-vaeren. Onder dit ſtonden de vermeeſteraers van den dijk als tuſſchen den hamer en 't aenbeeld, ende wierden met groote en kleyne buſſen in 't honderd neder-geſchooten. Op dat ſy nochtans niet en zouden ſchijnen monicken-werk gedaen te hebben, vlooghen ſy met eene ongelooflijke vuyrigheyd na de tweede graft, klauterende langhs de ſpieſſen ende de t'zamen-geſlaegene ledders tegens de ſteyle ſcheuren van de muyr: alwaer ſy hand aen hand ſtreeden, doch met bloedighe hemden weder naer hun legher gedreeven wierden. Maer op ſtaende voet weder-keerende ende de veroverde plaets in-houdende, terwijl de Keyſer zonder op-houden op de veſten blixemt, ende den belegerden geen tijd en laet om de gaeten te ſtoppen, hebben den ſtorm met meerder hardneckigheyd hervat, in 't by-weſen van den Grave van *Feria* ende *Gonzaga* zelve, die den hitzighen hoop grooter moed in-ſpraken. De Stad-houder *Vlatten*, by hem hebbende het wt-ſchot van etlijke mannen, had ſich doen ter tijd geſlooten in een hooghe huyſingh op de kant van de wallen; waer wt hy den vyand tot noch toe zeer beſchadighde. De meeſters van 't geſchut zulx op het aenwijſen van *Gonzaga* verſpiedende, mickten met eenighe van de zwaerſte koegels op het huys, die het dack door-breekende, *Vlatten* ende ſyne kloexte mede-gezellen met een vreeſſelijk gedruys om verre ſchooten. Deſe onverwachte ramp deed die van binnen zeer verflaeuwen, die ook daer na ſich ſlapper verweerden. Maer de Keyſerſſe na de ſcheur-gaeten allenthalven op-klimmende, dronghen eyndelijken met hunne vaendels tot op de muyren, ende niet achtende de vuyren ende door de burgers af-geworpene peck-kranſſen, zijn met eene ongehoorde raſſigheyd ende tegens vermoeden van yeder een op den 24. van den Oogſt-maend, na omtrent twee daghen ſtormens, meeſters van de muyren en Stad geworden.

29. O iammer van dien dagh! ô onmenſchelijke woeleryen, welke den burgeren doen, ende met naemen het volk van oorlogh, zijn op den hals gekoemen! Alzoo ick beſchreeven vind, dat ſy ſchier alle tot een toe zijn neder-gematſt ende door de ſcherpte geſaeghd; meeſt door wraek-gierigheyd der Italiaenen en Spaniards, om dat 'er 600. van hun lands-luyden zoo in 't in-neemen van den voor-muyr als in 't over-waeyen van de graften waren geſneuveld. Indien 'er eenighe, byzonderlijken van de burgers, in 't leeven zijn gelaeten, die wierden zwaerlijken gepijnighd en miſhandeld, om hare verſteekene goederen aen te wijſen en over te geeven. Zelf de onweerbaere hoop en bleef niet verſchoond ofte ongeſchend. Voor 't laetſte is de Stad, na geleedene plonderingh, door een onverhoed ofte gemaekt vuyr, in den brand geraekt; zoo dat de kerk met een ſteylen en aenſienlijken tooren te niet ofte t'eenemael te ſchanden is gemaekt. Binnen *Duyren* * plaght vertoond te worden het hooft van *Anne* de moeder van de H. maeghd *Marie*, ende iaerlijx tegens den 26. van den Hoymaend van al de wereld beſchouwd: 't welk de Spaniards, die in over-geloovigheyd en afgodery alle andere volken te boven gaen, met groote deemoedigheid naer het Franciſcaner Klooſter over-droeghen, op dat het te gelijk met de kerk niet en zoude te loor gaen. De Schrijvers melden, dat 'er binnen de Stad zijn omgekoemen meer dan 2500. menſchen. † Tot zoo een ongenadighen handel gaf mede voor een groot deel oorzaek, dat het volk van bezettingh, wanneer de Keyſer de Stad op-dongh, ſmaedelijken had voor-geworpen, als of ſy geen nood en hadden van eenen die al over langh van de viſſen was gegeeten. Want de Clevenaers deſe meeninghe, van dat de Keyſer na de neder-laghe van *Algiers* was verdronken, zoo zeer hadden in-geprent, dat ook de Vorſt zelve, zoo men voor-geeft, aen zulk een gevoelen vaſt was: ia zoo zeer, dat ſy aen den geenen geen geloof en gaven die niet alleen en verklaerden den Keyſer geſien maer ook met den mond geſprooken te hebben. Van welke klucht de Franſſe voor wt-ſtroyers wierden geoordeeld; op dat de Cleefſſe nieten zouden bezwijken, ofte, wt ontzagh van des Keyſers maght, verdraeghen. Dan de Keyſer hield het daer voor, dat die van *Duyren* deſe plaeghen en ellenden niet te onrecht hadden bezuyt, op dat de andere aen haer een ſpieghel moghten neemen, en ſyne ongenade door eene tijdighe buyghzaemheyd te gemoet koemen. De naeſt aen-buyrende zoo Cleefſſe als Gelderſſe Steden hebben hier op zonder langher beraed den Keyſer wt vrees binnen gelaeten. Alzoo hy voort daer na ſijn legher naer *Gulich* voerde, ende van daer op *Ruermond*, een mede-hooſd-ſtad van Gelderland op de Roer en Maes geleeghen, ende beyde plaetſen door goedwillighe over-gaef in ſijn geweld kreegh. Daer na heeft *Venloe*, insgelijx eene Gelderſſe Stad, een belegh van etlijke daghen wt-gehardet hebbende, in handen van den Keyſer den eed gedaen.

30. *Willem* (die † binnen *Duſſeldorp* huys houdende noch onlanx te vooren, te weeten op den drieden van de Herſſt-maend, zich heel hertigh ende noch als Hertogh van Gelder had

* *Ex Teſſmachero.*

† *De hac Marcoduranſium ſtrage extat non inelegans, numerale, authore, ut apparet, aliquo partium adverſarum:*
DVra InCenſa IaCet, dVra CerVICe rebeLLis;
QVo rVIt, aVgVſtI MensIs & ensIs erat.
‡ *Ex noviſſimis Ducis literis ad Gelros.*

1543. gehouden, ende, op een ydel vertrouwen dat de vier Keur-Vorſten aen den Rhijn de zaecken nochmaels zonder wijder land-verderf zouden middelen, de ſyne doorgaens door vleyende brieven tot trouw, eendraght en mannelijken tegenweer vermaent; met verbod van buyten ſyne voor-kennis eenigh beſlagh te maeken, ofte met de Burgoenſſe bazuyn-blaeſers en gezanten tot ſijn after-deel te handelen) was rechtevoort door zoo veele ongelucken getemd en als bedonderd, ende achtende daerom de hoope van ſijn heyl en landen te ſtaen in de bloote genade des Keyſers, gebruykte by den Keyſer geene andere voor-ſpraeken dan den Prins van Oranje *René van Naſſouw*, Hertogh *Henrick van Brunſwijk*, ende *Herman* Opper-Biſſchop van Kolen ofte ſyne gezanten. Door de zelve in 't legher geleyd zijnde bad ootmoedelijken den Keyſer om vergiffenis; *voor-wendende meeſt de iaeren van ſijne broſſe en onbezuyſde iongheyd, welke lichtelijken van het rechte waghen-ſpoor was af te brenghen*; daer by doende, *dat deſe ſijne ſchuld en voorighe mis-verſtanden hier naemaels door eene volſtandighe trouwigheyd tegens den Keyſer gebeterd en wt-gewiſt konden worden.* De Keyſer ofte wt ſijn naem de Cancelaer deſe redeningh op-neemende, gaf tot antwoord, *dat de Keyſer bemerkende ſijne onderdaenigheyd, ter eeren van God waer toe hy alle ſijne aenſlaghen was richtende, ook om de voor-beede van ſijn broeder den Roomſſen Koningh ende van de Vorſten en Standen van 't Rijk, maer meeſt wt een ongeveynſden zucht tot vreede, ende om alle onheylen te verhoeden welke wt deſen oorlogh over de inwoonderen der landen van Gelder en Zutveen niet alleen maer van geheel Duytſland waren beſcheerd, dit ſijn verzoek genadelijken aennam.* Doen zijn'er door de Keyſerſſe volmaghtigers eenighe hoofd-ſtucken op het wit gebraght, ende in den Herfſt-maend beteykend: Dat hy
" in de geweſten ofte landen, welke hy hadde ofte
" door 's Keyſers gunſt weder zoude bekoemen,
" het geloove ende de gewoonten van de Roomſſe
" kerk zoude behouden, ende wat daer in veran-
" derd was op den ouden leeſt herſtellen: den
" Keyſer, Koningh *Ferdinand*, en 't gantſſe Rijk
" trouw ende gehoorzaemheyd toe-zegghen: af-
" ſtand doen van ſijne Deenſſe en Franſſe ver-
" bonden: tegens den Keyſer ofte ſijne erven na-
" maels geene verbinteniſſen in-gaen, maer den
" Keyſer, Rooms Koningh en hunne na-zaeten
" allenthalven daer in ſluyten: ſijn op-ſpraek en
" het beſit van 't Hertoghdom Gelder en Graef-
" ſchap Zutveen af-ſtaen en ontruymen, ende voor
" altoos aen den Keyſer en ſijnen nakoemelinghen
" over-draeghen: De Gelderſſe met ſijn volk van
" oorlogh en bezettinghe van ſijnen eed ontſlaen:
" ook tot weder-veroveringh van alle plaetſen in 't
" Vorſtendom en Graeffſchap, indien eenighe ſich
" weygerden goeds moeds te geeven, de hulpe-
" lijke hand leenen. Daer tegens zoude hem de
" Keyſer Gulicher-land weder ontleedighen, maer
" *Hinsbergh* en *Zittart* zoo langh te pand houden,
" ter tijd toe hy van des zelfs ſtandvaſtigheyd ten
" vollen was verzeekerd. Het Slot, de Stad en de
" geheele vryheyd van *Raveſteyn*, als een Brabands
" leen, zoude *Willem* den Keyſer in handen gee-
" ven, tot dat hy daer mede van den Keyſer weder
" wierd beleend. Alle Keyſerlijke onderzaeten
" zouden hunne goederen binnen *Willems* gebied
" vryelijken genieten. Dit alles zoude *Willem* te
" deegh wt-voeren, ende de Keyſer hem wederom
" voor een Rijx-Vorſt erkennen, beſchutten ende
" voor-ſtaen: daer en boven de merkelijke on-
" koſten van deſen oorlogh, als mede de ſchaele
" ſijner onderdaenen, ende de op-komſten wt de
" landen van Gelder by den Vorſt op-gebeurd, van
" hem ofte ſijnen erven noyt weder vorderen.

31. Daer na heeft de Keyſer, ontfangende en doende behoorlijke beloften, *Willem* ſijn Vorſtendom weder ter hand geſtelt, ende des zelfs onder-zaeten (voor-behoudens het Rijk ſijne hoogheyd) den voorighen eed quijt-geſcholden. Insgelijx is *Raveſteyn* onder plicht van manſchap, welke den Keyſer als Hertogh van Braband toequam, weder in-geruymd: alle onghelijken wierden aen weder-zijden in 't vergeetel-boek geſteld, ende de gevangens zonder los-geld op vrye voeten. De Staeten van Gelder kreeghen alle laſt, den Vorſt ontbonden te houden van alle verbinteniſſen met hen gemaekt. Dit alles hebben *Karel* ende *Willem* zonder arghelift door het aenhanghen van hunne zeghelen alzoo bekraghtight. Eenighe willen noch, dat de Keyſer mede aen *Willems* onder-trouwde *Iohanne van Albret* dochter des Koninx van Navarre goed geleyde had verleent, om wt Vrankrijk door de Nederlanden af te koemen. Doch hier van en vind ick niet in onſe land-boeken; te min, alzoo *Willem* naderhand (het houweliik van *Iohanne* af zijnde) met de dochter van den Roomſſen Koningh *Marie van Ooſtenrijk* in beloften en echt is getreeden; *Iohanne* daer en teghen in 't iaer 1548. met *Anthonis* Hertogh van Vendoſme, ende moeder geworden van *Henrick* den vierden, Koningh van Vrankrijk en Navarre. Immers is 't waer, dat de Koningh van Vrankrijk, terwijl de Keyſer den Cleevenaer bezoekt, Lutzenburger-land met ſijn legher is in-getrocken, willende dat ſynes zuſters dochter *Iohanne*, openlyken voor twee iaeren met den Vorſt van Cleve in Vrankrijk getrouwd, te gelijk haer man te huys beſteld zoude worden. Wanneer ſy dien volgens op *Soiſſons* was gekoemen om van daer tot den Koningh te reyſen; liep over al de tijdinge, dat Hertogh *Willem* bereeds op de knyen was: 't welk ook veroorzaekte, dat de Princes half met haer wille weder naer huys keerde; als de welke niet van zelfs maer op het aendrijven van haer oom den Koningh, ende daer behalven in haere onmondighe iaeren wanneer haer oordeel en wille noch niet rijp en waren, in dit houwelijk had bewillight. Als daer na *Willem*, volgens ſijn eed en over-komſt met den Keyſer, een boodſchapper zond aen Koningh *François*, om het verbond met hem getroffen op te zeghen; verzocht hy met een, dat men hem ſyne gemaelin wilde laeten volghen, voor de welke hy vaſt geleyde by den Keyſer hadde bedonghen. Doch de Koningh diende hier op, *dat het aen hem niet en hadde geſchort dat den Vorſt ſijne vrouw niet en was geleverd, ende ook by tijds een legher tot ſijn ontzet toe-geſchickt; hebbende zelfs meer gedaen dan hy was gehouden te doen; maer al de ſchuld op den Hertogh quam, die de bezwoorene vriendſchap eerſt had op-gekondight, ende, zich zelven grootelijx vergeetende en vergriipende, zoo eene ſchande en ſlavernye op ſijn hals gehaelt: dat men voorts de weghen niet en konde gebruyken, noch levens-middelen voor grootere troppen na-zenden. Belangende ſijne nichte, ſtond het den Vorſt vry, na haer ende haer ouderen meeningh te verneemen: alzoo hy in geen zaek meer aen den zelven was gehouden.*

32. Daer

1543. 32. Daer na is, het eene ongeluck het andere als op de hacken volghende, des Hertoghs moeder *Marie*, eene vrouw die een mans hert in 't lijf had, kennis krijgende van dit verdragh met den Keyſer, van enkel verdriet en droeffenis wt de wereld verhuyſd. De oorzaek, waerom *Willem*, het zwaerd en ſyn voorighen moed zoo ſchielyken af-legghende, zulk eene ſchaemele vreede heeft op zich genoomen, zoude geweeſd zijn, vermits door eenighe vernaemde Heeren (welke het voordeel van de gemeene zaek meer aenzaghen dan des Hertoghs eyghen baet) de aenſienlijxte land-zaeten te vooren waren omgezet en in-genoomen, die rond wt om vreede riepen, ende vertoonden de Franſſe vriendſchap niet zoo veel waerd te weſen, dat men daerom den Keyſer behoefde te vertoornen, ende de landen in een bloed-bad en 't wterſte verderf te ſtellen: eenſdeels ook, om dat de Frans-man (terwijl de Keyſer met eene geweldighe maght de landſchap over-trock) in Lutzenburgh beſigh zijnde, ſijn by-ſtand om de ver-gelegenheyd van plaetſen ofte al te laet by braght, ofte door de taghtigheyd en wonderen ſpoed des Keyſers verkloekt was. Ook wil men zegghen, dat de Burgoenſſe aen etlijke van *Willems* Raeden de ooghen hadden wt-gheſteeken; die daerom den Vorſt ſteeds aen 't voor relden, om het hoofd in den ſchoot te legghen ende des Keyſers vervaerlyk geweld, 't welk hen doch niet moeghelyk en was met de wapenen te ſtuyten ofte te breeken, door ſpoedighe gebuyghſaemheid en berouw af te keeren; dat de Vorſt naderhand ſich beter bedaert hebbende, ende in 't binnenſte van ſyn hert geſtoord zijnde op deſe quaede Raed-geevers als mede op ſyne eyghe licht-geloovigheid en flauwhertigheid, zommighe hier van in eene onſtuymigheid van zinnen op de groote zael van 't Cleefſſe Hof † zoude hebben laeten af-houwen: ende dat de vrienden en nakoemelinghen van deſe Heeren, op de plaetz daer een yeder was gericht, de naemen met een mes op de eſtricken hebben wtgeſneeden, waer van de lid-teykens noch op deſen dagh overigh zyn; om daer mede hun hert-zeer te kennen te geeven, ende te gelijk den Vorſt ſyne ſtraffigheid te verwyten. Immers was het voor *Willem*, die tot nu toe, als een voedſter-kind van 't geluck, vol van eeren en weelden had geleeft, een hard gelach en grouwelijk verlies, ſich op eenen tijd ende door eenen ſtoot van ſyne moeder, van ſijne bruyd, ende van zoo een dierbaer iuweel, als daer is de ervenis van Gelder-land en Zutveen, beroofd te ſien; ende aen d'andere zijd in hem geene mindere bloodheid, dat hy, ſijne heyr-kraght noch volkoemen ende die van den Franſſen Koningh zoo dicht by de hand zynde, zonder ſlagh te waeghen ofte het rappier wt te trecken, zich zelven gingh zetten wt eene landſchap, welke hy als ſyn oogh-appel hadde bemint en waer-ghenoomen, ende daer voor eenighe iaeren langh geſtreeden als een tyger voor ſijne ionghens.

33. Na dat dan Vorſt *Willem*, volgens het vredes-beſteck, in ſyne landen van Gulich weder was herſteld, heeft hy voort daer na met de Staeten en Steden van Gelder in 't byzonder gehandelt, ende voor den Keyſer in 't by-zijn van de Vry-heeren, Ridderſchap en Steden-gezanten, te weeten wt den naem van Grave *Iooſt van Bronkhorſt*, *Barend van Vorden*, Richter tot Borkeloe, ende *Ian Latthem*: van weghen *Oſwald* Grave *van den Bergh*, *Barend van Hacfort*, Land-Droſſaet van 's Heerenbergh, als Banderheeren: van weghen de Ridderſchap des vierdeels van *Nymeghen*, *Ian van Roſſum* Heer te Broek-huyſen, *Marten van Roſſum* Heer van Poderoyen, Maerſchalk, *Herman van Bonenborgh* geſeyd *Honſteyn* Burgh-Graeve van *Nymegen*, *Diderick van Wely* Ampt-man van de Over-Betouw, *Henrick de Ruyter* Ampt-man van de Bomel en Thicler-weerden, *Walter van Baex*, *Ian de Kock*, Buyr-meeſter, *Diderick van Beeſt*, *Iooſt Piek*, ende *Koenraed Twijfel*: wt het geweſte van Ruermond, *Diderick van der Lip* anders *Hoen*, Heer van Aefferden, *Ian van Wytenhorſt* Heer te Horſt Ampt-man des landſchaps Keſſel, *Alard van Goer*, *Reyner van Vlatten*, *Marten van Boegel* Heer te Oyen: wt het Graefſchap van Zutveen *Willem van Baer* en *Sweer van Voorſt*: wt het vier-deel van *Arnhem*, *Seger* en *Ioſeph van Arnhem*, *Willem van Scherpenzeel* Droſt van Velouwen, *Reyner van Apeldoorn*, *Steven van Rutenborgh*, *Adolf Bentink*, *Rodolf van Lennep*, *Ian Momme* Richter van *Arnhem*, *Vijt van Munſter*, ende *Henrick van Eſſen*. Van weghen de Stad *Nymeghen* Meeſter *Iacob Canis* Burghemeeſter, *Chriſtoffel van Weze*, *Ian van Zeller Reyners* zoon, *Pauwel Iohans*, *Henrick Kellener*, *I. van Zeller*, Meeſter *Peter Hueſt*, ende Meeſter *Henrick Poeyn* Stads-ſchryver: wt de Stad *Thiel*, *Ian van Steen-huys*, *Peter van Roever* Burghemeeſter, *Ian van den Steen-huys* de ionghe, *Wynand Pauwelſſen*, ende *Marten Kornen*: wt den naem der Stad *Boemel*, *Andries Geeraerts*, *Iacob Roeloſs ter Hey*, *Maes Ianſſen*, *Adriaen van der Oever*. Wt de Stad *Zutveen*, *Ian Voorthuyſen* Burghemeeſter, *Otho Key*, *Iacob van Eſſen* Stad-ſchryver, *Iuriaen Wirtinkhof*, ende *Goert Zitter*: Wt *Doesburgh*, *Sander Quelionk*, en *Daem Schaep*: wt de Stad van *Arnhem*, *Henrick van Poelwijk*, *Willem Hinkert*, *Willem van Eyl*, *Claes Wyntges*, *Willem Baymans*, *Thomas van Bemmel*, *Gysbert van der Hoeve*, en *Engelbert van der Borgh* Stads-ſchryver: van weghen *Harderwijk Walter Richters*, *Geeraert van Brenen*, ende *Ian Voet*: wt *Elburgh*, *Geeraert van Holte*, *Ian van Wynberghen*: wt *Hattem*, *Arthus van Aller*: wt de Stad *Wageninghen*, *Sweer van Brakel* Richter, haer alle van den eed aen hem gedaen ontſlaeghen: ende ſy hem wederom vry geſprooken van alle beloften en toe-ſeggingen ten opſichte van haer geſchied. Hoe zeer de mom in deſen handel zy geſpeeld, ende hoe dit goede nacht zegghen niet zonder ſuchten en traenende oogen zy toe-gegaen, kan hier wt geſpeurd worden; dat noch onlanx, wanneer de krygh tuſſchen *Willem* en den Keyſer met hunne toeſtanders in ſtrenghen voortgangh ſtond, ende de Over-Yſſelſſe met de Gelderſſe, wegen een ſtille-zaet, daghelijxe by-een-komſten binnen Zutveen hielden; *Ian van Roſſem* en veele van ſyne land-zaeten ſich hadden beroemt, dat ſy, al eer onder Burgondien te duyken, ſich † liever in hunne deuren tot worghens toe wilden laeten hanghen. Waer wt hunne benyders rechte-voort ſtof naemen van met deſe groot-ſpreekers te droelen, ende daer van

† *Ex relatu Herm. Cæſaris Decani Clivenſis.*

† *Ex adverſariis Erneſti Wittenij.*

iaer-

1543. iaer-rijmtiens † en andere kluchten wt te ſtroyen. Maer wie kan ſich teghens hoogher geweld, en voor al teghen het nood-lot te weer ſtellen? 't welk voor had eene andere rolle te ſpeelen, ende door deſen over-gangh niet alleen *Willems* hooghmoed te breydelen, maer ook het Vorſtendom van Gelder ſchier ofte morghen het eerſte lid te maeken van de ſeven vrye landſchappen, die t'hans in rijkdom, in menighte van geleerde luyden, in wtheymſſen koophandel en alle burgerlijkheid menigh Koninghrijk over-ſteygheren en beſchaemen.

34. Deſe quytingh alzoo aen weder-zyden beſchickt zijnde, hebben de Vry-heeren, Ridderen en Steden den Keyſer en ſyne erven verklaert voor waeren en wetlijken erf-Heer der landen van Gelder en Zutveen, ende aen de zelve, trouw gehoorſaemheid en ontſagh als onderzaeten belooft: gelijk de Keyſer wederom voor hem en ſynen nazaeten heeft toe-geſeght ende geſwooren, ofte van ſynen 't wegen de Prins van Oranje dat hy ze een genadigh Vorſt wilde weſen, ende haer by de oude vrydommen en keuren altoos beſchermen: alles na den inhoud der voorwaerden, van de Bander-heeren, Ridderſchap ende Steden henvoorgehouden, om die te beveſtigen, gelijk hy ook dede met ſyn hand en zeghel: De
" Keyſer, als Hertogh van Gelder en Grave van
" Zutveen, oprechte erfgenaem en Heer der voor-
" zeyder landen, betuyghende zulx de beleenin-
" ghen al over langh van 't Roomſſe Rijk aen ſynen
" voor-ouderen verleend, neemt alle Vry-heeren
" Ridderen en Steden der voornoemder landen,
" als rechtmatighe onderzaeten, in ſyne onder-
" daenigheid: beloovende haer te handelen, als 't
" een deughend en God-vreeſend Vorſt toe-ſtaet,
" ende ſchenkt met een genaede aen allen ende een
" yeghelijk van alle zulke miſdaed, waer door ſy
" hem als Keyſer, ofte anders als Heer en erfge-
" naem van Gelderland, in eenighe wijſe mogh-
" ten hebben vertoornt. In de zelve hoedanigheid
" zoude hy ſterken, ende aen de landen in 't ge-
" heel laeten hare keuren en gerechtigheden, ende
" alle zoo geeſtlijke als weerdlijke ſtands-luyden
" hand-haeven by de vryheeden, rechten, zege-
" len en brieven, hem van den Roomſſen Keyſe-
" ren ofte Koninghen, Vorſten, Heeren, ende
" Vrouwen, t'eenighertijd gegeeven, gelijk voor
" deſen de andere Vorſten in den aenvangh van hun
" bewind hadden gedaen, ende alles te doen ende
" wt te voeren, dat een goed Vorſt magh doen
" ten beſten van ſyne landen. De Keyſer zoude
" alle vlijt aenwenden tot weghneeminghe ofte ver-
" ghelijkinghe van de mis-verſtanden, zwaerighe-
" den en onheylen, hanghende tuſſchen de Ban-
" der-heeren, Ridderen, Steden, ende onder-
" zaeten, ten aenſien van de luyden zelve ofte van
" haere gemeynten: op dat ſy tot welvaert van den
" Keyſer alle te vreedigher onder een moghten
" leeven. De leen-land- ende Schouten-gerichten
" zouden mede in raek en daek gehouden worden,
" ende een yeder het ſyne door gerechtelijke we-
" ghen in-vorderen. Ende vermits de Keyſer door
" Gods genade veele Rijken, Vorſtendommen en
" landen bezat, zoo dat hy ſteeds in dit Hertogh-
" dom en Graefſchap niet en konde verblyven;
" hierom zoude hy over de landen ſtellen zoodani-
" ghe Stad-houders, dien de tael en eyghenſchap
" van 't volk wel kundigh waren. Ende want hy
" voor deſen tijd den Prins van Oranje dit ampt
" dacht op te draegen, zoude hy den zelven etlij-
" ke trouwe Raeden dorn toe-voegen, die ſich op de
" Gelderſſe rechten en gewoonten verſtonden; ende
" inde gemelte landen eene Cancellye ofte Hoogen
" Raed oprichten, al-waer de inzaeten haere zae-
" ken zouden moeten vervolghen, ende geene wt-
" heemſſe vierſchaeren zoeken, ofte onderdaenigh
" zijn: dat eyndelijken de Keyſer beveſtighende
" geſtand doen zoude het hand-veſt van Keyſer
" *Henrick*, van † geene dingh-taelen af te haelen,
" ende aen 't Keyzerlijke Hof-gericht van Spier te
" trecken. Inſgelijx zoude hy des lands Ampten
" laten bedienen door bequaeme ende aldaer
" woonachtighe luyden, die de tael kenden, en
" hunne bedieninghen in eyghen hoofd waer na-
" men; waer toe de inzaeten de naeſte zouden zijn,
" zoo verre ſy wichtigh bevonden wierden.

35. Daer en boven zoude hy geſtaeden het
" recht van ‡ vergeevingh, en alle geeſtlijke gun-
" ſten, zoo onlanx als wel eer aen den inwoonde-
" ren en hunne voor-ouderen toe-geſtaen; ook
" der ſelver gebruyk en vruchten den beſitteren
" onbeſpeerd laeten toe-koemen; als mede toeſien,
" dat door hem ofte ſijne Stad-houders de landen
" met geene onghewoene ſchattinghen ofte laſten
" verdruckt wierden, maer alleen wtgezet 't geen
" de Vry-heeren, Ridderen, en Steden eenſtem-
" melijken zouden inwilligben. Daer neffens zou-
" de hy aen ſijne erf-Nederlanden geene brieven
" van * weder-neeminghofte bezaet tegens de in-
" zaeten ofte inwoonders van 't Vorſtendom ofte
" Graefſchap vergunnen; ten ware aen yemant
" binnen ſijne landen recht wierde geweygherd;
" wel verſtaende dat een yegelijk voor ſijn eyghen
" ſchuld zoude moeten inſtaen, ende daer over
" voor recht moeghen gedaeghd worden, daer
" ſulx na der landen wetten pleegh te geſchieden.
" Sijnen Stad-houder zoude hy mede met ernſt
" belaſten, deſe hoofd-ſtucken na te leeven; ende
" zoo daer yet teghens wierd gedaen ('t welk men
" geenſins en verhoopte) zulx zouden de onderzae-
" ten den Keyſer, ofte (zoo die niet by de hand
" en was) den opper-Stad-holder moeghen voor-
" draegen, om daer in zulke voorzieninghte doen,
" waer aen de inzaeten een genoeghen zouden heb-
" ben. Dit verdragh zoude nerghens nadeeligh
" weſen de vryheeden en de keuren der inwoonde-
" ren van Gelderland ofte Zutveen noch den Ste-
" den die van ouds het recht hadden van onder de
" Hanzee-ſteeden te verſchijnen. Voor 't laetſte,
" zoude de Keyſer de Vorſtinne, weduwe van Gel-
" der, haer wel eer aengeweeſene houwelijx-gift

† Cæſar adeſt. IVLIs rVbeVs CrVor heV
fLVIt agrIs.
1 ConſpIrator. tardIVs arMa CapIs.
2.
IVLIa dIC eXperta Meas VIres prope DVren,
An rapIdo pIsCI CaroLVs estCa fVI.
3.
GrandIa Verba LoqVens qVI noLVIt eCCe
SICaMber
Sponte BrabantIno sVbdItVr Ipſe DVCI.
4.
SICCIne, qVæ tot beLLa sVLIt, ſe GeLrIa
trIſtIs
DedIdIt, & paCeM DVX sVperatVs
habet?

† *Privilegium de non evocando.*
‡ *Collationes vicariarum, uti vocant.*
* *Brieven van repreſſalie.*

onbekom-

1543. onbekommerd laeten genieten. De Keyſer zoude van 't geen voor heen geſchreven ſtaet den Vry-heeren, Ridderen, en Steden behoorlijke brieven van verzeekeringh over-langhen. Gelijk ook de Hertogh van Cleve, wt kraght van dit verbond, als mede de Banner-heeren ende gezanten, zoo voor haer ſelven als voor alle Steden der landen van Gelder en Zutveen, voor zoo veel haer zulx aengingh, vaſt beloofden, aen den Keyzer, zijn Stad-houder ofte volmaghtighers te willen leveren en ontſluyten alle Steden, Schantſen, Veſtinghen en Sloten, onder het Vorſtendom en Graefſchap behoorende. Ende om dat alleste bondigher zoude weſen en eeuwigh duyren, heeft men hier van gemaekt drie effen eens luydende hand-veſten: waer van de twee met des Keyſers hand zijn onderteykend, met ſijn groot zeghel bekraghtighd ende den gezanten gehandreykt: maer de drie de brief is by de boven-genoemde Gelderſſe volmaghtighers, om ten behoeve van den Keyſer bewaerd te worden, onder-geſchreeven: Van welke de treffelijxte waren *Ian* ende *Marten van Roſſum*, neffens *Honſteyn* van weghen het *Nymeeghſſe* vierdeel: *van der Lip*, wt den naem van de Vooghdy van *Ruermond*, behalven *Wytenhorſt* en *Goer*: *van Vorden* ende *Hack-fort* als gemachtighde van den Grave van 's Heeren-bergh: *van Voerſt* ende *van Baer*, van weghen het Graefſchap Zutveen.: *Arnhem*, *Rutenborgh* en *Scherpenzeel*, van weghen de Velouw, ende alle gemeene Steden van Gelderland en Zutveen. Aldus gedaen binnen de hutte van den Keyſer, in 't by-zijn van veele Vorſten ende Heeren, in 't legher voor *Venloo*, op den 12. van de Herſſtmaend des iaers 1543.

36. Op het zelve pas is den Keyſer eene waerſchouwingh, in de Franſſe tael onder een onbekenden naem geſchreeven, in de hand geſteeken, begrijpende eenighe voorſlaeghen en raed-geevinghen, om de Gelderſſe in zedigheid ende onder ſijne gehoorſaemheid te houden, *die anderſins om de wel-geleghenheyd en eyghenſchap van haer land ongeſtaedigh ende tot wederſpannigheyd hellende waren: gelijk ſy in ſeſtigh iaeren herwaerts onder hunne Vorſten genoegh hadden beweezen. Waer over het voor al nut en noodigh zoude weſen, dat het voorigh beſluyt tuſſchen den Keyſer ende de landſchap op-gericht onwankeligh en in ſijne volle waerde bleef; zonder oyt eenigh gewagh te maeken van 't zelve te verbreeken, ofte immerveer te uppen van haer in te breydelen, ofte te ſtellen onder de Cancellye ofte laegen Raed der Nederlanden. Hunne koop-luyden en handel-dryvers behoorde men ook over al in ſijne landen van herwaerts over op de heuſte wijſe te bejegenen: ende inſgelijx des landſchaps ofte Steden-gezanten in de Hoven niet langh op te houden, dan zoo haeſt als 't moeghelijk ware met een kort en gunſtigh beſcheyd af te vaerdighen. Daer behalven, vermits de adel ende de Steden veeltijds verſchilden ende geen een ſijn en toogden; moeſt de Keyſer goede zorgh draghen, dat hy meeſt helde aen die zijd ende de ſelve boven hield, welke in trouwhertigheyd de opperſte was, ende waer op hy na ſijn dunken beſt hadde te ſteunen; zoo nochtans, dat de teghen-zyd niet t'eenemael en wierd onderdruckt. 't Welk een van de wichtighſte leer-ſtucken was, die de Stadhouders in 't byſonder hadden te betrachten, te weeten door hunne beſcheydenheyd en vlytighen toeſicht zoo veel wt te werken, dat geene van beyden den moet liet vaeren. Raekende de bezettinghen, de zelve behoorden noch een wijl tijds in de Hoofd-ſteden gelaeten te worden, ende met daedelijke betaelingh vergenoeghd: om echter naderhand de onkoſten te ſchouwen ofte te beſnoeyen, docht het den Raed-geevers genoegh, indien men ſlechts de Burghten van Montfort, Wachtendonk en Gelder, neffens de Steden Ruermond en Venloe met volk van oorlogh verſorghde, ende aen eenighe edelen van dien ban zeekere vereeringhen ofte diergelijke gunſten toe-leyde; voor al aen zoodanighe, die het huys van Burgondien goede dienſten hadden beweezen. Hy oordeelde mede geraedzaem, dat men, eer Hensbergh en Sittard weder aen 't Vorſtendom Gulich te leveren, eerſt van Montfort en Wachtendonk zoude handelen; ende voor al van des Vorſtinnes luſt-tocht, welke de vooghdye van Gelder bezat, elders te verleghen, ende haer het Huys te Middelaer, daer eene vermaekelijke wooningh en ook gemax genoegh was, ofte een andere plaets aen te wijſen: waer mede men dan de bezettingh te Venloe zoude konnen beſpaeren. Vorders vied hy binnen het bovenſte Vierdeel, vermits het aen 't gebied van Colen en Gulich aenpaelde, behalven het voetvolk, ook etlijke ruytery in voor-raed te houden; om de wille meeſt van de ſnap-haenen, als gewoen zynde de ſtraeten te beſetten ende voor den koopluyden onveyligh te maeken.*

37. Belanghende het Betouw-eyland en 't Graefſchap Zutveen, *en wiſt hy geene bequaemer plaets wt te picken dan Lobeek ofte het Tol-huys, om daer mede, als met ſleutelen en breydels van de om-loopende ſtroomen, de aen-komſten en weghen loopende naer Nymeghen, Arnhem, Wageninghen, Tiel, Boemel en elders, toe te ſluyten. Soo veel Zutveen in 't byſonder betrof, vond hy, om de nabuyrſchap van Weſtfaelen en Munſter, geene noodzaekelijker Veſtingh, dan Bredevoort: ende op den Velouw-ſtreek, dan Wageninghen, Hattem en Harderwijk: welke Sloten en Steden, hoewel niet groot, immers vaſt en eer te bezetten waren, ende wel geleeghen om een haeſtighen inval te doen, ende de Over-Yſſelſſe, indien ſy zich repten, in vrees en teughel te houden. Tot verzeekeringh van de Velouw en was mede niet ondienſtigh, in allen geval eene Sterkte binnen Amersfoord op te werpen. Boven al het voorzeyde achtede hy noodwendigh, 500. ofte 600. ruyteren wt de inzaeten te werven, waer over twee ofte drie wt den adel, ende met naemen Roſſem, moghten te gebieden hebben: om de ridderſchap alzoo te dienſt-willigher ende ſteeds aen de hand te hebben. Ten ware mede niet quaed, eenighe burghers in de vernaemde Steden door byſondere vriendſchap te verplichten, ende ofte de zelve ofte hunne kinderen met weldaeden en Ampten te begenaedighen, na yeders ſtaet en waerdigheyd; zoo niet by huys ende in Gelderland, immers in andere en nabuyrighe geweſten. Sulx diende mede in 't werk geſtelt ten aenſien van de geeſtlijke luyden, ten ende ſy die het woord doen ende in achtbaerheyd zijn onder de gemeente, den onderzaeten de ſchuldige gehoorzaemheyd teghens den Vorſt, ende ſijne goedaerdigheyd ſteeds moghten indrucken. Ten konde ook niet ſchaeden, eenighe verſpieders onder duyms op te houden, die de woorden, werken ende eens yeders gepoogh in 't heymelijk gaede ſloeghen: dat men mede alle, in 't byſonder die des lands Ampten betraden, met ernſt van hun plicht moeſt vermaenen, om recht ende gerechtigheyd te pleeghen, zonder gunſt, aenſien en oogheluykingh van yemand. Eyndelyken wilde hy den Vorſt van Cleve ende Mar-*

ten

1543. *ten van Roſſem den Keyſer aengepreeſen hebben; vermits de een om ſijne nabuerigheyd en maght, ende d'ander om ſijne kryghs-weetenſchap en byſondere ervarenheyd in 't ſtuck van legers te voeren, hem ende den landen merkelijk voordeel ofte hinder konden aenbrenghen.* Alles verricht zijnde, is *Willem*, gelijk den Rijx-Vorſten toe-ſtaet, na begroetingh van den Keyſer, aen des zelfs taefel te gaſt genoodighd. Daer na braght hy *Roſſem* ten voorſchijn, dien hy van ſijnen eed vryde, ende veroorlofde om in's Keyzers dienſt te treeden; die *Roſſem* ook gaerne in genade, ende met ſijne bende, als een bedreeven en kloek Veld-heer, in ſijne beſoldinghe aen-nam. Wt Keyſerlijken laſt is doen mede de Prins van Oranje *René* met een Schoutaet vertrocken, om de Gelderſſe en Zutveenaers met een nieuwen eed aen den Keyſer vaſt te maecken, ende van hen wt den naem ſijns meeſters in-gehuld te worden, als opperſte Stad-houder. Gelijk eerſt tot *Nymeghen* ende vervolghens in de andere Steden is geſchied, al waer hy ten heylighen heeft geſwooren, ende den Burgemeeſteren, Schepenen, Raeden ende burgheren toe-geſeght, dat ze de Keyſer als getrouwe onderzaeten by hare oude keuren zoude laeten, ende tegens allen overlaſt en leed, als een getrouw en genadigh Vorſt, beſchutten. Doch binnen *Doesburgh*, *Dotechem*, *Lochem* en *Groenloe* verneem ick dat *Ian van Keppel* Land-Droſt van *Zutveen*, als volmaghtiger van *Chalon*, de huldinghe heeft ontfanghen.

38. Hoewel de Keyſer voor heen het gantſſe Vorſtendom van Lutzenburgh den Franſſen weder had ontweldight, wt-genoomen alleen *Yvoix* en *Mommedij*; had nochtans der Franſſen Koningh, paſſende op de gelegenheid dat de Keyſer de Gelderſſe en Gulichers beoorloghde, de hoofd-ſtad Lutzenburgh op nieuws ingenoomen, ende wter maeten verſterkt. Ende nademael nu 't geheele land, wtgeſonderd *Thionville*, hem onderdaenigh was, is hy met ſijn ſoon den Hertogh van Orleans weder naer huys gekeerd: wel weetende, dat de Keyſer, ſijne dinghen in Gelderland verricht hebbende, de wapens voort teghens hen zoude wenden. Want *Landrechy* bereeds door den Grave *van Reux* belegerd was, by den welken ſich *Gonzaga* op deſen tijd gingh vermenghen met een deel van 't Keyzerlijke heyr, gevolghd van de ſwaere ruytery: waer mede *Landrechij* ende daer na *Guijſe* te gelijk zijn beſlooten. Maer *Gonzaga*, die de Stad *Guijſe* met ſijne ruyters genoegh plaeghde, was gedwonghen van daer op te breeken, ende naer 't legher voor *Landrechij* ſich te begeeven, op de aenkoemſte van de Franſſe troppen wt Lutzenburgh onder het beleyd van *Briſſac*. Waer over de Henegouwers en hunne nabuyren, die dagelijx van den Franſſen aenſtoot leeden, den Keyſer ootmoedelijken aen-ginghen: hy wilde, al eer Vrankrijk dieper in te trecken, *Landrechij* doch voor al eerſt bemaghtighen, ende dien geheelen rack van 't gevaer en de Franſſe quelgeeſten ontlaſten. De Keyſer, boven al loflijk en noodigh achtende de ontnoomene plaetſen weder te winnen, gaf ze gaerne gehoor: ende om ſijne geſondheyd te bezorghen een weynigh ſtil houdende, is onlanx daer na Landrechy genaerderd; by ſich hebbende 4000. Duytſſe, 3000. Spaenſſe ende ook zoo veele Italiaenſſe voet-knechten, neffens 6000. Waelen ende 10000. Engelſſe: 13000. ruyteren wt allerley volkeren: de Nederlandſſe ſchaeren wierden ten minſten op 12000. mannen geſchat. Andere ſtellen ook ontallijke meer Duytſſe en Italiaenen. Behalven *Gonzaga* een Italiaenſſen Heer was daer mede *Ferdinand* Hertogh *van Alba*, Opper-Hof-meeſter van den Keyſer, welken ons Nederland naderhand beter heeft leeren kennen, ende veele Grooten en Vorſten wt Duytsland en Nederland: alzoo de ſpraek ſterk liep, dat de Koningh van Vrankrijk den Keyſer ſlagh wilde leveren. Daer na zijn de groote en kleyne ſtucken gevoerd voor *Landrechy*, waer binnen wt des Koninx naem de Heer *van Landes* het bevel hadde, ende de wal en bol-werken zonder ophouden beſchooten; zoo dat de muyr hier ende daer leelijken gaepte. Nochtans en waeghden ſy geen ſtorm, hoopende, dat de belegerde ſich by gebreck van voorraed en andere dinghen van zelfs zouden geeven. Want ſy in 't begin van den laetſten Herfſt-maend tot de wterſte armoede waren vervallen; wanneer de Koningh, alle ſijne maght by een zaemelende omtrent S. Quintin, ſijn legher gingh ſlaen by het Slot van Cambreſy, quanſuys om te vechten, daer hy echter nergens min op en dachte.

39. De Keyſer t'eenemael ſtrijd-gierigh zijnde, liet de Nederlandſſe Vorſten van *Aerſchot* en *Bueren* ende den Enghelſſen *Galop* aenſegghen, dat ſy met hun legher zouden verhuyſen ende ſich met hem t'ſamen voeghen; hoewel *Gonzaga* deſen raed niet voor goed en keurde. Vermits de Franſſe, dit geſchied zijnde, met de hinder-bende (door den Grave van *S. Paul* en *Annebout* aengevoerd) ende overvloed van alle eet-ende andere-waeren in de Stad zijn geſloopen, ververſſende de oude bezettingh, welke van al het waeken en onghemack bereeds kuym was geworden, met nieuwe ſoldaeten, ende ſtellende de Heeren *Varmin* en *Rochebaron* in ſtede van den ſiekelijken ende vermoeyden *Landes*. Daer na zijn 'er tuſſchen de Franſſe en Keyſerſſe daghelijx veele kleyne kamp-gevechten gehouden; tot dat eyndelijken Koningh *François*, die nu ſijn aenſlagh had volbracht ende ſijn eer genoegh verdedight, in den na-nacht met ſijn leger is op-gekraemd. De Keyſerſſe des Koninx aftocht in den dagheraed verneemende, beſtonden wt laſt des Keyſers, doch laeter als 't wel behoorde, met de lichte ruyterye de after-troppen aen te randen. *François* dit ſiende, beval des vyands verdeylde maght door de benden van den *Dolfin* aen te grypen, van de welke ſy in een ſchielijken aen-val met kleyne moeyten ſijn verſlaeghen ende rughwaerts gedreeven. Eenighe rekenen deſe voorſightigheyd ende wel beleyden tocht onder de heerlijxte en dapperſte daeden van den Koningh; dit alleenigh laekende, dat hy, na 't ontzetten van Landrechies, een gevaerlijk werk aengingh, al te langh aen die plaets vertuckende, ende de gantſſe Keyſerlijke heyr-kraght bod geevende om hem te overvallen. In 't begin van den winter quam de Keyſer naer *Kamerick*; daer hy ſijne lijf-bende in-legherde, vermits die Stad den Franſſen niet ſeer haetigh en was; wt zaeke van 't Keyſerlijke legher, van 't welk ſy groot ongerief klaeghde geleeden te hebben. De Raed opende van ſtonden aen voor den Keyſer de poorten, die daer na den burgheren wt mis-vertrouwen een ſteeuwigh Slot op den neus gingh legghen, aen een verheeven plaets gebouwd, en 't zelve met volk

1543. volk vervullen. 't En verliep niet langh, dat hy ſijn Onder-Koningh van Sicilien *Gonzaga* ende *Caſtalio* Italiaenſſe Heeren naer Engeland aen Koningh *Henrick* den achſten af-ſchickte, die hem aenprickelden, om op Vrankrijk over te ſcheepen, ende *François* gemeener hand te beſtryden. *Gonzaga* met prachtighe geſchenken te rugghe keerende boodſchapte, dat *Henrick*, over langh wt eyghen drift op de Franſſe vergramd, teghens de aen-ſtaende Lente met eene geweldigh heyr in Vrankrijk zoude weſen; om den Keyſer (gelijk wel eer des zelfs groot-vader *Maximiliaen* in de Nederlandſſe en Franſſe onruſten) het oorloghs-pack te helpen verlichten.

Om dat de landen van Gelder en Kleve aen en meeſtendeels onder een zijn geleeghen, ende beyder-zijdſſe Vorſten meermaels in gemeenſchap van houwelijxe en andere verbonden getreeden; willen wy, zoo om de wille van Hertogh *Willem* als tot dienſt en ververſſingh van de nieuws-gierighe, after dit Deel in voeghen een kort vervolgh van de Cleefſſe Graven en Hertogen, volgende meeſt den draed van *Teſmaker* en den Dom-heer *Streithaghen*: waer mede de Leezer zich magh vernoeghen ter tijd toe hy ſyne volle luſt boete met het door-ſnuffelen van het heerlijck werk, 't vvelk rechtevoort in de Hoog-duytſſe ſpraek daer van onder handen ende ten naeſten by gereed heeft de hoogh-geleerde Heer *Ewich* Kerken-dienaer tot Wezel.

GESLACHT-BERT van de GRAVEN VAN KLEVE.

Walter, de laetſte van dien ouden ſtam † Grave van Teiſterband; wiens dochter

Beatrix tot een man had DIDERICK Vooghd van Cleve, ende daer by eene tweede

† *Siet voor de Graven van Teiſterband t' eyndens het 5. boek.*

Beatrix, welke houwelijk in-gaende met den beruchten ELIAS GRAIL, eerſten Grave van Cleve, die 734. 's iaers voor ſyne vrouw is geſtorven, ter wereld heeft gebraght

---

DIDERICK tweeden Grave van Cleve, ende, na dood van ſijn moederlijken oud-vader, mede van Teiſterband, geſtorven in 't iaer 759. hebbende by *Ida* Gravin van Henegouw geteelt

Govert Grave van Loon. *Koenraed* Grave van Heſſen.

REYNALD, den drieden Grave van Cleve en Teiſterband, die in den iaere 770. ſtierf, ende by *Iſabelle* ofte *Adelheyd*, dochter van den Hertogh van Ardenne en Limburgh, verweckte

Ida Gravin van Kuyk.

LUDOLF, (andere heeten hem *Loon* ofte *Koen*) vierden Grave van Cleve en Teiſterb. over-leeden 790. wiens vrouw *Aleyd*, dochter van *Sigebert* Hertogh van Guienne ofte Languedoc, moeder wierd van

---

IAN vijfden Gr. van Cleve en Teiſt. geſtorven in 't iaer 801. die tot eene bed-gezelle had *Conſtantia*, dochter van *Michael Curopalates*, en by haer twee zoonen

---

ROBERT zeſten Grave, geſtorven in 't iaer 806. zonder by *Garing* ofte *Mechteld* dochter des Hertoghs van Lotringen eenighe kinderen te winnen.

BALDUIN ofte *Balderick*, na ſijns broeders dood zevenden Grave, geſtorven 822. Wt hem ende *Hildegard* dochter van *Lodewijk* Grave van Geneve zijn geboren

LODEWYK achtſte Grave, die in't iaer 827. vrouw en kinder-loos af-ſtierf.

EVERHARD na dood ſijns broeders negende Grave, geſtorven in't iaer 835. Sijn wijf was *Bertha* dochter van *Lodew.* Hertogh van Beyeren, en ſyne kinderen

Robert aen wien de vader tot een kindsdeel en leen gaf het Graefſchap van Teiſterband. Syne vrouw *Cunigund*, dochter van den Grave van Hoey, was moeder van

LUTGARD tiende Grave, die onder 't getal der Heylighen ſtaet, ende in 't iaer 879. is over-leeden. Syne gemael *Bertha*, dochter van Keyſer *Arnulf*, heeft hem vader gemaekt van

Berengaer Biſſchop van Tul.

Dirk, waer van ſpruyten de Heeren van Altena.

Lodewijk, vader van de vordere Gravē van Teiſt.

Robert, de eerſte van de Heeren van Heuſden.

BALDERICK den tweeden, elfden Grave, geſtorven op het iaer 917. Hy wan by *Mechteld* dochter van den Hertogh van Saxen.

Rijckfrid Grave van Twent, wiens zoon *Balderick* 15. Biſſchop van Utrecht het Graefſchap aen de kerk † wegh ſchonk.

† *Van deſe ſijne gifte en vind ick geen blijk in de Geſchied. van Utrecht, dan wel dat hy van den Keyſeren veele plaetſen en vryheeden voor de kerk heeft verworven.*

ARNOLD twaelfden Grave; wiens vrouw was *Cunigund*, dochter van den Land-grave van Duringen. Syne dood word geteld op 't iaer 962.

Mechteld Gravin van Loon.

Agnes.

BALDERICK de driede, 13. Grave, ſtierf in 't iaer 1000. ende was gepaerd met *Adela*, dochter van *Wichman* Grave van Zutphen, ende weduwe van *Imood* Grave van Redichem op de Velouw.

Adela getrouwd met *Godefroy van Pont* Voogd vā Gelder.

KONRAED 14. Grave ſtierf in 't iaer 1041. ende had by *Catharine van Zeyn* drie zoonen

DIDERICK den tweeden, 15. Grave, gezeyd *den Vliegher*, geſtorven op het iaer 1085. die wt *Agnes*, dochter van *Adolf van Salinghſleven* eerſten Grave van Schouwenburgh en Ritbergh, heeft na-gelaeten

Koenraed. *Lambert.*

DIDERICK den drieden, 16. Grave, die in 't iaer 1114. is over-leeden, ende by *Marca van Hennenbergh* geene kinderen heeft geteelt.

ARNOLD den tweeden, na ſijns broeders af-ſterven 17. Grave, die geſtorven is in 't iaer 1162. ende by *Ida van Swaben*, dochter van *Koenraed* ende zuſter van Keyſer *Frederick Yſer-baerd*, heeft verweckt

DIDERICK den vierden, 18. Grave, geſtorven 1189. Syne vrouw *Adelheyd*, dochter van *Govert met den Baerd* Hertogh van Braband en Lotrijk, heeft gebaert eene dochter *Adelheyd*, getrouwd aen *Dirk* den 7. Grave van Holland.

ARNOLD den drieden, die na ſijn broeder wierd 19. Grave, ende in echt leefde met *Adelheyd* (andere noemen ze *Margriet*) dochter van *Floris* den drieden, Grave van Holland. Hy ſtierf op het iaer 1210.

Adelheyd Gravin van der Mark.

Margriet Gravin van Are en Meer.

ARNOLD den vierden, 20. Grave, geſtorven 1218. Syne bed-genoote was *Catharine*, dochter van *Henrick* Hertogh van Limburgh.

DIDERICK de vijfde, 21. Grave, over-leeden in 't iaer 1244.

Mechteld, eenighe dochter en erf-uyterſſe van den Grave van Dinſlaken, heeft dat Graefſchap aen hem ten houwelijken ervelijken onder Cleve gebracht. Haer beyder zoon was

DIDERICK de ſeſte, 22. Grave, geſtorven in 't iaer 1261. had tot eene vrouw *Iſabelle*, dochter van *Henrick* Hertogh van Braband, ende daer by deſe kinderen

DIDERIĆ den zevenden, 23. Grave, die op het iaer 1275. omquam in een ſtrijd. Hy was * tweemael gehylijkt, eerſt met

Dirk Luyf Heer van Dinſlaken, die twee dochters had, d'eene gepaerd met den Heer van *Dollendorf*, en d'andere met *Geeraert van Durby.*

Iutte getrouwd aen *Walraem* Hertogh van Limburgh, ende moeder van *Ermgard* de huyſvrouw van *Reynald van Gelder.*

Margriet vrouw van *Otho* den drieden, Grave van Gelder.

* *Indien deſe Tafel niet en lieght, is dees, 't welk een groot wonder ſchijnt, d'eerſt geweeſt onder alle de Graven van Cleve en Teiſterb. die twee wijven heeft getrouwt.*

Walburgh

Walburgh dochter van den Grave van Lutzenburgh, waer wt zijn geboore

—— Daer na met *Adelheyd*, dochter van *Henrick van Heynsbergh*, waer mede hy won het Graefſchap Hulkenraed met het halve Graefſchap van Saffenbergh, neffens deſe kinderen

DIDERICK de achtſte, 24. Grave, geſtorven in 't iaer 1305. die insgelijx 2. vrouwē hadde

Elizabeth vrouw vā *Geeraert* Grave van Gulich.

Diderick Grave van Hulkenrade, en Heer vā Thombergen, man van *Aleyd*, dochter van *Rudolf van Rifferſcheyt* Heer van Milendonk.

Otho Prooſt van Gerion tot Colen.

Sigefrid Prooſt van Munſter.

Reynold Heer van Bergen op Zoom.

Elizabeth getrouwd aen *Willem* Grave van den Bergh.

Margriet vrouw van *Diderick* Grave van Meurs.

De eerſte was *Irmgard*, dochter van *Otho* den drieden, Grave van Gelder, die moeder wierd van

—— De anderde *Margriet van Hapsburgh*, dochter van *Everhard*, die broeder was van Keyſer *Rudolf*, wt de welke zijn voort-gekoemen

OTHO 25. Grave, geſtorvē 1311. Hy verweckte by *Adelheyd*, dochter van *Engelb.* den 2. Grave van der Mark, *Irmgard*, getrouwd aen *Ian van Arkel* den 14. ende by de tweede vrouw *Mechteld van Wernenburgh* geene kinderen.

Irmgard gehylickt aen *Geraert van Parwijs* Grave van Hoorn, ende moeder van *Diderick* en *Ian* Heeren van Parwijs, Kranenburgh, Hoorn, en Herlaer.

DIDERICK de 9e. 26. Grave, geſtorvē 1375. Hy heeft by *Margriet*, dochter van *Reynald* Grave van Gelder, gewonnen *Margriet*, die door haere trouw met *Adolf van der Mark* de ervenis van Cleve aen't Huys van der Mark heeft over-gezet.

IAN de tweede, 27. Grave, die mede ſijn broeder is gevolghd, hebbende by *Mechteld*, dochter van *Reynald* den tweeden, eerſten † Hertogh van Gelder, geene na-zaeten geteelt. Met hem is op den iaere 1368. af-geſtorven de mannelyke na-laetenſchap van *Elias*, ende 't land van Cleve den Graven van der Mark aen-beſtorven.

Everhard is in ſyne kindſſe iaeren geſtorven.

Mechteld was getroud met *Henrick* Land-grave van Heſſen.

Anna met *Godefroy* Grave van Arentsbergh.

Agnes aen *Adolf van den Bergh.*

† *Sommige, die ze blootelijken heeten eene dochter van* Keynald *Grave van Gelder, ſchijnen geen onderſcheyd te maeken tuſſchen Reynald den eerſten, Grave; en Reynald den tweeden, eerſten Hertogh.*

ADOLF, Munſterſſe en daer na Kolenſſe Biſſchop, werpende den muts in de netelen, heeft getrouwt *Margriet*, dochter van *Geeraert van Gulich* Grave van den Bergh, ende, na 't kindeloos af-ſterven van ſijn oom *Ian*, niet tegenſtaende de voor-wendinghen en wapenen van *Diderick van Hoern* en *Otho van Arkel*, zoo met geweld als met gunſt van de in-zaeten ſich een wegh gebaent en in 't bezit geſtelt van 't Cleefſſe Graefſchap; als mede, na dood van beyde ſyne broeders *Engelbert* en *Diderick*, be-erft het land van der Mark. Hy ſtierf in 't iaer 1394. after-laetende acht dochters en drie zoonen.

Volghen nu de HERTOGHEN VAN KLEVE wt het Huys van der Mark.

Margriet getrouwd aen *Albert van Beyeren* Grave van Holland.

Beatrix (eenige noemen ze *Engelberta*) aen *Freder.* Grave van Meurs.

Catharine aen den Heer van Moreberg: andere willen dat ſy maeghd geſtorven zy.

ADOLF 29. Grave van Cleve, die int iaer 1417. door Keyſer *Sigiſmund* op den Rijx-dagh te Conſtants met *Amadis* Grave van Savoye tot een Hertogh wierd verhooghd. Is geſtorven in 't iaer 1448. ende heeft twee vrouwen gehad

Geeraers Grave van der Mark.

Diderick Heer van Dinslaken.

Iutte huyſvrouw vā *Willem* Hertogh van Gulich.

Elizabeth getrouwd met *Reynald* van Valkenburgh, en daer na met *Frederick* Palts-grave.

Mijntgen aen *Otho den Schutter* Land-grave van Heſſen.

Wendel aen *Philips* Grave van Nevers.

Iohanne Abdiſſe van de Clariſſen te Hoerden.

Agnes dochter van *Robert* Palts-grave en Keyſer, die niet en heeft gekraemt.

—— *Marie* dochter van *Ian den Onverſaeghden* Hertogh van Burgondien, wt de welke zijn ter wereld gekoemen

IAN tweede Hertogh, geſtorven in 't iaer 1481. Hy had tot eene vrouw *Elizabeth* dochter en erve van *Ian* Grave van Nevers

Adolf Heer van Ravenſtein en Wijnendael. Hy teelde by *Catharine vã Portugael Philips*, die by *Françoiſe van Lutzenburgh* geene kinderen over-gaderde.

Margriet getrouwd aen *Willem van Beyeren*, daer na aen *Ulrick* Grave van Wurtenbergh.
Elizabeth aen *Henrick* Grave van Swartzenburgh.
Catharine aen *Arnold van Egmond* Hertogh van Gelder.
Helene aen *Henrick den Vreedzaemen*, Hertogh van Brunſwijk.
Marie aen *Karel van Valoys* Hertogh van Orleans.
Agnes aen *Karel* Koningh van Navarre.

IAN de tweede, driede Vorſt van Cleve, gezeyd de *Kinder-maeker* (alzoo hy van 63. ſpeel-kinderen vãder was) ſtierf 1521. ende had by *Mechteld*, dochter van *Henrick* Land-grave van Heſſen

Adolf ſtierf in 't iaer 1498. zonder lijfs-erven.

Engelbert Hertogh van Nevers, daer de Hertoghen van Nevers van af daelen.

Diderick Grave van Valois, liet geene kinderen after.

Philips Opper-Biſſchop van Reims.
Marie is vryſter geſtorven.

IAN den drieden, vierden Hertogh van *Cleve*, achtſten van *Gulich*, zeſten van den *Berghe*, ende 17. Grave van der *Mark*, daer behalven Heer van *Ravensburgh*, *Ravenſteyn*, *Gennep*, *Dinſlaken*, *Holt*, *Heinsbergh*, *Born*, *Bruggen* en *Blankenbergh*, geſtorven in 't iaer 1539. Van ſyne vrouw *Marie*, eenighe dochter en erfgenaeme van *Willem* Hertogh van Gulich en den Bergh, heeft hy met by-ſlaepen gewonnen ende aen Cleve vereenight beyde die Vorſtendommen, neffens het Graeffſchap van *Ravensburgh*.

Anne getrouwd met *Philips* de drieden Grave van Waldeck.
Adolf ſtierf 1525 vryer in Spanien.

Sibille vrouw van *Hans Frederick* Keur-vorſt van Saxen.

Anne getrouwd met *Henrick* den achtſten Koningh van Engeland: dan wierd om haere onvruchtbaerheyd, ofte eer wt moedwilligheyd, weder verlaeten.

WILLEM Hertogh van Cleve, Gulich, Bergh, Grave van der Mark en Ravensburgh, is ontſlaepen in 't iaer 1592. ende heeft by *Marie van Ooſtenrijk* dochter van Keyſer *Ferdinand* verweckt

Amelia is vryſter overleeden.

Marie getrouwd met *Albert Frederick* Keur-Vorſt van Brandenburgh.

Anne aen *Philips Lodewijk* Palts-grave van Nieuburgh.

Magdaleen aen *Ian* Hertogh van Zweebrugghen.

Karel Frederick is in ſyne ieughd te Romen geſtorven.

Elizabeth ſtierf noch een kind zijnde.

Sibille gepaerd met *Karel van Ooſtenrijk*, Mark-grave van Burgouw.

HANS WILLEM, de laetſte van dien ſtam Hertogh van Cleve, had twee vrouwen, *Iacobe* Mark-gravin van Baden, ende daer na *Antonette* dochter van *Karel* Hertogh van Lotringen, dan by geene van beyde kinderen. Hy is geſtorven in 't iaer 1609. ende eerſt in den iaere 1628. te Duſſeldorp begraeven.

Over de ledighe ervenis zijn 'er onder de Vorſten van Brandenburgh en Nieuburgh doodelijke verſchillen en oorloghen gereeſen, ende eerſt in 't iaer 1629. door de Ho. Moeg. Heeren Staeten der Vereenighder Nederlanden voor den tijd van 25. iaeren te ſlaepen geleghd; op deſen voet, dat middeler-wijl de Nieuburgher Gulich en Berghs-land met Ravenſteyn, Winendael en Breskes in Vlaenderen; ende de Vorſten van Brandenburgh de landen van Cleve en der Mark met de helfte van Ravensburgh zouden bezitten.

Albert Frederick man van *Marie* oudſte dochter van Cleve, was vader van

HANS SIGISMUND. Dees van

IURIEN WILLEM. Wiens zoon is

FREDERICK WILLEM, Keur-Vorſt, tegenwoordighe Hertogh van Cleve, in echt leevende met LOUYSE, dochter van FREDERICK HENRICK Prins van Oranje.

DERTIENDE

DER TIENDE BOEK
VAN DE
GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,

Vervaetende de daeden
VAN
KAREL den vijfden KEYSER, tienden Hertogh van GELDER, en tweeden van dien naem.

INHOUD.

1. DE Keyser verbind sich met de Rijx Vorsten tegen Koningh François, vereenight sich met Denemarken, ende laekt de Fransse. 2. Bevestight de handelingh van Venloe, ende belooft Gelderland noyt te vervreemden. 3. 4. Verdragh tusschen de landen van Cleve en Gelder, ende over andere verschillen tusschen den Keyser en Vorst Willem. 5. Des Keysers nederlaegh. De Turken verlaeten Savoye. Toe-rustinghen van den Keyser en Engelsen Koningh. 6. De Keyser vvint Lutzenburgh, Kamerick, en Ligny. 7. 't Belegh en over-gaen van S. Desir, al waer René Prins van Oranje om koemt. Sijn graf-schrift. 8. Vredes- verdragh tusschen den Keyser en François. 9 Die sijn zoon Karel verliest. De Keyser in Gelderland op nieuws ingehuld. 10. Stelt binnen Arnhem eene Cancellye. 11. Verbintenis tusschen de Nederlanden en 't Rijk. De tooren en kerk van Doesburgh af-gebrand. 12. De Vorsten van Saxen en Hessen gevanghen. Maxmiliaen van Bueren sterft. 13. 14. De Keyser ontbied sijn Zoon Philips, die in de Nederlanden hoffelijken vvord onthaeld, beschonken, ende over al bezwooren. 15. De Keyser lief-koost en roemt die van Nymegen en de Gelderse, ende vereert het Ampt van Lingen aen de Gravin van Bueren. 16. Philips in een steek-spel gequetst. Bloedighe Plackaeten tegen de Lutheraenen en Calvinisten. 17. Philips vveder in Spanien. De Keyser met Koningh Henrick van Vrankrijk ende Maurits van Saxen in oorlogh. Sijne Zuster schrijft aen die van Zutveen. 18. Maurits overvalt veele plaetsen, ende brenght den Keyser op de vlught, die den Hertogh van Saxen los laet ende verdraeght. 19. Koningh Henrick vermeestert Toul, Metis, en Verdun. Rossem over-rompelt eenighe

Steden, ende ſtelt Parijs in roeren. De Yſſel vveder geleyd langs de veſten van Doesburgh. 20. *De Keyſer treckt met groot verlies van Metz, verovert ende ſlecht Teroane.* 21. *Ook Heſdin; vvord by Dorlens geſlaeghen. De Franſe vvinnen etlijke Veſtinghen. Prins Philips trouwt met Marie Koningin van Engeland.* 22. *Van alles.* 23. *Over-Yſſel ſtelt ſich tegen het Keyſerlijk Placaet van de Dalers. De Ieſuÿten vvt Nymegen verbannen.* 24. *De Keyſer vordert van de Gelderſe eene ſchattingh. Schillinghe tuſſchen de Hollanders en Over-Yſſelſe vveghen de viſſerye.* 25. 26. *Onruſt en ſterft in's Keyſers legher. Dood, aert ende lof van Roſſem; in vviens ſtede koemt Willem Prins van Oranje.* 27. 28. *De Keyſer draeght Nederland en alle ſijne Rijken over op ſijn zoon, dan de Keyſers kroon aen ſijn broeder Ferdinand, ende verhuyſt naer Spanien.* 29. 30. *Inhuldinghe van Arenbergh in Over-Yſſel. De Gelderſſe Cancellyvvetten verzoet. De Grave van Moers voordert ſijn tol ende op-komſten in Gelderland.* 31. *Verzoek des Koninx, ende des landſchaps ant woord.* 32. *De Franſe verlieſen S. Quintin ende een grooten ſlagh. Vonniſſen tot voordeel der Heeren van Bronkhorſt ende van den Grave van Egmond. De Vorſten van Heſſen en Naſſouw bevreedighd.* 33. *De Franſſe ontweldighen den Engelſſen Calis en Guynes.* 34. *Worden by Grevelingen dapper af-geroſt. Verſpreck van vrede. Knevelaers in Gelderland.* 35. *Des Keyſers dood en deughden.* 36. *De Lijflanders zoeken in Gelderland en elders by-ſtand. Groote ſterft onder de Koninghen en Vorſten.* 37. *Hoofd-ſtucken op den Anzee-dagh tot Lubeck af te handelen.*

KAREL

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

KAREL den vijfden KEYSER, tienden Hertogh van GELDER, en tweeden van dien naem.

1544. 1. IN den voorſten maend des iaers 1544. heeft zich de Keyſer te *Spier* gevonden, ende aldaer de Keur-Vorſten met ſchier alle de Grooten van Duytſland, daer onder ook *Willem* Hertogh van Cleve en Gulich, by den anderen. Op deſen dagh beloofden de Standen tegen den Frans-man 4000. ruyteren ende 24000. voet-knechten voor ſes maenden op hun buydel te onderhouden; hoewel ſy veel liever tot een Turxen ſtuyr zouden verſtaen hebben. Daer behalven had hy wt Italien, Spanien ende Nederland noch andere volken in ſynen dienſt, ende over een gedeelt der zelver tot Veldheeren gekeurt ſyne voorgaende vyanden *Marten van Roſſem* een gebooren Gelders-man, vermaerd in de verleedene oorloghen van 't vaderland tegens den Keyſer, neffens *Willem van Furſtenbergh*, die menighe iaeren Franſſe leeninghe had genooten. Hier by quam ook de Koningh van Engeland met eene byzondere heyr-kraght, te meer, nademael hy nu na 't af-ſterven van *Iacob* den vijſden, een oud bond-genoot en onder-ſteuner van Vrankrijk, geene ſchroom en had voor der Schotten in-val, welker hoofd *Marie* noch in de wiegh lagh, noch haer momber geen genoeghſaem ontzagh en hadde om de in-zaeten tegens de Engelſſe op te hiſſen, ofte yet groots te beginnen. In die daghen verdroegh ook de Keyſer met den Deenſſen Koningh *Chriſtiaen* den drieden, tot ongelooflijke vreughd en gerief van de Nederlanders, die door de Belt en Sond met hunne vlooten de korenſchueren van Holland, te weeten Polen en Pruyſſen, daghelijx bezochten en daghelijx van nooden hadden. Alzoo de Koningh (hoewel onlanx te vooren neffens den Vorſt van Gelder en Gulich met den Franſſen in verbond getreeden) door het af-zenden van gezanten t'eenemael dienſtigh vond ſich met den Keyſer te vergelijken; voor al wanneer hy in bedenken nam, dat de Keyſer, na 't onder-brenghen van Hertogh *Willem*, nu in Gelderland den baes ſpeelde, ende Koningh *François* een oneerlijk beſteck had gemaekt met den vyand van de Chriſtenen en van 't Chriſtelijk geloof. Men ſchreef mede, op het aendrijven des Keyſers aen de Switzers, *hoe de Keyſer den Turxen oorlogh, voor twee iaeren al beſlooten, had moeten aen eene zÿd zetten, alleen verlet zÿnde door de moedwillighe wapenen des Koninx van Vrankrÿk, door wiens op-ſtooken ende beleyd de Turk onlanx, de Genuoiſſe ſtrand voor by zeylende, ſich in 't gebied van den Vorſt van Savoyen had ingeſtort, de Stad Niey vermeeſtert ende wt-gerooft, die ook noch in de Franſſe havens herberghde, loevende op het Slot van Niey, ende op des Keyſers ende 's Rijx landen. Waer over het den Standen groot wonder gaf, dat ſy, die zoo wel als de andere Duytſſe den Turk te ſchroomen hadden, den Koningh in deſen ongoddelyken krygh de hand ſtyfden, ende volk toeſchickten; biddende, dat zulx doch niet meer en moght gebeuren, ende de knechten weder naer huys ontbooden worden.* De Switzers gaven den Standen zoo een bericht, *dat ſy voor alle dinghen vreede zochten, ende de Koningh om daer toe te raeken bereeds eene bezendingh gedaen hadde, welke met groote weder-waerdigheyden trotz van den Keyſer was verworpen. Voorts waren ſy in ervaeringh gekoemen, dat 'er geen Turx volk in 't Franſſe legher en was te vinden. Sy en wiſten geen beter raed, dan dat men den Franſſen en hunne gezanten vreede ende gehoor verleende: waer toe ſy mede na hun beſte vermoeghen wilden helpen werken.*

2. Op deſen Rijx-dagh is de handelingh in 't verganghen iaer voor Venloe in-gegaen, belanghende het Vorſtendom van Gelder, by den Keyſer vernieuwd, ende met ſijn groot zeghel geſterkt, met in-ſluytingh van alle de hoofd-ſtucken, welke van hem nde de Vry-heeren, Ridderſchap, ende zoo groote als kleyne Steden malkanderen waren gezwooren. Hy deed mede beloften, *dat ſijne andere aenbuyrende landſchappen, als Braband, Holland, Vrieſland, neffens de Steden van 't Sticht van Utrecht, ook Deventer, Kampen, Zwol en die van Groeningen 't zelve beſteck zouden onderteykenen en na-koemen. Daer nevens verklaerde hy met duydelyke woorden, noyt ſijne meeningh geweeſt te zÿn ofte te zullen worden, dat gemelde landen van Gelder en Zutveen t'eenighen tyden zouden over-gedraeghen, ofte van ſijnen na-zaeten*

1544. *vervreemd en af-geſcheyden worden, het ware dan by weerſte willen, ſchenkinghen, op-draghten, verkoopinghen, pille-giften, ofte op eenighe andere wijze: maer altoos te willen, dat die geheel ende onverdeyld by ſijne erven zouden blijven; onder zulk bedingh, dat de alinghe landſchap ende onderzaeten wederom by brieven zouden zeekeringh doen, van den Keyſer en ſijne nakoemelinghen in der eeuwigheyd te willen aenhanghen, ende niemant anders, in't geheel ofte ten deel.* Marie des Keyſers zuſter ende Stad-houderſſe der Nederlanden, daer behalven gewaer werdende, hoe eenighe, na dat Gelderland Keyſers was geworden, daer over wt waren, ten eynde de onderdaenen onder het dexel van zeekere geeſtlijke brieven, door liſt van de nabuyrighe Biſſchoppen, aen een wtheems Hof moghten in recht betrocken worden, tegens der gedachter landen gebruyk en vrydommen: liet hier over aen den Onder-Stad-houder *Philips van Lalain* Grave van Hooghſtraeten, neffens aen den Cancelaeren Keyſerlijke Raeden ernſtelijke beveelen doen, zulx geenſins te dulden, ende alle Gelderſſe van zoodanighe Biſſchoplijke bezwaerniſſen en nieuwigheden, gelijk voor heen, vry te houden ende te ſpreeken. In noch een ander hand-veſt gebood ſy, dat men geene ladinghen ofte aenſpraeken van buyten 's lands tegen de in-zaeten van Gelder en zoude gebruyken. De Keyſer liet doen mede eene keur maeken om in Gelderland onderhouden te worden, willende, dat de nichten, neeven en zuſterlinghen de goederen van hare groot-vaderen en groote moederen, in ſtede van hare ouders, zouden be-erven, ende de zelve, zoo met haere oomen van vaders en moeders zijd als hare moeyen, gelijkelijken deylen ende aenvaerden; niet anders dan of beyde haere ouders te weeten vader ende moeder noch in 't leeven waren. Dit aldus op den 17. van den Bloeymaend te *Bruyſſel* vaſt geſteld, ende door den hooghen Raed met des Keyſers kleyn zeghel bekraghtighd, om veele geſchillen en twiſſelinghen af te ſnijden. Laeter in den iaere 1560. is 'er wijders by die van *Nymeghen*, *Zuveen* ende *Arnhem* beraemd, dat ook de neven de plaets van hare oomen en moeyen van beyde zijden zouden vullen, ende zulx mede verſtaen worden van halve broeders en hunne kinderen.

3. Ende nademael in 't verdragh van Venloe mede was beſcheyden, dat de Keyſer en Vorſt *Willem* zouden onder een doen beraemen een † eeuwigh verbond; 't welk van weghen den Keyſer de Staeten van Braband en Gelder, voorts de Graefſchappen van Holland en Zutveen met de Steden van *Utrecht*, *Deventer*, *Zwol*, *Kampen* en *Groeningen*; ende van weghen Hertogh *Willem* de Stenden van Gulich, Cleve, den Bergh ende der Mark aen d'andere zijd binnen vier maenden zouden van waerden houden ende met haere zeghelingh ſterken: zijn hier toe wt den naem van Burgondien gemaghtighd *Lodewijk van Vlaenderen* Heer van Praet, Ridder van 't Vlies; *Nicolaes Perenot* Heer van *Granvelle*, Overſte Raed en zegel-waerder des Keyſers; *Lodewijk van Scherre* en *Vigle van Zwichem*, d'een hooft en d'ander een lid-maet van den heymelijken Raed; ende, wt den naem van *Willem*, *Ian Gogreve* Cancelaer; *Klaes van Harve*, Droſt tot Gelekirchen; *Iuriaen van Boxen* Droſt in de Wetter; *Henrick Bairs*, gezeghd *Oh-ſlaegher* met *Ian Faltemeyer* beyde Wet-geleerden, ende *Ian van Eſſen* Rentmeeſter; die op den tweeden van den Louw-maend deſe hooft-ſtucken, op het behaeghen van hunne meeſters, binnen *Bruyſſel* hebben ontworpen: Dat 'er voortaen, ongekrenkt den Venloeſſen handel, tuſſchen beyderzijdſſe erf-landen en onderzaeten zoude zijn eene altoos duyrende verbintenis en oprechte vriendſchap; zulx dat d'een d'ander alle eer en hulp zoude bewijſen ende des anders hinder en leed na vermoeghen af-weeren. Dat beyde Heeren met hun erven malkanderen by geene gelegenheyd en wt geene oorzaek vede ofte vyandſchap zouden aendoen noch laeten aendoen, in 't heymelijk ofte openbaer, zelve ofte door andere; dan veel eer alle after-deelighe aenſlaghen en wervinghen voort ter goeder trouwen ontdecken en helpen verbreeken: noch des anders vyanden eenighe hand-ſterkingh ofte gunſt doen, door aenraeden, by-zettinghe van wapenen, lijfsnood-durft, door-tocht, dienſt van onderzaeten ofte anderſins. Dat de bond-genooten, zonder ander geleyde ofte oorlof, over en weder veyligh zouden verkeeren en handel drijven op gewoonlijke tollen; ende tot dien eynde de wegen allenthalven werden gevrijd; ende de ſtraetſchenders ook, zoo 't noodigh ware, tot in des anders gebied na-geſaeghd en aengegreepen; mits dat men ze dan moeſt leveren in 't geweld van den Richter van de plaetz, om zonder genade, wt-ſtel ofte quijt-ſcheldingh, anders dan met beyder Heeren toe-ſtemmen, gerecht te worden; t'zaemen met den geenen die ze hadden gehuys-veſt ofte geberght. Dat ook alle euvel-daeders, de ſtraffe des bloeds ofte des doods verdient hebbende, geen vrydom ofte toe-vlught in des anders gehuchten en zouden vinden; dan op het begeeren van dees ofte geen Vorſt tot behoorlijke ſtraffe werden over-gezonden. Zoo 'er oyt tuſſchen beyde Vorſten ofte hunne erven, ofte tuſſchen de Vorſten en des anders onderdaenen, twiſt ofte onverſtand moght rijſen, die zoude zonder wijder beroep ofte weder-zegghen vereffend en geſlecht worden door vijf zeghs-mannen, voor dien tijd van hunner Heeren eed te ontſlaen, ende aen wederzijden te kieſen na den inhoud van de voorwaerden op dit ſtuck beraemd. Dat d'een met des anders inzaet yet hebbende wt-ſtaen, de aenlegger het gericht van den verweerder zoude hebben te volghen, ofte daer het twiſtighe goed was geleeghen. Ende indien 'er alſdan, het ware in val van recht, weygheringh, langhe draelinghen ofte niet, noch eenighe haperingh overigh bleef, die zoude ſtaen tot de eyndelijke wtſpraek van de vijf ſcheyds-luyden; zonder dat d'een bond-genoot d'ander vermoght te bezetten ofte te bekommeren; eens yeders ſchuld en eyghen miſdaed hier in wt-beſcheyden; ende in alles onverkort het recht der leen-banken.

4. By zoo verre oyt in der bond-vrienden erf-landen eenighe vyandlijke in-breuken en over-greepen wierden gedaen; alſdan zonde de ander, op het verzoek en redelijke onkoſten van den nood-lijdenden, op ſtaende voet zoo veel volx op de been brenghen als hy immers konde: ende of de helper in zulk een geval over-laſt ofte hinder quame te lijden, zoo zoude d'ander bond-genoot vreede noch verdragh maeken, dan met volkoemen

† *Gheheeten gemeynlijken de* Concordaeten, *in de latyniſſe tael ontworpen, ende by onſen Schrijver over-geſlaeghen.*

1544. ,, volkoemen believen en vernoegingh van den be-
,, leedighden : gelijk ſy ook niet en vermoghten
,, met yemand eenigh verbond ofte over-komſt te
,, fluyten tot malkanders after-deel. De Keyſer
,, zoude het Vorſtendom van Gelder noyt aen
,, anderen over-zetten, ten ware al voorens de
,, nieuwe Heer, eer in ſijn werkelijk bezit te tree-
,, den, als mede de Banner-heeren, Ridderen en
,, Steden des lands deſe over-draght met hun ze-
,, ghel en eed hadden geſtand gedaen. Dat eyn-
,, delyken alle t'zaemen-rottinghen en tochten
,, van heer-looſe krijghs-luyden gemeyner-hand
,, by klocken-ſlagh zouden werden vervolghd en
,, geweerd. Ditverbond, als ſtreckende meeſt tot
,, beſchermingh, zoude het recht van 't Roomſſe
,, Rijk in geenen deel krenken. Dit gedaen zijn-
de, hebben daer na de Staeten van Gelderland
deſe hoofd-ſtucken door het aenhanghen van
hunne zegels ten vollen beveſtight; als te weeten
Iooſt Grave van Bronkhorſt Heer tot Borkuloe,
ende *Oſwald* Grave van den Bergh Heer tot
Byland, van weghen de Banner-heeren: ende,
wt den naem van de Ridderſchap, *Willem van
Gent* tot Loenen, *Iooſt van Bemmel*, *Diderick
van der Lip* Heer tot Gribbenfurſt, *Alard van
Ghoer* tot Kaldenbroek, *Chriſtoffel van Munſter*,
Willem van Baer, *Henrick van Middachten* ende
Segher van Arnhem: neffens den Raed van de vier
Hoofd-ſteden. In't byſonder † verdroeghen
,, doen ook beyde Vorſten: Dat Keyſer *Karel*
,, op het Vorſtendom van Gulich geen recht meer
,, zoude voor-wenden, ende zoo wel Hinsbergh
,, als Sittard weder af-treeden. De verſtreckte
,, 26036. goud-guldens zoude de Keyſer weder-
,, langhen, maer niet de 42000. guldens eertijds
,, tot behoef van *Maximiliaen* in den oorlogh ver-
,, ſchooten. Het Slot van *Raveſteyn* zoude geſlecht
,, worden, ende de Keyſer den eygendom en we-
,, der-inloſſingh van *Waſſenbergh* laeten vallen.
,, *Udem*, *Herpen*, *Raveſteyn* en *Wijnendael* zoude
,, *Willem* van den Hertogh van Braband te leen
ontfanghen; als mede de helft van de Heerlijk-
heeden *Millen*, *Gangelt* en *Vucht*, blijvende de
overighe helft vry van den leen-band. De Keyſer
zoude ſijn op-ſpraek op *Bruggen*, *Dulken* en *Ran-
derode*, ende het recht van vooghdy ofte beſchut-
tingh over de Stad *Aken* quijt-ſchelden, doch
Hertogenrade wederom moeghen vry koopen.
De ontruymingh van *Wachtendonk*, *Schoolenburgh*
ende van 't kerſpel ‡ *Angerloe* by *Doesburgh*,
de oprichtinghe van den tol te *Gennep*, ende het
geſchil over den Rhijnſſen weerd, wierden
geſpaerd tot eene naerdere by-een-komſt; als
mede de zaek van *Born*, *Sittard*, *Suſteren* en
Montioye. Daer en boven heeft de * Prins van
Oranje *René* eerſt binnen *Nymegen* ende vervol-
ghens door 't gantſſe land doen af-kondighen,
,, dat ſich niemand zoude onderwinden met eeni-
,, ghe op-roerighe (zoo hy ze noemt) verdoemde
,, nieuwe leer en kettery te bezoedelen, ofte ſich
,, ook met de leeraers en wt-ſtroyers van de zelve
,, te vermenghen; dan vaſt blijven by 't geloove
,, 't welk veele honderd iaeren herwaerts in de
,, kerken was geleerd; alles op hooghe ſtraffen
,, den over-treederen op te legghen. Zoo was de
Keyſer aen alle kanten vaſt doende, om het
ontſloopte ende door geduyrighe baeren van
oorlogh en veranderingh gewentelde Gelder-
land met nieuwe keuren en verbinteniſſen in
vaſte ruſt te ſtellen en te verquicken: aengeſien
nu alle de Nederlanden onder eenen Erf-heer
ſtonden, zijnde ook te gelijk Keyſer in 't Rijk;
ende rechtevoort met de naeſt-aengrenſende ge-
weſten van Cleve en Gulich door een nauwen
ſtrick van vriendſchap waren vereenighd. De
Cleefſſe hebben korts daer na voor de Keyſer-
lijke Raeden tot *Arnhem* weder op-gehaelt hun-
ne oude vorderingh weghen het kerſpel en broek
van *Angerloe*; waer over zedert de tijden van
Hertogh *Arnald* zoo menighmaelen was ge-
kraekeeld en gehandeld. Dan by die van *Does-
burgh* is hier teghen in den Lente-maend een
ſchriftelijk bericht over-gelanghd, ende in de
zaek zoo veel gewerkt, dat die in vriendſchap zy
geſleeten, ende *Angerloe* onder het Ampt van
Doesburgh verbleeven.

5. Daer na is 'er tuſſchen de Keyſerſſe en
Franſſe by *Carignan* in Piedmond een vreeſſelijk
hoofd-treffen gehouden, alwaer by de 12000.
mannen meeſt Duytſſe aen des Keyſers zijd zijn
geſtruykeld, daer en boven meer dan 2000. ge-
vanghen, ende over de 600. Spaeniaerden; met
after-laetingh van 14. ſtucken geſchuts ende 30.
veld-teykens. De plunderagie was groot en
onwaerdeerlijk. De Franſſe hadden in hun linker
vleughel mede geen kleynen af-breuk geleeden.
De Savoyard hier over met vrees en after-den-
ken in-genoomen, braght wederom op den Rijx-
dagh te *Spier* heftighe klaghten in tegens den
Frans-man, ende ſmeekte te gelijk om hulp, voor
al dewijl men bangh was, dat de Turxe *Barbaroſſa*
met ſyne vloot zoude om-keeren tot het belegh
van 't Slot van *Nicy*. Dan dees is, oft door aen-
raeden van Koningh *François* ofte om andere in-
ſichten, korts daer aen weder vertrocken, niet
zonder quellagie van de plaetſen en in-zaeten
onder het Rijk ofte den Keyſer behoorende.
Men zeght, dat hy twee ofte drie ſcheepen vol
gevangens, meeſt wt-geleeſene ionghmans en
maeghden, by hem hadde, welke den Keyſer
Soliman tot een geſchenk waren toe-gedacht,
doch van den Onder-Koningh van Sicilien hem
ontiaeghd, ende weder naer huys gezonden.
Aen d'andere zijd had de Keyſer alles tot ſijn
Franſſen tocht gereed gemaekt. Over de Duytſſe
ſchaeren ſtonden verſcheyde Veld-heeren: *Mau-
rits van Saxen* ende *Albert van Brandenburgh* over
de ruytery: over het voet-volk *Willem van Fur-
ſtenburgh* ende *Koenraed van Heſſen*: dees in de
Italiaenſſe, ende geen in de Franſſe oorloghen te
vooren gebruykt. Onder dese vier Duytſſe
benden waren mede gereekend de Neder-lan-
ders, waer over *Reſſem* voor een deel te gebieden
had: andere ſtellen ze byzonder, ende tot haer
Overſte *Maximiliaen* Grave *van Buyren*, een mild
en groot-moedigh Heer. Behalven nu de Spaen-
iards en Italiaenen. De Koningh van Engeland
had mede, na ſijn † voorigh verſpreck, etlijke
troppen op den Franſſen bodem over-geſcheept,
ende den Hertogh van *Nordfolk* met een hoop
volx geſchickt na 't Nederlandtſſe legher, 't welk
Monſtreul in Picardyen hield beſlooten: met de
overighe maght ginghe hy zelve de Stad van
Bologne te water ende te land belegheren. Hoe-
wel de Paus *Clemens* de zevende in deſe bond-
genoodſchap van den Keyſer met Koningh

† *Teſmach. in Gulielmo.*
‡ *Malé* Angerogam *vocat Teſmach.*
* *Ex chartis Doesburg.*

† *Siet op het eynd van 't 12. Boek.*

Henrick

1544. *Henrick* geen grooten ſmaek en had; als de welk over ketterye verdoemd en van de Roomſſe kerk was af-geweeken, ende den iaerlijxen Peters penningh ſyne Heyligheyd had wt den neus geſtreeken. Boven dit al had de Keyſer op deſen tijd meerder ruymte van geſchut by de hand, als oyt voor deſen.

6. De Keyſer dan van *Spier* op-treckende, ende voor heen gebooden hebbende dat men, om Gods zeghen wt te locken, door het Gelderſſe Vorſtendom drie weeken langh in de kerken alle weeken eens omdraght zoude doen, nam een opzet vande Stad van *Lutzenburgh* voor eerſt weder te bemaghtigen: welke hem by den Hertogh van *Orleans* ontnoomen, daer na ſterk gemaekt, ende van behoefligheeden redelyken wel was voorſien. Dan de bezettingh daer binnen wierd geoordeeld nauwlijx beſtandigh te zijn om een langh-wijligh belegh wt te harden, ofte zoo een rommel van een Stad te bewaeren. De zaek is ook effen zoo wt-gevallen. Want de Keyſer ofte ſijn Veld-heer den vyand door ſijn ſpoed verkloekende, de Stad na anderhalven maend belegeringhs ſich gehoorzaem heeft gemaekt, ende over de 70. zoo groote als kleyne kopere ſtucken daer binnen gevonden. Daer na is de Keyſer, die te *Mets* een luttel had ſtil geleeghen, door het Ardenniſſe bos en over de Maes recht toe naer *Kamerick* getooghen, maekende door het planten van ſtucken en op-werpen van werken gelaet van eene ernſtighe belegeringh. Die van binnen hier door vertzaeghd gaven ſich na vier daghen in ſijn geweld. Over het onverwacht verlies van deze twee Steden waren de Franſſe niet weynigh beteuterd; zonderlingh nademael de Keyſer met zoo eene vervaerlyke maght op hun bodem om-zwierde, eer de Switzers, daer ſy zoo veel werx van maeken, de vaendels oprichtende ſich noch eens tot de reys geſtelt hadden; ofte wt zorgeloosheyd des Koninx, ofte om de taeye betaelingh van ſyne rent-meeſters. *Gonzaga* ruckte daer na met ſijn legher voor *Ligny*, ende, om den vyand geen aeſſem te geeven, beſchoot de muyren geſtaedelyken aen vier hoeken, zoo dat de Stad hier ende daer open ende als met de billen bloot lagh. Ende alhoewel de Graven van *Brienne* en *Roſſigny* alle bedenkelyke weer deden; zochten ſy nochtans in 't laetſte, om de wterſte plaeghen te ontgaen, middelen van verdragh, dan en konden niet anders bedinghen, dan dat ſy alle, van 't bloote leeven verzeekerd, het overigh zouden ſtellen aen 't believen van *Gonzaga*; die in de Stad koemende, de gemelde Graven met den Heer van *Eſchenay* door het recht van oorlogh gevanghen ſtelde, ende, om hen zwaerdere los-penninghen af te ſnuyten, hier ende daer in 't byzonder op de Keyſerlyke Sloten liet hechten. De Keyſer heel op ſijn ſchick zijnde dat hy de Franſſe noch niet op haer ſprongh en vond, liet het legher op de nabuyrighe Stad, in rijkdom en vaſtigheyd wtmuytende, aentrecken, met naemen *S. Deſir*, geleegen in Champagne op den ſtroom de * *Marne*. Koningh *François* alſdoen ontwaekende ende ſich van drie verſcheyde vyanden, den Keyſer, het Rijk ende den Engels-man op verſcheyde plaetſen zoo hard ſiende aengegreepen; deed allenthalven volk op-lichten, om wijder in-breuk van de Keyſerſſe te beletten, verzaemelende ſyne maght van oorlogh omtrent *Iallon*. Aengeſien de Switzers bereeds onderweghen waren, neffens 6000. Griſons ende 6000. Duytſſe te voet, over alle welke *Nevers* het gebied was hebbende. *Enguien* ſchickte mede wt Piedmont 12000. Franſſe en Italiaenen, zoo dat des Koninx maght in alles 40000. voet-knechten ende 6000. ruyteren konde wt-maeken.

* *Matrona.*

7. Van des Koninx weghen had binnen de Stad het beſtuer, de voorighe voor-vechter van *Landrechy*, de Heer van *Landes*, met den Heer van *Sancerre*. De Spaeniards deden zulk een geweld, dat de muyren elders door het ſchieten in duyghen vielen, ende twee ſteene toorens neder-ſtortende de graften alzoo toe-vulden, dat ſy ſich vermaeten de Stad te beklimmen, eer de Franſſe daer tegens een binnen-dam konden vaerdigh hebben. Dan de Overſte toonden ſich zwaer-hoofdigh, bemerkende dat de Stad met een kleynen heuvel ſteyl op-gingh: welke alzoo quaelijken voor hen was te beklauteren, konden zy ook niet dan met groot ongemack en gevaer den vyand een ſlagh aenbrenghen. Als hier over de Keyſerſſe aen den voet van de graft een ſteeuwighen en vier-kantighen dijk op-wierpen, op de wijze van een tooren ofte katte, is 'er van de belegerde daer tegens een gelijk rondeel opgeworpen, waer wt die van buyten merkelijke ſchade gevoelden. Onder dit is het gebeurd op den 14. van den Hoy-maend, dat *René* Prins van Oranje en Stad-houder van Gelderland, by geval is koemen te ſtruykelen: een man om zyne trouwigheyd en ongemeyne gaeven by den Keyſer en al de wereld zeer lief-raeligh. Want wanneer hy op de kant van de graft *Gonzaga* was gaen bezoeken, ende *Gonzaga* hem eers halven ſyne plaets vergoſt; is 'er onlanx daer na een koghel wt de ſtucken met zulken kraght tegen den dijk aen gevlooghen, dat de verſpreyde kluyten den Prins op ſijn ſchouder een doodlijke wonde aenbraghten. De Keyſer heeft hem de eer gedaen van ſijn minnelijk bezoek, ende hem in den laetſten nood om-helzende, ook in 't geſicht van zoo veele om-ſtanders ongeveynſde rouw-traenen ſich laeten ontvallen. Voor ſijn ſterf-uyr (alzoo hy twee daghen krank lagh) ſtelde hy, met des Keyſers goed-dunken, tot een erfgenaem van alle ſyne na-laetenſchap, vermits hy geene leevende geboorte after en liet ende op dat het goed aen den zelven ſtam moght blijven, ſijns broeders zoon *Willem van Naſſouw*, naderhand Stad-houder van Holland, ende grond-legghер van de Nederlandſſe vryheyd, die doen eerſt naer ſijn dertiende iaer toe-gingh. Daer na liepen de Spaeniards ſtorm, die van 800. ruyters hervat wierd, ende ten laetſten ook van de Duytſſe. Maer ſiende, dat zulx weynigh ofte niet tot de zaek en hielp, beval de Keyſer op te houden, miſſende in deſe aenvallen over de 700. kloeke gaſten; daer de Franſſe niet over de 200. voet-knechren ende 40. ruyters hadden verlooren, behalven den Stad-waerder den Heer van *Landes*. Daer na nam de Keyſer een beſluyt, van de belegerde door hongers-nood ende met de langhe roede tot het over-geeven te noodzaeken; tot dat *Sancerre* al het ongemack en de nacht-braekery moede zijnde, de Veſtingh op zeekere voorwaerden heeft in-geruymt. Het lichaem van Prins *René* (die van den Keyſer geſtelt was tot opper-bewind-hebber niet alleen van Holland, Zeeland en Vriesland, maer ook van Gelderland) wierd naer *Breda* gevoerd ende aldaer met by-

kants

1544. kants dit op-ſchrift begraeven: *René van Naſſou, Grave van Vienne, vercierd met alle Vorſtelijke deughden, heeft, na't onvruchtbaer af-ſterven van Philibert van Chalon Prins van Oranje, door plaets-vullingh * des zelfs ervenis aengevaert; zijnde, om ſijne zonderlinghe krijghs-weetenſchap ende andere gaeven zoo van lichaem als gemoed, altoos zeer bemint en geſien geweeſt by Keyſer Karel, ende van hem gekoozen tot Stad-houder ſchier van geheel Nederland. Heeft in echt gezeeten met Anne dochter van Antonis Hertogh van Lotringen, Calabrien ende Bar; ook verſcheyde denk-waerdighe oorloghen met geen minder dapperheyd als voorſpoed, zoo in de landen van Gelder en Gulich als Vrankrijk, helpen voeren; blijvende eyndelijken op het 32. iaer ſijns ouders voor S. Deſir.* Daer na volght: *Onſe allerſoetſte Prins hoewel hy in een oogenblick is om-gekoomen, leeft nochtans in den hemel voor het eeuwighe aenſchijn van God, ende zal, vermits ſijne over-deftighe deughden en daeden, in de gedachten der nakoomelinghen noyt verſterven.*

* *Repræſentatie.*

8. Als daer na Koningh *François* de zwaerigheeden en plaeghen van den oorlogh te deegh over-woogh, zoo de Keyſer en Engelsman voortaen een lijn treckende bleeven: is 'er aen weder-zijden een verſpreck gemaekt van vreede: ende zulx des te lichter, vermits te vooren *Gabriel Guſman*, een Monick wt Spanien, door de Koningin van Vrankrijk *Eleonore* aen haer broeder den Keyſer af-geſchickt, met ſijn broeder *Martin Guſman* des Keyſers biechtvader het ijs bereeds had gebrooken. Onder dit zond de Keyſer ſijn Raed *Anthonis Perenot* zoon van *Granvelle* aen Koningh *Henrick* van Engeland, die doen *Boulogne* een Franſſe zeeſtad met geweld aenvocht, om hem van den voor-geſlaeghen dan noch ongetroffen vrede-handel naerder te berichten. *Henrick* eene vaſte hoop hebbende van de Stad eer langh te vermeeſteren, gaf tot antwoord, zulx wel te moeghen lijden, indien maer de Keyſer het ionghſte verbond onder een op-gericht niet te buyten gingh. Hier op zijn *Gonzaga* en *Granvelle* gelaſt, zich met de Franſſe gezanten *Annebout* Zee-Overſten van Vrankrijk ende *Karel Nulley* meeſter der verzoecken, wijder te beſprecken. Ten laetſten is te *Creſpy* in't gebied van *Soiſſons* op den 18. van den Herfſt-maend de vreede gekoppeld, tot gelijke vreughd en gemack van den Keyſer ende Koningh: van den Keyſer, dat hy zoo een gevaerlijk werk met eeren had af-geleght: van den Koningh, dat hy Vrankrijk van zulken vervaerlijken oorlogh en van de geeſſelende roede had verloſt. De voor-waerden Gelderland betreffende waren ſchier deſe: *Koningh François zoude ſijn vermeynd aentael op Gelderlanden 't Graefſchap van Zutveen aen den Keyſer en ſijne erven in't geheel ende voor altoos over-laeten: ende insgelijx de Keyſer alle ſijne voor-wendinghen op eene van de landen welke de Koningh op dien tijd bezat, wt-genoomen op het Hertoghdom van Burgondien, en het gebied van Auxonne, ende eenigh recht van opper-boogheyd op S. Laurens, het Graefſchap van Maſcon, Auxerre, ende Bar aen de Seyne, waer van men s'ſijner tijd in't byzonder zoude handelen. De Koningh zoude aen den Keyſer behoorlijke brieven leveren, ende daer by betuyghen, dat Iohanne dochter van Henrick d'Albret Koningh van Navarre in het houwelijk met Vorſt Willem van Cleve niet en bewilligde, noch oyt bewilight en hadde. De Gelderſſe en andere Neder-landers in Vranklijk niet gehooren, zouden hunner maeghen ervenisſen in't geheel aenvaerden, ende de onrechtmaetighe en wreede † wet van de buyten-landers van nu af op-houden. De Keyſer en Koningh François zouden hunne oude kraekeelen eenmael wt goeder herten afleggben; ende de Keyſer, in teyken van goede zucht, ſijne dochter de zuſter van ſijn na-zaet Koningh Philips, aen Karel van Orleans ten wijve geeven, ende met haer tot eene houwelijx-gift, de Neder-landen; ofte, indien de maeghſchap hier in den wegh was, in ſtede van ſijne dochter, de dochter van ſijn broeder Ferdinand, ende met haer het Vorſtendom van Milanen, met vergunningh van acht maenden tot ſijn beraed.*

9. Deſe vreede baerde by alle menſchen eene ongelooflijke vroolijkheyd: hoewel veele van des zelfs duyr wan-hoopten; gemerkt de Keyſer daer by belooft had 't geen hy niet en ſcheen te zullen naekoemen. Want een van beyde houwelijken geluckende, was hy gehouden ofte de Neder-landen ofte Milanen af te ſtaen. Maer hoe vermoght hy Nederland op een ander over te zetten, die by verſſen eed verplicht was een gedeelt van 't zelve, te weeten ‡ Gelderland, van het voordere lichaem noyt te zullen afſcheuren? 't En was ook niet te vermoeden, dat een Heer van zulke deftigheyd en trouw ſyne beloften eenighſins zoude in ſijn hals haelen. Doch des Keyſers geluck heeft dit gedronghen ofte roekeloos verdragh buyten alle hoop en giſſingh noch ten beſten doen af-loopen. Alzoo *Karel van Orleans*, wanneer hy op 't volghende iaer met ſijn vader en broeder inde weer was om de Engelſſe wt Boulognen te verſtooten, binnen weynighe daghen van het ſuyer-vuyr, als een nieuwe bloem door het ontijdigh onweder, is wegh-genoomen, op het 22. iaer ſijns ouders; tot onwtſpreeklyke hert-zeer van *François*, die neffens zoo een lief pand nu ook alle hoop en recht verlooren had, van de Nederlanden ofte Milanen (waer om zoo langh van hem was gewiſt en geoorloghd) oyt zonder bloed en koſten te bekoemen. De Keyſer onder dit binnen Utrecht ſtil houdende, ende het getal der Ridderen van 't gulden Vlies aldaer vol maekende, zond onlanx daer na in de Pinxter-daghen ſyne zuſter de Koningin *Marie* naer Gelderland, om alles te richten ende den verſchilligben eene vreede op te legghen. Daer na heeft hy, aen den Duytſſen oorlogh alle ſyne zinnen te koſt legghende, ſchier het gantſſe iaer met geld-middelen te zoeken toe-gebracht: vergeetende middeler-tijd niet, den ſynen ende voor al den Gelderſſen den vrede-handel met Vrankrijk mede te deylen, als mede ſijn voorigh beſteck met den Vorſt van Cleve te vernieuwen ende te beveſtighen: met verzoek, dat die van *Nymegen*, neffens de andere Steden en Standen, den afſtand van den Franſſen Koningh op de landen van Gelder met hem wilden geſtand doen. Ten laetſten zeyde hy voor goed te kennen den eed die den Staeten was af-genoomen by den Prins van Oranje gezeeghender gedachtenis, ende des zelfs in-huldingh op ſynen naem geſchied. Hy verklaerde ook, dat hem zeer lief en aengenaem waren die 300000. goud-guldens, by den 1545.

† *Le droict d'Aubeine, jus albinatus, de quo accuratè Nic. Burgund. ad Conſuet. Flandr. & alij.*

‡ *Siet op het tweede hoofd-ſtuck deſes Boex.*

Staeten

Staeten in-gewillighd, betuygende, zulx niet te zullen ſtrecken tot nadeel van het verdragh van Venloe. Daer na is hy zelve in den aen-
1546. vangh des iaers 1546. van Utrecht op Gelderland vertooghen, allenthalven met diepe eerbiedingh en veele geſchenken gewillekomd, ende binnen *Arnhem*, *Zutveen* en *Nymegen* voor Hertogh en Grave prachtelijken in-gehuld. Wt Gelderland nam hy ſyne reyſe op *Maeſtricht*, ende zoo door Lotringen naer Duytſland, maekende binnen *Regensburgh* een begin van den Rijx-dagh. Naderhand voerde hy, op het aenſtooken van den Paus, een bitteren † oorlogh tegens de verbondene Vorſten en Steden in Duytſland, wt haet en in-ſicht van haeren Godsdienſt; oordeelende de maght van't Chriſtendom tegen den Turk mank en onbeſtendigh te zijn, zoo langh Duytſland van binnen ziek en ontroerd was; waer van ende van de wreede en langh-wijlighe gevanghenis der Vorſten van Saxen ende Heſſen, als meeſt wt-heemſſe dinghen, wy hier geen langhe morghen-ſpraek willen houden.

1547. 10. Op het begin deſes iaers zijn door den dood wt de leevende wegh-geruckt de twee maghtighſte Koninghen *François* van Vrankrijk ende *Henrick* de achtſte van Engeland, dien het aen de wille noch aen de maght en zoude ontbrooken hebben (waren ſy langher in't leeven gebleeven) des Keyſers trots ende hollende over-winninghen in Duytſland te ſtuyten. Op deſen tijd heeft de Keyſer, na ſyne voorgaende toe-zeggingh ende op het vermaen der Staeten van Gelder, wt ſijn naem binnen *Arnhem* een Stad-houder, Cancelaer, ende hooghen Raed, die kennis hadden van des lands keuren, beſchickt; bepaelende met een, *wat den Cancelaer, Raeds-heeren, ende hun Schrijver ampts halven toeſtond te doen; hoe veele uyren ſy yeder dagh de vier-ſchaer moeſten bekleeden; dat mede de Stadhouder, als 't hem geleeghen quam ende de zaek vereyſchte, deſe vergaderingh zoude moeghen bywoenen. Alle voor-vallende geſchillen zouden door den Stad-houder, ofte, in ſijn af-weſen, door den Cancelaer den Raeds-heeren worden voor-geſteld, om ſich daer op te beraeden ende hun goed-dunken te zeggben. De † verſoeken, bewijs-ſtucken der dingh-taelen, ende diergelijke zaeken van gevolgh zoude men ſcherpelijken na-ſien, in't openbaer opleeſen; ende, na dat by den Stad-houder ofte Cancelaer zulx was geleeſen ende hen allen aengediend, eens yeders meeningh af-vraeghen, ende na de meeſte ſtemmen vonnis vellen. Maer indien 'er zwaerigheyd viel over de * ſtemminghe, moght de Stadhouder ofte Cancelaer op nieuws by ſtemmen omvraeghen ofte de zaek wt-ſtellen tot een ander tijd. Daer tegens was des Hof-ſchrijvers laſt naerſtelijken toe te luyſteren, ende eens yeders gevoelen op te teykenen, tenminſten het geen 'er beraemd was op het wit te ſtellen, doch niet eerder in't net, dan het by den Cancelaer en d'andere naerder was over-ſien ende geleeſen. Voor 't laetſte wilde de Keyſer een yegelijk vermaend hebben, dat, behalven andere dinghen tot de landen ofte der zelver paelen behoorende, de Cancelaeren Raeden het beſteck van Venloe in alle deelen zouden onderhouden, ende doen onderhouden; voor-behoudens hem de maght om het voor-verhaelde te vergrooten, te verminderen ende te veranderen, na dat hy ende ſijne na-zaeten als Hertoghen van Gelder ende Graven van Zutveen tot oorbaer der onderzaeten dienſtelijxt zouden vinden.* Ende zoo voort. De * naemen der Heeren die doen den ſtoel van den hooghen Raed hebben betreeden, zijn deſe: *Philips van Lalain* Grave te *Hoogſtraten* Heer tot *Schoriſſe*, Stadhouder des Vorſtendoms; *Adriaen* † *Nicolaeſen*, Cancelaer; *Chriſtoffel* Grave van Moers; *Iacob Piek* Heer tot Yſendoorn; *Ian van Wijtenhorſt* Heer te Horſt; neffens deſe Wet-geleerde, *Ian Straeten*, *Ian Stalbergh*, *Ian Gillis* ende *Ieroon Latijn*; *Kraneveld* Momber, *Goert Pannekoek* Onder-momber, ende *Baptiſta Bertij* Hofſchrijver, die echter naderhand beroepen zijnde tot Geheym-ſchrijver van de Stad-houderſſe *Margriet*, plaets heeft gemaekt aen *Timon Roos*. Doch vermits de gezeyde wet, als een geſpannen rijgh-ſnoer, in veele deelen aenſtootelijk was het verdragh van *Venloe* ende der landen oude vryheeden; heeft de landſchap, om deſe gebreeken te heelen, veele klaghten en bezendinghen aen 't Hof te *Bruſſel* gedaen, ende naderhand, de Spaenſſe heerſchappy verzwooten hebbende, eene nieuwe keur op een anderen voet doen beraemen.

11. Daer na hield de Keyſer binnen *Augſburgh* een wel-verzochten Rijx-dagh, alwaer hy ook aen *Maurits van Saxen* met behoorlijke pracht in handen gaf de wapens van het Keur-Vorſtendom Saxen, in't geſicht zelfs van *Hans Frederick*, die te vooren by *Wittenbergh* ſijn eyghen land had moeten af-zweeren, wt-genoomen alleen *Wijmeren* ende eenighe andere plaetſen. Op deſen Rijx-dagh maekte de Keyſer een nieuw verbond met de Duytſſe ‡ Steden, *beloovende voor hem en ſijnen erven, als Vorſten van Nederland, van weghen Gelderland, Zutveen, Utrecht, Over-Yſſel, Groeningen en 't gebied van Linghen, die van ouds het Rijk plaghten te erkennen, zoo veel aen 't Rijk te zullen op-brenghen, als twee Keur-Vorſten; niet wt eenighe voorgaende ſchuld ofte verbintenis (gemerkt gemelde landſchappen, met den blooten naem alleen onder 't Rijk ſtaende, des Rijx laſten te helpen draeghen niet gewoon ofte gehouden en waren) maer wt onbedwonghen wil en loutere goet-gunſtigheyd; ende zulx zoo in't by-zetten van gereede penninghen als van voet- en paerde-volk; welker zendinghe hem nochtans by oorloghs-tyden ofte anders vry ſtond af te koopen, met zoo veel gelds maendelijken over te macken als der zelver kryghs-luyden leeninghe zoude bedraeghen. Daer en tegen zoude het Rijk, by noodval ofte andere ongeleghenheyd daer toe verzocht, de Nederlanders en hunne Vorſten wederom met alle maght te onder-ſteunen verbonden zijn. De Nederlanders tot de Rijx-daghen geroepen zijnde hadden de keur van te koemen ofte t'huys te blyven: dan en moghten teghen hun dank voor het Keyzerlijke Hofgericht niet gelaeden worden, ofte gedwonghen ſich daer onder te buyghen; noch en behoefden hunne teghen-dinghers daer heen te volghen, zoo ſy niet en wilden. Tot hoofd-geld, ſchattinghen en diergelijke laſten waren ſy, hoe groot ook het gevaer moght*

* Ex antiquis ſchedis.

† *Vid. autor pag.* 848. *& aliquot ſeqq.*
‡ *Requeſten, ſupplices libelli.*
* *Minus bene haec cepit aut expreſſit Pontanus noſter.*

† Adrianus Marius, *cuius, ut &* Nicolai Grudij, *fratris Poëmata non ita nuper ſimul edi curavit Bonaventura Vulcanius.*
‡ *Ex Ponto Heutero.*

weſen,

weſen, onverplicht. Indien de Keyſer een algemeynen tocht tegen den Turk voor-nam, zoude de Vorſt van Nederland zoo veel gelds, volx, ofte van beyden wt-leveren, als drie Rijx- ofte Keur-Vorſten te gader. De Neder-landers zouden alle onder eenen kreytz ende niet onder verſcheyde kreytzen gereekend worden. De Neder-landſſe geweſten, die van alle tijden ofte leen-roerigh ofte bloetelijken vry waren geacht, zouden op de voor-zeyde bepaelinghe in gelijken ſtaet verblijven. Zoo de Vorſten van Nederland dit alles niet en after-volghden, in dit eenigh geval zouden ſy het Rijx-gericht moeten gehoorzaemen, ende daer toe door gerechtelijke weghen moeghen gedronghen werden. Ende gelijk de wetten ſtom zijn onder de bazuynen ende noyt dan in vredes-tijden ſcherper gelet word op het burgerlijk beſtuyr en bedieningh vande gerechtigheyd; hebben ſich ook de Standen des Graefſchaps op dit iaer onleedigh gehouden, om de land-rechten, die door 't geraes van den oorlogh grooten in-breuk hadden geleeden, op een beter en vaſter voet te herſtellen. Op den drieden † Sonnen-dagh na Paeſſen deſes iaers 1547. ofte (zoo andere rekenen) op den Vrydagh van de tweede week voor Pinxteren omtrent vijf uyren na-noens des
1548. iaers 1548. is de Stad *Doesburgh* door Gods gehenghenis een ſchielijk iammer en onverwacht wee over-gekoemen; als wanneer op een ſchoon weder is gevolghd eene groote ontſteltenis des luchts, niet zonder donder en weer-lichten, ende daer door de tooren van de hoofd-kerk in vollen brand ontſteecken: welke tegen alle menſchelijke hulp naer beneeden ſchietende, van den tooren en kerk niet en heeft overigh gelaeten dat eenighſins van 't vuyr konde verteerd worden. Want ook te gelijk de klocken zijn in-gevallen, ende neder-geſtort een hoogh gewelfzel van de kerk t'zaemen met het orghel en andere ſchoone ſtucken. Om welke ſchade eenigher maeten te verlichten, de Raed der Stad op den Keyſer heeft verzocht ende ook verworven geweldbrieven, om door alle plaetſen der Nederlanden te moeghen trecken, ende aldaer houden eene gemeyne lottery: welke, neffens de vlijt en mildaedigheyd van de burghery, grootelijx heeft geholpen tot de weder-oprichtinghe van de vermielde kerk en tooren.

12. Van *Augsburgh* is de Keyſer naer ſyne Nederlanden af-gedaeld, houdende *Hans Frederick* ſteeds by hem in bewaer: dan den Landgrave van Heſſen *Philips* liet hy te *Oudenaerden* in Vlaenderen, ende naderhand te *Mechelen* in 't afterſte deel van ſijn Hof, door Spaenſſe hellebaerdiers ſterk bewaecken. Op † Mey-avond is, vermits de af-lijvigheyd van wijlen *Vijt van Munſter*, *Henrick van Holt*, in de wandelingh genaemd *Meholt*, om ſyne wijſheyd ende ervaerenheyd in 't ſtuck van oorloghen, by den Keyſer gekoozen tot Droſſaet van het Slot van *Harderwijk*, tot wedden van 200. goud-guldens, het ſtuck van 28. Brabandſſe ſtuyvers; waer voor hy gehouden was te onderhouden vier zoldeniers ofte knechten, tot bewaeringh van het zelve Huys, zonder ſijn zelven daer in te begrijpen. Op deſen tijd wierd ook het landrecht van Velouwen, op des Keyſers naem en bevel, in alle ſyne deelen vernieuwd ende vermeerderd. In 't laetſte van den laetſten maend is *Maximiliaen van Egmond* Grave van *Buoren*, een man om ſyne groot-hertigheyd en onbeſpraekte trouw by den Keyſer zeer geacht, te *Bruyſſel* aen een quaede keel geſtorven; na dat hy wt den Duytſſen krijgh, ende een weynigh daer na wt Engeland (waer heen hem de Keyzer, vermits de onruſten en op-ſtand in Languedoc, had af-gevaerdight) naer huys was gekoemen. Men zeght, dat hy voor ſijn dood een koſtel mael toe-richtende, ende alle ſyne ſchatten, zilveren en gouden huys-raed te pronk ſtellende; ſyne vrienden had by een geroepen. ende onder haer, na dat hy mede aengezeeten was, alle die geſchenken wt een onbekrompen hert om-gedeylt, ook hen allen met een onverflaeuwd gemoed goeden nacht gezeyt: waer na hy op het bedde wierd gedraeghen, ende op de zelve uyr en ooghen-blick wt-gingh, die hem *Andries van* * *Wezel* had voor-gezeyt; after-laetende eene eenighe dochter *Anne*, welke naderhand de eerſte bed-gezelle wierd van *Willem van Naſſouw* Prins van Oranje. Te vooren was *Maximiliaen*, zoon van den Roomſſen Koningh *Ferdinand*, van *Augsburgh* op Spanien verreyſd, om met *Marie*, oudſte dochter van ſijn oom den Keyſer, houwelijk in te gaen, ende met een het land als Onder-Koningh te bedienen. Want de Keyſer ſijn eenigen zoon *Philips*, die doen na ſijn twee en twintighſte iaer toe gingh, by ſich had ontbooden, om hem aen de Duytſſe Standen en Nederlanders te vertoonen. Sijn ooghe-merk was, de in-huldingh van ſijn broeder *Ferdinand* tot Roomſſen Koningh te niet te doen, ende met toe-doen van de Keur-Vorſten, door vrees ofte weldaeden aen hem verplicht, ſijn zoon tot het zelve Ampt op te ſchuyven; waer over hy te vooren door ſyne zuſter *Marie* (ende daer na ook menighmael) te vergeefs by *Ferdinand* heeft aengeklopt. Ende alzoo is *Philips*, laetende middeler-wijl het bewind aen ſijn zwagher *Maximiliaen*, met den Hertogh van *Alba* en andere Grooten, te land naer *Barcelonien* vertrocken; van waer hem *Andrea d'Auria* met 41. roeyſcheepen neffens al ſijn ſleep op *Genua* overhaelde; alwaer hy ende daer na binnen *Milanen* met groote weytſheyd in-gehaeld, ende van verſcheyde gezanten bezocht wierd. Van *Milanen* koos hy ſijn wegh op *Mantua* ende zoo op *Trenten*, koemende op het volgende iaer te *Spier*, 1549.
ende vorders naer *Lutzenburgh*.

13. De vader haſt den Hertogh van *Aerſchot Philips van Croy* met een heerlijk gevolgh van veele edelen tot aen Duytſland hem teghen-gezonden. Wanneer *Philips* de paelen van Braband nu naerderde, zijn hem het geheele Keyſerlijke Hof met den adel te *Bruyſſel* tot aen *Waveren* te gemoet gegaen: van waer hy met het zelve gezelſchap na 't Slot van *Vuerne*, ende voort na de Harenheyde is geleyd. Alhier trad hy in eene groote en over-koſtelijke hutte, niet verre van de welke twee Veſtinghen ſtonden op-gericht. Binnen de eene had het bevel met 700. zoo voet-knechten als ruyteren, in 't groen gekleed, de Prins van Piedmont, eenigh erf-genaem van den Vorſt van Savoyen: binnen de andere met effen zoo veele gewapende, doch in witte gewaeden, de Grave van Reux, die *Philips* ende zoo veele aenſchouwers een uyr langh met een vermaekelijk ende onbloedigh ſchermutzel op-hielden. *Philips* te *Bruyſſel* aen't Hof van't paerd ſtijghende, ende van beyde ſyne moeyen

† *Ex adverſariis Hugenianis.*
‡ *Ex diplomate Cæſaris.*

* *Veſalius Medicus.*

1549. *Eleonere* weduwe van Vrankrijk ende *Marie* van Hungaryen met een kus ontfanghen, is in't midden van haer met grooten haeſt ende verlanghen naer ſijn vader den Keyſer toe gewandeld, die hem, na een minnelijk om-helzen, met ſyne moeye *Marie* door gants Nederland liet omleyden, om den in-zaeten over al eed te doen ende af te neemen; 't welk eerſt te *Antwerpen* ende voorts in de andere Steden met ongelooflyke pracht en woelery te werk gingh. *Philips* en ſyne moeye naer *Bergen* op de Scheld koemende, zijn voort met een iacht naer *Roemers-wael* gevaeren; daer de af-gezanten der Staeten van gants Zeeland (om den Prins de moeyten van't wijder vaeren af te neemen) ſich vinden lieten, ende na over-leeveringh van geſchenken de vingheren op-ſtaken. Wederom te *Bergen* landende, is op *Breda* gegaen, ende voort op den *Bos*, ende aldaer op het eynd van den Herfſt-maend in-gehuld zijnde, begaf ſich naer *Heuſden*, de eerſte Stad van Holland aen die zijd, ende van *Heuſden*, na gehouden middagh-mael, op *Gorichem*. Daer na is hy binnen *Dordrecht* als Grave gewillekomd, ontfangende ook van de andere Hollanders den eed. Op den 4. van den Wijnmaend tot *Utrecht* ende op den 5. tot *Amersfoord* onthaeld zijnde, heeft van daer de naeſte Gelderſſe Steden *Harderwijk* en *Elburgh* verzocht: van waer hy treedende in de Steden van Over-Yſſel, *Kampen*, *Zwol* en *Deventer*, voort naer Vriesland en Groeningen den Grave van *Arenbergh* Stad-houder der gedachter landen heeft af-gevaerdight, om ſich op ſijn naem te laeten bezweeren.

14. Van *Deventer* gingh hy hem weder te rugghe ſpoeden naer *Zutveen*, alwaer hy van alle leeden des Graefſchaps is aengenoomen: ende ſich voorts op *Arnhem* keerende, is 's anderen daeghs, na gedaen ende verkreeghen eed, tot Hertogh van Gelder gekoozen; na dat de Stad-houder *Lalain* Grave van *Hooghſtraeten* op den 9. van de zelve maend van des Keyſers weghen in de zittende vergaederingh der Staeten verklaert had, des Keyſers meeningh te zijn, alle de Nederlanden ende daer onder ook Gelderland by't leeven aen ſijn zoon over te draeghen. Alſdoen vervoeghde hy ſich naer *Nymeghen*, *Venloe* ende *Ruermond*, beſchonken zijnde van de Gelderſſe Staeten met 13000. goude lelien. Door die van *Nymegen* was deſe eed in-geſteld, ende van hem in't openbaer ende over luyd wt-geſprooken: *Ick Philips door Gods genade Prins van Spanien* &c. *Eerts-Hertogh van Ooſtenrijk, Hertogh van Burgondien, Braband, Gelre* &c. *Grave van Habsburgh, Vlaenderen, Zutveen* &c. *beloove en zweere by dit Gods* † *heyligh verbond, dat ick in myn in-gangh, be-ervingh ende beſtueringh des Vorſtendoms Gelder ende Graefſchaps Zutveen, de ridderen, en knechten des gebieds van Nymegen, als mede de Burgemeeſters, Schepenen en Raeden, de gemeene burgeren, in-zaeten, ende onderdaenen der Stad Nymeghen, ende van de mindere Steden Thiel en Boemel, ende voorts alle andere van den ban van Nymegen zynde, als trouwe en gehoorzaeme onderdaenen, in geruſtigheyd, vrede, gerechtigheyd, en goede burger-wetten zal beſtuyren: ende by hare voor-rechten, vryheeden, oude herkoemſten, goede gewoonten, brieven en zegels laeten ende behouden; de zelve van alle geweld, over-laſt, en hinder beſchermen, gelijk een goedertieren en recht-ſchaepen Prins ſijne getrouwe onderzaeten te beſchutten ende te beſchermen ſchuldigh is: ende voorts alles doen, 't welk in't verdragh tuſſchen den Keyſer, mijn eerwaerdighen Heer en vader, ende de Staeten deſes Vorſtendoms en Graefſchaps voor de Stad Venloe ingegaen, breeder vervaet ſtaet. Zoo waerlijken moet my God helpen, en alle ſijne Heylighen.* Dit geſchied zijnde, hebben de Ridderſchap van 't gedachte Vierdeel, neffens den Raed ende afgezanten van Thiel en Boemel, *Philips* met groote deftigheyd onthaelt, in-gehuldet ende bezwooren; die ook wederom de oude vrydommen, zoo in't byzonder als na 't befteck van *Venloe* aen haer verleend, gingh beveſtighen. *Philips* eyndelijken by *Ruermond* over de Maes gaende bezagh in dien ſtreek *Weert*, de hoofdſtad van 't Graefſchap *Horn*; alwaer hy door *Philips van Montmoreney* Grave van *Horn* hoffelyken wierd in-gehaeld; als mede van ſyne moeye *Marie* te *Turnhout*, reyzende voorts over *Lier* en *Mechelen* naer *Bruyſſel* tot ſijn vader, die doen hertelyken ſiek was aen 't flerecijn.

15. Omtrent dien tijd liet ook de Keyſer ſtadighen de keuren der Stad *Nymegen*, aengaende de * beroepinghen aen 't Gericht van Aken; verbiedende, dat niemant, hoe groot en wie hy ook ware, van 't vonnis der Schepenen van *Nymeghen*, hem zoude beroepen aen de Gerichtsbanken tot Aken, te weeten in zulke voor-vallen in de welke na hare Stads-rechten anders was beraemd. Hy heeft doen mede wt-gegeeven eene weder-zijdſſe * verzeekeringh over de bewilligingh der Staeten van Gelder, belangende het † eeuwigh-verbond, 't welk verleeden iaer binnen *Augsburgh* tuſſchen het Rijk ende de Neder-landen was beſlooten. De Keyſerlyke verzeekeringh braght onder andere dit mede, dat het Vorſtendom van Gelder op geene andere wyſe met het Rijk zoude werden vereenighd dan de kreytz van Burgondien, ende niet dan ſyne effene gedeelte toe-brenghen; welke, in geval daer 100000. goud-guldens waren wtgezet, niet en zoude klimmen boven 3000. goud-guldens, mids altoos acht neemende op de ſchade, die de landen door water-vloed ofte anders hadden geleeden. Te vooren had hy mede vleyende brieven aen haer af-geſchickt, daer by belydende, dat hy de Stad *Nymegen* voor eene van de vernaemdſte Steden van ſyne Erf-Nederlanden was houdende, als de welke ook voor heen binnen *Augsburgh* het eeuwigh verdragh, tuſſchen hem Keyſer ende de Rijx-Standen getroffen, met de andere Vorſten en Steden des Rijx had bezeghelt. Wanneer op dien tijd *Anne van Egmond* Gravin van Bueren by den Keyſer aenhield, om als Leen-vrouw in-geleyd te worden in de Stad, het Slot, en 't Ampt van Lingen, gaf ze de Keyſer dit beſcheyd: *Alzoo Maximiliaen van Bueren, Stad-houder van Vrieſland, Over-Yſſel en Groeningen vertoont hadde, dat wy aen hem geſchonken hadden het Graefſchap Tekelenburgh met het land van Lingen, Reyd; ook alle goederen en aentaelen daer toe behoorende, welke wt zaeke van* ‡ *gequetſte hoogheyd aen ons waren verbeurd, nadat Konraed van Tekelenburgh met de op-toerighe Duytſſe in den iaere 1546. de wapenen tegens ons had gedraeghen: ende wy daer na den gemelden*

* *Appellen.*

* *Reuiprocque cautie.*

† *Per Sancta Euangelia.*

† *Siet voor heen op het 11. hoofd-ſtuck.*
‡ *Ob crimen læſæ Maieſtatis.*

Grave

Grave met veele andere op hun voor-beede onder zeeker beſteeck in genade hadden ontfanghen, ende de zelve met Maximiliaen van Bueren alzoo was vergeleeken, dat hy het Graefſchap Tekelenburgh ende de Heerlijkheyd van Reyde weder bekoemende, de Stad ende 't Ampt van Lingen met vier dorpen neffens al haer aenkleeven en op-ſpraek tegen den Biſſchop en kerk van Munſter, volgens onſe gifte aen Maximiliaen en ſijnen na-zaeten voort in der eeuwigheyd zoude over-laeten: Doch aengeſien Maximiliaen daer na was bericht, dat Grave Niclaes, oom van Konraed, in den iaere 1526. ſijne Heerlijkheyd van Lingen aen Hertogh Karel van Gelder in beſchuttingh had gegeeven, als een van de Gelderſſe Banner-heeren den zelven voor beſchermer en leenheer erkent, ook hem ende ſijnen erven de maght gegeeven, om daer in ende wt te gaen, ende bezettinghe binnen te leghen: Soo hebben wy Keyſer, ten verzoek ende om de wt-neemende verdienſten van Maximiliaen, Lingen, als niet Rijk-roerigh ende geene Keyſerlijke beleeningh van nooden hebbende, aen hem vergoſt, met dit onderſcheyd, dat hy naderhand de Heeren van Over-Yſſel en Vorſten van Gelder voor volkoemene Schuts-heeren des Ampts van Lingen zal kennen; ende met deſe vryheyd, dat de Lingenaers van alle ſchattinghen en ongelden vry zullen blijven, noch het gebied ofte de vier-ſchaeren van Over-Yſſel onderdanigh zyn: Waer teghens wy beloven, de zelve tegens yeder een te verdedighen, met dit beſteeck, dat de Stad en 't Slot, voor ons, onſe na-volghers, kniechten ende gezanten ten allen tyden zullen open ſtaen.

1550. 16. Op het navolgende iaer hield men te *Bruyſſel* noch niet op van korts-wylighe oeffeninghen en ſteeck-ſpeelen. Alzoo op den 22. van den tweeden maend *Philips* met de Nederlandſſe Heeren gewapend te paerd vocht, ende de Spaeniards en Neder-landers met ſpeeren yverigh tegens den anderen aenliepen. Alſdoen liep *Philips* ſchier gevaer van ſijn leeven, terwijl hy, niet *Requeſens* naderhand Stad-houder der Nederlanden, een ridder-kans waeghende, in den ſlaep by ſijn rechter-oogh zoo wierd verwond, dat hy ſchier in zwymel viel. Een onbedrieghlijk voor-ſpook van de Nederlandſſe onruſten, welke hem daer na bykans in onmaght ende op de knyen hebben gebracht. Eer de Keyſer van *Bruyſſel* naer den Rijx-dagh tot *Augsburgh* verhuysde, liet hy in de Bloey-maend door gants Neder-land een verbod wt-gaen ('t welk, gelijk de oude wetten van *Draco*, niet met inkt maer met bloed en gal was geſchreeven) tegens de geene die van de Roomſſe kerk voor ketters waren wt-gekreeten, ſtrenghlijken ontheetende, *dat niemant eenighe boeken van Luther, Calvijn, voor 30. iaeren wt-gegeeven, koopen ofte verkoopen zoude, ende andere dergheliike ſchriften, by den* * *Aenwijſer van de Gods-geleerde van Loeven verdoemd, welken hy ook voor der boek-binderen winkels openlyken wilde geſtelt hebben: verbiedende met een, heymelijke t'zaemen-rottinghen ende twiſt-ſpraek wt de H. Schrift te houden, ofte de zelve wt te leghen, eenighe beelden tot ſchimp van de moeder Marie ofte andere Heylighen geſchilderd te hebben; op verbeurte, dat de mans aen den hals geſtraft ende de vrouwen in de aerde gedolven zouden worden, zoo ſy van hare dwalingh af-ſtonden: maer in val van hardneckigheyd, op ſtraffe van verbrandinghe, ende, in beyde gevallen, verlos van alle goederen.* Door welk Plackaet alzoo den laſtermonden een luyk wierd open gedaen, zelfs tegens de geene die om des koop-handels halven daghelijx met menighten in Nederland t'zaemen ſchoolden, docht het den Engelſſen hoogh tijd ſich te verpacken. 't Welk wanneer de Raeds-heeren van *Antwerpen* tot hun merkelijk nadeel bevonden te gedijden, baden ſy de Stadhouderſſe *Marie* om verzachtinghe van 't Plackaet, ende verwierven zoo veel, dat het zelve, ter tijd toe de Keyſer van alles onder-weeſen was, zoude ſlaepen. Waer over *Marie* zelve op *Augsburgh* reyzende, voor het laetſte haer broeder ter nauwer nood zoo ver ondergingh ende vermorwde, dat het verbod ten aenſien van de wt-heemſſe koop-luyden wierd verzoet, ende de hatelijke naem van de † Onder-zoekinghen t'eenemael wt-gewiſt, blijvende het Plackaet in ſyne voordere leeden van waerden. Op den Rijx-dagh ſprack men meeſt van de vergaederingh van *Trenten* te vervolghen, het beſluyt van *Augsburgh* te onderhouden, de weder-ſpannighe in te toomen, ende ook over de weder-ontruyminghe der geeſtlijker goederen, loopende den oorlogh aengeſlaeghen. De Keur-Vorſt van Saxen *Mauris*, die alles van den begin wilde hervat hebben, ende dat die van de Augsburghſſe belijdenis niet als beklaeghde met ongedeckte hoofden ſtaen maer mede als Richters op het kuſſen zouden ſitten, ende de Paus ſich onder de vergaederingh buyghen, klopte voor een doof-mans deur. Die van *Maeghdenburgh* en *Bremen* wierden onlijdelijke dinghen voor-gehouden, ende de Maegdenburgers, om dat ſy van zelfs hunne halſen niet wilden wt-ſtrecken onder de wterſte ſlaverny, door *Mauris* ſterk aengevochten.

† *Inquiſitie.*

1551. 17. Na 't ſcheyden van den Rijx-dagh, zijn de Vorſten, houdende al voorens een ridder-ſtrijd, weder huys-waerts vertrocken, ende Koningh *Philips* met ſijns ooms zoon *Maximiliaen* op *Trenten*, ende wijders op *Mantua*, *Milanen*, ende eyndelijken *Genua*; van waer hy met de roey-ſcheepen van *Auria* naer *Barcellonien* is gevaeren, ende zoo te land over naer *Madril*. Onder dit was *Mauris van Saxen* de mis-noegha de Vorſten opentlyken toe-gevallen, gebruykende weynigh yver ende niet alleen een ſpiegel-gevecht houdende tegen die van *Maegdenburgh*, maer ook heymelijk verſtand met den Koningh van Vrankrijk, om ſijn ſchoon-vader den Landgrave van Heſſen van ſyne kluyſters te verloſſen. Gelijk ook *Marie van Ooſtenrijk*, oordeelende door het plonderen van de Nederlandſſe ſcheepen de vreede van den Franſſen te zijn over-getreeden, na bekommeringh van der zelver koopluyden en koopmanſchappen, op het eynd van den Herfſt-maend binnen *Bruyſſel* openbaeren oorlogh tegens de Franſſe liet af-kondighen. Daer nevens zijn'er aen weder-zijden ook blauwe boexkens wt-gegeeven, waer by de een den ander de oorzaek van den vrede-braek zocht aen te wrijven. Des Keyſers zuſteren *Leonore* ende *Marie*, verraed binnen *Bruyſſel* beduchtende; weeken naer Vlaenderen, ende aldaer van den Standen geld bekoemende, gaven aen *Martin van Roſſem* laſt om volk te werven. *Roſſem* op Gelderland reyzende, braght metter haeſt eene ſchoone maght van oude en wel-geoeffende krijghs-luyden tegens de Franſſe in 't veld. Want Koningh *Henrick* tot ſijn Stad-houder van *Champaigne* had geſtelt *François van Cleve* Hertogh van *Nevers*, die effen te vooren by 't bos van

Ardenne 400. Keyſerlijke voet-knechten had verſtroyt, ende voor 't meeſtendeel neder-gehouwen. De Koningin *Marie* liet op deſen tijd die van Zutveen aendienen, *hoe dat, onaengeſien haer broeder de Keyſer altoos na vrede had gehaeckt, ende het ganſſe Rijk getracht by een en in goede ruſt te houden; effenwel de Koningh van Vrankrijk, ſich met eenighe ergh-waenighe, des Keyſers benyders gingh vermenghen: waer over ſy den Grave van Hooghſtraeten Gelderſſen Stad-houder met etlijk wt-ſchot naer de aengrenzende landen den Keyſerſſen tot ontzet had gezonden, biddende, ſy wilden eenighe van hunne burgers wt-keuren, ende haer van genoeghzaemen voor-raed en andere nood-durftigheyd verzorghen, op dat men alle gebreeken by tijds mocht voor-koemen.* Op den wt-gangh van het iaer maekte de Keur-Vorſt *Maurits* met de Maeghdenburgers, ſchier op des Keyſers goed-dunken, eene vrede, treckende voort met Keyſerlijke bezettingh in de Stad, ende den Raed en burgerye den eed af-neemende: hoewel hy op ſijn vertreck den Raed in 't verborghen maer ten vollen van den gezuyverden Gods-dienſt en hunne vryheyd verzeckerde: daer by doende, dat hy niet en zonde ruſten, al eer hy ſijn ſchoon-vader den Land-grave met liefde ofte leed wt de Keyſerlijke hechtenis had geholpen; na dat de Roomſſe Koningh, de Deen, met ſchier alle Vorſten van Duytſland den Keyſer, doch zonder baet, daerom hadden gebeeden.

1552. 18. Waer na *Maurits*, om eenmael Duytſland † wt de dienſtbaerheyd en zielen-dwangh, als mede den Saxenaer en Land-grave in hunne vryheyd te ſtellen (hoewel in den eerſten voor den Keyſer mank gaende, ende eene heele andere boodſchap maekende) ſich met Vrankrijk, *Albert van Brandenburgh*, de Vorſten van *Mekelenburgh* en andere tegens den Keyſer heeft gekant, ende hem voor hoofd met ſijn eyghen zwaerd en krijghs-volk beſtreeden; veroverende in Over-Beyeren *Dingeſpuhel*, *Nordlingen*, *Dunawert* ende meer Steden, de Keyſerlijke be-ampte af-zettende, over al geld en geſchut bekoemende; ende eyndelijken ook *Augsburgh*, daer hy den ouden Raed weder in-voerde. Daer na eenighe vrede-middelen den Roomſſen Koningh *Ferdinand* voor-houdende, is van *Laugingh* naer *Rut* op-gebrooken; by welke Stad hy de Keyſerſe aen 't geberghte in verwerringh en op de vlught braght, ende voort daer na het onwinbaer Slot *Ereuburgh* op een ſteylen rotz geleeghen met behendigheyd beklom, ende negen vaendels den vyand af-nam. Wanneer ſy van daer ſich op *Inſpruck* ylden, is de Keyſer, haer ſchielyke aenkomſt verneemende, hoewel ſiek ende in regenachtigh weder, by toortzen-licht met ſijn broeder *Ferdinand*, verſcheyde gezanten, ende ſijn Hofbelagh met groote onluſt en verbaeſdheyd op een ros-baer wt *Inſpruck* gevlught, after-laetende ſijn tros, ende in alle ſpoed ſich door de berghen begeevende naer *Villeck* in Carinthen. Alſdoen liet hy ſijn voorighen hoogh-moed ſinken, ende voor ſijn vertreck (om aen *Maurits* zulken eer niet te gunnen) *Hans Frederick* van Saxen, na eene vijf-iaerighe gevanghenis, los gaen; hoewel hy vry ende te vooren zoo groſſelyken verongelijkt en vertreeden zijnde den Keyſer effen-wel in dien nood niet en heeft willen verlaeten, maer hem wt over-tolligh trouw op ſyne vlught verzellen. Op den zelven nacht quam *Maurits* binnen *Ynsbrugh*, vindende de ſpijze voor den Keyſer bereyd al noch ongeſchend, ende gaf ſyne kryghers al des Keyſers ende des Biſſchops van Augsburghs gereede ten beſten, verſchoonende echter de goederen der burgeren ende van den Roomſſen Koningh, vermits het beſtand met hem te *Linx* in-gegaen noch niet en was verſtreeken. Door wiens tuſſchen-ſpraek eyndelyken deſe voor-waerden zijn beſlooten, *dat Land-grave Philips in ſijne vryheyd zoude herſteld, ende ſijn dingh-tael met de Naſſouwiſſe over de landſchap Catzenelleboghen, door de zeven Keur-Vorſten werden wt-geſprooken, daer neffens na zes maenden over de † bewreedingh van de geloofs-verſchillen gehandeld; blyvende middelw-wijl alles in ſtaet en ſtilte. De verbannene, indien ſy ſich op nieuws tegen den Keyſer en 't Rijk niet en hadden vergreepen, ende die onder den Frans-man dienende binnen drie maenden weder naer huys keerden, zouden alle genade ontfanghen. Albert van Brandenburgh, zoo hy mede binnen dien tijd de wapenen liet vaeren ende ſijn volk ontſloegh, zoude in deſe vrede mede vervaet weſen.* *Maurits* ſijns wenſchs nu maghtigh, hield ſich daer na geruſt.

19. Een weynigh te vooren had de Stadhouderſſe der Nederlanden *Marie*, yverende tot hulp van haer broeder den Keyſer, binnen *Aken* de nabuyrighe Vorſten, die het met den ouden Gods-dienſt en 't Rijk hielden, by een geroepen, ende een nieuw beſteck met hen opgericht tegens de vyanden (zoo ſy ze noemde) van het algemeene geloove en den Keyſer; met naemen den Koningh van Vrankrijk, die op de grenzen van Duytſland de drie Biſdommen van *Toul*, *Metz* en *Verdun* bereeds had vermeeſtert. Wanneer hy daer na omtrent *Straesburgh* ſijn legher floegh, quamen de gezanten van de t'zaemen verbondene Vorſten en Steden hem bidden, om niet verder in te trecken; nademael de Keyſer nu zoo wijd gebracht ende zoo laegh gezet was, dat hy der Vorſten verzoek teghen ſijn dank wel moeſte in-willighen. De Koningh, hoewel noode gehoor geevende, week echter wederom naer Vrankrijk. Onder andere drongh hem daer toe, dat *Marten van Roſſem* een Gelders-man van geboorte ende nu Keyſerlijke Veldheer, Champaigne te vuyr ende te zwaerd verdelghde, ende daer en boven *Eſtenay*, eene vaſte Stad op de Maes, had in-genoomen. Hoewel *Henrick* onlanx daer na *Eſtenay* weder bemaghtighde, ende de Lutzenburgers met gelijke munt betaelde. *Yvoix* wierd mede met geweld over-rompeld ende den knechten ten roove gegeeven. Maer *Roſſem* met den Grave van *Reulx* aen een anderen hoek ondertuſſchen in-boorende, heeft de inwoonders van Picardyen op het aller ongenadighſte geplaeght, over-vallende ende aen koolen leggende *Noyon*, *Neſſe*, *Chaune*, *Roye*, *Follembraine*, neffens andere heerlijke Steden ende edele Sloten in die geweſten; ende ioegh eyndelyken die van *Parijs* zoo een koorts en rijzelingh op 't lijf, dat ſy hunne Stad als verlooren gaven, ende door geene beveelen van 't vlughten waren op te houden. Waer wt de Koningh ſijn voordeel viſſende naderhand een groot

† *Vide latè auctorem pag.* 858. *& aliquot ſeqq. Nos iſta parcius attingimus, & quaſi per tranſennam.*

† *Religions vrede, uti vocant.*

groot geld, quanzuys tot het vaſt maecken van de Stad, den burgeren heeft af-geſnooten. Ende op dat hy doen de Keyſerſſe van zijn bodem mocht weeren, is *Vendoſme* met een gedeelt van het heyr naer *Picardyen* op ſtaende voet af-gezonden. Dan eer hy zoo verre konde koemen, hadden de Grave van *Reux* ende *Roſſem* de Stad en 't Slot van *Heſdin* in hun geweld gekreeghen, al waer het volk van oorlogh zonder geſchut en tros wt-trock. Doch de Koningh ſijne heyr-kraght wt Duyts-land her-roepende heeft dagelijx de grenſen van zijn Rijk niet alleen wtgebreyder, maer ook, zoo veel doenlijk, de hem afgenoomene Veſtingen weder bemaghtight, ende met lof zijn legher naer huys gevoert. De Raed van * Doesburgh dienſtigh vindende den Yſſelſtroom, die nu zedert het iaer 1483. verre van de Stad was af-geweeken, wederom door het delven van eene wateringh lanx de muyren heen te leyden, ende zulx achtende buyten wtheymſſe hulp lichtelijken te konnen geſchieden door den onkoſtelen arrebeyd der burgeren die zich in 't graeven en kruyden willigh aenbooden (hier by koemende de goede gunſt van den hooghen Keyſerlijken Raed, die by de Koningin *Marie* dezen yver van de Stad met hun voor-ſchryven te gemoet quam) heeft hier over naer *Bruſſel* af-gevaerdight *Ian Schaep* ende *Ian Gygnik* ende daer door zoo veel wtgewerkt, dat de Koningin, wt den naem van den doen wtlandighen Keyzer, deze bede toe-ſtond; daer by doende deze reden, dat deze Stad, als aen een bequaemen hoek geleeghen ende in voor-tyden eene goede koop-Stad geweeſd zijnde, nu door het naerderen van den ſtroom wel weder mocht aen-groeyen en werden op-geholpen.

20. De Keyzer op nieuws met veele Duytſſe, Italiaenen en Spaniards geſteeuwighd, is van *Augsburgh* op *Lindauw*, ende zoo naer *Lotrijk* verreyſt, maekende op den 20. van den Wijnmaend een aenvangh van 't belegh van *Metz*, hem door de Franſſe eerlangh ontweldighd. 'tWelk alzoo hy zeer ende langhen tijd be-yverde, ende de Koningh zich bangh en vreesachtigh bevoelde, liet de Stad-houder *Guyſe* hem verzeekeren, dat de Stad geen nood zoude lyden, ende hy tot het weder veroveren van *Heſdin* het overſchot van zijn volk den Hertogh van *Vendoſme* vryelijken mocht toe-ſchicken. Waer over ook de Keyzer, hoe wel hy om *Metz* te bedwinghen alle kraght en behendigheyd te werk ſtelde, ende de troppen van den Brandenburger (die nu by hem in genade was aengenoomen) by de zyne had geſmolten, met al zyn geld en geweld niet byzonders en konde verrichten. Ende alzoo is de belegeringh van *Metz* geſtaekt, welke hem van 100000. voet-knechten over de 40000. zoo door de koude des winters als andere ongemacken hadde vernielt. Maer de Keyſer 1553.
in de Nederlanden zijne winter-ruſt gehouden hebbende, nam daer na, om de ſchande van het voorigh belegh te heelen, een opzet, † *Teroane* op de pael-ſteden van Vrankrijk ende Wals-Vlaenderen in te neemen. *Teroane* was niet alleen weghen zyne geleghenheyd en konſtighe werken dubbel vaſt, maer ook met een zeer ſterke bezettingh bewaerd, welke om haere dagelijxe ſtrooperyen by de naeſt aen gezeetene volken geen minder wangunſt als ſchrick veroorzaekte. Dan eer zulx gebeurde, had *Vendoſme* Stad-houder van *Picardyen*, door een nieuwen vond zijn geſchut over 't moeras ſleepende, *Heſdin* weder verovert. Onder dit had de Keyſer, terwijl de Grave van *Mansfeld* by de Franſſe gevanghen zat, *Roſſem* op Lutzenburgher-land af-gevaerdight, om de Stadhouderſchap aldaer te bedienen. Maer *Vendoſme*, om de Keyſerſſe van *Teroane* af te trecken, maekte gelaet van een inval in Vlaenderen te willen doen, hoe wel niet gezind zyn plaets te verlaeten, eer de Koningh met meerder volx zelve by de hand was. Als middelertijd de Keyſerſſe *Teroane* met alle moeghelyke kraght aen-greepen, zyn 'er in de eerſte en tweede ſtormen veele Franſſe edelen en onder de zelve de Stad-waerder *Deſſy* gebleeven, wiens ampt by *Montmorancy* voort is aen-gevaerd. Doch alzoo de Keyſerſſe, na 't neder-vellen van de toorens en rondeelen, door verhoolen buskruyd een groot vack van de muyr met eenighe Franſſe hadden laeten ſpringhen, ende de graft daer door met puyn gedempt; verſocht *Montmorency* wel in handelingh te treeden, zonder eſſen wel eene wapen-ruſt te bedinghen. 't Welk oorzaek gaf, dat de Keyſerſſe op de opene Stad aen-loopende (terwijl de Franſſe op ongetwijffelde hoope van verdragh, ofte wt onmaght de wijk namen) met een woedend gemoed alles voor de vuyſt nederhieuwen. Als doen is de Stad wt bevel des Keyſers tot den grobd toe af-gebrooken, met zulke vreughde en graegheid van de na-buyren, dat men in korte daghen naulijx eenige overblijffelen van deze beroemde en overoude Veſtinghe meer en zagh.

21. Daer na is ook *Heſdin* met een ſtorm en ter loop vermeeſterd, niet zonder groote nederlaghe van de Franſſe, ende met verlies van *Horatio Farneſe* Hertogh van *Caſtro*. Deze Stad met zijn Slot liet de Keyſer al mede om verre werpen, ende dicht by aen een genoeghlijker en bequaemer plaets eene nieuwe Stad van den zelven naem op 't volghende iaer op-bouwen. Onlanx hier na 1554.
ſlocgh *Anne van Momorancy* de Keyſerſſe by *Dorlens* wt het veld, bekoemende tot buyt den Prins van *Eſpinoy* ende Hertogh van *Aerſchot* neffens ſeven vaendelen; een kranken trooſt ten opſicht van het voorigh verlos. Ondertuſſchen had ook Koningh *Henrick*, met eene vaerdighe maght den Keyſerſſen tegen-gaende, veele Veſtinghen op den zoom van Vrankrijk in-genoomen; onder andere *Marienburgh*, *Bovigne*, *Dinant*, *Chivay* ende *Binch*, 't welk om zijne ſwackheyd wt-geroofd wierd ende verlaeten. Hy had insgelijx *Renty* met een wal ofte borſt-weeringh vaſt beſlooten: dan door manghel van lijf-neeringh, ende door 't ontſtaen van menigherley ziekten wt vervuylinghe van de lucht, liet hy eyndelijken de belegeringh vaeren; na dat hy eene treffelyke overwinningh op den vyand had bevochten, ende veele Keyſerſſe te ſlaepen geleght. De Keyſer, na des Koninx vertreck etlyke daghen tot het opmaeken van 't Slot beſtaedende, is van daer op *S. Omer* in Vlaenderen, ende op 't laetſte naer *Bruſſel* gekeerd. Op het eynd van 't vergangen iaer was de Koningin *Marie* in Engheland gekroond, van welkers houwelijk met des Keyzers zoon *Philips* doen ſterk wierd geſprooken. 't Welk wanneer eenighe Grooten van Engeland met de wapenen zochten te keeren, is daer over *Iohanne van Suffolk* by 't hoofd gevat, ende neſ-

* *Ex ſchedis Hugenianis.*
† *Teroana, Morinorum metropolis.*

1554. ſens haer vader ende man op den 12. van den tweeden maend deſes iaers te *Londen* met den bijl geſlaeghen. Daer na hebben de Engelſſe Standen over dit ſtuck gezeeten, die het voorzeyde houwelijk onder zeekere bepaelinghen toe-ſtonden. Alſdoen heeft de Keyſer binnen *Bruyſſel*, ſijn zoon die nu door by-ſlaepen Koningh van Engeland was geworden te gevalle, af-ſtand gedaen van 't Hertoghdom van Milanen, ende het bezit wt den naem van *Philips* over-gegeeven aen *Lodewijk Cardona*. Waer na *Philips*, na gehoudene bruyloft met de Koninginne *Marie*, om ſijn ziekelyken vader te bezoeken wt Engeland is ontbooden, aen wien de Keyſer (zoo de geruchten liepen) alle ſyne Rijken en hoogheid geſind was op te draeghen. Naderhand heeft de krijgh, die op het voorighe iaer in Toſcana was begonnen, tuſſchen den Keyſer niet alleen ende de Franſſe, maer ook tuſſchen den Grooten Hertogh *Coſmo* ende de Franſſe, meer ende meer gevlamt en toe-genoomen. Aengeſien de Hertogh, hoewel ter ongelegener tijd van de Keyſerſſe begeeven, tot ſyne verzeekeringh hoogh-noodigh oordeelde, de Franſſe in 't geheel wt ſijn gebied te verdryven. Doch 't is ons genoegh, deſe buyten-landſſe geſchiedeniſſen als met een vinger te hebben aengeroerd.

22. Op deſen tijd is 'er mede wt beſtel des Keyſers, ofte te *Zwol* ofte te *Vollenhoe* in Over-Yſſel, eene Cancellye op-gericht, alwaer eerſte Cancelaer wierd *Rodolf van Hattem*, eens Burgemeeſters zoon van *Kampen*; na hem *Ian Meps* een Groeninger, ende de driede *Halewijn van Roen* een Hollander, ende Raeds-heer te vooren aen 't Hof van *Spier*, die daer na de zelve waerdigheyd van Cancelaer binnen *Arnhem* heeft bekleedet. Maer hoewel de Keyſer ende ſijn Stad-houder *Arenbergh* de Cancellye, als gezeyd, met allen yver pooghden in te voeren ende in weſen te houden, is de zelve nochtans, als ſtrydigh tegen des lands ende der drie Steden vryheeden, op het menighvoudigh tegen-ſtreeven der Standen van Over-Yſſel, naderhand weder af-geſchaft. In den zoemer was 'er binnen *Lubeck* eene vergaderingh van de Hanzee-Steden, ende daer heen mede genoodighd de Steden van Gelderland, zoo veele aldaer eenigh gezagh ofte ſtemmen hadden. Onder andere deden de *Hattemers* aen de Overigheyd van *Arnhem* kond, ſich vernoodzinnende, dat ſy deſen zit-dagh niet en konden bywoenen, ende echter verzoekende dat men ze by gelegenheid ſchriftelyken wilde onder-richten van al 't geen haer in 't byzonder was raekende. Die van *Wageninghen* koozen tot hun volmaghtiger *Ian van Straeten* Burgemeeſter tot *Arnhem*, ende loofden hem en ſyne dienaeren vrydinghe van allen laſt en hinder, welke hem in dit ſijn ampt ofte onder weghen moghten ontmoeten. Eenighe ſchriften op het Raed-huys van *Doesburgh* beruſtende ſchijnen aen te wyzen, dat deſe verzamelingh geweeſd is niet tot Lubeck maer tot Colen, ende dat daer op van weghen hare Stad waren verſcheenen *Daem Splinter*, *Egbert Hoef-ſmid*, ende *Albert Schaep*. Melden daer neffens, dat 'er ook op 't vergangen iaer een Anzee-dagh te Wezel aen den Rhijn was wt-geſchreeven. Ten welken tijde de Koninginne *Marie*, de na-zaete van *Eduard*, de vryheeden der Hanze-Steden in een openen brief beveſtighde, haer ſtellende in 't oude gebruyk en beſit van de zelve; onder bedingh dat ſy de onbereyde en ongeverwde laekens voortaen in zulke menighte naer de Nederlanden niet en zouden verſleepen, ende de Engelſſe by haer zoo grooten voor-recht genieten, als ſy by de Engelſſe. De gemeene boeken-kaſſe van Thiel kreegh doen ter tijd mede ſyne eerſte beginzelen, door toe-doen van meeſter *Rodolf Kock* ofte *Koek*. Want na dat *Huberts* ende *Henrick van Dornick* kerk-meeſters aldaer, tot ſijn dienſt eene cierlyke vertreck-kamer hadden doen bouwen, vermits *Rodolf* te vooren een zilveren Dalmaet (zoo ſy 't noemen) ten behoeve van de zelve kerk had vereert; heeft hy naderhand noch ſijn heele boek-winkel, welke over de 300. goud-guldens gekoſt hadde, aen 't gemeene beſt mildelyken geſchonken.

23. Op dit iaer had de Keyſer laeten afkondighen, in ſyne Neder-landen geene dalers te begeeven, dan die onder ſijn naem en beeltenis waren geſlaeghen. 't Welk als *Kampen*, *Deventer* ende *Zwol*, Keyſerlijke Steden, welke in 't byzonder altoos met eene munt hadden voorſien geweeſd, als een ten hooghſten ſchadelijk dingh weygerden aen te neemen, ende echter de Keyzer met zijn Stad-houder (voor-wendende, zulx hare voor-rechten niet after-deeligh te zijn, dan alleen den Keyſer en ſyne heerlijkheeden te raeken) op het Placaet dronghen, hebben ſy voor 't laetſte van *Marie* zoo veel verworven, dat dit geſlachte van Over-Yſſels geld voor een tijd in hare geweſten zoude geleeden worden. De afgezanten van de Steden en Ridderſchap waren doen deſe: *Dirk van Voorſt* van wegen Salland; *Rudolf van Scheven*, voor Twent; *Rudolf van Oeſtenwolde*, voor Vollenhoe; *Geeraert van Ierle*, voor Deventer; *Egbert ten Buſſe*, voor Kampen; meeſter *Henrick van Tiel*, voor Zwol. Neffens deſe Ridderen, *Unike Ripperda*, Droſſaet van Salland; *Gooſſen van Raefveld*, Droſt van Twent; *Ian Sloet*, Droſt van Vollenhoe; *Willem van Bockhorſt*, Onder-droſt van Yſſelmuden; *Barend van Schedelich*, Bevel-hebber van Othmarſſen; *Ian van Rede*, Droſt tot Diepenheim; *Barend van Beverfoord*; *Egbert van Enſe*, Rent-meeſter van Salland; *Dirk van Yſſelmude*; *Wolf*, *Geeraerd*, *Henrick* en *Willem Mulart*; *Ian van Rocharen*; *Reynold van Koeverden*; *Iaſper van Twickel*; *Ian Rengers*; *Heiman Mulart*, Schout van Zwol; *Ian van den Boetſelaer*; *Ian van Middachten*; *Wolter van Heyde*; *Steven van Harſt*; *Seine van Brenen*; *Henrick van Laer*; *Erneſt Itterſum*; *Henrick van Oudenniele*. Van weghen Deventer, *Arend van Oldenniel*, *Geeraerd van Yrte*; van weghen Kampen, *Egbert ten Buſch*; van weghen Zwol, *Ian van Harſolten*, *Wolf van Itterſum*, *Iacob* * *Driſtabelre*, ende *Henrick van Tiel*. Op deſen tijd begonnen de Ieſuijten het hoofd allenxkens op te ſteecken, ende, als een hoop padde-ſtoelen, overal ſchielyken en in groot getal te vermenighvuldighen. Ende want hun oorſprongh noch heel nieuw en duyſter ende de naem ſchier onbekend was, wiſten ſy metten eerſten by de luyden nauwlijx gehoor ofte geloof te vinden. Hier van geeft blijk een † ſcherp verbod, in den aenvangh van 't naeſt-volgende iaer door de Overigheyd en meeſters van 't Niclaes gilde der

* Leeſt, *Duyſterbeke*.

† *Ex collectaneis Gerardi Caniſij*, *Conſulis eo tempore Neomag.*

Stad

1555. Stad *Nymegen* tegen hen wt-gekoemen, weſende ſchier van zoo een inhoud: Dewijl eenighe, die ſich Ieſuijten lieten heeten, in ſtilligheyd ende zonder ſich by den Raed aen te geeven in de Stad waren gekoemen; daer ſy beſtonden zoo in 't heymelijk als in 't openbaer Gods woord te hooren, ende ook in etlijke kerken zelve dienſt te doen, daer neffens afterbaxe t'zaemen-rottinghen te maecken, om door dat middel het zaed van twee-ſpalt te beter te zaeyen ende te gelijk etlyke erf-goederen aen ſich te werven; zulx dat 'er wt deſe beginzelen alreede onverſtand en ſcheuringhe was ontſtaen, ende daghelijx noch meerder quaed en ergernis ſtonden te bezorghen: Dat ſy mede meer Geeſtelijkheids hadden dan ſy voeden ofte onderhouden moghten, ende de gemeyne burgheren en doorgaens ſchaemele ingezeetene niet hooghер behoorden belaſt en wt-gemergheld te worden. Derhalven gebooden ſy, dat men de nieuws in-gelooopene Ieſuijten door een Roey-draegher de weet zoude doen, om ſich den eerſten dagh voor den laetſten wt de Stad te verpacken, ofte dat men ze anders geen ſcherm en zoude toe-ſtaen. Wanneer daer na de Ieſuijten den Raed de waerom af-vroeghen van zoo een vreemd, ende, huns oordeels, onheus oordeel; hebben die van den Raed hen deſe over-draght ſlechts doen voorleezen, en aenzegghen dat ſy daer by dachten te blyven. Wanneer ook weynighe iaeren laeter *Dirk Canis* eene ſyne huyſingh hadde verkoft om van den Ieſuijten bewoond te worden; hebben die van den Raed zulx verſtaende deſe opdraght, als wt kraght van de voorighe keur maghteloos en van geener waerden, voort doen vernietighen.

24. Na dat de Keyſer op 't volghende iaer de andere Nederlanden eene zeekere geld-beede had op-geleght, ſchreef hy met een aen de Gelderſſe Ridderſchap en Steden-gezanten, *hoe de Koningh van Vrankrijk hem ſteeds met een noodelooſen oorlogh quam plaeghen, ende deshalven verzocht, ſy wilden doch, met het wt-zetten van eene lijdelijke ſchattinghe, hem deſe laſten wat helpen verlichten.* De Staeten zeyden hier op, *dat, hoewel de Franſſe hem veele moeyten aendeeden, ende ſy grootelijx aen hem verplicht waren, de ontfanghers echter wt eenen mond klaeghden, dat de oude wt-zettinghen noch niet ten vollen waren ingebeurd: daer nevens waren de landen en inzaeten in de voorighe oorloghen zoo verarmd en wt-geteerd, ende wierden noch daghelijx, vermits den geduyrigen door-tocht en in-legheringh van 't krijghs-volk, meerendeels zoo bedorven en vertreeden, dat ſy quaelijken de bloote koſt en brood in de ſpinde konden hebben, behalven andere ongelijken en vrouwen-kraght die ſy hadden te bezuyren.* Doch de Stad-houder *Lalain* Grave van *Hoogſtraeten*, die doen bed-legerigh was, ſmeekte wat hy moght, dat ſy des Keyſers verzoek zouden plaets geeven, ende den vyand geen bod, om by deſe gelegenheid den Keyſer een onder-ſteek te doen. In die daghen is 'er tuſſchen de Hollanders, ende die Steden welke lanx den boord der Zuyder-zee aen Gelderland belenden, te weeten die van *Kampen* en *Vollenhoe*, een heftigh verſchil gereeſen, ende aen wederzyden zoo hard gedreeven, dat het dingh-tal tot op den iaere 1559. noch aen den haek hingh. De Over-Yſſelſſe klaeghden, dat de Hollandſſe water-ſcheepen met hare treck-netten zelfs de kleynſte viſſen ende het zee-gruys, der viſſen noodzaekelijk aes, t'eenemael in die zee onderſchepten, ende daer en boven den vis-vangh te ſchande maekten, in 't byzonder omtrent de monden van den Yſſel en 't Swarte Water, dewijl ſy aldaer, buyten recht en wijd buyten de paelen van Holland, beſtonden te viſſen. Dit dingh-tal diende voor 't Keyſerlyke Hof, ende wierd de Grave van *Arenbergh* Stadhouder van Vriefland, Over-Yſſel en Groeningen, ende aen d'andere zijd de *Prins van Oranje* by den mouw gevat. Ick verneem ook, dat *Vigel van Zwichem*, hoofd van den Keyſerlyken Raed over deſe zaek van de viſſers is aengezocht, ende de Over-Yſſelſſe gezanten, om raed te vraeghen aen ſyn huys koemende, by geval op een bank in de zael hebben geſien een zilveren water-ſchip na de kunſt gemaekt, ende aldus toe-gefteld, dat het ſcheen als met ſyne volle zeylen en wt-geſpreyde netten voort te vaeren ende te viſſen. Alzoo zochten de Hollanders hunne zaek, die ſy met bondighe redenen niet en wiſten te bekleeden door het omkoopen van de Richters, welker goede gunſt dickwijls zoo goed is als goed recht, te verbloemen en over eynd te houden. Na langhe knibbelingh ende menigh hayr- mond- ende meſſengevecht, is ten laetſten den viſſeren een zeeker beſteck en perk voor-geſchreeven, waer over ſy niet en vermoghten te ſchrijden. Hoewel ick bevinde, dat ook naderhand ten tijden van *Margriet van Parma* het zelve kraekeel van de Gelderſſe Staeten is hervat, naektelyken aenwijſende, hoe grooten ſchaede en ongerief de viſſerye, ende met naemen die aen de Zuyder-zee grenzende luyden en Steden, hier door quaemen te lijden.

25. Onder dit was op de paelen van Nederland en Vrankrijk (gelijk doch gemeenlyken de oever-kanten en wterſte dijken het meeſte geraes van de zee-golven en winden hebben wt te ſtaen) alles in vrees en roeren. Om deſe oorloghs-buyen te ſtillen, zijn de Keyſerlijke, Franſſe en Engelſſe gezanten tuſſchen *Calais*, *Ardres* en *Grevelinghen* in minnelijk verſpreck getreeden, dan na etlijke daghen weder zonder baet geſcheyden. Hier over liet Koningh *Henrick*, dewijl hy door ſyne dienaers in Italien den krijgh vervolghde, hier te lande *Marienburgh* en *Maſieres* by tijds met goede bezettingh en alle noodzaekelijkheyd verzorghen: vermoedende, dat de Keyſer daer heen ſyne maght wel moghte wenden, vermits 'er bereeds een deghelijk legher van hem onder 't gebied van *Marten van Roſſem* in die gehuchten de wachte hield. Daer na zond hy eene menighte van ruyteren op de grenzen van Wals-land; ende waren de Keyſerſſe dagh en nacht over-befigh in het vaſt maeken van *Givay*. In 't Keyſerlijke legher was een verwerde hoop van Duytſſers, Gelderſſe, Luykerwaelen, ende ook Spaniards; behalven de Hoogduytſſe ruyterye, die eerſt de werre zocht ende niet en konde verdouwen, dat aen de Spaenſſe hunne leeningh betaeld wierd, ende ſy, als ſcheelkinderen, onwaerdelijken over de hand geſlaghen: daer na begonnen ſy om de ſchaerſheid van lijf-neeringh (vermits ſy op eene maghere koey-weyde waren) alle te brullen; ende eyndelijken, vermits het blaeken van de ſmet-ziekte, veele allenxkens wegh te ſterven, ook eenighe van 't vaendel te verloopen. Maer meeſt, na dat *Roſſem*, de aenvoerder van de Gelderſſe ſchaeren, met deſen euvel bevanghen ende voort naer

1555. *Antwerpen* gevoerd, aldaer wt de wereld was wt-gegaen. Zoo rouwigh waren ſy over hun landsman en Veld-heer, die ſich zoo minzaem en goed-daedigh plaght te toonen teghen de ſyne, als vreeſſelijk tegen den vyand. Hoewel eenighe willen, dat hy van ſyne benijders, die ſijn geluck en hoogheid met ſcheele ooghen aenzaghen, door vergift gemenghd met het nat van een gezooden duyve, 't welk ſijn lieflte eeten was, te ſlaepen zy geleyd. Dan ick wil eer gelooven, dat deſe luyden de nijdigheid en eer-zucht van de Grooten ende de booſheid van de wereld al te veel quaeds toe-ſchrijven: quanzuys als of het een zeltzaem dingh ware, dat eene al-ghemeyne vervuylnis des luchts de maghtighe meer zoude ſpaeren dan yemand wt den gemeynen hoop.

26. Dit is die *Roſſem*, onder wiens beleyd de Hertogh van Gelder *Karel van Egmond* zoo menighe oorloghen heeft wt-gehardet ende met voorſpoed af-geleght; die gants Nederland en de aenbuerende geweſten zoo dickwijls de koorts op de leden heeft geiaeght; die na de verzoeningh en af-ſtand van Hertogh *Willem*, den Keyſer tot den laetſten ſnick toe volſtandelijken is by-gebleeven. Men geeft hem na dit manhaftigh ſpreek-woord, 't welk hy veeltijds in den mond had, *dat het branden het meeſte* * *verciersel was van den oorlogh*. Doch hoewel hy te *Antwerpen* is geruſt, is hy echter begraeven ende ſijn rift neder-geleyd in het kerxken van ſyne Heerlijkheyd *Roſſem* in Bomeler-weerd. Alwaer naderhand, ten tijden van *Mendoza*, ſijn graf door een Spaens zoldaet (giſſende moegelijken, dat hy by ſijn leeven een hoofd-ketter ofte ſcherp vyand van Spanien was geweeſd) is geopend en 't lichaem wt de kiſte gehaeld, doch op het verwijt van een ander Spaniard, voort weder in ſijn plaets gezet; daer men aen beyde ſijne zijden twee bus-koghels vond, zoo dat hy zelfs na ſijn dood vuyr en vlam ſcheen te blaeſen: gelijk ook ſijne huyſinghe tot *Arnhem* by hem getimmerd en bewoond, al noch eenighe Nickers en Veld-duyvelen met hoorens op de kop; gewapende krijghs-luyden en andere vreeſſelijke dinghen, van buyten is vertoonende. Andere ‡ verhaelen, dat alſdoen ſijne doode beenen, als een koſtelijk iuweel, wt laſt van den Cardinael *Andries van Ooſtenrijk* naer 's *Hertoghen-bos* zijn over-gebracht. Men zoude ſijne deughden voor volmaekt moeghen houden, indien hy de wetten van den oorlogh en de gerechtigheid van de zaek in het dienen altoos zoo wel hadde betracht, als hy de handelingh van den oorlogh en kunſt van 't af-roſſen te deegh verſtond; aengeſien hy in ſpits-vinnigheid, haeſtigh beraed en lijdzaemheid van arrebeid ſijn meeſter niet en vond; noch ook in daedelijke manhaftigheid, die hem zoo eyghen was, dat men de knevels van ſijn baerd, † zoo men zeght, veeltijds zagh beweeghen en overeynd rijzen, wanneer hy tegen den vyand zoude aengaen. Zijnde in dit ſtuck den grooten *Schanderbeek*, den geeſſel der Turken, niet ongelijk; die zulke vuyrigheid betoonde midden in 't ſchermutzelen, dat het bloed met heele ſtrenghen, als water wt een ſpuyt, wt ſijne lippen wt-ſtraelde. Na ſijn af-ſterven zijn ſijne goederen, als een twiſt-appel ofte grabbel-worp, onder de erven in ſtucken en lappen geſcheurd, ende door onderlinghe twiſt-gierigheid verminderd ofte aen vreemde handen gekoemen: waer wt dit zeghs-woord ontſtond, *dat Roſſems goederen met den deghen waren gewonnen, en weder met de pen verteerd*. Behalven dat de mannelijke na-laetenſchap van dit edel geſlacht, als tot een toe-maet van plaeghen, rechtevoort t'zaemen met den naem van *Roſſem* t'eenemael is wt-geſtorven. Want *Roſſem* niet dan eene eenighe dochter had geteelt, geheeten *Anne*, welke met eene aengeboorene ſtommigheid geſtraft ende daer over ſchaemachtigh zijnde, op zeeker Huys niet verre van Utrecht buyten het gewoel van menſchen wierd op-gevoed. Het laet half ongeloovelijk (hoewel ook anders het doorluchtigh voor-val, ſich eertijds vertoonende in den zoon van den Koningh *Cyrus*, alle twijfelmoedigheid in deſen kan wegh neemen) 't geen met waerheid van haer word verhaeld. Hoe te weeten in haer volwaſſen ouderdom (als wanneer ſy, om zeeker haer dingh-tael te vervolghen ofte te voorderen, by de Richters van Utrecht was gegaen ofte ontbooden, ende aldaer yet ongemeyns haer voor-quam) door eene ſchielijke ontſteltenis haer tongh is los geworden, ende zedert dien tijd noyt haer plicht heeft geweygert? Dit heeft my gedocht van *Roſſem* ende den ſijnen kortelijken voor te ſtellen, als van den eerſten en vernaemdſten krijghs-held die oyt in Gelderland heeft in de wiegh geleeghen, ende wiens naem niet alleen by huys maer ook elders zoo † ruchtbaer is, dat noch op deſen dagh die van den *Haegh*, *Antwerpen*, *Loeven* en *Parijs* niet zonder roem en yver ſijner gedenken. In ſyne plaets quam *Willem van Naſſouw* Prins van *Oranje*, die, noch iongh van iaeren maer volwaſſen van verſtand en oordeel zijnde, na 't voltrecken der werken van *Charlemont* het Slot *Fagnol* in-nam en vernielde, timmerende aen een bequaemer oord een ander, ende de Stad *Philippe-ville*, na des Keyſers zoon alzoo genoemd, ſterk maekte.

27. De Keyſer verdrietigh over den teghenſpoed, welke hem te vooren van de Duytſſe Vorſten ende nu van den Franſſen aenquam, ende ſich daghelijx zwacker bevoelende, begon in ernſt op ſijne Spaenſſe reys te denken; te meer, alzoo voor heen ſijne moeder *Iohanne van Aragon* te *Madril* was over-leeden, welke na dood van haer man *Philips*, van hert-zeer en yver-zucht in eene krank-ſinnigheid was gevallen,

* *Het magnificat.* Autor ſic extulit: *Sicut canticum Magnificat exornat veſperas, ita Incendia bellum.*

‡ *Aub. Miræus in Chron. Belg.*

† *Hæc & quæ ſequuntur ex relatu fide dignorum tradimus.*

† *Martinus Roſſemius, homo ad quidlibet audendum maximè impiger, miles non minus ſtrenuus quàm belli Imperator conſultus, proditionibus ſtruendis à naturâ fictus atque compoſitus; cuius ductu olim Haga Hollandiæ, intuentibus propemodum præcipuit etiam eius Inſulæ civitatibus, erat direpta.* Ita Iohannes Servilius in libello, cui nomen Conjuratio Gelro-Gallica in Antverpiam. De illo ſic noſter Scriptor: *Annibal in caſtris, Romanus in agmine Cæſar,* ROSSEMIUS *Gelro ſolus utrumque fuit. Illum Cæſareæ formidavêre cohortes, Illo ſæpè fuit Gelria tuta Duce.*

200

1555. zoo dat ſy met beuzelinghen en mijmeryen, op de wijze der kinderen, voort al haer leeven toebracht. Haer wt-vaerd wierd van den Keyſer te *Bruyſſel*, ende van *Ferdinand* binnen *Augsburgh* gehouden. Onlanx te vooren was *Philips* wt Engeland over-gekoemen, op wien de Keyſer, alle ſijne hoogheyd, als een langhen en laſtighen tabbaerd, van zelfs wt-treckende, van ſins was zoo veele Rijken en landen over te zetten. Dit geheymenis door de Neder-landen ruchtbaer wordende, zijn de Staeten in den Wijn-maend by een geſchoold, alwaer hy verklaerde, *t'eenemael van voor-neemen te zijn het bewind af te treeden, ende ſijne ziel en ziekte gaede te ſlaen, welke nies alleen by horten weder quam, maer alle daghen ergherde, ende overzulx het geluck van ſijn zoon te zetten tegens den voorſpoed des Koninx van Vrankrijk; wellen ſijnen zoon, als een iongh, bedaerd en deughdelijk Vorſt, by haer luyden, in ſijne ſtede, voor-ſtelde, om den zelven als haer wetlijken Land-vorſt en Erf-heer betaemelijke gehoorſaemheyd, eer en trouw te bewijzen.* Na deze woorden is *Philips* op-gereezen, kuſſende met eene diepe ootmoedigheid ſijns vaders handen. De vader heeft hem wederom minnelijken om-aemt, ende de hand op ſijn hoofd legghende, voor Vorſt der Neder-landen verklaert en alle heyl toe gewenſt; met vermaeninghe, dat hy God boven al zoude voor ooghen houden, ende de wetten beſchermen, als zijnde de byzonderſte zuylen en grondveſten van eene gezeegende heerſchappye. Wanneer *Philips* daer op ſijns vaders hand wederom had gezoent, ende de Staeten met een beleefden wenk gegroet, heeft van ſijnen 't weghen *Perenot* Biſſchop van *Atrecht* in de Franſſe tael des Koninx dankbaerheid tegen ſijn vader en goeden zucht tegen de Nederlanders in 't breed wt-gemeeten; geevende in 't voorby gaen den Franſſen een ſchimp-ſchoot, wt zaeke ſy de billijke vredes-middelen hen te *Grevelingen* onlanx aengebooden hadden af-geſlaeghen. Daer na is *Iacob Mues* op-geſtaen, dankende wt den naem van de t'zaementlijke Neder-landers den Koningh, ende hunne trouw, leeven en goederen gelijk ſy den vader gedaen hadden, hem toeeygenende. Als *Philips* gezeeten was, heeft de Koninginne *Marie*, door welkers kloecken raed de Neder-landen nu 33. volle iaeren met lof waren bediend, haer ampt mede op-gezeyt. In hare plaets is op-geſchooven *Philibert Emanuel* Hertogh van *Savoye*. Alſdoen is de Keyſer, leunende op de ſchouderen van den Prins van *Oranje*, wt de zael gegaen. Een maend ofte twee geleeden, heeft hy de Staeten wederom op de zelve plaets beſcheyden, ende alle ſyne Rijken, eylanden en geweſten zoo in deſe als in de nieuwe wereld ſijn zoon op-gedraegen; doende te gelijk eene bezendingh aen ſijn broeder *Ferdinand*, ende hem na over-leveringh van de kroon en ſtaf, vermaenende om de zorgh van 't Rijk in ſyne ſtede aen te vaerden, ende ſijn zoon *Philips* de Duytſſe Vorſten en Steden aen te prijzen.

28. Maer vermits in Italien ende omtrent de Nederlanden de Keyſerſſe en Franſſe noch een ſterken krijgh dreeven; hield de Keyſer daer op aen, dat men, indien de vreede niet verkrijghlijk en was, ten minſten eene wapen-ruſt voor eenighe iaeren zoude beraemen; welke ook onlanx daer na in 't Klooſter *Vauchelle* by *Kamerick* is beſlooten, in den aenvangh van 't iaer 1556. De voor-waerden waren, *dat 'er te land ende te water, zoo wel in de Nederlanden als door Italien ende aen andere geweſten, zittende onder 't gebied van beyde Koningen, een vijf-iarigh beſtand zoude weſen, ende een yegelijk middeler-wijl vol-harden in 't bezit van de plaetſen met de wapenen veroverd. Aen weder-zijden wierd de Paus hier in beklemd, dan de Napeiſſe en Siciliaenſſe ballinghen van den Keyſer wt-bedonghen.* Doch dit beſteck is noch binnen 's iaers te niet gegaen en verbrooken. Korts daer na op den 6. van den Lente-maend heeft ſich een groot en luchtigh geſternte, zwierende met een gekronkelden hayrighen ſtaert, 12. heele daghen in het teyken van de * Waegh vertoont. De Keyſer duydende, dat hem deſe boode den dood quam aenzegghen, ende hem de weet doen van ſijn huys by tijds op te ſchicken; beval alles tot ſijn vertreck gereed te maeken, 't welk hy den Raed van *Spier* door brieven ook aendiende, reyſende voort tegen 't begin des zomers naer *Souburgh*, een Slot in Zeeland van hem doen bouwen; om van daer met een goeden wind op Spanien t'zeyl te gaen. Daer na ſchreef hy mede aen de Standen van Duytsland, ende verwittighde ze, dat hy de zaeken van 't Rijk ſijn broeder *Ferdinand* Rooms Koningh had aen-bevoolen; met verzoek, dat ſy hem voortaen wilden gehoorzaemen. Maer wel weetende, dat het recht van verkieſingh en afſtand aen 't believen der Keur-Vorſten was hangende, heeft tot dien eynde den *Prins van Oranje* met veele deftighe mannen wt-gezonden, die echter niet dan † twee iaeren laeter, om menigherley beletzelen, hun laſt vol-trocken. De Keyſer ſijn af-ſcheyd neemende van ſijn zoon *Philips* ende den Hertogh van *Savoye*, is op den 16. van den Herfſt-maend, met ſyne zuſteren de Koninginnen *Eleonore van Vrankrijk* ende *Marie van Hungaryen*, van *Suburgh* met een Ooſten wind af-geſtevcken, ende binnen weynighe daghen te *Laredo* in *Biſcayen* geland. Nauwlijx was hy wt het ſchip getreeden, wanneer de vloot door eene onſtuymighe vlaegh in de haven ſchielyken is verſpreyd, ende het hoofd-ſchip gezonken, als 't welke den Keyſer ende des Keyſers geluck niet langer en zoude voeren; ten zy dat door dit onweder zijn voorgeſpeld de Nederlandſſe onruſten, na des Keyſers vertreck ende meeſt na ſijn dood gebooren, waer door het ſchip van ſijn ſtaet niet alleen ſchier is om-gekeerd, maer ook het beſte deel van 't Huys van *Ooſtenrijk* af-geruckt. Aen ſtrand koemende zoude op ſyne knyen hebben gevallen, ende de aerde gekuſt, zeggende: *Zijt gegroet, mijne lieve moeder, ick ben bloot wt mijnes moeders buyk gekoemen; tot u, als mijne tweede moeder, keer ick nacke wederom.* Van daer is hy op een ros-baer naer *Valladolid* gedraeghen, ende wijders na 't *Ieroons* Cloofter. Op dit iaer hebben de Gelderſſe aen handen van *Philips van Montmorency* Grave van Horn, hunnen Stad-houder, in het af-weſen van Koningh *Philips*, den eed gedaen, die het Venloeſſe verdragh mede op nieuws beveſtighde.

1556.

* *In Libræ ſigno.*

29. Ick weet wel dat de waerdigheid van de Tijd-ſchrijvers meeſt daer aen hanght, dat ſy ſich bemoeyen met het verhaelen van zaeken van groot gewicht en diep geheym. Dan dit en raekt niet zoo zeer de geene, die, aen 't begrijp en de geſchiedeniſſen van een byzonder

† *Vid. autor pag.* 871.

land

1556. land gebonden zijnde, wt gebreck van ſtof dickwijls van d'een tack op d'ander over-huppelen, noch altoos een ſpoor en de Heeren-wegh konnen houden, dan zomwylen een nood-wegh en enghe ſteeghen moeten in-ſlaen, ende wt alle boiſen hout by een ſprockelen. Zoo doen wy ook, ende gaen nu met een kleynen ſprongh over tot Over-Yſſel, ende tot een naerder vertoogh (vermits andere door onkondigheid ofte verzuym deſe dinghen voor by vaeren) van de omſtandigheden die omtrent de in-huldingh van den Grave van *Arenbergh* zijn voor-gevallen; om den vermoeyden leezer eenighe wt-ſpanninghe te geeven, ende te gelijk een voor-beeld aen den geenen, die in diergelyke zoo ſlaef-achtighe als moeyelyke gewoonten veel-tijds te veel ofte te weynigh doen. Op den 15. † van den Winter-maend was *Ian van Ligné*, Grave van *Arenbergh* en Stad-houder van Over-Yſſel, door die van *Deventer*, de eerſte onder de drie Hoofd-ſteden, met omtrent 80. paerden in-gehaeld, ende met het loſſen van 't grof geſchut gewellekomd. Op den 16. zijn op het Raedhuys erſcheenen de gemeyne Ridderſchap des lands ende de geſchickte der drie moeder-ſteden: naementlyken van Deventer, *Ian van Dotechem*, *Arend van Oldenniel*, *Geeraert van Yerte* ende *Goert Swaefken*: van Kampen, *Egbert ten Bus*, *Henrick de Wolfs*, *Herman Kruſe*, ende Meeſter *Herman van de Vecht*: van Zwol, *Ian van Haerſt*, *Iacob Duyſterbeek*, Meeſter *Henrick van Thijl*, en *Timon de Goyer*, neffens de volmaghtighers der kleyner Steden: daer ſy beraedſlaeghden, dat men de beraemde verklaeringh, alle nieuwigheid ontzeggende, by den Stad-houder voor de huldinghe zoude doen onder-teykenen. Daer na wierd geleeſen het ontwerp van de eeden over en weder te doen, ende beſlooten daer van te macken zes brieven, by den Stad-houder te verzeghelen; met noch een zevenden brief, zullende alleen vervaeten de huldinghe en den eed van de landſchap aen den Koningh gedaen, ende by den Stad-houder werden bewaerd. Van de zes paer andere brieven was 'er beraemd, dat die van Salland, Twente, Vollenhoe, Deventer, Kampen en Zwol, elk een dubbel weder-kleed zouden hebben. Na deſe voor-ſpeelen zijn 'er twaelf wt de Ridderſchap met de gezanten der Hoofd-ſteden by *Arenbergh* gegaen, om hem de boven-ſtaende verklaeringh in voor-raed te laeten onder-ſchrijven. Daer na hebben ſich de Stad-houder, Cancelaer ende Raeden wt de Prooſdy naer 't Hof begeeven by de laſt-hebbers van de landſchap: daer de Cancelaer *Meps* van weghen den Koningh eene treffelyke redeninghe aenvingh, welke van zommighen niet zonder naſte ooghen wierd aengehoord. Waer op *Arenbergh* de Staeten van 's Keyſers eed heeft vry-geſprooken, ende met een over-gelanght een zend-brief aen de landſchap, met een bygaende volmaght onder des Koninx zeghel en hand, om huld en eed te doen en wederom te ontfanghen. Doen heeft men hem voor-gehouden een ſchoon * boek van de vier H. Leerlinghen ofte gezanten van onſen Saligh-macker, 't welk men meynt met de eygene hand van *H. Lebuin* geſchreeven te zijn; daer hy ende daer na de Staeten de handen hebben op-geleght, ende den huld-brief bezwooren, waer van het mergh zoodaenigh was: *Arenbergh* zwoor ende loofde wt den naem en in de ziel des Koninx, ende zoo voor den zelven als ſijnen erven; *dat de Koningh de H. kerk, als mede weduwen en weezen, zoude voor-ſtaen; de Ridderſchap, Steden, Sterkten, landen ende luyden van Over-Yſſel onderhouden by alle haere Land- Stad- Leen- ende Dijk-rechten, ende in 't gemeyn by alle haere vryheeden zoo wel van der Anſen als andere, die ſy hadden ende tot nu toe deughdelyken gebruykt, de zelve beſchermen en doen beſchermen na 't wt-wyſen der Keyzerlyker brieven op den 21. van den Sprockel-maend des iaers 1527. daer van gemaeckt, ende voorts alles doen en weſen dat een goed Erf-heer en Land-vorſt te doen ende te weſen ſchuldigh was.*

30. De Ridderſchap en geſchickte der drie Hoofd-ſteden vertoonende de Staeten van Over-Yſſel, als mede die van de kleyne Steden, zwooren hier tegens voor haer en haere erven, *den Koningh als hun anderden Erf-heer, en ſijnen nakoemelinghen in 't Hertoghdom van Braband en Graeffchap van Holland, trouw en onderdaenigh te zullen zijn.* Daer na hebben aen d'eene zijd *Willem van Buckhorſt*, van weghen Salland; *Gooſſen van Raesfeld*, van weghen Twent, ende *Baldewijn Haghen* voor het land van Vollenhoe, neffens de Burgemeeſters Schepenen en Raeden van *Deventer, Kampen* en *Zwol*, ende aen d'andere de Stad-houder deſe over-draght verzeghelt. Na al deſen handel heeft ſich *Arenbergh* wt de groote kamer van 't Hof vervoeght naer den Brink, daer men op de trap van de waegh een gulden ſtuck zagh hanghen; ende na dat *Meps* op nieuws hadde gezwetſt, zijn de eeden aldaer over en weder vernieuwd, ende het geſchut weder los gebrand. Doen vertrock al dit gezelſchap naer de Steenre, daer ſy vrouw-volk en een hoffelyke maeltijd vaerdigh vonden, ende dien dagh voort met ſlempen, roemers wt te veeghen, verheughelyke ſnaer-ſpeelen, danzen en ſpringhen ten eynde braghten. Naderhand heeft ook *Arenbergh* aen al den adel, den Raed van *Deventer*, als mede aen den Stede-gezanten van *Kampen* en *Zwol*, ende aen een grooten ſleep van luſtrouwen en dienaers, een koſtel gaſt-mael gegeeven: daer acht aemen wijns wierden gedronken. Dan die van *Deventer* waren hem hier met een heel voeder wijns te gemoet gekoemen. Belangende de nieuwigheid welke die van Over-Yſſel hun Stadhouder deden verzweeren, daer mede wierd voor al gemeynd de *Cancellye*, die ſy, als eene vyandin en dieveley dſter van hunne vryheid, niet langher en begheerden te gedooghen. Onſe Gelderſſe hadden mede op deſen tijd tegens zommighe hoofd-ſtucken van de Keyſerſſe Cancelly-wetten menighe bezwaerniſſen † en klaghten in 't wit geſteit, welke door den Grave van Horn den Koningh wierden voor-gehouden: die met ſyne Raeden te raed gaende een kort tegen-bericht daer op dede, eenighe rouwe en aenſtootelyke plaetſen door eene nieuwe en zachtere wt-leggingh vereffende, andere dinghen verſchoonde ofte tot rijpere over-legginghe ſpaerde, ende aldus een deel behield ende een deel over-gaf. Doch aengeſien deſe zaek het ſtuck van de rechtsvoorderingh meeſt aengaet, ende de byzondere ontleedingh van alle twijffel-ſtucken al te langhteemigh en verdrietigh zoude vallen; willen wy

* *Euangelie-boek*

† *Getrocken wt de op-teykeninghen van wijlen* Ernelt Witten.

† *Ex abſolutis miſſis.*

daer

daer van tot op een beter tijd ſtil zwygen. *Herman* Grave te *Niwenaer* en *Moers* deed eene beweeghlyke vertooninghaen de landſchap; hoe hy ende ſijn vader *Willem* wt hun recht-maetigh bezit van den *Moerſſen tol* te Thiel ende van de Moerſſe op-komſten in de Ampten van *Keſſel* en *Kriekenbeek*, geweldelyker wijze en buyten voorgaende kennis van rechten, waren ontzet, ende het genot daer van nu op het elfde iaer ontbeerden: onaengeſien ſy ſich daer over menighmaelen hadden beklaeght, ende hunne voor-zaeten in de quaedſte tijden voor de Vorſten en 't land van Gelder hun lijf en goed dickwijls gewaeght. Verzocht derhalven, dat men hem ſchadeloos weder tot ſijn oud gebruyk wilde helpen, ende daer by hand-ſterken ter tijd hy met behoorlijk landrecht daer wt ware verwonnen. De Staeten hebben hem gaerne de ooren geleent, tot ſijn behoef den Stad-houder *Montmorency* ende Grave *Karel van Lalain* (die doen, als laſt hebbende van den Koningh, om yet anders in Gelderland vertoefde) af-gevraeght of hunne maght zoo wijd ſtreckte om deſe zaek af te richten, ende, verneemende dat *Montmorency* ſich mede eenzydigh verklaerde, met *Lalain* alleen raed gepleeght.

1557. 31. In 't begin deſes iaers had de † Koningh door ſijn Stad-houder den Staeten van Gelderland te kennen gegeeven, *hoe (niet tegenſtaende de ruſt en 't heyl ſijner landen de Franſſe ſtille-zaet hem hadde doen aenneemen, op hoope dat het een trap en in-gangh zoude weſen van eene eeuwighe vreede, ende hy daerom meeſt ſijne reys naer ſijne andere Rijken, daer ſijne tegenwoordigheyd niet min dan hier noodigh en was, had wt-geſtelt) nochtans de Koningh van Vrankryk, verkeerde paden in-ſlaende, de Stad Douay had gepoocht te verraſſen, ook op 't zelve pas hier ende daer aen de grenzen op de arme onderzaeten gerooft en toe-getaſt, ende de zelve in ſijn Rijk aengehouden; ende zulx tegen de wapen-ruſt by hem bezwooren en verkondight, en zonder eenighe aenzeginghe van vyandſchap; beſmuckende ſijn voor-neemen met eene verſierde verſchooninghe, ende hem Philips een valſſen laek op-leggende, als of hy eerſt de Stad Metz zoude hebben willen verkloeken. Ende hoewel deſe onrechtvaerdighe terginghen hem dwonghen tot eene rechtvaerdighe weder-wraek en noodweer; ende hy daer aen liever alle de in-komſten ſijner Rijken wilde te koſt leggen, ſijne Heerlykheeden verkoopen en geld op ſchade op-neemen, dan deſe landen met nieuwe beeden over-vallen: zoo en twijfelde hy echter niet, of de onderzaeten zouden op den hooghen nood en hun eyghen gevaer aenſchouw neemen, ende hem van zelfs de hulpelijke hand toe-reyken. Doch alzoo het noch te vroegh in 't iaer was om in 't veld te trecken, docht het hem geraedzaem, terwijl alles daer toe wierde vervaerdight, een ruck-reys te doen naer Engeland tot ſijne gemaelin, om op haere zaeken en ghe ſchiften te letten, van daer by-ſtand te ontleenen, ende te gelijk den knoop van vriendſchap tuſſchen de Engelſſe en Nederlanders vaſter aen te haelen. Middelerwijl had hy de Stad-houderſchap en Veld-heerſchap vertrouwt aen ſijn neve den Hertogh van Savoye, die voor heen zoo onder hem als ſijn vader tot deſe bedieninghwas gebruykt en wightigh bevonden ende daer en boven met een bitzen hiet ontſteeken tegen de Franſſe, die hem buyten recht ſijn erf-tael onthielden.* De landſchap (achtende den rechten tijd te zijn om een weder-verzoek te doen, wanneer men yet van haer verzocht) gaf tot beſcheyd, *dat, alhoewel rechte voort de duyre tijd en armoede zoo groot waren als men by menſchen heughen niet en had gehoort, ſy echter den Koningh gaerne na haer vermoeghen wilden ontzetten, zoo by ze by haere vryheyd en 't verdragh van Venloe wilde hand-haeven; ende eerſt en voor al de menigerley gebreeken van de Cancelly-wetten af-ſtellen, waer van ſy aenwijſinghe deeden, ende van de zaeken welke ſy tot de Vorſtelijke kennis meynden te behooren.* Ende alzoo de Stadhouder zwaer-hoofdigh was om deſe ſtucken den Koningh voor te draeghen, wt vrees van ondank ofte een rood aenſicht te behaelen, noch bevel zeyde te hebben om daer over wyder te handelen: verklaerden de Staeten, *hun voor-ſtel in alle deelen recht-maetigh te zijn, ende over een koemende met het gezeyde verdragh en welvaeren der landen, noch daer van te moeghen af-wijken, zonder haer eyghen en der onderzaeten recht en vryheyd te verraeden.* Ende want 'er noch veele byzondere gebrecken voor handen waren; bevoolen ſy, zoo 'er yemand tegens 't verbond meynde bezwaerd ofte anders onder-druckt te zijn, dat die al ſijn bericht en bewijs binnen een gezetten tijd aen de Hoofd-ſtad van ſijn Vierdeel zoude overleveren, om daer na by den Stad-houder en de Staeten op een vollen land-dagh daer in voor-ſien te worden. Niet te min † hebben ſy korts daer na, door onder-handelingh van *Godert van Boekholt* Heer tot Grevenbroek, den Koningh (na dat hy onder ſyne hand had gelooft zulx het verbond van *Venloe* noch yemands recht afterdeelingh te zullen weſen) tot ſtuyr van den krijghshandel tweemael 100000. Kareliſſe guldens ende den Stad-houder 10000. gelyke guldens toegeſtaen, ende voort doen in-maenen; om den Koningh, die van de koop-luyden veele penninghen had op-genoomen, van de wightighe ſchade en 't bijtend woeker te verlichten. Doch heeft men in deſe zettinghe deſe beſcheydenheyd gebruykt, dat de arme en onmaghtighe luyden daer van onbelaſt zijn gebleeven.

32. Daer na heeft het kraekeel, tuſſchen den Paus en *Philips* te vooren gereezen, aenleydingh gegeeven om de ſtille-zaet af te breeken, en het mom-aenſicht t'eenemael af te legghen. Alzoo de Paus door de vleyeryen van de Hertogin van Valentinois, Koningh *Henrick* vaſt aen ſijn zeel kreegh, ende zoo veele wt-werkte, dat de Hertogh van *Guyſe* op het volgende iaer met ſyne Franſſe hulp-ſchaeren naer *Mirandola* af-quam. De Paus had mede eenighe 1000. Duytſſers en Italiaenen in de wapenen. De Hertogh van *Alba* Onder-Koningh van *Napels* braght hier tegens zoo veel volx op de been, als hy immers grijpen en vanghen konde. Tot dat *Guyſe* na verſcheyde ‡ over-winninghen (wt zaeke hy den Hertogh van *Alba* niet aen ſtil-ſtaen kryghen noch tot een kamp-ſtrijd konde dwingen) genoodzaekt wierd weder naer huys te keeren, ende de Paus met den Spaniard te dedinghen. Want na dat *Philips* op de grenzen van Vrankrijk bereeds een zeghen had bevochten, verfterkt met eenighe oude Engelſſe benden hem door ſyne egemael de Koningin *Marie* toe-geſchickt, begonnen de Franſman en Paus heel te verflauwen; te meer, wanneer haer voort daer na in d'ooren klonk het inneemen der Stad *S. Quintin* door de Spaenſſe,

† *Eruimus hæc ex antiquis ſchedis.*

† *Ex literis ad Vagening.*
‡ *Vid. auctor pag.* 869. *& ſeqq.*

ende

1557. ende het verlieſen van een geweldighen veldſlagh; waer in wel 3000. Franſſe waren geſneuveld, ende onder andere *Ian van Borbon* Hertogh van Engyen, *François* † Onder-grave van Tourenne, met veele Grooten; ende de Veld-heer *Anne Montmorency* Stal-meeſter van Vrankrijk met beyde ſyne zoonen gevanghen, als mede de Hertoghen van *Longueville* ende *Mompenſier*, neffens ſchier al den adel ende hopmans van de Duytſſe roeden, ende 4000. mannen te voet. De overighe berghden ſich na 't by-geleeghen bos ende in de Stad *Fere*. Waer op de Koningh te *Compiegne* ſyne ruyterye verzaemelde, nieuw volk aennam, ende de Steden rondom, ook *Parijs* zelve, met bezettinghe vervulde. Op ende voor deſen tijd hadden *Herman van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh en Steyn, ende *Diderick van Bronkhorſt* en Batenburgh, Vry-heer van Anhoit, op den Keyſer en Stad-houderſſe *Marie* etlyke reyſen gebeeden om weder-inruyminghe van hunne goederen op de Velouw gheleeghen, ende by haer in pandſchap bezeeten, welke ſy klaeghden hen door *Karel van Egmond* aenmaetigher van 't Vorſtendom Gelder wel eer te zijn onthouden. Waer over ſy toelaet-brieven van de Stad-houderſſe, met toe-ſtemminghe van Koningh *Philips*, verworven hebbende, alſdoen den Momber van Gelderland naer *Mechelen* ginghen verdaghvaerden; alwaer verſtaen wierd, dat men de Heeren van *Bronkhorſt* de voorzeyde goederen zoude weder-geeven, ende laeten gebruyken ter tijd toe ſy van hare pand-penningen zouden zijn vernoeghd. Insgelijx gaf *Lamorael* ‡ Prins van Gaveren en Grave van Egmond te kennen, hoe ſyne voorzaeten zedert het iaer 1471. de Banneryen van *Baer* en *Lathem* vreedzaemlyken hadden bezeeten, ter tijd toe de laetſt over-leeden Hertogh *Karel* (wt zaeke Grave *Ian van Egmond* ſich had begeeven tot des Keyſers ofte tyner voor-vaderen dienſt) het Slot te Baer met kraght van volk van oorlogh had beleghert en bedorven, ende de goederen van Baer langhe iaeren, dan die van Lathem voor altoos in-gehouden. De Hertogh van *Savoye*, door de Raeden van Staeten ſijn beſcheyd hebbende beſichtight ende raed gepleeght met de Raeden van Gelderland en Reken-kamer van Braband, heeft den toonder, ten aenſien van ſyne heerlyke dienſten, de Heerlijkheyd van *Lathem* weder doen ontledighen, mits dat die t'zaemen met *Baer* voor altoos blyven zoude aen 't land van Gelder als haere Overigheyd, ende in de algemeyne landſchattinghen haer aendeel mede toe-legghen. Niet langh te vooren was te Frankfort aen de Meyn, door de verkoozene Vorſten ende richters *Otho*, *Henriek* ende *Auguſt* Keur-Vorſten, neffens *Willem van Cleve* en andere, in vriendſchap gemiddeld het dingh-tael over de landſchap van Catznelleboghen, 't welk langher als 50. iaeren tuſſchen de Vorſten van Heſſen ende Naſſouw ongeuyterd had gehanghen; *dat Philips van Heſſen het Graefſchap Catznellebogen behoudende, aen Willem van Naſſouw Prins van Oranje 600000. goud-guldens zoude wt-keeren, ende den zelven het Graefſchap Dietz voor 150000. goud-guldens weder-leveren.*

33. Maer *Guyſe* wt Italien met ſijn legher in Vrankrijk beland zijnde, ſtond eerſt beteuterd waer heen hy het volk beſt wilde voeren, te weeten tot een nieuwen tocht, ofte om den vyand de over-heerde plaetſen weder wt de handen te wringhen. Doch gemerkt die nu van volk en alles in overvloed waren voorſien, nam hy een ſtout voor-neemen, van *Calais* hoewel in den winter te vermeeſteren: verſtaende wt de afgezondene verſpieders, dat het met Engelſſe niet zeer ſterk en was bezet. Weſhalven hy ſyne heyr-kraght, om den vyand te blind-doeken, verdeylde, ende dan hier dan daer om-zwierde; tot dat hy eyndlijken het leghet van *Nevers* te baet krijgende, in *Boulonnois* is getreeden, gebaer maekende van den zelven te willen ſtellen tot Stad-houder van *Ardres* en *Boulogne*. Daer na, de baen klaer ſiende, is op het onvoorſienſte voor *Calais* geruckt, legerende ſich op den eerſten dagh van 't nieuwe iaer omtrent een mijl van de Stad, waer omtrent de Engelſſe een land-weer op den dijk hadden, welke door 3000. bus-ſchieters met den eerſten aenloop is over-rompeld. Deſe over-winningh baerde bereeds by de Franſſe een grooten moed, die hier op met hun geſchut de Stad zijn genaerderd, om in den morgen-ſtond daer op te ſpeelen: vermits de meeſte hoope van *Guyſe* geleegen was in de haeſtigheyd; die ook zonder langher te draelen den mond van de haven, den *Rijs-bank* genoemd, ende van eenighe Engelſſe bewaerd, zonder bloed te plengen over-ylde, zoo dat daer door ſijn legher noch voor 't voet-volk wt de Neder-landen, noch voor de Engelſſe ter zee veel had te ſchroomen, ende alle aenkomſten nu geſlooten waren. Wijders liet hy zes groote ſtucken teghen de ſtroom-poort planten, ende 300. ſlanghen om de veſten dael te ſchieten, daer nevens borſt-weeringhen gereed macken; niet anders als of hy aen die zijd al ſijn geweld had willen te werk ſtellen. Maer na dat hy een weynigh op die poort had gedondert, ende de vyand voor den Burght, die van binnen met geene tegen-werken was verzorghd, niet en vreeſde; ſtelde hy tegen alle vermoeden 15. ſtucken tegen het Slot, ſchietende met zulken kraght, dat men over de 30. mijlen van daer het gedreun vernam; tot dat ten laetſten de muyr zoo was geſcheurd en ingeſtort, dat de Franſſe, aen het zwaerd rijghende al wat hen voor-quam, den Burght met geweld bemaghtighden. De vyanden met ſpijt en ſchaemte in-genoomen, ende hun groot verlies al te laet behertighende, deden vaſt alle moegelyke moeyten om het Slot weder te winnen; doch zonder baet ende met neder-laghe van 200. mannen. Op het wterſte is de Heer *Dumfort* met *Guyſe* in verdragh getreeden, ende *Calais* de ſleutel van Vrankrijk, na langhe kraekeelen en werreryen, op zeeker beſteck weder onder ſijn ouden Heer gekoemen; na dat de Engelſſe nu 210. iaeren daer in hadden geneſtelt. Deſe daed van *Guyſe* ſcheen alle geloof en menſchelyke kraghten te boven te gaen, voor al op zoo een ongelegen tijd van 't iaer; die op dit ſijn geluck ook niet en heeft geſlaepen, maer *Guines* ende andere Sterkten omtrent de zee daer nevens vermeeſtert. 1558.

34. Dan weynighen tijd geleeden is de kans wederom gekeerd. Want hoewel de Franſſe Overſte *de Thermes*, na 't in-neemen van *Winoxberghen* en *Duynkerken*, die Vlaemſſe zee-ſtrand nu ſcheen

† Viconte; *quamvis vocabulum illud noſtrum non plane Gallico reſpondeat.*

‡ *Ex ſupplice libello Comitis Egmontij.*

1558. ſcheen in ſijn geweld te hebben; ishy nochtans, vermits hy verzuymt hadde ſich by den Hertogh van *Guyſe* te vervoeghen, omtrent *Grevelinghen* door *Lamorael* Grave van *Egmond* wt het veld geſlaeghen, die behalven ſyne Neder-landers, Duytſſe ende weynighe Spaeniards, ook by geval te hulp kreegh een groot deel Engelſſe, welke met tien oorloghs-ſcheepen aldaer ter goeder uyre lanx den oever om-zweefden. 3000. Franſſe wierden gegreepen, ende onder de zelve de Maerſchalk *de Thermes*, Stad-houder van *Calais*, in ſijn hooſd verwond, ende meer andere doorluchtighe mannen. 't Gevecht is gehouden aen den mond van den ſtroom de Aa, ſchier op de kant van de zee. Alle de ſtucken, veld-teykens ende tros bleeven in den loop. Van de Nederlanders zijn'er niet boven de 40. gevallen, ende onder andere de Heer van *Pelvy* met eenighe edelen. Met een is ook *Duynkerken* op 't zelve pas den Franſſen ontweldighd, ende alle gewapende neder-gehouwen. Ende alzoo hebben de Koninghen *Henrick* van Vrankrijk ende *Philips* van Spanien, door deſe weder-zijdſſe neder-laeghen vermorwd, met mindere ſtijf-zinnigheyd in't midden van den Wijn-maend ſich tot een vrede-handelinghe in-gelaeten, by *Serkamp* een Klooſter in *Cambreſy*. Tuſſchen de gezanten wierd groote zwaerigheyd gemaekt over *Calais*, 't welk de Franſſe, als met de wapenen gewonnen ende haer oud erf-goed, wilden behouden, ende de Engelſſe wederom hebben, ofte zonder dat tot geene vreede verſtaen. Onder deſe haſpelinghen is *Marie* van Engeland de bed-genoote van *Philips* geſtorven, 't welk in deſen eene nieuwe brabbelingh en veranderingh heeft gemaekt. Alzoo de Spaeniard, zoo langh ſy in't leeven was, de weder-inruymingh van *Calais* geenſins had konnen over-ſlaen; daer hy nu, na haer onvruchtbaer af-ſterven, van dit verzoek lichtelyken ſcheen te zullen af-ſtaen. Waer over, als *Philips* de Engelſſe zaek zoo van ſtonden aen niet wel en konde van de hand ſchuyven, ende goed vond eene voordere wt-komſt te verbeyden, de vergaderingh voor een tijd langh is geſtaekt, ende beſlooten, de zelve op den eerſten maend des volgenden iaers te hervatten. Op deſen tijd verhielden ſich in de boſſen omtrent de geweſten van Gelderland en Over-Yſſel veele ſnoode nachtegaels-vogels en ſnap-haenen, die hier ende daer door 't ſtroyen van brand-brieven, welke ſy aen de boomen ofte aen langhe ſtocken vaſt maekten, de land-luyden waerſchouwden, dat ſy een zecker deel gelds op zoo een plaets ofte onder zoo een boom zouden neder-legghen, ofte dreyghden ze anders met den brand en 't wegh-drijven van hare beeſten. Sy ontleenden hunne naemen van die geene die al langh waren verſtorven, ſneeden het ſtom gediert op de velden de tonghen wt den hals, ende maekten ſich by de menſchen zeer vervaerlijk. Om deſe knevelaers te onderzoeken, in hechtenis en tot ſtraffe te brenghen, wierd allen Droſſaeten en Ampt-luyden ſcherpe laſt gegeeven.

35. Na het af-ſterven van *Marie* (in welkers plaets hare zuſter *Elizabeth* Koninginne wierd) heeft ook de doodelyke af-gangh van ſijn vader Keyſer *Karel*, den Koningh van Spanien rouw doen draeghen, als mede van ſyne moeye *Eleonore*, des Keyſers zuſter, welke eerſt met *Emanuel* van Portugael, ende daer na met *François* den eerſten Koningh van Vrankrijk in echt had gezeeten. Des Keyſers dood, gelijk wel eer ſyne geboorte, was van een vreemde ſterre voor-beduyd, welke op den 9. van den Oogſt-maend in den avond omtrent het * hayr van *Berenice* aen den hemel ſich openbaerde, wijzende met ſyne ſtaert naer Spanien ende op het Ieroons Clooſter alwaer *Karel* ſiek lagh, ende met het toe-neemen van des zelfs krankheyd ſijn flickerlicht vermeerderende, tot dat op eene uyre de ſterre wt de lucht ende *Karel* wt het leeven zijn verſcheyden, op den zevenden van den Herſſtmaend. Dit is het eynd van dien grooten Keyſer, om welken tot den hooghſten eeren-top te verheffen, het geluck en de deughd hadden t'zamengeſpannen. Zoo wijs en vernuftigh was hy in zyne aenſlaeghen, volſtandigh in tegen-ſpoed, in voor-ſpoed zeedigh, ende ('t welk aller deughden kroon is) rechtvaerdigh in al ſijn doen. Syn leeven was van kinds been af alleen in wighighe zacken ende verſcheyde tochten geoeffend. Syne Godſaeligheyd en yver tot bevreedinghe van de geloofs-geſchillen, bewijſt de Kerkelyke vergaederingh van hem te zaemen geroepen, welke hoewel door eer-zucht van de Pauſen ofte door 't beletzel van den oorlogh t'elkens verſtoord, nochtans altoos van hem is hervat en voort-gedreeven. Behalven dat hy aen *Luther* en *Melancheon* op den Rijx-dagh te *Worms* ſijn woord en vry-geleyde onverbreekelijk als een edel-man heeft gehouden; onaengeſien hem doen ter tijd eenighe bloed-zieke menſchen anders in 't oor bliezen; dien hy echter in 't begin te veel heeft toe-gegeeven, wanneer hy op haer aenſtooken zulke ſtrenghe en * onbermheertighe Plackaeten, over den dwangh van de gemoederen en Gods-dienſt, liet wt-ſchrijven, die zoo veele duyzend Gods even-beelden door beuls handen hebben doen ſterven. Maer op 't laetſte, wanneer hy om de wereldſſe woeleryen te ontgaen naer Spanien zoude af-ſcheepen, heeft hy, die andere plaght te verwinnen, ſich zelven verwonnen, ſchickende ſich door heylighe overdenkinghen en zuchten tot den dood, ende t'elkens in den mond hebbende de ſpreuk van een van ſyne Rit-meeſters, die van ſijn dienſt zoekende ontſlaeghen te weſen, ende van hem gevraeghd zijnde na de waerom van zoo een zeltzaem op-zet, tot antwoord gegeeven had, *dat men tuſſchen 't gewoel van dit leeven ende den ſterf-dagh eenighen tijd behoorde ledigh te houden.* Syne wt-vaerd is in den Winter-maend te *Bruyſſel* door Koningh *Philips* ende de Brabanders, ook by de Gelderſſe en door geheel Nederland, ende eyndelyken op den Rijx-dagh te *Augsburgh* van ſijn broeder den Keyſer *Ferdinand*, met eene ongewoone pracht en ſtemmigheyd gehouden. Een maend laeter is ook *Marie van Hongaryen*, voor deſen Stad-houderſſe der Neder-landen, eene trouwe gezelle van haer broeder den Keyſer op ſyne reys naer Spanien, den zelven ook in ſynen dood gevolghd, eene vrouw van byzondere deftigheyd, ende tegens der wijven aerd van een volſtandigh en effen gemoed.

36. Op deſen tijd hadden de Lijf-landers een bedroefden ſtaet en ſmeekende neeringhe. Vermits † *Derpt*, 't welk eertijds door *Volquyn* Duyts-meeſter den Ruyſſen met geweld was afgenoomen ende alwaer in den iaere 1220. een Biſſchops-ſtoel was op-gericht, ſich tegenwoordigh weder onder den Moskovijter had begeeven. De andere Steden in die geweſten, na 't over-

* *Circa comam Berenices.*

* *Siet op het iaer 1550.*

† *Torpatum.*

1558. gaen van *Derpt* met vrees aengetroffen, ende op haer eygen vermoeghen mis-trouwende, waren genoodzaekt wtheymſſe Vorſten tot hulp aen te zoeken. Die van * *Revel* en de adel van dat geſticht, met oorlogh en bittere brieven effen te vooren van den Groot-Vorſt gedreyghd zijnde, deden aen *Chriſtiaen* den drieden, Koningh van Denemarken, eene bezendingh, om met hare Stad en eenighe landſchappen onder ſyne beſchermingh te moeghen ſchuylen. Maer de Koningh ſijn hooghen ouderdom, ende, om de ver-gelegenheyd der plaetſen en onzagghelyke maght van den Groot-Vorſt, meer zwaerigheeden voor-wendende, nam ſijn onſchuld, dan beſchonk ze niet te min met eenigh geld, voorraed ende bus-kruyd, 't welk ſy boven alle dinghen van nooden hadden. Daer na keerden ſy zich tot de Hanze-Steden aen de Belt ende in Duytſland, ſchickende mede hunne volmaghtigers naer eelyke Steden in 't bedrijf van Gelderland, te weeten naer *Nymegen*, *Arnhem* en *Harderwyk*; als mede na 't gebied van Over-Yſſel, alwaer ſy aen den Steden-gezanten, die ze in 't Clooſter van Windeſhem bezochten, vertoonden, dat haer, na 't verlies van *Derpt*, de hooghe nood dwongh om van buyten byſtand te bidden, hebbende al noch in verſſe gedachten, hoe in voor-tijden die van Kampen hen eenigh geſchut en oorloghs-gereedſchap tegens den Moskovijter hadden toe-gezonden; 'twelk ook in der Steden-boeken tot eeuwighe geheughenis ſtond aengeteykend. Doch was rechtevoort de ſtaet van de Over-Yſſelſſe dusdaenigh, dat ſy quaelijken konden doen 't geen ſy anders wel wilden. Waer over de Lijf-landers met eene eerelijke verſchooningh zijn af-geweeſen. Op den eerſten
1559. maend des aenvolgenden iaers is Koningh *Chriſtiaen*, waer van geſprooken, over-leeden, ende weynighe daghen na hem ſijn neve de gevangen Koningh *Chriſtiern*. Gelijk ook mede de moeder van den Pooliſſen Koningh *Sigiſmund*, Paus *Paul* de vierde met tien Cardinaelen, neffens de Keur-Vorſten van Colen ende van den Palts, de Hertoghen van Ferrare en Venetien, alle binnen den om-loop van een iaer buyten eenighe algemeene ſterfte den Keyſer naer de andere wereld zijn gevolghd; op dat ick nu niet en ſpreecke van den Koningh van Vrankrijk *Henrick* den tweeden, die van gelijken op dit iaer door een iammerlijk ongeluck wt de levende is weghgehaeld. Een bewijſſelijk getuyghenis, dat gemeenlyken de ſtert-ſterren in de Rijken en onder de hoofden des werelds eene merkelyke veranderingh ofte ramp voor-beduyden: hoewel een † van de opperſte verſtanden van ons Gelderland, om het tegendeel ſtaende te houden, een heel boek heeft in 't licht gegeeven.

37. De Stads ‡ Overigheyd van *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* gaf in deze daghen aen die van *Zutveen* te verſtaen; hoe ſy, belanghende den Anzee-dagh op den 30. van de Hoy-maend binnen *Lubeck* wt-geſchreeven, niet ondienſtigh en vonden met henluyden ende die van *Nymeghen* en *Arnhem* op een geleeghen tijd en plaetz, ende met naemen binnen *Apeldoorn*, mond-ſpraek en onderlinghen raed te houden; of het te weeten de moeyten waerd ware dat elk in 't ſijn dien dagh met eene bezendinghe waer nam, dan of men ſlechts ſyne meyninghe by ſchrift aen de Stad Colen zoude over-ſchicken. De hoofd-ſtucken, waer op ſy raed ſlaen en ſluyten zouden, waren meeſt deſe: Eerſtelyken de nieuwe Koningin *Elizabeth*, als mede de Koningh van Denemarken, die op toe-koemende Laurens zoude gekroond werden, door eenighe Steden-gezanten geluck te bieden, ende met een te bidden om beveſtingh van haere vrydommen. 2. Nademael op 't verganghen iaer binnen Lubeck was beraemd, hoe men ſich ter zaeke van den toe- en af-voer in Engeland zoude houden, ende daer na op den dagh-vaerd te *Bremen* voor goed aengeſien dat men te *Antwerpen* en in den Nederlanden van den Engelſſen en andere volken de Engelſſe voordeelen en gemacken koopen en op de Anzee-ſteden verplaetſen zoude, ende wederom de voordeelen op Engeland dienende te *Antwerpen* en in die geweſten den Engelſſen verkoopen, zonder hen nochtans den toe- en af-voer naer en wt de Anzee-ſteden toe te laeten: wat hier in beſt diende gedaen. Of men ook den Meeſter en Steden van Lijf-land, die rechtevoort van den Moskovijter zoo hard gedruckt en vervolghd wierden, ende waer voor de gezanten van Mekelenburgh en andere Vorſten zoo hertelijken aenhielden, niet eenigh onderſtand en behulp zoude toe-ſegghen: te meer, vermits de Steden 'en 't gantſſe Duytſſe Rijk zoo na by 't gevaer waren gezeeten. Op ernſtighe ſtraffen te gebieden, dat een yeder daer toe niet gerechtighd ſich van de koopmans buſſen, Henſiſſe vennootſchap en handel binnen een gezetten tijd zoude onthouden. Dewijl men ook voor heen eenighe bondgenootſchap hadde op-gericht, om de welke te geſtadighen etlijke Steden-geſanten niet gevolmaghtighd zeyden te zijn, dan ſich beriepen op de rugghe-ſpraek van hunne meeſters, dat de oudſte daer van een volkoemen beſcheyd zouden overbrenghen. Zoo d'eene Stad met d'andere in oneenigheyd ſtond ende de zaek noch niet aen 't recht en diende, die gebreeken zouden op den aenſtaenden dagh-vaerd werden voor-gedraeghen, ende met recht ofte minne af-gedaen. Te handelen met den Koningh van Sweden, met wien de verbondene Steden weghen eenige vrydommen min ofte meer manghels hadden. Nademael ook op 't verleeden iaer, wanneer de Moskovijter Lijf-land was in-gevallen, noodwendigh was geacht, dat de Steden den toe-voer en handel op de Ruſſen ende naer *Wijburgh* in Sweden zoude ſtaeken; ende men echter bevond dat niet alleen de vreemde volken maer ook etlijke van de Steden de vaert hadden gebruykt, ende daer door de andere die ſtil hadden moeten ſitten de neeringh ontſtoolen, ende ſich weder daer toe ſtelden, om, onaengeſien de wederzijdſſe verwantenis, in de vaert te vol-harden, tot merkelijk ongerief en beſwaernis van de Lijflanders: hoe men in dit ſtuck voorder zoude te werk gaen.

* *Revalienſes.*

† *Erycius Puteanus peculiari Tractatu.*

‡ *Ex variis, quæ in curia Vadenſi ſervantur, literis.*

VIER-

VIER-TIENDE BOEK

VAN DE

GELDERSCHE GESCHIEDENISSEN,

Vervaetende het bedrijf

VAN

PHILIPS, den tweeden van dien naem Koningh van Spanien, ende elfden Hertogh van GELDER en Grave van Zutveen,

ZEDERT

Het iaer 1559. tot het iaer 1581. wanneer hy van den Staeten is af-gezwooren.

INHOUD.

1. VReedes besteck van Engeland en Spanien met Vrankrijk. 2. Tot verderf van den nieuwen Gods-dienst. Philips trouwt Elizabeth de dochter van Koningh Henrick (die in een ridder-kamp omkoemt) ende stelt over Nederland byzondere Stad-houders. 3. Ende tot algemeyne Land-vooghdin sijne Zuster Margriet van Parma, voor by gaende Oranje en Egmond. 4. Bestraft de Gelderse, verhuyst naer Spanien, ende herroept, hoe wel ongaern, de Spaniards vut Nederland. 5. Groote afgunst tusschen de Grooten in Nederland. Veele luyden zoo in Vrankrijk als Spanien om 't geloof verbrand. 6. 7. De Raed van Wageningen moet de sleutels der Stad aen een Drossaet over langhen. De Gelderse vvillen de Spaense onderzoekingh niet dulden. 8. Nederland met nieuwe Bisschoppen vervuld. Oranje trouwt met Anne van Saxen. 9. Nederland kant sich tegen de Bisschoppen. 10. Ook die van Ruermond. Granvelle ruymt de landen. 11. 12. De Koningh vvil de Onderzoekingh met kraght in-voeren, ende de Nederlanders die met kraght af vveeren. 13. Brederode bied met de gezwoorene edelen een verzoek aen de Stad-houderse. 14. Oorsprongh van den naem der Geusen, ende van een gemeynen op-stand. 15. De Mark grave van Berghen en Montigny verwerven in Spanien verzachtinghe der Placaeten. 16. Het volk loopt t' Antwerpen en elders tot het gehoor van de nieuwe leer. 17. Ook te S. Truyen en Nymegen Beelde-storm. 18. Margriets strecken en vlijt in het vveeren van de vermeynde kettery. 19. Trouwe vvaerschouwinghen van Oranje tegen Egmond. 20. Margriet beantwoort het nieuw verzoek van Brederode, ende bekyft de eed-genooten. 21. Brederode vverft; ook Marnix, dan vvord t'eenemael geslaeghen. Voor werpzel van Nederland tot een Koninghrijk te verheffen. 22. Oranje vveygert den nieuwen eed ende reyst naer Dillenburgh, daer sijne vrouw in de kraem valt van Mauritz. 23. De eed-genooten vvorden meest alle verstreyd, gevanghen ofte gericht. Rampzoetigh eynd van den Markgrave en Montigny. 24. Philips stuyrt den Hertogh van Alba herwaerts over, tot grooten spyt van sijn zoon Karel en de Stad houdersse. 25. Alba's onbepaelde maght, die den Franssen Koningh volk by-zet, 26. En den Bloed-raed invoert. De Stad-houderse ontraed den Koningh alle vvraek-lust ende vertreckt. 27. Oranje met den sijnen in gedaeghd zuyvert sich van sijne beschuldinghen. 28. Ende ontmoet Alba aen de Maes met een maghtigh heyr. 29. 30. Het Spaense geld in den Palts beslaeghen. Lodewijk van Nassouw verslaet Arenbergh by Hilligerlé. 31. Egmond en Hoorn neffens eelijke edelen onthoofd. 32. Sommighe Grooten van Harderwijk voor den Bloed raed verdaeghd, ende een leeraer vut het Ampt van Doesburgh veriaeghd. 33. Alba verstroyt de Nassouwse te lemingen. 34. Oranje vverft op nieuws ende tracht Alba te vergeefs tot een slagh te dwinghen. 35. Dood van Karel Prins van Spanien, ende van sijne stiefmoeder. Oranje in Vrankrijk. 36. Alba eyst den tienden en twintighsten penningh, daer de landen tegen streeven. 37. De verdreevene kruyssen ter zee. Het Spaense geld in Engeland bekommerd. De bruyd des Koninx koemt over Nymegen. 38 Aller-heyligben vvord. Kluchtigh bescheyd van Alba; die in Over Yssel een hoogh Hof vvil op-richten. 39. Ook eene algemeyne vergiffenis laet af-kondighen, ende dat men den ketteren, eer sy op het schavot koemen, de tongh zal afschroeyen. 40. Seltzaeme dapperheyd van Herman de Ruyter op het Slot te Lovesteyn. 41. Na 't verrassen van den Briel valt Vlissingen mede af (daer Pacieco

vvord

vvord op-gehanghen.) 42. Daer na Enkhuysen, ende schier heel Holland. Dood ende lof van den Grave van Megen Stad-houder van Gelderland. 43. De Grave van den Bergh neemt Doesburgh en Zutveen in voor Oranje, als mede Harderwijk, Hattem en Elburgh. 44. Ook Kampen, Zwol, Hasselt en Geelmuyden. Sijne onbermhertigheyd tegen de Geestlijke en Willem Sanders. 45. Bergen in Henegouw door Alba vveder gevvonnen. Oranje over-ylt Ruermond en etlijke Steden in Braband, als mede Bommel door Dirk van Haefien. 46. Wanhoopt aen 't ontzet van Berghen. Alba verovert Mechelen, Doesburgh en Lochem. 47. Moord van Zutveen, en 't over-gaen van Kampen. 48. Welker boode die van Enkhuysen met grooten smaed beiegenen. De moord van Naerden. 49. De Amsterdammers vleyen Alba. Dood van Eilzabeth van Lunenburgh vveduwe van Gelder. Een vreemd gesternt. 50. Belegeringh en moord van Haerlem. 51. De Spaensse vloot vernield en Bossu gevanghen. Requesennes koemt in Alba's plaetz. Voorkoop van 't koorn verbooden. 52. De Spaensse verliesen eene tweede vloot en Middelburgh. 53. Ende Lodewijk van Nassouw op de Mooker-heyde sijn heyr en leeven. 54. Oproer van de Spaensse. De scheeps-maght van Haemstede door de Zeeuwen verstroyd, ende de Duytsers in Waterland. 55. Ontzet van Leyden. Workum verlooren. Bommel keert den vyand mannelijken af. Dood van Karel den negenden ende Herman Kruyser. 56. 57. Gebreecken door de Geldersse Staeten Requesens voor-gehouden met sijn bericht. 58. Plackaet van vergiffenis. Vruchteloos bespreck van vreede tot Breda. Een vvanschepzel tot Arnhem. 59. De Spaensse vermeesteren Buyren en Schoonhoven ende vervvoesten Oudevvater. De bondvrienden zoeken de Koningin Elizabeth tot eene beschermster. 60. Zirixee overgegeeven aen den Koninghssen. 61. Die vermits hunne vvoederyen door den Raed verbannen zijnde Antvverpen over-vveldighen en vvt-rooven. 62. De vrede-maekingh van Gent. 63. Welke de nieuwe Opper-land-vooghd Ian van Oostenrijk vvt nood bezweert. 64. De Gelderse Stad-houder Hyerges en de Staeten vvillen den Spaniard vvt-schaffen. De Grave van den Bergh koemt vveder ten voorschijn. 65. Groote vvantrouw en nijd tusschen de Staeten en den Oostenrijker. 66. Die het Slot van Namen over-ylt en dat van Antvverpen beloert, ende Oranje neffens de Staeten betijght. 67. Ende de Staeten hem insgelijx, die den Aerts-hertogh Mathijs tot een over hoofd verkiesen. 68. De Oostenrijker herroept de Spaniards, ende verlost Ruermond. 69. Vervvint der Staeten volk by Gemblours, ende etlijke Steden. Rennebergh verovert voor de Staeten Zvvol en Kampen. 70. 71. Ende, na een haperlijk belegh, Deventer. 72. De Staeten staen toe de vryheyd van den Gods-dienst, van vvien die van Gent sich af-scheyden. 73. Vergeefsse vrede-handelingh tusschen de Staeten en den Oostenrijker. 74. Palts-grave Casimir voeght sich by die van Gent; vvaer over de Hertogh van Alansson vertreckt. Dood van Bossu en Ian van Oostenrijk. 75. Grave Ian van Nassouvv vvord Stad-houder van Gelderland. Het Block-huys tot Harderwijk geslecht, ende de Cancelly t'Arnhem toe-geslooten. 76. 77. De Prins van Parma gunt aen Casimir met sijn volk den vvt-tocht, ende heeft, zoo in't Vierdeel van Ruermond als elders, grooten voorspoed. Tvvist over de in-legheringh in Gelderland. 78. Het verbond ofte de Eenigingh van Vtrecht, daer Amersfoord en Zutveen toe vvorden gedvvonghen. 79. De Walsse landschappen zoenen met den Koningh. 80. 't Belegh, overgaen en vervvoestingh van Maestricht. 81. De vreede-handel van Colen. 82. Voor-slagh van meer volx en Alansson tot een Land-Vorst aen te neemen. 83. Parma vvint Mortaigne mes S. Amand, ende Incby voor de Staeten Kamerick. De Gelderse verlaeten 't belegh van Elyenbeek. Alansson ontbooden. 84. Renneberghs meyn-eed teghen de Staeten. Onrust

tot Zvvol. 85. De ſlagh van Hardenbergh. De belegeringh voor Groeningen op-gebrooken, en Koeverden gevvonnen. 86. Montfoord vveghen ſijne verraedery tegen Hattem aen 't leeven geſtraft. Anholt verbrand. 87. Rennebergh beſluyt Steenvvijk. Oranje verdedight ſich teghen des Koninx ban-brief. 88. Parma 's moeder ſcheyd vveder uyt Nederland. Groensfort onderdaenigh gemaekt. Nieuvve Raed in Gelderland. 89. De Weder-dooper Ian Willemſen om ſijne rabbauvvery en zeltzaem gevoelen verbrand. 90. Rennebergh ſterft, die voor Steenvvijk moet op-kraemen. De Staeten vermeeſteren Vollenhoe, de Kuynder, de Lemmer en Sloten. 91. Ook Staverden; maer verlieſen Breda. Willem van den Bergh vvord Stad-houder van Gelderland. 92. De Staeten verzvveeren den Koningh van Spanien. 93. Vergelijkingh tuſſchen Oranje endo den ouden Veld-heer der Batavieren Civilis.

Aſter aen is by-gevoeghd een kort vertoogh en geſlacht-rolle der Hertoghen van Braband.

PHILIPS

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

PHILIPS, den tweeden van dien naem Koningh van Spanien, ende elfden Hertogh van GELDER en Grave van Zutveen.

1559. 1. NA 't af-sterven van sijn vader *Karel* ende bed-genoote *Marie* Koningin van Engeland, begon *Philips* naer Spanien, 't welk voor dien tijd zonder hoofd was, ten laetsten om te sien. Weshalven de voorighe af-gezanten wederom op het Slot † van *Cambresy* de ‡ onlanx wt-gestelde vrede-handelingh met meerder vlijt hebben by de hand genoomen. Maer *Elizabeth*, dochter van *Henrick* den achtsten wt *Anne Boleyn*, welke hare zuster *Marie* althans in 't bewind was gevolghd, eene vrouw van een manlijk hert en zonderlinghe kloekheyd, vreezende begeeven en als op een schop gesteld te worden indien sy op de Spaensse maght steunde; ofte, zoo sy ze te hulp riep, de Engelsse achtbaerheyd te verkleynen; oordeelde geraedzaem, in 't byzonder en voor wt met den Koningh van Vrankrijk te verdinghen; treffende eyndlijken met hem zoo een besteck, dat *Calais* en de aenbuyrende plaetsen by den Frans-man zouden verblijven, mids het bezit daer van, na verloop van acht iaeren, aen den Engelssen wedergeevende, ofte daer voor 600000. goud-guldens; 't welk de Koningh op sijn woord zoude beloven na te koemen, ende wt den geheelen adel van Vrankrijk pands-luyden over-leveren, tot keur van de Koningin. Daer na zijn *Henrick* en *Philips* op dese voor-waerden verzoend, dat het oud verdragh van *Madril* tusschen de Koninghen *Karel* en *François* beraemd, maer voor al het verdragh van *Vauchelle* hare kraght zoude behouden, ende beyde Koninghen eene vaste en broederlyke vreede oeffenen, zonder eenigh bedrogh, wterlyke ofte verhoolene laeghen, noch aen de zelve door t'zaemen-rottinghen, afterbaxe verbintenissen, ofte vriendschap met den Turk en Asiaensse Vorsten af-breuk doen. *Philips* zoude *Elizabeth* de dochter van Koningh *Henrick*, gaende na haer twaelfde iaer, tot syne eegade ontfanghen, ende met haer, wegen haer vaderlyke en moederlyke ervenis, 40000. goude lelien: insgelijx de Vorst van Savoye *Emanuel Philibert* *Henrix* zuster *Margriet*, ende tot houwlijx-goed het Hertoghdom van *Berry* voor haer leeven, ende zoo voorts. Hier in wierden schier alle Vorsten van 't Christendom begreepen, ende hen zes aenvolgende maenden tot beraed gegeeven, om dese vreede aen te neemen. Doen is mede *Willem van Nassouw* in 't vol gebruyk gesteld van sijn Prins-dom van *Oranje*, ende syne goederen in Daufiné, als *Derpierne*, *Treslouse*, *Mombrisar*, *Beaurepaire*, ende meer andere: zullende mede kort recht genieten over 't Graefschap van *Estampes*, *Tonnerre*, *Charny* ende over vier vrye Heerlijkheeden en andere opspraeken: gelijk ook de Grave van Egmond al sijn moederlijk goed in Vrankrijk zoude weder bekoemen, ende de Hertogh van Aerschot syns broeders na-laetenschap. Hier neffens was 'er bedonghen, dat dit verbond van den Daufin en *Karel* zoon van Spanien zoude worden gestadighd, in alle hoven van beyde Koningen af-gekondighd ende te boek * geteykend. De Koningh van Vrankrijk zoude syne beloften eerst volbrenghen, en binnen drie maenden alles herstellen, ende alsdan Koningh *Philips* binnen een maend syn woord na-koemen. *Henrick* zoude gyzelaers na syn believen moeghen wt-picken; welke waren *d'Alba*, *Oranje*, *Aerschot*, en *Egmond*.

geregistreert.

2. Dit vredes-besteck is daer na door verkeerden raed van beyde Koninghen en eenighe oor-blaezers, tot verderf van Nederland ende Vrankrijk wt-gevallen, door het ontstaen van inlandsse onrusten, ergere dan een wt-heemsse oorlogh. Alzoo op dien tijd zyn wt-gebrooken de aenslaghen van den Cardinael van Lotringen en *Granvelle* Bisschop van *Arras*, van de ketteren al om te zwaerd ende te vuyr te vervolghen. Aengesien korts daer na door *Montmorency* in Vrankrijk twee Raeds-heeren *Fabert* en *Anne du Bourg*, als met de kladde van kettery besmet, zijn aenge-

† *Chasteau en Cambresis.*
‡ *Siet op 't 26. hoofd-stuck van 't 13. Boek.*

1559. aengegreepen ende in hechtenis geleyd, neffens meer andere ; zonder dat yemant van hunne vrienden daer tegens dorſte kicken, ofte een vry woord wt-ſpreeken. Onder dit waren de bovengemelde pands-luyden in den Soemer-maend naer Vrankrijk verreyſd, om het houwelijk tuſſchen *Philips* en *Elizabeth* te dedighen en vol-trecken: ende is de bruyloft voort daer na met een groot gezwier en vreughde gehouden : alwaer de Hertogh van *Alba*, wt den naem van ſyn Koningh, de bruyd beſprack, ende *Egmond* in ſyne wapenen de zelve beſliep. Onder andere wierd doen mede een ridder-gevecht aengeſtelt onder de Grooten, die malkanderen met ſpieſſen dapper te keer ginghen. Wanneer na eenighe daghen de Koningh zelve op de baen tegen den Grave van *Mongomery* aenliep, ende de ſpeeren aen weder-zijden in ſtucken braken, is hem by ongeval een ſplinter van't hout door de openingh van den helm in't oogh gevlooghen; aen welke wonde hy, wt zaeke het breyn geraekt was, in weynighe daghen is geſtorven, hebbende 40. iaeren in ouderdom, en 12. in ſyne heerſchappy toe-gebraght: ende zulx na 'twychelen van een Italiaens * Sterre-kyker, die langh te vooren voorzeyd hadde, dat de Koningh in een by-zonder kamp-gevecht aen eene quetzuyr in de harſſenen zoude omkoemen. Na gehoudene voor-bruyloft verzocht *Philips*, dat de bruyd te land over naer Spanien haer wegh zoude neemen; hy wilde ze voort over zee volghen. Doch is voor heen op de vergaderingh te Gent erſcheenen, daer hy de Ridders van't gulden Vlies te zaemen riep, ende onder andere de Hertoghen van *Mantua* en *Urbino* met de zelve waerdigheyd vereerde. Daer na gaf hy aen yedere landſchap een Stad-houder. De Hollanders, Zeeuwen, en die van Utrecht kreeghen Prins *Willem van Oranje* : die van Vlaenderen en Artoys *Lamoral van Egmond* : de Gelderſſe en Zutphenaers (vermits de Grave van Horn was vertrocken) *Karel van Brimen* Grave van Meghen. Over de Vrieſen, Over-Yſſelſſe, Groeningers en die van Linghen wierd tot Land-vooghd geſtelt *Ian van Ligne* Grave van Arenbergh; over die van Lutzenburgh *Peter Ernſt van Mansfeld*: over Namen *Karel van Barlaimont*; ende eyndelijken over de Henegouwers *Ian van Glymes* Mark-grave van Bergen op Zoom. Aen de andere Nederlandſſe Heeren heeft hy Rit-meeſterſchappen geſchonken, ofte ook erf-bedieninghen van eenighe vaſte Sloten en Steden. Op deſen tijd waren in Gelderland maer meeſt in Over-Yſſel noch niet wt-geſtorven ofte verſtoord de vervloekte ſtruyk-roovers, waer van † voor heen geſprooken. Om hier in te voorſien en dit ſlanghen neſt te ontdecken, maekten die van *Deventer* een over-ſlagh van alle burgheren, die binnen tien iaeren aldaer ter woon waren gekoemen.

* *Lucas Gauricus.*

3. Dan alzoo de Hertogh van Savoye met ſyne bruyd de zuſter van Koningh *Henrick* weghvaerdigh ſtond naer Italien, moeſt *Philips* met een na een algemeen Stad-houder om-denken. De Nederlanders en 't volk van oorlogh hadden meeſt het oogh op *Egmond*, wiens luydbaere verdienſten ende krijghs-weetenſchap, betoond in ſyne ionghſte overwinninghen by *S. Quintin* en *Gravelinghen*, zoo eene belooningh ſcheenen te vereyſſen. In geene mindere aenmerkingh quam de Prins van *Oranje*, die van goed en bloed den Egmonder wel gewooghen was, ende behalven ſyne vry-eygene erffenis van *Oranje*, veele en ſtaetighe landſchappen in Hoogh- en Neder-Duytſland bezat: hier by koemende ſyne deughd en ongemeyne voorſienigheyd zoo in den oorlogh als menigerley bezendingen gebleeken: ende de verwachtingh van 't zelve ampt te verwerven, 't welk voor 100. iaeren by ſijn voor-zaet *Engelbert van Naſſouw* met lof was betreeden. Dan duchtende of hem dit moghte ontzacken, was daer op wt, dat, in geval hy mis-liep, *Chriſtine van Denemarken* Vorſtin van Lotringhen ende moeder van Hertogh *Karel*, daer mede moght worden voorſien; op hoope van ſchier ofte morgen (dewijl hy nu weduwenaer was) door het trouwen van hare ionghſte dochter *Dorothé* by ſyne ſchoon-moeder zoo veel wt te werken, dat haer de bloote naem ende hem de laſt van de heerſchappye zoude volghen : te meer, vermits ſy wt *Iſabelle* de zuſter van Keyſer *Karel* was gebooren, ende den Koningh onlanx grootelijx aen haer had verplicht door het bekuypen van den vrede : waer wt de Spaniards, zoo men meynde, meer voordeels trocken dan de Franſſe. Onder dit quam'er eene onverwachte maere over-waeyen, dat *Margriet van Ooſtenrijk* Hertogin van *Parma*, om Nederland te beſtuyren, wt Italien was ontbooden, ende bereeds onder weghen. Vermits ſy eene dochter zijnde des Keyſers, hoewel van baſtaerdyen, gebooren wt eene Nederlandſſe moeder, daer en boven in't Hof ende onder haer huys-meeſter den ſpitsvinnighen *Machiavel* op de Italiaenſſe ſtreeken af-geleerd, het huys van *Ooſtenrijk* trouwe dienſten ſcheen te zullen bewijſen. Want men voor gewis hield, dat de Koningh dit hoogh gezagh aen geen Nederlander zoude toe-vertrouwen, ende voor al niet aen *Egmond* ofte *Oranje*. Gemerkt *Egmond* de ſtam en heughenis vernieuwde van *Karel van Egmond* Vorſt van Gelder, die den Frans-man op ſyne zijd hebbende een langh en bitter tegen-ſtreever van 't Rijk en Burgondien was geweeſd; ende Prins *Willem*, weghen ſyne maeghſchap en heerlijkheeden, met de Duytſſe en Franſſe ketters al te gemeenzaem was, ende hen t'eeniger tijd een wegh naer de Nederlanden mochte baenen. *Chriſtine* braght ze ook mede die het om-ſtieten; vermits ſy aen Nederland belendende, ende door houwelijken aen Vrankrijk verwant zijnde, daer en boven als moeder van de Vorſten van Lotringen, de naemen ende wapens van 't Vorſtendom Gelder ende Graefſchap Zutveen in't openbaer vertoonde.

4. *Margriet* dan in Neder-land koemende ontfingh van den Koningh onder-richtingh, ende Raeds-heeren van driederley ſtof, om daer aen behulp te hebben tot den land-ſtuyr, tot de rechts-pleegingh, ende tot den ontfangh van de ‡ gemeyne middelen; ende tot haer iaerlijx onderhoud 36000. goud-guldens. Daer na wierd ſy van den Staeten tot Stad-houderſſe ingewillighd; alwaer Biſſchop *Granvelle* haer onder andere dinghen de zorgh van den ouden Gods-dienſt, tot des Koninx weder-koemſt, met veele woorden op het hert bond. Dan vermits 'er eene ſterke mompelingh liep, dat de Koningh hier te land de Spaenſſe benden zoude blijven

† *In't voorighe Boek aen't 34. hooſd-ſtuck.*

‡ *Raeden van Staeten, Iuſtitie ende Financie.*

laeten,

1559. laeten, welke, onder 't dexel van de grenſen te bewaeren, in der daed tot bedwangh van de ketters zouden by de hand weſen; beſtond in de zelve vergaderingh *Borlut*, op den naem van de t'zaementlijke Staeten, met eerbiedigheyd op den Koningh en *Margriet* te verzoeken, hy wilde, op de wijze van ſijn vader *Karel*, het wtheemſſe krijghs-volk wt de landen wijſen, ende niet dan Nederlandſſe bezettingh gebruyken, ook geene vreemde Ampt- ende Raeds-luyden in-voeren. *Philips* die met ondank van de Staeten niet en derfde ſcheyden, toonde op dien half vermetelen en onverhoopten voor-ſlagh geen gelaet van verſtoornis, dan gaf goede hoope, van deſe haere begeerte binnen vier maenden te voldoen. * De Gelderſſe volmaghtigers, die, om van den Koningh een af-ſcheyd te neemen ende ſyne laetſte meyningh te verſtaen, te Gent by de werken waren, hoorden deſe leſſe, dat ſy ſynen Stad-houder en Raeden zouden ontſien en gehoorzaemen, noch hem in ſijn recht en hoogheyd verkorten, als die zulx geenſins dacht te dulden, ofte dat zommighe in 't byzonder dreyghden van het Vorſtendom te willen ſcheyden ende anders dan behoorlijken te handelen. Ende belangende de over-gegeevene gebreeken, hoewel hy voor heen ſijn gevoelen daer over hadde geuytert daer ſy ſich mede behoorden te vernoeghen, zonder voordere knibbelingh ofte werrery te maeken; zoo echter yemand der onderzaeten nu ofte namaels moght meynen by Stad-houder en Raeden tegen de handelingh van *Venloe* bezwaerd en misdaen te weſen; zoude hy ofte in ſijn af-weſen ſyne zuſter de Stad-houderſſe, zoo de klaght maer redelijk was, daer in van ſtonden aen voorſien. Na 't top-ſtaen van deſe verzaemelingh is *Philips* van Gent op Zeeland vertrocken, met gevolgh van Me-vrouw van *Parma*, den Vorſt van *Savoyen*, ende andere Grooten, vaerende in 't begin van den Herſtmaend van *Vliſſingen* op Spanien. Maer omtrent ofte in de haven van *Laredo* is hem, gelijk wel † eer ſijn vader, zoo een ſchielijk en byſter onweder over-gekoemen, dat hy ternauwer nood ſijn lijf konde berghen. Doch alzoo de Spaeniards boven den beſtemden tijd in deſe geweſten hanghende bleeven, ende *Margriet* al haer toeverlaet ſtellende op dit oud volk, wt vermoedinghe van op-roer ende by zulke verdeylingh over den Gods-dienſt, de langhe baen zocht, ende de knechten, by weygeringh van de landen, een wijl tijds wt haer eyghen beurs betaelde; vernam men by alle de ingezeetenen een groot gemor en zwaere klaghten: behalven dat haer man den Hertogh van *Parma*, die doen weder naer Italien dreyghde, zulx ook met yver aenried. Daer op verwittighde ſy den Koningh door brieven: ende zijn ten langhen laetſten de Spaenſſe, na dat *Margriet* geld en andere behoeftigheeden had ontlanghen, over al wt de pael-ſteeden ontbooden, om te *Vliſſingen* t'zaemen te rotten ende van daer naer Spanien overgeſcheept te worden. Middeler-wijl liet de Koningh, die het ſtout gepoogh van den adel ende *Oranjes* trouwe en aenſlaghen meer en meer in bedenken nam, de Stad-houderſſe waerſchouwen, dat ſy de Spaeniards, tot ſijn naerder bevel, in de Steden zoude laeten. Dan dewijl *Margriet* den Koningh in deſen niet langher en konde believen, gaf ſy eyndelijken het ſpel verlooren; vermits nu de landen haer openlijken tegen en in den mond vielen, waer van eenighe op des Koninx toe-zegginghen dronghen, ende andere de Staeten laſterden; als of ſy met haer den ſpot dreeven. Alleen zocht *Granvelle*, ofte wt zucht tot den Koningh ofte ten op-ſicht van 't gevaer 't welk zoo hem als den Roomſſen Gods-dienſt daer door beſcheerd was, een ſtock in 't wiel te ſteeken, tot dat hy ook voor 't laetſte niet ongaerne, zoo hy liet blijken, mede-ſtemde. De Koningh dit beſluyt der Staeten verneemende, ontbood aen *Margriet*, dat ſy de Spaenſſe benden wt Nederland zoude over-ſchicken, welke hem rechtevoort met ſijn overigh volk in Afriken tegen den Turk wel te paſſe zouden koemen. Ende aldus zijn de Spaeniards eerſt in 't begin van 't volgende iaer, tot een groot geluych en genoeghen der inzaeten, die deſe gaſten liever van afteren dan van vooren zaghen, naer Spanien af-geſteeken. 1560.

5. By deſe gelegenheyd bracht *Margriet* de oude gewoonte van hare voor-zaete *Marie* weder in ſleur, dat ſy te weeten de hop-luyden zelve verkoos, die dan van den * Steden-vooghden hun laſt ontſinghen, zoo langh ſy daer in bezettingh bleeven; aengeſien ſy aen de trouwigheid van de zelve bewind-hebbers der Steden des te min ofte niet en twijffelde, als welker keur ſtond aen haer bloot believen. Alſdoen is de onderlinghe nijd tuſſchen de Nederlandſſe Heeren, welke de tegenwoordigheyd des Koninx dus langh in teughel had gehouden, zoo langher zoo meer aengegroeyd. Zommighe loſten hunne gaſſe op *Granvelle*, ſmaedende op ſijn al te groot en ongebonden gezagh, daer nu ſijn vader gekoemen was van een ſlechten yzer-ſmid te *Beſanſſon*: onder andere *Egmond*, wt zaeke *Granvelle* den Heer van *Helfaut* door hoofſſe ſtreeken en kuyperyen tot het Stad-houderſchap van *Heſdin* had op-geſchooven. Prins *Willem* was mede in ſijn hert op hem gebeeten. Want na dat hy, na 't over-lijden van zyne eerſte huys-vrouw *Anne van Egmond*, een nieuwen knoop had gemaekt met *Anne van Saxen*, dochter van den Keur-Vorſt *Maurits*, zijnde door haer oom *Auguſt* den na-zaet van *Maurits*, ende haer moederlijken groot-vader Land-grave *Philips*, in de Lutherſſe gefindheid op-getrocken en in-geverwd; hadden *Granvelle* en de Stad-houderſſe dit houwelijk, als ergherlijk ende zoo voor den Koningh als 't gemeene beſte after-deeligh, hem verweeten. Daer en boven was de Prins in die daghen met *Egmond* verzoend, die nu beyde de hoofden t'zaemen ſtaecken, om den hoogh-draevenden *Granvelle* een voet te lichten. Met de dood van Koningh *Henrick* was in Vrankrijk de vervolgingh van de † *Hugenooten* (zoo men ze doen begon te doopen) niet dood gebloed; dan wierden met de ſtrop, den brand ende van den beul geſtraft alle, die de in-zettinghen van de Roomſſe kerk en den meeſten hoop zoo blindelinx weygerden te volghen. Onder andere is *Anne du Bourg*, Raeds-heer van de Opper-vergaderingh te *Parijs*, aen een ſtaek verbrand; een heyligh yveraer, die ſijn leven en hooghe waerdigheid liever heeft willen af-ſtaen dan de waerheyd. In Spanien gingh het immers zoo heet van den roofter: ende zijn te *Valodolid* omtrent deſen tijd over de ‡ 30. menſchen mede tot het

* *Ex antiquis ſchedis.*

† *Siet op het iaer* 1556.

* *Gouverneurs.*

† *Vid. auctor pag.* 882.
‡ *Auctores Bockopius & Præſes Thuanus.*

1560. het vuyr verweezen, waer onder veele edele, ende ('t welk het vreemdſte is van allen) Biſſchoppen ende Opper-Biſſchoppen, te weeten van *Sevilla* ende *Placencia*, als mede de vroome ziel *Auguſtino Caſella*, eertijds Biecht-vader van Koningh *Karel* in de Nederlanden. Zoo dat ſich doen het grouwelijke geheymenis openbaerde, 't welk de *Prins van Oranje* onlanx wt den mond van den Franſſen Koningh, wanneer hy als gyzelaer wt den naem van *Philips* aldaer vertoefde, hadde geviſt. Want als Koningh *Henrick* op de iaght met donkere en halve woorden gewagh maekte van den aenſlagh by hem en den Koningh van Spanien genoomen, ende *Willem*, om den Koningh de wormen wt den neus te drucken ende alles te deegh wt te hooren, ſich geliet al over langh daer van kennis gehad te hebben; gaf *Henrick* deſe woorden geloof, vertellende voort zonder after-denken, *hoe dat tuſſchen hem en Philips was af-geſprooken, alle huys-gelinden van de nieuwe kettery zoo in Vrankrijk als in Spanien te verdelghen.* *Willem* dan in Nederland weder koemende, ende ſiende dat *Granvelle* bereeds met zoo veele vers-gebackene Biſſchoppen het rijk in hadde, ende alles tot ſchrick was aengeſtelt, gevoelde alſdoen by ſijn zelven, dat *Henrick* wel eer de naekte waerheyd tegens hem had gebiecht. Onder dit is *Henrix* na-zaet *François* de tweede op het eynd deſes iaers, na 17. maenden heerſchappye, in ſijn achtiende iaer wt de wereld en ſijn Rijk verſcheyden. Ende want hy by *Marie van Schotland* geene kinderen had geteelt, is hem ſijn broeder *Karel*, de negende diens naems ende doen ter tijd Hertogh van *Orleans*, op ſijn elfde iaer in 't Rijk gevolghd.

6. De Koningh † zocht allenxkens in Gelderland de vleughels van ſijn ontzagh wijder wt te ſpreyden, der Steden vry dommen te beſnoeyen, ende ſich meer en meer te wapenen met ſchrick en verzeekeringh. Want gewaer wordende dat de Raed van *Wageninghen*, na 't afſterven van *Ian van Salland*, aen den volgenden Droſſaet van 't Slot *Frederick Tork* de ſleutelen der Stad weygerde over te langhen, had ze daer over op 't verganghen iaer met ſtraffe brieven, wt *Gent* onder ſijn eyghen zeghel en hand geſchreeven, door-genoomen: gelijk ook op dit iaer de Stad-houder de Grave van Meghen tweewerf wt bevel van Mevrouw van *Parma*; daer by doende, *ten hooghſten onbillijk te zijn, dat de Koningh wt het vreedzaem bezit, daer in hy tot nu toe was volhardende, door ſijne eyghene onderdanen zoude werden ontzet.* Dan de Overigheyd, haer onſchuld neemende op den gewoonlijken viertijd van 't Gericht, ook op de af-weſigheyd en krankte van eenighe Schepenen, ſtelde ſich eerſt tot het zuckelen en ſtil-zwijghen: ter tijd ſy tot het ſpreecken geport zijnde, *zeyden verwonderd te weſen dat men den Droſt meer geloofs toe-droegh dan haer, die, daer omtrent niet ge-erfd zijnde noch aen de Stad vereed, ook over de Stad ofte yemant geen bewind en had, dan alleen over ſijn Huys daer hy by nacht en dagh wel in ende af konde koemen, als mede wt de Stad ſchoon by geene ſleutels en hadde. Dat mede de burghers en gratburghers, ſich met de bouwery moetende geneeren ende daerom 's morghens vroegh en 't avonds laet in ende wt-vaeren, niet zonder groot ongerief en tijd-quiſtingh aen 't Huys zouden moeten kloppen ofte roepen, ende ook geene wegh-vaerdighe luyden in de Stad willen vernachten, dan in de naeſte dorpen. Behalven dat in zoo een geval de kranke, kraem-vrouwen en kinderen (gelijk voor heen wel was gebeurd) vaek zonder Prieſter, zonder trooſt en zonder doopzel zouden ſterven: noch de Richter in 't vervolghen van dieven, boos-wichten en moord-branders ſijn ampt by nacht konnen waer-neemen. Sy hielden 't ook voor geen kleyn kruys en ſpijt dat men haer, die in trouwigheyd voor niemand behoefden te wijken, ende hare bezworene vryheeden zoo lief hadden als de andere Steden van Velouwen, alleen voor verdacht aenzagh; waer van ſy de waerom gaerne zouden weeten, ende, zoo men ze ſchuldigh bevond, gaerne de ſtraffe draeghen. Wel was waer dat men van ouds, doch alleen in tijden van vede ende de Stad bezet zijnde met allerley krijghs-volk, de ſleutels met bewilligingh der burgheren den Droſt in bewaer plaght te geeven; welke anders die van den Raed toe quamen; dien het ook toe-ſtond de poortiers te be-eedighen ende te loonen: ende dat daerom de ſleutelen niet door den Droſt maer door den Burgemeeſter in der tijd den Keyſer by ſijn eerſten intred waren aengeboden, die ze echter hem wederom had gereykt ende daer by gezeght: Verwaert uwe ſleutelen, en zyt mijn goede onderzaeten: ick begeer geld noch goed, ende zal u een genadigh Heer zyn.*

7. *Dat Salland aller-eerſt in-draght in dit haer voor-recht hadde gedaen ende op ſijne eyghene hand den Burgemeeſter de ſleutels ontweldighe; meeſt daerom, om ter zaeke van 't twey-werk en haeſe-iaghten voor andere op de baen te weſen, ende wt die reden de poorten zomwijlen tot negen ofte tien uyren hadden toe-geſtaen: waer over ſy ſich doen niet alleen aen 't Hof maer ook op alle land-daghen hadden beklaeght. Daer nu dees Droſſaet, behalven de ſleutels, ook des Stads wallen en graften, met al het houtgewas, viſſeryen en weydinghe voor ſchaepen en paerden, tot merkelijk after-deel der onderzaeten, zich eyghen maekte: onaenghezien de Stad altoos voor heen haere graften ruſtelijken had gebruykt, ende gemeenlijken alle iaer tweemaels gevaeght ende geruymt.* Het ſlot was, *dat men haer rechtevoort de ſleutelen niet en zoude benijden, die ſy anders in tijden van oorlogh den Stad-houder ofte Droſt niet en begeerden te onthouden.* Dan alzoo de wederſtand en 't gebod ſterker waren dan haer goed recht, moeſten de Burgemeeſters den Grave van Meghen ten laetſten belooven, *dat ſy, hoewel tot in-breuk van haere vryheeden, voortaen in tijden van krygh, op-roer ende ander ongemack, ofte wanneer het anders den Stad-houder in der tyd om behoorlijke oorzaeken zoo goed docht, aen hem ofte yemand van ſijnent weghen de ſleutels der Stad in handen zouden ſtellen.* In den Lente-maend hadden *Willem Linkert*, *Gooſſen van der Lawick*, *Karel van Gelder* baſtaerd, *Walraven van Wijchen* Burgh-grave tot Nymeghen, *Lamb. van Kruchten* Burgemeeſter tot Ruermond, *Iacob van Ommeren* Burgemeeſter tot Arnhem, neffens *Ian van den Have* ende *Peter van Moers*, d'een Stad-ſchrijver van *Nymegen* en d'ander van *Ruermond*, te *Bruyſſel* aen *Margriet* en den Raed van Staeten een heus verzoek behandight, zoo belangende eenighe mis-bruyken van 't Hof van Gelder, als weghen de kettery en onderzoekinghe, waer van ſy, wt kraght van 't verdragh van *Venloe*, onbelaſt wilden blijven; alzoo de Keyſer daer by had

† *Compilavimus hæc duo capita ex variis monumentis tam quæ in Curia Vadenſi; quam alibi aſſervantur.*

by had belooft niemand met ongewoonlijke rechts-vorderingh te bezwaeren ofte te laeten bezwaeren. De Stad-houderſſe door de Gelderſſe volmaghtigers voor en na geperkt zijnde, dede ten laetſten zoo eene verklaeringh, *dat voortaen Cancelaer en Raeden niet en zouden aen-*
* Reviſie- *neemen eenighe kennis ofte ** herſieningh tegens oordeelen by Land- en Stad-rechten wt-geſprooken, waer van na oude gewoonten geen beroep en viel: wel verſtaende nochtans, dat, in val van geweygerd recht, ofte daer buyten rechtelijke oordeelen daedelijker wijze yet wierd voor-genoomen, het Hof daer toe gebeeden de zaeken zouden moeghen verhooren ende daer in handelen als recht was. Dat mede de bereeds*
* Executien. *gedaene * wt-vorderinghen blijven zouden, ende de toekoemende niet anders geſchieden dan onder borgh-tochte van de gelichte penninghen, zoo 't noot dede, weder te geeven. Aengaende de ketteryen wiſten ſy wel hoe groote beſcheydenheyd de Koningh tot nu toe hadde gebruykt, en niet anders gezocht dan om de onderdaenen in Gods vrees en onderlinghe eenigheyd te onderhouden, welke geſchaepen waren door de nieuws op-geſtaene leeren verſtoord te worden. Ende om dat de Ampt-luyden en andere dien 't recht was bevoolen, ſich niet na behooren hadden gequeeten in 't wt-voeren van de Keyzerlijke en Koninghlijke Placaeten; had de Koningh die zorgh zelf op hem moeten laeden, ende de landen bewaeren by het geloof daer hy ze ende ſijn vader in den aenvangh van hunne heerſchappy by hadden gevonden, ende waer toe, vermoegens verdragh ende ook ſchuldighen plicht tegen God, beyde deelen gelijkelijken waren verbonden.*

1561. 8. Op het aenvolgende iaer wierd 'er bereeds zorghvuldigh onderzoek gedaen tegen de aenhangers van de nieuwe leer, ook eenighe huyſen der zelver, daer men by-een-koemſten had gemaekt, tot ſchrick verbrand. Maer om den wortel van dit onkruyd wt te royen, vonden ſy noodigh in Nederland, 't welk tot nu toe alleen vier Biſdommen van *Atrecht*, *Doornijk*, *Utrecht* en *Kamerick* had gekent, meer andere te planten. Ende alzoo is Neder-Duytſland, met toe-ſtemmingh van den Paus, in drie Opper-Biſdommen af-gedeyld, te weeten *Mechelen*, *Utrecht* en *Kamerick*. Waer van *Mechelen*, als het opperſte, zes Biſdommen onder hem zoude begrijpen, dat van *Antwerpen* en *'s Hertogen-bos* in Braband; *Gent*, *Bruggen* en *Yperen* in Vlaenderen: ende *Ruermond* in Gelderland. Onder *Utrecht* zouden ſtaen de Biſdommen van *Haerlem* in Holland, *Middelburgh* in Zeeland, *Leeuwaerd* in Vriesland, *Deventer* in Over-Yſſel, neffens *Groeninghen*. In de Walſſe geweſten was *Kamerick* tot den ſtoel van een Opper-Biſſchop geſchickt, ende onder 't zelve *Atrecht* en *S. Omer* in Artoys, ende in Henegouw *Dornick* en *Namen*. Deze keur van nieuwe Biſſchoppen wierd by de andere niet wel geduyded, en kraghtelijken tegengeſprooken; voor-geevende, *dat daer door de vrye zielen als een iuck wierd op-geleyd, ende de af-ſchouwelijke naem maer niet de kraght van de Onderzoekinghe wegh-genoomen.* Want *Ruermond* eene mede-hoofd-ſtad van Gelderland aen de Maes, welke van zulke heerſchappen noyt en had geweeten, tot een Biſſchop wierd op-gedronghen *Willem Daemſen van Linden*; die van Haerlem *Nicolao de Terra-Nova*; die van Deventer in Over-Yſſel *Gilles van den Berghe* een Franciſcaner; aen die van Leeuwaerden *Cuner Peterſen van Brouwers-haven*, ende eyndelijken die van Groeninghen *Ian Knijf*. Daer na heeft Prins *Willem*, om by-legher te houden met *Anne van Saxen*, deſe landen voor een wijl verlaeten. Wanneer hy van hier eenighe Stadhouders op ſijn trouw-dagh zocht mede te neemen, ſtond *Margriet* zulx niet toe ofte ten minſten der zelver langh-duyrigh wt-blijven, voor-wendende met een de ver-geleegenheyd van plaetſen; dan bewillighde niet te min, dat hy met eenighe edelen, onder andere *Floris van Montmorency* Heer van *Montigny*, naer Saxen verreyſde, die de bruyd wt haren naem veel gelux bood, ende met een hals-band van koſtele ſteenen beſchonk. Ende alzoo is *Willem*, na gehoudene bruyloft te *Leypſich* in den Oogſt-maend (alwaer ſich, neffens andere Duytſſe Vorſten *Frederick* de tweede Koningh van Denemarken ook liet vinden) vroegh weder naer ſijn gebied gekeerd, maekende in ſyne Stad *Breda* eene nieuwe na-bruyloft; ende nergens anders om treurende dan om den dagheliixen aenwas van *Granvelles* heerſchappye, aen wien ofte de Paus ofte *Philips* op nieuws een rooden Cardinaels hoed hadden toe-gezonden.

9. Daer na is 'er binnen *Valenchien* ſcherpe ſtraffe gepleeghd tegen zommighe, die onder den deck-mantel van den Gods-dienſt om de Stad in roeren en in een bloed-bad te ſtellen hadden gearrebeyt. Weſhalven de Stad-houderſſe, beducht zijnde dat deſe ſinette, welke wt het aenbuyrende Vrankrijk was over-gewaeyd, in Henegouw ende voorts by de Gelderſſe en Vrieſen wel moght voort-kruypen, den Grave van *Arenbergh* niet en vergat ſijns plichts te vermaenen. Doen is het aengevanghen werk van de nieuwe Biſſchoppen met allen yver voort-gedreeven, in 't byzonder by de Brabanders, hoewel die met handen en voeten daer teghen woelden. Alzoo ſy, op *Margriet* geen vat hebbende, de Abten ende Staeten zoo moede maekten, dat 'er beſlooten wierd: gezanten niet alleen tot den Koningh, maer ook naer *Romen* af te vaerdighen; onder andere den beruchten Rechts-geleerden *Ian van der Moelen*, die den Paus zoude bidden, *dat doch de Clooſter-goederen, tegens wil en meyninghe van de eerſte wt-geevers, niet moghten worden mede-gedeyld aen de nieuwe Biſſchoppen, ende den Clooſter-linghen haer oud voor-recht benoomen van wt het midden van haer Abten te verkieſen; dat eyndlijken de Biſſchoppen alleen wt des Koninx beurs hunne betaelingh zouden ontfanghen.* Hy had ook voor-ſchrijven mede van Prins *Willem* en den Grave van den Berghe aen den Paus en andere hoofden van *Romen*. Maer *Margriet* hier van door verſpieders verwittighd, ſchreef van ſtonden aen, om in de voor-baet te weſen ende den Paus in te neemen, aen den Spaenſſen gezant *Vergas*, die *van der Moelens* koemſte zoude waer-neemen, ende al ſijn gepoogh om-ſtooten. Met een liet ſy brieven en boodſchappers naer Spanien af-gaen, met dit beſcheyd, dat de Brabandſſe volmaghtighers hem met den eerſten zulx zouden voor-draegen. Zoo dat de laſt-hebbers alles daer vernaegeld vonden, ende zonder eenighe verrichtingh weder naer huys keerden. Effenwel lieten de Nederlanders niet af, voor al de Abten, die met haer treurighe klaghten *Margriet* de ooren ſteeds warm maekten; daer na de edele, die wt een innerlijken af-gunſt teghen *Granvelle*, zoo in 't heymelijk als voor hoofd dit vuyr meer en meer aenblieſen:

aenbliesen: ook de Staeten, die door de Steden op-gereyd het recht van hunne vrydommen voor-wierpen: ende eyndlijken het gemeene volk, 't welk overal wt-ſchreeuwde, dat 'er door deſe Biſſchoppen als een grond wierd geleyd van de Spaenſſe Onder-zoekingh. Doen was effen wt Spanien te rugh gekoemen *Philips van Montmorency* Grave van *Horn*, hebbende bevel van den Koningh om duydelijke openingh te doen van den toe-ſtand der Nederlanden. Dees dan liet den Koningh en ſyne kenniſſen aen 't Hof door brieven aendienen, dat het op-werpen van de Biſſchoppen een zoo wel ongewoone als onverdraeghlijke zaek was voor den in-zaeten, voor al ten op-ſicht van *Granvelle* den eerſten raed-geever van deſe nieuwigheeden, die om ſyne verwetelheyd en waen by alle man in haet zijnde, ook geen genoeghzaem gezagh en hadde om zulke bezwaerniſſen in te voeren.

10. 't Geen in Braband was begonnen, pooghde men in Gelderland mede in 't gebruyk te brenghen. Om welke redenen *Adriaen Nielaes-zoon* Cancelaer van Gelder op 't volgende
1563. iaer met brieven zoo van den Koningh als Stadhouderſſe naer *Ruermond* is af-gevaerdighd. De Koningh gaf te kennen, *dat hy, wt eenen zonderlinghen zucht tot den Gods-dienſt, ende om andere wightighe ooghe-merken, maght van den Paus verworven had om het getal der Biſſchoppen in Nederland te vergrooten, ende onder andere die van Ruermond en hunne Stad met een Biſſchops-ſtoel te verheerlijken, tot verzoetingh van den brand en menighvoudighe ſchaeden by haer geleeden, ende door tuſſchen-werkingh van eenighe goede vrienden: treckende over zulx in geen twyffel ('t welk Margriet in haer ſchrijven mede vermaende) ofte ſy zouden den Biſſchop eerſt-daeghs met ſchuldighe eer en onderdaenigheyd binnen neemen.* Die van *Ruermond*, den inhoud ende des Cancelaers verzoek verſtaende, begeerden dagh van beraed en tijd om den Raed by een te laeden. Dit geoorlofd zijnde, gaven tot antwoord, *dat, nademael de oprichtinge van een Biſdom in hare Stad yet vreemds was, ende noyt in 't Vorſtendom Gelder ofte Graefſchap Zutveen gehoord ofte geſien, hen-luyden niet toe en ſtond, zoodaenighe veranderingh buyten toeſtemminghe van de gemeyne landſchap toe te laeten; biddende, hy wilde dit beſcheyd ten beſten duyden, ende aen ſijne meeſters over-brenghen.* Maer de Cancelaer diende hier op, *dat hy een ander en zachter beſcheyd verwacht hadde; te meer, alzoo deſe zaek de landſchap niet in 't gemeen, dan hare Stad in 't byzonder was raekende; verzoekende daerom in ernſt, alles by haer zelven al noch naerder te over-weeghen.* Na veele woorden en wederwoorden bleeven echter die van *Ruermond* ſtijfzinnigh en by haer voorigh beſluyt, ende gingen, na des Cancelaers vertreck, met de overighe Vier-deelen te raed; ſchrijvende, onder andere, aen die van Zutveen ende hunne meyningh onder-vraegende; *aengeſien ſy een lid waren van 't gantſſe Vorſtendom, 't welk, volgens de Keyſerlijke toe-zeggingh en 't verdragh van Venloe, onſcheydbaer was van 't voordere lichaem: hoewel men wtgaf, dat het niet zoude toe-geſtaen worden een landdagh hier over te houden; ende ſchoon genoomen men zulx al dede, dat ſy echter den Biſſchop door louter bedwangh zoude moeten aenneemen.* Elders beraelde de Koningh met andere redenen, zeggende, *dat Granvelle hier over te onrecht wierd gebeeckeld, noch ſijn voor-neemen oyt geweeſd te zyn, om op der Biſſchoppen naem een vier-ſchaer van de Onder-zoekinghe, gelijk in Spanien, ook in de Nederlanden op te richten.* Ondertuſſchen waren de Nederlandſſe Heeren op nieuws verſtoord, verſtaende wt *Montigny*, dat men ze door Vrankrijk voor aenleyders en beſchermers der *Hugenooten* aenzagh, ende geloofden dat deſe pijlen alleen quamen wt den kooker van *Granvelle*. Om wien wt het neſt te ſtooten, *Egmond, Oranje* en *Hoern* op nieuws klaghtighe en ſmaedelijke brieven naer Spanien af-zonden. De Koningh, voorgeevende dat het ſijn gebruyk niet en was yemant onverhoord af te zetten, verzocht wederom, dat een van hun dryen tot deſen eynde by hem zoude over-koemen: daer echter niemand aen en wilde. Tot dat *Granvelle*, ſpeurende dat de kleyne en groote alle effen zeer op hem gebeeten waren, ende eene blauwe boodſchap maekende van ſyne moeder in Burgondien te willen bezoeken, op 't volgende iaer met een ſtank wt deſe landen is geſcheyden, ende noyt weder gekeerd, ſtellende in ſyne plaets *Maximiliaen Morillon*.

11. Na ſijn af-tocht zagh men het Hof, de 1564.
Stad ende de Gemeente als van vreughde wtgelaeten: maer meeſt de Nederlandſſe Heeren, die haer zelven en de Stad-houderſſe geluck wenſten, dat ſy van deſen ſtuyren op-ſiener en nieuwen dwingeland eens waren verloſt. Gelijk ſy ook zedert op *Margriet* en de gemeene zaek meer acht ſloeghen, ende in ſterker getal in den Raed verſcheenen. Wanneer *Margriet* daer na t'elkens door den Koningh wierd aengeport, om den op veele plaetſen bouw-valligh en Gods-dienſt van den wterſten val te bewaeren, ſchickte ſy haer t'eenemael tot deſe zorghe. Vermits de Koningh in meer dan honderd brieven met ſyne eygene hand in onbekende teykens geſchreeven, haer dit op het hert druckte, wijzende haer dickwijls den wegh om de ketters, meerendeels ſlechte luyden, te onderſcheppen, ende ('t welk in zoo een grooten Heer verwonderens waerd is) hunne naemen, ouderdom, gelegenheyd en aenſicht wt-druckende. Op dezen blixem zijn felle donder-ſlaeghen gevolghd, ende de ketters allenthalven tot tucht-huyſen, het zwaerd en den ſtaek veroordeeld, tot yſingh van d'een en meerdere verſtockingh van d'ander. Ondertuſſchen is Keyſer *Ferdinand* ontſlaepen, ende ſijn zoon *Maximiliaen* de tweede met gemeen believen in ſijn plaets op-geſchooven. † Op dit iaer 1564. heeft de Koningh by algemeyne af-kondingh alle handelingh op Engeland verbooden, ende in 't byzonder aengaende het ſtuck van de Engelſſe laekens, waer van de Engelſſe voor hadden een ſtapel te houden binnen *Embden*. De Heeren van den Raed in Gelderland daer behalven verneemende, dat 'er heydenen voor handen waren die door de landen om-zweefden ende elders leggende bleeven; bevoolen dat men dit geſpuys nergens lijden ofte voor eenighen tijd geleyde zoude geeven, dan volgens de wetten ſtraffen en wtiaeghen. Maer als de Stad-houderſſe alles na 't trijgh-ſnoer van *Philips* zocht wt te voeren, ende de zwaerigheeden zoo weghen de geld-middelen als den Gods-dienſt daghelijx aengroeyden, ende ſy daer nevens niet ſteunzels genoegh by haer zelven en had, ook over langh

† *Ex literis Senatus ad civitates.*

geene

1564. geene onder-richtingh wt het Weſten bekoemen; vond ſy noodigh *Egmond*, met toe-ſtemmen en groot verlanghen van den Raed, naer Spanien heen te ſchicken, die om ſijn geſlacht en wtmuytende verdienſten by den Koningh een witte voet had, ende daer neffens in ſyne eygene dinghen yet goeds meynde wt te werken. *Egmond* dan met veel adels ſich op de reys begeevende, en zeer gemeenzaemlijken beiegend, deed menighmaelen tegen den Koningh vertoogh van den ſtaet der Nederlanden. Dan al eer de Koningh ſyne wijd-loopighe brieven aen *Egmond* over-gaf, liet hy ſyne Gods-geleerde om raed vraeghen over de vrydom van't geloove, waer na eenighe Steden zoo zeer waren ſnackende. Als zommighe onder den hoop vonniſten, dat de Koningh, om meer gevaers en der Steden af-val te verhoeden, zonder quetſingh van ſyne hoogheyd, den onderdaenen wel vryen dienſt moght verleenen; zeyde hy, haer niet by een gelaeden te hebben, om aen te wijſen wat hy wel konde toe-laeten, maer of hy zulx noodwendelijken moeſt toe-laeten. Wanneer ſy hier op verklaerden, dat hy daer toe niet en was gebonden, zoude hy voor het beeld van *Ieſus* hebben geknielt en deſe woorden wt-geſprooken: *Ick bid uwe Godlijke hoogheyd, ô Koningh van alles, dat ghy my altoos by dit op-zet wilt laeten, dat ick geen Heer magh zijn ofte heeten van de geene, die u voor een Heer verwerpen.* Aldus uyterde de Koningh ſyne herts-tochten over den Gods-dienſt, waer van hy ook in ſyne brieven aen de Stad-houderſſe vermaen deed, met by-voeginghe, dat hy liever duyzend dooden wilde lijden, dan eenighe verkeeringh in't geloove. Met dit beſcheyd is *Egmond* weder naer huys gewandeld.

12. *Margriet*, ſiende des Koninx bevel in veele leden te beſtaen, liet wt alle ſtucken een algemeen Plackaet ſmeeden, ende aen de Stad-houders al-om over-zenden, van deſen inhoud: *Nademael de Koningh de ruſt deſer landen voor al ter herten trecke, ende geſind is voor te koemen de hoogſte onheylen en warreryen, waer mede men andere volcken na 't veranderen van haren Gods-dienſt ſiet geplaeghd; over zulx wil hy, dat de Beveelen zoo van ſijn vader Karel als de ſijne, neffens het Beſluyt van Trenten en kerkelijke † land-vergaderinghen na den letter werden na-geleefd, ende alle gunſt en byſtand den Geeſtelijken ‡ Onder-zoekers beweezen, laetende aen haer de kennis van de ketteryen, gelijk die na de geeſtlijke en wereldlijke rechten hen ook toe-behoort. Dit is des Koninx bevel, 't welk ghy zonder eenigh weder-ſpreecken zult na-koemen, ende van ſtonden aen door de Overigheyd van uwe landſchap laeten af-roepen.* Dit Plackaet heeft de vrede der Nederlanden t'eenemael verſtoort en om verre geſtooten, ende het grauw niet alleen maer ook de Grooten over al gram en
1565. gaende gemaekt. Alzoo de Stad-houders meeſt alle rond wt betuyghden en klaeghden, voor hen onmoegelijk te zijn de onderzaeten zoo nauw in te binden. De hoofd-ſteden van Braband wierpen den Canceliaer voor, dat men hare vryheeden, die ſy van den Keyſer hadden, in't acht zoude neemen. De Stad-houderſſe diende hier op, *dat des Koninx noch ook haer oogh-wit en was yet nieuws te gebieden, dan alleen de Keyſerlijke Plackaeten tot naerder laſt des Koninx, te doen onderhouden.* Dit beſcheyd maekte ook de Vlamingen wacker om desgelijx te verzoeken. Doch *Margriet* kreegh terſtond groote bangigheeden op den hals en tijdingh, dat 'er ſich bereeds veele edele in Braband t'zamen verbonden hadden, indien de Koningh de vervloekte (zoo ſy ze noemden) Onderzoekingh met geweld wilde in-voeren, zulx gewapender hand te zullen weeren. Het zelve wierd haer ook van Prins *Willem*, *Egmond*, ende den Grave van *Meghen*, Stad-houder van Gelderland, die den Koningh oyt en oyt trouw is gebleeven, aengediend. Eenighe deeden hier by, het was dan waer ofte verſierd, dat de gezwoorene een op-zet hadden genoomen, haer met hulp van 't krijghs-volk wt *Bruyſſel* naer *Vilvorden* te vervoeren, ende daer zoo langh te bewaeren tot dat hun begeerte was voldaen. 't Welk ſy met den eerſten in den wind ſloegh, doch daer na twijffelde, of ſy haer wt de Stad in een vaſter Slot zoude begeeven. De verbond-brief in de Stad van *Breda* beſchreeven, meeſt door be-yveringh van den Heer van *Aldegonde*, bracht mede, *dat ſy, om de goede Gemeente van het bannen, moorden, ende verbeuren van lijf en goederen te beſchutten, gezwooren hadden de Onderzoekingh geenſins in de Nederlanden te gedooghen; ende God tot een getuygh riepen, dat ſy hier mede niet anders voor en hadden, dan Gods eer, des Koninx verzeekeringh, ende de ruſt en welvaert der landen.* Hier op zijn 'er door de geheele landſchap zommighe wt-gezonden, om de gemoederen te trecken; ende zijn hen veele Heeren niet alleen in Nederland, maer ook in Vrankrijk en Engeland in't openbaer en onder duymstoe-gevallen.

13. De Stad-houderſſe dit wijs wordende, liet de Overigheyd allenthalven door brieven van haer ampt vermaenen, de Sloten en muyren der Steden beſichtighen, ende onder't volk wt-ſtroyen, dat de Koningh eer langh zelf in Nederland zoude weſen; verwittigende met een de Spaenſſe gezanten by den Keyzer, in Vrankrijk, en Engeland, het gepoogh van deſe eed-genooten. Den Koningh opende ſy mede alle de gelegenheyd, klaegende dat hare menighvuldighe beeden zoo weynigh gehoors kreeghen. Sy deed ook hare Onder-Stad-houders, de Ridderen van 't gulden Vlies, ende Heeren van den laeghen Raed naer *Bruyſſel* verdaghvaerden, om haer oordeel wt te hooren. Maer zoo menigh hoofd, zoo menighe ſin. *Margriet* de Koninghlijke Plackaeten met de Keyſerlijke vergelijkende, betoonde, *de zelve niet nieuw te weſen, noch ſtrengher dan de voorgaende, de welke alzoo met rijpen raed ende believen der Staeten wel eer waren goed gekend, konde ſy niet verſinnen, waerom men nu zoo zeer daer tegen bulderde.* Daer op wierd gezeyd, *dat men de Keyſerlijke ſtraffe tegen de ketters wel niet weghneemen, dan ſlechts verzoeten zoude, 't welk de Keyſer zelve, zoo hy leefde, niet en zoude hebben geweygert, ende op de bede van ſijne zuſter Marie te vooren had toe-geſtaen.* Dit vonnis liet ſich *Margriet* half en half bevallen; wel verſtaende, dat ſy in dien toe-ſtand van tijden den gezwoorenen yet moeſte toe-geeven, ofte haer met kraght in-toomen: 't welk, by gebreck van een beſtendigh Veld-heer en legher, haer voor al noch was ongeraedzaem. Onder dit quamen de gezwoorene noch op dien zelven avond binnen *Bruyſſel*, met een ſleep en gevolgh van omtrent 200. ruyteren. Voor aen teed *Brederode*, ende

† *Provinciale Synoden.*
‡ *De Inquiſiteurs.*

1566. bezijden hem *Lodewijk van Naſſouw*: de andere volghden in geleeden te voet. *Lodewijk* gingh in 't Hof van ſijn broeder den *Prins van Oranje* met *Brederode* vernachten: maer 's anderen daeghs, wanneer de Graven van Kulenburgh en den Bergh waren aengekoemen, namende vernaemdſte het huys van Kulenburgh tot een herbergh. Op den zeſten van de Bloey-maend vervoeghden ſy ſich in groote ſtilte en ſtemmigheyd, gaende vijf en vier te gader, naer het Hof. *Brederode* het woord voor hen allen op-neemende, zeyde *aldaer verſcheenen te zijn, om een heus verzoek met alle deemoedigheyd over te leveren, ende had de Stad-houderſſe, dat ſy doch by den Koningh wilde verbeyden tot af-doeninghe van de moord-daedighe Plackaeten, waer by de gemeene zaek niet en konde beſtaen ofte behouden blijven: klaeghende met een, dat ſy te onrecht voor oproer- ende ſcheur-maekers wierden aengeſien.* *Margriet* zeyde, met haere Raeden hier over ſpraek te zullen houden. Voort daer na liet ſy op de kant van den verzoek-brief ſtellen; *dat ſy eene bezendingh aen den Koningh wilde doen, op wiens goedertierenheyd ſy ſich zouden verlaeten: ſy zoude ook haer beſt doen, ende had bereeds met haere Raedt-heeren over de verzachtingh der Plackaeten gehandelt, ende tot dien eynde vaſt een ontwerp gemaekt om aen den Koningh over te ſchicken, ende ſijn antwoord te verbeyden. Middeler wijl wilde ſy zorgh draeghen, dat aengaende de Onderzoekingh alles verdraghelijker moght toegaen: gelyk ſy wederom niet dan alle zedigheyd van haer luyden was verwachtende.* Na 't over-leeſen van deſe woorden bedankten ſy Me-vrouwe, ende baden ze met een, ſy wilde het daer voor duyden, dat dit bedrijf der edelen nergens toe en ſtreckte dan tot dienſt en orbaer van den Koningh. Als *Margriet* hier op zeyde, dat de tijd het alles zoude leeren, zijn ſy bezijden gegaen.

14. Wanneer *Margriet* daer na met haere Raeden wt het Hof gingh, vraeghde ſy of ſy de gezwoorene ook ergens in had vertoornt? *Barlemont* antwoordede: *Neen, neen, Me-vrouw: en ſchricke u niet voor deſe Geuſen ofte Bedelaers.* De verbondene de kraght van dit zeghs-woord herkauwende, beſtonden daedelijken wt asgraeuwe lakens draghten te maeken, kleyne houte nappen ende potjens, op de wijze van de truggelaers en melaetſſe aen hunne hoeden te binden, ook zeeker geſlacht van geld te munten, hebbende aen d'eene zijd des Koninx af-beeldingh met deſe woorden, GETROUW DEN KONINGH; op de andere zijd een knap-zack, neffens twee handen tot een teyken van trouwe vaſt in malkanderen gevoeghd, met deſe ſpreuke, TOT DEN KNAP-SACK TOE. Eyndelijken lieten ſy hunne baerden, behalven den bovenſten lip, t'eenemael af-ſchraepen. Dit is de eerſte ſpringh-ader van dien beruchten naem ende Nederlandſſe oproerten, welke de landen en gemoederen zoo langhen en menighen tijd tegen den anderen hebben verdeeld gehouden. Dit geſchied zijnde, heeft *Brederode* in de huyſingh van † *Kulenburgh* (welke daerom naderhand tot den grond is vernield en om-geworpen) de eed-genooten by de 300. in 't getal, by de welke ſich ook allerhande geſlacht van volk liet vinden, te gaſt gelaeden. Alwaer ſy van den wijn luſtigh en verheughd wordende een groot geſchal maekten, malkanderen *Geuſen* noemende; ende op der zelver ende des Koninx wel-vaeren geheele bekers wt-veeghden. Daer na keerde zich *Brederode* voor ſijn vertreck wt de Stad wederom tot *Margriet*, twee daghen na ſyne voorighe t'zaemen-ſpraek, vergezeld met de Graven van den *Bergh*, *Naſſouw* en *Kuylenburgh*, hervattende in een meuwen brief hun oud verzoek, met dit by-hanxel, *dat het af-wachten van des Koninx beſluyt, by deſen op-loop en verdeylingh, zeer ongeleeghen quam: ſy hadden wt liefde van 't vaderland haer het beſt geraeden. Indien ſy niet te min geſind was zoo een langhzaemen raed te pleeghen tegens de aenſtaende en nijpende onruſten, wilden ſy ſich voor God en de wereld onſchuldigh houden van de iammeren die hier wt mochten zijgren.* *Margriet* in dit ſtuck niet zeer bekommerd, nam over haer, *dat ſy in zulken geval ſpoed zoude gebruycken, ende middelerwijl den Onder-ſoekeren ende de Overigheyd der Steden de verdraghzaemheyd beveelen; haer voort biddende, ſy wilden dieshalven geene wijdere onluſten verwecken, andere in hun verbond op-neemen, ofte byzondere t'zamen-rottinghen maeken: ofte ſy zoude genoodzaekt zyn, tot vaſt-ſtellinghe van 't Koninghlijk ontzagh en den ouden Godt-dienſt andere middelen te werk te ſtellen.* Daer na beſtroyde men de Stad met deſe maere: dat te weeten de gezwoorene van de Ridderen van 't Vlies verzeekeringh hadden, dat van dien dagh af geeſtlijke noch wereldlijke Overigheeden yemant hechten, verbannen ofte ſtraffen en zouden wt zaeke van den Godsdienſt, ten ware daer oproerigheyd onder ſpeelde; waer over de gezwoorene alleen zouden erkennen. Om welke loeghens te ſtraffen, *Margriet* met de Ridderen terſtond aen de Stad-houders en Overheeden van 't vlacke land liet ſchrijven, ende met een der eed-genooten verzoek met haer antwoord op de kant over-ſtuyrde.

15. Dit heeft de Stad-houderſſe mede aengeprickelt, om de langh-gedreyghde bezendingh naer Spanien te verhaeſten. Deſe laſt was *Jan Glymes* Mark-grave van Bergen en Stad-houder van Henegouw toe-gedacht, die ze echter eerſt ontzeyde ende daer na ter nauwer nood noch aennam, mids dat men hem niet alleen en zoude ſchicken; ende derhalven is hem tot een maet by-gevoeghd de Stad-waerder van *Doornijk* de Heer van *Montigny*, die te vooren tot dit ampt meer was gebruykt. Deſe onder de leeden hebbende daer het naderhand op wt-draeyde, maekten met de Stad-houderſſe zoo een beſpreck, *dat ſy door het voor heen zenden van een boode den Koningh zoude in-neemen en onder-taſten, ende van hunne koemſt verſtandighen: middeler-wijl zouden ſy haere reys zoo aenſtellen, dat hen de boode in 't weder-keeren wt Spanien te gemoet reed met de brieven, waer wt ſy des Koninx geſindheyd aengaende deſe gezantſchap moghten af-neemen.* Volgens dit af-geſcheyd ſtuyrde *Margriet* een vertrouwd Hovelingh voor wt, met heymelijken laſt en eene ſchriftelijke onder-richtingh, waer in ſy veele hoofd-ſtucken by de brieven van *Montigny* vervaet anders wt-leyde: neffens de Plackaeten van Keyſer *Karel*, en ſtraffen der ketteren na 't oordeel der Raeds-heeren en Gods-geleerden een weynigh verzoet, 't welk ſy echter niet en had wt-gegeeven ofte wt-geeven en zoude zonder naerder bevel des Koninx. Dan alzoo de Mark-grave een ſchielijk letzel aen ſijn been had gekreegen, terwijl hy wandelde voor het Hof van

† *Vide ad ann.* 1568.

1566. van de Stad-houderſſe, ende daer wt oorzaek van vervaerdheyd en verſchooningh genoomen; is *Montigny* alleen gereyſd, die voor den Hoymaend te *Madril* aenquam, ende van den Koningh in't ſchijn wel beleefdelijken onthaeld en meer-maels verhoord wierd, doch laſt bequam van ſijn kamer-raed den Mark-grave te gemoet te ſien. Na een langh wachten en na-loopen is'er op't laetſte, belangende de verzachtingh der Plackaeten, alleen een * tijdelijk bevel ofte bepaelingh wt-gekoemen, welke by't meerendeel der in-zaeten verſtoornis en ook by eenighen enkel ſpot verweckte. Alzoo quanſuys tot bewijs van eene zonderlinghe genade daer by beſlooten was, *dat de verkondigers van de nieuwe leer, hunne dienaers en huys-veſters, ende die tot ergernis aenleydingh hadden gegeeven, niet met het vuyr dan met de ſtroppe geſtraft zouden worden; die van haer gevoelen af-ſtonden, met het zwaerd: het gemeen volk in die dwaelinghen vervallende, met den ban.* Het Hof zond dit Plackaet aen de Staeten van yedere landſchap om beveſtighd te worden: gelijk het ook door die van Artoys, Henegouw en Namen is beteykend, ende daer na in Braband en Vlaenderen af-gekondighd; zonder de Hollanders, Zeeuwen, Vrieſen, ende Gelderſſe daer toe te dringhen, als de welke op hunne vryheeden ſteunende, ofte wat verre van de hand leggende, de onder-ſchrijvingh na alle vermoeden zouden hebben geweygert; voor al de Gelderſſe, die nieuwlijx over-wonnen ende zoo een ſcherp gebit noch niet gewoen en waren. 't Welk alles met een ſtillen trommel ende ſonder voor-kennis van de Gemeente, welke tot de vermeynde ketterye meerendeels was geneeghen, is toe-gegaen. Niet te min heeft *Margriet*, † om op de Gelderſſe te vaſter te moegen ſtaen, een anderen vond bedacht, ende den Smal-heeren over al te gemoet gevoert den leen-eed by haer gedaen; dat ſy te weeten den Koningh, als Hertogh van Gelder en Grave van Zutveen, getrouwe luyden zouden zijn, ſijn beſt betrachten en erghſt weeren, hunne leenen deghelyken bedienen, bemannen en bewaeren, ende voorts alles doen dat haer plicht mede bracht: met bevel, dat ſy t'zaemen met hunne onder-leen-mannen, wt over-denkingh van deſe beſwoorene beloften, ſich ſouden ontſlaen van alle verbinteniſſen die ſy hier tegens met yemand mochten hebben in-gegaen, by verbeurte van de leenen, ende met brengher dies briefs ofte ten langhſten binnen 14. daghen na ontfanghene weet een volkoemen en ongeſmuykt antwoord aen den Stadhouder ofte Cancelaer beſtellen; op ſtraffe dat men ze anders voor ongehoorſaem zoude aenſien, ende de leen-roerighe goederen als vervallen aenſlaen.

* *Proviſioneel.*

16. Middeler-wijl liepen daer ſterke gerucht-ten van der geſanten ongeluckighe welle-koemſt in Spanien, van des Koninx verbitteringh tegens de geloof-belijders en hunne mede-ſtanders, van het toe-ruſten van eene vloot om hem herwaerts over te ſcheepen, ende van de lichtinghen van *Erick van Brunſwijk* in Duytſland, om de ziel-dwingers en nieuwe Biſſchoppen het hoofd met geweld boven te houden. De Spaens-geſinde gooten ſwavel in dit vuyr ende deeden hier by, *dat de Koningh alleen na't uyterlijk de gezanten lief-kooſde, verbeydende den tijd dat hy na 't verzamelen van geld en volk onvoorſiens met Granvelle naer Nederland zoude af-koemen, om den adel en ſcheur-maekers op de knoken te taſten.* Het grauw door deſe tijdinghen aengeteeken ende wt Spanien niet goeds verwachtende, nam de ſtoutigheyd van openbaerlyken in't vlacke veld ende aengeleegene hoeken over al haren Gods-dienſt te pleeghen, om alſoo ſich zelve moed te maeken, ende door 't vertoonen van zoo eene aenſchouwelijke menighte hare benijders te verſchricken: mede neemende tot nood-weer van haer lijf rappieren, ende op 't laetſte ook kleyne buſſen. Voor al was *Antwerpen*, de ſtapel van de Duytſſe en Franſſe koop-luyden, met deſen evel beſmet. Ende want de Overigheyd zulx met geene middelen konde verhinderen, wierd de Stad-houderſſe ontbooden. Deſe, om van der burgheren trouwe en vermoeghen een proef te neemen, vond goed, den Stad-houder van Gelderland *Karel van Megen* voor wt te ſchicken. Dan de Stad hem ſiende raekte aen 't hollen, roepende, *dat de gezwoore vyand van de Calviniſten daer was, dat de Grave van Arenbergh met twaelf vaendelen zoude volghen, ende Margriet alſdan de inwoonders na hare hand zetten, ende een Slot met eene ſterke bezettingh in de Stad leggben: door hoedaene ſchalkheyd de Spaeniards voor deſen de Napolitaners en Milanoyſen het net van ſlaverny hadden over den hals gehaelt.* Als deſe woeleryen meer en meer aenwieſſen, liet *Margriet* den Grave van *Megen*, als of de Gelderſſe hem niet langher en konden ontbeeren, weder van daer roepen. Daer na is op 't verſoek van de Gemeente Prins *Willem* met volkoemene maght daer heen af-gevaerdighd in den Herfſt-maend. De Raed, *Brederode*, en eenighe edele ginghen hem tot aen de poort te gemoet: het volk, hoewel *Oranje* daer tegen wt-voer, ſchreeuwde met volle monden, *Dat het den * Geuſen wel moght gaen.* Voort liet hy den Raed laeden, toonende ſyne geweld-brieven, ende met des Stads gilden raed houdende, om alle twee-dracht en onderlingh mis-trouwen wegh te neemen. Wanneer hy daer over vaſt doende was, ende de burgers met de in-zaeten ſich voor de hovelinghen ontzaghen, ook op den Raed geen vaſt vertrouwen en hadden, voor al niet de Calviniaenen, die den meeſten anxt gevoelden, noch ook met den anderen wt eene mond bliefen, vermits eenighe de Augsburgſſe belijdenis waren toe-gedaen, ende zommighe weder van eene ſtrijdighe geſindheyd; wierd'er eyndelijken beraemd, dat de burgery de waek zoude houden, ende de Calviniſſe met ſoetigheyd bekoord worden om de wapenen en 't oeffenen van hunnen Gods-dienſt voor een wijl te laeten beruſten, tot dat de algemeene Staeten in alles zouden voorſien.

* *Vivent les gueux.*

17. Onder dit quam de Stad-houderſſe eene andere onverhoede mare voor, dat te weeten de Geuſen te *S. Truyen* in't land van Luyk waren t'zaemen-gerot, om te beraeden of men ook de wapenen zoude aentrecken. Daer heen zond ſy van ſtonden aen *Oranje* en *Egmond*, om de zelve van zulke by-een-komſten te vervaerden. Deſe vertoonden, *dat om haren 't halven de Heeren van Montigny en Bergen naer Spanien waren af-gegaen, ende ſy derhalven niet en behoorden den Koningh tot voordere gramſchap op te rocken, die de voorighe mis-verſtanden geneyghd was te vergeeven.* Maer deſe gaſten een nieuw verzoek over-langende, beſtonden ſich eenſdeels te ſuyveren, met zulke vry-

† *Ex diplomate typis vulgato.*

1566. vry-borſtigheyd, dat ſy de half aengeboodene genade t'eenemael verwierpen; zeggende, *aldaer niet bedreeven te hebben 't welk diende verzweegen; dan veel eer recht-haer gemaekt en aen de klock gehanghen te worden*; anderdeels begeerden ſy, *dat de Stad-houderſſe by zeghel en brieven van haer en de Ridderen des Vlies beteykend, haer tegens alle geweld en over-laſt zoude verzeekeren, ende daer nevens aen Oranje, Egmond en Hoorn volle maght geeven, om haer luyden met den Koningh te vergelyken: dat 'er eyndelijken een algemeene dagh-vaerd van de Nederlandſſe Staeten mocht wt-geſchreeven ende daer op alle verſchillen geſleeht worden.* Dit antwoord, waer by ſy alles wt haere handen en aen de beſcheydenheyd ſtelden van *Hoorn* en *Egmond*, heeft deſe Heeren by *Philips* en de Spaens-geſinde zeer verdacht gemaekt, ende, zoo veele vermoeden, hun onder-gangh naderhand meeſt veroorzaekt. Na veel draelens zijn door aendrijven van *Montigny* de Koninghlijke brieven eens over-gekoemen, in de welke hy de drie ſtucken, daer *Margriet* zoo menighwerven om had gebeeden, met zeeker bedingh ſcheen in te willighen. *Want hy de af-doeninghe van de Geeſtlijke Onderſoekinghe toe-ſtond, zoo men maer den Biſſchoppen hunne voorighe ſtoelen vergunde, als mede dat het Keyſerlyk Placaet door den Nederlandſſen Raed wierde bepaeld, indien de Spaenſſe Raed zulx eerſt voor goed had gekent: ten drieden zeyde hy, dat men de gezwoorene en andere in genade zoude konnen aenneemen, doch niet voor ende al eer de twee voorſte ſtucken waren vaſt geſteld.* Waer wt alzoo 't genoeghſaem bleek, hoe de Spaeniard alles op ſchroeven ſtelde; is daer op door alle de landen en Steden een ſchrickelijke beelden-ſtorm gevolghd, ende wt-gevoerd, niet door luyden die eygentlijken eenigh geloof beleeden; maer door het ſchuym van 't volk en allerhande geboefte, ende zoo wel buyten laſt van de Overigheyd als voor-weeten van de nieuwe geloofs-geſinde. Ten welken tijde ook zommighe van *Nymeghen*, door bekooringh van eenen *Lodewijk*, welkers leere ſy nu etlijke maelen op het looden kerk-hof hadden aengehoort, eenſdeels begonnen in hare voorighe gefindheyd te waggelen. Maer de Grave *van Megen*, ſich van *Arnhem* naer *Nymegen* ylende, heeft ſich met alle geweld daer tegen gekant. Ende hoewel hy met des Stads Overheyd alle kraghten in-ſpande, om dit loopend vuyr by tijds te dempen; was echter haer arrebeyd vruchteloos. Want als ſy by de Iannijten waren te hoop gekoemen, om over het veriaeghen van *Lodewijk* raed te ſlaen, zijn ſy, nademael de meeſte Heeren zwaerigheyd maekten, niet verrichtende geſcheyden; te min, vermits de beelden-ſchenders allenthalven te *Arnhem*, *Venloe*, *Ruermond* en *Nymeghen* de banken begonnen te ſtellen.

18. In deſen nood bad *Margriet* den Raed, volgens hare voorgaende beloften het geweer aen te trecken; ſiende dat haere lijdzaemheyd hoe langher hoe meer mis-bruykt wierd, ende een ſchadelijk gevolgh had. Na langhe knibbelinghen wierd aldaer veraf-geſcheyd, *dat Margriet hen vergiffenis van den voor-leeden handel, ende in 't toekoemende verzeekerheyd zoude aenbieden, mids dat ſy zelve het hand-ſchrift van 't verbond al voorens zouden verbranden, ende hy eed belooven het oud geloof en den Koningh alwoo te zullen aenkleeven.* Te *Antwerpen* heeft men mede een gebod aengeſlaeghen, dat men de beelden ongeſchend zoude laeten, ook al het geroofde binnen 24. uyren aen den gemeents-luyden en buyrtmeeſters weder langhen. Daer na is *Oranje* op het menighvuldigh aenzoeken van de Stads-Overigheyd tegen den wt-gangh van de Soemer naer *Antwerpen* gekoemen, na dat ſy hem vrye maght hadden gegeeven, om het gemeene beſt op den naem van *Margriet* na ſijn eyghen goed-dunken te beſtuyren, wachten en bezettinghen te ſtellen, ende, doch onverkort hunne oude vryheeden, ook wetten voor te ſchrijven. Onder dit vernam de Stad-houderſſe des Koninx ontſteltenis over de onlanxe oproerten en kerken-plonderye, wiens eyndelijke wille was, dat men den Roomſſen Gods-dienſt alleen in Nederland pleeghen zoude, ende de ketteryen t'eenemael wt-wortelen, waer toe hy geld noch volk en wilde ſpaeren, op dat ſyne andere landſchappen den dans van Nederland niet en moghten navolghen. Hoewel hy middeler tijds de Grooten hier te land door dobbel-ſinnighe brieven laefde en goede vertrooſtingh gaf, ſchrijvende ook met ſyne eyghene hand zeer vriendelijken aen den Prins van *Oranje*. Waer door het gebeurd is, dat de meeſte adel ſich allenxkens van de bond-genooten heeft af-gezondert, ende, in ſtede van gevaerlijke aenſlaghen, des Koninx goedertierenheyd omhelſt; te meer alzoo *Margriet* een gerucht van des Koninx over-komſt liet wt-ſtroyen. De Stad-houderſſe ſiende, dat door deſe ſcheuringh der eed-genooten maght zeer gekrenkt was, liet, onder 't dexel van de beelden-breekers te bedwinghen, aen alle kanten volk op-lichten, verſtoorde metter tijd de vryigheyd van de t'zaemen-komſten, maekende ook kraekeel over de plaetſen daer ſy plaghten te leeren; deed na de leeraers en moeyte-maekers ondervraeghen, ook eenighe daer van by 't hooſd vatten en tuchtighen, duydende hare verzeeker-brieven in een anderen ſin; ende opentlijken wt-geevende, dat ſy veele dinghen door louter dwangh had toe-geſtaen. Daer en boven gingh ſy door de Biſſchoppen bede-daghen wt-ſchrijven, ende den Keyſer en Franſſen Koningh door brieven aendienen, dat de eed-genooten by den Keur-Vorſt *Auguſt* en Palts-grave om hulp en volk aenhielden. Gaf ins-gelijx laſt aen *Manſfeld*, den Grave van *Megen* en *Arenbergh*, hunne oorloghs-maght te vermeerderen, vermaenende de hop-mans allenthalven om het t'zaemen-ſchoolen der ketteren te weeren, ende droevende in haer zelven wanneer ſy overwoogh, dat het opentlijk leeren, 't welk ſy wt nood ende voor een tijd had toe-gelaeten, deſe bittere vruchten had gebaert. De bond-genooten dachten mede het ſchild in de hand te vatten; doch daer toe en was de rechte tijd noch niet gebooren, vermits *Hans Frederick*, zoon van wijlen *Hans Frederick*, ſijn verwant den Keur-Vorſt *Auguſt* met vyandſchap quelde.

19. Aen d'andere zijd hielden *Oranje*, *Egmond*, *Hoorn*, *Hooghſtraeten* en *Lodewijk van Naſſouw* te *Dermond* eene by-een-koemſt onder de roos en ſtil-zwijghende raed, voort haelende het ſchrijven van *Montigny* en den Mark-grave, die noch in Spanien wierden op-gehouden, waer by ſy des Koninx grimmigheyd en verbolghen gemoed over de onruſten van Neder-land te kennen gaven. *Oranje* toonde mede een op-gevanghen brief onder de hand van *Franciſco d'Alava* gezant by den Koningh, waer by hy de Stad-houderſſe

1566. houderſſe in de ooren luyſterde, *om reghens Oranje, Egmond en Hoorn, welke hy de brand-ſtookers zeyde te weſen van deſe werreryen en zydigheeden, alle hief-kooſerye te gebruyken: aengeſien de Koningh ondertuſſchen met de Heeren van Montigny en Bergen ook zoo handelde, tot dat hy ſijn ſlagh ſiende ſijn gemoed zoude ontblooten, ende haer doen ſtraffen.* Na voor-leeſingh van dien brief, droogh *Oranje* hier op, *dat ſy gelijker-hand deſe donderwlaegh by tijds zouden ontſchuylen. Alzoo der Spaenjaerden aert hem niet onbekend en was, die meer na tweedracht dan na vrede haekten, ende, daer wt gelegenheyd zouden neemen van oorlogh te voeren, om hunne moed-wil en hongerighe gierigheyd in Nederland te boeten, ende den Koningh in't oor te blaeſen, dat hy deſe landſchappen, op hare vryheeden ſtoffende ende die voor het beneemen van dezelve haer tegenwoelen niet en zouden af-laeten, onder dienſtbaerheyd zoude brenghen. Weshalven ſy voor al dienden een lyn te trecken, om het over-hangend onweder met allen vlyt voor te koemen.* Doch *Egmond* ſprack *Oranje* in deſen tegen, als trots op ſyne verdienſten, ende eer genade dan gevaer van den Koningh verwachtende. Hier door is de zack alſdoen ſteekende gebleeven ende tot op een ander tijd op-geſchort. Maer dat na het voorſpellen van *Oranje* deſe de eygentlijke meeningh van de Spaenjaerds den Koningh en * *Margriet* zy geweeſd, heeft de wt-koemſt genoegh geleert. Daer na zijn de gedachte Heeren op't

1567. volgende iaer te *Breda* weder by een gekoemen, daer ſy onder andere meeſt beſigh waren, om *Egmond* tot eene nieuwe en naerdere verbintenis te bekooren. Dan alzoo hy onverzettelijk bleef, vonden ſy alle dienſtigh, *Margriet* met een nieuw verzoek aen boord te koemen. Wanneer naderhand *Oranje* op nieuws te *Hillegart* en *Willebroek* met *Egmond* en *Hoorn* had geraedſlaeght, ende in de ionghſte kallinghe, na 't voor-wychelen van de aenſtaende rampen, haer beyde vermaent, het gemeene beſt mannelijken waer te neemen (doch zonder baet, vermits *Egmond* zeyde dit vaſt vertrouwen te hebben, dat de Koningh, de leeringhen af-geſchaft en de kerken-ſchenderye geſtraft zijnde, de landen geene zwaerdere boete zoude op-legghen) nam hy ook zelf een op-zet van te vethuyſen, ende om ſyne dinghen te verrichten naer Duytſland te reyſen, gebruykende niet te min deſe aenſpraek: *Ick voor-zeggh u, Egmond, ende ſie den dagh noch koemen, dat zoo ghy u beraed niet en verandert, ghy niet alleen u zelven, maer ook de andere lief-hebbers van 't vaderland in 't uyterſte verderf zult ſleepen, ende den Spaenjaerden voor een brugh dienen om in deſe landen in te berſten.* Na deſe woorden ende na een onderlingh om-armen zijn ſy niet zonder traenen van malkanderen geſcheyden.

20. Te vooren hadden gemelde Heeren oorlof en lijfs-zeekerheyd begeert, om te hove te koemen. Dan nademael *Margriet* bezettingh binnen *Bruſſel* leggende zulx rond af-ſloegh, zeggende, daer door op 't voorighe iaer alle de razeryen te zijn gereeſen; ſchreef *Brederode* daer op, *dat de reden daer van waren, niet het ſchriftelijk verzoek, dan de hoogh-draevende en ſchadelijke aenſlaghen van Granvelle, van de vryzielen te binden aen het iock van de Spaenſſe Onderſoekingh, als mede het laet en al te onbillijk beſcheyd op het verſoek gegeeven; bewogende, dat hy en ſijne vennooten geene lijdelijke middelen van verdragh weygerden aen te neemen, ende om deſe waerom haer gaeyne hadden geſprooken: 't welk alzoo hen nu niet en moght gebeuren, waren ſy beraedet geworden een nieuw verzoek over te zenden.* Het begrijp hier van was, *dat het zeekere quaed-willighen en benijders van de gemeene ruſt ende niet haer luyden was te wijten, indien voor deſen alles niet na wens was wt-gevallen: dat naderhand het leeren aen openbaerlijke en daer toe beſtemde plaetzen was verbooden, de bond-genooten tegens beloften allenthalven qualijken gehandelt, ende gelaſt, om met de Nederlandſſe Heeren geene gemeenſchap te houden: al het welk ſy tot nu toe hadden geduld. Doch alzoo ſy nu verſtonden, dat men tegens haer volk wierf, vonden ſy ſich gedwonghen om hare Hoogheyd af te vraeghen, of ſy haer woord dacht te houden ofte niet? zoo jae, verſochten ſy, dat het kryghs-volk mocht worden afgedankt, de bond-genooten ongeribbezackt blyven, en de nieuwe Placaeten weder in-getrocken; ofte wilden hunne handen waſſchen van al het vorder quaed, dat hier wt zoude ryzen.* Me-vrouw gaf tot antwoord, *dat ſy hare woorden averechts in den mond namen, ende in plaetz van de vinghers de heele hand greepen, die alleen vrye oeffeninghe van te leeren, doch buyten gevaer van ergernis en oproeren, verkreeghen hebbende, daer en boven een kerken-raed, by-laghen van geld, bedieninghe van de * teykens des verbonds, welke zoo in't geeſtlijk als in't burgerlijk oneyndelijke verwerringhen by braghten, als mede de trouwbeveſtingh op eene nieuwe wijſe daer in zeyden begreepen te zijn, waer door in't vrecht van verſterf en anders geene kleyne haperinghen ontſtonden. Zoo dat hare onbeſchaemdheyd daer wt bleek, dat ſy ſich op de vry-geleyde derfden beroepen, welke hen ſlechts was verleend ten op-ſicht van't verſoek van't verganghen iaer, ende niet belangende de vryheyd van den Godt-dienſt, waer aen ſy noyt en hadde gedacht. Hier by voeghde ſy hunne aenk'aghten, als of ſy het volk tegens den Koningh, de Geeſtlijkheyd en 't gemeene beſt hadden bal-hoorigh gemaekt, 't welk echter voor al geweerd diende.* Daerom vermaende ſy ze, *dat een yeder naer huys zoude treeken ende ſich zoo aenſtellen, dat hy ſijn doen en zeggh en tegen den Koningh, die naer de landen af quam, konde verantwoorden, ofte ſy wilde by tyds anderen raed verſchaffen.* De verbondene door deſe dreyghbrieven meer verbitterd dan bevreedighd, ſchickten ſich geheel tot nood-weer; oordeelende, dat de voorder e oeffeninghen van den Gods-dienſt van de leeringhen niet en konden geſcheyden worden, ja zoo zeer, dat ſy buyten de zelve niet zeer na het leeren zouden verlanghen.

* *Sacramenten.*

21. Waer over *Brederode* omtrent ſyne Veſtingh *Vyanen*, een mijl van *Utrecht* over de Leck geleeghen, en andere elders in Braband en Vlaenderen het kalfs-vel begonnen te roeren. Binnen den *Bos* verhief ſich mede eene groote onſtuymigheyd; aengeſien *Anthonis van Bombergen* het graeuw aldaer had op-gehiſt, ende *Merode van Petersheim* met *Ian Scheyf* Cancelaer van Braband, die van *Margriet* geſchickt waren om de Stad in bedwangh te houden, in hechtenis laeten brenghen. Wt laſt van Me-vrouw van *Parma* was haer gevolghd de Gelderſſe Stad-houder de Grave van *Megen*, met etlijke benden krijghsvolx wt Gelderland op-gelicht, 't welk hy voor de Vuchter-poort liet, zendende de brieven van *Margriet* in de Stad, met verzoek, dat ſy ſyne magt zouden in-neemen. Dan de burgers den Grave ſiende, wierden veel heviger dan te vooren.

* *Vide autor pag.* 892.

1567. *Megen* merkende ſijn geld aldaer niet ganghbaer te zijn, ende dat de aenhangh van *Bombergen* de overhand had, ende hy niet maghts genoegh om zoo eene geweldighe Stad te belegghen, keerde ſich van daer op Utrecht; alwaer hy volk in-legerde, ende met believen van de Stad zoo veel wt-werkte, dat 'er op de kant van de Leck tegen over *Vyanen* eene Schants gebouwd wierd, om den Brederoofſen het geduyrigh ſtroopen te beletten. *Iacob Mærnix van Tholouſe* begon ſich doen mede omtrent *Antwerpen* te verſchantſen, op hoope van 't eyland van Walcheren te verraſſen. Doch zoo hem dit mis-luckte, trock hy weder naer Braband, ſich neder-ſlaende by *Ooſterveel*, ende alle vlecken rond-om verſchriekende ofte beroovende; tot dat ſyne ſchaeren door *Philips van Lanoy* in 't geheel zijn vernield, ende hy zelve in een ſchuyr, daer hy ſich zocht te berghen, verbrand. In deſen eerſten ſlagh van de Geuſen zijn by de 1500. mannen om-gekoemen, 300. gevanghen ende ſchier alle vermoord wt laſt van *Lanoy*; vermits men geloofde, dat de Antwerpers zouden hebben wt-gevallen, en hunne mackers ontzet. Prins *Willem* liep doen groot gevaer, ende wierd, vermits hy de onſtuymighe binnen de veſten hield, door den onverſtandighen hoop voor een weyſelaer en verraeder geſcholden. Geen minder roem behaelde hy in het wegh-neemen van den doodlijken haet tuſſchen de Calviniſſe en Lutheraenen aldaer gereeſen. Het onzaligh treffen van die van *Doornijk*, en 't over-gaen van *Valenchien* daer voort op volgende, hebben de gemoederen van de verbondene noch meer verſlaegen. Op deſen tijd had men half in den ſin van de Neder-landen tot een Koninghrijk te verhooghen: hoedaenighe gedachten *Karel den Stouten* ende ſijn after-neve Keyſer *Karel* voor deſen ook waren voor-gekoemen. Doch veele hadden haer dit, zoo men meynd, ontraeden; wt zaeke de volkeren van tael, van gewoonten, ende door af-gunſtigheyd van den anderen verſchillende, onder eene heerſchappye, waer wt een Rijk beſtaet, niet wel en waren te brenghen. Voor 't laetſte nam *Philips* deſe zorgh ook ter herten, door het aenſtooken meeſt van den Cardinael *Granvelle*, die zulx oordeelde gevoeghlijken te konnen geſchieden, zoo men acht nam op † 13. hoofd-ſtucken, aldus in-geſteld, dat hoewel die den naem ende aert van de Onder-zoekingh, welke by de Neder-landers zoo zeer verfoeyd was, niet wt en druckten, nochtans de kraght van de zelve onder de benoemingh van een Rijk niet wt en flooten.

22. Middeler-wijl beſtond *Margriet* de vernaemdſte Heeren een nieuwen eed voor te leghen, niet zoo zeer om hun gemoed te peylen, dan om dat ſy ze met minder op-ſpraek moght af-ſtellen, indien ſy den eed weygerden; ofte ſtraffen in val van meyneedigheyd. Als *Peter Ernſt* Grave *van Mansfeld*, de Hertogh *van Aerſchot*, de Graven van *Egmond* en *Megen* hadden gezwooren, wilde *Brederode* effenwel aen dien anghel niet bijten. Prins *Willem* mede aengezocht zijnde, ſchreef onder andere aen *Margriet*, *ſy zoude de Hollanders, Zeeuwen, en Burgondiers met een ander Stad-houder voorſien; alzoo hy verſtond, by den Koningh van deſe ſijne Ampten te zijn vervallen.* Sy voor-werpende, *dat het des Koninx ende niet haer werk en was, de af-neemingh ofte op-ſeggingh van zoodanighe bedieninghen, vermaende hem ſijn plaets voor al noch niet te verlaeten.* Daer tegens liet *Oranje* ſyne verantwoordingh door den druck verſpreyden, betoonende, *dat hy den Koningh al over langh eed had gedaen, ende daer by belooft der landen vryheeden niet te krenken; 't welk hy niet en konde na-koemen, zoo hy maer zwoor, de Koninghlijke beveelen tegens een yegelijk te zullen wt-voeren; want hy zoo doende ſijne eygene vrouw op den vlees-bank zoude brenghen, als de welke anders dan die van de Roomſſe kerk was geſind.* Eenighe giſſen, de waerom van zoo een vreemd opzet geweeſd te zijn, wt zaeke hy vernoomen hadde, dat niet de Koningh dan de Hertogh *van Alba* met het opper-bevel in deſe landen verwacht wierd, waer onder hy niet en wilde buyghen. Daer na is hy te *Willebroek*, als gezeyd, hier over met *Egmond* in t'zamen-ſpraek getreeden. 'sAnderen daeghs ſchreef hy aen Me-vrouw, *ſy wilde doch ten beſten duyden ende den Koningh te gemoet voeren, wat hy nu al gedaen had ende hoe veel hoofd-zweers en gevaers voor den Koningh wt-geſtaen.* Onlanx daer na is *Oranje* met zyne bedgenoote en huys-geſinden van *Antwerpen* op *Breda* vertrocken, laetende, door een onwijſe daed, ſijn eerſt-gebooren *Philips van Bueren* in de hooghe School van *Loeven*. Te *Breda* niet langh vertoevende, heeft ſich van daer op Cleve, ende in 't wt-gaen van den Bloey-maend naer *Dillenburgh*, de oude verblijf-plaets der Graven van Naſſouw, begeeven: alwaer *Anne van Saxen* ſijn gemael naderhand in 't kinder-bed heeft geleeghen van een zoon, die na ſijn moederlijken groot-vader Keur-Vorſt *Maurits* is genoemd, ende een waerde neve geworden van zoo een groot en beroemd voor-zaet. *Margriet* ſchreef aen den Koningh, dat hy wel na de wijze van de Roomſſe kerk was gedoopt, doch van den vader tot doop-heffers waren verkoozen twee Lutheraenſſe Vorſten, Hertogh *Auguſt* van Saxen ende *Philips* Land-grave van Heſſen. Na *Oranjes* vertreck heeft *Egmond* het hoofd in den ſchoot geleght, ende ſich t'eenemael voor den Koningh verklaert, doende den bond-genooten allen afbreuk dien hy konde. Waer over ook veele edele *Margriet* om vergiffenis ſmeekten, ende op nieuws zwooren, gelijk ſich mede *Hoorn* en *Egmond* daer toe over-boodigh toonden. Daer op zijn de Steden van *Maeſtricht*, den *Bos*, ende *Antwerpen* weder veroverd ende bezet; reyſende de Stad-houderſſe zelve met een groot gezwier naer *Antwerpen*; waer heen ſy den Biſſchop van *Kamerick* liet verdaghvaerden, ende de vernielde ofte ontheylighde outers en kerken weder op-richten en in-wijden.

23. In tegendeel zijn de Graven van *Kulenburgh* en *den Bergh*, om de aenſtaende ſtormen te ontſchuylen, wt Nederland gevlught, als mede *Lodewijk van Naſſouw*, die ſijn broeder haeſt volghde. *Brederode* was met den ſynen op *Amſterdam* geweeken. Maer van *Margriet* gelaſt zijnde om van daer te verhuyſen, na dat hy in den eerſten had tegen-geſpartelt, ende haer volmaghtigher doen vaſt zetten; is eyndlijken, ſiende den adel door gants Neder-land ſtom en verzuft ende de burgerye in de Steden door kraght ofte vrees in teughel gebraght, van *Amſterdam* naer ſyne Heerlijkheyd *Vyanen* gereyſd; 't welk bloot van volk zijnde van ſtonden aen door den Gelderſſen Stad-houder de Graven van *Megen* ende *Arenbergh* (andere zeggen door *Erick den Brunſwijker*)

† *Vid. autor pag. 895. & ſeq.*

1567. wijker) die het over-ſchot van de bond-genooten vervolghden, wierd in-genoomen. *Brederode* om hunne handen te ontglippen, is met ſyne Hof-geſinde en al het gereede 't welk hy wegh kryghen konde, te ſcheep op *Embden* gevaeren, ende wyder naer Duytſland in ſlaende onlanx daer na als een ballingh geruſt. Syne weduwe wt den ſtam der Graven van Meurs, eene moedighe heldin, is naderhand met den Keur-Palts-Grave *Frederick* in echt getreeden. Doen ter tijd waren noch veele van de wederſpannighe edelen overigh, die onder de Overſten *Andelot*, *Wingel* en *Levendael* hier ende daer om-ſweefden. Een gedeelte hier van gingh naer Holland, daer ſy, neffens andere gepleeghde baldaedigheeden, de over-oude en beroemde Abdye van Egmond, alwaer de Graven van Holland begraeven leggen, wt-roofden. De Grave van Meghen de voorvlughtighe na-ſettende, heeft zommighe van de zelve op den oever afterhaelt en nedergehouwen: de overighe de Zuyder-zee over-ſcheepende, vertrocken door 't Gefticht van *Utrecht* naer 't land van Cleve, daer ſy in 't Sticht van * *Elten* een groot deel knechten verſaemelden en daghelijx grooten toe-loop kreeghen; ſchijnende yet euvels te willen aenrichten, ende op de Gelderſſe Betouw het oogh te hebben. Eenighe van de aenzienlijxte, die in 't byzonder over den zelven Zuyder-rack na 't Vlie toe hun loop namen, wierden van den ſchipper verraeden, op zand-plaeten geſaeghd ende aldaer eyndelijken door *Mulard*, den plaets-waerder van *Arenbergh*, omringhd, ende te *Harlinghen* in 't gevangen-huys geworpen. Hier onder waren twee broeders van *Batenburgh*, behalven *Herman Galama*, *Suffrid Bomma*, Frieſſe Ionkeren, en andere meer; waer van eenighe te *Harlinghen* met de ſtroppe zijn gericht; zommighe ende onder die de Batenburghers zijn naer *Vilvoorden* geſleept, andere weder wt laſt van *Margriet* elders, ende alle door beuls handen geſtorven. 'tGevoelen was, dat ſy voor deſe verſtroyingh een opzet hadden genoomen van *Amſterdam* te over-rompelen: dan alzoo ze de Stadhouder van Gelderland met 13. vaendelen op de hielen zat, lieten ſy deze hoope niet alleen vallen, maer waren ook gedwonghen yeder om een goed heen koemen te ſien. Hier over hoopten veele, dat de Mark-Grave van *Berghen* † en *Montigny* den Koningh tot ſachtigheyd zouden beweeghen. Doch dit viel anders wt. Want ſy beyde in Spanien na een verdrietigh wachten in de boeyen zijn gezet, alwaer de Grave van hert-zeer, ofte (zoo andere willen) van een Spaenſſe vijgh is geſtorven. De Heer van *Montigny* is naer *Medina* gevoert ende aldaer onthalſd, hoewel zy beyde van 't oude geloof waren, ('t welk zy echter ſlappelijken hadden voorgeſtaen, ende den oproerders te veel wils gegeeven,) ende de Koningin zelve en eenighe van de Grooten by *Philips* voor haer baden.

24. Na dat Koningh *Philips* zicht't elkens had laeten verluyden met een leger naer de Nederlanden te zullen af-koemen, ende *Margriet* dezen roep al over langh wtgebreydet, om de inzaeten, terwijl hy alles tot den oorlogh vervaerdighde, middeler wijl tuſſchen hoope en vrees in toom te houden, ofte dat hy doch in den eerſten zoo een opzet had genoomen, is nochtans het teghendeel gebeurd. Nademael in zijne ſtede, na een langh gedrael en beraed, is gezonden, ofte veel eer voor wt-gezonden *Ferdinando de Toledo* Hertogh van Alba, quanſuys niet om de bereeds verkreeghene vrede te verſtooren, maer tot eer en verzeekeringh van den aenkoemenden Koningh. Gemerkt *Alba* niet alleen voor een zeer kloek oorloghs-man wierd geſchat, maer ook voor een keurder van den aert en inborſt der Nederlanders, als die langh te vooren met Keyzer *Karel* in de landen had verkeert. Dit aldus beſlooten zijnde heeft men van ſtonden aen alle geldmiddelen en troppen vergadert, ende de Stadhouders van *Napels*, *Sicilien*, *Sardinien* en *Milanen* aller-weghen gelaſt, het oud krijghs-volk wt de Steden en Veſtinghen te lichten, ende naer *Lombardyen* te ſchicken, om met den Hertogh op Nederland te gaen. Doen is *Alba* in Italien beland, vindende aldaer gereed 9000. oude Spaenjards, 7000. Savoyards, neffens 1000. lichte ende ettelijke 100. ſwaer-gewapende Italiaenſſe ruyters, alle treffelijken wt-geruſt. Syn Veld-Maerſchalk was *Scipio Vitellio*, zijn geſchut-meeſter *Gabriel Sarbellone*, neffens *Pacior*, ende meer andere naemen van een vreeſſelijk geluyd. In den Hoy-maend trock hy op wt Savoyen, haeſtende door Burgondien naer 't gebied van *Lutzenburgh* alwaer zich by hem voeghden de Graven van *Ladron*, *Eberſteyn*, en *Schonenburgh*, yeder voorſien met eene bende ruyteren en voetknechten. Maer hoe qualijken *Karel* de zoon van *Philips*, dezen tocht van *Alba* genoomen heeft, is hier wt blijkbaer, dat wanneer nu de Hertogh in Spanien wegh-vaerdigh ſtaende was gekoemen om *Karels* handen te kuſſen, de Prins hem met een ſtuer gelaet heeft verſchrickt en toegeſprooken, dat 'er niemand dan hy naer Nederland zoude verreyzen. Wanneer *Alba* daer op zeyde, dat hy van ſijn vader alleen voor wt wierd geſtuyrd, om de Nederlandſſe onruſten te bevredighen, waer mede eens Koninx zoon en erfgenaem van zoo veele rijken ſich niet dan met groot ongherijf en gevaer en konde menghen: heeft *Karel* wt gramſchap zijn zijd-rappierken wt-getoghen, zegghende, maer ick zal u hier eerſt neder-ſtooten; zoo dat hy ter nauwer nood den ſteek ontſprongh. *Alba* ziende dat de raezende iongelingh hem al wederom te lijf wilde, heeft hem omvat, en gebeeden, hy wilde doch zijn ouden en getrouwen dienaer met geen geweld beiegenen; tot dat *Karel*, verneemende dat die after het behanxel op dit gewoel wt-quamen, weder naer binnen gingh. De Stadhouderſſe van des Hertoghs koemſt ende zoo een geweldigh heyr eerſt verwittighd, zocht mede den Koningh met alle vlijt van zulke zinnen af te brenghen, hem voorſpellende alle rampen en ongelucken die hier wt zouden volghen, de wterſte verwoeſtingh der landen, het verhuyſen van zoo veele duyſend koop-en ambachts-luyden, een wiſſen aenwas van de nu ſlaepende ketterye, ende een eeuwighen oorlogh en oproer. *Philips* hier door niet ontroerd, zeyde alleen, dat het leger met *Alba* tot geen ander eynd naer Nederland en trock, dan om de vrede vaſt te ſtellen.

25. Als *Alba* van *Lutzenburgh* de landen meer en meer naderde, hebben hem *Karel van Barlemont* en *Philips Norcarm*, de voorſte Stadhouder van *Namen* en d'ander van *Henegouw* te gemoet gereeden, ende wt den naem van *Mar-*

* *Teſtes literæ ſupremi Senatus ad Gelrie civitates.*

† *Vid. autor pag.* 897.

1567. griet begroet. Maer de Staeten derlaenden zaten als verzuft en beteuterd, niet weetende wat te denken ofte te beginnen. Want ſy tot op dien tijd geene Land-vooghden hadden gekent dan van Koninghlijken bloed ofte maeghſchap. Derhalven ſtelden ſy in beraed, of men *Alba*, een man van een wreed en wreveligh gemoed, daer en boven, na den gemeenen aert der Spaeniards, op-gezwollen van hoovaerdy, die het vaderland geenſins was toe-gedaen ofte van den Koningh af-komſtigh, ende van wien ſy niet goeds en hadden te verhoopen, met zoo eene maght zouden in-laeten. Doch vermits de Geeſtlijkheyd in deſen deel een ſtijdigh gevoelen had, heeft men raedzaem geoordeeld, den Koningh hierin geen maet te ſtellen. *Alba* riekende de lucht van deſe oneenigheyd, drongh al dieper in na 't hert der Nederlanden; wordende onder weghen gewillekomd van het puyk van adel, ook van *Egmond* en *Hoorn*, die hem met grooten pracht op den twaelfden der Oogſtmaend binnen *Bruſſel* in-voerden. *Margriet* heeft hem hoffelijken gegroet ende op 't Hof geleyd; legghende daer na de gantſſe gelegenheyd des lands voor hem open: dat nu alles ſchier op een goeden voet ſtond, ende zoo daer noch yet oneffen was, ried ſy, zulx eer met zoetigheyd dan door branden en kerven wegh te neemen. Maer *Alba* was van zoo een geloove, dat de goedertierenheyd en oogen-luykingh de wortels waren van zoo veele ſchadelijke vruchten: waer over hy een anderen wegh met den land-zaeten dacht in te gaen; vertoonende derhalven ſyne geweld-brieven zoo aen *Margriet* als aen den Raeds-heeren en Staeten der landen, veel breeder luydende dan die van *Margriet*. Want hem daer by onbepaelde maght was gegeeven, om bevel-hebbers der landen en Steden op- ende af- te zetten, alle Steden na ſyne gelieffte te veſten, nieuwe Schantſen en Veſtinghen op te werpen, krijghs-volk te werven en af te danken, de reekeninghen van den Raed van Staeten, Hooghen Raed, ende * Geld-kaemer te door-ſien. Deſe brieven liet hy daer na door den druck gemeen maeken, ende door alle de landen verſpreyden. *Margriet*, hoewel ſy in ſchijn dit alles met goede ooghen aenzagh, was echter in haer boezem verſtoord, klaeghende door brieven by den Koningh, dat zoo veel gezaghs ende krijghs-volx, als 'er aen *Alba* was gegeeven, aen hare achtbaerheyd en de tegenwoordighe ruſt niet weynigh zoude deeren; biddende derhalven, indien hy ſyne reys had verandert ofte op-geſchort, haer van deſe negen-iaerighe bedieninghe ontſlaeghen te willen houden. 't Welk ſy daer na, wanneer *Alba* ſijn wreeden over-moed meer en meer den toom gaf, noch ernſtiger van den Koningh verzocht, ende eyndlijken verkreegh. Op dien tijd ſtond ook Vrankrijk over de geſchillen van den Gods-dienſt in een oorloghs-brand, welke ſich over de koemſt van *Alba* noch meer verhief, op het vermoeden dat hy ſijn wegh anders neemen ende tot vernielingh van de *Hugenooten* in Vrankrijk moght in-breeken. Wethalven ſy na den droevighen en onzalighen ſlagh van *Dreux*, alwaer *Condé* gevanghen wierd, niet en verzuymden in Duytſland en elders hulp te zoeken, om den krijgh te hervatten. Dit bewoogh Koningh *Karel*, dat hy, boven de nieuwe wervinghen in ende buyten ſijn Rijk, wt Nederland ook volk ter beede begeerde; waer in hem *Alba* ook beliefde, hem toe-ſchickende den Grave van *Arenbergh* met eene vaerdighe maght, welke hy nochtans korts daer na wt nood weder te rugh liet komen.

* *Kamer van Financien.*

26. Onder dit waren de Prins van *Oranje*, de Graven van *Kulenburgh*, *Hoogſtraeten* en den *Bergh* neffens andere Grooten al voor heen wtgewecken, om van verre en buyten ſchoots aen te ſien, waer op de ſpillen zouden draeyen. *Alba* dan gingh ſyne ſchaeren voor eerſt in de nabuyrighe Steden van *Bruſſel* verdeylen, leggende de bende van *Lombardyen* binnen *Bruſſel*, de Napolitaenen binnen *Gent*, die van *Ladron* te *Antwerpen*, ende de overighe in andere Steden en Veſtinghen in-legerende. Beſtond daer en boven de veraerde Placaeten van den Keyſer en *Philips*, aengaende de ketteryen, te vernieuwen, ende eene vers-verſierde vergaederingh (welke hy den † *Raed van Omruſten*, maer de Nederlanders liever den *Bloed-raed* noemden) aen te ſtellen, beſtaende wt twaelf meeſt wtlandſſe Raeds-heeren, waer van *Vergas* (een Spaeniard by de Nederlanders geenſins bemind, ende die meer yver dan kennis hadde) tegens alle gebruyk en der landen vryheeden, het hoofd was. In die daghen heeft *Margriet* de na-by-gezeetene Koninghen en Vorſten, ende voor al de Staeten van Nederland, door brieven van haer af-ſcheyden verwittight, daer by verhaelende, hoe ſy ſich nu negen iaeren after een in haer bewind had gedraeghen, ende de beroerten in de twee laerſte iaeren op-geſtaen voor het wtgaen van den Bloey-maend zoo beſlecht en gebrooken, dat nu het land in ſyne volle ruſt en vreede zat, biddende, dat ſy na hun vermoeghen deſen ſtaet gelijkerhand wilden ſtaende houden, mids behoudende altoos het oude geloove ende de gehoorzaemheyd tegen den Koningh. Daer na wenſte ſy den Koningh door brieven veel gelux met ſyne ionghe dochter *Catharine*, hem mede dankende voor zoo een eerlijk af-ſcheyd en getuyghnis; ende op het eynd daer by voegende, *dat door zoo veele duyſternisſen en vinnighe buyen het ſchip van de gemeene zaek nu eens in een haven was gekoemen door 't beſtuyr van eene eenighe vrouw: 't welk voorwaer geen menſchelijk werk en was geweeſt. Dan alzoo de zaek nu zoo wyd was gebraght, dat daer niet meer te doen en ſtond dan de geene te tuchtighen die de landen in haere ruſt hadden geſtoort; wilde ſy hem rechtevoort niet verberghen, wat deſen voor-ſpoed meeſt konde om-ſtooten. De ſchrick van ſtraffe met zoo een maghtigh heyr geſocht, gelijk de zelve wt wanhoop van vergiffenis bereeds ontallijke zielen naer vreemde landen had veriaeght, tot onwaerdeerlijken af-breuk van Nederland; zoo was ſy beducht, dat de overighe in hun vluchten geſtut ende in 't land beſlooten, des te feller daer na zouden wt-berſten. By de Nederlanders en was door wreedheyd en vrees niet wel ontzagh te winnen. Die op deſen voet voort ginghen zouden den Spaenſſen naem meer haetelijk dan groot maeken, ende voor zeeker een burgerlijken oorlogh, wt-heemſſe wapenen en verdelingh in de landen verwecken. Biddende derhalven den Koningh van herten, hy wilde ſijner ende Gods goedertierenheyd gedachtigh weſen, over weynighe wraek neemen, en de Gemeente liever berouw dan ontydighe ſtraffe af-eyſſen.* Dit alles gaf hem *Margriet* te herkauwen; 't welk indien 't van *Oranje* ofte *Egmond* ware geſprooken, geenſins

† *Le Conſeil des Troubles.*

hem

hem zoude bevallen hebben. Ondertuſſchen quamen haer daghelijx veele Steden-gezanten bezoeken, betuygende hunne rouwigheyd over haer al te ſpoedigh vertreck; als mede door brieven de Koningin van Engeland *Elizabeth*, noemende *Margriet* hare goede ende lieve zuſter.
1568. Op 't begin van 't volgende iaer wierd ſy door *Alba* tot op de grenzen van Braband, ende van veele wt den adel tot aen Duytſland toe vergezelſchapt; koemende eyndlijken behouden in Italien, ende met blijdſchap by haer man *Octavio* Hertogh van *Parma* en *Piacenza*.

27. Voort daer na zijn door ontheet van *Alba* opentlijken in-gedaeghd de Prins van *Oranje*, ende *Anthonis van Lalain* Grave van *Hooghſtraeten* ende eertijds Stad-houder van Gelderland; geen, om dat hy door *Karel den vijfden* met de hooghſte weldaeden en eeren begenadighd, tot Ridder van 't Vlies en Raed van Staeten verhooghd, daer neffens begiftighd zijnde met de Stad-houderſchappen van 't Graeffchap Burgondien, Holland, Zeeland en 't Sticht van Utrecht, ſijn eer en eed vergeetende met de wterſte ondankbaerheyd tegen des zelfs zoon ſijn Koningh had ingeſpannen, met geen ander oogh-wit dan om die landen onder ſijn geweld en eyghendom te brenghen, in-vallen in Braband gedaen, de inzaeten door den bulle-back van de Spaenſſe Onderzoekingh tot af-valligheyd aengeſtookt, te *Bruyſſel* en te *Breda* heymelijke by-een-komſten gehouden, de Gemeynte tot *Antwerpen*, den ketteren te gevalle, hollende gemaekt; de ander, te weeten door ſijn in-geeven *Brederode* de aenleyder en bel-hamel van de oproer-maekers, *Vyanen* had verſterkt: *Hooghſtraeten*, vermits hy, hoewel met heerlijke Ampten van ſijn Koningh vereerd, door gelijke ondankbaerheyd de gevaerlijke aenſlaghen van *Oranje* had bygewoont, de weder-ſpannighe in haer ſnood bedrijf geſtijft en geholpen, buyten wil en weeten van *Margriet* een Plackaet tot voordeel van de ketters binnen *Mechelen* bevoolen af te kondighen, ende te *Dermonde* met den bond-genooten het hoofd t'zamen geſteecken. Hier nevens liet hy by daghement in-roepen *Lodewijk van Naſſouw*, de Graven van *Kulenburgh*, *'s Heeren-bergh*, behalven *Brederode* en andere meer. Daer na hebben ſich *Oranje* en *Hooghſtraeten* te *Dillenburgh* in een wijd-loopigh geſchrift gezuyvert, *loochenende ſijn Raed een wetlijke vergaderingh te zijn van de Ridderen des gulden Vlies; ende voort de vernaendſte hoofd-ſtucken van ſijne aenklaghe weder-leggende, ende de ſchuld van alle de onheylen ſchuyvende op de Spaenſſe Onderzoekingh, betoonden met veele en leevende redenen, de Spaenſſe liſt en bloed-dorſtigheyd eygentlijken daer heen te ſtrecken, dat ſy, onder het dexel van den Gods-dienſt, de heerlijke voor-rechten en oude vryheeden van 't Vaderland mochten belcruypen, ende heel Nederland plaeghen met eene ellendighe en eeuwighe ſlaverny. Wyders tegen het op-werpen van de nieuwe Biſſchoppen, de ſtrengheyd van 't Beſluyt van Trenten, ende de eergierigheyd van Granvelle wt-vaerende, weeſen aen, dat by haer niet anders en was gedaen, dan om der landen vryheyd en ruſt ten beſten van den Koningh in raek en daek te houden.* In 't byzonder hield *Oranje* by den Keyſer *Maximiliaen* en Duytſſe Vorſten aen om voor-ſprack, ende om de verſchillen met *Alba* by te legghen, 'twelk ſy ook niet en ontzeyden. Maer *Alba* heeft hun verzoek met een kort beſcheyd af-geſlaeghen, voor-wendende dat zulx niet ſijn dan des Koninx bedrijff en beſtel was, ende voort *Oranje* neffens de andere, als gezondight hebbende tegens des Koninx hoogheyd, verdoemt, verklaerende ook hunne goederen voor verbeurd. Met een zond hy binnen *Breda*, *Oranjes* erf-goed, Spaenſſe bezettingh, ende ſijn dertien-iaerighen zoon *Philips Willem* wt de hooghe School van *Loeven* naer Spanien. Ten bleef hier noch niet by. Hy beval het huys van den Grave van Kulenburgh, als de † eerſte geboort-plaets van der Geuſen naem, tot den grond toe te vernielen, de vloer met ſteenen te belegghen, ende in 't midden een zuyl van marmer op te richten, vervattende in vier taelen duſdaenigh een Op-ſchrift: *Dat op dit erf het huys van Floris van Pallant onder de voeten was geworpen, weghen de verfoeyelijke gedachtenis van de t'zaemen-zweeringh daer binnen gehouden tegens den Gods-dienſt, de Roomſſe kerk, den Koningh, ende de landen zelve. Op het iaer* 1568. *den* 27. *van de Mey.*

28. Voor deſen had *Oranje*, als gezeyd, de Nederlanden geruymt, ſteekende, na 't melden van de Pauſſchijke Schrijvers, vol gelds. Alzoo ſy willen dat hy 100000. guldens wt de landen heeft gedraeghen, behalven 1050000. welke hy van ſijn aenhangh had op-gebeurt; met noch 100000. van ſyne verkofte goude en zilvere keuken, ende eyndlijken 500000. dalers, hem van ſynes vrouws oom den Hertogh van Saxen aengekoemen. Wat hier van zy, immers heeft hy op deſen tijd in Duytſland volk aengenoomen, om teffens aen verſcheyde hoeken in Nederland een in-breuk te doen. Eenighe waren van voorneemen het Vorſtendom van Gelder ofte de Vrieſſe grenzen te bezoeken; de andere, omtrent *Maeſtricht* ofte Wals-land in te vallen; waer toe de Duytſſe huyr-knechten, die onder *Condé* gedient hadden, ende na getroffene vrede nieuwe Heeren zochten, ſich graegh betoonden. In't land van Luyk wierd mede voor *Oranje* geworven. *Alba* dit alles wt den Spaenſſen gezant tot *Parijs* verſtaende, liet de troppen van *Arenbergh* wt Vrankrijk her-roepen, de Spaenſſe en Italiaenſſe benden, neffens *Hierges* zoon van den Grave van *Barlemont* met 2000. Neder-landers naer de paelen van 't Gefticht van Luyk aentrecken; gaf daer en boven laſt, de onlanx veroorlofde Italiaenen met een nieuwen eed aen Spanien te verplichten. *Oranjes* aenſlagh van de landen aen drie kanten aen te grijpen, was zoo beleyd, dat de broeders van der *Noot*, *Villers* en andere onder 't bevel van *Hooghſtraeten* wt het land van Gulich over de Maes zouden ſien te racken. Maer *François Cocqueville*, die etlijke Franſſe vaendels met een deel verdreevene Nederlanders aenvoerde, zoude een verzoek doen op *Artoys*: *Lodewijk* en *Adolf*, broeders van Prins *Willem*, neffens *Iooſt van Schouwenburgh* op Vriesland. Hy zelve zoude met een maghtigh leger after aen koemen en Braband beſtormen. Doch *Hooghſtraetens* volken zijn voort door *Sanchio d'Avila* omtrent de Maes op het hoofd geſlaeghen, als mede *Cocqueville* door den Franſſen Overſten *Coſſé*, welken Koningh *Karel*, de eene vriendſchap met de andere betaelende, den Hertogh van *Alba* weder had toe-geſtuyrt, gelijk *Alba* hem voor deſen den Grave van *Arenbergh*. De verbondene hadden gemeynt *Ruermond* te

† *Siet hier voorens op het iaer* 1566.

bemaghti-

1568. bemaghtighen: maer *Ladron* hen te gauw zijnde bracht te vooren vijf vaenen in de Stad, mede voerende eenighe gevangens die hy beval op te knoopen. Doch vermits het ſmet-vuyr van daer geiaeghd zijnde, verdeylde het volk binnen *Venloe* en *de Grave*. Maer wanneer de maere liep, dat 'er wederom in Gelderland omtrent het Slot van *Boxmeer* nieuwe ſchaeren verzaemelden, ſchickte *Alba* den Grave van *Megen* met eenigh wt-ſchot daer heen, hem toe-voegende *Andrea Salazar* Slot-waerder van * *Palermo* in Sicilien, neffens *Gonſales Bracamonte* met acht vaendels van ſyne bende, en noch etlijk volk, dat eenſdeels binnen den *Bos* lagh, ende eenſdeels te *Oudenaerden*. Gelijk mede de broeder van den Mark-grave van *Peſchera*, zijnde een Rit-meeſter, gelaſt wierd met drie vleugelen ruyters ſich naer de Stad van *de Grave* ende met den Grave van *Meghen* te vervoeghen. Doch *Megen* daer koemende, vernam dat de bond-vrienden van *Boxmeer* te ſcheep naer *de Grave* hun loop hadden genoomen, ende de Stad met het Slot in-genoomen. Gaf over zulx bevel aen *Bracamonte*, dat hy over de Maes en Wael ſich naer hem zoude ſpoeden om *de Grave* te belegeren, ende hem neder ſlaen aen de zijd van Braband. Hy zelve gingh, haelende in haeſt eenighe ſtucken van *Nymegen*, de over-kant tot ſijn legher kieſen. De andere dit ſiende zijn aen die zijd met heele rotten wt de Stad geloopen. Doen is 'er wt de bende van *Bracamont* bezettingh daer binnen beſteld, ende de overighe in de nabuyrighe plaetſen verleghd.

* *Panormus.*

29. Onder deſe voorſpoedigheeden was *Alba* dit tegen de borſt, dat in 't gebied van den Keur-Palts-Grave, als men wijs wierd dat onder den deck-mantel van vrye koopmanſchap de Italiaenſſe kraemers eene menighte van verbooden geld den Rhijn af naer Nederland en elders dreyghden te vervoeren; te *Manheym* (welke plaets den ontfangh van den tol heeft) het ſchip wierd aengehouden, ende het geld en alles naer *Heydelbergh* gebraght en op-geſchreeven, 't welk, na 't voor-geeven van de Spaenſſe, honderd en vijftigh duyzend Ducaeten zoude hebben beloopen. Hier over zijn van den Hertogh, wt den naem van *Philips*, menighe klaghten geſchied, ende de zaek verſcheydentlijken gedreeven. Maer de neder-laegh in Vrieſland heeft ſijn ziel noch dieper wonde gegeeven. Alzoo *Lodewijk van Naſſouw* met ſijn broeder *Adolf* en den Grave van *Schouwenburgh* een tamelijk legher naer den Vrieſſen bodem had gevoert, om voor de vryheyd van 't Vaderland en der zielen te ſtrijden, gelijk hy ook in 't vlack van ſyne vaendels te kennen gaf, OFTE WEDEROM TE WINNEN OFTE TE STERVEN. Derhalven liep hy die landen door omtrent de pael-ſteden van Groeninger-land, beleggende en over-weldigende *Arenberghs* Slot *Wedde*, zijnde de deur van de Omme-landen; als mede *Dam*, op hoope van die van *Groeningen* eyndelijken met lieſde ofte leed na ſijn piepen te doen danſſen. *Alba* van haer aenkoemſt bericht, heeft de bende van de Sardiniers onder *Bracamonte* daer heen geſtuyrt, neffens drie vaendelen Spaniards, 400. Italiaenſſe en Spaenſſe ruyteren, ook een gedeelt van de troppen des Gelderſſen Stad-houders, als mede 1000. Duytſſe knechten ende de maght van *Arenbergh* Bevel-hebber van Vrieſland, die ook de Veld-heerſchap had van 't geheele legher ende zes kleyne ſtucken by de hand. Hier mede is hy om *Naſſouw* na te ſtappen wt *Groeningen* getrocken, richtende ſijn wegh op *Dam* de rot-plaets van de eed-genooten. *Arenbergh* den vyand alhier onder-haelende hield ſich echter een luttel ſtil; wel weetende, dat daer omtrent verdeckte kuylen waren, ende de grond loos en broek-achtigh ende boven met dunne zooden over-tooghen. Over zulx bleef hy niet verre van *Hilligerlé* ſtaen, verbeydende het byſtand van den Grave van *Megen* met de ruytery van *Martinenges*, die in alle yl naer hem toe quamen. Middeler-wijl en liet hy niet kleyne ſchermutzelen met den Naſſouwſſen te waeghen. Dan nademael dit wachten zommighen noch al te langh viel, ende de Spaenſſe den Grave over dwars als van blooheyd en ontrouw beteeghen, die den vyand tijd en bod gaf om te ontkoemen; maekte hy ſich tegen dank ſlagh-vaerdigh, ende naer *Hilligerlé* ſich begeevende daer *Naſſouw* verſchantſt lagh, bevond dat hy vaſt beſigh was met ſijn volk in geleeden te ſtellen. Hier over liet *Arenbergh* het geſchut flux aenbrenghen, belaſtende den Spaeniarden wacker aen te treeden, om met het voor-legher van *Naſſouw* den ſtrijd te beginnen. Doch een heuvel die tuſſchen beyden lagh, diende de verbondene eenighſins tot een ſchut tegen de ſnuyvende kogels. Om deſe reden wierden de ſtucken noch meer voorwaerts geſchooven.

30. Terwijl dit ſich toe-droegh, ende *Naſſouw* een weynigh ſcheen te ruggelen, is *Arenbergh*, die zulx voor vlughten op-nam, met 300. ruyters van *Martinenges* (vermits *Meghen* noch onder weghen was) al te heftigh voort-gevaeren, ende onweetend in een rond-om moeraſſighen hoek verſtrickt en vaſt-geraekt. Als onder dit de Spaeniards hun vyand te kleyn achtende, met de voorſte troppen, als gezeyd, hand-gemeyn waren, zijn 'er veel van de ſpies-voerders omtrent de zijpende veenen in-gezonken, zonder ſich te konnen redderen. De Naſſouwers, after den heuvel ſlagh-reede ſtaende en zulx be-ooghende, zijn van ter zijden met groote wackerheyd op de zijd van de Spaenſſe aengevallen. Ende hoewel *Arenbergh* deſen aenloop een langhe wijl met geene mindere dapperheyd af-weerde, toonende hem voor al vroom tegen de ruyterye, ende met ſijn hand (gelijk de Spaenſſe wt-geeven) *Adolf van Naſſouw* ontlijvende, is hy echter op 't laetſte door de menighte over-ſtelpt, ende neder-geleyd van *Anthonis de Soete* toegenaemd *Haultain*, wraek neemende over ſijn broeder die voor ſyne ooghen was verſlaeghen. Andere vertellen dat *Arenbergh*, ſiekelijk zijnde ende ongaern tot een ſlagh verſtaende, door aendrijven van den Spaenſſen *Martenинges*, daer toe bewillighde, dan voort na den eerſten ſtorm van de Spaniards, het paerd onder ſijn lijf wierd dood-geſchooten, ende hy zelve in een ſloot leggende van een ſlecht zoldaet, die 't geſchut bewaerde, ter dood gebraght. Zommighe willen ook, dat *Arenbergh* in den begin met een koghel getroffen ende daer door verhit, eerſt met een bus ende daer na met een bloot zwaerd *Adolf* gequetſt hebbende, zelve wederom van den noch leevenden *Adolf* te gelijk met ſijn paerd is verwond en neder-geſtort, ende niet verre van *Adolf* ende met *Adolf* ten hemel gevaeren. Dan dit riekt eenighſins na onwaerheyd, alzoo eenighe melden, dat, wanneer de Spaeniards hun Veld-

heer

1568. heer miſſende het haeze-pad koozen, ende de Naſſouwſſe haer tot aen 't Kloofter van *Hilligerlé* vervolghden en den kamp vernieuwden, *Adolf* daer eerſt met een geſchut-koegel is neder-geveld. Hoe dit zy, immers ontkent niemant, dat het legher van *Arenbergh*, beſtaende wt veelerley ende van langher hand in den oorlogh geoeffende volken op deſe wyze is verſlaeghen, door ontijdighe baldaedigheyd van de Spaeniards, die al te vroegh en roekeloos aenliepen. Van de Koninghſſe zijn 'er gebleeven 1600. mannen, wtgezonderd de gevangens en zes ſtucken, ende 300. wagens, met een koſtelen huys-raed van *Arenbergh* en andere Heeren te buyt gemaekt. Maer de dood van *Arenbergh* gingh de andere ſchade ver te boven, vermits ſyne beſpraekte weetenſchap in den oorlogh en onbeſpraekte trouw tegen den Koningh. Hy was af-komſtigh wt het huys van *Ligne*, ende te vooren Heer van *Barbanſon* geheeten, eer hy den naem van *Arenbergh* van weghen ſynes vrouws houwlijx-goed had aengenoomen. Hy wierd van de Over-Yſſelſſe zeer beklaeghd, welker Staeten ſyne weduw een trooſt-brief toe-zonden, ſyne wtvaerd met ongemeyne pracht hielden, ende hem zoo in de groote als kleyne Steden met de droef-klocken lieten over-luyden. *Lodewijk* ſich daer na keerende om *Groeningen* aen twee plaetſen te belegghen, en konde niet lof-waerdighs verrichten tegen de Stad, die van werken en van volk zoo wel was bewaerd; wt-genoomen dat daer tuſſchen hem en de belegerde t'elkens kleyne treffinghen voor-vielen.

31. Hoewel deze zegeningh de bond-vrienden zeer verheughde, zoo gaf ſy den Hertogh van *Alba* nochtans zenleydingh, om den dood van zoo veele doorluchtighe mannen, die hy gevanghen hield, te verhaeſten. Want na dat hy voort daer na by Plackaet had in-gedaeght alle die om haers geloofs wil waren wt-geweeken, op verbeurte van hunne goederen ende eene eeuwighe verbanningh; liet hy met een de gevanghens voort-haelen, voor op-roerders veroordeelen, ende te *Bruſſel* af-houwen. Hier onder waren de broeders *Gijsbert* en *Diderick van Batenburgh*, op 't verleeden iaer door ſchelmery van den ſchipper by *Harlingen*, als gezeyd, onderſchept; behalven *Galama*, *Beyma*, ende meer andere. Voort daer na wierden ook met een waghen wt hare hechtenis van Gent gehaeld *Lamoraet van Egmond* ende *Philips Momorency van Hoorn*, beyde Graven en Ridderen van 't gulden Vlies, vergezelſchapt door eenighe Spaenſſe benden tot aen *Bruſſel*; daer ſy wederom zijn gegijzeld, doch niet langh op-gehouden. Vermits *Alba* terſtond zoodanighen vonnis † des doods tegens haer wt-blixemde, dat ſy gaende buyten de plicht van gehoorzaemheyd ſich met des lands op-roeren hadden gemenght, het vervloekt verbond van *Oranje* en zyne mede-pleeghers tegens de Spaenſſe Onderzoekingh, dat is de Koninghlijke hoogheyd, onderteykent, den adel in hun beſcherminghgenoomen, ende zoo voort. Wanneer men dit oordeel *Egmond* voor-las, zeyde hy niet te meynen, dat hy met ſijn voorgaend leeven en handel zoo eene ſtraffe van den Koningh had verdient; biddende derhalven; dat ſich de Koningh met ſyne dood wilde verzaedighen ende ſyne onnoozele kinderen en huys-gezinde verſchoonen. *Hoorn* diergelyke redeninghgebruykende, was over deſen donder-ſlagh niet min ontſteld. Dien volgens wierden ſy tegen den middagh naer den merkt over al met krijghs-volk, ende op het ſchavot tot dien eynde bekleed met zwart laken, geleyd, aen de zijd van *Iuliano Romero* Veld-Maerſchalk en den Biſſchop van *Yperen*, ende door den beul onthalſd. Beyde hoofden ſtonden twee uyren langh op yzere ſtaeken ten toon, ende zijn alſdoen met de rompen in de kiſt geleghd ende begraeven. Men zeght, dat *Egmond* 's nachts te vooren een Franſſen brief toe-gezegheld den Biſſchop had gelevert, met deenoedigh verzoek dat hy die den Koningh zoude doen behandighen, 't welk de Biſſchop hem ook toe-zeyde. Hier in betuyghde hy, noyt eenigh dingh tegen ſyne trouw ofte tot after-deel van den algemeenen Gods-dienſt gedaen te hebben, dan alles tot oorbaer van den Koningh ende na vereys van den verleeden tijd. Dit al te treurigh eynde van twee zoo groote Heeren baerde eene groote veranderingh en af-keer in de gemoederen der in-zaeten. Men vond 'er die hare kiſten kuſten en dreygementen wt-bliefen, zonder op de omſtaende verklickers te paſſen. Andere zeyden over-luyd, dat der bond-genooten zaek door deſen moord was geſtijfd, tegen de verkeerde in-beeldingh van *Alba*. *Egmond* was niet over de 46. iaeren oud geworden, after-laetende wt *Sabine van Beyeren*, welke hy te *Spier* ten overſtaen van Keyſer *Karel* had ge-echt, acht meydſkens en drie zoonen. De ſtam was zeer oud en adelijk, af-daelende van de wijlen Frieſſe Koninghen de *Rabbodens*, ende noch onlanx verheerlijkt door de over-treffelyke Vorſten, die de laetſte wt dat Huys Gelderland hebben beſtuyrt. Sy voeren deſen naem van het nu vervallen Slot *Egmond* op de wterſte grenzen van Noord-Holland; hoewel *Lamoraet* ſich ook Prins van *Gaveren* ſchreef, een plaets aen de Schelde niet wijd van Gent. *Hoorn* was, vermits ſijn by-naem van *Montmorency*, die ſich roemen voor de eerſte Chriſtenen van Vrankrijk, mede van geene mindere af-koemſt. De Franſſe gezant, die beyde Graven had ſien ſterven, zoude aen Koningh *Karel* hebben geſchreeven, *Dat hy op de merkt van Bruſſel dien kop had ſien af-ſlaen, wiens dapperheyd Vrankrijk tweemael hadde doen daveren*: wijzende daer mede op de Franſſe nederlaeghen by *S. Quintin* en *Grevelinghen*; welke, ende in 't byzonder de laetſte, meeſt door *Egmond* waren veroorzaekt; gemerkt *Hoorn* in den voorighen ſlagh mede goede dienſten hadde gedaen.

32. Hoewel de ‡ Hertogh van *Alba*, wanneer hy ſich eerſt van *Egmond* en *Hoorn* had verzeekert, deſe ſpreuk veeltijds in den mond had, *dat een wijſſelijk viſſer ſich niet en behoorde bezich te houden met het na-iaeghen van ſpieringh, zeelten en garneelen, maer van zalmen en kabeliauwen daer de meeſte winſt en eer aen vaſt was*: zoo en konde hy effenwel ſijn bloed-dorſtighen aert zoo zeer niet af-wennen dat hy het net vergat te ſpannen voor viſſen van middel-maetighe ofte mindere waerdy. Want hy korts daer na door den Momber van Gelderland wt ſynen naem by openbacre klock-luydinghe en aenplackingh op

† *In Comitum causâ, Equitumque aurei Velleris privilegiis defendendis multus eſt Elbertus Leoninus noſtras Conſilio, ni fallor*, 80.

‡ *Caput hoc ex variis centonibus contraximus.*

de deuren

1568. de deuren van de kerken liet in-daeghen de aenzienlijxte mannen van *Harderwijk*; te weeten *Geeraert Mauriſſen Pannekoek, Sweer van Hoekelom, Ernſt Witte, Wulf van Ommeren, Dirk Voeth* geweeſden Stad-ſchrijver, met ſijn broeder *Gerlack* ende *Frans Willemſſen*, om ſich voor den Bloed-raed tot *Antwerpen* te koemen ontſchuldighen weghen hunne vlucht ofte ſchuylinghe ter zaeke van de verleedene op-roeren, op ſtraffe van een eeuwighen ban en verbeurte van goederen. Het begrijp van hunne aenklaght was meeſt dit, *dat ſy, als hoofden en aenleyders van de Geuſen, tot de bedervingh en ſchendery der kerken en heylighe plaetzen binnen Harderwijk laſt hadden gegeeven, den hand-daederen de mond zeverigh gemaekt, hen toteen loon beloovende het genot vanden af-breuk van hout en ſteenen; ook geleydet, weder wt-geleydet en tegaſt gelaeden de nieuwe leeraers, in hunne huyſen ongeoorlofde by-een-koemſten gemaekt, ende tot alle ongebondenheyd a's den beſſem wt-geſteeken.* Die van *Doesburgh*, ſchroomende te vallen in de ongenadighe en onverwachte klauwen van des Hertoghs wind-honden, droeghen ſich met alle vlijt om aengaende het kitteligh ſtuck van den Gods-dienſt by de hooghe Overigheyd in geen bedenken te koemen. Want wanneer daer binnen het Ampt van *Doesburgh* in deſe daghen een Leeraer was gekoemen, die omtrent de Stad op den Berghſſen weerd onder een wilghen-boom Gods woord beſtond wt te legghen: hebben die van den Raed, om de nieuws-gierighe en graeghe burgheren in te houden, de poorten doen toe-ſluyten, daer behalven den Leeraer bevoolen ſich op ſtaende voet van daer te maecken, ende daer over aen *Sweer van Apeldoorn* (die van weghen den Koningh, om na de aenhanghers van de zelve geſindheyd onderzoek te doen, was wt-gezonden) een taemelijk genoeghen gegeeven. Doch deſe ſcherpe vervolginghen en geeſſelen hadden een heel ander gevolgh dan de ongeluckighe en averechts-wijſe raed-geevers wel meynden, ende waren het meeſte voedzel van den aengroeyenden Godsdienſt. Effengelijk het gaet met de kraghtighe vuyr-ballen, die eer vertreeden dan geſmoord konnen worden; ofte met een beek, die plotzelyken van een ſteylen bergh af-rollende door de op-geworpene dammen en dijken meer geterghd dan geſtuyt word, daer na des te feller wt-breekt ende alles voor de voet mede ſleept dat hem tegen ſtond. Ten kortſten gezeghd; *Alba* was in 't betrachten van de eer en beveelen ſijns Koninx uytermaeten zorghvuldigh, ende met ſyne gedachten door heel Nederland al-om tegenwoordigh: 't welk hier wt mede bleek, dat hy op den achtſten van de Herfſt-maend wt het Veld-legher te *Nederhaeren* aen de Maes ſchreef aen den Droſt en Raed van *Wageninghen*, dat ſy by die zeltzaeme tijden, om alle verraſſingh en bedrogh voor te koemen, immers wackere hoede aen de poorten en elders zouden houden, noch eenighe krijghs-luyden, ſy waren dan die ſy wilden, binnen laeten; indien ſy niet mede en braghten ſijn ſchriftelijk bevel met ſijn eyghen hand, waer van ſy de trecken wel kenden, onder-teekend. Ende alzoo, niet tegen-ſtaende alle voorgaende verbonden, de mis-noeghde onderzaeten die onder de vaenen van den Heer van *Brederode* eertijds hadden gedient, in Gelderland en elders noch bleeven zweevende, hebben de Grave van Meghen en Heeren van 't Hof, om hun moes-koppen te beletten, daer tegens op dit iaer een ſtrengh Plackaet laeten in druck gaen.

33. *Alba* meynende door het om-brenghen van *Egmond* en *Hoorn* ſyne banden vaſter gemaekt te hebben, beval de wimpels te ontwinden, om van ſtonden aen de Vrieſen te bezoeken. Derhalven ſtuyrde hy *Karel van Brimen* Grave van Megen met het legher voor wt naer *Groeninghen*; hem, vermits ſyne driftigheyd voor den Koningh, na 't af-ſterven van *Arenbergh*, daer en boven beloonende met de Stad-houderſchappen van Vrieſland en Over-Yſſel. In ſijn gezelſchap was mede *Erick* Hertogh *van Brunſwijk*, die over de bezettingh der Stad zoude gebieden. Hier op is *Alba* met onvermoeyde naerſtigheyd wt Braband over de Maes getooghen, van daer op *Arnhem* in Gelderland, ende wijders op *Deventer*. Alhier een weynigh vertoevende ende verſpieders wt-ſchickende, is op den 13. van de Hoy-maend te *Groeningen* aengekoemen. Doen gaf hy laſt aen *Caſpar Roblés*, dat hy te baet neemende eene vaerdighe maght na des vyands ſterkte zoude verneemen, ende hem, tot dat het geſchut by de hand was, door een ſpiegel-gevecht op-houden. De Spaeniaerds goede kans ſiende deden in 't legher van *Naſſouw* een inval, daer ſyder veel, dewijl een yegelijk zonder ontzagh van ſyne Overheyd op ſijn zelven zagh, in 't honderd neder hackten, ofte in't water drenkten. Op dit voor-ſpel is in weynighe daghen de bloedighe ſlagh van *Iemingen* gevolghd aen den in-gangh van Ooſt-Vriefland op de kant van de Eems. Hier was *Naſſouw* met *Hooghſtraten* en *Schouwenburgh* van *Groeninghen* heen geweeken, om ſich tegens *Alba* met een graft en dijk te verſchantzen. *Alba* ſiende dat alles aen de raſſigheyd was geleeghen, ſprack den bevel-hebberen en gemeenen man een moed in, ende vond goed op den vyand aen te gaen, eer hy ſich vaſter begraeven moght, ofte met het verwacht by-ſtand verſterken. Over zulx gaf hy den Naſſouwſſen werk met kleyne ſchermutzelen, tot hy zelve met het hoofd-legher by de werken quam. Ende alzoo eenighe herwaerts en derwaerts waren doolende, eenighe beſigh met de wallen van 't legher op te maecken, ende ook eenighe traegh en onluſtigh tot vechten; voer hy voort, als een wolf onder een deel ſlacht-beeſten. *Schouwenburgh* ontſprongh met etlijke ruyteren den dans: want *Hooghſtraten* daer niet tegenwoordigh en was. *Naſſouw* zoude al zwemmende ofte met een bootjen naer *Embden* zijn ontvlucht. De oorzaek van dit verlies was de verdeyldheyd onder het krijghs-volk, ſpruytende wt de ſlappe betaelingh; waer over het gebeurde, dat ſy ſlappe wachten hielden ende na hun Overſte en 't kalfs-vel niet zeer en luyſterden. Men wil zegghen, dat het legher van *Naſſouw* 7000. mannen ſterk was, waer van 'er zeer weynighe zouden zijn ontkoemen, ende van de Koninxe niet over de acht ofte tien om-gekoemen. 'tWelk ick nochtans liever in ſyne waerde wil laeten, dan voor vaſt ſtellen ofte ſtraffen. *Alba* hier over van hoovaerdy zwellende, liet noch 's nachts na den ſlagh een boode van deſe overwinningh aen den Paus af-gaen. *Alba* ſyne zaeken te *Groeningen* verricht, ende de volk-rijke en half-verdaechte Stad met een Block-huys getoomt hebbende, is van daer over Holland naer Utrecht gereyſd; alwaer ſijn zoon *Frederick* hem by quam

niet

1568. met een verſſen wt-keur van Spaenſſe voet-knechten, ende een overvloedighe leeninghvoor veele maenden. Men geeft wt, dat doen wt ſijn beſtel binnen *Amſterdam* eene oude vrouw van 80. iaeren met het zwaerd is gerecht, om dat ſy een Calviniſſen leeraer hadde geherberght, ofte veel eer om dat haer geld haer meeſte vyand was.

34. In die daghen waren in Vrankrijk de Koninxe en *Hugenooten* fel tegen den anderen, ende wierd *Oranje* van den *Hugenooten* tot vennootſchap van wapenen aengezocht ende hem hulp gezeekert indien 't geluck haer wilde dienen. Dan vermits ſy eerſt by *Montignac*, ende daer na te *Mirebeau* en elders ſlaghen kreeghen, verlanghden ſy echter zeer na *Oranje*, die over al in Duytſland volk zaemelde, ſyne verwanten ter ooren liep, ende ook gezanten zond aen Keyſer *Maximiliaen*, om deſe wervinghen te verſchoonen, ende hem te bidden, dat hy met de over-heerde en verdruckte Nederlanders deernis en mede-lijden wilde hebben, aengeſien ſyne voor-ouders ook wt die landen waren geſprooten. Maer *Oranje* hield de Nederlanders voor ſyne lieffte kinderen, ende is met ſyne maght wt het Trierſſe gebied over den Rhijn na *S. Vijt* ſyne eygene Stad af-gekoemen. In ſijn legher waren 44. benden Duytſſe knechten, waer over te gebieden hadden *Caſijn van Hatſtad* een edel-man wt der Elzas, *Vijt Schoner*, *Balthaſar Wolf* en andere. 4000. Waelen, en wt-geweekene landzaeten met buſſen, behalven 7000. ruyteren aengevoerd door *Diderick Schonenbergh*, Grave *Iooſt van Schouwenburgh*, Grave *Albert van Naſſouw*, *Burchard van Barby*, *Otho Malsburgh* en anderen. Daer neffens had ook ſijn broeder *Lodewijk* na de neder-laegh van *Iemingen* met het over-ſchot van ſijn heyr ſich daer heen vervoeght, als mede *Lalem* Grave van *Hooghſtraeten*, en andere Grooten meer. In de vaendels ſtond, * VOOR DE WET, DE GEMEENTE, EN DEN KONINGH. Eenighe vertoonden ook een Pellikaen voedende zyne kiekens met ſijn hertenbloed. *Oranje* liet mede in druck wt-gaen de rechtvaerdighe oorzaeken van deſen ſynen krijgh aengevanghen tot de eer Gods, des Koninx voordeel, ende tegens de onmenſchelyke wreedheyd van den woedenden Alba; loopende in't kort over de verleede geſchiedeniſſen, ende in zoo eene hooghnoodighe en loffelyke zaek aen een yegelijk gunſt en hand-ſterkingh verzoekende. Van daer ſich naer beneeden ſpoedende, heeft *Arenbergh* en *Eppen*, tuſſchen *Kolen* en *Duyren*, over-weldight, gelijk ook *Hormeſon* en *Vilmen*, een Slot van den Grave van *Kulenburgh*. Daer na ondiepte vindende, is tegen 't vermoeden van Alba met wondere behendigheyd en gezwindheyd over de Maes geraekt; den Hertogh, die omtrent *Maeſtricht* begraeven lagh, openlyken tot een gevecht wt-daegende. Hy had by hem, boven de ruytery, 16000. voet-knechten, wt de nabuyrighe plaetſen gelicht, onder *Philips van Lanoy*, *Arſille*, *Briaco*, *Hyerges*, *Mondragon* en *Caſpar Roblés* Stad-houder van *Ruermond* in Gelderland, wt-gezonderd noch wel 20. vaendelen van Duytſſe en allerley volken. Dan Alba hield ſich geruſt en in ſyne ſchelpen, niet twijffelende of zoo eene groote maght by haer zelve metter tijd zoude dood loopen, ofte met ſlechte moeyten van hem verbrooken worden. Syne meeninghe en bedroogh hem ook niet. Want behalven andere ongelegenheeden eer langh eene op-roerte in 't legher ontſtond, waer in *Malsburgh* en andere hop-luyden om hals quamen, ende de Prins zelve met een bus-koghel wierd na-geſchooten, welke nochtans op het geveſt van ſijn rappier af-ſchampte.

35. Maer *Oranje* eenighe hoope van byſtand wt Vrankrijk vernemende onder *Ienlis*, ijlde ſich van ſtonden aen daer heen, ende won in 't voor by gaen *S. Truyen* in 't land van Luyk. Voorders nam hy ſijn wegh naer *Thienen*, om ſich met *Ienlis* te vervoeghen, en pooghde met alle geweld over den ſtroom de Giet te geraecken; dan *Alba* zat hem overal op de hielen, ende in 't by zonder *Vitellio*, die daer toe laſt had, ende in den after-tocht tamelyken af-breuk dede: alzoo onder andere *Anthonis van Lalain* Grave van *Hoogſtraeten*, *Oranjes* hoofd-vriend en rechter-hand, aldaer wierd dood-geſchooten. Welke ſchade *Oranje* nochtans voort daer na weder in-haelde door het neder-houwen van een hoop Spaeniarden. Dan meer en meer Vrankrijk naerderende, vond daer omtrent des Rijx-Maerſchalk *Arturvan Ceſſé* wt bevel des Koninx op hem paſſende. *Oranje* hier wt ſtof neemende zond aen den Koningh die de oorzaek van ſijn tocht zouden ontdecken, ende dat hy in 't minſte die geen niet en was, die ſich tegens zoo een maghtigh werelds-heer begeerden te kanten, maer liever wenſte ende gereed was ſijn legerken ende ook ſijn zelven met allen ootmoed den Koninghte onder-werpen: biddende daerom, den Koningh wilde na ſyne in-geboorene goed-hertigheyd deernis hebben met een deel menſchen, die niet dan Gods eer, haers lijfs zeekerheyd, ende wetlyke gehoorzaemheyd en zochten. Wanneer *Oranje* daer na begeerde, dat de ſyne zouden ſtille houden, ende ſich by het heyr van *Condé* voeghen; weygerden ſy dat te doen; houdende eer aen om ontſlaegingh en hunne leengelden. Weshalven ſy van ſtonden aen na 't gebied van *Straesburgh* wierden gevoerd, alwaer de Prins alles wat hy by een konde raepen tot geld maekte ende aen 't krijghs-volk wt-deylde; 't welk, hoewel niet ten vollen vernoeghd, nochtans met vriendſchap van hem is geſcheyden. Op dit iaer zijn 'er veele Grooten wt des werelds tooneel wegh-geruckt, als te weeten de beroemde Vorſten *Henrick van Brunſwijk*, *Chriſtoffel van Wittenbergh*, ende *Albert van Pruyſſen*, wiens gemaelin *Anne Marie van Brunſwijk* haer man op den zelven dagh is gevolghd. *Karel* Prins van Spanien diend mede niet over-geſlaeghen, wiens onverwachten af-gangh *Philips* by veele in een quaeden naem heeft gebraght, welke geloofden dat hy wt des vaders heymelijk beſtel (weghen ſijn vinnighen haet tegen † *Alba* om de Stadhouderſchap der Nederlanden, ende om dat hy te gelijk om met des Keyſers dochter te trouwen naer Duytſland dreyghde) te ſlaepen was geleyd; met naemen de Nederlanders, die daer wt een meerder ſchrick op-namen, dat ſy, als bewuſt zijnde van openbaere weder-ſpannigheyd, geene vergiffenis hadden te verhoopen van zoo eenen, die ſijn eyghen zoon niet geſpaert en had. Dit ergh vermoeden wierd noch meer geſtijfd door de insgelijx ſchielijke dood van ſyne eyghene

* *PRO LEGE, GREGE, ET REGE.*

† *Siet hier voorens op het 24. hoofd-ſtuck.*

vrouw *Elizabeth van Valoys*, welke te vooren aen *Karel* was verloofd, ende mede onlanx na hem, niet zonder groot bedenken van vergift (wt zaeke ſy moegelijk al te groote gemeenſchap met den over-leeden *Karel* had gehouden) ten hemel voer. *Oranje* was voor heen van *Straesburgh* op *Dillenburgh*, ende daer na, vergezelſchapt met ſyne broeders *Lodewijk* en *Henrick* ende den Hertogh van *Zweebruggen*, naer Vrankrijk gereyſd. Dan alzoo der *Hugenooten* zaeken aldaer zeer ſlecht en verwerd ſtonden, na dat *Condé* in den ſlagh van *Baſſac* was geſtruykeld, ende ook *Zweebruggen*, die hem hulp-troppen had by-gezet, aen eene ziekte geſtorven, ende *Coligny* mede geen beter geluck en had; nam *Oranje* een op-zet van wederom naer Duytſland te keeren, om tot trooſt van ſyne bedruckte Nederlanders nieuwe wervinghen te beginnen. Derhalven heeft hy van *Coligny* en de Grooten ſijn af-ſcheyd genoomen, ende, laetende ſyne broeders in Vrankrijk, met een kleynen ſleep om niet bekend te weſen ende in alle zedigheyd ſich op den wegh begeeven, koemende in den aenvangh van 't vol-
1569. gende iaer door *Veſoul* naer Duytſland.

36. Maer Alba na zoo veele roem-ruchtighe daeden weder naer *Bruyſſel* gekeerd zijnde, beſtond zoo in Gelderland als over al de nieuwe Biſſchoppen in te dringhen, ende de half-verdachte ofte voor-vlughtighe voor den Bloedraed te verdaghvaerden. Als hier over de inzaeten en eene menighte van handwerx-luyden wt ſchrick quamen te verloopen; zagh men de Steden allenthalven neeringh-loos en de landen woeſt. De meeſte vervoeghden ſich naer Engeland, ſleepende met haer de laken-weverye, ende eenighe ſchier ledighe Steden aldaer met volk en rijkdom vervullende. Noch gingh de dwingeland al verder. Want na dat de Paus op deſen tijd aen hem, als een hoofd-yveraer van 't Roomſſe geloof, een hoed en pronk-rappier met goud ende geſteenten in-geleyd had vereert; liet hy, moediger op dit geſchenk, ſich zelven op het Slot van Antwerpen een trots eeren-beeld op-richten wt de kopere ſtucken, die *Lodewijk van Naſſouw* in den ſlagh van Iemingen waren ontnoomen. Door welke hoovaerdy hy niet alleen, immers zoo zeer als door ſyne wreedheyd, de Gemeente heeft vergalt, maer ook de Spaniards tot ſchimp ende den Koningh zelven tot nijdigheyd verweckt. Bedacht daer behalven een vreemden ſtreek om geld by een te ſchraepen. Nademael hy, de algemeene Staeten by een roepende, den tienden penningh van alle roerende goederen, zoo menighmaelen die verkoft wierden, ende van alle vaſte goederen het twintighſte en honderdſte deel van een yegelijk onderſtond te eyſſen. 't Welk alzoo hen zeer zeltzaem voor-quam, ende ſy echter, in de vlucht raed ſcheppende, den tienden en twintighſten penningh eerſt wt bangigheyd hadden in-gewilligt, zijn daer wt naderhand groote kraekeelen gebooren; alzoo van 't brood en bier mede de tiende penningh wierd gevorderd; zoo dat de backers en brouwers te *Bruyſſel* wt ſpijt eenighe daghen niet en begeerden te werken. Men vond 'er ook etlijke, die den honderdſten penningh voor geld af-koften, als de Vrieſen en Gelderſſe. De Staeten te *Bruyſſel* alles in beraed leggende, gaven tot antwoord, dat door deſe ongelden de koop-handel, de vernaemdſte hoenigh-bye en leevens-middel der Nederlanders, te niet gingh: alzoo de neerings- en ambachts-luyden geenſins zouden dulden, een dingh zoo dick wijls verthiend te werden: want men zoo doende, eer de lakens, tapijten en ander geweef toe-gereyd ofte verkoft waren, de tiende zoude moeten betaelen voor de wol, daer na voor den draed, daer na voor den in-ſlagh, het verwen ende zoo voort; 't welk de waeren al te zeer zoude doen op-ſlaen, de koopers af-ſchricken, ende de werk-gezellen variaeghen; gelijk voor zoo. iaeren, wanneer veele Nederlanders naer Engeland waren verhuyſd. Doch Alba ſtoorde zich niet zeer aen deſe voor-werpſelen, ende drongh effen zeer op ſijn verzoek. Eenighe weder-willighe Steden benam hy hare vry-heeden, andere bezwaerde hy met bezettingh, ende vervaerde ze alle; voor-geevende, dit geld niet voor hem te zijn ofte voor den Koningh, dan alleen wt-gezet tot verzeekeringh der landen tegens alle in-breuken en op-ſtand. Waer over het gebeurde, dat zommighe den honderdſten penningh toe-ſtonden, ende andere deſe ſchattingh met gereed geld af-koften: Andere quamzuys dagh neemende, deden onder dit eene bezendingh naer Spanien, om den tienden penningh af te bidden, ende den honderdſten, waer boven ſy niet en konden koemen, aen te bieden.

37. Te *Embden*, *Bremen*, ende daer omtrent verhielden ſich een hoop verdreevene, die door aenblaezen van *Oranje* ofte wt vrees een beſluyt namen van haer heyl elders te zoeken, ende den af-breuk, die het onlanx af-gedankt heyr te land omtrent de Maes had geleeden, ter zee weder in te haelen. Hier op hebben ſy wt de Wezer en Eemſe eene maghtighe vloot in de Franſſe en Engelſſe zee gebracht. Ende is op deſen tijd ook het geld van Alba door de Koningin *Elizabeth* onderſchept en beſlaeghen. Hier over ſchickte Alba den Raeds-heer *Aſſonville* naer Engeland, die aldaer landende ende 's anderen daeghs voor de Koninghlijke Bank ontbooden zijnde ſich weygerde in te ſtellen, zeggende laſt te hebben om eerſt met den Spaenſſen gezant ende daer na af-zonderlyken met de Koningin te ſpreeken. Dan het eerſt wierd hem af-geſlaeghen, om dat ſy den gezant zeyden een gevanghen te weſen; als ook het tweede; vermits ſy verſtonden, dat hy niet van den Koningh maer Alba was af-geſtuyrd. Deſhalven liet Alba op nieuws volmaghtigers af-vaerdighen, om deſe penninghen, waer toe ſy ſijns oordeels geen recht en hadde, wederom te eyſſen. Doch nademael hy doen al mede een bots liep, liet hy in tegendeel de Engelſſe lakens in Nederland verbieden: welke handelingh doen wt deſe geweſten naer Hamburgh, Embden en elders is verhuyſd. In den aenvangh van 't iaer 1570. hebben ſich de Staeten 1570.
van Gelderland na veel beraedens † zoo verre in-gelaeten, *dat ſy, tot af-doeninghe van den honderdſten penningh, binnen de vier navolgende iaeren beloofden te betaelen* 500000. *ende* 50000. *Karelsguldens: wel verſtaende, dat zich de Koningh hier mede zoude vergenoeghen, noch deſe ongelden, ofte eenighe nieuwe Placaeten tegen de ketters ofte der landen vryheeden namaels weder in-voeren, maer zich in alles richten na 't verdragh van Venloe: dat mede die verſchrijvinghe hadden op verbeurde goederen moghten voldaen, ofte ten miniſten binnen 's lands verhoord worden: ende de vrouwen en wees-kinderen, waer van de mans ofte ouders veroordeeld*

† *Exactis civitatum.*

ofte

1570. *ofte gericht waren, haer aendeel van de goederen, volgens land-rechten, genieten en aenvaerden.* 't Welk alles ook Alba met toe-ſtemmingh van *Philips* heeft aengenoomen. Die van *Bruyſſel* maekten mede zoo veel waters vuyl, dat Alba ſijn Plackaet van den tienden penningh naderhand genoodzaekt was te verzachten. In die daghen is in de Nederlanden aengekoemen *Anne* dochter van Keyſer *Maxmiliaen*, welke na dood van *Karel* Prins van Spanien haer onder-trouwde, aen den vader haer vleeſſelyken oom ten houwelijk is befteed. *Ian van Hoey* Biſſchop van Munſter en Oſenbrugh had ze, op des Keyſers begeerte, van Spier te ſcheep tot aen *Nymegen* in Gelderland vergezelſchapt, om haer met gewoonlyke pracht aen Alba wt den naem van *Philips* over te leveren. Terwijl ſy te *Nymegen* vertoefde, wierde ſy van den Staeten zeer gevyerd ende gebeeden; op hoope, dat ſy by den Koningh haer bruydegom voor den ballinghen een woord ten beſten zoude ſpreeken, en hunne zaek op't ſchoonſte voordraeghen. Gelijk ook de Zee-ſtroopers, genaemd de water-geuſen, die nu tuſſchen Vrankrijk en Engeland begonnen te kruyſſen, laſt ontfinghen, deze Vorſtin op hare reys naer Spanien geen hinder ofte ongemack aen te doen; of miſſchien haer man door deſe beleefdheyd een weynigh moght bekoord worden.

38. Omtrent Aller-heylighen was'er in Vrieſland eene groote en ongehoorde waters-noot; zoo dat de zee de dijken over-ſteygerende het vlacke land allenthalven, als in den Sond-vloet, over-deckte, ende als in een ooghen-blick ontallyke menſchen en beeſten vernielde. Men zeght † voor de waerheyd, dat Alba doen (waer voor hem de Vrieſen noch dank wijten en ſyne gedachtenis te min verſoeyen) om diergelyke hemels-plaeghen namaels voor te koemen, een gebod wt-gaf, van lanx heel Vrieſland een ſteeuwighen en onverbreekelyken dijk te legghen op de wijze van eene vaſte borſt-weeringh; daer de in-zaeten, geene wt-beſcheyden, alle zouden aen werken ofte toe geeven. Dat zommighe wt den adel, voor-wendende van ouds vry te zijn van deſe laſten, met zoo een beſcheyd van den Hertogh wierden af-gezet: *dat ſy hunne vry-brieven zouden voor den dagh haelen, ende tegben den oever van de zee legghen wanneer die meeſt hollend en verbolghen was; ende, zoo de brieven nu de baeren konden af-weeren en weder-ſtaen, wrydom genieten, ofte anders neffens de andere gelijkelijken moeten toeleggben.* Dit doet my ook in den zin ſchieten de heerlyke woorden, waer mede eertijds *Canuyt* Koningh van Engeland ſyne nederigheyd ontdeckte, ende te gelijk de onbeſchaemde tongh-ſchraepers den mond ſnoerde, die hem ſteeds aen de ooren relden dat alles na ſyne wenken moeſte luyſteren. Want hy in haer aenſien ſijn Koninghlijken ſtoel voor aen den vloed van de zee heeft geſtelt, ende gezeght: *Ghy zee ſtaet onder mijn gebied, ende de aerde daer ick op zitte is mijne. Ick beveel u dan dat ghy op mijne aerde niet en koemt, noch het gewaed ofte de leeden van uwen Heer bevochtight.* Doch de zee hield ſynen loop, zonder op des Koninx woorden ofte hoogheyd yet te paſſen. Derhalven ſprongh hy tugghewaerts ende ſprack: *Nu ziet ghy te deegh hoe ydel der Koninghen magbt is, ende dat het God alleen is die over den hemel de aerde en zee heeft te gebieden.*

† *Ex publico rumore.*

Niet te min en liet Alba de Vrieſen niet ongequeld, dan drongh tijdelyken en ontijdelyken op de eenmael gevoorderde ſchattingh: hoewel de Vrieſen tegen ſyne redenen en dreygementen ſtelden de kenbaere onmoeghelijkheyd en algemeyne armoede, ende daer over den Grave van Meghen met geduyrighe klaghten en gebeeden moede maekten. Hy woude mede met baer geweld die van Over-Yſſel daer toe brenghen, om eene Cancellye en hooghe vierſchaer aen te neemen: 't welk te vooren zoo menighmael voor-gewend ende zoo menighmael was afgeſlaeghen. Dan alzoo Alba op het mes ſprack, ende zonder langher zuckelingh het beſluyt daer van begeerde luydbaer gemaekt te hebben: hebben de Staeten, voor dien tijd onheylzaem achtende de zaek op te ſchorten, ſijn gebod after-volghd; doch met deſe in-bindinghe, *dat ſy zulx betuyghden te doen wt het ernſtigh en meermaels vernieuwd bevel van den Hertogh; zonder effenwel af te wijken van de oude handelinghen, voor-rechten en gewoonten van haere landſchap, ende met dit vertrouwen, dat ſy den Koningh namaels over dit verſchil zoo zouden berichten en onder-gaen, dat zoo wel hy in zijne hoogheyd als ſy in hun goed recht onvernadeeld moghten blijven.*

39. Onder dit liet Alba, eer moede dan verzaed zijnde van al het worghen en bloed-plenghen, het oude Plackaet van vergiffenis ('t welk de Koningh voor een iaer door aenraeden van Me-vrouw van Parma had doen vervaerdighen om het vlughten der ingezeetenen te ſtuyten) binnen Antwerpen af-roepen; alwaer hy op een houten ſtellagie treedende in een over-guld geſtoelte gingh zitten, pronkende met ſijn dubbeld-koſtelijken hoed en rappier, hem voor deſen van den Paus toe-gezonden. Doch het Plackaet was zoo zeer bepaeld en in-getooghen, dat veele daer wt meerder ſchrick dan trooſt ſchepten, hoewel ook de roeper met zoo eene zedighe en heeſſe ſtemme las, dat weynighe den ſin daer van konden vatten. De vergiffenis was algemeen, doch met dit beſteck, *dat de wt-geweekene binnen twee maenden na deſe af-luydingh weder naer de Nederlanden zouden keeren, ende alle zich buyghen onder des Koninx gezagh, verzweerende hare ketteryen en doolinghen, ende boete verzoekende van zulken die door den Paus daer toe waren geſteld. Deſe genade en zouden niet genieten alle Leeraers, die een ander geloove beleeden dan het al-gemeen, t'zamen met hunne kerken-raeden ende huys-veſtighers, als mede brand-ſtichters, ende die de heylighe beelden, outers en klooſters hadden geſchonden ofte verbrooken, ook niet de roer-vinken van de verleedene op-roerten, die tegens den Gods-dienſt, de landsvrede, ende haer ſchuldighe plicht, het verbond ofte verzoek aen Margriet over-gelanghd, hadden beteykent, ende den ionghſten tocht van de weder-dryvers by-gewoont.* Zoo haeſt dit was af-gekondighd, vernam men, dat de meeſte met hangende hoofden naer huys ginghen, ende niemant, tegens 't vermoeden van Alba, eenighe vreughde-vuyren aenſtack. Deſen onaengeſien bevind ick, ‡ dat hy twee iaeren laeter dit zelve Plackaet, doch met gelijke vrucht als voor heen, heeft doen voor-ſtellen, ende den voor-vlughtighen na den 23. Mey drie gelijke maenden van wt-ſtel verleent om weder in te keeren. Maer dewijl

‡ *Ex literis Euſebij Bentingij Satrapæ Iſſelmundenſis ad Nicol. Wittenium.*

het moorden ende branden geen eynd en nam, en eenighe van de vermeynde ketters, hoewel in 't gevangen-huys ſittende, ende van daer door den ſcherp-rechter naer 't ſchavot geleyd, onbeſchroomd aen 't omſtaende volk openingh deden van hunne leer, ende by die gelegenheyd menighe zielen ſcheenen te beröeren ofte aen hare zijd te trecken, ofte immers tot ontſaminghe ofte twijffelingh te beweeghen, zöcht de
1571. goede Alba door verſſe Plackaeten daer in te voorſien, welke mede door Gelderland zijn afgeleeſen. Wy moeghen niet na laeten een der zelve, aen den Raed der Stad *Arnhem* geſchreeven, tot een eeuwigh brand-merk van de Spaenſſe bloed-dorſtigheyd, hier in te voeghen, luydende aldus: *Karel van Brimen Grave van Megen, Vryheer tot Imbercourt, Heer te Honſdain, Eſperlecq, Ridder des gulden Vlies, en Koninghlijke Stad-houder der landen van Gelder, Zutveen, Vrieſland, Over-Yſſel, Groeningen, Lingen, &c. Eerſame, wijſe vrienden: Wy doen u te weeten wt den naem van den doorluchtighſten Hertogh van Alba, Opper-bewind-hebber der Nederlanden, dat aengeſien 'er eenighe ketters bevonden worden, na dat ſy buyten hoope van beeterſchap van den geeſtlijken richter aen de wereldlijke hand zijn over-gegeeven, die meer in de gevanghenis, terwijl ſy daer te langh zitten, hinderen, dan of ſy vry en buyten banden waren, met haer verkeerd ende verdoold gevoelen wt te breyden: derhalven begeert en wil ſijne Doorl. om dit na behooren voor te koemen, ende zulx wt laſt des Koninx, 't welk wy u l. ook wt haren naem beveelen, dat ghy zoodanighe luyden, na dat u die van den kerkelijken richter zullen zijn over-geleverd, binnen 24. uyren zult ter dood doen brenghen, volgens het Koninghlijk Plackaet daer over wel eer gemaeckt. Ende om daer en boven te verhoeden, dat zulke ketters, wanneer ſy worden wt-geleyd om te ſterven, haer vergift en ſnoode leer niet en moeghen verſpreyden, ofte de Gemeynte met hunne laſteren en dwael-meeninghen aenſtoot geeven; zult ghy, eer ſy wt den ſteck koemen, met een gloeyend yzer het voorſte deel van hare tongh zoo laeten af-branden,* † *dat hen daer mede het ſpreeken zal zijn benoomen. Ende want dit het duydelyk en ernſtigh bevel is van ſijne Doorl. zult ghy geenſins zuymen, het zelve zonder eenigh verroef na te koemen. Gegeeven binnen Arnhem den 30. van den Oogſt-maend des iaers 1571. Onder ſtond* T. Roos.

40. Schier op den wtgangh van dit iaer 1571. heeft † *Herman de Ruyter*, een man zoo onverſzaeghd en rap ter hand als yemand, ende geſprooten wt een adelijk ende in Gelderland verſchreeven geſlacht, met weynighe mannen van oorlogh wt eenighen dringenden nood een ſtouten doch onzaligben aenſlagh voor-genoomen op *Loveſteyn*, zijnde een vaſt Slot t'eyndens het eyland van *Bommel* tuſſchen Maes en Wael op den Hollandſſen bodem geleeghen, ende in onſen tijd vernaemd door de gijzelingh van zommighe groote en vernaemde mannen. Deſe Sterkte nam hy met gauwigheyd in, hoopende haeſt meer volx tot ſijn behoef te bekoemen: waer in echter de vorſt en hooghe wateren belet gaven, die de weghen niet alleen maer ook de ſtroomen zoo boven als beneeden onbruykbaer hadden gemaekt. De naeſt-gezeetene Droſſaeten van *Gorichem* en *Workum* hier door ontwackerd, en verzuymden niet op den 12. van den Winter-maend voort eenighe hulp-ſchaeren van 's *Hertogen-bos* by ſich te ontbieden. Deſe ſchickten *Lorenſo Peria* met 300. Spaeniarden; daer de Droſten etlijke gehuyrde zack-draeghers by voeghden, waer van yeder tien ſtuyvers des daeghs voor hoofd hadde. Alſdoen ſchickte ſich deſe maght t'zaemen met de Burghemeeſters en Schuttery tot het belegh van *Loveſteyn*. In't begin ſchepten ſy goeden moed ſiende van buyten geene ſchilder-wachten wt-ſtaen, ende giften daer wt dat 'er luttel bezettinghs op het Slot moeſte weſen. Hier over beſlooten ſy wijders de plaets by nacht en ontijden met lederen te beklimmen, ende veroverden in den eerſten ſtoot de wal met het Voor-burgh. Daer na beſtonden ſy het binnenſte Slot te beſchieten van Donderdagh af tot den naeſt-volgenden Dingſdagh toe; waer van ſy ook op den middagh meeſters wierden. Effenwel en gaf *Herman* den moed en 't Slot noch niet verlooren, niet tegenſtaende ſijn volk meeſt al verliep en van alle kanten afdroop, behalven alleen drie mannen, waer van echter de een, hebbende by hem 300. guldens neffens twee kaeſen en eenighen anderen voorraed, ende miſſchien zoo bangh voor ſijn beurs als voor ſijn lijf zijnde, ſich in 't dack van 't Huys verberghde, daer hy naderhand tot eene ſtraffe van ſyne blooheyd wierd gevanghen. Derhalven heeft hy hem met de twee overighe binnen het Slot bebolwerkt, ende (gelijk een beneepen en gepranghd wild dier in den wterſten nood ſijn wterſte beſt doet en ongenadelijken van ſich bijt) geene verſinnelijke middelen van tegen-weer vergeeten aen te wenden, om niet alleen en niet wraeke-loos naer d'andere wereld af te ſcheepen. Want waer zoude hy na vraeghen die na de dood niet en vraeght? Sijn ſlagh-zwaerd en ſijn bus-kruyd deden zoo veele deughden, dat 'er wel drie ſchuyten met dooden gelaeden wierden afgevoerd, die meeſtendeels geſmoord waren met bedden, welke, in plaets van de wt-geſchuddede vederen, met bus-kruyd gevuld zijnde den vyanden al brandende over den hals wierden geworpen. Doch de veelheyd der honden is, na 't melden van 't ſpreek-woord, der wolven dood. Na een langh geſtommel en heftighen ſtorm raekten de Spaenſſe ten laeſten binnen, en overweldighden de deuren. *Herman de Ruyter*, die geene genade had te verhoopen noch ook begeerde, ende wiens gemoed met het Slot noch niet en was verwonnen, vocht ſich dood: de andere gevangens wierden na voorgaende lederuckingh gerecht, ende, na dat de ziel wt het lichaem was verhuyſd, daer rond-om met de voeten opwaerts gehanghen. De over-blijfzelen van *de Ruyter* hadden noch meer te lijden: want de Spaniards het hoofd, om ſynen vrienden en maeghen ſchaemte en ſpijt aen te doen, tot 's *Hertogen-bos* op de galgh, ofte veel eer hun eyghen ſchande en verlos, voor al de wereld, ten toon ſtelden. Deſe aenſlagh was, na 't oordeel van zommighen, wat te vroegh aengevanghen, ende

† *Ie n'imagine aucun eſtat pour moy ſi inſupportable & horrible, que d'avoir l'ame vive & affligée, ſans moyen de ſe declarer. Comme je diros de ceux qu'on envoye au ſupplice, leur ayant coupé la langue: ſi ce n'eſtoit, qu'en cette ſorte de mort, la plus muette me ſemble la mieux ſeante, ſi elle eſt accompagnée d'vn ferme viſage & grave.* Montaigne livr. 2. chap. 6.

‡ *Ex Manuele Demetrio ad hunc annum.*

ende de grond daer van bleef verhoolen. De Grieken schreeuwen wt de manhaftigheyd van *Iscolas* in diergelijk een voor-val gepleeghd: de Romeynen vullen haer boeken met het lof van *Mutius Scævola*, *Horatius Cocles*, *Curtius*, *Scæva* en andere: wy moeghen ook, zoo wy ons eygen eer niet en benijden, *Herman de Ruyter* vryelijken in een gelid stellen met dese helden. Weshalven ook de dankbare eeuw dese syne daed met een openbaere print en by-gevoeghde rijmen heeft verheerlijkt, ende daer door sijn naem bewaert van de dood en vergetelheyd.

41. Terwijl Alba zonder vrees en schroomte alzoo, niet anders dan onder een hoop slaeven, niet dan van galghen en raden droomde; is hem
1572. op 't volgende iaer een onverwachte tijdingh van de inneemingh van den *Briel* voor-gekoemen, die sijn dollen hoogh-moed vry wat verkleynde. Want hy te vooren by de Koningin van Engeland had geklaeght, dat sy tegens de oude verbonden niet alleen des Koninx van Spaniens vyanden, maer ook opentlijke zee-schuymers en snaphaenen herberghde en heelde. De Koningin dit verwijt sich aentreckende, beval ze hare havens van stonden aen te ruymen. Maer merkt hier den afgrond van Gods voorsienigheyd. Naulijx en waren sy vertrocken om naer *Enkhuysen* te zeylen, of een verkeerde wind dreefze na 't land van *Voorn*, waer van de eenighe hoofd-stad is den *Briel*, welke sy door een zoo schielijk als stout op-zet voor-namen te bespringhen. Als sy met dit oogh-merk buyten de Zuyder-poort brand stookten, ende de burgers van alle kanten daer heen renden om te lessen; over-ylden sy onder dit de Noorder-poort, ende voorts de heele Stad. Wat een duyre en onwaerdeerlijke neder-laegh dit voor den Spaniard geweest zy, zal het volgende verhael wel wt-wijsen. Eenighe die der landen gelegenheyd wel kenden, hadden den Hertogh te vooren geraeden, dat hy een deel volx wt de middel-landsse plaetsen zoude lichten, ende daer mede etlijke zee-vestinghen in Holland en Zeeland verzorghen; aengesien hy van de zee het meeste gevaer had te verwachten. Dan dit en was hem niet wijs te maeken; ofte om dat hy door enkele verblindheyd te veel van sijn zelven houdende, de andere ende met naemen de ingezeetene als in den oorloghs-handel onbedreeven niet en vreesde: ofte dat het hem niet eeren genoegh en docht met de zee-stroopers te kampen; niet denkende dat een Vorst alle moeyten alleen niet maghtigh wesende menigh dingh door de tweede hand behoord en kan beschicken. Na den *Briel* (alzoo hy tot nu toe geen leergeld had gegeeven van syne eygen-zinnigheyd) is ook *Enkhuysen* en *Vlissingen* hem af-gevallen, drie van de beroemdste havenen deser gewesten, *Enkhuysen* in Noord-Holland, de *Briel* in Zuyd-Holland, ende in Zeeland *Vlissingen*, een Stad aen de zee-kant wtermaeten steeuwigh, ende onwinbaer aen de land-zijd. Binnen *Vlissingen* had Alba effen te vooren een Burght begunnen af te steeken, waer over sy stil-zwijgende vergramd waren en qualijken tegens hem gemoed. Derhalven stuerde hy naer *Middelburgh* in 't midden van 't eyland Walcheren naest aen *Vlissingen* geleeghen, den Heer van *Banoys* wt het geslacht van de Lalainen met eene kleyne bezettinghe, welke ter nauwer nood van den Raed wierd in gelaeten, ende een gedeelt daer van op *Vlissingen* gezonden. Doch Alba voor meerder onheyl en voor *Vlissingen* beducht zijnde, gebood sijn verwant *Pacieco* sich hier en boven met acht vaendelen daer heen te spoeden. Dees schickte een boodschapper voor wt, om den Raed aen te dienen dat hy met het volk by de hand was, met verzoek, om voor 't zelve by tijds slaep-plaetsen te bestellen. Wanneer dese maere door de Stad klonk, is de Gemeente door op-hitsinghe van zommighe wt de kerk en van den dienst naer het Raed-huys geloopen, schreeuwende over luyd, dat sy de Spaeniards dulden noch sien en wilden, ende de Heeren van den Raed sich wachten zouden de zelve buyten haeren dank en voor-kennis in te neemen. Ondertusschen zaghen sy de scheepen die de Spaeniards in hadden van verre aen-koemen. Hier op vlooghen sy flux naer de poort, braken het Rust-huys op, sleepende voort al het geschut, geweer, en kruyd na de haven en wallen; ende deze nieuwe gasten zoo begroetende, dat sy hunne zeylen weder naer *Bergen op Zoom* moesten keeren. De Franse bezettingh binnen de Stad zijnde verpackte sich mede wt vreese van quaed onthael op *Middelburgh*. Middeler-tijd koemt de goede *Pacieco* naer *Vlissingen*, meynende de syne al voor heen te zijn in-gelaeten; dan wierd zonder vertoef by 't hoofd gevat, ende aen sijn besten hals op-gehanghen; hoewel hy vast met luyder keelen riep, dat hy een verwant was van Alba: ende zulx in spijt van den Hertogh, die desgelijx gepleeght had met den broeder van *Treslong*.

42. *Alba* met zoo veele zwaerigheden t'effens omvanghen en over-stelpt zijnde, begon sich met ernst daer tegens te wapenen; belastende t'*Amsterdam*, t'*Enkhuysen* en elders op het spoedighste eene vloot wt te rusten, welke hy aen *Bossu* gaf te bestuyren. De Enkhuysers dese zaek in bedenken neemende, namen *Bossu* in verzeekeringh ende de grootste stucken wt syne schepen, verzorghden sich tegens 't geweld, lieten den gevanghen *Bossu* daer na los gaen, ende ioeghen sijn boots-volk wt de Stad, zonder nochtans yemand te bezeeren ofte te dooden. Dit beschickt zijnde, zonden daedelijken naer den *Briel* aen *Lumé*, dien sy baden dat hy haer een Schuts-heer wilde wesen, ende een deel krijghs-luyden by-zetten, gelijk hy ook gaerne dede. De voordere Steden van West-Vriesland, als *Hoorn*, *Alkmaer*, *Edam* en *Medenblick* ginghen ook den zelven gangh, zweerende den Koningh van Spanien en Prins *Willem* als Stad-houder van Holland. Die van Zuyd-Holland, te weeten de *Dortenaers*, die van *Leyden*, *der Goude* en alle andere voeghden sich mede by den hoop, wt-gezonderd alleen de *Schoonhovers* ende *Amsterdammers*. Welke hoewel in den begin, om het ongenadigh in-vorderen van den tienden penningh, vry wat vervreemd scheenen; voor al na dat sy in den *Haegh* verdaghvaerd, ende sich van daer naer *Mechelen* beroepende, voor beyde vier-schaeren, na 't bestel van Alba, haer gedingh hadden verlooren: zijn sy echter naderhand (als nu de nabuyrighe Steden den teughel hadden af-geworpen, ende de Geestlijkheyd wt hare goederen en Kloosters ontzet zijnde, met menighten binnen hunne Vesten quam vlughten) van opzet veranderd, ende by den Koningh en ouden Gods-dienst gebleeven. Alba, om de wankel-moedighe meer te trecken, schreef den Raed lief-koozende brieven toe, ten hooghsten roemende desen trouwen yver ende volstandigheyd, welke hy den Koningh wilde aenprijsen;

1572. met ſterke beloften, dat dit hen namaels zoude gedyen tot grootere heerlijkheyd, en vermeerderingh van hare vryheden. De Opper-Raedsheer *Vigle* had hier by gedaen ſijn eygen ſchrijven, met vernieuwingh van 't voorgaende. Deſe zeer voorſpoedighe beginzelen van den Prins van *Oranje* in Holland, zijn zeer geholpen en voort-geſchooven door ſijn verwant Grave *Willem van 's Heeren-bergh*, die eenighe Steden in 't Graeffchap van Zutveen, Gelderland en Over-Yſſel bemachtigende, de zaek der Hollanders en aenbuyrende Vrieſen niet weynigh heeft voort-gezet; alwaer *Diderick van Bronkhorſt* wt den ſtam van *Batenburgh*, ende door gedachten Grave wt-geſchickt, tot dienſt van den Prins in de weer was. Want na dat de Weſt-Vrieſſe Steden ſich wt het Spaenſſe iock, als gezeyd, hadden ontwickelt, gaf *Oranje* haer tot een Overhoofd *Diderick Sonoy*, een wacker en wel geoeffend krijghs-man. In den aenvangh deſes iaers was binnen *Zwol* door de vallende ſiekte ſchielijken wegh gehaeld *Karel van Brimen* Grave van Megen, Stad-houder van Gelderland, Vrieſland en Over-Yſſel, een zeer voorſichtigh en beſcheyden Heer in 't ſtuck van 't gebieden, ende die der ingezeetenen voordeel be-yverde boven ſijn eyghen. Men zeght dat hy, om de Nederlanders wt de ſlaverny en zielen-dwangh te redderen, een loflijken aenſlagh had gemaekt, van den Hertogh van Alba onder het dexel van hooghwichtighe land-zaeken naer *Nymegen* af te locken, ende alſdan dit woedend beeſt aen banden te leggen, hebbende al voor heen eenige brieven vervaerdight, waer in hy dit ſijn bedrijf by den Koningh zoude hebben verſchoont. Doch door ſijn haeſtighen wt-gangh is zoo een heyligh werk after gebleeven. Sijn plaets-bekleeder is geworden *Gilles van Hyerges*, zoon van den Heer van *Barlaimont*, een Wael van geboorte.

43. Maer de Grave van den Bergh aen d'andere zijd wt de Gelderſſe en aenpaelende volkeren een tamelijk heyr verzaemelt hebbende, is daer mede het Graeffchap Zutveen vyandlijken in-getrocken; vermeeſterende eerſt de Stad *Doesburgh* aen de Yſſel, daer na *Dotechem*, ende eyndelijken ook, door toe-doen en handleeninghe van eenighe burgers, de hooſd-plaets *Zutveen*, hoewel ze *Hyerges* te vooren had gewaerſchouwt om wel op te paſſen, † De Stad *Doesburgh* is gewonnen in de week voor Pinxteren, na dat zy ze eerſt hadden op-gedonghen. Waer over die van den Raed vier mannen by den Stad-houder en Cancelaer naer *Arnhem* lieten af-gaen, om te weeten hoe ſy ſich in deſen toeſtand van tijden hadden te draeghen. Dan eer de af-gezanten beſcheyd te rugh braghten, was de Stad alreeds door de Geuſen veroverd, waer by ſich mede bevond Heer *Bernard van Merode*. Die voort alle geeſtelijke geſtichten hebben wt-gerooft en in-genoomen, van der zelver goederen de in-komſten op-gebeurt, het kooren wt-gedorſt, ook het hout, tot veſtinghe van de Stad, van buyten in-gehaelt, ende door deſe ſtraffigheyd al den geeſtelijken hoop genoodzaekt den pael te trecken. Daer na overheerden ſy *Zutveen*; na dat het volk tegen *Steenderen* wt de ſchepen was gegaen (hoewel ook een goed deel daer van te land over voeteerde) ende voor heen het Huys *Aldenhave* in het Richter-ampt van *Doesburgh* had wt-geplundert. Die van *Kampen* en *Zwol* in Over-Yſſel insgelijx gewaerſchouwd zijnde een wacker oogh te houden, zonden aen weder-zijden naer 't Klooſter *Sonnenbergh* by *Kampen*, met naemen *Henrick Wolf* ende *Arend ten Boekop*, neffens *Wolfart van Isterſtein* en *Ian van Haerſt*, om onder een raed te ſluyten over de inneemingh van krijghs-volk; te meer vermits ſy wt hun Cancelaer *Balduin Roen* verſtonden, dat haer een vaendel knechten wierd aengebooden. Onder dit was *Willem* wt het Graeffchap opgetooghen, gebaerte maekende van *Deventer* te willen beſluyten. Maer na dat hy etlijke daghen after een ſyne ruyters en voet-knechten by een had getrocken, is hy wt het belegh geſcheyden, op de kondſchap die hy hadde, dat de Stad met Spaentſe en andere bezettingh redelijken was bewaerd. De Kampenaers by deſen droevighen toeſtand den Raed by een laedende, vertoonden aen de burgery wat Grave *Willem* bereeds gedaen hadde, ende dat hy na veroveringh van de Graefſchap na allen ſchijn niet ſlapen en zoude, dan haer ook met de wapenen bezoeken; vraeghende met een, of ſy getrouw wilden blijven, ende op nieuws aen den Koningh eed doen? Wanneer ſy alle toe-ſtemden, ende ook over de in-legeringh van volk van oorlogh met den Droſſaet van *Vollenhoe Ian van Sloten* een oud krijghs-man brieven wiſſelden; heeft *Hyerges*, hier wt argh denkende, den Droſt van *Yſſelmuden* haer tot een Stad-houder gegeeven, met toe-zeggingh van meerder hulp in val van meerder nood. Die van *Kampen*, om hem de maet vol te meeten, ſchreeven te rugh, met den Droſſaet van *Vollenhoe* geen ander beſpreck gehouden te hebben, dan om de Stad tot behoef van den Koningh te bewaeren. Daer na begaf ſich de Grave van den Bergh van *Deventer* naer Gelderland, inneemende door verdragh *Harderwijk*, *Elburgh*, en *Hattem*: alwaer het krijghs-volk als door een raeſenden drift de kerken en beelden, die tot nu toe ongeſchend waren gebleeven, gingh beſtormen, ende van de prieſterlijke vercierſelen en met naemen goude ofte zilvere kerken-goederen geene gaef en liet. De Grave verydeld en brood-dronken wordende door al 't geluck, liet ſich bereeds Stad-houder van Gelder en Over-Yſſel noemen van weghen den Koningh en Prins van *Oranje*; weſhalven hy ook een op-zet nam van wt de Neder-Velouw op te breeken, ende *Kampen*, een Stad aen deſe kant des Yſſels te roer aen Gelderland grenzende, aen te taſten. Sy op het zelve pas door eenighe hunne bekende te *Enkhuyſen* vermaend zijnde, om op hun hoede te weſen, ende voor al het Slot met de Stad van *Geelmuden* gade te ſlaen; lieten zulx op ſtaende voet die van *Zwol* mede deylen, in 't by-weſen van *Robert ten Beke* Droſſaet van Zalland; die ook gelaſt wierd voort met den Stad-houder *Hyerges* van alles mond-ſpraek te houden. Die van Kampen deden insgelijk.

44. Dan alzoo 'er geen of al te laete byſtand quam van *Hyerges*, is de Grave met ſijn legher op het onvoorſienſt voor de Stad geruckt. Die van *Kampen* ſchickten alſdoen yemand ter loop naer *Zwol*, om dit den Stad-houder ende met een den hop-man te *Deventer* op het ſpoedighſte aen te dienen, ende ſich by tijds tot het ontzet te haeſten. Onder dit liet de Grave door *Broekhuyſen* de Stad op-eyſſen; waer toe ook de broeder van den hoogh-geleerden *Herman Keuſer*, aldaer

† *Ex annotat. Hugenianis.*

1572. aldaer huys houdende, aenried. Ende hoewel *Broekhuyſen* ook ſchrijven van den Prins van *Oranje* voor den dagh haelde, waer by gemeld wierd, dat ſy nu goede kans hadden om den bloedighen Alba van hunne vrye halſen af te weeren ende geruſtelijken te leven onder des Koninx en ſynen eed; gaven ſy nochtans geen gehoor. Derhalven wierd de Stad met drie verdeylde legers beſlooten, te weeten by de Veenen Haegh-poorten, als mede lanx den dijk na Maſtebroek; ende de ſtroom, daer die de Zuyder-zee ſoekt, met negen wt-leggers ofte kleyne oorloghs-ſchepen beſlaeghen. Terwijl de Grave vaſt ſijn beſt dede om meer en meer te naerderen, gebruykte ook de Burgemeeſter *Arend te Boekop* alle tegen-middelen, zoo met de ronde te doen, als met het geſchut te doen loſſen; hoewel ook die van 't legher zoo ongenadelijken op de muyren donderden, dat die van binnen begonnen te yſen; voor al wanneer ſy hoorden, dat 'er eenighe burgers by entijden wt de Stad waren geſloopen, ende alle gelegenheyd aen den Grave hadden ontdeckt. Gelijk dan ook onlanx daer na op den 2. van de Oogſt-maend de over-gave is geſchied. Drie daghen laeter verdroegh *Zwol* mede, behalven *Haſſelt* en *Geelmuyden*, alwaer hy tot een Droſſaet ſtelde *Henrick van Broekhuyſen* een Gelder ſedel-man. De Zwolſſe vernieuwden alſdoen hare oude gewoonte, die doen (moeghelijk) in ongebruyk was gekoemen, volgens de welke de Gemeente de Gemeente, ende de zelve wederom den Raed verkieſt. Maer onaengeſien den burgeren zoo wel als de Geeſtlijkheyd van *Kampen* alle ſchadeloosheyd en verzeekeringh was toe-gezeyd; ſchiekte echter de Grave op den eerſten van de Herfſt-maend *Gijsbert van Broekhuyſen* met brieven aen den Raed, die laſt hadde de Claes-kerk en alles te openen, ook al het goud en zilver aen den Grave te leveren. 't Welk hoewel de Overigheyd als ſtrijdende met het beſteck qualijken op-nam, ende *Boekop* met *Konraed van der Vecht* deſhalven in haeſt naer *Zwol* dede afgaen; heeft nochtans *Broekhuyſen*, in hun af-weſen de andere Raeds-genooten oorlof afdwingende, ſijn laſt vol-trocken, ende de kerken en klooſters zoo binnen als buyten de Stad van hare waerdſte pronkeryen ontbloot. De afgoden en poppen aldus verbannen zijnde, hielden zommighe inwoonders; die meeſtendeels geene inborelinghen en waren, daer om aen om de Claes-kerk te hebben tot gebruyk van den gezuyverden Gods-dienſt. Doch vermits de Raed hier tegen worſtelende, deſe Opper-kerk voor de Rooms-geſinde zocht te behouden, ende den Grave meermaels hier om moeyde, gaf hy eyndelijken tot antwoord, *dat het beſt en byzonderſt God toe-behoorde*. Den anderden ofte drieden dagh na ſyne in-komſt heeft hy de Stad ende meer ſijn zelven met het onnoozel bloed bevleckt van ſijn wijlen Rent-meeſter *Willem Sanders* Burghmeeſter van der *Elburgh*, welken hy na moeyelijke huys-zoekingh heeft gevonden, ende buyten eenighe rechts-pleegingh ofte ſchuld, flux door den beul doen onthoofden; ſchoon genoomen hy tot ſyne voor-ſpraeken had de aenſienlijxte vrouwen en dochters van de Stad: alleen om dat *Sanders* des Graves thienden te *Oldenbroek*, in ſyne ballinghſchap van de Koninghſſe aengeſlaeghen, voor geld had gepacht ofte in pandſchap ontfanghen. Een maend daer na zijn ook door ſijn beſtel alle de Geeſtlijke de Stad wt-geweeſen, de Raed verzet, ende *Boekop* naer *Geelmuyden* geſtuerd, daer hy in gijzelingh bleef, tot dat eenighe maenden laeter de Grave wt vreeſe van Albaes aenkoemſt de Stad weder verliet.

45. Maer noch het verlies van den *Briel*, noch van *Vliſſingen* en *Enkhuyſen*, en gaf den Hertogh zoo een diepen ſteek in ſyne ziel, als wel op deſen tijd de tijdingh van *Bergen in Henegouw* door *Lodewijk van Naſſouw* met toedoen van zommighe Franſſe. Aengeſien Alba alleen op den Frans-man ſter-ooghende, niet wt de zee maer voornaemelijken van die land-zijd een oorloghs onweder was tegemoet ſiende, 't welk hem Koningh *Karel* door in-geeven van *Coligny* ende Grave *Lodewijk* zoude verwecken. Over zulx ſchickte hy ſijn zoon *Frederick* met eene vaerdighe maght voor wt tot het belegh van *Bergen*, zullende zelve, zoo 't nood dede, met een byzonder legher volghen. Als de Franſſe zulx pooghden te keeren, ende na hun wijſe al te loſſelijken aenvielen, zijn ſy door de Spaenſſe verſtroyd, ende de Heer van *Ienlis* gevanghen. Wanneer *Frederick* na deſe over-winningh ſich liet dunken dat *Lodewijk* nu lichtelijken tot het over-geeven zoude verſtaen, ende ook door een bazuyn-blaeſer daerom aenhield, bevond hy nochtans, dat den Naſſouwer het wterſte ende ſijn broeder den Prins van *Oranje* geſind was te verwachten. Weſhalven de oude Alba in 't begin van den Oogſt-maend de gantſſe Koninghlijke heyr-kraght met noch 32. zoo groote als kleyne veld-ſtucken naer 't leger voor *Bergen* heeft gevoert. In tegendeel was Prins *Willem*, een geweldigh heyr in Duytſland verzaemelt hebbende, beſtaende in 7000. ruyteren ende 14000. voet-knechten onder 't beleyd van *Erneſt van Manderſloo* Grave van *Barby* ende ſijn broeder *Henrick*, op den achtſten der Hoy-maend over Rhijn gekoemen. Zoo haeſt hy in Gelderland ſijn volk had over-ſien, wendede hy ſich naer de Maes, ende de Stad *Ruermond* aldaer gezwindelijken verovernde, is voort met grooten ſpoed over den ſtroom naer *Bergen* aen getrocken. Onder dit had ook *Diderick van Haeſten* (een goed edel-man maer noch beter krijghsman, ende een zoon ofte immers een verwant van dien *Dirk van Haeſten*, die insgelijx † voor 61. iaeren de zelve Stad door een ſchip met rijſen behendelijken in-nam) op *Oranjes* naem *Boemel* de hoofd-ſtad van Boemeler-weerd in de Gelderſſe Betouw, door verkloekingh in ſijn geweld gekreeghen. Terwijl *Oranje* met den ſynen door Braband kruyſt, taſt hy met een aen de Stad *Loeven*, die eerſt wat tegen-weers bood dan eyndelijken met hem zoo vergeleek, dat ſy alle voorder geweld voor 16000. guldens af-koft. Die van *Mechelen* effen te vooren Spaenſſe bezettingh af-geſlaeghen hebbende, ende daerom te zwack om tegenſtand te doen, gaven haer van zelve. Niet anders deden ook *Nivelle*, *Dieſt*, en *Thienen* met de omleggende vlecken. Ende aldus wierd het bedroefde Nederland op eenen tijd zoo te land als te water van vier onderſcheyden leghers beſpronghen; onder *Alba*, *Oranje*, ende de Graven van *Lumé* en den *Bergh*. Maer *Oranje* by *Bergen* koemende, ende de ſchier onwinbaere buyten-werken van Alba met verwonderingh beſchouwende, hield alleen met den vyand kleyne

† *Siet t'eyndens het iaer* 1511.

1572. ſchermutzelen. Op den * 10. van den Herſſtmaend lagh hy met ſijn legher ſtil om de verwondede te doen heelen. Den 11. verplaetſte hy ſich naer het dorp *Heringen* een mijl van *Berghen* aen de zijd van *Binch*; met die meyninghe, om het belooſde ontzet en byſtand van die kant te bezoeken en in de Stad te brenghen: 't welk echter door de voor-zorgh van Alba is belet; ſtuyrende in den midder-nacht 1200. ſchutten wt, die van een tot aen drie uyren des morgens den Prins zonder op-houden beſigh hielden, ende een merkelijk getal van paerden en vyanden ombraghten: zoo dat ſich het legher als half verſlaeghen den anderen dagh vroegh op de been gaf, laetende te *Heringen* hoop-werk van hutten en voor-raed, ende van daer treckende naer *Perone* by de Stad van *Binch*, ende den 13. dagh wijder naer de *Chauſſée*. Onder dit vernam *Oranje*, dat het Spaenſe leger vreughde-teykens bedreef, met de buſſen tot drie maelen toe af te ſchieten, met het aenſteeken van vuyren, ende geklank van trommelen en bazuynen. Na de oorzaek vraeghende verſtonden, dat voor twee daghen de *Hugenooten* te *Parijs* grouwelijken waren vermoord, ende onder de zelve mede *Coligny*, waer over Alba van blijdſchap was wt-geſaeten, die nu van den Franſſen verzeekerd niet dan *Oranje* alleen, dien hy wel gewooghen was, tot een vyand zoude hebben.

* *Ex literis Hyergij.*

46. *Oranje* grootelijx verbaeſd, ende van 't Franſſe byſtand nu verſteeken zijnde, vreeſende daer behalven voor een op-loop ofte verloop van ſijn volk, zocht zoo veel en haeſt hy konde ſlagh te leveren, ende daer toe geen kans ſiende, ruckte met ſijn legher naer *Bruyſſel*, als of hy die Stad had willen beſtormen. Doch vermits Alba in ſijn voordeel blyvende hem liet tuymelen, moeſt ſich *Bergen* ten langen laetſten geeven. Derhalven trock *Oranje* in 't midden van den Herſſtmaend op naer *Mechelen*, ylende van daer naer den Rhijn, ende by *Orſoy* over koemende, niet zonder merkelijk lijfs-gevaer, alzoo hy het volk ſyne leeninghe nu niet en konde geeven, maer enkele beloften en goede woorden. Van daer lanx den Rhijn door Gelderland op *Kampen* afzackende, is voort met een ſchip naer *Enkhuyſen* gehaeld, ende aldaer eenighe daghen vertuckt hebbende, wyders naer *Delft* gereyſd. *Alba*, die de hooghmoedighſte was van alle menſchen, en met luttel volx veel te verrichten voor een groot meeſterſtuck hield, ontbood, † na 't vertreck van den Prins aen *Hyerges*, dat de over-komſt van de Hertoghen *Adolf van Holſteyn* en *Frans van Saxen* rechtevoort onnoodigh was, ende dat derhalven, om in ſyne eer geen in-breuk te doen, d'een met ſyne maght omtrent de *Grave*, en d'ander mede in ſyne legher-plaets tot naerder laſt zouden verblijven. Na 't weder in-neemen van *Berghen* ende daer na *Mechelen* en andere te vooren door *Oranje* bemaghtighde plaetſen, was Alba op *Maeſtricht* gekoemen, af-dankende de Duytſſe ruyterye, welke hem niet zeer te ſtaede konde koemen in de belegeringen die hy voor hadde. Hy ſelve gingh te ſcheep op *de Grave*, en quam van daer op *Nymegen*, aen welke plaets hy een wijl, om ſijn hert wat ſpeelen te leyden, bleef legghen. Wyders reyſde hy naer *Arnhem*, ſchickende ſijn zoon *Frederick* met het legher voor wt na het Graefſchap van Zutveen, om aldaer de Steden, by den Grave van den Berghe veroverd, met geweld ofte verdingh weder te winnen. De noch * onderdaenighe plaetſen in Gelderland moeſten daghelijx allerhande mond-koſt het legher navoeren. Op ſyne eerſte komſte verdroeghen met hem *Doesburgh* en *Lochem*. Doen is † *Hyerges* met een hoop knechten en paerde-volx (die men *de zwarte Ruyteren* noemde) op *Victors* dagh binnen *Doesburgh* in-gereeden, verzeld met de ionghe Heeren van *Meghen* en *Barlaimont*; laetende aldaer eene ſterke bezettingh ende het bevel daer over aen *Ian van Mendoſa*, Overſte van eene Spaenſſe bende. Die van *Doesburgh* hadden genoegh te doen om ſich van de voorighe over-gave te deegh te zuyveren, om dat ſy ſich eerſt van hunne trouw tegen den Koningh by den Stadhouder hadden beroemt; ende moeſten daerom de zwarte ruyteren tot gaſten aenneemen, waer van ſy ſteeds wierden gequeld en geribbezackt; zonder by *Hyerges*, de hooghe Overigheyd ofte *Mendoſa* eenigh heul ofte ontlaſtingh te konnen verwerven. Die van ‡ *Wageningen* die noch onder den Koningh ſtonden, waren met die van *Doesburgh* in een ſchip, ende insgelijx, om de voordeelighe gelegenheyd van de plaets, met dagelijxe in-legeringhen en menighte van knechten over-laeden; aen wien ſy op het Slot bedden, lakens, brand-hout en allerley behoefligheyd moeſten verſchaffen, zomtijds ook de leen-gelden in voor-raed verſchieten. Behalven dat zy, op ſtraffe van voor ontrouwe en weder-ſpannighe aengeſien te worden, laſt hadden het gebod van den Droſſaet te after-volghen, lanx de veſten en aen de poorten by nacht en dagh op te paſſen, ende, tot ſpijſinghe en behoef van 't krijghs-volk, het kooren eenſdeels van buyten ende wt der huys-luyden ſchuyren en berghen binnen de Stad te brenghen. De buyten-luyden en om-gezeetene dorpen en waren mede niet vry van deſe ongemacken, dan genoodzaekt, tot der paerden voeder, haver, hoy en ſtroy te leveren: welk verſchot ſy daer na aen hunne ſchattingh-penninghen zouden af-trecken. Doch geene van alle maekten 't zoo bont dan de Walſſe knechten, die, na dat ſy een volle maend met koſt en drank waren onder-houden, den Burghemeeſter ter dood toe hadden gequetſt, ende in des Richters huys de glaeſen wt-geſlaeghen. Waer over daghelijx veele inwoonders ofte van rouw ſtorven, ofte van armoede wtweeken. Binnen *Doesburgh* waren hier over de burgery en des Stads Overigheyd twee-ſpaltigh; klaegende verſcheyde inwoonders in 't op-leggen van deſe krijghs-laſten boven hunne medeburghers verdruckt te zijn; in 't verbeteren van welke oneffenheyd ſich al wederom tuſſchen de burgheren nieuwe nijdigheyd en kraekeelen verhieven.

† *Ex epiſtolis Gelriæ Præfecti Hyergij.*

‡ *Ex variis literis Barlaimontij.*

47. Daer na is het legher *Zutveen* genaerderd ende de Stad voor eerſt op-ge-eyſt. Als het krijghs-volk niet en wilde luyſteren, wierden 'er 13. van de grootſte ſtucken teghen de poort van de Nieuwe Stad geplant, ende eer langh een groote ſcheur in de muyren gemaekt. Het volk van oorlogh ſchrickende voor de Spaenſſe bloedbracken, verliet in den nacht de Stad, ende liet de burgers in den pekel; welke als ſich in den

morgen-

1572. morgen-ſtond wilden over-geeven, zijn de Spaeniards haer te kloek geweeſd en door de opene veſten in-gebrooken. Ende alzoo is de elendighe Stad, na 't neder-hacken van alle de geene die in 't geweer waren, over-ijld, ende door 't plonderen, moorden en ſchoffeeren verwoeſt en geſchonden. Na deſe moed-willen baden de Gelderſſe Stad-houder *Hyerges* ende eenighe Hoogh-duytſſe hop-mans voor de behoudenis van de gevanghene zoo inwoonders als krijghs-luyden, ende zouden 't gemoed van *Frederick* ſchier om-gezet en tot erbarmenis hebben gebooghen; ten ware een bloed-gierigh Franciſcaner Monick wt de Stad geboortigh, ende een broeder van 't Klooſter ſtaende buyten de Lochemer poort aen de Berkel, zulx had omgeſtooten. Dees van toorn brullende, gaf aen den twijffelenden Alba, die doch wt eygen drift meer dan te veel tot booſheyd helde, zoo een vervloekten raed, *dat men de eyers in de pan zoude kloppen, eer daer kiekens van quamen.* Alſdoen zijn, wt laſt van den roekcloozen iongelingh, alle gevangens ſchandelyken op-gehangen, ofte in den † Yſſel-ſtroom, die met ijs bedeckt ſtond ende open wierd gehouwen, verdronken en geſtickt. De Grave van den Bergh, om deſen blixem te ontwijken, verpackte ſich by tijds van *Kampen*, verhuyſende met alle ſyne Hof-geſinde naer *Bremen*. Die van *Kampen* en d'andere over ſijn vertreck vervrolijkt, zonden gezanten naer *Frederick* om ſyne gramſchap te verbidden; waer mede ſy ſich zeer bemoeyden, te meer alzoo die van *Deventer* haer aenporden, dat ſy deſe gelegenheyd niet en zouden verzuymen, dewijl in des Hertoghs leger tegenwoordigh was ‡ *Gillis van Barlaimont* Heer van *Hyerges*, Stad-houder van Gelderland, Over-Yſſel en Vrieſland. Gelijk ook *Boekop*, een kraghtigh voor-ſtander van de Koninghſſe, na dat hy wt ſyne hechtenis van *Geelmuyden* was vry-gelaeten ende in ſynen vorighen ſtoel herſteld, onder andere naer *Deventer* en *Hyerges* wierd af-gevaerdighd; welken hy (na dank-zegginghe dat door ſyne trouwe voor-beede die van *Kampen* van *Frederick* wel waren beiegend ende met geene over-tolligha bezettingh belaeden) daer neffens met een vergulden kroes beſchonk. Deſe volmaghtigers in 't leger van Alba koemende kreeghen ſchier de tzaegh op het lijf, ſiende zoo eene menighte van galghen, ende daer aen hangende de bloote lichaemen van zoo veele onnoozele burgeren van *Zutveen*, behalven de geene die als onreyne beeſten met hoopen in de Yſſel waren geworpen.

48. 't Gebied over het krijghs-volk te *Kampen* wierd vertrouwd aen *Polwijler*, die den Raedsheeren van ſtonden aen ried die van *Enkhuyſen* door brieven te waerſchouwen, dat ſy, ſich ſpiegelende aen 't iammer van de Zutveenſſe, die door loutere moedwil het wterſte verderf op hunne halſen hadden gehaelt, haer ende harer nabuyren ſtappen liever zouden na-volgen, ende by tijds des Koninx genade om-helſen, waer van ſy ze wilden verzeekeren. Die van *Enkhuyſen* het begrijp daer van verſtaende, gaven laſt den brief-brenger, die een poorter was van *Kampen*, in 't gat te werpen. De Kampenaers dit verneemende, ſchreeven voor de tweede reys aen den Raed van *Enkhuyſen*, dat deſe brief van henluyden alleen wt goede nabuerſchap ende geneegenheyd was gezonden, ende de boode, een eerlijk man ende haer in-burger, t'eenemael onweetend van den inhoud; biddende derhalven met ernſt om ſyne ontſlaegingh. Effenwel deden de Enkhuyſers den gevanghen met den brief op ſijn borſt door den beul tot aen de galgh leyden, ende alzoo met een geiouw wt de Stad zetten. Maer Alba te *Arnhem* ende te *Nymegen* met een inwendigh genoeghen ſijns zoons bedrijf verneemende, vermeynde daer door de andere Nederlanders ſchrick-achtigh ende gedwee te maeken; daer ſy in tegendeel hier wt eerder wanhoope ende een onwtwortelijken haet ſchepten tegens hem ende de Spaeniards. Want of ſchoon nu de Grave *van den Bergh* Gelderland en Over-Yſſel, ende *Schouwenburgh* Vrieſland, wt ontzagh van den vyand, hadden geruymt; was echter de innerlijke hardneckigheyd en ingekropte bitterheyd der ingezeetenen geenſins gedoofd en verbrooken. Daer na is *Frederick* wt ſijns vaders bevel met het legher door *Amerſfoord* op *Naerden*, de hoofd-ſtad van Goyland, vertrocken. Deſe plaets was aen die kant onder de Hollandſſe Steden de eerſte die hem voorquam; hebbende ook, onaengeſien tegens groot geweld onvoorſien, tot noch toe om geene vergiffenis aengehouden, om de wille van 't in-gelegerde oorloghs-volk, 't welk in deneed was van *Oranje*, ende daer binnen den meeſter ſpeelde. *Frederick* hier over ontſtoeken, liet *Romero* met het legher voor wt gaen. Doen hy *Naerden* naerderde, quam hem de Raed te gemoet, met diepe ootmoedigheyd om vergiffenis ſmeekende, ende ſich verſchoonende dat ſy dit niet eerder hadden konnen doen, verhinderd zijnde door de Geuſe knechten, die effen te vooren de Stad hadden ontleedight. *Romero* belaſtede, ſy zouden met den eerſten weder naer huys wandelen, ende om het legher te ſpijſen ende onthaelen alles vaerdigh maeken. Hy konde haer wel geene volkoemene quijt-ſcheldingh toe-zegghen; dan zouden niet te min meerder genade genieten, als ſy wel hoopten ofte verdienden. Dit beſcheyd boodſchapten ſy te rugh, ende ontſinghen daer na de Spaeniards eerlijken ende na hun vermoeghen.

Dit

† De rijmen van den Heer *Hugo de Groot*, meldende van den moord van Zutveen, zijn veel te fraey en beweeghlijk dat men ze zoude verzwijghen. Hoort dan hier de ſtem van den Delfiſen *Apollo*:

—— didicère quid eſſet Non benè firmato meditari pectore bellum Zutphaniæ cives. Nusquam crudelius actum. Ingenij certamen erat, quæ pœna placeret. Quà ſibi ſemanimes ſupereſſent morte negata. Heu quot ubique ruunt utriuſque cadavera ſexus, Uxoresque virum, puerique ante ora parentum! Iſala fert primos, & corpora prima ſecundos. Credimus, an mendax augendæ fama orat. Invidiæ, ut ſteterit congeſtis ſtragibus annis, An propè vera fuit: niſi (quod puto) gurgite pleno Prorumpetis feciſſet ſuer ſibi ſanguis, & unà Hærentes traxiſſet aquas, ſecumque tuliſſet.

‡ *Pontanus noſter perperam* Ladiſlaum *vocat, quem* Ægydium *debuiſſet. In cujus rei fidem plusquam triginta literas ipſius Ægydij manu ſubſignatas, ſi opus, proferre poſſem. Sed quum alibi non alio quam Ægydy nomine eum appellet, vitio hic potius memoriæ quàm ignorantiæ erraſſe credi par eſt.*

1572. Dit geſchied zijnde, riep *Frederick* de krijghs-Overſte by een, ende gingh het Stedeken rondom beſichtighen. Eyndelijken wierd 'er beſlooten, dat alle burgers op eene plaets zouden t'zaemen ſchoolen, om den Koningh op nieuws te zweeren. Wanneer ſy te hoop by een waren, gaf hy ſyne Spaeniards eerſt maght, om de Stad wt te rooven; daer na om de burgers in 't honderd dood te ſlaen, ende aen vier hoeken in de Veſtingh den brand te ſteecken. Ende aldus zijn oude en ionge luyden, mans en wijven zonder deernis ofte onderſcheyd gezabeld: de meeſte vrouwen eerſt verkraght, ende voort met de ſtrop ofte met het rappieren vuyr van kant geholpen. Door tuſſchen loopen van den Grave van *Boſſu* heeft men echter door de vingers geſien met *Lambert van den* Hove* gebooren van *Montfoord*, hoofd van de latijnſſe School aldaer, daer en boven een vermaerd Tijden-ſchrijver ende ſtock-oud man, die nochtans ſijn zoon eerſt door een Spaeniard voor ſyne ooghen zagh priemen. Deſe moord zoude ook van hem in een byzonder boexken zijn beſchreeven, 't welk elders noch, doch ongedruckt, by ſyne na-zaeten word † bewaerd.

* *Hortenſius.*

49. De *Amſterdammers*, vermoedende dat het nu de naeſte Stad *Haerlem* zoude gelden, lieten *Frederick* door eenighe laſt-hebbers weeten, dat ſy met de oproerders en af-vallighe Steden noyt verſtand ofte gemeenſchap, maer den Koningh altoos trouw hadden gehouden, ende voorts zouden houden tot het wterſte toe; biddende, dat hy zulx ende niet anders van hen wilde gevoelen. Verzochten daer neffens, nademael ſijn vader haer voor deſen verzegelde toezeggingh hadde gedaen, van geen vreemd krijgsvolk in hare Stad te zullen legheren, dat ſyne knechten en ruyters naer *Haerlem* willende den Heeren-wegh voor by de Stad moghten neemen, dan hy zelve met ſyne Hovelinghen en gefleep vry binnen koemen. Sy voeghden hier by, gaerne te willen dulden, dat men het geſchut en krijghs-gereedſchap door de Stad voerde, 't welk buyten om, vermits de laeghe en gebrookene weghen, niet gerieffelijken en konde geſchieden. *Frederick* deſe hare ſtandvaſtigheyd hoogh verheffende, beloofde haer wederom op het heerlijxte den Koningh aen te prijſen. Omtrent deſen tijd was het zoo eene ſterke vorſt, dat het volk van oorlogh en andere, om de Spaenſſe klaeuwen te ontgaen, wt Gelderland en elders op Martens avond zoo te voet als met ſleeden over de Zuyder-zee naer Noord-Holland de vlught namen. Doen ſtonden 'er ook 21. ſcheepen by het Y rond-om in 't ijs beſlooten en bezet; dan waren ter rechter tijd effen na de verwoeſtingh van *Naerden* door een ſchielijk doyend weder op het eynd van den Slacht-maend wederom af-gebracht: hoewel de Amſterdammers ende hun Burghemeeſter *Peter Peterſſoon* dickmaels hadden gewenſt en geraeden, dat men voor al den Geuſen deſe ſcheepen zoude ontweldighen; t'elkens op-haelende, dat alle hare kraght ende het eynd van den heelen oorlogh daer in beſtond. Maer door Gods wil ende der Spaeniarden hoogh-moed, die door eene averechte wijſheyd ofte verſtockte onweetenheyd dit geheymenis noch niet en konden vatten, is doen deſe Achitopelſſe raed te ſchande geworden en verworpen. In dit iaer is eerſt over-leeden *Elizabeth van Lunenburgh* na-gelaetene weduw van wijlen *Karel van Egmond* Hertogh van Gelder, die volle 34. iaeren haer gemael heeft over-geleeft, geevende op deſen tijd den geeſt binnen de Stad *Gelder*, welke met de gantſſe Vooghdy by haer in lijf-tocht wierd bezeeten. Dat zy geene kinderen heeft gevoed is meermaels op-gehaeld; hoewel t'elkens zwangher geſchat zijnde, ende in 't byzonder op zeekeren tijd, wanneer de Gravin van *Meurs* en andere vroed-vrouwen bevonden melk wt hare tepels te vloeyen. Dan alzoo dit een wind-ey was daer niet meer na en quam, geloofde men, dat ſy van de toovereſſen moeſt bezwooren zijn. Midden onder deſe warreryen heeft 'er een vreemd geſternte, doch zonder hayr en ſtaert, aen den hemel geflickerd. De wijd-beruchte *Cornelis Gemma* hier over van *Leeven* naer *Nymegen* by Alba ontbooden zijnde, woude dit duyden op zeekere oude † voor-zeggingh in den iaere 1520. in de Switzerſſe geberghten gevonden, ende met namen op de woorden daer by vervaet, *dat 'er over de Spaeniards een nieuwe ſterre zoude op-gaen, ende na verdwijninghvan de zelve een andere volghen met veel vierigher ſtraelen van Mars.* Gelijk ook drie iaeren laeter te weeten in 't iaer 1577. ſich een groote ſtert-ſterre voort-dede, die ſchier drie volle maenden ſtand hield. Gedachte *Gemma* zeyde naderhand opentlijken, dat beyde lichten wiſſe voor-booden waren van de zeltzaeme veranderinghen in den Gods-dienſt en der Spaeniarden heerſchappy hier te land, ende als heerauten van de bloedighe oorloghen zoo voor als na de Gentſſe vrede-handelingh voor-gevallen, die ſchier de heele wereld hebben ontroert en op ſtelten gebracht. Eenighe verſtonden 't van de grouwelijke en onvergelijkelijke moord van *Parijs*: ofte ook van de nieuwe ſiekte, die wt *Poitou* ſijn oorſprongh en naem ontleenende, allenthalven groote ſteeckinghen en zomtijds een haeſtighe dulligheyd den luyden aenbracht: andere weder (als de Hollanders en Vrieſen, die meer op haere eygene zaek dan op de algemeene zaghen) meynden hier door beteykend te werden den ongewoonlijken zeevloed die doen hare landen over-zwalpte.

† *Partem ejus exhibet Gisbertus Lappius in vitâ Hortenſij, quæ poſt ejus Seceſſiones Ultrajectinas, majore formâ jam nuper excuſas, legi poteſt.*

50. Hoe 't hier mede zy, immers zijn daer op gevolghd zulke buyen en neder-laeghen, dat ſchier het onderſte ſcheen boven te ſtaen. De belegeringh van *Haerlem*, op dit iaer begonnen, heeft tot op het naeſte ende over de zeven maenden de hals-ſterke burgerye op-gehouden; voor al wanneer ſy zaghen, dat men van den Spaeniarden noch genade noch zeekere beloften hadde te verwachten. Zoo dat *Frederick* langher geen moed hebbende om de Stad te winnen weder naer Braband dreyghde; ten ware hem ſijn vader door ſchimp-brieven bekeeven en vermaend had, *zoo ſijne meeninghwas het belegh te ſtaeken, dat hy hoewel bed-legerigh zelve in 't legher zoude koemen; ofte, zoo hem ſijne ziekte in den wegh was, ſijne moeder wt Spanien ontbieden, om haers zoons plaets te bekleeden.* Maer hoe ongenadelijken en tegens alle krijghs-gebruyk *Frederick* daer na met de op-gegeevene Stad heeft gehandelt, betuyghen ons de laer-boeken; dat hy te weeten etlijke

1573.

† *Vid. autor. pag.* 916.

daghen

1573. daghen after een zoo de burgers als de bezettelinghen ofte met de klingh, ofte met de ſtroppe, ofte in 't water door den beul heeft doen ombrenghen. Met het belegh van *Haerlem* had groote gemeenſchap dat van *Sancerres* in Vrankrijk, als zijnde op een iaer ende in eene maend berend. Beyde Steden hebben voor de vryheyd van den Gods-dienſt tegens haere Koninghen nood-weer gedaen: zoo hier als gins ſtond het moedighe vrouw-volck op de veſten met het geweer in de vuyſt en dreygementen op de tongh: de zelf-willigheyd der burgeren was aen weder-zijden even groot, aldaer geſtijfd door die van *Rochel*, ende hier door den Prins van *Oranje* op hoope van ontzet. Beyde Veſtinghen zijn op 't laetſte door hongers-nood in den Oogſt-maend ende ſchier op eenen dagh, geene op zeekere voor-waerden en deſe op het believen van den vyand, over-gegeeven. Dan binnen *Haerlem* en was de armoede noch zoo zwaer niet, als wel binnen *Sancerres*; daer een drie-iaerigh meysje eſſen te vooren geſtorven door de ouders weder is op-gegraeven ende gegeeten. In 't belegh van *Haerlem* was 't ook aenmerkelijk, dat 'er van de Koninghſe, behalven de hop-luyden en gemeene knaepen, zijn geſneuveld *Creſſonier* Stad-houder van Grevelingen, en *Campocaſſio*, beyde treffelijke werk-baeſen in 't ſtuck van belegeringhen. De vernaemdſte hop-mans, als *la Motte*, *Romero*, *Caſpar Billio*, en *Rodrigo de Toledo*, wierden half dood weder in hunne hutten gedraeghen, ja *Frederick* zelve bleef mede niet onbezeerd. Van de belegherde zijn vermiſt *Willem van Bronkhorſt* Heer van Batenburgh, en *Wibald Ripperda*, de Stad-waerder: maer *Lancelot van Brederode* met veele andere door den ſcherp-richter af-gehouwen: alzoo den Schotten en Duytſſers alleen het leeven was gezeekerd. Waer over *Bordes* een bevel-hebber van de Franſſe, die binnen *Bergen* had geleeghen; om des vyands ſpot niet te weſen, God den Heer door een onheyligh voor-neemen de roede wt de handen nam, ende met veel ſmeekens verworf, dat hy te vooren door een van ſyne bekende wierd door-ſchooten. Na 't over-gaen van *Haerlem* trock de oude Alba dadelijken naer *Amſterdam*, ende van daer naer 't legher voor *Haerlem*; ende wederom *Amſterdam* bezoekende, beval van ſtonden aen eene vloot van omtrent 30. van de grootſte ſcheepen wt te ruſten, om daer mede Holland ende in 't byzonder Weſt-Vrieſland t'effens te overrompelen en den bodem in te ſlaen; vertrouwende het bewind van alles aen *Maximiliaen Hennin*, Grave van *Boſſu*. Het hoofd-ſchip gedoopt met de naem van de * *Onder-zoekingh* ende op koſten van de Amſterdammers alleen getimmerd, was van zulke groote, dat 'er noyt in de Zuyder-zee dierghelijke was geſien, op hebbende 22. van de zwaerſte ſtucken, ende behalven de edelen en matroſen 200. Spaenſſe knechten van wtſchot, onder 't beleyd van *Lopes Corquera*, en den Heer van *Kruningen*.

1573.

* *Inquiſitie.*

51. Alles vaerdigh zijnde, liepen ſy met een goed getijde en wind wt, raekende tuſſchen de wracken ende der vyanden hinder-werken zonder aenſtoot in de vlacke zee. Aldaer beiegenden hen die van *Enkhuyſen*, *Hoorn* en andere Water-landers; die eenighe daghen met haer hand-gevecht hielden: tot dat ſy op den elfden der Wijn-maend ſiende *Boſſu* met volle zeylen op haer aenſtooten, des zelfs ſchip wt hun grootſte ſchip (waer op, behalven den Zee-Overſten *Cornelis Dirxen*, *Ruychaver* het bevel hadde) met haeken aenhaelden, ende met ander kleyn en gezwind vaer-tuygh rond-om beſlooten. Alſdoen gingh het ſpel eerſt te deegh aen, ende wierd etlijke uyren langh zoo heftelijken gehayrpluckt, dat de over-loop niet alleen en 't boven-deel van 't ſchip met dooden bedeckt waren, maer ook het bloed als met heele plaſſen wt de ſpy-gaeten wt-zijpte. De Grave verweerde ſich en de ſyne ook mannelijken. Dan wanneer hy ſyne vloot meer en meer zagh minderen (want eene van ſyne ſcheepen bereeds was gezonken, twee door den vyand genoomen, ende noch twee aen ſtrand geiaeghd) dat mede *Boshuyſen* met de overighe vloot, zoo men meynde, niet weers genoegh en bood, ende de Hollanders elke uyr ſich met nieuwe zeylen verſterkten; heeft hy, na zoo een merkelijk verlies, ſijn zelven met ſijn groot ſchip op-gegeeven, ende is met veele andere gevanghelijk op *Hoorn* gevoerd, ende aldaer tot aen de vrede-mackingh van Gent vaſt gehouden. *Alba* door deſe tijdingh ende te vooren ook door het onzaligh belegh van *Alkmaer* t'eenemael ontroerd en wt ſijn ſprongh zijnde, is haeſtelijken ende met een ſtank, zonder ſyne geloovers te voldoen, die hy nochtans daeghs te vooren aen ſijn herbergh verdaghvaert hadde, heymelijken wt *Amſterdam* naer *Bruyſſel* ontſloopen. Waer over hem de Hollanders al noch in een Duyts liedeken verwijten, dat hy t'*Amſterdam* een bankjen heeft gebrooken. Te *Bruyſſel* koemende heeft aldaer al ſijn bewind op-gedraegen aen *Lodewijk van Requeſens*, Groot-meeſter van Caſtilien ende voor de zen Stad-houder van *Lombardyen*, door den Koningh daer toe verkoozen; ende is, laetende de Nederlanden door ſyne gierigheyd en wreedheyd ſchier woeſt en wt-geput, in 't begin van den Winter-maend met ſijn zoon *Frederick* door Switzer-land en *Savoyen* eerſt op Italien, ende van daer op Spanien vertrocken. Een man die in 't ſtuck van oorloghen ſijns gelijk, immers ſijn meerder, nauw en vond, ten ware de over-daedighe ſtrengigheyd, eygen-ſinnigheyd ende een in-gebooren waen en hoovaerdy ſyne andere deughden hadden bedorven en over-ſchaduwt. Sijn openbaer vyand de Prins van *Oranje* was echter in ſijn gemoed over hem verwonderd, ende over ſijn af-ſcheyden ten hooghſten verblijd, als die tot nu toe de meeſte ſtoot-pael was geweeſd van ſyne aenſlaghen. In tegendeel was het geloove, dat *Requeſens* de landen zoo in vreede als in oorlogh met meerder beſcheydenheyd ofte ſchijn-heyligheyd zoude beſtuyren. Gelijk hy ook in den begin, ofte wt laſt des Koninx ofte wt ſijn eygen drift, groote eer behaelde door het bedwinghen van eenigher zoldaeten baldaedigheyd, ende voor al door het weghneemen van 't gewapende beeld ſijns voorzaets, welkers over-blijfzelen men ook wt des Koninx bevel naer Spanien heeft geſchickt. Zoo dat nu *Philips* zelve, doch al te laet, wel merkte, dat hy den Nederlanderen een al te ſtraffen Pander en morgen-wecker had toe-gezonden, dien hy daerom van nooden hadde weder naer huys te roepen. De Raeds-heeren † van 't Hof in onder-vindingh koemende dat 'er in Gelderland veele zoo wt-als in-heymſſe ſich bemoeyden met het koorn lanx de platte landen op te koopen;

† *Ex impreſſo diplomate.*

om

om het zelve op te legghen ter tijd het moghte gelden na haer onbezuyſde wil; dat ook verſcheyde zoo geeſtelijke als wereldlijke haer koorn in hunne huyſen en ſchuyren aen den man hielpen, verlaetende de merkten der Steden en andere plaetſen van ouds daer toe gerechtighd, zoo dat daer over het zaed qualijken ende niet dan voor over-tolligh geld krijghbaer en was: vonden noodigh dit misbruyk en oneerlijk gewin al wederom te verbieden, op verbeurte van het koorn ofte meel, en noch andere ſtraffen: wel verſtaende nochtans, dat de buyten-luyden tot nooddurft van haere huys-houdingh moghten koopen, ende anderſins ofte meer niet.

52. Maer alzoo *Requeſens* effen te vooren merkelijk lof had bevochten in den haperlyken zee-ſtrijd van *Lepanthe*; alwaer *Ian van Ooſtenrijk* de vreeſſelyke vloot van den Turxen Keyzer *Selim* had genoomen ofte vernielt, vond hy ook goed, van een zee-ſlagh alhier te beginnen.
1574. Want vermits op deſen tijd de Spaeniards *Middelburgh* noch in-hadden, 't welk nu eenighe maenden herwaerts van den Zeeuwen ſterk was benauwd ende ſchier in den laetſten nood; heeft hy, op het yverigh aenkloppen van *Mondragon* den Stad-waerder, daer heen een wel-bemande vloot van 60. ſcheepen af-geſtuyrt, om het ontzet te verzoeken. Deſe vloot gingh hy verdeylen, geevende 't bewind van de grootſte ſchepen aen *Sanchio d'Avila*, ende van de kleynſte aen *Romero*. Deſe, eer van *Antwerpen* t'zeyl te gaen, waren aldus verſprooken, dat *Avila* met zyne ſcheepsmaght door de Hont op Walcheren zoude vaeren, ende *Romero* naer Zuyd-beveland, ende beyde vlooten ſich aldaer weder verzaemelen. Maer *Oranje* die effen te vooren in Zeeland was beland, had met *Boiſot* op-genoomen eene van beyde vlooten, eer ſich die t'zaemen moghten voeghen, zonder vertoef aen te packen. Weshalven ſy ſich ook van een ſpreydende, de maghtighſte ſcheepen by Walcheren anker-vaſt maeckten, zeylende met het overighe deel teghen den ſtroom doch met een goed getijde door de Schelde naer *Bergen op Zoom*, alwaer de vyand ſijn rot-plaets hadde. De Koninghſſe dit ſiende ſchickten ſich van ſtonden aen tot een ſlagh, om in 't geſicht van *Requeſens* die te *Bergen* was, te kampen. Dan de Zeeuwen klampten ze eerſt aen boord; zoo dat door het haeſtigh aenloopen het opper-ſchip van *Boiſot* met een kogel ſchier tot zinkens toe wierd door-boord, veele boots-gezellen verwond ofte neder-geveld, ende hy zelve ſijn eene oogh ende *Schot* het leven te pande liet. Ondertuſſchen ſpronghen de Koninghſſe met hoopen op dit ſchip, zoo dat het ter nauwer nood van de andere wierd geredderd. Daer na vocht ſchip tegen ſchip in 't byzonder, met ongelooflijke hardneckigheyd en ſchier gelijke kans; tot dat een Zeeuws matroos wt de korf van het ſchip van *Boiſot* in de korf van des Koninx hooſd-ſchip over-ſpringende, den vyand wt-dreef, de vaene af-trock en om ſijn lijf wond, ende alzoo neder-daelde, ſiende bereeds menighe van ſyne mackers met de Koninghſſe boven op den over-loop hayr-plucken. De andere Spaeniards de ooghen ſlaende op het vaeneloofe ſchip, meynden het zelve vermand te zijn, ende begonnen vaſt te beeven en te ſchoorvoeten. Waer wt de Zeelanders moed ſcheppende, tien van de Koninghſſe aen den grond zittende ſchepen hebben genoomen, en eenighe daer van verbrandet: de overighe hare zeylen ophijſende gaven ſich op de vlught. Aen wederzijden zijn 'er omtrent 1200. maets gebleeven, ende van de groote Hanſen *Dominico de Glymes*, Onder-zee-Overſten, en *Octavio Perenot*. *Romero* berghde ſich met een booten. Middelerwijl lagh *d'Avila* met ſyne vloot te *Breſken* by Walcheren aen anker, verbeydende de komſte van *Romero*: maer verſtaende des zelfs ongeluckigh weder-vaeren en vreeſende voor de Zeeuwſſe peck-broeken, nam de wijk naer *Antwerpen*. Op deſe zegeningh is de over-gave van *Middelburgh* voort gevolghd; gelijk ook *Armuyden* den Prins in handen is gevallen, 't welk naderhand verſterkt is, ende den naem en gedaente van eene Stad heeft gekreeghen. 1574

53. Aen d'andere zijd heeft ſijn broeder *Lodewijk van Naſſouw* te land geene mindere neder-laegh geleeden. Alzoo hy in Duytſland eene aenſienlyke heyr-kraght had verzaemelt, ende tot ſyne kamer-raeden mede genoomen ſijn broeder *Henrick* ende des Palts-graves zoon *Chriſtoffel van Beyeren*. Waer mede wanneer hy *Maeſtricht* te vergeefs had beloert, begaf hy ſich naer het dorp *Oepen* tuſſchen *Aken* en *Maeſtricht*; ende eyndelyken, noch de verwachte by-ſtand noch eenighe beveelen wt Vrankrijk bekoemende, nam een beſluyt, ſyne ende ſijns broeders maght in Gelderland t'zaemen te ſmelten, ofte over de Maes elders in Braband in te breeken. Maer de Koninghſſe over al in den wegh zijnde, ſcheen op den elfden van de Bloey-maend met al ſijn tros weder naer Duytſland te dreyghen, daer hy nochtans met groote ſtappen naer *Nymegen* in Gelderland ſich yde. De vyand zulx verneemende, gingh alle ſyne ſchaeren en krijghs-gereedſchap in-ſcheepen, ende, vermits hem de wind en ſtroom te gelijk dienden, *Lodewijk* verkloeken. Te *Nymegen* koemende vond aldaer eene meerdere maght van volk by de hand, waer by ſich ook vervoeghde *Schenk van Tautenburgh* met ſyne ruyterye. *Lodewijk* nergens af weetende had ſich ter vlught op de Mooker-heyde tuſſchen de twee ſtroomen de Wael en Maes met een dijk verſchantſt. De Koninghſſe zonden eenighe lichte ruyteren, om het vyandlijke heyr te bezichtighen: desgelijx reed *Lodewijk* met een deel ruyteren wt ſyne werken, om des Koninx legher te beruyken: welke malkanderen beiegenden en dapper klopten; zoo dat de Koninghſſe eerſt op de vlught raekten. Daer na ſlooten de Koninghſſe raed, met haer gantſſe maght den vyand te keer te gaen, ende een hooſd-treffen te waeghen; eer *Oranje*, die in Bomeler-weerd was, ſich met ſijn broeder moght vermenghen. Hier op wierd de bazuyn geblaeſen, het volk ſlagh-vaerdigh gemaekt, ende tegen den vyand wt-gevoerd. De Naſſouwſſe nieuwaerts min op denkende dan op een veld-ſlagh, laghen hier en daer verſtroyd, wanneer de Koninghſſe aen-quamen. Men gierde, men woelde, men blies het volk van ſtonden aen by een: maer ſier, eer ſy alle konden t'zaemen rotten ende haer in geleederen vlijden, had ze de vyand al over-vallen en neder-gehouwen; zoo dat 'er van 4000. ruyteren ende ſchier 8000. voet-knechten, weynighe overigh en in 't leeven bleeven. Zelfs de drie Veldheeren van 't leger *Lodewijk* en *Henrick van Naſſouw* ende Palts-grave *Chriſtoffel* zijn te gaeder iammerlijken om-gekoemen en noyt naderhand geſien,

1574. gesien, het zy dan dat sy zijn verslaeghen, in de veenen verzonken, ofte van den paerden vertreeden geworden. De Franse troppen die *Nassouw* te vooren had tegen-gesien, bevonden sich rechtevoort in't Stift van *Trier*. Dan dit sijn ongeval verneemende, trocken van daer op *Straesburgh*, verstoorende aldaer de wervinghen van den Oversten *Annibaut*, zoo dat het volk, veel laeter als *Requesens* sich wel had ingebeelder, in Nederland aenquam. Doch de Hollanders en *Oranje* treurden allér-meest over het onwaerdeerlijk verlies van zoo een heerlijk legher en beroemde Vorsten; met naemen over *Lodewijk*, die, in geval hy langher had moeghen leeven, geensins de minste Veld-Overste zoude geworden zijn van synen tijd; alzoo hy over-kloek van beleyd was, onvertzaeghd in't wt-voeren, ende, tegens de wyze der Duytsers, in eeten en drinken heel maetigh.

54. Maer de woedende tweedraght onlanx daer na als een smet-vuyr onder de Spaeniards ontstaende, heeft de verslaegene en hoopelooze gemoederen weder wat op-gericht. Want als dese na de over-winningh van *Mook* riepen, dat sy nu menighe leeninghen ten afteren waren, ende *Frederick Perenot* Heer van *Champigny* broeder van den Cardinael *Granvelle* te *Antwerpen* als Stad-houder met syne Waelen was in-gelaeten, ende de Spaeniaerds buyten gekeerd; begonnen sy op't laetste te op-roeren, ende na 'tverlaeghen van hunne Oversten omtrent de 4000. sterk al bulderende naer de Stad toe te zetten. *Perenot*, om daer een berd voor te schieten, riep de gilden en hop-luyden van de burgery te hoop, ende waerschouwde ze van't aenstaende gevaer. Verzocht mede op *Requesens*, dat men de bezettingh van de Schants moght veranderen, ofte hem maght laeten, om tusschen het Slot en de Stad eene Sterkte op te werpen. Maer *Requesens* verhoopende door sijn ontzagh de Spaensse in teughel te houden, quam zelve naer *Antwerpen*, ende zond *Davila* wt om de baldaedighe tot verdraghzaemheyd en gehoor te beweeghen. Doch sy nergens na luysterende ginghen haren gangh, ende dronghen bezijden het Slot binnen-waerts in. Ende hoewel *Requesens* sijn hoofd schuddede, schreeuwden sy echter niet dan van † geld ende der Waelen vertreck. *Perenot* meerder onraed te gemoet siende, begaf sich naer de nieuwe Stad. Tegen den avond verlieten sy de markt, plonderden de nabuyrighe koop-luyden huysen, ende koosen een eyghen hoofd, schreeuwende al noch effen stijf om hare penninghen, en der Waelen wt-tocht. Zoo dat *Requesens* voor arger schroomende, *Perenot* beval met den synen wt te wijken, ende de dol-koppighe voor desen tijd hunne wille te doen. Dit geschied zijnde, wierden den anderen dagh de vermoegendste handel-drijvers op het Raed-huys ontbooden, ende van hen een zeeker stuck gelds gevordert en verworven, om dese nieuwe gasten te vreeden te stellen. 'tGeen daer aen te kort schoot, zoude *Requesens* wt syne eygene beurs ofte des Koninx schat-kisten daer by legghen. Ende alzoo zijn die van *Antwerpen*, geevende aen dese moeyte-maekers, behalven de vergiffenis van hun misbedrijf, 40000. guldens, van dese bangigheyd en moedwillen verlost. Daer op gaf *Requesens* last, dat sy alle te gaeder van stonden aen in't begin van den Soemer-maend na 't belegh van *Leyden*, 't welk by Alba op 't voorighe iaer was aengevanghen, zouden vertrecken. Op 't zelve pas lagh by *Lillo* de Koninghlyke vloot van alles wel verzorghd, om sich onder 't beleyd van *Adolf van Haemstede* van den in-gangh van de Maes te verzeekeren, ende Holland aldus van een te scheyden. De Hollanders hier van bericht, stuyrden ze zonder langher beraed eenighe wel-gewapende iaghten op het lijf, die t'zaemen een langh en vinnigh gevecht hielden. Ende hoewel'er veele Zeeuwen, wt de nabuyrighe Vestingh wierden dood-geschooten, ende ook veele in den eersten aenloop van de Koninghsse dood-geslaeghen; vielen sy echter des te fel hier aen, veroverende eenighe scheepen, eenighe verdrinkende, en de andere verbrandende; ende zijn aldus met den gevanghen *Haemstede* blijde weder naer Zeeland gekeerd. De 2000. Duytsse voet-knechten door *Requesens* af-gestuyrd naer Noord-Holland en *Egmond*, hadden schier geen beter lot: vermits sy aen alle kanten door de boeren en Geuse snap-haenen met menighten wierden gematst. Dese hadden veele kleyne roey-schuyten, waer mede sy door de binnenwateren en slooten voeren, ende de Duytsers langx de dijken in't honderd neder-schooten: alzoo 'er in die gewesten, vermits de slibberighe en laeghe landouw, geen wegh en valt dan over de dijken. Als de vyand daghelijx zoo aenliep, en syne meeste maght aldaer liet sitten, zonder yet ter wereld te verrichten; achtede hy sich ten hooghsten geluckigh, zoo haest hy wt desen water-hoek weder op 't vaste land was gekoemen.

55. Daer na is de belegeringh van *Leyden* (welke te vooren door het verzenden van eenighe Spaensse benden naer de Mooker-heyde tegens *Lodewijk van Nassouw* als gestaekt was) veel heftigher dan te vooren door *Valdeses* hervat. Doch die Stad wierd mede op eene wonderbaere wijse ontzet door eene vloot, welke over de verdronkene landen quam aen-zeylen. Want na dat de eed-genooten op 't eynd van den Herst-maend wezende den vierden maend van't belegh, na het door-steeken van eenighe dijken, met een sterken Oosten-wind hunne roey-scheepen tot aen *Soeterwoude* hadden voort-gestouwt; begonnen de Spaeniards die in beslootene werken verschantst laghen bangh te worden, dat de schepen hen op 't laetste den wegh moghten af-snijden; hier by koemende het onverhoed neder-storten van een gedeelte van des Stads muyr; waer over sy door eene schielyke verbaesdheyd al haer geschut, tros, en zelfs de sterke Vestingh van Lammen verlieten. Onlanx daer na wierpen de Spaeniards *Valdeses* in hechtenis, ende wierpen een nieuwen Veldheer op, aen wien sy den naem gaven van Keurlingh ofte * Keur-man. Sy zelve ruckten schier met alle hare maght naer *Utrecht*, om aldaer door 't plonderen van de weeldighe Stad hunne after-stallighe penningen in te haelen: ende zijn ook niet van daer gescheyden ofte bevreedighd, al eer ze *Requesens* door aendrijven van *Valdeses* ten vollen had vernoeghd. Terwijl *Leyden* noch beslooten was, had *Requesens* al het volk dat hy wt Braband lichten konde, naer Boem ler-weerd geschickt. Naest daer aen op de Maes-kant openbaert sich *Workum*, alwaer vijf vaendelen knechten tot bewaer laghen, die des vyands

* *Eletos*

† *Dineros & fuera Valones.*

1574. geweld ſiende ende geen middel om de Stad tegen te houden, ſch heymelyken in ſcheepen meynden wegh te ſteelen: 't welk als zoo haeſtelyken niet wilde gedaen weſen gelijk ſy wel verhoopten; zijn der zelver veel after-haeld, noch meer dood-geſlaeghen, ende de Stad te gelijk in des Kominx handen gekoemen. Met een maekten ſy gereedſchap om *Boemel*, het hoofd van ſijn eyland, te belegghen. Daer binnen had het opper-gezagh *Diderick van Haeften*, vermits ſijn geſlacht en dapperheyd dubbel edel, die ook te vooren onder de hooger hand van den Prins van *Oranje* de Stad had in-genoomen en vrygeſtelt. Onder ſijn gebied ſtonden eenighe benden van wt-ſchot, behalven vier vaendelen Schotſſe voet-knechten onder *Balfour*. Deſe met de burgers vermenghd zijnde, deden meer ſchade dan ſy leeden, meer wt-vallen als de vyand aenvallen, ende dreeven den zelven somwijlen van ſijn roof en op de vlught. De Stad was met vier verſcheyde leghers van de Spaenſſe benauwd en beſlooten, welker vernaemdſte ſterkte was de vlecke *Thuyl*, zoo door ſyne geleghenheyd als de nieuws-aengemaekte werken zeer vaſt. Hier wt wierden veeltijds veele ſchooten op de Stad gedaen; zoo nochtans, dat ſy de huyſen meer beleedighden, dan de muyren. Die van binnen op 't laetſte ſiende, dat men ze met daghelijxe ſchermutzelen ende een langh-wyligh belegh zocht moede te maeken; beſtonden, hoewel tot haer over-groot ongerief, de dijken allenthalven door te ſteeken, ende de landen rondom in 't water te zetten. De vyand hier over ſijn moed en de Bommelers verlaetende, keerde ſich elders heen; in-neemende daer omtrent *Leerdam*, *Heukelom*, en *Aſperen*, plaetsiens van kleyn begrijp en aenſien. Op dit iaer is geruſt *Karel* de negende, Koningh van Vrankrijk, na dat hy 23. iaeren en tien maenden hadde geleeft, ende 13. iaeren en 5. maenden geheerſt, na-laetende eene dochter verweckt by *Elizabeth* dochter van Keyſer *Maximiliaen*. Hy had tot een na-zaet ſyn broeder *Henrick* den drieden van dien naem, die doen Koningh van Polen zijnde, op de tijdingh van *Karels* dood te vlught ende niet zonder gevaer naer Vrankrijk vertrock; na dat effen te vooren het vreemde geſternte, waer van geſprooken, aen den hemel was verdweenen. In den Winter-maend is mede in ſijn hooghen ouderdom te *Koninxberghen* in Pruyſſen ontſlaepen *Herman Kruſer* van Kampen, die de waerdigheyd van Opper-Raeds-heer eerſt by Hertogh *Karel van Gelder* ende naderhand by *Willem van Cleve* bedienende, wanneer ſyne dochter *Eleonore* van Cleve na haer onder-trouwden *Albert Frederick* Hertogh van Pruyſſen de reys aennam, haer tot een mede-gezel wierd toe-gevoeghd. In 't begin had hy ſich in de Genees-konſt geoeffent, ende bereeds veele werken van *Galenus* in 't latijn vertaelt: dan daer na begaf hy ſich heel ende al tot de Rechten. Om den rouw van ſyne eenighe dochter, welke by ongeval van een raezend menſch was gedood, wt zyne zinnen te zetten, nam hy ook by de hand eene nieuwe over-zettingh van *Plutarchus*, daer zeer veel van word gehouden. Syne begraffenis is, wt beſtel van *Eleonore*, in de hooft-kerk van *Koninx-berghen*, met alle betaemelyke pracht gehouden.

56. Wanneer voor heen de Hertogh van Alba ſich beſigh hield om der landen loffelijke vryheeden te verkraghten en allenxkens te niet te doen, † ende, *om ſijn doel-wit te raeken, het Vorſtendom van Gelder hadt op-gedronghen eene ſchattingh van 600000. guldens; ook op eene onwettighe wijze de inzaeten getrocken aen wt-landſche hals-gerichten, alwaer de goederen van de verdoemde ofte verbannene voor verbeurd wierden aengeſlaeghen ende den Koninghlyken Rent-meeſter in handen gegeeven, zoo dat hier door de rent-heffers, pand-houders, voorts wijf en kinderen ende d'andere geloovers van haer aendeel op de voorzeyde goederen wierden verſteeken; dat daer behalven de werkelijke wt-vorderingh veeler wijſdommen zoo by Land- als Stad-gerichten wt-geſprooken, wierden geſtaeckt en te loor geſteld; als mede in 't recht van* * plaets-vullingh min ofte meer veranderingh was gevallen, *ende in de land-rechten en beroepingh ter klaeringhe; dat de Hertogh insgelyx zeekere wet betreffende de los-renten van koorn had in-gevoert, ſtrijdigh met des landſchaps af-ſcheyd in 't iaer 1532. niet toeſtemmingh van Hertogh Karel beraemd, 't welk meer dan zes van 't honderd van deſe renten verbood te trecken; dat hy ook het ſtuck van de munt zich woude aen-eygenen, ende wijders zeer nauwe onderzoekingh dede over het recht der Steden en vrydom van tollen*: hadden de Gelderſſe Standen van tijd tot tijd over deſe mis-bruyken, doch meeſt altoos voor doove ooren, geklaeght; ſteunende op deſe redenen, *dat ſy, volgens 't verbond van Venloe, met ongewoonlijke ſchattingben noch wtheymſſe rechts-vorderingh en mogbten belaſt werden, ende de af-doeningh van alle bezwaernisſen ſtond aen den Stad-houder en Raeden; dat mede een Vorſt, eenmael ſijn woord hebbende over-gegeeven en ſijne handen gebonden, buyten wil en voor-kennis van de landſchap namaels geene nieuwigheeden mogbt aenrichten. Wel was waer, dat de Staeten in 't iaer 1532. aen gedachten Hertogh Karel eens hadden in-gewilligbt 400000. guldens van 28. ſtuyvers: doch hadden doen in deſe ſchuld mede gegolden Groeninghen, Koeverden, Drent en Diepenheym.* Zoo haeſt het hoeck nu van den dam was, ende door de af-weſigheyd van den voorgaenden Stad-houder de rechte tijd van te ſpreeken gebooren; hebben de Gelderſſe geen gras hier over laeten waſſen, dan op nieuws eene ſtaetighe bezendingh (die ook over de ſeven weeken after-bleef) eerſt op *Antwerpen*, daer ſich doen *Requeſens* verhield, ende daer na op *Bruyſſel* gedaen. Hier toe waren wt-gekoozen *Frederick van Boymer* volmaghtigher van de Banner-heeren; *Barthold van Gent* Heer tot Loenen van weghen 't Vierdeel van *Nymegen*, ende wt de Stad *Werner van Lennep* Burgemeeſter, *Ian Poeyn*, *Peter van Dilſen*, ende *Ian van den Have* Stad-ſchrijver. Wt het geweſt van Ruermond *Dirk van Weſtrom* van weghen den adel, ende *Ian Vink* Burgemeeſter van *Ruermond*. *Maurits van Ripperda* wt het Graefſchap, neffens de Burgemeeſteren van Zutveen *Willem Middeldorp* ende *Henrick van Tijl*: Wt het Vierdeel van Arnhem *Cornelis van Weſe*, met *Willem van Zuylen van Nyveld*, Burgemeeſter der Stad *Arnhem*. De Heer *Boymer* ſpreekende wt den mond van haer alle heeft op den tweeden van den Wijn-maend den Opper-Stad-houder in dit ſijn nieuw bewind heyl gewenſt, ende met een betuyght het vertrouwen 't welk de Landſchap hadde, dat hy ze zoude houden en beſchermen by haere voor-rechten en goede gewoonten,

* *Repreſentatie.*

† *Capita hæc compilavimus ex adverſariis Delegatorum.*

door

1574. door zoo menighe over-draghten beveſtighd, ende ſyne genadelijke handen ſlaen aen de gebreeken daer ſy noch aen krank lagh, ende waer van hy eenighe geſlachten in 't wit was overlangende. De Schrijver van den Raed van Staeten *Bertij* diende hier op, dat de Heer Stad-houder den Staeten voor hunne geluck-biedingh dede bedanken, dien het leed was deſe landen in zoo een ſtaet gevonden te hebben, waer wt hy ze nochtans na ſijn vermoeghen wilde redderen, ende de over-gegeevene ſchortinghen nasien en beantwoorden.

57. Boven 't voorzeyde, 't welk voor heen aen Alba vertoond was, namen ſy nieuw ſtof van mis-noeghen wt den onlijdelyken over-laſt der krijghs-knechten, *aen wien ſy buys-veſtingh vuyr en licht moeſten geeven, ende ('t welk het moeyelijxt van allen was) ook hunne leen-gelden en mond-koſt verſtrecken; dat men op 't vergangen iaer in de gemeyne door-tochten de buys-luyden had gedwonghen met wagens en paerden te dienen, zelfs ook in Holland en buyten de grenſen; dat de in de Steden geſtelde Bevel-hebbers teghen 't oud gebruyk den Raed de ſleutelen van de poorten onthielden; ende dat eyndelijken etlijke hop-luyden in hun verblijf-ſtad teffens waren Ampt-luyden ofte Droſſaeten, als Frans Willem van Hille binnen Gelder, binnen Harderwijk Otho van den Sande, ende Balthaſar van Roſſum tot Doesburgh; die deſe gelegenheyd mis-bruykten, om de luyden van hun Ampt des te meer met onghelijk en drevghementen te quellen. Hier by koemende de onbehoorlijke en albier ongehoorde maght der nieuwer Biſſchoppen, die de onderzaeten van hun Sticht daghelijx beſtonden voor 't recht te laeden, ende wt allerley oorzaeken te ſchatten; gelijk dan de Biſſchop van Ruermond het gemael wilde wy hebben, ofte anders den Raed bannen, ende de Biſſchop van Deventer het volk van de Velouw al mede zochte na ſijne hand te zetten; dat mede Cancelaer en Raeden de wtvoeringhe van vonniſſen by andere banken geweeſen op-hielden, ende, tegens de oude vryheeden van Steden en gerichten, de kennis van hals- leendijk- ende erf-huys-rechten zich aentrocken.* Hier op gaf de Land-vooghd voor beſcheyd, *dat de wervinghe van 't volk van oorlogh, teghen de invallen en 't boos gepoogh van des Koninx vyanden, meer dan noodwendigh; dan de daedelijke en volle betaelingh den Koningh alleen onmoeghelijk was geweeſd: ende daerom zijn geſinnen was, dat men alle over het Vorſtendom en Graeffchap wt-gezette penninghen tot leeninghvan de knechten en verlichtingh der land-zaeten zoude beſteeden, ende wat 'er meer tot de leeningh was verſchooten, wt de in-komſten des Koninx ofte van d'andere landen weder goed doen en vervullen. Dat men al over langhen tijd alle voor den † Raed van onruſten hangende zaeken aen de Raeden in Gelderland, om daer over teffens en t'eenemael te vonniſſen, had over-geſchickt, gelijk men ook namaels zoude doen, ende dat na der zelver wtſpraek een yeder daedelyken zoude werden voldaen, ende op de panden moeghen voort-vaeren. Dat men het volk van bezettingh zoo zelden als moeghelijk zoude verlegghen en verplaetſen, ook den onnoodighen ſleep van hoeren en ionghens af-ſnijden, ende de knechten, die de hoeren wegerden af te danken, zelve af-dinken. Ende hoewel hy was bericht, dat veele dorpen op de zee ofte op de paelen geleeghen daghelijx door de weder-weerighe wierden verbrand en wt-geroofd, ende de inwoonders gevanghen wegh geſleept, zoo en konde hy echter niet dulden, dat ſy met den vyand zouden verdingken, dan zich op de beſte wijſe van ſchade hoeden, ende hem weder kwekken als ſy mochten. Hy liet mede den Raeden in Gelderland wijſſelijken belaſten, zoo wanneer eenigh onder-pand te hoogh was bezwaerd, dat ſy de verkoopingh daer van niet en zouden geſtaeden, wt zaeke de goederen in zoo een tijd de halve waerde niet en zouden afbrenghen, ende de Koningh zoo wel als de geloovers daer door in ſchade vervallen; maer dat ſy ze aen den meeſt daer voor biedenden zouden verpachten ſlechts voor twee naeſt-koemende iaeren, ende van het iaerlijx in-koemen de luyden na gelijkmaetigheyd betaelen. De Stad-houder Hyerges ſtond daer behalven toe, dat geene knechten buyten de Steden zouden wt-loopen, ofte anders na-geiaeghd en geſtraft worden: ook alle Ampt-luyden in haer Ampt moeten blijven, op verlos van hunne bedieningh: Dat de Stad-waerders alle ongewoene vorderingh van dienſten zouden after weghen laeten, ende de Burghemeeſters, als hebbende de beſte kennis van de burgheren, de knechten zelve in herberghen verdeylen: Dat het volk te Wageninghen zoude alleen buyten op het Slot; noch de Stad ofte het Schependom van Arnhem met eenighe in-legheringh bekommerd werden, dan alleen de gras-burghers buyten de Rhijnpoort met een rot ofte twee ſchutten; ende dat voorts de ſchutten in Velouwen zouden af-weſen.* Ende zoo voort. Alzoo ook de Stad van ‡ *Wageningen* door het bekoſtighen van de aldaer in bezettingh leggende knechten, in grooten verloop en armoede was gekoemen; hebben de Stad-houden en Raeden, om deſe wonden eenighſins te zalven, aen den Burgemeeſteren voor den tijd van vier iaeren vergunt, *van yeder ton Nymeeghs hier aldaer getapt ofte geſleeten, te heffen vijf loopende ſtuyvers, ende van elke aem wijns 12. ſtuyvers. Dat ook niemand eenigh in-gebrouwen ofte wt-heyms hier buyten het Schependom moght vervoeren ofte verkoopen, zonder op yeder ton te betaelen eenen ſtuyver.*

58. Koningh *Philips* bevindende, dat de Nederlanders liever het wterſte wilden af-wachten en wt-harden, dan onder hem buyghen, liet op nieuws brieven van eene al-gemeene vergiffenis aen *Requeſens* over-zenden; *waer in hy alle Landſchappen, Steden, gilden, ende yeder ingezeeten in 't byzonder van wat ſtand hy ook moghte weſen, alle hare af-valligheyd, miſdaeden en kerken-ſchenderyen zedert het iaer 1566. tot den huydighen dagh toe bedreeven, quijt ſchold, ende zelve in haer eer herſtelde: mits dat die van het Roomſe geloof waren af-geweeken, hare zonden zouden belyden, daer voor boete doen, en voortaen onbezwijkelijk de heylige kerk by-blijven.* Keyſer *Maxmiliaen* behertighde insgelijx de vrede der Neder-landen, hebbende al te vooren ſijn broeder naer Spanien af-gevaerdight; die den Koningh, zoo men vermoedede, zoo verre had om-gezet, dat *Oranje* in ſyne oude eer, ampten en goederen weder zoude gezet worden, indien doenzulx het verdragh met den Frans-man gemaekt niet en hadde verhinderd. Ondertuſſchen ſchickte hy op deſen tijd *Gunter van Swartzenburgh*, een van de vier Rijx-graven, 1575. naer de Nederlanden, om den Koningh met ſyne onderzaeten op de beſte wijze te verzoenen. Dees openbaerde aen *Oranje* ſijn bloed-verwant de oorzaek van ſyne bezendingh, door ſijn weghende weder-reyſen zoo veel wt-werkende, dat 'er

† *Le Conſeil des troubles.*

‡ *Ex papyris ejuſdem urbis.*

1575. in den aenvangh van de Lente-maend volmaghtigers te *Breda* verſcheenen, van des Koninx weghen, de Grave *de la Roche* wt het geſlacht van de Lalainen, *Arnold Saibout* Cancelaer van Gelderland, *Karel Soes* Opper-Raeds-heer van Holland, ende *Elbert van* * *Leeuwen*. Van de zijd van *Oranje*, de Staeten van Holland en Zeeland en hunne bond-genooten, *Iacob van der Does van Aldegonde*, *Karel Boiſot*, *Arend van Dorp*, ende *Nyvelt*. Als deſe te gaeder zaten, eyſten de verbondene antwoord op haer voorighen verzoek-brief, *dat te weeten de Koningh alle wt-landighe volken te rugh roepende, de Nederlanden van nu af aen zoude bedienen na den raed van de in-landſte Staeten.* Doch wanneer hier op veel te zegghen viel, wie men voor wt-heemſſe ende voor Staeten hadde te houden; wierd 'er geantwoord, des Koninx meeningh deſe te weſen, *dat alle der ingezeetenen vrydommen en oude gewoonten op nieuws zouden geſtadighd worden, de lid-teekens en geheugenis van den verganghen oorlogh wegh-genoomen, de gevangens over en weder zonder geld los-gelaeten, ende de Prins van Oranje, neffens de Hollanders, Zeeuwen en hunne bonds-vrienden, den Koningh weder in handen geeven de Landſchappen, Steden, Veſtinghen, ook de ſcheepen, 't geſchut, krijghs-gereedſchap, ende voorts alles wat ſy aen haer hadden getrocken. Eyndelijken zoud'er door alle de landen maer een eenigh geloove, te weeten het Roomſſe, gangh hebben.* Hier op dienden de Staeten, dat zy, aengaende de af-ſchaffingh van de wt-landers, vaſt by haer beſluyt bleeven, ende door het over-leveren der Steden ende vlooten, ſich immers zoo dom en onvoorſichtigh zouden betoonen, als weleer de ſchaepen, die om met den wolven vrede te maeken ſich lieten gezegghen, dat ſy de honden hare bewaeckers gaen lieten, ende alzoo haer zelve ten roof ende in 't wterſte verderf over-gaeven. Dat aen die van den gezuyverden Gods-dienſt het land wierd ontzeyd, daer mede hield men ze genoegh voor ketters; daer ſy echter geen ander dan het al-gemeen geloof beleeden, ende in 't Roomſſe alleen de misbruyken en feylen, van langher hand door de Pauſen in-gevoerd, verfoeyden. *Swartzenburgh* geene hoop altoos ſiende van eene goede ofte ſpoedighe wt-komſt, vertrock weder vruchteloos naer den Keyſer, klaghten doende over zoo veele verloorene moeyten en koſten. Daer teghens gaven de Staeten aen de Keyſerſſe en Spaenſſe gezanten een Bericht in handen; waer by ſy onder andere baden, dat de Koningh ſijn yver en drift tot ſijn geloove niet langher met het zwaerd en vuyr wilde vervolghen; aengeſien niemant neffens God over de zielen vermogt ofte behoorde te gebieden. Onder dit is 'er binnen *Arnhem* een wanſchaepen kind ter wereld gekoemen, met ſyne zwarte en rouw-hayrighe geſtaltenis meer op een Droes dan op een menſch gelijkende, ende yet zeltzaems beduydende. De oorzaek hier van zoude geweeſd zijn des mans grouwelijke vloekinghen, waer mede hy ſyne vrouw en de vrucht van haer buyk had verwenſcht.

59. *Requeſens* ſiende dat de vrede niet en woude gelucken, gaf laſt aen den Heer van *Hyerges*, Over-Yſſelſſen en Gelderſſen Stad-houder, den krijgh te vervolghen; 't welk hy met alle vlijt te werk ſtelde, verzaemelende een vaerdigh legerken, ende daer mede het Stedeken *Bueren* bemaghtight hebbende, keerde ſich voort tot de bevechtingh van het over-ſterke Slot, 't welk de belegerde ook haer leeven en goederen vry bedingende, zonder grooten nood ontruymden. Van daer trock hy naer *Oude-water*, een Hollandſſe Stad tuſſchen *Utrecht* en *der Goude* ſich vertoonende, alwaer etlijke wt-geleezene benden onder 't beſtuyr van de manhafte hop-luyden *Munter*, *Sannaer*, en *Pinkwaers* de waek hielden. Want hoewel ſy t'eikens tot verdragh wierden genoodighd, verweerden ſy haer echter op de verwachtingh van ontzet zoo langh, tot dat *Oranje* op *der Goude* was gekoemen, ende aldaer de dijken, doch zonder baet, had doen door-booren. Want *Hyerges* daer van onderricht, met alle raſſigheyd en dickmaels den ſtorm herhaelende, eer hem het water eenigh hinder konde doen, de muyren te pletter had geſchooten; zoo dat de Spaeniard de Stad gewapender hand in-trock. Doen heeft men vrouwen, noch kinderen, noch oude luyden verſchoond, ick laet ſtaen de burgers ofte krijghs-luyden, maer alles zonder onderſcheyd onder den ſmook en vlam van de blaekende huyſen vermoord. *Hyerges* over deſe beginzelen verheughd, braght ſijn legher op den 12. van de Oogſt-maend naer *Schoonhoven*, ende 23. ſtucken na de over-zijd van den ſtroom de Leck; donderende van daer zonder op-houden op de veſten. De Heer *de la Garde* hop-man van de Franſſe, ſiende ſyne maghteloosheyd ende de Spaeniards tot een ſtorm op-geſchort, heeft de plaets onder zeeker bedingh over-gelevert. Midden onder deſe oorloghs-vonken nam *Oranje* tot ſyne driede vrouw *Charlotte van Bourbon* een dochter van *Mompenſier*, welke in haer eerſte iongheyd in een Klooſter geſchooven zijnde, ende voor drie iaeren haere gelofte verzweerende, ſich naer den Keur-Palts-grave *Frederick* hadde begeeven. Op deſen tijd hielden de verbondene Staeten een dagh-vaerd en onderlinghen raed, over het verkiezen van een maghtigh en na-by gezeeten Vorſt tot een Schuts-heer; alzoo ſy van *Philips* geene vreede ofte zeekerheyd konden hebben, ende zelve van penninghen en krijghs-volk armelijken waren voorſien. Het Duytſſe Rijk en ſtond hen niet aen, om de verſcheydenheyd niet alleen van den Gods-dienſt, maer om dat elk Vorſt aldaer meeſt ſich met ſijn zelven ende niet met eens anders geſcheffen bemoeyt; ende voor al, vermits de Keyſer als een ſchoon-vader van *Philips* altoos door ſijn ontzagh zoude beletten, dat Nederland wt des Koninx gehoorſaemheyd ſich zoude ſtellen in de beſcherminghe van 't Rijk ofte eenighe Rijx-Vorſten. De Frans-man en gaeyde hen mede niet, om de binnen-landſſe verouderde onruſten waer mede ſijn Rijk ſteeds en doorgaens geplaeghd was; ende om dat het te beduchten ſtond, dat ſy ſchier ofte morghen met de Spaeniards wel moghten dedinghen, ende het Vorſtendom *Milanen* ofte Rijk van *Napels* tegen Holland en Zeeland verwiſſelen. Hier by koemende de verre en quaede gelegenheyd van ſyne havenen, tot groot ongerief en nadeel van den koop-handel. Derhalven vonden ſy beſt geraedzaem de Koningin *Elizabeth* in den arm te neemen, zoo om den eendraght in 't geloove, als bequaemheyd van zee-plaetſen, waer door ſy zoo te land als te water onder de Chriſtelijke Vorſten voor de maghtighſte wierd geoordeeld. Om deſe in-zichten zijn dan naer Engeland afgeſtuyrd *Philips van Marnix* van S. Aldegonde, *Ian van der Does* van Noordwijk, *Willem van Nyvelt*,

* *Leoninus.*

1575.

1575. *Nyvelt*, *Pauwel Buys*, ende *Frans Maelſen*, die, om de Koningin na den mond te praten, haer geſlacht van *Willem* den drieden, Grave van Henegouw, Holland en Zeeland, af-reekenden, ende haer tot een Beſcherm-vrouw verzochten. Maer ſy over-weegende des Spaeniards maght, den afgunſt van de Franſſe, ende de ongelooflijke oorloghs-koſten die daer aen vaſt waren, liet haer op het cierlijxte verſchoonen: hoewel ſy den Heer van *Champigny* den gezant van *Requeſens* waerſchouwde, dat ſyne meeſters de Nederlandſſe op-roeren by tijds zouden zoeken te ſtillen, eer de eed-genooten wt mis-moedigheyd ſich elders moghten heen keeren: in welken geval men't haer niet quaelijken en konde af-neemen, zoo ſy tot hare verzeekeringh de Hollanders en Zeeuwen in ſchut aennam, eer de Frans-man, de erfvyand van de Engelſſe, haer in de voor-baet was. Echter ſtond ſy onſen gezanten toe, wapenen, geſchut, voor-raed, iae ook volk van oorlogh wt Engeland mede te neemen.

60. Terwijl de verbondene aldus op hoope leeven, ſteunende op hare eylanden en gebrooken grond, zijn ſy van *Requeſens* in hunne eygene wateren aengetaſt. Alzoo hy de ſchorren en ondiepten eerſt peylende ende de water-getijden waer-neemende, met eene wonderlijke gezwindheyd en tegens alle vermoeden ſijn heyr door den zee-rack ende S. Anne land zonder eenighe ſcheepen naer Duyveland over-bracht, ten eynde om der Zeeuwen grootſte eyland Schouwen, waer van de hoofd-ſtad is *Zirixee*, te bemaghtighen. Dan eer hy zoo verre quam, nam hy in de by-geleegene Veſtingh van *Vianen*, alwaer *Pacieco* Bevel-hebber van Zuyd-beveland van de Koninghſſe, ende aen d'andere zijd *Karel Boiſot* Zeeuwſſe Stad-houder het leeven verlooren; wiens dood de overighe Zeeuwen in verbaeſdheyd en op de vlught braght. Daer na zijn de Koninghſſe voor *Bommené* en *Zirixee* getuckt; hoewel deſe, om den vyand van hun veſten te keeren, de dijken al-om ende voor al *Bordam* door-boorden. Terwijl de Spaeniards ſich benaerſtighden om den zelven weder op te maeken, quam *Requeſens* met *Vitellio* zelve in't legher, ende beval *Bommené* zoo aen te grijpen, dat de bezettingh daer binnen geene ruſt konde hebben. Doch alzoo ſy, hoewel vermoeyd en afgeſlaefd, de plaets niet en wilden geeven, ende de vyand twee ofte drie maelen hefrighen ſtorm liep, zijn ſy met baer geweld over-rompeld ende alle te gader in ſtucken gehouwen. Daer op wierd de heele maght voor *Zirixee* gevoerd, waer *Arnold van Dorp* Stad-houder was; die, na verſterkingh van de haven en nabuyrighe vedden, het gantſſe eyland door't open-zetten van de ſluyſen als in een baere zee om-keerde, zoo dat de Spaeniards ſich op de bloote dijken moeſten verhouden. *Requeſens*, merkende dat de Stad met geen kraght maer met honger was te dwinghen, belaſtede de graft tuſſchen 't land van Schouwen en Duyveland met paelen en ketens toe te ſtoppen, ende de groote diepten te vervullen met groote ſcheepen van krijghs-volk en geſchut alzoo verzorghd, dat daer door beyde eylanden als met een brugh aen een wierden gehecht: gelijk hy ook, doch met kleyndere ſcheepen, de haven beſlooten hield, dat'er niemand in ofte wt en konde raeken. Ende na dat hy alle dijken met land-weeren hadde beſlaeghen, ſchickte hy ook verſpie-ſcheepen wt na de om-leggende water-landen, om het gepoogh van de vyanden wt te viſſen. Deſe belegeringh duyrde een wijl tijds, ende bewaerden de Koninghſſe met groote lijdzaemheyd, den heelen winter over, hare hutten op de dijken onder den blaeuwen hemel; onaengeſien *Requeſens* in 't begin van de Lente-maend aen de 1576.
ſmet-ziekte te *Bruyſſel* was over-leeden. Ondertuſſchen en vergat *Oranje* niet, alle, doch baetelooze, middelen tot hare verloſſinghe by de hand te neemen: want het geweldighe ſchip *Iob*, waer mede hy neffens de andere de belegerde dacht te ſpijſen, van de Koninghſſe zoo wierd gewillekomt, dat'er over de 300. boots-gezellen, ende onder de zelve de Zee-Overſte *Boiſot* daer in verongeluckten. Niet te min is de Stad eerſt op den wt-gangh van den Soemer-maend met goed verdragh aen *Mondragon* overgeleverd, ende de bevel-hebberen met het krijgsvolk ende zoo wie geen luſt hadden daer binnen te blijven, toe-gelaeten onbeſpeerd te vertrecken. Onder, dit is Keyſer *Maximiliaen* op den Rijxdagh te *Regensburgh* ontſlaepen, ende ſijn zoon *Rudolf* de tweede met geluckighe ſtemmen weder in ſijn ſtoel gezet. Op deſen tijd hielden de Staeten op nieuws een dagh-vaerd, ten eynde om een na-by-gezeeten ende vermoegend Vorſt toteen Land-hoeder aen te neemen, waer toe niet ongraegh ſcheen te weſen de broeder des Koninx van Vrankrijk, *François* Hertogh van *Anjou* en *Alençon*, die yet groots en byzonders beloofde.

61. Na 't inneemen van *Zirixee* kreeghen de Spaeniards den worm weder in't hoofd, overweldigende *Aelſt* in Vlaenderen, ende alle ſteeghheyd en moedwil pleeghende tegen de burgers. Als ſy over al zoo leelyken huyſden, hebben de Staeten, die al over langh op de Spaeniards gebeeten waren, de zelve niet alleen alle verbannen, maer by openbaer vonnis van den Raed (waer van het hoofd was *Hieronymus Roda* een Spaeniard, neffens *Aerſchot*, *Barlemont*, *Vigle*, *Sasbout*, en andere) voor vyanden des vaderlands ende des Koninx wt-geroepen. Daer na maekten ſchier alle de Landſchappen en Standen eene onderlinghe verbintenis ende een-helligh beſluyt, van alle de Spaeniards met gemeene maght te zwaerd ende te vuyr te vervolghen, wt Nederland te verſtooten, ende t'eenemael te vernielen. Dan onlanx hier na zijn alle die doorluchtighe mannen te *Bruyſſel* gehecht, doch door de Duytſſe knechten weder ontbonden, die de oorzack van hare gijzelingh begeerden te weeten. De Koningh hier van verwittighd hield dit verbond, om dat hy 't niet en konde omſtooten, quanzuys voor goed en heylzaem, ende zond ſijn baſtaerd-broeder *Ian van Ooſtenrijk* voor Opper-bevel-hebber naer de Nederlanden. Ondertuſſchen ginghen de Staeten de vrede-handelingh te *Breda* hervatten, ſpoedende ſich te meer, vermits de Spaeniard te *Maeſtricht* wederom den beeſt maekte; zoo zeer, dat ſy aen weder-zijden in 't geweer raekten, malkanderen neder-ſtieten, ende veele burgers huyſen wierden geplonderd, terwijl ſy pooghden nieuwe Overſte, eene nieuwe heerſchingh, ende eene nieuwe wijſe van leeninghe onder een in te ſtellen. Maer noch veel feller razerye bedreeven die op het Slot van *Antwerpen*. Want wanneer de Staeten, die om eene vreede te beraemen te *Gent* by een zaten, ook voor diergelyke ſchenderyen

1576. binnen *Antwerpen* vreeſden, gaven ſy laſt aen *Philips van Egmond* zoon van *Lamorael*, met ſyne nieuwe Duytſſe benden de Stad in te trecken, ende een wal ofte borſt-weeringh tegens den Burght op te werpen; 't welk men in 24. uyren al beſchickt zagh; alzoo 'er over de 12000. zoo mans als vrouwen ſteeds in den arbeyd waren. De Slot-waerder *Avila* zocht met den ſynen dit bol-werk te ſchanden te maeken, ontbiedende op ſtaende voet de Spaeniards en Burgondiers van *Lier*, *Breda*, en andere Steden onder de Overſte *Romero*, *Olivera*, en *Valdeſes*, als mede de op-roerders van *Aelſt* met haren Keur-man. Deſe alle op het Slot koemende ende nauwlijx een roemer wijn gedronken hebbende, zwooren onder een, dat zy nergens dan in de Stad hun avond-mael wilden houden: waer op ſy al voort eenighe wt-ſchickten, om de burgers te beruyken en hare aenſlaghen wt te hooren. Dan de burgers dreeven den vyand weder in de Schants, zoo dat *Champigny* dat deel van de Stad aen hen gaf te bewaeren. Doch wat verder gaende, zagh ſyne werken hier ende daer in ſtucken te zijn geſchooten: welke als hy weder zocht te helpen, quam daer tijdingh dat de graft en dijk van 6000. gewapende bewaerd, door de Spaeniards van *Aelſt* was beklommen. Die van *Maeſtricht* ginghen in 't midden: de verlooren hoop droegh ſtroy en ander brand-tuygh. *Champigny* over al om-rijdende, konde ſijn verbaeſd krijghs-volk noch by een noch aen 't ſtaen krijghen. De Spaeniards door verſcheyde ſtraeten teffens in de Stad dringende, ſloeghen alle die ſy in de wapenen vonden ter neder, ende den ionghen *Egmond* met den ſynen op de vlught, zettende hem daer beneffens in den Burght gevanghen. Maer de burgerye ſtreed veel hevigher voor het haer; dan het gehuyrde krijghs-volk, leggende met hare buſſen verſcheyde Spaeniards te ſlaepen; tot dat ſy door de ruyters met verlies van de markt op het Raed-huys ende in de aenbuyrende huyſen zijn geiaeghd. De Spaeniards doen ook wackeren tegen-ſtand vindende, ſtaecken den brand in het Raed-huys; welk overheerlijk gebouw ende ſchier 80. huyſen, met allerhande koſtele koop-manſchap geſtoffeerd, doen t'eenemael in as zijn verſtooven. In alles zouden 'er van de Spaenſſe zijn geſtruykeld alleen 200, ende aen der Staeten zijd 7000. zoo dood-geſlaeghen, als verbrand, ofte verdronken. Daer na dwonghen ſy de burghers haer lijf en goederen vry te koopen, ende bedreeven voorts allen over-moed en booſheyd die hen in de ſinnen ſchoot.

62. Der Staeten gezanten te *Gent* wierden hier door aengeprickeld, om van ſtonden aen van het begonnen verdragh een eynd te maecken. Op deſen zit-dagh hadden de Geeſtlijkheyd, edelen, en Steden van Braband, van Vlaenderen, Henegouw, Artoys ende meer andere, hare gemaghtighden. Prins *Willem* had wt ſynen ende der eed-genooten naem af-gevaerdight *Aldegonde*, *Dorp*, *Zuylen van Nyvelt*, neffens de Wetgeleerden *Adriaen van Mylen*, *Cornelis Koninx*, ende *Pauwel Buys*: behalven *Peter de Ryke* * Land-Schoutaet van Vliſſingen, *Ant. Zickel* Oud-burgemeeſter van Zeeland, ende *Ant. de Iongh* Burgemeeſter tot *Middelburgh*. De vrede wierd getroffen ſchier op deſe voor-waerden: *Dat voor al alle verleedene ergerniſſen en leeden vergeeten ende vergeeven zouden blyven: ende de Staeten van Braband, Vlaenderen, met de andere voornoemde landen ter eene, ende die van Holland, Zeeland met hunne bond-genooten die van Bommel ter andere zijd, voort aen onder malkander eene eeuwighe vrede ende maetſchap onder-houden, zoo in alle andere zaeken, als voornaemelijken, om met t'zaementlyken raed en hulp het Spaens en ander kryghs-volk wt Nederland te doen verhuyſen: zulx wt-gewerkt zijnde, zouden ſy over en weder arrebeyden, dat de vergaederingh van de al-gemeene Staeten moght gehouden worden op gelijk een voet als ten tijden van wijlen Karel den vijfden, wanneer hy aen den Koningh ſijn zoon de landen over-droegh; alwaer men dan van alle land-zaeken zoude redekavelen, ende in 't byzonder over de oeffeningh van den Gods-dienſt door Holland ende Zeeland te pleeghen, als ook over de bezettingh der gemelder landen, ende weder-gifte van des Koninx Schantſen, ſtucken, en ſcheepen in den voorighen krijgh genoomen: dat de inzaeten aen beyde zyden vryelijken met den anderen zouden verkeeren en koopmanſchappen; wel verſtaende, dat geen van de Hollanders ofte hunne bond-vrienden in de andere landen yet moght onderwinden tot after-deel van de gemeene ruſt, ende boven al van het Roomſe geloof. Dat de wetten van Alba belangende de ketteryen en andere euweldaeden ende de wt-voeringhe daer van zouden ſtaepen, tot dat de algemeene Staeten anders zouden willekeuren. Dat de Prins van Oranje Zee-Overſte en Koninghlijke Stad-holder van Holland, Zeeland, Bommel, ende de t'zamen-verbondene geweſten zoude blyven, ende ſijne tegenwoordighe Stads-Overheeden, dienaers en Amps-luyden, ten ware hyze zelve wilde verzetten, behouden, tot naerder goed-vinden van de Staeten. De Steden en plaetſen tot de gedachte landen behoorende, doch Oranje niet onderdaenigh, wierden hier wt-geſlooten, tot dat ſy zich met de andere Steden zouden vereenighen, ende Oranje haer genoegh doen ten aenſien van alle hare vermeynde bezwaernisſen. Middeler-wijl en zouden 'er geene beveelen ofte Plackaeten ſtand grijpen in de landen en Steden onder Oranje, welke van hem zelve, ſijnen tegenwoordighen Raed ende Gerechten niet en waren gemaekt ende bekraghtight. De voordere hoofd-ſtucken ſpraken van de gevangens en hunne onkoſten, als mede van de weder-inruymingh der goederen, den Prins, den edelen ofte andere inzaeten toe-koemende, ende van diergelijke dinghen meer.* Zommighe laekten dit verbond, om dat de Staeten ſich aldaer ſchier eene Koninghlijke maght aen-eygenden, ende alles, gelijk in een vryen ſtaet, aen hun believen ſtelden. Niet te min hadden de meeſte daer in geen quaed genoeghen, als hoopende door dat middel ſich wt de boeyen van de Spaenſſe ſlaverny te ontſlaen; te min, nademael de Gods-geleerde van *Loeven* en andere kerkelijke Stands-luyden oordeelden, daer in niet vervaet te zijn 't welk des Koninx hoogheyd ofte het Roomſſe geloof en konde krenken.

63. Op deſen tijd quam Heer *Ian van Ooſtenrijk* een ſpeel-kind van Keyſer *Karel* in de Nederlanden, om door ſijn ontzagh den wijd-verſpreyden brand van de burgerlijke onſtuymigheden te dempen. Te *Luxenburgh* zijnde gaf te kennen, dat hy van *Philips* tot Opper-land-vooghd was gekoozen, ende verſtaende van der Spaeniarden gepleeghde dulligheden, zond op ſtaende voet naer *Antwerpen* beveelen aen de krijghs-Overſte, om flux van allen over-laſt en wapenen ſich te onthouden. Hy verwittighde mede den Raed

* *Bailleuw.*

1576.

1576. Raed van *Bruyſſel*, ſijns ende des Koninx hooghſte verlanghen te weſen, om de Neder-landen eenmael in haer voorighen glans en voor-ſpoed te ſien herbloeyen; waer toe goede hoope was, indien ſy ſlechts het oude geloof ende de gehoorzaemheyd des Koninx niet en verzaekten. Maer de Staeten, ofte verbitterd door de verſſe baldaedigheeden der Spaeniarden ofte niet gefind zijnde hun aengemaetighd gebied af te legghen, wiſten niet of ſy den nieuwen Stadhouder wilden ontfanghen. De aenhangh van *Oranje* gaf voor, dat men in dit ſtuck niet dan met voor-bedacht over een ſluytende ſtemmen van der Geeſtlijken, edelen ende Steden-gezanten behoorde te werk te gaen, ofte den *Ooſtenrijker* in 't minſte aen te neemen, eer hy de Spaenſſe en wt-heemſſe heyr-kraght had wt-geworpen, ende de vrede van *Gent* zelve be-eedight. De *Ooſtenrijker* dit hoorende, hield met den ſynen raed hoe hy ſich hier in beſt zoude draeghen. *Gonzaga* ontried hem de Spaeniards te laeten gaen, als zijnde ſijn meeſten toe-verlaet, ende zonder de welke hy de laeghen en ſmaederyen van zoo vele onruſtighe menſchen niet en zoude konnen wreeken ofte ontgaen, die hem bereeds maet dorſten ſtellen ende de beeten voor-ſnijden. Maer *Eſcovedo*, een door-trapt en ſpits-vinnigh man, hield het daer voor, dat hy met goedheyd meer zoude verrichten als met geweld, gelijk Alba met zoo veele leghers en wreedheden niet anders en had gewonnen, dan dat hy de ſterxte zee-plaetſen had verlooren, ende de Nederlanden van een geſcheurt; hier by voegende, dat *Oranje* niet liever en zoude ſien, dan dat de *Ooſtenrijker*, verſtootende de vrede van *Gent* ende het zwaerd wt-treckende, daer door van ſyne Stad-houderſchap moght vervallen, ende hy zelve op den hooghſten trap koemen: welken loozen vond hy voor al behoorde aen te merken, ende door het omhelſen van de Gentſſe vrede ſynen ſtoel eerſt vaſt te ſtellen, ende dan allenxkens met beleefdheyd wt te werken, 'twelk ſyne ſtrenghe voor-vanghers met de wapenen en weder-barſtigheyd niet en was geluckt.

64. Op den 11. van de laetſte Herfſt-maend was 'er te *Nymegen*, door aendrijven van de Raeden van Staeten (aen welker vergaderingh eſſen te vooren de Gelderſſe landſchap, door de Hollanders en andere nabuyren ſteeds op-gehiſt en aengeſtooten, over de onſtuymighe drieſtigheyd, menighvoudighe woederyen en trotzen van de Spaenſſe knechten bittere klaghten had over-gebracht) een land-daghvaerd wt-geſchreeven, van de Ridderſchap en Steden wel verzocht; alwaer ſy met den Heer van *Hyerges* in 't gemeen beſlooten, van de Spaenſſe en wtlandiſſe krijghs-luyden Nederland te ontlaſten, ende zulx zoo tot oorbaer des Koninx als bewaeringh van den al-gemeenen Gods-dienſt ende de voor-rechten van Gelderland. Tot meerdere vaſtigheyd was daer by bedonghen, dat dit Plackaet door de vier Vierdeelen van 't Vorſtendom van een yegelijk zoude bezegheld en onder-geſchreeven worden. Wt het Over-Vierde-deel hadden geteykent de Burgemeeſteren *Erneſt Ruytzen* van Ruermond, *Ian Ingenhuys* van Venloe, *Sweer Sweerſen* van Gelder, *Konraed Haen* van Erkelens, *Peter van Loen* van Stralen, *Cornelis ten Dijk* van Wachtendonk. Wt de overighe Vier-deelen vinde ick niet dat yemands naem hier after is geſteld. De Stad-houder verbond ſich, † zoo met de Staeten van 't Vorſtendom als met de algemeyne Staeten der Nederlanden, *tot volvoeringhe van 't gemelde beſluyt lijf en leeven op te zetten, ende voorts malkander met raed en daed ten weerſten by te ſtaen.* Wijders zwoor hy op het Valk-hof te *Nymeghen* in 't geſicht van de landſchap, *dat hy alle de in-zaeten by de handelingh van Venloe en hunne vrydommen zoude houden, de zelve voor allen over-laſt behoeden van heerlooſe ofte Spaenſe knechten; ende de Steden en vaſtigheeden des lands met goede wachten en krijghsvolk doen bewaeren; mes voor-kennis van de af-geſchickte der Staeten.* Deſe bewillighden een getal van 1000. paerden voor zes maenden, *doch dat men de beſtellingh zoude maeken op drie maenden, ende daer toe wt-zetten 100000. dalers. Yeder Vierdeel zoude by geſchrift ſtellen een ofte twee Overſte en Rit-meeſters, ende daer wt de Stad-houder met der Staeten gezanten drie ofte vier Rit-meeſters, om over het paerde-volk te gebieden, wt-kieſen. Tot hand-geld loofden ſy 7000. dalers binnen zeven daghen, ende noch 15000. dalers binnen 14. daghen daer na te leveren aen den gemaghtighden van yeder Vierdeel; aen wien men ook, wanneer ſy naer Bruyſſel reyſden, brieven van ſchadeloosheyd zoude verleenen. De tuſſchen de landſchap en den Stad-houder onderlinghe verbintenis zoude by alle de Vierdeelen onderteykend, ende de weder-willighe voor Spaens-geſinden werden aengeſien. Daer neffens zoude men eene bezendinghe doen aen de Vorſten van Colen en Cleve, ende aen de geeſtelijke hoofden van 't Stift Munſter, ten eynde ſy hunne ruyteren zouden af-maenen om deſe ofte tegen landen te dienen; als mede aen 't Sticht van Utrecht, Deventer en Groeninghen, om haer tot dierghelijke t'zaemen-zweeringhe aen te maenen; laetſtelijken ook aen Hertogh Erick van Brunſwijk bevel doen, dat ſich in yeder Vierdeel de Ridderſchap met paerden en knechts wt-geruſt en tocht-vaerdigh zoude houden.* Grave *Willem van den Bergh*, die ſich nu een wijl tijds ſtil ende als ballingh had gehouden, begon met dit lieffelijk weder mede wt de muyten te koemen, met de Staeten te *Bruyſſel* te handelen, ende hoop te ſcheppen van ſyne aengeſlaeghene ervenis en veroverde Steden wederom tot ſyne wil te krijghen; ſchickende op deſen tijd vertrouwde vrienden en vleyende zend-brieven aen eenighe hem toe-geneyghde edele, als *Iacob van Hekeren, Ernſt Witten, Willem van Hueklom* en *Winand van Ommeren*, om met hen van alles raed te pleeghen: te meer nademael *Barend van Hovel* hem hadde gewaerſchouwt, dat het volk van bezettingh wt 's *Heerenbergh* naer *Arnhem* was getooghen, ende dat *Kaubtenham* en *Willem van Angeren* ſich van zelfs aenbooden de Stad van binnen tot ſijn behoef te openen, ende 600. mannen op te brenghen, om daer mede een aenſlagh op den Burght ende op *Ulſt* voor te neemen, ofte, zoo dit mis-viel, ſich op de Wilt voor *Gendringen* te beſchantzen. Op het aenſchrijven van die van Colen, Lubeck ende de Wendiſſe Steden, hebben de Hanze-ſteden in Gelderland in den aenvangh deſes iaers te *Nymegen* een dagh wt-geſchreeven, om ſich onder andere dinghen te beraeden over het op-brenghen van hun aendeel in den in-gewillighden by-ſtand tegen des ‡ Moskovijters gevaerlyken handel en voortgangh in Lijf-land, ende om daer na op den aen-

† *Ex variis literarum apographis.*
‡ *Siet op 't laetſte hooſd-ſtuck van 't voorighe Boek.*

geſtelden Anzee-dagh tot Lubeck te verſchijnen. Doch de Gelderſſe hadden by huys zoo veel om-ſlaghs, ende in hun eygen kruyd-hof zoo veel te wieden, dat ſy deſe wtlandſſe dinghen ſchier vergaten.

65. *Ian van Ooſtenrijk* vertoefde noch binnen *Lutzenburgh*, ende begat ſich van daer, na eene gemaekte ſtille-zaet op *Marche* in *Famine*: begeerende daer na op de Staeten, *dat ſy, die zoo zeer op het vertreck der Spaeniaerden dronghen, inſgelijx hun eyghen volk en alle vreemdelinghen met de Spaeniards zouden ontwapenen en laeten wt-gaen*; vraegende daer neffens, *op hoedaenighe wijſe en zeekerheyd, te land ofte te water, hy de Spaeniards beſt zoude quijt worden.* Als de Staeten hem in alles hadden genoegh gedaen, ende hy na ſcherpe ondervraeginghe van alle hooghe verſtanden onder-richtingh kreegh, dat de Gentſſe vrede in geenen deel het Roomſſe geloof ofte des Koninx recht bezeerde; liet hy alle deſe vonniſſen aen den Koningh over-ſchicken. Wanneer de Koningh toe-ſtemde, ende de gezanten van Keyſer *Rudolf*, den Biſſchop van Luyk ende Vorſt van Cleeve ſich als waer-borghen aenbooden, 1577. wierd 'er in den Sprockel-maend eene nieuwe vrede, ofte, zoo men 't noemde, een Eeuwighe Wille-keur te *Marche* gemaekt, waer by de verzendinghe der Spaeniarden ende het gantſſe verdragh van *Gent* onder andere aen beyde zijden wierden beveſtighd en onderteykend. Maer hoe heel noode de hongerighe Spaniards wt de Nederlanden hadden verſcheyden, betoonen de Schrijvers; ende voor al wt *Antwerpen*, ten ware *Eſcovedo* hun lands-man, een door-naeyd en diepgrondigh man, door den *Ooſtenrijker* in haeſt af-gevaerdighd, de bal-oorighe met abelheyd had beleeſen ende geſtilt. Terwijl *Peter Erneſt van Mansfeld* Stad-houder van *Lutzenburgh* deze gaſten naer Italien den wegh wijſt, koemt de *Ooſtenrijker* met een prachtigh gevolgh van veele Grooten naer *Bruyſſel*, rijdende tuſſchen den Pauſſelijken boodſchapper ende den Biſſchop van Luyk in 't midden, ende vindende de ingezeetene, op hoope van de toekoemende ruſt, t'zijnwaert zeer geneeghen. Hoewel *Oranje* in dit werk geen groot genoeghen en ſchepte, die ook met ſyne Hollanders en Zeeuwen niet en was te beweeghen, om dit Land-verbond te onderſchrijven; onaengeſien de *Ooſtenrijker* daer zeer om aenhield. Hier wt is gezuyrd eene onderlinghe nijdigheyd en ſlim vermoeden tegens den *Ooſtenrijker*, in 't byzonder, wanneer ſyne brieven aen den Koningh met verborgene teykens geſchreeven by de Hollanderen waren op-gevanghen. Het graeuw van *Bruyſſel* beſtond ook hem met ſijn gezelſchap wt te lachen, ende andere met ſchimpighe ſtroy-dichten. Waer over hy naer *Mechelen* vertoogh, om quanzuys de ſtrijdigheyd onder de Staeten en Duytſſe troppen te vereffenen. Dan vermits hy geene penninghen in de tas hadde, konde hy op het krijghsvolk met bloote woorden niet veel verwerven. Liet daerom de Staeten weeten, hoe zeer hem dit ter herten gingh, ende dat hy aen den Koningh om betaelingh geſchreeven hadde, dan tot noch toe geen beſcheyd ofte geld vernoomen: hy wilde, indien het den Staeten goed docht, *Eſcovedo* dienthalven naer den Koningh af-vaerdighen. De Staeten dankten hem voor deſe dienſt willigheyd, ende alzoo is *Eſcovedo* naer Spanien verreyſd. Doch andere dachten hier argh wt, ende dat hy, onder het moin-aenſicht van met de Duytſſe te reekenen, voor had die volken aen hem te verplichten, ende tot een nieuwen krijgh op te rocken, ende *Eſcovedo* in Spanien geen geld tot ontzettingh van de Duytſſers, dan veel eer tot behoef van ſijn meeſter zoude op-ſpooren. Daer na behaelde hy grooten ondank, laetende door den Raed van *Mechelen* ter dood verwijſen ende door den Scherp-richter, tegens het minnelijk af-raeden van *Oranje*, onthoofden een onnooſel ambachtsman, die men zeyde buyten de Stad de ketterſſe vergaderinghen te hebben by-gewoont; voorgeevende, dat de vrede van *Gent* van den verdreevenen en weder-ingekeerden ſprack, ende niet van den geenen die binnen de landen waren gebleeven.

66. De *Ooſtenrijker* voelende daghelijx ſijn ontzagh verſlijten, ende ſich te *Mechelen* niet vertrouwende, nam de kans waer van de zuſter des Koninx van Vrankrijk, getrouwd aen *Henrick van Borbon* doenmaels Koningh van Navarre, te gemoet te rijden, welke naer 't Spae-water zoude verreyſen. De zelve dan met alle eerbiedigheyd onthaelt ende vergezelſchapt hebbende, verzeekerde ſich den anderen dagh, gelaet maekende van op de iaght te gaen, half met believen des Stad-houders, van het Slot van *Namen*. Doen ſchreef hy aen de Staeten, voor-wendende de noodwendigheyd van die daed; hoewel de Staeten in hun weder-ſchrift ſich over die ſchielijke veranderingh verwonderden en beklaeghden, ende hem deſe ſyne ydele vervaernis en afterdenken, doch te vergeefs, zochten wt het hoofd te praeten, nademael hy weygerde wederom te koemen, zoo langh de Bruyſſelaers ſich niet en ontwapenden, ende *Oranje* in het onderſchrijven van 't Eeuwigh Beſluyt vertraeghde. Te gelijk meynde hy den Burght van *Antwerpen* te verkloeken, ende als by die gelegenheyd het krijghs-volk, daer binnen hem toe-gedaen, den ſchop kreegh, is de gedachte Veſtingh in handen van de Staeten gekoemen, met noch eenighe andere van kleyner gewicht. Vermits *Champigny* daer behalven het Huys *ter Woude*, als ook de Steden van *Berghen op Zoom*, *ter Tholen* ende *Breda* vermeeſterde. Daer na verzocht de *Ooſtenrijker* op de Staeten, dat ſy haer woord en ionghſte verbonden zouden na-koemen; den ouden Gods-dienſt, des Koninx hoogheyd ende ook hem in eeren houden; *Oranje* met de Hollanders en Zeeuwen tot het onder-teykenen van de Gentſſe vreede drijven, ofte ſich van de zelve opentlijken af-ſcheyden; alle zulke, die 't Roomſſe geloof met woorden ofte werken quetſten, tuchtighen; de onder-ſcheppers, opbreekers en leezers van ſyne brieven in ſyne maght leveren; *Aldegonde*, *Treſlong* en dergelijk geſlacht van wrevel-moedighe menſchen, als tegen-ſtreevers van God en den Koningh, wt *Bruyſſel* voort verjaeghen; dat mede *Oranje* de leeringhen, Schoolen en ketterſſe oeffeninghen, binnen *Haerlem*, *Schoonhoven* en andere plaetſen, na 't verbond van *Gent* aen hem in-geruymd, zoude doen ſtaeken, ende ſyne bezettingh daer wt lichten, noch de gemelde plaetſen eenighſins veſten, ook de nieuwe werken van *Sevenberghen* neder-werpen, ende voorts alle Kerken en Klooſters in dien ſtaet ſtellen, waer in ſy ten tijden van de vrede-maekingh waren bevonden. Doch de Staeten en ſchroomden niet hem en

den

1577.

* Unie.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1577. den Koningh zulk een beſcheyd toe te zenden, dat ſy met een verdacht Vorſt ende die ſich door *Gonzaga* en *Eſcovedo*, deſen een Spaeniard en d'ander een Italiaen, alleen liet beſtuyren en verleyden, langher niet te doen wilden hebben, ende liever na een openbaeren krijgh verlanghden, dan na eene looze en huychelachtighe vreede; den Roomſſen dienſt hadden ſy ſteeds beſchut, zomwijlen ook tot groote verſtoornis van de andere, noch den Koningh oyt ſchuldighe gehoorzaemheyd geweygert: de op-vangers en vertolkers van ſyne brieven vermoghten ſy niet over te geeven, vermits ſy 't gemeene beſt daer mede dienſt hadden gedaen; gelijk mede niet *Aldegonde* en *Treſlong* de Stad *Bruyſſel* te ontzeggen, als zijnde gezanten van *Oranje* ende de Hollanders, ten ware ſy yet ſchadelijx onderwonden: Voor 't laetſte was het hen zoo onmoegelijk als by deſen tijd ongeraedzaem, *Oranje* met de Hollanders ergens toe te dwinghen. Echter liet de *Ooſtenrijker* niet na, op nieuws wijd-loopighe brieven aen de algemeene Staeten, ende in 't byzonder aen de Staeten van yedere landſchap, als mede aen de Biſſchoppen en Steden af te ſchicken.

67. De Staeten hier over te onvreeden zijnde hielden hem eenighe hoofd-ſtucken voor, waer van ſy voldoeningh begeerden, voor ende aleer hem in wijder verſpreck in te laeten; dat hy te weeten alle ſyne huys-genooten en vreemde Raeds-heeren zoude af-ſchaffen; daer en boven de Stad met den Burght van *Namen*, *Charlemont*, *Marienburgh* en andere Sterkten den Staeten wederom geeven, insgelijx het gantſſe Vorſtendom Lutzenburgh; ook de vaſte plaetſen van alle Duytſſe krijghs-luyden ontledighen, ende in haere handen ſtellen, ter tijd toe de Koningh een ander Vorſt van ſynen bloed, daer de inzaeten betere gadingh in hadden, tot een Opper-Stad-houder zoude over-ſtuyren: baden eyndelyken, dat hy namaels de moeyten wilde ſpaeren van meerder brieven te beſtellen, ende niet quaelyken neemen, indien ſy met de wtvoeringh van haer gezwooren verbond, 't welk ſy de * *Eendraght* noemden, voort-ginghen. De *Ooſtenrijker*, hoewel van hoogh ongelijk klaeghende, zond effenwel de gezanten der Vorſten van Luyk en Cleve, om zich met den Staeten over het nederlegghen van de wapenen ende verſchillen te beſpreeken. Deſe tot t'zaemen-ſpraek koemende konden echter niet goeds ofte beſtendighs verrichten. Daer na heeft men de Blockhuyſen tot *Antwerpen*, *Gent*, *Utrecht*, ende elders geſlecht. Ende hoewel *Oranje* ried, dat de Staeten door het werven van eenighe benden ruyters, den noch onbereyden *Ooſtenrijker* wt *Namen* en *Lutzenburgh* zouden verſtooten; vonden andere nochtans dienſtigher, *Ruermond*, *Venloe*, *Kampen* en andere Veſtinghen in Gelderland en Over-Yſſel; alwaer de Spaeniard noch den meeſter ſpeelde, eerſt te zuyveren, ende voor al den binnen-vyand wt te iaeghen. Men had nu ook na-richtingh, dat de *Ooſtenrijker* door ſijn Koningh ende ook door den Paus met gewiſſe hoope van byſtand, wierd gelaeſd en aengeprickeld. Weſhalven de Staeten eenhelligh beſlooten, den Prins van *Oranje* by haer te nodighen, ſchickende tot dien eynde eenighe doorluchtighe mannen naer Holland. Ende alzoo is *Oranje* na veel weygerens binnen *Bruyſſel* tot Ruwaerd van Braband verheeven, welken naem plaghten te voeren die in quaede tijden tot onder-ſchooringhe van den bouw-vallighen ſtaet wierden aengeroepen. Maer veele inlandſſe Heeren ende met naemen de Hertogh van Aerſchot, welker ooghen deſen al te grooten glans van *Oranje* niet en konden verdraeghen, begonnen na een nieuwen Nederlandſſen Stad-houder om te ſien; beraemende onder een, om den Koningh en den Gods-dienſt op 't minſte te bezeeren, daer toe te kieſen een Vorſt van grooten ſtam en aenſien; te weeten den Aerts-hertogh van Ooſtenrijk *Mathijs* broeder van Keyſer *Rudolf*, ofte den Hertogh van *Alanſſon*, broeder van *Henrick* den drieden Franſſen Koningh. Dan vermits dees, wt zaeke van een ouden en in-gebooren wrock tuſſchen de Franſſe en Nederlanders, haer niet wel en gayde, ginghen ſy tot *Mathijs*; te meer om dat hy met Spanien in eene nauwe maeghſchap ſtond, die ook wt een af-keer van 't ledigh zitten het jae-woord haeſt over-gaf. Doch alzoo hy iongh ende niet over de 20. iaeren was, daer nevens onbedreeven in de Nederlandſſe zaeken, wierd hem *Oranje* van den Staeten tot een hulp toe-gevoeghd. *Ian van Ooſtenrijk* zulx verſtaende, ſprack deſe in-huldingh van *Mathijs* daedelijken tegen, als on-over-een-koemende met der Staeten eed, de gemaekte vreede, ende des Koninx achtbaerheyd, die daer in niet en had bewillight. Daer neffens liet hy de oude afgedankte benden der Spaeniarden en Italianen op ſtaende voet weder te rugh roepen. Effen te vooren waren te Gent in een burgerlijken oploop *Aerſchot* en andere met hem in de boeyen geleyd, om redenen dat ſy met het ontbieden van den Aerts-hertogh wt Duytſland te zeer hadden gehaeſt.

68. Doen ter tijd ſtonden noch onder de heerſchappy van den Overſten *Polwijler* eenighe Over-Yſſelſſe en Gelderſſe Steden: met wien, wt den naem van de Staeten, de Rechts-geleerde *Eibert van Leeuwen* en zommighe Gelderſſe edele in t'zaemen-ſpraek traden, dat hy *Deventer*, *Kampen* en *Ruermond* in haer geweld wilde geeven. 't Welk als niet en gelackte, ende de Grave van *Hohenloe* bereeds etlijke volken wt Duytſland had over-gebraght, is het belegh van *Ruermond* by de hand genoomen, 't welk ook tot op het volgende iaer heeft geduyrt. Om de gemeyne ziel-tooghende † vryheyd op te helpen, ende ſich van het wt-heymſſe krijghs-volk na voorgaende quijtingh te ontſlaen, hebben in deſe tijden de Kidderſchap en Banner-heeren van Gelderland, op het minnelijk aenhouden van de Staeten tot *Bruyſſel*, 200000. guldens ofte meer belooft wt te zetten ende eenſdeels op ſchade te lichten; daer en boven op alle koopmanſchappen, eet-waeren, wijn, zijde en wolle lakenen eene ſchattingh beraemt, genoemd de gemeyne lands-middelen. Ende dewijl de geſchickte van etlijke Steden over deſe nieuwe ongelden zwaerigheyd maekten; heeft men ze met kraghtighe redenen daer toe bekoort; op dat een dingh van zoo een groot belangh met gelijke toe-ſtemmingh moght in 't werk geſteld ende alle opſpraek van de nabuyrighe landen geweerd werden. De Koningh gebood mede op dit iaer de waerdy van de goude en zilvere munt te verhooghen; als mede al het koorn van 't platte land naer de beſlootene Steden te voeren. Onder

* *Unie.*

† *Ex variis monumentis.*

dit

1577. dit openbaerde ſich in den laetſten Herfſt-maend midden in de lucht een yſſelijke ſtert-ſterre, een gewoonlijke voor-boode van naekende landplaeghen en groote veranderinghen. Want behalven het af-ſterven van veele Groote ende mede van *Ian van Ooſtenrijk* korts daer na voorgevallen, zijn doen ter tijd de Nederlanden op een ander Heer over-gedraeghen; om nu niet te ſpreeken van 't Rijk van Portugael, 't welk by gelegenheyd van den Africaenſſen oorlogh, waer in haer Koningh *Sebaſtiaen* dood zoude zijn gebleeven, ook onlanx daer na met recht ofte onrecht door den Spaeniard is over-weldighd. Maer de *Ooſtenrijker* hoe lanx hoe meer ſpeurende, dat hy met den ſynen voor een opentlijk vyand van de Staeten wierd geacht en wtgeroepen, was daer op wt om van alle kanten eene groote maght by een te zaemelen. Ende waren de onlanx by hem veroorlofde Spaniards weder op de reys herwaerts aen, t'zamen met *Alexander de Farneſe* Hertogh van *Parma*, ende veele zoo oude als vers-geworvene Italiaenſſe benden. De Burgondiers en Duytſſe quamen ook met ſterke zwermen naer deſe landen aenſtuyven. De rot-plaets was aenbeſtemd te *Marche in Famine* een Stad in de geweſten van Lutzenburgh: ende beſtond de geheele heyrkraght wt 16000. knechten te voet ende 2000. te paerd. De oorzaek van ſijne wapenen liet hy voor al de wereld af-kondighen, om te weeten de weder-ſpannighe tot de onderdaenigheyd van hun Koningh ende na-leevingh van 't Roomſſe geloof te brenghen. Noch was *Hohenloe* doende met de belegeringh van *Ruermond*, die de Stad met ſteeuwighe dijken en menighe bol-werken had beſlooten. Doch *Polwijler*, ofte die van ſynen 't weghen daer binnen in bewaer laghen, deden immers zoo dapperen tegen-ſtand. Dan vermits het belegh nu al een ruymen tijd had
1578. geduyrt, ende het iaer 1578. bereeds een begin genoomen, was de *Ooſtenrijker* bezorghd, dat 'er aen die van binnen op 't laetſte yet moght ontbreeken. Weſhalven hy *Hyerges* (die nochtans zoo † onlanx te vooren de Spaenſſe wt te ſchaffen ende by de Staeten van Gelder lijf en alles op te zetten hadde gezwooren) neffens *Montdragon* ende eene vaerdighe maght daer heen ſchickte; met zulke raſſigheyd, dat men hare tegenwoordigheyd eerder dan de koemſt gewaer wierd. De beleggers, over den onverwachten vyand verſchrickt, ende daer behalven misnoeghd over de wan-betaelingh, gaven ſich voort aen 't vlughten, ende lieten, wt-gezonderd hunne lichaemen, het geſchut en alles te pand. Na 't ontzetten van *Ruermond*, zond *Hyerges* zonder vertoef eenighe van den ſijnen over de Maes, die met kleyne moeyten het Stedeken *Weert* in de Graefſchap Hoern, van voor-raed en allen nood-durft vervulden. Hier tegens is in Holland de Stad van *Amſterdam*, na eene langhwijlighe beſluytinghe, op zeeker beſteck gekoemen in handen van den Prins van *Oranje*.

69. Effen te vooren had de *Ooſtenrijker* den Mark-grave van *Warebon* tot den Keyſer af-gevaerdight, met verzoek, dat hy aen de hard-neckighe en bal-hoorighe Staeten der Nederlanden niet wilde vergunnen, om nieuw krijghsvolk op den Duytſſen bodem te werven. Gelijk hy ook de Staeten zelve over de bezweeringh van den Aerts-hertogh *Mathijs* al wederom beriſpte. Doch de Staeten maekten weynigh werx van deſen laſter-brief, ende namen voor, volgens den raed van *Oranje*, *Namen* met allen yver te belegeren; voor wt ſtuyrende de bende van *Montigny* onder 't beleyd van *Lalain*; waer by ſich naderhand vermenghden de Schotten, Engelſſe, Duytſſe, en Nederlanders, zes vaendelen ſterk; behalven etlijke duyzend ruyters, die alle door den Heer van *Gonigny* ende den Mark-graef van *Havrech* wierden aengevoerd. Hier op begaf ſich de *Ooſtenrijker* over de Maes. Op ſyne aenkomſte ſtaeken de Staeten hun legher in den brand, ende braeken op, geevende het voet-volk den voor-tocht. Als deſe *Gonzaga* in den mond liepen, ontſtond daer met den eerſten een lichtvaerdigh ſchermutzel, doch vermits *Parma* t'elkens verſſe ſchaeren aenbraght, was de in-breuk zoo geweldigh, dat de Staetſſe die niet en konden weder-ſtaen. Zoo dat ſy in verwerringh en verbaeſdheyd vluchtende, haer eyghen voet-volk met hun hollende paerden over-reeden en vertrapten. Onder andere wierd de Heer van *Gonigny* gevanghen, ende begenadighd. 600. Neder-landers zeght men binnen *Namen* alle met den baſt te zijn geſtraft, wt zaeke ſy effen te vooren den ſynen neuſen, ooren ende vingers hadden af-geſneeden, en diergelijke ſchenderyen gepleeght. Na deſe beginzelen en verzuymde hy niet den vyand na te zetten tot aen de Stad *Gemblours*, daer de overighe voort meerendeels wierden verdelghd. *Gemblours* met een kouden ſchrick bevanghen gaf ſich mede, ende voort daer na *Loeven*, *Aerſchot*, *Dieſt*, *Thienen* en *Leeuwen*, behalven *Nivelle*, *Reulx*, *Soignies*, *Beaumont*, ende andere meeſt weerlooze Steden. Onderuſſchen waren *Leeuwaerden* en *Groeningen* in roeren, ende de Koninghlijke Raeden met den Biſſchop door *Rennenbergh* vaſt gezet. Dit beſchickt hebbende derſde ſijn zelven de Stadhouderſchap van Over-Yſſel mede belooven, indien hy maer raed wiſt om *Niclaes Polwijler* met ſyne Spaenſſe bezettingh wt *Deventer* en *Kampen* te doen verhuyſen. Op deſe hoope liep hy *Mathijs* ende de Staeten ter ooren, voor reden geevende, dat wel eer ende noch onlanx ten tijden van Keyſer *Karel* Over-Yſſel en Vriesland een gemeenen Stad-houder plaghten te hebben. Deſe dan gaven hem laſt, de Polwijlerſſe gewapender hand wt te drijven. De Over-Yſſelſſe booghen ſich niet ongaerne onder ſijn gebied; te meer om dat hy hen te gevalle den hooghen Raed, door *Philips* binnen *Vollenhoe* geſteld, had af-geſchaft. Alleen ſcheenen die van *Zwol* het war-garen te zoeken, ende on-zijdigh te willen blijven, doch door de dreygementen van *Rennenbergh* wierden ſy mack en gedweegh. Doen was de naeſte zorgh om de Duytſſe wt *Deventer* en *Kampen* te verſtooten. Hier over heeft men in 't begin van den Soemer-maend te *Zutveen* een zit-dagh gehouden, alwaer, door aendrijven van Grave *Ian van Naſſouw*, welken de Gelderſſe op der Staeten naem tot een Stad-holder hadden in-gewillight, de Hollanders en Vrieſen teghen den gemeenen vyand hulp-middelen beraemden. *Rennenbergh* had in den eerſten die van *Kampen* met behendigheyd getracht te verraſſen, 't welk alzoo niet door den beughel en wilde, gaf hy bevel aen *Walter Hegeman* een Gelders Overſte, door het op-werpen van een aerden wal een aenvangh van 't belegh te maeken, die ook de voor-

† *Siet op het 64. hoofd-ſtuck.*

1578. voor-ſtad, *den Haghe*, vermits de ſterke wt-vallen van de belegerde, wt nood aen koolen leyde. De Stad is aen den linker boord van de Yſſel op den Velouwſſen grond geleeghen, ende word door een over-cierlijke brugh aen Over-Yſſel vaſt gehecht. Aen de land-zijd heeft ſy zes poorten, ende over al eene zeer laeghe gelegenheyd; zoo dat men ze aen die kant, door het open-zetten van de ſluyſen, rond om heel onder water kan zetten. Daer binnen laghen wt de bende van *Polwijler* 500. Duytſſe, onder *Leydecker*, die in't begin dapper wt-vielen, ende *Chriſtoffel van Teylingen*, een vermaerd en driftigh hop-man aen der Staeten zijd dood ſchooten. *Rennenbergh* had ſijn legher geſlaeghen omtrent het Beggijnen Kloofter van *Bruynop*, alwaer hy met het volk van *Snoy*, *Wijngaerden* en *Duivenvoorde* wierd verſterkt, ende met zes ſtucken van Utrecht. Als eyndlijken de muyr tuſſchen de Kalvet-raxe en Haeghſſe poorten 34. treeden in't rond aen lappen was geſchooten, zocht de Raed in onder-handelingh te treeden met *Rennenbergh*, ende is bevoor-waerd, *dat de Duytſſe, behoudende hun lijf en goed, de Stad zouden ontledighen, ende zweeren, binnen drie maenden den Ooſtenrijker niet te zullen dienen: dat ſy aen de grenzen zouden worden geleyd, ende de gevangens over en weder zonder geld vry-gelaeten: de burgers zijn, gelijk die van Zwol, op den eed van Rennenbergh geduwonghen.* Loopende het belegh hadden ſy, tot quijtinghe van 't krijghs-volk, zilvere ronde penninghen doende 42. ſtuyvers laeten munten, met dit op-ſchrift aen d'eene kant, * HET WTERSTE BEHULP. Dit geld was geſmeed van de zilvere kroeſen wt de Kloofters en kerken, ofte, zoo andere willen, wt de goude en zilvere ſchaelen en plaeten van den Raed. De *Ooſtenrijker* had ze door brieven t'elkens ontzettingh gezeekert; dan alzoo de zelve wierden op-gevanghen, lieten ſy den moed op't laetſte ſinken.

* *Extremum Subſidium.*

70. Na't bezetten van *Kampen* trock *Rennenbergh* met tien benden knechten op *Deventer*; hier by koemende verſcheyde vaendels van landluyden ende burghers door Gelderland allenthalven op-gelicht. Deſe hoofd-ſtad van Over-Yſſel, met de Anzee-ſteden in verbond ſtaende, heeft weſt-waerts zand-duynen en weyden meeſten tijds met water over-ſtelpt, op den rechter arm van de Yſſel anderhalf mijl beneeden *Zutveen* geleeghen, ende aen de land-zijd een weynigh gebooghen, met zeer diepe grafien en verheevene muyren, die met toorens en voor-werken zijn verzorghd; zijnde daer en boven van de Bergh-poort tot aen de haeven wel geveſt, ende aen de andere kant met den ſtroom ende haven. Voor de Brink-poort leght een groot aerden bol-werk, beneeden met een laeghen muyr omvanghen: gelijk mede de Yſſel-poort, ende de ſluyzen aldaer met een ſteeuwigh Rondeel van ſteenen op-gemetzeld worden bewaerd. Tuſſchen beyde deſe werken openbaert ſich de Noremberger tooren, een wt-ſteekend en vaſt gebouw, 't welk al om een vryen wt-ſicht geeft, ende waer wt de belegerde met ſterk ſchieten groote ſchade deden. Aen den Velouwſſen hoek had ze *Hegeman* te vooren gequelt, ende ſich tegens een aenloop een weynigh verſchantſt. Het opper-bevel over de Stad was by den Heer van *Haurincourt* een vreedzaem en beſcheyden man; daer en tegens *Auguſtijn Rijkenſteyn* een groot-ſpreeker en al-bedrijf had het krijghs-volk aen de hand, ſterk by de 1400. koppen: doch *Michael Ieger* een wijs en bedreeven Overſte lagh veel tijds aen de gicht te bedde: zoo dat *Haurincourt* den naem had, *Rijkeſteyn* de daed, ende *Ieger* den raed. Den heuvel tegen over den Noremberger tooren had *Diderick Snoy* beſlaeghen en vaſt gemaekt, maekende van daer loop-graeven naer de Brinker-poort. Ende noodigh achtende, den belegerden het voordeel van den tooren te beneemen, beval mede, van de duynen af allenxkens te graeven tot aen den voet van den tooren: 't welk die van binnen ſpeurende door tegen-delven alles hebben verdorven, zoo dat ſy op 't laetſte aen weder-zijden malkander in de onder-aerdſſe hoolen eerſt met langhe ſpieſſen ende daer na met houwers en rappieren beiegenden: alwaer ook de Renneberghſſe met ſtinkers en vergiftighe dampen ende daer na met een hand-gevecht wierden onthaeld, tot dat *Rijkeſteyn* den in-gangh met een yzeren deur toe ſloor. Doen heeft men al wederom in de donkere kelders geſtreeden, doch tot den meeſten af-breuk van de beleggers. Eyndelijken begon *Snoy* het gehemelt van den tooren op den 21. van de Herfſt-maend te beſchieten: door welk geweld, na 't vermorſelen van de buytenſte ſtijlen, het dack zelve den anderen dagh met een grooten ſlagh is neder-geſtort, zonder effenwel yemand van de ſchilder-wachten te bezeeren. Tuſſchen deſen tooren en de Brink-poort had *Snoy* bereeds met een deel land-luy den aengevanghen de aerde wt te hoolen, naerderende door deſe kromme weghen meer en meer de graften, welke hy in't kort meynde te vullen, ende tot ſchut en verdeck van de arrebeyders bol-werken oprichtende op de wijſe van gewelfzels. De belegerde ſiende dat men het vuyr hen zoo na leyde, namen voor deſe werken onbruykbaer te maeken: ende zijn daerom met alle maght op de boeren aengevallen, doende onder de zelve een grooten neder-ſlagh, dan, vermits de ſchielijke over-koemſt van de Rennenberghſſe, weder niet zonder verlies naer binnen gedreeven. Als de graevers eenmael zoo hadden aengeloopen, konde men haer zoo lief niet ſinghen, dat ſy het begonnen werk vol-trocken. De vyanden trots-moedigh op deſe hun voorſpoed, ofte door den gebranden wijn verhit, beſtonden op den eerſten van den Wijn-maend al weder vroegh in den morghen een geweldighen aenloop te doen: alzoo ſy, na 't neder-ſtooten van de wachters, naer de Sterkte, by *Snoy* op den heuvel doen bouwen, toe-renden, de bezetters ten deel voeten maekten, ende die ſich dorſten verweeren doodſloeghen, de wapenen en den tros plonderden, ende 't geen ſy niet verbrenghen en konden met het vuyr vernielden, neemende ook etlijke mannen gevanghen, ende onder andere met veel geiouws in een zack mede draeghende een zoldaet, die weghen de bittere koude daer binnen was gekroopen.

71. Maer als middeler-wijl het legher in roeren, ende *Willem van Wijngaerden*, *Arend van Duyvenvoorde* ende *Ian Kunekam* in 't geweer raekten, zijn *Idelrick Schoonover* en andere, die om de hare te ontzetten ſich wat te verre van de Stad hadden begeeven, na een tamelijken afbreuk, onder-ſchept. *Schoonover* viel leevend in handen, *Miliender* wierd ontlijfd, wiens knecht door eene wondere doch onlotfelijke trouwig-

heyd

1578. heyd ſijn zelven door-ſtack ende op het doode lichaem van ſijn Heer neder-wierp. Onder dit leeden de ontwapende burgers met hare huys-gefinde allen over-laſt en moed-wil : noch en moghten, wanneer daer onraed was, ſich op de ſtraeten ofte wallen vertoonen, op ſtraffe van door het krijghs-volk zonder genade en wt-ſtel neder-geſchooten te worden : waer over ook de Duytſſe haer niet minder en ſchroomden, dan den vyand van buyten. Hierom maekten ſy met den burgheren een beſteck, beloovende ſich voortaen te draeghen als goede gaſten : dan het roekelooze krijghs-volk hield noch woord noch ſtreek. Over de gevangenis van *Idelrick* was den vyand ſchier de moed in de ſchoeyen gezonken, giſſende, dat ſijn broeder daer door met het ontzet zoude vertraeghen. *Rennenbergh* was immers zoo zeer bekommerd over de wt-komſte van ſijn belegh. Weſhalven de trommel-ſlaegers over de loſſingh van *Idelrick* dickmaels over en weder ginghen, op hoope van by deſe gelegenheyd van t'zaemen-ſpraek eenighen tweedraght tuſſchen de Duytſſers en burgers te rockenen. Als eyndlijken de Hollandſſe benden naer huys waren gewandeld, ende hy vaſt ontallijke zorghen op den hals hadde; is hem te rechter tijd by-gekoemen de Walſſe bende onder 't beleyd van *Glimes*; als mede *Ian Korput*, een treffelijk meeſter in oorloghs-werken, ende die *Aelſt* te vooren had ſterk gemaekt. Wiens voor-ſlagh van geweld te doen op de Berger-poort wanneer de andere om des gevaers halven niet aen en namen, ende genoegh zeyden te zijn, zoo men de belegerde onder 't ſchijn van aenvechtingh ſlechts bangh maekte, heeft men over den ſtroom beginnen te ſpeelen; 'twelk *Seine van Dort* Droſſaet van *Zutveen* zeer behertighde, die de Zandpoort in drie daghen alzoo door-boorde, dat de markt zelve onveyl was van de ſnuyvende koghels. *Korpuys* onder deſe knibbelinghen niet veel goeds hiende te verrichten, gaf aen *Rennebergh* zoo een raed, dat hy omtrent de Stad Block-huyſen zoude op-richten, om haer allen toe-voer en wt-heymſſe hulp af te ſnijden, als mede den ſtroom met ſchepen en iaghten te belegghen, de werken met genoeghzaem volk te bewaeren, ende met het over-ſchot den vyand van buyten teghen te trecken. Maer de belegerde, hoewel kondſchap hebbende van het afſterven van *Ian van Ooſtenrijk*, wilden echter in 't minſte na geen over-geeven luyſteren; zelfs niet wanneer zy verſtonden, *Ian Schoonover* met ſyne nieuws-geworvene ſchaeren by *Bodorp* te zijn verſlaeghen. Doch naderhand vernemende, dat hy voor 't laetſte door *Ian Stuyper*, die in allen yl en tegens vermoeden hem by *Lindorp* over Rhijn had in-gehaelt, met 1500. mannen t'eenemael was verdelghd; ende dat † *Gillis* Grave van *Barlaymont*, insgelijx tot de verloſſingh van *Deventer* wt-geſchickt, door de onverhoede aenkomſt van de onſe in het overkoemen van den Rhijn was geſtuyt en af-geſchrickt, den welken *Parma* met ſchier ſyne heele maght zoude volghen: begonnen aen het ontzet te vertwijffelen en weemoedigh te worden. Wanneer *Korpuys* daer en boven met ſyne geduyrighe werken den voet van den tooren was genaerderd, ende vaſt doende om na 't af-leyden van 't water het Rondeel door bus-kruyd om verre te werpen, ende binnen de Stad vaſt alles ontbrack; meynden ſy hun eer en ampt genoegh betracht te hebben, ende verzochten derhalven, op den 14. van den laetſten Herſt-maend zijnde den drieden maend van 't belegh, door brieven mond-ſpraek met *Rennenbergh*. Vijf daghen daer na heeft men bevoorwaerd, dat het krijghs-volk met toe-gevouwen vaendels maer brandende lonten ende alle packen zoude wt-trecken, ende tot op de pael-ſteden van Duytſſland vry geleverd werden; onder beloften, van binnen drie maenden tegen de Staeten niet te zullen dienen. In de Stad wierden geleght de Gelderſſe benden van *Meylart*, *Rijſwoode*, *Eſchede*, *Schaegen*, en *Olthof*.

72. Al langh te vooren te weeten in den Bloey-maend hadden die van den gezuyverden Gods-dienſt, die nu in alle Steden een grooten ſleep en toe-loop hadden, den Aerts-hertogh *Mathijs* ende de Staeten geſmeekt, dat men, om de effenheyd te onderhouden ende alle ergh vermoeden en d'oorzaeken van den oorlogh wt te wortelen, een yegelijk de ongemoeyde en vrye oeffeningh van ſijn geloof in de Nederlanden zoude vergunnen. In 't zelve verzoek ontdeckten ſy de redenen, waerom ſy de Roomſſe kerk hadden verlaeten, ende maekten de wreedheyd van *Alba* boven maeten groot en yſſelijk, die over de 18000. menſchen door beuls handen had doen om-brenghen; in wiens ſtappen *Requeſens* was getreeden, plaegende de onnozele Gemeente niet zoo zeer met het ſtael als wel met de langhe roede en banniſſementen, ende ontblootende de Steden van hare neeringh en ambachts-luyden. Indien ſy dit moghten erlanghen, waren ſy bereyd de Geeſtlijkheyd en Rooms-gefinde te dulden op zulke voor-waerden als de Staeten zouden beraemen: bewijzende mede in 't breed, dat 'er in eene landſchap zonder hinderingh van den burgerlijken handel en eenigheyd wel twee gelooven konden geleeden worden. *Mathijs* ende de Staeten noodigh vindende den in-zaeten in dit ſtuck te voldoen, hebben (gelijk wel eer Keyſer *Ferdinand* in 't Rijk) de vryheyd van den Gods-dienſt, die ſy langher niet en konden weeren, in de Nederlanden toe-geſtaen, welke plaets zoude hebben in de Steden die ze begeerden aen te neemen. Het Plackaet hier van t'*Antwerpen* af-gekondighd beſtond in 35. hoofd-ſtucken, 't welk de vrede van *Gent* niet om en ſtiet, noch Braband, Vlaenderen, Artoys, Henegouw en d'andere landen aen een knoopte, dan een yeder toe-liet te doen dat hem goed docht. Alleen was het den Hollanders en Zeeuwen verbooden, teghen het ouder-wetſſe geloof yet aen te vanghen. Op deſen voet heeft men te *Antwerpen*, *Bruyſſel*, *Mechelen*, *Bergen*, *Breda*, *Lier*, *Bruggen*, *Yperen*, ende doorgaens in Vrieſland ende Gelderland voor den Calviniſten kerken in-geruymt. Doch wt deſen ſpringh-ader zijn daer na meer onruſten gebooren. De Gentenaers, die de zaek van den Gods-dienſt te zeer beyverden ende in plaetz van een vingher de heele hand greepen, deeden de Geeſtlijkheyd alle ſmaed aen, ſchonden de kerken, verbrooken de beelden, ende helden, na hun oude gewoonte, tot op-roer; geevende ook aen de Artoyſers en Henegouwers, vermits ſy niet een ſtroy-breed van 't Gentſſe verdragh begeerden af te wijken, den toe-naem van * Mis-noeghde. Betoonden daer behalven, niet

* *Malecontenten.*

† *Ita Famianus Strada Decad. 2. lib. 1.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1578. niet alleen na den Koningh, maer ook na de al-gemeene Staeten niet veel te vraeghen. 't En bleef hier niet by: want ſy ook *Bruggen* en *Yperen* aen hare zijd lockten, ende het bewind aldaer aen luyden van hunnen raed en aengangh in handen gaven. Die van *Bruyſſel* en *Antwerpen*, ende op 't laetſte *Mathijs*, *Oranje*, ende de Staeten zelve, zochten ze wel door makelaers ende onder andere door den Heer van *Aldegonde* te ondergaen, ende in ſlaep te wieghen, doch alles om niet. De meeſte blaes-balghen van deſe treur-ſpeelen waren *Ian van Imbijſen*, *Gilles Buckluyk*, ende *Iooſt van Trieſt*, die door 't wt-ſtroyen van beuzelinghen en verkeerde praetjens het graeuw gaende maekten, ende alles na haer hoofd beſtierden.

73. Ondertuſſchen zijn de volmaghtighers van wt-heemſſe Vorſten over een vrede-handel t'zaemen gekoemen: van des Keyſers weghen *Otho* Grave van *Swartzenburgh*, wt Vranckrijk *Belleüre*, wt Engeland *Kobham* ende *Walſingam*, met een ſtaetighen ſleep van hovelinghen. De Staeten ſloeghen deſe voor-waerden voor; *dat van waerden zoude blijven al 't geen ſy na 't vertreck van Ian van Ooſtenryk naer Namen hadden bedreeven: ende want ſy den Hertogh van Anjou hadden toe-gezeght, dat de Ooſtenrijker binnen den Oogſt-maend de Steden zoude over-leveren, ende zelf wt Nederland verhuyſen, zoud Mathijs middeler-wijl ſijne Stad-houderſchap waer-neemen, alles na de vrede van Gent toe-gaen, de zaek van den Gods-dienſt op een al-gemeenen land-dagh-vaerd af-gehandeld, ende alle gevangens, voor al Philips van Bueren zoon van Prins Willem, ontſlooten worden. In dit beſteck zouden mede beklemd zijn de Koningin Elizabeth, de Hertogh van Alençon, de Koningh van Navarre, Ian Caſimir Palts grave, ende andere bond-genooten en hulpers van de Staeten.* De gezanten deden alle moeghelijke naerſtigheyd, ten eynde de *Ooſtenrijker* dit verzoek zoude toe-ſtemmen, alwaer het alleen om de wille van 't verdragh met den *Anjouwer* in-gegaen: dat de maght der Staeten ende hun bonds-vrienden niet en was te verachten, als zijnde noch in haer volle bloeyſſel: men behoorde haer ook zoo niet te vertreeden, dat ſy wt mis-moedigheyd na vreemde Heeren en middelen moeſten wt-ſien: de *Ooſtenrijker* konde, onverkort ſyne achtbaerheyd, wt de landen wel vertrecken, op de beeden van den Keyſer, Koningh van Vrankrijk, en Engelſſe Koningin: om alzoo de wettighe heerſchappy van *Philips* en 't oude geloove vaſt te ſtellen. Dit is te *Loeven*, te *Antwerpen* en elders door de gezanten den *Ooſtenrijker* voor-gehouden, die na geen verdragh begeerde te luyſteren; ten ware de nieuwe Gods-dienſt wierde af-geſchaft, de Staeten het geweer voor al af-bonden, ende *Oranje* naer Holland ſich vervoeghde. Hy wilde wel een ſtille-zaet, om middeler tijds alles met een gezond oordeel te over-weeghen: dan de Staeten en *Oranje* hadden daer geen ſmaek in. De *Ooſtenrijker* op 't laetſte met nieuw volk geſteeuwighd zijnde, ende wel weetende dat de Staeten gelds gebreck lijdende hare gehuyrde heyr-kraght geen langhen tijd en konden voeden, gaf aen den Staeten (welker maght hy door de langhwijligheyd van den krijgh allenxkens dacht te breeken en af te ſlijten) door een brief te verſtaen, dat de Koningh de geheele zaek aen des Keyſers vonnis had verbonden: waer door de handelingh ten eynde liep. Doen ter tijd is van den Staeten naer *Romen* af-gevaerdighd ofte immers daer toe voor-geſlaeghen Heer *Elbert van* * *Leeuwen*, een beroemd Rechts-geleerde en werelds-wijs man, ende naderhand Cancelaer van Gelderland, om hunne zaek by den Paus te verdedighen, ende met veele omſtandigheeden te vertoonen het gevaer, 't welk, vermits der Spaeniarden zelf-willigheyd, den Gods-dienſt ende de Nederlanden over 't hoofd hingh. Hier tegens is *Ramires Guſman* tot de Rijx-Vorſten ende den Opper-Biſſchop van Colen af-gezonden, weghende nieuwe vergaederingh die eer langh te Colen zoude weſen. * *Leoninus.*

74. Alſdoen is Palts-grave *Caſimir* met 7000. ruyteren ende omtrent 8000. voet-knechten in de Nederlanden aengekoemen, wel laeter als de Staeten hadden gemeynt, doch vroegher dan alles gereed konde weſen: nademael ſy op de grenzen van Nederland bereeds om geld riepen. Dan vermits de penninghen van *Elizabeth* al waren verdweenen, ende de ſchat-kiſt vol van ſpinne-webben, bleeven ſy ongetrooſt. Waer over ſy een voet verder weygerden te zetten, maer in de paelen van Gelderland by *Zutveen* ende daer na by *Nymeghen* en *Venloe* ſich langh verhielden, tot dat ze op 't laetſte *Caſimir* met ſmeekinghen ende beloften zoo wijd bekoorde, om over de Maes naer *Riminant* te gaen, ende ſich met der Staeten legher te vereenighen. Doch aenghezien de Artoyſers en Vlaminghen noch t'zaemen knibbelden, en quam daer geen geld ten voorſchijn, dan alleen een luttel wt de Stad van *Antwerpen* by een geraept. Zoo dat in der Staeten legher niet dan groote werrery en moed-wil in zwangh gingh. Over het voet-volk had het gezagh de Grave van *Boſſu*, de * Onder-grave van *Gent* over de ruyterye, die *la Nove*, geheeten in de wandelingh *den yzeren arm*, tot een Maerſchalk verkoozen. Het legher eyndelijken eene maendelijke leeningh ontfangende, brack van daer op, waeghende onder weghen een hand-gevecht met de bezettelinghen te *Loeven*, die in 22. vaendelen te voet en etlijke vaenen te paerd beſtonden; haeſtende ſich daer na om by den Hertogh van *Alanſſon* ofte immers niet verre van hem te weſen; ende in den tocht *Nivelle* met eenighe andere geringhe Sloten veroverende. Onder dit had *Alanſſon* met den ſynen *Binch*, na een belegh van 14. daghen, bemaghtight, ende onlanx daer na *Mabeuge*. Maer *Verchin* en *Landrechis*, welke twee Steden hem in 't verbond waren gezeekerd, wilden ſijn volk geenſins inlaeten. Daer na nam hy voor ſyne maght by der Staeten maght te ſmelten, om den *Ooſtenrijker* te beter te over-vallen. Wanneer hy ſich en alles met ernſt hier toe ſchickte, quam hem voor, dat *Caſimir* met etlijke troppen wt het legher naer Vlaenderen was geweeken. Over deze vreemde daed de Staeten aenſpreekende, hoorde dit antwoord, *dat ſy hem daer heen niet en hadden geſtuyrt, ende dit bedrijf immers zoo euvel namen als hy zelve.* Maer de Gentenaers merkende, dat het legher van hare * mis-noeghde nabuyren meer en meer aengroeyde, ende voor *Mathijs*, *Oranje* en de Staeten niet min bangh zijnde, beſtonden *Caſimir* als een Schuts-heer na hare Stad te ontbieden, die van ſtonden aen op hoope van ſyne betaelingh te krijghen quam aenrennen, ende op den tiepden der Wijn-maend * *Malcontenten.*

* *Malecontenten.*

1578. met een groot gewoel en gejuych ontfanghen zijnde, dadelijken 1070000. guldens ontfingh. Dit mis-haeghde den Hertogh van *Anjou* ten hooghſten, die tot een Beſcherm-heer der Nederlanden was aengezocht, als mede Prins *Willem* ende den Staeten. Weſhalven ook *Alanſon* hem ſiende verlaeten ſyne verſchooningh by de Staeten dede, ende ſijn volk weder te rugh braght. Hier op is gevolghd de dood van *Maximiliaen* Grave van *Boſſu*, die eerſt des Koninx ende daer na der Staeten zijd (om dat ſy hem na ſyne * eerſte gevangenis een on-opbrengelijk los-loon hadden af-gevordert) half tegen dank hadde gevolghd, ende te min beklaeghd wierd, alzoo men geloofde dat hy met andere Heeren hadde op-gezet weder tot den Koningh over te loopen. Te vooren op den eerſten van den Wijnmaend (welken dagh hy iaerlijx om ſyne over-winningh in de *Levante* hoffelijken plaght te vieren) was in 't legher by *Namen* geſtorven Heer *Ian van Ooſtenrijk*, ende zulx, zoo men wt-ſtroyde, aen de ſmet-ziekte, ofte, zoo andere voor-wenden, van hert-zeer, wt zaeke hy by *Philips* half verdacht was, ende daer door ſyne vyanden als tot een ſpot geworden. Tot ſijn navolgher is verklaerd *Alexander de Farneſe* Hertogh van *Parma*, die door ſyne deughden en voorſpoed het verlanghen van den over-leeden haeft dede verdwijnen. Doen hebben de Staeten, behalven *Nivelle*, ook *Gembloers*, *Bins*, *Mabeuge*, ende andere zwacke plaetſen weder in-genoomen.

* *Siet op het 51. hoofd-ſtuck.*

75. In ſtede van den af-vallighen *Gillis van Barlaymont* Vry-heer van *Hyerges*, was in den ſoemer deſes iaers, door beſchickingh van *Mathijs* en de Staeten, Grave † *Ian van Naſſouw*, de broeder van *Oranje*, een wacker en nuchteren man, tot Stad-houder deſes Vorſtendoms verheeven; wiens eerſte en opperſte bekommernis was de Overigheeden der Steden, eertijds door *Alba* en die van den Spaenſſen Raed in-geſchooven, af te ſtellen, ende aen de oude Raed-genooten, volgens 't verbond van *Gent*, weder ruym-plaets te maeken. Gelijk hy dan, neffens andere, wt ſyne ‡ tien-iaerighe ballinghſchap tot den Schepen-ſtoel van *Harderwijk* vriendelijken dede her-roepen *Ernſt Witten*, neffens ſyne kamer-raeden *Brand van Delen* ende *Wulf van Ommeren*. Doen ter tijd hebben ook de burghers, die den Spaenſſen naem en dienſtbaerheyd vervloekten, zoo wel *de Schants* als *het Nieuwe Block-huys* binnen hunne veſten t'eenemael geſlecht en in een ſteen-hoop verandert. Deſe Schants was in 't iaer 1505. door *Philips van Ooſtenrijk* Koningh van Caſtilien aen het Ooſter-eynd van de Stad te roer aen de Zuyder-zee gebouwd, hebbende een eenighe poort, de *Peler-poort* geheeten; die daer behalven de muyren en toorens aller weghen met bezettingh verzorghde: hoewel Hertogh *Karel* daer tegen niet na en liet op ſyne hooghſte ongenade te gebieden, dat 'er geene land-luyden de Stad zouden bezoeken ofte ſpijſen, noch den in-gezeetenen eenighe op-koemſten wt de Velouw laeten volghen. Doch wanneer een wijl daer na, te weeten in 't iaer 1511. die van *Harderwijk* wederom onder *Karels* gebied waren gekoemen, ende die van den Raed en de burghers t'zaemen een vinnigh kraekeel hadden; liep de zaek zoo verre, dat de Vorſt noodigh oordeelde noch een nieuw Block-huys aen de Weſt-zijd binnen de Stad te legghen. Van welke beyde Veſtinghen nu niet overigh en is dan een deel puyns en de plaetz daer zy geſtaen hebben. De menighte van voor-vallen en geſcheften veroorzaekte doen in Gelderland menigerley zoo gemeyne Land- als byzondere Vierdeels-daghen. Ende alzoo die van *Hattem*, niet konnende wt-harden de onkoſten hier over vallende, door *Dirk van Apeltoorn* den Raed van *Arnhem* in hun plaets hadden gemaghtight, onder verband van alles wat ſy vonniſſen geſtand te doen; gelijk ook die van *Doesburgh* volkoemen laſt gaven aen de Overigheyd van *Zutveen*; dat mede de Bannerheeren met een goed deel der Ridderſchap (geen grooten luſt hebbende om in zoo grooten onweder aen 't roer te zitten, ende in zoo een gevaerlijk woel-water te baeden) doorgaens wt-bleeven, ende daer door deſe vergaderinghen zonder baet deden ſcheyden: heeft de nieuwe † Stad-houder goed geacht deſe ſlaeperigheyd wt te drijven, ende die van den adel te verdaeghen op verlos niet alleen van hunne ſtemmen, maer ook op ſtraffe van in 't Ridder-boek wt-gedaen, noch namaels met hunne nakoemelinghen verſchreeven te worden. In deſe verzaemelinghen ſprack men van de vreede en ‡ vryheyd van den Gods-dienſt, van de voldoeningh der krijghs-luyden voor *Deventer*, die anders de Velouw dreyghden met een over-val, ende van de ruyteren des Graves van *Moers*; als mede eyndelijken over het op-brenghen van 80000. guldens door de algemeyne Staeten gevorderd tot bezoldinghe des leghers in Braband. Wegen de verbeteringh van de Cancelly-wetten (die te vooren aen de landſchap zoo veel aenſtoots en daghelijx ſtof van klaghten hadden gegeeven) en was 'er mede geen kleyn verſchil en haperingh. Dan eer men op dit ſtuck yet zeekers hadde beraemt, hadden zommighe van de Staeten, door een ſchielijk en zeltzaem op-zet, den Cancelaer en Raeden (om dat ſy miſſchien alle ofte de meeſte hinkten aen de zijd van den Koningh van Spanien) wt hunne ſtoelen gezet ende het Hof zelve toe-geſlooten. Over welk leed dit achtbaer gezelſchap aen de hooghe Staeten tot *Antwerpen* klaghtigh is gevallen; die over zulx de Stenden deſer landſchap door ſtreelende brieven zochten te vermorwen ende het onderlingh kraekeel dood te doen; verzoekende daer behalven op de Gelderſſe Steden breedere-onder-richtingh over dit zwaerwichtigh geſcheft. Dewijl de borſt-weeren van des Stads muyren tot *Wageninghen* door den knaegenden tijd allenthalven waren neder-geſtort, zoo dat men in val van nood elders niet veyligh op de wallen zoude konnen banken; heeft *G. van der Eem*, wt den naem der Heeren van de Rekeningh in Gelderland, door den bos-meeſter den Raed der Stad eenighe hegghen in 's Koninx bos doen aenwijſen, om daer wt een deel ſchants-korven en horden te laeten maeken ende die op de wallen te ſtellen. Die van *Arnhem* waerſchouwden haer mede, om zoo op de dagh- als nacht-waeken goede toe-verzicht te hebben, als mede de ponten en ſchepen van de

1579

† *Ex variis ejus ævi literis.*
‡ *Siet voor heen op het 32. hoofd-ſtuck.*

† *Ex Comitis epiſtola ad Erneſtum Wittenium.*
‡ *Siet het 72. hoofd-ſtuck.*

veeren

veeren van *Lexkens* en *Neder-Hoeſden* op de Velouwſſe zijd en onder hunne Stad te brenghen; alzoo men voor een vyandlijken ſtroop in de Velouw bevreeſd was.

76. Maer *Caſimir* ſiende den Nederlandſſen ſtaet aldus verwerred en by na reddeloos, deed
1579. in 't begin van 't volgende iaer een ruck-reys naer Engeland, alwaer hem de Koningin prachtelijken onthaelde ende met den Kouſſe-band vercierde. Verſcheyde heymelijke kallinghen van de Nederlanden en wt-heemſſe Vorſten gehouden, ende eene iaerlijxe vereeringh en treffelijke geſchenken van haer bekoemen hebbende, is voort met de Engelſſe vloot naer *Vliſſinghen* over-gevoerd. Daer zijnde verſtond hy, dat ſyne ruytery weder naer Duytſland te rugh wilde, vermits ſy alles dinghs behoefligh was, noch ook van den vyand te deegh verzeckerd. Want *Parma* naer 't veroveren van *Kaſpen* in 't land van Colen, ende *Arkelens* in 't Over-Vierdeel (om ſich alzoo een wegh naer *Maestricht*, ende te gelijk wt Aken, Colen en 't Cleefſſe land den toe-voer te openen) over een gemaekte ſchip-brugh eerſt de Roer by *Beſelen*, ende daer na in 't gezicht van den vyand door 't zwemmen de Maes was over-getrocken; in-neemende omtrent de Peel *Helmond* ende *Weert*. Daer na eenighe troppen op *Turnhout* en *Eyndhoven* afzendende, hield daghelijx met den vyand geringhe ſchermutzelen. Hier neffens zoude ook † *Mondragon*, na dat hy omtrent 400. Staetiſſe krijghs-luyden by *Walbeek* hadde geſlaeghen, welke hy vernam dat wt die vleck onder 't beleyd van *Stuyper* binnen *Venloe* dachten te trecken, het Stedeken *Straken* door een bazuyn-blaezer hebben op-gedonghen en in-genoomen. Na den af-treck van de Staetiſſe baden die van den Raed den Prins van *Parma*, dat hy doch enkele Duytſſers in de plaets wilde legghen: doch *Parma* ſiende dat de Stad onhouwbaer ende van kleyn belangh was, liet ze vry van alle bezettingh, zeggende ſich te vertrouwen op hunne getrouwigheyd. Onlanx daer na ſtroopte de Rit-meeſter *Taſſis* met *Croy* Grave van *Reux* in den zelven land-ſtreek, ende hoorende etlijke van des vyands hulp-troppen op den wegh te zijn naer *Venloe*, zond den hop-man *Sauvage* voor wt, ende quam zelf after aen met een deel licht-wt-geruſte ruyters. Wanneer *Sauvage* ſich voor de veſten van *Venloe* vertoonde, om die van binnen te verbluffen, quamen 'er omtrent 700. bezettelinghen, meeſt alle voet-volk, op hem wt-vallen: des te ſtouter, om dat ſy maer een kleynen hoop ruyters by hem zaghen. Maer *Sauvage*, dan ſtil houdende dan weder aerſſelende, vervoerde den vyand zoo wijd, dat ſy ten laetſten *Taſſis* met alle de ruytery in den mond liepen, ende 300. der zelver van den hoop wierden af-geſlooten. De overighe vlooden over hegh en over ſtruyk daer geene paerden konden volghen, de welke *Taſſis*, van ſijn klepper ſtijghende, met de meeſte van den ſynen tot aen de poorten van *Venloe* na-ioegh. De andere beklemde wierden meerendeels neder-gehouwen, eenſdeels met hun over-hoofd gevanghen; weynighe daer van berghden ſich door bekende om-weghen. Daer neffens onder-ſtond *Pedro de Toledo* (den welken *Parma* effen te vooren tot bewaer van 't Huys te *Bluyenbeek* had wt-geſchickt, op het verzoek van den Grond-heer die des Koninx zijd had gekoozen) met weynighe bus-ſchieters in den nacht over Maes gaende, in 't naeſte Klooſter een ſchaer ruyters te overvallen, waer van 'er ſchier 60. in den loop bleeven; dan in den buyt (om dat hy ze, vermits de aenkoemſt van de daer omtrent waekende legher-knechten, niet en konde mede packen) ſtack hy den brand, ende zond het vaendel over aen *Parma*. Gelijk ook na hem *Marten Schenk* een edel-man wt Gelderland, beroemder door ſijn dienſt dan ſtandvaſtigheyd, wt het zelve Huys al dien rack tuſſchen *Venloe* en *Gennep* met ſijn ende Parma 's krijghs-volk tot des Koninx onderdaenigheyd af-trock. Tot dat hy, door een laet-dunkend beſtaen *Zutveen* dervende beſpringhen, hier over gegreepen wierd, dan onlanx weder ontbonden, om met ter tijd noch andere aenſlaghen in 't werk te ſtellen. Wanneer *Parma* daer na ſyne geheele maght naer *Aerſchot* hadde gevoert, kenden ſich de Caſimierſſe niet beſtandigh, ende ſmeekten daerom ootmoedelijken om een vryen doortocht en teer-penningh. Doch *Parma*, merkende dat ſy geen een iuck en trocken, en wiſt ze niet veel te wille: eyndelijken ſtond hy ze toe, om ſich binnen 15. daghen te gaeder wt des Koninx gebied te verpacken.

77. Der Staeten legher aldus geſwackt en verkleynd zijnde, konde *Parma* moes-koppen zelfs tot aen de graften van *Antwerpen*; voor wt ſchickende etlijke ruyter-benden, welke zommighe Sloten omtrent de Stad vermeeſterden, ende eyndelijken te *Burgherholt* aenquamen, daer een goed deel van het Staetiſſe legher over-winterde: die den vyand gewaer wordende van ſtonden aen wt-trocken ende heftelijken ſtreeden. Doch vermits *Parma* de menighte te baet had ende de Staeten geene ruytery, zijn ſy verſlaghen ende tot aen de veſten van *Antwerpen* after-waerts geiaeghd. De Antwerpers haer volk in 't lijden ſiende, deden het zwaer geſchut van de wallen op de Spaenſſe los branden. Van daer nam *Parma* ſijn loop naer *Maeſtricht* een Stad van grooten gevolgh en om-loop, welke hy in 't begin van de Lente-maend begon te belegghen. De Ieſuijt * *Strada* verhaelt, dat *Parma* met ſijn krijghs-raed raed houdende, eerſt langh in twijffel ſtond waer hy ſyne wapenen beſt zoude heen keeren ende een goed begin maeken van ſyne over-winninghen; te weeten in 't vyandlijke Gelderland ofte voor *Maeſtricht*. Naer Gelderland noodighde hem de Grave (zoo hy hem noemt) van *Batenburgh*, die onder de hand met den Koningh was verzoend, ende, na allen ſchijn, aldaer een goed getal van Grooten en Steden met ſich zoude ſleepen. De waerom van dit ongeduld en wannoeghen giſſe ick geweeſd te zijn, dat doen ter tijd de Gelderſſe Banner-heeren (die zedert de tijden van Hertogh *Arnald* tot nu toe ſich het eerſte woord hadden aenge-eygent op Landdaghen, ende het vernaemdſte lid gemaekt van de Staeten) door den Stad-houder *Naſſouw* en d'andere Staeten waren wt-geſlooten ofte immers in een gelid geſteld met den gemeynen adel, wt zaeke ſy ſich recht voort te zoeken maeken ende ſchuyle-winkel ſpeelden. Zoo op dit als 't voorighe iaer zijn 'er in Gelderland verſcheyde

* *Decad. 2. lib. 1.*

† *Hauſimus hæc ex Famiani Stradæ Decad. 2. lib. 1. quam partem Pontanus noſter nunquam vidit.*

1579. verſcheyde Land-daghen ofte by-een-komſten, meeſt in 't by-zijn van Heer *Elbert van Leeuwen*, gehouden over het volk van oorlogh, 't welk de Steden hadden in-genoomen ofte in-neemen zouden. Want als ſchier alle Steden de vreemde in-legeringh weygerden, zijn eenighe der zelver met liſt ofte geweld verraſt ende in des vyands klauwen gevallen. Onder andere verzochten die van *Venloe*, dat hare bezettingh, tot meerdere ontlaſtinghe van de burghers, alle maenden wt des landſchaps gemeenen buydel moght betaeld worden, ofte ten minſten op zulke wijſe gehouden en onderhouden als het krijghs-volk in Holland. Doen is mede te *Venloe* eene vergaederingh aenbeſtemd, waer op wt den naem van den Aerts-hertogh *Mathijs* wierd begeerd, dat alle Steden en dorpen den twintighſten man in de wapenen zouden wtleveren. Men ſtelde ook in beraed, of men die van *Wachtendonk*, *Straelen* en *Erkelens* voor vyanden zoude rekenen, indien ſy geene bezettingh wilden lijden, dan of het beter ware, aen de zelve eene gelijke vryheyd en weldaed met de andere te vergunnen, dat men te weeten een beſteck zoude maecken, dat de koſten van 't volk van bezettingh haer van de alinghe landſchap zouden worden af-gegoed.

78. De Staeten middeler-wijl ſpeurende, dat de hoofden van de Walſſe Nederlanden met een half oogh op den Koningh zaghen, hebben op den 21. der Louw-maend met toe-ſtemmingh van *Oranje*, om de vrede van den Gods-dienſt te meer te verzeekeren, onverminderd effenwel het vredes-verdragh van *Gent*, binnen *Utrecht* een luydbaer en moedigh verbond, geheeten de * Vereenigingh, geſlooten, beſtaende in 26. ſtucken ofte leeden. Het 13. hoofd-ſtuck ſpreekende van de vryheyd van 't geloove, en ſloot geenſins wt de landen ende Steden die alleen den Roomſſen dienſt gebruykten, indien ſy ſich na den vorderen inhoud wilden richten, ende als lief-hebbers van 't Vaderland aenſtellen: noch en benam ook aen yedere landſchap in 't byzonder ſyne voor-rechten en vryheeden. Het 15. lid handelde van het onderhoud ende erfbeuringhe der geener, die een geeſtelijk leeven hadden in-gegaen ende daer na hare gelofte weder-geroepen. Dit verdragh hadden geteykent Grave *Ian van Naſſouw* Stad-houder neffens de edele en Steden-gezanten van *Gelderland* en *Zutveen*; insgelijx de gezanten van *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, ende *Vrieſland* tuſſchen de Eems en Lauwers. Daer na teykenden ook die van *Gent*, *Antwerpen*, *Bruggen*, *Yperen*, *Breda*, ende andere aengrenzende Steden: mitſgaders *Oranje* binnen *Antwerpen*, ende *Iuriaen Lalain* Grave van *Rennenbergh*, Stad-houder over *Vrieſland*, *Groeningen* en *Over-Yſſel*. Doch die van *'s Hertogen-bos* toonden ſich weygerigh en hardhoorigh, op-gereyd door de Spaens-geſinde ende den Abt van *Geertruyd*, die na de vergaderingh te Colen zullende reyſen, haer in allen geval eene vreede beloofde te koppelen, zoo ſy alles in ſtaet lieten. Weſhalven *Mathijs* en de Staeten daer heen ſchickten *Ian Hoorn van Boxtel*, om de Overigheyd te verzetten ende de Stad tot gebuyghzaemheyd te ſchicken. Waer wt wederom nieuwe onruſten en zijdigheeden zijn gebooren. Insgelijx vertraeghden *Zutveen*, de hoofd-ſtad van ſijn Gräefſchap, als mede *Amersfoord* ende *Montfort* in 't Geſticht van Utrecht (welke beyde Steden meerendeels van Rooms-geloovighe luyden wierden bewoond, ende van den Biſſchoplijken zuyr-deeſſem noch niet en waren gereynighd) de handelingh van *Utrecht* te onder-ſchrijven. Weſhalven de verbondene raedzaem oordeelden de gedachte plaetſen te bedwinghen, ende vooral de Amersfoorders als naeſt aen *Utrecht* belendende, vermits ſy den naem hadden van des Koninx volk gekoeſtert, ſchattingh geweygert, ook het volk van bezettingh ende de leeraers van den gezuyverden Gods-dienſt met geweld te hebben wtgedreeven, ende heymelijke kennis met de vyanden gehouden. *Amersfoord* dan in 't begin van de Lente-maend rond-om beſlooten en benauwd zijnde, gaf van ſtonden aen gehoor, ende aen de andere een ſpoor en prickel om bezettingh in te neemen. Onder dit en lieten de Gentenaers, door op-reydingh van den moeyte-macker *Embieſen*, noch niet af van hare voorighe werreryen: ende zijn ook die van *Mechelen* op 't zelve pas der Staeten verbond af-getreeden. De Vrieſen ende in 't byzonder de Groeningers maekten mede eerſt groote zwaerigheyd, dan zijn door toe-doen van *Rennenbergh* tot de onderteykeningh van de vrede van *Utrecht* eyndelijken verwilligh d.

79. Met dit oogh-merk zijn 'er daer na door 't beſtel van *Oranje* gezanten naer de Walſſe Nederlanden gezonden. Maer deſe trocken de ſchouders op, vertoonende in 't langh haer voorighen treck in 't bevorderen van de gemeene ruſt, ende bereyd-willigheyd om in gelijke eendrachtigheyd na 't verdragh van *Gent* te leeven; werpende al de ſchuld op de Gentenaers en hunne mede-ſtanders, die de vryheyd welke ſy ſich zelve aenmaetighden anderen pooghden te onttrecken, ende hare eygene vrede te verbreeken. Sy wilden voor de Staeten ook niet verberghen, hoe haerluyden door den Koningh billijke zoen-middelen wierden aen-gebooden; die by een brief (waer van ſy het weder-kleed over-zonden) haer goeden yver in 't betrachten van het Roomſſe geloove ende ſchuldighe gehoorſaemheyd t'zijn-waerts op den hooghſten trap verhief, ende begeerde dat het Gentſſe verbond in de Neder-landen plaetz moght grijpen. Verzoekende derhalven, dat de Staeten deſen zoen niet met den voet wilden ſtooten; als de welke hen alle wetlijke redenen van oorlogh en mis-noeghen benam. De Staeten dienden hier op, noyt andere gedachten gehad te hebben, dan om het beſteck van *Gent* na te leeven, ende dat de vrede van den Gods-dienſt eerſt door *Ian van Ooſtenrijk* was gebrooken: 't welk een yeghelijk ende ſy zelve wel wiſten, ende ſich daerom nieten behoorden door de Spaenſſe ſchijn-heylighe beloften te laeten mis-leyden, ende eerder, na den wens en voorwijchelingh van *Eſcovedo*, haer eygen Vaderland aen lappen ſcheuren, dan met hun mede-burgers liefde en eenigheyd te pleeghen. Haere ionghſte handelingh met de Hollanders en Zeeuwen en liep geenſins tegens de vrede van *Gent*, dan lagh alleen op deſen grond, dat de vereenigingh om des geloofs halven niet wederom moghte geſcheyden worden. Over zulx moeſten ſy die den mond ſteeds van 't Roomſſe geloove vol hadden voor al daer op letten, dat ſy de eendraght niet af en weeken ofte door onderlinghe verſchillen en op-gezochte knibbelinghen in

* *Unie.*

gevaer

1579. gevaer ſtelden: nademael de Gods-dienſt by de inwendighe onruſt der landen niet en konde beſtaen. Doch dit alles en moght niet helpen; ende zijn de gezanten der Staeten niet alleen niet verhoord, maer ook door de Stad-houders voor ſcheur-maekers geſcholden, ende eyndelijken zonder eenigh beſcheyd ſchandelijken naer huys geweeſen. Middeler-wijl vermaende *Oranje* veele van ſyne kenniſſen in 't byzonder, ſich voor de Spaenſſe en nieuwe verbintenis, als voor een val-ſtrick, wel te wachten; met naemen de Henegouwers, die de laetſte ook hunne handen hebben over-gegeeven. Aengeſien haer Stadhouder Grave *Philips van Lalain*, die den Prins plaght ſijn vader te heeten, in den eerſten tegenſtreefde en draelde, dan daer na door ſyne vrienden en maeghen de Graven *Peter Ernſt van Mansfeld* ende *Karel van Ligne* van Arenbergh, als mede van *Montigny* vervoerd is tot de onderteykeningh. Ende aldus is de verzoeningh geſlooten tuſſchen den Biſſchop van *Atrecht*, *Selles* ende *Valvon* van weghen den Koningh en *Parma*, ende de Staeten en Grooten van *Artoys*, *Henegouw*, *Rijſſel*, *Duay*, en *Orchies*, ende in den Herſtmaend af-gekondighd. De inhoud was, *dat Parma noch zes maenden in ſijn bewind zoude volharden, tot dat Philips een ander in ſijne ſtede koos. De Koningh zoude ſich laten verbidden, dat de Aertshertogh Mathijs ſijne bedieninghe moght behouden, die ook gehouden zoude zijn binnen korten tijd by haer te koemen, ende de Grave van Bueren weder naer Nederland af-zenden, mits te-vooren eed doende, van het vredes-verdragh van Gent te zullen after-volghen.* Wijders zijn ook die van den *Bos*, neffens andere Steden, doch met veele moeyten, weder met den Koningh vergeleeken.

80. Ondertuſſchen gingh *Parma* met ſijn belegh van *Maſtricht* dapper voort. Binnen de groote, ſterke en volk-rijke Stad hadden 't bevel *Harlé* een edel-man van die geweſten, neffens † *Manzano* een Spaeniard, van wien *Oranje* een hoogh gevoelen had, ende *Sebaſtiaen Tapin* een Frans-man, trouwe krijghs-helden, vergezelſchapt met omtrent 1000. mannen van oorlogh ende 1200. wel-wt-geruſte burgers, die in den begin ſterk wt-vielen. *Parma* beval in ſyne aenkoemſt twee brugghen te ſlaen, op dat het volk tot malkander een toe-gangh moght hebben, ende *Mondragon* aen den over-kant ſich te begeeven met een gedeelt van 't legher en geſchut, om daer mede *Wijk* aen te taſten. Na dat door 53. ſtucken de borſt-weeringhen en veſten allenthalven waren geſchonden ofte vernield, wierd 'er eyndlijken beraemd, op de Bruyſſelſſe poort en Hooghe poort hy de Maes te ſpeelen. Na langh geweld van ſchieten openbaerde ſich noch een binnen-wal ofte halve maen, door *Tapin* op-geworpen, met graften en beſchuttingh degelijken voorſien. Alſdoen vonden de Spaeniards dienſtigh te ſtormen, dan wierden tot twee verſcheyde reyſen met bloedighe koppen en beſchaemde kaeken rugghewaerts gedreeven, ende het gevecht met de nacht geſcheyden. Want niet alleen de ingevluchte boeren met vleeghels de ſchouders en hoofden van de beſpringhers morw ofte in ſtucken ſloeghen; maer ook eene menighte van wijven met groote vuyligheyd allenthalven peck-krantſen af-goyden, daer ſy dickwijls twee ofte drie Spaniarden teffens in verſtrickten. De belegerde miſten ook etlijke van de hare, weſende meerendeels * graevers. Voor deſe wal lagh noch een bol-werk met ſijn dijk en graften, waer wt de Koninghſſe merkelijken af-breuk leeden door 't geſchut. Op 't laetſte na veel delvens en ſtrijdens dit voorwerk veroverende, zijn voort op de muyren en borſt-weeringhen aengevallen, zoo dat ſy weder-zijds hand aen hand vochten. Doen heeft men de wallen teffens aen twaelf hoeken ondergraeven, ende door 't bus-kruyd eenſdeels om verre geworpen. Voor de Stad is een weerd ofte eylandeken, 't welk als *Parma* voor had in te neemen en vaſt te maeken, ende *Gilles* Grave van *Barlaimont* (want alzoo wierd nu *Hyerges* na ſijns vaders af-ſterven geheeten) meeſter van 't geſchut deſen laſt op hem nam, ende alles daer toe bereyd maekte, heeft hem in een oogenblick een ongeluckighen kogel wegh genoomen, een man van een ongemeene dapperheyd ende die in deſe oorloghen grooten lof had bevochten, daer neffens heerlijk in ſijn omgangh, doch zelfwilligh ende in ſijn voorneemen onverzettelijk. Dit is de zelve *Hyerges*, die, als te vooren gezeyd, naeſt den Grave van *Megen* de Stad-houderſchap van Gelderland bedient, ende na alle giffingh (ten tijde de Staeten met *Ian van Ooſtenrijk* kraekeelden, ende de vernaemdſte hoofden en Steden van Gelderland der Staeten vriendſchap omhelſden) ſich by den *Ooſtenrijker* heeft begeeven, ende alzulx ſijn ampt open en overgelaeten aen *Ian van Naſſouw*, die door ſijn broeder *Oranje* ſijn zuſterlingh Grave *Willem van 's Heeren-bergh* was voor getrocken. Daer na en gebruykte *Parma* zoo grooten ernſt niet, quellende alleen met loop-graeven en meenighe aenvallen de belegerde, welke hoewel door geduyrighe booden, teykens en vuyren hun nood openbaerden, echter niet geredderd konden worden, om de verdeylinghe van de Gentenaers door de Waelen naderhand vermeerderd, ende den trouwlooſen af-val van *Egmond* en *de Bours*; behalven dat de wervingh van 4000. ruyters in Gelderland, waer by ſich eenighe benden voet-knechten zouden vermenghen, al te laet by quam. Niet te min * geeft men wt, dat der Staeten volk, door de Graven *Ian van Naſſouw* Gelderſſen Stad-houder en *Hohenloe* aen-gevoerd, den vyand voor had aen boord te koemen, wanneer drie om-gekofte Spaeniards aen drie hoeken van hun legher vuyren hadden aengeſteeken. Doch dit wierd ofte t'onrecht geloofd, ofte door de voor-zorgh van *Parma* by tijds verhinderd. Weſhalven der Staeten volmaghtighers op den dagh-vaerd te Colen daer om aenhielden, dat geduyrende de vrede-handelingh het belegh moght geſtaekt worden, ofte de Stad geleverd in handen van onzijdighe Vorſten. Doch de Spaenſſe gezant de Hertogh van *Terra-nova* gaf geen ander antwoord, dan dat hem de vrede-maekingh ende aen *Parma* de zorgh van den oorlogh was bevoolen, die op zoo een kranke hoope de Stad niet en moght oft konde verlaeten. Onder dit waren de goede zoldaeten van binnen zoo door ſtormen, ſiekten, als wonden ſchier op 400. weerbaere mannen verſmolten, hebbende ook nauwlijx kruyd ten beſten. Tot dat op 't eynd van den Soemermaend *Parma* kondſchap hebbende dat des vyands ſchilder-wachten kuym van al het wae-

* *Pioniers.*

* *Famianus Strada.*

† Moncadam *Pontanus noſter & alij perperam vocant.*

1579. ken en met ſlechte moeyten waren te verſtroyen, van alle kanten ſtorm liet loopen. Ende hoewel die van de Stad, iae zelfs de vrouwen en vryſters, ſich als mannen verweerden, wierd echter *Maeſtricht* na den vierden maend over-heerd, ende voort daer na *Wijk*, by gebreck van voor-raed, over-gegeeven; daer de belegerde in verbaesdheyd heen waren geweeken, na dat de Spaeniards veele vlughtighe vrouwen en kinderen op de brugh hadden verraft, ende in den ſtroom geſmeeten. Het dood-ſlaen duerde drie uyren; ende wierden de vrouwen, om dat ſy ſteeds hadden mede-gearrebeyt en geſtreeden, ende de mans op de wallen koſt aengebraght, niet verſchoond; veel min de Spaeniard *Manzano*, die dadelijken de galghe moeſt beklimmen, ofte (zoo andere ſchrijven) door de ſpieſſen loopen.

81. Tot Colen waren bereeds by een om van vrede te ſwetzen, wt des Keyſers naem de Keur-Vorſten van Colen en Trier, ende *Iooſt* Biſſchop van Wirtzburgh; weghen *Willem van Cleve Warner Gymnich*, *Otho* Grave *van Swartzenburgh*; van weghen Koningh *Philips*, de Hertogh van *Terra-nova*, *Maximiliaen van Longueval*, *Ian Vonk*, *Chriſtoffel Aſſonville*, Raeds-heeren, ende *Sebaſtiaen Scharenbergh* Geheym-ſchrijver; van den Paus *Ioh. Bapt. Caſſaneto* Opper-biſſchop; van den Aerts-hertogh *Mathijs* en de Staeten, *Philips van Croy* Hertogh van Aerſchot, *Ian van Linden* Abt van S. Geertruyd en Marolles, *Buco Ayta* Prooſt van H. Bauwen, *Caſper Schets*, *Adolf van Meetkerke* Ridderen en Raeden van Staeten, *Barend van Merode* van Remen, *Adolf van Goor* Heer van Kaldenbroek, Ridderen, *Adriaen van der Mijle* ende *Hagge Albada* Rechtsgeleerde door de Staeten van Holland af-gevaerdighd. De Keyſerlijke gezanten dreeven ſterk, dat men, om de gemoederen tot den vrede te bereyden en de bitterheeden wegh te neemen, eene wapen-ruſt zoude laeten voorgaen, ende, volgens der Staeten begheerte, *Maeſtricht* in bewaerder hand laeten van den Keyzer: waer toe echter *Terra-nova* niet en wilde verſtaen. Die daer op gevolghde deerlijke verwoeſtingh der Stad heeft de herten ook niet weynigh vervreemt en om-gekeert. Daer na zijn deſe vredesmiddelen zoo van den Keyſer als den Koningh, den Staeten voor-geſlaeghen: *Dat het Gentſſe verdragh voor drie iaeren gemaeckt, als mede de nageſlootene vrede zoo van Bruyſſel als van Marche in Famine, by den Koningh beveſtighd, van waerden zouden blijven, ende alle voorgaende ongelijken voortaen vergeeven en vergeeten zijn. De Koningh zoude aen de Nederlanders ſijne onderzaeten genade verleenen, ende aen yedere Stad en inwoonder zoo in 't gemeen als in 't byzonder hare oude rechten, vryheeden en keuren laeten genieten. Alle wt-landers Spaeniards, Italiaenen, Duytſſers, Engelſſe, Schotſſe zouden aenſtonds Nederland ruymen; de nieuwe tollen en ſchattinghen after blijven; ook alle Geeſtelijke en andere ſtands-luyden alle hare roerende en vaſte goederen en ampten weder aenvaerden, welke hen by deſen oorlogh waren ontnoomen; des lands bedieninghen aen enkele inzaeten vergeeven worden; ende alle gevanghens zonder los-penninghen vry-gelaeten (indien ſy bereeds niet en hadden verdonghen) als mede de Grave van Buyren binnen drie maenden; aen wien de Koningh ook de Stad-houderſchappen van Holland, Zeeland en Utrecht zoude beveelen, na dat men met ſijn vader Oranje zoude zijn verdraeghen. Alle beſluyten by Mathijs en de Staeten genoomen zouden voor bondigh en wettelijk gehouden worden, zoo die maer des Koninx hoogheyd ende der landen vryheeden niet en deerden. De Koningh zoude de opperſte hoogheyd en 't gezagh behouden, ende een algemeen Stad-houder na ſijne gelieſte moeghen ſtellen, om wt-wijſens de plaetzelijke wetten, het verbond van Gent, dit zoen-verdragh, ende den richt-ſnoer van Karel den vijſden en Philips voor deſe onruſten beraemd, recht te doen; aen wien men ook dadelijken des Koninx Sloten, Steden, Veſtinghen, ſtucken, bewapende ſcheepen, ende gereedſchap van oorlogh zoude over-geeven: zonder dat men des Koninx in-komſten ofte tollen by deſen krijgh op-gebeurd oyt zoude moeghen weder-vorderen ofte met recht vervolghen. Na getroffene vrede waren de Staeten gehouden, alle met wt-heemſſe Vorſten ten opſicht van deſen oorlogh in-gegaene verbinteniſſen op te kondighen. In deſe handelingh zouden de Koningin van Engeland ende de Hertogh van Anjou mede beklemd zyn.* Als de Keyſerlijke gezanten op nieuws alſdoen eene ſtille-zaet begeerden, op dat de Staeten tijd moghten hebben van ſich op alles te beraeden, ende *Terra-nova* zulx af-ſloegh; ſchreeven ſy aen de Staeten, en baden ze, dat ſy de boven-ſtaende voor-waerden doch wilden aenneemen. Doch de Staeten, ende met naemen die van Gelderland, en waren niet zonder reden zwaer-hoofdigh; nademael de zaek van den Gods-dienſt, waer wt de oorlogh ſijn oorſprongh meeſt had genoomen, daer by niet genoegh en was verzeekerd, noch haer eenighe de minſte hoope gegeeven van de verzachtingh der voorigher Plackaeten. Aengeſien *Philips* duydelijken alleen het Roomſſe geloove in ſyne erflanden wilde geleerd hebben; behalven in Holland, Zeeland, ende te *Boemel*, alwaer het verdragh van *Gent* plaets zoude grijpen. Echter zijn 'er veele Nederlandſſe Heeren by deſe gelegenheyd den Staeten doen ontvallen (als de Hertogh van *Aerſchot*, de Abt van *Marolles*, ende *Caſpar Schets*, die te Colen verbleeven ende met den Koningh verzoenden) maer de overighe gezanten naer *Antwerpen* verreyſd.

82. Na 't vruchteloos ſcheyden van deſe deftighe vergaederingh waren de Staeten ten hooghſten bekommerd, dewijl ſy geen geld by de beurs en hadden tot genoegh-doeninghe van 't krijghs-volk, ende het krijghs-volk, zonder dit behulp, geen moed om te dienen ofte te vechten, ende d'eene landſchap voor en d'andere na den band van eenigheyd verſcheurde. Doen ter tijd leverde *Oranje*, aengaende het op-richten van den heylooſen en bouw-vallighen ſtaet, eenighe † hoofd-ſtucken aen de vergaderingh tot *Antwerpen*. Ende want alles over hoop lagh, ende yeder een het gezagh naer hem trock, waer door het legher zonder Veld-heer ende de aenſlaghen zonder wt-voerders te niet ginghen; heeft hy in 't begin van 't volghende iaer in te- 1580.
genwoordigheyd van de af-gezondene Staeten wederom aengeweeſen, *dat 'er in geval men by tijds geen raed en wilde ſchaffen, boven het ionghſte verlos van* * *Doornicker-ambacht, van Weſt-Vlaenderen ende van Maeſtricht, noch gevaerlijker ſtooten en rampen ſtonden te bezorghen; om de welke voor te koemen een treffelijk heyr hoogh-noodigh was, behalven het volk van bezettingh, 't welk* * Tournefis.

† *Vide Pontan. pag. 941. ac ſeq. aliosque.*

voor

1580. *voor al niet en diende verminderd ofte gelicht te worden. Dit heyr, zullende beſtaen in 12000. voet-knechten, 4000. ruyteren, ende 2000. graevers, moeſt men in Duytſland meeſt verzaemelen. ende het krijghs-volk zulken eed voor-legghen, dat het zonder meyneedigheyd aen den Koningh niet en konde over-loopen.* Vier daghen laeter heeft men noch zwaerdere verſchillen op de baen geworpen, te weeten, *van Koningh Philips voortaen alle vriendſchap en plicht van gehoorzaemheyd op te zegghen, om zoo menighe onghelijken, welke hy door ſijne Spaeniards de Nederlanden had aengedaen en noch daghelijx zocht aen te doen, ende een nieuwen Landheer op te ſpeuren.* Tot zoo een zeltzaem op-zet bewooghen haer deſe redenen, *dat ſy, vermits de groote ſcheuringhen in de Nederlanden ende de waſſende tweedracht onder de hoofden ende Gemeente, alleen een verweerenden ende overzulx een langhwijlighen en kamperlijken oorlogh zouden moeten voeren, ende eyndelyken na het wt-putten van hunne ſchat-kiſten eene vrede zoeken, ende aldus weder aen de Spaenſe ſlavernye vaſt raeken; vermits de voor-waerden van de Coelſe vrede-handelingh dit ſlot en deſe noodzaekelykheyd mede braghten. Ende aengemerkt de Staeten by haer zelve den krijgh niet en konden af-ſpinnen en vol-eynden, noch op haer eyghene wielen drijven; waren ſy benoodighd tot hulp en beſchermingh een wt-heemſſen Vorſt die haer wel meende aen te roepen, dewijl hunne zaeken noch wel ſtonden; want het anders ende na langher vertoeven was te beduchten, dat ſy niet dan bezwaerlijke en walghelijke voor-waerden zouden bedinghen; volgens het ſpreek-woord, dat een benaudt man noyt ofte zelden goede koop-manſchap en doet. Maer onder alle andere Schuts-heeren en was'er voor hen geen bequaemer te vinden dan des Koninx broeder de Hertogh van Anjou; die behalven de maght om tegen de Spaeniards te oorloghen, ook de gunſt van de Franſe (als zynde de naeſte tot de kroon, indien de Koningh, gelijk tot nu toe, kinderloos bleef) ende de wil genoegh hadde; ende van wien ſy veylighe oeffeningh van den Gods-dienſt en zeekere beveſtingh van hare keuren en voor-rechten konden verhoopen: maer geenſins van de Spaeniards; ende zulx wt zaeke van het vaſt verbond ende verſtand, door ſchalkheyd van Valentin la Motte en andere met de meeſte Stad-houderen der landen gemaeke; waer door ſy, op hoope van geld en der Spaeniarden geneegenheyd te winnen, de rechten en vrydommen des vaderlands zouden verraeden, ende ook hunne oude bond-genooten met vyandſchap beleedighen. Dat Philips Portugael, ende met Portugael de over-zeeſe Rijken nu te baet hebbende, haer lichtelijken zoude over-heeren, indien zoo een ontzaghelijk voorſtander hen de hand niet en leende: vermits ſijne bloedighe wreedheyd tegen de noch onnozele Nederlanders, de Mooren in Granada, de Weſt-Indiaenen, ende zelfs tegen de Italiaenen onlanx gepleeghd een yegelijk wel heughde en bekend was; behalven dat het aller Koninghen in-gebooren aert was, het leed van hunne onderzaeten wel te vergeeven, doch ſchier nemmermeer te vergeeten ofte ongewrooken te laeten, waer van ſchrickelijke teykens hadden gegeeven Chriſtiern Koningh van Denemarken en Zweden teghen ſijne Standen, Maximiliaen de groot-vaeder van Karel den vijfden tegen die van Bruggen, ende noch onlanx Koningh Karel van Vrankrijk teghen Colighny en de andere hoofden der Hugenooten. 't Welk veel meer van de moord-daedighe Spaeniards was te bezorghen, die zulke grouwlijke koſten tot behoudingh der Nederlanden niet en zouden behoeven, indien ſy de veſten der Steden af-brooken, gelijk Keyſer Karel in den iaere 1539. met de Gentenaers had te werk gegaen. Zonder dat ſy (die voor ketters geſchat wierden, aen wien men geen woord beboorde te houden) ſich op de zegelen ofte eed van Philips moghten verlaeten, als waer van hem de Paus van Romen ten allen tijden konde ontbinden.* Ende zoo voort.

83. Onder dit had *Parma* door hand-ſterkingh van de nieuwlijx met den Koningh vereenighde landſchappen, *Mortaigne* in Henegouw, 't welk met drie benden Engelſſe en Schotten was bewaerd, beleghert ende met geweld gewonnen; treckende van daer op *S. Amand*, 't welk hop-man *Morgan* hem door verdragh over-leverde. Wijders gingh hy met het legher naer *Doornick*, niet lees-waerdighs verrichtende, dan dat hy Rijſſeler-ambacht bedorf, ende allenthalven de voor-ſteeden, moelens en boerſchappen verbernde. Daer na zijn de Spaenſſe troppen by *Maeſtricht* en *Limburgh* geſchouwt, ende, om de Artoyſers en Henegouwers te believen, na veele woeleryen en onluſten, wt Nederland verzonden. Op de grenzen van Vrankrijk had *Incy* noch in ſijn geweld de maghtighe Stad *Kamerick*, de welk als door geene ſneekinghen van *la Motte* en *Montigny* was te buyghen om de Staeten ofte ſijn eygen oorbaer en grootſheyd te verraeden, ende echter verre van de hand zijnde beſchroomd was, dat hem het gantſſe pack van den oorlogh moght overvallen; wijſſelijken met den Hertogh van *Anjou* gingh verdraeghen, ende eene menighte van Franſſe ruyters en voet-knechten in de Stad op-neemen, die door hare geduyrighe ſtroopinghen in 't land van Artoys alles in ſchrick en roer ſtelden, ende voor de brand-ſchattingh den landman een grouwzaem geld af-dwonghen. De Gelderſſe hadden met toedoen van hunne buyren het Huys te *Blyenbeek* niet wijd van *Gennep* berent, 't welk *Marten Schenk*, een dapper krijghs-man, verdedighde, ende waer wt hy dickwijls wt-vallende, ſyne lands-luyden de vaert van Rhijn en Maes bangh en onveyl maekte. Dan hebben, op de aenkoemſt van de door *Parma* afgezondene hulp-troppen, de belegeringh weder verlaeten. Wanneer in Over-Yſſel ende omtrent de geweſten van Gelderland de waghen mede niet recht en gingh; is *Oranje* vordere ſpookeryen en onheylen beduchtende, zelf daer heen gereyſd. Vermits die van Drent met de naeſt-gezeetene land-luyden de buſſen, vleghelen en verre-iaeghers in de vuyſten hadden genoomen, om ſich van den over-laſt der knechten ende in 't byzonder der Caſimyrſſe ruyters te bevrijden; zoo zeer ook, dat ſy drieſtigh op hare ſterkte de ſchattinghen weygerden, ende na het vredes-verdragh van Colen ſcheenen te neyghen. Ende nademael ſy na geene billijkheyd wilden hooren, heeft ze *Philips van Hohenloe* met kraght en wapenen moeten in-toomen. Middeler-tijds zijn op de vergaederingh van *Antwerpen* door de Staeten van Braband, Vlaenderen, Holland, Zeeland, Mechelen, en Vrieſland, naer den Hertogh van *Anjou* afgeſtuyrd de Heer van *S. Aldegonde, Corn. Charon, Caſpar Vosberghen*, en andere, volle maght hebbende om het gebied der Nederlanden op zeeker beſteck hem op te draeghen; gelijk ook is geſchied, ende tot eeuwigher gedachtenis daer

1580. over in Braband, te Gent, ende in Zeeland nieuwe † penninghen geſlaeghen. Wanneer de zaeken zoo haperlijk ſtonden, ende de Aertshertogh *Mathijs* ſich van den Walſſen adel zagh verlaeten, ſijn ontzagh verſlapt, de vreede van *Gent* vertreeden, ende na ernſtighe waerſchouwinghen geen trooſt en vond aen den Keyzer ſijne broeders ofte de andere Rijx-Vorſten; heeft hy wt een rechtvaerdighen wederzin die hy had van den tegenwoordighen handel, een eerlijk afgeſcheyd genoomen, en ſijne bedieninghen aen den Staeten weder over-gezet. De Staeten lettende op ſijne over-groote dienſten en trouwe, ſeyden hem hertelijken dank voor ſijn vier-iaerigh bewind, aen-neemende niet alleen ſijne ſchulden te voldoen, maer ook hem toe-legghende tot ſijne hof-houdingh de inkomſten des Biſdoms van Utrecht. Dan nademael deze zaeke een traeghen voort-gangh had, is het vertreck van *Mathijs* tot op het volghende iaer op-geſchort, ende hem doen door de Staeten gezeekerd eene iaerlijxe vereeringh van 120000. goud-guldens.

84. Maer *Rennenbergh*, die by de Staeten en *Oranje* verdacht was geworden, verſtaende, dat van de Vrieſen neffens die van Leeuwaerd en Harlinghen alle Sloten en Sterkten der Steden wierden af-gebrooken, ende der Staeten beveelen niet langher begeerende na te koemen; heeft op het vleyen van ſijne zuſter *Corn. van Lalain* in echt zittende met den Vryheer *van Monceau*, ende door verlockingh van de Spaniards die hem goude berghen beloofden, den mantel om-gekeerd, ende wterlijken beleeden, de ſtad *Groeninghen* voor den Koningh te willen beſchermen. Op den zelven tijd wanneer de Stad aldus door *Rennenbergh* wierd in-genoomen, is ſy wederom by *Bartel Entes* ende *Korneput* belegherd. Want zoo haeſt de overloopers het verraed hadden beklapt, zijn de benden van *Olthof*, *Dam*, *Vlieten* en andere voort naer *Groeninghen* geruckt, of ſy miſſchien hare voorighe vrienden noch moghten wt het lyden helpen. Daer na heeft ook *Rennenbergh* de Over-Yſſelſſe Steden, hoewel te vergeefs, tot afvalligheyd op-geſtookt; ende alzoo de op-gevanghene brieven ſijn ſnood opzet openbaerden, wierd *Kampen* met meerder bezettingh voorſien. Maer die van *Deventer* niet te vreeden zijnde ſich tot teghenweer te wapenen, beſtonden ook wt af-keer van den Spaenſſen aenhangh de beelden en kerken te beoorloghen: desgelijx deden die van Zwol, van Utrecht, en andere meer. Ondertuſſchen bleeven de Groeninghers belegherd, ende hoewel men ze wt twee bolwerken hadde verdreeven ende hen het weyden van hare beeſten benoomen, lieten ſy echter den moed niet vallen, leevende op hoope van ontſet haer door brieven en boodſchappers van *Parma* toe-geſeghd. En is op 't laetſte *Marten Schenk* met 3000. voet-knechten ende 600. ruyters over den Rhijn gezonden; welke als *Linghen* was genaerderd, gaven de Staeten van Vrieſland den Grave *van Hohenloe* laſt om den vyand te keer te gaen. Wanneer *Hohenloe* laetende *Willem van Naſſouw* ende *Snoy* voor *Groeningen*, met ſyne maght bereeds by *Boekholt* was, verzocht hy op nieuws met voet-volk verſterkt te zijn, want hy met zoo een kleyn hoopien den vyand niet en derfde ofte met ſchijn van voordeel konde beiegenen. Ende alzoo is hem de bende van *Bartel Entes*, die eſſen te vooren voor *Groeningen* was geſtruykeld, doch wat laet by-gekoemen. Onder dit vertrock *Hohenloe* van *Vlſen* naer *Koeverden*; alwaer hy na 't ververſſen van ſijn volk voor-nam een kans met *Schenk* te waeghen; te meer nademael *Oldenzeel* en *Zwol* anderſins groot gevaer liepen. Te *Zwol* weygerden de burgers volk in te laeten; nemaer een deel boeren, die het oude geloof en den Koningh noch aenkleefden, te hoop roepende, boodſchapten aen *Schenk*, dat hy ſyne reys op *Zwol* zoude neemen. Dan de Staetiſſe zulx verneemende, hebben, onder 't beleyd van *Olger* en andere hop-mans, ſich in haeſt van de markt, de Michiels kerk, de Kamper-poort ende den Rooden Tooren verzeekert, ende van *Deventer* en *Kampen* hulp-troppen ontbooden. De Koninxe deſe lucht riekende gaven ſich op de loop; welker huyſen terſtond door de andere burghers en knechten wierden geplonderd, ende de dorpen te Maſtebroek, vermits de in-zaeten den lieven tijd hadden van de Staeten, aengeſteeken, als mede het Slot van *Geelmuyden*, en daer na geſlecht, 't welk Keyſer *Karel* voor heen aen den in-gangh van 't Swarte Water en aen den ſtrand van de Zuyder-zee had doen verzetten. De Staeten deſen voor-ſpoed verſtaende, rieden rechtevoort den Grave, geen ſlagh te beginnen; gemerkt hy van voet-volk en ſpieſſen-draeghers niet wel en was voorſien, ende, na 't ſluyten van de weghen ende af-ſluyten van toe-voer, de vyand metter tijd van zelfs wel dood zoude bloeden, ende ofte door honger, oneenigheyd, mangel van geld ofte andere nooden verſmelten. Effenwel volghde *Hohenloe* ſijn hoofd, treckende in de hitte des daeghs over de ſchorre heyden van *Koeverden* naer de vlecke *Hardenbergh*, welke ſich openbaert op de wterſte pael-ſteeden van Over-Yſſel. Maer *Schenk* had hem de loef al af-gewonnen, ende de ſyne in de koelte met ſpijs en eene drie-uyrighe ruſt verquickt.

85. *Hohenloe*, zoo haeſt hy den vyand in 't geſicht hadde, ginghſyne ſchaeren (die zoo van den ſnellen tocht als braedende zon alle vermoeyd, ende eenſdeels van dorſt, om dat doen de beeken en ſlooten geen water en hadden, waren verſmacht) voort ſlagh-reede maeken, ſtellende *Wijngaerden* met een deel van *Korneputs* bende en zeven Naſſouwſſe in de rechter vleugel, ende *Iſſelſteyn* met zeven benden ende de bende van *Oldenzeel* aen de ſlinker-hand by een veld met boomen bepoot. Het voet-volk beſtond in 1800. koppen, de ruyterye in 1400: voor aen ſtonden eenighe ſchaeren ruyteren met kleyne buſſen, ende niet verre van daer *Hohenloe* met de ruytery en zeven groote ſtucken, behalven *Lubbert van Remen* met 300. paerden. Omtrent den middagh (alzoo beyde Veld-heeren effen los-hoofdigh en graegh waren) begon het gevecht; wanneer *Schenk* door een heylzaemen oorlogh-ſtreek de zon op den rugh had, die ons volk recht in de ooghen ſchimmerde. Na het ſpreeken van 't gebed, op-ſteeken der hoeden, ende los-branden van 't geſchut, dreeven drie Vrieſſe benden na een kraghtighen ſtorm de Albanoiſſe ruyters op de vlucht; welke van de Duytſſe met groote hevigheyd wierden na-gezet; zoo dat des Koninx voet-volk begon te rugghelen, ende *Hohenloe* bereeds den vyand meynde verwonnen te zijn. Maer vermits het Vrieſſe paerde-volk na den eerſten aenloop ſich verſpreydede, ende

† *Vid. Pontan. pag. 944. aliosque.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1580. ende de zwaer- en licht-gewapende ruyters van *Schenk* op *Hohenloos* voet-volk, van de ruyterye ontbloot ende met weynighe ſpieſſen verzorghd zijnde, dapper aendronghen; is het wiel omgedraeyd, ende de onſe allenxkens na den kamp ter zijden *Hardenbergh*, welken *Wyngarden* te vooren geraeden hadde in te neemen, heen geweeken. Doch alzoo ze de Koninghſſe te roer op de hacken zaten, zijn'er eenighe, na kleynen tegen-ſtand over de Vecht ontloopen, ende ten deel door de veenen naer *Koeverden*. De ruyterye gaf ſich doen mede op het pad, ende zijn de hop-mans *Mulart* en *Renoy* gevanghen, maer *Wyngarden* in 't gevecht mannelijken om-gekoemen. Van de onſe bleeven'er op de plaets 1500. ende van de Koninghſſe nauwlijx 50. Daer en boven bequam *Schenk* de ſtucken, doch weynigh plunderagie, dewijl de meeſte tros te *Koeverden* was gelaeten. *Hohenloe* begaf ſich naer *Oldenzeel*, om die plaets te beſchutten, ende de veld-vluchtighe naer *Koeverden*, alleen om hunne paerden en packen wegh te voeren; zonder dat ze *Korneput* met ſmeeken, dreyghen, ofte hooghe beloften konde bekooren om aldaer te blijven en ſtand te houden. Ondertuſſchen hebben die geene die 't belegh van *Groeningen* noch vervolghden, in teyken quanzuys van overwinninghe, vreughde-vuyren ende haer geſchut aengeſteeken, om door deſen vond die van *Groeningen*, die nu over de drie maenden veel kommers hadden geleeden, te verbijſteren ende tot hoopelooſheyd en over-geevingh te dwinghen. Dan voort daer na verneemende, dat *Schenk* te *Koeverden* was gekoemen, ende die van *Groeningen* door een af-gehuyrden boode weghen de gelegenheyd van den ionghſten ſlagh met betere tijdingh en herts-tochten had vervult; hebben van ſtonden aen, zonder na *Naſſouws* ofte *Snoys* aenſpraek te luyſteren, het legher zelve in den brand geſteecken, ende de vaendels mede neemende zich naer *Dockum* en *Kollum* begeeven. Daer na zijn'er aen wederzijden eenighe doch geringhe treffinghen voorgevallen. *Schenk* reed met gemeen geluych binnen *Groeningen*; treckende, na 't verraſſen van eenighe nabuyrighe plaetſen op *Kollum*; met die meeningh om *Dockum*, leggende ſchier aen den zee-ſtrand ende tegenwoordigh half open, te bemaghtighen. Want *Golſteyn*, gelijk voor heen vermeld, ten tijden ende wt bevel van *Karel van Egmond* Hertogh van Gelder, de muyren en 't Slot, na dat de Stad by de Keyſerſſe was gewonnen, ten deel had af-gebrooken. *Hohenloe* had voor de veſten, om de wel-gelegenheyd van de plaets, weder op te richten, ende ontbood tot dien eynde een goeden hoop volx. Eyndelijken is het legher wt Vrieſland naer *Koeverden* gevoert, ende de Stad in de eerſte aenkoemſt door *Iſſelſteyn* veroverd: die van den Burght gelaſt zijnde ſich flux over te geeven, begeerden en verkreeghen tijd van beraed, ende verdroeghen op 't laetſte met *Hohenloe*.

86. Als middeler-wijl *Rennenbergh* dan *Steenwijk*, dan *Zwol* en andere Sterkten in die buyrte beloerde; is hy op deſen tijd naer *Hattem* opgetrocken, een Gelders Stedeken aen den Yſſelſtroom, 't welk met niet meer dan vijftien knechten van der Staeten weghen was bewaerd. Vermits *Willem*, zoon van den Droſſaet en Stadhouder *Lodewijk van Montfoord*, onder de hand een beſteck maekende met de Koninghſſe, in den nacht eenighe zoldaeten door *Schenk* gezonden op het Slot hadde in-gelaeten, die daer mede 's morgens een wt-val op de Stad doende de poort over-weldighde, ende den Overſten *Hegeman* met hop-man *Huck* en twee edel-luyden wt hunne herbergh gevanghelijk naer 't Slot ſleepte. Doch vermits 't beloofde getal van knechten hem niet vol en was geleverd, hebben de burgers de poorten weder bemaghtight, ende den Droſſaet met het krijghs-volk in den Burght beleghert, wt alle plaetſen hulp-troppen te zaemen roepende onder 't beleyd van *Iacob van Mechelen*, daer die van *Deventer* en *Elburgh* hare benden by vervoeghden. Na dat ſy alſdoen de groote ſtucken teghen het Slot hadden geplant, ende etlijke daghen vervolgens met onvermoeyden yver de muyren beſchooten, is eyndelijken op den 16. van de Winter-maend, door bedrayingh en maekelaery van den gevanghen *Hegeman*, de over-gaeve geſchied; op deſe voorwaerden, *dat de bezettingh onbezeerd zoude wtrecken, maer de Droſſaet Lodewijk van Montfoord met ſijn zoon Willem den verraed-ſtichter in hechte gehouden worden*; die ook naderhand weghen deſen meyn-eed by vonnis der Staeten van Gelderland zijn onthoofd ende gevierdeeld. *Michael van Iſſelt* verhaelt, dat ſy op 't Slot noch zijnde dapperen weder-ſtand hadden gedaen; doch overmits de verhoopte hulp-ſchaeren van *Rennenbergh*, die doen met het belegh van *Steenwijk* beſigh was, ende die van *Schenk* after bleeven; had het krijghs-volk, op de beloften en bekooringhen van *Hegeman*, het Slot met den Droſſaet over-gelevert; wiens zoon *Willem*, neffens den vader, ſyne moeder en zuſteren, geboeyd naer *Arnhem* wierd gevoert, ende na voorgaende leede-ruckingh met ſijn vader een man van t'achtentigh iaeren, op de volle markt (zonder dat de voor-biddinghen van *Parma*, *Schenk* en *Aenholt* haer moghten baeten) met het zwaerd gericht: hoedaenighe ſtraffe naderhand etlijke burgers, by de Koninghſſe gevanghen zijnde, door wraek-luſt wederom hadden moeten bezuyren. Maer *Rennenbergh*, die, als gezeghd, *Zwol* hadde berend, tijdingh hebbende dat 'er tot ſyne verſterkingh een deel volx omtrent den Rhijn by de hand was, ende beducht zijnde dat ſy van den vyand eenighen deer moghten lijden; liet *Zwol* zoo langh in vreede om het by-ſtand te gemoet te gaen. Alzoo 'er in 't gebied van *Kurpen* twee mijlen beneeden Colen wt beſtel des Koninx van Spanien door hop-man *Struyf* een Clevenaer een nieuw legerken voor *Rennenbergh* wierd geworven. Dit en was voor de Gelderſſe Staeten niet verhoolen, die met hulp van de Hollanders eenighe wel-bemande ſcheepen tot aen Colen toe wt-ſchickten, om den Rhijn onbruykbaer te maeken, ende den Koninghſſen het over-koemen te beſpeeren. De Rijx-Vorſten (welker ampt is den Rhijn-kant te zuyveren en ſtroom te veylighen) lieten wederom etlijke ſcheepen toe-reyden om der Staeten vloot te beiegenen. Onder dit zijn de Koninghſſe effenwel over Rhijn geraekt, ofte (zoo andere zeghen) by Nuys gebleeven. Daer omtrent lagh ter ſchuyl eenigh Staeten volk, 't welk den Koninghſſen onverhoeds op 't lijf zoude zijn gevallen, ten ware de verſpieders dit geheymnis hadden verklickt. *Struyf* dan van der vyanden getal en aenſlagh verwittighd, beval den ſynen zich te ſpoeden, ende met de zelve een blauw

oogh

1580. oogh te waeghen, die in den eerſten aenloop door de Koninghſſe afterwaerts zijn geiaeghd ende eenſdeels geklopt. Wijders aen de over-zijd des Rhijns hun wegh naer *Wezel* neemende, als ſy, na 't verraſſen van *Grol*, *Dotechem* in 't Graefſchap Zutveen ter vlught maer zonder baet hadden belegert, zijn van daer in haeſt naer Vriesland vertooghen. Op den zelven tijd heeft *Hegeman*, Overſte van eene Gelderſſe bende, *Anholt*, wt zaeke de Vry-heer van 't Stedeken den Koningh aenhingh, door het wt-rooven en branden geſchonden.

87. Daer na maekte *Rennenbergh* op den 18. van den Wijn-maend een aenvangh van de belegeringh van *Steenwijk*, by de hand hebbende, neffens andere roeden, 14. vaendels Vrieſen, en etlijke ruyter-benden. Binnen de Stad laghen, behalven eenighe weynighe ruyters, 600. mannen te voet, onder 't beſtuyr van *Olthof*, *Kornepuyt*, *Plaet* en *Berenbroek*. Op den eerſten dagh van 't belegh (wanneer ook de Overſte van de Vrieſen *Ian Momme*, een edel-man wt Gelderland, door een koghel wierd wegh-genoomen) ende eenighe nachten after een wierd 'er, in het teyken van den Water-man niet verre van den Arend, een Stert-ſterre aen de lucht vernoomen. Onder dit had *Philips* Portugael door den Hertogh van Alba bemaghtight, ende *Antonis van Portugael*, die by zommighe Heeren wt nijd van den Spaniard voor Koningh was op-geworpen, verbannen. Op 't zelve pas, wanneer hy nu had vernoomen des zelfs voor-neemen van den Koningh te doen af-zweeren, beval hy insgelijx den Prins van *Oranje* in den ban te doen, waer van binnen *Maeſtricht* een ontwerp is gemaekt, ende, neffens de brieven van *Parma* aen de Stadhouders en Burgemeeſteren der Steden, in 't licht gegeeven. Alhier wierd *Oranje*, na een langhteemigh en verwijtelijk verhael van ſyne ende ſijns vaders weldaeden hem beweeſen, ende in plaets van dank met verraderye van hem beloond, als een moeyte-maeker, ketter, huychelaer, ende een tweede Cain en Iudas zonder ziel vervloekt en af-gemaeld, ende ſijn leeven en goederen als van een ſchand-vleck en verderver der Chriſtenheyd ende vyand van 't menſchelijk geſlacht aen een yegelijk ten roof gegeeven, ook aen allen den geenen en hunne erfgenaemen die hem levendigh ofte dood konden leveren, eene belooninghvan 20000. goud-guldens ende van 't edel-maeken van haer geſlacht toe-gezeyd. By 't gedachte Plackaet wierden mede in den acht gedaen alle ſyne mede-ſtanders, ofte die hem huys-veſtingh en verblijf zouden geeven. *Oranje* liet eerlangh daer na eene zoo bondighe als wijd-loopighe * Verantwoordingh in druck wt-gaen, ende op den dagh-vaerd te *Delft* in-langhen; waer by hy de verdienſten van Keyſer *Karel* en *Philips* verkleynende, ende daer tegens de trouwe en menighe dienſten van hem en ſyne voor-zaeten wt-breydende, de aengewreevene laſteren belangende ſyne ſnoode aenſlaghen ſtrafte; ende alzoo hem ſijn driede houwelijk met † *Charlotte van Bourbon*, als eene verloopene Beggijn, was verweeten, nam hy by deſe gelegenheyd oorzaek van een bitze en al te hatelijke beſchuldingh teghen *Philips*; hem voor 't hoofd werpende ſyne quackel-trouwe met *Iſabelle d'Oſorio* en daer by overwonnene kinderen, eer hy de dochter van Portugael tot eene vrouw nam; dat hy daer na noch eene andere groote vrouw op beloften van haer te echten hadde bedrooghen, met het kind gemaekt, ende aen zeeker Prins ſyne verſleetene ſchoeyen te draeghen gegeeven; ende laetſtelyken ſyne wettelijke vrouw *Elizabeth* de zuſter van den Aller-Chriſtelijxten Koningh door een vuyl ſchelm-ſtuck aen kant geholpen, waer van haer broeder de Koningh leevendigh blijk konde toonen, ten eynde hy veranderingh van ſpijs moght hebben, ende met ſynes zuſters dochter, als een tweede Iupiter, bloed-ſchand bedrijven. Na opentlyke voor-leeſingh is dit geſchrift van de Staeten goed gekend en beveſtighd; ende heeft *Oranje*, te gelijk een aenſpraek doende aen alle Vorſten van 't Chriſtendom, de zelve gebeeden, dat ſy wt-wijſens dit vonnis der Staeten, als bequaeme getuyghen en kenners zijnde van ſijn daghelijx bedrijf en oprechtigheyd, deſe Ontſchuldingh ten beſten wilden duyden, ende van hem en ſijn doorluchtigh Huys ('twelk in adel en oudheyd dat van Habsburgh over-trof, ofte immers wel konde op-haelen) niet ſchandelijx gevoelen.

88. In den Ooghſt-maend was Parma 's moeder de oude Stad-houderſſe *Margriet van Ooſtenrijk* wt Italien wederom in de Nederlanden beland, om het verbond met de verzoende landſchappen getroffen voort te voltrecken. Want *Philips*, om de noch verſſe heughenis van de heerlijke plichten in haer voorigh bewind gedaen, niemand dan deſe ſyne zuſter tot dit ampt dienelyker ofte by de Nederlanders lief-taeligher wiſt wt te vinden; verhoopende dat de Groote op haer woord zouden vaſt ſtaen, ende door haer maekelaery en ontzagh weder tot onderdaenigheyd bekoord worden. Maer na dat *Alexander* haer met een weytzen ſleep van oorloghs-luyden binnen *Namen* hadde begroet, ende beyde over het beleyden van die zaek geen gelijk oordeel en doel-wit hadden; zijn 'er tuſſchen moeder en kind vonken van onluſt en wan-gunſt ontſtaen: waer door het gebeurde, dat, der Staeten beſluyt over de keur van een nieuwen Land-Vorſt luydbaer wordende, ende alles ſich eer tot een oorlogh dan tot vreede laetende aenſien, *Philips Margriet* heeft herroepen, ende aen haer zoon het opperſt en onverdeyld gezagh gelaeten: niet zonder in-geeven en innerlyken luſt van de Spaniards, als de welke, geene land- ofte hand-werken gewoen zijnde, den oorlogh voor haer beſte rent hielden, ende de ruſt in Nederland als de galgh en haer eyghen verderf verfoeyden: op de wyze van den *Salmander*, die gezeghd word in hel weder te droeven en af te gaen, ende noyt beter ſchick te hebben dan in wind, ſtorm en koude vlaeghen. Hoewel de Ieſuijt *Strada* (die de deughden van *Margriet* en haer zoon zoo zorghvuldighlyken wt-zift, ende den Spaniards en Italiaenen doorgaens hooghe kork-ſchoeyen ende zomtijds heele ſtelten aentreckt) alles verbloemende deſe pot toe deckt, om de eergierigheyd van *Alexander* en gierigheyd der Spaniarden toe te decken. Omtrent deſen tijd is 'er in Gelderland op-gericht ‡ een nieuwe en vaſtblyvende Raed, beſtaende wt neghen mannen gekooſen wt de drie leeden der Staeten, welke

* *Apologie.*

† *Siet op het iaer 1575.*

‡ *E chartis Doesburg.*

den

1580. den naem zoude voeren van af-geſchickte Staeten des Vorſtendoms en Graefſchaps, ende volle maght hebben, om, na 't ſcheyden der landdaghen, den handel der Banner-heeren, Ridderen en Steden wt te voeren, den Stad-houder in 't oeffenen van ſyne bedieningh de hand te leenen, ende byzondere acht te ſlaen, dat doch alle over-draghten, rechten, gebruyken ende vrydommen van 't Vaderland te deegh wierden onderhouden. In deſe daghen had † *Reyner van Gelder* Heer tot *Arſſen*, met den ſynen het Huys te *Groensfort* geleeghen in de boerſchap *Harten* in ſijn bewaer: 't welk wanneer hy, hoewel onder dreyghementen van lijf-ſtraffe, weygerde in te ruymen aen den rechten eyghenaer *Reyner van Stepray* Heer tot den *Doddendael*; hebben de Raeden des Vorſtendoms den Richter van Wageningen *Arend de Kock van Delwijnen* gelaſt, met toe-zeggingh van behoorlyke handſterkingh, dat hy zich met etlijke ſchutten voor *Groensfort* zoude vervoeghen, en 't zelve Slot met krijghs-volk en geſchut zoo aentaſten, dat hy niet alleen van 't Huys maer ook van de daer op leggende bezettingh moght verzeckerd zijn. Die van *Nymeghen* lieten de Heeren van 't Hof mede niet ongewaerſchouwd, hoe dat 'er op den 25. des Winter-maends een goede menighte van ſchutters door *Goch* was getrocken, welke (volgens de onder-richtingh die ſy daer van hadden wt de geweſten van *Ruermond*) met een vaſt voor-neemen zoude koemen om zeekere Veſtinghen in Gelderland te over-ylen, daer mede zy de Wael- Rhijn- en Maes-ſtroomen meynden te bedwinghen; als daer waren het Huys *ter Lee*, den *Dorenweerd* en *Hoemen*, ende dan voor *Arnhem* en *Wageninghen* een belegh te maecken.

89. Dit iaer is daer en boven vermaerd door den dood van den drollighen kabouter *Ian Willemſoon* van *Ruermond*, die na *Melchior Hofmaan*, *Balthaſar Hubner*, *Thomas Muntzer*, *Ian Denk*, *Ian Mathyſſen*, *Ian van Leyden*, *David Joris*, *Menno*, en eyndlijken *Ian Appelman*, die in 't iaer 1570. t'Utrecht aen den hals was geſtraft, ſich heeft onderſtaen, te *Ruermond* alwaer hy was gebooren, ende in de nabuyrighe gehuchten te doen verluyden, dat de leer der Wederdooperen de zuyverſte was van alle, ende hy van God gezonden en op-geweckt om de zelve te verbreyden; dat men mede voor wettelijk niet en moeſte houden de Overigheyd, welke ſyne meyninghen niet aen en nam. Syne navolgers ſich onder een vryheyd geevende van te ſteelen ende te ſtraet-ſchenden, hebben dit haer nieuw Koninghrijk een tijd langh ſtaende gehouden en bedient; roemende te onrecht, dat ſy met een goed gemoed in 't zwaerd Gods en *Gedeons* de Goddelijke gerechtigheyd waren pleeghende. Dien volgens zijn 'er veele edelluyden Sloten en andere rijke huyſen by ontijden wt-geplonderd, menigh menſch van de nacht-ſtroopers vermoord, ende in de geweſten van Gelder, Gulich, en zelf over den Rhijn de landzaeten wijd en breed geplaeghd en wt-geſchudded. Deſe over-moed duerde ſchier volle vijf iaeren, zoo langh de goede *Ian Willems*, de ſtichter van dit verfierd rijk, die bereeds 300. ſnap-haenen had in de om-leggende dorpen, in het Slot ofte de Stad van *Dinſlaeken* gevanghen zat, iae ſchier tot aen 't verganghen iaer toe. Ondertuſſchen leefde hy, hoewel onder de banden, in alle wulpſheyd en overdaed, in 't gezelſchap van een hoop wijven, die hy, als een tweede *Sardanapalus*, ſteeds by hem hadde; willende ook in een boek by hem onder de ſyne wt-gegeeven, beweeren, de veelheyd * van wijven. Syne bewaekers zaghen met dit alles door de vingeren, vermits hem noch geld noch zoete woorden en ontbraeken, om der zelver ooghen wt te ſteeken. Doch het heele geheymenis door zeekere deerne te *Wezel* verklickt zijnde, wierden *Elken* eene van des Koninx vrouwen, die nu verſleeten wezende hare dochter *Elizabeth* in hare plaets den ſtinkenden bock in de gevangenis had by-gezet, ende *Anne* eene oude totebelle van 70. iaeren, met *Simon Peters* by 't hoofd gevat, en na voorgaende belijdenis met het zwaerd gericht. De zelve openbaerden, *dat ſy in 't honderd malkanderen beſliepen, voorgeevende op de wijze van Mahometh, dat de menſch tot het kinder-maeken was gebooren, veele vrouwen moght trouwen, ende de onvruchtbaere vrylyken gaen laeten; dat ſy in teyken van liefde ſich onder een broeders en zuſters noemden, de gevanghen Ian Willems na dood van Appelman haer hoofd was door Gods geeſt tot het ryk geroepen, ende onder haer zoodaenigh recht oeffende, dat hy 'er eenighe door vaſten en boete tuchtighde, ende zomwijlen, na dat ſy 't verkarſt hadden, met het zwaerd; dat het over-ſpel by haer of zonde of geen zonde en was alleen na 't goed-dunken des Koninx, met wiens believen men ook zoo veele wyven moght hebben als men begeerde: dat ſy eyndelyken geen dief-tal of ſtraet-ſchenderye konden begaen dan onder hare broederſchap.* Dit zijn de meeſte hoofd-ſtucken van deſe belachelijke en wt-zinnighe leer. De andere Koninginnen zijn by de wt-ſpraek van de richters, door Hertogh *Willem van Cleve* wt-gekeurd, begenadighd, gelaſt ſich te beteren, en weder naer Holland en Vriefland, daer ſy van daen quamen, heen geweeſen. *Ian Willemſſen* op 't laetſte voor de gerichts-bank verſchijnende, ende tot gants geen beken willende koemen, doch door de kondſchap van de andere overtuyghd zijnde, wierd veroordeeld om met het vuyr verbrand te worden; 't welk hy aen den ſtaek ſtaende met gelyke hardneckigheyd en zonder het minſte gelaet van berouw ofte zeerte heeft wt-geſtaen, ende ſich voort met geboogher hoofd in de vlam geworpen.

* *De Polygamie.*

90. Op 't volgende iaer is *Iuriaen van Lalain* 1581.
Grave van *Rennenbergh* in den zoemer aen eene teeringh (door loutere droeffenis, zoo men zeght, veroorzaekt) wt-gegaen, tot grooten rouw van ſyne ouders; alzoo hy was van een korts-wyligher geeſt, een lief-hebber van den oorlogh, manhaftigh, ende ſchier boven ſijn vermoeghen hoogh-hertigh: af-keerigh van alle wreedheyd, over-moed, en dronken drinken, welke gebreeken den grooten veeltijds aenkleeven; daer en boven in de Griexe en Latijnſſe taelen wel ervaeren, als mede in de † wis-konſt en de konſt van op de maet te ſinghen. Door ‡ verleydingh van ſyne zuſter, welke hem den mond waterigh hadde gemaekt door een verhoopt houwelijk met *Marie van Brimen* Gravin van *Megen*, was hy den Staeten af-gevallen; doch naderhand

† *Ex diplomate Senatorio.*

† *Ars Mathematica.*
‡ *Siet op het voorighe iaer.*

leed-

1581. leed-weſen betoonende, en vervloekende een weynigh voor ſijn dood den dagh van ſyne koemſte naer *Groeningen*, heeft zedert dien tijd ſyne zuſter niet willen ſien ofte luchten. Dan eer hy de wereld goeden nacht zeyde, was hy op het eynd van den verleeden Sprockel-maend gedwonghen de belegeringh voor *Steenwijk* op te breeken, door den kloeken tegen-ſtand van *Korneput* en *Berenbroek*, ende met naemen van *Kornput*, die, als een ander *Archimedes*, door ſyne nieuwe werken den vyand verbaeſde, ende met de ſpaede meer dan met het zwaerd en geſchut beſchadighde; hebbende met *Argus* honderd ooghen om toe te ſien ende met den reus *Briareus* honderd armen en handen om toe te taſten. Deſe zonden *Dirk Koenraeds* aen den Engelſſen Overſten *Norits*, met laſt, dat hy met den ſynen den vyand zoude aenrandſen, ofte, zoo dit niet geleghen quam, 1000. mannen van wt-ſchot ſteelſſe wijze in de Stad ſien te krijghen, waer mede de belegerde op de Koninghſſe een wt-loop moghten doen. Het holp mede veel, dat op 't zelve pas *Diderick Sonoy* met een wel-gewapende maght wt Noord-Holland naer *Blockzijl* twee uyren van *Steenwijk* was aengekoemen, ende aldaer niet alleen een Schants tot merkelijk voordeel van de belegerde had geſticht, maer daer neffens over den bevrooſen ſtroom volk in de Stad gebracht. *Norits* had ook doen een † loozen vond bedacht om aen de belegerde brieven te beſtellen door booden die geene nood en hadden van onderſchept te worden. Want hy een looden kloot van omtrent twee ponden aen d'eene kant liet door-booren, om in dit hol de brieven in te ſluyten, ende dan met een ander lood het gat toe-lijmen; maekende aen d'andere zijd een kleyner openingh, daer hy een lont 't welk langh vuyr konde houden aenhingh. Daer na wierd deſe kloot wt een zwaer ſtuck in de Stad geſchooten, ende als een boode aen 't glimmende lont onderkend en op-gevanghen. In des vyands legher wierd ook groote oneenigheyd geſpeurd; alwaer wanneer het krijghsvolk met het koud weder en geduyrighe wt-vallen gequeld zijnde, om geld ſchreeuwde, moeſt zich *Rennenbergh*, om het gevaer te ontſchuylen, eenighe daghen aen een kant geeven; tot dat hy met een deel gelds van alle kanten op-gelicht weder den ſynen in 't legher is by-gekoemen. Naderhand liet hy de Stad door een bazuyn-blaeſer en brieven op-dinghen. Doch alzoo die van binnen zelf-willigh bleeven, begonnen ſy malkanderen met ſpytighe ſteek-woorden te terghen; zoo dat, wanneer de Koninghſſe t'elkens de belegerde vroeghen of ſy hunne paerden noch niet hadden op-gegeeten, die van binnen meeſtendeel te paerd ende alle in 't geweer ſich op de wal vertoonden, verſtoorende der vyanden legher door een ſchielijken aenloop, ende roepende, dat ſy eene bende ruyteren ende daer neffens moeds en maghts genoegh hadden om haer te keeren; gelijk ſy ook metter daed beweeſen. Als men daer na langh aen weder-zyden hadde gekampt, ende *Kornpuyt* mede wt drie veld-hoenen, die ofte van vermoeyenis ofte wt vreeſe van den naekenden krem-voeghel door de burghers op de markt waren gevanghen, eene voor-beduydingh had genoomen, dat de Stad binnen drie weeken zoude verloſt worden, is de zack ook na ſijn gewychel wt-gevallen. Want *Rennenbergh*, die zijn middelſte bol-werk en veele van de ſyne bereeds had verlooren, ende zoo van ſyne eyghene als van des vyands kraghten genoeghzaeme proef-ſtucken geſien; vond raedzaem by tijds op te houden; en ſijn geſchut af-brengende, is in de duyſtere nacht op-gekraemd, ende, after-laetende alle ſyne lijf-neeringh, welke den belegerden wel te ſtaede quam, naer *Weſtwijk* vertrocken; in zulken ſtilte, dat noch die van de Stad noch de Engelſſe van buyten ſyne vlught gewaer wierden. *Norits* by lichten dagh gezind zijnde de Rennenberghſſe te volghen, veranderde ſchielyken van op-zet, hebbende liever de Stad buyten gevaer met nood-durft te verzeekeren dan met gevaer den vyand na te zetten. Ende alzoo is de Stad effen op den tijd by *Korneput* voor-geſpeld van 't belegh ontſlaeghen, 't welk nu vier maenden had geduyrt. Onder de belegeringh was het Slot *Vollenhoe* door *Sonoy* op de Rennebergſſe gewonnen, ende de kerk te *Kuynder* van de Koningſſe met een wal omvanghen zijnde, door de Franſſe, Engelſſe, en Iſſelſteynſſe knechten bemaghtighd; gelijk mede *de Lemmer*, ende, na een heftigh geſchiet, *Sloten*, ende de Engelſſe met de Schotten aldaer in-gelegerd.

91. Omtrent dien tijd is Prins *Willem* in de Lente-maend met ſyne gemaelin *Charlotte van Borbon* naer *Amſterdam* gereyſd, daer de Staeten van Holland raed ſloeghen over de aenneemingh van den Hertogh van *Anjou* tot een Land-heer. In den volghenden maend begaf hy ſich naer *Harlingen* in Vrieſland, geevende na 't beſichtighen van de landſchap bevel aen *Sonoy*, om het Slot van *Staverden*, 't welk *Reyner Dekama* wt den naem van *Rennenbergh* met 170. mannen bewaerde, te beſluyten. *Sonoy* om ſich te quijten, liet eenighe bol-werken tegen het Slot en boven de zelve borſt-weeringhen op-werpen, dwingende de belegerde daer mede hunne hoofden binnen te houden. Doen beval hy den Burght met zes ſtucken te begroeten, de graften te effenen, ende gereedſchap te maeken om den muyr te onder-graeven. Die van binnen den ernſt ſiende haekten na t'zaemen-ſpraek, ende maekten, in ſpijt van *Dekama* welken ſy met 18. andere Vrieſen aen de onſe over-leverden, een beſteck met *Sonoy*. Daer na zijn de Staetiſſe hier ende daer in Vrieſland en Groeninger-land teghen den vyand doende geweeſd, doch meeſt tot hun after-deel; zoo dat ſchier die heele rack tot aen de Eems en *Dockum* in *Rennenberghs* geweld viel; die in deſe daghen, als gezeyd, te *Groeningen* op het beſt van ſijn leeven is overleeden; krijghende tot een navolgher *Franciſco de Verdugo* een Spaeniard, die naderhand de baſtaerd-dochter van Grave *Peter Ernſt van Mansfeld* tot ſyne vrouw genoomen, en veele roembaere daeden heeft verricht. Op dien tijd had *Parma* een liſtighen aenſlagh op *Vliſſingen*, welke nochtans door den Prins ontdeckt wierd en verbrooken. Daer na hebben *Hautepenne* en *Schenk* de Stad *Breda* met verraſſinghe in-genoomen, na dat ſy het Slot, terwijl de waekers ſliepen, met lederen hadden beklommen. De Burgemeeſter *Monheym* en Burgh-grave *Stakenbroek* berghden ſich met de vlught; waer van de laetſte ſyne vrouw en dochter in 't Slot hadde gelaeten, welke zoo ſchandelyken van de Koninghſſe

† *Ita Strada ex Bulingero.*

1581. ninghſſe gehandeld wierden, dat dit leed zoo men meynd, den vader korts daer na in 't graf ſleepte. De Stad is doorgaens geplonderd, ende alles met zulke raſſigheyd en zoo weynigh geſtommels toe-gegaen, dat het krijghs-volk te *Turnhout* nergens van en wiſt, eer de zaek al was geklaerd. Alſdoen heeft men † *Willem van Linden* Biſſchop van *Ruermond* ontbooden, om de kerken weder te heylighen van de ketterſſe onreynigheyd. Boven deſe ongelucken kreegh onſe Gelderland ook ſyne roede; vermits Grave *Ian van Naſſouw* ſyne Stad-houderſchap afſtond, zoo om het af-ſterven van ſijn gemael, als om in geen op-ſpraek te koemen by de Duytſſe Vorſten, als niet onweetend zijnde dat die in de in-huldingh van *Alanſſon* geen genoeghen zouden ſcheppen. De ver-ſiende luyden waren noch meer te onvreeden, wanneer in ſyne plaets wierd op-geſchooven Grave *Willem van den Bergh*; die noch het verſtand noch de wille had om de gemeene zaek in deſe zorghelijke tijden wijſſelijken te beſtuyren; behalven dat het die van Zurveen en Over-Yſſel noch wel heughde, hoe leelijken hy ze voor weynighe iaeren in den pekel had gelaeten. Hy had ook te vooren na dit Ampt geſtaen, wanneer het aen den Grave van *Naſſouw* wierd gegeeven. Ende vermits ſijn verwant *Oranje* hem voor de tweede reys niet en dorſte over de hand ſlaen, gaf hy hem voorſchrijven mede aen de Staeten van Gelder, 't welk nochtans meer tot ſijn verwijt dan lof diende. Zommighe hoopten, dat men door dit middel eerder met den Spaeniarden in vrede zoude raeken, dan of 'er yemant van de Naſſouwſſe aen 't roer had gezeeten. De Arnhemmers hadden op *Willem Lodewijk* den zoon van Grave *Ian* een goed oogh: ende de 's Heeren-bergher duchtende dat ſy miſſchien alle de andere moghten over-ſtemmen, en dorſt ſyne Stad-houderſchap niet opentlijken aenvaerden, dan nam de gelegenheyd waer, dat de weduwe van den Keur-Palts-grave den Rhijn af-ſcheepende om naer Holland te gaen, op een duyſteren avond te *Arnhem* wierd in-gelaeten; onder welk gewoel hy mede binnen ſloop, ende ſich daer na kenbaer maekte. Maer hoe hy ſich in dit ſijn bewind heeft gedraeghen, is korts daer na gebleeken. Want ſijn boos gepoogh en heymelijk verſtand met den vyand hem binnen een iaer ofte twee wt ſyne bedieningh en de Vereenighde landen hebben verſtooten; ende is in ſyne ſtede geſteld *Adolf* Grave *van Nivenaer* en *Meurs*.

92. De zaeken aldus loopende, is 'er te *'s Graven-haghe* eene by-een-koemſt van Staeten geweeſt, ende alsdoen de verzweeringh van Koningh *Philips* beſlooten, by geſchrift vervaet, en af-gekondighd; alwaer de Staeten onder andere voor-wenden: Dat een Vorſt ſyne in-
„ zaeten, als een vader ſyne kinderen ende een
„ harder ſyne ſchaepen, behoorde lief te hebben,
„ ende met eenpaerigh recht te beheerſchen; ofte
„ dat hy daer tegen doende geen Prins meer en
„ was te noemen, dan eer een dwinge-land en
„ geweldenaer, aen wien de onderzaeten noch trouw noch gehoorſaemheyd ſchuldigh waren, „ 't welk ſy met veele omſtandigheeden vertoonden hen te zijn weder-vaeren; verklaerende derhalven, Koningh *Philips* van al ſijn recht en eygendom op de Neder-landen te zijn vervallen, „ na dat hy ſijn wreed op-zet van de zelve in eene „ erffelijke ſlavernye te betrecken, na zoo menighe „ vermaeninghen niet en had willen veranderen; „ ende niet willende, dat de Overigheyd der Steden, Richters, Ampt-luyden, Leen-mannen, ofte „ eenighe in-zaeten ſijn naem voortaen zouden „ gebruyken, ofte hem langher voor een Opper- „ heer erkennen; als de welke ſy mits deſen (gelijk „ *Philips* zelve ten tijden van ſyne in-huldingh had „ toe-gelaeten) van den eed der getrouwigheyd „ aen hem gedaen ontſloeghen; zoo dat het haer „ na de Goddelijke en wereldlijke rechten, welke „ de Koningh en Spaeniards zoo menighe maelen „ hadden over-getreeden, vry had geſtaen een „ ander Over-hoofd te kieſen, om de landen volgens hare oude vryheeden en hand-veſten te „ bedienen, gelijk-maetigh recht te verſchaffen, „ als een vader ſyne kinderen te koeſteren, ende „ voor allen onheyl te verdecken. Tot welk ampt „ alzoo de Hertogh van *Anjou* nu was beroepen, „ ende *Mathijs* op 't verganghen iaer wt ſyne bedieningh geſcheyden, hadden ſy onder een „ beſtemt; dat tot de aenkoemſt van den Hertogh „ alles op den naem van de al-gemeene Staeten „ zoude verricht worden, ende in Holland en „ Zeeland op den naem van *Oranje*. Wijders „ wierd 'er beraemd, dat men de zegels van *Philips* „ zoude verwerpen, noch voortaen geld ſlaen onder „ ſijn naem ende wapens: dat mede de Over- „ heeden en Ampt-luyden ſich zouden betuyghen „ van ſijn eed ontbonden te weſen, ende op nieuws „ den Staeten ofte hunne af-gezanten trouw zweeren, welke ſtand zoude houden tot dat ſyne „ hoogheyd zoude gekoemen zijn. Doch veele, „ ia die zelfs de Spaeniards niet moghten hooren noemen, gevoelden in haer boezem een inwendighen ſchrick en wroeginghe, wanneer hen deze eed wierd voor-gehouden; over-denkende (behalven den algemeynen ſmaed en roep van de wereld, ende de beſpraekte wijze van zoo een afterbax en averecht oordeel, daer het volk aenklaegher ende te gelijk richter was) dat ſy wel tot nu toe met den Koningh hadden geoorloght ('t welk ook eenighſins konde verſchooninghe lijden, ende meermaels zoo elders als in Nederland was gebeurd) maer altoos noch hunne Vorſten ſtandvaſtigh waren by gebleeven: daer het nu met oneyndelijke zwaerigheyd ende miſſchien met der landen wterſten ondergangh vermenght was, ſijn ouden en wettighen Erfheer te verzweeren ende een vreemd in de plaets te ſtellen. Gelijk ook de kerken-dienaer te *Woerden* opentlyken van den ſtoel leerde, dat deſe daed geenſins konde verbloemd ofte verdedighd worden. Ende zoo de Staeten hem, als in zulke zaeken weynigh ervaeren, etlyke reyſen te vergeefs hadden gebooden en gebeeden te zwijghen, is hy van ſijn ampt en wt de Stad verſtooten. Wanneer de Raeds-heer van Leeuwaerden *Feike Rhala* † een voorſichtigh en gauw man voor-ſloegh, dat men deſen eed wat zoude opſchorten, ende eerſt de Gemeente af-vorderen,

† *Strada malè Iohannem Lindanum vocat. Sed hoc vitium tam pronomina quam nomina noſtratium perperam exprimendi vel detorquendi, exteris plerisque, & inter hoc etiam florentiſſimo ſcriptori Thuano, admodum familiare.*

† *Malè iterum Famianus Strada hunc* Raldam *pro* Rhala *appellat, quem & in actu jurandi examinatum repente ſcribit.*

1581. ende de andere hier tegen zeyden dat de Overheyd behoorde voor te gaen en de onderdaenen te volghen; is hy, voor ende al eer ſyne vinghers op te ſteeken, ſchielijken met de vallende ziekte aengetroffen ende op den volgenden nacht wt de wereld gehaeld.

93. Eer deze af-zweeringh was vol-trocken, liet de Prins van *Oranje*, met toe-ſtemmingh ofte eer wt laſt van de Staeten, alles te vooren daer heen richten, dat hy beleed, de wapenen niet teghen den Koningh van Spanien maer teghen ſyne Land-vooghden en de Spaeniards op-genoomen te zijn, dringende ook het krijghs-volk niet zoo zeer op ſijn eed als wel op den eed van den Koningh. Zoo dat een yeghelijk dit doen bemerkende ſich te gemoet moet voeren den ouden Veld-heer en Vorſt deſer landen, te weeten † *Claudius Civilis*, die niet anders van den Romeynen af-wijkende; als op deſen tijd *Oranje* van den wrevelighen Hertogh van Alba en de Spaniards, ſyne oude eerbiedigheyd tegen 'tRijk en den Keyſer heeft betuyght, ende ondertuſſchen de bevel-hebbers van 'tRijk en 'tRoomſſe krijghs-volk in ernſt beſtreeden. In 't na denken van welken oorlogh wy niet alleen eene gelijke oorzaek ende bykants gelijken ſtaet van gebieden moeghen beſpeuren, maer ook de zelve Batavieren (zijnde de teghenwoordighe Gelderſſe en Hollanders) ende een Vorſt van den zelven oorſprongh en geboorte. Alzoo de aenleydingh daer van was (na 't verhael van *Tacitus*) de ſchattingh en wt-keur van oorloghs-volk, al te bezwaerlijk en after-deeligh het recht ende de gewoonten der in-zaeten; waer mede noch by quamen de over-moed, over-daed en gierigheyd der Land-vooghden en hunne dienaers, ende andere verdruckinghen. Ook de zelve Bataviers, een volk alſdoen van alle laſten en ongelden verſchoond, een vriend en helper van 'tRijk, ende echter door des Rijx rijkdom en maght niet geſleeten: hoedaenighe dinghen wy nu voorrechten, en vryheeden noemen. Eyndelyken hun Veld-heer *Civilis*, gelijk *Oranje*, een bloedverwant van de nabuyrighe Duytſe Vorſten, ende wt de Catten ofte Heſſen, der Batavieren aller-eerſte voor-zaeten, geſprooten. De miſdaed, doch te onrecht, hen aengeſchreeven, was weder-ſpannigheyd. Op welk verwijt nochtans, de broeder van *Civilis*, *Iulius Paulus*, door *Fronteius Capito* een vuyl en wulps menſch is om-gebracht. *Civilis* zelve wierd in de boeyen gezet, daer na aen *Nero* over-geſchickt ende van *Galba* vry geſprooken; tot dat hy onder *Vitellius* wederom gevaer liep, van 't legher tot ſtraffe gevorderd zijnde. Zoo dat wy alhier als in een ſpieghel de oude en nieuwe Bataviers ende voor al *Civilis* in onſen *Oranje* vernieuwd en herbooren ſien, die insgelijx by de Spaeniards als een vertreeder van de Koninghlijke hoogheyd is beteeghen, ſyne goederen en heerlijkheeden aengeſlaeghen, ſijn zoon gevanghelijk naer Spanien wegh gevoerd; behalven dat hy zelve een wijl tijds ſich buyten lands heeft moeten verſteeken, terwijl hy, om de raſernyen van Alba te ontvlieden, de banden en deerlyke dooden van ſyne lieve vrienden en maeghen *Egmond* en *Hoorn* van verre aenzagh. Hier wt namen ſy beyde, op het aenhouden van de land-zaeten, ſtof om den krijgh te aenvaerden: zoo nochtans, dat *Civilis* de hoofden van 't volk by een laedende, ſich tegen de Romeynen, als gezeghd, en niet tegen 't Rijk ſchrap ſtelde: ende *Oranje*, met goed-vinden van de Staeten der landen, op gelyken voet in 't begin de Spaeniards ende niet hun Koningh beoorloghde.

† *Siet hier van breeder op 't eerſte Boek.*

Alhier willen wy anker werpen, biddende u, goede ende alleen groote God, met op-geheevene handen en geboogheue knyen, dat ghy dit volk (door zoo menighe om-loopen van iaeren, welke in dit werk by de 1600. ſtaen op-gereekend, in verſcheyde en langhduyrighe oorloghen geoeffend, ende eerſt *Sicambers*, *Menapiers*, *Batavieren*, ende ten laetſten *Franken* en *Gelderſſe* geheeten, ende geſtaen hebbende ſchier van de eerſte tijden onder de Naſſouwſſe, Gulichſſe en Egmondſſe Vorſten, dan daer na door den nydighen Burgondier en gulſighe Ooſtenrijkers van de zelve af-geruckt: en nu verklaerd by de vrede-handelingh tot *Munſter* van *Philips* den vierden Koningh van Spanien voor vrye luyden) met eeuwighen voorſpoed en eendraght wilt zegenen, daer neffens ſyne Hoogheyd *Willem Henrick*, die nu na ſijn vader *Willem*, groorvader *Frederick Henrick* en oud-oom *Mauritz* den Grooten, ſchier ofte morghen als vijfde Stadhouder van dit Vorſtendom word verwacht, met genaedighe ooghen van boven aenſien, ende zoo zyne als de andere Vereenighde landſchappen in deſe vreedes-tijden van binnen ende van buyten voor alle onheylen en laeghen behoeden.

Nademael

Nademael wy voor heen de rond-om Gelderland gezeetene Vorſten en Heeren hebben naem-kondigh gemaekt, ende zoo den tijd van hun bewind als ten deel het gevolgh van haere maeghſchap ter loop aengeraekt: zouden de over-edele ende of koninghlijke ofte wt koninghlijken bloed geſprootene Hertoghen van Braband van groot ongelijk hebben te klaeghen ende ons met ſcheele ooghen moeghen aenſien, indien ſy neffens de andere op dit tooneel geen plaets en hadden. Dan de Lezer zy gewaerſchouwd dat wy, by gebreck van andere jonghere Tijd-ſchrijvers, als *Heuter*, *Grammay*, ende *van der Haer*, ons in deſen meeſt hebben moeten behelpen met het geen ons by *Adriaen van Baerland* en *de Vrient*, die de eerſte dit ijs hebben gebrooken, ende het werk met de rouwe ſchaef bearbeydet, is na-gelaeten. Deſe twee willen wy tot waer-borghen ſtellen, zoo'er by geval van ons eenighe mis- ofte over-ſlagh is begaen.

BYVOEGHSEL VAN DE HERTOGEN van BRABAND.

PIPYN van Landen, zoon van *Kaerleman*, was † Hof-meeſter van Vrankrijk ende eerſte Hertogh van Braband en Hesbay omtrent het iaer 625. na de zalighe geboorte, die de Swaeben en andere Duytſſe volken heeft verwonnen, ende by eene vrouw van Langnedoc verweckt drie kinderen; met naemen *Begge*, *H. Geertruyd*, ende een zoon

GRIMOALD, die na ſijns vaders wt-gangh omtrent het iaer 647. tweede Hertogh wierd van Braband, ende eer langh door bitze nijdigheyd van eenighe Grooten omgebracht.

BEGGE de zuſter van *Grimoald* met haer huysheer *Anſegijs* hebben naeſt hem de zaeken van Braband een wijl tijds waer-genoomen, ende after-gelaeten een zoon

PIPYN den tweeden, toe-genaemd *den Dicken* ofte *van Hereſtal*, wezende een maghtigh Slot niet wijd van Luyk op de Maes van hem geſticht. Dees heeft de doen noch heydenſſe Vrieſen wt ſyne Stad-houderſchap van Ooſt-Vrankrijk verdreeven, hunne Stad Wiltenburgh daer nu Utrecht is na een langhwijligh belegh verovert, en dit blinde volk door de ziel-beroerende wel-ſpreekendheyd van *H. Willebrord* allenxkens tot de kennis gebracht van de zaligh-maekende waerheyd. Wt zyne eerſte en wettighe vrouw *Pleſtruyd* zijn hem geboren *Drago*, en *Grimoald* die binnen Luyk om het geloof is ontlijfd, behalven *H. Sylvius* en eene dochter *Notburgh*, dan alle voor den vader af-geſtorven; die op het iaer 714, zijnde het 29e. van ſyne heerſchappy, mede den wegh van alle vleys is in-gegaen; na dat hy op ſijn dood-bedde, met believen der Standen, tot ſijn erf-ghenaem had gekoozen ſijn ſpeel-kind *Karel Martel*, die hem wt ſyne by-zit *Alpais* alleen was overigh gebleeven.

KAREL MARTEL, Hertogh van Braband, ende geen Koningh maer meeſter der Koninghen van Vrankrijk, heeft 70000. ofte (zoo andere ſtellen) 385000. Saraceenen by Tours vernielt; ook de Allemans, Swaeben,

† *Maire du palais*, *maior domus*.

Swaeben, Burgondiers, Vrieſen en andere wilde volken onder-gebracht. Hy ſtierf op het iaer 741. after-laetende eene dochter, en twee zoons, *Karelman* den oudſten die naderhand een Monix-kap aentrock, ende

PIPYN den drieden, gezeghd *den Korten*, die (na dat de rechte Koningh *Childerick* om ſyne achteloosheyd en laffigheyd in een Kloofter was geſchooven) op het begeeren van de Franſſe Standen en aenraeden van Paus *Zacharias*, in het iaer 750. tot Koningh van Vrankrijk is verheeven, ende, vermits ſyne vaerdigheyd in 't voor-ſtaen van de Roomſſe ſtoel, met den by-naem van den *Aller-Chriſtelijxten* Koningh vereerd geworden. Dees heeft die van Languedoc met veele moeyten over-wonnen, ende by ſyn wijf *Bertha*, dochter van Vorſt *Heraclius*, gewonnen *Karelman* den ionghſten die niet langh en leefde, ende

KAREL den Grooten, geworden op het iaer 768. Koningh van Vrankrijk ende naderhand ook Keyſer van Romen, die door heel Chriſtenrijk ſyne gezeegende wapenen heeft om-gedraeghen, ende zoo wel den Gods-dienſt als de vrye konſten allenthalven gevoordert en op-geholpen. Syne eerſte vrouw *Hildegard* heeft hem gebaert *Lodewijk*, *Pipijn* en *Karel*: de tweede, met naemen *Vaſtraed* dochter van *Rudolf* Grave van Ooſt-Vranken, twee dochters *Thideraed* en *Hiltruyd*: de driede *Luitgard* was kinder-loos. Als hy (na 't af-ſterven van ſyne ionghſte zoonen *Pipijn* en *Karel*) *Lodewijk* tot ſyn na-volgher had verklaert, is hy in 't iaer 813. wezende het 71. ſynes ouderdoms, zelf over-leeden, ende binnen Aken begraeven.

LODEWYK de Vroome, Keyſer van Romen en Koningh van Vrankrijk, heeft met de Noord-mannen en Sevenberghers geoorloght, ook de Gaſconiers en Bretons hem onderdaenigh gemaekt. By *Hermingard*, dochter van *Ingeram* Grave van Aniou, heeft hy geteelt *Lothaer*, *Lodewijk* en *Pipijn*, ende by *Iudith* van Swaeben, dochter van *Guelf* van Altorf, *Karel den Kaelen*; die na langhe oorloghen en geſchillen zoo verdroeghen, dat *Lothaer* het Keyſerdom met Italien, Provence en Auſtraſien zoude hebben, *Lodewijk* Duytſland, ende *Karel* Vrankrijk van de Maes tot aen de zee, ende *Pipin*, zoon van den over-leeden *Pipin*, Guyenne. *Lodewijk* ſtierf in 't iaer 840.

Zommighe ſtellen naeſt *Lodewijk* Keyſer *Lothaer*, als Vorſt van Auſtraſien en Braband, ende eerſten Hertogh van Lotringen, alzoo van hem geheeten; dien wy nochtans liever op de ry der Hertoghen van Braband willen voor by gaen, om dat Braband zedert de tijden van *Pipijn* den drieden met het Franſſe Rijk altoos vereenighd en gemeyn heeft geleeghen. Dan *Baerland*, om ſijn toem niet te breeken ofte den draed van ſijn verhael te verwerren, heeft moedwillens menighe Vorſten van Auſtraſien en Franſſe Koningen als ook etlyke Duytſſe Keyſers verzweeghen, die Braband door rechte ofte kromme weghen met de wapenen ſich hadden aen-ge-eygent: om dat hunne Stad-houders, op de wyze van bloote Vooghden ofte Leen-mannen, geen ervelijk ofte volkoemen gebied over Nederlanden hadden. Waer over hy van *Lodewijk den Vroomen* voort ſtoutelyken overſpringht tot *Godefroy met den Baerd*. Ons dunkt beſt en gevoeghlijxt te zijn naeſt Keyſer *Lodewijk* vervolghens te ſtellen ſijn zoon

KAREL *den Kaelen*, Hertogh van Braband en Lotringen, ende te gelijk Keyſer van Duytſland en Franſſen Koningh. Dees is geſtorven in 't iaer 877. (zommighe ſchrijven verkeerdelyken 914.) hebbende by ſyne vrouw *Hermentruyd* geteelt *Karelman*, die ſich eerſt tot een geeſtelijk leeven begaf, dan naderhand tegen den vader op-ſtaende daer over gevanghen, en, na 't gebruyk van die tyden, van ſyne ooghen beroofd wierd: *Karel*, die in een byzonderen kamp teghen den Ridder *Alboin* om hals raekte: *Lodewijk* ende *Lothaer*. Syne dochter *Iudith* is, na haer eerſte trouw met *Adolf* Koningh van Engeland, door *Baudewijn van Haerlebeek* † Bos-waerder van Vlaenderen ontvoerd.

LODEWYK *de Stamelende*, Keyſer, en Koningh van Vrankrijk, die met den Noordmannen zoo veel had te worſtelen, heeft wt eene by-zit twee kinderen geteelt *Lodewijk* en *Karelman*, ende wt zyne echte vrouw *Richild*, dochter ofte van den Koningh van Spanien ofte van Engeland, een eenighen wettighen zoon, op het iaer 916. na ſijn af-ſterven gebooren, te weeten

KAREL *den Slechten*, der Franſſen Koningh ende Hertogh van Braband: die *Neuſtrijk*, nu Normandyen geheeten, aen den Deenen, om vrede met hen te hebben, overgaf, ende eyndelyken door laeghen van Grave *Herbert* is onder-ſoebpt, ende op het iaer 955. te Perone in de boeyen geſtorven, hebbende by *Oignie*, dochter van den Engelſſen Koningh *Eduard*, gewonnen

LODEWYK *den Onnoſelen*, die insgelijx door *Hugo Capet* Grave van *Parijs* wierd gevanghen, doch, door ſynes vrouws broeder Keyſer *Otho* weder geredderd. Heeft afgeleeft in 't iaer 966, ende *Geerbergh*, dochter van *Henrick* van Saxen, moeder gemaekt van *Lothaer* Franſſen Koningh (wiens zoon *Lodewijk* de laetſte Koningh was wt het ſtam-huys van *Karel den Grooten*) ende van

† *Foreſtier. Siet voor heen de rolle der Graven van Vlaenderen.*

KAREL

KAREL *den Dicken*, Hertogh van Braband en zeſten Hertogh van Lotringen, die na 't afſterven van ſijns broeders zoon *Lodewijk* het Franſſe Rijk op hem wettelyken verſtorven zullende aenvaerden, na drie gehoudene veld-ſlaghen door *Hugo Capet* wierd verwonnen, ende binnen *Laon*, door ſchelmery van Biſchop *Anſelm*, aen ſyn vyand over-geleverd: tot dat hy in 't iaer 986. binnen Orleans in de banden van rouw is geſtorven. Hy was ſtichter van de Gudulen kerk te *Bruyſſel*, ende vader van *Otho* ſyn na-zaet; *Geerbergh* die getrouwt heeft den broeder van den Grave van Henegouw, ende tot eene houwlijx-gifte ontfanghen het Graefſchap van Loeven en Bruyſſel, neffens het Mark-graefſchap van 't H. Rijk; ende *Ermegund*, gepaerd met den Grave van Henegouw.

OTHO Hertogh van Braband en Lotringen, eenigh en waer erfgenaem van de Franſſe kroon, heeft liever luttel onderwinds en veele ruſt gehad, dan ſijn al te hals-ſterken vyand met gevaer van ſyn leeven en goederen te terghen; ende is daerom, na eene vreedighe heerſchappy van 15. iaren, in 't iaer 1001. ongetrouwd geſtorven.

Na dood van *Otho* is HENRICK Hertogh van Beyeren in des over-leedens ſtede op-geſchooven. Dan Lotringhen en Wals-Braband verſchonk de Keyzer aen *Godefroy* Grave van Ardenne, over de hand ſlaende *Geerbergh* de zuſter van *Otho*. Na *Godefroy* quam des zelfs broeder *Goſelin*, wt wien zijn voort-gekoemen *Steven* de elfde Paus van Romen, *Godefroy* ſyn navolgher, ende *Oetjen* getrouwd aen *Lambert* Grave van Loeven. *Godefroys* zoon was *Godefroy* de driede, toe-genaemd *met den Buchel* ofte *Bult*, die niet alleen Lotringen en Braband heeft in-gehad; maer ook, door handleeninghe van *Willem van Gelder* Biſſchop van Utrecht, Holland en Vrieſland met vuyſt-recht ſich aengemaetighr. Wiens zuſter *Ida* in echt zittende met *Euſtaches* Grave van Bolonien, moeder wierd van *Godefroy van Boullon* en *Balduin* Koninghen van Ieruſalem. Doch gemerkt deſe geene erf-heeren maer geweldenaers zijn geweeſd van 't Hertoghdom, willen wy een ſchreefjen voor haer wt-doen, ende daerom weder keeren tot het echte bloed van *Karel den Grooten*, te weeten *Geerbergh* de zuſter van wylen Hertogh *Otho*.

GEERBERGH en LAMBERT haer man lieten ſich geene Hertoghen noemen, dan alleen Graven van Loeven en Mark-graven des H. Rijx. Maer wanneer *Lambert*, hoogh-moedigh over de zegeninghe teghen die van Luyk bevochten, ſyne verloorene erfenis weder zocht te haelen op *Godefroy* van Ardenne, is hy op het iaer 1014. in den ſtrijd geſtruykeld; after-laetende een zoon *Henrick* den oudſten; die by *Geertruyd*, dochter van *Robert de Vries* Grave van Vlaenderen, teelde *Ida* gehylickt aen *Boudewijn* Grave van Vlaenderen en Henegouw, neffens *Mechteld* huys-vrouw van *Euſtaches* Grave van Bolonien, ende *Lambert met den Baerd* ſyn na-zaet; in wiens plaetz, wanneer hy in een ſlagh was gevallen, gekoemen is ſyn zoon *Henrick* de tweede, gebooren wt *Oetjen* dochter des Graves van Ardenne, die door zeeker edelman, binnen ſyn Hof in eene loſſe gevanghenis bewaerd wordende, 's nachts op ſyn legher is vermoord. Alzoo is op het iaer 1078. des zelfs zoon *Henrick* den drieden op het kuſſen geraekt, die by de zuſter van den Vorſt van Duringen heeft verweckt *Henrick*, die in een gevecht by Doornick dood bleef, ende *Godefroy* die in 't iaer 1106. van Lotringen en Braband weder meeſter wierd. Deſe en tellen wy mede niet onder de rechte Hertoghen, om dat ſy dien naem noyt en hebben gevoert ofte het land bezeeten.

GODEFROY, geheeten *van Loeven* ofte *met den Baerd* (om dat hy ſich hadde verzwooren den baerd niet te zullen af-legghen al eer hy ſyn oud erf-goed van Braband en Lotringen op *Henrick* Grave van Limburgh ende wt Keyſerlyke vergunninghe Hertogh van Lotringen hadde weder gewonnen) heeft, ſijns wens nu maghtigh zijnde, met *Arnout* Heer van Grimbergen, een man zoo groot van maght als van moed ende die niemand boven ofte neffens hem wilde lijden, menighe en harde ſchermutzels gehouden, ende doorgaens veele Gods-huyſen op-gericht. Is geſtorven in 't iaer 1140. ende in 't Kloofter van Affligem tuſſchen *Bruyſſel* en *Aelſt* begraeven.

GODEFROY de tweede, zoon van den eerſten, heeft tegen *Henrick* van Limburgh, die te vuyr en te zwaerd Lotringen was in-gevallen, het harnas aengetooghen, ende *S. Truyen* na groot geweld vermeeſtert, ende met gedwonghen hulp van de burghers van Aken de heyr-kraght van *Henrick* wtgeiaeght. Dan het oorlogh dat hy voerde met de Berthouten Heeren van Grimbergh en Mechelen, is hem tegen gevallen. Na een bewind van drie iaeren en etlyke maenden is hy ontſlaepen ende in de Peters kerk te Loeven begraeven.

GODEFROY de driede was noch een wieghelingh, wanneer de Berthouten in 't iaer 1146, verachtende de nederighe iaeren van den Vorſt, het land van Braband over al ſchonden en af-liepen. De Ridderen en in-zaeten van Braband hier over ontroerd, daeghden den vyand wt met een maghtigh legher, ende, om te hevigher te ſtrijden, droeghen den ionghen Hertogh met de wiegh op de vecht-baen (gelijk eertijds die van Macedonien hadden gedaen als ſy met de Slavoniers zouden kampen) ende behielden alzoo het veld, neemende ook *Walter van Grimberghen* gevanghen. *Margriet* dochter van *Henrick van Limburgh* heeft hem vader gemaekt van *Henrick* hin

na-volgher, *Albert* Biſſchop van Luyk, ende van *Aleyde* Koningin van Engeland. Wt ſyne tweede vrouw, welkers naem ick niet vermeld en vinde, is gebooren *Willem*. *Godefroy* is op het 43. iaer van ſyne bedieninghe geſtorven ende insgelijx te Loeven onder-geleghd.

HENRICK de eerſte dies naems, had by *Mechteld* dochter van *Mathijs* Grave van Bolonien twee zoons, *Henrick* ſyn genant en na-zaet, en *Godefroy*, behalven vier dochters; van de welke de oudſte *Marie* beſteed is aen Keyſer *Otho* den vierden, ende *Margriet* niet aen *Otho* (gelijk *van Baerland* te onrecht voor-geeft) maer aen *Geeraert* den drieden Grave van Gelder; *Mechteld* was eerſt huys-vrouw van den Palts-grave, ende daer na van Grave *Floris* van Holland, zoon van *Willem*. *Henrick* heeft het Slot Duras eerſt geſlecht en weder wt den grond op-gebouwt, ende die van S. Truyen beſtreeden. Heeft hier neffens in 't iaer 1197, als Veld-heer der Chriſtenen, de maghtighe koop-ſtad *Baruth* den Turken ontweldight, daer na ook Conſtantinopolen helpen inneemen. Van daer weder naer huys keerende heeft *Otho* † Grave van Gelder in 't iaer 1201. met bedrogh, ende op 't volgende iaer *Diderick* van Holland in een ſtrijd by Heuſden gevanghen gekreeghen: in 't iaer 1212. met ſijn ſchoon-zoon *Geeraerd van Gelder* Luyk en Tongeren beklommen en deerlijken verwoeſt; doch in den af-tocht 2000. van den ſynen verlooren. Naderhand is hy door de Graven van Vlaenderen en Holland ende den Vorſt van Salesbury broeder van den Engelſſen Koningh, binnen Bruyſſel belegerd, ende niet quijt geſcholden aleer hy had belooft den Franſſen Koningh *Philips*, met wiens dochter *Marie* hy doen getrouwd was, noch met geld noch met volk te zullen byſtaen. Ten laetſten is hy in 't iaer 1225. na eene heerſchappy van 48. iaeren te Kolen geſtorven, als hy weder-quam wt de bruyloft van Keyſer *Frederick* den tweeden.

HENRICK de tweede, zoon van den eerſten, heeft wt *Marie* dochter van *Marie* Roomſſen Koningh geteelt *Henrick*; *Mechteld* bed-genoote van des Koninx broeder in Vrankrijk, *Marie* wijf van den Hertogh van Beyeren, ende *Beatrix* van den Landgrave van Duringen, behalven *Margriet* Klooſter-Iuffrouw van 's Hertoghs-dael, door haer vader geſticht. Syne tweede vrouw *Sophie* baerde hem een tweeden *Henrick*, ende *Mechteld* getrouwd aen *Robert* den eerſten Grave van Artoys en S. Paul. Hy heeft Colen een wijl tijds beſlooten gehouden, ende de hem aengeboodene Keyſerlijke kroon door ſyne voorſpraek over-gezet aen ſynes zuſters zoon Grave *Willem* van Holland: ende is geſtorven na een bewind van twee en twintigh iaeren.

† *Siet de Geld. Geſchied. op die iaeren.*

HENRICK de driede had by ſyne vrouw *Aleid van Burgondien* drie zoons, *Henrick*, *Ian* en *Godefroy*, ende eene dochter *Marie* gepaerd naderhand met *Philips* den drieden Koningh van Vrankrijk. Na een vreedzaem gebied van 13. iaeren is hy wt de levende wegh gehaeld op het iaer 1260.

IAN anderde zoon van *Henrick* is op het iaer 1268. door de meeſte Standen voor-getrocken ſijn oudſten broeder *Henrick*, die om eenighe gebreecken zoo van leeden als zinnen onbequaem wierd geacht tot de land-zorgh, ende ſich, na dat hy onder de momberſchap ſynes moeders acht iaeren had geheerſt, te Dyon in een Klooſter begaf; niet zonder op-ſtand en groote verſtoornis van die van *Loeven*, zegghende dat *Henrick*, zoo hy zelf daer toe niet en doght, immers door de tweede hand konde en behoorde te gebieden. Na dat *Margriet*, zuſter van den Franſſen Koningh *Philips*, in de kraem was verongeluckt, trouwde *Ian* eene andere *Margriet*, dochter van *Guido* Grave van Vlaenderen; die hem voort-bracht *Ian*, en *Godefroy* die in ſyne ieughd wt-ginghe; neffens *Marie* ende *Margriet* bed-gezelle van *Henrick* Grave van Lutzenburgh ende daer na Roomſſen Keyſer. *Ian* heeft het Vorſtendom van Limburgh, na een moeylijken oorlogh, gewonnen, en *Reynald* den eerſten Grave van Gelder, die ſich voor naeſten erfghenaem wt-gaf, in den ſlagh van Woeringen gevanghen. Ten laetſten is hy, op de bruyloft van des Koninx van Engelands dochter, in een ridder-kamp met een ſpeer verwond, ende korts daer na geſtorven.

IAN de tweede was huys-heer van *Margriet* dochter van *Eduard* den eerſten Koningh van Engeland. Onder hem waren die van Mechelen, om de hen benoomene vryheyd van de zout- en vis-koopmanſchap, met die van Antwerpen in oorlogh, dan zijn, na veele gedaene en geleedene ſchaden, ten laetſten door den Hertogh by Rupelmond verſlaeghen, ende voor een groot geld met hem verzoend. Insgelijx zijn die van Bruyſſel, daer het grauw veele huyſen van de vernaemdſte wt verwoedheyd had omgeworpen, door hem gemuylband. Na 19. iaeren gebiedens is hy te Vuern geſtorven ende binnen Bruyſſel begraeven.

IAN de driede is op het iaer 1312. ſijn vader in het Hertoghdom gevolghd. Heeft *Reynald* van ‡ Valkenburgh, om dat hy die van Maeſtricht plaeghde en laſtigh viel, gedwee gemaekt, ende met *Lodewijk van Creſſy* Grave van Vlaenderen weghen Mechelen een hinderlyken krijgh gevoert. Syne drie zoons *Henrick*, *Godefroy*, en *Ian* de oudſte zijn alle kinder-loos geſtorven. De oudſte dochter *Iohanne* is, na dood van *Willem* Grave van Henegouw en Holland, door

‡ *Siet hier van ende van den Mechelſſen oorlogh onſe Geſchied.*

den

* *Siet de Geld. Geſchied.*

den vader verloofd aen *Venceslaes* zoon van *Ian* Koningh van Bohemen; *Margriet* aen *Lodewijk van Malain* Gr. van Vlaenderen, ende *Marie* aen *Reynald* den drieden, tweeden Hertogh van Gelder. Hertogh *Ian* ſtierf in 't iaer 1355.

WENCESLAES van Bohemen (broeder van Keyſer *Karel* den vierden) Hertogh van Lutzenburgh, die gezeghd word wt ſynes moeders lichaem zonder haer letzel te zijn wt-geſneeden, is door ſyne vrouw *Iohanne* mede Hertogh van Braband geworden. Doch ſijn zwagher Grave *Lodewijk* klaegende mis-deyld te zijn, heeft hem een goed deel van Braband, ende daer over een zeer oneffen verdragh met de wapenen afgedwonghen. Aen d'andere zijd heeft hy de weder-barſtighe Lovenaers getemt, teghen *Eduard* van Gelder gekampt, ende etlyke duyzenden van de ſnap-haenen, Borhommes geheeten, omtrent Savoye in den pan gehouwen. In 't iaer 1371. * is ſijn legher in 'den ſlagh van Baeſwijler (daer ſijn vyand *Eduard van Gelder* mede dood bleef) vernield, ende hy zelf gegreepen, doch, op de dreyghementen van zijn broeder den Keyſer, weder ontbonden. Sijn ſterf-dagh word geſtelt op het iaer 1384, ende van de Hertogin (die naderhand met Hertogh *Willem van Gelder* een ſterken en haperlyken oorlogh heeft gedreeven) op het iaer 1406.

* *Siet de Geld. Geſchied.*

Haere zuſter *Margriet* welke, als gezeghd, aen den Vlamingh getrouwd was, liet after eene dochter *Margriet*, welke voor de tweede reys is gehouwlijkt met *Philips den Stouten* Hertogh van Burgondien en zoon van *Ian* Franſſen Koningh. *Philips* heeft by haer gewonnen drie zoonen; waer van *Ian* de oudſte Hertogh wierd van Burgondien; de middelſte *Anthonis*, in ſtede van ſyne kinderlooze oude moeye *Iohanne*, Hertogh van Braband, ende *Philips* Grave van Nevers.

ANTHONIS van Burgondien, Hertogh van Lotringen, Braband en Limburgh, ende Mark-grave van 't H. Rijk, was een ſtrijdbaer Heer, een lief-hebber van de Latijnſſe tael, ende een ſtraf vyand van alle ſtraetſchenders en verdruckers der armen. Wt *Iohanne van S. Paul* zijn hem gebooren *Ian* en *Philips*, behalven eene dochter die iongh ſtierf. Sijn tweede kamer-raed *Elizabeth van Gorlitz* braght aen hem tot houwlijx goed het Hertoghdom van Lutzenburgh, 't welk hy met een geweldigh heyr over-getooghen en ſich heeft gehoorſaem gemaekt. In 't iaer 1415. is hy in den ſlagh van Blangy tot dienſt van den Franſſen Koningh geſtruykeld, ende te Bruyſſel in 't graf geleghd.

IAN is op ſijn 16e. iaer getrouwd met *Iacobe*, dochter van *Willem van Beyeren* Grave van Henegouw en Holland: welke echter eer langh van haer man af-liep, ende met den Hertogh van Gloceſter, broeder van den Enghelſſen Koningh, hertrouwde; wiens heyr-kraght eerſt wt Braband, daer na ook met groote moeyten wt Henegouw is veriaeghd, daer *Iacobe* gevanghen wierd, ende ten laetſten in een hooſd-ſlagh by Brouwers-haven t'eenemael verbrooken. Doch *Iacobe* van Gent ontſlippende heeft naderhand in Holland nieuw ſpel gemaekt. Onder dit is Hertogh *Ian* in 't iaer 1426. zonder lijfs-vruchten over-leeden, als hy onlanx te vooren de treffelijke Academie van *Loeven* hadde geſticht.

PHILIPS, de broeder van *Ian*, had met de Luykenaers zwaere vyandſchap, die weghen eenighe, zoo ſy klaeghden, hen ontnoomene dorpen etlyke Sloten in 't gebied van Namen over-weldighden en te grond wierpen, ende Bovigne dapper beſtreeden. Waer tegens *Philips*, de naeſte erfghenaem van dat Graefſchap, gewapende wtſtuyrde, die wt den Burght van Namen daghelijx wederom moes-kopten in de Luyxe geweſten. Wanneer hy daer na ſyne gezeekerde bruyd *Iolente*, dochter van *Lodewijk* Koningh van Sicilien, te gemoet zagh, is hy middeler-wijl van de dood verraſt, na een bewind van drie iaeren en drie maenden.

PHILIPS de tweede, zoon van *Ian den Onverzaeghden*, en wettigh erfgenaem van den over-leeden *Philips*, is na ſijns vaders dood en 't bedwinghen van *Iacobe* 't'effens erf-heer geworden van Burgondien, Lottingen, Braband, Limburgh, Vlaenderen, Artoys, Henegouw, Holland, Zeeland en Vriesland, ende, na 't onvruchtbaer af-ſcheyden van *Elizabeth* weduwe van Hertogh *Anthonis*, mede van Lutzenburgh. Heeft, om den verraedelijken moord van ſijn vader *Ian* op den Dolfijn te wreeken, met de Engelſſe Vrankrijk langh ende iammerlyken geplaeght, de weder-weerighe burghers van Bruggen verdeemoedight, mits gebiedende dat men ze voor vyanden zoude houden ende nergens in-laeten; als mede de Gentenaers, na dat hy eenighe duyzenden der zelver had neder-gehouwen, ende ſijn ſpeelkind *David* tot het Biſſchopſchap van Utrecht op-gekroodet. Syne eerſte egade *Michelle*, dochter van den Franſſen Koningh *Karel* den zeſten, heeft noyt kinderen gevoeckt, noch ook de tweede *Laude*: dan de driede, *Iſabelle van Portugal* heeft hem gebaert *Anthonis* en *Iooſt* die in hunne kindsheyd ſtierven, ende *Karel* ſijn na-zaet. *Philips* ſtierf in 't iaer 1467.

KAREL heeft by ſijns vaders leeven Koningh *Lodewijk* den elfden te Montlhery geſlaeghen, ende hem by beſteck zommighe Steden lanx de Somme weder af-genoomen; daer na die van Dinant, die ſyne gehuchten met blacken en ſtroopen hadden geſchonden, wt-geroyt; die van Mechelen, wegen hun op-ſtand tegen den Stad-harder, beboet; S. Truyen ontveſt; ende die van Luyk, na dat hy te vooren tweemael was verbeeden, ten laetſten (vermits het vaſt zetten van hun Biſſchop ſijn verwant *Lode-*

wijk

wijk van Borbon) geweldigher hand verovert en ten naeſten by om-geworpen; daer neffens de Akenaers, om dat ſy de Luykenaers met voor-raed hadden geholpen, eene groote geld-ſtraffe op-geleght. Door ſyne wapenen is ook ſijn voorvluchtighe ſchoon-vader *Eduard* Koningh van Engeland in korte daghen in ſijn Rijk herſteld; ende binnen Mechelen de ſtoel geplant van een hooghen Raed der Nederlanden, wiens wt-ſpraek niemand en moght wraeken. Onder 't dexel van eene afterbaxe verpandingh, welke Hertogh *Arnold* wt een wraek-gierigh op-zet en buyten believen van ſyne Stenden tot after-deel van ſijn Godlooſen zoon *Adolf* had in-gegaen, heeft hy ook Gelderland en Zutveen met geweld over-rompelt. Daer na heeft hy met het nood- en baete-loos belegh van Nuys ſyne maght verzwackt, en teffens wtgeput met den Lotrinxen en Switzerſſen oorlogh; alwaer hy tot drie mael after een is geklopt, ende ten laetſten zelf voor *Nancy* gebleeven in 't iaer 1477. Wt ſyne voorighe huys-vrouw *Iſabelle van Borbon* (want de tweede *Margriet* zuſter van Koningh *Eduard* den vierden noyt en heeft gekindert) is gebooren eene eenighe dochter

MARIE van Burgondien. Maer Koningh *Lodewijk* verneemende dat ſy trouwen zoude met [illegible] *van Ooſtenrijk*, zoon en t'ſyner tijd na-zaet van Keyzer *Frederick*; onder-ſtond wt gramſchap ſyne ongehuyrde handen te ſlaen aen Atrecht en andere Steden daer omtrent, als mede aen het Hertoghdom van Burgondien, op het voor-werpzel dat *Karel* geene mans erven had after-gelaeten. In deſen nood hebben de Gentenaers den gegijzelden *Adolf van Gelder* het Veld-heerſchap opgedraeghen, die Doorniker ambacht wijd en breed af-liep; ende zelfs tot onder de veſten der Stad ſich vertoonde: wanneer de Franſſe wt-vallende den al te moedigen en roekeloozen Hertogh, ende die maer een oogenblick de opene lucht had geſmaekt en noch niet hoofd-zaekelijx verricht, op een groen veld after-haelden en neder-ſloeghen; zonder dat *Ian Grach* hem konde ontzetten, die mede op de plaetz wierde gepriemd. Na wiens dood de Gelderſſe ſich wt de Burgoenſſe banden hebben ontwickelt, ende tot Vooghdeſſe des lands gekoozen *Adolfs* zuſter *Catharine*. Maer *Maxmiliaen* heeft de Franſſe eer langh in den ren-baen van hunne over-winninghen geſtuyt, ende het weder-ſpannighe Gelderland weder een toom aengedaen. Daer na is *Marie* geſtorven aen een val van 't paerd; na-laetende, behalven *Margriet* getrouwd met *Ian* Prins van Spanien, een zoon

PHILIPS van Ooſtenrijk, die op het iaer 1494. binnen Loeven Hertogh van Braband is ingehuld, ende daer na over de rijken van Caſtilien en Arragon van weghen ſyne vrouw *Iohanne van Arragon* dochter van *Ferdinand* en *Iſabelle*. Eer voor de tweede reys naer Spanien te trecken (daer hy in 't iaer 1506. is geſtorven) heeft hy Arnhem en andere Gelderſſe Steden in-genoomen; ende, om beter bewaerd te zijn, Hertogh *Karel van Egmond* tot een wegh-gezel mede genoomen, die echter t'Antwerpen ſich ziek maekende in een ſlechten draght is ontvlooden en op een vollen loop naer Gelderland toe gereeden, ende zedert dien tijd de landen van *Philips* langhe en menighe iaeren heeft beſpronghen en gequelt. *Philips* was vader van *Eleonore*, eerſt Koningin van Portugal en daer na van Vrankrijk, van *Marie* Koningin van Hongaryen en Stad-houderſſe der Nederlanden, ende van

KAREL, naderhand Roomſſen Keyſer, van wien wy liever willen zwijghen dan niet genoegh ſpreeken: te meer, alzoo ons voorigh werk van ſyne deughden en oorloghen vervuld is.

PHILIPS, zoon van *Karel* wt *Iſabelle van Portugal*, en tweede van dien naem Koningh van Spanien, is door vrywillighen af-ſtand ſijns vaders in 't iaer 1555. geworden de vierde van dien voor-naem Hertogh van Braband. Heeft in 't iaer 1544. getrouwt *Marie*, dochter van *Ian* de driede Koningh van Portugal, ende daer by geteelt *Karel* die in 't iaer 1568. wt het leeven is geruckt: in 't iaer 1554. *Marie* Koningin van Engeland, dochter van *Henrick* den achtſten en *Catharine*: 1561. *Elizabeth van Valoys*, dochter van *Henrick* den tweeden, waer wt geſprooten zijn *Iſabelle* bed-genoote van *Albert van Ooſtenrijk*, ende *Catharine* vrouw van den Hertogh van Savoye: in 't iaer 1568. heeft hy tot zyne vierde vrouw genoomen *Anne van Ooſtenrijk*, gebooren wt Keyſer *Maxmiliaen* den tweeden en ſyne zuſter; ende daer by gewonnen drie zoons, waer van *Philips* de driede ſijn na-zaet alleen in 't leeven bleef. *Philips* heeft in 't iaer 1598. op ſijn ſterf-bedde de Nederlanden onder zeeker bedingh over-gezet op ſyne dochter

ISABELLE en haer bruydegom Aerts-hertogh *Albert*, zoon van Keyſer *Maxmiliaen*. Doch wanneer *Albert* in 't iaer 1621. ende *Iſabelle* 1633. zonder lijfs-erven waren afgeſtorven, zijn de Spaenſſe Nederlanden volgens voorgaend maegh-geſcheyd weder vervallen op

PHILIPS den vierden dies naems Koningh van Spanien en zoon van *Philips* den drieden, over-leeden in 't iaer 1621, die 1634. Braband en de aenbuyrende landſchappen, ſchier op gelijke voor-waerden als die by wijlen *Albert* en *Iſabelle* waren bezeeten, heeft vergunt aen ſijn broeder

FERDINAND Cardinael, die in 't iaer 1641. te Bruyſſel ongetrouwd is geſtorven, ende naderhand op 't iaer 1647. aen ſijn bloedvriend

LEOPOLD WILLEM, zoon van *Ferdinand* den tweeden en broeder van *Ferdinand* den drieden Roomſſe Keyſeren, die rechtevoort noch in 't leeven is.

AEN

AEN DEN LEESER.

Wy en moeghen u niet benijden en onthouden eenighe merkelijke hand-veſten en vryheyds-brieven, eertijds aen etlijke Steden en plaetzen van het Vorſtendom en Graeffchap verleend, ende meeſt zulke waer van de Heer Pontanus geen gewagh gemaekt noch den inhoud geſien heeft. Wy zullen beginnen van 't Plackaet, waer by Keyſer Karel verbied, de weder-ſprookene dingh-taelen der burgheren van Nymeghen, van den Schepen-ſtoel van Aken wijders aen andere ofte hooghere vier-ſchaeren heen te ſchicken.

Dè non evocando ab Aquiſgranenſibus proceſſus Noviomagenſium.

CAROLUS divina gratia Romanorum Imperator Auguſtus, Rex Germaniæ, Hiſpaniarum &c. Dux Gelriæ &c. Recognoſcimus & notum facimus tenore præſentium univerſis, Quod oblata nobis ex parte fidelium nobis dilectorum, Burgimagiſtri, Scabinorum & Conſiliariorum oppidi noſtri Neomagenſis in Ducatu noſtro Gelriæ petitio continebat, quod licet civitas communitasque eiuſdem oppidi Novimagenſis, communibus Ducatus noſtri Gelriæ & Comitatus Zutphaniæ privilegiis, tanquam unum ex primariis Ducatus eius membris, meritò gaudeat gaudereque debeat, omnesque incolæ prædicti Ducatus & Comitatus ab antiquo per Divos Imperatores & Reges auguſtæ memoriæ privilegiati ſint, & nuper in comitiis noſtris Imperialibus, anno Domini 1548. in civitate noſtra Imperiali Auguſta Vindelica habitis inter nos & ſtatus S. Rom. Imperij, expreſsè tractatum & conventum ſit, quod extrà territorium prædictum ad nullum omninò judicium vocari trahique poſſint; Attamen de Illuſtrium quondam prædeceſſorum noſtrorum Ducum Gelriæ, Principum ſuorum, nec non ipſorum & incolarum dicti oppidi noſtri conſenſu ibidem receptum ac admiſſum fuiſſe, Quod, caſibus duntaxat aliquibus exceptis, ii qui ſeſe per ſententias Scabinorum & Conſulatus Novimagenſis gravatos prætendant, ad urbem & ſedem noſtram regiam Aquiſgranum appellare poſſint, Ita tamen, quod nulla ex cauſa ab Aquiſgranenſium judicum ſententiis ulterius ulla appellatio ſive ad judicium Cameræ noſtræ Imperialis, ſive ad curiam noſtram Imperialem, ullumve aliud tribunal quantumvis privilegiatum, interponi poſſit, Quodque ipſi Iudices appellationis Scabini Aquiſgranenſes in judicando ipſius oppidi Novimagenſis laudabilia ſtatuta municipalia, conſuetudinesque (prout juri congruum ſit) ſequi teneantur; Verum cum timeant, ne ſub huiuſm. conſuetudinis appellationis prætextu nonnulli malignari cupientes ultrà prædicta cives ipſorum Novimagenſium vexare præſumant, in caſibus per ipſorum ſtatuta exceptis, aut ab dictorum etiam Aquiſgranenſium ſententiis ab aliquod aliud tribunal, novi deinceps prædicti judices Aquiſgranenſes, contra ſtatuta ipſa municipalia oppidi Novimagenſis, quicquam decernere attentent, nobis humiliter ſupplicarunt, ut prædicta eorum ſtatuta, veterem obſervantiam & conſuetudines laudare, approbare, ratificare & confirmare, & aliàs de oportuno ipſis remedio providere dignaremur. Nos igitur ſubditorum noſtrorum ſtatum proſperum & tranquillum ſolito ſtudio provehere & conſervare impensè cupientes, volentes ipſos Novimagenſes hac in parte ſingulari favore & gratia noſtra proſequi, animo deliberato ex certa ſcientia favoreque, & maturo ſuper hoc habito conſilio & deliberatione tàm Imperij quam aliorum procerum & fidelium noſtrorum, ac pro ea auctoritate, qua tàm ratione Imperialis culminis quam Ducatus noſtri Gelriæ ac alias fungimur, ac ex plenitudine Imperialis noſtræ poteſtatis, prædictis Burgimaſtris, Scabinis & Conſularibus oppidi noſtri Novimagenſis prænarrata eorum ſtatuta, uſum & obſervantiam approbavimus, ratificavimus & confirmavimus, atque tenore præſentium approbamus ratificamus & confirmamus, &, quatenus opus eſt, de novo concedimus & indulgemus, atque auctoritatis noſtræ prædictæ robore & firmitate munimus; hoc noſtro perpetuo & inviolabili edicto ſtatuentes & decernentes, quod eadem ſtatuta & conſuetudines deinceps perpetua valida & firma, validæque ac firmæ ſint & eſſe debeant, & ab omnibus inviobiliter obſervari; ita quod amodò in antea perpetuis futuris temporibus non liceat cuiquam hominum, civium aut foraneorum, cuiuſcunque ſint dignitatis ſtatus & conditionis, appellare à ſententiis Scabinorum & Conſulatus Novimagenſis in caſibus, in quibus per ſtatuta eorum municipalia, longo uſu recepta, receptum fuit in contrarium. In cæteris autem caſibus non exceptis, in quibus ſecundum juris communis diſpoſitionem appellatio locum habet, & ad judicium prædictæ urbis & ſedis noſtræ regiæ Aquiſgrani appellari ſolet, non liceat ipſis Aquiſgranenſibus ejuſmodi appellationis cogni-

tionem alio remittere, vel partibus ab ipſorum Aquiſgranenſium ſententiis ad ullum omninò altius tribunal novam appellationem interponere, Sed eorum ſententiis quælibet partium finaliter ac omninò acquieſcere; proque firmiore eius obſervatione, utraque pars in cauſa appellationis hujuſm. ab ſententia Iudicis Scabinorum Novimagenſium interpoſitæ teneantur in manibus eorundem Iudicis & Scabinorum ſolenne juramentum præſtare, quod ab dictorum Iudicum Aquiſgranenſium ſententiis neutiquam ultra appellare, ſeu directè vel indirectè provocare prætendet. Decernentes appellationes ab præfatis judicibus Aquiſgranenſibus in contrarium factas, ad nos aut ſucceſſores noſtros Romanos Imperatores, ſeu Cameram noſtram Imperialem, vel ad quoſcunque alios Iudices Imperiales, nullatenus acceptari vel admitti debere. Nos enim omnes tales appellationes, ſi quæ præfato modo fuerunt interpoſitæ, nec non omnia inde ſecuta, caſſata, irrita fecimus, & annihilamus, proque caſſatis, irritis & nullis haberi volumus & decrevimus; non obſtantibus quibuſcunque legibus, ordinationibus, conſtitutionibus, pragmaticis ſanctionibus quomodolibet editis vel edendis, aliisque contrarium diſponentibus quibuſcunque, Quibus omnibus & ſingulis, in quantum huic noſtræ conceſſioni, privilegio indulto aut directò obſtarent, aut quovis modo obſtare aut eorum effectum impedire poſſent, etiamſi talia forent de quibus hic ſpeciatim mentionem fieri oporteret, aut de ea re verbo ad verbum exprimi, motu proprio, ſcientia auctoritate & poteſtate ſupra dictis, derogamus, & derogatum eſſe volumus atque decernimus. Dummodò tamen præfati Scabini & Conſules oppidi noſtri Novimagenſis, in cauſis ad finalem & omnimodam eorum deciſionem & definitionem ſpectantibus, in quibus appellationis remedium juxta ipſorum ſtatuta locum non habet, ſimiliter Iudices Aquiſgranenſium in aliis cauſis propter appellationem ad ipſos devolutis, unicuique debitam juſtitiam adminiſtrare negligenter ſeu malitioſè non differant. Volumus præterea, quod ipſi Iudices appellationis Scabini Aquiſgranenſes in judicando ipſius oppidi noſtri Novimagenſis laudabilia ſtatuta, prout juri congruum eſt, obſervare & ſequi teneantur; Declarantes, ſententias eorum contrà dicta ſtatuta latas & promulgatas, ferendas ſeu promulgandas, ipſo jure invalidas caſſas & nullas. Nulli ergo omninò hominum liceat hanc noſtram appellationis, confirmationis, conceſſionis, derogationis, decreti, voluntatis & gratiæ paginam infringere, aut quovis auſu temerario contraire. Si quis autem id attentare præſumpſerit, præter nullitatem actus, noſtram quoque & imperij gravem indignationem ac pœnam 20. marcarum, auri puri, toties quoties contra fecerit, ipſo facto ſe noverit incurriſſe, Quarum tertiam fiſco noſtro Imperiali, alteram tertiam Cameræ Ducatus noſtri Gelriæ, & reſiduam tertiam partem injuriam paſſi aut paſſorum uſibus decernimus irremiſſibiliter applicari; harum teſtimonio literarum manu noſtra ſubſcriptarum, & ſigilli noſtri Cæſarei appenſione munitarum. Datum in oppido noſtro Bruxellenſi die 12. menſis Novemb. Anno Domini 1549, Imperij noſtri trigeſimo, & regnorum noſtrorum trigeſimo quarto.

Volght nu het Plackaet van Koningh *Philips* over de onkoſten van het klaeringhs-gericht tot Nymeghen, en eenighe andere zacken.

PHILIPS, van Gods genade Koningh van Caſtilien &c. allen den geenen die deſen onſen brief ſullen zien / Salupt en dilectie: Wy hebben ontfangen de ootmoedige ſupplicatie van den Meiſteren van den bruderſchappen ende ampten van wegen der gemeyner burgeren ende ingeſeten onſer Stad Nymegen / inhoudende / dat ſy etlycke beſweernisſe hadden tegen idt Richter-ampt aldaer / in welken ſy verſochten geremediert to werden als hier na volght. In den yrſten / ſoo die burgers hoochlick durch die appellation / van Schepenen vonniſſen aldaer to Aken to kommen und to brengen / beſweert ende in grooten koſten gebuert werden / daer durch dan mennich geſchricht wert in die appellation voirt te vaeren; bidden daerom / dat van nu voortaen idt proces van appellation saicken op de mynſte onkoſten in die ſommer mit twee Schepenen ende den Secretarius van Nymegen tot Aicken overgebracht werden / Ten were dat die parthyen die onkoſten der hoiftfaert niet verleggen wolden / dat die Richter alſdan mit ſal repſen / ende die onkoſten op den weder-penninck na alder gewoenlyeidt verleggen / Ende alſoo durch deſen middel die Richter ende Schepenen tot Nymegen verblyven ende nyt mit op Aicken ſollen repſen / hunten die onkoſten der haelft to vermyndert ende gemynndert werden / of oick noch meer / overmits die redene burſz / ende meer anderen hier toe gefuecht werden kunnen in billychheydt; ende dat om hier op te voorſien voir raitſaem bedacht was / dat die Richter tot Nymegen dat oirdeel toe beſegelende / ende geen mopten van der repſen hebbende / ontfangen ſol voor dat oordeel geldt acht Daler / Item die twee Schepenen Secretaris op Aicken repſende ſolden pegelych hebben en genieten eyn wier-daler en nyt meer / Dan die verterongh und onkoſten op die repſe mit oeren dienaeren in billichheyt op geboerlicke rekenongh / overmits dat durch deſen middel nyt eynen waghen oeren perden dynaeren ende onkoſten die appellation volfuert / ende die haelft der onkoſten van der repſen ſol kunnen verhuedt ende geſchouwt werden. Ten anderen begeeren die burſz burgers / dat nu voirtan die mit erf-huys recht procedeerende hooger niet beſweert werden / dan den Richter tot elcke repſe van die banck te ſpannen to geven een ferdel wyns / ſoo die Schepen elck nyt meer dan tot elcke repſe een vleps wyns begeeren of ontfangen. Ten darden / dat die hondſchappen / die aldaer an den Gericht gebruyckt ende in andere Steden gelepdt ende beſegelt zyn / aengenomen zullen werden / ſonder aldaer op nye daer van ſalarium oder loon den Richter (ſoo die Schepenen daer van niet hebben noch begeeren) to geven; gemerckt van andere ſegel ende brief aldaer of op andere plaetſen eyns bekoſtiget / men den Gericht

nyet

nijet verplicht en is. Ten vierden / of etlijcke perſoonen durch eynen volmechtigher mit recht pzocedieren wolden van eyner saicken / dat men nijt meer sal geven dan eynfoldich loon / na alder gewoonten. Ten vijfden / daer eyn perſoon pzocedieren wil mijt beſaet / gewalt / klacht of peyndingh aen guederen / daer dzie vier of meer perſoonen aen gerechtichd zijn / dat men dair van oick niet meer geven en sal dan eynvoldich loon / na alder gewoonten. Ten ſeſten / dat oock gein napdſijnnen en ſullen toegelaeten werden dan na alder gewoente / dat is / die durch zwackheyt hoers lijfs an den Gerijcht niet komen kunnen / off sy moeten genegen zijn ten naeſten Gerijchtdach daer na ten helligen te zweeren / dat sy noods halven den voozmiddage bupten lendich geweeſt zijn / of ten wer dat den verwerder van den aenlegger ofte kleger toegelaeten wurdt. Ten ſoevenden / dat ooch voo? gerijchts koſten den partyen gein noptſijnnen of wtvluchten van recht toegelaeten ſal werden. Ende want die burgers der vurſz Stad Nymegen deſe articulen vurſz begert hadden van nu voirtan onderhalden to warden / Soo hadden die Supplianten / navolgende idt pzivilegium onſer Stadt ingeſeten genedichlicken geaccozdiert / den ſelven geantwoirt voir oire perſoonen daer inne te bewilligen ; Jnd woe wael sy oers erachtens gefozdert ſulcke en dergelijcken articulen te moegen refozmieren tot ontlaſtingh der onderdaenen / als oick die natuerlicke redene ende rechten wijſen / Soo hadden sy 't zelve den tegenwoerdigen Kichter angegeven / verſuechende daer yn to conſentieren / tot vzede en eenighept en tot onlaſtingh der ingeſeten burgeren. Waer op die Kichter geantwoirt hadde / daer yjnne nijt to bozven of willen certificeeren dan mijt vooz-weten onſes Stadholders yn onſen naem. Ende ſoo sy deſe fozdering van der vurſz gemeynten tot oerer ontlaſtung geern achterbolcht ende effectueert ſien ſollen / hebben sy dienſtelick begert / dat in 't geine vurſz is voozſien mochte werden / tot vzede ruſt eenichepdt ende om ſekerhepdt to hebben / ende daer op behoirlicke bzieven geverdicht mochtē werden ; Soo iſt / dat wy die saicke vurſz overgemerckt / hier op gehad 't advijs van onſen lieven en getrouwen den Stadholder Cantzler en Kaiden / in onſen vurſz landen van Gelre verozdent / ende oock gehoirt op 't gene voirſz is den tegenwoozdighen Kichter van Nymegen / ende andere 't ſelve Kichterſchap-ampt bedient hebbende / den vurſz Supplianten geneegen weſende van der ootmoediger bede en ſupplicatien / hebben geoctropiert conſentiert en gewillekoirt / octropieren conſentieren en verwillekoeren vp deſen onſen bzieve / in manieren als hier na volght ; Aenſenchelijcken / dat van nu voirtan / wanneer partien die koſten zelfs verſchieten willen / men die pzoceſſen mijt allen daer toe dientlijcken ſchijne ende bewijſe in tegenwoerdighepdt der ſelver partyen / ende die daer toe als 't behoirt geroepen / toe geſlaeten ende mit den ſegel des Kichters ende van twee Schepenen toegeſegelt zijnde / mijt eynen geſwaeren bade onſer vurſz Stadt Nymegen / alleentlich ſonder meer / to Aichen to ſchicken ſal / ende dat die zelve 't pzoces by den Schepenen van Aken opgebzaecken / gevijſitiert / ende die ſententie der ſelver in cauſa appellationis daer by gefuecht zijnde / wederom by der Stadt of Schepenen zegel van Aicken toe-geſlaeten ende verſegelt weſende / by den ſelven baden ſullen wederom tot Nymeghen geſchickt / om daer voozt wtfundich gemaeckt to werden na behoir / Ende dat alsdan / of in den gefalle die Kichter by hups blijvende voir syn gerechtighepdt hebben ſal twelf Karolus gulden van 20. gevaluierde ſtuvers 't ſtuck. Aengaende den tweeden articul / roerende die beloning des Kichters van 't ſpannen der bancken yn erf-hups / dat wanneer mitten Kichter nijet voir het geheel erf-hups recht gecomponiert wurd / als wael den meeſten tyt gebzupckt is geweeſt / men den ſelven Kichter eynen alden ſchilt ſal geven. Betreffende idt darde articul van den kontſchappen / dat alle kondſchappen / die aldaer aen den Gericht tot Nymegen gebzupckt ſullen werden / en in anderen Steden gelepdt gehoozt ende geſegelt zijn / aen den ſelven Gerichte tot Nymegen ſullen werden aengenomen / ſonder aldaer op 't nyes eenich ſalarium of loon den Kichter daer af te geeven / ſoo die Schepen daer van niet en hebben noch en neemen. Beroerende den vierden ende vijfden articulen / dat wanneer meer perſoonen / Collegien / Steden of gemeynten in eyne ſaecke agerende ofte defenderende waren / men nijt meer ſchuldich en ſal zijn to gevendan twee-foldich loon / hoe veel perſoonen datter ooch weren. Ende voozt ſoo veel die ſeſte ende ſevende articulen aentreft / ſpzekende van den noptſinnen / dattet mijt die noptſinnen gehalden ſal werden / als van olds gewoenlych is geweeſt. Ontbieden dem na ende beveelen onſe vurſz Stadholder Cantzler ende Kaden / Kichter / Burgemeeſter / Schepenen ende Kaedt onſer Stadt Nymeghen / ende allen anderen onſen Kichteren / Juſticieren &c. ſonder daer tegen te doen ofte te komen in peniger manieren. Want het ons alſoo belieft. Des ten oirkonde zoo hebben wy onſen zegel hier aen doen hangen. Gegeven in onſe Stadt van Bzupſſel den 22. dagh Apzilis in 't jaer ons Heeren 1567.

De Brieven en vryheeden aen de Steden van Tiel en Salt-Bommel op verſcheyde tijden gegeeven, zullen by ons in een ander werk werden te paſſe gebraght.

Hand-veſt, waer by VENLOE eerſt tot eene Stad gemaekt word.

WY Reinolt by der gnaden Godts Hertoghe van Gelre und Grave van Zutphen / doen kondt und toe weten allen den gheenen / die deſen brief ſullen ſien of hooren leſen / dat wy om oirboor / bate ende nut ende onſe Erfgenamen ende nakomelingen / ende ons gemeynen lants / ende om ſonderlinge gonſt / die wy hebben tot onſen gueden lupden van Venloe / van ſonderlinghe macht ende privilegien die onſe alderen ende wy gehadt hebben ende noch van Keyſeren ende Koningen des Roomſchen Rijcks / by raden ende toedoen ons wyſen raedts / ende onſe vrunden / gevryt hebben / ende vanden Doorpe van Venloe eyne Stadt maecken / ende geven hun ſtadts recht / alſoo dat ſy voortane ſtadt-recht hebben ſullen ende burgher weſen ; ende ſullen hebben voort alleene negen Schepen : ende of die alle t'huys of teghenwoordich niet en weeren / ſoo zullen seven Schepen eenen vollen ſtoel maecken / de vondnis / recht ende oordeel wyſen / zullen haer ſaeken verrichten mit onſen Amptman / die nu is / of in den tydt daer weſen ſal / geliyckeu of alle de negen Schepen te ſaemen waeren of tegenwoordich.

Voort geven wy hoen quyt / vry ende los van allen lyff-gewinne / van allen gueden / die binnen den kerſpel van Venloe gelegen zyn / als van onſen gueden / die Heer Willems van Millen waeren / ende van goeden Heeren Iohans van Broichuyſen , Gerhart ter Moelen ende Iohans ter Moelen , die wy nu tegen hem gecocht hebben / ende van andere gueden die men van ons te leen heldt / ende Heeren Otten van Cleve Proeſt van Sent Gereon te Collen / ende Iohans Aelbrechts ſoon van Willre, den wy daeromme aen ſelieren gelde hem gegeven / betaelt ende genoech gedaen hebben / ende van anderen Goedts huysen gueden / als den Abt van Spbrechten / des Abts van Campe / der Kercken van Grevenraede / ende der kercken van Lobberrike / daer door ſy hebben zullen als van hoenen lyfgewinne twepvoldigen erff-tins / gelycke dat wy van onſen lyf-gewinne / ende van allen onſen tyns gueden aldare hadden / ende te huyden toe getoist hebben / twevoudigen erff-tins hebben ende gehouden ſullen / met ghewinne ende gewerft als erfftins guetz recht is ende toebehoort / uytghenomen dat lyffgewinne vanden veerſchepe van Venloe / dat in synen rechten blyft staen / als nu is / ende van alder geweeſt heeft / ende vanden vierthien meet ampten die te Venloe zyn / derie seven lyffgewin waeren / ſullen wy hebben tot erfftins van elcken xij. penninch gueden Brabanſchen penninghen guets gelts / ende vanden seven anderen meet ampten die ons gouden tot erfftinse seven ſchelleng / ſullen wy hebben dubbelen tins.

Voort alle achterlaeten van den lyff-gewinne ſullen blyven ſitten in eenen erfftins / umb ſoo voele tins als ſy daer aff plegen te gelden / ende niet meer voor alle ander erfftinſe / ſonder de onſe / ende water ende weyde aldaer / ende onſe herberge ; als hoeven ende holtlanen ſullen blyven in alt den recht / dat ſy huyden op den dach zyn.

Voort ſoo blyven allen verleenden mannen / haers Heeren mannen / ende allen gueden / die ſy van hen halden / ende vanden lyffgewinne alſo als die in erftins nu gelegen zyn. Voort ſoo geven wy hen alſo hoen gemeinte / die inden kerſpel van Venloe gelegen is / vryelick the hebben ende te beſitten / ende in gemeinen oyber hunne ſtat te keren / behoudelyc ons ende onſen Erfghenamen der averſter bende / die onbegraven is / ende ons tween wyeren / die wy aldaer hebben doen maecken ende begrypen. Ende mede ſullen ſy hebben ende behouden alle hoen recht dat ſy hebben in anderen gemeynten bupten hoeren kerſpel ghelegen gewegen alſoo syt hier toe bracht hebben / ende van elcken morgen die ſy uptgeven of tot oyber keerden als voorſchr. is / ſullen ſy ons ende onſen erfgenamen jaerlicx geven twee penninch Brabants guetz gelts te erfftinſe. Voort ſo ſullen wy niet laten geſcheen noch gehengen / dat eenich opſlach of komanſchap van eenigerhande guede er gent zy tuſſchen Mondyk eñ Venloe / aen die zyde daer Venlos gelegen is / danne tot Venloe.

Voort ſoo vryen wy hen eynen weke merct alle dinrdage te weſen vry te zyne / gheliyck dat die weeckmerkt tot Gelre is / binnen der baenmylen van Venloe in onſen lande / ende voort daer wy's macht hebben. Voort vryen wy hun drie Jaer mercten inden jaere / elcken acht dagen nae te duren / als den eynen Sondaegs nae ſent Lamberts dage / den anderen des ſondaegs nae groot Waſtelavont / ende den derden op ſint Albyns dagh / in alle den recht eñ gewoonten dat andere Jaermerten in onſen lande zyn gelegen ; behoudelyck ons in allen merckten voorſz. ons rechten ende onſer tollen ; ende den Coopman syns recht rechts / als merckts recht is.

Voort ſoo en ſullen wy hun burgeren niet vueren bupten der ſtadt van Venloe van eenigen broecken die ſy doen ſullen / oft ſy die breuche verburgen. Voorts die geene die onſe onder-koupe tot Venloe in pacht hebben / die en ſullen noch Weerde noch Wyntapper zyn.

Voort ſoo ſullen wy onſen Schepen van Venloe hoen keuren upt doen repcken / ende daerinne hauden / alſo alſz syd hier toe bracht hebben. Voort willen wy dat alle andere brieven / die ſy van onſen alderen ende van ons bezegelt hebben / in alle hun macht blyven / gelycke dat ſy die van ons hebben. In oirkonde veſteniſſe aller puncten voorſz. ſoo hebben wy deſen brief van onſen rechten wetenſchap doen beſegelen met onſen meiſten ſegel. Gegeven ende geſchiet in onſen Borch tot Montfort / in tegenwoordicheydt ons Raets ende onſer vrunden / die dat mede bedingt hebben / als Heeren Iohans Proeſt van Arnhem / Heer Iacob Heer van Merelare, ende andere veele gueden beruer luyde / in't Jaer ons Heeren duſent drie hondert drie en veertich / op ſint Egidius dach.

Een

Een Brief van vryheyd door Grave Otho in 't iaer 1190. gegeeven aen die van Zutvcen.

IN nomine ſanctæ & individuæ trinitatis. Ego Otto Comes Gelriæ & Zutphaniæ in perpetuum. Omnia facta mortalium temporalem ſequuntur motum, & pereuntibus hominibus ipſorum ſimul facta intereunt. Quare neceſſe eſt, ut quę ſua natura tendunt ad interitum, literarum adminiculo fulciantur & ab oblivionis interitu defendantur. Notitiæ igitur poſterorum præſentis ſcripti teſtimonio tranſmittimus, Quod ego Otto Comes Gelriæ & Zutphaniæ, ex præhabito conſilio cognatorum & amicorum meorum nobilium virorum, Zutphanienſi civitati, omnem libertatem cum integritate rerum ſuarum contuli, ut civitas gaudeat eadem libertate qua liberior civitas ex illa parte montium uſque ad mare fruitur; ita quod nullam faciam in ea indebitam exactionem vel accreditum oneroſum præter voluntatem ipſorum. Inſtituens in ea etiam duodecim Scabinos, quorum conſilio eadem civitas regatur, ut ſi quę inordinata in ea fuerint mauriori conſilio pertractent, & ad integrum ſtatum reforment. De exceſſibus vero ipſorum & forefactis quę infra civitatem emergunt, nec ego nec villicus meus vel aliquis ex parte mea aliquid inde capiat, ſed ad augendam rem publicam ipſorum & in emphiteoſin reſervetur. Præterea nullum burgenſem in ea degentem infrà terminos Comitiæ meæ duello poſſe conveniri, quin actione adverſus ipſum habita actor recurrat ad Scabinos, ut ventilata cauſa coram eis ipſi ſuper hoc judicent, & negocium debito fine exequantur. Ipſi vero burgenſes ab omni exactione telonii indebita in Comitia mea ſint immunes. Areas meas, quas ad uſus ipſorum habent infra civitatem, ſi media pars vacare contigerit, triginta denarios perſolvent; ſi tota, quinque ſolidos. Civitas etiam nullam hæreditatem domus & armorum dabit. Si qui vero advenæ fuerint inhabitantes, cuiuſcunque conditionis ſint, qui nec Dominos vel Parentes habeant quod conſtet civitati, ſi deceſſerint, nec ego nec villicus meus hæreditatem invadet, ſed Scabini inter ſe occupatam detinebunt ad annum & ſex ſeptimanas. Quod ſi infra annum vel Dominus vel Heres ipſorum comparuerit, qui de hæreditate ipſorum actionem propoſuerit, Scabini omnem juſtitiam ſibi facient. Si vero nec Dominus vel heres infra annum venerint, qui jus habeat in hæreditate illa, tunc libere Comes percipiat. Accedentes autem cum curribus & carrucis propter forum rerum venalium in quinta feria, ſi quarta feria præcedente venerint & in quinta expediti non fuerint, ſexta feria recedant, & nullo onere telonii premantur, quin ſalvis rebus eorum ſalvi recedant. Naves aſcendendo & deſcendendo ibidem applicantes cum mercibus ſuis, ſi eadem via revertuntur qua veniunt, & nullum tranſitum fecerint, abſque telonio recedant. Et ne per me vel per aliquem heredum meorum præſentis facti memoria aboleatur, & tanti beneficii gratia, juramento cum nobilibus hominibus meis & miniſterialibus meis, quos ſubſequens teſtimonium declarabit, confirmavi. Aſtantibus uxore mea *Ricarda*, & *Henrico* filio noſtro. Hij omnes mecum præſtiterunt juramentum. *Henricus de Kuick*, *Henricus* Comes *de Dalen*, Comes de Keſſelt, *Iohannes de Hus*, *Ludolphus de Stenvorthen*, *Henricus de Burkelo*, *Gerhardus* Comes *de Lon*, *Gyſelbertus de Bronckhorſt* & * frater eius, *Wilhelmus* Comes *de Goye* & † frater eius, *Wolterus Spÿrinck*, *Otto de Buren*, *Ricolt de Uthen*, *Wernerus de Harthem*, *Pilegrim de Kamphelde* de Batenborch, *Thidericus* & * frater eius, Miniſteriales. *Stephanus de Smithus*, *Ludolphus* & *Gerhardus de Stralen*, *Theodericus de Hirtenvelde*, *Godefridus* & frater eius, *Reinerus Gruntfrat*, *Henricus de Dudenwerde*, *Theodoricus* * frater Comitis, *Theodoricus* baſtarth, *Henricus de Elberge*, *Sigebertus Suevus*, *Pelegrinus de Horſte*, *Wilhelmus* & *Henricus de Dammo*, *Bertoldus de Baco*, *Conradus Pincerna*, *Nicolaus de Vorſte*, *Sacharias*, *Iacobus de Arnhem*, *Iacobus de Michdac*, *Arnolt Kint*, & alii quam plures. Acta ſunt hæc Anno Dominicæ incarnationis M. C. Nonageſimo. Regnante glorioſiſſimo Imperatore Romanor. *Henrico*. Traiect. Cathedræ præſidente *Baldewino* venerabili Epiſcopo.

* alij habent *filius*.
† *filius*.
* *filius*.

Deſe Brief is beveſtighd in't iaer 1327. van *Reynald* oudſten zoon des Graves van Gelder, van ſyne moeder *Margriet*, ende ſyne zuſteren *Philippa* ende *Iſabella*, ten over-ſtaen *Petri* Domini *de Leka*, *Wolteri* Domini *de Keppele*, *Iacobi de Mirlere*, D. *Borronis de Dornick*, D. *Godefridi Tengenagel*, D. *Baldewini de Aveſaet*, D. *Iohannis de Dornick*, D. *Bernhardi de Dooreniverde*, D. *Frederici de Eſe*, militum, *Henrici de Wiſge*, & *Gyſberti de Herwini* judicis in Velua.

De handveſt van Keyſer Rudolf van 't iaer 1282, belangende haere tol-vryheyd van Keyſerſweerd.

RUDOLPHUS Dei gratia Romanorum Rex, ſemper Auguſtus. Univerſis ſacri Imperii Romani fidelibus præſentes literas inſpecturis gratiam ſuam & omne bonum. Dum fidelium ſubditorum votis clementer annuimus, non ſolum eorum erga nos creſcit devotio, & fidei puritas ſtabilitur: verum etiam regalis dignitatis ſublimitas altioris honoris ſuſcipit incrementum. Noverint igitur tam poſteri quam præſentes, quod nos illam gratiam, quam Imperatores & Reges Romanorum prædeceſſores noſtri civibus de *Zutfania* feciſſe noſcuntur de non ſolvendo thelonio, aſcendendo vel deſcendendo cum rebus ſuis quibuſcunque per Rheni alveum apud *Werdam*, eatenus ratam habemus & gratam ac auctoritate Regia confirmamus, quatenus iidem cives eadem gratia temporibus quondam *Frederici* Romanorum Imperatoris predeceſſoris noſtri plenius ſunt gaviſi. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc noſtram confirmationem infiingere, vel ei in aliquo auſu temerario contraire: quod qui facere præſumpſerit, gravem noſtræ majeſtatis offenſam ſe noverint incurſurum. In cuius rei teſtimonium præſens ſcriptum exinde conſcribi & majeſtatis noſtræ figillo fecimus cõmuniri. Datum Wormaciæ XIII. Kal. Iunii jud. x. anno domini M. CC. octogeſimo ſecundo, regni vero noſtri anno nono.

Een Brief in 't iaer 1318. by Reinald erf-zoon van den Grave van Gelder geteykend, van het Graefschap niet te bidden.

WY Reynald Erf-soenne des Gzeven van Gelren. Doen kondt al den genen die desen bzeif sullen sien of hoozen lesen; dat wp in gueden trowen de zoene/die de Gzeve van Hollandt onse lieve neve hevet geseget nae raede manne/dienstmanne/ende Scepene van't Gzaefschap van Gelre tusschen onsen lieven Heere onsen vaeder den Gzeve van Gelren ende ons/ gelaven te halden in al den gevoege alse die bzieven spzeken die daer op gemaickt zyn/ende hebben gesekert ende gezwaren voz ons ende onse erfnemen die na ons kommen sullen/ dat wp nimmermeer en sullen bidden Kidder noch knaepen noch manne noch dienstmanne/ die wonnachtich zyn an die zyde des Rijnes daer Tutphene gelegen is/ noch haer luede enige bede die aen haer guet sal gaen/al argelist uitgeseget; Want wp dat bekennen/ dat wp negheen recht to en hebben/ noch onse voervaerder/ die voz ons Gzeven gewesen hebben to Gelren/ nije recht to en hedden. End weert dat sake/ dat Godt moete weeren/ dat onse lieve Heere onse vaeder voergenoempt hem dese vurwerde wolde bzeken/ des en solde wp hem niet volstaen/ sonder wp solden desen voozgenoemden Kidderen/ knapen/ mannen ende dienstmannen raeden ende helpen mitter hant/ dat hem dese stucken nae alle onser macht wurden wal gehalden. In oerkonde deer stucken hebben wp onse segele gehangen an desen bzief. Ende wp Margriete Gzevinne van Gelren hebben gesekert ende gelaeft dese stucke te holdene/ ende helpen halden na onser macht. Ende hebben in oerkonde des onse segel gehangen an desen bzief. Ende wp Philippe ende Yzabel, dochteren des Gzeven van Gelren voergenaemt/ gelaven in gueden trowen ende sekeren voz ons ende onse naekommelinge/ weer dat an ons queme/ dat wp dese voergenoemde stucken sullen witlike halden na onser macht. Ende in oerkoende des hebben wp onse segel gehangen an desen bzief. Gegeven in 't jaer ons Heeren duesent dzie hondert ende achtiene/ des donredaeges nae alre heilligen daege.

Brief by den selven Reynald gegeeven in 't iaer 1324. aengaende de vryheyd van den tol te Lobede.

WY Reynout sone des Gzeven van Gelre/ doen kondt allen luden/ die desen bzief soelen spen/ of hoeren lesen/ dat wp hupden op desen dach/ als die datum van desen bzieve spzeycket/ al de bzoecken die wp hadden toe seeghen weder onse lieve Stadt van Tutphene/ benomet ofte onbenomet/ op hupden aen desen dach algader vergeven/ ende laten sp daer van quijt/ vzp/ und los; Voozt om liefde ende om vziendtschap/ soo gebe wp onser liever Stadt van Tutphen voozgenomet/ van onsen vzpen wilkoer end by raede onses raedes/ dat sp te Lobedde an varen solen/ ende wanneer dat de bozgere van Tutphen met hoeren schepen/ ende met hoeren goede to Lobedde ancomen van opwart ofte van nederwart/ dat sp oozlof soelen bidden/ ende onse tulneer soelen hem oozlof geven thant/ ende soelen hoer goet noch besien noch schzijven/ noch die Bozgere van Tutphen voozgenant soelens niet noemen hoe voele dat sp inne of binnen hebben. Voirt meer soo laven wp onsen lieven bozgeren van Tutphene voozgenoemt/ dat wp se soelen holden ende laten in al hoeren oulden recht/ alsoo als hoer handvesten end hoer bzijve spzeken/ dne hem van ons ende van onsen voervaren sint gegeven end besegelt. Voirt lave wp hem ock met desen bzijve/ soo wanneer dat Godt gevoghet/ dat wp Heere werden des landes/ dat wp al dpe handvesten/ ende al dpe vzphept dpe hem van ons/ of van onsen voervaren sint besegelt/ vernpen soelen/ ende met onsen segel besegelen. Dat hebben wp gedaen van onsen vzpen wilkoer/ Ende by Rade Heeren Peters Heere van der Lecke, Heeren Willems Heere van Murle, Heeren Wolters Heere van Keppele, Heeren Stephans Heere van Wische, Heeren Borren Heere van Doornicke, † Heeren * Iacobs Heere van Bruichisen onses Raedes/ Heeren Willams Heere van Bronckhorst, Heeren Vrederijcx Heere van den Berge, Heeren Ians Heere van Bare, Heeren Henricx Heer van Borclo, Edelre lude/ Heere Roderikes Heer van Voorst, Heeren Ians van Doornick, Heeren Vrederikes van Eze, Heeren Bernards van Dorenwerde, Heeren Everards van den Damme, ende Heeren Harmans van Styenre onser Kiddere/ Henricx van Wysche, ende Dijdericx van Keppele onser knapen. Omme dat dit vast ende stepde zp ende blijve/ soo heb wp doen besegelen desen bzief met onsen segel. Gegeven in 't iaer ons Heeren/ als men schzijft dupsent dzie hondert vier en twintich/ des eersten Sonnendages nae mitvasten.

* Alij habent Iohans.

† Alij habent, Heeren *Iacobs* Heere *van Meyrlaer*, Heeren Iacobs soen. Heeren *Iacobs van Myrlaer* voorgenant.

Brief by Grave Reynoult in 't iaer 1330. verleend, betreffende de Stads rechten en 't Gericht van Zutveen.

WY Reynalt Gzave van Gelre ende van Tutphene/ doen condt alle den geenen/ die deesen bzief solen sien oft hoozen lesen; dat wp bp wille/ bp rade/ ende bp consente onser gerechter erfgenamen/ ende ooch bp rade onser Bzienden ende Kades/ die hier nae geschzeben staen/ gegeven hebben ende geven erfljke/ ewelijke/ ende jnimermeer onsen gueden luden ende burgheren onser Stadt van Tutphene; dat die Schepene die daer paerlijcx Schepene zijn/ alle pare eene werve

hoer

hoer Schepene ſetten / ende kieſen ſullen by hen ſelven / alſo als ſie hier toe hebben gedaen / ende alſo als de Schepene ende die gemeente thesamene overdzagen zyn / ende alſo als die bzyve haelden met dyr Stadt seghel beseghelt / dye daer op gemaket zyn. Voozt soo hebben wp onſer voozgenoemder Stadt gegeven 't gerichte in der Stadt / ende in der vzyheyt van buthen / alſo veir als hoer pale staen / ende wp hem die bewyſt hebben / van hoeren burgeren / ende van den genen die daer binnen woonachtich zyn. Alſo dat de Schepene die stadt righten / ende berighten ſolen van allen bzuken ende boethen die daer verballen / ende van allen ſtuchen dye inder Stadt ende vzyheyt vozgenomt the dune zyn. Ende wat dat daer af comt / dat ſolen de Schepene kyren an ghemene oerbaer der Stadt. Ende wp noch onſe erfnamen noch npemant van onſer weghen en ſolen daer niet ane hebben / beheldelick ons, ons hoghen gerichts, ende ons / ons gerichtes an onſen eygenen luden / die daer binnen woonen / of naemaels wonen ſolen. Ende eenen egelyken anderen ſyns reghts van ſynen eygenen luden. Ende beheldelyck ons des gerichts van den gaſten van buten / ende onſer vozſchzevenre ſtadt hoeren boeten van dien gaſten / in manieren die hier nae beſchzeven ſtaen. Dat is the wetene / of eyn burger of eyn binnen der Stadt vzyheyt wonachtich / thegen eenen gaſt twyachtich wurde / ende de vozhalinge des burgers were / of des die daer binnen wonachtigh is / ſoo en ſal dye Stadt van dyen gaſte en ghyenen kuer nemen. Maer were de verhalinge des gaſtes / ſo verlyeſt de gaſt ſynen kure thegen de ſtat / gelyche dat een burger duet. Voert weert dat gaſte onder hem twyeden mit woozden oft mit daden / binnen der Stadt vzyheyt voozgenomt / dye vozleſen hoeren kure weder die Stadt / alſo groot als die Schepene mit ons / of mit onſen Amptman overdzagen / ende dye kuren moghe wp alle wege myhren end meirren na onſen willen nut den Schepenen. Ende dye bzuken van allen gaſten ſal onſe Richter dye nu is / oft in der tyt weſen ſal / der ſtat upt ryghthen ende upt penden. Ende en hadde eyn gaſt npet aen te pendene / of en moghte hy ſynem kuer npet verburgen / ons Amptman ſal hoene geſpannen holden / tyer tyt dat hy der ſtad daer af wuldu. Voert ſoo en ſolen ſye over onſe geſinde / ende onſer nakomelinge en ghyen gerichte hebben / mer myſdien ſie alſo dat die bzuken all ſo groot zyn / dat men ſie billicke daer voer ſal holden / daer voere moegen dye Schepene ſye holden ende bzengen ſy aen ons / of aen onſen Amptman. Ende myſdede oock een man van hoeren burgheren / ymanne van onſen geſinde / dat is to verſtane / als wp tho Tutphene ſelver zyn van alle dem ghenen die daer met ons zyn / Riddere / und knapen / end van allen onſen end hoeren geſinde / Ende als wp daer ſelver niet en syn / van alle den ghenen dye daghelicks in onſen hups end in onſen bzode zyn / ende van hoeren knechten / ende oock als wp daer npet en zyn / van Rydderen ende van knapen dye van onſen klederen zyn / ende dye dagelyex in onſe hues niet en zyn / mer van hoeren knechten npet / die betheringe ſal an ons of an onſen nacomelinge ſtaen / na dyen dat wp tho zyn bepster waerheyt vinden mogen by den geenen die daer over ende daer ane weeſt hebben ; Ende die beteringe ſal men duen tyut onſen willen ende tot onſen seggene / ende die misdaen heeft die ſal dye beteringe duen als voznoemt is. Voyt ſo hebbe wp gegeven ende geven mit deſers bzieve den burgheren onſer Stadt van Tutphene vozgenomt / die binnen der Stadt / ende binnen der vzyheyt voozgenomt wonachtich zyn / dat ſie ende haer guet erfliche / ewelicke / ende ymmermeer van allen onſen tollen op den lande / ende in den wathere / in alle onſe Gzaefſchap vzp / quyt / ende los ſullen weſen. Alerhande ergeliſt uytgeſat / in allen puncten voergeſchzeven. Alle deſe ſtucken voz genomt hebbe wp gedaen ende gegeven onſer liever Stadt van Tutphene ende den burgeren vozgenomt the hebbene ende the beſittene erflycke / ewelycke / ende ymmermeer / by wille ende by raede Heeren Vredericx Heere van den Barge, Heeren Iohans Heere van Bare, Heeren Iacobs van Myrlaer Edelre lude. Heeren Wolters van * Roſſem, Heeren Bernards van den Dorenwerde, Heeren Vredericx van der Eſe, Heeren Otten van Haelt Riddere. Heeren Iohans Molyart, ons Capellans ende Kenthemepsters. Henrix van Wiſſche, Everards van Ulſt, ende Wilhems van Broechuiſen, knapen: die daer over ende daer ane weeren / dat deſe ſtucken geſcheden. In ozkonde alle der ſtucken voz geſchzeven hebben wp deſen bzief mit onſen ſegele doen beſegelen. Gegeven in 't iaer ons Heeren dupſent dzie houdert ende dartich des ſaterdages na ſunte Marthyni miſſe: als men schzyft Tranſlationis in den ſomer.

* Alij Voſſem, & rectius

Willekeur der Schepenen van Zutveen van 't zelve iaer en over de zelve zaeke.

Wy Schepenen / Raedt / inde Gemeynte der Stadt van Tutphen / doen kondt ende kennelick allen den geenen / die deſen bzief ſullen sien oft hoozen leeſen / dat wp t'ſamen aeverdzaegen zyn / dat die Schepenen / die jaerlicx in onſe Stadt Schepenen zyn / nu voozt meer nae diſſen dach die Schepenen ind Raedt in onſer Stadt ſetten und kieſen ſullen / alle jaer / in manieren hier nae beſchzeven ſtaet : Alſoo dat niet meer dan twier achter ſuſter kinder / Schepenen ofte Raedt t'ſamen ſullen weſen. Voozt een man / die des anderen dochter heeft / die Oem und die Swaeger en ſullen noch Schepen noch Raedt t'ſamen weſen. Voozt een man die des anderen ſuſter heeft / die twee Swagerluyde en ſullen t'ſamen noch Schepen weſen noch Raedt ; Voozt meer de ſes Schepen / die jaerlicx van den Schependom gaen / die ſullen een jaer daer nae dat ſy afgaen Raedt blyven ende weeſen / maer als dat jaer geleden is / de geene die niet Schepen weder in wozden gekozen / die ſullen gemeyn lupden blyven / gelyck dat ander gemeyn lupden doen. In oerconde des hebben wp ons

Stadt ende Burger Segel aen deſen brief doen hangen. Gegeven in 't jaer ons Heeren M. iij C. und dartich / des Sonnendaechs na S. Walburgen dach Virginis.

Twee brieven, dat de burghers van Zutveen vry zijn van den tol te Smithuyſen en Emmerick, als mede van den tol der Heeren van Schoonevoerſt.

WY *Hubrecht Schencke* Heer van Culenborch, doen kondt allen luyden, ende bekenne claerlijcke, dat wy metten gueden luyden mit den Schepenen ende mit den Raeden, ende mit anders den Burgeren van Zutphen averdragen zyn, want hoer guet geynen tolle ſchuldich en is *tho Smithuefen* ende *tot Embricke* of wair die tolle gelecht wurdt, dat die burgers ander tolbaer guet by oer guet inleggen moegen, 'tzy van Deventer ofte van Campen of van Swolle, of van anders et zy; want ſy zijn opverdich of uytverdich; ja alſoe dat ſy dat tolbaer guet dair voir onſen tollen vertollen ſollen, ende hoer goet dat ſal tol vry vaeren, ende dat tolbaer guet moegen ſy dus voeren mit oeren goede, tot onſen wederſeggen ende then oeren. In oirkunde des hebben wy deſen brief beſegelt mijt onſen ſiegel. Gegeven in 't iaer ons Heeren M. CCC. xliiij. op ſint Iohannes dach thoe mid-ſoemer.

WY *Reynaert* Heer *van Schonevoerſt*, doen kondt ende kenlijck allen luyden mit deſen apenen brieve, dat want eyn avermudichſte und alre durchluchtichſte Vorſt onſe lieve genedichſte Heer de Keyſer *Kaerle* van Romen ende Koninck van Behem ons een nyen tolle verleent ende gegeven heeft op ten Stroom tho leggen, na beheltenisſe onſer brieve die wy daer af hebben; ſoo hebben wy, om ſonderlinge gunſten ende vriendtſchap wille, die wy hebben ende dragen tot onſen lieven vrienden der gemeyne Stad van Zutphen, und alle hueren gemeynen burgeren die nu zijn of naemaels werden moigen, die voirſz onſe tolle, ſoe wair wy die leggen of namaels leggen willen bijnnen den lande van Gelre, gegeven hebben ende geven mit deſen brieve tol-vry quijt ende los op ende neder tho vaeren, ſonder eenich recht ons of onſen erven dair af tho geven erflijck ende ewiglijck, ſonder enich wederſeggen. Ende gebieden ende ontbieden allen onſen tollenaren ende iegelijcken van hun ſunderlingen, die nu in der zelver tollen tolleneren zijn of naemaels geſat mogen werden, dat wy die voirſz Stadt ende alle hoire voorſz met hueren guede tolvry quijt ende los laten vaeren, in allen manieren alſſe voorſz is, ſonder ons meer dairomme tho verſuecken. Alle argeliſt uytgeſondert. In oirkunde des briefs beſiegelt mit onſen ſegel. Gegeven in 't jaer ons Heeren duyſent drie hondert negen end vieftich op Sint Blaſius dach.

Vryheeden in 't iaer 1372. by Hertogh Willem van Gulich aen Zutveen geſchonken.

IN Godes namen Amen. Wp Willem bp der genade Goedes Hartoge / ende Marie Hartoginne van Gulyche / doen kondt ende kenlich allen luden die deſen bzief zuellen ſien ende hoozen leſen / dat wp gegeven hebben ende geven in deſen apene bzieve boz ons ende onſen audeſten ſoene / Willem Hartoge van Gelren ende Gzeve van Zutphen / ende booz onſe erfgenamen ende nacomelingen / der Stadt Zutphen oeren gemeynen burgeren ende onderſaten / die nu ſynt ende naemaels comen mogen / alle dat recht hyr na beſchzeven. Ende ſonderlinge wp Willem bp der Goedes genaden Hartoghe van Gulyke booz ſz / alſe een Mombaer ons audeſten ſoens Willems Hartoghe van Gelre ende Gzeve van Zutphen booz ſz / hebben geloeft ende geſekert / gelaeven ende ſekeren in gueden trouwen mit tegenwoordicheydt des bziefs / ende mede geſwozen in gantſer geloven op dat heplige Sacrament Goedes lichaem / der booz ſz Stadt van Zutphen / oeren burgeren ende onderſaeten alſe booz ſz is / dit nabeſchzeven recht vaſt / ſtede / ende onverbzecht to hoelden tot ewighen dagen to. In't eerſte / ſo ſuellen ſie tolle vzp baren alle onſe lande doer voer alle onſe tollen die wp nu hebben ofte hyr na krygen moghen to water ende to lande / dat were op tolber bodemme / dat weren ſchepe / waghene / ofte karren / ofte enicherhande guet dzyvende ofte dzegende dat ſonder tolle to gheven vzp vaeret; Ende waert ſake dat ons enighe tollen afgedzongen weren ofte wurden / dat wp dan mit den Heeren niet ſoenen en ſuellen / wp en hebben ſie irſt weder gebzacht in oer recht. Voirt meer ſoo ſuellen de Schepenne richten aver oer burgeren / ende die mit oen wonachtich ſynt / dat daer geſchuet op den Merſch, op Weeſſe, op Helbergen, dat toebehoert oere Stad. Voirt meer op den Worſ, op Zutphenre eng, ende die wege ende dike die ſie maken ende hoelden / dat is to verſtaene die wech ende dyk die daer gheet op den Merſch upt Zutphen / ende de dyck ende wegh die daer gheet op Zutphenre Engh to Zoderlobrugghe to; ende dyck ende wech die daer gheet van Zutphen aen Warensfelder bzuggen to / die dyck ende wech die daer gheet an * brunsberge to; Weerf ende weech die daer gheet tot Helbergen to: Ende water ende land / dat daer binnen is gelegen / gelyker wyſe als ſie binnen oere Stad doen. Voirt meer ſoo en ſuelen wp gheenrehande Veſte noch Bozge timmeren an die Stadt van Zutphen / daer die booz ſz Stadt mede betimmert were tot ewigen dagen to. Voirt meer ſoo ſuelen wp des jaers twie heymael leggen binnen Zutphen / ende doen den Lande recht. Voirt meer ſo en ſuellen wp ghien verbot doen in der Stadt van Zutphen / van oeren guede upt to vuren / alſo vere als ſies onſen / ende des Landes vpande npet to en vueren nyt der

* Alii loevens.

* Alij Louffel.

der Stadt. Voirt meer / wp en zuellen dat Landt van Tutphen nyet deylen / noch ſcheyden laten van der Stad van Kuermunde ende van Nymegen / ende van den anderen lande van Gelren. Voirt meer ſoo en ſuellen wp / noch onſe Amptlude van onſent wegen / eghienen Schulte ſetten to richten binnen der Stadt van Tutphen / ten zp mit to doene ende wille der Schepenne van Tutphen. Voirt meer weret ſake dat der Stadt van Tutphen pemandt op den hals vallen wolde / ende ons die van Tutphen rechtes beloven wolden / ende oer wederpartye ons des wepgherde / ſoo ſuelen wp ende willen des der Stadt van Tutphen een hoeft weſen. Voirt meer wanneer die van Tutphen in onſen dienſte zynt / ſoo zuellen wp ſie leveren ende quyten gelyke Kidderen ende knapen / ſonder enicherhande argeliſt in allen ponten vooꝛſz. Hyr hebben mit ons aver ende an geweeſt Willam Heere van Bronckhorſt in der tydt Dꝛoſte in den lande van Tutphen / Willam van Wede Pꝛoeſt van Alen onſe lieve neve; Lodewich van Ripperſcheyt, Heer Warner * Buſſel Kidderen. Ghiſelbert van Bronckhorſt Heere van Borclo / Stephen Heere van Zulen, Heer Sander van Voſſem, Heer Henrick van der Straten, Kidderen; Henrick van Wiſſche, Henrick van Styenbergen Pꝛoeſt van Tutphen / Peter van Steenbergen ende Dijderick van der Kemenaden, onſe lieve geminde Raet ende vziende / van ons hier aver onthaelt ende mit oeren willen ende rade geſchiet. In oerkonde ende kenninge aller deſer dinghe ende ponten vooꝛſz / ſo hebben wp Willam Hartoghe ende Marie Hartoginne van Gulyke vooꝛſz onſe ſegele open gehangen an deſen Vzief / vooꝛ ons ende onſe erfgenamen ende nacomelinge alſt vooꝛſz is. Gegeven in 't jaer ons Heeren dupſent dzie hondert twee ende tſeventich op den hepligen Crups dach / als men ſchꝛyft Exaltatione.

* Alij Louffel.

Een brief van Willem Hertogh van Gelder van 't iaer 1378. van de Stad niet te betimmeren ofte te verzetten.

WP Wijllem audſte Sone to Gulich / by der genaden Godes Hartoge van Gelre ende Gzeve van Tutphen / Doen kondt ende kenlyck allen lupden myt deſen apenen vzieve / dat wp onſer Stadt van Tutphen gelaeft hebben / dat wp ſe mit geinen Slaeten oft veſten bynnen hoere Stadt of bupten hoere Stadt alomme / op ein vierdel van eenre myllen wegen na der Stadt gelegen / betimmeren ſollen ofte doen betymmeren. Voert ſoo en ſullen wp onſe Stadt Burger an niemant verſetten ofte bzengen van onſer wegen / noch doen noch laten verſetten of bzengen dan alyn ons ſelven / dewyle ende ſo lange wp leven / ende ons Godt des levens gunt. Deſe vooꝛ-gemelde punten hebben wp geſekert ende gelaeft in gueden trouwen / ende lyflych ten hepligen geſwaren mit opgerechten vingeren / ende mit geſtaefden eyden / onſe Stadt vozgemelt vaſt ſtede / ende onverbzekelich to halden ende doen halden / ſonder alle argeliſte. In oirkonde onſes ſiegels dat wp aen deſen bzief hebben doen hangen. Gegeven in 't jaer ons Heeren dupſent dzye hondert acht ende tſeventich des Vzydages nae des Helligben Cruces dach inventio.

* Alii loevens.

Præſentibus de Conſilio *Wilhelmo* Domino *de Bronckhorſt*, *Woltero* Domino *de Iſendorn*, *Henrico de Steynbargen* Præpoſito Zutphanienſi, *Wilhelmo de Steynbergen*, *Arnoldo vander Gruythuys*. Sigillatum juſſu Domicelli per Præpoſitum prædictum.

Handveſte in 't iaer 1420. gegeeven by Hertogh Reynald van de twee vrye laer-merkten der Stad Zutveen.

ALlen Furſten ende Heeren / geeſtlich ende weertlich / Baenritzen / Kidderen / knechten / Steden ende allen guden luden / dair deſe onſe bzief voir kompt of gethoont ſal werden / ontbieden wp Reynalt, vander Gods genaden Hertoge van Gulich ende van Gelre ende Gzeve van Tutphen / onſen vzientlyken dyenſt ende graet eenen yghelyken na ſinen gebuir / ende geven u allen te weten; dat wp by goit dunchen ons ſelfs / ende voirt na raide eendeels onſer mage Raide ende vzienden / omme nuttichept ende pzofyts wille die wp daer inne voir bedacht hebben / onſz liever Stadt van Tutphen gevzpet ende van nyes verleent ende gegeven hebben twee vry laermarckten bynnen der ſelver onſs Stadt des Jaers te hebben / geliych onſe apen beſegelde bzief hoen daer up gegeven dat uptwyſt; welcke bzief van woirde tot woirde hier nae beſchzeven volget / ende gaet aen alſus. Wp Reynalt by der Goids genaden Hertoghe van Gulich ende van Gelre / ende Gzeve van Tutphen / doin kont voir ons ende voir onſe nakomelinge / want wp onderwyſt zyn van onſen lieven getrouwen onſs Kidderſchap ende ons guder lude onſs lands ende onſer Stede van onſs Gzefſchap van Tutphen / hoe dat onſe lieve hoeft-ſtadt onſs Greefſchap voorſz, daer die kleyne Stede onſs Grefſchap voorſz ende meer andere Stede onſs Lande van Gelre oer wterſte recht an plegen te halen, verderflich ende vermynret wozdet in neringen ende in tymmeringen / omb des willen dat in der ſelver onſz Stadt ghepn verſuech noch hanttiere en is van comenſchappen of van coepluden / ſoo billirt daer inne geboerde to weſen / na guder gelegeniſſe der ſelver onſs Stadt; Omme welcker gebzeke wille de ſelve onſs Stadt ons ende onſe Landen alſulcken dienſt niet ſo volcomelych gedaen en can noch en vermach / gelych wp ende onſe voirvaderen dicke ende mennich werve voirtydes dair af gehadt hebben / op welcke ſake wp ons ernſtlich verſonnen hebben mit goeden beraden moede / overmits ons ſelven ende vele onſs vziende / raede ende goet deucken,

ken. Ende zijn dair op des avercomen/omme de selve onse lieve Stadt van Tutphen weder bp neringe ende coeplupde te brengen/ ende die bozgeren ende ondersaten daer ynne wonende te vertroesten ende tot neringen te helpen. Als dat wp dairomme onss liever Stadt van Tutphen nu voirt an to ewigen dagen gegeven hebben/ ende geven mit desen onsen brieve/ ende leggen ende setten twee bzpe Jaermarckede/alle jaer in onser Stadt ende bzphepden van Tutphen tot ewigen dagen te blijven. Van welcken Jairmarckeden de epn sal ynngaen/alle jaer achte dage voir sent Vijts ende Modestsavont, ende voirt achte dage dair yrste na volgende te dupren. Ende daer na etht epn Jaermerckede/die in sal gaen acht daghe voir Alreheilgen avont/ ende voirt acht daghe daer yrst navolgende de te dupren. Ende wp vesten ende confozmiren der selver onss liever Stadt van Tutphen oeren bozgeren ende ondersaten/ ende voirt allen guden coepluden die dese voozsz twee bzpe Jaermerckede versuchen/ uptgesacht die onse ontsachte vpande weren/ ende voirt die ghene die ons oft onse Heerlychhepdt gbzoecht hedden/ des sp ongesoent ende ongeschepden weren; met allen vzphepden ende pzivilegien/ soo sp hebben ende gebzupcken in den vzpen Jaermerkede/ gehepten sente Walburgen Mey-merket t'Tutphen. Ende wp onse erven ende nacomelinge willen hoen deser vzper jairmerckede erflich ende ewelich warende wesen. Ende bidden yyromme al onsen vzienden/ende gebieden voirt all onsen Amptluden ende ondersaten/ dat sp ons Stadt van Tutphen hoeren bozgeren ende ondersaten/ende voirt allen guden coepluden als voozsz steet/ die dese voozsz jairmerkede versuechende synt/in allen rechtverdigen saken helpen bozderen/ ende mit gonsten bpstendich te wesen. Ende dese selve vzpe jairmerchede te * begeren/ te schutten ende te beschermen/ want ons dat mit onse wille/dat te male danckelick/ ende tot gonsten is. Voirt soo laten wp weten/ bevelen/ ende gebieden allen onsen Amptluden/Richteren/ende penderen die nu synt of namails comen mogen/ende sonderlinge onss Stadt van Tutphen voozsz. also vere onse Amptluden in der tyt dat versupmden/ dat sp dat verhueden ende waren/ dat sp geenrelepe comenschap/dzyvende of dzagende/te voet ende mit touwe/tusschen Lochem ende onse Stadt van Tutphen aver die Berkel/die van Lochem tot Tutphen lopet/ ende over die Wynygh-bzuege laten comen/ noich daer doir dzyven noch swemen/ mer men sal gupt ende touwe/ sp comen wan sp comen/ slecht tot ouse Stadt van Tutphen doen komen/ ende aldair af merket bynnen Tutphen te holden. Weert dat eenich menschе/ hp were wie he were/ dat verhomoedichde/die were slecht verballen van alsulcken goede so hp dair dan hadde/ende dat sal onss Heerlickhept ende gerichte altene verstyenen wesen/ende niemant anders. Voirt soo hebben wp genamen/ende in onse gelepde ontfangen alle de goede coeplude upt wat lande sp comen/ die die voozsz vzp jaermerkede versuekende synt/ veplich ende gelept te wesen onse lande doir * weder ende voirt/ 't zp te lande of te water/voir ons ende voir alle de gene die doir onsen wille doen ende laten wilen/soo lange als die vzphepdt der merkeden voozsz. steet. Sonder enich ferpel/ of argelist. Ende wanneer wp dese sake to eewigen dagen toe onss Stadt van Tutphen vast ende stede voir ons/ onse erven ende nacomelinge/on verbzekelich wille gehalden wesen/soo hebben wp onse segel mit onse rechter weten thept aen desen brief doin hangen. Gegeven in den jaren onss Heeren dusent vyr hundert ende twintich op sent Johans dach Baptisten decollationis. Ende omme dat wp seer geerne hedden dat die vuzsz twee Jairmerkeden alsoo versocht ende gevozdert werden/ dat wp dair mede ge-eert ende onse voozsz Stadt dair mede gebetert wurde/als dat mogelich is: Soo bidden wp vzientlicken allen den ghenen voozsz/ die omme onsen wille doen of laten willen/ ende bevelen voirt allen den onsen ernstlyken/dat sp die vursz twee jaermerckeden vozderen ende versuecken willen mit komenschap ende anders/als sich dat geboirt. Want men ons dair aen seer lieve en denckelyken doin sal. Oirkunde ons segels hyr an gehangen. In den jaer ons Heeren dupsent vper hundert en twintich op sent Johans dach Baptisten decollationis.

* Alijhabent *ende weder deur.*

* *Alij*, the hegenen en steupenen.

Onder op de plycque stondt:

Per Dominum Ducem, præsentibus de Consilio Dominis *Heinrico* Domino *de Gemen*, *Iohanne* Domino *Sebelert de Obbendorp* magistro Curiæ, militibus, ac *Heinrico* Domino *de Wyssche*, *Gysberto de Mekeren* supremo Reddituario * Terrarum Gelrensium, Armigeris.

* Alij habent *Tetrarchiæ.*

Brief van Hertogh Arnold van't iaer 1432, dat men de burghers voor schade en schuld nergens anders dan binnen Zutveen in recht magh betrecken.

WY Arnolt van der genaden Gaids Hertoge van Gelre ende van Gulich ende Gzeve van Tutphen/Doen kondt ende bekennen; want wp des alsoe onderwyst zyn/ ende verstanden hebben van onsen lieven getruwen Burgermeisteren Schepenen ende Raide onser Stadt van Tutphen/ Dattet hoer alde rechte ende gewoenten zyn/ dat men hoeren burgeren ende Ingesetenen voir schade of voir schult voir enghenen bencken in onsen Lande van Gelre toe spzeken en sal/ anders dan bynen onser Stadt van Tutphen voozsz: Soe bekennen wp dat wp hoen dat oich alsoe halden/ ende van den onsen gehalden hebben willen sonder argelist. Bevelen dair omme onsen Dzossart onses Landts van Tutphen nu ter tyt/ende voirt allen anderen onsen Amptluden onss Landts van Gelre/ die nu zyn of hernamaels wesen soelen/ dat sp dit onss Stadt van

van Tutphen vurſz ende hoeren burgeren ende ingeſetenen in maten vurſz vaſt ſtede ende onverbrekelich halden / ende doin halden / ſonder pet dair tegen te doin of laten geſchien in eeniger wijs. Want dat alſoo onſe gantſe wille is. Oich ſonder argeliſt. Oirkonde ons ſegels van onſs gerechter wetenheyt ende gueden wille aen deſen brief gehangen. Gegeven in den jair ons Heeren duſent vijr hundert twee ende dertich des Saterſdaigs nae onſer liever Vrouwege dage Aſſumptionis.

Onder op de plijcque ſtondt:
Per Dominum Ducem, præſentibus de Conſilio Nobili *Wilhelmo de Egmonde* fratre Domini Ducis antedicti; Domino *Theodoreo de Lyenden* Domino de Hymen, magiſtro *Michaele de Brede* Licent. in legib. Cancellário & ſigillifero.

Brief van Hertogh Adolf van 't jaer 1468, van drie Dom-heeren inkomſten wt te reyken aen den geenen die zich met de weetenſchap der rechten bemoeyden.

WY Adolph vander genaiden Gaides Hertoch van Gelre ind van Guplich ind Greve van Tutphen / Doen konde und bekennen met deſen apenen brieve / voir ons onſe erve ind naekomelingen / dat wy om ſunderlingen gonſten / liefden ind genaeden wille / die wy hebben ind draigen tot onſer Stadt Tutphen / ind om trouwen dienſtes wille ſye ons gedaen ind beweſen hebben / der ſelver onſer Stadt Tuphen verleent ind gegeven hebben / verleenen ind geven / op dat ſie oere burgeren ind burger kijnder toe leeringe ind doechden halden / ind klerchen ind geleerde mannen opvoeden moegen / als dat ſie van nu voirtaen in toekomende tijden ewelich ind ommermeer ons onſen erven ind naekomelingen Hertoigen van Gelre ind Greven van Tutphen / te nomineren ſullen hebben tot dryen Canonir pravenden in onſer Collegiater kerchen van ſente Walburgh binnen onſs Stadt Tutphen / welche drye pravenden zijn ſullen / die pravenden die thant meyſter Arnt van Hoekelom, Iohan van Meer Gerritſoen / ind Iohan Keppelman beſitten / ind nu voirtaen hepten ſullen Doctor Pravenden / die wy vur ons onſen erven ind naekomelingen die vurgemelde onſer Stadt tot oiren nominatien reſerviert hebben / ind reſerviren in cracht des briefs / Alſoe als der drien pravenden eenich ledich weerden of verſchijnen van beſittren tot beſitteren / idt weer overmits doide of dat ſie ſich begeven der weerlt ind toe Cloeſter gingen / dat alsdan Burgermeeſter / Schepen ind Raet inder tijdt / binnen den neſten xiij. dagen nae datter emich verſchene / ons onſs erven ind nakomelingen dair toe oire burger of burger kijnder epn / dat epn bequeem man in der tijt Doctoir of Licentiaet were / enniger in den geeſtlijcken oft wereltlijcken rechten / ind die daer toe togelaten ind gepromoviert wer van ernſtigen ind ſtrengen eramen / na geſette der Univerſitepten daer ſy oeren graide verkregen hedde / nomineren ſullen; Ind dat ſelve oick voir Deken ind Capittel inder tijt den Hepligen to halden / als ſie komen to reſidentien / oft dat die ſelven / die ſie ons / onſen erven / ind nakomelingen in der tyt nominerende / ten mynſten weſen meyſters inden vij. vrpen konſten of Baccalary / ind hedden oir formalia bis aen den gradum magiſtratus voll ind all gehoirt / ind weeren dat die ſelve die ſie inder tijt nomineerden niet vorder graduwijrt dan totter Gradus in den ſoeven vrpen konſten als vurſz ſteet / ſal onſe Stadt vurgemelt voirder cautie ind geloove nemen / eer ſie die nomineren / dat ſie voirtaen in ſtudiis ind leeringh ſullen beherden / ind binnen den neeſten vijf jaeren of idt ſaecke were dat ſie over derch ſtudierten / of binnen ſes jaeren of ſie aen deſe zijde des derchs ſtudierden / nae der nominatien Doctoir of Licentiaet weſen ſullen in der vurſz rechten / en toegelaten van ernſtigen eramen als vurſz ſteet / ind npet eer komen noch toegelaten werden ter reſidentien; dan wolden ſye epn jaer of twee / nae dat ſye promoviert weeren / ſtain to Romen of toe Parijs om toe practiſieren / ſullen ſie moigen doen / by alſoe dat ſie nae den tween jaeren dat ſie practiſiert hedden / ommeren toe reſidentie komen / ind ſtedelich op oer provanden voirtaen ſitten ind reſidieren ſullen / by verlups oerer pravenden. Ind Burgermeyſteren / Schepen ind Raidt in der tydt ſullen doch altydt den bequeemſten ind weerdichſten van konſten ind ſeeden / den ſie van oeren burgeren of burger kijnder hedden / nomineren; Ind dat npet om gonſten / gaven / noch om dat die epn voir die ander meehtiger van maige of vrunde weer / dan alleyn dat die ſelve den ſie in der tijdt nomineerden die weerdichſte weer. Ind wen ſie ons onſs erven ind naekomelingen in vurſz maeten ſoo nomineeren werden / ſullen wy / onſe erven ende naekomelingen collatie ind preſentacy doen / ind deſe preſentatie brieve am Deken ind Capittel onſs kerchen vurſz doen geven / ſonder eenige wepgeringe of indracht. Doch weert ſaiche / dat onſe Stadt Tutphen / in tijden als die vurſz drie pravenden of eenich van dien ledich weer / geenen bequemen man als vurſz is to nomineren en hedden / of dat die ſelve die ſye in der tijt nomineert hedden / geinen vorderen grait en hedden / dan Meyſter of Baccalaury toe weſen in den vij. vrpen konſten als vurſz ſteyt / ind baven der cautien ind gelove vurgemelt in ſtudiis npet ſtedelich en beherden / ſich npet en ſchickten dat ſy Doctoir of Licentiaet wurden binnen den vurgemelten beſetten jaeren naeder nominatien als vurſz is / of dat die ſelve nae dat ſye die pravenden acceptiert ind angenomen hedden epn tijdt lanck / 't weir epn jaer of twee of drie meer of min / die beheelden ind daerentepnden vaeren lieten / ind ſich npet en ſchickten die te beholden / oick of dat die ſelven die twee jaer lanck nae oeren graide vurſz practiſiert hedden / npet ther reſidentien komen en wolden; ſoe ſolde die ſelve pravenden die dan alſoe ledich wurden / toe der buyrte allepne weder ain ons onſs erven of naekomelingen bij-

ven

ven ter nominatien / alſoe wal alſ ter collatien alſ pꝛeſentatie / dair wp onſe erven ind nakomelinghen alſ dan ſelfs eynen Doctoir of Licentiaet of Meyſter of Baccalarius in den ſoeven vꝛyen konſten toe nomineren ind pꝛeſentieren ſullen. Ind ſoo deſe dꝛie pꝛavenden Doctoir pravenden heiten ſullen / of wp of onſe erven ind nakomelingē dan inder tyt eyn nominierden ind pꝛeſentierden / die nyet voirder graduwyrt en weere / dan to Magiſterium of Baccalariatum toe in der ſoeven vꝛyen Conſten / dat dan die ſelve aen ons onſs erven ind nachomelingen cautie ind geloove doin ſal voirtaen in ſtudiis toe beheerden / Licentiaet of Doctoir te werden / alſ van ons burgeren ind burger kynderen van Zutphen vurgemelt ſtept. Beheltlich Burgermeyſter Schepenen ind Raidt dair entegndens wederom oere nominatie aen die ſelve pꝛavende / ind dat daer mede in toekomende tyden altyt toe halden / ſoo ducke dat geviele off gebuirde alſ vurſz is. Beheltlich ons oick / of wp / onſe erven ind nachomelingen in toekomende tyden der ſelven Doctoiren ind Licentiaten / alſ ſye to reſidentien komende weren / behoifden in ambaſſaten te ſchicken am Furſten / Heeren of Steden / of dat wp rades met ſie plegen wolden / ind wp / onſe erve / of nachomelingen ſie dairomb verſchꝛeven / dat ſy dan wyllichlicken komen / ind ons / onſs erven / ind nachomelingen gehoirſam dair in zyn ſullen / doch op onſs onſer erven ind nachomelingen koſt. Allet ſonder argeliſt. Ind want wp Hertouch vurſz willen dat deſe onſe verleeninge ind gifte onſs vurſz Stadt Zutphen then ewygen daigen toe vaſt ind ſtede zy ind blyve / hebben wp deſs toe oirkonde onſs grooten ſegel van onſen rechten wetenhept voir ons onſen erven ind nachomelingen am deſen bꝛief doin ind hepten hangen. Ind voirt begeert am den eerbaeren onſen lieven andechtigen Deken ind Capittel onſer kerchen vurſz / deſe vurgemelte onſe verleeninge mede to ratificeren ind to believen. Ind op dat der burger kynder ind burger vurſz die tot deſen dꝛien pꝛavenden vurſz genoempt ſullen werden / toe beth macht hedden in ſtudiis toe beheerden / hon eyn redelycke abſency toe te vuegen / Alſoe bekennen wp Deken ind Capittel der kercken van ſente Walburgh bynnen Zutphen vurſz voir ons ind onſs nachomelingen / dat wp aenſiende den gueden wille ind toeneygen die onſe genaden lieve Heeren heeft totter ſelver Stadt Zutphen / upt begeerte ſyner genaden ind toe gonſten der Stadt Zutphen / deſe vurgemelde ſyne verleeninge ind gifte belieft ind ratificiert hebben / believen ind ratificieren mit deſen ſelven bꝛief ; ind avergegeven / averdꝛagen / ind capitulariter averkomen zyn voir ons ind onſs nachomelingen / dat wp den gheenen / die in toekomende tyden tot deſs dꝛien Doctoir pꝛavenden genoempt ſullen werden / jaerlyx ind alle jair alſ dat geoꝛdiniert is / die wyle ſy in ſtudiis ind practica ſtaen ind beheerden alſ vurſz ſteet / geven ſullen ter abſentien vyf ende dartich Rhynſche gulden / welche abſentie wp ind onſe nachoemelingen den ſelven ſullen beſtaen aen te geven naeden jair van gratien / alſ men van oltz / nae ons Capittels geſetten ind ſtatuten / ons mede Canonicken die nyet reſidieren abſency to geven plegen. Ind want wp willen dat deſe onſe ratificatie ind avergifte van der abſency voirgenoemt ten ewigen daigen toe ſtedich ind vaſt zy / ſoe hebben wp Deken ind Capittel voirgenoemt onſs Capittels ſegel voir ons ind onſen nachomelingen beneden ſegell ons genaden lieven Heeren doin ind hepten hangen. Gegeven in den jair ons Heeren dupſent vyer hondert achtende ſeſtich / des Oꝛydaichs nae onſen Heeren Hemelvaerts dach.

Infra in plica : Per Dominum Ducem, præſentibus de Conſilio Dominis *Wynando de Arnhem* Domino in Lembeck, & *Mathia de Eyll* Magiſtro Curiæ, militibus, nec non *Iohanne de Roſſum* ac *Theoderico de Horſt*, armigeris.

Confirmatio Ordinarii.

FRedericus Marchio de Baden, Dei & Apoſtolicæ ſedis gratia, Epiſcopus Trajectenſis ad univerſorum notitiam deducimus, & deduci volumus per præſentes, Quod nos tranſlationem juris patronatus trium pꝛebendarum eccleſię ſanctæ Walburgen Zutphanienſis noſtræ Diæceſeos, ſeu poteſtatem nominandi perſonas idoneas ad easdem, per quondam illuſtrem Dominum *Adolphum* Ducem Gelriæ, Iuliæ, ac Comitem Zutphaniæ, piè & gloriosè factam & conceſſam, de qua in literis, quibus hæ noſtræ præſentes literæ ſunt tranſfixæ, fit mentio, ſigillis dicti quondam illuſtris *Adolphi* Ducis & Comitis de cera rubea, nec non venerabilium Dominorum, dilectorum nobis in Chriſto, Decani & Capituli ejuſdē eccleſię Zutphanienſis de cera viridi deſuper impendentibus ſigillatę, omniaque alia & ſingula in illa contenta narrata & deſcripta, ex certa noſtra ſcientia ratificamus & approbamus, rataque & grata habemus & inviolabiliter volumus obſervari, eaque noſtra ordinaria ſignatura in Dei nomine confirmamus. Datum noſtro ſub ſigillo ad cauſas pręſentibus appenſo. Anno Domini milleſimo quingenteſimo tertio, die viceſima ſecunda menſis Decembris.

Hand-veſte van Hertogh Karel van Gelder van 't iaer 1521, van geen byer ten platten landen te vertappen dan dat in de Steden des Graefſchaps gebrouwen is.

WY Kairel vander genaden Gaidts Hertoge van Gelre ind van Guplich ind Gzeve van Zutphen / &c. Doen kondt / Alſoe onſe gemepne Baenreheeren / Ridderſchap / groite ind klepne Stede onſer alinger Lantſchap van Gelre / ons in den jaire van negenthien omtrent ſent Johan to midſomer epne pontſchattinghe cyns ; ind dair toe epne acſys penninck op elcker vat inhepmſch biers twee Brabants ſtuver den tyt van ſes

jaer

jaer lanck geduerende ende niet langer toe geven/conſenteert/end avergegeven hebben: Ind oick dat ons onſe Stede onſer Greeffſchap van Tutphen/als nementlich Zutphen, Doesborch, Dotinchem, Lochem, ind Gronlo, dairenthepndens bewillicht ind toegelaten hebben/dat men die acſſyſe penningen vur den poirten/by den onſen dair toe committeert/opgeboert ind ontfangen ſullen werden; bekennen wy Hertouch vurſz/dat wy den ſelven Steden onſer Greeffſchappe vurſz/als Zutphen, Doesborch, Doetinchem, Lochem ind Groll, wederom toegeſacht ind gelaift hebben/toeſeggen ind gelaeven mits deſen: Dat wy bupten den ſelven Steden opten platten Lande upet oft nergent vergonnen of geſtaiden laiten ſullen/dat men dair anders eenigerley bier/inſhepmſch oft uptshepmſch/woe men die noemen mach/tappen noch verkoupen ſal/dan alleyn dat in den vurgemelde onſen Steden/Zutphen, Doesborch, Dotinchem, Lochem, ind Groull, ind op ghepnen anderen plaitſen/dan dair/gebzouwen zyn ſal/ind dat wy daerenthepndens oick terſtont beveel doen ind geſchien laten ſullen/dat die † vyf herſpelen in Oeluwen (die eertyts onſer ſtadt Tutphen toegelaten zyn/vermoegens oeren pzivilegien) oick anders nergent geen bier halen/tappen/noich verkoupen ſullen/dan alleyn bynnen onſs Stadt Tutphen gebzouwen zyn ſal: allet by verloſs des ſelven biers/of ſy ander contrarie tappen werden. Ind van epnen vat frempts biers ſullen ſy betaelen epn Heeren pont/dat is eenen halven Anzies gulden; by vyf der ſelver ponden/of pemants ſich dair inne wepgerich maken wozde. Ind deſe vurſz penningen ſal men betailen aen handen der gheenre/wy daer toe ozdineren werden/dien tydt vurſz ende upet langer duerende. Behelteliych ons ind andere onſs Stede pzevilegien des halven onverhozt; ind oich/dat ſy guet bier bzouwen ſullen. Sonder argeliſt. Des t'oirkonde ind gantſer vaſter ſtedichept/hebben wy Hertouch vurſz onſen ſegel van onſs rechter wetenhept aen deſen onſen bzief doen ende hepten hangen. In't jaer onſes Heeren dupſent vyf hondert ind epn ende twintich/den xxvij. dach des maendts January.

CHARLES.

Onder op den omſlagh ſtond:

Per Dominum Ducem, preſentibus ibidem de Conſilio venerabilibus & egregiis viris *Henrico* Domino *de Genth*, Magiſtro Curiæ hereditario, *Henrico de Groiff* Ercklenſi Præfecto hereditario, terræ Gelrenſis ſummo queſtore, Magiſtro *Winando de Arnhem* Doctore, & Magiſtro *Arnoldo de Gruythuys* utriuſque juris Licentiato.

† Deſe kerſpelen waren Brummen, Hal, Beckbergen, Twelle, Wilp en Voirſt; gelijk blijkt wt den brief van Hertogh Arnold van 't iaer 1434.

Verleeningh van de Joris Iaermerkt door Hertogh Karel in't iaer 1528.

WY Kairle vander genaden Gadits Hertouge van Gelre ind van Guylich ind Gzeve van Tutphen/ Heere van Gzoeningen/der Omblanden/to Covarden ind van der Dzent/&c. Doen kondt ind bekennen vur ons/onſen erven ind nakomelingen/dat wy upt ſonderlingen genaiden/ind gueden willen die wy hebben tot onſer Stadt Tutphen/onſe Schepenen ende gemepnen burgeren onſer vurſz Stadt verleent ind gegeven hebben/verleenen ind geven avermits deſen onſen bzief epnen vzyen Jairmarcht/den ſy jairlix ind alle jaer in onſs Stadt ind Stadt vzyhept halden/erſtych ind eewelych hebben ſullen op ſent Gregorius dach/ind ſal jairlix aengaen vierthien dagen voir ind dueren vierthien dagen nae den ſelven ſent * Gregorius dach. In welicher tyt alle houplupde/die om den ſelven marckt to verſuecken/dair to houpen ofte to verkoupen/mit oerer lyve/have ind gued * vur ons/onſen erven ind nakomelingen/vzyen/ind allen den gheenen die ongheverlich om onſen onſs erven ind nakomelingen willen doin ind laiten willen. Bevelen dair omme allen onſen dieneren ind Amptlupden/die nu zyn of naemaels weſen ſullen/onſe Stadt van Tutphen deſe onſe vzyhept aen allen houplupden oprechtich to halden/gelick ind in alre maeten ſy vzyhept hebben in oeren Mepmarckt. Dat is alſo onſe ernſte mepnonge ind wille. By alſoo oft hon mit beducht den ſelven marckt enniehs jairs noch vierthien dagen toe verlengen/dat ſy dat van onſent wegen/mit toedoen onſs Scholts van Tutphen in der tyndt weſende/ſullen mogen doen/als van oeren Mepmarckt. Sonder argeliſt. Des to oirkonde der waerhept ind gantſer vaſter ſtedichept hebben wy Hertouch vurſz onſen ſegel van onſen rechten wetenhept aen deſen onſen bzief doen ind hepten hangen. In den jaer onſs Heeren dupſent vyf hondert ind acht ende twintich/op den epn ind twyntichſten dach Novembzis/&c.

* In Martio.

* *Hiatus hic eſt.*

Onder ſtond:

Charles.

Een brief van Koningh Chriſtiern van Denemarken van 't iaer 1450, noodigende de burgers van Zutveen om ſyne rijken te beſoecken.

CHriſtiern van Gaedes genaeden to Denemaerken/Nozwegen/der Wenden ende der Goeten Koninck/Gzeve to Oldenbozch und Delmenhozſt.

Onſe vzuntlicke gunſt to voeren: Erſame guede Vzunden/wy is lichte wol witlick/wo dat de gemepne koepman in verledenen

tyden in onsen lande Schoonen daer selvest in etlyken steden und bysundergen to Schanoir, omme des heringes vanges willen plegen groete hantieringe ende verkeringe to hebben / des lange tyt vergaen und afgeslagen was / unde de alweldige Godt nu in etlyken jaeren wedder heft gevoeget. Vnd is ons oech erkennen gegeven / dat ghy to Schonoir in onse lande voorbenoempt uwer besunderge unten und vryheyt van oelinges hebben gehadt und noch hebben. Alsoe guede vrende weert saeke / dat ghy de voerbenoemde uwe unten und vryheyde daer willen neren und beholden / soe sendet daer puwen koepmannes in desen tokommenden herveste / de uwe unten besitten und opholden / den wy uwer vryheyde willen stedden und neten laeten nae oelder wonheyt. Wo deme soe nicht en schege / denne wolden wy onse Lande und Stede voorsyn und bestellen waer ons des daer to doende weer. Gaede zyt bevælen. Schreven op onsen Slaete Coppenhaeven in sunte Nycolai daege onder onsen Secretaris. Anno Domini L.

Den Ersamen Burgermeesteren, und Raetmannen der Stadt Zutphon, onsen leven besunderen.

Meer andere vryheyds brieven door verscheyde Deensse Koningen en ook andere Vorsten aen die van Zutveen gegeeven, werden hier, om kortheyds wille, voor by gegaen ende gespaerd tot betere gelegentheyd.

Hand veste in 't jaer 1340. aen de Stad van DOESBURGH gegeeven.

WY Reynald by der genade Gods Hertoge van Gelre ende Graeve van Zutphen / maecken kondt allen luyden / dat wy om sonderlinge gunste en voordernisse / die wy hebben ende draegen tot onse Stadt Doesburgh, ende onsen goeden luyden die daer poerteren zyn ende aldaeren binnen nu woenachtich zyn / ofte namaels woenachtich wesen sullen / dat sy binnen ofte buyten muyrs dat Doesborgh is ende gehepten is / gegeven hebben ende geven voor ons ende onsen nakomelingen / hoin ende oeren nakomelingen ende een pegelicken van hoin eenwelich te duyren / Alsoo dat die poerteren onser Stadt voorgenoemt van allen breucken die sy ofte pemant van hoin misdoen ofte breecken binnen onse voorsz Stadt; dat wy / onse nakomelinghen / ofte soo nu van onser weghen Vrossart ofte Richter aldaer nu ter tyd is / ofte namaels wesen sal / onse voorgenoemde poerteren daer af setten sullen tot der Schepenen oordeel der voorsz Stadt; Ende sollen sy noch haer lyf noch haer guedt aenvangen noch aentasten / noch laeten aenvangen noch aentasten / ten weere dat sy breucken deden die aen 't lyf gingen; ende wert saeche / dat sy ofte oer guedt aengetast wurden van breecken die aen 't lyf gingen / soo sal men se nochtans daer af totten Schepenen oordeel ende vonnisse setten / als voorsz is. Ende soo wes hoin die Schepenen averwysen / dat sal onse Vrossate ende Richter die in der tyt is t'onser behoef ontfaen / nemen ende opbeuren. Ende weert ook saeche dat sy ofte eenich van hoin buyten ons voorsz Stadt misdeden of breken / daer af sullen sy staen tot alsulcken rechte ende oordeel / als 't recht ende oordeel wyset des landts ofte der Stadt / daer sy misdeden. Voort weert zaeke / dat onse Stadt ende poorteren tot Doesburch hoin onder een schatten (dat were om onser bede wille / ofte heyrvaert ofte kommer / ofte noot onser Stadts wille voorgenoemt / hoe dat dat toequeeme) dat onse Schepenen tot Doesborch dat gelt ende die schattinghe setten moegen op oere poorteren / ende op die geene die met hoin woenachtich zyn; als sy gelychste moegen by oere bescheydenheydt / sonder argelist: ende dat moegen sy wt doen penden / sonder ymants wederseggen / by oeren Richter aldaer / ofte by onse gesworen boden. Voort want onse Stadt voorgenoemt minret om af-breuck des waters / ende dat volck ende die luyden aldaer meeren; soo is onsen wille / dat onse Schepenen ende poorters onser voorsz Stadt die selve Stadt meeren moegen / ende haere muyren / poorten ende graeven wtsetten / vnd die graeven ende muyren wtsetten vnd graeven door eenich luyde erve genge; ende dat erve sal men den luyden gelden ende betalen / tot der Schepenen seggen van Doesborch by oeren eede / de weerde daer af / sonder ymants wederseggen / ende dat erve in de vryheydt van haere Stadt te blyvene. Ende willen ook mede / of dit geschiede / dat niemants buyten oeren graeve timmeren en mach noch en sal binnen thyn roeden weges na / om der Stadt oere vesteniſse die bet te holden. Beholtelicken hoin allerhande brieven ende handvesten / die sy van ons ende onsen alderen hebben / ende gelaeven hoin voir ons ende onsen nakomelingen / alle dese voorsz punte ende elck by hoir vaste ende stede te halden / ende daer nemmermeer tegen te doen / ofte laeten te doen / in geenen tyden / in goeden trouwen ende sonder argeliste. In oirkonde die meerer stedicheydt deser dingen / soo hebben wy onse grote segel aen desen brief doen hangen. Geschiet ende gegeven in den jaere van ons Heeren boerte 1340 / op Sunte Johannis avondt nativitatis in den midden soemer.

Noch eene andere hand-veste aen gedachte Stad gegeeven in 't iaer 1372. door Hertogh Willem van Gulich.

WY Willem, by der genaden Gods Hertoge ende Marie Hertoginne van Gulich / doen kondt allen luyden die desen brief sien ofte hooren leesen; Dat wy / om sonderlinge gunsten die wy hebben tot der Stadt van Doesborch / hebben gegeven ende geeven mets desen tegenwoordigen brieve / voor ons ende onsen erfgenaemen / die nakomelingen

lingen der Stadt van Doesborch / oeren gemeynen burgeren ende ondersaeten alle dat recht dat hier na beschreven staet. Ende sonderlinge wy Willem Hertoge voorsz / als een Momber ons altsten soons Willems Hertoge van Gelre en Grave van Zutphen / gelaeven ende zeeckeren in goeder trouwen / ende mede geswoeren hebben mit gantschen gelooven op dat H. Sacrament Godes lichaem / der Stadt van Doesborch / oeren burgeren ende ondersaeten voorgenoemt; dat sy tolle-vrye waeren sullen voor de tolle te Lobede, ende en sullen daer geenerhande goedt noch tolle geven. Ende waert dat sy oer goedt lachten op tolbare bademen of by tolbaer goedt / nochtans en solde oer goet daer egeene tolle geven; Mer wurde tolbaer goedt op oeren bademen gelecht / dat goedt solde tol daer geven / als gewoenlijck is. Voort soo hebben wy den Schepenen van Doesborch gegeven / dat se binnen oere Stadt richten moegen over oeren burgeren end ondersaeten / van allen dingen die binnen oere Stadt geschieden: uytgesept gewelt-lijche saecken die aen 't lyf draegen. Voort soo hebben wy gegeven / dat se by hoen selven Schepenen kiesen moegen; ende wanneer se die gehaeren hebben / soo sullen wy / ofte onse Amptman / twee van hoin daer toe kiesen / die dat Gerichte waeren; Ende waert dat wy ofte onse Amptman die niet en hoeren / soo moegen die Schepenen twee van hoin daer toe setten / die dat Gerichte waeren / hent dat wy ofte onse Amptman twee van hoin daer toe kiesen. Dit voorgenoemde recht hebben wy hoin gegeven / ende geven der Stadt van Doesborch / oeren burgeren ende ondersaeten / in aller manieren voorgeschreeven is. Beheltelick hoin alle privilegien / alle vryeden / alles rechtes ende gewoenten die sy voor gehadt hebben. Hier aver hebben met ons geweest onse l. neven / Maeden ende vrunde / Heere Willem Here tot Bronckhorst, in der tydt Drost in den lande van Zutphen / Willem van Weerde Praebst toe Aken / Gijsbert van Bronckhorst Here tot Borkeloe / Lodwijck van Ripperscheyt, onse lieve neven; Steven Heere van Suylen, Henrick Here van Wische, Heer Warner Buffel, Heer Sander van Voshem, Heer Henrick van der Straeten Riddere / Heer Henrick van Steenbergen Praebst te Zutphen / Peter van Steenbergen, Derck van der Kemmenade, onse lieve vrunde en Maede. Op dat dit stede ende vaste blive / soo hebben wy Willem Hertoghe ende Marie Hertoginne voorgen. onse segelen doen hangen aen desen brieve / in oirkonde aller deser voorgenoemder saecken. Gegeven in den jaere ons Heeren 1372 op des H. Cruys dach exaltationis.

Nademael wy, zoo in de beſchrijvingh der Stad ARNHEM, als in 't vervolgh deſes werx op het iaer 1315 hebben vermaent, hoe de Prooſt en 't Gods-huys van Walburghen wt Thiel naer Arnhem zijn verplaetſt, ende ons in handen zijn gekoemen twee oorſpronkelijke brieven, d'eene vervaerdighd by Grave REYNALD van Gelder en d'andere by GUIDO Biſſchop van Utrecht, die van den gantſſen handel wijdloopigh bericht geeven; dunkt ons goed beyde bewijs-ſtucken, tot vernoeginghe van de nieuws gierighe zielen, hier in te voeghen.

* *Ex autographo.* IN Christi * nomine, amen. *Guido*, Dei gratia Episcopus Trajectensis, ad perpetuam tam præsentium quàm futurorum notitiam volumus pervenire, quod patentes literas viri magnifici Domini *Reinoldi* Comitis Gelriæ, consanguinei & fidelis nostri dilecti, nobis per unum certum & verum nuntium destinatas, recepimus, vidimus, & de verbo ad verbum perlegi fecimus, tenorem qui sequitur continentes:

In nomine Sanctę & individuæ Trinitatis, amen. Universis Christi fidelibus, tam modernis quàm posteris præsentia visuris vel audituris, Nos *Reinoldus* Comes Gelriæ salutem in Domino sempiternam, & ad perpetuam rei gestæ memoriam subsequentium cognoscere veritatem. Deus humani generis conditor, qui sacrosanctam ecclesiam suam novo semper fœtu multiplicat, licet eam inter hujus sæculi adversa fluctuare, & plærumque à malivolis tribulari sustineat, pericli tari tamen non permittit. Verùm honorabiles viri *Arnoldus de Xantis* Præpositus, & Capitulum Ecclesiæ Thilensis Trajectensis diœceseos, nobis lamentabiliter enarrarunt, qualiter ipsa eorum Ecclesia ab oppidanis *Thilensibus* ab antiquo hactenus subpeditata miserabiliter & oppressa, diversis remediis contrà morbum hujusmodi, nunc amoris via nunc justitiæ cum summa diligentia exquisitis, nullum salutis sibi & ecclesiæ suę prædictę necessario salvandis poterant invenire; imò quo magis ipsos oppidanos dicti Præpositus & Capitulum humilibus & caritativis monitis & exhortationibus inclinare ad rationis æquitatis & justitiæ tramitem satagebant, tanto irreverentius & austerius, tanquam antiquati persecutores Ecclesię, contrà eosdem Prępositum & Capitulum & eorum Ecclesiam suę crudelitatis cornua erigebant; Ita quod, tam ex præteritis malis multiformibus & atrocibus, ab ipsis oppidanis jam dictæ Ecclesię suæ in personis & rebus pluries irrogatis, quàm evi-

dentibus in præſenti machinationibus de futuris, ſupradicti Præpoſitus & Capitulum in oppido Thilenſi maximè præ metu ſuorum corporum manere de cætero non audentes, præfatam Eccleſiam ſuam deſiderant transferri ad locum alium pacificum & ſecurum. Quare pro refugio & ſalutis portu quærendo noſtram præſentiam accedentes, nobis ſupplicarunt humiliter & devotè, quod, quia oppidanos oppidi noſtri *Arnhem* habent pro hominibus Deum diligentibus, manſuetis, pacificis atque piis, & bona dictę Eccleſię ſuę ſunt pro majori parte infrà noſtri diſtrictus terminos ſituata, & à nobis & noſtris ſucceſſoribus ſperent firmiter ſe & Eccleſiam ſuam poſſe & debere votivo in perpetuum defenſionis præſidio confoveri, Nos ut eadem ipſa eorum Eccleſia cum perſonis bonis & juribus ſuis, nunc in lacu miſeriæ conſtituta, ad dictum noſtrum oppidum *Arnhem* dictæ diœceſeos transferatur, piam noſtri favoris & promotionis benevolentiam, & ſubventionis noſtrę, ſine qua tranſactionem hujuſmodi aſſeverant non poſſe perfici, munificentiam noſtram impendere, & de loco ibidem apto, in quo ſibi Eccleſiam erigere & manſiones ad modum aliorum collegiorum competentes ordinare & habere valeant; ipſis proinde, divinæ pietatis & æternæ retributionis intuitu, dignaremur. Quum itaque domicella *Maria* ſoror noſtra piæ memoriæ aream ſuam, in dicto oppido noſtro ſitam, ipſa dum vixit inhabitare conſuevit, legavit ad uſus Hoſpitalis in ſua ultima voluntate: Nos, quod poſtmodo idem Hoſpitale in area noſtra in eodem oppido noſtro ſita, in quâ noviſſimè habitationem noſtram habere conſuevimus, & quam ſemper divino uſui deputare noſtra concepit intentio, conſtitui fecimus & locari. Nunc quo per rei evidentiam pateat univerſis, volentibus intueri quod dictum Hoſpitale juxtà ſtatum ſuum nondum minorem partem dictæ areæ noſtræ convenienter & utiliter occupare poterit, reſidua non ſolum majori ipſius areæ parte vacua remanente & inutili, verum etiam priore area dictæ ſororis noſtræ quaſi tota. Nos igitur advertentes non deſtruiquod in melius commutatur, decrevimus, id quod pro tunc temporis ſtatu zelo devotionis fecimus, nunc ex quo, de ſupernæ majeſtatis gratia, facultas ſe offert, in melius, utpote in uberiorem divini cultus dignitatem, ad laudem Dei & ſalutem populi commutare, abſque etiam dicti derogatione Hoſpitalis, cum tam de aptitudine quàm competentia locorum non ſolum ſufficienter imò habundanter utrobique providere poſſimus tam Hoſpitali quàm Collegio memoratis. Propter quod præſumimus firmiter & ſperamus, quod dicta tranſlatio, non ſine divinæ diſpoſitionis providentia, nobis & dicto oppido noſtro ad ſpecialis honoris excellentiam, & populo ejuſdem oppidi ad felicitatem, de quo ſummo Creatori gratias agimus, ſalubriter ſit concepta. Hinc eſt, quod ex ſincerę devotionis affectu, quo circà ſanctam matrem Eccleſiam ducimur, præfatæ Eccleſię Thilenſi ſic, ut præmittitur, tribulatę, compaſſionis viſceribus pia commiſeratione merito condolentes, præfatorum Præfecti & Capituli votis in præmiſſis dignum duximus annuendum; ita quod, communicato Conſiliariorum noſtrorum & aliorum Iurisperitorum conſilio, dictum Hoſpitale cum ſibi deputatis & aſſignatis redditibus ad priorem aream quondam dictæ ſororis noſtræ, quę area in competentia loci pro uſu ejuſdem Hoſpitalis lautè ſuperhabundat, reſtituimus & relocamus ordinandum ibidem, juxtà ipſius ſororis noſtræ ultimam voluntatem; & ſupradictis Præfecto & Capitulo & eorum Eccleſiæ, ſi eam, ut præmittitur, transferri contingit, in hujus tranſlationis ſubſidium dictam aream noſtram totam, cum omnibus in ea conſtructis ædificiis & ipſius areæ appendiciis, prout eam habuimus & tenuimus purè & ſimpliciter propter Deum, ut eo magis juxtà votum noſtrum divini cultus numinis augeatur, ob ſalutem etiam & remedium animæ noſtræ, ac pro memoria noſtra, patris & matris noſtræ, ac etiam Dominæ *Margaretæ* Comitiſſæ Gelrenſis Collateralis noſtræ, nec non & Domicellæ *Mariæ* ſororis noſtræ ſupradictæ piæ memoriæ, perpetuo in dicto Collegio annis ſingulis peragenda, deputamus donamus & aſſignamus, ac in eos pleno jure transferimus per præſentes, ita quod ibidem de Ecclesia & his quę Ecclesiæ collegiatæ congruunt, nec non de de manſionibus ſibi faciendis inibi liberè, prout expedire noverint, ordinent & diſponant. Reſervato nobis & ſucceſſoribus noſtris Comitibus Gelrenſibus ſtabulo, in quo huc uſque equi noſtri conſueverant ſtabulari, & ſalvo etiam, quod quando nos aut eoſdem ſucceſſores noſtros ad dictum oppidum noſtrum declinare contingit, Præpoſitus dictæ Ecclesiæ exiſtens pro tempore, aut quicunque Canonicorum ibidem, apud quem manere maluerimus, manſionem ſuam quam in dicta area habuerit, nobis, quamdiu inibi fuerimus, pro uſu & commodo noſtro cedet, loco congruo in eadem manſione ſibi pro ſe & ſua familia reſervato. Cæterum revocantes ad memoriam, qualiter dudum advertentes ſanctam & venerabilem ac pretioſitate famoſam *Crucem* in Ecclesia parochiali villulæ noſtræ *Dodenwerdæ* exiſtentem, loco videlicet humili & minus ſecuro ac inhabitatoribus paucis culto, quodque propter viarum impedimenta pluribus anni temporibus Chriſti fideles, cauſa peregrinationis & venerandæ Crucis, ipſum locum nequeunt commodè viſitare, Nos eandem Crucem ad locum alium ſolempnem, ſecurum, populoſum & viſitabilem transferri deſideravimus, ubi ex ipſius Crucis condigna & frequentiori veneratione ſuſciperet in devotione populus incrementum, quod & fieri non ambigimus, ſi tranſlato ad dictum oppidum noſtrum præfato Collegio, ad ejuſdem Collegij Ecclesiam dictæ tranſlatio Crucis fiat. Ut ergo reverendus in Chriſto pater & dominus noſter Dominus *Guido* Epiſcopus Trajectenſis ad translationes hujuſmodi tam Ecclesiæ quàm Crucis faciendas tanto promptiorem ſe reddat, quanto viderit nosipſum Collegium reſpicere largitionis noſtræ munificentia ampliori, jus patronatus dictæ parochialis Ecclesiæ in *Dodenwerde* ad nos ſpectans, ſupradictis Præpoſito Capitulo & eorum Ecclesiæ, ita quod eadem parochialis Ecclesia ipſi collegiatæ Ecclesię incorporetur, & jus præſentandi ad eandem parochialem Ecclesiam, reſideat penes Præpoſitum jam dictæ collegiatæ Ecclesiæ pro tempore exiſtentem, ad quem quidem Prępoſitum ſpectat etiam prębendarum ipsius collegiatæ Ecclesiæ collatio, Conferimus, ſi tranſlatio præſcripta Collegij proceſſerit, & donamus purè propter Deum, & in eam tranſlationem per præſentes, ut dictæ tranſlationis onera poſſint dicti Prępoſitus & Capitulum commodius ſupportare.

Reſervatis

Reſervatis nobis & ſucceſſoribus noſtris decimis, aliisque redditibus noſtris & bonis omnibus, quę huc uſque in parochia Dodenweerde tenuimus & tenemus. Salvo etiam nobis & ſucceſſoribus noſtris Comitibus Gelrenſibus, quod ſi dicti Præpoſitus & Capitulum ultrà numerum tredecim præbendarum, quem quidem numerum ſe velle complere aſſerunt, aliquas plures prębendas, præter noſtrum aut dictorum ſucceſſorum noſtrorum conſenſum, forte ſucceſſu temporis ordinarint, illarum ad nos & ſucceſſores noſtros eoſdem ſpectet ſic ultra dictum numerum ordinatarum collatio præbendarum. Sed ſi eas cum conſenſu noſtro vel eorundem ſucceſſorum noſtrorum ordinarint, tunc earum collatio ad Præpoſitum jam dictę Ecclesiæ pro tempore exiſtentem ſpectet, ſicut dictarum tredecim collatio præbendarum. Inſuper conſiderantes, quod miniſtros Dei, ut divino cultui liberius vacare poſſint, deceat eſſe pacificos & quietos, nos licet præcipuè ad defenſionem ſanctæ matris Ecclesiæ, ſponſæ Chriſti & miniſtrorum ejus, ex commiſſi nobis temporalis gladij ab ipſo Deo deſcendentis, debito teneatur: Ut tamen ſæpè fati Præpoſitus & Capitulum eorum tranſlationi prætactæ, quam ſpeciali deſiderio appetimus, tanto lætantius & confidentius ſub ſpe tuitionis noſtrę curent inſiſtere, quanto ad tuitionem eorum nos & ſucceſſores noſtros ſpecialius obligavimus, ſæpè fatos Præpoſitum & Capitulum & qui erunt pro tempore, ac eorum Ecclesiam, ſi transferatur ut dictum eſt, totumque Clerum ipsius Ecclesiæ & familiam ipſorum, nec non ſtatum ejuſdem Ecclesiæ, cum immunitatibus & libertatibus ſuis Ecclesiaſticis, juribus, juriſdictionibus, redditibus, obventionibus, terris, poſſeſſionibus, & generaliter bonis & rebus eorum & ejuſdem Ecclesiæ ſuæ omnibus & ſingulis ad ipſos communiter vel diviſim ſpectantibus tam habitis quam habendis, in ſpecialem noſtram & ſucceſſorum noſtrorum protectionem recepimus per præſentes, promittentes pro nobis & eiſdem noſtris ſucceſſoribus bona fide, quod ipſam eandem Ecclesiam; tam in perſonis quàm in omnibus aliis & ſingulis jam prętactis, ab hac inantea manu tenebimus, conſervabimus, defendemus & tuebimur in perpetuum, pro noſtrarum poſſe virium, fideliter cum effectu; Nec eidem Ecclesiæ patiemur in his à quoquam injuriam aut violentiam irrogari; Imo ipsi Ecclesiæ in alienatis & ſubtractis bonis & rebus ejuſdem ac juribus recuperandis, & omnibus aliis quę commodum, profectum, & honorem ipsius reſpexerint, noſtrę promotionis munus ubilibet, cum ſinceri favoris benevolentia, impendemus. In præmiſſis fraude & dolo excluſis penitus & ſemotis. Et ut præmiſſa omnia & ſingula per nos piè concepta diſpoſita atque acta perfectiorem fortiantur roboris firmitatem, Supplicamus Domino noſtro Epiſcopo memorato, ut his auctoritatem ſuam interponens, ea approbet, corroboret & confirmet, & tranſlationes, prout ad eum ſpectat, faciat præbatas. In prędmiſſorum autem omnium & ſingulorum teſtimonium ac robur perpetuum & munimen, has literas exinde conſcriptas noſtro, Dominæ *Margaretæ* collateralis noſtrę ſupradictæ, & *Reinoldi* ſenioris filij noſtri ſigillis fecimus communiri. Et nos *Margareta* & *Reinoldus* jam prædicti, præmiſſis omnibus & ſingulis non ſolum aſſenſu noſtro pio & benevolo concurrentes, imo & ſpeciali deſiderio appetentes, ſigilla noſtra præſentibus appendi juſſimus, in majorem firmitatem & uberius teſtimonium præmiſſorum. Actum apud Arnhem & datum anno Domini 1315. In die beati Remigij Epiſcopi.

Quibus literis ſic perlectis aderant honorabiles viri Præpoſitus & Capitulum ſupradicti, nobis humiliter non ſine cordium amaritudine ſupplicantes, ut juxtà prænarrata urgenti eorum & Ecclesiæ ſuæ neceſſitati congruo & oportuno remedio ex paterna ſollicitudine miſericorditer ſuccurrere dignaremur. Examinatis igitur omnibus & ſingulis prænarratis, & cum ſumma diligentia recenſitis, ponderatisque circà ea quibuſlibet ponderandis, quia de ſtatu dictæ Ecclesię Thilenſis nobis jam dudum conſtabat & conſtat, ita quod ipſam ſcimus ex cauſis ſupra tactis tranſlatione neceſſario indigere, nunc quia non ſolum ad neceſſitatis ſubjectionem, verum etiam, ad evidentem ipsius Ecclesiæ profectum, commodum & utilitatem, offerat dono miſerationis divinæ ad tranſlationem hujuſmodi ſe facultas. Conſiderantes itaque, ordinationem olim pro tunc temporis ſtatu per dictum Dominum Comitem Gelriæ de Hoſpitali, de quo ſuprà hic mentio, factam & per nos confirmatam, nunc, prout præſens caſus divino nutu ſe offert, fore per præmiſſa evidenter in melius commutatam, cum per ea Dei cultus non minuatur, imò non modicum augeatur, & voluntati ultimæ quondam Domicellæ *Mariæ* ſupradictæ, quę idem Hoſpitale primo dotavit, & in ſupradicta area ſua propria collocari voluit, ſatisfiat, Nos (non obſtante ordinatione hujuſmodi olim facta & per nos confirmata, quam quidem in aliis ejus articulis in ſuo robore perdurare volumus) omnia & ſingula ſuprà dicta, quę per dictum Dominum Comitem in dictę transactionis ſubſidium piè donata ſunt, ordinata diſpoſita atque acta, in Domino collaudantes grataque ac rata habentes, ea approbamus & auctoritate noſtra ordinaria prędmiſſis confirmamus. Inſuper advertentes, memoratum Dominum Comitem & progenitores ſuos geſſiſſe prę cæteris circa hanc matrem Ecclesiam zelum affectionis, devotionis ac reverentię ſpecialem, id idemque ſucceſſivis paſſibus de eorum poſteris præſumentes, & ſperantes firmiter, ſuprà dictam Collegiatam Ecclesiam poſſe & debere ſub eorum defenſionis ulnis optatæ pacis & tranquillitatis quietudine perpetuis temporibus perfrui & gaudere, Nos eandem Ecclesiam ex officij noſtri debito de ferocis & intolerabilis perſecutionis nexibus, quibus oppidani Thilenſes ipſam ab antiquo hactenus oppreſſam miſerabiliter tenuerunt, eripere ſalubriter cupientes: Memoratos præfectum & Capitulum & dictam eorum Collegiatam Ecclesiam Thilenſem, cum toto Clero ejuſdem Ecclesię, in omnipotentis Dei nomine, accedente ad hoc conſilio & aſſenſu honorabilium virorum Decani & Capituli Ecclesię noſtrę Trajectenſis, ad ſuprà dictum oppidum Arnhem noſtrę diœceſeos, ad locum ibidem ipſis à præfato Domino Comite Gelriæ, ut prędmittitur, deputatum & donatum, tranſferimus per præſentes, cura & diſpoſitione parochialis Ecclesię Thilenſis ejusque Decanis, ac aliis juribus parochialibus quibuſcunque, & nihilominus juribus, juriſdictionibus, privilegiis, libertatibus,

immunitatibus, gratiis, consuetudinibus honestis & licitis, decimis, terris, possessionibus, rebus mobilibus & immobilibus, redditibus, proventibus, obventionibus, & bonis omnibus & singulis, spiritualibus & temporalibus, ubicunque & qualitercunque tam in supradicto oppido Thilensi & parochia ibidem, quàm alibi, situatis, ad ipsos Præpositum & Capitulum, & dictam eorum Collegiatam Ecclesiam, atque Clerum communiter universum spectantibus, sibi salvis. Itaque his omnibus & singulis liberè uti frui & de iis disponere poterunt inanteà & debebunt, prout ante transactionem hujusmodi poterant & debebant. Damus quoque eisdem Præposito, Capitulo atque Clero licentiam, ad dictum locum in Arnhem cum suis & dictæ Ecclesiæ suæ reliquiis, ornamentis, libris, campanis & rebus aliis transeundi & manendi, sibique inibi Ecclesiam cum cœmeterio erigendi, & de dicta Ecclesia sua, cœmeterio & mansionibus claustralibus earumque cohærentiis, quas in dicto oppido Thilensi reliquerunt, liberè, prout eis & dictæ Ecclesiæ suæ in Arnhem expediens & conveniens esse videbitur, disponendi, ac utendi omnibus & singulis privilegiis, libertatibus, immunitatibus, gratiis & consuetudinibus licitis & honestis, quibus Ecclesiæ Collegiatæ civitatis Trajectensis sunt munitæ, & quibus etiam dictam Ecclesiam sic translatam ab antiquo ante translationem hujusmodi munitam fuisse declaramus, & tanquam translatam ex habundanti præsentibus communimus. Salvis nobis & dictæ Ecclesiæ nostræ Trajectensi in præfata Ecclesia sic translata juribus, quę ante translationem hujusm. habuimus in eadem, & specialiter collatione Præposituræ ejusdem Ecclesiæ, cum Archidiaconatu ipsi Præposituræ annexo, uni de Canonicis dictæ Ecclesiæ nostræ Trajectensis, quoties vacaverit, conferendæ; parochialis etiam Ecclesiæ in Arnhem per omnia jure salvo. Ea tamen declaratione, ad præcludendam viam discordiis, proinde interjecta, videlicet quod inter dictam Ecclesiam translatam & Ecclesiam parochialem in Arnhem jam prędictam, eædem omnino observantiæ serventur, quæ inter collegiatas & parochiales Ecclesias dictę civitatis nostræ sunt solitæ observari. Cæterum parochialem Ecclesiam in Dodenwerde in prædictam nostræ diœcesis, sub modis superius annotatis, præfatę Collegiatæ Ecclesiæ in Arnhem, ut præmittitur, translatę incorporamus, tenore præsentium, & unimus; transferentes cum hoc Crucem in Dodenwerde, de qua suprà tactum est, ex causis ibidem conscriptis ad translatam Ecclesiam jam prædictam; Dantes quoque Præposito & Capitulo memoratis licentiam, huc eandem Crucem cum ea qua decet reverentia transferendi. Salvo dictæ Ecclesiæ parochiali in Dodenwerde, quod de ipsius Ecclesiæ redditibus Curato ibidem qui erit pro tempore tanta portio assignetur, de qua sustentationem competentem habere, hospitalitatem tenere, & jura Episcopalia & Archidiaconalia solvere, ac alia onera ipsi Ecclesiæ incumbentia valeat supportare. In quorum omnium & singulorum testimonium, roburque perpetuum & memoriam sempiternam, has literas exinde conscribi, & nostro ac dicti Capituli sive Ecclesiæ nostræ Trajectensis sigillis fecimus communiri. Et nos Decanus & Capitulum Trajectense memorati, confitentes nos præmissis nostro pio & benevolo concurrisse consilio & assensu, sigillum dictæ Ecclesiæ sive Capituli nostri præsentibus appendendum duximus, ad majorem firmitatem pleniusque testimonium præmissorum. Actum in Trajecto & datum anno Domini millesimo trecentesimo quinto decimo, in die beatorum Martyrum Dionysij & sociorum ejus.

Brief in 't iaer 1362. door Hertogh Eduard gegeeven, van dat de burghers van ARNHEM in de Betouwe vry zijn van besettinghe over zaeken van schade en schuld.

WY Eduard by der genaden Godes Hertoghe van Gelre vnd Greve van Zutphen, doen kondt allen lupden die desen brief zullen zien of hooren leesen; Dat wy, om sonderlynge dienste vnd vruntelycke gonste die ons onse Stadt van Arnhem gedaen heeft; Soo hebben wy, by raide vnd goid dunken onser vrunde vnde Raeds-lupden, gegeeven vnd geeven mits desen apenen brieve, voir ons vnd onsen nakomelynghen tot eeuwighen daghen toe, onsen gemeynen poorteren van Arnhem, die nu zyn of hier namaels komen moghen, Dat men hoer gued noch hoer lyf in Betouwen besetten noch bekommeren en sal, noch en mach oer egeener hande beticyten noch mit egeenerhande zaihen; sonder alleen mit Richters bryven of hoir gichte die voir hem geschied weer, vuer gerichte of doodslaghe of enniger hande geweldlicke zaeken die onser Herlickheydt anginghen. Mer van allen anderen betichte, schaden ofte schold, soo willen wy, dat die guede lupden van Betouw daer af bescheyd vnd onvertaeghd recht neemen vnd zueken zullen voir onsen Richter toe Arnhem die ter tydt is; dat is to verstaen; ennigh man van Betouwe die recht begeert van poorteren van Arnhem, die sal komen tot Arnhem, vnd doen den poerter voerbieden aen syn mond mit eyn Stad-bade tegen des anderen daeghs. Vnd soe sal die Beticher ligghen drie daghen daer na op des poerters host; ind an den darden dagh soe sal die poorter kommen vnd hem gulden of recht, vnd gelden syn host van dien daeghen als moghelich is. Ind en gueeme die poorter aen den darden dagh niet, soe wonne die Beticher syn klaghelycke gued op de vursz poorter. Voert gelaven wy in guede trouwe vnd willen, dat dit vursz privilegium vnd recht vaste vnd stede staen sal in Betouwe, gelych des privilegium vnd recht die men in Betouwen to beswaeren plagh, vnd die sy hebben van ons vnd van onsen voirvaderen; Ind willen vnd laeven mede, soo wanneer een Richter van Betouwe ons of onsen naekomelinghen ind onsen lande zweeren sal, dat hy dan mede zweeren sal onser Stadt van Arnhem hoir recht to halden als vursz is. Alle argelist vrgenamen. Ind want wy willen, dat dit vast, stede ind onverbrekelyk staen vnd blyven sal voir

voir ons ind onſen nakomelinghen tot eeuwighen daghen toe; ſoe hebben wp onſen zeghel an deſen bzief doen hanghen in getupghniſſe der waerheydt. Gegeeven in 't jaer ons Heeren 1362. op S. Lucien dagh der Jonckfrouwen.

De Lucas vee-merkt door Hertogh Arnold in 't iaer 1459. aen die van Arnhem gegeeven.

WP Arnolt, vander genaden Gods Hertoghe van Gelre ende van Gulick ende Gzeve van Zutphen / doen kondt allen lupden ende bekennen mit deſen apenen bzieve / voo; ons onſen erven ende nakomelinghen / dat wp om ſonderlinge gonſten ende bzientſchappen wille / die wp hebben ende dzagen tot ons liever Stadt ende burgeren van Arnhem / der ſelver onſer Stadt ende burgeren / ten eewigen dagen verleent ende gegeven hebben / verleenen ende geven avermits deſen bzieve / binnen onſer voo;ſz stadt vzphept alle jaer epnen vee-merckt to hebben / met alle alſulcken vzphept als onſe ander Jaermerckten daer hebben / die nemelijck weſen ende geholden ſal werden op S. Lucas avont des heyligen Euangeliſten / dat epn recht ten toendach weſen ſal nu perſt an / ende ſoo voo;t alle jaer ten eewigen tyden; alſoo dat dzie dagen voo; ſinte Lucas avont / ende vier dage daer na / upt onſen lande van Veluwen ofte daer doo; / geen Runderen gedzeven en ſullen wo;den / ſp en hebben perſt op ſinte Lucas avont t'Arnhem an den Boom geweeſt / den gantſen alingen dach daer veple geſtaen ende den toondach geholden van den mo;gen tot den avont / off ſp en waren daer perſt verkocht / vp verlies van epnen averlentſchen Koirvo;ſten Rynſche gulden van elcken hooft guets / ons ende onſer Heerlickhept daer aen verbeurt to hebben: uptgeſcheyden off pemant in andere merckten eenige runderen gekoft hadde off doen koopen voo; ſyn ſelfs hups-koſt in ſynen hupſe te eeten / ende niet voo;t te verkoopen. Ende als ſinte Lucas avont op eenen Sondach komt / ſoo ſal des Saterdachs voo; den ſondach die perſte toondach weſen. Behelteliick onſer gueder Stadt van der Elburch, ende allen onſen anderen Steden binnen onſen lande / dat ſp an oeren rechten ende pzivilegien / die ſp van ons ende van onſen voo;vaderen tot deſen daghe toe verkregen hebben mogen / hier mede niet gehindert off geleden zyn en ſollen in eeniger wyſs. Voo;t ſullen alle die geene / die deſe veemerckt verſuecken / met hoere haven ende gueden vzp ende veplich mogen komen / aen ende aff / op oeren gewoontlycke tolle / uptgeſacht onſe openbare ontſachte vpanden / ofte die ons en onſer Heerlickhept met lyve ende guede bzoeckhaftich weren / of moo;derē / ſtraet- en kercken-ſchepnders / ende diergelycken / dat die deſer vzphept niet gebzupcken off genieten en ſollen. Voo;t meer / ſoo hebben wp Hertoge voo;ſz verbaden / ende verbieden mits deſen bzieve / voo; ons ende voo; onſen erven ende nacomelingen: Dat upt off doo; onſen lande van Veluwen geen bullen off vole gevuert en ſoelen werden / dan tot Gzoningen ofte tot Vzieſlant waert / vp verlies van epnen averlentſchen Koervo;ſter Rhyns gulden / van elcken hooft guets ons en onſer Heerlickhept daer an verbeurt to hebben. Deſgelyer en ſollen wederomme van Gzoningen / upt Vzieſlandt / ende andere landen hier omme laner geleegen / geen Coopmans peerden binnen onſe jaermercktен t'Arnhem gevuert wo;den / upt noch doo; onſe lande van Veluwen / ſp en hebben perſt tot Arnhem dzie dagen lanck hoeren merckt daer mede geholden / off ſp en weren daer perſt verkoft / vp verlies van epnen averlentſchen Koervo;ſter Rhynſe gulden van elcken peerde / gelyck voo;ſz ſteet. Ende bevelen hier omme onſe Richteren / ende allen onſen peynderen in onſen lande van Veluwen / die nu zyn en namaels weſen ſullen / vp verlies haeres ampts / dat ſp ernſtlick toeſien ende bewaren / ende onſe bzeuchen voo;deren / ſp en hebben yerſt op S. Lucas avont t'Arnhem oeren toondach geholden / in maten en gelyck voo;ſz ſtaet. Ende dat upt noch doo; onſen lande van Veluwen geen bullen ofte vaele gevuert en werde / dan tot Gzoningen / ofte tot Vzieſlant waert: ende dat wederomme van Gzoningen / upt Vzieſlant / ende andere landen hier omme laner gelegen / geen koopmans peerden binnen onſen Jaermercktе te Arnhem gevoert en wurden upt noch doo; onſen lande van Veluwen / ſp en hebben yerſt tot Arnhem dzie dagen lanck hoeren merckt daer mede geholden / gelyck voo;ſz ſteet; ooch mach onſe ſtadt van Arnhem daer op doen wachten en waren. Ende off in alſulcke wachtinge ofte ophalonge eenich ongeval geſchiede van doot ſlach / wondinge / ende diergelycke / dat toch puerlich ende bewyſlich omme deſer ſaecken wille / ſonder anderen eenigen voo;zen raet off opſat / toequeme: daerom en ſal men ons off onſer Heerlickhept niet bzoecken. Voo;t gunnen wp onſe Schepenen van Arnhem / dat ſp oere Jaermerckten / die ſp van onſen voo;vaderen en van ons gevzpet hebben / allet verkoo;ten off verlengen mogen / tot nut ende oo;baer onſer Stadt voo;ſz den koopman daer te krygen: Doch alſoo / dat ſulcx ons Stadt van der Elburch noch anderen onſen ſteden ende landen / gelyck voo;ſz is / niet hinderlyck off ſchadelyck weſen en ſal: Ende al ſonder archliſt. Ende want wp willen / dat onſer Stadt ende burgeren van Arnhem dit ten eewigen dagen vaſt ende ſtede blyve ende geholden ſal wo;den / voo; ons ende onſe erven ende nakomelingen: Soo hebben wp Hertoghe vuerſz / des to oo;konde ende gantſer vaſter ſtedicheyt alre ſaecken ende puncten vuerſz / onſen zegel van onſer gerechter wetenheyt en gueden wille an deſen onſen apenen bzieve doen ende heyten hangen. Gegeven in den jaere ons Heeren dupſent vier hondert negen en vyftich / op onſer liever Vzouwen avont annuntiationis. Op te plycke ſtondt: Per *Dominum Ducem*, præſentibus de Conſilio *Theodorico de Oiſt* Magiſtro Coquinæ. *Theodorico de Horſt*, Camerario, nec non *Arnoldo de Gore*,

Reddituario ſupremo Terrárum Gelrenſium. Ende was beſegeld met een upthangend ſegel van rooden waſſe/ aen een dubbelden ſteert.

Brief van Grave Otho van Naſſouw van 't iaer 1263, waer by Nieuw WAGENINGHEN tot eene Stad werd verheeven.

IN den name der hepliger onverſcheydelicheer Drpevoldighept / amen. Ick OTTO Gzeve van Gelren ende van Zutphen / ſchrpve allen den genen die deſe letteren aenſien / ſalupt ende eewigen vzede. Alle wercken der ſterffelicher dingen volgen nae den loop der tpdt ende vergaen te ſamen mitten mpnſchen/ alſoe die vergaen; wairom dattet noit is / datmen die dingen die nae hoerre natuerey verganclick zpn / vercieren moet mit veſtenisſe der bzieven; hierom overſiende ick der verſtantniſſe der tegenwoerdiger menſchen / ende den genen die noch namaels koemen ſullen / onder den getupch des tegenwoozdigen ſchrpfftes / dat ick Otto Gzeve van Gelren ende van Zutphen / mit voerſetten rapde mpnre Edelre bzienden ende mpnre dienſtluden / van der machten des Kepſers ende des Koninchs / ende mit ſonderlingh oozloff / hebben gemaecht vander poirten van Nye Wageningen een Stadt / ende hebben hoer gegeven alle vzpheyt / mit alingen hoeren gueden / dat deſe Stadt hoer verblpden ſall / ende die lude die dair nu in woenen / off namaels in woenen ſullen / vander ſelver vzpheyt die een vzy Stadt gebzupckt / ende mpn Stadt van Zutphen. Ende ick en ſall geen ſchattinghe noch beloiften in deſer vurſeyder Stadt maeken / bupten wyll der burgeren. Oick ſette ick / dat deſe ſelve Stadt geregiert ſal werden bp rapde der tweeleff Schepenen die dair gekoeren ſullen werden / off dair eenige ſaick in hoer ongeozdiniert were / dat die overtoigen ſullen werden mit voirſpunnigen rapde der vozſeyder Schepene / ende ſullen bp hem weder werden gebzacht tot eenen gueden ſtaet: Ende alle ſaichen ſullen weſen in der ſelver Stadt / nae reechten ende gueden gewaenten der Stadt van Zutphen / wtgenomen alleen 't gericht / van welcken mpn Kichter genat nemen ſall als hp te voeren dede; welcke Kichter nochtans richten ſal bp vondeniſſe ende rapde der Schepenen. Voirt ſoe wil ick / dat gheen bozger die in der Stadt woenende is / ſal werden verwonnen mit kaupe / bpnnen den palen mpnre Gzeefſchap ende mpns lands / mer die aenſpzeker ſal gaen mitter ſaicken die hp tegen den anderen heeft / totten Kichter ende Schepenen van np Wageningen; ende alſt hem vertoent is / ſoe ſullen ſp dair op richten ende die ſaick tot eenen gueden eynde bzengen. Voirt / die burgeren ſullen vzy weſen van allen ſchattingen ende betalingen van tollen in mpnen lande ende mpnre Gzaeffchap / wtgenomen Lobede ende anders allen tollen die in den water gelegen zpn; Oick ſoe en ſullen deſe burgeren geen erffniſſe geven van hupſinge noch van wapen. Voirt weren dair eenige vzeemde lupden van bupten in koemen woenen / van wat manieren dat ſp weren / die noch Heer noch olders en hebben dat der Stadt kondich weer / weert dat ſp ſtozven / noch ick noch mpn Kichter en ſal die erffniſſe aenvaen / mer die Schepenen ſullen ſp onder hem bekummert holden een jaer laneh ende ſes weken / ende weert dat dair bpnnen jairs hoer Heer off hoer erffgenamen quamen die hem 't recht van dier erffniſſe veemeten / ſoe ſolden hem die Schepenen vol recht doin; mer weert dat noch Heer noch erffgenamen bpnnen jaers en quamen / die recht heeft in dier erffniſſe / ſoe ſolde die Gzeve dat guet vzplick nemen. Voirt die gene die dair koemen mit wagenen ende mit karren ter merckt / hoer guet te verkoopen opten Donredach / weert dat ſp quemen des Woenſdachs dair te voeren / ende ſp des Donredaghs niet onkummert en weren / ſoe ſullen ſp des Vzpdages en weech trecken; beholdelick hoers ende hoers guets. Voirt ſchepen / die dair van boven off van beneden aen koemen mit hoeren gueden / weert dat ſp den ſelven weech weder om trecken die ſp quamen / ende niet voirt gevaeren en waren / die ſullen ſonder tollen en weech trecken. Ende op dat die gedenckeniſſe des tegenwoirdigen werchs / ende die gracie deſer grooter gyften niet gebzoicken en werde van mpn noch van mpnre erven / ſoe heb ick dit mit mpnen Edelen luden ende mit mpnen dienſtlupden / die hier nae beſchzeven ſtaen / mit mpnen eede op die hepligen geveſticht. Die namen mpnre Edelre lupden die deſe voirſeyde vzphepde geſwozen hebben / zpn deſe / Gerrit van Batenborch, Claes van Malſen, Wijllem van Hernen Kpdderen; die namen mpnre dienſtlupden / ende mpnre lupden die geſwozen hebben deſe ſelve vzphept / zpn deſe / Evert van Hekeren, Goeſſen van Rochem, Otte van Soelen, Henrick Yſeren, Gerijt van Hernen, Conſtantijn van Halſem Kidders; Henrick Momme, Egbert van Edinckweerde, Wynant ende Gaedert Iagers, Dirck van Ems, Rutger Wtenweerde, Claes van Ophuſen, Dirck van Hall, Ian van Well, ende voel andere lupden. Deſe behenninge ende ghyften der waerheyde / heb ick gemaeckt der Stadt ende burgeren van np Wageningen / mitter machten des Kepſers ende des Koninchs ende mpnre / in den jaere der gebuerten ons Heeren dupſent twee hondert ende dzye ende tſeſtich / opten anderen Idus van der maent van Junio / bp np Wageningen / daer deſe tupgen tegenwoirdich waeren / die hier nae beſchzeven ſtaen / Schepen van Arnhem / als Aerent van den Gruythuys, Ryquijn Ploech, Guedert die Munter, Wolter by den Kerkhoff, Henrick Tegnagel, Goede Noye, Walwijn van der Mercke, Gerrit Gheye, Hugo Dzochp paep in Wageningen / Lubbert ſchoelmepſter t' Arnhem / ende anders voele lupden / ende deſen bzieff heb ick doin veſten / mit aendzuckinge mpns ſegels.

Voirt/

VOirt/ Wp Reynolt, ſoon eens Edelen mans Heeren Reynolts, Gzeve van Gelre/ vernije/ veſtige/ confirmierende mit deſen tegenwoirdigen bzpeff/ der Stadt ende burgeren van ny Wageningen voirſeydt / alle vzyheyden ende recht vurſz/ alſe hem beleent ende gegeven zyn van onſen voirvaders/ in allen fozmen als vurſz is/ ende loeven voir ons ende voir onſen erven/ der Stadt ende burgeren vurſz/ die dair in woenen off woenen ſullen / alle deſe voirſeyde pzivilegien ende vzyheyden in gueden trouwen ſonder eenich loes inval/ onbevlechtelich te holden. In een eewich getuych deſer dingen/ ſoe hebben wp onſe ſegel aen deſen tegenwoirdigen bzpeff gehangen. Gegeven in 't jaer ons Heeren duyſent dzye hondert ende ſes ende twyntich/ op ſinte Servaes dach des heyligen Biſſchops.

Brief ſpreckende van de tol-vryheyd van Wageningen.

WP Adolph van der genaden Gaids Hertoge van Gelre ende van Gulich ende Gzeve van Zutphen / doen kondt ende bekennen mit deſen apenen bzieve / dat wp omme trauwe dienſten ende geloven wille/ onſe lieve Stad Wageningen an ons beweſen ende vozder te doen toegeſacht heeft / der ſelver onſer Stadt van onſen ſonderlingen gonſten ende genaden gegeven ende verleent hebben / geven ende verleenen in kracht dis bziefs / vooz ons onſe erven ende nakoemelingen Hertogen van Gelre; Dat alle burghers ende ingeſeten der ſelver Stadt nu voertan mit oeren ſcheepen have ende guede ende koepmanſchap/tol-vzy op onſe tollen/ op onſe ſtroomen/ Rhyn/ Wale/ Yſſel ende Maeſe gelegen/ vaeren koemen ende keeren ſullen/ ten eewigen dagen ende tiden toe; in ſulcke vurwarden / dat ſy ſelfs of oeren dienre vp oeren guede weſen ende dat verantwoirden ſullen. Ende ſy en ſullen oick oen guedt in genen ſchepen mengen onder tolber guedt; mer ſullen dat leggen van den tolber guede: alſoe dat die dienre onſer Tollen id eyn voer d'ander eygenlich onderſcheyden magen. Ind of onſe Tolner / beducht tot eenigher tyt dat ſy tolber guet voir oer verantwoirden / ende oer niet en were/ of oer guet onder tolber guet gemengt hedden: ſullen ſy/ tot geſinnen ons Tolner/ bewaeren mit oeren eede / wat oer eygen pzoper guet zy / ende dat daer niemant part nach deel an en hed anders dan ſy. Ende en vonde ſich dan / dat ſy daer en haben tolber guet voir id oer verantwoirt / of oen guet onder tolber guet gemengt hedden; ſullen die gene die dat deden ons dair an bzoicken; ende die bzoick ſal ſtaen tot ons genaiden; doch ſullen die ſelve burgers en ingeſeten ende ſcheeplueden met oeren ſchepen guede ende koipmanſchappen op onſen tollen aenvaeren / ende an den dienre ende bewaerer onſer tollen in der tyt oirlof epſetzen / ende tot eynen oozkonts penninck van elcken ſcheep betaelen eyn alt butken of die weerde dair voir. Behelteliken ons hier inne / tot welcher tydt ons onſe erven ende nakoemelingen Hertogen van Gelre &c. gelieft / der voirz vnſe Stadt deſe vzyheyt half af te loiſſen: ſullen wp onſe erven ende nakoemelingen voirz dat altyt moigen doen myt vyf hoendert averlenſche Rhynſche gulden/ of die werde dair voir; ind alsdan ſullen ſy gebzuycken haelf vzyheydt voirtan ſonder afloſſynge. Ind want wp willen / dat onſe liever Stadt Wageningen ende oire burgheren ende ingeſeten dit ten eewigen dage to vaſt ende ſtede blyven; Bevelen wp allen onſen Tolnere ende dienre der tollen onſer ſtromen vurſz / die nu zyn of namails werden ſullen / dat ſy die ſelve onſe burgeren ende ingeſeten onſer Stadt Wagenyngen bp deſe onſe vzyheyt onverbzeckelich halden ende der gebzuycken laten; want wp dat alſoe gehalden willen hebben ſonder argeliſt. Ind hebben des to oirkunde onſen ſegel van onſer rechter wetenthept voir ons onſe erven ende nakomelingen aen deſen bzief doen ende hepten hangen. Gegeven in den jair onſs Heeren duyſent vier houdert ſes ind tſeſtich des Goedes daeghs na den Sonnendaige Eſto mihi.

Per Dominum Ducem, præſentibus do Conſilio Domino *Mathya de Eyl*, milite, magiſtro Curiæ; *Henrico de Bylant* Camerario; ac *Godefredo Fromſſoyens de Nyerſdonck*, magiſtro Coquinæ, & *Gisberto de Randwyck* Reddituario.

Beveſtingh van des Stads vryheeden.

WP Adolph van der genaiden Gaids Hertoge van Gelre ende van Gulich ende Gzeve van Zutphen; Doin kondt allen luden ende bekennen / dat wp mit opgerichten vynge:en geſtaifftz eitz bp onſer Furſteliſcher eeren / inſtyck te Hilligen gezwoeren hebben / dat wp den eirſamen onſen lieven bzunden Burgermepſteren / Schepenen/ Raiden ende die gemeene burgheren onſer Stadt van Wageningen / halden ſullen in allen hoeren rechten/ pzivilegien / bzieven/ Carten / herkommen ende gewoenten die ſy hebben van allen onſen voir vaderen / die geweeſt zyn Gzeven ende Hertogen des Hertochdoms van Gelre ende Gzeveſchaps van Zutphen / den God allen genedich weſen moit / ende yen van onſen lieven Heeren ende Vader verleent zyn / ſonder argeliſt. In oirkonde der waerheyt deſer vurſchzeven ſaicken / ſoe hebben wp onſen ſegel van onſer rechter wetenheydt aen deſen bzeff doen hangen. Gegeven in 't jaer ons Heeren duyſent vier hondert vyff ind tſeſtich / des neeſten Manendach poſt Purificationis.

Brief

Brief gegeeven in 't jaer 1413, waer by de Veste van NYKERK beschonken werd met Stads gerechtigheyd.

WY Reynolt van Gods genaden Hertoge van Gulich ende van Gelre ende Greve van Zutphen / doen kondt allen den geenen die desen brieff sullen sien off hooren lesen / ende bekennen met desen selven brieve / dat wy by raide ende goet dunchen ons selfs / ende onser vrienden van onsen Raede / omme hemelycke nutte ende oerbaer onser lande ende luyden / ende ooch mede omme trouw ende vrientschap die wy hebben tot onsen goeden luyden ende gemeynten van der Nykerck in onsen lande van Veluwen / die nu ter tydt daer woonachtich zyn / ende hier namaels daer woonen sullen / gegunt / gehoorloft ende consenteert hebben / gunnen oorloven ende consenteren mits desen selven brieve / een Stadt to maeken ter Nyckercken / ende die te stichten ende te setten op een stede / daer onsen vrienden van onsen Rade / die wy daer by schicken sullen / ende een gemeyne buerschap ter Nyckercken dat eerbaerste ende nutste sal duncken te wesen / daer toe wy hoen een vryheyt gegeven hebben / die alsoo groot ende breet wesen sal rontomme buyten der Stadt / als onser Stadt vander Elburch vryheyt is: die welcke sy met cruycen betecknen sullen: Ende off hier namaels der cruycen eyne ter neder viele of anders eweech quame / dat onse Richters dan in der tyt ter Nyckercken met onsen Schepenen aldaer van onser Stadt voorts die weder op doen richten op die stede daer sy te voren op gestaen hadden. Ende wy hebben hun daer toe alsulcke vryheyden gegeven / als hier na beschreven volgen / den geenen die binnen der vryheyt woonen sullen ten ewigen daghe toe te gebruycken. Den eersten / soo sal onse Stadt van der Nyckercken / ende die poorteren die aldaer woonen / ende namaels woonen sullen / hebben ende gebruycken alle die vryheyt die onse Stadt van Zutphen heeft ende gebruyckt / gelyck dat onse Steden ende luyden van Harrum ende van Wageninghen hebben ende gebruycken. Ende wy onse erffgenamen ende nakomelingen en sullen sy niet beschatten noch bidden / dat ongewoontlych is / ten sy met hoeren wille / off andere onse Steden en doent. Voort soo sullen sy twelff Schepenen onder hoen kiesen / die Stadt binnen hoere vryheyt to berichten / ende die sullen na hoeren besten sinne ende raede setten ende ordonneren dat binnen hoere Stadt to verbeteren is / ende alle saecken daer binnen volkomelycken doen / na den rechte ende goeder gewoonte onser Stadt van Zutphen; uytgenomen dat het Gericht aldaer / dess sy hem niet onderwinden en sullen dan met onsen Richter, die aldaer nu is / off namaels in der tyt wesen sal / die sal een ygelicke poorter recht ende oordel doen by den Schepenen aldaer: ende anders eenen ygelicken recht ende vondenisse / gelyck datmen doet tot Harrum ende tot Wageningen. Voort soo sal noch en mach niemant eenige poorter / die binnen der vryheyt van der Nyckercken woonachtich is / te kamp aenspreken binnen onsen lande; mer off yemant op hoen wat te seggen hedde / die sonde hoen voor onsen Richter ende onse Schepenen antaelen: die sullen die saecken verhooren / eynden / ende richten. Voort soo sullen onse poorteren van der Nyckercken voorts alle onse lande door tolvry varen / uytgesondert onsen Colle tot Lobede / ende alle onse andere tollen to water. Voort soo wye van hoeren poorteren / die keurmuedich ware / ofte tot anders eenigen rechten gehoorden / sturve: daer en sal die Heer aff boeren noch huys / noch wapen / binnen der vryheyt / mer anders allen recht dat hem van dien toebehoorden. Voort soo wat luyden / die van buyten inkomen weren / sturven / die noch heerschap en hedden / noch erffgenamen / dat kundich were onsen Schepenen ende onsen poorteren van der Nyckercken: soo en souden wy noch onsen erven ende nakomelingen / noch onse Richter dat goet aentaelen noch aentasten / mer die Schepenen sullen dat goet al alinch anderhouden een jaer / ses weecken / ende dry daghen; off yemant Heere off erffgenaem daer en binnen quemen ende aenspreecken dat goet / daer sullen hoen die Schepenen alle recht aff doen: ende off daer en tusschen niemant en queme / noch Heer noch erffgename die daer recht aen hedde: soo sullen wy off onse erffgenamen dat goet al alinch heffen ende boeren. Voort soo geloven wy onser Stadt van der Nyckercken ende hoeren poorteren / die nu zyn off namaels daer inne woonen sullen / dat sy niet betimmert noch besloot en sullen werden binnen eenen myle weges van onser Stadt voorts. Alle dese voorts puncten ende vryheyden / hebben wy Reynolt Hertoge voorgenoemt / voor ons onse erven ende nakomelinghen / den voorts onsen goeden luyden vander Nyckercken / die daer inne woonachtich zyn / en hoeren nakomelingen / bestedicht ende geconfirmeert / bestedigen ende confirmeren mits desen tegenwoordigen brieve tot eenwigen daghe toe: ende gelaven ooch die vast / stede / ende onverbreechelick te houden / ende daer niet tegen te doen noch laten geschieden in eeniger wys / ende sonder arghelist. Ende hebben / des te oorkonde ende eewigher stedigheyt / onsen zeghel van onser rechter wetenheyt voor ons / ende die voorts onsen erven ende nakomelingen / aen desen brieff doen hangen. Gegeven in den jaere ons Heeren duysent vier hondert ende derthien / des Maendaechs na den Sonnendaghe / als men singet in der heyliger Kercken Oculi.

Alzoo 'er

Alzoo 'er op het jaer 1077 werd gemeld van de gifte, gedaen by Keyſer HENRICK aen de Peters kerk tot Utrecht, van het erf BROEKE op de Velouw, naderhand geheeten BROEKER-HOF, welke by twee Biſſchoppen daer na is geſtand gedaen; willen wy beyde die brieven hier laeten bygaen; te meer om het mis-verſtand van den Heer Pontanus aen te wijſen, giſſende door Broeke verſtaen te moeten werden de Richter-ampten van Olde en Nieuwe broek: daer nochtans hier mede gemeynd word het tegenwoordigh BILLIOEN, geleegen in 't kerſpel van Velp, ende door wijlen Hertogh KAREL, die ook de poorten aldaer heeft doen maeken, verkoft aen het geſlacht van die van LENNEP.

IN nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Notum eat univerſis Chriſtianæ religionis præſentibus in poſterum, quod ego HERMANNUS, Eccleſiæ Trajectenſis miniſter humilis dignatione divinæ clementiæ vocatus Epiſcopus, curtim quę noſtro vulgari *Broch* nuncupatur, quam glorioſus Imperator *Heinricus* quartus pro redemptione delictorum ſuorum beato Petro ad ejus Eccleſiam igne conſumptam reficiendam donavit, à quibuſdam meis prædeceſſoribus, magis auctoritate poteſtatis quàm ratione juris, aliis uſibus mancipatam fratribus Eccleſiæ præfati Principis Apoſtolorum, crebris petitionibus & conſilio prudenti, priori Eccleſiæ Trajectenſi reſignavi, quatenus ipſi fideliter in diſpenſatione diligenti fructus & uſus ejuſdem curtis ad utilitatem & honeſtatem Eccleſiæ convertant, cartam quoque præſentem ſigillo meo ſignatam ipſis in teſtimonium hujus rei tradidi, quatenus hoc factum ratum & inviolatum perpetuó permaneat, & ne quis contra hoc quicquam impiè moliatur, anathematis vinculo confirmavi. Data eſt hæc anno 1155. incarnationis Ieſu Chriſti, indictione tertia, anno quarto regni regis *Frederici*, anno quarto meæ conſecrationis. Teſtes quoque adhibui quorum nomina ſunt ſubſcripta, *Elzelinus* Decanus majoris Eccleſiæ, *Andræas* præpoſitus S. Petri, *Arnoldus* præpoſitus S. Iohannis, *Ingelbertus* Chorepiſcopus, *Rodulfus* Decanus S. Mariæ, Magiſter *Walterus*, *Alardus* Camerarius, & alij plures.

Diploma Godefredi Rhenenſis.

IN nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Noverit præſens ætas & futura poſteritas, quia ego GODEFRIDUS, Dei permiſſione Trajectenſis Epiſcopus, prædium Eccleſiæ beati Petri, quod *Broke* dicitur, in noſtræ diſpoſitionis cura longo tempore tenuimus, ut fructus inde provenientes ad uſum ejuſdem Eccleſiæ converterem, tum reparando diruta tum ornando minus culta, ſecundum quod ab Imperatore *Henrico* felicis memoriæ, qui eandem curtim Eccleſiæ prædictæ dedit, definitum eſt. Quod licet diligenter ac fideliter impleremus, fratres ejuſdem Eccleſiæ nobis ſæpè ſupplicaverunt, quatenus curtim illam ipſorum poteſtati ac providentiæ relinqueremus, ut, ſicut conſuetudo habuerat & ratio exigebat, ipſi de bonis ſuis liberè diſpenſarent. Horum autem petitionibus ſæpè pulſati, animæ noſtræ habundantiori cautela proſpeximus, tandem relinquentes prædium illud diſpoſitioni eorum cum omni rerum integritate & omni eo jure quod ante habuerat. Hujus rei teſtem cartam hanc ſcribi juſſimus, noſtreque ſigillo inſignivimus ad notitiam poſteritatis, ſub anathemate interdicentes, ne quis diſpoſitionem eorundem fratrum in eodem prædio infirmare præſumat. Illud etiam recognoſcimus noſtrisque ſucceſſoribus præcisè denuntiamus, nos nihil juris in eodem prædio habere aut unquam habuiſſe. Geſta ſunt autem hæc anno incarnationis Dominicæ 1178, indictione 11, regni *Frederici* 27, Imperij anni ejuſdem 23, Epiſcopatus Domini *Godefredi* 23. Teſtibus his præſentibus, *Hildebrando* Abbate S. Pauli, Præpoſitis *Goſelino* S. Salvatoris, *Godefrido* S. Petri, *Alberto* S. Iohannis, *Conrado* de Elſt; Decanis, *Theodorico* majoris Eccleſiæ, *Rudolfo* S. Salvatoris, *Hermanno* S. Petri, *Gerardo* S. Iohannis; Canonicis, *Alberto, Erneſto, Gerardo, Sigero, Lutherto, Ludolfo, Thiedardo, Heinrico, Eppone, Walthero*; Laïcis nobilibus, *Heinrico de Kuck, Gerlaco Caſtellano*; Miniſterialibus, *Helia de A* & fratre ejus *Walthero*.

Op het

Op het jaer 1473. is 'er verhaeld, hoe GEERAERD van Gulich (als erfgenaem van Hertogh ADOLF van den Bergh, die onder 't dexel van zekere onduchtighe gifte van Keyſer SIGISMOND opſpraek op Gelderland meynde te hebben) al ſijn vermeynd recht aen Hertogh KAREL van Burgondien teffens heeft verkoft. Ende want wy het afſchrift van dien koop-brief, t'zaemen met de daer op gevolghde Keyſerlijke beveſtingh, in ons bewaer hebben: dunkt het ons noodigh, de zelve den leeſer mede te deylen; des te meer, om van blindheyd en onbeſchaemdheyd te overtuyghen zulke luyden, die al noch den onweetenden willen wijs maeken, dat de Vorſten van Cleve tot de ervenis van Gelderland zouden zijn gerechtighd. Hoewel wy (zoo 't nood dede, en hier plaetz gaf) veel ſuyverder blijk ſouden weeten voor te brenghen, dat in tegendeel het Vorſtendom van Gulich eerder aen en onder Gelderland zoude behooren.

Literæ Ducis Gerardi.

GERARDUS Dei gratia Dux Iuliacenſis, Montenſis & Gelrienſis, Comesque Zutphaniæ & Ravensburgi, univerſis & ſingulis has literas inſpecturis, Salutem. Cum poſt obitum piæ memoriæ *Reinaldi*, Ducis Iuliacenſis & Gelrenſis, Comitisque Zutphaniæ, prædeceſſoris noſtri, qui poſtquam hos utrosque Ducatus Iuliacenſem & Gelrenſem ac Comitatum Zutphanienſem quoad vixit pacificè poſſederat, de anno Domini † M cccc xxiiii, nullis poſt ſe relictis liberis è vita deceſſit, quondam piæ memoriæ *Adolphus*, tanquam proximior heres maſculus ejuſdem defuncti Ducis *Reinaldi*, & in prædictis Ducatibus & Comitatu legitimè ſucceſſit, obtinuiſſetque à divo quondam *Sigiſmundo* Romanorum Rege, de iiſdem Ducatibus & Comitatu, qui in feudum ab imperio dependent, ſe rite inveſtiri & infeudari. Et quia quondam *Arnoldus de Egmont* in Ducatum Gelrienſem & Comitatum Zutphanienſem prædictos ſe de facto intruſerat, ſubditique & incolæ univerſi eorundem Ducatus & Comitatus prefato *Arnoldo*, tanquam eorum domino, adhæſerant & obediverant. Ipſe *Sigiſmundus* Romanorum Rex, literis, monitionibus & citationibus prævijs, tanquam pro tribunali ſedendo, Principum Electorum ſacri imperij, aliorumque Principum, procerum & nobilium ſecum aſſidentium accedente conſilio, per ſuam diffinitivam ſententiam prælictos Ducatum Gelriæ & Comitatum Zutphaniæ dicto quondam Duci *Adolpho* adjudicaverit: nec non tam contrà dictum *Arnoldum* quondam de Egmunda intruſum, quàm etiam contrà ſubditos & incolas dictorum Duc. Gelriæ & Com. Zutph. propter eorum rebellionem & contumaciam induratam, bannum & ſurbannum Imperialem pronuntiaverit: poſtmodum verò dicto Duce *Adolpho* vita functo ſine liberis, Nos eidem *Adolpho*, tanquam proximior heres ſuus, meritò ſucceſſerimus: dictusque *Sigiſmundus* Roman. Imperator de hujuſmodi Ducatu Gelriæ & Com. Zutphaniæ debitè nos inveſtiverit & infeudaverit, ac omnia & ſingula jura, ſententias & mandata per dictum quondam *Adolphum* contra eoſdem Gelrenſes, ut præfertur, obtenta in perſonam noſtram approbaverit & confirmaverit; ipſo quoque *Sigiſmundo* rebus exempto humanis, Sereniſſimus Imperator *Fredericus* modernus de hujuſm. Ducatu Gelriæ & Comitatu Zutphaniæ nos pari modo inveſtiverit & infeudaverit, omniaque & ſingula jura & privilegia, proceſſus, ſententias, cenſuras & decreta, quę dictus quondam *Adolphus* prædeceſſor noſter impetraverat & obtenuerat contra *Arnoldum de Egmonda* & ſubditos Ducatus Gelriæ & Comitatus Zutphaniæ prętactos, in perſonam noſtram confirmaverit & innovaverit, prout hæc ex literis ſuæ Imperialis majeſtatis & aliis clarè conſtare poſſunt:

Notum facimus, quod nos ſummoperè cupientes, tum pro honore ſacri Imperij, tum pro conſervatione juris noſtri clariſſimi, in hac parte talem aliquando dare operam ordinemque, quo literę & mandata Imperialia prælibata effectum debitum ſortiantur, rebellio quoque & pertinacia, & omnis via facti qua ijdem Gelrenſes & Zutphanienſes adverſus Romanum Imperium & nos huc uſque obſtinatis animis perſtiterunt, refræ-

† *Error in calculo. Reinaldus enim anno Domini* 1402. *regnare cœpit &* 1423. *deſiit.*

refrænentur penitus & de medio tollantur : Conſiderantesque, id facilius factu nemini fore, quàm illuſtriſſimo Principi, Domino & conſanguineo noſtro, clariſſimo Domino CAROLO, Duci Burgundiæ & Brabantiæ &c. Ex his cauſis & aliis, noſtram ac heredum & ſucceſſorum noſtrorum evidentem utilitatem tangentibus, eidem Domino *Carolo* Duci Burgundiæ & Brabantiæ, pro ſe ſuisque heredibus & ſucceſſoribus, Brabantiæ Ducibus, dedimus, ceſſimus, tranſportavimus, ac omni meliori modo, via & forma quibus id facere de jure poſſimus, damus, cedimus & tranſportamus per preſentes, prædictos Ducatum Gelriæ & Comitatum Zutphaniæ, cum ſuis juribus & pertinentiis univerſis; ac omne jus, cauſam, actionem & querelam, quę in eiſdem Ducatu & Comitatu, & ratione eorum nobis quovis modo competere & pertinere poſſunt & debent, nihil inde dempto aut excepto. Et hoc pro & mediante *octuaginta millium florenorum Rhenenſium ſummâ*, monetæ Electorum Imperij, nobis per dictum Dominum *Carolum* legitimè exoluta, & de quà nos tenemus pro contentis & ſatisfactis. Et hanc eandem ceſſionem nos iteratò facere convenimus & promittimus coram Imperiali majeſtate, noſtris quidem ſumptibus & expenſis, & ad id mittere & deſtinare procuratores noſtros & nuntios ſpeciales, quam primum per prefatum noſtrum conſanguineum fuerimus ſuper hoc requiſiti. Ipſe verò Dominus *Carolus*, conſenſu dictæ Imperialis majeſtatis, inveſtituram & infeudationem de Ducatu & Comitatu prędictis ſibi fiendam impetrabit, ſuis ſumptibus & expenſis. Nos quoque omnes & ſingulas literas & jura quę habemus, dictos Ducatum & Comitatum quomodolibet concernentes, ad manus dicti Domini *Caroli* ex nunc trademus & deliberabimus realiter. Quas quidem ceſſionem, diviſionem, tranſportum & omnia prędicta, nos pro nobis & heredibus ac ſucceſſoribus noſtris convenimus & promittimus bona fide & in verbo Principis, ac per juramentum noſtrum, tenere & obſervare, ac cum effectu adimplere, abſque difficultate quacunque, ac ipſis nunquam contravenire quovis quæſito colore. Renuntiantes in hoc facto omnibus juribus, exceptionibus ac coloribus quibuſcunque, per quos quas vel quę præmiſſis aut alicui eorum quolibet contraveniri poſſet. Et præſertim, ſi jura prædicta per nos ceſſa & tranſportata plenaliter reperientur dictæ ſummæ octuaginta millium florenorum : Nos omne illud plus (ſive ſit magnum, mediocre, ſive parvum) preſato Domino & conſanguineo noſtro, Duci Burgundiæ, pro ſe & ſuis prædictis (ut nobis noſtrisque heredibus & ſucceſſoribus reciprocos favores & amicitias ſincerè ſemper exhibeant) donavimus & donamus irrevocabiliter, per præſentes. In quorum etiam omnium & ſingulorum præmiſſorum majorem firmitatem & corroborationem, prædilectiſſimos filios noſtros *Wilhelmum* & *Adolphum* paternè requiſivimus, ut prætactam ceſſionem & tranſportationem juris præfati, per eorum ſigilla approbare & ratificare velint. In cujus rei teſtimonium noſtrum ſigillum præſentibus duximus apponendum. Et nos *Wilhelmus*, primogenitus Iuliacenſis, Dominus de Heynsborch, de Dyeſt & de Sechen &c. atque *Adolphus*, ſecundogenitus Iuliacenſis, confratres prædicti, ad requiſitionem prædilectiſſimi Domini & genitoris noſtri præmemorati, ſponte & libera voluntate, contemplatione & intuitu præfati illuſtriſſimi Principis, Domini noſtri, Ducis Burgundiæ &c. ut nobis benignos favores impendere dignetur, omnia præmiſſa approbantes & ratificantes, noſtra ſigilla præſentibus appendi juſſimus. Datum in Caſtro noſtro *Nydecken*. Anno à nativitate Domini milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo tertio, viceſima die menſis Iunij.

Sic ſub plica ſcriptum & ſignatum. Van beveele mijnre geneedigher Heeren ende Frauwen, Hertoghen ende Hertouginnen &c. vnd ons Heeren, *Iohan* Heer *zu Merode* vnd zo Petterſſom, Land-droſt; Heern *Engelbert Nije van Bugel*, Erf-maerſchalck, vnd Heern *Godart van der Bogarden*, Erfkemerer 'slands van Gulijke, Ritteren.

Literæ Frederici Imperatoris.

FREDERICUS, divina favente clementia Romanorum Imperator ſemper auguſtus; Ungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex, ac Auſtriæ, Stiriæ, Carinthiæ & Carniolæ Dux; Dominus Marchiæ Slavonicæ ac * Portuſianos, Comes in Habsburg, Tyrolis, Ferretis, & in Kyburgh; Marchio Burgundiæ & Landgravius Aſſatiæ. Imperatoriæ majeſtatis auctoritas etſi ſingulis in rebus tutanda, tunc verò maximè ſi[illegible]è cuſtodienda venit, ubi juſtè ſancteque diffi[illegible]itis cauſis majorumque veſtigiis acceſſit, ne quibus robur contulit, ea poſſint quavis contumacia ſubverti. Nuper ſane Illuſtris *Gerardus*, Iuliacenſis, Montenſis ac Gelriæ Dux, Comesque Zutphaniæ, nobis exponi fecit; Quod licet olim anno Domini M cccc xxiiii *Reinaldus* Iuliacenſis & Gelriæ Dux ac Comes Zutphaniæ ſine liberis vita functus, quondam *Adolphum* heredem & in Ducatu Gelriæ ac Comitatu prædictis legitimum ſucceſſorem reliquiſſet, Isque *Adolphus* heres & ſucceſſor de Ducatu Gelriæ & Com. Zutph. veluti Feodis ad ſe legitimè devolutis, à divæ memoriæ *Sigiſmundo* Romanorum Rege, prædeceſſore noſtro, rite fuerit inveſtitus & infeudatus, Nihil tamen minus *Arnoldus de Egmont* petulanti auſu & de facto ſe in Ducatum Gelriæ & Com. Zutph. intruſerit, ſubditique Ducatus & Comitatus jam dicti à ſubjectione debita præfato *Adolpho* exhibenda injuſtè abſtinentes, *Arnoldo* intruſo adhæſerint, ac eidem, in præjudicium *Adolphi* præfati, paruerint. Cujus quidem *Arnoldi* intruſi convincendæ injuriæ, prędeceſſor noſter præfatus, monitionibus, citationibus, ac legitimo proceſſu præcedente, pro tribunali ſedens, aſſidentibusque ſacri Imperij Electoribus aliisque Principibus, Comitibus & proceribus, ac eorum communicato conſilio, per ſuam diffinitivam ſententiam Ducatum Gelriæ ac Comitatum Zutphaniæ *Adolpho* præfato adjudicavit, ac deinceps contra *Arnoldum* intruſum, ſubditosque & incolas Ducatus & Comitatus prædicti in * ternectate & rebellione perſiſtentes, uſque ad cenſuras banni & foribanni inclusivè proceſſerit; Denique *Adolpho* ſine liberis decedente, Forte, præfatus *Gerardus*, Iuliacenſis Montenſis ac Gelriæ Dux, Comesque Zutphaniæ, eidem in

* *Ita in exemplo meo.*

* *mendoſa lectio. pertinacia.*

Ducatu Gelriæ & Com. Zutph. legitimè ſucceſſerit; prædeceſſorque noſter prefatus eundem de hujuſmodi Ducatu & Comitatu rite infeodaverit, confirmando in perſonam ejus omnia & ſingula jura, ſententias & mandata, per *Adolphum* prefatum contra Gelrenſes obtenta; Quem *Gerardum* & nos alias de Ducatu Gelriæ & Com. Zutph. inveſtivimus, infeodavimus; prefataque jura, proceſſus, ſententias, cenſuras & decreta, contra quondam *Arnoldum de Egmont* & ſubditos Ducatus Gelriæ & Comitatus Zutphaniæ obtenta, confirmavimus. Verum cum *Gerardo* Duci prefato ne * congrua occaſio poſſeſſionem nanciſcendi videretur, omne jus ſuum, ſibi ad Ducatum Gelriæ & Comit. Zutphan. quovis modo competens aut competere potens, nullo penitus dempto, Illuſtriſſimo *Carolo*, Burgundiæ &c. Duci, conſanguineo noſtro cariſſimo, dederit, ceſſerit & tranſportaverit, uti de hujuſmodi per ſolennia documenta Ducis *Gerardi* præfati, ac *Wilhelmi* & *Adolphi* ejus filiorum ſigillis impendentibus munita, coram nobis producta, evidentiſſimè cavetur; Et cum Ducatus & Comitatus præfati à nobis ſacroque Romano Imperio ad feodum dependeant, nobis fuit per conſanguineum noſtrum *Carolum* viva voce, ac per *Gerardum* &c. Duces prefatos, patentibus ſuis literis ac oratoribus intervenientibus, inſtanter ſupplicatum, Ut eiſdem gratificando, ceſſionem, tranſportationem & diſpoſitionem prænarratam ratificare, approbare, & *Carolum* conſanguineum noſtrum prefatum de Ducatu Gelriæ & Com. Zutph. jure ceſſionis prefati *Gerardi* Iuliacenſis Ducis, nec non de omni alio jure ſibi in eiſdem Ducatu & Comitatu antea competente ſeu quod nunc ſibi competit, & abſque ipſius juris prejudicio, inveſtire & infeodare dignaremur. Nos verò, precibus prefatorum conſanguineorum noſtrorum plurimum inclinati, noſtri cenſentes officij juſtis favere remediis, quibus contumaces noſtreque ditioni rebelles reſipiſcant, communicato prius deſuper venerabilium & Illuſtrium Electorum, aliorumque ſacri Romani Imperij noſtri Principum, Comitum & nobilium maturo conſilio, prefatam dationem, ceſſionem & tranſportationem Cæſarea poteſtate noſtra ratificamus, confirmamus & roboramus, easque firmas & ratas eſſe volumus & declaramus. Et preterea illuſtrem *Carolum* &c. conſanguineum noſtrum prefatum de Ducatu Gelriæ & Comitatu Zutphaniæ, cum omnibus & ſingulis juribus, honoribus, prærogativis, pertinentiis & appendentiis quibuſcunque, Nec non de omni alio jure, quod antea in eiſdem ſibi competebat, ſeu quod nunc competit, & abſque ipſius juris præjudicio (recepto tamen prius ab eo corporali obedientiæ & fidelitatis ſolito juramento) pro ſe ſuisque heredibus & ſucceſſoribus, Brabantiæ Ducibus, ſolenniter inveſtivimus, infeodavimus, inveſtimus & infeodamus per præſentes; Volentes ut his uti frui & gaudere poſſit, debeat & valeat, ſine contradictione & moleſtia cujuſcunque, & quod ſucceſſores, in hujuſmodi feodis pro tempore à nobis Romanorum Imperatoribus & Regibus, ſucceſſoribus noſtris, inveſtituram more ſolito recipient & recognoſcent. Salvo per omnia jure Imperij & cujuslibet; dictis tamen inveſtitura & juribus ſemper ſalvis manentibus. In quorum teſtimonium ſigillum majeſtatis noſtræ præſentibus eſt appenſum. Datum Treveri ſexta Novembris Anno Domini M cccc lxxiii, Regnorum noſtrorum, Romani tricesimo quarto, imperij viceſimo ſecundo, Hungariæ verò quinto decimo.

In plica verò: Ad mandatum proprium Imperatoris, ac in dorſo,

Lucas Smitzert.

* Forte *incongrua.*

Wy en moeghen niet after laeten om hier by te voeghen het 129. en volgende hoofd-ſtuck, getrocken wt de ſchriften van den drollighen IAN MARTYN, ende ſpreekende van de wijd-beroemde belegeringh en daer na veroveringh van 't Huys te POURROYEN in Bommelerweerd.

Van de kranke reſiſtentie die den Gelderſſen van den Bourgoenſſen geſchiede; ende hoe die van Brabandt ende Hollandt voor het Huys van *Pourroyen* vielen, daer de Gelderſche grooten roof uyt deden, ende hoe 't ſelve van Hertogh *Kaerle* ontſet werde in 't iaer 1507.

DEes oorloeghe van Gelderen / ſoo ich geſept hebbe / en is niet ſoe eerlijck noch ſoe recht upt niet gheweeſt als ſy wel hadde gehoordt / als ich voeren verhaelt hebbe; want alle boeven ſoe wel upt deeſen lande als vreemde natien vielen al by den Hertoeghe van Gelderen / om den grooten rooff die ſy in Brabandt ende in Hollandt haelden. Ick laet mijn duncken / dat hy meer rupteren en knechten vergaerde om eenen Horens gulden / dan men over de Bourgoenſche zyde dede om vier Philips guldens / en niet dan om dat principael rooven en gevanghenen haelen; ende dan de groote couragie van den Gelderſchen / die ſoe geherdt waren aen Kaerlen, als dat ſy ſepden: als ſy dry koeyen hadden, ſy wilden de twee veroorloeghen om ſynent wille, ende en was in Gelderen niet te haelen dan phl en loodt; die gevanghenen dhemer kreech waeren maegher / ende die rycke Hollanders / die doch van geender oorloeghen wiſten /

wiſten / worden al te ellendelijcken getormenteert uyt dien Huyſe van Pourroyen; daer een al te conſcientieuſen Cappiteyn op lach / die men hiedt Sneeuw-windt, een oude gryſaert / en een al te ſtraffen tyran. Ende deſe hadde een geſelſchap vergadert / die niet een hayr beter dan haeren Meeſter en waeren; bat Duyvelen dan menſchen / naer der lien ſeggen; ende was al het klaegen / ſoe wel in Hollandt als in Brabandt / van dat Duyvels Pourroyen, d'welck de Hollanders niet langer lijden en wilden. Somma men eſſer voere gevallen / ende daer en wilde men niet aff ſcheyden / men ſoudſe te wille hebben / en al hanghen en villen dijer binnen waren. Die van binnen maecktender luttel mentien aff / ſoe langhe alſſer wel te eeten was; maer laeſſen doen dat failleerde / ſoe koelde al te ſeere de moedt. Kaerle van Geldre en liet ooch niet ſijn fijn vercken vergaen van honghere / en hy 't koſt gekeeren: maer hy toefde ſoe langhe / alſt hem moeghelijck was / op dat die Hollanders heur geldeken mochten verſennen. De Stadt-houder meynden ſijn dinghen vaſt te hebben / en dat ſy hem korts ſouden op-gheven moeten. Maer Kaerle van Geldre, die al in 't ſeceeete ſijne tocht reedt gemaeckt hadde / is mede gekommen met ſulcker diligentie by nachte over revieren en ſtroomen / dat die gheene die voor Pourroyen waeren haeſtelijck moeſten verhuyſen / ofte ſy ſouden hebben geſmeeten geweeſt / 't welck ſy niet en ſochten. Sus hebben ſy opgepackt het beſte / en dat ſy niet en koſten wech gekrijghen / daer gelaeten; ende daer zijn die Gelderſche verſaemt by heuren goeden Officier Sneeuw-windt, en opgepackt al dat ſy 'er vonden; het Huys verſien van alles / bat dan te voeren; de krancke en gequetſte mee gevoert; ende den goeden Sneeuw-windt es Capiteyn bleeven als vooren; ende zijn de Gelderſche wederomme gekeert ſonder ſlagh en ſtoot. Deſer weergaey oft vremder gebeurder ſoe vele / als dat ick 't al ſchrijven ſoude / ick en dorfde geen andere materie mijn leef dagen by bringhen / ende de ghenen die ick geerne breeder uytleggen ſoude / zijnde van meerder ſubſtantien dan deſe / &c.

Al noch van de ſelve ſaecke uyt het volgende hoofd-ſtuck.

HIer mede willen wy Italien een pooſken laeten / ende verhaelen / hoe dat hinderlijck Huys van Pourroyen ſoo laſtighen quaedt dede / ſoo ghy verſtaen moecht / in Hollandt ende Brabant / dat de klachten te over-groot waeren; ende men koſts niet geexcuſeren. Soo heeft de Keyſer Maximiliaen affgeſonden den Grave van Hanouw; ende deſe aenveerde dit quellijck Huys te neder te brengen / by alſoo datmen de Gelderſche weerde / ende hy met den Huyſe mochte betijen ende die 'er binnen waeren. Soo heeft hy met alder neerſtigheydt d'Artillerye geſtelt daer het hem meeſt dochte te behoeven / ende andere ongewoonlijcke inſtrumenten / noyt gehoort ofte geſien; ende heeft die van binnen ſaftenlijcken wacker gehouden / die wel ſaegen dat 't hem ernſte zijn wilde; ende deden ooch alle hare crachte ende machte omme haer vyanden te beſchadigen / der lieden doodt niet achtende dan vlopen. Maer alſt Godt verdriet / ſoo verdriet het ooch mede alle ſijn Heyligen. Daer quamp eenen ſchamp-ſcheut op een deel muers / daer eenen grooten balck in geanckert was; de welcke met eender klincken Sneeuw-windt alſulcken oorbandt gaff / dat hem meer dan de tanden klaterden / ende mochter een pooſe met liggen / in ſulcker vuegen dat hy ſijn ziele ſpouwde; daer alſulcken rouwe ende alſulcken beklach omme gedaen werde / al oft ſy vader ende moeder ende al haer vrienden op eenen dagh verlooren hadden / ende begonſte heur alsdoen den moedt te faillieren; te meer ſy hoorden / dat alle paſſagien bezet waren / ende egheen ſecours en hadden te verwachten; ſulcks dat ſy haer ten leſten opgaven; te weeten de Gelderſche Stichtſſe ende andere vreemde knechten te gaen daer uyt / behouwens lijffs; ende de andere werden ge-executeert met den baſte ofte met den zweerde. Dit gebeurde in 't jaer ons Heeren duyſent vijf hondert ende acht: waer aff eene groote blijſchappe in Hollandt ende in Brabandt gemaeckt was. Doen ginck men voorts een deel van den mueren werpen in den grondt / ende men maeckte dat mer de Maeſe door leyde / ende niet meer op-gemaeckt te worden / &c.

Vermits de ſchoone en menighvoudighe vryheeden, welke de burgers van HARDERWYK by etlijke Koninghen van Denemarken hebben bedonghen, ende voor eenighe jaeren laeten wtgaen, ons wat laet zijn behandighd, hebben wy die hier op een ongeleeghen plaetz moeten invoeghen, na dat wy ze eerſt met de Zutveenſſe brieven hadden vergeleeken, ende doorgaens niet alleen van duyſterheyd en quaede ſpellinge, maer ook elders van taſtelijke ingeſloopene gebreeken geſuyvert; gelijk een yder wel zal verneemen, die den voorigen druck (in 't jaer 1646. daer van by Niclaes van Wieringen tot Harderwijk gedaen) met deſen zal willen t' zaemen ſtellen. Ook is 'er by ons aendaghtighe ſorgh gedraeghen (ten eynde wy twee wanden met eenen kruyk ſouden overwitten) om de verſcheyde leſſen lanx de kant aen te teykenen, ende alſoo de Zutveenſſe en Harderwijxe hand-veſten teffens te vertoonen. Niet te min en hebben wy zoo in de verduytſſinghe van de latijnſſe brieven als anders geene veranderingh hier gemaekt, wtgenoomen alleen op twee ofte drie plaetzen.

COPIA

Van de Privilegien, de Ingeſetenen vande vrye Hanzee-ſtadt HARDERWYCK by olde Coningen van Deenmercken loflijcker memorien verleent. Ende door Coninck Chriſtiaen den IIII. by het Tractaet met die Ho. Mo. Heeren Staten Generael op den 13. Auguſti 1645. geconfirmeert.

ERICUS Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, omnibus præſens ſcriptum cernentibus ſalutem in Domino ſempiternam, notum facimus univerſis, quod nos exhibitoribus præſentium viris providis & diſcretis, dilectis nobis Oppidanis de HARDERWYCK unum locum, qui *Fyt* dicitur, in nundinis noſtris *Skanor*, in latitudine & longitudine prout per Dominum *Iohannem Kannæ* dilectum fidelem noſtrum, preſentibus civibus noſtris Lundenſibus & Thræloborgh, menſuratus eſt, damus perpetuis temporibus inhabitandum, & ordinandum tempore nundinarum ibidem, pro ipſorum & ſuorum ſucceſſorum libitu voluntatis. Per gratiam noſtram diſtrictius inhibentes, ne quis advocatorum noſtrorum vel eorundem officialium, ſeu quiſquam alius cujuſcunque conditionis aut ſtatus exiſtat, prædictos Oppidanos vel eorum ſucceſſores, contra tenorem præſentis præſumat aliqualiter moleſtare, prout indignationem noſtram & ultionem regiam voluerit evitare. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus eſt appenſum. Datum in Caſtro noſtro Helſenburgh Anno Domini M. CCC. XVI. Dominica proxima ante feſtum Michaëlis Archangeli in præſentia noſtra. †

† Diergelijk een brief is op den zelven dagh en plaets ook gegeeven aen den burgheren van *Zutphen*.

Tranſlaet.

Tranſlaet.

ERick bp der gratien Gods der Denen en Wenden Coninck: Allen die deſen ſullen ſien ſalupt: Doen kondt eenen pegelyſcken / dat wp toneren deſer den voorſichtigen ende diſcreten lupden onſen lieven vrienden den ingeſetenen van HARDERWYCK op onſe merckt tho Skanor een plaetſe geven / die genoempt woꝛdt Fijr, ſoo lanck ende vreedt / als d'ſelve doꝛ onſen lieven getrouwen D. Heer Iohan Kanne, in tegenwoordicheyt van onſe burgeren van Lundon ende Threloborgh gemeten is; om die plaetſe te eeuwighen daghen voor haer ende haren naekomelinghen / ten tyde van de merckten te bewoonen / ende aldaer alles te doen ende ordineren nae haer wil ende believen. Bp onſe ongenaede op 't hoochſte verbiedende / dat ſich gene van onſe Hoochden / der ſelver bevel-hebberen ofte pemandt anders / van wat ſtaet off conditie hy ſolde moghen zijn / onderſtaen ſal de voornoemde Stede-lupden off haeren nahomelingen tegen den teneur van deſen eeniehſins te bemoeyen / ſoo geerne hy onſe onghenade ende Coninckſyche ſtraffe ſal willen ontgaen. In kennisſe der waerheydt is onſen zegele aen deſen vrieff gehanghen. Gegeven in onſen Caſteel tho Helſenburgh / in't jaer ons Heeren MCCCXVI / op den naeſten Sondagh voor 't feeſt van ſinte Michael Archangel / in onſe teghenwoordigheyt. Ende was bezegelt met een groot wit waſſchen zeghel / hangende aen een root ende blauw zyden ſnoerken.

OMnibus præſens ſcriptum cernentibus ERICUS Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, Dux Eſthoniæ, ſalutem in Domino ſempiternam; notum facimus univerſis, quod ob reverentiam & honorem viri nobilis & illuſtris, Domini *Reinoldi* Comitis *de Geldria* noſtri dilecti conſanguinei & amici, & ob ſincerum affectum quem adipſum gerimus & habemus, nos ipſius burgenſes de HARDERWYCK, ad regnum noſtrum cum ipſorum navibus & mercibus accedere cupientes, ſub noſtra pace & protectione recipientes ſpecialiter defendendos, concedimus eiſdem libertates & gratias infra ſcriptas: Primo videlicet, quod ſi dicti burgenſes de HARDERWYCK in nundinis noſtris *Skanor* aliqua fortè delicta perpetraverint, pro eiſdem delictis juſtè, legaliter & gratioſè debeant judicari, ſecundum earundem jura & conſuetudines nundinarum. Item quod, cum dicti burgenſes pro cauſis eis forſitan imponendis ſuis ſe purgare debeant juramentis, idiomate theutonico vel alio quod ſciverint, & liberè uti poſſint, nec pro eo, quod librum in manibus ſuis, in quo jurare tenebuntur, qualitercunque velint tenuerint, rei vel convicti aliquatenus habeantur, dummodò alias legaliter ſe excuſent. Item quod pro quolibet *Coggone*, quem ad prædictas nundinas *Skanor* adduxerint, † & pro omnibus rebus quas ibidem poſuerint, in eandem triginta duos ſolidos ſterlingorum de Anglia ad telonium ſolvere tenebuntur. Item quod pro alecibus & aliis rebus, quas forte portare & deducere voluerint in aliis navibus alibi in *a* Daniam vel Alemaniam, telonium ſolvere tenebuntur ſicut cæteri mercatores. Item quod in *Nyborgh* pro quolibet packet panni non niſi dimidiam marcam den" cupreorum, & pro quolibet * *Termyng* panni duas orhe den" cupreorum ad theloneum ſolvere tenebuntur. Item quod in *Thomborch* conſimile thelonium dare debent. Item quod *Slanſloviæ* & *Roskildis*, ſi aliqua ibidem vendiderint, pro illis debent ſolvere unum ſolidum den" cupreorum qui *Torghortogh* † vocatur, pro quo, ſi nil ibidem vendiderint, erint *b* convicti; pro quolibet tamen curru quem ibidem habuerint, cum rebus in regnum vectis unum ſolidum ‡ cupreum dare debent. Item quod ſi Burgenſes prædicti naufragium ſorte (quod abſit) paſſi fuerint infra limites regni noſtri, bona & res ipſorum *c* vivi per ſe & alios, quos ad hoc prece vel precio obtinuerint, poſſint liberè ſalvare, nec antea nobis cedant, quàm ab hujuſmodi juvaminibus fuerint derelicta. Unde per gratiam noſtram diſtrictius inhibemus, ne quis Advocatorum noſtrorum eorundemque Officialium, ſeu quiſquam alius cujuſcunque conditionis aut ſtatus exiſtat, memoratos burgenſes de HARDERWYCK, contra has libertates & gratias eis à nobis indultas, in perſonis aut rebus audeat aliquatenus moleſtare, prout indignationem noſtram & regiam effugere voluerit ultionem. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus eſt appenſum. Datum *d* Wordingborgh Anno Domini milleſimo trecenteſimo ſexto decimo, die beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli, in præſentia noſtra.

* *Termynck.*

† *Torghorturgh.*

‡ *den. cupreorum.*

† In literis Zutphan. hoc loco iſta interſeruntur: *qui ad partem Auſtralem, quod vulgariter Ummelandt dicitur, abinde abire proponit.*

a Dictæ literæ habent, *Daciam.*

b In Zurph. legitur melius, *eruns quiti* i. e. abſoluti & indemnes.

c vme perſone & alij. mendosè.

d In inſtrumento Zutph. eſt: *Datum Wormecburgh anno D.* MCCCXVI. *in die beati Laurentij Martyris in præſentia noſtra.*

Tranſlaet.

ERick bp der gratien Gods der Deenen ende Wenden Coninck / Hertoch van Eſthonien: Allen die deſen ſullen ſien ſalupt: Doen kondt eenen pegelyck / dat wp (om d'eere ende waerdighepdt van den edelen ende voorluchtighen Heer Reynald Grave van Gelderlandt / onſen seer lieven neef ende vriendt / ende om die oprechte genegenthepdt die wp hem toe dragen) ſonderlinge in onſe vrede ende beſcherminghe nemen alle ſyne Burgheys van HARDERWYCK, welcke met hare ſchepen ende waeren in onſe Ryck begeeren te komen / d'ſelve geven nae beſchreven vryheden ende gratien: Namelyck ten eerſten / ſoo 't gebeurde dat de voornaemde Burgers van HARDERWYCK op onſe merckt tho Skanor eenich misdaedt begingen / dat ſy daer voor

rechtvaerdelijck / wettelijck ende gratieuselijck ſullen geoordeelt worden / nae rechte ende gewoenten vande merckt. Desgelijcx ſoo deſelve Burgers pet mochte opgelepdt worden / daer van ſy haer met eede moeten purgeeren / dat ſy ſuiker vppelijck mogen doen in duytſche off andere tael / die ſy verſtaen / ende dat ſy geensints als ſchuldich of verwonnen geacht ſullen worden / om dat ſy een boeck in de handen hebben gehalden / daer in ſy zweeren moeten / ſoo ſy haer maer anders wettelijck vyp ſpreecken. Voorts dat ſy van elck Cogghe-ſchip / daer mede ſy aen de voornoemde merckt tho Skanor komen / ende voor alle waeren daer mede ſy d'ſelve aldaer wederom beladen / ſullen tho thol betalen twee ende dertich ſchillingen ſtarlingh Engels: Dan voor haerinck ende andere waeren / ſoo ſy voeren ende verbrengen willen met andere ſchepen / elders in Denemarcken of in Duytſlandt / ſullen ſy den thol moeten betalen als andere koop-lupden. Dat ſy tho Nyborch voor elck pack Laken niet meer als een half merck copere † den" / ende voor elck termingh laken twee oorte copere den" tho tol betalen ſullen. Ende oock gelijcken tol in Thomberch. Voorts dat ſy tho Slanſloo ende Roskeld pet wes verkoopende / daer voor betalen ſullen een ſchillinck copere den" die genoemt wordt Torghortogh, daer van ſy vyp ſullen weſen / ſoo ſy daer niet verhoft ſullen hebben. Doch ſullen evenwel van peder wagen / die ſy daer gehadt ende in 't Rijck gebracht hebben / een coperen ſchillingh geven moeten. Eyntlijck ſoo 't gebeurde dat gemelte burgers ('twelck Godt verhoede) ſchip-broeck quamen te lyden binnen de limiten van onſe Rijck / dat als dan / die noch in 't leven zyn / ſelfs / of voor anderen / die ſy daer toe ter bede of voor loon aennemen / de goederen ende waeren vppelijck ſullen ſalveren moghen / ende dat de ſelve ons niet vervallen ſullen zyn / voor dat ſy van haer verlaten ende geheel buyten all ſulcke hulpe zyn. Verbiedende op 't hoochſte ende by onſe ongenaede / dat ſich gene van onſen Hoochden / der ſelver Bevelhebbers of pemant anders / van wat ſtaet ofte conditie hy mochte zyn / onderſtaen ſalden voorgemelte Burgers van Harderwyck, tegens deſe vryheden ende gratien hun van ons verleent / aen perſoonen ofte goederen op eenigerley wyſe moepelijck te vallen / gelijck ſy onſe ongenaede ende Coninclijcke ſtraffe ſullen willen ontgaen. In kennisſe der waerheyt is onſe zegel aen deſen brief gehangen. Gegeven tho Voordinburgh / in 't jaer onſes Heeren M CCC. ſeſthien / op den dagh der heylighe Apoſtelen Petri & Pauli. In onſe tegenwoordigheydt. Ende was met een wit waſſchen zegel hangende aen een rood ende groen zyden ſnoerken bezegeld.

† Penninghen ofte duyten.

Waldemarus Dei gratia Danorum Selavorumque Rex, Dux Eſthoniæ, Omnibus præſens ſcriptum eernentibus ſalutem in Domino ſempiternam: Conſtare volumus univerſis tam præſentibus quam futuris, quod nos diſcretos viros præſentium exhibitores burgenſes de Harderwyck, regnum noſtrum cum ſuis mercimoniis viſitantes, ſub noſtra paco ſuſcipimus & protectione ſpecialiter defendendos, eos volentes favoris & gratiæ prærogativa proſequi ſpeciali, ipſisque cupimus & *a* denunciamus omnes gratias & libertates quas, temporibus Domini *Waldemari* quondam Regis Danorum progenitoris noſtri claræ memoriæ, dignoſcuntur liberius habuiſſe; videlicet *b* quandocunque & quotieſcunque alicubi in regno noſtro, in *Skanor* vel alibi, cum navibus ſuis applicuerint, naves ſuas poſſint ſecure exhonerare, & bona ſua (ſive in ſale, ſeu in pannis laneis vel lineis, aut in cera vel in vario opere fuerint, ſeu in aliis mercimoniis quibuſcunque, quocunque nomine cenſeantur) ad terram & ſuas bodas vel hoſpitium pro ſuo libitu voluntatis libere deducere, & non debeant per Advocatos noſtros ſuper hoc, nec per aurigas, qui dicuntur * *Wagenkerle.* * *Wounkarle*, nec per nautas, qui *Zoekarle Pramekerle* vel *Schutoman* nuncupantur, nec per aliquos alios quomodolibet impediri. † Et dicti nautæ & aurigæ, prout cum ipſis convenerint, bona eorum ducant, impedimento quo libet procul moto. † *Sed.* Item ſi aliquis auriga vel nauta bona ipſorum per ſuam incuriam deſtruxerit vel madefecerit, ipſe debet ea, prout rationi conſonum eſt, emendare. Item omnia quę ſub pondere vendi ſolent, poſſint in ipſorum bodis ſive *c* vicæn vendere & alienare, & cum ſtatera Colonienſi & pondere debito trutinare. Item vinum quod perſonaliter apportaverint, *d* poſſunt in ſuis vicæn ad clepſedras vendere & alienare. Item nullus ‡ forpugh emat apud littus maris ultra dimidium plauſtrum alecium, ſicut amiſſionem omnium, quę ſic emerit, duxerit evitandam. Item nullus emat alecia in aquis, ſed ſi aliquis incauſatus fuerit quod alecia in aquis emerit, ipſe tertia manu ſe purgabit, & hac de cauſa convictus Advocato noſtro tantum tres *e* murelden tamen emendabit. Item de omnibus & ſingulis querimoniis & controverſiis ac læſionibus, quas * inter ipſos Burgenſes de Harderwyck mutuo commiſerint, Advocatus † proprius in *Skanor* habeat diſcutere & judicare, niſi hujuſmodi læſionis emenda ad vitæ vel manus amiſſionem ſe extendat. Item ſi ita contigerit, videlicet ſi aliquis alium interfecerit, aut gladio, ſecuri, lancea ſeu cultello ſive aliquo alio armorum inſtrumento ſecando vel trudendo vulneraverit, ſeu haſta, baculo ſive lapide percutiendo, membrum fregerit aut ad effuſionem ſanguinis vulnus inflixerit, de hujuſmodi † Advocatus noſter, qui eſt & qui pro tempore fuerit, habeat judicare. Item ſi aliquis ex ipſis aliquem ‡ Danum pro debitis novis vel de aliquibus annis præteritis in-

‡ *vorprængen aut vorprenger.* * *quæ emerſerint.* † *ipſorum proprius.* † *hujuſmodi cauſis.* ‡ *Dacum.*

a In Zutph. eſt: *dimittimus* i. e. habere concedimus.

b Lit. Zutph. habent: *quod quicunque & quotieſcunque alicubi in regno noſtro portus ſeu ſeu ripas cum navibus ſuis applicuerint.*

c *Vnten* vel *ſitten*. Scribendum *vitten*, ut paret ex literis Regis Alberti.

d Poſſint libere ad terram ducere & in ſuis vnten &c.

e Tres marcas denariorum Shanenſium emendabit.

cauſa-

cauſaverit, Advocatus noſter ipſi de HARDERWYCK dicta debita ſua vel leges terræ, ſine aliqua mulcta aut aliquo ejus damno, adjudicabit. Item nulli de HARDERWYCK * damnatio aliqua aſcribatur, niſi pro cauſa, quę ad amiſſionem vitæ vel manus ſe extendat. Item ſi ita contigerit, quod abſit, quod alecia non capiantur nec in † *Skanor* ſalſentur, quilibet dato ſuo ‡ *thorghorehngh* auctoritatem habeat, bona quę adduxerit abſque theloneo libere deducendi. *a* Item ſi alicubi infra regni noſtri terminos naufragium paſſi fuerint, Advocatus noſter, ſeu aliquis alius cujuſcunque conditionis aut ſtatus exiſtat, ipſorum bona nullatenus impediat, vel ſe de ipſis nullatenus immiſceat, quamdiu ipſa bona perſonaliter per ſe vel per alios, quos ad hoc conceſſivè vel conductivè habere poterint, valeant de naufragio deliberare. Item ſi aliquis ipſorum ligna ſive carpenta ſua in *Skanor* vel alicubi alibi in regno noſtro depoſuerit, navemque ſuam cum aliis mercimoniis onuſtando abceſſerit, ipſe eum redierit dicta ligna ſua absque impedimento recipiat, & ea, ſoluto ſuo *thorgherehngh*, absque omni alio theloneo libere deducat. Item ſi aliquem ex ipſis infra regni noſtri terminos decedere contigerit, conſanguineis ſuis & hæredibus ſuis non præſentibus, bona ſua apud unum fidelem & diſcretum illius Civitatis vel loci, ubi deceſſerit, ſub bonorum teſtimonio * ſequeſtrentur uſque ad diem & annum. Si aliqua ex illis bonis tam diu durare non poterunt ſine damno, in alia bona durabilia convertantur, & ſimili modo ſequeſtrentur. & ſi veri hæredes ipſius aut ipſorum tutor, ſi minoris ætatis fuerit, pro hujuſmodi bonis repetendis infra prędictum terminum venerint cum bonorum ſufficienti teſtimonio, ipſis præfata bona reſignentur & libere aſſignentur absque ulla difficultate. Si verò præfati hæredes aut ipſorum tutor infra præfatum terminum non venerint, ſæpè dicta bona nobis cedere debeant liberè poſſidenda, prout exigunt leges terræ. Item nullus ipſos, ſuper eorundem † vicæn in ipſis bodis ſine eorum voluntate deſtruendo aut ab ipſis aliquid abſtrahendo, impediat aliqualiter vel moleſtet. Item exactores, qui ‡ *Silekreuer* dicuntur, non debent propter opus diei feſtivi ephippia alicujus aurigæ bona ipſorum ducentis auferre vel deſumere quoquo modo. Item nullus bona ſua amittere debeat propter alterius pugnam vel delictum. Item theloneum equorum maneat pro ut fuerat ab antiquo, niſi quis equum emerit pro ſua propria ſella, cum quo intendit per terras ad propria remeare, & tunc pro tali equo dato ſuo *thoreherechmogh* liber * eſt & excuſatus. Item liceat ipſis laſtadia ſumere in fluctibus marisubi volunt. Item thelonea Coggonum maneant prout fuerant ab antiquo. *b* Ut autem hæc omnia per nos, noſtros Advocatos & Officiales in perpetuum firmiter obſerventur, præſentes eaſdem literas ſigilli noſtri munimine roboratas contulimus in teſtimonium & evidentiam firmiorem. Datum Wordingburgh anno incarnationis Dominicæ milleſimo trecenteſimo vigeſimo ſexto, quinta feria proxima ante diem nativitatis beatæ virginis. Teſte Domino *Gerardo*, Comite Holſatiæ & Stormariæ, illuſtri avunculo noſtro prædilecto. †

* *denominatio.*

† *noſtro diſtrictu.* ‡ *Torgbertugh.*

* *in tuto loco.*

† *vitten in ipſis bodas ſ. e. v. conſtruendo.* ‡ *Sylekrængære, ſilakrangare.*

* *fit.*

a *Item ſi dictos Burgenſes de Suthfelt vel aliquem ipſorum naufragium (quod Deus avertat) in noſtro regno pati contigerit, jus naufragii quod ab antiquo habere conſueverant eis volumus eſſe ſalvum, & illæſum omnimodò conſervare.*

b In diplomate Zutph. hæc inſuper habentur: *Jus etiam ligna ſcindendi cremalia in noſtris ſilvis ſeu nemoribus juxtà ripas maris, ſicut ab antiquo habere conſueverant, ipſis volumus integraliter obſervari.*

† Habent geminas ejuſdem cum prioribus argumenti literas oppidani *Zutphanienſes*, quarum varias lectiones ad marginem jam exhibuimus. Priores datæ erant Troeleburgh anno 1344. per *Magnum*, Sueciæ Norvegiæ & terræ Slavicæ Regem; poſteriores autem, quę auctiores aliquanto, Roskildis anno 1346. die beatorum Gereonis & Caſſij martyrum per *Waldemarum* Danorum Slavorumque Regem; qui eo ipſo tempore Zutphanienſibus etiam ſequens diploma indulſit:

Omnibus præſens ſcriptum cernentibus Waldemarus, *Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex & Dominus Eſtoniæ, ſalutem in Domino ſempiternam: Tenore præſentium conſtare volumus univerſis, quod viris diſcretis burgenſibus de* Zutphene *ſpacium quoddam terræ, quod vulgariter dicitur* vnte, *in inſula noſtra* Amcke *aſſignavimus, ſub propriis diſtinctionibus crucibus ſive palis, cum omnibus juribus, privilegiis & legibus, ſicut in* Shanor *à noſtris progenitoribus conſimile terræ ſpatium retroactis temporibus habuerunt. Inhibentes diſtrictè omnibus Officialibus & Advocatis noſtris, ne ipſos contrà tenorem privilegiorum noſtrorum impedire quoquo modo præſumant; prout indignationem noſtram & ulsionem regiam voluerint evitare. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus duximus apponendum. Datum Roskildis &c.*

Extat etiam aliud hujus argumenti:

Waldemarus, *Dei gratia Danorum, Slavorum Gothorumque Rex, omnibus & ſingulis Advocatis noſtris ſeu Officialibus in nundinis noſtris* Halſnes, Drakoer & Shanoer *exiſtentibus ſalutem & gratiam. Mandamus vobis omnibus & ſingulis, ut exhibitores præſentium omnes & ſingulos de* Zutphen *promoveatis benevolè cauſa noſtri, non ſinentes ipſos aut ipſorum aliquem indebitè ſive injuſtè ab aliquibus aggravari. Inſuper volumus, quod prædicti de* Zutphen *ſuis juribus antiquis & libertatibus uti debeant & gaudere. Datum Woremborch anno Domini* M CCC LXV. *quarta feria poſt decollationem ſancti Iohannis Baptiſtæ, noſtro ſub ſecreto tergo affixo.*

Transſaet.

WALDEMARUS by der gratien Godts der Deenen ende Wenden Coninck / Hertogh van Eſthonien. Allen die deſen ſullen ſien ſalupt. Doen kondt eenen pegelycken / dat wy den diſcrete lupden / thoneren deſer de burgeren van HARDERWYCK, die met hare waeren off koopmanſchap in onſen Rycke komen / onder onſe vrede ende beſchermunghe nemen. Ende dat wy willende de ſelve ſonderlinghe boven anderen onſe gunſt ende favoer bewyſen / haer toeſeggen alle genaeden ende vryheden / die ſy ten tyde van Heer Waldemar voor deſen der Deenen Coninck / onſen groot-vader loffelycker memorien / liberalyck gehadt hebben: Te weten / ſoo wanneer ende ſoo dickwils als ſy in onſe Ryck in Skanor off elders anders met haere ſchepen aengekomen zyn / dat ſy dan onbeſchroemt haere ſchepen ſullen loſſen moghen / ende dat ſy hare goederen (beſtaende in zout / laeckenen / wullen off linnen / in waſch of eenighe andere waere / kremerie of koopmanſchap / wat ende hoe die genaempt mogen worden) vryelyck als 't haer belieft / ſullen mogen brengen aen landt aen haer boden ende Logien: ſonder dat haer daer over eenighe verhinderinghe ſal mogen aenghedaen worden / noch door onſe Doochden / wagen-lieden / die daer heten Wounckarle, Schippers die men noemt Zoekarle, Pramekarle off Schuytemans, noch door pemant anders / op wat manier 't ſolde mogen zyn. Ende de voornoemde ſchippers ende wagen-lieden ſullen ſonder eenighe verhinderinghe de goederen voeren ende brengen / gelyck ſy aengenomen hebben. Voorts ſoo eenigh voerman ofte ſchipper door ſorghloosheyt hare goederen verwaerloosde of nat maeckte / die ſal ſulcx / als reden is / wederom beteren. Alle waeren die by gewichte verkoft worden / ſullen ſy in haere hupſen of logien veralieneren / verbupten ende verkoopen moghen / ende de ſelve magen wegen met Ceulſche ſchael ende behoorlyck gewicht: Desghelycks wyn die ſy ſelfs mede brenghen / mogen ſy in haere kroeghen by de kannen of loghs maten verkoopen ende ſchenken. Wyders gene Forpugh ſal boven een wagen vol haringh moghen koopen aen de zee-ſtrant / by verbeurte van al 't gene hy daer gekoft heeft. Ende niemandt ſal in 't water harinck moghen koopen / ende die beſchuldicht wordt harinck in 't water gekoft te hebben / ſal ſich met getupghen moeten purgeeren / ende die daer aen ſchuldigh gekent wordt / die ſal ſulcks beteren aen onſe Doeget met drie murelden. Alle queſtien ende verſchillen die de burgers van HARDERWYCK onder malkanderen hebben / ſal haeren eygen Doocht of Scholtus in Skanor ordeelen ende decideren: ten waren ſaecken daer men hals of handt aen verbeurde / waer van / als ooch ſoo 't geburde dat d'een den anderen doodt ſloegh / of met een degen / bijl of lancie / mes oft ander geweer / met houwen of ſtooten / verwondeden / ofte met een ſpieſſe / ſteen of ſtock / een lidtmaet brack / of den anderen bloedtwonde / alsdan ſal ordeelen onſen Voget / die daer is ende in der tydt zyn ſal. Soo pemandt van haer een Deen voor ſchuldt / die nieuw of in eenighe voorgaende jaeren gemaeckt is / aenſpreeckt / ſoo ſal onſen Doocht den Harderwijcker die ſchuldt nae landts wetten ſonder eenighe boete ofte ſchade toe-kennen; ende men ſal geen Harderwijcker condemneren / als over ſaecken daer hals ende handt aen hangen. Soo't gebeurde ('t welck Godt verhoede) dat geen haerenck gevangen noch in Skanor gezouten wierde / ſoo mach een pegelyck syn goederen / die hy mede gebracht heeft / vryelyck / ſonder toll te betalen / vervoeren / mits gevende syn thorkerebugh.

Voorts ſoo ſy ergens binnen de limiten van onſe Ryck ſchip-breuck lyden / ſoo ſal onſe Voget of pemandt anders / van wat ſtaet of conditie hy mochte zyn / gants geen verhinderinghe aen haere goederen mogen doen / noch die voor hem aentaſten / ſoo langhe ſy de ſelve perſoonelyck ſelfs of door anderen / die ſy daer toe te huyr of bede kunnen bekomen / bevryden kunnen van ſchipbreuck. Voorts ſoo pemandt syn hout of rol-wagens in Skanor of elders anders in onſen Ryck op-gelecht heeft / ende syn ſchip met andere waeren ende koopmanſchap beladen hebbende / vertracken ware / die ſal als hy weder koemt / 't voornoemde hout / ſonder verhinderinghe / wederom kryghen / ende vry weder vervoeren moghen / gevende alleenlyck syn thorkerebugh, ſonder eenighen anderen tol te betalen. Wyders ſoo 't geburde / dat pemandt van hunlupden binnen de limiten van onſen Ryck quame te overlyden / ende syn vrienden of erfghenamen niet preſent waren / ſoo ſullen deſſelfs goederen by een getrouw diſcreet man van die Stadt daer hy over-leden is / met getuygeniſſe van goede lupden / jaer ende dagh geſequeſtreert blyven; ſoo eenighe van die goederen ſoo langhe niet konden goet blyven / ſoo ſal men daer voor ſonder ſchade ander goedt dat duyren kan ſien te kryghen / ende 't ſelve gelyckerwyſe ſequeſtreren. Ende ſoo deſſelfs rechte erfgenamen of momberen (ſoo hy minder-jaerich waer geweeſt) om de ſelve goederen wederom te kryghen / binnen den geſtelden tydt komen / met genoechſame atteſtatie van goede lupden / ſal men hen de ſelve goederen vryelyck ende ſonder eenighe zwarighevdt over-gheven ende ter handen ſtellen; Dan ſoo de voornoemde erfghenamen of der ſelver momberg binnen den geſtelden tydt niet en komen / ſullen de meer-gemelte goederen ons toe kamen / ende wy ſullen de ſelve dan ruſtelyck beſitten / nae de wetten van 't landt. Item niemandt ſal haer over haer logien / teghen haer wil / met om-ſtooten / wech nemen of anders / hinderlyck of maepelyck moghen vallen. Ende de Manerg / die genoempt worden Silekreuer, ſullen een wagen-man die op den vier-dagh haer goet voert / den zadel of ander deckſel van de paerden niet nemen moghen. Niemandt en ſal syn goedt verlieſen

verlieſen voor een anders gevecht of misdaedt. De paerde tol ſal blijven als van oltſ / ten ware pemandt een paerdt kofte / om daer mede ſelfs wederom nae ſijn landt te rijden / dat paerdt ſal hy vijf hebben / mits betalende ſijn Thorghorebugh. In de zee moghen ſy haer laſt en ladinghe in-nemen waer ſy willen. Den tol van de Rogghe ſchepen ſal blijven als die geweeſt is van oltſ. Ende op dat alles voor onſe Voochden ende Amptlupden ten eeuwigen daghen vaſtelijck geobſerveert ende onderholden moge werden / ſoo hebben wy / tho waren oorkonde ende vaſter ſtedighheydt / daer van gepaſſeert deſe onſe brieven / ende de ſelve met onſen zeghel beveſticht. Gegeven tho Worchingburgh / in 't jaer nae de menſchwerdinghe onſes Heeren M.CCC.XXVJ. de vijfde ferie voor de geboorte vande heylighe Maget; tho getuyghe van Heer Gerit Graave van Holſteyn ende Stiermarch / onſen seer lieven ende voorluchtighen Oehm.

Ende was bezegelt met een groot uythangend groen zegel / aen een rooden ende groenen zijden ſtaert.

WY Albert, van Gods genaden der Sweden vnder Gothen Koninck / vnd Heere des landes toe Schonen: Bekennen ende betuygen openbaerlijck in deſen brieve / dat wy / nae raede ende mit volboert onſer Biſſchoppe / ende onſes Rades / voor ons ende voor alle onſe erven ende nackoemelinghen / ende wel voordachten berade / moede / deſſen naebeſchreven beſchepdenen lupden / als den Schepenen vnd Raedtmannen / burgheren ende der gantſcher meenheydt der Stadt van Harderwyck vnd all oeren hulperen / die in deſſen krijge ende behulpen ſint / gegeven ende gelaten hebben / vnd geven ende laten hen in deſſen brieve / deſſen naebeſchrevenen vryheydt / eeuwichlijcken ende bruyckelijcken toe beſittende ende toe hebbende. Toe dem perſten / dat oiren burgeren / kooplupden ende geſinden moeghen ſoecken dat Rijcke toe Denemarcken, ende dat landt toe Schoonen (waer wy / der die onſe des voornoemde Rijckes ende landes / binnen der tijdt als wy metten voorbeſ. Steden in der vorbindinghen ſitten / die wy nu niet en hebben / mechtich werden) ende dat ſe moghen toe water ende toe lande varen ende keeren in allen den Zeghenen mit oire goede ende koopenſchop / ane * jenigerley hinder to bruycken des ſe hebben / ende ere koopenſchop toe oebenen. Oick ſcolen ſy den zee-ſtrandt meenlicke vry hebben in dem Rijcke toe Denemarcken ende in allen den lande toe Schonen / to eeuwighen tijden / van alle ſchipbraickighen goede / idt hete wrack, oder zevondt, edder woe idt hete in deſſer wijs. Ware dat jenighe lupden van deſſen voorbenoemde Stede / oder oren hulperen / ſchip-braeckich worden in jenighen enden des voorbenoemde Rijckes oder landes / oder oren ſchipbrockighen goet wrack / oder woe idt genoemt worde / toedem Rijcke ende lande voorbenoemde in jenighen ende der lande queme / oder dreve; dat goedt moghen ſy by ſich oder met hulpe ander lupden berghen oder berghen laten / ende bruycken des nae oiren wille / ſonder hinder. Ware ock dat ſy arbeydens lude behoeff hadden / die maghen ſy winnen om ere penninghen / waer ſy die hebben moghen / ſonder breucke ende hinder / vnd en ſcall oick nicht weſen teghen ons ende onſe Ampt-lupden. Ware oick dat ſoodanigh ſchipbraeckigh goedt to deſe voorbenoemde Rijcke ende lande toeſloege oder dreve / ende die lupden verdronchen oder vorgain waren / dat guedt ſal de negeſte Voget oder die daer weldich is / berghen laten / ende wat des geberget werdt / dat ſal he mit wiſſchoppe bedener lupden in den negeſten kercken brenghen laten / ende laten dat beſchreven wat des guides ſy / ende waren dat trouwelich to der handt der erven / oder der jenen die dat guet met rechte voorderen maghen. Woe ſy binnen jare ende binnen dage bewijſinge brenghen mit oerer Stadt breve daer ſy burghers inne ſint / dat ſy rechte erven ſint toe dem guide / oder dat ſy dat met rechte voorderen moghen / den ſal men dat goet antwerden onbeſworen / ende gheven den arbeydens lupden redelick loon. Ware pemant in deſen voorbenoemde Rijcke oder lande / die ſich alſoodanichs goedts onderwonde met onrechte / daer ſal men over richten aen ſijn hogeſten / ende gheven dat guet weder den die daer recht toe heeft. Voort meer moghen die voorſz. Stede oires ſelves Vogede ſetten op ozen vitten toe Schoenvre ende toe Valſterboden, ende woer idt ein evene kompt in all dem lande toe Schonen / ende die Vogede moghen richten over all die jene / die mit hen op ozen vitten liggen / ende voort over all oze burgere ende oze geſinnen / ſy liggen voor ſy liggen / ende alle ſaecke ende broech toe richtende / ane ſaecke ende bruecke die nae Lubiſchen rechte gaen in hand ende in hals. Voort meer mach op oiren vitten liggben mit hen wien ſie des gunnen / vanden die van oeldiges mit en gelegen hebben. Voort meer ſal men niemandt laden (dat kallen in Duytſchen rechte heet) voor dat Duytſche recht, maer wilmen pemandt ſchuldighen / den ſal men ſchuldigen voor ſynen Duytſchen Vogede, die ſal em richten nae ſyner Stadt rechte. Oick we den anderen ſchuldiget ombeticht / dat ſal de Duytſche Voget richten nae ſyner Stadt rechte. Voort meer moghen ſe hebben op ozen vitten eyghene kroege / vnd moegen daer op tappen mede wijn ende bier / ende zijn daer niet aff plichtich. Were dat jenegher Stadt vitte verbouwet weer (dat die Stadt bewijſen magh mit breve odere mit ozen oldeſten burgheren / die op dat landt komen) dat bouw ſalmen aff-breechen; ware datmen dat mit willen nicht aff en breecke / ſoo mach die Voget / opdes vitte idt is / oder ſyne burgeren dat aff-breechen ſonder broecke. Oick ſcholen oze vitten blijven ende weſen in oiren Steden alſſe ye geweeſt hebben / dat ſy bewijſen moghen mit breve oder met oiren oldeſten burgeren / die op dat landt komen. Voort meer moghen ſe gemeen-

* Dat is, ſonder eenigerley hinder.

gemeenlijcken op oeren vitten verkoopen/ wandt vnd ijnwandt bp laeckenen oder bp repen/ oder bp ſtnuenen/ ſonder bzoecke. Voozt meer moghen ſp inden want boden ſnijden wandt vnd ijnwandt bp der ellen/ vnd en ſint daer niet aff plichtich. Voozt meer moeghen ſeſchoemaecken/kremere ende knoocken houwen/ende allerley amptluyden bzuycken/ oere vepliughe ende oirs ampts/ ende en ſint daer niet af plichtich. Voozt meer moghen hebben gemeenlijcke de voozbenoemde Cooplupden eyghene ſchupten ende viſſchere daer toe Schonen/ ende moghen der bzuicken ende viſſchen nae oiren willen/ende geven daer van een pewelicker ſchupten eene halve merck Schones, ende nicht meer/dewijle datſe daer weſen willen. Voozt meer moghenſe hebben gemeenlicke eygene wagenen die Coopman/ ende geven van pewelicken waghene een halff merck Schones/ende nicht meer/dewijle dat ſe toe Schoonre ende toe Valſterbode zint/ ende oires voerwerckes te bzuycken in vzeden. Voozt meer/ ware dat penich waghen binnen ſtuerchte ende ſchaden dede/ den waghen mitten peerden machmen behoiden bp den goede/ alſoo langhe went den Coopmanne voozden ſchaden volſchteen is. Voozt meer/ want ende wije dat vier peerde teen moeten/ daer ſal men van gheven een halve merck Schones/den jegen die daer toe geſet werdt. Ware dat hp ſchade daer aen dede/ die dat goedt opvoert/den ſchaden ſal hp den Coopmanne wederleggen. Wat twee peerde op een maghen/ dat mach een peghelijch opvoeren laten/alſoo he ſachteſt mach. Voozt meer mach een peghelijch Coopman op vnd wt ſchepen/wan he wil/ * des idt bp daghe zp. Oick mach een pewelich Coopman ſyne wapene bzagen/ wan he op dat landt koemt tot in ſijn herberghe/ desgelijcx wan hp weder toe ſchepe geet/ ſonder bzoecke; bzeucke he oock daer an/ dat hp daer boven ſyne wapenen bzoeghe/ dat ſal he beteren mit eener merck Schoenſch. Voozt meer mach een pewelich Coopman ſchepen voozt over voozt/ upt eenen ſchepe in dat ander/ in den havenen des voozbenoemde Rijckes ende landes/ ſonder bzoecke. Voozt meer moghen ſe hebben eygene pzame ende lichter-ſchupten/ ende geven van den pzamen eene halve merck Schoens/ ende van der ſchupten twee ozhe/daer mede moghen ſe op ende upt-voeren/ wan idt en evene kompt. Voozt meer ſal niemandt vooz den anderen beteren; men we ſe bzecht/die ſal vooz ſich ſelven beteren; daer en ſal oick niemant des anderen entgelden. Oick en ſal men nynen torga:tich gheven; oick ſal neen knecht ſynes Heeren goedt vozſlaen oder vozbzeucken. Voozt meer/ voerde de Coopman eenich goedt binnen landes van den eenen merchede in den anderen/ daer ſal men nynen tol aff gheven. Voozt meer en ſal des Koeninghes nywe munte nicht eer gaen eer acht daghe vooz ſinte Michiele. Een pewelich Coopman ſal koopen mittes Coninchs munte; bzeuche daer we aen/ den men daer mede openbaer begrepe/ die ſal dat beteren mit vijff march Schoons. Oick ſal den binnen marcket die toe Valſter-boden is/ weſen op den Zuudiſchen vitten, daer het pe geweeſt heeft/ ende anders nerghen. Voozt meer is dit die tolne/ den allerleye gupt gheven ſal: Toe dem eerſte/ van heringe binnen landes van den laſt twintich Schoonſche pennongen; den herinch die men ſchepet ongelandt doozden Oziſont/die en is nynes tolnes plichtich/ mer dat ſchip daer men den herinch inſchepet dat gift toe tolne elven ſchillinch grote/ vier grote min/ daer mede is de herinch vzp; van eener laſt ſoltes inne lande twintich pennonghen Schones toe tolne; een deker oſſen huyde oder koe huyde thien Schoonſche penninghen; een pondt ſpeckes to tolne thien Schoonſche penninghen; een tonne koe vleyſches twee penninghen to tolne; een tonne boeteren toe tolne thien Schoonſche penninghen; vooz een levendich runt, datmen over die zee vueren wil/ thien Schoonſche penninghen; een ſchijmmeze twintich Schoonſche penninghen toe tolne; een peert toe tolne dat boven twintich march gekoft is/ twee ozhe; dat peert dat beneden twintich march gekoft is/twee artich; een ſtucke wandes van twintich laken en oder daer boven/ſal geven tho tolne twee ozhe; een ſtucke wandes beneden twintich laken en eenen ozhe to tolne. Voozt meer alle Duytſche kooplupden/ die daer toe Schoonvrede ende toe Valſterbode op hene erde hebben/ die ſcolen der bzucken vzp ende onbewozen. Voozt meer/ weert dat pemandt ſtozve in den voozbenoemden Rijcke ende lande/ ſoo mach oer Duytſche Voeghet/oder wie mogenſte van en is/des doodes manes goet antwoozden den rechten erffnamen; oder weeren daer neine erffnamen tegenwoozdigh/ ſoo mach he dat voeren te lande/ ende antwoozden dat den de daer recht toe hebben. Voozt meer ſal deſe bzieff niet hinderlijch weſen all oeren anderen bzieven ende vzpheydt/ die ſp van Coningen hebben/ ende der ſcolen ſe bzucken/ende alle deſſen voozſchzeven vzpheydt ſcall weſen toe eeuwighen tyden. Vnd toe tupge aller voozſchzevene ſtucke/hebben wp Coninck Albert voozbenoemde/ mit volboozt onſes Rijckes Rade/ onſe ingeſegele/ mit onſer naeſchzeven Raid-geveren ingeſegele/gehenget an deſſen bzieff. Voozt meer wp Karle Ulefſz van Tuffunn, Timo Gallen, Kaerle Wolffon van Wolffſum, Andrees Icopſen, Erick Kaerleſſen Ridder/ Erwijder Guſtaveſz, Haſſe Tuniſſen vnd Wisne-wijder Findiſſen knapen/ betupgen/ dat wp over deſſen voozſchzeven dadingen zijn geweſen/ ende dat ons deſſe dadinghe voozbenoemde wittelijch zijn; ende des toe tupge hebben wp onſe ingeſegele mit onſes voozbenoemde Heeren Koninghs Alberts ingeſegele/ gehenget an deſſen bzieff/ die gegeven is toe Valſterboden, nae Godes buert dzutten hondert jare/inden acht en t'ſeſtegeſte jare/ in ſante Jacobs dage des heylige Apoſtels. Was volzegelt mit negen zegelen upthangende aen dubbelden franchijnen ſterten in witten waſſche/ volkomen weſende ende ongevicieert.

* Aliquid hic deeſſe videtur.

Extract

Extract uyt het Privilegie-boeck der Stadt HARDERWYCK.

VOor Gerrit ende Direk Voeth tupchde Ian Willemſz van de Wall, olt omtrent Lxx. jaren / ter inſtantie van den Gerichte / dat omtrent vyff offſes ende dartich jaren geleden / hy getupghe als diender gewoont heeft inde Zont by den Collener des Coninck van Dennemarcken omtrent vyff jaren langh / ende dat hy uyt monde van den Collener ſynen meyſter ſelffs gehoort ende verſtaen heeft / oock ſelffs geſien / dat doen ter tydt aldaer ſes HARDERWYCKER ſchepen / ſoo van hier door den Zondt naer Oosten / als oock weder-komende ende vertolt weſende / buyten allen anderen ſchepen (die daer uyt verſchepden Provincien lagen ende vaſt geholden worden) vry ſonder eenigh hinder oder ophaldinghe gepaſſeert ende oere repſen vervolcht hebben: Sulcx dat ſyn Heer den Collenaer tegens hem deposant had geſprooken; Gelderſch quack, u Hertogh Karel van Gelder heeft een grooten ſteern by mijn Heer die Coninck, dat die HARDERWYCKER alſoo vry buyten allen anderen ſchepen varen mogen. Dat oock daer nae hy getupghe / als ſyn eyghen koopmanſchap dryvende / verſchepdentlyck ſoo toe Valſterbode, toe Schoenen, Nelleboy ende elders daert hem beliefde / mit waeren ende koopmanſchap gehanteert heeft / ende dat hem van niemandt aldaer eenighe beſwaringhe / letſel oder hinder is voorgekomen. Actum onder behoorlycken eedt / den 2. May 1594.

GErrit Ribbe olt omtrent Lxxviij. jaren / tupchde / dat hy deposant omtrent Lx. jaer geleden / heeft beginnen te varen by eenen ſchipper Claes Kuyſe burger alhier / naer Oosten door de Zondt / als op Coninerbergen / Danſwyck / Riga ende elders / ende dat ſelve gecontinueert ende gepleecht by den ſelven ſchipper den tydt van ſeven jaren / ende altydt door de Zondt buyten andere ſchepen / midts betalende oeren toll / vry ende ſonder eenich letſel gepaſſeert. Wyders verklarende / dat hy aldaer in 't landt zynde van verſchepden wel gehoort heeft / dat die burgeren van HARDERWYCK aldaer inde Zond zoo toe Schoonen, Valſterbode ende elders, buyten anderen ſeer geprivilegieert zijn geweeſt. Actum onder eedt als voren / op den 2. May 1594.

Extract uyt die Archiven van Hollandt, van Privilegien der Nederlandtſche Steden in Deenemarcken.

Gelderlandt.

Vidimus van Coninck Erichs brief voor die Stadt Harderwyck / van Anno 1316.

Van den ſelven Coninck oock Anno 1316.

Item van Coninck Woldemar 1326.

Item Coninck Aelbrecht 1368.

Extract uyt het Regiſter der Reſolutien van de Ho: ende Mo: Heeren Staten Generael der vereenichde Nederlanden.

Dominica den 2. April 1645.

OOntfanghen een miſſive van de Heeren Burghemeeſteren / Schepenen ende Raedt der Stadt HARDERWYCK, geſchreven aldaer den 17. Marty leſtleeden / ende daer neffens Copie van ſeecker privilegie by den voorſaten hoochloffelycker memorie van den Coninck van Denemarcken / voor hondert ende meer jaren / aen den Burgeren ende Ingeſetenen der Stadt HARDERWYCK verleent: Verſoechende die gemelte Heeren Burgemeeſteren ende Raedt / in effect / dat aen de voorſchreven Stadt de voornoemde Privilegien / op occaſie van de aenſtaende handelinghe met Denemarcken / door haer Ho: Mo: directie mochten worden geconfirmeert / ende de joüiſſance van dien geaccordeert. Waer op gedelibereert ende in goede achtinge genomen weſende de mondelinghe recommandatie van den Heer Otto Schraffert, op dat ſubject in haer Ho: Mo: Vergaderinghe gedaen; Is goet gevonden ende verſtaen / dat deſe ſaecke geſponeert ſal werden ter Gryffie van haer Ho: Mog: ter tydt ende wyle toe / dat op het concept van de ampliatie ende veranderinge op d'inſtructie van de Heeren extraordinarie Ambaſſadeurs na Sweden ende Denemarcken / den 16. Marty leſtleden ter vergaderinghe van haer Ho: Mo: geleſen / finalyck ſal worden gereſolveert / om alsdan de Heeren haer Ho: Mo: Ambaſſadeurs in Denemarcken te laſten / die gedeſireerde confirmatie te bevorderen / ten eynde de gemelte Stadt ende burgeren van dien het effect daer van mogen genieten.

D. van Hogendorp. vt.

Accord. met 't voorſchreven reg.

Corn. Muſch. 1645.

Extract.

SAl Acte van non præjuditie voor de Heeren Ambaſſadeurs in generale terme worden geformeert by 't beſlupt van 't Tractaet met Denemarcken / dat de Privilegien en gerechtigheden der reſpective Steden van deſen ſtaet int voorſchreven Erff-tractaet vermelt; En anderſyts van de oude Coningen van Denemarcken ende Noorwegen verkregen / door de voorſchreven handelinghe niet ſullen verſtaen worden te zyn verkort ofte eenichſyts geprejudiceert / maer te blyven in haer geheel / Ende inſonderheyt dat van de Stadt HARDERWYCK, hier neffens gaende / onder no. 10.

Geextraheert uyt d'Inſtructie vande Ho: Mo: Heeren Staten Generael der vereenichde Nederlanden, hier bevoorens gegeven aen de Heeren der ſelver extraordinaris Ambaſſadeurs, tot het uytvoeren vande tweevoudighe Ambaſſade aen de Croonen van Sweden ende Denemarcken reſpective.

CORN. MUSCH 1645.

Extract

Extract uyt het Tractaet tuſſchen Chriſtiani 4. Coninckliche May. van Denemarcken en Noorweghen &c. Rijcks-raden ende Commiſſarien tereene, Ende die Ambaſſadeurs vande Hog. Mog. Heeren Staten Generael der vereenichde Nederlanden, over die Tollen ende Commercien door den Sondt ende in Denemarcken ende Noorwegen, Beſloten in Chriſtianopolien den 13. Aug. 1645.

DIe Privilegien vnd gerechtigheyten der reſpective Stadte der Vereenigten Niederlanden/in Tractaet van Spijr vermeldet/ vnd ſonſt von den alten Conighen von Denemarck vnd Norwegen auſs gegeben/ ſollen nicht verſtanden werden / daſs ſie durch dieſe handelungh verkurtzet ſein noch einigerley wiſe prejudicirt / ſondern zu bleiben in ihren geheyl / alſs vor dieſem / Vnd vnter andern die von der Statt HARDERWYCK.

Door ordre van Burgemeeſteren, Schepenen ende Raedt der Stadt HARDERWYCK, alle de voorſchreven Brieven ende Extracten gecollationeert ende accorderende bevonden met haere originalen.

I. SCHRASSERT Sec.

Deſe brief van Paus Martijn, ſpreekende van de voorbaeten van de hoofd-kerk tot ARNHEM, is te vooren op ſyne plaetz vergeeten.

MARTINUS Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, dilecto filio Abbati Monaſterij Sancti Pauli, Salutem & Apoſtolicam bened. Querelam dilectorum filiorum, Abbatis & Conventus Monaſterij Prumienſis, ordinis ſancti Benedicti, Treverenſis Diœceſeos, patronorum, nec non *Wilhelmi de Meerbach*, perpetui vicarij parrochialis Eccleſiæ Oppidi in ARNHEM Traiectenſis diœc. recepimus, continentem, quod licet ipſe vicarius parrochianis dictæ Eccleſiæ miſſas & alia divina officia celebret, ac ſacramenta eccleſiaſtica adminiſtret, ac verbum Dei proponat ſeu proponi faciat diebus & horis congruis & etiam oportunis; tamen nonnulli ex parrochianis eiſdem, contempta dicta Eccleſia, ad alienas Eccleſias ejuſdem oppidi, pro miſſis inibi & aliis divinis officiis dominicis & feſtivis & aliis diebus audiendis, & percipiendis eccleſiaſticis ſacramentis ab alienis presbyteris, diſcurrant pro libitu voluntatis, diſpoſitionem Concilij generalis temerè infringentes, ac facientes quominus idem vicarius ab eis oblationes conſuetas percipiat, in patronorum, vicarij & parrochialis Eccleſiæ prædictorum præjudicium non modicum & gravamen. Quocirca diſcretioni tuæ per Apoſtolica ſcripta mandamus, quatenus (ſi eſt ita) dictos parrochianos, ut relictis Eccleſiis & presbyteris alienis, ad eorum Eccleſiam antedictam miſſas & alia divina officia ac verbum Dei dominicis feſtivis & aliis diebus audituri, nec non ſacramenta huiuſmodi percepturi, redeant, ac inibi oblationes conſuetas faciant, ut tenentur, monitione præmiſſa per cenſuram eccleſiaſticam, appellatione remota, prævia ratione, compellas. Teſtes autem qui fuerint nominati, ſi ſe gratia odio vel timore ſubtraxerint, de cenſura ſimili, appellatione ceſſante, compellas veritati teſtimonium perhibere. Non obſtante, ſi aliquibus à ſede Apoſtolica indultum exiſtat, quod interdiu ſuſpendi vel excommunicari non poſſint per literas Apoſtolicas, non facientes plenam & expreſſam ac de verbo ad verbum de indulto huiuſmodi mentionem. Datum Romæ apud ſanctam Mariam maiorem, XVII. Kal. Ianuar. Pontificatus noſtri anno ſexto.

Onder aen hingh aen twee ſtrenghen een loode zegel op de wijſe van een penningh, op de rechte zijd van den welken gedruckt ſtond *Martinus PP. V.* ende aen de kranghe zijd twee beeltenisſen, ende boven de zelve *S. PA. S. PE.*

BLAD-

BLAD-WYSER

OVER

Het tweede ende alle de volgende Boeken van de Gelderſſe Geſchiedeniſſen.

A.

Adelbold Biſſchop t'Utrecht in een ſlagh gevangen van de Hollanders, 53.

Adolf van den Bergh man van Marie van Gelre, ende wie hy is geweeſd. 98.

Adolf Grave *van Cleve* gevanghen, 162. bevecht een heerlijken zeegen, 170.

Adolf van Naſſouw, te Woeringen gevanghen, en ſijne kloek-moedigheyd, 106. vvord Keyſer, 107. blijft tegen Albert van Ooſtenrijk in een ſlagh, 109. Deerlijk eynd van ſijne vyanden, 109.

Adolf van Naſſouw Stadhouder van Gelderland onder Maxmiliaen, 293. 294. afgeweeſen, 301.

Adolf Hertogh *van den Bergh*, door Keyſer Sigiſmond beleend met Gelderland. 212. ontzeght Hertogh Arnold, 217 223. zoekt de landſchap door dreygementen te vervaerden, 223. 225. laet door de dood ſijne landen over aen ſijns broeders zoon Geeraert, 211.

Adolf van Gelder gebooren, 232. kant ſich tegen ſijn vader, 247. 250. doet de broeders van Prangen onthoofden in ſpijt ſijns vaders, 253. trouwt met Catharine van Borbon, 255. zet ſijn vader met ſijn neef van Egmond gevanghen, 256. vverd door ſijn oom van Cleve bekeeven en ontſeyd, 257. ſmaedet en verkort ſijn oom Willem van Egmond, 257. 262. ſijn volk by Kuylenburgh geklopt, ende, om hare ſtroopery, in Holland gericht, 258 blaekt in't Cleefsland, verwerpt alle voorſlaghen, belegert Arnhem, 259. verbint zich met den Biſſchop van Colen, 260. vvint de Cleefſſe by Wachtendonk. Sijn gebed voor den ſlagh, 261. vvil ſijn vader ontbinden, 't welk die van Nymegen weeren, 261. 262. loſt ſijn vader op de begeerte van Karel van Burgondien, 263. ſijn bedrijf verdedight en verſchoond by de Gelderſſe landſchap, 264. ſijn godde-loos antwoord, 265. werd in de vlucht onderſchept en gehecht, 265. door de Gentenaers verloſt en tot Veldheer gemaekt, ſtruykelt voor Doornick. Sijne hoogh-hertigheyd en vryagie na Marie van Burgondien. 274.

Adriaen van Rede in haet van Vorſt Karel, 379.

Alard Grave van Nymegen, 86.

Alard van Bueren geeft Reynald ſijn Burgt in handen. 108. belooft ſijne kinderen buyten wil van den Hertogh niet te beſtaeden, 129.

Alba, ſiet *Ferdinand.*

Albero van Gelder, Biſſchop te Luyk, 76. 77.

Albert van Beyeren in kraekeel. 146. ende daer na in oorlogh met den Biſſchop, 156. 157.

H. Aleyd, dochter van Vooghd Mengoos, 52.

Alfrid Schimmelpennink een groote hoofdſchuld ten afteren aen de Vorſten, 289. 430.

Alkmaer met Beverwijk door de Gelderſſe geplonderd. 349.

Ameland op de Velouw en omtrent de grenſen van Over-Yſſel. geſchonken aen de kerk van Utrecht, 56.

Amersfoord veroverd door Otho den drieden. 99. ſijne vryheyd uytgeroofd, 102. de Stad vermeeſterd, 108. verkrijght eene vrede van Hertogh Reynald, 182. door eenighe Gelderſſe geplonderd en verbrand, 181. de Stad ſtaet in een quaed blad by Reynald, 189. ende word van hem beloerd, 190. korts after een tweemael verraſt, 213. hard, doch te vergeefs, belegerd door de Picarden en Gelderſſe, 215. door Maxmiliaen overijld, 288. belaeghd door Wittenhorſt, 304. te vergeefs beſprongen door Hertogh Karel, 306. klaeght over 't plonderen van die van Eemnes en Hamerſvelt, 390. vverd van den Biſſchop en Karel gevrijd, 396. van Karel beloerd, 404. 425. die van de Stad neemen vele Gelderſſe gevanghen, ende Utrecht in, 405. 406. verjaegen de Gelderſſe ſtroopers, 408. de Stad door Roſſem vermeeſterd en geplonderd, 461. gedwonghen 't verdragh van Utrecht te onderteykenen, 544.

d' *Amſterdammers* neemen de Gelderſſe

BLAD-WYSER.

't Roode Block huys weder af, 326. de Gelderſſe verbranden eenighe ſchepen voor de haven, 331. vvorden gelieft-kooſd van den Hertogh van Alve, 521. 526. komen onder de Staeten, 538.

Amudens hoeve, 50.

Angerloe aen de Cleefſſe geſchonken, 270. daer die van Doeſburgh over klaeghen, 271. 324. 477.

Anholt door Karel ingeruymd aen Diderick van Bronkhorſt, 427. door den Overſten Hegeman uytgeroofd, 550,

Anna van Cleve, van haer man den Koningh van Engeland verworpen, 450.

Anna van Vlodorp verzoent met den Vorſt, 316.

Anſfrid Grave van Teyſterband, vverd Biſſchop t'Utrecht, 51. ſticht den H. bergh by Amersfoort, 52.

Anſibarsers over al verſtooten en geſlaeghen, 9.

Anthonis Hertogh *van Lotringen* verſoekt de erffenis van Gelderland, 447. antwoord van de landſchap op ſijn verſoek, 448. laet in druck uytgaen ſijn recht op Gelderland, 452.

Antwerpen ſchrickt voor Roſſem en de Gelderſſe, 456. vvord opgeeyſt, 457. dan blijft ſtandvaſtigh, 458. vol van Calviniſten, 507. door de Spaniards geplonderd, 529. en met vuyr geſchonden, 534.

Anzee-vennootſchap vvanneer begonnen, 144. de Gelderſſe tot de zelve vergaderingh genoodighd, 486. 494. 536.

Arbogaſt een Vrank beoorloght ſyne landsluyden, 24. valt in ſijn eygen ſwaerd, 25.

ARKEL. *Ioh. van Arkel* vvord Biſſchop van Utrecht, ende loſt Over-Yſſel uyt de Gelderſſe pandſchap, 129. 137. Plaeght vvederom den Hollander, en Heeren van Bronkhorſt, 137. temt ſyne Ampt-luyden, 138. verdraeght met den Hollander, 140. bouwt Arkelſteyn, 142. vverd Biſſchop tot Luyk, 144. *Otho van Arkel* ſtaet na de erffenis van Cleve, 146. 199. zet Wevelinkhoven in den ſtoel van Utrecht, 161. ſterft, 170. Beſchrijvingh des lands en Heeren van Arkel, 194. ende veele bladen vervolgens. *Folpert van Arkel* vverd van den Booſen vvegh gevoerd, 196. rampzaeligh eynd van ſijn zoon *Pelgrom*. 196. *Ian de 11.* vvonderlijken verloſt. Sijne dapperheyd teghen de Franſſe in den ſlagh by Kortrijk, 197. ontzet den Grave van Holland, ende ſtraft die van Lienden in de Betouw, 198. *Otho*, een ſcherp voor-ſtander van ſijn eer en recht, ontzeght den Heer van Vyanen, 199. *Ian de 14.* Voogd van Holland, 172. ſijne Sloten Everſteyn en Hageſteyn verwoeſt, 176. 202. oneenigh met ſijn zoon en onderzaeten, 178. beoorloght den Biſſchop, 181. Dood van ſijn huyſvrouw en dochter, 186. werd verraedelijken gevanghen, 186. 204. brenght een groote maght op voor Hertogh Albert, tegen wien hy in oorlogh raekt, 200. beleedight het Hollandſſe heyr voor Gorichem, en verraſt Workum, 201. werd van den ſijnen verraeden, 178. 202. ende te Gorichem en Leerdam buyten geſlooten, verſoent met ſijn zoon *Willem*, 203. De verraeders verkoopen Gorichem aen den Grave van Holland, 203. 't welk van wegen Jonkheer *Willem* vvord weder gewonnen, die daer na met den Hollander verdraeght, en hoop krijght om te trouwen met Vrouw Jacoba, 204. verraſt Gorichem op nieuws, ende vvord door Jacoba daer binnen verſlagen. 187. 205. Ongemeene rijkdom en edelheyd der Heeren van Arkel. Dood van Heer *Johan*, 205 211.

Arkermeenſſe Dijk, 140.

Arminius verdelght de legioenen van Varus, 5. ſijn bedrijf tegen Germanicus, 6. Sijn omkomen en lof, 7.

Arnhem bevochten door Civilis, 15. de tol van daer verleghd te Lobed, 88. Arnhemſſe tollen en merkten gekoft door Otho den drieden, 95. de Stad vry van den tol te Lobeek, 100. Munte aen die van Arnhem geſchonken, 101. en andere vryheyden, 111. 112. 113. 155. de Stad gewonnen en weder verlooren, 154. 155. de Sebiskerk aldaer geſticht, 245. Lucas vee-merkt haer verleend, 251. 579. door Will. van Egmond verſekerd, 259. 278. onruſt aldaer vvegen de gilden, 290. over-gegeeven aen Philips den eerſten, 321. met goedwilligheyd, 322. door Hertogh Karel behendelijken veroverd, 332. verſterkt en vercierd 415. 420. 456. krakeel tuſſchen die van de oude en nieuwe markt, 457. de Cancelly aldaer ingeſteld, 480. een wanſchaepen kind in de Stad gebooren, 532. Een hand-veſt dat de burgers in de Betouw vry zijn van beſaet, 578. Vryheeden van de hoofd-kerk, 596.

Arnold van Gelder Biſſchop te Colen, 77.

Arnold van Egmond word Hertogh, ende ſijn vader Jan op ſekere voor-waerden

Ruwaerd

Ruwaerd der Landen, 209. trouwt met Catharine van Cleve, 210. word beleend van den Keyser, 211. verbint sich met den uytgeslooten Bisschop Sweer van Kuylenburgh, 213. ook met Phil. van Borgondien, 215. beklaeght, dat verdraeght naderhand met Jan van Loon Heer van Gulich, 214. rooft in 't Over- en Neder-Sticht tegen Bisschop Diephold, 216. maekt een bestand met Diephold, 217. met Philips van Burgondien, 218. ende met Rob. van den Berghe, 219. 220. insgelijx eene vaste vrede met Diephold, 218. 219. Onlusten tusschen hem ende die van Kolen, 217. 280. Arnold gerechtighd tot het land van Gulich, 223. 231. betoont sijn wettelijke aenkomst aen 't Vorstendom Gelder, 224. 226. belegert Bruggen in Gulicher-land, 224. Twist met Wesemael over Mechelen, 225. 230. 233. 238. 239. treft een verbond met Hertogh Philips, en daeght Adolf van den Bergh uyt, met de Gulichers. 226. vernieuwt het Cleefs verdragh met sijn schoonvader, ende andere Heeren, 227. vverd van den Engelander opgehist. 228. sijn antwoord op het verbond van de Landschap, 230 234. klaeght over de wispeltuerigheyd van de Heeren van Hensbergh, 226. 230. 237. te gast by den Raed van Arnhem, 231. erkent Eugenius voor wettelijken Paus, 235. wisselt brieven met Paus Amadis over een houwelijk tusschen de dochter van Savoyen ende sijn zoon, 236. 239. Verdraeght met die van Ruermond, 237. doet een tweeden ongeluckighen aenval op Gulicher land, 239. haelt sijne breuken op die van Driel, 241. behoeftigh, verzet sijn huys-raed, en betijght die van Nymegen, 242. laet de zaek van Driel vereenighen, 243. treckt om bede-vaert naer Italien, 244. bestraft en straft Vincent van Meurs, 247. sijn antwoord op de lasterlijke beschuldingen van die van Nymegen, 249. belegert Venlo, ende daer binnen sijn zoon, dien hy begenadight, 250. handelt met Karel Koningh van Vrankrijk, 251. 252. vvil geene geestelijke bannen toestaen. 255. word door sijn wijf, zoon en die van Nymegen belaeghd, 255. verraeden en vast gezet, 256. na zes iaeren vveder verlost, treckt na Karel van Burgondien, 263. de beschuldinghen hem aengewreeven, 248. 264. bepleyt sijne zaek voor den Burgondier, 264. word alleen by die van de Grave, Ruermond en Gelder aengenoomen, 265. vermaent de andere te vergeefs tot onderdaenigheyd, 266. verpandschapt Gelderland aen den Burgondier voor 92000. goudguldens; dreyght Nymegen, Venloe, en eenighe edele, 267. Sijn dood en lof, 268. Siet mede in 't woord *Verdragh*.

Arteveld, oproerder van Vlaenderen, in een oproer gedood, 133.

Ascarick en *Radaigis*, Franksse Koningen, door Keyser Constantin den beesten voorgeworpen, 21.

Asperen door de Borgoensse gewonnen, 283. door de Geldersse lelijken mishandeld, 349.

B.

Baer en *Lathum* gegeeven aen Willem van Egmond tot Zutvensse rechten, 266. het Slot belegerd, ingenoomen en vernield, 307. de meulen aldaer door de Geldersse om ver geworpen, 353. Baer weder ontledighd aen Lamoraal van Egmond, 492.

Balduin Bisschop met sijn Stadhouder te Koeverden ende den Grave van Gelder in oorlogh, 83. 84.

Balthasar van Esens verbint sich met Vorst Karel tegen Enno Grave van Embden, 413. verrast Reyderland, 416. stroyt blauwe boekjens, rooft door Embderland, en belegert Greet, 417. 't welk, door flauwhertigheyd van den Slotwaerder, zich overgeeft, 418. twist met die van Bremen. 427.

Bataviers dienen Julius Cæsar, 3. daer na den Keyser Augustus, 4. hun groote maght, 4. lijf-knaepen en hellebardiers der Roomsser Keyseren, 5. uytsinnigh over de dood van Caligula en Julianus, 8. 23. helpen de Romeynen in groot-Britannien, verwerpen Galba ende werpen Vitellius op tot Keyser, 9. acht Batavierse benden oproerigh, 9. daer na bevreedighd, ontzetten de Vitelliaenen in Italien, 10. Verslaen onder Agricola die van Britannien, 16. broeders van 't Roomsse Rijk geheeten, 17. klopen de Vranken, 23.

Batenburgh verkoft ofte bepand, 180. verkoft door Karel aen Herman van Bronkhorst, 420 't Slot gewonnen door Alb. van Saxen, 309 *Diderick* van Batenburgh hoofd-vriend van den Grave van Gelder, 79. Een ander *Diderick* stee-houder van den Grave van Bueren, slaet de

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

BLAD-WYSER.

Gelderſſe, 402. de broeders van Batenburgh onthoofd, 515. de Heer van Batenburgh Spaens, 543.

Beelden-ſtorm door Nederland, 508.

Beeſd belegerd, 238. na een hard belegh van Hertogh Karel gewonnen, 303.304. 328.

Belin Koningh der Batavieren, met ſijn zoon *Admimocinus*, 8.

Bergen in Henegouw gewonnen en weder verlooren, 523. 524.

Berge. Stam-boom der Vorſten van den Bergh, 221. dat de ſelve tot Gelderland niet en zijn gerechtighd, 223. 584. 585.

Bernulf Paep tot Ooſterbeek word Biſſchop van Utrecht, 54.

de *Berthouten* vechten drie daghen vreeſlijken met de Brabanders, 77. de maght en oudheyd van hun geſlacht, 119.

Beſtand, ſiet *Verdragh.*

Betuwe geplonderd, 391.

Beelhem ofte *Betlem*, Clooſter, geſticht, 79. begiftighd, 86.93. 95. 96. 100. 101. 114. de kloosterlingen hebben gelijke vryheyd als die van Dotechem, 102.

Bemmel. Otho van Bemmel begiftight het Clooſter Bielhem, 100.

Bethanien, Clooſter by Arnhem, 192.

Biſdommen in Nederland opgericht, 502.

Blyden ofte ſteen-ſtucken in oude tijden, 158.

Blyenbeek door de Gelderſſe te vergeefs belegerd, 547.

Bolſward door de Gelderſſe den vyand weder ontweldighd, 344. verraedelijken aen hem over gegeeven, 346. daer na ook aen Waſſenaer, 372. 373.

Bommel geſchonken aen de kerk van Utrecht, 51. 52. neemt den Hertogh van Braband binnen, 103. de groote kerk ingewyed, 110. de Stad overweldighd door de Heeren van Bueren en Arkel, 114. door Goſuin van Varick, ende wederom door Vorſt Eduard, 145. door den Grave van Blois, 155. een Schepen van Bommel t'onrecht verweeſen, 170. de Bommelſſe verſlaen 't volk van Maxmiliaen, 285. werden van Yſſelſteyn geſlaghen, 309. belegerd van Philips, 321. dien ſy, door ſmeeken van Vorſt Karel, aenneemen, 322. de Stad door Haeften voor den Vorſt weder verraſt, 330. daer na wederom door een anderen Haeften, 523. te vergeefs door de Spaenſſe belegerd, 530.

Bommené door de Spaniards overweldigd, 533.

Bonhommes, wreede ſtruyk-roovers, verdelghd, 145.

Born, Sittart en *Suſteren* verpand aen den Grave van Meurs, 191. 247. 477.

Boſſu door de Waterlanders op zee verſlagen, 527.

Brabandſſe Hertogen, ende der ſelver Stamboom, 555. &c.

Breda door Hautepenne verraſt, 553.

Bredenbach, een zee-ſchuymer, van de Gelderſſe opgehangen, 355.

Brederoo's verſoek aen Mevrouw van Parma, 506. 509. vlucht, 511.

Bredevoortſſe Slot aen Gr. Otho verkoft, 94. beſeeten by Everhard van der Mark, 110. by Gr. Reynald, 115. verpand aen Henr. van Gemen, 167.

Bredevoort belegerd, 101. ingenoomen by Reinald, 120.

den *Briel* door Lumé ingenoomen, 521.

Brinio, een Kennemer, 8. word van ſijne landzaeten tot Veld-heer tegen de Romeynen opgeworpen, 11.

Broek of *Broeker-hof*, een erf op de Velouw, 73. 583.

Bronkhorſt. Heeren van Bronkhorſt in oorlogh met Biſſchop Arkel, 137. de Heer van Bronkhorſt vecht tegen het Vrye volk, 139. aen *Dideriek*, Anholt ingeruymd, 427. *Herman* kraekeelt met die van Nymegen, 454. krijghen haer Velouwſſe goederen wederom, 492. *Willem* in 't belegh van Haerlem, 527.

Bronkhorſter en Hekerſſe ſcheuringen, 135. 137. 158.

Brugman, een yverigh en welſpreekend Leeraer, 254.

Bunſchoten ontveſt, 218.

Bueren. Stam-vertooningh der Graven van Buyren, 130. Siet van *Alard, Otho, Maxmiliaen, VVillem*, &c. op haer letters. 't Gebied van Buyren verwoeſt, 216. de Stad door Hert. Arnold veroverd ende aen ſijn broeder geſchonken, 223. daer na noch eens gewonnen, 228. te leen gegeeven aen Geeraert van Kuylenburgh, 237. verjaegen haer Droſt Haeften, 242. Buren word een Graeffſchap, 303. door Hyerges gewonnen, 532.

ter *Burgh* door Karel ingenoomen, 414.

Buſſen en *bus-kruyd* wanneer op gekomen, 148.

BLAD-WYSER.

C.

Calais door de Engelſſe, 135. ende daer na door Guyſe gewonnen, 492.

Caligula ende ſijne gecke kueren in Batavien. Sijn dood door ſijne Batavierſſe lijf knechten gewrooken, 8.

Calviniſten wreedelijken vervolghd, 483. ook in Vrankrijk, 500. 501. en Spanien, 502.

Cancelly-wetten van Keyzer Karel, 480. by de landſchap weder ſprooken, 490. 503.

Cancelaer en *Raeden* afgeſteld, 542.

Capelle. Gerlaek van der Capellen beleend met het Richter-ampt van Veluwen, 216.

Caraus, een Menapier, Vooghd over Nederland, 20.

Carioualda, Overſt der Batavieren, verſlagen, 7.

Caſimir Paltsgrave komt met een heyr in Nederland, 541. vertreckt, 543.

Caſpar van Merwyk, ſiet, *Jaſpar*.

Catharine, Arnolds dochter, geboren, 233. Vooghdeſſe van Gelderland, werft trooſt van den Franſſen Koningh, ende hulp van Lodew. van Bourbon Biſſchop te Luyk, 277. 281. bekoemt de lijftocht van de Vooghdy van Gelder, 282. 303. ſterft, 308.

Catharinen Gaſt-huys t'Arnhem, ofte *Godsweerd*, ende des zelfs groote inkomſten, 210. 111. 112.

Catharine van Borbon, wijf van Adolf, 255. ſterft, 262. haer ſtam-boom, 444.

Catharine van Beyeren, eerſt verloofd aen Hertogh Eduard, 146. trouwt, na ſijn dood, aen Willem van Gulich, 148. 161. ſterft en maekt haer uyterſte wille, 172.

Catharine van Cleve trouwt aen Hertogh Arnold, 209. erlanght het Slot en den tol te Lobeek, 252. veracht haers mans geſlacht, 254. Verraedt en vanght haer man, 256. ſterft, 281.

Cerealis ſlaet de Batavieren, 14. ſtaet in gevaer van gegreepen te werden: hout een ſcheeps-gevecht met Civilis; noodight de Betouwers tot vrede, 15. ende verdraeght met Civilis, 16.

Chamavers ofte Kampenaers door Keyſer Juliaen getemd, 22.

Chriſtelijk geloof wanneer eerſt geplant in deſe landen, 30.

Chriſtoffel van Meurs Stad-houder over Groningen en de Gelderſſe Vrieſen, 354. ſijne ſtrengheyd, 356.

Claudius Civilis, Batavier, geboeyd naer Romen gevoerd, dan daer na weder geſlaekt, 9. rockent de ſijne en Franſſe op tegens de Romeynen, krijght de Tongerſſe bende ende een Vloot ſchepen aen ſijne zijd, 11. Verſlaet Hordeonius Flaccus met ſijne Romeynen, belegert de zelve op den Vorſtenbergh, 12. en dwinght ze te vertrecken, 13. lijd aenſtoot van Cerealis, ende verlieſt den ſlagh door verraed, 14. Vlucht en doet niet te min den vyand af-breuk, 15. Vereenight met Cerealis, 16.

Claudius Labeo Batavier, wan-gunſtigh tegen Cl. Civilis, beoorloght ſijne landzaeten, 12. ontvlucht, 13.

Claudius Victor ſuſters zoon van Civilis, 12.

Cleefs-land uytgeroofd door de Gelderſſe, 257. 258. &c. 281. 313.

Cleefſſe Graven en hun eerſte beginſſel, 37. Beſteck tuſſchen de Vorſten van Gelder en Cleve, 98. 102. Cleefſſe erffenis verſchilligh tuſſchen Parwijs, Arkel en Adolf van der Mark, die de twee andere met wapenen verwint 146. Klaghten van en tegen de Cleefſſe, 182. 183. 210. 225. 285. 286. 315. 358. Stamboom der Graven en Vorſten van Cleve, 469.

Clodius Koningh der Vranken wint Kamerick, 26.

Clodové ofte *Clouys* Koningh der Vranken werd *Sicamber* genoemd, vermits ſijn af-komſt, 27. Sijn meyneed en ſtaetſucht, 27.

Corbulo Overſt der Romeynen doet een grift graeven in Batavien, 8.

Cornelis van Veer, zee-overſt van Hertogh Karel, 368. te Embden op gehanghen, 376.

Crevecœur bedrieght de Borgoenſſe tweemael, 290.

D.

Dalem door Walraem van Valkenburgh te vergeefs beſprongen, 104.

Dam door de Saxiſſe met ſtormen veroverd, 334. door de Gelderſſe beloerd, 342. vaſt gemaekt, 423. 424. aen Schenk overgegeeven, 425.

David van Burgondien, in plaets van Brederode, Biſſchop, 246.

Delfzyl den Gelderſſen afgenoomen, 424.

Deventer door Grave Geeraert belegerd, 81. daer na door Otho den tweeden,

83. 84. door Hertogh Philips van Burgondien, 246. Vorſt Karel beſchuldight die van Deventer, 326. belegert de Stad, 327. vvint den tooren by de Stad, en verbernt de brugh, 361. die van den Raed klaghen over de Harderwijkers, 377. over die van Arnhem, 413. hunne troppen uyt de Velouw gejaeghd, 394. belegeren Diepenheym te vergeefs, 397. beſchuldighen de Gelderſſe, 401. vernielen de Gelderſſe Block-huyſen, 404. de Stad, na veel tegenweers, door Rennenbergh gewonnen, 539. 540.

Dirk d'eerſte Grave van Holland, uyt de Graven van Teyſterband, 69.

Dirk de vijfde, eerſt verjaeghd, 72. vvint Holland vvederom ende verſlaet de Biſſchopſſe. 73.

Dockum van de Gelderſſe veroverd, 339. daer na verlaeten, 344. vvederom gevvonnen, 348. door Waſſenaer belegerd en ingenoomen, 372. aen Hohenloe overgegeven, 549.

Doesburgh door de Noord-mannen bemaghtighd, 44. vervverft eenighe vryheden van Willem van Gulich den ouden, 155. 156. 574. 575. Een oude School aldaer, 258. de Stad aen de Cleefſſe verraden, 260. door verdragh vveder geopend aen Adolf, 261. de hoofd-kerk af gebrand, en eenighe voorbaeten haer vergund, 287. 288. 481. onthaelen Hertogh Karel, 302. die den Raed verbied manſchap te doen aen de Heeren van Baer, 307. overgegeven aen Philips den eerſten, 321. vvederom aen Karel, 325. die daer na een nieuw Block-huys en volk in de Stad leght, 389. 390. die van de Stad leyden den Yſſel voor by de veſten, 485. verdrijven de Calviniſſe leeraers, 516. de Stad door Grave Willem van den Bergh vervvonnen, 522. vveder verlooren, 524. hand-veſt door Reynald van Gelder aen die van Doeſburgh gegeven, 574. 575.

Dortſſe waerd verdronken, 191.

Dotechem door de Cleefſſe belegerd en verlaten, 313. gevvonnen door Willem van den Bergh, 522.

de Drentenaers zweeren Vorſt Karel, 370.

Drielſſe ſaek en verſchillen tuſſchen Arnold en de landſchap, 233. 238. die van Driel ſteeken den dijk door, vverden daer over by 't Gericht en den Vorſt verdoemd, 240. doch geſtijfd door die van Nymegen, 241. Dit verſchil geſleeten, 243.

Druckery vvanneer en vvaer eerſt gevonden, 233.

Druſus ſticht Blockhuyſen lanx den Rhijn en elders, ende ſterft in Duytſland, 5.

Druyten. Emerick van Druyten in de kerk vermoord, 139. *VVillem* begeeft den Jonkheer van Arkel in den ſtrijd, 187. 205. 212.

Duyren dapper beſtormd, ingenoomen en vervvoeſt door den Keyſer, 462. 463.

de Duyffel verpand aen den Vorſt van Cleve, 239. 243. 315.

Duytſſe Overſte binnen Romen ten toon omgevoerd, 7. de Duytſſers in oorlogh met Keyſer Veſpaſiaen, 16. 17. vvorden om hunne ſtrijdbaerheyd ſcherm-meeſters genaemd, 17. De Duytſſe Vorſten, vvaer onder de Gelders-man, ſtooten tvveemael het hoofd in Holland, 56, 57. daer na noch eens, 70.

Duyvenvoorde, met den voornaem *VVillem*, trotſt en beoorlogt den Biſſchop, 122.

E.

Echt tvveemael gevvonnen, 312.

Edſard Grave van Embden oorloght tegen Jurien van Saxen, en vvord door Maxmiliaen in den acht gedaen, 332. (ſiet *Vrieſſe oorlogh*) zoekt hulp en maekt ſich een leenman van Karel van Gelder, 333. jaeght de zvvarte bende uyt Vrieſland, 340. verdraeght met de Spaenſſe, 345. 357.

Eduard Koningh van Engeland drijft naerder te zijn aen de Franſſe kroon, dan Philips de Valoys, 124. verdelght de Franſſe vloot by Sluys, 128. vvint den ſlagh van Creſſy, 134. van Bordeaux, 140. de Stad Calis, 135. verbluft en verſchrickt de Franſſe, 141. ſijne dood, ende ſtam-vvapens om het graf, 159.

Eduard, naderhand Hertogh van Gelder, gebooren, 125. ſtelt zich teghen ſijn broeder Reynald, 135. 137. &c. Wint en ſlecht eenighe Jonkeren huyſen omtrent Nymegen, 140. 143. verſlaet en gijſelt ſijn broeder, 142. daeght Alb. van Beyeren uyt, en drijft den Brabander uyt Bommeler-vveerd, 143. Werd binnen Nymegen gedreyghd met een groot verraed, 144. ende daer na noch binnen Goch, 145. beſpreekt tot een vvijf Catharine van Beyeren, Alberts dochter, 146. helpt ſijn ſchoonbroeder den Hertogh van Gulich in

den

den slagh van Baesvvijler, 147. daer hy struykelt, 148.
Eduard van Gulich, bastaerd van Reynald, 188.
't Huys *ter Eem* door Rossem ingenoomen, 396. door Floris van Egmond, 403.
Eemland aen Grave Wichman van Zutph. geschonken, 51. door d'Abdisse van Elten aen Grave Reynald verkoft met Goyland, 101. door de Gelderse geplonderd, 409.
Eerden, een Slot van *Everhard van Essen*, door Arkel veroverd en verbrand, 200.
Egmond tot een Graefschap verhooghd, 290. Stam-boom der Graven, 439. edelheyd van dit huys, 515.
Elburgh tot een Stad gemaekt door Arend van Boekop, 169. haer visserye in Denemarken, 238. door die van Zutven verrast, 283. over gegeeven aen de Keyserse, 404. aen Willem van den Bergh, 522.
Eleonore zuyvert zich voor haer man Hertogh Reynald van de opspraek van lasery, 130. sterft binnen Deventer, 140.
Elizabeth van Lunenburgh trouwt met Vorst Karel, 352. vvord in Gelderland ingehaeld, 354. sterft onvruchtbaer, 526.
Elst in de Betouw gestelt onder 't Bisdom van Utrecht, 31.
Elter-Clooster gestieht door Wichman Grave van Zutven, 49. vvaer over daer na twist valt, 51. Vryheden van 't Clooster, 56. het Drost-ampt van Elten geschonken aen de Cleefse, 270.
Emmerick Gelders, 82. 88. 92. 94. 145. De Bisschop verkoopt sijn overigh recht aen Otho den drieden, 97. Word Cleefs, 170. bepaelinghe van des Stads vryheyd, 187. de Stad door Hertogh Karel beloerd, 356. geschey tusschen Emmerick en 's Heerenbergh, 420.
Engelbert van den Bergh Bisschop tot Colen vermoord door sijn neve Isenburgh, 89.
Engelbert van Nassouw klaeght aen Reynald over Alard van Lienden, 193.
Een ander *Engelbert* sterft. Sijne vrymoedigheyd, 320.
Enkhuysen door Hertogh Karel beloerd, 428. valt den Spaniard af, 521. ende veracht sijne dreygementen, 525.
Enno Grave van Embden maekt met Vorst Karel een schandelijk verbond, 419.
Ermensul, Afgod der Saxenaers, 34.
Ermgard van Limburgh, Vrouw van Reynald den eersten, 100. wanneer gestorven, 102.

F.

Ferdinand Hertogh *van Alve*, komt met een geweldigh heyr naer Nederland, 511. kiest den Bloed-raed, 512. doet Oranje en Hoogstraten in den ban, 513. wint den slagh van Jemingen, 516. word daghelijx trotser, vordert den tienden penningh, ende het geld, in Engeland beslaghen, 518. doet Vriesland bedijken, en eene gemeyne vergiffenis uytroepen, 519. last den gevangenen de tongh af te branden om niet te konnen spreken, 520. verovert wederom Bergen in Henegouw, 523. en de verloorene Steden in Gelderland en Over-Yssel, 525. vertreckt uyt de landen, 527.
Floris Gr. van Holland door Herman van Kuyk verslaghen, 70.
Floris de Bruyne nedergeslaghen door Herman van Kuyk, ende de onheylen daer uyt gesprooten, 75.
François Koningh van Vrankrijk voor Pavie gevangen, 381. ontbonden, mits dat hy den Hertogh van Gelder zoude verlaten, 385. treckt Willem van Cleve in sijn verbond, 452. 454. beoorloght den Keyser allenthalven, 455. 459. 460. ontzet en versorght Landrechy, 468. wint den slagh an Carignan, 477. staet sijn recht af op Gelderland, 479. sterft, 480.
François Hertogh van Anjou tot een beschermer van Nederland ontbooden, 547.
Franken woonachtigh in ende omtrent Gelderland, door Keyser Aureliaen verslaghen, doen met roof schepen groote schade; ende stormen steeds op den Franssen bodem, 20. Werden wreedelijken gehandeld van Keyser Constantin, maer zachter van Constant, 21. van Keyser Julianus vervolghd, ende weder uyt Colen gedreeven, 22. Verdelghen op 't onvoorsiens het Roomsse heyr, 24. verslaen een grooten hoop Wandelen, 25. hun Koninghen bemaghtighen allenxkens Vrankrijk, 26. 27. 33. met de Deenen oneenigh 37.
Franse door Cæsar getemd, 3.
Frederick Grave *van Ysenburg* gerabraekt, 91. vermits den moord begaen aen den Bisschop van Colen, 89.
Frederick Grave *van Meurs* te Bruyssel in gevaer, 191.

BLAD-WYSER.

Frederick van Brunſwijk ſtaet in handelingh van trouw met Catharine van Gelder, dan werd daer na krank-ſinnigh, 281.

G.

Angelt, *Vucht* en *Millen* door Reynald verpand aen den Hertogh van Braband, 140. 477.

Geelmuyden door de Gelderſſe ontſet, 365.

Gelderland van den Noord-mannen bezeeten, 44. wanneer een Vooghdy, 43. ende wanneer een Graefſchap geworden, 71. 73. Sijn voorigh vvapen, drie miſpel-bloemen, veranderd in een Naſſouwſſen Leeuw, 73. Sijne vvelgeleegentheyd, 329. 't geſcheyd tuſſchen deſe landſchap en 't Graefſchap Hoern, 381.

Gelderſſe aen 't Hof van Spier en uytheymſſe Gerichten ongehouden, 111. 185. Gelderſſe Graven en Hertoghen uyt het huys van Naſſouw, 436. 437. 438. Hertoghen uyt het huys van Egmond, 439. Vryheeden van de Gelderſſe, 466. 475. 476. 479. de landſchap klaeght over verſcheyde beſwaerniſſen aen Requeſens, 530. 531.

Gellekum ingenoomen, ende de Gelderſſe opgehanghen, 395.

Genebon, Koningh der Vranken, 20.

Gennaſeus de Kennemer, een over-looper van de Romeynen, 8.

Gennep, een Gelders leen, 185. 210. 231.

de *Gentenaers* onthoofden eenighe Grooten, 273. bedrijven grooten moedwil tegen Maxmiliaen, ſijne kinderen en Ampluyden, 286. 288. 291. Werden door Keyſer Karel geſtraft, 451.

Gerard van Naſſouw, tweede Grave van Gelder, 74. ſijne vrouwen en kinderen, 76.

Geeraert, vierde Grave, 80. &c.

Geeraert, ſeſte Grave, 87. draeght veele ſijner landen op aen den Biſſchop van Luyk, ende verwoeſt met den Brabander Luyk, 88. Oorlogh tuſſchen hem en Biſſchop Otho beſlicht, 89. vverd voor Koeverden gequetſt, 90. geeft aen den uytheymſſen in Veluwen eenighe vryheyden. 91.

Gerard van Gulich verkoopt ſijn recht op Gelderland aen den Burgondier, 270. 584. 585.

Gerbergh, Vrouw van Vooghd Mengoos, van wat geſlacht, 52.

Gerlack, tweede Voogd van Gelder, 46. 47.

Gerlack Grave van Zutphen blijft voor Yſſelmond, 73.

Germanicus, zoon van Druſus, verwoeſt en ſlaet die van Oethmarſſen, ende de Weſtfaelen, kampt ook teghen Arminius. Sijn heyr lijdt daer na tweemael ſchip-breuk. 6. 7. Zeylt met de Bataviers door de Yſſel naer Embderland, ende treckende naer Romen, viert aldaer over de Duytſſers, 7.

Gero Biſſchop van Colen levendigh begraeven, 50.

Geuſen en oorſprongh van dien naem, 506.

Goch, een Gelderſſe Stad, klaeght over beſwaernis aen Hertogh Eduard, 144. 't Vorſten-hof aldaer, 145. de gruyttol, 225. door de Cleefſſe belegerd, 257. aen de Cleefſſe geſchonken, 270.

Godefroy, driede Vooghd van Gelder, 48.

Godefroy Hertogh van Braband vecht in de wiegh tegen de Berthouten, 77.

Goyland aen Grave Wichman van Zutphen geſchonken, 51. vverd een erfleen gemaekt van Munſter, 96. door de Gelderſſe geplonderd, 320. 409.

Gorichem ontzet door Hertogh Reynald, 179. aen hem verkoft, ende de vryheeden der Stad bezwooren, 181. aen den Hollander opgedraghen, 183. door Arkel weder gewonnen, 186. ende door Jacoba hem ontweldighd, 187. die van Gorichem geſlaeghen, 199. De Stad verbrand, 200. mannelijken tegen gehouden, 201. aen den Hollander verraeden, 203. vveder gewonnen, 204.

Gotrijk der Deenen Koningh krijght Gelderland met verdragh, 44. dan verraed den Keyſer toedenkende, vverd by 's Graven-weerd verraſſelijken om-gebraght, 45.

Granvelle, Cardinael, in haet van de Nederlanders, 501. vertreckt, 504.

de *Grave*, een Stad op de Maes, aen den Brabander verkoft, 114. oorzaek van oorlogh tuſſchen Willem van Gulich en de Hertogin Johanne, 163. Verloft van 't belegh der Brabanders, 165. Reynald verheft het leen daer van by de Brabander, 178. daer na Arnold, 227. de Stad ingenoomen by Maxmiliaen, 280. en vvederom by de Gelderſſe, 282. by Koningh Philips, 321. by den Hertogh van Alve, 514.

's *Graven-dael* of 't *Ny-Clooſter* by Goch geſticht, 95. begiftighd, 96. daer Otho de driede is begraeven, 99. ook Reynald d'eerſte, 116. Sophie van Berthout,

BLAD-WYSER.

Berthout, 121. Reynald en Eduard broeders, 148.

Gregoris, naderhand Paus, opgequeekt tot Nymegen, 51.

Groothertigheyd van de tegenvvoordighe eeuw om den naem van eenighe Heerlijkheyden, 50.

Grol door Grave Otho gekoft van Henrick van Borkuloe, 94. die van Grol kraekeeligh met den Heer van Mahuysen, 101.

Groninger oorlogh met den Bisschop over 't bewind der Stad, 78. 79. met Alb. van Saxen, 314. 315.

de *Groningers* verdinghen met de Gelderse vveghen den handel, 317. bezweeren Karel van Gelder als Erf-heer, 336. 351. 380. slechten het Slot binnen de vesten, 337. beschenken Karels bruyd, 354. morren teghen de Gelderse, en maeken met de Keyserse een jaerighe stilleziet, 375. schicken gezanten aen den Vorst en vernieuwen het verbond, 380. onstuymigheyd van de gemeente tegen den Raed over 't afstellen der ongelden en 't doen van rekeningh, 382. 383. hoe verre de Stad en 't land staen onder den Bisschop van Munster, 412. de Groningers weygeren den Vorst bystand tegen Embden, 421. vveyfelen, 422. vvorden van den Vorst geplaeghd met krijghs-volk, 423. begeeven de Gelderse en zweeren den Keyser, 424. vvorden benauwd van Grave Lodewijk, 515. verheerd van Rennenbergh, 538. belegerd van de Staeten, en ontzet door Schenk, 548. 549.

Gulich gebrandschat door den Grave van S. Paul, 171. Stam-boom der Vorsten van Gulich, 221.

H.

Haegh geplonderd door de Gelderse, daer na door Rossem, 399.

Haeps in 't land van Kuyk een Zutphens leen, 188.

Haerlemer belegh vergeleeken met dat van Sancerre, 526.

Harderwijkers handelen sterk in 't Oosten, 101. in Holland, 109. in Vriesland, en Denemarken, 113. 114. 119. te Colen, 132. Reynald geeft haer over sijn recht van den tel-vis, 110. Hunne vryheden bestaedighd, 114. 137. het Oosterse Block-huys gebouwd, 129. veele schepen door storm vergaen, 145. de Stad veroverd door den Gr. van Blois, 155. helpt Arnold in 't belegh van Buyren, 228. bekoemt den af-slagh van de visch, 236. haer Schependom afgepaeld, 246. in oorlogh met Amsterdam, 281. de Stad heel afgebrand, 318. door Hertogh Karel verklockt, 330. de toorens aen de Luttike poort gebouwd, 363. de Stad over-gegeeven aen de Keyserse, 404. aen Willem van den Bergh, 522. de aensienlijxte hoofden der Stad in den ban gedaen door Alba, 516. daer na hersteld, 542. de Schants en 't nieuwe Block-huys geslecht, 542. groote vryheyden door de Koninghen van Denemarken aen de burghers geschonken, 588. tot het eynde van 't boek.

Harman van der Hel, Stad-vvaerder van Hattem, 403.

Harman Kruser van Kampen, Raed van Vorst Karel, 433. van Willem, 452. sterft, 530.

Harman Moerbeek en sijne dapperheyd, 166.

Harman de Ruyter, en sijne heldaehtighe vroomigheyd in 't verdedighen van Lovesteyn, 520.

Hasselt door Hertogh Karel belegerd, 360. naderhand door een schip met planken ingenoomen, 389. door Schenk sterk aengevochten, 400. 401. aen hem overgegeeven, 402.

Hattum. 't Gast-huys aldaer, gesteld onder Gods-weert t'Arnhem, 111. de Slot-tooren gebouwd, 176. de Stad geschonken aen Jan van Hattem, bastaerd van Reynald, 191. 253. de burghers vry van 't Kotemer-veer, 236. de Stad half afgebrand, 318. na veel vvederstands over-gegeeven aen Philips den eersten, 321. 't Slot aen Hertogh Karel overgedaen, 328. bepand aen den Drost Bambergen, 351. na een hard belegh van de Keyserse gewonnen, 403. overijld door Willem Grave van den Bergh, 522. door den Slot-vvaerder Montfort verraeden, en door de burghers vveder gewonnen, 549.

Heerloose knechten verslaeghen, 351.

Heydenen uyt Gelderland gebannen, 504.

Heylige land aen de Elve aen Hertogh Karel geschonken, 413.

Hekerse en Bronkhorster scheuringhen in Gelderland, 135. 137. 138.

Henrick van Beyeren vvord Bisschop van Utrecht, 378. vertoornt eerst en vleyt daer na *Brederode* Heer van Vyanen, 385.

hout

hout heymelijk verſpreck met de Keyſerſſche, ende vvord t'Utreecht buyten geſlooten, 387. 't welke hy opentlijken oorlogh aendoet, 389. De ſijne uyt Wijk gelockt en gevanghen, 392. 402. bepleyt ſijn zaek teghen die van Utrecht, 393. vvil geen By-biſſchop lijden, 394. draeght het Over- en Neder-Sticht op aen den Keyſer, 395. bedrijft groote vvreedheyd binnen Utrecht, laet veele Edele af-houwen, en zommighe in een zack verdrenken, 406. 407.

Henrick de tweede, Frans Koningh, vvint eenighe plaetſen in Nederland, 485. breekt de Spaenſſe vrede, 491. ſterft in een ridder-gevecht, 500.

Henrick Biſſchop *van Munſter*, bepandet Zutven, 272. en 't Graefſchap, 279. vvord ook, hoewel niet zonder zwaerigheyd, te Doeſburgh ingelaeten, 280. van de Gelderſſe tot Schuts-heer aengenoomen, 281.

Henrick van Holt ofte *Meholt*, Droſſaet van Harderwijk, 481.

Henrick van Brunſwijk uyt ſijne meeſte landen verſtooten, 82.

Henrick van Eſſen aen den Vorſt ten afteren, 234.

Henrick van Gelder Biſſchop tot Luyk, 94. ſtuyrs tegen de onderdaenen, 95. 97. afgeſteld door den Paus, 100. daer na om-gebracht, 101. ſijne euvel-daeden, en menighte van ſpeel-kinderen, 102.

Henrick Hertogh *van Lutzenburgh*, Reynalds hulper, by Woeringen verſlaghen, 106.

Henrick van Naſſouw, driede Grave van Gelre, 76. verzelſchapt den Keyſer naer Italien, 78. helpt de Groningers tegen hun Biſſchop, 78. Sijne dood en kinderen, 79.

's Hertogen-bos geſticht tegen de Gelderſſe uytloopers, 81. ingenoomen door Ridder Willem van Gent, 184. de burgers tol-vry in Gelderland. 240. veele burghers door de Gelderſſe gevangen, 330. Oproer daer binnen, 510.

Herwerden, haer vryheyden beveſtighd by den Hertogh van Braband, 111.

Heuſden. Stam-rolle der Heeren van Heuſden, 61. De beleeningh van Heuſden aen Grave Floris geſchonken, 107. Heuſden tegen Tiel gewiſſeld, 123.

Hyerges, Stadhouder van Gelderland, 522. ſweert de Spaniards mede te zullen uytdrijven, 535. die hy daer na mede valt, 538. doodgeſchooten voor Maeſtricht, 545.

Hoevelaeker Veſtinghe, 182.

Holland eertijds zoo groot niet als nu, 70.

Hollanders te Heuſden verſlaeghen door den Brabander, 85. veronghelijken de Gelderſſe op de tollen, 245. behaelen groote ſchand voor Puderoy, 325. 587. recht-ſtrijdigh tegen de Gelderſſe over het viſſen, 487.

Hollandſſe Graven vervolghens opgeteld, 149. 150. Hollandſſe Graven uyt het huys van Gelder, 440.

Honneper Clooſter, by Deventer, in Gelderland, 99.

't Slot van *Hooghſtraten* door Roſſem ingenoomen, 456.

die van *Hoorn* vallen Jacoba af en veſten de plaets, 215. werden door de Gelderſſe verraſt en geplonderd, 353.

Horſt ingenoomen en geſlecht, 396.

Hubert van Roſſem Cancelaer van Gelderland, verweeſen tot eene eeuwighe gevangenis, 374.

Hubert Heer *van Kuylenburgh* handelt met Grave Reynald over ſijn Slot, 101.

Hueſſen eertijds Gelders, 113. 146. 159. 160. 162. door Karel belegerd en met ſchade verlaeten, 316. 317.

Hugenoten, ſiet *Calviniſten*.

Hulkeſteyn by Nykerk verbrand, 346. door de Gelderſſe vveder opgemaekt, 347.

Hulsbergh, een Clooſter by Hattem, 192. 381.

Hunnen, vvreede knevelaers, geklopt, 47. hun overblijfzelen in Gelderland, 48.

I.

Iacob Heer *van Gaesbeek* ſterft, 252.

Iacob Koningh *van Schotland* blijft tegen de Engelſſe, 331.

Jacoba van Beyeren word Gravin van Holland, 186. trouwt met Hertogh Jan van Braband, 188. ende, by des zelfs leven wederom met den Hertogh van Gloceſter, 191. vlucht uyt haer gevangenis van Gent, 211. haer vvreedheyd teghen een burgher van Hoorn, 215. kent Philips tot haer erfgenaem, 217. trouwt met Borſſel, 226. ſterft, 231.

Jan van Beyeren quelt Holland en ſijne nicht Jacoba, 188. vvord Ruwaerd van Holland en Zeeland, 189. vvint Leyden, door hulp van onſen Reynald, 190. werd vergeeven, 210.

Jan

BLAD-WYSER.

Jan Grave *van Bloie* verlaet Gelderland en den oorlogh, 161. sijne af-komst, en trouwe met Mechteld van Gelder, 154.

Jan Hertogh *van Braband* met Gr. Reynald strijdigh om 't Vorstendom Limburgh, 102. bestormt Tiel, ende word te Bommel ingehaeld, 103. ontkomt de laeghen van den Bisschop van Colen, 104. slaet sijn leger voor Woeringen, 105.

Jan Grave *van Nassouw* Stadhouder van Gelderland, 542. vertreckt, 553.

Jan van Egmond belaeght den Grave van Holland, 184. 185. quelt Vrouw Jacoba met oorlogh, 189. verrast Gorichem, 205. vvord Ruwaerd der landen van Gelder, 209. ende voor een Grave verklaerd van den Keyser, 211. helpt den Burgondier in den slagh van Brouwers-haven, 212. sterft, 244.

Jan Golsteyn, over 't inneemen van Dockum, van versuym beschuldighd, 371.

Jan van Broekhuysen twistigh met Vorst Arnold, 232.

Jan van Hemert zoent met den Vorst, 309.

Jan van Homoet hand-daedigh aen Jorden van der Lauwick, 239.

Jan van Rossem in dinghtael met den Bisschop van Munster, 234. 237.

Jan Hertogh *van Cleve* beoorloght Adolf van Gelder, ende vanght vele burghers van Nymegen, 257. vvint Wachtendonk, 259. vvaer omtrent de sijne werden verslaeghen, 261. bestraft over sijn Gelderssen oorlogh, 281. en sijne aentreckendheyd, 285. 286. 315. 358. soekt sijne dochter aen Karel van Gelder te koppelen, 333.

Jan van Oostenrijk bezweert de vrede van Gent, 535. 536. sijn voorder versoek, 536. vvint den slagh van Gembloux en eenighe Steden, 538. weygert het bod van de Staeten aen te neemen, 541. sterft, 542.

Jan Mom van Kel gezet uyt het Drostampt van Zutven, 284.

Jan van Wees, Bisschop te Lundon in Denemarken, 449.

Jan Willemsz. Weder-dooper verbrand; sijne grouwelijke leere en leven, 551.

Jaspar van Marwijk, Stad-houder van Groningen, in dinghtal met Randwijk, 370. 374. ontkomt met sijn volk door behendigheyd, 372. maekt onrust binnen Groningen, 379. ende de Gemeente gaende tegen den Raed, 382. 383. 384. word naer huys ontbooden, 412.

Jenke Douwens of *Douma* ende *Galama* stooken de Vriesen op om de Geldersse aen en in te nemen, 337. brenght, door ontijdighen yver, sijne verwanten om hals, 345. valt onsen Hertogh af, 354. vlied, uyt vrees van hem, uyt verscheyde plaetsen, 357. 358. groet den Keyser, en raekt door sijn vrysprееken in haet, 363. sterft in de boeyen, 371.

Iesuisten uyt Nymegen verbannen, 487.

Jochem Vijgh Burgh-grave tot Nymegen, 379.

Yssel door Drusus doen delven, 4. de hoofden en kribben door de Geldersse en die van Over-Yssel beschouwd, 381.

Yssersteyn aen den Hollander overgegeven, 186. uytgeroofd door Adolf van Gelder, 258. door de Geldersse en Stichtenaers belegerd, 328.

Julius Brigantieus Ritmeester, zusters zoon van Civilis, 9.

Julius Paulus een Batavier, van Koninghlijken stam, omgebraght, 9.

K.

Kaes en broodsse werven in Gelderland, 302. werden in Holland verdelghd, 303.

Kamp, een Clooster by Rhijnberk, 79. vergroot door Geeraert den drieden, 87.

die van *Kampen* beroofd door de Geldersse, 290. slaen de Deenen in Karels dienst komende, 327. twisten met de Zwolsse, 356. belegerd, 522. en verwonnen door Grave Willem van den Bergh, 523. geeven zich van zelfs aen den Spaniard, 525. werden, na een belegh, over-wonnen van Rennenbergh, 539.

Kannemacker over sijne trouwloose vryagien gestraft, 144.

Karel van Bremen Grave van Megen Stadhouder van Gelderland, 500. Vriesland en Over-Yssel, 516. Sijn dood en lof, 522.

Karel van Burgondien vermaent (uyt kraght van sijne pand-brieven, 267.) de Geldersse, en brenght daer na alle Steden, ook Nymegen, na een belegh, tot onderdaenigheyd, 267. 270. werd van den Keyzer beleend, ende van de Geldersse geholpen in 't belegh van Nuys, 271. vvord tweemael van de Switzers afgeroft, 272. ende eyndelijken voor Nancy zelf verslaeghen, 't welk in Gelderland en elders veranderingh en moed maekt, 273.

Karel

BLAD-WYSER.

Karel Prins *van Spanien* wil den Hertogh van Alve ombrenghen, 511.

KAREL *van Gelders* geboorte, 259. vverd uyt Nymegen in bewaer gezonden naer 't Hof van Burgondien, 270. onder Maxmiliaen in den oorlogh opgequeekt, 288. by Bethune van de Franſſe gevanghen, 290. vermaent de Gelderſſe Staeten om met ſijne verloſſingh te haeſten, 293. vvord door de Franſſe en Lotringers geleyd naer Gelderland, 294. over al, en ook te Doeſburgh, wel onthaeld, 301. beweert ſijn recht op Gelderland, 302. 355. vvint Buyren, en, na een belegh, Beeſd, 303. 304. begroet den Keyzer, ſtellende het verſchil aen vier Keur-Vorſten, 305. die den Keyſer Gelderland toewijſen, 306. verſlaet met den Biſſchop eenighe heerlooſe knechten, 310. drijft den vyand uyt met ſijne Franſſe, 312. de ſijne door Yſſelſteyn geſlaeghen, 313. maekt een beſtand met den Clevenaer en Gulicher, 313. ſijn geſchil met den Guliker in Vrankrijk vereffend, 314. betijght den Clevenaer van onghelijk, 317. moet het belegh van Hueſſen met verlos en gevaer ſtaeken, 316. 317. raekt in oorlogh met Biſſchop Fred. van Baden, 317. met Philips van Ooſtenrijk, 318. beſoekt Holland, te land en water, 319. koemt by den Koningh te Roſendael ende verdraeght met hem, 322. ontvliet ſtilſwijghens uyt Antwerpen naer Gelderland, 323. begenaedight eenighe Edele en Steden, ende verwoeſt Braband met ſijne Franſſe, 324. die van den vyand vverden verraſt, 325. maekt de zee over al onveyl, en jaeght de Hollanders vvegh voor Puderoy, 325. verovert verſcheyde plaetſen in Over-Yſſel, 327. ende in Gelderland Hattem, 328. Harderwijk, Bommel, Tiel, Workum in Holland, ende ſlaet den vyand in Bommeler-weerd, 330. vvint Tuyl, Anholt en andere plaetſen, 331. ook Arnhem, ende maekt een vier-jaerigh beſtand met den vyand, 332. word een Leenheer en hulper van Edzard Grave van Embden, 333. ſchickt hem volk toe, doch langhſaem, 334. ende ſijn Maerſchalk Willem van Gent met meerder maght, 335. vvord van de Groningers als Erf-heer bezwooren, 336. 339. insgelijx van de Omlanden, 358. de ſijne te Sloten, Bolſwaerd, Sneek en elders ingelaeten, 337. daer na ook te Dockum, 339. reyſt tweemael vermomd naer Vrankrijk tot ſijne leenmannen de Koninghen Lodewijk en François, 338. 353. ende met deſen naer Lombardyen, 339. 341. geeft den Vrieſen moed, 343. vverd gelaſterd over 't inneemen van Nieupoort, verſoent met Henrick van Brunſwijk, 345. ſchickt volk op Vrieſland, 348. vvil de Franſſe uytſpraek over Vrieſland niet aftervolghen, 350. trouwt Lijſbet van Lunenburgh, 352. zoekt zich Heer te maeken van de Vrieſen, die aen dien angel niet willen bijtten, 354. zoekt van den Keyſer beleend en voor een Rijx-Vorſt gehouden te worden, 358. verbint zich met die van Zwol, 359. vvesshalven hy van Paus Adriaen vverd bekeeven, 370. ſtoort de vergaderingh van d'Over-Yſſelſſe Ridderſchap, en belegert Haſſelt, 360. ſlaet het gantſſe heyr by Apperloe, brandſchat de Twent en Drent, ende vvint den toorn by Deventer, 361. doet hopman Bruyn ophanghen om ſijne blooheyd, 364. ſlaet den vyand op voor Geelmuyden, 365. verovert tien ſchepen, 367. treckt naer Groningen, en vverd op nieuws bezwooren, 370. heeft hoop tot de Kroon van Denemarken, 371. valt in Holland, en plondert zelfs den Haegh, 373. daer na in Braband en Vrieſland, 376. vvord door die van Zwol tuſſchen twee poorten beklemd, 376. bezet de vveghen om Utrecht en zoekt een Biſſchop van ſijne geſindheyd op te vverpen, 377. maekt een beſteek met eenighe Over-Yſſelſſe, 378. beſnauwt de volmachtigers van Groningen, 380. is verbolghen op die van Zwol om eenighe ſcheld-woorden; zoekt ſijne landen te brenghen aen 't Huys van Lotringen en Cleve, 386. ſtuyrt volk van oorlogh binnen Utrecht, teghen den Biſſchop, 388. verjaeght de Biſſchopſſe met een blooten brief, 391. wint Rhenen, Horſt, 't Huys ter Eem en andere plaetſen, 396. maekt den Grave van Bichlingen tot Biſſchop, 400. verbijſtert en ſlaet de Biſſchopſſe, 402. verdraeght met den Keyſer, ſtellende hem tot ſijn erfgenaem, zoo hy kinderloos ſterft, 409. 410 426. Sijne Volmaghtighers bezweeren de vrede, 411. ſijne ſtrengheyd tegen de Lutheraenen, 412. helpt Balthaſar van Eſens teghen den Grave van Embden, 413. 414. 416. die uyt nood eene ſchandighe vrede met

met hem maekt, 419. ijvert voor de Roomſſe geſindheyd, 419. draeght ſijne landen heymelijken op aen Koningh François, 420. ſchickt volk tot het belegh van Munſter tegen de Weder-doopers, 421. verbindt ſich met den Deenſſen Koningh, 423. die hem 2000. mannen overſchickt, 424. wil de Franſſe met geweld meeſters van ſijne landen maecken, waer over de Steden volk werven en ſijne Block-huyſen afbreecken, 428. maekt Willem van Cleve, tegen dank, tot ſijn erfgenaem, 430. werd ziek van hart-zeer. Sijn lof. 433. voor boode van ſijn dood. Sijne zeeden, ſtrijdbaerheyd, en uytvaert, 434. ſijne uyterſte wil en gereede goederen, 435. Siet hier na 't woord *Verdragh*.

Karel van Gelder baſtaerd, Stad-houder van Groningen, 412. by ſijn vader verdacht, 422. dien hy verbijſtert, ende uyt Groningen wegh vlucht, 423.

Karel van Ooſtenrijk geboren, 315. Vrieſland door Juriaen van Saxen aen hem verkoft, 341. word Keyſer, 355. wint den ſlagh van Pavie, 381. ſijn verſoek op de erffenis van Gelderland, ende des landſchaps antwoord, 448. laet ſijn recht in druck uytgaen, 453. vvil na geen verdragh luyſteren, 460. lijdt ſchip-breuk in Afriken, 455. veylight die van Wageninghen, ende de Jans Heeren, 461. belegert met een maghtigh heyr, beſtormt en verwoeſt Duyren, 462. 463. vvord erf-heer van Gelderland, 464. &c. hem vvord raed gegeeven, hoe hy Gelderland beſt ſal beſtuyren, 467. wint Kamerick, 468. 478. geeft aen de Gelderſſe eenighe vryheeden en nieuwe rechten, 475. 476. vvint Lutzenburgh, Ligny en S. Deſir, 478. maekt vrede met Koningh François, en lief-kooſt de Gelderſſe, 479. verbint de Nederlanden met het Rijk, 480 482. ſijne wreedheyd tegen de Calviniſten, 483. belegert te vergeefs Mets, wint en vernielt Teroane, met Heſdin, 485. de Gelderſſe ſtaen hem toe eene geld-beede, 487. draeght ſijne landen op aen ſijn zoon ende treckt naer Spanien in een Clooſter, 489. Sijn dood en lof, 493.

Karel de Groot, Keyſer en Koningh van Vrankrijk en ſijn bedrijf, zoo teghen de Saxenaers als andere, 34. 35. 36.

de *Kennemers*, onder Gijſbert van Amſtel, verraſſen Utrecht, werpen den Raed en Edele uyt, 98.

Keppelſſe Huys door de Cleefſſe belegerd, 317. verbrand door de Biſſchopſſe, 317.

Robert van Keppel Veld-heer van den Grave van Embden, 336. 339. *Dirk*, Droſt tot Harderwijk, 337. *Lubbert* zoent met Vorſt Karel, 355. *Iohan*, Land-droſt van Zutven, 468.

Kernhem opgedraghen aen Udo de Boeſe, 214.

Keſſel aen de Maes door Keyſer Juliaen gewonnen, 22.

Klaer-water, een Clooſter, 192.

Kluchten van 't ongenaedigh woud, 8. Kluchtighe ſtraffe van een bode, 99. Kluchtighe dol-ſiekte, 157.

Kock. *Rudolf Kock* wiſſelt eenighe goederen met den Grave, 98. *Ian Kock* maekt den Brabander ſijn Leen-heer, 101.

Koeburgh by Kampen door de Gelderſſe vaſt gemaekt, 397. door de Keyſerſſe gewonnen en alles daer binnen vermoord. 400.

Koeverden door de Gelderſſe verkloekt en gewonnen, 367. door de Keyſerſſe beloerd, 422. na een belegh gewonnen, 425.

Kolen gedreyghd met plonderingh, 13. Kolenaers geeven de Gelderſſe eenighe vryheyd, 101. Kolenſſe vrede-handel tuſſchen den Spaniard en de Staeten loopt te niet, 546.

Korn-put, werk-baes ende ſijne weetenſchap, 552.

Krijghs-wetten van Vorſt Karel, 363. 425.

Kuylenburgh, een leen van Gelderland, 127. Die van den Raed gaen t'Arnhem ten Hoffaert, 129. Heer *Geeraert* bid oorlof aen Hertogh Willem om ſijne Stad te moghen uytlegghen, 167. de Stad door Jan van Buyren beloerd, 217. de Jaer-markt aldaer verzet, 254. Siet van *Hubert*, *Gerard*, en *Sweer* op haere letteren.

L.

L*Amoraal van Egmond* onthoofd, 515.

Lange Pier een Vries, Zee-overſt van Hertogh Karel, quelt de Borgoenſſe Vrieſen en Hollanders, 338. 343. 344. neemt 18. gelaedene ſchepen, 340. wint en brandſchat Medemblick, Alkmaer, Beverwijk. Nieupoort &c. 349. geeft zich zelf drollighe eeren-naemen, 350. bevecht verſcheyde ſchepen en plondert Hoorn, 353. ſterft, 357.

BLAD-WYSER.

Leck-ſtroom, wanneer begonnen. 40.
Leen. Etlijke Groote, leen-mannen van Gelderland, 92. 94. 96. 113. 237. 247. de Grave van Tecklenburgh, 384. 482. Gelderſſe leen-luyden in 't Sticht van Utrecht, 110.
Leerdam, leen roerigh aen Gelderland, 232. door de Gelderſſe gewonnen, 282. 308. ende wederom door de Borgoenſſe, 309.
Leeuwaerd van de Gelderſſe belegerd en verlaeten, 344.
Leyden ontzet, 529.
't Huys *Lichtenbergh* door Hertogh Karel gewonnen, 302.
Lijſtanders zoecken hulp in Gelderland en elders, 494.
de *Lijmers* Gelders, 176.
Lingen, de Stad en 't Ampt een leen van Gelderland, 384. geſchonken aen Maximiliaen van Egmond, 482.
Lobed met den tol door de Cleefſſe aengemaetighd, 282.
Lochem krijght markt-rechten, 112.
Lockhorſt, *Herman* en *Jacob* ballingen van Utrecht, 184.
Lodewijk Gr. *van Vlaenderen* vermeeſtert ſchier heel Braband, 139.
Lodewijk Hertogh *van Orleans*, maekt Willem en Reynald van Gulich tot ſijne leen-mannen en hulpers, 173. 174. vverd vermoord, 179.
Lodewijk van Naſſouw verſlaet Arenbergh en ſijn heyr, 514. 515. vvint Bergen in Henegouw, 523. word met al ſijn heyr te Mook overvallen, 528.
Lodewijk Keyſer, ende ſijn bedrijf, 37. 38. deylt ſijne Rijken onder ſijne zoons en ſterft, 39.
Lodewijk Koningh van Auſtraſien ſplijt de Rijken onder ſijne kinderen, 41. geevende de Vooghdy van Gelder aen de Heeren van Pont, 43.
Lodewijk van Borbon Biſſchop te Luyk, en oom van Karel van Gelder, vermoord, 286.
Loeven door de letter-jeughd tegen Roſſem ingehouden, 458.
Lothaer Koningh van Auſtraſien heeft teffens twee vrouwen, in vveder-wil van den Paus, 40.
Lotringhſſe Hertoghen uyt het huys van Gelder, 443.
Luyk door den Brabander en Geeraert van Gelder vermeeſterd en mis-handeld, 88.
Luyker-waelen door Reynald den tweeden dapper geſlaeghen, 120. daer na door Reynald den drieden, 132. 136. door Jan van Beyeren, 180.

M.

Maeſtricht, na een kommerlijk belegh, door Parma gewonnen, 545. 546.
Margriet van Parma Stad-houderſſe over Nederland, 500. neemt, mits de overkomſt van Alve, haer afgeſcheyd, 512. wederkomſt en vertreck, 550.
Margriet, Arnolds dochter, trouwt aen Fred. Paltsgrave, 245.
Marie van Braband vveduwe van Reynald den drieden ſterft, 171.
Marie van Harcourt trouwt met Reynald van Gulich, 176. daer na met Robert van den Bergh, 214.
Marie, dochter van Arnold, trouwt aen den Koningh van Schotland Jacob, 244. vertrooſt de Schotten na en over de dood van den Koningh, 251. ſtaet na de vooghdy des Rijx, 253. ſterft, 254.
Mariendael by Arnhem geſticht, 168.
Marienweerd geſticht door Herman van Kuyk, 75. verbrand door Biſſchop Diepholt, 216.
Marten van Roſſem. Siet *Roſſem*.
Marten Schenk by de Spaenſſe, 543. 547. vvint den ſlagh van Hardenbergh, en ontzet Groningen, 548. 549.
Mathijs Eertzhertogh vvord Stadhouder van Nederland, 537. gunt de vrye oeffeningh van den gezuyverden Godsdienſt, 540. vertreckt, 548.
Maurits van Saxen helpt de Duytſſe geloofs-verwanten, en jaeght den Keyſer uyt Ynſbrugh, 484.
Maxmiliaen verbint ſich met den Clevenaer en Egmonden tegen Gelderland, 280. daer over van onrechtvaerdigheyd beſchuldighd, 281. neemt eenighe Velouwſſe Steden in ſijn eed, 282. ende Wageningen, na een belegh, 283. vvord, na eenighe geleedene aenſtooten, van de Gelderſſe bezwooren, 285. 288. dood van ſijne vrouw Marie, 286. ſijn beſteck met Jan den tweeden Hertogh van Cleve, 286. maekt zich met gevveld Vooghd van de Stichten van Luyk en Utrecht, 287. vvord Rooms Koningh gekroond, ende ontzet Teroane, 289. binnen Bruggen gegijzeld en in gevaer ſijns leevens, 291. dreyght het vveyffelende Gelderland, 291. 292. 301. verdraeght met Vrankrijk en Vlaenderen,

deren, 292. verbint ſich met de Clevenaer en Gulicher tegen Vorſt Karel, 311. neemt eenighe Gelderſſe plaetſen in, 312. ſterft, 353.
Maxmiliaen van Egmond ſterft, 481.
Maximin Keyſer verwoeſt wijd en breed Duytſland, 18.
Mechelen by Gr. Reynald verkoft aen den Vlamingh, 122. tuſſchen den Brabander en Vlamingh verdeyld, 125. Hertogh Arnold toegekend, 233.
Mechtelt van Gelder trouwt met den Grave van Blois, voorwendende de naeſte erve te zijn tot Gelderland, 154. neemt met haer aenhangh eenighe plaetſen in, 154. maekt een zoen met eenighe edele, 158. ende een verbond met zes Steden en de meeſte Ridderſchap, 159. 160. ſterft binnen Huyſſen, 162.
Medenblick door de Gelderſſe uytgeroofd, 349.
Megen, Gelders, 123.
Meynard Ham verraſt met ſijne Gelderſſe Reyderland voor Balthaſar van Eſens, ende verſlaet de Ooſtvrieſen, 416. plaegt die van Groeningen, en bewalt Dam, 423.
Meynwerk Abt van Paderborn ſchenkt veele inkomſten van Veluwen aen ſijne Abdye van Abdinkhoven, 55.
Menapiers vvorden van Cæſar beroofd, ende van de Uſipiers verkloekt, 2.
Mengoos, vijfde Vooghd van Gelder, 50. 51. Sijn lof en kinderen, 52.
die *Menhoevels* in oorlogh met den Biſſchop van Munſter, 97.
Michiel van Pomeren, Droſt te Hattem, ſtruykelt voor Steenwijk, 364.
Milanen uytgeroyd door Keyſer Frederick, 78.
Monickhuyſen geſticht by Reynald den tweeden, 120. Catharine van Beyeren aldaer begraeven, 172. met haer man Hertogh Willem, 175.
Moord van den Hertogh van Orleans, 179. van Jan Moor, 179. van den Biſſchop te Luyk Lodewijk van Borbon, 286.
Muyden verkloekt door de Gelderſſe, 326. door verdragh vveder geruymd, 327.
Munſter door de dolle Weder-doopers, 421. ende daer na door den Biſſchop vveder ingenoomen, 422.
Munte door Keyſer Rudolf aen Grave Reynald verleend, 101. Plackaet van de Munt uytgegeeven by Willem van Gulich, 167. by ſijn broeder Reynald, 177. by Maxmiliaen, 293. by Keyſer Karel, 486.

N.

Naerden door de Spaniards uytgeroofd, 526.
Naſſouw, en oudheyd van 't ſelve Huys 69. Stam-boom van eenighe Graven, 440.
Nyenbeek aen de Yſſel. 162.
te *Nykerk* een Burght gebouwd, 248. van daer een grift naer Wageninghen aengevangen te maeken, 310. 311. de zelve Veſte door Hertogh Karel na een belegh gewonnen, 307. door de Biſſchopſſe geplonderd (ſiet hier na mede 't vvoord *Veloow*) 327. verjaeght Deuverden van Voort met ſijne Amersfoorders, 461. brief, vvaer by Nykerk tot eene Stad vvord gemaekt, 582.
Nymegen verwoeſt van den Noord-mannen, 38. verbrand en uytgeroofd, 44. van Keyſer Otho beſocht, 48. (wiens moeder daer ſterft) 51. daer na van Keyſer Henrick, 54. 72. 't Valk-hof aldaer belegerd door Balduin van Vlaenderen, 56. ende de Keyſer daer binnen, 56. door Keyſer Freder. vveder op-getimmerd, 78. het Burg-graefſchap opgedraeghen aen Dirk van Cleve, 56. Premonſtraeten Clooſter aldaer gebouwd, 74. Otho van Naſſouw, met den Tol en Burght beleend, 82. Jans Gaſthuys tot Nymegen gebouwd. 86. Nym. heeft gelijke vryheyd als Aken, 92. 235. Otho de driede met de Stad en 't Rijk beleend, 94. Stevens kerk getimmerd, 96. ende een Clooſter, van Stilmans kerxken, 108. De Biſſchop van Colen geeft den burgeren eenighe vryheyd, 108. haer voor-rechten beeedigd by Reynald den drieden, 132. by Arnold, 210. de Stad gedreyghd met een groot verraed, 144. over-gegeeven aen Karel van Burgondien, 270. Karel beveelt een grift te maeken tuſſchen Nym. en Arnhem, 420. brand in de Stad, 427. eene van de voornaemſte hoofdſteden van Nederland, 482. Anne, des Keyſers dochter, en bruyd van Philips, tot Nymegen, 519. Handveſt, gebiedende de vveder-ſprookene vonniſſen niet wijder dan naer Aken te brengen, 561. van de onkoſten van 't klaeringhsgericht, 562.
die van *Nymegen* ontſlaen ſich van den eed van Reynald den eerſten, 113. haer vvord een ſtille-zaet gegund van die van Cobelens, 113. ſijn tol- en ſchot-vry door 't geheele Rijk, 141.

mede tol vry door Braband, 182. leenen geld aen Arnold, 212. helpen en verharden die van Driel tegen den Vorſt, vermeeſteren Bueren en Lobeek, 241. leggen Arnold verſcheyde gebreecken te laſt, 248. hiſſen ſijn zoon, wijf ende de landſchap tegen hem op, 250. vvorden in den Keyſerl. Acht gedaen, 251. gijſelen Fred. en Willem van Egmond 279. dwinghen Maxmiliaen tot het opbreecken, 306. verdraeghen met die van Venloe, 379. bannen de Jeſuijten uyt hunne Stad, 487.

Nieupoort door de Gelderſſe, onder 't beſtand, ingenoomen, 345. geplonderd, 349. verbrand, 357.

Nieu-ſtad door Hertogh Willem in brand geſteecken, 171. over-gegeeven aen Maxmiliaen, 312.

Noordmannen ſtroopen op de Franſſe en Nederlandſſe oevers, 36. verwoeſten Wijk, Utrecht, Nymegen en andere plaetſen, 38. verbernen Wijk, 38. ſchenden Nymegen en de Betouw, 44. bekoemen Normandyen in Vrankrijk, 45. vverden by Loeven afgeroſt, 46.

Norits bedenkt een nieuwen vond om brieven te beſtellen, 552.

Nuys. Graven van Gelder Vooghden van Nuys, 82.

O.

Oten en *Dieghden* Gelders, 232. 233. 238. 239.

Onderſoek na 't geloof, by de Nederlanders vervloekt, 505.

Ooſtergoo en *Weſtergoo* in Vrieſland, twee twiſt-ballen tuſſchen den Hollander en Biſſchop van Utrecht, 77. 79. 80.

Orleans ontzet door eene maeghd, 220.

Oſuald van den Bergh ſoent met Hertogh Karel, 328. 339. twiſt met den Vryheer van Wiſch, 413.

Otho Heer *van Bueren*, Burght-waerder van Gelder, 162.

Otho van der Lip Biſſchop zelf en met ſijn heyr verongeluckt by Koeverden, 90.

Otho van Naſſouw, Veld-heer tegen de Hongeren, 49.

Otho van Naſſouw, eerſte Grave van Gelder, 69. Of hy eerſt getrouwd is aen Adelheyd van Pont, of aen Sophie van Zutven? 70. ſterft, 74.

Otho van Naſſouw, de tweede, 82. treckt met den Keyſer tegens de Turken, 83. helpt den Stad-houder van Koeverden tegen ſijn Biſſchop, 84. vecht aen de Grebbe met den Grave van Holland, 84. dwinght Over-Yſſel; vvord door liſt gevangen, 85. ende voor groot geld geloſt, 86.

Otho van Gelder vvord 33e. Biſſchop van Utrecht, dan onlanx daer na af-lijvigh, 88.

Otho de driede, 92. bemuyrt eenighe vlecken, 92. vveygert de Keyſerl. kroon, 95. lijdt aenſtoot van Biſſchop Henrick van Vyanden, 95. vvint de Mombersſchap over den jonghen Grave Floris met de vvapenen, 97. ſtaet mede na de Vooghdy van Braband, 97. vvord genoemd de edelſte onder de Duytſſe Vorſten, 99.

Oudewater door de Spaniards uytgemoord, 532.

d'*Over-Yſſelſſe* Steden door de Gelderſſe aengeklaeghd, 185. de inzaeten ſteekende in groote ellenden maeken een ſchandigh verbond met Vorſt Karel, 369. af-keerigh van de Gelderſſe, 394. van de welke ſy zeer benauwd worden, 396. maeken een beſteeck met den Keyſer, 397. de Gelderſſe Veſtingen aldaer door Schenk ingenoomen, 400. ende door Floris van Egmond, 404. d'Over-Yſſelſſe vvillen geene Cancelly lijden, noch haer geld hebben afgeſtelt, 486. 510. hulden met grooten pracht hun Stad-houder den Grave van Arenbergh, 490.

P.

Palts-graven aen den Rhijn uyt het Huys van Gelder, 442.

Perſinger Slot, 318. 321.

Peſt-vnyr door 't Chriſtenrijk verſpreyd, 136. 137. 172. 228. 233. 244.

Peter van Gelder baſtaerd, komt met liſt uyt de boeyen, 422.

Peters-poel een Clooſter by Bommel, 178.

Philips van Burgondien vvord Biſſchop, 350. vvapent ſich langhſaem tegens de Gelderſſe, 362.

Philips van Ooſtenrijk ontzeght de Gelderſſe door een Herout, 318. neemt etlijke Sloten in, 319. ende ſchier half Gelderland, 321. verdraeght met Karel van Gelder, 322. lijdt gevaer op zee, 323. beſtraft Karels af-valligheyd en ſterft in Spanien, 324.

Philips de tweede komt naer Nederland, 481. vvord over al ingehuld, 482. trouwt met Marie van Engeland, 486. met Elizabeth van Vrankrijk, 500.

vvord

vvord by sijns vaders leven erfheer, 489. de Gelderse geeven hem eene geld-beede, 491. wint den slagh voor S. Quintin, 492. voor Grevelingen, 493. maekt vrede met Vrankrijk, 499. is fel op de Calvinisten, 504. heeft voor Nederland tot een Rijk te maeken, 510. doet aen de Hollanders een bod van vrede, 532. vvord afgeset vooren by de Staeten, 553.

Philips van Momorancy, Grave van Hoorn onthalsd, 515.

Philippe van Gelder trouwt aen René van Lotringen, 289.

Pondschattingh uytgeset, 307. 354. 414. 415. 427. 451. 491. 518. 537.

Pont, een dorp by Gelder, het stam huys der Heeren van Pont, eerste Voeghden van Gelder, 43.

Puderoy gesticht of vernieuwd door Moliard, 141. met Block-huysen door de Borgoensse benauwd, 320 de Hollanders daer voor wegh gedreeven, 325. 587. daer na door de zelve veroverd, 326. 587.

Putten en *Puttensteyn* by Elburgh. *Herbern van Puttens* hoogmoed, ende sijn verschil met den Bisschop van Utrecht, 156. ontseght die van Kampen, 157. Puttensteyn door den Biss. hop bevochten, veroverd ende geslecht, 158.

Q

de *Quaeden*, een volk in Gelderland, 23.

R.

de *Raesvelden* handelen met Vorst Karel, 357.

Randeraed en *Linnich* by de Vorst van Gelder aengekoft, 231.

Randwijk. De Randwijks leen-plichtigh aen Holland. 110. *Gysb. van Randwijk*, 188. 286. *Rutger* 278. *Iooft*, Burghgrave, 426.

Ravensteynsse tol ende de Gelderse klaghten daer over, 235. Ravesteyn door Will. van Cleve aen Koningh François opgedraeghen, 454 ende te leen aen den Keyser, 464. 477.

Ravenswaeysse Slot ingenoomen door de Borgoensse, 324.

Reynald de eerste, achtste Grave, meynt gerechtighd te zijn tot het Hertoghdom van Limburgh, 100. 102. steeuwight sich met bondgenooten, vvaer onder sijn swagher Walraem van Valkenburg, tegen sijn vyand den Brabander, 102. vvord in den slagh van Woeringen gewond en gegreepen, 106. geeft vier Steden tot sijn los-loon, Duysburgh, Wassenburgh, Hervy en Spremont, 107. vvord van den Keyser beschonken met Vriesland, 107. helpt sijn schoon-vader Guido van Vlaenderen tegen de Franse, 110. vvord door sijn zoon op 't Slot van Montfoort verseekerd, 114. Sijne dood, wijven en kinderen, 116.

Reynald de ionghe neemt sijn vader gevanghen, ende by des selfs leven 't bewind aen, 113. 114. is in oorlogh en twist met Lodewijk Bisschop te Munster, 115. die daer na word gemiddeld, 121. trouwt met Sophie van Berthout, 118 treckt met den Keyser naer Italien, 119. verslaet een grooten hoop Luyker-waelen, 120. maekt, neffens andere Vorsten, met Vrankrijk een verbond tegens Braband, 121. hertrouwt met Eleonore van Engeland, 122. spant met den Vlaming op nieuws in tegen Braband, vvint 's Hertogenraed en Tiel, 122. in Schotland gevangen en vveder ontbonden, 124. helpt den Clevenaer tegen den Biss. van Colen, en slaet de Vriesen by Vullenhoe, 125. Verselschapt sijn swagher Koningh Eduard in den Franssen oorlogh, 126. van vvien hy 1000. jaerlijxe ponden sterlinx, ende van Keyser Lodewijk den naem van Hertogh ontfanght, 127. verslaet over de 200. Franse, 128. valt schielijken dood uyt sijn stoel, 130.

Reynald van Nassouw de driede, tweede Hertogh, 132. Verselschapt sijn oom Eduard in den Franssen oorlogh, 134. trouwt Marie van Braband, 135. vverd by Tiel in een slagh door sijn broeder Eduard gegreepen, 142. ende, na een tienjaerighe giselingh, vveder in sijn stoel gezet, stervende onlanx daer na, 148.

Reynald de vierde, van Gulich, geeft Emmerick tot sijn los loon, 170. maekt een verbond met den Hertogh van Orleans, 174 vvord gehuld, 175. klaeght over de heb-sickte van den Clevenaer, 176. vverd ontseyd van sommighe vreemde luyden, 177. Ontzet Gorichem, welke Stad hem door sijn swagher Arkel vverd opgedraeghen, 179. maekt een verbond met Hertogh Anthonis van Braband, 180. 181. besweert de Vryheeden van Gorichem, 181. maekt een besteek met de Arkels. 183. onthaelt en vvaerschout den Grave van Holland, 184. treckt naer Vrankrijk op de begraffenis van den Hertogh van Orleans 185. beoorlogt die

die van Utrecht en Amersfoort, 189. hengelt om Amersfoord, 190. moeskopt in 't Sticht; 192. Syn dood, en lof, 193.
Reynald van Valkenburgh, by den Brabander gegijſeld, vvord van Grave Reynald verborghd, 115. ſyne Stad van den Brabander ingenoomen, 121.
Reyner van Gelder baſtaerd, een dapper Krijghsman, 321, 332.
Renes. Jan van Renes vverft byſtand van den Keyſer tegen den Grave van Holland, 110.
René van Chalon Prins van Oranie trouwt eene dochter van Lotringen. 452. ſijn heyr verſlaeghen door Roſſem, 457. vvint en verwoeſt etlyke Steden in Gulicherland, 459. ontzet Henſbergh, wint Montioye, 461. vvord Stadhouder van Gelderland, 468. blijft voor S. Deſir, en maekt Willem van Naſſouw ſyn erfgenaem, 478. Sijn graf-ſchrift, 479.
Renkumſſe Graven, en haer Stam-boom, 59.
Rennenbergh verovert, voor de Staeten, Leeuwarden, Groningen, 538. ende Kampen, na een belegh, 539. valt af, en levert Groningen aen den Koning, 548. ſyne dood en deughden, 551. 552.
Renoy bemaghtighd, 317.
Requeſens Spaenſſe Stadhouder van Nederland, 527. ſyne vloot door de Zeeuwen geſlaeghen, 528. noch eens door de Hollanders, 529.
Rhienen door Claſſicus bevochten, 15. bemuyrd door Biſſchop Arkel, 137. door Hertogh Karel verraſt, 396.
Rhijns over-loop na den Wael kant, 288. hoe wijd Gelderland lanx den Rhijnſtroom is gerechtighd, 422.
Richard van Gelder vvord Biſſchop tot Luyk, 55.
Ridder-bende by Vorſt Karel op gericht, 411.
Ridderſchap uyt de landen van Cleve, Gulich, Bergh, Mark en Ravenſburgh, beteykent het verbond van de Vorſten van Gelder en Cleve met de landſchap, 432.
Robert, zoon van den Bergh, ſterft, 221.
Robert, eerſte Heer van Heuſden, trouwt een dochter van Engeland, 39. ſterft, 47.
Robert van Heuſden te Bommel door de Borgoenſſe t'onrecht gedood, 330.
Romen door Borbon voor den Keyſer ingenoomen, 387.
Roſendael aen Willem van Scherpenzeel vereerd, 426.
Roſſem. Marten van Roſſem Gelders Stadhouder over Vrieſland, 352. daer na over Utrecht, ſpeelt den Biſſchop een poets, 391. word Maerſchalk van Karel, ontſteekt het krijghsvolk door ſijn toeſpraek, 398. plondert den Haegh, 399. voert de ſyne vveder naer Utrecht, en ſlaet de Biſſchopſſe in de Betouw, 400. tracht Haſſelt te ontſetten, 402. Veldheer van Willem van Cleve, 455. verwoeſt Braband, verovert het Huys te Hooghſtraten, 456. ſlaet en verſtroyt door een nieuwen ſtreek het heyr van den Prins van Oranie, en doet Antwerpen te vergeefs opeyſſen, 457. ende daer na Loeven, 't vvelk door de leer-ieughd mannelijken vvord verdedighd, 458. verovert en plondert Eyndhoven, Helmond en Amersfoort, 461. gaet in Keyſerlijken dienſt, 468. vverft volk tegen de Franſſe, 483. vvint Eſtenay, Heſdin, en verſchrickt Parijs, 484. vvord Stadhouder van Lutzenburgh, 485. ſijne dood en roemruchtigheyd, 488.
Rothar van Gelder Biſſchop tot Paderborn, 57.
Rudolf van Diephold ingedrongen Biſſchop 211. rooft in Gelderland, 216. &c.
Rudolf van Koeverden, vermits ſyne weder-ſpannigheyd, aen den hals geſtraft. 90.
Rudolf van Lennep Ritmeeſter, 335.
te *Ruermond* eenighe Clooſters geſtieht, 91. de Stad blijft Hertogh Arnold getrouw, 250. haer vryheeden beſwooren, 301. gewonnen door Maxmiliaen, 306. vveygert eerſt een Biſſchop aen te neemen, 504. door den Grave van Hohenlo te vergeefs belegerd, 538.

S.

Saliers, door Keyſer Julianus getemd, 22. in de Betouw bevochten, 23.
Saliſſe wet, 26.
Saxenaers eerſt in oorlogh tegen Karel de Groot, laeten ſich daer na doopen en temmen, 34. 35. 36.
Schoonhoven door de Gelderſſe beloerd, 397.
Schotſſe Koningen uyt het Huys van Gelder, 441.
Schraſſert, Herman en *Otho*, Dijkgraeven, 326.
Seinare van Lotringen, wijf van Henr. van Gelder, en haer voor-ouders, 80.
Sicambers vlieden voor Cæſar in de wouden, moeskoppen op die van Ubich en Tongeren, ende verſlaen met 500. ruyters 5000. Romeynen, 3. kloppen het volk van Lollius, ende maeken vreede met Auguſtus. 4. vvorden van Tiberius tot

tot 40000. verplaeſt, 5. dienen tegen de Thraciers en rinkelroyen in Vrankrijk, 7. helpen de Romeynen in Britannien. 9. komen tot de ſchouw-ſpeelen van Keyſer Titus binnen Romen, 16.
Sifrid, Biſſchop te Colen, ſluyt Adolf van den Bergh in een honigh-kouw, 108.
Sylvanus een Vrank tot Keyſer op geworpen, en daer na omgebraght, 21.
Slagh van *Woeringen*, 105. 106. 107. *Creſſy*, 134. op de *Maes* tuſſchen Keyſerin Margriet en haer zoon Willem van Holland, 138. ſlagh van *Bordeaux*, 140. *Baeſweyler*, 147. 148. van *de Grave* tuſſchen de Brabanders en Will. van Gulich, 165. 166. tuſſchen de Engelſſe en Hollanders te *Brouwershaven*, 212. ſlagh van *Wachtendonk*, 261. van *Apperloe*, 361. van *Geelmuyden*, 365. van *Jengum*, 416. *Hilligerlé*, 514. *Jemingen*, 516. *Gemblours*, 538. *Hardenbergh*, 548. 549.
Sloten van 't Borgoens belegh verlaeten, 346. door Waſſenaer ſterk bevochten, 373. met verdragh veroverd, 374.
Sneek door de Borgoenſſe belegerd en verlaeten, 346. de burghery klaeght van gebreck en mort teghen de Gelderſſe, 365. 366. begeeft haer tot den Keyſer, 367.
Sophie van Berthout getrouwd met Reynald den tweeden. 118. ſterft, 120.
Soraen een Bataviers Ridder, en ſijne ſwemkunſt, 17.
Spaniaerds gedwonghen Nederland te verlaeten, 501.
Spookery op 't Huys ter Leede, 196. binnen Gorichem, 204. in Gelderland, 290.
Staverden op de Velouw vereerd met Stads vryheyd, 107.
Staveren door de Keyſerſſe verraſt, 367. 't Slot door de Staeten gewonnen, 552.
de *Stedinghers* aen de Weſer uytgeroyd van verſcheyde Vorſten, 93.
Steenwijk keert de Gelderſſe van de veſten, 364. werd daer na door Marwijk verraſt, 373. 374. en wederom verlaeten, 374. door Rennenbergh belegerd, 550. ende door de Staeten ontzet, 552.
Sterfte onder de Grooten, 494. 517.
Stert-ſterre ende verſcheyde beduydingen over de zelve, 526.
Stil-ſtand ſiet *Verdragh*.
Stoutigheyd verweckt dickwijls bevingh in de leden, 197.
Strada Jeſuijt beſchuldighd van vleyery, 550. van onkund van naemen, 553.
Stralen verbrand door de Brabanders, 165. gewonnen door Maxmiliaen, 312.
Struykroovers in Gelderland, 493. 500.
Suydewind, bewaerder van Puderoy, en ſijne vroomheyd, 325. 326. 587.
Suſteren, wel eer een Gelderſſe Stad, 101.
Swaenenburgh aen de Yſſel belegerd en verovert, 211.
Swaenen-tooren te Cleve, ende oorſprongh van die klucht, 37.
Swartzenburgh verdedight Venlo zeer manlijken, 329. dient de Gelderſſe in Vriesland, 337. &c.
Swarte bende eenſdeels geſlaeghen, 340.
Sweer van Kuylenburgh vvord met geweld uyt ſijn Biſſchops ſtoel gekeerd, 211. brenght met liſt Gelderſſe binnen Amerſfoort, 213. ſterft van hertzeer, 224.
Sweer van de Sande, geſchut-meeſter van Vorſt Arnold, 238.

T.

Tanchelin Ketter, ende ſijne vervoerlijke leere, 75.
Tanfane, Tempel van de Oethmarſſens, verwoeſt, 6.
Teyſterbandſſe Graefſchap aen de kerk van Utrecht geſchonken, 54. Stam-boom der Graven, 60.
Teſſel en *Wieringen* door de Gelderſſe gebrandſchat, 364.
Thomas de Kempis vverd gebooren, 162. vvord Monick op den Agnieten bergh by Swol, 172. ſterft. 266. dood van ſijn broeder *Ian*, 266
Tiberius Nero, naderhand Keyſer, ende ſijne krijghs pleegingh tegen de Duytſers, 5.
Tiel geſteld onder 't Biſdom van Utrecht, 31. 46. 48. verbernd door de Noordmannen, 52. daer na door ongeval, 76. 163. 212. Tielſſe tol, 80. Tiel ingenoomen door den Hollander, 85. oorlogh om Thiel tuſſchen den Brabander en Otho den drieden. 99. Tielerdijk door geſteecken, 100. Tiel door Grave Reynald beſtormd, 103. door den Brabander bemuyrd, 110. door Heer Otho van Buyren uytgeroofd, 113. de Domheeren van Tiel naer Arnhem verplaetſt, 113. 120. 575. 576. de Duytſſe Heeren in haer plaets komende, 120. Tiel door Reynald ingenoomen en ontveſt, 122. Tiel en Herwarden tegen Heuſden verwiſſeld, 123. ingenoomen door Reynalds aenhangh, ende de Walburghs tooren verbrand, 138. daer na gewonnen door Varick, doch vveder verlaeten, 155. noch eens veroverd door Bre-

derode voor Blois, 157. en eyndelijken door Hertogh Willem, 162. Een oproer binnen de Stad, 161. een houten tooren gezet op de Martens kerk, 165. 225. 233. de Walburgs kerk herbouwd, 173. Keyſer Sigiſmond te Thiel, 186. oorlogh aldaer af-gekondighd tegen de Huſſijten, 191. de Stad te vergeefs beſtormd door Biſſchop Diepholt, 216. ende door den Heer van Buyren beloerd, 217. door de Keyſerſſe dapper aengetaſt ende met groot verlies en ſchande verlaeten, 408. verſchil om den Meurſſen tol aldaer, 450. 491. die van Tiel in vyandſchap met die van Wageningen, 461. boeken-kaſſe der Stad, 486.

de *Tongerſſe* vallen Civilis toe, 13.

V.

Variek, ofte *Vanderick*, met den voornaem van *Goſuin*, beklimt Bommel, 145. en wint daer na Tiel, 155.

Varneburgh Biſſchop t'Utrecht van eenighe ballingen gevangen en geſchat, 146.

Varus Quintilius door Arminius en de Duytſſers verſlaeghen, 5.

Vckermeer door de Gelderſſe belegerd, 320.

Velleda, Vorſtin aen de Lip, 13.

Velouwſſe oude plaetſen aen de kerk van Utrecht geſchonken, 39. de Velouw aen Grave Otho gegeeven tot een onderleen door Boullon, 73. daer na tot een erffelijk houwlijx-goed aen Henr. van Naſſouw, 76. Oorſaek van geſchil tuſſchen den Biſſchop, die ze inneemt, ende de Graven van Gelder, 81. 83. 't vvelk daer na werd beſlecht, 84. Velouw vvederom uytgeroofd, 86. 95. 190. 192. 216. 308. 310. 349. 361. 364. Eyndlijk beſteeck, dat de Velouw alleen uyt des Biſſchops handen zoude ontfanghen vvorden, 111. Land-gericht van Veluwen, 240.

Venlo tot een Stad gemaekt, 129. 564. ingenoomen door den Grave van Blois, 155. belegerd door Arnold, 250. de Raed aldaer herſteld, 252. de burghery onruſtigh, 307. de Stad van de Borgoenſſe driemael beſtormd en met groot verlies verlaeten, 329. 330. eenighe beſettelinghen der Stad door Parma verſlaeghen, 543.

Veneeſlaes Hertogh van Braband, gevanghen in den ſlagh van Baeſwijler, 147. 148. vveder geſlaekt, 154. verdraeght met ſijne onderzaeten, 157.

Verdragh van de Graven van Vlaenderen en Gelder met den Hertogh van Braband, 123. tuſſchen den Grave van Blois en de meeſte landſchap, 159. 160. tuſſchen de Hertoghen Anthonis van Braband ende Reynald van Gulich, 180. 181. tuſſchen de Ridderſchap en Steden des Vierdeels van Nymeghen, 188. beveſtighd by Reynald, 189. tuſſchen Reynald en Biſſchop Diderick van Colen, 193. van Vorſt Arnold met de landſchap, 209. 210. 228. 229. 234. 243. met Jan van Loon Heer van Gulich, 214. met Biſſchop Diephold, 218. 219. met Philips van Burgondien, 226. met Adolf van Cleve, ende andere Heeren, 227. van *Catharine van Gelder* met den Biſſchop van Luyk, 277. tuſſchen Maxmiliaen en eenighe gedeelten van Gelderland, 284. beſtand tuſſchen de Vorſten van Gelder en Ooſtenrijk, 309. 310. verbintenis tuſſchen Maxmiliaen ende den Clevenaer en Gulicher, 311 wapen-ruſt tuſſchen de Vorſten van Gelder, Gulich en Cleve, 313. 316. 317. verdragh van Vorſt *Karel* met de landſchap, 314. 316. 414. 415. 427. 420. 430. 431. tuſſchen de Gelderſſe en Groningers vvegen den handel, 317. van Karel met Philips den eerſten, 322. met den Grave van Benthem en de Groningers, 339. 351. met den Hertogh van Brunſwijk, 345. 346. met de Vrieſen, 352. met die van Zwol, 359. met die van 't Sticht en Zwol, 381. vredes-verdragh met den Keyſer, *409. 410. 426.* met Enno Grave van Embden, *419.* met Koningh François, *42* . met den Koningh van Denemarken, *423.* met de landſchap en Willem van Cleve, *430.* tuſſchen Biſſchop Henr. van Beyeren en Keyſer Karel, 395. ſtil-ſtand tuſſchen die van de Veluw en 't Graefſchap ende Over Yſſel, *462.* Verdragh van Venloe, *466.* tuſſchen de landen van Cleve en Gelder, *476.* tuſſchen de Nederlanden en 't Roomſſe Rijk, *480.* tuſſchen de Koninghen van Vrankrijk, Spanien en Engeland, *499.* vrede-maekingh van Gent, *534.* Verdragh van Utrecht, *544.* voorſlagh van de Koelſſe vrede, *546.*

Villich een Clooſter by Bon geſticht van Vorſt Mengoos, 51.

Vincent Grave van Meurs baldaedigh tegen Vorſt Arnold, 235. 236. 239. 247. vverd Stadhouder in 't af weſen van Adolf van Gelder, 265. ſterft, 314.

ſijn

ſijn zoon Bernaerd door de Gelderſſe uyt de Franſſe gijſelingh vry gekoft, 315.

Vlaemſſe Graven vervolgens op-geteld, 151.

die van *Vliſſingen* vallen den Spaniard af, en hanghen Pacieco op, 521.

Vooghden van Gelder en haer Stam-boom, 58.

Vrankrijx rampſaelighe ſtaet, 192. 220.

Vrede, ſiet *Verdragh*.

Vrieſen door de Romeynen van den Yſſelkant afgedreeven, 5.

Vrieſland van 't Vlie tot de Eems aen Reynald van Gelder geſchonken, 107. 127. door Juriaen van Saxen verkoft aen Karel van Ooſtenrijk, 341. door den Keyſer de Gelderſſe af-gewonnen, 374.

Vrieſſe oorlogh tuſſchen Albert en Jurien van Saxen ende Edzard Grave van Embden, 314. 315. 332. 333. &c. Een goed deel des lands neemt de Gelderſſe binnen, 337. de Gelderſſe Vrieſen doen eene bezendingh na Vrankrijk, en drijven een vry volk te zijn, 342. 343. bepleyten haer zaek voor Koningh François tegen de Spaenſſe, 347. leggen Vorſt Karel eenighe voor-waerden voor, 352.

Vrk aen Grave Wijchman van Zutven geſchonken, 51.

Vſipiers verklocken de Menapiers, 2. kloppen 't volk van Cæſar, dan lijden daer na gelijke beurt, 3. beſtaen een ſtout ſtuck met de Romeynſſe ſchepen, 16.

Utrechtſſe Biſſchoppen geeven voor, Leenheeren te zijn van een deel van Gelderland, en andere geweſten, 53. 54. 't Getal en naemen van alle Biſſchoppen, 149. 150. Klaghten van de Gelderſſe teghen 't Sticht, 252. van de Stichtſſe tegen de Gelderſſe, 257.

Utrecht door Grave Willem belegerd en vveder verlaeten. 133. ſtaet in ongenade by Hertogh Reynald, 189. die van de Stad ſtellen haer goud en zilver te pronk, 224. Utrecht door de Gelderſſe ſchier ingenoomen, 320. de burghers lief-kooſen onſen Vorſt, 328. ſtellen ſich tegen den Raed, 382. en Geeſtelijkheyd, 383. 384. neemen Gelderſſe hulp-troppen in de Stad, 388. bepleyten hun zaek tegen den Biſſchop, 393. de Stad door den Biſſchop beloerd, 396. de kerkelijke beelden en vaeten geſmolten tot behoef van het krijghs volk, 405. de Stad verraedelijken gewonnen, ende de Gelderſſe, na fellen vveder-ſtand, uytgedreeven, 405. 406. de Stad en 't Sticht zweeren den Keyſer, 411.

Vullenhoe bepand aen Gr. Reynald, 114.

W.

W*Achtendonk* een Gelders leen, 168. 228. verpand aen Otho Schenk, 351. de zelf-keur van den Raed haer benoomen, 413.

Wageningen door Civilis beſtreeden, 15. verraſt door den Biſſchop van Utrecht, 192. tol-vry te vvater door 't Vorſtendom, 258. 581. door de Cleefſſe veroverd, 261. door Maxmiliaen belegerd en gewonnen, 283. vvalght van 't Borgoenſſe jock, 293. 294. 322. ingenoomen door Hertogh Karel, 202. de Raed aldaer van hem gewaerſchouwd, 304. 308. door de Borgoenſſe ſterk doch te vergeefs belegerd, 323. de burgers geveyligh van den Biſſchop, 407. daer na van den Keyſer, 461. de landſchap verbiedt den burgheren het Huys te ſlichten, 449. doen en lijden vyandſchap aen en van de Tielſſe, 461. geeven met groote moeyten de ſleutels der poorten aen den Slotwaerder Salland, 502. vvorden ſeer gequeld door de Spaenſſe bezettelinghen, 524. eenighe vryheyd haer toegeſtaen, 531. ſchantskorven gemaekt op de vvallen, 542. de burgers vvinnen Groensfort, 551. Vier hand-veſten, raekende zekere vryheeden van Wageningen, 580. 581.

Walraem van Valkenburgh met ſijn ſwager Reynald van Gelder ſtrijdigh tegen den Brabander, 102. 103. 104. gevangen by Woeringen, 106. breekt los, dan vvord daer na in ſijne Stad belegerd en verbeeden, 107.

Walſſe Nederlanden vallen de Staeten af, 544. 545.

Waſſenaer met den voornaem van *Jan*, door de Gelderſſe gevanghen ende door Karel in een yſeren kouw geſlooten, 331. 361. Keyſerlijk Veld-heer in Vrieſland, 't vvelk hy de Gelderſſe af-handigh maekt, 371. &c. ſterft aen ſijne vvonden, 374.

Waſſenburgh, Gelderſſe Stad, 74. 81. 102. vverd beloofd aen den Brabander, 107. ende van hem vernield, 108. word daer na Cleefs, 477.

Water-vloeden, 81. 129. 145. 158. 175. 227. 232. 519.

BLAD-WYSER.

Weder-doopers. Siet *Munſter, en Jan Willemſz.*

Weert, een Gelders leen, 237.

Weſemael met Hertogh Arnold twiſtigh over Mechelen, en anders, 225. 230. 233. 238. 239.

Wevelickhoven ſterft. Sijne ſtraffigheyd en ontſagh, 168.

Weſop verkloekt door de Gelderſſe, 326. door verdragh vveder geruymd, 327.

Wiard van Bolſwart, Zee-overſte van Karel, 373. van de Borgoenſſe onthoofd, 374.

Wichard eerſte Vooghd van Gelder, 43.

Wichard, vierde Vooghd, 49.

VVichard, zevende Vooghd, 55. vverd voor Dort gevanghen, 57.

VVidekingh, Koningh der Saxen, ende ſijne hals-ſterkheyd in 't ontfangen van den doop, 34. ende vvederſpannigheyd tegen Karel de Groot, 35.

Wijk te Duerſtad bevochten van Civilis, 15. verwoeſt en verbarnd van den Noord-mannen, 38. bemaghtighd van Erick den Deen, 39. een Gelders leen, 129.

Wikingh ſeſte Vooghd van Gelder, 53.

Wildenburgh door den vyand belegerd, 325.

VVillem van Gelder vvord Biſſchop t'Utrecht, 56. van den Keyſer beſchonken met Holland, 70. loopt groot gevaer op ſijn Jeruſalemſſe reys, 71. helpt Govert met den Bult Holland inneemen, ontſet hem t'Alkmaer, ende verdedight den Keyſer tegen den Paus, 72.

VVillem van Holland, Heer der Vrieſen, ſpringht uyt de banden, en trouwt daer na Aleyd van Gelder, 84. 85. ontzet ſijne nichte Ade met haer man den Grave van Loon uyt Holland, 87.

VVillem Grave *van Holland* vvord Keyſer, 94. na een belegh, meeſter van Aken, ende daer binnen gehuld, 95. verſlaet de Vlamingen, 96.

VVillem de vierde ſneuvelt met al ſijn heyr in Vrieſland, na de wijchelingh van onſen Reynald, 133.

VVillem van Gulich, de vader, verraſt ende verlaet vvederom Tiel, 155. ſterft, 168.

VVillem van Gulich, de jonghe, vvord van den Keyſer erkend Hertogh van Gelder, 154. 161. 162. trouwt met Catharijn van Beyeren, 161. vvint Gennep ende ſlaet den Heer van Voorſt, 162. verovert Tiel, ende treckt naer Pruyſſen tegen de ongeloovighe, 162. vvint de Stad Grave, en doet de Hertogin van Braband ontzegghen, 163. breekt de vreede, over ijlt vvederom de Stad, ende maekt zich een leen man van Engeland, 164. tot groot hart-ſeer ſijns vaders. Ontſet de Grave, ende ſlaet des vyands heyr, 165. 166. Dan moet, vermits d'overkomſt van den Franſſen Koningh met 100000. mannen, den oorlogh en ſijn Engels verbond ſtaeken, 166. 167. te Slage gevangen en weder los gelaeten; ſlaet goude en zilvere munte, 167. maekt Fred. van Blankenhem Biſſchop tot Utrecht, 168. dreyght den Biſſchop van Colen te bezoeken, die over 't Ampt Zullich met hem verdraeght. Jaeght den Grave van S. Paul op de vlucht, ſticht Elburgh, en vvint het Slot van Schoonvorſt, 169. beoorloght de Brabanders op nieuw, die met een geweldigh heyr en veele Luykſſe Gelderland bederven, 171. treed in maetſchap van oorlogh met Lodewijk Hertogh van Orleans, 173. komende uyt Vrankrijk, maekt ſijne uyterſte wille, en ſterft, 174.

VVillem Grave *van den Bergh* vvint etlijke Steden in Gelderland, 522. en Over-Yſſel, 523. ſijne goederen door de Spaenſſe aengeſlaeghen, 535. vvord Stadhouder van Gelderland, 553.

VVillem van Buyren ballingh en uyt ſijne Heerlijkheyd verſtooten, 223.

VVillem van Montfort met ſijn vader over 't verraed van Hattem onthoofd, 549.

VVillem van Egmond maekt een maeghgeſcheyd met ſijn broeder Hertogh Arnold, 232. word in Gulicher-land gevangen, 238. gehoond en verkort door Adolf van Gelder, 257. 262. werd door ſijn broeder beſchonken met Baer en Lathem, 266. met Bueren ende de tollen van Yſſel-oort en Arnhem, 267. ende door den Burgondier gekooſen tot Stadhouder van Gelderland, 271. overijlt Arnhem en verdrijft Catharine van Gelder, 279. loert ook op andere Steden, 280. Sijn dood en lof, 287.

VVillem van Lumé, de vermoorder van Biſſchop Borbon, door Maxmiliaen verſtroyd, 287. daer na gegreepen en onthoofd, 289.

VVillem van Gent Ridder, verraſt 's Hertogenbos, 184.

VVillem van Gent Maerſchalk, komt met veele Gelderſſe die van Groningen te hulp, 335.

VVillem

BLAD-WYSER.

VVillem van Cleve als Hertogh van Gelder ingehuld, 433. verlieſt ſijn vader, 449. ſijne zuſter Anne, trouwende met den Engelſſen Koningh Henrick, word daer na verworpen, 450. hout met den Keyſer een baeteloos verſpreck, 452. die hem beſchuldight, ende ſijn recht op Gelderland aenwijſt, 453 ondertrouwt in Vrankrijk met Johanne van Navarre, en verplicht ſich aen Koningh François, 454. ende den Koningh van Denemarken; vverft een groot heyr tegen den Keyſer, onder Roſſem, 455. vvint wederom de verloorene plaetſen in Gulicher-land, 459. vvord van den Keyſer beſchuldighd, ende verſlaet den Hertogh van Arſchot met 3000 mannen, 460. doet by Venloe een voet-val voor den Keyſer en verſweert Gelderland, verlieſt ook ſijne bruyd en moeder, 464. 465. maekt een nieuw verbond en beſteck met den Keyſer, 476. 477.

VVillem Prins *van Oranie* ſtaet na 't Stadhouderſchap van Nederland, 500. trouwt met Anne van Saxen, 503. ſtilt binnen Antwerpen den oproer, 507. vermaent Egmond en Hoorn om te vlieden, ende reyſt naer Duytſland, 509. en zeght ſijn Ampt op, 510. verdedight zich tegen 't verwijt van d'Alve; ende vverft, 513. daeght den Hertogh van Alve uyt, 517. vvint Ruermond, Loeven, Mechelen &c. 523. tracht Bergen te vergeefs t'ontletten, 524. ſijne voorſlaghen om Nederland vveder te redderen, 547. ſijne verdedigingh teghen den ban- en ſmaed-brief van Koningh Philips, 550. Oranie vergeleeken met Claudius Civilis, 554.

't Huys *Wilp* een Zutphens leen, 327.

VVilza Koningh der Abotriters door de Saxen vermoord, 35.

VVindeshem een Auguſtiner Clooſter geſticht, 163.

VViſch. De zoons van *Jan van Wiſch* moes-koppen in 't Over- en Neder-ſticht, 293. Heer *Jan* verſoent met Vorſt Karel, 331. *Iochem* Overſt van eenighe troppen, 398. verſlaeghen, 402. Wiſch twiſt met Oſuald van den Bergh, 413. 414.

VVitte Roos Engelſſe Hertogh, in Gelderland gevanghen, ende in Engeland onthoofd, 321.

Woeringer ſlagh tegen de Brabanders, daer Reynald van Gelder wierd gevanghen, 105. 106. 107.

Workum in Holland door de Gelderſſe gewonnen, 330. door de Spaniards, 530.

Workum in Vrieſland door de Gelderſſe, 367. 't vvelk hen vverd ontnoomen, 371.

't Huys te *Woudenburgh* ingenoomen en geſlecht, 138.

Z.

Zee-dieren en Wal-viſſen, 175.

Zee-roovers te Harderwijk en in Over-Yſſel gehecht, 170.

Zevenaer vvel eer Gelders, 182.

Zirixzee door de Spaniards uytgehongerd, 533.

Zullich, verſchilligh tuſſchen de Vorſten van Gulich en Colen, 169.

Zutven als een Graefſchap opgehaeld in 't jaer 856, 40. Verſcheyde tienden geſchonken aen de kerk van Zutphen, 57. 76. Zutphenſſe Graven, en haer Stamboom, 59. de verbrande Walburghs kerk op nieuws ingewyed, 73. Vryheeden der Stad en kerk vernieuwd, 83. Oud en nieuw Zutven verbrand, 103. verdraeght met de Gravin van Blois, 157. de Marien-kerk verbrand, 239. bepand aen Biſſchop Henr. van Munſter, 272. als mede 't Graefſchap voor 60000. goud-guldens, 279. het Droſt-ampt bepand, 304. de Stad gewonnen door Grave Willem van den Bergh, 522. grouwlijken mishandeld door de Spanjards, 525. te vergeefs beſprongen door Schenk, 543. Verſcheyde hand-veſten en vryheeden door Keyſers en Vorſten verleend aen de Stad en 't Graefſchap, van 565. tot aen 574.

Zwol twiſt met Kampen over den tol 356. kieſt den Vorſt van Gelder tot een beſchermer, 359. ſluyt den Vorſt tuſſchen twee poorten, 376. die de Stad daer na belegert en vvederom verlaet, 377. de Stad op nieuw met Deventer en Kampen vereenighd, 377. in ongenade by Hert. Karel, 386 verſekerd door Rennenberg, 538. haer oproerigheyd geſtraft, 548.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Mis-ſtellinghen.

96. Blad, 7. regel, leeſt *Oy* voor *Oyen.* t'eyndens 't blad leeſt, *wanneer de moeraſſen.* 110, t'eyndens 't blad, leeſt, *omtrent Buynſweerd.* 127. 35. regel, leeſt *leen-heerſchappy.* 163. 25. regel, leeſt, *ſchrijvende uyt ſijn Huys Homburgh in Gulicher-land verſcheyde brieven &c.* Schrijft desgelijx *Homburgh* op het 167. blad. 167. *In een ander oud handveſt &c.* Deſe en etlijke volgende woorden zijn hier ingeſloopen, ende moeten uytgewiſt worden. 189 1. regel, ſchrijft, *Ian en Reynald de Ruyter.* 219. ſchrijft, *Willem van der Lecke.* 230. 12. regel, leeſt *Gijsbert de Kock.* 246. 23. regel, leeſt *Wilp* in plaets van *Velp.* 315. 40. regel, leeſt *genooten* voor *gelaeten.* 316. 12. regel van 't eynd, doet uyt het woord, *ſchepen.* 359, 16. regels van 't eynd, leeſt *Heerde.* 365. 2. regel, leeſt *Wieringen.* 411. leeſt *Straten.* 476. leeſt *recht-weygeringh.* 525. leeſt, *laborat Invidiæ, ut ſt. c. ſtr. amnis.* & mox, *prorumpens.* 532. leeſt, *Elbert de Leeuw;* ende daer na, *geſcheften.* 535. t'eynden het 53. hoofdſt. leeſt, *voorgangers.* 580. Alhier gelieve de Leeſer te weeten, dat de ſelve brief van Grave Otho maer een af-ſchrift is, overgeſet uyt het Latijnſſe oorſpronkelijke hand-veſt; gelijk wy naderhand hebben vernoomen.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf